

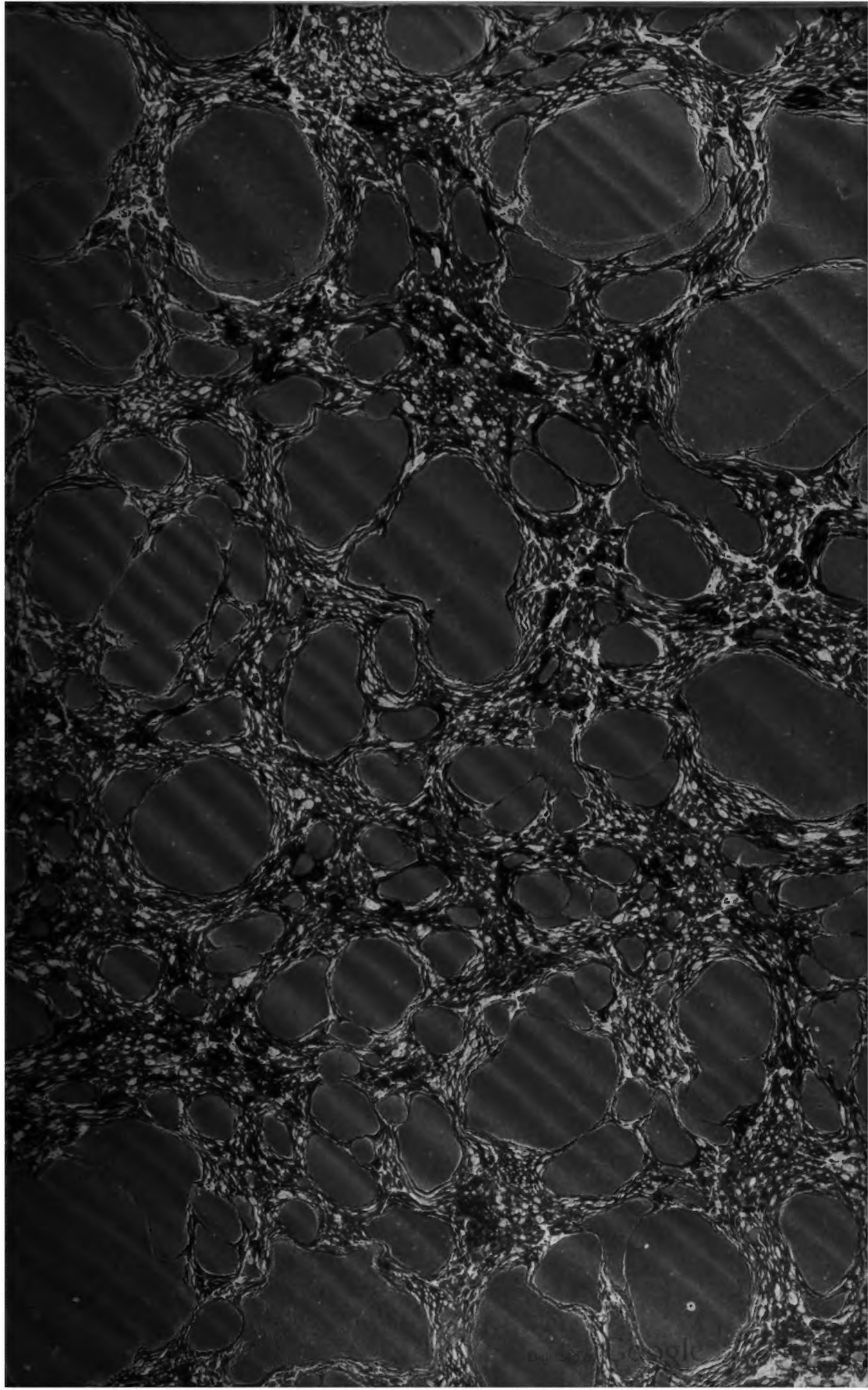

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

© P. P. P. P. P.

ER
60
.M61
v.23

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

LUCCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ANSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM ,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIII.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTRUGE.

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS QUINTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIII CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

Commentaria in Psalmos.

Col. 65

Ex Typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

EUSEBII PAMPHILI
COMMENTARIA IN PSALMOS.

Ex mss. codicibus eruta, Latine versa, ac notis illustrata, studio et opera D. Bernardi DE MONTFAUCON, presbyteri et monachi ordinis S. Benedicti, e congregatione S. Mauri.

(Collectio nova Patrum et scriptorum Græcorum, Parisiis, 1707, in-fol., tom. I.)

CLEMENTI XI PONTIFICI MAXIMO.

Cum per Romanum otium colloquio non semel dignatus tuo, Sanctissime Pater, Græcarum quas apprime calles, disciplinarum maximam in te curam animadverterim, ea mihi cum stimulos addidit, ut jam multis annis initum Græcarum Musarum curriculum prosequerer; tum animos fecit, ut hasce lucubrationes meas Sanctitati Tuæ nuncuparem. Est quippe illud iis qui veterum monumentis eruendis ætatem conterunt, nec modicum ad operam navandam incitamentum, cum ii qui dignitate et amplitudine cæteris præstant, parem in re litteraria gradum gustu et peritia rerum assecuti sunt. Cum autem, Sanctissime Pater, rei ecclesiasticæ juxta ac litterariæ judex arbiterque sedeas, quorum aliud tibi summa virtus omnium conjuncta votis detulit, aliud eximia disciplinarum omnium notitia una conciliavit; cui potius labore et sudore nostro parta offeramus, quam ei qui non eruditione minus quam dignitate cæteris antecellat?

Eusebii itaque nostri Commentaria in psalmos Sanctitati Tuæ sistimus. Opus sane egregium, si Scripturæ sacræ notitiam, veterum interpretum copiosam suppellectilem, doctas de cujusque psalmi auctore et tempore observationes spectaveris. Huc accedunt frequentes contra atheos ac impios velitationes, ac de Psalmorum sententia, tum litterali, tum mystagogica accuratissimæ meditationes, et alia multa queis rudiores animi ad pietatem, perfectiores autem, ad sublimem Scripturæ sacræ notitiam informari solent. Hæc ex diuturna tractatione Eusebius, Pamphili martyris Scripturarum scientissimi contubernio nobilitatus, apprime calluit, hæc docte disseruit et explanavit; unde merito sane Hieronymus eruditissimos hosce Commentarios esse pronuntiat. Quorum tanta fuit apud veteres existimatio, ut Occidentalis Ecclesiæ lumen illud Eusebius Vercellensis in Latinorum usum totum opus, submotis tamen iis quæ Ariunismum olerent, Latine fecerit. Hujus nos diligentiam æmulantes, ne, jamdiu tanti viri interpretatione amissa, nostra ætas hoc insigni opere orbata, segnitiei nobis notam inureret, ex bibliothecis erutum et Latine versum publicamus, tibi que offerimus, ut tuis, Sanctissime Pater, auspiciis feliciter in lucem prodeat, teque duce faciles sibi paret ad rempublicam litterariam aditus.

Verum non perinde laudandus Eusebii conatus Sanctitati Tuæ videatur, si ad doctrinam de Trinitate, si ad vitiatam de Verbo Dei sententiam animum attenderis. Est enim eorum, qui nimis ingenio doctrinæque suæ fidunt, perpetuus ille scopulus, ut cum suo Marte religionis capita definire audent, a veræ fidei tramite passim aberrent. Possem innumerabiles

proferre, qui nova tentata ejus explanandæ via, naufragium fecerunt; verum unus esto Eusebius satis: is in exemplum cunctis offeratur. Nam si vir ille tantus, tot disciplinis excultus, ubi sese fidenter sacrorum interpretem prestitit, tantum a veræ pietatis sententia deflexerit, quid aliis sperandum, qui non paribus ingenii doctrinæque dotibus instructi, parem tamen aleam subire non vereantur? Una, una est veræ fidei anchora, statuta scilicet Ecclesiæ: hujus tu, Summe Pontifex, caput, antistesque sacrorum, cui religionis jura dicere in officio est. Ab hac vero norma quisquis aberraverit, huic extrema et certa perniciēs est pertimescenda.

Accedit igitur ad pedes Sanctitatis Tuæ Eusebius ille Pamphili, ut ejus de Verbo Dei doctrina, quam cum ex pestiferorum hominum afflatu, tum ex ingenii sui arbitrio protulit, judicium subeat tuum. Verum talibus onustis mercibus vix conspectum illum ferret, vix illam oculorum orisque dignitatem sustineret, nisi permista malis bona innumera, nisi multa offerret, quæ passim in opere decerpi possint emolumenta: ut hac in re nobis Eusebii diligentiam laudare liceat, si minus liceat in aliis doctrinæ sinceritatem. Nos vero, etsi pro more nostro hæc ad codicum fidem, uti se dabant, publica fecerimus, Eusebii tamen Vercellensis cautionem alia cautione pensamus: in præliminaribus quippe, Eusebii de Verbo Dei opinionem, non ex his modo Commentariis, sed ex aliis item scriptis ejusdem aperimus, consulamus: ac ne malum occultis subinde verbis obvolutum latius serpat, a quibus cavendum sit indicamus, et argumenta contra fidem oblata pro virili depellimus.

Huic nostræ operæ, Sanctissime Pater, si calculum addideris, si hæc studio vigiliisque nostris parta lubenti animo acceperis, unus nobis instar omnium auctor eris, ut cæteris quæ per otium parantur, alacrius manum admoveamus. Te quippe hoc in honoris culmine, hæc in specula sedente, ad virtutis studium, et ad litterarum cultum acuuntur animi; ut spes sit afflictam et labantem in dies rem litterariam ope et patrocinio tuo restauratum iri. Quod omni expectatione maturius accidet, si nobis fausta precantibusnaverit omnium moderator ille, qui rebus prospicit humanis, nec te modo incolumem diutius servaverit, sed etiam tranquilla pacataque tempora plebi suæ providerit, quod cum primis efflagitat,
Sanctitatis Tuæ,

Obsequentissimus et additissimus filius et servus,
F. BERN. DE MONTEFAUCON.

PRÆLIMINARIA

IN EUSEBII COMMENTARIA IN PSALMOS.

PROŒMIUM.

Tantum sibi nomen in re litteraria peperit Eusebius Cæsariensis, ut cum in ejus scriptis restaurandis, si prostent, eruendis, si lateant, opera navatur, id in præcipua officii parte ponant eruditi. Is enim tot in historia, in chronologia, in antiquitatis notitia, ingenii sui specimina dedit, ut cum primis Ecclesiæ scriptoribus censi mereatur. Unum restabat in quo nullidum Eusebii peritiam internoscendī potestas fuerat, interpretatio videlicet Scripturarum. Qua in re cum non minoris apud veteres pretii fuerit, temporum tamen injuria ignotus pene ad nostrum ævum mansit. Jam vero ubi celeberrimi isti in Psalmos commentarii, situ et vetustate pene obruti, in lucem veniunt, in omnibus sui se similem

A prodit Eusebius: qui si quantam eruditionis, tantam sinceræ fidei laudem tulisset, vix parem admitteret. Hos itaque commentarios, diu expetitos, sed nunquam tentatos, tibi, lector erudite, legendos sistimus. Versionem porro Latinam pro more nostro ita adornavimus, ut, etsi compendiaria, ut plurimum, via dicta Eusebii interpretemur, Græca tamen non penitus e vestigio sectemur: neque enim importuno scrupulo ita litteræ hæremus, ut concinnam sententiæ exprimendæ rationem deseramus, non nescii, iis qui talem vertendi modum aggressi sunt, non feliciter cessisse conatum. Quam vero Latinæ linguæ peregrinitatem intulerunt Ecclesiæ Patres, eam non omnino exuere licitum fuit: neque enim abstineri potest a vocibus diuturno scripto-

rum Ecclesie usu tritis, ut sunt, *mortificare, vivificare, persecutio, tribulatio*, et similes, quæ quodammodo consecratae, et in libris frequenti Scripturæ lectione intermistis prorsus necessariae sunt. Ubi occurrunt Scripturæ sacræ dicta, Vulgatam, si res ita ferat, sequimur : sed quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur, quia plerumque Vulgata, ex Hebræo expressa, cum Græca versione non quadrat, tum necesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque interpretationem parare : quod item necessario præstandum sicubi vel lectio diversa, vel Eusebii sententia aliam versionem postulat. In decursu autem operis breves rarasque notas dedimus : quia ex si huc illuc conjiciantur, vulgo pereunt inobservatae, intactæ. Quæ si quid in his commentariis notatu dignum occurrit, id in præliminaria contulimus, ubi de stylo, de genere interpretandi, de doctrina, de disciplina deque aliis, quæ omnia unum sub aspectum conjicere e re fore visum est : neque putamus eruditis et sagacibus consilium displiciturum.

CAPUT PRIMUM.

COMMENTARII EUSEBII EX QUIBUS CODICIBUS PRODEANT.

I. De codice Taurinensi cardinalis Perronii. II. De codice cardinalis Coislinii. III. De Colbertino et catenis Regiis. IV. Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi. V. Catenæ commentarios pessumdederunt. VI. De præfationibus Eusebii.

I. De codice Taurinensi cardinalis Perronii.

Commentarios Eusebii in Psalmos in bibliothecis lateremultorum narratu jam pridem acceperam : verum haud certis notis indicibusque ; alii enim quod rumore nuntio, nonnullisque referentibus audierant, nulla data experiundi facultate, dictitabant ; alii indicibus codicum decepti, quædam in Psalmos ἀποσπασμάτια, Eusebii nomine insignita, pro veris Eusebii commentariis habuerant. Annis vero ab hinc circiter decem renuntiarunt sodales nostri Sancti Taurini Ebroicensis monachi, exstare in bibliotheca sua, quæ olim cardinalis Perronii fuerat, antiquissimum codicem commentariorum Eusebii Cæsariensis in Evangelia, ac recentiore alium in quo commentarii ejusdem in Psalmos. Tum animo utriusque operis publicandi, rogavi ut mihi antiquioris illius copiam facerent. Mittitur, evolvo, et statim fucum olfacio. Quia enim his commentariis, ex variorum interpretationibus consarcinatis, vulgati illi Eusebii canones erant præfixi, hinc Eusebio totum ascriptum fuerat. Pari igitur me fortuna usurum in codice alio, quem recentiore prædicabant, ratus, consilium intermisi : ac ut principia sese dabant, de restituendis Eusebii commentariis prope despondebam animum. Sub hæc cum vir cl. Boivinius, Græce peritissimus, istac haberet iter, renuntiavit non ex variis scriptoribus, neque ex catenis collectum, sed verum commentarium isthic

A haberi, ac maturandæ editionis auctor fuit. Accersitum itaque codicem deprehendi ipsissimum esse commentarium Eusebii, quem cardinalis Perronius in Italia degens ex antiquioribus codicibus exscribi curaverat. Is etsi ad centesimum usque et duodecesimum psalmum pertingeret, in multis deficiebat ; ita ut etiam psalmi a quadragesimo octavo ad octogesimum abessent, in cæterisque non pauca desiderarentur.

II. De codice cardinalis Coislinii.

Tunc iteranda mihi diligentia fuit, ut si quid in illo deesset, aliorum subsidio sarcire possem. Forte fortuna accidit ut in bibliotheca Segueriana alter codex Eusebii in Psalmos adesset. Hunc ab eminentissimo cardinali Coislinio impetravi, qui qua pollet humanitate et beneficentia, suadente ac monente domino de la Vergne, in publicum usum codicem hujusmodi commodare nobis dedignatus non est. Habet is Psalmos cum commentariis plenis integrisque a quinquagesimo ad nonagesimum quintum ; ita ut hujus adminiculo lacunam illam ingentem explendi facultas esset. Quod sane mihi inopinatum et gratum accidit : nam solent esse quæ minus exspectantur lætiora. Est porro codex ille decimi sæculi, egregiæ notæ, cui titulus hujusmodi secunda manu XIII sæculi præfixus est : Εὐσεβίου τοῦ Πامφίλιου Ἀρειανῶν ἐξηγητικὸς εἰς τοὺς ὑψαλοὺς τοῦ Δαυὶδ, τοὺς ἀπὸ να' ἕως ρ', id est, Eusebii Pamphili Ariani expositio in quinquaginta psalmos Davidis, a quinquagesimo primo ad centesimum. Nam plerique omnes Græci Eusebium, nec immerentem, pro Ariano passim habuerunt. Codex autem ille temporum injuria postremis quinque psalmis multatus est. nam in nonagesimum quintum desinit.

III. De codice Colbertino et de catenis Regiis.

Cætera quæ deficiebant ex codice Colbertino 646, admodum recenti et ex catenis Regiis 1807 et 1878, nonnulla item ex catena Corderii, mutuati sumus ; sunt autem catenæ illæ mss. optimæ notæ et x sæculi. Neque tamen id consequi potuimus ut totum commentarium ad ultimum usque psalmum in lucem proferre liceret : in nullo enim ex memoratis codicibus ultra centesimum decimum octavum psalmum, quidpiam offertur (a). Quodque per mihi mirum visum est, catenæ illæ Regiæ quæ usque ad centesimum decimum octavum psalmum interpretationibus Eusebii utuntur, ita ut nullus veterum interpretum adeo frequentatus occurrat, in centesimo decimo octavo psalmo ita finem faciunt Eusebium in medium afferendi, ut nè verbum quidem ulterius Eusebii compareat.

IV. Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi.

Unde conjectare forte liceat a multis jam sæculis Eusebii commentarios hac posteriore sui parte

(a) Hanc lacunam supplevit cardinalis Angelo Mai. Ejus præfationem hic præliminariis subne-

truncatos librariorum incuria fuisse, quia scilicet A scriptores illos, qui ob teneratam fidem male audiebant, non libenter exscriberent. Atque hinc etiam fuerit quod Origenis, Theodori Heracleotæ, Apollinarii, Didymi, et Theodori Mopsuesteni commentarii in Psalmos jamdiu, exceptis Catenarum laciniis, pessum ierint. Hi quippe scriptores, violatæ fidei sive rei, sive suspecti, adeo perosi Græcis erant, ut ne nomen quidem proferrent sine indignantis animi significatione. Hinc est quod plerumque in codicibus Græcis, ubi Origenes, Eusebius, Apollinarius, in medium afferuntur, ad marginem scriptum observes, ψεύδη, *mentiris*. Incidi ego in centonem Colbertinæ bibliothecæ manuscriptum, qui ad singula Origenis, Eusebii, Apollinarii, etc., loca, singulari hanc cautionem, minio exaratam, in margine affert, ἀνάθεμά σοι, *anathema tibi*. Quamobrem miror hunc Eusebii commentarium ad nos usque devenisse: quam enim interitui proximus fuerit indicat codicum illa paucitas, qui etiam non prorsus integrum exhibeant.

V. Catenæ commentarios pessumdederunt.

Nec una ea est tantæ jacturæ causa: verum quando catenarum usus in orbem invecutus est, illa interpretum varietas ita Græcorum animos demulsi, ut commentarios illos plenos integrosque negligerent: unde vix ferendum damnum res cum ecclesiastica tum litteraria subiit. Nam ii catenarum collectores, cum gustu et peritia rerum non valerent, missis vulgo iis, quæ vel ad historiam vel ad disciplinam, vel ad lectionem veterum interpretum pertinerent, ea solum excerpterunt, quæ sui captus erant.

VI. De præfationibus Eusebii.

Præfationes illæ Græcæ quæ commentariis præmittuntur ex codice Taurinensi prodeunt, similiterque argumenta psalmorum, ad mystagogicum cujusque psalmi sensum ut plurimum concinnata, quæ omnia haud dubie ab ipso Eusebio sunt adornata. Nam Eusebianæ illæ præfationes variis commentariorum locis adeo affines sunt, ut eandem utrobique Eusebii manum statim deprehendas. Argumenta vero non in Taurinensi modo codice, sed etiam in primâ catena Regia, quæ decimi sæculi est, Eusebii nomine comparent.

CAPUT II.

COMMENTARII EUSEBII IN PSALMOS A QUIBUS ANTIQUIS SCRIPTORIBUS LAUDATI.

- I. Eusebius hos commentarios nusquam memorat.
- II. Hieronymus laudat.
- III. Eusebius Vercellensis Latine transtulit.
- IV. Theodoretus eorum meminit.
- V. Itemque Gelasius.

I. Eusebius hos commentarios nusquam memorat.

Opinatur vir cl. Tillemontius se commentarii in Psalmos sub hæc edendi notam et pollicitationem Eusebii deprehendisse in *Demonstratione evangelica*, lib. v, c. 21, ubi de psalmo *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, loquens, hæc habet: Τούτοις ἀκολού-

(α) Hic, et infra non semel, revocatur lector ad numeros crassiores qui librum *Demonstrationis et Præparationis* textui inseruntur *Patrologiæ nostræ* Græcæ tom. XXI et XXII. Edit.

θως ἐφαρμόσεις αὐτῶ τὰ δι' ἔλου τοῦ ψαλμοῦ δηλοῦμενα, ἃ καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐπιθεωροῦσμεν, i. e., *Consequenter ad hæc ipsi* (Christo scilicet) *coaptabis ea quæ in toto psalmo declarantur, quæque nos suo tempore speculabimur*. Verum non animadvertit ille hic agi de fusiore ejusdem psalmi interpretatione, quæ lib. ix *Demonstrationis evangelicæ* legitur, p. 433, (α) ubi pluribus depugnat Eusebius totum psalmum ad Christi post baptismum tentationem pertinere. Unde nihil hic de commentariis in Psalmos: neque usquam puto Eusebium in iis quæ jam supersunt operibus eorum meminisse, puta quia cum hos commentarios postremis vitæ annis adornarit, vel nulla vel pauca secundum hæc edidit.

II. Hieronymus laudat

Qui prior itaque hos commentarios memoravit est Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, ubi hæc de Eusebio: *Eusebius Cæsareæ Palæstinæ episcopus, in Scripturis divinis studiosissimus, et Bibliothecæ divinæ, cum Pamphilo martyre diligentissimus pervestigator, edidit infinita volumina*. Sub hæc autem enumeratis aliis, hæc adjicit: *Et in cl. psalmos eruditissimos commentarios, et multa alia*. In epistola autem sua ad Augustinum, quæ jam in editis Augustini LXXV numero est, talia fatur: *In explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt nullis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicensis, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in paucos psalmos opuscula; sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pietaviensis, et Eusebius Vercellensis episcopi, Origenem et Eusebium transtulerunt. Quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam secutus est*. Ubi intelligas ab Hilario Origenis commentarios translatos esse, ut habet idem Hieronymus cum de Hilario agit; ab Eusebio autem Vercellensi gentilis sui Cæsariensis commentarios Latine datos fuisse.

III. Eusebius Vercellensis eos Latine transtulit.

Eusebius itaque Vercellensis hos commentarios Latine transtulit, ut alibi narrat idem Hieronymus: *Edidit, inquit, ille in Psalmos commentarios Eusebii Cæsariensis, quos de Græco in Latinum verterat*. Quia vero hi commentarii erroribus aspersam de Filio Dei sententiam passim præferrent, ea expunxit Vercellensis quæ Arianam hæresim saperent, eodem teste Hieronymo *Contra Vigilantium*. Si igitur, ait, *quæ bona sunt transtuli, et mala vel aptavi, vel correxi, vel tacui, arguendus sum, cur per me Latini bona ejus habeant, et mala ignorent? Sic hoc crimen est, arguatur et confessor Hilarius, qui Psalmorum interpretationem et homilias in Job ex libris ejus, id est, ex Græco in Latinum transtulit; sit in culpa ejusdem confessionis*

Vercellensis, qui omnium Psalmorum commentarios hæretici hominis vertit in nostrum eloquium; licet hæretica prætermittens, optima quæque transtulerit. Hæc porro Eusebii Vercellensis interpretatio jamdiu interit: nec memini me uspiam ejus vel codices, vel fragmenta memorataprehendisse.

IV. Theodoretus eorum meminit.

Theodoretus, non quidem ut hodie in *Psalmorum Expositionibus* legitur, quæ passim truncate et in compendium redactæ sunt, et quidem, ut conjectare licet, a Græculis catenarum auctoribus; sed ut ab Agellio laudatur, p. 486, in hæc psalini LXXXVIII verba: *Tu vero repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, hæc habet: Εὐσέβιος δὲ εἰς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ ταῦτα πειραθῆς λαβεῖν, οὕτε διασωῶσαι τὸν εἰρμὸν τῆς ἐρμηνείας ἡδυνήθη, οὕτε δυσφημίας παντελῶς ἀπαλλαγῆναι, id est, Eusebius autem, cum hæc de passione Christi explicare tentaverit, neque seriem narrationis servare, neque blasphemia penitus vacuus esse potuit.* Hanc autem Eusebii interpretationem fuisissime enarratam habes, psal. LXXXVIII. An vero hic Eusebio impietatis nota jure inuratur, necne, expendere inutile fuerit; cum ipse temeratæ divini Verbi doctrinæ notam in aliis inulto liquidius incurrat, ut suo loco comprobatur.

V. Gelasius eos memorat.

Gelasius de duabus naturis in Christo, inter Patrum testimonia, Eusebii Cæsariensis locum in psalmum decimum septimum affert, qui sic habet: *Deus qui inclinavit caelos et descendit, ascendens in hominem quem assumpsit, quem nunc cherubim sermo nominat, ecolavit cum eo, ascensum faciens cum discipulis, spiritualibus, obsequentibus sibi pennarum ventis, ipsis etiam appellatis.* Ubi paucioribus sententiam exprimit, quam ibidem ab Eusebio enuntiatur, etsi eadem prorsus mente et interpretatione: nam Eusebins ibidem cherubinum illum in psalmo memoratum, pro humanitate Christi habet. Et paulo post idem Gelasius ex eodem commentario hæc affert: *Si vero jurantem eum audieris per sanctum et Patrem suum, audi jurantem per Deum Verbum, quod omnibus sæculis præexistit, sanctum et unigenitum ejus Filium, quem Deum varie locuta sunt dudum a nobis propositæ voces: per quem jurat Deus et Pater ejus tanquam dilectum eum, qui ex semine David est, in infinitum sæculum glorificaturus, quod etiam factum est, quando Verbum incarnatum eum qui ex semine David est assumpsit, atque deificat; unde et Filium eum appellat dicens: « Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium (II Reg. vii, 14); » et iterum: « Ego primogenitum ponam illum (Psal. LXXXVIII, 28). »* Hæc item compendio exprimiuntur ex interpretatione psalmi LXXXVIII, maximeque ex vers. 4, 5, 36, 37 et 38.

Etsi vero Photius inter Eusebii opera hos commentarios non recenseat, nihil mirum; tum quia

A vulgo in recensione opera non pauca ipse vel consulto mittit; tum quia, uti supra dictum est, ex catenarum usu bene multa in Scripturam sacram commentaria pene obsoleverant. Indequē forte fuerit quod tam infrequens apud scriptores Græcos horum mentio occurrat.

CAPUT III.

NOTÆ EUSEBIANI STYLI ET ÆVI IN HIS COMMENTARIIS,

I. Hi commentarii aperte Eusebii sunt. II. « Demonstrationi evangelicæ » stylo similes. III. De stylo Eusebii. IV. Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat Eusebius. V. Itemque aliorum Christiani nominis hostium. VI. Quo tempore hos commentarios ediderit.

I. Hi Commentarii aperte Eusebii sunt.

B A Deo manifesta et per se clara res est, hos ipsissimos esse Eusebii Cæsariensis commentarios, ut ne vel minimum dubii eruditibus et sagacibus adversum suboriri possit. Verum quia hoc ævo non pauci, ut criticorum nomen sibi pariant, de libris quos ne vel primoribus quidem labris attigerunt, sententiam ferre nihil verentur: et primo conspectu ita pronuntiant: Non sapit stylum scriptoris, indignum auctore tanto; ac plerumque in partem negandi procliviores sunt, hinc sibi nasutorum famam conciliaturos esse rati, quibus non facile sit verba dare; ideo nobis aliquid de Eusebiano stylo his in commentariis conspicuo, deque manifestissimis ibidem Eusebiani ævi notis, edisserere animus est.

II. Demonstrationi evangelicæ stylo similes.

C Nulli ex Eusebii operibus ita affinis horum commentariorum stylus est, ut *evangelicæ Demonstrationi*: non modo enim dictiones et tractandi ratio consonant, sed etiam Scripturarum interpretationes, sententia semper, verbis non infrequenter similes sunt. In *Demonstratione* item *evangelica*, perinde atque in hoc commentario passim offendas in illud, *νοήσεις ἐπιστήσας, intelliges si animum adhibueris*, inque sexcentas alias dicendi formulas, quæ sermonis ab alio ad aliud series transfertur: voces Eusebio frequentatas, aliisque scriptoribus minus usitatas, in utroque opere ritu pari adhibitas deprehendas; in applicatione de Verbi substantia et deitate ita consimiles, ut illico unam Eusebii mentem, unam utrobique manum olfacias. Verum isthæc exercitatione prius, quam ratiocinio, quivis experiri valeat: neque his diutius insistere libet, de quibus nullam spero, apud cordatos saltem, controversiam futuram.

III. De stylo Eusebii.

Est porro styli genus hic ut in aliis ejus operibus, quale describit Photius in *Bibliotheca*, num. 13: *Τὴν δὲ φράσιν οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ, οὕτε ἡδύς, οὕτε λαμπρότητι χαίρων. Πολυμαθῆς δὲ ἔστιν ὁ ἀνὴρ, hoc est: Dictione autem nusquam suavis est, neque elegantia ornatus. Eruditissimus tamen vir est. Stylus itaque ejus nonnihil strigosus et perplexus est, non arte limatus: oratio nedum excurrat libere,*

adeo intricata plerumque est, ut scriptoris mentem A
vix assequare. Periodos ita prolixas ducit, ut ex-
tractam longius seriem, si quid novi menti succur-
rerit, subinde intercipiat, dum suspensus animo
lector, nec quo deducere, nec ubi claudere argu-
mentum velit, intelligere valet. Quod maxime his in
commentariis observet, ubi perpetuus veterum versionum, quæ ut plurimum subbarbaræ sunt, usus,
aliquam stylo ejus intulit peregrinitatem. Neque
tamen par ubique styli ratio est: nam ubi ad de-
scriptiones vertitur, seriem exornat verbis quam
potest lectissimis; non ut otiosos inani voluptate
demulceat, sed ut ex rerum quæ sub aspectum ca-
dunt pulchritudine et concentu, ad opificis con-
templationem alliciat. Sic ad psalmum xviii, de
cursu solis floridiore stylo mirifice edisserit: alias
similiter de verno tempore, deque aquarum divortiiis,
quæ sapientissimi Conditoris nutus ad terræ
cultum et fecunditatem moderatur. Divine autem
læquitur sicubi contra eos deceptat, qui tempe-
rante fortuna rerum humanarum aleam cadere ar-
bitrantur; sive etiam, qui res omnes, quæ sunt
homini expetendæ, voluptate metiuntur: frequen-
tissime vero illos exagitat, qui mundum fortuito
ac ex temerario partium concursu sponte coaluisse
pugnabant, in hisque sane invenimus Eusebium
Eusebio elegantiores.

IV. Maximini carnificinam ut oculus testis memorat Eusebius.

Ævo suo grassantem Maximini in Christianos
carnificinam ut oculus testis memorat ad psal. C
xxxvi, ubi postquam gentilium immanitatem recen-
suit, hæc subdit: Ὡσπερ δὲ ταῦτα ἱστορησάμενοι,
οὕτω καὶ τὴν μετελθοῦσαν αὐτοῦς Θεοῦ δίκην τεθεά-
μεθα, τοιαύτην γενομένην, ὡς μὴ ἀμαρτεῖν τὸν
φύσαντα ἀληθῶς, τὴν ῥομφαίαν αὐτῶν εἰσεληλυθῆναι
εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συν-
τετριφθαί, id est: *Ut autem hæc vidimus, ita et ultio-
nem Dei ipsos invadentem suspeximus, quæ talis uti-
que fuit, ut nihil aberraverit is qui dixit, gladium
eorum infixum in corda ipsorum, et arcus eorum
confractos esse. Et alibi: Quis autem oculis con-
templatus impioa (nam Græca compendii causa
mittimus) qui ævo nostro ex divitiis, gloria, digni-
tibus in admiratione fuere, in multasque gentes
imperium obtinere, repente ab hac celsitudine lapsos,
non fateatur verum esse oraculum hujusmodi?*

V. Itemque aliorum Christiani nominis hostium.

Diserte vero ad psal. xlvii quinam illi Chri-
stianorum carnifices imperatores, et quo mortis
genere sublatis enarrat his verbis: *Hæc porro
opere completa nos ipsi oculis percepimus: quibus
sane verisimile est posteros nostros incredulos, cum
hæc audient, fidem non habituros esse. Quotquot igitur
ævo nostro fuere Ecclesiæ Dei inimici, principes
hujus sæculi et tyranni, divinitus immissis flagellis
laniati; alii quidem corporis cariem perpassi sunt,
ut quam vel adhuc viventes cum intolerabili fetore
vermibus scaterent: alii viventes item oculis capti*

*sunt, ita ut divinitus immissum sibi flagellum ani-
madvertent, palinodiamque canerent, ac Ecclesiæ
Deum magnum verumque, et solum esse Dominum
confiterentur, summaque cura præciperent, ut civitas
illa Dei, ab se olim impugnata, restauraretur, ac
denuo construeretur. Videlicet Galerius Maximianus,
qui vermium fetore computruit, ut habet Euse-
bius Hist. eccl. lib. viii, c. 16; alius qui captus
oculis fertur, est Maximinus Orientis imperator, ut
ait Eusebius, l. ix, c. 10. Utrumque vero palinodiam
cecinnisse narrat Eusebius hic et in Historia
ecclesiastica. Similiter ad psalmum lxxxviii, hæc
habet: *Neque solum iis (qui tempore Antiochi
passi sunt) hæc tradita fuere; omnibus quippe si-
milis patientibus competunt: quia in persecutionibus,
quæ nostra ætate contigerunt, sexcenti supra recensitis
similia sunt perpassi. Et ad psalmum xc, vers. 9,
se non unius tantum sed plurimarum persecutio-
num testem fuisse narrat, tyrannosque non diu ab
illata Christianis clade, interitu plexos his testifi-
catur: *Nos autem veritatem ipsa exemplorum in-
terpretatione percepimus, conspecto variis temporibus
Ecclesiam Christi impugnantium exitu, qui confes-
sim, ne diuturno post tempore, debellati sunt. Ipse
namque viderat Diocletianum, Maximianum Gale-
rium, Maximinum et Licinium, qui in Christianos
carnificinam exercuerant, infausto mortis genere
periisse.***

VI. Quo tempore hos commentarios ediderit.

Manifestissimis igitur notis indicis que sese ho-
rum commentariorum auctorem prodit Eusebius;
jam vero restat ut exploremus quo tempore hoc
opus ediderit. Qua de re ex uno tantum loco lu-
cem mutuari licet. Est is in psalmo lxxxviii, ad
hunc versum: *Nunquid mortuis facies mirabilia?*
ubi sic habet: *Εἰ δὲ τις νοῦν ἐπιστήσῃσι τοῖς καθ’
ἡμᾶς ἀμφὶ τὸ μνήμα καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν ἐπιτελεσθεῖσι θαυμασίοις, ἀληθῶς εἴσεται ὁ-
πως πεπλήρωται ἔργοις τὰ θεοσπισμμένα, id est:
Quod si quis animum adhibeat iis, quæ nostra tem-
pore ad sepulcrum et martyrium Salvatoris nostri
patrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo
pacto ea quæ prænuntiata fuerant, opere completa
sint. De miraculis in sepulcro et martyrio Christi
D editis ne verbum quidem Eusebius in Vita Constan-
tini; etsi detectum, curante Helena, sepulcrum et
martyrium memoret, exstructam eodem loco per
Constantinum magnificentissimam ecclesiam enar-
ret, synodum in ejusdem ecclesiæ encænii seu de-
dicatione celebratam anno 335, minutatim et
χομψῶς describat. Verum hic de miraculis agi quæ
a Rufino, Sulpicio Severo, Socrate, Sozomeno et
Theodoreto recensentur, ne ambigas. Aiunt quippe
illi, afflante numine locum sepulcri Helenam de-
texisse, tres ibi cruces repertas esse; hærentesque
omnes quænam ex tribus Christi suspendio conse-
crata fuisset, dubio tandem levatos fuisse, cum in
extremis agens mulier, ex aliarum contactu nihil
remedii consecuta, admota demum vera Christi*

cruce, statim a morbo penitus recreata, et pristinae valetudini restituta est. Cum autem hæc anno 327, art insequenti gesta sint, hinc consequitur Eusebium sua in Psalmos commentaria sub hæc edidisse. Neque tamen statim postea, sed multis hinc elapsis annis hæc elucubrasset suadere videtur vox καθ' ἑμᾶς, quæ *nostra ætate* significat; neque enim pro præsentibus aut ita nuperis rebus hæc loquendi ratio usu venire solet. Sic ille cum de tyrannide agit, qui jam multos ante annos fato functi erant, voce καθ' ἑμᾶς utitur, quam tamen nusquam usurpat cum de rebus, quæ vel illo scribente, vel nuperime gestæ sunt, agitur. Verum ut hæc conjectando solum dicimus, ita post annum 327, ea quam supra diximus de causa, editos commentarios affirmari posse putamus. Detecti item Domini sepulcri meminit Eusebius ad psalmum cviii, his verbis: *Hoc autem ediscas, si consideres quæ mente sint Judæi, videntes quidem veneranda et sancta sua funditus deleta; illius vero qui ab ipsis ignominia affectus, ac in crucem et mortem traditus est, sepulcrum, studio et honoribus celebrari, Ecclesias autem, quæ ejus virtute per totum orbem fundatæ sunt, in dies accrescere, etc.*

CAPUT IV.

DE GENERE INTERPRETANDI EUSEBII, DEQUE ANTIQUIS VERSIONIBUS AB EO ALLATIS.

I. Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit. II. Observationes criticæ egregiæ notæ. III. De litterali explanatione. IV. De mystagoga. V. Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium. VI. Antiquis interpretibus frequenter utitur.

I. Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit.

Hosce commentarios germanum esse Eusebii opus, non ex præmissis modo, sed etiam ex interpretandi genere, ex frequente illo veterum interpretum usu, ex Scripturæ sacræ peritia comprobatur. His se tesseri et argumentis exhibet Eusebius ille Pamphili martyris socius, quicum, teste Hieronymo, *Divinam Bibliothecam* diligentissime peruestigarat. Tria porro: cum primis contemplanda nobis offert celeberrimus interpres: criticas in Psalmorum ordinem notas, interpretationem litteralem, et mystagogicam explanandi viam, de quibus pauca prælibare e re fuerit.

II. Observationes criticæ, egregiæ notæ.

Observationes Eusebii criticæ, egregiæ notæ sunt: nam præter ea quæ in præfationibus feruntur, non spernenda sane, multa expositionibus suis de ordine et de auctore cujusque psalmi subinde præmittit, quæ judicium peritiamque scriptoris arguant: qua in re sane vix accuratius sagaciusque disputari posse æstimabunt periti. In his autem Eusebius, qui nunquam compendio studuit, sine aliquo lectoris tædio fastidive prolixius agit. Id vero præsertim observes in ejus de Abimelecho dissertatione, in perquisitionibus de vera Psalmorum serie et de germano cujusque auctore: maximeque ubi de psalmo in spelunca mirifice edisserit. Pede-

A tentim vero ratiocinia profert, nihil, quod ad rem pertineat, intactum relinquit. Parem arguendi vim et methodum animadvertas, cum eorum sententiam depellit, qui numeri rationem ad cujusque psalmi intelligentiam conferre pugnabant: quam Philonianam explanandi methodum, ut futilem et ἀπροσδιό-υστον, explodit Eusebius.

III. De litterali explanatione.

Litteralem Psalmorum mentem ubi explicat Eusebius, genuinum vulgo sensum attingit, neque ita frequenter aberrat a scopo et a vera Psalmorum sententia. Aderat quippe opima illa Hexaplorum supellex, unde et Hebraicam lectionem et veterum interpretum versionem mutuari posset. Neque enim, ut ex his commentariis deprehendere licet, Hebraice peritus fuit Eusebius: siquidem de Hebraica ille lectione plerumque non ita docte edisserit, utpote qui Hebraica Græcis litteris expressa, qualia in Hexaplis erant, tantum legerit; sed si quid de vocibus et litteris Hebraicis hinc inde tradat, id ex Hebraeis mutuatus est. Et mirum sane hominem qui in Palæstina ætatem egit, cum Judæis frequenter sermonem habuit, Hexaplis et *Bibliothecæ divinæ* cum Pamphilo martyre digerendis operam dedit, Hebraice ineruditum fuisse? Doctoribus autem suis nimis credulum persæpe deprehendas, utpote qui nonnulla interdum afferat, ubi accuratior notitia desideretur; exempli causa ad hunc versum psalmi cxı, *Ex utero ante luciferum genui te*, ubi Hebraicum מֵרֵחַם, *Merchem* habet, ut probabilem cujusdam opinionem affert, qui putabat hic beatam Mariam Deiparam indicari, quod sane ἀπροσδιό-υστον est: nam *Maria*, nomen apud Hebræos frequentissimum מִרְיָם, *Miriam* scribebatur; et *Merchem* nihil aliud quam, *ex utero*, significat.

IV. De mystagoga.

Mystagogicam explanandi viam, qua ad Christi personam vel Ecclesiam, sive ad fidelem animam, aut demum ad cælestem Sionem omnia reducuntur, admodum frequentavit Eusebius: quia illo ævo cum Judæi perpetuo Christianis obgannirent, atque ex prave detorta Scripturarum sententia, Christiana de Servatore dogmata traducerent in dies, scriptores ecclesiastici contra, ut petulanti et protervo D generi occurrerent, omnia ad Christum et ad Christi Ecclesiam referebant: nec modo ea quæ de Christo et de Christi fidelibus diserte et evidenter enuntiata fuerant, sed etiam quæ, haud ita dilucide enarrata, possent in utramvis partem derivari. Nec tutum erat illis temporibus interpretandi aliam inire rationem: certe non impune fuit Theodoro Mopsuesteno, quod neglecta mystagoga illa, litterali solum attenderet.

Cæterum hunc explanandi ritum, auctore Christo, commonstrantibus apostolis, sectati sunt Ecclesiæ scriptores. Non modo enim lex vetus legis novæ figura exstitit; sed etiam res in veteri Ecclesia gestæ, præsertim nobiliores, umbra Christi ejusque discipulorum erant. Nam hæc omnia in fi-

guris contingebant istis : scripta sunt autem ad nostram admonitionem (I Cor. x, 11). Unde Tertullianus de resurrectione carnis, *Talia interim*, ait, *divinarum virium lineamenta, non minus parabolis operato Deo, quam locuto*. Inter prophetas autem et præstantes viros, qui in veteri lege Christi typum geessere, nemo propius personam ejus retulit, quam David, genere item propinquior. Cujus non modo gesta, sed etiam dicta in Psalmis præsertim, ad Christi personam Ecclesiamque pertinere, divino ipsius Christi ore didicimus. Ille vero sensus ἀλληγορούμενος, sive mystagogicus. non a Christianis modo, sed etiam a Judæis adhibitus est : etsi illi, ut obscæcati atque sensilium rerum mole obruti erant, omnia ad res temporarias, divitias, terreni regni latitudinem, Messias sui imperium, reduce-
rent : qua in re a justa allegoriæ ratione immane quantum aberrabant. Allegoria quippe, figura, typus et umbra, signa sunt rerum non earumdem atque illæ quæ allegoriæ et typi munus præstant : atenim vel ipsa allegoriæ vox, signa hujusmodi, rem aliam longe diversam, disparem et digniorem significare subindicat. Multo igitur præstantior et verior illa Christianorum interpretatio, qua res corporeas et sensibiles, ad intelligibiles ac cœlestes, incolumi tamen litteræ sensu, referunt.

Hoc ergo genus interpretandi summe est ab Eusebio frequentatum. Illud autem hujusmodi est, ut sicubi inimici insurgentes et tumultuantes exprimantur, quod in psalmis frequentissime occurrit, id vel ad Judæos contra Christum frementes et machinantes, vel ad Ecclesiam ab hostibus, scilicet a principibus hujus sæculi, aut a dæmonibus oppugnatam, vel ad fidelem animam vexatam a spiritibus immundis, referatur : si læta et jucunda efferrantur, cœlesii Jerosolymæ, sive Ecclesiæ, seu Christiani cujuslibet animæ, totum adscribatur : si flumina inundantia memorentur, id de confluenti ad Christi doctrinam gentium multitudine intelligatur. Quam explanandi viam, non Eusebius modo, sed etiam Theodorus Heracleotes, Chrysostomus, Theodoretus et alii plerique sectati sunt, qua in parte si unum noris, omnes noris. Neque tamen inter mystagogicas interpretationes accensendæ illæ, quæ litteram ipsam ad unum Christum referri nec infrequenter comprobant ; ut exempli causa, cum Eusebius psalmum xvii, *Deus, Deus meus, respice in me*, in uno Christo impletum esse asseverat : in hoc enim et in similibus, ut nemo non fateatur, sensus ipse litteralis Christum respicit. Hæc de interpretandi ritu dicta sunt.

V. Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium.

Cæterum Eusebius Origenis expositiones haud obscure sectatur, tam quod ad ipsam explanandi rationem, quam quod ad verborum seriem ; ut in manuscriptis et editis catenis videre est : nam commentarios Origenis plenos integrosque jamdiu amisimus : ejus porro commentarios semel memo-

rat Eusebius ad psalmum cxviii. Theodoretus item, qui plerumque ad Eusebianam interpretationem deflectit, non raro tamen illa pene ad verbum utitur, etsi brevior ut plurimum stylo : nam Eusebius, ut jam diximus, ita prolixas subinde periodos ducit, vix ut seriem deprehendas, et ubi sententiam claudat non ita facile comperias. Asterii vero interpretatio psalmi iv, quam commentario Eusebii in eundem psalmum subjunximus, a quodam scholiaste invecta est, qui Asterium Arianum esse indicat, scilicet sophistam illum circulatorum, qui in ipsis Arianismi exordiis contra catholicos antistites classicum canebat, et doctrinam de Filio Dei spargebat, vel ipsa Arianica deteriore. Ex hoc autem specimine deprehendas, Asterium partim litteralem, partim mystagogicum interpretandi morem sectatum : nec iis ingenii doctrinæque partibus instructum, quæ fuissent ad tantum opus perficiendum satis. Scholiastes porro ille non Asterium modo Arianica labe aspersum indicat, sed etiam Eusebium, sicubi ad Arianismum deflectit, ut Arianum traducit, ut suo loco videas.

VI. Antiquis interpretibus frequenter utitur. LXX Interpretes.

Nihil autem his in commentariis præstantius, nihil pretiosius frequentissimo illo veterum interpretum usu. Atenim multo plura ex Aquila, Theodotione et Symmacho affert Eusebius, quam in Drusii vel Nobilii collectionibus usquam compareant, ita ut ejus adminiculo non raro psalmos integros, ex Symmachi maxime versione, restaurare liceat. Illas porro versiones modo ad litteralem, modo ad mystagogicam asserendam sententiam usurpat : nonnunquam ad decem versus una serie affert : expositionesque eorum Septuaginta Interpretum versioni anteponendas asserit haud infrequenter. Aquilam Hebraicæ litteræ servientem, δουλεύοντα τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, hic et in evangelica Demonstratione multis in locis nuncupat. Is nimirum ita litteræ hæsit, ut dum verba redderet, sententiam non ita curaverit. Symmachum sæpe mirabilem dicit interpretem, ejusque versione utitur libentius, frequentius et copiosius. Ambos tamen ait in gratiam Judæorum prophetias de Christo aliam in sententiam derivasse : Ἰουδαϊκώτερον, sic ille, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος τὴν ἐρμηνείαν ἐκτεθείκασι, id est, *Modo ad Judaicam doctrinam propius accedente, Aquila et Symmachus interpretati sunt*. Nam in Demonstratione evangelica (a) ait utrumque Judæum aut semi-Judæum fuisse. Theodotionem cum laude memorat ; et accuratum interpretem ait. Quinta minus frequenter, Sexta vero rarissime interpretationibus utitur. Notas in hujusmodi versiones raras et brevissimas dedimus : quia a multis jam annis ad Hexaplorum excerpta ex codicibus cum editis tum manuscriptis colligenda animum appuli : quodque habui cæteris quæ tractabam otii, huic provincie consecravi : et jam tanta eo-

tum accessio facta est, ut quadruplo saltem plura penes nos habeamus, quam Nobilius et Drusius ediderint. His propediem postremam admove re manum, eaque publicare animus est. Quare a prolixioribus in veteres interpretes notis consulto abstinuimus, ne sub hæc actum agere cogere mur.

Ait Eusebius Septuaginta Interpretes cum Ptolemæi Philadelphi tempore vertendis Scripturæ sacræ libris operam darent, loca quædam, queis Christi ortus apertius prænuntiaretur, ne in Græcorum, quibus versio parabatur, notitiam venirent, obscurius interpretatos esse. Qua de re adeundus ipse, cum psalmi LXXXVI, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*, expositionem edit. Nec silentio mittendum est, Eusebium persæpe Scripturæ sacræ loca secus, quam in exemplaribus hodiernis leguntur, afferre, partim quod exemplaria sua variam lectionem præferrent, partim quod ille nonnunquam sine prævia monitione aliorum interpretum lectiones admisceat : partim etiam quod plerumque memoriter Scripturarum dicta enuntiet, ac synonyma et extranea verba interserat.

CAPUT V.

DE REBUS DOCTRINAM SPECTANTIBUS IN HOC COMMENTARIO.

I. In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius. II. Sanctorum merita nobis prodesse putat. III. Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat. IV. Quid de libero arbitrio sentiat. V. Gratiæ indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet. VI. Et prædestinationem post prævisa merita.

Haud ingratum lectori fore speramus, si quæ sparsim variisque in locis, quo fors tulit, inducta sunt doctrinæ capita, hic in unum collecta ipsi offeramus, cum ad manum nobis sit ea, quæ assidua tractatione hinc inde decerpimus, una complecti; ut labore diturno parta harum rerum notitia, eruditæ ingratiæ perquisitionis tædium levet.

I. In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius.

Æstimat Eusebius non sine audacia et temeritate credi posse, scriptores illos, qui afflante Numine divinas nobis litteras transmiserunt, vel in minimis errasse; ita ut etiam nomen pro alio vel ex imprudentia vel ex incogitantia substituerint. Id diserte ait, explanando titulum psalmi xxxiii, in quo dicitur immutasse David vultum suum coram Achimelech : ubi Achimelech legendum, atque in exemplaribus, *beth* in *cap* mutatum fuisse putat Eusebius : quod sane ob litterarum *beth* et *cap* inter se affinitatem perfacile fuit. Tum allata eorum sententia qui dicerent, Achimelech pro Achis positum fuisse, ibique agi de Davidis in Geth peregrinatione, ubi cum periculum capitis immineret, insaniam ille simulavit, et immutavit vultum suum coram Achis rege Geth; hæc in adversum reponit ille : *At ego audax temerariumque facinus, ærgon δὲ*

(a) Cf. *De præparatione evang.*, p. 575.

ἄρα καὶ προπετές, arbitror illud esse, pronuntiare confidenter divinam Scripturam lapsam esse, et tale vitium præferre, ut pro viro alienigena sacerdos Domini ponatur, cum maxime Hebraica lectio et reliqui interpretes omnes Achimelech circumferant. Ubi notes velim Hebraicam lectionem hodie *תְּמַלֵּךְ* circumferre, et in Græcis Bibliis Ἀδιμέλεχ unde patet Eusebii exemplaria diversam ab ea, quæ nunc habetur, lectionem prætulisse. Ut vero sit de Eusebii in memoratum titulum opinione, quæ fortassis non omnibus placitura est, putat sane ille nefas esse vitium, si quod vel minimum subsit, in scriptorem sacrum refundere.

II. Sanctorum merita nobis prodesse putat.

Ait non semel Eusebius sanctorum, sive martyrum, sive aliorum Deo acceptorum hominum merita, subsidio apud Deum nobis esse. Sic psal. LXXVIII, vers. 10: *Ad hæc in precibus tempore persecutionis dicenda instituimur, hostiarum. et holocaustorum loco sanguinem sanctorum martyrum proponentes, ac hujusmodi supplicationes emittentes;* et vers. 11: *Nos siquidem non digni habiti sumus qui ad finem usque certemus, ac pro Deo sanguinem funderemus; sed quia filii sumus eorum qui hæc sunt perpessi, virtute patrum nostrorum ornati, precamur ut illorum gratia misericordiam consequamur.*

III. Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat.

Veram Christi in Eucharistia præsentiam (a) profitetur cum hunc versum explicans, *Cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos* (Psal. LXXIX, 17), ait : Κατὰ τοῦτο δὲ ἐπλήρου καταξίωσας αὐτοὺς τῆς οἰκείας τροφῆς, οὐ μόνον σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου καὶ πνευματικῆς, ὁπηγίκα πρώτοις αὐτοῖς ἐπέδωκε ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τροφὴν αὐτοῖς παρεῖχεν τὸν ἐπουράνιον ἔρπον, ΑΥΤΟΣ ΕΑΥΤΟΝ, id est : *Tunc porro proprio illos cibo replere dignatus est, non corporeo solum, sed etiam cælesti et spiritali, cum ad ipsos primos Christus Dei peregrinatus est, atque in cibum ipsis cælestem panem, ipse semetipsum, dedit.* Ad psalmum vero xxxvi, hæc habet : Κατατροφῆν δὲ τοῦ Κυρίου δυνήσεται ὁ τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια κεκαθαρισμένος, ὡς δύνασθαι ἐσθlein τὸν ζῶντα ἔρπον καὶ τὰς ζωοποιούς αὐτοῦ σάρκας, πίνειν τε τὸ σωτήριον αὐτοῦ αἶμα. Τοῦτοις τρεφόμενος καὶ παινόμενος, τῆς ἐνθέου μέθης ἀπολαύων, κατατρέψησον τοῦ Κυρίου, id est : *Delectari autem in Domino valebit, quisquis animæ sensibus puris purgatisque fuerit, ita ut panem vivum et vivificas carnes ejus edere possit, ac salutarem ejus bibere sanguinem. His enutritus et impinguitus, divina fruens ebrietate, « delectare in Domino. »*

IV. Quid de libero arbitrio sentiat.

Libertum arbitrium in homine ad bonum malumve deligendum sic explicat ille, ad psalmum xxxv : Ἀκαλύπτως δὲ ὁ τοιοῦτος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ, ὡς καὶ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομίαν

εἶναι καὶ δόλον. Πάνυ δὲ ταῦτα ἐκόνω εἴλετο ὅτε δὴ αὐτεξουσίως ὦν, καὶ δυνάμενος μὲν τὴν ἀγαθὴν μετελθεῖν ὁδόν, μὴ βουληθεὶς δέ. Hoc est : *Palam autem ille se peccato dedit, ita ut verba oris ejus iniquitas et dolus essent. Hæc autem ipse admodum libere elegit, utpote liberi arbitrii, penes quem erat viam adire bonam : quod ille noluit. Quamobrem dictum est, « Noluit intelligere ut bene ageret : sed iniquitatem meditatus est in cubili suo. »* Εἰς ad psalmum LVII : Ἐπειδὴ γὰρ φύσεως ἐλευθέρας καὶ αὐτεξουσίου γενόμενοι, διακριτικοὶ τε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου, τὴν τε εἰς ἑκάτερα ῥοπὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς κεκτρημένοι, οὐκ ὀρθῶς ἐχρήσαντο τῷ κριτηρίῳ, οὐδὲ ἠγάπησαν τὴν εὐθείαν, καίπερ εἰδότες αὐτὴν, οὐδ' ἔργοις μετήλθον τὴν δικαιοσύνην, ἣν λόγῳ μόνῳ καὶ χεῖρασιν ἐπηγγέλλοντο, τῷ παλαίῳ δὲ ὄφει ὁμοιωθέντες, ἀσπίδος κωφῆς χεῖρους ἐγένοντο· τούτου χάριν ἐπακούσατε τίνα καὶ αὐτοὺς περιμένει, id est : *Quoniam enim libera et sui arbitrii natura præditi, vi interpellandi boni et contrarii instructi, atque liberam ad utrumlibet inclinationem nacti, non recte judicio suo sunt usi, neque rectam viam, etsi notam sibi, dilexerunt, neque operibus justitiam adierunt, quam verbis duntaxat et labiis sunt professi, veterique serpeni similes, aspide surda deterioribus evasere ; ideo quæ, ipsis eventura sunt audite. Similiter de Hebræis agens, psalmi LXXVII ad hunc versum, Et oblitii sunt benefactorum ejus, ita loquitur : Πάντων γὰρ τούτων λήθην πεποιτημένοι, τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιδειγμένων, ὅπλα ἦσαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ βουληθέντες τῷ νόμῳ αὐτοῦ πορεύεσθαι· καίτοι ἐπ' αὐτοὺς κειμένου τοῦ δύνασθαι, καὶ τοῦ βούλεσθαι, id est : *Nam omnium eorum oblitii, quæ patribus suis ostensa sunt, arma tulerunt contra Deum, cum nollent in lege ejus ambulare, etiam si penes ipsos esset ut possent et vellent.**

V. Gratiam Indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet.

Ne quis vero opinetur putare Eusebium, ex solo liberi arbitrii motu hominem, nec gratia fultum, bonum perinde atque malum adire posse ; huic suspicioni occurrit ille his verbis : *Quos præscientia sua prævertens Deus, antequam in lucem prodirent, tales futuros esse noverat ; sed tamen permisit ut nascerentur, gratia sua ipsis quoque concessa, ut palam eorum propositum fieret, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτοῖς δωρησάμενος, εἰς τὸ φανεροῦς γενέσθαι τὴν προαίρεσιν. Siquidem et ordinem justorum rectam ac minime deflexam viam suapte voluntate iniituum prævertens Deus noverat. Deinde utrique ordini liberum arbitrii motum dimisit, concedens ut in stadio cursum conficerent. Ac cum universos natura similes constituisset, voluntate sua quemque meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote qui sui ipsorum domini, sui juris, ac liberi quoad motum essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis rectam, obliquam aliis viam cooptantibus. Pari sententia de Juda loquens hæc habet ad psalm. XL : *Sed, « in quo speravi, » ait ; vel secun-**

dum Aquilam, « confisus sum ; » aut ut Symmachus, « confisus eram : » quandoquidem ipsum paribus atque cæteros apostolos donis affecerat. Confidebatur autem ei Salvator, et bonam de ipso spem habebat, quia in eo liberum arbitrium esset. Neque enim Judas ex hujusmodi natura erat, quæ non posset salutem consequi ; sed poterat, si quidem voluisset, ut et cæteri apostoli, a Filio Dei erudiri, ac bonus probusque discipulus effici. Unde palam est eum gratiam versatilem, ad utrumlibet, sive bonum sive malum indifferenter, in omnibus prorsus hominibus, etiam impiis et peccatoribus, constituisse.

VI. Et prædestinationem post prævisa merita.

Nec minus aperte prædestinationem post prævisa merita docet ad psalm. LVI, ubi hanc Pauli sententiam explicans, *Nam quos præsciuit, et prædestinavit* (Rom. VIII, 29), etc., ait : Ὡςπερ οὐν τοὺς προγούους μέλλοντας ἀγαπᾶν αὐτὸν προώρισεν οὕτως καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ προέγνω μέλλοντας λαλεῖν δικαιοσύνην διὰ τὸ γινώσκειν αὐτὴν, οὐ μὴν καὶ τοῖς ἔργοις αὐτὴν μετελευσομένους, διὰ τὸ ταῖς χερσὶν ἀδικίαν συμπλέκειν, τούτου χάριν ἀπηλλοτριώσεν ἀπὸ μήτρας, καὶ ἐν πλανωμένοις καὶ λαλοῦσι ψευδῇ παρ' ἑαυτῷ κατηγορήθησε πρὶν γενέσθαι, συνεχώρησέ τε, εἰδὼς αὐτοὺς τοιοῦτους ἐσομένους, εἰς φανερόν ἐλθεῖν, ὡς ἂν τὸ διάφορον τῶν δικαίων καὶ θεοσεβῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς τῶν χειρῶν παραθέσει διαλάμψειεν. Μῖς γὰρ ὄντες φύσεως οἱ πάντες, οἱ μὲν ἐχόντες ἐλλαντο τὰ κρείττω, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ὠδεύσαν, αὐτεξουσίῳ προαίρεσει χρησάμενοι. Id est : *Quemadmodum igitur cum eos præsciivisset, qui amaturi ipsum erant, etiam prædestinavit eos ; sic et impios cum prævidisset justitiam quidem locuturos, utpote qui nossent illum, sed ipsam tamen non operibus adituros esse, quia injustitiam manibus complicaturi erant ; ideo alienavit eos a vulva, et, vel antequam fierent, in errantium et mendacia loquentium numero apud se computavit : permisitque tamen, etsi tales futuros esse nosset, ut palam prodirent, quo præstantia justorum et religiosorum hominum ex pejorum comparatione eluceret. Nam cum ex una omnes natura constarent, libero usi arbitrio, alii quidem sponte bonum elegerunt, alii contrariam iniere viam. Quæ omnia ita perspicue enuntiantur, ut OEdipo non egeant.*

CAPUT VI.

EUSEBII DE VERBO ET FILIO DEI SENTENTIA.

I. Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opinioniones. II. Eusebium docet unitatem deitatis in uno Patre servari. III. Filium longe minorem Patre. IV. Diversæ substantiæ. V. Interpretæ Latinus « Demonstrationis evangelicæ » de industria Eusebium ad catholicam sententiam detorsit. VI. Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna. VII. Grandis paralogismus Eusebii. VIII. Non obscure docet Filium non esse vere Deum. IX. Quo sensu Filium Deum esse dicat. X. Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat. XI. Cum Arianis plane consentit. XII. Qua sententia τῷ ὁμοσίῳ, sive consubstantiali, subscripserit. XIII. Quo sensu ἐξ οὐκ ὄντων negat, et genitum Filium dicat. XIV. Filium negat æternum.

XV. *Summa doctrinæ Eusebii.* XVI. *Ægre defenditur.* XVII. *Arianum probant tam gesta quam scripta.*

I. Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opiniones.

Jamdiu inter doctos disceptatum est, quæ vera fuerit Eusebii Cæsariensis de Filio Dei opinio; alii enim catholice sensisse defendunt, nec quidpiam Arianæ labis in scriptis ejus deprehendi pugnant; vel si quid deprehendatur, in iis certe scriptis observari, quæ ante Nicænam synodum edidit; in posterioribus non item: alii contra ab Arianismi exortu, ad obitum suum, adeo manifestas cum gestis tum scriptis suis dedisse contendunt Arianismi notas, ut incunctanter inter Arianorum primpilares connumerandum censeant. Talenine, inquit, hominem, qui semper augendæ Arianicæ rei tam acriter adlaboravit, qui diuturnas cum Arianis ad resituendum Arium excubias egit, qui capitalibus odiis catholicæ rei proceres assidue exagitavit, catholicum censeamus? Hinc si scriptis ejus attendas, aiunt, probe cum gestis consonare deprehendes: nam qui Filium passim minorem Patre, alterum Deum inferiorem, ac ministrum purum ait, qui catholicus habeatur? Ego vero iis qui orthodoxum Eusebium censent ad tanti viri purgationem astipulari peroptarem, si per ejus scripta liceret; at secus suadent cum cætera ejus opera, tum maxime hi commentarii, ubi Arianismum aperte profitetur. Non ex aliqua igitur præjudicata opinione ad eam sententiam accedimus: nedum enim ægre feram, summopere gaudebo, si quis ab eo non inodo culpam, sed etiam suspicionem, dinovere possit: idque mihi non minus ex voluntate, quam præter opinionem cadet. Vereor enim ut qui catholicum Eusebium affirmant, tantam in adversum mox profereandam locorum silvam concoquere, et ad sincera dogmata detorquere valeant. Eusebii itaque de Verbo et Filio Dei sententiam in certa capita distinctam, tam ex his commentariis, quam ex aliis ejus scriptis, maximeque ex *evangelica Demonstratione*, et ex libris *Contra Marcellum* in medium afferemus: eamque sententiam amplectemur, quæ ab ipsa rei veritate et perspicuitate suadebitur.

II. Eusebius docet unitatem Dei in uno Patre servari. —

III. Filium longe minorem Patri.

Ab unitate Dei ordiri operæ pretium erit, quam Eusebius in uno Patre servari, neque Filium, multoque minus Spiritum sanctum, in ejusdem unitatis consortium venire clare et multis in locis affirmat. Patrem enim in se totam deitatis plenitudinem, excluso Filio, complecti indicat, dum ipsum solum passim vocat, τὸν τῶν ὄλων Θεόν, τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, τὸν ἐπέκεινα πάντων Θεόν, id est, *Deum universorum, Deum supra omnia, Deum ultra omnia*; Filiumque contra nuncupat, δεῦτερον Θεόν, δεύτερον Κύριον, *secundum Deum, secundum Domi-*

occupat Eusebius, dum ait ad psalmum Asaphi decimum: Ἰνα μὴ τις αὐτὸν ψιλὸν ὑπολάβοι ἄνδρα καὶ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον, θεολογεῖ αὐτὸν ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας, φήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. Καὶ ὅπως μὴ παραχθείη τις εἰς τὸν περὶ μοναρχίας λόγον, Θεὸν ἀκούων τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ πλείονας Θεοὺς ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν ἐξῆς κατηγορουμένους, μονουοῦλι παρακλελυόμενος μὴ ἀποκνεῖν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ οἱ διαβαλλόμενοι τοῦ ἔθνους ἄρχοντες θεοὶ ἡξιώθησαν ὀνομασθῆναι, ποῖος ἂν γένοιτο κίνδυνος τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κεκραταιωμένον Θεὸν ὁμολογεῖν; id est: *Ne quis ipsum merum hominem, et multis aliis similem, arbitraretur, ipsum hic Deum prædicat his verbis: Deus stetit in synagoga deorum. Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii, rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens; congruenter hic multos deos nominat eos, qui sub hæc incusantur: tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit, si virum dexteræ Dei et Filium hominis confirmatum, Deum fateamur? Clarius autem in expositione psalmi lxxxviii, vers. 7, idipsum exprimit his verbis: Δοκεῖ δέ μοι ὁ Προφήτης... ὑπερεκπλήττεσθαι τὸν ἐπέκεινα πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶτ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπεφωνηκέναι τὸ, "Ὅτι τις ἐν νεφέλαις ἰωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθεσει τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα δὲ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα σώζοι ἂν εὐσεθεῖ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοίκειος γὰρ καὶ ἀσεθῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱοῖς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτίον, καὶ τὸ συγκρίνειν ἐτέροις τολμᾷ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἂν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος υἱοῖς Θεοῦ συγκρίνειν Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ, καὶ τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ καὶ ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνειν. Id est: *Videturque mihi Propheta.... eum qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei cum stupore considerare: deinde ex admiratione hæc effari: Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino? sive secundum Symmachum, Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei? Hæc de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam; de Patre vero ac Deo universorum secus: impropria enim et impia comparatio esset. Nam filius Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus, filiis Dei comparatur, ac dicitur eum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur? Hic manifeste vides Filium longe inferiore quam Patrem gradu ab Eusebio reponi; ita ut nec ad unitatem Dei, nec ad unitatem principii universorum pertineat, neque deitate cum illo primo principio unum**

ait. Nam ubi dictum illud, *Deus stetit in synagoga A deorum*, de Filio Dei explicat, ac nihil metuendum ait, etsi Filius Deus vocetur, ne unitas principii et deitatis tollatur; non veram ille causam asfert, cur hinc nulla multiplicitas deorum metuenda sit, quia scilicet Pater et Filius, unus Deus, unum principium rerum sunt; sed, ait, quoniam ipsi homines dii vocantur, quin ulla hinc deorum multiplicitas inferri possit, posse pariter Filium Deum dici, quin multos esse deos suspicemur. Etenim ut in loco sub hæc allato significatur, longe inferioris gradus est, quam ut possit ad primam illam Dei unitatem pertinere, utpote quem creaturis comparare liceat, etsi multo excellentior iis sit: quod de Patre asserere impiissimum et improbissimum esse ait Eusebius. Similia habet in *Demonstratione evangelica*, l. vi, p. 257, ubi de Patre et Filio talia fatetur: *Σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ συγγράμματι τῆς Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως ὠρισμένου τοῦ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λόγου, καὶ Θεοῦ μὲν ἐνὸς τοῦ ἐπὶ πάντων ὠμολογημένου, δευτέρας δὲ μετ' αὐτὸν ἀποδειχθείσης οὐσίας ἡγουμένης τῶν γεννητῶν ἀπάντων, ἣν σοφίαν Θεοῦ, κ. τ. λ.* Hoc est: *Cum in quinto Evangelicæ demonstrationis libro, clare de Patre et Filio definitum statutumque fuerit, ac Deum quidem unum supra omnia esse declaratum, secundam vero post ipsum substantiam esse, quæ omnibus opificiis præsit, commonstratum sit, quam sapientiam Dei, etc.*, ubi interpretres qui solet Eusebii dicta ad piam sententiam in versione sua detorquere, postrema sic interpretatur: *Et Patrem quidem Deum unum esse constitit; alteram autem præter illum et cum illo personam esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedit, demonstratum est.* Quo in loco οὐσίαν ille personam, vertit, etsi substantiam significet hic et in aliis Eusebii locis, ut ex repetitis sub hæc exemplis propalam erit: illud autem μετ' αὐτόν, perperam vertit ille, *præter illum et cum illo*, cum aperte significet, *post illum*, nec numero tantum, sed dignitate et præstantia; ut ex jam dictis manifestum est, et ex infra dicendis liquidius constabit. Ait siquidem lib. II *Contra Marcellum*, p. 109: *Οὐδὲ δύο θεοὺς ἀνάγκη δοῦναι τὸν τὰς δύο ὑποστάσεις τιθέντα: οὐδὲ γὰρ ἰσοτίμους αὐτὰς ὀρίζομεθα, id est: Neque necesse est eum duos deos sateri, qui duas admiserit substantias: non enim illas honore pares esse definimus; ita ut eatenus unitatem deitatis statui velit, quatenus illa prima deitas, primumque principium in uno Patre servatur, cui longe inferior Deus Filius, in unitate illa non comprehendatur. Quod ille ibidem affirmat his verbis: Ἄλλὰ φοβῆ, ὦ ἀνθρώπε, μὴ δύο ὑποστάσεις ὁμολογήσας, δύο ἀρχὰς εἰσαγάγῃς, καὶ τῆς μοναρχικῆς θεότητος ἐκπέσοις. Μάνθανε τοίνυν, ὡς, ἐνὸς ὄντος ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, μία ἔσται ἀρχή, μοναρχία τε καὶ βασιλεία μία*

(a) *Comment. in Psal.* p. 86, 344, 357, 358, 372, 376, 377, 410, 426, 491, 535, 534, 582, 584, 597, 598; *Demonstr. evang.* 147, 143, 149, 248, 255;

ἔπειτα καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀρχὴν ἐπιγράφεται τὸν αὐτοῦ Πατέρα. Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, hoc est: *At verearis, mi homo, ne, si duas fateare substantias, duo item principia inducas, et a monarchica deitate excidas. Discas igitur, quod cum unus sit sine principio et ingentus Deus, Filius autem ex illo gignatur, unum necessario principium fuerit, monarchia et regnum unum; quia ipse Filius Patrem suum principium ascribit: caput enim Christi Deus est, secundum Apostolum (1 Cor. xi, 3).* Ubi videas monarchicam sive unam illam et primariam deitatem, ex Eusebio in Patre solo servari. Quia vero aliquam Patris et Filii unitatem esse concedere necesse fuit secundum illud: *Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30)*, animadvertite in quod talem constituat unitatem Eusebius, l. III *Contra Marcellum*, c. 19, p. 192: *Καὶ δὴ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα ἐν εἶναι ἔλεγε, φάσκων· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν· οὕτω καὶ πάντας ἡμᾶς, κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν, τῆς ἐνότητος τῆς αὐτοῦ μετασχεῖν εὔχεται· οὐ κατὰ Μάρκελλον τοῦ λόγου ἐνωμένου τῷ Θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ συναφθησομένου· καθὼς δὲ ἔμαρτύρησεν ἡ ἀλήθεια, ὁ Σωτὴρ αὐτὸς εἰπὼν· Τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἔσμεν.* Hoc est: *Atque ad hunc modum nos omnes cum Patre et Filio unum erimus. Quemadmodum enim ipse se et Patrem unum esse dixit, (Ego, inquam, et Pater unum sumus;) ita quoque, ut ad ipsius imitationem nos omnes ejusdem unionis participes simus, precatus est. Non quod Verbum, ut Marcellus vult, uniatur Deo, et substantialiter ipsi conjungatur: sed ut veritas, ipse Servator scilicet, testificatur dicens: (Gloriam quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus (Joan. xvii, 22).) Ubi unitatem illam substantialem Patris cum Filio dilucide explodit Eusebius; vultque tantum illam unitatem concedere, qua ex dignatione quadam Pater Filium gloriæ suæ participem efficit, ut et Filius nos ejusdem gloriæ consortes reddidit. Sub hæc autem eidem comprobandæ sententiæ totus insistit, atque ita demum concludit: Οὕτως οὖν ἐν εἶναι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης, ἧς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μεταδιδούς, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτοὺς ἡξίου, hoc est: *Ita Pater et Filius unum sunt communionem gloriæ: quam cum discipulis suis imperliat, ejusdem eos unionis participes efficit.* Qua in re grandi paralogismo utitur Eusebius, ut infra videbitur, dum unitatem illam gloriæ, in quam ex dignatione tantum discipuli Christi vocantur, pari modo a Patre communicari Filio suo, atque hinc substantialem unitatem excludi, contendit. Hanc porro deitatis unitatem et monarchiam sexcentis in locis (a) docet ille, quæ ne longius abducatur in*

Contra Marc. 65, 66, 69, 70, 90, 96, 106, 107, 110, 127, 141.

dicare solum sufficit. Cæterum ubi vox ὑπόστασις A occurrit, nos substantiam vertimus; tum quia sic Eusebii ævo ex recepto more accipiebatur, ut habet Athanasius; tum quia, cum Eusebius diversam in Patre et Filio substantiam admittat et doceat, inutilis sane fuerit personarum et hypostasium vulgata distinctio.

IV. Diversæ substantiæ.—V. Interpres Latinus *Demonstr. evangelicæ* Eusebium de industria ad catholicam sententiam detorsit.

Licet autem ex præmissis propalam sit Eusebium diversam a paterna substantiam et deitatem in Filio constituere: nam duas in allatis locis substantias aperte profitetur: et sane qui unitatem principii et deitatis in uno Patre, excluso Filio, B servat, consequenter aliam in Filio et diversam substantiam et deitatem, si quidem Deus sit, statuat necesse est; e re tamen fuerit ex multis pauca Eusebii loca in medium asserre, ubi ille substantiam et deitatem Filii, a paterna aliam et diversam, separatam, ipsique multo inferiori commonstrare nititur: unde etiam planius evadat quod superius probatum est, Eusebium videlicet unitatem principii et deitatis in uno Patre, excluso Filio, statuere. Ait igitur in *Demonstratione evangelica*, l. iv, c. 3, p. 147: Ἀλλὰ τοῦ μὲν αἰσθητοῦ φωτὸς ἀχώριστος ἡ αὐγὴ, ὁ δὲ Υἱὸς ἰδίως παρὰ τὸν Πατέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφέστηκε. Καὶ φωτὸς μὲν ἡ αὐγὴ χωρὰν ἐνεργείας ἐπέχει, ὁ δὲ Υἱὸς ἑτερόν τι ἢ κατὰ ἐνέργειαν τυγχάνει, καθ' ἑαυτὸν οὐσιωμένος. Καὶ πάλιν, ἡ μὲν αὐγὴ συνυπάρχει τῷ φωτὶ, συμπληρωτική τις οὖσα αὐτοῦ· ἄνευ γὰρ αὐγῆς οὐκ ἂν ὑποσταίη φῶς, ὁμοῦ τε καὶ κατ' αὐτὸ συνυφέστηκεν· ὁ δὲ Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ προϋφέστηκεν, ἢ μόνος ἀγέννητος ἦν. Καὶ ὁ μὲν καθ' ἑαυτὸν τέλειος καὶ πρῶτος, ὡς Πατὴρ, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ συστάσεως αἴτιος, οὐδὲν εἰς συμπληρωσιν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνων· ὁ δὲ ὡς ἐξ αἰτίου γεγονώς υἱὸς, δεύτερος οὐ ἔστιν υἱὸς καθέστηκεν, παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ εἶναι, καὶ τοιοῦδε εἶναι εἰληφώς. Καὶ πάλιν, ἡ μὲν αὐγὴ εὖ κατὰ προαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἐκλάμπει, κατὰ τι δὲ τῆς οὐσίας συμβεβηκὸς ἀχώριστος· ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ γνώμην καὶ προαίρεσιν εἰκὼν ὑπέστη τοῦ Πατρὸς. Βουλθεὶς γὰρ ὁ Θεὸς γέγονεν Υἱοῦ Πατρὸς, καὶ φῶς δεύτερον κατὰ πάντα ἑαυτῷ ἀφωμοιωμένον ὑπεστήσατο. Quæ sic ego interpretor: *Sed a sensibili quidem lumine splendor separari non potest, Filius vero seorsum a Patre per seipsum subsistit. Ac luminis quidem splendor locum efficientiæ obtinet, Filius autem aliud quidpiam quam secundum efficientiam est, per seipsum substantia præditus. Rursum, splendor simul existit cum lumine, illudque quodammodo complet: nam sine splendore lumē nequaquam subsistat, simulque cum illo ac secundum illud subsistit; Pater autem Filio præexistebat, et ante ortum ejus exsistebat, quatenus solus non-genitus*

erat. Et ille quidem per seipsum perfectus et primus, utpote Pater, et constitutionis Filii causa, nihil ad deitatis suæ complementum a Filio accipiens; hic autem tanquam ex causa factus filius, secundus est ab eo cujus est filius, quippe qui a Patre et ut sit, et ut talis sit, acceperit. Ac rursus, splendor quidem non ex proposito et voluntate luminis splendet, sed secundum accidens quidpiam a substantia inseparabile; Filius vero ex sententia et proposito voluntatis, imago Patris substitit. Volens enim Deus Filii Pater existit, ac secundum lumen per omnia simile sibi subsistere (a) fecit. Ubi interpres sive ex insito erga Eusebium affectu; sive alia ignota de causa, multa secus posita ad catholicam sententiam pro more suo deflexit: nam illud, καθ' ἑαυτὸν οὐσιωμένος, sic transtulit: *Non per seipsum substantiam nactus, sed a Patre; cum disparatam omnino sententiam esset Eusebius, scilicet, per se et seorsim substantiam habens. Pari modo illud: Ὁ δὲ Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ προϋφέστηκεν, ἢ μόνος ἀγέννητος ἦν* sic ille vertit: *At a Patre Filius procedit, et illum generat, at ipse non genitus est. At vera sententia hæc est: Pater autem Filio præexistebat, et ante ortum ejus exsistebat, quatenus solus non genitus erat.* Sic etiam ille fere ubique Eusebii dicta in aliam sententiam detorsit, ut catholicum redderet: nam lib. iv, c. 15, p. 173, hæc Eusebii verba, Καὶ μόνον ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Θεὸν Λόγον, μετοχῇ τε τῷ γεννήσαντος, ἀγέννητου καὶ πρώτου καὶ μεζονος, Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἀποφανθέντα, Χριστὸν καὶ ἡλειμμένον ἀπεκάλεσε, sic transtulit ille: *Et qui solus ex illo genitus Deus Verbum, communicatione gignentis ingeniti, Deus de Deo est declaratus, Christum atque unctum vocavit;* ubi voces illas πρώτου καὶ μεζονος, primi et majoris, prætermisit ille, sic autem vertendum fuit: *Et solum ex ipso genitum Deum Verbum, participatione genitoris non-geniti, primi et majoris, Deum de Deo declaratum, Christum et unctum vocavit.* Et p. 181 B: Διόπερ ἐπὶ τούτῳ ἔχρισέ σε, ὦ Θεέ, ὁ ἀνωτάτω καὶ μεζῶν αὐτός, ὁ καὶ σου Θεός, ὡς εἶναι καὶ τὸν χρισόμενον καὶ τὸν χρίοντα πολὺ πρότερον, πάντων μὲν ὄντα Θεὸν, καὶ αὐτοῦ διαφερόντως τοῦ χρισόμενου, ubi in Græcis necessario legas, ὡς εἶναι καὶ τοῦ χρισόμενου τὸν χρίοντα πολὺ πρότερον, alias sententia non constabit. Locum ita vertit, sive potius pervertit interpres: *Propterea ob hanc ipsam causam, unxit te, o Deus, ille, qui tuus quoque est Deus; ut sit et qui ungitur, Deus, et qui ungit: qui quidem sit omnium Deus.* Ea porro est vera dicti sententia: *Ideo unxit te, o Deus, qui supremus et major, ac tui quoque Deus est: ita ut ungens uncto multo prior sit, cum omnium quidem sit Deus, præsertim vero ejus qui ungitur.* Et p. 236 A: Καὶ ὁ Θεός Ἰσαάκ, ὃ καὶ στήλην ἀνέστησεν ὁ θεοφιλῆς, Θεός μὲν ἦν καὶ Κύριος (αὐτῷ γὰρ λέγοντι πιστευτέον), οὐ μὴν ὁ ἐπὶ πάντων, ἀλλ' ὁ ἐκείνου δεύτερος, τὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ἀνθρώπους διακονούμενος καὶ διαγγέλλων, ubi inter-

(a) Quo sensu per omnia similem Filium dicat, vide infra.

prés more solito : *Et Deus Isaac, cui et titulum erexit Dei amicus, Deus quidem erat et Dominus (ipsi enim dicenti credendum est), non tamen is qui Pater est et a nullo est; sed qui ea, quæ ad Patrem pertinent, hominibus subministrat et nuntiat.* Ubi vertendum erat : *Et Deus Isaac, cui et titulum erexit vir ille religiosus, Deus quidem erat et Dominus; ipsi enim dicenti credendum est; nec tamen erat ille supra omnia [Deus], sed illi secundus, qui res Patris in hominibus ministrat et nuntiat.* Quæ recidunt in illam superius commonstratam Eusebii sententiam, unitatem scilicet Dei universorum in uno Patre servari, Filio escluso, et in secundum locum ablegato. Similiter p. 138, C, hæc Eusebii verba : "Ὅτε δὲ Κύριον καὶ Θεὸν οἶδε τὸν ἐπιφαινόμενον, ταύταις αὐταῖς σαφῶς κέχρηται ταῖς προσρήσεσι. Κύριον δὲ καὶ Θεὸν οἶτι μὴ τὸν αἴτιον λέγει, προφανῶς ἐπέδειξαν τῆς θείας Γραφῆς αἱ λέξεις, ἄγγελον Θεοῦ προσειποῦσαι τὸν ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ Κυρίου καὶ Θεοῦ προωνομασμένον. Λείπεται τις ἄρα ὢν ἐν τοῖς οὐσί Θεός καὶ Κύριος μετὰ τὸν παμβασιλέα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων· εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ πρὸ αἰώνων τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ κρείττων μὲν ἢ πᾶσα ἀγγελικὴ φύσις, μείων δὲ ἢ κατὰ τὸ πρῶτον αἴτιον, ita Latine fecit ille : *Quoties vero Dominum et Deum, eum qui apparet intelligit, his ipsis palam utitur locutionibus : quæd vero Dominum Deumque non eum significet qui Pater est, ipsæ Scripturæ divinæ locutiones in superioribus evidentissime ostendunt, ubi angelum Dei appellant eum quicum de Jacob sermo esset; superest igitur ut queramus, quisnam sit, in iis quæ sunt, Deus et Dominus, præter Patrem omnium, et regem Deumque universi : erit autem hic Verbum Dei, quod est ante sæcula, superior quidem omni angelica natura, profectus autem ab eo, qui Pater est.* Sed longe alia profert Eusebius, scilicet : *Cum vero Dominum et Deum, qui apparet, esse agnoscit, iisdem ipsis clare utitur appellationibus : quod vero Dominum et Deum dicens, non eum, qui Causa est, significet, evidenter ostendunt divinæ Scripturæ voces, quæ angelum Dei ipsum nuncupant, qui Jacobo [visus] Dominus et Deus antea appellatus est. Restat ergo quispiam inter ea quæ existunt Deus et Dominus, post omnium regem et Deum universorum : is autem fuerit, qui ante sæcula est, Dei Verbum, major quidem omni angelica natura, minor vero illa prima causa.* Ubi de more Eusebii Filium Dei, a primaria illa deitate et omnium causa seclusum, dignitate et ordine ceu medium inter Deum et angelos constituit. Sexcenta alia ex evangelica Demonstratione loca afferre in promptu esset, ubi interpres Eusebium ad catholicam doctrinam vel invitum deduxit : sed hæc lectori erunt ad cautelam satis, ne in Latina versione se Eusebii sententiam expiscari posse confidat. Æstimo sane multos interpretis artificio ad Eusebii tutandas partes accessisse : nam is sciens et prudens scripto-

rem Græcum vitiauit, et catholice loqui conpulit.

Jam quo destinavimus pergamus : substantiam ergo Filii Eusebium, aliam et diversam docet a Patris substantia, idque non in præmissis modo locis, sed etiam alibi plerumque ; sic in *Demonstratione evangelica*, lib. v, cap. 1, pag. 213, postquam in quo quadret comparatio Patris et Filii cum luce et splendore, explicaverat ; in quo differant Pater et Filius a splendore et luce sic enarrat : 'Ἄλλ' οὐ τοῖς ὑποδείγμασι κατὰ πάντα τρόπον ὁμοίως, ὡσπεροῦν ἤδη πρότερον εἴρηται. Τὰ μὲν γὰρ εἰψύχα σώματα τὸ συμβεβηκὸς ἐν ποιότησει κέκτηνται· ἢ τε γὰρ αὐγῆ, σύμφυτος οὖσα τῇ τοῦ φωτός φύσει, καὶ οὐσιωδῶς συνυπάρχουσα τῷ φωτι, οὐκ ἂν δύνατο ἐκτὸς ὑφ'εστάναι τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν· ὁ δὲ γε τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ἑαυτὸν οὐσίωται τε καὶ ὑφέστηκε, καὶ οὐκ ἀγεννήτως συνυπάρχει τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς μονογενῆς Υἱὸς συνὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένος, hoc est : *Sed non omnimode exemplorum similitudo convenit, ut jam dictum fuit : nam corpora inanimata accidens in qualitatibus obtinent : splendor enim cum naturæ lucis connatus sit, et substantialiter cum luce coexistat, extra idipsum in quo est nequaquam subsistere possit ; at Dei Verbum per se et seorsim substantiam obtinet et subsistit ; neque ingenerate (i. e. ut non-genitus) Patri coexistit ; sed ut unigenitus Filius, solus ante omnia sæcula ex Patre genitus.* Pariterque lib. vi initio præemii, in eo quem supra retulimus loco, ait Filium esse secundam post Patrem substantiam, quæ rebus factis omnibus præsit. Et lib. i *Contra Marcellum*, p. 5, ait, eum qui dixerit Patrem et Filium substantia unum, aperte Sabellianum esse ; et p. 25 accusatus a Marcello Eusebius, quod teste Narcisso Neroniadi, duas esse Patris et Filii substantias diceret, rem ille non negat, sed alio rem et sermonem divertit. Tempus me deficeret, si similia Eusebii loca congerere vellem : de industria enim ille passim rem agitat et comprobare nititur (a).

VI. Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna.

Cum ergo Filium diversæ a paterna substantiæ dicat, hinc consequitur ut deitatem aliam a paterna in Filio esse doceat : quod licet eodem recidat, ex ipsis Eusebii dictis planius evadet : unde etiam asseratur quod initio comprobavimus, scilicet Eusebium unitatem deitatis in uno Patre constituere. Ait igitur lib. v *Dem. evang.*, c. 30, p. 255 : 'Ἀλλὰ γὰρ δι' ὄλων τριάκοντα προφητικῶν κεφαλαίων δευτερον Θεὸν μετὰ τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπὶ πᾶσι, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, εἶναι μεμβηκότες, ἐφ' ἑτέραν τῆς κατ' αὐτὸν οἰκονομίας ὑπόθεσιν μεταδησόμεθα. Ubi interpres pro more hæc impia dicta ad catholicam sententiam detorsit : nam sic transtulit : *At enim postquam hactenus ex totis triginta prophetis capitibus, Deum, Salvatorem ac*

(a) Vide comment. in *Psal.* pag. 249, 534 : *Demonstr. evang.*, 148, 155, 202, 230, 253, 254, 235 ; *contra Marcellum*, 4, 69, 79, 104.

Domnum nostrum, Dei Verbum esse didicimus, ad alterum ejus quæ ad eundem pertinet dispensationis argumentum transeamus. Ubi vertendum fuit : *At enim postquam ex totis triginta prophetiis capitibus, secundum Deum, post illum supremum et qui supra omnia est, Salvatorem scilicet Dominum nostrum, Dei Verbum, esse didicimus ; jam ad aliud ejus œconomiae argumentum transeamus.* Hic vides secundum, sive alterum Deum, a supremo illo et qui supra omnia est, distinctum, prædicari : nam utrique suam deitatem ascribit, alteram supremam et majorem, quæ ad Patrem, alteram vero minorem, quæ ad Filium, pertineat. Et vero in libro primo *Contra Marcellum*, diserte et sine ambage de Patre ait : *Ὁ τῆν οὐκείαν θεότητα κακτῆμένος, qui propriam sibi deitatem obtinet.* Neque enim, ut ille passim loquitur, Filium ad illam primariam pertinere deitatem putat ; sed seorsim a Patre minorem esse Deum pronuntiat : nam in secundo *Contra Marcellum* libro, cap. 16 et 17, pag. 126 et 127, pro viribus depugnat Hæc Patrem et Filium non eundem esse Deum ; sed ex inani illa distinctione, quam in primo Evangelii Joannis versiculo comminiscitur, alium esse Deum qui supra omnia est, alium vero Deum, qui Verbum dicitur. Siquidem, ait ille, hæc evangelistæ verba : *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος,* Deum Patrem cum articulo expriment, *πρὸς τὸν Θεόν,* Deum vero Filium sine articulo, *καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος :* ex quo arguit ille, Deum Verbum sine articulo expressum, alium esse Deum ab eo qui cum articulo exprimitur ; atque ita Sabellii errori se occurrere putat, qui crederet, Patrem et Filium non eundem modo Deum, sed eandem esse personam, quæ secundum varias intelligendi rationes distingueretur, ac modo Pater, modo Filius et Verbum appellaretur.

VII. Grandis paralogismus Eusebii.

At non videt Eusebius se in impietatem Sabelliana forte deteriore incidere, ac sacro evangelistæ grandem paralogismum affingere. Nam si, ut putat Eusebius, evangelista Deum alium majorem et supremum hic indicet, alium vero minorem et longe inæqualem ; incogitanter admodum Joannes, ut ait plerumque Athanasius, res adeo disparatas sine ulla distinctione, uno eodemque vocabulo utramque copulans, significavit : *Et Verbum, ait, erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1).* Nam quis non voci, *Deus*, conjunctim repetitæ, eandem utrobique significationem statim aptaverit ? Quis eandem vocem, bis eodem loco enuntiatam, tam disparata significare putaverit ? Hinc item longe deterrima impietas consequitur, a qua semper tam vetus quam nova Ecclesia summe abhorruit : nam si Filium alium a Patre Deum esse admittamus, duos esse deos fateamur necesse est, alium majorem aliumque minorem : atque sic in pluralitatem deorum incidamus, et in *πολύθεον* ἀβεται,

(a) P. 141.

ut habet Gregorius Nazianzenus : sic ὁ θεολόγος Joannes initio Evangelii sui deorum multipliciter induxerit. Hic se mire contorquet Eusebius, et ne duos cogatur admittere deos tot circuituionibus et ambagibus utitur, ut perplexam arguendi methodum mirari subeat. Ait igitur Eusebius lib. II *Contra Marcellum* (a) : *Δέον ἐντεῦθεν συνείναι, ὡς οὐ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο ἀγέννητα, οὐδὲ δύο ἀναρχα, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομένας ἀλλήλοις εἰσάγει· διὸ οὐδὲ δύο θεοὺς· ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ Θεὸν εἶναι, τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ, hoc est : *Hinc intelligendum est Ecclesiam Dei non duos deos prædicare : non enim duo non genita, nec duo principio carentia, ut sæpe dictum a nobis est, neque duas substantias, honore pari ex adverso mutuo collatas, inducit, ideoque nec duos deos : sed unum principium et Deum, ipsum Patrem unigeniti et dilecti Filii esse docet.* Itaque eatenus non duos deos esse dicit, quatenus solus Pater non genitus et sine principio, unus Deus et unum principium est, Filius vero, utpote ipsi inæqualis, non in primaria et una illa deitate censetur esse : atqui hinc solum concludi potest, non esse duos æquales deos, sed unum Patrem supremum esse Deum : cum autem Filius, licet impar et minor, Deus tamen esse dicatur, hinc sane consequetur duos esse deos ; majorem alium, alterum vero minorem.*

VIII. Non obscure docet Filium non esse vere Deum. — IX. Quo sensu Filium esse Deum dicit.

Probe animadvertit Eusebius non posse ratiocinia sua consistere : quomobrem, quæ ipsi una supererat elabendi ratio, ne duos admittere deos cogatur, modo aperte docet, mox nec obscure insinuat Filium non esse vere Deum. In epistola quippe sua ad Euphrationem, ab Athanasio et a Nicæna secunda synodo laudata (b), de Filio talia fatur : *Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι διδάσκει δι' ὧν φησιν· Ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· οὐχὶ ὡς ἐνός βντος μόνου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐνός βντος μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ προσθήκης ἀναγκαιοτάτης τοῦ ἀληθινοῦ. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς Θεὸς· μὲν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἀληθινὸς Θεός· εἰς γὰρ ἔστι καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ τινα. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀληθινός, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ ἀληθινοῦ, εἴη ἂν καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐ μὴν ὡς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός, hoc est : *Eundem autem et solum verum esse docet his verbis : « Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. xvii, 3), » non quasi unus solus sit Deus, sed quasi unus solus sit verus Deus, cum hoc pernecessario additamento, « verus. » Nam et ipse quidem Filius, Deus, sed non verus Deus : unus est enim solus verus Deus, eo quod non habeat aliquem ante se. Quod si ipse quoque Filius verus est, sed sicut imago veri Dei, Deus fuerit : siquidem et Deus erat Verbum, non tamen sicut ille solus verus Deus. Idipsum diserte declarat iu**

(b) Athan. t. I; II Nic., act. v, p. 366.

Demonstr. evang., cap. 4, pag. 226, his verbis : Οὐκ οὖν διὰ τούτων ὁ μὲν ἀληθὴς καὶ μόνος Θεὸς εἰς ἄν εἴη, μόνος κυρίως τυγχάνων τῆς προσηγορίας· ὁ δὲ δεύτερος μετουσίξ τοῦ ἀληθοῦς τῆς κοινωνίας ἡξίωται, ὅτε ὢν καθ' ἑαυτὸν, οὐτε ὑφ' ἑστώσ δίχ' αὐ τοῦ θεοποιῦντος αὐτὸν Πατρὸς, οὐτ' ἄνευ τοῦ Πατρὸς θεολογούμενος : missa vero interpretis versione, quam ille pro more suo ad catholicam fidem concinnavit, sic nos reddimus : *Itaque ex his verus et solus Deus (a), unus fuerit, qui solus hanc appellationem proprie obtinet; secundus autem participatione veri, communicatione illa dignatus est, qui non sine Patre qui ipsum Deum efficit, per se existit et subsistit; neque sine Patre Deus vocatur.* Ubi clare dicit solum unum Deum Patrem esse, cui Dei nomen proprie competit, secundum autem Deum participatione tantum a Deo Patre Deum factum fuisse. Cum autem ait secundum illum Deum, cui scilicet non vere et proprie competit quod Deus sit, non sine Patre existere, ad illud Evangelii Joannis respicit : *Et Verbum erat apud Deum.* Ideo autem Filium Deum, dignatione Patris esse (vel potius ex iis quæ supra diximus vocari), ait, quia est imago Patris : non quidem imago quæ eandem quam Patris substantiam obtineat, nam, ut supra comprobatum est, diversam a paterna substantiam Filii constituit; sed imago perfectissima, quantum ea potest esse quæ alia a supremo Deo fuerit. Idipsumque multis in locis tam in *Demonstratione evangelica*, quam in libris *Contra Marcellum* declarat. Nam lib. I *Contra Marcellum* p. 70, de Patre clare et sine ambage ait, *Μόνος ἀληθινὸς Θεός· Solus verus Deus.* In *Demonstratione* autem *evangelica*, l. v, c. 4, pag. 227, suam dilucide de Patre et Filio sententiam explicat, aitque Filium ob suam cum Patre similitudinem Deum vocari, licet non proprie et per se talem nuncupationem obtineat : nam postquam dixerat Filium natura Deum esse, mentem suam sic aperit : Πλὴν εἰ καὶ φύσει μονογενὴς Υἱὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἀνευφημεῖται, ἀλλ' οὐχ ὁ πρῶτος Θεός, πρῶτος δὲ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο Θεός. Καὶ ὅλον γε τοῦτο αἴτιον ἂν εἴη τοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι Θεόν, τὸ μόνον εἶναι φύσει τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καὶ μονογενῆ χρηματίζειν, καὶ τὸ δι' ὅλου σώζειν τοῦ μόνου Θεοῦ τὴν ἔμφυχον καὶ ζῶσαν νοερὰν εἰκόνα, κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ παρωμοιωμένην, καὶ τῆς θεότητος τε αὐτῆς τὴν ὁμοίωσιν ἐπιφερομένην. Ταύτη τοιγαροῦν καὶ αὐτὸν ὡς ἂν μόνον Υἱὸν καὶ μόνον εἰκόνα ὄντα τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀνάρχου τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὰς δυνάμεις κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ὁμοιώσεως περιβεβλημένον, ὑπὸ τε τοῦ πάντων τεχνικωτάτου καὶ πανεπιστήμονος ζωγράφου τε καὶ ζωοποιοῦ Πατρὸς εἰς τὸ ἔτι ἀκριβὲς τῆς ὁμοιώσεως ἀπειργασμένον, Θεὸν εἰκότως οἱ θεοὶ ἀναγορεύουσι λόγοι· ὡς καὶ ταύτης μετὰ τῶν ἄλλων παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡξιωμένον προσηγορίας, εἰ ἠρότα τε, ἀλλ'

οὐκ ἰδιόκτητον αὐτὴν ἐσχηκότα. Ὁ μὲν γὰρ δίδωσιν, ὁ δὲ λαμβάνει. Ὅστε κυρίως καὶ ἓνα ἐκείνον εἶναι Θεόν, καὶ μόνον γὰρ καὶ φύσει ὄντα, καὶ μὴ παρ' ἑτέρου λαβόντα· τὸν δὲ τῶν δευτέρων ἡξιώσθαι, καὶ τὸ Θεὸν εἶναι λαβόντα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν, ὡς ἂν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, μιᾶς ἐπ' ἀμφοῖν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς θεότητος ἐπινοουμένης, ἐνός τε ὄντος Θεοῦ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἀνάρχως καὶ ἀγεννήτως ὄντος, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἂν δι' ἐσώπτερον καὶ εἰκόνας ἐπιθεωρουμένου. Missa Latini interpretis versione, qui pro more suo hæc ad catholicam sententiam deorsit, sic nos ad verbum interpretamur : *Cæterum etiam natura unigenitus Filius et Deus noster celebretur, at non est primus Deus; sed primus Dei unigenitus Filius, et ideo Deus.* In summa hæc causa fuerit quod ille Deus sit, quia solus natura Filius Dei est, ac Unigenitus vocatur, et quia solius Dei animatam, viventem et intelligentem imaginem servat, secundum omnia Patri similem, ac etiam ipsius deitatis imaginem ferentem. Hac ergo de causa ipsum etiam, utpote solum Filium, qui solus Dei imago sit, ac non-genitæ et principio carentis substantiæ Patris virtutibus secundum exemplum similitudinis indutus sit, atque ab omnium peritissimo ac scientissimo pictore ac vitæ auctore Patre, ad accuratissimam similitudinem effectus sit, Deum merito divini sermones appellant; utpote qui cum aliis a Patre hac appellatione dignatus sit, eamque acceperit, non autem ut propriam sibi habuerit. Nam ille quidem dat, hic vero accipit. Ita ut proprie ille unus sit Deus, et solus quidem natura existens, neque ab alio accipiens; hic vero secundo loco dignatus sit, atque a Patre acceperit ut Deus esse obtineat, utpote imago Dei, cum una in ambobus secundum exemplum deitatis intelligatur, uno Deo secundum se sine principio et generatione existente, qui per Filium quasi per speculum et imaginem consideratur. Quorum hæc summa fuerit, eatenus Filius natura Deus est, quatenus natura sua ad similitudinem Dei per omnia effectus est, atque ideo deitatis nomine dignatus est, quæ tamen non ipsi proprie competeat; sed propter similitudinem deitatis quam repræsentabat, Deus vocatur : nec primus Deus est, sed secundas in deitate ex dignatione occupat, non ex jure et proprietate : nam Deus ob accuratissimam similitudinem hac illum appellatione donavit. Eusebianæ de Filii deitate doctrinæ luculenta item testimonia affert Nicephorus patriarcha in *Antirrheticis*, cujus operis non hactenus editi ac luce dignissimi, editionem parat eruditissimus Anselmus Bandurius noster. Hæc igitur excerpta affert ille ex epistola Eusebii ad Constantiam Augustam : *Μόνος γοῦν οὗτος μετὰ τὸν ἀνωτάτω Θεὸν καὶ Πατέρα δίκαιός ἐστι Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησεν, id est : Hic itaque solus post supremum Deum et Patrem, justus est Dominus, et justitias dilexit; et paucis interjectis :*

(a) Lib. I *Contra Marcellum*, pag. 80, μόνος ἀληθινὸς Θεός· et lib. II *Contra Marcellum*, pag. 109, et p. 87, 96.

Ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· οὐ τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ κορυφαία τῆς θεότητος ἐπέκεινα πάσης κτίσεως διήκοντα, καλύμματι πατρικῶ τῆς ἐνθέου αἰδιότητος καὶ ἀγεννησίας ἐπικαλύπτεται, id est : *Quia habemus et nos Pontificem magnam, qui caelos præterivit, Jesum Filium Dei, cujus Deitatis suprema et summa, supra omnem creaturam pervadentia, paterno divinæ æternitatis et innascibilitatis operimento conteguntur.* Sub hæc autem clarius : Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ μετώπου στέφανος τῆς ἐνθέου καὶ παντοκρατορικῆς βασιλείας τε καὶ δεσποτείας ἐδήλου προσηγορίαν, ἣν μόνῳ τῷ Μονογενεῖ ὁ ἀνωτάτω καὶ μόνος αὐτοῦ Πατὴρ ἐδωρήσατο, Θεὸν καὶ Κύριον καὶ βασιλέα τῶν ὄλων μόνον αὐτὸν μετὰ γε ἑαυτὸν ἀναδείξας, id est : *Corora autem in fronte posita, divini et omnipotentis regni ac dominii appellationem declarat : quam soli Unigenito supremus et solus ejus Pater donavit, Deum, Dominum et Regem universorum solum ipsum post se declarans.* Ubi vides ex Eusebio, Filium, Dei et Domini appellationem ex sola dignatione Patris obtinere, ac secundum a Patre Deum esse, quo respicit etiam ille Commentariorum locus, in argum. psal. LXXII Asaphi, et ad psal. x : *Ac ne quis ob monarchia, sive unius principii, rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens ; congruenter hic multos deos nominat eos, qui sub hæc incusantur : tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit, si virum dexteræ Dei, et filium hominis confirmatum, Deum fateamur, id est, cum homines etiam dii vocentur, multo magis possumus Christum appellare Deum, quin hinc metus sit ne pluralitatem deorum et principiorum inducamus, quia scilicet Filius non proprie et vere Deus est, quod hic ille insinuat, et alibi clare et sine ambage dixit. Ideo autem, ut ipse in allato loco, in libris *Contra Marcellum*, et in *Comment.* in psal. LXXXV, 40, explicat, Deus ille præ omnibus iis, qui Dei nomine dignati sunt, appellatur, quia in ipso solo Patris similitudo servatur ; et in ortu suo a Patre Deus factus et deputatus est, θεοποιηθείς ut supra, unde etiam est quod ἀπόθεος vocetur in *Hist. eccl.* l. x, p. 375 (a), comparatione scilicet hominum, qui dii vocantur ; nec tamen dii dici possunt, si cum illo conferantur, ut habet in his commentariis. *Quod si illud adjiciatur (sic ille), « Tu es Deus solus (Psal. LXXXV, 10) ; » id applies Salvatori, hoc item apponens, « Non est similis tui in diis, Domine (Ibid. 8) ; » sicut enim si te cum memoratis diis cōparemus, « non est similis tui, » sic si te conferamus cum iisdem, « tu es Deus solus. » Siquidem solus Salvator et Dominus noster « in principio erat, Dei Verbum erat, apud Deum erat, et Deus erat (Joan. 1, 1) : » quamobrem non est similis ipsi in diis, ac solus ipse quasi in diis Deus fuerit ; cum nullus ex multis illis, qui dii vocantur, comparatione illius Deus dici possit.* Hinc intelligas*

(a) Hujusce *Patrologiæ nostræ* tom. XX.

(b) *Dem. ev.* p. 156.

A illud ἀπόθεος, *ipse Deus (b)* ; sive quod alibi dicit, ἀληθινὸς Θεός, *verus Deus* ; scilicet comparate ad homines, qui aliquando dii appellantur : nam comparate ad Patrem, sive Deum universorum, non vere et proprie Deus dicitur, secundum Eusebii sententiam.

X. Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat.

Sic ille ne duos deos dicere cogatur, Filium vere Deum esse negat, Evangeliorum dicta distorquet, a priscorum Patrum doctrina discedit, et ad Arianorum partes accedit. Nam ut Evangelia tres esse in uno Deo personas clare indicant ; ita rationem Dei in tribus unam et eandem esse docent : stultum quippe est in hoc Joannis dicto, 1, 1 : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, duas et disparatas Dei rationes somnare, et ineptissimam amphibologiam scriptori sacro affingere, unde prisci Ecclesiæ Patres, tam ii qui ad usque quartum sæculum floruerunt, quam ii qui ex toto orbe coacti Nicænam synodum celebrarunt, etsi hypostasium et personarum vocibus non uterentur, eadem sententia tres unum constituere Deum, constanter docebant. Hic apposite aurea illa Dionysii Alexandrini, quem patrocinarum sibi falso jactitabant Ariani, sententia locum habeat : Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιοῦμεθα, hoc est : *Sic quidem nos indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in unitatem contrahimus.* Ubi vides unitatem Dei, contra quam Eusebius sentit, in tribus personis constitui. Siquidem Trinitas illa nihil unitati officit, quia in tribus una natura, substantia et deitas existit. De sententia vero Eusebii circa Spiritum sanctum, non est quod disseratur : etenim vel ii qui ejus de Filio doctrinam tueri conantur, non inficias eunt ipsum de Spiritu sancto non recte locutum. Nam libro *contra Marcellum (c)* ait, Spiritum sanctum neque Deum neque Filium esse ; ita ut illum decernat Filio inferiorem, quippe quem ne ex dignatione quidem Deum nuncupari velit : sed post Filium non numero tantum, sed etiam gradu et dignitate constituat. In his vero commentariis perraro de Spiritu sancto verba facit, quia nondum mota fuerat de Spiritu sancto quæstio. Nam etsi ab exortu Arianismi, sequaces Arii de Spiritu sancto impie sentirent, nondum quidpiam adversum protulerant. Sed post mortem Arii et Eusebii, ubi Arianorum sunt facta divortia, Macedoniani et Pneumatomachi Spiritum sanctum, perinde atque Filium, inter opificia et res creatas palam computare cœperunt.

XI. Cum Arianis plane consentit.

In iis porro quæ supra attulimus, cum Ario et Arianis plane consentit Eusebius (d) : nam et ipsi perinde atque Cæsariensis ille præsul, unum et so-

(c) P. 174 et 175.

(d) Athan. p. 728, 729.

lum re. Deum, Patrem scilicet, admittebant; Filium vero alius a paterna substantia, neque verum esse Deum prædicabant: etsi, periunde atque Eusebius, de Filio loquentes a Dei appellatione non abhorrent; Filium longe imparem et inæqualem Patri, ipsoque minorem affirmabant: quod Eusebius in hisce commentariis, in *Evangelica Demonstratione* et in libris *Contra Marcellum* frequentissime dicit ac repetit, nec ea in re unquam circuitione vel an bage utitur.

XII. Qua sententia τῷ ὁμοούσιῳ sive consubstantiali subscripsit.

Objicere solent qui Eusebii partes tutantur, ipsum in synodo Nicæna, τῷ ὁμοούσιῳ, sive consubstantiali subscripsisse. Et id sane testificatur Eusebius in epistola sua ad Cæsarienses; nam cum, imperatore præsentem, instaret exsilii metus, Eusebius, qui non ex eorum numero fuit, qui de civitate mahuerunt quam de sententia dimoveri, ægre tandem synodi placitis assensus est; ut ipse nec obscure innuit in eadem epistola, καὶ μέχρις ἐσχάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, usque ad extremam horam obstinimus. Quare id non puto esse tanti ad ejus defensionem: quid enim exoneratus metu fecisset, experiundi potestas non fuit. Sed tamen ita ibidem τοῦ ὁμοούσιου significatum extulit, ut sibi pristina repetere liceret, sicubi facultas adesset. Nam hæc eadem in epistola profert: Παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτισμάτα τῶν Υἱῶν τοῦ Θεοῦ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότῳ ἀφωμοιωῦσθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, hoc est: *Verum hæc verbis, CONSUBSTANTIALEM PATRI, indicari nullam Filio Dei cum factis et creatis rebus esse similitudinem; sed soli Patri, qui ipsum genuit, omni modo similem esse, neque ex alia quam ex Patris hypostasi et substantia esse.* Ubi vides eatenus Filium Patri consubstantialem dici, quatenus non creatis rebus, sed Patri omni modo similis est. Ὁμοούσιος quippe, sive consubstantialis, Patri Filius est secundum Eusebium, quia ejus substantia, Patris substantiam refert; ita ut ratione similitudinis una sit in utraque substantia repræsentatio. Quod alibi passim enuntiat, maximeque in libris *Contra Marcellum*: in quo autem eam similitudinem constituat, mox pluribus expendemus. Quod adjicit ille Filium non ex alia, quam ex Patris hypostasi et substantia esse, non ita intelligit Eusebius, quod jam conspiciue probatum est, ut eandem putet esse Patris et Filii substantiam: id enim sexcentis in locis explodit ille, et ut Sabellii doctrinam traducit; sed quod substantiam a paterna, quoad imaginem et similitudinem, expressam acceperit, licet minorem et longe imparem: illud porro perinde atque τὸ ὁμοούσιον, quia in Nicæna fide contineretur, admittere coactus est.

(a) *Contr. Marcell.* lib. 1, p. 67, 69.

XIII. Quo sensu ἐξ οὐκ ὄντων neget, et genitum Filium dicat.

Quia vero in Nicæna fide, cui subscripsit Eusebius, damnatur item Arianicum illud, ἐξ οὐκ ὄντων, *ex non existentibus*, et Filium genitum et non factum esse declaratur; hanc synodi doctrinam ore tenus defendit Eusebius, ne Constantini Nicænae doctrinæ tenacissimi indignationem incurreret; ore tenus dixi, non ex conjectura et opinione quadam; sed ex ipsis Eusebii dictis, qui ea in re unus sui ipsius interpret esse valeat. Nam illud, ἐξ οὐκ ὄντων, duobus potest modis intelligi; primo, ita ut qui non antea exstiterit, initium existendi accipiat, et cum nihil antea fuisset, in rerum natura procedat: quam veram fuisse puto Arianorum mentem: et huic sententiæ Eusebius semper institit, qui Filium ante creationem non sempiternum esse defendit (a); secundo, ex non exstantibus aliquid fieri dicatur, cum ex nullo præexistente originem ducit: quo sensu Eusebius Filium ex non existentibus prodiisse negat, nam passim dicit et pugnat Filium ex Patre genitum esse, licet non sua sibi ratiocinia constent: siquidem in hoc commentario ait, *Psal. XLIV, 2*, Filium a Patre ex corde et ex visceribus produci. Et in *Demonstratione evangelica*, l. IV, c. 2, p. 146, Filium genitum declarat, similiterque p. 148, et passim ubique cum in hoc ipso opere, tum in libris *Contra Marcellum*, genitum Filium contendit: et tamen aliam a Patre substantiam Filii esse, non numero tantum, sed dignitate et magnitudine pronuntiat; ita ut nec vere et proprie Deus dici possit; sed ait illum imaginem non modo Deitatis, sed etiam unitatis paternæ perfectissimam esse, atque ideo ex Patre prodeuntem, quia ad Patris similitudinem sit expressa, κατὰ γνώμην καὶ προαίρεσιν, id est, ex voluntate et proposito Patris, non ex naturæ necessitate; quæ tamen imago, alia sit a paterna Deitate, minor, impar, quæ dignatione quidem Patris in ortu suo Dei nomen acceperit, sed non vere et proprie Deus sit.

Ex Deo autem et ex substantia Dei esse Filium dicit ratione similitudinis; quemadmodum imago cujuspiam a peritissimo pictore concinnata, ex eo et ex persona ejus expressa eumque perfecte exhibere dicitur: etsi alterius et diversæ substantiæ sit; ita Filius, secundum Eusebium, ex substantia Dei et ex Deo esse dicitur, qui est imago ex Deo expressa, Deum perfecte repræsentans, etsi alterius et diversæ substantiæ sit. In quo sane Eusebius a recto ratiocinandi genere immane quantum aberrat: nam ex communi et recepto hominum usu, qui vere gignitur, gignentis substantiam plenam integramque accipit, ut filius vocari possit. Ea quippe est filii proprie dicti ratio, ut eandem prorsus quam pater naturam obtineat: alias, non filius, sed opificium erit; eandem, inquam, specie naturam in rebus creatis, quæ multiplicari possunt; eandem vero numerice in divinis, quia na-

tura Dei cum multiplicari nequeat, utpote infinita, non potest nisi una et ipsa eademque communicari. Verum hæc minime quadrare non nesciebat Eusebius, et quia arduum est contra animi sententiam diu multumque scribere, quin nonnihil ex mente scriptoris vel imprudenter effluat, non pari semper modo Eusebius loquitur: nam in *Demonstr. evangelica* Filium sic nuncupat, *Τὸ τέλειον τοῦ τελείου δημιουργήμα, καὶ σοφοῦ σοφῶν ἀρχιτεκτόνημα, Perfectum perfecti opificium, et sapientis sapiens artefactum*: et in epistola ad Alexandrum (a), Filium rem factam esse dicit: et Arianorum causam aperte propugnat, qui dicebant Filium factum fuisse, sed non ut aliquam ex rebus factis; et creatum item fuisse, sed non ut aliquam ex rebus creatis. Cæterum etiamsi ex animi sententia Eusebius Verbum vere genitum et Filium dixerit, verbo tantum tenus ab Arianis discrepabit: nam illi perinde atque Eusebius Verbum a Patre productum, substantia diversum ac minus esse Patre putabant; an vero id dici possit genitum esse, de nomine tantum quæstio est.

XIV. Filium negat æternum.

Quod ad æternitatem vero Filii ante creationem, ne latum unguem ab Arianorum sententia deflectere videtur, qui dicebant Filium non *ἀίδιον* sive sempiternum esse: sed ante omnia factum. Sic et ille Filium quidem *πρῶτον τῶν ὄντων πάντων* dicit *Demonstr. evang.* p. 146, id est, *Primum omnium quæcunque sunt*; idque passim repetit in his commentariis, inque libris *contra Marcellum*: itemque ait Filium *πρὸ χρόνων αἰώνων*, et *πρὸ πάντων αἰώνων*, id est, *ante sæcula*, productum: nam sæcula et tempus omne cum mundo cœpisse cum multis aliis veteribus arbitratur, nec vox *αἰώνιος* apud Eusebium, pro æternitate ante creationem usquam sumitur: nam hujusmodi æternitatem in Filio evidenter negat et *contra Marcellum* agens affirmat Filium non posse dici *ἀίδιον* sive sempiternum, ut videre est, l. II, c. 12, et alibi. Nec diffiteor tamen in Commentariis in Psalmos ad hunc psal. II versum, *Ego hodie genui te*, hæc haberi: *Ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε*, δηλονότι περὶ τῆς χρονικῆς ἔφη γενέσεως: περὶ γὰρ τῆς ἀνάρχου φησὶν αὐτὸς ὁ Δαυΐδ· *Ἐκ τασπρὸς πρὸ ἑσφύρου γενένηκά σε*, hoc est: *Ego hodie genui te, id videlicet de temporali generatione dictum, quæ per œconomiam facta est; de illa namque quæ sine principio est, ait ipse David: Ex utero ante luciferum genui te (Psal. CIX, 3).* Verum id nihil veræ Eusebii sententiæ officiat, nam, ut vides, *ἀναρχον* vocat Verbi generationem, quia ante luciferum, id est, ante principium temporis fuit: siquidem Verbum, ut ait Joannes, in principio erat, quod ille de principio temporis explicat, atque ideo hic *ἀναρχος* Verbi ortus dicitur, quia cum ante omne tempus et ante omnia sæcula fuerit, non habet principium temporis. "Αναρχον τα-

men ille ubique alias cum de Filio loquitur respicit, et soli Patri competere dicit: parique modo tetragrammon *ΠΑΤΡ*, quod passim ait in his Commentariis uni Patri competere posse; semel in commentario itemque semel in *Demonstratione evangelica*, ait Filio nonnunquam ascriptum fuisse, accommodate scilicet, neque proprie, ut alibi de Dei appellatione dictum est. Non sempiternum autem fuisse Verbum ante creationem probat hoc dilemmate Eusebius, in loco *Contra Marcellum* superius memorato: Si Filius sit *ἀίδιος* sive sempiternus, vel duo erunt sempiterna, nempe Pater et Filius, quod est a fide absolum; vel Pater et Filius unum erunt sempiternum, quod est Sabellianum. Ante creationem igitur Verbum non sempiternum esse docuit Eusebius; neque tamen res creatas statim post Verbi ortum editas esse putat; sed interpositum spatium inter Verbi et opificiorum productionem constituit ille: qua in re paulum deflectere videtur ab Arianæ sectæ principibus, qui Verbum ad rerum omnium creationem productum sine intermedio spatio arbitrabantur, ut illo Deus ad opificia edenda ceu instrumento uteretur.

XV. Summa doctrinæ Eusebii.

En ergo totam Eusebianæ theologiæ summam. Unus verus ab æterno Deus Pater fuit, qui omnibus atque etiam Filio suo præexistit: Filiumque sibi postea non ex necessitate naturæ, sed ex libero voluntatis arbitrio ac proposito, produxit ex substantia sua: non substantiam suam sive totam, sive decisam, Filio communicans; sed substantiam aliam ad sui per omnia similitudinem et imaginem producens; quantum scilicet potest substantia a Deo diversa Dei imaginem ferre: nam longe impar et minor Patre Filius est. Cum autem imago illa una Deum perfectissime, quantum fieri potest, repræsentet, non substantiæ modo Dei, sed etiam unitatis ejus imago est. Unde ob illam unicam et singularem similitudinem, Filius ab origine Deus vocatus et factus est, *θεοποιηθεὶς*: qui etsi vere Deus dici non possit, si cum Patre comparatur, comparate tamen ad creaturas vere Deus dicitur: quia ipsæ imagines Dei longe imperfectiores sunt. Quare *ἀτόθεος* dicitur, sive, *ipse Deus*, quia ex omnimoda illa similitudine Deus ab ortu appellatus est; cum contra angeli et homines secundum aliquam similitudinis rationem dii nuncupentur. Genitus etiam dici potest et debet Filius, quia etsi non eadem quam Pater substantiam habeat, ex substantia Patris eo quo supra diximus modo productus est. Æternus autem non est Filius, sed ante omnes creaturas genitus. Hanc ipsissimam esse Eusebii de Verbo doctrinam liquido comprobatur superius est. Quod si in his Eusebius secum pugnare deprehendatur, id sane proprium erroris est, ut consistere non valeat, sibi que ipsi adversetur.

(a) *Conc. Nic.* II, act. 6, p. 498.

XVI. Ægre defenditur. — XVII. Arianum probant tam gesta, quam scripta.

At qui purgatum Eusebium volunt, cum veteres, tum recentiores, in medium ejus dicta asserunt, quæ catholicum hominem arguere pugnant; hujusmodi sunt, quod dixerit ille ex Deo, et ex substantia Dei esse Filium, quod vere Deum et ἀπόθεον prædicaverit, quod æternum, quod ὁμοούσιον, quibus nos omnibus, ipso Eusebio usi interprete, jam occurrimus. Verum hæc illi ex arbitrii sui sententia, neque ex ipsa Eusebii mente, pluribus in locis expressa, comprobare nisi sunt: alii quoque interpretis versione decepti, ex libris de *Demonstratione et contra Marcellum*, Latine tantum lectis, ad eam opinionem accesserunt, pars Marcelli dicta pro Eusebianis substituentes, æternum ab Eusebio Filium prædicari arbitrati sunt: nulli hosce Eusebii Commentarios inspexerunt, ubi palam ille mentem suam aperit, et nonnisi comparate ad homines Filium vocari Deum insinuat. Ego vero me profiteor hac in quæstione nihil præjudicati attulisse, sed pronum semper ad mitiorem ferendam sententiam, Eusebii scripta assidue lectitasse, ponderasse dicta et sententias, ac demum rei perspicuitate victum, contra Eusebium calculum posuisse. Certe, ut initio dixi, Eusebii gesta cum scriptis ita consonant; ut hinc etiam testatior animus sententiaque illius omnibus esse valeat. Ab exordio enim Arianismi ad obitum usque cum Arianis concordissime vixit, nascenti hæresi nomen dedit; in Nicæna synodo, quantum licuit, Catholicis obstitit; sed qui apprime calleret concedere temporis, demum cessit et subscripsit: sic enim suadebat timor, non diuturni magister officii: qua enim mente id egerit, sibi subditis populis sic enarravit, ut sibi pristina repetendi, sicubi liceret, aditum reliquerit. Non diu vero postea fide reconciliatam cum Catholicis gratiam disturbavit; ut nescias plusne operæ in pellendo Athanasio posuerit, quam in restituendo Ario. Contra Marcellum intemperantior fortasse quam debuerat, non plus ad propulsandum illum, quam ad purgandos Arianorum primipilares scripsit. Historiam Nicænae synodi fuse narravit, et quasi per dissimulationem ignorandi, quia gestorum pudor silentium imperabat, ne verbum quidem fecit de Ario et de Ariana hæresi: quod perinde est ac si quis Tridentinae synodi historiam texens, de quibusdam ex παρέργου gestis ageret, de Lutero nihil. Si cum talibus gestis talia scripta non obsint quominus Eusebius catholicus dicatur meo periculo, nemo unquam fuit aut futurus est, quin Eusebianis conditionibus orthodoxus dici valeat. Nihil moror eos qui Eusebium ante Nicænam quidem synodum Arianice sensisse ac scripsisse fatentur, postea vero secus: nam cum sine controversia hos Commentarios et libros *Contra Marcellum*, unde perspicuas et frequentes Arianismi notas eruimus, longe post illam synodum ediderit, inutilis prorsus illa distinctio: nam ut vere de Eusebio dicatur, nec poenituit cœpisse, nec

libuit desistere. Qua in re quid certius evangelica cautione, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos?* (*Matth. vii, 16.*) Certe secundum Nicænam synodum foveandæ Arianicæ rei ita totus incubuit ille, ut nihil prætermisisset videatur quo se Arianum proderet.

CAPUT VII.

DE RELIQUIS IN QUIBUS VEL A FIDE ABERRARE VIDEATUR EUSEBIUS IN HIS COMMENTARIIS, VEL EXPLICATIONE OPUS HABET.

I. Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit. II. An neget peccatum originale, et an id dogmatis ex Origene hausserit. III. An putet B. Virginem alios quam Christum filios suscepisse. IV. Eam non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit. V. Non statuit duas in Christo personas. VI. Quid de confessione peccatorum senserit.

I. Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit.

Cum quis eo devenit ut fidei dogmata ex iudicii sui arbitrio definiat, ac sive ex præjudicata opinione, sive ex affectu partiumque studio, divinarum rerum explicationem aggrediatur, nihil mirum si frequenter aberrat: omnia quippe sunt incerta, cum semel ab Ecclesiæ statutis discessum est. Nam cum arcana Deitatis et religionis, ab humano sensu remotissima, Numen ipsum tradiderit, nonnisi ejusdem Numinis ope et afflatu ea possunt explicari ac recte percipi: ac cum uni Ecclesiæ earumdem rerum arbitrium Deus permiserit, ipsi soli eadem explananti se adfuturum pollicitus est. Nihil itaque insolens est, si Eusebius, qui plerumque Scripturarum et Ecclesiæ dogmata ex sensu et opinione sua æstimare ausus est, in multis lapsus sit. Et jam quidem ejus de Verbo Dei mentem, ex ejusdem Eusebii scriptis, Ariana labe vitiatam commonstravimus; superest ut cætera Commentariorum loca, ubi vel heterodoxa vel suspecta tradidisse videtur, breviter expendamus.

II. An neget peccatum originale. An id dogmatis ex Origene hausserit.

Peccatum originale, sive culpam ab humano genere ex Adami lapsu contractam, negare prorsus videtur Eusebius ad psalm. *xviii, 6: Cur timebo in die mala? Iniquitas calcanei mei circumdabit me*: ubi sic habet: *Εἰ δὲ πρόσωπον Κυρίου τὸ λέγον, πτέρναν αὐτοῦ εὐρῆς τὸν ἔσχατον τοῦ σώματος καὶ τῆ γῆ ἢ πλησιάζοντα Ἰουδαῖν σώμα γὰρ Κυρίου οἱ ἀπόστολοι. Οὐ φοβοῦμαι οὖν τὴν Ἰουδαίαν προδοσίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· ἐπεὶ μηδὲ ἕκαστος τὴν τοῦ Ἀδάμ παρακοήν ταύτην γὰρ ὑπηξίμεθα πτέρναν ἀνομίας εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ δι' ἄλλου κακίαν καταδικάζεται, id est: Si persona Domini est quæ loquitur, calcaneum ejus deprehendas esse Judam, qui ultimus in corpore, et terræ propinquior erat. Nam corpus Domini sunt apostoli. Non timeo itaque Judæ proditionem in tempore crucis: quando quidem neque singuli homines Adami inobsequentiam timere debent: hanc quippe calcaneum iniquitatis esse subindicavimus. Nemo enim propter alterius nequitiam condemnatur. Ubi innuit ille, non magis*

damnandum genus humanum esse ob Adami inobsequentiam, quam cæteros apostolos ob Judæ proditionem. Qui Origenem de peccato originali non catholice sensisse putant, Eusebium ex Origeniana disciplina, in qua eductus fuit, hæc hausisse opinabuntur. Nam is, ut ignorat nemo, Origenianis semper partibus hæsit. Verum in hodiernis Origenis scriptis nihil non sanum et orthodoxum de peccato originali traditur. Sic *Comment. in Matthæum*, Huet. p. 391, arguit ille ex lavacro regenerationis, quod etiam infantibus conferebatur, hominem sordibus inquinatum nasci. Et in *Joannem*, Huet. p. 300, ait, *Nos quandiu peccamus nostram ex diabolo generationem nondum exuisse ac deposuisse.* Ὅσον ποιῶμεν ἁμαρτίας, οὐδέπω τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου γένεσιν ἀπεκδυσάμεθα. In *Levitico* autem, edit. Genebrard p. 90: *Quæcunque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sorde polluitur; et inferius: Si nihil esset in parvulis, quod ad remissionem deberet et indulgentiam pertinere, gratia baptismi superflua videretur.* Nec prætermittendum, hæc *Commentaria in Leviticum* pro spuris passim haberi. Id ipsum tamen alibi docet Origenes in suis, quæ hodieque supersunt, operibus: unde inferatur eos qui Origenem hac in parte violatæ fidei accusant, ex objectis priscorum ejus adversariorum, non ex ejus hodiernis operibus, id opinionis mutuatos esse. Et sane in synodo v, Origenes ideo damnatus et proscriptus est: unde forte dicatur quæ in hodiernis ejus scriptis pro peccato originali comparent, aliena manu invecta fuisse. Nam opera Origenis in Scripturam, variis in locis interpolata, aut vitata vel truncata fuere: neque in promptu est dicere quænam in scriptis ejus corrupta, quænam germana, et Græculorum ausibus intacta sunt. Rufini quoque versio vulgo suspecta habetur. Quod Eusebium vero spectat, duo forte possint ad purgationem ejus proferrî; primo locum superius allatum, non integrum, sed truncatum fuisse: ut hinc manifeste arguitur, quod ipse se superius indicasse testificetur, calcaneum iniquitatis esse Adami inobsequentiam, quod nusquam alias in his commentariis habetur; secundo quod alibi in his commentariis peccato originale admittere videatur: sic in hæc verba psalmi L, *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum*, ait infantes non in matris iniquitatibus, sed in suis, nasci.

III. An putet B. Virginem alios præter Christum filios habuisse. — IV. Id non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit.

Est alius Eusebii locus, in quo prima fronte videatur credere, aut probabile existimare B. V. Mariam alios præter Christum filios suscepisse; verum accuratius explorata verborum serieprehenditur illum hanc sententiam quasi alienam, non vero suam, proponere. Locus sic habet ad hunc psal. LXXVIII versum: *« Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. »* Si igitur filios matris ejus in hoc psalmo sic vocatos,

A pro istis accipiamus, necesse est nos sanctam Virginem reliquorum fratrum ejus matrem dicere. Verum Jacobus, qui dicitur frater Domini, non videtur peregrinus ipsi fuisse, nec fidei in ipsum extraneus; imo vero unus erat ex iis, qui cum primis inter germanos ejus discipulos computabantur; ita ut ipse primus Jerosolymitanæ Ecclesiæ thronum acciperet. Reliqui item ejus fratres, etsi a principio non crederent in ipsum; at certum est eos postea credidisse. Narrat enim Evangelium (Matth. XII, 47) matrem et fratres ejus foras stetisse, quærentes eum alloqui. Et in Actibus apostolorum dicitur, fuisse apostolos una perseverantes in oratione cum Maria matre ejus et fratribus ejus (Act. 1, 14). Qui ergo existimetur iis peregrinus esse? Nullus itaque locus superest, ut de iis dicatur: « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Non enim iis peregrinus, sed multum pretiosus erat; ita ut nullatenus credere liceat supra memoratos fratres ejus filios Mariæ fuisse. Alii sane fuerint qui in psalmo filii matris ejus dicuntur, quibusque extraneus factus est. Intelligas porro matrem quidem ejus esse Judæorum Synagogam, etc. Græca brevitatis causa omittimus, quia nulla de iis potest oriri controversia. Hic autem, ut videre est, rem προβληματικῶς tantum proponit, nec eam velut suam sententiam affert. Nam ita arguit ille: Si filios matris ejus hic ad litteram accipiamus, hinc consequitur sanctam Virginem reliquorum fratrum ejus esse matrem; cum autem nolit hic germanos fratres ejus significari, neque sequelam haud dubie admittit. Et sane non nesciebat ille veterum Ecclesiæ Patrum eam sententiam fuisse, Mariam unius Christi esse matrem, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Origenis: qui tamen postremus innuit nonnullos secus æstimare, et Eusebio suppar Basilius rem quasi nondum definitam proponit. Verum Ecclesia deinceps in Helvidium sententiam fereate, quotquot B. Virginem alios præter Christum filios suscepisse dixerunt, pro heterodoxis habiti sunt.

V. Non statuit duas in Christo personas.

Passim Eusebius in his commentariis de humanitate Christi, quasi de persona quadam propria, verba facere videtur, dum sexcenties humanam, quam Christus assumpsit naturam, *hominem Servatoris*, et *hominem Christi* nuncupat, et alium a Verbo Christi hominem indicare videtur: quod loquendi genus secundum hæc multis nominibus suspectum esse cœpit, cum hæretici quidam, Verbum Dei in hominem ex Maria natum, perinde atque olim in prophetas, advenisse pugnarent: maxime vero postea, cum horum vestigiis insistens Nestorius, duas in Christo personas esse affirmaret. Verum antequam hac in re novarent hæretici, SS. Patres ab his loquendi generibus non abhorrebant. Nam Athanasius virum ex Maria natum, *hominem Dominicum*, non semel appellavit. Epiphanius similiter hac loquendi formula est usus. Quia

tunc temporis cum nihil ea in re dubii vel erroris esset obortum, hæc fidei capita non erant certis verborum limitibus circumscripta. Quare non videtur Eusebius ea de causa in novatæ fidei suspicionem vocari posse. Secus tamen bene multi æstimant, ac Eusebium duas in Christo personas statuisse persuasum habent. Verum cum ea de re Eusebii tempore nihil dūm controversum aut quæsitum fuisset, non in promptu est dicere novandine studio ac de industria, an perfunctorie et obiter locutus sit. Cui posteriori sententiæ libentius astipularer, quia non semel ille B. Virginem vocat Θεοτόκον : quam vocem respuebant, qui duas in Christo personas esse arbitrabantur. Vox autem illa Eusebii tempore a Patribus frequentabatur. Occurrit enim in epistola Alexandri Alexandrini ad Alexandrum Byzantinum, et apud Athanasium frequentissime.

VI. Quid de confessione peccatorum senserit.

Neque puto item in jus vocandum Eusebium esse quod ad psalmum xci, *Bonum est confiteri Domino*, dixerit : Καὶ γὰρ προσήκει μὴ ἀνθρώποις ἐπιδεικνύσθαι τὴν ἐξομολόγησιν, id est : *Par quippe est non hominibus confessionem, peccatorum scilicet, edere.* Hic enim agit de prisca illius Ecclesiæ ritu, quo Dominica die primo diluculo in ecclesia coacti Christiani populi, Deo confitebantur, cum peccatorum sordes per sinceram ad Deum emissam confessionem deplorantes, tum pro collatis beneficiis Deo gratias agentes : nam utroque modo confessionem edi non semel docet Eusebius. Quod autem de illa tantum confessione matutina, in cœtu ecclesiæ edenda, hic agat Eusebius, propalam ex præcedentibus est. Nam cum psalmus ille, inscriptus, *In die Sabbati*, sic exordium ducat, *Bonum est confiteri Domino*, hic Sabbatum pro Dominica positum asseverans, nonnisi de matutino Dominicæ conventu pertractat ille ; sic enim habet : *Quare ut ea die conveniamus traditum nobis est, et ea quæ in psalmo jubentur nobis e.cscqui præceptum est, quorum primum est confiteri.* Moxque adjicitur illa superius allata clausula, qua dicitur par non esse hominibus, scilicet Christianorum cœtui, confiteri, sed Deo. Quæ sequuntur pariter ad matutinum illum conventum pertinent. Ea est igitur Eusebii sententia, non oportere in cœtu Christianorum, ac in matutinis conventibus peccata publice et alta voce confiteri, sed uni Deo corda scrutanti conscientiam aperire suam. Cui accinit Basilius in epistola ad Neocæsarienses, ubi sic habet : Ἐκ νυκτὸς γὰρ ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν πόνῃ καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν συνοχῇ δακρύων ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, id est : *A nocte apud nos populus vigiliis agit in domo orationis, ac in labore, contritione et lacrymarum contentione confitentur Deo : et paucis interjectis : Ἡμέρας ἤδη ὑπολαμπούσης, πάντες κοινῇ, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ Κυρίῳ,*

ἰδια ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιούμενοι, hoc est : *Die jam illucescente omnes simul, quasi uno ora et uno corde, confessionis psalmum Domino referunt, singuli pœnitentiæ verba quasi sua proferentes.* Hæc una confessio est, de qua hic Eusebius agit. Nam confessionem saltem publicam homini faciendam ne heterodoxi quidem hodierni tunc in more fuisse negant. Quare cum hic Eusebii locus non magis contra privatam, quam contra publicam confessionem afferri valeat, neutram vere impetit. Certe in *Historia ecclesiastica* legem confitendi peccata iis, quibus solvendi facultas conceditur, aperte memorat Eusebius : nam de Philippo imperatore agens hæc habet, l. III, c. 34 : Τοῦτον κατέχει λόγος, Χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ὑστάτης τοῦ Πάσχα παννυχίδος, τῶν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει μετασχεῖν ἐβέλῃσαι· οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηνικᾶδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν, ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξει· ἄλλως γὰρ μὴ ἂν ποτε πρὸς αὐτοῦ, μὴ οὐχὶ τοῦτο ποιήσαντα, διὰ πολλὰς τῶν κατ' αὐτὸν αἰτίας, παραδεχθῆναι, id est : *Narratur hunc, Christianus cum esset, in die postremi Paschæ pervigilii, precationum Ecclesiæ cum reliqua multitudine participem fieri voluisse : sed non prius ei ab eo, qui isthic præerat, aditum concessum fuisse, quam confessus esset, ac iis qui lapsi fuerant et in pœnitentium ordine stabant, se adiunxisset.* Alioquin ob ea quæ admiserat crimina, nunquam ab illo admissus fuisset. Ubi vides, testificante Eusebio, confessionem peccatorum homini factam, necessariam prorsus fuisse. Eo respicit item quod habet his in commentariis Eusebius, psal. xxxvii, ad versiculum 5 : *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Putruerunt, etc. Διὰ τούτων, inquit, διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ κρύπτειν τὰ ἑαυτῶν κακὰ, μηδ' ὡσπερ τινὰ μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βᾶθους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα, hoc est : *His docemus, ne mala occultemus nostra, neu peccata cœu quemdam nigrorem et corruptionem in intimo animæ concludamus.* Non Deo autem, cui arcanum nihil, occultare peccata vetat ; sed hominibus qui et medendi et peccata solvendi potestate donati sunt :

CAPUT VIII.

DE HIS QUÆ AD ECCLESIE DISCIPLINAM PERTINENT EX VARIIS HORUM COMMENTARIORUM LOCIS.

I. *Ecclesia nunquam variat in præcipuis. II. De conventibus Christianorum matutinis. III. De adorandi ritu in Ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur. IV. Infinita dona Ecclesiis Eusebii tempore collata.*

I. Ecclesia nunquam variat in præcipuis.

Occasionem solum pauca Eusebius tangit et explicat, quæ ad ævi sui disciplinam spectant, quæque nos in lectoris commodum una conferemus. Licet enim in rebus præcipuis et capitalibus una semper

Ecclesiæ consuetudo, ritus unus fuerit, in iis tamen quæ ad externum morem minoresque cæremonias pertinent, et temporum et locorum consuetudines variæ observantur, quæ scilicet possunt, illibata Christiana religione, mutari.

II. De conventibus Christianorum matutinis.

Quod plerique priscorum Ecclesiæ scriptorum tradunt de conventibus Christianorum in ecclesia, Dominica die celebrari solitis, deque sacri corporis Christi ibidem usitata comestione; id Eusebius in variis horum commentariorum locis nec obiter explicat. In more quippe tunc erat, ut Dominica die Christiani omnes exortum solis anteverterent et ad ecclesiam properarent, ubi matutinos conventus exoriente luce una coacti celebrabant; ut, in die resurrectioni Domini consecrata, sacro Dominici corporis cibo relecti, pignus futuræ et gloriosæ in carne resurrectionis acciperent: unoque concentu Deum et Christum celebrarent, pro bonis acceptis gratias agerent, pro necessariis tum animæ tum corpori. Deum obnixè precarentur. De his itaque conventibus hæc habet Eusebius in psal. xxi, vers. 30: « *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ, et in conspectu ejus cadent, etc.* » *Singulis resurrectionis Salvatoris nostri diebus, quæ Dominicæ vocantur, ipsi oculis cernere est eos qui sacrum cibum et Salutare, id est Salvatoris corpus accipiunt, post ipsum esum vivifici alimenti largitorem et promum adorare, atque mirari verborum hujusmodi eventum, ac re gesta, quoad planiorem dicti sententiam, impletum vaticinium.* Quæ autem quod ad ritum exteriorem illa adoratio esset, sic, paucis interpositis, explicat: « *In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram:* » pro quo Aquila, « *In vultum ejus flectent se omnes qui descendunt in pulverem.* » *Queis manifeste eorum, qui in ecclesia Dei genua flectunt, morem declarat: ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant.* Ἐν τῇ γόνυα κλίναντες, καὶ τὰ μέτωπα εἰς γῆν ἐρείσαντες, τοῦτον προσκυνεῖν εἰθέασαι τὸν τρόπον. De matutinis item conventibus agit, psal. xlv, vers. 6, et lviii, ubi genua flectendi morem antiquissimum declarat: procumbendi item consuetudinem, vel primis Ecclesiæ sæculis statutam, diserte explicat. Ad psalmum vero xci, fusius enarrat cur Christiani Sabbatum in Dominicam transtulerint: qua ratione primo diluculo conventus agant, panes propositionis offerant, ad Orientem versi precentur, psalmos una multitudinis voce concinant, et cætera, quæ *μυστικώτερος* ille prosequitur. Psalmorum autem cantum in omnibus universi orbis tam Græcorum quam barbarorum, ecclesiis observari testificatur ille, psal. lxxv.

III. De adorandi ritu in ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur.

Singulare prorsus ac ponderandum est quod ait Eusebius, non licere extra ecclesiam Deum adorare: ut ipse ad psalmum xxviii, his verbis enuntiat: Οὐ γὰρ ἔξω τῆς ἐκκλησίας θουλάται, οὐδὲ ἀνα-

καχωρομένως ἰδιάζοντας προσκυνεῖν, ἀλλ' ἀπαντῶντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, id est: *Non vult enim extra ecclesiam, neque in secessu semotos adorare ipsum; sed accedere jubet ad ecclesiam suam.* Idipsumque Basiliius habet in eumdem psalmum, hom. 28, p. 181: Ἐξω τῆς ἀγίας αὐλῆς οὐ χρὴ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἐνδὸν γενόμενον: id est: *Non oportet quempiam extra sacram aulam adorare Dominum, sed intus positum.* At nemo rerum sacrarum vel mediocriter peritus ignorat, hanc præcipue novæ legis tesseram, hoc institutum, hanc solemnem Christi doctrinam esse, quod Deus ubique adorandus sit: *in spiritu et veritate*: neque ad eam rem necesse sit assignatum quempiam adire locum; sed quisque privatim hunc cultum persolvere possit ac debeat. Cur ergo viri doctrina insignes, Basiliius Magnus et Eusebius, ab hujusmodi cultu, qui ab ipso Christo traditus et sancitus est, homines absterreant? At enim nec in Veteri quidem Testamento, cum post templi conditum, non sacrificia, non certas statasque cæremonias alibi persolvere licitum esset, vetitum usquam legimus quemque penes se orare et adorare Deum, si liberet. Imo vero Daniel, in Babylone versans, frequenter Deum adorabat: alique bene multi sancti viri Deum extra templum adorasse deprehenduntur. Hæc itaque Basilii et Eusebii loca ex superius allato Eusebii loco sunt explicanda, ubi recitata Aquilæ versione sic habet ille: *Queis manifeste eorum, qui in ecclesia Dei genua flectunt, morem declarat: ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant.* Οἱ οὖν ἰgitur hunc adorandi morem, utpote quodammodo consecratum, extra ecclesiam vetitum fuisse: ea prorsus ratione qua hodie non licet cuique arbitrio suo, exempli causa incensum et thymiamata in vicis et plateis promiscue offerre, quia hæc speciali ritu consecrata et statuta sunt; ita illis temporibus, etsi licitum cuique esset Deum penes se precari et adorare, illo tamen modo genua flectendi ac in frontem procumbendi extra ecclesiam adorare vetitum erat: eratque huic rei locus atque tempus ecclesiastico canone constitutum: ne fortassis hinc risus et cachinnorum materia Judæis et ethnicis, quorum tum ingens erat multitudo, subministraretur; neve hinc quidam ex frequentiori adorationis usu infidelium animos exasperarent in Christianos; neu demum ementita pietatis specie gloriam et laudem humanam aucuparentur, aut alia nobis ignota de causa. Hunc itaque adorandi morem vetant Basiliius et Eusebius extra ecclesiam peragere: neque volunt ideo adoratione illa interna, ubique Numini præstanda, piis hominibus interdici: quod neminem puto inficias iturum. Alias enim iidem Basiliius et Eusebius, Deum pro lubito cujusque adorandum statuunt: quod in scriptis Basilii frequenter comperias, ac in his item commentariis Eusebii nec semel adorandum ubique Deum esse docet. In promptuque esset, multa ad id comprobandum loca congerere: verum cum

nullus hac de re controversiæ locus esse valeat, iis afferendis supersedemus.

IV. Infinita dona ecclesiis Eusebii tempore collata.

In psalmum LXXI, *Deus iudicium tuum regi da*, ad hunc versum, *Et vivet et dabitur ei de auro Arabia*, ait Eusebius : *Et alias quoque in ecclesiis Christi, ipsis oculis videmus infinita ex auro puro cimelia, in ejus honorem consecrata*. Quo videas non novum, neque recens inductum morem esse, dona et cimelia in ecclesiis Christi consecrandi : quin potius quod Eusebius frequentissimum indicat, jam perrarum esse comprobatur : neque enim ita multa ex auro puro cimelia in templis hodie deprehendas. Narrat vero idem Eusebius Constantinum, ecclesiam sive martyrium Salvatoris, quod ipse magnificentissimum exstruxerat, infinitis donariis locupletasse, partim ex auro et argento, partim ex gemmis et aliis pretiosis cimeliis. Qui imperator aliis fortasse exemplo ac stimulo fuerit, ut similia dona certatim in ecclesiis consecrarent, Id ipsum paucis repetit ad psalmum cxvii, additque diebus præsertim solemnitatum ecclesiam donis exornandam esse. Ubi ad hæc Symmachi verba, *Συνδῆσατε ἐν πανηγύρει πυκνάσματα, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου*, id est, *Colligate in celebritate densitates usque ad cornua altaris* ; hæc habet : *His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus ; sam temporibus solemnitatum onare.*

CAPUT IX.

MISCELLANEA QUÆDAM OBSERVANDA IN HIS COMMENTARIIS.

I. Eusebii de Matthæi Evangelio sententia. II. Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum. III. Apostoli omnes martyrio coronati, ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest. IV. An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit. V. Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat. VI. Monachi perrari tempore Eusebii. VII. Martyrum cruciatus singulares. VIII. Judæi Jerusalemorum aditu interclusi. Quare. IX. Traditiones quedam Judæorum. X. Christianorum frequentia in Moabotide, Ammonitide et Idumæa. XI. Eusebius ait mundum spherica forma esse ; montes et petras sensim crescere.

I. Eusebii de Matthæi Evangelio sententia.

Ait Eusebius Matthæum, Hebræus cum esset, ubi Veteris Testamenti locum attulit, propria usum esse interpretatione : nam illud, *אביעזר הידות כמריקדס*, quod ita a Septuaginta Interpretibus redditur, *Φυέξομα προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς*, *Loquar problemata ab initio* (Psal. LXXVII, 2), in Græco Matthæi textu his verbis vertitur, *Ἐρευξομαι κειραμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*, *Eructabo abscondita a constitutione mundi*. At cum Matthæus, Irenæo, Origene, Eusebio ipso et Hieronymo testibus, Evangelium Hebraice scripserit, cujus exemplar ævo Hieronymi in bibliotheca Cæsariensi, a Pamphilo Martyre collecta,

A servabatur ; Matthæus sane propria interpretatione Græca usus non est, sed ipsa Hebraica verba Syro-Chaldaico sermone, qualis tunc apud Judæos usu veniebat, expressit, ut in voce *Lamma Sabachani* deprehendas, in aliisque non paucis, quibus palam est Matthæum in Evangelio suo Hebraice conscripto, sicubi loca ex Veteri Testamento occurrebant, ea Syro-Chaldaico sermone expressisse : an vero propria ille interpretatione sit usus, an ex alia prius adornata versione loca sit mutuatus, haud levis quæstio est. Postea autem interpres Græcus, quis ille fuerit incertum esse narrat Hieronymus, hæc propria interpretatione donavit, nec LXX interpretatione est usus.

B II. Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum.

Joannem similiter, utpote Hebræum et ex Hebræis ortum, ait Eusebius ad psalmum xl, propria interpretatione usum esse ubi *πέτρων*, sive, *calca-neum* vertit, quo loco LXX *περυσμόν*, id est, *supplantationem*, posuerant. Contra vero apostolus Paulus, sic Eusebius, ps. iii, 7, *legisperitus cum esset*, in Epistola ad Hebræos Septuaginta Interpretum versione est usus. Hæc vero pluribus in collectione Hexaplorum, a nobis propediem adornanda, exploranda venient.

III. Apostoli omnes martyrio coronati. Ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest.

C In illum psalmi LXXI versum, *Et honorabile nomen eorum coram illo* ; sive secundum Symmachum, *Et pretiosus erit sanguis eorum coram illo*, hæc habet Eusebius : *Quis aperte necem illorum (apostolorum) subindicavit, qua singuli vario martyrii genere affecti sunt, ac alius alio modo, ob testimonium de illo datum, sanguinis agonem subiit*. Ex monumentis autem certis, quæ jam supersunt, haud facile est singulorum apostolorum martyrium comprobare. Verum Eusebius, ut apostolicis temporibus vicinior, potuit forsitan de cujusque apostoli martyrio certiores notas invenire. Est vero illa jam usu pene recepta opinio apostolos omnes pro Christo passos esse, etsi non desint qui secus arbitrentur. Verum ea in re perquam difficile est explorati quidpiam afferre : nam apostolica tempora et gesta tantis sunt tenebris offusa, ut nec ubi mortem obierint apostoli, paucis exceptis, nec quas orbis regiones peragrarint, ita perspicue narrari possit. Nec modo quæ jam traduntur incerta sunt ; sed etiam si qua ab Eusebio, et a cœvis aut supparibus scriptoribus carptim de illis proferantur, non ita clare recensentur. Quod autem ait Eusebius, in psal. LXXVII, 28 ad finem : *Si quis vero per otium accurate perquisierit, cujusque apostoli tribum reperiet : nam cuius quærenti datur a Servatore inveniendi promissio* ; id, inquam, Eusebii ævo fortasse poterat ex monumentis veterum explorari. Jam vero cum eorum bene multa fuerint vetustate oblitterata et extincta ; frustra, ut arbitror, quærat ex qua tribu singuli

apostoli prodierint : quod etiam si deprehendi posset, non magno operæ pretio fieret.

IV. An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit.

Neque item probatu facile est quod ait Eusebius, psal. LXXIII, 8, 9, 10, prophetarum successionem usque ad Joannem Baptistam devenisse : nam ex libri Machabæorum et Flavii Josephi testimonio, Persarum tempore desit illa prophetarum series; ut ne vel unum a Nehemiæ temporibus prophetam assignare valeas. Quare æstimo Eusebii dictum non ad litteram accipiendum esse; sed indicare solum legem et prophetas in Joannem Baptistam desinere, quin neget intermissam aliquando fuisse prophetarum successionem.

V Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat. — VI. Monachi perrari tempore Eusebii.

Ad hunc versum psalmi LXVII, *Qui inhabitare facit unius moris in domo*, veterum interpretum lectionem affert Eusebius, ubi Symmachi versio sic habet : *Δδωσιν οὐκ εἶν μοναχοῦς οὐκ εἶναι* id est : *Dat inhabitandam monachis domum*; nam ita nos vertimus quia Eusebius de monachis locum explicat : etsi, mea quidem sententia, non monachorum institutum hic Symmachus respiciat, sed solitarios generatim quoslibet. Atenim quo tempore Symmachus versionem suam concinnavit, scilicet Septimio Severo, ut verior fert opinio, imperante, monachorum ne nomen quidem notum erat, neque ullus tunc in orbe monachus, nisi fortasse in penitioribus Ægypti recessibus, fuisse putatur. Quare hic vox *μοναχός* pro solitario quolibet in secessu degenti accipienda; non pro monachis, quorum a quarto sæculo institutum floruit. Nam quia solus vivat oportet qui velit abesse a malorum consortio, quotquot declinandæ frequentæ causa in secessu degabant, *μοναχοί* Græce vocitabantur. Attamen, quæ de monachis hic habet Eusebius non prætermittenda : *Primus itaque, ait, ordo eorum qui in Christo proficiunt, est monachorum. Sed rari sunt illi, quare secundum Aquilam, Unigeniti Dei vocati sunt, similes facti unigenito Filio Dei : secundum Septuaginta Interpretes autem, unius, non diversi moris sunt, neque subinde morem variant; sed unum colunt, qui ad virtutis cacumen advenit. Ipsos autem unius zonæ, Quinta editio vocavit, ut pote qui solitarii et præcincti sint.* Et in psal. LXXXIII, 4 : *Ere autem dixeris, expeditos illos milites, qui monasticam vitam amplexi sunt, pro passeribus habendos esse; eos autem qui liberis dant operam, ac reliquis vitæ negotiis et curis se dedunt, turturis vicem agere.* Quo tempore igitur Eusebius hæc scriberet perpauca in orbe monachi erant, ac nonnisi in Ægypto monasticum genus frequentabatur, auctoribus Antonio, qui, anno 271, monachi statum amplexus, innumeros exemplo suo pellexit ad parem vitæ conditionem amplectendam; Pachomio, qui in Thebaide monasticum genus mirum in modum adauxit, et Amune Nitriensi, complurium monasteriorum fundatore. In Palestina vero, ubi sedes habebat Eu-

sebius, Hilario et fortasse alii perrari in desertis et latibulis agebant. Sub hæc autem Hilario in Palestina et Syria mirum in modum monachorum institutum auxit, et tunc monasteria bene multa condita sunt.

VII. Martyrum cruciatus singulares.

Martyrum sui temporis cruciatus, in hæc verba psalmi (Psal. LXV, 40): *Quoniam probastinos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum, non obiter describit Eusebius. Ac licet in Historia ecclesiastica, de Maximini carnificina agens, multorum martyrum agones descripserit, hic tamen nonnulla tangit singularia, nec forte alibi enuntiata, v. g. : Et vero plerumque vel pupillas oculorum verberabant, dum capita athletarum Dei plagis cæderent.* Atrocitatem vero suppliciorum subjicit his verbis : *Ferrum quippe, et ferro illata supplicia, aliaque mortis genera, quæ maxima pars nostrum sustinuit, pro nihilo computantur ex deleriorum comparatione. Quamobrem hæc quidem taceamus. Quia vero inter atrocita, nihil crudelius nec per ignem et aquam illata existimatur, hæc nos perpersos dicimus. Nam alii nostrum in mari et in fluminibus demersi sunt, alii ignis supplicium luerunt.* Et cætera quæ fusius ibi ille prosequitur.

VIII. Judæi Jerosolymorum aditu interclusi, quare.

Trita res et nulli non nota est, Judæis postquam Barchocheba duce, seditione facta, sub Adriano principe armis subacti ac pene internecone deleti sunt, Jerosolymorum aditum interclusum fuisse; concessum tamen ut quotannis ad certos limites lugendi causa proxime urbem accederent. Verum Eusebius ad suum usque tempus hunc morem vigere graphice narrat his verbis : *Irruentes Romani, dictis propheticis finem intulerunt : siquidem victorum lege, universæ Judaicæ gentis aditu locorum interdictum est : inevitabilis quippe legis transgressoribus impendit ultio. Quamobrem ad hanc usque diem, ad certos terminos in circuitu accedentes, procul consistunt : neque solum illud, quod sacrum olim reputabatur, vel procul conspiciere ipsis conceditur; sed foras circumeuntes, Scripturæ, de qua jam agitur, fidem conciliant, dicenti : Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem.* (Psal. LVIII, 7.) Idipsum repetit in psal. LXIX, 26, adjicitque nullum Jerosolymis Judæorum domicilium superesse, in quo Græci habitare possint, verum excisa omnia ac funditus deleta universaque prorsus ipsis sublata fuisse; ita ut sacerdotum, Sadducæorum et Pharisæorum ne nomen quidem supereset.

IX. Traditiones quædam Judæorum.

Hebræorum traditionem ait esse, mare Rubrum in duodecim sectiones divisum fuisse secundum numerum duodecim tribuum, ita ut singulæ tribus in assignato sibi meatu pertransirent; quæ narratio non videtur cum divina Scriptura consonare, atque ideo inter Rabbinicas fabulas forte computanda.

Inter Hebræorum traditiones pariter recensendum est quod habet Eusebius, Azotios ideo in posterioribus et podicibus percussos esse, quod iis in partibus peccassent, et ἀρρονοχοῦται essent, nisi fortasse ea Eusebii ipsius, nec ab aliis accepta fuerit opinio.

X. Christianorum frequentia in Moabitide, Ammonitide et Idumæa.

In hæc verba psal. CVII, 10, *Moab lebes spei meæ, in Idumæam extendam calceamentum meum*, duo nobis aperit Eusebius, nimirum Ammonitas et Moabitas inter Arabas ævo suo sedes habuisse; itemque penes Ammonitas, Moabitas et Idumæos infinitam esse Christianorum multitudinem, hæc ejus verba sunt: *Et hæc opere completa licet ipsis oculis percipere iis, qui in Arabum regione peregrinantur, cum videant Moabitas et Ammonitas, qui penes illos magno numero sunt, Ecclesias Dei implere. Similiterque, in Idumæam, inquit, conscendam calceamento meo, secundum Symmachum. Quam item prædicationem in promptu est completam videre iis qui in Idumæam concedunt, et multitudinem Ecclesiarum Dei ibi conspiciunt, ut cunctetur nemo confiteri, vere in loca illa conscensum factum esse.*

XI Eusebius ait mundum sphaerica forma esse. Montes et petras sensim crescere.

Eusebius qui, uti diximus, descriptionibus plerumque gaudet, ad physicam subinde speculationem vertitur. Ait vero non uno loco mundum sphaerica forma esse: quæ opinio olim agitabatur inter scriptores; aliis planam, montibus tamen distinctam, terræ superficiem prædicantibus, e quorum numero Augustinus et Cosmas Ægyptius monachus, qui librum ea de re edidit *Topographiam Christianam* inscriptum, ubi sphaeram sacris Litteris aperte repugnare contendit ille; aliis veram, et experimento demum assertam, opinionem tuentibus, qualis Eusebius, qui mundum sphaericum esse non semel indicavit. Eam tamen sententiam, non ut suam ille, sed ut alienam affert. Verisimile item arbitratur montes et petras sensim crescere, atque occultis intimisque incrementis majores evadere; quæ quorundam, inquit ille, sui ævi physiologorum erat opinio; ut jam e nostris sunt qui id ipsum propugnant, experimentisque manifestis rem comprobari affirmant.

CAPUT X.

DE IDIOTISMIS EUSEBII IN HIS COMMENTARIIS, ET DE SINGULARI QUARUNDAM VOCUM SIGNIFICATU.

I. Vocis βλος usus singularis. II. Itemque τοῦ δοκεῖν. III. Ἐτυγχάνειν quid significat apud Eusebium. IV. Περίστασις pro calamitate. V. Ὑπακούειν respondere. VI. Σωτήριος quid, etc.

Etsi a multis Græceque peritissimis viris, in colligenda Græcorum omnium vocum significatione tanta sit industria desudatum, ut perpauca jam ad perfectam Græcorum scriptorum intelligentiam dediderentur; subinde tamen nomina verbaque occur-

runt, quorum vis et sententia nondum observata, interpretibus errandi occasio esse possint. Hujusmodi autem pauca his in commentariis exstant, quorum præcipua hic consignare et explanare visum: nam minutiora ad indicem rerum allegamus.

I. Vocis βλος usus singularis.

Singularis est apud Eusebium vocis βλος significatio: passim quippe pro genere hominum accipitur: sic psal. v, 2: Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγανεν πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βλος, id est, *Hujusmodi profecto erat ante Salvatoris adventum totum hominum genus: et psal. LXVII, vers. 5: Ἴνα γὰρ ἐπιθῆ ὁ Θεὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων βλω, hoc est, Nam ut Deus ad hominum genus accederet, et passim alios: itemque in fine vi libri *Præparationis evangelicæ*, ὁ σύμπασις τῶν ἀνθρώπων βλος, *universum hominum genus*. Similiter Athanasius, t. I, pag. 1253, καταλαζονεῦόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βλου, *superbe agentes adversum genus humanum*. Quo etiam usu in aliis item scriptoribus occurrit, et in Heliodori Æthiopis non semel observatur.*

II. Itemque τοῦ δοκεῖν

Alia vox est, in qua item Latine transferenda non pauci interpretes labuntur, scilicet δοκεῖν, *videri, doxet, videtur*: quod verbum vulgo usurpatur ad minuendam affirmationem; ita ut si, verbi causa, de quopiam dicatur, δοκεῖ εἶναι σοφός, *videtur esse sapiens*, id ut asseveranter dictum non habeatur, sed dubitationem quamdam præferat. Verum frequentissime apud scriptores bene multos δοκεῖ nihil minuit affirmationem, ut exempli gratia in his commentariis ad psalmum CXVIII, vers. 156, de Deo dicitur δικαιοσύνη εἶναι δοκεῖ, ubi vertendum sine dubio, *justissimus est*. Innumera proferri possent cum ex Eusebio, tum ex aliis scriptoribus exempla. Sic apud Athanasium, ἵνα τοῖσιν καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχημένα δοκοῦσιν, *ut igitur optata consequaris*. Sed jam hac de re tractatum a nobis est.

III. Ἐτυγχάνειν quid significet apud Eusebium.

In Onomastico ad Athanasii Opera monimus vocem ἐτυγγάνειν plerumque significare, *conqueri de aliquo, accusare, petitionem adversus quempiam principi vel magistratui offerre*: et vocem ἐτυχλα, *petitionem adversus aliquem, sive accusationem exprimere*. Eodem usu κατετυγγάνειν in his commentariis occurrit, ps. XLII, 2: Ἦρμοξε δὲ τὰ προκειμένα καὶ τῷ προφήτῃ Ἠλίᾳ, ὃς ἔλεγε κατετυγγάνων τοῦ λαοῦ· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, id est: *Hæc porro Heliae prophetæ congruebant, qui Domino contra populum supplicans ita loquebatur, Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt, etc.*

IV. Περίστασις pro calamitate.

Περίστασις idem sibi vult quod *circumstantia*, apud Quintilianum, Senecam et A. Gellium. Verum aliquando significat ærumnam, infaustum casum, calamitatem. Quo sensu semper in his commentariis

usurpatur. Sic ps. iv, 9, 10 : Μαθὼν γὰρ παρὰ τοῦ σω-
τήρος καὶ τῶν ὁσίων ἐπαγγελιῶν, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα
κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον λύπαι μοι καὶ θλίψεις καὶ
πειρασμοὶ καὶ περιστάσεις οὐ διαλείπουσιν, ἀλλ'
ἔσται μοι καιρὸς ὁ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ σώματος, καθ'
ὃν ἐν εἰρήνῃ ποιήσομαι τὴν κοίμησιν · hoc est : *Cum*
enim a Salvatore, exque promissis tuis edidicerim,
etiamsi mihi dolores, ærumnæ, tentationes, calamitates
in præsentī vita non deficiant, futurum tamen
nihilī tempus est, quo a corpore decedam ac in pace
dormiam. Etsi autem his commentariis vox περι-
στασις passim occurrat, vix uspiam alio sensu usu
venit, quam pro calamitate : frequenter item dici-
tur περιστατικὸς καιρὸς, pro tempore calamitoso,
et ærumnis pleno.

V. Ἰσακούειν respondere.

Observatu item dignus est vocis ὑπακούειν usus
pro respondere : cuius jam exempla attulimus t. I
operum Athanasii p. 334. Fuit autem vox isthæc mul-
torum tam veterum, quam recentiorum interpretum
scopolus, qui audire vel subaudire verterunt : quam-
obrem non abs re fuerit exempla quædam ex his com-
mentariis proferre. In præfatione Eusebii in Psalmos,
(infra, col. 81) : Ἦνίκα τοίνυν ἐσχίρα τὸ Πνεῦμα
ἐπὶ τινὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ψαλτῶδων, οἱ λοιποὶ ἤσυ-
χίαν ἤγον παρεστώτες καὶ ὑπακούοντες συμφώνως τῷ
ψᾶλλοντι, Ἀλληλοῦτα, id est : *Cum itaque Spiritus in*
quempiam principum cantorum insiliret, cæteri quiete
agebant astantes, ac voce consona psallenti respondentes,
Alleluia. Apertius vero Psal. LXXI, vers 19 : Καὶ
ἐπειδὴ περ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητικῶς μὲλ-
λοντα ἔσεσθαι προανεφώνει, χορὸς ἀγγέλων ὑπακούει
συνευχόμενος τῇ τῶν πραγμάτων τελευώσει, πιστού-
μενός τε αὐτῶν καὶ λέγων · Γένοιτο, γένοιτο! hoc est :
Et quia hæc Spiritus sanctus propheticè futura præ-
dixerat, chorus angelorum respondet una deprecans
pro rei consummatione, illaque confirmans ac dicens :
Fiat, fiat! Eodem quoque significato vox προσυ-
πακούειν alibi occurrit, id est, ad aliquid respondere.
Hujus vocis, hac sententia acceptæ, frequentissi-
mus est apud scriptores præsertim ecclesiasticos
usus.

VI. Σωτήριος quid; etc.

Parem cautelam adhibeas in voce σωτήριος pro
utroque genere masculino et feminino usurpari so-
lita, cuius prior significatio est salutaris ; sed fre-
quentiori usu apud ecclesiasticos, saluatoris ver-

tenda e-t : sic ἡ σωτήριος διδασκαλία, salutaris do-
ctrina ; aptius autem vertas, Salvatoris doctrina ;
eodem modo apud Athanasium, τὸ σωτήριον μαρ-
τύριον, martyrium sive ecclesia Servatoris. In his
vero commentariis sic fere semper intelligas.

In his commentariis passim observes, vocem ἀλλ'
ἢ, quæ significat, nisi, ubi sequitur vocalis, ommissa
particula, ἢ, exprimi. Sic lib. III : Κληρονο-
μία δὲ αὐτοῦ τίς ἢν μετὰ τὸν πρότερον λαὸν ἀλλ' ἢ
ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, id est : *Hæreditas porro illius,*
quamnam erat post priorem illum populum, nisi Eccle-
sia gentium? ubi ἀλλ' ἢ pro ἀλλ' ἢ ἢ ponitur. Sex-
centa notes similia in his commentariis, ubi hiatus
vitandi causa ἢ ante vocalem omittitur. Et principio
quidem putabam ego amanuensium vitio ἢ illud
excidisse ; verum quia in omnibus, nullo excepto,
codicibus etiam antiquissimis, ita passim legitur,
certum habeo ab ipso auctore suppressam εὐφω-
νίας ergo particulam fuisse. Parem omnium codi-
cum consensum advertas in voce ἀποκλαεσθαι pro
ἀποκλαεσθαι, flere ; quæ frequentissime hoc in opere
comparat, et ἐξέκαον, pro ἐξέκατον. Ubi eorum qui
antehac Græcorum scriptorum opera publica fece-
runt, morem sectamur. Si enim, quia euphoniæ gra-
tia ταμεῖον pro ταμειον, ὕγια pro ὕγεια legebatur
in codicibus, omisso primo ε, ταμεῖον et ὕγια ple-
rumque ediderunt. Quanquam leve fortasse videat-
ur, monere ne pigeat, vocem Δαυὶδ, quæ vulgo in
codicibus Δαδ legitur ; sicubi tota describitur in
vetustioribus manuscriptis, per υ esserri Δαυὶδ, non
autem Δαβὶδ, ut in editis Bibliorum legitur, quia
nempe in Hebraicis exemplaribus, per van TTT des-
cribitur. Qua in re veterum omnium codicum mo-
rem sequi visum est.

Cæterum, ut speramus non ingratum lectori fore
Eusebium nostrum, ita in partem gratiæ vocandos
censemus eos, qui nobis vel codices vel operam
contulere suam. Ex Regia certe bibliotheca, jubente
illustrissimo abbate de Louvois, ejusdem præfecto,
codices nobis pro voto, idque ad diuturnum usum
traditi sunt a doctissimis et amicissimis viris Cle-
mente et Boivinio, custodibus. Parem beneficentiam
experti sumus penes eminentissimum cardinalem
de Coslin, qui nobis codicis præstantissimi supra
memorati copiam fecit. Et illustrissimum archie-
piscopum Rothomagensem, cuius bibliothecæ codi-
cibus ad nutum frui licet, curante Dom. du Chesne,
bibliothecario. Salve, erudite lector.

DE CONTINUATIONE
COMMENTARIORUM EUSEBII CÆSARIENSIS

A PSALMO CXIX USQUE AD PSALTERII FINEM

EDITORIS MONITUM.

(Angelo MAI, Bibliotheca nova Patrum, t. IV, p. 65. Romæ 1847, in-4.)

Vir doctissimus, et de sacris Litteris immortaliter meritis, ac Maurinæ familiæ summum decus, Bernardus Montfauconius in præfatione ad Eusebii Cæsariensis quos edidit Commentarios ad Psalterium, ait p. III : « Neque tamen id consequi potuimus, ut totum commentarium ad ultimum usque psalmum CL in lucem proferre liceret : in nullo enim ex memoratis codicibus ultra CXVIII psalmum quidpiam offertur. Quodque per mihi mirum visum est, Catenæ illæ Regiæ (Parisiacæ) quæ usque ad CXVIII psalmum interpretationibus Eusebii utuntur, ita ut nullus veterum interpretum adeo frequentatus occurrat, in CXVIII psalmo ita finem faciunt Eusebium in medium afferendi, ut ne verbum quidem ulterius Eusebii compareat. Unde conjectare forte liceat, a multis jam sæculis Eusebii Commentarios hac posteriore sui parte truncatos librariorum incuria fuisse. » Et quidem Montfauconius recte nos monet, Eusebium in totum reapse Psalterium scripsisse, teste Hieronymo De script. eccl., cap. 81 : « Eusebius in CL psalmos eruditissimos Commentarios edidit. » Et in epistola 75, ad Augustinum : « Psalmos interpretati sunt apud Græcos primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, . . . de integro Psalmorum corpore dicimus. »

His ego apud Montfauconium lectis, et cum ne apud Corderii quidem Catenam Eusebium uspiam post dictum terminum laudari viderem, quæsi sedulo in Vaticanis codicibus nunquid forte lateret, quod ultra prædictam ejus editionem excurreret. Et continui quidem commentarii, qualis apud Montfauconium est, tres vidi codices Vaticanos, quorum tamen nullus ultra psalmum CXII, præter interjectas lacunas, procedebat. Ergo ad Catenas Vaticanas conversus, in quibus Eusebii abundant excerpta, in plerisque utique agnovi deficere omnino Eusebium post psalmum CXVIII, quæ res cum Montfauconii de Parisiacis Catenis narratione congruit. Sed tamen quod huic docto editori non obtigit, ut ultra eum terminum prætervehi posset, mihi commode ac feliciter obvieniit : etenim inter tot Vaticanas, tres inveni Catenas, in quibus Eusebii excerpta non contemnenda usque ad Psalterii finem leguntur. Prima est catena pervetusti membranei codicis, sæculi ferme XI quem in Cyrilli editiore (in qua Vaticanas ad Psalterium Catenas descripsi) designavi littera D. Secunda est codicis item egregii, bombycini, sæculi circiter XIII, quem denotavi littera C. Tertia est codicis G, chartacei. Denique etiam in codicibus E et L, nonnulla Eusebii post CXVIII psalmum scholia supersunt. Quæ cum ita se haberent, nolui equidem oblatam facultatem omittere supplendi egregiam, quantum mihi licuit, Montfauconii editionem, et si non integrum Eusebii Commentarium, saltem ejus excerpta et reliquias studiose e codicibus sumptas, Latinitate etiam, imminente prelo, a me donatas, ad Ecclesiæ usum perducere.

Porro haud continuum hunc esse Commentarium, jam dixi, quia nonnisi e catenis excerptus a nobis fuit. Quid vero? Nonne et Athanasii in Psalmos, nonne etiam Theodoretus in Isaiam deperditæ expositiones, prioris quidem a Montfauconio, posterioris a Sirmondo e Catenis tantummodo delibatæ fuerunt? Et quidem judicare se dicit Sirmondus, medullam haud dubie succumque cujusque scripti contineri in Catenis solere. Etsi autem hæc Eusebii scholia in plerisque psalmis tenuiora sunt, attamen in aliquot ita abundant, ut prope ex-integro opere superesse videantur, si certe partim psalmorum quorundam brevitatem, partim scholiorum copiam spectemus, veluti ad psalmos CXXV, CXVIII, CXXXII, CXXXIV, CL, et ad CXLV, CLIX, CLX. Jamvero theologus in hæc nova Eusebii parte de Christi divinitate sensus sanus orthodoxusque ubique est, moralis autem et doctrinalis valde pius et utilis, de recte agenda vita, de orandi usu, de animæ immortalitate, de futura vita, de hæreticorum reprehensione, etc. Ad sacrum criticem et philologiam quod attinet, laudat Eusebius non semel Aquilam, sæpius Symmachum, quandoque etiam Theodotionem, Septuaginta Interpretes, quintam editionem, et varios interdum codices, denique Hebræorum textum atque idiotismos. Quare et nova hexaplaribus varietatibus accessio hinc fieri videbitur. Ad psalmum CXXXIV, loquitur diserte Eusebius de ethnicorum sua ætate conversione, quos reapse, regnantis potissimum exemplo Constantini, plurimos ad Christianam fidem accessisse scimus. Qualiscunque demum sit horum scholiorum usus, certe tam prisci clarique hominis nullæ a me prætermittendæ reliquiae erant.

EUSEBII CÆSARIENSIS

COMMENTARIA IN PSALMOS.

EUSEBII IN PSALMORUM INSCRIPTIONES. A EΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΙΝΩΝ ΚΑΤ' ΕΠΙΤΟΜΗΝ. INTERPRETATIO QUARUMDAM COMPENDII MORE DESCRIPTA.

Centum et quinquaginta psalmi sunt : et sane sacer est quinquagenarius numerus, illo siquidem dierum curriculo instituitur Pentecoste, ac totidem annorum numero Jubilæus, ut vocant Hebræi, celebratur. Nabla apud Hebræos vocatur psalterium ; quod ex musicis instrumentis solum rectissimum est, neque ab infimis partibus ad sonum adhibetur, sed a supernis sonanti ære instruitur. Psalmi itaque vocantur quotquot sola instrumentorum pulsatione, nullis admistis vocibus, persolvuntur. Canticum dicitur quod suavi æquabilique voce canitur ; canticum psalmi, quod una cum instrumentis consonas admittit voces ; psalmus cantici rursus, cum instrumentorum musicorum sonus vocibus præit. Si allegorice res accipiatur, psalmus est concinnus corporis motus ad opus bonum exsequendum, etiamsi contemplatio parva subsequatur. Canticum nullo opere admistum est veritatis comprehensio, mente ad Dei ejusque sermonum contemplationem illustrata. Canticum psalmi dicitur cum cognitio actum præcedit, juxta illud : *Concupiscens sapientiam, serva mandata, et Dominus præbebit illam tibi*¹. Psalmus cantici est actus ducente cognitione admixtus, docente scilicet quo pacto quove tempore sit agendum : quapropter in inscriptione psalmorum vox canticis præit ; non enim a contemplatione vir sanctus orditur, sed fide omnino ad opera exsequenda currit. Sub finem multa cantica sunt. Ubi autem gradus habentur nusquam psalmus, neque per se solus, neque alia adjuncta voce inscribitur : sed ibi cantica solum apponuntur ; nam ubi ascensus graduum est, ibi sola contemplatio spectatur. Diapsalma porro apud Aquilam et in Hebraico non exstat : sed ejus loco, *semper* ascribitur.

ARGUMENTUM EUSEBII PAMPHILI.

Libri Psalmorum isthæc divisio fuerit, ut cum ipsa accuratiora exemplaria, tum Hebraicus textus circumferunt. Neque vero, ut quis forte existimaverit, omnes psalmi sunt Davidis ; sed aliorum quoque prophetarum, qui psallendo prophetica oracula edebant. Quare apud Hebræos, universa psalmorum scriptura, non Davidis fert inscriptionem, sed indefinite liber Psalmorum vocatur. In partes porro quinque Hebræi librum Psalmorum dividunt. Prima pars a primo ad quadagesimum psalmum completitur ; secunda, a quadagesimo primo ad septuagesimum secundum ; tertia a septuagesimo secundo ad octogesimum octavum ; quarta, ab octogesimo

Ἐκατὸν πεντήκοντα τυγχάνουσιν οἱ ψαλμοί, ἱεροῦ τοῦ ν' τυγχάνοντος ἀριθμοῦ· ἐν μὲν ἡμέραις ποιῶν τὴν Πεντηκοστὴν, ἐν δὲ ἐνιαυτοῖς τὸν παρ' Ἑβραίοις καλούμενον Ἰωφλ. Νάβλα δὲ παρ' Ἑβραίοις λέγεται τὸ ψαλτήριον, ὃ δὴ μόνον τῶν μουσικῶν ὀργάνων ὀρθότατον, καὶ μὴ συνεργούμενον εἰς ἤχον ἐκ τῶν κατωτάτων μερῶν, ἀλλ' ἀνωθεν ἔχειν τὸν ὑπάρχοντα χαλκόν. Ψαλμοὶ μὲν οὖν οἱ διὰ μόνου τοῦ ὄργάνου χωρὶς φωνῆς ἀνακρουόμενοι· ὥδῃ δὲ οἱ διὰ φωνῆς ἐμμελοῦς· ὥδῃ δὲ ψαλμοῦ τὸ τῷ ὄργάνῳ σύμφωνον ἐπάγειν φωνήν· ψαλμὸς δὲ ὥδῃς ἀνάπαλιν, προηγουμένης τῆς τῶν κρουσμάτων φωνῆς. Ἀλληγορίας δὲ νόμῳ, ψαλμὸς μὲν σώματος κινήσις ἐναρμόνιος εἰς ἐργασίαν ἀγαθὴν, καὶ μὴ πάνυ τις ἐπακολουθηθεὶς θεωρία· ὥδῃ δὲ χωρὶς πράξεως ἀληθείας κατάληψις, φωτιζομένης ψυχῆς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν λογίων αὐτοῦ. Ὡδῃ δὲ ψαλμοῦ, προαγούσης πράξεως γνώσεως· κατὰ τὸ· Ἐπιθυμήσεις σοφίας διατήρησον ἐντολάς, καὶ Κύριος χορηγήσει σοὶ αὐτήν. Ψαλμὸς δὲ ὥδῃς πράξις ὑπὸ γνώσεως ὀδηγουμένη, περὶ τοῦ πῶς καὶ πότε πρακτέον· διὸ καὶ πρῶται τῶν ψαλμῶν αἱ ἐπιγραφαί· οὐ γὰρ ἀπὸ θεωρίας ὁ ἅγιος ἀρχεται, ἀλλ' ἅπαν πιστεῖται ταῖς πράξεσιν ἐπιτρέχει. Ἐπι δὲ τῷ τέλει πολλαὶ αἱ ὥδαί· καὶ ὅπου ἀναβαθμοὶ, οὐδαμῶς ψαλμὸς, οὔτε καθ' ἑαυτὸν, οὔτε μετ' ἐπιπλοκῆς. Ὡδαὶ δὲ πάντα καθ' ἑαυτάς· ἡ γὰρ ἀνάστασις πρὸς μόνην ὀρθῶς θεωρίαν. Διάψαλμα δὲ παρὰ μὲν Ἀκύλα καὶ τῷ Ἑβραϊκῷ οὐ κεῖται· ἀντὶ δὲ αὐτοῦ τὸ αἰεὶ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ.

Τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἦδε ἂν εἴη ἡ διαίρεσις, ὡς τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων αὐτὸ τε τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει. Οὐχ ὡς ἂν τις ὑπολάβοι πάντες εἰσι τοῦ Δαυὶδ οἱ ψαλμοί, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων προφητῶν ἐν τῷ ψάλλειν προφητευόντων. Διόπερ ἡ πᾶσα γραφή παρ' Ἑβραίοις τῶν ψαλμῶν οὐ τοῦ Δαυὶδ ἐπιγράφει· ἀλλ' ἀδιορίστως βίβλος ψαλμῶν ὀνομάζεται. Εἰς πέντε δὲ μέρη τὴν πᾶσαν τῶν Ψαλμῶν βίβλον παῖδες Ἑβραίων διαίρουσι· πρῶτον εἰς τοὺς ἀπὸ α' μέχρι μ' δευτέρον εἰς τοὺς ἀπὸ μα' μέχρις οβ'· τρίτον εἰς τοὺς ἀπὸ ογ' μέχρις πη'· τέταρτον εἰς τοὺς ἀπὸ πθ' μέχρις ρε'· πέμπτον εἰς τοὺς ἀπὸ ρς' μέχρι τέλους. Ἀνεπίγραφοι δὲ εἰσι ψαλμοὶ ιθ', ἐπιγεγραμμένοι ρλα'. Τῶν ἐπι-

¹ Eccli. 1, 53.

nono ad centesimum quintum; quinta, a centesimo sexto ad finem: psalmi non inscripti sunt 49, inscripti vero 131. Inscriptorum autem hæ sunt divisiones: Davidis septuaginta duo psalmi sunt; filiorum Core, undecim; Asaphi, duodecim; Ætham Israelitæ unus; Salomonis, duo; Moysis, unus; anonymi septemdecim; *Alleluia* inscripti quindecim. quidem habent, neque cuius sint enuntiant.

EJUSDEM EUSEBII ARGUMENTA IN
PSALMOS.

1. Adhortatio ad Dei cultum, et avocatio ab oppo-
sito.
2. Prophetia de Christo et de vocatione gentium.
3. Prophetia de bonis Davidi conferendis.
4. Prophetia Davidi de iis quæ passus est.
5. Oratio ex persona Ecclesiæ.
6. Doctrina confessionis.
7. Davidi confessio et doctrina vocationis gentium.
8. Prophetia vocationis gentium.
9. Mors Christi ejusque resurrectio; de regno quod
accepit; deque omnibus inimicis ejus deletis.
10. Hymnus victoriæ ejus, qui Dei causa certamen inii.
11. Accusatio scelestorum, et prophetia de Christi
adventu.
12. Inimicorum commotio, et exspectatio adventus
Christi.
13. Accusatio improborum et prophetia de adventu
Christi.
14. Ejus qui secundum Deum perfectus est restitutio.
15. Electio Ecclesiæ et Christi resurrectio.
16. Perfecti viri, sive ipsius Christi precatio pro iis
qui per ipsum salutem consequuntur.
17. Gratiarum actio Davidis et prophetia de adventu
et assumptione Christi.
18. Theologia cum doctrina morali.
19. Oratio justorum qui Davidi operam dabant.
20. Supplicatio eorum qui Davidi operam dabant.
21. Prophetia cruciatuum Christi et vocatio gen-
tium.
22. Doctrina et novi populi institutio.
23. Prophetia vocationis gentium, et consummatio
eorum qui salutem consequuntur.
24. Doctrina confessionis.
25. Supplicatio ejus qui secundum Deum proficit.
26. Gratiarum actio et petitio bonorum.
27. Supplicatio cum prophetia.
28. Prophetia ænigmatica cum theologia.
29. Gratiarum actio cum confessione.
30. Confessio cum supplicatione.
31. Prophetia eorum qui per Christum salutem con-
secuturi sunt.
32. Adhortatio ad hymnos canendos, cum theologia.
33. Doctrina gratiarum actionis.
34. Supplicatio justi et prophetia de Christo.
35. Confutatio impiorum cum theologia.
36. Doctrina religiosæ vitæ.
37. Doctrina confessionis.
38. Deprecatio cum confessione.
39. Gratiarum actio ejus qui secundum Deum salu-
tem consecutus est, et commemoratio Ecclesiæ.
40. Prophetia de Christo et de proditore.
41. Deprecatio prophetarum circa reprobationem Ju-
daici populi.
- 42, 43. De eodem argumento.
44. Adventus regni Christi.
45. Apostolorum prædicatio.
46. Vocatio gentium.
47. Hymnus in Dei honorem de Ecclesia, persecutio-
nes de medio sublatae.
48. Doctrina de divino judicio.
49. Abrogatio legis Moysis de sacrificiis, et introdu-
ctio legis Novi Testamenti.

(1) Reg. 4, παράλειψις.

γεγραμμένων δέ εἰσιν οὕτως αἱ διαιρέσεις τοῦ μὲν
A Δαυὶδ οὗ, τῶν υἱῶν Κορὲ ἰα', τοῦ Ἀσάφ ιβ', Αἰθὰμ
τοῦ Ἰσραηλίτου εἰς, Σολομῶντος β', Μωϋσέως εἰς,
ἀνώνυμοι ιζ', τῶν εἰς τὸ Ἀλληλουία ιε'. Εἰσι δὲ ἀν-
ώνυμοι ὅσοι ἐπιγραφὰς μὲν ἔχουσιν, οὐ μὴν δηλοῦσι
τινος εἰσίν.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΨΑΛΜΟΥΣ.

- α'. Προτροπή θεοσεβείας καὶ ἀποτροπή τοῦ ἐναν-
τίου.
- β'. Προφητεία περὶ Χριστοῦ καὶ κλήσεως ἐθνῶν.
- γ'. Προφητεία γεννησομένων ἀγαθῶν τῷ Δαυίδ.
- δ'. Προφητεία τῷ Δαυίδ περὶ ὧν πέποιθεν.
- B ε'. Ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας προσευχή.
- ς'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- ζ'. Τῷ Δαυίδ ἐξομολογήσις καὶ διδασκαλία κλή-
σεως ἐθνῶν.
- η'. Προφητεία κλήσεως ἐθνῶν.
- θ'. Θάνατος Χριστοῦ καὶ ἀνάστασις, καὶ βασιλεία
παράληψις (1), ἐχθρῶν τε πάντων καθαίρεισις.
- ι'. Ἐπιτίκιος ὕμνος τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
- ια'. Κατηγορία ποτηρῶν, καὶ προφητεία Χριστοῦ
παρουσίας.
- ιβ'. Ἐχθρῶν ἐπανάστασις, καὶ προσδοκία Χρι-
στοῦ παρουσίας.
- ιγ'. Κατηγορία ποτηρῶν, καὶ προφητεία Χριστοῦ
παρουσίας.
- ιδ'. Τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου ἀποκατάστασις.
- ιε'. Ἐκλογή Ἐκκλησίας, καὶ Χριστοῦ ἀνάστασις.
- ισ'. Τελείου ἀνδρὸς, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ
προσευχὴ ὑπὲρ τῶν δι' αὐτοῦ σωθησομένων.
- ις'. Εὐχαριστία τῶν Δαυὶδ καὶ προφητεία Χρι-
στοῦ παρουσίας καὶ ἀναλήψεως.
- C ιη'. Θεολογία σὺν διδασκαλίᾳ ἠθικῇ.
- ιθ'. Εὐχὴ τῶν συμπραττόντων τῷ Δαυίδ δικαίων.
- κ'. Ἐντευξις τῶν συμπραττόντων τῷ Δαυίδ.
- κα'. Προφητεία τῶν Χριστοῦ παιδῶν, καὶ ἐθνῶν
κλήσις.
- κβ'. Διδασκαλία καὶ ῥέου λαοῦ εἰσαγωγή.
- κγ'. Προφητεία κλήσεως ἐθνῶν, καὶ τελείωσις
τῶν σωζομένων.
- κδ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- κε'. Ἐντευξις τοῦ κατὰ Θεὸν προκόπτορος.
- κς'. Εὐχαριστία καὶ αἰτήσεις ἀγαθῶν.
- κζ'. Δέησις μετὰ προφητείας.
- κη'. Προφητεία αἰνιγματώδης σὺν θεολογίᾳ.
- κν'. Εὐχαριστία σὺν ἐξομολογήσει.
- κς'. Ἐξομολογήσις σὺν ἱκετηρίᾳ.
- κα'. Προφητεία τῶν διὰ Χριστοῦ σωθησομένων.
- λθ'. Παρακλήσεις ἕμυλογίας σὺν θεολογίᾳ.
- λγ'. Διδασκαλία εὐχαριστίας.
- D λδ'. Ἰκετηρία δικαίου, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ.
- λε'. Ἐλεγχος ἀσεβῶν σὺν θεολογίᾳ.
- λς'. Διδασκαλία θεοσεβοῦς βίου.
- λζ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- λη'. Ἐντευξις σὺν ἐξομολογήσει.
- λθ'. Εὐχαριστία τοῦ κατὰ Θεὸν σωθέντος καὶ
μητῆ Ἐκκλησίας.
- μ'. Προφητεία περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ προδότου.
- μα'. Ἰκετηρία προφητῶν ἐπὶ τῇ ἀποβολῇ τοῦ
Ἰουδαίων ἔθνους.
- μβ', μγ'. Ἐπιτροπὴ τοῦ αὐτοῦ.
- μδ'. Ἐπιζάνεια Χριστοῦ βασιλείας.
- με'. Ἀποστόλων κήρυγμα.
- μς'. Κλήσις ἐθνῶν.
- μζ'. Ὑμνος εἰς Θεὸν περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ
καθαίρεισις διωγμῶν.
- μη'. Θείας κλήσεως διδασκαλία.
- μθ'. Ἀνατροπὴ τοῦ περὶ θυσιῶν Μωϋσέως νόμου,
καὶ εἰσαγωγή τοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

- ν. Διδασκαλία ἐξερμολογίσεως.
- να'. Ἐλεγχὸς τοῦ ποτηροῦ τρόπου, καὶ τέλος τοῦ αὐτοῦ.
- νβ'. Σωτήριος ἐπιφάνεια, καὶ ἀθεότητες ἀπαλλαγῆ.
- νγ'. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
- νδ'. Διήλωσις τῶν κατὰ Χριστοῦ (1) τετολημμένων.
- νε'. Δικαίον εὐχαριστίᾳ ρυσθέντος ἐξ ἐχθρῶν.
- νε'. Εὐχαριστία τοῦ Δαυὶδ καὶ προφητεία κλήσεως ἔθνῶν.
- νζ'. Διδασκαλία τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας.
- νη'. Κλήσις ἔθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἀποβολή.
- νθ'. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ κλήσις ἔθνῶν.
- ξ. Δέσις σὺν εὐχριστίᾳ.
- ξα'. Διδασκαλία θεραπευτικῆ.
- ξβ'. Εὐχαριστία τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
- ξγ'. Διδασκαλία τοῦ θεοσεβοῦς ἀθλητοῦ.
- ξδ'. Κλήσις ἔθνῶν.
- ξε'. Κλήσις ἔθνῶν, καὶ ἀποστόλων μαρτυρία.
- ξς'. Κλήσις ἔθνῶν, καὶ ἀποστόλων κήρυγμα.
- ξς'. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις, καὶ ἔθνῶν κλήσις.
- ξη'. Πάθη Χριστοῦ, καὶ Ἰουδαίων ἀποβολή.
- ξη'. Ἰκετηρία δικαίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ.
- ι. Χριστοῦ πάθη καὶ ἀνάστασις.
- ια'. Προφητεία Χριστοῦ βασιλείας καὶ κλήσεως ἔθνῶν.
- ιβ'. Ἐξομολόγησις τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐπὶ τῇ τῶν ἀσεβῶν εὐκρατίᾳ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίᾳ.
- ιγ'. Προαναφώνησις τῆς ἐσχάτης Ἰουδαίων πολιορκίας, τῆς ἐπὶ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου γενομένης.
- ιδ'. Χριστοῦ θεολογία, καὶ ὑπόμνησις τοῦ θείου δικαιοκρατοῦ.
- ιε'. Ἐκδικήσις κατὰ ἀσεβῶν τῆς τοῦ Θεοῦ κλήσεως.
- ισ'. Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας καὶ τῶν θαυμασίων ἔργων αὐτοῦ.
- ις'. Χριστοῦ διαστολὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, περὶ τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ παρανομίας.
- ισ'. Προφητεία τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντίχου τῇ Ἰουδαίᾳ συμβάντων αὐτοῖς· ἡ ἱστορία παρὰ τοῖς Μακκαθαίοις.
- ισθ'. Προφητεία τῆς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων πολιορκίας, καὶ δέσις περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιφανείας.
- ις'. Κλήσις ἔθνῶν, καὶ διδασκαλία τῶν συμβεβηκότων τῷ προτέρῳ λαῷ.
- ια'. Ἐλεγχὸς τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.
- ιβ'. Δέσις περὶ τοῦ πεπονηθέντος σκυθρωπῆ λαοῦ, καὶ προφητεία περὶ τοῦ τέλους τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ.
- ιγ'. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν.
- ιδ'. Προφητεία εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς δι' αὐτοῦ λειτουργομένους.
- ιε'. Προσευχὴ Δαυὶδ καὶ προφητεία κλήσεως ἔθνῶν.
- ισ'. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις.
- ισς'. Χριστοῦ θάνατον προφητεύει.
- ις'. Χριστοῦ βασιλεία ἐκ σπέρματος Δαυὶδ.
- ισθ'. Ἰουδαίων ἀποβολή.
- ις'. Χριστοῦ νίκη καὶ παντός τοῦ κατ' αὐτὸν τελειομένου.
- ια'. Περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναπαύσεως.
- ιβ'. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας.
- ιγ'. Περὶ τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων.
- ιδ'. Κλήσις Ἰουδαίων καὶ ἀπώγων αὐτῶν.
- ιε'. Κλήσις ἔθνῶν καὶ Χριστοῦ παρουσία.
- ισ'. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας.
- ισς'. Κλήσις ἔθνῶν καὶ Χριστοῦ παρουσία.
- ισθ'. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ.
- ις'. Κλήσις ἔθνῶν.
- ια'. Ὕμνος τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
- ιβ'. Ὑδρμὸς ἐπὶ τῷ προτέρῳ, καὶ προφητεία τοῦ λαοῦ, καὶ κλήσις ἔθνῶν.

- A 50. *Doctrina confessionis.*
- 51. *Consulatio improbi moris, et finis ipsius.*
- 52. *Salutaris adventus, et atheotatis ejectionis.*
- 53. *Precatio ejus qui Dei causa concertat.*
- 54. *Declaratio facinorum contra Christum admissorum.*
- 55. *Gratiarum actio justi ab inimicis liberati.*
- 56. *Gratiarum actio Davidis et prophetia de vocatione gentium.*
- 57. *Doctrina de recto Dei judicio.*
- 58. *Vocatio gentium et Judæorum ejectionis.*
- 59. *Abrogatio judaismi et gentium vocatio.*
- 60. *Supplicatio cum gratiarum actione.*
- 61. (2) *Doctrina de Deo colendo.*
- 62. *Gratiarum actio ejus qui secundum Deum perfectus est.*
- 63. *Doctrina religiosi athleteæ.*
- 64. *Vocatio gentium.*
- 65. *Vocatio gentium et apostolorum testimonium.*
- B 66. *Vocatio gentium et apostolorum predicatio.*
- 67. *Christi incarnatio et vocatio gentium.*
- 68. *Passiones Christi et Judæorum ejectionis.*
- 69. *Deprecatio justi et ipsius Christi.*
- 70. *Christi cruciatus et resurrectio.*
- 71. *Propheta de Christi regno et vocatione gentium.*
- 72. *Confessio humanæ infirmitatis circa impiorum felicitatem et Dei tolerantiam.*
- 73. *Pronuntiatio postremæ Judæorum obsessionis, quæ sub Vespasiano et Tito contigit.*
- 74. *Christi theologia, et admonitio de divino tribunali.*
- 75. *Ultio aivini judicii de impiis sumpta.*
- 76. *De tolerantia Dei et admirandis ejus operibus.*
- 77. *Christi reconciliatio cum Ecclesia, de primi populi prævaricatione.*
- C 78. *Propheta de iis quæ sub Antiocho Judææ contigerunt: sive historia quæ in Machabæorum libris habetur.*
- 79. *Propheta de obsidione ab Assyriis, ac supplicatio pro Christi adventu.*
- 80. *Vocatio gentium ac doctrina eorum quæ priori populo contigerunt.*
- 81. *Consulatio principum Judaici populi.*
- 82. *Deprecatio pro populo tristia perperso, et propheta de fine inimicorum Christi.*
- 83. *Christi incarnatio et de Ecclesiis.*
- 84. *Propheta de Christo et iis qui per illum redempti sunt.*
- 85. *Oratio Davidis et prophetia vocationis gentium.*
- 86. *Christi incarnatio.*
- 87. *Christi mortem prænuntiat.*
- 88. *Christi regnum ex semine David.*
- D 89. *Judæorum reprobatio.*
- 90. *Christi victoria, necnon omnium quotquot secundum illum consummati sunt.*
- 91. *De quiete secundum Deum habenda.*
- 92. *Hymnus regni Christi in primo ejus adventu.*
- 93. *De dogmatibus adversus Ecclesiam.*
- 94. *Vocatio Judæorum ac desperatio ipsorum.*
- 95. *Vocatio gentium et Christi adventus.*
- 96. *Hymnus regni Christi in primo ejus adventu.*
- 97. *Vocatio gentium, et adventus Christi.*
- 98. *Hymnus regni Christi.*
- 99. *Vocatio gentium.*
- 100. *Hymnus ejus qui secundum Deum perfectus est.*
- 101. *Lamentatio de priori populo, propheta ad (1100) et vocatio gentium.*

(1) Reg. 1, Θεοῦ.
 (2) Hæc interpretatio ad psalmi seriem accommodatur.

102. *Doctrina gratiarum actionis.*
 103. *Doctrina confessionis.*
 104. *Doctrina gentibus, de beneficiis Dei priori populo collatis.*
 105. *Doctrina de impietate Judæici populi.*
 106. *Prophetia vocationis gentium, ac de fulgido Christi ad nomines adventu.*
 107. *Vocatio gentium.*
 108. *Christi passiones.*
 109. *Christi victoria.*
 110. *Gratiarum actio Christi.*
 111. *Doctrina Christi.*
 112. *Vocatio novi populi.*
 113. *Novi populi doctrina.*
 114. *Novi populi profectus.*
 115. *Novi populi consummatio.*
 116. *Vocatio gentium.*
 117. *Victoria eorum qui in Christo concertant, et prophetia de Christo.*
 118. *Capita alphabetica recti secundum Deum instituti.*
 119. *Habitationis.*
 120. *Reditus Babylone et dispersionis.*
 121. *Bonorum annuntiationes.*
 122. *Orationis.*
 123. *Gratiarum actionis.*
 124. *Restitutionis.*
 125. *Expectatio futurorum.*
 126. *Ædificatio Ecclesiarum.*
 127. *Vocatio gentium.*
 128. *Victoria exercitus Christi.*
 129. *Oratio martyrum.*
 130. *De humilitate.*
 131. *Oratio Davidis et adventus (Christi).*
 132. *Populi perfecti.*
 133. *Populi venturi.*
 134. *Doctrina ad institutionem.*
 135. *Gratiarum actio redempti.*
 136. *Sanctorum qui in captivitate debebant dicta.*
 137. *Gratiarum actio cum prophetia.*
 138. *Supplicatio justii cum theologia.*
 139. *Voces ejus qui secundum Deum pugnat.*
 140. *Precatio ejus qui secundum Deum perfectus est.*
 141. *Vox ejus qui Dei causa impugnatur.*
 142. *Precatio contentis.*
 143. *Gratiarum actio victoris.*
 144. *Hymnus cum theologia.*
 145. *Hymnus cum theologia.*
 146. *Hymnus cum theologia.*
 147. *Hymnus cum theologia.*
 148. *Hymnus cum theologia.*
 149. *Hymnus cum theologia.*
 150. *Adhortatio universalis ad hymnum persolvendum.*

- A ρθ'. Διδασκαλία εὐχαριστίας.
 ργ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
 ρδ'. Διδασκαλία τοῖς ἔθνεσι τῶν εἰς τὴν πρότερον λαὸν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν.
 ρε'. Διδασκαλία δυσσεβείας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.
 ρς'. Προφητεία κλήσεως ἔθνῶν, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ λόγου ἐπιλάμψεως.
 ρζ'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ρη'. Πάθη Χριστοῦ.
 ρθ'. Νίκη Χριστοῦ.
 ρι'. Εὐχαριστία Χριστοῦ.
 ρια'. Διδασκαλία Χριστοῦ.
 ριβ'. Νέου λαοῦ κλήσις.
 ριγ'. Νέου λαοῦ διδασκαλία.
 ριδ'. Νέου λαοῦ προκοπή.
 ριε'. Νέου λαοῦ τελειώσεις.
 ρις'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ριζ'. Νίκη τῶν ἐν Χριστῷ ἀγωνιζομένων καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ.
 B ρηθ'. Στοιχειώσεις τῆς κατὰ Θεὸν ἀναγωγῆς.
 ριθ'. Παροιμίας.
 ρκ'. Ἐπανόδου Βαβυλῶνος καὶ τῆς διασπορᾶς.
 ρκα'. Ἀγαθῶν εὐαγγέλια.
 ρκβ'. Εὐχῆς.
 ρκγ'. Εὐχαριστίας.
 ρκδ'. Ἀποκαταστάσεως.
 ρκε'. Προσδοκία μελλόντων.
 ρκς'. Οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας.
 ρκζ'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ρκη'. Νίκη Χριστοῦ στρατιᾶς.
 ρκθ'. Εὐχὴ μαρτύρων.
 ρλ'. Περί ταπεινοφροσύνης.
 ρλα'. Προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐπιζῆρεια.
 ρלב'. Λαοῦ τελείου.
 ρλγ'. Λαοῦ ἐργουμένου.
 ρλδ'. Διδασκαλία εἰσακτικῆ.
 ρλε'. Εὐχαριστία λελυτρωμένου.
 ρλς'. Ἄγλων φωναὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ.
 C ρλζ'. Εὐχαριστία μετὰ προσφητείας.
 ρλη'. Ἐντευξις δικαίων σὺν θεολογίᾳ.
 ρλθ'. Φωναὶ τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
 ρμ'. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
 ρμα'. Φωναὶ τοῦ κατὰ Θεὸν πολεμουμένου.
 ρμβ'. Προσευχὴ ἐξομολογουμένου.
 ρμγ'. Εὐχαριστία νενικηκότος.
 ρμδ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμε'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμς'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμζ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμη'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμθ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρν'. Παρακλήσεις ὕμνου καθολικῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

EUSEBII IN PSALMOS.

Uidetur psalmus a psalterio ex nominis consonantia sic nuncupatus. Dicitur autem psalterium instrumentum musicum quoddam, forma a cithara distinctum; canticum vero hujusmodi instrumento pulsatum psalmus appellatur. Canticum porro, dictum musicum est sine instrumento modulate prolatum. Psalmus autem cantici dicitur, quando praeunte cantici modulatione, psalterio pulsatur: canticum psalmi et converso. Ut in Regnorum et Paralipomenon historiis fertur, David rex post Saulis obitum, cum reduxisset arcam Testamenti Domini, quae in domo Abdodom, ex quo ex Azotiis translata fuerat, viginti annis condecorata; atque in Jerusalem

D Ὁ μὲν ψαλμὸς ἔοικεν ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου παρωνύμῳς ἐπικεκλησθαι· λέγεται δὲ ψαλτήριον ὄργανον τι μουσικὸν παρὰ τὴν κιθάραν διαλλάττον τῷ σχήματι, ἐν ᾧ τὴν ἀνακρουομένην ᾠδὴν ψαλμὸν προσαγορεύεσθαι. ᾠδὴν δὲ εἶναι τὴν διὰ μέλους ἀναφωνουμένην ἀνευ ὄργανου βῆσιν μουσικῆν. Ψαλμὸν δὲ ᾠδὴς λέγεσθαι, ἐπειδὴν προηγησαμένης τὸ αὐτὸ τῆς ᾠδῆς μέλος διὰ τοῦ ψαλτηρίου κρουσθῆ· ᾠδὴν δὲ ψαλμοῦ τὸ ἀνάπαλιν. Ὡς ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Παραλειπομένων Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς μετὰ τὴν τοῦ Σαουλ τελευτήν, ἀναγαγὼν τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης Κυρίου, οὕσαν ἐν οἴκῳ Ἀβδοδὼμ ἕτεσιν εἰκοσιν ἔξῃσιν ἐκ τῶν Ἀζωτιῶν μετενήνεκτο, καὶ κατὰ

στήσας αὐτὴν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπιλέγεται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ κληρῶν ψαλτιφῶδους ἄρχοντας ὡδῶν τέσσαρας, τοῦ ψάλλειν καὶ ᾄδειν ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀναφέρειν φωνὴν εὐφροσύνης εἰς ἐξομολόγησιν καὶ ἀνεσις ἐν ὄργανοις ἡρμοσμένοις, καὶ ὡδαίς, καὶ κινύραις, καὶ νάβλαις, καὶ τυμπάνοις, καὶ κυμβάλαις, καὶ ψαλτηρίῳ, καὶ κερατίνῃ. τὸν Ἀσάφ, Αἰμάν, Αἰθάν, Ἰδοθούμ· οἷς ἀριθμὸς ὡδῶν ἐπετέτακτο, ᾄδόντων διακοσίων ὀγδοήκοντα ὀκτώ, ἐκάστῳ ἑβδομήκοντα δύο, ἐκ τοῦ Χάμ λδ', τοῦ Σῆμ κε', τοῦ Ἰάφεθ ιε'. Οἷτινες, ἐστῶτες ἔμπροσθεν τῆς κιβωτοῦ Διαθήκης Κυρίου, ἐψάλλον καὶ ᾄδον τῷ Κυρίῳ· ὅς μὲν ἐν κινύρα, ὅς δὲ ἐν κυμβάλαις, ὅς δὲ ἐν κιθάρα, ὅς δὲ ἐν ψαλτηρίῳ· ὃν μέσος Ἰστατο ὁ μακάριος Δαυὶδ, αὐτὸς ἄρχων ἀρχόντων ὡδῶν, κρατῶν ἐπὶ χειρῶν τὸ ψαλτήριον. Ἐκάστος δὲ ᾄδεν καὶ ἐψάλλον ὕμνων τὸν Θεὸν ἄγιον Πνεύματι τεταγμένως. Ἦνίκα τοίνυν ἐσχίρα τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τινὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ψαλτιφῶδων, οἱ λοιποὶ ἡσυχίαν ἔχον παρεστῶτες καὶ ὑπακούοντες (1) συμφώνως τῷ ψάλλοντι, Ἀλληλουῖα. *quiets agebant astantes ac voce consona psallenti*

Ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν ἄνευ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀνεγράφθησαν οἱ πάντες καὶ διαφόρως. Οἱ μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ δὲ διηρημένοι. Ἀμέλει ὁ μὲν πρῶτος καὶ δεῦτερος συνημμένοι εἰσι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν· καὶ πάλιν ὁ ἑνατος, συνημμένος παρ' ἡμῶν, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ διήρηται εἰς δύο. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἢ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις· ἐνῆλλακται δὲ παρὰ πολλῷ, καθὼς ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν, καὶ αὕτη ἡ τάξις δηλοῖ. Πολλῆς τοίνυν κατακρατησάτης εἰδωλολατρίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, λήθη αὐτοῦσ φασὶ πεποιῆσθαι τῶν πατρῶν γραφῶν, ὡς μὴδὲ τοῦ Μωυσέως νόμου βίβλον ἐπιφέρεσθαι, μὴδὲ μνήμην τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας ἀποσώζειν. Οὕτω γοῦν τοὺς προφήτας ἀνήρουν διελέγχοντας αὐτῶν τὰς εὐσεβείας. Οὐδὲ νῦν θαυμαστὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καιρῶν καὶ τῶν ἐμφορομένων τινὰς τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν διαπεπτωκέναι, λήθη τε μακροῖς παρεδδοῦσθαι χρόνοις. Ὑστερον δὲ μετὰ ταῦτα, εἶτε Ἐσδραν, εἶτε τινὰς ἑτέρους προφήτας, περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐσπουδακέναι, μεθ' ὧν καὶ τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν ἠγιοχέναι (sic), οὐκ ἀθρόως εὐρόντα τοὺς πάντας, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους χρόνους. Καὶ τάττειν δὲ ἐν πρώτοις τοὺς πρώτους εὐρισκομένους· μὴδὲ τοὺς τοῦ Δαυὶδ ἐφεξῆς κείσθαι πάντας· ἔν τε τῷ μεταξὺ καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομώντος, καὶ Μωυσέως, Αἰμάν τε, καὶ Αἰθάν, καὶ Ἰδοθούμ, καὶ πάλιν τοῦ Δαυὶδ εὐρίσκεισθαι ἀναμῆξ ἐν τῇ βίβλῳ κατατεταγμένους, οὐ γὰρ οὗς ἐλέχθησαν χρόνους, ἀλλὰ καθ' οὗς εὐρηναί. Ἐνθεν τε συμῆναι τοὺς τοῖς χρόνοις ὑστέρους πρώτους εὐρεθέντας, ἀναληφθῆναι προτέρους· τοὺς δὲ προτέρους μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας ἐν δευτέρῳ ταγῆναι χώρα· τὸ δ' αὐτὸ εὐροῖς γεγεννημένον ἐν τοῖς προφήταις.

Πάντα ὡσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ ταμίῳ τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν τεθησαύριστα. Κάκεινο δὲ τηρή-

(1) Ὑπακούειν, id est respondere : multa hujus significationis exempla attulimus in editione Athanasii. Vide in Onomastico ibidem.

A reposuisset illam, ex tribu Levi psalmodum cantores quatuor, canticorum principes, sibi sorte deligit; ut in conspectu arcæ Domino psallerent et cantarent, vocemque lætitiæ, in confessionem et laudem instrumentis concinnis proferrent, canticis, cyniris, nablis, tympanis, cymbalis, psalterio, et tuba cornea; videlicet Asaph, Aëman, Aëthan, Idithum, quæis certus canticorum numerus constitutus erat; de partatis cantoribus ducentis octoginta octo; singulis nimirum septuaginta duo. Ex Chamo sive Chami progenie triginta duo; ex Semo viginti quinque; ex Japheto quindecim. Qui stantes coram arca testamenti Domini, psallebant, canebantque Domino; alii cinyra, alii cymbalis, quidam cithara, aliqui psalterio: in quorum medio consistebat David, ipse princeps principum canticorum, manu tractans psalterium. Singuli vero canebant et psallebant, hymnis Deum concinne, Spiritu sancto moti, celebrantes. Cum itaque Spiritus in quempiam principum cantorum insiliret, cæteri respondentes, *Alleluia*.

In Hebraico Psalmodum libro, psalmi omnes sive numeri additione varie inscripti sunt. Et sunt quidem alii conjuncti, alii vero divisi. Sane primus et secundus juxta Hebraicum copulantur: nonus contra qui apud nos conjunctus est, in duos apud Hebraicum textum distribuitur. Observandum autem est, non ad seriem historiæ temporum, psalmodum ordinem constitutum esse: siquidem multum commutatur, uti Regnorum liber ac vel ipse ordo declarat. Cum itaque multo idololatriæ genere Judaicus populus detineretur, dicunt eo usque devenisse, ut patrias scripturas e memoria oblitterarent, ita ut neque Mosaicæ legis liber ultra reperiretur, neque paternæ pietatis memoriam conservarent. Enimvero prophetas impietatem suam coarguentes interficiebant. Nihil itaque mirum est in tali temporum conditione, psalmos aliquot olim in Psalmodum libro occurrentes, longo annorum curriculo incuria oblitteratos excidisse. Sub hæc autem aiunt sive Esdram, sive alios quosdam prophetas, ipsos colligendi curam suscepisse, posteaque Psalmodum librum consecrasse, nec confertim repertos omnes fuisse, sed diversis temporibus. Primos autem collocasse eos qui primi inventi fuerant; hincque factum ut ii qui a Davide conscripti sunt non consequenter jaceant, sed commisti cum iis qui filiorum Core, Asaphi, Salomonis, Moysis, Aëman, Aëthan, Idithum, rursumque Davidis inscribuntur, non ratione temporis quo primum editi et pronuntiat, sed quo deprehensi sunt. Hincque contigisse, ut qui tempore posteriores erant, cum primi reperti fuerint, primi repositi sint; ac vice versa qui primi fuerant, quia post alios erui sunt, posteriorem in locum sint constituti: quod ipsum in prophetis factum deprehendas.

In libro Psalmodum omnia ceu in magno ac publico penuario recondita sunt. Observandum autem

est librum psalmodiarum post Moysis legem, novam complecti doctrinam, ipsumque post memoratam Moysis scripturam, secundum, ad doctrinam spectantem, esse librum. Cum itaque post mortem Moysis et Jesu, et post judicium tempus, David ætatem duxerit; utpote qui Salvatoris pater nuncupari meruerit, novum ipse modum, psalmodiæ scilicet, primus Hebræis tradidit; quo illa quæ de sacrificiis a Moysæ sancita fuerant de medio tollit, novumque divini cultus morem per hymnos ac jubilationes invehit: aliaque bene multa Moysis legem longe superantia per totum opus edocet.

Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.

Diapsalma scripserunt interpretes illi quinque principes, qui a Davide rege ex tribu Levi allecti sunt; quorum hæc nomina: Asaph, filii Core, Æman, Æthiam, Idithum: hosce certus canticorum numerus consequabatur, scilicet singulos septuaginta duo. Hi stabant in conspectu sanctuarii Domini, laudantes omnium Dominum; alius cymbala, alius psalterium, alius cinyram, alius tubam corneam, alius citharam tenebat. Quorum in medio stabat David. Hocque pacto cantica auspicabantur, hujusmodi instrumenta manibus tenentes. Atque singuli, Spiritu sancto movente, Deum hymnis celebrabant, omnesque una psallenti succinebant, *Allœtia*. Absistente autem ad breve tempus Spiritus sancti gratia, organis deinceps cessantibus, tunc, uti par erat, diapsalma scribebant.

PSALMUS I.

VERS. 1. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.* Quandoquidem vel ipso naturæ instinctu omnes beatitudinem appetimus, boni finem statuentes felicitatem; erroreque mentis ducti complures, illam in voluptatibus corporeis quærendam putant, divitias, dignitates, præsentisque vitæ voluptates in pretio habentes; hinc jure hymnorum ad Deum laudandum exordium ductum est, describiturque quisnam vere beatus sit, atque bonum finem a Deo consequatur. Et sane hic, quia perquam rari fuerant ii qui olim probe vitam egerant, unum quempiam beatum prædicat Psalmista. At Servator noster qui complures beatos effecit, pluraliter beatitudines profert. Primus autem ipse jure dicatur eorum qui beati prædicantur. Quamobrem in illum referendus primus psalmus est, utpote qui vir fuerit Ecclesiæ sponsæ suæ. Quod videtur Hebraica voce significari, juxta quam, *Beatus vir*, cum articuli addito dictum est.

Et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestiferorum non sedit. Primi sunt qui falso nominata cognitione inbuti sunt [id est gnostici], qui nihil firmum stabileque habent; sed pro lubito suo, nullo examine ponderatis cogitationibus moventur, impii homines. Secundi sunt quotquot post cognitionem veritatis in peccata incidunt. Tertii pesti-

(1) Id est, de medio tollit sacrificiorum leges, non reipsa abolendo, sed prænuntiando abrogandas esse.

σεις, ὡς ἡ βίβλος τῶν ψαλμῶν καινήν διδασκαλίαν περιέχει μετὰ τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν, καὶ ὅτι δεύτερα μετὰ τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν γραφὴν διδασκαλικὴ βίβλος αὐτὴ τυγχάνει. Μετὰ γοῦν τὴν Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ τελευταίην καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς Δαυὶδ γενόμενος, ὡσανεὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτὸς χρηματίσαι πατήρ καταξιώθεις, καινὸν τρόπον τὸν τῆς ψαλμωδίας πρῶτος Ἑβραίοις παρέδωκε· δι' ἧς ἀναιρεῖ (1) μὲν τὰ παρὰ Μωϋσῆ περιθυσίων νενομοθετημένα, καινὸν δὲ τὸν δι' ὕμνων καὶ ἀλαλαγμῶν τρόπον τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας εἰσάγει· καὶ ἄλλα δὲ πλείστα τὸν Μωϋσέως νόμον ἐπαναθετήκοντα δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς πραγματείας διδάσκει.

Εὐσεβίου Καισαρείας περὶ τοῦ διαψάλματος.

Ἐγραψαν τὸ διάψαγμα οἱ ἐρμηνεύσαντες πέντε ἄρχοντες, οἱ ἐξελέγοντο ὑπὸ Δαυὶδ τοῦ βασιλέως ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ· ὧν τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα, Ἀσάφ, οἱ υἱοὶ Κορὲ, Αἰμάν, Αἰθάρ, Ἰδιθούμ· τοῦτοις ἀριθμὸς ψδῶν παρηκολούθει, ἐκάστῳ ἐβδόμηκοντα δύο. Οὗτοι ἴσταντο ἐνώπιον τοῦ ἁγίου πνεύματος Κυρίου, αἰνοῦντες τὸν πάντων δεσπότην, ὃς μὲν κύμβαλα, ὃς δὲ ψαλτήριον, ὃς δὲ κινύραν, ὃς δὲ κερατίνην, ὃς δὲ κιθάραν ἔχων, ὧν μέσος ἴστατο ὁ Δαυὶδ. Καὶ οὕτως ἤρχοντο τῶν ψδῶν κρατοῦντες ἐπὶ χεῖρα τὰ τοιαῦτα ὄργανα· καὶ ἕκαστος πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος ὕμνει τὸν Θεόν, καὶ πάντες ἐπεφώνουν τῷ ψάλλοντι τὸ Ἀλληλουῖα. Ὅσηνίκα δὲ ἡ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀπέστη χάρις πρὸς βραχὺ, τῶν ὀργάνων λοιπῶν μὴ κινουμένων, τὸ τῆνικαῦτα εἰκὸς καὶ τὸ διάψαγμα ἔγραφον.

ΨΑΛΜΟΣ Α'.

Μακάριος ὁ ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἀσεβῶν. Ἐπεὶ φυσικῶς ὀρεγόμεθα πάντες τοῦ μακάριου εἶναι, τέλος ἀγαθοῦ τὸ μακάριον ὀριζόμενοι, πεπλανημένως γε μὴν πολλοὶ τοῦτο μεταδιώκειν ἐν σωμάτων ἡδοναῖς ἠγοῦνται, πλοῦτους θαυμάζοντες καὶ ἀξιώματα, καὶ τὰς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τρυφάς· εἰκότως ὁ λόγος ἐν τοῦτοις ὅθεν ἐχρῆν τὴν καταρχὴν ἐποιήσατο τῆς κατὰ Θεὸν ὕμνωδίας, τὸν ἀληθῶς μακάριον καὶ τέλος ἀγαθοῦ τοῦ παρὰ Θεῷ ἡξιωμένον ὑπογράφων. Καὶ ἐνθάδε μὲν διὰ τὸ σπάνιον τῶν πάλαι πρότερον κατορθούντων ἕνα τινὰ μακαρίζει· ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλείονας ποιῶν μακαρίου, πληθυντικῶς τοὺς μακαρισμοὺς προσφέρεται. Πάντων δὲ πρῶτος αὐτὸς ἂν εἴη ὁ μακαριζόμενος· διὸ καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀνοίσει τις τὸν παρόντα ψαλμὸν, ἅτε γενόμενον ἄνδρα τῆς νύμφης αὐτοῦ Ἐκκλησίας· τοῦτο δὲ εἰσικεν ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ παριστάῃ, καθ' ἣν (2) *μακάριος ὁ ἀνὴρ* μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης εἴρηται.

Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Πρῶτος εἰσιν οἱ τὴν ψευδὸν νομὸν ἔχοντες γινώσκοντες, μηδὲν ἔχοντες ἐστηκὸς, ἀλλ' ἀνεξετάστους κινούμενοι λογισμοῖς ἐν ὅς ἂν βουληθῶσιν, οἱ ἀσεβεῖς. Δεύτεροι πάντες οἱ μετὰ γινώσκοντες ἀληθείας ἐξαμαρτάνοντες. Οἱ δὲ λοιμοὶ τρίτοι, μὴ μόνον νοσοῦντες, ἀλλὰ καὶ φοροποιοῦ δι-

(2) In Hebraico legitur *וַיִּמְת* quasi dicas, *ille vir*.

δασκαλίας μεταδιδόντες τοῖς ἄλλοις, ἢ κατὰ γνώσιν ἢ κατὰ πράξιν, ἢ κατ' ἀμφοτέρω· οἱ καὶ ἐνίδρυνται τῷ κακῷ, τῶν δευτέρων ἐσθηκῶτων ἐν ἀμαρτίαις, τῶν δὲ πρώτων ὀδευόντων ἐν πλάνῃ. Ὁ δὲ πάντων τούτων ἀπηλλαγμένος μακάριος.

Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἐπειδὴ πολλὴ τίς ἐστὶ διαφορὰ τῶν φόβῳ τιμωριῶν εὖ πράττειν κατηναγκασμένων καὶ τῶν προαιρέσει αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρουμένων, διὰ τοῦτο φησι· Ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου θέλημα αὐτοῦ. Νόμον δὲ φησὶν οὐ πάντως τὸν σκιάδῃ καὶ τυπικῶν νόμον, πολὺ δὲ πρότερον τὸν ἐν αὐτῷ λεληθότα πνευματικὸν λόγον. Εἴη δ' ἂν νόμος Κυρίου καὶ ὁ κατὰ φύσιν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνεσπαρμένος, δι' οὗ κατορθῶσαι λέγονται οἱ πρὸ τοῦ διὰ Μωϋσέως νόμου ἄγιοι· περὶ ὧν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ὅταν γὰρ ἔθῃ τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, τὸν γραπτὸν δηλονότι, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Ἡ νόμος Κυρίου εἴη ἂν ὁ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατηγελμένος εὐαγγελικὸς λόγος.

Καὶ ἐστὶ ὡς τὸ ξύλλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Ὁ διὰ πάσης τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ ἐν παντὶ καιρῷ νυκτός τε καὶ ἡμέρας τῷ θεῷ σχολάζων νόμῳ, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ λογικοῖς νόμοις ἀρδόμενος, σφόδρα οικειῶς φυτῷ παρ' ὑδάσιν ἐρριζωμένῳ παραέδθηται· διὸ καὶ μακάριος ὡς ἀληθῶς οὗτος, ἅτε μάλιστα ποτιζόμενος τοῖς θεοῖς μαθήμασι, ὥριμον ἑαυτοῦ τὸν καρπὸν ἀποδίδωσιν. Ἐἴτ' ἐπειδὴ ξύλλον ἐστὶ ζωῆς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς κατὰ τὸν Σολομῶνα φήσαντα περὶ τῆς Σοφίας· Ξύλλον ἐστὶ ζωῆς πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς καὶ τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτὴν ὡς ἐπὶ Κύριον ἀσφαλῆ (sic)· εἰκότως ὁ μακαριζόμενος τῷ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ ἀφωμοίωται τῷ παρὰ τὰς διεξόδους ὄντι τῶν ὑδάτων μαρτυρούμενος καὶ κηρυττόμενος ὑπὸ τῶν τῆς θείας Γραφῆς διδασκάλων καὶ προφητῶν· οἵτινες καὶ ἀφῆσεις ὑδάτων παρὰ τῇ θεοπνευστῷ λέγονται Γραφῇ. Τούτῳ οὖν ἀφωμοίωται ὁ μακαριζόμενος, ἀρδόμενος διεξόδοις τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς πνευματικῶν ναμάτων, καρπὸν τε ἀγαθὸν προσφέρων.

Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρήσεται, καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ κατενοδωθήσεται. Καὶ εἰς πάντα δὲ αὐτοῦ, ὡς ἄλλος φησὶν, ἕτερα ὄντα παρὰ τὸν τέλειον καρπὸν, τὰ κατὰ τὸν θνητὸν δηλαδὴ βίον πράγματα, τὰ τε κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, καθ' ἣν καὶ ὁ τέλειος καρπὸς σκέπτεται τε καὶ φυλάττεται καὶ οὐκ ἀπορρεῖ, μέχρι καὶ τούτων ἀκριβῶς βιοῦν παραφυλαττομένου· διὸ καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ἂν ποιῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατενοδωθήσεται. Καὶ ἄλλως ὁ μακάριος διὰ παντὸς ἀρδόμενος ὑδάσι λογικοῖς τῆς ἐνθέου διδασκαλίας, καὶ τῆς προσκοῦσης γεωργίας κατὰ τὸν παρόντα βίον τυγχάνων ἐν καιρῷ τῷ ἑαυτοῦ δώσει τὸν ἑαυτοῦ καρπὸν. Καιρὸς δὲ αὐτοῦ ὁ μέλλων ἐστὶν

liberatus et vacuus est beatus dicitur.

VERS. 2. *Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte.* Quia multum discriminis est inter eos qui metu supplicii necessitateque coacti bene agunt, et eos qui propriæ voluntatis delectu ad bonum se conferunt, ideo ait: *In lege Domini voluntas ejus.* Legem autem dicit, non umbratilem illam et figuratam, sed potius spirituale verbum in ea latens et obvolutum. Fuerit etiam fortasse lex Domini ea quæ omnibus hominibus ab ipsa natura insita est; qua duce dicuntur probe vixisse sancti qui ante Moysis legem fuerunt: de quibus ait Apostolus: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, scriptam videlicet, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex* ¹. Aut lex Domini fuerit evangelicum verbum, ab ipso Domino et Salvatore nostro omnibus gentibus annuntiatum.

VERS. 3. *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Qui per totam vitam suam omnique tempore nocte ac die divinæ legi vacat, et rivis, ex eo fluentibus, spiritualibus irrigatur, admodum apposite ligno, cujus radices proximæ aquas positæ sunt, comparatur. Quapropter revera beatus ille, utpote qui divinis potus irrigatusque disciplinis, suum opportuno tempore fructum præbeat. Deinceps quia Dei Filii lignum vitæ est juxta Salomonem qui de Sapientia talia fatur: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam* ², et qui ea, sive ipso Domino, nixi fuerint, secure degunt; jure ac merito qui beatus prædicatur, Filio Dei similis dicitur, qui secus decursus aquarum situs est, quique testimonio ac prædicatione doctorum divinæ Scripturæ, ac prophetarum annuntiat: nam ii emissiones aquarum in Scriptura divina appellantur. Huic itaque comparatur qui beatus dicitur, irrigatus fluentis rivorum spiritualium a Scriptura sacra manantium, et fructum proferens bonum.

Et folium ejus non defluet, et omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Et folia ejus, ut alius inquit, quæ diversa sunt a perfecto fructu, videlicet opera mortalis hujusce vitæ, humanique vivendi curriculum, in quo fructus ille perfectus spectatur et observatur, non defluent, dum ipse probe vivendi curam habeat; quamobrem in cunctis operibus suis a Deo recte prospereque dirigetur. Alia vero ratione sic explicatur: Beatus ille qui semper intelligibilibus divinæ doctrinæ aquis irrigatur, et in præsentem vitam ceu ager congruenter colitur; dabit fructum suum in tempore suo. Tempus porro ejus, futurum sæculum est: præsentis quippe vitæ ten-

¹ Rom. 11, 14. ² Prov. 11, 18.

pus non ipsi proprium, sed alienum est; quamobrem in tempore suo præsentis agriculturæ fructus Deo proferet. Alio quoque modo intelligitur; nimirum, ille qui beatus prædicatur, ex mortali vita translatus, promissionem habebit se futurum in paradiso Dei quasi lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.

VERS. 4. *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Beatus ille qualis hic describitur: et sane hujusmodi homines admodum rari paucique sunt. At impii magno numero; qui ut nihil habentes apud beatum illum male audiunt; fructum quippe temporaneum, mutabilem ac perituum possidentes, facti sunt quasi pulvis quem projicit ventus a facie terræ.

VERS. 5. *Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum.* In communi, illud, in concilio justorum accipias, ita ut hæc sententia fuerit: Quandoquidem nihil fertile, vitale nihil, neque fructum Deo dignum, qualem dederunt justis, impii protulere; ideo in judicii tempore, neque peccatores in concilio justorum resurgent. Pro concilio autem Aquila et Theodotio *synagogam* interpretati sunt; Symmachus vero, *conventum*. Concilium igitur hic intelligas conventum sanctorum, ut in principio dictum est. Oppositoque sensu illud, in concilio impiorum, pro convertu impiorum accipias. Cæterum resurgent ipsi quoque, sed ad pœnam atque supplicium: *Nam cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud fuerit* ³. Notandum autem est, primum Davidem resurrectionem et futurum post resurrectionem judicium, necnon futuræ vitæ promissionem, aperte docuisse: Moyses quippe nihil hujusmodi uspiam tradidit.

VERS. 6. *Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.* Hic generalim notes velin, bonum quidem Domino cognitum esse, sed malum nequiquam. Bona quippe est justorum via, neque dicitur: Novit Dominus viam impiorum, videlicet eorum qui in perniciem eunt; sed: *Novit Dominus qui sunt ejus* ⁴. Justorum autem via est is qui dixit: *Ego sum via* ⁵; et illud: *Videte quæ sit via bona* ⁶. Hæc respicit psalmus.

PSALMUS DAVID II.

Explicatio psalmi II.

VERS. 1. *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?* Prophetiam asserit, qua Christi adventus enuntiatur; quo pacto scilicet futurum sit ut Judæorum insidiis appetatur, gentiumque omnium dominetur, et quotquot in eum fiduciam habebunt, ejus opera felices evadant. Primus itaque psalmus parce loquens unum duntaxat qui salutem consecutus est beatum prædicat; hic vero psalmus ad felicitatem multitudinem vocat. Siquidem omnium una gentium vocationem complectitur, regnaque terræ invitat ad salutem. Hæc porro bona per Christum hominibus obventura conse-

αίων· ἐπιπέθη του παροντος οὐκ ἔστιν οἰκεῖος, ἀλλ' ἀλλότριος· διὸ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ τῆς ἐνταῦθα γεωργίας ἀποδώσει τῷ Θεῷ τοὺς καρπούς. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ὁ μακαριζόμενος, μεταφυσικῶς ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου, ἐπαγγελίαν ἔξει ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων.

Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χοῦς, ἐν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Ὁ μὲν μακάριος τοιοῦτος ὅσον ὁ λόγος διεγράψεν· σπάνιος δὲ οὗτος καὶ ἐν ὀλίγοις εὐρισκόμενος. Πολλοὶ δὲ οἱ ἀσεβεῖς, οἵτινες ὡς μηδὲν ἔχοντες τῷ μακαρίῳ διαβέβληται. Καρπὸν γὰρ πρόσκαιρον καὶ σκεδαστὸν, καὶ ἀπολλύμενον κτηζάμενοι, γεγόνασιν ὡς ὁ χοῦς ἐν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. Κατὰ κοινοῦ τὸ, ἐν βουλῇ δικαίων, ἀκούσεις· ὡς εἶναι τὴν διάνοιαν τοιαύτην· Ἐπεὶ μηδὲν γόνιμον μηδὲ ζωτικόν, ἀλλ' οὐδὲ καρπὸν Θεοῦ ἄξιον τοῖς δικαίοις παραπλησίως οἱ ἀσεβεῖς προηγέκταντο, διὰ τοῦτο ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων ἀναστήσονται. Ἄντι δὲ βουλῆς ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων συναγωγὴν ἤρμηνεύουσι, συνέλευσιν δὲ ὁ Σύμμαχος. Βουλὴν τοίνυν ἤρητέον ἐνταῦθα εἰρησθαι τὴν σύνδοξον τῶν ἀγίων, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἰρηται. Κατὰ δευτέραν διάνοιαν τὴν σύνδοξον τῶν ἀσεβῶν δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. Πλὴν ἀναστήσονται ἐπὶ κολάσει καὶ τιμωρίᾳ· Πᾶν γὰρ τὸ πολίμα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν τε ἀγαθὸν ἦ, ἐὰν τε πονηρὸν. Σημειώσαι δὲ, ὅτι πρῶτος Δαυὶδ καὶ ἀνάστασιν καὶ κρίσιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσομένην, καὶ ἐπαγγελίαν ζωῆς μελλούσης σαφῶς ἐδίδαξε, Μωϋσέως μηδὲν τοιοῦτον παραδεδικώτος.

Ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται. Σημειώσαι καθολικῶς, ὅτι καλὸν μὲν γινώσκειται ὑπὸ Κυρίου, φαῦλον δὲ οὐδὲν οὐδέποτε. Καλὸν γὰρ ὁδὸς δικαίων, καὶ οὐκ εἴπε· Γινώσκει Κύριος ὁδὸν ἀσεβῶν, ἦτοι τῶν ἀπολλυμένων· ἀλλὰ· Καὶ ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Ὅδὸς δὲ δικαίων, ὁ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς· καὶ τὸ· Ἴδετε ποταμὸς ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ. Ἐπὶ τούτων ἀναφέρεται.

D

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ Β.

Ἐξηγησις ψαλμοῦ β'.

Ἴνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κερά; Προφητεῖαν ἐντίθησι Χριστοῦ παρουσίας προσαγορευτικῆν· καὶ ὡς ὑπὸ Ἰουδαίων μὲν ἐπιβουλεύθησεται, κρατήσῃ δὲ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, καὶ ὡς δι' αὐτοῦ πάντες μακάριοι ἔσονται οἱ πεποθήτες ἐπ' αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος ψαλμὸς ἕνα τινὰ σπᾶνίως σωζόμενον ἐμακάριζεν· ὁ δὲ παρῶν ὁμοῦ πληθὺν καλεῖ ἐπὶ τὸν μακαρισμὸν· ἐπεὶ καὶ κλήσιν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων περιέχει, καὶ τὰς βασιλείας τῆς γῆς ἐπὶ τὴν σωτηρίαν καλεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τοῦ Χριστοῦ προεξηγήθησθαι ἀνθρώποις θεσπίζει σφόδρα ἀκολούθως. Ἐδεῖ γὰρ ἡμᾶς προμνησθηκῶς περὶ

³ Eccle. xii, 14. ⁴ II Tim. ii, 19. ⁵ Joan. xiv, 6. ⁶ Jerem. vi, 16.

τῶν δύο ὁδῶν, ἐξῆς καὶ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος παι-
 δευθῆναι· δι' οὗ πάντες ἄνθρωποι τὴν μὲν τῶν ἀσε-
 βῶν ὁδὸν ἐξέφυγον, ἔτυχον δὲ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίου
 διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· ὃ δὲ παριστήσιν φάσκων
 ἡ λόγος· *Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες εἰς αὐτόν.*
 sunt; quod hisce verbis declaratur: *Beati omnes qui confidunt in eo.*

*Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρ-
 χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυ-
 ρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.* Σωτῆρ ἀνθρώ-
 ποις ἐπιδεδήμηκεν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ· Σωτῆρ καὶ
 φωστῆρ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, διδάσκαλος εὐσεβείας,
 σωφροσύνης καθηγεμών, δικαιοσύνης ἀρχηγός, ἀρετῆς
 ἀπάτης καὶ θεογνωσίας ἀληθοῦς αἴτιος. Τί δὲ οὖν,
 φησὶ, ταραττεται τὰ ἔθνη ἐπὶ τῇ τῶν τοσούτων ἀγα-
 θῶν παρουσίᾳ; Εἰ δὲ καὶ πληρωτῆς ἐλήλυθε τοῦ
 Μωϋσεως νόμου, ὥσπερ οὖν αὐτὸς διδάσκει λέγων·
*Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶ-
 σαι, καὶ τὰ τῶν προφητῶν λόγια δι' αὐτοῦ τέλος*
ἐτύγχανε· τί δὲ οἱ ταῦτα μελετῶντες, καὶ διὰ στό-
ματος αὐτῶν φέρειν σπουδάζοντες, οἱ τοῦ Ἰουδαίων
ἔθνους λαοὶ μεταίαν ἐποίησαντο περὶ αὐτοῦ μελέτην;
Ἄλλὰ καὶ οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῶν ἐθνῶν
ἀρχοντες, οἳ τε κατὰ χρόνους βασιλεῖς τῆς γῆς, τί δὲ
παθόντες δεινὸν, ἢ τί λέγειν ἔχοντες διαβολῆς ἄξιον,
ὅμω καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ κακὴν ταύτην συνετάξαντο
συμφωνίαν, ὡς μίαν ἐπιβουλὴν ἀρτύσαι καὶ μίαν
ἀσεβῆ γνώμην βουλευσασθαι κατὰ τοῦ τῶν ὅλων δε-
σπότην τε καὶ βασιλέως Θεοῦ, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ
αὐτοῦ; Οἱ γοῦν τὸν ὑπὸ τοῦ πάντων Κυρίου τε καὶ
Θεοῦ ἀπεσταλμένον ἀνθρώποις Σωτῆρα πολεμοῦντες,
ἐλαύνοντές τε αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν Ἐκκλη-
σίαν αὐτοῦ κατὰ χρόνους διώκοντες βασιλεῖς καὶ ἀρ-
χοντες τῆς γῆς λελήθασιν οὐ μόνον εἰς τὸν Χριστόν,
ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀπεσταλκότα αὐτὸν ἐκτείνοντες τὰ
τῆς ἀσεβείας. Χριστόν μὲν οὖν ὀνοματῶν ὑπὸ ἀνθρώ-
πων ἐπιβουλευόμενον σαφῶς ἐν τούτοις ὁ λόγος θε-
σπίζει. Προϊὼν δὲ καὶ Ἰὼν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει· ἀλλὰ
καὶ κληρὸν αὐτῶ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοθησέσθαι πάντα
τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς διδάσκει· ἃ δὲ ἐπὶ
μόνῳ τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι πεπληρωμένα δεικνύται.
Ἐπεὶ δὲ γεγόνασι παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ἕτεροι Χρι-
στοὶ, ἱερεῖς δηλαδὴ καὶ βασιλεῖς τοῦ ἔθνους, σκοπή-
σεις ἐπὶ τίνος τούτων τὰ θεσπισθέντα συμβέβηκεν·
εἴ τις καὶ ἄλλος ἐπιβουλεύεται, εἴ τις Ἰῶς Θεοῦ κέ-
κληται, εἴ τις τῶν ἐθνῶν ἀπάντων κεκράτηκεν· εἴ
τις καθ' ὅλης Χριστὸς ἐγνώσθη τῆς οἰκουμένης.
Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν· μόνος γὰρ ὁ Σωτῆρ
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῆς οἰκείας προσηγορίας τὸν
σύμπαντα κατέπλησε κόσμον, Χριστιανῶν ἐξ αὐτοῦ
πίσαν τὴν οἰκουμένην πληρώσας, καὶ ἐπὶ μόνῳ
αὐτῷ ἕκαστος τῶν εἰρημένων τέλους ἔτυχεν.

A quenter admodum vaticinatur. Par enim erat nos
 de duabus viis prius instructos, ea quæ Sal-
 vatorem spectant deinceps ediscere; per quem
 omnes homines cum impiorum viam effugerunt,
 tum viam salutarem per fidem in ipsum ingressi
 sunt.

VERS. 2. *Astiterunt reges terræ, et principes con-*
venerunt in unum, adversus Dominum et adversus
Christum ejus. Salvator hominibus advenit Christus
 Dei; Salvator, inquam, et luminare gentibus uni-
 versis, doctor pietatis, auctor temperantiæ, justi-
 tiæ antistes, omnium virtutum ac divinæ veræque
 cognitionis causa. Cur ergo, inquit, pro toto tan-
 torumque honorum adventu gentes tumultuantur?
 Si is advenit qui Moysis legem implet ac perficit,
 ut ipse declarat his verbis: *Non veni solvere le-*
*gem, sed adimplere*¹; si per ipsum oracula pro-
 phetarum finem nacta sunt; quid causæ est cur ii
 qui hæc meditantur, hæc in ore ferre procurant,
 Judaici videlicet populi, vanam adversus eum me-
 ditationem et curam susceperint? Imo vero prin-
 cipes gentium per universum orbem, et reges terræ
 qui variis temporibus dominatum obtinuerunt, quid
 grave perpessi, quamve calumniandi et querendi
 causam habentes, una omnes in hanc improbam
 concordiam adducti sunt, ut insidias simul strue-
 rent, impiumque consilium inirent adversus uni-
 versum dominum ac regem Deum, et adversus
 Christum ejus? Ii ergo qui adversus Salvatorem, ab
 omnium Domino ac Deo hominibus missum, bella
 gesserunt, quique doctrinam ejus insectati sunt,
 Ecclesiamque diversis temporibus vexarunt, reges
 nimirum ac principes terræ, ignoraverunt se non
 modo contra Christum, sed etiam adversus eum a
 quo missus Christus est, impietatem extendisse
 suam. Christum igitur nominatim insidiis hominum
 appetitum, aperte hoc in vaticinio expressum ha-
 bemus; in sequentibus autem Filii Dei nominatur;
 sed etiam docemur gentes omnes finesque terræ
 in hæreditatem ipsi a Patre donandos: quæ omnia
 in uno Salvatore nostro completa esse demonstra-
 tur. Quia vero apud Judæos alii Christi fuere,
 sacerdotes videlicet et reges gentis illius; perpende
 mihi, quæso, cui eorum, quæ in vaticinio feruntur,
 contingere: num quis alius insidiis appetitus sit;
 num quis Filii Dei audierit; num quis gentibus
 universis imperarit; num quis per universum or-
 bem ut Christus habitus fuerit. Sed neminem hu-
 jusmodi quispiam proferre valeat; solus namque
 Salvator noster Jesus Christus, hoc suo nomine to-
 tum adimplevit orbem, dum Christianis suo nomine
 sic vocatis universam terram replevit: atque in hoc solo
 quæ dicta sunt omnia ad terminum deducta sunt.

Διάψαλμα.

Τὸ διάψαλμα παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα κεῖται, οὐκ-
 ἔτι δὲ παρὰ Θεοδοτίωνι καὶ Συμμάχῳ. Καίτοι γε
 εἰώθησαν πολλάκις χρῆσθαι τῇ λέξει ταύτῃ ὁμοίως
 τοῖς Ἑβδομήκοντα. Διὸ εἰκόσ, εἰ καὶ τὸ πρόσωπον

Diapsalma.

In Septuaginta Interpretibus adest diapsalma,
 sed non apud Theodotionem et Symmachum, etiamsi
 ipsi plerumque hac voce uti soleant perinde atque
 Septuaginta Interpretes. Quapropter, etsi hic per-

¹ Matth. v, 17.

sonam mutaverit, par luit eundem musices modum A
 servari, atque sicut a Theodotione et Symmacho
 non positum fuisse diapsalma videtur. *Dirumpamus*
vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipso-
rum. Qui habitat in caelis irridebit eos, et Do-
minus subsannabit eos. Primis versibus qui ante
 diapsalma siti erant, putamus hosce quoque adje-
 ctos fuisse.

VERS. 3. *Dirumpamus vincula eorum, et projicia-*
mus a nobis jugum ipsorum. Gentes vinculis pecca-
 torum suorum constrictæ, neque liberæ, suis ipsæ
 malis colligantur. Atque Christus, sive angelis sibi
 ministrantibus, sive Patri et Spiritui sancto, sive
 tertio apostolis suis et Evangelii præconibus, co-
 hortans eos ad solvenda dirumpendaque hujusmodi
 vincula : *Dirumpamus vincula eorum.* Populi au-
 tem qui sub jugo legis corporaliter detinentur ;
 cujus despiciendæ auctor ipse est, utpote quæ in-
 stituta ac præcepta non bona complectatur, per
 Christum adducti ad legem spiritualem, institutis ac
 præceptis bonis instructam, grave occidentis lit-
 teræ jugum deponunt, Salvatore prædictos conmi-
 nistros suos sic compellente : *Projiciamus a nobis*
jugum ipsorum. Illud autem, *a nobis*, sic explicari
 potest. Ipsum procul a nobis abjiciamus, nihil
 cunctantes neque moti supplicatione eorum qui illo
 [jugo] onerantur. Hac quoque ratione illud, *a no-*
bis, intelligere licet. Ego ipse qui cum populis
 vana meditantibus versor ac vitam ago, sub jugo
 eorum sum, utpote circumcisis. *Et projiciamus*
jugum ipsorum, id est a me et ab iis qui mecum
 consentiunt, et legem, quæ salutem minime com-
 fert, quasi conferentem observant. Sive hoc modo:
 quia arbitramur impositum nobis onus illud esse,
 jugum ipsorum projiciamus. Hunc enim affectum in
 Christo esse affirmare audemus, ob ipsius erga eos
 qui jugo opprimuntur charitatem ; qualis etiam ha-
 betur in omnibus *misericordiæ viris*, qui aliena
 peccata ut sua reputant.

VERS. 4. Hæc de hominibus sive gentilibus, sive
 Judæis dicta sint. Jam vero illud, *qui habitat in*
caelis irridebit, cum hoc copulandum, astiterunt
reges terræ, quos irridebit Deus qui habitat in cœ-
lis, utpote terrena mente præditos. Neque enim
 ævinam circa incarnationem Christi æconomiam et
 sapientiam intellexerunt : illud autem, *et Dominus*
subsannabit eos, referendum ad hoc dictum, *prin-*
cipes convenerunt in unum, ut scilicet a Christo sub-
 sannarentur principes, qui congregati sunt adver-
 sus Dominum et adversus Christum ejus. Congruen-
 tes autem boni Dei Filio sunt istæ voces ; quia,
 etiamsi fremuerint gentes, et populi meditati sint
 inania, ad nos frementium ethnicorum vincula di-
 rumpamus, et jugum populorum inania meditan-
 tium projiciamus.

At quia non jam ita facile medelam admittunt
 prædicti reges terræ et principes ; jubet Spiritus
 sanctus, gentium et populorum, regum et princi-

(1) *Τετηρεῖσθαι.* Lege τετηρεῖσθαι. Edit.

μεταβέβηκε, τὸν μουσικὸν ρυθμὸν τετηρεῖσθαι (1), καὶ
 διὰ τοῦτο μὴ προστεθεικέναι τὸ διάψαλμα τὸν Θεοδο-
 τίωνα καὶ τὸν Σύμμαχον. Διαβρήξωμεν τοὺς δε-
 σμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψωμεν αὐτῶν ἡμῶν τὸν
 ζυγὸν αὐτῶν. Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανῶις ἐκγελά-
 σεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς.
 Πρὸς τοὺς πρώτους στίχους τοὺς πρὸ τοῦ διαψάλμα-
 τος ἠγούμεθα τούτους ἀποδίδοσθαι.

Διαβρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβ-
 ρίψωμεν αὐτῶν ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, σει-
 ραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν σφιγγόμενα καὶ οὐκ ὄντα
 ἐλεύθερα, δέδεται τοῖς ἰδίοις αὐτῶν κακοῖς· καὶ ὁ
 Χριστὸς φησιν, ἦτοι πρὸς τοὺς διακονοῦντας αὐτῷ
 ἀγγέλους, ἢ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 ἢ τρίτον τοὺς ἀποστόλους καὶ ὑπηρέτας τοῦ Εὐαγ-
 γελίου, παρακαλῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν διασπασμὸν καὶ
 τὴν διάρρηξιν αὐτῶν, τὸ· Διαβρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς
 αὐτῶν. Οἱ δὲ λαοί, ὑπὸ τὸν ζυγὸν σωματικῶς τοῦ
 νόμου τυγχάνοντες, οὗ διδάσκει καταφρονεῖν, ὡς
 περιέχοντος δικαίωμα οὐ καλὰ, καὶ προστάγματα
 οὐ καλὰ, προσαγόμενοι διὰ τοῦ Χριστοῦ τῷ πνευμα-
 τικῷ νόμῳ ἔχοντι τὰ καλὰ δικαίωμα καὶ προστά-
 γματα καλὰ, ἀποτίθενται τὸν βαρὺν τοῦ ἀποκτείνον-
 τος γράμματος ζυγὸν, τοῦ Σωτῆρος φάσκοντος πρὸς
 τοὺς προειρημένους συνεργοὺς τὸ, Ἀποβρίψωμεν
 αὐτῶν ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Τὸ δὲ, αὐτῶν ἡμῶν,
 δύναται τοιοῦτον εἶναι· Ἀφ' ἐαυτῶν ποιήσωμεν μὴ
 περιμελίναντες τὴν δέξιν τῶν βαρουμένων. Δύναται
 δὲ τὸ, αὐτῶν ἡμῶν, καὶ οὕτω νοεῖσθαι· Κἀγὼ παρὰ
 τοῖς λαοῖς τοῖς μελετῶσι τὰ κενὰ γεγενημένος καὶ
 ἀνατρεφόμενος ὑπὸ τὸν ζυγὸν εἰμι αὐτῶν περιτμη-
 θεὶς, καὶ ἀποβρίψωμεν αὐτῶν τὸν ζυγὸν, τουτ-
 ἔστιν ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἀπὸ τῶν συγκατατιθεμένων μοι
 τὸν μὴ σώζοντα νόμον ὡς σώζοντα ἀσχοῦντων. Ἡ·
 Νομίζοντες εἶναι βάρος ἐπιχείμενον καὶ ἡμῖν, τὸν ζυ-
 γὸν αὐτῶν ἀποβρίψωμεν. Τολμητέον γὰρ λέγειν ταῦτα
 εἶναι ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τὴν πρὸς τοὺς βαρουμένους ὑπὸ
 τοῦ ζυγοῦ ἀγάπην, ἅπερ ἐστὶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς εὐσ-
 πλάγηχοις, τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα ἴδια κρῖνουσιν.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ ἀνθρώπων τῶν τε ἀπὸ τῶν
 ἐθνῶν καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Τὸ δὲ, Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρα-
 νοῖς ἐκγελάσεται, προσαρμοστέον πρὸς τὸ, Παρ-
 κήτησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οὓς ἐκγελάσεται ὁ
 Θεὸς ἐν οὐρανοῖς κατοικῶν φρόνημα ἔχοντας γῆινον.
 Οὐ γὰρ νενοήκασιν τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ
 Θεοῦ τὴν περὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ,
 καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, πρὸς τὸ, Οἱ ἄρ-
 χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό· ἵνα μυκτηριζών-
 ται οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἱ συναχθέντες
 κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πρέ-
 πουςαι δὲ ἀγαθῷ Θεοῦ Υἱῷ φωναί· ὅτι, εἰ καὶ τὰ
 ἔθνη ἐφρούραξαν, καὶ οἱ λαοὶ μελέτησαν κενὰ, ἡμεῖς
 γε τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν τῶν φρουραζάντων ἐθνῶν δια-
 σπάσωμεν, καὶ τὸν ζυγὸν τῶν μελετησάντων κενὰ
 λαῶν ἀποβρίψωμεν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκέτι εὐχερῶς δέχονται τὴν θεραπείαν
 οἱ τε τληκοῦτοι προειρημένοι τῆς γῆς βασιλεῖς καὶ
 οἱ ἄρχοντες, τῶν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Χριστοῦ

αὐτοῦ συναχθέντων ἔθνῶν τε καὶ λαῶν, βασιλέων τε καὶ ἀρχόντων, ὀρωμένων τε καὶ ἀφανῶν, προστάττει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς τῆς ειδωλολατρίας δεσμοὺς διαρρήγνυται, καὶ τὸν βαρὺν τῆς ἁμαρτίας ζυγὸν ἀπορρίπτειν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς· οἷς καταδουλωμένοι πρότερον ἐτέροις ἀρχουσιν ὑπεκείμεθα· ἵνα ἐκείνων ἐλευθερωθέντες τὸν ἐλαφρὸν τοῦ Σωτῆρος ζυγὸν ἀναδεξώμεθα, ἐφ' ὃν προκαλεῖται λέγων· Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πειροισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου, καὶ ἴδετε, οἱ χρηστοὶ ἐστέ. Λέλεκται δὲ ταῦτα πρὸς τὰ ἔθνη τὰ τῷ Χριστῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δεδομένα, προλαμβάνοντος τοῦ λόγου τοὺς μέλλοντας προσιέναι τῇ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, καὶ παραινούντος μηκέτι τὸν παλαιὸν ζυγὸν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρειν, μηδὲ ταῖς σειραῖς τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων ἑαυτῶν παραμένειν· ἄλλ' εἰ καὶ τινες ἦσαν αὐτῶν πρότερον κύριοι ἀρχόντες τε πικροὶ, οἱ πάλοι τῶν ἔθνῶν κατατυραννούντες διέμονες πονηροὶ, οὓς δὴ θεοὺς ὠνόμαζον, ζυγὸν αὐτοῖς ἐπαιωροῦντες βαρὺν καὶ συγκύπτειν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ κάτω ποιοῦντες, δεσμοῖς τε αὐτοὺς ἀσεβείας καταδεσμοῦντες· τούτων ἀπάντων τὴν δυναστείαν φεύγειν παρακελεύεται· προσφεύγειν δὲ τῷ Λυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι, καὶ δὴ κληρὸν αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς εἰληφότες. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πράξωμεν οἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ κληρονομίας ἄξιοι γενόμενοι, εἰδότες, ὅτι Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελᾶσθαι αὐτοὺς, τὰ ἔθνη δηλαδὴ καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐπαναστάντας τῷ Χριστῷ αὐτοῦ, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Ταῦτα πάλοι μὲν προφητικῶς ἀνεφώνετο· πέπονθε δὲ αὐτὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος πολιορκηθὲν παραχρῆμα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλὴν· καὶ κατὰ χρόνους δὲ οἱ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πολέμοι, κρυφαῖα ἅει χειρὶ πολεμουμένοι, ὑπὸ τοῦ κατοικοῦντος ἐν οὐρανοῖς Κυρίου, τοῦ πρὸς αὐτῶν πολεμουμένου.

Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ ὀργῆς Θεοῦ πειραθήσονται, καὶ τῷ θυμῷ αὐτοῦ παραχθήσονται πάντες οἱ τοῦ σωτηρίου λόγου πολέμοι. Ἐπεὶ περ αὐτὸς ὁ ὑπ' αὐτῶν προσπλωθεὶς καὶ θανάτῳ παραδοθεὶς, κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ πάντα περιέχων, ἐκγελᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ ὁ τοῦτο δὲ Πατὴρ ὁ σὺν τῷ Χριστῷ πολεμούμενος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοὺς εἰσπράξεται δίκην· εἰ οἱ λόγοι τῶν ἀπειλῶν λόγοι εἰσὶν ἐν ὀργῇ ἀπαγγελλόμενοι.

Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. Οἶδε μὲν, φησὶ, τάδε πείσονται οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ συνελθόντες, καὶ τοιοῦτον μὲν ἐκείνων τὸ τέλος· ἐμὲ δὲ τότε μετὰ τὴν τοσαύτην ἐπιβουλὴν καὶ τοσαῦτα πάθη βασιλεῖα πρὸς αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καθεστᾶσθαι, καὶ τὸ πατρικὸν ὑμῖν πρόσταγμα διαγγέλλειν· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Εἰ δὲ ἐστὶν ὄρος ἅγιον Θεοῦ τὸ ἐπουράνιον περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει· καὶ πάλιν· Ἡ δὲ ἄνω

pum, visibilium et invisibilium, qui adversus Dominum et adversus Christum ejus convenerant, idololatriæ vincula dirumpere, et quosque grave peccati jugum ab anima sua projicere; quibus subjugati prius aliis principibus suberamus: ut iis liberati leve Salvatoris jugum accipiamus, quo nos provocat his verbis: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: tollite jugum meum super vos, et videte quia mansuetum est*⁶. Hæc porro dicta sunt gentibus Christo a Patre traditis, præmissa scilicet eorum qui ad Christi doctrinam accessuri sunt narratione, dataque admonitione, ut ne ultra vetus jugum humeris ferant, neque catenis priorum delictorum constricti maneat. Sed etiamsi quidam ipsis ante fuerant domini, principes acerbi, videlicet maligni dæmones, olim pro diis habiti, qui tyrannidem in gentes exercebant, et jugum ipsis grave onerosumque imponebant, ut animam eorum ad infima incurvarent, colligabantque ipsos impietatis vinculis; horum omnium imperium effugere, et ad Redemptorem Salvatoremque confugere jubentur, utpote qui ipsos a Patre suo in hæreditatem acceperit. Hæc, inquit, agamus qui Christi hæreditate digni effecti sumus, gnari videlicet illius: *Qui habitat in cælis irridet eos*, nimirum populos qui adversus Dominum et adversus Christum ejus insurrexerunt, *et Dominus subsannabit eos*. Hæc olim quidem prophetice prænuntiabantur; at postea Judaicus populus ea ipsa perpessus est, obsessus et expugnatus non multo postquam insidias struxisset contra Salvatorem; variisque similiter temporibus eadem experti sunt inimici Ecclesiæ Christi, occulta semper manu impugnati a Domino qui habitat in cælis, quem ipsi bello impetebant.

VERS. 5. *Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos*. Sane in tempore judicii, iræ divinæ periculum facient, ac ipsius furore turbabuntur omnes verbi salutæris inimici. Siquidem is ipse qui afflixus ab illis est, ac morti traditus, qui habitat in cælis et omnia complectitur, irridet eos, ejusque Pater qui cum ipso Christo oppugnatur subsannabit eos, dignasque ab eis pœnas expetet, siquidem verba minacia iræ tempore prolata sunt.

VERS. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini*. Hæc et similia, inquit, patientur qui convenerunt adversus Dominum et adversus Christum ejus, et hujusmodi erit illorum finis. Quod autem ego post tantas insidias et tam multos cruciatus rex ab ipso Patre constituendus sim, paternum vobis præceptum nuntiaturus, ea certe evangelica prædicatio fuerit. Quod si mons sanctus Dei, cælestis ille fuerit de quo ait Paulus: *Accessistis ad Sion montem*; ac rursus: *Ille autem quæ sursum*

⁶ Matth. xi, 28-30. ⁷ Hebr. xii, 22.

est Jerusalem, libera est¹⁰, atque hic tamen regnum A sibi constitutum ait; pars ergo supernæ Ecclesiæ fuerit etiam ea quæ in terra versatur, cum eundem ad finem ipsa contendat. Quomodo autem a Patre in Sion cælesti constitutus fuerit rex Christus, intelligere licet, quod dictum illi sit: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹¹. Quos nempe inimicos, nisi supra memoratos, qui congregati sunt adversus eum, et astiterunt principes, reges, gentes atque populi? hosce enim sub pedibus ejus substraturum se promisit Pater.

VERS. 7. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Illud, hodie, nomen temporis est, idemque significat atque præsentis die. Dies autem est interstitium quoddam temporis. Cur igitur ait illi Dominus: *Ego hodie genui te?* id videlicet de temporali generatione dictum, quæ per œconomiam facta. De illa namque quæ sine principio est, ait ipse David: *Ex utero ante luciferum genui te*¹². Gignitur autem hodie, non principium existendi in ortu accipiens, sed secundum carnalem œconomiam in adoptionem veniens. Et quisquis ab eo accipit potestatem ut filius Dei fiat, quando filius, per baptismum regeneratus, efficitur; qui tamen aliquid fuerat antequam filius esset, tunc ipse nobilitatur. Dicitur propriam Hebraici textus significationem esse *peperi*, qua Aquila usus est. Apostolus autem legisperitus cum esset, in Epistola ad Hebræos Septuaginta Interpretum versione usus est.

Quod autem hæc in Salvatore nostro Jesu Christo, et non in alio, completa sint, declaratur; illud enim:

VERS. 8. *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ, nemo dixerit in alio quopiam veterum Dei prophetarum visum ac completum esse.* Nam neque Moyses omnibus gentibus imperavit, neque David, neque Salomon, neque alius quisquam eorum qui a sæculo fuere prophetarum aut regum: soli autem Salvatore nostro hæc competere vel ipsa rerum perspicuitas testificatur: quandoquidem in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum pervasere¹³.

VERS. 9. *Pasces eos in virga ferrea, tanquam vasa figuli confringes eos.* Accepta in omnes potestate, priores illos qui adversum te fremuerunt et vana ineditati sunt, sed etiam qui astiterunt, et convenerunt adversum te reges terræ et principes, pasces, non pastoralis mansuetarum ovium virgâ, quæ sermonibus salutaribusque disciplinis constat; hujusmodi namque virga rationabili Christi oves in ejus ovilibus, sive in Ecclesiis et spiritualibus sacrarum Scripturarum pascuis, reguntur; sed in virga ferrea; qua et illos et cogitationes eorum confringere,

Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρῃ ἐστίν, ἐνταῦθ' αἰσὶν τὰ βασιλεία αὐτῶ συνεστάναι· μέρος δ' ἂν τῆς ἁνω Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐπὶ γῆς εἰς ἐκεῖνο τέλος καὶ αὐτῇ σπεύδουσα (1). Ὅπως δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Σιών κατεστάθῃ βασιλεὺς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, πάρεστι γινῶναι καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι αὐτῶ· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.* Ποίους δὲ ἐχθροὺς ἢ τοὺς προλεχθέντας, τοὺς δὴ συναχθέντας κατ' αὐτοῦ καὶ παραστάντας ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, καὶ λαοὺς, καὶ ἔθνη; τοὺτους γὰρ ὑποτάξειν τοῖς αὐτοῦ ποσὶν ὁ Πατὴρ ἐπηγγελάτο.

Κύριος εἶπε πρὸς μέ· *Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Τὸ σήμερον ὄνομα χρόνου ἐστίν· ἰσοδυναμεῖ δὲ τῇ ἐνεστώσῃ ἡμέρᾳ· ἡμέρα B δὲ διάστημα τι χρονικὸν ἐστί. Τί οὖν φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· *Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε;* δηλονότι περὶ τῆς χρονικῆς ἐφη γενήσεως τῆς κατ' οἰκονομίαν· περὶ γὰρ τῆς ἀνάρχου φησὶν αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ· *Ἐκ γαστροῦ πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε.* Γενῶντα δὲ σήμερον οὐχὶ ἀρχῆν συστάσεως ἐν τῷ γενῶσθαι λαμβάνων, κατὰ δὲ τὴν σαρκικὴν οἰκονομίαν εἰς υἰοθεσίαν ἔλθων. Καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ λαβὼν ἐξουσίαν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι, ὅτε γίνεται τέκνον διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννώμενος, ἕτερόν τι πρὸ τοῦ εἶναι τέκνον ὑπάρχων, ἐξευγενίζεται. Ὁ μέντοι γε Ἑβραῖος ἐλέγετο κύριον εἶναι τῆς λέξεως, *ἔτεκεν*, ὄπερ καὶ Ἀκύλας πεποίτηκεν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, νομομαθὴς ὑπάρχων, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους τῇ τῶν Ἑβδόμηκοντα ἐχρήσατο.

Καὶ ὅτι γε εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, καὶ οὐκ εἰς ἄλλον, πεπλήρωται ταῦτα, παρίστησι· τὸ γάρ·

Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, οὐδεὶς ἂν ἔχει φάναι ἐφ' ἑτέρου τῶν πάλαι τοῦ Θεοῦ προφητῶν πεφανερῶσθαι καὶ πεπληρῶσθαι. Οὐτε γὰρ Μωϋσῆς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἐγράτησεν, οὐτε Δαυὶδ, οὐτε Σολομὼν, οὐτε τις ἕτερος προφητῶν ἢ βασιλέων τῶν ἐξ αἰῶνος γενομένων· μόνῳ δὲ τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι ἢ τῶν πραγμάτων ἐνάργεια μαρτυρεῖ· ἐπειδὴ περ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξηλήθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ D πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν διήλθεν.

Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς σκευὴ κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Λαβὼν τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν, τοὺς προτέρους ἐκείνους τοὺς κατὰ σοῦ φρυάξαντας καὶ κενὰ μελετήσαντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς παραστάντας καὶ συναχθέντας κατὰ σοῦ βασιλεῖς τε γῆς καὶ ἄρχοντας ποιμανεῖς, οὐ τῇ τῶν ἡμέρων προβάτων ποιμαντικῇ ῥάβδῳ, τῇ διὰ λόγων καὶ σωτηρίων μαθημάτων· τοιαύτη γὰρ λογικὴ ῥάβδος τὰ Χριστοῦ πρόβατα ἐν ταῖς μάνδραις αὐτοῦ, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καὶ ταῖς τῶν ἱερῶν Γραφῶν πνευματικαῖς νομαῖς ποιμαίνεται· ἀλλ' ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ,

¹⁰ Galat. iv, 26. ¹¹ Psal. cix, 1, 2. ¹² ibid. 4. ¹³ Psal. xviii, 5.

(1) Αὐτῇ· σ.τ. Legendum αὐτῇ, nempe ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία. Edit.

δ' ἤς συντρίβειν αὐτοὺς, καὶ τὸ ὄχημα αὐτῶν κατεβ-
 ξιν δίκεν ἀγγελίου ὀστρακίνου λέγεται. Ῥάβδον δὲ
 σιδηρᾶν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν εἶναι φησιν, ἐπικρα-
 τεστέραν γενομένην μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπι-
 φάνειαν. Ἐξ ἐκείνου γὰρ τῶν κατ' ἔθνη πολυαρχιών
 καὶ τῶν κατὰ χώρας ἐθναρχιών καταλυθεισῶν, ἡ
 Ῥωμαίων ἐμονάρχησε βασιλεία, ἣν καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ
 προφητεία σιδηρᾶν προσεῖπεν, ἐπὶ μὲν τῆς εἰκόνης
 φήσασα· αἱ κνήμαι καὶ οἱ πόδες σιδηροί, καὶ τὴν ἐρ-
 μηλείαν ἐκθεμένη διὰ τοῦ φάναι· *Βασιλεία τέταρτη
 ἔσται ἰσχυρὰ ὡς σίδηρος· ὃν τρόπον γὰρ ὁ σίδηρος,
 λεπυνεῖ καὶ θαμάσει·* ἐπὶ δὲ τῆς ὁράσεως τοῦ προ-
 φῆτου· *Καὶ ἰδοὺ, φησιν, ἴδωρ τέταρτον φοβερὸν,
 καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροί, ἐσθλοὶ καὶ λεπτό-
 νος, καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάται.*
 Ταύτην τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλοῦσθαι φά-
 σκοντος λόγου· *Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν Ῥάβδῳ σιδηρᾷ,*
 ὡς σκευὴ κεραμῆως συντρίψεις αὐτούς. Δυνάμει
 γὰρ ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ παρὰ τοῦ Πατρὸς κληρὸν πα-
 ραλαβὼν τὰ κατ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ὁ Χρι-
 στὸς, τοὺς μὲν ἐπεγνώκωτας αὐτῶν, καὶ ὑπὸ τὴν
 αὐτοῦ μάνθραν γενομένους ποιμανεῖ εἰσάγων καὶ ἐξ-
 ἄγων εἰς ἀγαθὰ νομάς, ὥστε λέγειν τὴν αὐτοῦ ποίμνην
 (λογικὴ γὰρ ἦν)· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με
 ὕστερησει.* Εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκηνώ-
 σεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με, τὴν
 ψυχὴν μου ἐπέστρεψε· τοὺς δὲ ἀφηγιῶντας τῶν
 ἐθνῶν καὶ κατεπειρομένους τῶν αὐτοῦ προβάτων τῇ
 Ῥάβδῳ τῇ σιδηρᾷ καθυποτάττει θαμάζων καὶ συν-
 τριβῶν διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας. Οὕτω γοῦν
 συλλαμβάνει τῶν ἀπίστῶν ἐθνῶν τοὺς θυμούς καὶ τὰς
 ὁρμὰς τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς
 Ῥωμαϊκῆς ἀπειλῆς ἀνακρούεσθαι, οὐκ ἂν ἐπιτρε-
 φάντων τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων τε καὶ δήμων, ἐν
 μέσσι αὐτῶν συστῆναι τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν,
 ἀνατρεπτικὴν τῆς πολυθέου πλάνης αὐτῶν τυγχάνου-
 σαν, εἰ μὴ ὁ Ῥωμαϊκὸς αὐτοῖς ἦν ἐπηρεαζόμενος φό-
 βος, καὶ τὰ συντριβόντα αὐτοὺς καὶ μὴ ἔωντα κεφα-
 λὴν ἐπάραι διατάγματα τοὺς θυμούς αὐτῶν ἐχαλίνου
 καὶ συνέτριβε. Καὶ ἄλλῃ δὲ θεϊκῇ καὶ ἀπορρήτῳ δυ-
 νάμει ὁ Χριστὸς τὰ μὲν αὐτοῦ πρόβατα ἡμέτερος ποι-
 μαίνει, μηδέποτε ἀναχωρῶν ἀπ' αὐτῶν, κατ' ἦν πε-
 ποιήται ἐπαγγελίαν φήσας· *Ὁπου ἂν εἶεν δύο ἢ
 εἰς συντηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν
 μέσῳ αὐτῶν·* καὶ πάλιν· *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι
 πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος·*
 τοὺς δ' ἐπανισταμένους αὐτοῦ τῇ ποίμνῃ ἐν τοῖς κατὰ
 χρόνους διωγμοῖς πάλιν αὐτὸς μετέρχεται ἀφανεῖ καὶ
 ἀοράτῳ δυνάμει κολάζων ἐν Ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ὑπερφηφάναν αὐτῶν καὶ τὸ ἔπαρμα τῆς ἀλαζο-
 νείας ὡς σκευὴ κεράμια συντρίβει· ὡς ἦδη μυρίους
 αὐτῶν ὑπὸ τῶν θεηλάτων αὐτοῦ μαστίγων ἐλαυνομέ-
 νους δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ἐξομολογήσασθαι τὰς
 δυσσεβείας αὐτῶν. Ὡς σκευὴ κεραμῆως συντρι-
 βεῖ αὐτούς· οὐχ ὥστε ἀπολέσθαι καὶ ἀναλῶσαι συν-
 τριβεῖ, ἀλλ' ὥστε ἀναπλάσαι· πρὸς τοῦτο γὰρ σκο-
 πὸς τῷ κεραμῇ συντριβείν τὰ οἰκία σκευὴ, ὅταν ἔτι

A et tanquam vas figuli conterere ipse dicitur. Vir-
 gum autem ferream Romanum imperium vocat,
 quod secundum Salvatoris nostri adventum poten-
 tius evasit. Nam cum exinde multi varique gen-
 tium principatus, et per diversas regiones domina-
 tus multorum abrogati sint, unum Romanorum im-
 perium obtinuit, quod in Danielis prophetia ferreum
 vocatur: nam ibi de statua dicitur, tibiæ et pedes
 ejus ferrei: ejusque rei interpretationem affert his
 verbis: *Regnum quartum robustum erit sicut fer-
 rum: quemadmodum enim ferrum, comminet et do-
 mabit*¹⁴ Perpende mihi, quæso, prophetæ visionem:
*Et ecce, inquit, bestia quarta terribilis, cujus dentes
 ferrei, comedens atque comminuens, et reliqua pedi-
 bus suis conculcabat*¹⁵. Hoc itaque regnum hisce
 verbis significari creditur: *Pasces eos in virga fer-
 rea, tanquam vasa figuli confringes eos.* Cum enim
 latente atque invisibili potestate Christus a Patre
 universæ terræ populos in hæreditatem accepisset;
 illos quidem qui se noverunt, et in ovili suo con-
 sistunt, pascit, in pascua bona educens ac redu-
 cens; ita ut ejus ovile, utpote rationale, hæc lo-
 quatur: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in
 loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam quietis
 educavit me, animam meam convertit*¹⁶. Ex genti-
 bus porro eos qui cum impetu feruntur, et adver-
 sum ejus oves insurgunt, virgæ ferreæ subjicit,
 per Romanam potestatem domans atque atterens. Ita
 scilicet contingit insatiabiles gentium animos atque
 impetus adversus Ecclesiam Dei, per solas Romano-
 rum ninas propulsari. Neque enim principes civi-
 tatum ac populorum, Christi doctrinam, qua
 eorum de turba numinum error evertitur, in me-
 dio sui consistere sinerent, nisi imminente ipsis
 Romanorum metu, ac nisi jussa, quibus conte-
 rantur, ut neque concedant ipsis vel caput erige-
 re, animos eorum frenaret atque comprimeret.
 Alia quoque divina ac secreta virtute Christus
 oves suas leniter pascit, nunquam ab ipsis rece-
 dens secundum promissionem qua se obligavit his
 verbis: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in no-
 mine meo, illic sum in medio eorum*¹⁷; et rursum:
*Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad
 consummationem sæculi*¹⁸. Eos autem qui contra
 ovile suum variis temporibus insurgunt, ipse rur-
 sum latente atque invisibili potestate invadit atque
 castigat in virga ferrea, imo etiam superbiam
 eorum elationemque arrogantiae, tanquam vasa
 testacea confringit; ita ut jam infiniti eorum ob
 divinitus immissa ab ipso flagella commoti ac
 perculti, gloriam Deo referant, et confiteantur
 impietates suas. *Tanquam vasa figuli confringes
 eos*: qui non perdendi ac consumendi causa con-
 terit, sed reformandi. Hic est enim figuli scopus,
 cum vasa propria conterit, quando scilicet inte-
 gram adhuc et sanam materiam suam non ante
 igni traditam conservat. Hæc testificatur Jeremias

¹⁴ Dan. ii, 40. ¹⁵ Dan. vii, 7. ¹⁶ Psal. xxii, 1-3. ¹⁷ Matth. xviii, 20. ¹⁸ Matth. xxviii, 20.

propheta, dum quasi ex persona Dei sic loquitur : *A Nunquid sicut figulus non potero vobis facere, domus Israel, dicit Dominus* ¹⁹ ? id est, sic et lapsos reformare, ac rursus in pristinam formam restituere.

VERS. 10-12. *Et nunc, reges, intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. Evangelicam videlicet legem exponit, inde translato sermone, principibus ac regibus, in virga ferrea pascendis ; aitque : Heus ! vos, gnari et intelligentes quanta potestas ejus sit qui a Patre accepit gentes in hæreditatem, et qualis sit virga illa ferrea contra vos erecta, finem contra eum bellandi facite, sed potius accepta intelligentia, rationali disciplinæ vos instituendos tradite.*

VERS. 13. *Cum exarserit in brevi ira ejus : beati omnes qui confidunt in eo. Quod autem in Deo ira et furor non sint passiones, declaravit beatus Paulus his verbis : Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ* ²⁰. Quæ significat, peccatorum punitionem vocari furorem et iram. Ipsi, inquit, Christo confidentes, qui per totum hunc psalmum prophetice prænuntiantur ; non multo postea, brevis namque præsens vita est, beati reperientur. His autem verbis ea litteris consignat, quæ in primo psalmo deerant. Non sufficit enim in consilium impiorum non accedere, in via peccatorum non stare, et in lege meditari ; at non frustra meditandum est, sed ex iis ad Christi cognitionem venire par est, in ejusdem partem atque hæreditatem accedere, ac per fidem et opera ipsi confidere. Cum itaque duorum horum psalmorum una sit sententia, jure li apud Hebræos conjuncti sunt.

ENARRATIO PSALMI III

Psalmus David, quando fugiebat a facie Absalom filii sui.

VERS. 1. *Necessario tempus adnotat, ut dictis suis Regiorum historiam connectat, utque ediscamus, se post admissum cum uxore Uriæ peccatum, tantum retulisse pœnitentiæ fructum, ut rursus divino afflatus Spiritu psalleret. Historiam enim quæ rem in Uriam gestam respicit, consequitur rebellio Absalonis in patrem. Inde enim ab aliis exemplum sumatur respicientiæ, atque mutationis a pristinis malis in meliorem frugem ; doctrinaque isthæc erit sinceræ ad Deum conversionis. Aliasque proprium justorum est ærumnis affici ; quamobrem ait Salvator : In mundo pressuram habebitis* ²¹ ; *et angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam* ²².

VERS. 2-4. *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me ? multi insurgunt adversum me. Multi*

ὄγιᾳ καὶ ἀκέραιον σὴν τοῦ κεραμῆως τὴν οἰάπλασιν οὐδέπω πρὸς προσωμιλητότα. Τούτοις δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης, λέγων ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ· Ἡ καθὼς ὁ κεραμεὺς, οὕτως οὐ δυναθῆσομαι τοῦ ποιῆσαι ὑμῖν, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος ; τουτέστιν, οὕτω καὶ διαπεσόντας ἀναπλάσαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστήσαι.

Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε, παιδεύθητε πάντες οἱ κληρονόμοι τὴν γῆν. Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τρόμφῳ. Δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῆ ἡ Κύριος. Τῆς εὐαγγελικῆς δηλονότι νομοθεσίας. Ἐντεῦθεν μεταβατικῶς ὁ λόγος διδασκαλίαν ἐκτίθεται τοῖς ἀρχοῦσι καὶ τοῖς βασιλεύσι, τοῖς ὑπὸ τῇ σιδηρᾷ ῥάβδῳ ποιμανθησομένοις, καὶ φησιν· ὅτι Γνωόντες, ὡ οὗτοι, καὶ συνόντες ὁπόση τις ἡ δύναμις τοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφότος τὰ ἔθνη κληρονομίαν, καὶ ὅποια τις τυγχάνει ἡ σιδηρᾷ ῥάβδος ἡ καθ' ὑμῶν ἐπεγειρομένη, παύσασθε πολεμοῦντες αὐτῷ· ἀπολαθόντες δὲ μᾶλλον σύνεσιν ἐπίδοτε ἑαυτοῦς τῇ λογικῇ παιδείᾳ.

Ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ· μακάριοι πάντες οἱ πεποηθότες ἐπ' αὐτῷ· Ὅτι δὲ μὴ πάθη Θεοῦ ὀργὴ καὶ θυμὸς, ὁ μακάριος ἐδήλωσε Παῦλος εἰπὼν· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις ἑαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· δι' ὧν σημαίνει τὴν ἐφ' ἁμαρτίαις κόλασιν εἰρηθῆσαι θυμὸν καὶ ὀργήν. Ἐπ' αὐτῷ δὲ, λέγει, πεποιθότες τῷ προφητευομένῳ Χριστῷ διὰ παντὸς τοῦ ψαλμοῦ, οἱ μικρὸν ὕστερον (βραχὺς γὰρ ἄρας ὁ παρὼν βίος) εὐρεθήσονται μακάριοι. Τὸ δὲ λείπον τοῖς ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ διὰ τούτων ἀπέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον τὸ μὴ πορεύεσθαι ἐν βουλή ἄσεβῶν, οὐδὲ τὸ μὴ στήναι ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν καὶ μελετᾶν ἐν τῷ νόμῳ· ἀλλὰ γὰρ δὴ καὶ μὴ διακενής μελετᾶν, ἀλλὰ γυνῶναι Χριστὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ γενέσθαι μερίδος τε καὶ κληρονομίας, καὶ διὰ πίστεως καὶ ἔργων ἐπ' αὐτῷ πεποιθῆναι. Εἰκότως ἄρα, μιᾶς οὐσης τῆς διανοίας, συνημμένοι παρ' Ἑβραίοις εἰσὶν οἱ δύο ψαλμοί.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΨΑΛΜΟΥ Γ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ὅποτε ἀπεθέρρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Ἀναγκαίως τὸν καιρὸν ἐπισημαῖοῦται, ὡς ἂν ἐφαρμόσοι μὲν τοῖς λεγομένοις τὴν ἀπὸ τῶν Βασιλειῶν Ἱστορίαν, καὶ ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅτι, μετὰ τὸ ἐξαμαρτῆσαι εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου, τοσοῦτον εἰσηνέγκατο μετανόιας καρπὸν, ὡς πάλιν ἐν θείῳ Πνεύματι ψάλλειν. Ἐπειτα γὰρ τῇ κατὰ τὸν Οὐρίαν Ἱστορίᾳ τῆ τοῦ Ἀβεσσαλώμ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπανάστασις. Γένοιτο δ' ἂν ἐκ τούτων καὶ ἑτέροις τροπῆ τῆς ἀπὸ προτέρων κακῶν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολῆς, διδασκαλία τε γνησίας πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφῆς. Καὶ ἄλλως δὲ ἴδιον δικαίων ἐστὶ τὸ θλίβεσθαι· διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· καὶ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.

Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με ; Πολλοὶ ἐπαρίστανται ἐπ' ἐμέ· πολλοὶ λέγουσι· τῇ

¹⁹ Jerem. xviii, 6. ²⁰ Rom. ii, 5. ²¹ Joan. xvi, 33. ²² Matth. vii, 14.

ψυχῆ μου· Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δέξου μου, καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου. Πάντας διωγμούς, κατὰ τὴν προσδοκίαν τοὺς κατὰ Θεὸν ζῆν προφηημένους. Ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. Ἄλλ' ἐν πᾶσι προσήκει τὰ δεινὰ καρτερῶς ὑπομένειν· ἐπεὶ μηδὲ πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ἡμῖν ὁ ἀγὼν, μηδὲ πρὸς μικροὺς, ἀλλὰ πρὸς πλείονας καὶ μεγάλους, οὐ μόνον τοὺς ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς. Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν δὲ, Δαυὶδ, ἐκ νέας ἡλικίας ὑπὸ τοῦ Σαουλ πολεμηθεὶς, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ μυρίων ἄλλων, καὶ τέλος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς βασιλείας ἐλαυνόμενος καὶ φεύγων, ταῦτα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς φυγῆς ἔλεγεν. Ἐχθρῶν δὲ ἐστὶ τὸ ἀπεμβαίνειν καὶ ἐπανίστασθαι τοὺς κακοὺς τῶν δι' ἐναντίας· διόπερ καὶ τῷ Δαυὶδ ἡμαρτηκῶτι ἐπὶ τῆς τοῦ Οὐρίου πολλοὶ ἐπανίσταντο ἐπιχειροσκόκοι ἐχθροὶ τινες. Πάλαι καὶ ἐκ μακροῦ διὰ φθόνου ὑψοῦται κεφαλὴ τοῦ κατὰ σῶμα μεγαθισμένου, παρὰ τὰς τῶν ὑποδεεστέρων κεφαλὰς κάτω κειμένας. Οὕτω διαναστάσης τῆς τοῦ μακαρίου ψυχῆς καὶ εἰς ἐπίδοσιν ἀναθεσχυίας τοῦ ὡς ἐν ψυχᾷ μεγέθους, ἡ κεφαλὴ ὑψοῦται Θεοῦ συνεργούντος αὐτῇ καὶ πρὸς αὐτὸν εἰς οὐρανὸν ἀναγόντος, τὸν ἐμπαρέχοντα αὐτὸν τῇ πρὸς τὸ ἀνωτάτω ἀκολουθίᾳ. Ἐπεὶ δὲ πολλῶν πλέον τῆς προαιρέσεως τῆς τάνθρώπου καρίζεται, νικῶν ἐν τῷ δωρεῖσθαι ὁ εὐεργέτης τὸν κατὰ δύναμιν ποιούντα τὸ καλόν· καὶ διὰ τοῦτο παντὸς καλοῦ τὴν αἰτίαν ὁ Παῦλος ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ φησιν· Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Ὁ Θεὸς μὲν ὧν καὶ ἡ ἀρετὴ μεγαθύνη, καὶ δι' ὧν ἐπαινεῖ (1) τὴν τοῦ ἁγίου ψυχὴν· κακία δὲ καὶ ἡ συνεργὸς ταύτης ἐχθρὰ τοῖς ἀνθρώποις δύναμις, συστέλλει καὶ εἰς σπένδον συνάγει τὴν μὴ ἐπομένην Θεῷ, καὶ οὕτω βραχεία γίνεται καὶ κολοθή, ὥστε τῆς χύσεως τῆς κακίας ἐπιγινομένης εἰς τὸ μηδὲν, τὴν τοιαύτην ψυχὴν λογισθῆναι κατὰ τὸν Ἡσαΐαν· οἱ γὰρ ἀμαρτάνοντες εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ ὡςπερ σωματίων ἐλάγισόν ἐστιν ὁ χοῦς, οὕτως αἱ πάντῃ μοχθηραὶ ψυχαὶ, ἐπὶ πολλῷ μικρυνθεῖσαι, εἰσὶν ὡς ὁ χοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς. Κεφαλὴν δὲ τῆς ψυχῆς νοητέον τὴν διανοητικὴν δύναμιν ταύτης γὰρ διαφέρουσαν οὐδὲ μέχρι τοῦ ἐπινοῆσαι δυνατὸν· εἴ γε καὶ τοῦ σώματος ἡ κεφαλὴ τιμιωτέρα. Αὕτη τοίνυν ἡ νοητικὴ δύναμις, τροπικώτερον κεφαλὴ λεγθεῖσα τῆς ψυχῆς, οἷς μὲν ὑψῶται ἄνω βλέπουσα, οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ σώματα ὑπερκύψασα, ὡς φθάνειν μέχρι Θεοῦ. Παρατηρητέον δὲ τριχῶς τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ ὑμνουμένης ὑπὸ τοῦ λέγοντος τὴν τάξιν τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ τοῦ ἐξῆς καὶ τοῦ λοιποῦ. Πρῶτον γὰρ φησιν εἶναι τὸν Θεὸν ἀντιλήπτορα αὐτοῦ, ἔπειτα δέξαν, ἔπειτα ὑψοῦντα τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἡμῖν ἀντιλήπτωρ, καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ ἀντιλαμβάνομενον, ἵνα βύσση τε ἀπὸ πολλῶν θλιβόντων καὶ ἐπανισταμένων καὶ ἀπογειωσκότων τὴν τοῦ λέγοντος ταῦτα σωτηρίαν.

dicunt animæ meæ : Non est salus ipsi in Deo ejus. Tu autem, Domine, susceptor meus es : gloria mea et exaltans caput meum. Persecutiones expectare oportet omnes qui secundum Deum vivere constituerint. Siquidem ut ait Apostolus : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu persecutionem patientur*²². At in omnibus par est gravia fortiter ferre : quandoquidem neque ad breve tempus, neque adversus paucos certamen nobis est ; sed contra multos ac fortes, non solum homines, sed etiam invisibiles inimicos. Et ut ad rem propositam veniatur, David a juventute sua per Saule bello impetitus, ac deinceps a sexcentis aliis, demumque a filio pulsus regno, atque fugatus, hæc tempore fugæ dicebat. Inimicorum autem proprium est, irruere. Quamobrem post peccatum Davidis cum uxore Uriæ, multi in eum, ex iis scilicet qui alienis gaudebant malis, insurrexerunt. Jamdiu enim et a longis retro temporibus per invidiam exaltatur caput ejus, qui secundum corpus ad majora evehitur, et imminet capitibus infirmorum, quæ deorsum inclinantur. Eodem modo dum beati viri anima crescit, et ad altiore, qualis animabus competit, magnitudinis gradum evehitur, Deo videlicet juvante et ad se in cælum evehente eum qui sese præbet ad superna ducendum. Quoniam vero, munificus eum sit, multo plura homini præbet quam ipse vel voto assequatur, superatque donis suis eum, qui pro viribus bonum operatur ; ideo omnis boni causam Deo adscribens Paulus ait : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*²³. Deus igitur atque virtus sancti viri animam incremento donant, et omnino ad altiora evehunt : malignitas autem ejusque adjutrix inimica hominibus potestas contrahit, in angustumque redigit animam Deo non obsequentem ; atque ita minuitur, et, ut ita dicam, decurtatur ; ut inundante malitia, hujusmodi anima, secundum Isaiam, pro nihilo reputetur : peccatores namque pro nihilo habentur. Ac quemadmodum omnium corporum minimum pulvis est ; ita animæ improbæ multum imminutæ, sunt *tanquam pulvis quem proficit ventus*. Caput autem animæ æstimanda est intelligendi vis : nihil enim ea præstantius vel cogitare licet ; siquidem et caput corpori antecellit. Hæc igitur intelligendi vis, quæ tropo quodam caput animæ dicitur, in quibusdam sursum erigitur, dum superne respicit, atque non modo terram, sed omnia etiam corpora transcendit, ita ut usque ad Deum perveniat. Observandum autem est, Deum hic triplici modo celebrari, ac primo, dehinc secundo, demum tertio ordine exprimi. Ait enim primo Deum esse susceptorem suum, deinde gloriam, denique exaltantem caput. Cur autem susceptor sive patronus sit, vel ipso nomine deprehenditur : quia patrocinaur, ut liberet a multis mala

²² II Timi. iii, 12. ²³ Rom. ix, 16.

(1) Ἰσ. ἐπαίρει.

inferentibus, insurgentibus et ad desperationem salutis inducentibus eum qui talia fatur. Postquam susceptorem dixit, sequitur, *gloria* : prius suscipit Deus, deinde gloria afficit, demum gloria affecti caput exaltat. Nam si consurrexit cum Christo, et quæ sursum sunt sapit, non quæ super terram, exaltabitur caput ejus a Domino, qui est Verbum, et gloria ejus qui se recipit, quam a solo [Christo] expetit, quisquis gloriam non accipit ab homine. Quomodo autem exaltatum sit Davidis caput probe intelliges, si animadvertas, Davidis nomen per universum orbem et in omnibus gentibus propter Christum Dei Filium, ex semine ejus secundum carnem ortum, celebrari. Non tanta enim gloria affectus, neque ita exaltatus est, cum inter homines versaretur, et solum Israelis regnum oblineret, maximeque post Absalonis rebellionem, illatumque bellum, quanta exornatus est gloria per ventum.

VERS. 5. *Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto ejus.* Hunc montem memorat præcedens psalmus cum ait : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Christus autem erat qui sic loquebatur; at nunc David, se a Christo de monte sancto ejus exaudiendum testificatur. Quem porro exauditurum se dicit, nisi Dominum qui constitutus est rex *super Sion montem sanctum ejus*? Per hunc enim solum credebat se remissionem consecuturum; eundemque esse gloriam suam, et exaltantem caput suum. Cum igitur diserte prænuñtiasset se gloria afficiendum, et caput suum exaltandum esse; quando iam id sibi contigerit jam declarat his verbis : *Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo.*

VERS. 6. *Ego dormivi et soporatus sum, exurrexi quia Dominus suscipiet me.* Futura hic, tanquam præterita vaticinatur; sicut enim in secundo psalmo dictum est : *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt et concenerunt adversus Dominum et adversus Christum ejus* : et hæc tamen de futuro intelligebantur; eadem ratione jam illud : *Ego dormivi et soporatus sum*, propheticè dictum est, videlicet, dormiam, soporabor et exurgam, quoniam tu, Domine, susceptor meus es, gloria mea, et exaltans caput meum. Hic enim tempus significat, quo sibi hæc adventura sunt : postquam dormierit, inquit, exsurget, quoniam Dominus suscipiet eum. Per *dormitionem* enim mortem significat, secundum quam hæc sibi futura vaticinatur : idque refert ad tempus vitæ Salvatoris, qua peracta terminum prophetia consecuta est; quando scilicet Filius hominis Christus ad infernum usque descendit, et captivorum, qui exitum exspectabant, Salvator commonstratus est; ita ut resurrectionis ejus ex mortuis tempore multa corpora sanctorum qui dormierant una cum ipso revixerint, in quibus verisimile est fuisse animam

Ἄ Ἐξῆς δὲ τῶ ἀντιλήπτορι ἡ δόξα ἐστὶ· πρότερον γὰρ ἀντιλαμβάνεται ὁ Θεὸς, εἶτα δοξάζει καὶ ἐξῆς ὑψοῦ τοῦ δεδοξασμένου τὴν κεφαλὴν. Εἰ γὰρ συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖ, οὐ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὑψωθήσεται αὐτοῦ ἡ κεφαλὴ ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃς ἐστὶν ὁ Λόγος, δόξα ὡν τοῦ χωρησαντος αὐτὸν, ἦν ἀπὸ τοῦ μόνου ἐξῆστησεν ὁ μὴ λαμβάνων δόξαν παρὰ ἀνθρώπου. Ὅπως δὲ ὑψώθη τοῦ Δαυὶδ ἡ κεφαλὴ, νοήσεις ἐπιστήσας, ὡς καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ τοῦ Δαυὶδ βεβόηται ὄνομα, διὰ τὸν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχ οὕτως γὰρ ἐν ἀνθρώποις ὡν, καὶ μόνου τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεύον, δεδοξαστο καὶ ὑψωτο, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐπανόστασιν τοῦ Ἀβεσσαλώμ τῆν κατ' αὐτοῦ γενομένην, ὡς διὰ τῆς σωτηρίου θεοφανεῖας ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελθούσης κατὰ σάρκα.

salutarem Dei ex semine ejus secundum carnem ad-

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Τοῦ ὄρους ἐμνημόνευσε τοῦτου καὶ ὁ πρὸ τοῦτου ψαλμὸς, ἐν οἷς ἔλεγεν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἦν δὲ καὶ ὁ λέγων ἐν ἐκείνοις ταῦτα ὁ Χριστός· καὶ νῦν τοιγαροῦν ἐπακούσεσθαι αὐτοῦ φησὶν ὁ Δαυὶδ ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Τίνα δὲ ἐπακούσεσθαι αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ τὸν Κύριον τὸν καταστάνα βασιλέα ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ; διὰ τοῦτου γὰρ μόνου ἀφέσεως τεύξεσθαι πεπίστευκεν, αὐτὸν δὲ εἶναι δόξαν αὐτοῦ, καὶ τὸν ὑψούντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Σφόδρα τοίνυν προειπὼν δεδοξασθῆσεσθαι καὶ ὑψωθῆσεσθαι τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὁπόθεν ὑπῆρξεν αὐτῷ τοῦτο διδάσκει λέγων· Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ.

Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσω, ἐξηγέρθη δὲ Κύριος ἀντιλήψεται μου. Τὰ μέλλοντα ἐν τούτοις ὡς παρρηχότα θεσπίζει· ὡς γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ ἐλέγετο· Ἴνα τί ἐφρύξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν καὶ συνέστησαν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ταῦτά τε ἐνοεῖτο μελλητικῶς· οὕτω καὶ νῦν τὸ, Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσω, προφητικῶς εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κοιμηθῆσομαι καὶ ὑπνώσω, καὶ ἐξεγερθήσομαι· ὅτι σὺ Κύριος ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψών τὴν κεφαλὴν μου. Ἐν τούτῳ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπισημαίνεται καθ' ὃν ὑπάρξει αὐτῷ ταῦτα. Μετὰ γὰρ τὸ κοιμηθῆναι αὐτὸν ἐξεγερθήσεται, φησὶν, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται αὐτοῦ. Κοιμησὶν δὲ σημαίνει τὸν θάνατον, μεθ' ὃν ταῦτα ἐσεσθαι περὶ αὐτοῦ προφητεύει, ἀναπέμπων ἐπὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, μεθ' ὃν τέλους ἐτυχεν ἡ προφητεία· ὅτε καὶ μέχρις ἄβου καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χριστός, καὶ τῶν ἐκεῖ προσδοκῶντων ἀφίξιν Σωτῆρ ἐπεδείχθη, ὡς ἄμα τῇ αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει πολλὰ σώματα τῶν ἁγίων τῶν κεκοιμημένων συναναστῆναι αὐτῷ, ἐν οἷς εἰκὸς εἶναι καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ψυχὴν. Θαρσῶν δὲ τῇ δυνάμει τῆς ἀναστάσεως τοῦ

Σωτήρος, δι' ἧς ἡμελλε καὶ αὐτὸς κοιμηθεὶς ἐξ-
γερθήσεσθαι, ψησίν·

Ὁὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλω
συνεπιειθεμένων μοι. Προεώρα γὰρ ὅτι μυριάδες
ἀντικειμένων δυνάμεων βουλήσονται ἐπισελῖν τὴν
πῶν ἁγίων ἀναβίωσιν, διαφθορούμεναι τῇ αὐτῶν
σωτηρίᾳ· ὦν ἐγὼ, ψησίν, λόγον οὐδένα ποιήσομαι,
θαρβῶν τῷ ὑπερασπιστῇ μου, τῷ τοῦ θανάτου νικη-
τῇ· ὅς δὴ θύρας χαλκᾶς συντρίψας καὶ μοχλοῦς σιδη-
ροῦς συνθλάσας, τὰς ἐξ αἰῶνος ἀποκαλεισμένας τοῦ
θανάτου πύλας ἀνέριξεν· ὁδὸν τε ἀναστάσεως παρέτρε
τοῖς αὐτόθι γνωρίμοις αὐτοῦ, ὦν εἰς αὐτῶν ἦν ὁ Δα-
υὶδ. Διὸ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ἔλεγεν· Ἐγνώρισάς μοι
ἐδοῦς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ
προσώπου σου.

Ἀνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου. Ὅτι
σύ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι μα-
ταίως· ὁδόντας ἄμαρτωλῶν συνέτριψας. Τοῦ Κυ-
ρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία
σου. Πιστεύσας τῇ προγνώσει τῆς γενησομένης αὐτῷ
μετὰ τὴν κοίμησιν τουτέστι τοῦ θανάτου διὰ τῆς
σωτηρίου χάριτος καὶ εὐεργεσίας· ὅτι τε οὐκ ἄλλως
ἔσται ἢ σὺν τῇ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ἀναστάσει, ἀκο-
λούθως εὐχεταὶ ἐπιταχύναι τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάστα-
σιν, ὅπως δι' αὐτῆς τύχη καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας·
διὸ φησιν· Ἀνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου.
Νικητὴν δὲ τὸν Σωτήρα εἰδὼς πάντων τῶν ἐπιβουλῶν
τῶν τῶν ἀνθρώπων γένους, δαιμόνων πονηρῶν καὶ
δυνάμεων ἀντικειμένων, φησίν· Ὅτι σύ ἐπάταξας
πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως. Οὕτως τὸ
Ἑβραϊκὸν (1) οὐκ ἔχει, *ματαίως*, ἀλλὰ, *σισάνα*·
οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα, *ματαίως*, ἐξέδωκαν, ἢ κατὰ τὰ
ἀρχαῖα ἀντίγραφα ἑτέρως ἐσχηκότα, καθά φασί τινες
τῶν Ἑβραίων, ἢ τῆς λέξεως τὸ εὐτελὲς ἀποφεύγον-
τες. Οἷον εἰ δὲ κοιμώμενον δεικνύς τὸν Θεόν, ὅτε πεί-
ρας ἕνεκα παρέδωκεν ἡμᾶς ταῖς ἀντικειμέναις δυνά-
μεσι, διανίστησιν αὐτόν. Τάχα δὲ καὶ ὅτε τὸν Σω-
τήρα ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν, ἐκάθευδεν αὐτῷ
ὁ Πατήρ· Ἀνίσταται δὲ σώζων αὐτὸν πατάσων αὐ-
τοῦ τοὺς ἐχθροὺς, ἢ τοὺς Ἰουδαίους, ἢ τοὺς νοητοὺς
ἀλόγως ἐχθραίνοντας. Μετὰ γὰρ τῶν μισούντων ὁ
ἁγίος ἐστὶν εἰρηνικός, ἀγαπῶν τοὺς ἐχθροὺς· ἀνθρω-
πινότερον ὁ μὴ ματαίως· ἐχθραίνων ἀμύνεσθαι θέλει·
θεοσεβέστερον δὲ διὰ τὸ ἀληθεύειν. Ἐφη γὰρ ὁ Παῦ-
λος· Ἐχθρὸς ὑμῖν γέγονα ἀληθεύειν (2) ὑμῖν· Ὁ-
παῖον καὶ ἐν Ψαλμοῖς τὸ, *Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε,
Κύριε, ἐμίσησα*· Ἀλλ' οὐκ ἐπιβουλευτικὴν ἐχθραν
νοητέον, ἀλλὰ κωλυτικὴν, γεομένης κακίας εἰς πολ-
λοῦς. Δι' ἑαυτοῦ γὰρ ἢ καὶ δι' ἄλλου χρητὴν δυνατὴν
προσάγοντα βόθηθειαν θεραπεύειν· ἢ τὸ τελευταῖον
εὐχεσθαι περὶ τοῦ κολασθῆναι τὴν μοχθηρὰν ἕξιν,
ἔχον ἐκτριζῶσθαι ἀπὸ τοῦ ἔχοντος· οὐ διδακτικὸν
καὶ τὸ, *Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων,
καὶ τὸ, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν*. Ὁ δὲ μὴ
ψιλῶς ἀγαπῶν, καὶ περὶ τὸ καλῶς γενέσθαι αὐτῷ

Davidis. Fidens autem virtuti resurrectionis Salva-
toris, per quam et ipse dormiens suscitandus erat,
ait :

VERS. 7. *Non timebo millia populi circumdantis
me.* Prævidebat enim multa fore adversariam po-
testatū millia, quæ sanctorum resurrectionem,
eorum saluti invidentes, interpellare vellent : quos
ego, inquit, nihili faciam, confisus propugnatori
meo, mortis victori ; qui contritis æreis foribus ve-
ctibusque ferreis contractis, oclusas a sæculo
portas mortis aperuit, notisque suis ibi degentibus,
e quorum numero David erat, ad resurrectionem
viam paravit. Quamobrem in alio psalmo dixit :
*Notas mihi fecisti vias vitæ : adimplebis me lætitia
cum vultu tuo* 31.

B
VERS. 8. *Exsurge, Domine, saluum me fac, Deus
meus. Quoniam tu percussisti omnes adversantes
mihi sine causa, dentes peccatorum contrivisti. Do-
mini est salus, et super populum tuum benedictio
tua.* Cum prospiceret salutem sibi, post dormitio-
nem sive obitum, salutari gratia atque beneficio
conferendam, ipsique fidem haberet ; certus hanc
nonnisi in resurrectione Salvatoris posse sibi ob-
venire, consequenter precatur accelerari Domini
resurrectionem, ut per eam et ipse salutem conse-
quatur. Quamobrem ait : *Exsurge, Domine, saluum
me fac, Deus meus* : gnarusque futurum Salvatorem
omnium generis humani insidiarum, dæmonum
item et adversariam potestatum victorem, ait :
*Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine
causa.* Hebraicum exemplar non sic habet, *sine
causa*, sed, *in maxillam* ; Septuaginta vero Inter-
pretes, *sine causa*, ediderunt, sive quia vetustiora
exemplaria variabant, ut quidam Hebræorum testi-
ficantur : sive ut a vocis vilitate declinarent.
Deum vero quasi tum dormientem adumbrans, cum
tentandi causa adversariis nos potestatibus tradi-
dit, ipsum a somno excitat. Et fortassis etiam
tunc Pater dormierit, cum Salvatorem nostrum
pro nobis omnibus tradidit : excitatur autem ut
salutem ipsi conferat, percutiatque inimicos ejus,
cum Judæos, tum intelligibiles hostes, qui sine
causa ipsum oderunt. Nam vel cum iis qui se odio
habent vir sanctus pacificus est, inimicosque dil-
igit : humanius autem sentit qui cum non sine
causa alicui inimicus sit, ultionem expetit : reli-
giosius pro vero dicendi causa [tales inimicitia
suscipiuntur.] Ait enim Paulus : *Inimicus vobis
factus sum verum dicens* 32 : quale etiam in Psalmis
illud est : *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam* 33 ?
At non insidiantem inimicitiam hic intelligas vel-
lim, sed impediendam ; malitia scilicet in multis
diffusa. Sui namque vel etiam alterius causa col-
lendus observandusque est qui auxilium præstat ;
sive demum precandum est, ut de improbo affectu

31 Psal. xv, 40. 32 Galat. iv, 16. 33 Psal. cxxxviii, 21.

(1) In Hebraico legitur, *יהי* quod est *maxilla*.

(2) Forte legendum *ἀληθεύων*. Editt.

ultio sumatur; vel ut radicitus tollatur ab eo qui sic affectus est. Quam rem docet illud: *Precamini pro iis qui vos molestia afficiunt*²⁷; et illud: *Diligite inimicos vestros*²⁸. Qui porro non leviter amat, procurat etiā ut inimicis bene contingat. Insuperque illud in septimo psalmo dictum: *Si reddidi retribuentibus mihi mala, declinam merito ab inimicis meis inanis*²⁹, perspicue docet neminem odio habendum esse. Cur itaque dictum est: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam*³⁰? Imo potius quis adeo impius, ut eum odio habeat, quem Deum arbitratur? Qui igitur Christum odio habent ac detestantur, Deum oderunt: nam, *qui me recipit, inquit, recipit eum qui me misit*³¹; et, *qui constitetur Filium, et Patrem habet*³², ac vice versa, *qui Filium odit, odit et Patrem*³³. Quisquis vero peccat, odit Deum: odit quippe sapientiam justitiamque, scilicet Christum. Ecquid mirum? quando se ipse peccator odit. Nam, ex Salomone, *qui deserit disciplinam, odit seipsum*³⁴. Itaque qui odit eos qui Deum oderunt, omnes, exceptis sane viris prudentibus ac religiosis, odio habebit; imo seipsum peccantem. Neque sane putandum, animalia esse quæ Deum oderunt: sed mala ipsa hominibus obvenientia, qualis est malitia, [Dei odium pariunt.] Ipseque injustus, quatenus injustus est, Deum odit; id ægente malitia quæ inest eidem: atque hæc vitia, eos ipsos. Sane ut a perfectione prodeunt justitia fonte procedit. Quisquis ergo odio aliquem habet, cumbit; hujusmodi item illud est, *odio habuerunt me gratis*³⁵.

Eorum vero causa qui superius dixerant animæ eius, *non est salus ipsi in Deo ejus*, nunc ait, *Dentes peccatorum contrivisti*, hoc est, sermones et blasphema dicta adversum me prolata abstulisti; imo vero, eos qui talia adversum me spargebant, impios homines alienis malis gaudentes, contrivisti, vocesque eorum confudisti. Neque mihi uni post obitum, sed etiam universo, qui tuus futurus erat, populo resurrectionem parasti. Observandum autem est, loco illius vocis, *salus*, Hebraicam usurpata esse vocem, quæ nomen *Jesu* exprimit: atque totius psalmi terminum, duo capita doctrinæ complecti; nimirum virtutem Domini salutarem esse; ipsumque populo suo, qui per ipsum salutem consecutus est, benedictionem impertiturum. Benedictio autem spiritualis prorsus est, ex hoc Apostoli dicto: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo*³⁶. Proindeque in Christi ortu Josepho dictum fuit ab angelo: *Et vocabis nomen ejus Jesum, ipse enim salvum faciet populum suum*³⁷, qui etiam populi, beati vocantur. Hæc speculationis more dicta sunt. Postest etiam dici isthæc, quæ tamen propheticæ a Davide prænuntiata fuerant, ad litteram impleta fuisse illo tempore ac rerum conditione, cum filius

Α συνεργεί, καὶ τὸ ἐν ἐβδόμῳ δὲ ψαλμῷ λεγόμενον· *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἅρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός, σαφῶς διδάσκει μηδένα μισεῖν. Πῶς οὖν εἰρηται· Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα; Μᾶλλον δὲ τίς ἐστιν οὕτως ἄθεος, ὡς μισεῖν θν ἡγεῖται Θεόν; Δῆλον οὖν, ὡς οἱ μισοῦντες καὶ καταθεματίζοντες Ἰησοῦν μισοῦσι τὸν Θεόν· Ὁ γὰρ ἐμὲ, φησὶ, δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· καὶ, Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει· οὐκοῦν καὶ ὁ μισῶν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα μισεῖ. Καὶ πᾶς δὲ ἁμαρτάνων μισεῖ τὸν Θεόν· μισεῖ γὰρ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην, ἅπερ ἐστὶ Χριστός. Καὶ τί θαυμαστόν, ὅπου ἑαυτὸν ὁ ἁμαρτάνων μισεῖ; Κατὰ γὰρ Σολομώντα· Ὁ ἀπωθοῦμενος παιδεῖται μισεῖ ἑαυτόν. Οὐκοῦν ὁ μισῶν τοὺς μισοῦντας τὸν Θεὸν πλὴν λογίων τῶν εὐσεβεστάτων πάντας μισήσει καὶ ἑαυτὸν ἁμαρτάνοντα. Ὡστε οὐ ζῶα νομιστέον τὰ μισοῦντα τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοῖς λογικοῖς κακὰ συμβεβηκότα, οἷον ἡ ἀδικία· καὶ ὁ ἀδικος καθὼ ἀδικος μισεῖ τὸν Θεόν, τῆς ἐν αὐτῷ ἀδικίας τοῦτο ποιούσης. Καὶ δεῖ ταῦτα μισεῖν ἐχθρὰ τυγχάνοντα προηγουμένως ἡμῶν. Καὶ ὡς περ ἀπὸ τελειότητος ἔρχεται δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη, οὕτω καὶ τὸ τοιοῦδε μίσος. Οὐκοῦν πᾶς ἐχθραίων τιμὴ ματαίως ἐχθραίνει· ὁ δὲ ἡ προῦκειτο δεῖξαι. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Ἐμίσησάν με δωρεάν*.*

utpote inimica, perosa oportet esse potius quam et temperantia, ita odium hujusmodi eodem ex

Κ Ἄλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω εἰρηκότητας τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, *Ὅτι ἐστὶ σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ*, νῦν φησιν· *Ὅδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας*, τουτέστι τοὺς λόγους καὶ τὰς κατ' ἐμοῦ βλασφημίας περιεῖλας· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς κατ' ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα φεβγξαμένους, ἀσεβεῖς ὄντας καὶ ἐπιχαιρεισικάκους, συνέτριψας, καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν κατήσχυνας. Καὶ οὐ μόνον γε ἐμοὶ μετὰ τὸ κοιμηθῆναι καὶ ἀναστῆναι παρέσχου, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ μέλλοντι χρηματίζειν σου λαῷ. Τηρητέον δὲ, ὡς, ἀντὶ τοῦ *Σωτηρία*, ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ (1) τὸ τοῦ Ἰησοῦ ὄνομα παρελιθῆται· καὶ δὴ τὸ συμπέρασμα τοῦ παντὸς δύο περιέχει διδασκαλίαν· ὅτι τε ἡ τοῦ Κυρίου δύναμις σωτηρίας ἐστὶ, καὶ ὅτι αὐτὸς τῷ αὐτοῦ λαῷ, τῷ δι' αὐτοῦ σεσωσμένῳ, τὴν εὐλογίαν παρέξει. Εὐλογία δὲ πάντως πνευματικὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἑκουρανίοις ἐν Χριστῷ*. Ἐνθεν ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος γενέσεως λέλεκται τῷ Ἰωήφ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· *Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ*, οὗ καὶ μακαρίων ὁ λόγος ἐφασκε. Ταῦτα μὲν οὖν τις κατὰ θεωρίαν τῶν προκειμένων. Εἰποι δ' ἂν τις καὶ πρὸς λέξιν πεπληρωσθαι αὐτὰ· προλεχθέντα μὲν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ προφητικῶς ἐν καιρῷ τῆς περι-

²⁷ Luc. vi, 28. ²⁸ Matth. v, 44. ²⁹ Psal. vii, 8. ³⁰ Psal. cxxviii, 21. ³¹ Matth. x, 40. ³² ibid.

³³ Joan. xv, 23. ³⁴ Prov. xv, 32. ³⁵ Psal. xxxiv, 19. ³⁶ Ephes. i, 3. ³⁷ Matth. i, 21.

(1) Hebraica vox est: יֵשׁוּעַ.

στάσεως, ὀπηνίκα ὁ υἱὸς ἐδίωκεν αὐτόν, ἐπὶ πέρασ δὲ ἰγμένα μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἐν τῇ τοῦ πολέμου συμβολῇ πίπτει μὲν ὁ Ἀβσσσαλωμ, πίπτουσι δὲ καὶ οἱ τὰ φίλα αὐτῷ φρονούντες· κρατεῖ δὲ ἡ τοῦ Δαυὶδ πρόβησις ἢ φήσασα· Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι μυταίως· ὀδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας. Τοῦ Κυρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ εὐδ' λαόν σου ἢ εὐλογία σου. Ἐλέγετο γούν ταῦτα προφητικῶς, ὡς ἂν ἦδη τοῦ λαοῦ σεσωσμένου, καὶ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ γεννημένου.

ΕΣΗΓΗΣΙΣ ΨΑΛΜΟΥ Δ'.

(1) *Εἰς τὸ τέλος ἐν ψαλμοῖς ψδὴ τῷ Δαυὶδ.*

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ.

Ὅσαρ πάσης τέχνης καὶ ἐπιστήμης τέλος ἐστὶν (2). κατανητῆσαι τὸν μετερχόμενον· οὕτω πάσης λογικῆς φύσεως, τὸ ἐν Χριστῷ ζωοποιηθῆναι τέλος ἐστὶν, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους ὁ Παῦλος φησι λέγων τῷ ἰδίῳ τάγματι· Δοκεῖ μὴ ἐν ὑπογράφειν ἀπάντων, ὡς αἱ ἐκάστου ζωοποιουμένου πρὸς τὴν ἀξίαν μετὰ βασιάνους. Ἡ καὶ τούτων χωρὶς ζωοποίησας δὲ πάντας Χριστὸς ἐν ἑαυτῷ τοὺς τῷ Ἀδάμ ἀποθνήσκοντας βασιλεύει τῶν ζωοποιηθέντων· ἐπ' ὃ παρεκάλει τοὺς συνιέντας ἢ εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφῆ. Παντὶ δὲ ἀγωνιζομένῳ τέλος ἢ νίκη. Πολλαί μὲν οὖν αἱ κατὰ μέρος νικαί, καὶ τέλος ἢ ποτὲ μὲν λέγοντος Παύλου· Ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς· ποτὲ δὲ· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγῶνισαμι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πλίστην τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόδεικται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος. Οἱ οὖν ἐπιγεγραμμένοι εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυὶδ, τέλος καὶ νικῆν ἀπαγγέλλουσι τοῦ Χριστοῦ λεγομένου Δαυὶδ· καὶ ἀντὶ τοῦ, εἰς τέλος, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, νικοποιουῦ. Παντὶ γὰρ νενικημένῳ περιποιήσεται νικῆν. Ὑπὸ Χριστοῦ γάρ τις νικώμενος, τὴν κακίαν νενίκηκε, ταύτην ἐξαφανίζων τῷ ὑποτετάχθαι Χριστῷ. Νικᾷ γὰρ οὐκ ἔκοντας, ἀλλὰ πείθων ὡς λόγος Θεοῦ. Τοὺς δὲ τοιούτους ὕμνους ἢ ψαλμοὺς, εἰς τὸ νίκος, Θεοδοτίων ἐπέγραψε· Σύμμαχος δὲ, ἐπινίκιος. Οὕτω δὲ ναεῖν εὐλογον, κἂν μὴ τῷ Δαυὶδ ὣσιν ἐπιγεγραμμένοι, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τυχόν τῷ Ἀσάφ, ἢ τοῖς υἱοῖς Κορὲ, τῷ τοὺς ἀγίους ἀναδεδέχθαι πάντας τὴν εἰκόνα Χριστοῦ. Τὸ δὲ ἐν ψαλμοῖς παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα καὶ Ἀκύλας, (sic) σαφέστερον ὁ Σύμμαχος, διὰ ψαλτηρίων ἐξέδωκε διδασκο. τὴν φδὴν εἰρησθαι. τὰ ψαλτήρια πλείω. ἔργα δι' ὧν ἕδεται τὸ εἰς τὸ τέλος, ἢ ὁ ἐπινίκιος, ἢ τῷ νικοποιῷ, ὃ δηλοῦν εἶκοι καὶ τὸ εἰς νίκος ἐν ὕμνοις παρὰ τῷ Θεοδοτίωνι. Αὕτη τοίνυν ἢ φδὴ, ἢ τὸ μελωδῆμα, ἢ ψαλμὸς τὴν εἰρημένην ἔχων ὑπόθεσιν ἐπαγγέλλεται ταύτην κοινώτερον μὲν ἐν τῷ προφήτῃ Δαυὶδ, μυστικώτερον δὲ τῷ Χριστῷ, τὸ πρόσωπον

A persequeretur eum ; sed ad terminum non multum postea deducta, cum in congressu praelii cecidit Absalom, ceciderunt pariter qui ejus partibus hærebant : obtinuitque prædictio illa Davidis : Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa : dentes peccatorum contrivisti. Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua. Hæc itaque propheticè dicta sunt, ac si populus jam salvus esset, et ad Davidis imperium reductus.

ENARRATIO PSALMI IV.

1. *In finem in psalmis canticum David.*

In finem in hymnis psalmus David.

Sicut cujusvis artis ac scientiæ finis est, ut quisquis ipsam adit ad perfectionem deveniat ; ita omnium rationalis naturæ finis est ut in Christo vitam accipiat, quemadmodum in prima ad Corinthios Epistola ait Paulus 28. Singulis post cruciatus pro merito suo vivificatis. Postquam autem Christus omnes qui in Adamo mortui erant, in seipso vivificavit, regnat in vivificatos : ad quam rem homines intelligentia præditos evocat inscriptio, in finem. Omni autem prælianti finis victoria est. Multæ porro sunt singulatim acceptæ victoriæ ; quarum finem describit Paulus, modo dicens : In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos 29 ; modo autem : Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus 30. Psalmi itaque, in finem ipsi David inscripti, finem prædicant ac victoriam Christi, qui David vocatur. Vice autem illius, in finem, secundum Aquilam, victoris, dicitur. Is enim cuilibet victo victoriam tribuet. Nam quisquis a Christo vincitur, malitiam vincit, ipsamque de medio tollit, quia subjicitur Christo. Neque enim invitos vincit ille, sed suasionem, utpote verbum Dei. Hujusmodi porro hymnos vel psalmos Theodotio, in victoriam, inscripsit ; Symmachus, triumphales. Eademque ratione intelligendum est etiamsi non Davidi inscripti sint, sed forte in finem Asaph, aut filii Core, quia sancti omnes pro imagine Christi habentur. Illud autem in psalmis quod in LXX et in Aquila legitur, apertius Symmachus cum psalteriis edidit ; docetque cum psalteriis canticum persolutum fuisse. Psalteria quippe instrumenta sunt, quibus illud in finem canitur, sive pro parte victoria, sive victori : quod ipsum significare videtur illud in victoriam in hymnis apud Theodotionem. Hoc igitur canticum, vel melodia, sive psalmus, memoratum habens argumentum, victoriam pollicetur, ex vulgatiore sententia Davidi, secundum arcanam vero significationem, Christo sanctorum

28 I Cor. xv, 22. 29 Rom. viii, 37. 30 II Tim. iv, 7, 8.

(1) Hebraica lectio est ; מְצִיבָה בְּפִנְיָו : τῇ quæ sic ab Aquila exprimitur, τῷ νικοποιῷ ἐν ψαλμοῖς μελωδῆμα τῷ Δαυὶδ. A Symmacho autem, ἐπινίκιος διὰ ψαλτηρίων ψδὴ τῷ Δαυὶδ. A Theodotione, εἰς τὸ νίκος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ

Δαυὶδ. Theodotionis diversam affert Theodoretus lectionem, nimirum, τῷ νικοποιῷ ἐν ὕμνοις, etc., sed prior germana. (2) Sic lacera sunt hæc in mss.

personam assumenti, ipsorumque ærumnas quasi proprias, necnon sanctorum dilatationes sibi ascribenti; sanctorum quippe vox illa est, *tribulationem patientes, sed non angustiati*⁴¹; convertenti autem eos qui gravi corde sunt, quærentes vanitatem et loquentes mendacium. Melodia porro præter canticum videtur innuere mysticæ modulationis artificium: tum si ad rectam intelligendi normam deducatur, est vitæ institutum ad Dei gloriam, cum doctrina sana verbisque ad aliorum utilitatem concinnatis.

VERS. 2. *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti me.* Præcedens psalmus dictus est cum fugeret David a facie Absalonis filii sui; præsens vero videtur post illum enuntiatus, post partam scilicet de Absalone victoriam: quo gesto, triumphalem hymnum victoriam præbenti Deo consecrat, præsentem videlicet psalmum; quo suadet nobis ut ne simus Dei erga nos beneficiorum immemores. Merito igitur in priori dicebat: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me*⁴²; in hoc autem, *in tribulatione dilatasti me.* Hæc sane loquitur de calamitate per Absalonem importata, in qua, cum Deum invocasset, propitium expertus est, et, cum propter populum et propter arcam Domini in ærumnis degeret, quietem ac *dilatationem*, cessante bello, ac profundissima pace se atque populum omnem excipiente, nactus est. Vel fortassis hæc dicit occasione lapsus cum uxore Uriæ, rebellionis filii, et reliquarum omnium calamitatum quæ ipsum domi exceperet. Cum enim propter hæc omnia sese afflictioni dedidisset, ad pœnitentiam et confessionem sese vertisset, et quasi certalium supplicium in se de peccato sumpsisset, justitiæ operibus fructibusque recte factorum optimis Deum propitiatus, bonam assecutus promissionem, qua permotus in præcedenti psalmo prophetice dixit: *Tu autem, Domine, susceptor meus es, gloria mea et exaltans caput meum*⁴³, ac cætera, quæ priori sermone allata sunt; consequenter in hisce declarat: *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti me. Miserere mei, et exaudi orationem meam.* Et primum, exauditus cum invocaret Dominum, non erigitur (25), neque in signum cadit: sed statim, de futuro sollicitus, precari iterum, rogans Deum perpetuo sibi fore propitium. Supplicat autem exaudiri se ex misericordia, non ex debito. Etiam si enim ipsi aderat aliquis justitiæ fructus; at ipsi non considere se dicebat, sed Dei misericordiæ et miserationibus.

VERS. 3. *Filii hominum, usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium?* Eos qui aggravata mente sunt, tardique ad verbum divinum audiendum, graves corde vocavit, sive eos qui conscientia improbis cogitationibus onusta essent. Quos verbo incessens ait: *Usquequo in peccatis vestris perseverabitis, cum festinandum ad*

τῶν ἀγίων ἀναλαβάνοντι, τὰς δὲ θλίψεις αὐτῶν ἰδιοποιημένῃ καὶ τοὺς πλατυσμούς ἀγίων· ἀγίων γὰρ, φωνὴ τὸ, Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ σινοχορωρούμενοι· ἐπιστρέφοντι δὲ καὶ τοὺς ὄσοι τυγχάνουσι βαρυκάρδιοι, τοὺς τε ἀγαπῶντας τὰ μάταια καὶ ζητοῦντας τὸ ψεῦδος. Τὸ δὲ μελώδημα παρὰ τὴν ψῆδὴν ἔοικε δρῶν καὶ τὸ τοῦ μουσικοῦ ῥυθμοῦ τεχνικῶν· κατὰ δὲ ἀναγωγῆν ὀρθὴν, πολιτεία πρὸς δόξαν Θεοῦ μετὰ δογματῶν ὑγιῶν καὶ λόγων καὶ ἐτέροις ὠφελίμων.

Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με, εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς ἐλέγετο ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὁ δὲ παρὼν ἔοικεν ἐξῆς ἐκείνῃ εἰρήσθαι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἀβεσσαλώμ νίκην· μεθ' οὗ ὕμνον ἐτινίκιον τῷ νικοποιῷ Θεῷ ἀνατίθῃσι τὸν παρόντα ψαλμὸν, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς παιδευόμεθα μὴ ἀμνημονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Εἰκότως οὖν ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγεν· Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με; ἐν δὲ τούτῳ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβεσσαλώμ συμφορᾶς· καθ' ἣν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, ἔτυχεν αὐτοῦ ἐπηκόου· καὶ γενόμενος ἐν θλίψει διὰ τὸν λαόν, καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνέσεως καὶ πλατυσμῷ ἤξιώθη, παυσάμενος μὲν τοῦ πολέμου, εἰρήνης δὲ βαθυτάτης διαλαβοῦσης αὐτὴν τε καὶ πάντα τὸν λαόν. Ἡ ἄλλως λέγει ταῦτα ἐπὶ τοῦ πταίσματος τῆς τοῦ Οὐρίου, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ ἐπανάστασις, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον κακὰ ἃ συμβέβηκεν αὐτῷ. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἑαυτὸν κακώσας, μετανοῶν τε καὶ ἐξομολογήσει ἑαυτὸν παραδοῦς, καὶ τῷ πταίσματι ἐφαιμίλλως ἑαυτὸν τιμωρησάμενος, ἔργοις τε δικαιοσύνης καὶ καρποῖς ἀγαθοῦ πάσης εὐποίας τὸν Θεὸν ἰλασάμενος, καὶ τυχὼν ἐπαγγελίας ἀγαθῆς, δι' ἣν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ προφητικῶς ἔλεγε· Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψίων τὴν κροσάλην μου, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα παρίστη ὁ πρὸ τούτου λόγος, ἀκολουθῶς διὰ τῶν προκειμένων φησὶν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Ὁ κτεληρόσν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. Τὸ πρῶτον ἐπακουσθεὶς ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί τὸν Κύριον, οὐκ ἐπαίρεται οὐδὲ ἀπορῥαθυμεῖ· ἀλλ' εὐθύς περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου πάλιν δέεται, πάντοτε τὸν Θεὸν ἐπῆκουον ἔχειν παρακαλῶν· ἵκετεύει τε κατ' οἶκτον ἐπακουσθῆναι, οὐ κατ' ὀφειλήν. Εἰ γὰρ καὶ παρῆν τις αὐτῷ καρπὸς δικαιοσύνης, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτῳ θαρσεῖν ἔλεγεν· ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἔλειψαι καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ.

Υἱοὶ ἀνθρώπων, ὥς ποτε βαρυκάρδιοι; ἴνα τί ἀγαπᾶτε μεταίτετα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Τοὺς τὴν διάνοιαν πεταχυμμένους, καὶ περὶ τὴν ὑπακοὴν τοῦ Θεοῦ λόγου βραδεῖς, βαρυκαρδίους ὠνόμασεν, ἢ τοὺς βεβαρημένους τὸ συνειδὸς ὑπὸ μοχθηρῶν λογισμῶν· πλῆττων δὲ τούτους τῷ λόγῳ φησὶν· Ἐως ποτε ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις παραμένετε, σπεύδειν

⁴¹ II Cor. iv, 8. ⁴² Psal. iii, 2. ⁴³ ibid. 4.

διόν ἐπὶ μετάνοιαν καὶ τὴν φίλην τῷ Θεῷ ἐξομολόγησιν; κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, ἴσκειν ὁ Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς περιστάσεσι ταρτατομένους, καὶ θορυβουμένους, καὶ πάντα μᾶλλον πράττοντας ἢ ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντας, ταῦτα λέγειν. Τί γὰρ χρὴ ταράττειν καὶ ταράττεσθαι, φησίν, ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς; Τί δὲ χρὴ ματαίωται; ἑαυτοὺς ἐκιδιδόναι, ὡς βαρυκάρδιοι ἄνδρες; Τί δὲ τὸ ψεῦδος μετιέναι, τὸ ἀληθὲς καταλιπόντας; Ἄλλὰ γὰρ ἐντεῦθεν μαθόντες, ὅτι Θεὸς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ τῶν ὄλων ἔφορος καὶ προνοητής, ὁ μηδέποτε καταλείπων πάντα ὄσιον αὐτοῦ, ἀλλ' αἰεὶ θαυμαστὰ ἐπ' αὐτῷ δεικνύς, σπουδάζετε καὶ αὐτοὶ ὄσιοι γενέσθαι, εὖ καὶ ἀκριθῶς εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν ὡσπερ οὖν καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Κύριος εἰσακούσεται, ἐν τῷ κερραγεῖναι πρὸς αὐτόν. Ἐπακούσαντος δὲ ὑμῶν τοῦ Κυρίου, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν μεριμᾶν, ἔχοντας τὸ ἀσφαλὲς ἀπὸ τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας. Δόξα τε τοῦ Θεοῦ λόγου εἰεν ἂν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον (1)· ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας· Ἔως πότε, οἱ ἐνδοξοὶ μου; ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἔως πότε, ἡ δόξα μου; διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς νοερὰν ψυχὴν καὶ λογικὴν τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένην. Οὗς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτοὺς διαστρέφοντας ὁ λόγος ἐπινειδίζει, βαρυκαρδίους καλῶν, καὶ ἀνθρώπων υἱούς· δέον εἶναι υἱούς Θεοῦ, κατὰ εὐ· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.

Καὶ γινώτε, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ. Ὁ προφήτης περὶ Χριστοῦ διδάσκει ἡμᾶς, ὅς ἐστιν ἀληθὴς ὄσιος, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ ἱε' ψαλμῷ· καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐμαρτύρησαν, ὡς περὶ Χριστοῦ προφητευομένου λέγοντες εἰρησθαι τὸ, *Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν*. Δυνατὸν δὲ καὶ περὶ παντὸς ὄσιου διδάσκεισθαι ἡμᾶς. Οὐ ταυτὸν δὲ ἐστὶ πιστεῦσαι, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ, καὶ γινῶναι, ὡς οὐδὲ ταυτὸν ἐστὶ τῆ ἀληθείᾳ πιστεῦσαι, καὶ γινῶναι τὴν ἀλήθειαν, καὶ πιστεῦσαι τῷ Θεῷ καὶ γινῶναι τὸν Θεόν. Οἱ ἀπόστολοι οὖν τῆ ἀληθείᾳ ἐπίστευον· ἀλλ' οὐ παντὸς ὅτε ἐπίστευον ἐγνώκεισαν αὐτήν. Ἀπόδειξις δὲ τῶν εἰρημένων τὸ Εὐαγγέλιον, ἐνθα εἰρηται· Ἐάν μείνητε ἐν τῷ ἐμῷ λόγῳ, ἀληθῶς μνησται μού ἐστε, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Πιστεῦσιν γὰρ τῆ ἀληθείᾳ, φησὶ, τὸ γινώσκειν τὴν ἀλήθειαν· κατὰ γὰρ τοὺς προφήτας πιστεῦσαι δεῖ πρὶν συνιέναι καὶ λαλῆσαι· τοῦ μὲν Ἡσαίου λέγοντος· Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε· τοῦ δὲ Δαυὶδ· Ἐπίστευσσα, διὸ ἐλάλησα. Ὅτι δὲ τὸ γινώσκον τὸν Θεὸν τοῦ πιστεῦειν αὐτῷ διαφέρει, ἐν τοῖς Ψαλμοῖς ἀναγέγραπται διὰ τοῦ, *Ἐχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός· οὐ γὰρ τοῖς ἀπιστοῦσι φησὶ· Ἐχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός*. Ἐπὶ γινῶσιν οὖν ἡμᾶς ὁ λόγος προκαλούμενος ὑποβάλλει καὶ τὴν τίνος γινῶσιν ἀνα-

A poenitentiam et ad dilectam Deo confessionem esset? Quod si historia spectetur, videtur David eos alloqui, qui in tentationibus et in eventibus variis turbantur, omniaque potius agunt, quam ad Deum confugiant. Quid opus, inquit, turbari ac tumultuari pro conditione temporum? Quid juvat se vanitati tradere, o gravi corde homines? Quid mendacium querere, relicta veritate? Quin potius ex hisce edocti, Deum ac Dominum esse omnium inspectorem ac moderatorem, qui nullum unquam sanctorum suorum deserit, sed mirabilia semper illorum causa efficit, curate vos ipsi ut sancti sitis, apprime gnari, Dominum vobis, perinde atque mihi propitium fore, si quando ad ipsum clamabitis. Si autem vos Dominus exaudierit, nulla ulterius vobis sollicitudo fuerit, cum ejus auxilium vobis sciat adfuturum. Gloria autem divini verbi fuerint filii hominum, juxta Aquilam et Symmachum; nam Aquila sic habet: *Usquequo, gloriosi mei?* Symmachus vero: *Usquequo, gloria mea?* videlicet propter animam intelligendi vi præditam et rationabilem, ad imaginem Dei factam. Quibus hic exprobrat Psalmista, eosque, utpote ad pejora versos, *gravi corde* homines, ac filios hominum vocat; quos filios esse Dei oportuisset, juxta illud: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁴⁴.

VERS. 4. *Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum*. De Christo nos Propheta admonet, qui verus sanctus est, ut in psalmo xv habetur, quem locum testificantur apostoli de Christo propheticè intelligendum, videlicet: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* ⁴⁵. Fieri tamen potest ut de sancto quolibet hic doceamur. Neque tamen idipsum est credere, quoniam mirificavit Dominus sanctum suum, ac cognoscere non idem esse credere veritati, et nosse veritatem; et credere Deo, ac nosse Deum. Apostoli certe veritati credebant; sed dum crederent, non prorsus noscebant illam. Quæ dici-mus probe commonstrantur ex hoc Evangelii loco: *Si mauseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* ⁴⁶. Credunt enim, inquit, veritati, ut cognoscant veritatem: nam, secundum prophetas, credendum prius est quam intelligamus et loquamur, dicente Isaia: *Si non credideritis, neque intelligetis* ⁴⁷; et Davide: *Credidi, propter quod locutus sum* ⁴⁸. Quod autem discrimen sit inter Deum nosse et Deo credere, in psalmis describitur his verbis: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus* ⁴⁹: non enim hæc loquitur non credentibus: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus*. Cum itaque nos sermo ad cognitionem evocat, indicat simul cujus rei notitiam nos assequi oporteat; videlicet mirabiles effici sanctos,

⁴⁴ Psal. LXXXI, 6. ⁴⁵ Psal. xv, 10. ⁴⁶ Joan. viii, 31, 32. ⁴⁷ Isa. vii, 9. ⁴⁸ Psal. cxv, 10. ⁴⁹ Psal. xlv, 11.

(1) In Hebraico legitur וְיָדַע, id est, gloria mea, ut probe Symmachus interpretatur.

dum arcanorum mysteriorum sacrarumque speculationum mirabilibus admoventur : atque ipsi per Dei gratiam divinamque inspectionem mirabiles evadunt.

VERS. 5. *Irascimini et nolite peccare : quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Suadet iræ impetum cohibere, si quando vehementi commotione feratur, monetque ne quid ira impellente agatur : neque importune talia fatur. Nam quia ii qui a Davide stabant, rebellionem filii in patrem, uti par erat, indigne ferentes, in bellum contra Absalonem ira correpti proficiscebantur ; ideo sic eos compellere videtur : Vos quidem, o viri commilitones, qui vere *gloriosi* mei estis, utpote *filii hominum*, *gravi corde* præditi, et mortalis hujus vitæ vanitati hærentes, ignorantesque justum Dei contra impios judicium, irascimini adversus impium filium : ac jure quidem commoti, indigneque rem ferentes, in bellum proficiscimini. Ego vero vos impetum moneo, etsi merito ira percitos, ne sitis clementiæ patientiæque immemores, neu ita succenseatis, ut in peccatum labamini. Quamobrem dico : *Irascimini, sed nolite peccare.* Etiam si porro propter improbos Absalonis ausus animo, juxta Aquilam, commovemini, cavete tamen, ne prioribus peccatis novum adjiciatis, si in iracundia perseveretis. Deprehendes autem in historia ipsum admodum præcepisse ut filio parcerent.

VERS. 6. 7. *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino.* Etiam si ut homines mortales in multis cogitationibus, ira permoti, per diem versamini ; at in cubilibus quiete apud vos ipsos agentes, atque illa quæ in die perpetrastis vobiscum reputantes, compungimini. Ne igitur adversus eos qui vos facinoribus aggrediuntur, neque adversus filium patri rebellem ira concitemini : neu vos, lacessentibus licet impiis, atque ad iracundiam provocantibus, in peccata labamini ; imo potius, si quidem in tuto degere cupiatis, *sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino* ; neque conturbemini, utpote qui per justitiam in Dei familiam ascripti estis. Quandoquidem ille præ omnibus sacrificiis, justitiæ operibus et recte factis delectatur ; multo enim præstabilis est ita agere, quam irasci et ultionem meditari ; eam ob rem, rebellante filio, ea mihi una cura fuit, ut per justitiam Deum placarem : quare, cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ, et, in tribulatione dilatasti mihi, quia cum sacrificassem sacrificium justitiæ, in ipso speravi.

Multi dicunt : quis ostendet nobis bona ? Alii quidem alia cogitantes, maximeque qui gravi corde sunt filii hominum, qui vanitatem vitæ diligunt, ac ignorant quæ vere bona sint, et cum neque sperent neque credant ea se visuros unquam, aiunt : *Quis ostendet nobis bona ?* Neque enim ea vident, quia

A λαβεῖν ἡμᾶς χρῆ, ὡς εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ τεθραυμαστωμένοι οἱ ὄσσοι, θαύμασι προσαχθέντες τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων καὶ τῶν ἁγίων θεωρημάτων, καὶ αὐτοὶ δε' αὐτὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ θείαν ἐπισκοπὴν θαυμαστοὶ γενόμενοι.

Ὁργίσεθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ἃ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν καταρύγητε. Συμβουλευεῖς κωλύειν τὸ τῆς ὀργῆς πάθος, εἰ ποτε ἀγανακτικῶς ἀνακινεῖται, μηδὲ εἰς ἔργον τὸν θυμὸν κινεῖσθαι παραινῶν. Οὐκ ἀκαίρως δὲ ταῦτά φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τοῦ Ἀθεσσαλῶμ ὁρμῶντες εἰς πόλεμον, μετ' ὀργῆς ἐξήσσαν, ὡς εἰκὸς, οἱ μετὰ τοῦ Δαυὶδ, ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ τοῦ υἱοῦ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπαναστάσει· τούτου χάριν ἔοικε τοιαῦτά τινα πρὸς αὐτοὺς λέγειν· Ὑμεῖς μὲν, ὡ ἄνδρες σύμμαχοι, οἱ δὲ καὶ ἐνδοξοὶ μου, ὡς υἱοὶ ἀνθρώπων βαρυκάρδιοι τινες ὄντες, καὶ τῇ τοῦ θνητοῦ βίου ματαιότητι προσέχοντες, οὐκ εἰδότες τὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δικαιοκρισίαν, θυμοῦσθε κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς υἱοῦ· καὶ δικαίως κινούμενοι, καὶ ἀγανακτικῶς ὀργιζόμενοι, ἐπὶ τὸν πόλεμον ὁρμάτε· ἐγὼ δὲ τοῖς πᾶσι παραινῶ, εἰ καὶ εὐλογος ἡ ὀργή, ἀλλ' ὑμᾶς οὐ χρῆ τῆς οἰκείας ἐπιλανθάνεσθαι ἀνεξικακίας, οὐδ' ἐπὶ πλέον ἐξάπτεσθαι, ὡς καὶ ἐπὶ ἀμαρτίας ἐκπίπτειν. Διὸ φημι· Ὁργίσεθε, ἀλλὰ μὴ ἀμαρτάνετε. Εἰ δὲ καὶ κλονεῖσθε, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τὰς ψυχὰς διὰ τὰ τῷ Ἀθεσσαλῶμ προτετολημμένα, ἀλλ' ὄρατε μὴ καὶ ἐτέραν ἐπὶ ταῖς προτέραις προσθείητε ἀμαρτίαν, τῇ ὀργῇ ἐπιμένοντες. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν πολλὰ παραινούντα αὐτὸν φέεσθαι τοῦ παιδός.

Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον. Εἰ καὶ ὡς ἄνθρωποι θνητοὶ πολλὰ διανοεῖσθε μεθ' ἡμέραν ὀργιζόμενοι· ἀλλ' ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν ἐφ' ἡσυχίας, παρ' ἑαυτοῖς γενόμενοι, καταρύγητε, τὰ δε' ἡμέρας ὑμῖν πεπραγμένα διαλογιζόμενοι. Μὴ γοῦν, φησιν, ὀργίσεθε κατὰ τῶν εἰς ὑμᾶς πλημμελούντων, μηδὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάντος τῷ πατρὶ μῆτε αὐτοὶ ἀμαρτάνοντες, κἂν ἕτεροι ἀσεβοῦντες προκαλοῦνται ὑμᾶς εἰς ὀργῆς ἔργα καὶ εἰς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἀντὶ τούτων μᾶλλον, εἴπερ βούλεσθε τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον, καὶ μηκέτι ταράττεσθε, οἰκειωθέντες τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ περ ἀντὶ πάσης θυσίας χαίρει δικαιοπραγίαις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι. Καὶ τοῦτο πολὺ βέλτιον πράττειν ἢ ὀργίσεσθαι καὶ ἑαυτοὺς ἐκδικεῖν σπουδαζέειν. Διὸ δὴ καὶ αὐτὸς, ἐπαναστάντος τοῦ υἱοῦ, περὶ τοῦτο μόνον ἐσπούδασα διὰ δικαιοσύνης τὸν Θεὸν ἱασκόμενος· ὄθεν, Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, καὶ, ἐν θλίψει ἐπέλευσάς μοι· ἐπειδὴ, θύσας θυσίαν δικαιοσύνης, ἐπ' αὐτὸν ἤλπισα.

Πολλοὶ λέγουσιν· Τίς δεῖξει ἡμῖν ἀγαθὰ ; Ἄλλοι μὲν, φησὶν, ἄλλως διανοούμενοι, καὶ μάλιστα οἱ βαρυκάρδιοι υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ τὴν τοῦ βίου ματαιότητα ἀγαπῶντες, οὐκ εἰδότες τ' ἀληθῶς ἀγαθὰ, οὐδὲ ἐλπίζοντες, οὐδὲ πιστεύοντες ταῦτα εἶσεσθαι, κασι· Τίς δεῖξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ ; Οὐ γὰρ συνορώσω

αὐτὰ, τῷ μὴ καταυγάζεσθαι τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου· διὸ δὴ μόνα τὰ γεώδη καὶ φθαρτὰ ὑπολαμβάνοντες εἶναι ἀγαθὰ, περὶ ταῦτα ἀσχολοῦνται καὶ ταῦτα μεταδιώκουσιν. Εἰ δὲ τις αὐτοῖς περὶ τῶν θειοτέρων καὶ ἐπουρανίων λέγοι, ἐρωτᾶν εἰώθασιν· Καὶ τίς ἄρ' ἐστὶν ὁ δειξὼν ἡμῖν ταῦτα; Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν τοιοῦτοί τινες. Ἡμεῖς δὲ παρ' οἷς ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ὦ Κύριε, καὶ τὸν δειξόντα καὶ τὸν δώσοντα ἡμῖν αὐτὰ ἐπιστάμεθα ὑπὸ τοῦ σου φωτὸς εἰς τὴν γυνῶσιν αὐτῶν ἐληλυθότες· Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου.

Ἄπὸ καρποῦ τοῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησιν. Ἐπεὶ δὲ πολλοῦ τῶν Γραφῶν ἐν εὐλογίαις σίτος καὶ οἶνος τοῖς ἀγίοις κείνται ἐν ἐπαγγελίᾳ, ὡς τοῦ ἐναντίου τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἢ τούτων στέρησις· ἀξίον ἀποστῆσαι τῆς κατὰ τὸ ῥητὸν ψαλμοῦ ὑπολήψεως, τοὺς τε ἀκραιότερους τῶν πεπιστευκότων, καὶ τοὺς διὰ τὴν μικρότητα τῆς ἐπαγγελίας ἐτέρω Θεῷ ἀναπλαττομένῳ ὑπ' αὐτῶν βουλομένους προσκυνεῖν· καὶ φιλοτιμητέον τὸ ποικίλον τῶν σωματικῶν βρωμάτων ἀναγαγεῖν ἐπὶ ταῦτα, ὧν μεταλαμβάνουσα κατ' ἀξίαν ἐκάστη ψυχὴ ἀγιάζεται τε καὶ εὐσκετεῖ καὶ ἰσχυροποιεῖται πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῇ ἔργα ἐπιτελεῖν· Ἐγὼ δὲ οἶμαι αὐτὰ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἀνάγεσθαι. Καὶ ἵνα μὴ περὶ τῶν τηλικούτων ἁμαρτύρος δόξωμεν ἀποφαίνεσθαι, ἀρκέσει ἡμῖν Παῦλος σαφέστατα τοῦτο διδάσκων ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῇ αὐτῶς· *Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς ἢ ρουμηρίας σαββάτων· ἃ ἔστι σκιά τῶν μελλόντων.*

Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω, ὅτι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέκισσάς με. Ἔοικε δηλοῦν τὴν ἀβλαβῆ ἀνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς, συμφώνως τῷ θεῷ λόγῳ ἐσομένην μετὰ τὰς πρὸς τὰ κάλλιστα θεωρίας. Τάχα γὰρ ὅν τρόπον κατὰ τὸ σῶμα φαγόντες καὶ πίνοντες ἀνέσεως δέμεθα τῆς κατὰ τὸν ὕπνον· οὕτως οὐ πάντοτε δυναμένη διαρκεῖν ἢ ψυχὴ πρὸς τὸ θεωρεῖν, ἐν καιρῷ ἐνατενίζει τοῖς κατὰ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν τῷ αὐτάρκει· εἶτα διανάπαυσιν ἠγοούμεθα δηλοῦσθαι διὰ τοῦ· Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω.

Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶν, οἱ πολλοὶ ἄτε δὴ πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον δεδούοντες, δι' ἧς οἱ πολλοὶ βαδίζουσι, οὐκ ἐλπίζοντες, τίς δειξέι αὐτοῖς τὰ κατὰ ἀλήθειαν ἀγαθὰ, ἐν οἷῳ καὶ ἐλαίῳ καὶ σίτῳ πληθύνοντες, ὡς ἀγαθῶν τούτων ἀπολαύειν ἠγοοῦνται· ἐμοὶ δὲ τῷ καταξιωμένῳ τοῦ φωτὸς τοῦ προσώπου σου, Κύριε, ἔδωκας εὐφροσύνην καρδίας· ἀλλ' οὐδὲ σαρκῶν οὐδὲ σωματίων, καὶ οὐ τὴν ἐξ οἴνου καὶ σίτου καὶ ἐλαίου σώμασι χορηγούμενην, ἀλλ' εὐφροσύνην τὴν κατὰ διάνοιαν. Μαθῶν γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ὁσῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον λύπαι μοι καὶ θλίψεις καὶ πειρασμοὶ καὶ περιστάσεις οὐ διαλείπουσιν, ἀλλ' ἔσται μοι και-

A vultus tui lumine non illustrantur : quomobrem rati sola terrena et corruptibilia bona esse, iis student, ea persequuntur. Quod si quis eos de divinis ac caelestibus alloquatur, rogare solent : Quis ergo est qui haec ostendet nobis? Eo illi modo affecti sunt. Nos vero apud quos *signatum est lumen vultus tui, Domine*, qui lumine tuo illustrati in eorum cognitionem venimus, probe scimus et quis ostendat et quis conferat illa : *Dedisti laetitiam in corde meo.*

VERS. 8. *A fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt.* Quia in multis Scripturarum locis frumentum et vinum inter promissiones ac benedictiones ponuntur, atque ex adverso peccatoribus **B** eorumdem privatio denuntiatur; jam operæ pretium est, ut credentium simpliciores, necnon eos qui ob promissionis tenuitatem deum alium, quem ipsi sibi comminiscuntur, adorare volunt, ab opinione atque sententia hujusmodi, ex literæ vilitate concepta, retrahamus. Et summo quidem opere curandum, ut varios illos corporales cibos ad alios referamus, quæ pro merito refecta anima quæque, sancta efficitur, bene valet, viresque accipit ad ea opera, quæ sui officii sunt exsequenda. Ego vero æstimo ipsa etiam ad futurum sæculum reducenda. Ac ne de tantis rebus videamur sine testimonio sententiam ferre, sufficiat nobis Paulum asserre in Epistola ad Philippenses idipsum docentem his verbis : *Nemo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi aut neomeniæ sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum* ⁸⁰.

VERS. 9, 10. *In pace in idipsum dormiam et requiescam; quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me.* Indicare videtur innoxiam quietem animique remissionem, quæ post præstantissimarum rerum contemplationem, ut divino verbo convenit, sumenda est. Fortasse enim sicut post cibum potumque corporalem, quiete illa egemus quæ per somnum sumitur, ita cum non valeat anima semper ac sine intermissione contemplationi vacare, certo quidem tempore spiritualia respicit ac pro viribus speculatur; deinde vero requiescit : quam putamus requiem his significari : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

D Illi certe, ait, qui multi numero sunt, multi namque in lata spatiosaque via gradiuntur; non sperantes adesse quempiam, qui ostendat ipsis ea quæ secundum rei veritatem bona sunt; vino, oleo atque frumento affluentes, iis se tanquam vere bonis frui arbitrantur. Mihi vero, quem lumine vultus tui dignatus es, Domine, cordis lætitiā dedisti; non illam sane quæ carni corporique competit, neque illam quæ frumento, vino et oleo affertur, sed lætitiā quæ mente percipitur. Cum enim a Salvatore exque pronissis tuis edidicerim, etiamsi mihi dolores, ærumnæ, tentationes, calamitates in præsentī vita non deficiant, futurum tamen

⁸⁰ Coloss. n, 16, 17.

mihī tempus quo a corpore decedam, ac in pace dormiam, et a corpore liberabor; persuasus plane sum tunc mihī adfore lætitiæ finem ac consummationem; cum scilicet me sopor ille mortisque somnus comprehenderit. Tunc enim tu ipse, Domine, me tali spe bona instructum excipies et in cœlestibus mansionibus collocabis. Observa porro etiam hoc loco diapsalmatum distinctiones, quæ vel sententiæ mutationem indicant, vel fortasse melodiam conversam, sive denique rhythmum.

Asterius autem arianus hunc psalmum sic exposuit: Quare, in finem in hymnis, inscriptus hic psalmus est? Quia probe cœpit, ac probe vitam obiit: vel, quia male inceptat, cum Uriæ uxorem abluentem se conspicatus, ipsi stuprum intulit; bene autem se gessit quod præacta pœnitentia vita functus sit. Ideoque, in principium in vituperiis, in finem in hymnis dicatur. *Psalmus Davidi*, id est, pœnitentiæ opera, quia ubi abundavit delictum, superabundavit iustitia⁵¹. Quamobrem ait: Cum invocarem exaudivit me Deus iustitiæ meæ, iustitiam suam David pœnitentiam vocat. Vidit Deus emundatam animam, admisitque orationem. Sive fortasse quia in præcedenti psalmo, cum ab Absalone bello impetitus lugeret, interveniens oratio tyrannum de medio sustulit; ceu interrogatus qua ratione Absalonem debellaret, respondet initio psalmi. Sicut enim, inquit, post peccatum meum Deus illum adversum me suscitavit, sic pœnitenti victoriam paravit. Cur autem vel ipso invocandi tempore exauditus est David? Quia increpatus a Nathan protinus ad pœnitentiam versus est: quapropter cum precaretur, subito exauditus est. Nam Deus, qui omnia quæcumque vult facit⁵², statim exaudit; et adhuc loquente homine dicit: Ecce adsum⁵³.

Deinde vero postquam familiaribus dixisset quo pacto statim exauditus esset, sermonem vertit ad Deum, propitiantique sibi gratias agit, in tribulatione dilatasti mihi. Ærumnarum fluctus, inquit, repentina tranquillitas conspescuit: fameque confectum me fructu frumenti, vini et olei dilatasti; ut non solus ego, sed omnes subditi mei ea copia fruercntur. Quamobrem hæc inferius subjungit, a fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt: illorum, inquit, abundantia cordis mihi lætitia fuit. Illud autem ab ipsa historia ediscimus. Nam cum bello impetitus ab Absalone fugeret in deserta atque montes, fame ac rerum penuria, eo tempore calamitatis, afflictatus, ejus angustias Deus consolatur. Primus enim Siba, ex domo Saulis famulus, attulit ipsi panes ducentos, vinum, palathas et uvas passas: postea vero Berzelli Galaadites ob-

ρὸς ὁ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ σώματος, καθ' ὃν ἐν εἰρήνῃ ποιήσομαι τὴν κοίμησιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος· εὐ δὲ ἀκριβῶς πέπεισμαι, ὅτι τότε μοι παρέσται τὰ τέλη τῆς εὐφροσύνης, ἐπειδὴν ἡ κοίμησις με καταλάβῃ καὶ ὁ κατὰ τὸν θάνατον ὕπνος. Τότε γὰρ σὺ αὐτὸς ὁ, Κύριε, μετὰ τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἐλπίδος ἀναλαθὼν με κατοικιεῖς ἐν ταῖς ἐπουρανίοις μοναῖς. Σημειῶσαι δὲ κἀναυθὰ τὰς ἐπὶ τοῖς διαψάλμασι διαστολάς, ἧτοι τῆς διανοίας ἐναλλαγὴν περιστάσας, ἢ τάχα μεταβολὴν τοῦ μέλους ἐναλλάττοντος, ἢ τὸν ῥυθμὸν.

(1) Ἀστερίος δὲ ὁ ἀρειανὸς οὕτως τὸν ψαλμὸν ἐξηγήσατο· Διὰ τί, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, ἐπιγέγραπται ὁ ψαλμὸς; Ἐπειδὴ καλῶς μὲν ἤρξατο, καλῶς δὲ τὸν βίον ἐτέλεσε· ἢ ἐπειδὴ κακῶς μὲν ἤρξατο, Θεωρήσας τὴν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα λουομένην καὶ μοιχεύουσα· καλῶς δὲ, μετανοήσας, τὸν βίον ἐτέλεσε· διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν ψόφοις, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις. Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ἡ πρᾶξις τῆς μετανοίας· καὶ ἐπειδὴ ὅπου ἐπελέοναsen ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ δικαιοσύνη, διὰ τοῦτο ἔλεγεν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με ἰσθόκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου. Δικαιοσύνην γὰρ αὐτοῦ νῦν λέγει ὁ Δαυὶδ τὴν μετάνοιαν. Εἶδεν ὁ Θεὸς καθάρθεισαν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐδέξατο τὴν προσευχὴν. Ἡ ἐπειδὴ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τὸν διωγμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλῶν ᾤδύρετο· προσευχὴ δὲ μεσιτεύσασα τὸν τύραννον ἀνέλειν· ὡς, ἐρωτηθεὶς πῶς τοῦ Ἀβεσσαλῶν ἐνίκησεν, ἀπεκρίνατο τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ. Ὄσπερ γὰρ, φησὶν, ἀμαρτήσαντι μοι ὁ Θεὸς αὐτὸν κατ' ἐμοῦ ἤγειρεν, οὕτως μετανοήσαντι τὴν κατ' αὐτοῦ ἐδωρήσατο νίκην. Διὰ τί δ' ἐν αὐτῷ τῷ ἐπικαλεῖσθαι εἰσηκούσθη ὁ Δαυὶδ; Ἐπειδὴ, ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ Νάθαν, εὐθύς εἰς μετάνοιαν ἐκάμψθη, διὰ τοῦτο εὐθύς προσευχόμενος εἰσηκούσθη. Ὁ γὰρ πάντα ποιεῖν ὅσα βούλεται, ὁ Θεὸς, ὑπακούεται παραχρῆμα, καὶ ἐπι λαλοῦντος ἔρει ὁ Θεός· Ἰδοὺ πάρεμι.

Εἶτα εἰρηκῶς τοῖς πλησίον ὅπως τάχιον εἰσηκούσθη, τρέπει τὸν λόγον πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τῷ εἰσηκούσαντι εὐχαριστεῖ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι. Τὰ κύματα τῶν θλίψεων, φησὶν, ἢ ταχεῖα γαλήνη διέλυσε, καὶ λιμῷ με τηχόμενον ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου ἐπλούτισας, ὡς μὴ μόνον ἐμὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἀπολαῦσαι. Διὸ ὑπωκαταβάς ἔλεγεν· Ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν. Ἡ ἐκείνων συνουσία εὐφροσύνη καρδίας μοι γέγονεν. Τοῦτο δὲ μανθάνομεν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ὅτε γὰρ πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλῶν ἐφυγεν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν, λιμῷ καὶ ἀνάγκῃ ὡς ἐν διωγμῷ ἐκρατήθη· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτοῦ τὴν ἀνάγκην παρεμύθησατο. Πρῶτος γὰρ ὁ Σίβα ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Σαούλ ἤνεγκεν αὐτῷ ἕρτους διακοσίου, καὶ οἶνον καὶ παλάθας καὶ σταφίδας· εἶτα μετὰ τούτου Βερζελλὶ ὁ Γαλααδίτης, καὶ

⁵¹ Rom. v, 20. ⁵² Psal. cxliii, 3. ⁵³ Isa. lviii, 9.

(1) Hæc in codice Taurinensi ab amanuense adjuncta sunt, nec habentur in aliis mss.

αὐτὸς αὐτῶν προσήνεγκε δέκα κοίτας, ἵνα μὴ χαμευνῆ, καὶ ἀμφιτάπητας, τοὺς καλουμένους νῦν τυλοτάπητας, καὶ ὄνου κεράμια καὶ πυροὺς καὶ κριθᾶς καὶ ἄλευρον καὶ κύαμον καὶ φακόν, καὶ μέλι καὶ βούτυρον, καὶ πρόβατα, καὶ γαλαθηνὰ μοσχάρια· Εὐχαριστῶν οὖν ἐπὶ τούτοις φησὶν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι.

Τί δέ, λέγων εισηκούσθην, μὴ μακρὸν κατέτονας λόγον; Μὴ πλατύν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατέγραφας πύνακα; Οὐδαμῶς, φησὶν ὁ Δαυὶδ· οὐ γὰρ χρῆζει πολυλογίας ὁ θεός, ὁ καὶ μόνῃ στεναγμῶ ἀρχούμενος. Τοῦτο μόνον ἔλεγον προσευχόμενος· *Οικτιρῆσον, καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου*. Εἰποι δὲ ταῦτα καὶ ὁ ληστής ἐν τῷ σταυρῷ πρὸς τὸν Κύριον· εἰπὼν γὰρ καὶ ἐπικαλεσάμενος ἐν τῇ αὐτοῦ θλίψει· *Μνήσθητί μου, Κύριε, δευρ ἑλθῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*, εισηκούσθη, καὶ ἀντὶ σταυροῦ τὸν παράδεισον ἔκτισε, καὶ πολίτης γέγονε τοῦ οὐρανοῦ. Αὐτὸς καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους βοήσεται· *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως ποῦτε βαρυκάρδιοι*; θεάσασθε τὴν κτίσιν τῶν κτίστη συμπάσθουσαν. Εἰ, τὸν Λάζαρον τετραήμερον ἀπὸ τοῦ τάφου κρέχοντα ἰδόντες, οὐκ ἐπιστεύσατε, νῦν γοῶν προσκυνήσατε τοῦ Σταυρωθέντος τὴν δύναμιν· νεκροὺς ὁ σεισμὸς ἀνέστησεν, καὶ ὑμεῖς τῇ ἀπιστίᾳ καθεύθετε. Διὰ τί βαρυκάρδιοι; Τοῦτο μὲν διὰ τὸ μὴ κατανοῆσαι τοὺς θαύμασιν, τοῦτο δὲ διὰ τὸ ἐξ ἀφροσύνης βαρέως κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὀργίζεσθε. Μάρτυς ἡ Γραφὴ εἰποῦσα· *Βαρὺ λίθος καὶ δυσβάστακτος ἄμμος· ὀργὴ δὲ ἀφρονος βαρυτέρα*· ὅτι ὅτε νοθεσίᾳ θέλγεται, καὶ θαύματα βλέπων ὀργίζεται.

Ἴνα τί ἀγαπᾶς ματαιότητα, τὸν Βαραββᾶν τοῦ Χριστοῦ προτιμήσαντες, τὸν φονέα ὑπὲρ τὸν ζωοποιὸν, τὴν βασιλείαν τοῦ Καίσαρος ὑπὲρ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν ἀμαρτίαν τὴν ἄμμου παραλίᾳ βαρυτέραν ὑπὲρ τὴν δικαιοσύνην, τὰ πρόσκαιρα ὑπὲρ τὰ αἰώνια, τὴν φθορὰν ὑπὲρ τὴν ἀφθαρσίαν; Ἄλλὰ πρὸς τοῦτοις καὶ ζητεῖσθε ψεῦδος, ψευδομάρτυρας ἐξυνοῦμενοι κατὰ τῆς ἀληθείας λέγοντας· *Τοῦτον εὐρομην διατερέγοιτα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα τῷ Καίσαρι φόρον διδόναι. Ἀνασείει τὸν λαὸν διδάσκων. Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν*. Καὶ τί ἔκακοποίησεν; ὅτι νοσοῦντας λάσατο, ὅτι δαίμονας ἐφυγάδευσεν, ὅτι νεκροὺς ἤγειρεν, ὅτι ἐκ πέντε ἄρτων ἰσραηλίτους χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ διέθρεψε χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδῶν; Ἐτι ἡ τροφή ἐν τῷ λάρυγγι καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τῷ στόματι. Καὶ τοῖς τῷ Ἀβεσσαλώμ συναποξενωθεῖσιν ἔλεγεν ὁ Δαυὶδ· *Τί τῷ ἀτάκτῳ παιδί συναπήχθητε; Τί τὸν Υἱὸν κατὰ πατρός ἀλείφετε; Τί τῇ ματαίᾳ βουλῇ τοῦ Ἀχιτόφελ ἠκολουθήσατε; Εἰ ὁ κακολογῶν πατέρα ἡ μητέρα ἀνάτου ἄξιός, ὁ κατὰ πατρός ἀκονῶν ξίφος υἱὸς ποσάκῃς ἐστὶν ἄξιός ἀποθανεῖν;* *Ἴνα τί οὖν ἀγαπᾶς ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος*; Ψεῦδος λέγει νῦν πᾶν πρᾶγμα μάταιον, ταχέϊαν τὴν πτώσιν καὶ μεταβολὴν ἔχον. *Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευθεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικῆσαι*.

tulit ipsi decem lectos ne humi cubaret, et amphitapetia quæ jam tylotapetia vocantur, vini vasa figlina, frumentum, hordeum, farinam, fabas et lentas, mel et butyrum, oves et lacteos vitulos. De his itaque gratias agens ait, in tribulatione dilatasti mihi.

Cur autem eum te exauditum ais, non prolixum sermonem contexuisti? Quare non longam nominum verborumque paginam exarasti? Nullatenus, inquit David, neque multo sermone opus Deo est, cui vel solus gemitus sit satis: illud tantum in oratione dixi, Miserere mei, et exaudi orationem meam. Illud etiam Domino dixerit in cruce pendens latro, qui in cruciatu ipsum invocavit his verbis: Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum⁸⁴. Is item exauditus est, ac crucis loco paradisum incolit, atque inter cives cæli ascriptus, sic Judæos clamans compellabit: Filii hominum, usquequo gravi corde, res creatas conspiciatis Creatori condolentes? Si quatruiduanum Lazarum e sepulcro currentem cum videretis, non credidistis, at nunc saltem Crucifixi potestatem adorate: mortuos terræ motus excitavit, et vos in infidelitate vestra dormitis. Quare gravi corde præditi? Scilicet quia ob mirabilia gesta non compungimini; sive ex stultitia graviter Christo succensetis. Hujusce rei tesis est Scriptura quæ sic habet: Grave est saxum, et onerosa arena: sed ira stulti gravior⁸⁵; quia neque monitis allicitur, et miracula cum videt, iram concipit.

Ut quid diligitis vanitatem; qui Barabbam Christo prætulistis, homicidam vitæ auctori, regnum Cæsaris regno cælorum, peccatum arena maris gravius justitiæ, temporanea æternis, corruptionem incorruptioni? Sed et insuper quæritis mendacium, falsosque testes contra veritatem conducitis hæc dicentes: Hunc invenimus subvertentem populum, et prohibentem tributa dare Cæsari. Commovet populum docens⁸⁶. Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum⁸⁷. Quid autem mali fecit? an quia ægros curavit, dæmones fugavit, mortuos suscitavit? an quia ex quinque panibus totidem millia hominum in eremo satiavit exceptis mulieribus et parvulis? Adhuc esca in gutture ipsorum erat, dum mendacium in ore. Atque iis qui ad Absalonem desciverant aiebat David: Cur cum improbo filio defecistis? Cur filium adversus patrem concitatis? Quare vanis Achitophelis consiliis morem gemitis? Si is qui maledixerit patri vel matri morte dignus est, qui contra patrem gladium acuit quot mortibus ac suppliciiis dignus? Ut quid igitur diligitis vanitatem et quæritis mendacium? Mendacium vocat quodcumque vanum opus, cujus prompta ruina, repentina mutatio. Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant⁸⁸.

⁸⁴ Luc. xxiii, 42. ⁸⁵ Prov. xxvii, 3. ⁸⁶ Luc. xxiii, 9. ⁸⁷ Joan. xvii, 30. ⁸⁸ Psal. lxi, 40.

INTERPRETATIO PSALMI V.

A

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΨΑΛΜΟΥ Ε΄.

1. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur psalmus David.*

In finem hymnus gratiarum actionis canitur pro anima sive pro Ecclesia, quæ in divinam hæreditatem Dei famulis præparatam ducitur. Est quippe hæreditas Deum .colentibus parata, et hæc quidem non corruptibilis, neque in divitiis sensum moventibus consistit. Dicitur enim inducendos hæredes ipsius esse, *in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam, immarcescibilem, conservatam in cælis*⁵⁹. In illam eos qui digni sunt evocans Salvator ait: *Venite qui a dextris meis estis, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum*⁶⁰. Hujus amore captus qui præsentem psalmum recitat, Deo qui ipsam præparavit orationem emittit, ut dignus habeatur qui eam secundum testamentum novum consequatur, ita ut inscriptione illa, *pro ea quæ hæreditatem consequitur*, suam ipsam animam significet.

VERS. 2. *Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum.* Sane verba ore prolata auribus percipiuntur et audiuntur: clamor autem, non quidem verbis, etiamsi ipsi dicant Deum universorum se cognoscere, ac labiis confiteri; sed in corde, sive in mente eorum existit: ac ne una quidem vera de Deo cogitatio erat. Hujusmodi profecto erat ante Salvatoris adventum totum hominum genus. Insiptens autem admodum vere ac germane dicitur qui negat Deum. Nam si *initium sapientiæ timor Domini*⁶¹, despectio ac contemptus Dei, oppositus sapientiæ fuerit.

VERS. 4. *Quoniam ad te orabo, Domine, mans exaudies vocem meam: mane adstabo tibi et videbis me.* His docetur anima quæ hæreditatem accipit, diurnorum operum primitias divino esse cultui consecrandas: quod utique non faceret, si in ipso cubili in ejus oblivionem veniret.

VERS. 5, 6. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es: neque habitabit juxta te malignus, neque permanent injusti ante oculos tuos.* Utpote quæ digna habita sit quæ promissorum bonorum hæreditatem acciperet, iniquos sibi oculis subjicit. Iniqui enim etiamsi antequam prævaricarentur juxta te habitaverint, quemadmodum ii qui Moysis legem acceperunt; at postquam prævaricati sunt, nullatenus in pristino loco manent: tu vero oderis eos qui a Dei cultu recessere, quanto tempore ii odio digna perpetrant.

VERS. 7, 8. *Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus.* Non solum eos qui olim, sed etiam eos qui jam operantur iniquitatem, si quidem in malitia perseverent, odit Deus: æ præ omnibus pernicipi tradit

Eis τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ.

Eis τὸ τέλος χαριστήριος ὕμνος ᾄδεται ὑπὲρ τῆς ἀγομένης ψυχῆς, ἥτοι Ἐκκλησίας, εἰς θείαν κληρονομίαν ἡτοιμασμένην τοῖς τοῦ Θεοῦ θεραπευταῖς. Ἔστι γὰρ κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι Κύριον· Ἔστι δὲ αὐτῆ οὐ φθαρτὴ καὶ ἐν αἰσθητῶν πλοῦτῳ ἔχουσα εἶναι. Εἴρηται γὰρ εἰσαίεσθαι τοὺς ταύτης κληρονόμους εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς. Εἰς ταύτην τοὺς ἀξιους καλῶν ὁ Σωτὴρ· *Δεῦτε ἐκ δεξιῶν μου, εἰπερ (sic) οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.* Ταύτης ἔρωτα λαβὼν ὁ τὸν ἐγκείμενον ψαλμὸν λέγων, εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ εὐτρεπίσαντι αὐτὴν Θεῷ, ἵνα ἀξιωθῆ κληρονόμος αὐτῆς κατὰ τὴν καινὴν διαθήκην ἀναδειχθῆναι· ὡς καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς σημαίνει τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὑπὲρ τῆς κληρονομίης.

Τὰ ῥήματά μου ἐνωτίσαι, Κύριε, σῦνες τῇ κραυγῇ μου. Τὰ μὲν οὖν ῥήματα διὰ στόματος ἐπαγγελόμενα ὡσὶν ἀκούεται καὶ ἐνωτίζεται· ἡ δὲ κραυγὴ οὐ διὰ τῶν λόγων, κἂν αὐτοὶ εἰδέναι ἐκκαὶ ὁμολογεῖν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τοῖς χεῖλεσι φάσκοιεν· ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, τουτέστι ἐν τῇ διανοίᾳ· οὐδὲ μία τις ἀληθῆς περὶ Θεοῦ ὑπῆρχεν ἔννοια. Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγανεν πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βίος. (1) Ἄφρων δὲ ἀληθέστατα καὶ φυσικώτατα ὁ ἀρνησίθεος ὠνόμασται. Εἰ γὰρ σοφίας ἀρχὴ φόδος Θεοῦ, ἀφοβία καὶ ἀθέτησις τουναντίον ἂν γένοιτο τῆς σοφίας.

Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε, τὸ πρῶτ ἐξακουσῆ τῆς φωνῆς μου· τὸ πρῶτ παραστήσομαι σοὶ καὶ ἐπόψῃ με. Παιδεύεται διὰ τούτων ἡ κληρονομίσα τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερινῶν πράξεων τῇ πρὸς Θεὸν ἀνατιθέναι λατρεία· ὅπερ οὐκ ἂν ἐποιεῖ μὴ καὶ ἀπὸ κοίτης ἔχουσα τὴν ἀγωνίαν.

Ὅτι οὐχὶ θεὸς θέλων ἀνομιῶν σὺ εἶ· οὐ παροκίσει σοὶ ποτηρευόμενος, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. Ὡς ἂν ἤξιωμένη τῶν ἐπιγγελλένων ἀγαθῶν ἡ κληρονομίσα, τοὺς ἀνόμους ἐπιδείκνυσιν ἑαυτῇ. Οἱ γὰρ παράνομοι, εἰ καὶ πρὸ τοῦ παρανομήσαι παρῆκυσάν σοὶ ποτε, καθάπερ οἱ τὸν Μωϋσέως δεξάμενοι νόμον, ἀλλὰ παραβάται γεγονότες οὐ μένουσιν. Μισεῖς δὲ καὶ τοὺς ἔξω τῆς θεοσεβείας ἐν ζωῇ μίσους ἄξια πράττουσιν.

Ἐμίσησας, Κύριε, πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσεται Κύριος. Οὐ τοὺς ποτε ἐργαζομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔτι καὶ νῦν ἐργαζομένους, ὡς ἂν ἐπιμένοντας τῇ κακίᾳ, μισεῖ ὁ Θεός. Παρὰ πάντας δὲ τούτους ὁ σω-

⁵⁹ 1 Petr. 1, 4. ⁶⁰ Matth. xxv, 34. ⁶¹ Psal. cx, 10.

(1) Vide notam in psal. xvii.

λείξ παραδίδουσι τοὺς μὴ μόνον κατὰ ἀπάτην λογιζομένους τὰ ψευδῆ, ἀλλὰ καὶ λαλοῦντας αὐτὰ, καὶ ἑτέροις διακονομένους, ὅποιοι τυγχάνουσιν οἱ ἄθεοι, αἰρῶσι τῶναι. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὸν ἄνδρα αἱμάτων βδελύσσεται Κύριος, καὶ ἐν τῇ ἰσῆ τούτῳ τιμωρίᾳ καὶ τὸν ὄλιον τίθησιν. Ὁ δὲ βδελυγμὸς ὑπερβάλλουσαν ἀποστροφὴν, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ βιάσματι, τοῦ βδελυσομένου πρὸς τὸν βδελυκτὸν παρίστησι.

Κύριε, ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου· ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν μου κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. Χριστὸς δὲ ἡ δικαιοσύνη· αὐτὸς γὰρ ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν ματαία. Ματαία δὲ καὶ τῶν ἔξω σοφῶν ἡ καρδία περὶ ὧν εἴρηται· Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι· ὧν ὁ λάρυγξ ἀπέπνευε νεκρὰ δόγματα, τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ λόγον μὴ διδασκόντων, τὸν δὲ ψευδῆ καὶ νεκρὸν· Κρίνον αὐτοὺς. ὁ Θεὸς, τοὺς ἐπιβουλεύοντάς μου ταῖς περὶ τῆς κληρονομίας ἐλπίζειν· οὗτοι γὰρ σε παραπικραίνουσι. Κρίνον· σὺ γὰρ σώσεις σπουδάζοντος, πολεμοῦσιν ἐπιβουλεύοντες. Βούλεται δὲ καὶ αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη κριθέντας ὠφελήθηται, τοῦ πλήθους τῶν ἀσεβημάτων ἔξω γεγεννημένους.

Καὶ ἐσφραγήτωσαν πάντες οἱ ἐλαλιζόντες ἐπὶ σέ, εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται καὶ κατωκηνήσωσι ἐν αὐτοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἠυφράνθησαν οἱ τὴν αὐτοῦ παραδοχῆσαντες ἐνανθρώπησιν· ἦτις τοῖς προφήταις καὶ τοῖς νοοῦσι τὰ τούτων ἠλπίζετο. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ γεγονώς, προσλήψαι σαρκὸς, ἵνα σκηνώσῃ ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν αὐτῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· οἱ καὶ εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, ὀρῶντες τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τὴν δόξαν, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· οἱ καὶ φασιν· Εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν, ἔχοντες θεωρίαν τῆς δόξης αὐτοῦ, καθ' ἣν Μονογενὴς παρὰ Πατρός ἐστιν.

Καὶ κυχῆσονται ἐν σοὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ δρομά σου, ὅτι σὺ εὐλογῆσεις δίκαιον. Ὁσιος λόγου κυχῆσεως, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· Μηδεὶς κυχάσθω ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὁ προφήτης· Μη κυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξης· οὐ τοιαύτη τυγχάνει ἡ τοῦ λέγοντος· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο κυχῆσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ, Ὁ κυχώμενος, ἐν Κυρίῳ κυχάσθω. Τοιοῦτοι περὶ ὧν ὁ λόγος, ἡγαπηκῶτων αὐτοῦ τὸ ὄνομα. Προαιρέσει γὰρ, οὐ φόβῳ, τετιμηκότες ἔκαυχῶντο. Αἴτιον δὲ τῆς κυχῆσεως τὸ τῶν ἐπουρανίων τυγχάνειν εὐλογίων· περὶ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ εὐλογῆσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Καὶ τέλος δὲ ἀγαθῶν τῆς ἐλπίζομένης κληρονομίας

A eos, qui non modo per fallaciam mendacia cogitant; sed etiam illa proferunt, aliisque ea in re administrant: cujusmodi sunt athei et hæretici. Sed plus quam eos omnes, virum sanguinum abominatur Dominus, ac viro item doloso par supplicium destinat. Abominatio autem extremam abominantis in abominatum aversionem, utpote in scelerissimo scelere, significat.

VERS. 9. Domine, deduc me in justitia tua: propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam. Christus sane justitia est; ipse namque nobis a Deo factus est sapientia, justitia item, sanctificatio et redemptio.

VERS. 10, 11. Quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorum vanum est. Vanum quoque est cor B exoticorum philosophorum, de quibus dicitur: Dominus novit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt⁶⁵: quorum guttur mortifera exhalat dogmata, cum non vivificum Dei verbum doceat, sed mendacia et mortua proferat verba. Judica illos, Deus, qui meæ de futura hæreditate spei insidiantur: nam ii te summe irritant. Judica, te namque salutem nostram procurante, insidiosum illi bellum parant. Peroptat etiam Dominus ipsos vel jam judicatos inde juvari, si quidem a multitudine impietatum abscedant.

VERS. 12. Et lætentur omnes qui aperant in te, in æternum exsultabunt et habitabis in eis. In ipso Salvatoris adventu lætati sunt ii qui ejus incarnationem exspectabant: quæ quidem spes prophetis et iis qui paria sentiebant inerat. Advenit namque Deus Verbum cum caro factum est, assumpta carne ut cum fidelibus suis habitaret, juxta illud: Verbum caro factum est et habitavit in nobis⁶⁶. Ii autem in æternum exsultabunt, videntes incarnati Verbi gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis⁶⁷. Qui dicunt etiam: Etsi cognoverimus Christum secundum carnem, jam non ultra novimus eum⁶⁸, habentes contemplationem gloriæ ejus, secundum quam est Unigenitus a Patre.

VERS. 13. Et gloriabuntur in te qui diligunt nomen tuum, quoniam tu benedices justo. Cum gloriationis verbum sit, de quo Paulus ait: Nullus gloriatur in hominibus⁶⁹; et propheta: Ne gloriatur sapiens in sapientia sua⁷⁰, et reliqua; non hujusmodi sane gloria ejus est, qui sic ait: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi⁷¹; et: Qui gloriatur in Domino gloriatur⁷². Tales ii sunt de quibus jam sermo est, qui scilicet dilexerunt nomen ejus. Proprio enim voluntatis delectu, non autem timore, Deum colentes gloriabantur. Porro gloriationis hujusmodi causa a cælestibus benedictionibus, quas consecuturi sunt petitur; de quibus ait Apostolus: Benedictus Dominus, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in

⁶⁵ Psal. xciii, 11. ⁶⁶ Joan. 1, 14. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ II Cor. x, 16. ⁶⁹ I Cor. iii, 21. ⁷⁰ Jerem. ix, 23. ⁷¹ Galat. vi, 14. ⁷² I Cor. i, 31.

caelestibus ⁶⁹. Finis autem honorum in ea quam speramus hæreditate, est corona justitiæ, quam consecuturus est quisquis cum Paulo dicere valet : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ* ⁷⁰ : quo genere armorum uti Deus voluit, ut suos a quolibet hostili inimicorum incurso defenderet.

PSALMUS DAVID VI.

1. *In finem in hymnis, pro octava.*

Octava est salutaris resurrectionis Christi Dominica dies, in qua peccatorum omnium purgationem esse credimus; in qua symbolice quidem circumcidebantur omnes infantes, sed revera per regenerationem purgatur anima quælibet in Deo genita. Usque adeo autem præstantior est die septima, ut in ea solvatur lex Sabbati, si cum octava infantis die incidat Sabbati dies : homo quippe vel in Sab-

VERS. 2-4. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum; sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.* Nam omne delictum ex infirmitate oritur, quia anima ad pravos semper affectus inclinatur : quæpropter ad Servatorem et medicum, Dei scilicet Filium, confugit. Nam cum in animam rationabilem advenit, utpote verbum et ratio Dei, ejus irrationabiles motus eliminat; ut sapientia, ab insipientia ipsam liberat, ut justitia ab injustitia, ut veritas a mendacio. Robustus porro animi vires subindicat, cum ait conturbata esse ossa sua, quibus viriliter violentis animi motibus obsistere solebat; quod in sequentibus declarat his verbis : *Et anima mea turbata est valde.* Medela autem pro infirmitate animæ, est a Deo collata virtus, quam quisquis obtinet ait : *Omnia possum in Christo qui me confortat* ⁷¹. Quod autem non de sensibilibus ossibus loquatur, palam facit illud : *Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi* ⁷²? et illud quoque : *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum* ⁷³.

Et tu, Domine, usquequo? Diuturnum pœnitentiæ suæ tempus enuntiat. Etenim sapiens ille animarum medicus, non statim, neque ad primam efflagitationem supplicentem exaudit, ut in illo æqui bonique affectu diutius permaneat, ac firmam stabilemque exhibeat pœnitentiam; sed post congruentem in confitendo perseverantiam : Me, inquit, exorasti, *tempore accepto exaudivi te* ⁷⁴. Nam iis qui non in peccato ipsum invocant dicet : Adhuc te loquente, *Ecce adsum* ⁷⁵.

VERS. 5-9. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Sapiens cum esset David, non ignorabat præsentis vitæ tempus, medela esse opportunum; quo elapso nemo recte agere valet. Nililque non agit ut sa-

Α ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, οὗ τεύζονται οἱ κατὰ Παῦλον λέγειν δυνάμενοι· *Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος*· ἕπερ ἠδύοχησεν ὁ θεὸς ὄπλῳ χρῆσασθαι φυλακτικῆ πάσης ἐφόδου πολεμίων ἐπιούσης κατὰ τῶν οἰκείων αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Γ΄.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὀγδόης.

Ὅγδοῦ ἡ ἀναστάσιμος τοῦ Σωτῆρος ἡμέρα κυριακῆ σωτήριος, ἐν ἣ πάντων ἀμαρτημάτων καθάρσιον εἶναι πιστεύομεν· ἐν ἣ συμβολικῶς μὲν ἅπαν περιετέμνετο βρέφος, κατὰ δὲ τὸ ἀληθές καθαίρεται δι' ἀναγεννήσεως πᾶσα ἐν θεῷ ψυχὴ γεννωμένη. Τοσοῦτον δὲ κρείττον αὐτῆ τῆς ἐβδόμης, ὡς ἐν αὐτῇ ἴσως αἰετὴν περὶ τοῦ σαββάτου νομοθεσίαν, εἰ καταλάβοι κατ' αὐτὴν ἡ τοῦ βρέφους ὀγδοὴ· περιτέμνεται γὰρ ἀνθρώπος ἐν σαββάτῳ.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Ἐλέησόν με, Κύριε, δεῖ ἀσθενῆς εἶμι· ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέ μου. Ἐξ ἀσθενείας γὰρ ἅπαν ἀμάρτημα γίνεται, πρὸς τὸ πάθος αἰετὴ τῆς ψυχῆς ἐνδιδούσης· διὸ καταφεύγει πρὸς τὸν Σωτῆρα καὶ ἰατρὸν, τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐγγενόμενος γὰρ ψυχῇ τῇ λογικῇ, ὡς μὲν λόγος Θεοῦ τὴν ἀλογίαν αὐτῆς ἀφαιρεῖται· ὡς δὲ σοφία τῆς ἀφροσύνης αὐτὴν ἀπαλλάττει, καὶ ὡς δικαιοσύνη τῆς ἀδικίας, καὶ ὡς ἀλήθεια τοῦ ψεύδους ἐλευθεροῖ. Τὰς νεανικὰς δὲ τῆς ψυχῆς ὑποφαίνει δυνάμεις, τεταράχθαι φήσας αὐτοῦ τὰ ὀστέ, δι' ὧν εἰσθεν ἀντιβαίνειν τοῖς πάθεσιν ἀνδρικῶς· ὃ δὴ σαφηνίζων ἐπήγαγε· *Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα.* Ἰασίς δὲ ἀσθενείας ψυχῆς ἡ ἐκ Θεοῦ δύναμις· ἥς ὁ τυχὼν φησὶ· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυνάμουσθαι με Χριστῷ.* Ὅτι δὲ μὴ πάντως αἰσθητὰ τὰ ὀστέ, δηλοῖ τὸ, *Πάντα τὰ ὀστέ μου ἐρούσιν· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι;* Καὶ τὸ, *Διεσκορπίσθη τὰ ὀστέ ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην.*

Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Τὴν ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ παράτασιν τῆς ἑαυτοῦ μετανοίας ἐμφαίνει. Ὁ γὰρ τοι σοφὸς τῶν ψυχῶν ἰατρὸς οὐ παραχρῆμα κατὰ τὴν πρώτην ἐπιστροφὴν ἐπακούει τοῦ δεομένου, ὡς ἐν ἔξει παραμόνῳ φηνηται τὰ γαθοῦ, βεβαίαν δειξας μετάνοιαν· καὶ μετὰ τὴν ἱκανὴν καρτερίαν τὴν ἐν ἐξομολογήσει· φησὶν ἐνέπεισας· *καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου.* Τοῖς γὰρ μὴ ἐξ ἀμαρτίας αὐτὸν ἐπικαλουμένοις ἐρεῖ· Ἔτι λαλοῦντός σου, Ἰδοὺ πάρεμι.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; Ἐκοπίσασα ἐν στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλιτῆν μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Σοφὸς ὢν ὁ Δαυὶδ οὐκ ἠγνόει τὴν παρούσαν ζωὴν θεραπείας εἶναι καιρὸν, μεθ' ὃν οὐ δεῖς κατορθοῖ· καὶ πάντα πράττει θεραπευθῆναι βου-

⁶⁹ Ephes. i, 3. ⁷⁰ II Tim. iv, 8. ⁷¹ Philipp. iv, 13. ⁷² Psal. cxxiv, 40. ⁷³ Psal. cxl, 7. ⁷⁴ II Cor. vi, 2. ⁷⁵ Isa. lvi, 9.

λόμνος, πρὶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ καταληφθῆναι. Διὸ A
 φησιν· Ἄντι μῖδος νυκτὸς καθ' ἣν ἤμαρτον, πάσας
 ἐξομολογούμαι τὰς νύκτας, ἀποπλῦναι πειρώμενος
 ἑμαυτὸν. καὶ τὴν ἐφ' ἣν ἤμαρτον κλίνην δάκρυσι με-
 τανοίας. Οἶδα γὰρ δὲ κἀν τύχη τῆς ἀφέσεως ἐπαγ-
 γαλληται, δακρύων πέρας οὐχ ἔξειν. Τὸ δὲ, *Τίς ἐξ-*
ομολογήσται σοι; ἀντι τοῦ, οὐδέεις, κείται· νῦν
 γὰρ οὐ σημαίνει τὸ σπάνιον.

Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἐπα-
 λαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου. Ἡ μνήμη,
 φησὶ, τοῦ θυμοῦ σου καὶ τῆς ὀργῆς τὸν ἐμὸν ἐτάραξε
 νῦν· ὁδὴ διδάσκων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Ὁ λύχνος τοῦ
 σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. Οὐ γὰρ ἐγγωρεῖ ἓνα B
 οὐδὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὑπὸ θυμοῦ ταρασσεται τοῦ
 θεοῦ. Ἄντι κατορθώματος δὲ καταρθίμειται τὰς
 ἰδίας κακοπαθείας· ἐν αἷς καὶ τὴν κάκωσίν τε καὶ
 ταπείνωσιν, ἣν ἐπὶ πλείστον χρόνον ἐν μέσοις ἐποιεῖτο
 τοῖς ἰδίοις ἐχθροῖς.

Ἀπόστρεψθε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν
 ἀνομίαν, ὅτι εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τοῦ
 κλαυθμοῦ μου. Εἰσήκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς
 μου, Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο.
 Αἰσχυνθεῖσαν καὶ ταραχθεῖσαν πάντες οἱ
 ἐχθροί μου, ἐπιστραφείσαν καὶ αἰσχυνθεῖσαν
 σφόδρα διὰ τάχους. Ἐπηκούω τυχὼν τοῦ Θεοῦ,
 ἐπιστρέφει πάλιν πρὸς αὐτὸν τὴν εὐχὴν, καὶ παρα-
 καλεῖ πρὸς τὸ ἀναχωρῆσαι καὶ αἰσχυνθῆναι αὐτοῦ C
 τοὺς ἐχθρούς, ἀποτυγχόντας ἐν οἷς ἐπεβούλευσαν, δι'
 ὧν αὐτῷ Θεὸς τὴν σωτηρίαν παρέσχετο. Ἄξιοι δὲ καὶ
 ἅπαν αὐτοὺς ταραχθῆναι· ὁ δὲ πάντως αὐτοὺς κατὰ
 τὴν καιρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας ἐκδέξεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Ζ'.

Ὅν ἤσσε τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ
 Ἰεμεσί.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα· σῶσόν με
 ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με, μή-
 ποτε ἀρπάξῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου, μὴ βροτος
 λυτρομένου, μηδὲ σώζοντος. Οὐκ ἐπ' ἀνθρώποις,
 οὐδὲ συμβουλαῖς ἀνθρώπων, ἢ στρατοῦ πλήθει τὰς
 ἐμὰς ἐλπιδὰς ἀπήρτησα· Διὸ με ῥύσαι πολεμίων
 μοι τοσοῦτων ἐπικειμένων διὰ παντός. Οὐ μόνον νῦν D
 Ἄβεσσαλὼμ, καὶ Ἀχιτόφελ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς·
 ἀλλὰ καὶ πάσαι νέφ βντι Σαοὺλ τε καὶ πλείστον τῶν
 τε δι' αὐτῶν ἀφανῶς μοι πολεμούντων δαιμόνων· ὧν
 περὶ τοῦ ἀργοντος εἰρηται· Ὁ ἀντιδικὸς ὑμῶν δια-
 βολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιέρχεται ζητῶν
 τίνα καταπῆν· ἐξ οὗ μάλιστα ῥυθῆναι παρακαλῶ.

Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν
 ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀντα-
 ποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν
 ἐχθρῶν μου κενός. Ὅσῃν ἄγει παῖρρησίαν ἐπὶ τῷ μὴ
 μνησικαχεῖν! Ἐξαιρετον γὰρ τοῦτο κατόρθωμα τοῦ

nitatem obtineat, priusquam a communi debito
 comprehendatur. Quamobrem ait : Pro una nocte qua
 peccatum admisi, per singulas noctes confiteor, id
 satagens ut meipsum et lectum in quo peccavi,
 poenitentiae lacrymis abluam. Probe scio enim,
 etiamsi remissionem polliceatur, me lacrymandi
 tamen finem nunquam facturum. Idud autem :
 Quis confitebitur tibi? loco verbi, nullus, positum
 est, neque enim paucitatem confitentium nunc si-
 gnificat.

VERS. 8. *Turbatus est a furore oculus meus : in-*
veteravi inter omnes inimicos meos. Memoria, in-
 quit, furoris iræque tuæ mentem meam turbavit :
 quod ipsum Salvator his verbis docuit : *Lucerna*
corporis tui est oculus tuus 76. Neque enim fieri
 potest, ut unus tantum ex duobus oculis sit corpo-
 ris lucerna : at neque corporeus oculus a furore
 Dei turbatur. Inter recte facta vero calamitates et
 ærumnas suas enumerat ; in quibus recensenda est
 afflictio illa et abjectio, quam diuturno tempore in-
 ter medios inimicos perpeusus est.

VERS. 9-11. *Discedite a me, omnes qui opera-*
mini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem
fletus mei. Exaudivit Dominus deprecationem meam,
Dominus orationem meam suscepit. Erubescant et
conturbentur omnes inimici mei, confundantur et
erubescant valde velociter. Cum Deum sibi propi-
tium nactus sit, ad ipsum denuo orationem suam
convertit ; rogatque ut recedat et confundantur
inimici sui, postquam insidiæ ipsorum, Deo sibi per
eas salutem conferente, male cesserunt. Precatur
autem, ut vehementer conturbentur : quod ipsius
sane justis Dei iudicii tempore eventurum est.

PSALMUS DAVID VII.

1. *Quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii*
Jemini.

VERS. 2, 3. *Domine Deus meus, in te speravi :*
salvum me fac ex omnibus persequentibus me,
et libera me. Nequando rapiat ut leo animam meam,
dum non est qui redimat, neque qui salvum faciat.
 Nequaquam in hominibus, neque in consiliis ho-
 minum, neque in exercitus copiis spem meam re-
 posui : quapropter a tot semper instantibus inimi-
 cis eripe me. Neque solum enim ab Absalone et
 Achitophete eorumque sequacibus qui me nunc
 adoriuntur ; sed jam olim juvenis cum essem, a
 Saule, et a multis qui me ipsius opera clam impu-
 gnabant dæmonibus, de quorum principe dictum
 est : *Adversarius vester diabolus, tanquam leo ru-*
giens circuit quærens quem devoret 77. A quo præser-
 tim me liberes rogo.

VERS. 4, 5. *Domine Deus meus, si feci istud, si est*
iniquitas in manibus meis : si reddidi retribuenti-
bus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis
inanis. Quantam ex oblivione injuriarum ac tole-
 rantia fiduciam David exhibet ! Hæc sane præcipua

76 Matth. vi, 22. 77 I Petr. v. 8.

ejus virtus est, ut Moysis mansuetudo: *Erat enim milissimus super omnes homines qui morabantur in terra*⁷⁸; Abrahami fides: *Credidit enim Deo, et reputatum est ei in justitiam*⁷⁹; Jobi patientia, Josephi continentia, Salomonis sapientia. Certe sanctorum egregia virtus, non in rebus iisdem testimonium accepit; sed in quo certaminis genere præcellebat. David igitur qui semper tolerantiam oblivionemque injuriarum expetiit, id apud Deum contendit ut paria consequatur. Nam a Spiritu divino edidicerat futuram illam Salvatoris promissionem: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittit et vobis Pater vester cælestis delicta vestra*⁸⁰. Quare cum congruentem edidisset pœnitentiam, veniam consecutus est.

VERS. 6. *Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat.* Pluribus ita verbis insistens ait: Si eam rem non probe egerim ne a peccato ante obitum eripiar, neque gloriam meam recipiam; sed in ipsis delictis comprehendar, ut inimicus meus, perinde atque in ipso peccandi tempore, animam meam semper conculcet, donec ea in pulverem mortis revertatur. Sin contra probe me gesserim, redemptus ea quæ par est consequar, neque in pulverem peccati carnalis, in quem delapsus sum, permaneam. Vita ejus qui terreni hominis imaginem gerit, ab inimico in terra conculcata est. Quamobrem ille, etiamsi videatur aliquando gloria affici, attamen gloria ejus in pulvere jacet; quales sunt qui gloriæ causa agunt, laudes expetunt, vel mercedem ab hominibus aucupantur.

VERS. 7, 8. *Exsurge, Domine, in ira tua et exaltare in finibus inimicorum tuorum. Exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Dominum hortatur, ut veluti dux exercitus cum indignatione consurgat adversus principem exercitus invisibilium inimicorum, sic eum compellans: Tu ipse, qui nobis hominibus præcepisti ut concertemus, id ipsum facito. Iis enim abs te fugatis ac deletis, ego salvus ero; neque solus, sed etiam Ecclesia ex gentibus circumdabit te, eliminato scilicet omni dæmonum errore. In illa sane velut in choro medius consistens hymnum emittes Patri tuo, quemadmodum dixisti: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁸¹.

VERS. 9. *Et propter hanc in altum regredere, Dominus judicabit populos. Judica me, Domine, secundum justitiam tuam, et secundum innocentiam meam super me.* Quoniam omnes creaturas adducet Deus in judicium, oportetque universos ante Christi tribunal sisti, cum didicisset David futurum esse ut mundum judicet in justitia, et populos in æquitate, jure ait: Mei quoque judex esto, Domine, non secundum reliquis operationes meas, sed secundum simplicitatem et justitiam meam.

Α Δαυὶδ· ὡς τοῦ μὲν Μωϋσέως τὸ πρῶον· Πρῶος γὰρ ἦν παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἑταίς ἐπὶ τῆς γῆς· τοῦ Ἀβραάμ δὲ ἡ πίστις· Ἐπίστευσε γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· καὶ τοῦ Ἰωβ ἡ καρτερία, καὶ Ἰωσήφ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ σοφία τοῦ Σαλομῶντος. Καὶ τὸ στεβρὸν τῶν ἀγίων οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μεμαρτύρηται· ἀλλ' ἐν ᾧ κρατεῖ παραδόξω παλαίσματι. Δαυὶδ τοίνυν ὁ διὰ πάντοδ ἀμνησίκακον ἤγησε, προτείνειν Θεῷ τῶν ἔσων ἐξ αὐτοῦ τυχεῖν ἐξαιτούμενος. Ἦδει γὰρ ἐκ τοῦ θείου Πνεύματος τὴν μέλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν τῆν, Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα ὑμῶν. Διδ μετὰ τὴν ἱκανὴν μετανοίαν ἔτυχε τῆς ἀφέσεως.

Β Καταδιώξει ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβοι καὶ καταπατήσῃ εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσῃ. Διατεινόμενος δὲ φησιν· Εἰ μὴ κατώρθωσα τοῦτο, μὴ ἐλευθερωθῆην πρὸ τοῦ θανάτου τῆς ἀμαρτίας, μηδὲ τὴν ἐμὴν ἀπολάβοιμι δόξαν, ἐν αὐταῖς δὲ μου καταληφθῆην ταῖς ἀμαρτίαις, ἵν' ὡς ὅτε ἡμαρτον οὕτω μέχρη παντὸς τὴν ἐμὴν ὁ δυσμενὴς καταπατήσῃ ψυχὴν, μέχρη τοῦ εἰς χοῦν ὑποστρέφαι θανάτου. Εἰ δὲ κατώρθωσα, τύχοιμι τῶν ἔσων λυτρούμενος, καὶ μὴ εἰς ὄν ἐξ ἀμαρτίας κατέπεσα χοῦν ἐπιμένων τῆς σαρκικῆς ἀμαρτίας. Ἡ ζωὴ τοῦ ἔτι τὴν εἰκόνα τοῦ χοῖκου φοροῦντος καταπατῆται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ εἰς γῆν· οὗτος δὲ, κὰν δοξάζεσθαι πρὸς δοκῆ, κατεσκήνωσεν αὐτοῦ ἡ δόξα εἰς χοῦν, ὡς τῶν ποιούντων διὰ δόξαν, καὶ τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον, ἢ τὴν παρ' αὐτοῖς ἀποδοχὴν.

Γ Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν τῇ ὀργῇ σου, ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασιν τῶν ἐχθρῶν σου. Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι ᾧ ἐνετείλω, καὶ συναγωγῇ λαῶν κυκλώσει σε. Οἶα δὲ στρατηγὸν διαναστῆναι σὺν ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ τῶν ὁρατῶν πολεμίων ἀρχοντος στρατοπέδου, λέγων· Ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἡμῖν προσέταξας ἀγωνίζεσθαι κατὰ τῶν ὁρατῶν δυνάμεων, τοῦτο δράσον αὐτός. Τοῦτων γὰρ ὑπὸ σοῦ καθηρημένων, κἀγὼ σωθήσομαι, οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἔθνων Ἐκκλησία κυκλώσει σε, πάσης δαιμόνων πλάνης ἀπελασθείσης. Ταύτης δὲ καθάπερ χοροῦ μέσος γενόμενος ὕμνον ἀναπέμφεις ἄποντα τῷ Πατρὶ καθάπερ φησιν· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομα σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

Δ Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπιστρέφον, Κύριος κρινεῖ λαούς. Κρινόν με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμέ. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ ποίημα ὄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν, καὶ τοὺς πάντας δεῖ παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, εἰκότως μαθὼν ὁ Δαυὶδ, ὅτι μέλλει κρῖνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι· Γενοῦ, φησί, κάμου κριτῆς, ὦ Κύριε, μὴ κατὰ τὰς λοιπάς μου πράξεις, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπόληττά μου καὶ δικαιοσύνην.

⁷⁸ Num. xii, 5. ⁷⁹ Gen. xv, 6. ⁸⁰ Matth. vi, 14. ⁸¹ Psal. xxi, 25.

Συντελεσθήτω δὴ πορνεία ἀμαρτωλῶν καὶ κα- A
τευθυνεῖς δίκαιος, ἐτάκω καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ
Θεός. Ἐπισημονικὸν καὶ μέγα τὸ πέρας αἰτεῖσθαι
γενέσθαι κακίας, κυβέρνησιν δὲ τῷ δικαίῳ πρὸς τὸ
μηκέτι χειμᾶζεσθαι. Περὶ δικαιοκρίσιος εἰπὼν τοῦ
Θεοῦ, μόνον δίκαιον ἀποφαίνει κριτὴν, ὡς καὶ μόνον
ὄρωντα καρδίας· αὐτὸς γὰρ ἀποδίδωσιν ἐκάστῳ κατὰ
τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ εἰς ὄψιν ὄρῃ·
αὐτὸς δὲ κριτικός ἐστὶν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοϊῶν καρ-
δίας· οὐκ ἔστι κρίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοιοῦ-
τον δείξας τὸν Θεὸν, πεπαρρησιασμένῳ συνεῖδός φη-
σίν· Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος
τούς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Χρηστά γὰρ ἐλπίζει διὰ τὸν
ἐτάκοντα καρδίας καὶ νεφροῦς, ὡς δὴ σχολίων ἔχων
οὐδὲν ἐν καρδίᾳ.

Ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν βομφαλὴν αὐτοῦ B
σπιλώσει· τὸ τόξον αὐτοῦ ἐτέτεινε καὶ ἠτοίμα-
σεν αὐτό. Μήποτε παρασεσιωπημένως ταῦτα περὶ
τοῦ διαβόλου λέγεται· οὗτος γὰρ πρὸς τούτους καὶ
ὠλίγησεν ἀδικίαν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἰσοῦ ὠδύνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον, καὶ
ἔτεκεν ἀνομίαν. Λάκκον ὄρυξε καὶ ἀνέσκαψεν
αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν ἐργάσατο.
Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ,
καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθί-
σεται. Ταῦτα ῥητῶς ἐπ' Ἀχιτόφελ πεπλήρωται.
Παρευδοκιμηθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ Χουσί, καὶ τὰ πρά-
γματα τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ὡς δὴ σοφός, ἀπογνοῦς, καὶ
τὴν μέλλουσαν ἐκ τοῦ Δαυὶδ φοβούμενος δίκην, οὐ-
καδε ἀναχωρήσας ἀπήγατο, παθῶν ἄπερ ἐπεβού-
λεψε παθεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ κακίαν C
ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ἀπεμάξατο. Καὶ καθόλου δὲ
πᾶς δι' ὧν ἐργάσατο κακῶν καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον
ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως φέρει.

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιο-
σύνην αὐτοῦ, ψαλῶ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Ὑψί-
στου. Ὡς δὲ μηδὲν αὐτὸς ἐπιβουλεύσας, μηδὲ λάκκον
ὄρυξας, παρορῶν δὲ τοὺς ἀδικούντας τῶν ἀσεβῶν
ἀπολλυμένων ἐν κρίσει, Ἐξομολογήσομαι, φησὶ,
τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· Τὰ ἐμαυ-
τοῦ δίκαια καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ προθεῖς· καὶ ψα-
λῶ δὲ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Ὑψίστου· πιστεύων
καταξιώθησθαι τοῦ χοροῦ τῶν παρ' αὐτοῦ σωζομέ-
νων.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Η΄.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Τὰ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ νῦν τῶν αἰῶνων προφητευό-
μενα τὴν ἐπιγραφὴν, εἰς τὸ τέλος, ἐποίησεν. Ὑπὲρ
δὲ τῶν ληνῶν διὰ τὰς ἐν πάσῃ τῇ γῆ συστάσας Ἐκ-
κλησίας, ἀλληγορίας νόμῳ λεγομένας ληνοῦς. Ὅτε
μὲν εἰς τὴν λαός ἦν δὲ οὗτος Ἰσραὴλ, ᾧ ἐχρημάτιζε
καὶ πύργος ὁ παρὰ τούτοις νεῦς, καὶ προλήνιον τὸ
πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν.
Τὸ δὲ πλῆθος νυνὶ τῶν ληνῶν τὰ πολλὰ μνηύει θυ-
σιαστήρια, ταῖς κατὰ μέρος ἐκκλησίαις συνδιαρού-
μενα. Διὸ καὶ ἐν γ' ψαλμῷ τὸν αὐτὸν ἐπιγραφέντι

⁸⁹ I Reg. xvi, 7.

VERS. 10, 11. Consumatur nequitia veccatorum et
diriges justum, scrutans corda et renes, Deus. Scitum
magnumque est postulare ut finis sit malitiæ; ut-
que justus ita dirigatur, ut nunquam ulro fluctuet.
Cum autem de tribunali Dei loquitur, solum eum
esse justum judicem pronuntiat, utpote qui solus
corda videat. Ipse namque reddit unicuique juxta
opera sua. Homo quippe videt in facie⁸⁹; ipse vero
judex cogitationum est et animi sensuum: nullum
judicium occultum ipsi est. Cum talem esse Deum
declarasset, confidens ac conscientia sua securus
dicit: Adjutorium meum a Deo, qui salvos facit re-
ctos corde. Bona etenim sperat ab eo qui scrutatur
corda et renes, quod nihil tortuosum in corde ha-
beat.

VERS. 13. Nisi conversi fueritis, gladium suum
vibrabit: arcum suum tetendit et paravit illum.
Num hæc tacite et obscure de diabolo dicuntur:
nam is adversus homines parturiit injustitiam,
et cætera.

VERS. 15 - 17. Ecce parturiit injustitiam, con-
cepit dolorem et peperit iniquitatem. Lacum aperuit
et effodit eum, et incidet in foveam quam fecit. Con-
vertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem
ipsius iniquitas ejus descendet. Hæc ad verbum in
Achitophele completa sunt. Nam a Chusi supe-
ratus, cum de rebus Absalonis, utpote vir prudens,
desperaret, futuramque Davidis vindictam perti-
mesceret, in domum secedens sese laqueo suspen-
dit, ea perpeusus, quæ machinamentis suis Davidi
paraverat, suamque adversus eum nequitiam in
caput ipse suum expressit. Et vero omnes prorsus
homines, ex editis operibus, suam in die judicii
ferunt sententiam.

VERS. 18. Confitebor Domino secundum justitiam
ejus, psallam nomini Altissimi. Utpote qui nemini
insidias struxerit, nemini lacum effoderit; iniquos
cum despiceret, gnarus futuri in judicio impiorum
exitii: Confitebor, inquit, Domino secundum justiti-
am ejus; justis meis operibus velut in tribunali
productis; et psallam nomini Domini altissimi, fre-
tus spe me in choro eorum qui per ipsum salutem
consequentur, ejus dignatione recipiendum esse.

D

PSALMUS DAVID VIII.

1. In finem pro torcularibus.

Quæ hic de consummatione sæculorum prophe-
tice enuntiantur, in causa fuere quod inscriptio,
in finem, apponeretur. Pro torcularibus autem di-
citur Ecclesiarum gratia, quæ per universam ter-
ram existunt, et allegorice torcularia vocantur.
Quando enim unus erat populus, scilicet Israelis,
huic erat turris, templum apud ipsos nuncupata:
et protorcular, scilicet altare pro templi limine
juxta Isaïæ vocem. Jam vero multitudinem torcu-
larium multa declarant altaria in diversis per or-

beni ecclesiis dissita. Quare in psalmo LXXXIII qui parem cum præsentem fert inscriptionem, multa altaria, tabernacula, atria in vaticinio feruntur, juxta illud: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* 93; deinde vero subjungit, *Altaria tua, Domine virtutum* 94.

Vers. 2, 3. *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem.* 95 Non olim admirabile fuit in universa terra; sed post Salvatoris adventum mirabile factum est, quando Synagoga populorum circumdedit eum; quod sane consonum huic psalmi præsentis dicto ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, et cætera. Novam enim synagogam post assumptionem ejus in altum ex animabus in infantia degentibus constituisse docet, propter regenerationem in Christo tum ubique, post ejus scilicet assumptionem, per orbem usurpatam. Quamobrem acclamantibus ipsi pueris, *Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini*, indigne ferentes aliquos sic alloquitur: *Nunquam legistis, quia Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* 96? nunquamne illud: *Propter inimicos tuos?* Hæc vero propter sacerdotum principes, et propter Phariseos scripta sunt: de iis namque dicitur, *inimicus, ultor*, et in præcedenti psalmo, *leo*. Quod autem maxime mirandum est talem inimicum et leonem, principem hujus sæculi, per infantes atque lactentes de medio sublato esse: quo peracto Deus ubique terrarum apud omnes mirabilis cum sit, insidias parat ut supplantet et in peccatum

Qua ratione autem nomen Domini, olim nemini notum, admirabile evaserit, declarat in sequentibus his verbis, *quoniam elevata est magnificentia tua super cælos*: atque tertium illud superadditum, *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, aliquam sane habet affinitatem cum illo, *synagoga populorum circumdabit te*. Docet enim novam synagogam, quæ Deum circumdabat post ejus in altum assumptionem, ex infantibus, animo scilicet et lactentibus, collectam: atque ita vocat populos in Christo regeneratos. Nam postquam in altum ascendit, post ingressum suum in cælum, Dominus, qui per prophetiam enuntiatur, adscivit sibi populorum synagogam, in terra ex infantibus et lactentibus paratam.

Vers. 4, 5. *Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas quæ tu fundasti. Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?* Etiamsi, inquit, mirabilia sunt opificia tua, cælum et quæ in eo sunt, quæ tu fundasti ut per omne sæculum consisterent; nam

Α τρόπον πολλά θυσιαστήρια καὶ σκηνώματα θεσπίζονται καὶ αὐλαί, κατὰ τὸ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! ἐπιποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· μεθ' ἃ ἐπάγει· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων.

Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ δρομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν. Οὐ πάλαι θαυμαστὸν ἐν πάσῃ τῇ γῆ· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν ἐγένετο, ὅτε καὶ συναγωγὴ λαῶν ἐκύκλωσεν αὐτόν· συμφώνως τῷ νῦν βῆθέντι· Ἐκ στόματος νηπίων, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν γὰρ νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν μετὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάληψιν αὐτοῦ ἐκ νηπίων διδάσκει συνεστάναι ψυχῶν διὰ τὴν ἀναγέννησιν τὴν ἐν τῷ Χριστῷ πανταχοῦ συστᾶσαν τῆς οἰκουμένης μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν αὐτοῦ. Διδὸν καὶ βοῶντων αὐτῷ τῶν παιδῶν, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δρόματι Κυρίου, ἀγανακτοῦσί φησιν· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε, ὅτι Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; καὶ μήποτε τό· Ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς λέγεται καὶ Φαρισαίους· ἐχθροὺς καὶ ἐκδικητῆς ὁ λέων εἰρημένος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Τὸ οὖν μέγιστον θαῦμα, ὅτι ὁ τοσοῦτος, ἐχθρὸς τε καὶ λέων, ὁ ἀρχὼν τοῦ αἰῶνος τούτου, διὰ νηπίων καὶ θηλαζόντων καθήρτηται· μεθ' ὃ πανταχοῦ Θεὸς ἐν πᾶσι θαυμάζεται. Ἐχθρὸς δὲ ὢν ἐνεδρεῦει πρὸς ἀμαρτίαν ὑποσκελίζων, καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας μετὰ ταῦτα κολάζει.

prædicatur, qui princeps hujus sæculi, inimicus dejiciat; tum peccatores supplicio afficit.

Καὶ πῶς ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὸ πάλαι μὴδὲν γινωσκόμενον ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ θαυμαστὸν κατέστη, διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον δὲ τρίτον ἐν τῷ, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, ἔχει ἂν συμφωνίαν πρὸς τὸ· Συνναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε. Τὸ γὰρ νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν τῶν κυκλούντων τὸν Θεὸν μετὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάληψιν αὐτοῦ ἐκ νηπίων ψυχῆς καὶ θηλαζόντων συνεστάναι διδάσκει· οὕτω καλῶν τοὺς ἀναγεννωμένους ἐν Χριστῷ λαούς. Εἰς ὕψος γὰρ ἀναβάς μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν (1) κάθοδον, ὁ διὰ τῆς προφητείας παριστώμενος Κύριος κατηρτίσατο ἑαυτῷ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν τῶν λαῶν συναγωγὴν, ἐκ νηπίων καὶ θηλαζόντων αὐτὴν συστησάμενος.

Ὅτι ὄνομαί τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας ὃ σὲ ἐθεμελίωσας. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμητήσκη αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπηται αὐτόν; Εἰ καὶ θαυμαστά σου, φησὶ, δημιουργήματα οὐρανοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἅπερ ἤδρασας δι' ὄλου τοῦ αἰῶνος ἐστάναι· ἔσθησθ

93 Psal. LXXXIII, 2, 3. 94 ibid. 4. 95 Matth. XXI, 9. 96 ibid. 16.

(1) Forte ἄδην.

γὰρ αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καθά φησιν ἐν ἑτέροις, καὶ πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται· οὐ μὴν σοι μεγάλα πρὸς ὑπαρξιν, ἀλλὰ βραχείας δυνάμεως δακτύλοις ἀναλογούσης· οὕτω γὰρ τὰς μικρὰς δυνάμεις ἐκάλεσε τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἡδρασμένα μένει· ἄνθρωπον δὲ τὸν καθ' ἓνα παρεργόμενον ἐκπέπληγμαι θεωρῶν, ὅπως καὶ μέμνησαι τούτου, καὶ προνοή· ὅπερ οὐκ ἂν ὑπῆρξεν εἰ μικρόν τι καὶ φθαρτὸν ἐτύγχανε ζῶον· οὕτω δὲ τίμιον ὡς ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων ὕμνον αὐτῷ κατηρτίσθαι. Εἰ καὶ σμικρὸς τοῖνον κατὰ τὸ σῶμα· ἀλλὰ κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα τετίμηται· ὥστε διὰ τούτου θαυμαστόν σου καταστήναι τὸ ὄνομα ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

Ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον Πνεῦμα καὶ εὐχεται τοῦ θαυμασμοῦ λέγων· Οὐρανοὺς μὲν ὄρω τοὺς τὸν συμπαντα κόσμον περιέχοντας· ὄρω δὲ καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, καὶ ταῦτα πάντα γνωρίζω τῇ φύσει ὄντα μέγιστα καὶ θαυμαστά τῆς ἄλλης δημιουργίας μέρη· ἀλλ' ὁμῶς, καίπερ ὄντα τοιαῦτα, οἶδα, ὅτι βραχυτάτα τῶν ὄντων ἔργων τυγχάνει. Ἔργα γοῦν ἐστὶ ταῦτα τῶν ὄντων δακτύλων· οὐχὶ δὲ χειρῶν, οὐδὲ μεγάλης τινὸς δυνάμεως· ἀλλ', ὡς ἂν εἴποι τις, ἄκρων δακτύλων, τροπικῶς οὕτως τῶν δυνάμεων ὀνομαζομένων τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν τὰ αἰσθητὰ καὶ ὀρώμενα δημιουργήματα συνεστήσατο.

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν. Καὶ μὴν ἐτέρως δόξῃ καὶ τιμῇ τὸν ἄνθρωπον ἐστεφάνωσεν ὁ Θεός, ἐπὶ μόνου τοῦ ἀνθρώπου φήσας· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ διαφέρως τοῖς ἁγίοις ἀνθρώποις ἐπιφανέις, καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ δυνάμεως οὐρανοῦ μεταδούς, ὡς τὸ μέλλον εἰδέναι, καὶ νόσους ἐλαύνειν, καὶ νεκροὺς ἀνίσταῖν· καὶ τὸ μέγιστον ἀπάντων, τῇ τοῦ Μονογενοῦς τιμήσας αὐτὸν παρουσίᾳ.

Δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας πάσας, εἰ δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τριβόους θαλασσῶν. Τῇ γὰρ λογικῇ φύσει, ὡς ἂν ὠμοῦμένη Θεῷ, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ δύναμιν ἔδωρῆσατο. Ὁ ἄνθρωπος, τῆς θεϊκῆς εἰκόνης λαβὼν, ὡς βασιλεὺς ἀπάντων ἐστὶν ὁ Θεός, οὕτως ἄκρων κατέστη τῶν ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ καθολικῶς εἰρηται· Καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· λέγει δὲ ἀλλαχοῦ· Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί, ὅλην ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς κατέστησεν αὐτόν. Καὶ μήποτε ἀπορρήτως τὴν ἐν οὐρανῷ διατριβὴν σημαίνει, τῶν ἀπὸ γῆς ἐκεῖσε μεθισταμένων, ὅτε μέλλουσι βασιλείαν κληρονομεῖν οὐρανῶν ὡς ἐπήγγελται. Λέγει δὲ ὁ Παῦλος· Κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκαληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Οὕτω καὶ τὸ, Πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, νοητέον νῦν μὲν τὰ ζῶα· ἐπειδὴ δὲ καὶ βίος

A *statuit ea in æternum, ut alio loco dicit* ⁸⁷, *præceptum posuit et non præteribit*: non tamen magna tibi reputantur, sed ceu exigua virtute digitis concinnata, sic enim minores Dei virtutes nuncupat. Et hæc quidem fundata ac firma permanent; at hominem, singulatim omnia percurrens, non sine stupore contemplor, quo pacto scilicet illius me-mineris, atque ipsius curam habeas, quod utique non faceres, si parvum et corruptibile animal esset; sed tanto honore dignus est, ut ex ore infantium et lactentium hymnis celebretur. Etiam si igitur corpore parvus sit, secundum animam ad similitudinem Dei factam honoratur, ita ut per ipsum admirabile sit nomen tuum in universa terra.

B Admiratur Spiritus divinus, et in ipsa admiratione gloriatur, dicens: Cælos quidem video qui totum mundum circumplectuntur; video item lunam et stellas, et plane nosco hæc omnia magnas mirabilesque universi opificii partes esse: attamen etsi talia sunt, novi ea minima operum tuorum esse. Hæc itaque sunt digitorum tuorum opera; non vero manuum, neque magnæ cujusdam potentie tuæ; sed, ut ita dicam, extremorum digitorum: ita videlicet tropice vocantur virtutes Dei, quibus sensibilia visibiliaque opera constituit.

VERS. 6. *Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum*. Et sane alia ratione hominem gloria et honore coronavit Deus; de solo quippe homine dixit: *Faciamaus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ⁸⁸. Diversoque modo sanctis hominibus apparuit, Spiritumque sanctum ac cœlestem potestatem indidit, ut futura prænoscerent, morbos pellerent, mortuos suscitarent: et quod omnium præstantissimum, hominem Unigeniti sui adventu honoravit.

VERS. 7-9. *Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres cæli et pisces maris, qui perambulant semitas maris*. Rationabili enim naturæ, utpote ad similitudinem Dei factæ, dominatum potestatemque in omnia tribuit. Homo sane Dei imaginem accepit, ac ut rex omnium Deus est, sic ipse princeps terrenarum omnium rerum constitutus est. Quod si generatim hæc posita sunt, *Et constituisti eum super opera manuum tuarum*: cum alibi dicatur, *Et opera manuum tuarum sunt cæli* ⁸⁹, hinc consequitur, etiam super cælos constitutum a Deo fuisse. Ac nunquam eorum qui ad supernas sedes transferentur, habitationem in cælo futuram occulte commemorat, ubi promissum sibi cœlorum regnum possessuri sunt; ait enim Paulus: *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi* ⁹⁰. Sic illud, Omnia subjecit sub pedibus ejus, jam intelligendum de animalibus: at quia hominibus in cælo par angelicæ vita reposita est, c. m. il-

⁸⁷ Psal. viii, 45. ⁸⁸ Genes. i, 26. ⁸⁹ Psal. ci, 26. ⁹⁰ Rom. viii, 17.

lic constitutus fuerit super opera manuum ejus, **A** cœlos et omnia quæ in eis sunt contemplabitur. Beatus autem Paulus hoc de Salvatore accepit, utpote quod ipsi in futuro sæculo obventurum sit. Quapropter ait illi Pater : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁹⁴.

PSALMUS DAVID IX.

I. *In finem pro occultis Filii.*

Multa erant quæ ipse occulte peregerat, generatio scilicet ex Virgine secundum carnem per Spiritum sanctum, stupendæ illæ virtutes quibus mirabilia edebat, mors ejus et descensus in infernum, ac resurrectio ex mortuis. Hæc, inquam, omnia latenter ab ipso perpetrata. Nam hæc principibus hujus mundi abscondita voluit. De his porro occultis ait Propheta :

Vers. 2. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua.* Similia ipse ait in Evangeliiis ⁹⁵ : *Confitebor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* In psalmo quoque de occultis gratias agit, et post gratiarum actionem, quam pro salute nostra edidit, nos de mirabilibus Patris sui edoctrum se, de ipsa Patris contemplatione exsultans, pollicetur. Sane utpote Filio inerat ipsi cognitio nominis quod deitati Patris sui, nulla voce nulloque nomine explicandæ, competebat. Hæc maxime, inquit, faciam postquam inimicam vitæ mortem vicero, de qua dicitur : *Novissima inimica destruetur mors* ⁹⁶. Nam retror- **C** sum convertetur, id est, in pristinum suam conditionem, qua non exsistebat : *Deus enim mortem non fecit* ⁹⁴, sed *invidia diaboli mors intravit in mundum* ⁹⁵. Quæ cum evenerint, reliqui etiam omnes verbi tui inimici, infirmi evadent ac in perniciem ibunt.

Vers. 9. *Et ipse judicabit orbem terræ in justitia, judicabit populos in æquitate.* Si ii qui in mundo versantur, non similia opera edidissent, judicium Dei justum non esset ; qui pari ratione peccatores supplicio, justos gloria afficit. *Judicabit populos in æquitate.* Orbem terræ vocat Ecclesiam, quæ inhabitatur a Patre, Filio et Spiritu sancto, juxta illud : *Ego et Pater ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁹⁶. Populos autem appellat cæteros omnes qui extra Ecclesiam versantur, aut qui ex circumcissione sunt. *Quotquot enim in lege peccaverunt, per legem judicabuntur ; qui vero sine lege transgressi sunt, sine lege peribunt* ⁹⁷.

Vers. 10, 11. *Et factus est Dominus refugium pauperi, adjutor in opportunitatibus, in tribulatione. Et sperent in te qui noverunt nomen tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te, Domine. Cui pauperi judex refugium factus est, nisi in primo vitæ curri-*

⁹⁴ Psal. cix. 1. ⁹⁵ Matth. xi. 25. ⁹⁶ I Cor. xv. 26. ⁹⁷ Sap. i. 13. ⁹⁸ Sap. ii. 24. ⁹⁹ Joan. xiv. 25.

(1) *Ἐτέρ.* Forte *εἰρ.* Edit.

ἰσαγγελος ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἐν οὐρανῷ, ἐκεῖ καταστάς ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, θεωρῶς οὐρανῶν ἔσται καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξέλαβεν, ἐν αἰῶνι τῷ μέλλοντι γνησόμενον. Διὸ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Θ'.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ.

Πολλὰ δὲ ἦν αὐτῷ τὰ κρυφίως πεπραγμένα ἢ τε ἐκ Παρθένου διὰ Πνεύματος ἀγίου κατὰ σάρκα γέννησις, αἱ τε παράδοξοι καὶ θαυματουργοὶ δυνάμεις, ὃ τε θάνατος αὐτὸς καὶ ἡ εἰς ἔξοδος καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσις. Ταῦτα γὰρ αὐτῷ πάντα κρυφίως πέπρακται. Ἀπέκρυψε γὰρ αὐτὰ καὶ τοὺς ἀρχοντας τοῦ κόσμου τούτου. Ὑπὲρ δὲ τούτων τῶν κρυφίων ὁ Προφήτης λέγει :

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Τοιαῦτα καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν· Ἐξομολογήσομαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας ταῦτα νηπιόις. Καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ γὰρ περὶ τῶν κρυφίων εὐχαριστεῖ. Μετὰ δὲ τὴν εὐχαριστίαν, ἣν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐποιήσατο σωτηρίας, περὶ τῶν θαυμασίων τοῦ Πατρὸς διδάξειν ἡμᾶς ἐπαγγέλλεται τῇ τοῦ Πατρὸς ἐναγαλλόμενος θέῃ. Ὡς δὲ Υἱὸς καὶ ἡ γνῶσις παρῆν τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος τοῦ ἀρρήτου καὶ ἀκατονομάστου Πατρὸς. Ταῦτα δὲ μάλιστα, φησὶ, ποιήσω τὸν τῆς ζωῆς νικήσας ἐχθρὸν θάνατον, περὶ οὗ λέλεκται· Ἐσχατος ἐχθρὸς καταργησεται ὁ θάνατος. Ἀποστραφήσεται γὰρ εἰς τὰ ὅπισθα, τοῦτέστι τὴν πρῶτην αὐτοῦ κατάστασιν, ὅτε μὴ ὑφesseθήκει. Ὁ γὰρ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον· οὗ δὲ γεγονότος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐχθροὶ τοῦ λόγου σου καὶ πολέμιοι ἀσθενήσαντες ἀπολοῦνται.

Καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Εἰ οἱ ἐν τῇ οἰκουμένῃ οὐκ ἐν ὁμοίῳ εἰσὶν ἔργῳ, οὐκ ἂν εἴεν (1) δικαιοσύνη ἢ κρίσις τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως τοὺς ἀμαρτάνοντας κολάζει, ἢ τοὺς δικαίους δοξάζει. *Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι.* Οἰκουμένην μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις οἰκεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν, καὶ μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα· λαοὺς δὲ τοὺς λοιποὺς παρὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ τοὺς ἐκ περιτομῆς. Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ ἡμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται, τῶν ἀνόμων ἀμαρτανόντων ἀνόμως ἀπολλυμένων.

Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν ἐγκαίρῳ, ἐν θλίψει. Καὶ ἐλπίζεωσαν ἐπὶ σὲ οἱ γινώσκοντες τὸ δρομὰ σου, ὅτι σὺ ἐγκατέλειπες τοὺς ἐκζητούντάς σε, Κύριε. Ποῶν δὲ πένητι καταφυγὴ γέγονεν ὁ κριτής, ἀλλ' ἢ τῷ

κατὰ τὸν πρῶτον βίον τὴν στενὴν ὡδευκτί καὶ α
 τεθλιμμένην, καὶ τῷ μακαρίζομένῳ πτωχῷ, δηλονότι
 τῷ πνεύματι; Τοῦτο δὲ μαθόντες οἱ γινώσκοντες τὸ
 ὄνομά σου, καὶ ὅτι ἐν τῷ τῆς δικαιοκρισίας καιρῷ
 τοῦς ἐκζητοῦντάς σε νῦν οὐκ ἐγκαταλείψεις, ἐντεῦθεν
 ἐπιπέψωσαν ἐπὶ σὲ πάντα διὰ τὰς ἀμοιβὰς ὑπομέ-
 νοντες. *

Ἀγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου, ἐρεπά-
 ρησαν ἔθνη ἐν διαφορᾷ ἣ ἐποίησαν. Ἐν παρῖδι
 ταύτῃ ἣ ἐκρύψαν συνελήφθη ὁ ποῦς αὐτῶν. Γι-
 γνώσκειται Κύριος κριματα ποιῶν. Ἐν τοῖς ἔργοις
 τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἀμαρτωλός. Ἡδὴ
 διαψάλματος. Ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐσεβέσιν ἐπιβουλεύ-
 σαντες, ἐαυτοὺς περιπέειραν ἀπωλεῖν. Τότε καὶ
 γνωσθήσεται δικαίη κρίσις χρώμενος ὁ Θεός. Ἡδὴ δὲ
 διαψάλματος ὡς ἂν μεταβολῆς γεγεννημένης ἦτοι B
 μέλους κατὰ τὴν Ἑβραϊδα φωνήν, ἢ μελωδίας, ἢ καὶ
 τῆς διανοίας αὐτῆς τῶν λελεγμένων ἐφ' ἕτερον νοῦν
 μεταβαλλόντων τὸν λόγον.

Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην,
 πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθανόμενα τοῦ Θεοῦ. Εἰ
 γὰρ καὶ νῦν ἀναισθητοῦσι, ἀλλ' ἤξει τῆς κρίσεως ὁ
 καιρός. Θεοῦ δὲ ἄνθρωπος, κἂν δοκῇ καταπεφρονῆ-
 σθαι παρὰ Θεοῦ, τῷ παρὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνήκεστα
 πάσχειν ἄλλ' οὐ παραδέδοται λήθη. Οὐ γὰρ εἰς τὸ
 τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι ἕξει δὲ
 καρπὸν καὶ τέλος ἀγαθὸν διὰ τὴν ἐν τοῖς παροῦσιν
 ὑπομονήν.

Ἀράστηθι, Κύριε, μὴ κραταιούσθω ἄνθρωπος,
 κριθήτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου. Κατάστησον, Κύ-
 ριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς ἡρώτων ἔθνη, ὅτι C
 ἄνθρωποι εἰσι. Διεγείρει τὸν Θεὸν ὡς τῆς ἀνοχῆς
 αὐτοῦ καὶ τοῦ πλοῦτος τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μα-
 κροθυμίας, ἀναβολὴν μὲν ἐμποιοῦσης αὐτῷ, ἐπιτρι-
 βὴν δὲ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνθρώποις. Εὐξάμενος δὲ ἐν-
 ώπιον τοῦ Θεοῦ κριθῆναι τὰ ἔθνη, νῦν ἀκολουθῶς πρὸ
 τῆς μελλούσης κρίσεως ἀξιοὶ δοθῆναι τοῖς ἔθνεσι νο-
 μοθέτην, ἵνα μάθωσιν, ὡς εἰσὶν ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ
 ἄλογα ζῶα ὅ γὰρ ἀλόγοις δίδοται νόμος. Οὐκ ἂν δὲ
 λέγοι Μωϋσῆν τὸν ἐξ ἀνθρώπων πάλαι γεγεννημέ-
 νον, οὐδὲ νόμον τὸν μόνοις τεθέντα τοῖς Ἰουδαίοις ἄλλ'
 οὐδὲ προσδοκᾶν ἕτερον εἶναι, τὸ διὰ πάσης ἐλ-
 θεῖν τῆς οἰκουμένης τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν νόμον.
 Χριστὸς γὰρ ὁ νομοθέτης, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ
 κήρυγμα κεκράτηκας τῶν ἐθνῶν. Περὶ οὗ διὰ τοῦ D
 προφήτου φησὶν ὁ Πατὴρ Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν
 ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ
 ψυχὴ μου. Κρίσει τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐκ
 ἐρίσει, οὐδὲ κραυγᾶσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἡ
 φωνὴ αὐτοῦ. Κάλλαμον συντεθλασμένον οὐ συν-
 τρήσει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σέσει ἄλλ'
 εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσειν. Ἀναλάμψει, καὶ οὐ
 θρηνουθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσειν, καὶ
 τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν (1). Τὸ δὲ
 Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί, Καὶ τῷ
 νόμῳ αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν, ἐξέδωκαν.

⁹⁸ Isa. XLII, 1-4.

(1) In Hebraico legitur וְיִיחַד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, id est ut Vulgata interpretatur, *Et in legem ejus insula exspectabunt.*

culo, in angusta et arcta via incesserit; necnon
 mendico et pauperi, spiritu scilicet, qui beatus
 predicatur? Hoc cum edidicerint qui noverunt no-
 men tuum, gnari quoque te justii judicii tempore
 non relicturum eos qui nunc quærunt te; inde bene
 sperent in te, patientiam in omnibus habentes ob
 paratam retributionem.

VERS. 16, 17. *Exsultabimus in salutari tuo, in-
 fixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo
 isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum.
 Cognoscetur Dominus judicium faciens. In operibus
 manuum suarum comprehensus est peccator. Canticum
 diapsalmatis.* Imo vero dum piis hominibus insidias
 struerent, sese in perniciem et interitum conjece-
 runt. Tunc autem cognoscetur Deus justo judicio
 usus. Canticum diapsalmatis dicitur, ut facta mu-
 tatione, sive metri, secundum Hebraicam vocem,
 sive melodiæ, sive verborum sententia in aliam si-
 gnificationem translata.

VERS. 18. *Convertantur peccatores in infernum,
 omnes gentes quæ obliviscuntur Deum.* Etiamsi jam
 nullo sensu moventur, at vehiet judicii tempus. In-
 terim homo Dei, etsi videatur ab ipso Deo negligi,
 dum intolerandis a peccatoribus afficitur malis,
 nequaquam in oblivionem venit. Non enim usque
 in finem pauper spiritu a Deo negligendus; sed ob
 præsentem patientiam, et fructum suum et bonum
 finem consequetur.

VERS. 20, 21. *Exsurge, Domine, non confortetur
 homo, judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue,
 Domine, legislatorem super eos: sciant gentes quo-
 niam homines sunt.* Deum excitat, ut qui tolerantia
 sua, atque vi clementiæ et patientiæ, sibi quidem
 ærumnarum diurnitatem, impiis vero hominibus
 vexandi tempus tribuat. Postquam autem precatus
 est, ut judicentur gentes in conspectu Dei, jam ro-
 gat ut ante futurum judicium gentibus legislator
 constituatur, ut discant se homines, non bruta ani-
 malia, esse: nam brutis animalibus lex minime
 datur. Cæterum non hic de Moyse agit, qui jam olim
 de medio hominum sublatus fuerat; neque de lege
 quæ solis Judæis data fuerat, neque vult aliam ex-
 spectari legem, ut Novi Testamenti lex totum orbem
 pervadat. Christus enim legislator, Evangelii-
 que prædicatio in gentibus obtinuit. De quo per
 prophetam ait Pater: *Ecce puer meus, quem elegi,
 electus meus; complacuit sibi in illo anima mea. Ju-
 dicium gentibus proferet. Non contendet, neque cla-
 mabit, neque audietur vox ejus. Calamum quassatum
 non conteret, et limum fumigans non exstinguet; sed
 in veritate educet judicium. Resplendet et non col-
 lidetur, donec ponat in terra judicium, et in nomen
 ejus gentes sperabunt*⁹⁸. Hebraicum autem et reli-
 qui omnes interpretes ediderunt: *Et in legem ejus
 gentes sperabunt.*

PSALMUS X SECUNDUM HEBRÆOS.

VERS. 1, 2. *Ut quid, Domine, recessisti longe, A despicis in opportunitatibus, in tribulatione? Dum superbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in consiliis quibus cogitant. An quia Deus est, secundum Apostolum, qui comprehendit sapientes in astutia sua, idipsum jam fieri postulat? Multi enim cum videant se, etsi in impietatibus plurimis versantes, prospere agere, ac in calamitates incidere nullas, sese beatos et laude dignos arbitrantur. At tum ipsi, tum improbitatis æmuli, ingenti afficiuntur detrimento.*

VERS. 3-5. *Quoniam laudatur peccator in desiderii animæ suæ, et iniquus benedicitur. Exacerbavit Dominum peccator: secundum multitudinem iræ suæ non quæret. Non est Deus in conspectu ejus, inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore. Auferruntur judicia tua a facie ejus, omnia inimicorum suorum dominabitur. Presentem impiorum conditionem insectatur, ut futuri judicii necessitatem comprobet. Illud porro, exacerbavit, Aquila, traduxit, interpretatus est. Sermones quippe de futuro Dei judicio ipsi revera traducunt. Dum vero quis in peccatis perseverat, is impeditur quominus quærat Deum, ac vim iræ magnam sibi comparat. Quamobrem ne nimio labore et anxietate notitias Dei naturales expetieris, dum vitæ tuæ viæ inquinatæ sunt: idque ea maxime de causa, quod judicia Dei non animo reputes, cum maxime concessus tibi dominatus fuerit in omnes inimicos tuos.*

VERS. 7. *Cujus maledictione os plenum est et amaritudine et dolo; sub lingua ejus labor et dolor. Si quidem heterodoxorum os maledictione repletur, utpote qui Creatorem conviciis incessant, quod itidem maledici faciunt: os item iracundorum amaritudinis, dolosorum dolo, plenum est.*

VERS. 8. *Sedet in insidiis cum divitiis in occultis, ut interficiat innocentem. Dum autem id agit, seipsum decipit, quasi scilicet nihil videat Deus.*

VERS. 11. *Dixit enim in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciem suam ne videat in finem. Hæc omnia agit impius adversus Dei pauperes, sibi que ipse ludificatur, dum suis sibi cogitationibus confingit non esse Deum inspectorem.*

VERS. 12-15. *Exsurge, Domine Deus meus, exaltetur manus tua, ne obliviscaris pauperum tuorum in finem. Vides quoniam tu laborem et dolorem consideras, ut, tradas eos in manus tuas. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eras adjutor. Contemere brachium peccatoris et maligni: quæretur peccatum ejus, et non invenietur. Dei tolerantiam excitat ad judicium de impiis ferendum. Per manum autem exaltatam, vim judicalem significat. Dum enim ipsa impios non ulciscitur, ceu victa videri potest. Quando vero unicuique reddit quod æquum est, exaltari dicitur, nemoque ipsam effugere valet.*

(4) *Τετιμωρῆσθαι. Pro τετιμωρῆσθαι, ὡτ et aliibi. Εδῖτ.*

Ἰρατὶ, Κύριε, ἀπέστηκας μακρόθεν, ὑπερορῶς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψει; Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρρίζεται ὁ πτωχός· συλλαμβάνονται ἐν διαβουλοῖς οἱς διαλογίζονται. Ἡ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὁ δρασαύμενός ἐστι τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τοῦτο αὐτὸ ἤδη γενέσθαι παρακαλεῖ; Ἐπὶ πολλαῖς γὰρ ἀσεβείαις ὀρώντες αὐτοὺς οἱ πολλοὶ εὐθυνομένους τε καὶ μηδὲν λυπηρῶ περιπίπτοντας, μαχαρίους αὐτοὺς ἠγοῦνται καὶ ἐπαίνων ἀξίους. Κάκεινοι οἱ μεγάλα βλάπτονται καὶ οἱ ζηλωταὶ τῆς κακίας γενόμενοι.

Ἵτι ἐπαινεῖται ὁ ἀμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται. Παρώξυνε τὸν Κύριον ὁ ἀμαρτωλός· κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐκ ἐκζητήσει. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἐνώπιον αὐτοῦ, βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. Ἀνταναρῆται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει. Τῇ παρουσίᾳ τῶν ἀσεβῶν ἐπεξέρχεται καταστάσει, τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἀναγκαίαν δεῖξει βουλόμενος. Τὸ δὲ παρώξυνε, διέσυρρεν Ἀκύλας ἠρμήνευσε. Τοὺς περὶ Θεοῦ γὰρ κρίσεως λόγους ἀληθῶς διασύρουντι. Ἐπιμένουν δέ τις ἀμαρτίας, πρὸς τὸ Θεὸν ζητεῖν ἐμποδίζεται, συνάγων ἑαυτῷ πλῆθος ὀργῆς. Διὸ μὴ ζῆτει καὶ τὰς περὶ Θεοῦ φυσικὰς ἐννοίας περικοπτόμενος, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς ἀκαθάρτους ἔχων· τούτου γε χάριν διὰ παντὸς καὶ τοῦ Θεοῦ τὰ κρίματα μὴ λαμβάνων εἰς νοῦν, ἐν τῷ συγχωρεῖσθαι μάλιστα κατακυριεύσει τῶν ἐχθρῶν.

Οὐ ἀρῶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου, ὑπὸ τὴν γλῶτταν υἱοῦ τοῦ κόπος καὶ πόρος. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων τὸ στόμα ἀρῶς γέμει, κακολογούντων τὸν Δημιουργόν, καὶ τῶν λοιδορῶν· πικρίας δὲ τῶν θυμικῶν, δόλου τῶν δολίων.

Ἐγκάθηται ἐν ἑδρᾷ μετὰ πλουσίω ἐν ἀποκρύφοις, τοῦ ἀποκτεῖναι ἀθῶων. Καὶ ταῦτα πράττει παραλογίζόμενος ἑαυτὸν, ὡς οὐχ ὀρώντος Θεοῦ.

Ἐἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐπιλέησται ὁ Θεός, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰδεῖν εἰς τέλος. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἀσεβὴς κατὰ τῶν πενήτων τοῦ Θεοῦ διαπράττεται, ἑαυτὸν ἀπατῶν καὶ τοῖς ἑαυτοῦ λογισμοῖς μὴ εἶναι Θεὸν ἔφορον διανοῦμενος.

Ἀγάσθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ὑψωθῆτω ἡ χεὶρ σου, μὴ ἐπιλάθῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος. Βλέπεις, διὸ οὐ πόρον καὶ θυμὸν κατινοοῖς, τοῦ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς χεῖράς σου. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός, ὄργανῳ σὺ ἦσθα βοηθός. Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ πορηροῦ· ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ. Οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν κρίσιν διεγείρει λοιπὸν τὴν ἀνοχὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ χεὶρ ὑψωμένη δύναμιν ἐδήλωσε κριτικῆν. Ἐν ὅσῳ γὰρ αὐτὴ μὴ τιμωρεῖται τοὺς ἀσεβεῖς, τετιμωρεῖσθαι (†) δοκεῖ· ἀποδίδουσα δὲ ἐκάστη κατὰ τὸ δίκαιον, ὑψοῦσθαι λέ-

γεται, καὶ ταύτην οὐδεὶς ἀποδράσεται. Διὸ φησι· Τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς χεῖρά σου. Τοιγαροῦν ὁ σὸς πτωχὸς ἀκούσας τῶν σῶν λόγων φασκόντων· Μὴ θαντοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Ἐμοὶ ἐκδικησῆς, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Γ'.

Ἐπειδὴ καὶ τῷ Δαυὶδ εἰς τὸ τέλος γέγραπται· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τῷ νικοποιῷ, κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἐπιπίλιος τοῦ Δαυὶδ, φησῆς, ὅτι καὶ ὁ Δαυὶδ μετὰ τὴν συμβῆσαν αὐτῷ συμφορὰν ἔφασκε τὰ προκειμένα.

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρῆτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταρραστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίου· Τελείου φωνῆ, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν δυναμένου, Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; Οὐ κατὰ τὸν ἀτελεῖ τὸν φυγῆ μεταρραστεύοντα τόπον ἐκ τόπου, καὶ περιφεύγοντα τοὺς διώκοντας. Καθὰ δὲ στρουθίου τοὺς θηρεύοντας, ὅς, κἂν διαφύγοι, λέγοι ἄν· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίου ἐρῆθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων.

Ὅτι ἂ κατηρτίσω καθέλιον· ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησεν; Κύριος ἐν γὰρ ἀγῶ αὐτοῦ, Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένθητα ἀποβλέπουσι, τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ. Ὁ μόνος δίκαιος καὶ κριτὴς Θεός, τοὺς ἑαυτοῦ πολεμουμένους ὀρῶν, τί ἐποίησεν; Ἐν οὐρανῷ κατοικῶν καὶ βασιλείαν ἔχων ἀσάλευτον, οὐδὲν τῶν ἐπὶ γῆς παρορᾷ. Χαρίζεται δὲ τῷ πένητι τῶν εὐεργετικῶν αὐτοῦ δυνάμεων τὴν ἐπισκοπὴν, ὡς φησιν ὀφθαλμοῦς· ὡς περ οὖν βλέφαρα τὴν κριτικὴν αὐτοῦ καὶ πάντα διακρίνουσαν πρόνοιαν. Διὰ δικαιοσύνην δὲ κρίνει καὶ τοὺς δίκαιους, μὴ τι καὶ αὐτοὺς πεπλημμέληται.

Ἐπιερέξει ἐπὶ ἀμυρτωλοὺς παγίδας, πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἢ μερὶς τοῦ ποτήριου αὐτῶν. Τὰς ἐπιπόνους κολάσεις πολλαχῆ δηλοῖ τὸ ποτήριον, ὡς ἐν Ἡσαΐα· Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἰερουσαλήμ, ἢ πιῶσαι τὸ ποτήριον εἰσπύσεως (1), τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ. Λέγει δὲ καὶ τῷ Ἰερεμίᾳ Θεός· Ἀδὲ τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου ἐκ χειρὸς μου, καὶ ποτίσεις αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς οὓς ἐγὼ ἀποστελῶ σε. Ὅποιον τὸ προκειμένον ποτήριον, οὐ τὸ πλήρωμα πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταιγίδος· οὐδὲ σύμβολα τὰ κατὰ Σοδόμων ἐπενεχθέντα. Δηλοῖ δὲ τὸ πῦρ τὴν διακαύσεως ἀπειλήν, τὸ δὲ θεῖον τὴν διεγείρουσαν ἔτι μᾶλλον τὸ πῦρ ἀφορμὴν, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς καταιγίδος, πειρασμοῦ συστροφὴν. Εἴρηται γὰρ ἐν Ἡσαΐα· Ὡς καταιγὶς δι' ἐρήμου διέλθοι ἐρχομένη ἐγγύς· φοβερὸν τὸ ὄραμα καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς εὐσεβεῖσι ποτήριον τὸ μεθύσκον ὡς κράτιστον, περὶ οὗ τάχα κἀκεῖνο λέλεκται· Κύριος ἢ μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτήριου. Καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν τὸ μὲν φυγεῖν, τὸ δὲ ἀιρήσασθαι.

¹ Rom. xii, 19. ² Rom. viii, 35. ³ Psal. cxxiii, 7. ⁴ Isa. li, 17. ⁵ Jer. xxv, 15. ⁶ Isa. xxi, 1, 2. ⁷ Psal. xv, 5.

(1) Εἰσπύσεως. Forte ἐκπύσεως. LXX, πύσεως. EDIT.

Quamobrem ait tradendum esse impium in manus suas. Enimvero pauper ille tuus hæc verba abs te prolata audivit : Non vosmetipsos defendentes, charissimi ; sed date locum iræ : Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus ¹⁰.

4. IN FINEM PSALMUS DAVID X.

Quandoquidem Davidi in finem, inscriptus est ; et juxta Aquilam, victori ; juxta Symmachum, triumphalis Davidis : probe inferas, Davidem isthæc post illatam sibi calamitatem pronuntiasset.

VERS. 2. In Domino confido : quomodo dicitis animæ meæ : Transmiga in montes sicut passer ? Hæc viri perfecti vox est, qui secundum Apostolum dicere valeat : Quis nos separabit a charitate Dei ¹ ? Non more imperfecti hominis, qui persecutibus ut se proripiat, de loco in locum transmigrat. Qui si, ut passer venatores, effugere valeat, jure dixerit : Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium ².

VERS. 4-6. Quoniam quæ perfecisti destruxerunt, justus autem quid fecit ? Dominus in templo sancto suo, Dominus in cælo sedes ejus. Oculi ejus in pauperem respiciunt, palpebræ ejus interrogant filios hominum. Dominus interrogat justum et impium, etc. Deus qui solus justus et judex est, cum suos oppugnari cerneret, quid fecit ? Is sane etsi in cælo habitet, ac firmum immobileque regnum obtineat, nullam terrenarum rerum negligit. Pauperi autem id gratiæ confert, ut beneficarum virtutum suarum inspectione servetur : quas virtutes, oculos nuncupat ; qua item ratione palpebræ ejus significant judicalem illius providentiam qua omnia dijudicat. Propter justitiam autem suam vel ipsum justum judicabit, ne et ipse quoque in peccatum inciderit.

VERS. 7. Pluet super peccatores laqueos, ignis et sulphur et spiritus procellarum, pars calicis eorum. Calix graviora plerumque supplicia significat, ut in Isaia : Exsurge, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem ruinæ, poculum iræ ³. Jeremiæ quoque dicit Deus : Sume vinum non dilutum de manu mea, et potabis ex eo omnes gentes, ad quas ego mittam te ⁴. Qualis est calix de quo jam agitur, cujus plenitudo ignis et sulphur et spiritus procellarum ; cujus sane symbola ea ipsa sunt quæ contra Sodoma immissa fuere. Indicat porro ignis incendii ac adustionis minas : sulphur, ignis fomentum, quo plus exardescit ; spiritus procellarum, tentationis conversionem. In Isaia namque dicitur : Sicut procella per desertum pertransierit, prope accedens : terribilis visio et dura nuntiata mihi est ⁵. Pius quoque hominibus calix inebrians quam potentissimus, de quo fortasse dicitur : Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei ⁶. Ac per recte facta vitandus ille, hic amplectendus est.

VERS. 8. *Quoniam justus Dominus, et justitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus.* Nam utpote justus pauperem respicit, peccatores corripit. Natura autem sua, non participatione justus est. Cæterum cum ita se habeat, justitias, quæ in multis probis viris reperiuntur, diligit, ac ejusque propositum approbat. Singulis sane judiciis quædam justitia inest: multa autem sunt judicia Dei, de quibus scriptum est: *Judicia Domini vera, justificata in semetipsa*⁷. Multæ igitur justitiæ sunt. Æquitatem quoque videt, videlicet sanam verbi sententiam et doctrinam: gaudet quippe de ejus cultoribus, etiamsi videat eos conviciis et maledictis impetitos. Nunquam autem plures æquitates, perinde atque justitiæ in judiciis multæ, habentur. Vultus vero ejus ideo æquitatem videt, quia ipsam approbat. Nam Deus præsens esse deprehenditur, cum providentiæ operibus, tum effectu judiciorum.

PSALMUS DAVID XI.

1. *In finem, pro octava.*

Ea ipsa est quæ psalmi sexti inscriptio (1). Diximus autem solvi legem Moysis, si puer ducatur in Sabbato [circumcidendus,] quando diem circumcisionis octavam in ipso cadere contingit: eademque vim et præstantiam habere diem Dominicam, quæ Domini resurrectione nobilitatur, estque a primo die, octava. Et ipsa quoque natura sua prima habetur, quia in eadem omnes animæ emundantur.

VERS. 2, 3. *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, et corde locuti sunt.* Totam illam sui temporis generationem criminatur: nam in sequentibus dicit: *Tu, Domine, servabis nos et custodies nos a generatione hac in æternam.* Talis enim est prior illa generatio, de qua Salvator hæc essatur: *Viri Ninivitarum surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt eam: et regina Austri*⁸, et cætera, et rursum: *Sic erit generationi nequam huic*⁹. Neque Injuria ipsam accuso, sit Propheta; sed quia nemo sanctus in illa, nemo verax. Quandoquidem igitur nullum mihi salutis auctorem invenio; tu mihi, Domine, talis esto. Arguit porro Judæorum incredulitatem, de quibus ait Moyses: *Filii, in quibus nulla fides*¹⁰. Quod autem vana locuti sint, insidias Salvatori struentes, atque dolose aggredientes illum, diserte testificatur Evangeliorum scriptura.

VERS. 4, 5. *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. Qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt: quis noster Dominus est?* Dei enim, non autem hominis, erat eorum malignitatem superare

Ἄτι δικαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν, εὐθύτητα εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὡς γὰρ δικαίος ἐπιθλέπει μὲν τὸν πένθητα, παιδεύει δὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· οὐσία δὲ δικαίος ἐστίν, οὐ μετοχή. Πλὴν καὶ οὕτως ἔχων ἀγαπᾷ τὰς ἐν τοῖς πολλοῖς δικαίους δικαιοσύνας, τὴν ἐκάστου πρόθεσιν ἀποδεχόμενος. Ἀλλὰ καὶ ἐκάστου κρίματός ἐστί τις δικαιοσύνη· πολλὰ δὲ τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν γέγραπται· *Τὰ κρίματα Κυρίου ἀληθινὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό.* Πολλὰ ἄρα καὶ αἱ δικαιοσύναι. Βλέπει δὲ καὶ εὐθύτητα, τὴν πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον γνώμην· χαίρει γὰρ ἐπὶ τοῖς ἔχουσι, κἂν ὀνειδιζόμενους ὄρᾳ. Μήποτε δὲ ὡς πολλὰι δικαιοσύναι ἐπὶ τοῖς κρίμασιν, οὕτως εὐθύτητες. Διὰ δὲ τὸ ἀποδέχεσθαι τὴν εὐθύτητα, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὄρᾳ. Ἐπιφαίνεται γὰρ παρὼν ὁ Θεὸς τοῖς ἔργοις τῆς προνοίας καὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν κρίματων.

ΨΑΛΜΟΣ Τῶ ΔΑΥΙΔ ΙΑ΄.

Εἰς τὸ τέλος περὶ τῆς ὀγδόης.

Ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῆ τοῦ ε' ἐπιγραφή. Ἐλέγομεν δὲ, ὡς καὶ τὸν νόμον λύει Μωϋσέως, εἰ ἄγοι βρέφος ἐν Σαββάτῳ, ἡμέραν ὀγδόην τῆς περιτομῆς ἐν αὐτῇ γινόμενης. Τὴν ὁμοίαν ἔχειν ἐλέγομεν δύναμιν καὶ τὴν Κυριακῆν, τὴν ἀναστάσιμον οὖσαν τοῦ Κυρίου, καὶ τυγῆανουσιν ἀπὸ τῆς πρώτης ὀγδόην, πρώτην δὲ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσαν· καθαρτικὴ γὰρ ἐστὶ πάσης ψυχῆς.

Σῶσόν με, Κύριε, ὅτι ἐκέλειοιεν ὄσιος, ὅτι ὠλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. Μάταια ἐλάλησαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν. Διαβάλλει πᾶσαν τὴν καθ' ἑαυτὸν γενεάν· λέξει γὰρ καὶ προΐων· *Σὺ, Κύριε, σὺ· λάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα.* Τοιαύτη γὰρ ἡ προτέρα γενεὰ, περὶ ἧς ἔφη καὶ ὁ Σωτὴρ· *Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσομαι ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινούσιν αὐτήν· καὶ βασίλισσα Νότου, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν οὕτως· Ἔσται τῇ γενεᾷ τῇ ποιητῆ ταύτη. Οὐκ ἀδικῶς δὲ ταύτης κατηγορῶ, φησὶν ὁ Προφήτης· ἄλλ' ὅτι μηδὲς ὄσιος ἐν αὐτῇ, μηδὲς ἀληθῆς. Ἐπεὶ οὖν μηδένα μοι σωτηρίας αἴτιον εὕρισκω, αὐτὸς μοι, Κύριε, τοῦτο γενεῶν. Διελέγχει δὲ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, περὶ ὧν φησὶ καὶ Μωϋσῆς· *Υἱοί, οἷς οὐκ ἐστὶ πίστις ἐν αὐτοῖς.* Ὅτι δὲ μάταια ἐλάλουν ἐπιβουλευόντες τῷ Σωτῆρι καὶ δόλιως αὐτῷ προσερχόμενοι, σαφῶς ἡ τῶν Εὐαγγελίων διδάσκει γραφή.*

Ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσας μεριμνήματα. Τὸς εἰπόντας· *Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεριμνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἐστί· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστι;* Θεοῦ γὰρ ἦν, οὐκ ἀνθρώπου, τῆς ἐκείνων περιγενε-

⁷ Psal. xviii, 10. ⁸ Matth. xii, 41, 42. ⁹ ibid. 45. ¹⁰ Deut. xxxii, 20.

(1) Vide supra psal. vi.

σθαι κακίας, καὶ σέβσαι λόγους βλασφημοῦντας τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως δὲ τῷ Φαραὶ φήσαντι· *Ὁὐκ οἶδα τὸν Κύριον*, καὶ αὐτοὶ φασι· *Τίς ἡμῶν Κύριός ἐστι;* ἠμίσαντες εἶναι κύριοι διὰ τῶν ἰδίων λόγων τῆν τοῦ Σωτῆρος σέβσαι διδασκαλίαν, ὡς ἂν ὄντες ἀντεφεύσοι. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων χεῖλη, μεθ' ὑποκρίσεως προσιόντων τῷ Σωτῆρι, καὶ Ραββὶ καλούντων αὐτὸν, λάθρα δὲ κατ' αὐτοῦ τυρευόντων. Μεγαλοδόημονες δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ λαοῦ, τολμῶντες ἀνακρίνειν τὸν Σωτῆρα καὶ λέγειν αὐτῷ· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;*

Ἐνεκεν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος. Θῆσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρήρησιάσομαι ἐν αὐτῷ. Ἡ καὶ εὐτως· Οἱ πτωχοὶ δι' ἐμὲ καὶ πένητες γεγονότες τῷ πνεύματι στένουσι ἀεὶ ταπεινούμενοι προσέχοντές μου τῷ λόγῳ, καὶ πίστιν ἀκλίνη διασίζοντες· ὧν ἕνεκεν ἀναστήσομαι, καὶ κατὰ τὸ πρέπον τῇ ἐμῇ ἀναστάσει σωτήριον στήσομαι πᾶσιν ἀνθρώποις· ἐφ' ᾧπερ ὡς μεγάλῳ παρήρησιάσομαι κατ' ὀρθώματι.

Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῆν, κεκαθαρισμένον ἐπὶ ἀλασλίᾳ. Ὁ δὲ ἄργυρος πολλάκις πυρούμενος ἀμιγῆς ἐτέρας ὕλης ἐστίν· οὕτω καθαρὰ ψεύδους τοῦ Κυρίου τὰ λόγια.

Σὺ, Κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπειδὴν φυλάξης τοὺς σοὺς πτωχοὺς, καὶ ἐπειδὴν ἡμᾶς περιτειχίσης ἅμα τῇ ἐρχομένῃ γενεᾷ, τῇ καλουμένῃ αἰωνίᾳ, οἱ παράνομοι τότε, ἐκτὸς γενόμενοι τῆς εἰς πάντας ἀνθρώπους χυθησομένης σου χάριτος, κύκλῳ περιπατήσουσι, θεωροὶ γενησόμενοι τῶν σωζομένων· καὶ τοῦτο ἐστὶν ἔταν ὑψωθῶσιν οἱ εὐτελεῖς τῶν ἀνθρώπων.

Κύκλῳ οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι, κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολύωρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ ὁ κύκλος τῇ εὐθείᾳ ἐναντίας ἐστὶ κατὰ τὴν σχολιότητα καὶ εὐθύτητα, οἱ δὲ ἀσεβεῖς κύκλῳ περιπατοῦσιν, οἱ εὐσεβεῖς ἄρα εὐθεῖαν περιπατοῦσιν.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμοῦ τῷ Δαυΐδ ΙΒ΄.

Διὰ τὸ τέλος τὸ παρὰ τῷ Θεῷ πάντα πρὸ τοῦ τέλους ἀνδρικῶς ἠγωνίζετο· τὸ δὲ τέλος ὁ τῶν πόνων ἐστὶ καρπός, ζωὴν αἰώνιον καὶ βασιλείαν οὐρανῶν προξενῶν. Εἰς μὲν οὖν τὸ τέλος ἀνέπεμψε τὴν ὄδην τῷ Θεῷ· κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν, ὡς ἀγωνιζόμενος ἔτι, τὰς πρώτας προφέρει φωνάς·

Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; ἕως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; Ἀθήνη δὲ Θεὸς ποιεῖται τῶν ἐπιλανθανομένων αὐτοῦ διὰ τῆς ἀμαρτίας· ἀποστρέφει καὶ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν τι πράττοντων, ἀναξίτους εἶναι κρίνας τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ· διόπερ ὑπὸ τοῦ συνειδότος νυτῆμονος καὶ τῆν τοῦ Θεοῦ δεδιώς κρίσιν ἐπάγει·

¹¹ Exod. v, 2. ¹² Matth. xxi, 23.

A et blasphema in Jesum verba comprimere. Perinde atque Pharaō dixit : *Non novi Dominum* ¹¹; jam ii dicunt, *Quis noster Dominus est?* rati verborum suorum efficacia, penes se potestatem esse extinguendæ Salvatoris doctrinæ, quasi scilicet ipsis sui juris et arbitrii essent. Hæc ipsa erant Pharisæorum et Sadducæorum labia; qui cum dissimulatione Salvatorem adibant, Rabbi compellantes, et clam interim conspirationem in illum conflagabant. Magniloqui autem erant seniores et principes sacerdotum populi, ausi percontari Salvatorem, ipsique dicere : *In qua potestate hæc facis, et quis dedit tibi hanc potestatem* ¹²?

VERS. 6. *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus. Ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.* Hoc item modo interpretari licet : Qui mei causa mendici et pauperes spiritu facti sunt, humili semper affectu verbo meo hærentes ingemiscunt, fidemque inviolatam conservant : horum ego causa exsurgam; atque ut resurrectioni meæ consentaneum est, salutem patriam omnibus hominibus : qua in re, ut præclare gesta, fiducialiter agam.

VERS. 7. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Argentum vero igni sæpe traditum, cum nulla alia materia commiscetur; eodemque profusus modo eloquia Domini omni mendacio vacua sunt.

VERS. 8. *Tu, Domine, servabis nos et custodies nos a generatione hac in æternum.* Cum mendicos tuos custodieris, cumque nos circummunieris in generatione futura, quæ æterna vocatur; tunc iniqui illi, exclusi tua gratia per omnes homines diffusa, in circuitu ambulabunt, ut eos qui salutem obtinebunt circumspiciant : idque tunc eveniet, cum vel tenuiores ex hominibus exaltati fuerint.

VERS. 9. *In circuitu impii ambulat : secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.* Quia circulus rectæ linæ secundum obliquitatem et rectitudinem oppositus est; cum impii in circuitu ambulent, pii sane viri in recto gradiuntur.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID XII.

Propter finem, quem apud Deum consecuturus erat, ante finem viriliter omnino concertabat. Nam laborum fructus, est firis, qui et vitam æternam et regnum cælorum procurat. In finem igitur canticum Deo emittit : atque a principio, utpote adhuc in certamine constitutus, hæc primas profert voces :

VERS. 2. *Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem? Usquequo avertis faciem tuam a me? Obliviscitur autem Deus eorum qui per peccatum ipsius immemores sunt : avertitque faciem suam ab iis qui turpia quævis perpetrant, quos providentia sua indignos reputat. Quamobrem stimulante conscientia, iudicium Dei pertimescens, subjungit :*

VERS. 3-5. *Quandiu ponam consilia in anima mea, dolores in corde meo die ac nocte? Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? Respice et exaudi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte: ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. Exaltatur inimicus in peccantem peccato depressum; secus vero agitur cum is probe se agit. Cum autem nolit se præter meritum exaudiri, præmittit illud, respice, rogans scilicet ut recte facta sua perpendat. Aut forte ideo sic loquitur, quod Deus non nisi eum qui justus est exaudire soleat. Vultus porro Dei, lumine plenus, est virtus quædam ad beneficia conferenda prospiciens, cujus quisquis particeps fuerit illuminabitur, ac si solaribus radiis frueretur. Quod si avertatur, tum anima non illustrata in tenebris agit; quia interiores oculi, videlicet mentis cogitationes, nihil operantur. Cum autem in peccato perseverat, tenebris magis magisque obtinentibus, quia vultus Dei penitus aversus manet; tum, malitia id operante, ceu incurabilis evadit: nec ultra salutis suæ advigilans, ad mortem peccasse jure dicitur.*

1. IN FINEM PSALMUS DAVID XIII.

Quia hæc propheticæ dicta in consummatione sæculorum futura erant, præmittitur illud, *in finem*: psalmus autem non dicitur, quia incusat omnes homines.

VERS. 2. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis: non est qui faciat bonum. Ex atheis alii quidem existimaverunt Deum nullatenus existere, sed vanum esse nomen; alii, vero Deo ejecto, alios qui nullatenus sunt confinxerunt; alii vero esse quidem Deum dixerunt, sed terrena non prospicere. Omnes porro qui ultravis harum sententiarum tument, in atheism, sive omnium religionis despectum, prolapsi sunt. Etsi vero, quia omnibus a natura insita est Dei notitia, id palam effari non audebant, non ore, sed corde talia loquebantur: nam ore tenus multos deos profitebantur. Sed ex eorum gestis arguebatur quid mente tenerent: nam ex fructu arbor dignoscitur. Cum enim a nullo flagitiorum genere temperarent, omnique modo vitam inquinarent, etiamsi infinitos esse deos confiterentur; palam tamen erat eos sanum nihil de Deo sentire. Itaque ante Salvatoris adventum tota vita genusque hominum insipiens erat. Nam si *initium sapientiæ timor Domini* ¹³; sane Deum non timere ac despiciere, oppositum sapientiæ fuerit.*

VERS. 3. *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Hæc mihi videntur tacitam quamdam Judaici populi criminationem complecti. Nam si

¹³ Psal. cx, 10.

(1) In Eusebii exemplari hæc vox ψαλμός non legitur, nec est in Hebræo פְּסַלְמוֹ.

(2) Eusebio familiaris est hic usus vocis βίος, scilicet pro *hominum genere*; sic superius ad vers. 2

"Εως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, δδύνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός; "Εως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμέ; "Επίβλεψόν, εἰσάκουσόν μου, Κύριε ὁ Θεὸς μου. Φώτισσον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον· μήποτε εἰποι ὁ ἐχθρὸς μου· "Ισχυσα πρὸς αὐτόν. Ὑψοῦται δὲ κατὰ τοῦ ἀμαρτάνοντος ὁ ἐχθρὸς ταπεινουμένου τῇ ἀμαρτίᾳ· καὶ τοῦναντίον δικαιοπραγούντος. Ὡς μὴδὲ βουλόμενος ἀμισθεῖ εἰσακουσθῆναι, προτάττει τὸ, ἐπίβλεψόν, παρακαλῶν ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ κατορθώματα. Ἡ καὶ ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εἰσακούοντος, εἰ μὴ τις δίκαιος ἦ. Πρόσωπον δὲ Θεοῦ φωτὸς γέμει, δύναμις οὖσα πρὸς εὐεργεσίαν προνοουμένη· οὗ τις μετέγων φωτισθήσεται, καθάπερ ἡλιακῶν ἀπολαύων αὐτῶν. Ἀποστραφέντος δὲ, μηκέτι φωτιζομένη σκοτοῦται ψυχή, μηδὲν ἐνεργούντων τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν, οἵτινες διανοίας εἰσὶ λογισμοί. Ἐπιμενούσης δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ τοῦ σκότους ἐπὶ πλέον ἐπικρατοῦντος, τῷ καὶ μένειν ἀπεστραμμένον τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἐξῆς οἰοεὶ πως γίνεται κακίας ἀθεράπευτα πλημμελοῦσης, καὶ μῆτι γρηγοροῦσα λέγει· ἂν εἰς θάνατον ἡμάρτηκαίαι.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΦΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΓ'.

Ἐπεὶ ταῦτα προφητικῶς εἰρημένα ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἡμελλε γίνεσθαι, προέγραπται τὸ, εἰς τὸ τέλος· ψαλμός (1) δὲ οὐκ εἴρηται διὰ τὸ κατηγορεῖν πάντων ἀνθρώπων.

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεφθάρσαν καὶ ἐδεδολύθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα. Τῶν δὲ ἀθέων οἱ μὲν μὴ εἶναι Θεὸν παντελῶς ἔδοξαν, ἀλλ' εἶναι διὰ κενὸν νοῦμα· οἱ δὲ μὴ ὄντας ἀνέπλασαν, τὸν ὄντα παρωσάμενοι· οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔφασαν, μὴ προνοεῖν δὲ τῶν ἐπὶ γῆς. Οἱ δὲ πάντες εἰς ἀθεΐαν περιετράπησαν φρονούντες οὕτως· εἰ καὶ μὴ ἐτόλμων εἰπεῖν δι' ἃς ἔχουσι πάντες φυσικὰς ἐνοίας περὶ Θεοῦ· διὰ καρδίᾳ ἔλεγον, ἀλλ' οὐ στόματι· ἐν τούτῳ γὰρ καὶ πολλοὺς λέγειν ἐδόκουν θεοὺς. Ἠλέγγοντο δὲ ἀφ' ὧν ἔδρων· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Μηδεμίᾳ γὰρ ἀσελγείᾳ φειδόμενοι, παντὶ δὲ τρόπῳ τὸν βίον διαφθειρόμενοι, εἰ καὶ μυρίους ὠμολόγουν θεοὺς, δήλοι ἦσαν οὐδὲν ὑγιᾶς φρονούντες περὶ Θεοῦ. Ἄφρων οὖν ὄντως ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας βίος (2). Εἶπερ ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, οὐκοῦν τῷ μὴ φοβεῖσθαι καὶ ἀθετεῖν ἀντίκειται ἡ σοφία.

Πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠγρυπώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐρός. Δοκεῖ δὲ μοι τὰ προκείμενα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ληληθῆναι κατηγορίαν περιέχειν. Εἰ γὰρ, διακούσας

psalmi v accipitur, et in fine sexti libri *De præparatione evangelica*, ὁ σύμπαρ τῶν ἀνθρώπων βίος, *universum hominum genus*, aliisque in locis non infrequenter hoc usu occurrit.

ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Κύριος καὶ ἐπισκοπήσας τοὺς ἐπὶ γῆς πάντας εὗρεν ἐκκλιναντας καὶ ἀχρειώθοντας, ὡς μηδένα μηδαμῶς εὐρίσκεισθαι ἐν ἀνθρώποις, μηδὲ μέχρις ἑνός, τὸν μηδὲ ἠχρειωμένον, μηδὲ ἐκκλιναντα· ἀκόλουθόν ἐστι τοῖς πᾶσι συμπεριλαμβανέσθαι, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸν τὸν καλούμενον Ἰσραήλ. Τὰ μέντοι προκείμενα λόγια σαφῶς ἀπεφάνητο, ὅτι πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ὡς μηδὲ εἶναι ποιοῦντα χρηστότητα, μηδὲ ἕως ἑνός. Ἔδει γὰρ τὸ μέγεθος παραστήναι τῆς ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐγγενομένης νόσου πρὸς τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας· ὡς ἂν ἡ ἀριεξία αὐτοῦ φανεῖται τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖα. Πάντες γὰρ ἠμαρτον καὶ ὕστερον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι. Ταύτην δὲ καὶ ὁ Ἡσαίας συμφώνως ἀποδίδωσι τὴν διάνοιαν ἐν οἷς φησι πρὸς τὴν Ἰουδαίων συναγωγὴν ἀποτεινόμενος· Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν, διότι ἤλθοι, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀνθρώπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τὸ γὰρ, διότι ἤλθοι, ὅμοιον ἂν εἴη τῷ, Κύριος ἐξ οὐρανοῦ διεκνήσθη ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ· Καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, ὅμοιον τῷ· Πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἠχρειώθησαν.

Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθλιότες τὸν λαὸν μου βρώσει ἄρτον; Καὶ μοι δοκεῖ προφητεύειν μεταβολὴν ἐσεσθαι τῶν ἐθνῶν ἐκ θηριώδους βίου, καὶ ἐξ ἀγνωσίας Θεοῦ, ἐπὶ ἡμέρον καὶ θεοσεβῆ τρόπον· ὃ καὶ ἔστιν ὀφθαλμοῖς παραλαβόντα μαρτυρησαί ἀλήθειαν τῆ προφητείας. Ἀναγνώση τοίνυν τὰ προκείμενα ἐρωτηματικῶς, πυθθανόμενον τοῦ λόγου καὶ φάσκοτος· Ἐὶ καὶ πάντες ἐξέκλιναν πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ ἠχρειώθησαν· μή τοίνυν οὐχὶ γινώσκονται ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; προσυπακούοντων (1) ἡμῶν.

Τὸν Κύριον, καὶ κατὰ κοινῶν πάλιν λαμβανόντων τὰ ἐξῆς. Καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ πάλαι τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ὡσεὶ ἄρτον ἐσθίνοντες, καὶ τὸν Κύριον μηδὲ πώποτε ἐπικαλεσάμενοι, μή οὐχὶ γινώσκονται αὐτόν; Καὶ Ἡσαίας δὲ συνάδει περὶ τῶν αὐτῶν θεοπλίζων καὶ λέγων· Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ θύοιται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν. Ἐκεῖ ἐδειλίασαν φόβῳ, οὐδὲ οὐκ ἦν φόβος. Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν γενεῇ δικαίᾳ. Τίνας δὲ ἄλλ' ἢ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, καὶ οἱ πρότερον μὴ ἐπικαλούμενοι τὸν Κύριον; ἔσται γὰρ ποτε καιρὸς, ὅτε ἐπιγινώσκονται αὐτόν, καθ' ὃν καὶ φόβον ἀναλήψονται τοῦ Θεοῦ καὶ δειλίαν ἀγαθήν. Ὅτι δὲ τὸν φόβον ἀναλαβεῖν Κυρίου ἀγαθόν ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι· Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Οἱ δηλούμενοι τοίνυν φοβηθήσονται ἐκεῖ φόβῳ· τουτέστι τότε. Τίνα δὲ φοβηθή-

respiciens de caelo Dominus atque considerans, deprehenderit omnes qui in terra versabantur, declinasse et inutiles factos esse, ut nemo prorsus reperiretur in hominibus, ac ne vel unus, qui non inutilis factus esset, et qui non declinasset, consequens omnino est cum omnibus comprehendi etiam ipsum Judaicum genus, quod item Israel nuncupatum est. Istis itaque eloquiis clare pronuntiatur, quod scilicet omnes declinaverint, et simul inutiles facti sint, ita ut nullus fuerit qui faceret bonum, ne vel usque ad unum. Par fuit enim magnitudinem morbi, qui ante Salvatoris adventum in omnibus hominibus grassabatur, palam facere: ut manifestum omnibus esset ejus in terra peregrinationem fuisse prorsus necessariam. Omnes siquidem peccaverunt, omnes gloria Dei privabantur, et jam ejus gratia gratis justificati sunt. Huic consonam Isaias sententiam tradit, ubi Judaeorum synagogam compellans ait ¹⁴: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui responderet.* Illud enim, quia veni, his verbis affine fuerit, *Dominus de caelo prospexit super filios hominum; illud autem, Et non erat vir, et non erat qui responderet, simile illi, Omnes declinaverunt et inutiles facti sunt.*

VERS. 4. *Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Videtur mihi vaticinari futuram gentium, ex vita ferina et ignorantia Dei, in mansuetos ac religiosos mores mutationem: quod est, re oculis percepta, veritatem prophetiae testificari. Haec itaque interrogandi more legenda sunt; percontatur enim Psalmista ac si diceret: Etiam si omnes ante Christi adventum declinaverunt et inutiles facti sunt, nonne in sequenti tempore cognoscent omnes qui operantur iniquitatem? Cui nos respondemus:*

VERS. 5. *Dominum non invocaverunt, et quae sequuntur in communi accipimus. Nonne iidem ipsi qui olim populum Dei quasi panem comedebant, et nunquam Dominum invocaverunt, tandem illum cognituri sunt? Huic accinit Isaias, qui de iisdem vaticinatur his verbis: Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt: et qui non audierunt, intelligent.¹⁵ - Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quoniam Dominus in generatione justa est. Quinam ergo nisi ii qui operantur iniquitatem, et qui prius Dominum non invocabant? Erit enim tempus quo cognoscent illum, ac tunc timore Dei formidineque bona afficientur. Quod autem proba res sit timore Domini affici, palam est ex hisce verbis: Initium sapientiae timor Domini¹⁶. Illi itaque de quibus jam sermo, illic, id est, tunc trepidabunt timore. Quem porro*

¹⁴ Isa. I, 4, 2. ¹⁵ Isa. LI, 15. ¹⁶ Psal. cx, 10.

(1) Προσυπακούειν, id est respondere. Vide in Onomastico ad calcem operum Athanasii in voce ὑπακούειν, et ὑπακούων, supra, ad vers. 3.

timebunt nisi Dominum? Illic autem, ubinam, nisi in ea quæ ventura est generatione? quamobrem subjungit :

VERS. 6. *Quoniam Dominus in generatione justa est. Consilium inopis confudistis, Dominus autem spes ejus est. Quemadmodum in aliis quoque judiciis, quæ de contractibus et de commercio feruntur, nulla habenda est personarum ratio; sic in consultationibus, non imperium, non facultates, sed mens recte instituta probaque conscientia spectanda est. Hæc porro quæ jam proposita sunt, possunt mea quidem sententia de Judæis Salvatoris consilium confundere conantibus accipi, quia putarent ipsum esse inopem virum, nec thesaurum divinitatis pensarent. Si itaque doctrinæ illius semper contradicunt; ac miraculorum virtutes, quasi non divina vi, sed alia quapiam ratione exhibitas, calumniantur.*

VERS. 7. *Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob et lætabitur Israel. Cum omnes una declinassent et inutiles facti essent, jam tempus aderat, ut ad precandum sermonem verteret; ita ut ceu legatione suscepta diceretur: Quis dabit ex Sion salutare Israel? Ipso enim salutari tunc opus erat, quod peccatorum remissionem tribueret, et auctor salutis esset. Id ipsum salutare quod secundum carnem ex semine Davidis prodiit, ex Sion datum est: Nam venit ex Sion redemptor, et auvertet iniquitates a Jacob¹⁷. Eodem quoque sensu illud accipias licet: Ex Sion species decoris ejus¹⁸, ut apposite intelligatur salutare illud ex cœlesti Sion advenisse, siquidem in ipsa Christus regnum obtinere dictus est. Quamobrem scopus noster, ac spes supernæ vocationis est regnum cœlorum. Sub hæc, futuram omnibus hominibus ab ipsomet salutari conciliandam libertatem declarat. Ac perpende mihi, quæso, quo pacto, cum alii redempti sint, alios tamen dicat exsultare: nam cum populus Domini a captivitate liberabitur, Exsultabit, inquit, Jacob, et lætabitur Israel. Cum igitur futurum esset, ut animæ olim a dæmonico errore in captivitatem obductæ, per salutare Dei libertatem assequerentur, et ex omnibus gentibus ad Dominum homines converterentur; qui olim in Deo defuncti sunt justi atque prophetæ, qui vere Israel, vere Jacob nuncupari possunt, exsultabunt ac lætabuntur, quod vaticinia ab se de nobis edita completa sint, quodque ipsi nobis de adepta salute congratulentur. Quapropter Simeon, cum de Salvatore dixisset: Lumen erit ad revelationem gentium; addidit, et gloriam plebis tuæ, Israel¹⁹.*

IN FINEM PSALMUS DAVID XIV.

VERS. 1. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? A vicinioribus procedens, perfectum virum describit.*

¹⁷ Isa. lxx, 20. ¹⁸ Psal. xlix, 2. ¹⁹ Luc. ii, 32.

Α σονται ἢ τὸν Κύριον; ἐκεῖ δὲ, ποῦ ἢ ἐν τῇ μελλούσῃ συστήσεσθαι γενεᾷ; διὸ ἐπιλέγει:

Ἵτι ὁ Θεὸς ἐν γενεᾷ δικαίᾳ. Βουλὴν πτωχοῦ κατασχύνετε, ὁ δὲ Κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ ἔστιν. Ὡσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις κρίμασι τοῖς γινόμενοις περὶ συναλλάγματα καὶ κοινωνίας οὐκ εἰς πρόσωπα βλέπειν δεῖ· οὕτως ἐν τοῖς βουλευομένοις οὐκ εἰς ἀρχὴν καὶ περιουσίαν σκοπητέον· ἀλλ' εἰς νοῦν διηρθρωμένον καὶ τὸ εὐσυνείδητον ἔχοντα. Ἐπιστατέον ἐκλαβεῖν, εἰ δυνατόν, περὶ τῶν Ἰουδαίων τὰ προκειμένα, τὴν τοῦ Σωτῆρος βουλὴν κατασχύναι σπευδόντων, τῷ ἡγεῖσθαι αὐτὸν πτωχόν τινα εἶναι, καὶ μὴ πλοῦτον θεότητος. Ἄει γοῦν καὶ ἀντιλέγουσι τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰς τεραστίους δυνάμεις κακολογοῦσιν, ὡς μὴ θεϊκῆ δυνάμει, ἀλλ' ἄλλοθεν ποθεν γεγεννημένας.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Πάντων ἐκκλινάντων καὶ ἅμα ἀχρειωθέντων καιρὸς ἦν εἰς εὐχὴν τρέψαι τὸν λόγον, ὡς πρεσβείας τρόπῳ φάναι· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; Αὐτοῦ γὰρ χρεῖα λοιπὸν, τοῦ ἄφαισι ἀμαρτημάτων παρέχοντος, τοῦ αἰτίου τῆς αἰωνίου σωτηρίας. Τοῦτο τὸ σωτήριον τὸ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονὸς, ἐκ τῆς Σιών δέδοται· Ἥξει γὰρ ἐκ Σιών ὁ ῥύόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσέβειας ἀπὸ Ἰακώβ. Εἰς τοῦτο λήξῃ τὸ· Ἐκ Σιών ἡ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ, δυνατόν ἐκλαβεῖν· ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπουρανίου Σιών ἐλήλυθε τὸ σωτήριον· ἐπέπερ ἐν αὐτῇ εἰρηται τὴν βασιλείαν ἔχειν ὁ Χριστός. Διὸ καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς ἔνω κλήσεως ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν τυγχάνει. Εἴθ' ἐξῆς τὴν μελλούσαν ἅπασιν ἀνθρώποις προξενεῖσθαι ἀπὸ κακῶν ἐλευθερίαν διὰ τοῦ σωτηρίου παρίστησι. Καὶ θεὰ τίνα τρόπον, ἐτέρων λυτρουμένων, ἐτέρους φησὶν ἀγαλλιάσθαι· ἐν τῷ γὰρ ἡλευθερωθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ Κυρίου, Ἀγαλλιάσεται, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Τῶν οὖν πάσαις ἡχμαλωτισμένων ὑπὸ τῆς δαιμονικῆς πλάνης ψυχῶν, μελλουσῶν διὰ τοῦ σωτηρίου τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίας τυγχάνειν, καὶ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν μελλόντων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Κύριον, οἱ πάσαι παρὰ τῷ Θεῷ ἀναπεπαυμένοι δίκαιοι καὶ προφήται, αὐτοὶ ὄντες ὁ ἀληθῶς Ἰσραὴλ καὶ ὁ ἀληθῶς Ἰακώβ, ἀγαλλιάσονται καὶ εὐφρανθήσονται, διὰ τὸ πληροῦσθαι αὐτῶν τὰς περὶ ἡμῶν προφητείας, καὶ διὰ τὸ συγχαίρειν τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ. Διὸ καὶ ὁ Συμεὼν, εἰπὼν περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι Φῶς ἔσται εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, ἐπήγαγε, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΔ'.

Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν τῷ ἔρει τῷ ἁγίῳ σου; Ἄπὸ τῶν προσεχέστερων προβαίνων διαγράφει τὴν

ἐλλειον. Παροιμία δέ ἐστι διαγωγή πρόσκαιρος ἐπ' ἄλπιδι τῆς κρείττονος. Διὸ φησι καὶ Δαυὶδ· *Πάροι- κός εἰμι καὶ παροικίῃμος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.* Πάροικος γάρ Ἀβραάμ, μηδὲ βῆμα κεκτημένος ποδὸς, μόλις δὲ τάφον πριάμενος. Ὁ δὲ σύμβολον τοῦ ζῶντα μὲν ἐν σαρκὶ πάροικον εἶναι προσήκειν, μεταβαίνοντα δὲ ταύτης, τοῖς οικείοις τόποις ἀναπαύεσθαι. Καὶ μακάριόν φησιν ἐν ἄλλο- φύλοις παροικῶντα, μὴ ὡς οικείοις προστετηκέναι τοῖς ἐν τῇ γῆ. Σκῆνωμα δὲ Θεοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ πρὸς ἐνοικη- σιν. Τίς οὖν, ὡς ἄλλοτριᾶ κεκηρημένος, ἔγκαρπον αὐτὴν παραδώσει τῷ δεδωκότι, ὡς ἂν γένηται καὶ σκῆνωμα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀγίοις ἐνοικούντος; Ἔτα πρὸς τὸ μᾶζον προσκόπεται· *Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου;* Οὐκ ἐν τῇ γῆνι Σιών, ὡπερ Ἰουδαίους δόκει, ἀλλὰ περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησι· *Προσ- κληλύθατε ἔρει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπου- ρανίῳ.* Παρελθὼν οὖν τις τὴν σάρκα ταύτην καὶ νεκρώσας αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἀγια- σμὸν κατορθώσας, ἐν τῇ ἀγίᾳ κατασκηνώσει πόλει ἧς ἐπιθυμῶν ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· *Διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηπῆς θαυμαστῆς. ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων!* τὸ δὲ τούτου σπάνιον ἐμφαίνει τὸ, *τίς, ὡς τὸ, Τίς ἔγνω τὸν ροῦν Κυρίου;* καὶ τὸ, *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον;* καὶ τὸ, *Τίς ἄρα φέρνυμος καὶ πιστὸς οἰκονόμος;* ἀήποτε δὲ καὶ, τὸν Θεὸν ἐρωτήσας, ἔτυχε ἀποκρι- σως;

Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου; Τάχα δὲ καὶ ὁ μεθιστάμενος εἰς οὐρανόν, ὡς ἀπὸ ξένης ἡκων διατριβῆς, παροικεῖ· Θεοῦ γὰρ σκῆνωμα ὁ οὐ- ρανός. Ὅρα δὲ μήπως ὁ ἐπιμένων τῇ πολιτείᾳ τοῦ νόμου, εἰς Χριστὸν ὄντος παιδαγωγοῦ, παροικεῖ ἐν τῷ σκηνώματι τοῦ Κυρίου, περὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τευτάζων· ὁ δὲ φθάσας ἐπὶ Χριστὸν καὶ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν κατασκηνοῖ ἐν ἔρει ἀγίῳ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ προφητεύεται· *Ἐμφανές ἐστι τὸ ἔρος τοῦ Κυρίου.* Καὶ σκόπει πάλιν, μὴ Θεοῦ μὲν ἔρος ἅγιον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· σκῆνωμα δὲ αὐτοῦ, ὃν ἀνέλαβεν ἄνθρωπον· καὶ δεῖ πρότερον ἐπιγνώσει κατὰ σάρκα Χριστόν· εἶτα κατασκηνοῦν ἐν ἔρει ἀγίῳ Θεοῦ, θεασάμενον τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· καὶ λέγειν· *Εἰ γῆρ ἐγγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκωμεν.* Πρὸς τὸν τοιοῦτον γὰρ εἰρη- ται· *Ἐπ' ἔρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος τὴν Σιών.* Ἄλλως ἔρος τοῦ Θεοῦ τὸ ὑπὸ μόνων ἁγίων ψυχῶν καὶ τελείων ἐν δικαιοσύνῃ κα- τοικηθόσμενον· ὁ οὐρανός αὐτός, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθεῖσα βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλήμ ἢ ἐπουράνιος· αὕτη ἐστὶ τὸ Σιών ἔρος, καὶ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, κατὰ

*Habitatio autem est temporanea commoratio, cum spe melioris conjuncta. Quamobrem ait David: Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei*²⁰. Advena quoque erat Abraham, utpote qui ne vesti- gium pedis possideret, vixque sepulturæ locum cocmerit. Quod sane symbolice significat hominem in carne viventem, ceu advenam reputari debere; cumque ab ipsa carne transmigraverit, tunc prop- riis in sedibus quiescere. Ac beatum esse dicit eum, qui cum apud alienigenas habitaverit, terrenis quasi propriis sibi rebus non addictus fuerit. Tabernaculum autem Dei est caro, animæ ab ipso ad habitandum concessa. Quis itaque ea ut aliena usus, frugiferam eandem largitori restituat, ut fiat tabernaculum Dei, qui in sanctis habitat? Deinde vero ad præstantiora procedit: *Aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Non in terrestri Sion, ut Judæi arbitrantur, sed in ea de qua Paulus ait: *Accessistis ad montem Dei viventis, Jerusalem cœlestem*²¹. Quisquis igitur eadem carne quasi in transcurso usus, ejus membra super terram mortificaverit, postquam sanctificationem illam consum- maverit, habitabit in sancta illa civitate: cujus de- siderio motus David aiebat: *Transibo in locum tabernaculi, admirabilis usque ad domum Dei*²²: et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum*²³! Illud autem, quis, talium hominum raritatem sub- indicat; cujusmodi est illud: *Quis novit sensum, Domini*²⁴; et illud: *Quis annuntiabit vobis locum æternum?* atque illud: *Quis est prudens ac fidelis œconomus*²⁵? Nunquid postquam Deum interroga- vit, responsonem obtinuit?

Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut, quis requiescet in monte sancto tuo? Fortassis etiam qui in cœlum transfertur, utpote qui a peregrinita sedibus veniat, habitare dicitur. Nam tabernacu- lum Dei cœlum est. Atque consideres velim, num qui sub lege versatur, quæ scilicet veluti pædago- gus ad Christi disciplinam haberi potest, habitet in tabernaculo Domini, circa tabernaculum testimonii sollicitudinem habens; atque is qui ad Christum usque pervenit et ad evangelicam doctrinam, num tabernaculum posuerit in monte sancto Dei, de quo propheta dicit: *Perspicuus est mons Domini*²⁶. Ac iterum mihi perpendas velim, annon mons ille sanctus Domini sit Verbum ejus; tabernaculum autem ejus, homo quem assumpsit: annon opus sit primo Christum secundum carnem cognoscere; deindeque tabernaculum ponere in monte sancto Dei, cum scilicet qui viderit gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre; atque dicere: *Si enim cognovimus secundum carnem Christum: sed nunc jam non novimus*²⁷. Hujusmodi namque homini dictum est: *Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion*²⁸. Alia autem ratione dicitur, montem Dei esse, in quo duntaxat animæ sanctæ et in justitia perfectæ habitabunt, videlicet ipsum

²⁰ Psal. xxxviii, 13. ²¹ Hebr. xii, 22. ²² Psal. xli, 5. ²³ Psal. lxxxiii, 2. ²⁴ I Cor. ii, 16, ²⁵ Luc. xii, 43. ²⁶ Isa. ii, 2. ²⁷ II Cor. v, 16. ²⁸ Isa. xl, 9.

cælum, atque illud a Salvatore annuntiatum re-
gnum cælorum. Hæc est Jerusalem cælestis : hæc
ipsa est mons Sion et civitas Dei viventis, juxta
sacrum Apostolum qui ait : *Accessistis ad Sion
montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cæ-
lestem* ²⁹. Per tabernaculum autem idipsum intelli-
gitur, quod sursum in monte constitutum est, uti
dicitur : *Christus autem assistens pontifex futuro-
rum bonorum, per amplius et perfectius tabernacu-
lum non manufactum, id est, non hujus creationis* ³⁰.

Hæc cum Davidi in mentem venirent, sic vocife-
ratus est : *Domine, quis habitabit in tabernaculo
tuo?* Talis enim revera homo, qui scilicet ascensu
hujusmodi et habitatione cælesti dignus sit, rarus
admodum, et non obivius, ut vix unus in millibus
occurrat. Tabernaculum itaque illud cæleste jam
memoratum, domicilium ipsius Dei fuerit : homo
vero qui a terrena illa commoratione, ceu a capti-
vitate, in cæleste illud tabernaculum transferendus
est, quasi peregrinus et advena illic erit, utpote
qui aliunde et ex aliena regione eodem transmigra-
verit ; quapropter dictum fuit, *Quis habitabit in
tabernaculo tuo?* Beatus autem qui in ipso monte
constitutus ac confirmatus fuerit ; cum doceamur
mansionem istam, dignis hominibus paratam, sta-
bilem perpetuamque fore.

VERS. 2. *Qui incedit sine macula, et operatur
justitiam.* Non enim unica res gesta strenuum
hominem ad perfectionem ducit ; sed per totam
vitam virtutis operibus insistendum ; ut in hac via
inculpatus ac crimine vacui censeamur. Et hæc illa
salutaris cognitio fuerit, quam ipse affert his
verbis : *Ego sum via* ³¹. Oportet enim post primum
editum opus bonum, singulorum subsequentium
gestorum, ut scilicet cum justitia admittantur,
curam et sollicitudinem gerere.

VERS. 3. *Qui loquitur veritatem in corde suo,
qui non egit dolum in lingua sua.* Non est igitur
quod quis ex rudioribus, his probis editis facino-
ribus, sese efferat ; ne ceu naufragio facto bonorum
jacturam faciat.

VERS. 4. *Ad nihilum deductus est in conspectu
ejus malignus, timentes autem Dominum glorificat.
Qui jurat proximo suo, et non decipit.* Hic pro re
una tantum congruenter jurari posse decernit,
dum is qui jurat jusjurandum ne violet. Ecqua illa
res est, nisi amicitia et necessitudo cum aliquo,
pacto fœdere, juncta ? Est autem juramentum talis
viri inculpatus et innoxius, quo firmatur illud :
Ita ita, et, Non non ³².

VERS. 5. *Qui pecuniam suam non dedit ad usu-
ram, et munera super innocentes non accepit.* Quia
interdum contingit eum qui jam memorata gesta
exsecutus est, circa munerum captationem et usu-
ram claudicare ac agritudine laborare ; huic quo-
que morbo remedium applicat. Nam qui regni
cælorum causa, et ex ipsa erga proximum suum

τὴν ἱερὸν Ἀπόστολον, ὃς φησὶ· Προσεληλύθατε
Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ
ἐπουρανίῳ. Τὴν δὲ σκητὴν νοήσεις τὴν ἄνω ἐπὶ
τοῦ βρους ἰδρυμένην ἀπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου·
Χριστὸς δὲ παραγεγόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελ-
λότων ἀγαθῶν διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέ-
ρας σκητῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ
ταύτης τῆς κτίσεως.

Τούτων τοιγαροῦν καὶ ὁ Δαυὶδ εἰς ἔνοιαν ἐλθὼν,
ἀναφωνεῖ λέγων· Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ
σκηνώματι σου ; Ἀληθῶς γὰρ σπάνιος καὶ δυσ-
εὔρετος, καὶ εἰς πού ἀπὸ μυρίων, ὁ τῆς ἀναβάσεως
ἐκείνης καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς παροικήσεως ἀξίος.
Τὸ μὲν οὖν δηλωθὲν σκῆνωμα, τὸ ἐν οὐρανοῖς, οἰκη-
τήριον αὐτοῦ γένοιτ' ἂν τοῦ Θεοῦ· ἄνθρωπος δὲ,
ὡσπερ ἀπὸ αἰχμαλωσίας τῆς κατὰ γῆν διατριβῆς
μέλλων μεθίστασθαι ἐπὶ τὴν οὐράνιον κατασκήνωσιν,
ὡσπερ τις ξένος καὶ πάροικος ἔσται ἐκεῖ, ἅτε δὴ
ἐτέρωθεν μετανάσσης γεγονὼς, καὶ ἐξ ἐτέρας ὠρμη-
μένος χώρας· διὸ λέλεκται· Τίς παροικήσει ἐν τῷ
σκηνώματι σου ; Μακάριος δὲ ὁ ἐναυτῷ γενόμενος
τῷ ὄρει, καὶ ἰδρυθεὶς ἐν αὐτῷ, τοῦ λόγου διδάσκον-
τος παράμονον ἔσεσθαι καὶ διακωνίζουσαν τοῖς ἀξίοις
τὴν αὐτὴν μονήν.

Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύ-
νην. Οὐ γὰρ μὴ πρᾶξις τελειοῖ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ
παντὶ προσῆκε τῷ βίῳ ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖαις
συμπαρτελεῖσθαι, ἵνα ἄμωμοι καὶ ἀνεγκλήτοι κατ'
αὐτὴν γενόμεθα τὴν ὁδόν. Ἐἴη δ' ἂν αὕτη ἡ σωτήριος
γνώσις, ἣν αὐτὸς παριστάς ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός.
Δεῖ γὰρ πρὸς τῷ πρώτῳ κατορθώματι, καὶ τῆς δι'
ἔργων καὶ πράξεων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ πρόνοιαν
ποιεῖσθαι.

Αὐτῶν ἀληθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· ὃς οὐκ ἐδό-
λωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. Οὐ δεῖ τοίνυν κατεπαί-
ρεσθαι τινα τῶν ἀτελεστέρων μετὰ τὸ κατορθῶσαι τὰ
εἰρημένα· ἵνα μὴ, οἶόν τι ναυάγιον παθῶν, ἀπολέσῃ
τὰ ἑαυτοῦ καλά.

Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος,
τοῖς δὲ φοβουμένοις τὸν Κύριον δοξάζει. Ὁ
ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀθετῶν.
Ἐνταῦθα ἐπὶ ἐνὶ πράγματι φησιν εὐλόγως ποτὲ
δεῖν ὀμνύουσι, καὶ ὀμνύοντα μὴ παραβαίνειν τοὺς
ὄρκους. Ἐπὶ πολὺ δὲ τούτῳ, ἢ ἐπὶ τῷ ἑταιρίαν γνη-
σίαν καὶ φιλλαν σπένδουσαι ; Ἔστι δὲ ὄρκος τοῦ τη-
λικούτου ἀνδρὸς ἀκατάγνωστος λόγος, ἐφ' ᾧ βεβαιού-
ται τὸ, *Nal val, καὶ τὸ, Οὐ ὄβ.*

Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ
δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν. Ἐπειδὴ συμβαίνει
ποτὲ μετὰ πάντα τὰ κατηριθμημένα κατορθώματα
σκάζεσθαι τινα καὶ νοσεῖν περὶ δωροδοκίας καὶ τόκους,
καὶ ταύτην προσθεραπεύει τὴν νόσον. Ὁ γὰρ τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἔνεκεν, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς
τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας τοῦτο πρᾶτ-

²⁹ Hebr. xii, 22. ³⁰ Hebr. ix, 11. ³¹ Joan. xiv, 6. ³² Jac. v, 12.

των, δίδωσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ τὴν ἀμοιβὴν παρὰ ἀνθρώπων λαβεῖν· ἐαυτῷ δὲ ταμιευόμενος ὡσπερ ἐν θησαυρῷ, καὶ αὐτῷ φυλάττων εἰς τὴν μέλλουσαν τῷ Θεῷ ἀνταπόδοσιν· Καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβε. Τιμὴν μὲν γὰρ τάχα προσοίτο [προσοίσειτο] τὴν ἄλυσιν καὶ ἀβλαβὴ τοῖς τιμῶσιν· ὑποκειμένης δὲ αἰτίας ἐφ' ἑτέρου βλάβῃ, εἰ ποτε δέξαιτο δῶρα, παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰ προλεχθέντα.

ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΕ'.

Τῷ μὲν Δαυὶδ ἐπιγράφεται ὁ ψαλμός· ἢ, τοῦ Δαυὶδ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς. Ψαλμὸν δὲ εἶπον καταχρησάμενος τῇ συνθηκῇ· κατὰ γὰρ τὸ ἀκριβὲς οὐκ ἂν τις αὐτὸν εἶποι ψαλμὸν, ὅτι μὴ τοῦτο βηλοῦν βούλεται ἢ προγραφή· ἀλλ' ἔστι στηλογραφία προφητείαν περιέχουσα θαυμαστὴν, καὶ γραφῆς αἰωνίου, ὡσπερ ἐν στήλῃ τετυπωμένης, ἀξίαν.

Φύλαξίν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα. Εἶπα ἰὼ Κυρίῳ· Θεὸς μου εἰ σύ· ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Ὅτι μὲν οὖν διὰ τοῦ Δαυὶδ ἀναπεφύνηται τὰ ἐν τῇ προφητείᾳ περιεχόμενα, παντὶ ἂν εἴη σαφές. Ζητούμενον δὲ εἰς τίνα ἄρα χρὴ ἀναφέρειν τὰ λεγόμενα, ἀξιοχρεῶς ἡμῖν διδάσκαλος γένοιτ' ἂν Πέτρος ὁ ἀπόστολος, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἑποστολῶν μνημονεύσας τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων. Διελθὼν γὰρ πρὸς τὸν λαὸν τὰ τοῦ ψαλμοῦ, ταῦτά τε ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὰ εἰρημένα ἀναδιδάξας, ἐξῆς ἐπιφέρει καὶ φησιν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξόν εἰπεῖν μετὰ παρρησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ, ὅτι καὶ ἐτελευτήσας καὶ ἐτάφη· καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ ἔστι ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὄρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν, καθῆσθαι ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, προειδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὔτε ἐγκατελείφθη εἰς ᾄδην, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. Ὡν οὕτως εἰρημένων, περιττὸν ἂν εἴη τοῦ λοιποῦ ζητεῖν, ἐπὶ τίνα χρὴ φέρειν τὴν προφητείαν, ἅπαξ ὑπὸ τηλικούτου μάρτυρος δεδιδαγμένοι. Κατὰ μὲν οὖν τοὺς ἑβδομήκοντα στηλογραφία λέλεκται ἢ προφητεία, τὸ περιέχειν τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην τοῦ Σωτῆρος διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ καταρωμένην. Ὡσπερ γὰρ τῶν ἀγωνιζομένων ἐν σταβίαις οἱ μέγιστοι καὶ παράδοξοι ἄθλοι στήλης ἀξιοῦνται, καὶ τῶν ἐν πολέμοις κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαια εἰς μακρὰν μνημὴν στηλιτεύεται· οὕτω καὶ τὸ μέγα τρόπαιον τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ ἤγειρε καθελὼν τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ἤνωθεν ἀπὸ τῶν προφητικῶν χρόνων ἐστηλιτεύετο ταῖς ἐαυτῶν γραφαῖς· διὸ στηλογραφία λέλεκται.

Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Οὐχ ἵνα τὰ ἐπάξια χαρίσθαι· ἀνθ' ὧν αὐτῷ προσηγάγομεν. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος

²³ Act. II, 29-32.

A amicitia et benevolentia, sic probe se agit, is elargitur quidem, sed non ea mente ut mercedem ab hominibus accipiat; is enim sibi ceu in thesauro recondit, sibi que reservat pro futura Dei remuneratione. Et munera super innocentes non accepit. Is fortasse munus admittat, d. m. nihil molestiæ, detrimenti nihil, offerentibus importet; sin casu eveniat ut in alterius detrimentum vergat; tunc si munera accipiat, omnia quæ supra dicta sunt prorsus evertit.

1. TITULI INSCRIPTIO IPSI DAVID XV.

Davidi, psalmus inscriptus. aut secundum alios interpretes, Davidis. Psalmum improprio consuetudinis usu vocavi; nam ex accurata ratione nemo psalmum dixerit: reque enim ea est inscriptionis significatio; sed est veluti titulus inscriptus, prophetiam exprimens admirandam, æternaque scriptura, ceu in cippo insculpta, dignam.

VERS. 2. Conserva me, Domine, quoniam speravi in te; dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Quod per Davidem ea, quæ in prophetia continentur, recitata fuerint, nulli non manifestum est. Si quaeratur porro ad quem referenda sint, dignus ac idoneus nobis doctor fuerit Petrus apostolus, qui in Actibus apostolorum eadem ipsa in prophetia allata memorat. Nam cum populo psalmi sententiam expliceret, et de Salvatore intelligenda doceret, hæc deinde subjungit: Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, et sepultus: et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem: Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus secundum carnem resurrecturum Christum ad sedendum in throno ejus: providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus²³. Quibus sic enuntiatis, superfluum esset ulterius indagare ad quem referenda prophetia; postquam tanti viri testimonio edocti fuimus. Juxta interpretationem Septuaginta virorum, hæc prophetia tituli inscriptio dicitur, quod victoriam a Christo de morte, per resurrectionem ex mortuis partam, complectatur. Sicut enim athletarum in stadio decertantium splendida atque mirabiliora cum adversariis inita certamina cippo donantur, atque in bellis tropæa de hostibus ad diuturnam memoriam eriguntur, ita magnum illud Servatoris tropæum, prostrato eo qui imperium mortis habebat erectum, jamdiu a prophetis temporibus in eorum scriptis velut in cippo insculptum fuerat: quare tituli sive cippi inscriptio dicitur.

Quoniam bonorum meorum non eges. Non ut dignam pro iis quæ ipsi obtulimus mercedem retribuat [ita loquitur]. Alii dicunt ex Salvatoris per-

sona pronuntiatum psalmum, idque secundum humanam naturam, cujusmodi bene multa in sacris Evangeliiis deprehendimus; quale est illud: *Pater, si fieri possit, transeat a me calix iste. Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu*²⁴; et: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*²⁵. Sic frequenter orantem, ac genua flectentem invenimus. Eadem prorsus ratione in hoc quoque psalmo conservari se precatur, dum tamen a se ipso conservatur. At enim ut homo rogat, ac utpote Deus postulata concedit; assentiente scilicet et cooperante Patre. *Quoniam bonorum meorum non eges*. Hæc Symmachus alia ratione interpretatus est: *Non est mihi bonum sine te*. Omnis copia honorum, inquit, per tuam mihi gratiam confertur. Utraque porro lectio æque ad pietatem opportuna. Etenim a Deo concessis bonis nos perfrui, neque is recte factis indiget nostris: verum ad utilitatem ipse nostram hæc ut agamus lege sancit.

VERS. 3, 4. *Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in eis. — Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro*²⁶. Ecclesie sue ærumnas, sibi quasi proprias ascribens, ex persona ejus hæc potuit effari: *Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in eis. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum*. Alii terram ejus, Ecclesiam interpretantur; quapropter Dei voluntates mirabiles evadunt. Voluntates porro Dei, sunt virtutes singulæ quæ ipso astante opitulanteque coluntur, juxta illud: *Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*²⁷, scilicet voluntates ejus, qua ratione superius explicatæ sunt. Et sane Deus mirabilia facit in sanctis suis, quia in ipso virtutis exercitio, qui secundum Deum sapientes sunt, aliis præstant hominibus. Non eadem quippe in martyribus veritatis, in apostolis et prophetis fortitudo est, atque in cæteris qui sese strenue gesserunt: neque verò Josephi ac Susannæ temperantia continentique aliorum continentie similis est. Eadem prorsus ratione reliquas sanctorum virtutes Deus mirabiles efficit, ita ut incomparabili præcellentia in quaque re inter cæteros virtutis studiosos homines emineant. Cum igitur adeo mirabiles sint Dei in sanctis suis voluntates, multiplicantur sanctorum infirmitates, cum videant se divinæ virtuti ac magnitudini multum impares esse. Attamen etiamsi memoratæ eorum infirmitates multiplicentur, non hærent diu, neque manent in ipsis, sed confestim abscedunt. Nam vixdum eas adverterint, cum continuo evanescent: quia multum illi valent, Christo ipsis vires præstante, secundum illud: *In Deo faciemus virtutem*²⁸.

Arbitror item his significari priorem illam veterem idololatrarum conditionem, qua cum athei

²⁴ Math. xxvi, 39. ²⁵ Joan. xx, 17. ²⁶ I Cor. xii, 27. ²⁷ I Reg. xiii, 14; Act. xiii, 22. ²⁸ Psal. lxx, 14.

(1) Lectio vitijata.

εἴρηται ὁ ψαλμός· εἴρηται δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, ὡσπερ αὐτοὶ αὐτὰ πολλὰ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εὐρίσκομεν· τοιοῦτόν ἐστι τό· *Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλήν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ*. καὶ, *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Οὕτως εὐρίσκομεν αὐτὸν εὐχόμενον συνεχῶς, καὶ τὰ γόνατα κάμπτοντα. Οὕτω τοῖνον καὶ ἐν τούτῳ τῷ ψαλμῷ αἰτεῖ φυλαχθῆναι, καὶ ὑφ' ἐαυτοῦ φυλάττεται. Αἰτεῖ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος, δίδωσι δὲ τὴν αἴτησιν ὡς Θεός· εὐδοκούντος δηλονότι καὶ συνεργούντος τοῦ οἰκείου Πατρὸς. *Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις*. Τοῦτο ὁ Σύμμαχος ἐτέρως ἠρμήνευσεν· *Ἀγαθὸν μοι οὐκ ἔστιν ἄνευ σοῦ*. Πᾶσα, φησὶ, τῶν ἀγαθῶν ἡ φορὰ διὰ τῆς σῆς ὑπάρχει μοι χάριτος. Ἀμφοτέρα δὲ τῆς εὐσεβείας ἔχεται. Καὶ ἡμεῖς γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύομεν, καὶ αὐτὸς τῆς ἡμετέρας δικαιοπραγίας οὐ χρεῖται· χάριν μὲντοι τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ταύτην νομοθετεῖ.

Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθανάτωσε πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. — Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέλους. Δύναται, ἰδιοποιούμενος τὰ πάθη τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τὰ προκείμενα ἐξ αὐτῆς λέγειν· *Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθανάτωσε πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς*. Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν. Ἐτεροι δὲ γῆν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν φασίν· ὄθεν καὶ θαυμάσια γίνονται τὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα. Θελήματα δὲ Θεοῦ αἱ κατ' εἶδος ἀρεταὶ παριστάμενου τούτου· ἐκ τοῦ· *Εὗρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματα μου*, τὰ οὕτως ἠρμηνευμένα θελήματα Θεοῦ. Θαυμαστοὶ δὲ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, πλεον τι ἐχόντων τῶν κατὰ Θεὸν σοφῶν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐν τῷ κατὰ ἀρετὴν ἐνεργεῖν. Οὐ γὰρ ἀνδρεία ἢ αὐτῆ τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας, προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, τῇ τῶν ἄλλως ἀνδριζομένων; ἀλλ' οὐδὲ, ἡ σωφροσύνη τῶν τηρούντων ἦν ἔσχεν Ἰωσήφ καὶ Σουσάννα, τῇ τῶν ἄλλων σωφροσύνη. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, θαυματοῦντος Θεοῦ τὰς τῶν ἁγίων ἀρετὰς ὡς ἀσυγκρίτως ὑπερέχειν αὐτοὺς τῶν κατὰ ἀνθρώπους γενομένων σπουδαίων. Οὕτω θαυμασίων τῶν θελημάτων τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις ὄντων, πληθύνονται αὐτῶν, τῶν ἁγίων λέγω, αἱ ἀσθένειαι, ὀνύων ὡς πολὺ ἀπολείπονται τῆς Θεοῦ ἰσχύος καὶ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Ὅμως, εἰ καὶ πληθύνονται αἱ προλεχθεῖσαι αὐτῶν ἀσθένειαι, οὐκ ἐμβραδύνουσιν, οὐ παραμένουσιν αὐτοῖς, παραχρῆμα ἀπερχόμεναι. Μέχρι γὰρ τοῦ ἐνοησαὶ αὐτάς, ἔσχον αὐτάς ταχυνούσας ἐν τῷ μηκέτ' εἶναι· διὰ τὸ ἰσχύειν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦσθαι αὐτοὺς ὑπὸ Χριστοῦ (1) πρώτων, ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν.

Θῆμαι δὲ διὰ τούτων δηλοῦσθαι τῶν ἀπάντων τῶν πάλαι εἰδωλοπατρῶν τὴν προτέραν κατάστασιν ἐν ᾗ,

ἄνθρωποι ὄντες καὶ εἰδωλολάτραι, οὐκ ἐπὶ μίαν ἐξώκει-
 λαν πλάνην. Πλήθος γὰρ ἦν αὐτῶν τῆς πολυθείας καὶ
 εἰδωλολατρίας καὶ ἀσθενείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν
 ἐκείνων μεταβαλόντες διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος γε-
 γόνασιν ἄγιοι τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο λέλεκται· *Τοῖς*
ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ἐθανυμάτωσε πάντα
τὰ θελήματά μου ἐν αὐτοῖς· καὶ ἐπεὶ συνήπται τό-
 Ἐπληθύνθησαν εἰδωλα αὐτῶν (1), ἢ τὰ διαπονήματα
 αὐτῶν, ἢ ἀσθένειαι αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα προσῆν
 τοῖς ὑστερον ἀγίοις πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ
 κρείττω μεταβολῆς. Ἄλλὰ μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν,
 οὐκ ἀμελήσαντες, οὐδὲ βραδύναντες, ἀλλὰ διὰ τάχους
 τὴν μετάνοιαν ἐνδείξαντες μετὰ τὴν εἰς αὐτοὺς
 γενομένην χάριν, δι' ἧς ἰθαυμαστώθη πάντα τοῦ
 Σωτῆρος θελήματα ἐν αὐτοῖς. Ὅθεν συγχώρησιν
 προσέρων ἀμαρτημάτων διδοὺς αὐτοῖς ἐφησιν· *Ὅ μὴ*
συναγάγω τὰς συναγωγὰς αἰτῶν ἢ ἐξ αἱμάτων ἢ
κατὰ τὸν Ἀκύλαν Ὅ μὴ σπείσω σπονδὰς αὐτῶν.
ἐξ αἱμάτων. Πάλαι μὲν γὰρ, φησι, σπονδὰς ἐποιοῦν
 ἐξ αἱμάτων, Ἰουδαῖοι μὲν κατὰ νόμον τῷ Θεῷ θυσίας
 προσφέροντες, Ἕλληνες δὲ, ὅτε τοῖς δαίμοσιν ἐλά-
 τρουον. Ἐγὼ δὲ καινὰς αὐτοῖς θυσίας παραδοὺς, οὐκ-
 ἔτι δεῖξομαι σπονδὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων· οὐδὲ ταύτας
 σπείσω ἅτε ἀρχιερεὺς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἀποδε-
 ξάμενος καὶ σπένδων· καινὰ δὲ μυστήρια παραδοὺς
 αὐτοῖς καὶ καινὰς θυσίας τὰς ἀνάμους καὶ ἀκάπνους,
 καὶ λογικὰς, ταύταις χρῆσθαι διδάξω αὐτοὺς· ἀλλ'
 οὐδὲ μνημονεύσω διὰ τῶν χειρῶν μου τῶν παλαιῶν
 αὐτῶν ὀνομάτων. Πάλαι μὲν γὰρ ἐπαξίως τῶν πρῶ-
 ξων ἐπήγοντο προσηγορίας οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, βέδη-
 λοι καὶ ἀκάθαρτοι, καὶ εἰδωλολάτραι, πολυθεοὶ τε καὶ
 ἄθεοι ὀνομαζόμενοι· νῦν δὲ ἐκείνων μὲν οὐκέτι μνη-
 στήσομαι τῶν ὀνομάτων, ἕτερα δὲ αὐτοῖς ἀντ' ἐκείνων
 ἰωρήσομαι· εὐσεβεῖς αὐτοὺς καὶ θεοσεβεῖς, καὶ ἄγιους,
 κλητῶς τε καὶ ἐκλεκτοὺς, καὶ Χριστιανούς ὀνομά-
 ζων.

Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ πο-
τηρίου μου, σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονο-
μίαν μου ἐμοί. Ἀναμνησθῆναι προσήκει τῶν ἐν τῷ
 δευτέρῳ εἰρημένων ψαλμῷ. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀνθρωπίνως
 πάλιν πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν ὁ Πατὴρ· *Αἰτησαι παρ'*
ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου,
καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ
 ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίων αὐτὸς πρὸς τὸν αὐτοῦ ἐφη
 Πατέρα περὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων· *Πάτερ, οὗς*
ἔδωκάς μοι σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκάς καὶ
οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπέλωτο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπ-
ωλείας. Ἄλλ' ὡσπερ ἐνταῦθα ἀνθρωπίνως διαλέγεται
 λαθεῖν παρακαλῶν, οὕτως ἐτέρωθι δείκνυσι, ὡς αὐτὸς
 ἴσθι τῶν ἀπάντων δεσπότης· *Τὰ πρόβατα γὰρ τὰ ἐμὰ*
τῆς φωνῆς μου ἀκούει· κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ
ἀκολουθοῦσίν μοι· κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐ-
τοῖς· καὶ πάλιν· Καὶ ἄλλα δὲ πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ
ἔστιν ἐκ τῆς ἀγέλης ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγα-
γεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται
μία ποιμνὴ, εἰς ποιμνὴν. Ἐν τῷ παρόντι μέντοι

³⁹ Psal. II, 8. ⁴⁰ Joan. XVII, 6, 12. ⁴¹ Joan. X, 27, 28. ⁴² ibid. 16.

(1) *Εἰδωλα αὐτῶν.* Sic vertit Symmachus, ut in duobus codicibus Regiis effertur. Aquila autem;

A idolorumque cultores essent, non in unum impe-
 gerant erroris genus. Inerat quippe ipsis deorum
 turba, multiplexque simulacrorum et infirmitatis
 species. At quia salutari interveniente gratia resi-
 piscentes, sancti Dei effecti sunt, ideo dictum est:
Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes
voluntates meas in eis; ac deinde additum est,
Multiplicata sunt idola eorum, sive labores ac in-
firmitates ipsorum. Isthæc enim omnia, antequam
 a pessimis illis moribus ad meliores commutati
 essent, iis qui postmodum sancti evaserunt, ad-
 erant. Verum *postea acceleraverunt,* neque negli-
 gentia vel cunctatione usi, per illatam gratiam
 statim pœnitentiæ opera ediderunt: ac per eam-
 dem gratiam mirabiles factæ sunt Salvatoris volun-
 tates in ipsis. Quamobrem concessa illis pristino-
 rum scelorum venia, ait: *Non congregabo conventi-*
cula eorum de sanguinibus; aut juxta Aquilam:
Non libabo libamina eorum de sanguinibus. In more
 fuit olim, inquit, libamina ex sanguine facere;
 nam cum Judæi hostias Deo secundum legem im-
 molabant; tum Græci idem præstabant, cum dæ-
 monas colerent. At ego postquam novum atulî
 sacrificiorum genus, non ultra admittam sacrificia
 cum sanguine oblata; neque, utpote summus Sa-
 cerdos, eadem ex eorum manibus accipiam ad
 libandum, sed novis traditis mysteriis, novis item
 sacrificiis incruentis, fumo ac nidore carentibus
 et rationalibus. Sed iis utantur commonebo, neque
 per labia mea vetera illorum nomina memorabo.
 C Olim siquidem digna gestis suis nomina gentiles
 ferebant; atque profani, impuri, idololatræ,
 deorum multorum cultores et athei audiebant. Jam
 vero hujusmodi nominum nunquam recordabor;
 aliisque substitutis vocabulis, pios, religiosos,
 sanctos, vocatos, electos, Christianos compellabo.

VERS. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis*
mei, tu es qui restituis hæreditatem meam mihi.
 Hic memoria repetenda sunt secundi psalmi verba.
 Nam illic humano item more sic eum Pater affatur:
Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam,
*et possessionem tuam terminos terræ*³⁹. Atque in sa-
 cris Evangeliiis sic ille Patrem de sacris apostolis
 alloquitur: *Pater, quos dedisti mihi tui erant, et*
michi eos dedisti: et nemo ex iis periit, nisi filius
*perditionis*⁴⁰. Sed quemadmodum hic humano lo-
 quitur modo, rogans ut accipiat; sic alibi sese
 omnium dominum exhibet: Nam, *oves meæ vocem*
meam audiunt: et ego cognosco eas, et sequuntur
*me, et vitam æternam do eis*⁴¹; ac rursum: *Et*
alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili: et illas
oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet
*unum ovile, et unus pastor*⁴². In præsentî itaque
 psalmo humane sic loquitur: *Dominus pars hære-*
ditatis meæ et calicis mei; hæreditatem vocans
 regnum in gentes; calicem vero, quam pro nobis

τὰ διαπονήματα αὐτῶν. Hebraicum exemplar habet, □□□□□□.

passus est mortem. Sic enim in sacris Evangeliiis A
effatur: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* 44: ac si apertius diceret: Ecclesie mee, quæ mea hæreditas, pars Dominus est; atque ipse calicis mei, id est mortis, pars effectus est.

ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ ὡσεὶ σαφέστερον ἔλεγε· Καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ κληρονομία μου, μερὶς ἐστὶν ὁ Κύριος· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦ ποτηρίου μου, τουτέστι τοῦ θανάτου, μερὶς γεγεννημένος ὁ αὐτός.

Tu es qui restituis hæreditatem meam mihi. Alia, inquit, mihi olim fuit hæreditas, aliique funes. Nam quando dividebat Altissimus gentes, pars Domini facta est populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus 44 Israel. At tunc pars, hæreditas et funiculus, erat prior ille populus. Quo populo impietatis causa dejecto ac depulso, alia mihi hæreditas, alii funes, aliæ sortes priorum loco traditæ sunt in præclaris. Etenim hæc secunda hæreditas, B
inquit, præclara probataque mihi est.

VERS. 8. *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. Vir sanctus cum Dominum in oculis suis semper esse secum reputet, nequaquam fluctuat; imo vero Dominus a dextris justî viri firmus consistit. E converso autem de Juda dicitur: Et diabolus stet a dextris ejus* 45.

ORATIO DAVID XVI.

VERS. 1. *Exaudi, Domine, justitiam meam, intendente deprecationem meam. Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis. Oratione sua supplicat, ut Deus exaudiat, non quidem vocem, non verba sua, sed virtutem: ac si videlicet justitia sua ex gestis operibus clamitet, divinasque aures demulceat. Neque enim quispiam, improborum sibi conscius facinorum, talem facile proferret vocem. Illud porro: Intende deprecationem meam, jure dixerit vir ille probatus ac exercitatus, qui in orando dignas Deo emittit supplicationes, qui non parva quædam viliaque postulat, neque pro mortalibus humanisque rebus Deum precatur. Idipsum Salvator docuit talia fatus: Magna petite, et parva adjiciuntur vobis* 46. Tertio autem precatur, ut ipsa orationis verba auribus percipiat, et, ut ita dicam, de ipsa voce judicet, quod non in labiis dolosis prolata sit. Plurimque enim præclara loquimur, ac verbis utimur ex Scriptura divina deprempitis; sed non purgatis labiis. Et vero occurrunt sæpe homines, qui indiscriminatim conviciis, calumniis, mendaciis, fraudulentis verbis, perjuriis, obscœnis dictis, aliisque absurdis vocibus usi, confestim mutato sermone, precibus Deum compellant. At solus vir sanctus, et linguam et labia vocemque ipsam ac verba vel usu tritiora expurgat; gnarus illius dicti: De omni verbo otioso rationem reddetis in die judicii 47. Deus siquidem orationem, non labiis dolosis, sed purgata lingua, divinisque sermonibus meditandis assueta prolata, auribus percipit. Quamobrem cum de justitia loquitur,

Ἐν εἰ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί. Πάλαι μὲν γὰρ, φησὶν, ἄλλη τις ἦν κληρονομία μου, καὶ ἄλλα σχοινίσματά μου. Ὅτε γὰρ διεμερίσθη ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοινίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ἄλλὰ τότε μὲν μερὶς καὶ κληρονομία, καὶ σχοινίσμα ὁ πρότερος ἦν λαός· οὐ διαπεσόντος καὶ ἀποδλήτου γενομένου διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν, ἕτερα μερὶς καὶ ἄλλα σχοινία, καὶ ἕτεροι κληρονομοὶ ἀντὶ τῶν προτέρων ἐκείνων ἐδόθητόν μοι ἐν τοῖς κρατίστοις. Αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ δευτέρα κρατίστη καὶ ἀρθεύουσα μοί ἐστιν.

Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός· ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Ὁ ἅγιος, ἀεὶ λογιζόμενος ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶναι τὸν Κύριον, οὐ σαλεύεται· ἀλλὰ βέβαιος ἔσθηκεν ὁ Κύριος ἐκ δεξιῶν τοῦ δικαίου. Περὶ δὲ τοῦ Ἰούδα, Ὁ διάβολος στήτω, φησὶν, ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΓ΄.

Εἰσάκουσον, Κύριε, δικαιοσύνης μου, πρόσχες τῇ δεήσει μου. Ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου οὐκ ἐν χελεσι δολοῖς. Ἴκετεύει διὰ τῆς προσευχῆς τὸν Θεὸν ἀκροατὴν γενέσθαι, οὐ τῆς φωνῆς, οὐδὲ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ἐν αὐτῷ ἀρετῆς, ὡς περ βίωσης διὰ τῶν πράξεων τῆς δικαιοσύνης καὶ δυσωπούσης τὴν θείαν ἀκοήν. Οὐκ ἂν γὰρ τις, ἑαυτῷ φαῦλα συνειδώς, ῥαδίως ἂν τοιαύτην ἀφήκε φωνήν. Τὸ δὲ, Πρόσχες τῇ δεήσει μου, εἰποι ἂν ἐκεῖνος ὁ βεβασανισμένος καὶ πρεπούσας Θεῷ ἐν τῇ προσευχῇ ἀναπέμπων δεήσεις, ὁ μὴ ἐπὶ μικροῖς καὶ τοῖς τυχοῦσιν αἰτήμασι, μηδ' ἐπὶ θνητοῖς καὶ ἀνθρωπίνους παρακαλῶν τὸν Θεόν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε λέγων· Αἰτεῖτε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ τρίτον δὲ ἵκετεύει, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς ἐνωτίσασθαι, κρίναι τε, ὡς εἰπεῖν, καὶ αὐτὴν τὴν φωνήν, ὅτι μὴ ἐν χελεσι δολοῖς προφέρεται. Πολλὰ γὰρ σεμνὰ φθεγγόμεθα, καὶ λόγοις χρώμεθα τοῖς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, οὐ κεκαθαρμένοι τοῖς χελεσιν. Ἦδη δὲ τινες, ἀδιαφόρως λοιδορίας κατὰ τῶν χρησάμενοι, ἢ διαβολαῖς, ἢ ψευδολογίαις, ἢ ἀπάταις, ἢ ἐπιπορκίαις, ἢ αἰσχροβήμοσύναις, ἢ ἄλλοις τισὶν ἀτόποις φωναῖς, ἀθρόως μεταβάλλοντες ἐν τῇ προσευχῇ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται. Μόνος δὲ ὁ ἅγιος καὶ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ καὶ τὰ χεῖλη, καὶ τὴν φωνὴν αὐτὴν, καὶ τὰ κοινὰ ῥήματα καθαίρει· εἰδώς εἰρημένον· Περὶ παντός ἀργοῦ ῥήματος δώσετε λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Προσευχῆς γὰρ οὐ διὰ χελεῶν δολίων προσφερομένης, διὰ δὲ γλῶττης κεκαθαρμένης, καὶ τὰ θεῖα λόγια μελετῶν εἰθισμένης, ἐνωτίζεται ὁ Θεός. Διὸ ἐπὶ μὲν τῆς δι-

44 Matth. xxvi, 59. 45 Deut. xxxii, 8, 9. 46 Psal. ciii, 6. 47 Matth. vi, 53. 48 Matth. xii, 56.

καυσύνης, εἰσάκουσον, ἐλέγγο, ἐπὶ δὲ τῆς δεήσεως, **A** *exaudi, inquit; cum de deprecatione, intende; cum de voce labii prolata, auribus percipe.* Tria itaque dictis hujusmodi postulat, et quod præstantius erat duobus aliis præmisit.

Vers. 3. Probasti cor meum et visitasti nocte, igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. Quantum humanam infirmitatem exsuperat hujusmodi verborum sententia! Quis enim de castitate cordis gloriabitur? Quis confidenter dicat: Purus sum a peccatis? Hæc sane unus Christus vere ac congruenter dicere valeat. Annon suum ad inferos descensum, atque locum illum in regione mortis, noctem in præsentī vocavit? Quamvis enim in nocte fuerit ac in tempore tentationum, inque tenebrosis caliginosisque mortis regionibus, atamen probatus, paterna visitatione dignus habitus est per resurrectionem quam obtinuit. Quoniam ceu aurum igni traditum, splendidus purusque permansit. Solus enim ex iis qui a sæculo fuerunt peccatum non fecit, neque, secundum Isaiam, inventus est dolus in ore ejus⁴⁶.

Vers. 4. Ut non loquatur os meum opera hominum, propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras. Symmachus cum ait: *Ego observavi vias prævaricatoris, aliam præfert sententiam, quasi scilicet is qui orationem emittit, ab omni homine prævaricatore declinet; atque omnes talium virorum semitas, pravaque opera, utpote dura et aspera aversetur.*

Vers. 5. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea. Exemplar nobis hisce verbis admovet Salvator; admonetque, cum ut ne animo frangamur, tum ne magnum de nobis ipsis sapiamus, planeque compertum ac persuasum habeamus, nos divino semper egere auxilio, ut non moveantur vestigia nostra, utque pedes nostros in semitis ejus recte componamus.

Vers. 7. Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te. Qui salvos facit, inquit, sperantes in se, non eos qui ex semine Israelis sunt, neque eos qui secundum Moysen legem Egypti agunt, sed, quasi nova reperta via, salutem sperantibus in se conferre compertus est. *Manent enim, inquit Apostolus, fides, spes, charitas*⁴⁷: tria hæc ceu vinculo eodem astricta connectuntur. Quapropter fidem spei copulat, dum ait: *Est autem fides sperandarum substantiarum rerum, argumentum non apparentium*⁴⁸. Hæc porro ex una erga Deum charitate oriuntur; iisque vicissim charitas erga Deum roboratur.

Vers. 8, 9. A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, Domine, ut pupillam oculi. Sub umbra alarum tuarum proteges me, a facie impiorum qui me afflixerunt. Justus quilibet, cum precatur, a Deo obnixè postulet uti se custodia sua dignetur; fateaturque se, præ adversariorum multitudine, ad custodiam sui minime idoneum esse: roget item ut

⁴⁶ Isa. liii, 19; 1 Petr. ii, 22. ⁴⁷ 1 Cor. xiii, 15.

⁴⁸ Hebr. xi, 1.

Deus se custodiat quasi pupillam oculi; cum scilicet videat inimicos dexteræ Dei obsistentes, itemque adversarios animæ suæ oculo insidias struentes, sibi que cæcitatem inferre cupientes. Verum quia impiorum bene multi calamitatem ipsi inferre ac in ærumnas ipsum conjicere student, telaque in ipsum emittunt; sub alas Dei confugiat, postuletque ejus se protectione muniri. Sed etiam ipse Salvator pro Ecclesia sua, quæ suum corpus est, easdem ad Patrem suum emittebat voces. Per alas autem virtutes providentiæ illius intelligas.

VERS. 10-12. *Inimici mei animam meam circumdederunt, adipem suum concluderunt, os eorum locutum est superbiam. Projicientes me nunc circumdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram. Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditis. Hujus autem loco, Projicientes me circumdederunt me, ita Symmachus interpretatur: Beatum prædicantes me, statim circumdederunt me, et oculos, inquit, suos posuerunt contra me, ut declinare me facerent. Nam id satagebant, ut me a statu illo et a profectu secundum Deum avellerent et amoverent, adversarium nostrum diabolum æmulati, qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret⁵¹. Et me ipsum susceperunt sicut leo paratus ad prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditis. Neque enim hæc machinamenta palam adversum me conlabant: sed occultas insidias parabant.*

Vers. 15, 14. *Exsurge, Domine, præveni eos et supplantâ eos: eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ. Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum; de absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt filii, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis. In ea quoque re aliquid capiam utilitatis. Sed frameam tuam, inquit, eripias de manu Inimicorum; nam metuendum alias esset, ne frameam illam tuam, cui ego confisus adversarios oppugno, e manu eripiant mea, meque sic exarmatum eadem ipsa framea adoriantur. Fuerit autem illa sermo Dei efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti⁵², qui animæ, frameæ loco, ad propulsandos inimicos traditus est. Quod sæpe contingit, quando inimici Dei divinarum Scripturarum dicta, detorta atque in pravam sententiam conversa, simplicioribus animis objiciunt, eosque ita debellant. Hæc causa est quod ipse precetur, ut framea Dei eripiatur ab inimicis Dei, et a paucis de terra, cujus loco Aquila edidit, a mortuis ex immersione, Symmachus vero, a mortuis ab iis qui occiderunt. Nam liberari se*

⁵¹ I Petr. v, 8. ⁵² Hebr. iv, 12.

(*) Hæc Latine exprimi nequeunt; in textu Græco, necnon in omnibus mss. Bibliorum, legitur ταλαιπωρησάντων, non ταλαιπωριζόντων.

ἀνθεστηκότων αὐτῶν φυλαχθῆναι! τε ἑαυτὸν, ὡσπερ τινὰ κόρην ὀφθαλμοῦ παρακαλεῖται ὄρων τοὺς ἀνθεστηκότας τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ἐχθρούς τινας, καὶ πολεμίους τῷ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὀφθαλμῷ ἐπιβουλεύοντας, καὶ τυφλῶσαι αὐτὸν θέλοντας. Ἀλλὰ καὶ πολλῶν ὄντων ἀσεβῶν τῶν ταλαιπωριζόντων αὐτὸν (1), τουτέστι ταλαιπωρον αὐτὸν ἀποφαινότων, βέλη τε κατ' αὐτοῦ πεμπόντων, ὑπὸ τὰς πτέρυγας καταφεύγων τοῦ Θεοῦ, σκέπης τῆς ὑπ' αὐτῷ τυχεῖν ἀξιούτω. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν αὐτοῦ σῶμα, ταύτας ἀνέπεμπε πρὸς τὸν Πατέρα τὰς φωνάς. Πτέρυγας δὲ νοήσεις τὰς τῆς προνοίας αὐτοῦ δυνάμεις.

Οἱ ἐχθροὶ μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον, τὸ στέαρ αὐτῶν συνέκλεισαν, τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν. Ἐκβάλλοντές με νυνὶ περιεκύκλωσάν με τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἔθεντο ἐκκλῖναι ἐν τῇ γῆ. Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡσεὶ σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐκβάλλοντές με περιεκύκλωσάν με, ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσε· Μακαρίζοντές με παράρρημα περιεκύκλωσαν με, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτῶν, φησὶν, ἔθεντο κατ' ἐμοῦ τοῦ παρακλῖναι με. Παρασαλεύσαι γὰρ με καὶ ἀποκινήσαι τῆς στάσεως καὶ τῆς κατὰ θεὸν προκοπῆς ἐσπούδαζον· μιμούμενοι τὸν ἀντίδικον ἡμῶν διάβολον, ὃς ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπῆ. Ὑπέλαβόν με καὶ αὐτὸν ὡς λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡς σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐποιοῦντο τὴν κατ' ἐμοῦ συσκευήν, ἀλλὰ λαθραίως ἐνεδρεύοντες.

Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόσβασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς· ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ρομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου. Κύριε, ἀπὸ ὀλλῶν ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν. Ἐχορτάσθησαν νιῶν, καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπιῶσι αὐτῶν. Καὶ κατὰ τοῦτο ὠφελήθειν· ἀλλὰ καὶ τὴν ρομφαίαν σου, φησὶ, ρῦσαι ἀπὸ τῆς χειρὸς τῶν ἐχθρῶν· δέος γὰρ μήποτε τὴν σὴν ρομφαίαν, ἣ πεποιοῦς ἐγὼ κέχρημαι κατ' αὐτῶν, τῆς ἐμῆς χειρὸς ἀρπάσαντες οἱ πολέμιοι, καὶ ἀφελόμενοι μου αὐτὴν, χρήσονται αὐτῇ κατ' ἐμοῦ. Εἴη δ' ἂν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ὁ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον, ὁ τῆς ψυχῆς δεδομένος ἀντὶ ρομφαίας πρὸς ἀμυναν τῶν ἐχθρῶν· ὅπερ συμβαίνει πολλάκις, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν λέξεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα ἀποβαλόντες καὶ ἀνατρέψαντες, ἐξ οὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τὰς ἀκεραίους καταπαλαίωσι ψυχάς. Διὸ εὐχεται ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ρυσθῆναι τὴν ρομφαίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ ὀλλῶν ἀπὸ γῆς· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν· ἀπὸ τεθηκότων

ἐκ καταδύσεως· ὁ δὲ Σύμμαχος· (1) Ἄπο νεκρῶν ἀπὸ ἐνδεθυκῶτων. Ῥυθῆναι γὰρ εὐχεται καὶ ἀπὸ τῶν ἐν νεκροῖς ἤδη λελογισμένων διὰ τὸ πάνπαν ἐστερηθῆναι τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, διαμύριον αὐτούς, ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν, μέρος ἀπῶν ἐν ζωῇ· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἡ μερὶς αὐτῶν ἐν ζωῶν. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς τῶν μὲν ἀσεβῶν καὶ τῶν πολλὰκις ὀνομασμένων ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἡ μερὶς, καὶ ὁ κλῆρος, καὶ πᾶσα ἡ περιουσία ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ τυγχάνει καὶ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ· ἐν ᾧ καὶ ἐπιλήθη ἡ γαστήρ αὐτῶν πάσης τροφῆς, καὶ πάσης ἀπολαύσεως, καὶ τρυφῆς. Ἄλλὰ καὶ τῶν κεκρυμμένων σου φησὶν· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, καὶ τῶν ἀποθέτων. Ὅσα γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ καὶ τῇ θνητῇ ζωῇ τίμια, τῶν νομιζομένων ἀποθέτων καὶ ἀπακρύφων, ἐσχήκασιν.

Αὐτοὶ γοῦν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πάντα γῆς μέταλλα περὶεργάσαντο, λίθους τε πικντολοῦς τιμίους καὶ πολυτελεῖς ἐξηρεύνησαν, καὶ τούτων ἀπάντων ἐπιλήθησαν· τέκνων δὲ καὶ υἱῶν, καὶ θυγατέρων ἐνεφορήθησαν. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐχορτάσθησαν υἱῶν. Καὶ οὐ μόνον γε αὐτοὶ τούτων ἐχορτάσθησαν, ἀλλ' ἐμπλησθέντες αὐτοὶ τε πρότεροι, κληρῶν καὶ διαδοχῆς τοῖς μετ' αὐτοὺς ἐγγόνοις καταλελοίπασιν. Ἄλλος φησὶν· Εἰ καὶ τῷ θανάτῳ τούτους παραπέμψαι σοὶ βῆδιον, ὦ Δέσποτα· ἀλλ' οὐκ ἐκελεύω ζῶντας αὐτοὺς σκεδασθῆναι, καὶ τὴν κακίην αὐτῶν συμφωνίαν διαλυθῆναι, καὶ τῶν ἀποκειμένων σοὶ τιμωριῶν μετασχεῖν. Οὕτω γὰρ ἐν τῇ μεγάλῃ ψῆθῃ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸς ὁ Θεὸς φησὶν· Οὐκ ἰδοὺ ταῦτα πάντα συνήκται παρ' ἐμοί, καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου· ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω, ἐν καιρῷ ὄταρ σφαλῆ ὁ ποῦς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσε· Χορτάσθησονται υἱοί, καὶ ἀφήσουσι τὰ λείψανα αὐτῶν τοῖς νηπίοις αὐτῶν. Οἶδα, φησὶν, ὅτι τὴν δικαίαν σου τιμωρίαν οὐ μόνον αὐτοὶς ἐπάξεις, ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱέσι καὶ τοῖς ἐγγόνοις τῶν προγόνων πονηρίαν μιμησάμενοις. Τὸ δὲ, χορτασθήσονται, ἀντὶ τοῦ, εἰς κόρον μεθέξουσι τῶν κακῶν.

Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ἐφθῆσομαι τῷ προσώπῳ σου· χορτάσθησομαι ἐν τῷ ἐφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου. Ἐκείνοι μὲν τοιαύτας δώσουσι δικαιοσύνας· ἐγὼ δὲ τοῖς παρὰ τῆς δικαιοσύνης ἀγαθαῖς ἐντροφῆσιν, πείραν μεγίστην τῆς σῆς εὐεργεσίας δεξάμενος. Ἐγὼ δὲ τῇ πορισθείσῃ μοι δικαιοσύνῃ τε καὶ ἀρετῇ θαρρῶν πεπαρρησιασμένως ἐφθῆσομαι τῷ προσώπῳ σου. Καὶ αὕτη μοι ἐστὶν ἐλπὶς, καὶ ὄψας μέγας κληρῶν· οὗ ποτε πληρωθῆσομαι, καὶ χορτασθῆσομαι πάσης τρυφῆς, ἐν τῷ ἐφθῆναι τὴν δόξαν σου ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ'.

Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδί Κυρίου τῷ Δαυΐδ, ὃ ἐλάλησε τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ψῆθῆς ταύτης,

⁶⁹ Deut. xxxii, 34.

(1) Hæc sunt Hebraica verba, עִיבָה עִיבָה לְמַחַם מִיְמִינָה. Aquilæ interpretatio huic prorsus similis fertur apud Drusinum et alios; sed Symmachi versio vitiosa occurrit ibidem, Κύριε ἀπὸ τῶν ἐνδεθυκῶτων ἡ μερὶς ἐν ζωῇ. At lectio nostra sincerior, quæ in omnibus mss. similiter effertur.

A precatur etiam ab iis qui, jam inter mortuos computantur, quia vita illa, quæ secundum Deum est, penitus privantur. Illud autem, *divide eos*, Aquila, *pars eorum in vita*, interpretatur; Symmachus autem, *pars eorum in viventibus*. His porro docet, impiorum et inimicorum Dei, qui in his plerumque memorantur, portionem; sortem omnesque facultates in hac præsentī et mortali vita sitas esse, ubi venter eorum omni ciborum genere, omni felicitate ac voluptate repletur. Imo etiam *de absconditis tuis*; cujus loco Symmachus interpretatur, *et repositis tuis*. Siquidem eorum omnium quæ in hac mortali vita occurrunt pretiosorum, quæ inter recondita et abdita computantur, potiti sunt.

B

Illi itaque aurum, argentum, omniaque terræ metalla summa cura perquisiverunt, lapides pretiosos vel rarissimos cujusvis generis pervestigant, iisque omnibus adimpleti sunt: filiis masculis feminisve saturati sunt. Quamobrem subjungit, *saturati sunt filiis*. Neque illi tantum iis saturati sunt; sed postquam ipsi priores ad satietatem usque iis sunt usi, hæreditatem successionemque nepotibus transmisere suis. Alius sic interpretatur: Etiamsi, inquit, perfacile tibi sit, Domine, ipsos morte afficere: at, quæso te, homines dum hac vita fruuntur disjungas, improbamque illam concordiam dissipes, ut a te repositas sceleribus suis pœnas launt. Ita enim in magno Moysis cantico Deus ipse loquitur: *Annon ecce hæc omnia congregata sunt apud me, et signata in thesauris meis: in die ultionis retribuam, quo tempore labetur pes eorum*⁶⁹. Hæc ita Symmachus interpretatur, *saturabuntur filiis, et dimittent reliquias suas parvulis suis*. Novi, inquit, te non modo debitum iis supplicium illaturum, sed etiam filiis ac nepotibus eorum, si quidem avorum nequitiam imitentur. Illud autem, *saturabuntur*, id est, ad satietatem et fastidium usque malis sese dedit.

VERS. 15. *Ego autem in justitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit mihi gloria tua*. Illi quidem hujusmodi pœnas dabunt. Ego autem paratis a justa providentia tua fruar bonis, maximumque beneficentiæ tuæ sumam experimentum.

D

Ego sane justitiæ atque virtuti, cujus auctor mihi fuisti, confisus, tuta conscientia apparebo conspectui tuo. Ilac in spe versor: hæc mihi magna hæreditas, qua replebor, et ad satietatem usque omni voluptate fruar, cum in regno cœlorum apparuerit gloria tua.

PSALMUS XVII.

VERS. 1. *In finem puero domini David, quæ locutus est Domino verba cantici hujus, in die qua eripuit*

eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit. Symmachus : Canticum victoriæ servi Domini David.

Par enim fuit nos ex ipso psalmo ediscere, Davidem, occasione victoriæ de inimicis et hostibus partæ, omnis victoriæ auctori, qui ideo νικηποιός, id est victoriæ effector, dicitur, quod victores efficiat, triumphalem hunc hymnum consecrasset. Quia item hic hymnus sive canticum triumphale, Davidis dicitur esse. Atque in finem inscribitur : quoniam scilicet postremis vitæ ejus annis, ac post omnia quæ in historia feruntur ejus opera, pronuntiatum est ; aut quia prophetiam eorum quæ in fine sæculi obventura sunt enuntiat ; sive tertio quia ad ea quæ in postrema hujus hymni parte feruntur, lector remittitur. In quo [triplici] fine, vocatio gentium et prophetia de Christo. Hoc autem modo vaticinatur, ut Saulem cum aliis omnibus una complectatur. Alia quoque ratione ipsum de manu Saul liberavit : frequenter enim per *manum* intelligitur opus. Igitur qui liberavit Davidem ex omnibus inimicis suis, jure ac consequenter ipsum majoribus beneficiis devinciens, ex hac Saulis manu, sive opere, pariter eripuit, ut non paria cum illo pateretur.

VERS. 2, 3 *Diligam te, Domine, fortitudo mea : Dominus firmamentum meum et refugium meum; et liberator meus. Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum : protector meus et cornu salutis meæ et susceptor meus* Alia quoque sententia Deum vocat fortitudinem, humanam confitens infirmitatem, quæ sine Deo nihil agere valet ; quare sic ait Paulus : *Omnia possum in Christo qui me confortat*⁵⁴. Aquila porro et Symmachus, vice illius, *fortitudo*, petram interpretati sunt : atque magnus Apostolus : *Petra autem erat Christus*⁵⁵. Cum supra petram hanc, domum suam David fundasset, similis erat viro sapienti, qui *ædificavit domum suam supra petram*⁵⁶. Quapropter omnibus inimicis suis, qui pluvix, ventorum et fluminum instar impingebant, superior effectus est. Verum neque satellitibus ac exercitui confisus est, sed Deo quem habuit opitulatorem, omni genere armorum instructum et cornu salutis, ita ut diceret : *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*⁵⁷.

VERS. 5-7. *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto sus vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introiit in aures ejus. His docet quo pacto a torrentibus iniquitatis turbatus, et reliquis quæ supra memorantur malis circumventus, cum se in periculo constitutum esse sentiret, ad salutis suæ portum confugit. Quamobrem ait : In tribula-*

ἐν ἡμέρῃ ἣ ἐβρύσατο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαούλ, καὶ εἶπε. Σύμμαχος Ἐπιβλιον τοῦ δούλου Κυρίου τοῦ Δαυὶδ.

Ἐδει γὰρ ἡμᾶς ἀναγκαιῶς ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ γνῶναι, ὅτι ἐπὶ ταῖς νίκαις ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τὸν προκειμένον ὕμνον ἐπιβλιον τῷ πάσῃς νίκῃς αἰτίῳ, τῷ καὶ νικητᾷ ἀπεργαζομένῳ, καὶ διὰ τοῦτο νικηποῦ κληγμένῳ, ἀνέθηκεν ὁ Δαυὶδ· καὶ ὅτι ἐπιβλιος οὗτος ὁ ὕμνος ἢ ἡ ὥδη εἴρηται τοῦ Δαυὶδ. *Εἰς τὸ τέλος* δὲ, ἦτοι διὰ τὸ ἀμφὶ τοὺς τελευταίους τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνους, καὶ μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις τὰς φερομένας ἐν τῇ ἱστορίᾳ λελέχθαι ἢ διὰ τὸ προφητείας περιέχειν τῶν μελλόντων ἔσσεσθαι ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἢ τρίτον, διὰ τὸ ἐπὶ τὰ τέλη τῶν ἐμφερομένων λόγων τοῦ προκειμένου ὕμνου τὸν ἐντυγχάνοντα παραπέμπειν ἐν οἷς τέλεσις ἢ κλήσις τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία. Τοῦτον θεσπίζει τὸν τρόπον, συμπαραλαμβάνομεν τοῖς πᾶσι καὶ τοῦ Σαούλ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸν ἐκ χειρὸς Σαούλ ἐβρύσατο, τῆς χειρὸς πολλάκις ἀντὶ πράξεως παραλαμβανομένης. Εἰκότως οὖν ὁ βυσάμενος Δαυὶδ ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, μειζόνως αὐτὸν εὐεργετῶν, καὶ ταύτης τῆς χειρὸς τοῦ Σαούλ, τουτέστι τῆς πράξεως αὐτοῦ, ἐβρύσατο, ὡς μὴ τὰ ὅμοια παθεῖν ἐκεῖνον.

Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἰσχύς μου· Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου, καὶ βύσσης μου. Ὁ Θεός μου, βοηθός μου, καὶ ἐλπὶς ἐπ' αὐτόν ὑπερασπιστής μου, καὶ κέρας τῆς σωτηρίας μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου Καὶ ἄλλως δὲ ἰσχὴν καλεῖ τὸν Θεόν, ὁμολογῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ ὡς οὐδὲν ἂν ἰσχυσεν ἄνευ Θεοῦ· καὶ Παῦλος γὰρ ἔφη *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ*. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, *στερέωμα*, πέτραν ἠρμήνευσαν· ἔφη δὲ καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· *Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός*. Ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν οἰκοδομῶν ὁ Δαυὶδ, ἀφωμοίωτο τῷ φρονίμῳ τῷ οἰκοδομήσαντι τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ πάντων κρείττων ἐγένετο, τῶν ὑετοῦ δίχην, πνευμάτων τῶν καὶ ποταμῶν προσβαλλόντων αὐτῷ πολεμίων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπὶ δρυφόρους ἠλπίζεν ἢ στρατῶν, ἀλλ' ἐπὶ Θεόν, βοηθὸν αὐτὸν ἔχων, πανοπλίαν καὶ κέρας· ὥστ' ἂν εἰπέιν καὶ αὐτόν· *Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κεραιτοῦμεν*.

Περίσχορον με ὠδίνες θανάτου καὶ χειμαρροὶ ἀνομίας ἐξετάραξάν με. Ὠδίνες ἄδου περιεκύκλωσάν με, προέβασάν με παγίδες θανάτου. Καὶ ἐν τῷ θλίβεσθαι με ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐκέκραξα. ἤκουσεν ἐκ ναοῦ ἀγίου αὐτοῦ τὴν φωνήν μου, καὶ ἡ κραυγή μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Διδάσκει διὰ τούτων τίνα τρόπον, καὶ ὑπὸ τῶν χειμαρρῶν τῆς ἀνομίας ταρασσόμενος, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ προσηρημένα πάσχω, ἦθετο αὐτοῦ κινδυνεύοντος, ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας κατέφευγε. Διὸ

⁵⁴ Philipp. iv, 13. ⁵⁵ I Cor. x, 1. ⁵⁶ Matth. vii, 24. ⁵⁷ Psal. xliii, 6.

φησιν· Ἐν εἰρήσει θάλλεσθαι ἐπακαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν μου ἐπέκραξα. Εἶτα διδάσκει, ὡς οὐκ ἠστοχίσατο τοῦ σκοποῦ τοιαῦτα πιστεύσας· ἡ γὰρ ἐλπὶς οὐ κατασχόνει. Διὸ ἐπιφέρει· Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ ἀγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελευσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Ναὸν δὲ Θεοῦ ἐν τούτοις ποίον χρῆ νοεῖν λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, μήπω τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις οἴκου κατασκευασμένου, ἢ πάντως πού τὴν ἐπουράνιον πόλιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἧς εἰκὼν ἐτύγγανεν ὁ ἐπὶ τῆς γῆς κατασκευασμένος νεώς;

Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐτρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρεων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Θεός. Δευκτάτα προφητεύων τὴν κατάβασιν τοῦ Κυρίου διὰ τὸν θάνατον καὶ τοὺς χειμάρρους τῆς ἀνομίας, διὰ τε τὰς οὐδίας τοῦ βίου καὶ τὰς παγίδας τοῦ θανάτου, τὴν ἐξ οὐρανῶν κατάβασιν πεποιημένου. Ἐπὶ τῇ κατάβασί αὐτοῦ τίνα πέπρακται προδιηγεῖται λέγων· Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐτρομος ἐγενήθη ἡ γῆ· ἀνὸς οὐ Ἀκύλας φησὶ· Καὶ ἐκινήθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον. Ὡς γὰρ ἐπεδήμει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τῇ γῆ κατὰ τὴν ἑσσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, πάντες οἱ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οἰκοῦντες ἐκινήθησαν καὶ ἐσεισθησαν· πᾶσά τε ἀκοῆ Ἑλληνικῆ τε καὶ βάρβαρος ἐπληροῦτο τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης. Τὰ δὲ λεγόμενα τῶν ὄρεων θεμέλια ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, περιστρέφησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς. Ὅρη δὲ ἦν τὰ ὑψώματα τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, δυνάμεις τινὲς ἀντικείμεναι, αἱ τὸν μακρὸν αἰῶνα τοὺς ἐπὶ γῆς ἀπαντας ἀποπλανήσασαι διὰ τῆς πολυθέου δεισιδαιμονίας. Τούτων οὖν ὄρεων τὰ θεμέλια τουτέστι τὰ βῆθη καὶ οἱ λογισμοί, τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμειος αἰσθόμενα, ἐταράχθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς.

Τὶ οὖν ἐνεργεῖ ἡ ὀργὴ κατὰ τῶν ἀποδοθέντων ὄρειων, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ἀρέθη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. Ὡστερ γὰρ δαλοῦ καιομένου ὑπὸ πυρὸς, κἄπειτα σθεννύμενου, καπνὸς ἀποδίδεται, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, πάλαι μὲν πρότερον πυρὶ παραβαλλόμεναι, τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατέφλεγον καὶ ἐξέκαιον· ἐπεὶ δ' ἐσβέννυτο αὐτῶν τὸ πῦρ ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου, τὰ σημεῖα τῆς σβέσεως αὐτῶν ἐδήλου ὁ ἐξ αὐτῶν ἀναπεμπόμενος καπνός, εἶθ' ἐξῆς εἶρηται· Καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλεγθήσεται· ἀνθρώποις ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐνήργει ἀφανῶς κατὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμειων, τὸ πῦρ αὐτὸν σθεννύς ἐτέρῳ πυρὶ κρείττονι καὶ δυνατωτέρῳ. Διὸ λέλεκται παρὰ Μωϋσεῖ· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλλίσκον ἐστὶ· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ προπορευεται, καὶ φλογεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπηθήσεται· πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ

tions meae invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Exinde docet se a scopo minime aberrasse, cum tali fiducia plenus esset; nam spes non confundit⁵⁵. Ideoque subjungit: Exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introibit in aures ejus. Templum Dei quodnam a Davide memorari hic intelligendum, cum Hierosolymitana domus nondum excitata esset; nisi caelestem Dei civitatem, supernam illam Jerusalem, cujus imago fuit templum in terra constructum?

VERS. 8. *Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis Deus.* Istis manifestissime vaticinatur futurum Domini descensum propter mortem, necnon propter torrentes iniquitatis, dolores inferni, et laqueos mortis; quæ in causa fuere cur ex caelis descenderet. In descensu autem ejus quænam gesta sint, prius enarravit his verbis: *Commota est et contremuit terra*: pro quo Aquila, *mota est et concussa est terra*, interpretatur. Et sane dicti illius veritatem res ipsa gesta testificatur: cum enim Filius Dei in terra, tempore adventus sui carnalis, peregrinabatur; quotquot terrenum elementum incolunt, commoti ac concussi sunt, ac per Græcorum barbarorumque aures ubique fama ejus percerebuit: ea vero quæ fundamenta montium vocantur, conturbata sunt et commota sunt, vel juxta Symmachum, *circumversa sunt, quoniam iratus est eis*. Montes autem erant sublimitates omnes quæ adversus cogitationem Dei erigebantur, scilicet adversariæ quædam potestates, quæ per longa sæculorum spatia terrigenas omnes in multiplicium deorum superstitionem atque errorem abduxerant. Horum igitur *montium fundamenta*, id est altiora consilia et cogitationes, Domini virtutem cum persentiscerent, *conturbata sunt, quoniam iratus esteis*.

VERS. 9, 10. Quid itaque operetur ira adversus montes illos sibi traditos, deinde aperit hisce verbis: *Ascendit fumus in ira ejus*. Sicut enim torris ignitus si exstinguatur, tunc fumus emittitur, pari modo adversariæ potestates jam pridem conjectæ in ignem, hominum animas incendebant comburebantque; igne autem ab ira Domini extincto, emissus inde fumus extinctionis signa edidit. Deinde pergit dicere, *et ignis a facie ejus exardescet, carbones succensi sunt ab eo*. Hæc omnia enim Dei Filii contra adversarias potestates clam operabatur, qui eorum ignem altero igne potentiori ac ardentiori exstinxerat. Quare apud Moysem dicitur: *Deus noster ignis consumens est*⁵⁶, et in psalmis: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus*⁵⁷; ac rursus: *Deus manifeste reuiet, Deus noster, et non silebit: ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida*⁵⁸. Hunc etiam ignem Salvator indicavit: *Ignem veni*

⁵⁵ Rom. v, 5. ⁵⁶ Deut. iv, 24. ⁵⁷ Psal. xcvi, 3.

⁵⁸ Psal. xlii, 3.

mittere in terram, et quid volo si jam accensus sit ⁶²? *Hæc porro omnia facta sunt, quoniam inclinavit cælos et descendit. Neque unum solummodo cælum inclinavit; sed omnes quotquot sunt cælos. Nam humiliatio celsitudinis ejus et exinanitio divinitatis ejus, supradictis verbis indicantur. Cum maxima enim emphasi descensum ejus significat his verbis: Inclinavit cælos; eundemque descensum corporeo prorsus more exprimit.*

VERS. 11-15. *Et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum.* Per caliginem et tenebras illas, clam et arcana ratione suam secundum hominem œconomiam adumbrat. Demumque eodem revertitur unde profectus erat: ac in cælos ascendit cum cherubino et volavit; tametsi non cum ipso cherubino descenderat: sine cherubino quippe inclinavit ipse cælos et descendit. In reditu autem dicitur: *Et ascendit super cherubim et volavit, cum corpore scilicet quod assumpserrat.* Illæ porro divinæ virtutes ipsum sic ascendentem conspicatæ, circumstantes satellitum more, Dominum stipabant, ejus ascensum celebrantes sicque vociferantes: *Attolite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ* ⁶³. Impleta autem isthæc sunt eo tempore, quo in apostolorum Actibus narratur: *Et cum hæc dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ex oculis eorum. Cumque intuerentur eum euntem in cælum* ⁶⁴.

Latentem illam et occultam Salvatoris cum hominibus, ab ascensu suo ad hoc usque tempus, conversationem his verbis indicat: *Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu ejus tabernaculum ejus, tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Nemini quippe latet quo pacto nobiscum versetur, secundum illud ab eo dictum: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* ⁶⁵. Tabernaculum porro ipsius non aliud significat, quam sanctam Ecclesiam ejus, in qua se tabernaculum positurum pollicitus est cum dixit: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio eorum* ⁶⁶. Quandoquidem vero prophetiæ ipsum spectantes caliginoso et obscuro more prolatae sunt, jure adjicitur: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis.* Quod autem nubes, prophetas, ac pluviam ex nubibus delapsam, propheticos sermones Spiritus sanctus soleat appellare docebit Isaias qui, quemadmodum dictum est, populum vineam compellat, aitque nubes non ultra pluviam ipsi subministrare ⁶⁷.

VERS. 14. *Et intonuit de cælo Dominus, et Atissimus dedit vocem suam.* In præsentem docemur ea quæ

⁶² Luc. xii, 49. ⁶³ Psal. xxiii, 7, 9. ⁶⁴ Act. i, 9, 10. ⁶⁵ Matth. xxviii, 20. ⁶⁶ Matth. xviii, 20. ⁶⁷ Isa. v, 1, 6.

(1) Ms. ad marg. χερουβιμ.

καυθήσεται, και κύκλω αὐτοῦ καταιγὶς σφόδρα. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐδηλοῦτο πῦρ, λέγων· *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, και τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη;* Ταῦτα πάντα ἐγίνετο, ἐπειδὴ περ *ἔκλιεν οὐρανοὺς και κατέβη.* Οὐχ ἓνα δὲ οὐρανὸν ἔκλιεν, ἀλλὰ τοὺς πάντας ὅσοι ποτέ εἰσιν. Ἡ γὰρ ταπεινωσις τοῦ ὕψους αὐτοῦ καὶ ἡ κένωσις τῆς θεότητος ἐδηλοῦτο διὰ τῶν εἰρημένων. Ἐμφατικώτατα γὰρ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, *Ἐκλιεν οὐρανοὺς*· σωματικώτερον τὴν κάθοδον αὐτοῦ σημαίνων.

Και γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ και ἐπέθη ἐπὶ χερουβ (1), και ἐπετάσθη, ἐπετάσθη ἐπὶ περῶν ἀνέμων. Τῇ μὲν οὖν ὁμίχλῃ καὶ τῷ γνόφῳ τὸ λεληθὸς καὶ ἀπόκρυφον παρίστησι τῆς κατὰ ἀνθρώπον αὐτοῦ οἰκονομίας· ἐπάγει δὲ λοιπὸν ὅθεν *και παρῆν*· εἰς οὐρανοὺς τε ἀνῆει και μετὰ τοῦ χερουβιμ, και ἐπετάσθη· καίτοι μὴ σὺν αὐτῷ καταβάς· διὰ γὰρ τοῦ χερουβιμ ἔκλιεν οὐρανοὺς αὐτὸς και κατέβη. Ἐν δὲ τῇ ἐπαπόδῳ λέλεκται· *Και ἐπέθη ἐπὶ χερουβιμ και ἐπετάσθη, μεθ'* οὐ ἀνειληφεν σώματος. Καὶ ἐπειδὴ ἀναβάνοντα οὕτως ἐθεώρουν αὐτὸν αἱ δυνάμεις αἱ θεαί, περὶ αὐτὸν γενόμεναι ἐδορυφόρουν αὐτοῦ τὴν ἀνοδὸν ἐπιβοῶσαι και λέγουσαι· *Ἄρατε τὰς πύλας, οἱ ἀρχοντες, ὑμῶν, και ἐκάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, και εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.* Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν φησιν ἡ Γραφή τῶν Ἰσραήλων τῶν ἀποστόλων· *Και ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, και νεφέλη ἀρέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Και ὡς ἀτειλλόντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ.*

Τὴν ἀφανῆ καὶ λαθάνουσαν τοῦ Σωτῆρος διατριβὴν, ἣν σὺν ἀνθρώποις εἰσέτι και νῦν ποιεῖται μετὰ τὴν ἀνάληψιν, διδάσκει λέγων· *Και ἔθετο σκοτὸς ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων.* Οὐ λαθάνει γὰρ τοὺς πάντας ὅπως σύνεστιν ἡμῖν κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· *Ἴδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.* Σκηνὴν δὲ αὐτοῦ σημαίνει οὐχ ἕτεραν ἢ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ· ἐν ἣ κατασκηνῶσαι ἐπηγγείλατο, εἰπὼν· *Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγημένοι εἰσιν εἰς τὸ ἔμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Ἐπειδὴ δὲ και αἱ περὶ αὐτοῦ προφητεῖαι σκοτεινῶς εἰρηναίαι και ἐπιτεκρυμμένως, εἰκότως ἐξῆς λέγεται· *Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων.* Ἀπὸ τῆς τηλαυγησεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον, *χάλιχα και ἀνθρακες πυρός.* Ὅτι γὰρ νεφέλας τοὺς πριφῆτας, και τὸν ἐξ αὐτῶν φερόμενον ὑετὸν, δηλαδὴ τοὺς προφητικὸς λόγους, τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον εἰωθεν ὀνομάζειν, διδάξει Ἡσαίας, ἀλληγορικῶς τὸν λαὸν ἀμπελῶνα προσεπιπὼν, καθὰ εἰρηται, και νεφέλας μηκέτι εἰς αὐτὸν δετὸν φερούσας.

Και ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ Κύριος, και ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. Διδάσκει ἐν τῷ πα-

ρόντι ὁ λόγος τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος διὰ Α post Salvatoris ascensum per ejus virtutes gesta sunt ; dilucideque ascensum ejus his significavit verbis : *Et intonuit de caelo*. Quomodo intonuerit qui superius caelos inclinasse ac descendisse fertur, nisi prorsus ascendisset ? quod utique hisce dictis comprobantur : *Et ascendit super cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum*. Commonstratum ergo fuit ipsum descendisse, deinde cum cherubino ascendisse, post ex caelo intonuisse ; demum ea contra inimicos suos designasse quæ in sequentibus describuntur. Primo quidem *præ fulgore ejus in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis*. Sicut enim de Ægypto in septima plaga narratur, *Dominus autem dedit vocem et grandinem et discurrebat, inquit, ignis super terram : pluitque Dominus super terram Ægypti*. Eratque grando, ignisque ardens in grandine. Et percussit grando in omni terra Ægypti ⁶⁶. Hæc porro omnia facta sunt ut populus Dei ab Ægyptiorum servitute eximeretur. Eodem prorsus modo jam cum Ecclesiis ex gentibus coactas, hominumque animas a servitute impiæ idololatriæ et malignorum dæmonum liberaret ; adversus intelligibiles Ægyptios Dominus ille qui super cherubim volavit, grandinem et carbones ignis emittebat. Arbitror autem ultrices illas adversus impios paratas virtutes, grandinem et carbones ignis vocari. Virtutes igitur illæ supplicio et ultioni destinatæ, voluntatis Dei occulto more administræ adversus dæmonas qui multiplicium deorum superstitionem advexerant, ipsos omnes dæmonas abigebant. Quare universa eorum oracula desierunt, vaticinia abrogata sunt, templa eorum deserta, sacraria invisibilia ac latente virtute explata fuerunt, Domino post suum in caelos ascensum hæc omnia operante.

VERS. 15, 16. *Et misit sagittas suas, et dissipavit eos ; fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terrarum : ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ*. Per fundamenta orbis terrarum intelligas sapientiæ Dei virtutes, quibus olim universa rerum natura fundata est, et postea confirmatus est orbis, qui non commovebitur. Quod si per orbem terrarum, Ecclesiam Dei accipi velis, ac si fundamentum ejus cogites esse, primo quidem infractam illam et solidam petram, in qua fundata est, secundum illud : *Supra petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* ⁶⁸. Petra autem erat Christus ⁷⁰ ; aut ut Apostolus indicat his verbis : *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus* ⁷¹ : ac post ipsum Salvatorem fundamenta Ecclesiæ existimes esse propheticos et apostolicos sermones, secundum Apostoli dictum : *Superædificati super fundamentum*

Καὶ ἐξαπέστειλε βέλη καὶ ἐσκορπίσεν αὐτοὺς, καὶ ἀστρατὰς ἐπλήθυνε καὶ συνετάραξεν αὐτούς. Καὶ ὤφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀπεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. Θεμέλια οἰκουμένης νοήσεις τὰς τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, δι' ὧν καὶ πάλαι ἡ σύμπασα κτίσις τεθεμελίωτο, καὶ μετὰ ταῦτα ἐστερεώθη ἡ οἰκουμένη, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Εἰ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκουμένην ἐθέλοις νοεῖν θεμέλιον δὲ αὐτῆς πρῶτον μὲν τὴν ἀρραγῆ καὶ στερεὰν πέτραν, ἐφ' ἣ ὑποδομῆται κατὰ τὸ Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾧδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός· ἢ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, περὶ οὗ διδάσκει αὐτὸς λέγων· Θεμέλιον γὰρ ἄλλου οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρά τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός· εἶτα μετ' αὐτὸν θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας προφητικοὶ καὶ ἀποστολικοὶ λόγοι κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ

⁶⁶ Exod. ix, 25, 26. ⁶⁸ Matth. xvi, 18. ⁷⁰ I Cor. x, 4. ⁷¹ I Cor. iii, 11.

apostolorum et prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Jesu ¹²; nequaquam a veritatis scopo aberraveris. Hæc igitur orbis fundamenta revelata sunt : inimicis Dei, qui olim mentis nostræ oculos obtenebrabant, ut ne divina intueri possent, eliminatis et fugatis, ac per emissas a Deo sagittas dissipatis, fugatisque ab increpatione Domini et ab inspiratione spiritus iræ ejus. Merito igitur ac consequenter, ab iis erepti ac recepto oculorum usu, fontes aquarum vidimus, fundamenta orbis terrarum suscepimus. Quod ætate nostra in plurimis terræ partibus evenit.

Vers. 17-19. *Misit de summo et accepit me, assumpsit me de aquis multis.* Demersum namque ipsum, et quasi captivum abductum, universorum Deus et Pater, per Filium suum abs se missum excepit. Unde autem exceperit, subinde significat his verbis, *de aquis multis*. Ait igitur etiam in sexagesimo octavo psalmo : *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam : infixus sum in limo profundi, et non est substantia* ¹³. Ad hæc consequenter sane in præsentis gratias agens sic ait : *Assumpsit me de aquis multis*. Quænam autem sint aquæ illæ, mox apertius indicat sic loquens : *De inimicis meis fortissimis, et ab iis qui oderunt me, quoniam conformati sunt super me. Prævenērunt me indie afflictionis meæ.* Hæc ipsa Spiritus sanctus annuntiat, duxit ait eum assumptum esse de aquis multis, libertatemque nactum ex inimicis qui ipsum olim imperio subactum suo detinuerant.

Vers. 20, 21. *Et factus est Dominus protector meus. Et eduxit me in latitudinem, salvum me faciet quoniam voluit me. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam.* Cum confessionem, inquit, preces et supplicationes meas jam exaudisset Deus, factus est protector meus. Me quippe subversioni et ruinæ ingenti proximum, si quidem post peccatum in defectionem penitus prolapsus essem, astans ipse, ceu fulcrum et adminiculum, retinuit, quando misso ad me Nathan propheta, de admissio peccato me coarguit, et erexit. Imo etiam *deduxit me in latitudinem*; sive, juxta Symmachum, *in latum spatium*. Ad angustias quippe redactum me, ac prope de salute mea desperantem, eripuit ac in latitudinem eduxit, ut in latius spatium deducto, recipiendi mei ac vulnera sollicitè curandi copiæ fuerit. Cæterum is me prorsus liberabit, ac delicti veniam concedet, tempore adventus sui, qui in vaticinio fertur. Iisque me beneficiis devinciet Dominus, quoniam voluit me : aut secundum Aquilam, *quoniam voluit in me*; neque enim convertendus eram, neque coarguendus de peccato, neque mittendus ad me propheta, nisi me salvum facere voluisset. At enim novi, ac persuasum plane habeo, ipsum tempore justii judicii sui, peccati mei et facinorum, quæ in die miseriæ meæ perpetravi, mentionem

τῶ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὅτι οὐκ ἀνέκτος βάλους τῆς ἀληθείας. Ταῦτ' οὖν τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀνεκαλύφθησαν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τῶν πάλαι ἐπισκοποῦντων τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἔμματα πρὸς τὸ μὴ τὰ θεῖα βλέπειν ἐκ ποδῶν μεταστάντων, καὶ τοῖς ἀποδοθεῖσι τοῦ Κυρίου βέλαι διασκορπισθέντων, πεφευγῶν τε ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως Κυρίου, καὶ ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὁργῆς αὐτοῦ. Εἰκότως οὖν ἐλευθερωθέντες τούτων ἡμεῖς καὶ ἀναβλέψαντες, τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων θεασάμεθα, καὶ τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἐπωπτεύσαμεν. Καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῶν ἐν πολλοῖς γεγένηται κλίμασιν.

Ἐξῆλθέστω ἐξ ὑψους, καὶ ἔλαβέ με, προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Καταποθέντα γὰρ αὐτὸν καὶ ληφθέντα ὡσπερ αἰχμάλωτον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐξαποστειλάς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν, ἔλαβε. Πόθεν δὲ αὐτὸν ἔλαβεν, ἐξῆς διδάσκει λέγων, *ἐξ ὑδάτων πολλῶν*. Φησὶ γοῦν καὶ ἐν ἐξηκοστῷ ὀγδὼφ ψαλμῷ· *Σῶσόν με, ὁ Θεὸς, ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου ἐνεπάγγην εἰς ὕλην βοθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις*. Τούτοις τοιγαροῦν ἀκολουθῶν καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις εὐχαριστῶν, φησὶ· *Προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν*. Τίνα δὲ τὰ ὕδατα, ἐπιφέρει σαφέστερον εἰπὼν· *Ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν καὶ ἐκ τῶν μισούντων με, ὅτι ἐστερεώθησιν ὑπὲρ ἐμέ. Προέφθασάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου*. Καὶ ταῦτα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐαγγελίζεται αὐτὸν ἀναλαβεῖν ἐκ τῶν πολλῶν ὑδάτων, ἐλευθερίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῶν πάλαι κατακεκρατηκότων αὐτοῦ γενέσθαι.

Καὶ ἐγένετο Κύριος ἀντιστήριγμά μου. Καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν, ῥύσεται με, ὅτι ἠθέλησέ με. Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. Ἦδη μὲν, φησὶ, τῆς ἐξομολογήσεώς μου καὶ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἱκετηρίων ἐπακούσας ὁ Κύριος, γέγονέ μοι ἀντιστήριγμα. Μέλλοντα γάρ με περιτρέπεσθαι, καὶ μέγα πτώμα ὑπομένειν, εἰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰς παντελεῖ ἐξέπιπτον ἀποστασίαν, αὐτὸς παραστάς ἔρεσιμά μοι καὶ ἀντιστήριγμα γέγονεν, ἐπὶ γνίκα, τὸν αὐτοῦ προφήτην Ναθάν πέμψας, ἔλεγχόν μοι ἐπήγαγε τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀνῶρθωσεν. Ἄλλὰ καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν, καὶ εἰς εὐρυχωρίαν, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Στενοχωρηθέντα γὰρ με, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπογνόντα ἑαυτοῦ τὴν σωτηρίαν, ἐῤῥύσατο καὶ εἰς πλατυσμόν ἐξήγαγεν, ὡς κατὰ πλάτος δυνήθηνα ἑμαυτὸν ἀναλαβεῖν, καὶ τῆς ἑμαυτοῦ θεραπείας ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ παντελῶς ῥύσεται με, φησὶν, διδοὺς ἄφρασιν τῆς ἁμαρτίας κατὰ τὸν προφήτευσόμενον καιρὸν τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Καὶ τοῦτο ποιήσει εὐεργετῶν με ὁ Κύριος, ὅτι ἠθέλησέ με· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὅτι ἐβουλήθη ἐν ἐμοί· οὐ γὰρ ἂν ἐπεστράφη, οὐδ' ἂν τὸν ἔλεγχόν μοι προσήγαγεν, οὐδ' ἂν τὸν προφήτην ἑαυτοῦ πρὸς ἐμέ ἀπεστάλκει, εἰ μὴ σῶσαί με ἠθέλεν. Εὐ δὲ οἶδα καὶ ἀκριβῶς πέπεισμαι, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δι-

¹² Ephes. II, 20. ¹³ Psal. LXXIII, 2, 3.

κακοκρίσις αὐτοῦ, οὐ μνημονεύσας μου τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τολμηθέντων μοι· ἐν ἡμέρᾳ ταλαιπωρίας μου, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου ἀποδώσει μοι. Τὰς γὰρ ἄλλας μου πράξεις τὰς ἐν ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ, ὡσπερ ἐν τρυφῇ καὶ ζυγῷ ἀντιπαραλαβῶν, καὶ ἀντιστῆσας τῷ ἁμαρτήματι μου, κατὰ πολὺ πλεοναζούσας εὐρήσει τοῦ γενομένου ἁμαρτήματος. Διὸ ἀνταποδώσει μοι οὐ καθ' ὃ ἡμαρτον (ἤδη γὰρ ἀνταπέδωκε, μετελθὼν με κατὰ τὸν παρόντα βίον διὰ τῶν καταλαβουσῶν με συμφορῶν), κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς πράξεις, τὰς ἐν δικαιοσύνῃ, ἀποδώσει μοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς αὐτοῦ δικαιοκρατίας, καὶ τῶν χειρῶν μου κατὰ τὴν καθαριότητα τὴν ἀμοιβὴν ποιήσεται· ἀπέπλυνα γὰρ τὸν πρότερον αὐταῖς ἐγγενόμενον ῥύπον· *Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ, καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι.*

Διεξέρχεται ἐξῆς καταλέγων τίς ἦν ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, καὶ ὅπως ἀπεκάθηρεν ἑαυτοῦ τὰς χεῖρας.

Ὅτι ἐφυλάξατὰς ὁδοὺς Κυρίου, καὶ οὐκ ἠσέθησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου. Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ οὐκ ἀψήγησεν ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ, καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Ἐπεὶ τοίνυν ταῦτα ἐπορισάμην ἑμαυτῷ, φησί, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοσαύτας συνήγαγον ἑμαυτῷ θεραπείας, εἰκότως πάλιν ἐπαναλαβὼν τὸν αὐτὸν ἐν δευτέρῳ λόγον φημί· ὅτι, διὰ τὰ προλεχθέντα, *Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.* Ἄντι δὲ τοῦ, *ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ*, ὁ Σύμμαχος, *τὴν ἀντικρὺ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ*, ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς ἐσπούδαζον τὴν ἑμαυτοῦ καθαριότητα δεικνύναι, οὐδὲ ὥστε ἀρέσκειν τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' ἀντικρὺ τῶν αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ ὀφθαλμῶν πᾶσαν ἐποιοῦμην σπουδὴν τῆς ἑμαυτοῦ καθαρότητος.

Μετὰ δόλιου δειοῦ ἐση, καὶ μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἀθώως ἐση· καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἐση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις, καὶ ὀφθαλμοῦς ὑπερηφάνων ταπεινώσεις. Μήποτε προφητικῶς λαὸν μὲν ταπεινὸν (1), ἦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πένητα*, ἦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, *πρᾶον* τὸν χορὸν αἰνίττεται· τὸν ἀποστολικόν· ὑπερηφάνους δὲ τοὺς πάλαι ἐπηρμένους, τοὺς ἀρχιερέας καὶ διδασκάλους καὶ ἀρχοντας τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ; οὗς πάλαι ὀφθαλμοῖς ὑπερηφάνους κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κερημένους ἐταπεινώσων ὁ Θεός, ἐν πᾶσι σώσας τὸν αὐτοῦ ταπεινὸν καὶ πένητα καὶ πρᾶον, τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν λαόν.

Ὅτι σὺ φωτιεῖς τὸν λύχνον μου, Κύριε, ὁ Θεός μου, φωτιεῖς τὸ σκότος μου. Ὅτι ἐν σοὶ ἠυσθήσομαι ἀπὸ τοῦ πειρατήριου, καὶ ἐν τῷ Θεῷ μου ὑπερβήσομαι τεῖχος. Ζητῶν δὲ τὸν λύχνον τοῦ σαυτὸ εὔρον ἐν ρα· ψαλμῷ φερόμενον τὸ, Ἐκεῖ ἐξανατελῶ κέρασ τῷ Δαυὶδ· ἦτολμασα λύχνον τῷ

(1) In Hebraico legitur נַיִן, id est pauper, abjectus.

nullam facturum esse; sed *secundum justitiam meam retribuet mihi*. Nam si alia mea, cum virtute ac justitia designata, opera quasi ad trutinam et bilancem una cum peccato meo appenderit, ea multo delictum excedere comperiet. Quapropter non secundum peccatum meum retribuet mihi; jam quippe retribuit, cum me multis in praesenti vita calamitatibus affecit; sed secundum reliqua probe ac juste perpetrata opera in die justitiae sui retribuet mihi, et manus meas ob puritatem praemio donabit: ipsas quippe a pristinis sordibus ablui: *Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi.*

κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι.

Subinde vero narrat quæ fuerit justitia ejus, et quo pacto manus ipse suas abluerit.

Vers. 22-25. Quia custodisti vias Domini, nec impie gessi a Deo meo. Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo, et justitias ejus non repulsi a me. Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Quia ergo post admissum scelus iis me moribus composui, et tantam mihi adhuc medelam; resumpta priori sententia, id ipsum secundo repetam, dicamque iterum: *Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus*: cujus dicti loco, in conspectu oculorum ejus sic habet Symmachus, *ex opposito oculorum ejus*. Non enim hominum oculis puritatem ostentavi meam, nequaquam ut multis placerem id egi; sed in conspectu oculorum ipsius judicis, mei purgandi curam et sollicitudinem habui.

Vers. 26-28. Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris: et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris. Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis. Annon prophético more per populum humilem, aut secundum Aquilam, *pauperem*, aut, ut Symmachus, *mansuetum*, chorum apostolicum adumbrat, superbos autem vocat eos, qui olim altos spiritus assumebant, principes sacerdotum, doctores ac magistratus populi ex circumcissione? Quos olim superbis oculis in Salvatorem nostrum insurgentes humiliavit Deus, ac humilem illum, pauperem et mansuetum salvum fecit, videlicet illum Salvatoris nostri, apostolorum ac discipulorum populum.

Vers. 29, 30. Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas. Quoniam in te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum. Cum autem illam Davidis lucernam perquirerem, in cxxxī psalmo deprehendi: *Illic producam cornu David, paravi lucernam*

Christo meo 74. Lucerna autem Christo parata, ex semine David orta, quid aliud fuerit, quam proles illa, quæ secundum carnem ex successione Davidis prodiit; qua usus Christus qui in eam Davidis setum advenit, radios virtutis suæ, orientemque illam lucem universis hominibus splendere fecit? Quare in prædictis verbis propheticæ David ita loquitur: *Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine*. Tu enim ipse Dominus, inquit, qui vera lux es, arcana quadam ratione unius lucernæ ex me proditura, ipsam illuminabis; imo etiam tenebras, queis offusus olim fui, dissipabis penitus, ut ne quidem memoria earum mentem subeat meam. Probeque novi, me vi atque robore tuo instructum, murum illum cœlestem transgressurum esse: atque tunc in tuto positus, salutem ex te consequar. Sive hoc pacto: Transgrediar transiliamque omnia hostium munimenta, et sepes atque murum, quem in circuitu meo, ut intercludar, struere satagunt.

VERS. 31, 32. *Deus meus, impolluta via ejus: eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se. Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum?* Impollutam prædicat, id est inculpatam, administrationem ejus, ac providentiæ œconomiam. Sed etiam eloquia ejus igne examinata, sive sollicitè probata exquisitaque, neque ulterius exploranda sunt; nihil quippe alienæ materiæ ipsis admistum deprehendere est: qualia sunt eloquia sapientum hujus sæculi, quæ aliquam interdum præferunt dignitatis speciem, sed omni religionis despectu et impietate plena sunt. Quid autem docent eloquia illa Domini igne examinata? Id sane, ipsum esse protectorem omnium sperantium in se, ac nullum esse Deum præter Dominum nostrum, nullum fortem nisi Deum nostrum: atque ideo jure dicatur protector esse omnium sperantium in se, cum nullus reperiri possit qui tali tantoque protectori obsistere valeat.

VERS. 33, 34. *Deus qui præcingit me virtute, et posuit immaculatam viam meam. Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum, et super excelsa mea stans me.* Non iners et otiosus, inquit, patrocinator atque protegit; sed id muneris agit, dum illi manus conserunt pro salute sua, ut inito certamine inimicos debellant. Sic me virtutibus suis ceu armis instruit, ac mortalem humanamque fortitudinem meam gratia sua confirmat; ut quasi vir, lumbos habens virtute sua succinctos, inimicis obsistam. Sed quemadmodum supra dictum est, *Deus impolluta via ejus*; ita me ad sui imaginem ac similitudinem esse peroptans, meam quoque viam posuit immaculatam, et doctrina, monitis ac cujusvis generis disciplinis, viam sive vitam institutumque meum perpolivit ac perfecit. Loco illius, *immaculatam*, Aquila, *perfectam*, edidit. Ad hæc porro, *perfecit pedes meos tanquam cervorum*: de quibus

⁷⁴ Psal. cxxxj, 17.

(1) In Hebraico legitur, **עֲמִי**, quod est *perfectam*.

Χριστῷ μου. Λύχνος δὲ ἐτοιμαζόμενος τῷ Χριστῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ τίς ἂν γένοιτο ἢ τὸ γέννημα τὸ κατὰ σάρκα γενόμενον ἐκ διαδοχῆς Δαυὶδ, ᾧ κέχρηται ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ γενόμενος, καὶ τὰς τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μαρμαρυγὰς καὶ τοῦ φωτὸς τὰς ἀνατολάς πάλιν ἐξέλαμψεν ἀνθρώποις; Διὸ καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις προφητικῶς φησιν ὁ Δαυὶδ· Ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου, Κύριε. Σὺ γὰρ αὐτὸς, φησὶν, ὁ Κύριος, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τυγχάνων, ἐνωθεὶς ποτε ἀπορρήτως τῷ ἐξ ἐμοῦ γενησομένῳ λύχνῳ, φωτιεῖς αὐτόν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐγγενομένον μοι ποτε σκότος τότε παντελῶς περιελεῖς, ὡς μηδὲ μνημῆν αὐτοῦ ἀνιέναι ἐπὶ τὴν ἐμὴν διάνοιαν. Εὐ δὲ οἶδα, ὅτι, καὶ τῆς παρὰ σοῦ δυνάμεως καὶ ἰσχύος καταξιωθεὶς, ἐπιθήσομαι τοῦ ἐν οὐρανοῖς τείχους· ἐν ἀσφαλεῖ τε γενόμενος, τότε τῆς παρὰ σοὶ τεύξομαι σωτηρίας. Ἡ· Ὑπερβήσομαι καὶ ὑπερπηδήσω πάντα τὰ τῶν ἐχθρῶν ὄχυράματα καὶ τοὺς φραγμοὺς καὶ τὸ τείχος, ὃ περιβάλλειν μοι εἰς τὸ ἀποκλείσαι στυφύδονται.

Ὁ Θεὸς μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα, ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Ὅτι τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Κυρίου; ἢ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Ἄμωμον εἶναι ἀποφαίνεται, τουτέστιν ἀνεπίληπτον τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν τῆς προνοίας οἰκονομίαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ πεπυρωμένα, τουτέστι βεβασανισμένα καὶ δεδοκιμασμένα· οὐκ ἔστι τε αὐτοῖς ἐπισκέψαι· οὐδὲ ἄλλοτριάς ὅλης παρεμβληθένον τι ἐν αὐτοῖς εὐρεῖν, ὅποια τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου τυγχάνει· μετέγοντα μὲν τινος ἔσθ' ὅτε φαντασίας, πάσης δὲ ἀθεότητος καὶ δυσσεβείας πεπληρωμένα. Τί οὖν τὰ πεπυρωμένα λόγια τοῦ Κυρίου διδάσκει; ὡς ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν· καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεὸς ἢ ὁ μόνος ὁ ἡμέτερος Κύριος, οὐδ' ἔστιν κραταῖος ἄλλος ἢ ὁ Θεὸς ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν, μηδενὸς ἐτέρου εὕρισκομένου τοῦ δυναμένου στήναι πρὸς τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον.

Ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδὸν μου· καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφων, καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη μου ἰστῶν με. Οὐκ ἀπρακτῶν, φησὶ, καὶ ἀργῶν προῖσταται καὶ ὑπερασπίζει· ἀλλὰ καὶ αὐτῶν συμβαλλομένον τῇ αὐτῶν σωτηρίᾳ διὰ τοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταπολεμεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐμὲ ἠπλίζων ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὴν θνητὴν καὶ ἀνθρωπίνην μου ἰσχύν τῇ αὐτοῦ χάριτι δυναμοῖ· ἐν ὧσπερ ἀνὴρ τὴν ὄσφιν περιεζωσμένος τὴν ἐξ αὐτοῦ χορηγομένην μοι δύναμιν στῶ πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ εἰρηται· Ὁ Θεὸς, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· οὕτως κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ καὶ ἐμὲ βουλόμενος εἶναι, καὶ τὴν ἐμὴν ὁδὸν ἔθετο ἄμωμον, διδασκαλίαις καὶ παραινέσεσιν καὶ παντοίοις μαθήμασι τὴν ὁδὸν μου, τουτέστι τὴν ζωὴν καὶ τὸν βίον ἄμωμον καταρτιζόμενος. Ἄντι δὲ τοῦ, ἄμωμον· Ἀκύλας, τέλειον (†), ἐκδέδωκεν. Ἐτι δὲ

πρὸς τούτους, καὶ τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφων A
κατηρτίσατο· περὶ ὧν ἐλάφων πολλὸς ἐν τοῖς ἱεροῖς
πράγμασι [γράφμασι] φέρεται λόγος. Ἐπὶ σχολῆς
δ' ἂν τις τῶν προτεθέντων ἐξετάσας, εὖροι ἂν αὐτῶν
τὸν νοῦν ἀναφερόμενον ἐπὶ τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ
ἄνδρας, τοὺς ἀναιρετικούς παντὸς ἐρπυστικοῦ καὶ
ιοδόλου ζώου. Ἐπεὶ καὶ τῆς ἐλάφου τοιαύτη πέφυκεν
ἢ φύσις, ὄφιοκτόνος οὔσα καὶ ἀναιρετική παντὸς
ἐρπετοῦ. Ὑρεινοδατὲς δὲ τὸ ζῶον καὶ δρομικόν, ὡς
καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ τὰ ἄνω σκοποῦντες, καὶ μὴ τὰ
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ὑψηλὰ διώκοντες, πόδι τῆς τῶν
οὐρανῶν βασιλείας. Τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους τοῖνον
ὁμοιότητα ἑαυτοῦ καὶ ὁ Δαυὶδ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι
ἀνατίθησι, λέγων ἐξῆς· Καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη μου ἰστώρ
με. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἕτεροι καθέλκειν ἡμᾶς
καὶ καταβιβάζειν ἐπὶ τὰ βῆθη καὶ τὰς κοιλάδας τῆς
κακίας πειρῶνται· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡμῶν, οἷά τις ἀγωνο-
θέτης διδάσκων ἡμᾶς ἀγαθοῦς εἶναι δρομεῖς, ἐπὶ τὰ
κατάλληλα ἡμῖν ὕψη παρορμαῖ· αὐτοῦ τε ἡ χάρις. Οὐ
γὰρ ἡμετέρα δύναμις ἴσθησιν ἐν τοῖς ἡμετέροις ὕψε-
σι· φύσει γὰρ ἀνθρώπου ψυχῇ τὸ οὐράνιον ἐστὶν
οἰκητήριον· καὶ τὰ ἐκεῖ ὕψη οὐκ ἀλλότρια, ἀλλ' οἰ-
κεῖα· διὸ, Ἐπὶ τὰ ὕψη μου, φησὶν, ἰστώρ με.

Διδάσκων χειρὰς μου εἰς πόλεμον, καὶ ἔθου
τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονας μου. Καὶ ἔδωκας
μοι ὑπερασπισμὸν σωτηρίας, καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀντε-
λάβετό μου. Πρὸς τούτους ἅπασιν ὑπερασπισμὸν
σωτηρίας μοι δέδωκας, τὸν σὸν Υἱὸν καταπέμφσας τῇ
ἰδίᾳ ἀσπίδι ὑπὲρ ἑμοῦ μαχησόμενον. Ἀκριβῶς γὰρ
ἐπιστήσεις τί ποτέ ἐστι τὸ διὰ πάσης Γραφῆς προφη-
τευόμενον σωτήριον τοῦ Θεοῦ περὶ οὗ καὶ Σωμῆων ἐν
τῷ Εὐαγγελίῳ ἔλεγεν· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι
εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. — Καὶ ἡ
δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου. Τάχα δεξιὰ τοῦ Θεοῦ
εἶναι δύναται ἐν ἧ ἑσπερέωσε τὸν οὐρανόν, μονογε-
νῆς Λόγος.

Καὶ ἡ παιδεία σου ἀνθρώπῳ με εἰς τέλος, καὶ ἡ
παιδεία σου αὐτῇ με διδάξει. Σύμμαχος δὲ
ἐξέδωκε· Καὶ τὸ ὑπακούειν με αὐξήσει με. Ὁ δὲ
Ἀκύλας· Καὶ πρωτότης σου ἐπλήθυνέ με (1).
Ἐπλάτυνας τὰ διωθήματά μου ὑποκάτω μου.
Τὰ διαθήματα, καθ' ἃ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἐξ
αἰσθητῶν ἐπὶ νοητῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὸν
μέλλοντα αἰῶνα διαβαίνω, ἐπλάτυνας ὑποκάτω μου·
κατ' ἀρχὰς γὰρ στενὰ καὶ ἐπίπονα φαινόμενα τῷ
τῆν τεθλιμμένην ὀδεύειν ὁδόν· ὑπεράνω αὐτῶν τῆ
προκοπῆ γεγενημένος, πλατυνθέντα αὐτὰ ἔθεασά-
μην. Ὁ γὰρ ἀνωτέρω τῶν προκοπῶν γεγενημένος,
τῷ ἐπὶ τέλος ἐφθακέναι, οὐκέτι αἰσθεται τῆς στενό-
τητος, τῶν πόνων καὶ ἰδρώτων τῶν ἐπὶ ταῖς προκο-
παῖς, ἐν εὐρυχωρίᾳ γεγενημένος. Καὶ οὐκ ἠσθένησε
τὰ ἴχνη μου. Εἰ διηνεκῶς ἐν τῷ ποιεῖν ἐτέλουν,
κἂν ἠσθένησε τὰ ἴχνη μου, τουτέστι τοῦ ἔσω ἀνθρώ-
που τὰ σκέλη· ἐπειδὴ μετὰ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κα-

¹⁰ Luc. II, 29, 30.

(1) In Hebraico exemplari legitur יגברתיך תבנית, quod est ut probe Hieronymus, *Et mansuetudo tua multiplicavit me.*

cervis multa in divinis instrumentis feruntur. Si
quis vero per otium propositum argumentum excu-
tiat, ad sanctos Dei viros sermonem spectare com-
periet, qui serpentes omnes venenataque animalia
de medio tollunt. Nam talis est cervorum natura,
ut serpentes omneque venenatorum genus interfi-
ciant. Moimtanum item animal est ac cursu velox :
quales sunt quoque sancti Dei, qui superna spe-
ctant, non terrena, sublimia vero quaerunt; idque
ex uno regni caelestis amore. Eam sui ipsius cum
sanctis similitudinem sibi David, gratia Dei fultus,
ascribit, dum haec subjungit, *et super excelsa mea
statuens me.* Etsi namque alii sint, qui nos in ne-
quitiæ valles detrudere ac abducere satagant; at
Deus noster, ceu quidam certaminum praefectus,
cum nos instituit ut boni cursores simus, ad con-
gruentia nobis excelsa concitat : idipsam praestat
ejus gratia. Neque enim virtute nostra in excelsis
nostris constituimur : hominis quippe animæ ex
natura sua caeleste domicilium est : atque excelsa
illa, non aliena, sed propria ipsi sunt; quamobrem
ait : *Super excelsa mea statuens me.*

VERS. 35, 36. *Qui docet manus meas ad praelium,
et posuisti ut arcum aureum brachia mea. Et dedisti
mihî protectionem salutis, et dextera tua suscepit me.*
Ad haec certe omnia protectionem salutis largitus
mihî es, cum Filium tuum misisti proprio cum scuto
pro salute mea pugnatum. Accurate etenim
animo perpendas velim, quodnam illud salutare
Dei sit, in totius Scripturae vaticiniis praedicatum,
de quo Simeon in Evangelio ait : *Nunc dimittis ser-
vum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace :*
quia viderunt oculi mei salutare tuum ⁷⁹. — *Et dex-
tera tua suscepit me.* Dextera Dei ea fortasse fuerit,
qua firmavit caelum, scilicet unigenitum Verbum.

VERS. 37. *Et disciplina tua correxit me in finem,
et disciplina tua ipsa me docebit.* Symmachus edidit,
et quod exaudiat me accrescere me faciet; Aquila
vero, *et mansuetudine tua replevit me.* — *Dilatasti
gressus meos subtus me.* Gressus scilicet, quos ex
nequitia ad virtutem, ex sensibilibus ad intelligibi-
lia, a praesenti ad futurum saeculum transmigro, di-
latasti subtus me : qui mihi ab initio angusti et ar-
dui visi sunt, quod in arcta incederem via; sed in
progressu superior illis effectus, dilatatos animad-
verti. Nam qui omni profectu superior evasit, et fi-
nem attingit, in lato spatio deductus, angustiam il-
lam, labores, sudores, quos in profectu expertus
erat, non ultra sentit. *Et non sunt infirmata vesti-
gia mea.* Etsi in diuturno labore versatus, vestigia
mea, id est, crura interioris hominis, infirmata es-
sent; quia tamen labores virtutis causa susceptos
quies excipit, non infirmantur, sed confirmantur

vestigia mea, ita ut dicere liceat : *Et statuisti in loco spatioso pedes meos*⁷⁶. Imo vero qui Jesum sequitur, vestigiis ejus insisit : quoniam in via a Jesu Christo trita et frequentata progreditur, firma imprimis vestigia, ita ut vel ipso opere hæc vociferetur : *In angustia ærumnarum non sunt infirmata vestigia mea.*

VERS. 38. *Persequar inimicos meos et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtilis pedes meos.* Quot quantosque inimicos, opitulante Deo, superavit ! Et hoc mihi, inquit, boni per gratiam tuam concessum est, ut pedes mei non coarctarentur, neque retribus inimicorum, vel offendiculis quæ objecerant interciperer. His quippe omnibus per te, Deus meus, amotis, liberam planamque mihi munisti viam. Illud autem, *Cadent subtilis pedes meos*, consona prophetico spiritui interpretatione donabis, si memineris illam Salvatoris ad apostolos factam promissionem, qua dicit illis : *Ecce do vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici*⁷⁷.

VERS. 40. *Et præcinzisti me virtute ad bellum, impeditisti omnes insurgentes in me, subtilis me.* Me quidem, ait, virtute ac fortitudine roborasti. Qui superius dixerat, *Deus qui præcingit me virtute*, hic absolutum opus esse indicat his verbis, *et præcinzisti me virtute ad bellum, et inimicos meos dedisti mihi dorsum*, si scilicet pœnitentia ducti inimicitiam deposuerunt ; qui cum illa, quæ ex virtute oritur, fiducia expertes essent, a Patre in dorsum Jesu positi sunt ; sic enim retro constituti, ipsum sequi valebunt. Fortassis autem hæc dicti hujusmodi sententia fuerit : Vir strenuus et probus, qui fiducia erga Deum instructus est, in conspectu Domini consistit : at improbus retrorsum malitiæ suæ causa ejectus, pone Dominum a dorso ponetur. Quandoquidem enim ipsi improbi, priores illi terga vertere, non vultum suum ; ipse quoque homines aversatus, a tergo habebit. Quod si justus quilibet hæc proferat, jure dicas, improbas potestates, si quidem in conspectum veniant, intuentes se ob deformitatem lædere, si a tergo projiciantur, nihil possunt mali adversus illos machinari, secundum illud : *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores*⁷⁸.

VERS. 47-49. *Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meæ. Deus qui das vindictas mihi, et subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracundis.* Quamvis enim sese humiliaverit cum inclinavit cælos et descendit ; at excelsus tamen est secundum illud : *Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen*⁷⁹. *Deus qui das vindictas mihi et subdis populos sub me, liberator meus de inimi-*

μάτους ἀνάπαυλα διαδέχεται, οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλ' ἰσχυροποιεῖται τὰ ἰχνη μου, ὡς· ἂν εἰπεῖν· Καὶ ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦ ἐπόμενος ἐπακολουθεῖ τοῖς ἰχθεσιν αὐτοῦ· ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατεῖν τὴν τετριμμένην ὑπὸ Ἰησοῦ ὁδὸν ἰσχυρὰ κτᾶται τὰ ἴδια ἰχνη, ὡς ἔργῳ φάναι· Οὐκ ἠσθένησε τὰ ἰχνη μου ἐν τῇ στενοχωρίᾳ τῆς θλίψεως.

Κυταδιῶξω τοὺς ἐχθροὺς μου καὶ καταλήψομαι αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι ἕως ἂν ἐκλείπωσιν. Ἐκθλίψω αὐτοὺς καὶ οὐ μὴ δύνησται στήναι, πεσοῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου. Καὶ ὄσων ἐχθρῶν καὶ πολεμίων περιγέγονε διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ! Καὶ τοῦτο δέ μοι, φησὶν, παρὰ τῆς σῆς χάριτος ὑπῆρξε, τὸ μὴ στενοχωρηθῆναι μου τοὺς πόδας, καὶ τὸ μὴ δικτύοις τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοῖς σκανδαλοῖς τοῖς ὑπ' αὐτῶν προβεβλημένοις περιπαρῆναι. Ταῦτα γὰρ πάντα περιελών σὺ αὐτὸς ὁ Θεὸς μου, ἡμάλην κατηρτίσω μου τὴν πορείαν. Τὸ δὲ, *Πεσοῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου*, νοήσεις ἐπαξίως τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, τῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἐπαγγελίας μνηθεὶς δι' ἧς πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν· Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐχθροῦ.

Καὶ περιέξωσάς με δύναμιν εἰς πόλεμον, συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ ὑποκάτω μου. Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, ἀνδρείαν ἐδωρήσω καὶ ῥώμην. Εἰπὼν ἀνωτέρω· Ὁ Θεὸς ὁ περιζωνύων με δύναμιν, ἐνταῦθα καὶ τοῦ ἔργου τὸ ἀποτέλεσμα διδάσκει λέγων· Καὶ περιέξωσάς με δύναμιν εἰς πόλεμον· καὶ τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκάς μοι νῶτον· οἱ ἐκ μετανοίας ἄρτι τῆς ἔχθρας ἀπαλλαττόμενοι, διὰ τὸ μηδέπω τὴν ἐπ' ἀρετῇ παρῆρσιαν ἔχειν, τεθελεν τοῦ Ἰησοῦ νῶτος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτω γὰρ καὶ ἀκολουθεῖσαι αὐτῷ ὅπως γενόμενοι δυνήσονται. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο ῥηθεῖη· Ὁ σπουδαῖος, παρῆρσιαν πρὸς τὸν Θεὸν κεκτημένος, ἐνώπιον Κυρίου παρίσταται· ὁ δὲ φαῦλος, ὅπως ἐκβαλλόμενος διὰ τὴν ἴδιαν κακίαν, νῶτος τεθησεται τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ γὰρ πρότεροι αὐτοὶ οἱ φαῦλοι ἔστρεψαν πρὸς αὐτὸν νῶτα, καὶ οὐχὶ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ αὐτὸς, ἀποστραφεὶς αὐτούς, νῶτος αὐτούς (1) ἔξει. Εἰ δὲ καὶ πᾶς δίκαιος ταῦτα λέγοι, ἐρῶς, ὅτι αἱ μοχθηρὰ δυνάμεις, εἰς πρόσωπον ἐρχόμεναι, βλάπτουσι τοὺς ὀρώντας, διὰ παντός δυνατὸς εἰδεχθεῖς· εἰς νῶτον δὲ ριπέντες, οὐδὲν δυνήσονται ἐπὶ τούτου τεκταίνεσθαι, κατὰ τὸ· Ἐπὶ τοῦ νῶτου μου ἐτέκταινον οἱ ἄμαρτωλοί.

Ζῆ Κύριος, καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς μου, καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου. Ὁ Θεὸς ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ, καὶ ὑποτάξας λαοὺς ὑπ' ἐμὲ, ὁ φύστης μου ἐξ ἐχθρῶν ἐργίλων. Εἰ γὰρ καὶ ἐταπεινώσεν ἐαυτὸν, κλίνας οὐρανοὺς καὶ καταβάς, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐστὶ, κατὰ τὸ· Ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσματο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Ὁ Θεὸς ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ, καὶ ὑποτάσσων λαοὺς ὑπ' ἐμὲ, ὁ φύστης μου ἐξ ἐχ-

⁷⁶ Psal. xxxi, 9. ⁷⁷ Luc. x, 19. ⁷⁸ Psal. cxviii, 3. ⁷⁹ Philipp. ii, 9.

(1) Νῶτος... ἔξει. Forte legendum νῶτον pro νῶτος. EDIT.

θρῶν μου ὀργίλων, ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' αὐτὸν ἐμὲ ὑψώσεις με, καὶ ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥύσῃ με. Τῷ μὲν γὰρ ἀπειθοῦντι λαῷ καὶ ἀντιλέγοντι ἐπάξειν τὰς ἐκδικήσεις καὶ τὰς τιμωρίας εἰρηται· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὁ Θεὸς ὁ παρασχὼν τιμωρίας ἐμοί· τῷ δ' ἐτέρῳ τάγματι περὶ οὗ ἀνωτέρω εἰρηται· Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων. Λαὸς δὲ οὐκ ἔγνω ἔδουλευσέ μοι· τοῦτω τὴν ὑποταγὴν τὴν ὑπ' αὐτὸν χαρίζεται. Διὸ ἐπιλέγει κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ ὑποτάσσω λαοὺς ἐπ' ἐμέ. Οὗτος καὶ ῥύστης μου, φησὶ, γέγονεν ἐξ ἐχθρῶν μου ὀργίλων, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσέ με, ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ἔρρύσατό με. Δι' ὧν σαφῶς παρίστησιν ἐχθροὺς τινὰς αὐτοῦ καὶ ἀνθεστηκότας· καὶ παρὰ τούτους ἑτερόν τινα ἄνδρα, μεστὸν ὡς ἀληθῶς πάσης ἀδικίας. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος διὰ τούτων προφητικῶς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους καὶ τὸν προδότην Ἰούδα, παντὸς ἀδίκου χειρονα· γενόμενον, ὅτι δὴ, τοιοῦτον ἀξιοθελεὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος, τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἡμεψάτα.

Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ ὄνόματι σου ψαλῶ. Μεγαλύνω τὰς σωτηρίας τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, καὶ ποιῶν ἔλεος τῷ χριστῷ αὐτοῦ Δαυὶδ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος. Ἐπὶ τὸ ἕτερον μεταβαίνει, ὡς ἂν εἴποι τις τὸ δεξιὸν τάγμα, καὶ ἔστιν ἔργοις αὐτοῖς καὶ ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν· ὡς περὶ ὁ Δαυὶδ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, ὡς περὶ εἰσέτι καὶ νῦν ζῶν καὶ σὺν ἀνθρώποις πολιτευόμενος, διὰ τῶν ἑαυτοῦ γραφῶν ἰδῶν τε καὶ ὕμνων ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψάλλει τῷ Θεῷ τῶν ὀλων· καὶ ὁ ἐκ σπέρματος δι' αὐτοῦ γεγονῶς, οὗ εἰς πρόσωπον ἀναφέρεται τὰ προκείμενα, ὁμοίως κρείττων γενόμενος τῶν ἐπιθεβουλεύκων αὐτῷ, εἴποι ἂν· Καὶ ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσεις με. Ἐκείνους μὲν οὖν καταλείπει· τὴν δὲ χάριν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν μεταδίδωσιν· εἰσέτι τε καὶ νῦν πανταχοῦ γῆς αὐτὸς παρὼν, καὶ μέσος τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικῶτων ἔστως, τῷ Πατρὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας ἐξομολογεῖται· διὸ φησὶ· Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ ὄνόματι σου ψαλῶ.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ἸΔ'.

Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς τῶν εἰς ἀγαθὸν τέλος παρεμπόρων τυγχάνει· ἀλλὰ καὶ εὐχαριστήριος ἀναγράφῃ (sic) ὧδὴ τοῖς τοῖς ἐχθροὺς καταγωνισμένοις ἐπιτόκιος εἰρημένη. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Ἐπιτόκιος ὧδὴ τοῦ Δαυὶδ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀνακίεσθαι τῷ τὰς νίκας δωρουμένῳ Θεῷ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Τῷ νικοποιῷ μελόδημα, λέλεκται.

Οἱ οὐρανοὶ διηγῶνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Διδασκαλίαν περιέχει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοουργίας παραστατικῆν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἀφανὲς καὶ ἀόρατον τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀγενήτου καὶ θεϊκῆς οὐσίας, διὰ τὸ μὴ σαρκὸς ὀφθαλμοῖς καταλαμβάνεσθαι, οἱ τὰ ἅματα τῆς ψυχῆς πεπηρωμένοι τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως ἐκλεβήκασιν, ἀθέοις στόμασιν ἀποφηνάμενοι μὴ εἶναι Θεὸν, μηδὲ ὑπάρχειν τι κρείττον τῶν ἐν σώμασιν

cis meis iracundis. Ab insurgentibus in me exaltabis me: a viro iniquo eripe me. Inobsequenti ac repugnanti populo, vindictam inferendam esse dicitur: aut, secundum Symmachum, Deus, qui prebes ultiones mihi; alius vero est ordo genusque hominum, de quo superius (vers. 44, 45) dictum, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi; hunc, inquam, obsequentem ei constituit. Quare secundum Symmachum subdit, et subjiciens populos super me. Illic item fuit, liberator meus ex inimicis meis iracundis, et ab insurgentibus in me exaltavit me, a viro iniquo eripuit me. Quibus palam indicat, inimicos sibi et adversarios esse: ac præter eos alium quemdam virum omni prorsus iniquitate plenum. His porro prophético more indicantur principes Judaici populi, ac Judas proditor, quovis iniquo homine deterior, qui tot beneficiis a Salvatore ornatus, contrariam sceleratamque vicem retulit.

VERS. 50, 51. Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, et nomini tuo psalmum dicam. Magnificans salutes regis ejus, et faciens misericordiam christo suo David, et semini ejus usque in sæculum. Ad alterum, et, ut ita dicam, dextrum ordinem sermonem transfert, ut vel ipsis rebus atque oculis animadvertere est. Quemadmodum David post Salvatoris nostri adventum, hactenus quasi in vivis esset ac cum hominibus versaretur, censi potest, ac per scripta sua, cantica, hymnos in omnibus gentibus psallit universorum Deo; ita is qui ex semine ejus factus est, ad cujus personam ea quæ jam tractamus dicta referuntur, cum pari ratione insidiantes sibi superaverit, jure dicat, et ab insurgentibus in me exaltabis me. Illos itaque missos facit; gratiamque ac veritatem suam universis gentibus impertit: etiam nunc ubique terrarum præsens ipse, et in medio eorum qui in se speravere consistens, per Ecclesiam suam confitebitur; quamobrem ait: Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, et nomini tuo psalmum dicam.

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XVIII.

Præsens quoque psalmus cum iis censendus qui ad bonum finem transmittunt; imo quoque gratiarum actionis inscriptus est, canticum iis qui inimicos debellarunt, triumphale dictum. Quare secundum Symmachum dicitur, Triumphale canticum Davidis. Sed etiam quia Deo victoriarum auctori consecratur, secundum Aquilam, Victoriæ largitori modulatio; inscribitur.

VERS. 2. Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. Doctrinam complectitur, qua magnum illud Dei opificium enarratur. Quia enim latentem invisibilemque divinam substantiam, incorpoream et non factam, quod carnalibus oculis attingi et cognosci nequeat, qui mentis oculis obcæcati erant, e natura rerum expulerunt; dum atheo impioque ore, nullum esse Deum, nec quidpiam cor-

poreis rebus sub aspectum cadentibus præstantius existere pronuntiabant ; sed spontaneo quodam ac temerario concursu et partium congressu, casu ac nulla existente causa, universum mundum coaluisse, necessarium fuit ut præsentí sermone, psallendi more, per dilucidam demonstrationem, vim illam rerum creatricem ac Dei scientiam comprobaret, hoc ratiocinio usus. Mortalium natura exigua debilisque est, hominum cogitationes ignavæ, nostræque cognitiones incertæ sunt. Quare divinæ gloriæ pro merito enarrandæ multum impares sumus. Non enim humanis vocibus, non lingua carnali, non labiis possunt digna ac probe excogitata de Deo verba enuntiari. Quod si cui libuerit, efficacem illam, maximam et Deo dignam doctrinam audire, cui scilicet mentis sensus prævalidi fuerint, is animo intendat, seseque concitat ad ea auscultanda quæ hic de immensa illa Dei virtute feruntur : quæque ipsi cæli, totum in se completentes, Creatorem suum universorumque opificem hymnis et canticis celebrantes, proferunt. Ipsi namque cæli qui supremi omnium sunt, et sibi supposito firmamento eminent, qui universam cum sensibilem tum intellectu præditam naturam ambiunt, gloriam Dei non Græca lingua, non alia dialecto prædicant ; sed ipsis operibus, per suum videlicet ornatum, per concinnam, harmonicam et sapientissimam constitutionem, auctorem illius ita recte ordinati motus, ejusque immensam virtutem edocent. *Ex magnitudine enim et pulchritudine creaturarum proportione quadam creator earum spectatur*⁸⁰; et : *Invisibilia ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur ; semperiterna quoque ejus virtus et divinitas*⁸¹. Quisquis ergo, absque ulla creatrice ratione, sine divina aliqua virtute, cælos suam condidisse substantiam, tantam illam magnitudinem talemque formam adornasse putat, ac ita concinnum ordinatumque motum corporibus ipsis ascripsit, is sane stultus et impius est. Quamobrem eos qui sana mente sunt par est una confiteri, se tantum non audire cælorum vocem, vel ipso opere clamantem, congruentemque Deo, factori et opifici suo, gloriam emittentem.

Pari quoque modo firmamentum, quod secunda creationis die Moyses factum declaravit ; hoc inquam firmamentum, quod aliud est a jam memoratis cælis, omnibus prædicat, et similiter clamat, indicatque, se non spontanea coalitione in talem formam deductum ; sed opus esse omnium rerum conditoris Dei. Quamobrem dictum est : *Et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. Noverat autem Moyses, ante firmamenti constructionem cæli, vel priusquam dies fieret, conditum fuisse ; nam dicit : *In principio fecit Deus cælum et terram*⁸². Ac deinceps post primum cælum conditum, lucis vim ac creationem affert, docetque luci dici nomen inditum, factumque fuisse et vespere diem primum. Postea ubi secundam ordi-

δρωμένων · αὐτομάτῳ δὲ καὶ ἀλόγῳ συντυχίᾳ, εἰκῆ καὶ μάρτην ἐξ οὐδεμιᾶς αἰτίας ὑποστῆναι τὸν πάντα κόσμον · ἀναγκαίως ὁ παρῶν λόγος διὰ τῆς ψαλμῶδους ἀποδεικτικῶς καὶ μετὰ δημιουργικῆς τῶν ὄλων δυνάμεως τὴν θεολογίαν παρίστησι, τοιαῦτόν τινα λογισμὸν διεξιών. Θνητῶν μὲν φύσις μικρὰ τυγχάνει καὶ ἀσθενής · λογισμοὶ τε ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισημαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν · διὸ πλεῖστον ὅσον ἀποδέομεν τῆς κατ' ἀξίαν τοῦ Θεοῦ δοξολογίας. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων φωναῖς, οὐδὲ γλώττῃ σαρκὸς καὶ χεῖλεσιν δύνασθαι ποτε νομίζειν ἐπάξιον περὶ Θεοῦ λόγον ἀποδιδόσθαι. Εἰ δὲ χρῆ διδασκαλίας ἐνεργῶς καὶ μεγίστης αὐτῷ τε πρεπούσης τῷ Θεῷ ἐπακούειν, εἴ τις ἐβρῶται τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια, συντεινάτω ἑαυτὸν καὶ διεγειράτω πρὸς ἀκρόασιν ἐπαξίως ἀναφωνουμένην τῆς ἀπειρομεγέθους δυνάμεως τοῦ Θεοῦ · ἦν αὐτοὶ προφέρονται οἱ τὸν σύμπασαν περιέχοντες οὐρανοὶ, τὸν ἑαυτῶν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν ὄλων Θεὸν ὑδάϊς καὶ δοξολογίαις ἀνυμνοῦντες. Αὐτοὶ γὰρ οἱ ἀνωτάτω πάντων, καὶ τοῦ ὑποβεβηκότος στερεώματος ὑπερκείμενοι οὐρανοὶ, οἱ σύμπασαν περιειληφότες τὴν αἰσθητὴν καὶ πνευματικὴν κτίσιν, τὴν δόξαν Θεοῦ οὐκ Ἑλληνικῆ φωνῇ φθειγρόμενοι, οὐδ' ἑτέρα τινὶ διαλέκτῳ χρώμενοι, αὐτῷ δὲ ἔργῳ διὰ τοῦ ἑαυτῶν κόσμου καὶ τῆς εὐρύθμου καὶ ἑναρμονίου καὶ πανσόφου στάσεως, τοῦ αἰτίου αὐτοῖς τῆς τοιαύτου κινήσεως τὴν ἀπειρομεγέθη δύναμιν ἐκδιδάσκουσιν. *Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῦ κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται · καὶ, τὰ ἀράματα αὐτοῦ ἀπὸ κτισεως κόσμου τοῖς πνεύμασι νοούμενα καθερῶται · ἦ τὸ ἀίδιος αὐτοῦ δυνάμις καὶ θεότης*. Ὁ οὖν τοὺς οὐρανοὺς νομίζων διχα τινὸς δημιουργικοῦ λόγου καὶ θείας ἄνευ δυνάμεως ἑαυτοῦς ὑποστήσασθαι, καὶ τοῦ τοσοῦδε μεγέθους καὶ τοῦ τοιοῦδε σχήματος, τῆς τε εὐσταθοῦς καὶ εὐτάκτου κινήσεως τὴν αἰτίαν τοῖς σώμασιν αὐτῶν προσγράφων, ἄφρων καὶ ἀσεβής. Διὸ τοὺς ἔμφρονα νοῦν κεκτημένους προσήκει συνομολογεῖν μονονοῦχι φωνῆς ἀκούειν ἔργῳ βοῶσης αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, τὴν πρέπουσαν δόξαν ἀναπεμπόντων τῷ ἑαυτῶν ποιητῇ καὶ δημιουργῷ Θεῷ.

cælorum vocem, vel ipso opere clamantem, con-

Ὁὕτω δὲ καὶ τὸ στερέωμα, ὃ δὴ Μωϋσῆς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας γεγενῆσθαι παρίστη καὶ τοῦτο τοιγαροῦν τὸ στερέωμα, ἕτερον ὄν παρὰ τοὺς προωνομασμένους οὐρανοὺς, κηρύττει τοῖς πᾶσι καὶ κέκραγε διδάσκων, ὅτι μὴ ἐξ αὐτομάτου τοιοῦδε ὑπέστη · ἔργον δὲ ἐστὶ καὶ αὐτὸ τοῦ τῶν ὄλων ποιητοῦ Θεοῦ · διὸ εἴρηται · *Ποίησιν δὲ χωρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα*. Οἶδε δὲ Μωϋσῆς πρὸ τῆς τοῦ στερεώματος συστάσεως οὐρανὸν πρότερον τῆς ἡμέρας γεγενημένον, λέγων · *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*. Ἐξῆς δ' οὖν μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ φωτὸς εἰσάγει δύναμιν καὶ γένεσιν, ἡμέραν τε διδάσκει τὸ φῶς κεκλήσθαι, γεγενῆσθαι τε πρῶτον φησὶ καὶ ἑσπέραν, ἡμέραν μίαν. Εἰτα δευτέρας ἡμέρας ἀρχόμενος, τὴν τοῦ στερεώματος

⁸⁰ Sap. xiii, 5. ⁸¹ Rom. i, 20. ⁸² Genes. i, 1.

εὐχάρι ποιήσιν. Οἶδε δὲ ἡ Γραφή καὶ πλείους οὐρα-
νοὺς· διὸ φησιν· *Alteite tōn Kūrion ek tōn oura-
nōn· καὶ πάλιν· Alteite autōn oi ouranoi tōn
ouranōn, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν·*
καὶ ἄλλαχθῆ εἰρηται· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ
Κυρίῳ. Καὶ τὸ στερέωμα κέκληται οὐρανός, καὶ ὁ Σωτὴρ
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐν τῇ
εὐχῇ διδάσκει εἰπεῖν· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,*
καὶ, Αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ
ἀναγγέλλει γνώσιν. Διδάσκει ἡμέρα καὶ διδάσκει
νύξ τοὺς ἐθέλοντας παιδεύεσθαι, ὅση τίς ἐστὶν ἡ σο-
φία ἡ ἀρρήτος καὶ ἀπερίληπτος δύναμις τοῦ τὰ δια-
στήματα τῶν χρόνων καταμετρήσαντος αὐτοῖς Θεοῦ.
Εἰ μὲν γὰρ μηδεὶς ἦν ὁ καὶ ταῦται ὥραις καὶ χρό-
νοις καὶ καιροῦς διαταξάμενος, ἀπρονοήτῳ δὲ καὶ
ἄλόγῳ κινήσει κατὰ τὴν σύμβαμα τυχημαῖον ὑφειστώτα
ἦν· ἐχρῆν δὴπου μὴ τὰ ἴσα διαστήματα τῶν ἡμερῶν
διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος ὑφειστάναι, ἢ συγκεχυμένους
αὐτῶν εἶναι τοὺς καιροὺς, καὶ τὰς νύκτας δὲ ὡσαύ-
τως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν φέρεσθαι. Ἀλογίας γὰρ ἀδελφῆ
ἀταξία, καὶ τῷ τυχημαῖῳ ἔπεται σύγχυσις· ὡς ἔμπα-
λιν πάσης εὐταξίας ἡγεῖται λόγος, ἀρμονίας τε καὶ
συμφωνίας ἡγεῖται σοφία. Αἱ τοίνυν τούτων πρὸς ἀλ-
λήλας ἀμοιβαίαι καὶ ὑποχωρήσεις, ποτὲ μὲν ἡμερῶν
μηκρομένων, ὑποχωρουσῶν δὲ αὐτῶν νυκτῶν, ποτὲ
δὲ τῶν νυκτῶν τὸ προδεδανεισμένον χρέος κατὰ τὴν
τῶν ὥρῶν ἀύξησιν ἀπολαμβάνουσῶν, μονοουχὶ φθέγ-
γονται καὶ λαλοῦσι μεγάλη φωνῇ τῇ πανσόφῳ δια-
τάξει τοῦ τῶν ὅλων μαρτυροῦσαι Θεοῦ, καὶ κηρύτ-
τουσιν ἀνθρώποις τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν· οὕτω δὲ κε-
κραγόντι αὐτοὺς ἔργους αἱ τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν
νυκτῶν φωναὶ τοῖς ἐπαῖσι αὐτῶν δυναμένοις, ὡς
μηδεμίαν ἀκούην λαμβάνειν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν.

Πεπλήρωται γοῦν ἡ σύμπαζα τῶν ἀνθρώπων οἰκου-
μένη τῆς εὐρύθμου καὶ ἀμοιβαίας αὐτῶν χορείας· δι-
ὸ λέλεκται· *Ὁὐκ εἰσι λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι ἐν οὐχὶ*
ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· δῆλον δὲ, ὅτι τῶν
ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν, τῶν τε *διηγουμένων τὴν*
τοῦ Θεοῦ δόξαν οὐρανῶν, καὶ τοῦ τὴν ποιεῖν τῶν
χειρῶν αὐτοῦ ἐξαγγέλλοντος στερεώματος. Ἐνθα
ἐξγενομένη μοι θαυμάζειν ἔπεισιν, ὅπως ὁ ἱερὸς
ἀπόστολος τὸ· *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος*
αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ
ῥήματα αὐτῶν, ἐπὶ τοὺς μαθητὰς καὶ εὐαγγελιστὰς
καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐν τῇ
πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ. Ἐπιστήσας δὲ τὸν νοῦν
τῇ ἀποστολικῇ λέξει, σφόδρα ἀκριβῶς εἶρον αὐτὸν κα-
ταχρηστικῶν τρόπων εὐκαιρῶς τὴν παράθεσιν πεποιημέ-
νον· οὐ γὰρ ὡσπερ ποτὲ μὲν ἔφη· *Ἡσαίας δὲ κράζει*
ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, ποτὲ δὲ, καθὼς προεῖρηκεν
Ἡσαίας· καὶ πάλιν· Καθὼς γέγραπται· καὶ αὐθις·

A tur diem, firmamenti creationem inducit. Scriptura
vero complures cœlos novit admittitque; quocirca
dicit: *Laudate Dominum de cœlis*⁸³; ac rursus:
Laudate eum, cœli calorum, et aqua omnis quæ
*super cœlos est*⁸⁴. Alibi quoque dictum occurrit:
*Cœlum cœli Domino*⁸⁵. Firmamentum item cœ-
lum vocatur, et Salvator regnum cœlorum pollice-
tur, ac ita precandum esse instituit: *Pater noster,*
*qui es in cœlis*⁸⁶; et: *Virtutes cœlorum movebun-*
*tur*⁸⁷.

VERS. 3. Dies diei eructat verbum, et nox nocti
indicat scientiam. Docet dies, docet itemque nox
eos qui institui peroptant, quam ineffabilis sapien-
tia, quam incomprehensibilis virtus sit Dei, qui
ipsis temporum intervalla dimensus est. Si nam-
que nullus esset qui his tempestatibus spatia et
interstitia destinasset, sed temerario et inconside-
rato motu atque casu quopiam nec existerent;
oporteret sane non æqualibus spatiis dies a sæculo
ordinatas fuisse, aut confusa eorum, similiterque
noctium tempora, casu ac fortuito revolvi. Etenim
temerario casui finitimus est inconditus rerum
status, et fortuitam rem sequitur confusio; ut
vice versa rectum ordinem ratio dirigit, concen-
tumque ac concordiam rerum sapientia admini-
strat. Mutuæ sane illorum vicissitudines et con-
cessionones; nam modo dies, concedente nocte, pro-
lixiores sunt, modo noctes debitum ac mutuo da-
tuum spatium aucta hieme ac tempestate repetunt;
hæc, inquam, tantum non vociferantur, ac ceu
edito clamore sapientissimum illum ab universorum
Deo constitutum ordinem deprædicant, homini-
busque Dei notitiam annuntiant. Sic vel
ipsis gestis operibus dierum noctiumque voces
iis qui auditu valent inclamant, ut per omnium
aures doctrina eorum pervadat.

Universus itaque orbis, qui ab hominibus inco-
latur, concinnis hujusmodi ac mutuis choreis re-
pletum est; quare dicitur: *Vers. 4, 5. Non sunt*
loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur
voces eorum. In omnem terram exivit sonus
eorum, et in fines orbis terræ verba eorum, videlicet
dierum ac noctium, nec non cœlorum, qui enar-
rant gloriam Dei, et firmamenti, quod opera ma-
nuum ejus annuntiat. Hic porro mihi hæc contem-
planti mirari subit, quo pacto sanctus Apostolus
illud: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in*
fines orbis terræ verba eorum, ad discipulos, evan-
gelistas et apostolos Salvatoris nostri in sua ad
Romanos Epistola referat⁸⁸. Dum autem aposto-
licum dictum animo perpenderem, deprehendi
ipsum apposite admodum et opportune hujusmodi
accommodationem advexisse: non enim ut aliis
in locis modo sic effatur, *Isaias autem clamat de*
*Israele*⁸⁹; modo sic, *ut prædixit Isaias*⁹⁰; rursus
vero, *Quemadmodum scriptum est*⁹¹; iterumque, *Di-*

⁸³ Psal. CXLVIII, 1. ⁸⁴ ibid. 4. ⁸⁵ Psal. CXIII, 16.

⁸⁶ Rom. IX, 27. ⁸⁷ ibid. 29. ⁸⁸ I Cor. I, 31.

⁸⁹ Matth. VI, 9. ⁹⁰ Luc. XXI, 26. ⁹¹ Rom. X, 43.

cit enim Scriptura ⁹²; non sic, inquam, illud, *In omnem terram exiit sonus eorum*, cum simili ad-ditamento protulit. Nam si quidpiam hujusmodi præmississet, esset fortasse qui putaret ipsum huic psalmi dicto vim intulisse. At hic simplici modo psalmi sententia usus videtur; ita ut jure dici possit ipsum opportuna utilique ratione, atque apposite hoc testimonium adhibuisse.

VERS. 6, 7. *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exsultabit ut gigas ad currendam viam suam, a summo caelo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum caeli, nec est qui se abscondat a calore ejus.* Præter supra dicta, sol quoque Deo referendæ gloriæ magister inducitur; utpote qui Domini ac magni regis inviolatam observet legem. Nunquam enim alium præter statutum sibi cursum inire audeat, nunquam definitos in cœlesti constitutione terminos transgreditur. Sed mane quasi ex remoto inaccessoque thalamo, speciosus tanquam sponsus, ac lucis flore decoratus egreditur: ac postquam horizontem orientalem transcendit, totum mundum permeat, nunquam defessus, proprium statumque sibi curriculum conficit. Circuit porro quasi gigas robore prævalidus atque invictus, orsus a summo centro horizontis orientalis, ceu a repagulo, atque uno diei noctisque spatio totum percurrit orbem, ut nemo caloris ejus expers fuerit. Illud autem peragit, ut nutui opificis sui, qui ipsum in firmamento constituit, obsequatur. Ideo dictum est: *In sole posuit tabernaculum suum*. Quod tametsi dilucide prolatum, apertius tamen a reliquis interpretibus explicatum est: nam Aquila sic habet, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*; Symmachus vero, *Soli ordinavit tabernaculum in ipsis*; Theodotio, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*; pari quoque modo quinta editio exposuit. Nam in supra memoratis cœlis, et in firmamento, tabernaculum et domicilium Deus soli reposuit, secundum illud a Moyse dictum: *Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut præset diei; et luminare minus, ut præset nocti, et stellas. Et posuit eas in firmamento caeli, ut lucerent super terram*.⁹³ Illis autem declarat sol, et tantum non clamat, se nequaquam sui dominum ac liberum esse; sed et sui et omnium Domini notitiam præbere.

κνὺς ὁ ἥλιος καὶ μονονουχὶ βοῶν· μὴ αὐτὸς εἶναι δὲ τὸν καὶ ἑαυτοῦ καὶ πάντων Δεσπότην.

VERS. 8-12. *Lex Domini immaculata, convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justificationes Domini rectæ, lætificantes corda; præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini castus, permanens in sæculum sæculi: judicia Domini vera,*

Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· οὐχ οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ· *Εἰς κἄσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν*, εἰρηκς μετὰ προσθήκης ὁμοίως τοῖς προεκτεθεισιν. Εἰ γάρ τι τοιοῦτον προφήσας εἶπε, τάχ' ἂν τις ἐλάβετο ὡς βεβιασμένως ἐκδεξαμένου τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ βῆσιν· νυνὶ δὲ ἀπλῆ φράσει φαίνεται συγχρησάμενος τῇ ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ παραθέσει· διὸ εἶποι τις αὐτὸν κατακεχρησθαι εὐκαιρως καὶ ὠφελίμως καὶ εὐρύθμως τῇ μαρτυρίᾳ.

Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ. Ἀγαλλιιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ· ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ. Πρὸς τοῖς εἰρημόνοις τῆς τοῦ Θεοῦ δοξολογίας διδάσκαλος καθέστηχεν ὁ ἥλιος, οἷα δεσπότου καὶ μεγάλου βασιλέως νόμον ἀπαράβατον τηρῶν. Οὐ γάρ ποτε ἄλλην τρέπεσθαι παρὰ τὴν ὀρισθεισάν αὐτῷ πορείαν τοιμᾶ οὐδ' ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους τῆς κατ' οὐρανὸν διατάξεως· ἀλλ' ἐκπορεύεται μὲν ὄρθριος, ὡσπερ ἐξ ἀδύτου καὶ ἀβάτου νυμφῶνος προΐων, ὠραῖσμένος δὲ οἷα νυμφίος καὶ τῷ τοῦ φωτὸς ἡγλαῖσμένος ἀνθεὶ· ἐπειδὴν τὸν ὀρίζοντα τὸν ἀνατολικὸν ὑπερβῆ, τὸν σύμπαντα διηπεύει κόσμον, ἀκοπιάστως τὸν οἰκίον ἐξ-ἀνύον δρόμον. Κυκλοῖ δὲ κυκλῶν οἷα τις γίγας Ἰσχυρὸς τὴν ἀλκὴν αἰμαχος, ὡσπερ ἐκ νύσσης ἀρξάμενος ἀπ' ἄκρου κέντρου τοῦ κατὰ ἀνατολᾶς ὀρίζοντος, διατρέχων νυχθημέρῳ ἐνὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, ὡς μηδένα ἀνεπαίσθητον εἶναι θέρμης. Ταῦτα δὲ ἐνεργεῖ δουλεύων τῷ τοῦ παποηκίτος αὐτὸν νέυματι, καὶ τεθεικὸς ἐν τῷ στερεώματι. Διὸ εἶρηται· *Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ.* Ὅπερ σαφῶς εἰρημένον, λευκότερον ἡρμήνευσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· *Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς* (1)· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Τῷ ἡλίῳ ἔταξε σκηνὴν ἐν αὐτοῖς*· ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς*· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις ἐξέδωκεν. Ἐν γὰρ τοῖς προλεχθεῖσιν οὐρανοῖς καὶ ἐν τῷ ἀποδοθέντι στερεώματι τὸ τοῦ ἡλίου σκῆνωμα καὶ τὸ οἰκητήριον τέθειται ὁ Θεός, κατὰ τὸ λελεγμένον παρὰ Μωϋσεῖ· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρων.* Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς· Διὰ τούτων δευ-αυτοῦ κύριος, μηδ' ἐλεύθερος τυγχάνειν, γνωρίζειν

Ὁ νόμος Κυρίου ἄμωμος ἐπιστρέφων ψυχὰς· ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστὴ σοφίζουσα νῆπια. Τὰ δικαιοῦματα Κυρίου εὐθὲς εὐφραίνοντα καρδίαν· ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγὴς φωτίζουσα ὀφθαλμούς· Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος· τὰ κρῖματα Κυρίου ἀληθινὰ δεικνύμενα

⁹² Rom. x, 11. ⁹³ Gen. 1, 16, 17.

(1) In Hebraico legitur, בַּהַ הָאֵלֶּיךָ שָׁכַן, soli posuit tabernaculum in ipsis.

ἐπὶ τὰ αὐτὰ· ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου
 τιμὸν πολλόν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κη-
 ριον. Καὶ γὰρ ὁ δούλος σου φυλάσσει αὐτὰ, ἐν
 τῷ φυλάσσειν αὐτὰ ἀνταπόδοσις πολλή. Ταῦτα
 δὲ πάντα περιελήφθη ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος ὑπὲρ ἐπι-
 στροφῆς τῆς ψυχῆς. Μαρτυρίας γὰρ πρῶτον περι-
 ἔχει· καὶ δικαιώματα καὶ ἐντολάς. Ἐπειτα τοῦτοις
 ἅπασιν ἐπέστησεν, ὡσπερ βακτηρίαν ἐπιστρεπτικὴν,
 τὸν φόβον, καὶ ἐπὶ πάντων ὡσπερ κορωνίδα τὰ κρι-
 ματα ἐπέθηκε τοῦ Θεοῦ. Ἐκάστῳ δὲ τῶν εἰρημένων
 ἰδίωμα συνήψε· τῷ μὲν κατὰ πάντα γενικῶ ὄνομα-
 σμένῳ νόμῳ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστροφὴν· ὅπως δὲ
 ἐπιστρέφει ψυχὴ, διὰ τῶν ἐξῆς παρίστησι, μαρτυ-
 ρίαν πιστὴν εἰπὼν δι' ἧς σοφίζεται ὁ ἐν Χριστῷ νή-
 πιος· Ἐπειτα δικαιώματα Κυρίου, καὶ τούτων ἰδίωμα
 προσθεὶς τὸ εἶναι αὐτὰ εὐθέα, καρπὸν τε τοῖς μετα-
 λαμβάνουσι παρέχοντα τὴν εὐφροσύνην. Καὶ ἐπὶ
 τούτοις ἐντολὴν Κυρίου, ἧς καὶ αὐτῆς τὸ ἰδίωμα πα-
 ῤέστησεν, τηλαυγὴ φήσας αὐτὴν καὶ τῶν ὀφθαλμῶν
 τῆς ψυχῆς φωτιστικὴν. Τῷ δὲ φόβῳ τοῦ Κυρίου συν-
 ῆψεν τὴν ἀγνείαν, καὶ τῇ ἀγνείᾳ τὴν διαρκὴ καὶ
 αἰώνιον ζωὴν. Καὶ ἐπὶ πᾶσι καὶ μετὰ πάντα προσ-
 ῤέθηκε τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν, συνήψε τε αὐτῇ τὴν
 ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην.

*Παραπτώματα τίς συνήσει; ἐκ τῶν κρυφίων
 μου καθάρσον με, καὶ ἀπὸ ἀλλοτρῶν φείσαι τῷ
 δούλῳ σου. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἀπὸ ἀλλοτρῶν φείσαι
 τῷ δούλῳ σου, ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκε· Καὶ γὰρ ἀπὸ
 ὑπερηφάνων συντήρησον τὸν δούλον σου. Σφό-
 δρα ἀναγκαιῶς καὶ ταύτην ἐκπέμπων τὴν εὐχὴν, ὡς
 ἂν βυθθεῖ ἀπὸ ὑπερηφανίας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς κατορ-
 θοῦσι παρέπεταί τις λογισμὸς πολλάκις ὑπερήφανος,
 ἐπαιρομένης καὶ χαυνομένης τῆς ψυχῆς ἐφ' οἷς
 ἑαυτῇ συνοῖδεν ἀγαθοίς· εἶτα τῷ τῆς ὑπερηφανίας
 περιπεσοῦσα κακῶ, ἄλλω τρόπῳ τραχηλίζεται καὶ
 καταπίπτει· ὡς διὰ τοῦτο φάσκειν τὸν Ἀπόστολον·
 Ἴνα μὴ τυφώθεις εἰς κρῖμα ἐμπέση τοῦ διαβόλου·
 ἀναγκαιῶς προειπών· Καὶ γὰρ ὁ δούλος σου φυ-
 λάσσει αὐτὰ, καὶ φύλακα τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν
 ἑαυτὸν εἰπών, ἵκετεύει βυθθῆναι ἀπὸ ὑπερηφανίας,
 καὶ ἐπιλέγει· Ἐὰν μὴ μου κατακυριεύσωσι, τότε
 ὀμῶς ἔσομαι, καὶ τότε καθυρισθήσομαι ἀπὸ
 ἁμαρτίας μεγάλης. Τέως μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος
 εἰ καὶ φύλακα ἑμαυτὸν εἶρηκα τῶν τοῦ Θεοῦ παραγ-
 γελμάτων, ἀλλ' ἐπεὶ οὐδέπω συνοῖδα ἑμαυτῷ κεκαθα-
 ρισμένῳ ἐκ τῶν κρυφίων μου, ἔτι δ' ἀγωνιῶ καὶ πε-
 φρίνω· καὶ ὡς ἂν βυθθεῖν ἀπὸ ὑπερηφανίας, εἰκότως
 φημι, ἄτε μηδέπω τὸ τέλειον καθορθώσας. Τότε ἀκρι-
 βῶς γινώσκω· ἑμαυτὸν ὀμῶς, καὶ τότε ἀπὸ μεγάλης
 καθυρισθήσομαι ἁμαρτίας, ἐπειδὴν μήτε τὰ κρυφία
 μου κατακυριεύσωσι, μήτε λογισμὸς ὑπερήφανος κα-
 ταδουλώσει με, ἢ πονηροὶ δαίμονες. Μεγάλην δὲ
 ἁμαρτίαν τὴν ἀποτελεσματικὴν (1) φησιν. Εἰ γὰρ
 μὴ ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθυρισθῆναι, ἐπιμένοντα*

A *Justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum
 et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel
 et farum. Etenim servus tuus custodit ea, in custo-
 diendis illis retributio multa. Hæc autem omnia
 complectitur lex Dei pro conversione animæ data.
 Nam primo testimonia, justificationes et præcepta
 continet. His deinde omnibus timorem appendit,
 quasi baculum ad convertendum opportunum: om-
 nibusque judicia Dei ceu coronidem adjunxit. Sin-
 gulis autem supradictorum suam addidit proprieta-
 tem, id est, legi quæ hic generatim effertur, con-
 versionem animæ. Quo pacto autem convertatur
 anima, in sequentibus aperit, quando testimonium
 fidele memorat, quo quivis infans in Christo, sapi-
 ens efficitur. Deinde vero justificationes Domini,
 quibus item suam proprietatem adjicit, nimirum
 quod rectæ sint, ac sui participibus lætitiæ fru-
 ctum pariant. Ad hæc, præceptum Domini, cujus
 quoque proprietatem declaravit, dum lucidum di-
 cit esse, animæque oculos illuminare. Timori Do-
 mini subjunxit castitatem, et castitati perpetuam
 æternamque vitam. Demum supra omnia et post
 omnia judicium Dei addidit, cui veritatem et justi-
 tiam annectit.*

VERS. 13, 14. *Delicta quis intelliget? ab occultis meis
 munda me, et ab alienis parce servo tuo. Illius loco,
 ab alienis parce servo tuo, Aquila edidit, et a super-
 bis custodi servum tuum. Admodum necesse fuit ut
 hanc emitteret orationem, qui a superbia liberaretur.
 Quandoquidem eos, qui sese probe ac strenue
 gerunt, quædam plerumque superba cogitatio se-
 quitur; dum anima bonorum operum sibi conscia,
 extollitur ac magnifice de se sentit; deinde vero in
 superbiæ malum delapsa, alia quoque ratione pro-
 sternitur ac decedit; ideoque ait Apostolus¹: Ne
 in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli: ne-
 cessario sane postquam dixerat, etenim servus tuus
 custodit ea, ac sese Dei præceptorum cultorem pro-
 fessus erat, eripi se rogat a superbia, atque sub-
 infert: Si mei non fuerint dominati, tunc immacu-
 latus ero, et tunc emundabor a delicto maximo.
 Etsi hæcenus me atque in præsentī præceptorum
 Dei cultorem dixi; at cum me ab occultis meis
 purgatum nondum sciam, adhuc in certamine posi-
 tus, ac sollicitus ut a superbia cripiar, jure ac
 merito sic loquor, utpote qui nondum ad metam et
 ad perfectionem pertigerim. Tunc me plane immacu-
 latum noscam, tunc emundabor a delicto maxi-
 mo, cum occulta mei non dominabuntur, cum su-
 perba cogitatio ac maligni dæmones me subditum
 non detinebunt. Maximum porro delictum vocat,
 apotelesmaticen, sive astrologiam judiciariam. Nam
 si ab occultis meis emundatus non fuerim, isthæc
 delicta in me permanentia in pravum quoddam fa-*

¹ 1 Tim. III, 6.

(1) Quæ hic de apotelesmatica dicuntur, cum sequentibus non congruunt. Quare subodoramur aliquæ inferius excidisse.

cinus me conjicient, eroque magno peccato obnoxius.

VERS. 15. *Et erunt in beneplacitum eloquia oris mei. Cum hæc mihi abs te collata fuerint, tunc eloquia oris mei, quæ precando, te hymnis celebrando, gratias tibi agendo obtuli, placita tibi erunt. Ea vero placita eloquia sunt, quæ approbatione et laude digna. Et meditatio cordis mei in conspectu tuo est semper. Meditatio mentis meæ, quæ in cogitationibus et animi sensibus perficitur, cum sit omni culpa immunis, in conspectu tuo est semper. Meditatio sane non aliunde quam abs te inculcata esse valet, qui me ab occultis meis emundasti.*

Domine, adjutor meus et redemptor meus. Te optulante, Domine, a nemine adversum me spiritualiter bellante prosternar. Quod si casu eveniar ut inconsideratione mea ab adversariis intercipiatur, tu me e manibus eorum redimas, qui una adjutor ac redemptor esse deprehenderis.

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XIX.

VERS. 2-4. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacob. Mittat tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur te. Memor sit omnis sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiat. Diapsalma. Psalmus quidem, ut in inscriptione fertur, Davidi attribuitur: animo autem reputes, num si historia spectetur, alia sit cujuspiam oratio, quæ Davidis supplicationum adjutrix sit. Qui David rogat obsecratque, ut Deus sibi servator assistat, ac contra inimicos secum decertet. Verisimile quippe est, ei his incumbenti chororum sanctorum angelorum, religiosorum hominum, sacrorumque Dei ministrorum adesse, una cum illo precari, et hæc omnia simul proferre: *Exaudiat te Dominus in die tribulationis*, et cætera; atque illud item: *Et adsit tibi nomen Dei Jacob*. Est enim talis invocatio et compellatio ad propulsandos omnes inimicos satis. Hæc non soli Davidi competunt; sed etiam cuilibet alteri, qui in simili casu per orationem spiritualia et pura Deo sacrificia emittit; cui, ut par est, sacræ illæ virtutes, et sanctorum angelorum chori una adsunt, orationum ac deprecationum socii et adjuutores.*

VERS. 5-7. *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet. Lætābimur in salutari tuo, et in nomine Domini Dei nostri magnificābimur. Impleat Dominus omnes petitiones tuas: nunc cognovi quoniam saluum fecit Dominus Christum suum. A diapsalmate orsi qui precantur, prophetiam emittunt; quod ei qui rationabilia illa sacrificia obtulit, ea omnia largiturus sit Deus quæ mente et animo postulavit; et consilium ejus perfecturus, si quidem non fuerit ipsis Dei consiliis alienum. His, inquit, tecum bonis fruemur, lætābimurque in salutari tuo: gnari quippe sumus, Spiritu sancto revelante, prolem illam ex te prodituram, universorum hominum salutare futuram. Qua in re nos quoque in nomine Domini Dei nostri magnificābimur. Impleantur etiam petitiones tuæ: ipsæ quippe Deo dignæ sunt.*

ταῦτα τὰ παραπτώματα εἰς πρᾶξιν φαύλην μεταφέρει, καὶ γίνονται ὑπεύθυνος ἁμαρτία μεγάλη.

Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου. Ὅταν ταῦτά μοι ὑπαρχθῆ παρὰ σοῦ, τὰ λόγια τοῦ στόματός μου ἔσονται προσηνεγὰ εὐχόμενός σοι, ὑμῶν σε, εὐχαριστῶν σοι, εἰς εὐδοκίαν ἔσται. Εἰς εὐδοκίαν δὲ ἔστιν τὰ λόγια τὰ ἀποδοχῆς ἄξια. Καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου ἐστὶ διὰ παντός. Ἡ μελέτη τοῦ διανοητικοῦ μου, γινομένη ἐν λογισμοῖς καὶ νοήσεσιν, ἔκτος οὕσα παντός μώμου, ἐνώπιόν σου τυγχάνει διὰ παντός. Τὸ μέντοι τῆς μελέτης ἄμεμπτον οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἐκ σοῦ ὑπηρεται, καθαρῖσαντός με ἀπὸ τῶν κρυφίων μου.

Κύριε, βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου. Σοῦ βοηθῶντος, ὃ δέσποτα, οὐδενὶ ὑποπίπτω τῶν πνευματικῶς προσπολεμούντων. Εἰ δὲ καὶ παρ' ἐμῆν ἀπροσεξίαν ἀλώνα: τοῖς ἐναντίοις συμβῆ, σὺ με ἐκ τῶν κρατησάντων λυτροῦσαι, ἅμα βοηθός καὶ λυτρωτῆς εὐρισκόμενος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΘ'.

Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὑπερσπῆσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἐξάποστειλαι σοὶ βοήθειαν ἐξ ἁγίου, καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. Μνησθεὶ πάσης θυσίας σου, καὶ τὸ ὀλοκαυτωμά σου πιανάτω. Διάψαλμα. Ἔστι μὲν τῷ Δαυὶδ ἀνακείμενος ὁ ψαλμός, κατὰ τὴν προγραφὴν. Ἐπίστησον δὲ μήποτε ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν εὐχὴ τις ἦν αὐτῆ συνεργός ταῖς τοῦ Δαυὶδ ἱκετηρίαις, δεομένου τε καὶ ἀντιβολούντος διὰ προσευχῆς τυχεῖ Θεοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐχθρούς καὶ πολεμίους παρατατομένου. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτῷ ταῦτα πράττοντι χορὸν ἁγίων ἀγγέλων ἢ καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, αὐτῶν δὲ τῶν ἱερῶν καὶ λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὰ προκείμενα πάντα συνεύχεσθαι αὐτῷ καὶ λέγειν: Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ τὰ ἐξῆς: τό τε δὲ, Καὶ παρασταῖ σοὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀπαρκεῖ γὰρ αὕτη ἡ ἐπίκλησις καὶ ἡ προσηγορία πρὸς ἄμυναν παντός ἐναντίου. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον τῷ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου τὰς δι' εὐχῶν ἀναπέμποντι τῷ Θεῷ νοεράς καὶ καθαρὰς θυσίας, δυνάμεις ἁγίας, καὶ ἀγγέλων ἱερῶν χοροῦς, εἰκὸς ἂν εἶν συνεύχεσθαι καὶ ἐπεύχεσθαι.

Δὴ σοὶ Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου, καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρώσει. Ἀγαλλιῶσόμεθα ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθήσομεθα. Πληρώσει Κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου: ἵνα ἔγνω, ὅτι ἕως Κύριος τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ διαψάλματος οἱ εὐξάμενοι προφητεύουσιν, αὐτῷ τὸν Θεὸν δώσειν, ἣ τὰς λογικὰς θυσίας προσήνεγκεν, ὅσα κατὰ διάνοιαν ἤτησε, καὶ πλήρωσιν τῆ βουλή, ἢ ὅτι μὴ ἀλλότρια Θεοῦ τὰ βεβουλευμένα. Συναπολαύσομεν δὲ σοι, φασὶ, τῶν ἀγαθῶν, ἀγαλλιῶμενοι τῷ σωτηρίῳ τῷ σῷ· ἔγνωμεν γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκ σοῦ γενησόμενον γέννημα πάντων ἀνθρώπων σωτηρίον· ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς μεγαλυνθήσομεθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἔστω δὲ σοὶ καὶ τὰ αἰτήματα: καὶ γὰρ ἔξια ταῦτα Θεοῦ.

Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἀγίου αὐτοῦ, ἅ ἐν δυναστείαις σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. Δεξιὰ δὲ χεῖρ, καὶ πᾶσαι αἱ σωτήριαι καὶ δεξιὰ πράξεις ἐν δυναστείαις. Δυνάμει γὰρ καὶ σημείοις καὶ τέρασι τὰς εἰς ἀνθρώπους ποιήσεται εὐεργεσίας.

Οὗτοι ἐν ἄρμασιν καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν· ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν. Σῶσον, Κύριε, τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἡ ἡμέρᾳ ἐπικαλεσόμεθά σε. Ἄλλὰ γὰρ ἡ πείρα τῶν πραγμάτων γένοιτ' ἂν ἔλεγχος τοῦ κρείττονος. Οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔχθροὶ ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι πεποιθότες, συμποδισθέντες πεσοῦνται· ὁμοίως τῷ Φαραῷ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάττης καταποντωθέντι· ἡμεῖς δὲ οἱ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὠπλισμένοι, καὶ σοὶ τῷ θυσίας ἀναπέμποντι ταῖς εὐχαῖς συναγωνιζόμενοι, ἀναστήσομεθα, καὶ ἀνωρθώσομεθα, σοὺ τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκας ἀραμένου. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔσται, φασί, καὶ νῦν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ ἀποδοθέντος σωτηρίου ἐπιφανείας. Τότε γὰρ μάλιστα πᾶσαι αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καὶ οἱ ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι τοῦ Θεοῦ πολέμιοι, δι' αὐτοῦ τοῦ σωτηρίου τροπούμενα, πεσοῦνται. Πάντες δὲ οἱ τὸ σωτήριον παραδεξάμενοι, τοῦ πάλαι αὐτῶν πτώματος διαναστήσονται. Διὸ περὶ αὐτοῦ Συμεὼν ἔλεγεν· Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν· πτώσιν μὲν δηλαδὴ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν πολεμίων· ἀνάστασιν δὲ τῶν πάλαι πεπτωκότων, δι' αὐτοῦ δὲ ἐγηγεμένων. Καὶ ταῦτα μὲν τότε γενήσεται· νῦν δὲ, Κύριε, σῶζε ἡμῖν τὸν βασιλέα Δαυὶδ, καὶ ἐν παντὶ τῷ ὄντι καιρῷ, καὶ ἐν ἡ ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε. Ἀρμόζει δὲ ταῦτα, ὡς ἄλλος φησὶ, καὶ ἐπὶ Ἐζεχία. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς νόμον.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ Κ'.

Εἰς αἴτιον γὰρ ἀναπέμπεται τὰ λεγόμενα τέλος, καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ σημαίνει τὸν ἔλεθρον. Διὸ κατὰ μὲν Σύμμαχον, Ἐπινίκιός ἐστιν ὧδή· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Τῷ νικοποῦ μολόδημα.

Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Οἶμαι καὶ ταῦτα λέγεσθαι τὰ προκειμένα ἐκ τῶν καὶ τὰ πρὸ τούτου τῷ Δαυὶδ ἐπευχαμένων. Μαθῶν γοῦν νῦν ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν γενομένων χρησμάτων τὰ περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελευσομένου σωτηρίου, καὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρίῳ δυνάμεως, ἐπὶ τούτοις εὐφρανθήσεται καὶ ἀγαλλιάσεται σφόδρα. Καὶ τούτοις γε θαρσῶν, τῶν τε ἐχθρῶν διὰ τούτων περιγενόμενος, σοὶ τῷ νικοποῦ Θεῷ τὰ βραβεῖα τῆς νίκης ἀνατίθησι. Χαίρει τε καὶ ὑπερβαλλόντως ἀγάλλεται, τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ὑπὸ σοῦ διασωζόμενος· καὶ οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ σωτηρίᾳ ἀγαλλιά, ὅσον ὅτι παρὰ σοῦ τὸ σωτήριον αὐτοῦ προσγίνεται. Καὶ γὰρ ἐπιθυμήσας τὸ παρὰ σοῦ σωτήριον, καὶ περὶ τούτου τοῖς χεῖλεσιν ἑαυτοῦ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς ἱκετηρίαν ἀναπέμψας, οὐκ ἐκπεσεῖται τῆς ἐλπίδος,

⁹⁵ Luc. II, 34.

Exaudiet illum de caelo sancto suo, in potestatibus salus dexteræ ejus. Dexteræ manus, omnesque dexteræ et salutare actiones in potestatibus sunt. Virtutibus namque, signis et prodigiis, beneficiis sua hominibus dispensabit.

VERS. 8-10. *Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Ipsi impediti sunt et ceciderunt, nos autem surreximus et erecti sumus. Domine, salvum fac regem, et exaudi nos in die qua invocaverimus te. Ipsa rerum experientia, argumentum sane fuerit quid in rebus præstantius sit. At enim inimici tui, equis et curribus confidentes, præpediti corruent perinde atque Pharao, qui in mari Rubro demersus est. Nos autem nomine Domini Dei nostri instructi et armati, ac tecum qui sacrificia immolas precibus nostris concertantes, resurgemus atque erigemur, cum tu de inimicis victoriam retuleris. Sed hæc, inquit, evenient tempore Salutaris illius adventus. Tunc enim maxime omnes adversariæ potestates a latentes illi et occulti Dei inimici, ab ipso Salutari in fugam versi, prosternentur. Omnes porro qui Salutare hujusmodi receperint, a pristino lapsu resurgent. Idcirco ita Simeon de ipso loquitur: Ecce positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum⁹⁵: ruinam videlicet inimicorum et hostium ejus; resurrectionem vero eorum qui olim lapsi ab ipso suscitati sunt. Hæc quidem tunc eventura sunt; jam vero, tu Domine, salvum fac nobis regem Davidem, et in omni prorsus tempore, et in die qua invocaverimus te: quæ item, ut alius inquit, etiam Ezechiae regi congruunt. Hæc porro anagogico, sive reductio, more accipias.*

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XX.

Quæ hic dicuntur, ad faustum referenda finem: nam inimicorum Dei exitium significant. Quare secundum Symmachum, *Triumphale canticum*; secundum Aquilam vero, *Victoriæ auctori modulatio*, inscribitur.

VERS. 2. *Domine, in virtute tua lætabitur rex. Arbitror ab iisdem, qui superius Davidi bene precati fuerant, hæc etiam prolata fuisse. Cum ab oraculis sibi editis edidicisset David ea quæ salutare illud ex semine suo proditurum, necnon salutaris ejusdem virtutem spectabant, de iis, ait, lætabitur et exsultabit vehementer. Iisque confisus, inimicisque eorum ope devictis, tibi Deo victoriæ auctori, ejusdem victoriæ brachia attribuit. Gaudetque admodum et exsultat, inimicorum abs te ereptus insidiis, neque tantum de salute sua lætatur, quantum de misso abs te salutari suo. Cum enim idem salutare tuum summis votis expetierit, atque labiis ipse suis, emissa frequenter oratione, pro salutaris ejusdem adventu tibi supplicaverit, nequaquam spe labetur, neque irrita postulatio ejus*

erit ; imo etiam optata consecutus , orationem iterum emittet.

Et super salutare tuum exsultabit vehementer. Illum quippe Deus summo gaudio replebit , quando facie ad faciem gloriam ejus contemplari concesserit. Quamobrem ait Symmachus : *Lætificabis eum in gaudio a vultu tuo.* Nam in tempore justificationis , quando David inter eos qui salutem nacti sunt medius consistens , magni Regis vultum intuebitur , et corona de lapide pretioso caput ejus ornabitur ; gloria magnificentiaque decoratus , divino gaudio et cœlesti lætitia replebitur.

VERS. 3-7. *Desiderium cordis ejus tribuisti ei , et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. Diapsalma. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis , posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. Vitam petiit a te , et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi. Magna est gloria ejus in saluari tuo , gloriam et magnum decorem impones super eum. Quoniam dabis eum in benedictionem , etc.* Præmissas Davidi pollicitationes vaticinatus , consequenter causam affert cur hæc consecuturus sit. Ecquænam illa causa , nisi spes in Dominum , qua misericordiam nactus , spe illa sua a Deo altissimo data non decidet , neque in firmo illo ac solido statu fluctuabit ? Nam spes non confundit ⁹⁶.

VERS. 9, 10. *Inveniat manus tua omnibus inimicis tuis , dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. Pones eos ut clibanum ignis , in tempore vultus tui : Dominus in ira sua conturbabit eos , et devorabit eos ignis.* Sic Deum alloquuntur qui preces effundunt , ac si dicerent : Etiam si ii qui sese tibi Deo inimicos constituerunt , animas tibi addictas , necnon sanctos omnes in familia tua ascriptos oppugnandi finem non faciunt ; at inevitabilem manum et invictam virtutem tuam non effugient. Hactenus enim dum permittuntur inimici illi tui athletas tuos exercitare , altos assumunt spiritus. Cæterum cum ii ad breve tempus superbierint , non diu postea manus tua deprehendet eos , ac fugientes dextera tua intercipient. Quid porro aget cum apprehenderit ? *Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui.* Etenim quo tempore resplendet vultus ille tuus , quo scilicet regnum tuum manifestabis , eosdem qui sibi ipsis nequitiam ignem advexerunt , meritum sibi supplicium succendere facies , ita ut libanus ignis sibimetipsis efficiantur. Qualia item patiuntur qui in ægritudine , corporea feбри laborant : nemine quippe extrinsecus ignem admovente , in se ipsis ignem fovent. Eodem prorsus modo inimicos tuos , inquit , atque eos qui te oderunt , pones ut clibanum ignis. Quamobrem iis dicitur : *Procedite ad lumen ignis vestri , et ad flammam quam succendistis* ⁹⁷.

VERS. 11. *Fructum eorum de terra perdes , et se-*

οὐδὲ στερηθήσεται τοῦ αἰτήματος , ἀλλὰ κατ' [κατ'] εὐχὰς παρέξει τευξόμενος τῆς ἐπιθυμίας.

Καὶ ἐπὶ τῶ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται σφόδρα. Εὐφραίνει γὰρ αὐτὸν , φησὶν , ὁ Θεὸς ἐν χαρᾷ , ἐπειδὴν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τῆς αὐτοῦ δόξης ἐπόπτην αὐτὸν καταστήσεται. Διὸ φησὶν ὁ Σύμμαχος · *Χαροποιήσεις αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ παρὰ τοῦ προσώπου σου.* Τῷ γὰρ καιρῷ τοῦ δικαιοτηρίου , ἐπειδὴν τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου βασιλέως μέσος ἐστὼς ὁ Δαυὶδ τῶν σωζόμενων θεάσοιτο , καὶ τῷ τιμίῳ λίθῳ τὴν κεφαλὴν ἐστεμμένος , δόξῃ τε καὶ μεγαλοπρεπεῖα κεκοσμημένος , ἐνθέου χαρᾶς καὶ οὐρανοῦ εὐφροσύνης πληρωθήσεται.

Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ , καὶ τὴν δέησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν. *Διδάγματα.* "Οτι προέφθασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος , βήσας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. Ζῶν ἠτήσιατό σε , καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Μεγάλη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου . *Δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτόν.* "Οτι δώσεις αὐτῷ εὐλογίαν. Τὰς προλεχθεῖσας ἐπαγγελίας θεοσιπίας ὁ λόγος τῷ Δαυὶδ , ἀκολούθως τὴν αἰτίαν διδάσκει δι' ἣν τῶν τοσοῦτων τεύξεται. Τίς δὲ ἦν ἡ αἰτία ἀλλ' ἔλπις ἡ ἐπὶ τὸν Κύριον , δι' ἣν ἔλεος τυγῶν , τῆς παρὰ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου ἐλπίδος οὐκ ἀποπεσεῖται , οὐδὲ σαλευθήσεται τῆς ἐβρωμένης ταύτης στάσεως ; *Ἡ γὰρ ἔλπις οὐ κηταισχύρει.*

Εὐρεθῆτι ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου , ἡ δεξιὰ σου εὐροὶ πάντας τοὺς μισοῦντάς σε . *Θήσεις αὐτούς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου.* Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει αὐτούς , καὶ καταφάγεται αὐτούς ὁ πῦρ. Λέγεται ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὸ τῶν τὴν εὐχὴν ἀναπεμπόντων , ὅτι καὶ φασὶν · εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ ἑαυτοὺς ἐχθροὺς σοὶ τῷ Θεῷ καταστήσαντες , τὰς ἀνακειμένας σοὶ ψυχὰς καὶ τοὺς ἀγίους πάντας τοὺς σοὶ προσωκειωμένους ἐκπολεμοῦντες οὐ παύονται · ἀλλ' οὐ διαφεύξονται τὴν ἀφυκτόν σου χεῖρα καὶ τὴν ἀήτητόν σου δύναμιν. Τέως μὲν γὰρ εἰς ὅσον γυμνάζειν τοὺς σοὺς οικείους ὡσπερ ἀθλητὰς ἐπετράπησαν οἱ ἐχθροὶ σου , ἐπαίρονται · πλὴν πρὸς ὀλίγον ἐπαρθέντας αὐτούς οὐκ εἰς μακρὰν ἢ σὴ χεὶρ καταλήψεται , καὶ ἡ σὴ δεξιὰ φεύγοντας θηρεύσει. Τί δὲ ποιήσει καταλαβοῦσα ; *Θήσεις αὐτούς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου.* Ἐν τῷ καιρῷ γὰρ τῆς ἐπιλάμψεως τοῦ προσώπου σου , ἐν ᾧ τὴν σκυτοῦ δεξιὰς βασιλείαν , αὐτούς ἑαυτοῖς τὸ τῆς κακίας πῦρ συνάξαντας , τὴν καθ' ἑαυτῶν κόλασιν ἐξάξει ποιήσεις · ὅπως αὐτοὶ ἑαυτοῖς κλίβανος πυρὸς γένοιτο. "Οποῖα πάσχουσιν οἱ ἐν ταῖς νόσοις τὸ σῶμα πυρέττοντες · μηθενὸς γὰρ ἐξωθεν ὑποκαλοντος , ἐνδον τὸ πῦρ ἐξ ἑαυτῶν ἐπάγονται. Οὕτως οὖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς σου καὶ τοὺς μισοῦντάς σε , φησὶ , θήσεις ὡς κλίβανον πυρὸς. Διὸ λεχθήσεται πρὸς αὐτούς · *Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν , καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἔξεκαύσατε.*

Τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ γῆς ἀπολεῖς , καὶ σπέρ-

⁹⁶ Rom. v, 5. ⁹⁷ Isa. l, 11.

μα αὐτῶν ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων. Διαδοχαί γὰρ γεγόνασι μυρίων ἀσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνδρῶν· πολλάκις δὲ καὶ πονηρῶν πατέρων υἱὸὶ θεοσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς ἵπεφάνθησαν. Σπέρμα δὲ τῶν ἀθέων καὶ καρπὸς τῶν ἀσεβῶν, οἱ λόγοι αὐτῶν καὶ αἱ διδασκαλίαι καὶ τὰ ῥήματα, μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἐν ἀνθρώποις ἀποφανθέντα, τυγχάνει. "Α δὴ ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς ἀπωλεῖξ καὶ ἀφανισμῷ παραδώσιν· ἵνα μήτε καρπὸς τῶν ἀσεβῶν μήτε σπέρμα αὐτῶν περιλείπῃται.

"Οτι ἐκλίναν εἰς σέ κακὰ; διελορίσαντο βουλάς, ἃς οὐ μὴ δύνηται στήσαι. "Οτι θήσους αὐτοὺς κώτορ, ἐν τοῖς περιλοίοις σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. Πάλιν παρατίθῃσι τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα πείσονται, λέγων· "Οτι ἐκλίναν εἰς σέ κακὰ. Ἄντι δὲ τοῦ, "Εκλίναν, ὁ Σύμμαχος· "Οτι συνέγραξαν κατὰ σοῦ εἰς κακόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπους ἐδόκων πολεμεῖν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ δι' εὐλογον αἰτίαν, μηδὲ ἕκαστα πρᾶξιιν ἀποπον ἐκείνοις ἐπεβούλευον, διὰ δὲ μόνην τὴν εἰς σέ εὐσέβειαν· εἰκότως εἶποι ἂν τις αὐτῶς σοὶ τῷ Θεῷ ἐπιβεβουλευκέναι, καὶ πάσας τὰς μηχανὰς ἃς ἐβουλευσαντο κατὰ τῶν σῶν ὁσίων κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ μεμηχανῆσθαι. Διὸ δὴ τὰ προλεχθέντα αὐτοὺς κατατήσεται· οὐδὲ τὰς σὰς διαδράναι δύνησονται χεῖρας. Οἱ μὲν γὰρ ἐμηχανῶντο καὶ πάντα ἐπραττον ἀθέω φρονήματι κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ βουλευόμενοι· οὐ δὲ αὐτοὺς ἐπιστρέφους ἐποίησας καὶ φυγάδας, ὡς τὰ νῦτα παραχωρεῖν ἐλαυνομένους ὑπὸ τῆς σῆς ὀργῆς. **C** **U**t, ira tua instante et propellente, terga vertant.

EIS TO TELOS YHER THS ANTIAPHYEOS THS EDΘINHΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΑ'.

Ἡ τοῦ ψαλμοῦ προγραφή πάσαν τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐν αὐτῷ φερομένων ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνατίθῃσι. Διὸ ἐπιγράφει, *Περὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινῆς*. Ὅποια δὲ ἦν τὰ τῆς ἐωθινῆς ἀντιλήψεως, αὐθις οἱ εὐαγγελισταὶ παραστήσουσιν· ὁ μὲν Λουκᾶς ὡδε γράφων· *Τῇ δὲ μῆ τῶν σαββάτων ἔρθου βαθεὸς ἐπὶ τὸ μνημῆμα ἡλθον γυναικες, φέρουσαι ἄητοίμασιν ἀρώματα*. *Εὔρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Εἰσελθοῦσαι δὲ οὐκ εὔρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτάς περὶ τοῦτου, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆτι ἀστραπτούση, οἱ καὶ εἶπον· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Οὐκ ἔστιν ὡδε, ἀλλ' ἠγέρθη· μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὅν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ εἰρήχασιν.* Ὅρας ὅπως τὰ τῆς ἐωθινῆς ἀντιλήψεως κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπληροῦτο; Διὸ τὴν πάσαν οἰκονομίαν τοῦ σωτηρίου πάθους τῆ ἀναστάσεως αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνατίθῃσι, καὶ εἰς αὐτὸ ἐκείνο τὸ τέλος τὴν προφητείαν ἀναπέμπει διὰ τῆς λεγομένης προγραφῆς· *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινῆς, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν ψαλμὸς εἶσθαι ἡ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσα προφητεία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὴν σύ-*

men eorum a filii hominum. Impiorum atheorumque hominum innumeræ successiones fuere : ac plerumque evenit, ut ex improbis patribus pii ac religiosi filii exorirentur. Sed semen atheorum, ac fructus impiorum sunt verba, doctrinæ, et impia documenta eorumdem, quæ post ipsorum obitum per homines disseminantur. Quæque scilicet Deus, utpote bonus, de medio tollit ac dissipat ; ut neque fructus, neque semen impiorum residuum sit.

VERS. 12, 13. *Quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilia quæ non poterunt stabilire. Quoniam pones eos dorsum, in reliquiis tuis præparabis vultum eorum. Rursus causam cur hæc perpessuri sint affert, his verbis : Quoniam declinaverunt in te mala. Cujus loco Symmachus : Quoniam communierunt se contra te in malum. Etiam si enim viderentur homines impugnare, at quia non rationabili de causa, neque ob patratum quodpiam facinus insidias ipsis parabant, sed propter unam eorum erga te pietatem ; jure dicantur contra te ipsum Deum insidias struxisse, ac conspirationes eorum omnes adversus sanctos tuos conflatas, contra te Deum versas fuisse. Quare prædictis illi intercipientur malis, neque tuis se subducere manibus valebunt. Illi quidem machinas omnes et molimina intenderunt, atque impia mente nihil non egerunt, conjuratione adversum te Deum facta, ira tua instante et propellente, terga vertant.*

4. IN FINEM PRO SUSCEPTIONE MATUTINA, PSALMUS DAVID XXI.

Ipsa psalmi inscriptio totum rerum quæ de tempore resurrectionis Salvatoris nostri ex mortuis in eo feruntur argumentum præfert. Quare sic titulus habet : De susceptione matutina. Qualia autem illa fuerint quæ ad susceptionem matutinam pertinebant, rursus aperient evangelistæ : sic enim Lucas habet : Una autem Sabbati valde diluculo venerunt mulieres ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata : et invenerunt lapidem revolutum a monumento. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est, dum mentes consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti, qui et dixerunt : Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset ⁹⁸. Simili modo alii quoque evangelistæ loquuntur. Videntur quomodo matutina susceptio tempore resurrectionis Salvatoris nostri impleta fuerit? Quare totam œconomiam passionis Salvatoris nostri, resurrectioni ejus Spiritus sanctus ascribit, atque ad ipsum finem prophetiam refert per inscriptionem supra allatam : *In finem pro susceptione matutina psalmus David. Et qua, quæso, ratione prophetia Servatoris nostri resurrectionem, iidem Ecclesiæ ipsius constitutionem, omnium gentium vocationem, generationis venturæ ac futuri*

⁹⁸ Luc. xxiv, 1-8.

populi præscientiam complectens, non psalmus A inscribatur? De iis quippe, utpote de ingentibus bonis, gaudens Spiritus sanctus psalmodiam aggre-

ditur.
VERS. 2. *Deus Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum meorum.* Cum in Hebraico exemplari illud, *respice in me*, non compareat sed in solis Septuaginta Interpretibus primo versui inseratur; jure a Salvatore nostro hæc vociferante prætermisum est.

Ac mihi, quæso, perpendas quo pacto reliqui omnes interpretes *delictorum* non meminerint: neque enim consentaneum erat personæ Salvatoris nostri delicta ascribere, qui *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*⁹⁹. Is vero pro iis e B populo qui lacrymis ac fletu digna admittebant, pro apostolo suo Juda, lapso et a propria dignitate depulso, lugens hæc assidue clamabat: *Longe a salute mea verba gemituum meorum.* Voces, inquit, et verba rerum a me semper pro populo gestarum, a salute mea longe remota sunt, cum nihil utilitatis populo accesserit ex ea quam ipsis procuravi salute. At ne videamur ex curiosa aliqua indagatione reliquos interpretes secuti, eos qui alia ratione psalmum interpretantur coarguere, Septuaginta virorum interpretatione utemur. Nam illi quoque hanc lectionem observantes et animadvertentes, hunc psalmum Christo non congruere dixerunt. Audiant itaque Joannem sic clamantem: *Ecce Agnus C Dei, qui tollit peccatum mundi*¹; et divinum Paulum ita loquentem: *Qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso*²; et rursum: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum*³. Igitur quemadmodum fons justitiæ cum sit, peccata ipse nostra suscepit; et cum sit benedictionis pelagus, ingruentem nobis maledictionem accepit, atque contemptis opprobriis crucem sustinuit: sic pro nobis rationem reddidit. Si enim statutam nobis disciplinam lubens ipse subiit; nam *disciplina pacis nostræ super eum*, ut ait propheta⁴: multo magis rationes ipse nostras pro nobis retulit, atque clamat: *Longe a salute mea rationes delictorum meorum.* Ne, inquit, naturæ peccata respicias.

τῶν παραπτωμάτων μου. Μη ἀποβλέψῃς, φησὶν, εἰς

VERS. 3. *Deus meus, clamabo ad te per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi.* Hæc de nobis confessus Salvator, ait: Sic clamante me, exauditurum te novi: nam cum interpunctione legendum. Et nocte quoque clamabo, neque id mihi ad insipientiam reputetur; quandoquidem tristitia circum me posita sunt. Multi sane in perplexo rerum statu caligine obvolvuntur, ut etiam quid clamanti dicendum Deo sit ignorent: ac ego probe novi qua de causa nocturnæ illæ calamitates me circumveniant.

στασιν, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλῆσιν τῆς τε γενεᾶς καὶ τοῦ τεχθῆσομένου λαοῦ τὴν πρόβλεψιν; Ἐπὶ τούτοις γὰρ ὡς ἐπὶ μεγάλοις ἀγαθοῖς συγχαιρῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ψαλμωδίαν ποιεῖται.

Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι· ἵνα τί ἐγκατέλιπες με; μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. Μὴ προκειμένους δὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τοῦ, πρόσχες μοι, ὃ δὴ κατὰ μόνους τοὺς Ἑβδομήκοντα προσέκειτο τῷ πρώτῳ στίχῳ, ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραλείπεται.

Καὶ θεὰ τίνα τρόπον ἐν πᾶσι τούτοις οὐδαμοῦ παραπτωμάτων ἐμνημόνευσαν οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί· οὐδὲ γὰρ ἤρμοζε παραπτώματα ἐφαρμύζειν τῷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προσώπῳ, ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὑπὲρ δὲ τῶν κλαυθμῶν καὶ θρήνων ἕξια πραττόντων ἐν τῷ λαῷ, ὑπὲρ δὲ τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ Ἰούδα, τοῦ ἐξολισθῆσαντος καὶ τῆς οἰκίας ἀξίας ἀποπεισόντος, ὀδυρόμενος διετέλει τοῦν· Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν ὀδυρμῶν μου. Οἱ γὰρ λόγοι, φησὶ, τῶν ἐμῶν, τῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πάντοτε γινομένων, τῆς ἐμῆς σωτηρίας μακρὰν γεγόνασιν, οὐδὲν ὠφελιθέντος τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἐξ ἐμοῦ προξενηθείσης αὐτοῖς σωτηρίας. Ἴνα δὲ μὴ δόξωμεν, τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς ἐναυθα κεχρημένοι ἐκ περινοίας, τοὺς ἑτέρους τὸν ψαλμὸν ἠρμηνευκότας ἐλέγχειν, τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ χρῆσόμεθα· ταύτῃ γὰρ ἀκαίνοι τηρήσει προσεσηκότες, οὐκ ἔφασαν ἀρμόττειν τὸν ψαλμὸν τῷ Κυρίῳ. Ἀκουσάτωσαν τοῖνον Ἰωάννου βοῶντος· Ἴδὲ ὁ ἀμὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρῶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· τοῦ δὲ θεοπεσίτου Παύλου λέγοντος· Τὸν μὴ γινόντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμῖς γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ· καὶ πάλιν· Χριστὸς ἡμᾶς ἠγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κἀτάρα. Τοιγαροῦν ὡσπερ δικαιοσύνης ὑπάρχων πηγὴ, τὴν ἡμετέραν ἀμαρτίαν ἀνέλαβε, καὶ εὐλογίας ὦν πέλαγος, τὴν ἐπικειμένην ἡμῖν ἐδέξατο κἀτάραν, καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας· οὕτω καὶ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησατο λόγους. Εἰ γὰρ τὴν ὠρισμένην ἡμῖν παιδείαν ὑπῆλθεν ἐκὼν, παιδεῖα γὰρ εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἣ φησὶν ὁ προφήτης· πολλῶ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ἐχρήσατο λόγοις, D καὶ βοᾷ· Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῆς φύσεως πλημμελήματα.

Ὁ Θεός μου, κεκράξομαι ἡμέρας πρὸς σὲ, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ· καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν ἐμοί. Ταῦτα δὲ περὶ ἡμῶν ἐξομολογούμενος, ὁ Σωτὴρ λέγει· Οὕτω δὲ μου βοῶντος, οἶδα, ὅτι εἰσακούσῃ· μεθ' ὑποστιγμῆς γὰρ ἀναγνωστέον. Καὶ νυκτὸς δὲ κεκράξομαι, οὐκ ἀνοίας μοι λογισμένης· ὅτε τὰ περιεστηκότα ἐστὶ σκυθρωπά. Τῶν πολλῶν ἐν ταῖς περιστάσεσι σκοτιζομένων, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦτο τί δεῖ κράζοντα πρὸς Θεὸν λέγειν ἀγνοεῖν· ἐπίσταμαι γὰρ ἐγὼ τίνας ἔνεκα περὶ ἐμὲ νυκτερινὴ κἀτάστασις ἐστί.

⁹⁹ I Petr. II, 22. ¹ Joan. I, 36. ² II Cor. V, 21. ³ Gal. III, 13. ⁴ Isa. LIII, 5.

Σὺ δὲ ἐν ἀγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ μὴ ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις σου ἐνοικεῖς ἀεὶ συνὼν αὐτοῖς, καὶ πάντοτε αὐτῶν εἰσακούουν. Ἐν τούτῳ γοῦν καὶ ἔπαινος γίνεσθαι ἐκωθας τοῦ Ἰσραήλ, τουτέστι παντός ἁγίου. Εἰ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις κατοικεῖ ὁ Θεός (1), πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ αὐτοῦ Μονογενεῖ, καὶ μεζίνως αὐτοῦ εἰσακούεσθαι.

Ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἠλπισαν καὶ ἐρρύσω αὐτούς. Πρὸς σὲ ἐκέκραξαν, καὶ ἐσώθησαν· ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν, καὶ οὐ κατησχύνθησαν. Ὡς καίτοι, φησὶν, οἶδα σαφῶς ὡς ἅπαντες ἡμῶν οἱ πατέρες, τῇ σῆ βοηθείᾳ θαρρήσαντες, οὐκ ἐφεύσθησαν τῆς ἐλπίδος, καὶ εἰς ἐπικουρίαν σε καλέσαντες, τῆς σῆς προνοίας ἀπέλαυσαν· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, θνεῖδος ἀνθρώπου καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Τὸν σκώληκα παντός μὲν ζώου εὐτελέστατον εἶναι συμβαίνει, ὑφίστασθαι δὲ ἀπὸ φθορᾶς σωματίων· ἀφανιστικὸν δὲ εἶναι καὶ φαρτικὸν οὐδ' ἐν ἐφάψῃται. Μένυται δὲ τούτου Ἡσαίας ὁ προφητῆς λέγων· Μὴ φόβου, σκώληξ Ἰακώβ, ὀλιγοστός Ἰσραήλ· ἐγὼ ἐβοήθησά σοι, λέγει ὁ Θεός ὁλυτρούμενός σε, ὁ ἄγιος Ἰσραήλ. Ἴδου ἐποίησά σε ὡς τροχούς ἀμύλης ἀλοῶντας, καινοὺς, περιστροφειδεῖς· καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς, καὶ ὡς χοῦν θήσεις· καὶ λιμῆσεις, καὶ ἀνεμος λήψεται αὐτούς, καὶ καταγίγῃ διασπερῆ αὐτούς. Σὺ δὲ εὐφρανθήσῃ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Δι' ὧν ἡ προφητεία, σκώληκα ὀνομάσασα, καὶ ὀλιγοστὸν εἰπούσα διὰ τὸ εὐτελὲς καὶ μικρὸν τοῦ ζώου, δύναμιν αὐτῷ μεγάλῃν συνῆψεν· Ἀλοήσεις ὄρη, φήσασα, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς, καὶ ὡς χοῦν θήσεις, καὶ λιμῆσεις. Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν λέγων ὁ Σωτὴρ· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, τὸ εὐτελὲς καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπόδητον καὶ ἀπερρίμμενον τοῦ πάθους ἑαυτοῦ παρίσσει, τὸ τε τῶν ἐναντίων δυνάμειν ἀφανιστικόν. Ἦμελλεν γάρ, ὑποδύς τὸν θάνατον, καὶ ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ τῶν νεκρῶν χωρίῳ, σκώληκος δίκην τὰς δυνάμεις τὰς ἀντικειμένας φθορᾷ παραδίδόναι. Καὶ ἄλλως δ' ἂν εἴποις σκώληκα αὐτὸν ὀνομάσθαι, καὶ οὐκ ἄνθρωπον, διὰ τὸ μὴ ὁμοίως ἀνθρώποις ἐκ συνουσίας ἄρβενος καὶ θηλείας τὴν τῆς σαρκὸς γένεσιν ἐσχηκεῖναι. Κατὰ τρίτον δὲ τρόπον, τὸν θάνατον ἑαυτοῦ σημαίνει, καὶ τὸν ἀψυχον νεκρὸν· διὸ ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· θνεῖδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουδένημα λαοῦ. Ὁ γὰρ νεκρὸς οὐκ ἄνθρωπος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν πάντῃ νεκρὸς, ἀπὴρκει φάσαι· Ἐγὼ δὲ εἰμι οὐκ ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπεὶ δυνάμειός τις ἀφανιστικῆς τοῦ θανάτου μετείχεν, εἰκότως σκώληκα αὐτὸν καὶ οὐκ ἄνθρωπον ὀνόμασεν. Γέγονε δὲ ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν πάντων θνεῖδος, τὸν ἐπονεύειστον σταυρὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναβεδεγμένος. Διὸ καὶ ἕτερα προφητεία ἐξ αὐτοῦ προσώπου φησὶν· Οἱ θνεῖδοισμοὶ τῶν θνεῖδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἄνθρωποι ἐπονεύειστον αὐτὸν ἔσχον κατὰ τὸν τοῦ

A Vers. 4. Tu autem in sancto habitas, laus Israel. Et vero tu in omnibus sanctis habitas, ac semper cum illis versans, exaudis eos. In hac igitur re laus Israelis, videlicet cuiusque sancti, esse consuevisti. Quod si in omnibus sanctis Deus habitat, multo certe magis in Unigenito suo, quem sane libentius exauditurus est.

B Vers. 5-7. In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi. Etsi, inquit, bene noverim omnes tuo auxilio fidentes patres nostros nequaquam spe lapsos esse, et cum te in adiutorium evocaverunt, providentia tua potius esse: Ego sane sum vermis et non homo, opprobrium hominis et abjectio plebis. Vermis omnium animalium vilissimum censetur, atque a corruptione corporum existentiam habet; si quid vero tetigerit, id in corruptionem et exitium ducit. Hujus meminit Isaias dicens: Noli timere, vermis Jacob, et quam minimus Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus et redemptor tuus, sanctus Israel. Ecce feci te quasi rotas currus triturantes, novas, ad modum serræ adornatas. Et triturabis montes et comminues colles, et quasi pulverem pones. Et ventilabis, et ventus tollet eos, et turbo disperget eos. Tu vero exsultabis in Domino. Quibus verbis prophetia, dum vermem vocavit, et propter vilitatem ac parvitatem animalis quam minimum dixit, virtutem ejus magnam adjunxit: Triturabis, inquit, montes, et comminues colles, et quasi pulverem pones, et ventilabis. Cum igitur Salvator memorata profert verba: Ego autem sum vermis, et non homo, vilitatem, infirmitatem, abjectam passionis suæ conditionem declarat, atque adversariorum potestatum exitium ab se iis inferendum. Futurum quippe erat, ut postquam mortem subiisset, atque in ipso mortuorum loco consisteret, adversarias potestates vermis instar corruptioni traderet. Alio quoque modo dixeris, ideo vermem ipsum et non hominem vocatum, quod non hominum ritu, ex masculi et femine congressu, carnis ortum habuerit. Tertio item modo, mortem indicat suam, et exanimatum cadaver. Quamobrem infert: Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis. D Qui mortuus enim est, non ultra homo. Verum si omnino mortuus fuisset, satis erat dixisse: Ego autem sum non homo: sed quia quadam vi morti exitiosa instructus erat, jure vermem et non hominem sese vocavit. Revera Salvator et Dominus noster omnium opprobrium fuit, qui contumeliosam pro nobis crucem admisit. Quare alia prophetia ex ejusdem persona sic loquitur: Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Alii itaque homines contumeliose ipsum tempore passionis ha-

¹ Isa. xli, 14-16. ² Psal. lxxviii, 40.

(1) Hæc ad marginem legebantur Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ σύγκρισιν νοητέον, καθ' ὃ οὗτος φησὶν ὁ Ἀρειανός· ἐν γὰρ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ: ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, quod scholion textui postea insertum est. Vide in præfatione.

buere. Sed alius ordo genusque hominum ab iis diversum, abjectum habuerunt. Quinam illi nisi populus ex circumcisione? Ideo sic concludit postea, et abjectio plebis. Nam illudentes ei atque deridentes eum, hæc loquebantur: *Vah! qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas ipsum. Alios salvos fecit, salvum faciat seipsum. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei.*

VERS. 8, 9. De ipsamet re in sequentibus talia fatur: *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis et moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. Hæc porro impleta sunt passionis salutaris tempore, ut Matthæus narrat his verbis: Prætereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua, et dicentes: Vah! qui destruis templum et in triduo illud reædificas: salva teipsum: si Filius Dei es, descende nunc de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum Phariseis et Scribis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei. Confisus est in Deo, liberet eum, si vult eum: dixit enim. Filius Dei sum⁷.*

VERS. 10, 11. *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre: spes mea ab uberibus matris meæ. In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu; ne discesseris a me. Declarat se non communi naturæ usu, neque pari atque alii homines cæteraque animantia ritu, scilicet ex masculino et femina constitutum esse, neque ortum se eadem ratione fuisse; sed quid præter vulgarem naturæ ordinem habuisse.*

VERS. 12-14. *Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Nequaquam a vero aberraveris, si tauros pingues, principes Judaici populi; sive principes sacerdotum, scribas et seniores significare dixeris. Hujusce rei mentio habetur in sexagesimo septimo psalmo his verbis: Increpa feras arundinis: congregatio tauro-rum in vaccis populorum⁸. Hic porro populos, vac-cas, populi duces, tauros nuncupavit. In præsentii item psalmo, illius loco, *Circumdederunt me vituli multi*, Symmachus sic habet, *Juvenci tauri pingues saginati, circumplexi sunt me*, inquit, et *circumdederunt me*; secundum Aquilam vero, *Potentes Basan in spectaculum traduxerunt me*; queis adumbratur militaris Pilati manus, Basan nuncupata, quæ coronam spineam complicatam, diadematis loco, capituli ejus imposuit. *Aperuerunt super eum os suum, sicut leo rapiens et rugiens, clamantes, Tolle, tolle, crucifige eum⁹. Sanguis ejus super nos et su-**

πάθους καιρόν. Ἐτερον δὲ τόγμα παρὰ τούτοις ἐξουδένωμα αὐτὸν ἐκτίσαντο. Ποῖον δὲ τοῦτο ἢ ὁ ἐκ περιτομῆς λαός; Διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς, καὶ ἐξουδένωμα λαοῦ. Διαπαίζοντες γὰρ αὐτὸν οὕτοι καὶ χλευάζοντες, ἔλεγον· Οὐδὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτόν. Ἄλλους ἔσωσε, σωσάτω ἑαυτόν. Εἰ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ.

Περὶ τῶν αὐτῶν καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με· ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν. ἤλπισεν ἐπὶ Κυρίῳ, ρυσάσθω αὐτόν· σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν. Καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σωτηρίου πάθους, καθ' ὃν ἱστορεῖ λέγων ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτόν κινούμεντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· Οὐδὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτόν· σῶσον ἑαυτόν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάδηθι νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καί ἄλλοι μετὰ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν γραμματέων ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτόν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστίν, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. Πέποιθεν ἐπὶ τῷ Θεῷ, ρυσάσθω αὐτόν, εἰ θέλει αὐτόν· εἶπε γὰρ, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι ὁ Υἱός.

Ἵτι οὐ εἶ ὁ ἐκπάσας με ἐκ γαστροῦ, ἢ ἐλπί μου ἀπὸ μαστῶν τῆς μητρός μου. Ἐπὶ σὲ ἐβόλησεν ἐκ μητρός, ἐκ κοιλίας μητρός μου Θεός μου εἶ σὺ, μὴ ἀποστήσῃ ἀπ' ἐμοῦ. Παρίστησιν, ὅτι οὐ κατὰ φύσιν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἄσιν ἀνθρώποις, οὐδὲ τοῖς λοιποῖς ζώοις παραπλησίως, τοῖς ἐξ ἄβρηνος καὶ θηλέας, συνιστάμενος, καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ γενέσεως συνετελεῖτο· εἶχε δὲ τι πλεῖον παρὰ τὴν κοινήν φύσιν.

Ἵτι βλήσας ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν. Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ταῦροι πλοῖνες περιέσχον με. Οὐκ ἂν ἀμάρτους τοὺς ἀρχοντας τοῦ Ἰουδαίου ἔθους ταύρους πίνους, ἀρχιερέας καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβυτέρους, διὰ τούτων δηλοῦσθαι φήσας. Μέμνηται δὲ αὐτῶν ὁ λόγος ἐν ἐξηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ λέγων· Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλλάμου· ἢ συναγωγῆ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλαις τῶν λαῶν. Ἄλλ' ἐνταῦθα τοὺς μὲν λαοὺς δαμάλαις ὠνόμασε, τοὺς δὲ τῶν λαῶν ἡγουμένους ταύρους. Καὶ ἐν τῷ παρόντι δὲ ψαλμῷ, ἀντὶ τοῦ· Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ὁ Ἀκύλας (1) Δαμάλαιοι ταῦροι πλοῖνες οἱ σιτιτοὶ περιέσχον με, φησί, καὶ περιεστοιχίσαντό με· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Δυνάσται Βασάν διεδειγματίσαντό με, εἰρηται, τοῦ λόγου αἰνιττομένου τὴν τοῦ Πιλάτου στρατιωτικὴν τάξιν, ἣν Βασάν ὠνόμασεν, οἱ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν πλέξαντες, ἀντὶ διαδήματος ἐπέθησαν αὐτῷ. Ἦνολξαντ' ἐπ' αὐτῷ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠρνώμενος, βωῶντες· Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ

⁷ Matth. xxvii, 40-42. ⁸ ibid. 40-43. ⁹ Psal. lxxvii, 31. ¹⁰ Joan. xix, 15.

(1) Lege Σύμμαχος.

αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. A *per liberos nostros* ¹¹. Aquila vero, *Sicut leo*, inquit, *capiens et rugiens*; Symmachus, *Sicut leo venans rugiensque*. Nam qui sanguinem sitiebant, suosque liberos Salvatoris sanguine reos esse procurabant, a leone rugiente nihil differebant.

αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. A *per liberos nostros* ¹¹. Aquila vero, *Sicut leo*, inquit, *capiens et rugiens*; Symmachus, *Sicut leo venans rugiensque*. Nam qui sanguinem sitiebant, suosque liberos Salvatoris sanguine reos esse procurabant, a leone rugiente nihil differebant.

Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνας πολλοὶ, συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχορον με. Μετὰ τοὺς Ἰουδαίους τῶν ἐξ ἔθνῶν μνημονεύει στρατιωτῶν. Τοῦτοις γὰρ κείνοι παρέδοσαν. Διδὸς καὶ τὴν τάξιν ἢ προφητεία τῶν πραγμάτων ἐφύλαξεν. Εἰκότως δὲ ταύρους μὲν κείνους, κύνας δὲ τούτους ὠνόμασεν· οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸν τοῦ νόμου ἦσαν ζυγόν, εἰ καὶ προφανῶς τὸν νόμον παρέβαινον· οἱ δὲ κατὰ νόμον ἦσαν ἀκάθαρτοι. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Κύριος τὴν Χανααναὶν ὠνόμασεν. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶ, λαθεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις. Ἄλλ' ὅμως μετὰ τὸ πάθος οἱ πάλαι κύνας διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν υἱῶν μεταθεθήκασι τάξιν· οἱ δὲ πάλαι τὴν τῶν υἱῶν ἐσχηκότες κηδεμονίαν, τὴν κυνῶν προσηγορίαν ἐδέξαντο, ἅτε δὴ κυνῶν δίκην κατὰ τοῦ Δεσπότου λυτήσαντες. Περὶ τούτων ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· *Βλέπε τοὺς κύνας· βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας· βλέπετε τὴν κατατομήν*. Ὁ μέντοι προφητικὸς λόγος κύνας προσαγορεύσας ἔφη· *Συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχορον με· ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου*. Καὶ τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ σαφές καὶ τοῖς λαν φιλονεικοῦσιν· ἀκούομεν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἀγίους αὐτοῦ λέγοντος μαθητάς· *Βλέπετε τὰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς πόδας, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ εἰμι*. C *Καὶ μέντοι καὶ τῷ Θωμᾷ τῶν ἡλίων τοὺς τύπους ὑπέδειξε, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς λόγχης πληγὴν· τότε δὲ ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου*· τουτέστιν, οὕτω δέδειξαν προσηλοῦντες, ὥστε ῥάδιον εἶναι τῷ βουλομένῳ καὶ τὸν τῶν ὀστέων ἀριθμὸν διαγνῶναι. Αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με· ἀντὶ τοῦ ἐπιτωθάζοντες καὶ γελῶντες· *Διμερίσαν τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν ἔβαλον κλῆρον*· καὶ τοῦτο δὲ σαφέστερον ἢ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, αἰνέσατε αὐτόν· ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν· φοβηθήτωσαν αὐτόν ἅπαν τὰ σπέρμα Ἰσραὴλ. Τοῦ παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους εἰς τρία τάγματα διηρημένου, πρῶτον μὲν εἰς τὸ κοινὸν πλῆθος τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἔκαλεῖτο Ἰσραὴλ· ἔπειτα εἰς τὸ ἱερατικόν, ὅπερ ἦν οἶκος Ἀαρῶν, καὶ τρίτον εἰς τὸ τῶν ἱερέων ὑπηρετικόν, ὅπερ ἦν οἶκος Λευὶ. Τὰ τρία καταριθμησάμενος ἕτερος ψαλμὸς, ἕτερον τάγμα τέταρτον παρὰ τὰ προειρημένα εἰσάγει, τὸ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐξ ἔθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστρεφόντων. Ἐφη γὰρ Ὀϊκος Ἰσραὴλ, *ἐλόγησατε τὸν Κύριον*· ὁμοίως δὲ καὶ οἶκος Ἀαρῶν, καὶ οἶκος Λευὶ· ἐπὶ τέλει δὲ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἄλλ' ἐν τούτῳ μὲν προετάρτοντο τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον οἱ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ· ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σω-

VERS. 17-19. *Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me*. Post Judæos, gentilium milites commemorat. Ipsi enim Judæi Christum tradiderunt. Quare rerum ordinem prophetia servavit. Jure autem tanros illos, hosce canes vocavit; illi namque sub jugo legis erant, etiamsi manifeste legem transgrederentur; hi vero secundum legem impuri erant. Sic ipse Dominus Chananzæam appellavit. *Non licet enim*, inquit, *accipere panem filiorum, et dare canibus* ¹². Attamen post passionem, qui olim canes fuerant, per fidem in filiorum conditionem translati sunt: ac qui olim filiorum loco probe educti fuerant, canum nomen adepti sunt, utpote qui, canum instar, contra Dominum rabidi fuerint. De iis ita clamat Paulus: *Vide canes, videte malos operarios, videte concisionem* ¹³. Propheticus itaque sermo postquam canes vocavit, ita loquitur, *Synagoga malignantium obsedit me: foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea*. Quo. I quidem clarum et apertum vel contentiosioribus fuerit. Nam in sacris Evangelii ipsam Dominum audimus sanctos discipulos suos sic alloquentem: *Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum* ¹⁴. Atenim ipsi Thomæ clavorum vestigia ostendit, necnon inflictum a lancea vulnus. Tunc porro, *dinumeraverunt omnia ossa mea*, videlicet, ita extenderunt, dum me clavis affigerent, ut cuilibet volenti ossium numerum computare liceret. *Ipsi vero consideraverunt et insperaverunt me*, id est, illuserunt atque irriserunt; *diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*, quod apertius enarrat sacrorum Evangeliorum historia.

VERS. 24, 25. *Qui timetis Dominum, laudate eum: universum semen Jacob, glorificate eum: timeat eum omne semen Israel*. Cum Judæorum natio tres in ordines distributa sit, primo scilicet in infimam gentis plebem, quæ vocabatur Israel; secundo in sacerdotalem ordinem, quæ erat domus Aaron; tertio in sacerdotum ministros, quæ erat domus Levi: postquam tria illa genera alius psalmus enumeravit, alium hic prædictis quartum ordinem adjecit, videlicet timentium Dominum. Eratque ille ex gentilibus ad Deum conversis constitutus. Ait quippe: *Domus Israel, benedicite Dominum* ¹⁵; similiterque, domus Aaron et domus Levi: in fine tandem timentes Dominum annectit. Sed in illo quidem psalmo, qui ex domo Israelis sunt, timentibus Dominum præmittuntur; hic contra, post

¹¹ Matth. xxvii, 25. ¹² Matth. xv, 26. ¹³ Philipp. iii, 2. ¹⁴ Luc. xxiv, 39. ¹⁵ Psal. cxxxiv, 19.

Salvatoris resurrectionem, Israeli anteponuntur ii qui timent Dominum. Nam quia ipse dixerat (vers. 23): *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiae laudabo te*, oportuit primo Ecclesiae suæ populis hymnum attribui: hique erant gentiles ipsius ope salutem nacti. Quos his verbis adnotat, *Qui timetis Dominum, laudate eum*. Atque apposite admodum fratribus ac discipulis suis, utpote præstantioribus ac virtute majore præditis, paternum nomen enarraturum se pollicatur; ac Ecclesiae suæ populique multitudini nequaquam paternum illud nomen tradit: non enim illi recipiendo pares erant: sed hymnum edocet illos; deinde semen Jacob jubet Dei gloriam prædicare; secundumque ordinem illum Judaicum constituit, nimirum post gentilem populum. Quos quidem Judæos non Jacob appellat; sed semen Jacobi et Israelis: idque e re et accurate, propter eorum ex patriarcha originem. Non enim ob paternum illud studium, neque ob aliquam cum patre suo similitudinem, digni erant qui Jacob nuncuparentur, sed seminis causa id nominis sortiebantur: *Quoniam non spreit neque despexit deprecationem pauperis: nec avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad eum exaudivit me*.

VERS. 26, 27. *Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum, vivent corda eorum in sæculum sæculi*. Illic dicit, *edent*; in sequentibus vero, *manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ*. Sed ii postquam *manducaverunt*, pingues effecti sunt, qui antequam ederent, *pauperes* vocabantur, quos pollicetur cibo ab æ subministrato usuros esse. *Edent*, inquit, *pauperes*. Hi porro erant quos in beatitudinibus cæteris præponit dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹⁶: quibus etiam ea promittit quæ mox adjiciuntur: *Beati qui esuriant et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*¹⁷. Postquam autem, ait, comederint pauperes, ac cibo repleti, sive, ut ait Symmachus, *saturati fuerint*, tunc *laudabunt Dominum qui requirunt eum*: ac cibum sibi ab ipso subministratum comedentes et requirentes ipsum, magno illo, qui deinceps declaratur, fructu potentur: nam, *vivent corda eorum in sæculum sæculi*. Siquidem panis ille vitæ, ab ipso traditus, immortalitatis æternæque vitæ auctor ipsis futurus est; quemadmodum ipse docuit his verbis: *Ego sum panis vitæ, qui descendit de cælo, et qui dat vitam mundo*¹⁸: et iterum: *Si quis manducaverit ex pane meo, vivet in æternum*¹⁹, et cætera. Viden' quo pacto hæc concinant cum his psalmi verbis, *Edent pauperes et saturabuntur*; et, *vivent corda eorum in sæculum sæculi*?

VERS. 28, 29. *Remiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium. Quoniam Do-*

τῆρος προτάττονται τοῦ Ἰσραὴλ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἔδει γὰρ, εἰρηκότος αὐτοῦ· *Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσων σε*· τὸν ὕμνον πρώτους παραδοθῆναι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν δι' αὐτὸν σεσωσμένοι· οὓς δὴ σημαίνει λέγων· *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, αἰνέσατε αὐτόν*. Σφόδρα ἀκριβῶς τοῖς μὲν ἑαυτοῦ ἀδελφοῖς καὶ μαθηταῖς τὸ ὄνομα διηγῆσθαι τὸ πατρικόν, ὡς ἂν κρείττοσι καὶ δυνατωτέροις, ἐπαγγέλλεται· ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ οὐκέτι τὸ πατρικόν ὄνομα παραδίδωσιν· οὐ γὰρ ἐχώρουν οὗτοι· ὕμνον δὲ αὐτοῦς διδάσκει· ἔπειτα τῷ σπέρματι Ἰακώβ περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς, μετὰ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν· οὓς καὶ ὀνομάζει οὐκ Ἰακώβ, ἀλλὰ σπέρμα Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, σφόδρα ἀκριβῶς διὰ τὴν ἐκ τοῦ πατριάρχου γένεσιν. Οὐ γὰρ διὰ τὸν ζῆλον τὸν πατρικόν, οὐδὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὁμολωσιν ἄξιοι ἦσαν κεκληθῆναι Ἰακώβ, ἀλλὰ τοῦ σπέρματος ἕνεκεν τοῦτον ἐχρημάτιζον τὸν τρόπον· *Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισε τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ· οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέ μου*.

Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν, ζήσονται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐνταῦθα μὲν φησι φάγονται· ὑπὸ καταβάς δὲ, *ἐφαγον*, καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πίστες τῆς γῆς. Ἄλλ' ὅτι μὲν *ἐφαγον*, πίστες ἐγένοντο· πρὸ δὲ τοῦ φαγεῖν πένητες ὀνομάζοντο· οὓς ἐπαγγέλλεται βρώσει χρῆσασθαι τῇ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθησομένῃ. *Φάγονται* γὰρ, φησι, *πένητες*. Οὗτοι δὲ ἦσαν οὓς καὶ ἐν τοῖς μακαρισμοῖς προτάττει τῶν λοιπῶν φάσκων· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· οἷς καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιγγεῖλατο λέγων· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*. Ἐπειδὴν δὲ φάγωσι, φησὶν, οἱ πένητες, καὶ φαγόντες ἐμπλησθῶσιν, ἢ κορεσθῶσιν, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τότε αἰνέσουσι Κύριον ἐκζητοῦντες αὐτόν· φαγόντες δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεισαν αὐτοῖς βρῶσιν, καὶ ζητήσαντες αὐτόν, μέγαν ἔξουσι καρπὸν τὸν ἐξῆς δηλούμενον· *Ζήσονται γὰρ αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος*. Ὁ γὰρ ἄρτος ζωῆς, ὁ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθεὶς αὐτοῖς, αἰτιος αὐτοῖς ἔσται ἀθανασίας καὶ ζωῆς αἰωνίου, καθὼς ἐδίδαξεν αὐτοὺς εἰπὼν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ζωῆς ὁ καταβαλὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ*· καὶ πάλιν· *Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὅρξ ὅπως συνάδει ταῦτα τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· *Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται*· καὶ, *ζήσονται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος*;

Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν

¹⁶ Matth. v, 3. ¹⁷ ibid. 6. ¹⁸ Joan. vi, 33. ¹⁹ ibid. 59.

ἔθνῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν. Τοῦ γὰρ σωτηρίου φωτὸς αὐτοῖς ἐπιλάμψαντος, ἀναμνησθήσονται, ὡς ἄρα ἦν τις αὐτοῖς Κύριος, ὃ γε ἀληθῶς τῶν ὄλων δεσπότης· οἱ γὰρ νενομισμένοι αὐτοῖς ἦσαν Κυρίου· εἰς ἀνάμνησιν δὲ ἐλθόντες τοῦ σφῶν δεσπότης, ἐπ' αὐτὸν καταφεύξονται· καὶ ὃν πάλαι ἀπεστράφησαν, κατὰ τινα ἐχθρῶν ἐπιβουλὴν, τοῦτον Κύριον αὐτῶν ὄντα ἐπιγνώσονται, καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τις νομίσειε ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀκριδῶς ὁ λόγος προστίθῃσιν, ὡς ἄρα ταῦτα πληρωθήσεται ἐπὶ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη· εἴτ' ἐπιστραφέντες τι ποιήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἔθνῶν· ἀνθ' οὗ Σύμμαχος καὶ Ἀκύλας, πᾶσαι αἱ συγγενεῖαι τῶν ἔθνῶν, εἰρήκασιν σφόδρα ἀκριδῶς. Ποῖον γὰρ ἔθνος ὡχλὶ συγγενείας ἔχει ἐπιστραφείσας πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν; Ποῖα δὲ πόλις, ἢ ποῖα χώρα, ἢ ποῖος ὄλεος οὐκ ἔχει τινὰς ἀφωρισμένους καὶ ἐξελεγμένους τῷ Θεῷ; Πῶς δ' ἔμελλον ἀποτίθεσθαι μὲν τῆν ἑαυτῶν λήθην, ἀνάμνησιν δὲ ποιῆσθαι τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ αἱ συγγενεῖαι τῶν ἔθνῶν· πῶς δὲ ἐπιστρέφειν πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἐπιλέγει ἐξῆς· Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν. Οἱ γὰρ πάλαι κρατήσαντες δαίμονες καὶ διάβολοι κατελύθησαν, καὶ μόνῃ ἡ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ βασιλεία ἐπεκράτησε. Τάξει οὖν ὁ λόγος καὶ ἀκολουθίᾳ κέχρηται, πρῶτον φήσας· *Μνησθήσονται, εἶτα δεῦτερον, ἐπιστραφήσονται, καὶ τρίτον, προσκυνήσουσι*. Ταῦτα δὲ πάντα ἔσται, Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν.

Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πλοῦτες τῆς γῆς· ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν γῆν. Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ᾄῃ, καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Ἔστι δὲ καθ' ἑκάστην ἀναστάσιμον ἡμέραν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, τὴν καλουμένην κυριακὴν, ὅβει παραλαβεῖν τοὺς τῆς τροφῆς τῆς ἁγίας καὶ τοῦ σώματος τοῦ σωτηρίου μεταλαμβάνοντας, καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν προσκυνούντας τὸν δοτῆρα καὶ χορηγὸν τῆς ζωοποιοῦ τροφῆς, θαυμάσαι τε τῶν λόγων τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρόχειρον λέξιν δι' ἔργων πληρούμενον. Ἀντὶ δὲ τοῦ· οἱ πλοῦτες τῆς γῆς, ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, οἱ λιπαροὶ τῆς γῆς. Σημαίνονται δὲ διὰ τούτων οἱ ἐκ τῆς οὐρανοῦ τροφῆς τὰς ψυχὰς εὐτραφεῖς καὶ ῥωμαλέοι. Ἄλλ' οὗτοι μὲν εἶφαγον καὶ προσεκύνησαν. Ἐπειδὴ δὲ δεῖ αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, εἰκότως ἐξῆς ἐπισυνάπτει λέγων· Ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας· *Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ κάμψουσι πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν*, ἐκδέδωκε. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων καὶ τὸ σχῆμα τῶν γόνυ κλινόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρισταται, ἐν ἣ γόνυ κλινάντες, καὶ τὰ μέτωπα εἰς γῆν ἐρείσαντες, τοῦτον προσκυνεῖν εἰθῆσαι τὸν τρό-

mini est regnum, et ipse dominatur gentium. Nam salutari lumine ipsos collustrante, reminiscuntur sibi Dominum esse, universorum revera dominatorem : cui etiam subjecti erant ii qui ab ipsis domini reputabantur. Cum porro Domini sui meminerint, ad ipsos confugient : ac quem olim, inimicorum insidiis circumventi, aversati sunt, ipsum agnoscent esse sibi Dominum, atque ad ipsum convertentur. At ne quis arbitretur id de Judaico populo dictum, apposite adjicitur hæc apud universi orbis nationes implenda esse. Ac deinde enuntiat, quid in conspectu ejus facturæ sint post conversionem universæ familiæ gentium : pro quo Symmachus et Aquila, *universæ cognationes gentium*, ediderunt, et quidem admodum accurate. Quæ etenim natio non aliquas cognationes habeat ad Deum universorum conversas? Quæ civitas, quis locus, quæ domus non quospiam saltem habent Deo segregatos et electos? Quo pacto autem illæ cognationes gentium oblivionem illam suam deposituræ sint, et recordaturæ Deum universorum; quomodo item convertendi ad eum sint universi fines terræ; sub hæc explicat his verbis : *quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentium*. Nam qui olim dominium obtinebant dæmones atque diabolus, jam abrogati sunt; ac solum omnium Domini Dei regnum viget. Ordine igitur ac consequentia sermo constat; nam cum primo dixisset, *reminiscuntur*; secundo, *convertentur*; tertio demum adjicit, *adorabunt*. Hæc porro omnia evenient, *quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentium*.

VERS. 30, 31. *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ; in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. Et anima mea illi vivit, et semen meum serviet ipsi*. Singulis resurrectionis Salvatoris nostri diebus, quæ Dominicæ vocantur, ipsis oculis cernere est eos qui sacrum cibum et salutare corpus accipiunt, post ipsum esum; vivifici alimenti largitorem et promum adorare, atque mirari verborum hujusmodi eventum, et res gesta, quoad planiorem dicti sententiam, impletum vaticinium. Ejus autem loco, *pingues terræ*, Symmachus, *saginitos terræ*, interpretatus est. Hisque indicantur ii qui ex cælesti cibo, opima mentis habitudine ac viribus valent. Sed hi quidem *manducaverunt et adoraverunt*. Quoniam vero opus est ut ipsi *omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum*³⁰, jure postea additur, *in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram* : pro quo Aquila, *in vultum ejus flectent se omnes qui descendunt in pulverem*. Queis manifeste eorum qui in Ecclesia Dei genua flectunt morem declarat : ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant. Deinde adjicitur, *et anima mea illi vivit, et semen meum serviet ipsi*. Quæ clarior Symmachus hæc una copulans interpreta-

³⁰ Philipp. II, 10.

tur, ante ipsum genua flectent omnes qui descendunt in terram : cujus anima vivet, semen autem colet ipsum. Illi omnes, inquit, procumbentes et genua flectentes adorabunt, quibus spes est ut anima vivat, et quorum semen colet ipsum. Quod si quis ex persona Salvatoris hæc dicta velit excipere, et anima mea illi vivit, secundum versionem Septuaginta Interpretum; et illud, semen meum serviet ipsi; is dicat hæc a Salvatore pronuntiari, qui totum hunc psalmum de qualibet anima sibi addicta, necnon de semine suo, protulerit. Semen autem ejus quodnam esse dixeris, nisi eos qui ipsi per generationem Spiritus sancti filii orti sunt; qui cum Patrem ejus coluerint, æternam ac beatam vitam consequentur.

εἰποις ἢ τοὺς διὰ γεννήσεως ἁγίου Πνεύματος γεννωμένους αὐτῷ υἱούς, οἳ καὶ δουλεύσαντες τῷ αὐτοῦ Πατρὶ τῆς αἰωνίου καὶ μακαρίας ζωῆς μεθέξουσιν;

VERS. 32. *Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabitur cæli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Postquam Servator semen suum memoravit his verbis, et semen meum serviet ipsi, quodnam illud semen sit probe aperit, cum generationem venturam, et populum qui nascetur commemorat. Quemadmodum enim quæ gignuntur ex semine initium existendi ducunt, eodem prorsus modo nasciturum populum et generationem venturam, novam scilicet ac recentem, ex nullo initium accepturam declarat, nisi ex rationali semine suo, quod ipse præsens per apostolos in terra disseminabat, videlicet spiritum adoptionis. Loco illius, annuntiabitur Domino generatio ventura, mirum in modum Symmachus, describitur in libro Domino. Futurum erat ut annuntiaretur generatio ventura; quin etiam Domino consecraretur liber prophetiæ de generatione ventura ac de populo nascituro.

PSALMUS DAVID XXII.

VERS. 1, 2. *Dominus pascit me, et nihil mihi derit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit. Deduxit me. Ovium conditio ceu medius status est inter perfectorum progressum, et eorum statum qui cum in profundo nequitiae provolvantur, ideo reptilibus ferisque agrestibus comparantur. Perfectus namque vir is fuerit, cujus anima ad imaginem et similitudinem Dei facta, moribus ad virtutem concinnatis insignita est: qui Dominum, regem sibi, non pastorem, inscribit. Qui vero ex hujusmodi statu delapsus, et qui proprio ac libero voluntatis arbitrio in ferinos mores commutatus est, is merito equus effeminatus vocetur, sive lupus rapax. Istiusmodi autem homines, serpentes, genimina viperarum, porcos, canes, vulpes Scriptura solet appellare. Qui vero ex hac misera conditione in meliorem se frugem recipiunt, tum quasi ad ingressum ac vestibulum divinæ cognitionis progressi, oves Dei jure nuncupentur: ad perfectiora*

πον. Εἶθ' ἐξῆς εἰρηται· Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ· καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος συνάψας καὶ εἰπὼν· Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὀκλάσουσιν ἅπαντες οἱ καταβαλόντες εἰς κόριν· οὐ ἡ ψυχὴ ζήσει, σπέρμα δὲ λατρεύσει αὐτῷ. Πάντες γὰρ αὐτοί, φησὶν, ὀκλάσαντες, καὶ γόνυ κλίναντες προσκυνήσουσιν· ὡν ἐλπίς ζῆσασθαι τὴν ψυχὴν, καὶ ὡν τὸ σπέρμα λατρεύσει αὐτῷ. Εἰ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ λέγοντος Σωτῆρος βούλοῖτο τις ἀκοῦσαι τό· Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ, κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείαν· καὶ, τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ· εἶποι ἂν ταῦτα λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, τοῦτον πάντα τὸν ψαλμὸν διεξιόντος περὶ πάσης ψυχῆς αὐτῷ ἀνακειμένης, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος. Σπέρμα δὲ αὐτοῦ τί ἂν

Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Προνομάσας σπέρμα αὐτοῦ ὁ Σωτῆρ ἐν τῷ· Καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ· τί ποτε εἶη τοῦτο τὸ σπέρμα διασαφεῖ, γενεὰν ἐρχομένην ὀνομάζων καὶ λαὸν τεθησομένον. Ὡσπερ γὰρ τὰ γεννώμενα, ἀπὸ σπερμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως λαμβάνει, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν τεθησομένον λαὸν καὶ τὴν ἐλευσομένην γενεὰν, νέαν οὖσαν καὶ καινὴν, οὐδαμῶθεν ἔξειν τὴν ἀρχὴν παρεστησιν ἄλλ' ἢ ἐκ τῶν αὐτοῦ λογικῶν σπερμάτων, ὡν ἐπὶ γῆς παρῶν κατεβάλλετο διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, σφόδρα θαυμαστός ὁ Σύμμαχος· Ἀναγγελλήσεται ἐν βιβλίῳ τῷ Κυρίῳ (1). Ἡμελλεν ἀναγγελλεσθαι ἡ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· ἄλλ' ἀνατεθήσασθαι τῷ Κυρίῳ βιβλίος προφητείας περὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἐρχομένης, καὶ τοῦ τεθησομένου λαοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΒ΄.

Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκίηωσεν; ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με· τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ὁδήγησέ με. Μέση τυγχάνει κατάστασις ἡ τῶν προβάτων τῆς τε τῶν τελείων προκοπῆς καὶ τῶν ἐν βυθῷ κακίας καλινδουμένων, καὶ διὰ τοῦτο ἐρπετοῖς καὶ θηρίοις ἀγρίοις παραβαλλομένων. Ὁ μὲν γὰρ τέλειος γένοιτ' ἂν ὁ κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τοῖς κατ' ἀρετὴν τρόποις κεχακτηρισμένοις· ὁ καὶ βασιλεὺς τῶν Κυρίων, ἄλλ' οὐ ποιμένα ἐπιγραφόμενος· ὁ δὲ ἐκπεσὼν ταύτης, ἐξ αὐτοπροαιρέτου δὲ διαστροφῆς ἐπὶ τὴν θηριώδη μεταθεβλικῶς ἔξιν, ἔππος θηλυμανῆς χρηματίσει ἂν, καὶ λύκος ἀρπακτικός. Ὅφεις δὲ, καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ χοίρους, καὶ κύνες, καὶ ἀλώπεκας τοῦ τοιοῦτους εἰσθεῶν ὀνομάζωσιν ἢ Γραφή. Οἱ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς καταπτώσεως μεταβάλλοντες ἐπὶ τὴν κρείττονα κατάστασιν, τῶς μὲν ὡσπερ ἐν εἰσαγωγαῖς καὶ προθύροις γιγνόμενοι τῆς κατὰ Θεὸν γνώσεως, πρόβατα ἂν εἰκότως κληθεῖεν Θεοῦ· προκόψαντες δὲ ἐπὶ τὸ

(1) In Hebraico legitur, יְהוָה יְהוָה.

τελειότερον, ἄνθρωποι χρηματίζουσιν. Ὅτε γε μὴν πρόβατα τυγχάνουσιν, ὑπὸ ποιμένι τῷ διὰ Ἰεζεκιήλ δηλωθέντι Δαυὶδ, τουτέστι τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ. Σωτῆρι ἡμῶν καὶ Χριστῷ, ἀγόμενοι, διδάσκονται λέγειν· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Οἱ δὲ αὐτοὶ τῆς νοερᾶς καὶ καινῆς τροφῆς καὶ πάσας ἀντιλαμβάνομενοι τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίου ἐρεῦσιν· *Εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκῆνωσεν*. Πίνων δὲ τοῦ ὕδατος ὁ εἰσαγόμενος ἐν Χριστῷ, οὕτω δὲ τοῦ οἴνου τοῦ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἴδος τῶν μεταλαμβάνειν, διὰ τὸ ἐτι πρόβατον εἶναι, τέως δὲ τῷ σωτηρίῳ τρεφόμενος ὕδατι, περὶ οὗ ἐβόα ὁ Σωτῆρ λέγων· *Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω· καὶ πάλιν· Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βεύσουσιν ὕδατος ζωῆς· καὶ αὖθις· Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα*· εἶποι ἄν· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄχθος ἀποθέμενος τῶν παλαιῶν ἀμαρτημάτων διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, εἶποι ἄν· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ἀναπαύσεως γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ, δι' οὗ τὸ βαρὺ καὶ ἐπιμοχθον φορτίον τῶν ἀμαρτιῶν τὸ πιεζοῦν τὴν ψυχὴν ἀπορρίψας τις, καὶ πάντα ῥύπον καὶ σπλον καὶ κηλίδα σηξάμενος, δεσμῶν τε ἀνεθεῖς πολυπλόκων, συνησθημένος τούτων ἀπάντων ἐρεῖ· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Εἶθ' ὥσπερ ἐκλείπων πάλαι τὴν ψυχὴν, ἔπειτα διὰ τῆς ἀποδοθείσης χλόης καὶ τοῦ σωτηρίου ὕδατος ἀναλαβὼν ἑαυτὸν, καὶ ὥσπερ ἐκ θανάτου παλινδρομήσας, φήσει· *Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψε*. Ταῦτα πάντα ὑπάρξει τῷ διὰ μένῃ.

Ἐδήγησέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ταῦτα, φησι, πράττει, ὡς ἂν μὴ βλασφημῆται αὐτοῦ τὸ ὄνομα, τῶν αὐτοῦ προβάτων ἀπολλυμένων, ἢ κακῶς ἀγομένων. *Ἐάν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ*. Μακρὰν γὰρ ἡ ἀμαρτία παντὸς συνόντος Θεῷ. Σκιὰν θανάτου τὸν κοινὸν φησι θάνατον, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος λύσιν, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, καθ' ἃ εἶρηται· *Ψυχὴ ἀμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθάνειται*· καὶ, *Ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον*. Οὐκ ἔστι γὰρ σκιά θανάτου· ἀλλ' ἀληθινὸς θάνατος ἡ τῆς ψυχῆς ἀπώλεια τυγχάνει. Ἐπεὶ οὖν μεμαθηκασιν, ὡς ἄρα ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα, μεταβέθηκε δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, σφόδρα ἀκριβῶς οὐ φασὶ θάνατον ἐπιέναι αὐτοῖς ἀλλ' ἢ ἄρα σκιὰν θανάτου· ταύτη δηλοῦντες τοὺς κατὰ ἄνθρωπον κινδύνους καὶ τὸν σωματικὸν θάνατον οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος.

Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὗται με παρεκάλεισαν. Ταῦτα οὖν παρακαλεῖ τὸν τυπτόμενον καὶ τὸν κολαζόμενον, πεπεισμένον, ὅτι μαστιγοῖ ὁ Θεὸς πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

A autem proveci, homines vocantur. Illi porro quando oves sunt, a pastore quem Ezechiel David nomine indicat ²¹, id est a Salvatore nostro Christo ducti, ad hæc dicenda instituuntur, *Domini pascit me, et nihil mihi deerit*. Illi vero ipsi intelligibili ac novo alimento atque pascuis sacrorum Evangeliorum enutriti, dicent, *in loco pascuæ ibi me collocavit*. Qui autem in Christo initiatur, quæ aquam potat, quod nondum valeat vinum veræ vitis bibere, quia adhuc in ovium numero computatur, sed tamen salutari illa aqua recreatur, de qua Salvator hæc clamat : *Si quis sitit, veniat ad me et bibat* ²²; et iterum : *Qui biberit aquam quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aqua viva* ²³; ac rursum : *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum* ²⁴; is jure dixerit, *super aquam requiei educavit me*. Sed etiam posita per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti veterum peccatorum sarcina, apposite dicat, *super aquam requiei educavit me*. Requiei etenim vere est aqua hujusmodi, qua quis, abjecto peccatorum gravi onerosoque pondere animam opprimente, omni macula et labe abstorsa, solutisque vinculis illis complicatis, lætitia hujuscerum successus affectus dicet, *super aquam requiei educavit me*. Deinde vero, utpote qui cum olim animo deficeret, per gratiam sibi datam ac per salutarem aquam in meliorem sese statum receperit, quasi a morte revocatus sit dicet, *animam meam convertit*. Hæc omnia evenient homini qui per memoratum Davidem a Domino pascitur.

τοῦ δηλωθέντος Δαυὶδ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ποιμαίνοντι.

VERS. 3, 4. *Deducit me super semitas justitie propter nomen suum*. Hæc, inquit, ideo agit, ut ne, amissis ac perditis, aut male deductis ovibus, nomen meum blasphemetur. *Nam et si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*. Procul enim peccatum est ab eo qui Dei consortio fruitur. Umbram mortis vocat mortem illam communem, atque separationem animæ a corpore, ad differentiam mortis animæ, de qua dicitur : *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* ²⁵; et : *Est peccatum ad mortem* ²⁶. Siquidem non umbra mortis, sed vera mors est, illa animæ perniciēs. Quandoquidem igitur didicerunt, credentem in Filium Dei non moriturum esse in æternum, sed translatum esse de morte ad vitam, admodum congruenter non mortem, sed umbram mortis sibi accidisse memorant; quo declarantur pericula quæ secundum hominem contingunt, et indicatur corpoream mortem nihil aliud esse, quam separationem animæ a corpore.

Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Hæc igitur consolantur eum qui verberibus et castigationibus afficitur, utpote qui gnarus sit Deum verberare filium quem cooptaverit.

²¹ Ezech. xxxiv, 23. ²² Joan. vii, 37. ²³ ibid. 39. ²⁴ Joan. iv, 13. ²⁵ Ezech. xviii, 4. ²⁶ 1 Joan. v, 17.

VERS. 5. *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quam præclarus es! Norunt enim oleum spirituale, quo caput suum impinguatur, atque ebrietatem illam quæ roborat non resolvit, necnon spiritalem illum cibum quem apponit nobis ille qui ad pastoris munus sponsi conditionem adjicit. His, inquit, fruamur bonis, et gaudeamus, dum interim inimici nostri dolent ac macerantur, quia ii qui olim servi erant, mutationem tantam experti sunt, impinguasti in oleo caput meum.*

VERS. 6. *Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ, et ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum. Misericordiæ, et gratiæ confisus tuæ, novi sane me, institutum a misericordia tua omnibus diebus vitæ meæ, spe illa in te posita nunquam lapsurum. Hæc itaque misericordia, hæc gratia tua mihi id boni contulere, ut domum et Ecclesiam tuam in domicilium possiderem; ubi commoratus, utpote in sacris Dei ædibus et in sancto templo, longitudinem dierum apud te et vitam æternam consequar. Nam quod domum tuam incolam, nunquam inde egrediens, neque declinans aliorum, hoc mihi in causa fore arbitror ut longitudinem dierum, ipso lumine tuo lucente, nanciscar. Pro illo autem, in longitudinem dierum, Symmachus, in diuturnitatem temporis, interpretatus est, vitæ illius secundum Deum interminabile spatium atque immortalitatem denotans.*

PSALMUS DAVID XXIII.

In quibusdam exemplaribus inveni: « Una Sabbatorum. »

VERS. 1, 2. *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo. Ipse super maria fundavit eum, et super flumina præparavit eum. Nisi enim, inquit, divinum Verbum ipsi præfuisset, ac nisi Sapientia Dei ipsum hoc fundasset modo, jam olim, vel naturali deprimente pondere, in profundum demersus fuisset. Verum multo præstantior illo erat virtus illa Domini miraculorum ac prodigiorum effectrix, quæ tantam molem tantamque terræ plenitudinem, ac orbem cum habitatoribus ejus, sublimem agi, et aquarum dorso imponi decreverat. Quapropter ipse, inquit, super maria fundavit eum. Neque enim ipsa terra gravis et inanimata, sese supra abyssos consolidavit; sed omnium opifex Dei Filius, qui solidum graveque terræ elementum, divina creatione, supra maris dorsa ferri voluit, ac supra humidam naturam constitui, atque ipsam hoc modo fundavit. Alioque ratiocinandi ritu, terram non sua sponte substituisse docet, neque sorte quadam temeraria ac irrationabili, tali undique forma instructam. Quare subjicit, et super flumina præparavit eum. Si nam-*

A *Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεραιτίας τῶν θλιβόντων· με. Ἐλλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου, καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκορ ὡς κρᾶτιστον! Ἰσασί γὰρ καὶ τὸ πνευματικὸν ἔλαιον, ὃ τὴν κεφαλὴν ἐπιάνθησαν, καὶ τὴν κρατύνουσιν, ἀλλ' οὐ διαλύουσιν μέθην· καὶ τὴν μουσικὴν τροφήν, ἣν προτιθησὶν ἡμῖν ὁ πρὸς τὸ ποιμαίνειν καὶ νυμφίος γενόμενος. Τοῦτοις δὲ, φησὶν, ἐντρυφώμεν τοῖς ἀγαθοῖς, τῶν δυσμενῶν ἀνωμένων καὶ τρυχομένων· ὅτι οἱ πάλοι, φησὶ, δουλεύοντες τοσαύτης μεταβολῆς τετυχηκασιν, ἔλλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου.*

B *Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Πεποιθώς τῷ σῶ ἔλεει, καὶ τῇ σῆ χάριτι, οἶδ' ὅτι οὐκ ἔκπεσοῦμαι τῆς παρὰ σοὶ ἐλπίδος παιδαγωγούμενος πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου ὑπὸ τοῦ σοῦ ἔλεους. Τοῦτο γοῦν τὸ σὸν ἔλεος καὶ αὐτὴ σου ἡ χάρις κατηξιώσέ με οἰκητήριον κτήσασθαι τὸν σὸν οἶκον καὶ τὴν σὴν Ἐκκλησίαν· ἔνθα τὰς διατριβάς ποιούμενος ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ, ἱερῶ καὶ ἀγιῶ ναῶ, μακρότητας τῶν παρὰ σοὶ ἡμερῶν καὶ ζωῆς αἰωνίου τεύξομαι. Τὸ γὰρ κατοικεῖν με ἐν τῷ σῶ οἴκῳ, καὶ μηδέποτε αὐτοῦ ἐξίστασθαι μηδὲ ἀπονεύειν, ἀεὶ δὲ εἰσω περιβόλων ἱερῶν τὰς διατριβάς ποιεῖσθαι, ταῦτά μοι αἰτία γενήσεσθαι πιστεύω μακρότητας ἡμερῶν τῶν ἐκ τοῦ σοῦ φωτὸς ὀφισταμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς μακρότητα ἡμερῶν, εἰς μῆκος χρόνου ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, τῆς κατὰ τὸν Θεὸν ζωῆς τὸ ἀπειρον καὶ ἀθάνατον σημήνας.*

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΓ'.

Ἐν ἐρίοις ἀντιγράφοις εὑρον· « Τῆς μίας τῶν Σαββάτων (1). »

D *Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Εἰ μὴ γὰρ λόγος αὐτῆς, φησὶν, ἐπεστάται θεῖος, καὶ εἰ μὴ σοφία Θεοῦ τοῦτον αὐτὴν θεμελιώκει τὸν τρόπον, πάλοι ἂν φυσικῶ βάρει κάτω που φερομένη κατὰ βυθῶν κερωρήκει. Ἀλλ' ἦν ἄρα κρείττων αὐτῆς ἡ θαυματουργία καὶ παραδοξοποιὸς τοῦ τῶν ὄλων Κυρίου δύναμις, ἡ τὸν τοσοῦτον ὄγκον καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς γῆς πλήρωμα, ὄλην τε τὴν οἰκουμένην καὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν ἄνω φέρεσθαι μετέωρον ὑπὲρ τὰ νῦτα τῶν ὑδάτων βεβούληται. Διὸ, αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, εἴρηται. Οὐ γὰρ αὐτὴ ἑαυτὴν ἡ βαρεῖα καὶ ἄβυσχος γῆ ἐπὶ τῶν βυθῶν ἐστήριξεν, ἀλλ' ὁ πάντων δημιουργὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὃς τὸ στερέμνιον καὶ βαρὺ τῆς γῆς στοιχείον θεϊκῆ δημιουργία (2) ὑπὲρ νύτων ὀχεῖσθαι θαλάσσης καὶ ὑπεράνω τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἐστάναι βουληθεὶς, καὶ τοῦτον αὐτὴν θεμελιώσας τὸν τρόπον. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λογισμὸν παρίστησι τὸ μὴ αὐτόματον ὑποστήναι τὴν γῆν, μηδὲ ὡς ἔτυχεν, εἰκῆ καὶ ἀλόγως, τὸ*

(1) Idipsum monet Theodoretus. In Hebraico exemplari nihil de Sabbato.

(2) Alius, μεγαλοργία.

τοιούτου αὐτῆ περιβεβῆσθαι σχῆμα· διδ' ἐπιλέγει· **A** καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Εἰ μὲν γὰρ ὅλη δι' ὄλου λεία καὶ ὀμαλή κατὰ τὴν σφαῖραν τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν ποτε τῆς τῶν ποταμῶν συστάσεως δεστικῆ ἐγεγόνει· οὐδ' ἂν εἰς γεωργίαν ἐπιτηδεύει, ἐκρεόντων ἀπανταχόθεν τῶν εἰς αὐτὴν φερομένων ὑμβρων· ὡς αὐ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου, εἰ πλάξ ἦν μία ἠπλωμένη καὶ ἀνεμμένη εἰς πεδιάδας χώρας, οὐδ' οὕτως συνέστησαν ἐν αὐτῇ ποταμοί· οἱ τ' ἐξ ἀενάων πηγῶν φερόμενοι, οἱ τε ἐκ τῶν χειμερινῶν ὑμβρων συνιστάμενοι· πάλαι δ' ἂν ἐπικλύσαντες πᾶσαν, οὕτε σπέρμασιν, οὕτε φυτοῖς, οὕτε γεωργίας ἐπιτηδεύειν αὐτὴν παρεῖχον· ἀλλ' οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς οἰκῆτορσιν γέγονει ἂν χρήσιμος, πάντων ἐπικλυσομένων καὶ κατασυρομένων ὑπὸ τῆς τῶν ὑδάτων πλημύρας. Ταῦτα μὲν οὖν ἦν, εἰ μὴ λόγος τις **B** δημιουργικῶς καὶ Θεοῦ σοφία τεχνικῶς αὐτῆ τοιόνδε σχῆμα περιβεβῆκε· νυνὶ δὲ οὕτως κατεσκευάσθη, ὡς εἰς ὄρη καὶ νάπας, βουνούς τε καὶ φάραγγας ἐσηματίσθαι· ὡς καὶ ποταμούς τὰς ἐαυτῶν διεξόδους ἀκωλύτως ποιεῖσθαι· ὄρη τε καὶ ἄλλα καὶ φυτὰ ζώοις ἀπονέμεσθαι· χώρας τε καὶ πεδιάδας εἰς οἰκῆσεις καὶ γεωργίας ἀνθρώποις ἀφωρίσθαι. Τίς τοίνυν οὐκ ἂν ὀμολογήσειεν ἀληθῶς σοφῆς εἶναι προμηθείας ταῦτα; ἢ, προλαβοῦσα τὸ μέλλον πρὸ τοῦ πληρώματος τῆς γῆς, καὶ πρὸ τοῦ συστήναι τὰ ἐν αὐτῇ, τοιάνδε αὐτὴν ἐσχημάτισε, καταλλήλῃ διαπλάττουσα τύπῳ, ὡς ἂν τοῖς πᾶσι γένοιτο ἐπιτηδεύειν. Μυστικώτερον δὲ τοῦ Κυρίου γέγονεν ἡ γῆ.

Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ **C** τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; τὸ τελικὸν ἀγαθὸν καὶ τὸν Θεὸν Λόγον λεκτέον, ἐφ' ὃ ἀναβαίνει ὁ διὰ προκοπῆς ἐπὶ τὴν ἀκρῶρειαν αὐτοῦ φθάσαι γλιχόμενος. Σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος· διδ' εἰρηται· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ;

Ἄθῶς χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὃς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. Οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτήρος αὐτοῦ. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων αὐτὸν, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Διάψαλμα. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν **D** οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ. Ἴσως δὲ διὰ τῆς πύσεως καὶ ἀπυκρίσεως διδάσκουσι πάντας ἀνθρώπους τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· εἰ γε τίς δ' οἴη ταύτας μὴ ἀγνοεῖν. Τινὲς δὲ τὴν δευτέραν πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, οὐ ταῖς ἐπι ἀνωτέρω δυνάμεσιν εἰρησθαι φασίν, ἀλλὰ ταῖς αὐταῖς. Τὸ τε διάψαλμα πρὸ τοῦ· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, κείμενον, τῆς μελωδίας εἶκοι μεταβολὴν πεποιήσθαι· ἐπεὶ καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ λέγειν εἰσελεύσεται αὐτόν, λεληθότως καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ἤνιζατο. Εἴτ' ἐπεὶ μὴ μόνος ἡμελλεν εἰσιέναι εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, πάσας ἀναπετασθῆναι τὰς πύλας ὁ λόγος παρακελεύεται διὰ τού-

que tota et in omnibus sui partibus, lævi æqualique superficie, secundum illam Græcorum sphaeram, fuisset, nunquam fluminum congregationem admisisset; neque agriculturæ apta foret, diffluentibus undequaque pluviis: ut e converso iterum, si plana esset, unaque superficies, extensa in planities et agros; nequaquam flumina ex perennibus fontibus manantia illic existerent; neque fluvii qui ex hibernis imbribus coalescunt; sed jamdiu totam terram inundassent, ita ut neque sationi, neque plantis et arboribus, neque agriculturæ idoneam præberent. Neque ipsa incolis suis apta utilisque fuisset, neque aquarum colluvie omnia inundarentur ac diffuerent. Hæc sane accidissent, nisi verbum quodpiam opifex rerum, ac Dei sapientia, artificio magno talem ipsi undique formam indidisset. Jam vero sic composita est, ut in montes et clivos, colles et valles distribuatur, utque flumina, nullo obice, suos sibi exitus parent; montes, silvæ et arbores animalibus deputentur; agri et planities hominibus ad domicilium et agriculturam destinata sint. Quis ergo non confiteatur hæc a sapienti quadam providentia proficisci? Quæ futura prospiciens antequam plenitudo terræ et quæ in ea sunt consisterent, tali eam forma exornavit, congruentibus mutisque illam modis efformans, ut omnibus commoda evaderet. Mystico autem more hæc terra Domini fuerit [ea nimirum quæ mox indicatur].

VERS. 3. Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus? Id de perfecto bono ac de Deo Verbo explicandum, ad quod ascendit quisquis progressus cacumen ejus attingere expetit. Sed rari hujusmodi sunt; quare dicitur: Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?

VERS. 4-8. Innocens manibus et mundo corde, qui non accipit in vano animam suam, nec juravit in dolo proximo suo. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari suo. Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob. Diapsalma. Attollite portas, principes, vestras; et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Fortasse ii per interrogationem et responsionem omnes homines de dominatu Domini nostri Jesu Christi instituunt: si putetur tamen eas ipsas [cælestes potestates] id non ignorare. Sunt qui arbitrentur secundam interrogationem et responsionem non sublimioribus potestatibus factam, sed iisdem atque priorem. Diapsalma vero ante illud, Attollite portas, principes, vestras, positum, videtur melodix solum immutationem inducere, quia eadem in sequentibus sententia. Cum autem introiturum ipsum ait, exitum etiam ejus latenter adumbravit. Deinde vero quia non ipse solus intraturus in regnum suum erat, portas omnes pandi et aperiri jubetur, eorum

scilicet causa quæ cum Dei Filio regnum cœlorum consecuturi erant. Multas quippe ac diversas ad regni cœlorum aditum portas aperuit: nam apud Patrem mansiones multæ sunt²⁷. Ac perpende, quæso, num hic solvatur quæstio psalmi, qui sic habet: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ*²⁸. Hic Spiritus sanctus jubilationem ac vocem tubæ dedit. Nam in ascensu Filii Dei in cœlos, par fuit ipsi obviam isse angelos, suæ pro hominibus œconomix administratos, atque cœlestium portarum fores ipsi aperuisse, voces angelicæque clamores, qui in psalmo feruntur, emisisse: quos jubilationem et vocem tubæ nuncupat dicens: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ*.

DAVIDI XXIV.

Cum neque psalmus, neque canticum, neque quid simile inscribatur, neque in linem hæc referantur; ac quidam sermones sint in Spiritu sancto a Davide conscripti, ideo a reliquis interpretibus Davidis inscribitur. Jure dicamus ipsum doctrinam complecti confessionis Deo emissæ; qua prior quidem David usus sit, deinde nobis eandem ipsam tradiderit, ut doceret quo pacto infirmum quemque animam curare suam per confessionem oporteat.

VERS. 2, 3. *Ad te, Domine, levavi animam meam; Deus meus, in te confido, non erubescam: neque irideant me inimici mei, etenim universi qui sustinent te non confundentur.* Hæc ait, quasi in altum evectus et translatus; ut qui animam suam ab infirmis rebus abstractam sublinem egerit, atque affectu eam sursum ac Deo vicinam constituerit, et mortalia humanaque aversatus, ad Deum se sincero corde converterit. Deindeque ait: Non mihi, sed tibi Deo meo confisus, multaque usus fiducia, talem rem aggressus sum. Qui omnia quæ sub aspectum et sensum cadunt contempsit, et ad incorporeum invisibilemque Deum animam erexit, Deum, ut possessum abs se bonum, sidenter invocat; quapropter dicit: *Deus meus, in te confido.* Quæ ad me attinent, inquit, ita se habent. Cæterum precibus mihi divinoque tuo auxilio opus est, ut ne a scopo aberrarem, neve ceu a præalto cacumine lapsus atterar. Quare obsecro rogoque, ne ab inimicis meis pudore suffundar et irridear: quod sane tuo Dei mei auxilio obtinebo. Nam pristina quidem ex proprio voluntatis delectu proficiscebantur, ut scilicet animam meam arbitrato meo sus deque agerem: secunda patrocinio et subsidio egent tuo.

VERS. 4. *Confundantur iniqua agentes supervacue.* Proposito insistere solum convenit, neque mutare sententiam, vel a fide deficere. Nam qui instabiles mobilesque sunt, ac omni vento circumferuntur, ii

μέλλοντας κληρονομεῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν σὺν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Πολλὰς γὰρ ἀνέωξε καὶ διαφόρους πύλας τῆς εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἰσόδου· ἐπεὶ καὶ πολλὰ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ἐν τοῖς λυθείη ἂν τὸ ζητούμενον ἐν τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν ἀλαλαγμὸν καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος ἀποβιδωσιν. Ἐν γὰρ τῇ εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοὺς διακονησαμένους αὐτῷ ἀγγέλους τὴν εἰς ἀνθρώπους οἰκονομίαν προτρέχειν αὐτῷ εἰκός, καὶ τὰς οὐρανίους πύλας αὐτῷ παρασκευάζειν, φωνὰς τε ἀφιέναι καὶ βοὰς ἀγγελικὰς, τὰς ἐν τῷ ψαλμῷ φερομένας· ἅς δὴ ἀλαλαγμὸν καὶ φωνὴν σάλπιγγος ὠνόμασε φήσας· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος.

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΔ.

Ἐπεὶ μήτε ψαλμὸς ἐπιγράφεται, μήτε φῶδῃ, μήτε τι τῶν παραπλησίον, ἀλλ' οὐδ' εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπεται τὰ προκείμενα· λόγοι δὲ εἰσιν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τῷ Δαυὶδ συγγεγραμμένοι· διδὲ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς τοῦ Δαυὶδ προγράφεται· εἰκότως φησομεν διδασκαλίαν περιέχειν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσεως, ἣ πρώτος μὲν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ἐχρήσατο, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμῖν παραδέδωκε, παιδεύων ὅπως χρῆ νοσήσαντα τὴν ἑαυτῶν θεραπεύειν ψυχὴν δι' ἐξομολογήσεως.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἤρα τὴν ψυχὴν μου· ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα, μὴ κατασχυνθείην· μηδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροὶ μου· καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ κατασχυνθῶσι. Ταῦτά φησιν, ὡσανεὶ ἐπάρας εἰς ὕψος μεταβείη τε καὶ μετεωρίσας τῶν τῆδε πραγμάτων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· ὄνω τε πλησίον αὐτῆν τοῦ Θεοῦ τῇ διαθέσει καταστήσας δι' ἀποτροφῆς μὲν τῶν θνητῶν καὶ ἀνθρωπίνων, ἐπιστροφῆς δὲ γνησίας τῆς πρὸς αὐτόν. Ἐπειτὰ φησι· Τοῦτο πεποίηκα, οὐκ ἑμαυτῷ θαρβῶν, ἀλλ' ἐπὶ σοὶ τῷ Θεῷ μου πεποιθώς, πολλῇ παθήσεια χρώμενος. Ὅ πάντων μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ ὁραμένων καταφρονήσας, ἐπὶ δὲ τὸν ἀσώματον καὶ ἀόρατον Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐπάρας. ὡς ἂν ἴδιον ἑαυτοῦ κτήμα γεγόμενον τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖσθαι θαρβεί· διδὲ λέγει· Ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα. Καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ μὲν, φησὶ, ταῦτα. Λοιπὸν δὲ εὐχῆς μοι δεῖ, καὶ τῆς παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ συνεργείας, πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ σκοποῦ, μηδ' ὡσπερ ἀφ' ὑψηλῆς ἀκρωρείας πεσόντα ἀποβράχθηναι. Διὸ δέομαι καὶ ἱκετεύω μὴ κατασχυνθῆναι, μηδὲ καταγελασθῆναι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μου· ταῦτα δὲ μοι ἔσται ἐκ τῆς σῆς τοῦ Θεοῦ μου βοηθείας. Τὰ μὲν γὰρ πρώτα ἐξ ἐμῆς ἦν προαιρέσεως, τὸ ἅγειν καὶ φέρειν τὴν ἑμαυτοῦ ψυχὴν ὅπῃ καὶ βούλομαι· τὰ δὲ δευτέρω τῆς σῆς ἀντιλήψεως καὶ συνεργείας δεῖται.

Ἀσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες διακερῆς. Μόνον ὑπομένειν τῇ προθέσει, μηδὲ μεταβάλλειν, καὶ μεθίστασθαι τῆς πίστεως. Οἱ γὰρ εὐρίπιστοι καὶ παντὶ ἀνέμῳ περιφερόμενοι· πάθουεν ἂν ποτε τὰ τῆς αἰσχῆ-

²⁷ Joan. xiv, 2. ²⁸ Psal. xlvi, 6.

νης· οὐ μὴν καὶ οἱ λέγειν μεμαθηχότες· Ὑπομένων A
ἀπέμεινα τὸν Κύριον. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀνομοῦντες, sed non perinde ii qui hæc effari didicerunt, *Exspe-*
οἱ λοιποὶ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, οἱ ἀποστατοῦντες, *ctans expectavi Dominum*²⁰. Hujus autem loco,
ἡρμηνεύσασιν· σαφῶς τοὺς παραβάτας, καὶ μὴ τῷ *iniqua agentes*, reliqui interpretes ac Quinta editio
προτέρῳ ἑαυτῶν σκοπῷ ἐμμένοντας κατασχυνθήσε- *deficientes interpretati sunt* : quo prævaricatores,
σθαι ἀποφηνάμενοι. Τῆς γὰρ ἀποστασίας ἑαυτῶν necnon eos qui in pristino scopo ac consilio non
καρπῶν ὑπόκεινον εὐρόντες, ὡς ἂν διακενῆς ἀποστα- perseverarunt, pudore afficiendos esse aperte decla-
τήσαντες τοῦ Θεοῦ, κατασχυνθήσονται.

suæ fructum deprehenderint, utpote qui frustra a Deo desciverint, in pudorem ac turpitudinem dela-

tantur.
Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, γνώρισόν μοι, καὶ τὰς
τριβούς σου δίδαξόν με. Ὅδηγησόν με ἐπὶ τῇ
ἀληθείᾳ σου καὶ δίδαξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς
ὁ Σωτὴρ μου, καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέ-
ραν. Εἰσὶ δὲ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου αἱ τῆς προνοίας αὐτοῦ
δικαιώσεις, καθ' ἃς τὰ σύμπαντα διακυβερνᾷ· περι-
ῶν ὁ Θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγεν· Ὁ βᾶθος
κλυτοῦ καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξ-
ερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι
αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ καὶ τριβοὶ αὐτοῦ εἴεν αἱ
κατὰ μέρος διοικήσεις τῶν ὄλων, καθ' ἃς ὡσπερ
ἐπιπορευόμενος τὰ τε κατ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπὶ γῆς
τῇ προνοητικῇ δυνάμει, τριβούς ἑαυτοῦ καὶ πορείας
τοῖς νοεῖν δυναμένοις δείκνυσαι· διδὲ κατὰ τὸν Σύμ-
μαχον, εἰρηται, καὶ τὰς πορείας σου δίδαξόν με.
Ταῦτα δὲ με διδάσκων, ἐπίστησόν με τῇ ἀληθείᾳ σου,
πρὸς τὸ μὴ σφάλ्लεσθαι ψευδοδοξοῦντα, καὶ ἕτερα
ἀνθ' ἐτέρων ἐν τῇ τῶν φυσικῶν θεωρίᾳ δοξάζειν,
ἢ ποῖα πεπὸνθασιν οἱ σοὺ τοῦ Θεοῦ μὴ τυγχόντες διδα-
σχίλου, λογισμοῖς δὲ θνητοῖς καὶ ἀνθρωπίνως κατα-
στοχασάμενοι τῶν πραγμάτων, καὶ μακρὰν τῆς
ἀληθείας ἐξακοντισθέντες. Διδαχθεὶς δὲ παρὰ σοῦ,
ὅτι μὴ μόνον κτίστης καὶ δημιουργὸς καὶ Θεὸς μου
τυγχάνεις, ἀλλὰ καὶ Σωτὴρ μου, εἰκότως σὲ ὑπέ-
μεινα ὅλην τὴν ἡμέραν, τουτέστι πᾶσαν τὴν ζωὴν
μου, μεμαθηκώς, ὅτι πάντες οἱ ὑπομένοντές σε
οὐ μὴ κατασχυνθῶσιν.

Μνήσθητι τῶν οἰκτιρῶν σου, Κύριε, καὶ τὰ
ἔλεῃ σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνός εἰσιν. Ἄμαρτιος
νεότητάς μου, καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῆς. Οὐχ
ἡγούμαι ταῦτα τῷ Δαυὶδ τοσοῦτον ἀρμόζειν, ὅσον
τοῖς ἐξομολογεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πρότερον ἀμαρτημασιν
ἑαυτῶν διδασχομένοις. Οὐ γὰρ εὐρίσκομεν τὸν Δαυὶδ
ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἡμαρτηκότα, οὐδ' ἐν τῇ παιδικῇ
ἡλικίᾳ· ἀλλ' οὐδ' ἐν ἀγνοίᾳ γεγεννημένον. Μήποτ' οὖν
ἡ διδασκαλία ὡς παρὰ ἱατροῦ τοῖς νεοσηκόσι, καὶ
ἐν τῇ τῆς ἡλικίας ἀκμῇ ἐντὸς γενομένοις Θεοῦ γνώ-
σεως, νεωτερικοῖς ἀμαρτημασιν ἐγκαλινδθηθεῖσιν, δι-
σπην φαρμάκου παραδέδοται· ὡς ἂν μαθόντες ἐξομο-
λογοῦντο τὰ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῖς πεπλημμελημένα, ἀνα-
καλύπτοντες τῷ Θεῷ, καὶ ὡσπερ παλαιὰ τραύματα
τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀπογυμνοῦντες αὐτῷ, δεόμενοι τε
ἰάσεως καὶ θεραπείας τυχεῖν διὰ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ,
ἔρεκεν τῆς χρηστότητός σου, Κύριε.

Χρηστὸς καὶ εὐθύς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο νομο-
θετήσῃ ἀμαρτάνορτας ἐν ὁδῷ. Ὅδηγήσῃ πρᾶξις
ἐν κρίσει, διδάξῃ πρᾶξις τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Χρη-

VERS. 5. *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua et doce me, quia tu es Deus Salvator meus, et te sustinui tota die. Sunt porro viæ Domini, providentiæ ipsius administrationes, quæ omnia gubernat : Quam nos divinus edocet Apostolus his verbis : O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus*²⁰ ! Eadem vero ratione semitæ ejus, singulæ universorum administrationes fuerint, quibus cœlestia terrenaque ceu percurrens, hominibus intelligentiæ præditis semitas progressusque demonstrat suos ; quamobrem, secundum Symmachum, dicitur, *et progressus tuos edoce me*. Hac autem me doctrina instituens, veritate tua confirma me ; ne labar falsis opinionibus, neu in naturalium rerum speculatione alia æstimem pro aliis, qualia iis acciderunt qui te Deo magistro non sunt usi, sed mortalibus humanisque ratiociniis a rerum notitia aberrarunt, et procul a veritate disjecti sunt. Abs te sic edoctus, te non creatorem modo, opificem Deum, sed etiam Servatorem esse meum, jure te sustinui tota die, id est, per totum vitæ tempus, gnarus scilicet illius, *universi qui sustinent te, non confundentur*.

VERS. 6, 7. *Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum quæ a sæculo sunt. Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris*. Hæc non tam Davidi congruere arbitror, quam iis qui didicerunt pristina peccata confiteri sua. Non enim reperimus Davidem in adolescentia sua neque in juvenili ætate peccasse ; sed neque per ignorantiam deliquisse. Num igitur doctrina isthæcæ a medico ægris, et iis qui in ætatis flore Dei notitia imbuti sunt, atque in juvenilibus peccatis volutati, quasi medicina tradita est? ut eruditi, peccata sua per ignorantiam admissa consteantur, ipsaque Deo revelent, ac tanquam vetera animæ suæ vulnera ipsi detegant, medicinam et incolumitatem rogantes per misericordiam ejus, *propter bonitatem tuam, Domine*.

VERS. 8, 9. *Dulcis et rectus Dominus, propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in judicio, docebit mites vias suas. Dulcis, inquit,*

²⁰ Psal. xxxix, 2. ²⁰ Rom. xi, 35.

et rectus Dominus est, qui probe omnia dispensat, rectamque diligit viam, ac tortuosa in rectum callem deducit. Quapropter peccatores non aversatur, neque negligit sinite eos peccatis corrumpi suis: sed quasi perhumanus bonusque Servator infirmorum plus quam bene habentium curam gerit, atque ipsis legem dat, pœnitentiæ vias indicans, legesque ponens ipsis ad salutem congruentes. Nam vel iis qui peccant via quædam salutis ostenditur, videlicet conversionis, pœnitentiæ, confessionis, quæ quidem alia est a via perfectis viris tradita. Nam cum legem dat Deus, viam peccantibus aliam, aliam a peccato se convertentibus, aliam iis qui in virtute proficiunt, aliam demum perfectioribus tradit. Quamobrem peccantibus quidem viam ostendit; mansuetos cum iudicio dirigit, eorumque, utpote perfectiorum, curam geret: quare dignos eos qui beati prædicarentur æstimavit, secundum illud: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* ²¹. Hos etiam docet vias suas. Loco autem illius, *vias suas*: Aquila et Symmachus, *viam suam dixerunt*. Nam ea ipsa via Salvator incesit, prout dicitur: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* ²². Eadem igitur ipsa via illos deducit et quasi manu dirigit. Idcirco ut sapiens legislator, aliam peccatoribus, mitibus alteram viam ostendit.

VERS. 10. *Universæ viæ Domini, misericordia et veritas requirentibus testamentum ejus et testimonia ejus.* Multæ, inquit, viæ Domini sunt, verum omnibus præcurrit misericordia ejus: cum misericordia porro veritas una procedit, miseretur quippe omnium et nihil odit eorum quæ fecit ²³: neque enim aliquid condidit quod odio haberet. Singulis igitur divinæ administrationis et providentiæ viis misericordia præcurrit, misericordiam veritas subsequitur. Iis autem qui sollicitè requirunt, quæstionum veram notitiam subministrat qui ait: *Querite, et invenietis, pulsate, et aperietur vobis* ²⁴. Testamentum vero ejus in genere acceptum, vocatur omnis divinitus inspirata Scriptura hominibus tradita. Testimonia sunt quotquot in Scripturis divinis de illo propheticè feruntur, aut quæ ab ipso iis qui in rebus divinis instituuntur, testificatione adhibita, præcepta sunt.

VERS. 12, 13. *Quis est homo qui timet Dominum? legem statuet ei in via, quam elegit. Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hæreditabit terram.* Audiat, inquit, quisquis timet Dominum, atque in una, quam elegit, via incedit, quidnam ipsi eventurum sit. Et nunc quidem ille malis afficietur, ut par est, quippe qui religionis ac pietatis certaminibus exerceatur. At erit tempus quo anima ejus in bonis demorabitur: quibusnam in bonis, nisi de quibus dictum est: *Quæ oculur non vidit* ²⁵, et

στός ἐστιν καὶ εὐθὺς, φησὶν, ὁ Κύριος, εὖ διατιθέμενος τὰ πάντα, καὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἀγαπῶν, τὰ τε σχολιά εἰς εὐθείαν ἄγων. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀποτρέφεται, οὐδὲ παρορᾷ καταλιμπάνων αὐτοὺς φθείρεσθαι ταῖς ἐκπτῶν ἁμαρτ'αῖς· ἀλλ' οἷα φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Σωτὴρ νοσοῦντων μᾶλλον ἢ ὑγιαίνοντων τὴν φροντίδα ποιεῖται· καὶ τούτοις νομοθετεῖ, μετανοίας ὁδοὺς ὑποδεικνύς αὐτοῖς, καὶ νόμους τοὺς ἀρμόζοντας αὐτοῖς πρὸς σωτηρίαν παρατιθέμενος. Ἔστι γάρ τις καὶ ὁδὸς τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐπιδειγμένη σωτηρίας, ἡ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, ὡς ἑτέρα οὐσα παρὰ τὴν τοῖς τελείοις δεδομένην. Νομοθετῶν γὰρ ὁ Θεὸς, ἄλλην μὲν ἁμαρτάνουσιν ὁδὸν δείκνυσιν, ἑτέραν δὲ τοῖς ἐπιστρέφουσιν ἐξ ἁμαρτίας, καὶ ἄλλην πάλιν τοῖς ἐν ἀρετῇ προκόπτουσι, καὶ ἑτέραν τοῖς τελειοτέροις. Διὸ τοῖς μὲν ἁμαρτάνουσιν ὑποδεικνυσὶν ὁδὸν· τοὺς δὲ πρᾶξις ὁδηγήσει ἐν κρῖσει κεκριμένως, καὶ αὐτῶν πρόνοιαν ποιούμενος ὡς βελτιόνων· διὸ καὶ μακαρισμῶν αὐτοὺς ἀξιοῖ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ πρᾶξις, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*. Τοῦτοῦ δὲ καὶ διδάσκει ὁδοὺς αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, *ὁδοὺς αὐτοῦ*, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, *ὁδὸν ἑαυτοῦ*, ἔφησεν. Ταύτην γὰρ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὠδεύει τὴν ὁδὸν κατὰ τὸ λελεγμένον· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*. Κατὰ ταύτην οὖν ἄγων αὐτοὺς, ὁδηγὸς αὐτῶν καὶ χειραγωγὸς γίνεται· διὸπερ ὡς σοφὸς νομοθέτης, ἄλλην μὲν ὁδὸν ἐπιδεικνυσὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἑτέραν δὲ τοῖς πρᾶξις.

Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν Διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. Πολλὰ μὲν, φησὶν, αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, πληθὺν ἄλλ' ἐν πάσαις τὸ ἔλεος αὐτοῦ προτρέχει· τῷ τε ἔλεει συμπαρομφῆ ἡ ἀλήθεια· ἔλεει γὰρ τὰ ἔντα καὶ οὐδὲν βδελύσσειται ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ μισῶν τι κατεσκεύασε. Καθ' ἐκάστην τοίνυν ὁδὸν τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεως τε καὶ προνοίας τὸ ἔλεος αὐτοῦ προτρέχει, ἔπεται δὲ τῷ ἔλεει ἡ ἀλήθεια. Τοῖς δ' ἐκζητοῦσιν, ἀσχολουμένοις, ὁ εἰπὼν· *Ζητεῖτε, καὶ εὕρησθε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν*, τὴν περὶ τῶν ζητουμένων ἀλήθειαν παραδίδωσιν. Διαθήκη δὲ αὐτοῦ γενικῶς καὶ καθ' ὅλου ὠνόμασται πᾶσα ἡ ἀνθρώποις παραδοθεῖσα θεόπνευστος Γραφή. Μαρτύρια δὲ αὐτοῦ τυγχάνει ἦτοι τὰ προφητικῶς περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μεμαρτυρημένα, ἢ τὰ κατὰ διαμαρτυρίαν ὑπ' αὐτοῦ τοῖς τὰ θεῖα παιδευομένοις παρηγγελμένα.

Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; νομοθετήσῃ αὐτῷ ἐν ὁδῷ, ἢ ἡρετῆσατο. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλοθήσεται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν. Ἀκουέτω, φησὶ, πᾶς ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, μίαν τε ὁδὸν ἦν ἂν εἰλοτο διαπορευόμενος, τί αὐτὸν περιμένει. Νῦν μὲν κακοπαθήσει, οἷα εἰκὸς, ἐγγυμαζόμενος τοῖς τῆς θεοσεβείας ἀθλοῖς· ἔσται δὲ καιρὸς ὀνηνικά ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλοθήσεται· ποίοις δὲ ἀγαθοῖς ἡ περὶ τῶν εἰρηται· Ἄ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐξῆς;

²¹ Matth. v, 4. ²² Matth. xi, 29. ²³ Sap. xi, 25. ²⁴ Matth. vii, 7. ²⁵ I Cor. ii, 9.

Τὸ γε μὲν σπέρμα, ὅπερ κατεβάλετο ἐν τῇ γῆ καὶ ὃν ἐπολιτεύετο ἐπὶ γῆς χρόνον, πολλοὺς κληρονομήσει, σωτηρίας αἰτίον γινόμενον πολλοῖς. Σπέρμα δὲ τί ἂν εἴποις ἢ τὴν διδασκαλίαν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ συγγράμματα, ἢ τοὺς κατὰ Θεὸν αὐτῶ γεννηθέντας καὶ μαθητευθέντας ἄνδρας; δι' ὧν καὶ μετὰ τὴν ἐν ἀγαθοῖς ἀνάπαυσιν αὐτοῦ μυριοὶ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ κληρονομίας τεύχονται, ἅτε ἀγαθῶν σπερμάτων τυχόντες καὶ ὠφελιμένοι τὴν ἐνθεον καρποφορίαν.

Κρατάλωμα Κύριος τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ἡ Διαθήκη αὐτοῦ τοῦ δηλώσαι αὐτοῖς. Ὁ μὲν Ἀκύλας, ἀπόβροχον Κυρίου (1) ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐμίλλα Κυρίου· ὁ δὲ Θεοδοτίων καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, μυστήριον Κυρίου. Ἐντεῦθεν γὰρ εἰς τσσαύτην ἤλασε μακαριότητα ὁ ἀνωτέρω προλεχθεὶς φοβούμενος Κύριον ἐκ τοῦ ὀμιλλῶν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπόβροχον αὐτοῦ, καὶ τὸ μυστήριον αὐτοῦ γνωστὸν αὐτῷ γεγονέναι, καὶ τὰ ἐν τῇ Διαθήκῃ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, περιεχόμενα μυστήρια.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ παντός πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκспаσει ἐκ παρίδος τοὺς πόδας μου. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με, ὅτι μονογενῆς καὶ πτωχὸς εἰμι ἐγώ. Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν, ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγατέ με. Οὐ διὰ τὰ κατορθώματα ὡσπερ ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν αὐτῷ· οἶδα γάρ, ὅτι, πάντα ποιήσας τὰ παρ' ἐμαυτοῦ, ἔτι τοῦ σοῦ ἐλέους δέομαι. Διὸ ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με. Σύνοϊδα γὰρ ἐμαυτῷ πτωχῷ καὶ ἀδοξητῷ καὶ μὴ ἐπαρκούντι πρῶ; σωτηρίαν. Ἰδὼν τέ ἐστι πάντων τῶν θεοφιλῶν τὸ ἐαυτοὺς κακοῦν ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, καὶ διωγμοῖς· ἀλλ' οὐ καὶ ἄγνωστοί τὸ τούτων τέλος· διὸ τυχεῖν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἱκετεύουσι λέγοντες· Ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγατέ με· ὡς ἂν διελθόντες τὰς τοῦ βίου ἀνάγκας, τὰς δὲ συμφορὰς καὶ τὰς περιστάσεις, εἰπῶν ποτε δυνηθεῖεν· Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.

Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφερ πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ μίσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με. Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου καὶ ρύσαι με· μὴ καταισχνυθελήν, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σέ. Τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ σπουδάζεται, τὰ δὲ παρὰ σοῦ τυχεῖν ἀξιώ. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐμαυτὸν κολάζω, καὶ ὡσπερ δίκην εἰσπραττόμενος ὧν πρότερον ἐπλημμέλησα, ἐμαυτὸν τιμωροῦμαι, ταπεινῶν ἐμαυτὸν ἐν κόποις καὶ πόνοις· σὺ δὲ, ὁ Θεὸς, οἶά τις ἀγωνοθέτης, τὸν ἐμὸν ἀγῶνα θεωρῶν καὶ τοὺς ἐμοὺς καμάτους, δίδου τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ συγχώρει ὅσα πώποτε διεπραξάμην ἐν ἀμαρτίαις. Ἀλλὰ καὶ θεασάμενος τοὺς ἐμοὺς ἐχθρούς ὅπως οὖντες ἐπεβούλευον, καὶ ὡς μίσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με, φύλαξ γενεῶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς,

¹⁰ Psal. Lxv, 12.

(1) Hebraica sunt פּרֵץ טַב , a Theodoro autem lectio Symmachi sic affertur, μυστήριον Κυρίου. Quæ pariter Theodotionis esse ibidem fertur.

A cætera? Semen porro ejus, quod in terram jecit dum in ea versaretur, multos hæreditate accipiet, quibus causa salutis evadet. Semen vero quodnam esse dixeris, nisi doctrinam, sermones, scripta et homines qui secundum Deum ipsi nati atque ab eo instituti sunt? Qui numero pæne infiniti, post ipsius in bonis adeptam requiem, utpote ex bono orti semine, ac divina illa utilique sibi prosapia progeniti, hæreditatem a Deo consequentur.

VERS. 14. Firmamentum est Dominus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis. Aquila, secretum Domini, edidit; Symmachus, colloquium Domini; Theodotio et Quinta editio, mysterium Domini: inde enim ille superius memoratus qui timet Dominum, ad tantam felicitatem pervenit, quia colloquium Domini, secretum ac mysterium ejus, notum ipsi erat, nota item ea quæ in Testamento ejus, id est, in divinis Scripturis continentur mysteria.

VERS. 15-17. Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos. Respice in me et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis erue me. Non ob recte facta opera quasi debitam salutem mihi postulo; novi enim me, quamvis omnia pro facultate egerim, tuo tamen egere auxilio. Quamobrem respice in me, et miserere mei. Nam me pauperem, nulla fultum ope, ac saluti mihi procurandæ imparem scio. Proprium autem saluti mihi piis ac Deo amicis viris est, sese ærumnis affligere, in necessitatibus, in angustiis, in persecutionibus versari; sed qui sit eorum finis non ignorant: quare illius assequendi ergo Deo supplicant his verbis, de necessitatibus meis erue me; ut, superatis vitæ necessitatibus, calamitatibus, ærumnis, dicere aliquando possint: Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium ¹⁰.

VERS. 18-20. Vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea. Respice inimicos meos quoniam multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me. Custodi animam meam et erue me: non erubescam quoniam speravi in te. Quod ad me spectat, sollicitudinem mei gero; sed opem imploro tuam. Ego quidem memetipsum castigo, et quasi supplicium de pristinis delictis sumens, ulciscor meipsum, me abjectum laboribus atque ærumnis constituo. Tu vero, Deus, ceu quis certaminum præfectus, et pugnam et labores meos contemplatus, veniam quæso, scelerum concedito, et quæcunque in peccatis edidi remittito. Sed etiam inimicos meos conspicatus, quot videlicet numero insidias mihi parent, et quod me odio iniquo per-

Nos saniolem lectionem ex mss. omnibus, uno excepto, mutuamur.

sequantur, custos esto animæ meæ, et ab inimicorum insidiis erue me. His porro gestis, talibusque precibus emissis, ne confundar effragito. Cum enim te spem meam constituerim, probe scio ac persuasum habeo, quod spes non confundat.

VERS. 21, 22. *Innocentes et recti adhæserunt mihi, quia sustinui te. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis.* Hoc a me gestum opus, cum cæteris collatum, permagnum fuit, tibi que Deo acceptum; multis enim exemplum tolerantia, vitæ probæ, pœnitentiæ et confessionis extiti: quapropter innocentes et recti viri mihi ceu glutine conjuncti adhæserunt, meumque consortium expetiverunt; nulla sane alia de causa, quam quia perseverando sustinui, et nihil non perpessus sum, quod te spem meam constituerim. His hæc subnectit, *Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis*: sese scilicet Israelem ob superius memorata gesta nuncupat. Talis enim est quisquis ab animæ suæ conditione Israelis nomen obtinet. Aut alia ratione, cum ita institutus sit, ut non sui solius custodiam gerat, aut sui tantum sollicitus, pro se solo Deum precetur; post rem bene gestam, postquam sua recte composuit, pro universo populo Dei supplicationes emittit, rogatque, ut, quemadmodum se antehac ex ærumnis et angustiis eripere dignatus est, id ipsum agat erga totum Dei populum, qui intelligendi quadam ratione Israel nuncupatur.

PSALMUS DAVID XXV.

VERS. 1. *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum, et in Domino sperans non commovebor.* Fortasse quispiam hæc dicta Davidi referens apposite dixerit, ipsum supplices Deo preces effundere pro vita sua. Nam cum sanctus Apostolus dicat: *Oportet primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones*²⁷; ac prædicta in quatuor species distribuerit, par est nos ea quæ in psalmodum libro feruntur mente perpendere, atque indicare quinam eorum obsecrationes, qui orationes, qui postulationes, inaximeque qui gratiarum actiones præferant: quidve aliud ab alio differat, atque ex toto psalmodum libro supra dictorum proprietates seligere; ut, verbi causa, obsecrationes, ex iis psalmis qui invocationes et supplicationes complectuntur, in quibus exstant etiam confessiones; qualis est vigesimus quartus psalmus, qui neque canticum, neque psalmus, neque hymnus, neque simile quidpiam, sed Davidi solum inscribitur. Orationes sunt, quotquot psalmi in titulo orationes dicuntur; cujusmodi est decimus sextus, octogesimus quintus, octogesimus nonus, centesimus primus, centesimus quadragesimus primus. Gratiarum actiones sunt, qui pari ratione ac centesimus secundus descripti sunt, in quo sic legitur: *Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus, et cætera.*

καὶ ῥῦσαι με τῆς τῶν πολεμίων ἐπιβουλῆς. Τοσαῦτα δὲ πράξας καὶ τοσαῦτα δεηθεὶς, μὴ καταίσχυνθῆνο: ἀξιώ. Σὲ γὰρ ἐλπῖδα ἐμαυτοῦ θέμενος, ἀκριβῶς οἶδα καὶ πέπεισμαι, ὅτι ἡ ἐλπίς οὐ καταίσχυνει.

Ἄκακοι καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ὑπέμεινά σε. Ἀύτρωσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Καὶ τοῦτό μοι πρὸς τοὺς ἄλλοις κατορθώμασι μέγα ὑπέρξε, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ φίλον· πολλοὶς γὰρ ἐγίνομην ὑπουργημὸς καρτερίας, βίου τε σεμνοῦ καὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως· διὸ ἄκακοι ἄνδρες καὶ εὐθεῖς συνήπτοντό μοι κολλώμενοι, καὶ συμβιούον ἀξιοῦντες, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι ὑπέμεινον καρτερῶν, καὶ πάντα ὑπέφερον, σὲ τὴν ἐμαυτοῦ ἐλπῖδα προβεβλημένος. Τούτοις ἅπασιν ἐπιλέγει· *Ἀύτρωσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ*· ἦτοι αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξομολογούμενος Ἰσραὴλ ὀνομάζων διὰ τὰ προλεχθέντα αὐτοῦ κατορθώματα· τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ ψυχὴν Ἰσραήλ. Ἡ ἄλλως, διδασκόμενος μὴ ἑαυτὸν μόνον φυλάττειν, μηδὲ αὐτῷ μόνῳ σπουδάζειν, καὶ περὶ μόνου ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ἱκετεύειν· μετὰ δὲ τὸ κατορθῶσαι καὶ εὐτὰ καθ' ἑαυτὸν διαθέσθαι, ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ τοῦ Θεοῦ τὰς παρακλήσεις ἀναπέμπει· ἱκετεύει τε, ἵν' ὡσπερ ἀνωτέρω ἑαυτὸν ἔξισυ ῥυθῆναι ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ θλίψεων, οὕτω καὶ πάντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν κατὰ διάνοιαν Ἰσραὴλ ὀνομαζόμενον.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΕ'.

Κρῖνόν με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλλίψων οὐ μὴ σιλευθῶ. Ἰδίως ἂν τις ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἀναφέρων τοὺς προκειμένους λόγους, εἴποι ἂν ἐντυχίαν αὐτὸν ποιῆσθαι πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τοῦ ἰδίου βίου. Τοῦ γὰρ ἱεροῦ Ἀποστόλου φήσαντος· *Πρῶτον πάντως δεῖ ποιῆσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας*· καὶ διελόντος τὰ προλεχθέντα εἰς εἶδη τέσσαρα, ἡμᾶς προσήκει τὴν διάνοιαν τοῖς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν ἐμφορομένοις ἐφιστᾶν τὸν νοῦν, ἐπισημαινομένους τίνες μὲν αὐτῶν περιέχουσι δεήσεις, καὶ τίνες προσευχάς, καὶ τίνες ἐντεύξεις, καὶ ἐπὶ πᾶσι τίνες εὐχαριστίας· τί τε διαφέρει θάτερον θατέρου, ἀναλέγεσθαι τε ἀπὸ πάσης τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν τὰ ἰδιώματα τῶν ἐρρημένων· οἶον τὰς μὲν δεήσεις ἀπὸ τῶν περιεχόντων παρακλήσεις, καὶ ἱκετηρίας, ἐν αἷς δὲ καὶ ἐξομολογήσεις φέρονται· ὁποῖός ἐστιν ὁ εἰκοστὸς τέταρτος ψαλμὸς, οὔτε ᾠδὴ, οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ὕμνος, οὔτε τι τοιοῦτον· ἀλλ' ἀπλῶς τῷ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένος. Προσευχὰς δὲ εἰσιν, ὅσοι ἐν τῇ προγραφῇ προσευχῶν ἐπιγράφουσιν· οἶον ὁ ἕξ καὶ δέκατος, καὶ ὁ ὄγδοικοστὸς πέμπτος, καὶ ὁ ὄγδοικοστὸς ἕννατος, καὶ ἑκατοστὸς πρῶτος, καὶ ἑκατοστὸς τεσσαρακοστὸς πρῶτος. Εὐχαρισταὶ δὲ εἰσιν οἱ ὁμοίως ἔχοντες τῷ ἑκατοστῷ δευτέρῳ, ἐν ᾧ εἴρηται· *Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλησθῆναι πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.*

²⁷ I Tim. II, 1. Vide supra psalm. VII, 4, 5.

Ἐντευξιν δὲ περιέχει ὁ μετὰ χειρας, ἐν ᾧ γέγραπται· **Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην, καὶ τὰ ἐξῆς.**

Ἐρεῖς οὖν, ἐπειδὴ ὄντως ἤρξατο ὁ Δαυὶδ, ὡς οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες ἐν τοῖς ἑαυτῶν τοῦ βίου κατορθώμασιν εἶχόν τινα πλεονεκτήματα ἐξαιρετα, ἐν οἷς ἕκαστος αὐτῶν ἰδίως διαπρεπῆς γέγονεν· ὅσον ὡς ἐπὶ παραδείγματος, Ἰωσήφ ἐν σωφροσύνῃ, Ἰὼβ τῆς τῶν δεινῶν ὑπομονῆς, Σολομὼν ἐν σοφίᾳ καὶ φρονήσει· Ἀβραὰμ δὲ τῆς πίστεως δεδικαιώσθαι λέγεται· καὶ ἄλλος πάλιν ἐν ἄλλῃ ἀρετῆς ἀγῶνι μεμαρτύρηται διαλάμψας. Τούτοις οὖν ὁμοίως καὶ ὁ Δαυὶδ ἐξαιρέτων ἀρετῆν κτησάμενος ἀναγγέλλεται τὴν ἀνεξικακίαν· δι' ἣν καὶ τὸν Σαοὺλ ἠνεγκε, μυρία κατ' αὐτοῦ δεδρακότα, ἄπερ πρῶως καὶ ἀνεξικάκως ὑπομείνας ἀναγγέλλεται. Ἐπεὶ τοίνυν ἐξαιρέτος ἦν αὕτη **Β** τοῦ Δαυὶδ ἀρετῆ, λέγω δὲ ἡ τῆς πραότητος καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἀνεξικακίας, ταῦτα πάντα ὁμοῦ περιλαβὼν ἀκακίαν αὐτὰ ὠνόμασε· καὶ ὡς ἐν τούτῳ μάλιστα τῷ μέρει κατορθώσας, ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐντεύξει φησὶ· **Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην.** Ἐπεὶ δὲ μέγα περὶ ἑαυτοῦ ἀπεφῆνατο, ὥσπερ ἐγκαυησάμενος τῷ ἐξαιρέτῳ ἑαυτοῦ κατορθώματι τῆς ἀκακίας ἢ τῆς ἀπλότητος, ἐπιλαμβάνεται αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐπιλέγει ἀναγκαιώς ἐξῆς· **Καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζων οὐ μὴ ἀσθενήσω.** Ἀναγκαιώς οὖν συνέπλεξεν ἑαυτὸν τῇ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπιπίδι, καὶ ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, ὡς δυναμένου σαλευθῆναι καὶ ἐκτραπῆναι καὶ ἐξασθενῆσαι. Πλὴν οὐδὲν πεισσεσθαι διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐπιπίδα θαρβῶν διεθεδαίουτο· ἦδει γάρ, ὅτι ἡ ἐπιπίς οὐ κατασχύνει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

Δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου. Ὅτι τὸ Ἐλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐστὶ, καὶ εὐηρέστησα ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Οὐχ ὡς ἀλαζονεύομενος, οὐδ' ἐπαιρόμενος ἔλεγε τό· **Δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου·** ἀλλ' ὡς ἐν εὐχῇ παρακαλῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθαρθῆναι διὰ τῆς πυρώσεως, εἰ δέοιτο καθάρσεως. Παρακαλεῖ τοίνυν δοκιμασθῆναι καὶ πειρασθῆναι τὴν προλεγεθείσαν αὐτοῦ ἀρετῆν, καθ' ἣν διαπρέψας ἀποδέδεικται, οὐκ ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθώς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοῦ Θεοῦ ἔλεψ. Οὕτω γοῦν, φησὶ, διὰ παντὸς σὲ τὸν Θεὸν καὶ τὸν σὸν ἔλεον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, πάντα τὸν ἑμαυτοῦ βίον καὶ πάσας μου τὰς πράξεις ἐπαυδαγώγουν, ὡς εὐαρεστήσαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Οὐ γὰρ μεθ' ὑποκρίσεως, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ περιεπάτησα καὶ ἀνεστράφη, μόνῳ τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαι σπουδάζων.

Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πορνευομένων, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω. Εἰ ποὺ τοίνυν συνήρχοντο κατὰ τὸ αὐτὸ ἄνδρες οὐ σπουδαῖοι, οὐδ' ἐπὶ σπουδαίοις πράγμασι συνεδρῶντες, ἐπὶ ματαίοις δὲ καὶ οὐκ ἀναγκαίοις ποιούμενοι τὴν σύνοδον· τούτους, φησὶν, ἐφυγον, ὥστε μὴ συμπεριπλέκεσθαι αὐτῶν τῇ ματαιότητι, ὡς

A Postulationes continet praesens psalmus, in quo scriptum est: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum, etc.*

Dicas igitur quia David eo se modo gerere incipit, religiosos viros in operibus abs se editis, quodam virtutum genere praecelluisse, in quo quisque ipsorum praecclarus evasit; ut, exempli causa, Joseph continentia, Job patientia in adversis; Salomon sapientia et prudentia; Abraham fide justificatus esse dicitur: et alius iterum alio virtutis certamine emicuisse praedicatur. Similiterque David praecipua quadam virtute, scilicet injuriarum oblivione, emicuisse scripto traditur; qua Saulem patienter tulit, qui sexcentis eum malis affecerat, et haec ipse moderate ac sine indignatione tulisse in Scriptura narratur. Quia igitur haec Davidis praecipua virtus erat, mansuetudo nempe, humilitas, et tolerantia: haec omnia una complectens, innocentiam vocavit. Et utpote qui hac praecipue in parte se praecclare gessisset, in postulatione sua ita Deum compellat: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum.* Quandoquidem magnum de se quiddam pronuntiarat, quasi jactabundus de praecclara sua innocentiae et simplicitatis virtute, sese reprimat et quasi necessitate inductus adjicit, *et in Domino sperans non commovebor.* Necesario igitur spe in Deum se munivit, seseque incusat, ut qui commoveri, everti, ac infirmari valeat. Verum fidenter se, ob spem in Deum, nihil mali passurum asseverabat: noverat enim spem non confundere, secundum Apostolum ²⁸.

VERS. 2, 3. *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua.* Non quasi jactabundus et elatus animo hoc ait, *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum,* sed quasi in oratione postulando se a Deo igne purgari, si quidem purgatione egeat. Rogat igitur probari et examinari supra memoratam suam virtutem, qua praecclarus commonstratus est; non sibi, sed Dei misericordiae confusus. Ita, inquit, te Deum, tuamque misericordiam praec oculis semper habens, vitam meam universaque opera sic institui, ut complacerem in veritate tua. Neque enim cum simulatione quadam, sed in veritate ambulavi ac versatus sum, unique Deo placere studui.

VERS. 4, 5. *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo.* Sicubi una convenirent viri non frugi, neque de bonis operibus consilium agentes, sed de vanis ac non necessariis rebus in coetu suo pertractantes; ab iis, inquit, refugiebam, ut ne talium hominum vanitati commiscerer, *** ut quid praeter divinam legem aggredi

²⁸ Rom. v, 5.

auderent, multo magis ab iis declinabam, erroris una cum iis adeundi viam refugiens. Quod si quando viderem aliquos cœtum agentes, qui non pro vanitate nec pro improbis operibus convenirent, sed pro pravis et impiis dogmatibus in ecclesia congregarentur, hos plusquam supra dictos odio dignos rebam. Aliud vero a supra memoratis hominum genus conspicatus, impiorum videlicet, et qui Deum non nossent, ac qui in errore et idololatria volutarentur, ab iis secedebam; ita ut ne sedere quidem cum iis vellem, nec diu cum iis morari, ne qua mihi ex eorum congressu impietatis contagio hæreret. Quare dico : *et cum impiis non sedebo.*

VERS. 6-8. *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine : ut audiam vocem laudis, et enarrem universa mirabilia tua. Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ.* In circuitu tabernaculi tui obambulando, hymnos emittebam pro sacrificiis, ut ab hominibus e vicino positus audirentur, ita ut omnes vocem meam te celebrantem, ac enarrantem universa mirabilia tua auscultarent. Nam in hymnis ad tui laudem concinnatis, admiranda gesta tua una complectebam, quæ proavis nostris exhibuisti. Neque duntaxat altare tuum circuibam, sed totam quoque domum tuam dilexi, Domine, maximeque decorem ejus, qui in piis dogmatibus et sermonibus, necnon in divinitus traditis lectionibus spectatur. Decor autem domus Dei fuerit, convenientium ornatus, inculpata vita, multitudinis honestas, concentus et concordia concurrentium. Sed quoniam vel ipsæ domus sedes, ob amoris erga Deum præstantiam, religiosis animis amabiles sunt, etiamsi diversæ sint a tradito domus Dei decore, merito adjecit, *et locum habitationis gloriæ tuæ.*

VERS. 11, 12. *Ego autem in innocentia mea ingressus sum : redime me, Domine, et miserere mei. Pes meus stetit in directo, in ecclesiis benedicam te, Domine.* Quandoquidem igitur qua mensura metimur, remetiatur nobis, et in quo judicio judicamus, in eodem judicabimur³⁹; ideo frequenter innocentiam proponit, id est, malorum oblivionem, et tolerantiam mansuetudinemque erga eos qui in seipsum peccaverant, ut parem et ipse pro admissis erratis indulgentiam Dei nanciscatur. Sic precatus, divinus sancti et prophetici Spiritus numine afflatus, ita pergit, *pes meus stetit in directo : in ecclesiis benedicam te, Domine.* Vaticinatur enim se, etsi pedibus nonnunquam vacillaverit, ac motus succussusque fuerit, nunquam tamen in his lapsurum, sed constiturum in directo, atque futurum esse ut in ecclesiis benedicat Domino; his prænuntians futuram sui in ecclesiis Dei memoriam :

³⁹ Matth. vii, 2.

καὶ παρὰ τὸν θεῖον νόμον τολμᾶν τινα ὄρῃν· καὶ τοῦτους ἔτι μᾶλλον ἔφυγον, παραιτούμενος τὴν ἄμα αὐτοῖς εἰς τὴν πλάνην εἰσόδον. Καὶ εἰ ποτε δὲ ἐώρων ἐκκλησιαζοντάς τινας, καὶ οὐκ ἐπὶ ματαιότητος συνερχομένους, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ παρανόμοις ἔργοις, ἀλλ' ἐπὶ πονηροῖς καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἐν ἐκκλησίᾳ δῆθεν συγχροτουμένους, τοῦτους δὴ μάλιστα παρὰ τοὺς προλεχθέντας μίσους ἀξίους ἠγούμην. Καὶ ἕτερον δὲ τάγμα παρὰ τὰ προλελεγμένα εἰδὼς, τὸ τῶν ἀσεβῶν, τῶν τὸν θεὸν μὴ εἰδῶτων, εἰδωλολατρείαις καὶ πλάνῃ καλινδουμένων, ἀνεχώρουν αὐτῶν, ὡς μηδὲ βούλεσθαι αὐτοῖς συγκαθέζεσθαι, μηδ' ἐπὶ πολὺ συγχρονίζεῖν, μὴ ἄρα τις ἐξ αὐτῶν γένοιτό μοι μετὰδοσις ἀσεβείας· διὸ φημί· *Καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω.*

B *Νιψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε, τοῦ ἀκοῦσαι φωνῆς αἰνέσεως, καὶ διηγήσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου.* Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. Κυκλῶν σου τὸ θυσιαστήριον, ὕμνους ἀνέπεμπον ἀντὶ θυσίας, καὶ τὴν ἐμὴν φωνὴν ἀκουστὴν ἐποίησον τοῖς πλησιάζουσιν, ὥστε πάντας ἀκοῦειν τῆς ἐμῆς φωνῆς αἰνέουσης σε τὸν θεὸν καὶ διηγουμένης πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τοῖς εἰς σὲ ὕμνοις συμπαρελάμβανον τὰς θαυμασίας σου πράξεις, ἃς ἐνεδείξω τοῖς ἡμέτεροις προπάτορσιν. Οὐ μόνον δὲ τὸ θυσιαστήριόν σου ἐκύκλουν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκόν σου ἠγάπησα, Κύριε· καὶ τοῦτου μάλιστα τὴν εὐπρέπειαν θεωρουμένην ἐν εὐσεβέσι δόγμασι καὶ λόγοις, ἐν τε τοῖς θεοπνεύστοις ἀναγνώσμασιν. Εὐπρέπεια δὲ εἴη τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ καὶ ὁ τῶν συνερχομένων κόσμος, ὃ τε βίος ὁ ἀνεπίληπτος καὶ τὸ κάμιον τοῦ πλήθους, καὶ ἡ ὁμοφροσύνη τῶν συνερχομένων. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ αὐτὸ ἔδαφος δι' ὑπερβολὴν τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης ἀγαπητὸν τυγχάνει ταῖς φιλοθείαις ψυχαῖς, ἕτερον δὲ παρὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, εἰκότως ἐπιλέγει· *Καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου.*

C *Ἐγὼ δὲ ἐν ἀνακλιᾷ μου ἐπορεύθην· λύτρωσάι με, Κύριε, καὶ ἐλέησόν με.* Ὁ ποὺς μὲν ἔστη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῆσω σε, Κύριε. Ἐπεὶ τοίνυν ὃ μέτρω μετροῦμεν ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, καὶ ἐν ᾧ κρίματι κρίνομεν, κριθησόμεθα, διὰ τοῦτο συνεχῶς τὴν ἀνακλιαν προβάλλεται, τουτέστι τὴν ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτηκότας ἀνεξικακίαν· ὡς ἂν καὶ αὐτὸς τῆς ἴσης παρὰ τοῦ θεοῦ τύχῃ ἀμνηστίας ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ σφάλλεται. Καὶ ταῦτα ἰκετεύσας ἐπιθειάζει τῷ ἁγίῳ καὶ προφητικῷ Πνεύματι λέγων ἐξῆς· Ὁ ποὺς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῆσω σε, Κύριε. Προφητεύει γὰρ, ὅτι, εἰ καὶ ποτε γέγονεν ἐν τοῖς ποσὶν αὐτοῦ σάλος καὶ κλόνος καὶ κίνησις· ἀλλ' οὐ πεσεῖται ἐπὶ τούτοις, στήσεται δὲ ἐν εὐθύτητι, μέλλων ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν θεόν, τὴν διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ μνήμην αὐτοῦ προαναφωνήσας· εἰς ἔτι γοῦν καὶ σήμερον καθ'

δῆς τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς Χριστοῦ ἐκκλησίαις ὁ Δαυὶδ εὐλογεῖ τὸν Κύριον.

Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΖ΄.

Κύριος φωτισμός μου, καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; Καὶ διὰ τοῦτο τί διδάσκει τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν; Ὅπως προσήκει τὸν τῷ Θεῷ ἀνακελιμενον εὐχαριστεῖν αὐτῷ, καὶ ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν. Περιέχει δὲ ὁ λόγος εὐχαριστιαν. Εἰκότως τοίνυν οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ᾠδή, οὔτε τι τῶν παραπλησίων ἐπιγέγραπται· Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Ὁ μὲν τὴν ψυχὴν ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ καλινδούμενος, οὐκ εἰδὼς ὅποι φέρεται καὶ ὅπως προσκόπτει, μυρία κακὰ φοβηθήσεται, ὡς ἂν παντελῶς ἐπισπώμενος· ὅθεν πάντα φόβον ὑπιδόμενος καταπτήσεται, καὶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ὁμολογίας ἕξαρνος γίνεται. Ὁ δὲ τῆς ψυχῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τῆς Κυρίου ἐλλάμψεως φωτισθεὶς πρῶτον μὲν ἀπάντων αὐτῶν τὸν αὐτοῦ πρῶμαχον καὶ σωτήρα ὁπίστος τίς ἐστι θεωρεῖ· εἴτ' ἔργῳ παραλαβὼν, ὡς ὁ τῶν ἀπάντων δεσπότης καὶ Κύριος, θυρεὸς αὐτοῦ καὶ ὄπλον ἄμαχον καὶ ὑπερασπιστὴς καθέστηκεν, ἀτρεμὴς γίνεται, καὶ ἅτε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς ἀτρεμεῖς ἔχων, καὶ πεφωτισμένους, πάντας τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς, εἴτε τοὺς τὸν Θεὸν ἀγνοοῦντας ἀνθρώπους, εἴτε τὰς ἀοράτους καὶ πονηρὰς δυνάμεις, ἐρήμους ὄρατ' τοῦ τοσοῦτου σωτήρος καὶ βοηθοῦ, καὶ ὡς ἦδη πεπτωκότας θεωρεῖ· διὸ πάσης αὐτῶν τῆς ἐπιβουλῆς καταγελάθρασῶν τῷ ἑαυτοῦ ὑπερμάχῳ· διὸ φησιν· Εἰ μὲν μὴ μοι ὁ τοσοῦτος παρῆν βοηθός, φωτίζων μου τὴν ψυχὴν καὶ ὑπερασπίζων μου τῆς ζωῆς, εἰκότως ἐφοβήθην ἂν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας, τοὺς τε ὑπὸ τούτων ἐνεργουμένους, καὶ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀλλήλων ἐπανισταμένους. Ἰκανοὶ γὰρ ἦσαν οὗτοι θορυβῆσαι τὴν ψυχὴν μου μὴ πεφωτισμένην· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων δεσπότης, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, φωτισμός τυγχάνει, ὁ αὐτὸς δὲ καὶ σωτήρ μου ἐστίν, εἰκότως φησίαιμ' ἂν, *Τίνα φοβηθήσομαι*; Ὑδέναι γὰρ ἐπιστραφῆσομαι τῶν τοσοῦτων ἐχθρῶν, οὐδὲ ἀπὸ τίνος τούτων δειλιάσω, θρασῶν τῷ ὑπερασπιστῇ τῆς ζωῆς μου. Πάλιν δ' ἐνταῦθα τηρήσεις, ὡς τὸ, *Σωτήρ μου*, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτοῖς χαρακτῆρσιν Ἑβραϊκοῖς περιέχει, ἐν οἷς ἂν τις τὸν Ἰησοῦν γράψειεν.

Ὁ δὲ ταῦτα λέγων διδάσκει ὁποῖον πειραθεὶς τοῦ ἑαυτοῦ σωτήρος, τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς καταγέλασε· διὸ φησιν· *Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου, οἱ θλιβόντες καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν*. Οἱ μὲν ἐπέσαν μοι θηρίων ἀτιθάσων δίκην, μονοσχι καταπιεῖν με βουλόμενοι καὶ αὐτάς μου καταμασῆσασθαι τὰς σάρκας. Διὸ λέλεκται παρὰ τῷ Συμμάχῳ· *Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακούργους εἰς*

⁴⁰ Ephes. vi, 12.

nam ad hodiernum usque diem per universam terram in ecclesiis Christi David benedic: Domino.

DAVID XXVI.

VERS. 1, 2. Dominus illuminatio mea, et salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? His porro quid Spiritus propheticus docet? Quomodo oporteat hominem Deo addictum ipsi gratias agere, et qualia par-sit ab ipso postulare. Hic sane sermo gratiarum actionem continet. Quare jure ac merito neque psalmus, neque canticum, neque quidpiam simile inscribitur: Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo? Qui in nocte ac tenebris animo volutatur, nescius quo feratur, et in quod impingat, sexcenta mala pertimescit, utpote qui huc illuc penitus trahatur; quare nullum non formidinis genus suspicatus, exhorrescit, atque confessionem Deo abnegat. At qui mentis oculis a Domini splendore illuminatur, primo quidem ac præ omnibus propugnatorem ac Servatorem suum, quantum videlicet sit, contemplatur; deinde vero postquam vel ex ipsis gestis rebus edidicit, universorum Dominum et patronum, clypeum sibi, armaturam inexpugnabilem ac protectorem esse; tunc formidinis expers, ac utpote mentis oculos intrepidus illuminatosque habens, omnes inimicos suos, sive homines Deum ignorantes, sive invisibiles malignasque potestates, hujusmodi servatore adjutoreque vacuos, aspicit, et quasi jam lapsos intuetur; quare defensori confisus suo quaslibet ipsorum deridet insidias, ideoque ait: Nisi mihi talis adjutor adesset, illuminator animæ, ac protector vitæ, merito reformidare principatus et potestates et mundi rectores tenebrarum harum, et spiritualia nequitiæ⁴⁰, necnon eos qui hisce interius agitantur, et contra Dei athletas insurgunt. Nam ii tales erant qui animam meam conturbare possent, si non illuminata fuisset; at quoniam ipse universorum Dominus Dei Filius illuminatio mea est, ipseque Servator meus, jure dixirim, *Quem timebo?* Ex tot quippe inimicis ne unum quidem pertimescam, neque aliquem eorum reformidabo, protectori vitæ meæ confisus. Hic iterum observes velim, illud, *Salvator meus*, in Hebraico exemplari, Salvatoris nostri Jesu Christi nomen, ipsissimis characteribus Hebraicis exprimere, quæis nomen *Jesus* describitur.

Qui hæc loquitur, enarrat qualem servatorem expertus inimicorum insidias deriserit, quamobrem ait: *Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas; qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*. Illi quidem instar ferarum intractabilium me adorati sunt, tantum non aggressi ut devorarent et ipsas carnes comederent. Quare apud Symmachum dicitur: *Dum appropinquant mihi facinorosi, ut devorent carnes meas,*

Verum qui talia contra me machinati sunt, cum jam proximi carnibus meis instarent, nescio quo pacto quæ in me perpetrare meditati fuerant, ea ipsa perpassi sunt. Nam me, inquit, contra eos nihil aggrediente, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt. Enimvero, ut aperte liquet, lucis meæ servatorisque mei arcana divinaque virtute debellati et depulsi sunt, ut una ego ab insidiis eorum eriperer; nihilque damni acciperem, et illis quoque utilitatis quidpiam obveniret; ac debilitata eorumdem nequicia, id saltem lucri perciperent, ut ne ob illatum mihi detrimentum, eorum improbitas accresceret. In quibusdam exemplaribus inscribitur: *Psalmus Davidis priusquam liniretur.*

VERS. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.* Domini pulchritudo, ac decor voluptasque, in domo Dei conspicitur, videlicet in Ecclesia ejus; idque propter divinitus traditas sacrasque disciplinas, quibus vera inest sermonis pulchritudo, verus decor, in quo vel ipse Deus delectatur ac versatur. Neque a vero aberraveris, si decorem illum dixeris esse temperatam probamque vitam, ac sanctum institutum hominum qui religione ac pietate exornantur.

VERS. 5, 6. *Quoniam abscondit me in tabernaculo: in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui. In petra exaltavit me.* Hæc omnia mihi Salvator meus largitus est, dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas. Ipsi namque infirmati sunt et ceciderunt: ego autem in tabernaculo habitans dextera ejus contegebam, quia scilicet in desertis locis tunc temporis versabar, quod nondum excitata domus Domini esset, neque templum ejus exstaret. Sed ipse protexit me in die malorum, id est, tempore persecutionum et tentationum; non alio in loco, quam in abscondito tabernaculi sui. Hujusce porro dicti interpretationem mutuaberis ex iis quæ Moyses de tabernaculo conscripsit, necnon de tabernaculi intimis partibus, quæ omnibus inaccessæ, Sancta sanctorum vocabantur. Hæc erant abscondita tabernaculi. Sic itaque in tempore tentationum, ipse Dominus et Servator meus protexit me et abscondit in intimis tabernaculi sui: non quod revera ibi me collocaverit, sed in animæ statu sanctificato, et a turbæ frequentia segregato. Et hæc, inquit, mihi obvenere, usquequum dies malorum perseverarent, secundum illud alio in loco dictum: *Vade, populus meus, intra in cubacula tua, claude januam tuam, absconde modicum ad momentum, donec pertranseat ira Domini* 41. Sed cum me non semper occultari, neque in abscondito tabernaculi sui latitare vellet, ac solum me utilitatem capere; cumque decrevisset me aliis quoque fru-

Α τὸ καταφαγεῖν τὰς σάρκας μου. Ἄλλ' οἱ ταῦτα κατ' ἐμοῦ διανοηθέντες, καὶ ἤδη πλησίον γενόμενοι τῶν ἐμῶν σαρκῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἄπερ πράξει κατ' ἐμοῦ διανενόητο, ταῦτα πεπόνθασιν· Αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, ἠσθένησαν, καὶ ἔπεσαν, οὐδὲν ἐμοῦ κατ' αὐτῶν ἐνηργηχότος· ἀλλὰ δηλαδὴ τοῦ ἐμοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ σωτήρος ἀπορόρητον καὶ θεϊκῆ δύναμι κατ' αὐτῶν στρατευσαμένου καὶ καταβαλόντος αὐτοῦς, ἐν' ἐγὼ τε ῥυθειῆν τῆς αὐτῶν ἐπιβουλῆς, καὶ μηδὲν βλαβεῖν, αὐτοὶ τε ὠφελθεῖεν, τῆς ἐαυτῶν κακίας ἐξασθενήσαντες, κερδάναντες τῷ μὴ τὴν ἐαυτῶν ἀξίησαι μοχθηρίαν διὰ τῆς κατ' ἐμοῦ βλάβης. Ἐν τισὶν ἐπιγέγραπται, *Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ πρὸ τοῦ χρισθῆναι.*

Β *Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ἐξήτησά· τοῦ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με τῆν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεπτεσθαι τὸν ναδὸν αὐτοῦ.* Κάλλος Κυρίου καὶ εὐπρέπεια καὶ τερπνότης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, διὰ τῶν θεοπνεύστων καὶ ἱερῶν μαθημάτων, ἐν οἷς τὸ ἀληθινὸν τοῦ λόγου κάλλος, καὶ ἡ ἀληθὴς εὐπρέπεια, ἢ καὶ αὐτὸς ἐπιτέρεται ὁ Θεὸς καὶ ἐμπολιτεύεται. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις εὐπρέπεια λέγων καὶ τὸν σώφρονα καὶ σεμνὸν βίον καὶ πᾶσαν τὴν ἐνάρετον πολιτείαν τῶν ἐν θεοσεβείᾳ διαπρεπόντων.

Γ *Ὅτι ἐκρύψέ με ἐν σκηνῇ· ἐν ἡμέρᾳ κακῶν ἐσκέπασέ με ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ.* Ἐν πέτρᾳ ὑψώσέ με. Ταῦτά μοι πάντα παρέσχεν ὁ Σωτὴρ μου ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακούντας, τοῖ φαγεῖν τὰς σάρκας μου. Οἱ μὲν γὰρ ἠσθένουν καὶ ἐπιπτον· ἐγὼ δὲ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς, ἐκρυπτόμην ἐν σκηνῇ κατοικῶν, διὰ τὸ ἐν ἐρημίαις τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, καὶ μὴ ἔχειν τότε τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, μηδὲ τὸν ναδὸν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐσκέπασέ με ἐν τῇ τῶν κακῶν ἡμέρᾳ, τουτέστιν ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν πειρατηρίων· οὐκ ἀλλαγῶ που, ἀλλ' ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ τὸ λελεγμένον ἀπὸ τῶν παρὰ Μωϋσεὶ περὶ τῆς σκηνῆς ἀναγεγραμμένων, καὶ περὶ τῶν ἐσωτάτω τῆς σκηνῆς τῶν τοῖς πᾶσιν ἀβάτων, ἄπερ ἐκάλονον Ἅγια ἁγίων. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ ἀπόκρυφα τῆς σκηνῆς. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρατηρίων αὐτὸς ἐμὸς Κύριος καὶ Σωτὴρ ἐσκέπασε καὶ ἀπέκρυψέ με ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς αὐτοῦ σκηνῆς· οὐ πάντως ἐν τόπῳ τοίῳ δὴ καταστήσας, ἀλλ' ἐν ψυχῆς καταστάσει ἡγιασμένη καὶ τῆς τῶν πολλῶν κοινότητος ἀποχωρισμένης. Καὶ ταῦτα, φησὶ, περὶ ἐμὲ ἐγίνετο, μέχρι καιροῦ τῆς τῶν κακῶν ἡμέρας, κατὰ τὸ λελεγμένον ἐν ἑτέροις· *Βάδιζε, ὁ λαὸς μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου.* Ἄλλ' οὐκ εἰς τὸ παντελὲς κρύπτεσθαι με βουληθεὶς, οὐδ' ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ λαυθάνειν, καὶ μόνον ὠφελεῖσθαι, χρησιμὸν δὲ καὶ ἔτερον καταστήναι κρύψας, ἐπὶ τέλει τῆς τῶν κακῶν ἡμέρας ἐν πέτρᾳ ὑψώσέ

41 Isa. xxvi, 20.

με. Ἡ πέτρα δὲ ἦν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Χριστός. Ἐν γὰρ τῷ αὐτοῦ λόγῳ, καὶ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τῇ σωτηρίῳ ὑψώσέ με ὁ πάλαι ἀποκρύψας ἐν τῇ σπηρῇ αὐτοῦ, καὶ σκεπάσας ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σπηρῆς αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν. Παραγαγὼν γὰρ τὰ κακὰ καὶ τὸν καιρὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν θλιδόντων με πολεμίων, εἰς εὐδιον καὶ εἰρηναῖον λιμένα κατέστησεν, ἀγαγὼν τε εἰς τὸ ἐμφανὲς τὸν πάλαι κρυπταζόμενον, μετέωρον ἐπῆρε καὶ ὑψηλὸν ἔστησεν, ὡς πᾶσιν ὁρᾶσθαι καὶ παρὰ τοῖς πᾶσι δοξάζεσθαι, ἠδρασμένον καὶ τεθεμελιωμένον ἐν τῇ ἀβράγει καὶ ἀσφαλεστάτῃ αὐτοῦ πέτρᾳ.

Καὶ νῦν ὑψώσῃ κεφαλὴν μου ἐπ' ἐχθρούς μου. Νοήσεις ἐπιστήσας ὅπως εἰρηται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ Ἔως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται. Οὕτω γὰρ ἐρεῖς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ διαρκὲς τοῦ χρόνου σημαίνεσθαι. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, τὰ νικητήρια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰληφώς, ἀεὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν κεφαλῆς ἀνώτερος γίνεται· οὕτως καὶ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου ἐπαίρεται καὶ ὑψοῦται, καθ' ὅλης τῆς εἰκουμένης ἀδόξοτος καὶ βωόμενος παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὑψοῦται γε ἀληθῶς ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς πάλαι γενομένους αὐτοῦ ἐχθρούς, τὰς ἀοράτους δυνάμεις. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, τοῦτον ὑψωθείς τὸν τρόπον, οὐκ ἀργίᾳ ἑαυτὸν ἰδίῳσιν, οὐδὲ ἀπραξίᾳ, πλείονα δὲ σπουδῆν περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν εἰσφέρει. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα ἐν τῇ σπηρῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ διὰ φωνῆς καὶ θεολογίας ὕμνων τε καὶ εὐχαριστίας ἀναπεμπόμεναι. Ἐν μὲν οὖν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ μελλητικῶς ἐδιδάσκετο λέγειν ὁ τὰ θεῖα παιδευόμενος· Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε· ἐνταῦθα δὲ ὡς ἡδὴ προκύβας καὶ τυχὼν τῆς εὐχῆς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαγγελίας, ἐπάγει λέγων· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα ἐν τῇ σπηρῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο· Τοῦ ἀκοῦσαι φωνῆν αἰρέσεως· ἐνταῦθα δὲ· Ἄσω καὶ ψαλῶ τῷ Κυρίῳ.

Εἰσάκουσον, Κύριε, τῆς φωνῆς μου, ἧς ἐκέκραξα· Ἐλέησόν με καὶ εἰσάκουσόν μου. Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου· Ἐζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου· τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Ἄντι δὲ τοῦ· Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου, Ἐζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἐξέδωκεν εἰπών· Σοὶ προσελάλει ἡ καρδία μου· σὲ ἐζήτει τὸ πρόσωπόν μου. Τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς πρόσωπον τὴν ἀρμόττουσαν θῆαν ἐπέθει. Τοῦτου δὲ καὶ Μωϋσῆς ποτε τυχεῖν ἡξίου λέγων τῷ Θεῷ· Ἴδου εὗρηκα χάριν ἐνώπιόν σου· ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν· γνωστῶς ἴδω σε· ὅπως ἀνακεκαλυμμένη προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατασπρίζοιτο. Διὸ φησὶ· Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω· μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. Εἰ γὰρ εἰς ἄκρον τελειότης, καὶ ἡ κατὰ Θεὸν ὑστάτη

actum allaturum esse, exacta die malorum, in *petra exaltavit me*. *Petra autem*, inquit *Apostolus, erat Christus* ⁴². Nam verbo suo, sapientia et salutari virtute sua exaltavit me, qui olim absconderat in tabernaculo suo, et qui in die malorum protexerat in abscondito tabernaculi sui. Cum enim amovisset mala, et ea quæ tempore inimicorum et hostium me molestantium acciderant, in tranquillo et placido portu me constituit : meque olim latitantem, in conspicuum locum deductum, sublimem erexit, et excelsum statuit, ut omnium conspectui paterem, ab omnibus laudarer, utpote in firmissima et infracta ipsius *petra* positus et fundatus.

Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Perpendas velim qua sententia ab Apostolo dicatur illud : *Donec hodie cognominatur* ⁴³. Nam eadem prorsus ratione in præsentis temporis assiduitatem significari fateberis. Siquidem Dei homo qui victoriae de inimicis partæ præmia accepit, semper inimicorum capiti superior eminent, sic et ipse David usque ad præsens tempus extollitur et exaltatur, per universam terram decantatur omnium gentium vocibus celebratus, et caput ejus revera exaltatum est super omnes qui quondam inimici ejus fuerant, adversarias nimirum potestates. At homo Dei ea ratione exaltatus, non se ignaviae aut segnitiei tradit, sed majori studio divino cultui incumbit. Quare subjungit, *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis*. Hæ sane erant hostiæ vocibus, divinis eloquiis, hymnis, gratiarum actionibus emissæ. In præcedenti psalmo, vir divinis in rebus institutus hæc de futuro dicere edocebatur : *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine* ⁴⁴ : hic vero, ut qui jam profecerit et precibus promissa consecutus sit, hæc loquitur : *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* : et in superiori etiam psalmo dictum est, *Ut audiam vocem laudis* ⁴⁵ ; hic autem dicitur, *Cantabo et psalmum dicam Domino*.

VERS. 7-10. *Exaudi, Domine, vocem meam, qua clamavi ad te : miserere mei et exaudi me. Tibi dixit cor meum, Exquisivit te facies mea : faciem tuam, Domine, requiram. Ejus loco, tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea, apertius Symmachus sic interpretatur, tibi loquebatur cor meum, te quærebat vultus meus. Animæ quippe vultus congruentem sibi inspectionem desiderabat. Hoc ipsum Moyses sic Deum alloquens consequi postulabat : Ecce inveni gratiam in conspectu tuo : ostende mihi teipsum, te scienter videam* ⁴⁶ ; ut revelata facie gloriam Domini intueretur. Quamobrem ait, *faciem tuam, Domine, requiram ; ne avertas faciem tuam a me*. Si enim ad supremum perfectio devenerit, sane ultimus secundum Deum profectus ille fuerit, qui scilicet ad Dei

⁴² I Cor. x, 4. ⁴³ Hebr. iii, 13. ⁴⁴ Psal. xxv, 6. ⁴⁵ ibid. 7. ⁴⁶ Exod. xxxiii, 13.

vultum deducit, ita ut quis Deo præsens adsit, ejusque deitatis radiis fruatur.

Gnarus autem persæpe Deum ab iis qui vultum ejus sustinere non valent, neque in numero filiorum ejus computantur, avertere se, ac terga iis monstrare, quemadmodum Moysi dixit: *Videbis posteriora mea, vultum autem meum nequaquam inspicies*⁴⁷; ut ne in similem casum incidat is de quo jam sermo, his verbis supplicat obsecratque: *Ne avertas faciem tuam a me: ne declines in ira a servo tuo. Adjutor meus esto, ne abjicias me, neque deseras me, Deus Salvator meus. Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. Ne me servum tuum, quod talia aggressus sim, averseris. Neque enim licet homini carne induto hujusmodi dignationem attingere; quare Moysi dicebas: *Nemo videbit vultum meum, et vivet*⁴⁸. Neque enim mortali vitæ id competere valet, ut vultum contempletur tuum. Quamobrem *adjutor meus esto*, ut postulata consequar. *Ne abjicias me*, pro quo Symmachus, *Ne rejicias me*; *Aquila vero, Ne deseras me*, edidit. Deinde adjicit: *Neque deseras me, Deus Salvator meus. Te namque patrocinante ac dexteram porrigente, spes est me bona omnia consecuturum. Quia nullus alius mihi adjutor adest: neque enim aliqua arctior chariorque, quam patris et matris, necessitudo fuerit; ipsi vero dereliquerunt me, quia ab illis omnibus, ut tibi soli Deo vacarem, recessi. Quare tibi gratiam profiteor, quia ab omnibus desertus ac relictus, abs te solo assumptus sum.**

VERS. 11, 12. *Legem pone mihi in via tua: et dirige me in semitam rectam propter inimicos meos. Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. Cum multoties de se divinus Apostolus hæc declarasset ac dixisset: *Nihil enim minus fui ab iis qui sunt supra modum apostoli*⁴⁹; iis hæc adjicit: *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem si quo modo comprehendam*⁵⁰: ac rursus alibi: *Castigo corpus meum, et in servitute redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*⁵¹. Nam quantum ad hominum comparationem æstimationemque pertinebat, se profecisse ac humanam perfectionem attigisse sibi conscius erat; quantum autem ad rei veritatem, se in multis deficere sciebat, ob idque sese imperfectum fatebatur. Eadem prorsus mente, is qui in præsentis loquitur, videtur mihi debitas Deo de præteritis bonis gratias retulisse, ac, utpote homo, infirmitatis humanæ lapsum suspicatus esse. Quapropter de futuro Deum rogabat, ut ipse sibi legislator esset. Neque enim mihi, inquit, sunt legalia Moysis satis. Lex quippe illa, non justus, sed iniquis et inobsequentibus, impiis*

⁴⁷ Exod. xxxiii, 23. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ II Cor. xii, 11.

προκοπή αὐτῆ ἄν γένοιτο, ἢ ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἔγρουσα τοῦ Θεοῦ, ὡς παρεστάναι αὐτῷ καὶ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπολαύειν.

Εἰδὼς δὲ, ὅτι πολλάκις ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν μὴ χωρῶν τῶν τὸ αὐτοῦ πρόσωπον μὴ δὲ ἐξωμ[en] (sic) [ἐξελῶν] αὐτοῦ ὄντων, ἀποστρέφει ἑαυτὸν, τὰ νῦτα ἑαυτοῦ δεικνύς, ὡσπερ οὖν τῷ Μωϋσεὶ ἔλεγεν· Ὅψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὁρθήσεται σοι· Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο πάθοι ὁ διὰ τῶν προκειμένων δηλούμενος, ἵκετεύει καὶ δέεται λέγων· Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· μὴ ἐκκλίῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου. Βοηθός μου γενοῦ, μὴ ἀποσκορακίσῃς με, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὁ Θεὸς ὁ Σωτήρ μου. Ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπέ με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό μου.

B Μὴ, ὅτι τοιαῦτα τετόλμηκα, ἀποστράφῃς με τὸν δούλον σου. Οὐ γὰρ ἐφείται ἀνθρώπῳ σάρκα περιβεβλημένη τῶν τοιούτων ἀξιούσθαι· διὸ ἔλεγες τῷ Μωϋσεὶ· Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Ἄδυναται γὰρ ἢ θηρητῆ ζῷη πρὸς τὴν θέαν τοῦ προσώπου σου· διὸ μάλλον βοηθός μοι γενοῦ πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν ἡτημένων. Μὴ ἀποσκορακίσῃς με· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, Μὴ ἀποβρίψῃς με, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Μὴ ἐάσῃς με. Εἴτ' ἐπιλέγει· Καὶ μὴ ἐγκαταλείπῃς με, ὁ Θεὸς ὁ Σωτήρ μου. Σοῦ γὰρ ἀντιλαμβάνομένου, καὶ δεξιᾶν ὀρέγοντος, πάντων ἐλπίς τυχεῖν τῶν αγαθῶν. Ἐπεὶ μηδεὶς ἑτερός μοι πάρεστι βοηθός· τῶν γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναγκῶν οὐδεὶς ἄν γένοιτο πατήρ καὶ μητὴρ μάλλον προσφιλέσ· οὗτοι δὲ αὐτοὶ καταλελοιπασί με διὰ τὸ πάντων αὐτῶν ἀνακεχωρηκέαι, καὶ σοὶ μόνῳ σχολάζειν τῷ Θεῷ. Ὅθεν καὶ χάριν ὁμολογῶ, ὅτι πάντων ἔρημος καὶ καταλειφθεὶς ὑπὸ σοῦ προσελήφθην.

Νομοθέτησόν με ἐν τῇ δόξῃ σου, καὶ ὁδήγησόν με ἐν τριβῇ εὐθείᾳ, ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν μου. Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχὰς θλιβόντων με, ὅτι ἐπαρέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῇ. Πολλάκις περὶ ἑαυτοῦ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάξας καὶ εἰπών· Οὐδὲν γὰρ ὑστέρηκα τῶν ὑπὲρ πάντων ἀποστόλων· τούτοις ἐπήγγε λέγων· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελειώμαι· δίδωμι δὲ εἰ καὶ καταλάβω καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ὑπωπιᾶζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ· μήπως, ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Ὅσον μὲν γὰρ ὡς πρὸς ἀνθρώπων σύγκρισιν, συνήδει ἑαυτῷ προκεκοφῆτι, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις τελειότητα ἀνειληφότι· ὅσον δὲ ἐπὶ τῷ ἀληθεῖ, ἐν πολλοῖς ἑαυτὸν ὑστερεῖν ἐγίνωσκεν, ἀτελεῖ τε εἶναι ἑαυτὸν διὰ τοῦθ' ὠμολόγει. Ταύτη μοι δοκεῖ τῇ διανοίᾳ καὶ ὁ τὰ προκειμένα διεξελθὼν περὶ μὲν τῶν παρωχηκότων τὴν πρέπουσαν εὐχαριστίαν ἀποδεδωκέαι τῷ Θεῷ, οἷα δὲ ἄνθρωπος τὸν διεισθὼν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑφορᾶσθαι. Διὸ περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου παρεκάλει τὸν Θεόν, ὅπως αὐτὸς αὐτῷ γένοιτο νομοθέτης. Οὐ γὰρ ἀπαρκεῖ μοι, φησί, τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα· δικαίους γὰρ ὁ νόμος ἐκεῖνος οὐ νενομοθέτητο, ἀλλ' ἀνόμοις καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς καὶ τοῖς παραπλησίοις. Τούτοις

⁵⁰ Philipp. iii, 12. ⁵¹ I Cor. ix, 27.

γάρ ὁ Μωϋσῆς ἐνομοθέτει, κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν διαταττόμενος. Ἐγὼ δέ, φησίν, οὐ τῆ Μωϋσέως νομοθεσίᾳ ὑποβέβληκα ἐμαυτόν. Διδὸ οὐδὲ τὴν διὰ ζῶων σφαγῆς θυσίαν ἐπηγγειλάμην, ἀλλὰ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ, καινότερον τρόπον ἢ κατὰ τὰ Μωϋσεύς νόμιμα. Διόπερ ἀξιώ καινῆς νομοθεσίας παρὰ σοῦ τυχεῖν. Αὐτὸς οὖν τὴν σὴν ὁδὸν ἐπιδειξόν μοι ἡ σῶτισον, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Μὴ μόνον δὲ ὑποδείξης μηδὲ νομοθετήσης μοι, ὦ Κύριε, ἀλλὰ καὶ ὁδήγησόν με ἐν τρίβῳ εὐθείᾳ, πρὸς τὸ μὴ προσκῆψαι πρὸς λίθον τὸν πῶδα μου, *ἐνεκεν τῶν ἐχθρῶν μου*. Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχᾶς θλιβόντων με. Δι' ὁμαλῆς γὰρ ἰδοῦ καὶ εἰρηνικῆς ὁπως διαγάγῃς με ἀξιώ τὸν τῆς ζωῆς μου χρόνον. Οὐ γὰρ μόνον πολέμιοι τυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ συκοφάνται ἄδικοι καὶ ψευδομάρτυρες, καὶ πάντα τὰ ἐχθρῶν πράττοντες. Τότε δὲ ἀληθῶς ἐαυτῇ ψεύδεται ἡ ἀδικία, ὅταν μὴ κατὰ πραγμάτων φέρεται, μηδὲ κατισχύη τῶν ψευδομαρτυρουμένων.

Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. Μήποτε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀνωτέρω αἰτησιν ἀναπέμπτει ἀγαθὰ Κυρίου λέγων τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον πρόσωπον αὐτοῦ, περὶ οὗ ἔφασκε· *τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω*. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. Διδὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Ἐπίστευσα τοῦ ἰδεῖν ἐν ἀγαθῷ Κυρίου κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπίστευον ἰδεῖν τὴν ἀγαθοσύνην Κυρίου*. Ἄλλ' ἔβηται γὰρ τοῦ Κυρίου τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ἀγαθὰ Κυρίου, οὐκ ἐν τῷ περιγεῖν τὸ πῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ τῶν θνητῶν χωρῖν, ἀλλ' ἐν γῆ ζώντων, ἦν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐπηγγεῖλατο λέγων· *Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*.

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΖ'.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἐπ' ἐμοί, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαλνουσιν εἰς λάκκον. Οὐκ ἐπιλελησμένοι τῶν ἐμπροσθεν ἡμῶν λελεγμένων περὶ τῶν ἀνευ τινὸς προσθήκης ἐπιγεγραμμένων τῷ Δαυὶδ, ἢ τοῦ Δαυὶδ, προσθήσομεν ἐκείνοις ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν παράδοσιν. Φασὶ τοίνυν Ἑβραῖων παῖδες ἐπὶ τῶν τοιαύτην ἐχόντων γραφῆν, δεῖν ἀνατρέχειν ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω, καὶ σκοπεῖν ὁποῖος ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ προτεταγμένος ψαλμὸς τῶν μετὰ ταῦτα, ἥτοι παντελῶς ἀνεπιγράφων, ἢ τῷ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένων καὶ μαθόντες ἐξ ἐκείνου τὴν προγραφῆν, ἐφαρμόζειν αὐτῇ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συνημμένων τὴν διάνοιαν. Ὁ μὲν οὖν μετὰ χεῖρας, κζ' ὢν, ταύτην ἔχει τὴν προγραφῆν, καὶ ὁ κς' καὶ ὁ κε' καὶ ὁ κδ'· ἀλλ' ὁ κγ' ψαλμὸς ἦν τῷ Δαυὶδ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κδ'. Οὐκοῦν ἀκόλουθόν ἐστι, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν παράδοσιν, καὶ τοὺς ἐφεξῆς πάντας ψαλμοὺς εἶναι ὑπολαμβάνειν, ὡς, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, καὶ τὸν μετὰ χεῖρας ἠγεῖσθαι εἶναι ψαλμὸν, περιέχοντα δέσην.

Τοῦτο γὰρ παρῆσθαι αὐτὸς προῖων καὶ λέγων· *Εἰσακούσον τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου ἐν τῷ*

⁹⁹ Matth. v, 4.

et peccatoribus iisque similibus data est. Istit quippe Moyses legem ferebat, ad duritiem cordis eorum accommodatam. At ego, inquit, non me Moyses legibus subdidi. Quare non cruentum sacrificium, sed hostiam jubilationis pollicitus sum, novo ac longe diverso a Moysis legalibus ritu. Ideo novis abs te postulo leges. Tu ipse, quaero, viam ostendas mihi; aut illumina, secundum Aquilam. Neque solum ostendas ac legem ponas mihi, Domine, sed etiam dirige me in semita recta, ut ne offendam ad lapidem pede meo, propter inimicos meos: ne tradideris me in animas tribulantium me. Per planam ac pacificam viam me tempore vitae meae deducas postulo. Non solum enim inimici, sed etiam iniqui sycophantæ et falsi testes instant, qui omnia hostili more mecum agunt. Tunc porro sibi vere mentitur iniquitas, quando res ipsi non bene cedunt, neque falsa testimonia prævalent.

VERS. 13. *Credo videre bona Domini in terra viventium*. Num ad superiorem postulationem remittit, ac bona Domini vocitat vultum Domini supra memoratum, de quo ait: *Vultum tuum, Domine, requiram. Ne avertas faciem tuam a me?* Quare secundum Aquilam dicitur: *Credidi me visurum in bono Domini*; secundum vero Symmachum: *Credebam videre bonitatem Domini*. Sed videbit Domini vultum et bona Domini, non in terreno loco, sed neque in mortuorum regione, sed in terra viventium, quam pollicitus est Salvator his verbis: *Reati miles, quoniam ipsi possidebunt terram*⁹⁹.

IPSI DAVID XXVII.

VERS. 1, 2. *Ad te, Domine, clamabo, Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum*. Eorum quæ superius diximus de psalmis qui sine additamento Davidi, sive Davidis inscribuntur, non immemores, illis in præsentem traditionem, quæ ad nos usque pervenit; adiciemus (1). Sic aiunt itaque Hebræi de psalmis qui talem præferunt inscriptionem, oportere ad superiores recurrere, atque observare, quinam esset psalmus qui præiret aliis subsequentibus, sive nullam prorsus inscriptionem ferentibus, sive Davidi inscriptis, atque accepta ab illo psalmo inscriptione, sententiam subsequentium psalmodum ipsi accommodari oportere. Præsentem itaque psalmus qui xxvii est, istam habet inscriptionem, pariterque xxvi, xxv et xxiv: sed xxiii psalmus erat Davidi inscriptus, similiterque xxii, unde secundum Hebraicam traditionem consequens est, reliquos omnes pro psalmis ad eandem rationem reputandos esse, ac præsentem similiter psalmum supplicationes complectentem.

Illud per se declarat vel ipse psalmus, dum in sequentibus sic habet: *Exaudi vocem deprecationis*

(1) In opusculo Origenis a nobis propediem edendo, quod ab Hieronymo laudatur, hæc ipsa Hebræorum traditio affertur.

meæ dum oro ad te. Quam vero mentem deprecationis series præferat, age accurate perpendamus. Clamare se dicit ad Dominum, atque illum ut proprium sibi Deum invocare. Tu enim, ait, dignatus es nuncupari Deus meus, ut promissionem illam sanctis viris datam assereres : *Et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* ⁵². *Excipe deprecationem meam, et ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum.* Hæc dicebat in certamine constitutus : ne iis qui post mortalis hujusce vitæ exitum in mortis lacum descendunt, similis fieret. Etiamsi enim in superiori psalmo dixerit : *Credo videre bona Domini in terra viventium* ⁵³; attamen ut homo adhuc carne circumdatus, ob vitæ debilitatem ac volubilitatem decertabat. Siquidem et ipse Apostolus decertabat, ne aliis prædicans ipse reprobis inveniretur ⁵⁴. Lacum autem solent divini libri nuncupare animarum domicilium in inferno, ut vocare consueverunt. Quod etiam ipse David declarat, dum non longe hinc in **xxix** psalmo talia fatatur : *Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me : Domine, eduxisti ex inferno animam meam ; salvasti me a descendantibus in lacum.* Videntur quomodo eodem in loco infernum et lacum una copulavit? Sed in præsentī quidem psalmo clamorem ad Deum emittit, rogans non assimilari descendantibus in lacum; at in nono et vigesimo orationem sibi bene cessisse testificatur, sic aiens : *Domine, clamavi ad te, et sanasti me ; salvasti me a descendantibus in lacum* ⁵⁵. Opportune autem lacus dicitur animarum in inferno domicilium. Quemadmodum enim lacus receptaculum est aquarum desuper ac e sublimi istuc decidentium, sic et mortis regio, cui non enim infernus, eas quæ a supernis ex humana vita istuc decidunt animas excipiens, jure lacus appellatur. Rogat itaque ut ne in memoratum lacum una cum aliis detrahatur. Et hoc sane mihi continget, ait, si reliquis hominibus similis evadam qui abs te non exaudiuntur, quod est aversionis et odii tui signum. Loco autem hujus, *ne sileas a me*, Symmachus, *ne taceas ex me*, habet; ne forte te procul me quiescente, similis sim descendantibus in lacum.

VERS. 5. *Quoniam non intellexerunt opera Domini, et in opera manuum ejus, destrues illos, et non ædificabis eos.* Opera Domini dixeris conditarum omnium rerum substantiam, quam ex non exstantibus ad existentiam deduxit universorum opifex Deus : opera autem manuum ejus, rerum factarum administrationem, qua prospicit ac dispensat, Providentiæ suæ virtutibus ceu manibus omnia gubernans.

VERS. 6, 7. *Benedictus Deus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. Dominus adjutor meus et protector meus : in ipso speravit cor meum, et adju-*

δέεσθαι με πρὸς σέ. Τίνα δὲ διάνοιαν περιέχει ὁ τῆς δεήσεως λόγος, φέρε κατανοήσωμεν. Βοῶν γὰρ πρὸς Κύριον, ἐπικαλεῖσθαι τε αὐτὸν ὡς ἴδιον αὐτοῦ Θεόν. Σὺ γάρ, φησὶν, ὁ καταξιώσας ἐμὸς χρηματῖσαι Θεός, καθ' ἣν περιποιῆσαι πρὸς τοὺς ἁγίους ἐπαγγελίαν εἰπὼν· *Καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.* Παράδεξαι μου τὴν δέησιν. Καὶ μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσμαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Ταῦτα δ' ἔφασκεν ἐν ἀγωνίᾳ καθεστώς· μὴ πη ἄρα τοῖς μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ θνητοῦ βίου καταβαίνουσιν εἰς τὸν τοῦ θανάτου λάκκον παρομοιωθεῖη. Εἰ γὰρ τὰ μάλιστα ἐν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγε ψαλμῷ· *Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων· ἀλλ' ὅμως ὡς ἄνθρωπος, ἐτι σάρκα περιλείμενος, ἡγωνία διὰ τὸ σαθρὸν καὶ εὐμετάβολον τοῦ βίου.* Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἡγωνία, μήπως, ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται. Λάκκον δὲ εἰώθασιν οἱ θεῖοι λόγοι ὀνομάζειν τὸ τῶν ψυχῶν οἰκητήριον τὸ ἐν τῷ καλούμένῳ ἄδη· ὃ δὴ παρίστησιν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ οὐκ εἰς μακρὰν ἐν τῷ κθ' ψαλμῷ λέγων· *Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴάσω με· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἔδου τὴν ψυχὴν μου· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Ὅρξῃ ὅπως τὸν ἄδη καὶ τὸν λάκκον ἐν ταύτῳ διὰ τούτων συνήψεν; Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ μετὰ χειρᾶς βοᾶς πρὸς τὸν Θεὸν ἀφίησιν, παρακαλῶν μὴ ὁμοιωθῆναι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον· ἐν δὲ τῷ ἐννάτῳ καὶ εἰκοστῷ κατωρθῶσθαι αὐτῷ τὰ τῆς εὐχῆς διδάσκει λέγων· *Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴάσω με· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Προσφῶς δὲ λάκκος ὠνόμασται τὸ ἐν τῷ ἄδη τῶν ψυχῶν οἰκητήριον. Ὡς γὰρ ὁ λάκκος δοχεῖόν ἐστι τῶν ἄνωθεν καὶ ἐξ ὕψους εἰς αὐτὸν καταφερομένων ὕδάτων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τοῦ θανάτου χώρος, ὁ καλούμενος ἄδης τὰς ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου εἰς αὐτὸν καταφερομένας ψυχὰς ὑποδεχόμενος, προσφῶς λάκκος ὠνόμασται. Παρακαλεῖ τοίνυν μὴ συνελκωθῆναι εἰς τὸν δεδηλωμένον λάκκον. Τοῦτο δὲ, φησὶν, ἔσται, εἰ ὁμοιος γενοίμην τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις τοῖς μὴ εἰσακουσμένοις ὑπὸ σοῦ· ὃ δὴ σημείον τυγχάνει τῆς σῆς ἀποστροφῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, ὁ Σύμμαχος, μὴ σιγήσης ἐξ ἐμοῦ*, φησὶ· μήποτε, ἡσυχάσαντός σου ἀποθὲν μου, ὁμοιωθῶ τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

Ὅτι οὐ συνῆκαν εἰς τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, κατέλειψα αὐτούς, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς. Ἔργα δὲ Κυρίου εἰποῖς ἂν τὴν τῶν γεννητῶν πάντων ὑπόστασιν, καθ' ἣν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήγαγεν ὁ τῶν πάντων ποιητὴς Θεός· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὴν τῶν γενομένων διοίκησιν, καθ' ἣν προνοεῖ καὶ διέπει ὡσπερ εἰ χερσὶ ταῖς ἐαυτοῦ προνοητικαῖς δυνάμεσι διακυβερῶν τὰ πάντα.

Ἐβλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλκε σὲ τῆς σιωπῆς τῆς δεήσεώς μου. Κύριος βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου· ἐπ' αὐτῷ ἤπισεν ἡ καρδία μου

⁵² Jer. vii, 23. ⁵³ Psal. xxvi, 15. ⁵⁴ I Cor. ix, 27. ⁵⁵ Psal. xxiv, 4.

καὶ ἐδοθηθήνην. Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου, καὶ ἐκ
 Θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ. Ὁ ἀψευδὴς
 Θεὸς, πιστοῦμενος ἑαυτοῦ τὰς ὑποσχέσεις, δι' ὧν
 ἐπήγγελται λέγων· Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἴδού
 πάρεμι· ὡς ἐγγὺς ἐστὼς τῶν καθαρῶς αὐτὸν ἐπικα-
 λουμένων, καὶ ὡς οὐ πύβῳ τυγχάνων τοῦ τὰ πρα-
 χθέντα [προλεχθέντα] δεηθέντος, ἐπήκοον ἑαυτὸν
 παρέσχε ταῖς προλεχθείσαις ἱκετηρίαις. Εἶθ' ὡσπερ
 σιμῖον δίδωσι διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος τῆ
 τοῦ δεηθέντος ψυχῆ, περὶ τοῦ εἰσχοῦσθαι αὐτήν. Ἡ
 δέ, συναισθημένη, μεταβάλλει μὲν τὰς ἱκετηρίους
 φωνὰς εἰς εὐχαριστίαν, ἐγνωκέναι δὲ ὁμολογεῖ τὴν
 γενομένην αὐτῇ εὐεργεσίαν· διὸ φησιν· *Εὐλογητὸς
 Κύριος, ὅτι εἰσῆκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς
 μου· Κύριος βοηθὸς μου καὶ ὑπασπιστής μου,
 ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθηθή-
 νην.* Συνήθετο γὰρ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ἐκταθείσης
 μέχρις αὐτῆς καὶ ἀντιλαμβανομένης αὐτῆς πρὸς τὸ
 μὴ καθελκυσθῆναι εἰς τὸν δηλωθέντα λάκκον. Ἐξ
 ὑπερβαλλούσης δὲ χαρᾶς ὁ προφήτης οὐ τὴν ψυχὴν
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν σὰρκα αὐτοῦ φησι γεγηθέναι καὶ
 ἀνανεῶσθαι διὰ τὴν καὶ αὐτῷ σώματι ἐπηγγελμένην
 ἀγαθὴν ἐλπίδα κατὰ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν· διὸ
 ἐπὶ λέγει· *Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου·* οἷς ἐπισυν-
 ἴπτει· *Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ·*
 ἵπερ ὁμοιον εἶναι μοι δοκεῖ τῷ· *Ἐκουσῶς θύσω σοι.*
 Ἄντι δὲ τοῦ, *καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου,* ὁ μὲν
 Σύμμαχος, *ἀνθήσει,* φησιν, *ἡ καρδία μου·* ὁ δὲ
 Ἀκύλας, *ἐγαυριάσατο ἡ καρδία μου·* ὁ δὲ Θεοδο-
 ρίω, *καὶ ἀνέβαλεν ἡ καρδία μου·* ἡ δὲ πέμπτη
 ἕδοσις, *ἐκρατύνθη ἡ καρδία μου.* Καὶ πάλιν ἀντι-
 πῶ, *ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ,*
 ἵξιδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, *καὶ ἀπὸ ἡματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.*

Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ὑπερ-
 σπιστής τῶν σωτηρίων τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐστί.
 Σφῶς οὖν ἐν τούτοις τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 σωζομένων ἐμνημόνευσεν ἡ προφητεία, εὐκαίρως ἐξ
 ἑνὸς τοῦ Δαυὶδ τοῦς πάντας χαρακτηρίσασα. Ὡσπερ
 γὰρ, φησίν, ἐκείνον δεηθέντα ἔσωσεν, οὕτως, φησίν,
 καὶ παντὸς τοῦ ἰδίου λαοῦ κραταίωμα ἔσται.

Σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κλη-
 ρονομίαν σου, καὶ ποιμανὸν αὐτούς καὶ ἑπαρον αὐ-
 τούς ἕως τοῦ αἰῶνος. Πῶς δὲ τοῦ Χριστοῦ ἡ κληρονο-
 μία δαίχονται ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· *Αἰτησὶ γὰρ,*
φησίν, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Οὐκ ἂν δὲ
 ἀμάρτοις καὶ τοῖς ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ θεοφιλεῖς καὶ
 προφῆτας καὶ δικαίους ἄνδρας τῆς τοῦ Χριστοῦ γε-
 γονέναι κληρονομίας εἰπῶν, καὶ τῶν σωτηρίων αὐ-
 τοῦ μετεσχέκναι. Οὐδὲ γὰρ τὰ πλήθη καὶ τοὺς ἀνα-
 ξίως παραβαλόντας τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προσήκει
 λαὸν ἀποφαίνειν αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ μόνως τοὺς ἀρεσκόν-
 τας αὐτῷ βιοῦντας, περὶ ὧν εἶποι ἄν· *Καὶ ἔσομαι*
αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. — *Καὶ*
ποιμανὸν αὐτούς, καὶ ἑπαρον ἕως τοῦ αἰῶνος.
 Ποιμαίνει δὲ αὐτούς ἐνταῦθα, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθεὶς
 ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς φησιν ἐν Ἐυαγγελίῳ· Ὁ ποιμὴν ὁ

*tus sum. Et refloruit caro mea, et ex voluntate mea
 confitebor ei. Deus mendacii expers, ut promissa
 sua confirmet his verbis expressa, Adhuc te loquente
 dicam: Ecce adsum* 66, utpote qui prope sit omnibus
 qui se puro corde invocant, et non procul sit eo qui
 supra dicto ritu supplicat; præmissis deprecationi-
 bus se propitium exhibuit. Deinde vero per pro-
 pheticum spiritum supplicanti animæ ceu signum
 dat, quo se exauditam fuisse noverit. Illa vero hæc
 animadvertens, supplices voces in gratiarum actio-
 nem convertit, ac beneficium sibi collatum agnos-
 cere se confitetur. Quamobrem ait, *Benedictus Do-
 minus, quoniam exaudivit vocem deprecationis mee.*
*Dominus adjutor meus et protector meus: in ipso
 speravit cor meum, et adjutus sum.* Sentiebat enim
 dexteram Dei porrectam sibi, patrocínio esse, ut ne
 in memoratum lacum detruderetur. Ex gaudii porro
 vehementia Propheta non animam tantum, sed etiam
 carnem suam gavisam et renovatam esse testifica-
 tur, ob spem illam bonam vel ipsi corpori in re-
 surrectione mortuorum factam; quare subdit, *et
 refloruit caro mea: quibus et adjunxit, et ex volun-
 tate mea confitebor ei.* Quod mihi perquam simile
 videtur huic: *Voluntarie sacrificabo tibi* 67. Loco
 autem dicti illius, *Et refloruit caro mea,* Symma-
 chus, *effloresce,* inquit, *cor meum;* Aquila vero, *glo-
 riatum est cor meum;* Theodotio, *et refloruit cor
 meum;* quinta editio, *roboratum est cor meum.* Eru-
 sumque illius loco, *ex voluntate mea confitebor ei,*
 Symmachus, *in canticis meis celebrabo ipsum,* edi-
 dit; Aquila vero, *et a cantico meo confitebor ei.*

ὁ μὲν Σύμμαχος· *Καὶ ἐν ὧδαῖς μου ὑμνήσω αὐτὸν,*

VERS. 8. *Dominus fortitudo plebis suæ, et prote-
 ctor salvationum Christi sui est.* Hic aperte prophe-
 tia Christum et eos qui illius ope salutem obtineat
 memoravit, opportuneque per unum Davidem uni-
 versos exprimit. Sicut enim, inquit, deprecantem
 ipsum servavit, ita totius sibi proprii populi forti-
 tudo erit.

VERS. 9. *Salvum fac populum tuum, et benedic
 hereditati tuæ, et pasce eos et extolle illos usque in
 æternum.* Quænam sit Christi hæreditas in secundo
 psalmo declaratur; nam, *Postula a me,* inquit, *et
 dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem
 tuam terminos terræ* 68. Neque a vero aberraveris,
 si religiosos illos in priori populo viros, prophetas,
 et justos, ad Christi hæreditatem pertinuisse dixe-
 ris, atque *salvationum* ejus participes fuisse. Neque
 multitudinem populi, ac eos qui indigne Ecclesiæ
 Dei accesserunt, populum ejus pronuntiare par
 fuit; sed solum eos qui ipsi probatam et placitam
 vitam duxerunt, de quibus ipse dixerit: *Ero illo-
 rum Deus, et ipsi erunt mihi populus* 69.— *Et pasce eos
 et extolle illos usque in æternum.* Hic autem pascit
 illos, qui animam suam pro iis posuit, ut in Evan-
 geliis ait: *Bonus pastor animam suam ponit pro*

66 Isa. 2 VIII, 9. 67 Psal. LIII, 8. 68 Psal. II, 8. 69 Jerem. VII, 23.

ovibus⁶⁰; ac rursus : *Oves meæ vocem meam audiunt*⁶¹; iterumque : *Ero vobiscum usque ad consummationem sæculi*⁶². In tempore autem opportuno ipsas in sublime elatas, cœlesti regno donabit.

PSALMUS DAVID XXVIII.

In exitu tabernaculi.

VERS. 1, 2. *Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum. Afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus, adorete Dominum in atrio sancto ejus.* His prorsus similia juoad sententiam arbitror ea quæ in nonagesimo quinto psalmo de vocatione gentium feruntur, quæ hoc modo se habent : *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Cantate Domino, benedicite Domini ejus, annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quoniam magnus Dominus et laudabilis valde, terribilis est super omnes deos*⁶³. Deinceps ita subsumit : *Afferte Domino gloriam nomini ejus. Tollite hostias et introite in atria ejus, adorete Dominum in aula sancta ejus.* Quibus sane evangelicam gratiam, in omnes totius orbis nationes diffusam, prænuntians, postquam canticum novum, videlicet novi Testamenti, memoravit, deinde præcipit ut afferant Domino gloriam et honorem, et cætera. Hæc autem afferre jubet, non Judæos, sed familias gentium, aut secundum reliquos interpretes, ac Hebraicam veritatem, *cognitiones populorum.* Hæc itaque in quinto et nonagesimo psalmo de gentibus divinitus prænuntiata sunt. In præsentem vero ea ipsa jubentur Domino afferre filii arietum, quos æstimo nihil differre a familiis gentium, aut cognitionibus populorum. Neque enim ipsi arietes hæc Domino afferre jubentur, sed filii arietum. Id vero dico secundum Hebraicam sententiam, in qua neutiquam effertur illud : *Afferte Domino, filii Dei.* Quare hæc in Septuaginta interpretibus obelo notantur, quod neque in Hebraico exemplari, nec apud reliquos interpretes compareant. Quod si omnino Septuaginta interpretum lectio spectanda sit, dico præcipi filiis [Dei] ut afferant Domino, non arietes, sed filios arietum, gloriam et honorem cæteraque his adjuncta. Quæ sane ex comparatione quinti et nonagesimi psalmi, de conversione gentium prænuntiari dixerim.

κατὰ τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα · ἃ δὴ ἀπὸ τῆς παραθέσεως ἐθνῶν ἀν' ἐπιστροφῆς εἶποιμι ἀν' προφητεύεσθαι.

Neque a scopo deflectemus, si pronuntiaverimus hic per Filios Dei, Salvatoris nostri discipulos apostolosque significari, a quibus liquet factam esse

καλῶς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προδύτων· καὶ πάλιν· Τὰ ἐμὰ πρόβυα τῆς φωνῆς μου ἀκούει· καὶ πάλιν· Ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος· καιρῶ δὲ ἐπιτηδεύω ἐπάρας αὐτοὺς εἰς ὕψος, τῆς οὐρανοῦ βασιλείας καταξιώσει.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΗ'.

Ἐξοδίου σκηρῆς (1).

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν. Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν· Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγία αὐτοῦ. Τούτοις ἰσοδυναμεῖν ἠγοῦμαι κατὰ τὴν διάνοιαν τὰ ἐν πέμπτῳ καὶ ἐνενηχοστῷ ψαλμῷ περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως τούτου λελεγεμένα τὸν τρόπον·

Β Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἕσμα καιρὸν· ἕσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε δρομα αὐτοῦ, εὐαγγελισασθε ἡμέρας ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ἀναγγελλате ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Ὅτι μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, φοβερὸς ἐστὶν ἐπὶ πάντα τοὺς θεοὺς· οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται· Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Ἄρατε θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ. Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγία αὐτοῦ. Ἐν οἷς ὁ λόγος, τὴν εὐαγγελικὴν χάριν τὴν εἰς πάντα χυθεῖσαν τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη προευσαγγελισάμενος, καὶ τοῦ καινοῦ ἔσματος, δηλαδὴ τῆς καινῆς Διαθήκης μνημονεύσας, ἐξῆς προστάττει κομιζειν τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτά τε κομιζειν παρακελεύεται οὐκ Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς, καὶ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀκριβείαν, ταῖς συγγενεῖαις τῶν λαῶν. Ταῦτα μένουσιν σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ ἐνενηχοστῷ ψαλμῷ περὶ τῶν ἐθνῶν ἐθεσπίζετο· ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ὁ λόγος τὰ αὐτὰ τῷ Κυρίῳ προσφέρειν τοῖς υἱοῖς τῶν κριῶν κελεύει· ὡς νομίζω μηδὲν διαφέρειν τῶν πατριῶν τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν συγγενειῶν τῶν λαῶν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ οἱ κριοὶ προστάττονται προσφέρειν τὰ κεκελευσμένα, ἀλλ' οἱ υἱοὶ τῶν κριῶν. Καὶ ταῦτά (2) φημι· κατὰ τὴν Ἑβραίων ἀνάμνησιν, καθ' ἣν οὐκ ἐκφέρεται τὸ Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. Διὸ καὶ ὠθέλισται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, ὡς μὴ κείμενον μήτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ

Δ μήτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς. Εἰ δὲ χρὴ καὶ εἰς τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα θεωρησῆσαι ἔκδοσιν, φημι τὸν λόγον προστάττειν τοῖς υἱοῖς τοῦ φέρειν τῷ Κυρίῳ οὐ κριοὺς, ἀλλὰ υἱοὺς κριῶν· καὶ δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ πέμπτου καὶ ἐνενηχοστοῦ ψαλμοῦ περὶ τῆς τῶν

Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοιμεν τοὺς ἐνταῦθα υἱοὺς Θεοῦ λεγομένους τοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητὰς καὶ ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστὰς εἶναι ἀποφηνάμενοι,

⁶⁰ Joan. x, 41. ⁶¹ Joan. x, 27. ⁶² Matth. xxviii, 20. ⁶³ Psal. xcvi, 1-4.

(1) Hæc, ἐξοδίου σκηρῆς, non leguntur in Hebraico exemplari, neque, Theodoreto teste, in Hexaplo ferrebantur. In Chaldaico textu tamen legitur. Alii le-

gunt, ἐξοδίου σκηρῆς, quod idipsum significat.

(2) Hæc pluribus explananda in Hexaplorum collectione.

δι' ὧν ἡ κλησις τῶν ἐθνῶν φαίνεται κατωρθωμένη· Ἄ γέντιον vocationem. Eos scilicet hic psalmus jubet afferre, primo quidem et ante omnia filios arietum, non arietes, quoniam in psalmo quadragesimo quarto Ecclesiae ex gentibus coactae dicitur: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*⁶⁴. Eidemque praecipitur ut patrum suorum obliviscatur his verbis: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet Rex decorem tuum, quia ipse est Dominus tuus*⁶⁵. Haec enim non alii quam Christi Ecclesiae dicta sunt, cohortante illam Spiritu divino, ut obliviscatur priorem populum suum et domum patris sui; nimirum ob multiplicium deorum errorem, ac patrum suorum superstitionem. Deinde quia illam patres oblivisci suos jusserat, necessario infert his verbis: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Hos filios arietum vocat ob rationis defectum. Postea subjungit: *Afferre Domino gloriam et honorem*. Cujus sententiam ex hoc Salvatoris nostri ad discipulos monito intelligas: *Luceant opera vestra coram hominibus, ut videntes bona opera vestra, glorificent Patrem vestrum qui in caelis est*⁶⁶.

Καὶ τρίτον ἐτι πρὸς τούτοις, φέρειν τῷ Κυρίῳ προστάττει συμφώνως ὁ μετὰ χεῖρας φαλμῶς, καὶ ὁ ἐνενηκροστὸς πέμπτος, δόξαν δνόματι αὐτοῦ. Αὐτῷ μὲν γὰρ προσφέρομεν δόξαν διὰ δογμάτων ἐβρωμένων· ἀλλὰ καὶ τιμὴν αὐτῷ προσφέρομεν, πειθαρχῶντες προστάγματι λέγοντι· *Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης*. Τῷ δὲ δνόματι αὐτοῦ δόξαν περιάπτομεν, ἐπειδὴν λάμπη ἡμῶν τὰ ἔργα ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὥστε ὁρῶντας αὐτοὺς δοξάζειν τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅπως δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὸ ἵνομα αὐτοῦ δοξάζεται, καὶ ὁ διὰ τοῦ προφήτου παρίστησι λόγος πρὸς τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποτεινόμενος καὶ λέγων· *Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδόξασται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ δνόματι μου καὶ θυσία καθαρὰ· διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦντες αὐτό*. Πρὸς τούτοις ἅπανσι οἱ δηλωθέντες υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ υἱοὶ τῶν κριῶν κελεύονται προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἔξω τῆς αὐτῆς βούλεται, οὐδὲ ἀνακεχωρημένως ἰδιάζοντας προσκυνεῖν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπαντῶντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, *ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ*, ὁ μὲν Ἀκύλας, *ἐν διαπρεπέει ἡγιασμένην*, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, *ἐν διαπρεπέει ἀγία*. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ λόγος μετὰ τοῦ πρέποντος κόσμου, καὶ τῆς τῷ Θεῷ προσφιλοῦς τοῦς ἐν ἀγιασμῷ γενομένους καὶ ἐν εὐπρεπέει.

Ad haec tertio, praesens psalmus, cui consonat nonagesimus quintus, praecipit afferre Domino gloriam nomini ejus. Ipsi namque, per doctrinam sanam, gloriam afferimus; sed et honorem ipsi afferimus, si huic ejus praeepto pareamus: *Honora Dominum de tuis justis laboribus, et primitias offer ipsi de tuis justitiae fructibus*⁶⁷. Nomini autem ejus gloriam conciliamus, si quando luceant opera nostra coram hominibus, ita ut videntes ipsi glorificent Patrem nostrum qui in caelis est. Quo pacto autem etiam apud gentes nomini ejus gloria referatur, hic prophetae sermo declarat, qui Judaicam gentem respicit, et sic habet: *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris; ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco thymiana offertur nomini meo, et sacrificium mundum*. Quia magnum est nomen meum in gentibus: et vos pollutistis illud⁶⁸. Ad haec omnia ii, qui filii Dei esse declarantur, scilicet filii arietum, jubentur adorare Dominum in aula sancta ejus. (1) Non vult enim extra aulam, neque in secessu, aut semotos adorare ipsum; sed accedere jubet ad Ecclesiam suam. Loco autem illius, *in aula sancta ejus*, Aquila, *in decore sanctificato*; Symmachus vero, *in decore sancto*, edidit. Vult enim nos cum debito ornatu, ac Deo dilecta justitia adorationem peragere, sanctitati prorsus deditos ac decori.

δικαιοσύνης τὴν προσκύνησιν ποιῆσθαι, ὅλους αὐ-

⁶⁴ Psal. XLIV, 17. ⁶⁵ ibid. 11. ⁶⁶ Matth. v, 16. ⁶⁷ Prov. III, 9. ⁶⁸ Malach. I, 10-12.

(1) Idipsum fere Basiliius dixit, qua de re in praefatione videsis.

VERS. 3. *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit; Dominus super aquas multas.* Quia cum in vertice Carmeli aer serenus esset, audiebat vocem aquarum multarum. Ac si quis summatim omnia colligat quæ in Veteri Testamento de aquis feruntur, is sane videbit illud: *Spiritus Dei ferebatur super aquam*⁶⁹; et illud: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia*⁷⁰; ea item deprehendet quæ in diluvio gesta sunt, quomodo videlicet, cum omnia aquis submersa essent, solus Noe cum iis qui in arca erant salvus evaserit, ea etiam quæ in Ægypto, et in mari Rubro, et quæ in Jordane, qua ratione filii Israel sicco pede transierint.

VERS. 4. *Vox Domini in virtute.* Nam qui omnia potest in Christo qui se confortat, is præcepta Domini audit, et ea exsequitur. Vox ergo Domini non in debili ac soluta anima, sed in robusta quæ naviter bonum operatur. *Vox Domini in magnificentia.* Non per ea solum, inquit, quæ de aquis dicta nobis sunt, vox Domini declaratur, sed etiam per virtutem et magnificentiam ejus, quam oculis deprehendere potest, quisquis confertim mundum totum quaquaversum, et partes ejus sigillatim contemplantur, necnon inenarrabilem magnitudinem, ineffabilem pulchritudinem, ac multa varietate spectabilem, quæ ipsis inest, sapientiam. Quæ nimirum potestatem virtutemque universorum opificis aperte commonstrant. Hinc est quod sermones prophetici Dei scientiam a magnitudine operum ejus mutuati sint. Quamobrem apud Jeremiam dictum est: *Domini qui fecit terram in fortitudine sua*⁷¹, et cætera.

VERS. 5, 6. *Vox Domini confringentis cedros: et confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tanquam vitulum Libani, et dilectus quemadmodum filius unicornium.* Hoc item modo interpretetur: per vitulum Libani, filium unicornium, videtur Hierosolymam indicare, atque illum pridem dilectum filium unicornium. Nam ex sanctis patribus orti sunt, qui olim unicornes vocitabantur, quia uno Deo veluti cornu sunt usi: qua de re gloriabantur his verbis: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*⁷². Quorum filii fuere, duces Sarrion ex circumcissione, sic enim in aliis editionibus vocantur, qua voce principes significantur. Eos comminatione contrivit sua, una cum Hierosolyma quam vitulum et Libanum nuncupat. Id enim aperte Ezechiel propheta significavit his verbis: *Hæc dicit: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena unguibus, ductumque habet ut ingrediatur in Libanum, et tulit selecta cedri, summitates frondium tenerarum, et detulit ea in terram Chaldaeorum [Chanaan]*⁷³. Quæ ipse in sequentibus interpretatur dicens: *Cum venerit Rex Babylonis*

Φωνή Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐξέρρηθη· Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. Ὅτι, αἰθρίας οὐσης ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Καρμηλου, ἤκουε φωνὴν ὑδάτων πολλῶν. Καὶ ὅπως, συναγαγὼν τις τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ περὶ ὑδάτων ἀναγεγραμμένα, καὶ ὡς τὸ, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· καὶ τὸ Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα· τὰ τε ἐν τῷ κατακλυσμῷ, ὡς, ἀπάντων ὑποβρυχίων γινόμενων, μόνος ὁ Νῶε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διασώζοντο ἐν τῇ κιβωτῇ· καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσει, καὶ τὰ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ὅπως ἀβρόχῳ ποδὶ διεβίβασαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, δέχεται.

Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύϊ. Ὁ γὰρ πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, οὗτος ἀκούει τῶν ἐντολῶν Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ οὖν Κυρίου οὐκ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ καὶ λελωμένη ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ εὐτόνῳ ἰσχυρῶς κατεργαζομένη τὸ ἀγαθόν. *Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ.* Οὐ διὰ μόνων, φησὶ, τῶν εἰρημένων ἡμῖν περὶ ὑδάτων ἡ φωνὴ παρίσταται τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας, ἣν ἔστιν οφθαλμοῖς κατανοῆσαι ἀβρόχως τὸν σὺμπαντα κόσμον ἀπειράτα, ἰδίως τε τὰ τοῦτου μέρη θεασάμενον, τὰ τε μεγέθη τὰ ἀνεκδιήγητα καὶ τὰ ἀνέκφραστα κάλλη, τὴν τε ἐν αὐτοῖς ὀρωμένην πολυποικίλον σοφίαν· ἃ δὴ τυγχάνει παραστατικῆ τῆς τοῦ συστήσαμένου τὰ πάντα δυνάμεως τε καὶ ἰσχύος. Ἐνθεν οἱ προφητικοὶ λόγοι τὴν θεολογίαν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ παρελάμβανον. Διὸ εἰρηται *παρὰ τῷ Ἰερεμίᾳ· Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Φωνὴ Κυρίου συντριβόντος κέδρους· συντριψέι Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ λεπυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τοῦ Λιβάνου (sic) καὶ ὁ ἡγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκεράτων. Ἡ καὶ οὕτως· Μόσχον εἶκοι Λιβάνου, τὸν υἱὸν μονοκεράτων, τὴν Ἱερουσαλήμ λέγειν, καὶ τὸν πάλαι ἡγαπημένον υἱὸν μονοκεράτων. Ἐπεὶ πατέρων γεγόνασιν ἁγίων, οἵτινες ἐλέγοντο μονοκεράτες, διὰ τὸ μόνῳ Θεῷ κέρατι κεχρησθαι, ὡς ἐπ' αὐτῷ σεμνύνεσθαι καὶ λέγειν· *Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν.* Ὅν υἱὸν γεγόνασιν οἱ ἡγοῦμενοι τῶν ἐκ περιτομῆς Σαρῶν (1) ἐνταῦθα κεκλημένοι κατὰ τὰς ἄλλας ἐκδόσεις, ὃ ἐρμηνεύεται ἄρχοντες, οὓς ἀπειλῇ συνέτριψε μετὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣν μόσχον ἐστὶ καὶ Λιβάνου. Σαφῶς γὰρ Ἰεζεκιὴλ ὁ προφήτης τοῦτο παρέστρεψε φήσας· *Τάδε λέγει· Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερυγος, ὁ μακρὸς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων ὃς ἔχει τὸ ἦχημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λιβάνον, καὶ ἔλαβε τὰ ἐπιλεκτά τῆς κέδρου, τὰ ἄκρα τῆς ἀπαλότητος, καὶ ἤνεγκεν αὐτὰ εἰς τὴν Χαλδαίαν· ἃ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἡρμηνεύσε λέγων· Ὅταν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ*

⁶⁹ Genes. 1, 2. ⁷⁰ ibid. 20. ⁷¹ Jerem. x, 12. ⁷² Psal. xliii, 6. ⁷³ Ezech. xvii, 3.

(1) Vox Σαρῶν, a reliquis interpretibus expressa, ex Hebraico Sirion confecta est; Septuaginta vero interpretes ἡγαπημένον, dilectum, transtulere.

λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς καὶ τὸν ἀρχοντα αὐ-
τῆς. Τούτους γὰρ ἐπέλεξα καὶ ἄκρα κέκληκεν
ἀπαλότῃτος. Μόσχον δὲ αὐτῆς φησι τὸ θυσιαστή-
ριον, ἐν ᾧ μόσχους καὶ θυσίας ἀνέφερον· ἃ δὴ πάντα
συντέτριπται μετὰ Σαρίων, ὃ ἐστὶν ἀρχόντων. Οὕτως
οὖν φησι συντρίψει καὶ τοὺς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν
ἀσεβεῖς, τοὺς ἐπιαιρομένους ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λι-
βάνου.

Φωνὴ Κυρίου συσσειοτος Ἐρημον, συσσεισει
Κύριος τὴν Ἐρημον Κάδης. Ἀληθῶς γὰρ ἡ σύμ-
πασα τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη, Ἐρημος οὕσα πρότε-
ρον Θεοῦ γνώσεως καὶ εὐσεβείας, συσσεισθη διὰ τοῦ
εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὡς μεταβαλεῖν αὐτὴν ἀπὸ
κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἀπὸ ἀγνοίας εἰς ἐπιστήμην
βεβαίαν. Γέγονεν οὖν ἐξ ἔρημου οἰκουμένη.

Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένου ἐλάφους, καὶ
ἀποκαλύψει ὄρυμους, καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς
τις λέγει δόξαν. Ἐλάφους γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος
καταρτιζόμενος· ζῶον φιλέρημον ὀρυκτόνον τε καὶ
κερασφόρον, καὶ κατὰ τὸν νόμον καθαρὸν, ὃν ἐξ-
έκεμψεν εἰς τὴν προδῆλωθεῖσαν Ἐρημον. Οἱ δὲ ταύτην
διαδραμόντες τοὺς ἐν αὐτῇ ὄφεις τοῖς ἑαυτῶν κατε-
πάτησαν ποσὶ, πάντα τε τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἰοβόλα θη-
ρία μακρὰν ἀπήλασαν· ὡν ἐλαθέεντων, ἀπεκαλύφθη-
σαν οἱ ὄρυμοί· Καὶ ἐν τῷ ναῷ πᾶς τις λέγει δό-
ξαν. Σφόδρα ἀκριβῶς εἴρηται· Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐ-
τοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν· οὐκέτι γὰρ Ἰουδαῖοι,
οὐδὲ ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς, ἀλλὰ πᾶς τις ὁ ἐξ ἀπάν-
των τῶν ἐθνῶν ἐπιστραφεῖς. Κύριος ἰσχυρὸν τῷ λαῷ
αὐτοῦ δώσει· Κύριος εὐλογήσει τὸν λαόν αὐτοῦ
ἐν εἰρήνῃ.

ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ

ΤΟΥ ΕΓΚΑΙΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΚΘ΄.

Ἄλλ' εἶποι τίς ἂν πρὸς τοῦτο, ὡς οὐδεμίαν οἰκο-
δομῆς οἴκου ἢ ναοῦ ποιεῖται μνήμην· οὐδὲ τις λόγος
ἐστὶν ἐν τῷ ψαλμῷ δυνάμενος ἀρμόζειν ἐγκαινίοις
οἴκου, ὡς νομίσαι τινα ἐπὶ ἐγκαινισμῷ τοῦ ἐν
Ἱεροσολύμοις νεῶ τὸν προκειμένον ψαλμὸν εἰρησθαι.
Ἄλλ' ἐπεὶ προέγραπται, ᾠδῆς ἐγκαινισμοῦ τοῦ
οἴκου· σκόπει μήποτε οἴκον ἐνταῦθα τὴν ἑαυτοῦ
ψυχὴν ἀνίττεται· ἐν ᾗ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ὡς ἐν ναῷ
εἰκτός· ἂν ποτε, καιρῷ τινι Ἐρημον αὐτὴν καταλέλοι-
πεν, ἀναχωρήσαν διὰ τὴν πλημμελεθεῖσαν αὐτῷ
κατὰ τὸν Οὐρίαν καὶ τὴν τούτου γυναῖκα πρᾶξιν·
δι' ἣν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου κατελήλυθε, τὰ πρὸ
θανάτου ἀμαρτήσας· δυνάμει δὲ τότε καὶ εἰς τὸν
λάκκον, καὶ εἰς τὸν ᾄδην κατηνέχθη, κατέθη τε
ἀληθῶς εἰς διαφορὰν· ὡς διὰ ταῦτα θρήνοις αὐτὸν
σκολάσαι, σάκκον τε ἀντὶ τῆς βασιλικῆς ἐσθῆτος
περιβαλέσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀξιόλογον ἐνδειξάμενος
μετάνοιαν, ἑαυτὸν τε κολάσας καὶ τιμωρησάμενος,
ἰκανῶς τε ἐγκατερῆσας ταῖς ἐξομολογήσεσιν, ἐπαγ-
γελίαν ἀφέσεως τῆς ἀμαρτίας εἴληπε, διὰ τοῦ ἐκ
σπέματος αὐτοῦ προελευσομένου Χριστοῦ, μέλλοντος
καὶ μέχρις ᾄδου καταθέσθαι· εἰκότως τῆς κατη-
φείας μεταβαλὼν, καὶ τῆς ἐφ' οἷς ἐτόλμησεν ἐξομο-
λογήσεως, εὐχαριστίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ λέγων·

in Jerusalem, assumet regem ejus et principem
ejus ⁷⁴⁻⁸³. Hos selecta vocat, et summitates frondium
tenerarum ejus. Vitulum autem ejus, altare vocat,
in quo vitulos et sacrificia offerebant. Quæ omnia,
una cum Sarii, id est principibus ejus, contrita
sunt. Ita, inquit, cæterarum gentium impios con-
teret, qui instar cedrorum Libani erigebantur.

VERS. 8. Vox Domini concutientis desertum, et
commovebit Dominus desertum Cades. Vere totus
orbis hominum, cum ante Dei cognitione ac pietate
vacuus et desertus esset, per evangelicam prædica-
tionem commotus est, ita ut a nequitia ad virtu-
tutem, ab ignorantia ad scientiam divinam trans-
mearet. Ex deserto igitur habitatus orbis effectus
B est.

VERS. 9-11. Vox Domini præparantis cervos, et
revelabit condensa, et in templo ejus omnes dicent
gloriam. Nam Dominus, inquit, cervos præparat.
Est animal solitudinis amans, serpentibus exitiale,
et cornutum, atque secundum legem mundum est,
ac in prædictum desertum emissum fuit. Qui porro
desertum hujusmodi percurrunt, serpentes pedibus
suis proterunt, omniaque venenata in cremo ani-
malia abigunt. Quibus depulsis revelata
sunt querceta, et in templo ejus omnes dicent glori-
am. Summa certe accuracione dictum est, et in
templo ejus omnes dicent gloriam; non enim Judæi,
neque populus ex circumcissione, sed quisquis ex
omnibus gentibus conversus est. Dominus virtutem
populo suo dabit; Dominus benedicet populo suo in
pace.

PSALMUS CANTICI

1. IN DEDICATIONE DOMUS DAVID XXIX.

Sed fortasse quispiam ad hæc dixerit, quod nul-
lam hic structuræ domus sive templi faciat men-
tionem: nec quidpiam in psalmo reperitur quod
possit dedicationi domus competere, ut quis puta-
verit de templi Hierosolymitani dedicatione hunc
psalmum pronuntiatum fuisse. Verum quoniam in-
scribitur: Psalmus cantici in dedicatione domus,
mibi, quæso, consideres, num hic per domum, suam
ipsam animam adumbret: in qua cum Spiritus
sanctus ceu in templo aliquando habitasset, quo-
dam tempore desertam eam reliquit, atque recessit
ob patratum in Uriam et uxorem ejus facinus; ideo
ad mortem usque delapsus est, quia ad mortem
peccaverat; imo ratione quadam usque ad lacum
et ad infernum deductus est, ac reipsa descendit
in corruptionem; ita ut ea de causa fletibus se de-
derit, ac pro regiæ veste saccum inducrit. At quia
postquam dignam exhibuit pœnitentiam, ac sese
castigavit atque punivit, congruentique tempore in
confessionibus perseveravit, remittendi sibi pec-
cati promissionem nactus est, per Christum scilicet
ex ejus semine proditurum, et ad infernum
usque descensurum; jure a tristitia et a scelerum
confessione translatus, gratias agit Deo, dicens:

⁷⁴⁻⁸³ Ezech. xvii, 12.

Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum : luctumque suum in lætitiā versum his verbis testificatur : Convertisti planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum et circumdediti me lætitiā. Cum igitur hic domum, Davidis animam indicare commonstratum sit, hujusce domus dedicationi quæ hic dicuntur aptanda sunt.

VERS. 2, 3. *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum.* Hæc David in præsentī psalmo dicit; in vigesimo septimo autem, ita clamabat ipse: *Ad te, Domine, clamabo, Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum.* Sed quia ibi sic precabatur, hic gratias agit ut detrusus ante et delapsus in lacum, sed jam reductus et erutus ex eo, neque similia passus iis qui cum in ipsum descendissent, nunquam inde postea emergerunt. Nam cum primis beatum est non peccare; at quia humanæ naturæ infirmitas peccatis subjacet; secundam quis navigationem esse dixerit, ad bonum se revocare, ac post morbum sese restituere ac naturalem recipere sanitatem.

VERS. 5, 6. *Psallite Domino, sancti ejus, et confitemini memoriæ sanctitatis ejus. Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus. Rogat ut sibi pœnitenti congratulentur, et confiteantur, id est, gratias agant memoriæ sanctitatis ejus; ac si diceret, ut memoriam refricent, neque obliviscantur bonorum quæ hominibus Dominus subministravit. Cum primis autem par est gratiarum actionibus insistere, memores divinæ benignitatis, quæ tanta est, ut nunquam velit malum hominibus obvenire. Quod si contingat quempiam ob propriam improbitatem castigatione egere, ipse sibi iram indignationis procurat. Certe voluntas Dei non mortem hominibus, sed vitam expetit. Quare alio in loco dicitur: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed potius pœnitentiam ejus⁶⁴. Eodem quoque modo hic dictum est, Vita in voluntate ejus; non enim ira in voluntate ejus. Sane præter Dei propositum ac præter voluntatem ejus peccantibus indignatio et ira præparantur: quod ita declarat Apostolus: An divitias bonitatis ejus, et patientiæ et longanimitatis contemnitis? ignorans quoniam benignitatis Dei ad pœnitentiam te adducit. Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus⁶⁵.* καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῶν δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου, ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον, μεταβληθῆσαι τε αὐτῷ τὰ τοῦ πένθους εἰς εὐφροσύνην σημαίνει καὶ δι' ὧν φησὶν· Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν εἰς χαρὰν ἐμοί· διέβηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέβλωσάς με εὐφροσύνην. Δεδειγμένου τούτου τοῦ οἴκου τῆς τοῦ Δαυὶδ ψυχῆς, ἄρα τῷ ἐγκαινισμῷ τοῦ τοιοῦτου οἴκου ἐφαρμύζειν τὰ προκειμένα.

Ἐγώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με, καὶ οὐκ ἠδύρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμοί. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴσω μοι. Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου, ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ταῦτα μὲν ὁ Δαυὶδ διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ λέγει· ἐν δὲ τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ ὁ αὐτὸς ἐβόα λέγων· Πρὸς σέ, Κύριε, κεράξομαι, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Ἄλλ' ἐπεὶ μὲν ταῦτα ἠύχετο· ἐνταῦθα δὲ εὐχαριστεῖ ὡς κατενεχθεὶς πρότερον καὶ καταπεσὼν εἰς τὸν λάκκον, ἀνενεχθεὶς δὲ πάλιν καὶ ἀνασωθὲς ἐξ αὐτοῦ, καὶ μὴ ταῦτα παθὼν τοῖς καταβεδηκόσιν μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ ἀναβεδηκόσι δὲ· προηγουμένως γὰρ μακάριον τὸ μὴ ἀμαρτεῖν· ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τούτοις ὑπόκειται, δεύτερος, ὡς ἂν εἴποι τις, πλοῦς τὸ ἀναπαλέσαι (sic) καλὸν, καὶ τὸ ἀναλαβεῖν ταῦτον μετὰ τὴν νόσον, καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἀπολαβεῖν ὑγείαν.

Ψάλλετε τῷ Κυρίῳ οἱ ὄσιοι αὐτοῦ, καὶ ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγαπῶνός τῆς αὐτοῦ. Ὅτι ὄργη ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζῶη ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Συγαλαίνει αὐτῷ μετανοήσαντι, καὶ ἐξομολογεῖσθαι, τουτέστιν εὐχαριστεῖν τῇ μνήμῃ τῆς ἀγαπῶνός αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, τὴν μνήμην ἀναζωπυροῦντες, μὴδ' ἐπιλανθανόμενοι τῶν παρὰ τοῦ Κυρίου χορηγουμένων ἀνθρώποις ἀγαθῶν. Μάλιστα δὲ προσηκε τὴν εὐχαριστίαν ἐπιτείνειν, μεμνημένους τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἥτις τοσαύτη τυγχάνει, ὡς μηδέποτε βούλεσθαι τι κακὸν ἀνθρώποις. Εἰ δὲ καί ποτέ τις διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ἐπιστροφῆς δεηθῆι, αὐτὸς μὲν ἐαυτῷ κατασκευάζει θυμὸν ὄργης· τὸ γὰρ μὴ ἐλεῆμα τοῦ Θεοῦ, μήποτε βούλεσθαι θάνατον ἀνθρώπου, ἀλλὰ ζῶην. Διὸ ἐν ἑτέροις λέγεται· Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Οὕτω γοῦν καὶ ἐνταῦθα λέλεκται· Ζῶ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ· οὐ γὰρ ὄργη ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Παρὰ προαίρεσιν δὲ Θεοῦ καὶ παρὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ τοῖς ἀμαρτάνουσι κατασκευάζεται θυμὸς καὶ ὄργη· ὃ δὴ παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος φήσας· Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταπρονεῖς; ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἀγει. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως καὶ

⁶⁴ Ezech. xviii, 25. ⁶⁵ Rom. ii, 4-6.

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοὶ τὴν χρίσιν τοῦ Κυρίου ὁμολογῶν πόθεν αὐτῷ συμβέβηκεν ἡ πτώσις· δέον γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ παρὰ τῷ Θεῷ στάσει μεμνήσθαι τοῦ φάσκοντος λόγου· Ὁ δοκῶ ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ, ὁμολογεῖν τε τῷ Θεῷ χάριν ὑπὲρ τῆς στάσεως. Ὁ δὲ, οὐκ ὀρθῶς λογισάμενος, παρὰ τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν ἐν τοῖς καλλίστοις ἐστάναι ἐνόμιζεν· ἀπέφαινε τε ἑαυτὸν καὶ ἀτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον. Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχον τῷ κάλλει μου δύναμιν. Ἐπεὶ ταῦτα τὰ προειρημένα οὐκ ὀρθῶς ἐλογίζετο, ἔργω, ὅτι ἡ στάσις αὐτοῦ ἐκείνη, καὶ ἡ εὐθηνία καὶ τὸ προσὸν αὐτῷ τότε κάλλος οὐκ ἦν ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν ὑπῆρχεν αὐτῷ. Διὸ ἐξομολογούμενος ταῦτα φησιν ἔργῳ τὴν πείραν παραλαβὼν τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας· Ἀπέστρεψας δὲ σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος. Σὺ μὲν γὰρ οὐδὲν πλὴν ἐπραξας, οὔτε ὤσας, οὔτε κατέβαλες· αὐτὸ δὲ τοῦτο διὰ τὴν ἐμὴν μεγαλυῖαν μεμονωμένον με εἶσας, καὶ τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας ἔρημον. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου· ἐγὼ δὲ παραχρῆμα ἠλεγχόμην, καὶ ἐγινόμην τεταραγμένος, ὑποπίπτων τοῖς ἐμοῖς ἁμαρτήμασι, καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐχθροῖς.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου δεηθήσομαι. Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐν τοῖς κακοῖς γενόμενος ἔλεγον· Πρὸς σέ, Κύριε, βοήσω, καὶ σε τὸν δεσπότην μου ἱκετεύσω· τί κέρδος ἐν τῷ αἵματι μου, κατερχθέντος μου εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι κόνις, ἡ ἀπαγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἱκετεύω, κάτωθεν κραυγὰς ἀφίεις ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου λάκκου, πυθόμενος ὡς παρὰ διδασκάλου μαθεῖν παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ. Τίς ὠφέλεια γίνεται ἡ ἐμοὶ ἢ ἑτέροις ἐκ τοῦ ἐμοῦ αἵματος; Ἡ τί πλεόν ἀνθρώποις ὑπάρξει ἐκ τοῦ ἐμῆ ἔλθειν εἰς διαφθοράν; Ἐτέρου μὲν γὰρ ἐν τῷ αἵματι ὑπάρξει πολλὴ τις καὶ μεγάλη ὠφέλεια τῷ παντὶ κόσμῳ· ἐπειδὴν ὁ σὸς ἀμνὸς ὁ αἰρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἔλθει, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄζωνος. Τούτου γὰρ τῷ αἵματι ἀπολύτρωσις καὶ κακῶν ἐλευθερία πᾶσι τοῖς δι' αὐτοῦ σωθησομένοις γενήσεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάβασις ἐκείνου ἡ μέχρι τῶν διαφθαρέντων, καὶ ἐν θανάτῳ γενομένων, πολλοῖς αἰτία σωτηρίας ἐστίν. Πολλοὶ γὰρ χοῦς καὶ πολλὴ κόνις τῶν πάλαι καὶ σαρκίνων καὶ χοϊκῶν ἀνθρώπων ἐξομολογήσεται σοι· οἳ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβλήθentes, ἀπαγγελοῦσι τὴν ἀλήθειάν σου. Μῆτι οὖν καὶ ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι ἐστίν τι τοιοῦτον ἀγαθὸν τῷ κόσμῳ; ἢ ὠφελήσεται τις ἐμοῦ κατασυρέντος ὑπὸ τοῦ θανάτου; ἢ χοῦς καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ χοῦ ληφθεὶς καὶ γεγωνὸς ἀνθρώπος, μεταβλήθεις ἀπὸ τοῦ χοϊκοῦ καὶ γενόμενος πνευματικὸς, ἀπαγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἐστίν ἐξ ἐμοῦ τοιοῦτον· διὸ ἱκετεύω μὴ ὁμοιωθῆναι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

⁸⁶ 1 Cor. x, 12. ⁸⁷ Joan. i, 29. ⁸⁸ Isa, lxxxii, 7.

VERS. 7, 8. *Ego autem dixi in abundantia mea. Non movebor in æternum. Judicium Domini justum esse comprobatur, dum confitetur unde sibi lapsus venerit. Opus enim est eum, qui coram Deo consistit, meminisse hujus dicti, Qui videtur stare, videat ne cadat* ⁸⁶, ac Domino gratiam de statu illo profiteri. At ille non bene secum reputans, ex sua virtute se in præclaris stare arbitratus est, seseque immutabilem, immobilemque declaravit. *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem.* Quia superius memorata non recte æstimaverat, novit tandem statum illum, felicitatem, ac decorem quo tunc fulgebat, non ex se, neque se auctore sibi adfuisse. Quapropter cum ex re ipsa infirmitatis suæ experimentum cepisset, hæc confitetur, dicens : *B Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.* Tu quidem nihil ulterius effecisti, non impulisti neque dejecisti me ; id tantum præstitisti, ut me propter arrogantiæ meam solum, tuaque ope vacuum deserens : *Avertisti faciem tuam, et ego confestim convictus, factus sum conturbatus, in peccata mea lapsus, et inimicis meis traditus.*

VERS. 9, 10. *Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor. Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Secundum Symmachum autem : *Cum in malis essem, dixi : Ad te, Domine, clamabo, et te Dominum meum deprecabor. Quod lucrum in sanguine meo, me delato in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Hæc et his similia deprecor, ex infimis ac ex profundissimo lacu clamores emittens, sciscitorque, ut a te Deo, ceu a magistro, edocear. Quæ utilitas aut mihi aut aliis ex sanguine meo confertur? Aut quid amplius hominibus accidet [boni], si descendero in corruptionem? At enim in alterius sanguine multa magnaque utilitas universo mundo accedet ; quando Agnus tuus qui tollit peccatum mundi ⁸⁷, quasi ovis ad jugulationem veniet, et tanquam agnus coram tondente se sine voce erit ⁸⁸. Nam ex hujus sanguine redemptio et ereptio a malis iis erit, qui per eum salutem consequuturi sunt. Quinetiam descensus ejus ad eos usque qui in corruptione et in morte versantur, multis causa salutis erit. Pulvis enim multus multaque terra, hominum scilicet olim carnalium ac terrenorum, confitebitur tibi : qui in meliorem versi conditionem, annuntiabunt veritatem tuam. Nunquid igitur in sanguine meo tale quidpiam bonum mundo erit? An quis utilitatem hinc percipiet, si ego a morte detrahar? An pulvis et qui ex pulvere sumptus factus est homo, ex terreno commutatus in spiritualem, annuntiabit veritatem tuam? Nihil sane hujusmodi ex me prohibet. Quamobrem rogo ne similis siam descendantibus in lacum.

VERS. 11-15. *Audivit Dominus, et misertus est mei, Dominus factus est adjutor meus. Convertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, et circumdedisti me lætitiā. Cum sic, inquit, deprecarer, qui non procul est ab iis qui pure ac fideliter invocant ipsum, Dominus audivit, de quo dictum est: Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate⁹⁹: et postquam audivit, misertus est mei, ac suam erga me misericordiam opere comprobavit: factus est enim adjutor meus. Postquam nos hisce allocutus est verbis, et quæ sibi acciderant enarravit, rursus gratiarum actionem ad ipsum Deum convertit, beneficia sibi collata enumerans. Nam, inquit, tu mei misertus es, et factus es adjutor meus; atque sic veteres lacrymas, lamentationes, planctum in risum, gaudium et exultationem commutasti. Ita veram comprobasti illam beatitudinem, quæ diu postea de flentibus ac lugentibus tradita est: Beati qui flent, quoniam ridebunt¹⁰⁰: beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur¹⁰¹. Me sacco exuisti, qui luctus signum erat, in quo me affligebam, et cingulo lætitiæ circumcinxisti me. Hæc porro omnia mihi præbui, ut ne, si tibi non confessus essem, terra et pulvis remaneret, ut cantet tibi gloria mea. Nam si descendissem in corruptionem, nulla hinc utilitas vel mihi vel aliis eventura erat. Ego namque vita illa quæ ex te procedit privandus eram, alii vero per me salutem minime nacti essent.*

At quando tu convertisti planctum meum in gaudium mihi, et quando conscidisti saccum meum et circumdedisti me lætitiā, non modica inde utilitas accessit: nam pristina recepta gloria, per eam tibi cantabo et psallam, non prava quidem conscientia, sed fidenti ac pura mente. Ideo ait, *Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar*. Ita porro perseverabo per omne sæculum, confitebor tibi, et a te mihi semper collata beneficia commemorabo. *Dominus factus est adjutor meus*. Notandum porro est illud, *factus est*, non semper acceptam substantiam significare; sed quandoque etiam habitum quemdam. Sicubi igitur id de Salvatore dicatur, habitum ad rem aliquam, non substantiam factam, significat. *Convertisti planctum meum in gaudium mihi*. Vox illa, *planctus* [sive *tunsio pectoris*], sensum significat: quod vel ipsa re declaratur, manus quippe pectus tundunt. Qui igitur in propriorum peccatorum sensu versatur, ac per spirituales manus cum efficacia sensum excitat suum, is translatus a luctu, gaudium, Spiritus sancti fructum, accipiet. Illud porro, *convertisti*, mutationem illam ex planctu et luctu in lætitiā declarat; illud demum, *non compungar*, id est, non mutabo propositum. Gloria illa cantatrix ejus qui sic Deum affatur, rectum vitæ institutum est et cognitio pura. *Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi*. Id est, pro omnibus quæ contigerint, non modo jucun-

Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ με· Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἔμοι, διέββηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέβρωσάς με εὐφροσύνην. Ταῦτα, φησὶ, δεηθέντος μου, ὁ μὴ μακρὰν ἀφροσύνης τῶν καθαρῶς καὶ πιστῶς ἐπικαλουμένων αὐτὸν Κύριος ἤκουσε, περὶ οὗ εἴρηται· Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ· καὶ ἀκούσας ἠλέησέ με. καὶ ἔργον ἐπέδειξάτο τοῦ εἰς ἐμὲ οἴκτου· ἐγενήθη γὰρ βοηθός μου. Ταῦτα ὡς πρὸς ἡμᾶς διαλεχθεῖς, καὶ τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ διδάξας ἡμᾶς, ἀποστρέφει πάλιν τὴν εὐχαριστίαν ἐπ' αὐτὸν Θεὸν, τὰς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας διεξιῶν. Ἠλέησας γὰρ με σὺ, φησὶ, καὶ γέγονας βοηθός μου· οὕτω τε μετέβαλες τὰ παλαιὰ μου δάκρυα, καὶ τοὺς θρήνους καὶ τὸν κοπετὸν εἰς γέλωτα καὶ χαρὰν, καὶ ἀγαλλίαςιν, ἐπαληθεύσας τὸν ὑπερὸν ποτε λεχθέντα μακαρισμὸν περὶ τῶν κλαίωντων καὶ πενθούντων, κατὰ τὴν· Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελᾶσονται· καὶ μακάριοι οἱ πενθούντες, ὅτι παρακληθήσονται. Τὰ σύμβολα γοῦν τοῦ πένθους ἀπέδυσαν μοι, τὸν σάκκον, ἐν ᾧ κακοπαθὸν ἐμαυτὸν ἐτιμωρούμην, καὶ ζῆσυματι εὐφροσύνης περιέβρωσάς με. Καὶ ταῦτα πάντα μοι παρέσχου, ἵνα μὴ ἀπομείνω κόνις καὶ χεῖς ὁ μὴ ἐξομολογούμενός σοι, ἀλλ' ἵνα ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου. Ἐν μὲν γὰρ τῷ καταθῆναι με εἰς διαφθορὰν οὐδέμια τις ἦν ὠφέλεια οὗτ' ἔμοι οὔτε ἐτέροις. Ἐγὼ τε γὰρ ἀπιστεροῦμην τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς, ἄλλοι τε οὐδαμῶς ἐτύγγανον τῆς δι' ἐμοῦ σωτηρίας.

Ἐν δὲ τῷ μεταβάλλειν σε τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἔμοι, καὶ ἐν τῷ διαβρῆξαι σε τὸν σάκκον μου καὶ περιέβρωσαι εὐφροσύνην, οὐχ ἡ τοχούσα γέννηται ὠφέλεια· ἀπολαδὸν γὰρ τὴν προτέραν ἐμαυτὸν δόξαν, διὰ ταύτης σοὶ ψαλῶ, καὶ ψαλῶ σοὶ οὐ μετὰ τινος φανύσης συνειδήσεως, ἀλλὰ μετὰ πεπαθήσιασμένης καὶ καθαρᾶς διανοίας. Διό φησιν· Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ καταρυγῶ. Οὕτω τε διατελέσω εἰς τὸν σύμπαντα αἰῶνα, ἐξομολογούμενός σοι, καὶ τὰς σὰς διὰ παντὸς εὐεργετίας τὰς εἰς ἐμὲ διεξιῶν. Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Σημειώσων, ὅτι τὸ, ἐγενήθη, οὐκ ἀεὶ οὐσίωσιν σημαίνει· ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ πρὸς τινα σχέσιν. Εἰ ποτε οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος τοιαύτη γένοιτο φωνή, σχέσιν πρὸς τι καὶ οὐχὶ οὐσίωσιν σημαίνει. Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἔμοι. Ἡ, κοπετὸς, φωνή, τὴν συναίσθησιν σημαίνει, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ πράξις παρίστησι, τῶν χειρῶν τὸ στῆθος κοπτοῦσων. Ὁ οὖν ἐν συναίσθησει ἰδίων ἀμαρτημάτων γεγωνώς, καὶ ἐνεργητικῶς διὰ χειρῶν πνευματικῶν τὴν αἰσθησιν αὐτοῦ διεγείρας, μεταβαλὼν ἀπὸ τοῦ ὀλοφύρεσθαι, χαρὰν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἀναλήψεται. Τὸ, ἔστρεψας, δηλοῖ τὴν ἐκ τοῦ κόπτεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἰς χαρὰν μεταβολήν· τὸ δὲ, οὐ μὴ καταρυγῶ, οὐ μὴ μεταγνῶ, φησὶ. Δόξα δὲ ψάλλουσα τοῦ ταῦτα λέγοντος τῷ Θεῷ, ὀρθὴ πολιτεία καὶ γνώσις ἐστὶν εὐκρινής. Κύριε ὁ Θεός μου, εὖ τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι· ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ πάντι

⁹⁹ Psal. cxliv, 18. ¹⁰⁰ Luc. vi, 21. ¹⁰¹ Matth. v, 5.

της συμβαινουσιν, οὐ προσηγείσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Α

ΒΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΪΔ, ΕΚΣΤΑΣΕΩΣ Α'.

Οὕτε ἐν τῇ Ἑβραίων Γραφῇ, οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς ἡ προγραφή περιέχει, ἐκστάσεως. Μήποτε δὲ διὰ τὸ ἐκφέρεισθαι τῷ ψαλμῷ· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέρριμμα ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου, τὴν προσθήκην τις ἐποίησασατο ἐν τῇ προγραφῇ εἰς τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐκστάσει γενόμενος εἶπεν· Ἀπέρριμμα ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἀναπέμφας τὰ ἐμφερόμενα τῷ λόγῳ; Πλὴν ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τοῦς ἐντυγχάνοντας παραπέμπει καὶ ἡ παρούσα προγραφή, ἥτοι διὰ τὰ τελευταῖα, ἐν οἷς παραίνεσιν ἀναγκαιοτάτην περιέχει ἡ λέγουσα· Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον πάντες οἱ ὄσιοι Β αὐτοῦ, ὅτι ἀληθείας ἐκζητεῖται Κύριος, καὶ τὰ ἐξῆς· ἡ δὲ διὰ τὸ προφητεύειν τινὰ περὶ τῶν κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος πεπραγμένων· ἃ δὲ γίνεσθαι ἤμελλον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τοῦ Δαυὶδ ἐλπίδας ὑπογράφει ἀγαθὰς ὁ λόγος, αἵτινες ἤμελλον αὐτῷ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἀποδοῖσθαι, εἰκότως εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει τὴν προγραφὴν. Περιέχει δὲ ὁ πᾶς ἰκετηρίαν τοῦ Δαυὶδ, ὅλον ἑαυτὸν ἀναρτήσαντος τοῦ Θεοῦ, καὶ παρακαλεῖ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς ἐλπίδος.

Ἐπὶ σοι, Κύριε, ἠλλισα, μὴ κατασχυνθεῖν εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαι με καὶ ἐξελοῦ με. Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι με. Πολλῶν τε πλουτῶν περιβεβόμενος, εἰ καὶ νίκαις ταῖς κατ' ἐχθρῶν ἐκόμα, ἀλλὰ C τούτων οὐδὲν πρὸς ἀσφάλειαν συμβαλεῖσθαι αὐτῷ ἐπέπειστο, μόνην δὲ τὴν ἐπὶ Κύριον ἐλπίδα· διὸ ἰκέτευε ταύτης μήποτε ἐκπεσεῖν· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐδίδαξε τὰ ὅμοια αὐτῷ ζηλοῦντας καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν· Ἄντι δὲ, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου· ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ σου, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε. Γενού μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σώσαι με. Ὅτι κραταίωμα μου καὶ καταφυγὴ μου εἰ σὺ, καὶ ἔσκεν τοῦ ὀνόματός σου ὁδηγήσεις με καὶ διαθήσεις με. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐπτακαιδέκω εἶπε ψαλμῷ.

Ἐξάξεις με ἐκ παγίδος ταύτης, ἧς ἐκρυψάν μοι, ὅτι σὺ εἶ ὁ ὑπερασπιστής μου, Κύριε. Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου· ἐλυτρώσω με, Κύριε ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. Ἐξ ὧν D ἐπειράθην πάλαι πρότερον, πέπεισμαι, ὅτι καὶ νῦν ἐξάξεις με ἐκ πάσης παγίδος τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μοι κατασκευαζομένης. Ἔως γὰρ ἐν τῷ βίῳ τῷ θνητῷ τυγχάνω, οἶδα πολεμούμενος· καὶ μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν ἀγωνίᾳ κατέστην καὶ διὰ τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς. Ἀλλὰ πέπεισμαι, ὅτι ἐπὶ σοι ἀναρτήσας τὴν ἑμαυτοῦ ἐλπίδα, οὐ κατασχυνθήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα. Θεὸν δὲ ἀληθείας εὐχαίρως καὶ καταλλῆλως τοῖς λεγομένοις ὠνόμασεν· οὐ γὰρ ἐστὶ διαψευσθῆναι τὸν ἐπὶ σὲ ἠλπικότεα, οὐδὲ τὸν ἐπὶ ταῖς σαῖς ἐπαγγελίαις πεπιστευχότεα.

Ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας ματαίωτης διακερῆς. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἠλλισα· ἀγαλλ

¹⁰ Psal. xxx. 23.

PATROL. GR. XXIII.

A dis rebus, sed etiam pro laboribus, gratias tibi ago, Domine.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID, PRO EXSTASI XXX.

Neque in Hebraica Scriptura, neque in reliquis Interpretibus, inscriptio illud præfert, *pro exstasi*. Num forte quia illud in psalmo ²² effertur: *Ego autem dixi in exstasi mentis meæ: Projectus sum a facie oculorum tuorum*, idipsam quispiam inscriptioni addiderit, ad tempus illud id referens, quo in exstasi positus dixit: *Projectus sum a facie oculorum tuorum?* Cæterum præsens inscriptio lectorem ad finem remittit, sive propter ea quæ versus finem dicuntur, ubi per necessariam admonitionem asserti his verbis: *Diligite Dominum, omnes sancti ejus, quoniam veritates requirit Dominus*, et cætera; sive quia nonnulla vaticinatur quæ tempore passionis Salvatoris nostri gesta sunt, quæque in consummatione sæculi ventura erant. Sed quoniam bona hic Davidi spes subindicatur, quæ ipsi in futuro tempore implenda erat, jure inscriptionem in finem remittit. Totus vero psalmus Davidis supplicationem complectitur qui sese totum Deo concredidit, rogatque ut ne spe labatur.

VERS. 2-4. *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum: in justitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me.* Etiamsi multis divitiis afflueret, et victoriis quas de inimicis reportaverat, ornaretur, nihil eorum ad securitatem sibi conferre, unamque in Dominum spem id præstare posse, arbitrabatur. Quare supplicabat ut nunquam ab ea decideret: sed nos quoque instituebat ut paria quærentes, eadem que ipse sentiremus ac loqueremur. Loco autem illius, *in justitia tua, Symmachus, in misericordia tua*, edidit. *Esto mihi in Deum protectorem et in domum refugii, ut salvum me facias. Quoniam fortitudo mea et refugium meum es tu, et propter nomen tuum deduces me et enutries me.* Hæc in septimo decimo quoque psalmo dixerat.

VERS. 5, 6. *Educes me de laqueo hoc quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus. In manus tuas commendabo spiritum meum: redemisti me, Domine Deus veritatis.* Ex iis quæ jam olim expertus sum, confido te ex quovis laqueo educturum me, ab inimicis mihi parato. Quandiu enim in vita mortali versor, me impugnatum iri scio; et ad extremum usque halitum, inimicorum insidiis appetitus, in certamine constitutus ero. At confido fore ut, spe mea in te reposita, non confundar in æternum. Deum autem veritatis opportune et congruenter ad rem quæ agitur vocavit: neque enim contingere potest, ut is qui in te speravit, vel is qui promissis tuis fidem habuit, spe labatur.

VERS. 7, 8. *Odisti observantes vanitates, supererue. Ego autem in Domino speravi: exsultabo et*

lætabor in misericordia tua. Merito lætaris de veritatis amatoribus, illosque admittis; ideo dictum est, Veritates requirit Dominus; illos vero qui vanitatem sectantur, utpote qui mendacium consequentur, adversaris et odisti. Vanitas quippe est quod mendacio plenum: quare sic admones: Filii hominum usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et queritis mendacium? Ego vero a vanis rebus aversus, in te solo Domino meo spem reposui, quare confido non frustra tibi meipsum commisisse. Nam finis spei in te posita est gaudium et lætitia.

VERS. 9. Quoniam respexisti humilitatem meam, salvasti de necessitatibus animam meam; nec conclusisti me in manibus inimici; statuisti in loco spatioso pedes meos. Jam alias respexisti humilitatem meam: ac plerumque anima mea in necessitates ab inimicis sibi inductas delapsa, meque nihil aliud agente quam ut humiliarem et affligerem me, ob emissas ad te Deum meum preces, tu ipse meus propugnator ac protector, me nequaquam despiciens, sed humilitatem approbans meam, *salvastis de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici*; ac præter expectationem me in rebus jam devolutum, et inimicorum manibus traditum, eripuisti remisistisque liberum, pedes meos in latitudine ac in loco spatioso constituisti, solutoque mihi concessisti, ubicunque vellem incederem. In historia porro narratur, ipsum sæpe a Saule deprehensum, et aliquando in spelunca inclusum, manus ejus effugisse: et alias a Geththæis se mente captum simulando elapsum esse.

VERS. 10. Miserere mei, Domine, quoniam tribulor: conturbatus est in ira oculus meus, anima mea et venter meus. Rogo, inquit, ac deprecor mei ut miserearis, *quoniam tribulor*; cujus loco Aquila, *Quoniam angustum mihi*. Tui enim et promissorum tuorum causa in angusta et arcta via incedo. At animæ meæ oculus, ipsaque mens ac vis ratiocinandi turbata est in ira. Pro quo Aquila dicit: *Squaluit in indignatione oculus meus*; Symmachus vero, *Turbatus est præ indignatione oculus meus*. Nam cum indignationem, inquit, et iram mihi concitavi, ausus eam perpetrare quæ furore et ira digna sunt, tunc confusio, conturbatio et squalor rationabilem animæ vim occupavit. Sed etiam anima mea et venter meus ipse conturbatus ac confusus est in tempore indignationis meæ. Quemadmodum vero animæ oculum per translationem a sensili oculo intelligimus, sic ventrem ejus nequaquam labare si vim memoriæ accipias; in qua ceu in ventre, cibos omnes a sermonibus perceptos reponere consuevimus. Quamobrem alicubi dicitur: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ejus*⁹⁹. Et Salvator ait: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, flumina*

Α *λίασμαι και εύφρανθήσομαι επί τῷ ἔλεει σου· Εἰκότως χαίρεις μὲν τοῖς τῆς ἀληθείας ἐρασταῖς, και τοῦτους προσείσαι· διὸ λέλεκται· Ἀληθείας ἐκζητεῖ Κύριος· τοὺς δὲ τὴν ματαιότητα περιέποντας εἰκότως ἀποτρέπη και μισεῖς, ὡς ἂν τὸ ψεύδος μεταδιώκοντας. Ματαιότης γὰρ τὸ ψεύδος γέμον· διὸ παραινεῖς λέγων· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως ποῦτε βαρυνάρεθιοι; Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, και ζητεῖσθε ψεύδος; Ἐγὼ δὲ, ἀποστραφεὶς τὰ μάταια, ἐπὶ σὲ μόνον τὸν ἐμαυτοῦ Κύριον ἤλπισα· διὸ πέπεισμαι, οὐκ εἰκῆ σοι ἐμαυτὸν παρατεθεῖσθαι. Τὸ γὰρ τέλος τῆς εἰς σὲ ἐλπίδος χαρὰ και εύφροσύνη.*

Β *Ὅτι ἐπέιδες τὴν ταπεινώσιν μου, ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. Και οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· Ἐστῆσας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου.* Ἦδη και ἄλλοτε ἐπέιδες τὴν ταπεινώσιν μου· πολλάκις τε περιπεσοῦσης τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἀνάγκαις ταῖς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεθείσαις αὐτῇ, ἐμοῦ τε μὴδὲν πλέον πράττοντος ἢ ταπεινοῦντος ἐμαυτὸν και κακούντος διὰ τῶν πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἰκετηρίων, σὺ αὐτὸς ὁ ἐμὸς ὑπέρμαχος και ὑπερασπιστής, μὴ ἀντιπαρελθὼν με, ἀποδεξάμενος δὲ τὴν ἐμὴν ταπεινώσιν, ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου, και οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· παραδόξως δὲ με εἰσω δικτύων ἦδη γενόμενον, και ταῖς χεροὶ τῶν ἐχθρῶν παραδεδομένον ἀρπάσας ἐλεύθερον ἀνήκας, και τοὺς πόδας μου ἐν πλατύτητι και εύρυχωρίᾳ κατέστησας, συγχωρήσας ἀφετόν με βαδίζειν ὅποι και βούλομαι. Διδάσκει δὲ και ἡ ἱστορία, **Γ** *ὅτι, πολλάκις καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ, και μένοι και ἐν τῷ σπηλαίῳ καθειρηχθεὶς, τὰς ἐκείνου χεῖρας διέφυγε, και ἄλλοτε τοὺς Γετθαίους παραπληξίαν σχηματισάμενος.*

Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι θλίβομαι· ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἡ ψυχὴ μου, και ἡ γαστήρ μου. Ἰκετεύω, φησί, και δέομαι ἐλεηθῆναι, *ὅτι θλίβομαι· ἀνθ'* οὐ δ' *Ἀκύλας φησὶν· Ὅτι στενὸν ἐμοί.* Τὴν γὰρ στενήν και τεθλιμμένην ὀδεύω διὰ σὲ, και τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ἀλλὰ και ὁ τῆς ψυχῆς μου ὀφθαλμὸς, αὐτὸς ὁ νοῦς και τὸ ἐν ἐμοὶ λογιστικόν, ἐταράχθη ἐν θυμῷ· ἀνθ' οὐ δ' μὲν Ἀκύλας φησὶν· *Ἠὺχμῶθη ἐν παρορρισμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐθολώθη διὰ παρορρισμὸν ὀφθαλμὸς μου.* Ὅτε γὰρ παρώργισα, φησί, και θυμὸν ἐμαυτῷ ἐπήγειρα, τολμήσας διαπράξασθαι τὰ θυμοῦ και ὀργῆς ἄξια, τὸ τηνικαῦτα σύγχευσις και θλόωσις και ἀχμὸς τὸ λογιστικόν τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατελιφεν. Ἀλλὰ και ἡ ψυχὴ μου, φησί, και ἡ γαστήρ μου, και αὐτὴ ἐθολώθη και ἐταράχθη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ παρορρισμοῦ μου. Ὅσπερ δὲ ὀφθαλμὸν ψυχῆς κατὰ μεταφορὰν τοῦ αἰσθητοῦ ὀφθαλμοῦ νεοφίκαμεν, οὕτω και τὴν γαστέρα αὐτῆς οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν τὴν δύναμιν τὴν μνημονικὴν, ἐν ἧ ὡσπερ ἐν κοιλίᾳ και γαστρὶ πάσας τὰς διὰ λόγων τροφὰς ἐναποτίθεσθαι εἴωθε. Διὸ λέλεκται που· *Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, και πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Και ὁ Σωτὴρ δέ· Ὅς ἂν κίη ἐκ τοῦ*

⁹⁹ Psal. iv, 3. ¹⁰⁰ Psal. cii, 1.

ὕδατος, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 λίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζωῆς, ἀλλομέ-
 του εἰς ζωὴν αἰώνιον. Κάνταῦθα τοῖνον τὴν μνημο-
 νικὴν δύναμιν, ἣ καὶ αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς,
 κοιλίαν ὠνόμασεν ὁ Σωτῆρ. Θολωθεὶς τοῖνον τὸν ὀφ-
 θαλμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν γαστέρα τὴν παραδεδομέ-
 νην, ἰατρεία καὶ θεραπεία ἐμαυτὸν παρείχον, ὀδύνη
 καὶ στεναγμοῖς, καὶ πτωχεῖα παράδιδοι; τὸν ἐμαυτοῦ
 βίον, ὡστερ διὰ τινων κύκλων ἰατρευόμενος. Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, Ἐν πτωχεῖα ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὰ ὀστέα μου
 ἐταράχθησαν· σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν
 εἰπὼν· Διὰ τὴν κάκωσίν μου ἡ ἰσχὺς μου καὶ τὰ
 ὀστέα μου ἠέρωταισαν. Οὕτω γάρ, φησὶν, ἐμαυτὸν
 ἐκάκωσεν, ὡς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακώσεως ἐξατο-
 νῆσαι μου καὶ ἐξασθενῆσαι τὴν ἰσχὺν, καὶ αὐτὰ τὰ
 τῆς ψυχῆς μου ὀστέα, καὶ τὰς δυνάμεις ἐν αἷς πάσαι
 ἠνδριζόμεν ἠέρωταισαν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ
 τὰ ὀστέα μου ἠέρωταιθη. Ταῦτα δὲ ἀναγκαῖα πρὸς δι-
 δασκαλίαν καὶ ὑπογράμμιν τῶν ἀφέσεως τυχεῖν βου-
 λομένων τῶν οικείων πλημμελημάτων.

Παρά πάντα τοὺς ἐχθροὺς μου ἐγενήθηρ δει-
 δος, καὶ τοῖς γείτοσι μου σφόδρα, καὶ φόβος τοῖς
 γνωστοῖς μου. Οἱ θεωροῦντές με ἔξω ἔφυγον ἀπ'
 ἐμοῦ· ἐπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας· ἐγε-
 νήθηρ ὡσεὶ σκεῦος ἀπολωλός. Ταῦτα ἀναφέρομεν
 ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀρ-
 μόζοι ἂν ὑπ' αὐτοῦ λέγεσθαι, ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἀνηρη-
 μένον ὀρώντες αὐτὸν ἐπετίθασον ὄνειδίζοντες, κατὰ
 τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· οἱ τε γνωστοί,
 καὶ οἱ μαθηταί, καὶ φίλοι, φόβω ὑποπεσόντες, ἀνεχώ-
 ρουν καταλείποντες αὐτὸν· ὅτε καὶ ὁ πρωτοστάτης
 τοῦ χοροῦ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἤρνηται αὐτὸν τρίτον.
 Τότε δὲ καὶ ἀπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας· ἀλλὰ
 καὶ ἐνομισθὴ γεγονέναι ὡς σκεῦος ἀπολωλός. Πλὴν
 ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸν ἐν τῷ ψαλμῷ ἐξομολογούμε-
 νον ἀναφερόμενα ὑπερβάλλουσιν αὐτοῦ παρίστησι κά-
 κωσιν. Οὕτω γάρ ἑαυτὸν ἐξέτηκεν, ὡς ἐκλείπειν μὲν
 αὐτοῦ ἐν ὀδύνη τὴν ζωὴν, καὶ ἔτη ἐν στεναγμοῖς,
 ἀσθενῆσαι δὲ ἐν πτωχεῖα τὴν ἰσχὺν, καὶ τὰ ὀστέα τῆς
 ψυχῆς αὐτοῦ παραχθῆναι· ἐφ' οἷς καὶ ἐγέλῃτο ὑπὸ
 τῶν ἐχθρῶν, ὡς εἰκὴ καὶ μάτην ἑαυτὸν κατακόπτων.
 Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἐγένετο ἠνείδος, ἀλλὰ
 καὶ παρὰ τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ τοῖς μάλιστα αὐτὸν εἰ-
 δόσι, διὰ τὸ ἐγγίστα οικεῖν. Οὗτοι γάρ, ὀρώντες αὐ-
 τὸν κατατρέχοντα ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσει,
 κατεγέλων αὐτοῦ καὶ ὠνειδίζον. Οἱ δὲ προσήκοντες
 αὐτῷ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ φοβοῦντο, ὡς μεμη-
 νότα καὶ τὰς φρένας ἐξεσθηκότα· ὡστε ἀναχωρεῖν
 καὶ φεύγειν ἐξ αὐτοῦ, ἀπογινώσκοντας αὐτοῦ τὴν σω-
 τηρίαν, λήθην τε αὐτοῦ ποιεῖσθαι ὡσεὶ καὶ νεκροῦ
 ἥδη γενομένου, καὶ ὡς περὶ σκεῦους ἀπολωλός δια-
 κεισθαι. Ταῦτα πάντα πεπονθέναι ἔφασκεν, ἑαυτὸν
 κακῶν ἐξομολογήσει καὶ μετανοεῖ. Ἄλλ' οἷδε μὲν, φη-
 σὶ, τοιοῦτοι γεγόνασι περὶ ἐμέ. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἄνευ λό-
 γου οὕτως ἐμαυτὸν ἦγον, ἀλλ' ἐπειδήπερ ἤκουον ψόγον
 πολλῶν παροικούντων κυκλῶθεν, οἱ τότε συναιρόμενοι
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἐνεθυμοῦντο· οἱ γὰρ

de ventre ejus fluent aqua viva, salientis in vitam
 aeternam⁹⁴. Hic itaque reminiscendi vim, sive
 etiam principem animæ partem, ventrem Servator
 nuncupavit. Cum ergo et mentis oculis et ventre,
 de quo jam diximus, conturbatus essem, medelæ
 me atque curationi tradidi; dolori, gemitibus,
 egestati vitam addixi meam, ceu quadam circui-
 tione usus ad salutem recuperandam. Pro illo au-
 tem, *In paupertate virtus mea, et ossa mea con-
 turbata sunt*, apertius Symmachus interpretatus
 est his verbis, *Propter afflictionem meam, virtus
 mea et ossa mea putruerunt*. Ita me macerabam,
 inquit, ut propter afflictionis vim, virtus mea defici-
 eret ac infirmaretur, atque ipsa animæ ossa, ipsæ
 facultates, quibus olim viriliter agebam, compu-
 trescerent; sive secundum Aquilam, *Et ossa mea
 exaruerunt*. Hæc porro sunt iis, qui scelerum su-
 orum veniam consequi peroptant, ad disciplinam
 et exemplum necessaria.

VERS. 12-14. *Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium et vicinis meis valde, et timor notis meis. Qui videbant me, foras fugerunt a me: oblivioni datus sum tanquam mortuus a corde. Factus sum tanquam vas perditum*. Hæc ad tempus passionis Salvatoris nostri referimus, quæ ab ipso congruenter dicta fuerint, quando inimici suspensum videntes irridebant eum, opprobriis incessentes, ut in Evangeliiis scriptum est: ac noti ejus, discipuli et amici, metu correpti recedebant, ipso relicto; quando is qui discipulorum ejus choro præerat, ter ipsum negavit. Tunc sane oblivioni datus est tanquam mortuus a corde; imo etiam tanquam vas perditum reputatus est. Cæterum hæc si ad eum qui in psalmo confitetur referantur, extremam ejus miseriam et afflictionem declarant. Ita enim sese maceravit, ut deficeret in dolore vita ejus, et anni ejus in gemitibus, virtus ejus in paupertate infirmaretur, et ossa animæ ejus conturbarentur; qua in re ab inimicis quoque deridebatur, quasi in vanum ac frustra sese affligeret. Non modo autem inimicis in opprobrium fuit, sed etiam vicinis, qui quod proxime habitarent, ipsum probe noverant. Ipsi namque videntes illum in confessione ad Deum emissa sese macerantem, irridebant eum et opprobriis onerabant. Cognati vero et amici, qui ipsum convenire solebant, metu perterriti erant, ac si eum insanientem ac mente alienatum vidissent; ita ut de salute ejus desperantes secederent et aufugerent, ipsumque veluti jam mortuum oblivioni darent, ac tanquam vas perditum haberent. Hæc omnia perpessum se testificatur, dum se in confessione et poenitentia affligeret. Sed illi quidem, ait, sic erga me se gesserunt. Ego vero non sine consilio et ratione me sic agere putabam: sed quia audiebam vituperationem multorum commorantium in circuitu, qui tunc una

⁹⁴ Joan. vii, 38.

conveniebant eo consilio, ut animam meam acciperent; nam occulti et invisibiles inimici, me in peccatum lapsi, in unum congregati sunt ut animam meam raperent; ideo eorum insidias subodoratus, tale de me supplicium sumpsi; cogitans enim forte Deus, conspecta huiusmodi abiectione mea, misericordia motus me liberaturus esset.

VERS. 15, 16. *Ego autem in te speravi, Domine; dixi: Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ. Hæc inimicis, inquit, contra me molientibus, in te speravi, Domine; dixique, te solum mihi adiutorem sufficere: nam, Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ. Pro quo tum Hebraica lectio, tum reliqui interpretes, tempora mea, ediderunt. Etiamsi enim inimici jam maxime viribus valeant, quasi adversum me nacti opportunum tempus; at mihi tempora mea in manibus tuis reservata sunt: quo tempore sortes meas penes te repositas novi. Quamobrem jure supplico postuloque, me in præsentia ab inimicis et a persequentibus me liberari.*

VERS. 17-19. *Illustra faciem tuam super servum tuum, salvum me fac in misericordia tua: Domine, non confundar, quoniam invocavi te. Quemadmodum oriente sole tenebræ dissipantur, sub terra absconso, omnia nox occupat, tuncque ex latibulis suis prodeunt feræ agrestes, virique operarii iniquitatis; ita, Deo averso, insurgunt animæ hostes, ipsamque incursionibus molestant; ipso autem Deitatis suæ lumen emittente, quod vultum Dei Scriptura vocare consuevit, tunc averantur et fugam faciunt omnes qui amica tenebris opera perpetrant, ac quidquid Deo contrarium est dissipatur. Quare qui primo confitebatur dicens: Illustra faciem tuam super servum tuum, jam rursum, Non propter opera mea, inquit, sed propter misericordiam tuam salutem nancisci rogo; atque iterum: Quoniam te invocavi, inquit, ne confundar quia speravi in te. Etenim impiis qui te Deum non norunt opprobrium debetur. Quapropter ait, Erubescant impii et deducantur in infernum; vel secundum Aquilam et Symmachum, Sileant in inferno. Et jam quidem illi loquuntur multa ausi; at cum in congruentem sibi locum deducti fuerint, tunc arrogantiae finem facient, tunc labia illa, quæ in præsentia cum superbia contra justum virum multa proferunt, muta erunt; tunc de justorum hominum despectu ultio sumetur.*

VERS. 20, 21. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! Perfecisti eis qui sperant in te in conspectu filiorum hominum. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo a contradictione linguarum. Isthæc, ait, deprecatus sum, ut illustres faciem tuam super servum tuum, et ut salutem misericordia tua nanciscar, et ne confundar quoniam invocavi te, con-*

Α αφανείς και άόρατοι έχθροί, περιπεσόντος μου τη άμαρτία, συνετάσσοντο προς άλλλους, όπως διαρπάσωσι την έμην ψυχήν. Διόπερ έγώ, της τούτων έπιβουλης συναισθόμενος, τη τοσαύτη έμαυτὸν έπιβιδου τιμωρία, ει πως άρα ο θεός δια την τοσαύτην μου ταπεινώσιν έλεήσει με και ρύσαιτο της τῶν έχθρῶν έπιβουλης.

Έγώ δέ έπι σοι ήλιμισα, Κύριε· είπα· Σὺ εἶ ὁ θεός μου, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου. Ταῦτα τῶν έχθρῶν μου, φησὶ, βουλευομένων κατ' ἐμοῦ, ἐπὶ σέ ήλιμισα, Κύριε· Έλεγον τέ σε μόνον βοηθόν μοι άπαρκεῖν· θεός γάρ μου εἶ σὺ, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου· ἀνθ' οὗ, οἱ καιροὶ μου, ἡ Έβραϊκή άνάγνωσις και οἱ λοιποὶ έρμηνευταὶ εκδεδώκασιν. Εἰ γάρ και τὰ μάλιστα νῦν οἱ έχθροὶ καταγύουσι, ὡσπερ καιρὸν έχοντες κατ' ἐμοῦ, άλλ' οἱ έμοὶ καιροὶ πεφυλαγμένοι εἰσιν ἐν ταῖς σαῖς χερσὶν· ἐν οἷς καιροῖς και τοῦς έμαυτοῦ κλήρους οἶδα παρὰ σοὶ φυλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως εκτεύω και δέομαι ἐπὶ τοῦ παρόντος ρυθθῆναι εκ τῶν έχθρῶν μου και εκ τῶν καταδιωκόντων με.

Έπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου σώσον με ἐν έλεει σου· Κύριε, μή κατασχυνθείην, ὅτι έπεκαλεσάμην σε. Ὅσπερ ήλιου άνατελλαντος; λυεται τὸ σκότος· ὑπὸ γῆν δέ γενομένου, νύξ διαλαμβάνει τὸ πᾶν· προίασί τε εκ τῶν οικείων καταδύσειν θήρες άγριοι και άνδρες κακοεργίας εργάται· οὕτως, άποστρεφομένου μὲν τοῦ θεοῦ, οἱ της ψυχῆς έχθροὶ επανίστανται και κατατρέχουσι άυτης· έπιλάμπαντος δέ αὐτοῦ τὸ φῶς της αὐτοῦ θεότητος, ὡπερ πρόσωπον θεοῦ ὀνομάζειν εἰωθεν ἡ γραφή, άποτρέπονται μὲν και άποφεύγουσι πάντες οἱ τὰ φίλα τοῦ σκότους έργα διαπραττόμενοι, διαλύεται δέ πᾶν τὸ έναντιον τῷ θεῷ. Διὸ παρακαλεῖ οὗ τὰ πρώτα έξομολογησάμενος φάσκων· Έπίφανον τὸ πρόσωπόν σου εἰς τὸν δοῦλόν σου· και πάλιν· Οὐ διὰ τὰς έμάς πράξεις, φησὶ, διὰ δέ τὸ σὸν έλεος σωθῆναι άξιῶ· και αὔθις· Έπεὶ δέ σε έπεκαλεσάμην, φησὶ, μή κατασχυνθείην, ὅτι ἐπὶ σοὶ ήλιμισα. Τὸς μὲν γάρ άσεβέσι, τοῖς σὲ τὸν θεόν οὐκ επισταμένοις, αἰσχύνη πρέπει· διὸ φησιν· Αἰσχυνθείησαν άσεβεῖς και καταχθείησαν εἰς ᾄδου· ἡ κατὰ τὸν άκίλαν και τὸν Σύμμαχον· Σιωπάτωσαν εἰς ᾄδην. Νῦν μὲν γάρ λαλοῦσι πολλὰ τολμῶντες· έπειδὴν δέ καταχθῶσιν εἰς τὸ κατάλληλον αὐτοῖς χωρίον, τὸ τνηκαῦτα παύσονται της μεγαλαυχίας· τότε δέ και ἄλλα γενήσεται τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλά κατὰ τοῦ δικαίου φβεγγόμενα χειλη μεθ' ὑπερηφανίας· τότε δέ και εκδικηθήσεται πᾶσα ἡ κατὰ τῶν δικαίων έξουένωσις.

Ὅς πολὺ τὸ πλήθος της χρηστότητός σου, Κύριε, ἧς έκρύψας τοῖς φοβουμένοις σε! Έξείργασον τοῖς έλιπίουσιν ἐπὶ σέ έναντιον τῶν νῶν τῶν ανθρώπων. Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν άποκρύπτῳ τοῦ προσώπου σου ἀπὸ ταραχῆς ανθρώπων. Σκεπάσεις αὐτοὺς ἐν σκηπῇ ἀπὸ αντίλογίας γλωσσῶν. Ταῦτα, φησὶν, εκτέτυτα, έπιφάναι τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, και σωθῆναι τῷ έλεει σου μή κατασχῆναι, ὅτι έπεκαλεσάμην σε, πεπεισμέ-

νος, ὡς ἡ σὴ χρηστότης πολλή τις καὶ ἄφατος τυγά-
νει, πλούτου δὲ γέμει πολλοῦ. Διὸ καὶ παρὰ τῷ Ἀπο-
στόλῳ εἴρηται· *Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος*
αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας κα-
ταρρονεῖς; Ἄλλὰ νῦν μὲν οὐ τοὺς πᾶσι φανερὰν
ποιεῖς τὴν χρηστότητά σου· κρύπτεις δὲ αὐτὴν καὶ τα-
μειῦν φυλάττων τοῖς φοβουμένοις σε. Ἐπεὶ καὶ ἐξείρ-
γάσω αὐτὴν εἰς αὐτὸ τοῦτο· λέγω δὲ εἰς τὸ τοῖς ἐλπί-
ζουσιν ἐπὶ σὲ παρασχεῖν αὐτὴν, καὶ παρέξεις γε
αὐτὴν κατὰ καιρὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν υἱῶν
τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πάντας ἰδεῖν τὴν σὴν χρηστό-
τητα, καιρῷ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀμοιβῆς διδομένην τοῖς
ἀξίοις· διόπερ καὶ ἐν τῷ βίῳ τὰς σοὶ ἀνακειμένας
ψυχὰς κατὰ τοὺς τῶν πειρατῆρων καιροὺς τῆς σπρὰ
σαυτοῦ σκέπης καταξιών ἀποκρύπτεις, ῥυθόμενος αὐ-
τοὺς ἀπὸ παραχῆς ἀνθρώπων, καὶ ὡπερ ἐν σκέπῃ
ὑπὸ τὴν σαυτοῦ χεῖρα ἀκεπάδων αὐτοὺς ἀπὸ ἀντι-
λογίας γλωσσῶν, πρὸς τὴ μηδὲν καταβλάπτεσθαι μήτε
ὑπὸ τῶν λόγους αὐτοὺς καταπολεμούντων, μήτε ὑπὸ
τῶν δι' ἔργων τὰς κατ' αὐτῶν μηχανὰς συσκευαζο-
μένων.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος
αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. Διὰ τοσοῦτων τὴν πρὸς
τὸν θεὸν ἐντευξιν πεποιημένος ὁ ἐξομολογούμενος,
ἐπὶ χρηστὸν περιγράφει τέλος τῶν λόγων, εὐλογῶν
τὸν θεόν, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν
πόλει περιοχῆς· ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν οὕτως·
Εὐλογητὸς Κύριος ὁ παραδείξας τὸ ἔλεος αὐτοῦ
ἡμῶν, ὡς ἐν πόλει περιπεφραγμένη. Δι' ἡμοῦ γάρ,
φησὶν, ὁ θεὸς ἐδοξάσθη, ὅτι, μυρῶν ἐπ' ἡμῶν πολε-
μίων συστάντων, καὶ δίκην μεγάλης πόλεως τὴν
ἡμῶν ψυχὴν πολιορκεῖν πεπειραμένων, ὁ ἡμῶν φύλαξ,
φραγμὸν μοι περιβαλὼν, τὸ ἔλεος αὐτοῦ θαυμαστὸν
ἔδειξεν, οὕτω με σώσας ὡσεὶ καὶ πόλιν τείχει περι-
βεβλημένην ὄχυρῷ. Τοιοῦτος δὲ μοι γέγονας σὺ ὁ
ἡμῶν Κύριος, ὅπηνίκα αὐτὸς ἡμαυτὸν ταπεινῶν ἐν τῇ
γενομένη μοι ἐκστάσει, ἐν ἧ ἔταράχθη ἐν θυμῷ ὁ
ὀφθαλμὸς μου καὶ ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ γαστήρ μου.
Οὐκ ἐπετρίβην, ἀλλ' ἐταπεινῶν ἡμαυτὸν, ὡς ἀπορ-
θίφεις ἀπὸ τῶν σῶν ὀφθαλμῶν διὰ τὴν ἡμῶν ἀμαρ-
τίαν. Ἄλλὰ ταῦτα ἐγὼ μὲν ἔλεγον ἐξομολογούμενος·
σὺ δὲ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς θεός, οὐκ ἀπέδριψας
τὸν σὸν οἰκέτην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν φά-
σκουσαν· *Ὅταν ἀποστραφῆς στενάξῃς, τότε σω-*
θήσῃ· ταῦτα ἡμοῦ λέγοντος εἰσῆκουσας, καὶ διὰ
τοῦτο ἐθαυμάστωσας τὸ ἔλεός σου ἡμῶν ἐν πόλει
περιοχῆς.

Τῷ ΔΑΥΙΔ ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΛΑ΄.

Μακάριοι ὡν ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὡν ἐπε-
καλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Πολλὰ κακώσας ἑαυτὸν
ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι πλημμελήματι ὁ Δαυὶδ, καὶ τὰς
διὰ τοῦ τριακοστοῦ φωνὰς προέμενος, φροντίζων καὶ
ἀγωνιῶν τὴν τοῦ Θεοῦ χρισίν, ἐφ' οἷς αὐτὸς ἑαυτῷ συ-
νεργῶν· εἶτα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τῇ δυνάμει τῇ
προφητικῇ τὴν διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος μέλλουσαν
ἵεσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις συγγνώσιν τῶν ἀμαρτη-
μάτων ἐπιγνοῦς, καὶ ὡς οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰδωλόατροι

afis mansuetudinem tuam magnam et ineffabilem
esse, ac divitiis multis refertam. Quare dictum
ab Apostolo fuit : *An divitias bonitatis ejus et pa-*
tientiae et longanimitatis contemnis? Sed jam
quidem non omnibus bonitatem tuam manifestam
facis, sed occultas eam et recondis, custodisque
timentibus te. Quia vero ad eam ipsam rem perfe-
cisti eam, id est, ut sperantibus in te largiari,
præbeasque ipsam opportuno tempore præ oculis
filiorum hominum, ita ut omnes bonitatem suspi-
ciant tuam, tempore remunerationis bonorum di-
gnis attributam; ideo in hac vita animas tibi ad-
dictas, tentationum tempore tua protectione dignas
habens, abscondis, liberasque illas a conturba-
tione hominum, ac sub manu tua velut sub te-
gmine quodam protegis eas a contradictione lin-
guarum, ut nihil lædantur vel ab iis qui ipsas ver-
bis impugnant, vel ab iis qui machinas suas ad-
versus illas instruunt.

VERS. 22. *Benedictus Dominus, quoniam mirifica-
vit misericordiam suam in civitate munitionis.* Post-
quam confitendo tot verbis Deum compellavit, ser-
monem suum opportuno et bono termino claudit,
benedicendo Deum, *quoniam mirificavit misericor-*
diam suam in civitate munitionis: quod Symma-
chus sic interpretatus est : *Benedictus Dominus, qui-*
ostendit mihi misericordiam suam, quasi in civitate
munita. Per me quippe, ait, Deus glorificatus est,
quia propemodum infinitis collectis hostibus, ani-
mamque meam ceu magnam civitatem obsidere
conantibus, custos ille meus septo me circummu-
niens, misericordiam suam mirabilem exhibuit,
atque ita me servavit perinde atque civitatem for-
tissimo muro circum instructam. Talis erga me
fuisti, Domine mi, quando memetipsum humiliavi
in excessu mentis meæ, quo *conturbatus est in ira-*
oculus meus, anima mea et venter meus. Neque-
tunc procrastinavi, sed memetipsum humiliavi,
quasi peccati mei causa projectus ab oculis tuis.
Et hæc quidem confitendo dixi : Tu vero humanus
bonusque Deus, me domesticum tuum non abjecisti,
sed secundum promissionem istam, *Cum con-*
versus ingemueris, tunc salutem obtinebis, me hæc
dicentem exaudisti, et propterea *mirificasti misericor-*
diam tuam mihi in civitate munitionis.

IPSI DAVID INTELLECTUS XXXI.

VERS. 1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates,
et quorum tecta sunt peccata.* Postquam pro ad-
misso scelere sese David multum affligerat, voces-
que in psalmo tricesimo positas emiserat, de ju-
dicio Dei pro iis quorum sibi conscius erat solli-
citus; gnarus item ex Spiritu sancto atque ex pro-
phetica illa virtute, remissionis peccatorum quas
per salutarem gratiam hominibus concedenda erat :
gnarus item idololatras et atheos sexcentis malis

⁹¹ Rom. II, 4. ⁹² Ezech. xxxiii, 12.

complicatos, aliquando veniam peccatorum per lavacrum regenerationis confertim consecuturos, his dictis eosdem ter beatos prædicat. Gemitibus, inquit, et lacrymis frequentibus peccati causa contabescens, et illius ergo in adversitates innumeras delapsus, æmulatione dignos eos ac beatos prædico, qui sine miseriis hujusmodi, per Dei benignitatem, remissionem peccatorum acceperunt. Tanto quippe erga illos studio et liberalitate utitur, ut non solum remittat, sed etiam tegat eorum peccata, ut ne vestigium quidem eorum residuum sit.

VERS. 2. *Beatus vir cui non imputaverit Dominus peccatum, nec est in ore ejus dolus.* Quæ superius dicta sunt, generatim efferuntur, atque omnes omnino respiciunt qui per gratiam peccatorum veniam nacti sunt; at quæ in præsentī dicuntur, quo ritu remissio concedatur declarat his verbis: *Cui non imputaverit Dominus peccatum.* Nam peccatum semel perpetratum, fieri non posse quin admissum fuerit significat: sed penes Dominum esse, ut in rationibus suis peccanti facinus vel imputet vel non imputet, ac veniam et indulgentiam concedat. Verum quia quotquot remissionem delictorum, quæ per baptismum datur, adeunt, per confessionem in Salvatorem emissam, per fidem in universorum Deum, ac per confessionem sinceram, veniam consequuntur; congruenter et accurate admodum adjicitur, *Nec est in ore ejus dolus, aut, in spiritu ejus dolus:* nam utroque modo in lectione fertur. Hic enim beatus, qui spiritu puro ac ore veraci confessionem edit, vocesque profert in lavacro regenerationis solitas. Quod si in ore ejus, vel in spiritu, vel in anima dolus invenitur, utpote qui seipsum deceperit ita ut veniam non obtineat; sua insuper mala adaugebit, cum majorem sibi iram in die iræ coacervaverit.

VERS. 3, 4. *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die, etc.* Illi quidem beati sunt, quos in spiritu cognoscens beatos prædicavi. Ego vero postquam clamoribus et confessionibus multum laboraveram, defatigatus tacui. Pro quo Symmachus, *Quoniam silui;* Theodotio autem, *Quoniam laboravi,* interpretati sunt. Pro illo autem, *dum clamarem,* Symmachus, *Dum lamentarer tota die,* edidit. Inveteraverunt autem ejus ossa, contrita scilicet ex continua illa afflictione qua se in confessione maceravit: ibi namque vires animæ, quæ ossa dicuntur, defatigabantur. Quare secundum Aquilam dicitur, *Quoniam obmutui, contrita fuerunt ossa mea in rugitu meo;* secundum Symmachum, *Quoniam silui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.* Non ad unum mensem, sed omnibus diebus sese macerabat ac defatigabat.

VERS. 5. *Delictum meum cognitum feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi: Confitebor adver-*

A καὶ ἄθεοι, μυρίοις κακοῖς ἐμπεκαρμένοι, ἄθροα ποτὲ τεύξονται ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ λουτροῦ πηλιγενεσίας, τρισυμαχίους τούτους ἀποφαίνει διὰ τῶν προκειμένων. Ὀδυρμοῖς, ψῆσιν, ἐγὼ καὶ δάκρυσι θαμνινοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν προστετηκώς, καὶ παντοδαπαῖς συμφοραῖς ταύτης χάριν περιπεσὼν, ζῆλω τοὺς ἐκεῖνους καὶ μακαρίους ἀποκαλῶ, τοὺς ἀταλαιπώρους τῆ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῶν ἁμαρτημάτων δεξαμένους τὴν ἄφεσιν. Τοσαύτη γὰρ περὶ αὐτοὺς χρῆται φιλοτιμία, ὡς μὴ μόνον ἀφεῖναι, ἀλλὰ καὶ καλῶσαι τὰς ἁμαρτίας, καὶ μηδὲ ἔχνη τούτων καταλείπειν.

B Μακάριος ἄνθρωπος ὃς οὐ μὴ λογισθῆται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. Τὰ μὲν προλελεγμένα γενικῶς εἰρηται, καὶ καθόλου περὶ πάντων τῶν μελλόντων ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χάριτος τὴν γενέσασθαι· τὰ δὲ προσκείμενα ὅπως ἡ ἄφεσις διδοται παρρησιασθῆναι διὰ τοῦ· *Ὁὐ μὴ λογισθῆται Κύριος ἁμαρτίαν.* Ἄπαξ μὲν γὰρ γενομένην τὴν παραχθεῖσαν ἁμαρτίαν ἀγέννητον μὴ δύνασθαι εἶναι δηλοῖ· τὸν γε μὲν Κύριον τὸν ἐξουσίαν ἔχοντα ἐν τῷ λογοθεσίῳ λογιζέσθαι τῷ ἁμαρτηκῶτι, ἢ μὴ λογίζεσθαι τὸ πεπραγμένον, ἀλλὰ συγχωρεῖν ποιέσθαι τὴν ἄφεσιν. Καὶ ἐπειδὴ περ ἕκαστος τῶν προσιόντων τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος δωρουμένη συγχωρήσει δι' ἐμολογίας τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα, τῆς γε εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν πίστεως, καὶ δι' ἐξομολογήσεως εὐκρινούς, τῆς ἀφέσεως τεύξεται· σφόδρα ἀκριβῶς ὁ λόγος προστιθησὶ τὴν ἄσκαυσαν προσθήκην· *Ὁὐδ' ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, ἢ, ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος.* ἐκατέρως γὰρ φέρεται ἐν τῷ ἀναγνώσματι. Οὗτος γὰρ μακάριος, ὁ καθαρῶν πνεύματι τὴν ἐξομολόγησιν ποιούμενος, καὶ τὰς ἐν τῷ λουτρῷ τῆς πηλιγενεσίας φωνὰς προσφερόμενος. Εἰ δ' εὐθεθεῖ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, ἢ ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ ψυχῇ, ὡς ἀπατήσας ἑαυτὸν πρὸς τὸ μὴ τυχεῖν τῆς ἀφέσεως, ἔτι καὶ αὐξήσει τὰ αὐτοῦ κακὰ ἐπισωρεύσας καθ' ἑαυτοῦ πλείονα ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης.

D Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου, ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν, κ. τ. λ. Ἐκεῖνοι μὲν εἰσι μακάριοι, οὓς τῷ πνεύματι γνοὺς ἐμακάρισα· ἐγὼ δὲ πολλὰ κοπιήσας ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν βολαῖς καὶ ἐξομολογήσεσιν, ἀπέκαμον καὶ ἐσίγησα· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Σύμμαχος, Ὅτι ἀπέσίγησα· ὁ δὲ Θεοδοσίω, Ὅτι ἐκοπίασα, ἠρμήνευσαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀπὸ τοῦ κράζειν με, ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι με πᾶσαν ἡμέραν, ἐκδέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Ἐπαλαιώθη δὲ αὐτοῦ τὰ ὀστέα συντριβόμενα ἐκ τῆς πολλῆς κακώσεως τῆς κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν αὐτῷ γεγεννημένης· ἐν ἣ καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὁστέα ὀνομαζομένας κατεπόνει. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· Ὅτι ἐκόψυσσα, κατετρίθη τὰ ὀστέα μου ἐν βρυχήματι μου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὅτι ἀπεσιώπησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου, ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι πᾶσαν ἡμέραν. Οὐδὲ μὲχρι μηνός, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας κατέτρυχεν ἑαυτὸν καὶ κατεπόνει.

τὴν ἁμαρτίαν μου ἐγνωρίσα, καὶ τὴν ἀνομίαν μου οὐκ ἐκάλυψα. Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ

τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφέηκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. *Diapsalma.* Ἄλλοι δὲ οὐ, τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας, ἀλλὰ, τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου, ἐξέθεντο. Ἄντι δὲ τούτου ἀκριθέστερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπών· Ἴνα σὺ ἀφέλης τὴν ἀμαρτίαν μου. Τάδε γάρ, φησὶ, καὶ τάδε διεπραξάμην, ἵνα τάδε μοι γένωνται. Οὐκ ἦδη τετυχηκώς τῆς ἀφέσεως, ἀλλ' ὡς πάντα πράττων, ἵνα αὐτῆς τύχη, ταῦτ' ἔλεγε κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ἔχεται γε λόγος ἡ τοιαύτη ἔρμηνεια· εἰ γὰρ ἑτέρους ἐμακάριζεν, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, ὡς μηδέπω αὐτοὺς τετυχηκώς τῆς ἀφέσεως, πῶς ἐνταῦθα ἐδύνατο λέγειν· Καὶ σὺ ἀφέηκας τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου; Διόπερ κατὰ τὸν Σύμμαχον ἀκριθέστερον εἰρησθῆναι φημι τὸ, Ἴνα σὺ ἀφέλης τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου.

Ἐπεὶ ταύτης προσεύξεται σοι πᾶς ὁσιος ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Πλήρ ἐν κατακλισμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσι. Διὰ τοῦτο πᾶς ὁσιος ὑπόδειγμα λαβὼν ἐκ τῶν κατ' ἐμὲ πεπραγμένων προθυμώτατα καὶ εὐθαρσῶς προσεύξεται σοι, εἴ ποτε καιρὸς αὐτὸν καλῆ ἐπὶ τὴν ὁμοίαν ἐμοὶ προσευχὴν ἔλθειν. Προσευξαμένου δὲ αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τὸ ἐμὸν, καὶ αὐτοῦ ἐπακουσείς, παρέξεις τε αὐτῷ τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν, ὥστε μηδὲν αὐτὸν βλαθῆναι, κὰν μυρία κατακλύζοντα ὕδατα κατ' αὐτοῦ φέρηται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας αὐτοῦ τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπὶ σὲ τὸν μέγαν Σωτῆρα ἀναρτήσας ἑαυτοῦ τὰς ἐλπίδας, ἀπρωτος καὶ ἐδραϊος μενεῖ· διὰ γὰρ τὴν σὴν φυλακὴν οὐδὲ πλησιάσαι αὐτῷ, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι δυναθήσεται. Καὶ ταύτην γε τὴν διάνοιαν ἡ τοῦ Συμμάχου παρέστησεν ἔρμηνεία, φήσασα· Περὶ τούτου προσεύξεται πᾶς ὁσιος, ἄντι τοῦ, Διὰ τοῦτο προσεύξεται πᾶς ὁσιός σοι καιρὸν εὐρών, ὥστε ἐπικλύζοντα ὕδατα πολλὰ πρὸς αὐτὸν μὴ ἐγγίσει. Ἐάν δὲ κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα λέγηται· Ἐπεὶ ταύτης προσεύξεται πᾶς ὁσιος, ἐρούμεν, ὅτι, ὑπερ ταύτης, δηλαδὴ τῆς ἀφέσεως τῆς ἐμοὶ γενομένης. Διὰ γὰρ τὸν σὸν ἔλεον καὶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην φιλανθρωπίαν πᾶς ὁσιος εὐελπίς ἐσται, τῶν ὁμοίων παρὰ σοῦ τυχεῖν· εἴ ποτε αὐτῷ γένοιτο, ὡς ἀνθρώπῳ σάρκα περικειμένῳ, τοιοῦτό τι σφάλμα καὶ καιρὸς δεόμενος ὁμοίας ἐμοὶ ἐξομολογήσεως καὶ προσευχῆς.

Συνετιῶ σε καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ κορεύσῃ· ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου. *D* Ἐδ λεγόμενον διὰ τοῦ προφήτου· Ἐτι λαλοῦντός σου, ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι, καὶ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ἐπληρῶτο. Διότι εὐχομένου καὶ τὴν δέησιν ἀναπέμποντος, τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἀποκρίσεως αὐτὸν ἀξιοί, θαρσαῖν αὐτῷ παρακελευόμενον. Ἐγὼ γάρ σε, φησὶν, σιγητιῶ καὶ συμβιβῶ σε· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ἐπιστημιώσω σε καὶ φωτισώ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ κορεύσῃ· ὁ δὲ Σύμμαχος· Συνετιῶ σε καὶ ὑποβιβῶ σοι ὁδὸν ἣν ὀδεύσεις. Ἐπαγγέλλεται γὰρ κίβηαι αὐτῷ τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἦν δὲ ἵτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τοὺς ὀδεύοντας ἄγων ἐπὶ

A sum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei. *Diapsalma.* Alii, non impietatem cordis, sed impietatem peccati mei exposuerunt. Pro quo accuratius Symmachus interpretatus est his verbis, *Ut tu auferres peccatum meum.* Hæc, inquit, et hæc feci, ut hæc mihi obvenirent. Non enim jam misericordiam consecutus, sed velut omnia agens ut consequeretur, hæc dicebat secundum Symmachium. Et sane hujusmodi interpretatio recte cohæret. Nam si alios, ut veniam iniquitatis consecutus, ita beatus prædicasset, quasi ipse nondum consecutus esset, quomodo hic dicere potuit: *Et tu remisisti impietatem peccati mei?* Quare accuratius Symmachum vertisse dico hoc pacto: *Ut tu auferres impietatem peccati mei.*

B **VERS. 6.** *Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Veruntamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt.* Quapropter omnis sanctus, sumpto ex iis quæ erga me gesta, sunt exemplo, alacriter ac fidenter *ad te orabit*; si quando ipsum ad similem meæ orationem tempus evocarit. Illo autem ad mei exemplum orante, ipsum quoque tu exaudies, salutem illam quæ ex te procedit illi imperties, ita ut nihil patiatur detrimenti, etiamsi infinitæ erumpentes aquæ in ipsum ferantur. Nam cum velut in petra domum fundaverit suam, spemque suam in te magno Salvatore reposuerit, lapsu vacuus et firmus consistet: nam tui custodia fulto, ne appropinquare quidem aut juxta accedere poterunt. Quam item sententiam Symmachi interpretatio declarat, quæ sic habet, *De hac re orabit omnis sanctus*, illius loco, Propter hoc, ad te orabit omnis sanctus, cum invenerit tempus, ita ut exundantes aquæ multæ ad eum non accedant. Quod si secundum LXX Interpretea dicatur, *Pro hac orabit omnis sanctus*, nos sic explicabimus, *pro hac*, videlicet remissione mihi facta. Nam propter misericordiam tuam, et tuum erga homines amorem mihi exhibitum, omnis sanctus in spem veniet se similia abs te consecuturum, si quando sibi, utpote homini carne induto, delictum atque tempus simile contingat, quo itidem confessione et oratione opus habeat.

C **VERS. 8.** *Intellectum tibi dabo et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos.* Quod sic a propheta dictum est, *Adhuc te loquente, dicam: Ecce adsum* ⁹⁷, in Davide implebatur. Ipso namque orante ac supplicationem emittente, Spiritus divinus ipsi respondere dignatus, bene sperare jubet. Ego enim, inquit, *intellectum tibi dabo et instruam te.* Pro quo Aquila, *Scientem te faciam et illuminabo te in via hac qua gradieris*; Symmachus vero, *Prudentem te faciam et ostendam tibi viam qua incedas.* Pollicetur enim monstrandam ipsi esse viam ab eo qui dixit, *Ego sum via* ⁹⁸. Hic autem erat Dei Verbum, quod iter agentes ad ter felicem finem

⁹⁷ Isa. LVIII, 9. ⁹⁸ Joan. XIV, 6.

sive ad Patrem deducit. Loco autem illius, *Firmabo super te oculos meos*, Symmachus habet, *Consultabo de te oculo meo*. Quia enim *oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum* 99; merito eum qui talia precatu est, oculo dignatur suo, ut radiis illis ex divino oculo emissis illustratus mente, viam cernat sibi promissam. Quare oculi Domini non super omnes, sed *super justos tantum*; nam ab impiis oculos suos avertit. ὄφθαλμοὶ Κυρίου οὐκ ἐπὶ πάντας, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἑαυτοῦ ὄφθαλμοῦς.

VERS. 11. *Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.* Postquam respon- sionem ad precantem sermo conclusit, post supra dictorum promissionem, ad commune hominum genus sermo transfertur: quia ob vim amoris vult omnes salutem obtinere. Ipseque David postquam confessionem suam absolvit, felici response ac pollicitatione donatus, ex vi gaudii reliquis etiam hominibus isthæc emolumenta conciliare satagit. *Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloria- mini, omnes recti corde.* Quemadmodum peccato- rum ordini ad sinistram posito, congruentem de- dit admonitionem, exemplum sese præbens iis qui a peccatis convertuntur; sic etiam justis propria sibi ac convenientia annuntiat in præsentem, cohortans illos ut de nulla terrenarum rerum lætentur, sed de Domino magnifice sentiant, et de tanto bono gaudeant et exsultent. Sed etiam, *qui gloriatur in Domino gloriatur*, ait Apostolus 1. Jure itaque hoc loco totius sermonis finem facit his verbis, *Et gloria- mini in illo, omnes recti corde*: neque de vobis ipsis magnifice sentiatis, sed de ipso Domino qui vobis virtutis omnis auctor fuit. *τες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ*. μὴ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα γενομένῳ Κυρίῳ.

PSALMUS DAVID XXIII.

Secundum Hebraicam lectionem et secundum reliquos interpretes inscriptione caret hic psalmus, multamque cum præcedenti consonantiam habet. Cum enim in fine illius dixisset, *Lætamini in Domino, et exsultate, justi*, ab iisdem ferme verbis præsentem orditur, VERS. 1: *Exsultate, justi, in Domino*. Videturque mihi ea quæ in præsentem propheticè dicuntur, ad personam eorum qui in præcedente psalmo indicantur referri, secundum illud: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Nam ad eos qui per salutarem gratiam remissionem peccatorum consecuti sunt, id vociferari videtur, *Exsultate, justi, in Domino*. Non vobismetipsis, non cuiquam sæcularium rerum, sed Domino confisi, in ipso dignitatem præferentes, in ipso gloriantes, exsultate vos, o beati, quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. *Rectos* quippe omnes, inquit, *deceat Dei collaudatio*; secundum Aquitam vero, *Rectis pulchra est cantatio*. Quia enim non speciosus hym-

Α τέλος τὸ τρισμακάριον, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμοῦς μου, ὁ Σύμμαχος, Βουλευέσομαι, φησί, περὶ σοῦ τῷ ὀφθαλμῷ μου. Ἐπειδὴ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· εἰκό- τως τὸν τοσαῦτα ἠγόμενον καταξιοῦ τοῦ ἰδίου ὀφθαλ- μού, ὅπως, ἐκ τῶν φωτιστικῶν αὐτῶν τῶν ἐκ τοῦ θείου ὀφθαλμοῦ πεμπομένων φωτισθεὶς τὴν διάνοιαν, τὴν ὁδὸν θεάσεται τὴν ἐπηγγελμένην αὐτῷ. Διόπερ τοὺς δικαίους· ἀπὸ γὰρ τῶν ἀσεβῶν ἀποστρέφει

Ἐυφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Περιγράψας ὁ λόγος τὴν πρὸς τὸν εὐξάμενον ἀπό- κρισιν, ἐπαγγελιάμενός τε αὐτῷ τὰ προλεγεμένα, μεταβαίνει ἐπὶ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας πάντας βουλόμενος σω- θῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαυὶδ, προσδιελθὼν τὴν ἑαυτοῦ ἐξομολόγησιν, αἰσίας τε ἀποκρίσεως καὶ ἐπαγγελίας καταξιωθεὶς, ἐξ ὑπερβαλλούσης χαρᾶς καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις προξενεὶ τὰ τῆς ὠφελείας. *Ἐυφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶ- σθε πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.* Ὅσπερ τῷ ἀρι- στερῷ τάγματι τῶν ἀμαρτωλῶν τὰ κατάλλα παρή- νεσεν, ἑαυτὸν ὑπόδειγμα παρασχὼν τοῖς ἐξ ἀμαρτιῶν ἐπιστρέφουσιν· οὕτω καὶ τοῖς δικαίοις τὰ οἰκεία καὶ αὐτοῖς ἀρμόδια εὐαγγελίζεται διὰ τῶν προκειμένων, πραινῶν αὐτοῖς ἐπὶ μηδενὶ μὲν τῶν κοσμικῶν εὐ- φρανεσθαι, ἐπὶ δὲ τὸν Κύριον μέγα φρονεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῷ μόνῳ εὐφρανεσθαι, χαίρειν τε καὶ ἀγαλλίῃν ἐπὶ τῷ τοσοῦτῳ ἀγαθῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ καυχόμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Εἰκότως οὖν καὶ ἐνταῦθα τὸ συμπέρασμα τοῦ παντὸς λόγου ἐπισφραγίζεται λέγων· *Καὶ καυχῆσθε ἐν αὐτῷ, πάν- τως φρονεῖν, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ πάσης ὑμῖν ἀρετῆς αἰτίῳ*

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΑΒ'.

Κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀνεπίγραφός ἐστιν ὁ ψαλμός· πολλὴν δὲ σώζει· ἀκολουθίαν πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ. Προεϊπὼν γὰρ κατὰ τὸ τέλος ἐκείνου· *Ἐυφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι*, μονοουχὶ αὐτῆς ἤρξατο τῆς λέξεως τοῦ προκειμένου, φήσας· *Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ*. Καὶ μοι δοκεῖ προφρητικῶς τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκειμένων εἰς πρόσωπον ἀναπέμπεσθαι τῶν ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ δηλωθέντων, κατὰ τὸ, *Μακάριοι ὧν ἀφέθη- σαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρ- τιαί*. Ὡς γὰρ πρὸς ἐκείνους τοὺς τετυχηκότας τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτημάτων διὰ τῆς σωτηρίου χάρι- τος ἀναφωνεῖται τὸ, *Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυ- ρίῳ*. Μὴ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς ἢ ἐπὶ τι τῶν κοσμικῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιθότες, καὶ ἐπ' αὐτῷ σεμνο- νόμοι καὶ ἐν αὐτῷ καυχόμενοι, ἀγαλλιᾶσθε ὑμεῖς οἱ μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκα- λύφθησαν αἱ ἀμαρτία. Πρέπει γὰρ, φησὶ, πᾶσι τοῖς εὐθέσιν· ἢ εἰς τὸν Θεὸν ἀνεσις. Κατὰ δὲ τὸν

99 Psal. xxxiii, 16. 1Cor. i, 31.

Ἄκωλον, τοῖς εὐθέσις ὠραιοῦται ὕμνησις. Ἐπὶ ἄ γὰρ οὐχ ὠραῖος ὕμνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, εἰκότως τοῖς καθαρὰς διανοίας καὶ καθαρὰ χεῖλη, κεκτημένοις εὐπρέπει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλυσίς.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρα, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλλετε αὐτῷ. Κατὰ πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν γεγραμμένα. Καὶ ὁ τὰς ἔσω δὲ καὶ τὰς ἔσω αἰσθήσεις καθαρὰς καὶ ἀμέμπτους φυλάττων ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ ψάλλει τῷ Θεῷ. Ἄσατε αὐτῷ ἄσμα καινόν. Τὸ μὲν παλαιὸν ἄσμα διὰ παλαιᾶς κιθάρας καὶ παλαιῶ ψαλτηρίου, τῶν ἀψύχων ὀργάνων, ὥστερ διὰ συμβόλων καὶ εἰκόνων ἐσπουδάξτε τοῦ προτέρω λαῷ· τὸ δὲ καινὸν ἄσμα μεγαλοφυέστερον καὶ θεοπρεπέστερον διὰ κιθάρας ζώσης, καὶ διὰ τοῦ ἀποδοθέντος δεκαχόρδου ψαλτηρίου ἀναπέμπεται τῷ Θεῷ. Καλῶς ψάλλετε ἐν ἀλαλαγμῷ. Οὗτος ὁ ἀλαλαγμὸς ἐστὶ μουσικὸς· διὸ εἰρηται ποῦ· Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Ἀλλὰ καὶ ἀντὶ βοῶν καὶ μόσχων, καὶ τῶν δι' αἵματος θυσῶν, θυσίας ἀλαλγμοῦ κατατεθυκέναι φησὶν ὁ εἰπών· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίας ἀλαλαγμοῦ.

Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ χρισίαν· τοῦ ἔλεους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Τὰ μὲν τῆς τῶν ὄντων καταλήψεως διὰ πίστεως ἡμῖν χωρεῖτω, τὰ δὲ τοῦ πρακτικοῦ βίου διὰ ἐλεημοσύνης καὶ χρίστεως. Ταῦτα γὰρ ἀγαπᾷ ὁ εὐθὺς τοῦ Κυρίου λόγος· ἅτε κριτικὸς ἡμᾶς κατασκεύασας καὶ διακριτικὸς τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου. Διὸ βούλεται ἡμᾶς μηδὲν ἀκριτῶς πράττειν, μηδὲ ἀλόγως φέρεσθαι ταῖς ἐξ αὐτῶν ὀρμαῖς, κεκριμένω, περὶ τῶν πρακτέων βουλευέσθαι, καὶ πρὸς γε πάντων ἐλεημονικὸς εἶναι, συγνωμονικὸς δὲ πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας γιγνομένους, συμπαθεῖς δὲ καὶ φιλοανθρώπους πρὸς τοὺς ἔλθου δομένους.

Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Τῷ οὖν Πατρὶ πᾶσα ἡ δύναμις ἡ ὑπερουράνιος ἐστερεώθη· τουτέστι τὸ εὐτονον καὶ βέβαιον καὶ πάγιον ἐν ἁγιασμῷ, καὶ πάση πρεπούση ταῖς ἱεραῖς δυνάμεσιν ἀρετῇ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπιουρίας ἔχουσιν. Ἐνθάδε μὲν οὖν πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀναγέγραπται. Εὐρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοηθῇ ὁ Σωτὴρ καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Ἀμφότερα δὲ συνήργησεν ἐν τῇ κτίσει τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμεων· διὰ τοῦτο εἰρηται· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Οἶδεν γὰρ ἀγιάζεται μὴ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀγγέλων γοῦν τὴν μὲν εἰς τὸ εἶναι πάροdon ὁ δημιουργὸς Λόγος, ὁ ποιητὴς τῶν ὄλων, παρείχετο· τὸν ἁγασμὸν δὲ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεπέφερεν· οὗ γὰρ νήπιος κτισθέντες οἱ ἄγγελοι.

Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τῆν

nus est in ore peccatoris, jure eos, qui pura mente et puro corde sunt, decet Dei collaudatio.

VERS. 2, 3. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* [Instrumenta scilicet] secundum primam legis traditionem scripta. Quisquis cum interiores, tum exteriores sensus, puros inculpatosque servat, in psalterio decem chordarum psallit Deo. *Cantate ei canticum novum.* Canticum vetus antiqua cithara et antiquo psalterio cantatur, instrumentis scilicet inanimatis, quasi symbolis et imaginibus quibus prior ille populus studebat. At novum canticum magnificentius ac Deo dignius, cithara vivente ac memorato illo decachordo psalterio, Deo emittitur. *Bene psallite in jubilatione.* Hæc jubilatio mystica est: quare dictum alicubi fuit: *Beatus populus qui scit jubilationem* *. Imo vero boum, vitulorum, cruentorumque sacrificiorum loco, hostiam jubilationis immolasse ait ille: *Circuiti et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* †.

VERS. 4, 5. *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide. Diligit misericordiam et judicium: misericordia Domini plena est terra.* Quæ cogitationem ac comprehensionem rerum spectant, per fidem nobis tradantur; quæ autem practicam vitam, per misericordiam et judicium. Hæc enim diligit rectum illud verbum Domini, utpote quod nobis internoscendi vim indiderit, ac discernendi inter bonum et oppositum illius. Quamobrem vult nos nihil sine judicio agere, neque irrationabiliter impetuque proprio ferri, de agendis prudenter consulere, ac præ omnibus, misericordes esse, peccata in nos admissa facile condonare, condolere ac mites esse erga eos qui misericordia egent.

VERS. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* A Patre igitur omnis virtus cœlestis firmata est, id est firmitas, soliditas, stabilitasque in sanctificatione ac omni sacris potestatibus convenienti virtute ex Spiritus auxilio data est. Hic porro *spiritus oris ejus scriptum est.* Alibi quoque reperire est verbum oris ejus, ut his intelligatur Salvator et sanctus ejus Spiritus: uterque porro in creatione cœlorum et potestatum eorum cooperatus est. Ideo dictum est, *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Nihil enim sine Spiritus præsentia sanctificatur. Angelis igitur transitum ad existentiam creator Verbum præbuit, universorum opifex: sanctificationem vero eodem tempore Spiritus sanctus indidit; non enim infantes creati angeli sunt.

VERS. 8, 9. *Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.* Ad-

* Psal. lxxxviii, 16. † Psal. xxvi, 6.

modum consequenter, postquam magna Dei opificia declaravit, ac tantum non ob oculos posuit, quantus sit ille talium rerum conditor Dominus; eum timere præcepit. Annuntiatque non ultra idolis adhibendum animum, non dæmonas colendos esse, sed tantarum rerum unum opificem. Illius autem loco, *commoveantur*, Symmachus *revereantur* edidit. Hic intelligas, quo pacto futurum erat ut ab eo commoverentur omnes inhabitantes orbem, si animo perpendas qua ratione per prædicationem evangelicam et salutarem doctrinam in toto orbe Ecclesiæ Deo constitutæ sint, aures omnium verbo repletæ, universique homines illa tanta virtute commoti, ac mutati a pristino idolorum errore, ad veræ pietatis commotionem accesserint: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.*

VERS. 10. *Dominus dissipat consilia gentium, et reprobatur autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum.* Quia videbat spiritus propheticus futurum esse, ut persecutionibus affligerentur hi qui a prisca illa superstitione recessuri erant, et multorum deorum errorem aversaturi, ut sese ad universorum Dominum converterent; necessario præcipit eis, qui rerum omnium opificem noverint, ut immissos a gentibus in infidelitate perseverantibus terrores, eorumque minas non reformident. Licet enim infinita contra vos moliantur; at nihil in vestri perniciem exsequi valebunt. Ipse namque omnium opifex et Dominus, ad quem confugistis, insidias a gentibus ac infidelibus populis vobis paratas, et cogitationes eorum vobis adversas vel nutu solo dissipabit: et si quando principes ac reges vobis succenseant, at is consilia ipsorum irrita faciet, solumque ejus consilium in æternum manebit. Enimvero cogitationes sapientiæ ejus non perinde atque cogitationes hominum irritæ erunt: sed judicium ejus permanent in generationem et generationem. Cogitationes quippe suas reservat hominibus se dignis; et quia in singulis generationibus et hominum successionibus, quidam digni reperiuntur, jure ac merito eisdem cogitationes servans suas, ipsas in generationes omnes producit. Et hæc sane olim propheticæ prædicta sunt, ipsisque rebus gestis nos verborum eventum excepimus. Quanta enim adversus Ecclesiam ejus machinati sint, quales persecutiones excitaverint, cujusmodi consilia contra nos inierint principes hujus sæculi, pro rei gravitate enarrari nequit: neque censeri quo pacto hæc omnia per virtutem Dei dissipata fuerint; neque ætate nostra solummodo, sed per singulas generationes a tempore divini Salvatoris nostri adventus impleta sint.

VERS. 12 - 15. *Beata gens cujus est Dominus Deus ejus, populus quem elegit in hæreditatem sibi.* Olim quidem pars atque hæreditas ejus erat Israel: verum quia id ille contempsit, ad gentes gratia transmissa est. *De cælo respexit Dominus,*

οικουμένην. Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὰς τοῦ Θεοῦ μεγαλουργίας παραστήσας, καὶ μονονοχὶ ὀφθαλμοῖς ἐπιδείξας ὀπλιτικός ἐστὶν ὁ τῶν τοιοῦτων δημιουργὸς Κύριος, παρακαλεῖται τοῦτον φοβεῖσθαι. Εὐαγγελίζεται δὲ εἰδώλους μηκέτι προσέχειν τὸν νοῦν, μήτε δαίμονας σέβεσθαι, ἀλλὰ τὸν τοσοῦτον ποιητὴν. Ἄντι δὲ τοῦ, *σαλευθήτωσαν*, ὁ Σύμμαχος, *εὐλαβείσθωσαν*, ἐξέδωκε. Νοήσεις ὅπως ἐμελλον σαλευέσθαι ἀπ' αὐτοῦ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν, ὡς ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ καὶ τῇ σωτηρίῳ διδασκαλίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ συνέστησαν πᾶσά τε ἀκοὴ ἐπληρώθη τοῦ λόγου, καὶ πάντες ἄνθρωποι ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ δυνάμει κελίηνται, μεταβάλλοντες ἀπὸ τῆς προτέρας περὶ τὰ εἰδωλα πλάνης, καὶ εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντες τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐφηγήθησαν αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.

Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. Ἐπεὶ συνεώρα τὸ προφητικὸν πνεῦμα μέλλοντας ἐξάπτεσθαι διωγμοὺς κατὰ τῶν ἀναχωρούντων μὲν τῆς προτέρας δεισιδαιμονίας καὶ ἀποστρεφόμενων τὴν πολυθεῖον πλάνην, ἐπὶ δὲ τὸν τῶν ὄλων Κύριον ἐπιστρέφοντων, ἀναγκαίως τῶν ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων ἐθνῶν τοὺς φόβους καὶ τὰς ἀπειλὰς μὴ δεδιέναι παρακαλεῖται τοῖς τῶν ὄλων ποιητὴν ἐπεγνωκόσιν. Κἂν γὰρ μυρία καθ' ὑμῶν ἐπιβουλεύσονται· ἀλλ' οὐδὲν, φησὶν, ἰσχύσουσι καθ' ὑμῶν ἐνεργῆσαι. Αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ὅς προσεφύγετε, τὰς καθ' ὑμῶν ἐπιβουλὰς τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀπίστων λαῶν, τοὺς καθ' ὑμῶν λογισμοὺς ἐνὶ νεύματι διασκεδάσει. Εἰ δὲ καὶ ἀρχόντες ποτε καὶ βασιλεῖς μέλλοιεν καθ' ὑμῶν ἐξάπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀθετήσῃ βουλὰς· κρατήσῃ δὲ μόνῃ ἡ αὐτοῦ βουλή εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄλλὰ καὶ τῆς σοφίας οἱ λογισμοὶ αὐτοῦ οὐχ ὁμοίως τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀθετήσονται· παραμένουσι δὲ αὐτοῦ κρίσεις εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Φυλάττει γὰρ τοὺς αὐτοῦ λογισμοὺς τοῖς αὐτοῦ ἀξίοις· καὶ ἐπειδήπερ καθ' ἑκάστην γενεάν καὶ διαδοχὴν ἀνθρώπων εὐρίσκονται τινες ἀξιοί, εἰκότως τούτοις αὐτοῖς διατηρῶν τοὺς αὐτοῦ λογισμοὺς, εἰς γενεάν καὶ γενεάν αὐτοὺς παρεκτείνει. Καὶ ταῦτα μὲν πάλαι προελέγετο προφητικῶς ἔργους δὲ αὐτοῖς τὴν ἔκβασιν τῶν λόγων ἡμεῖς παρελήφμεν. Ὅσα γὰρ ἐμνηχάνθησαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ ὅποιοις καθ' ἡμῶν ἐπήγειραν διωγμοὺς, ὅποιοις τε βουλὰς ἐβουλεύσαντο οἱ ἀρχόντες τοῦ αἰῶνος τούτου καθ' ἡμῶν, οὐκ ἐστιν ἐπαξίως διηγήσασθαι· καὶ ὡς ταῦτα πάντα Θεοῦ δυνάμει διεσκαδάνυτον· καὶ ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην γενεάν ἔργους ταῦτα ἐπληροῦτο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας ἀρξάμενα.

Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστὶν ὁ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς δὲν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῷ. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν Ἰσραὴλ μερὶς καὶ κληρονομία αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ ἠθέτησε μεταδέδληται ἡ χάρις ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύ-

ριος, εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ἔτοιμον κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιελὶς ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἵνα γινώμεν πῶς ὑπέστη τὸ μακαριζόμενον ἔθνος, καὶ πόθεν εἰληψε τὴν σύστασιν ὁ λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῶν, ἀκολουθῶν διδάσκει, ὡς ἄρα αὐτὸς ὁ Κύριος πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ἐπισκεψάμενος, ἐξ ἀπάντων τούτων συνεστήσατο τὸ προλεθρὸν ἔθνος, καὶ τὸν προεξηρημένον λαόν, οὐ διακόνους ἐτέροις κεχηρημένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐξ ἔτοιμον κατοικητηρίου αὐτοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἀπὸ ἐδράσματος καθέδρας αὐτοῦ, ἠρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀπὸ ἐδρας κατοικίας αὐτοῦ ἐπέβλεψεν. Ὁ δὲ Λόγος αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν διεκονεῖτο τοῖς σωζομένοις· Ἀπέστειλε γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτοὺς, καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Διὰ τί δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψε Κύριος, καὶ τί τὸ αἴτιον τοῦ καταξίωσαι τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, παρίστησιν ἐξῆς λέγων· Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησιν· Ὁ πλάσων καταμόνας ἐκάστην καρδίαν αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις ζώοις καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὑφίστη, οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖον ἐπιθέλειν αὐτὸν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἀπῆρκει γὰρ ἡ καθ' ἑαυτὴν πρόνοια πάντων ἐξ Ἰσοῦ προνοουμένη· νυνὶ δὲ, ἐπειδὴ περ ἐξαιρετὸς τις οὐσία ἀνθρώπου ψυχῆ, ἐπεὶ περὶ μόνου ἀνθρώπου μεμαρτύρηται εἰρηκῶς· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐποίησεν ὁ Κύριος τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν· εἰκότως, ὡς ἂν τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης προνοῶν, ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψε καὶ εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ παριστάς ὁ παρῶν λόγος φησιν· Ὁ πλάσων καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν· καταμόνας δὲ εἴρηται ἀντὶ τοῦ, ἀφωρισμένους παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα. Καρδίας δὲ λέγων τοὺς λογισμοὺς ἐδήλου, καὶ ὅτι ἀφωρισμένους ἕκαστος ἄνθρωπος ὥσπερ ταμίον ἀποκεκλεισμένον ἔχει τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν, ὡς μὴ δύνασθαι ἐτέρους καταλαμβάνειν λογισμοὺς. Οὐδεὶς γοῦν οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. Διὸ περὶ μόνου τοῦ σωτήρος ἡμῶν εἰς παράστασιν τῆς αἰτοῦ θεότητος ἐλέγετο· Αὐτὸς γὰρ ἦδει τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ πάλιν· Εἰδὼς δὲ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις παρίσταται· μετὰ γὰρ τὸ· Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, συνῆπται τὸ· Ὁ συνιελὶς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Μόνος γὰρ αὐτὸς συνιελὶς ἐξ ὅποιας προαιρέσεως τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα ἐπιτελεῖται, μηδὲν ἄλλου δυναμένου συνιέναι ποῖα προθέσει καὶ ὅποια ὁρμῇ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων πράττει ἢ πράττει.

Ὁ δὲ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλῆν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν· ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν, τοὺς ἐπι-

vidit omnes filios hominum. De preparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant terram. Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. Ut sciamus quo pacto gens, quæ beata prædicatur, constituta fuerit, et unde collectus fuerit populus ille quem elegit in hæreditatem sibi; consequenter docet, qui ipse Dominus cum omnes filios hominum qui habitant terram respiceret, ex iis omnibus prædictam gentem sibi selegerit, necnon memoratum populum, non aliis quam superius usus ministris. Pro illo autem, De preparato habitaculo suo, Aquila, a stabilimento sedis suæ, interpretatus est; Symmachus autem, a sede habitationis suæ respexit. Verbum autem ejus salutem iis qui accepturi erant administrabat: nam misit verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum⁴. Cur autem de cælo respexit Dominus, et quæ causa fuerit quod omnes filios hominum visitatione sua dignaretur, declarat deinceps his verbis: Qui finxit sigillatim corda eorum; pro quo Symmachus habet, Qui fingit sigillatim unumquodque cor eorum. Si enim humanam mentem pari atque animalia bruta ratione constituisset, necesse profecto non erat ipsum respicere super filios hominum; sufficeret enim universalis illa providentia, omnibus æqualiter prospiciens. Nunc autem quia præcellens quædam substantia est anima hominis, quandoquidem de solo homine declaratum est, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit illum⁵; jure imaginis ille suæ providentiam gerens, de cælo respexit et vidit omnes filios hominum. Quod his verbis in præsentem pronuntiatur, Qui fingit sigillatim corda eorum; sigillatim dictum est quasi separatim et seorsum a reliquis animalibus. Dum autem corda memoraret, cogitationes significavit: quia quilibet homo seorsum mentem suam cœu receptaculum oclusam habet, ut nemo alterius cogitationes deprehendere valeat, Nullus igitur hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso⁶. Quare de solo Salvatore nostro, ad declarationem ejus Deitatis, dicebatur, Ipse enim sciebat quid esset in homine⁷; ac rursus: Sciens cogitationes illorum⁸. Hoc item in præsentem declarat: post illud enim, Qui finxit sigillatim corda eorum, additur hoc, Qui intelligit omnia opera eorum. Ipse namque solus intelligit ex cujusmodi electione voluntatis hominum opera edantur, cum nullus alius intelligere queat ex cujusmodi proposito, ex quo motu voluntatis quivis hominum agat quæ agit.

VERS. 16 - 19. Non salvabitur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur. Ecce oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super mi-

¹ Psal. cvi, 20. ² Genes. 1, 26, 27. ³ II Cor. 11, 11. ⁴ Joan. 11, 25. ⁵ Luc. vi, 8.

sericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame. Isthæc supradictorum sententiæ cohærent. Sermo namque postquam omnes qui in terra sunt homines ad Dei timorem superius evocavit his verbis, *Timeat Dominum omnis terra*; deinde ut animos adderet, ne animo deficerent ac reformidarent persecutiones obventuras, ante adjecterat, *Dominus dissipat consilia gentium*, et cætera. Eidem igitur sententiæ insistens in superius allatis ait. Confidite, vos omnes ad quos sermo vertitur. Si itaque ad hunc timorem accesseritis, oculos ejus vimque illius perspicacem vobis providentem obtinebitis, quæ vos ab omnibus inimicis ac insidiatoribus liberabit. *Ecce namque oculi Domini super metuentes eum, qui sperant super misericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum.* Nam sine oculis Dei nulla salutis spes est, ne quidem regi in militari potestate fidenti; non gigante in multitudine virtutis et fortitudinis superbienti; non equo velocitati pedum confidenti. Hæc quippe omnia decipere solent, fallere item et in errorem inducere eos qui in iisdem spem habent. Sed vos confidite qui Dominum invocatis, ejusque timorem assumpsistis. Consilia gentium ne reformidetis quæ Dominus dissipat, nec cogitationes populorum quæ a Deo irritæ efficiuntur, nec consilia principum quæ ipse subvertit, imo neque regem manui militari innixum, neque gigantem fortitudine ac viribus corporeis tumentem. Et cum ingens præsidium, videlicet providentiæ ipsius oculos obtineatis, in ipso solo et in misericordia ejus spem reponite vestram, *ut eruat a morte animas eorum.* Mors autem animæ fuerit Dei abnegatio, defectio plena, et peccata ad mortem ita ut si quando accidat, ut sperantium in Deum corpora communi morti, ob ejus testimonium tradantur, at oculi Dei animas eorum curantes a morte ipsos eripuerunt. Neque id solummodo præstant; sed ut alat eos in fame, providentiam habent. Siquidem persecutionum tempore, quo plerumque doctrina et divinarum Scripturarum lectiones præpediuntur, rarique occurrunt qui spirituales cibos animabus hominum impertiant; attamen oculi Domini, divini Spiritus influxu, ipsorum animas alunt et ab ipso Deo institutas efficiunt, ita ut citra humanam ullam disciplinam, arcanâ quadam virtute nutriantur.

ἐπιβροῆ, καὶ τούτων τὰς ψυχὰς διατρέφουσι θεοδιδάκτους αὐτοὺς ἀπεργαζόμενοι, ὡς καὶ ἄνευ τῆς ἀνθρώπων διδασκαλίας ἀποβροῆται δυνάμει τρέφεσθαι.

IN PSALMUM DAVID XXXIII.

1. *Quando immutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum et abiit.*

Quidam suspicati sunt illam præsentis psalmi inscriptionem, historiam respicere, qua fertur Davidem a facie Saulis fugientem, ad Achum regem Geth accessisse, quando insaniam simulans quasi tympano pulsabat ad portas urbis, et deferebatur,

Ἰσχυρὰς ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ. Ἐχεται τῆς τῶν προλελεγμένων διανοίας τὰ προκειμένα. Συγκαλέσας γὰρ ὁ λόγος πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους ἐπὶ τὴν φόβον τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ κρείπτερον Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· εἴτα παραβαρύνουσα μὴ ἀγωνιῶν μηδὲ φοβεῖσθαι τοὺς μέλλοντας ἐπανίστασθαι αὐταῖς διωγμούς, συνήψε διὰ τῶν ἔμπροσθεν τὸ Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τῆς οὖν αὐτῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ διὰ τῶν προκειμένων φησί· Θαρσεῖτε, πάντες ὑμεῖς πρὸς οὓς ὁ λόγος. Εἰ γοῦν προσέλθοιτε τῷ αὐτοῦ φόβῳ, ἔξετε τοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν διαπρατικὴν αὐτοῦ δυνάμειν ἐπισκοποῦσαν ὑμᾶς, καὶ πάντων ἐχθρῶν καὶ ἐπιβούλων ῥυομένην. Ἴδου γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτοῦ, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Δίχα γὰρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν οὐκ ἔστιν ἄλλη σωτηρίας ἐλπίς, οὔτε βασιλεῖ στρατιωτικῆς δυνάμει θαρροῦντι, οὔτε γίγαντι ἐπὶ πλήθει δυνάμει καὶ ἰσχύος γαυρουμένῳ, οὔτε ἴππῳ ποδῶν ὠκύτητι θαρροῦντι. Πάντα γὰρ ταῦτα διαψεύδεται, σφάλλει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐπ' αὐτοῖς ἠλπικότητας. Ἄλλ' ὑμεῖς θαρσεῖτε, οἱ τὸν Κύριον ἐπικαλοῦντες, καὶ τὸν αὐτοῦ φόβον ἀνελιψέτε. Καὶ μήτε βουλὰς ἐθνῶν φοβεῖσθε, ἃς ὁ Κύριος διασκεδάνουσι, μήτε λογισμοὺς λαῶν, οὓς ὁ Κύριος ἀθετεῖ, μήτε βουλὰς ἀρχόντων, ἃς αὐτὸς ἀνατρέπει. Ἄλλὰ μηδὲ βασιλεῖα πλήθει στρατιωτικῆς δυνάμει πεποιθότα καταπλήττεσθε, μηδὲ γίγαντα ἰσχυρὰ καὶ ἀλκῆ σώματος τυφούμενον. Ἐχοντες δὲ μέγα φιλακτήριον τοὺς τῆς προνοίας αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς, ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζετε μόνον καὶ ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, εἰς τὸ ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Θάνατος δ' ἂν εἴη ψυχῆς ἢ ἀρνησις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παντελῆς ἀποστασία, καὶ αἱ πρὸς θάνατον ἁμαρτίαι· ὥστε, πᾶν συμβῆ ποτε τῶν ἐλπίζόντων ἐπὶ τὸν Κύριον τὰ σώματα θανάτῳ παραδίδεσθαι τῷ κοινῷ διὰ τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ κρείττονος ἐπιμεληθέντες τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐῤῥύσαντο ἐκ θανάτου. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ πρόνοιαν ποιοῦνται. Ἐν γὰρ τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, καθ' οὓς πολλάκις κεκώλυνται μὲν αἱ διδασκαλαὶ καὶ τὰ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ἀναγνώσματα, σπανίζει δὲ ὁ τὰς πνευματικὰς τροφὰς ταῖς τῶν ἀνθρώπων διαδιδούς ψυχῆς, ὁμοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Κυρίου τῆ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος

ΕΙΣ ΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ ΤΟ ΔΑΥΙΔ ΛΓ΄.

Ὅποτε ἠλλόλιως τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσε αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν.

Ἐπέλαβόν τινες τὴν τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ προγραφὴν ἐκείνην σημαίνει τὴν ἱστορίαν, δι' ἧς φεύγων Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Σαοῦλ, ἐληλυθέναι πρὸς Ἀγγούς βασιλεῖα Γεθ ἀναγέγραπται· ὅτε μανίαν προσποιηθεὶς ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις τῆς πόλεως,

καὶ παρεφέρετο, καὶ ἐπιπτε, καὶ κατέρρει τὰ σέλα **A** αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πύγωνα αὐτοῦ ὡστ' εἰπεῖν τὸν Ἀγχοῦς πρὸς τοὺς παῖδας αὐτοῦ· Ἄνδρα ἐπιπληπτον ἵνα τί εἰσηγάγετε πρὸς μέ; Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἤκουσαν οἱ τοιοῦτοι· ἔτι δ' ἐξῆς συνήπται, ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, δοκοῦσι μοι παρεωρακέσθαι. Ὁ μὲν οὖν Ἀγχοῦς τῶν ἀλλοφύλων ἦν βασιλεὺς τῶν κατοικούντων τὴν Γέθ· ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ μνημονεύεται· πρὸς δὲ καὶ αὐτὸν ἐλληλυθῶς ὁ Δαυὶδ πρὸ τῆς παρουσίας τῆς πρὸς τὸν Ἀγχοῦς ἱστορεῖται· λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Καὶ ἔρχεται ὁ Δαυὶδ εἰς Νοβὰ πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερεῖ, καὶ ἐξέστη Ἀχιμέλεχ τῇ ἀπαρτήσῃ αὐτοῦ· καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τί ὅτι σὺ μόνος καὶ οὐδεὶς μετὰ σοῦ; Καὶ εἶπε Δαυὶδ τῷ ἱερεῖ· Ὁ βασιλεὺς ἐντέταλται μοι ῥῆμα σήμερον καὶ εἶπέ μοι Μηδεὶς γνῶτω **B** τὸ ῥῆμα περὶ οὗ ἐγὼ ἀποστέλλω σε, καὶ ὑπὲρ οὗ ἐντέταλμαι σοι, καὶ τοῖς παιδαρίοις διαμμεμαρτύρημαι ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Θεοῦ πίσις. Καὶ νῦν εἰ εἰσιν ὑπὸ τὴν χεῖρά σου ἄρτοι, ὁδὸς εἰς χεῖράς μου τὸ εὐρεθῆν. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἱερεὺς τῷ Δαυὶδ, καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι βέθηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, ὅτι ἀλλ' ἢ ἄρτοι ἄγιοι εἰσιν· εἰ περὶ λαγμένα τὰ παιδαρία ἐστὶν ἀπὸ γυναικός, καὶ φάγετε. Καὶ ἀπεκρίθη Δαυὶδ τῷ ἱερεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀλλ' ἀπὸ γυναικός ἀπεσχημέθα ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν ἐν τῷ ἐξελθεῖν με εἰς ὁδὸν γέγονε τὰ παιδαρία ἠγνισμένα· καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς βέθηλος· δίδωσι σήμερον ἀγιασθῆσεται διὰ τὰ σκεύη μου. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Ἀχιμέλεχ ὁ ἱερεὺς τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως· ὅτι οὐκ ἦν **α** ἄρτος, ἀλλ' ἢ ἄρτοι τοῦ προσώπου οἱ ἀφηρημέτοι ἐκ προσώπου Κυρίου τοῦ παρατεθῆναι ἄρτον θερμὸν, ἢ ἡμέρα ἔλαβεν αὐτούς.

Ταῦτα μὲν οὖν ἡ περὶ τοῦ Ἀχιμέλεχ διήγησις **C** περιέχει· ἐξῆς δὲ συνήπται ὡς ἀνέστη Δαυὶδ καὶ ἐφυγεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· τοῦ τε Ἀχιμέλεχ ἀναχωρήσας, ἦλθε πρὸς Ἀγχοῦς βασιλέα Γέθ. Ὁ μὲν οὖν τις ἔρει, ἕπει μὴ ἐμφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ κατὰ τὸν Ἀχιμέλεχ· ἄλλοιῶσας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ, κατὰ σφάλμα κείσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβιμέλεχ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Ἀγχοῦς· σαφῶς γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἀγχοῦς εἴρηται· ἄλλοιῶσας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὅτε καὶ τὰ σέλα αὐτοῦ κατέρρει καὶ ἐτυμπάνιζεν. Ἔργον δὲ θρασὺν, καὶ προπετὲς εἶναι ἠγοῦμαι ἐξ ἀποφήσασθαι τολμᾶν τὴν θείαν Γραφὴν ἡμαρτήσθαι, καὶ τοσοῦτον περιέχειν σφάλμα, ὡς ἀντὶ ἀλλοφύλου ἀνδρός ἱερέα Θεοῦ παρευθεῖν· μάλιστα ὅτε καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ πάντες τὸν Ἀχιμέλεχ περιέχουσιν. Οὐκοῦν ἀκλόουθον **D** ἂν εἴη, ἀληθευούσης τῆς προγραφῆς, ἐπιζητεῖν πῶς καὶ πότε ἡλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ Δαυὶδ· ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ ἀπῆλθε. Δοκεῖ δὲ μοι· ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν λύσεις εὐρίσκεισθαι τοῦ ζητουμένου. Ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας εἰρήσκει τὸν ἐκδοσις τοῦτον ἡρμηνεύσαν τὸν τρόπον· Τοῦ Δαυὶδ ὅτε ἡλλοίωσε τὸ γέῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἐξέβαλεν αὐτόν, καὶ ἀπῆλθε. Μήποτε γὰρ διὰ τοὺς

et decidebat, et defluebant salivæ ejus in barbam ipsius; ita ut diceret Anchus pueris suis: Quare virum epilepsia correptum ad me introduxistis? Verum illi ad id solum attenderunt quod immutaverit vultum suum; sed videntur mihi id neglexisse quod mox sequitur, coram Abimelech. At enim Anchus alienigenarum Getham incolentium rex erat; Abimelech vero sacerdos Dei fuisse memoratur: quem item David adisise, antequam regi Anchus se sisteret, enarratur; ait quippe Scriptura: *Et venit David in Nobam ad Achimelech sacerdotem, et obstupuit Achimelech de occursu ejus; et dixit ei: Quare tu solus et nullus est tecum? Et ait David ad sacerdotem: Rex præcipit mihi sermonem hodie et dixit mihi: Nemo sciat rem propter quam ego mitto te, et de qua præcepi tibi; et pueris testificatus sum in loco qui dicitur, Dei fides. Nunc ergo si sint sub manu tua panes, da in manus meas quod repertum fuerit. Et respondens sacerdos Davidi ait illi: Non sunt panes laici sub manu mea, sed tantum panes sancti, si abstinerunt pueri a mulieribus, comedite. Et respondit David sacerdoti, et dixit ei: Certe a mulieribus continuimus nos ab heri et nudius tertius, quando egressi sumus in viam, et fuerunt pueri sanctificati: porro via hæc polluta est; sed ipsa hodie sanctificabitur propter vasa mea. Et dedit ei Achimelech sacerdos panes propositionis, neque enim erat ibi panis, nisi tantum panes faciei, qui sublatis succurant a facie Domini, ut poneretur panis calidus, qua die accepit eos.*

Hæc habet narratio illa de Achimelech. Deinde adjicitur quo pacto David surrexerit et effugerit illa die, cumque ab Achimelech discessisset, ad Anchus regem Geth accesserit. Dicit forte quispiam: Cum in historia de Achimelech non feratur, Davidem immutasse vultum suum, lapsu graphico nomen Achimelech pro nomine Anchus positum est: clare enim in historia Anchus dicitur immutasse vultum suum, quando salivæ ejus diffluebant, et quasi tympano pulsabat. At ego audax temerariumque facinus arbitror esse, pronuntiare confidenter divinam Scripturam lapsam esse, et tale vitium præferre, ut pro viro alienigena sacerdos Domini ponatur; cum maxime Hebraica lectio. et reliqui interpretes omnes Achimelech circumferant. Restat igitur, quando inscriptio vera profert, ut exquiramus quomodo et quando David vultum suum immutavit coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit. Videtur sane mihi ex cæterorum interpretum comparatione quæsitæ solutiones suppeditari. Nam Aquila et quinta editio hoc pacto interpretati sunt: *Davidi quando immutavit gustum suum ad faciem Abimelech, et ejecit eum, et abiit.* Forte propter panes propositionis, quos cum accepisset ab Abimelech, comedit ipse et pueri qui cum eo erant,

¹ I Reg. xxi, 1-6.

immutasse dicitur gustum suum ad faciem Abimelech. Cum enim sanctificatum cibum comederit, ac sacerdotales panes, quibus non nisi solis sacerdotibus uti licebat, immutavit gustum suum. Symmachus vero cum dicit, *Davidis quando transformavit morem suum coram Abimelech*, alium sensum subijcit, dum ait morem Davidis immutatum in conspectu Abimelech: quia scilicet interrogatus quæ causa susceptæ viæ sibi esset, mentitus est, ac sacerdotem sefellit: alienum quippe Davidis moribus erat fallacia uti, qua tamen usus eo tempore immutavit morem suum, secundum Symmachum. Ex dictis porro ipsam quoque Septuaginta Virorum interpretationem historiæ Abimelechi adaptare licebit, quæ narrat Davidem immutasse vultum suum coram Abimelech, quia non ipsi veram fugæ suæ causam declaraverat, sed sefellerat eum alia pro aliis locutus; ita ut etiam Goliathi frameam ab eo acceperit, ipsique perniciæ causa fuerit. Sub hæc enim Saul cum rem gestam didicisset, misit qui occiderent Abimelech et omnes sacerdotes Domini, et Nobam civitatem sacerdotum percussit. Gestaque hæc omnia sunt, quia David immutavit modum suum, aut vultum suum in conspectu Abimelech. Regnorum Scriptura *Achimelech* habet; ne ex litteræ commutatione quispiam moveatur: nam ex ea quæ intercedit inter litteras *Beth* et *Caph*, ut *Hebraei* vocant, similitudine, diverse nomen editum fuit: siquidem una eademque fere duorum elementorum figura, brevissimo apice solum distinguente. In Evangeliiis porro hujusce historiæ Davidem spectantis Salvator meminit his verbis: *Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque iis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*¹⁰? Hoc in Evangelio secundum Matthæum dictum est. Cum autem in Evangelio secundum Marcum ita locutus Salvatorem esse scribatur: *Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esuriit ipse et qui cum eo erant? quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit*¹¹? quis non ahimi pendeat quæratve, qua ratione hic Servator non Abimelechi, sed Abiatharis mentionem fecerit? Ad quam rem forte quis respondeat binominem Abimelechum fuisse, ita ut is ipse fuerit qui Abiathar. Et sane mox ejus filius, Abiathar dictus in libro Regnorum fertur: qui solus a sacerdotum cæde elapsus, cum Davide erat. Alius fortasse dixerit, in historia Abimelechum ut sacerdotem memorari; at hoc loco Salvatorem dixisse, Abiatharum eo tempore fuisse principem sacerdotum: *Introivit, ait, David in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum*. Sane vero historia cæsos Achimelech et sacerdotes a Saule memorans, nihil

ἄρτους τῆς προθέσεως, οὓς λαβὼν παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἔφαγεν αὐτοὺς καὶ τὰ παιδάρια τὰ μετ' αὐτοῦ, ἡλλοιωκέναι λέγεται τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ. Ἦγιασμένης γὰρ τροφῆς γευσάμενος, καὶ τῶν ἄρτων τῶν ἱερατικῶν, οἷς οὐκ ἐξῆν χρῆσασθαι εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν, ἡλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος εἰπὼν *Τοῦ Δαυὶδ ὅποτε μετεμόρφωσε τὸν τρόπον τὸν ἑαυτοῦ ἔμπροσθεν Ἀβιμέλεχ*, ἑτέραν διάνοιαν ὑποβέβληκε, τὸν τρόπον τοῦ Δαυὶδ ἡλλοιωῦσθαι φήσας ἔμπροσθεν Ἀβιμέλεχ, διὰ τὸ, ἐρωτηθέντα τίς εἴη αὐτῷ ἡ αἰτία τῆς ὁδοῦ, ψεύσασθαι καὶ παραλογίσασθαι τὸν ἱερέα· ἀλλότριον γὰρ ἦν τοῦ τρόπου τοῦ Δαυὶδ τὸ ἀπάτη κεχρησθαι, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν χρῆσάμενος, ἡλλοίωσε τὸν τρόπον αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων καὶ τῆν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνεῖαν ἐφαρμόσεις τῇ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ ἱστορίᾳ, φησάση ἡλλοιωκέναι τὸν Δαυὶδ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ ἐκώπιον Ἀβιμέλεχ, διὰ τὸ μὴ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς, παραλογίσασθαι δὲ καὶ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων εἰπεῖν ὡς καὶ τὴν ῥομφαίαν τοῦ Γολιάθ παρ' αὐτοῦ δέξασθαι, γενέσθαι τε αὐτῷ αἰτιὸν ἀπωλείας. Μαθὼν γὰρ μετὰ ταῦτα Σαοὺλ τὰ πεπραγμένα, πέμψας ἀνείλεν αὐτόν τε τὸν Ἀβιμέλεχ καὶ πάντας τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου καὶ τὴν Νობὰν τὴν πόλιν τῶν ἱερέων ἐπάταξε. Καὶ ταῦτα πάντα πέπρακται, διότι ἡλλοίωσε Δαυὶδ τὸν τρόπον αὐτοῦ ἢ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ. Ἡ τῶν Βασιλειῶν Γραφή Ἀχιμέλεχ περιέχει· ἐναλλαγῆς στοιχείου γενομένης, οὐδὲν δεῖ κινεῖσθαι· παρὰ γὰρ τὴν ὁμοιότητα τοῦ στοιχείου τοῦ βῆθ παρ' Ἑβραίοις καλουμένου καὶ τοῦ χάφ διαφόρως ἐξεδόθη τοῦνομα· σχεδὸν γὰρ ἐν καὶ ταυτὸν ἐστὶ τὰ δύο στοιχεῖα, βραχυτάτης κεραίας μόνης ἐναλλακτοῦσης. Μέννηται δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῆς προκειμένης κατὰ τοῦ Δαυὶδ ἱστορίας λέγων· *Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε ἐπειλασε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν*; Τοῦτο μὲν οὖν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ εἴρηται. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ ἀναγέγραπται ὁ Σωτὴρ εἰρηκῶς· *Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε χρεῖαν ἔσχε, καὶ ἐπειλασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε*; τίς οὐκ ἂν ἀπορήσειε, πῶς ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα οὐ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἀλλὰ τοῦ Ἀβιάθαρ μέννηται; Πρὸς δὲ εἶποι τις ἂν διώνουμον γεγενῆσθαι τὸν Ἀβιμέλεχ, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν τῷ Ἀβιάθαρ. Αὐτίκα γοῦν καὶ υἱὸς αὐτῷ Ἀβιάθαρ κεκλημένος ἐμφέρεται τῇ Γραφῇ τῶν Βασιλειῶν ὅς, διαφυγὼν ἀπὸ τῶν ἀναιρεθέντων ἱερέων μόνος, τῷ Δαυὶδ συνῆν. Ἄλλος δ' ἂν εἶποι τοῦ μὲν Ἀβιμέλεχ τὴν ἱστορίαν ὡς ἱερέως μνημονεύειν ἐνταῦθα δὲ τὸν Σωτῆρα τὸν Ἀβιάθαρ ἀρχιερέα τυγχά

¹⁰ Matth. xii, 3, 4. ¹¹ Marc. ii, 25, 26.

νειν κατ' ἐκείνου καιροῦ φῆσαι. *Εισῆλθε* γάρ, φησὶν, **A** de principis sacerdotum nece narravit. Et hæc qui-
Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάβαρ τοῦ dem nobis de psalmi titulo dicta sint.
ἀρχιερέως. Καὶ φαίνεται ἡ τῶν ἱστοριῶν γραφή, τὸν Ἀχιμέλεχ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ ἀνηρῶσθαι φή-
σασα ὑπὸ τοῦ Σαουλ, ἀρχιερεῖα ἀνηρημένον οὐχ ἱστορήσασα. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ ψαλμοῦ
προγραφὴν εἰρήσθω.

Ἐύλογησῶ τὸν Κύριον ἐν καρτὶ καιρῷ, διὰ
παντὸς ἡ αἰνεσίς αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Ἐδ-
χαριστῶν ὁ Δαυὶδ ἐφ' οἷς ἠξιώθη τροφῆς ἱερατικῆς,
Οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ
πάσης τῆς ζωῆς χάριτας ὁμολογῶν καὶ εὐλογῶν αὐ-
τὸν διατελέσῃ οὐδὲ ἀπολειφθήσεται ποτε τὸ στόμα
μου τῆς εἰς αὐτὸν αἰνεσεως. Ἄντι γὰρ θυσίας καὶ
ὀλοκαυτωμάτων πεπαιδευμαι τὴν διὰ χειλέων προσά-
γειν αὐτῷ θυσίαν.

Ἐπειδὴ γὰρ φεύγοντι μοι οὐδείς βοηθὸς πάρεστιν,
οὐδὲ τις καταφυγή, οὐδὲ ἀσφάλεια· μόνον δὲ τὸν Κύ-
ριον φυλακτήριον ἐπάγομαι τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς, καὶ
ἐπ' αὐτῷ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς δικαιοπραγίαις ἡ
ψυχή μου θαρρῆει· εἰκότως, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καυχῆσε-
ται ἡ ψυχή μου· ἀκουσάτωσαν πραεῖς καὶ εὐφραν-
θήτωσαν. Ἐμὲ δὲ λαβόντες ὑπόδειγμα πάντες οἱ
πρόοι καὶ ταπεινοὶ καὶ ἐπικειεῖς διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν
εὐλάβειαν, θαρρῆτωσαν καὶ πληρούσθωσαν εὐφροσύ-
νης, τὰ ἴσα μοι προσδοκῆσαντες, καὶ αὐτὸν ἐλπῖσα
τὸν Κύριον θέμενοι. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ρομφαίαν Γολιάθ
τοῦ ἀλλοφύλου παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ λαβὼν ἀπῆει· Ἄλλ'
οὐδ' ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, καυχῆσομαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ,
δι' ὃν ταύτην ἐκτησάμην τὴν ρομφαίαν· ὡς καὶ τὸν
ἱερεῖα εἰπεῖν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡ ρομφαία Γολιάθ τοῦ Φι-
λισταίου, ὃν ἐπάτιξας ἐν τῇ κοιλάδι Ἠλῆ, καὶ
αὐτὴ ἐνελημμένη ἱματίῳ. Εἰ ταύτην λήψῃ, σαν-
τῷ λάβε, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτέρα πυρὲς αὐτῆς. Ὡστε
τούτων ἀκούσαντα τὸν Δαυὶδ εἰπεῖν· Ἐν τῷ Κυρίῳ
ἐκαινεθήσεται ἡ ψυχή μου. Μεγάλην δόξαν ἔφερεν
ἐκείνου τὸ δόρυ τῷ Δαυὶδ, παιδαριῷ μὲν βντι, καὶ μη-
δὲ φέρειν ὄπλα πολεμικὰ ἐπισταμένῳ, βντι δὲ τῆ
εἰς Θεὸν καταγωνισαμένῳ τὸν Γολιάθ, ὡς διὰ τοῦτο
ἀντὶ ἀναθήματος τὴν ρομφαίαν μόνην ἐκείνην ἀνα-
κεῖσθαι ἐν τῷ ἱερῷ· ὃ δὴ καὶ ἐπεσημῆνατο φήσας ὁ
ἱερεὺς· Καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλη. Οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ἐν τῇ
σκηνῇ τοῦ Θεοῦ ὄπλα πολεμικὰ ἀποτίθεσθαι· μόνη
δὲ ἐκείνη εἰς μνήμην τοῦ Δαυὶδ τῆς κατὰ τοῦ ἀλλο-
φύλου νίκης ἀνέκειτο, ὡσανεὶ εὐχαριστήριον ἀποκει-
μένη τῷ τὴν νίκην αὐτῷ δεδορημένῳ τῷ Θεῷ.

Μεγαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσω-
μεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό. Οἱ γὰρ δι' ἔργων
καὶ βίου τοῦ κατ' ἀρετὴν τὴν ἐν ἐαυτοῖς εἰκόνα τοῦ
Θεοῦ κοσμοῦντες, αὐτὸν δοξάζουσι καὶ ὑψοῦσιν. Ἐξε-
ζήτησα τὸν Κύριον καὶ ἐπήκουσέ μου. Ἐπεὶ τῷ,
ἐξεζήτησα, τὸ, ἐπήκουσέ μου, ἀνταπεδόθη.

Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος εἰσή-
κουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ
ἔσωσεν αὐτόν. Πάλιν ἑαυτὸν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσ-
θεν, ὑπογραμμὸν παρέχει τῆς ἑτέρων διδασκαλίας.
Πτωχὸν γὰρ ἑαυτὸν εἰπὼν διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἑαυτοῦ
ταπεινώσιν καὶ μετριοσύνην, ὡς περὶ ἑτέρου περὶ ἑαυ-

VERS. 2. *Benedicam Dominum in omni tempore,*
semper laus ejus in ore meo. Gratias agit David
quod sacerdotali cibo dignatus sit : Nec solum in
præsenti, ait, sed per totum vitæ curriculum gratias
confitendi ac benedicendi finem non faciam : neque
os meum laude ejus vacuum unquam erit. Nam
institutus ita fui, ut sacrificiorum et holocaustorum
vice, labiis ipsi hostiam offeram.

Quandoquidem fugienti mihi nullus opitulator
adest, nullum effugium, securitas nulla ; solumque
Dominum animæ meæ præsidium paravi, atque ipsi
soli, non recte factis meis, confidit anima mea ;
jure sane in Domino laudabitur anima mea : au-
diant mansueti et lætentur. Meque in exemplum sibi
proponentes mansueti omnes, humiles ac modesti
viri, ob pietatem erga Deum suam, confidunt et
gaudio cumulentur, paria mecum exspectantes,
ipsumque Dominum sibi in spem proponentes.
Quoniam vero postquam gladium alienigenæ Go-
liath ab Abimelecho acceperat, discessit : neque
in hoc, inquit, gloriabor, sed in Domino, cujus bene-
ficio hunc gladium nactus sum ; ita ut vel ipse
sacerdos sic eum compellaret : Ecce gladius Go-
liath Philisthæi, quem percussisti in valle Ela, invo-
lutus veste. Si hunc vis tollere, tolle tibi, quia nullus
alius hic est præter ipsum¹². His itaque auditis, Da-
vid ait : In Domino laudabitur anima mea. Magnam
certe Davidi gloriam parabat ille gladius ; quippe
qui puerulus cum esset, bellicorumque arriorum
imperitus, fide in Deum munitus Goliath devicit ;
ita ut ea de causa donarii loco solus ille gladius in
sacro repositus esset : quod ipsum sacerdos bis
verbis indicavit, et nullus alius est. Neque enim in
tabernaculo Dei licebat arma bellica deponere. Hic
autem solus in memoriam reportatæ a Davide de
alienigena victoriæ repositus erat, quasi in gratia-
rum actionem Deo qui victoriam ipsi dederat.

VERS. 3. *Magnificate Dominum mecum, et exalte-*
mus nomen ejus in idipsum. Nam qui operibus ac
vita cum virtute acta imaginem Dei in se positam
exornant, ii sane ipsum gloria afficiunt et exaltant.
Exquisivi Dominum et exaudivit me. Siquidem huic
voci, exquisivi, illa vicissim additur, exaudivit
me.

VERS. 6-8. *Iste pauper clamavit, et Dominus*
exaudivit eum, et de omnibus tribulationibus ejus
salvavit eum. Hic rursus, uti superius, exemplum
disciplinæ sese aliis perhibet. Cum se namque pau-
perem ob animæ suæ humilitatem ac modestiam
declarat, de seipso quasi de alio hanc doctrinam

¹² I Reg. xxi, 9.

tradit : *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum*. At ne, inquit, arbitremini, me quidem qui pro rege ac universi populi principe habeor, sed animo ob Dei metum pauper sum, solum talia consecutum; enimvero probe compertum est, ipsum Dominum qui præsens omnibus est, similes mei pauperes, videlicet timentes Deum, exauditurum. *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo*. Quisquis ob perfectam et indeficientem in Deum spem vir existit, beatus est. Neque abs re Aquilæ interpretationi præsens dictum quis aptaverit. In titulo quippe secundum Aquilam dictum est : *Davidis, quando immutavit gustum suum ante faciem Abimelech*. Quia igitur ipse, cum panes propositionis comedisset, immutavit gustum suum, ac ex gustu deinde divinam sibi virtutem collatam fuisse sensit; idcirco, secundum illud, *Absque dolo accepi, sine invidia communico*¹³, ad consimilem gustum percipiendum alios festinare cohortatur, atque precari ut pane vitæ alantur: cujus symbolum ac imago erant panes illi propositionis per Moysis legem statuti. Quare David cum intelligeret cujus imago esset panis ille propositionis, non ad corporeum panem ut accedamus; sed ad panem qui corporeo subindicatur, nos provocat. Nos igitur qui in terris versamur, panis et Verbi qui de cælo descendit, ac semetipsum exinanivit et depressit, participes efficiamur. Qui vero sunt in regno cælorum, pleno illo ac perfecto utuntur, ejus divinitate enutriti, et sapientiæ contemplationibus fruentes. Hæc etiam nos aliquando obtinendi spem habere convenit, quamobrem dictum est : *Beatus vir qui sperat in eo*.

VERS. 9. *Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum*. Hæc omnia David ad aliorum utilitatem sententiarum more profert, quorum prior ipse politus erat, quando exquisivit Dominum, ac propitium nactus est. Præcipit itaque sanctis Dei, ut timorem ejus præ oculis habeant: ab illo quippe timore sancti efficiuntur; ideo alio in psalmo dictum, *Timor Domini castus*¹⁴, videlicet, castos efficiens. Quapropter divina lex ait : *Sancti eritis, quoniam ego Dominus Deus vester sanctus sum*¹⁵. Atque signum illud evidens fuerit timoris Domini, si quis a sordibus et pravis operibus purus et vacuus fuerit, seseque sanctum corpore ac spiritu servaverit. Timentibus porro Deum, qui per ejus metum sancti efficiuntur, nihil unquam deerit, utpote qui divitias magnas ac thesaurum optimum in ipso timore Domini reperirint.

DAVIDIS XXXIV.

VERS. 1-5. *Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me. Apprehende arma et scutum: et exsurge in adjutorium mihi. Effunde frameam et conclude adversus eos qui persequuntur me*. Quoniam

τοῦ διδάσκει λέγων· Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐπέκραξε καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ. Ἄλλὰ μὴ ἐμὲ, φησὶ, μόνον τετυχηκέαι νομίζετε, τὸν νομιζόμενον μὲν εἶναι βασιλέα καὶ ἀρχοντα τοῦ παντός ἔθνους, τῇ δὲ ψυχῇ πτωχεύοντα διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον· ἀκριβῶς δὲ γινώσκειται, ὅτι ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ παρῶν τῶν ὁμοίως ἐμοὶ πτωχῶν, λέγω δὲ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, εἰσακούσεται. Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος· μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν· Ὅτι διὰ τὸ τελείως καὶ ἀνελλιπῶς ἐλπίζειν ἐπὶ Θεὸν ἀνὴρ ὑπάρχων μακάριός ἐστιν. Οὐκ ἀπεικόντως ἂν τις ἐφαρμόσειεν τῇ κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἐρμηνείᾳ τὴν προκειμένην λέξιν· ἐπεὶ περ ἐν τῇ προγραφῇ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰλεγέτο· Τοῦ Δαυὶδ, ὅτε ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς, τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως μεταλαβὼν, ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ, εἶτε ἀπὸ τῆς γεύσεως ἤσθετο δυνάμει θείας χορηγηθείσης αὐτῷ· τούτου χάριν κατὰ τὸ· Ἄδύλωσ ἔλαβον, ἀφθόνως μεταδιδόμαι, παρακαλεῖ καὶ ἐτέρους σπεύδειν ἐπὶ τὴν ὁμοίαν αὐτῷ γεῦσιν, εὐχασθαί τε τραφῆναι τῷ ἄρτῳ τῆς ζωῆς· οὐ σύμβολον καὶ εἰκὼν ἐτύχχανον οἱ διὰ Μωϋσέως νουμοθετημένοι ἄρτοι τῆς προθέσεως. Διόπερ ὁ Δαυὶδ, νοήσας τίνος ἦν εἰκὼν ὁ τῆς προθέσεως ἄρτος, οὐκ ἐπὶ τὸν σωματικὸν σπεύδειν προτρέπει, ἀλλ' ἐπὶ τὸν δι' αὐτοῦ νοούμενον. Ἡμεῖς μὲν οὖν οἱ ἐπὶ γῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβηθῆκότος τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ Λόγου κενώσαντος ἑαυτὸν καὶ σμικρύναντος μεταλαμβάνομεν· οἱ δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πλήρους αὐτοῦ καὶ τελείου μεταλαμβάνουσι, τρεφόμενοι αὐτοῦ τῇ θεότητι, καὶ τῶν τῆς σοφίας θεωρημάτων ἀπολαύοντες, ὧν καὶ ἡμεῖς καιρῷ ποτε μετασχεῖν ἐλπίζειν προσήκει, διὸ λέλεκται· Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν.

Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Πάντα ταῦτα γνωμικῶς ὁ Δαυὶδ εἰς τὴν ἐτέραν ὠφέλειαν προφέρεται, αὐτὸς πρότερον ἀπολαύσας αὐτῶν, ὅτε, ἐκζητήσας τὸν Κύριον, ἐπηκόου αὐτοῦ τετύχηκε. Παρακελεύεται τοίνυν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου πρὸ ὀφθαλμῶν τίθεσθαι τοὺς ἁγίους αὐτοῦ· ὑπὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦ φόβου ἅγιοι ἀνατελούνται· διὸ λέλεκται ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ· Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός, ἀντὶ τοῦ, ἀγνοοῦνός. Διὸ καὶ ὁ θεὸς νόμος φησὶν· Ἄγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἅγιος. Καὶ σημεῖον τοῦ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον τοῦτ' ἂν γένοιτο, τὸ καθαρεύειν μὲν πάσης ρυπαρίας καὶ αἰσχροῦς πράξεως, φυλάττειν δὲ αὐτοὺς ἁγίους καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Τοῖς δὲ τὸν Κύριον φοβουμένοις, καὶ διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον ἡγιασμένοις, οὐδὲν ἂν δεήσῃ ὡς ἂν μέγαν πλοῦτον καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν ἐν αὐτῷ τῷ φόβῳ Κυρίου εὐρηκῶσιν.

ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΛΔ'

Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, πολεμήσον τοὺς πολεμούντάς με. Ἐπιλαβοῦ ὄπλον καὶ θυρεοῦ· καὶ ἀνάστηθι εἰς βοήθειάν μοι. Ἐχέσον ρομφαίαν, καὶ σύγκλεισον ἐξουαρτίας τῶν κατὰ

¹³ Sap. vii, 13. ¹⁴ Psal. xlviii, 10. ¹⁵ Levit. xi, 45.

δωκέντων με. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ πολλά περὶ Ἀ
 βομφαίας εἰρηται· *Ρομφαία γάρ, φησὶ, ρομφαία, ἐξεγέρθητι, καὶ φάγε αἷμα τραυματιῶν· καὶ πάλιν· Γῆ ἐὰν ἀμάρτη μοι, καὶ ἀποστελῶ ρομφαίαν ἐπ' αὐτήν· πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τῆς ἐν ἀνθρώποις κακίας ἐπαφίησιν, ὡς ἀγαθὸς, πρὸς ὑφέλειαν τῶν ὑπ' αὐτῆς κακαρατημένων· ἐπεὶ καὶ πολέμων σώζει (1), ὡσπερ ἰατρὸς, τέμνων καὶ καιῶν τὰ πεπονηθέντα τοῦ σώματος πρὸς θεραπείαν παντός· τοῦτοις ἐπιφέρει λέγων ἑξῆς· Ἐἴσω ἐπὶ ψυχῇ μου· Σωτηρία σου ἐγὼ εἰμι· πιστεύων καὶ ἀκριδῶς πεπεισμένος, ὅτι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀργῶς πρόβεισιν, ἀλλ' εἰς ἔργον ἐκδαινεῖ πάντως τὸ λεγόμενον. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ τὴν μὲν ἑαυτοῦ ἔρνετο σωτηρίαν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρητεῖτο ζωὴν, τὴν δὲ τοῦ Κυρίου σωτηρίαν ἐπὶ ἑαυτοῦ ψυχῇ χαρισθῆναι ἤθελετο, ὅπως καὶ αὐτὸς ἔχοι λέγειν·* **Β** *Ὁ δὲ σὺκέει ἐγὼ, ὅτι ἐν ἐμοὶ Χριστός. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ σωτηρία ἡμῶν· τοῦτο γοῦν αὐτὸ σημαίνει καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ δόξατος ἐρμηνεία.*

Ἀσχυρθῆτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν μου. Τούτου γάρ, φησὶ, Κύριε, ὑπὸ σοῦ γενομένου, καὶ ἐπακούσαντός μου τῆς εὐχῆς, ἀσχυρῆσονται καὶ ἐντραπήσονται ὡς μάτην ἐπιχειρήσαντες· διὸ καὶ ἀπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ἔπισω καὶ κατασχυρῆτωσαν οἱ λογιζόμενοι μου κακά. Οὐκέτι γάρ στήσονται πρὸ προσώπου μου· νῦτα δὲ δόντες παραχωρήσουσί μοι τὰ νικητήρια. Φεύγοντας δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς τὰ ἔπισω χωροῦντας διασκορπισμὸς λήφεται. Γενηθήτωσαν γὰρ ὡσεὶ χοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς, μηδὲ συναχθῆναι, μηδὲ παλιδρομησαὶ συγχωρῶν, ὁ δ' αὐτὸς ἐπιμένετω ἐκθλίβων αὐτούς, τουτέστι κολάζων. Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ἄλυσθημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Ὁδὸν ἀσεβῶν τὸν μοχθηρὸν βίον

Ὅτι δωρεὰν ἐκρυψάν μοι διασθορὰν παγίδος αὐτῶν. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν οὕτως· Ὅτι ἀναιτίως κατέκρυψάν μοι διασθορὰν δικτῶν αὐτῶν. Μηδὲν γάρ ὑπ' ἐμοῦ προπεπονηθέντες δωρεὰν καὶ ἀναιτίως ἐπεδολεύον μοι κρύπτοντες παγίδα, δι' ἧς ἐμοὶ διασθορὰν κατεσκευάζον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα γὰρ ἐδόκουν δι' ἀνθρώπων με πολεμεῖν, ἦτοι διὰ τοῦ Σαούλ, ἡ καὶ δι' ἐτέρων, ἀλλ' οὐκ ἤγνων ἐγὼ τῆς τοῦ Σαούλ ζηλοτυπίας τοὺς αἰτίους καὶ τῶν λοιπῶν ἐχθρῶν τοὺς ὑποδολεῖς. Ἄλλοι γὰρ ἦσαν οἱ πλὴς ἑαυτῶν παγίδας κρύπτοντες καὶ τὴν ψυχὴν μου διασθεῖραι πειρώμενοι, οἱ καὶ μάτην ὠνειδίσαν τὴν ψυχὴν μου· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἀναιτίως ὑπάρψαζαν τὴν ψυχὴν μου. Πάντα γὰρ ἔπραττον, ἐκστήσει βουλή-μενοι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τῆς ἐνοπαρχούσης αὐτῆ παραδότης καὶ ἀνεξικακίας, καὶ ὅπως, πληρωθεὶς θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ἐπὶ τὴν ἄμυναν ἔλθοι, καὶ δράσῃ τι κακὸν τὸν Σαούλ. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν πολλῶν ἐχθρῶν· περὶ δὲ τοῦ ἐν αὐτοῖς κορυφαίου ἐπιλέγει· Ἐλθέτω αὐτῷ παγὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἢν ἐκρυψε συλλαβέτω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ παγίδι πε-

in Ezechiele multa de framea dicta sunt; nam, *Framea, inquit, framea suscitare, et comedere sanguinem vulneratorum* 16; ac rursum: *Terra cum peccaverit mihi, etiam immittam frameam contra illam* 17; hæc autem omnia adversus malitiam hominum, utpote bonus, ad utilitatem eorum qui a framea illa occupantur, emittit: quoniam item a bellis servat et tuetur quasi medicus, corporis membra male affecta, ad totius incolunitatem rescant et adurens; ideo in sequentibus infert: *Dic animæ meæ: Salus tua ego sum, credens scilicet ac persuasum plane habens, effatum illud Dei non frustra prolatum esse, sed opere ac re gesta comprobari. Atque ea quidem in re salutem quam ex se habet abnegabat, vitamque propriam repudiabat, ac Domini salutem animæ conferri suæ precabatur; ut ipse quoque dicere posset: Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus* 18. Ipse namque est salus nostra: id ipsum porro vel ipsa nominis *Jesu* significatione indicatur.

VERS. 4-8. *Confundantur et revereantur quærentes animam meam.* Illis rebus, Domine, sic a te gestis, postquam deprecationem meam exaudieris, confundentur illi ac pudore afficientur, ut frustra rem aggressi: quamobrem a scopo lapsi sunt. *Avertantur retrorsum et erubescant cogitantes mihi mala.* Non ultra enim consistent ante faciem meam: sed terga dantes, cedent mihi victoriam. Ipsi vero fugientes ac retro cedentes dissipabuntur. *Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos, ne ultra illos congregari aut reverti sinat, sed instet ipse coarctans, id est puniens illos. Fiat via illorum tenebræ et lubricum, et angelus Domini persequens eos.* Viam impiorum vitam pravam nuncupat, qua illi via incedebant.

ὄνομάζει, καθ' ὃν τὴν πορείαν ἐποίησαντο.

Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui. Pro quo Symmachus sic edidit, *Quoniam sine causa absconderunt mihi interitum retium suorum.* Nullo quippe a me affecti damno, gratis et sine causa abscondentes laqueum, insidiabantur mihi, quo mihi interitum pararent. Etiam si enim videbantur, sive Saulis, sive aliorum hominum opera impugnare me; at non ignorabam ego qui Sauli invidiæ auctores, et qui reliquorum hostium occulti impulsores essent. Alii namque erant qui laqueos absconderent, et animam perdere meam molirentur, qui etiam *supervacue exprobraverunt animam meam*: pro quo Symmachus edidit, *sine causa suffoderunt animam meam.* Nihil quippe non agebant, ut animam ejus ab insita illa mansuetudine et injuriarum oblivione deturbarent, quo ira furoreque plenus ad vindictam se verteret, et Sauli quidpiam mali inferret. Hæc de multis inimicis dicta: de illorum autem principe hæc adjicit: *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ip-*

¹⁶ Ezech. xxi, 9. ¹⁷ Zach. xiiii, 7. ¹⁸ Gal. ii, 20.

(1) Quis non videt legendum esse πολεμῶν, Latineque reddendum: *etiam impugnans salrat?*

καμ: Hæc quasi precando a Davide prolata, futurorum prænuntia erant, et quæ eventura erant prophetice declarabant. Similiterque superius prophetice dictum est: *Erubescant et confundantur*, id est, erubescant et confundentur; ac rursum: *Avertantur et confundantur, et fiant tanquam pulvis*, hoc est, avertentur et confundentur, et fient tanquam pulvis. Nam quæ inimicis eventura erant prænuntiabat. Erit qui arbitretur, de Saule hæc prolata esse, quia haud diu postea hoc ipsi mali contigit. At nos eorum quæ initio psalmi dicta sunt memores, hæc ipsa de quodam ex spiritualibus inimicis, qui in malitia valentior esset, nimirum de diabolo, id dictum accipiemus.

VERS. 9, 10. *Omnia vssa mea dicent: Domine, quis similis tibi? Eripiens inopem de manu fortiorum eo, egenum et pauperem a diripientibus eum. Ossa animæ sunt virtutes ejus intelligendi, uti superius dictum est. Ipsæ vero ejus præsentia illustratæ, dicent: Domine, quis similis tibi? Nisi enim tu egeno adfuisses, nisi ipsum auxilio dignatus esses tuo, quis, quæso, quantusque ille homo, qui solus tot tantisque inimicis conferri posset? A nuda et simplici rerum historia dicti sententiam percipies, si memoria repetas, quo pacto David dum fugeret, ad tantam inopiam redactus est, ut pane ac necessariis alimentis careret; ac necessitate coactus panes propositionis comedere auderet. Non enim deliciarum causa, non de justitia sua elatus, non despectu legum id aggressus est; sed ex magna ciborum penuria. Quamobrem Salvator ait: *Non legistis quid fecerit David, quando esurivi* 19? Ipse quidem egenus erat cum paucis fugiens: qui vero insequabantur eum prævalidi, ipsæque Saul erat rex totius gentis, ac principes, ejus comites: necnon alienigenarum militum ducēs Davide potentiores, quorum manus cum effugeret, non ignorabat quis sibi auxiliator esset. Et hæc quidem de historia dicta sint. Quod si occultos atque invisibiles animæ justii inimicos intelligas; sane animadvertes, nes in acie adversus inimicos istos, qui animam semper nosram depredare tentant, nullo alio adjutore ac servatore egere nisi ipso Christo. Animum vero intendas num alius sit egenus a paupere, ac utrum re ipsa differant, aut solum cogitandi modo: quia fieri potest ut idem sit egenus et mendicans, quod a divitiis quas pridem habuerat exciderit; atque una pauper, quod labore victum sibi paret.*

VERS. 11. *Surgentes testes iniqui quæ ignorabam interrogabant me.* Qui non justitiæ, sed iniquitatis testes sunt, surgentes atque se excitantes dolose quæ ignoro interrogant. Nihil quippe mali vir frugi novit, nemini scilicet improhorum admiscetur. Testimonium autem illius est: *Qui servat præceptum, non noscet rem malam* 20. Nam hic non noscet,

Α *σεΐται ἐν αὐτῇ.* Ταῦτα δὲ ὡσπερ ἐν εὐχῇ τῷ Δαυὶδ εἰρημένα μελλόντων ἦν προαγορευτικά, καὶ συμβησομένων προφητικά. Οὕτω γοῦν καὶ ἀνωτέρω προφητικῶς ἐλέγετο· *Ἀισχυρθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν*, ἀντὶ τοῦ, *Ἀισχυρθήσονται καὶ ἐντραπήσονται*· καὶ πάλιν· *Ἀποστραφήτωσαν καὶ καταισχυρθήτωσαν, καὶ γενηθήτωσαν ὡς χοῦς*, ἀντὶ τοῦ· *Ἀποστραφήσονται καὶ αἰσχυρθήσονται καὶ γενήσονται ὡς χοῦς*. Τὰ γὰρ μέλλοντα συμβῆσεσθαι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ προηγόρευεν. Καὶ ὁ μὲν γὰρ ἠγγήσεται περὶ τοῦ Σαοὺλ εἰρῆσθαι τὴν προκειμένην ῥῆσιν· ἐπεὶ καὶ πέπονθεν οὐκ εἰς μακρὰν ταῦτα· ἡμεῖς δὲ, μεμνημένοι τῶν προλελεγμένων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ, καὶ ταῦτα εἰς ἓνα τινὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν τὸν ὡς ἐν κακίᾳ δυνατώτερον, δηλαδὴ τὸν διάβολον, ἐκληψόμεθα.

Β *Πάντα τὰ ὀστά μου ἐρούσι· Κύριε, τίς ὁμοίος σοι; Ρυθόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ, καὶ πτωχὸν καὶ πένητι ἀπὸ τῶν διωπαζόντων αὐτόν.* Ὅσα ψυχῆς αἱ διανοητικαὶ αὐτῆς δυνάμεις ὡς ἐμπροσθεν εἰρηται· φωτιζόμεναι δὲ αὐταὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, φήσουσι· *Κύριε, τίς ὁμοίος σοι;* Εἰ μὴ γὰρ σὺ παρῆς τῷ πτωχῷ, καὶ κατηξέωσας αὐτὸν τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας, τίς ἂν καὶ πόσος μόνος αὐτὸς συγχρινόμενος τοῖς τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις αὐτοῦ ἐχθροῖς; Νοήσεις δὲ καὶ ἀπὸ ψιλῆς τῆς ἱστορίας τὸν λόγον, ἐν νῷ λαβῶν, ὡς φεύγων ὁ Δαυὶδ εἰς τοσαύτην ἤλαυσε πτωχεῖν, ὥστε ἀρτῶν καὶ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς δεσθῆναι, εἰς ἀνάγκην τε ἐλθεῖν τοῦ τολμῆσαι τῶν ἀρτῶν τῆς προθέσεως μεταλαβεῖν. Οὐ γὰρ τρυφῶν ἐπὶ τοῦ· ἤρητο, οὐδ' ἐπαιρούμενος δικαιοσύνη, οὐδ' ἄλλως καταφρονῶν τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἰσχυρίας. Διὸ φησιν ὁ Σωτὴρ· *Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε ἐπειρασε;* Καὶ αὐτὸς μὲν ἦν πτωχὸς σὺν ὀλίγοις φεύγων· οἱ δ' ἐλαύνοντές αὐτὸν δυνατοί· βασιλεὺς γὰρ ἦν τοῦ παντὸς ἔθνους Σαοὺλ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἀρχόντες· οἱ τε τῶν ἀλλοφύλων πολεμίων καθηγεμόνες στερεώτεροι ὄντες τοῦ Δαυὶδ, ὧν τὰς χεῖρας διαδιδράσκων, οὐκ ἠγνοεῖ τὸν αὐτοῦ βοηθόν. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τὴν ἱστορίαν· εἰ δὲ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους ἐχθροὺς τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς νοήσεις, ὦσι, ὡς οὐδ' ἄλλου βοηθοῦ δεόμεθα καὶ Σωτῆρος ἢ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ παρατάξει τῇ πρὸς τοὺς νοητοὺς πολεμίους, τοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαρπάζειν ἀεὶ πειρωμένους. Ἐπιστήσεις δὲ εἰ ἑτερός ἐστιν ὁ πτωχὸς παρὰ τὸν πένητα, καὶ πότερον τῇ ὑποστάσει, ἢ τῇ ἐπινοίᾳ τῷ ἐγχωρεῖν τὸν αὐτὸν καὶ πτωχὸν εἶναι πτωχεύσαντα τῷ ἀποπεπτωκένα οὐ εἶχε πλούτου, καὶ πένητα τῷ μετὰ πόνον περιποιεῖν τὰ πρὸς τὸ διαζῆν.

Ἄναστάντες μάρτυρες ἀδικοὶ ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με. Οἱ μὴ δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀδικίας μάρτυρες, διαναστάντες καὶ διεγείραντες αὐτοὺς, σοφιστικῶς ἐπερωτῶσιν ἃ οὐ γινώσκω. Οὐδὲν γὰρ πῶν φαύλων γινώσκει ὁ σπουδαῖος, τουτέστιν οὐδενὶ τῶν πονηρῶν ἀνακέκραται. Μαρτύριον δὲ· *Ὁ φυλάσσων ἐρετλὴν οὐ γνώσεται ῥῆμα πονηρῶν.* Καὶ ἐναῦθα

19 Matth. xii, 3. 20 Eccl. viii, 5.

γὰρ τὸ οὐ γινώσεται, οὐ πεποιήται οὐδὲ ἀνακέκραται κατὰ ῥῆμα πονηρὸν· ψεύδος γὰρ τὸ νομίζειν μη ἐπίστασθαι ῥῆμα πονηρὸν τὸν φυλάττοντα τὴν θείαν ἐντολήν. Διάκρισιν γὰρ ἔχων πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ, τᾶλλα πάντα ἀποστραφεὶς ῥήματα, ἐπιτηρεῖν τὴν ἐντολήν ἤλθεν. Ὁ οὖν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Πείραν οὐκ ἔχοντα οὐδὲ γινώσιν ἢ ἐνοιοῦν τῶν κακῶν, διερεθίζοντές με ἐπερώτων με περὶ αὐτῶν, ὡσπερ ἡ Αἰγυπτία τὸν Ἰωσήφ, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὴν Σουδάνναν.

Ἀνταπεδίδωσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ καλῶν καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. Ἐμοῦ φιλοτιμουμένου τὰ πρὸς πάντας καθήκοντα ἀμέμπτως ἐπιτελεῖν βούλεσθαι, εἰ δυνατόν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύειν, αὐτοὶ ἀντὶ τούτων τῶν καλῶν πονηρὰ ἀνταπεδίδου μοι, ἐχθροὶ καὶ δυσμενεῖς διὰ πάντων ἀναφαινόμενοι· τὸ ὅσον δὲ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐν καλοῖς εὐτεκνίαν τῆς ψυχῆς μου ἀναιρεῖν ἐπεχειροῦν. Εἰ γοῦν, πεισθεὶς αὐτῶν ταῖς ἐρωτήσεσι τοιοῦτος ἐγεγόνειν οἷον ἤθελόν με ποιῆσαι, ἠτεκνώθη ἂν ἡ ψυχὴ μου, μηκέτι δεχομένη τὰς θείας τοῦ νομφίλου γονάς. Εἰ δὲ τέκνα λέγοντο οἱ μαθηταὶ τοῦ διδάξαντος, καὶ ὄντως ἀτεκνοῦται ἡ ψυχὴ τοῦ διδασκάλου, σφάλμασι περιπεσοῦσα τῷ ἑαυτῆς σκανδάλῳ, ἀναίρουσα τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους διὰ μαθητείας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου*, *Ἀνεστραμμένα κατὰ τῆς ψυχῆς μου*, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν.

Ἐπειδὴ τὰ προκείμενα συνήπται τοῖς ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ προλελεγμένοις· ἐκεῖνα δὲ τῆς ἱστορίας ἐμνημόνευε τῆς κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ, ἐφ' οὗ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, κατὰ τὰ ἀποδεδομένα τάχα που δύναται καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ἐπ' ἐκεῖνα ἀναφέρεσθαι. Μαθῶν γὰρ ὁ Σαοὺλ παρὰ Δαὴκ, ὡς ἀφίχται Δαυὶδ πρὸς Ἀβιμέλεχ, ἄρτους τε εἰληφώς διασέσωσται, πάντας ἀνελεῖ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου, αὐτὸν τε τὸν Ἀβιμέλεχ παγγενοῖ. Δύναται οὖν ταῦτα ὁ Δαυὶδ εἰς πρόσωπον τοῦ Σαοὺλ εἰρηκέναι, ὡς καὶ πάντα τὸν ψαλμὸν εἰς ἐκεῖνον ἀναφέρεσθαι τὸν καιρὸν, καθ' ὃν Δαὴκ ἐψευδομαρτύρησε τοῦ Ἀβιμέλεχ παρὰ τοῦ Σαοὺλ· καὶ τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὰ πάθη τῶν ἱερέων ὑπογράφον, τὰ προκείμενα ἀνεφώνει λέγων· *Δίκυσον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, καὶ τὰ ἐξῆς.* Τὰ δὲ μονοτρόπως εἰρηκέναι περὶ ἐνός τινος ἐν τῷ, *Ἐλθέτω αὐτῷ παρὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θῆρα ἢν ἔκρυψε συλλαβέτω αὐτόν, καὶ ἐν τῇ παρίδι πεσεῖται ἐν αὐτῇ*, δύναται τῷ Δαὴκ ἐφαρμόζειν. Καὶ τὸ, *Ἀναστάντες μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἡρώτων με· ἀνταπεδίδωσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου*, ἐκ προσώπου λεχθεῖν ἂν τοῦ Ἀβιμέλεχ. Καὶ ταῦτα δὲ εἰκὸς εἰρηκέναι τὸν Δαυὶδ· αὐτοῦ γὰρ ἐπιτέγραπται ὁ ψαλμὸς, ἀποστολικῆ διαθέσει λέγοντος ἂν· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; καὶ, Παθόντος ἐνὸς μέλους, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη.* Καὶ ἄλλος δὲ παρὰ ταῦτα μάρτυρας μὲν ἀδίκους εἶποι ἂν τις πάντας τοὺς ἐνδιαβάλλοντας τὸν Δαυὶδ παρὰ τοῦ Σαοὺλ· τότε μὲν γὰρ οἱ Ζιφαῖοι

id est, non perpetravit, neque pravo operi admistus est : hallucinatio quippe est arbitrari, eum qui divinum servat mandatum, malam non novisse rem. Nam discretionem boni et mali nactus, a cæteris aversus, ad præceptum servandum accedit. Hujusmodi igitur est quod hic effatur : Me nullum malæ rei experimentum aut notitiam sive cogitationem habentem concitantes, de iis interrogabant, quemadmodum Ægyptia Josephum, et senes Susannam.

VERS. 12. *Retribuebant mihi mala pro bonis et sterilitatem animæ meæ.* Cum hoc unum studerem, ut congruentia omnibus sine reprehensione peragerem si quidem possit cum omnibus hominibus pacate agi; pro iis illi bonis mala rependebant mihi, in omnibus sese inimicos atque infestos exhibentes : ac quantum in ipsis erat, animæ meæ in bonis fecunditatem de medio tollere curabant. Sane si eorum quæstionibus obtemperassem, talis profecto qualem ipsi volebant effectus essem, orbaque prole fuisset anima mea, divina sponsi semina non ulterius excipiens. Quod si discipuli doctoris sui filii esse dicantur; ea quoque ratione prole orbatur anima doctoris, ejusdem erratis in offendiculum abs se paratum delapsa, dum per doctrinam eos qui abs se nati sunt interimit. Pro illo autem, *sterilitatem animæ meæ, perversa contra animam meam*, vertit Symmachus.

Quoniam hæc quæ jam tractamus cum iis quæ in tricesimo tertio psalmo præmissa sunt conne-ctuntur; illa vero de historia Abimelech mentionem fecere, apud quem, uti superius traditum est, immutavit vultum suum; fortasse possint hæc quæ in præsentī aguntur ad illa referri. Nam cum Saul a Doec edidicisset Davidem ad Abimelech accessisse, atque, acceptis panibus, salutem nactum esse [ne fame periret], omnes sacerdotes Domini ipsumque Abimelech cum genere suo internecioni dedit. Potuit ergo David hæc de persona Saulis dicere, ita ut totus psalmus ad id temporis referatur, quo Doec contra Abimelech apud Saulem falsum testimonium dixit : et fortasse Spiritus sanctus sacerdotum cladem describens hæc dixerit : *Judica, Domine, nocentes me*, et cætera. Quæ pæro de uno solo dicuntur, ut illud est : *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum*, Doec ascribi possunt. Illud autem, *Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me* : retribuebant mihi mala pro bonis, et *sterilitatem animæ meæ*, ex Abimelechi persona pronuntiatâ fuerint : quæ par est dixisse Davidem, psalmus quippe ejus esse inscribitur : is apostolico more sic effatus credatur : *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?* ²¹ Et : *Si quid patiat unum membrum, compatiuntur omnia membra* ²². Et forsitan alius præterea dicat, iniquos testes esse quotquot Davidem apud Saulem calumniati sunt; modo quippe Ziphæi

²¹ II Cor. xi, 29. ²² I Cor. xii, 26.

accedentes dicebant : *Ecce David absconditus est apud nos* ²² : et alio tempore alii, gratiam, ut videtur, apud regem initari, multa falsa testimonia dicebant, et quæ ipse neque noverat neque cogitarat ipsi ascribebant. Illud autem, *retribuere mihi mala pro bonis*, ad ipsum quoque Davidem referri potest. Nam multis a Davide bonis affectus Saul, contrariam ipsi vicem rependebat, dum graviora contra animam ejus machinaretur, et sterilitatem animæ ejus inferret. Tunc porro sterilitas animæ adest, dum semina quæ in aliorum utilitatem spargit, aut quæ per doctrinam emittit, fructum non ferunt. Sic ergo cum David multa Sauli bona gigneret, sterilitatem ipsi Saul inferebat, non dignos emittens sparsorum seminum fructus.

Vers. 15. *Ego autem, cum mihi molesti essent, induebar cilicio. Et humiliabam in jejuniis animam meam, et oratio mea in sinu meo convertetur.* Ad ea quæ prius tradita sunt, perpende, quæso, num hæc personæ Salvatoris nostri convenire queant, propheticæque de ipso prænuntiata fuerint. Vide igitur num eo pacto sententia, nullo obice, plana evadat. Salvator enim noster Patri suo initium psalmi secundum humanitatem dixerit, usque ad illud, et *conclude adversus eos qui persequuntur me* : in vicesimo primo item psalmo, qui perspicue ab ipso profertur, dictum est : *In adjutorium meum intende*; imo et in Evangelii orationi vacasse narratur. Et sane quæ hic scripta sunt, post patratum a Judæis in eum facinus opere ipse complevit. Framea quippe militaris, bellumque Romanorum non diu postea, nec sine Dei judicio, institit. Nam Deus ipse erat, qui per hostilem exercitum ipsos impugnabat. Id per parabolam Salvator ipse declarat iis qui vocationem ad nuptias respuerant, nuntiosque interfecerant; dum ait, regem misisse exercitus suos et civitatem eorum succendisse ²³. Sic itaque ea quæ jam tractamus impleta sunt. Quia enim illi cum Filio Dei inique egerunt, damnati sunt, ultioque sanguinis ejus sumpta est. Et quia sese Christi inimicos præbuerunt, a Deo ipso debellati sunt, cum telis, clypeo et framea, irruente. Non occulte enim ipsos divina ultio, sed per hominum exercitus adorta est. Mirari sane subit, quo pacto dictum fuerit : *Effunde frameam*. Non enim, ut olim, ex parte solum bello incessebantur, sed hostilis framea contra illos effusa est; quapropter dictum est : *Pervenit autem ad illos ira in finem* ²⁴; et alibi : *Effunde super eos iram tuam* ²⁵. Quis porro Historias Flavii Josephi percurrens, earumque narratu comperiens, qua ratione obsidione conclusi, fame et seditioibus interibant, non præsens dictum admiretur : *Et conclude adversus eos qui persequuntur me*? Quæ vero postea subsequuntur, solum Servatorem Patri suo secundum humanitatem dicere convenit : *Dis animæ meæ : Salus tua ego sum, et cætera usque ad illud : Et angelus Domini coarctans*

Ἀ ελεγον ἐλλόντες· Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῶν, καὶ ἄλλοτε ἄλλους εἰκός, κεχαρισμένα τῷ βασιλεῖ πράττοντας, πολλὰ κατ' αὐτοῦ ψευδομαρτυρεῖν, καὶ ἂ μὴ ἐγίνωσκεν μὴ δὲ διεννοεῖτο, ταῦτα κατ' αὐτοῦ λέγειν. Τὸ δ', Ἀνταπεδίδοσάν μοι πορηρῶ ἀντι ἀγαθῶν, δύναται εἰς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι. Ἐπειδὴ πολλὰκις εὐ παθὼν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ὁ Σαοὺλ, τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἡμεῖβετο, δεῖνὰ κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μηχανώμενος, καὶ ἀτεκνίαν ἐμποιοῦν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἀτεκνία δὲ ψυχῆς ἐστίν, ὅταν τὰ ἐαυτῆς σπέρματα, ἂ καταβάλλεται δι' εὐποιοῦν εἰς ἑτέρους, ἢ καὶ διὰ διδασκαλίας μὴ φέρει καρπὸν. Οὕτω γοῦν, πολλὰ γεννῶντος ἀγαθὰ τοῦ Δαυὶδ εἰς τὸν Σαοὺλ, ἀτεκνίαν αὐτῷ ὁ Σαοὺλ εἰργάζετο, μὴ ἀξίους προφέρων καρποῦς τῶν εἰς αὐτὸν ἐσπαρμένων.

Ἐγὼ δὲ, ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, ἐνεδύομαι σάκκον, καὶ ἐταπεινῶν ἐν τῆσιν ἐν τῇ ψυχῇ μου, καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφίσεται. Πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν ἐπίσκεψαι, μήποτε τὰ προκείμενα ἐφαρμοῦσιν δύναται τῷ προσώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, προφητικῶς ἐξ αὐτοῦ θεοπισισμένα. Ὅρα δ' οὖν εἰ μὴ καὶ οὕτως ἐξομαλλίεσθαι ἡ διάνοια κατ' οὐδένα τρόπον ἐμποδιζομένη. Ἔστω γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγων κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ ἕως, Καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν διωκόντων με· καὶ ἐν εἰκοστῷ δὲ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ, σαφῶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένη, εἴρηται : *Εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες*· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῇ προσευχῇ σχολάζων ἱστορεῖται. Ναὶ μὴν καὶ δι' ἔργων ἐπλήρου τὰ ἀναγεγραμμένα μετὰ τὴν κατ' αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων τόλμαν. Ῥομφαία γὰρ στρατιωτικὴ καὶ πόλεμος Ῥωμαϊκὸς οὐκ εἰς μακρὰν μετέβηεν αὐτοῦς, οὐκ ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ πολεμῶν αὐτοῦς διὰ τοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διὰ παραβολῆς παρίστησι τοῖς παρητημένοις τὴν κλῆσιν τοῦ γάμου, καὶ τοὺς κλητορας φωνεῦσαι· πέμψαι φήσας τὸν βασιλέα τὰ στρατιωτικὰ αὐτοῦ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐμπρῶστο. Οὕτω τοῖσιν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ἐπληροῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠδίκουν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐδικάσθησαν, ἐδικουμένου τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολεμίου αὐτοῦς κατέστησαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετελθόντος ὅπλι καὶ θυρεῷ καὶ ρομφαίᾳ. Οὐ γὰρ ἀφανῶς αὐτοῦς ἡ θεία μετῆει δίχη, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐν ἀνθρώποις πολεμίων. Θαυμάσαι δ' ἐστίν ὅπως εἴρηται τό· *Ἐκχεον ρομφαίας*· οὐκέτι γὰρ κατὰ τὸ παλαιὸν μερικῶς αὐτοῦς ὁ πόλεμος μετῆει· ἀλλ' ἐξεχύθη κατ' αὐτῶν πολεμικὴ ρομφαία· διὸ λέλεκται· *Ἐφθασε δ' ἐπ' αὐτοῦς ἡ ὄρη εἰς τέλος*· καὶ ἄλλαχού· *Ἐκχεον ἐπ' αὐτοῦς τὴν ἔργην σου*. Τίς δὲ, διελευσὼν τὰς Φαυλοῦ Ἰωσήπου Ἱστανίας, μαθὼν τε ἐξ αὐτῶν ὅπως, ἐν συγκλεισμῷ ἀποληφθέντες, λιμῶ καὶ στάσει διεφθάρσαν, οὐ θαυμάσει τὴν ἐνταῦθα λέγουσαν φωνήν· Καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με; Ἐξῆς δὲ τοῖσι μόνῳ τῷ Σωτῆρι πρέπει ἀν λέγειν τῷ ἐαυτοῦ Πατρὶ κατὰ τὸ

²² I Reg. xxiii, 19 ²³ Matth. xvii, 7. ²⁴ I Thess. ii, 16. ²⁵ Psal. lxxviii, 25.

ἀνθρώπινον· *Εἶπον τῇ ψυχῇ μου· Σωτηρίῳ σου* A
εἰμι ἐγώ, καὶ τὰ ἐξῆς. ἕως τοῦ, Καὶ ἄγγελος Κυ-
ρίου ἐκθλίβωρ αὐτούς. Καὶ ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο,
ὥς τῆς μὲν ἑαυτῶν μητροπόλεως ἠλαύνοντο, διε-
σκορπίζοντο δὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Εἶτα λέλεχται·
Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλισθημα.
Ὁδὸς δὲ αὐτῶν ἦν ὠδεῦον πάλαι ἡ σωματικὴ ἐτύγ-
χανε λατρεία, ἥτις αὐτοῖς γέγονε σκότος καὶ ὀλι-
σθημα· ἀλλὰ καὶ, Ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων
αὐτούς. Ταῦτα μὲν οὖν τάπιχειρα ὦν κατ' αὐτοῦ
τετολημάσιν. Ἀκούσῃ δὲ τῶν εἰρημένων, οὐχ ὡς
τοῦ Σωτῆρος κατευχομένου τῶν ἑαυτοῦ ἐχθρῶν τοῦ
τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρηγγελκότος, Προσεύχεσθε
ὑπὲρ τῶν ἐπιηρεαζόντων καὶ ἀδικούντων αὐτούς·
ἀλλὰ γὰρ τούτων ἤκουε ὡς προφητικῶς εἰρημένων,
καὶ τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβῆσσεσθαι προαναφωνούν-
των. Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔσεσθαι θεσπίζει διὰ ποίαν
αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν
μοι διαφθορὰν παγίδος αὐτῶν, μάτην ὠρείδισαν
τὴν ψυχὴν μου.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατ' αὐτοῦ
 συνελθόντων· τὰ δὲ ἐξῆς οὐκέτι περὶ πολλῶν, περὶ
 ὁ ἑνὸς λελεγμένα, δύναται προσαγορεύεσθαι περὶ τοῦ
 Ἰουδα, ὅς, κρύπτων τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν, φι-
 λαν τε καθυποκρινόμενος, φιλήματι παρεδίδου τὸν
 Διδάσκαλον. Διὸ περὶ αὐτοῦ λέγοι· Ἄν τὸ, Ἐλοῦέτω
 αὐτῷ παγίς ἦν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἦν ἔκρυ-
 ψε συλλαβέτω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ παγίδι πεσεῖται
 ἐν αὐτῇ. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

Εὖ δὲ εἰδὼς εἰς οἶον ἀγαθὸν τέλος ἡ κατ' αὐτοῦ
 παραστήσεται ἐπιβουλή, καὶ τοῦτο παρίστησι λέ-
 γων· *Ἡ δὲ ψυχὴ μου ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ Κυ-*
ρίῳ, τερφθήσεται τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ. Πάντα τὰ
ὀστέα μου ἐρουῖσι· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; ῥύμι-
μος πτωχῶν ἀπὸ τῶν διαρπαζόντων αὐτόν. Ἐν
μὲν οὖν τῷ κα' ψαλμῷ, σαφῶς ἐκ προσώπου τοῦ Σω-
τῆρος λελεγμένω, εἶρητο· Ὅσει ὕδωρ ἐξεχύθηρ,
καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ ὀστέα μου· τοῦ λόγου
σημαίνοντος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸν διασκορπι-
σμόν καὶ τὴν φυγὴν, ἦν ὑπέμειναν κατὰ τὸν καιρὸν
τοῦ πάθους αὐτοῦ, ὅτε ἐπληροῦτο τὸ Πατάξω τὸν
ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς
ποιμνῆς. Ὅσα γὰρ ἦσαν τοῦ σώματος αὐτοῦ οἱ
πρῶτοι αὐτοῦ μαθηταί, οἱ τότε μὲν διεσκορπίσθησαν
σκανδαλισθέντες ἐπ' αὐτῷ, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐδή-
λου λέγων· Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν
ἔμοι ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν,
θεασάμενοι αὐτόν, ἐπληρώθησαν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιά-
σεως. Καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας δὲ περὶ τῶν αὐτῶν
λέλεχται· Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρουῖσι· Κύριε, τίς
ὁμοίός σοι; Σφόδρα δὲ κατάλληλα τῷ τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν προσώπῳ καὶ τὰ τούτους συνημμένα τυγχάνει,
ὅ' ὦν εἶρηται· Ἄριστάρτες μάρτυρες ἀδικοὶ δ
οὐκ ἐγνώσκον ἠρώτων με. Ἄρταπεδιδόσαν μοι
πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου.
Τούτοις ὁμοῖα καὶ ἐν ρη' ψαλμῷ εὐρήσεις ἐν οἷς εἴ-
ρηται· Καὶ ἐπολέμησάν με δωρεὰν· ἀντὶ τοῦ
ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με· καὶ ἔθερτο κατ' ἐμοῦ
κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντὶ τῆς ἀγαπῆ-

eos. Hæc porro tum implebantur, cum a metropoli
sua pulsi, in omnes gentes dispergebantur. Deinde
dictum est : Fiant riæ illorum tenebræ et lubricum.
Via qua incedebant erat corporalis ille cultus, qui
ipsis tenebræ et lubricum fuit; imo etiam, Angelus
Domini persequens eos. Hæc suorum adversus Chri-
stum facinorum præmia fuere. Cæterum quæ dicta
sunt non ita accipias velim, quasi Salvator de im-
mīcorum pernicie gloriaretur, qui discipulis suis præ-
cepit, Orate pro iis qui molestiam et injuriam vobis
inferunt 27 : sed hæc ut propheticæ dicta et futura-
 rum eorum calamitatum prænuntia intelligenda
 sunt. Quæ causa porro fuerit cur ea vaticinetur,
 deinceps aperit his verbis : *Quoniam gratis abscon-*
derunt mihi interitum laquei sui, supervacue expro-
braverunt animam meam.

ἵτιον, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν
 τὴν ψυχὴν μου.

Et hæc quidem de multitudine contra eum colle-
 cta; quæ sequuntur autem, non de multis, sed de
 uno solum dicta, de Juda congruenter prolata in-
 telligantur, qui conspirationem adversus illum
 constat occultans amicitiamque simulans, osculo
 Magistrum tradidit. Quare de illo dixerit : *Veni-
 at illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit*
apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum.
 Hæc quidem his de rebus dicta fuerint.

Cum probe nosset, quam bonus insidiarum sibi
 paratarum exitus futurus esset, id quoque decla-
 rat his verbis : *Anima autem mea exsultabit in Do-*
mino, delectabitur super salutarī suo. Omnia ossa
mea dicent : Domine, quis similis tibi? Eripiens
egenum a diripientibus illum. In psalmo xxi, qui
 aperte ex persona Salvatoris pronuntiatum est, sic
 habetur : *Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt*
omnia ossa mea 28. Hisque significat apostolorum
 ejus dispersionem, et fugam quæ tempore passionis
 ejus accidit, quando impletum fuit illud : *Percutiam*
pastorem, et dispergentur oves gregis 29. Nam primi
 ejus discipuli, ossa corporis ipsius erant, qui tunc
 dispersi sunt scandalum passi in ipso; quemadmo-
 dum ipse declaravit hoc modo : *Omnes vos scanda-*
lum patiemini in me ista nocte 30. Post resurrectio-
 nem vero, ubi ipsi conspexerunt, repleti sunt
 gaudio et exsultatione. In his item quæ jam agitan-
 tur de illis dictum est : *Omnia ossa mea dicent, Do-*
mine, quis similis tibi? Quæ iis porro subjiciuntur,
 personæ Salvatoris nostri armodum congruentia
 sunt, quæ sic habent : *Surgentes testes iniqui quæ*
ignorabam interrogabant me. Retribuebant mihi mala
pro bonis, sterilitatem animæ meæ. His affinia sunt
 quæ in psalmo cviii habentur his verbis : *Et expu-*
gnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligenter detra-
hebant mihi. Et posuerunt adversum me mala pro
bonis, et odium pro dilectione mea 31. Sterilitatem
 vero parabant ipsi qui nihil non agebat ut con-
 gregaret illos ac sibi regeneraret; quod ipse sic

27 Luc. vi, 28.

28 Psal. xxi, 15.

29 Zach. xiii, 7.

30 Matth. xxvi, 51.

31 Psal. cviii, 5.

indicavit : *Quoties volui congregare filios tuos, A quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluistis* ²². Sic itaque retribuerunt ipsi mala pro bonis, et sterilitatem animæ ejus.

Ἡς ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ.

Hæc ibidem vaticinatus, insequentibus suam mansuetudinem et tolerantiam declarat, dicens : *Ego autem dum mihi molesti essent induebar cilicio. Pro illo autem, dum mihi molesti essent, mire admodum Aquila dicit : Ego autem in infirmitate eorum, indumentum meum cilicium ; Symmachus vero : In infirmitatibus eorum indumentum meum cilicium ; Theodotio et quinta editio : Ego autem cum illi molestia afficerent. Mala quippe et infirmitates eorum miseratus Dominus, eorum causa in luctus et lamentationis signum cilicio induebatur : imo etiam humiliabat in jejuniio animam suam. Quare ita docebat : Tristis est anima mea usque ad mortem* ²³ ; et : *Nunc animam suam turbata est* ²⁴. Hæc enim vi mansuetudinis suæ tolerabat, veluti pater de filiorum pernicie vehementer dolens atque mœrens. Quamobrem in prophetis de illo dicitur : *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem* ²⁵ ; et rursum : *Ipsæ peccata nostra portat, et pro nobis dolet* ²⁶ ; et iterum : *Ipsæ autem vulneratus est propter peccata nostra, et vibice ejus nos sanati sumus* ²⁷. Ideo in infirmitatibus eorum, cum illi molestia afficerentur, prospiciens Salvator mortem ipsos occupaturam, atque extremam eorum perniciem, eorum causa induebatur cilicio, et humiliabat in jejuniio animam suam. Illi vero ita se gerebant, ut oratio Domini pro ipsis oblata, non ad aures usque Patris adveniret ; sed quasi repulsa ab impietatis eorum magnitudine, retraheretur et ad ipsum rediret : quare dicebat, *et oratio mea in sinu meo convertetur*. Nam si ii salutem nacturi, et ab impietatibus reversuri fuissent, oratio Servatoris recto cursu ac nullo obice ad aures usque Patris adventura erat. Et hæc a me postquam singulas sententias exploravi, ubi necesse fuit, excogitata sunt.

ἐπὶ τὰ ὅσα τὰ πατρικά παρήει. Καὶ ταῦτα δέ μοι καίως τεθεωρήσθω.

VERS. 15, 16. *Et adversum me lætati sunt et convenerunt ; congregata sunt super me flagella, et ignoravi. Dissipati sunt nec compuncti.* Hæc, uti jam diximus, duplici modo accipienda. Vel enim David, persequente Saule, hæc de se narrabat ; aut prophetice a Spiritu sancto de Salvatore dicta sunt. Loco autem illius, *adversum me lætati sunt*, Aquila serviens Hebraicæ litteræ ait, *in claudicatione mea lætati et collecti sunt* ; Symmachus vero, *claudicante me lætati et collecti sunt* ; quinta autem editio, *et in infirmitate mea lætati sunt*. Queis significari existimo passionis tempus, in quo secundum Apostolum *crucifixus est ex infirmitate, sed vixit*

σεῶς μου. Ἀτεκνίαν δὲ αὐτῷ εἰργάσαντο πάντα πράττοντι ἐπὶ τὸ συναγαγεῖν αὐτοὺς καὶ ἀναγεννησαί ἑαυτῷ· ὁ δὲ καὶ ἐδῆλου λέγων· *Ποσάκις ἐθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον θροῦν οὐκ ἠθέλησατε* ; Οὕτω γοῦν ἀναπαεδίδοσαν αὐτῷ

Ἄλλὰ γὰρ ἐν τούτοις ταῦτα θεσπίσας, διὰ τῶν ἐξῆς τὸ αὐτοῦ φιλόνητον καὶ ἀνεξίκακον παρίστησι λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, ἐνεδύομην σάκκῳ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, σφόδρα θαυμαστῶς ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶ· *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀβρωστία αὐτῶν ἐνδυοίς μου σάκκος*· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐμοῦ ἐν ταῖς ἀβρωστίαις αὐτῶν τὸ ἐνδυμα σάκκος· καὶ ὁ Θεοδοτίων δὲ καὶ

B ἡ πέμπτη ἔκδοσις· Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοῦ, εἰρήκασιν. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς ἐκεῖνων κακοῖς καὶ ταῖς ἀβρωστίαις τῆς αὐτῶν ψυχῆς συμπάσχω ὁ Σωτὴρ πένθους καὶ ὀδυρμῶν σύμβολα ποιεῖ, σάκκον περιβαλλόμενος ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐταπείνω ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐδίδασκος λέγων· *Περὶ λυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου*· καὶ, *Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρταται*. Ταῦτα γὰρ ὑπερβολῆ φιλονητικίας ὑπέμεινεν ὑπερπάσχω καὶ ὑπεραλγῶν, οἷα πατὴρ ἐφ' υἱοῦς ἀπολλυμένους. Διὸ ἔλεγεν ἐν προφηταῖς περὶ αὐτοῦ· *Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν*· καὶ πάλιν· *Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται*· καὶ αἰθῆς· *Αἰτὸς δ' ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν*. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἀβρωστίαις αὐτῶν καὶ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοῦ, ἐκεῖνος θεωρῶν ὁ Σωτὴρ τὸν καταλήψόμενον αὐτοῦς θλεθρον, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόλειαν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐνεδύετο σάκκον, καὶ ἐταπείνω ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοιαῦτα ἐπραττον, ὡς τὴν εὐχὴν αὐτοῦ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν μὴ παραπέμπεσθαι εἰς τὰ ὅσα τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὡσπερ ἀντικρουομένην ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς αὐτῶν δυσσεβείας, καθέλικεσθαι καὶ ἐπαναστρέφειν πρὸς αὐτόν· διὸ ἔλεγε· *Καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφῆσεται*. Εἰ γὰρ σῶζεσθαι ἐμελλον καὶ μεταβάλλειν τῶν ἀσεβημάτων, εὐθυδρομούσα ἡ προσευχὴ τοῦ Σωτῆρος, ἀκωλύτως καὶ ἀπαρροδίστως πᾶσαν ψηλαφῶντι διάνοιαν, εἰς τοὺς τόπους ἀναγ-

D *Καὶ κατ' ἐμοῦ ἠθροβάνθησαν, καὶ συνήχθησαν· συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνω. Διεσχίσθησαν, καὶ οὐ κατενόγησαν*. Ταῦτα ἐκληπτέον διχῶς, ὡς καὶ ἤδη ἐφαμεν. Ἡ γὰρ ὁ Δαυὶδ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διεξῆκει ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος· ἢ περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητικῶς ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος λέγεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Κατ' ἐμοῦ ἠθροβάνθησαν*, ὁ Ἀκύλας δουλεύων τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει φησὶ· *Καὶ ἐν σκισμῷ μου ἠθροβάνθησαν, καὶ συνελέγησαν*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Σκάζοντος δέ μου ἠθροβάνοντο καὶ ἠθροβάνοντο*· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· *Καὶ ἐν τῇ ἀσθερείᾳ μου ἠθροβάνθησαν*. Δι' ὧν ἡγοῦμαι δηλοῦσθαι τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἐν ᾧ κατὰ

²² Matth. xxiii, 37. ²³ Matth. xxvi, 38. ²⁴ Joan. xii, 27. ²⁵ Isa. liii, 5. ²⁶ ibid. 4. ²⁷ ibid. 5.

τῶν Ἀπόστολων, ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆναι ἔκαστος δύναμει Θεοῦ. Ὑπέμεινε δὲ καὶ σκασμὸν δι' ἡμᾶς, ἐκὼν ὑπομείνας τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθένειαν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀσθενῆ πεποίηκεν, οὐ νικηθεὶς ὑπ' ἐτέρου, ἀλλ' ὑπερβαλλούση δύναμις κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, ἐπικρούσας τε καὶ ταπεινώσας ἑαυτὸν καὶ ἀσθενῆ ποιήσας μέχρι θανάτου. Ἐν τοίνυν τῷ σκασμῷ καὶ ἀσθενείᾳ συνήχθησαν· ἀλλὰ καὶ μάστιγας αὐτῷ ἐπιτεθείκασι· ὃ δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἐδήλου προφήτῃ φάσκοντι ἐξ αὐτοῦ προσώπου· Τὸν κώτῳ μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ράπισματα. Τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυττωμάτων. Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶ· Καὶ ἀπορρήσσοιτε οὐκ ἠθέλοντες. Οὐκ ἔγνω δὲ, φησὶ, τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμάστιζον· οὐ γὰρ εἶχόν τινα εὐλογον πρόφρασιν ὧν ἐπιτεθεσάν μοι πληγῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐπειράσαν με μυκτηρισμῷ, ὃ Σύμμαχος φησὶν· Ἐρ' ὑποκρίσει φθέγμασι πεπλασμένοις, ἔπριον κατ' ἐμοῦ ὀδόντας αὐτῶν. Πολλὰ δ' ἂν εὖροις ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τούτων παραστατικά· καὶ ὡς προσήεσαν πειράζοντας αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, ἄλλοτε δὲ ἐμυκτηρίζον, καὶ ὡς ἔβρυχον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν διαπριζόμενοι ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαθητευομένων αὐτῷ.

Κύριε, πότε ἐπόψῃ; ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λέοντων τὴν μονογενῆ μου. Ἀντὶ τοῦ· Πότε ἐπόψῃ; συμφώνως; οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνεύονται, Κύριε, πόσα θύψῃ; εἰρήκασιν. Ἀποθαυμάζει ὁ Σωτὴρ τοῦ Πατρὸς τὴν μακροθυμίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀνοχήν. Διὸ φησὶ· Πόσα θύψῃ; Εἶτα παρακαλεῖ λέγων· Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου. Ὅμοιον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ· Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣν εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. Ἐξῆς παρακαλεῖ βυσθῆναι τὴν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπὸ λέοντων. Συγγενῆς δὲ ὧν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ καὶ ὁ καλ, κατὰ τὰ ἦδη πρότερον ἀποδεδειγμένα, τὰ ὅμοια τούτοις περιέχων, φάσκων· Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Κάκει γὰρ μονογενοῦς ἐμνημόνευσε καὶ κυνὸς καὶ λέοντος· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ μονοκερῶτων, λέγων· Καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου· δι' ὧν σημαίνει αὐτὸν ἠγοῦμαι τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, τὰς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῇ μονογενεὶ αὐτοῦ ψυχῇ ἐπιθεβουλευκίας. Ἀντὶ δὲ σοῦ, τὴν μονογενῆ μου· ὃ μὲν Ἀκύλας, τὴν μονογενῆ μου· ὃ δὲ Σύμμαχος, τὴν μονότητά μου, ἠρμήνευσεν (1). Εἰ δὲ ὁ Δαυὶδ ταῦτα λέγει, οὐδὲ χαλεπὸν καὶ εἰς αὐτὸν τὰ τῆς διανοίας ἐφαρμόσαι.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ. Καὶ ὃ κα' ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λελεγμένος, ἔρετὰ τὰς προφητείας τὰς περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐμμένητο δι' ὧν ἔφη· Ἐν μέσῳ

ex virtute Dei²⁰. Sustinuit item propter nos claudicationem, cum nostri causa infirmitatem lubens passus est. Ipse enim sese infirmum effecit, non ab alio victus, sed eximia virtute sua exinanivit semetipsum, formam servi accepit et infirmus factus est usque ad mortem. In claudicatione igitur et infirmitate congregati sunt: sed flagellis quoque ipsum oneraverunt. Quod etiam in alio propheta ex persona ejus significatur: *Dorsum meum dedi ad flagella, et malas meas ad alapas. Faciem autem meam non averti a probro sputorum*²¹. Hæc porro implebantur passionis ejus tempore. Symmachus autem ait, *et abrumpentes non quiescebant*. Non noverant enim, inquit, qua de causa flagellarent: nulla quippe suberat mei plagis afficiendi legitima causa. Pro illo autem, *tentaverunt me subsannatione*, Symmachus ait, *in simulatione verbis confictis serrabant contra me dentes suos*. Multa sane in Evangeliiis repereris, quæ hæc explicantur: quomodo scilicet accesserint Pharisei tentantes illum; alias subsannabant, et dentibus stridebant in eum, quasi serra secantes propter discipulorum ejus multitudinem.

VERS. 17. Domine, quando respicies? restitue animam meam a malignitate eorum, a leonibus unigenam meam. Pro illo, quando respicies, reliqui omnes interpretes concorditer, Domine, quanta respicies? dixerunt. Miratur Servator Patris tolerantiam, et eximiam patientiam. Quamobrem ait: Quanta respicies? Exinde rogat his verbis: Restitue animam meam: quod sane simile huic dicto fuerit: Pater, glorifica me gloria quam habui priusquam mundus esset apud te²². Postulat sub hæc liberari unigenitam suam a leonibus. Cum affinis huic sit psalmus XXI, uti superius declaratum est, ut qui similia complectatur, ait: Salva me ex ore leonis, et de manu canis unigenitam meam²³. Illic enim, unigenitam, canem et leonem memoravit; neque hæc solum, sed etiam unicornes, dicens, et a cornibus unicornium humilitatem meam²⁴: quibus indicare ipsum arbitror adversarias potestates, quæ tempore passionis unigenitæ animæ suæ insidias parant. Loco autem illius, unigenitam meam, Aquila, solitariam meam; Symmachus vero, solitudinem meam, interpretatus est. Quod si David hæc dicat, nihil incongruum ipsi sententiam aptare.

VERS. 18. Confitebor tibi in ecclesia magna. Psalmus quoque XXI, ex persona Salvatoris dictus post allatas de passione ejus prophetiæ, Ecclesiæ ipsius meminit his verbis: In medio Ecclesiæ laudabo te²⁵.

²⁰ II Cor. XIII, 4. ²¹ Isa. L, 6. ²² Joan. XVII, 5. ²³ Psal. XXI, 21, 22. ²⁴ ibid. 22. ²⁵ ibid. 23.

(1) In Hebræo יחידתו Hieronymus vertit *solitariam meam*, cum Aquila. Vulgata versio, *unicam meam*, plus ad veritatem Hebræicam accedit.

Hæc autem ibidem dixit post illud: *Erue a framea animam meam, et de manu canis unigenitam meam. Salva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam.* His igitur additum illud est: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te.* In præsentī similiter psalmo, postquam dixerat: *Restitue animam meam a malignitate eorum, a leonibus unigenitam meam,* adjecit: *Confitebor tibi in ecclesia multa, in populo gravi laudabo te*⁴⁴. Pro illo autem, *gravi*, Aquila, *osseo*, edidit, id est, forti: ossa quippe omnium quæ in corpore exstant, fortissima et robustissima sunt. Gravis igitur est, qui fundatus in petra, immobilis et infractus manet. Patri itaque confitetur, gratias ipsi agens in ecclesia sua multa. Multa quippe revera est hæc ecclesia, quam in psalmo xxi magnam vocavit, dicens: *Apud te laus mea in ecclesia magna.* Pater igitur gloriam Filio in ecclesia magna conciliat; Filius autem Patri confitetur in ecclesia multa, quæ scilicet in universa Ecclesia stabilitur.

σὶα μεγάλη· ὁ δὲ Υἱὸς ἐξομολογεῖται τῷ Πατρὶ ἐν μένῃ.

VERS. 19-21. *Non supergaudeant mihi qui ad-versantur mihi inique, qui oderunt me gratis et annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia dolos cogitabant. Et dilataverunt super me os suum, dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri.* Si post passionem Salvatoris nostri non faustus rerum exitus visus esset, qui in eum conspiraverant, ei *supergaudendi* ac *deridendi* cum forte locum habuissent, utpote qui de medio sublatus nihil valuisset: at quando Ecclesia ejus multa et magna per totum orbem resplendet, ipseque hæcenus in medio consistens, populum suum gravem potentemque congregat, ac per eum Patri suo confitetur; nam *ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine ejus, illic sum in medio eorum*⁴⁵; jure illi, qui alienis lætantur malis, pudore suffusi, retro abscesserunt. Quid enim inimicitia dignum perpersi tantum ejus odium ceperunt? Quare Aquila, *sine causa*, interpretatus est. Annuebant autem oculis me deridentes, institutionesque meas ad sapientiam datas traducentes. Deinceps, *Mihi quidem*, inquit, *pacifice loquebantur*, sed in corde suo dolos et iracundiam meditabantur. Hæc autem tunc impleta sunt, cum Pharisei occasionem captantes dicebant illi: *Magister, scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo; non enim respicis personam; dic ergo nobis, licet censum dare Cæsari an non*⁴⁶? Hasce quippe voces cum dolo proferebant: quare hæc prius adumbrabat his verbis: *Mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia dolos cogitabant.* Sed hic quidem dolose cum eo colloquia miscabant; at in fine, tempore passionis, pleno ore clamabant, sanguinem ejus expetentes super se et super filios suos: quod

Ἄ Ἐκκλησίας ὑμῆσω σε. Ταῦτα δὲ ἐκεῖ ἐλέγετο μετὰ τὸ· *Ῥῦσαι ἀπὸ βρυχίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνῆς τὴν μονογενῆ μου. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκεράτων τὴν ταπεινότητά μου.* Συνῆπτο γοῦν τοῦτοις τὸ· *Διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσω σε.* Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις παραπλησίως προειπὼν· *Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λέόντων τὴν μονογενῆ μου,* ἐπιλέγει· *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰνέσω σε.* Ἀντὶ δὲ τοῦ, *βαρεῖ*, ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν ὀστῆρα, τουτέστιν, ἰσχυρῶ, ἐπεὶ τοῦ παντὸς σώματος τὰ δυνατώτατα καὶ ἰσχυρότατα ὀστὰ τυγχάνει. Βαρὺς οὖν ὁ ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένος, ὁ ἀσάλευτος καὶ ἀβραγής. Τῷ τοίνυν Πατρὶ ἐξομολογεῖται, εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ πολλῇ. Πολλὴ γὰρ ὡς ἀληθῶς αὕτη ἡ Ἐκκλησία· ἦν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ μεγάλῃ ὀνόμασεν εἰπὼν· *Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαιός μου ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ.* Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ ἔπαιον τῷ Υἱῷ, κατεργάζεται ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ, τῇ καθ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἰδρυ-

Μὴ ἐπιχαριεῖσάν μοι οἱ ἐχθροὶ μου ἀδικῶς, οἱ μισοῦντές με δωρεὰν καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς. Ὅτι ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο. Καὶ ἐπλάτυνον ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν· εἶπον· Εὐγε, εὐγε, εἶπον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Εἰ μὴ τὰ τέλη αἰσία τὰ μετὰ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐωρᾶτο, τάχα που χώραν εἶχον καταχαρῆναι αὐτοῦ οἱ τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν μεμηχανημένοι, ὡς ἀφανισθέντος καὶ μηδὲν δεδυνημένου· ἐπεὶ δὲ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἡ πολλὴ καὶ μεγάλῃ διαλάμπει καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης· αὐτὸς τε εἰσέτι καὶ νῦν ἐν μέσῳ ἐστώσ συγκροτεῖ τὸν βαρὺν καὶ δυνατὸν αὐτοῦ λαόν, καὶ ἐξομολογεῖται δι' αὐτῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· Ὅπου γὰρ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἰκότως οἱ ἐπιχαριεσάκοι, αἰσχύνην καταχέμενοι, ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί γὰρ καὶ ἄξιον ἔχθρας παθόντες τὸ πρὸς αὐτὸν ἤρανο μῖσος; διόπερ ὁ Ἀκύλας, ἀκαιτίως, ἡρμήνευσε. Διένευον δὲ ὀφθαλμοῖς χλευάζοντες αὐτὸν, καὶ διασύροντες τὰ τῆς σοφίας μου παιδεύματα. Εἶτα, Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, εἰρηνικὰ ἐλάλουν, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δόλους καὶ ὀργὴν διελογίζοντο. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα, ὅτε λαβὰς θηρώμενοι ἔλεγον πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι· *Διδάσκαλε, οἶδαμεν, ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἀληθείας διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοὶ περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον·* ἐπέε οὖν ἡμῖν· *Ἐξέστι δούναί κἠρσον Καίσαρι ἢ οὐ;* Ταύτας γὰρ δολίως προέφερον τὰς φωνὰς· εἰδὲ προλαθόν ταῦτ' ἠνέτετο φάσιων· *Ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο.* Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν δολίως τὰς πρὸς αὐτὸν ἐποιούνο ὁμιλίας· ἐν τέλει γε μὴν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ὅλη τῷ στόματι ἐβόων αὐτοῦν

⁴⁴ Psal. xxi, 22, 23. ⁴⁵ Matth. xviii, 20. ⁴⁶ Matth. xxii, 16, 17.

τες αὐτοῦ τὸ αἷμα καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν τέκνων αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτῷ παρίσται διὰ τῶν προκειμένων λέγων· Ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν. Εἶτ' ἔπειδὴ παρεδόθη αὐτοῖς ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν, καὶ ὡς ἀμνὸς ἀκακὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἀγῶνος, ὁρῶντες αὐτοῦ τὸ πάθος ἐπεφώνουν· Εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν.

Εἶδες, Κύριε, μὴ παρασιωπήσης. Καὶ ἄνωθεν εἶπα· Πότε ἐπόψῃ; καὶ διὰ τῶν προκειμένων· Εἶδες, Κύριε. Τί δὲ εἶδεν; Ὡς δολίως αὐτῷ προσήσαν, καὶ ὡς ἐπλάτυναν κατ' αὐτοῦ τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ὡς κατ' εὐχὰς πράξαντες ἐπεβόων· Εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Σὺ δὲ, Κύριε, ταῦτα θεασάμενος, ἀνασχομένός τε καὶ μακροθυμίας, μὴ παρασιωπήσης· ἀλλ' ἀναλαβὼν τὸ τῆς δικαιοσύνης σου κριτήριον λέγε· Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· καὶ πάλιν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ αἰσιωπήσομαι; Ἀνθρωπίνως δὲ ἵκετεύει· λέγων πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· Μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ· καὶ, Ἐξέρθητι καὶ πρόσχες τῇ κρῖσει, ὁ Θεὸς μου καὶ ὁ Κυρίός μου εἰς τὴν δίκην μου. Κατὰ γὰρ τὸν καιρὸν τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν πάθους τοιαύτας ἤφειε φωνάς, ἵνα πιστευθῇ ἄνθρωπος ἀτρεκέως κατὰ ἀλήθειαν γεγῶνος, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἐκουσίως καταδεχόμενος. Καὶ μὴ ἐπιχαρήσειάν μοι, μὴ εἰποισάν ἐν καρδίαις αὐτῶν· Εὐγε, εὐγε, ἢ ψυχή ἡμῶν! μὴδὲ εἰποισάν· Κατεπίομεν αὐτόν. Σοὺ γάρ, φησὶν, ἐπέξελθόντος τοῖς τετολομημένοις, καὶ κρίναντος κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, οὐκ ἐπιχαρήσονται, οὐδ' ἐροῦσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Εὐγε, εὐγε, ἴσχυσεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τῷ στόματι αὐτῶν ποτε τοῦτο εἰρήχασιν, ἀλλ' οὐ καὶ ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐροῦσιν· οὐδὲ φήσουσι· Κατεπίομεν αὐτόν, τὴν ἀνάστασίν μου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐμῆς τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυσιν θεώμενοι. Καταπίνεται μὲν γὰρ ὁ ἅπαξ εἰς βυθὸν χωρήσας καὶ μηκέτ' ἀναβεθῆκώς· οὕτω γὰρ ποτε κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. Ἀλλὰ κάκει οἱ καταποθέντες ἐπαλινδρόμησαν, διὸ λέλεκται· Καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς αὐτῶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου.

Καὶ ἐνταῦθα γροῦνον, εἰ καὶ πρὸς καιρὸν τινα ἔδοξαν αὐτὸν καταπίνειν, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος, φησὶν, ἐροῦσι, προφητικῶς κατ' αὐτὰ θεσιζῶν· Αἰσχρῶνθησαν καὶ ἐντραπέησαν ἅμα οἱ ἐπιχυρόντες τοῖς κακοῖς μου· ἐνδυσάσθησαν αἰσχύνην καὶ ἐντραπήν οἱ μεγαλοβήμοιοῦντες ἐπ' ἐμέ. Καὶ ταῦτα δὲ ὅπως τέλους ἔτυχεν ἀναφερόμενα ἐπὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόσωπον, ῥᾶδιον δὴ ἰδεῖν. Ἐξ ἐκεῖνου γάρ, καὶ εἰς δεῦρο τοῦ χρόνου ἀπεβρίμμενοι καὶ ἀπέλητοι τυγχάνουσι πάλαι κομῶντες ἐπὶ πολλοῖς χαρίσμασιν. Οἱ δ' ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀνηρημένον παραδεχόμενοι τῆς μὲν πολυθέου πλάνης ἡλευθέρωνται, τὸν δ' ἐπὶ πάντων Θεὸν εὐσεβῶντες διατελοῦσιν. Εἶθ' οἱ μὲν αἰσχύνην καταχεάμενοι ἐφ' οἷς ἔδρασαν, ἐνετράπησαν, οἱ δὲ χαρᾶ καὶ παρρησίας ὀσημέραι πληροῦνται· ὡς πληροῦσθαι τὸ παρὰ Μωϋσεὶ λόγιον φῆσαν πρὸς τὸν Ἰουδαίων λαόν·

A ipsum hic declarat, ita loquens : *Dilataverunt super me os suum.* Deinde quia ipsis traditus fuit sicut ovis ad jugulationem, et sicut agnus sine malitia, coram tondeute sine voce, videntes ejus passionem sic vociferabantur : *Euge, Euge! viderunt oculi nostri.*

VERB. 23-26. *Vidisti, Domine, ne sileas.* Superius dixit : *Quando respicies?* in praesenti vero : *Vidisti, Domine?* Ecquid vidit? Quod dolose se convenerint, et quod dilataverint contra ipsum os suum, et quod, re pro voto gesta, clamaverint : *Euge, Euge! viderunt oculi nostri.* Tu autem, Domine, qui haec vidisti, sed patienter ac moderate tulisti, *ne sileas* : sed assumpto justitiae tuae tribunali **B** dic : *Haec fecisti, et tacui* ⁴⁷; ac rursus : *Tacui, an semper tacebo* ⁴⁸? Humano autem more Patri suo supplicat his verbis : *Ne discedas a me*; et : *Exsurge et intende iudicio meo, Deus meus et Dominus meus in causam meam.* Tempore namque pro nobis susceptae passionis tales emittebat voces, ut crederetur homo factus secundum rei veritatem, ac sponte pro nobis mortem suscepisse. *Et non supergaudeant mihi, ne dicant in cordibus suis : Euge, Euge animae nostrae! nec dicant : Devoravimus eum.* Si **C** in enim, inquit, haec facinora ulciscaris, et iudices secundum justitiam tuam, nequaquam illi gaudebunt : neque dicent in cordibus suis : *Euge, Euge! praevaluit anima nostra.* Etiam si enim id ore aliquando protulerint, at corde non ita loquentur, neque dicent : *Devoravimus eum,* quando resurrectionem meam, et Ecclesiam item meam late pro orbem propagatam conspiciat. Is namque devoratur, qui semel in profundum delapsus, inde nunquam emergit : sic enim mors olim, cum praevaleat, devorabat. Verum qui devorati sunt, jam revertuntur, quare dictum est : *Et rursus abstulit Dominus omnem lacrymam ab omni vultu* ⁴⁹.

Hic igitur etiam si ad tempus ipsum devorasse visi sunt; at non in finem usque, inquit, ita dicent, propheticæ statim vaticinantur : *Erubescant et revereantur simul, qui gratulantur malis meis. Induantur confusione et reverentia qui magna loquuntur super me.* Haec porro quem finem sortita sint ad personam Salvatoris nostri reducta, intelligere facile est. Ex eo quippe ad hoc usque tempus abjecti ac depulsi sunt, qui olim gratia donisque multis ornabantur. At quotquot ex gentibus universis eum, qui ab illis interfectus est, receperunt, ii a multorum deorum errore liberati sunt, Deumque universorum constanter ac pie colunt. Exhinc porro illi quidem, ob facinus tantum, pudore affecti ac confusi sunt; illi autem gaudio fiduciaque in dies replentur; ita ut illud Moysis oraculum ad Judæorum populum spectans impleatur : *Prosciy-*

⁴⁷ Psal. XLIX, 21. ⁴⁸ Isa. XLII, 14. ⁴⁹ Isa. XIV, 8.

tus qui vobiscum versatur, erit supra supra; tu autem eris infra infra. Ipse erit tibi caput, tu eris ipsi cauda⁸⁰.

VERS. 27, 28. *Exsultent et lætentur qui volunt justitiam meam, et dicant semper: Magnificetur Dominus, qui volunt pacem servi ejus. Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.* Initium prophetiæ judicium et bellum minabatur iis qui impie egerunt, atque impugnarunt eum qui in ipsa prophetia fertur; media vero mores eorum perstringunt; postrema autem, ignominiam et confusionem qua afficiendi sunt describunt. At totius prophetiæ summæ exultationem, lætitiā et bona annuntiat iis qui volunt justitiam ejus. Per justitiam vero ejus, divinitatem ipsius intelligas; quia ipse factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio⁸¹. Qui igitur illam intelligunt, exsultent, ait, et lætentur; ipsosque instituit ut dicant semper, *Magnificetur Dominus*, si quidem pacem cum eo qui in vaticinio fertur amplectantur; quandoquidem ii qui contra eum inimicitiam susceperunt, dignas pro eo pœnas dederunt. Hæc autem pax ea ipsa fuerit, quam ille discipulis suis largitus est, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*⁸². Et hæc de iis qui volunt ac diligunt pacem ejus, ac justitiam ejus honorant. Deum de seipso loquens sermonis finem obsignat, dicens: *Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.* His, inquit, ita gestis tam circa eos qui me diligunt, quam circa eos qui odio habent, non finem faciam meditandi justitiam tuam, tota die laudem tuam: non omnibus diebus, sed una sola die, eaque infinita ac perenni. Nam mansio illa et commemoratio apud te, dies est æterna. Meditabor autem illam, laudibusque celebrabo, quia justo sane judicio, non unam gentem, sed omnes prorsus, late per orbem diffusas, gratia et vocatione tua dignatus es. Secundum aliam autem explicandi rationem, quia *sumus corpus Christi, et membra ex parte*⁸³, qui divinis exercitantur disciplinis, ejus lingua nuncupari possint, ita ut iis jure hæc referri queant.

μέρους, οἱ ἀσκητὰ τῶν θείων μαθημάτων, λέγοντο φέρεσθαι τὰ προκειμένα.

1. IN FINEM, SERVO DOMINI DAVID XXXV.

Neque psalmus, neque canticum, neque quid simile inscribitur; doctrinamque complectitur, quæ sub initium quidem quoslibet timore Dei ac pietate vacuos, qui ideo omni improbitatis generi dediti sunt, coarguit; quod conclusionem vero spectat, eorum finem significat. Postquam igitur sic orsus

⁸⁰ Deut. xxviii, 43. ⁸¹ I Cor. i, 30. ⁸² Joan. xiv, 27. ⁸³ I Cor. x, 27.

(1) Sic mss. Et hæc lectio frequenter occurrit in SS. Patribus, et in codicibus Græcis. Interpres Vulgat. : 'Ex μέλους legit, membra de membro.

(2) Hæc Scholiastis nota Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ συγγραφεὺς εἰς τε τὸν Δαυὶδ καὶ εἰς τὸν Χριστὸν ἐξέλαθεν τὸν ψαλμὸν, μᾶλλον δὲ εἰς τὸν Χριστὸν, ὃ δὲ ἐπ' ὠφε-

A Ὁ προσήλυτος ὁ ἐν ὑμῖν ἔσται ἄνω ἄνω· σὺ δὲ ἔσθι κάτω κάτω· αὐτὸς σου ἔσται κεφαλὴ, σὺ δὲ ἔσθι οὐρά.

Ἀγαλλιάσαιτο καὶ εὐφρανθῆσαν οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου καὶ ἐπάτωσαν διὰ παντός· Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου αὐτοῦ. Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου. Ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς προφητείας δίκην καὶ πόλεμον ἐπέλεῦσεσθαι ἠπέλει κατά τῶν ἀδικησάντων καὶ πολεμησάντων τὸν προφητευόμενον· τὰ δὲ μέσα τὸν τρόπον αὐτῶν διέβαλλε· τὰ δὲ ἐπὶ τέλει τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς διέγραφεν αἰσχύνην καὶ ἐντροπήν. Ἡ δὲ τῆς ὅλης προφητείας περιγραφὴ ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, καὶ ἀγαθὰ πάντας εὐαγγελιζέται τούτῃ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ θέλοντας. Νοήσεις δὲ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην, θεότητα αὐτοῦ ἐκλαβών· ἐπειδὴ αὐτὸς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Οἱ γοῦν ταύτην νοήσαντες ἀγαλλιάσαιντο, φησί, καὶ εὐφρανθήσαν· τούτους δὲ καὶ διδάσκει λέγειν αἰεὶ, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, εἰ δὴ ἀσπάζοντο τὴν πρὸς τὸν προφητευόμενον εἰρήνην· ἐπεὶ οἱ ἀράμενοι πρὸς αὐτὸν ἔχθραν, δίκην δεδώκασιν τὴν ἄξιαν. Εἴη δ' ἂν αὕτη ἡ εἰρήνη αὐτοῦ, ἣν ἐχαρίζετο τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν.* Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐθελομένων καὶ ἀγαπώντων τὴν εἰρήνην αὐτοῦ, τὴν τε δικαιοσύνην αὐτοῦ τιμῶντων. Λοιπὸν δὲ αὐτὸς περὶ

C αὐτοῦ τὸ τέλος τοῦ παντός λόγῳ ἐπισημαίνεται φάσκων· Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου; Τούτων, φησί, γενομένων ἐπὶ τε τοὺς ἀγαπώντάς με καὶ μισούντάς με, οὐ παύσομαι μελετῶν τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου, οὐχὶ πάσας τὰς ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν μόνην τὴν ἄπειρον καὶ διηνεκῆ. Ἡ γὰρ παρὰ σοὶ μόνῃ καὶ διατριβῇ ἡμέρα αἰώνιος τυγχάνει. Μελετήσω δὲ αὐτὴν ἀνυμνῶν, καθ' ἣν τὰ δίκαια κρίνας, οὐχ ἔν ἔθνος, ἀλλὰ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῆς σῆς χάριτος καὶ κλήσεως κατηξίωσας. Καθ' ἑτέραν δὲ δάνοιαν, ἐπεὶ σὺ μὰ ἔσμεν Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ

αὐτοῦ γλώσσα, ὡς δύνασθαι καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναφ

D ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΩ ΔΟΥΛῳ ΚΥΡΙΟΥ Τῳ ΔΑΥΙΔ ΑΕ'.

Οὔτε ψαλμός, οὔτε ᾠδὴ, οὔτε τι τοιοῦτον ἐπιγράφεται· διδασκαλίαν δὲ περιέχει κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐλέγχουσαν πάντα τὸν ἀφοβὸν καὶ ἀνευλαθεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πάσαις παρανομαῖαις ἐκδεδομένον, κατὰ δὲ τὸ συμπέρασμα τὸ τῶν τοιούτων τέλος. Εἰπὼν γοῦν ἐν ἀρχῇ· *Φησὶν ὁ παρὰνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν*

λεῖα τῶν ἐχθρῶν ταῦτα λέγεσθαι, id est: *Hic quidem scriptor de Davide ac de Christo hunc psalmum explicavit, ita ut magis Christo accommodaret. Alius vero ait ad utilitatem inimicorum hæc dicta fuisse.* Hæc, inquam, nota in textum irrepserat.

ἐπιτῶ, πρὸς τῷ τέλει, Ἐκεί ἔπεσαν πάντες οἱ ἀργυρόβουνοι τὴν ἀνομίαν, ἐξώσθησαν καὶ οὐ δύνησονται στήναι. Κατὰ δὲ τὰ μέσα θεολογίαν περιέχει καὶ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἀγαθὰς ἐλπίδας. Ἀλεχταὶ δὲ ταῦτα τῷ δούλῳ Κυρίου τῷ Δαυΐδ. Τοῦτο γὰρ ἡ προγραφή σημαίνει· ὅς, ἀφορίσας ἑαυτὸν τῆς τῶν παρανόμων τάξεως, συνῆψε τῇ τοῦ Θεοῦ ἰκετείᾳ, τῷ νόμῳ καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ διαταγαῖς ἑαυτὸν καταδουλώσας. Διδάσκει δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους τὰ ὅμοια αὐτῷ πράττειν, καὶ μὴ συναπάγεσθαι τοῖς παρανόμοις.

Φησὶν ὁ παρὶνος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, Ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι. Σαφέστερον δὲ τὰ προκειμένα ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἀποδοὺς ἐν ῥήπῳ· Φησὶν περὶ ἀσυνθεσίας τοῦ ἀσεβοῦς ἐκδοθεῖν ἡ καρδία μου· Οὐ πρόκειται ὁ φόβος Θεοῦ ἠτικρυς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ὅτι ἐξολισθησάμενος τὰ περὶ αὐτοῦ δοκεῖ, τοῦ εὐρεθῆναι τὴν ἀδικίαν αὐτοῦ εἰς τὸ μισθῆναι αὐτήν. Διὰ τούτων γὰρ αὐτὸς ὁ Δαυΐδ, Ἐμοῦ, φησὶν, ἡ καρδία καὶ ὁ ἐμὸς λογισμὸς ταῦτα περὶ τοῦ ἀσεβοῦς ἀνδρός ἐνενόησεν. Τὴν γὰρ θεωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, δι' ἧς ἐδύνατο γινῶναι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἐδόλωσεν αὐτοῦς (sic) ἑαυτὸν τῆς διανοίας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς διαστρέψας. Διὸ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν· Ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἰρηται δεδολωκέναι, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ, καὶ μισῆσαι· Οὕτω, φησὶν, ἑαυτὸν διεστρέψε, καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τῶν ἑαυτοῦ ἀπέβριψεν ὀφθαλμῶν, ὡς τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ προφανῆ γυγῆναι, καὶ πάλιν ὁρᾶσθαι καὶ εὐρίσκεισθαι· καὶ διὰ τοῦτο μίσους ἀξίαν εἶναι. Ἀκαλύπτως δὲ ὁ τοιοῦτος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς καὶ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομίαν εἶναι καὶ ὄλον. Πάνυ δὲ ταῦτα ἐκῶν εἴλετο, ἅτε δὴ αὐτεξούσιος ὢν, καὶ δυνάμει μὲν τὴν ἀγαθὴν μετελθεῖν ὁδόν, μὴ βουληθεὶς δὲ· διὸ λέλεχται· Οὐκ ἐβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῆναι· ἀνομίαν δὲ διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. Οὐδὲ γὰρ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἡσυχίας ἐν ᾧ μετὰ τὰς μεσημερινὰς πράξεις ἑαυτοῦς ἐπιδιδάσιν ἄνθρωποι ἡρεμῆ καὶ εὐσταθείᾳ καὶ ὑπνῳ, ἐν καταστάσει γαλήνῃ γέγονεν ὁ τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἀνομίαν διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ.

Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου. Σφόδρα ἀκαλοῦτως μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς τοῦ παρανόμου κακίας τὸν υπερβάλλοντα πλεῖστον τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας παρίστησιν, δι' ἧς καὶ τῶν παρανόμων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἀνέχεται· διδάσκων, ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας ἔλεος πεπλήρωται μεγάλου. Καὶ τοῦτο τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ αἴτιον τυγχάνει τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν ζωῆς τε καὶ εὐθυμίας. Τὸν μὲν ὅν θησαυρὸν τοῦ ἔλεους αὐτοῦ τεταμιεύσθαι φησὶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ εἶναι παρ' αὐτῷ, πληροῦντες· πάντα τὰ ὑπερουράνια· ὅμως δὲ καὶ μέχρι τῶν νεφελῶν, ἧ, μέχρι τῶν πλάθων, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διήκειν. Οὕτω γοῦν καὶ

fuerat : Dixit injustus ut delinquat in semetipso; in fine ait : Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec poterunt stare. In medio autem theologiam ac bonam piorum hominum spem complectitur. Hæc porro Davidi servo Domini dicta sunt; id enim inscriptio significat : qui David cum se ab improborum ordine semovisset, Deo se supplicem exhibuit, ac legi divinisque statutis subiecit : cæterisque hominibus auctor est, ut similiter agant, neque ad improborum consortium detrahantur.

VERS. 2-5. Dixit injustus ut delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos ejus. Quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut inveniatur iniquitas ejus ad odium. Hæc apertius Symmachus his verbis interpretatus est : Dixit de defectione impij intus cor meum : Non propositus est timor Dei ante oculos ejus. Quia tuere videntur res ejus, ut inveniatur iniquitas ejus ad odiendum eam. His quippe David hæc enuntiat : Cor meum et cogitatio mea hæc de impio viro intellexerunt. Nam per speculandi vim, qua Dei timorem nosse poterat, intellexit cum suis se dolis decepisse, mentisque suæ oculos evertisse. Quare secundum Hebraicam lectionem dicitur : In oculis ejus dolose egisse, ut inveniatur iniquitatem ejus, et odio habeat. Ita, inquit, sese subvertit, timoremque Dei ab oculis suis abjecit, ut iniquitas ejus manifesta evaderet, ipsisque oculis pateret ac inveniretur, eoque modo digna odio esset. Palam autem ille se peccato dedit, ita ut verba oris ejus iniquitas et dolus essent. Hæc autem ipsa admodum libere elegit, utpote liberi arbitrii, penes quem erat viam adire bonam, quod ille noluit; quamobrem dictum est : Noluit intelligere ut bene ageret; sed, iniquitatem meditatus est in cubiculo suo. Neque enim quietis tempore, quo post diurna opera homines otio, tranquillitati et somno se dedere solent, talis homo in tranquillo statu degebat; sed eo quoque tempore iniquitatem meditatus est in cubili suo.

VERS. 6, 7. Domine, in cælo misericordia tua. Post descriptam improbi hominis nequitiam, præcellentes illas divinæ tolerantiae divitias admodum consequenter enarrat, qua iniquos impiosque homines ferre solet, docens divitiis bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis⁶⁴, misericordia magna repletas esse. Atque isthæc misericordia Dei in causa est, quod peccatores et impii vivant et alacriter agant. Thesaurum itaque misericordiae ejus in cælo reconditum ait, sed veritatem quoque ejus penes ipsum esse; hæc autem cælestia omnia complent; attamen usque ad nubes, vel, ut Symmachus habet, usque ad æthera penetrant. Sic in alio quoque psalmo dictum est : In cælo præparabitur veritas tua⁶⁵.

⁶⁴ Rom. II, 4. ⁶⁵ Psal. LXXXVIII, 2.

Veritas itaque Dei in cælo est : inde vero ceu pluvia in nubibus lata stillat in terram. Ideo dicitur, *Et veritas tua usque ad nubes*. Ex nubibus autem in homines veritas Dei effunditur ; nubes vero prophetas et angelicas virtutes, a quibus veritas Dei hominibus allata est, Scriptura solet appellare. Sic in Isaia dictum est : *Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*⁸⁶, scilicet super Judæorum populum, qui tropice vinea vocatur.

λέλεκται ἐν Ἡσαΐα· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι Ἰουδαίων λαόν, ἀμπελῶνα τροπικῶς ὀνομασμένον.

Ad hæc autem, justitia tua, inquit, Domine, magna excelsaque, montibus, imo montibus Dei comparatur, ac insuper judicia tua incomprehensibilia. Quemadmodum enim abyssus, ut vocant, immensa et hominibus incomprehensibilis est ; quod sane his significatur, *ponens in thesauris abyssos* : sic judicia, Domine, quæ ex justitia prodeunt tua, ceu *abyssus multa*⁸⁷ sunt. Pro illo autem, *justitia tua sicut montes Dei* ; Aquila, *justitia tua sicut montes robusti*, interpretatus est. Hæc porro omnia opportune memorantur : declaraturque, per misericordiam Dei quæ in cælo est, per veritatem et justitiam ejus, ac per illud, *Judicia ejus ut abyssus multa incomprehensibilia sunt*, impios, atheos et peccatores non vita solum, sed reliquis etiam frui bonis a bonitate ipsius subministratis.

ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας

VERS. 8. Quamobrem adjicitur : *Homines et jumenta salvabis, Domine ; quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus*. Nam propter judicia tua quæ ut abyssus multa sunt, propter justitiam et veritatem tuam quæ in cælo est, homines et jumenta simul salutem obtinent. Sic *multiplicasti misericordiam tuam, Deus*, ut non modo qui digni, sed etiam qui brutis moribus et insipientes sunt homines, vita abs te data fruuntur. Quandoquidem enim multi conqueruntur et expostulant cum illo his verbis : *Quare impii prospere agunt, ac Dei bonis fruuntur ? necessario docet multam ejus misericordiam esse. At si misericordia tantum ac clementia existeret, nihil a peccatorum vita ineunda arceret. Verum edocet ille veritatem et justitiam cum misericordia misceri, ita ut post misericordiam justitia et veritas peccatores excepturæ sunt. Nam si ex misericordia et patientia Dei nihil utilitatis percipiant, justitia et veritas ejus invadet illos : iudicio quippe justo subjicientur. Sunt enim revera, sunt, inquam, judicia Dei occulta ; multa immensaque profunditas, vel, ut ait Scriptura, *abyssus multa* in iudiciorum ejus ratione comprehenditur. Hæc igitur impios manent.*

VERS. 9, 10. *Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Quoniam judicia tua abyssus multa,*

⁸⁶ Isa. v, 6. ⁸⁷ Psal. xxxi, 7.

Α ἐν ἐτέρῳ λέλεκται· Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμοσθῆσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, δίκην δὲ ὑετοῦ φερομένου διὰ νεφῶν καὶ μέχρι τῆς γῆς ἐπιστάζει. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἡ ἀλήθειά σου ὡς τῶν νεφελῶν. Ἐκ δὲ τῶν λεγομένων νεφελῶν καὶ εἰς ἀνθρώπους προχέεται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλήθεια· νεφέλας δὲ τοὺς προφήτας ἢ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνθρώπους κατατλήθουεν, εἰθωεν ὁ λόγος ὀνομάζειν. Οὕτω τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν, δηλαδὴ εἰς τὸν

Ἔτι πρὸς τούτοις ἡ δικαιοσύνη σου, φησὶν, ὦ Κύριε, μεγάλη τυγχάνει καὶ ὑψηλή, ὕρσει παραβαλλομένη, καὶ ὕρσει Θεοῦ, καὶ πρὸς τούτοις τὰ κρίματά σου ἀκατάληπτα. Ὡς γὰρ ἡ καλουμένη ἄβυσσος ἀπειρός ἐστὶν ἀνθρώποις καὶ ἀκατάληπτος· ὁ δὲ σημαίνει ὁ φησας λόγος· Τίθεις ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους· οὕτως καὶ τὰ ἀκρίματα, ὦ Κύριε, τὰ ἐκ τῆς σῆς δικαιοσύνης φερόμενα, ὡς ἡ ἀβύσσος ἐστὶ πολλή. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ, ὁ Ἀκύλας, *δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη ἰσχυρὰ*, ἤρμηνευσε. Τούτων δὲ πάντων εὐκαίρως ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· δεικνύς, ὅτι διὰ τὸ ἔλεός σου τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ διὰ τὸ· Ὡς ἄβυσσος πολλὴ ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι καὶ ἁμαρτωλοὶ οὐ μόνον ζωῆς ἀπολαύουσιν, αὐτοῦ χορηγοῦμένων.

Διὸ ἐπιλέγεται· Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε, ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. Διὰ γὰρ τὰ κρίματά σου τὰ ὡς ἄβυσσος πολλή, καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἄνθρωποι καὶ κτήνη κατὰ τὸ αὐτὸ σώζονται· οὕτως ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, Θεός, ὡς μὴ μόνον τοὺς ἀξίους τῆς ἐκ σοῦ ζωῆς μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κτηνώδεις καὶ ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ μέμφονται καὶ κατατιμώνται· Ἴνα τι ἀσεβεῖς εὐθνηοῦσι, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν ; ἀναγκαίως διδάσκει, ὅτι πολυέλεός ἐστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν ἔλεος μόνον καὶ φιλανθρωπία, οὐδὲν ἐκώλυεν τὸν τῶν ἁμαρτωλῶν μετέρχεσθαι βίον· διδάσκει δὲ, ὅτι σὺν τῷ ἔλεῳ ἀνακέκραται ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη, ὡς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας διαληφόμενης τοὺς ἁμαρτωλοὺς μετὰ τὸ ἔλεος. Εἰ γὰρ μὴ ὠφελοῖντο τῷ ἔλεῳ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια μετελεύσεται αὐτούς· ὑποβλήθησονται γὰρ κρίσει δικαίᾳ· Ἔστι γὰρ, ἔστιν ἀπόρρητα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ· πολὺς τε καὶ ἀπειρος βυθός, ἢ, καθὼς ἡ Γραφὴ φησιν, *ἄβυσσος πολλή* ἐν τῷ λόγῳ τῶν κριμάτων αὐτοῦ περιέχεται. Ταῦτα τοίνυν μένει τοὺς ἀσεβεῖς.

Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν πτερόγων σου ἐλπιοῦσι. Μεθυσθῆσονται ἀπὸ πιδότητος οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρβον τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα φῶς. Ἐπειδὴ τὰ κρίματά σου

θεύσους πολλῆ, εἰκότως οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ κτηνῶν προνοεῖς· οὕτως ἐπλήθυνεις τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. Ἔστι δ' ἔτι παρὰ ταῦτα ἐξαιρέτων τάγμα τῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα ὄνομαζομένων υἱῶν ἀνθρώπων· οἵτινες, πλεον τι ἔχοντες τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κτηνῶν τῶν ὑπὸ σοῦ σωζομένων, κατηξίζονται ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου ἐλπίζειν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὑπὸ σκιᾶν τῶν πτερυγῶν σου ἀμεριμνοῦσι. Τοὺς γὰρ ἐπὶ σὲ ἠλπικότας, καὶ ἀφωρισμένους τοῦ τάγματος τῶν διαβεβλημένων, σὺ αὐτοὺς ὁ Θεός ταῖς ἑαυτοῦ πτέρυξι περιέπεις καὶ σκέπεις. Καὶ ἐπεὶ ἠλπισαν οὗτοι ἀγαθὴν ἐλπίδα, Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει· μεθυσθήσονται ἀπὸ πίστεως οἴκου σου, καὶ τὸν χειμᾶρρον τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Οἶκος μὲν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ· πίστις δὲ τοῦ οἴκου τὰ θεόπνευστα ἀναγνώσματα· μέθη δὲ σώφρων καὶ νηφάλιος ἢ ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὠφέλεια· χειμᾶρρος δὲ τρυφῆς, ἐξ οὗ ποτίζονται· οἱ ἐπὶ σκέπη τῶν πτερυγῶν αὐτοῦ ἠλπικότες, ὁ ἐν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ποταμὸς, περὶ οὗ λέλεκται· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ἑρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. Χειμᾶρρος δὲ τρυφῆς ὁ Χριστὸς διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐν ἀνθρώποις ἐπιφανείας αὐτοῦ. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Ζωὴν δὲ ἅτα ἐγνωμεν τὸν Χριστὸν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ διδάσκει λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ καὶ, ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ καὶ ἐναυθα τῇ ζωῇ συνήπτει τὸ φῶς συμφώνως τῷ εὐαγγελίῳ· μετὰ γὰρ φάνα· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐπιλέγεται· Ἐν τῷ φωτὶ σου ὠφείμεθα φῶς. Φωτὸς γὰρ λογικῷ χρηρητικῇ τυγχάνει αὐτῇ ἡ ζωὴ· διὸ λέγεται· Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ δὲ τούτων μεταλαβόντες τέλος ἔξουσι τοῦ φωτὸς τὴν θέαν.

Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτὸν πρόσκαιρον ἔσται τὸ ἔλεός· τοῖς δὲ γινώσκουσὶ σε, Σῶτερ, παράτεινον τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου· ἐν ᾗ κατ' ἀξίαν κρίνων τοῖς μὲν ἀποδώσεις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, τοῖς δὲ πιστώσεις τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ, ὁ Σύμμαχος, Καὶ τὴν ἐλεημοσύνην σου τοῖς ἀπλοῖς τῇ καρδίᾳ, ἐξέδωκε. Μὴ ἐλόετω μοι ποὺς σαλευούσαι με. Ἐκεῖ ἔπεσον οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Ἐξώσθησαν καὶ οὐ μὴ δυνησονται στήναι. Μηδὲ κτησαίμην χεῖρα καὶ πράξεις ἀμαρτωλῶν· ταῦτα γὰρ σαλεύειν εἴωθε καὶ μετακινεῖν τῆς παρὰ σοὶ τῷ θεῷ στάσεως τοὺς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον ἐξωθησομένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐκεῖ ἔπεσον, ὁ Σύμμαχος, ὅπου πλίστουσι οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀδικίαν, ἐξέδωκε. Μὴ γὰρ γενοίμην, φησὶν, ἐκεῖ, ἐνθα οἱ σαλευθέντες πίπτουσι, καὶ πεσόντες ἐξωθοῦνται, καὶ ἐξωθέντες οὐκέτι ἐπανελθεῖν δυνησονται. Ἀκολουθῶς

A jure non hominibus modo, sed etiam jumentis prospicis, sic multiplicasti misericordiam tuam, Deus. Præter hæc autem alius eximius est ordo eorum, qui post prædicta filii hominum vocantur. Hi pluris aliquid habentes quam homines et jumenta quibus salutem paras, digni habitus sunt qui in tegmine alarum tuarum spem habeant; aut ut Symmachus, Sub umbra alarum tuarum securi sunt. Eos enim qui in te spem habent, quique ab ordine infamium illorum segregantur, tu ipse, Deus, alis foves tuis et contegis. Et quia spem cepere magnam, Spes autem non confundit⁹⁸. Inebriantur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Domus Dei est Ecclesia ejus: ubertas domus, divinitus inspiratæ lectiones: ebrietas illa temperata et sobria, utilitas ex lectionibus proveniens: torrens voluptatis, quo potantur ii qui sub tegmine alarum ejus sperant, fluvius in Ecclesia Dei manans, de quo dictum est: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei⁹⁹; et: Flumen Dei repletum est aquis¹⁰⁰. Torrens voluptatis Christus est, ob temporaneam ejus in hominibus præsentiam. Quoniam apud te est fons vitæ. Ex evangelica doctrina Christum esse vitam ediscimus, ut Salvator ipse docet his verbis, Ego sum lux, veritas et vita¹⁰¹. Sed etiam, quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum¹⁰². Quare hic pariter, ut in Evangelio, vitæ lux subditur: nam postquam dixerat, Quoniam apud te est fons vitæ, adjicitur, In lumine tuo videbimus lumen. Hæc quippe vita rationabilem lucem subministrat. Quamobrem dicitur, Et vita erat lux hominum. Qui porro hæc acceperint, pro fine, lucis contentiplationem obtinebunt.

VERS. 14-13. Prætende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam iis qui recto sunt corde. Nescientibus Deum temporanea misericordia erit; at scientibus te, Salvator, prætende misericordiam tuam et justitiam tuam, qua pro rerum dignitate judicans, aliis secundum opera eorum retribuies, aliis promissa tua confirmabis. Pro illo autem: Et justitiam tuam iis qui recto sunt corde; Symmachus: Et misericordiam simplicibus corde, edidit. Non veniat mihi pes superbiæ, et manus peccatoris non moveat me. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec poterunt stare. Ne manus et gesta peccatorum obtineam: hæc quippe excutere solent et removere abs te eos qui in tenebras exteriores depelluntur. Pro illo autem: Ibi ceciderunt, Symmachus edidit, ubi cadunt qui operantur iniquitatem. Ne, inquit, eo in loco sim, quo commoti cadunt, lapsi expelluntur, expulsi regredi non poterunt. Hæc autem consequenter effatur, postquam qui finis erit eorum, qui in tegmine Dei speraverint, descripsit, resumpta impii, qui initio di-

⁹⁸ Rom. v, 5. ⁹⁹ Psal. xlv, 5. ¹⁰⁰ Psal. lxxiv, 40. ¹⁰¹ Joan. xiv, 6. ¹⁰² Joan. i, 3, 4.

cebat in semetipso ut delinqueret, hominumque ipsi A δὲ αὐτὰ ἔφη, μετὰ τὸ ὑπογράψαι ὅποιον ἔσται τὸ similium, memoria. τέλος τῶν ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ ἠλπικῶτων ἐπανα- λαμβάνων τὴν μνήμην τοῦ κατ' ἀρχὰς παρὰ νόμου, ὃς ἔφασκεν ἐν ἑαυτῷ τοῦ ἀμαρτάνειν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν παραπλησίων.

1. DAVIDIS XXXVI.

Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. Quia in præcedenti psalmo peccatorem induxerat sese ad peccata concitantem, vitamque ejus, necnon finem exitiumque illius descripserat, consequenter in hoc psalmo hortatur ad declinandos improborum mores, et non æmulanda eorum opera. Quoniam vero aliud est æmulari, aliud zelare; dicas concitare et ad zelotypiam incendere, id esse æmulari. Quare Aquila sic interpretatur: *Ne dimica cum malignantibus*; Symmachus vero: *Ne altercare cum maleficis*. Hoc porro dictum ex his intelligas: *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in idolis suis: et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente insipiente irritabo illos*⁶³. Apostolus item Corinthiis scribens ita loquitur: *An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus*⁶⁴? Zelus autem seu voluntas cujuscumque adipiscendi id quod in proximo esse arbitratur, bona est. Est alius medius zelus, plerumque talis qualem describit idem apostolus his verbis: *Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt*⁶⁵. Invidia sane nunquam bona esse queat; nam dolor est de prosperis proximi rebus: zelus vero interdum bonus, uti tradidimus. Hic porro, secundum Aquilam, non dimicandum esse cum malignantibus monet; secundum Symmachum, non altercandum cum maleficis; secundum quintam editionem, non irritari oportere cum malignantibus; secundum vero LXX: Noli æmulari neque concitari; si alios male agentes videas, neque te concitent improbi prospere agentes, ut tu quoque velis rem bene gerere. Si namque in re prospera et in deliciis agentes te instigant; at tu ne æmuleris neque conciteris, sed neque zelaveris facientes iniquitatem; ne beatos prædices illos, ne putes in bonis versari: nec pari modo rem gerere exoptes.

VERS. 2 - 9. Quoniam tanquam fenum velociter arescent. Deinde causam aperit, dicens, quia D finis illorum talis, qualis feni exitus est; quod cum aliquantis floruerit, velociter arescit. Nam *omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit*⁶⁶. Sed etiam, *quemadmodum olera herbarum cito decident*. Ne quidem digni sunt qui oleribus in agro cultis comparentur. Quæ causa igitur est cur eos æmulemur, qui cum brevi tempore floruerint, cras in clibanum mittentur, ut docet Salvator⁶⁷? *Spera in Domino, et fac bonitatem, et inhabita terram, et pacris in divitiis ejus. Delectare in Domino, et dabit*

ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΑΣΤ'.

Μὴ παραζηλοῦν ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοὺς ποιούντας τὴν ἀνομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκαίνῳ εἰσήγε τὸν παρὰ νόμον παρορμῶντα ἑαυτὸν εἰς ἀμαρτίας, τὸν τε βίον ὑπέγραφε τοῦ τοιοῦτου καὶ τὸ τέλος τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ· ἀκολουθῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος παραινεῖ φεύγειν τοὺς τῶν παρὰ νόμον τρόπους, μηδὲ τὰς ὁμοίους αὐτῶν πράξεις ζηλοῦν. Ἐπεὶ δ' ἕτερόν ἐστι τοῦ ζηλοῦν τὸ παραζηλοῦν, ἔρει, ὅτι τὸ ἐρεθίζειν καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐγείρειν, τοῦτό ἐστι τὸ παραζηλοῦν. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν: *Μὴ ἰαμάχου ἐν πονηρευομένοις· ὁ δὲ Σύμμαχος· Μὴ φιλονεικεῖ κακούργους*. Νοήσεις δὲ τὸ εἰρημένον καὶ ἀπὸ τοῦ· *Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθρει· ἐπ' ἔθρει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπὸστολος γράφων Κορινθίοις ἔλεγεν· *Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν*; Τὸ δὲ ζηλοῦν τοῦ βούλεσθαι καὶ ἑαυτῷ ὑπάρχειν δνομιζεῖ τῷ πέλας παρῆναι, ἀγαθόν. Καὶ ἐστὶ τὸ ζηλοῦν μέσον· πολλὰς γὰρ ὁ ζήλος περὶ οὐ ὁ αὐτὸς φησιν· *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκελεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν*. Φθόνος μὲν οὐκ ἂν γένοιτό ποτε ἀγαθός· λύπη γὰρ ἐστὶν ἐπὶ τῇ τοῦ πέλας εὐπραγία· ζήλος δὲ ἐστὶν ὅτε γίνεται ἀγαθός καθὼς ἀποδεδῶκαμεν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν μὴ διαμάχεσθαι ἐν πονηρευομένοις παραινεῖ, κατὰ δὲ Σύμμαχον, μὴ φιλονεικεῖν ἐν κακούργοις, κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, μὴ ἐρεθίζεσθαι ἐν πονηρευομένοις· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα· *Μὴ παροξύνου, φησὶ, μηδὲ ἐρεθίζου ὁρῶν ἑτέρους πονηρευομένους· μηδὲ σε ἐγειρέτωσαν εὐθηνοῦμενοι κακὰ ἐπὶ τὸ καὶ θέλειν ὁμοίως αὐτοῖς εὐπραγεῖν*. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εὐθηνοῦμενοι καὶ τρυφῶντες παραζηλοῦσιν σε· σὺ δὲ μὴ παραζηλοῦ μηδὲ παροξύνου· ἀλλὰ μηδὲ ζήλου τοὺς ποιούντας ἀνομίαν, μηδὲ μακάριζε αὐτούς, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι νόμιζε· μηδ' εὐχου καὶ σαυτὸν ὁμοίως αὐτοῖς πράττειν.

Ἵτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται. Εἶτα τὴν αἰτίαν διδάσκει, λέγων, ὅτι τὸ τέλος αὐτῶν τοιοῦτόν ἐστιν, ὅποιον τὸ τοῦ χόρτου· ὃς πρὸς ὀλίγον ἀνθήσας, ταχὺ ἀποξηραίνεται. Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. Ἄλλα καὶ, ὡσεὶ λῶχαρα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται· οὐδὲ γεωργοῦμενοις λαχάρων ἀξιοὶ εἶσι παραβάλλεσθαι. Τί οὖν ἄξιον ζηλοῦν τούτους, οἱ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, αὐριον εἰς κλίβανον βάλλονται, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Σωτῆρ; *Ἐλπῖσον ἐπὶ Κύριον, καὶ ποιεῖ χρηστότητα, καὶ κατασκήνον τὴν γῆν, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτι αὐτῆς. Κατατρώψῃσιν τοῦ Κυ-*

⁶³ Deut. xxxii, 21. ⁶⁴ I Cor. x, 22. ⁶⁵ Galat. iv, 17. ⁶⁶ Isa. xl, 6. ⁶⁷ Matth. vi, 30.

ρίου, και δῆψ σοι πάντα τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. Ἀποστρέψας τοῦ ζήλου τῶν πονηρῶν διὰ τῶν πρώτων, εὐθὺς ἐκ παραλλήλου τὴν ὀρθὴν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν τίθησι, δεικνύς ὁποῖαν χρῆ βαδίζειν. Διόφησιν· Ἄνω βλέπε, ὦ οὗτος, ἀφορῶν εἰς τὸν τῶν ὀλων κυβερνήτην, καὶ αὐτὸν σεαυτοῦ ἐλπίδα θέμενος· θάρσει ὡς ἐπὶ μεγάλην ἀγκυραν ἠδρασμένος. Καὶ τὰ μὲν τῆς διανοίας σου ταύτην ἐχέτω τὴν ἐπίδα· ταῖς δὲ πράξεσιν ἐργάζου καὶ ποιεὶ χρηστότητα, ὥσανεὶ σπῆρους σαυτῷ βαλλόμενος ἐπ' ἀγαθῆ καρπῶν συγκομιδῆ. Ταῦτα δὲ τὰ δύο κτησάμενος, μηκέτι περὶ τινος ἀγωνία. *Κατασκήνου τὴν γῆν ἀμεριμνῶς, καὶ τὴν πρόσκαιρον ταυτηνὴν ζωὴν, ὥσπερ ἐν σκηνῇ, πρὸς ὀλίγον ἑστώς διαγε.* Ποιμανθήσῃ γὰρ δίκην θρέμματος ἀγαθοῦ ὑπὸ ποιμένι καλῷ ποιμαινόμενος. Εἰ γὰρ τίς ἐστιν ἐν ἀνθρώποις ἀληθινὸς ψυχῆς πλοῦτος, ὁ ἐν θεοῖς δόγμασι καὶ τοῖς τῶν βίων ἀναγνωσμάτων μαθήμασι, τούτων ἀπολαύσεις, ὥστε λέγειν· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει.* Οὐδὲν γὰρ σε ὑστερήσει ποιμαινόμενος ἐν τῷ πλοῦτῳ τοῦ καλοῦ ποιμένος, τῷ δεδορημένῳ τοῖς ἐπι γῆς ποιμαινόμενοις ἀνθρώποις. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτῳ αὐτῆς, ὁ Σύμμαχος, Καὶ ποιμαίνου διηρεκῶς, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, Καὶ νέμου πιστιν.* Εἴθ' ὥσπερ τῶν πονηρευόμενων καὶ τῶν ποιούντων τὴν ἀνομίαν ὑπέγραψε τὸ τέλος, οὕτως καὶ σοὶ τῷ ἐπιζῶντι ἐπὶ τὸν Κύριον καὶ ποιῶντι χρηστότητα ὅποσα ὑπάρξει ἀγαθὰ καταριθμεῖται. Πρῶτον μὲν γὰρ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτῳ τῷ ἀληθινῷ τοῦ καλοῦ ποιμένος· δευτέρον, κατατρυφήσει τοῦ Κυρίου· καὶ τρίτον, δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. *Κατατρυφᾷ δὲ τοῦ Κυρίου δυνήσεται ὁ τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια κεκαθαρισμένος, ὡς δύνασθαι ἐσθίειν τὸν ζῶντα ἄρτον καὶ τὰς ζωοποιούς αὐτοῦ σάρκας, πίνειν τε τὸ σωτήριον αὐτοῦ αἶμα.* Τούτοις τρεφόμενος καὶ πιαίνόμενος, τῆς ἐνθέου μέλης ἀπολαύων· *Κατατρυφήσου τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.* Ἡδὴ μὲν γὰρ ἐντεῦθεν κατατρυφήσει, ἐθελήσας σε αὐτὸν ἐπιδοῦναι αὐτῷ. Αἰτεῖ δὲ αὐτὸν καὶ τὰ μέλλοντα, ὧν προσδοκᾷ τὴν λήψιν. Ὁ γὰρ τὰ παρόντα δεδοκῶς ἀρθῶνως δωρήσεται καὶ ἂ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδ' ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη.

Ἄντι δὲ τοῦ, Ὑποτάγηθι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτεςcor αὐτὸν, ὁ Ἀκύλας φησὶ· *Σιγήσου τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποκαρᾶσθαι αὐτόν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐσυχάζε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτες αὐτῷ.* Τὰ γὰρ προλεχθέντα πράττοντα, καὶ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐπιζῶντα, ἡσυχάζειν προσήκει τῶς ἐν τῷ παρόντι, καὶ μετὰ σιωπῆς προσδοκᾷ τὰ ἐπιγγεγμένα. *Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατενοουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐν ἀνθρώπῳ ποιῶντι παρανομίας. Παύσαι ἀπὸ ὀργῆς καὶ ἐγκατάλειπε θυμὸν, μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεύεσθαι. Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθίσονται, οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ ἀπυρονομήσουσι γῆν.* Ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον ἀναγκαίως. Ἐπεὶ γὰρ ἔγνωσεν, φησὶν, ὅποῖός σου πλοῦτος τεταμίευται, μὴ παραζήλου ἐν τῷ νομιζομένῳ

A tibi omnes petitiones cordis tui. Postquam superioribus dictis ab æmulatione improborum avocaverat, statim ex opposito rectam regiamque viam proponit, indicans qua sit incedendum. Quapropter ait : Heus tu, sursum aspice, ac universorum moderatorem intuere, atque ipsum spem constitue tuam : bono animo esto, ut magna anchora firmatus. Et mente quidem spem talem capias ; operibus autem exsequere *et fac bonitatem* ; ut iis ceu jactis tibi seminibus, opimam fructuum copiam percipias. Horumce porro duorum potitus, ne ultra de quopiam anxius esto, *inhabita terram* sine sollicitudine, ac temporaneam hancce vitam, quasi in tabernaculo, brevi exigas : etenim instar bonæ pecudis curante bono pastore pasceris. Nam si quæ insunt hominibus veræ animi divitiæ, quæ in divinis dogmatibus et divinis lectionibus spectantur ; iis frueris ita ut dicas : *Dominus pascit me et nihil mihi deerit* ⁶⁸. Nihil quippe deerit tibi, si in boni pastoris divitiis pascaris, quæ erogantur hominibus in terra pascentibus. Pro illo autem : *Et pasceris in divitiis ejus*, Symmachus : *Et pascere assidue* ; Aquila : *Et pascere fide*, ediderunt. Sub hæc autem, quemadmodum improborum et operantium iniquitatem finem descripsit ; sic quanta tibi in Dominum speranti, ac bonitatem facienti eventura bona sint, enumerat. Nam primo in veris boni pastoris divitiis pasceris ; secundo, delectaberis in Domino ; tertio, dabit tibi petitiones cordis tui. Delectari autem in Domino valebit, quisquis animæ sensibus puris purgatisque fuerit, ita ut panem vivum ac vivificas carnes ejus edere possit, ac salutarem ejus bibere sanguinem. His enutritus et impinguatus, divina fruens ebrietate : *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.* Jam enim ille quoque delectabitur, quod percipiat ut ipsi te dedas. Postula item ab eo ut ea quæ futura exspectas dona accipias. Nam qui præsentia affatim elargitus est, ea obtinebit quæ *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominibus ascendit* ⁶⁹.

Pro eo autem, *Subditus esto Domino, et ora eum*, Aquila ait, *Sile Domino, et exspecta eum* ; Symmachus vero, *Quiesce Domino, et supplica ipsi*. Enimvero par est eum qui superius memorata peragit, et in prædictis spem habet, quiescere dum in hac vita versatur, et cum silentio promissa exspectare. *Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitias. Desine ab ira et derelinqe furorem, noli æmulari ut maligneris. Quoniam qui malignantur exterminabuntur : sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram.* Sermo enim necessario repetit. Quia, inquit, nosti qualis tibi thesaurus reconditus sit, noli æmulari hominem iniquitati deditum, qui in præsentī vita rem prospere agere putatur ; ne stimulare, neu hujus-

⁶⁸ Psal. xxi, 1. ⁶⁹ I Cor. ii, 9.

modi hominem beatum pronunties, cum probe noris ipsi repositam iram in die iræ et justii judicii Dei. Quamobrem noli irritari aut furore incendi contra impium, qui feliciter rem agere existimatur, neque æmuleris ipsum ut paria scelera edere exoptes; bene siquidem nosti ac persuasum plane habes, improborum finem exitiosum esse. *Nam qui malignantur exterminabuntur, ac soli patientes et sustinentes Dominum, ipsi hæreditabunt terram.* Si qua enim terra est sanctis viris promissa, hanc hæreditabunt qui sustinent Dominum, qui cum aliis enumeratis bonis in hæreditatem illis dandus est. Quod si in cælis Jerusalem et Sion mons Dei cælestis adsit, terram item cælestem dignis promissam putandum est.

Ἔστιν ἐν οὐρανοῖς Ἰερουσαλήμ καὶ Σιών ὄρος τοῦ

VERS. 10, 11. *Et adhuc pusillum, et non erit peccator, etc.* Hic superius dicta interpretatur, illud scilicet, *Quontam tanquam fenum velociter areascent, et quemadmodum olera herbarum cito decident, his explicat, Adhuc pusillum, et non erit peccator; et quæres locum ejus, et non invenies:* illud vero, *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui,* his apertius enarrat, *Mansueti autem hæreditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis.* Quo pacto autem in Domino quis delectabitur, declarat ipse dum ait, penes cum multitudinem pacis esse, quæ multa pace fruentur ii qui in Domino delectati fuerint. His porro docetur, aliam bonam terram esse, mansuetis destinata, ac delectationem, multitudinemque pacis in futuram vitam remittit. Non ignorabat enim justis perinde atque peccatoribus in hac vita moriendum esse, ita ut de illis quoque dici possit: *Adhuc pusillum, et non erit justus; et quæres locum ejus, et non invenies:* nam illi quoque moriuntur quemadmodum et peccatores. Neque de hac terra sic locutus est, *Mansueti hæreditabunt terram;* cum probe sciret Moysen omnium mitissimum, olim de medio hominum sublaturum ab hac terra demigrasse.

VERS. 12. *Observabit peccator justum, et stridebit super eum dentibus suis, etc.* Impiorum contra justos insultus amborumque finem describit. Cum peccator, inquit, non satis esse sibi scelera sua putet, justum cernens religiose viventem, id ferre nequit, quia vitam ejus improbitatis suæ vituperationem esse arbitratur; quare ait: *Vel visu solo onerosus nobis est, ideoque observat eum ut dejiciat.* Verum justus nihil pensi habet, neque novit quæ clam contra se struantur machinamenta. Dominus vero omnium inspector, ejus qui talia meditatatur ruinam prospiciens, consilia ejus deridet. Et hactenus quidem nihil aliud agit quam ridere hominem talia frustra cogitantem. Cum autem peccator ad facinora progreditur, acuitque gladios, ut insidias paret ad necem ei, qui propter Deum inopiam pau-

κατὰ τὸν παρόντα βίον κατενοδοῦσθαι ἀνθρώπων ποιοῦντι παρανομίας· μὴ γὰρ παροξύνου, μηδὲ μακάριζε τὸν τοιοῦτον, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι μένει αὐτὸν ὀργὴ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Διὸ σὺ μὴ ὀργίζου, μηδὲ θυμοῦ κατὰ τοῦ νομιζομένου εὐθηνεῖν ἀσεβοῦς, μηδὲ ζήλου αὐτὸν ὡς καὶ θέλειν τὰ ὁμοία αὐτῷ πονηρεύεσθαι· εὐ γὰρ ἴσθι καὶ πέπεισο ἀκριβῶς, ὅτι τὸ τέλος τῶν πονηρευομένων ὀλέθριον τυγχάνει. Οἱ γὰρ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται, μόνοι δὲ οἱ μακροθύμοι καὶ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Εἰ τις γὰρ ἐστι γῆ ἀγαθὴ τοῖς ἀγίοις ἐπιγγελλμένη, ταύτην κληρονομήσουσιν οἱ ὑπομένοντες τὸν Κύριον· μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων τῶν κατηριθμημένων ἀγαθῶν, καὶ αὐτὸς αὐτοῖς δοθήσεται ὁ κληρὸς. Εἰ δ' Θεοῦ τὸ ἐπουράνιον, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ γῆν ἐπουρά-

B Καὶ ἔτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ἁμαρτωλῶν. Διερμηνεύει τὰ ἀνωτέρω λελεγμένα, τὸ μὲν, Ὅτι ὡσεὶ χέρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται, διὰ τοῦ, Ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ ἁμαρτωλῶς· καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εἴρης· τὸ δὲ, Κατατρυφήσουσιν τὸν Κύριον, καὶ δώσει σοὶ τὰ ἀτιμήματα τῆς καρδίας σου, σαφέστερον ἀποδίδωσι διὰ τοῦ, Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλῆθει εἰρήνης. Πῶς γὰρ τις κατατρυφῆσαι τοῦ Κυρίου παρίσται, πλήθος εἰρήνης παρ' αὐτῷ εἶναι λέγων· οὐ πλήθος εἰρήνης ἀπολαύσουσιν οἱ τοῦ Κυρίου κατατρυφήσαντες. Διὰ τούτων δὲ ὁ λόγος σαφῶς ἑτέραν τινὰ γῆν ἀγαθὴν τὴν τοῖς πραεῖσι δοθησομένην διδάσκει, καὶ τρυφήν καὶ πλῆθος εἰρήνης εἰς μέλλουσαν ἀναπέμψει ζωὴν. Οὐ γὰρ ἠγνώσει, ὅτι ὁμοίως τοῖς ἁμαρτωλοῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ οἱ δίκαιοι τελευτήσουσιν, ὡς δύνασθαι καὶ περὶ αὐτῶν λέγεσθαι τὸ· Ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ δίκαιος, καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εἴρης· τελευτῶσι γὰρ ὁμοίως τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ αὐτοί. Οὐκ ἂν δὲ εἶπε περὶ τῆς παρούσης γῆς τὸδε· Οἱ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν, σαφῶς ὁρῶν τῶν πάντων πραδοτάτων Μωυσέα, πάλαι ἐξ ἀνθρώπων γενόμενον καὶ τῆς παρούσης γῆς ἀπηλλαγμένον.

Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλῶς τὸν δίκαιον, καὶ βρῆξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ἐδόντας αὐτοῦ. Τῶν τε ἀσθεῶν τὰς κατὰ τῶν δικαίων ἐπαναστάσεις, καὶ ἀμφοτέρων τῶν ταγμάτων τὰ τέλη. Μὴ γὰρ ἀρκοῦμενος, φησί, τοῖς ἑαυτοῦ πλημμελήμασιν ὁ ἁμαρτωλῶς, οὐ φέροι βλέπων τὸν δίκαιον θεοσεβοῦντα· Ἐλεγχον γὰρ τὸν ἐκείνου βίον τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρίας ἠγείται· διὸ λέγει· Βαρῶς ἡμῖν ἐστι καὶ βλεπόμενος· ὅθεν ἐπιτηρεῖ ὅπως αὐτὸν καταβάλλῃ. Ἄλλ' ὁ μὲν δίκαιος οὐ προσποιεῖται, οὐδὲ γινώσκει τὰ λαθραίως κατ' αὐτοῦ μηχανώμενα· ὁ δὲ πανταπόπτῃς Κύριος, προορῶν τὴν τοῦ ταῦτα διανοουμένου πτώσιν, τῶν λογισμῶν αὐτοῦ καταγελά. Καὶ τέως μὲν πλέον οὐδὲν ἢ γελά ἐπ' αὐτῷ μάτην τοιαῦτα λογιζόμενον· ἐπειδὴ δ' ἐπὶ τὰ ἔργα χωρῆ, ἀκονήσας ἑαυτοῦ τὰ ξίφη ὡς μέχρι θανάτου ἐπιβουλεύσαι τῷ τῆν διὰ Θεὸν πᾶ-

χελαν και πηνίαν άνειληφότι, και την άκραν κατορθούνη φιλοσοφίαν, τὸ τηνικαῦτα στρέφει την αὐτῶν βρομφαίαν κατά της αὐτῶν καρδίας ὁ πάλα καταγελῶν αὐτῶν Κύριος, και τὰ κατά τοῦ δικαίου τόξα τῶν άσεδῶν συντριβει. Μεταλεύσεται γάρ αὐτούς· οὐδὲ ἔτι γελῶν ἐφ' οἷς διανοοῦνται, ἀλλὰ τῆ δίκῃ τῆ προσηκούσῃ, κατ' αὐτῶν χρώματος. Ταῦτα δὲ, ὅτι μὴ λόγοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἔργα ἀληθῆ μαρτυρούμενα ὑπ' αὐτῆς ἐνεργείας, και ἡμῖν αὐτοῖς τοῖς ταῦτα νυνὶ διεξιούσιν ἡ πέτρα τῶν ἔργων ἐπιστώσατο. Ὀφθαλμοῖς γούν παρειλήφασιν, ὡς ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν διωγμοῖς βρομφάαν ἐσπάσαντο κατά τῶν δικαίων, και ὡς ἐνέτειναν τὰ τόξα αὐτῶν τοῦ καταβαλεῖν πένητα και πτωχόν, και τοῦ σφάζει τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδίᾳ, και ὡς ἐπραξαν και κατέβαλον και ἀνείλον ποικίλους τρόποις θανάτων τοὺς κατά Θεὸν ἀνδρισσασμένους ἁγίους μάρτυρας. Ὡσπερ δὲ ταῦτα ἰστορησάμενοι, οὕτω και την μετελθούσαν αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ δίκην τεθεάμεθα, τοιαύτην γενομένην, ὡς μὴ ἁμαρτεῖν τὸν φῆσαντα ἀληθῶς, την βρομφαίαν αὐτῶν εἰσεληλυθέναι εἰς την καρδίαν αὐτῶν και τὰ τόξα αὐτῶν συντετρίφθαι.

Κρεῖσσον ἄλλορον τῷ δικαίῳ. Οὐ προειρηται μόνον, ἀλλὰ δι' ἔργων ἀποπεπληρωται, και τὸν ἄλλον δὲ χρόνον. Ὁ μὲν δίκαιος πτωχεύων, ἀρκεῖται τῷ ὀλίγῳ, δεδιδαγμένος ἐν προσευχῇ λέγειν· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, πλοῦτῳ περιβρέθόμενος, ἀγαθοῦ τινος ἀπόλαυσιν νομίζει. Ἄλλ' ἐγὼ, φησιν, εὐ οἶδα, διδάσσω δὲ και ἐτέρους· ὅτι πολλῶν βελτιων ἐστὶν ὁ δίκαιος τὸν ἐφήμερον ἄρτον παρά τοῦ Θεοῦ λαμβάνων τοῦ τῶν ἁμαρτωλῶν πλοῦτου. Εἰ δ' ἐρωτᾷς, την αἰτίαν μάνθανε· ὅτι ὁ μὲν ὀλίγῳ ἀρκούμενος ἔχει τὸν Κύριον ὑποστηρίζοντα αὐτοῦ την ψυχὴν και την ζωὴν και τὸν βίον, ὑπὲρ πάντα τε πλοῦτον ἐπαρκοῦντα αὐτῷ· οἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν βραχιονες οὐ διαμένουσιν ἰσχυροί, οὐδὲ ὁ πλοῦτος αὐτῶν βέβαιος· συντριβήσονται γάρ ὅσον οὐδέπω γενόμενοι ὡσεὶ λάχανα χλόης και ὡσεὶ χόρτος ἀποξηραίνόμενοι.

Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων, και ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Οὐ κατασχυρθησονται ἐν καιρῷ πονηρῷ, και ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθήσονται, ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται. Ὅτι τοῦ δεξιῦ τάγματος, λέγω δὲ τῶν δικαίων, οὐ μόνον ὑποστηρίζει ὁ Θεὸς την ζωὴν, ἀλλὰ και τὰς περιμενούσας αὐτοῖς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἡμέρας ἀκριθῶς οἶδε, την τε ἡτοιμασμένην αὐτοῖς κληρονομίαν, περι ἧς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Διὸ οὐδὲν αὐτοῖς καταβλάψει τὸ βραχὺ, και λυπηρὸν τοῦ παρόντος βίου, και τὸ πένεσθαι και πτωχεύειν διὰ τὸν Κύριον. Γυμνάσιον γάρ αὐτῶν ἐστὶ τῆς προαιρέσεως ἡ καρτερία, δι' ἧς την σενήν και τεθλιμμένην δεδύοντες, τεύχονται τῶν ἐπηγγελμένων. Ἄντι δὲ τοῦ, γινώσκει, ὁ Σύμμαχος, Προσίδει ὁ Κύριος τὰς ἡμέρας τῶν ἀμώμων, ἐξέδωκεν. Καὶ ἄλλο δὲ μέγα ὑπάρξει τούτοις· ἐν γὰρ καιρῷ πονηρῷ οὐ κατασχυρθησονται, και ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθή-

A perieraque amplexus ac summæ philosophiæ deditus est, inferendam; tum Dominus, qui olim deridebat eos, gladium vertit in corda ipsorum, et arcus impiorum contra justum paratos confringit. Non jam cogitationes eorum deridens invadet eos, sed promerita illis ultione utetur. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ ac ipso opere comprobata, nobis qui hæc enarramus vel ipsa experientia commonstravit. Ipsi igitur oculis percipimus, peccatores in persecutionibus in nos excitatis adversus justos gladium eduxisse, arcusque suos intendisse ut deicerent pauperem et inopem, et ut trucidarent rectos corde; idipsumque præstitisse: sanctos martyres pro Deo fortiter agentes dejecisse et multiplici mortis genere sustulisse. B Ut autem hæc vidimus, ita et ultionem Dei ipsos invadentem suspeximus, quæ talis utique fuit, ut nihil aberraverit is qui dixit gladium eorum infixum in corda ipsorum, et arcus eorum contractos esse.

VERS. 16. *Melius est modicum justo, etc.* Hæc non modo prænuntiata fuere, sed et aliis temporibus opere completa. Justus quidem pauperem agens vitam paucis contentus est, ad hæc in oratione proferenda institutus, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* 70. Peccator autem divitiis affluens, se bono frui arbitratur. At probe novi, inquit, idque cæteros doceo, multo præstantiorem justum, qui quotidianum a Deo panem accipit, peccatorum divitiis esse. Quod si causam perconteris, ediscas licet, quia ille quidem paucis contentus, Dominum habet qui animam et vitam ejus fulciat, ipsique plusquam omnes divitiæ sufficiat: at peccatorum brachia non robusta manent, neque divitiæ eorum firmæ sunt; prope diem enim conterentur quasi olera herbarum, et tanquam fenum arescent.

VERS. 18 - 20. *Novit Dominus vias immaculatum, et hæreditas eorum in æternum erit. Non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt.* Quia eorum qui in dextro ordine sunt, id est justorum, non modo vitam fulcit Dominus; sed etiam dies, qui ipsos in futuro sæculo expectant, accurate novit, atque paratam illis hæreditatem, de qua superius dictum est. Quare nocumenti nihil afferet ipsis præsentis vitæ brevitatis ac tristitia, et pauperies inopiaque quam pro Domino amplexi sunt. Nam eorum propositi et voluntatis exercitatio fuit tolerantia, qua in angusta arctaque via incedentes, promissa consequentur. Pro illo autem, *novit, Symmachus, prævidit Dominus dies immaculatum*, interpretatus est. Aliudque magnum bonum ipsis obveniet; nam *in tempore malo non confundentur, et in diebus famis saturabuntur*. Malum tempus, id est

⁷⁰ Luc. xi, 3.

tempus iræ adversus impios, quo illi quidem justum Dei judicium experientur; qui vero in dextro ordine sunt, gloriam, honorem et incorruptionem obtinebunt, ut qui vitam æternam quæsierint. Imo vero statuto tempore justī, divino alimento potiti, saturabuntur; peccatores autem fame et egestate rationabilis cibi peribunt. Quis autem oculis contemplatus impios qui ævo nostro ex divitiis, gloria et dignitatibus in admiratione fuere, in multasque gentes imperium obtinuerunt, repente ab hac celsitudine lapsos, non fateatur verum esse oraculum hujusmodi: *Inimici vero Domini, mox ut honorificati fuerunt et exaltati, deficientes quemadmodum fumus defecerunt?* Fumus extincti ignis signum est: quare hi qui tempore suo ardentis ignis instar, deinde extincti sunt, similiter in exemplum habentur.

VERS. 21, 22. *Mutuat peccator, et non solvet: iustus autem miseretur et tribuet.* Ille cum nihil possideret, multosque a viro justo utiles salutaresque sermones mutuo acciperet, aut a Deo beneficiis ornaretur, debitum non solvit. Nam adjutum, oportuit opera ac gesta acceptis digna exhibere. At ille non solvit, manetque justitiæ operibus vacuus. Justus vero divitiis quæ secundum Deum sunt affluens, miseretur et tribuit egentibus. Sed etiam qui justo benedicunt, ejus cohæredes erunt. Eam enim ipsam supernam hæreditatem, quæ justo promissa fuit, benedictibus justum etiam pollicetur. Quæ consonant oraculo Abraham spectanti ac dicenti: *Et benedicam benedicentes te*⁷¹. Illud autem, *Maledicentes autem ei disperibunt*, affine est huic ad Abrahamum dicto, *et maledicentibus tibi maledicam*⁷². Quemadmodum enim qui lapidem sursum jacet, sic qui maledictis justum impetit, quia non potest justo maledictum hædere, retortum in se maledicus excipiet.

VERS. 23, 24. *Apud Dominum gressus hominis dirigentur.* Præter supra memorata, hæc etiam homini Dei adsunt: vias ejus Deus complanat, ita ut vita ejus feliciter elabatur: ac sine ullo obice is religiose agit, a nemineque supplantatur, propter cum qui gressus ejus dirigit, *et viam ejus volet*, quia illam approbatione dignam parat; ita ut ideo dicatur, *et viam ejus volet. Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.* Si quando contingat eum labi et in tentatione cedere, ac impingentem in peccatum quodpiam ruere, non collidetur tamen; sed ut generosus athleta, cum vim perpressus aliquantum cesserit, confestim sese recipiet.

VERS. 25, 26. *Junior sui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens pa-*

⁷¹ Gen. XII, 5. ⁷² ibid.

(1) Textus deficere videtur.

Α σουται. Καιρός δὲ πονηρός ἐστὶν ὁ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργῆς, ἐν ᾧ οἱ μὲν τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ πειρασθῆσονται, οἱ δὲ τοῦ δεξιῶ τάγματος ἀπολείφονται δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν, ζητοῦντες ζωὴν αἰώνιον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἐστώτα καιρὸν, οἱ μὲν δίκαιοι τῆς ἐνθέου τροφῆς ἀπολαύοντες χορτασθήσονται· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ λιμῶ καὶ ἐνδεΐα λογικῆς τροφῆς ἀπολοῦνται. Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς παραλαβὼν τοὺς καθ' ἡμᾶς ἀσεβεῖς πλούτιον καὶ δόξην καὶ ἀξιώμασι θαυμασθέντας, μεγάλων τε ἐθνῶν ἄρξαντας, ἀθρόως ἐκπεσόντας τοῦ ὑψώματος, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν ἀληθῆ τυγχάνειν τὸ φῆσαν λόγιον· οἱ δ' ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ἐπαρθῆναι ἐκλιπόντες ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον. Καπνὸς δὲ πυρὸς σεσθεντός σημεῖον· διὸ καὶ τούτους καιρῷ φλέξαντας πυρὸς δίκην, κἀπειτα ἀποσβεσθέντας, ὁμοίως ἐν τῷ παραδειγματι (1).

Δαρσίζεται ὁ ἀμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσει· ὁ δὲ δίκαιος οἰκτελεῖ καὶ διδοί. Μηδὲν κεκτημένος, παρὰ τοῦ δικαίου πολλάκις δανειζόμενος λόγους ὠφελίμους καὶ σωτηρίους, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας τυγχάνων, οὐκ ἀποτίνυσσι τὴν ὀφειλὴν. Δέον γὰρ ὠφελῆθέντα, ἔργα καὶ πράξεις παρασχεῖν ἀξίας ὧν ἐληφεν. Ὁ δὲ οὐκ ἀποτίνυσσιν, μένει δὲ ἀκαρπὸς τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων. Ὁ δὲ δίκαιος, πλουτῶν ἐν τῷ κατὰ Θεὸν πλούτῳ, οἰκτελεῖ καὶ παρέχει τοῖς δεομένοις. Ἄλλὰ καὶ οἱ τὸν δίκαιον εὐλογοῦντες συγκληρονόμοι αὐτοῦ γενήσονται. Ἦν γὰρ ἐπιγγεῖλατο ἀνωτέραν τοῖς δικαίοις κληρονομίαν ὁ λόγος, ταύτην αὐτὴν καὶ τοῖς εὐλογοῦσι τὸν δίκαιον ὑπισχνεῖται, ἀκολούθως τῷ πρὸς τὸν Ἀβραάμ χρησμῷ φήσαντι· *Καὶ εὐλογῆσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε.* Τὸ δὲ, *Καὶ οἱ καταρόμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσονται*, ὁμοίον ἂν εἴη τῷ λελεγμένῳ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· *Καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι.* Ὡσπερ γὰρ ὁ βάλλων λίθον εἰς ὕψος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἑαυτοῦ βάλλει, οὕτως ὁ κατάρας βάλλων τὸν δίκαιον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι κατάραν ἱστασθαι κατ' αὐτοῦ, ἀντιστρέφουσαν αὐτὴν εἰς ἑαυτὸν λήφεται.

Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται. Πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα ὑπάρχει τῷ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπῳ· τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἐξομαλίζει ὁ Θεὸς, ὥστε εὐροεῖν αὐτοῦ τὸν βίον, καὶ ἀπαρποδίστως θεοσεβεῖν, μηδενὸς ὑποσκελίζοντος διὰ τὸν κατευθύνοντα αὐτοῦ τὰ διαθήματα, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει, ἀποδοχῆς ἀξίαν ποιοῦντα· ὥστε λέγεσθαι, *Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει.* Ὅταν πέση οὐ καταρραχθήσεται, ὅτι Κύριος ἀντιστηρίξει χεῖρα αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ πεσεῖν αὐτὸν ποτε ὀλισθήσαντα συμβῆ, καὶ ἐν πειρασμῷ γενόμενος ὀλισθήσειεν, ὁλλάσας τε ὑποπέσει τινὶ ἀμαρτήματι, ἀλλ' οὐ καταρραχθήσεται· οἷα δὲ γενναῖος ἀθλητῆς ἐκδιασθεῖς καὶ πρὸς ὀλίγον ἐνδοῦς, παραχρῆμα ἑαυτὸν ἀναλήφεται.

Νεώτερος ἑγερόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ

σπέρμα αὐτοῦ ἤϊήσαν ἄρτους. Ἄλλ' ἐκ παιδῶν ἄνεως μέχρι γήραος τὸν τοῦ δικαίου περιεργασάμενος βίον. Ὅτι οὐδὲ εἰς γέγονε καιρὸς καθ' ὃν ἐρημος καταλείπεται ὁ δίκαιος, ἀεὶ δὲ παρέδρον καὶ βοηθὸν κίκτηται τὸν ἑαυτοῦ Κύριον. Διὸ φησιν· Νεώτερος ἐγενόμην, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, νέος ἐγενόμην, ἀλλὰ καὶ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλείψαντα, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Καὶ πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν τὸ σπέρμα τοῦ δικαίου ἐνδεὲς ἄρτων γενέσθαι, ὅποτε αὐτὸς διὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγούμενον αὐτῷ πλοῦτον ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανεῖζει; Νοήσεις δὲ τοῦτο κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν μαθῶν, ὅτι, τάλαντα λαθῶν παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ τὴν μὴν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου, τῇ τοῦτων χρῆται πραγματεία πειθαρχῶν τῷ φήσαντι· Ἐδεῖ σε τὸ ἀργύριον μου βαλεῖν εἰς τράπεζαν. Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγάθ', ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκιμῶν τῇ γῆ. Ὁ τοίνυν ἀνακαίμενος τῇ τῶν θείων ἀσκήσει λόγων, καὶ πολλὰ λογικὰ χρήματα συναγαγῶν, οὐδὲν ἕτερον εἶδε πράττειν, ἢ διὰ πάσης ἡμέρας ἐλεεῖν καὶ δανεῖζειν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἔλην τὴν ἡμέραν δωρεῖται καὶ δανεῖζει· τοῖς μὲν δωρεῖται, τοῖς δὲ δανεῖζει· τὰ μὲν δόγματα θεωρήματα δωρεῖται ταῖς τῶν χωρούτων ψυχαῖς· τὰ δ' ἐν ἠθικαῖς ἐντολαῖς δανεῖζει, ἐπὶ τῷ τοῦς εἰληφότας δι' ἔργων τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι τοῦ δάνους. Οὕτως ἀκούση καὶ Μωϋσέως ἐπαγγελλομένου τοῖς τῶν θείων νόμων φύλαξιν· τὸ, Δανεῖς ἔθνεσι κολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανεῖ. Καὶ τοῦτον γε τὸν τρόπον οἱ θεοὶ ἀπόστολοι ἐδάνειζον ἔθεισι πολλοῖς, καὶ μάλιστα γὰρ ὁ Παῦλος· καὶ διὰ τοῦτο οἱ μαθητεύσαντες αὐτοῖς, σπέρμα ὄντες αὐτῶν, οὐδεπώποτε ἐνδεεῖς ἦσαν ἄρτων· ἅτε δὴ ἔχοντες τοὺς χορηγοῦντας αὐτοῖς τὴν λογικὴν τροφήν, ἧς μεταλαμβάνοντες, εὐλογίαις ἐπληροῦντο. Διὸ λέλεκται· Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἔσται. Καὶ κατὰ ψιλὴν δὲ τὴν λέξιν, εἰ τις λογιζαίτο ὅπως εἴρηται τῷ Σατῆρι τὸ, Καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἑκατονταπλασίονα λήψεται, ἔργοις τε αὐτοῖς θεάσασαι πληρούμενον τὸν λόγον διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἔφεται πῶς ὁ δίκαιος ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανεῖζει. Εἰ γὰρ πάντων τῶν πιστευόντων ἦν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιά μία, καὶ οὐδεὶς ἔλεγεν ἰδίῳ τι ἑαυτοῦ εἶναι, ἀλλ' ἦν πάντα κοινὰ, ὅσοι τε ἦσαν κύριοι κτημάτων πεπράσκοντες ἐτίθεισαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, διεμέριζόν τε ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρεῖαν εἴχῃ· ὁ δὲ ὅλος ὅπως ὄλην τὴν ἡμέραν οὗτοι ἤλουν καὶ ἐδάνειζον.

Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Ἐλευθερώσας σεαυτὸν πάσης κακίας, ἐπὶ σοὶ γὰρ ἔστι τοῦτο, καὶ βουληθεὶς δυνήσῃ· οὐ μὴν ἤδη τέλειος ἔσῃ τοῦτο πράξας, εἰ μὴ καὶ τὸ δεύτερόν σοι παρεῖη· τοῦτο δ' ἔστι τὸ ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν. Πρὸς γὰρ τὸ μὴ κλέπτειν προσήκει σε καὶ τῶν σὺν ὑπαρχόντων τοῖς δεομένοις κοινωνεῖν· καὶ πρὸς τὸ μὴ κλεονεκτεῖν, ἕτερον, τὸ καὶ εὐεργετεῖν τοὺς δεομένους· καὶ πρὸς τὸ κακίας ἀπέχεσθαι, τὸ καὶ ἐτέρους ἀπὸ κακίας ρύεσθαι. Ἐπὶ δὲ ταῦτα ποιήσης, κατασκήνου, φησιν, εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἀνθ' οὗ ὁ

A *ps.* A puero, inquit, ad senectutem usque iusti vitam studiose perpendi: nullo quippe tempore iustus deseritur, sed Dominum suum semper astantem opitulatoremque habet. Quare ait, *junior fui, sive secundum Symmachum, juvenis fui, sed senui, et non vidi iustum derelictum, nec semen ejus querens panes.* Et qui, quæso, potest iusti semen egere panibus, quando ipse, Deo divitias sibi subministrante, *tota die miseretur et commodat?* Hæc porro intelligas ac mente percipias, si edidiceris ipsum cum talenta a patrefamilias, et mnam a Domino accepisset, iis ad negotiationem usum esse, Domino obtemperantem ita loquenti: *Oportuit te pecuniam meam jecisse ad mensam* ⁷⁵. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ* ⁷⁶. *B* Quisquis igitur divini sermonis exercitio incumbit, multasque rationabiles divitias colligit, is nihil aliud agere novit, quam ut tota die misereatur et commodet. Secundum Aquilam vero, *tota die dat et commodat*: aliis quidem dat, aliis autem commodat; dogmata ad speculationem dat his quorum capaces animæ sunt; moralia præcepta commodat, ut qui acceperint, mutuo accepti fructum operibus reddant. Sic audias Moysen divinarum legum cultoribus hoc pollicentem: *Fœnerabis gentibus multis, et tu non senus accipies* ⁷⁶. Et eo utique modo divini apostoli frenerabant gentibus multis, maximeque Paulus: quare discipuli eorum, qui semper ipsorum erant, nunquam egebant panibus, utpote quibus adessent qui rationabilem cibum suppeditarent: cujus participes cum essent, benedictionibus replebantur. Quamobrem dictum est, *Et semen ejus in benedictione erit.* Si quis vero secundum nudam lectionem secum reputaverit qua ratione a Salvatore dictum sit, *In hoc sæculo centuplum recipiet* ⁷⁶, remque opere per ejus discipulos comprobantem viderit, is sane deprehendet quo pacto iustus tota die misereatur et commodet. Nam si omnium fidelium cor unum et anima una erat, nullusque dicebat sibi quid proprium esse, *sed omnia erant communia*, et quotquot possessores prædiorum erant, vendentes ponebant ante pedes apostolorum, dividebantque singulis *prout cuique opus erat* ⁷⁷; manifestum sane est ipsos tota die miser-

D *tos esse et commodasse.*

VERS. 27 - 29. *Declina a malo, et fac bonum.* Cum te ab omni malitia exemeris, penes te enim illud est, et si velis poteris; non statim, hoc peracto, perfectus eris, nisi aliud secundum adfuerit, id est, ut facias bonum. Nam præterquam quod furari non licet, convenit etiam cum egentibus bona sua communicare; ac præterquam quod avarum esse non oportet, aliud requiritur, ut egenis beneficia præstentur; ac præter abstinentiam a malis, opus est et alios a malis eruere. Cum autem hæc egeris, *inhabita*, inquit, *in sæculum sæculi.*

⁷⁵ Luc. xix, 23. ⁷⁶ Psal. xi, 7. ⁷⁷ Deut. xv, 6. ⁷⁸ Matth. xix, 29. ⁷⁹ Act. iv, 32-35.

Pro quo Symmacus edidit, *Et quiesces in sæculo*. Hic te scilicet manet finis æterna vita. Nam cum Dominus iudex sit, *amat iudicium, et non derelinquet sanctos suos, sed in æternum conservabit eos. Injusti punientur et semen impiorum peribit. Iusti autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in sæculo sæculi super eam* : consequenter ad præmissa docet, iniquos qui præceptum non servarint poenam daturus æternam : ac quemadmodum iusti semen in benedictione futurum esse dictum est ; *ita semen impiorum peribit. Iusti vero promissam mitibus terram hæreditate accipient, et inhabitabunt in ea in sæculo sæculi. Commodum hæc plerumque sermo pollicetur, repetitioneque promissa confirmat* : vult enim nos assidue iis in dictis versari, eaque meditari, ac si rationabilem cibum manderemus, ad distributionem probe concocti in anima nostra cibi.

VERS. 30 - 33. *Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium. Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus. Considerat peccator justum, et querit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum cum iudicabitur illi. In admonitione persistens, hortatur nos ut iusti æmulatores simus, ejusque divitias enumerat. Ad ea enim quæ supra dicta sunt, hæc insuper penes eum sunt ; magno illum Deus, hominem licet, munere donavit, cum veræ sapientiæ cognitionem indidit. Sapientia quippe est divinarum et humanorum scientia, per quam omnia facta sunt : omnia quippe in sapientia fecit⁷⁸. Estque ipsa, quod in principio apud Deum erat Deus Verbum, per quod omnia facta sunt⁷⁹. Hujus itaque sapientiæ voces, sermones, disciplinas Deus in hominibus disseminavit, ut justus non otiosus, iners ac bonus vacuus esset ; sed una os et meditationem sapientiæ haberet, ut ea quasi cœlesti usus esca, primo animam confirmaret suam, deindeque aliis imperitiret. Quocirca dictum est, *Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium. Gnarus autem legem Dei spiritualem esse, cum secundum interiorem hominem in lege Dei delectaretur, in corde ipso legis contemplationem, et ejus mysteriorum profunditatem excepit* : ac propter exercitationem hujusmodi *non supplantabuntur gressus ejus, quandoquidem gressus ejus a Domino dirigendos esse, superius dictum est. Quod si forte peccator, ejus profectui invidens, insidias vitæ ejus struxerit, stultus sane dicitur, non possibilitæ aggressus. Nam magnus ille patronus ejus non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum cum iudicabitur illi. Symmachus vero, *Nec damnabit eum in iudicio.***

Σύμμαχος ἐξέδωκε, *Και ἡρεμήσεις εἰς αἰῶνα*. Τοῦτο γὰρ περιμένει σε τὸ τέλος τῆς αἰωνίου ζωῆς. Κριτικὸς γὰρ ὢν ὁ Κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ὀσίους αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα αὐτοὺς διαφυλάξει. Ἄνομοι ἐκδικηθήσονται, καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς· ἀκολουθῶν τοῖς προειρημένοις διδάσκει, ὅτι οἱ μὴ τὸ παράγγελμα φυλάξαντες ἄνομοι δίκην δώσουσιν αἰώνιον· καὶ ὡσπερ τοῦ δικαίου τὸ σπέρμα εἰς εὐλογίαν ἔσεσθαι ἐλέγετο, οὕτως τῶν ἀσεβῶν τὸ σπέρμα ἐξολοθρευθήσεται. Οἱ δὲ δίκαιοι τὴν ἐπιγγελημένην τοῖς πράσι κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐπίτιδες δὲ ταῦτα πολλάκις ἐπιγγέλλεται ὁ λόγος, βεβαιῶν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τὰς ὑποσχέσεις, ἡμᾶς τε βουλόμενος ἐνδιατρίβειν τοῖς αὐτοῖς λόγοις καὶ καταμελετᾶν αὐτοὺς, ὡσανεὶ τροφήν λογικὴν μασωμένους, εἰς ἀνάδοσιν τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὐεψίας.

Στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Κατανοεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ τοῦ θανατώσει αὐτόν. Ὁ δὲ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσῃ αὐτὸν ὅταν κρίνηται αὐτῷ. Ἐπιμένων τῇ τοῦ λόγου προτροπῇ, ζηλωτὰς ἡμᾶς γίνεσθαι τοῦ δικαίου παρρημῆ, τὸν πλοῦτον αὐτοῦ κατρυμίουμενος. Πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἐτι καὶ ταῦτα αὐτῷ πρόσσει· κεχάρισται αὐτῷ μέγα δῶρον ὁ Θεὸς ἀνθρώπῳ ὄντι, τῆς ἀληθοῦς σοφίας τὴν γνῶσιν. Σοφία μὲν γὰρ ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπιῶν ἐπιστήμη, καὶ δι' ἧς πάντα γέγονε· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ἐποίησε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Ταύτης οὖν φωνὰς καὶ λόγους καὶ μαθήματα ὁ Θεὸς εἰς ἀνθρώπους καταβάλετο, ὡς ἂν μὴ ἄργος εἴη ὁ δίκαιος, μηδὲ ἄπρακτος καὶ ἐρημος ἀγαθῶν· ἔχοι δὲ ἅμα στόμα τῆς οὐρανόου σοφίας τὴν μελέτην· ἧς μεταλαμβάνων ὡσπερ οὐρανόου τροφῆς, τὴν ψυχὴν πρῶτος αὐτὸς δυναμοῦται, εἶτα καὶ ἑτέροις χορηγεῖ. Διὸ λέλεχται· *Στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν*. Εἰδὼς δὲ, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ πνευματικὸς ἐστὶ, συνήδεται δὲ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ ἀνθρώπον, ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν θεωρίαν τοῦ νόμου καὶ τὸ βάθος τῶν ἐν αὐτῷ μυστηρίων ὑποβλέπεται· διὰ δὲ ταύτην τὴν ἀσκησιν οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ· ἐπειδὴ παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα αὐτοῦ κατευθύνεσθαι, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐλέετο. Εἰ δὲ καὶ ποτε ἁμαρτωλὸς διαφθονούμενος τῇ αὐτοῦ προκοπῇ ἐπιβουλεύσειεν αὐτῷ εἰς θάνατον, ἄφρων οὗτος λεχθήσεται ἀδυνάτους ἐπιχειρῶν. Ὁ γὰρ μέγας αὐτοῦ προστάτης οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσῃ αὐτὸν ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτῷ. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Οὐδὲ καταδικάσει κρινόμενον*.

⁷⁸ Psal. ciii, 24. ⁷⁹ Joan. i, 1-5.

Είδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐλαφό-
μενον ὡς εἰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Οὕτως ἐπὶ τοῦ
 παρόντος διὰ πείρας ἐληλυθέναι τοῦ τέλους τῶν ἀσε-
 βῶν φησιν· Οὐ γὰρ ἐξ ἀκοῆς πάλαι ποτὲ γενόμενα
 ἀτέρων λεγόντων ἀκήκοα· ἀλλ' αὐτὸς εἶδον, φησι,
 βλασφήμους ἀνδρας καὶ ἀθεοὺς θαυματούμενους μὲν
 ὑπὸ πάντων, ἐπαιρομένους δὲ καὶ γαυριῶντας, ολο-
 μένους τε δικαιώνειεν ἐν τῷ βίῳ. Ἄλλ' ὡς ἐτι παρ'
 ἔμαυτῷ διελογιζόμεν πῶς οἶδε, καίπερ ἀσεβεῖς ὄντες,
 τοσοῦτων τετυχήκασι, δεύτερον αὐτοὺς θεάσασθαι
 βουληθεῖς, ἐπήρα τοὺς ὀφθαλμούς· οἱ δὲ οὐκ ἦσαν
 οὐδαμοῦ, ἀφανεῖς δ' ἀθρόως ὑπῆρχον. Εἶτα δὲ ἔχνος
 αὐτῶν καὶ ὑπὸ λειμῶνα βουληθεῖς καταλαβεῖν, οὐδὲ
 τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐστάναι ἐδόκουν εὖρεῖν διδύνημαί.
 Διόπερ ἐπειδὴ τοιοῦτο τὸ τοῦτων τέλος, φεῦγε σὺ
 ὁ μαθητευόμενος τοῦτον τῶν ἀσεβῶν τὸν τρόπον, καὶ
 ἀπόνειψον μὲν ἑαυτοῦ πᾶσαν κακίαν, ἀγάπησον δὲ
 τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Μένει γὰρ ἐγκατάλειμμα καὶ ἐλπίς
 ἀγαθῆ, τῷ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν
 Θεὸν μεταδώξαντι, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηνικῷ ἀνθρώπῳ
 γενομένῳ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Φύλασσε, φησίν,*
ἀπλότητα, καὶ ὄρα εὐθύ, ὅτι ἐστι μέλλοντι ἀν-
θρώπῳ εἰρηνικῷ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΑΖ'.

Εἰς ἀνάμνησιν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ
ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Αὐτοῖς ῥήμασι καὶ αὐταῖς
 συλλαβαῖς καὶ ὁ ζ' ψαλμὸς τοῦτου παραπλησίως ἔρ-
 χεται, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ἔκτου τοῖς ἐν τῷ προκει-
 μένῳ φερομένοις συγγενῆ τυγχάνει. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ
 ἔκτῳ ἡ προγραφή περιεῖχεν· *Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις*
ὑπὲρ τῆς ὀρθότης ψαλμὸς τῷ Δαυίδ· ἐν δὲ τῷ
 παρόντι τοῦτων μὲν οὐδὲν, μόνον δὲ τὸν ψαλμὸν τῷ
 Δαυίδ *εἰς ἀνάμνησιν* δέδεικται. Ἡ γὰρ μὴν προσ-
 θῆκη ἡ, *εἰς ἀνάμνησιν*, εἰσὶν ἀναπέμπειν ἡμᾶς
 εἰς τὴν ἐν τῷ ἔκτῳ προγραφῆν, ὡστ' εἶναι τὰ παρόντα
 εἰς τὸ τέλος, καὶ, ἐν ὕμνοις, καὶ ὑπὲρ τῆς ὀρθότης·
 πάντων γὰρ ἂν εἴη τοῦτων παραστατικὸν τὸ, *εἰς ἀνά-*
μνησιν. Ἄλλ' ἐπαὶ διεξιόντες τὰ ἐν τῷ ἔκτῳ, τὰ
 ὑποπεσόντα εἰς τὴν προγραφὴν εἰρηκαμεν, εἰς τὴν
 ἐκείνων ἀνάμνησιν καὶ ἡμεῖς ἀναπέψομεν τὸν
 ἐκτυγχάνοντα. Δοκεῖ δὲ μοι ὁ Δαυίδ, διαφόρως ἐν πολ-
 λοῖς περὶ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἐξ-
 ἠμολογησάμενος, ἰδίως τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀφωρι-
 κέναι ἑαυτῷ *εἰς ἀνάμνησιν*, ὡς αἰεὶ καὶ διὰ παντός
 φέρειν αὐτὸ ἀνά στόμα. Κεχρησθαι δὲ αὐτῷ ἀντὶ
 ἱατρικῆς ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς. Ἰκετηρίαν
 γοῦν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἀποστρέφει μὲν τὴν
 ὀργὴν τὴν πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπηρημένην, ἰλά-
 σσεται δὲ τὸν ἀγαθὸν Κύριον ταῖς μεθ' ὑπερβαλλού-
 σης ἐξομολογήσεως φωναῖς. Λέγων ἔ· *Κύριε, μὴ*
τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, οὐ τὴν ἐλεγχὸν παραι-
 τεῖται, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ· οὐδὲ τὸ παιδεύθηναί
 φεῦγαι, ἀλλὰ τὸ μετὰ ὀργῆς· ὡσεὶ καὶ ἱατρῷ τις τὰ
 διὰ καυτῆρος καὶ σιδήρου καὶ πικρῶν ἀντιδότων
 προσφέροντι βοθητήματα ἐπὶ θεραπείᾳ πάθους ὑποκει-
 μένος λέγοι· Μὴ διὰ πυρός με θεραπεύσῃς, μηδὲ διὰ
 σιδήρου καὶ τομῶν, ἀλλὰ διὰ ἡπιῶν καὶ πραοτέρων
 φαρμάκων. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τὴν θεραπείαν ἀρ-

A **VERS. 35-37.** *Vidi impium superexaltatum et ele-*
vatum sicut cedros Libani, etc. Sic in presenti
 finem se impiorum experientia edidicisse memo-
 rat. Neque enim hæc olim gesta ex aliorum nar-
 ratu auribus excepi: sed ipse, inquit, vidi viros
 blasphema proferentes et atheos omnibus in admi-
 ratione habitos, elatos et exsultantes, putantes
 sibi perpetuam fore vitam. Sed dum mecum re-
 putarem, quomodo illi quamvis impii, tot nacti
 bona essent, oculos secundo sustuli, ut contem-
 plarer ipsos: at illi nusquam erant, sed confestim
 evanuerant. Deinde vestigium ac monumentum
 eorum deprehendere volens, ne locum quidem in
 quo stetisse videbantur reperire potui. Quapropter
 quia talis eorum finis est, fuge tu, discipule, tales
 impiorum mores, abluce omnem malitiam, dilige
 viam rectam. Manent enim reliquæ spesque bona
 erem qui pacem amicitiamque Dei persequitur, et
 ideo homo pacificus effectus est. Secundum Sym-
 machum autem, *Custodi simplicitatem*, inquit, *et*
vide æquitatem, quoniam futura sunt homini pa-
cifico.

4. PSALMUS DAVIDI XXXVII.

In rememorationem de Sabbato.

VERS. 2. *Domine, ne in furore tuo arguas me,*
neque in ira tua corripas me. Ipsi verbis ipsisque
 syllabis sextus quoque psalmus pariter inchoatur,
 et reliqua quæ in sexto comparent, hujus psalmi
 dictis affinia sunt. At in sexto psalmo sic habebat
 inscriptio: *In finem in hymnis pro octava psalmus*
Davidi. In presenti autem nihil horum habetur,
 sed duntaxat, *psalmus Davidi, in rememorationem.*
 Hoc porro additamentum, *in rememorationem*, vi-
 detur nos ad psalmi sexti inscriptionem remittere,
 ita ut quæ jam in manibus sunt, *in finem, in hym-*
nis, et pro octava dicta sint; nam hæc omnia repe-
 tere et declarare videtur illud, *in rememorationem.*
 Verum quia cum sextum psalmum explanaremus,
 quæ inscriptionem spectabant explicavimus, nos
 quoque *in rememorationem* eorum lectorem remitte-
 mus. Videtur porro mihi Davidem, cum in multis
 abs se perpetratum facinus varie confessus esset,
 hunc sibi psalmum proprie *in rememorationem*
 seposuisse, ita ut eum semper in ore ferret, eo
 usus quasi delinimento ad medelam animæ suæ.
 Supplicationem itaque Deo emittit, qua iram qui-
 dem peccantibus omnibus impendentem avertit,
 vocibusque eximie confessionis bonum Dominum
 propitium sibi facit. Cum vero ait, *Domine, ne in*
furore tuo arguas me, non reprehensionem de-
 trectat, sed cum furore conjunctam; neque corre-
 reptionem fugit, sed cum ira editam: ac si quis
 medico per adustionem, ferrum et acerbâ remedia
 levamen morbi offerenti subjectus dicat: Ne mihi
 ignem, ne ferrum, ne sectiones ad medelam admo-
 veas, sed dulcia mitioraque remedia: talis enim
 homo non curationem abnuit, sed durio rem opitu-
 landi rationem. Plerumque autem diximus, iram

et furorem Dei in divinitus traditis Scripturis, non animi motus in Deo significare, nam ab iis vacuum Numen est; sed per translationem hæc solent in Scriptura nominari, quemadmodum oculi, aures, manus, digiti, pedes et reliqua membra: quæ ipse hominibus utiliter dispensat, auditorum simplicitati se attemperans. Sic igitur inflictas ex Dei iudicio peccantibus pœnas, quæ sane molestæ acerbæque patientibus sunt, quasi ex ira et furore invectas adumbrat. Hoc itaque docet sacer Apostolus dicens, *Secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus*⁸⁰: ac si quis inductas a lege homicidias pœnas, iram ac furorem appellet; non quod revera lex ira et furore corripiatur, sed quod is qui supplicium luit, inflictas pœnas pro ira legis habeat. Jam vero maligni quoque dæmones, qui suppliciorum impiis illatorum ministri sunt, necnon virtutes Dei administræ, ira et furor vocantur. Eodem modo de decem plagis contra Ægyptios immissis dictum est, *Misit in eos furorem et iram, immissionem per angelos malos*⁸¹. Sic dextera Dei dicuntur bona per dexteram bonasque potestates dignis subministrata. Supplicat itaque David, ne a malignis potestatibus coarguatur, neque immissione angelorum tristitibus corripiatur; sed salutaribus verbis, utilibusque disciplinis, et alio quoque modo, rogat ne servetur ad diem iræ et revelationis justi iudicii Dei, sed jam in præsentis vita et ante mortem peccata eluat, quod utique nactus est. Et vero videtur pœnam dedisse, per calamitates ante obitum ipsi illatas, ut ex Regnorum historia didicimus. Alia quoque ratione de se ipse pœnas sumpsit, dum se in variis confessionis modis afflictionibus deditit. Hoc pacto etiam loquitur: Si quid perpetravi, quo dignus sim qui a furore arguar; at resipiscens rogo ut a verbo, non a furore arguar; et a doctrina, non ab ira corripiar.

Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐτιμωρεῖτο παντοίας τρόποις. Καὶ ἄλλως δὲ φησιν· εἰ ἐπέπρακται μοι ἅπαντα ἅπαντα μετανοήσας παρακαλῶ ὑπὸ λόγου, καὶ μὴ ὑπὸ ὀργῆς παιδεύθηναί.

VERS. 3. *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.* Siquidem athleta Job, omnia tentationum genera perpeccatus, non ignorabat undenam hæc sibi evenirent, quare dicebat: *Sagittæ enim Domini in ore meo sunt, quarum ira meum ebibit sanguinem*⁸². David autem non in corpore veluti Job plagis affectus, sed in ipsa anima letali vulnere confossus, non ait quemadmodum Job: *Sagittæ Domini in ore meo sunt*; sed: *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam.* Ille vero manum Dei memorat his verbis: *Manus enim Domini est quæ tetigit me*⁸³. Diabolus autem Domino dixit: *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet*⁸⁴: et rursum: *Mitte manum tuam et tange carnem ejus*

ναίται, ἀλλὰ τὸν ἐπίπονον τρόπον τῶν βοηθημάτων. Πολλάκις δὲ εἴρηται, ὡς ὀργὴ καὶ θυμὸς Θεοῦ λεγόμενα ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς οὐ πάθη περὶ τὸν Θεὸν σημαίνει, παντὸς γὰρ πάθους ἀλλότριον τὸ Θεῖον· κατὰ μεταφορὰν δὲ τὰ τοιαῦτα εἰσθὲν ὀνομάζειν ὁ τῆς Γραφῆς λόγος, ὡς καὶ ὀφθαλμοὺς Θεοῦ, καὶ ὦτα καὶ χεῖρας καὶ δακτύλους, καὶ πόδας καὶ τὰ λοιπὰ μέλη· ἅπερ ὡς πρὸς ἀνθρώπους χρησίμως οἰκονομεῖται, συγκατιῶν τῇ τῶν ἀκρωμένων νηπιότητι. Οὕτως οὖν καὶ τὰς ἐπαγομένας τιμωρίας τοῖς ἁμαρτάνουσι κατὰ Θεοῦ κρίσιν, σκυθρωπὰς οὖσας καὶ ἀλγεινὰς τὰς πάσχουσι, ὡσανεὶ ἐξ ὀργῆς καὶ θυμοῦ ἐπαγομένας ὑποτυποῦται. Τοῦτο γοῦν διδάσκει καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρίσιας τοῦ Θεοῦ, ἧς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ*· ὡς εἰ τις καὶ τὰς ἐκ τοῦ νόμου τῷ ἀνδροφόνῳ ἐπηρετημένας κολάσεις ὀργὴν καὶ θυμὸν ὀνομάζει· οὐκ ἀληθῶς τοῦ νόμου θυμουμένου καὶ ὀργιζομένου, τοῦ δὲ κολαζομένου ὀργὴν τοῦ νόμου τὴν τιμωρίαν ὑπειληφότος. Ἦδη δὲ καὶ οἱ τὰς κολάσεις διακονοῦμενοι κατὰ τῶν ἀσεβῶν πονηροὶ δαίμονες, αἱ τε ὑπηρετικαὶ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ αἱ τοιαῦτα, ὀργὴ καὶ θυμὸς ὀνομάσθησαν. Οὕτω γοῦν εἴρηται ἐν τῷ περὶ τῆς δεκαπλήγου τῆς κατ' Αἰγυπτίων ἐπαχθειῆτος λόγῳ τὸ· *Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς θυμὸν καὶ ὀργὴν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν.* Οὕτω δεξιὰ λέλεκται Θεοῦ τὰ διὰ τῶν δεξιῶν καὶ ἀγαθῶν δυνάμεων τοῖς ἀξίοις χορηγούμενα. Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Δαυὶδ μὴ διὰ πονηρῶν δυνάμεων ἐλεγχθῆναι, μηδὲ δι' ἀποστολῆς ἀγγέλων σκυθρωπῶν παιδεύθηναί· διὰ λόγων δὲ σωτηρίων, καὶ μαθημάτων ὠφελίμων καὶ ἄλλως δὲ ἀντιβολεῖ μὴ τηρηθῆναι εἰς ἡμέραν ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρίσιας τοῦ Θεοῦ, ἧδη δὲ ἐντεῦθεν κατὰ τὸν παρόντα βίον πρὸ τῆς τελευτῆς ἀπολούσασθαι τὰ ἁμαρτήματα· καὶ ἔτι γὰρ ἐκ τοῦ σκοποῦ. Φαίνεται γοῦν δίκην δεδωκώς, δι' ὧν ἔπαθε πρὸ τῆς τελευτῆς, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Βασιλείων μεμαθήκαμεν· ὑποβάλλων κακώσεις ἐν τοῖς τῆς ἐξομολογήσεως τοιοῦτον ἐφ' οἷς ἄξιον ὑπὸ θυμοῦ ἐλεγχθῆναι, ἀλλὰ θυμοῦ ἐλεγχθῆναι, καὶ ὑπὸ διδασκαλίας, καὶ μὴ ὑπὸ

Ἐπι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι. Ὁ μὲν γὰρ ἀθλητῆς Ἰὼβ, παντοίας ὑπομείνας πειρασμοὺς, οὐκ ἠγνόει πῶθεν αὐτῷ ταῦτ' ἐγένετο· διὸ ἔλεγεν· *Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματι μου εἰσιν, ὧν ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει μου τὸ αἷμα.* Ὁ δὲ Δαυὶδ, οὐ τὸ σῶμα πληγῆς ὁμοίως τῷ Ἰὼβ, αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν καίριαν τραυθεὶς, οὐκ ὁμοίως τῷ Ἰὼβ φάσκει· *Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματι μου εἰσιν· ἄλλ', Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου.* Ὁ δὲ μνημονεύει τῆς χεῖρὸς Κυρίου λέγων· *Χεὶρ γὰρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ἀψαμέντη μου.* Καὶ ὁ διάβολος τῷ Κυρίῳ, *Ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἄψαι πάντων ὧν ἔχει, ἐφασκε· καὶ πάλιν· Ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι τῶσ*

⁸⁰ Rom. II, 5, 6. ⁸¹ Psal. LXXVII, 49. ⁸² Job VI, 4. ⁸³ Job XIX, 21. ⁸⁴ Job I, 11.

σαρκῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἄλλ' ἑτέρα τις ἦν χεὶρ καὶ ἑτέρα βέλη τῶν σαρκῶν αὐτοῦ τὰ καθιζόμενα καὶ τῶν σωματικῶν ὑπαρχόντων· ἐνταῦθα δ' ἐπειδή περ τὴν ψυχὴν αὐτὴν νεύσθηκεν ὁ Δαυὶδ, ἑτέρα βέλη καθιζέσθαι αὐτοῦ σημαίνει, καὶ ἑτέραν χεῖρα τοῦ Θεοῦ ἤφθαι αὐτοῦ, καθὰ ἐφθήμεν εἰπόντες, τὰ λογικὰ βέλη, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγους νύττοντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν συνείδησιν αὐτὴν τιμωροῦμενος. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον καὶ τὰ τοῦ διαβόλου πεπυρωμένα βέλη τὰ παθητικὰ καὶ ἑρωτικὰ τὰ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἐξάφανα τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς σημαίνει; ὣν καὶ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι πάντα τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ σθένος. Ὡς περ δὲ Ἰωβ τὰ τοῦ διαβόλου βέλη καὶ τὰ ἔλκη τὰ ἐπιτεθέντα αὐτῷ κατὰ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ κατὰ συγχώρησιν ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, βέλη Κυρίου ὠνόμασεν εἰπὼν· Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματί μου ἐστίν, ὡς ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει μου τὸ αἷμα· οὕτως εἰκὸς καὶ τὸν Δαυὶδ ἐνταῦθα βέλη Κυρίου εἰρηκέναι, ἐπεὶ κατὰ συγχώρησιν τοῦ Κυρίου καταστρατεύσατο αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, ἵνα μάθῃ μὴ λέγειν· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπεὶ γὰρ τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ δυναθόμενος μέγα ἐφ' ἑαυτῷ ἐφρόνησέ ποτε, ὡς ἀπαθιδάσασθαι καὶ εἰπεῖν· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτου χάριν εἰκότως παρεδόθη τῷ πειράζοντι, ὃς, τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαφάμενος, μειζώνας αὐτὸν ἢ τὸν Ἰωβ ἐζημίωσεν. Εἰ δὲ οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, οἷ τῆς δικαιοκρασίας αὐτοῦ ὑπομνηστικοὶ καὶ τῆς ὀργῆς τῆς τοῖς ἀμαρτανούσιν ἐπιτηρημένης διδασκαλικοὶ, βελῶν εἰσιν ὀξύτεροι, τὴν συνείδησιν νύττοντες· καὶ οὕτως εἴποις ἂν τὸν Δαυὶδ, τοῖς ἱεροῖς ταῖς καὶ θεοῖς βέλεσι κεντούμενον, εὐλόγως παραιτεῖσθαι τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ ἔλεγχον. Προσλαβόντα γὰρ, φησὶ, τὴν ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν τὰ παρὰ σοῦ καθιζόμενά μοι βέλη, ἱκανῶς με τιμωρεῖται, καὶ αὐτάρκως ἐπαλλήλων συμφορῶν.

Οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου, οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. Τὴν γὰρ σάρκα μου, δὲ ἧς πέπρακται μοι τὸ ἀμαρτήμα, κολάσει παρέδωκα τιμωρούμενος ἑμαυτόν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐδήλω δι' ἑτέρων λέγων· Καὶ ἐταπίουν ἐν ῥηστειᾷ τὴν ψυχὴν μου· καὶ Ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον· καὶ Ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου ἀπὸ προσώπου τοῦ στεναγμοῦ μου, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἄντι δὲ τῆς ὀργῆς, συμφώνως Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, Ἀπὸ προσώπου τῆς ἐμβριμῆσεώς σου, ἠρμήνευσαν. Ἀπὸ τῆς γὰρ μοι ἢ ἀπὸ τῶν σῶν θείων Γραφῶν ἐμβριμῆσις, καὶ ἢ διὰ τοῦ προσώπου Ναθάν ἀπειλή. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, Διὰ τὰς ἀμαρτίας μου. Ἄπονον δὲ οὐδὲν ὅσα τοὺς οικεῖους ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ ἐσμεν ἀλλήλων μέλη, καὶ ὡς ἐνὶ πάντες κατελογίσθημεν σώματι τῷ

et ossa ejus ⁸⁵. Verum alia manus erat, et aliæ sagittæ: quæ carnem et corporea ejus attingebant: hic autem quia David anima ægrotabat, se aliis confossum telis, aliamque manum Dei se tetigisse significat, uti superius diximus, nimirum rationabiles sagittas, imo vero ipsa Dei verba, quæ animam pungebant, et de conscientia ejus supplicium sumebant. Num forte ipsum diabolum et ignita diaboli tela affectum excitantia et amentoriam, quæ ipsum ad concupiscentiam uxoris Uriæ accendebant, his indicat? de quibus hæc monita dat Apostolus: *Accipite armaturam Dei, ut possitis omnia tela nequissimi extinguere* ⁸⁶. Quemadmodum autem Job diaboli sagittas et immissa corpori suo ulcera, quia Dei permissu acciderant, sagittas Domini vocavit dicens: *Nam sagittæ Domini in corpore meo sunt, quarum furor ebibit meum sanguinem* ⁸⁷; ita verisimile est ideo Davidem hic sagittas Domini dixisse, quia ex Dei concessu inimicus eum oppugnabat, ut edisceret non ita loquendum esse: *Non movebor in æternum* ⁸⁸. Quia enim aliquando Dei gratia fultus magna de se senserat, ita ut arroganter diceret: *Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in æternum* ⁸⁹; ideo jure tentatori traditus est, qui animam ejus adortus, majus ipsi quam Jobo damnum intulit. Quod si sermone Dei, qui de justo ejus judicio admonent, et imprudentem peccantibus iram ejus edocent, sagittis acutiores sunt, punguntque conscientiam; sane dixeris Davidem sacris hisce ac divinis sagittis confossum, reprehensionem cum furore illatam jure recusasse. Nam tela abs te mihi immissa, ait, quæ iram et furorem tuum præverterunt, sufficienter de me supplicium sumunt, ac satis me castigant: sed etiam manus tua per illatas frequenter calamitates me contigit.

με κολάζει· ἀλλὰ καὶ ἡ χεὶρ σου καθήφατο διὰ τῶν

VERS. 4. *Non est curatio in carne mea a facie iræ tuæ, et non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum.* Carnem quippe meam, qua peccatum admisi, suppliciis tradidi, ultionem de me sumens. Hoc enim in aliis quoque locis significavit dicens: *Et humiliabam in jejuniis animam meam* ⁹⁰; et: *Caro mea immutata est propter oleum* ⁹¹; et: *Oblitus sum comedere panem meum a facie gemitus mei* ⁹², et similia. Pro autem iræ, Aquila et Symmachus, *a facie fremitus tui*, similiter interpretati sunt. Satis quippe mihi erat fremitus ille qui divinis Scripturis tuis enuntiat, et interminatio per Nathan prophetam facta. Pro illo autem, *a facie peccatorum meorum*, Symmachus, *propter peccata mea*, interpretatus est. Nihil porro absurdum est ossa domesticos vocare. Nam si alter alterius membra sumus, et quasi in unum corpus omnes compingimur, certe ossa singulos nobis proximos ar-

⁸⁵ Job II, 5. ⁸⁶ Ephes. VI, 13. ⁸⁷ Job VI, 4. ⁸⁸ Psal. CXXIX, 7. ⁸⁹ ibid. ⁹⁰ Psal. CXXXIV, 13. ⁹¹ Psal. CXXIII, 24. ⁹² Psal. CI, 5.

pellare convenit. Cæterum hæc non uni sancto Davidi contigisse dicimus, sed etiam multis aliis; imo vero hodieque sanctis viris idipsum in tentatione accidit. Nam inexpectatæ plerumque calamitates oboriuntur, ut tolerabilis sit bellum ab inimicis illatum propinquorum impetu, quos diximus ossa tropice vocatos esse. Quod si hæc omnibus communia, communis omnibus sane fuerit orationis modus. Cuilibet namque tentationibus impetito, ac defesso, cupientique tranquillitatem a Deo obtinere, hæc precatio convenit.

VERB. 5 - 12. *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt ciecatrices meæ.* Illis docemur, ne mala occultemus nostra, neu peccata ceu quemdam nigrorem et corruptionem in intimo animæ concludamus. *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam anima mea impleta est illusionibus illudentium.* Sic porro intelligas: cum in titulo significasset psalmum in rememorationem esse, jure illuc remittitur, et quæ sibi jam olim contigerant repetit. Docet item qualem in conditionem post lapsum peccati deveniret: qua de causa totam hanc confessionem edit. In hæc omnia, inquit, incidi, quia quodam tempore, *Cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum et ipsum non erat mecum.* Nam peccati tempore vis mea intelligendi non parvam perpessa est confusionem, perplexa et obscurata ab eo qui peccati mihi auctor fuerat. Tunc quippe dereliquit eum virtus ejus: non ultra enim dicere poterat, *Omnia possum in eo qui me confortat*⁹³, victus acilicet a motu animi, ac viribus destitutus. Et vero aliud quidpiam mihi pergrave oblatum est: nam *lumen oculorum meorum*, (id erat propheticus spiritus, qui animæ ejus visum illustrabat), *et ipsum non erat mecum*: ne quippe reliquerat, ac recesserat; quia *in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu⁹⁴. Imo etiam qui antea amici et proximi ejus erant, qui cum ipso omni tempore degebant, eo relicto de longe steterunt, cum nequirent ultra ipsi adesse; sed procul, illam amici sui calamitatem deplorabant. Quinam illi, nisi qui nuper de bonis ejus lætabantur, videlicet angeli boni ac ministri Dei, qui de hominum salute una gaudere solent? Quibus procul me positus, alii quidam peccati auctores, prope stantes vim faciebant et animæ illudebant meæ. Hi namque olim sitientes sanguinem meum, atque a longis retro temporibus peroptantes ruina[m] videre meam, quasi opportunitatem nacti, cum viderent virtutem meam me dereliquisse, et lumen oculorum meorum a me recessisse, amicos quoque et proximos longe remotos, confestim irruentes vim faciebant animæ meæ; ac utpote ma-

ἀπειργον, καὶ ὁσαῦτά τοὺς κατὰ μέρος καὶ χρεωθεσάτους μάλιστα λέγειν. Πλὴν οὐχὶ μόνῳ ταῦτα συμβῆναι φαμεν τῷ θεσπεσίῳ Δαυὶδ, ἀλλὰ γὰρ καὶ κλειστοῖς ἑτέροις· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς δεῦρο πράττεται πειραζομένων ἀγγέλων. Ἀδόκητοι γὰρ περιστάσεις ἀναφύονται πολλάκις, ὥστε δυσφορητότερον εἶναι τοῦ παρ' ἐχθρῶν πολέμου τὰς τῶν οικείων ἐπαναστάσεις, οὓς καὶ ὁσαῦτά φαμεν ὠνομάσθαι τροπικῶς. Εἰ δὲ ἅπαντα ἄνα κείνα κοινὰ, κοινὸς ἂν εἴη πάντων τῆς προσευχῆς ὁ τρόπος. Παντὶ γὰρ ἀρμόζει πειραζομένῳ καὶ κάμνοντι, γλιχομένῳ τε τυχεῖν ἡμερότητος τῆς παρὰ Θεοῦ.

Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὥσει φορτίον βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζισαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου. διὰ τούτων διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ κρύπτειν τὰ ἐκ τῶν κακῶν, μηδ' ὥστερεν τινὰ μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βάθος τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα. Ὁλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπροεῦόμην, ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐνεπλήσθη ἐμπαιγμῶν ἐμπαιγμάτων. Νοήσεις δὲ καὶ αὐτὸς, προεπιστημηνάμενος ἐν τῇ προγραφῇ, ὡς ἄρα εἰς ἐξ ἀνάμνησιν, εἰκότως ἀναπεμπάζεται, καὶ τὰ πάλαι αὐτῷ συμβεβηκότα ἐπαναλαμβάνει. Διδάσκει τε ἐν οἷς γέγονε, τῷ τῆς ἀμαρτίας ὀλίθῳ περιπεσῶν, οὗ χάριν καὶ τὴν πᾶσαν ποιεῖται ἐξομολόγησιν. Εἰς ταῦτα γὰρ πάντα ἐλήλυθα, φησὶν, ἐπειδὴ περ καιρῷ τινι Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλειπέ με ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀμαρτίας καιρὸν οὐ μικρὰν ὑπέμεινεν αὐτοῦ ταραχὴν τὸ διανοητικόν, συγχυθὲν καὶ σκοτωθὲν ὑπὸ τοῦ τῆν ἀμαρτίαν ἐνεργούντος, ὡς καὶ εἰς ἀφροσύνην πεσεῖν αὐτὸν πράττειν ἀφροσύνης ἔργα. Τότε δὲ καὶ ἐγκατέλειπεν αὐτὸν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· οὐκ ἐτι γὰρ οἶός τε ἦν λέγειν· Πάντα ἰσχύῳ ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ ἐξαιτήσας. Καὶ ἄλλο δὲ τι, φησὶ, χαλεπὸν περὶ ἐμέ γέγονε· Τὸ γὰρ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου (τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφητικόν πνεῦμα, τὸ φωτίζον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν δραστηρίαν) καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, καταλείψάν με καὶ ἀναχωρήσαν· ἐπεὶ εἰς κακότεχρον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία· οὐδὲ κατοικίσει ἐν σώματι κατάγραφον ἀμαρτίας· ἄγιον γὰρ Πνεῦμα κινδυνεύει σφύξεται δόλον, καὶ ἀπαραστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρότερον αὐτοῦ φίλοι καὶ πλησίον αὐτοῦ, οἱ τὸν σύμπαντα χρόνον αὐτῷ συνόντες, ἐάσαντες αὐτὸν μακρόθεν ἔστησαν, οὐκ ἐτι αὐτῷ συναῖναι δυνάμενοι, πόρρωθεν δὲ ἀποκλιζόμενοι ὡς οικείου φίλου συμφορὰν. Τίνες δ' ἦσαν οὗτοι; ἄλλ' ἢ οἱ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἀγαθοῖς αὐτοῦ χαίροντες, ἄγγελοι δηλαδὴ ἀγαθοὶ καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, τῆ τῶν ἀνθρώπων συγχάριεν εἰωθότες σωτηρίῃ; Ὅτι μακρὰν μου γενομένων, ἄλλοι τινὲς τὴν ἀμαρτίαν ἐνεργούντες, πλησίον μου γενομένοι, ἐξεβιάζοντο καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατέπαιζον. Πάλαι γὰρ οὗτοι διψῶντες τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ ἐκ μακρῶν χρόνων εὐχόμενοι θεάσασθαι μου τὴν πτώσιν, ὡσανεὶ καιροῦ λαβόμενοι, ὅτε εἶδον καταλείπουσάν με τὴν ἰσχύν, καὶ τὸ φῶς

⁹³ Philipp. iv, 13. ⁹⁴ Sap. i, 4, 5.

τῶν ὀφθαλμῶν μου ἀναχωρήσαν μου, τοὺς τε φίλους καὶ τοὺς πλησίον μακρὰν γενομένους, παραχρήμα ἐπιπηδήσαντες ἐξεβιάζοντο τὴν ψυχὴν μου· καὶ ὡς ἂν ἐθελόκακοι ἐλάλησάν μοι ματαιότητος, ἔνδον ὑποβάλλοντές μου εἰς τὴν ψυχὴν ματαίους λογισμούς· ἀγαθοὶς ἐδελέαζον καθέλκοντές με εἰς τὴν ἀμαρτίαν.

Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἀλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐγερόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. Ἐπεὶ τούτους, φησὶν, οὐδὲν εἶχον λέγειν αἰσχύνῃς πεπληρωμένους· οὐδὲν γάρ μοι λόγος ἦν πρὸς ἀπολογία, οὐδ' εἶχόν τινα τοῖς ἐχθροῖς προσφθέγγεσθαι ἅπαξ ὑπ' αὐτῶν νενικημένους· οὐκ ἔμαυτῷ θαρρῶν, οὐδ' ἄλλην τινα πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενος ἐλπίδα ἢ σέ, τὰ τῆς ἰάσεως ὑπέγραφον ἐμαυτῷ. Ἐπεὶ οὖν ἐπὶ σέ ἤλπισα, Κύριε, ἡ δὲ ἐλπίς σου κατασχύνει· διὰ τοῦτο εἰσακούσθη, ὅτι θελητῆς ἐλέους εἶ, καὶ οὐ θέλεις τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διὸ, ἐλπίσας ἐπὶ σέ, ἵκετεύω τῆς παρὰ σοῦ θεραπείας τυχεῖν· μήποτε ἐπίχαρῶσί μοι οἱ ἐχθροὶ μου, ὅπως μὲν γὰρ παντελῶς ἐχάρησαν. Ἐπιχαροῦνται δὲ, εἰ μὴ τύχοιμι τοῦ σοῦ ἐλέους. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιχαρεῖν μοι οἱ ἐχθροὶ μου, οἱ ἦδη καὶ πρότερον ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου μεγαλοβήμονησαντες, ἐπὶ σέ κατέφυγον, καὶ φημι· *Μὴ κατασχυνθῆμι εἰς τὸν αἰῶνα*. Οὐ γὰρ πάντῃ περιετράπην, οὐδὲ πτώμα ἔπεσον τοιοῦτον, οἷον οἱ ἀποστάται σου γενόμενοι.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῷ Ἰδοῦμ, ΩΔΗ Τῷ Δαυΐδ ἈΨ.

Ὁλλήν δὲ ἐμφέρειαν ἔχει τὰ ἐν τῇ προκειμένῃ ᾠδῇ λεγόμενα τοῖς ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Ἄλλ' ἔκεινον μὲν ὁ Δαυὶδ ψάλλων, εἰς ἀνάμνησιν αὐτῷ συνέταπτεν· ὅτος δὲ ἦδη καὶ ἐτέρους παραδίδωσι τοὺς τὰ ὁμοία πεπονηθότας αὐτῷ, διὰ τῆς ἰσῆς ἐξομολογήσεως ζηλοῦν αὐτὸν καὶ μιμεῖσθαι παιδεύων· εἰ μὴ ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Ἰδοῦμ ταῦτα τὸν Δαυὶδ ἐδίδασκε λέγειν. Ἠξίωτον γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰδοῦμ πνεύματος προφητικοῦ. Μανθάνομεν δὲ διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἄρα προσήκει ἕκαστον αὐτῷ διαλέγεσθαι, μηδὲ περιμένειν τοὺς ἐξωθεν διδασκάλους, αὐτὸν δὲ· αὐτοῦ προσομιλοῦντα τῷ λογισμῷ καὶ τῇ διανοίᾳ.

Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου. Κατ' αὐτὸν, φησὶ, Δ τὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ, ἐπαναβαίνοντός μοι τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐνεργοῦντος, ἐγὼ ἔλεγον· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Τότε δὲ καὶ ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν· καὶ ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Ὅ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Εἶπον· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, μὴ ἀμαρτεῖν διὰ τῆς γλώσσης μου. Φυλάξω τὸ στόμα μου σιγῇ, ἔτι ὄντος ἀσεβοῦς ἐξ ἐναντίας μου. Ἄλαλος ἐγενόμην σιγῇ, ἐσιωπήθη μὴ ὦν ἐν ἀγαθῷ. Ἐρῆς τίνα τρόπον τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ τολμᾶν διαίρειν τὸ στόμα ἐδίδαξεν εἰπών· Καὶ ἐσιώπησα ἐξ ἀγαθῶν, ἢ, ἐσιωπήθη μὴ ὦν ἐν ἀγαθῷ, κατὰ τὸν

A levoli, locuti sunt mihi vanitates, malas mihi intus cogitationes suggerentes; imo etiam dolose demulcentes ac decipientes, quasi ad bona inescabant me, dum in peccatum detraherent.

ἀλλὰ καὶ σὺν δόλῳ θέλγοντες καὶ ἀπατῶντες, ὡς ἐπὶ

VERS. 17. *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Quoniam, inquit, mihi pudore suffuso, nihil suppetebat quod dicerein; nullus quippe ad defensionem sermo succurrebat, neque inimicos, semel ab iis victus, alloqui valebam, mihi non fidens, neque aliam præter te speram præ oculis habens, hunc mihi curationis modum præscripsi. Quoniam igitur in te speravi, Domine, spes autem non confundit⁹⁵; ideo exaudies, quia misericordiam vis, neque vis mortem peccatoris, sed pœnitentiam ejus. Quare cum in te speraverim, obsecro tuam mihi curationem obtinere liceat: Nequando supergaudeant mihi inimici mei, nondum enim penitus gavisii sunt. Supergaudebunt autem, nisi misericordiam consequar tuam: sed ne supergaudeant mihi inimici mei, qui jam antea cum commoverentur pedes mei magna loquebantur, ad te confugi, ac dico, *Non confundar in æternum.* Neque enim penitus eversus sum, neque in talem ruinam delapsus qualem ii qui abs te prorsus defecerunt.

C 1. IN FINEM IDITHUM, CANTICUM DAVID. XXXVIII.

Quæ in hoc canticum exstant multam affinitatem habent cum iis quæ in præcedenti psalmo leguntur. Sed illum quidem psallens David in rememorationem sibi composuit; hic vero narrat alios similia perpressos, quos ad sui imitationem ac exemplum de se sumendum instituit. Nisi fortasse Spiritus sanctus Idithumi ministerio Davidem ad hæc dicenda erudierit. Nam ipse quoque Idithum spiritu prophetico dignatus fuerat. His porro ediscimus par esse singulos secum colloqui, neque extrinsecus magistros exspectare, sed ratiocinio et cogitatione sermones secum conferre.

VERS. 2,3. *Dixi: Custodiam vias meas.* Ipso, inquit, tentationis tempore, invadente me peccati auctore, ego dixi: *Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.* Tunc vero, *posui ori meo custodiam: obmutui et humiliatus sum, et siliui a bonis.* Symmachus autem sic interpretatus est, *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam per linguam meam. Custodiam os meum freno, cum adhuc sit impius adversum me. Mutus factus sum silentio, tacui in bono non existens. Viden' quo pacto causam afferat, cur non audeat os aperire cum ait, et siliui a bonis; vel secundum Symmachum, tacui, in bono non existens? Cum enim in bonis non existerem, neque fiduciam haberem, recordatus sum*

⁹⁵ Rom. v, 5.

ojms qui ait : Peccasti, quiesce⁹⁶ : quare tacui in bono non existens. Neque solum obmutui et mutuiatus sum et silui a bonis, sed etiam, dolor meus renovatus est. Nam dolor animæ meæ, et ulcus a peccato mihi illatum, cum in imum pectus devenisset, et in ipsa conscientia infixum esset, renovabatur, instante atque exprobrante peccati auctore.

VERS. 4 - 6. *Concaluit cor meum intra me. Memor, inquit, peccati, animi deliquio ceu igne comburebar : ab ipsaque conscientia incensus, locutus sum in lingua mea : Notum fac mihi, Domine, finem meum. Etiam post confessionem, qui mihi finis futurus sit ediscere postulo. Hæc porro dicebat cum graviter premeretur, ratus temporaneam hanc mortalenque vitam ob tædium molestiamque ejus diuturnissimam esse. Quare obitus sibi tempus indicari peroptabat, ut accepto libertatis ac tentationum exitus fausto nuntio, alacriter ageret. In sequentibus vero sic ait : Avena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantia mea tanquam nihilum ante te. Pro quo Symmachus, Ecce quasi palmares dedisti dies meos, edidit. Alius fortassè dixerit, παλαιστάς, sive adversarios dies hominis vocatos, quia certamine, πάλης, sive pugna et tentationibus repleti sunt. Deincepsque ait : Substantia mea tanquam nihilum ante te ; pro quo Aquila interpretatur, et demersio mea quasi non est in conspectu tuo ; Symmachus vero, et vita mea quasi nihil coram te. Namque totum vitæ hominis tempus cum vita Dei atque sæculi immensis collatum, quasi nihilum est in conspectu Dei. Quare alio in loco dictum : Cæli peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent : et sicut operatorium mutabis eos et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt⁹⁷. Sed etiam omnia hominum studia, vanitas vanitatum sunt ; et, universa vanitas, omnis homo vivens ; sive, omnis homo constitutus, secundum Aquilam ; sive, omnis homo stans, secundum Symmachum. Nam qui nunc stat, ac præsentis tempore vitam decurrit, vanitas sane fuerit. Si itaque nulla hominibus inesset spes immortalitatis, vitæ æternæ ac regni cælorum, e re sane putaretur vanitas esse omnis homo vivens. ἀπέκειτό τις ανθρώποις ἐλπίς ἀθανασίας, καὶ ζωῆς μάταιόν τι εἶναι πᾶς ἄνθρωπος ζῶν.*

VERS. 8 - 12. *Et nunc quæ est expectatio mea, nonne Dominus ? etc. Hæc porro sic edidit Symmachus : Nunc igitur quid expecto, Domine ? remansio mea in te est. Ab omnibus transgressionibus meis redime me, exprobrabilem insipientiæ ponas me. Mutus factus sum, non aperies os meum : tu enim fecisti. Post ea quæ superius dicta sunt, ait, nihil mihi relictum, Domine, nisi ut te*

Σύμμαχον ; Μὴ γὰρ ὦν ἐν ἀγαθοῖς, μηδὲ παρήρησιον ἄγων, ἐμνημόνην τοῦ λέγοντος· Ἥμαρτες, ἡσύχασον· διὸ ἐσιώπησα μὴ ὦν ἐν ἀγαθοῖς. Οὐ μόνον δὲ ἐκωφώθη καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀληγῆμά μου ἀνεκαιρίσθη. Τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς μου ἀλγος καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐγγενόμενόν μοι ἔλκος, κατὰ βάθους ἐγκείμενον, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς συνειδήσεως ἐμπεπηγμένον, ἀνενεούτο, ἐπαναβαίνοντός μοι καὶ ἐπονειδίζοντος τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐνηργηκός.

Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου. Ἀναμιμνησκόμενος, φησι, τῆς ἀμαρτίας, τῆς ἀθυμίας ἐνεπιμπράμην πυρὶ, ὑπ' αὐτῆς πυρούμενος τῆς συνειδήσεως, Ἐλάλησα ἐν γλώσσῃ μου· Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρασ μου. Καὶ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ὅπου τοῦ τέλους τεύξομαι μαθεῖν ἀξιώ. Βαρούμενος δὲ ταῦτα ἔλεγε, τὴν πρόσκαιρον καὶ θνητὴν ζωὴν διὰ τὸ ἐπαχθὲς αὐτῆς μακροτάτην ἠγούμενος. Διὸ γνωρισθῆναι αὐτῷ τὸν τῆς ἀπαλλαγῆς χρόνον ἐπόθει· Ἐν' εὐθυμῶς γένοιτο, τὴν ἀπὸ τῶν τῆδε ἐλευθερίαν καὶ τῶν πειρατηρίων τὴν ἀπαλλαγὴν εὐαγγελισθεῖς. Καὶ ἐν τοῖς δ' ἔξῃς προῖον ἔλεγεν· Πάροικος ἐγὼ εἰμι παρὰ σοὶ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ κατέρες μου. Ἰδοὺ παλαιστάς ἐθον τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐθέν ἐνώπιόν σου. Ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, Ἰδοὺ ὡς σπιθαμὰς ἔδωκας τὰς ἡμέρας μου, ἐξέδωκεν. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι παλαιστάς ἐρηθσαι τὰς τῶν ἀνθρώπων ἡμέρας, διὰ τὸ πεπληρωθῆναι αὐτὰς ἀγῶνος καὶ πάλης καὶ πειρατηρίων. Ἐξῆς τοῦτοις φησι· Καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐθέν ἐνώπιόν σου· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε· Καὶ ἡ κατάδυσσις μου ὡς οὐκ ἔστιν ἐναντίον σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Καὶ ἡ βίωσις μου ὡς οὐθέν ἀντικρὺ σου. Ὁ γὰρ πᾶς τῆς ζωῆς ἀνθρώπου χρόνος, παραβαλλόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ζωῇ, καὶ τοῖς αἰῶσι τοῖς ἀπείροις, ὥσπερ οὐθέν ἐστὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἀλλαχῶ εἴρηται· Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται· σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται· καὶ ὡσεὶ περιβολαὶ ἐλλείξεις αὐτοῦς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ παρὰ ἀνθρώποις σπουδὴ ματαιιότης ματαιότητων ἐστὶ, καὶ, τὰ σύμματα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν, ἢ, πᾶς ἄνθρωπος ἐστηλωμένος, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ, πᾶς ἄνθρωπος ἐστὴν ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ὁ γὰρ νῦν ἐστὸς καὶ ὁ κατὰ τὸν παρόντα χρόνον τὴν θνητὴν ἐστὶ ζωὴν διεξάντων ματαιότης ἂν εἴη. Εἰ γοῦν μὴ αἰωνίου βασιλείας τε οὐρανῶν, εὐλόγως ἂν ἐνομιίσθη

Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονὴ μου, οὐχὶ Κύριος ; Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως τὰ προκειμένα ἐξέδωκε ῥητά· Νῦν οὐν τί προσδοκῶ, Δέσποτα ; ἡ ἀναμονὴ μου εἰς σέ ἐστίν. Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀθεσιῶν μου ἐξέλεον με, ἐπονειδιστὸν ἄφρονι μὴ τάξεως με. Ἄλαλος ἐγενόμην, οὐκ ἀνολεῖξαι στόμα μου· σὺ γὰρ ἐποίησας. Μετὰ τὰ προλελεγμένα πάντα, φησὶν, οὐδὲν μοι λείπεται, ὦ Κύριε, ἢ σὲ προσδοκᾶν καὶ εἰς σέ τὰς

⁹⁶ Gen. iv, 7, sec. LXX. ⁹⁷ Psal. ci, 27, 28.

Ἰπιδας ἔχειν· παρὰ σοῦ γὰρ τῆς ψυχῆς ἡ ὑπόστασις ἐστίν. Διδ' ἴδομαι καὶ ἱκετεύω ἐλευθερωθῆναι με τῶν τῆδε κακῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν μου ρυθῆναι. Ἄπαξ γὰρ περιπέπτωκα ἄφρονι, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐνώπιόν μου, ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Αὐτίκα γοῦν ἀφροσύνη παραδοθεὶς γέγονα ἱπωναίδιστος· εἰκότως οὖν, ὡς ἂν γνωσιμαχῶν ἐφ' οἷς ἡμάρτον, ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ ἐποίησας. Ὁ γὰρ οὗς φόβος κωφῶσαι με ἐποίησε, πληττων με ἐφ' οἷς ἡμάρτον, καὶ κατασιγῶν πρὸς τὸ μὴ φθέγγεσθαι. Ἄντι δὲ τοῦ, θρεῖδος ἄφρονι ἔδωκάς με, ὁ δὲ Ἀκύλας, θρεῖδος ἀποβῆσθαι, φησὶ, μὴ θῆς με· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐπονεῖδιστον ἄφρονι μὴ θῶς με· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· θρεῖδος ἄφρονι μὴ θῶς με. Ὅπερ παράκλησιν ἐμφαίνει τοῦ ἡμαρτηκότος, ἱκετεύοντος μὴ παραδοθῆναι εἰς ὀνειδισμόν ἄφρονι. Εἰ δ' αὐτὸς ὁ Κύριος παραδίδωσιν ἄφρονι τὸν ἡμαρτηκότα, ὀνειδίξεσθαι πρὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἂν εἴποις ἐπ' ὠφελείᾳ γίνεσθαι τοῦ ὀνειδιζομένου, ὡς ἂν, κακούμενος, μείζονα ποιήσοιτο τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξομολόγησιν· ἕπερ ἡξίου μὴ παθεῖν ὁ Δαυὶδ, ὡς πάντα πράττων τὰ τῷ Θεῷ ἀρεστὰ ἐξ ἑαυτοῦ. Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ τὰς μαστιγὰς σου· ἀπὸ γὰρ τῆς χειρὸς τῆς ἰσχύος σου ἐγὼ ἐξέλιπον· ἐν ἐλεημοίαις ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον· καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, πληρὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος· διάψαλμα.

Ἐν μὲν τῷ πρὸς τοῦτου ψαλμῷ παρείχεν ἑαυτὸν ἱπναρεπτικαῖς πληγαῖς, οἷά, τις εὐγνώμων μαθητῆς διδασκάλῳ· διδ' ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰς μαστιγὰς ἐτοιμος. Ἐπεὶ δὲ λοιπὸν αὐτάρκως τῶν μαστιγῶν ἐπεπειράτο ἐπιμόνος αὐτὸν αἰκίζομένων, ἱκετεύει τοῦ λοιποῦ παύσεσθαι, καὶ μέχρι τούτου τῆναι τὰς μαστιγὰς, ὁμολογῆσαι τε ἐξῆς λέγων· Ἀπὸ τῆς ἰσχύος χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. Περὶ δὲ τῆς χειρὸς ταύτης καὶ ἀνωτέρω ἔλέγετο· Ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου. Εἶτα διδάσκει, ὅτι μὴ μάτην ἡ χεὶρ ἐπαίδευε, μηδὲ εἰς ἀργὴν ἐμασίγῳ, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἡμαρτηκότος· διὸ φησιν· Ἐν ἐλεημοίαις ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον. Ὑπὲρ γὰρ τῆς παραχθείσης ἀνομίας καὶ διὰ τὸ παραχθὲν ἀμάρτημα ἐλέγων τὸν παιδευόμενον καὶ τὰς μαστιγὰς ἐπήγεσ καὶ τὴν χειρὰ σου προλεχθεῖσαν· τούτοις δὲ αὐτοῖς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδευομένου ἐξέτηξας, ταπεινούμενην καὶ λεπτυνομένην ἐπ' ὠφελείᾳ τῇ αὐτῆς. Καθ' ἣν γὰρ ἐτρέψα χρόνον, εἰς ἀμαρτίας ἐξώλισθε, κατὰ τὸ· Ἐφαγε καὶ ἐπιεν Ἰακώβ, καὶ ἀπελάττισεν ὁ ἡρασημέρος, ἐπλάτυνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπέστη ἀπὸ Θεοῦ τοῦ τρέφοντος αὐτόν. Διδ', ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, ἡ σάρξ παραδέσθαι εἰς ἄβυσσον· ἥς τιμωρομένης, ἐκτίθηται ψυχὴ ἐξισχυομένη δίχην ἀράχης· διὸ φησιν· Καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· καὶ ἐπιδέγει· Πληρὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος, πάλιν τὸν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἰκῆ καὶ μάτην μοχθοῦντα καὶ κακοπαθοῦντα ταλανίζων.

A exspectem et in te spem habeam : nam apud te est substantia animæ. Quare supplico ac rogo liberari me ab hisce malis, et ab iniquitatibus meis eripi. Semel enim insipientem offendi de quo superius dicebam : Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis. Confestim itaque insipientiæ traditus, probrosus effectus sum : jure ergo peccatum et infirmitatem agnoscens meam, obmutui et non aperui os meum, quoniam tu fecisti. Timor enim tui me obmutescere fecit, meque ob peccata mea percussit, et tacere fecit, ut non ultra loquerer. Pro illo autem, opprobrium insipienti dedisti me ; Aquila, opprobrium desuienti ne ponas me ; Symmachus vero, exprobrabilem insipienti ne ponas me ; quinta editio, opprobrium insipienti ne dederis me. Quod ejus qui peccavit deprecationem exhibet, rogantis ne in opprobrium insipienti tradatur. Quod si quando Dominus peccantem insipienti tradat, ut opprobriis ab eo afficiatur : idipsum in utilitatem ejus qui opprobriis oneratur vertit, ut vexatus majorem emittat de admissis peccatis confessionem. Quod ne pateretur David rogabat, utpote qui omnia pro viribus ageret quæ Deo placita putaret. *Amove a me plagas tuas. A fortitudine enim manus tuæ ego defeci : in increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem : et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus, verumtamen vane omnis homo. Diapsalma.*

In præcedenti psalmo sese plagis ad correptionem, ceu ingenuus discipulus magistro, tradidit ; quare dicebat, *ego in flagella paratus sum*. At quoniam deinceps flagella sat expertus erat, cum sese assidue laceraret, precatur demum eorum finem dari et hic sistere flagella, ac deinceps his verbis confitetur, *a fortitudine manus tuæ ego defeci*. De hac porro manu superius dictum, *confirmasti super me manum tuam*. Sub hæc docet, manum illam non frustra corrigere, neque in cassum castigare, sed pro peccantis utilitate. quare ait, *in increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem*. Nam pro admissa iniquitate, et pro peccato edito eum qui corripiebatur arguens, flagella et memoratam manum inflixisti. Hisce porro animam illius qui corripiebatur tabescere fecisti, pro utilitate ipsius humiliatam et extenuatam. Nam quo tempore in deliciis agebat, tum in peccata lapsa est, secundum illud : *Comedit et bibit Jacob, et recalcitavit dilectus et incrassatus est, et recessit a Deo qui nutrebat ipsum*⁹⁹. Quamobrem, *ut spiritus salvus sit in die Domini, caro tradita est in interitum*¹⁰⁰ : qua supplicio affecta, anima tabescit et extenuatur sicut aranea : ideo ait, *Et tabescere fecisti sicut araneam animam meam* : quibus adjicit, *Verumtamen vane omnis homo*, miserum denuo prædicans eum, qui in hac vita in laboribus et ærumnis frustra versatur.

⁹⁹ Deut. xxxii, 15. ¹⁰⁰ I Cor. v, 5.

VERS. 13, 14. *Exaudi orationem meam, Domine, A et deprecationem meam : auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas, quoniam advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Hic se conflictetur advenam et peregrinum : novit autem aliam esse refrigerationis vitam, quam assequi peroptat, dicens : Remitte mihi ut refrigerer. Non itaque omnem hominem advenam esse temere dicit, nec frustra cum fletu et lacrymis deprecationem emittit, gnarus scilicet illius, Beati qui flet, quoniam ipsi ridebunt¹, et, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur². Ac recte facta sua post hæc ita describit, his sermonem concludens : Quoniam advena ego sum et peregrinus, sicut omnes patres mei. Rarus sane est is qui possit ad imitationem religiosorum patrum et prophetarum Dei, non ut incola, sed ut advena temporaneam ducere vitam : qua in re is qui loquitur gloriabatur, peregrinam et alienam humanam vitam æstimans. Remitte mihi ut refrigerer priusquam adveam, et amplius non ero. Pro quo Symmachus ait, Abscede a me ut rideam, antequam adveam et non existam. Nisi enim hic mutatis per gratiam tuam in risum lacrymis rideam, ac nisi in præsentī vita remittas mihi delictum et facinorum veniam præbeas, ut meipsum recipiam et refrigerem ; post exitum a vita nullum erit penitentiae tempus. Ac si veniam non consequar, in vita quæ apud te est amplius non ero ; sed rejectus assimilabor descendentibus in lacum. Quare in hac vita sic deprecor, Ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum.*

1. IN FINEM DAVIDI XXXIX.

VERS. 2 - 4. *Expectans expectari Dominum, et intendit mihi. — Quoniam tribulatio patientium operatur : patientia autem probatorem, probatio vero spem : spes autem non confundit³. Jure quidem justus non frustra expectat, sed spem intendens suam, nec desperans de ea quæ a Deo est salute, in patientia perseverat. Quamvis non statim atque precatus est exauditus fuerit, attamen sperando permanet, ac perseverat in obsecrationibus et orationibus. Quod si quandoque labatur, ut Davidi accidit, confitetur non ignorare se quousque malorum devenerit. Si vero postea resipiscens a lapsu se retrahat, gratias agat, notumque faciet omnibus ex quali miseræ gurgite se eduxerit medicus et servator animæ ipsius ; quare dicit : Eduxit me de lacu miseræ et de luto fæcis. Id porro obtinebit, quia expectans expectavit Dominum. Lacum miseræ, profundum peccati, lutum fæcis, lutosi corporis voluptates, in quas delapsa anima demergitur et quasi in profundo obruitur, non injuria appellaveris. Qui igitur ex his emersit, et Salvatoris dextera eductus est, ac deinde ad puram et rectam rationem animæ suæ vestigia firmavit,*

Εισάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, καὶ τῆς δεήσεώς μου· ἐνώτισαι τῶν δακρύων μου. Μὴ παρασιωπήσης, ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Ἐνταῦθα ὁμολογεῖ πάροικος εἶναι καὶ παρεπίδημος· οἰδὲ τε ἐτέραν ζωὴν ἀναψύξεως, ἧς τυχεῖν γλιχεται λέγων· Ἄνεε μοι, ἵνα ἀναψύξω. Οὐκ οὖν μάλιστα πάντα ἀνθρώπων πάροικον ἔλεγε, μετὰ κλαυθμοῦ δὲ καὶ δακρύων τὴν ἱκετηρίαν ἀναπέμπει, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελῶσονται, καὶ, Μικαριοὶ οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται· καὶ τὰ κατορθώματα δὲ αὐτοῦ ὑπογράφει ἐπιλέγων· Ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Σπανλοῦ δὲ ἐστὶν ἀνδρὸς τὸ δύνασθαι κατὰ μίμησιν τῶν θεοφιλῶν πατέρων καὶ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ μὴ εἰς ἔνοικος, ἀλλ' ὡς πάροικος τὴν πρόσκαιρον διαβιοῦν ζωὴν· ἐφ' ᾧ καὶ ὁ παρὼν ἐσεμνύνετο παροικίαν ἡγοῦμενος καὶ ξενιτειαν τὸν ἀνθρώπινον βίον· Ἄνεε μοι, ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, καὶ οὐκέτι μὴ ὑπάρξω. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησὶ· Ἀπόσχοι μου, ἵνα μευιδιάσω πρὶν ἀπελθεῖν με, καὶ μὴ ὑπάρχειν. Ἐὰν γὰρ ἐντεῦθεν, φησὶ, μὴ, μεταβαλὼν τὰ δάκρυα εἰς γέλωτα διὰ τὴν σὴν χάριν, μευιδιάσω, καὶ ἐὰν μὴ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀνῆς μοι τὸ ἀμάρτημα καὶ συγχωρήσης τὰ πεπραγμένα, ἵνα ἀναλάβω ἑμαυτὸν καὶ ἀναψύξω ἀπαλλαγὴς τοῦ προσκαίρου βίου, οὐκ ἔστι καιρὸς μετανοίας. Μὴ τυχὼν δὲ ἀφέσεως οὐκέτι ὑπάρξω ἐν τῇ παρὰ σοὶ ζωῇ· ἀπόβλητος δὲ γενόμενος, ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Διὲ ἐντεῦθεν ἱκετεύω λέγων· Μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΔΑΥΙΔ ΑΘ'.

Ἰγχομένωρ ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. — Ἐπειδὴ ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδιν· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταίσχυνει. Εἰκότως οὐκ ἀπλῶς ὁ δίκαιος ὑπομένει, ἀλλ' ἐπιτείνων τὴν ἐλπίδα καὶ μὴ ἀπογινώσκων τὴν παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, παραμένει τῇ ὑπομονῇ. Κἀν παραχρῆμα δεηθεὶς μὴ ὑπακουσθῆ, ὁμως ἐλπίζων ὑπομένει καὶ προσκαρτερεῖ ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς. Εἰ δὲ καὶ ἐν σφάλματι ποτε γένοιτο, ὡσπερ ὁ Δαυὶδ, ὁμολογεῖ μὴ ἀγνοεῖν οἷα κακῶν ἐλήλυθεν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἀναλάβοι λαυτὸν τοῦ σφάλματος συνηθημένον, εὐχαριστήσοι γυωρίζων ἀπ' οἷου βάθους ταλαιπωρίας ἀνιμῆσατο αὐτὸν ὁ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ γενόμενος λατρός καὶ σωτήρ διόπερ ἔρεῖ· Ἀνήγαγε με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. Τοῦτου δὲ τεύξεται, ἐπιιδίπερ ὑπομένων ὑπέμεινε τὸν Κύριον. Λάκκον δὲ ταλαιπωρίας τὸ βάθος τῆς ἀμαρτίας, καὶ πηλὸν ἰλύος τὰς τοῦ πηλώδους σώματος ἡδυσπαθείας, ἐν αἷς δισθήσασα ψυχὴ βαπτίζεται καὶ ὡσπερ ἐν βυθῷ καταποντοῦται, οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπῶν. Ὁ δὲ οὖν ἐκ τούτων ἀνακλύσας, καὶ ὑπὸ τῆς δεξιᾶς τοῦ Σωτήρος ἀνιμῆθεις, εἶτα λοιπὸν ἐν καθαρῷ τῷ λόγῳ τὰς τῆς ψυχῆς

¹ Luc. vi, 21. ² Matth. v, 5. ³ Rom. v, 3.

βάσεις στηρίξας, εὐλόγως ἔρει· *Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τάλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος· καὶ ἔστην ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατηύθυνε τὰ διαδήματά μου.* Πέτραν δὲ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ στερεοῦ λόγου θεμέλιον ὀνομάζει, ἐφ' ἧν ὁ βεδικῶς φησὶ· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διαγωγὴ, ἢ λιμός;* καὶ τὰ ἐξῆς· *Οὐ μόνον δ' ἔστησε τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν πέτραν, ἀλλὰ καὶ βαδίζειν καὶ τρέχειν ἐπ' αὐτῆς διὰ τῆς τῶν καλῶν εὐδοκίμησεως ποιεῖ· διὸ ἐπιλέγει· Καὶ κατηύθυνε τὰ διαδήματά μου.* Ἐἴτα ἀκολούθως, ὡς ἂν μεταβληθεὶς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, τὸ μὲν παλαιὸν ἄσμα, δι' οὗ ἀπεκλαύσατο τὰ ἐν τοῖς πρὸ τούτου ψαλμοῖς λελεγμένα, ἀποτιθεταί· ἀναλαμβάνει δὲ ἄσμα καινὸν τοῦ σώσαντος αὐτὸν, καὶ ἐμβάλλοντος τὸν στόμα αὐτοῦ καινὸν ἄσμα καὶ ὕμνον, ἀποδυσασμένου τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, ἐνδυσασμένου δὲ τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Ἐἴτα μετὰ πάντα ταῦτα ὑπόδειγμα πολλοὶς γίνεται, ὡς ἂν καὶ ἕτεροι, τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ θεώμενοι, ἐλπίδας ἀγαθὰς ἀναλάβοιεν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω ποιήσαντο μεταβολὴν· διὸ φησὶν· *Ὁψονται πολλοὶ καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐλπιοῦσιν ἐπὶ Κύριον.* Τί δὲ ὄψονται; Αὐτὸ τοῦτο, φησὶν, ὡς εἰς βάθος ἐήλυθα κακῶν, καὶ εἰς τὸν λάκκον καὶ τὸν πηλὸν τῆς λίθος· χάκεθεν Θεοῦ χάριτι ἀνελευσθεὶς, ἐπὶ τὴν πέτραν ἔστην καὶ κατηύθυνθῃ τὰ διαδήματά μου, καὶ ἄσματος κατηξιώθην καινοῦ. Ταῦτα γὰρ οἱ πολλοὶ θεασάμενοι φόβῳ Θεοῦ, περὶ οὗ λέλεκται, *Ἄρχῃ ζωῶν ὑπογράψουσι ἐλπίδα.*

Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπέβλεψεν εἰς ματαιότητας καὶ μαρίας ψευδαῖς. Ὁ διὰ πείρας ἐλθὼν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τοῖς πᾶσι κηρύττει τὰς εἰς αὐτὸν γενομένας εὐεργεσίας, προφέρει τε καθολικὴν ἀπόφασιν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν συμβάντων, διδάσκων, ὅτι πᾶσι δυνατὸν ἀνθρώποις τῶν ὁμοίων αὐτῷ τυχεῖν. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, μόνος, τοιούτων ἀξιώθεις, εἴην ἂν μακάριος· ἔκκεται δὲ τοῖς πᾶσιν ἢ αὐτῇ ὁδῷ, καὶ οὐ τίσι μὲν, τίσι δὲ οὐ. Πᾶς οὖν ὁ τὴν ἐλπίδα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναθήσας οὐκ ἀποπειεῖται τοῦ μακαρισμοῦ, οὐ καὶ αὐτὸς κατηξιώθην. Ματαιότης δὲ καὶ μανία ψευδεὶς πᾶσι· αἱ περὶ τὰ πρόσκαιρα καὶ μάταια τυγχάνουσι σπουδαί· ἐπέπερ *Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης· καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγετο· Πλὴν τὰ πάντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν· καὶ πάλιν· Πλὴν μάτην ταράσσονται.* Θεσαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίτιν συνάξει ταῦτα. Μανία δὲ ψευδεὶς αἱ εἰς κενὸν καὶ μάταιον σπουδαζόμεναι τοῖς πολλοῖς φροντίδες. Ὅσπερ οὖν μανία σώφρων ἢ τοῦ παρόντος βίου κατεξανάστασις, δι' ἣν καὶ ἐξεσώτες ἐνομίζοντο τοῖς πολλοῖς οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται. Σεμνύνεται δ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκστάσει λέγων ὁ δίκαιος· *Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τοῦτο πεπονηθὼς λέγει· Ἐἴτε γὰρ ἐξέστημεν Θεῷ, εἴτε σωφρονούμεν ὑμῖν.*

merito dicat : *Et eduxit me de lacu miseræ et de luto facis. Et statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos.* Petram autem ad comparationem firmi sermonis, fundamentum vocat, in quo quisquis processerit dicet : *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames?* etc. Non modo autem pedes statuit super petram; sed etiam id præstat, ut per bonorum dignitatem in ea incedere ac currere liceat; quare adjicit, *et direxit gressus meos.* Dehinc vero consequenter, utpote a pejoribus ad meliora translatus, cantico veteri, quo in præcedentibus psalmis lugebat, deposito, novum canticum assumit, ejus scilicet qui servavit eum, et canticum hymnumque novum in os ejus immisit; exiitque veterem hominem cum operibus ejus, et induit novum, sive renovatum per scientiam Dei. Sub hæc autem omnia, in exemplum multis ponitur, ita ut alii quoque, conspecta ejus mutatione, spem sumant bonam, et a pejoribus ad meliora sese traducant: quare ait, *videbunt multi et timebunt, et sperabunt in Domino.* Quidam videbunt? Idipsum, inquit, quo pacto in profundum malorum, in lacum miseræ et in lutum facis demersus cum fuerim, inde Dei gratia eductus, super petram steterim, et gressus mei directi fuerint, ac novo cantico donatus sim. His conspectis, inquit, multi timorem Dei, de quo dictum est, *Initium sapientiæ timor Domini,* accipient, similemque sibi spem ascribent.

σοφίας φόβος Θεοῦ, ἀναλήφονται, καὶ τὴν ὁμοίαν

VERB. 5. *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias falsas.* Qui divinæ gratiæ experimentum habuit, sibi collata beneficia omnibus prædicat, atque ex iis quæ sibi contigerunt universalem profert sententiam, docens omnes homines paria secum obtinere posse. Neque enim ego solus, ait, talia nactus, beatus fuerim; sed omnibus ea ipsa via patet, nec quibusdam aperta est, aliis vero minime. Quisquis ergo spem in Deo reposuit, a beatitudine illa, qua ego dignatus sum, non labetur. Vanitas autem et insanix falsæ sunt, omnes temporanearum et futiilium rerum curæ. Quandoquidem *vanitas vanitatum, omnia vanitas*; ac superius dictum est: *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens; et iterum: Verumtamen vane conturbantur. Theaurizat et ignorat cui congregabit ea.* Vanitates falsæ, sunt irritæ ac inutiles a multis susceptæ sollicitudines. Igitur vanitas prudens est quasi renuntiatio præsentis vitæ, ob quam prophetæ Dei multis excessisse mente videbantur. De hoc autem excessu gloriatur justus dicens: *Ego autem dixi in excessu meo, omnis homo mendax*. Apostolusque idipsum passus dicebat: *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis*.

ῥ Rom. viii, 35. ῥ Psal. cx, 40. ῥ Eccle. i, 2.

ῥ Psal. cxv, 11. ῥ II Cor. v, 15.

VERS. 6-9. *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, A mirabilia tua.* Qui variam illam Dei sapientiam sive in universis opificiis, sive in singulis, in sensilibus, et in iis quæ mente percipiuntur animadverterit, in stuporem veniens ob ingentem Dei universorum potestatem, sane dixerit : *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, mirabilia tua.* Sed etiam ponderatis universalis illius providentiæ rationibus, queis omnia administrat, cum deprehenderit incomprehensibiles eas esse, hæc adjiciet : *Et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi.* Qualis erat is qui dicebat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!*⁹ In præsentem autem David pro opportunitate has protulit voces, cum e re gesta edidicisset, novo quodam modo, scilicet per obsequentiam divinis legibus exhibitam, ærvatam se fuisse. Atenim per Moysen olim sacrificia et holocausta pro peccatis offerri jussum fuerat; nunc vero novus traditur salutis modus sine sacrificiis et holocaustis. Docet porro sexcenta esse ad salutem remedia, quæ Dei gratia hominibus elargita est. Neque pro dignitate rei dici, neque mente concipi potest multitudo cogitationum Dei. Symmachus vero : *Permulta, inquit, fecisti tu, Domine Deus meus, prodigia tua, et cogitationes tuas pro nobis non possibile est exponere super te.* Deinde pro illo, *Annuntiavi et locutus sum, multiplicati sunt super arenam;* rursus Symmachus hac ratione interpretatus est, *Si annuntians annuntiem, plures sunt quam ut enarrari possint.* Nam, *ex parte, inquit, cognoscimus, et ex parte prophetamus*¹⁰. Omnia sane mirabilia tua innumerabilia et incomprehensibilia sunt : attamen in iis quæ capere licuit id deprehendi, te scilicet in præsentem tempore a Moysse tradita sacrificia et oblationes noluisse, sed eorum loco aures meas et obsequentiam eloquiis tuis perfecisse; ac pro holocaustis, et sacrificiis pro peccato, metetipsam obtuli tibi. Quare ait : *Ecce venio a te vocatus, atque promptissime obsecutus.* Venio autem festinando ut faciam voluntatem tuam : hoc enim pro omni victima holocausti accepturum te persuasum habeo. Hoc porro, *in capite libri scriptum est de me, quid, amabo, aliud est, quam præferendam esse voluntatem tuam sacrificiis et holocaustis? et legem tuam exsequendam esse non secundum obviam lectionem, neque pari ratione atque complures legis Moysis observatores; sed in medio ventris mei; aut ut Symmachus, concupivi legem tuam in medio viscerum meorum.* Nam si qui animæ venter est, tropice sic vocatus, de quo in Evangelii dictum est : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, salientis in vitam æternam*¹¹; in hoc recondito, inquit, ac secreto animæ promptuario legem tuam observare volui, atque præcepta de sacrificiis et holocaustis spirituali more ac secundum mentem persolvere. Hæc quippe tibi

Πολλά ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσια σου. Ὁ τὴν πολυποικίλον τοῦ Θεοῦ σοφία, κατανενοηκῶς ἐν τε τοῖς καθόλου κτίσμασι καὶ τοῖς κατὰ μέρος, τοῖς τε αἰσθητοῖς καὶ τοῖς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένοις, εἰς ἐκπληξιν ἐλθὼν τῆς ὑπερμεγέθους δυνάμεως τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, εἶποι ἂν· Πολλά ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσια σου. Ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους ἐξετάσας τῆς καθόλου προνοίας, καθ' οὓς τὰ σύμπαντα διοικεῖ, κάπειτα εὐρῶν αὐτοὺς ἀκαταλήπτους, προσθήσει λέγων· Καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τις ὁμοιωθήσεται σοι. Οἶος ἦν ὁ λέγων· Ὡ βῆθους πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεῖνρητα τὰ κρῖματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις ὁ Δαυὶδ κατὰ καιρὸν ταῦτα προηνήγκατο τὰς φωνάς, ἔργῳ μαθὼν, ὡς καινῶ τινι τρόπῳ σέσωσται τῷ δι' ὑπακοῆς τῶν θεῶν λογίῳ. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ Μωϋσέως θυσίαι καὶ ὀλοκαυτοὶ ἀναφορὰ προσετέττοντο ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφέρεσθαι· νυνὶ δὲ καινὸς παραδίδοται τρόπος σωτηρίας, ὁ δίχα θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων. Διδάσκει δὲ καὶ ὡς ἔστι μυρία σωτηρίας φάρμακα, ἕπερ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τοῖς ἀνθρώποις ἐδωρήσατο. Οὐκ ἔστι τε κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, οὐδὲ διανοεῖσθαι περιλαβεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ διαλογισμῶν τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Πάμπολλα, φησὶν, ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ τεράστια σου, καὶ τοὺς διαλογισμοὺς σου τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἐκθέσθαι ἐπι σοῦ. Εἶτα ἀντὶ τοῦ· Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἄμμοιο, πάλιν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐὰν ἀπαγγέλλω καταγγέλλω, πλεῖω ἔστι τοῦ διηγηθῆναι. Ἐκ μέρους μὲν γὰρ, φησὶ, γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Τὰ γε μὴ πάντα ἀναριθμητὰ καὶ ἀκατάληπτα τυγχάνει τὰ θαυμάσια σου· πλὴν ἐν οἷς κατέλαβον καὶ τοῦθ' εὗρον, ὅτι κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰς παρὰ Μωϋσεὶ θυσίας καὶ προσφορὰς οὐκ ἠθέλησας· ἀντὶ δ' ἐκείνων τὰ ὠτά μου καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν σὺν λογίῳ κατηρτίσω· καὶ ἀντὶ ὀλοκαυτωμάτων τῶν σου περὶ ἁμαρτίας θυσιῶν αὐτὸς ἑμαυτὸν προσήγαγόν σοι. Διὸ φησὶν· Ἰθὺς ἦκα κληθεὶς ὑπὸ σοῦ, καὶ προθυμώτατα ὑπακούσας. Ἦκω δὲ σπεύσας τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου· τοῦτο γὰρ ἀντὶ πάσης ὀλοκαυτοῦ θυσίας πέπεισμαί σε ἀποδέξεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ· τοῦτο δὲ ποῖον ἢ τὸ προτιμῆσαι τὸ θέλημά σου θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων; καὶ τὸ ποιῆσαι τὸν νόμον σου οὐ κατὰ τὴν πρόχειρον λέξιν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς πολλοῖς τὰ παρὰ Μωϋσεὶ παρηγγελμένα φυλάττοντας· ἐν μέσῳ δὲ τῆς κοιλίας μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Προθυμώθη τὸν νόμον σου ἐνδοθεὶς τῶν ἐγκάτων μου. Εἰ γὰρ τις ἔστι κοιλία ψυχῆς, τροπικῶς οὕτως ὀνομαζομένη, περὶ ἧς ἐν Εὐαγγελίοις λέλεται· Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζωῆς, ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἐν τούτῳ τῷ ἀπορρήτῳ καὶ ἀποκρύφῳ τῆς ψυχῆς ταμεῖν τὸν νόμον σου, φησὶν, ἐβουλήθη ποιῆσαι, καὶ περὶ θυσιῶν καὶ ὀλο-

⁹ Rom. xi, 33. ¹⁰ I Cor. xiii, 9. ¹¹ Joan. vii, 38.

κατωμάτων ἐντολὰς πνευματικῶς καὶ κατὰ διάνοιαν Ἀ ἐπιτελέσαι. Ταῦτα γὰρ ἔγνω σοι φίλα, καὶ πολλῶν χρεϊττονα τῶν σωματικῶς Ἰουδαίους παραδομένων.

Ἐθήγγε· *λισάμην δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ, ἰδοὺ τὰ χεῖλιά μου οὐ μὴ κωλύσω· Κύριε, οὐ ἔγνωσ. Τὴν δικαιοσύνην μου οὐκ ἔκρυψα ἐν τῇ καρδίᾳ μου· τὴν ἀληθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου εἶπα.* Ἀλήθειαν δὲ τὴν ἀντιδιαστελλομένην τῇ σκιά. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· Ὡς ὁ μακάριος Δαυὶδ ὑπισχνεῖται ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ τῇ κατὰ πᾶσαν τὴν αἰκουμένην ὑπὸ τῆς θείας χάριτος συλλεγεσθὴ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην κηρύττειν, καὶ τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀξιόχαστον σωτηρίαν, καὶ τὸν ἀμέτρητον ἔλεον καὶ αὐτῶν δὲ τῶν πιστῶν ὁ σύλλογος εἶποι ἂν ταῦτα ὑπισχνόμενος τὴν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἀντίδοσιν δώσειν, τῷ συντρέχειν εἰς Ἐκκλησίαν B καὶ τὰ χεῖλιά κινεῖν εἰς ὑμνωδίαν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δικαίαν κρίσιν ἀνακηρύττειν, καὶ τὴν ἀβήρητον διεξιέμεν κηδεμονίαν, καὶ τῶν προφητικῶν ὑποσχέσεων ὑποδεικνύειν τὸ ἀληθές. Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύνης τοὺς οὐκ ἐπιρροῦς σου ἀπ' ἐμοῦ· τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου διὰ παντός ἀνελάθοιτό μου. Καὶ τυχοῦσα τῆς σωτηρίας ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, δεῖται πάλιν τῆς αὐτῆς προμηθείας διὰ τὰς παντοδαπὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων ἐπαναστάσεις, ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς τῶν μνημῶν παποῖται. Ὅτι περιέσχον με κατὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν. Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου, καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με. Μηδεὶς δὲ ἀνάρμοστα ἠγεσθῶ τα ἐρημένα τοῖς ἡμιγνηυμένοις. C Καὶ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες, τῆς ἄκρας ἀρετῆς ἐπειλημμένοι, καὶ τὸν νικηφόρον ἀναδοξάμενοι στέφανον, ἐν τῇ καμίνῳ προσευχόμενοι ἔλεγον· Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ δικαιώματά σου. Οὕτως ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ, οὕτως ὁ θεοπέσιος Ἰερემίας, οὕτως ὁ θεῖος Ἡσαίας, οὕτως ὁ σοφώτατος Παῦλος· Χριστὸς γάρ, φησὶν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγὼ καὶ πάλιν· Οὐκ εἰμι ἄξιος καλεῖσθαι ἀπόστολος. Οὕτω τοῖσιν κἀνταῦθα ταῖς παρὰ τῶν δυσσεβῶν τριχυμῆαις βαλλομένη ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία οὐ μέγα φρονεῖ, ὡς ἀγωνιζομένη, ἀλλ' ἁμαρτίας καὶ πλημμελείαις ἀνατίθησι τὰ γενόμενα, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι παρακαλεῖ. D Ἄλλως τε, οὐδ' ἐκ τελείων ἅπανα συνέστηκεν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἀλλ' ἔχει καὶ τοὺς βραδύων συζῶντας, καὶ τὸν ἀνευμένον βίον ἀσπαζομένους, καὶ ἡδοναῖς δουλεύειν αἰρουμένους. Καὶ ἐπειδὴ ἔν ἐστι σῶμα, ὡς ἐξ ἐνὸς προσώπου καὶ ταῦτα κάκιστα προσφέρεται.

Νοήσεις καὶ οὕτως· Ἐπεὶ οὐ δεῖ μακαρίζειν ἀνθρώπων πρὸς τελευτῆς αὐτοῦ, εἰκότως ὁ μὲν ἀπόστολος, καίπερ ἀπόστολος ὧν καὶ κλητὸς καὶ ἐκλεκτὸς Χριστοῦ Ἰησοῦ, ὅμως οὐκ ὀκνεῖ λέγειν· Ὑποπιέζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως, ἀλλοίως κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ

perchara esse novi, ac multo præstantiora iis, quæ corporeo more Judæis tradita sunt

VERS. 10-16. *Annuntiavi justitiam in ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo : Domine, tu scisti. Justitiam meam non abscondi in corde meo : veritatem tuam et salutare tuum dixi. Veritatem scilicet umbræ oppositam. Hoc item modo intelligas, ut beatus David pollicetur se in Ecclesia magna, per totum orbem a divina gratia congregata, Dei justitiam et prophetiæ veritatem prædicaturum, nec non salutem admiratione dignam et immensam misericordiam ; similiter fidelium cætus, ceu ad oblatæ salutis compensationem pollicitus dixerit, se vicissim id præstiturum, ut conveniat in ecclesiam, labia aperiat ad hymnos canendos et ad justum Dei iudicium prædicandum, ad ineffabilem enarrandam ejus providentiam, ad præphetarum promissionum veritatem declarandam. Tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas a me : misericordia tua et veritas tua semper susceperunt me. Atque salutem nacta Dei Ecclesia, iterum eadem ope indiget, variis frequentibusque hominum dæmonumque insultibus impetita, quorum in sequentibus mentionem facit. Quoniam circumdederunt me mala quorum non est numerus : comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem. Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei, et cor meum dereliquit me. Nemo arbitretur dicta hujusmodi non consentire iis quæ explicata sunt. Etenim tres pueri, summa virtute præditi, atque triumphali corona ornati, in camino orantes dicebant : Peccavimus, deliquimus, injuste egimus, et recessimus a præceptis tuis, et non custodivimus justificationes tuas ¹². Sic admirabilis Daniel, sic magnus ille Jeremias, sic divinus Isaias, sic sapientissimus Paulus : Christus enim, inquit, intravit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum ¹³ ; ac rursus : Non sum dignus vocari apostolus ¹⁴. Sic igitur hoc in loco Dei Ecclesia, impiorum tempestatibus agitata, non magnifice sentit ut impugnata ; sed ea quæ contingunt, peccatis ac sceleribus attribuit, et a Salvatore opem consequi rogat. Et alioqui Dei Ecclesia non ex perfectis tota constituitur, sed habet etiam qui in ignavia degant, et inertem vitam amplexi sint, et qui voluptatibus servire peroptent. Et quoniam unum est corpus, tanquam ex una persona et hæc et illa proferuntur.*

Hoc quoque modo intelligas : Quia non oportet ante obitum hominem beatum prædicare ¹⁵, jure Apostolus, licet apostolus sit ac vocatus et electus Christi Jesu, attamen non veretur dicere : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne aliis prædicans ipse reprobus efficiar* ¹⁶. Idipsum quoque David

¹² Ban. iii, 29. ¹³ I Tim. i, 15. ¹⁴ I Cor. xv, 9. ¹⁵ Eccli. xi, 30. ¹⁶ I Cor. ix, 27.

cum nullis in locis declarasset, Deum propitium nactus est. erutusque fuit de lacu miseræ et de luto facis : atque in tuto jam demum positus, utpote pedibus in petra firmatus, ac cantico novo seu vera de sacrificiis doctrina donatus. id est prædicatione quæ in Ecclesia Dei magna facta est ; nam illud revera canticum novum erat, cujus rei causa superius dicebat : *Et immisit in os meum canticum novum* : hæc consecutus tamen, ob humanæ vitæ corruptionem supplicationis verba resumit, ac rogat obsecratque ut a Dei gratia et misericordia custodiat. His enim animo revolvebat in memoriamque revocabat quæ sibi prius acciderant mala. Memoria itaque veterum malorum, cautiore nos efficit, ut ne rursus in ea incidamus ; sed etiam mutationis a peioribus ad meliora recordatio, gratos reddit atque ad cavendum intentiores. Jure itaque præteritarum iniquitatum memoriam refricat, doceatque easdem iniquitates sibi olim oculos obtexisse, instar caliginis mentis visui offusæ.

προτέρων αὐτοῦ ἀνομιῶν μνήμην, διδάσκει τε, ὡς αὐτὸς ἀνομίαι αὐτοῦ, δίκην ἀγλῦος τῷ τῆς διανοίας βλεπτικῶ ἐπιχυθεῖσαι.

Reliqua vero consequenter ad prædicta feruntur : *Complaceat tibi, Domine, ut eruas me : Domine, ad adjuvandum me respice. Confundantur et revereantur simul qui quærent animam meam ut auferant eam. Convertantur retrorsum et revereantur qui volunt mihi mala. Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi : Euge, Euge.* Nunc quoque sentit multos animæ suæ adversarios, ac ea de causa præsentem orationem emittit. Neque enim cessant invidere perfectis et in petra gradientibus. Quare ab iis liberari se rogat, ita ut illi quidem confundantur et pudore afficiantur qui quæruunt animam ipsius, ut auferant eam ; ipse vero ejus dextera circummuniatur. Pudore afficiuntur autem, ac turpiter agunt, sic enim edidit Symmachus, qui quærent animam justî, postquam omnibus adhibitis machinis re infecta manent : deindeque ut qui nihil perficere potuerint desperantes, pudore suffusi abcedunt. Quamobrem postquam illos pudore, turpitudine et reverentia affectos dixit, adjicit : *Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mala mihi.* Cum enim nihil potuerint, cum nulla rei bene gerendæ spes supersit, avertuntur ac retro discendunt ; deinde perfecti ac procul positi, nequitia suæ pignora accipient : quare post hæc dicitur : *Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi : Euge, Euge.* Pro quo Aquila : *Aa, aa,* ipsa Hebraica voce, sic habente, usus. Estque ipsa vox planctus eorum qui jam superati sunt, ac retro cesserunt confusionemque retulerunt. Secundum Septuaginta Interpretes et Symmachum sic dicitur : *Qui dicunt de me : Euge, Euge.* Et fortasse justî inimici qui multas adversus eum insidias struxerant, sperantes se superaturos, ad singulas dicebant : *Euge, Euge.* Sed cum hæc plerumque dixerint, per tuam, inquit, gratiam jam abcedant, suam ferentes turpitudinem.

(1) Ἀνεπόλει.

Δαυὶδ εἰ καὶ ἐν πολλοῖς ἐνδειξάμενος, ἔτυγεν ὑπερήκου τοῦ Θεοῦ, ἡλευθέρωτό τε ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἐλύο· ἐν ἀσφαλεὶ τε ἦδη λοιπὸν ἐστήκει, ὡς ἂν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας ἐρηρυσμένος, καὶ ἄσματος καινοῦ ἡξιωμένος τοῦ περὶ θυσῶν ἀληθοῦς λόγου, τουτέστι τοῦ τῆ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τῆ μεγάλης εὐηγγελισμένου κηρύγματος· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καινὸν ἄσμα, οὗ χάριν ἀνωτέρω ἔλεγε· *Καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ἄσμα καινόν*· ὁμοίως δ' οὖν, τοσοῦτον τετυχηκώς, διὰ τὸ σαθρὸν τῆς ἐν ἀνθρώποις ζωῆς ἐπαναλαμβάνει τοὺς τῆς ἰκετηρίας λόγους, ἀντιβολεῖ τε καὶ δέεται φυλάττεσθαι ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἐλέου τοῦ Θεοῦ. Ἀνεπεμάρζετο γάρ διὰ τούτων καὶ ἀνεπόλει (1) τὰ πρότερον αὐτῷ συμβεβηκότα κακά. Ἡ γοῦν μνήμη τῶν παλαιῶν κακῶν, φυλακτικωτέρους ἡμᾶς ἀπεργάζεται πρὸς τὸ μὴ αὐθις τοῖς αὐτοῖς περιπέσειν· ἀλλὰ καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ βελτίω ἢ ἀνάμνησις εὐχαρίστους ἡμᾶς ἀπεργάζεται καὶ συντεταμένους μᾶλλον εἰς προσοχὴν. Εἰκότως τοίνυν ἐπαναλαμβάνει τὴν τῶν τοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς καιρῶ τινι συνεχάλυφα.

Τὰ δὲ λοιπὰ τοῖς προειρημένοις ἀκολούθως· *Εὐδοκῆσον, Κύριε, τοῦ ἐρύσασθαι με· Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι πρόσχες. Καταισχυνθησάν κλι ἐντραπείσάν ἅμα οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· Ἀποστραφείσάν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυνθησάν οἱ θέλοντές μοι κακά. Κομισάσθωσαν παραρηῆμα αἰσχύνην αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.* Ἐτι καὶ νῦν αἰσθεταὶ πολλῶν περὶ αὐτὸν ἐχθρῶν ἐπικειμένων τῇ αὐτοῦ ψυχῇ, καὶ περὶ τούτων τὴν προκειμένην εὐχὴν ἀναπέμπει. Οὐ γὰρ παύονται διαφθοροῦμενοι καὶ τοῖς ἦδη τελείοις καὶ βεβηκόσι ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ βυθῆσθαι ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἀξιοῖ, κάκεινους μὲν καταισχυνθῆναι καὶ ἐντραπῆναι τοὺς ἐκζητοῦντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· αὐτὸν δὲ περιφράττεσθαι ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς. Ἐντρέπονται δὲ καὶ ἀσχημονοῦσιν (οὕτως γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος) οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, ἐπειδὴν, πᾶσαν κατ' αὐτοῦ μηχανὴν ἐπινοήσαντες, ἀπρακτοὶ γίνωνται· εἶθ' ὡς μηδὲν δεδυνημένοι ἀπογόνοντες ἀπαλλάττονται, αἰσχύνην καταχεάμενοι. Διὸ μετὰ τὸ ἀσχημονῆσαι αὐτοὺς, καταισχυνθῆναι εἰς τὰ ἐντραπῆναι ἐπιλέγει· *Ἀποστραφείσάν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐντραπείσάν οἱ θέλοντες τὰ κακά μοι.* Μηδὲν γὰρ δεδυνημένοι, καὶ μὴ κατελείσαντες περιγρησέσθαι, ἀποστρέφονται καὶ ἀπαλλάττονται εἰς τὰ ὀπίσω· εἶτ' ἀπαλλαγέντες καὶ μακρὰν γενόμενοι, τάτιχαιρα τῆς αὐτῶν ἀπολήφονται κακίας· διὸ μετὰ ταῦτα λέλεται· *Κομισάσθωσαν παραρηῆμα αἰσχύνην αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.* Ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλιας ἠρμήνευσεν· *Ἄα, ἄα,* αὐτῇ συγρηρησάμενος οὕτως ἐχοῦση τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ. Ἔστι δὲ αὕτη σχετλιαστικὴ τῶν ἦδη νενικημένων καὶ εἰς τὰ ὀπίσω κευρωκώτων, καὶ τὴν ἑαυτῶν αἰσχύνην ἀπειληφότων. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα καὶ τὸν Σύμμαχον φήσαντα· *Οἱ λέγοντες περὶ ἐμοῦ· Εὐγε, εὐγε, τάχα ποτὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ δικαίου πολλὰς*

ἐπιβουλὰς ἐπινοοῦντες κατ' αὐτῷ, ἐφ' ἑκάστη προσδοκῶντες περιγενέσθαι, ἔλεγον. Εὗρε, εὗρε. Ἀλλὰ πολ-
λάκις τοῦτο, φησὶν, εἰρηκότες, διὰ τὴν σὴν χάριν ἀπαλλατέσθωσαν ἤδη ποτὲ, τὴν ἑαυτῶν κοιμᾶται αἰσχύνῃ.

Εἰς τὸ τέλος, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Μ'.

1. IN FINEM, PSALMUS XL.

Μακάριος ὁ συνίων ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα· ἐν
ἡμέρᾳ πονηρᾶ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος. Κύριος
διαφυλάξει αὐτὸν καὶ ζώσῃ αὐτὸν, καὶ μαχα-
ρίσαι αὐτὸν ἐν τῇ γῆ, καὶ μὴ παραδῶ αὐτὸν εἰς
ψυχὴν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Κύριος βοηθήσῃ αὐτῷ ἐπὶ
κλίνας ὁδύνης αὐτοῦ, ὄλην τὴν κολήν αὐτοῦ
ἔσπερας ἐν τῇ ἀρρώστια αὐτοῦ. Προΐων ἐξῆς ὁ
λόγος ἐπιφέρει· Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης
μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμε-
γάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτερισμόν. Ταῦτα δὲ ἀναγέγρα-
πται ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάν-
νην Εὐαγγελίῳ ὡς ἐξ οὐραίου προσώπου εἰρηκῶς ἐν
τῇ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁμιλίᾳ· δι' ὧν ἔφασκεν·
Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν· Οὐκ ἔστι δούλος μεζῶν
τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μεζῶν τοῦ
ἀεφύρτου αὐτόν. Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἔστε
διὰ τοιαῦτα (1) αὐτά. Οὐ περὶ πάντων ὑμῖν λέ-
γω· ἐγὼ οἶδα ὅς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ Γραφὴ
ἀληθεύῃ· Ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐπίπρη ἐπ'
ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ. Ἄλλη δὲ Γραφὴ τοῦτο φήσασα
οὐχ εὐρίσκειται, μόνη δὲ ἡ παρούσα, δι' ἧς εἰρηται·
Ὁ ἐσθίων ἄρτων μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτε-
ρισμόν. Ὡρα τοιαυτοῦν εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τὰ
ἐμπερόμενα τῷ ψαλμῷ ὡς ἂν προφητικῶς εἰρημένα
ἐκλαθεῖν. Διὸ καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται, ἀνα-
πέμποντα ἡμᾶς ἦτοι ἐπὶ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος
καθ' ἣν ἐπληροῦτο τὰ ἀναγεγραμμένα, ἢ ἐπὶ τὰ τε-
λευταῖα τῶν διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλουμένων. Εἰ μὲν οὖν
ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀναφέροιτο τὰ προκείμενα, εἴποις
ἂν μακαρίζεσθαι τὸν δυνάμενον συνιέναι δι' ἣν αἰτίαν
ἀνέληψε δι' ἡμᾶς πτωχέων. Ἐτι γὰρ πλούσιος ὢν,
δι' ἡμᾶς ἐπείχεσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτω-
χεῖα κληρονομήσωμεν· Ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχων
ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῇ δούλου λαβὼν, σαφῶς
ἐβδάζεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Καὶ ἄλλος δ' ἂν τις συν-
ῆσει ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα, ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος
ἐν Εὐαγγελίῳ· Δεῦτε, οἱ ἐβλογημένοι τοῦ Πατρὸς
μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν
βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπειρασά
γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίδησα, καὶ ἐπο-
τίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με·
τυμνός, καὶ περιβάλατέ με· ἠσθένουν, καὶ ἐπ-
σκέψασθε ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρὸς μέ-
ος ἐπιλέγει· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τῶν τούτων
τῶν ἐλαχίστων τῶν ἀδελφῶν μου, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

Καὶ οὕτως οὖν μακάριος ἀληθῶς ὁ συνίων ἐπὶ τῶν
οὕτως ἀποδοθέντα πτωχῶν καὶ πένητα. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ
τὸν Δαυὶδ ἀναφέροιτο τὰ λελεγμένα, εἴποις ἂν ἀκο-
λουθῶς τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ταῦτα συνηθῆναι. Ἐπεὶ
γὰρ πρὸς τοὺς τελευταίους τοῦ λθ' ἐλέγετο ἐκ προσ-
ώπου τοῦ Δαυὶδ· Ἐγὼ δὲ πένης εἰμι καὶ πτωχός·
ταῦτα δ' ἔλεγον ὁ τοσοῦτος βασιλεὺς, ὁ τὸν ἄφατον
πλοῦτον συναγαγὼς εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ μετὰ
ταῦτα ἐγγεγεμένου διὰ Σολομῶνος σοῦ, σμικρύνων

VERS. 2-4. *Beatus qui intelligit super egenum et
pauperem : in die mala liberabit eum Dominus. Do-
minus conservet eum et vivificet eum, et beatum faciat
eum in terra, et non tradat eum in animam inimicorum
ejus. Dominus opem ferat illi super lectum doloris
ejus, universum stratum ejus vastati in infirmitate
ejus. Sub hæc autem ita sermo procedit : Etenim homo
pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos,
magnificavit super me supplantationem. Hæc porro
dixisse scribitur Salvator et Dominus noster in
Evangelio secundum Joannem, quasi ex propria
persona sic discipulos allocutus : Amen, dico vobis :
Non est servus major domino suo, neque apostolus
major est eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati
eritis cum feceritis ea. Non de omnibus vobis dico :
ego scio quos elegerim ; sed ut adimpleatur Scriptura
: Qui manducat meum panem, levavit contra me
calcaneum suum¹⁶. Nulla porro alia Scriptura quæ
hoc dicat reperitur, præter hanc unam qua dictum
est, qui edebat panem meum, magnificavit super me
supplantationem. Par est igitur ad ejus personam,
quæ in hoc psalmo feruntur, ut propheticè dicta
accipere. Quamobrem in finem inscribitur, quod
hæc nos remittant ad consummationem sæculi, quo
tempore ea quæ scripta sunt implebuntur ; sive etiam
ad postrema psalmi dicta. Quod si hæc ad Salvatorem
referantur, jure dixeris beatum prædicari eum, qui
intelligere possit qua de causa propter nos egestatem
susceperit. Insuper, cum esset dives, propter nos
egenus factus est, ut nos ejus inopia divites esse-
mus¹⁷ ; et : Cum in forma Dei esset, semetipsum
exinanivit forma serri accepta¹⁸, ut clare nos docuit
divinus Apostolus. Alio quoque modo quis intelli-
gere possit super egenum et pauperem, audiens
Christum in Evangeliiis dicentem : Venite, benedicti
Patris mei, possidete paratum vobis regnum a
constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi
manducare ; sitiivi, et dedistis mihi bibere ; hospes
eram, et collegistis me ; nudus, et cooperuistis me ;
infirmus, et visitastis me ; in carcere eram, et
venistis ad me¹⁹ ; quibus subjungit : Quantum
fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi
fecistis²⁰. Atque ita vere beatus est qui intelligit
super egenum et pauperem sic acceptum. Quod si
ad Davidem supra dicta referantur, dicas hæc
apposite præcedenti psalmo subnexa esse, siquidem
sub finem psalmi xxxix, ex persona Davidis dicebatur,
ego autem mendicus sum et pauper. Hæc porro tantus
rex dicebat, qui inæstimabiles divitias ad apparatus
templi, sub hæc a Salomone structi, collegerat ; qui
sese parvum et humilem, moderatiquè animi, ac
affectu vere pauperem exhibebat. Ideo subjunctus
est præsens psalmus, beatus prædicans eum qui
super hujusmodi pauperem*

¹⁶ Joan. xiii, 16.

¹⁷ 1^a Cor. viii, 9.

¹⁸ Philipp. ii, 7.

¹⁹ Matth. xxv, 34, 35.

²⁰ ibid. 40.

(1) Ὅταν ποιεῖτε. Vulg. ἔὰν ποιήτε ; et max pro
PATROL. GR. XXIII.

intelligit. Illud porro, *pauperem*, neque in Hebraico exemplari, neque apud reliquos interpretes fertur. Secundum quartum sensum dici possit, sermonem esse sententiosum et qui ad benignitatem et pauperum amorem cohortetur. Nam erga eos quoque qui vulgariori sensu pauperes dicuntur, misericordes esse decet, eisque erogare libenter, intelligentes scilicet Deum esse qui illos mendicare decrevit, et ad eam conditionem deduxit; atque una ipsos per pauperiem exercet, et eos qui rerum copia polent, bonos propositi sui fructus per largitionem egenis factam præbere desiderat. Tentatur itaque per pauperem dives, num scilicet durus et immisericors, an humanus et misericors. Quamobrem inter divina præcepta, multa de pauperibus et egenis feruntur. Secundum quintam autem explicationem, alium pauperum ordinem reperias, qui a Salvatore beatus prædicatur, secundum illud: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum*²¹. Quibus verbis eos qui secundum Deum philosophantur, et propter divinam exercitationem pauperes agunt, qui erant ejus discipuli et apostoli, Salvator beatos prædicavit. *Beatus igitur qui intelligit super egenum*, super eum qui illo modo egenus et pauper est; nam bonæ illius ac felicissimæ intelligentiæ fructum accipiet, qui deinceps indicatur: *In die enim mala liberabit eum Dominus*; sive, secundum Symmachum, *in die afflictionis*. Nam si qua tentatio contingat, et in calamitatem ærumnamque incidat, quemadmodum ipse intellexit super egenum et pauperem, sic opportune res ejus intelliget Dominus, pari mensura illum metiens, qua ille mensus erat.

Dominus conservet eum et vivificet eum. Sed etiam custodiet eum et vivere faciet eum; aut, secundum Symmachum, *custodiet eum, et conservabit eum*. Tertium quoque ipsi conferet, *beatum faciet eum in terra*; aut, secundum Symmachum, *beatus prædicandus erit in terra*. Nam dum adhuc in hac terra versatur, beatitudinem a Deo consequetur, manentibus tamen eum cælestibus bonis, secundum hæc promissis. His subjungit: *Et non tradat eum in manus inimicorum ejus*. Pro quo Symmachus ait: *Et non tradet eum in animas inimicorum*.

Sciendum autem est, illud, *Ego dixi: Domine, miserere mei*, a quibusdam ex Davidis persona dictum æstimari: nam sive in medio insertum putant, sive ad hunc usque versum quæ dicta a Davide sunt circumscribunt.

VERS. 10-14. *Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem*. Secundum vero Symmachum, *Sed et homo qui mecum pacem habebat, cui confusus eram, qui una mecum panem meum edebat, contulit se me sequens*; aut secundum Aquilam, mag-

α εαυτὸν καὶ ταπεινῶν, καὶ τῆ ψυχῇ μετριοφρονῶν, καὶ ἀληθῶς τῆ διαθέσει πτωχεύων· τούτου χάριν ἐπισυνῆπται ὁ παρὼν ψαλμὸς, μακαρίζων τοῦ συνιέντος ἐπὶ τὸν οὕτω πτωχόν. Τὸ δὲ, *πένητα*, οὕτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς ἐμφέρεται. Καὶ κατὰ τετάρτην διάνοιαν εἴποι τις ἂν γνωμονικὸν εἶναι τὸν λόγον καὶ παραινετικὸν φιλανθρωπίας καὶ φιλοπτωχίας. Προσῆκει γὰρ ἐπὶ τῶν κοινότερον λεγομένων πτωχῶν συμπαιθητικούς εἶναι καὶ μεταδοτικούς, συνιέντας, ὡς ὁ κρινῶν αὐτοὺς πτωχεύειν θεὸς εἰς ταύτην αὐτοὺς ἤγαγε τὴν κατάστασιν· ὁμοῦ μὲν καὶ αὐτοὺς γυμνάζων διὰ τῆς πτωχείας, ὁμοῦ δὲ καὶ τοὺς ἐν περιουσίᾳ βίου καρποὺς τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως παρέχειν διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς κοινωνίας βεβουλημένος. Πειράζεται γοῦν ὁ πλούσιος διὰ τοῦ πένητος, εἴτε τις ἀνηλεὲς καὶ ἀσυμπάθητος, καὶ ἀσπλαγχνὸς εἴη, εἴτε φιλόανθρωπος καὶ ἐλεημονικός. Διὸ πολὺς ὁ περὶ τῶν πενήτων καὶ πτωχῶν λόγος ἐν τοῖς θεοῖς παραγγέλμασι. Καὶ κατὰ πέμπτην δὲ διάνοιαν ἄλλο τάγμα πτωχῶν εὐροῖς ἂν, τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτήριος μακαρίζομενον κατὰ τὸ· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· ἐν οἷς τοὺς κατὰ θεὸν φιλοσοφούντας, καὶ τὴν ἐνθεὸν ἀσκησιν πτωχεύοντας ὁ Σωτὴρ ἐμακάριζεν· οἱ ἦσαν οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι. *Μακάριος οὖν ὁ συνιών ἐπὶ πτωχόν*, ἐπὶ τὸν οὕτω πτωχόν καὶ πένητα· τῆς ἀγαθῆς ταύτης καὶ τρισμακαρίας συνέσεως καρπὸν λήψεται τὸν ἔτις εἰρημένον· *Ἐν ἡμέρᾳ γὰρ πορηθῆ ῥύσεται αὐτὸς ὁ Κύριος*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἐν ἡμέρᾳ κακώσεως*. Εἰ γὰρ γένοιτό τις πειρασμός, ἢ περιπέσει ποτὲ συμφορᾷ καὶ περιστάσει, ὡσπερ αὐτὸς συνῆκεν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, οὕτω καὶ αὐτοῦ εὐκαίρως συνήσει ὁ Κύριος, μετρῶν αὐτῷ τὸ ἴσον μέτρον ὃ ἐμέτρησεν.

Κύριος φυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ φυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει ποιήσει αὐτόν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Φυλάξει αὐτόν, καὶ περισώσει αὐτόν*. Καὶ τρίτον δὲ αὐτῷ παρέξει, *μακαρίσει αὐτόν ἐν τῇ γῆ*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Μακαριστός ἐστὶ ἐν τῇ γῆ*. Ὡς ἐτι γὰρ ἐν τῇ γῆ ταύτῃ τυγχάνει, τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ μακαριότητος τεύχεται, μενόντων αὐτῶν μετὰ ταῦτα ἐπηγγελμένων οὐρανίων ἀγαθῶν. Τούτοις ἐπιλέγει· *Καὶ μὴ παραδῶ αὐτόν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ*· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησι· *Καὶ οὐκ ἐκδώσει αὐτόν εἰς ψυχὰς ἐχθρῶν*.

Ἰστέον δὲ, ὡς τὸ· *Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με*, τινὲς ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρησθαί φασιν· ἢ παρεμβεβλημένον ἐν τῷ μέσῳ, ἢ ἕως ἐκεῖ περιγράφοντες τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ.

Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου. ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἄλλὰ καὶ ἄνθρωπος ὃς εἰρήνεύει μοι, φησὶν, ὃ ἐπεκόλθειν, συνεσθίων μοι ἄρτον ἐμὸν, κατεμεγαλύνθη μου ἀκολουθῶν*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Κατεμεγα-*

²¹ Matth. v, 3.

λόγη μου πτέρη. Τῆς δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰρήνης ἦν ἄνθρωπος ὁ Ἰούδας, ἀκούσας καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν*. Ἀλλὰ καὶ· *Ἐφ' ὃν ἤλπισα, φησί· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐπεποίησα, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐπεποίθειν*· ἐπειδήπερ καὶ αὐτῷ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις τῶν ἰσων μετεδίβου χαρισμάτων. Ἐπεποίθει δὲ ἐπ' αὐτῷ ὁ Σωτῆρ, καὶ ἀγαθὰς εἶχεν ἐλπίδας ἐπ' αὐτῷ, διὰ τὸ καὶ ἐπ' αὐτῷ αὐτεξούσιον. Οὐ γὰρ ἦν φύσεως ἀδύνατον σώζεσθαι ὁ Ἰούδας· ἀλλ' οἷός τε ἦν, θελήσας, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις μαθητευθῆναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ καλῶς καὶ ἀγαθῶς μαθητῆς ἀποτελεῖσθαι· συνέστιος δὲ ὢν τῷ Διδασκάλῳ, οὐ τὸν κοινὸν ἄρτον αὐτῷ μόνον συνήσθιεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς θρεπτικῆς μεταλαμβάνειν ἡξιούτο· περὶ οὗ ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ· *Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζῶν διδοὺς τοῖς ἀνθρώποις*. Οὕτως οὖν ὁ τοσοῦτων ἡξιωμένος τὴν πείραν αὐτοῦ ὡσπερ λάξ ἐντέλειον κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπῆρ· διὸ λέλεκται· *Ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περρισμόν*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *περρισμόν*, παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα εἰρημένον, ἢ Ἑβραϊκῆ ἀνάγνωσις *πέρησαν* περιέχει. Οὕτως οὖν δουλεύσας τῷ Ἑβραϊκῷ ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν. Ὅθεν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὡς ἂν Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, τὸν Σωτῆρα, οὐ *περρισμόν*, ἀλλὰ καὶ *πέρησαν* ὀνομαζέται ἐμνημόνευσεν.

Εἰς τὸ· *Ἐμοῦ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, *διὰ τὴν ἀπλότητα* ἐπειδήπερ ὡς *πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμὸς ἐναντίον τοῦ κελρατος ἀφρωνος*, οὕτως οὐκ ἀνολήων τὸ στόμα· καὶ, *λοιδωροῦμενος οὐκ ἀντελοιδῶρει· πάσχων οὐκ ἠπέλει*· τὴν ἄκραν δὲ ἀνεξικακίαν ἐνδεικνύμενος ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι ἰσώπα, ψευδομαρτυρούμενός τε οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ἀλλὰ καὶ τὸν νῶτον αὐτοῦ δέδωκεν εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας εἰς *ραπίσματα*· τὸ δὲ πρόσωπον οὐκ ἀπέστρεψεν ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτισμάτων. Διὸ φησιν· *Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου, καὶ ἐθεδαλώσας με ἐνώπιόν σου εἰς αἰῶνα*. Τοῦτοις πᾶσιν ἐπιτέλει τὸ προφητικὸν πνεῦμα εὐχαριστήριον φωνὴν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ λέγον· *Εὐλόγητός Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πεπιστωμένως, πεπιστωμένως*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἀμήν, ἀμήν*· ἔνθεν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διαλόγοις εἰς πίστωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων παραλαμβάνειν εἰώθε τὸ· *Ἀμήν λέγω ὑμῖν*· οὗ τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας εἰπὼν, *πεπιστωμένως, πεπιστωμένως*.

Ἀλλὰ γὰρ διηρημένης τῆς ὅλης βίβλου τῶν ψαλμῶν εἰς πέντε μέρη, τὸ πρῶτον μέρος ἐνταῦθα περιγράφεται, ἀρχόμενον μὲν ἀπὸ τοῦ α' ψαλμοῦ, τελευτῶν δὲ εἰς τὸν μετὰ χεῖρας. Ὡρα δὲ οὖν μεταβῆναι ἐπὶ τὸ δεύτερον· ὅπερ ἄρχειται μὲν ἀπὸ τοῦ μ' ψαλμοῦ, συμπεραιούται δὲ εἰς τὸν σα'.

nificatus est contra me calcaneo. Erat porro Judas homo pacis Salvatoris, qui cum aliis discipulis hæc dicentem Salvatorem audierat: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*²¹. Sed, in quo speravi, ait; vel, secundum Aquilam, *confusus sum*; aut, ut Symmachus, *confusus eram*; quandoquidem ipsum paribus atque cæteros apostolos donis affecerat. Confidebat autem ei Salvator, et bonam de ipso spem habebat, quia in eo liberum arbitrium esset. Neque enim Judas ex hujusmodi natura erat quæ non posset salutem consequi; sed poterat, si quidem voluisset, ut et cæteri apostoli, a Filio Dei erudiri, ac bonus probusque discipulus effici. Nam cum Magistro contubernalis esset, non communem modo cum eo panem comedebat, sed illius etiam qui animam nutrit particeps erat: de quo dicebat Salvator: *Ego sum panis qui de cælo descendit, et qui dat vitam hominibus*²². Hic itaque tot ornatus beneficiis, calcaneum suum quasi calcitrando contra Salvatorem extulit; quare dictum est: *Magnificavit super me supplantationem*. Pro voce autem illa, *supplantationem*, a LXX Viris usurpata, Hebraica lectio, *calcaneum*, præfert. Eo itaque modo Aquila Hebraicæ litteræ serviens edidit. Quare Joannes evangelista, utpote Hebræus ex Hebræis ortus, Salvatorem, non *supplantationem*, sed *calcaneum* dixisse memorat.

In illud vero: *Me propter innocentiam suscepisti*; sive, secundum Aquilam et Symmachum, *propter simplicitatem*, [hæc dicenda] quoniam, *sicut ovis ad jugulationem ductus est, et sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperuit os suum*²³, et: *Cum malediceretur, non remaledicebat; cum pateretur, non comminabatur*²⁴: sed summa instructus patientia, cum accusaretur, tacebat, cum falsis testimoniis impeteretur, nihil respondit; sed etiam dorsum suum flagellis obtulit, et malas suas alapis, faciem vero suam non avertit a probro sputorum. Quapropter ait, *Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum*. In fine tandem eorum spiritus propheticus gratiarum actiones Deo emittit his verbis: *Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum, fiat, fiat*; aut, secundum Aquilam, *fideliter, fideliter*; sive, secundum Symmachum, *amen, amen*. Unde Servator in colloquiis, ad sermonis sui confirmationem id usurpare solebat: *Amen dico vobis*. Cujus sententiam apertius explicavit Aquila dicens, *fideliter, fideliter*.

Universo quidem psalmodum libro in quinque partes diviso, prima pars huc desinit, quæ incipit a primo psalmo, et in præsentem terminatur. Restat ut secundam aggrediamur, quæ a quadragésimo primo incipit, et in septuagesimum primum desinit.

²¹ Joan. xiv, 27. ²² Joan. vi, 51. ²³ Isa. liii, 7. ²⁴ I Petr. ii, 23.

1. IN FINEM, AD INTELLECTUM FILIIS A ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΕΙΣ ΣΥΝΕΞΙΝ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΜΑ'.

Prima pars libri psalmodum quadraginta psalms, qui omnes Davidis sunt, complectitur; hæc vero quam inimus, triginta et unum: quorum octo quidem filiorum Core, unus Asaph, Salomonis unus, reliqui Davidis. Eos autem qui filiorum Core sunt, utpote ordine primos, ad eorum intelligentiam jam expendemus. Nos filii Core inscriptionibus suis instigant, ut ne oscitanter horum lectione utamur. Præsens vero psalmus propheticum chorum tristem animoque de populi ex circumcissione lapsu mœrentem inducit, rogatque per Salvatoris opem erui ipsum et liberari a malis. Quod in fine sermonis his verbis assignat: *Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus.*

Neque psalmum, neque canticum, neque quidpiam simile inscriptio præfert, idque jure ac merito: quia ea quæ subjunguntur tristioribus dictis plena sunt, ideo in finem simpliciter inscriptio est. Nam cum res nondum existerent, sed futuræ essent, prædictiones tantum complectitur. Siquidem filii Core tempore Moysis in deserto fuerunt. Deinde vero cum pater eorum Core in Moysem seditionem concitasset, atque in familia sua periisset, contigit ut filii ejus non una cum patre interirent: et quia paternæ impietatis participes non fuerant, sed pœnitentiam et maximam erga Deum pietatem exhibebant, tanta apud Deum approbatione digni fuerunt, ut etiam prophetiæ gratia ornarentur. Ex eorum porro successione tempore Davidis alius Core exortus est, priori cognominis; et huic filii nati alii. Sive igitur hi postremi, sive priores alii, captivitatem populi quæ longo postea tempore accidit, ac Judæorum populi in omnes gentes dispersionem, hoc in psalmo vaticinantur. In sequentibus igitur aiunt: *Et qui oderunt nos diripuerunt eos. Dedisti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio, et posuisti nos opprobrium vicinis nostris* ²². Non enim hæc ut tempore Davidis gesta historia narrat: ideo inscriptio in finem habet. Atque quia ex divina intelligentia hæc in futuro tempore gesta putare convenit, necessario dictum est, *ad intellectum*. Pro illo autem, *filii Core*, Aquila pariter et Symmachus, *filiorum Core* interpretati sunt, docentes eorum esse prophetias, qui se Deum ipsum sitire, atque amore, desiderio et concupiscentia illius fontibus teneri fatebantur, de quo dictum est ²³: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*. Quapropter dicebant:

VERB. 2, 3. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* Cornutum animal est cervus, sed etiam pu-

Τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς τῶν ψαλμῶν βίβλου μ ψαλμοῦ, καὶ πάντα τοῦ Δαυὶδ, περιεῖχε· τὸ δὲ μετὰ χειρᾶς λα' ὧν ὁκτώ μὲν εἰσι τῶν υἱῶν Κορὲ, εἰς δὲ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶνος εἰς· οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ Δαυὶδ. Πρώτους δὲ τούτων ὄντας, τοὺς τῶν υἱῶν Κορὲ, διασκευώμεθα, ἐπὶ τὸ συνιέναι τὰ λεγόμενα. Παρορμῶσιν ἡμᾶς οἱ υἱοὶ Κορὲ διὰ τῶν προγραφῶν πρὸς τὸ μὴ παρέργως χρήσασθαι τῇ τῶν λεγομένων ἐντεύξει. Εἰσάγει δὲ ὁ παρῶν ψαλμοῦ τὸν προφητικὸν χορὸν περιλυποῦν καὶ σκυθρωπῶν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἐκπτώσει· καὶ ἕξαιτε τε λύτρωσιν καὶ κακῶν ἐλευθερίαν διὰ τῆς σωτηρίου βοηθείας. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου ἐπισφραγίζεται ἐπιῶν· *Ἐλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσεται αὐτῷ· σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου.*

Ὅτε ψαλμὸν, οὔτε ὥδην, οὔτε τι τῶν τοιούτων ἢ προσγραφή περιεῖχει· καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ περ σκυθρωποτέρων λόγων πεπληρωται τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα, διὰ ταῦτα ἀπλῶς εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται. Μὴ γὰρ ὕφεστώτων πραγμάτων, μελλόντων δὲ ποτε ἔσσεσθαι, προρρήσεις περιεῖχει. Γεγόνασι μὲν γὰρ οἱ υἱοὶ Κορὲ ἐπὶ τῆς ἐρήμου κατὰ τοὺς χρόνους Μωυσέως. Εἶτα τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Κορὲ καταστασιασάντος Μωυσέως, καὶ ἀπολομένου τῇ αὐτοῦ φρατρειᾷ, τοὺς τούτου παῖδας συνέθη μὴ συναπολέσσαι τῷ πατρὶ· διὰ τὸ μὴ κεκοινωκέναι αὐτοὺς τῇ τοῦ πατρὸς δυσσεβείᾳ, μετάνοιαν δὲ ἐνδειξαμένους καὶ πλειστον περὶ τὸν Θεὸν εὐλάθειαν, τοσαύτης ἀποδοχῆς ἤξιοκέναι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς καὶ προφητικῷ χαρίσματος μετασχεῖν. Ἐκ δὲ τῆς τούτων διαδοχῆς κατὰ τοὺς χρόνους Δαυὶδ γίνεται ἕτερος Κορὲ, ἡμώνυμος τῷ προτέρῳ, καὶ τούτου ἕτεροι παῖδες. Εἶτ' οὖν οὗτοι, εἴτε οἱ πρότεροι, τὴν μακρὰν ὕστερον γενομένην αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διασπορὰν θεσπίζουσι διὰ τὸν μετὰ χειρᾶς. Προϊόντες γοῦν φασί· *Καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διήρπαζον αὐτούς. Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς. Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἄνευ τιμῆς· καὶ ἔθου ἡμᾶς θνητὸς τοῖς γέιτοσιν ἡμῶν.* Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ταῦτα ἡ ἱστορία γεγενῆσθαι περιεῖχει· διὰ τοῦτο προγέγραπται εἰς τὸ τέλος. Καὶ ἐπὶ θεϊκῆς δὲ συνέσεως τῷ μέλλοντι ταῦτα νοεῖν ἀναγκαίως εἴρηται, εἰς σύνεσιν. Ἄντι δὲ τοῦ, *τοῖς υἱοῖς Κορὲ*, συμφώνως ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, *τῶν υἱῶν Κορὲ*, ἡρμήνευσαν, διδάσκοντες αὐτῶν εἶναι τὰς προφητείας· οἱ διψῆν ὠμολόγησαν αὐτῶν τὸν Θεόν, πόθον τε καὶ ἡμερον, καὶ ἐπιθυμίαν ἔχειν τῆς παρ' αὐτῷ πηγῆς, περὶ ἧς εἴρηται· *Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς.* Διὸ ἔλεγον·

Ὅν τρόπον ἐπιποθεὶ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεὶ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Κερασφόρον ζῶον ἢ ἔλαφος· ἀλλὰ

²² Psal. xliiii, 11-14. ²³ Psal. xxxv, 10.

καὶ καθαρὸν κατὰ τὸν νόμον, ἤδη δὲ καὶ ὄφι- A
 οκτόνον, καὶ πάντων ἐρπετῶν ἀναιρετικόν, ἀλλὰ
 καὶ τῶν τὰς ἐρήμους μεταδιωκόντων. Τοιοῦτος
 δὲ ἦν ὁ προφητικὸς χορὸς, φιλέρημος καὶ ἀνα-
 κχωρηκός. Ἐν ἐρημίαις γοῦν καὶ ὄρεσι, καὶ σπη-
 λαίοις πεποιῆσθαι λέγονται τὰς διατριβάς· ἀλλὰ καὶ
 πάσης ἐτύγχανον ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ παντὸς
 τοῦ κατὰ διάνοιαν ἐρπετοῦ ἀναιρετικοῦ, ὡς ἂν ἔχον-
 τες καὶ αὐτοὶ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ
 ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Κερασφόροι δὲ
 ὑπῆρχον, ὡς λέγειν δύνασθαι· Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς
 ἡμῶν κερατιοῦμεν. Ἀλλὰ καὶ καθαροὶ τὴν ψυχὴν
 ἐτύγχανον, εἰ καὶ τινες ἄλλοι· διὸ ἐλάφῳ παρεβά-
 λοντο. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ νυμφίος ἐν Ἄσματι ἀσμάτων
 νεβρῷ ἐλάφῳ ἀφωμοίωτο, καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ δὲ εἰρηται·
 Ἐφύλαξας δὲ μῆρας ἐλάφων ὠδίνάς τε· αὐτοὺς
 ἐξασοτελεῖς. Τοιαύτας δὲ λογικὰς ἐλάφους ὁ Κύ-
 ριος καταρτίζεσθαι λέγεται ἐν κη΄ ψαλμῷ, φάσκοντι·
 Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους.

Αὗται τοίνυν αἱ ἐλάφοι, τῆς πηγῆς διαλεπούσης
 αὐτὰς διὰ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἀποστραφέντος
 τοῦ Θεοῦ, καθ' ἑαυτὰς ἀπεκλαιόντο, καὶ τοῖς ἑαυτῶν
 δάκρυσιν ἐχρῶντο τροφῇ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἀπ-
 ὄλειαν τοῦ λαοῦ ἀποθρηνοῦσαι· ὠμολόγουν τε διψῆν
 ὡς τοῖς σώμασι καὶ ταῖς σαρκὶ τὰς τοῦτω φιλίας ἡδο-
 νὰς, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ψυχὴ ποθεῖν καὶ ἰμελεῖσθαι κατὰ τὸν
 Σύμπαχον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πορείας. Διὸ ἔλεγον·
 Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ
 πάλιν· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν
 ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. Ζῆν γὰρ τὸν Κύριον κατὰ τὸ
 εἰρημένον, Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· καὶ μόνον C
 ζῶν ἔχειν παρ' ἑαυτῷ, κατὰ τὸ· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ
 ζωῆς, ἦδισαν. Καὶ τοῦτο γε τὸ ζῶν ὕδωρ, ὑστερόν ποτε
 ἐπιστάσα (1) κατὰ τὰς τῶν προφητῶν εὐχὰς ἡ πηγὴ,
 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παρέχειν ἀνθρώποις ἐδίδασκεν, ὡδέ
 πη λέγων· Ὅς ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω
 αὐτῷ, γενησεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ζῶντος
 ἀλλομένου εἰς ζῶν ἀιώνιον. Καὶ πάλιν· Εἰ τις
 διψᾷ ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων
 εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς
 κοιλίας αὐτοῦ βρέουσιν ὕδατος ζῶντος. Τοῦτου
 ἢ οὐκ τοῦ πύματος ὁ προφητικὸς χορὸς διψῶν ἔλεγεν·
 Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυ-
 ρὸν τὸν ζῶντα, καὶ, Πότε ἤξω, καὶ ὀφθῆσομαι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ὁρῶντες γὰρ ἑαυτοὺς μακρὰν D
 ὑπέρχοντας τῆς πρόσσωπον πρὸς πρόσσωπον θεᾶς τοῦ
 ἑτοῦ, ταῦτα ἔλεγον. Ἀλλὰ καὶ συναισθόμενοι, ὡς
 ἀπίστραπτο τὸν λαὸν τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσσωπον, οὐκέτ'
 αὐτοὺς ἐπισκοπεῖ ἡ πάντοτε πρόσωριαν αὐτῶν ποιου-
 μένη δύναμις, ἀπεθρήνον μὲν τὴν ἐπι γῆς διατριβὴν,
 εὐχὴν δ' ἐτίθεντο παραστῆναι ποτε τῷ προσώπῳ τοῦ
 Θεοῦ· διὸ ἔλεγον· Πότε ἤξω, καὶ ὀφθῆσομαι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Πολλῆς δὲ γέμοντες παρρησίας
 καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς τοιαύταις ἐχρῶντο φωναῖς.
 Ὡς γὰρ ὀλοὶ διόλου τὰς ψυχὰς ὑγιεῖς καὶ παντὸς μῶ-

rum secundum legem, serpentibus mortiferum,
 omnique reptili exitiosum, atque ex eorum genere
 quæ solitudines frequentare solent. Talis erat pro-
 pheticus chorus, amans solitudinis ac secessus.
 In desertis itaque, montibus et specubus versati
 esse feruntur; imo etiam omni adversariæ po-
 testati, omnique spirituali reptili exitiosi erant, ut-
 pote qui potestatem et ipsi haberent calcandi ser-
 pentes et scorpiones, et omnem virtutem ini-
 mici: cornuti quoque erant, ut dicere possent: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu* 20. Imo
 etiam puri animo quantum quipiã alii; quam-
 obrem cervo comparabantur. Siquidem et ipse
 sponsus in Cantico canticorum hinnulo cervo com-
 paratur 21. In libro Job quoque dicitur: *Observasti menses cervorum, et partus: ipsos dimittes* 22. Hujusmodi rationabiles cervos præparare Domi-
 nus dicitur in vicesimo octavo psalmo, sic ferente:
Vox Domini præparans cervos 23.

Hi itaque cervi, fonte propter iniquitates populi
 et aversionem Dei deficiente, apud seipsos fiebant,
 et lacrymis suis pro cibo usi, nocte dieque pernici-
 em populi lugebant, ac constebantur se sitire,
 non corpore quidem et carne, voluptates ipsius con-
 gruentes; sed ipsa anima secundum Symmachum
progressus ad Deum desiderio ac cupidine teneri di-
 citur. Quare dicebant, *ita desiderat anima mea ad te, Deus*; ac rursus: *Sitivi anima mea ad Deum fortem vivum*. Vivere quippe Dominum noverant
 secundum illud: *Solus habens immortalitatem* 24; ac
 solum penes se vitam habere secundum illud:
Quoniam apud te est fons vitæ 25. Atque hæc est aqua
 viva. Postmodum autem fons ille pro votis ac pre-
 cibus prophetarum emanavit: ipse namque Serva-
 tor hominibus se præbiturum esse docuit his ver-
 bis: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ vitæ salientis in vitam æternam* 26; et rursus: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* 27. Propheticus itaque chorus hoc potionis genus sitiens dicebat, *sitivi anima mea ad Deum fortem vivum*; et, *quando veniam et apparebo ante faciem Dei*? Cum se namque a con-
 templatione illa Dei facie ad faciem procul positos
 cernerent, hæc proferebant. Sed etiam advertentes
 aversum esse Dei vultum a populo, neque ulterius
 illam providentiæ vim ipsi prospicere, lugebant
 sane de sua in terris commoratione, precesque
 fundebant ut aliquando vultui Dei sisterentur:
Quamobrem dicebant: Quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Cum autem fiducia et conscientia
 bona pleni essent, hujusmodi vocibus utebantur.
 Nam utpote anima prorsus sana præditi, atque
 omni culpa, labe ac fœditate purgati, vultui Dei
 sisti rogabant. Peccator vero talem vultum refugit,

20 Psal. xliii, 6. 21 Cant. ii, 9, 17. 22 Job xxxix, 4. 23 Psal. xxviii, 9. 24 I Tim. vi, 16. 25 Psal. xliii, 10. 26 Joan. iv, 13, 14. 27 Joan. vii, 37, 38.

(1) Forte ἐπιστάσασα.

ac oratione et supplicatione sua abnuat dicens : *Averte faciem tuam a peccatis meis* ²⁶. *γεί τὸ πρόσωπον, καὶ παραιτεῖται δι' εὐχῆς καὶ ἰκετηρίας λέγων· Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου.*

Cum terrena omnia aversaretur, ab humanisque omnibus voluptatibus abhorreret, solo pane pro necessitate, eoque lacrymis admisto utens, ita fatur :

Vers. 4-8. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte. Propheticus autem chorus, cum vultum Dei cerneret ab universo populo aversum, multorumque perniciem, suam esse calamitatem ratus, luctum pro omnibus suscipiebat: atque illi homines Dei in tantum afflictionis cumulum devenerunt, ut propriis lacrymis alerentur, ac die noctuque, vel ipsum panem sumere abnuentes, uni fluitui vacarent. Hæc porro tum maxime agebant, hæcque patiebantur, cum populum, ac præsertim infirmos cum illo versantes, hæc dicentes audirent : *Ubi est Deus tuus?* Neque enim inimici et adversarii erant qui hæc quotidie dicerent, sed ut verisimile est, infideles e populo, qui prophetas quasi frustra Deum colentes et incassum laborantes coarguebant ac dicebant eis : *Ubi est Deus tuus?* Quæ cum ipsi a fratribus, consanguineis et familiaribus audirent, luctum augebant suum : quare aiunt : *Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Neque enim perturbationem meam extrinsecus protuli; sed intus in anima mea dolorem occultabam in meipso confusus. Simile quid passus Apostolus dicebat : *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus* ²⁷. Sic itaque nunc etiam *effudi in me animam meam*, inquit. Perfecti autem viri est talia effari posse.

Cum ii exprobrantes mihi dicerent : *Ubi est Deus tuus?* dolore pungebam animoque mæstus eram, perculsus impiorum verbis. Attamen in memetipso cogitationes continebam meas, ut ne effunderer exterius, neu mea in Deo reposita spe exciderem. Memoriam quippe paratum mihi finem repetebam, qua non ignorabam illud ²⁸ : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Quocirca cum probe nossem, quoniam post hanc tristitiam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in voce exultationis et confessionis soni epulantis; hæc *recordatus sum* : neque spe mea excidit, sed intra meipsum *effudi animam meam.* Et quia talem sibi spem ascripserat, jure ac merito ipse sibi medelam admovet his verbis : *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus* : nam ad fiduciam, presentiumque ærumnarum tolerantiam sese cohortatur. Cum porro Symmachus ait : *Quoniam egrediar ad tabernaculum, bajulabor usque ad domum Dei, cum voce benedictionis et confessionis multitudinis concurrentium ad celebra-*

πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀποστρεφόμενος, καὶ πᾶσαν τρυφήν τὴν ἐν ἀνθρώποις βδελυτόμενος, μόνῳ δὲ ἄρτῳ ἐπάναγκες χρώμενος, καὶ τούτῳ μετὰ δακρύων, ἐρεῖ.

Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἄρτος μοι ἡμέρας καὶ νυκτός. Ὁ δὲ τῶν προφητῶν χορὸς, ἐπεὶ ἑώρα τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἀποστραφὲν πάντα τὸν λαόν, τὴν τῶν πολλῶν ἀπόλειαν ἑαυτοῦ εἶναι ζημίαν ἡγούμενος, τοὺς ὑπὲρ ἀπάντων ἀνεδέχετο θρήνους· εἰς τοσοῦτον δὲ ἐπέτεινον τὴν κακοπάθειαν οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, ὡς τοῖς δάκρυσιν ἑαυτῶν τρέφεσθαι καὶ διὰ πάσης ἡμέρας καὶ νυκτός παραιτεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὸν τὸν ἄρτον, μόνῳ δὲ τῷ κλαυθμῷ σχολάζειν. Μάλιστα δὲ ταῦτ' ἔπραττον καὶ ταῦτ' ἔπασχον, ἀκούοντες αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, μᾶλλον δὲ τῶν ἀσεβῶν τῶν ἐν αὐτῷ λεγόντων· *Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου;* Οὐ γὰρ διηποιοὶ ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ταῦτα αὐτοῖς ἔλεγον· ἀλλ' εἰκὸς τοὺς ἐν τῷ ἔθνει ἀπίστους ὡς μάτην θεοσεβοῦντας καὶ εἰκὴ μοχθοῦντας τοῖς προφήταις καταμέμφεσθαι καὶ λέγειν αὐτοῖς· *Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου;* Ἄ δὴ παρὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, καὶ γνωρίμων ἀκούοντες, τὰ τοῦ πένθους ἐπέτεινον· διὸ φασί· *Ταῦτα ἐμνήσθην, καὶ ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου.* Οὐ γὰρ ἔξω τὴν ἑμαυτοῦ παραχρῆν ἐνέφαινον, ἀλλ' ἔνδον ἐν τῇ ἑμαυτοῦ ψυχῇ κρύπτων τὴν ἐμὴν ἀλγηδόνα καὶ παρ' ἑμαυτῷ συγχεόμενος. Τοιοῦτον δὲ τι πεπονθῶς ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν. Οὕτως οὖν καὶ νῦν, *Ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου*, φασί. Τελείου δ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι τοῦτο λέγειν.

Λεγόντων μοι, φησὶ, τῶν ὀνειδιζόντων με· *Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου;* ἔδακνόμην μὲν τῇ λύπῃ καὶ ὑπερήλθον τὴν ψυχὴν πληττόμενος ὑπὸ τῶν λόγων τῶν ἀσεβῶν. Ὅμως δ' οὖν ἐν ἑμαυτῷ συνείχον τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμοὺς, πρὸς τὸ μὴ προχυθῆναι καὶ τῆς προκειμένης μοι τοῦ Θεοῦ ἔκπεσιν ἐλπίδος. Ἄνεφερον γὰρ τῇ μνήμῃ τὸ περιμένον με τέλος· ἐπεὶ μὴ ἠγγύουν, ὅτι *Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται.* Διδὸν δὴ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ἐτι μετὰ τὰ σκυθρωπὰ *διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκητῆς θουμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐν φωτὶ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἐορτάζοντος, ταῦτα ἐμνήσθην*· καὶ οὐκ ἐξέπιπτον τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἔλωπερ ἑμαυτῷ *ἐξέχεα τὴν ψυχὴν μου.* Καὶ ἐπειδὴ τοιαῦτα ὑπέγραψεν ἑαυτῷ ἐλπίδας, εἰκότως αὐτὸς ἑαυτὸν θεραπεύει καὶ λέγει· *Ἰνα τί συνταράσσεις με; Ἐλπίζω ἐπὶ Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου*· θαρσεῖ γὰρ ἑαυτῷ καὶ τὰ παρόντα λυπηρὰ γενναίως φέρειν παρεκλεύετο. Λέγων δὲ ὁ Σύμμαχος, ὅτι *ἐξελεύσομαι εἰς τὴν σκητὴν, διαβάσκω*

²⁶ Psal. L, 11. ²⁷ II Cor. 1, 9. ²⁸ Matth. v, 4.

χρήσασθαι ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, μετὰ φωνῆς ἡ εὐφροσύνης καὶ ἐξομολογήσεως πλήθους πανηγυριζόντων· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Αἰρέσεως καὶ εὐχαριστίας ὄχλου ἐορτάζοντος· παρίστη ὁποῖον ἔσται τὸ τέλος τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πᾶν τὸ ἐπιπὼν γενναίως ὑπομενόντων. Διαδέξεται γὰρ τούτους τὸ τρισμακάριον τέλος, ἢ θαυμαστὴ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἐνδοξάτω αὐτῆς οἶκος αὐτοῦ, ἐν ᾧ οἱ ἄξιοι διαβασταζόμενοι, καὶ μετέωροι ὑπὸ ἀγγελικῶν δυνάμεων αἰρόμενοι εἰσασθῆσονται. Ἄ δὴ καὶ ὁ Ἀπόστολος εἰδὼς ἔλεγεν· Ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα.

Σκηνὴν δὲ θαυμαστὴν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐτέρας οὐ θαυμαστῆς, ὅποια ἦν ἡ ἐπὶ Μωϋσέως ἐπὶ γῆς κατεσκευασμένη. Θαυμαστὴν δὲ ἀληθῶς σκηνὴν νοήσεις, ἣν οἱ μακάριοι τοῦ Θεοῦ ἐν ἐλπίσιν ἐτίθεντο. Αὕτη δὲ ἦν ἡ ἐπουράνιος, ἥς τύπους κατεσκεύαζε Μωϋσῆς ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Περὶ ἧς θαυμαστῆς σκηνῆς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγεν· Τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος, οὐκ ἄνθρωπος· οἷς ἐπιλέγει ἐξῆς· Οἴτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λειτουργοῦσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχηρμάτισται Μωϋσῆς μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα, γὰρ φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰκόνες ἦσαν καὶ σύμβολα τῶν ἐπουρανίων· Χριστὸς δὲ, παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αλωτῶν λύτρωσιν ἐνδράμενος. Εἰ δὲ χαρὰ γίνεται ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐπὶ ἁμαρτωλῶν μετανοοῦντι, εἰκότως, θεοφιλοῦς ψυχῆς μετὰ τὸν αὐτάρχη καὶ τὸν παρόντα βίον διὰ γυμνασίαν καταξιωμένης τῆς εἰς τὰ ἅγια τὰ ἐπουράνια εἰσόδου, φωνὴ γίνεται εὐφροσύνης πλήθους πανηγυριζόντων καὶ εὐχαριστούντων ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τοῦ σωζομένου. Ἄ δὴ πεπεισμένοι εἶναι ἀληθῆ ὁ τοῖς μαθητευθεῖς, εἰκότως πρὸς ἑαυτὸν φάσκει· Ἰνα τί περιλυπὸς εἶ, ἢ ψυχὴ μου, καὶ ἴνα τί συνταράσσεις με; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τί κατακάμπτη, ἢ ψυχὴ μου, καὶ τί θορυβῆ κατ' ἐμοῦ; Ἀτάμενον τὸν Θεόν, ὅτι διηρηκῶς ἐξομολογήσασθαι αὐτῷ τὰς σωτηρίας τοῦ προσώπου αὐτοῦ· ἢ, ταῖς σωτηρίαις τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Γενόμενος γὰρ ὄσον οὐδέπω ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ἀγγέλων ἁγίων διαβασταχθεὶς διὰ τὸ ὄψος καὶ τὸ ἔπαρμα αὐτῆς τὸ ἐπουράνιον, παραστήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τεύξομαι τῆς θέας τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ· τούτων ἄξιωθεὶς, κατὰ καιρὸν ἀναπέμφω τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν ὀφειλομένην εὐχαριστίαν αὐτῷ.

A tem; vel secundum Aquilam : *Laudis et gratiarum actionis turbæ festum celebrantis; declarat qui finis eorum futurus sit, qui in hac vita casus omnes strenue sustinuerint. Hos enim excipiet felicissimus finis, videlicet tabernaculum illud Dei admirandum, et quæ in intimis ejus partibus posita est domus Dei, in quam sancti homines deferentur, ac sublimes ab angelicis virtutibus elati intromittentur. Quorum gnarus Apostolus ita loquebatur : Rapiemur in nubibus obvium Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus* 39.

Tabernaculum autem Dei mirabile vocat, ad differentiam alterius quod sane mirabile non est : quale erat illud tempore Moysis in terra constructum. Mirabile autem revera tabernaculum intelligas, quod beati Dei in spem sibi constituerunt. Hoc autem cœleste illud erat, cujus figuram Moyses in deserto adornavit. De quo admirabili tabernaculo hæc tradidit divinus Apostolus : *Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera throni magnitudinis in cœlis, sanctorum minister et tabernaculi veri quod fixit Dominus, et non homo* 40; quibus deinde subjungit : *Qui exemplari et umbræ deserviunt cœlestium, sicut responsum est Moysi cum consummare vellet tabernaculum : Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte* 41. Sed hæc quidem imagines erant et symbola cœlestium. *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est non hujus creationis; neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introvit semel in sancta, æterna redemptione inventa* 42. Quod si gaudium est in cœlis angelis Dei, de uno peccatore pœnitentiam agente 43, merito sane cum religiosa anima, post peractum hujus vitæ cursum, ingressu in sancta illa cœlestia exercitationis suæ causa donatur, vox benedictionis datur a multitudine celebratam et gratiarum actionem agente pro parte ipsi salute. Quæ cum vera esse persuasum habeat qui talibus institutus disciplinis est, jure semetipsum ita alloquitur : *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Sive, secundum Symmachum : Quare defatigaris, anima mea, et quare turbas excitas contra me? Expecta Deum, quoniam assidue confitebor ei, salutes vultus ejus; aut, salutibus vultus ejus, ut habet Aquila. Nam cum jam pene ad tabernaculum Dei pervenerim, atque ob celsitudinem et sublimitatem ejus cœlestem a sanctis angelis bajulatus sim, vultui Dei sistar, et contemplatione salutaris ejus, his dignatus, perfruar, quo tempore confessionem debitamque gratiarum actionem emittam.*

39 I Thess. iv, 16. 40 Hebr. viii, 1, 2. 41 ibid. 5. 42 Hebr. ix, 11, 12. 43 Luc. xv, 7.

Hæc quidem jam memorata in spe mihi reposita A sunt. Sed hactenus multis me conturbantibus, non sic tamen commotus sum ut exciderem, et manifesta res conturbantibus evaderet. At, quemadmodam superius, *effudi in me animam meam*; secundum vero Symmachum, *in me*, inquit, *anima mea liquefit, quando recordor tui, a terra Jordanis, et ab Hermoniim, monte minimo. Abyssus abysso occurrit a sonitu scaturiginum tuarum.* Isthæc porro hoc mihi videntur sensu accipienda: Post Moysis mortem cum Jesus populum in terram promissionis introduxisset, sacerdotes arcam humeris gestantes in Jordanem ingressi sunt, Jordanis autem, ut ait Scriptura ⁴⁴, *replebatur omnino in ripa sua, quasi in diebus messis frumenti. Et steterunt sursum aquæ descendentes concrezione una. Quæ autem inferius suebat, descendit in mare salsum. Et omnes filii Israel transierunt per siccum in medio Jordanis, inferiore alveo in mare salsum defluente; superiore autem mirabiliter divinaque virtute cohibito atque retro fluente. Et vero fluxus illi Jordanis superiores ex parte fontium, cum exitum non haberent, attollebantur, et cumulo uno erigebantur aquæ affatim confluentes, quod exitus esset interclusus. Tunc utique abyssus abysso occurrebat, repressis et in fastigium evectis aquis. Hujus itaque providentiæ gratiam tunc populo collatam memoria repetens, merito in præsentiarum animo liquefit, quod nulla hujusmodi Dei providentiæ nobis concedatur. Illi namque mirabiliter Jordanem transierunt, et montem ipsi vicinum Hermoniim nuncupatum, qui minimus existit. Mihi vero, qui hæc loquor, nihil hujusmodi concessum est, *sed omnia excelsa tua et fluctus tui super me transierunt*; aut secundum Symmachum, *omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt.* Jure ergo *ad meipsum anima mea conturbata est*; aut, *in me anima mea liquefit, cum recordor tui de terra Jordanis, secundum Symmachum, et ab Hermoniim monte minimo.* In his quippe locis olim *abyssus abysso occurrebat a sonitu scaturiginum tuarum*, et aqua cohibita est, ne iis qui Jordanem transibant molestiam afferret. Atqui tunc quidem hæc acciderunt per providentiam ipsos curantem; at nunc *omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt*, obruentes ac demergentes me, nemine cohibente. Cæterum hæc jure dicit chorus filiorum Core, prophetice postremam Judæorum abjectionem lugens, *cujus calamitates in se recipiebat.* ἐπισκοπούσα τούτους τότε πρόνοιαν· νυνὶ δὲ πᾶσαι αἱ κατακλύζοντά με καὶ καταποντοῦντα, γοοῦς τῶν υἱῶν Κορέ, προφητικῶς ἀποκλαιόμενοι εἰς ἅπαντες ἀνελάμβανεν.*

VERS. 9, 10. *In die mandabit Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ejus.* Eliamsi, inquit, omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierint; at bene novi et persuasum plane habeo, pullum tempus esse quo non miserearis: nam

Τὰ μὲν ἐν ἐλπίσιν ἀποκείμενά μοι ταῦτ' ἔστι τὰ λελεγμένα. Τέως δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλῶν με ταρατόντων, αὐτὸς οὐχ οὕτως ἐταραττόμην, ὡς ἐπεσεῖν καὶ φανερώς γενέσθαι τοῖς ταραττούσιν· ἀλλ' ὡσπερ ἄνωτέρω, ἐξέχεα ἐπ' ἐμέ τὴν ψυχὴν μου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ἐπ' ἐμέ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου κατατίθεται, ὅταν ἀναμνησθῶμαι σου ἀπὸ γῆς Ἰορδάνου καὶ ἀπὸ Ἑρμωνιελμ, ὄρους μικροτάτου. Ἄβυσσος ἀβύσσω ἀπαντᾷ ἀπὸ ἤχου τῶν κρουγῶν σου. Δοκεῖ δέ μοι ἡ τῶν εἰρημένων διάνοια τοῦτον ἔχειν τὸν νοῦν· Μετὰ τὴν Μωϋσέως τελευτὴν, Ἰησοῦ τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσαγαγόντος, ὡς οἱ Ιερεῖς ἐπέβησαν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν κιβωτὸν ἐπ' ὤμων φέροντες. Ὁ δὲ Ἰορδάνης, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, ἐπληροῦτο καθόλου τὴν κρηπίδα αὐτοῦ, ὥσπερ ἡμεῖς ἄριστον πυρῶν. Καὶ ἔστη τὰ ὕδατα καταβαλόντα ἄνωθεν πῆγμα ἐν. Τὸ δὲ καταβαῖνον κατέβη εἰς τὴν θάλασσαν τῶν ἁλῶν. Καὶ πάντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ διεθήσαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τοῦ Ἰορδάνου, τοῦ μὲν κάτω φερομένου βέυματος χωροῦντος εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἁλυκὴν· τοῦ δὲ ἄνωθεν κατιόντος παραδόξως Θεοῦ δυνάμει ἀναστελλομένου καὶ εἰς τοῦπίσω χωροῦντος. Καὶ δὴ τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν ἄνωθεν προεβόμενα τοῦ Ἰορδάνου βέυματα, μὴ ἔχοντα διέξοδον, ἐκυρτοῦτο, καὶ σωρὸς εἰς ἐγένετο ἐπαυρομένου κατ' ἀλλήλων τῶν ὑδάτων, διὰ τὸ ἀποκλειεῖσθαι αὐτοῖς τὴν διέξοδον. Τότε δὴ ἄβυσσος ἀβύσσω ἀπήντα, ἀναστελλομένων τῶν ὑδάτων καὶ κορυφουμένων. Ἀνατολῶν οὖν τῇ μνήμῃ τῆς τότε γενομένης τῷ λαῷ ἐπισκοπῆς τὴν χάριν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ψυχὴν κατατίθεται, μηδεμίαν τοιαύτης καὶ ἐπ' ἡμῶν γενομένης Θεοῦ προνοίας. Οἱ μὲν γὰρ παραδόξως τὸν Ἰορδάνην διήλθον καὶ τὸ ὄρος τὸ πρὸς αὐτὸ, Ἑρμωνιελμ ὀνομαζόμενον, μικρότατον τυγχάνον· ἐπ' ἐμοῦ δὲ τοῦ ταῦτα λέγοντος τοιοῦτον μὲν οὐδὲν πέπρακται· Πάντες δὲ οἱ μετεωρισμοὶ σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμέ διήλθον· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Πᾶσαι αἱ κατακλύζοντες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρήλθον. Εἰκότως οὖν πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη· ἢ, Ἐπ' ἐμέ ἡ ψυχὴ μου κατατίθεται, ὅταν ἀναμνησθῶμαι σου ἀπὸ γῆς Ἰορδάνου, κατὰ τὸν Σύμμαχον, καὶ ἀπὸ Ἑρμωνιελμ, ὄρους μικροτάτου. Ἐν γὰρ τοῖς τοῖς χωρίοις πάλαι ποτὲ ἄβυσσος ἀβύσσω ἀπήντα ἀπὸ ἤχου τῶν κρουγῶν σου, ἀναστελλομένου τοῦ ὕδατος εἰς τὸ μὴ διοχλήσαι τοὺς τὸν Ἰορδάνην παριόντας. Ἀλλὰ τότε μὲν ταῦτα διὰ τὴν ἐπισκοπούσαν τούτους τότε πρόνοιαν· νυνὶ δὲ πᾶσαι αἱ κατακλύζοντά με καὶ καταποντοῦντα, μηδεὶς ἀναστέλλαντος. Λέγει δὲ ταῦτα εἰκότως ὁ γοοῦς τῶν υἱῶν Κορέ, προφητικῶς ἀποκλαιόμενος τὴν ἐσχάτην ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους οὐ, πάθη εἰς ἅπαντες ἀνελάμβανεν.

Ἡμέρας ἐντελεῖται Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ νυκτὸς τὴν ὄδην αὐτοῦ. Εἰ καὶ πᾶσαι, φησὶν, αἱ κατακλύζοντες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρήλθον, ἀλλ' εὖ οἶδα καὶ πέπεισμαι ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἔστι καιρὸς ἐν ᾧ οὐκ ἔλεεις· Θεὸς γὰρ ἐλεῖμαρ

⁴⁴ Josue III, 15, 16.

εἶ, καὶ καὶ οἰκτιρῶν καὶ μακρόθυμος. Διὸ ἑμαυ-
τὸν θεραπεύων ἀγαθαῖς ἐλπίσιν, εἰδὼς, ὅτι καθ-
ημέραν τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐντελεῖται ὁ Θεός, τὰς
νύκτας τῇ ψῆθῇ αὐτοῦ σχολάζων διατελῶ. Μεθ' ἡμέ-
ραν μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀνθρώπων ὁρῶν πράξεις καὶ
τὰς κυκλοῦσας ἡμᾶς συμφορὰς, τοὺς τε μετεωρι-
σμούς σου καὶ τὰ κύματά σου, πρὸς ἑμαυτὸν ἀπο-
δύρομαι· τῶν δὲ δι' ἡμέρας με θορυβούντων σχολάσας
διὰ τῆς νυκτὸς, ἀναπεμπάζομαι τὰ ἔλεθ τοῦ Κυρίου·
ἀναμιμνησκόμενός τε ὅπως καθ' ἡμέραν τὸ ἔλεος
αὐτοῦ ἐντελεῖται, ἄσματα αὐτῷ καὶ ψόδῃ ἀναπέμπω
σχολῆν ὄγων τὰς νύκτας. Διὸ δὴ καὶ λέλεκται·
Καὶ νυκτὸς ψῆθῇ αὐτοῦ παρ' ἐμοί· κατὰ δὲ τὸν
Ἀκύλαν· *Καὶ ἐν νυκτὶ ἄσμα αὐτοῦ μετ' ἐμοῦ.* Οὐ
μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ προσευχὴ τῷ Θεῷ τῆς
ζωῆς μου. Ἄδω μὲν γὰρ ὕμνον εὐχαριστήριον, δε-
δειγμένος ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν, ταῖς μελλούσαις
ἐλπίσιν χρῆσαις ἑμαυτὸν ἀνακτῶμενος. Διὰ δὲ τὰ
τέως ἐν τῷ παρόντι συνέχοντά με λυπηρὰ προσευχὴν
ἀναπέμπω τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς μου· οἶδα γὰρ, ὅτι
αὐτὸν ἔχω τῆς ἑμαυτοῦ ζωῆς αἰτίον. Προσευχόμενος
δὲ αὐτῷ φημι· Ἀντιλήπτω μου· ἦ κατὰ τὸν Ἀκύ-
λαν καὶ Σύμμαχον, *πέτρα μου·* ἐφ' ἣν ἔστῳς οὐ
διατραπήσομαι· *διὰ τί μου ἐπελάθου;* Ἐγὼ μὲν
γὰρ σου οὐκ ἐπιλέησμαι· ἀλλ' οἶδά σου τὰ ἔλεθ καὶ
τοὺς οἰκτιρμούς· οἶδα δὲ καὶ τὰς ἀποκειμένας μοι
ἐλπίδας· διὸ καὶ τὴν ψῆθῃ σου παρ' ἑμαυτῷ ἀδια-
λείπτως φυλάττω· σὺ δὲ μου ἐπελάθου· διὰ τί; Τὴν
αἰτίαν μαθεῖν βούλομαι, δι' ἣν πάντες οἱ μετεωρισμοὶ
σου καὶ τὰ κύματά σου, οἱ πειρασμοὶ δηλαδὴ καὶ
τοσαῦτα περιστάσεις ἐπ' ἐμὲ διήλθον, σοῦ συγχωροῦντος. Μέγα γὰρ τι ὀφείλει τυγχάνειν τὸ αἰτίον τῆς
περὶ ἐμοῦ λήθης.

Ἀέγων δὲ ταῦτα ὁ χορὸς (1) προφητικὸς, ἰδιοποιεῖ-
ται, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ λαοῦ κατάστασιν· τὴν γὰρ ἐσχά-
την ἀποβολὴν καὶ τὴν ἀπόπτωσιν τοῦ παντὸς ἔθνους
τὴν γενομένην μετὰ τὴν εἰς τὸν Σωτήρα καὶ Κύριον
ἡμῶν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐμφαίνειν μοι διὰ τούτων δο-
κεῖ. Εἶπε δ' ἂν αὐτῷ ἐρωτήσαντι καὶ φάντι· *Διὰ τί
μου ἐπελάθου;* τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ λεχθέν· *Ποσάντις
ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὄντροπον
ἔρρις ὑποσυνάγει τὰ ροσσία ὑπὸ τὰς πέτρους,
καὶ οὐκ ἠθελήσατε;* Ἐπεὶ τοίνυν διὰ τὴν αὐτῶν
κακίαν ἐπελήσθησαν, εἰκότως ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς,
ἐπεὶ φυσικοῖς λόγοις πάσχοντος ἐνὸς μέλους, συμ-
πάσχει πάντα τὰ μέλη, ὡς ὑπὲρ οἰκείου σώμα-
τος ἀλγῶν ἐπιλέγει κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ἴνα τί
σκυθρωπὸς περιπατῶ, θλιβόντος ἔχθρου;* καὶ
*ὡς σφαγὴν τῶν ὀστέων μου ὠρεῖδίζον οἱ ἐναντιοὶ
μου· ἦ, Ἐν τῷ καταλλᾶσθαι τὰ ὀστά μου ὠρεῖδι-
ζόν με οἱ θλιβόντες με.* Τῶν γὰρ ὀστέων τῶν προ-
φητικῶν διὰ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τῶν ὀδύρων κα-
ταθλωμένων, τουτέστι τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, οἱ
ἐν τῷ λαῷ ἔχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς μηδενὸς ἐπαμύνηντος,
ἐπανέβαινον ὠρεῖδίζοντες καὶ λέγοντες· *Ποῦ ἐστὶν ὁ
Θεός σου;*

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΜΒ.

Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς· διὸ οὐδὲ

⁴⁶ Exod. xxxiv, 6. ⁴⁷ Matth. xxiii, 57. ⁴⁸ I Cor. xii, 26.

(1) Desideratur ὁ, ut sit ὁ προφ., ut paulo infra. Edit.

*A Deus, misericors es, ac etiam miserator et longani-
mis*⁴⁶. Quare me bona spe fulciens, gnarus illius,
in die mandabit Deus misericordiam suam, nocte
canticis ejus assidue incumbo. Siquidem cum per
diem hominum opera, et calamitates nos circum-
venientes, excelsa tua et fluctus tuos cernam, in
memetipso lugeo; noctu vero dum induciæ sunt a
conturbantibus, misericordias Domini mecum re-
puto; ac recordatus quo pacto in die inandet mi-
sericordiam suam, per noctis otium cantica ipsi
laudesque profero. Quamobrem dictum est, *et nocte
canticum ejus apud me*; secundum Aquilam autem,
et nocte canticum ejus mecum. Neque id solum, sed
etiam oratio Deo vitæ meæ. Nam hymnum in gra-
tiarum actionem cano, sic institutus ut in omni-
bus gratias agam, quandoquidem me bona futuro-
rum spe reficio. Ac propter eas quibus jam inter-
cipior ærumnas, orationem Deo vitæ meæ persolvo:
novi enim ipsum esse vitæ meæ auctorem. Precando
autem sic eum compello, *susceptor meus*; sive secun-
dum Aquilam et Symmachum, *petra mea*; in qua con-
sistens nunquam subvertar. *Quare oblitus es mei?*
At enim ego tui non oblitus sum, verum misericordias
et miserationes tuas novi, itemque spem mihi reposi-
tam non ignoro: quare canticum semper tuum in
memetipso custodio. Tu vero mei oblitus es: quare?
Causam ediscere pervelim cur omnia excelsa tua et
fluctus tui, videlicet tentationes et tantæ calami-
tates, te permittente, super me transierint. Magna
profecto, quod oblitus sis mei, causa fuerit oportet.

Cum porro id ait propheticus chorus, populi
statum, uti dixi, quasi proprium sibi ascribit, huius-
que postremam abjectionem, ac ruinam totius
gentis, quæ post eorum erga Salvatorem et Domi-
num nostrum incredulitatem accidit, indicare mihi
videtur. Illi vero modo interroganti ac compellanti,
Quare oblitus es mei? fortasse illud evangelicum
dictum reponat: *Quoties volui congregare filios tuos,
quemadmodum gallina congregat pullos suos sub
alas, et nolulistis*⁴⁷? Quandoquidem igitur malitiæ suæ
causa in oblivionem venerunt, jure chorus prophe-
ticus, quia ex naturali ratione *patiente uno mem-
bro, compatiuntur omnia membra*⁴⁸, quasi pro cor-
pore proprio lugens subjungit, secundum Symma-
chum: *Quare tristicus incedo, affligente inimico; et
quasi occisionem per ossa mea exprobrabant mihi
adversarii mei*; sive: *Dum confringuntur ossa mea
exprobrabant me qui tribulant me*. Nam propheticis
ossibus, id est animæ facultatibus, per fletus et
lacrymas contractis, qui in populo inimici Dei
erant, quasi opitulante nemine, insurgentibus expro-
brantes ac dicentes, *Ubi est Deus tuus?*

1. PSALMUS DAVIDIS XLII.

Psalmus hic apud Hebræos inscriptione caret;

quare neque apud reliquos interpretes titulum habet. Sed quia præcedentis pars videtur esse, quod utique cum ex similibus utrinque verbis, tum ex affini sententia commonstratur; dico sane etiam in præsentiarum chorum propheticum hæc enarrare circa populum, utpote abjectum traditumque gentibus hominibusque improbis, rogantem ac cum precibus postulantem ut ultio sumatur, et ipse e manibus inimicorum eruatur. Quemadmodum autem, afflicto populo, justi quoque viri una patiuntur ac dolore ob communem calamitatem afficiuntur; ita religiosorum hominum probitas multitudini quoque recte factorum communionem fructumque parit. Quamobrem illi ærumnas populi in se recipientes, preces pro multitudine fundebant, communemque supplicationem Deo emittebant. Jure itaque ceu uno ore has proferebant voces.

VERS. 2. *Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso erue me. Quia tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti? Quare tristis incedo dum affligit me inimicus? Dixit quispiam hæc proferre unum alterumve qui in universo populo Judaico justus repperit est. Ipse igitur sive unus sive perrarus homo, qualis erat Jeremias aut quilibet ipsi similis, ita fleat et hujusmodi voces emittat, rogans a gentē non sancta liberari, quibus indicari videntur qui ex circumcissione erant; et a viro iniquo et doloso, ut nunquam ipse aut iniquus aut dolosus evadat. Roget autem Deum his verbis: Tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti, me in medio talis populi relinquens? Hæc porro Helix propheta congruunt, qui Domino supplicans contra populum ita satur: Domine, prophetas tuos interfecerunt, altaria tua subverterunt: et ego relictus solus, quaeruntque ipsam animam tollere⁴⁸. Perspicue autem docet Jeremias defecisse omnem justum de populo, dicens: Circuite in vivis Jerusalem et in plateis ejus, et videte si est qui intelligat, et propitius ero eis⁴⁹. Deinde quia multitudo improborum hominum justum ipsum premebat, se hac de causa tristem esse dicebat: Quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Et alioquin cum gentes et inimici calamitatem inferrent, atque populo Judaico superiores evasissent, vir ille Deo addictus animo dolebat, zelo plenus ob prosperas atheorum et impiorum hominum res. Quare supplicationem emittebat, ut Deus, qui de causa sua judicaverat, ac congruentem de se sententiam tulerat, mercedem recte factis suis debitam, universæ populi multitudini largiretur, et sui causa omnes eriperet de manu inimicorum; ut quemadmodum ipse delictorum populi particeps fuerat, ita populus bonorum operum ipsius consors esset. Sicut autem justi homines qui ad tribunalia litem habent, judices obsecrant ut justam causam suam audiant, atque ex æquo et bono sententiam sibi ferant; eodem modo*

A παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς ἐπιγραφὴν ἔχει. Ἄλλὰ καὶ ὅτι μέρος ἔοικεν εἶναι τοῦ πρὸ αὐτοῦ, δεδήλωται ἐκ τε τῶν ὁμοίων ἐν ἀμφοτέροις λόγων καὶ ἐκ τῆς ἐμφεροῦς διανοίας. Φημι τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν χορὸν τὸν προφητικὸν τὰ προκειμένα διεξιέναι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς ἀπωσμένου καὶ παραδεδεμένου ἔθνεσι καὶ ἀνθρώποις πονηροῖς, δεομένου δὲ καὶ ἀντιβαλοῦντος ἐκδικίας τυχεῖν, καὶ βυσθῆναι τῶν χειρῶν τῶν πολεμίων. Ὅσπερ δὲ διὰ τὴν τοῦ λαοῦ κάκωσιν συνέβαινε τοῖς δικαιοπραγοῦσι συμπάσχειν καὶ συναλγεῖν, καὶ συνδιαιτῆσθαι, τὸν αὐτὸν τρῶπον καὶ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν δικαιοπραγία κοινωνίαν καὶ μεταδόσιν ἀγαθῶν παρέχει. Διὸ δὴ, τὰ πάθη τοῦ λαοῦ εἰς ἑαυτοὺς ἀναλαμβάνοντες, εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ πληθους ἐποιοῦντο, κοινήν τε ἱκετηρίαν τῷ Θεῷ ἀνέπεμπον. Εἰκότως οὖν ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ταῦτα ἔφρασαν τὰς φωνάς.

Κρίνον με, ὁ Θεός, καὶ δικασσον τὴν δίκην μου ἐξ ἔθνους οὐχ ὀσίου· ἀπὸ ἀνθρώπου δολίου καὶ ἀδίκου ῥύσαι με. Ὅτι σὺ ὁ Θεός κραταίωμα μου, ἴνα τί ἀπόσω με; ἴνα τί σκυθρωπάζω πορευόμενος ἐν τῷ ἐκθλίψαι ἐχθρόν; Εἶποι δ' ἂν τις ταῦτα λέγειν ἕνα ἢ πῶς καὶ δεύτερον ἐν ὅλῳ τῷ ἔθνεσιν τῶν Ἰουδαίων, εὐρηγμένον δίκαιον. Αὐτὸς οὖν ὁ εἰς καὶ σπάνιος, ὅσον Ἰερεμίας ἢ τις ἕτερος ὅμοιος αὐτῷ, ἀποκλαιέσθω, καὶ ταύτας ἀναπεμπέτω τὰς φωνάς, ἱκετεῶν βυσθῆναι ἐξ ἀνοσίῳ ἔθνους· δηλοῦτω δὲ αὐτοὺς τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπου ἀδίκου καὶ δολίου, ὡς ἂν μήποτε καὶ αὐτὸς γένοιτο ἀδικὸς καὶ δόλιος. Παρακαλεῖτω δὲ τὸν Θεὸν λέγων· Σὺ εἶ ὁ Θεός κραταίωμα μου· ἴνα τί με ἀπόσω, καταλιπὼν με ἐν μέσῳ τοιοῦτου λαοῦ; Ἡρμῶς δὲ τὰ προκειμένα καὶ τῷ προφήτῃ Ἠλίζ, ὃς ἔλεγεν κατεντυγχάνων τοῦ λαοῦ· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ γὰρ ὑπελείφθη μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν λαβεῖν αὐτήν. Σαφῶς δὲ διδάσκει Ἰερεμίας ἐκλειοπέναι πάντα δίκαιον ἐκ τοῦ λαοῦ, λέγων· Περιδρόμετε ἐν ταῖς ἀμφοδοῖς Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἴδετε εἰ ἔστι συνίων, καὶ ἴλεως ἔσομαι αὐτοῖς. Εἶτ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν κακῶν ἀνδρῶν θλίψιν παρέτεχε τῷ δίκαιῳ, σκυθρωπάζειν ἐπὶ τούτῳ ἔλεγεν· ἴνα τί σκυθρωπάζω πορευόμενος ἐν τῷ ἐκθλίψαι ἐχθρόν; Καὶ ἄλλως δὲ, τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων θλιβόντων καὶ ἐπικρατεστέρων γενομένων τοῦ ἔθνους, ὁ τῷ Θεῷ ἀνακείμενος ἐδάκνετο τὴν ψυχὴν, ζήλου πληρούμενος ἐπὶ τῇ τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν εὐπραγίᾳ. Διὸ καὶ ἱκετηρίαν ἀνέπεμπεν, ὡς ἂν, κρίνας ὁ Θεὸς καὶ δικάσας αὐτῷ, καὶ τὴν πρέπουσαν περὶ αὐτοῦ δίκην ἐξενεγκάμενος, τὴν αὐτοῦ προσοφειλομένην ἀμοιβὴν τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τῷ παντὶ πλήθει χάριστοιο, καὶ δι' αὐτοῦ ῥύσαιτο τοὺς πάντας ἐκ χειρὸς τῶν πολεμίων· ἴν', ὡσπερ κοινωνὸς αὐτὸς γέγονε τῆς τοῦ λαοῦ κακοπραγίας, οὕτω καὶ ὁ λαὸς μετάσχοι τῆς αὐτοῦ δικαιοπραγίας. Ὅσπερ δὲ οἱ δίκαιοι ἔχοντες ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τοὺς δικαστὰς ἱκετεύουσιν ἐπακούσαι

⁴⁸ III Reg. xix, 14. ⁴⁹ Jerem. vi, 1.

των δικαίων αὐτῶν, δικάσαι τε καὶ κρίνειν αὐτοὺς ὡς ἄνθρωποι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεοφιλὴς διὰ τῶν προκειμένων τῷ Θεῷ φησὶ· *Κρίνον μοι, ὁ Θεός, οὐχί, κρίνον με· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, κρίνον μοι.* Σὺ γὰρ αὐτὸς γενοῦ μοι κριτῆς, καὶ τὴν κρίσιν μου ταύτην κρίνον, καὶ ὑπερδίκησον τῆς δίκης μου, ἵνα, τυχὼν ἐκδικίας, συμβάλωμαι τῇ σωτηρίᾳ τοῦ παντός πλήθους τὰ ἐμαυτοῦ κατορθώματα.

Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· αὐτὰ με ὠδήγησαν καὶ ἠγαγόν με εἰς ἔρος ἁγίων σου, καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου. Νοήσεις μου οὕτως· Τοῦ παρὰ σοὶ φωτός καὶ τῆς παρὰ σοὶ ἀληθείας τυχὼν ὠδηγηθῆσομαι, ὑπὸ μὲν τοῦ φωτός φωτιζόμενος, ὑπὸ δὲ τῆς σῆς ἀληθείας χειραγωγούμενος ἐπὶ τὸ ἔρος τῶ ἁγίων σου τὸ ἐπουράνιον καὶ ἐπὶ τὰ αὐτόθι σκηνώματά σου, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ πρὸ τοῦτου ἔλεγον· *"Ὅτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηρῆς θαυμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἱερῶν ἄγγελλων"*· ὡς ἂν δέ σοι τῷ Θεῷ ἱερωμένος, ἐπὶ τὰ ἐνδοτάτω καὶ μέχρι τοῦ θυσιαστηρίου ἦξω, καὶ πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἐλεύσομαι τὸν εὐφραίνοντα τὴν κένητά μου τὴν πνευματικὴν. *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν κιθάρα, ὁ Θεός.* Κιθάραν δὲ τὸ αἰμά φησι, δι' οὗ ἀνακρούεσθαι πέφυκεν ὁ νοῦς, καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὡσπερ διὰ χορδῶν τὴν τῷ Θεῷ πρόπουσαν μελωδίαν ἀναπέμπειν εἴωθε. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ὁ χορδὸς ὁ προφητικὸς παρακαλεῖ τὸ φῶς ἀποσταλῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, ὡς μηδέπω τότε φαῖνον ἐπὶ τῆς γῆς, μηδὲ τῆς ἀληθείας ὑπαρχούσης πως σὺν ἀνθρώποις, ὅτε ταύτας ἤφειε τὰς φωνάς. Φῶς δὲ ἀποστελλόμενον ἕτερον ἂν εἴη τοῦ ἀποστέλλοντος, περὶ οὗ εἰρηται· *"Ἦν τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Διδάσκει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ αὐτοπροσώπως λέγων· *"Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή."* Ἴνα τί περιλυποῖς εἰ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἵνα τί συνταραχῶσαι μου; *"Ἐλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, οὗ ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου.* Σύμμαχος δέ· *"Τί καταφύεις, ψυχὴ μου, καὶ τί θορυβεῖς ἐκ' ἐμέ;"* *"Ἀνάμεινον τὸν Θεόν· εἰσαεὶ γὰρ ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, τῇ σωτηρίᾳ τοῦ προσώπου μου καὶ τῷ Θεῷ μου.* *"Ἀνάμεινον, φησὶν, ἵνα καὶ αὐτὴ δυνήσῃ ποτε εἰπεῖν· Ἰδομένῳ ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι.* Ἀλλὰ καὶ ἔλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν· ἡ γὰρ ἔλπις οὐ καταισχύνει. Τί γὰρ ἂν χρὴ ταραττεσθαι; τί δὲ περιλυποῦν γίνεσθαι, τοσούτων προσδοκωμένων ἀγαθῶν; *"Ἐτι γὰρ μικρὸν ἔσσο ὁ ἐρχόμενος ἦξει, καὶ οὐ χρονίει,* καὶ τὸ φῶς ἀποσταλήσεται, καὶ ἡ ἀλήθεια παραγενήσεται, καὶ τὰ προφητευθέντα τέλος τεύξεται· καὶ τέλος παντὸς λόγου τὸ σωτήριον ἐστὶ τοῦ προσώπου, αὐτὸς ὁ Θεός μου. Ἐπειδὴν γὰρ καταξιωθῶ, παραστάς τῷ Θεῷ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἐποπτεύσαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος διὰ πασῶν τῶν Γραφῶν· τότε δὴ αὐτῷ ἐξομολογήσομαι ὡς ἂν Θεῷ

A vir religiosus his verbis Deum alloquitur, *judica mihi Deus, non vero, judica me*: nam, secundum Symmachum, *judica mihi, dicitur.* Tu ipse mihi judex esto, et hanc causam meam judicato, ut ultionem nactus, recte facta mea totius multitudinis saluti conferam.

VERS. 3-6. *Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum et in tabernacula tua.* Hoc item modo intelligas, luce ac veritate tua donatus, recte ducar, luce quidem illustratus, veritate autem tua quasi manu ductus in montem sanctum tuum caelestem, et in tabernacula tua ibidem posita, de quibus in praecedenti psalmo dicebam: *Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis et confessionis soni festum agentis*⁵⁰; quasi tibi Deo sacra celebrans, ad intima et usque ad altare ibo, et ad te Deum veniam qui laetificas juventutem meam spiritualem. *Confitebor tibi in cithara Deus.* Citharam corpus dicit, quo pulsari mens solet, atque sensibus quasi chordis congruentem Deo concentum emittere. His aperte rogat chorus propheticus emitti lucem Dei et veritatem ejus, eo quod nullatenus tunc luceret in terra, et veritas nusquam, quo tempore haec proferebat, cum hominibus existeret. *Lux autem missa, alia sane fuerit ab ea quae mittit, de qua dicitur. Erat lux quae illuminat omnem hominem venientem in mundum*⁵¹. Et Salvator ipse ex persona sua docet his verbis: *Ego sum lux et veritas et vita*⁵². *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo quoniam confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus.* Symmachus vero, *Quare effluis, anima mea, et quare conturbas me? Expecta Deum, semper enim confitebor ei, saluti vultus mei et Deo meo.* *Expecta, inquit, ut et ipsa aliquando dicere valeas: Expectans exspectavi Dominum, et intendit mihi*⁵³. Sed spera in Deo, nam *spes non confundit*⁵⁴. Quid conturbatione opus? quae tristitiae causa, cum tot expectetur bona? Nam *adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est veniet, et non tardabit*⁵⁵, et lux mittetur, veritas adveniet, et quae praenuntiata sunt finem habebunt. Finis porro omnis sermonis est salutare vultus, ipse Deus meus. Cum enim dignus habitus ero qui coram Deo facie ad faciem consistam, ac videam salutare illud, de quo multa in omnibus Scripturis circumferuntur, tunc ipsi confitebor ut Deo meo et salutari meo. Pulchre autem veritati lumen adjunxit: nam quod lux sensum movens oculis corporeis est, id ipsum veritas est animae oculis, naturam rerum inspectantibus, neque ultra deceptis, sed per rerum perceptionem illustratis, et veritatis notitiam percipientibus. Ipsum itaque verbum lucis spiritualis vim, qua

⁵⁰ Psal. xli, 5. ⁵¹ Joan. i, 9. ⁵² Joan. xiv, 6. ⁵³ Psal. xxxix, 1. ⁵⁴ Rom. v, 5. ⁵⁵ Hebr. x, 37.

ritas declaratur, interpretatus est. Jure itaque Salvator hæc discipulis suis tradens ita docuit, *Ego sum lux, et veritas et vita* ⁶⁶. Unicuique porro cæterarum editionum hunc consequenter aptabis finem, sive eorum qui in Babylone ita loquebantur, sive gentium quæ nondum credebant.

Ἡρμήνευσε τοίνυν αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ νοητοῦ Εἰκότως οὖν ὁ Σωτὴρ ταῦτα παραδιδούς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐδίδασκει λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ ἐκάστη δὲ τῶν λοιπῶν Βαβυλῶνι ταῦτα λέγουσιν, εἴτε τοῖς ἐξ ἔθνῶν μῆπω

4. IN FINEM, FILIUS CORE AD INTELLECTUM XLIII.

Propositi sermones neque psalmum in titulo præferunt, neque canticum, neque hymnum, neque quid simile, quia sententia verborum nihil eorum respicit, sed supplicationes sunt prioribus similes, ac ejusdem argumenti; nimirum de ruina Judaici populi, ex prophetarum persona a filiis Core prolata. In præsentī porro apertius sententiam declarant, qua in superioribus sese flētibus dederant. Ærumnas itaque populo immissas narant. Quare nos ad intellectum excitant, atque in titulo nos ad finem remittunt, quia hæc in fine eventura, licet ut jam impleta filii Core propheticè vaticinarentur. In superioribus itaque lacrymabantur, doloremque suum Deo renuntiabant; in præsentī vero ipsas calamitates enarrant.

οὖν τῶν ἔμπροσθεν ἀπεκλάσαντο, καὶ τὰς ἐαυτῶν καὶ αὐτὰ τὰ πάθη ἐξέρχονται.

VERS. 2-9. *Deus, auribus nostris audivimus, etc.* Pro illo, *Qui mandas salutes Jacob*, Symmachus, *Tu es rex meus, Deus, manda de salute Jacob. In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Qui in populo probe se gerunt, et qui apud ipsum prophetæ, hæc dixerint, consistentes non propria virtute, non arcu, non gladio salutem sibi parari, sed virtute cornu sui. Cornua porro Danielis Scriptura regna vocat: sanctorum vero cornu dicitur ipse Dominus; quare ait: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*; alibi quoque dicitur: *Protector meus et cornu salutis meæ* ⁶⁷. Igitur ipse cornu est: ac quæras velim quo pacto alio in loco dictum sit, *Confessio ejus super cælum et terram, et exaltabit cornu populi sui* ⁶⁸, quasi alius sit qui memoratum cornu erigit. Animadvertite, quæso, num Dei Verbum, ipse Dominus, cornu populi perspicue sit, ac qui erigit illud, Pater qui genuit eum. Quia enim *humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis, ideo Deus exaltavit illum* ⁶⁹, secundum Apostolum. In hoc itaque cornu et in rege suo fidentes, confitentur se non arcu, non gladio, non propria virtute, sed regis sui potentia, de inimicis victoriam reportaturos. Deinde quia ipsum Dominum pro rege et cornu obtinuerunt, jure se non inimicis subditos fore, sed superaturos dicunt.

⁶⁶ Joan. vii, 12; xiv, 6. ⁶⁷ Psal. xvii, 3. ⁶⁸ Psal. cxlviii, 14. ⁶⁹ Philipp. ii, 8.

(1) In Græcis exemplaribus additur ψαλμός, quæ vox nec in Hebraico nec in Vulgata legitur, neque in Eusebii exemplari, ut ipse memorat, ferebatur.

Α μου καὶ Σωτῆρί μου· καλῶς δὲ συνῆψε τὸ φῶς τῆ ἀληθεία· ὅπερ γὰρ φῶς αἰσθητῶν ὀφθαλμοῖς σώματος, τοῦτο ἀλήθεια τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐνατινίζουσι τῆ φύσει τῶν πραγμάτων, καὶ μηκέτι ἀπατωμένοις, δι' αὐτῆς δὲ τῆς τῶν ὄντων καταλήψεως φωτιζομένοις, καὶ γνώσιν τῆς ἀληθείας ἀναλαμβάνουσι τὴν ἐνέργειαν, ἀληθείας οὖσαν παραστατικῆν μαθηταῖς ἐδίδασκει λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἐκδόσεων ἀρμόσεις ἀκολουθῶς τὸ τέλος, εἴτε τοῖς ἐν πεπιστευκόσιν.

EIS TO TEAΘΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΕΙΣ ΣΥΝΕΣΙΝ (1) ΜΓ.

Ἄλλ' οὐδὲ οἱ προκείμενοι λόγοι ψαλμὸν κατὰ τὴν προγραφὴν περιέχουσιν, οὐδὲ ὕμνον, οὐδέ τι τῶν τοιούτων· ἐπεὶ μὴδὲ τὰ τῆς διανοίας τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων τοιαύτης ἔχεται θεωρίας· ἰκετηρῆαι δὲ εἰσιν ὅμοιαι τὰς ἔμπροσθεν, καὶ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· λέγω δὲ περὶ τῆς ἀποπτώσεως τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐκ προσώπου τῶν προφητῶν προσπεφωνημένοι διὰ τῶν υἱῶν Κορέ. Διασαφῶσαι δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος λευκότερον ἐκφαίνοντες τὴν διάνοιαν, δι' ἣν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεκλάσαντο. Διεξέρχονται γοῦν τὰ συμβεβηκότα πάθη τῶ λαῷ. Ὅθεν διεγειροῦσιν ἡμᾶς εἰς σύνεσιν, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπουσι διὰ τῆς προγραφῆς, διὰ τὸ μέλλειν ἐπὶ τέλει ταῦτα συμβαίνειν, εἰ καὶ ὡς ἤδη συμβεβηκότα αὐτὰ οἱ υἱοὶ Κορέ προφητικῶς ἐθέσπιζον. Διὰ μὲν ἐξηγγείλιαν τῷ Θεῷ λύπας· ἐν δὲ τοῖς προκείμενοις

Ὁ Θεός, τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἠκούσαμεν. Ἄντι τοῦ Ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ, ὁ Σύμμαχος· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς μου· ὁ Θεός, ἐντειλίμ περὶ τῆς σωτηρίας Ἰακώβ. Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Οἱ μὲν ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦντες, οἱ τε ἐν αὐτῷ προφηταῖ, ταῦτα ἂν εἶποιεν ὁμολογούντες μὴ οἰκεία δυνάμει, μὴδὲ τόξῳ καὶ βρομφαῖς ἑαυτοῖς τὰ σωτηρίας περιποιεῖσθαι, τῇ δὲ τοῦ κέρατος αὐτῶν δυνάμει. Κέρατα δὲ ἡ τοῦ Δανιὴλ Γραφῆ τὰς βασιλείας ὀνομάζει· τὸν δὲ ἄγιον κέρατος λέλεκται αὐτὸς ὁ Κύριος· δι' ἧς· Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Καὶ ἐν ἐτέροις λέλεκται· Ἰησοῦς ἀσπιστῆς μου καὶ κέρατος σωτηρίας μου εἶ. Τοίνυν αὐτὸς ἐστὶ τὸ κέρατος· ζῆτει ὅπως λέλεκται ἀλλαχοῦ· Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ, καὶ ὑψώσει κέρατος λαοῦ αὐτοῦ· ὡς ἐτέρου ὄντος τοῦ ὑψούντος τὸ προδεδηλωμένον κέρατος. Ὅρα οὖν εἰ μὴ σαφῶς ὁ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ὁ Κύριος, εἴη ἂν τὸ κέρατος τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ ὑψῶν αὐτὸν ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐταπεινώσων ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, διὰ τοῦτο ὁ Θεός αὐτὸν ὑπερύψωσε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Τοῦτο οὖν τῷ κέρατι ἑαυτῶν καὶ τῷ βασιλεῖ θαρρόντες, ὁμολογοῦσι μὴ τόξῳ, μὴδὲ βρομφαῖα, μὴδὲ οἰκείῃ ἀρετῇ τῶν ἐχθρῶν περιγενήσεσθαι, ἀλλὰ τῇ τοῦ βασιλέως αὐτῶν δυνάμει. Εἴτε· ἐπειδὴ βασιλέα καὶ κέρατος

ἐκτίσαντε αὐτὸν τὸν Κύριον, εἰκότως τοῖς ἐχθροῖς ἅμα ὑποχείριον γενήσεσθαι φασί· κρείττους δὲ τῶν πολεμίων ὑπέβηαι. Τοῦτο γοῦν δηλοῦσι λέγοντες· Ἔσωσάς ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς καθήσχυνας. Καὶ ἐπειδήπερ οἱ μὲν ἐχθροὶ αἰσχύνην κατεχέαντο, αὐτοὶ δὲ οὐκ οἰκεία δυνάμει, τῇ δὲ τοῦ κέρως αὐτῶν ἐσώθησαν· εἰκότως ἐπισυνάπτουσι λέγοντες· Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινεθῆσιν ὁ δὲ ἅμα δὴν τὴν ἡμέραν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐν τῷ Θεῷ καυχησόμεθα· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Τὸν Θεὸν ὑμνοῦμεν ὁ δὲ ἅμα δὴν τὴν ἡμέραν, καὶ τῷ ὄνοματι σου ἐξομολογησόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα. Τὴν δὲ ἐξομολόγησιν ἀντὶ εὐχαριστίας παραλαμβάνειν εἰώθασιν αἱ Γραφαί· ὥστε εἰκότως καὶ καυχᾶσθαι καὶ ὑμνεῖν, καὶ ἐπαινεῖν καὶ ἐπαινεῖσθαι, εὐχαριστεῖν τε καὶ ἐξομολογεῖσθαι οἱ σεωσμένοι· τῇ τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἀρετῇ φασίν. Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν αἰσθητῶν, ἰδιοποιούμενοι τὰ τῷ πλήθει συμβεβηκότα, διεξέρχονται.

Nunc δὲ ἀπέσωσεν καὶ καθήσχυνας ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. Ἐπεὶ τὸ πλῆθος τοῦ παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους, ἐν παντοίαις ἀσεβείαις καὶ παρανομίαις ἐξητασμένον, οὐκ ἦν ἀλλότριον τοῦ σώματος τοῦ προφητικοῦ, εἰκότως τὰ τῷ πλήθει συμβάντα ἰδιοποιούμενοι οἱ τὰ πρῶτα εἰρηκότες, μέσου διαψάλματος παρεμβληθέντος, εἰς παράτασιν τῆς μεταβολῆς τῶν λεχθησομένων προφέρονται. Οἱ μὲν οὖν πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἡμετέροις ἰκούομεν ὡς ἐν ὅποιᾳ κατεργάσθη ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Nunc δὲ ὀφθαλμοῖς οὐ τοιαῦτα ὁρώμεν· τὰ δὲ τούτοις ἐναντία. Ἀπέσωσεν γὰρ ἡμᾶς, οὐ ὁ Θεός, ὁ πάλαι τοὺς πατέρας ἡμῶν διαώσας, διὰ τὰς ἡμετέρας ἀμαρτίας τοὺς πάλαι ἐπὶ σοὶ μέγα φρονούντας, καὶ ἐν σοὶ καυχωμένους καθήσχυνας, ἐρήμους καταλιπόντων καὶ ἀδοθητότους ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολῇ. Οὐδὲ γὰρ συνεξήλαθες ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τοῖς στρατεύμασιν ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐταξας ἡμᾶς ἐσχάτους παντὸς ἐναντίου, καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διαπράξουσιν ἐναντίους. Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς βοσκήματα βρώσους, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἐλάμησας ἡμᾶς. Ἀπέδου τὸν λαόν σου οὐχ ὑπέβησας, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν· προσηλακισμὸν μετὰ χλευασμοῦ τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Ἐποίησας ἡμᾶς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν ταῖς φυλαῖς. Δι' ὅλης ἡμέρας ἡ ἀσχημότης μου ἀντικρῖς μου, καὶ ὁ κατασχυσμὸς τοῦ προσώπου μου καλύπτει με ἀπὸ φωτὸς ὀνειδίζοντος καὶ βλασφημοῦντος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ τιμωροῦντος ἐαυτῷ. Τοιαῦτα κατὰ τὸν Σύμμαχον ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίᾳ διεξῆλθεν, εἰς ἐαυτὸν ἀναλαμβάνων τὰ τοῦ λαοῦ πάθη. Ἐσαφηνίσται τοῖσιν ἐν τοῖς προκειμένοις δι' ἣν ἐμπροσθεν ἀπεκλύσατο.

Taῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπελάθθησάν σου. Ὡς περ ἀσεβήσαντός ποτε τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἔπειτα παραδοθέντος τῷ ὀλοθρευτῇ, λαβῶν Ἀαρὼν τὸ θυμιατήριον προσήνεγκεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τὸ θυμίαμα· καὶ ἰλάσθη ὁ Θεὸς τῷ πλήθει διὰ

Hæc sane significant his verbis : Salvasti nos de afflictionibus nos, et odientes nos confudisti. Et quia inimici quidem in eos opprobrium effuderant ; ipsi vero non propria virtute, sed cornu sui fortitudine salutem assecuti sunt ; merito hæc adjiciunt : In Deo laudabimur tota die ; aut secundum Aquilam : In Deo gloriabimur ; sive secundum Symmachum : Deum celebrabimus tota die, et nomini tuo confitebimur in æternum. Confessionem porro pro gratiarum actione usurpare Scripturæ solent ; ita ut merito, gloriari, hymnos celebrare, laudare et laudari, gratias agere et confiteri dicant, quibus Regis sui virtute parta salus fuit. Sed hæc quidem ex persona chori prophetici dicta sunt. Quæ vero deinde feruntur iidem rursus, multitudinis casus sibi ascribentes, enarrant.

VERS. 10. Nunc autem repulisti et confudisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris, etc. Quoniam multitudo totius populi Judaici, in omni impietatis et improbitatis genere volutata, non aliena erat a corpore prophetarum, populi ærumnas sibi proprias attribuentes qui superiora dixerant, intermedio diapsalmate, ad mutationem eorum quæ postmodum fusius dicturi sunt, sese vertunt. Patres itaque nostri annuntiaverunt nobis, ac nos ipsis auribus audivimus, qualia operatus sis in diebus eorum, et cætera. Nunc autem nos nequaquam similia videmus, sed iis opposita. Tu namque, Deus, qui olim patres nostros servasti, propter peccata nostra repulisti nos, eos qui in te olim magnifice sentiebant, et in te gloriabantur, confudisti, atque in congressu cum inimicis desertos et ope vacuos dimisisti. Neque enim egressus es cum virtutibus nostris, sive, secundum Symmachum, cum exercitibus nostris. Ideoque avertisti nos retrorsum post inimicos nostros ; vel, secundum Symmachum : Ordinasti nos ultimos omnium adversariorum, et qui oderunt nos, diripiunt sibi. Dedisti nos ut pecus quod comeditur, et in gentes ventilasti nos. Tradidisti populum tuum sine substantia, nec multum fecisti pretium eorum : opprobrium cum irrisione iis qui circum nos sunt. Fecisti nos parabolam in gentibus, commotionem capitis in tribubus. Per totum diem opprobrium meum contra me est, et pudor vultus mei operit me, a voce exprobrantis et blasphemantis, a facie inimici et ulciscantis se. Hæc tam multa chorus propheticus in sua ad Deum supplicatione, calamitates populi ascribens sibi, persecutus est. Commonstratum itaque est quæ causa ipsis fletus in præcedentibus fuerit.

VERS. 18. Hæc omnia venerunt super nos, nec oblitus sumus te. Quemadmodum olim cum populus impie egisset in deserto, ac deinde exterminatori traditus fuisset, assumpto Aaron thuribulo, incensum pro populo adolevit, ac propter sacerdotis

oblationem placatus est populo Deus; ita etiam chorus propheticus, et quique probi viri in populo, rationale sacrificium suum per orationem pro populo fusam offerunt, recte facta sua, loco sacrificiorum et oblationum boni odoris, pro multitudine Deo offerentes. Neque enim convenit hæc populum dicere, neque eos qui impietatum causa suarum inimicis traditi fuerant. Sed quemadmodum populi calamitates in se prophetæ recipiebant, et ipsi se talia passos esse profitebantur; sic et bona opera sua omnibus communia efficiunt. Non enim ignorabant se totius corporis membra esse: consentaneum autem erat ut uno membro patiente, una paterentur alia membra; atque uno membro gloriam referente, omnia membra in partem gaudii venirent. Omnia ergo, inquit, quæ nos memoravimus, mala pertulimus; sed nihil eorum nos a tui recordatione removet, et inique non egimus in testamento tuo; sive secundum Symmachum, *Neque decipimus sædus tuum. Et non cessit retro cor nostrum.* Ejus autem loco: *Et declinasti semitas nostras a via tua, clarius Symmachus edidit: Neque translata sunt ea quæ dirigunt nos: in loco afflictionis: aut secundum Aquilam: Contudisti nos in loco inhabitato, et obtaxisti nobis umbram mortis. Non oblitus sumus tui, neque transgressi sumus inita tecum sædera.*

VERS. 21 — 22. *Si oblitus sumus nomen Dei nostri, et si expandimus manus nostras ad Deum alienum: nonne Deus requirit ista? etc.* Te, inquit, testem advocamus, te judicem et exploratorem verborum nostrorum, atque cogitationum cordis, quæ plurimis latent. Tu itaque nosti, si tantis afflictis malis et humiliati in loco afflictionis, operti umbra mortis, in oblivionem nominis tui venimus, et si non fiducia pleni in nomine tuo gloriati sumus: si de auxilio tuo desperantes, ad alium quemdam accessimus, manusque alii Deo expandimus. Horum tu iudex es: nosti enim abscondita cordis et cogitationes, in quibus versantes, quotidie pietatis causa morte afflicimur. Nam qui in singulis tentationibus in proposito habuit mortem pro veritate subire, is sane quoad virtutem propositi obiit. Id quoque Apostolus dicebat, quoniam frequentes erant, ac subinde repetitæ persecutiones, et vexationes mortem ipsi minitantes; ille vero in singulis tentationibus paratus erat ad firmiter concertandum usque ad mortem, ideo jure se quotidie mori dicebat. Eadem itaque mente illi quondam prophetæ Dei presentibus dictis hæc significabant: In absconditis nostris occidebamus quotidie; imo vero *æstimati sumus sicut oves occisionis.* Nam cum semel quasi in sacrificium pro universo populo nos obtulerimus, mente ac proposito immolati sumus, ut tu ipse, Deus, testificaris: solus namque nosti abscondita cordis. Quoniam igitur tanta perpessi sumus, me-

τὴν τοῦ ἱερέως ἀναφορὰν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς, καὶ οἱ ἐν τῷ λαῷ κατορθούντες τὴν λογικὴν αὐτῶν θυσίαν διὰ τῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ εὐχῆς ἀναπέμπουσι, τὰ οἰκεία κατορθώματα ἀντὶ θυσίας καὶ θυμιάματος εὐώδους ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῷ Θεῷ προσάγοντες. Οὐ γὰρ ἀρμόζει ταῦτα τῷ πλήθει λέγειν, οὐδὲ τοῖς διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν τοῖς ἐχθροῖς; παραδεδομένοις· ἀλλ' ὡσπερ τὰ πάθη τοῦ λαοῦ εἰς ἑαυτοὺς ἀνελάμβανον οἱ προφῆται, καὶ αὐτοὶ ταῦτα πεπονθέναι ἔφασκον οὕτω τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα κοινοποιοῦσιν εἰς πάντας. Οὐ γὰρ ἠγνοῦν ἑαυτοὺς εἶναι μέλη τοῦ παντὸς σώματος· ἀκόλουθον δὲ ἦν, πάσχοντος μέλους ἑνὸς, συμπάσχειν πάντα τὰ μέλη, καὶ δοξαζομένου πάλιν μέλους, συγγαίρειν πάντα τὰ μέλη. Πάντα τοίνυν, φασίν, ἃ προειρήκαμεν πεπόνθαμεν· ἀλλ' ἡμᾶς τούτων οὐδὲν παρεκίνησε τῆς περὶ σοῦ μνήμης, καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν Διαθήκῃ σου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐδὲ παρελογησάμεθα τὴν συνθήκην σου, οὐδὲ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν. Ἀντὶ δὲ· Καὶ ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἐξέδωκεν εἰπών· Οὐδὲ μετετέθη τὰ ὑπορθοῦντα ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλιν· Συνέβλασας ἡμᾶς ἐν τόπῳ ἀνοικητῶν, καὶ (1) ἐπεκόμασας ἡμῖν σκιὰν θανάτου. Οὐκ ἐπελαθόμεθά σου οὐδὲ παρέβημεν τὰς πρὸς σὲ συνθήκας.

Εἰ ἐπελαθόμεθα τοῦ ἐνόματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ εἰ διεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἄλλοτριον· οὐχ ὁ Θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα; Σὲ μάρτυρα, φησὶν, ἀνακαλούμεθα, κριτὴν τε καὶ ἐξεταστὴν τῶν ἡμετέρων λόγων καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν λαμβάνοντων τοὺς πολλοὺς λογισμῶν. Αὐτὸς γοῦν οἶσθα, εἰ, τοσαῦτα παθόντες καὶ ταπεινωθέντες ἐν τόπῳ κακώσεως, καὶ καλυφθέντες ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ θανάτου, λήθην τοῦ ὀνόματός σου πεποιτήμεθα· καὶ εἰ μὴ ἐπὶ τῷ σὺ ὀνόματι παρήρησας γέμοντες ἐκαυχώμεθα· εἰ δὲ καὶ, ἀπογνόντες τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν, ἐπὶ ἕτερόν τινα ἠλθομεν, ἑτέρῳ Θεῷ χεῖρας ἀναπετάσαντες· καὶ τούτων σὺ κριτὴς τυγχάνεις. Οἶσθα δὲ καὶ τὰ κρύφια τῆς καρδίας καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ, ἐν οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἕνεκα τῆς εὐσεβείας θανατούμεθα. Ὁ γὰρ τῇ προθέσει λογισάμενος ἐξ' ἐκάστῳ πειρασμῶ τὸν ὑπὲρ ἀληθείας ἀναδέξασθαι θάνατον, δυνάμει ὁ τοιοῦτος τέθνηκε. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τοῦτο ἔλεγεν, ἐπειδὴ συνεχεῖς ἦσαν καὶ ἐπ' ἀλλήλοις διωγμοὶ, καὶ οἱ περισπασμοὶ θάνατον ἀπειλούντες αὐτῶν. Ὁ δὲ καθ' ἑκάστον πειρασμὸν παρ' εσχεύαστο ἐνστατικῶς μέχρι θανάτου ἀγωνίσασθαι· διὸ εἰκότως καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκειν ἔλεγε. Ταῦτη οὖν τῇ διανοίᾳ καὶ οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ προφῆται διὰ τῶν προκειμένων ταῦτα ἔφασκον· Ἐν γὰρ τοῖς κρυφίοις ἡμῶν θανατούμεθα πάσαν ἡμέραν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐλογίσθημεν ὡς πρόβιατα σφραγῆς· ἀπαξ γὰρ ἑαυτοὺς παραδεδωκότες ὡσπερ εἰς θυσίαν ἀντὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, τῷ λογισμῷ καὶ τῇ προθέσει ἐσφραγίσ-

(1) Drusius hanc ut quintæ editionis lectionem afficit, his verbis: Ἐπεκόμασας ἡμῖν, Aquilæ vero

lectio apud Drusium sic habet: Καὶ ἐπεκάλυψας ἡμᾶς ἐν σκιᾷ θανάτου.

εσθμεν, ὡς αὐτὸς σὺ ὁ Θεὸς μαρτυρεῖς· μόνος γὰρ **A** rito cum fiducia te ad nos convertimus, et excitamus quasi dormientem, dicimusque : *Quare obdormis, Domine? Exsurge, et ne repellas in finem*; sive secundum Symmachum : *Quare velut obdormiens es, Domine? Expergiscere, et ne rejicias in finem*. Etiam si enim ob peccata populi ex parte repuleris, at rogamus ne in finem rejicias; sed bona opera nostra pro universo populo accipias. Atque observandum est, his dualitatem personarum adumbrari.

Ἐπιστήνασθαι δὲ δεῖ, ὅτι *δυάδα* (1) προσώπων ὁ λόγος ἠνέτατο.

Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψεις; ἐπιλανθάνῃ τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν; **B** Symmachus: *Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις, ἐπιλανθάνῃ τῆς κακώσεως ἡμῶν καὶ θλίψεως;* **B** κρίπτεις μὲν τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον, ὁ Θεὸς, καὶ ἀποστρέψεις πρὸς τὸ μὴ βλέπειν τὰ αἰσχρὰ καὶ ἀπρεπῆ, καὶ τῆς σῆς θέας ἀλλότρια. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς λεχθεῖσι κατορθώμασι παρρησίαν ἄγομεν, *Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις;* Τοσαῦτα δὲ πασχόντων καὶ κακοκαθούτων τῆς σῆς ἕνεκεν εὐσεβείας, *Ἰνα τί ἐπιλανθάνῃ τῆς κακώσεως ἡμῶν;* ἤτοι τῆς πτωχείας, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα. Εἰ γὰρ καὶ μεγάλα ταῦτα ὡς πρὸς ἡμᾶς κατορθώματα, ἀλλ' ὡς πρὸς σὲ πάντα πτωχὰ καὶ συμικρὰ, καὶ ὀλίγιστα. Πλὴν ὡς ἐξ ἡμῶν μεγάλα. Διὸ ἱκετεύομεν μὴ λήθην ποιήσασθαι τῆς ἡμετέρας πτωχείας· μνησθῆναι δὲ καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν, ἧς ὑπεμεινόμεν σου χάριν. Καὶ ἐπεὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἰς χοῦν τεταπεινῶται, συγγνώμην ταῖς ἀσθενεῖαις ἡμῶν ἱκετεύομεν. Καὶ ἀλλαγοῦ δὲ τῷ αὐτῷ λόγῳ δυσωπεῖ τὸν Θεόν, λέγον· *Μηθήσθητι, δεῖ χοῦς εἶμεν ἄνθρωπος ὡσεὶ χέρτος αἰ ἡμέραι αὐτοῦ.* Ἄλλὰ καὶ ἡ γαστήρ ἡμῶν ἐκολλήθη εἰς γῆν. Δέον γὰρ αὐτὴν πεπληρῶσθαι ναμάτων ἁγίων καὶ πηγῆς ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζῶην αἰώνιον, ἐξ ἀνυδρίας ὑπερβαλλούσης ἡ γαστήρ ἡμῶν ἐκολλήθη εἰς γῆν. Γαστέρα δὲ ψυχῆς νόει τὴ μνημονικὸν αὐτῆς, ἣ καὶ τὸ ἡγεμονικόν, ἐν ᾧ πάντα συναγεῖ τὰ μαθήματα καὶ τὰ θεωρήματα· ἐν ᾧ καὶ σπέρμα ὑποδεξαμένη κύει, καὶ τελεσφορήσασα γεννᾷ πνεῦμα σωτηρίας, κατὰ τὸν φησάντα· *Ἐκ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινῆσάμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας.* Τοσαῦτα δυσωπητικά οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ πρόφηται, καὶ οἱ κατορθοῦντες ἐν τῷ λαῷ δεηθέντες, ἱκετεύουσι καὶ λυτρώσεως τυχεῖν· ὃ δὴ καὶ γεγένηται· εἴτι γὰρ λαλούντων αὐτῶν εἰσακούσας ὁ Θεός, μεταβάλλει τοὺς ἔδωκούς αὐτῶν ἐπὶ τὸ φαεινότερον. Διὸ περ ἐξῆς οἱ τοσαῦτα ἀποκλαυσάμενοι ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προφητεύουσι, καὶ φῶδην ἔδουσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἁγαπητοῦ, δι' οὗ τὴν κακῶν ἐλευθερίαν καὶ τῶν ψυχῶν τὴν ἀπολύτρωσιν ὁ ἀγαθὸς Θεός, ἐπακούσας τῶν ἐδέξαντων, τῷ παντὶ γένοι τῶν ἀνθρώπων ἔδωρήσατο.

⁹⁹ Psal. cii, 15. ¹⁰⁰ Isa. xxvi, 18.

(1) Dualitas illa personarum significat, hinc prophetas justosque viros, qui pauci numero pro populi delictis precantur; inde multitudinem plebis,

Vers. 24, 25. *Quare faciem tuam avertis, oblivisceris inopiam nostram et tribulationis nostrae?* Symmachus : *Quare faciem tuam abscondis, oblivisceris afflictionis nostrae et tribulationis?* Abscondis et avertis faciem tuam, Deus, ne videas turpia illa et indecora, aspectu tuo aliena. Sed quia nos in recte factis, ut dictum est, fiduciam habemus, *quare faciem tuam abscondis?* Et cum tot malis pietatis causa afficiamur et opprimamur, *quare oblivisceris afflictionem nostram?* sive inopiam, secundum Septuaginta interpretes. Licet enim, isthæc bona opera, magna quod ad nos spectat habenda sint; verum quantum ad te omnia egeña, modica et minima sunt. Verumtamen quia respectu nostri magna sunt, ideo supplicamus tibi ut ne inopia obliviscaris nostræ, utque afflictionis, quam tui causa perpepsi sumus, recorderis. Et *quia humiliata est in pulvere anima nostra*, rogamus infirmitatibus nostris ignoscas. Alias quoque ipsis verbis Deum obsecrat dicens : *Recordare quoniam pulvis sumus : homo sicut fenum dies ejus*⁹⁹. Imo etiam *adhæsit terræ venter noster*. Oportuisset sane repletum ipsum esse sacris fluentis, atque fonte aquæ vivæ salientis in vitam æternam, sed ex nimia siccitate *adhæsit terræ venter noster*. Per ventrem autem memoriam intelligas, sive principem animæ partem, in qua disciplinæ omnes ac speculationes colligit : in qua, concepto semine, prægnans efficitur; et postquam parturivit, parit spiritum salutis, ut dicit quidam : *Ex timore tuo, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus spiritum salutis*¹⁰⁰. Hæc supplicum more illi quondam prophetæ Dei et probi in populo viri, eripi rogantes, proferunt : quod etiam impetrarunt; nam adhuc ipsis loquentibus, propitiatus Deus fletum eorum in lætitiā vertit. Qui enim tot se fletibus dederant, sub hæc de immutandis vaticinantur, canticumque pro Dilecto modulantur; quo permotus bonus ille Deus, orantibus propitiatus, libertatem a malis, et animarum redemptionem toti hominum generi elargitur.

peccatis sceleribusque deditam; ut jam superius explicavit, ac infra repetit Eusebius.

1. IN FINEM. PRO HIS QUI COMMUTABUNTUR, A ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΛΛΟΙΩΘΗΣΟΜΕΝΩΝ, FILIIS CORE, AD INTELLECTUM, CANTICUM PRO DILECTO XLIV.

VERS. 2. *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ velociter scribens.* Qui in superioribus tot tantisque lacrymas effuderant, jam pro pristinis fletibus cantica et cantilenas edunt, narrantes auctorem sibi mutationis a pristinis calamitatibus Dilectum Dei fuisse, quem ideo in hoc toto cantico laudibus effserunt. At quoniam isthæc longo post tempore eventura erant, jure hoc titulo, *In finem*, prophetiam donant; sive *triumphale canticum*, aut *victoriæ auctori*, inscribunt, ob partas scilicet de spiritualibus inimicis victorias. Titulo autem addiderunt illud, *pro iis qui commutabuntur*, quia ipsi etiam qui hæc proferunt, a tristi sermone ad lætius canticum mutationem fecere. Imo etiam quæ in toto cantico feruntur, mutatione frequenti plena sunt. Nam Dilectus Dei, cum semetipsum exinanivit, formam servi accipiens et habitu inventus ut homo, non parvam mutationem sustinere visus est, etsi utpote Deus, immutabilis et invariabilis sit. Qui vero illius opera a captivitate diaboli redempti, ad libertatem filiorum Dei translati sunt, pulcherrima plane mutatione sunt affecti. Quare memorata his in locis regina jubetur oblivisci populum suum et domum patris sui, et filia Tyri alienigena ad pulchram illam mutationem evocatur; virgines quoque et filii quidam *pro patribus nati*, populi etiam Deo confidentes, eadem mutatione dignati sunt. Quorum omnium causa canticum *pro iis qui commutabuntur* inscriptum est; vel, secundum Aquilam, *de liliis*; sive, secundum Symmachum, *pro floribus*. Nam qui commutati sunt, bonum spirantes odorem, atque nova Ecclesiæ plantatio effecti, hoc nomine appellati sunt. Quare ut hæc intelligi possent, necessario auditum in titulo fuit, *ad intellectum*; ut intelligamus totam sermonis seriem canticum pro Dilecto complecti; aut, secundum Symmachum, *Canticum in Dilectum*. Hoc autem in loco omnia quæ de Dilecto feruntur colligas oportet; quale est illud Isaïæ: *Cantabo sane Dilecto canticum Dilecti vineæ meæ. Vineæ facta est Dilecto*⁶¹. Queis significatur, vineam quidem esse domum Israel, id enim in sequentibus declaratur; Dilectum autem illum esse Unigenitum Dei Filium, cujus portio ac prior hæreditas fuit memorata illa vinea. Quoniam autem dilectus quilibet diligentem se habet, his clare demonstratur, vineam illam possessionem Dilecti Dei fuisse, cujus gratia præsens canticum, *pro Dilecto*, inscriptum est. In Psalmis quoque dictum est: *Dominus dabit Verbum evangelizantibus virtute multa*.

⁶¹ Isa. v, 1.

(1) Ἀγαπητόν. Apud Eusebium idem significat quod Μονογενής, id est, Unigenitus, supple Filius Dei ut infra. Et vero, teste Athanasio t. 1, p. 640, hæc sententia usu venit vox illa apud Græcos. Τὸ δὲ ἀγαπητόν, sic ille, καὶ Ἕλληνες ἴσασιν οἱ δεινὸν

Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Ἡ γλώσσά μου κάλαμος γραμματέως δευγγάρου. Οἱ τὰ τσαῦτα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀποκλαυσάμενοι ἐντεῦθεν φῶδες καὶ ἄσματα ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδύρων ἔδουσι, τῆς ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν μεταβολῆς αἰτίων αὐτοῖς γεγνῆναι τὸν Ἀγαπητόν (1) τοῦ Θεοῦ δηλοῦντες· ὃν καὶ δι' ὅλης τῆς ψῆδης ἀνυμνοῦσιν. Ἀλλ' ἐπεὶ περ ταῦτα μακροῖς ὑστερον χρόνοις γίγνεσθαι ἤμελλεν, εἰκότως εἰς τὸ τέλος ἐπιγράφουσι τὴν προφητείαν, ἣ ἐπιπίκτιον, ἣ τῷ νικητοῦ, διὰ τὰ κατὰ τῶν νοητῶν πολεμίων νικητήρια. Προσέθηκαν δὲ τῇ ἐπιγραφῇ τὴν, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα φράσκοντες ἀλλοίωσιν τὴν ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν λόγων ἐπὶ τὴν φαῖδρότεραν ψῆδην πεποιήνται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐμπερόμενα δι' ὅλης τῆς ψῆδης πλείστης πληθῶνται ἀλλοιώσεως. Ὅ τε γὰρ Ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὴν κενώσας, καὶ μορφὴν δούλου λαβὼν, σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἀλλοίωσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔδοξεν ὑπομένειν, ἀναλλοίωτος ὢν καὶ ἀτρεπτος ὡς Θεός· οἱ τε δι' αὐτοῦ τῆς ὑπὸ τὸν διάβολον αἰχμαλωσίας λυτρωθέντες, εἰς ἐλευθερίαν τε τὴν ὑπὸ τῷ Θεῷ μετενηγεμένοι, τὴν καλλίστην ἀληθῶς αὐτοὶ ἀλλοίωσιν ὑπομενήχασιν. Διὸ καὶ ἡ ἐμπερομένη τοῖς λόγοις βασιλίσσα κελεύεται λήθην ποιήσασθαι τοῦ λαοῦ ἑαυτῆς καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς· καὶ θυγάτηρ δὲ Τύρου ἀλλόφυλος ἐπὶ τὴν καλὴν μεταβολὴν ταύτην καλεῖται παρθένου τε καὶ υἱοὶ τινες ἀντὶ κατατέρων γενόμενοι, λαοὶ τε ἐξημολογοῦμενοι τῷ Θεῷ, τῆς αὐτῆς ἡξιώθησαν ἀλλοιώσεως. Ὡν δὲ ἕνεκα πάντων ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προγέγραπται ἡ ψῆδὴ κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἐπὶ τοῖς κρίνοις· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ γὰρ ἀλλοιωθέντες, οὗτοι εὐωδίας πνεύσαντες, καὶ ἀνθὴ νεαρὰ τῆς Ἐκκλησίας γενόμενοι, τοῦτον ὠνομάσθησαν τὸν τρέπον. Διὸ, ἵνα ταῦτα νοηθῆ, ἀναγκαιῶς πρόσκειται τῇ προγραφῇ τὸ, εἰς σύνεσιν· καὶ ἵνα συνῶμεν, ὡς ὁ πᾶς λόγος ψῆδην περιέχει ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἣ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἄσμου εἰς τὸν Ἀγαπητόν. Ἐνθα δὲ γενόμενος, πάντα ὅσα περὶ Ἀγαπητοῦ συνάξεις· οἷον ἐν Ἡσαΐα· Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμου τοῦ Ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ· δι' ὧν σημαίνεται ἀμπελῶν μὲν ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦτο γὰρ ἐξῆς ὁ λόγος δι· λοῖ· ἡγαπημένος δὲ καὶ Ἀγαπητὸς ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ἰῶδς, οὐ μερὶς γέγονε καὶ κληρὸς πρότερος ὁ δηλωθεὶς ἀμπελῶν. Ἐπεὶ δὲ πᾶς ἡγαπημένος καὶ ἀγαπητὸς ἔχει τὸν ἀγαπῶντα, σαφῶς διὰ τούτων ὁ λόγος παρίστησι τὸν ἀμπελῶνα κτήμα γεγονέναι τοῦ Ἀγαπητοῦ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἡ προκειμένη ψῆδὴ εἴ-

περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν, μονογενής. Cæterum norunt ipsi Græci, qui dictionum periti sunt, dilectum idem esse atque unigenitum. Pro qua re probanda affert ille Homeri carmina.

ρηται, ὡπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς δὲ λέ-
 ληται· Κύριος δώσει βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις
 διατάμει πολλῇ. Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ
 Ἀγαπητοῦ. Σαφῶς δὲ πάνταυθα ἰδίως μνημονευομέ-
 νου Κυρίου τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων· καὶ πάλιν ἰδίως τοῦ
 Ἀγαπητοῦ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τάξει τῶν εὐαγγελιζο-
 μένων τὸν Ἀγαπητὸν, οἷς δίδοσθαι βῆμα ἐξ αὐτοῦ
 τοῦ Θεοῦ ἄνωθεν λέλεχται, καὶ ἡ περὶ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν συνίσταται μαρτυρία. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ αὖθις
 εἶρηται· Καὶ ὁ ἀγαπημέτρος ὡς υἱὸς μονοκερῶτων.
 Προκείμεθω τοῦτοις καὶ τὸ ἐπισφράγισμα τῶν ὄλων,
 τὸ σωτήριον (1) Εὐαγγέλιον ἐν φωνῇ πετρικῇ τὸν Ἀγα-
 πητὸν ἄνωθεν παρ' ἀνθρώποις ἐδείκνυ, βοήσῃ· Οὗτός
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.
 Τοσούτων ἀποδεδειγμένων περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ, σα-
 φῆς ἂν εἴη λοιπὸν καὶ ἀναμφιδεκτος ἡ προκειμένη
 προφητεία διὰ τῆς προγραφῆς φήσασα· Ἐδὴ ὡπὲρ
 τοῦ Ἀγαπητοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς ἦν οὗτος, ἕτερος
 ὢν παρὰ τὸν χρισάνα αὐτὸν Πατέρα, προῖων ἐξῆς ὁ
 αὐν εἰς τὴν προγραφὴν εἰρήσθω· τὰ δ' ἐξῆς πάλιν ὁ
 διεξελθῶν.

Τινὲς φήθησαν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς λέ-
 γεσθαι τὸν ψαλμὸν ἦτοι τὴν ψόδην περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ
 ἦτος πρὸς αὐτὸν Λόγου, ὃν ἐκ τῆς οἰνοει καρδίας, ἢ
 αὐτῶν τῶν σπλάγγνων, φησὶ, προήγαγε· καὶ ἀπὸ
 ἀγαθῆς καρδίας ἀγαθὸς λόγος προῆλθεν. Ἔμοι δὲ
 δοκεῖ ταῦτα ἐπὶ τὸ προφητικὸν ἀναφέρεσθαι πρὸς-
 ὠπων· τὰ γὰρ ἐφ' ἐξῆς τοῦ ῥητοῦ οὐκέτι ὁμοίως ἐξ-
 ὁμαλλεῖ ἡμῖν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν. Οὕτε
 γὰρ ἂν περὶ τῆς ἑαυτοῦ γλώσσης ὁ Πατὴρ εἶπεν, ὅτι·

Ἡ γλῶσσά μου κλάμους γραμματέως ὀχυρῶ-
 ρον. Ὁραῖος κἀλλεῖ κυρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώ-
 πων. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συγχι-
 σεις τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κἀλλους ἔχει. Καὶ προῖων δὲ
 φησὶ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου
 ἔλαιον ἀγαλλιάσεως· οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐχρισά σε
 ἐγὼ ὁ Θεός, ἀλλ' ἔχρισέ σε· ὥστε ἐκ τούτου παρ-
 λισσάσθαι ἕτερον εἶναι τὸ διαλεγόμενον πρόσωπον.
 Ποῖον αὖν ἐστὶ τοῦτο ἢ ὁ προφήτης, ὁ χωρήσας τὴν
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ἑαυτὸν γενομένην ἐνέρ-
 γειαν;

Ἄντ' δὲ τοῦ· Ἐξηρσέξατο ἡ καρδία μου, ὁ Σύμ-
 μαχος· Ἐκινήθη, φησὶν, ἡ καρδία μου λόγῳ
 ἀγαθῷ. Ὅς γὰρ ἐτέρου ἀπαγγελιαντος τὸν λόγον,
 ἀπὸς κενιῆσθαι φησὶ διὰ τῆς ἀκοῆς. Ἐν τῷ φά-
 σκειν λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου ἐφ' βασιλεῖ, οὐδέτε-
 ρον δηλοῦσι βασιλέα, ἢ τὸν Ἀγαπητὸν αὐτὸν, ᾧ καὶ
 ἐξῆς κερφώνηται. Τούτῳ γὰρ, φησὶ, τὰ ἔργα μου
 διηγῆσομαι· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον,
 τὰ δικαιώματά μου ἔθαγγελλῶ. Πολλῆς δὲ γέμων
 παρρησίας ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ τῶν προφητῶν χο-
 ρός, ταῦτα λέγειν θεθάρησεν. Εἰ δὲ καὶ γυνῶνα
 ποθεῖς εἶνα ἦν τῶν προφητῶν τὰ ἔργα, μάθοις ἂν
 διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ἐν οἷς ἐφασκεν· Ταῦτα πάντα
 ἤλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπαλαθόμεθα σου, καὶ
 οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν Διαθήκῃ σου· καὶ πάλιν· Ὅτι

Rex virtutum Dilecti⁴³; ubi aperte ac speciatim Do-
 minus Deus universorum memoratur; ac rursum
 speciatim Dilectus, ac demum tertio ordine, evan-
 gelizantes Dilectum, quibus ab ipso Deo Verbum
 dari, superius dictum est; sicque testimonium de
 Salvatore nostro constituitur. In alio item dictum
 est: Et Dilectus quemadmodum filius unicornium⁴⁴.
 His adjiciatur ad sermonem totum obsignandum,
 salutare Evangelium paterna voce Dilectum apud
 homines clamore edito commonstrasse: Hic est Fi-
 lius meus dilectus, in quo mihi complacui⁴⁵. Tot tan-
 tisque de Dilecto prolatis, plana demum ac sine
 contradictione fuerit hæc prophetia in titulo s'e
 enuntiata: Canticum pro Dilecto. Quod autem hic
 ipse Christus fuerit, alius ab eo, qui ipsum imu-
 xit Patre, in eodem psalmo postea declaratur. Hæc
 quidem de titulo dicta sint; sequentia iterum pro-
 pheticus chorus enuntiat, qui priora narrabat.

ὁ λόγος ἐν αὐτῷ τῷ ψαλμῷ παρέστηκε. Ταῦτα μὲν
 χορὸς ὁ προφητικὸς διεξέρχεται, ὁ καὶ τὰ πρῶτα

Quidam arbitrati sunt ex persona Patris psalmum
 sive canticum pronuntiari de Verbo, quod in prin-
 cipio erat apud Deum, quodque ipse ceu ex corde,
 sive ex ipsis visceribus produxit: et ex bono cordo
 bonum verbum prodiit. Mihi porro hæc ad prophe-
 ticum chorum referenda videntur: quæ enim post
 dictum hujusmodi subsequuntur, non ita planam
 exhibent nobis de Patre narrationem. Neque enim
 de lingua sua Pater dixerit:

VERS. 3-8. *Lingua mea calamus scribæ velociter
 scribentis. Speciosus forma præ filiis hominum.* Si-
 quidem pulchritudinis præstantiam ex compara-
 tione cum hominibus non mutuatur. In sequentibus
 vero ait: Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo
 lætitia; neque enim ait: Unxi te ego Deus, sed,
 unxit te; ita ut hinc liquidum sit aliam personam
 esse quæ loquitur. Quænam igitur illa, nisi prop-
 pheta qui illapsam Spiritus sancti vim in se recep-
 it?

Pro illo autem, *Eruclavit cor meum, Symmachus,
 Commotum est,* inquit, *cor meum verbo bono.*
 Nam veluti alio verbum renuntiante, se auribus
 commotum esse dicit. Cum autem ait, *Dico ego
 opera mea regi,* non alium regem quam Dilectum
 significat; ad quem item pertinent ea quæ sequun-
 tur. Huic, inquit, opera mea narrabo; sive, secun-
 dum Aquilam et Symmachum, *justificationes meas
 enuntiabo.* Propheticus autem chorus magna de bo-
 nis operibus fiducia plenus, hæc confidenter locu-
 tus est. Quod si nosse cupias quænam illa prophe-
 tarum opera, ex præcedentibus ediscas licet, ubi
 sic locuti sunt: *Hæc omnia venerunt super nos, nec
 oblitus sumus te, et inique non egimus in Testamento
 tuo*⁴⁶: ac rursum, *Propter te mortificamur toto*

⁴³ Psal. LXVII, 12-13. ⁴⁴ Psal. XXVIII, 6. ⁴⁵ Mat'h. XVII, 5. ⁴⁶ Psal. XLIII, 18.

(1) Σωτήριον, id est, Salvatorem enuntians.

*die*⁷. Magnum porro opus erat futura per linguam vaticinari, atque regi in cantico boni nuntii ministrum esse. Ejus autem loco, *calamus scribæ velociter scribentis*, Aquila, *calamus scribæ velocis*; Symmachus vero, *lingua mea stylus scribæ velocis*. Quodque mirabile admodum est, linguam suam non manum scribæ eruditi, neque scribam vocat, sed calamum scribæ velociter scribentis; declarans linguam propheticam, alterius ea utentis, sancti videlicet Spiritus, instrumentum esse. Is sane scriba, cujus stylus et calamus erat prophetarum lingua; ita ut alius esset scriba velociter scribens, nimirum Spiritus sanctus, alius propheta, tertius lingua prophetica, quæ calami et styli loco habebatur, et instrumentum Spiritus sancti, qui ea utebatur, erat.

χώραν ἐπέιχεν, ὄργανον τυγχάνουσα τοῦ χρωμένου

Sciendum autem est, secundum Septuaginta interpretes, sententiam [subsequentem] calamo scribæ conjunctam, atque totum eloquium uno versu comprehensum esse, hoc pacto: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis, speciosus forma præ filiis hominum*. At quia Hebraica lectio et reliqui interpretes, superiore sententia circumscripta, alio deinde principio in expositione usi sunt; congruenter nos etiam illud, *Speciosus forma præ filiis hominum*, ab alio initio duximus. Aquila igitur hac ratione interpretatus est, *Pulchritudine ornatus es a filiis hominum*; Symmachus vero, *Pulchritudine pulcher es præter filios hominum*; ita ut quæ in cantico præmittuntur, proœmii vicem habeant. Cum enim propheticus chorus sermonem de Dilecto initurus, atque canticum de illo prolaturus esset, proœmio usus est, quod hac sententia terminatur, *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*. Exinde vero canticum in Dilecti personam orditur, sicque compellat ipsum: *Speciosus es forma, pulcher es, et pulchritudine ornatus es, sive pulchritudine decoratus es, o Dilecte, super filios hominum*. Etiam si enim tute unus sis e numero filiorum hominum, atque iis qui in terra versantur annumeratus sis; at nulla pulchritudo est tuæ comparanda. Palam autem est id quoad virtutem dici; neque enim iis adversa proferre putetur Isaias dum ait: *Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem. Sed species ejus inhonorata, deficiens præ filiis hominum*⁸. Hæc quippe crucem et passionem prænuntiabant, quæ petulantia et contumelia plenæ fuere: quare subdit propheta⁹, *Homo in plaga existens, ac sciens ferre infirmitatem, inhonoratus nec reputatus est*. Psalmus vero pulchritudinem, nec corporis, uti diximus, enuntiat, sed virtutis, quæ nullam admittit peccati labem. Sub hæc dicitur: *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum*. Moyses igitur gratiam quamdam invenit; Noe iterum,

Ἐνεκά σου θανατούμεθα ὄλην τὴν ἡμέραν. Μέγα δὲ ἦν ἔργον καὶ τὸ διὰ γλώττης τὰ μέλλοντα προφητεύειν, καὶ τῷ βασιλεὶ διακονεῖσθαι τὴν εὐαγγελικὴν ὥδην. Ἀντὶ δὲ τοῦ *Κάλυμος γραμματέως ὄξυγράφου*, ὁ μὲν Ἀκύλας· *Σχοῖνος γραμματέως ταχινοῦ*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *ἡ γλώσσα μου*, φησὶ, *γραφεῖον γραφέως ταχινοῦ*. Σφόδρα δὲ θαυμαστὸς τὴν ἑαυτοῦ γλώσσαν, οὐ χεῖρα γραμματέως ἐπιστήμονος, οὐδὲ γραμματέα φησὶν, ἀλλὰ κάλαμον γραμματέως ὄξυγράφου· δηλῶν, ὅτι ὄργανον ἦν ἡ προφητικὴ γλῶσσα ἐτέρου τοῦ χρωμένου αὐτῆ, ἁγίου Πνεύματος· ὅπερ ὁ γραμματεὺς, οὗ γραφεῖον καὶ κάλαμος ἐτύχχανεν ἢ τῶν προφητῶν γλῶσσα, ὡσθ' ἕτερον εἶναι τὸν ὄξυγράφον γραμματέα, δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἕτερον τὸν προφήτην, καὶ τρίτον τὴν γλῶσσαν τὴν προφητικὴν, ἢ καλάμου καὶ γραφεῖον αὐτῆ ἁγίου Πνεύματος.

Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείαν συνήπται ἡ διάνοια τῷ καλάμῳ τοῦ γραμματέως, ὅψ' ἕνα τε στίχον τὸ ὅλον ἀπεληπται λόγιον. οὕτως ἔχον· *Ἡ γλώσσα μου κάλυμος γραμματέως ὄξυγράφου· ὠραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐπεὶ δὲ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύται, τὴν τῶν ἀνωτέρω διάνοιαν περιγράφαντες, ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς τὴν ἐκθεσιν ἐποίησαντο· εἰκότως καὶ ἡμεῖς ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς τὸ· *Ἐραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*, παρεθήκαμεν. Ὁ μὲν οὖν Ἀκύλας τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον, *Κάλλι· ἐκαλλιῶθης ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Κάλλι καλὸς εἰ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· ὡστε εἶναι τὰ πρῶτα τῆς ὥδης ἀντὶ προοιμίῳ λελεγμένα. Μέλλων γὰρ εὐαγγελίζεσθαι τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ λόγον, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ προφέρειν ὥδην ὁ προφητικὸς χορὸς, προοιμίῳ κέχρηται, στήσας τὸ προοίμιον ἕως τοῦ· *Ἡ γλώσσα μου κάλυμος γραμματέως ὄξυγράφου*. Ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν ἀπάρχεται τῆς εἰς πρόσωπον τοῦ Ἀγαπητοῦ ὥδης· ἀναφωνεῖ τε πρὸς αὐτόν· *Ἐραῖος εἰ κάλλι, καλὸς εἶ, ἢ κάλλι ἐκαλλιῶθης, ἢ κάλλι ὠραιῶθης*, ὡ Ἀγαπητέ, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα εἰς τις γέγονας καὶ αὐτὸς υἱὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ καθρηθίμῃς τοῖς ἐπὶ γῆς πολιτευσαμένοις· ἀλλ' οὐκ ἔστι παραβάλλειν τῷ κάλλι σου ἕτερον. Δῆλον δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἀρετὴν οὕτω γὰρ οὐτε δόξει ἐναντία τοῦτοις Ἡσαίας λέγειν φήσας· *Καὶ ἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχερ εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐκεῖνα γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος προαναφώνει, ἃ παροινίας καὶ ὑβρεως ὑπῆρχε μεστὰ· διὸ δὴ καὶ ἐπήγαγεν ὁ προφήτης· *Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ἠτιμώθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη*. Ὁ δὲ ψαλμὸς κάλλος αὐτοῦ καλεῖ, καθ' ὃ εἴρηται, οὐ τὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀρετῆς, ἀμαρτίας οὐ δεξάμενον σπλον. Τοῦτοις ἐξῆς εἴρηται· *Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ θεὸς εἰς*

⁷ Psal. XLIII, 22. ⁸ Isa. LIII, 2. ⁹ ilid. 3.

τὸν αἰῶνα. Μωϋσῆς μὲν οὖν εὗρε μίαν τινὰ χάριν· καὶ Νῶε πάλιν εὗρέ τινὰ χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἕκαστος τῶν δικαίων χάριτος μετέσχευεν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ πᾶσα ἡ πατρικὴ εἰς αὐτὸν ἐκενώθη χάρις ἦν γὰρ ὁ Πατὴρ λαλῶν ἐν Υἱῷ· ἔνθεν καὶ ἡ διακονησαμένη τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ πάροδον κεχαριτωμένη ἐλήχθη. Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς Θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς· διὸ πάντες οἱ ἅγιοι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ εἰλήφασιν.

Ἐπιβαλεῖς δὲ καὶ οὕτως· Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Ἀγαπητοῦ ἡ χάρις ἡ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ κεχυμένη, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ἐπειδὴ πάντα χαρίζομενος ἔπραττε τοῖς μὲν ἀφίεις τὰς ἀμαρτίας, τῶν δὲ τὰς νόσους καὶ τὰς μαλακίας λώμενος, τοῖς δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δωρούμενος. Δι' ὃ πρὸς αὐτὸν εἰκότως εἴρητο· Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσίν σου. Τούτοις ἐξῆς οἱ πρόσθεν ἀποκλαυσάμενοι, καὶ τὴν ὑπὸ τοῖς πολεμίοις δουλείαν ἑαυτῶν ὑπογράφαντες, εὐκαίρως τὸν Ἀγαπητὸν ἰκετεύουσι σπεῦσαι καὶ μέχρις αὐτῶν ἔλθειν, φραζάμενον ὅπλοις πολεμικοῖς διὰ τοὺς ἐπικειμένους ἐχθρούς, ὡς ἂν τροπωσάμενος αὐτούς, τὴν ὑπ' αὐτοῖς αἰχμαλωσίαν ὑπεξαγάγοι. Διὸ φασὶ· *Περὶ ἴωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ· ὦρατος μὲν γὰρ εἶ καὶ καλὸς, πλὴν ἀλλὰ πρὸς τῇ ὠραιότητι σου καὶ πρὸς τῷ κάλλει σου ἀνάλαβε τὴν σαυτοῦ πανοπλίαν δι' ἡμᾶς τοὺς σοὺς ἰκέτας· ῥομφαίαν τε περὶ θου τῷ σαυτοῦ μηρῷ, καὶ οὕτω τὴν σὴν δύναμιν ἀναλαβὼν, ἐντεινόν σου τὰ τόξα.* Ἐπειτα βαλὼν τοὺς ἐχθρούς, *κατενοδοῦ καὶ βασιλεύς.* Ῥομφαίαν δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ νόει τὴν δύναμιν τὴν τῶν ἐχθρῶν καθαίρειν καὶ κολαστήριον· *Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργητός, καὶ τομώτερος ὕπερ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον.* Καὶ ἄλλως δὲ ῥομφαίας Θεοῦ ὁ προφήτης μέμνηται· *Ἰεζεκιὴλ ὡδὲ λέγων· Τάδε λέγει Ἄδωναι Κύριος· Ἐἶπον· Ῥομφαία, ῥομφαία, ἐξήντου καὶ θυμώθητι, ὅπως σφάξῃς σφάγια· ἐξήντου, ὅπως γένη εἰς στίλβωσιν ἐτοίμη εἰς παράλιον· καὶ πάλιν· Ἀνάκραγε καὶ ἀλόλυξον, ἢ ἀνθρώπου· ὅτι αὐτὴ ἐγένετο ἐν τῷ λαῷ μου· αὐτὴ ἐν τοῖς ἀφηγηομένοις τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐξῆς· Διάταξον σαυτῷ δύο ὁδοὺς τοῦ εἰσελθεῖν ῥομφαίαν βασιλέως Βαβυλῶνος· ἐκ χώρας μίᾳς ἐξελεύσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, δι' ὧν ῥομφαίαν τοῦ Κυρίου λέγει τὴν ῥομφαίαν τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἐπαχθεῖσαν τῷ λαῷ. Ἐχεις δὲ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὡς ὁ ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ βασιλεὺς τοὺς παραιτησαμένους τὴν κλησίν, καὶ ἀνελθόντας τοὺς βασιλικούς δούλους, παραδίδωσιν εἰς σφαγὴν· καὶ πέμψας, φησὶ, τὸ στράτευμα αὐτοῦ, ἐπέκρησε τὴν πόλιν αὐτῶν. Στράτευμα δὲ τοῦ βασιλέως τὴν Ῥωμαϊκὴν χεῖρα σημαίνει τὴν πολιορκήσανσαν τὴν Ἰερουσαλήμ. Ἐπεὶ τόνινυ χρεία ἦν καὶ τοιαύτης ῥομφαίας κατὰ τῶν ἐπαναστάντων τῷ Ἀγαπητῷ, εἰκότως φησὶν ἡ προφητεία εἰς αὐτοῦ πρόσωπον· *Περὶ ἴωσαι τὴν ῥομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ. Τῇ ὠραιότητι σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον, καὶ κατενοδοῦ καὶ βασιλεύς.**

A gratiam aliquam invenit in conspectu Domini; singuli similiter justī gratiæ participes fuerunt: at quia paterna gratia in Dilectum effusa tota fuit; Pater enim in Filio loquebatur; ideo quæ ejus in homines adventus administra fuit, gratia plena dicta est. Nam in ipso placuit omnem plenitudinē divinitatis habitare corporaliter: quamobrem sancti omnes ex plenitudine ejus acceperunt.

Hoc item modo hæc tractate licet: Primum Dilecti opus est gratia, quæ secundum sententiam jam explicatam in labiis ejus diffusa est; ac alia ratione, gratia et veritas per Jesum Christum facta est⁷⁰. Siquidem gratias impertiendo omnia agebat, his peccata dimittens, aliorum morbos infirmitatesque curans, aliis dāns Spiritum sanctum. Quamobrem de illo jure dicatur: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Deinde vero qui antea steterant, et suam sub inimicis servitutem descriperant, oportune Dilectum precantur, ut festinet ad seque veniat hostilibus armis instructus, ob ingruentes inimicos, ut iis in fugam versis, se a captivitate abducatur. Quare aiunt, *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime.* Speciosus quidem ac pulcher es, attamen præter speciem ac pulchritudinem tuam, accipe pro nobis supplicibus armaturam tuam, *accingere gladio tuo super femur tuum*; sicque assumpta fortitudine, intende arcus tuos. Hinc confixis inimicis tuis, *prospere age et regna.* Per gladium Dilecti intelligas virtutem inimicis exitiosam et ultricem. *Virus est enim Dei sermo et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti*⁷¹. Et alias quoque gladium propheta Dei Ezechiel memorat his verbis: *Hæc dicit Adonai Dominus: Dixi: Framea, framea acuerē, et irascere ut jugules victimas, acuerē ut sis ad fulgendum parata ad solutionem*⁷²; ac rursus: *Clama et ulula, fili hominis, quia ipsa fuit in populo meo: hæc in ductibus Israel*⁷³; ac rursus: *Constituē tibi duas vias, ut ingrediatur framea regis Babylonis: de terra una egredientur*⁷⁴, et alia deinceps, quæ frameam Nabuchodonosoris populo immisam, frameam Domini dicit esse. In Evangeliiis etiam legis, regem qui fecit nuptias filio suo, eos qui vocationem abnuerant, servosque regios occiderant, ad necem tradidisse: *Et misso, inquit, exerciti suo, civitatem eorum succendit*⁷⁵. Exercitus autem regis Romanam indicat manum, quæ Hierosolymam obsedit. Quia igitur tali gladio erat ad coercendos Dilecti adversarios opus; jure prophetia ejus personam sic alloquitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procedē et regna.*

⁷⁰ Joan. 1, 17. ⁷¹ Hebr. 14, 12. ⁷² Ezech. xlii, 9, 10. ⁷³ ibid. 12. ⁷⁴ ibid. 19. ⁷⁵ Matth. xiii, 7.

Deinde subjungit : *Propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua.* Hæc porro quæ sequuntur, superioribus similia sunt : *Sagittæ tuæ acutæ, et populi sub te cadent, in corde inimicorum regis* : quæ per hyperbaton seu transgressionem dicta sunt. Totam porro sententiam hoc ordine constituas : *Sagittæ tuæ acutæ in corde inimicorum regis.* Nam primo ait : *Sagittæ tuæ acutæ sient adversus cor inimicorum tuorum* ; deinde vero, *populi sub te cadent*, pulsus immisione telorum tuorum inimicis. Tunc itaque populi libertatem nacti, et a prementibus se malis respirantes, ad tuos accurrent pedes. Sagittas vero Dilecti immissas in cor inimicorum, invisibiles quasdam et occultas plagas intellexeris adversus principes hujus sæculi : quibus telis confixi dæmones quondam dicebant : *Sine, quid nobis et tibi, Filii Dei? Venisti ante tempus torquere nos*⁷⁶.

Quod speciosus, pulcher, gratia præmuni, benedictus rex et inimicorum victor, Dilectus Dei fuerit, in præcedentibus edidicimus ; quod autem præterea Deus sit, in præsentem docemur. Ejus quippe personam Spiritus sanctus sic alloquitur : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi* ; sive secundum Aquilam, *Thronus tuus, Dee, in sæculum et ultra.* Quia vero regem eum superius compellavit, jure adjicit : *Virga rectitudinis virga regni tui.* Nihil enim in illo deflexum, nihil tortuosum. Ac ne quis Judaice rem accipiens, mortalem atque nullis regibus similem Dilectum Dei suspicetur, necessario docet thronum regni ejus a sæculo fuisse, atque in sæculum sæculi duraturum. Quod autem hæc non de persona Patris, sed de persona Dilecti et unigeniti Filii dicta sint, sub hæc declarat dicens : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus.* Deus porro a Deo unctus quis fuerit, nisi is qui in Evangeliiis Deus prædicatur : *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*⁷⁷ ? Hic itaque Deus Verbum dilexit justitiam, et odio habuit iniquitatem. Pro quo accuratius Aquila sic interpretatus est : *Dilexit justitiam et odio habuit impietatem.* Nam recto sane judicio justos sibi subditos diligit, oditque ipsis oppositos : quare præstantiore, quam participes sui, oleo inungitur quod vocatur *exultationis*, et ab ipso Deo Patre suo inungitur ; sive oleo *lætitiæ*, secundum Aquilam ; vel oleo *splendoris*, secundum Symmachum. Cum multi porro sint participes ejus, sive amici ejus, qui gratiæ ipsius consortes sunt, ii sane dixerint : *Participes Christi facti sumus*⁷⁸. Præterem vero sententiam sic quidam legerunt : *Propterea unxit te, Dee, Deus tuus* ; atque hac lectione Hebraicæ litteræ servientes usi sunt. Quoniam Deus in Hebraica scriptura vocatur *Elohim*, sic dicitur : *In principio throni tui, Dee, in æternum et ultra.* Septuaginta igitur interpretes et Symmachus : *Thronus tuus, Deus, dixe-*

Εἶτ' ἐπιλέγει· Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. Ταῦτα δὲ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐξηγήσατο· Τὰ βέλη σου ἠκοημένα, καὶ λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως· ὁ δὲ καθ' ὑπερβατὸν κείται. Συνάψεις δὲ τὴν διάκωαν τοῦτον τὸν τρόπον· Τὰ βέλη σου ἠκοημένα ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Πρῶτον μὲν γὰρ φησὶ· Τὰ βέλη σου ἠκοημένα γενήσεται κατὰ τῆς καρδίας τῶν σῶν ἐχθρῶν· ἔπειτα, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐλαθέντων τοῖς σοῖς βέλεσι τῶν ἐχθρῶν. Τὸ τῆνικαῦτα γοῦν ἐλευθερίας τυχόντες οἱ λαοὶ, καὶ ἀναπνεύσαντες τῶν πιεζόντων αὐτοὺς κακῶν, τοῖς σοῖς ὑποδραμοῦνται ποσί. Βέλη δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ ἀποστελλόμενα κατὰ τῆς καρδίας τῶν ἐχθρῶν ἀράτους τινὰς καὶ ἀφανεῖς πληγὰς νοήσεις κατὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου· οἷς βέλεσι τιτρωσκόμενοι ποτε οἱ δαίμονες ἔλεγον· Ἐγὼ, τί ἡμῖν καὶ σοὶ, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ; Ἠλλες πρὸ καιροῦ βασύλισαι ἡμᾶς.

Ὅτι ὠραῖος καὶ καλὸς καὶ χάριτος πλήρης, εὐλογημένος τε βασιλεὺς καὶ τῶν ἐχθρῶν νικητὴς ὁ Ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ ἦν, ἐκ τῶν ἐμπροσθεν μεμαθήκαμεν ὅτι δὲ πρὸς ἐκείνους πᾶσι καὶ θεὸς ἦν, διὰ τῶν προκειμένων διδασκόμεθα. Εἰς αὐτοῦ γὰρ πρόσωπον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφωνεῖ λέγον· Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ὁ θρόνος σου, θεέ, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι. Ἐπεὶ δὲ καὶ βασιλεὺς αὐτὸν ὀνόμασε διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰκότως ἐπιλέγει· Πάθος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτῷ σκολιὸν οὐδὲ στραγγαλιώδες. Καὶ ἵνα μὴ τις Ἰουδαϊκῶς ἐκδοξάμενος ὑπολάβοι ὀνητόν τινα τοῖς πολλοῖς ὁμοίον εἶσθαι· βασιλεὺς τὸν Ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὡς ἀρα ἐξ αἰῶνος ἦν ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, διαρκῶν τε καὶ διαμείνων εἶσθαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ταῦτα δὲ ὅτι μὴ εἰς πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἀναπεφώνηται, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ μονογενοῦς Υἱοῦ, προῶν διασαφει λέγων· Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ θεός ὁ θεός σου. Θεὸς γὰρ ἐν τούτοις χριστός ὑπὸ Θεοῦ τίς ἂν εἴη ἢ ὁ ἐν Εὐαγγελίοις θεολογούμενος· Καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ θεός ἦν ὁ λόγος ; Οὗτος οὖν ὁ θεός λόγος ἠγάπησεν δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν. Ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἀκριβέστερον ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ἠγάπησεν δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀσέβημα. Κρίσει γὰρ ὀρθῆ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δικαίους ἀγαπᾷ, μισεῖ δὲ τοὺς ἐναντίους· διὸ χρισταὶ κρείττονι· ἢ παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ ἐλαίῳ τῷ καλούμενῳ ἀγαλλιάσεως, καὶ χρισταὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς, ἢ ἐλαίῳ χαρᾶς κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἐλαίῳ ἀγαλλοῦ κατὰ τὸν Σύμμαχον. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν μετόχων αὐτοῦ, ἢ ἐταίρων αὐτοῦ τῶν τῆς αὐτοῦ χάριτος μετεσχηκότων, οἷ καὶ εἴποιεν ἄν· Μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γεγονάμεν. Ἀνεγνώσασιν δὲ τινες τὴν προκειμένην λέξιν ὡδὲ πως· Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε, θεέ, ὁ θεός σου, καὶ ταύτη γε κέχρηται ἀναγνώσει, τῇ Ἑβραϊκῇ

⁷⁶ Matth. viii, 29. ⁷⁷ Joan. i, 1. ⁷⁸ Hebr. iii, 14.

λέξει δουλεύσαντες. Ἐπειδή περ. Ἐλωειμ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ὀνόμασται γραφῇ, εἰπὼν Ἐν ἀρχῇ θρόνος σου, Θεέ, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι. Οἱ μὲν οὖν Ἐβδομήκοντα καὶ ὁ Σύμμαχος· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰρήκασιν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Θεέ, δουλεύσας τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, περιουσίῃ Ἐλωειμ. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς Ἀκύλας, ὁ νῦν Θεὸς εἰρηκώς, πρῶτον ἐξῆς δεύτερον εἰρημένου τοῦ Ἐλωειμ, ἐν τῷ, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, οὐκέτι, Θεέ, ἡρμήνευσεν, ἀλλὰ, Θεός, εἰπὼν· Ἐπὶ τούτῳ ἡλειψέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου, τῆς αὐτῆς λέξεως· οὕτω δὲ ἐρμηνεύσας, εἶπεν ἄν.

Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασίω ἀπὸ τῶν ἱματιῶν σου, ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων. Ἄντι δὲ βάρων ἐλεφαντίνων, ὁ Ἀκύλας· Ἀπὸ γὰρ ὀδόντος, εἰρηκε. Ναοὶ γὰρ ἐνταῦθα εἰρηναί τοῦ Νυμφίου αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ αἱ Χριστῷ ἀνακειμεναὶ ψυχαί, ἐν λογικῇ τροφῇ πᾶσαν ἔχοντες τὴν δύναμιν. Τροφῆς δὲ καὶ λόγων σύμβολον οἱ ὀδόντες. Ἔνθεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ οἱ ὀδόντες λευκοὶ λέγονται· εἶναι ὑπερ γάλα ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ φασκουσίῃ προφητείᾳ· Χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, ἐλεφάντινοι οἱ ναοὶ ἢ αἱ βάρεις αὐτοῦ λέγονται, διὰ τὸ νεκροῦ ζώου τυχεῖν τὸν ἐξ ἐλέφαντος κόσμον· οἱ τε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐδοκίμουνοι οὐκ ἄλλως διαλάμπουσιν ἢ νεκρῶσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, κατατὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν.

Ἡ βασίση ἢ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Αἱ μὲν θυγατέρες τῶν βασιλέων, Χριστοῦ δηλαδὴ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, αἱ κατὰ μέρος ἦσαν ψυχαί. Αὐτὴ δὲ ἢ βασίλισσα ἢ μήτηρ τῶν θυγατέρων πρόστη ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Τίς δ' ἂν εἴη αὐτὴ ἄλλ' ἢ πᾶσα καθολικὴ Ἐκκλησία, ἢ ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων ἐκ πάντων ἐθνῶν συνειλεγμένη; ἢ αὐτὴς ἑαυτῷ ὑποδόμησεν ἐπὶ τὴν πέτραν, πρὸς τὸ μὴ πύλας ἔδου κατισχύειν αὐτῆς. Κυριώτερον δ' ἂν εἴποις διὰ τοῦτου τὴν ἐπουράνιον δηλοῦσθαι Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ τῶν ἐπὶ γῆς ἁγίων ἀνθρώπων. Τοῦτο γοῦν ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ πόλιν θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον ἐν μυριάσιν ἀγγέλων παρρηγύροι, καὶ Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, συνεστῶσαν. Αὕτη μὲν οὖν εἴη ἂν ἡ τελεία Χριστοῦ ὕμνη. Ταύτης δ' οὐκ ἂν ἀμάρτοις θυγατέρα φήσας ὑπάρχειν τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν. Βασίλισσα δ' ἐκεῖνη, ὡς ἂν ἦδῃ συμβασιλεύουσα τῷ ἑαυτῆς νυμφίῳ· διὸ ἐκ δεξιῶν παρεστῆναι· τοῦ Βασιλέως εἰρηται· ἄτε ὕμνη οὐσα αὐτοῦ, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα δεχομένη, κύουσα τε καὶ τίκτουσα διὰ παντὸς πνεῦμα σωτηρίας· ἢ καὶ τὸ βασιλικὸν ἐνδύμα περιτίθησι, τὸ φωτεινὸς τῆς ἀφθαρσίας ἐνδύμα· ὃ δὴ, πνευματικὸν διόλου τυγχάνον, ταῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγελικαῖς δυνάμεσι περιβέβηται.

runt; Aquila vero, *Dee*, serviens Hebraicæ dictioni *Elohim*. Sed ipse Aquila qui jam *Dee* dixerat, in sequentibus ubi repetitur *Elohim*, hoc loco, *Propterea unxit te Deus*, non ultra *Dee* interpretatus est, sed *Deus*, ita dicens: *In hoc unxit te Deus Deus tuus*. Qui si sibi constitisset, hic etiam deberat *Dee* dicere; cum eadem ipsa vox occurrat, atque ita interpretari debuit: *Propterea unxit te, Dee, Deus tuus*.

ἴδον ἑαυτῷ συμφώνως καὶ ἐνταῦθα Θεὸς εἶπε ἐπὶ Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, Θεέ, ὁ Θεός σου.

VERS. 9. *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis*. Pro illo autem, *domibus eburneis*, Aquila, *a templis dentis*, dixit. *Templa vero, Ecclesiae Sponsi, et animae Christo addictae hic vocantur, quae in rationabili cibo totam vim habent repositam. Cibi vero, ac verborum symbolum dentes sunt. Inde est quod dentes Christi, in prophetia ipsam spectante, lacte candidiores dicantur: Splendidi oculi ejus a vino, et dentes ejus candidiores lacte* 79. Secundum reliquos autem interpretes, *eburnea templa aut domus ejus dicuntur, quia ornatus eburneus ex animali mortuo est; et qui in Ecclesia spectandae virtutis sunt, non alia ratione splendent quam mortificando membra sua super terram* 80, secundum apostolicum praeceptum.

VERS. 10. *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Filiae regum, Christi videlicet et Ecclesiae ejus, singulae sunt animae. Ipsa vero regina mater filiarum astitit a dextris ejus *in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Quae nam illa, nisi tota catholica Ecclesia, a terminis terrae usque ad terminos ejus ex universis gentibus congregata? quam ipse sibi aedificavit supra petram, ut portae inferi non praevalent adversus eam. Congruentius porro dixeris his significari caelestem Ecclesiam, quae sanctorum virorum in terra degentium mater est. Hoc sane docuit divinus Apostolus cum ait: *Illam autem, quae sursum est Jerusalem, libera est: quae est mater nostra* 81. Eam item nuncupat *civitatem Dei viventis Jerusalem caelestem, in multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in caelis* 82. Ipsa ergo fuerit perfecta Christi sponsa. Hujus vero filiam si dicas Ecclesiam, quae in terra est, nequam aberraveris. Illa autem regina, utpote quae jam una cum sponso regnet suo, a dextris Regis consistere dicitur; quippe quae sponsa ejus sit, ipsiusque semina excipiat, praegnans sit et pariat semper spiritum salutis: quae item vestitu regio induitur, pellucido scilicet incorruptionis indumento: quod cum spirituale prorsus sit, angelicis, quae in caelo sunt, virtutibus circumdatur. Hoc porro indumentum, deauratum hic dicitur. Illud autem, *circumdata varietate*, neque in Hebraico textu,

79 Gen. xl. x, 12 80 Coloss. iii, 5. 81 Galat. iv, 26. 82 Hebr. xii, 22.

neque apud cæteros interpretes fertur ; quare obelo notatum est.

Ἐβραϊκῆ ἀναγνώσει οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται· διὸ ὠβέλιστα.

VERS. 14. *Omnis gloria ejus filiæ regis Esebon, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus.* Quomodo fimbriis aureis circumornata sit, probe intelligas, si Paulum audias dicentem : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*⁸³. Nam cognitio quæ ex parte est, aureum ornatum in extremitatibus ipsi circumponit. *Cum autem venerit, inquit, quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*⁸⁴. Postquam in cœlestem Ecclesiam translata fuerit ea, quæ in terra infantis instar educatur, tunc fimbrias aureas, videlicet cognitionem ex parte deponet ; aureo autem vestimento ornabitur.

VERS. 15, 16. *Adducentur Regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi.* Filia quæ plerumque superius memorata fuit, non semper in terra permanet, sed suo tempore transferetur. At non omnes simul ejusmodi transmigracione donabuntur ; sed quæ primo gradu in hoc regno dignæ erunt, ex parte solum afferentur Regi. Hæc vero sunt quæ virginitatem in Christo et corpore et anima servant, ac spiritu sanctæ sunt. Post primum autem ordinem, quæ proximè illas sunt afferentur : nam apud Patrem mansiones multæ⁸⁵. Hæc vero sunt, quæ honestæ continentisque vitæ causa proximum virginitatis locum occupant. Quomodo autem afferentur, declarat dicens, *in lætitia et exsultatione*. Hæc vero qua ratione dicantur probe intelliges, si apostolicam hanc vocem apponas : *Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus*⁸⁶. Non enim venient vel ad Regem accedent virgines, sed afferentur, aliis ipsas adducentibus, scilicet angelis Dei, qui sublimes illas in altum deferent, ut supernum iter facile decurrant. *Adducentur porro in lætitia et exsultatione*, atque in templum regis, in regiam domum, regno cœlorum donatæ, intromittentur. Templum porro, domus Dei est, ita ut Rex ille, ad quem adducuntur, Deus sit. Hæc item adducunt, qui ipsis instituta tradunt, Lex videlicet atque prophetæ.

VERS. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.* Horum sententiam clarius cæteri reddiderunt ; Aquila quidem sic habens, *Pro patribus tuis erunt tibi filii* ; Symmachus vero, *Pro patribus fuerunt filii tui*. Hæc est autem dicti illius interpretatio : Filii tui qui in te et a te nati sunt, pro patribus tibi erunt. Nam hos ipsos, quos tute genuisti, pro patribus habebis. Sermonis autem eventum intelliges, si perpendas quo pacto alienigenæ ex gentibus, Ecclesiam Dei adæcentes, in ipsaque regenerati, filii ejus efficiantur ; ac deinceps cum profectu aucti sunt, patres ipsius constituantur, ad præfecturam ejus promoti, et ad sacerdotale ministe-

⁸³ 1 Cor. xiii, 9. ⁸⁴ ibid. 10. ⁸⁵ Joan. xiv, 2.

Ἀ Τοῦτο καὶ διάχρυσον ὁ παρὼν λόγος ὠνόμασε. Τὸ δὲ, περιβεβλημένη καὶ πεποικιλμένη, οὕτε ἐν τῇ

Πᾶσα ἡ δόξα αὐτῆς θυγατὴρ τοῦ βασιλέως Ἐσεβῶν ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Νοήσεις, φησὶ, πῶς κροσσοῖς χρυσοῖς περιβέβληται, Παύλου λέγοντος ἀκοῦων· Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προσζητούμεν. Ἡ γὰρ γνώσις ἢ ἐκ μέρους ἐν ἄκροις μόνις χρυσοῦ τὸν κόσμον αὐτῆ περιτίθεισιν· Ὅταν δ' ἔλθῃ τὸ τέλειον, φησὶ, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ἐπειδὴν εἰς τὴν ἐπουράνιον Ἐκκλησίαν μεταστῆ ἢ τῶς ἐκ γῆς παιδοτροφούμενη, τὸ τῆνικαῦτα ἀποθήσεται μὲν τὰ κροσσωτὰ τὰ χρυσαῖα, τὴν ἐκ μέρους γνῶσιν, ἐν ἱματισμῷ δὲ χρυσαῖα.

Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς, αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι. Ἡ δὲ τῶν ἐμπροσθεν πολλάκις ὠνομασμένη θυγάτηρ οὐκ ἐπὶ γῆς εἰς τὸ παντελὲς διαμένει, μετατεθήσεται δὲ κατὰ καιρὸν. Ἄλλ' οὐ πᾶσα ἀθρόως τῆς τοιαύτης μεταβάσεως ἀξιώθησεται· ἐν μέρει δὲ αἱ πρώτῃ βαθμῶν ἐν αὐτῇ τετιμημέναι ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὴν ἐν Χριστῷ ἀγγελίαν κατορθώσασαι ψυχῇ καὶ σῶματι, καὶ πνεύματι καθηγιασμέναι. Μετὰ δὲ τὸ πρῶτον τάγμα αἱ πλησίον αὐτῶν ἀπενεχθήσονται· πολλὰ γὰρ μοιὰ παρὰ τῷ Πατρὶ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὸν Ἐγγίστα τόπον τῶν παρθένων ἐπέχουσαι διὰ σεμνοῦ καὶ σώφρονος βίου.

Ὅπως δὲ ἀπενεχθήσονται παρίστωσι λέγων· ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει. Νοήσεις δὲ ὅπως εἰρηται τοῦτο, παραθεῖς τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν ἢ φησιν· Ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Οὐ γὰρ ἐλεύσονται οὐδὲ ἀπελεύσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι, ἀλλ' ἀπενεχθήσονται, ἄλλων αὐτὰς ἀπαγόντων· ἀγγέλων δηλαδὴ θείων μετεωριζόντων αὐτὰς καὶ εἰς ὕψος ἐπαίρόντων, ὡς ἂν εὐμαρῆ τὴν ἄνω ποιήσαιντο πορεύειν. Ἀπενεχθήσονται δ' ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, καὶ εἰσαχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως, εἰς τὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταξιοῦμαι. Ναὸς δὲ οἶκος θεοῦ ἐστίν· ὥστε θεὸς ὁ βασιλεὺς, ᾧ ἀπάγονται. Ἄγουσι δὲ αὐτὰς καὶ οἱ τὰ παιδεύματα παραδιδόντες αὐταῖς,

ὁ τε νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. Τοῦτων τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδεδώκασιν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· Ἄντι τῶν πατέρων σου ἔσονται σοι υἱοί· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἄντι πατέρων ἐγένοντο υἱοί σου. Ἡ δ' ἐρμηνεία τοῦ λόγου ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· Οἱ υἱοί σου οἱ ἐν σοὶ καὶ ὅπ σου γεγεννημένοι ἀντι πατέρων γενήσονται σοι. Ἐξαις γὰρ αὐτοῦ πατέρας, οὓς αὐτῆ γεγέννημας. Νοήσεις δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ἐπιστήσας ὅπως οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀλλόφυλοι, προσελθόντες τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀναγεννηθέντες ἐν αὐτῇ, υἱοὶ αὐτῆς γίνονται· ἀπείπειτα ἐπιδιδόντες τῇ προκοπῇ, πατέρες αὐτῆς καθίστανται, παραχόμενοι εἰς τὴν αὐτῆς προ-

⁸⁶ 1 Thess. iv, 16.

στασιάν, καὶ τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας καταξιούμενοι. Πῶς δ' ἔξεις αὐτοὺς ἀντὶ πατέρων διερμηνεύσει, σαφέστερον λέγων· *Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Λέγει δὲ ταῦτα πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων διήκουσαν· ἐφ' ἣν ἀρχοντας καὶ πατέρας τοὺς ἰδίους υἱοὺς αὐτῆ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καθίστησιν.

Διὰ τοῦτο λαοὶ ὑμνήσουσί σε εἰς αἰῶνα διηγεώσῃς. Ἡ προλεχθεῖσα θυγάτηρ τῶν βασιλέων, αὐτῆ δὲ ἦν ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία, συναισθημένη τῆς δυνάμεως τοῦ πατρικοῦ ὀνόματος, ἐπειδὴ περ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· *Ἰνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, μετὰ τὰς πρὸς αὐτὴν λεχθείσας ἐπαγγελίας, πιστεύσασα φωναῖς, χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης πληρωθεῖσα.*

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν υἱῶν κορε, ὑπὲρ τῶν κρυφίων, ψαλμὸς με'.

Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς ἐδρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθήσομεθα ἐν τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Εὐχαριστήριον ὕμνον ἀναπέμπτει τῷ μεγάλῳ αὐτὸν καταξιώσαντι ὁ λόγος· ὅτι φροῦδος ἔσται, καθάπερ τιμὴ παραπεμφθεῖσα βυθῷ, ἡ πάλαι κρατήσασα τῶν δαιμόνων ἀσέβεια, ἡ τῶν ὀρῶν (1) μιμουμένη τὸ ὕψος, καὶ τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πλεῖστον ἐσχραυία τὸ κράτος. Εἶτα λέγει ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς τὰ ὕδατα ζάλην ἐδέξατο, καὶ τὰ ὄρη κλόνον ὑπέμεινε, τοῦ εὐαγγελικοῦ διαπορρουμεομένου κηρύγματος. Ἐνταῦθα δὲ ὄρη τὸ τῶν δαιμόνων προσηγόρευσε στίφος διὰ τὸν τῆς ἀλαζονείας ὄγκον καὶ τοῦ τύφου τὸ ὑψηλόν· ὕδατα δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰς γνώμας, τὰς δίκην δόξων τῆδε κάκιστε φερομένας βλάβεις, καὶ ὑπὸ τῶν τῆς ἀπάτης κυκλώμεναι πνευμάτων. Ταῦτα δὲ διδάσκει ἡμᾶς καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία· ὅπως, τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τὴν οἰκουμένην περινοστοῦντων, ζάλης ἐμπίπλαντο καὶ θορύβων αἱ πόλεις. Καὶ γὰρ ἐν Ἐφέσῳ Δημήτριος πᾶσαν τὴν πόλιν ἐκύκλωσε· καὶ ἐν Λύστροις καὶ Δέρβῃ ταῦτ' οὕτω γεγένηται. Καὶ πάλιν ἐν Φιλίπποις καὶ Θεσσαλονίκῃ, καὶ Ἀθήναις, καὶ Κορίνθῳ, τῶν τῆς ἀπάτης πνευμάτων ταῦτα διεγειρόντων τὰ κύματα, ὑπὸ τούτων τινὲς ἐνεργούμενοι κατὰ τῶν ἱερῶν βῶων ἀποστόλων· *Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεσι.* Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος προηγόρευεν Ἀθακούμ· Ἐπεβίβασας, γὰρ φησιν, *εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου, τάρρασσοντας ὕδατα πολλά.* Ἴππους δὲ προσηγόρευεν ὄχημα θεῖον γεγεννημένους τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους· ἐπ' αὐτῶν γὰρ ὀχοῦμενος ὁ Δεσπότης, τὰ πολλὰ καὶ διάφορα τῆς ἀσεβείας δόγματα διεσχέδασε. Νοήσεις δὲ καὶ ἄλλως τὴν σύγχυσιν τῆς γῆς καὶ τὴν ταρτήν αὐτῆς, ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· *Πῦρ ἤλυθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ τί θέλω εἰ ἡθὴ ἀνήσθη; καὶ πάλιν· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἤλυθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἤλυθον βαλεῖν εἰ-*

rium cooptati. Quomodo autem illos pro patribus habitura sis, apertius explicat his verbis: *Constitues eos principes super omnem terram*. His porro Ecclesiam, quæ in terra est, alloquitur, quæque a terminis terræ usque ad terminos ejus pertingit: in cujus principes et patres, proprios filios ipsa Dei Ecclesia constituit.

VERS. 18. *Propterea populi confitebuntur tibi in æternum perpetuo*. Filia regum jam memorata, scilicet Ecclesia in terra degens, paterni nominis virtutem animadvertens, quoniam *dedit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum*⁹⁷, post datas sibi promissiones, his vocibus fidem habens, gaudio et exultatione repletur.

B

4. IN FINEM PRO FILIIS CORE, PRO ARCANIS, PSALMUS XLV.

VERS. 2, 3. *Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor marium*. Hymnum gratiarum actionis emittit ei qui magnis ipsum beneficiis ornaverat, quia quæ olim rerum polita erat dæmonum impietas, et montium altitudinem æmulata, diu in orbem ordinatum obtinuerat; jam quasi in gurgitem quemdam projecta, de medio sublata erit. Deinde narrat propheticus sermo, quo pacto aquæ tempestate agitatæ, montes commotionem passi sint, dum interea evangelica prædicatio latius pervaderet. Hic porro dæmonum catervam montes nuncupat, ob arrogantiae tumorem ac superbiæ altitudinem; aquas vero, hominum sententias, quæ aquarum instar ultro citroque facile feruntur, et a spiritibus fallaciæ miscentur. Hæc docemur ab Actuum historia: quomodo scilicet cum sancti apostoli orbem circumirent, tempestate atque turbis urbes singulæ replebantur. Siquidem Ephesi Demetrius totam urbem miscuit: Lystris et Derbæ, id ipsum contigit: Philippis, Thessalonicæ, Athenis et Corinthi, spiritibus fallaciæ hujusmodi fluctus cientibus, quidam ab iisdem obsessi contra sanctos apostolos clamabant: *Hi qui orbem terrarum subverterunt, hic adsunt*⁹⁸. Hæc etiam beatus Habacum prænuntiavit: nam ait: *Induxisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas*⁹⁹. Equos vero dixit sacros apostolos, qui veticulum divinum effecti sunt: his quippe vectus Dominus multa variaque impietatis dogmata dissipavit. Alio quoque modo terræ confusionem ac perturbationem intelligas, si Salvatorem audias hæc dicentem: *Ignem veni mittere in terram; et quid volo si jam accensus est*¹⁰⁰? Et rursum: *Nolite putare quod venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem a patre, et filiam a matre, et nurum a socru, et inimici hominis*

⁹⁷ Philip. II, 10. ⁹⁸ Act. XVII, 5. ⁹⁹ Habac. III, 15. ¹⁰⁰ Luc. XII, 49.

(1) Ὀρέων.

domestici ejus 41; ac si apertius diceret: Et cujusque domesticos inimicos ipsius efficere. Quid opus est dicere, integras civitates, populos, gentes cujusvis generis de evangelica doctrina perturbatas esse, quia veterem suam superstitionem de medio tolleret? Verum iis perturbatis et confusis, Ecclesie filii ac præsules ejus dicunt, *Non, timebimus*. Deum vero quasi proprium sibi memorant dicentes, *Deus noster*, ad differentiam eorum qui a gentibus per errorem dii nominantur. Quod si homines solum turbati fuissent, sat erat dixisse: Dum turbabitur terra non timebimus; at quoniam occultæ virtutes ac dæmones maligni ob salutarem doctrinam, commotionem et tempestatem passi sunt, jure eos quoque quasi occultos, et aliorum aspectui latentem adumbrat, dicens translatos esse montes in cor

marium.

τύμβεσταν, εικότως καὶ περὶ τούτων, ὡσπερ κρυφίων φάσκων, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίᾳ θαλασσῶν.

VERS. 4. *Sonuerunt et turbata sunt aquæ eorum: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.* Hosce montes ex evangelica doctrina, spiritualia nequitie esse intelliges. Nam quando lunaticum Salvator curavit, sic discipulos alloquens intulit: *Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit: et nihil impossibile erit tuis* 42: supra memoratum dæmonium montem nuncupans. Quo pacto tantem in cor marium montes transferantur, ex Evangelio secundum Lucam ediscas licet, ubi dicitur, dæmones Salvatorem rogasse, ne præciperet eis in abyssum migrare 43. Abyssum porro solet Scriptura appellare maria, ut in Job dicitur: *Venisti autem in mare, et in vestigiis abyssi ambulasti* 44. De hac abyssu hæc tradidit Moyses in mundi opificio: *Et tenebræ supra abyssum* 45. At dum hæc aguntur, inquit: *Non timebimus aquis sonantibus et turbatis, commotis montibus in celebritate ejus*, secundum Symmachum. Celebritas autem Salvatoris erat Ecclesie incrementum, et multitudo credentium in ipsum, atque multorum deorum erroris eversio.

ρος ἢ τῆς Ἐκκλησίας αὐξήσις καὶ πληθυσμὸς τῶν εἰς πλάνης.

Diapsalma distinctionem inter ea quæ prius dicta, et quæ sub hæc dicenda sunt efficit. Quamobrem ac si alium in ordinem sermo transferatur, pacificum Ecclesie statum rursus per ænigmata significat, quam ob religiosum vitæ institutum civitatem Dei vocat. Nam civitas Dei est cætus eorum, qui secundum Deum vitam instituunt, qui jam universum replet orbem. Siquidem ab oriente sole usque ad occidentem talem Dei civitatem reperire est, ab Ecclesia constitutam, quæ cælestem sermonem in se scaturientem ac stillantem habens, omni divina letitia repletur. Aquila vero et Symmachus: *Fluminis*, inquit, *divisiones lætificant civitatem Dei*. Quæ sint porro illæ divisiones, recte percipies

ῥήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Ἐλθοὶ γὰρ διχῶσαι ἀνθρώπον κατὰ τοῦ πατρὸς, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς, καὶ νόμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς, καὶ ἔχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οικιακοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ σαρφέστερον ἔλεγε. Καὶ ἐχθροὺς ἐκάστου ποιῆσαι τοὺς οικιακοὺς αὐτοῦ. Τί γὰρ λέγειν, ὡς καὶ πόλεις ὅλαι καὶ δῆμοι ἔθνη τε παντοῖα ἐπὶ τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ συνεχύθησαν, λυομένης αὐτοῖς τῆς παλαιᾶς δεισοδομονίας; Ἄλλὰ τούτων ταρτατομένων καὶ συγχεομένων, οἱ τῆς Ἐκκλησίας υἱοὶ καὶ προεστῶτες αὐτῆς φασὶν Ὁ φοβηθησόμεθα. Ἰδιοποιῶνται δὲ τὸν Θεὸν λέγοντες. Ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν παπλανημένων παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ὀνομαζομένων θεῶν. Καὶ εἰ μὲν ἀνθρώποι μόνον ἐταράσσοντο, ἀπῆρχεῖ εἰπεῖν. Ἐν τῷ ταράσσει τὴν γῆν οὐ φοβηθησόμεθα: ἐπεὶ δὲ καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις καὶ δαίμονες πονηροὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ λόγῳ κλόνον καὶ σάλον ἐπεκαὶ λαθανόντων τοὺς τῶν ἄλλων ὀφθαλμοὺς, ἤνιττετο

ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν: ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κρυταίῳ αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ ταῦτα τὰ ὄρη τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ὅπηνίκα γὰρ τὸν σεληνιαζόμενον ὁ Σωτὴρ λάσατο, ἐπιφέρει λέγων τοῖς μαθηταῖς: Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ἔρει τούτῳ. Μετάσθῃ ἐντεῦθεν ἐκεῖ: καὶ μεταθίσειται, καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσῃ ὑμῖν. ὅρος ὀνομαζῶν τὸ προδηλωθὲν δαιμόνιον. Πῶς δ' ἐν καρδίᾳ θαλασσῶν μετατίθεται τὰ ὄρη, μάθοις ἀν' αὐτοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ἐνθα εἴρηται, ὅτι παρεκάλουν τὸν Σωτῆρα οἱ δαίμονες, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Τῆν ἐκ ἄβυσσον εἴωθεν ἡ Γραφή καλεῖν θαλάσσαν, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ εἴρηται. Ἦλος δ' ἐπὶ τῆς θαλάσσης: ἐν δὲ Ἰγρεσὶν ἀβύσσου περιεπάτησας. Περὶ ταύτης τῆς ἀβύσσου καὶ Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ἐδίδασκε λέγων. Καὶ σκοτὸς ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἄλλὰ τούτων γινομένων. Ἡμεῖς, φησὶν, οὐ φοβηθησόμεθα, ἠχούντων καὶ θολομένων τῶν ὕδατων αὐτῶν, καὶ σειομένων ὄρεων ἐν τῷ παραδοξασμῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐνδοξασμὸς δὲ ἦν τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν πιστευόντων, ἢ τε ἀνατροπῆ τῆς πολυθέου

Τὸ διάφαλα διαστολήν εἰργάσατο τῆς τῶν προλεχθέντων διανοίας πρὸς τὸ μέλλοντα βηθήσεσθαι. Διόπερ ὡς ἐπὶ ἕτερον τάγμα διαβάς ὁ λόγος, πάλιν δι' αἰνιγμῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν εἰρηνικὴν κατάστασιν σημαίνει, ἣν πάλιν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει διὰ τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα. Θεοῦ δὲ πόλις τὸ τῶν κατὰ Θεὸν πολιτευομένων σύστημα· τοῦτο δὲ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληροῖ. Ἐπειδὴ περ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἔστιν εὐρεῖν διὰ τῆς Ἐκκλησίας συνισταμένην τὴν τοιαύτην Θεοῦ πόλιν, ἣτις, τὸν οὐράνιον ἔχουσα λόγον πηγάζοντα ἐν αὐτῇ καὶ ἀνομβροῦντα, πάσης θεϊκῆς εὐφροσύνης πληροῦται. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος· Τοῦ ποταμοῦ, φασὶν, αἱ διαίρεσεις εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Νοήσεις

41 Matth. x, 34-36. 42 Matth. xvii, 19. 43 Luc. viii, 51. 44 Job xxxviii, 16. 45 Gen. i, 2.

ἔτι τὰς διαιρέσεις ἀκρίων Παύλου λέγοντος· *Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσι, τὸ δ' αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις εἰσὶν ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάντι.*

Ἠγάσθη τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Τὸ ἄγιον τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Ὑψίστου.* Μεγάλῃς γὰρ οὐσίας καὶ πολλῆς τῆς πόλεως, ἔστι τι αὐτῆς τὸ ἐξαιρετόν. Τῶν γὰρ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολλοὶ μὲν τὸ ἄλλο πλῆθος, σπανιοὶ δὲ οἱ τῆ ἀγιότητι προσανακείμενοι, καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν *Ἄγιοι Ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁμῶν ἅγιος, φυλάττοντες.* Καὶ ἐν τούτοις τε τοῖς ἁγίοις ἢ κατασκηνώσει λέλεχται εἶναι τοῦ Ὑψίστου· ἐν μόνοις γὰρ αὐτοῖς χώραν ἔχει ἡ φάσκουσα τοῦ Θεοῦ φωνή· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοὶ λαός.*

Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς οὐ σαλευθήσεται· βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τῷ πρωτῷ, πρωτῷ. Ἄλλος δὲ πάλιν φησὶν· Οἴμαι αὐτὸν αἰνίττεσθαι τὰς πρωτὰς συνόδους, ἐν αἷς εἰώθησαν κατὰ τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἐκκλησίας συγκεκολληθεῖν. Καὶ ἄλλως δὲ διεγείρει ἡμᾶς τὸ λόγιον καὶ παρορμᾷ ἐπὶ τὰς ἐσθινὰς προσευχὰς· ἵν' ὡσπερ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἀναφέρωμεν αὐτῷ· κατὰ γὰρ τούτους τοὺς καιροὺς ἀτάραχος οὕσα μάλιστα ἡ κεκαθαρμένη διάνοια, ἱερῆς τρόπον λειτουργεῖν εἴωθε τῷ Θεῷ. *Διάφασμα.*

Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλεῖαι· ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Ἐνταῦθα τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους εἰσάγει παραττομένους, τὰς τε ἐπὶ γῆς βασιλείας ὀπλιζόμενας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πόλεμον αἰρομένας κατὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Εἶθ' ὡσπερ ἐν ταῖς συμβολαῖς, ἐπικρατοῦντος τοῦ τῶν νικῶντων μέρους, τὸ ἐναντίον παρτάσσεται καὶ εἰς φυγὴν χωρεῖ· οὕτω καὶ νῦν, νικῶντος τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, *ἐταράχθησαν ἔθνη καὶ ἐκλίναν βασιλεῖαι*, ἢ, *περιετράπησαν βασιλεῖαι*, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἄλλὰ καὶ διδόντος φωνὴν αὐτοῦ διελύθη ἡ γῆ. Τοῦ γὰρ εὐαγγελικοῦ λόγου νεωστὶ περιόντος εἰς τὸν βίον, ξενιζόμενα τὰ ἔθνη, καὶ τὴν προτέραν αὐτῶν δεισιδαιμονίαν διεκδικοῦντα συνεκινήθη· οἷ τε τούτων βασιλεῖς ἐπανάστησαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄλλ' ἐπεὶ ὁ Θεὸς καταφυγὴ αὐτῆς ἦν, οἱ πάντες ἀνετράπησαν, πλέον οὐδὲν ἢ φωνὴν μόνην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δεδωκότος. *Ἐδωκε γὰρ φωνὴν αὐτοῦ, ἢ ὁ ἐσαλεύετο.* Ποίαν δὲ φωνὴν ἢ τὴν διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ; Εἰκότως οὖν πάλιν ἡμεῖς οἱ ἀνωτέρω εἰρηκότες· Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ὅτι μὴ ἐξ ἡμετέρων δυνάμεως τὰ τοσαῦτα κτισθῶματα, ἀλλ' ἦν μεθ' ἡμῶν ὁ ταῦτα ἐνεργῶν Κύριος τῶν δυνάμεων. Αὐτὸς τε ἦν *ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ.* Εὐκαίρως δὲ καὶ ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ ἐμνημόνευσαν, ἀναπέμποντες ἡμᾶς ἐπὶ τὸν ὀφθαλμὸν τῷ Ἰακώβ ἐν σχήματι· ἀνδρός. Ἐπέλατσε

si Paulum audias dicentem : *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.*

Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. Secundum Symmachum autem, *Sanctum habitationis Altissimi.* Cum magna quippe et populosa sit civitas, quædam ejus portio cæteris præstat. Nam eorum qui in Ecclesia degunt, est quidem ingens alia multitudo, sed rari admodum qui sanctitati se dedant, et hoc præceptum : *Sancti eritis, quoniam ego Dominus Deus vester sanctus sum* **, observent. In sanctis vero hominibus Altissimi habitatio esse dicitur. In his quippe solis hæc Dei vox locum habet : *Inhabitabo in illis et inambulabo. Et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* **.

VERS. 6. *Deus in medio ejus; non commovebitur; adjuvabit eam Deus mane diluculo.* Alius iterum ait : *Arbitror ipsum matutinos conventus adumbrare, quæ in universis orbis ecclesiis convenire solemus. Alias vero hoc sermone concitatur et invitatur ad matutinas preces, ut eas ceu vitæ nostræ primitias ipsi offeramus; isto enim maxime tempore mens inturbida et purgata, sacerdotis instar, sacra Deo offerre solet.* *Diapsalma.*

VERS. 7, 8. *Conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna: dedit vocem suam, mota est terra.* Hic homines terram incolentes turbatos inducit; regnaque terræ armata contra Ecclesias, bellumque moventia adversus evangelicam doctrinam. Deinde ceu in congressu, superante victorum parte, adversa pars turbatur et in fugam vertitur. Sic jam superante evangelico verbo, *conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna*, aut *subversa sunt regna*, secundum Symmachum. Sed etiam ipso vocem suam dante, soluta est terra. Cum enim Evangelicum verbum nuper in mundum invectum esset, rei novitate percussæ gentes, ut pristinam suam superstitionem vindicarent, commotæ sunt: eorundem reges contra Ecclesiam insurrexerunt. At quia Deus refugium ejus erat, in fugam omnes versi sunt; nihil aliud quam vocem solam dante Salvatore nostro. *Dedit enim vocem suam, et mota est terra.* Quam vocem, nisi apostolorum prædicatione datam? Merito igitur nos, qui superius diximus: *Deus noster refugium et virtus*, hanc ipsam confessionem repetimus dicentes, non ex virtute nostra talia opera edita fuisse, sed nobiscum fuisse qui hæc ageret Dominum virtutum. Ipseque erat *suscceptor noster Deus Jacob.* Opportune autem hic etiam Dei Jacob mentionem fecerunt, ad eum quæ Jacobo sub specie hominis apparuit nos remittentes. *Luctatus est enim homo cum illo qui dixit ei:*

** 1 Cor. xii, 4-6. ** Levit. xi, 45. ** Levit. xxvi, 12.

Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel A
erit nomen tuum, quia prævaluisti cum Deo. Et sur-
gens Jacob vocavit nomen loci illius, Speciem Dei,
dicens: Vidi enim Dominum facie ad faciem 90. Si-
quidem hic ipse est qui sub specie hominis Jacobo
apparuit. Ipse autem est *Dominus virtutum nobiscum*
et ipse est *supra memorata noster Deus Jacob*. Per eum
enim supra memorata omnia recte gessimus.

ἡμῶν, καὶ αὐτός ἐστιν ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς
κατωρθώσαμεν.

VERS. 9, 10. *Venite et videte opera Domini, quæ*
vossuit prodigia super terram, auferens bella usque
ad fines terræ. Arcum conteret et confringet arma et
acuta comburet igni. Licet cuivis tempora secum
reputanti, hæc ad litteram impleta deprehendere.
Siquidem ante Salvatoris nostri adventum, princi-
patus ac dominia in singulis regionibus et urbibus
erant: ac in quolibet terræ angulo bella gerebantur;
ita ut vel ipsi rustici qui terram incolebant,
hastis, gladiis omnique telorum genere se instruerent.
At post divinum Salvatoris adventum, unum
Romanum imperium plurimas gentes occupare cœpit:
Evangeliumque salutare, quod uno eodemque
tempore exortum est, in omnes gentes pervasit.
Tuncque implebatur alia prophetia, Isaiæ voce pro-
lata, his verbis: *Et constabunt gladios suos in ara-*
tra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens
contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad
prælium 1. Hæc igitur præsentī sermone declarantur,
atque finem sortita sunt, ad litteram quidem ut in
historia supra memorata; quod ad arcanam verē
mentem, per spiritualium et invisibilium inimico-
rum perniciem. Lanceæ porro, tela et scuta adver-
sariarum potestatum, esse videntur inanimata scul-
ptilia et statuæ per multiplicium, deorum errorem
invectæ; sive etiam athei viri et impiæ cogitationes,
ab invisibilibus spiritibus in mentes hominum in-
ductæ, quæ jaculantur, et ignita tela contra iner-
mes animas et fide non munitas immittunt.

VERS. 11. *Vacate et videte quoniam ego sum*
Deus, exaltabor in gentibus et exaltabor in terra.
Quia bella demum cessaverant et perturbatio sub-
lata erat, paxque profunda iis omnibus qui in
terra versabantur parta fuerat; jure opportunitate
ad bonum uti, atque otium animæ salutare assequi
expetit. Quare ait: *Vacate et cognoscite*: neque enim
possit quispiam divinæ cognitionis particeps esse,
nisi vacet ab eis quæ ad contraria trahunt. Unde
merito rex Ægypti, contra otium hujusmodi ca-
lumniis præoccupatus, iis qui dicebant: *Trium die-*
rum itinere progrediemur, et serviemus Domino Deo
nostro 2; his verbis respondet: *Vacatis, otiosi estis* 3.
Deinde cum nollet ipsos Deo vacare, luto et late-
ritio opere afflixit eos. At nobis ii qui in totum
orbem principes constituti sunt, inclamant ut vace-

γάρ, φησὶν, ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ, ὃς καὶ εἶπεν αὐτῷ·
Οὐκ ἔτι κληθήσεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ, ἀλλ'
Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομα σου· ὅτι ἐπίσχυσας μετὰ
θεοῦ. Καὶ ἀναστὰς Ἰακώβ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ
τόπου ἐκεῖνου, εἶδος θεοῦ, εἰπὼν· εἶδον γὰρ
θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Οὐτος γὰρ αὐτὸς
ἐκεῖνος ὁ ἐν ἀνθρώπου σχήματι τῷ Ἰακώβ φανεῖς.
Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων ὁ μετ'
Ἰακώβ. Δι' αὐτοῦ γὰρ τὰ προγεγραμμένα πάντα

Δεῦτε καὶ ἴδτε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, ἃ ἔθετο
τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι
τῶν περάτων τῆς γῆς. Τόξον συντρίψει, καὶ συγ-
κλάσει ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ.
Ἔστι γε, ἐπιστήσαντα τοῖς χρόνοις, καὶ πρὸς λέξιν
αὐτὰ ταῦτα πεπληρωμένα παραλαβεῖν· εἰ γε πρὸ
τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τοποκρατίας καὶ
τοπαρχίας κατὰ χώρας ἦσαν καὶ κατὰ πόλεις· πό-
λεμοί τε συνέστατο καθ' ἑκάστην γωνίαν τῆς γῆς·
ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς γεωπόνους, τὴν χώραν ἐργάζο-
μένους, δοράτων καὶ ξιφῶν καὶ παντοίων πολεμικῶν
ὄπλων ἐπιμελεῖσθαι. Μετὰ δὲ τὴν σωτήριον θεοφά-
νειαν μόναρχος μὲν ἡ Ῥωμαίων βασιλεία ἐπικρατεῖν
πλείστων ἔθνων ἤρξατο· διέτρεχε δὲ συναρξάμενον
αὐτῇ τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη.
Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἄλλη προφητεία, ὧδέ πη ἀναφω-
νοῦσα διὰ Ἡσαίου· Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας
αὐτῶν εἰς ἀροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέ-
πανα· καὶ οὐ μὴ λήψεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν,
καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. Ταῦτα δὴ οὖν καὶ
διὰ τῶν παρόντων δηλοῦται, καὶ τέλος ἐτύγχανε,
ρητῶς μὲν κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἱστορίαν, πρὸς τὴν
διάνοιαν, κατὰ τὴν τῶν νοητῶν καὶ ἀοράτων πολεμῶν
καθαίρεσιν. Δόρατα δὲ καὶ ὄπλα, καὶ θυρεοὺς τῶν
ἀντικειμένων δυνάμεων ἐποίησαν εἶναι τὰ ἄψυχα
ξόανα καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς πολυθέου πλάνης, ἣ καὶ
τοὺς ἀθέους ἀνδρας καὶ τοὺς δυσσεβεῖς λογισμοὺς
τοὺς ταῖς διανοαῖς τῶν ἀνθρώπων ὑποβαλλομένους
ὑπὸ τῶν ἀοράτων πνευμάτων, δι' ὧν κατατοξεύουσιν
ἀκοντίζοντες τὰ πεπυρωμένα βέλη κατὰ τῶν ἀφρά-
κτων καὶ μὴ τῇ πίστει πεφραγμένων ψυχῶν.

Σχολάσετε καὶ γῶντε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός,
ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ
γῇ. Ἐπειδὴ λοιπὸν πέπαυτο τὰ τοῦ πολέμου καὶ λέ-
λυτο τὰ τῆς ταραχῆς, εἰρήνη δὲ βαρεῖα δέδοτο τοῖς
ἐπὶ γῆς ἅπασιν· εἰκότως βούλεται εἰς ἀγαθὸν χρῆσθαι
τῷ καιρῷ, καὶ σχολὴν ἀναλαβεῖν ψυχῆς σωτήριον.
Διὸ φησι· Σχολάσετε καὶ γῶντε· οὐδὲ γὰρ ἑτέρως
ἔστι γνώσεως μετασχεῖν θέας, μὴ σχολάσαντα τῶν
ἀφελκόντων ἐπὶ τάναντία. Ἐνθεν εἰκότως ὁ τῆς Αἰ-
γύπτου βασιλεὺς, πρὸς τὴν τοιαύτην διαβεβλημένος
σχολῆν, τοῖς φάσκουσιν· Ὅδὲν τριῶν ἡμερῶν πορευ-
σόμεθα, καὶ λατρεύσομεν Κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν,
ἀποκρίνεται λέγων· Σχολάζετε, σχολασταὶ ἔστε.
Εἶτα, μὴ βουλόμενος αὐτοὺς τῷ θεῷ σχολάζειν, κα-
ταπονεῖ τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλινθελῇ. Ἄλλ' ἡμῖν γε οἱ
καταστάντες ἄρχοντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπαβόωσι-

90 Gen. xxxii, 28-30. 1 Isa. ii, 4. 2 Exod. v, 3. 3 ibid. 5-8.

σκολάζειν, καρπὸν τῆς σχολῆς ἐπαγγελλόμενοι τὴν ἄμυστον γνῶσιν. Ἄλλαι δὲ ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν λέγων· *Γινώστε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ.* Πάλαι μὲν γὰρ παρὰ Ἰουδαίῳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· νυνὶ δὲ ὑμῖν παρακαλεῖσθαι σχολὴν ἄγειν, ὡς ἂν μάθοιτε καὶ γινώτε τίνα τρόπον καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑψωθήσομαι, δοξαζόμενος παρ' αὐτοῖς μᾶλλον ἢ παρὰ τοῖς πάλαι με εἰδέναι νομιζομένοις.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΚΟΡΕ, ΨΑΛΜΟΣ ΜCΓ.

Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας· ἀλαλάξατε Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως· ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν. Δοκεῖ μοι τὰ τῆς προγραφῆς ἐσφαλμένως εἶναι. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλὰ, τοῖς υἱοῖς Κορέ, ἢ τῶν υἱῶν Κορέ, ἐχρῆν ἐπιγεγράφθαι κατὰ τὰς ἐμπροσθεν προγραφάς. Οἱ γὰρ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν ὁμοίως ἔχουσι τοῖς ἐμπροσθεν. Καὶ ἐπειδὴ περ σαφέστατα τοῖς ἔθνεσιν ὁ λόγος παρακαλεῖται, οὐδὲν ἔχων ἐπικεκαλυμμένον, εἰκότως οὐδὲ τὰ τῆς προγραφῆς εἰς σύρσειν ἡμᾶς παρορμῆ, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ψαλμὸς δὲ ἀπλῶς εἴρηται, ἢ μελόδημα, ἢ ᾄσμα κατὰ τοὺς λοιπούς. Τὸ δὲ, εἰς τέλος, ἀναγκαίως πρόκειται, διὰ τὸ ἐν ὑστέροις γένους μέλλειν ἀποπληροῦσθαι τὴν πρόβησιν. Προσάττει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σφόδρα ἀκολούθως μετὰ τὰ προλεχθέντα περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ, καὶ περὶ τῶν τούτου κηρύκων, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐφροσύνης σύμβολα πράττειν, διὰ τοῦ κροτεῖν μὲν τὰς χεῖρας ὡς ἐπὶ γάμοις συντελουμένοις νυμφίου καὶ σύμφης· ἀλαλάζειν δὲ τῷ Θεῷ, ὡς ἐπὶ βασιλείῳ εὐφρομένου ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν πολεμίων νίκῃ. Καὶ εἰκότως μετὰ τὴν κατὰ τῶν πολεμίων νίκην τοῦ Σωτήρος, νύμφην ἑαυτοῦ δηλαδὴ τὴν Ἑκκλησίαν ἀπειληγῶς, πάντας παρακαλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σπεύδειν ἐπὶ τὴν ἑορτήν. Αἰὶ βοᾷ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι λέγων· *Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως.* Τὸ δ' αἴτιον τῆς παρακαλεύσεως δ. δάσκει ἐξῆς φάσκον· *Ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν.* Πρότερον μὲν γὰρ Κύριος αὐτὸς ὁ ὕψιστος μόνων τῶν κατ' οὐρανὸν ἔβασίλευεν· ἤγγειτο δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε δαίμονες ἐπάτουσαν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ Ἀγαπητοῦ ἐπέλαμψε τοῖς ἐπὶ γῆς τὴν αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτὸς ὁ ὕψιστος, φοβερός γέγονεν ἔκλειως τοῖς πολεμίοις τοῖς τὴν πολυθεὸν ἐνεργούσι πλάγην· πάντας γὰρ αὐτοὺς ἤλασε, καὶ μακρὰν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐποίησεν ἀγέλης. Σχολῆς δὲ γενομένης, βασιλεὺς μέγας τῶν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἔθνῶν ἀνεκηρύττετο. Αἰὶ τοῖς βασιλευσόμενοις κροτεῖν ταῖς χερσὶν ὁ λόγος παρακαλεῖται, τουτέστιν ἔργου καὶ πράξεσι· ὡς περ εἰ φωνὰς ἀφίναί ἀξίας τῆς τοῦ Ὑψίστου βασιλείας, καὶ ἀλαλάζειν δὲ αὐτῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως

mus, vacationis fructum pollicentes divinam cognitionem. Ipse vero Deus per eosdem loquitur, dicens: *Cognoscite quia ego sum Deus, imo etiam, quia exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.* Olim quidem Judæis duntaxat notus eram, quando notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus; nunc autem jubeo vos vacare, ut cognoscatis et sciatis, qua ratione apud omnes gentes exaltandus sim, plus ab iis celebratus, quam ab iis qui olim nosse me putabantur.

4. IN FINEM, PRO FILIIS CORE, PSALMUS XLVI.

VERS. 2, 3. *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Videtur mihi inscriptio mendose posita: neque enim, pro filiis Core, sed, filiis Core, aut, filiorum Core, perinde atque in prioribus titulis, inscriptum oportuit. Reliqui enim interpretes, et Hebraicum exemplar similem prioribus præferunt inscriptionem. Et quia perspicue gentes sermo cohortatur, nihilque occulti præfert, jure inscriptionis verba nos ad intellectum minime conciant, neque pro occultis habent; sed psalmus simpliciter dicitur, sive melodia, sive canticum, secundum reliquos interpretes. Illud autem in finem, necessario positum fuit, quia postremis temporibus implendum vaticinium erat. Post supra dicta porro admodum consequenter Spiritus sanctus universis gentibus præcipit, ut de Dilecto ejusque præconibus lætitiæ symbola conferant plaudendo manibus, ac si nuptiæ sponsi et sponsæ celebrarentur; utque Deo jubilent, quasi regi ob partam de inimicis victoriam acclamationibus excepto. Et merito sane post reportatam a Salvatore, qui scilicet Ecclesiam sibi in sponsam accepit, de inimicis victoriam, Spiritus sanctus omnes evocat ad celebritatem: quare omnibus per orbem gentibus inclamat his verbis: *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis.* Quæ causa vero præcipiendi fuerit, in sequentibus aperit dicens: *Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Primum enim ipse Dominus excelsus, in solis cælestibus regnabat; ab iis autem qui in terra erant ignorabatur, quo tempore dæmones in terra hominibus imperabant. Nunc vero per Dilectum Excelsus eos, qui in terra sunt, gratia sua illustravit, terribilis sæpe adversariis, quos multorum numinum errorem inducebant, effectus est; universos enim expulit, et procul a grege hominum abegit. Tum parta tranquillitate, rex magnus omnium per orbem gentium proclamatus est. Quare subditos plaudere jubet manibus, id est operibus ac gestis quasi voces Excelsi regno dignas emittere, ac jubilate ipsi in voce exultationis; ita ut non modo operibus ac vitæ

¹ Psal. LXXV, 2.

instituto ipsum celebrant, sed etiam rectis dogmatibus divinaque doctrina.

VERS. 4, 5. *Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hereditatem suam, spociam Jacob, quam dilexit.* Nemini non notum est illis Cære, neque populos subjectos, neque gentes sub pedibus eorum constitutas fuisse; itaque quasi ex persona apostolorum hæc dicta sunt. Hi namque jussi ab ipso Salvatore docere omnes gentes, virtute illius inspirati, ad universas gentes iter instituerunt, barbarasque nationes pervasere, totumque orbem peragrarunt. Jure ergo ex eorum persona, hæc iis qui verbum suscepere dicuntur. Quoniam etsi Dominus quem prædicamus, non corpore, non carnis oculis percipitur; at vel ex ipso opere ediscite quis ille quantusque sit. Annon videlicet nos ejus præcones, qui homines simus viles ac privati? et tamen verbum a nobis nuntiatum ita prævalet, ut universum impleat orbem. Unde ergo tanta potestas, quæ *subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris*; sive populos illos priores qui doctrinæ nostræ morigeri fuere; sive gentes quæ adhuc in infidelitate perseverant; quas plerumque insurgentes ac bellum nobis et verbo quod prædicamus inferre conantes, Rex magnus subjecit sub pedibus nostris; ita ut nos ipsos invaderemus et prostratos calcaremus? Festinim itaque vel ipsis repugnantibus, nos in mediis ipsorum urbibus et agris Deo nostro Ecclesias constituimus. Elegit autem nobis hereditatem suam, quam promisit Dilecto suo, dicens: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*¹. Hanc itaque ex gentibus coactam Ecclesiam nobis apostolis suis a se electam distribuit. Electa quippe illa est, et cooptata, ex omnibus gentibus constituta, non ex generis successione. Pro illo autem, *hereditatem suam*, reliqui, *hereditatem nostram*, aut, *possessionem nostram*, ediderunt. Quemadmodum enim priori populo terram promissionis, qui erant cum Jesu filio Nave, pulsus prioribus incolis, sorte distribuerunt; eodem prorsus modo regni Dei præcones, cum totum orbem peragrassent, pulsus invisibilibus inimicis, supradictos populos sorte acceperunt. Hanc hereditatem speciem Jacob dicit esse; sive secundum Aquilam, *excellentiam Jacob*; secundum Symmachum autem, *gloriam Jacob*; secundum quintam editionem, *gloriationem Jacob*. Nam Ecclesia Christi, gloria et gloriatio veteris prophetæ Jacob fuit, ob datas ab ipso Jacob de gentibus prædictiones. Ad ignominiam quippe ipsius vergeret, si sermones ejus veri non fuissent; quod autem opere perfecti sint, id gloria et gloriatio ejus est.

φωνήσεις· ὁραξία γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ μὴ ἐπαληθεύσαι αὐτοῦ καὶ καύχημα αὐτοῦ.

προσάττει, ὡς ἂν μὴ μόνον ἔργοις καὶ βίῳ, ἀλλὰ καὶ δόγμασιν ὁρθοῖς καὶ θεολογίαις ἀνυμνεῖν αὐτὸν.

Ἰπέταξε τοὺς λαοὺς ἡμῶν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, τὴν καλλονὴν Ἰακώβ, ἣν ἠγάπησεν. Ὅτι τοῖς υἱοῖς Κορῆ οὐτε λαὸς ὑπετάχθησαν, οὐτε ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν γεγέννηται, παντὶ τῷ δῆλον. Οὐκ οὖν ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων ταῦτα εἴρηται. Οὗτοι γὰρ προσταχθέντες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος μαθητεύσαι πάντα τὰ ἔθνη, ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐμπνευσθέντες, τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη πορεῖαν στελλόμενοι, διήθον καὶ τὰ βάρβαρα φύλα, καὶ τὴν οἰκουμένην διέδραμον σύμπασαν. Εἰκότως οὖν ἐξ αὐτῶν προσώπου τοῖς τὸ κήρυγμα παραδεξαμένοις λέγεται ταῦτα· Ὅτι εἰ καὶ μὴ σῶματι καταλαμβάνεται καὶ σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ὁ ὕψ' ἡμῶν κηρυττόμενος Κύριος· ἀλλ' αὐτῷ ἔργῳ μάθετε τίς ποτὲ ἐστὶ καὶ πηλίκος ὅτος. Οὐχ ὁράτε τοὺς κήρυκας ἡμᾶς τίνας ἐσμέν καὶ ὅποιοι ἄνδρες εὐτελεῖς καὶ ἰδιῶται; ὁμως γοῦν τοσούτον ὁ δι' ἡμῶν ἰσχύει λόγος, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη δύναμις, ἡ ὑποτάξασα ἡμῖν λαοὺς καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, τοὺς μὲν προτέρους λαοὺς τοὺς πειθηνίους γενομένους τῇ ἡμετέρᾳ διδασκαλίᾳ· τὰ δὲ ἔθνη τοὺς ἐτι ἀπιστοῖα μείναντας· οὓς ἐπαναστάτας πολλὰκις, καὶ πολυμῆται βεβουλημένους ἡμᾶς τε καὶ τὸν ὕψ' ἡμῶν κηρυττόμενον λόγον, ὁ μέγας Βασιλεὺς ὑπέταξε τοῖς ἡμετέροις ποσίν, ὡς ἐπληθεῖν ἡμᾶς καὶ ἐπιθεῖναι αὐτοῖς; Αὐτίκα δ' οὖν καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν ἡμεῖς ἐν μέσαις ταῖς αὐτῶν πόλεσι τε καὶ χώραις τῷ ἡμετέρῳ Θεῷ συνεστῆσάμεθα Ἐκκλησίας. Ἐξελέξατο δὲ ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἑαυτοῦ, ἣν ἐπηγγέλματο τῷ ἑαυτοῦ Ἀγαπητῷ ἐπιπῶν· *Λετῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*. Ταύτην οὖν δηλαδὴ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ ἐκλεξάμενος διένειμεν. Ἐκλεκτὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη, κατὰ ἐκλογὴν ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν ὑποστᾶσα, καὶ οὐ κατὰ διαδοχὴν γένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *κληρονομίαν ἑαυτοῦ*, οἱ λοιποὶ, *τὴν κληρονομίαν ἡμῶν*, ἢ, *τὴν κληρουχίαν ἡμῶν*, ἐκδεδώκασι. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν γῆν ἐπαγγελίας κλήρω διενείμαντο οἱ μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τοὺς πρὶν οἰκίτορας ἐκβάλλοντες, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας κήρυκες, τὴν σύμπασαν οἰκουμένην διελθόντες, κατεκληρώσαντο τοὺς προλεχθέντας λαοὺς, τοὺς ἀφνειοὺς καὶ ἀόρατους πολεμικοὺς ἐλάσαντες. Ταύτην τὴν κληρονομίαν τὴν καλλονὴν Ἰακώβ εἶναι φησιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τὸ ὑπερφερὲς Ἰακώβ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, τὸν ἐνδοξασμὸν Ἰακώβ· κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, τὸ καύχημα Ἰακώβ. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία Χριστοῦ καύχημα καὶ δόξα τοῦ παλαιοῦ προφήτου Ἰακώβ γέγονε διὰ τὰς αὐτοῦ Ἰακώβ περὶ τῶν ἔθνῶν προαναυτοῦ τοὺς λόγους· τὸ δὲ εἰς ἔργα κευρωθέναι δόξα

¹ Psal. II, 8.

Ἀρχόντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, οἱ τοῦ Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. Μετὰ τῶν ἄλλων τῶν προλεχθέντων, καὶ ἄρχοντες λαῶν ὑπὸ μιαν συνήχθησαν Ἐκκλησίαν, γενόμενοι λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ· οὕτως γὰρ ἡρμηνεύουσιν θαυμαστῶς ἀποδοτὴς ὁ Σύμμαχος εἰπών· Ἀρχοντες λαῶν ἠθροίσθησαν, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. Οἱ γὰρ πάλαι ἄρχοντες τῶν λαῶν οἱ εἰθωλόατραι, καὶ πάσης δεισιδαιμονίᾳ πλάνης ἐκδεδομένοι, οὗτοι λαοὶ γεγόνασι τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, τὸν Θεὸν Ἀβραάμ ἐπιγνόντες, καὶ τούτον ἐν ταῖς εὐχαῖς ἀναβοώμενοι, καὶ μετ' αὐτοῦ ποιούμενοι τὴν σύνδοξον. Καὶ ὁ Θεοδοσίω δὲ, εἰς καὶ αὐτὸς τῶν ἐπιμελῶς ἡρμηνεύσαντων τυγχάνων, ὁμοίως τῷ Συμμάχῳ ἡρμηνεύσεν εἰπών· Ἀρχοντες λαῶν συνήχθησαν, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. Διὰ τί δὲ οἱ Ἐβδόμηκοντα, μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, εἰρήκασιν; Ἐπειδὴ ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ τοῖς αὐτοῖς στοιχείοις γράφει τὸ, μετὰ, καὶ τὸ, λαός. Εἴρηται γὰρ, ἂν Ἐλοῖμ· ὁ δὲ δύναται καὶ, μετὰ τοῦ Θεοῦ, λέγεσθαι, καὶ, λαὸς τοῦ Θεοῦ.

ΩΑΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΜΖ.

Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ ἐβρίζω· ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς, ὄρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. Τρεῖς μὲν οἱ πρῶτοι ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορὲ συμφωνῶν καὶ λύτης περιεῖχον λόγους· ὁ δὲ τέταρτος μεταβολὴν ἐπὶ τὸ φαιδρότερον ἐδήλου· διὸ ὡδὴ ἐτύγγανεν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· ὡσαύτως καὶ ὁ πέμπτος, ὑπὲρ τῶν κρυφίων ἦν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἕκτος ὁμοίως ψαλμὸς ἦν. Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας, μείζονα τῶν ἔμπροσθεν θεολογίαν περιεῖχων, εἰκότως Ἰδὴ ψαλμοῦ τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἐπιτέγραπται· κατὰ τὸ αὐτὸ γὰρ οἱ μὲν διὰ φωνῆς ἀναβοῶντες ὕμνουσιν τὸν Θεόν, οἱ δὲ δὲ ὄργανων μουσικῶν τὴν αὐτὴν ἀνεκρούοντο ὡδὴν, τῷ μέλει σύμφωνον ποιούμενοι τὴν ἁρμονίαν. Ὑμνον δὲ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀναπέμπουσι τῷ τὰς κατὰ τῶν πολεμίων νίκας ἀραμένῳ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τῆς πικρᾶς καὶ χαλεπῆς δουλείας λυτρωσάμενῳ. Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου παρεκλεύετο τοῖς ἔθνεσι κροτεῖν καὶ ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, καὶ ψάλλειν αὐτῷ, ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός· ψάλλειν τε συντεῶς, ἐπεὶ περ ἔβασιλευσεν ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἔδει δὲ τοὺς κεκελευσμένους ταῦτα πράττειν, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀλαλαγμοῦ, καὶ τὸν ψαλμὸν αὐτὸν ὡς παρὰ διδασκαλοῦ μαθεῖν· διὸ ἀναγκαίως ὁ παρὼν λόγος τούτου διδάσκει. Παιδεύεται τοίνυν τὰ ἔθνη τὰ ἐξ ἀθεότητος ἐπὶ τὴν ἔνθεον διδασκαλίαν μεταβληθέντα τὸν ἑαυτῶν θεολογεῖν Κύριον καὶ λέγειν· Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα· ἢ, καὶ ὕμνητός σφόδρα, κατὰ τοὺς λοιπούς. Νοήσεις δὲ ὅπως μέγας εἴρηται, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν σύμπαντα περιεβόησας κόσμον, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν φήσαντα· Ἐπάρατε εἰς ὕψος τοὺς ὄφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται· οὐ σωματικῷ με-

VERS. 40. Principes populorum congregati cum Deo Abraham, quoniam Dei fortes terræ vehementer elevati sunt. Cum prædictis aliis, etiam principes populorum in unam congregati sunt Ecclesiam, Dei Abraham populus effecti; sicque mirabiliter interpretatus est Symmachus his verbis, Principes populorum concti sunt, populus Dei Abraham. Siquidem illi olim principes populorum idola colentes, omnique superstitionis errori dediti; hi populi Dei Abraham facti sunt, cognito Abrahami Deo, eum in precibus invocantes, atque cum eo cætus agentes. Theodotio item qui e numero accuratiorum interpretum est, pari atque Symmachus modo interpretatus est his verbis, Principes populorum congregati sunt, populus Dei Abraham. Cur Septuaginta interpretes, cum Deo Abraham, dixerunt? Quia Hebraica vox ipsissimis elementis exprimit illud, cum, et illud, populus: nam sic habet, am Elohim, quod et, sum Deo, et, populus Dei, explicari potest.

1. CANTICUM PSALMI FILII CORE XLVII.

VERS. 2, 3. Magnus Dominus et laudabilis valde, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus, bene radicato; jubilatione universæ terræ, montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Tres priores psalmi, qui filiorum Core inscripti sunt, calamitatis dolorisque verba complectuntur: quartus mutationem in jucundiorum statum significabat: quare, Canticum pro dilecto, inscribitur; similiter quintus pro occultis erat: sextus item similiter psalmus erat. Hic vero, quem tractamus, majorem quam superiores complectens theologiam, jure, Canticum psalmi filii Core, inscriptus est: una enim illi vocibus et clamore Deum celebrabant; hi vero instrumentis musicis idem pulsabant canticum, uno concentu ac modulatione harmoniam concinnantes. Hymnum vero pro Ecclesia emittunt ei, qui de inimicis victoriam reportavit, et Ecclesiam suam ab acerba illo et dura servitute liberavit. Præcedens itaque psalmus gentibus præcipiebat, ut plauderent et jubilerent Deo in voce exsultationis, ac psallerent ipsi, quoniam rex omnis terræ Deus: psallerent item sapienter, quia regnavit in gentes. Oportuit autem jussos isthæc agere, atque jubilationis modum ipsumque psalmum quasi a magistro edicere; quapropter e re præsens sermo id edocet. Instituantur itaque gentes, ex impietate ad divinam doctrinam translatae, ut Dominum divinis dictis celebrent ac dicant: Magnus Dominus et laudabilis valde; sive, et celebrandus valde, secundum reliquos. Probe autem intelligas quare magnus dicatur, si respicias in cælum, si totum orbem circumspicias, secundum Isaiam sic loquentem: Attollite in altum oculos vestros, et videte quis ostendit hæc omnia: ex magnitudine enim creaturarum, proportionem quædam creator conspicitur; non magnitudine corporea, sed incomprehensibili virtute; imo etiam sapientis

⁶ Isa. xl, 26.

magnus est, bonitate, tolerantia, clementia, cæterisque in eo cogitatis divinis virtutibus; quare dictum est: *Et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi*⁷.

Atheos quosdam, et dæmones incantationum auctores [carpit], qui regnum suum in terra firmavit, et omnia prius enumerata in hominibus implevit. Neque solum magnus est, sed etiam laudabilis valde: non quidem apud omnes nec in omni loco, sed in civitate Dei nostri et in monte sancto ejus. Quia ii qui extra civitatem ejus sunt, divinæ doctrinæ imperiti, nesciunt quo pacto celebrandus sit, nec digne divina loqui possunt; quare venerandum illud nomen, ad inanimatam materiam projecerunt, aut in animalium irrationabilium genera, sive in elementa, terram, aquam, aerem, ignem; sive etiam in mundi partes: atque alii alio ritu de Deo impie senserunt; idcirco cum alieni essent a civitate Dei, a vero hymno lapsi sunt. Civitas porro Dei nostri, Ecclesia est, quæ supra eloquio hujusmodi indicatur: *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum Altissimus*⁸. Et hæc quidem de ea, quæ in terra est, Ecclesia; de qua dictum est: *Inhabitabo in illis et inambulabo: et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus*⁹. Quod si qua sit alia hac melior civitas, cujus artifex et conditor is ipse sit, perpende, quo pacto in illa etiam magnus, celebrandus et laudabilis sit valde, cum in ea pro dignitate intelligatur, ac divinis verbis celebretur. In quo autem terræ loco civitas illa sit, ita docet psalmus: *In monte sancto ejus bene radicato*; id est, bene fundato, et radicato, et exultatione universæ terræ. Qualis porro mons ille sit, magnus docet Apostolus his verbis: *Accessimus ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in caelis*¹⁰. Eandem vero esse civitatem Dei veram ipse declarat dicens: *Illam autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra*¹¹. Mons autem Deo dignus, ipsum cælum est. Quia vero homines in terra degentes regno suo dedignatus non est; id enim significabat præcedens psalmus dicens: *Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnavit Deus super gentes*¹²; jure in terra quoque civitas ipsi constituta est, vitæ scilicet institutum Dei cultui addictum, in toto orbe per evangelicam prædicationem consistens. Montem Dei in quo hujusmodi institutum stabilitum est, ne cunctis dicere Verbum Dei esse, videlicet Christum; quia supra petram fundatam ejus Ecclesia est: ipse autem petra erat. Mons itaque, petra, fundamentum Ecclesiæ ipse solus fuerit, ut quidam dicit: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præ-*

γέθει, δυνάμει δὲ ἀκαταλήπτῳ· ἀλλὰ καὶ σοφίᾳ μέγας ἐστὶ καὶ ἀγαθότητι καὶ ἀνεξικακίᾳ καὶ φιλοanthρωπίᾳ, ταῖς τε λοιπαῖς ἐπινοουμέναις ἐν αὐτῷ θεῷ καὶς δυνάμει· διὸ λέλεκται· Καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τις ὁμοιωθήσεται·-

Ἀθέους τινὰς ὄντας δαίμονας ἐπαφῶν (sic) πεποιτημένους ὁ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐπὶ γῆν συστησάμενος, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν ἐμπροσθεν κατηγορημένων ἐν ἀνθρώποις ἐπιτελέσας. Οὐ μόνον δὲ μέγας ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ὑμνητὸς σφόδρα· οὐ μὴν παρὰ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ. Ἐπεὶ περ εἰ ἔξω τῆς αὐτοῦ πόλεως, ἀμαθεῖς ὄντες τῆς ἐνθέου διδασκαλίας, οὐκ ἴσασιν αὐτὸν ὑμνεῖν, οὐδ' ἐπαξίως θεολογεῖν· διόπερ τὴν σεβάσμιον προσηγορίαν ἐπὶ τὴν ἀψυχὸν ὕλην καταβεβλήκασιν, ἢ ζῶων ἀλόγων γένη, ἢ ἐπὶ τὰ στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἢ ἐπὶ τὰ μέρη τοῦ κόσμου· καὶ ἄλλοι ἄλλως πῶς περὶ Θεοῦ ἐδόξασαν ἀσεβῶς· καὶ διὰ τοῦτο, τῆς πόλεως ὄντες ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ, ἀποπεπτόκασι τοῦ ἀληθοῦς ὕμνου. Πόλις δὲ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία, ἣν καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐδήλου λόγια, δι' ὧν εἰρητο· *Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· ἠγάσθη τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος*. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ γῆν Ἐκκλησίας· περὶ ἧς εἰρηται· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερικατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός*. Εἰ δ' ἔστι τις ἄλλη κρείττων ταύτης πόλις, ἢς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς αὐτὸς· θέα ὅπως καὶ ἐν ταύτῃ μέγας καὶ ὑμνητὸς, καὶ αἰνετὸς ἐστὶ σφόδρα, κατ' ἀξίαν νοούμενος ἐν αὐτῇ καὶ θεολογούμενος. Ποῖ δὲ γῆς ψυχοδόμηται ἡ πόλις αὕτη, ὁ μὲν ψαλμὸς διδάσκει λέγων· *Ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ εὐρίψω*· τουτέστι τῷ εὐ τεθεμελιωμένῳ καὶ ἐρρίζωμένῳ, καὶ τῷ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς. Ποῖον δ' ἂν εἴη τοῦτο τὸ ὄρος, ὁ μέγας Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· *Προσεληλύθαμεν Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγῦρει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Ταύτην δὲ αὐτὴν εἶναι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀληθινὴν ὁ αὐτὸς παρίστη λέγων· *Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν*. Ὅρος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐπάξιον αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους οὐκ ἀπηξίωσε τῆς οἰκείας βασιλείας· τοῦτο γὰρ ἐδήλου ὁ παρὰ τοῦτο ψαλμὸς λέγων· *Βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός, ψάλλετε συνετῶς· ἐβασίλευσεν ὁ Θεός ἐπὶ τὰ ἔθνη· ἐκίχθη καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνέστη αὐτῷ πόλις*, τὸ θεοσεβὲς δηλαδὴ πολίτευμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ συστάει κηρύγματος. Ὅρος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ τὸ πολίτευμα τοῦτο συνέστηκε, μὴ ἔκνει λέγειν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἥτις τὸν Χριστόν· ἐπεὶ περ ἐπὶ τὴν πέτραν ψυχοδομηταὶ αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία· αὐτὸς τε ἦν ἡ πέτρα. Οὗτος οὖν καὶ ὄρος καὶ πέτρα καὶ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸς ἂν μόνος εἴη κατὰ τὸν φάσκοντα· *Θεμέλιον*

⁷ Psal. xxxix, 6. ⁸ Psal. xlv, 5. ⁹ Levit. xxvi, 12. ¹⁰ Hebr. xii, 22. ¹¹ Gal. iv, 26. ¹² Psal. xlvi, 8.

ἄρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θείναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός· καὶ ἀγαλλίαμα δὲ τυγχάνει πάσης τῆς γῆς.

Τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ. Διόπερ καὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ ἐπέχειν λέγεται. Παρὰ μὲν οὖν τοῖς παλαιοῖς ἐλέγετο· Ἐκ Βορῶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Ἐπεὶ δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς συστάσα, ἤλασε τοὺς τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ πάλαι κρατοῦντας, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς λέθητα τὸν ὑποκείμενον ἐσθεσε, κρείττων τε γεγένηται τῶν κακῶν τῶν πάλαι τὸν Βορῶν πληροῦντων· εἰκότως ἐνταῦθα τὸ προλεχθὲν ἕρος διήκειν λέγεται ἐπὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ. Ἐπεὶ δὲ καὶ μέχρι τῶν πάλαι εἰδωλοατρῶν ἐθνῶν ἡ τοῦ βασιλέως ἐξερχύθη χάρις· δύο δὲ νοουμένων κατὰ τὰς γεωγραφίας τῆς ὅλης γῆς μερῶν, τοῦ μὲν κατὰ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον κλίμα, ὃ δὴ φασιν εἶναι τῆς ἀντοικουμένης· τοῦ δ' ἐτέρου κατὰ τὸ βορρῆιον, ὃ οἰκοῦμεν ἡμεῖς· εἰκότως ὁ παρῶν λόγος τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην σημαίνων τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ ὠνόμασεν. Ἄλλως δὲ οὐκ ἔστι ταῦτα δέξασθαι ἢ μόνως οὕτως· ἐπειδὴ περ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, πεπληρωκυῖα τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ καὶ πᾶσαν τὴν βορρῆιον οἰκουμένην, ὀφθαλμοῖς ὁρᾶται· διὰ λέλεκται· Ὁρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται. Πάλιν ἐνταῦθα σημεῖα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ τῆ προλεχθεῖσθ δίδωσιν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρητο· Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται· βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρῶτ πρῶτ. Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλείαι, ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ἐσαλεύθη ἡ γῆ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν τὸ ἐναργὲς τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ παρίστησι λέγων· Ὁ Θεὸς ἐν βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς, ὁ Σύμμαχος· Ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτῆς γνωσθήσεται, εἰρηκεν. Ἀφανοῦς γὰρ ἔντος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀοράτου, τότε μάλιστα ἡ παρουσία αὐτοῦ γινώσκειται, ὅταν, πολεμίων ἐπιθεμένων τῇ αὐτοῦ πόλει, τὴν ἀντιλήμην αὐτῇ παρέχει. Βάρεῖς δὲ τῆς πόλεως τίνας ἀν εἰποις ἢ τὰς ἀφωρισμένας κατὰ χώρας καὶ κατὰ τόπους ἐκκλησίας; Τὸ μὲν γὰρ πᾶν θεοσεβὲς πολιτεύμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστὼς ἢ μεγάλη νοεῖται πόλις τοῦ βασιλέως· αἱ δὲ κατὰ τὸν ἐκκλησῆται τυγχάνουσιν αἱ βάρεῖς, ὧν μέσος αἶν ὢν ὁ εἰρηκὼς Θεός· Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ, Ἴδού ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· τότε γινώσκειται, ἐπειδὴν, πολεμίων ἐπιθεμένων, ἀντιλαμβάνηται τῆς ἑαυτοῦ πόλεως καὶ τῶν βάρεων αὐτῆς.

Ἐξῆς τούτοις συνῆπται ἡ τῶν πολεμίων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἔφοδος· εἰρηται· Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς συνήχθησαν, διήλθον ἐπὶ τὸ αὐτό. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἴδού γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς συνετάξαντο, ἦλθον ἐμοῦ. Ποιοὶ δὲ βασιλεῖς ἢ οἱ ἔθροιοι τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος συνετάξαντο

A ter id quod positum est, quod est Jesus Christus 10. itemque exsultatio est universæ terræ.

Latera Aquilonis. Quare latera aquilonis cobi- bere fertur. Siquidem apud antiquos dicebatur: A borea accenduntur mala in omnes habitantes terram 11. Quoniam vero regnum Dei in terra consistens, expulit eos qui latera aquilonis olim obtinebant, et ollam eisdem subjectam exstinxit, atque iis malis, quæ olim boream replebant, superius evasit, jure mons prædictus latera aquilonis prætergredi dicitur. Quandoquidem autem regis gratia ad eas usque gentes, quæ olim idololatræ erant, effusa est, ac secundum geographiam universæ terræ, duæ ejusdem terræ partes esse intelliguntur; quarum altera ad meridionale et australe clima quod ἀντοικουμένης, sive oppositæ partis vocant; altera ad boreale quod nos incolimus; congruenter hic per latera aquilonis terram quam incolimus indicavit; Neque omnino possunt isthæc alio modo accipi: quoniam Ecclesia Dei, quæ latera aquilonis et septentrionalem totam plagam occupat, ipsis oculis percipitur; quamobrem dictum est: Montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni.

1 Vers. 4-8. Deus in domibus ejus cognoscitur. Hic rursus signa præsentis Dei in memorata civitate sua suppeditat. Sicut enim superius dictum est: Deus in medio ejus, non commovebitur: adjuvabit eam Deus mane diluculo. Conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna; dedit vocem suam, mota est terra 12, eadem ratione et nunc conspicuam Dei in civitate sua præsentiam declarat his verbis, Deus in domibus ejus cognoscitur, cum suscipiet eam. Ejus autem loco, in domibus ejus, Symmachus, in regia ejus cognoscetur, interpretatus est. Cum enim Deus non appareat neque videatur, tunc maxime ejus præsentiam cognoscitur, cum ingruentibus civitati suæ inimicis, ipsius patrociniū suscipit. Domus autem civitatis quas dixeris esse, nisi ecclesias per diversas regiones atque loca distributas? Nam religiosum omne institutum per universum orbem consistens, Regis magna civitas intelligitur esse. Ecclesiæ vero per universum orbem constitutæ, domus illæ sunt, in quarum medio semper existens Deus qui ait: Ubi duo vel tres congregati fuerint, illic sum in medio eorum 13; et: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi 14; tunc ipse cognoscitur, cum scilicet irruentibus inimicis, civitati suæ domibusque ejus patrociniatur.

Deinceps vero subjungitur inimicorum contra Ecclesiam Dei incursus; nam ait: Quoniam ecce reges congregati sunt, convenerunt in unum. Secundum Symmachum autem, Ecce enim, ait, reges consenserunt, venerunt simul. Qui reges, nisi piæ religionis inimici, mutuo consenserunt, legesque ad oppu

11 I Cor. III, 11. 12 Jerem. I, 14. 13 Psal. XLV, 6, 7. 14 Matth. XVIII, 20. 15 Matth. XXVIII, 20.

gnandam Dei Ecclesiam scripto dederunt? Cæterum ingens miraculum Dei in domibus ejus cognitum deprehenditur, cum reges in unum coacti bellum inferentes Ecclesiæ ipsius, persecutionem moventes, sexcentas insidias struentes adversus illam, nihil possunt inferre damni. Quare subjungit, *ipsi videntes sic admirati sunt*; nam ex ipsis operibus perspecta ejus virtute, sic admirati sunt; cum antea minime mirarentur. Postea, *conturbati sunt*, ut pote qui Dei adversarii essent: *Commoti sunt et tremor apprehendit eos. Ibi dolores ut parturientis.* Nam tunc demum ratio judicii Dei, quem impugnabant, conspectui eorum patuit. Quamobrem secundum Symmachum dicitur: *Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, perculsi sunt, tremor occupavit eos, dolores ut parturientis.* Parturiebant, ut dictum est: *Ecce parturit iniquitatem, concepit dolorem, et peperit iniquitatem. Lacum aperuit et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit. Converteretur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet*¹⁰. Hæc porro opere completa, nos ipsis oculis percepimus: quibus sane verisimile est posteros nostros incredulos, cum audient, non fidem habituros esse. Quotquot igitur ævo nostro fuere Ecclesiæ Dei inimici, principes hujus sæculi et tyranni, divinitus immissis flagellis laniati, alii quidem cariem corporis percipiunt, ut etiam vel adhuc viventes cum intolerabili fetore veribus seaterent: alii item viventes oculis capti sunt; ita ut divinitus immissum sibi flagellum animadvertent, palinodiamque canerent, ac Ecclesiæ Deum magnum verumque, et solum esse Dominum confiterentur, summaque cura præciperent ut civitas illa Dei, ab se olim impugnata, restanraretur ac denuo construeretur. Quod postea additur, *in spiritu vehementi conteres naves Tharsis*; sive secundum Aquilam, *in spiritu urente conteres naves Tharsis*; sive secundum Symmachum, *per ventum violentum confringes naves Tharsis*; intelliges si animadvertas dictum fuisse, naves Tharsis ingentes divitias Salomonis advexisse, prout in Regnorum historia narratur¹¹; atque ita memoratorum regum divitias et dominatum contenda, ac quasi in profundum penitus demergenda atque prorsus auferenda esse, per contritas naves Tharsis subindicatur.

τε καὶ κατὰ βυθῶν χωρήσειν, παντελῶς τε ἀφανισθήσονται, ὁ λόγος ἤνικετο διὰ τῶν νηῶν θαρσεῖς τῶν συντριβομένων.

Vers. 9. *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum.* Antiqui ex divinis lectionibus solum propheticas has voces acceperunt; nunc autem, cum ipsis rebus gestis prædictiones impletas vident, ita fantur: *Sicut audivimus, ita et*

¹⁰ Psal. vii, 45-47. ¹¹ III Reg. x, 22.

(1) Scilicet Galerius Maximianus. Vide Lactantium *De mortib. persecutorum*, c. 33; Euseb. *Hist. eccl.*, c. 26, et alios. Sequens qui oculos amisisse fertur, est Maximianus, de quo vide Euseb. l. ix,

ἀλλήλοις καὶ νόμους ἐγγράφους ἔθεντο τοῦ πολεμεῖν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ; Πλὴν τὸ μέγα θαῦμα τοῦ ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινωσκομένου Θεοῦ τότε δεικνύται, ἐπειδὴν οἱ βασιλεῖς, συναρθέντες, πόλεμον ἄρουνται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, διωγμούς τε κινούντες, καὶ μυρίας ἐπιβουλὰς κατ' αὐτῆς βουλευόμενοι, μηδὲν ἰσχύουσι. Διὸ ἐπιλέγει· *Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν*· ἔργον γὰρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ παραλαβόντες, οὕτως ἐθαύμασαν, πρὸ τούτου μὴ θαυμάσαντες. Ἔτα ἐταράχθησαν, ὡς ἂν Θεοῦ πόλεμοι καταστάντες· *Ἐσαλεύθησάν τε καὶ τρέμος ἐπελάβετο αὐτῶν*. Ἐκεῖ ὡδίνες ὡς τικτούσης. Λοιπὸν γὰρ ὑπέπιπεν αὐτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγος, τοῦ ὕπ' αὐτῶν πολεμουμένου. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· *Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν, ἐταράχθησαν, ἐξεπλήρηνσαν, φρίκη κατέσχευεν αὐτούς, ὡδίνες ὡς τικτούσης*. Ὡδίνον γὰρ κατὰ τὸ λελεγμένον· *Ἴδού ἀβύρρησεν ἀδικίαν, συνέλυβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν*. Λάκκον ὕρυσεν καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἔμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. *Ἐπιστρέψῃ ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφῆν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται*. Ταῦτα δ' ἔργων πληρούμενα ὀφθαλμοῖς αὐτοῖς ἡμεῖς παρελήφαμεν· ἃ καὶ εἰκὸς τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἀπίστοις μηδὲ ἀκοῆ πιστεῦσθαι λεγόμενα. Πάντες γοῦν οἱ καθ' ἡμᾶς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πόλεμοι καταστάντες, ἀρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τύραννοι, θεηλάτοι μάστιξιν αἰκισθέντες (1) οἱ μὲν σήφεις τοῦ σώματος ὑπέμειναν, ὡς καὶ σκύληκας ἐξ αὐτῶν ἐτι ζώντων

μετ' ἀπορήτου δυσωδίας βρούεν· οἱ δὲ τὰς βίβεις ἐτι ζῶντες ἐπηρώθησαν, ὡς καὶ εἰς συναίσθησιν ἔλθειν τῆς καταλαβοῦσης αὐτοὺς θεηλάτου μάστιγος, παλινοφθίαν τε ἄσαι καὶ τὸν τῆς Ἐκκλησίας Θεὸν μέγαν εἶναι καὶ ἀληθῆ καὶ μόνον Κύριον ὁμολογήσαι· προστάξει δὲ σὺν πολλῇ σπουδῇ ἀνανεοῦσθαι καὶ οἰκοδομεῖν τὴν πάλαι πρὸς αὐτῶν πολεμηθεῖσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν. Τὸ δ' ἐξῆς εἰρημένον· *Ἐν πνεύματι βιαίω συντρέψης πλοῖα θαρσεῖς*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Ἐν πνεύματι καύσωμας συντρέβεις νῆας θαρσεῖς*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Δι' ἀνέμου βιαίου κατεάξεις ναῦς θαρσεῖς*· νηῆσεις ἐπιστήσας ὡς νῆες θαρσεῖς ἐλέγοντο πλοῦτον μέγαν φέρειν τῷ Σολομῶντι ποτὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὴν ἐν ταῖς Βασιλείαις κειμένην. Οὕτως οὖν καὶ τῶν προλεχθέντων βραχέων τῶν πλοῦτον καὶ τὴν δυναστείαν συντριβήσθαι, ὀλοστολὸν

καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα· οἱ πάλαι μὲν ἤκουον αὐτὸ μόνον τῶν προφητικῶν φωνῶν ἐκ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων· νυνὶ δὲ αὐτοῖς πράγματα τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφῶσεων ὀφθα

c. 40, et Lactantium *De mort. pers.*, c. 49. Utrumque autem, deposita adversus Christianos sævitia, edicta in illorum gratiam emisisse narrat idem Eusebius.

μοῖς ὄρωντες φασί· *Κυθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν.* Διὸ τοῖς ταῦτα φάσκουσιν ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Πολλοὶ προσῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε· καὶ, Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν.* Ἀρμόζοι δ' ἂν καὶ ἡμῖν ἡ τριαύτη φωνή, τὰ ὅμοια θεωρούμενοι κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους· ἃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο ἐν τῇ προλεχθεισῇ πόλει, ἦν οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Μάλιστα γὰρ τότε αὐτῆς φαίνεται ὁ θεμελίος αἰῶνιος, ἡ τε οἰκοδομή οὐκ ἐξ ἀνθρώπων ἰδρυμένη, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴν, τοσούτων πολεμίων πολιορκούντων, ἀήττητος καὶ ἀκαθαίρετος διαμένῃ.

Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεὸς, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσις σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πληθύνει ἡ δεξιὰ σου. Ἐπειδὴ περ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, ἡ εὐεργετικὴ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πάρχος, πεπλήρωται ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, οὐκ ἔστι τε προσωποληψία παρ' αὐτῷ· εἰκότως τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ἐκηρύττετο τοῖς ἔθνεσι. Δι' φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ὁ γὰρ ἐπαισχύνεται τὸ Εὐαγγέλιον.* Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Τούτοις ἀκολουθῶς ἐπιλέγεται ἕξις· *Ἐνέφρανεθὲν ὄρος Σιών*· τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδηκῆτο, ἐφ' ᾧ τεθεμελίωτο ἡ Ἐκκλησία. Ἡ πέτρα οὖν καὶ τὸ ὄρος αὐτὸς ἦν ὁ Χριστός. Καίρει τίνων καὶ πάσης εὐφροσύνης πληροῦται ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐπ' αὐτῷ οἰκοδομῇ, καὶ τῇ ἀκαταμάχητῳ πόλει, καὶ συγαίρει τοῖς σωζομένοις ὁ σώζων αὐτούς Κύριος· ἀλλὰ καὶ αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἀγαλλιώνται ἐνεκεν τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ. Τίνες δ' ἂν εἴεν αὗται ἀλλ' ἢ αἱ ἀποστολικαὶ ψυχᾶι καὶ παῖς ὁ τῶν μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χορὸς ἐξ Ἰουδαίων γενημένος; Ἐχαιρόν γε μὴν καὶ πάσης ἀγαλλιάσεως καὶ θυμῆδας ἐπληροῦντο διὰ τὰ δίκαια κρίματα τοῦ Θεοῦ· ἐπέπερ δι' αὐτῶν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἔθνεσι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκηρύττετο τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον.

Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν, διηγῆσαθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλθε τὰς βάρεις αὐτῆς, ὅπως ἂν διηγῆσαθε εἰς γενεὰν ἐτέραν. Ὅτι οὕτως ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν, αὐτὸς ποιμαίνει ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας. Τὰ μὲν προλεχθέντα πάντα θεολογίαν περιέχει τοῦ τὰ τοσαῦτα ἐν ἀνθρώποις κατωρθωκότος· τὰ δὲ προκείμενα προσφώνεται εἰς πρόσωπόν τινων, ὡς ἂν τὴν προλεχθεισαν πόλιν τοῦ Θεοῦ διαλάβοιεν κυκλώσαντες αὐτήν, καὶ ταῖς χερσὶ περιλαβόντες· ὡς ἂν, πανταχόθεν αὐτὴν περιστοιχιζάμενοι, φυλάττοιεν. Τίσι δὲ ἄρα προστάττεται ταῦτα ποιεῖν; Οἶμαι, ὅτι ταῖς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ θεοσεβὲς πολιτεῦμα φρουρούσας θείαις δυνάμεσιν, ἀγγέλους τε ἁγίους. Τούτοις οὖν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσφωνεῖ λέγον· *Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν· ἄντι*

A vidimus. Quare hæc dicentes sic alloquitur Salvator : Multi prophetae et justii voluerunt videre quæ vos videtis ²⁰; et: *Vestri autem beati oculi, quia vident* ²¹. Nobis quoque hæc vox competat, qui temporibus nostris similia vidimus in prædicta civitate impleta; quam non homo, sed ipse Deus fundavit in sæculum. Tunc porro maxime fundamentum ejus æternum, structuraque illius non ab hominibus excitata videtur, sed ab ipso Deo; cum obsidentibus tot inimicis, invicta et inexpugnabilis manet.

VERS. 11, 12. *Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua.* B *Quoniam benefica ejus dextera, quæ bona omnia elargitur, æquabilitate et justitia plena est, neque ulla est apud ipsum personarum acceptio; jure Evangelium omnibus gentibus prædicabatur. Quamobrem inquit Apostolus : Non enim erubescio Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur* ²². Consequenter autem additur : *Lætetur mons Sion : quod ex præcedentibus declaratum est, cum de foundatione Ecclesiæ ageretur. Petra igitur et mons ipse Christus erat. Gaudet itaque et omni lætitia repletur de magna in se fundata structura, ac de inexpugnabili civitate; atque salutem nactis salutis auctor Dominus gratulatur; imo etiam filiæ Judææ exsultant propter judicia Dei. Quænam illæ fuerint nisi apostolicæ animæ, totusque discipulorum evangelistarumque Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi chorus, ex Judæis ortus? Lætabantur porro, ac omni exultatione et animi gaudio replebantur, propter justa Dei judicia, quia ipsorum ministerio omnibus una gentibus, omnibusque hominibus salutare Evangelium annuntiabatur.*

VERS. 13-15. *Circumdate Sion, et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus Deus noster, ipse pascet nos in sæcula.* Quæ supra dicta sunt omnia, theologiam continent ejus qui tot tantaque gesta in hominibus edidit. Hæc autem profert ad personam quorundam, ut ad prædictam Dei civitatem concedant circumdantes ipsam, ipsisque manibus complectantur, ut circumstantes undique, ipsam tueantur. Quibusnam hæc agere præcipit? Divinis arbitror potestatibus, quæ Ecclesiam Dei ejusque religiosum institutum custodiunt, sanctisque item angelis. Hos itaque ipsos Spiritus sanctus compellat his verbis : *Circumdate Sion, et complectimini eam; sive, muris circummunite, secundum Symmachum. Pro illo autem, narrate in turribus ejus, Aquila, computate, inquit,*

²⁰ Luc. x, 24. ²¹ ibid. 23. ²² Rom. i, 16, 17.

numeros ejus; Symmachus vero, numerate. Et vero A præstantiora maxime ædificia, ac quæ in civitate munitiora erant, utpote majoris momenti ac necessitatis quam cætera, memoratis custodibus numero tradita sunt ad tutelam; ut traditum sibi numerum, salvum integrumque restituerent. Hæc porro dicta ex Salvatoris voce intelligas, qua ipsos discipulos et apostolos, qui ceu turres cæteris ædificiis præstabant, sic alloquebatur: *Vestri autem capilli capillis omnes numerati sunt* 23. Nam qui ipsos ad tantam sublimitatem evexit, et Ecclesiæ suæ turres constituit, ne quid ab inimicis mali paterentur, majoribus ipsos custodibus, videlicet sanctis angelis tradit. Unde in Actibus apostolorum, gnari singulos Servatoris discipulos quibusdam angelis traditos esse, renuntiante puella, Petrum esse, qui B *angelus ejus est* 24? Imo etiam de pusillis in Ecclesia Servator hæc tradit: *Nam angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est* 25. Jure ergo iis præsentī sermone præcipitur: *Numerate turres ejus*. Deinceps vero: *Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite domos ejus; secundum Symmachum autem, Ponite corda vestra in ambitum ejus: metimini regiam ejus*. Hæc omnia agere jubentur custodes Ecclesiæ: *Castrametabitur enim angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* 26. Quas autem domus indicat, nisi de quibus supra dicebatur, *Deus in domibus ejus cognoscitur, cum suscipiet eam*? Jam dicebamus per civitatem Dei intelligi religiosum omne institutum in universa terra stabilitum; per domos autem, ecclesias singulas variis in locis positas. Singulæ autem illæ præsentī sermone distribui jubentur. Vult enim singulos angelos ecclesiarum singularum sibi commissarum custodes esse. Postea sic claudit, *ut enarretis in progenie altera*. Angelorum enim erat virtutes Dei per diversas generationes enarrare posse. *Et quoniam hic est Deus Deus noster in sæcula et in sæculum sæculi, ipse pascet nos in sæcula: vos quidem ceu tutores fueritis et quasi custodes gregis; pecorum autem pastor alius fuerit. Quisnam ille nisi qui dixit* 27: *Ego sum pastor bonus?*

ἀρετὰς τοῦ Θεοῦ διηγήσασθαι. Καὶ ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ αἰὼνα τοῦ αἰῶνος· αὐτὸς ποιμανεῖ ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὑμεῖς μὲν γὰρ φρουροὶ ἂν εἴητε καὶ ὡσπερ ποιμνῆς φύλακες· ὁ δὲ τῶν θρεμμάτων ποιμὴν ἄλλος ἂν εἴη. Τίς δὲ οὗτος ἢ ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός;

1. IN FINEM, FILIUS CORE PSALMIUS XLVIII.

Oportuit filios Core, qui prima suo tempore protulerant, et secunda annuntiant, ac insuper gentium vocationem prædicaverant, et quæ Ecclesiam Dei spectabant tradiderant; post hæc de consumptione præsentis vitæ et divini judicii testimonium ferre: in quo *omnem creaturam adducet Deus in judicium* 28, et omnes tribunali Dei sistemur, ut re-

δὲ τοῦ διηγήσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ψηφίστατε, φησί, πύργους αὐτῆς· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀριθμήσατε. Μάλιστα γὰρ τὰ ἐξοχέτατα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὰ θυρώτατα τῆς πόλεως, ὡς ἂν κρεῖττονα καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκαϊότερα, δέδοται σὺν ἀριθμῷ τοῖς εἰρημένους φρουροῖς φυλάττει ἐπιμελῶς, ὡς ἂν παραδῶσιν ἔμπαιιν σῶον καὶ πληρῶν παρελῆφαι ἀριθμὸν. Νοήσεις δὲ τὸ λεγόμενον ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς τοῖς αὐτοῖς μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, τοῖς ὡσπερ εἰ πύργους ἐξέχουσι καὶ διαφέρουσι τῆς λοιπῆς οἰκοδομῆς, ἔλεγεν· Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημένα εἰσίν. Ὁ γὰρ εἰς τοσοῦτον ὕψος αὐτοὺς ἐπάρας, καὶ πύργους τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καταστήσας, ὡς ἂν μὴ τινα πάθοιεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, μεῖζουσι αὐτοὺς B φύλαξιν, ἀγίους ἀγγέλους, παραδίδωσιν. Ἐνθεν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, εἰδότες, ὡς ἕκαστος τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις τίσι παραδέδοται τῆς παιδείας ἀπαγγεῖλαις, ὡς ἄρα Πέτρος εἰη ὁ τὴν θύραν παίσας, οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἔφασαν· Μήποτε ἀγγελος αὐτοῦ ἐστί; Διδάσκει δ' οὖν καὶ περὶ τῶν μικρῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Σωτὴρ λέγων· Οἱ γὰρ ἀγγελοὶ αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰκότως οὖν προστάττει ὁ παρὼν λόγος τοῖς αὐτοῖς λέγων· Ἀριθμήσατε τοὺς πύργους αὐτῆς· εἰ δὲ ἐξῆς τὸ τάξατε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τάξατε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν περιβολὴν αὐτῆς· διαμετρήσατε τὰ βασίλεια αὐτῆς.

C Πάντα ταῦτα προστάττονται ποιεῖν οἱ φρουροὶ τῆς Ἐκκλησίας. Παρεμβαλεῖ γὰρ ἀγγελος Κυρίου κῆκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτοὺς. Πόλας δὲ βάρεις φησὶν, ἧ περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω ἐλέγτο· Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς; Ἐλέγομεν δὲ πόλιν μὲν νοεσθαί πᾶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, βάρεις δὲ αὐτῆς τὰς κατὰ μέρος καὶ κατὰ τόπον ἐκκλησίας. Αὐτὸς οὖν ταύτας τὰς κατὰ μέρος ὁ παρὼν προστάττει λόγος καταδιελέσθαι. Βούλεται γὰρ ἕκαστον τῶν ἀγγέλων ἀφωρισμένως ἐκκλησιῶν τινων φρουρὸν ἐπιστεῖλαι. Εἰτ' ἐπιλέγει τοῖς· Ὅπως ἂν διηγήσασθε εἰς γενεὰν ἑτέραν. Ἀγγέλων γὰρ [ἦν] τὸ εἰς γενεὰς διαφόρους δύνασθαι τὰς ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὑμεῖς μὲν γὰρ φρουροὶ ἂν εἴητε καὶ ὡσπερ ποιμνῆς φύλακες· ὁ δὲ τῶν θρεμμάτων ποιμὴν ἄλλος ἂν εἴη. Τίς δὲ οὗτος ἢ ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός;

D

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΨΑΛΜΟΣ ΜΡ.

Ἐδεῖ δὲ τοὺς υἱοὺς Κορὲ, τὰ πρῶτα κατὰ καιρὸν ἐκθεμένους, καὶ τὰ δεύτερα εὐαγγελισμένους, ἐπὶ τοῖς τε τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν κηρύξαντας, τὰ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ παραδόντας, μετὰ πάντο διαμαρτύρεσθαι τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ παρόντος βίου καὶ τοῦ θείου δικαιοτηρίου· ἐν ᾧ πᾶν τὸ κολίμα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρῖνον, καὶ πάντες παραστή-

23 Matth. x, 30. 24 Act. xii, 15. 25 Matth. xviii, 10. 26 Psal. xxxiii, 8. 27 Joan. x, 11. 28 Eccle. xi, 14.

σώματα τῶ βήματι τοῦ Θεοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. Ἀναγκαίως τοίνυν πάντα καλεῖ τὰ ἔθνη ἐπὶ τὴν τῶν λεχθησομένων ἀκρόασιν. Ἔς γὰρ ἐπὶ τὴν σωτηρίαν πᾶν γένος ἀνθρώπων παρεκάλει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς θείας κρίσεως ὁμοῦ πάντα ἀνακαλεῖται φάσκων·

Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωπίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλῦσις καὶ πένης. Ἐπειδὴ τῶν ἔθνῶν τὰ μὲν ἀγρώτερα τυγχάνει ἐν ἐρήμοις σκηνοποιούμενα, τὰ δὲ τὸν πολιτικὸν μετέρχεται βίον καὶ τὰς γεωργουμένας χῶρας οἰκεῖ, ἀναγκαίως διαστολῆ κέχρηται, καὶ μετὰ τὴν κινήν κλῆσιν τῶν ἔθνῶν, ἴδιον εἰσάγει τάγμα τὸ τῶν οἰκούτων τὴν οἰκουμένην· διὸ φησιν· Ἐνωπίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, οἱ κατοικοῦντες τὴν κατὰδυσιν· οὕτω δὲ καλεῖ τὰς πόλεις καὶ τὰς κύμας καὶ τοὺς οἴκους, ἐν οἷς καταδύνουσιν οἱ ἐν αὐτοῖς κατοικοῦντες. Εἶτα πάλιν διαιρεῖ τοὺς αἰχίτορας τῆς γῆς φάσκων· Οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· ἐπεὶ μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ τοῖς οἰκετικῶν γένος προσέεται ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν, ἢ τοὺς ἀγροικώτερον μετερχομένους βίον, καὶ τοὺς ἄλλως εὐγεγονότας καὶ τροφῆς ἡξιωμένους ἐλευθερίου· ἢ γηγενεῖς μὲν τοὺς τὴν ἐρημον οἰκεῖν ἡρημένους, τοὺς δὲ ἀνθρώπων τοὺς ἡμερωτέρους. Ὁ δὲ Σύμμαχος τοῦτον ἡρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἡ τε ἀνθρωπότης καὶ προσέει καὶ υἱοὶ ἐκάστου ἀνδρός· ἴν' ἢ διὰ μὲν τοῦ προτέρου καθολικῶς πᾶν γένος ἀνθρώπων δηλούμενον, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ κατὰ μέρος ἕκαστος.

Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου. Ταῦτα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων δύναται λέγεσθαι. Παραβολὰς δὲ καλεῖ τοὺς αἰνιγματώδεις λόγους. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος, παραβολικῶς τοῖς ὄχλοις διαλεγόμενος, τοῖς ἀποστόλοις κατ' οἶκον αὐτάς διελέυε. Τοῦτο νῦν ὁ χορὸς τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν τὸν Χριστὸν ἐπὶ σώματος φέρων· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ἐλέγετο· Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν. Τοῦτον γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκήρυττον. Ἡκωνήμενοι δὲ τὸν νοῦν, πάσας τοῦ Χριστοῦ συνέεσαν τὰς παραβολὰς καὶ πρὸ τῆς αὐτοῦ ἐρμηνείας. Διὸ μετὰ ταύτας ὁ μὲν Σωτὴρ ἔλεγε· Συνήκατε ταῦτα πάντα; Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, ναί. Ἡ καρδία τῶν αὐτῶν ἐμελέτα συνέσεις, ἃς ἤνοιγον τοῖς μὴ παρακολουθεῖν δυναμένοις, τοῦ σωματικῶν ὀργάνου τῆ ἐνοικουσίᾳ πρὸς τοῦτο διακονοῦντος ψυχῆ. Τοῦτο γὰρ ἀντιψαλτηρίου παρέλαβε πρὸς τὴν διὰ τούτων θείων ὕμνων ἀνάκρουσιν, ἐκάστου μέρους ἐπιστημονικῶς ἐν αὐτῷ κινουμένου.

Ἴνα τί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ ποτηρῆ; ἢ ἀνομία τῆς πέτρας μου κυκλώσει με. Εἰ δὲ πρόσωπον Κυρίου τὸ λέγον, πέτρην αὐτοῦ εὐρεῖς τὸν ἔσχατον τοῦ σώματος καὶ τῆ γῆ πλησιάζοντα Ιούδα· σῶμα

²⁰ II Cor. v, 10. ²¹ I Cor. i, 24. ²² Matth. xiii, 51.

A feral unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum²⁰. Necessario igitur omnes gentes evocat ad hæc, quæ dicenda sunt, audienda. Sicut enim totum genus hominum ad salutem hortabatur, eodem modo ad doctrinam iudicii divini omnes simul invitat dicens :

VERS. 2, 3. Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ et filii hominum, simul in unum dives et pauper. Quoniam ex gentibus rudiores alii sunt, qui in desertis habitant; alii vero civiliorem vitam agentes, cultas terras frequentant; distinctione usus necessario est: ac postquam communi vocabulo gentes appellavit, peculiarem ordinem inducit eorum qui habitant orbem; quare ait: Auribus percipite, omnes qui habitatis orbem: sive secundum Aquilam et Symmachum, qui habitatis Iudubulum; sic vero vocat urbes, vicos et domos, in quibus sese abscondunt qui habitant in ipsis. Deinceps vero terræ incolæ distinguit dicens: Quique terrigenæ et filii hominum. Quia non liberos tantum, sed etiam domesticorum genus ad audiendum admittit, sive eos qui agrestem vitam instituerunt, necnon eos qui ingenui sunt, et liberaliter educati: sive etiam terrigenas, qui eremum incolere aggressi, et hominum mansuetissimi sunt. Symmachus autem hoc modo interpretatus est: hominum genus, ac insuper filii uniuscujusque viri; ut priore dicto in commune totum genus hominum, posteriore autem, unusquisque singillatim acceptus indicetur.

VERS. 4, 5. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. Inclino in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam. Hæc autem possunt ab apostolis dici. Parabolas vero vocat obscuros sermones. Siquidem Dominus cum turbis parabolice loqueretur, domi postea easdem apostolis explicabat. Ideo jam chorus Christum Dei sapientiam in ore ferens: nam Christus Dei virtus et Dei sapientia²⁰, dicebat, Os meum loquetur sapientiam. Hunc enim omnibus prædicabant. Cumque acuta mente instructi essent, omnes Christi parabolas intelligebant, antequam ipse eas interpretaretur. Quare cum iis prolatis Salvator diceret: Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, etiam²¹. Cor igitur eorum prudentias meditabatur, quas iis qui sequi non poterant, aperiebant, instrumento corporeo animæ intus habitanti ministrante. Hoc enim pro psalterio utebatur, ad divinos hymnos pulsandos, singulis partibus scite ac congruenter motis.

VERS. 6. Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circumdabit me. Si persona Domini est quæ loquitur, calcaneum ejus deprehendas esse Judam, qui ultimus corporis et terræ propinquior

erat. Nam corpus Domini sunt apostoli. Non timebo A itaque Judæ proditorem in tempore crucis. Quandoquidem neque singuli homines Adami inobsequentiam timere debent : hanc quippe calcaneum iniquitatis esse subindicavimus. Nemo enim propter alterius nequitiam condemnatur. Adami vero inobsequentiam, ideo iniquitatem calcanei esse dixi, quia serpens contra calcaneum ejus potestatem habet.

VERS. 8, 9. *Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ.* Hoc quoque modo intelligas, non frater fratrem, non amicus amicum redimet : singuli namque mercedem suam recipient, et quale sit cujusque opus ignis probabit : nec dabit quisquam pro se Deo placationem in illa die : neque pretium B deponet quasi pro sua redemptione. Inutiles itaque sunt divitiæ; nisi quis in præsentī vita fidelis ac prudens œconomus inveniatur, qui tritici mensuram in tempore suo conservis distribuat. Hic enim cum in hac vita ad justitiam seminaverit, tunc metet vitæ fructus. Nam *redemptio viri*, ait Sapiens, *divitiæ ejus*³². Qui autem nec de divitiis nec de robore corporis superbiunt, sed præsentem vitam in labore transigunt, promissa vita dignabuntur. Pro illo, *laboravit in æternum*, Symmachus, *sed postquam requievit sæculo, vivens in sæculum talis permanebit*. Qui laborat in rebus agendis, vivet in finem per cognitionem.

VERS. 11, 12. *Et relinquent alienis divitias suas, et sepulcra eorum domus illorum in æternum.* Alius ait : Relinquent alienis divitias sensum moventes, divitias sensiles suas, necnon eas, quas scripto consignatas habent. Nullum quippe ex ipsis emolumentum percipient in die judicii. Abducetur quippe anima eorum, nihil aliud asferens præter sepulcrum; videlicet corpus, et corruptionem in qua ceu in sepulcro defossa est. Et alias ex terrenis possessionibus nihil plus referet quisquam quam locum sepulcri, in quo post mortem jacebit corruptum cadaver. Tabernacula autem eorum, in quibus cum adhuc in vivis essent habitabant, ad alienos venient, et tradentur in generationem et generationem.

VERS. 15. *Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Cum dixisset ea quæ impiis ante mortem obventura sunt; nunc qualia in inferno passuri sint enuntiat. Nam pecora mortis erunt, et ab ipsa pascentur. Secundum Symmachum autem, *sicut pecora inferni sese constituerunt*. Noluerunt enim sub bono pastore constitui; atque ideo pecora mortis effecti sunt : atque illos quidem abducet in ignem æternum; alios, *ubi est fletus et stridor dentium*; alios, *in tenebras exteriores*. Pro illo autem, *Et auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum*, Aquila, *Et character eorum conterere infernum*

γὰρ Κυριοῖ οἱ ἀπόστολοι. Οὐ φοβοῦμαι οὖν τὴν Ἰουδα προδοσίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· ἐπεὶ μὴδὲ ἔχαστος τὴν τοῦ Ἀδάμ παρακοχὴν. Ταύτην γὰρ ὑπνηξάμεθα πτέρναν ἀνομίαις εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ δι' ἄλλου κακίαν καταδικάζεται. Ἀνομίαν δὲ πτέρνης τὴν παρακοχὴν εἶπον Ἀδάμ, τῷ τὸν ὄφιν ἐξουσίαν ἔχειν κατὰ τῆς πτέρνης αὐτοῦ.

Ἀδελφοὶ τοῦ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξέλιπμα αὐτοῦ, καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· οὐκ ἀδελφὸς ἀδελφῶν, οὐ φίλος φίλον λυτρώσεται· ἕκαστος γὰρ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, καὶ ἕκαστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· καὶ οὐ B δώσει τις ἐξέλιπμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν· οὐδὲ τιμὴν καταθήσεται καθάπερ ἑαυτὸν ἐξουνοῦμενος. Μάταιος ἄρα τοῖς κεκτημένοις ὁ πλοῦτος· πλὴν εἰ μὴ τις κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐρεθῆ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν καιρῷ εἴσσει τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδουλοῖς. Οὗτος γὰρ, ἐντεῦθεν ἤδη σπεύρας ἑαυτῷ εἰς δικαιοσύνην, τρυγήσει τότε καρποὺς ζωῆς. Ἄνθρωπος γὰρ ἄνδρὸς, φησὶν ὁ Σοφὴς, ὁ ἴδιος πλοῦτος. Οἱ δὲ μῆτε πλοῦτω μῆτε δυνάμει σώματος ἀλαζονεύμενοι, ἐπίπνον δὲ τὸν παρόντα κτησάμενοι βίον, καταξιοθήσονται τῆς ἐν ἐπαγγελίᾳ ζωῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Σύμμαχος, Ἀλλὰ παυσάμενος, φησὶ, τῷ αἰῶνι, ὡς εἰς αἰῶνα διατελέσει ὁ τοιοῦτος. Ὁ κοπιῶν διὰ τῆς πρακτικῆς ζήσεται εἰς τέλος διὰ τῆς γνώσεως.

C Καὶ καταλείψουσιν ἄλλοτρίους τὸν πλοῦτον αὐτῶν, καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐτερος ἔφη· Καταλείψουσιν ἑτέρους τὸν αἰσθητὸν τε πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸν ἐν συγγράμμασιν. Οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν αἰρήσουσι κέρδος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἀπαχθήσεται γὰρ ἡ τοῦτων ψυχὴ, οὐδὲν πλέον ἢ τὸν ἑαυτῆς τάφον ἐπαγομένην· δηλαδὴ τὸ σῶμα καὶ τὴν φθοράν, ἐν ἧ ὥσπερ ἐν τάφῳ κατώρυκτο. Καὶ ἄλλως δὲ οὐδὲν πλέον ἔξει τις ἐκ τῶν γῆινων κτημάτων, ἢ τοῖ τάφου τὸν τόπον, ἐν ᾧ τελευτήσας κείσεται νεκρὸς ἐφθαρμένος. Τὰ δὲ σκηνώματα αὐτῶν, ἐν οἷς ἐτι ζῶντες κατῴκουν, εἰς ἑτέρους ἄλλοτρίους ἤξει, καὶ διαδοθήσεται εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν.

D Ὡς πρόβατα ἐν ἄδῃ ἔθεντο, θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. Εἰπὼν τῶν ἀσεβῶν τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, νῦν οὐα πείσονται λέγει ἐν αὐτῷ τῷ ἄδῃ ἰγνόμενοι. Θρέμματα γὰρ ἔσονται θανάτου ὑπὸ αὐτοῦ ποιμαίνενοι· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὡς βοσκήματα ἄδου ἔταξαν ἑαυτούς. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν ὑπὸ τῷ καλῷ ποιμένι τετάχθαι· καὶ διὰ τοῦτο γεγόνασιν θρέμματα θανάτου, καὶ τοὺς μὲν ἀπάξει εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τοὺς δὲ ὄπου ὁ κλυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τοὺς δὲ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἄδῃ ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ χαρακτήρ αὐ-

³² Prov. XIII, 8.

τῶν κατατρίβειν ἄδην ἐκ κατοικητηρίου αὐτῶν. **A** *ex habitaculo eorum.* Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilium animalium, reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ ascitis, in habitaculo inferni conteretur. Secundum Symmachum autem, *robur eorum antiquabit infernus a pretioso habitaculo ejus.* Nam robur illud, quod sibi ob insitam malitiam acquirere videbantur, antiquabit infernus in habitationibus ibidem positis. Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur; sive, secundum Aquilam, *imperabunt*; sive, secundum Symmachum, *subjicient sibi.* Nam cum impii hic proborum animas depresserint, illic animam piorum liberabit, ut **B** ne una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovilibus degant.

Ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ εὐλογηθήσεται, ἐξομολογήσεται σοὶ ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ. Ὁ μὲν δίκαιος εὐλογεῖ τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ· ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς τοτηνικαῦτα ἐξομολογουμένος, εὐλογεῖ τὸν Θεὸν ὀπηνίκα ἂν ἀγαθὸν τι αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ἀποβῆ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ ΜΘ΄.

Οἱ ἐπιγεγραμμένοι τοῦ Ἀσάφ εἰσι μὲν οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν ἑβδ· ἐφεξῆς δὲ οἱ ἑατ' ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ εβ· ἐξ ὧν ὁ παρὼν ἀπεσπάσθη ψαλμὸς, οὐκ ἀπλῶς· ἀλλ' ἐπέπερ ὁ περὶ τούτου ψαλμὸς περὶ κρίσεως τοῦ Θεοῦ διεστέλλετο, τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ παρὼν, εἰκότως κατὰ τοῦτο ἀκολουθίαν ἐδέξατο. Ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Μωυσέως ἀνατρέπων νομοθεσίαν, παραδίδωσι τῆς καινῆς Διαθήκης τὸν θελόεντα τοῖς ἔθνεσι τρόπον. Καὶ τοῦτο δὲ ἦν ἐν τοῖς τῶν υἱῶν Κορὲ ψαλμοῖς· οἵτινες καὶ αὐτοὶ τυγχάνουσι μὲν ἑβ'. Ἀλλ' ἡ' οἱ προλαβόντες ἐφεξῆς κατετάγησαν, ὧν ἀποσπασθέντες οἱ λείποντες τέσσαρες, μετὰ τοὺς τοῦ Ἀσάφ ψαλμοὺς κατετάγησαν· ἴσως ἐπεὶ οἱ τοῦ Ἀσάφ πάντες, ὡς εἰπεῖν, τοῦ Ἰσραὴλ ἐθέσπιζον τὴν ἀποβολὴν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασποράν, μεθ' ἧν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὰ ἔθνη πάντα μετέλλεθον· ὅθεν οἱ λοιποὶ τῶν υἱῶν Κορὲ ψαλμοὶ διεδέξαντο, τὴν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων προαγορεύοντες κλήσιν.

Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησεν, καὶ ἐκάλεσεν τὴν γῆν.

Οἱ λοιποὶ δὲ τρεῖς ἠρμηνεύσαν· Ἰσχυρὸς Θεὸς λαλήσας ἐκάλεσεν τὴν γῆν. Οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα θεοὺς ἐκάλεσαν τοὺς τε ἄρχοντας καὶ κριτὰς, ὅπερ ἴδιον μόνου Θεοῦ. Τοιγαροῦν ἐν πα' ψαλμῷ προφήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρίνει, ἐπήγαγεν· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν; Οὕτω καὶ ὁ νόμος διαγορεύει· Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. Εὐλόγως δ' ἂν κληθεῖεν οἱ τὸ κατ' εἰκόνα φυλάξαντες· ὁ τούτων Θεὸς πᾶσαν συνάγει τὴν οἰκουμένην εἰς τὸ κριτήριον· αὐτὸς ἂν ὁ Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνανθρωπήσας ἐλάλησεν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντας μὲν καλεῖ, οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγε-

A *ex habitaculo eorum.* Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilium animalium, reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ ascitis, in habitaculo inferni conteretur. Secundum Symmachum autem, *robur eorum antiquabit infernus a pretioso habitaculo ejus.* Nam robur illud, quod sibi ob insitam malitiam acquirere videbantur, antiquabit infernus in habitationibus ibidem positis. Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur; sive, secundum Aquilam, *imperabunt*; sive, secundum Symmachum, *subjicient sibi.* Nam cum impii hic proborum animas depresserint, illic animam piorum liberabit, ut **B** ne una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovilibus degant.

VERS. 19. *Quia anima ejus in vita ipsius benedicitur, confitebitur tibi cum bene feceris ei.* Justus omni tempore benedicit Deo; peccator autem tunc confitens solum benedicit Deo, cum quid boni sibi a Deo obvenit.

4. PSALMUS ASAPH XLIX.

Qui Asaph inscripti sunt, omnes numero duodecim exstant. In sequentibus vero alii undecim habentur, qui a LXXII incipiunt: ex quibus præsens psalmus avulsus est, nec sine causa. Sed quia præcedens psalmus de Dei judicio edisserebat, ac præsens similis est argumenti; merito post illum consequenter positus est. Enimvero eversa Moysis lege, novi Testamenti modum gentibus traditum profert. Atque idipsum evenit in psalmis filiorum Core: qui et ipsi numero duodecim. Sed octo priores deinceps positi sunt, a quibus avulsi quatuor reliqui, post psalmos Asaph sunt constituti: forte quia Asaphi fere omnes, Israelis abjectionem et in omnes gentes dispersionem vaticinabantur, post quam Dei gratia omnes gentes adit; quare reliqui filiorum Core psalmi illos exceperunt, qui universarum gentium vocationem prænuntiant.

VERS. 2. *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram.* Reliqui tres sic interpretati sunt: *Fortis Deus loquens vocavit terram.* LXX autem deos vocarunt principes ac judices, quod proprium solius Dei est. Siquidem in LXXXI psalmo postquam dixerat, *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*²³; subjunxit, *Usquequo iudicatis iniquitatem*²⁴? Sic et lex præcipit: *Diis non maledices, et principibus populi tui non conviciaberis*²⁵. Jure sic vocentur qui imaginem illam in se servaverint, quorum Deus totum orbem ad judicium evocat: ipseque Dominus Dei Verbum, incarnatus per Evangelium locutus est: et omnes quidem vocat, sed non omnes obsecuti sunt Evangelio. Sed

²³ Psal. LXXXI, 1. ²⁴ ibid. 2. ²⁵ Exod. XXII, 28.

qui obediērent, promissa nanciscuntur; iis vero A qui gratiam contempserunt, in glorioso suo adventu ignem comminatur, venturus ex cœlesti Sion, de qua Paulus ait: *Ea vero, quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra*³⁶; et: *Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem*³⁷. *Species autem decoris est gloriosa ejus theophania, quam aperte declarat illud: Deus manifeste veniet. In primo itaque adventu suo, dum ab hominibus judicio examinaretur, silebat, tantaque perpeusus non sese ulcisceretur, nec omnibus suam exhibebat deitatem. Tunc, ait, manifeste veniet et non silebit. Ignis autem prævertens, regnum ejus expurgat, omnem, quæ uri potest, materiem absumens, ut neque ligna, neque fenum, neque palea, ante conspectum ejus appareat. Arguet autem B simul et approbabit, aliis dicens, Venite, benedicti Patris mei*³⁸; aliis vero, *Discedite a me*³⁹. *Ignis in conspectu ejus exardescet. Ignem veni mittere super terram*⁴⁰. Ignem hic vocat doctrinam Dei Verbi: quia ignis quidem pravos habitus comburit, mundos autem probat. Propterea in circuitu ejus tempestas valida. Quotquot enim volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur⁴¹; sed etiam inquit, *Tribulationem habebitis in mundo*⁴².

VERS. 4, 5. *Advocabit cælum desursum, et terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia.* Alio modo, prioris populi proprium judicium declarat, cælum advocans et terram, quoniam cum legem per Moysem tradidisset, dicebat: *Testor vobis hodie cælum et terram*⁴³. Ac rursus in magno cantico: *Attende, cælum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo*⁴⁴. Quamobrem ait Isaias: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, Dominus locutus est: Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me*⁴⁵. Nunc quoque eosdem evocabit testes; ac quemadmodum Servator in Evangeliiis ovile suum discernit, scilicet eos qui Ecclesiæ sunt, oves statuens a dextris, hædos autem a sinistris; eodem modo ipse Dominus jam discernit populum suum. Hebraicum exemplar et reliqui, *congregate mihi*, injungunt. Sicut enim in Evangelio dictum est: *Et mittet angelos suos, et congregabunt omnes gentes*⁴⁶; ita et nunc iisdem præcipit. Vult autem sanctos prius quam impios segregari, utpote qui promissa consequi debeant.

VERS. 13. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Esca Dei est de qua dixit: Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere*⁴⁷, etc.; a quibus nutritus dicam: *In quantum fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis*⁴⁸. Immolari autem potest per divinos sermones ac gratiarum actionem; cum quispiam

λιψ. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑπακούσαντες τῶν ἐπηγγελμένων τυγχάνουσι· τοῖς δὲ τὴν χάριν ἀθετοῦσι, τὸ πῦρ ἀπειλεῖ κατὰ τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν, ἥξων ἐκ τῆς ἐπουρανίου Σιών, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησὶν· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. Εὐπρέπεια δὲ ὠραιότητος ἢ ἔνδοξος αὐτοῦ θεοφάνεια· ταύτην καὶ τὸ, Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἤξει, δηλοῖ. Κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὑπὸ ἀνθρώπων κρινόμενος ἐσιώπα· οὐδὲ τοσαῦτα πάσων ἡμῶν, οὐδὲ πᾶσιν ἐδείκνυ τὴν ἰδίαν θεότητα· τότε δὲ, φησὶν, ἐμφανῶς ἤξει, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Προλαμβάνον δὲ τὸ πῦρ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καθαιρεῖ, πᾶσαν ὕλην καυστὴν ἀναλίσκον, πρὸς τὸ μὴ ξύλα, μὴ χόρτον, μὴ κλάμην πρὸ προσώπου αὐτοῦ φαίνεσθαι. Ἐλέγξει δὲ ἢ ἀποδέξεται, τοῖς μὲν λέγων· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, τοῖς δὲ, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ. Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται· πῦρ ἤλθορ βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Πῦρ δὲ ἐνταῦθα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγει· ὅτι περ πῦρ καίει μὲν τὰς μοχθηρὰς ἕξεις, δοκιμάζει δὲ τοὺς καθαρούς. Διὰ γὰρ τοῦτο, κύκλω αὐτοῦ καταίγεις σφόδρα· ὅσοι γὰρ θέλουσι εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἀλλὰ καὶ θλίψιν, φησὶν, ἔξετε ἐν τῷ κόσμῳ.

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ἀγίους αὐτοῦ, τοὺς διατιθεμένους τὴν Διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. Ἄλλως, τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν κρίσιν ἰδιάζουσαν δείκνυσαι, τὸν οὐρανὸν προσκαλούμενος καὶ τὴν γῆν· ἐπειδὴ τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως παραδιδούς ἔλεγε· Μαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν ἐν μεγάλῃ φῶν· Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Διὸ καὶ Ἡσαΐας, Ἄκουε, φησὶν, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἢ γῆ, ὁ Κύριος ἐλάλησεν· Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ μὴ ἠθέτησαν. Καὶ νῦν τοίνυν τοὺς αὐτοὺς ἐπικαλέσεται μάρτυρας· καὶ ὡσπερ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις τὸ ποιμνιον αὐτοῦ διακρίνει, δηλαδὴ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας, τὰ πρόβατα μὲν ἰστών ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίζια ἐξ εὐωνύμων· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ νῦν διακρίνει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ αἰλοῖποι, Συναγάγετέ μοι, φασὶν· ὡς γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηται· Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συνάξουσιν πάντα τὰ ἔθνη· οὕτω καὶ νῦν τοὺς αὐτοὺς ἐπιτάττει. Πρώτους δὲ βούλεται ἀφορισθῆναι πρὸ τῶν ἀσεβῶν τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ὀφελιόντας.

Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Τροφή δὲ Θεοῦ περὶ ἧς εἶπεν· Ἐπίσινασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ με ὕψ' ὧν τρεφόμενος λέξω· Ἐφ' ὅσον ἐποίησατέ ἐν τούτων τῶν ἐλυχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ἔστι δὲ θῆσαι λογικῶς καὶ διὰ θεολογίας καὶ εὐχαριστίας· καὶ ἐπεὶ δ' ἄν τις τῷ Θεῷ πρέπον ὑποσχόμενος ἔργους

³⁶ Galat. iv, 26. ³⁷ Hebr. xii, 22. ³⁸ Matth. xxv, 34. ³⁹ Luc. xii, 49. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ II Tim. iii, 12. ⁴² Joan. xv, 35. ⁴³ Deut. xxx, 19. ⁴⁴ Deut. xxxii, 1. ⁴⁵ Isa. i, 2. ⁴⁶ Matth. xxiv, 31. ⁴⁷ Matth. xxv, 35-36. ⁴⁸ ibid. 40.

ἐπαλεῖσειεν. Εὐχὰς γὰρ ἡ Γραφή τὰς ἐπαγγελίας ἄρρηκται, ὡς ἐν τῷ· Ἐὰν εὐξῆς εὐχὴν, μὴ βραδύνῃς ἰσοδοῦναι. Ἄγαθόν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Οὕτως οὖν σπείρας εἰς δικαιοσύνην, Ἐπιχεε τρυγήσειν καρπὸν ζωῆς.

Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰνα τί σὺ διηγῆσαι τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀντιλαμβάνεις τὴν Διαθήκην μου διὰ τοῦ στόματός σου; Μετάβασιν ὁ λόγος ἔχει ἀπὸ τοῦ τῶν δικαίων τάγματος ἐπὶ τὸ τάγμα τῶν πονηρῶν. Ἐκεῖνο γάρ τι πλέον ἔσχε, τῆς καινῆς Διαθήκης τὴν ἐπιστήμην. Ἄμαρτωλὸν δὲ οὐ τὸν ἀλλότριον τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τὸν παραβάτην καλεῖ. Ἐλέγχει δὲ αὐτὸν οὐκ ἐπὶ παραβάσει σαββάτων ἢ θυσῶν, ἢ τοιῶνδε βρωμάτων, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν νόμων, ἐφ' οἷς ἀνόητα ἦν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ τὰ μαθήματα· ταῦτα γὰρ ἁμαρτάνων ἀπέβριπτε. Φυσικὸς γὰρ ὁ νόμος τὸ μὴ δεῖν ποιεῖν, ἀ δὴ παθεῖν οὐ βουλόμεθα. Μοιχοὶ δὲ καὶ οἱ ἄθεοι εἰδωλόατραι· κλέπτει δὲ καὶ οἱ κλέπτοντες τὴν ἀλήθειαν. Ποτὲ μὲν οὖν, Ἐπαρῆρσιάζου, φησί, τῇ κακίᾳ, ποτὲ δὲ, Δολίως ἐπεβούλευες, προσεποιού δὲ γνησίως καὶ ὡς ἀδελφοῖς ὁμιλεῖν, λάβρα τούτων καταλαλῶν· ἐν ἡφρευς δὲ καὶ τοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς σοι μητρὸς, ἦτοι συναγωγῆς, ἢ καὶ ἐκκλησίας· ἐφ' οἷς ἐμοῦ σιωπῶντος ἠνίκα ἐνηνθρόπησα· ἢ καὶ ἑλλως· Ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐβάδιζες ναταφρονῶν τῆς ἐμῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας· διὸ λοιπὸν οὐκ ἀνέξομαι. Καὶ γὰρ διέκεισθαι με τὰς σὰς ἀποδέχεσθαι πράξεις, ἢ καὶ μηδένα τούτων μεμνησθαι. Ἄλλ' ἐγὼ σε διελέγχων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἅπαντα θῆσω, ὅπως ὁρῶν αἰσχυθῆς.

Εἰς τὸ τέλος, Ψάλλομος τῷ Δαυΐδ Ν'.

Ἐν τῷ ἔλθειν πρὸς αὐτὸν Ναθάν τὸν προφήτην, ἠνίκα εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβέε.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. Ὡς ἐπὶ μεγάλῳ δὲ ψυχῆς τραύματι μεγάλου δεῖσθαι ἑλέου ὁμολογεῖ.

Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με. Ὅρα δὲ πρὸς τὸ Χριστοῦ πάλιν μυστήριον· τὴν γὰρ ἐν νόμῳ κάθαρσιν ἢ τοῦ βαπτίσματος ὑπερβαίνουσα δύναμις, καὶ ταύτης τῆς ψυχῆς ἐργάζεται καθαρίαν. Ἐκεῖνη γὰρ πρὸς τῆς ψυχῆς προσελαμβάνετο καθαρότητα.

Σοὶ μόνῳ ἡμάρτων καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε. Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι τὸν Οὐρίαν οὐκ ἔδικησα· ἀλλ' ὅτι τὴν μεγίστην παρανομίαν εἰς αὐτὸν τετόλμηκε τὸν Θεόν, ἀπὸ προβατέως μὲν γενόμενος βασιλεὺς, κρατήσας δὲ τῶν ἐχθρῶν, παντοδαποῖς δὲ κοσμηθεὶς ἀγαθοῖς, καὶ τοιούτοις τὸν εὐεργέτην ἀμεψάμενος. Τὸ δὲ, ἐνώπιόν σου, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δεδῆλωται· Ὁφθῆ, γὰρ φησὶ, τὸ γεγονός πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἡ οὕτως· Ἐδόκουν τις εἶναι πάλαι σκεπόμενος ὑπὸ σοῦ. Νενόμικα δὲ λοιπὸν ἀσάλευτος εἶναι, λέγων ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου. Οὐ μὴ σαλευθῶ· διὸ ἀπέστρεψάς τὸ

A quæ Deo pollicitus est, opere compleverit. Vota enim promissiones Scriptura vocat, ut cum ait· Si votum voveas, ne tardes reddere⁴⁸. Melius siquidem est non vovere, quam voveri et non reddere. Sic igitur cum seminaveris ad justitiam, speres te fructum vitæ collecturum.

VERS. 16. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Transitionem sermo habet ab ordine justorum ad ordinem improborum. Ille enim aliquid amplius habuit, scilicet novi Testamenti scientiam. Peccatorem autem, non alienum a Scripturis, sed prævaricatorem vocat. Illumque coarguit, non de transgressione circa sabbata aut hostias, aut similes escas, sed de legum naturalium violatione, B quarum disciplinam a Deo traditam pro insana habebat: hanc enim peccando abiecit. Naturalis quippe lex ea est, nemini facere quæ pati nolimus. Mœchi autem sunt, impii idololatræ, et fures, qui veritatem suffurantur. Modo igitur ait: In malitia confidebas; mox: Dolose insidiabaris, simulabasque te sincere et quasi cum fratribus colloqui, et clam iis maledicebas; insidias struebas iis qui ex eadem quam tu male orti sunt, sive ex Synagoga, sive ex Ecclesia: de quibus ego silebam, quando humana assumpsi naturam. Sive alio modo: Ad pejora gradiebare, mansuetudinem, patientiam et tolerantiam meam despiciens: quare ulterius non patiar. Nam sic affectus eras, ut putares me gesta probare tua, aut neminem eorum recordaturum. At ego te arguens, omnia tibi ob oculos ponam, ut, his conspectis, pudore afficiaris.

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID L.

2. Cum venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bersabee.

VERS. 3. Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Quasi pro magno animæ vulnere, magna misericordia opus esse constitetur.

VERS. 4. Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Respice iterum ad Christi mysterium; nam purgatione legis præstantior baptismi virtus, hujus animæ emundationem perficit. Nam illa ad animæ puritatem advecta est.

VERS. 6. Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris. Non hoc ait: Uriæ injuriam non feci. sed quia magnum scelus in Deum aggredi ausus est, qui ex pastore rex effectus, inimicis devictis, atque nullis non ornatus beneficiis, benefico per tale facinus gratiam rependerit. Illud autem coram te, in historia explicatur: Visum est, inquit, quod factum est, malum coram Domino⁴⁹. Vel sic interpreteris: Videbar aliquis esse cum a te protegerer, æstimabamque demum me immobilem esse, cum dicerem in abundantia mea: Non movebor; quare avertisti faciem tuam a me et factus sum conturbatus⁵⁰: a

⁴⁸ Deut. xxiii, 21. ⁴⁹ II Reg. xi, 27. ⁵⁰ Psal. xxix, 7.

misericordia tua sic edoctus, *Nisi Dominus adificaverit domum, in vanum laboraverunt qui adificant* ⁵¹.

VERS. 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Hæc similia fuerint iis quæ in Job leguntur: *Maledicta dies in qua natus sum, et nox in qua dixerunt: Ecce masculus* ⁵². Cur maledicta, nisi quia in iniquitatibus conceptus est? Consequens enim erat maledictionem subsequi peccatum. Iisdem usus verbis est Jeremias: *Maledicta dies in qua natus sum, et nox in qua concepit me mater mea* ⁵³. Beatum enim fuisset, non peccare primam mulierem, et corruptæ proli operam non dare, ac manere in paradiso divinis angelis similem; sed *invidia diaboli mors intravit in mundum* ⁵⁴. Generatio autem per sanguinem et carnem morti ministrabat, ad continuam mortalis generis successionem. Quamobrem conceptio, utpote morti subjecta, a beatis viris inculabatur. Symmachus vero, *in injustitiam utero gestatus sum, et in peccatis parturivit me mater mea.* In utero, inquit, gestatus sum, ut transirem ad injustitiam, idque ut in peccatis natus, secundum hanc cogitandi rationem arguar. Non in iniquitatibus matris meæ, inquit, conceptus sum, non in iniquitatibus suis ipsa parturivit me; sed ego in iniquitatem natus sum, mortali indutus carne; et hæc dico, quoniam veritatem dilexisti.

VERS. 9. *Asperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.* Hyssopus vacuitatis affectuum symbolum est, et ablutio cognitionem significat: per vacuitatem affectuum mundamur, et per cognitionem dealbamur.

VERS. 11. *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.* Alia ratione, qui animam a mala conscientia purgatam habet, Deo dixerit: *Faciem tuam, Domine, requiram, ne avertas faciem tuam a me* ⁵⁵. Qui vero animæ vulnerum fœditatem conspicit, sese occultans jure magno judici ait: *Averte faciem tuam a peccatis meis; at non a meipso, sed quasi ægrum curato.*

VERS. 14. *Redde mihi lætitiā salutaris tui.* Quod discrimen apud Hebræos sit inter illud, *salutis tuæ*, quod frequenter occurrit, et illud, *salutaris tui*, declaratur. Nam illud, *salutare tuum*, apud illos scribitur, *Jesuach*, quod manifeste Salvatoris nostri Jesu nomen exprimit, sic enim omnes interpretantur; illud vero, *salutis tuæ Isuach*.

VERS. 19. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum, Deus non despiciat.* Alius dixit: Sanis quidem convenit sacrificium laudis, ægris vero, sacrificium cordis contriti et

πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐγενήθη ἑτεταραγμένος· διδαχθεὶς ἐλέω τῷ σῷ· Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες.

Ἴδού γάρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθη, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκλήσθησέ με ἡ μήτηρ μου. Ὅμοια δ' ἂν εἴη καὶ ταῦτα τοῖς παρὰ τῷ Ἰωβ· Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐγεννήθη, καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ εἴπων Ἰδοὺ ἄρσεν. Διὰ τί γὰρ ἦν επικατάρατος, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀνομίαις συνελήφθη; Ἀκόλουθον γὰρ ἦν κατὰραι ἕπεσθαι ἀμαρτίᾳ. Τοῖς αὐτοῖς Ἰερεμίας ἐχρήσατο φήσας· Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ συνέλαβέ με μήτηρ μου. Μακάριον γὰρ ἦν τὸ μηδὲ τὴν πρώτην γυναῖκα παραβάσαν τῇ φθορῇ γενέσθαι διακονήσασθαι, μένειν δὲ ἐν παραδείσῳ θεῖος ὁμοιωθεῖσθαι ἀγγέλοις· ἀλλὰ φθόρῳ διαβόλου θανάτος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. Θανάτῳ δὲ ἡ δι' αἱμάτων καὶ σαρκὸς ὑπηρετεῖτο γενεσι εἰς τοῦ θνητοῦ γένους διαμονήν. Διὸ καὶ ἡ σύλληψις, ὡσανεὶ θανάτῳ ὑποκειμένη, τοῖς μακαρίοις διεβάλλετο. Ὁ δὲ Σύμμαχος· *Εἰς ἀδικίαν ὠδυνήθη, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκύσθη με ἡ μήτηρ μου.* Ὄδυνήθη γὰρ καὶ ἐκύσθη, φησὶν, ἵνα παρέλθω εἰς ἀδικίαν, καὶ ἵνα, ἐν ἀμαρτίαις γενόμενος, ἐλεγχθῶ κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν· Οὐκ ἐν ἀνομίαις, φησὶ, τῆς ἐμῆς συνελήφθη μητρὸς, οὐδὲ ταῖς ἑαυτῆς ἀνομίαις ἐκίσθησέ με· ἀλλ' ἐγὼ εἰς ἀδικίαν ἐγεννήθη, θνητὴν, περιβαλλόμενος σάρκα καὶ ταῦτά φημι, ἐπειπερ ἀλήθειαν ἠγάπησας.

Ῥαντιεῖς με ὑσώψῳ καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. Τὸ ὑσώπων ἐστὶ σύμβολον ἀπαθείας, καὶ ἡ πλύσις γνώσιν σημαίνει· καὶ διὰ μὴ ἀπαθείας καθαριζόμεθα, διὰ δὲ τῆς γνώσεως λευκαινόμεθα.

Ἀπόστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. Ἄλλως, ὁ μὲν τὴν ψυχὴν κεκαθαρμένος ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς εἶποι ἂν τῷ Θεῷ· *Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ*· ὁ δὲ τὸ αἰσχρὸν τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων ὄρων ἐκκαλυπτόμενος εἰκότως λέγει τῷ μεγάλῳ κριτῇ· *Ἀπόστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, ἀλλὰ μὴ ἐξ ἐμοῦ αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς νοσοῦντα θεράπευσον.*

Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν τοῦ σωτηρίου σου. Πλείστης δὲ παρ' Ἑβραίοις τῆς κοινότερον σωτηρίας σου λεγομένης καὶ τοῦ σωτηρίου σου δηλοῦται ἐπιφορά. Γράφεται γὰρ τὸ μὲν σωτήριόν σου παρ' αὐτοῖς, Ἰησουάχ, σαφῶς δηλοῦν τοῦνομα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ· συμφώνως γὰρ οὕτως ἐρμηνεύουσιν ἅπαντες· τὸ δὲ, σωτηρία σου, Οἰσουάθ (1).

Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντριμμένον· καρδίαν συντριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει. Ἄλλος εἶπεν· Ὑγιέσι μὲν ἀρμόττει τῆς αἰνέσεως ἡ θυσία· νοσοῦσι δὲ ἡ διὰ τῆς τεταπει-

⁵¹ Psal. cxxvi, 1. ⁵² Job iii, 3. ⁵³ Jer. xx, 14. ⁵⁴ Sap. ii, 24. ⁵⁵ Psal. xxvi, 1, 9.

(1) Lege Ἰσουάχ. Hebr. יְהוּאָח, quæ tamen vox indiscriminatim, contra quam dicit Eusebius, vel σωτήριον, salutare, vel σωτηρία, salus, explicatur.

ωμένης καὶ συντετριμμένης καρδίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ κατατριβὴ γέγονεν ἢ καρδίᾳ μου, κατὰ Σύμμαχον, εἰκότως εὐξάμεν καρδίαν καθάρην ἐν ἐμοί ὁ Θεὸς ἀντὶ τῆς κατατριβῆς· καὶ ἀντὶ τοῦ συντετριμμένου πνεύματος, κατὰ Σύμμαχον, ἔλεγον· Καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαινίσσον ἐν τοῖς ἐντέροις μου. Συντετριμμένον δὲ πνεῦμα τὸ δι' ἐξομολογήσεως ἑαυτοῦ συντρίβον τυγχάνει· τοιαύτη καὶ ἡ διὰ τῆς μετανοίας ἑαυτὴν ταπεινοῦσα καρδία. Τοιαύτην γὰρ αὐτὴν γενομένην μετὰ τὸ τῆς ἀμαρτίας οἴδημα ἀντὶ θυσίας προσδέξεται ὁ Θεός.

Τότε εὐδοκίσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορῆν καὶ ὀλοκαυτώματα. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα φησεῖεν ἄν τις, πῶς ἄρτιως εἰπὼν, Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, νῦν ὡς μέλλοντος θυσίαν δέχεσθαι τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸ τὴν πόλιν ἀνακτισθῆναι, φησὶ, Τότε εὐδοκίσεις θυσίαν; Ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἔφη θυσίαν, ἀλλὰ δικαιοσύνης. Ὅτι γὰρ εὐδοκίσεις τὴν Σιών καὶ οἰκοδομηθῆ τὰ τεῖχη Ἱερουσαλήμ, τοιαύτη σοι θυσία προσενεχθήσεται. Τὸ γὰρ θεοσεβὲς πολίτευμα εἰκόνα φέροι ἂν τῆς ἐπουρανοῦ πόλεως τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ταύτης ὁμώνυμος ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἣς τεῖχη λέγεις τοὺς περιφράττοντας ταύτην ἀγγέλους ἢ καὶ τοὺς ἱερωμένους καὶ προμαχοῦντας αὐτῆς, Προσδέξῃ δὲ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, εὐδοκίσεις, ὁ Σύμμαχος Καὶ τὴν ἀναφορὰν δὲ, καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα, δικαιοσύνης νοητέον, καὶ προσέτι τοὺς μίσθους. Πάντα γὰρ δικαιοσύνης ἐκτελείται, κατὰ τὰς ἀνάμους καὶ πνευματικὰς θυσίας, τὰς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης προσφερομένας. Καὶ ἐν ἄλλῳ γὰρ εἴρηται πρὸς Ἰουδαίους προφήτη· Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίας οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδύξεται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρειται τῷ ὄνομά μου, καὶ θυσία καθάρᾳ. Αὐτὴ νῦν λέγεται θυσία δικαιοσύνης· ἔστι δὲ καὶ αἰνέσεως, καθὰ πρόσθεν ἔλεγε· Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίας αἰνέσεως.

(1) Εἰς τὸ τέλος, ΣΥΡΕΣΕΩΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΝΑ'.

Ἐν τῷ ἔλθειν Δαυὶδ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ· Ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀχιμέλεχ.

Ὁ μὲν γὰρ ψαλμὸς εἴρηται τῷ Δαυίδ, ὁπότε ἡλθίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀχιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ ἀπῆλθεν. Οὗτος δὲ ἐκεῖνος ἀκόλουθος ἂν εἴη κατὰ τὴν ἱστορίαν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῶν Βασιλειῶν, Καὶ ἐκεῖ ἦν ἐν τῶν παιδαρίων τοῦ Σαούλ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ἐπισημαίνεται δὲ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀχιμέλεχ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε λαβῶν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. Κατ' αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ φράσας Δαυὶδ ὁ Σύρος, ὁ νέμων τὰς ἡμίονους Σαούλ, καὶ ἔλθων πρὸς Σαούλ εἶπεν· Ἐώρακα τὸν υἱὸν Ἰσασαί παραγενόμενον εἰς Νοβὴν πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν υἱὸν Ἀχιζάβ τὸν ἱερέα, καὶ πάντα τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ

humiliati. Quia vero secundum Symmachum, *confRACTUM fuit cor meum*, merito precatus sum, ut pro contracto, mundum cor habeam; et pro contrito spiritu, secundum Symmachum dixi, *et spiritum rectum innova in visceribus meis*. Contritus autem spiritus est, qui sese per confessionem conterit; simileque est cor, quod per paenitentiam sese humiliat. Illud enim, post peccati tumorem ita affectum pro sacrificio Deus admittet.

VERS. 21. *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, oblationem et holocausta*. Sed ad hæc dixerit quispian, quare postquam modo dixit, *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique*; jam quasi Deo sacrificium accepturo post civitatis restaurationem, ait, *Tunc acceptabis sacrificium*? At non dixit simpliciter *sacrificium*; sed addidit, *justitiæ*. Quando acceptaveris Sion, et ædificati fuerint muri Jerusalem, tale tibi offeretur sacrificium. Namque religiosum institutum, imaginem sane referat cœlestis Dei civitatis; quare Ecclesia Dei eodem nomine donatur, *cujus muros dicit esse angelos ipsam circumstantes, sive sacros illos propugnatores ejus*. Symmachus autem dixit, *accipies*, loco illius, *acceptabis*. Oblationem vero et holocausta, *justitiæ* scilicet suppleas, atque insuper vitulos. Omnia quippe quæ persolvuntur, *justitiæ* sunt, pro ratione incruentorum et spiritualium sacrificiorum, quæ in Ecclesia Dei per universum orbem offeruntur. In alio quoque propheta ad Judæos dictum est: *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et hostias non accipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus; et in omni loco thymiama offeruntur nomini meo, et sacrificium mundum*⁶⁶. Ipsum nunc dicitur *sacrificium justitiæ*: est etiam laudis, ut supra dicebat: *Immola Deo sacrificium laudis*⁶⁷.

1. IN FINEM, INTELLECTUS DAVID LI.

2. *Cum venit Doec Idumæus, et nuntiavit Sauli ac dixit ei: Venit David in domum Achimelech.*

Psalmus trigesimus tertius a Davide pronuntiatum est, *quando immutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit*⁶⁸. Hic vero secundum historiam illum subsequitur. Ait enim scriptura Regnorum: *Et ibi erat unus ex pueris Saul in die illa*⁶⁹. Significatque quo tempore venit David in domum Abimelech, et acceptos a principe sacerdotum panes propositionis comedit. Eo enim ipso tempore profectus Doec Syrus, qui pascibat mulas Saulis, ipsum Saulem adiit ac dixit ei: *Vidi filium Jessæ advenientem Nobam ad Abimelech, filium Achitob sacerdotem, et omnes filios patris ejus: qui consuluit pro eo Dominum, et cibaria dedit ei. Et misit rex vocatum Abimelech sacerdotem, et*

⁶⁶ Malach. 1, 10, 11. ⁶⁷ Psal. XLIX, 14. ⁶⁸ I Reg. XXI, 7-13. ⁶⁹ ibid. 7.

(1) Hic incipit codex Eminentissimi card. de Coislin. de quo pluribus in præfatione.

omnes filios patris ejus sacerdotes in Noba, qui universi venerunt ad regem ⁶⁰. Tuncque, jubente Saule, ipse Doec occidit sacerdotes Domini trecentos. et quinque viros ferentes ephod, et Nobam civitatem sacerdotum percussit in ore gladii a viro usque ad mulierem, a puero usque ad lactantem, et vitulum et asinum et ovem ⁶¹. Hæc cum audisset David tali modo gesta esse, hos profert sermones, qui neque canticum, neque hymnus, neque quid simile inscribuntur. Qui enim potuit, in tot sacerdotum calamitate, cantica aut psalmos pro iis canere? Quare nullus hujusmodi titulus præmissus est, sed solum in finem dicitur, et intellectus, quia quæ sub finem habentur bona renuntiant, ubi dicitur: *Ego autem sicut oliva fructifera*, et cætera. Intellectu autem ex Deo eget præsentium sermonum sententia. Cum itaque apud Abimelech sacerdotalem gustavit cibum, mutato gustu suo, sive more suo, secundum reliquorum interpretationem, benedictiones et gratiarum actiones Deo emisit dicens: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*, et cætera ⁶². Nunc autem, cognito calumniatoris Doec facinore, quo pacto scilicet, diabolico usus scelere, tot sacerdotes occidisset; præsentis sermones ad ipsum dirigit dicens:

Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διαπαντός ἡ αἰνεῖσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Nunq̄ δὲ, ὅτε τοῦ διαδόλου Δωὴκ τὴν πρῆξιν ἔγνων, καὶ ὡς τοσοῦτους ἀνέλεν ἱερεῖς, ἔργῳ διαβολικῷ χρησάμενος, ὡς πρὸς αὐτὸν συντάττει τοὺς προκειμένους λόγους φάσκων·

VERS. 3. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es? iniquitatem tota die et injustitiam cogitavit lingua tua.* Et hæc quidem multo ante dicta sunt, quam historia quinquagesimi psalmi contingeret. Nam adhuc superstite Saule et prius quam David regnaret, et res gesta, et psalmus dictus est. Ac diuturnis postea temporibus, post Saulis obitum, postremisque regni sui annis, confessionem in quinquagesimo psalmo expressam David protulit, quam tamen huic psalmo præmisit, propter ejus cum quadragesimo nono psalmo affinitatem, uti jam commonstratum est. Psalmi vero a LI ad LXX, viginti numero, Davidis inscripti, ab alio principio argumentum mutuati sunt, videnturque vivente adhuc Saule pronuntiat fuisse, antequam David regnaret. Nam is, quem jam tractamus, vivente Saule dictus est, *Cum venit Doec Idumæus et nuntiavit Sauli, ac dixit ei: Venit David in domum Abimelech* ⁶³. Sed etiam LIII, tunc pronuntiatum est, *Cum venissent Ziphæi, et dixissent ad Saul: Nonne David absconditus est apud nos* ⁶⁴? Quinquagesimus vero quintus sic inscriptus est: *Cum tenuerunt illum Allophyli in Geth*: quo tempore nondum regnabat David, Saule superstite. Quinquagesimus autem sextus sic titulum habet, *David, cum fugeret a facie Saul in speluncam*. Similiter et LVIII, *Quando misit Saul, ait, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret*. Quinquagesimus vero nonus, etiamsi post mortem Saulis pronuntiatum fuerit,

ἠρώτα αὐτῷ διὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπισιτισμὸν ἔδωκεν αὐτῷ. Καὶ ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς καλέσαι τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου τοὺς ἐν Noba, καὶ παρεγένοντο πάντες πρὸς τὸν βασιλέα· Ὅτε κελεύσαντος τοῦ Σαοὺλ, αὐτὸς ἐκείνος ὁ Δωὴκ, ἐθανάτωσε τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου τ' καὶ ἐάνδρας φέροντας ἐφοδὸν, καὶ τὴν Noba πόλιν τῶν ἱερέων ἐπάταξεν ἐν στόματι βομφαλας ἀπὸ ἀνδρῶν ἕως γυναικῶν, ἀπὸ νεοτῶν ἕως θηλάζοντος, καὶ μόσχου καὶ βουνοῦ καὶ προβάτου. Ταῦτ' οὖν μαθὼν Δαυὶδ τοῦτον πεπραγμένα τὸν τρόπον, τοὺς προκειμένους προσφέρειται λόγους, ὅστε ᾧδὴν περιέχοντας, ὅστε ὕμνον, ὅστε ἄλλο τοιοῦτον. Πῶς γὰρ καὶ οἷόν τε ἦν ἐπὶ συμφορᾷ τοσοῦτων ἱερέων, ᾧδᾶς αὐτῶν καὶ ψαλμοὺς ᾄδειν; διὸ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιγράφεται· μόνον δὲ εἰς τὸ τέλος εἴρηται καὶ συνέσεως· ἐπειδὴ τὰ τελευταῖα τῶν λόγων ἀγαθῶν ἐστὶν ἀπαγγελτικὰ ἐν οἷς φησιν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ συνέσεως δὲ τῆς ἐκ Θεοῦ δεῖται ἡ τῶν ἐμπεφορμένων λόγων διάνοια. Ὅτε μὲν οὖν παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ γενόμενος, τῆς ἱερατικῆς ἀπεγέυσαστο τροφῆς, ἀλλοιώσας τὴν γεῦσιν αὐτοῦ ἢ τὸν τρόπον αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἐρμηνείαν· εὐλογίας καὶ εὐχαριστίας ἀνέπεμπεν τῷ Θεῷ λέγων·

Τι ἐγκανχῶ ἐν καρδίᾳ, ὁ δυνατός; ἀνομίαν ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἀδικίαν ἐλόγησατο ἡ γλώσσά σου. Καὶ λέλεκται μὲν τὰ μετὰ χεῖρας πολὺ πρότερον τοῖς χρόνοις τῆς ἱστορίας τοῦ ἡ ψαλμοῦ. Ἐτι γὰρ ζῶντος τοῦ Σαοὺλ, καὶ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ πέπρακτο καὶ εἴρητο. Μακροῖς δὲ ὕστερον χρόνοις, μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ, καὶ πρὸς τοὺς τελευταίους τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ὁ Δαυὶδ τὴν ἐν τῷ ἡ ποιεῖται ἐξομολόγησιν, ἣν προὔταξε διὰ τὴν πρὸς τὸν μθ' ψαλμὸν ἀκολουθίαν, ὡσπερ οὖν καὶ ἀποδείδειται. Οἱ δ' ἀπὸ τοῦ α' καὶ ἡ τὸν ἀριθμὸν εἰκοσι, τοῦ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένοι, μέχρι τοῦ σ' ἐξ ἑτέρας ἀρχῆς τὴν ὑπόθεσιν εἰληφασιν· ἔοικασι γοῦν ἐτι ζῶντος Σαοὺλ εἰρηθῆσαι, πρὶν ἢ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ. Ὅ τε γὰρ μετὰ χεῖρας ἐτι ζῶντος Σαοὺλ ἐλέχθη, Ἐν τῷ ἔλθειν. Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ, ὅτι ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ. Ἀλλὰ καὶ ὁ γγ' Ἐν τῷ ἔλθειν τοὺς Ζιφαίους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ· Οὐχὶ ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; εἴρητο. Καὶ ὁ ε' δὲ καὶ ἡ· Ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ Ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ, ἐπιγράφεται· ἦν δὲ καὶ οὗτος ὁ χρόνος ὁ πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ, ἐτι τοῦ Σαοὺλ περιόντος τῷ βίῳ, καὶ ὁ νς' ἐπιγράφεται· Τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ αὐτῷ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον. Ὁσαύτως καὶ ὁ νη' Ὅποτε, φησὶν, ἀπέστειλε Σαοὺλ, καὶ ἐξήλυξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Ὅ γε μὴν νθ', εἰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ εἴρητο,

⁶⁰ I Reg. xxii, 9-11. ⁶¹ ibid. 18, 19. ⁶² Psal. xxxiii, 2. ⁶³ I Reg. xxi, 1. ⁶⁴ ibid. 11.

ἡδὴ βασιλευοντος τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς Α jam regnante Davide ; at ipse quoque ante admis-
κατὰ τὸν Οὐρίαν πρᾶξεως· ὁ δὲ σημαίνεται ἀπὸ τῆς sum in Uriam facinus editus est : quod ex inscri-
προγραφῆς, ἥτις δηλοῖ τὸν χρόνον φάσκουσα· Ὅποτε ptione significatur, temporis notam ferente his
ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν verbis : Cum succendit Mesopotamiam Syria, et
Syrīan Saḡdā, καὶ ἀπέστρωψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπά- Syrian Soba : et conversus Joab percussit vallem
ταξε τὴν γάραγγα τῶν Ἀλῶν, δώδεκα χιλιάδας. Salinarum, duodecim millia. Hæc porro tempore
Ταῦτα δὲ τοῖς χρόνοις προάγει τὴν ἐν τῷ ν ψαλμῷ prævertunt confessionem in l psalmo factam. l.
ἐξομολόγησιν. Ἔτι μὴν καὶ ὁ ξβ' ψαλμὸς ἐλέχθη τῷ super lxi a Davide dictus est, cum esset in deserto
Δαυὶδ ἐν τῷ εἶραι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδου- Idumææ, vivente adhuc Saule. Ac mihi perpen-
μαίας, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαοῦλ. Καὶ θέα ὅπως σχεδὸν das velim, quo pacto plerique in secunda parte
οἱ πλεῖστοι τοῦ δευτέρου μέρους τῆς βίβλου τῶν ψαλ- libri, psalmoreum Davidis positi psalmi, excepto
μῶν τοῦ Δαυὶδ, παρεκτός τοῦ ν, τοὺς πρόπαλαι εἰρη- quinquagesimo, eos qui ab ipso diu ante tempus
μένους αὐτῷ πρὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν gesti in Uriam facinoris pronuntiatii fuerant, præ-
πράξεως περιειλήφασιν. Τό γε μὴν πρῶτον μέρος τῆς occupaverint. Prima sane pars ejusdem libri a
αὐτῆς βίβλου τὸ ἀπὸ πρώτου καὶ μέχρι μ' τὴν ἐν- primo ad quadragesimum, contrarium habet ordi-
αντίαν εἶχε τάξιν· τοὺς γὰρ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν nem : namque pars illa eos, qui post confessionem
τοῦ ν ἐκεῖνο περιεἶχε τὸ μέρος. Ὁ γοῦν τρίτος ψαλ- quinquagesimi psalmi dicti sunt, complectitur.
μὸς λέλεκτο τῷ Δαυὶδ, ὅποτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ Tertius itaque psalmus a Davide pronuntiatu est,
προσώπου Ἀβεσσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἐφυγε cum sugeret a facie Absalonis filii sui. Fugit autem
δὲ τὸν υἱὸν μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐρίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν a filio post historiam Uriæ. Imo etiam in sexto
τῷ ζ' τῆς αὐτῆς ἕνεκα πράξεως ἀπεκλάετο(1) λέγων· pro eodem facinore sebat dicens : Laboravi in
Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσῃ καθ' ἐκά- gemitu meo : lavabo per singulas noctes lectum
στην ρύκτα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν meum ; lacrymis meis stratum meum rigabo⁶⁵.
στρωμτὴν μου βρέξω. Καὶ ὁ ζ' δέ· Ὑπὲρ τῶν λό- Septimus item, pro verbis Chusi filii Jemini
γων Χουσι υἱοῦ Ἰεμινι λελεγμένους, τῶν αὐτῶν dictus, ejusdem temporis fuerit. Chusi enim qui
εἶη ἀν χρόνων. Χουσι γὰρ ἀρχιεταῖρος γεγωνῶς τοῦ princeps amicorum David fuerat, cum Absalone
Δαυὶδ, τῷ Ἀβεσσαλώμ συνεγένετο. Ἔτι μὴν καὶ ὁ junctus est. Et jam quidem commonstratum est de-
ὡ' ἀποδέδεικται περὶ τὰ τελευτάτα τῆς ζωῆς Δαυὶδ cimum septimum circa finem vitæ David dictum fu-
λελεγμένους. Ἀλλὰ καὶ ὁ λζ', ἐπιγεγραμμένους εἰς isse. Similiterque tricesimus septimus, inscriptus
ἀνάμνησιν, τὴν αὐτὴν ἔχων διάνοιαν τῷ ζ', ἄρχειται in rememorationem, eamdem præferens quam sex-
μὲν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥημάτων λέγων· Κύριε, μὴ τῷ tus sententiam, iisdem verbis incipit dicens : Do-
θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύ- mine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua
σῃς με. Προῦν δὲ τὴν αὐτὴν ἐξομολόγησιν τῇ ἐν corripias me. In sequentibus vero eamdem, quam in
τῷ ν φερομένη ποιεῖται ἐν τε τοῖς ἄλλοις καὶ δι' ὧν psalmo quinquagesimo, confessionem edit, sive in
φησιν· Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆσαν τὴν κρη- aliis, sive in hoc dicto : Quoniam iniquitates meæ
λὴν μου. Προσώξισαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπές supergressæ sunt caput meum. Putruerunt et cor-
μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Καὶ σὺ ruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ⁶⁶.
δ' ἀν κατὰ σαυτὸν συναγαγῶν εὐροῖς ἀν τὰ πλεῖστα Ac si eadem per te colligas, multa in prima parte
τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν ψαλμῶν μετὰ τοὺς χρό- libri psalmoreum deprehendas, quæ post tempus hi-
νους τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν ἱστορίας εἰρημένα, τὰ δὲ storix de Uria prolata sunt, atque ea quæ post
μετὰ τὴν ν τοῖς χρόνοις προάγοντα τὴν κατὰ τὸν Οὐ- quinquagesimum posita sunt, gestum in Uriam fa-
ρίαν πρᾶξιν. Τί δήποτε οὖν οὐ κατὰ τὴν τῶν χρόνων cinus tempore prævertere comperies. Quid igitur
ἀκαλουθίαν οἱ πρῶτοι τοῖς χρόνοις πρῶτοι κατετάγη- causæ est, quod non secundum temporum seriem,
σαν· ἀλλ' οἱ τὴν πρῶτοι λελεγμένοι ἔτι ζῶντος Σαοῦλ qui primi tempore sunt, primi positi sint, sed qui
ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῶν ψαλμῶν· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ οἱ primi, superstite Saule dicti sunt, in secunda psal-
τοῖς χρόνοις ὕστατοι ; ἡγοῦμαι δὲ ταύτην εἰληφέναι D miorum parte sint constituti ; et in prima, qui tem-
τὴν τάξιν, ὡς ἀν μὴ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ pore posteriores erant? Ego vero arbitror ideo hunc
χείρῳ φέροιο ὁ λόγος· τὸ γὰρ, εἰς τὸ τέλος μὴ δια- ordinem sumptum esse, ut ne a præstantioribus ad
φθέρῃς, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ψαλμῶν τάξεως πεφυλά- pejora sermo declinaret. Illud enim : In finem ne
χθαι ἔοικεν. Διὸ καὶ τὰ σκυθρωπότερα πρῶτα τέθει- disperdas, etiam pro psalmoreum ordine observatum
ται· ἵνα δεύτερα τὰ χρηστότερα φυλαχθῆ, καλυπτο- videtur. Quare tristiora primo posita sunt, ut mi-
μένων καὶ ἐξαφανιζομένων τῶν χειρόνων, διὰ τῶν ἐν tiora pro secundis servarentur, occultatis et obli-
τοῖς δευτέρους κρειττόνων. Εἰκόσ δὲ τὸν Δαυὶδ τὸ teratis pejoribus per meliora illa secundo loco po-
πλημμελιθὲν αὐτῷ ὕστερον διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ sita. Verisimile autem est Davidem ab se patratum
κατορθωμάτων ἐθέλειν καλύπτειν. Εἴποι δ' ἂν τις, ὅτι

⁶⁵ Psal. vi, 7. ⁶⁶ Psal. xxxvii, 5, 6.

(1) Ita frequenter in hoc commentario ἀποκλάεμαι, pro ἀποκλείομαι legitur. et quidem in omnibus manuscriptis.

luisse. Potest etiam dici, ex sublimi pietate Davidem confessiones suas primas statuisse, quia *justus in principio sermonis accusator est sui*⁶⁷. Cum tanta porro de ordine psalmodiarum a nobis exquisita fuerint, jam tempus est ad propositas **L** psalmi voces accedere.

Hæc itaque scribit, cum edidicisset quæ Doec Syrus, structis contra se calumniis, gesserat. Quamobrem ceu ipsum alloquens ait: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es?* sive etiam diabolium compellat, qui in ipso operabatur. Non nesciebat enim illum sibi semper adversarium esse, et assidue se impugnare, modo per Saulem, modo per Doecum, ac plerumque aliorum ministerio. Qui ergo in malitia infirmus, invalidus ac debilis est, cum meliores in ipso mores prævaleant, utpote qui in malitia infirmior sit, dum peccat sese occultabit, et pungente conscientia fortasse respiscet, atque malitiæ suæ remedium per confessionem ac sinceram poenitentiam excogitabit. Sed qui potens est in iniquitate, in ipsa superbit et gloriatur, et quasi magno edito facinore sese ostentat. Ac videtur mihi, in præsentis sermone contrarium describi morem, ei qui in psalmo **L** de confitente designatur. In illo namque qui semel in malitiam lapsus erat, aliquando respisciebat, ac sese macerabat in confessione, suaque mala deflebat. At ei de quo nunc sermo, in malitia degenti dicitur:

VERS. 7-9. *Et eradet te de tabernaculo tuo, et eradicabit te de terra viventium in æternum; ut videntes iusti semper timeant, ipsumque derideant, ac dicant: Ecce homo, qui non posuit Deum virtutem suam, sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et prevaluit in calamitate sua.* Hæc porro quasi de Doec dicta sunt, qui genere quidem Syrus erat, sed in medio Israelis versabatur; imo fortasse piam religionem simulans, una cum multitudine in tabernaculum Dei concesserat. Et sane dicta sunt isthæc ad quemque in malitia potentem, qui lingua pro gladio utatur ad animarum perniciem, quem ceu quamdam amaram et exitiosam radicem, animarum agricola evellet, etiamsi videatur ad breve tempus in tabernaculo Dei et in Ecclesia ipsius plantatus fuisse. Evulsus autem talis homo ac procul tabernaculo sanctorum ejectus, in miserabile spectaculum ponetur ad utilitatem et castigationem videntium: qui terribile Dei adversus huiusmodi hominem iudicium oculis percipientes, id curabunt, id cavebunt, ut ne in paria incidant. Deinde pristinam potentis in malitia arrogantiam, sublimitatem et superbiam memoria repetentes, atque advertentes eam, quæ postea ipsum invasit, abjectionem ac perniciem, risu dignum æstumabunt, considerantes ex qualibus in qualia deciderit; iudicium Dei probabunt, justumque esse fatebuntur. Sub hæc calamitatum impii causas expendent, rectum esse iudicium Dei prædicantes. Oportuerat

A καθ' ὑπερβολὴν εὐλαβείας πρώτας ἔταπτε τὰς ἐξομολογήσεις ἑαυτοῦ· Ἐπειδὴ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. Ἀλλὰ τοσοῦτων ἡμῖν εἰς τὴν ἀποδοθεῖσαν τάξιν γεγυμνασμένων, καιρὸς ἦδη καὶ ἐπὶ τὰς προκειμένας φωνὰς τοῦ να' παρελθεῖν.

Γράφει τοίνυν τοὺς προκειμένους λόγους, μαθὼν ὅτι διαπερράξατο Δωὴκ ὁ Σύρος ἐν ταῖς κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς. Διὸ ὡς πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεται λέγων· *Τὶ ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός;* ἢ ὡς πρὸς τὸν ἐνεργήσαντα ἐν αὐτῷ διάβολον. Οὐ γὰρ ἠγνοεῖ τὸν πάντοτε αὐτῷ ἀντικείμενον, καὶ διὰ παντὸς αὐτὸν πολεμοῦντα, ποτὲ μὲν διὰ τοῦ Σαοῦλ, νυνὶ δὲ διὰ τοῦ Δωὴκ, καὶ ἄλλοτε ἄλλως δι' ἑτέρων. Ὁ μὲν οὖν ἀδύνατος καὶ ἄσθενος καὶ ὀλιγός ἐν κακίᾳ, πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ τοῦ κρείττονος τρόπου, ὡς ἀγ' ἀσθενέστερος ἐν κακίᾳ, ἐγκαλύφεται ἀμαρτάνων, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κεκτομένου, μετανοήσειεν ἄν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ κακίας περινοήσειεν ἑαυτῷ φάρμακον δι' ἐξομολογήσεως καὶ εὐκρινοῦς μετανοίας· ὁ δὲ δυνατός ἐν κακίᾳ τυφούται ἐπ' αὐτῆς, καὶ ἐγκαυχᾷται, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ κατορθώματι σεμνυνόμενος. Καί μοι δοκεῖ τὸν ἐναντίον τρόπον διαγράφειν ὁ παρῶν λόγος τῆ προσεξομολογησαμένῳ ἐν τῷ **V** ψαλμῷ. Ἐν ἐκεῖνῳ μὲν γὰρ οὐκ εἰσθῆσας ἐν κακίᾳ ἄπαξ, ποτὲ μετεγίνωσκε καὶ ἑαυτὸν ἐκοπτεν ἐξομολογούμενος, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κακὰ ἀποκλαόμενος (*sic*)· ὁ δὲ παρῶν ἐν κακίᾳ ὡς ψῆσι·

Καὶ ἀποξύσει σε ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ ἐκρίψει σε ἐκ γῆς ζώντων εἰσαεῖ· ἵνα δίκαιοι βλέποντες δει φοβῶνται, καὶ καταγελοῦσιν αὐτοῦ λέγοντες· Ἰδοὺ ἄνθρωπος, ὃς οὐ παρέθετο τὸν Θεὸν ἰσχυρὸν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐσπερίσθησεν ἐπὶ πλῆθει τοῦ πλοῦτος αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυρεύσατο ἐπὶ συμφροσῇ ἑαυτοῦ. Λέλεκται δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τὸν Δωὴκ, ὅτι μὲν Σύρον τὸ γένος, ἀναστρεφόμενον δὲ ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ποῦ τάχα καὶ παραβάλλοντα μετὰ τῶν πλῆθους εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ, θεοσεβεῖν τε προσποιούμενον. Λέλεκται δὲ καὶ πρὸς πάντα τὸν ἐν κακίᾳ δυνατόν, τῇ γλώσσῃ χρώμενον ἀντὶ ζήτους ἐπὶ ψυχῶν ἀπωλείᾳ, ὡς περ τινὰ πικρὰν καὶ λυμαντικὴν ρίζαν, ἣ τῶν ψυχῶν γεωργὸς ἐκτίλει, καὶ ἄν δοκῆ πρὸς βραχὺν τινα χρόνον ἐν τῷ σκηνώματι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ πεφυτευθεῖν. Ἐκταλεῖς (*sic*) δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ μακρὰν ἀποβήσεται τὸν αἰῶνα ἁγίου σκηνώματος, θέαμα κείσεται οἰκτρὸν ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ σωφρονισμῷ τῶν ὀρώντων, οἳ, τὴν ἀπότομον τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ τοιοῦτου κρίσιν ὀφθαλμοῖς παραλαβόντες, ἀγωνιάσουσι καὶ φυλάσσονται μὴ τοῖς ὁμοίῳ περιπεσεῖν. Εἶτα ἀναφέροντες τῇ μνήμῃ τὴν προσέβραν τοῦ δυνατοῦ ἐν κακίᾳ μεγαλαυχίαν, τό τε ὕψος καὶ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ, ὀρώντες δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα μετελθοῦσαν αὐτὸν ταπεινώσασάν τε καὶ ἀπόλειαν, καταγέλαστον αὐτὸν ἠγήσονται, ἐξ οἷων εἰς οἷα μεταπέπτωκε θεομνησίου· ἀποδέχονται δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν, δικαίαν αὐτῇ εἶναι ὁμολογοῦντες. Εἰτὶ καὶ τὰς αἰτίας διελεύσονται, δι' ἃς ταῦτα πέπονθε

⁶⁷ Prov. xviii, 17.

ὁ ἀσεβῆς, δικαιοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ κρῖσιν. Δέον γὰρ μὴ ἐπὶ πλούτῳ μέγα φρονεῖν, μηδ' ἐπὶ τῇ ματαιότητι τοῦ παρόντος βίου ἐπαίρεσθαι, μόνον δὲ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντες καὶ βοηθὸν αὐτοῦ τίθεσθαι, καὶ ἐπὶ ταύτῃ μὴ σαλεύειν τῇ ἐλπίδι· ὁ δὲ τὴν μὲν ἀγαθὴν ἀγκυραν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καταλέλοιπεν, ἐπὶ ματαίῳ δὲ πλούτῳ τὰς ἐλπίδας ἀναρτήσας, ἑαυτὸν ἐπαίξε, πλεόν οὐδὲν ἢ γέλωτα ὀφλήσας ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ματαίᾳ καὶ ἄφρονι μεγαλαυχίᾳ.

Ἐγὼ δὲ, ὡσεὶ ἔλαια κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ὁ μὲν ἐν κακίᾳ δυνατὸς ὁποῦ τοῦ τέλους τεύξεται, διὰ τῶν εἰρημένων μεμαθήκαμεν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ταῦτα παιδευθεὶς πρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὔτε ἐπὶ πλήθει πλούτου προσκαίρου ἐπαρθεῖν ποτὲ, οὔτε ἐπὶ ματαιότητι τοῦ θνητοῦ βίου. *Ματαιότης γὰρ ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης.* Ἀλλὰ καὶ φεύγων τὴν ὁδὸν τοῦ δυνατοῦ ἐν κακίᾳ, τὴν ἑμαυτοῦ γλώτταν καὶ τὰ ῥήματα οὐκ εἰς ἀπώλειαν ἐτέρων ἀκοήσαιμι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ ψυχῶν, καὶ εἰς διακονίαν σωτηρίων λόγων. Καὶ ταῖς λοιπαῖς δὲ πράξεσιν οὕτως ἂν γενοίμην εὐθαλῆς καὶ εὐκαρπός, ὡς παραβάλλεσθαι μου τὴν ψυχὴν ἀειθαλεῖαι πολυκάρπῳ φυτῷ ἐν οἴκῳ Θεοῦ πεφυτευμένῳ. Διὸ φημι: Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἔλαια κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἔλαια εὐθαλῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἀπένευον τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἔδον ἐν αὐτῷ ὡς περ ἐν γεωργίῳ Θεοῦ πεφυτευμένους, καὶ τῶν ναμάτων τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πηγῆς ἀπολαύων, πολυκαρπὸς ἐγενόμην καὶ ἀειθαλής, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ τῆς ἐλαίας φυτοῦ, ὅπερ ἐν τοῖς ἀειθαλέσι παρελθῆνται. Τῆρει δὲ, ὅτι ταῦτα λέγων ὁ Δαυὶδ, οὔτε ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐτύγγανεν, ἢ ἐνόμιζον εἶναι Ἰουδαίων παῖδες οἴκον τοῦ Θεοῦ· οὔτε γὰρ ἠκοδόμητο· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ σκηνῇ τῇ ὑπὸ Μωϋσέως κατεσκευασμένη, εἰσέτι τότε παρὰ Ἰουδαίους οὕση. Φεύγων γὰρ τὸν Σαοὺλ παρ' ἐτέροις τὰς διατριβὰς ἐποίητο· ὅμως δ' οὖν οὐκ ἠγγείε ἑαυτὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένον· οἴκον Θεοῦ νοῶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα. Καὶ ἐπειδὴ περ κατὰ καρπὸς, οὐδὲ πικροῦς φέρων καρποῦς, γλυκεῖς δὲ καὶ πολλῆς γέμοντας φιλιανθρωπίας, εἰκότως ἐλαίας φυτῷ κατὰ καρπὸν παρεβάλλετο, τὸν εἰς τοὺς πέλας ἔλεον σημαίνοντος, καὶ τὴν εἰς ἅπαντας φιλιανθρωπίαν τοῦ παραδείγματος. γει: *Ἠλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.*

Τοῦ μὲν γὰρ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ τὸ τέλος ἐκρίζωσιν αὐτῷ καὶ ἀφανισμόν ἐδόλου. Ἐχρῆν γὰρ τὴν τῶν πικρῶν οἰστικὴν ῥίζαν καρπῶν πρὸς τοῦ τῶν ὄλων σοφοῦ γεωργοῦ ἀποκατῆλαι (1). Ὁ δὲ ὡσεὶ ἔλαια κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισεν ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἀθανασίαν καὶ ζωὴν αἰώνιον ποριζόμενος ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, ἧς οὐποτε ἐκπεσεῖται· Ἡ γὰρ ἔλπις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, οὐ κατασχύται. Εἴθ' ὡς ἐπ' ἀγαθοῖς καρποῖς, ἀγαθὰς ἐλπίδας· ἑαυτῷ ὑπο-

enim non tam efferrī de divitiis, nec de vanitate vitæ præsentis extolli; sed unum Deum in spem et auxilium sibi ponere, atque in tali spe non fluctuare. Ille vero bona animæ suæ anchora dimissa, atque in divitiis inanibus spe reposita, sibi ipsi ilusit; nihilque aliud de vana illa et insana arrogantia retulit, quam quod se ridiculum præberet.

VERS. 10. *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi.* Qui finis futurus sit ejus qui potens est in iniquitate, ex jam dictis edidicimus. Ego autem, ait David, his eruditus a Spiritu sancto, neque de multitudine tempernearum divitiarum, neque de vanitate mortalīs vitæ unquam extollar: nam *vanitas vanitatum, omnia vanitas* 68. Imo vero viam potentis in iniquitate fugiens, linguam et verba mea non in perniciem aliorum exacuam; sed ad utilitatem animarum et ad ministerium salutis sermonis. Et in reliquis operibus sic vivens, sic fructifer evadam, ut anima mea arbori semper virenti ac fructiferæ in domo Dei plantatæ comparetur. Quamobrem dico: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei; sive, secundum Symmachum, Ego autem sicut oliva virens in domo Dei.* Neque enim domum Dei abnuebam; sed intus in ipsa quasi in agro Dei plantatus, et rivis fontis in domo Dei scaturientis fruens, fructifer ac semper virens evasi, exemplo arboris olivæ, quæ inter semper virentes annumeratur. Observes velim Davidem hæc dicentem non fuisse in Jerusalem, quam domum Dei esse arbitrabantur Judæi; nondum enim ædificata fuerat; sed neque in tabernaculo a Moyse structo, quod adhuc penes Judæos erat. Cum enim fugeret a Saule, apud alios morabatur: et tamen non ignorabat se in domo Dei plantatum esse; intelligens domum Dei religiosum esse institutum. Et quoniam fructifer erat, neque amarus, sed dulces et humanitate plenos fructus ferebat, jure fructuosæ arbori olivæ comparabatur, exemplo misericordiæ in proximis, et humanitatem in omnes significante. Utpote igitur qui tot bonis instructus esset, consequenter infert: *Speravi in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi.*

Ὁς οὖν τοσοῦτοις βριθῶν ἀγαθοῖς, ἀκολούθως ἐπιλέγει: *καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.*

D Nam illius quidem, qui potens est in iniquitate, finem significabat esse eradicationem et destructionem; radicem enim amarorum fructuum feracem, a sapiente omnium agricola eradicari oportebat. Qui vero sicut oliva fructifera in domo Dei, speravit in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi, immortalitatem et vitam æternam refert ob bonam spem, qua nunquam excidet; nam, secundum Apostolum, *spes non confundit* 69; deinde, utpote de bonis fructibus, bonam sibi spem con-

68 Eccle. 1, 2. 69 Rom. v, 5.

(1) Ἀποκατῆλαι. Anne ἀποκατῆλαι? Ed. 17.

signans, horum causam bonorum omnium subministratori ascribit dicens : *Confitebor tibi in sæculum, quia fecisti*. Neque enim ego; inquit, me sicut olivam fructiferam composui, sed tu fecisti : abs te enim gratia ; quare nunquam finem faciam tibi gratias habendi ac constendi : sed postquam semel speravi in misericordia Dei, *expectabo nomen ejus*. Nam cum bona spes subsit, patientia nobis opus. Quapropter *expectabo nomen tuum*, ait, *quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum* ; sive secundum Symmachum, *Quoniam bonum est nomen tuum in conspectu sanctorum tuorum*. Gnarus itaque ipsum bonum esse et bonorum auctorem, non potentibus in malitia, non abjectis hominibus, sed sanctis ; jure *expectabo nomen tuum*, bona spe fruens me nunquam lapsurum a misericordia tua. Sic itaque in ipso speravi in æternum et in sæculum sæculi.

1. IN FINEM, PRO MAHELETH, INTELLIGENTIÆ DAVID LII.

VERS. 2-6. *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus, non est qui faciat bonum*. Quinquagesimus psalmus confessionis modum ejus, quem admissi peccati penitet, complectitur ; sequens vero in malitia potentis et impii moris insaniam describit ; ac qualis, cum istum, tum priorem, finis exciperit. Nam ei qui in malis suis gloriabatur dictum est : *Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo*¹⁰ ; ex persona autem confitentis subjungitur, *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia ejus in sæculum*¹¹. Hic vero qui psalmus non est, neque enim ita inscribitur ; sed neque canticum, neque quid simile, salutaris Dei adventus prophetiam continet, quem multi prophetæ et justii voverunt videre. Præsens itaque, quasi in omnium hominum ruina, et quasi in communi naufragio hæc precatur : *Quis dabit ex Sion Salutare Israel ? cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob et lætabitur Israel* : quando confitens declaransque peccata sua, per salutarem Dei adventum purgationem consecuturus erat ; quando impii et in malitia potentes hominum mores, non per alium quam per unum Salvatorem, qui insanabilibus animæ morbis mederi valet, curari poterant. Et hæc de serie dicta sint.

Observe porro hanc prophetiam bis in libro Psalmorum ferri, in prima parte, psalmo tertio decimo ; in secunda, eo quem jam tractamus. Nam a principio ad finem, iisdem fere verbis jacet decimus tertius ac præsens psalmus ; his verbis incipiens, *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ; his vero desinens, *Quis dabit ex Sion Salutare Israel ? cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, ex-*

Α τυπωσάμενος, τὴν αἰτίαν ἐξάπτει τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν χορηγῷ λέγων· Ἐξομολογήσομαι σοι εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἐποίησας. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἐποίησα ἑμαυτὸν ὡσεὶ ἐλαίαν κατάκαρπον, ἀλλὰ σὺ ἐποίησας· παρὰ σοῦ γὰρ ἡ χάρις· διὸ οὐδέποτε παύσομαι σοι τὴν χάριν εἰδὼς, καὶ σοι ἐξομολογούμενος· ἅπαξ δὲ ἐλπίσας ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὑπομενῶ τὸ δρομα αὐτοῦ. Τῆς γὰρ ἀγαθῆς ἐλπίδος ὑποκειμένης, ὑπομονῆς ἡμῖν χρεῖα. διὸ ὑπομενῶ τὸ δρομὰ σου, φησὶν, ὅτι χρηστόν ἐστὶν ἐναντίον τῶν ὀσίων σου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὅτι ἀγαθὸν τὸ δρομὰ σου ἀντικρὺς τῶν ὀσίων σου. Εἰδὼς οὖν, ὅτι ἀγαθὸν ἐστὶ, καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν, οὐ τοῖς δυνατοῖς ἐν κακίᾳ, οὐδὲ τοῖς ἀποβλήτοις τῶν ζώντων, ἀλλὰ τοῖς ὀσίοις, εἰκότως ὑπομενῶ τὸ δρομὰ σου, εὐελπίς ἢ μήποτε ἐκπεσεῖν τοῦ σοῦ ἐλέους. Οὕτω γοῦν ἤλπισα ἐπ' αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΜΑΕΛΕΘ. ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΝΒ'

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεσθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις, οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν. Ὁ μὲν ὕ ἐξομολόγησιν τρόπου μεταγινώσκοντος ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, περιεῖχεν ὁ δὲ ἐξῆς αὐτῷ, ἀπόνοιαν τοῦ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ καὶ ἀθέου τρόπου· ὁποῖον τε τοῦτον διεδέχετο τὸ τέλος, καὶ ὁποῖον τὸν πρότερον. Τῷ μὲν γὰρ καυχησαμένῳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ἐλέγετο· Διὰ τοῦτο ὁ Θεός καθελεί σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε καὶ μεταναστεύσει σε ἀπὸ σκηνώματος· ἐκ προσώπου δὲ τοῦ ἐξομολογησαμένου ἐπήγετο ἐξῆς τὸ, Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ ὀλκῷ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ δὲ παρὼν οὐκ ἂν ψαλμὸς, οὐ γὰρ οὕτως ἐπιγέγραπται, ἀλλ' οὐδὲ ὀψή, οὐδὲ τι τῶν τοιούτων, προφητείαν περιέχει τῆς σωτηρίου θεοφανείας, ἣν πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων διαπτώσει, καὶ ὡσπερ ἐπὶ κοινῷ ναυαγίῳ εὐχόμενος καὶ λέγων· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ· ὅτε γὰρ, ἐξομολογούμενος καὶ ἐξαγορεύων τὰ ἑαυτοῦ ἀμαρτήματα διὰ τῆς σωτηρίου θεοφανείας, καθάρσεως ἐμελλε τεύξεσθαι· ὅτε ἄθεος ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν κακίᾳ δυνατὸς τρόπος οὐδ' ἄλλως οἶός τε ἦν ἢ διὰ μόνου τοῦ Σωτήρος θεραπείας τυχεῖν, τοῦ καὶ τὰ ἀνίατα τῆς ψυχῆς πάθη ἰάσασθαι δυναμένου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὴν ἀκολουθίαν εἰρήσθω.

Σημείωσι δὲ, ὅτι δευτέρον ἦδη ἡ προκειμένη προφητεία ἐγκρατεῖται τῇ βιβλίῳ τῶν Ψαλμῶν· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει κατὰ τὸν ἰγ', ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ κατὰ τὰ προκειμένα. Σχεδὸν γὰρ αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ ὁ ἰγ' ὁμοίως ἔχει τῷ παρόντι· ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τοῦ· Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός·· τελευτῶν δὲ εἰς τὸ· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ ; ἐν τῷ

¹⁰ Psal. LI, 7. ¹¹ ibid. 10.

ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Βραχεται δὲ λέξεις τὴν ἐν ἀμφοτέροις διαφορὰν ἐργάζονται. Ἐν μὲν γὰρ τῇ προγραφῇ ὁ μὲν ἰγ' εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυὶδ ἐλέγετο· ὁ δὲ παρῶν ἔχει μὲν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν, πλεονάζει δὲ ἐν τῷ λέγειν, ὑπὲρ Μαελέθ, συνέσεως. Ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐπὶ χορεία, ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, διὰ χοροῦ· ὁ δὲ Θεοδοσίω, ὑπὲρ τῆς χορείας, καὶ ἡ πεμπτὴ ἔκδοσις ὡσαύτως. Ἀναγκαίως δὲ πρόκειται τὸ, συνέσεως· ἐπειδὴ περ συνέσεως ἡμῖν δεῖ πρὸς τὸ νοῆσαι τίς ἐστὶν ἡ χορεία ἢ διὰ τῆς προγραφῆς δηλουμένη, καὶ τίς ὁ λόγος, καθ' ὃν ἅπαξ προλεχθείσης τῆς προφητείας κατὰ τὸν ἰγ' δευτέρον ἐνταῦθα περιλήπται. Τὸ δὲ, εἰς τέλος, ἐν ἀμφοτέροις κείμενον, σημαντικὸν ἂν εἴη τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡμελλεν ἀποτελεῖσθαι τὰ προφητευόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἐπιφανὲν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις, χορείαν συνεστήσατο τὴν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συγκροτουμένην, εἰς ὕμνους καὶ δοξολογίας τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς· εἰκότως ἐπὶ σύνεσιν ἡμῶν ταύτης τῆς χορείας ὁ λόγος παρορμῆ. Καὶ ὅρα τὸ παράδοξον· προγράφει μὲν γὰρ ὑπὲρ τῆς χορείας, ἢ ὑπὲρ τοῦ χοροῦ, εἰσάγει δὲ οὐδένα ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀγαθόν, οὐδὲ ποιῶντα χρηστότητα ἕως ἐνός, λέγων ἐξῆς· Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἐστὶ συνίων καὶ ἐκλήτων τὸν Θεόν. Πάντες ἀγαθόν, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός.

Εἰ δὲ οὖν τοιαῦτα ἦν τὰ ἐν ἀνθρώποις, ὡς μηδένα ἀγαθόν εὐρίσκεισθαι ἐν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, πῶς ὑπὲρ τῆς χορείας τὰ τῆς προγραφῆς λέγεσθαι σημαίνει; Ἄλλ' ἔρειξ, ὅτι, ἐπειδὴ πάντες ἐξέκλιναν ἕως ἐνός, διεφθάρσαν τε οἱ ἐπὶ γῆς καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις, εἰκότως ὁ προφήτης· ἐπηύξατο ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα εἰπών· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Συνεῖδε γὰρ τῇ προγνώσει τοῦ πνεύματος τοῦ προφητικοῦ, ὡς ἄρα διὰ τοῦ Σωτηρίου ἡμελλεν ἡ αἰχμαλωσία τοῦ λαοῦ ἐπιστρέφειν καὶ ἐλευθεροῦσθαι τῆς τῶν πολεμίων δυναστείας· ὧν ἐπιτελουμένων, ἡ τοῦ Θεοῦ χορεία συνίστατο ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐλευθερουμένων τῆς αἰχμαλωσίας. Εἰκότως οὖν εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπεται τὰ λεγόμενα, καὶ ὑπὲρ Μαελέθ, τούτῃ ἐστιν ὑπὲρ τῆς χορείας, λέλεκται· ὡσεὶ σαφέστερον ἠρμήνευτο, ὑπὲρ τῶν ἐλευθερωθησομένων τῆς αἰχμαλωσίας· διόπερ καὶ εἰς σύνεσιν ἡμῶν ἀναπέμπεται. Εἴρηται δὲ, τῷ Δαυὶδ, ἡ προφητεία, ὑπ' αὐτοῦ λεγθεῖσα. Διὸ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, τοῦ Δαυὶδ, ἐπιγέγραπται. Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν ὡς ἄρα αὐτὸς ὁ Δαυὶδ, προφῆσας τὸ· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλάλα κατὰ καρπὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄλλως τεύξεσθαι τοῦ ἔλεους ἠπίστατο ἢ διὰ τοῦ προφητευομένου σωτηρίου. Διὸ ἐν μὲν τῷ ὕψι λέγει· Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν

sultabit Jacob et lætabitur Israel. Modicis autem verbis ambo differunt. Nam in titulo decimus tertius in finem David habet, hic vero eandem quidem sententiam præfert; sed hæc insuper addit, pro Maheleth, intelligentiæ. Aquila, super chorea, interpretatus est; Symmachus, per chorum; Theodotio, pro chorea, et quinta editio similiter. Necessario autem intelligentiæ dicitur; quia intelligentia nobis opus, ut capiamus quæ sit illa chorea, in titulo indicata; et qua de causa, semel prolata prophetia in psalmo decimo tertio, secundo hic repetatur. Illud autem, in finem, quod in utroque legitur, tempus quo impleri debent quæ in prophetia feruntur significaverit. Quia enim in consummatione sæculi, Salutare Dei quod in terra hominibus illuxit, choream constituit ex omnibus gentibus in Ecclesia ipsius congregatam, ad hymnos et gloriam Patri ipsius referendam; jure ad talis choreæ intelligentiam nos sermo concitat. Et vide mihi, quæso, rem permiram: dum enim hunc titulum edit, pro chorea vel pro choro, nullum esse in terra bonum hominem, ac ne vel unum qui faciat bonitatem enuntiat, dicens in sequentibus: Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat donum, non est usque ad unum.

ἐξέκλιναν, ἅμα ἠηρεώθησαν, οὐκ ἐστὶ ποιῶν

Si itaque sic se res habebant apud homines, ut nullus in filiis hominum bonus reperiretur, quare pro chorea psalmus dici inscriptio significat? Verum dicas, quia omnes declinaverunt usque ad unum, ac corrupti erant qui in terra versabantur, et abominabiles facti erant in iniquitatibus; merito prophetam in sequentibus precatum his verbis esse, Quis dabit ex Sion Salutare Israel? cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob, et lætabitur Israel. Nam prophetici spiritus affatu noverat, per Salutare illud, captivitatem plebis reversuram et liberandam esse ex inimicorum dominatu. Quibus absolutis, Dei choream ex iisdem a captivitate liberatis constituendam esse. Jure igitur hæc dicta ad finem remittuntur, pro Maheleth, id est, pro chorea dicta sunt: ac si clarius explicaretur, pro iis qui liberandi sunt a captivitate; quare nos ad intelligentiam remittit. Dicta autem est prophetia, Davidi, quia ab ipso Davide prolata; quapropter apud interpretes, Davidis, inscripta est. Ac dici potest Davidem, qui ante dixerat, Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei, bene novisse se non alio modo misericordiam consecuturum esse, quam per salutare illud quod in vaticinio ferebatur. Quamobrem in quinquagesimo dicebat: Redde mihi lætitiā Salutaris tui⁷¹; in hoc autem, Quis dabit ex Sion Salutare Israel? Rogabat quippe commune bonum sibi

⁷¹ Psal. L, 14.

quoque erogari. Decimus tertius etiam magnam A enim præcedenti, scilicet cum duodecimo, habet af-
 finitatem. Nam postquam rogavit idem in duode-
 cimo, ac dixit, *Usquequo, Domine, oblitiviseris me
 in finem? usquequo avertis faciem tuam a me?*⁷³
 quibusdam postea additis, ita claudit: *Ego autem
 in misericordia tua speravi. Exsultabit cor meum in
 Salutari tuo*⁷⁴. Et quia in duodecimo Salutare illud
 memoravit, in decimo tertio consequenter ait: *Quis
 dabit ex Sion Salutare Israel?*

μόνευσε τοῦ Σωτηρίου ἐν τῷ ἰβ', ἐν τῷ ιγ' ἀκολουθῶς ψησί· *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ*

Inscriptio itaque, quæ multa eget intelligentia, pro chorea dicebatur per Salutare in hominibus constituenda, ac post Salvatoris nostri Jesu Christi B adventum opere perfecta; per quem in universo orbe una constitit Deo chorea, qualis visa nunquam fuerat, scilicet catholica Ecclesia Dei, supra firmam immobilemque salutaris verbi petram fundata. Quæ autem initio prophetiæ dicuntur, omnium qui in terra sunt hominum quasi naufragium inducunt. Nam ait: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate: non est qui faciat bonum.* Eadem vero in XIII habentur, maxime secundum Hebraicam linguam, in qua eadem verba, eadem litteræ in ambobus psalmis feruntur; etsi in versione nostra quasdam diversas voces præferre videantur. Nam pro illo, *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate*; decimus tertius, *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis*⁷⁵: ac rursus pro illo, *Non est qui faciat bonum*, habet ille, *Non est qui faciat bonitatem*⁷⁶: nam diversitas apud interpretes solum fertur. His porro significatur lapsas prorsus fuisse communes de Deo cogitationes; atque impiam irreligiosamque omnium hominum sententiam ante Salvatoris nostri adventum obtinuisse. Nam cum Deus in communibus cogitationibus bona cognitionis suæ semina jecerit, quemque in hominibus insipientem tanta subversio occupaverat, ut impiam sententiam in mente sua servaret, ac nullum esse, nec in universo exstitisse Deum, cogitaret. Et hic sane vere athens et prorsus insipiens erat, qui neque providentiam omnia prospicientem, neque mentem illam universalem, neque substantiam omnia exsuperantem omniumque opificem, existere definiret. Reliqui vero homines multorum numinum errori per idololatriam sese tradentes, alio insipientiæ modo in nullius Dei cultum prolapsi sunt: qui etiam sparsa illa in se de Deo sana semina exstinxerunt, ac mortuorum simulacrorum abominationi se dediderunt, quæ nullius pretii et vere execranda erant, colentes. Quare dictum est: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate.* Quod clarius interpretatus Symmachus est his verbis, *Corrupti sunt et abominationi studuerunt cum iniquitate.* Abominationi namque stu-

α τοῦ Σωτηρίου σου· ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ· *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ*; Ἡύχето γὰρ καὶ αὐτῷ δοθῆναι τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Καὶ ὁ ιγ' δὲ πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ, λέγω δὲ τὸν ἰβ'. πολλὴν εἶχεν ἀκολουθίαν. Εὐξάμενος γὰρ ἐν τῷ ἰβ', ὁ αὐτὸς καὶ εἰπὼν *Ἔως ποτε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; ἕως ποτε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς συνάψας, ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἠλπίσα. Ἀγαλλιάσεται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ Σωτηρίῳ σου.* Καὶ ἐπειδὴ περ ἐμνη-

ψησί· *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ*

Ἡ μὲν οὖν προγραφή, πολλῆς συνέσεως δεομένη, ὑπὲρ τῆς χορείας ἐλέγετο, τῆς μελλούσης διὰ τοῦ Σωτηρίου συνίστασθαι ἐν ἀνθρώποις· ἥτις ἔργῳ ἐτελέσθη μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὐ καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης· μὴ συνέστη τῷ Θεῷ χορεία, οἷα οὐδεπώποτε, ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀπειστον πέτραν τοῦ σωτηρίου λόγου τεθεμελιωμένη. Τὰ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας λεγόμενα ἀπάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ὡσπερ τι ναυάγιον εἰσάγει. Εἶπεν γάρ· *Φησὶν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός.* *Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν.* Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἐν τῷ ιγ' ἐδηλοῦτο, μάλιστα κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ἐν ἧ αἱ αὐτὰι λέξεις ἐμφέρονται καὶ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα ἐν ἀμφοτέροις· εἰ καὶ μάλιστα τῆς παρ' ἡμῶν ἑρμηνείας, λέξεις τινὰς ἐνηλλαγμένας περιέχειν δοκέει. C Ἄντι γὰρ τοῦ, *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*, ὁ ιγ', *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐπιτηδεύουσι* καὶ πάλιν ἀντι τοῦ, *Οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν*, *Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα*, περιέχει παρὰ γὰρ τοὺς ἑρμηνεύσαντας ἡ ἐναλλαγὴ φέρεται. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος τὴν ἐκπτώσιν τῶν κοινῶν περὶ Θεοῦ ἐνοσιῶν, καὶ τὸν δυσσεβῆ καὶ ἄθεον λογισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειας ἐπικρατήσαντα. Τοῦ γὰρ Θεοῦ ταῖς κοιναῖς ἐνοσίαις ἀγαθὰ σπέρματα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως καταβαλλομένου, τοσαύτη τις κατέσχευεν διαστροφή πάντα τὸν ἐν ἀνθρώποις ἄφροντα, ὡς δόξαν ἄθεον ἐν τῷ ἑαυτοῦ λογισμῷ κτήσασθαι, καὶ ὅτι μηδὲς ἐστὶ μηδὲ ὑφέστηκεν ἐν τῷ παντὶ ὁ Θεὸς διανοηθῆναι. Οὗτος μὲν οὖν ἀληθῶς ἄθεός τις D ἦν καὶ παντελῶς ἄφρων, οὕτε πρόνοιαν τὰ πάντα ἐφορῶσαν, οὕτε νοῦν τὸν καθόλου, οὕτε τὴν ἐπέκεινα τῶν ὄλων οὐσίαν τὴν ἀπάντων ποιητικὴν, ὑφείσταναι ὀριζόμενος· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, πολυθέῳ πλάνῃ τῇ κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ἑαυτοῦς ἐκδόντες, ἐτέρῳ ἄφροσύνης τρόπῳ εἰς ἀθεότητα πεπτώκασιν· οἱ καὶ αὐτοὶ διέφθειραν τὰ σπαρέντα ἐν αὐτοῖς ὑγιᾶ περὶ Θεοῦ σπέρματα, καὶ τῇ τῶν νεκρῶν εἰδώλων βδελυρίᾳ ἑαυτοῦς παραδεδώκασιν, ἄτιμα καὶ ἀληθῶς βδελύγματα σεβασθέντες. Διὸ εἴρηται· *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*· ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμηνεύσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Διέφθειραν καὶ βδελυρίαν ἐπετήθειραν μετὰ ἀδικίας.* Ἐπετή-

⁷³ Psal. XII, 1. ⁷⁴ ibid. 6. ⁷⁵ Psal. XIII, 1. ⁷⁶ ibid. 5.

θευσαν γὰρ τὴν βδελυρίαν, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα ἂν εἰδωλοποιήσαντες μετὰ τῆς ἀνωτάτω ἀδικίας. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο ταύτης ἑτέρα χεῖρων ἀδικία, καθ' ἣν φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, καὶ ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόσους φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον;

Ἐτε' ἀκόλουθα δρῶντες τοῖς ἀθέοις καὶ διαστροφικοῖς ἑαυτῶν ἐπιτηδεύμασιν, εἰς πᾶρ εἶδος βλοῦ μοχθηρίας περιπετώκασι. Διὲ ἐπιλέγεται ἐξῆς· Οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν. Ὁ Θεὸς ἀκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνῶν ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιαν, ἅμα ἠγρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα ἕως ἑνός. Ὁ μὲν ἄφρων ἠπάτα ἑαυτὸν, λέγων ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ μὴ εἶναι Θεόν· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάντες ἐβδελύχθησαν βδελυρίαν ἐπιτηδεύσαντες. Ὁ δὲ ἀληθὴς λόγος τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καὶ Κύριον οὐχ ὑφεστάναι μόνον καὶ τὰ πάντα περιεχεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπιρᾶν καὶ ἐπισκέπτεσθαι, οὐ τὰ καθόλου μέρη τοῦ παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ μέρος, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὰς διατριβὰς ποιουμένους υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, διδάσκει. Ἐτε' ἐπειδή περ πρόνοιαν ποιούμενος τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδίου μεγέθους ὑποβαίνων, καὶ ὡς περ ἐξ ὑψηλοτάτης ἀκρωρείας τῆς ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ πάντα δυνάμεως ἑαυτοῦ, καθίσιν ἐπὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἐπισκοπῶν εἰ ποὺ τίς ἔστι τῆς αὐτοῦ προνοίας τὴν διοίκησιν συντείνων, καὶ εἰ ποὺ τις, πάντα δεύτερα θέμενος τὰ τῆς τοῦ βλοῦ ἀπάτης, τὴν περὶ αὐτοῦ ζητήσιν ἀνεληφε. Καὶ ἐπειδὴ, ζητῶν, οὐδένα τοιοῦτον εὔρεν, τῶ πάντας· ἐκκλίνει, ὁμοῦ τε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἀχρειωθῆναι, ὡς μὴ ποιῶντα ἀγαθὸν ἕως ἑνός εὔρεν· εἰκότως ἐπαπειλεῖ τοὺς διαφθειρασιν αὐτοὺς, τὰ ἐξῆς λέγων· Οὐχὶ γινώσκοντες πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθλοῦτες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου; Τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο· ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβῳ οὐ οὐκ ἦν φόβος. Ἐπειδὴ, διακύψας ἐκ τοῦ ἰδίου κατοικητηρίου ὁ Θεὸς, τουτέστιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔνθα κατοικεῖν λέγεται διὰ τοὺς αὐτόθι χωροῦντας αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, πάντας εἶδε τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀχρειωθέντας καὶ τῆς εὐθείας καὶ ὀρθῆς ἀποκλίναντας ὁδοῦ· εἰκότως οἷα τις ποιμὴν ἀνθρώπων κηδόμενος τῆς ἐν ἀνθρώποις αὐτοῦ ἀγέλης, ἐπαπειλεῖ τοῖς αἰτίοις τῆς διαστροφῆς, λέγων· Οὐχὶ γινώσκοντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθλοῦτες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου; Καὶ μοι δοκεῖ ταῦτα περὶ δυνάμεων ἀντικειμένων λέγεσθαι τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τοῦ γένους τοῦ ἀνθρώπου. Οὗτοι γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατάθρωμα ἑαυτοῖς ἐποίησαντο, οἷα δεινοὶ θῆρες τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεσθίοντες, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν προφητείαις· Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ὄλω τῶ στέγματι.

Οὗτοι οὖν αὐτοὶ νῦν μὲν, φησὶν, ὡς οὐκ ἂν τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, ταῦτα κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐν ἀνθρώποις λογικῆς ἀγέλης δι-

duerunt, iis quæ non erant, ac si existerent, simulacra erigentes cum suprema omnium iniquitate. Ecqua enim illa deterior iniquitas, qua dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corrupti hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, secundum sanctum Apostolum ??

Deinde consequenter agentes ad impia et per-versa studia sua, in omnem improbitatis speciem lapsi sunt. Quare deinceps subjungitur : Non est qui faciat bonum. Deus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem usque ad unum. Insuper sane sese decepti, dicens in corde suo non esse Deum : ac reliqui omnes abominabiles facti sunt, abominationi studentes. At sermo verus docet eum, qui supra omnia est, Deum ac Dominum, non existere modo et omnia complecti ; sed etiam prospicere et considerare, non solum præcipuas universi partes, sed singula quoque, et filios hominum in terra versantes. Deinde quia filiis hominum prospiciens, ex propria magnitudine descendens, quasi ex altissimo cacumine virtutis suæ omnibus præeminente, descendit ad eos, qui in terra erant, homines internoscendos, explorans num quis esset qui providentiæ suæ administrationem intelligeret, et num quis, postpositis omnibus hujus vitæ fallaciis, ad se perquirendum attenderet. Cumque hujusmodi neminem lustrando invenisset, quod omnes declinassent et simul inutiles facti fuissent, ita ut ne vel unum qui faceret bonum reperiret ; jure comminatur iis qui sese corruperant, quæ sequuntur proferens : Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Dominum non invocaverunt : illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quia ex proprio domicilio prospiciens Deus, id est, ex cælo, ubi habitare dicitur propter eos qui ibi regnum ejus possident, omnes filios hominum vidit inutiles factos, a recta via declinasse ; jure ceu quidam pastor bonus gregem suum in hominibus existentem curans, perversionis auctoribus comminatur dicens : Nonne cognoscent qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Et hæc videntur mihi de adversariis potestatibus invisibilium inimicorum et hostium generis humani dicta esse. Hi enim hominum genus cibum sibi fecerunt, ceu immanes feræ animas eorum devorantes, ut in prophetiis dictum est : Qui devorant populum meum toto ore ?

Hi igitur, inquit, utpote qui Deum oboculos non ponant, jam contra populum et contra meum in hominibus rationabilem gregem hæc egerunt. Num

?? Rom. i, 22. ?? Isa. ix, 12.

ergo semper sic agentes perseverabunt? Esto jam Deum non invocaverunt, Deo contraria et inimica operati, annon quodam tempore cognoscent ultionem ipsis inferendam? Sane tempus erit in quo trepidabunt timore. Quodnam illud, nisi quando illucescente Salutari, nullus ultra metus pecoribus meis aderit, illas autem immanes feras, occultos et invisibiles dæmones timor corripiet, ubi non erit timendi locus? Tunc enim iis quidem qui bonis erunt digni nullus erit metus; iis vero, qui jam contra populum meum eriguntur, ingruet timor iræ ipsos invasuræ, quæ instans, *dissipabit ossa eorum qui hominibus placent*; qua confundentur; quia tunc omnium iudex ipsos nihili faciet. Pro illo autem, *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent*, Symmachus ita interpretatus est: *Nam Deus dissipabit ossa eorum qui castrametantur circa te: confunderis quia Deus reprobavit eos.* Aquila autem eidem sententiæ hæret dicens: *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui castrametati sunt circa te: confusus es, quoniam Deus abiecit eos.* Sermonis autem sententia declarat, prædicatorum populi insidiatorum, videlicet invisibilium inimicorum et occultorum hostium, virtutes delendas esse. Nam ossa inimicorum dissipata, malitiæ eorum virtutes fuerint, quas notato tempore Deum dissipaturum comminatur. Tunc porro etiam confundentur, cum Deus eos reprobaverit, ac despexerit, nihil eos esse comprobans. Hæc merito interminatus est hominum curator Dei verbum; quoniam prospiciens de cælo super filios hominum, ac perfrustrans num quis esset inter eos intelligens aut requirens Deum, nullum invenit; sed deprehendit omnes insidiis inimicorum declinasse ac inutiles factos esse, ut ne vel unus residuus esset bonis operibus deditus. Priora itaque tertius decimus etiam complectitur: quæ sequuntur vero inter se differunt. Nam in decimo tertio his subjungitur illud: *Quoniam Deus in generatione justa est, consilium inopis confudistis, quoniam Dominus spes ejus est*¹⁹; hic vero, *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt quoniam Deus sprevit eos.* Sed quæ tertium decimum spectant suis locis propria interpretatione donata sunt. Quæ vero jam tractantur, qua ratione explicaverimus, cuique legenti palam est.

VERS. 7. *Quis dabit ex Sion Salutare Israel? cum converterit Deus captivitatem plebis suæ, exultabit Jacob et lætabitur Israel.* Cum Propheta ex revelatione Spiritus sancti magna concepisset animo de pernicie inimicorum humani generis, deinde addidit illud, *Quis dabit ex Sion Salutare?* ac si diceret, quis dabit hæc jam opere compleri? Non enim alia ratione liberatio a malis rata erit filiis hominum, nisi per solum adventum Salutaris Dei,

¹⁹ Psal. XIII, 6.

ἄεπράξαντο. Μήτι οὖν καὶ εἰς τὸ παντελὲς ταῦτα πράτοντες διατελέσουσιν; Ἔστω δὲ νῦν, τὸν Θεὸν οὐκ ἐπεκαλέσαντο, τάναντία τῷ Θεῷ καὶ τὰ ἐχθρὰ αὐτῷ ἐνεργούντες, μὴ οὐχὶ γινώσκονται καιρῷ τιμὴν τὴν ἐπελευσομένην αὐτοῖς δίκην; Καὶ μὴν ἔσται καιρὸς, ἐν ᾧ φοβηθήσονται φόβον. Ποῖος δ' ἂν εἴη οὗτος ἢ ἐκεῖνος καθ' ὃν ἐπιλάμψαντος τοῦ Σωτηρίου, οὐκέτι τοῖς ἔμοις θρέμμασι φόβος ἐπιστήσεται· αὐτοὺς δὲ τοὺς δεινοὺς θήρας καὶ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους δαίμονας φόβος λήψεται ἐκεῖ οὐ οὐκ ἔσται φόβος; Τότε γὰρ τοῖς μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀξίους οὐκ ἔσται φόβος, τοῖς δὲ νῦν ἐπαίρομένοις κατὰ τοῦ λαοῦ μου ἐπιπесεῖται φόβος ὁ τῆς μετελευσομένης αὐτοῦς ὀργῆς, ἥτις ἐπιστάσα διασκορπίσει ὅσα ἀνθρωπαρέσκων· ἐν ἧ καὶ καταισχυθήσονται, ἐπειδὴ τότε αὐτοὺς ὁ τῶν ἀπάντων ἐξουθενώσει κριτής. Ἄντι δὲ τοῦ· Ὅτι ὁ Θεὸς διεσκορπίσεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ὁ γὰρ Θεὸς διασκορπίσει ὅσα τῶν παρεμβαλλόντων περὶ σέ· καταισχυθήσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεδοκίμασεν αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεια διανοίας λέγων· Ὅτι ὁ Θεὸς ἐσκορπίσεν ὅσα παρεμβεβληκότων σου ἤσχυρας, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέβριψεν αὐτούς. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια παρίστησι τῶν προλεχθέντων ἐπιθυῶν τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ τῶν ἀφανῶν πολεμίων, τὰς δυνάμεις καθαιρεθῆσθαι. Ὅσα γὰρ διασκορπίσθημενα τῶν ἐχθρῶν εἰεν ἂν αἱ τῆς κακίας αὐτῶν δυνάμεις, ἃς διασκορπίζειν κατὰ τὸν σημαίνόμενον καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ. Τότε δὲ καὶ καταισχυθήσονται, ἐπειδὴ ἀποδοκιμάσῃ αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἢ ἐξουθενήσῃ, τὸ μὴθὲν αὐτοὺς εἶναι ἀποδείξας. Ταῦτα εἰκότως ἠπέλησεν ὁ τῶν ἀνθρώπων κηδεμὼν τοῦ Θεοῦ λόγος· ἐπειδὴ διακούσας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ζήτησας τε ἐν αὐτοῖς εἰ ἔστι συνιών ἢ ζητῶν τὸν Θεόν, οὐδένα εὔρε· κατέλαβε δὲ τοὺς πάντας ἐξ ἐπιθυμῆς ἐχθρῶν ἐκκλίνοντας καὶ ἀχρειωθέντας, ὡς μὴδὲ ἕως ἐνὸς περιλείπεσθαι ἀγαθῶν ἔργων ποιητήν. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ὁμοίως καὶ ὁ ἰγ' περιέχει· παρῆλλακται δὲ τὰ ἑξῆς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ ἰγ' συνῆπται τούτοις τὸ, Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν γενεᾷ δικαίᾳ, βουλήν πτωχοῦ κατησχύνατε, ὅτι Κύριος ἐλάλις αὐτοῦ ἔστιν· ἐνταῦθα δὲ, Ὅτι ὁ Θεὸς διεσκορπίσεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων, κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουθενώσεν αὐτούς. Ἄλλα μὲν εἰς τὸν ἰγ' οικείας ἔτυχεν ἐρμηνείας κατὰ τοὺς οικείους τόπους· τὰ δὲ προκειμένα, ὅπως ἡμῖν παρέστη, πρόκειται τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέφῃ τὸν Θεὸν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Μεγάλα φαντασθεὶς ὁ Προφήτης ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποκαλύψεως περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ἐχθρῶν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἑξῆς ἐπήγαγε τὸ, Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον; ὡσεὶ ἔλεγεν· Τίς δώσει ἡδὴ ποτὲ ταῦτα δι' ἔργων χωρηταί; Οὐ γὰρ ἄλλως σεσῶσθαι κακῶν ἐλευθερίαν τοῖς

υιοῖς τῶν ἀνθρώπων ἢ διὰ μόνης τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἀ
 Σωτηρίου τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ πολλοὺς ὁ λόγος διὰ πασῶν φέ-
 ρεται τῶν Γραφῶν. Ἐπεύχεται τοίνυν λέγων· *Τίς δώ-
 σαι ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ*; Παλλάκις δὲ
 ἡμῖν εἴρηται, ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύ-
 ριος ἡμῶν τοῦτον ἐν ταῖς προφητείαις προαγορεύεται
 τὸν τρόπον· Σωτήριον γὰρ αὐτὸν καλεῖν εἰώθασιν· ὁ
 καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γνωσθήσεσθαι προεκήρυκτον ἔντε
 τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς εἴρηται· *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα
 καινόν, ἵσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ*. Ἄσατε τῷ Κυ-
 ρίῳ, εὐλογήσατε τὸ δρομὸν αὐτοῦ. *Εὐαγγελίσασθε
 ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ Σωτήριον αὐτοῦ*. Ἀναγ-
 γείλατε τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ πάλιν·
 Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν, ὅτι θανμαστὰ
 ἐπέτελεσεν. Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ Σωτήριον αὐτοῦ,
 ἐναντίον τῶν ἔθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην
 αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἡσαίας, Ἄποκαλύψει, φησὶ, Κύριος
 τὸν βραχίονα τὸν ἄριον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων
 τῶν ἔθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἦδη δὲ πολλάκις παρατε-
 θείμεθα τῶν λόγων τὸ ἀποτέλεσμα, μαρτυρούμενον
 ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ὅς, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν
 Ἰησοῦν Χριστὸν, ἔτι νῆπιον ὄντα, ταῖς ἀγκάλαις λα-
 βῶν, ἀνεφώνησε λέγων· *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
 σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ δρομὸν σου ἐν εἰρήνῃ*· ὅτι εἶδον
 οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριον, ὁ ἠτόλμασας
 κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν ἔθνῶν.

Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐν Εὐαγγελίοις ἐπληροῦτο. Οἱ γε
 μὴν παλαιοὶ προφήται, τὸ μέλλον τῷ Πνεύματι προ-
 θεωροῦντες, καὶ τῶν ἀγαθῶν εἰς ἔρωτα καὶ πόθον
 ἐρχόμενοι, ἐπεθῶν ἐν εὐχαίς, τοτὲ μὲν φάσκοντες·
 Δαΐξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ Σωτή-
 ριον σου δόξης ἡμῖν· τοτὲ δὲ ἐν εὐχῇ λέγοντες· *Τίς
 δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ*; Τί γὰρ
 καὶ ἔμελλε γίνεσθαι ἐπιφανέντος τοῦ Σωτηρίου,
 ἐξῆς ὁ λόγος παρίστησι φάσκων· Ἐν τῷ ἐπιστρέ-
 ψαι τὸν Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ,
 ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ.
 Ὅρας, ὡς, ἐπιφανέντος τοῦ Σωτηρίου, ἐπιστροφὴν
 γενήσεσθαι τῆς αἰχμαλωσίας θεοπέζει κατὰ τὴν σω-
 τήριον φωνὴν τὴν ἐμπεφομένην ἐν τῷ λέγοντι ἐξ αὐ-
 τοῦ προσώπου προφήτη· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ,
 οὐ εἰσέκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσθησθαι πτωχοῖς
 ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφροῖν, τυ-
 φολοῖς ἀνάβλεψιν*; ἦν μετὰ χεῖρας αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ
 ἐπὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων λαβῶν, καὶ τὸν
 τόπον διελθὼν ἐπεσφραγισατὸ φήσας· *Σήμερον ἡ
 Γραφή αὕτη πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν*. Τῆς
 οὖν αἰχμαλωσίας ἀνεθείσης, χορεῖται λοιπὸν ἐξ αὐτῆς
 συνίστανται, τοὺς ὕμνους ἀναπέμψουσαι τῷ ἐλευθε-
 ρωτῇ βασιλεῖ. *Τότε δὲ καὶ ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ,
 καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ*. Τότε δὲ, τότε, ἢ κατὰ
 τὴν καιρὸν τῆς δηλουμένης ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς νοεῖν σε ἕτερον μὲν εἶναι τὸν ἐλευθερούμε-
 νον λαόν, καὶ ἕτερος τοὺς ἐπὶ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ
 εὐφραινομένους; Τοῦτο γὰρ ἡ διάνοια ὑποβάλλει
 φάσκοντος τοῦ λόγου· Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Θεόν
 τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

de quo multa feruntur in omnibus Scripturis. Pre-
 catur itaque dicens : *Quis dabit ex Sion Salutare
 Israel* ? Plerumque autem diximus, Christum Dei,
 Salvatorem et Dominum nostrum hoc in prophetiis
 modo appellari ; nam illum Salutare vocare solent :
 quod ab omnibus gentibus cognitum iri prænun-
 tiabant sive in aliis, sive in hoc dicto : *Cantate
 Domino canticum novum, cantate Domino, omnis
 terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus, an-
 nuntiate de die in diem Salutare ejus. Annuntiate in
 gentibus gloriam ejus* ⁶⁰ : ac rursum, *Cantate Do-
 mino canticum novum, quia mirabilia fecit. Notum
 fecit Dominus Salutare suum, in conspectu gentium
 revelavit justitiam suam* ⁶¹ ; et Isaias : *Revelabit,
 inquit, Dominus brachium sanctum suum in con-
 spectu omnium* ⁶², et cætera. Et jam sæpe verborum
 eventum exposuimus, testimonio Simeonis fultum,
 qui Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Chris-
 tum adhuc infantem, in ulnis accipiens, sic vocif-
 eratus est, *Nunc dimittis servum tuum, Domine,
 secundum verbum tuum in pace : quia viderunt oculi
 mei Salutare, quod parasti ante faciem omnium po-
 pulorum* ⁶³.

Sed hæc quidem in Evangeliiis impleta sunt. An-
 tiqui vero prophetæ Spiritu quod futurum erat præ-
 videntes, et bonorum desiderio amoreque capti,
 clamabant in orationibus, modo quidem illud pro-
 ferentes, *Ostende nobis, Domine, misericordiam
 tuam, et Salutare tuum da nobis* ⁶⁴ ; modo autem in
 oratione dicentes : *Quis dabit ex Sion Salutare
 Israel* ? Quid enim post Salutaris adventum evasurum
 esset, in sequentibus sermo declarat dicens : *Cum
 converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsul-
 tabit Jacob et lætabitur Israel. Viden' quo pacto
 post Salutaris adventum, conversionem captivi-
 tatis futuram esse vaticinatur, secundum illam Sal-
 vatoris vocem, quæ in propheta ex ejus persona
 loquente fertur : Spiritus Domini super me, eo quod
 unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, præ-
 dicare captivis dimissionem, cæcis visus restitutio-
 nem* ⁶⁵ ? Quam prophetiam Salvalor in synagoga
 Judæorum, manibus accipiens, postquam locum
 legisset, obsignavit dicens : *Hodie hæc Scriptura
 impleta est in auribus vestris* ⁶⁶. Remissa itaque
 captivitate, ex ea postea choreæ constituuntur,
 quæ hymnos liberatori Regi emittunt. *Tunc exsul-
 tabit Jacob, et lætabitur Israel. Tunc, quandonam,
 nisi tempore memoratæ illius libertatis populi Dei,
 ita ut intelligas alium esse liberatum populum,
 alios eos qui de ipsius salute lætantur* ? Hæc enim
 sententia subindicatur cum dicitur : *Cum conver-
 terit Deus captivitatem plebis suæ, et cætera*. Hi
 namque lætabuntur cum converterit Dominus capti-
 vitatem plebis suæ. His itaque duos ordines decla-

⁶⁰ Psal. xcvi, 1-3. ⁶¹ Psal. cxvii, 1, 2. ⁶² Isa. lvi, 10. ⁶³ Luc. ii, 29. ⁶⁴ Psal. lxxxiv, 6.
⁶⁵ Isa. lxi, 1 ; Luc. iv, 18, 19. ⁶⁶ Luc. iv, 21.

rat, alium eorum qui in captivitatem abducti non sunt; alium eorum qui abducti quidem sunt, sed per Salutare libertatem sunt consecuti. Dicitur igitur illos olim prophetas, justos, patriarchas, et quotquot ab errore idololatriæ puri fuerunt, ipsos esse qui in captivitate a spiritualibus inimicis abducti non sunt: eos vero ex gentibus qui in nullius Dei cultum sese verterunt; eos item qui multorum numinum errori se subdidere; sive etiam qui ex circumcissione peccatis suis venditi sunt; atque in summa omnes, de quibus superius dictum est, *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus; corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate*, eos, inquam, esse qui captivitatem passi sunt. Quibus per salutarem adventum liberatis, chorus propheticus qui jam olim in Deo requievit, quippe proprie Jacob et Israel, ob res per nomina hujusmodi significatas, appellatur, exsultabit et lætabitur, ut propriis membris gratulatus iis qui per Salutare libertatem nacti sunt.

τα, ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται, συγχαίρων ὡς

4. IN FINEM IN HYMNIS, INTELLECTUS DAVIDI. 2. CUM VENISSENT ZIPHÆI, ET DIXISSENT AD SAUL: NONNE DAVID ABSCONDITUS EST APUD NOS? LIII.

VERS. 3, 4. *Deus in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me.* Sicuti psalmos qui in prima parte libri sunt, post lapsum in uxorem Uriæ pronuntiatos fuisse ex singulorum titulo demonstratum est; ita nunc quoque singulorum psalmorum inscriptiones, notam temporis quo recitati sunt, præferunt. Præsens itaque psalmus nos statim remittit ad primum Regnorum librum, ut inde discamus, quibus de rebus hunc hymnum David emisit. Historia porro sic habet: *Et sedes habebat David in deserto Masdec in angustiis: et morabatur in monte, in deserto. Ziph⁸⁷. Deinde ut venit Jonathan filius Saul ad ipsum, et dixit illi: Ne timeas; neque enim te inceniet manus Saul patris mei: et tu regnabis super Israel, et ego ero tibi secundus, et Saul pater meus scit hoc⁸⁸. Et percusserunt ambo sedes coram Domino, mansitque David, et Jonathan abiit in domum suam.* Quibus deinde subjungit: *Et ascenderunt Ziphæi ex arido loco ad Saul in collem dicentes: Nonne ecce David latitat apud nos in Mesara in angustiis, in nova⁸⁹? Quod cum didicisset Saul, ad Davidem insequendum versus est. Jamque proximum erat ut eum caperet; scriptum enim est: Quod cum audivisset Saul, persecutus est David in deserto Maon. Et ibant Saul et viri ejus ex parte montis hujus: et erat David obtectus, ut abiret a facie Saul; et Saul et viri ejus castrametabantur contra David et viros ejus, ut caperent eos. Et nuntius venit ad Saul dicens: Festina et veni, qui irruerunt allophyti in terram! Et reversus est Saul, desistens persequi David: et perrexit in occursum allophylorum⁹⁰.* Hæc sunt quæ historiam

Α Οὔτοι γὰρ εὐφρανθήσονται ἐν τῷ ἐπιστρέφειν Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Δύο τοίνυν διὰ τούτων παρίσταται τάγματα, τὸ μὲν τῶν μὴ ὑποπεπτωκότων τῇ αἰχμαλωσίᾳ, τὸ δὲ τῶν ὑποπεπτωκότων μὲν, ἐλευθερίας δὲ τετυχηκότων διὰ τοῦ Σωτηρίου. Ἐρεῖς οὖν τοὺς μὲν πάλαι προφῆτας καὶ δικαίους, καὶ πατριάρχας, καὶ πάντας τοὺς καθαρούς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης γενομένους, αὐτοὺς εἶναι τοὺς μὴ ὑποπεπτωκότας τῇ τῶν νοητῶν πολεμίων ἀλώσει· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν εἰς ἀθεότητα περιτραπέντας, τοὺς τε τῇ πολυθέῳ πλάνῃ καταδουλωθέντας, ἢ καὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς τοὺς ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις παθόντας, καὶ ἀπαχαπλῶς ἅπαντας, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγγο· *Ἐἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι θεός, διέφθειραν καὶ ἐδεδολύχησαν ἐν ἀνομίᾳ*, τούτους τυγχάνειν τοὺς τὴν αἰχμαλωσίαν πεπονθότας. Β Ὡν ἐλευθερουμένων διὰ τῆς τοῦ Σωτηρίου ἐπιλάμφσεως, ὁ πάλαι παρὰ Θεῷ ἤδη ἀναπαυμένους προφητικῶς χορὸς, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ κύριως ὀνομαζόμενος διὰ τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων σημαίνόμενα πράγματα οικεῖοι μέλει τοῖς διὰ τοῦ Σωτηρίου ἐλευθερουμένοις.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΣΥΝΕΞΕΩΣ ΤῸ ΔΑΥΙΔ, ΕΝ Τῷ ΕΛΘΕΙΝ ΤΟΥΣ ΖΙΦΑΙΟΥΣ ΚΑΙ ΕΙΠΕΙΝ Τῷ ΣΑΟΥΛ· ΟΥΚ ΙΔΟΥ ΔΑΥΙΔ ΚΕΚΡΥΠΤΑΙ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ; ΝΓ'.

Ο Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσον με, καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου κρῖνόν με. Ὅσπερ ἀπεδείκνυντο οἱ κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν μετὰ τὸ πταίσμα τὸ εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου γεγὼνός λελεγμένοι ἐκ τῆς ἐφ' ἑκάστῳ κειμένης προγραφῆς· οὕτω καὶ νῦν αἱ καθ' ἑκάστον ψαλμὸν προγραφαὶ δηλωτικαὶ τυγχάνουσι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐλέχθησαν. Αὐτίκα γοῦν καὶ ὁ προκείμενος ἀνέπεμφεν ἐπὶ τὴν πρώτην βίβλον τῶν Βασιλειῶν· ὡς ἂν ἐκεῖθεν μάθοιμεν, ἐφ' οἷσι πράγμασι τὸν προκείμενον ὕμνον ὁ Δαυὶδ ἀνέπεμφεν. Ἐχει δὲ ἡ ἱστορία τοῦτον τὸν τρόπον· *Καὶ ἐκάθησε Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Μακεδὸν ἐν τοῖς στενοῖς· καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ Ζεῖφ.* Εἶθ' ὡς ἦλθεν Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς Σαοὺλ πρὸς αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· *Μὴ φοβῶ, ὅτι οὐ μὴ εὐρεσῇ ἡ χεὶρ Σαοὺλ τοὺς πατέρας μου, καὶ σὺ βασιλεύσεις ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἔσομαι σοὶ εἰς δεξιάν, καὶ Σαοὺλ ὁ πατήρ μου οἶδεν οὕτως.* Καὶ συνέθετο ἀμφότεροι διαθήκη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ Δαυὶδ ἐκάθητο, καὶ Ἰωνάθαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· *Καὶ ἀνέβησαν οἱ Ζιφαῖοι ἐκ τῆς ἀγχμώδους πρὸς Σαοὺλ ἐπὶ τὸν βουνόν, λέγοντες· Οὐκ ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν ἐν Μεσωρὰ ἐν τοῖς στενοῖς, ἐν τῇ καινῇ;* Ὁ δὲ μαθὼν Σαοὺλ ἐπὶ δίωξιν ἐτέραπῃ τοῦ Δαυὶδ. Ἦδη τε λοιπὸν ἐγγὺς ἦν τοῦ λαβεῖν αὐτὸν ὑποχείριον· γέγραπται γάρ· *Καὶ ἤκουσε Σαοὺλ καὶ κατεδίωξεν ὀπίσω Δαυὶδ εἰς τὴν ἐρημον Μαὼν.* Καὶ πορεύεται Σαοὺλ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ ὄρους τούτου· καὶ γέγενετο Δαυὶδ σκεπαζόμενος πορεύεσθαι ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ· καὶ Σαοὺλ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ παρεθέβαλλον ἐπὶ Δαυὶδ καὶ

⁸⁷ 1 Reg. xxiii, 14. ⁸⁸ ibid. 16-18. ⁸⁹ ibid. 19. ⁹⁰ ibid. 23-28.

εὐδὲ ἀνδρας αὐτοῦ, συλλαβεῖν αὐτούς. Καὶ ἀγγελοῦ ἤλθε πρὸς Σαούλ λέγων· Σπεύθε καὶ δεῦρο, διὲ ἐπέθετο ἀλλόφυλοι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἀντίστρεψε Σαούλ μὴ καταδιώκειν ὄπισθ' αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθη εἰς συνάτησιν τῶν ἀλλοφύλων. Ταῦτα μὲν τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἐφ' οὗτος τῶν προκειμένων ὕμνων διασωθεὶς ἐκ χειρὸς Σαούλ ὁ Δαυὶδ γραφῆ παραβίβωσιν, ἐπισημηγμένους τὸν καιρὸν καὶ τὸ πρᾶγμα δηλώσας διὰ τῆς προγραφῆς. Διὲ καὶ ἐπὶ συνέσειν ἡμᾶς παρορμᾶ τῶν ἐμφερομένων, λέγων· Εἰς τὸ τέλος ἐν ἕμνοις συνέσεως τῷ Δαυὶδ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Τῷ ρυκοπιῶ ἐν ψαλμοῖς ἐπιστήμονος τοῦ Δαυὶδ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπιρρικτωρ διὰ ψαλτηρίων περὶ συνέσεως τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειδὴ καὶ φεύγων καὶ τὴν ἐρημον μεταδιώκων, ἀντὶ φυλακτηρίου μιν καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ εἰς Θεὸν ἀναπεμπτομένοις ἀντὶ θυσίας χρώμενος, ἀντὶ δὲ εὐόδου θυμιάματος δι' ἕμνων τὴν πνευματικὴν ἀποτελῶν λειτουργίαν.

Ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ τοῖνον τοὺς Ζιφαίους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ· Οὐκ ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; Τοῦτο μαθὼν ὁ Δαυὶδ ἤτοι ἐξ ἀποκαλύψεως τοῦ πνεύματος τοῦ προφητικοῦ ἢ ἐκ τινος τῶν τὰς τοιαύτας ἀπαγγελίας διακονεῖν εἰλωθῶτων, τὸ ψαλτήριον μετὰ χεῖρας παραχρημα λαθῶν, δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ τὴν λογικὴν ἀναφέρει θυσίαν λέγων τὰ προκειμένα, δι' ὧν ἀξιοῖ σωθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· διὲ φησιν· Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσον με· ἥδει γὰρ εἶναι τι βνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν βνομα. Ὡσπερ γὰρ ἐστὶ τινα ἐν ταῖς ἐπιδαῖς κατὰ τῶν ἰοδῶλων ἐρπετῶν ῥήματα καὶ ὀνόματα, τοσαύτην ἐμφαίνοντα δυνάμεισ ἰσχύων, ὡς κατακοιμῆσειν ἢ καὶ νεκροῦν τὰ φοβερώτατα τῶν ἐρπετῶν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ βνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν βνομα ἠπίστατο σωτήριον μὲν τυγχάνειν τῶν σωτηρίας ἀξίων, τῶν δὲ ἐχθρῶν καὶ ἐναντιῶν δυνάμεων ἀπελατικόν. Ἐβούλετο τοῖνον σωθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀκρίτως τε ἐβούλετο· ἀλλ' εἰ ἀξίως εὐρίσκειτο τῆς σωτηρίας. Διὲ ἐπιλέγει· Καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου κρινεῖς μοι· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, δικάσεις μοι. Πρῶτον γὰρ ἀξιοῖ κρινεσθαι καὶ δικάζεσθαι πρὸς τοὺς ἐλαύνοντας ἢ καὶ διαβεβληκότας αὐτόν· εἶθ' οὕτως εἰ φάνει ἀδικούμενος ἐκδικήσεως τυχεῖν τῆς παρὰ τοῦ κριτοῦ, μετερχομένου τοὺς ἀδικούντας. Ταῦτ' εἰπὼν, προστίθησι λέγων· Ὁ Θεός, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου· ὡσπερ δικαιολογίαν ποιούμενος ἐνώπιον τοῦ κρινόντος αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀδικούσιν αὐτόν. Καὶ ἵνα γε τὰ τῆς δικαιολογίας παραδεχθῆ, τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει, ἣν καὶ εἰσακουσθῆναι ἀξιοῖ λέγων· Ὁ Θεός, εἰσάκουσον, καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δ' ἂν ἐβούλετο ἡ προσευχὴ, καὶ ποῖαν δικαιολογίαν εἶχε, ἐξῆς παρίστησι λέγων·

Ὅτι ἀλλότριοι ἐπανάστησαν ἐπ' ἐμὲ, καὶ κρατοιοὶ ἐχέτησαν τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ πρόθετο τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν. Ταῦτ' ἦν τὰ τῆς δικαιολογίας. Καὶ ὅρα πῶς οὐ διὰ μακρῶν ἐκτείνει τοὺς λόγους, ἀλλ' ἄτε Θεῷ τῷ πάντα εἰδοτῷ διαλεγόμενος, αὐτῷ μόνον ὑπόμνησιν ποιεῖται, τὴν μακρὰν τῶν πραγμάτων ἀποσιωπῶν διὰ τὴν κάλλει. Μήποτε δὲ τοὺς μὲν ἀλλοτρίους ἠγίσαστο τοὺς Ζιφαίους τοὺς ποδῶ

Aspectant. Quibus de causis ereptus David ex manu Saulis hunc hymnum scripto tradidit, notans per inscriptionem tempus ac rem ipsam. Quare ad intellectum rei quæ narratur nos provocat, dicens : *In finem, in hymnis, intellectus Davidi.* Secundum Aquilam vero, *Victoriae auctori, in psalmis, scientis Davidis;* secundum Symmachum autem, *Triumphale, per psalteria, de intelligentia Davidis.* Quia fugiens, et desertum transcurrans, pro præsidio psalterii instrumentum secum agebat, ipso usus, atque hymnos per illud Deo emittens : cantica et psalmos spirituales pro sacrificio persolvens ; pro thymiamate autem boni odoris, per orationes spirituale ministerium obiens.

ἐπήγετο τὸ τοῦ ψαλτηρίου ὄργανον, αὐτῷ χρώματι· καὶ ψδαῖς μὲν καὶ ψαλμοῖς πνευματικοῖς ἕμνων τὴν πνευματικὴν ἀποτελῶν λειτουργίαν.

Cum venissent ergo Ziphæi, ac dixissent ad Saul : *Nonne ecce David absconditus est apud nos ?* Hæc cum David, sive ex revelatione spiritus prophetici, sive ex quopiam talia nuntiare solito edidicisset, accepto statim præ manibus psalterio, per illud Deo rationabile sacrificium offert, hæc loquens, quibus a Deo salutem obtinere, non per aliud quodpiam, quam per nomen ejus postulat, quare ait : *Deus, in nomine tuo saluum me fac ;* gnarus scilicet esse quoddam nomen, quod est super omne nomen. Quemadmodum enim in incantationibus contra reptilia venenosa, quædam assignata vocabula et nomina sunt, tanta vi potestatis instructa, ut reptilium terribilissima vel sopiant vel exstinguant ; sic et ille probe sciebat nomen illud super omne nomen, salutare quidem iis esse qui salute digni sunt, inimicos vero et adversarias potestates fugare. Volebat itaque salutem in nomine Dei consequi, idque non sine examine ; sed si dignus salute deprehenderetur. Quamobrem addit, *Et in virtute tua judicabis mihi ;* sive secundum reliquos interpretes : *jus dices mihi.* Nam prius rogat judicari se et jus dici sibi adversus impulsores et calumniatores : ac deinde si injuria affectus videretur, a judice vindicari, qui injuria se afflicentes adoritur. His dictis adjicit : *Deus, exaudi orationem meam, auribus percipe verba oris mei ;* quasi disceptans pro causa sua in conspectu sui et inimicorum suorum judicis. Ut autem defensio sua admitlatur, orationem, quam exaudiri rogat, emittit dicens : *Deus, exaudi,* etc. Quid porro sibi vellet oratio, et quam defensionem institueret, sub hæc explicat his verbis :

Vers. 5-7. *Quoniam alieni insurrexerunt adversum me, et fortes quæsierunt animam meam, et non proposuerunt Deum ante conspectum suum.* Hæc erat disceptatio. Ac vide mihi quo pacto non longum proferat sermonem ; sed utpote Deum omniscium alloquens, rem ipsi solum commemorat, longamque negotii explicationem silentio premit. Num vero per alienos subindicat Ziphæos, qui

Ipsam apud Saulem incusaverant? Ac per fortes illas animam ipsius quærentes, Saulem et comites ejus, qui Deum non proponentes ante conspectum suum, insequabantur eum qui nihil sibi injuriæ intulisset; ac eo sese fallebant, quod putarent se posse præter Dei voluntatem aliquid illi mali infligere? Id sane erat hominum qui non proposuerant Deum ante conspectum suum.

Hæc porro scripta sunt, inquit Apostolus, in admonitionem nostram⁹¹, ut imitatores sanctorum efficiamur, si quando in similia inciderimus. Non est sane tempus, quo qui volunt pie vivere non persecutionem patiantur, et non odio injuste habeantur ab iis, qui contrariam vitæ rationem instituerunt. Et verò necessaria hæc nobis sunt ad disciplinam, ut scilicet nos quoque hæc ceu incantatione utamur; hujusmodi voces Deo emittentes, cum in manus inimicorum delapsi, eorum insidiis et calumniis cum periculo impetitur; persuasi non inutilia fore orationis verba, sed auxilio nobis magna futura, utpote qui primi orationi nos dederimus. Hæc precatur itaque David, continuo propitium habuit Deum, et ejus ope dignatus est. Nam cum proximum esset ut caperetur et Saulis manibus traderetur, insperato servatur a Deo, nuntio Saulem ad alta negotia abducente, secundum historiam jam enarratam. Quamobrem ait postea: *Ecce enim Deus adjuvat me, Dominus susceptor est animæ meæ. Avertet mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos. Diapsalma.* Diapsalma mutationem sententiæ induxit. Illa enim ceu orando Deo commiserat; hæc verè quasi prophetice subjungit, quæ salutem precanti prænuntiant, inimicis vero, et quorum manibus eripi rogavit, perniciem. Hæc igitur Spiritus sancti afflatu vaticinatur; his ea significans quæ se spectarent: *Ecce enim Deus adjuvat me, Dominus susceptor est animæ meæ.* Quæ verò ad inimicos suos pertinent, scilicet ad Ziphæos, qui ipsum apud Saulem calumniati sunt; sive ad spirituales quosdam et occultos hostes, qui ejus secundum Deum profectui invadebant, atque ideo conspirationem adversus eum confababant, his verbis effert: *Avertet mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos.* Secundum vero Symmachum: *Retribuet, inquit, mala iis qui mihi muros auferunt: in veritate tua silere fac eos.* Et vide, primum hæc cum historia quadrent. Nam Ziphæi ipsum apud se latitare volentem, quasi denudantes et muros ipsi auferentes, ipsum calumniis et verbis diabolicis impetebant apud Saulem: quare illos jure subindicavit his verbis: *Retribuet mala iis qui mihi muros auferunt, et in veritate tua silere fac eos.* Bonum ipsis silentium est, ut ne talibus adversum me calumniis utantur. Admodum autem congruenter Deum susceptorem, sive *fulcrum animæ suæ*, secundum Symmachum vocavit. Quia enim superius fortes quærebant animam ejus; ne-

A τὸν Σαοὺλ ἀνδιὰβάλλοντας αὐτόν; τοὺς δὲ κραταιοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ζητοῦντας αὐτὸν τὸν Σαοὺλ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, οἱ, μὴ προθέμενοι τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν, ἤλαυνον τὸν μηδὲν αὐτοὺς ἡδικηκότα, ἑαυτοὺς ἀπατώντες τῷ νομίζειν, ὅτι καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ δυνήσονται τι κατ' αὐτοῦ; Τοῦτο δ' ἦν ἀνδρῶν μὴ προθεμένων τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν.

Ἐγγράφη δὲ ταῦτα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς ρουθεσίαν ἡμῶν, ὡς ἂν μιμηταὶ γιγνοίμεθα τῶν ἁγίων, εἴποτε τοῖς ὁμοίοις περιπίπτωμεν. Οὐκ ἔστι γὰρ πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν οὐκ ἐπιδοκίμωται, καὶ μὴ μισοῦνται μῖσος ἁδικῶν ὑπὸ τῶν τὸν ἐναντίον αἰρουμένων βίον. Καὶ ἀναγκαῖα γε ἡμῖν τὰ προκείμενα εἰς διδασκαλίαν· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ δίκην ἐπαυδῆς ἑαυτοῖς ἐπάδοιμεν τὰς τοιαύτας φωνὰς ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, ἐπειδὴν ἐχθροὺς περιπεσόντες ἐπιβουλοῦμεθα ὑπ' αὐτῶν, καὶ διαβαλλοίμεθα, καὶ κινδυνεύοιμεν· πεπεισμένοι οὐκ ἀργὰ ἔσεσθαι τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς, τὰ μεγάλα δὲ συμβαλοῦνται ἡμῖν, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτοῖς τοῖς πρώτοις εὐξαμένοις. Ἀντίτα γοῦν εὐξάμενος ταῦτα ὁ Δαυὶδ, παραχρῆμα ἐπὶ πηχῶν βλαστῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀξιοῦται τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας. Ἦδη γὰρ μέλλον ἀλίσκεσθαι καὶ ταῖς τοῦ Σαοὺλ χερσὶ παραδίδοσθαι, παραδόξως ἐκ Θεοῦ σώζεται, ἀγγελίας τὸν Σαοὺλ ἀπαγαγούσης ἐφ' ἑτέρας ἀσχολίας κατὰ τὴν παρατεθείσαν ἱστορίαν. Διὸ ἐξῆς φησὶν· Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, Κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου. Ἀποστρέψει τὰ κακὰ τοῖς ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. *Διάψαλμα.* Τὸ διάψαλμα μεταβολὴν εἰργάσατο τῆς διανοίας. Τὰ μὲν γὰρ ὡς ἐν προσευχῇ ἀνεπέμπετο τῷ Θεῷ· τὰ δὲ προφητικῶς ἐπιλέγει, τὰ θεοπίζοντα σωτηρίαν μὲν τῷ εὐξαμένῳ, πτώσιν δὲ τοῖς ἐχθροῖς, ἀφ' ὧν βουθῆναι ἠέξατο. Ταῦτ' οὖν ἐξ ἁγίου Πνεύματος προφητεύει, τὰ μὲν περὶ αὐτὸν σημαίνων ἐκ τούτοις· Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, Κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου· τὰ δὲ περὶ τῶν ἐναντίων αὐτῷ, ἔτι περὶ τῶν Ζιφαίων τῶν διαβεβληκότων αὐτὸν πρὸς τὸν Σαοὺλ, ἣ καὶ νοσητῶν τεκνῶν ἣ καὶ ἀφανῶν ἐχθρῶν τῶν διαφθορούμενων αὐτοῦ τῇ κατὰ Θεὸν προκοπῇ, καὶ διὰ τοῦτο συσκευαζομένων αὐτῶν, ἐν τῷ, Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀρταποδώσει, φησὶ, κακὰ τοῖς ἀποσειχίζουσί με, ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἀποσιώπησον αὐτούς. Καὶ ὅρα εἰ μὴ συμφωνεῖ ταῦτα τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπειδὴ περὶ οἱ Ζιφαῖοι βουλόμενον αὐτὸν κρύπτεσθαι παρ' αὐταῖς, ὡσπερ ἀπογυμνοῦντες καὶ ἀπατειχίζοντες, διέβαλλον πρὸς τὸν Σαοὺλ, λόγοις διαβολικαῖς κατ' αὐτοῦ χρώμενοι· διόπερ αὐτούς, ὡς εἰκός, αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ἀρταποδώσει κακὰ τοῖς ἀποτειχίζουσί με, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἀποσιώπησον αὐτούς. Καλὴ γὰρ αὐτοῖς ἡ σωτὴρ, ἵνα μὴ τοιαύταις χρώνται κατ' ἐμοῦ διαβολαῖς. Σφόδρα δὲ καταλλήλως τὸν Θεὸν ἀντιλήπτορα, ἢ ὑπέροισμα, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὠνόμασε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. Ἐπειδὴ

⁹¹ I Cor. x, 11

γὰρ ἀνωτέρω οἱ κραταιοὶ ἐζήτουν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἅ ὅχι οὕτως ἐπιβουλεύσαι αὐτοῦ τῷ σώματι προηρημένοι, ὡς τῇ ψυχῇ· εἰκότως καὶ αὐτὸς τὸν Κύριον ἀντιλήπτωρα τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ὠνόμαζεν. Ἔμαλε γὰρ αὐτῷ οὐδὲν τοῦ σώματος, οὐδὲ τῶν ἐκτὸς ὑπαρχόντων, οὐδὲ τῆς προσκαιροῦ ταύτης ζωῆς, μόνης δὲ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

Ἐκουσίως θύσω σοι, ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν. Διὰ τῶν πρώτων δέξιν καὶ ἰακτηρίαν ἀναπέμφας τῷ Θεῷ, καὶ τὴν δικαιολογίαν αὐτοῦ ἐκθέμενος, ἐν τοῖς δευτέροις, πληρωθεὶς τοῦ πνεύματος, θεσπίζει τὰ τε περὶ αὐτὸν μέλλοντα ἔσθαι, τὰ τε τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ συμβησόμενα· εἶθ' ἐξῆς καὶ ἀκολουθῶς ἐν τῷ τρίτῳ μέρει θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀνύσειν ἐπαγγέλλεται τῷ Θεῷ ἐφ' οἷς εὐπέπονθεν. Ὡς γὰρ δὴ διασωθεὶς καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ἠλευθερωμένος, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλοθεν τῶν ἐχθρῶν ἐπιδόν, θύειν καὶ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ὑπισχνεῖται· καὶ ταῦτα προλέγει θεσπίζων περὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως. Ὅτε γὰρ οἱ Ζιφαῖοι ἐλθόντες πρὸς τὸν Σαούλ εἶπον· Ἴδού Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῶν· ἀρχὴν ἔσ' ἐχούσης τῆς κατ' αὐτῶν ἱστορίας καὶ τῶν Ζιφαίων ἄρτι σαβεβληκῶτων αὐτῶν, τότε δὴ τὰ τέλη τῶν πραγμάτων αὐτὸς θεσπίζει, τὰ ὑπερὸν ποτε γενησόμενα προλαμβάνων ὡς ἤδη γεγονότα. Διὸ φησιν· Ὅτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρύσω με, καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέειδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου. Ταῦτα γὰρ ὑστερον μὲν ποτε γέγονεν· ὁμως δὲ προγνώσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡς ἤδη αὐτὰ γεγονότα ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐπ' αὐτοῖς εὐχαριστεῖ, καὶ θύσειν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐξομολογήσασθαι τῷ Κυρίῳ, λέγων· Ἐκουσίως θύσω σοι. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐν ἐκουσισμῷ, φησὶ, θυσιάσω σοι. Ἐπειδὴ γὰρ δοικὸς καὶ ἀπολις καὶ ἀνέστιος ὢν, ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐποιεῖτο τὰς διατριβὰς, καινὸν ἐξεύρε τρόπον θυσίας. Τίς δ' ἦν οὗτος; Ἐν ἐκουσισμῷ, φησὶ, θυσιάσω σοι. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐκουσιότης καὶ ἡ προαίρεσις, δι' ἧς ἀναπέμφω σοι τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἠγνοεῖ τὸν Θεὸν παραιτούμενον μὲν τὰς δι' αἰμάτων καὶ ζώων σφαγῆς θυσίας, λογικῆν δὲ θυσίαν τὴν δι' αἰνέσεως ἀσπαζόμενον, ὅτε προμεμαθηκῶς τὸ, Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου. Ταύτην οὖν, φησὶν, ἐκουσίως θύσω σοι τὴν θυσίαν, αὐτὸ τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἐκούσιον καὶ τὸ θέλημά μου καὶ τὴν ἐμὴν προαίρεσιν ἀνατιθεὶς σοι, τὴν τε εὐχαριστίαν αὐτὴν ἀντὶ θυσίας σοι προσφέρων. Διὸ συνάπτει ἐξῆς λέγων· Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν· σαφέστατα ἐπὶ τοῦ παρόντος τῆς ἐξομολογήσεως ἀντὶ εὐχαριστίας παραλαβανομένης. Ἐφ' οἷς γὰρ ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρύσθη, καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ ἐπέειδεν ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ, ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας ἀναπέμπει, καὶ τὰς τοῦ ἐκουσισμοῦ θυσίας ἐπαγγέλλεται ἀποδώσειν τῷ Θεῷ.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὑμνοῖς, σὺν ἔσπεσσι, τῷ Δαυὶδ Νά'.

Ἐρώτωσαί, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, καὶ μὴ ἐπερίθῃς τὴν δέησίν μου. Ὡς μὲν πρὸς τὴν ἱστο-

²² Psal. xlii, 14.

que ita corpori insidias struere cogitabant, ut animæ; merito ipse Dominum susceptorem animæ auz nuncupavit. Nihil quippe de corpore neque de rebus extra positis sollicitus erat, neque de temporanea hac vita: sed de anima tantum.

VERS. 8, 9. *Voluntarie sacrificabo tibi, confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est.* Cum prioribus verbis obsecrationem et supplicationem Deo emisisset, ac disceptationem suam exposuisset; secundis, quæ sibi, quæ inimicis suis eventura erant spiritu plenus vaticinatur: deinde consequenter tertio loco hostias et gratiarum actiones se Deo pro beneficiis persolutorum pollicetur. Nam ut ereptus et ab inimicorum insidiis liberatus; neque ob id solum, sed quia inimicorum exitium prospiciebat, se immolaturum et confessionem nomini Domini editurum promittit: atque hæc vaticinans ante rerum eventum prædicit. Nam cum Ziphæi ad Saulem accedentes dixerunt: *Ecce David absconditus est apud nos;* cum res in historia enarrata inciperent, et dum adhuc Ziphæi ipsum calumniarentur, tunc ipse rerum exitum vaticinatur; quæ postea eventura erant quasi jam facta prævertens. Quare ait: *Quoniam ex omni tribulatione eripuit me, et super inimicos meos despexit oculus meus.* Hæc quippe post hæc gesta sunt; sed tamen Spiritus sancti præscientia, ut jam edita nuntiat, de iisque gratias agit, ac sacrificaturum confessionemque Deo emissurum pollicetur, dicens: *Voluntarie sacrificabo tibi;* Aquila vero ait: *Sponte sacrificabo tibi.* Quia enim sine domo, sine urbe, sine lare, in desertis agebat, novum sacrificii modum excogitavit. Quisnam ille erat? *Sponte*, inquit, *sacrificabo tibi.* Sufficit quippe voluntas et propositum, quo tibi sacrificium offeram. Non ignorabat siquidem, Deum cruentas et animalium nece oblatas hostias abnuere, rationale vero sacrificium laudis approbare; utpote qui jam edidicisset illud: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua* ²². Hanc, inquit, voluntarie tibi hostiam sacrificabo, ipsam voluntatem, propositum et consilium meum tibi apponens; ac gratiarum actionem pro hostia tibi offerens. Quare deinde subdit: *Confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est.* Apertissime autem in præsentî confessio pro gratiarum actione accipitur. Quia enim ex omni tribulatione ereptus est, et super inimicos suos despexit oculus ipsius, gratiarum actiones emittit, et voluntaria sacrificia se redditurum Deo pollicetur.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, INTELLECTUS DAVIDI LIV.

VERS. 2-6. *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam.* Secundum hi-

istoriæ rationem hæc videntur a Davide dicta fuisse A quo tempore fugiens a facie Saulis in deserto sedes habebat. In sequentibus itaque ait : *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine*. Quoniam vero Saul usque ad mortem ipsi insidiatus est cum ministris suis, dixisse videtur ex persona propria : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a voce inimici et a tribulatione peccatoris. Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi*. Hæc sane quidem Davidis personæ coaptare, non abs re esset; at non ea quæ post subjungit : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate die ac nocte : circumdabit eam super muros ejus, et iniquitas et labor in medio ejus. Et non defecit de plateis ejus usura et dolus. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique, et cætera*. Quam civitatem significare velit, in qua hæc visa sunt, quæ vidisse se commemorat, non potest quis ex historia expiscari. Quis vero ille quem sic alloquitur, *Tu vero homo unanimitas, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos*? Si enim, inquit, hæc, inimico inferente, mala perpessus essem; aut si quis odio me habere professus designasset, nil mirum esset. Nunc autem neque infensus neque inimicus mihi, sed consors et amicus, imo vero unanimitas, et dux a me constitutus, communi mensa dignatus, et fortasse, qui una mecum ingressus in domum Dei et orationis consors erat, taliane adversum me aggredi ausus es? Hæc autem propria persona dicere Davidem, non video qua ratione constare possit. Neque enim Saul unanimitas ipsi aut amicus erat; sive secundum Symmachum, *unius moris*. Quænam morum similitudo fuerit inter duorum vitam, qui tantum inter se differunt? Sed neque unanimitas Davidi unquam fuit Saul, neque legitur usquam in historia, ipsos cum consensu in domo Dei ambulasse. Sed liquet Saulem semper Davidi aperte inimicum fuisse; jure ergo fugiebat et abscondebatur se ab illo, quasi a manifesto inimico cavens sibi. Sed etiam quæ de memorata urbe feruntur, nequaquam Davidis historiæ convenient. In qua enim civitate illam, quam dicit, iniquitatem vidit et contradictionem, non die solum, sed etiam nocte; laborem item et dolorem, iniquitatem et usuram ex plateis ejus non deficientem? Nam urbs quidem Saulis, Rama dicebatur esse; domicilium ejus, Gabeæ, cum nondum Jerusalem Israeli subdita esset, sed ad allophylos pertinere.

Quod autem videatur David diras imprecari dicens : *Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes*, quam affinitatem habeat cum præclara illa ejus celebrataque virtute, qua dixisse scribitur : *Si reddidi retribuendis mihi mala, decidam ab inimicis meis inanis*? Nam tales imprecationes in hostes edere, non injuriarum immemor Davidis fuerit. Qui, ut in historia narratur, semper Saulem in honore et pretio habuit, ut ne auderet quidem ipsi manus inferre, etiam cum illum in pote-

ρίαν, δόξειεν ἄν τὰ προκείμενα εἰρησθαι τῷ Δαυὶδ καθ' οὓς ἀπεδίδρασκε χρόνους, φεύγων ἀπὸ προσώπου Σαουλ, ἐν ταῖς ἐρήμοις τὰς διατριβὰς ποιούμενος. Λέγει δ' οὖν ἐξῆς προῶν· Ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγάδευων, καὶ ἠύλισθη ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ἐπειδὴ μέχρι θανάτου ἐπεβούλευεν αὐτῷ Σαουλ καὶ οἱ συμπράττοντες αὐτῷ, εἶπεν ἄν ἐξ οικείου προσώπου καὶ τὸ, Ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ. Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμε ἀνομίαι, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκόντου μοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρμόσει τῷ τῷ Δαυὶδ προσώπῳ οὐ δυσχερές· οὐ μὴν καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς ἐπιλέγει· Ὅτι εἶδον ἀνομίαι καὶ ἀντιλογίαι ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτός· κυκλώσει αὐτὴν ἐπὶ τὰ τεύχη αὐτῆς, καὶ ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς. Καὶ οὐκ ἐξέλειπον ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ ὄσλος. Ὅτι, εἰ ἐχθρός ἀνελεδίσε με, ὑπήνεγκα ἄν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ποίαν γὰρ πόλιν βούλεται σημαίνειν, ἐφ' ἧς ταῦτα τεθέαται, ἃ φησιν ἐωρακέναι, οὐκ ἂν ἔχοι τις ἀπὸ τῆς ιστορίας εἰπεῖν. Τίς δὲ οὗτος ἦν ᾧ προσεφώνει λέγων· Σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόφυγος, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὴ μου, ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλόκαρδός μοι ἐδόξαται; Εἰ μὲν γὰρ ὑπ' ἐχθροῦ ταῦτ' ἐπασχον, φησιν, ἢ εἰ μίσος ὁμοιωτῶν τις ἔχειν πρὸς με ταῦτ' ἐποίηι, οὐδὲν ἦν θαυμαστόν· νυνὶ δὲ οὕτε μισῶν οὕτε ἐχθρός, συνήθης δὲ ἂν καὶ φίλος, ἰσόφυγός τε καὶ ἡγεμῶν ὑπ' ἐμοῦ καθεσταμένος, κοινῆς τε τραπέζης ἀξίωμα ἔχων, ἴσον μῆδ' ἔχειν καὶ τῆς αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ εἰσόδου μοι καὶ εὐχῆς κακοκωινωτικῆς, τοιαῦτα εἰς ἐμὲ τετολμηκας; Ταῦτα δὲ τὸν Δαυὶδ λέγειν ἐξ οικείου προσώπου, οὐκ ὀδ' εἰ τινα ἔχοι λόγον. Οὕτε γὰρ Σαουλ ἰσόφυγος αὐτοῦ ἢ φίλος, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὁμότροπος ἦν. Ποία γὰρ ὁμοιοτροπία γένοιτ' ἂν ἐν τοῖς ἐκατέρωθεν βίαις πάμπλου διαλλάττουσιν; Ἄλλ' οὐδὲ ἰσόφυγος πώποτε γέγονε τῷ Δαυὶδ ὁ Σαουλ, οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἱστοροῦνται πώποτε πεπορευμένοι ἐν ὁμοιοίᾳ. Προφανὸς δ' ἐχθρός ὁ Σαουλ τοῦ Δαυὶδ πάντοτε φαίνεται γεγονώς· ἔφευγε δ' οὖν αὐτὸν εἰκότως, καὶ ἐκρύπτετο, ὡς φανερόν ἐχθρὸν φυλαττόμενος. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ περὶ τῆς εἰρημένης πόλεως ἐφαρμόσαι ἂν τις τῇ κατὰ τὸν Δαυὶδ ιστορίᾳ. Ἐν ποίᾳ γὰρ εἶδε πόλιν ἦν φησιν ἀνομίαι καὶ ἀντιλογίαι, οὐ μόνον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νυκτός, κόπον τε καὶ πόνον, ἀδικίαν τε καὶ D τόκον ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς μὴ ἐκλείποντα; Ἡ μὲν γὰρ πόλις τοῦ Σαουλ ἐλέγετο εἶναι ἡ Ραμὰ, τὸ δ' οἰκητήριον αὐτοῦ ἡ Γαβεὲ, οὕτω τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῷ Ἰσραὴλ γενομένης, ἀλλ' ἔτι ἀλλοφύλων οὐσης.

Τὸ δ' ἐπαρῶσαι δοκεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ λέγειν· Ἐθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, καὶ καταθήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες, ποίαν ἔχοι συμφωνίαν πρὸς τὸ σεμνολόγημα τῆς ὑμνουμένης αὐτοῦ ἀρετῆς, ἐφ' ἧς λέγων ἀναγράφεται· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπείσειν ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός; τὸ γὰρ τοιαύτας ἀρὰς κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἀνεξικακοῦ Δαυὶδ, ὅς πάντοτε τιμῶν καὶ σέβας ἔχων τοῦ Σαουλ, ὡς μηδὲ τολμᾶν ἐπιβάλλειν αὐτῷ χεῖρας, ὅτε καὶ ποτε ὑποχείριον αὐ-

τὸν εἰληφεν, ἐξ αὐτῆς δεικνύται τῆς ιστορίας. Καὶ ἅ
 προῶν δὲ ἐπιλέγει· *Ἐκάλυθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ*
ἐπὶ ἐλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. Τίνα οὖν ἄν
 τις ἔχοι δεῖξαι τὸν ταῦτα τῷ Δαυὶδ πεποιηκότα; Ἐξ
 ὧν ἀπάντων ἡγοῦμαι μὴ χώραν ἔχειν ἀναφέρεσθαι
 τὰ προκειμένα ἐπὶ τὸ τοῦ Δαυὶδ πρόσωπον· προφη-
 τικῆ δὲ οἶμαι δυνάμει λελέχθαι αὐτὰ, καὶ ἐπὶ μόνον
 τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν συνίστασθαι πεπληρω-
 μένα, ὅτε, κατὰ τὸ αὐτὸ συναχθέντες οἱ τοῦ Ἰουδαίων
 ἔθνους ἄρχοντες ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, συνέδριον
 ἐποίησαντο καὶ σκέψιν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ἐν
 ᾧ οἱ μὲν θάνατον αὐτοῦ κατεψηφίσαντο· ἕτεροι δὲ
 ἀντίειπον, ὡς ὁ Νικόδημος λέγων· *Μὴ ὁ νόμος*
ἡμῶν κατακρίνει τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τι ἀκούσῃ
παρ' αὐτοῦ; Ταῦτ' οὖν προφητικῶς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἄγιον ἀποθεσπίζει διὰ τῶν προκειμένων λέγων· *Ὅτι*
ἔλθοι ἀνομιᾶν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ἡμέρας
καὶ νυκτός. Σαφῶς δὲ καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφή
 μαρτυρεῖ τῇ προφητείᾳ, ἐπὶ τὸν προδότην Ἰούδαν
 ἐλαβοῦσα τὸ, *Εἰ ὁ ἐχθρὸς ἀνειδίσει με, ὑπὴνευκα*
ἂν· καὶ εἰ ὁ μισῶν με, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβρομήση-
σεν, ἐκρύβη ἂν ἀπ' αὐτοῦ. Σὺ δὲ, *ἄνθρωπε ἰσό-*
ψυχε, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ σύμφοσις
 τῶν λόγων οὐκ ἄλλως πεπληρῶσθαι ἀποδείκνυται ἢ
 διὰ τῶν εἰς τὸν Σωτῆρα πεπραγμένων, ἢ τε μαρτυρία
 τῆς εὐαγγελικῆς παραθέσεως ἐπὶ τὸν προδότην ἀνα-
 φέρει τὸ προλεχθὲν μέρος τοῦ ἀναγνώσματος· ἀπό-
 λουθον ἂν εἴη καὶ ἡμᾶς· ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ Σωτηρίου
 πάθους τὴν παρούσαν ἐκλαθεῖν προφητείαν, δεῖξαι τε
 ἕκαστα τῶν ἐν ταύτῃ φερομένων ἐν καιρῷ τῆς κατὰ
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς τέλους τετυχηκότα. Τὰ
 μὲν οὖν τῆς προγραφῆς καὶ νῦν ἡμᾶς ἐπὶ σύνεσιν
 διεγείρει τῶν ἐμπερομένων, καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ πα-
 ραπέμπει, διὰ τὸ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος δι' ἔργων
 αὐτὰ πεπληρῶσθαι. Εἰρηαὶ δὲ καὶ ἐν ὑμνοῖς· ἢ,
 κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν ψαλμοῖς· ἢ, κατὰ τὸν Σύμ-
 μαχον, διὰ ψαλτηρίων· ἐπειδὴ τὸ τέλος τοῦ πάθους
 τοῦ Σωτηρίου ὑμνων καὶ ψαλτηρίων, καὶ ψδῶν μετεἶχε
 τῶν δι' αὐτῆς λελυτρωμένων. Καὶ τοιαῦτα μὲν

τὰ τῆς προφητείας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ἐνωρί-
 σασθαι τοῦ λέγοντος, καὶ τοῦτ' αὐτῷ πρῶτον παρα-
 σχεῖν· εἶτα δεῦτερον, γινῶναι τὴν διὰ τῆς προσευχῆς
 ἀναπεμπομένην δέησιν καὶ ἰκετηρίαν, μὴ ὑπεριδεῖν
 τε αὐτήν· καὶ τρίτον, τὴν κατάστασιν θεάσασθαι τοῦ
 τὴν προσευχὴν ἀναπέμποντος, καὶ οὕτως αὐτὸν κατ-
 αψῶσαι τῆς ἑαυτοῦ ἀσπῆς· διὰ ἐπιλέγει· *Πρόσχε*
μοι καὶ εἰσάκουσόν μου. Ὡσπερ γὰρ δυσωπεῖ τὸν
 Θεὸν ἑαυτὸν δεκνύς ὁ τὴν προσευχὴν ἀναπέμπων,
 καὶ λέγων τῷ Θεῷ· *Πρόσχε μοι·* τὴν δὲ ἑαυτοῦ
 κατάστασιν παρίστησι καὶ ἐξῆς λέγων· *Ἐλυπήθη*
ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη ἀπὸ φωνῆς
ἐχθροῦ, καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ. Τὴν γὰρ λύ-
 πην ἑαυτοῦ δείκνυσσι τῷ Θεῷ καὶ τὴν ταραχὴν, καὶ
 ἦν φησιν ἀδολεσχίαν, καὶ ὡς ἄξια τῆς ἑαυτοῦ θεω-
 ρίας. Διὸ, τοῦτοις, φησὶν, πρόσχε, ὅπως ἐλυπήθην,
 ὅπως ἐταράχθη, ὅπως ἀδολεσχίας πεπλήρωμαι·
 ἀποδείξάμενός τε ταῦτα, ἐπάκουσόν μου. Λέγει δὲ

state habuit. Et in sequentibus addit : *Molliti sunt*
sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula. Quem-
 nam proferre quis valeat qui hæc in Davidem egerit?
 Ex quibus omnibus æstimo non posse ad Davidem personam
 hæc referri; sed prophetica vi arbitrator dicta esse, et in uno Salvatore et Domino nostro
 completa, quando Judaicæ gentis principes, Hierosolymæ in
 unum congregati, consessum ac consilium inierunt, quomodo eum perderent : in quo alii
 quidem capitis damnabant; alii obsistebant, ut Nicodemus qui dicebat : *Nunquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso* 22? Hæc itaque
 prophetice Spiritus sanctus hisce verbis vaticinatur. *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate die ac nocte.* Aperte porro Evangelii scriptura
 prophetiam asserit, hæc de proditore Juda accipiens, *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique : et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo.* Tu vero homo humanis, et cætera. Quoniam ergo
 verborum seriem non alio modo, quam in admissis contra Salvatorem facinoribus, impletam esse comprobatur; atque evangelicæ sententiæ testimonium
 memoratam lectionis partem ad proditorem refert; consentaneum sane fuerit nos quoque de tempore Salutaris passionis hanc prophetiam
 accipere, atque commonstrare singula ibi allata, tempore insidiarum contra Salvatorem nostrum, sinem accepisse. Inscriptionis itaque verba jam ad intelligentiam
 dictorum nos provocant, atque ad finem remittunt, quia hæc in consummatione sæculi ipso opere perfecta sunt. Dictum vero est, *in hymnis*;
 sive, secundum Aquilam, *in psalmis*; sive, secundum Symmachum, *per psalteria*, quia finis passionis Salutaris, propter resurrectionem ac redemptorum
 salutem, hymnis, psalteriis et canticis celebratur. Et hæc quidem de inscriptione.

τῆς τε ἀνυστάσεως αὐτοῦ ἕνεκα καὶ τῆς σωτηρίας
 τῆς προγραφῆς.
 Quod prophetiam vero spectat, rogat Deum, uti se loquentem exaudiat, et hoc primum sibi conferrat; secundo, ut attendat obsecrationi ac supplicationi ab se per orationem emissæ, nec eam despiciat; tertio, orantis affectum consideret, et ita dignetur aurem præbere, quare sic claudit, *Intende mihi et exaudi me.* Nam qui orationem effundit, quasi Deo sese conspiciendum præbens, obsecrat et ait ipsi, *Intende mihi* : statumque suum postea declarat dicens : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a voce inimici, et a tribulatione peccatoris.* Nam dolorem suum Deo exhibet necnon conturbationem, et eam quam vocat exercitationem. Quare, his, inquit, intende, quomodo contristatus sim, quomodo conturbatus, et exercitatione repletus : atque his acceptatis, exaudi me. Hæc porro Spiritu divino afflatus propheta dicit, futu-

22 Joan. vii, 51.

ros Judæorum contra Filium Dei ausus quasi jam præsentem prospiciens : quibus confusus et turbatus, dolore et angustia, quam exercitationem vocat, repletur degebat. Contristatus ergo, conturbatus, exercitatione et angustia plenus erat ob facinora, quæ mox recenset dicens : *Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, et cætera, quæ postea opere completa sunt.* Prævertens igitur in Spiritu sancto propheta, contristabatur, conturbabatur, exercitabatur, dolore plenus in eos qui talia aggressuri erant. Quamobrem Deum status sui inspectorem esse rogat dicens : *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despereris deprecationem meam : intende mihi et exaudi me.* In hac conditione rerum positus, sic deinde precabatur : *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum.* Quis rogat eorum contra Salvatorem concordiam dissipari, superbiam et arrogantem tumorem deprimi, ne ipse attereretur, et mala eorum auferentur. Cum porro rationi consentanea postularet, supplicabat ne despiceretur; sed etiam dolore, perturbatione, exercitatione replebatur, dicens, *A voce inimici et a tribulatione peccatoris, inimici scilicet et peccatoris populi : nam spiritui prophético molestiam inferebant qui talia audebant.* Deinde subjungit : *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi, quæ contra Salvatorem gesta sunt ut propria sibi ascribens.* Atque ex Salvatoris persona possunt cum alia dici, tum illud : *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi;* sive, secundum Symmachum, *Quoniam inascripserunt contra me impietatem, et cum ira contrarii fuerunt mihi. Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me, et cætera.* Hæc omnia passum se confitetur propheta, quod spiritu prophético prævidisset, memoratam postea civitatem iniquitate, contradictione, labore, dolore et injustitia repletam; atque unanimum illum et notum Salvatori, pari atque inimici et hostes animo instructum. Suam enim his de rebus commiserationem Deo declarat, atque rationi consentaneam perturbationem quam patiebatur, de qua superius dicebat : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum;* et jam rursum : *Cor meum conturbatum est in me;* secundum Aquilam vero ait, *Cor meum parturivit in visceribus meis;* secundum vero Symmachum, *Cor meum exagitabatur intra me.* Sed etiam formido mortis cecidit super eum, id est, Salutaris mortis, ob quam, Propheta humana cogitatione commotus, sive ob mortem animarum, quæ pro tali ausu periturae erant, timore replebatur. Imo vero timor et tremor, ob pietatis eminentiam, cecidit super prophetam, cum videret Dilectum Dei talia ab impiis patientem. Tenebræ autem contexerunt eum, sive, secundum Aquilam, *convolutio;* aut, secundum Symmachum, *horror,* utpote qui horrenda ac tenebris digna contra Salvatorem gesta cerneret. Hæc porro dicta eorum exemplo, quæ nobis in somniis contingunt, intelligas. Nam plerumque somniantes,

ταῦτα Πνεύματι θείῳ ὁ προφήτης, τὰ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μέλλοντα ὑπὸ Ἰουδαίων τολμᾶσθαι, ὡς ἦδη παρόντα βλέπων· ἐφ' οἷς συγχεόμενος καὶ ταραττόμενος, λύπης τε πληρούμενος καὶ ἀμηχανίας, ἦν ἀδολοσχίαν ὠνόμασε, διετέλει. Ἐλυπεῖτο γοῦν καὶ ἐταράττετο, καὶ ἠδολοσχεῖ ἀμηχανῶν καὶ ἀπορῶν ἐπὶ τοῖς τολμωμένοις, ἃ μικρὸν ὕστερον διεξείσει φάσκων· *Ἐἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ ἐξῆς· ἄπερ, ὕστερόν ποτε δι' ἔργων κευρωκῶτα, προλαθὼν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὁ προφήτης, ἐλυπεῖτο καὶ ἐταράττετο καὶ ἠδολοσχεῖ, ἀθυμίας ἐμπλάμενος ἐπὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσι.* Διὸ καὶ τὴν Θεὸν ἐνόησεν τῆς ἑαυτοῦ κατὰστάσεως γενέσθαι παρακαλεῖ λέγων· *Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχήν μου, καὶ μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησίν μου· πρόσχε μοι καὶ εἰσάκουσόν μου.* Ἐν τοιαύτῃ δὲ γεγωνῶς καταστάσει, ἤξιοι λέγων ἐξῆς· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταθίσεις τὰς γλώσσας αὐτῶν· δι' ὧν ἰκέτευε τὴν συμφωνίαν αὐτῶν τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος διασκευασθῆναι, τὴν τε μεγαλοσχίαν αὐτῶν καὶ τὸ τῆς ἀλαζονείας ἔπαρμα ταπεινωθῆναι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιτρέβασθαι, καὶ αὖθειν αὐτῶν τὰ κακὰ.* Ἐδύλογα τῶν αἰτιῶν, διὰ τῆς δεήσεως ἤξιον μὴ ὑπεροραθῆναι· ἀλλὰ καὶ λύπης ἐπληροῦτο καὶ ταραχῆς, καὶ ἀδολοσχίας, φάσκων· *Ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ, ἐχθροῦ δηλαδὴ καὶ ἀμαρτωλοῦ λαοῦ· θλίψιν γὰρ παρεῖχον τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶντες.* Εἶτ' ἐπιλέγει ἐξῆς· *Ὅτι ἐξέκλιναρ ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκότου μοι, ἰδιοποιούμενον τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τετολμημένα.* Καὶ ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Σωτῆρος δύναται λέγεσθαι τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ· *Ὅτι ἐξέκλιναρ ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκότου μοι·* ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ὅτι ἐπέγραψαν κατ' ἐμοῦ ἀσέβειαν, καὶ μετ' ὀργῆς ἠναντιώθησάν μοι.* Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί, καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσον ἐπ' ἐμὲ, καὶ τὰ λοιπὰ. Πάντα ταῦτα πεπονηθέναι ὁ προφήτης ὁμολογεῖ, διὰ τὸ προεωρακέναι τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ τὴν ἐξῆς δηλουμένην πόλιν ἀνομίας πληρουμένην καὶ ἀντιλογίας, καὶ κόπου, καὶ πόνου, καὶ ἀδικίας· καὶ τὸν ἰσόψυχον καὶ γνωστὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ πολεμίων δατιθέντα. Ἐπὶ τούτοις γὰρ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ δείκνυσιν τῷ Θεῷ, καὶ ἦν ὑπέμεινεν εὐλογον παραχρῆν· περὶ ἧς καὶ ἀνωτέρω εἰλέγεν· *Ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολοσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη·* καὶ νῦν πάλιν· *Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί·* κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Ἡ καρδία μου, φησὶν, ὠδύνησεν ἐν ἐγκάτω μου·* κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἡ καρδία μου διεστρωφᾶτο ἐνδον μου.* Ἀλλὰ καὶ δειλία θανάτου εἰσέπεσον ἐπ' αὐτόν· ἦτοι τοῦ Σωτηρίου θανάτου, ἐφ' ᾧ δειλίας ὁ προφήτης ἐπληροῦτο, ἀνθρωπίνῃ λογισμῷ κινούμενος, ἢ τοῦ τῶν ψυχῶν θανάτου τῶν ἀπύλλασθαι μελλόντων διὰ τὰ τοιαῦτα τολμήματα. Ἀλλὰ καὶ φόβος καὶ τρόμος δι' ὑπερβολὴν εὐλαθείας ἐπέπιπτε τῷ προφῆτῃ, ὀρῶντι τὸν Ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν πάσχοντα. Ἐκάλυπτε τε αὐτὸν σκότος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *ἐλλύθησεν*· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, *φρικῆ*· ὡσανεὶ φρικτὰ καὶ σκότους ἀλη-

ὡς ἄξια τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος δρώμενα θεωροῦντα. ΑΝΘΡΩΠΩΣ ΔΕ ΤΑ ΛΕΓΟΜΕΝΑ ΕΚ ΠΑΡΑΒΕΙΓΜΑΤΟΣ ΤῶΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΘΝΕΣΤΟΥΣ ἡμῖν συμβαινόντων· ἔπει πολλὰκις θναίοντες, ἀπαιτὰ τινὰ δρώντες φοβερά, ἢ θῆρας διώκοντας, ἢ ἔρπετά, ἢ πολεμίους ἐπιόντας ἡμῖν, θορυδοῦμεθα τὴν ψυχὴν καὶ ἐξιστάμεθα, τρόμου καὶ ἀγωνίας, καὶ ἰθρῶτος ἐμπιπλάμενοι. Κατὰ τὸν αὐτὸν γὰρ, οἶμαι, τρόπον καὶ τὴν τοῦ προφήτου ψυχὴν τῶν μηδέπω παρόντων, μελλόντων δὲ γίνεσθαι πραγμάτων, τὴν θεωρίαν φωτὶ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς ἐντυπουμένην ὁρῶντα τεταράχθαι, καὶ φόβου καὶ δειλίας, καὶ τρόμου πεπληρωσθαι διὰ τὴν τῶν θεωρουμένων κακῶν ὑπερβολὴν.

Εἶθ' ὡσπερ μέσος ἀποληφθεὶς τῶν ταῦτα δρώντων, μηδεμίαν τε ἔχων ἀποφυγὴν, μηδὲ ὅποι κλίνας αὐτὸν ἐκτὸς τῶν κακῶν γένοιτο, εὐχεται μετέωρος ἀρθῆναι, πτηνὸς τε δι' ἀέρος ἐκφυγεῖν. Διὸ ἐπιλέγει·

Καὶ εἶπα· Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡς περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω; Περιστερᾶς γὰρ δικτὴν ἀνάκτου πτέρυγας ἐκφεύξει καὶ πετασθῆναι, ὡς ἂν φύγοι τὰ κακὰ, ἤξει. Οὐκοῦν καὶ περὶ τούτου ἀνωτέρω εἶλεγε τὸ, Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, ὡς ἂν τύχοι πτερύγων περιστερᾶς καὶ πετασθῆ· μόνως γὰρ οὕτως, καὶ οὐδὲ ἄλλως, πόρρω γίνεσθαι τῆς τῶν ἀσεβῶν πόλεως οἷός τε ἦν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Καὶ εἶπον· Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡς περιστερᾶς, πετασθῆναι, καὶ ἐδρασθῆναι; Πόρρω ἂν ἐποίησιν τὴν ἀναχώρησίν μου, ἢ ἐκφεύξω ἂν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐξαίφην ἂν ἐποίησα τὴν ἐκφεύξιν μου ἀπὸ πνεύματος ἐπαίροντος· πόρρω γὰρ ἂν ἐποίησα, φησὶ, τὴν ἀναχώρησίν μου, εἰ ἔτυχον πτερύγων, φεύγων τοὺς τὰ προλεχθέντα τολμῶντας, καὶ τὰς ἐρήμους μᾶλλον τῆς εἰρημένης πόλεως προετίμων. Οὕτως τε ἐν τῇ ἐρήμῳ γεγωνὺς, προσδεχόμεν ἂν τὸν σώζοντά με ἀπὸ τῆς γεννημένης μοι ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ τῆς καταλαβούσης με κατακλιθῶς. Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδίελε τὰς γλῶσσας αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἠδύματο πτερύγων τυχεῖν, ὡς ἂν πετασθῆ καὶ φύγοι, ἐρημῶν τε μᾶλλον οἰκίαν ἐλέσθαι ἢ τὴν δηλουμένην πόλιν, διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει λέγων· Ἐπειδὴ τάδε καὶ τάδε προγινώσκει τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἀθεασάμην πραχθησόμενα ἐν τῇ πόλει, τούτου χάριν ἐνταῦθεν ἤδη φεύγειν διανενοῦμαι τὴν τῶν κακῶν πληθύν. Πρῶτον γὰρ ἀσέβημα τῶν τὴν προλεχθεῖσαν πόλιν οἰκησάντων ὁρῶ τὸ ἐκ τῆς γλώττης αὐτῶν. Πάντες γὰρ ὡς ἕνα αὐτῶν ἐπὶ κακῇ συμφωνήσαντες τὰς γλώττας κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· διδ, μὴ φέρων αὐτῶν τὴν μοχθηρὰν ταύτην καὶ ἀσεβῆ συμφωνίαν, εὐχομαι λέγων· Ὁ Κύριε, καταπόντισον καὶ καταδίελε τὰς γλῶσσας αὐτῶν. Ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καταποτισθῆναι ποιησον, Δέσποτα, καὶ ἀσύμφωνον ποιησον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Τῆς γὰρ μοχθηρᾶς συμφωνίας πολὺ κρείττον γένοιτο' ἂν ἡ ἀσυμφωνία, ἀνωκτέραν καὶ ἀθενοστέραν κακίαν ἀπεργαζομένη. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἦν αὐτῶν κακόν. Οἱ τε γὰρ τοῦ ἔθνους προεστῶτες, νομοδιδάσκαλοι καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ λοιποὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, θολῶς αὐτῷ προσιόντες, πειράζουσιν αὐτὸν ἐτόλ-

ac quædam terribilia cernentes, verbi gratia insequentes feras, vel reptilia, vel inimicos irruentes, animo turbamur et obstupescimus, terrore, concertatione ac sudore repleti. Eodem arbitror modo prophetæ animam, quæ nondum præsentium, sed futurarum rerum contemplationem expressam prophetici spiritus lumine in mentis oculis percipiebat, turbatam, atque ob malorum quæ videbat exsuperantiam, timore, metu terroreque repletam esse.

Deinde quasi medius interceptus ille inter talium facinorum auctores, cum nullum perflugium haberet, neque quo declinaret ab ingruentibus malis, precatur se sublimem elevari, atque volucris instar per aërem effugere. Quamobrem ait :

VERS. 7-12. Et dixi : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? Pennas instar columbæ innoxie ad fugiendum et volandum petebat, ut malis se proriperet. Ideoque superius hæc de causa dicebat, Exaudi, Deus, orationem meam, ut alas columbæ obtineret, et volaret : hoc quippe modo tantum, et non alio, a civitate impiorum procul recedere poterat. Secundum Symmachum autem : Et dixi : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ ad volandum et insidendum? Longe fecissem secessionem meam, mansissem in solitudine. Confestim effugissem elevante me spiritu; longe quippe fecissem secessionem meam, ait, si alas obtinuisssem, fugiens ab iis qui jam dicta aggredi audebant, atque solitudines præfatæ civitati antetulissem. Sic in deserto constitutus exspectabam eum, qui saluum me facit a pusillanimitate quæ me invadebat, et a tempestate quæ me interceperat. Præcipita, Domine, et divide linguas eorum, et cætera. Causam aperit cur alas obtinere rogaverit ad volandum et effugiendum, et cur solitudinis habitationem memoratæ civitati antetulerit, his utens verbis : Quoniam hæc et illa ex prophetici spiritus præscientia in civitate gerenda esse cognovi; ideo hinc effugere et malorum multitudini ne subducere cogitavi. Primam enim impietatem futurorum ejusdem civitatis incolarum, ex lingua eorum profecturam video. Omnes quippe in malo consentientes, linguam suam exacuere contra Filium Dei : quare impiam eorum et sceleratam concordiam non ferens, hæc precor : O Domine, præcipita et divide linguas eorum; sive, secundum Symmachum, Fac demergi, Domine, et discordem pone linguam eorum. Nam scelerata concordia multo præstantior discordia fuerit, quæ infirmiore debilioremque malitiam reddat. Hoc primum malorum inerat ipsis. Nam magistratus gentis, legis doctores, principes sacerdotum ac reliqui populi principes ad eum cum dolo adeuntes, ipsum tentare audebant, occasionem captantes, et insidias in eum struentes. Quod alius quoque subindicabat psalmus, ex ejusdem persona talia fatus : Circumdederunt me tauri multi, vituli pingues obsederunt

me. *Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens* 95. Nam ibi quoque principes populi adumbrabat : quomobrem rursus os eorum memorat, et consilia et insidias eorum adversum se stru-ctas.

καὶ ὠροῦμενος. Κάκει γὰρ τοὺς ἄρχοντας ἤντιετο διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς τε καὶ σκέψεις.

Et sane cujusmodi voces ad Pontium Pilatum totus Judæorum populus contra eum ediderit, nar-rant Evangelia. Quod item in vicesimo primo psalmo declarabat dicens : *Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me* 96. Et hæc omnia in memorata urbe gerebantur : quare in præsentī dicitur, *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum*. Deinde subjungit : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate : die ac nocte circumdabit eam, et cætera*; pro quibus Symmachus sic interpretatus est : *Quoniam vidi violentam iniquitatem et injustitiam in civitate, die ac nocte circumdantem muros ejus, dolorem et miseriam intra ipsam, improbitates intra ipsam, inseparabile a plateis ejus damnum et insultum*. Iniquitatis autem opera erant, admissa in Salvatore scelera, et violenta vere iniquitas. Nam *pro eo ut me diligerent, inquit, detrahebant mihi ; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea* 96. Contradictio autem et injustitia apud illos erat, multis testibus contra eum accedentibus, nihilque verum aut consentaneum dicentibus. Hæc vero non die solum. sed noctu quoque gerebantur. Sic enim noctu quoque Petrus abnegat, quando Judas cum læternis et iampadibus accessit. Nox item erat cum modo ad Annam, modo ad Caipham adducebant eum, nullis non contumeliis afflicientes. *Mane autem facto, ligantes adduxerunt eum et tradiderunt Pilato* 97, et cætera quæ passionem spectant, egerunt. Quæ omnia spiritu prospiciens propheta sic vociferabatur : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, die ac nocte circumdantes ipsam, secundum Symmachum*. Et hæc quidem in civitate. Circa muros ejus autem iniquitas et labor ; sive secundum Symmachum, *dolor et miseria* : significatque ea quæ extra urbem gesta sunt, cum educentes ipsum adduxerunt in locum dictum Golgotha. Et quæ foris acta sunt talia erant, plena sane dolore ac miseria : quæ vero intus, improbitate, inquit, damno et insultu repleta vidi ; injustitia item in medio ejus, et non defecit ex plateis ejus usura et dolus ; pro quo Aquila, *debitum et insultum interpretatus est* ; Symmachus vero, *damnum et insultum*. Omni quippe malorum genere implebantur qui insidias in Salvatore nostrum struxerunt.

VERS. 13-15. *Quoniam si inimicus meus male-dixisset mihi, sustinuissem utique ; et si is, qui ode-rat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero, homo unanimis, dux*

ἄμων, λαθῶς θηρώμενοι, καὶ ἐπιβουλὰς κατ' αὐτοῦ συσκευαζόμενοι. Ὁ δὲ καὶ ἕτερος ἤντιετο ψαλμῶς ἐξ αὐτοῦ προσώπου φησας· *Περιεκύλωσάν με ταῖροι πολλοί, μόσχοι πλοῦτες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀρπάξαι*

τοῦ λαοῦ· διὸ πάλιν τοῦ στόματος αὐτῶν ἐμνημόνευ

Καὶ ὁ πᾶς δὲ τῶν Ἰουδαίων λαὸς ὁποίας ἐπὶ τοῦ Ποντίου Πιλάτου κατ' αὐτοῦ προσήκατο φωνῆς, ἱστορεῖ τὰ Εὐαγγέλια. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ παρίστη ἐν κα' ψαλμῶ ὁ εἰπών· Ὅτι ἐκύλωσάν με κύνας πολλοί, συναγωγὴ ποθηρομένων περιέσχον με. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν τῇ δηλωμένῃ ἐπράττετο πόλει· διὸ λέλεται ἐν τοῖς προκειμένοις· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδιὰς τὰς γλώσσας αὐτῶν*. Εἴτ' ἐπιλέγει· Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσεν τὸν τρόπον· Ὅτι ἐθεώρησα βλαίον ἀδικίαν καὶ ἀδικασίαν ἐν τῇ πόλει, ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλοῦντα αὐτῆς τὰ τείχη, ὀδύνην καὶ ταλαιπωρίαν ἔνθον αὐτῆς, ἐπιρροίας ἔνθον αὐτῆς, ἀχώριστον ἀπὸ τῶν πλατειῶν αὐτῆς ζημίαν καὶ ἐπίθεσιν.

Ἄνομιαν δὲ ἔργα ἦν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμώμενα, καὶ βλαίος ὡς ἀληθῶς ἀδικία. Ἄνθ' γὰρ τοῦ ἀγαπᾶν, φησὶν, ἐνδιέβαλλον με· καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπησεῶς μου. Ἀντιλογία δὲ ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀδικασία, πολλῶν μαρτύρων παρόντων κατ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν ἀληθῆς σύμφωνον λεγόντων. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο οὐ δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτὸς. Οὕτω γὰρ ἐν νυκτὶ Πέτρος ἀρνεῖται, ὅτε Ἰουδας μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων ἐπέηκει. Ἀλλὰ καὶ νύξ ἦν ὅτε ἀπήγον αὐτὸν ποτὲ μὲν πρὸς Ἄνναν, ποτὲ δὲ καὶ πρὸς Καϊάφραν, ὕβρει παντοίαις ἀτιμάζοντες. Πρωτὰς τε γενόμενης, δῆσσαντες αὐτὸν ἤγαγον καὶ παρέδωκαν Πιλάτῳ, τὰ τε κατὰ τὸ πάθος ἐνήργουν.

Ἄ δὲ πάντα τῷ πνεύματι προιδὼν ὁ προφήτης, ἀνεφώνει λέγων· Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλοῦντα αὐτήν· κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ πόλει· περὶ δὲ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνεμία καὶ κόπος, ἧ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὀδύνη καὶ ταλαιπωρία. Σημαίνει δὲ τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως πεπραγμένα, ὀπηνίκα κατεξαγαγόντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὸν λεγόμενον τόπον Γολγοθά.

Καὶ τὰ μὲν ἔξω τοιαῦτα ἦν, μεστὰ ἀληθῶς ὀδύνης καὶ ταλαιπωρίας· πάλιν δὲ τὰ ἔνθον αὐτῆς, ἐπιρροίας, φησὶ καὶ ζημίας καὶ ἐπιθέσεως εἶδον μεστὰ· ἀδικία τε ἦν ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐξέλιπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος· ἀνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας, *δολημία καὶ ἐπίθεσιν*, ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, *ζημίαν καὶ ἐπίθεσιν*. Πάντων γὰρ πεπληρωτο κακῶν οἱ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλὴν συσκευασάμενοι.

Ὅτι, εἰ ἐχθρὸς ὠνειδίσε με, ὑπήνεργα ἄν, καὶ εἰ ὁ μισῶν με ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλορρήμονησεν, ἐκρόβην ἄν ἀπ' αὐτοῦ. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, ἰσόβηνχε, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὲ μου, ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐμίκα

95 Psal. xxi, 13, 14. 96 ibid. 17. 97 Psal. cviii, 4, 5. 98 Matth. xxvii, 1, 2.

τάς μοι ἑδέσματα, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐπο-
 ρεύθημεν ἐν ὁμοιοίᾳ. Εἰς ἑαυτοῦ πρόσωπον ἀναλα-
 βὼν ὁ Προφήτης τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοιμη-
 θησόμενα, εἰκότως ἔφασκε τεταράχθαι καὶ δειλίας
 θανάτου πεπληρωσθαι. Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ πᾶσα,
 φησὶν, ἡ πόλις πεπλήρωτο ἀνομίας καὶ ἀντιλογίας, οὐ
 δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτός· τὰ δ' ἐκτός
 τῆς πόλεως ἀμφὶ τὰ τεύχη αὐτῆς ἀνομίας ἐμπλεα ἦν
 καὶ ὀδύνης καὶ ταλαιπωρίας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάν-
 των αὐτῶν αἱ ψυχὰς ζημίας ἐτύγχανόν καὶ ἐπιθέσεως
 μεταί. Τὸ δὲ πάντων χεῖριστον, ὅτι αἱ τῶν ἐμῶν
 ἰσοφύχων εἰς, τῶν τε σφόδρα γνωρίμων καὶ γνωστῶν
 ἐμοί, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ πεπαρήνηκεν, ὡς ἀφόρητα
 εἶναι, καὶ οὐκ οἰστά. Τὰ μὲν γὰρ ὑπ' ἐχθρῶν καὶ
 ἐμολογούντων ἐναντιοῦσθαι καὶ μισεῖν ἐκ τοῦ προφα-
 νόως, οἰστά ἂν γένοιτο ποτε· ἐπεὶ καὶ προφυλάττεσθαι
 τοὺς ἐχθροὺς κρύπτεσθαι τε ἀπ' αὐτῶν δυνατὸν, καὶ
 μὴδὲν ξένον ἠγεῖσθαι τοὺς τῶν ἐχθρῶν θνεϊδισμούς·
 ὅταν δὲ φίλος ἰσχύριος, ὅταν ὁ τῆς παρ' ἐμοῦ τιμῆς
 τε καὶ ἐκλογῆς κατηξιωμένος, ὅταν ὁμοστράτεος μα-
 θητής, ὅταν ὁ συνεπελεύθερος ἐμοὶ πολλάκις εἰς τὸν τοῦ
 Θεοῦ οἶκον, συμπροσευξάμενός τε καὶ μυστικῆς ἀπο-
 λύσεως τροφῆς, λόγων τε ἀπορρήτων τῶν περὶ τῆς
 βασιλείας τῶν οὐρανῶν μεταστῶν, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ
 ἔρῶν, οὐκέτ' ἂν γένοιτο ἀνεκτά. Ταῦτα δὲ ἀκολουθῶς
 μετὰ τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τετολημ-
 μένων, ἰδίως περὶ τοῦ προδότου Ἰούδα θεοσπίζετο.
 Ἄδη καὶ αὐτὰ τοῦτον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε τὸν τρό-
 πον· Οὐ γὰρ ἐχθρὸς προσπηλάκισέ με, ἵνα βα-
 σταξῶ· οὐδὲ διὰ μίσους μοι ἐπ' ἐμὲ ἐμεγάλυνε
 περηνισμῶν, ἵνα κρύβωμαι αὐτόν. Ἀλλὰ σὺ, ὁρ-
 θρωπε, ὁμοϊότροπος μοι, συνήθης καὶ γνῶριμός
 μοι, οἵτινες ἐκοινολογοῦμεθα γλυκεῖαν ὀμίλιαν·
 ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἀναστρεφόμεθα συνδιατώ-
 μενοι.

Ἐθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, καὶ καταβήτωσαν
 εἰς ἄδου ζῶντες· ὅτι κορηρία ἐν ταῖς παροικίαις
 αὐτῶν, ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἡδὴ πολλάκις ἡμῖν καὶ διὰ
 τῶν ἐμπροσθεν ἀποδέδεικται, ὅτι τὰ προρρητικὰ
 προστακτικῶ τρόπῳ ἔθος τῇ θεῖᾳ Γραφῇ προφέρεσθαι·
 καὶ ἐνταῦθα τοῖνον ἀντὶ τοῦ, Ἐλεύσεται θάνατος
 ἐπ' αὐτούς, καὶ καταβήσονται εἰς ἄδου ζῶντες,
 προστακτικῶς εἴρηται τὰ προκείμενα. Θεσπίζει δὲ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ συμβησόμενα τοῖς τὰ προ-
 λεχθέντα τετολημνέσιν. Ὁ γοῦν Ἀκύλας ὀρθότερον
 ἠρμήνευσε ἐπιπῶν· Ἐπάξει θάνατον ἐπ' αὐτούς.
 Τίς δὲ θάνατον ἐπάξει ἐπ' αὐτούς ἢ τὰ ἔργα αὐτῶν;
 Ἀντὶ γὰρ αὐτοῖς αἰτία γεγένηται θανάτου, ἢ ὁ κρίνας
 αὐτοὺς θανάτου ἀξιῶν διὰ τὰς ἀσεβεῖς πράξεις αὐτῶν.
 Θάνατος δὲ τοὺς ἀσεβεῖς μετερχόμενος οὐχ ὁ κοινὸς
 ἂν λέγοιτο· οὗτος γὰρ καὶ τοὺς δικαίους ἅπαντας με-
 τήλην· οἱ καὶ μετὰ τὸν κοινὸν θάνατον ζῶσι παρὰ
 τῷ Θεῷ· ὡς περὶ οὖν ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπῶν· Ὁ Θεὸς
 Ἄβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ,
 οὐκ ἐστὶ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· ψυχῶν δὲ
 θάνατος· καὶ παρὰ τῷ Ἐξετικῷ δεδήλωται φάσκοντι·
 Ψυχὴ ἀμωπτόρουσα, αὐτῇ ἀποθανεῖται. Ἐπεὶ

A meus et notus meus : qui simul mecum dulces capio-
 bas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu.
 Ad sui personam referens Propheta admittendos
 contra Salvatorem nostrum ausus, jure ait se tur-
 batum et formidine mortis repletum esse. Et vero
 tota, inquit, civitas iniquitate et contradictione
 plena erat, non die solum, sed etiam nocte. Quæ
 autem extra civitatem, circa muros ejus, iniquitate,
 dolore et miseria repleta erant; imo etiam eorum
 omnium animæ damno et insultu refertæ. At quod
 omnium pessimum erat, unus ex iis qui unanimes
 et admodum notus mihi erant, talibus contra me
 debacchatus est, quæ intolerabilia et nullatenus fe-
 renda sint. Etenim ab inimicis et iis qui se palam
 adversarios et infensos esse profitentur, ferenda
 forsitan essent, quia inimicos cavere ab iisque se
 occultare in promptu est, atque opprobria inimici
 non pro re aliena et inusitata habentur. At cum is
 qui amicus unanimis, cum is qui a me honore et
 electione dignatus est, cum miense consors disci-
 pulus, qui in domum Dei sæpe mecum ingressus
 est, atque una precatus, mystico cibo usus, qui
 arcana de regno cælorum verba acceperat, talia
 contra me egerit; ea sane non ferenda. Hæc porro
 consequenter post ea quæ de facinoribus in civi-
 tate admissis prædicta sunt, de proditore Juda spe-
 ciatim vaticinabatur. Quæ Symmachus hoc pacto
 interpretatus est: Non inimicus vituperavit me, ut
 feram; neque per odium mei magnificavit super me
 supplantationem, ut abscondar ab eo. Sed tu homo
 unius moris, familiaris et notus mihi, qui dulce collo-
 quium miscabamus: in domo Dei versamur simul
 viventes.

VERS. 16. Veniat mors super illos, et descendant
 in infernum viventes: quoniam nequitia in habita-
 tionibus eorum, in medio eorum. Jam superius a
 nobis plerumque demonstratum est, futura impera-
 tivo modo divinam Scripturam proferre solere;
 hic igitur loco illius, Veniet mors super illos, et de-
 scendent in infernum viventes, eadem imperativo
 modo dicta sunt. Vaticinatur porro Spiritus sanctus
 quæ eventura sint iis, qui supra memorata aggredi
 ausi sunt. Aquila certe rectius interpretatus est
 his verbis: Inducet mortem super eos. Quis inducet
 mortem super eos, nisi opera ipsorum? Hæc enim
 ipsis mortis causa erunt potius, quam is qui ob
 impia gesta morte dignos judicavit. Mors autem
 impios invadens, non communis æstimanda; nam
 ea justos quoque omnes adiit, qui etiam post com-
 munem mortem vivunt apud Deum; quemadmo-
 dum docuit Salvator dicens: Deus Abraham, Deus
 Isaac, et Deus Jacob, non est Deus mortuorum, sed
 vivorum⁹⁸: et apud Ezechielem mors animarum
 declaratur his verbis: Anima quæ peccaverit, ipsa
 morietur⁹⁹. Quoniam igitur ii, de quibus supra, a

⁹⁸ Matth. xxii, 32. ⁹⁹ Ezech. xviii, 4.

vita seipso segregarunt, Salvatorque noster vita erat; nam quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum¹; jure cum sese ab ipso separaverint, morti animæ traditi sunt: non quod ipsa corrumpatur aut deleatur, in nihilum redacta; sed quod vivens illa et immortalis natura prædita, in prædicta morte versetur. Quare dictum est: *Et descendant in infernum viventes*. Non enim animarum destructionem his significabat: *Veniat mors super illos*; sed separationem a vita, quæ secundum Deum est, et habitationem in inferno. Num forte dicatur, alio modo viventes ipsos in infernum descendisse, in noxia scilicet peccantes, ac scientes quidem Salvatorem esse Christum Dei, sed non esse similes? Quare perinde atque Dathan et Abiron² ipsos deglutendos, atque in infernum viventes descensuros esse prænuunt. Pro illo autem, *Nequitia in habitationibus eorum, in medio eorum*; nam conventus et concilia adversus Salvatorem improba fuere, Aquila dicit: *Quoniam nequitia in conversatione eorum*. Quia ergo non pro bono conveniebant, et conversationes conciliaque improba inibant, jure vaticinatur qui finis eos excepturus sit.

VERS. 17-20. *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me, et cætera*. Etiam si, inquit, spiritu prophetico illustrante, futuram in memorata civitate iniquitatem prospiciens, admodum contristatus in exercitatione mea, et conturbatus sim; at tamen finem exitumque rerum conspicatus, bene novi me clamantem ad Deum, non derelictum iri; sed communis Salvatoris gratia ad me usque perveniente, salutem assequar. Hæc autem Propheta secundum LXX dicit, quod futurum erat quasi præteritum explicans; quare dictum est: *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me*: at secundum reliquos interpretes, hæc futura vaticinatur. Aquila certe ait: *Ego ad Deum vocabo, et Dominus salvabit me*; Theodotius autem: *Ego ad Deum clamabo, et Dominus salvabit me*. Cum enim talia contra Salvatorem perpetranda sint, ego qui prius dixeram, *Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me: timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ*; hæc passus ob speculationem revelatarum rerum, ad Deum clamavi. Ille vero non despiciens, dignatus est hæc mihi conspicua ponere, ut tristiora prius declaraverat, sic lætiora jam obtulit; nempe Salvatoris resurrectionem, et ejus apud Patrem gloriam. Atque hæc videns, salutem nactus sum: quare dico, *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me*. Salutem vero nactus, nondum tamen quiesco, neque cessare possum; sed prædico omnibusque hominibus annuntio, narrans singulis diebus et horis, atque omnibus renuntians mirabilia et stupenda, quæ in sancto et prophetico spiritu contemplatus sum. Quamobrem

Α τοίνυν εαυτούς τῆς ζωῆς οἱ θηλούμενοι πεχωρίσασιν, ἦν δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἡ ζωὴ. Ὁ γέγονε γὰρ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· εἰκότως, ἀποκηθέντες αὐτοῦ, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ παρεδόθησαν· οὐχ ὥστε φθαρήναι αὐτὴν καὶ ἀφανισθῆναι εἰς τὸ μὴ ἔν χωρήσασθαι, ἀλλ' ὥστε ζῶσαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον τὴν οὐσίαν κεκτημένην ἐν τῷ λεχθέντι θανάτῳ διάγειν. Διὸ λέλεται· Καὶ καταβήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες. Οὐ τὸν ἀφανισμὸν ψυχῶν ἐβήλου λέγων· Ἐλθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς χωρισμὸν, καὶ τὴν εἰς τὸν βῆλον κατοίκησιν. Μήποτε δὲ καὶ ἄλλως ζῶντες εἰς ἄδου κατήσαν, ἐν γνώσει ἀμαρτάνοντες, καὶ εἰδότες μὲν τὸν Σωτῆρα ὡς αὐτὸς εἶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, προποιούμενοι δὲ μὴ εἶναι; Διὸ καὶ ὁμοίως τοῖς περιλαβάν καὶ Ἀθηνῶν καταποθήσεσθαι καὶ αὐτούς, εἰς βῆλον τε ζῶντας καταβήσεσθαι προαγορεύει. Ἄντι δὲ τοῦ, Ποιηταὶ ἐν ταῖς παροιμίαις αὐτῶν ἐν μέσῳ αὐτῶν· τῶν γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένων εἰ συστάσεις καὶ αἱ κατὰ τὸ αὐτὸ σύνδοι ποιηταὶ γέγονασιν, διὸ καὶ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ὅτι ποιηταὶ ἐν συστροφῇ αὐτῶν. Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ ἐπὶ καιρῷ συνήρχοντο, συστροφῆς τε καὶ συστάσεις ποιητῶν ἐποιούοντο, εἰκότως ἐθέσειεν ὁποῖον αὐτοὺς διαλήφεται τέλος.

Ἐγὼ πρὸς Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος ἔσωσέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ τὴν μέλλουσαν γενήσεσθαι ἀνομίαν ἐν τῇ προλεχθείσῃ πόλει θεασάμενος, ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολοχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη· ὁμοίως δ' οὖν, τὰ τέλη συνιδῶν τῶν πραγμάτων, εὐ οἶδ', ὅτι, βοήσας πρὸς τὸν Θεὸν, οὐ καταλειφθήσομαι, τεύξομαι δὲ σωτηρίας, τῆς τοῦ κοινῷ Σωτῆρος χάριτος καὶ μέχρις ἐμοῦ διαθησομένης. Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης, κατὰ μὲν τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸ μέλλον εἶσεσθαι ὡς παρρηχῆδος ἐρμηνευίων· διὸ λέλεται· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος ἔσωσέ με· κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτῶν, μελλητικῶς προφητεύει καὶ ταῦτα. Ὁ γοῦν Ἀκύλας φησὶν· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν καλέσω, καὶ Κύριος σώσει με· καὶ ὁ Θεοδοτεῖων· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν κεκράξομαι, καὶ Κύριος σώσει με. Τῶν γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμηθησομένων τοιούτων ὄντων, ἐγὼ ὁ πρότερον εἰρηκῶς, Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί, καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ· φόβος καὶ τρόμος ἦλθεν ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐκάλυψέ με σκότος, ταῦτα παθὼν διὰ τὴν τῶν ἀποκαλυφθέντων μοι θάνατον, πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα. Ὁ δὲ, μὴ παριδῶν με, κατηξίωσε φανερά μοι καταστήσαι, ὥσπερ τὰ σκυθρωπὰ πρότερον ἐδείκνυ, οὕτω καὶ τὰ φαιδρότερα· λέγω δὲ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν παρὰ τῷ Πατρὶ δόξαν. Καὶ ταῦτα ἐβὶδὼν, ἐσώθη· διὸ φημι· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ Κύριος ἔσωσέ με. Σωθεὶς δὲ οὐκέτι ἤρεμῶ, οὐδὲ ἡσυχίαν ἔχειν δύναμαι· ἀλλὰ κηρύττω καὶ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελίζομαι, διηγούμενος ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ ὥρας, ἀπαγγέλλων τε εἰς πάντας ἄπερ ἐν ἀγίῳ πνεύματι τῷ προφητικῷ τεθέταται

¹ Joan. 1, 3, 4. ² Num. xxvi, 9.]

θαυμαστά και παράδοξα. Διό φημι· Ἐσπέρας και ἄ πρωι και μεσημβρίας διηγῆσομαι και ἀπαγγελῶ. Ἐμοῦ δὲ ταῦτα βουόντος εἰς πάντας ἐξέτε και μέχρις ἑσπέρας, ἐν αὐτῷ τε τῷ ἀκραιωτάτῳ φωτὶ τῆς μεσημβρινῆς ἡμέρας τὰ σωτήρια τέλη κηρύττοντος, εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου ὁ ταύτης τῆς γνώσεως καταξιώσας· και οὐκέτι μὲν ταράττεσθαι ἐν ἐμοὶ ἔλασιν την καρδίαν μου, οὐδὲ τὴν δειλίαν τοῦ θανάτου ἐπισκεῖσθαι μοι. Ταῦτα δὲ πάντα παραγαγὼν, και διασκεδάσας τῆς ἐμῆς ψυχῆς, λυτρώσεται αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν θορυβεῖν αὐτὴν ἐθελόντων. Διό φημι· Λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι· ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν σὺν ἐμοὶ· ἀνθ' οὗ ἐξέδωκενὸς Σύμμαχος· Πολλοὶ γὰρ ἐγένοντο πρὸς ἐμέ. Οἱ γὰρ θορυβεῖν ἐθέλοντές μου τὴν ψυχὴν μου βραχεῖς τινας ἦσαν, οὗς ὁ Θεὸς ὁ πρὸ τῶν ἀκόντων ὑπάρχων ταπεινώσει, τῆς ἐμῆς κραυγῆς ἐπακούσας.

Ταῦτα μὲν οὖν ὡς τοῦ Προφήτου ἐξ οικείου προσώπου τὰς προκειμένας φωνὰς προειρηγεμένου. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ταῦτα λέγοιτο διὰ τοῦ προφητικῷ πνεύματος, ἐπειδήπερ ἐξ αὐτοῦ ἐλέγετο τὸ, *Εἰ ἐχθρὸς ὠνείδιό με, ὑπήνεγκα ἄν, και τὰ ἐξῆς, ἀκολουθῶς και ταῦτα φῆσαιεν ἄν ὁ Σωτήρ*. Ὅτι ὁ μὲν οὐκ ἐχθρὸς, ἀλλὰ φίλος· και οὐχ ὁ μισῶν, ἀλλ' ὁ μικρῷ πρόσθεν ἀγαπῶν, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ τετάρμηκεν. Ἐγὼ δὲ πλέον οὐδὲν ἐπραττον, ἀλλ' ἐδόων πρὸς τὸν Θεόν· εἶχόν τε αὐτὸν οἶα Πατέρα ἐπήκοον. Ἀλλὰ και οἱ μὲν ἐπεδούλευον ἐμοὶ, ὁ δὲ ἔσωξέ με· διὸ οὐ παύσομαι ἑσπέρας και πρωι και μεσημβρίας τὰς τοῦ Πατρὸς ἀρετὰς διηγούμενος εἰς πάντας, εἰσακουστόν τε πᾶσιν ἀνθρώποις κηρύττων τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον· και ταύτης μου τῆς φωνῆς ἐπακούσας ὁ Πατήρ, λυτρώσεται ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι, τουτέστιν ἀπὸ τῶν ἐγγύθεν και οὐ πόρρωθεν με πολεμούντων· οἵτινες ἦσαν πολλοστοί· οὗς και ταπεινώσει ὁ προὔπαρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός. Οὐδὲ γὰρ ἡ πρὸς ὀλίγον αὐτοῖς γενομένη εὐκαιρία, καθ' ἣν ἐμεγαλαύχησαν, και ἐπλήρωσαν τὴν ἑαυτῶν πόλιν ἀνομίας και ἀντιλογίας, παραμενεῖ αὐτοῖς· ὅσον δὲ οὕτω ταπεινωθήσονται, τῆς ἐκ Θεοῦ ὀργῆς μετελευσομένης αὐτοῦς και τὴν πόλιν αὐτῶν, ὡς και τὸν ἐν αὐτῇ διαβόητον νεὼν ἀφανισθῆναι και πᾶσαν τὴν ἐν αὐτῷ ἐπιτελουμένην λατρείαν καταλυθῆναι. Οὕτως οὖν, τῆς ἐμῆς ἐπακούσας ὁ Θεὸς βοῆς, **D** ταπεινώσει αὐτούς.

Ὅ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, και οὐκ ἐποθήθησαν τὸν Θεόν, και τὰ ἐξῆς. Ταπεινώσει τοὺς προλαχθέντας ἀσεβεῖς ὁ προὔπαρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός· ἔσονται τε ταπεινοὶ και διαμενοῦσιν ἐπὶ μήκιστον τοιοῦτοι· ἐπεὶ μηδεὶς ἔσται ὁ ὑπὲρ αὐτῶν διδοὺς ἀντάλλαγμα. Ἄπαξ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἴδρον ἑαυτὸν διδοὺς και ἀντάλλαγμα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν, τοὺς μὲν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἐξηγόρασε, πάντων τε αὐτοῦς τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων ἤλευθέρωσεν· τοὺς δὲ εἴασε ταπεινοὺς, ἐπεὶ μὴ προσήκοντο τὴν ὑπὲρ αὐτῶν δοθεῖσαν τιμὴν, μηδὲ ἐπίστευσαν εἰς τὸ τίμιον αἷμα τοῦ πάντων ἀνθρώπων Ἀντιρωτοῦ και Σωτήρος. Διό φησι περὶ αὐτῶν ὁ λό-

A dico : *Vespere et mane et meridie, narrabo et annuntiabo.* Me autem talia omnibus clamante ex hac hora usque ad vesperam, atque in splendidissima luce et in meridie salutarem finem prædicante, *exaudiet vocem meam*, qui tali me notitia dignatus est· neque sinet ultra turbari in me cor meum, neque formidinem mortis instare mihi. His porro omnibus abductis et dissipatis ex anima mea, redimet eam in pace ab iis qui eam conturbare vulerint. Quare dico : *Redimet in pace animam meam ab iis, qui appropinquant mihi; quoniam inter multos erant mecum.* Pro quo Symmachus edidit : *Multi enim accedebant ad me. Nam qui turbare volebant animam meam, minimi quidam erant, quos Deus, qui ante sæcula est, humiliabit, clamorem meum exaudiens.*

Hæc itaque quasi a Propheta dicta fuerint, ceu ex propria persona voces propositas proferente. Quod si ab ipso Salvatore per propheticum spiritum hæc dicta fuerint; siquidem ex ipsius persona dicebatur illud, *Si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique*, et cætera; consequenter sane hæc Salvator dixerit : Quoniam non inimicus, sed amicus; non qui odio haberet. sed qui paulo ante diligeret, talia contra me ausus est. Ego autem nihil plus agebam, quam quod clamabam ad Deum; eumque utpote Patrem, propitium habebam. Sed illi quidem insidiabantur mihi; hic vero salvum faciebat me : quare vespere, mane et meridie non finem faciam Patris virtutes enarrandi omnibus; atque salutare Evangelium ad aures universorum hominum prædicandi : eamque vocem exaudiens Pater, *redimet in pace animam meam ab iis, qui appropinquant mihi*, id est ab iis qui proxime, non procul, impugnant me; multi sane numero, quos humiliabit qui est ante sæcula Deus. Neque enim illa ad breve tempus ipsis data opportunitas, in qua gloriati sunt, et civitatem suam iniquitate et contradictione repleverunt, diu permanebit; sed propediem humiliabuntur, ira Dei ipsos et civitatem eorum invadente, ita ut templum illud insigne in ea positum diruatur, et cultus ibidem persolvi solitus de medio tollatur. Sic itaque Deus me exaudiens humiliabit eos.

VERS. 21, 22. *Non enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum*, et cætera. Memoratos impios humiliabit qui est ante sæcula Deus, eruntque humiles, ac tales diu permanebunt, quia nullus erit qui det pro illis commutationem. Nam cum semel Dei Filii sese dederit in redemptionem et commutationem pro peccatoribus; eos quidem qui in se crediderunt exemit, atque a pristinis delictis omnibus liberavit; alios vero reliquit abjectos, quia pretium pro se datum non admisserunt, neque crediderunt in pretiosum sanguinem Redemptoris et Salvatoris omnium hominum. Quamobrem de illis dicitur : *Non enim est illis commutatio.* Quare autem

non sit illis commutatio, postea docet his verbis, quia non timuerunt Deum. Iste enim, utpote bonus, cum vellet omnes homines salvos fieri, et in cognitionem veritatis venire¹, extendit manum suam salutarem, ut iis bona sua retribueret. Illi vero ea a dextera Dei oblata non acceperunt; sed contaminaverunt testamentum ejus, novam et evangelicam legem respicientes. Quare secundum Symmachum dictum est: *Extendit manum suam ad eos qui pacem habebant secum: transgressi sunt fœdus*; secundum Aquilam vero: *Misit manum suam in pacificos suos*. Ipse namque pacificam dexteram porrexit accedentibus ad pacem ipsius accipiendam; illi vero transgressi sunt testamentum ejus, oblata sibi pacem non accipientes. Quare, pace cum bello commutata, *divisi sunt ab ira vultus ejus*. Quia enim gratiam non admiserunt, merito iræ traditi, procul dispersi, et in omnes gentes dissipati sunt. Pro illo autem, *Et appropinquavit cor illius. Molliti sunt sermones ejus super oleum. et ipsi sunt jacula*, clarius Symmachus interpretatus est: *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque ipsorum. Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*. Vide mihi quo pacto hic etiam duo ordines declarentur; alius multorum confertim, de quibus in plurali dicit: *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque eorum*; alius vero quasi unius tantum, de quo singulatim claudit, *Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*. Et hi duo ordines erant superius indicati, scilicet eorum qui in civitate habitabant, de quibus dicebatur: *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate*; et proditoris, quem spectant isthæc: *Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique*. Hic itaque quoniam principes Judaici populi cum simulatione adulationeque ad Salvatorem accesserunt; modo magistrum nec cum puro corde compellantes; modo dicentes ipsi: *Scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces, nec est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominis*²; jure de iis hic dicitur, *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque illorum*; peculiariter rursus de proditore, quia Rabbi ipsum et magistrum vocabat, et cum proditorem machinarentur, affectus et amicitiae symbola dabat, merito dictum est, *Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*; sive secundum LXX interpretes, *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula*.

Ἰδίως δὲ πάλιν περὶ τοῦ προδότου, ἐπεὶ καὶ διαθέτω; καὶ φιλίας παρέχε, τὴν προδοσίαν ποιούμενος, εἰκότως περὶ αὐτοῦ λέλεκται· Ἀπαυλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔλαλον, ὄντες ἀνατμητικοί· ἢ κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα· Ἠπαυλώθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες.

Vers. 23, 24. *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet: non dabit in æternum fluctuationem iusto, et cætera*. Illi quidem cum dolo et simula-

¹ I Tim. II, 4. ² Matth. xxii, 16.

(1) Αὐτοῦς. Et sententia et syntaxcos ratio postulat αὐτοῖς. Edrr.

(2) Colb. habet ἀπονητικοί.

Ἄγος· Οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα. Διὰ τι δὲ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, ἐξῆς διδάσκει λέγων· ἐπεὶ μὴ ἐφοβήθησαν τὸν Θεόν. Ὁ μὲν γάρ, ἀτα ἀγαθός, πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν σωτήριον εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς (1) μεταδοῦναι τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν· οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ προτεινόμενα, ἀλλ' ἐβεβήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, τὸν καινὸν νόμον τὸν εὐαγγελικὸν παρακρουσάμενοι. Διὰ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τοὺς εἰρηνεύοντας πρὸς αὐτὰν· παρέβησαν συνθήκην· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἐν εἰρηνικοῖς αὐτοῦ. Αὐτὸς μὲν γὰρ εἰρηνικὴν δεξιάν προτείπει πρὸς ἐλθόντας παραδέχεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ εἰρηνην· οἱ δὲ παρέβησαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, μὴ καταδεξάμενοι τὴν προτεινόμενὴν αὐτοῖς εἰρήνην. Διὰ πόλεμον ἀντικαταλαξάμενοι εἰρήνης, διμερισθῆσαν ἀπὸ ὀργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ μὴ προσεδέξαντο τὴν χάριν, εἰκότως, ὀργῇ παραθεθέντες, μακρὰν διασκορπίσθησαν, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασκεδασθέντες διασπάρθησαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἤγγισεν ἡ καρδία αὐτοῦ. Ἠπαυλώθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες, σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Λείπτει βουτύρον τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν. Ἀπαυλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔλαλον, ὄντες ἀνατμητικοί (2). Ὅρα δὲ τίνα τρόπον κἀνταῦθα δύο τάγματα παρίστησιν ὁ λόγος· ἐν μὲν πολλῶν ἀθρόως κατὰ τὸ αὐτὸ, περὶ ὧν πληθυντικῶς φησι· Λείπτει βουτύρον τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν· ἕτερον δὲ ὡς περ ἐνὸς μισμονωμένου, περὶ οὗ ἰδίως ἐπιλέγει· Ἀπαυλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔλαλον, ὄντες ἀνατμητικοί. Καὶ ταῦτ' ἦν τὰ δύο τάγματα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν δηλούμενα, τὸ τε τῶν τῶν πόλιν οἰκούντων, περὶ ὧν ἐλέγχετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· καὶ τὸ περὶ τοῦ προδότου, περὶ οὗ ἔφασκεν ὁ λόγος· Ὅτι, εἰ ἐχθρὸς ἠνείδισέ με, ὑπήνεργα ἄν. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ προσήσαν τῷ Σωτῆρι μεθ' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ποτὲ μὲν διδάσκαλον ἀποκαλοῦντες οὐ σὺν καθαρῇ καρδίᾳ, ποτὲ δὲ λέγοντες αὐτῷ· Οἰδαμεν, ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις· καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· ὁ γὰρ βλέπει εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου· εἰκότως περὶ αὐτῶν φησιν ἐνταῦθα ὁ λόγος· Λείπτει βουτύρον τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν· Ραββὲν αὐτὸν καὶ διδάσκαλον ἀποκαλεῖ, σύμβολά τε

Ἐπιβρίβιον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει· οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλαρον τῷ δικαίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μὲν σὺν ἀπάτη

καὶ ὑποκρίσει ἀπαλύνοντας ἑαυτῶν τοὺς λόγους ἐκ αὐτοῦ φανεροῦ, ἔσωθεν δὲ αὐτοὺς ἀκοντίσαντες ὑπερβολῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ὁ προδότης γεγωνὺς τοῦ Σωτῆρος, ὅποιου τέλους τεύξονται δεδήλωται· οὐ δὲ ὁ τούτων ἀκρωμένως, σωφρονισθεὶς ἀπὸ τοῦ τῶν προλελεγμένων τέλους, καὶ ὁ τῷ προφητευσμένῳ ὄλον σαυτὸν ἐπιδοῦς, θάρσει, τὴν σαυτοῦ φροντίδα ἐπὶ ἑσέως ἐπ' αὐτὸν, ὅσα Καινῇ Διαθήκῃ μαθητευθεὶς, δι' ἧς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παιδεύει λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τί φάγητε, μηδὲ τί πίνητε· καὶ, Μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρὸν, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν. Ταῦτ' οὖν φυλάξας, ἐπιβρίψον ἐπὶ Κύριον τὴν μερίμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαβρέψει, τὸν ἄρτον σοι διδοὺς τὸν ἐπιούσιον, καὶ τὴν λογικὴν καὶ ἐπουράνιον τροφήν· ἐπαρκῶν δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον χρειώδη. Τοῦτο (1) γὰρ ἐπήγγελται φήσας· *Ὀὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὄν χρεῖαν ἔχετε πρὸ τοῦ τι αὐτὸν αἰτήσῃ ὑμᾶς. Αὐτὸς σε δὲ διαβρέψει, ὡς καὶ πάντα δίκαιον· οὐδένα γὰρ πώποτε τῶν δικαίων καταλέλοιπεν, ὡς ὑπομῆναι αὐτὸν σάλον πρὸς τὸ σαλευθῆναι καὶ ἐκπεσεῖν. Διὸ λέλεκται ἔξῃς· *Οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Οὐκ ἐδώσει εἰς αἰῶνα κλεισθῆναι δίκαιον. Διὸ λέλεκται ἐν ἑτέροις· *Νεώτερος ἔγενόμην, καὶ γὰρ ἔγηρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Ταῦτ' εἰπὼν, ἔξῃς ἐπάγει περὶ τῶν ἐπιβοῦλων τοῦ Σωτῆρος τῶν, *Σὺ δὲ ὁ Θεὸς κατὰξίεις αὐτοὺς εἰς φρέαρ διασφορᾶς· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Σὺ δὲ ὁ Θεὸς κατένευγεις αὐτοὺς εἰς λάκκον διασφορᾶς· περὶ οὗ λάκκου μυρία διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰρηται· ὡσπερ ἐν τῷ· *Υπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος· καὶ πάλιν· *Μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον· καὶ αὐθις· *Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἄβου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ἄλλ' ὁ μὲν δίκαιος διασώζεται πρὸς τὸ μὴ κατενεχθῆναι εἰς τὸν θηλούμενον λάκκον· οἱ δὲ ἀσεβεῖς κάτω φέρονται εἰς αὐτὸν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταρασσόμενοι, ὡς κατὰ ἄλλον αὐτοῖς χωρίον. Λάκκον δὲ ταλαιπωρίας καὶ πηλὸν λίθος, καὶ φρέαρ διασφορᾶς τὸν τοῦ θανάτου τύπον καλεῖν εἴωθεν ὁ λόγος· εἰς δὲ καταβάλλονται δίκην τῶν ἄνωθεν καταφερομένων ἐν τοῖς λάκκοις ὑδάτων αἱ τῶν ἀσεβῶν ψυχαί. Καὶ ἐπειδήπερ διὰ τῶν ἔμπροσθεν τοὺς φονεῖν τῶν Σωτῆρος ἡμῶν ἐδήλου, ἀκολούθως καὶ νῦν περὶ τῶν αὐτῶν φησιν· *Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος· οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Μιαυρόνοι καὶ δόλιοι οὐκ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Ἄνδρες αἱμάτων καὶ ἐπιθέσεως οὐκ ἡμισεύσωσιν ἡμέρας αὐτῶν. Νοήσεις δὲ ὅπως ἐπληροῦντο καὶ ταῦτα ἐπιστήσας, ὡς παρακρήμα καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον τῆς κατὰ*************

tionem mollientes palam sermones suos, dum intus exacererit plus quam tela, imo etiam ipse Salvatoris proditor, quem finem nacturi sint jam declaratum est; tu vero qui hæc auscultas, eorum quos narravimus exitu prudens effectus, et quisquis ei qui in vaticinio fertur te totum dedisti, confide, edoctus a Novo Testamento curam tuam super illum jactare, ubi ipse Salvator hanc doctrinam tradit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* 2; et: *Nolite possidere aurum, nec argentum, neque æs in zonis vestris* 3. Hæc itaque cum servaveris, *jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet*, dans tibi panem supersubstantialiam, et rationalem cœlestemque cibum; ministrans quoque ea quæ sunt ad vitam necessaria: id enim pollicitus his verbis est: *Scit enim Pater vester cœlestis quorum opus habetis, antequam quid vos petatis ab ipso* 4. Ipse te enutriet, ut et quemlibet justum; neminem enim justorum unquam ita reliquit, ut fluctuationem pateretur, ac vacillaret et caderet. Quare sub hæc dictum est: *Non dabit in æternum fluctuationem justo*; sive ut Symmachus: *Non dabit in æternum claudi justum*. Ideo alibi dicitur: *Junior fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panes* 5. His prolatis, de insidiatoribus Salvatoris hoc adjicit: *Tu vero, Deus, deduces eos in puteum interitus*; sive, secundum Symmachum, *Tu vero, Deus, dejicies eos in lacum interitus* 6; de quo lacu sexcenta superius dicta sunt, exempli gratia: *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi, et eduxit me de lacu miseriæ et de luto sæcis* 10; ac rursum: *Nequando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum* 11; iterumque: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum*. Sed justus quidem eruitur, ut ne in memoratum lacum deferatur; impii vero in ipsum dejiciuntur, a Deo præcipitati quasi in congruentem sibi locum. Lacum autem miseriæ, lutum sæcis et puteum interitus, mortis locum vocare solet Scriptura, in quem dejiciuntur animæ impiorum, instar eorum qui ab alto loco in lacum aquarum præcipitantur. Quia vero superius Salvatoris nostri interfectores memoravit, consequenter jam de iisdem ait: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*; sive, secundum Symmachum, *Sanguinarij et dolosi non dimidiabunt dies suos*; vel secundum Aquilam, *Viri sanguinum et insultus non dimidiabunt dies suos*. Hæc ut impleta fuerint, intelliges, si perpendas, statim, nec elapso multo tempore ab insidiis contra Salvatorem nostrum, totum genus memoratorum hominum perniciæ funditus traditum esse, invadente eos ira in obsidione Romanis bellum inferentibus facta. Imo etiam in præsentem tempore mortalis hujusce vitæ, cum ne dimidium quidem dierum exegissent, hujusmodi perniciæ viri illi sanguinum et dolosi

2 Matth. vi 25. 3 Matth. x, 9. 4 Luc. xii, 30. xxix, 4. 11 Psal. xxix, 4.

(1) Τούτω. Interpres legisse videtur τούτο. EDIT.

traditi sunt. Post mortem vero quænam ipsos manent, ante declaratum est his verbis: *Tu vero, Deus, deduces eos in puteum interitus*. Hæc quidem illi patientur: *Ego autem sperabo in te*; sive is qui vaticinatur Propheta, sive is qui in vaticinio fertur.

αὕτη παρεδόθησαν ἀπωλεία οἱ ἄνδρες αἱμάτων καὶ αὐτοὺς διαδέξεται, προδεδήλωται διὰ τοῦ, *Σὺ δὲ ὁ μὲν οὖν ἐκεῖνοι πείθονται*. Ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ· φητο ὁ ταῦτα θεοπλῆξων προφήτης, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ προφτευόμενος.

4. IN FINEM, PRO POPULO, QUI A SANCTIS LONGE FACTUS EST, DAVID IN TITULI INSCRIPTIONEM, CUM TENUERUNT EUM ALLOPHYLI IN GETH. LV.

VERS. 2-4. *Miserere mei, Deus, quoniam concucavit me homo, tota die impugnans tribulavit me*. Populus qui a sanctis longe factus est, quantum ad historiam, videtur is esse qui cum Davide fugiebat a facie Saulis; erant autem viri numero sexcenti, ut testatur Regnorum scriptura. Quoniam vero bis apud Gethæos allophylos fuit; primo, cum solus deprehensus intra portas, insaniam simulavit, quando ceu tympano pulsabat in portis urbis, et defluebant salivæ ejus in barbam¹²; alias vero quando cum sexcentis viris ad regem Geth confugit¹³, qui assignavit illi in habitaculum Sicela. Videtur præsens inscriptio hæc Davidi ascribere, quando cum sexcentis viris secum fugientibus apud Gethæos peregrinabatur, qui ipsum exceperunt et apud se ut amicum detinuerunt, quo tempore a rege Geth in pretio habitus est. Quare inscriptio sic habet: *In finem, pro populo, qui a sanctis longe factus est, Davidi in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum allophyli in Geth*. Secundum Aquilam vero dicitur: *Victoriæ auctori pro columba muta, peregrinationum Davidis humilis perfecti, cum tenuerunt eum Phylistæi in Geth*; secundum Symmachum vero: *Triumphale pro columba, pro gente repulsa Davidis, humilis et inculpatus: quando detinuerunt eum Phylistæi in Geth*. Quinta autem editio: *Victoriæ auctori pro columba impeditæ linguæ, absconditorum Davidi, in tituli inscriptionem, quando tenuerunt eum allophyli in Geth*; Theodotio loco illius, *Pro populo, qui a sanctis longe factus est, pariter cum aliis, pro columba interpretatus est*. Fortasse vero qui columbam mutam, aut linguæ impeditæ ediderunt, ipsum Davidem apud allophylos versantem subindicant; ubi consueto more non poterat in Spiritu sancto prophetias neque confidenter hymnos proferre. Quare columbam linguæ impeditæ sive mutam quoque vocabant ipsum. In præcedenti sane psalmo dictum est: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? Et volabo et requiescam. Longe fecissem secessionem meam, habitassem in deserto*¹⁴, secundum Symmachum. Quoniam igitur Spiritus sanctus, qui in Propheta operabatur, quique in columbæ specie in Servatorem descendisse narratur, cum delicatus in-

τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἄρδην τὸ πᾶν γένος τῶν προλεχθέντων ὀλέθρῳ παρεδόθη, μεταλθοῦστος αὐτοὺς τῆς ὀργῆς ἐν τῇ καταλαβούσῃ αὐτοὺς πολιορκίᾳ κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν πόλεμον. Καὶ τέως μὲν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὸν θνητὸν ἐν ἀνθρώποις βίον, μὴδὲ ἡμισεύσαντες τὰς ἡμέρας αὐτῶν τοιοῦτοι δολιότητος· μετὰ δὲ τὴν ἐνταῦθα τελευτήν, ὅποια θεὸς κατὰξίς αὐτοὺς εἰς γέρας διασθερᾶς. Ταῦτα φητο ὁ ταῦτα θεοπλῆξων προφήτης, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ προφτευόμενος.

EIS TO TELOS YPER TOY LAOY, TOY APO TON AGIΩN MEMAKRYMMENOY, TOY ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ΟΠΟΤΕ ΕΚΡΑΤΗΣΑΝ ΑΥΤΟΝ ΟΙ ΑΛΛΟΦΥΛΟΙ ΕΝ ΓΕΘ. ΝΕ'.

Ἐλέησόν με, ὁ θεός, ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος, ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με. Λαὸς ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένος, ὅσον ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ἔοικεν εἶναι ὁ σὺν τῷ Δαυὶδ φεύγων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ· ἦσαν δὲ τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες ἑξακόσιοι, ὡς ἡ Γραφή μαρτυρεῖ τῶν Βασιλείων. Ἐπὶ δὲ δις γέγονεν παρὰ τοῖς ἐν Γέθ ἄλλοφύλοις· ἅπασι, ὅτε μόνος ἀποληφθεὶς εἰσω πυλῶν, μανίαν προσεποιήθη, ὅτε καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐν ταῖς πύλαις τῆς πόλεως, καὶ κατέρριε τὰ σέλα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πύγωνα αὐτοῦ· ἄλλοτε δὲ, ὅτε σὺν ἀνδράσιν χ' προσέφυγε τῷ βασιλεῖ τῆς Γέθ, ἀφώρισέ τε αὐτῷ οἰκητήριον τὴν Σικελα. Ταῦτ' εἰοικεν ἢ προκειμένη στήλογραφία εἰρησθαι τῷ Δαυὶδ, καθ' ὃν καιρὸν ἅμα τοῖς χ' τοῖς σὺν αὐτῷ φεύγουσιν ἐπεδήμει τοῖς ἐν Γέθ· ὑπεδέξαντό τε αὐτὸν καὶ κατέσχον παρ' ἑαυτοῖς ὡς φίλον, ὅτε καὶ τιμῆς ἀξιοῦται παρὰ τῷ βασιλεῖ Γέθ. Διὸ τὰ τῆς προγραφῆς περιέχει· *Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένου, τῷ Δαυὶδ, στήλογραφία, ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἄλλοφύλοι ἐν Γέθ*. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Τῷ νικοποῖῳ ὑπὲρ περιστερᾶς ἀλάλου, μακρυμνῶν τοῦ Δαυὶδ ταπεινοῦ, τελείου, ἐν τῷ κρατῆσαι αὐτὸν Φυλισταλοῦς ἐν Γέθ*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἐπιτίκιον ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, ὑπὲρ τοῦ φύλου ἀποσμένου τοῦ Δαυὶδ, τοῦ ταπεινῶρονος καὶ ἁμώμου, ὅτε κατέσχον αὐτὸν οἱ Φυλισταῖοι ἐν Γέθ*· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· *Τῷ νικοποῖῳ ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς τῆς μογιλάλου, κεκρυμμένων τῷ Δαυὶδ, εἰς στήλογραφίαν, ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἄλλοφύλοι ἐν Γέθ*· καὶ ὁ Θεοδοτίων δὲ ἀντὶ τοῦ, *Ἐπὲρ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένου, ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἐξέδωκε*. Τάχα δὲ που αἰνίττονται οἱ περιστερᾶν ἀλάλου ἢ μογιλάλου εἰρηκότες αὐτὸν τὸν Δαυὶδ παρὰ τοῖς ἄλλοφύλοις ὄντα, καὶ μὴ δυνάμενον λαλεῖν συνήθως τῆς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι προφητείας, μὴδὲ σὺν παρήρησι τοὺς ὕμνους προσφέρεσθαι (1). Διὸ μογιλάλου περιστερᾶν ἢ καὶ ἀλάλου αὐτὸν ὀνόμαζον. Καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου δὲ ψαλμῷ ἐλέχτο· *Τίς ὄψει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς; Καὶ πετασθήσομαι ἢ καὶ ἐδρασθήσομαι*. Πέβρω ἄν ἐποίησα τὴν ἀναχώρησίν μου, ἢ λιλύμην ἄν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κατὰ τὸν Σύμμα-

¹² I Reg. xxi, 13. ¹³ I Reg. xxvii, 2. ¹⁴ Psal. lvi, 7, 8.

(1) Προσφέρεσθαι. Forte προσέρεσθαι, ut et interores legisse videtur. EDITION.

χον. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τῷ Προφήτῃ ἐνεργοῦν, ὃ καὶ ἐν εὐδαίμονι περιστερᾷ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα κατεληλυθῆναι μαρτυρεῖται, τρυφερὸν δὲ καὶ ἄκακον, ἡλαύνετο ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκομένου τοῦ Δαυὶδ, ἐλαυνόμενον τε οὐκ ἠμύνετο, ἀλλ' ἔφακε περιστερᾷ ἀλάφῳ μακρυνομένη καὶ ἀπυθουμένη ὑπὸ τῶν διωκόντων· τούτου χάριν κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, εἰρηται. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς *στηλογραφίαν*, ὃ μὲν Ἀκύλας, *ταπεινοῦ τελίου*· ὃ δὲ Σύμμαχος, *τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου*, ἡρμήνευσεν, τὸν τρόπον δηλοῦντες δι' ὃν ὡς περ στήλης καὶ αἰωνίας μνήμης ἔξιοιτο παρὰ τῷ Θεῷ ἢ τοῦ Προφήτου ἀρετῇ. Τὸ γὰρ μέγιστον τοῦ Δαυὶδ κατόρθωμα ἢ ταπεινότης ἦν καὶ ἢ ταπεινοφροσύνη, καθ' ἣν τελείαν ἐπεδείκνυτο ἀρετὴν, οὐδένα ὑπερβαλλούσης καὶ τελείας ταπεινοφροσύνης δείγματα περιέχοντας, ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ λέγων·

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος, ὡς πρὸς τὴν λέξιν τὸν Σαοὺλ σημαίνων, ἐπαναθάντα αὐτῷ, καὶ οὐ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐπιθέμενον τῷ κατ' αὐτοῦ πολέμῳ· διὸ ἐπιλέγει· *Ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με*. Εἰτ' ἐπειδή περ τῷ Θεῷ Πνεύματι συνείρα οὐχ οὕτως τὸν Σαοὺλ αἴτιον ὄντα τῆς τσαούτης κατ' αὐτοῦ σπουδῆς, ὅσον ἀφανεῖς τινας καὶ νοητοὺς ἐχθροὺς ἀοράτους, δηλαδὴ δυνάμεις καὶ πνεύματα πονηρὰ, τὸν Σαοὺλ ἐνεργοῦντα καὶ διεγείροντα ἐπὶ τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον, εἰκότως ἐπιλέγει· *Κατεπάτησάν με οἱ ἐχθροὶ μου ὅλην τὴν ἡμέραν*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ἐπέτριβον οἱ θλιβοῦντές με κατὰ πᾶσαν ἡμέραν*. Τίνες δὲ οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ θλιβόντες αὐτὸν, οἱ τὸν Σαοὺλ ἐνεργοῦντες, διασαφεῖ ἐξῆς λέγων· *Ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους*. Οὐ γὰρ ἡγνῶει, ὡς οὐκ ἦν αὐτῷ ἢ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, πρὸς τοὺς ποσοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ὑπ' ὧν ὁ Σαοὺλ ἀκονώμενος, τὸν μηδὲν αὐτῷ λελυπηκότα πρόποτε μάτην ἡλυνε καὶ ἐπόλεμει. Εἴθ' ἐξῆς φησιν· *Ἡμέρας φοβηθήσομαι, ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ*. Ὁ δὲ διεσαφῆσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Ἐν ἣ ἂν ἡμέρα φοβηθῶ, σοὶ πέποιθα*. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖ ἄνθρωπός με καταπατηθέναι, πολλὸς γενόμενος κατ' ἐμοῦ ὁ Σαοὺλ, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ μου καὶ οἱ πολεμοῦντές με ἔκωθεν, ἀπὸ ὕψους τὰ ἑαυτῶν βέλη κατὰ τῆς ἐμῆς βάλλοντες ψυχῆς πλείστοι τυγχάνουσι. Τούτων δὲ πάντων καταφρονεῖν μεμάθηκα διὰ σὲ τὸν ἐμὸν πρόμαχον καὶ ὑπερασπιστήν. Σοὶ γὰρ πεποιθῶς, εἴποτε ἐμπέσοι φόβος τῇ ἐμῇ ψυχῇ, διακρούομαι τούτου, σοὶ τῷ ὑπερασπιστῇ μου θαρρῶν.

Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαυρέσω τοὺς λόγους μου, ἐπὶ τῷ Θεῷ ἡλπικισα· οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σάρξ. Ἄντι τοῦ, ἐν τῷ Θεῷ ἐπαυρέσω τοὺς λόγους μου, ὃ μὲν Σύμμαχος, *διὰ τοῦ Θεοῦ ὑμνήσω τὸν λόγον αὐτοῦ*· ὃ δὲ Ἀκύλας· *ἐν τῷ Θεῷ ὑμνήσω ῥήματα αὐτοῦ*· καὶ ἢ πέμπτη ἐκδοσις· *ἐν τῷ Θεῷ ἐπαυρέσω τὸν λόγον μου*, ἐκδεδώκασι. Εἰ ποτε, φησὶ, φόβος ἐκ τῆς τῶν πολεμούντων με παραχῆς ἐνέπιπτε μοι, διεκρούομαι αὐτὸν ἐπιζῶν ἐπὶ σέ· καὶ ἀντὶ ἐπωδῆς καὶ φυλακτρίων,

A nocensque sit, a Saule Davidem insequente pellebatur, pulsusque non obsistebat, sed similis erat columbæ mutæ procul abactæ, et ab insequentibus depulsæ; ideo a reliquis interpretibus *pro columba* dictum est. Pro illo autem, *in tituli inscriptionem*, *Aquila, humilis perfecti*; Symmachus vero, *humilis et inculpati*, interpretati sunt; significantes qua ratione Prophetæ virtus, quasi cippo, ad æternam memoriam apud Deum donata sit. Enimvero præcipua Davidis perfectio erat humilitas et abjectio, qua absolutam virtutem nulli reprehensioni obnoxiam exhibebat. Quare hos sermones, eminentis ac perfectæ humilitatis rationem complectentes, Deo emittit,

μῶμον ἐπαγομένην. Διὸ τοὺς προκειμένους λόγους, *Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo* diserte quasi Saulem indicans, qui in se impetum faciebat, neque uno tantum, sed multis diebus ad bellum sibi inferendum incumbabat; quare subjungit, dicens: *Tota die impugnans tribulavit me*. Deinde quia Spiritu sancto monstrante videbat, non tam Saulem tanti adversum se moliminis auctorem esse, quam occultos quosdam et spirituales invisibilesque inimicos, videlicet potestates ac spiritus malignos Saulem exagitantes et excitantes ad bellum sibi movendum, jure sic pergit: *Conculcaverunt me inimici mei tota die*; sive, secundum Symmachum, *Atterebant me qui tribulabant me per omnem diem*. Quinam vero inimici essent tribulantes ipsum, qui Saulem excitabant, deinceps declarat, dicens: *Quoniam multi bellantes adversum me ab altitudine*. Non enim ignorabat non esse sibi luctam adversus carnem et sanguinem; sed adversus principatus et potestates, rectores mundi tenebrarum harum, contra spiritualia nequitæ, a quibus Saul concitatus, eum qui sibi nihil damni intulisset, sine causa pellebat et impugnabat. Deinde ait: *Die timebo, ego vero in te sperabo*. Quod clarior Symmachus explicavit his verbis: *In quacunque die timebo, in te speravi*. Etiam si enim homo me impugnare, Saulque multa contra me moliri videatur; sed inimici mei, et qui ab alto me impugnant, tela sua adversus animam meam immittentem, multi numero sunt. Hos porro omnes propter te propugnatorem et protectorem meum despicere didici. Nam in te confisus, si quando metus in animam incidat meam, hunc depello, tibi propugnatori meo innixus.

VERS. 5, 6. *In Domino laudabo sermones meos, in Deo speravi, non timebo quid faciat mihi caro*. Pro illo, *in Deo laudabo sermones meos*; Symmachus, *per Deum celebrabo sermonem ejus*; Aquila vero, *in Deo celebrabo verba ejus*; quinta editio, *in Deo laudabo sermonem meum*; ediderunt. Si quando, inquit, ex inimicorum meorum perturbatione metus instaret mihi, ipsum in te sperando propulsabam, ac pro incantatione et amuletis, hymnos persolvebam; nam cum celebrarem ser-

monem tuum, juvabar ut a persequentium nemine averterem me. Ita sperans in Deo, et sermones ejus in ore meo ferens, omnes hominum insidias despiciebam, non timens *quid faciat mihi caro*. Quid enim possit caro et sanguis contra Deum opitulantem? Nam *si Deus pro nobis, quis contra nos*¹⁴? inquit Apostolus. Caro autem erat Saul, qui ea quæ carnis sunt sapiebat: quod sane declarat Apostolus ad Corinthios scribens: *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*¹⁵? Hic vero Saullem quoque zelo et contentione plenum, qui ideo Davidem pellebat, carnem vocavit, dicens: *Non timebo quid faciat mihi caro*. Deinde ait: *Tota die verba mea execrabantur, adversum me omnes cogitationes eorum in malum*. Quod sane clarius interpretatus est Symmachus, dicens: *Per omnem diem sermones de me curabant: contra me omnis cogitatio eorum in malum*. Ac si enim nihil aliud ipsis agendum suppeteret, neque de aliis sermo movendus esset; otium suum totum in loquendo et cogitando de me insumebant, nihil boni in me molientes; sed in malum et pro malo totam curam impendebant suam.

Vers. 7, 8. *Inhabitabunt et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt. Sicut sustinuerunt animam meam pro nihilo salvos facies illos; in ira populos confringes, Deus*. Hæc obscure apud Septuaginta Interpretes dicta, apertius interpretatus est Symmachus his verbis: *Conveniebant clam, et vestigia mea observabant, expectantes animam meam propter iniquitatem. Libera ab illis, in ira populos deprime, Deus*. Ita enim, inquit, tota die mihi [observando] vacabant, sermones de me moventes, et tota cogitatio eorum contra me erat; ut studeant una simul adversum me conspirationem conficere: neque eo sisterent gradum; sed etiam calcaneum sive vitæ gressum observarent, num supplantando dejicere me possent. Vestigia quoque mea, et quo pergerem, observabant, ut quoquo modo me comprehenderent. Hæc illi qui me sine causa persequerentur contra me designabant. Tu autem, Domine, spes mea, me ab injusta eorum conspiratione libera; ipsos autem ira tua invadens, ex ea arrogantia et superbia dejice: id enim ipsis utile erit. Siquidem elati ac tumentes, id in suam perniciem agebant: etenim *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*¹⁶: quare rogo omnes insurgentes in me deprimas; sive, secundum Aquilam, *dejicias*; ut modestius atque humiliter sentientes, magnam utilitatem percipiant.

Vers. 9, 10. *Vitam meam annuntiavi tibi, posuisti lacrymas meas in conspectu tuo; sicut et in promissione tua, convertentur inimici mei retrorsum, in quacunq[ue] die invocavero te*. Hæc clarius Symma-

χου δειξάντων· ὁμῶν γὰρ τὸν λόγον σου ἐδοθηόμην, ὡς μηδένα τῶν διωκόντων ἐπιστρέψουσαι. Ὁπως ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐλπίζων, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ φέρων ἐν τῷ στόματί μου, πάσης τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς κατεφρόνουν, οὐ φοβούμενος τί ποιήσει μοι σὰρξ. Τί γὰρ ἂν καὶ δύναιτο σὰρξ καὶ αἷμα πρὸς Θεὸν βοηθόν; Ἐὶ γὰρ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Σὰρξ δὲ ἦν ὁ Σαοὺλ, τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν· ὁ δὲ παρίστηεν ὁ Ἀπόστολος γράφων Κορινθίοις· Ὁπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζήλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σάρκινοι ἐστε, καὶ κατὰ ἀνθρώπων περιπατεῖτε; Ὁ δὲ καὶ τὸν Σαοὺλ ζήλου πεπληρωμένον καὶ ἔριδος, καὶ διὰ ταῦτα τὸν Δαυὶδ ἐλάοντα, σάρκα ὠνόμασεν εἰπόν· Οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σὰρξ. Ἐἰτά φησιν· Ὁλην τὴν ἡμέραν τοὺς λόγους μου ἐβδελύσσοντο, κατ' ἐμοῦ πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν εἰς κακόν· ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμηνεύσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Διὰ πάσης ἡμέρας λόγους περὶ ἐμοῦ ἐφρόντιζον· κατ' ἐμοῦ πᾶς διαλογισμὸς αὐτῶν εἰς κακόν. Ὡς γὰρ μηδὲν ἔχοντες ἔττερον πράττειν, μηδὲ περὶ ἐτέρων λόγους κινεῖν, τὴν πᾶσαν ἑαυτῶν σχολὴν τοῖς περὶ ἐμοῦ λόγοις καὶ τοῖς κατ' ἐμοῦ λογισμοῖς ἀνετίθεσαν, οὐδὲν ἀγαθὸν περὶ ἐμοῦ βουλευόμενοι. Ἄλλ' εἰς κακὸν καὶ ἐπὶ κακῷ τὴν ἑαυτῶν ἀναλίσκοντες σπουδῆν.

Παρακλήσουσι καὶ κατακρύψουσιν, αὐτοὶ τὴν πτέρην μου φυλάξουσιν. Καθάπερ ὑπέμειναν τὴν ψυχὴν μου, ὑπὲρ τοῦ μηδεὸς σώσεις αὐτούς· ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάξεις, ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα ἀσαφῶς εἰρημένα παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, λευκότερον διηρμηνεύσεν ὁ Σύμμαχος, εἰπών· Συνήγγοντο λάθρα, καὶ τὰ ἔχη μου παρετήρουν προσδοκῶντες τὴν ψυχὴν μου διὰ τὴν ἀδικίαν. Ῥῦσαι ἀπ' αὐτῶν, ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάγαγε, ὁ Θεός. Οὕτως γὰρ, φησὶ, διὰ πάσης ἡμέρας ἐμοὶ ἐσχολάζον, τοὺς περὶ ἐμοῦ λόγους κινούσιν, καὶ πᾶς διαλογισμὸς αὐτῶν κατ' ἐμοῦ ἐγίνετο· ὡς σπουδάζειν συνάγεσθαι αὐτοὺς ἡμῶν συσκευάς· καὶ μὴ μέχρι τούτου χωρεῖν, ἀλλὰ καὶ περιεργάζεσθαι μοι τὴν πτέρην, τοῦτέστι τὴν τοῦ βίου πορείαν, εἴ πως σκελίσαντες δυνηθῆεν καταβαλεῖν με. Καὶ τὰ ἔχη δέ μου παρετήρουν, ὅπως ἂν βαδίζοιμι, καὶ ἐν ὅπως ἐπιλάβοιτό μου. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ μάτην διώκοντες κατ' ἐμοῦ ἐπραττον. Σὺ δὲ, Κύριε, ἡ ἐμὴ ἐλπίς, ἐμὲ μὲν τῆς ἀδικου αὐτῶν συσκευῆς ῥύσαι, αὐτοὺς δὲ μετελθῶν τῇ σεαυτοῦ ὄργῃ, κατάβαλε τῆς μεγαλαυχίας καὶ τῆς ὑψηλοφροσύνης· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς συνόσει. Ὑψούμενοι γὰρ καὶ ἐπαιρόμενοι, ἐπ' ὀλέθρῳ τῷ ἑαυτῶν ταῦτ' ἐπραττον· ὁ γὰρ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν· διὸ, ἰκετεύω, πάντας τοὺς ἐπανισταμένους μοι κατάγαγε· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *καταβάσασον*· ὡς ἂν, μέτριον φρόνημα λαβόντες καὶ ταπεινά φρονούντες, τὰ μεγάλα ὠφεληθῆεν.

Τὴν ζωὴν μου ἐξηγγείλα σοι, ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου· ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου, ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε. Καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος

¹⁴ Rom. viii, 31. ¹⁵ I Cor. iii, 3. ¹⁶ I Petr. v, 5.

καφέστερον ἠρμήνευσεν, οὕτως εἰπών· *Τὰ ἔνδορ μου ἄ
ἐξηριθμήσας· οὐ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν
σου. Μὴ οὐχὶ ὅταν ἐξαριθμῆς, τότε ἀποστραφή-
σονται οἱ ἐχθροὶ μου ὀπίσω, ἢ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικα-
λέσωμαι σε ; Οἱ μὲν ἐχθροὶ μου, φησί, διὰ πάσης
ἡμέρας λόγους περὶ ἐμοῦ ἀνεκίνουν, καὶ κατ' ἐμοῦ
πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν ἦσαν· ἐγὼ δὲ ὁποίους
ἐν ἔμαυτῷ συνῆγον λογισμοὺς καὶ ὅποιας ἐνθυμήσεις
εἶχον, σὺ αὐτὸς, ὡς καρδιογνώστης Θεός, οἶδας. Τὰ
γὰρ ἔνδορ μου ἐξηριθμήσας πάντα, καὶ τὰ κρύφια μου
καὶ τὰς ἐνθυμήσεις τῆς ψυχῆς μου γινώσκεις· διότερ
ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἀπεστρά-
φης αὐτά· ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου ὑπισχυοῦ
λέγων· Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἴδου πάρεμι,
οὕτως ἀκόλουθα πράττων ταῖς σαῖς ἐπαγγελίαις, ἔθου
τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Καὶ κατὰ τὴν τῶν B
Ἑβδομήκοντα δὲ ἐρμηνείαν, *Τὴν ζωὴν μου*, φησὶν,
ἐξηγγεῖλά σοι, ὡς ἂν παρήρσιαν ἄγων καὶ μὴ
ἐπαισχυνόμενος ἐπὶ τῇ ἑμαυτοῦ ζωῇ. Σὺ τε ἀποδεχ-
μένος μου τὴν ζωὴν, τὰ δάκρυά μου οὐκ ἀπεσεῖσω,
ἀλλὰ πρὸ τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἔθου αὐτά, πιστούμενος
τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Διὸ συνέβαιεν, ἐμοῦ εἰσακουμέ-
νου, τοὺς ἐχθροὺς μου εἰς τὰ ὀπίσω χωρεῖν· ὅθεν
φημί· Ἐν ἡ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε, ἐπιστρέ-
ψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω κατὰ δὲ τὸν
Σύμμαχον· *Μὴ οὐχὶ ὅταν*, φησὶν, *ἐξαριθμῆς, τότε
ἀποστραφήσονται οἱ ἐχθροὶ μου ὀπίσω* ; Ἐπειδὴν
φυλοκρινῶν διακαθάρης ἀφορίζων τοὺς σεαυτοῦ ἀξιούς,
καὶ ἐξαριθμῆσιν πηλούμενος τῶν μελλόντων εἰς τὰ
δεξιὰ ἱστασθαι, καὶ τῶν εἰς ἀριστερὰ χωρούντων,
τότε, ἐν τῷ σὲ τὴν ἐξαριθμῆσιν ταύτην ποιεί- C
σθαι, ἀποστραφήσονται οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ
ὀπίσω.*

Ἴδου ἔγνωρ, ὅτι Θεός μοι ἐστίν. Ἐπὶ τῷ Θεῷ
αἰρέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰρέσω λόγον· ἐπὶ
τῷ Κυρίῳ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι
ἄνθρωπος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον τοῦτο φησὶν·
Οἶδα, ὅτι ἐστὶ Θεός μοι. Τὸν Θεὸν ὑμολογήσω,
διὰ τοῦ Θεοῦ ὑμολογήσομαι λόγον· τῷ Θεῷ
πέποιθα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρω-
πος. Αὐτοῖς ἔργοις, φησὶ, παρελήφα, καὶ ἔγνωρ ἀλη-
θῶς, ὅτι οὐκ ἐπὶ ματαίῳ ἤλπισα· ἀλλὰ Θεὸν βοηθὸν
ἐκτισάμην. Τοῦτου δὲ ἔλεγχος, ἐπεὶ ἔθου τὰ δάκρυά
μου ἐνώπιόν σου. Εἶτα ἐμοῦ μὲν ἐπὶ κηκοὺς ἐγίνου,
οἱ δὲ ἐχθροὶ μου ἐχώρουν εἰς τὰ ὀπίσω διὰ ἐπὶ τῷ
D Θεῷ αἰρέσω ῥῆμα· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐν Θεῷ
καυχῶμαι ῥῆμα· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸν
Theὸν ὑμολογήσω· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον αἰρέσω
λόγον· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν Κυρίῳ ὑμνήσω
λόγον· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διὰ τοῦ Κυρίου ὑμνο-
ποιήσομαι λόγον· καὶ πάλιν, ὡς ἀνωτέρω μοι εἰρη-
ται· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί
ποιήσει μοι σάρξ· καὶ νῦν φημι, Ἐπὶ τῷ Θεῷ
ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρω-
πος. Σὰρξ γὰρ καὶ ἄνθρωπος ἐν καὶ ταυτὸν ἐστίν,
ἐπειδὴ λέλεκται· Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνή-
σκετε· καὶ, Ὅταν γὰρ ἢ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις,

chus interpretatus est his verbis : *Interiora mea
enumerasti : tu posuisti lacrymas meas coram te·
Annon cum enumeraveris, tunc convertentur inimici
mei retrorsum, in quacunq̄ die invocavero te ? In-
imici quidem mei, inquit, tota die sermones de me
movebant, et contra me cogitationes eorum erant ;
ego vero qualia in me ratiocinia collegerim, et qua-
les cogitationes habuerim, tu, utpote cordium co-
gnitor Deus, nosti. Nam quæ intra me sunt enu-
merasti omnia, et occulta mea cogitationesque ani-
mæ meæ cognoscis : quomobrem posuisti lacrymas
meas in conspectu tuo, nec aversatus eas es ; sed
sicut et in promissione tua professus es, dicens :
Adhuc te loquente dicam : Ecce adsum¹⁷ ; sic con-
sequenter ad promissa tua, posuisti lacrymas meas
in conspectu tuo. Ac secundum interpretationem
LXX, *Vitam meam*, inquit, *annuntiavi tibi*, utpote
qui cum fiducia agerem, nec de vita mea erubescerem.
Tu vero cum vitam approbares meam, lacrymas
meas non repulisti, sed ob oculos posuisti tuos,
sic promissis tuis fidem concilians. Quare contigit,
cum exauditus essem, inimicos meos retro cedere ;
ideo dico : *In quacunq̄ die invocavero te, convertentur
inimici mei retrorsum ; secundum Symmachum vero :
Annon cum enumeraveris, inquit, convertentur inimici
mei retrorsum ? Cum per singulas tribus discernens,
eos qui te digni sunt selegere, et enumeraveris eos
qui ad dexteram statuendi, et eos qui ad sinistram
recessuri sunt, tunc, cum talem enumerationem facies,
convertentur inimici mei retrorsum.**

VERS. 44. *Ecce cognovi quoniam Deus mihi est. In
Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem :
in Domino speravi, non timebo quid faciat mihi homo.
Secundum Symmachum autem sic ait : Novi quod sit
Deus mihi. Deum celebrabo, per Deum sermonem
in hymnum convertam ; in Deo speravi, non timebo
quid faciet mihi homo. Ipsis operibus, inquit, accēpi
et vere novi me non frustra sperasse, sed Deum
adjutorem obtinuisse. Cujus rei argumentum est,
quod posuisti lacrymas meas in conspectu tuo. Dein-
de mihi quidem propitiu fuisti ; inimici vero mei
D retro cesserunt : quare in Deo laudabo verbum ;
sive, secundum Aquilam : In Deo glorificabo verbum ;
secundum Symmachum autem : Deum celebrabo :
sed etiam in Domino laudabo sermonem ; aut, se-
cundum Aquilam, in Domino celebrabo sermonem,
sive, secundum Symmachum, per Dominum sermonem
in hymnum convertam : ac rursum, ut superius
dixi : In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi
caro : sic jam dico : In Deo speravi, non timebo
quid faciet mihi homo. Caro enim et homo idipsum
sunt, quandoquidem dictum est : Vos autem sicut
homines moriemini !¹⁷ ; et, Cum enim sit zelus et*

¹⁷ Isai. LVIII, 9. ¹⁷ Psal. LXXVI, 7.

contentio inter vos, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis ¹⁸ ?

VERS. 12, 13. *In me sunt, Deus, vota quæ reddam, laudationes tibi. Quoniam eripuisti animam meam de morte, et pedes meos de lapsu, ut placeam coram Deo in lumine viventium.* Pro illo : *In me sunt Deus vota, quæ reddam laudationis tibi, apertius Symmachus interpretatus est, dicens : Recipio, Deus, quæ precatus sum : reddam laudationes tibi.* Non enim oblitus, ait, eorum quæ precatus sum ; sed in me sunt, et omnia in memoria retineo quæcunque precando promisi : quæ ceu quoddam debitum, hostias laudis offerendo persolvam, secundum eloquium illud : *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Domino vota tua* ¹⁹. Offeram itaque tibi hostiam laudis, utpote conscius me multa pro salute mea debere. Ipsam certe animam meam a morte liberasti. Nam inimici mei pro viribus ipsam pellebant, et magna vim curabant eam in mortem dejicere. Siquidem dum me pellerent, cogerentque ad habitandum in medio allophyllorum et alienigenarum, quantum in ipsis erat animam encabant meam ; proximum quippe erat ut ad allophyllorum idololatram accederem, in medio eorum habitans : quo tempore apud Achus in Geth et apud allophylos degebam, jam pridem ab ea, quæ penes te est, vita lapsus, anima mortuus essem : sed gratia et misericordia tua id contingere non permisit ; quandoquidem me, etiam apud allophylos versantem, protegebas, ut nihil mihi detrimenti ex eorum consortio accederet. Quapropter dico : *Eruiisti animam meam de morte* ; quin etiam *eruiisti pedes meos de lapsu*. Quis enim non perversus esset, ceu in lutum delapsus, et lubrica in loca dejectus, medius relictus inter tot atheos et idololatrias viros ? Verum in hac rerum conditione aderat misericordia et gratia tua, eruens pedes meos de lapsu ; neque enim virtuti hæc ascribo meæ ; quia non ita fortis animo eram, ut immutabilis manerem, cum in medium tot hominum devolutus essem, nisi tu auxilio fuisses. Quare confitens gratias ago, quoniam eripuisti pedes meos de lapsu. Hæcque mihi misericordia tua concessit, *ut placeam coram te in lumine viventium* ; sive, secundum Symmachum, *ut incedam in conspectu Dei per lumen vitæ*. Moras igitur faciens apud allophylos, a recta et regia via non declinat ; sed, ait : *Tibi placito more incedebam ductus abs te et illustratus ; non luce solum illa communi fruens, omnibus præsentem, rationabilibus et brutis, feris et reptilibus, mortuis et inanimatis ; sed illa etiam quæ tantum iis, qui apud te vivunt, destinata est. Lumen porro illud viventium, quo David et omnes Deo accepti prophetæ et justî illustrati sunt intelliges, si attendas evangelistæ dicenti : Quod factum est in ipso* ²⁰, scilicet Dei Verbo quod in principio apud Deum erat, *vita erat, et vita erat lux hominum* ²¹ : ac rursus : *Erat lux vera quæ illuminat*

οὐχί σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε ;

Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, αἱ εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σοι. Ὅτι ἐβρῦσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, καὶ τοὺς πόδας μου ἐξ ὀλισθήματος, τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν φωτὶ ζώντων. Ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, αἱ εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σοι, σαφέστερον ἠρμηνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν Ἐραδέχομαι, Θεέ, ἃ ἠύξάμην ἀποδώσω αἰνέσεις σοι. Οὐ γὰρ ἐπιλέλησμαι, φησὶ, ὡν ἠύξάμην ἄλλ' ἐν ἐμοί εἰσι, καὶ κατέχω τῇ μνημῆ πάντα ὅσα ἐπηγγειλάμην εὐξάμενος ἃ καὶ ὡσπερ τι χρέος ἀποδώσω, θυσίας ἀναφέρων τὰς δι' αἰνέσεως, καὶ κατὰ τὸ φάσκον λόγιον. Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου. Ἀποδώσω τοίνυν αἰνέσεώς σοι ἑπειδὴ πολλὰ σύνεθα ἑμαυτῷ ὀφελιοῦν ὑπὲρ τῆς ἑμαυτοῦ σωτηρίας. Αὐτὴν γοῦν τὴν ψυχὴν μου ἐβρῦσω ἐκ θανάτου. Οἱ μὲν γὰρ ἐχθροὶ μου τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς ἤλαυνον αὐτὴν, καὶ ἐξεβιάζοντο εἰς θάνατον ἐκπεσεῖν. Ἐλαύνοντές με γὰρ, καὶ μέσον ἀλλοφύλων καὶ ἀλλογενῶν ἐθνῶν οἰκεῖν καταναγκάζοντες, τὸ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ψυχὴν μου ἐθανάτουσαν ἦγον ἡμελλόν συνάπτεσθαι τῇ τῶν ἀλλοφύλων εἰδωλολατρείᾳ, μέσος αὐτῶν οἰκῶν, καθ' οὓς χρόνους παρὰ τῷ Ἀχοῦς (sic) καὶ ἐν τῇ Γεθ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις ἐπιστούμην τὰς διατριβάς, πάλαι ἂν τὴν ψυχὴν μου τεθνήκειν, τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς ἐκπεσεῖν ἄλλ' ἡ σὴ χάρις καὶ τὸ σὸν ἔλεος οὐ συγχώρησε τοῦτο γενέσθαι ἔπει καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις με ὄντα περιέφραττες, ὡς μηδὲν καταβλάπτεσθαι ἐκ τῆς τοῦτων συνουσίας. Διὸ φημι Ἐβρῦσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου ἄλλὰ καὶ τοὺς πόδας μου ἐβρῦσω ἐξ ὀλισθήματος. Τίς γὰρ οὐκ ἂν διετράπη, ὡσπερ εἰς πηλὸν ἐμβάς, καὶ ὀλισθηροῖς περιπεσὼν χωρίοις, μέσος τοσοῦτων ἀπολειφθεῖς ἀθέων καὶ εἰδωλολατρῶν ἀνδρῶν ; Ἄλλ' ἦν ἄρα καὶ ἐν τούτῳ τὸ σὸν ἔλεος, καὶ ἡ σὴ χάρις βυομένη μου τοὺς πόδας ἐξ ὀλισθήματος ὃ γὰρ ἑμαυτοῦ δυνάμει ἐπιγράψω ταῦτα ἔπει μὴδ' οὕτως ἡμην στεβρῆς τὴν ψυχὴν ὡς ἀδιάρετος μένειν, ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτων εἰλησθαι, εἰ μὴ σὺ ἦσθα βοηθός. Διὸ ἐξομολογούμενος εὐχαριστῶ, ὅτι ἐβρῦσω τοὺς πόδας μου ἐξ ὀλισθήματος. Καὶ ταῦτά μοι τὸ σὸν ἔλεος ἔδωρεῖτο, ὑπὲρ τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιόν σου ἐν φωτὶ ζώντων ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὡς τὸ ὀδεύειν ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ διὰ φωτός τῆς ζωῆς. Διατριβῶν γοῦν καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις, τῆς ὀρθῆς καὶ βασιλικῆς ὁδοῦ οὐ παρέξεισιν ἄλλὰ σοὶ εὐαρεστῶς ὤκεον ὑπὸ σοῦ ποδηγούμενος καὶ φωτιζόμενος, φωτός τε μεταλαγχάνων οὐ τοῦ κοινού καὶ πάντων ἐγκειμένου, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θηρίοις τε καὶ ἔρπετοῖς, νεκροῖς τε καὶ ἀψύχοις, ἀλλὰ τοῦ μόνου τοῖς παρὰ σοῦ ζῶσιν ἀφωρισμένου. Νοήσεις δὲ τὸ φῶς τῶν ζώντων, ἐν ᾧ καὶ Δαυὶδ καὶ πάντες οἱ θεοφιλεῖς προσφῆται καὶ δίκαιοι ἐφωτίσθησαν, ἐπιστήσας τῷ εὐαγγελιστῇ λέγοντι Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, δηλαδὴ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ τῷ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντι, ζωὴ ἦν, καὶ ἡ

¹⁸ 1 Cor. iii, 3. ¹⁹ Psal. xlix, 14. ²⁰ Joan. i, 3, 4. ²¹ ibid.

ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ πάλιν Ἦν ἅ ὅλην τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Οὐκοῦν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ· κάκειν τῷ φωτὶ οἱ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ζωῆς καταξιούμενοι ἐφωτίζοντο. Ὑστερον δὲ καὶ εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· ὅσοι τε ἐδέξαντο αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Τοσαύτη δύναμις παρῆν τῷ φωτὶ τῶν ζώντων, ὡς τέκνα Θεοῦ ἀπεργάζεσθαι τοὺς καταδεχομένους αὐτό· ὅπερ εἰδὼς ὁ Δαυὶδ δι' εὐχῆς εἶχε τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν φωτὶ ζώντων.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ, Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ ἘΝ Τῷ ΑΥΤῶΝ ΑΠΟΔΙΑΡΑΚΕΙΝ ΑΠΟ ΠΡΩΤΟΥ ΣΑΟΥΛ ΕΙΣ ΤΟ ΣΤΗΛΑΙΟΝ, ΨΝΓ'.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου. Ὅσπερ ἀπὸ τῆς ἱστορίας ἐδείκνυτο δεύτερον γινόμενος ὁ Δαυὶδ παρὰ τοῖς ἐν Γεθ ἄλλοφύλοις, παρ' οἷς διατριβὴν τὸν νε' ἀναγέγραπται· ψαλμὸν εἰρηκῶς οὕτω δις φαίνεται ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐληλυθὼς· ἀπαξ μὲν, ὅτε, μανίαν προσποιηθεὶς, τὰς χεῖρας τοῦ Ἀγγουῶς (sic) καὶ τῶν ἐν Γεθ ἄλλοφύλων διαφεύγει· κάκειθεν διασώζεται εἰς τὸ σπηλαιον τὸ Ὀδολλάμ, ἐνθα πάντες οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶς ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταβαλινουσι πρὸς αὐτόν. Συνήγοτό τε παρ' αὐτῷ πᾶς ἐν ἀνάγκῃ ὢν, καὶ πᾶς ὑπόχρεως, καὶ πᾶσα κατώδυνος ψυχὴ καὶ ἦν ἐπ' αὐτῶν ἠγρούμενος. Ἦσαν δὲ ὡς τετρακόσιοι ἄνδρες· δεύτερον δὲ, ὅτε ἀνέστρεψεν ὁ Σαουλ ἀπὸ διωθῆναι τῶν ἄλλοφύλων, καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, ὅτι Ἰδοὺ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Ἰαδβὶ καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν ἐκλεχτῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη ζητῶν τὸν Δαυὶδ καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐπὶ πρόσωπον Αἰλιείν. Καὶ ἦλθεν εἰς τὰς ἀγέλας τῶν ποιμνίων τὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Καὶ ἦν ἐκεῖ σπηλαιον, καὶ εἰσῆλθε Σαουλ παρασκευάσασθαι καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐσώτεροι τοῦ σπηλαιου ἐκάθητο. Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἡ ἡμέρα αὕτη, ἦν εἶπε Κύριος πρὸς σέ, παραδοῦναι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ ὡς ἀγαθὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου. Καὶ ἀνέστη Δαυὶδ καὶ ἀψείλε τὸ περὺγιον τῆς διπλοῖδος Σαουλ λαθραίως. Καὶ ἐγενήθη μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπάταξε καρδίᾳ Δαυὶδ αὐτόν, ὅτι ἀψείλε τὸ περὺγιον τῆς διπλοῖδος αὐτοῦ. Καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ· Μηδαμῶς μοι παρὰ Κυρίου, εἰ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο τῷ κυρίῳ μου τῷ κριστῷ Κυρίου, ἐπετεγκεῖν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν· ὅτι Χριστὸς Κυρίου ἐστὶν οὗτος. Καὶ ἐπεισε Δαυὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοὺς ἀναστάντας θανατώσαι τὸν Σαουλ. Ζητητέον οὖν κατὰ τοίους χρόνους τὴν προκειμένην στηλογραφίαν ὁ Δαυὶδ ἀνέγραψε, καὶ ἐν ποίῳ σπηλαίῳ διατρίδων· πάτερον ἐν

1. IN FINEM, NE DISPERDAS, DAVID IN TITULI INSCRIPTIONEM, CUM FUGERET A FACIE SAUL IN SPELUNCAM. LVI.

VERS. 2. *Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea.* Sicut ex historia commonstratur Davidem bis apud allophylos in Geth fuisse, ibique degentem psalmum LV recitasse scriptum est: sic bis in speluncam venisse videtur; primo cum, insania simulata, manus Anchus et Gethæorum allophyllorum effugit, atque inde in speluncam Odollam se subduxit, ubi omnes fratres ejus et universa domus patris ejus eum convenerunt. Et convenerunt ad eum omnes qui erant in angustia constituti, et oppressi ære alieno, et amaro animo: et erat eorum dux. Erant autem quasi quadringenti viri. Secundo autem, cum reversus est Saul fugatis allophyllis, et nuntiatum est ei: Ecce David in deserto Gaddi; et assumpsit secum tria millia electorum ex Israel, perrexitque ad quærendum David et viros ejus, ad faciem Aelin. Et venit ad greges ovilium, quæ erant in terra viæ. Eratque ibi spelunca, et ingressus est Saul ad se apparandum (1), et David et viri ejus in interiore parte speluncæ sedebant. Et dixerunt viri David ad eum: Ecce dies, de qua locutus Dominus ad te, quod tradat inimicum tuum in manus tuas, ut facias ei sicut placuerit in oculis tuis. Surrexit ergo David et præcidit oram diploidis Saulis clam. Et factum est postea et percussit Davidem cor ejus, quia abstulerat oram diploidis ipsius. Dixitque David ad viros suos: Absit mihi a Domino, si faciam hanc rem domino meo, christo Domini, ut inferam manum meam in eum; quia Christus Domini est hic. Et persuasit David viris suis sermonibus, et non permisit ut insurgerent in Saul ad occidendum eum. Quærendum igitur quo tempore, et in qua spelunca degens, hanc tituli inscriptionem David scripserit; an in spelunca Odollam, an in spelunca Engaddi. Verum quia duo psalmi ab eo in spelunca dicti sunt; hic scilicet qui tituli inscriptio est, et cxli, inscriptus: *Intellectus Davidi in spelunca, oratio*; consentaneum est disquirere, an ii eodem tempore pronuntiatii fuerint, et num in spelunca versans utrumque composuerit.

²² ibid. 9, 10. ²³ I Reg. xxii, 1, 2. ²⁴ I Reg. xxiv, 2-8.

(1) Id est, ad alvum exonerandam.

Videtur ergo mihi, moventibus utriusque psalmi verbis, hanc tituli inscriptionem in spelunca Odollam dictam fuisse; orationem vero in cxli psalmo positam, in spelunca Engaddi, cum, Saule sese appropinquante, in spelunca latens deprehensus est. Sicque mihi persuasum est ex dictis utriusque psalmi. Et quidem cxli videtur mihi tunc prolatus, cum David in angustia magna et concertatione degeret; sic enim ibi loquitur: *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundendo in conspectu ejus orationem meam: tribulationem meam ante ipsum pronuntiabo. In deficiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas. In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi*¹⁵. His quippe angustiam qua premebatur declarat; maxime autem in sequentibus hisce verbis: *Periit fuga a me*. Obsidente namque Saule speluncæ ostium, intus latens ipse, effugere se posse desperabat. Cæterum cum de fuga desperaret, ad salutarem portum confugit; quare subjungit: *Clumavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea*; et hæc adjicit: *Educ de custodia animam meam*. Videntur quomodo suam in spelunca conclusionem indicat. Jure itaque hæc dicta orationem inscribit, tempus inscriptione illa declarans. Ait igitur: *Intellectus Davidi, cum esset in spelunca, oratio*. Et hæc quidem notato tempore precatus est, magno in periculo constitutus. Hæc vero tituli inscriptio ab eo recitata est, ut æstimo, cum esset in spelunca Odollam, ac recepisset omnes fratres suos, cognatos item ac reliquos fugitivos; qui fortasse sui causa insidiis Saulis appetebantur; quin etiam quis afflicto animo et injuriam passus, fugæ Davidis consors erat. Nam eum virum justum, a Deo honoratum, injuria a Saule pulsum videntibus, ea ipsi consolatio in malis erat. Tum ipsi quoque qui a lædentibus se fugebant, Davidi studebant, ejusque partes amplectebantur; malebantque pelli cum ipso, quam insequenti hæerere. Cum ergo otium ageret in spelunca Odollam, præsentem tituli inscriptionem exaravit. Quod sane declarant tum alia quæ adjicit, tum isthæc: *Misit de caelo, et liberavit me*: ac rursum: *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*. Vides eum, cum Gethæos allophylos effugisset, utpote in tuto positum, ac otium agentem, hujusmodi voces emisisse, ac maxime omnium eas quæ sequuntur, et sic habent: *Paratum cor meum, Deus, cantabo et psalmum dicam. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam dicam. Confitebor in populis, Domine, psalmum dicam tibi in gentibus*. Hæc enim multum otium, imo etiam animi voluptatem, significant. Ait igitur sacer apostolus: *Contristatur quis in vobis? oret. Equo animo est? vobis*:¹⁶ Sed neque poterat hæc dicere, cum in spelunca Engaddi detineretur a Saule ante ostium sedente. Quæ enim

τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ, ἢ ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐγγαδδί. Ἄλλα καὶ ἐπειδὴ δύο εἰρηναὶ φαλμοὶ αὐτῶ ἐν τῷ σπηλαίῳ, ὁ μὲν προκειμένος στηλογραφία τυγχάνων, ὁ δὲ ῥμα' ἐπιγεγραμμένος, *Συνέσεως τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ προσευχή*: ζητήσαι ἐν τις εὐλόγως εἰ κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρηναὶ χρόνον, καὶ εἰ ἐν τῷ σπηλαίῳ τυγχάνων ἀμφοτέρους συνέταξεν. Δοκεῖ τοίνυν ἐμοί, κινουμένῳ ἐκ τῶν ἐν ἑκατέρῳ φερομένων λόγων, ἢ μὲν μετὰ χεῖρας στηλογραφία ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ εἰρηῆσαι, ἢ δὲ ἐν τῷ ῥμα', προσευχῇ, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐγγαδδί, ὅτε, τοῦ Σαοὺλ παρασκευαζομένου, ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐνδον κρυπτόμενος εὐρηται. Οὕτω δὲ μοι παρέστη κινηθέντι ἐκ τῶν παρ' ἑκατέρῳ φερομένων λόγων. Ὁ μὲν ῥμα' φαίνεται εἰρημένος ἐν πολλῇ συνοχῇ καὶ ἀγῶνι τυγχάνοντι τῷ Δαυὶδ· φησὶ γοῦν ἐν αὐτῷ· *Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα· φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην*. *Ἐκχεῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου τὴν θλίψιν μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπαγγεῶ*. *Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου, καὶ σὺ ἐτίρωσκας τὰς τρίβους μου*. *Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἢ ἐπορευόμην, ἐκρυψαν παρ' ἰδίῳ μοι*. Διὰ τούτων γὰρ τὴν συνοχὴν ἐν ἣ ἐξητάζετο παρίστησι· καὶ εἰ μᾶλλον δι' ὧν ἐπάγει λέγων ἐξῆς· *Ἀπάλετο φωνὴ ἀπ' ἐμοῦ· πρὸ τῶν θυρῶν γὰρ τοῦ σπηλαίου καθεζομένου τοῦ Σαοὺλ, ἐνδον κρυπτόμενος, ἀπεγνώκει τὴν αὐτοῦ φυγὴν*. Πλὴν τὴν φυγὴν ἀπογνοῦς, ἐπὶ τὸν σωτήριον λιμένα καταφεύγει· διὸ ἐπιλέγει· *Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε, εἶπα· Σὺ εἰ ἐλπίς μου· καὶ προστίθεισι λέγων· Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου*. Ὅρας ὅπως τὸν εἰσω τοῦ σπηλαίου ἀποκλεισμὸν σημαίνει; Εἰκότως οὖν καὶ προσευχὴν ἐπιγράφει τοὺς λόγους, δηλῶν διὰ τῆς προγραφῆς τὸν καιρὸν. Λέγει γοῦν· *Συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, προσευχή*. Ἄλλα ταῦτα μὲν προσήξετο ἐν μεγάλῳ περιστάς ἀγῶνι κατὰ τὸν δηλωθέντα χρόνον· ἢ δὲ μετὰ χεῖρας στηλογραφία λέλεκτο αὐτῷ, ὡς οἶμαι, ὅτι ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ, πάντας τε ὑποδοχομένῳ τοὺς τε ἀδελφοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς φυγάδας, τάχα που δι' αὐτὸν ἐπιθευευσμένους ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ· ἀλλὰ καὶ πᾶς κατώδυνος ψυχὴ καὶ πᾶς ἀδικούμενος κοινωνὸς ἐγένετο τῆς τοῦ Δαυὶδ φυγῆς. Δίκαιον γὰρ ἄνδρα καὶ παρὰ τῷ Θεῷ τιμημένον, ἐλαυνόμενον ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ἀδίκως ὀρώντες, τὰ ἐκ τῶν παρεμυθοῦντο κακά. Εἶτα καὶ αὐτοὶ τοὺς ἀδικοῦντας αὐτοὺς φεύγοντές τε, τὸν Δαυὶδ ἐξήλθον· ἡσπάζοντό τε τὴν σὺν αὐτῷ μερίδα, μᾶλλον ἀγαπῶντες ἐλαύνεσθαι σὺν αὐτῷ, ἢ τῷ ἐλαύνοντι συνείναι. Ἐπὶ σχολῆς τοίνυν διάγων ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ τὴν παρούσαν ἔγραφε στηλογραφίαν. Παρίστησι δὲ τοῦτο τὰ ἐπιλεγόμενα, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ὧν φησιν· *Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με*· καὶ πάλιν· *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐρήυσάτο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων*. Ὅρας, ὡς τοὺς ἐν Γέθ ἄλλοφύλους διαφυγῶν, ἅτε δὴ ἐν ἀσφαλείῃ

¹⁵ Psal. cxli, 2 4. ¹⁶ Jac. v, 13.

εὐγάρων, καὶ ἐν ἀνέσει ὦν, τοιαύτας ἤφειε φωνάς, καὶ ἐτι μᾶλλον τὰς ἐξῆς ἐπιφερομένας δι' ὦν εἰρηται· Ἐτοίμη ἢ καρδία μου, ὁ Θεός, ἕσομαι καὶ ψαλῶ. Ἐξεγέρθητι ἢ δόξα μου, ἐξεγέρθητι ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρον. Ἐξομολογήσομαι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσι. Ταῦτα γὰρ πολλῆς σχολῆς ἐμφατικὰ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ θυμηδίας. Λέγει γοῦν ὁ ἱερός ἀπόστολος· Κακοπαθεῖ τις ἐν ὕμνῳ; προσευχέσθω· εὐθυμεῖ τις; ψαλάτω. Ἄλλ' οὐδὲ οἷός τε ἦν ταῦτα λέγειν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐνγαδδὶ συνεγόμενος ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ πρὸ τῆς εἰσόδου καθεζομένου. Ποία γὰρ ἦν εὐκαιρία τότε, ὡς ψαλτήριον ἀναλαμβάνειν καὶ κιθάραν, κρυπταζόμενον ἐνδοτάτω τοῦ σπηλαίου; ὡς αὐτὸν οὐκ εἶχε λόγον, ἐν σχολῇ καὶ ἀνέσει διάγοντα αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν τῶν συνόντων αὐτῷ, λέγειν· Ἀπόλετο φωνὴ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ, Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθω εἰς τὴν διαφορὰν τῶν προκειμένων. Ἴωμεν δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ μετὰ χεῖρας ἐξήγησιν. **E**is τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαυὶδ εἰς σπηλογραφίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦλαυτε μὲν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαυὶδ· ὁ δ' ἔργους ἐπιτελῶν τὸ, Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, φύγετε εἰς τὴν ἐτέραν, ἀπεδίδρασκεν, ὡς ἂν μὴ παρῶν ἐρεθίζῃ τὸν ἐχθρὸν, αἰτίος τε αὐτῷ γίγνοιτο μαιφρονίας. Τὸ γὰρ, *Μὴ ἐκκαίει ἀνθρώπους ἀμαρτωλοῦ*, πάντων μᾶλλον Δαυὶδ ἠπίστατο· διὸ ὑπεχώρει καὶ παρεχώρει, καίπερ ἀγαπώμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους, πλείστους τε ἔχων τοὺς συμπάσχοντας καὶ συναλγούντας, δυναμένους τε αὐτὸν οἰκὸν παρ' ἑαυτοῖς ὑποδέχεσθαι καὶ κρύπτειν. Ἀλλὰ ἵνα μὴ καὶ ἐτέροις αἰτίως γίγνοιτο κινδύων, ἔφυγεν ἐπὶ τὰς ἐρήμους χώρας, καὶ τὰς ἐν τοῖς σπηλαίοις ἠσπάζετο διατριβάς. Καὶ μοι δοκεῖ καὶ αὐτῷ τὴν μνήμην αἰνίττεσθαι λέγων ὁ ἱερός ἀπόστολος· *Ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς*. Ὡσπερ δὲ ὁ προτεταγμένος τοῦ παρόντος, ψαλμὸς οὐκ ἦν, ἀλλὰ σπηλογραφία, ὅπερ ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας, *ταπεινοῦ τελείου*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου*· οὕτως καὶ ὁ παρῶν λόγος, τὴν εἰς ἄκρον πρᾶττης καὶ ἀνεξικακίας τοῦ Δαυὶδ ἀρετὴν, *ταπεινοῦ τελείου, ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου*· εἶδ' ὡσπερ αἰωνίου μνήμης τὴν ταπεινοφροσύνην ἀξίαν ἀνατίθῃσι σπηλογραφαί. Ἐπὶ ταύτῃ δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ Μωϋσῆς ἐμαρτυρεῖτο, καὶ ὁ Σωτήρ δὲ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐπὶ ταύτῃ παρεκάλει λέγων· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*. Ἐπεὶ δὲ ἐδεῖτο παραμονῆς καὶ τῆς ἐπὶ μάλιστα φυλακῆς ἢ τοιαύτης ἀρετῆς (ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται) διὰ τοῦτο ἐπιγέγραπται, *Eis τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης*. Πολλοὶ γὰρ, καλῶς ἀρξάμενοι, οὐ διήρκεσαν εἰς τέλος. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ Δαυὶδ τὴν φυγὴν καὶ τὴν ἐν ἐρημίαις διατριβὴν, τὴν τε ἐν σπηλαίοις καρτερικωτάτην οἰκησιν ἀποδεχόμενον, φησὶν αὐτῷ, *Eis τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης*, μένει δὲ δι' ὅλου τοιοῦτος, ὡς ἂν τύχους σπηλογραφίας καὶ μνήμης αἰωνίου. Ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις, οὐ κατὰ Κυνοκούς τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου μετερχομένων τυφούμενος (sic), οὐδὲ μέγα φρονῶν καὶ βρενθούμενος ἐπὶ τῇ τοῦ βίου καρτερίᾳ, οὐδ' ὅτι πλείους

A tunc opportunitas ad psalterium accipiendum et citharam ei, qui in speluncæ intimo latebat? ut e contrario nulla ratio fuisset, in otio et tranquillitate degentem in spelunca Odollam, cum quadringentis viris, dicere: *Periit fuga a me*; et: *Educ de custodia animam meam* 22.

Hæc porro dicta sint de discrimine propositorum. Jam præsentium vocum explicationem aggrediamur. **B** *In finem, ne disperdas, Davidi in tituli inscriptionem*, et cætera. Pellebat Saul Davidem qui illud opere complens, *Si vos persequantur ex hac civitate, fugite in aliam* 23, aufugit, ne præsens inimicum irritaret, ipsique cædis causa esset. Illud enim, *Ne accendas carbones peccatoris* 24, melius omnibus sciebat David: quare cedebat et secedebat, etiamsi a tota gente diligeretur, et multos haberet qui in partem doloris afflictionisque ejus venirent, et possent eum domi apud se excipere, et occultare. Sed is ne et aliis periculum crearet, in deserta loca fugiebat, et in specubus habitare cooptabat. Videaturque mihi memoriam ejus refricare sanctus Apostolus his verbis: *In solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et foraminibus terræ* 25. Quemadmodum vero qui hunc præcedit, non psalmus erat, sed tituli inscriptio, quod Aquila interpretatur, *humilis perfecti*; Symmachus vero, *humilis et inculpati*; ita hic sermo, summam Davidis mansuetudinis et tolerantie virtutem indicans, humilis perfecti est, et humilis et immaculati; ac insuper, quasi æterna memoria dignam humilitatem exhibet tituli inscriptio. Hac item virtute præditum Moysen fuisse testimonio fertur, ad eamque hortabatur Salvator et Dominus noster his verbis: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* 26. Quia vero perseverantia et diuturna custodia hæc virtus opus habebat (nam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit 27), ideo inscriptum est: *In finem, ne disperdas*. Multi namque re bene cœpta non perseverantur usque in finem; sed Spiritus sanctus Davidis fugam, moras in desertis, diutinam illam et constantem habitationem in speluncis approbans, ait illi: *In finem, ne disperdas*, semper talis maneat, ut tituli inscriptionem et memoriam æternam obtineas. Qui autem in his versatur non Cynicorum more, qui sapientiam hujus sæculi profitentur, tumore elatus; neque altum sapiens, superbiensque de tolerantia vitæ; neque ob æstantem sectatorum et discipulorum instituti sui multitudinem inflatus, neque iis ceu satellitibus et com-

²⁷ Psal. cxli, 5. ²⁸ ibid. 8. ²⁹ Matth. x, 23. ³⁰ Eccli. viii, 15. ³¹ Hebr. xi, 38. ³² Matth. xi, 29.

²² Matth. x, 22.

militonibus confidens ; sed mansuetum se, humilem perfectum ac vere sui despicientem et immaculatum opere exhibens, ad Deum clamabat, dicens : *Miserere mei, Deus, quoniam in te confidit anima mea, et in umbra alarum tuarum sperabo.* Novi enim alas tuas et tegumentum tuum perfectis animabus destinata esse : ego vero parvus et humilis, non in alis tuis, sed in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas ; sive, secundum Aquilam, donec transeat insidiæ ; vel, secundum Symmachum, donec transeat calumniator. Cum autem transierit iniquitas, atque insidiæ mihi paratæ, illeque calumniator dictus ; tunc non in umbra, sed in ipsis alis tuis, utpote profectu auctus liberatusque ab omni actione iniqua et a peccato, sperabo.

ταῖς σάϊς πτέρυξιν, ὡς ἂν προκόψας καὶ ἡλευθερωμένους πάσης ἀνομίας πρᾶξέως τε καὶ ἁμαρτίας ἔλπιῶ.

VERS. 3, 4. *Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi. Misit de cælo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Diapsalma.* Clamores et vociferationes emittere Deo solent viri justī, non alta voce, sed eminenti animæ virtute. Quare etiam silentes plerumque, spiritu clamabant. Ipse namque *Spiritus gemitibus inenarrabilibus postulat Deo*²⁴, secundum Apostolum. Sic itaque David ad Deum clamabat. Deinde, ut qui pleraque experimenta Servatoris sui ceperit, grato animo pergit, *Deum qui benefecit mihi.* Cum dicit autem, *Misit de cælo, et salvavit me* ; missum a Deo Salvatorem quemdam indicat. Quis vero sit ille jam non declarat, verum in alio docet, ubi ait : *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum*²⁵. Verbum itaque Dei erat, quod olim mittebatur, et eorum qui erant salute ejus digni, Salvator effectum est. Quod cum probe nosset David, aiebat : *Misit de cælo, et salvavit me.* Itaque salute dignum per Salvatorem salvum faciebat Altissimus : ipseque juste judicans, insurgentes et conculcantes justum dabat in opprobrium : utinam et meliores reddidisset, opprobriisque ipsos resipiscere fecisset !

δοῦ εἰς ὄνειδος, ὄφελον καὶ βελτίους ἀπεργαζόμενος, διὰ τοῦ ὄνειδίζειν καὶ ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτὸν.

VERS. 5. *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum, et cætera.* Sententiam quæ superius deficiebat his exposuit. Cum quæreretur enim quemnam misisset de cælo ad eripiendum Davidem hic declarat : *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam.* Misericordia autem et veritas missa quænam fuerint nisi Dei verbum, de quo dicebatur, *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum* ? Ipsumque similiter lux missa dicitur in psalmo qui ait : *Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deducunt*²⁶. Lux autem veritas et verbum, missa ab altissimo Deo, non

Α τοὺς παρ' αὐτῶ συνηγμένους μιμητὰς καὶ μαθητὰς τοῦ οἴκειου τρόπου ἐκέκτητο χαυνούμενος· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δορυφόροις καὶ συμμάχοις θαρσύνων· τὸν δὲ πρᾶον καὶ ταπεινὸν, τέλειον τε καὶ ὡς ἀληθῶς ταπεινόφρονα καὶ ἁμωμον ἔργῳ παριστάς, ἐβόα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· Ἐλέησον με, ὁ Θεός, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἔλπιῶ. Οἶδα μὲν γὰρ τὰς σὰς πτέρυγας καὶ τὴν σὴν σκέπην τελείαις ψυχαῖς ἀφωρισμένας· ἐγὼ δὲ, μικρὸς ὢν καὶ ταπεινός, οὐκ ἐπὶ ταῖς σάϊς πτέρυξιν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἔλπιῶ, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἀνομία· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἐπιβουλὴ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἐπηρεαστήσ. Ἐπειδὴν δὲ παρέλθῃ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ κατ' ἐμοῦ ἐπιβουλὴ, καὶ ὁ ὄνομασμα-

Β νος ἐπηρεαστήσ, οὐκέτι ἐν τῇ σκιᾷ, ἀλλ' ἐν αὐταῖς

Κεκράξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με. Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς ὄνειδος τοὺς καταπατοῦντάς με. Διάψαλμα. Κραυγὰς καὶ βοᾶς εἰκόσασιν οἱ δίκαιοι τῷ Θεῷ πέμπειν, οὐ γεγωνῶ τῇ φωνῇ (1), δυνάμει δὲ ψυχῆς ὑπερβαλλούσῃ. Διὰ καὶ σιωπῶντες πολλάκις τῷ πνεύματι ἐβδών· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερευρυγχάνει τῷ Θεῷ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐκεκράγει πρὸς τὸν Θεόν. Εἴθ' ὡσανεὶ πολλάκις πείραν εὐφροσύνης τοῦ ἑαυτοῦ Σωτήρος, εὐγνωμότως ἐπάγει λέγων, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με.

Εἰπὼν δὲ, Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με, ἐμφαίνει ἀπεστάλθαι τινὰ Σωτῆρα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὲ τοῦτον νῦν μὲν οὐ παρέστησεν, ἐν ἑτέρῳ δὲ διδάσκει, ἔνοθα φησίν· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴσατο αὐτούς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Οὐκοῦν λόγος ἦν Θεοῦ, ὁ καὶ πάλαι ἀποστελλόμενος, καὶ τῶν ἀξίων τῆς αὐτοῦ σωτηρίας Σωτῆρ γινόμενος, ὃν καὶ ὁ Δαυὶδ ἀκριβῶς εἰδὼς ἔλεγεν· Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με. Τὸν μὲν οὖν σωτηρίας ἀξιον ἔσωσε διὰ τοῦ Σωτήρος ὁ Ἵψιστος· ὁ δὲ αὐτός, δίκαια κρίνων, τοὺς ἐπανισταμένους καὶ καταπατοῦντας τὸν δίκαιον ἐβδού.

Εἰπὼν δὲ, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων, καὶ τὰ ἔξῃς. Τὴν ἀνωτέρω λέπουσαν διάνοιαν διὰ τῶν προκειμένων ἀποδέδωκε. Ζητουμένου γὰρ τίνα ἐξαπέστειλεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσε τὸν Δαυὶδ, παρέστησεν ἐνταῦθα εἰπὼν· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ. Ἐλεος δὲ καὶ ἀλήθεια ἐξαποστελλομένη τίς ἂν εἴη ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, περὶ οὗ ἐλέγετο, Ἐξαπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴσατο αὐτούς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν ; Ὁ δ' αὐτός ὁμοίως καὶ φῶς ἀποστελλόμενον εἴρηται ἐν τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· Ἐξαπέστειλεν τὸ

²⁴ Rom. viii, 26. ²⁵ Psal. cvi, 20. ²⁶ Psal. xlii, 5.

(1) Γεγωνῶ τῇ φωνῇ. Ita correximus quod editi exhibent γεγωνοσῆ φωνῇ. Edit.

φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, αὐτὰ με ὡδήγη-
 σαι. Φῶς δὲ καὶ ἀλήθεια καὶ λόγος ἀποστελλόμενα
 παρὰ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, οὐκ ἀνούσια, οὐδὲ ἀνυπό-
 στατα· οὐ γὰρ οἶόν τε ἦν πρᾶγμα ἀνυπόστατον ἀπο-
 στέλλεσθαι. Ὅσπερ δὲ Λόγος νοεῖται ἰάσεως καὶ σω-
 τηρίας ποιητικῆς, οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ αὐτὸς
 ἔλεος ὠνόμασται, ὡς ἂν ὑπηρετικὸς ὢν τῆς τοῦ Πα-
 τρὸς φιλανθρωπίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἀλήθεια, ὡς ἂν
 ἀληθῶς ὑφ' ἑστώς καὶ κατ' ἐνέργειαν οὐσιωμένος. Ὁ
 γοῦν ἡμέτερος λόγος ὢν, συλλαβαῖς καὶ ῥήμασι καὶ
 ὀνόμασι τὴν ὑπόστασιν ἔχων, καὶ διὰ γλώττης καὶ
 φωνῆς ἐξηχούμενος, οὐκ ἂν λεχθεῖη κυρίως καὶ ἀλη-
 θῶς λόγος. Ἐχει γοῦν ἕτερον τὸν γεννῶντα αὐτὸν,
 ὃν καὶ κυρίως ἂν τις εἰποι ἀληθῆ λόγον· τοῦτον δ'
 εἶναι φασὶ τὸν ἐνδιάθετον. Ὅσπερ οὖν ὁ ἐν ἡμῖν ἐν-
 διάθετος λόγος (1), ὁ καὶ κυρίως ἂν ῥηθεῖς ἀληθῶς λό-
 γος, ὑπόστατος τυγχάνει, κατ' οὐσίαν ὑφ' ἑστώς, ἕτε-
 ρός τε ὢν παρὰ τὸν ἀποστέλλοντα αὐτὸν διὰ ἀνω-
 τέρω μὲν ἐλέγετο, Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ
 ἔσωσέ με. Τίνα δὲ ἐξαπέστειλε, ἐπὶ τοῦ παρόντος
 διδάσκει φάσκων· Ἐξαπέστειλε τὸ ἔλεος αὐτοῦ
 καὶ τὴν ἀλήθειάν αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο τὴν ψυ-
 χήν μου ἐκ μέσου σκύμων· ὢν μέσος γενόμενος
 ἐκοιμήθη, φησὶ, τεταραγμένος. Μέσος γὰρ ἀπο-
 λεχθεὶς σκύμων τῶν ἐν Γεθ' ἀλλοφύλων, ἢ τῶν ἄλ-
 λως πολεμούντων με ἐχθρῶν, τὸ ὅσον ἐπ' ἐμοὶ καὶ
 τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἐκοιμήθη τεταραγμένος.
 Ὁ δὲ ὑψίστος Θεός, τὸν προλεχθέντα λόγον αὐτοῦ
 καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν ἔλεον ἐξαποστείλας, ἐῤῥύ-
 σατο τὴν ψυχὴν μου, ὡς μηδὲν αὐτὴν παθεῖν ἐκ τῆς
 ταραχῆς τῶν σκύμων. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμη-
 νεύτά· Οὐ τεταραγμένος, φησὶν, ἐκάθευδον μέσος
 ἀπολεφθεὶς λέοντων, ἀλλ' ἀπίστος ἦμην καὶ εὐ-
 θαρσής. Λέγει γοῦν ὁ Ἀκύλας· Ἐν μέσῳ λαυνῶν
 κοιμηθήσομαι λάβρων· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐν μέσῳ
 λέοντων εὐθαρσῶν ἐκοιμήθη. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ
 λέοντες, ἢ οἱ σκύμοι καὶ αἱ λάιναι, διασαφεῖ ἐξῆς
 λέγων· Υἱοὶ ἀνθρώπων οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον
 καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσο αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα.
 Παντὸς γὰρ θηρὸς ἀγρίου ἰσοδούλου τε ἐρπετοῦ, χείρων
 ἂν γένοντο φαῦλος καὶ πονηρὸς ἄνθρωπος, μάλιστα ὁ
 διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς σκολάζων, καὶ ταῖς τῶν
 θεοφιλῶν ψυχαῖς ἐπιβουλεύων, οὐχ ὄπλοις δὲ καὶ δό-
 ρασι, κεκρυμμένοις δὲ καὶ λανθάνουσι τοῖς διὰ λόγων
 ἀναρετικοῖς ὄργανοις. Κέχρηται γοῦν οἱ τοιοῦτοι τῇ
 μὲν τῶν ὀδόντων περιβολῇ ὡσπερ τινὶ ὄπλῳ περι-
 φράττοντι, καὶ περικλιέοντι τοὺς ἐσω τῶν ὀδόντων
 κρυπτομένους λόγους· τῇ δὲ γλώττῃ καὶ ταῖς ἐκ ταύ-
 τῆς διαπεπομέναις διαβολαῖς, ὡσπερ τισὶ βέλεσιν
 ἀκοντιζόμενοις. Ἡ δ' αὐτὴ τῶν τοιούτων γλώττα
 μαχαίρας ὀξύτατης οὐδὲν ἂν διαφέροι κεντούσης, καὶ
 τὰ πρὸς θάνατον ἐνεργούσης. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀνθρώπι-
 νοὶ λέοντες καὶ ὠνομασμένοι σκύμοι τοιοῦτοι. Ἐγὼ
 δὲ αὐτῶν διέφερον τὴν ἐπιβουλήν, διὰ τὸν ἐκ τοῦ
 Θεοῦ ἀπεσταλμένον μοι Σωτῆρα, τὸν βυσάμενον τὴν
 ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Εἶτε δὲ ταῦτα περὶ τοῦ
 Σαοὺ ἐλέγετο, εἶτε περὶ τῶν διαβαλλόντων τὸν Δαυὶδ
 παρὰ τὸν Σαοὺ, εἶτε περὶ τῶν ἐν Γεθ' ἀλλοφύ-
 λων, εἶτε περὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

(1) Ἐνδιάθετος λόγος, *insitum verbum*, dicitur ad differentiam τοῦ προφορικοῦ, *prolati*. Horum frequens apud Patres usus. EDIT.

A sine essentia, nec sine substantia sunt : neque enim poterat res sine substantia mltti. Quemadmodum autem Verbum intelligitur curationis et salutis effector ; sic et in præsenti idem misericordia vocatur, utpote paternæ erga homines clementiæ minister : similiter et veritas dicitur, ut vere subsistens, et secundum agendi vim substantia præditum. Nostrum itaque verbum, syllabis, verbis et nominibus substantiam habens, lingua et voce enissum, non proprie ac vere verbum dicitur. Habet enim aliud se gignens, quod quis proprie ac vere verbum appellaverit, quod aiunt insitum esse. Sicut insitum in nobis verbum, quod proprie verbum dicitur, substantiam habet, cum secundum essentiam subsistat, aliudque sit ab eo qui misit ipsum . quare superius dicebatur, *Misit de celo, et salvavit me*. Quem vero miserit, in præsenti docet dicens : *Misit misericordiam suam, et veritatem suam, animam meam eripuit de medio catulorum leonum* : in quorum medio consistens, ait : *Dormiri conturbatus*. Nam in medio catulorum leonum Gethæorum scilicet allophyllorum deprehensus, seu inimicorum me alia ratione impugnantium, quantum mihi per humanam infirmitatem lieuit, *dormivi conturbatus*. Altissimus vero Deus prædictum verbum, misericordiam et veritatem suam mittens, eripuit animam meam, ut ex perturbatione catulorum leonum nihil pateretur. Secundum reliquos autem interpretes : Non conturbatus, inquit, dormiebam in medio leonum deprehensus ; sed imperterritus et confidens eram. Ait igitur Aquila : *In medio leonarum dormiam voracium* ; Symmachus vero : *In medio leonum confidens dormivi*. Quinam essent leones, vel catuli leonum et læxæ, postea declarat, dicens : *Filii hominum dentes eorum telum et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus*. Siquidem omni fera agresti, venenosa et reptili deterior fuerit improbus et nequam homo, maximeque qui calumniis et maledictis vacat, et qui religiosis animabus insidiatur, non telis et hastis, sed occultis et latentibus verborum perniciosis instrumentis. Hi itaque dentium ambitu quasi armis utuntur circummumentibus, et concludentibus verba intra dentium septum latentia ; lingua vero calumniisque ex ea emissis, cum quibusdam telis jaculantur. Ea vero ipsa eorum lingua, a gladio acuto et pungente cædemque perpetrante, nihil differat. Sane quidem tales sunt humani leones, et memorati catuli leonum. Ego vero eorum insidias declinavi Salvatoris a Deo missi opera, qui eripuit animam meam de medio catulorum leonum. An hæc de Saule dicantur, sive de iis qui Davidem apud Saulem calumniati sunt, sive de allophyllis Gethæis, seu de invisibilibus inimicis ; tu ipse perpendas velim.

VERS. 6, 7. *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram, gloria tua, et cætera.* Missum sibi ab Altissimo adiutorem et Servatorem, utpote qui se humiliaverit per suum ad homines descensum, et animam suam eripuerit de medio catulorum leonum, his verbis Propheta compellat : Quoniam ex propria magnitudine descendens, teque ipsum parvum efficiens, humilitatis meæ curam suscepisti, et eripuisti animam meam de medio prædictorum, exaltare demum, proprium thronum ac tibi competens regnum cælorum repete. Neque enim terra gloria tua privabitur, etiamsi in cælo degas. Quemadmodum enim sol proprium cursum conficiens, eos qui in terra versantur fulgore suo non fraudat, eodem modo et tu, Domine, etiamsi ob magnam mittentis te Patris erga homines clementiam, usque ad parvitatem meam te extenderis ; at exaltare demum super cælos, et in sinu Paternæ deitatis residens, omnem terram gloria tua reple. Hæc porro jure profero, in tuto contra malum quodlibet positus, et a prædictis catulis et leonibus tua visitatione ereptus, qui *laqueos paraverunt pedibus meis*, et, quantum in ipsis erat, *incurvaverunt animam meam* ; sed etiam *foderunt ante faciem meam foveam*. Sed hæc in suam perniciem, non in meam, tua protectione, designarunt. Ipsi namque in hac foveam suam primi ceciderunt. Quapropter quia tu a Patre missus talia edidisti, exaltare demum, ac cœlestes illas mansiones, ut tibi proprias et delitati tuæ consuetas recipe.

VERS. 8-12. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psalmum dicam,* etc. Salvator in sua ad discipulos doctrina hæc de Spiritu sancto dixit : *Si diligitis me, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis*²⁷ : et rursum : *Hæc locutus sum vobis apud vos manens ; Paracletus autem, Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret*²⁸ ; ac iterum : *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, narrabit vobis veritatem, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*²⁹. Quibus declarat majora illa sua esse, quam ut ab apostolis caperentur : Non enim potestis, inquit, portare : sed Spiritum veritatis ex se datum et apostolis ab se missum, annuntiatorum ait ipsis omnem veritatem. Quod si hæc sic intelligantur, jure David, postquam Deo in sui auxilium misso dixerat, *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua* ; rogat exinde eundem ut sibi mittat Spiritum Paracletum, propheticum ; paratum sese dicens ad excipiendum eum : purgatum scilicet esse templum in se positum, et animæ suæ receptaculum ; nimirum ipsam mentem, quam tro-

Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Τῷ εξαποσταλέντι ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου βοηθῶν ἑαυτοῦ καὶ Σωτῆρι, ὡς ἂν ἑαυτὸν ταπεινώσαντα διὰ τῆς μέχρι ἀνθρώπων καθόδου, ῥυσαμένῳ τε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ μέσου σκύμων, ἐπιφωνεῖ λέγων ὁ Προφήτης· Ἐπειδὴ, τοῦ οικείου μεγέθους ὑποκαταβάς, καὶ σαυτὸν μικρύνας, τῆς ἐμῆς ταπεινότητος ἐφρόντισας, ἐῤῥύσω τε τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου τῶν προλεχθέντων, ὑψώθητι λοιπὸν, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σαυτοῦ θρόνον καὶ τὴν πρέπουσάν σοι ἐν οὐρανῷ βασιλείαν. Οὐδὲ οὕτως γὰρ ἀποστερηθήσεται ἡ γῆ τῆς σῆς δόξης, καὶ ἐν οὐρανῷ διατρέψῃς. Ὅσπερ γὰρ ἥλιος, τὸν οικεῖον ἀποτελῶν δρόμον, οὐκ ἀποστερεῖ τοὺς ἐπὶ γῆς τῆς ἑαυτοῦ λαμπηδόνος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σὺ, ὦ Κύριε, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ὑπερβολὴν φιλοανθρωπίας τοῦ καταπέμψαντός σε Πατρὸς μέχρι τῆς ἐμῆς μικρότητος ἐξητάσθης, ἀλλ' ὑψώθητι λοιπὸν ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τοῖς κόλπαις τῆς Πατρικῆς θεότητος ἐνοικῶν, πλήρου τῆς σαυτοῦ δόξης πᾶσαν τὴν γῆν. Λέγω δὲ ταῦτα εἰκότως, ἐν ἀμεριμνίᾳ παντὸς κακοῦ γεγονώς, καὶ τῶν προλεχθέντων σκύμων καὶ λεόντων διὰ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς ῥυθθεῖς· οἵτινες *παρίδας ἠτοίμασαν τοῖς ποσὶ μου*, καὶ, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, *κατέκαμψαν τὴν ψυχὴν μου*· ἀλλὰ καὶ *ἔωξαν πρὸ προσώπου μου βόθρον*. Ταῦτα δὲ καθ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐμοῦ διὰ τὴν σὴν σχέπην εἰργάσαντο. Ἐφθασαν γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον εἰς τὸν ἑαυτῶν καταπεσόντες βόθρον. Διόπερ ἐπειδὴ ταῦτα εἰργάσω σὺ ὁ ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὑψώθητι λοιπὸν, καὶ ἀπολάμβανε τὰς οὐρανοὺς, ὡς οικείας καὶ συνήθεις τῇ σῇ θεότητι διατριβάς.

Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ἵσσομαι καὶ ψαλῶ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς μαθητὰς διδασκαλίαις ταύτ' εἰρηκῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἐὰν ἀγαπᾶτε ἐμὲ, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα ἢ μεθ' ὧν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ πάντων ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὃ κέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει· καὶ αὐθις· Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀληθειαν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Δι' ὧν παρίστωσι μείζονα μὲν εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ μὴ χωρούμενα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων· οὐ γὰρ δύνασθε, φησὶ, βαστάζειν· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἐξ αὐτοῦ χορηγούμενον καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὑπ' αὐτοῦ πεμπόμενον ἀναγγέλλειν αὐτοῖς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὴ οὖν ταῦτα νενόηται, εἰκότως καὶ ὁ Δαυὶδ τῷ ἀπεσταλμένῳ Θεῷ εἰς τὴν αὐτοῦ βοηθειαν προφήσας, *Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου*, ἵκετεύει ἐξῆς τὸν αὐτὸν καταπέμψαι αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τῶν

²⁷Joan. xiv, 15-17. ²⁸ ibid. 25, 26. ²⁹ Joan. xvi, 12, 13.

Παράκλητον, τὸ προφητικόν, ἔτοιμον εἶναι ἑαυτὸν ἄσκησιν εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· κεκαθάρθαι γὰρ τὸν ἐν αὐτῷ ναὸν καὶ τὸ δοχεῖον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς· δηλαδὴ τὴν αὐτὴν διάνοιαν, ἣν τροπικῶς καρδίαν εἰωθεν ὀνομάζειν ὁ λόγος· ὃ δὴ παρίστωσι λέγων· Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου. Ἡ μὲν οὖν ἐμὴ καρδία καὶ τὸ διανοητικόν ἔτοιμον τυγχάνει, φησί. Σὺ δὲ λοιπὸν κατάπεμπέ σου τὸ Πνεῦμα. Ἐπιστάντος γὰρ αὐτοῦ καὶ ἐποχουμένου τῇ ἐμῇ ψυχῇ, συνήθως βρομαι καὶ ψαλῶ, τὴν ἐμαυτοῦ διακονίαν καὶ ὑπηρεσίαν παρέχων τῇ δυνάμει τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, παραχρῆμά τε εἰσακουσθεὶς κατὰ τὸ, Ἔτι λαλοῦντός σου ἔρω· Ἰδοὺ πάρεμι, συνήσθετο τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίας. Εἶθ' ὥσπερ ἐπὶ θύραις ἐστῶτος, ἐπιστρέφεται ὁ Προφήτης, καὶ διεγείρει αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν διακονίαν τῆς προφητείας· διὸ ἐπιφέρει· Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου. Δόξα μου ἐστὶ τὸ προφητεύειν. Εἶτ' ἐπιλέγει· Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα· τὴν μὲν ψυχὴν διὰ τοῦ ψαλτηρίου, τὴν δὲ κιθάραν διὰ τοῦ σώματος αἰνιτιτόμενος· ἢ καὶ αὐτὰ τὰ συνήθη ὄργανα ταῖς χερσὶν ἀναλαμβάνων, ἐπὶ τῷ ἀνακρούσασθαι τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὑποβαλλόμενα. Καὶ τούτοις προστίθησι λέγων· Ἐξεγερθήσομαι ἔρθου. Ἄρτι γὰρ φωτισθεὶς διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας, ἐν ἡμέρᾳ τε θελοῦ φωτὸς γενόμενος, ἔτοιμός εἰμι προφητεύειν. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, ἀνατίθεισιν ὄλον ἑαυτὸν τῷ Πνεύματι· τὸ δὲ ὡς δι' ὄργανου διὰ τοῦ προφήτου ἀγαθῶν ἀπαγγέλλει, ἀνὰ πᾶσιν εὐαγγελίζεται τοῖς ἔθνεσι πάσων· Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Ἰουδαίων ἔθνος καὶ ὁ τούτων λαὸς τοὺς σοὺς ἐλαύνει προφήτας, ὡς μηδενὸς τόπου παραχωρεῖν αὐτοῖς· ἐστὶ δὲ καιρὸς καθ' ὃν πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη καὶ πάντες οἱ ἐν ἀνθρώποις λαοὶ τοῦ σοῦ ἐλέου μεθέξουσιν, ὡς ἐμὲ τὸ προφητικὸν Πνεῦμα πάντας ἀθρώπους λαοὺς πληρῶσαι καιρῷ τῷ θεσπιζομένῳ, γενόμενον ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐξομολογήσασθαι σοὶ καὶ εὐχαριστῆσαι, ὅτε καὶ ψαλῶ σοι, οὐκ ἐν τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλ' ἐν πᾶσι τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνεσι· τούτου χάριν φημί· Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Τὸ δὲ τούτου αἴτιον, λέγω δὲ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λαοῖς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐμπολιτεύεσθαι τὸ προφητικὸν πνεῦμα. Καὶ τοὺς πάλαι ἀναφωνηθέντας προφητικούς λόγους εἰς ἔργα χωρήσειν ἐξῆς διασαφεῖ φάσκον· Ὅτι ἐμγαλῆνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθείά σου. Τὸ γὰρ παράδοξον τοῦτ' ἦν, ὅτι τὰ μὲν οὐράνια ἐλέους φημι ἐξῆνυσθαι, τὰ δὲ ἐπίγεια τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖ τὰ ἐν οὐρανοῖς κεκαθαρμένα τυγχάνειν, καὶ πάντα τέλεια καὶ εἰς ἄκρον ἀρετῆς ἐληλαχότα· ὅμως δ' οὖν καὶ αὐτὰ διὰ τὸν σὸν ἔλεον τοιαῦτα ὄντα καθέστηκεν. Οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οὐδὲ παρ' ἑαυτῶν τῆς τοιαύτης μετέχει μακαριότητος, ἀλλὰ παρὰ σοῦ τοῦ πάντων ἀγαθῶν χορηγοῦ. Ἡ

A pice cor Scriptura solet appellare : quod his significat, *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*. Cor igitur meum, ac vis intelligendi parata est. Tu vero tandem emitte Spiritum tuum. Astante quippe illo, et animæ meæ insidente, pro consueto more cantabo et psalmum dicam, opemque meam et ministerium virtuti prophetici spiritus præstabo. Hisque dictis, statim exauditus, secundum illud, *Adhuc te loquente, dicam : Ecce adsum*⁶⁰, Spiritus sancti præsentiam animadvertit. Deinde quasi ipso in januis stante, convertitur Propheta, seseque ad ministerium prophetiæ excitat : quare subjungit : *Exsurge, gloria mea*. Gloria mea est prophetare. Addit postea, *Exsurge, psalterium et cithara* : psalterio animam, cithara corpus subindicans ; sive hæc ipsa solita instrumenta manibus arripiens, ad ea pulsanda quæ Spiritus suggererit. His adjicit, *Exurgam diluculo*. Modo enim Spiritus præsentia illuminatus, et in die divinæ lucis positus, paratus sum ad prophetandum. Hisque dictis, sese totum Spiritui addicit : ille vero per Prophetam ceu per instrumentum, bona annuntiat, omnibusque gentibus evangelizat dicens : *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*. Quia enim in præsentia Judaica gens et populus propheta pellit tuos, ut nullus iis locus perfugii relinquatur ; eritque tempus quo omnes universæ terræ gentes et omnes in hominibus populi, misericordiæ tuæ participes erunt, ita ut ego propheticus spiritus prænuntiato tempore omnes una populos adiens repleam, confitearque ac gratias agam tibi, quando psallam tibi, non in populo Judaico, sed in omnibus per universum orbem gentibus ; ideo dico, *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*. Hujusque rei causam esse dico, quod in omnibus per orbem populis et apud omnes gentes propheticus spiritus versetur. Propheticos autem olim prolatos sermones opere compleodos esse post declarat dicens : *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua*. Nam quod incredibile videatur, cælestia misericordia dignata fuisse divi ; terrena, veritate. Etsi enim ea præsertim, quæ in cælo sunt, purgata videantur, omniaque perfecta, et ad virtutis summum progressa ; at tamen ipsa per misericordiam tuam tali in conditione posita sunt. Neque enim ex se et sua vi tali gaudent felicitate, sed abs te omnium bonorum subministratore. Sive alio modo, *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua*, effusa in homines omnes. Quam item superius missam esse dicebatur his verbis, *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam*. Tanta enim in hominibus misericordia illa missa edidit, ut in omnibus populis ego Spiritus sanctus confitear tibi, et in omnibus gentibus psallam tibi : unde factum ut magnificata illa sit usque ad cælos ; quia usque ad cælos pertraxit homines qui proficiebant ; ita ut ipsius regni cælorum

⁶⁰ Isa. LVIII, 9.

promissio data sit. Sed etiam, inquit, usque ad nubes veritas tua. Nubes autem, divinæ Providentiæ voluntati operam dantes, pluviz inserviunt. Eo autem constat demonstratur Deus hominibus providere, quod dispensatio, et veritas inspectionis ejus usque ad nubium ministerium pertingat. Alias quoque, perfectas in hominibus animas, propheticas scilicet, quæ Dei doctrinam ceu pluviam egentibus animabus subministrant, nubes solet Scriptura appellare. Cum ergo Isaias propheta vastitatem Judaico populo minabatur, Deum ita loquentem induxit. *Destruam sepem ejus, et erit in directionem; et destruo murum ejus, et erit in conculcationem. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur: et ascendit in ipsa quasi inculta, spina. Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*⁴¹. Palam hisce verbis divini prophetæ nubes vocantur: qui, spiritu cœlesti repleti, animabus hominum rationabiles pluvias suppeditabant. Quoniam igitur veritas Dei et misericordia ejus, de quibus paulo ante dicebat, *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*, olim quidem animam Davidis eripuit, futurumque erat ut postea visitaret omnes gentes; jure Spiritus sanctus qui hæc annuntiat, et ait fore ut in populis confiteatur, et psallat Deo in omnibus gentibus; hujus rei causam apponit dicens: *Quoniam magnificata est usque ad cœlos misericordia tua, et cætera*. Deinde his ceu sigillum adjicit his verbis: *Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua, eundem de Deo sermonem secundo repetens. Tibi, inquit, convenit exaltari, tametsi hominum causa te nostræ abjectioni attemperas, populos atque gentes gratia tua vocans. Verum exaltare, thronum repete tuum. Sic enim in cœlis mansionem habens, in tuaque deitate, in tuo regno consistens, gloria tua universam terram replere valebis. Quod item Moyses describit, Deum inducens de Judæis quidem ob conflatum vitulum hæc dicentem: *Dimitte me, et incensus ira conteram ipsos*⁴²; de vocatione autem gentium adjicientem illud, *Vivo ego et vivit nomen meum, quia implebitur gloria mea universa terra*. Apud Isaiam vero seraphim, quæ Dominum Sabaoth circumdant, clamabant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*⁴³. Quibus affinia in LXXI psalmo, de Christo clare narrante, dicta sunt⁴⁴: *Benedictus Dominus Deus Israel, et benedictum nomen gloriæ ejus, et replebitur omnis terra gloria ejus*. Hæc igitur obsignat præsens prophetia dicens: *Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua*.*

Θεὸν εισάγων περὶ μὲν Ἰουδαίων λέγοντα δι' ἣν εἰργάσαντο μοσχοποιῶν· *Ἐασόν με, καὶ θυμῶθεις ἐφ' ἣν ἐκτίσθη αὐτοὺς*· περὶ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως ἐπάγοντα τὸ, *Ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῆ τὸ δνομά μου, ἔτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ*. Καὶ παρὰ τῷ Ἰσαΐα δὲ τὰ σεραφίμ, κυκλοῦντα τὸν Κύριον Σαβαὼθ, ἔδδα· *Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Θεὸς Σαβαὼθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*.

A ἄλλως, *Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, τὸ χυθὲν εἰς πάντας ἀνθρώπους*. Ὁ δὲ καὶ ἀνωτέρω ἀπεστάλαξαι ἐλέγετο ἐν τῷ, *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ*. Τοιαῦτα γὰρ ἐν ἀνθρώποις κατώρθωσε τὸ ἀποσταλὲν ἔλεος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐμὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξομολογήσασθαι σοι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψάλλαι σοι· ὅθεν ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν· ἐπεὶ μέχρι τῶν οὐρανῶν τοὺς ἐν ἀνθρώποις προκάλυπτας εἴλκυσεν, ὡς καὶ ἐπαγγέλλαν αὐτοῖς δεδῶσθαι βασιλείας οὐρανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἕως τῶν νεφελῶν, φησὶν, ἢ ἀληθείᾳ σου. Νεφέλαι δὲ ὑπηρετικαὶ τυγχάνουσιν ὑπέρι, τῷ τῆς θείας Προνοίας βουλήματι διακνούμεναι. Οὕτω δὲ παρίστησιν ὁ λόγος προνοεῖν ἀνθρώπων τὸν Θεὸν, ἐκ τοῦ μέχρι τῶν νεφελῶν ἐκτείνεσθαι αὐτοῦ τὴν διοίκτησιν,

B καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς τῶν νεφελῶν ὑπηρεσίας φθάνειν. Καὶ ἄλλως δὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις τελείας ψυχὰς, τὰς προφητικὰς ὡσπερ ὑετοῦς τὰς ἐκ Θεοῦ διδασκαλίας χορηγούσας ταῖς τοῦτων δεομένων ψυχαῖς, νεφέλας εἴωθεν ὀνομάζειν ἢ Γραφῇ. Ὅτε γοῦν ἠπέλπει τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἐρημίαν ὁ προφήτης Ἰσαΐας, τὸν Θεὸν εἰσήγε λέγοντα· *Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ· καὶ ἀνυθίσεται εἰς αὐτὸν ὡσεὶ χέρσον ἄκαρθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τὸ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν δευτέρον*. Ἀντικρυς διὰ τούτων τῶν θείων προφητῶν, νεφελῶν ὀνομασμένων, οἱ πνεύματος οὐρανόθεν πληρούμενοι λογικοὺς ὑετοῦς ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐχορήγουν ψυχαῖς.

C Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, περὶ ὧν μικρὸν πρόσθεν ἔλεγεν, *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐβρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων*· πάλαι μὲν τὴν ψυχὴν ἐβρύσατο τοῦ Δαυὶδ, ἡμελλε δὲ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πάντα ἐπισκοπεῖν τὰ ἔθνη· εἰκότως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταῦτα εὐαγγελιζόμενον, καὶ ὅτι ἐν λαοῖς ἐξομολογήσεται, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψαλεῖ τῷ Θεῷ, τὴν αἰτίαν προστίθησι λέγον· *Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ τὰ ἐξῆς*. Εἶτα τοῦτοις ἅπασιν τὸ ἐπισφράγισμα ἐπάγει λέγον· *Ἐψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, δευτέρον ἐπαναλαβὼν τὴν αὐτὴν θεολογίαν*. Σὺ γὰρ, φησὶ, πρέπει ὑψοῦσθαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ἀνθρώπους συγκαταβαίνεις τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει, λαοὺς καὶ ἔθνη προσκαλούμενος τῇ σου τοῦ χάριτι. Ἄλλ' ὑψώθητι, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σου τοῦ θρόνον. Καὶ οὕτως γὰρ ἐν οὐρανοῖς τὰς διατριβὰς ποιούμενος, καὶ ἐν τῇ σου τοῦ τυγχάνων θεότητι τε καὶ βασιλείᾳ, πᾶσαν τὴν γῆν πληροῦν δυνάμει τῆς σου τοῦ δόξης. Ὁ δὲ καὶ Μωσῆς ἀναγράφει τὸν

D θεολογίαν. Σὺ γὰρ, φησὶ, πρέπει ὑψοῦσθαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ἀνθρώπους συγκαταβαίνεις τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει, λαοὺς καὶ ἔθνη προσκαλούμενος τῇ σου τοῦ χάριτι. Ἄλλ' ὑψώθητι, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σου τοῦ θρόνον. Καὶ οὕτως γὰρ ἐν οὐρανοῖς τὰς διατριβὰς ποιούμενος, καὶ ἐν τῇ σου τοῦ τυγχάνων θεότητι τε καὶ βασιλείᾳ, πᾶσαν τὴν γῆν πληροῦν δυνάμει τῆς σου τοῦ δόξης. Ὁ δὲ καὶ Μωσῆς ἀναγράφει τὸν

⁴¹ Isa. v, 5, 6. ⁴² Exod. xxxii, 16. ⁴³ Isa. vi, 3. ⁴⁴ Psal. lxxi, 18, 19.

Οἱς συμφώνως καὶ ἐν σα' ψαλμῷ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ σαφῶς διαγορεύοντι λέλεχται· *Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ εὐλογητόν τὸ δρομα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.* Ταῦτ' οὖν καὶ ἡ παρούσα προφητεία ἐπισφραγίζεται λέγουσα· *Ἰψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου.*

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ, ΕΙΣ Α 4. IN FINEM, NE DISPERSAS, IN TITULI INSCRIPTIONEM. LVII.

Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθεῖρειν, φυλάττειν δὲ ἑαυτοῦ τέλος, καὶ ὁ παρῶν παραινεῖ λόγος. Ἄμω δὲ, ὃ τε μετὰ χεῖρας καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ τὴν Ἰσὴν ἔχουσι προγραφῆν, ὁμοίως τὸ, *Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθεῖρης τῷ Δαυὶδ, καὶ τὸ, εἰς στηλογραφίαν, περιέχοντες.* Ὅ γε μὴν χρόνος, εἰ καὶ μὴ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδῆλωται κατὰ τὴν προσθήκην ἧ ψησιν, *Ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλιον.* Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν εἰρησθαι χρόνον καὶ ὁ προκειμένος, οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων δοκεῖ μοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπιφερομένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρὸ τούτου στηλογραφία περὶ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν, *Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ἐδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη*· εἰκότως καὶ ἡ μετὰ χεῖρας τοῖς αὐτοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐθὺς ἐν ἀρχῇ προσφωνεῖ λέγουσα· *Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Καὶ ἐπειδὴ περ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγετο· *Ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων, ἢ, ἐκ μέσου λεόντων,* κατὰ τοῖς λοιποῖς, εἰκότως ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἐπιφέρεται, *Τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασε Κύριος.* Ἐδεῖ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ὅπως ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν τοῦ Δαυὶδ ἐκ μέσου σκύμων. Καὶ πάλιν περὶ τῶν ὀδόντων τῶν ἐνδιαδαλόντων αὐτὸν ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου, *Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ἐδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη,* ἐλέγετο, ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας· *Ὁ Θεός συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.* Ἄφ' ὧν δεικνύται ἡ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς στηλογραφίαις συμφωνία. Καὶ ἄλλως δ' οὐν τις εἴποι, ἐπειδὴ ἡ πρὸ τούτου περιέχει τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν, εἰκότως τῇ τοιαύτῃ προφητεία ἡ παρούσα στηλογραφία συνῆπται, διαγορεύουσα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὸν περὶ τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ λόγον, διαστελλομένη τε πᾶσι τοῖς λαοῖς σὺν ἀληθινῇ προαιρέσει καὶ συνειδήσει καθαρᾶ τῇ τοῦ λόγου προσίεναί διδασκαλίᾳ, καὶ μὴ καθυποκρίνεσθαι τὴν θεοσέβειαν. Διὸ πρὸς πάντας τοὺς ἀνωτέρω λαοὺς ὀνομασμένους καὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, περὶ ὧν ἐλέγετο, *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσι,* τὴν προσφώνησιν ποιούμενος ὁ παρῶν λόγος διαμαρτυρεται λέγων· *Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Εἰ γὰρ ἀληθῶς τις δικαιοσύνην ἐπαγγέλλοιτο, οὐδ' ἄλλοθεν δειχθήσεται, ἢ ἀπὸ τοῦ κρίνειν εὐθέα. Κρίνει δὲ εὐθέα ὁ κρίνας παρ' ἑαυτῷ τὴν κατὰ τὸν ἑρθὸν λόγον, καὶ μηδὲ σχολὸν μηδὲ διάστροφον πράττειν. Εἴθ' ὡς τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ὀρθὰ μὲν λαλούντων τοῖς χεῖλεσι, καὶ τῷ στόματι δικαιοσύνην ἐπαγγελλομένων, ἐλεγχόμενων δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων, ὅτι τάναντι κατὰ διάνοιαν

VERS. 2, 3. Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum. Hortatur præsens sermo singulos, ut ne in finem disperdant, sed observet quisque fines suos. Ambo quippe, tum hic, tum præcedens, similem præferunt inscriptionem, scilicet, *In finem, ne disperdas David, atque, in tituli inscriptionem.* Tempus autem, etsi non in præsenti, at in præcedenti declaratur, dum hæc addit, *Cum sugeret a facie Saulis in speiuncam.* Eodem itaque tempore pronuntiatum etiam præsentem fuisse, non solum ex jam dictis, verum etiam ex mox afferendis planum mihi videtur. Quia enim in præcedenti tituli inscriptio de filiis hominum dicebat, *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ*⁴⁵; hæc item tituli inscriptio statim ab exordio eosdem filios hominum compellat dicens: *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum.* Et quoniam in præcedenti dicebatur, *Eripuit animam meam de medio catulorum leonum*⁴⁶, sive, *de medio leonum,* secundum reliquos, consequenter in præsentem infertur, *Molas leonum confregit Dominus.* Oportuit enim ediscere nos, quæ pacto eripuerit animam Davidis de medio catulorum leonum. Ac rursus de calumniatorum suorum dentibus in præcedenti aiebat, *Filii hominum, dentes eorum telum et sagittæ*; in præsentem vero, *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum.* Quibus ambarum tituli inscriptionum consensus plane comprobatur. Et alia quoque ratione dixerit quispiam, quia præcedens gentium vocationem complectitur, jure hujusmodi prophetiæ præsentem tituli inscriptionem adjunctam fuisse, quæ filiis hominum justitiam Dei rationem enarret, omnibusque populis præcipiat, ut sincera voluntate et pura conscientia ad verbi doctrinam accedant, neque pietatem erga Deum simulent. Quare omnes supra memoratos populos, universasque gentes de quibus dicebatur, *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*⁴⁷, compellens sermo præsentem, obtestatur dicens: *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum.* Nam si vere justitiam quis profiteatur, non aliunde comprobabitur, quam ex eo quod recta judicet. Recta vero judicat, qui apud se judicavit ac decrevit, justitiam ex recta ratione, nec quidpiam tortuosum aut perversum edere. Deinde vero, cum filii hominum labiis quidem recta loquerentur, et ore justitiam profiterentur, sed ipsis operibus deprehenderentur adversa cogitare, subjungit: *Et enim in corde iniquitates operamini in terra: cuius rei, inquit, argumentum sunt opera vestra, Inju-*

⁴⁵ Psal. lvi, 3. ⁴⁶ ibid. ⁴⁷ ibid. 10.

stilitiam manus vestræ complicant. Recta ergo judicate, filii hominum, et vobiscum reputate, num sermones vestri cum operibus consonent. Nam si justitiam loquimini, cur manus vestræ injustitiam complicant? Ex quo sane palam est vos iniquitates in corde cogitare, et alia quidem mente tenere, alia ore proloqui. Si ergo vere justitiam loquimini, heus vos! *recta judicate*, et quæ loquimini peragite, neque in corde iniquitates opere mini, nec manus vestræ injustitiam complicent. τὰ εὐθέα, ὦ οὗτοι, καὶ ἄπερ λαλεῖτε, ταῦτα καὶ αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀνομίαν συμπλεκέτωσαν.

VERS. 4 6. *Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, locuti sunt falsa.* Hæc quoque filiis hominum applicat, qui se Deum colere, et justitiæ leges adire profitentur, neque tamen recte judicant. Eos igitur sic compellat: Heus vos! audite, qui justitiam ore tenus loquimini, manibus vero injustitiam operamini, multaque simul peccata complicatis; magno judici latet nihil eorum quæ singuli in mente versant. Etiam si enim quis oculis hominum latere videatur; at sciat inmani se errore duci seseque decipere. Neque enim magno universorum judici occultus erit, ad cujus tribunal omnes sistemur. Quomodo autem Deo latere possint, cum priusquam in lucem prodirent, ei, qui omnia novit antequam fiant, cogniti essent? Quare antequam fierent, eos, quasi jam existerent, tales fore quales jam sunt prospiciebat: exinde vero jam apud ipsum reprobati erant. *Alienati sunt igitur peccatores a vulva.* Ac etiam si hodie justitiam simulate loquantur, operibus contraria aggredientes; at non jam priusquam apud Deum tales esse videntur: sed priusquam ex utero prodirent; quin et antequam in vulvæ receptaculo conciperentur, ex numero errantium ab eo reputabantur, et quod tales futuri essent non ignorabat ipse. Sed ab eo jam tempore noverat eos falsa locuturos, et furorem ipsis *secundam similitudinem serpentis* fore. Θυμὸν αὐτὴν Græci solent etiam animam appellare. Quoniam igitur antiquus serpens qui Evam decepit, suavi quidem et amica oratione simulate utebatur, Dei mentionem faciebat, et cum quadam pietatis specie mulieri dicebat: *Quare dixit Deus: Ne comeditis ex omni ligno, quod est in paradiso* ⁴⁸? ac rursum: *Sciebat enim Deus, quod quacunquē die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* ⁴⁹. Et talibus quidem dictis simulans, et Deum se nosse præferens, mulierem alloquebatur; in corde autem iniquitates operabatur, ac operibus injustitiam complicabat. Merito hi quoque dicuntur furorem et animam habere memorato serpenti similem. Quod ipsum Deus præscientia sua præoccupavit. Nam hi, auditis divinis sermonibus, sacrisque verbis eruditi, nihil ad utilitatem parient, quia aures ocludunt, neque divinarum incantationum virtutes recipiunt, sed similes sunt aspidi surdæ et

λογίζονται, ἐπιλέγει· Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῆ· τούτου δὲ, φησὶν, Ἐλεγχος αἰ ὑμέτεροι πράξεις· Ἄδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσι. Κρίνατε οὖν εὐθέα, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ λογισάσθε παρ' ἑαυτοῖς, εἰ τοῖς ὑμέτεροις λόγοις συμφωνεῖ τὰ ἔργα. Εἰ γὰρ δικαιοσύνην λαλεῖτε, πῶς αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀδικίαν συμπλέκουσιν; Ἄφ' οὗ δεικνυσθε ἀνομίας ἐν τῇ καρδίᾳ λογιζόμενοι, καὶ ἕτερα μὲν διανοοῦμενοι, ἕτερα δὲ τῷ στόματι λαλοῦντες. Εἰ δὴ οὖν ἀληθῶς δικαιοσύνην λαλεῖτε, κρίνατε πράττετε, μὴδὲ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε, μὴδὲ

Ἀπὴλλοτριώθησαν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρῶς, ἐλάλησαν ψευδῆ. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀποτινεται τοὺς ἐπαγγελομένους θεοσεβεῖν, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης μετέρχεσθαι νόμους, μὴ κρίνοντας δὲ ὀρθῶς. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς· Ἀκούσατε, ὦ οὗτοι, οἱ λαλοῦντες μὲν δικαιοσύνην τῷ στόματι, ἐργαζόμενοι δὲ ταῖς χερσὶν ἀδικίαν, καὶ πολλὰς κατὰ τὸ αὐτὸ συμπλέκοντες ἀμαρτίας· τὸν μέγαν κριτὴν οὐδὲν λαθάνει τῶν κατὰ διάνοιαν ἐκάστῳ λογιζόμενων. Κἀν γὰρ δοκῆ τις ἀνθρώπων ὀφθαλμοὺς κρύπτειν, ἀλλ' ἴστω, ὅτι δεινὴν πλάνην πεπλάνηται ἑαυτὸν ἀπατῶν. Οὐ γὰρ τὸν μέγαν τῶν ὄλων κριτὴν λήσεται, οὐ πάντες πρὸς τοῦ βήματος παραστησόμεθα. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθωεν τὸν Θεὸν οὗτοι, ὅποτε καὶ πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν αὐτούς, πάντα εἰδοῖσι πρὸς γενέσεως αὐτῶν ἐγνωρίζοντο; Διδὸν πρὶν γεννηθῆναι αὐτούς, ὡς ἤδη ὤφαστώτας, καὶ τοιούτους ὄντας οἱοὶ νῦν εἶσι προεώρα· ἤδη τε ἐξ ἐκείνου ἀπόβλητοι ἦσαν παρ' αὐτῷ. Ἀπὴλλοτριώθησαν γοῦν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα σήμερον δικαιοσύνην λαλεῖν προσποιούνται, τοῖς ἔργοις τὰ ἐναντία μετερχόμενοι, ἀλλ' οὐ καὶ παρὰ Θεῷ νῦν ἐφάνησαν τοιοῦτοι· πρὶν δὲ ἀπὸ γαστρῶς προελθεῖν αὐτούς, μάλλον δὲ καὶ πρὸς τοῦ συλληφθῆναι ἐν τῷ τῆς μήτρας δοχεῖ, ἐν πεπλανημένοις ἐλογίσθησαν παρ' αὐτῷ, καὶ μέλλοντες εἶσεσθαι τοιοῦτοι οὐκ ἠγνοοῦντο. Ἥδη δὲ ἐξ ἐκείνου ὡς ἂν μέλλοντες τὰ ψευδῆ λαλεῖν ἐγίνωσκοντο, καὶ ὡς θυμὸς αὐτοῖς ἐστι κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφρατος. Θυμὸν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ παῖδες Ἑλλήνων καλεῖν εἰώθησαν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ παλαιὸς ὄφρατος, τὴν Εὐάν ἀπατήσας, προσεποιεῖτο μὲν γλυκεῖα καὶ φιλικῆ κερχῆσθαι ὀμίλια, μνήμη τὴν Θεοῦ ποιεῖσθαι, καὶ τινα ἐπιδείκνυσθαι εὐλάβειαν, λέγων τῇ γυναικὶ· Τι δὲ εἶπεν ὁ Θεός· Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; καὶ πάλιν· Ἥδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἡ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ εἶσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν· καὶ ταῦτα μὲν ὑποκρινόμενος, καὶ τὸν Θεὸν εἰδέναι προσποιούμενος, ὠμίλει τῇ γυναικὶ, ἐν καρδίᾳ δὲ ἀνομίας εἰργάζετο, καὶ τοῖς ἔργοις ἀδικίαν συνέπλεκεν· εἰκότως καὶ οἶδε λέγονται θυμὸν ἔχειν καὶ ψυχὴν ὁμοίαν τῷ προλεχθέντι ὄφρατι· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ προεβλήθη ὁ Θεός τῇ προγνώσει. Τῶν γὰρ θείων εἰσακούοντες λόγων καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθη-

⁴⁸ Gen. iii, 1. ⁴⁹ ibid. 5.

τεύμενοι βήμασι, οὐδὲν τικτήσονται πρὸς ὠφελείας, ἅ
διὰ τὸ βύειν τὰ ὦτα, καὶ μὴ καταδέχεσθαι τῶν θείων
ἐπιδῶν τὰς δυνάμεις, ἀφομοιοῦσθαι δὲ ἀσπίδι κωφῇ
καὶ βουσῆ τὰ ὦτα αὐτῆς, πρὸς τὸ μὴ ἀκοῦσαι φω-
νῆς ἐπαδόντων, *φαρμακοῦται* (1) *φαρμακευόμενον*
παρὰ σοφοῦ. Τῷ μὲν οὖν ἔχει ὠμοιῶθησαν διὰ τὴν
ὀπόκρισιν καὶ τὴν ἐπιπλαστον περὶ Θεοῦ ὁμιλίαν, τῇ
δὲ ἀσπίδι διὰ τὸ κρύπτειν ἐν αὐτοῖς τὸν θανατηφόρον
ἰόν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀπλῶς ἀσπίδι παρεθλήθησαν, ἐλπὶς
ἂν ἦν ποτε ὠφελήθησεσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ δεινὸν ἐρπε-
τὸν ἐκαίνω ἐστὶν ὅτε ἐξ ἐπιρῶν καὶ κατασκευῆς ἐτέ-
ρων τινῶν ἀπορρίπτει τὸν ἰόν, καὶ τὸν θυμὸν ἀποτί-
θεται, καὶ ὡς περ ἀπονεκροῦται τὴν κακίαν· εἰ δὲ ἡ
τοιαύτη τῆς ἀσπίδος πικρία δυνάμει λόγων τινῶν
ἐξασθενεῖ καὶ ἀπομαραινεται, τὸν ἰόν τε ἀπορρίπτει,
τί χρὴ λέγειν περὶ ἀνθρώπου ψυχῆς, τῆς κατ' εἰκόνα
Θεοῦ γεγεννημένης, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ πολὺ μᾶλλον ἢ
τὸ ἐρπυστικὸν ἕκαστον γένος μετέβαλεν ἐν ἐπὶ τὸ
κρείττον, τῆς κακίας ἰὸν ἀποθεμένην, αἱ παρεῖχεν
ἑαυτῇ τῇ ἐκ τῶν θείων μαθημάτων ὠφελεία, καὶ
ταῖς ἀληθῶς θεοπνεύστοις ἐπιδοῦσας; Διὸ δὲ ἀκριβῶς
ὁ λόγος οὐχ ἀπλῶς ἀσπίδι τὴν τοιαύτην παρέβαλεν,
ἀλλ' ἀσπίδι κωφῇ, οὐκ ἐκ φύσεως οὕση τοιαύτη,
ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἑαυτῇ ἀποκωφούση. Διὸ εἶρη-
ται, *Ὡς ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουσῆς τὰ ὦτα*
αὐτῆς. Οὕτω γὰρ ποτε καὶ ἄνθρωπος τῶν θείων
ἀνήκοος λόγων, οὐ παρὰ τὸ κεκωφῶσθαι τὴν ψυχὴν,
ἐστέρηται τῆς ἀκοῆς, παρὰ δὲ τὴν οἰκείαν βούλησιν·
ἴδιον γὰρ ἑαυτὸν ἀποκωφοῖ βιαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ
φύσιν. Θεὸς γὰρ κωφὴν ψυχὴν οὐκ εἰργάσατο, ὡς
οὐδὲ τυφλὴν, οὐδὲ ἀνάπηρον, οὐδὲ ὄλω; λελωθήμεν·
ἐββωμένην δὲ κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις· ἐπεὶ
κατ' εἰκόνα καὶ κατ' ὁμοίωσιν τὴν αὐτοῦ τὸν ἄνθρω-
πον ὑπέστησατο. Ἐκαστος δὲ ἑαυτὸν ἀποκωφοῖ καὶ
τυφλοῖ, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς λυβᾶται.
Τούτο δὲ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου ὁ ἐκ περιτομῆς
ἀπελέγχεται πράττων λαός. Διὸ λέλεκται πρὸς αὐ-
τοῖς· *Ἐπαχύνθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ*
τοῖς ὡς βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς
ἐπάμμωσαν, καὶ τὰ ὦτα ἐβάρυναν· μήποτε ἴδωσι
τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσιν ἀκούσωσι, καὶ εἴ
καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι
αὐτούς. Οὕτως οὖν ἀσπίδι κωφῇ ἑαυτῇ ἀποκωφούση
ὁ τῶν θείων ἀνήκοος λόγων παρωμοίωται. Διὸ λέ-
λεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ὡς ἀσπίδι κωφῇ,*
βουσῆ ὡσιν αὐτῆς, ἵνα μὴ ἀκούση φωνὴν ψι-
θυρίζοντων, ἐκάστου ἐπιδόας σεσοφισμένου. Ἄλλ'
ὁ μὲν νῦν ὠφεσιῶς ἄνθρωπος, καὶ τοιοῦτον ἑαυτὸν
κατασκευάσας, ὅτε ταῦτα πράττει, τοῖς πολλοῖς γι-
νώσκεται· τῷ δὲ Θεῷ καὶ πρὸ γενέσεως, καὶ πολὺ
τέσσομενος ἐγνωρίζετο. Μάτην ἄρα ἑαυτὸν ἀπατᾷ ὁ
λαλεῖν μὲν δικαιοσύνην ἐπαγγελλόμενος, ταῖς δὲ
χερσὶν αὐτοῦ συμπλέκων ἀδικίαν· Ἐπειτα κρύπτων ἐν τῇ
καρδίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἀνομίαν, ὡς καὶ τὸν Θεὸν
λησόμενος ἐν τῷ θείῳ δικαιοτηρίῳ.

Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ
στόματι αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ προλεχθέντα μζ-

¹⁰ Isa. vi, 10.

(1) Lege, φαρμάκου τε. Estque lectio Theodotionis.

obturanti aures suas, ut non exaudiat voces incan-
tantium, neque recipiat remedium a sapiente para-
tum. Serpenti igitur similes sunt, ob hypocrisin, et
simulatum illud de Deo colloquium; aspidi vero,
quia letale venenum in se occultant. Verum si
aspidi duntaxat comparandi essent, spes foret eos
aliquando utilitatem percepturos: siquidem serum
illud reptile, ex incantatione et artificio quorum-
dam, virus nonnunquam abjicit, furoremque de-
ponit, et quasi exstinguitur quoad malitiam. Quod
si talis acerbitas aspidis vi quorundam verborum
debilitatur et marcescit, venenumque abjicit, quid
dicendum de anima hominis, quæ ad imaginem Dei
facta est, nisi eam multo potius quam reptile illud
genus, deposito malitiæ veneno, in melius mutan-
dam esse; si tamen sese divinarum disciplinarum
utilitati, et divinitus vere inspiratis incantationibus
applicet? Quamobrem accurate sermo non aspidi
simpliciter talem animam comparavit, sed aspidi
surdæ, quæ non ex natura sua surda sit, sed ex
propria voluntate talis evaserit. Quare dictum est,
Sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas. Sic
enim aliquando homo verba divina non audiens, non
quod anima surdus evaserit, auditu privatur, sed id
proprie voluntatis est; sponte namque naturæ vim
inferens suæ obsurdescit. Etenim Deus non surdam,
non cæcam, non mutilam vel mancam animam; sed
validam cunctisque suis virtutibus præditam effe-
cit; nam ad imaginem et similitudinem suam ho-
minem condidit. Quisque vero surditatem sibi cæ-
citatemque procurat, animæque suæ substantiam
labefactat. Quod populus ex circumcissione fecisse
per Isaiam arguitur his verbis: *Incrassatum est cor*
populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos
clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus au-
diant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem
*eos*¹⁰. Sic ergo aspidi surdæ et obturanti aures
comparatur, qui divina verba non audit. Quare se-
cundum Symmachum dicitur: *Sicut aspidi surdæ,*
obturanti auriculam suam, ut ne audiat vocem su-
stantium, unoquoque incantationes sapienter edo-
cto. Verum homo nunc existens, qui sese tali modo
constituit, dum hæc agit a multis noscitur; at Deo
etiam ante ortum notus; imo vero diu antequam in

D utero conciperetur, quod talis futurus esset, ab eo
cognoscebatur. Incassum ergo sibi ipsi illudit qui
justitiam ore profitetur, dum manibus injustitiam
complicat, deindeque iniquitatem in corde occultat
suo, ac si in divino tribunali ipsi Deo latere possit.

πρότερον πρὸ τῆς κατὰ γαστρὸς συλλήψεως, τοιοῦ-
τος ἐσόμενος ἐγνωρίζετο. Μάτην ἄρα ἑαυτὸν ἀπατᾷ ὁ
λαλεῖν μὲν δικαιοσύνην ἐπαγγελλόμενος, ταῖς δὲ
χερσὶν αὐτοῦ συμπλέκων ἀδικίαν· Ἐπειτα κρύπτων ἐν τῇ
καρδίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἀνομίαν, ὡς καὶ τὸν Θεὸν
λησόμενος ἐν τῷ θείῳ δικαιοτηρίῳ.

VERS. 7, 8. *Deus conteret dentes eorum in ore*
ipsorum, et cætera. Hac de peccatoribus notitia in-

structi filii hominum, quod scilicet a Deo præno-
 scantur, et quod antequam ad homines transirent,
 notum illi esset tales ipsos futuros, audite cujus-
 modi sine iidem excipiendi sint. Quoniam enim li-
 bera et sui arbitrii natura præditi, vi internoscendi
 boni et contrarii instructi, atque liberam ad utrum-
 libet inclinationem nacti, non recte iudicio suo sunt
 usi, neque rectam viam, etsi notam sibi, dilexerunt,
 neque operibus iustitiam adierunt, quam verbis
 similes, cum iam aliorum perniciem molientes, leonibus
 et catulis leonum comparentur; a quibus ani-
 mam erui suam David ita precatur in præcedenti
 psalmo, *Et eripuit animam meam de medio catulorum
 leonum* ⁸¹; aut, *de medio leonum*; molas eorum
 confracturum esse Deum dicitur, videlicet potesta-
 tes malitiæ eorum, quæ in multorum perniciem
 utebantur. Cum autem dentes et molas eorum con-
 triverit Deus, tunc demum ceu mortui ad nihilum
 devenient, et sicut aqua sibi pertransiens dissol-
 ventur. Et is quidem futurus impiorum omnium
 finis. Quod sane vos scire necesse est, o filii homi-
 num, ut, *si vere utique, iustitiam loquimini, recta
 iudicetis, neque prædictorum hominum viam inea-
 tis, neque in corde iniquitates operemini, neque
 iniustitiam manus vestræ complicant, nec vos si-
 miles serpenti exhibeatis, nec sitis sicut aspis surda,
 obturans aures suas, nec cum memoratis impiis et
 peccatoribus una auducamini: quos præscientia
 sua prævertens Deus, antequam in lucem prodirent,
 tales futuros esse noverat; sed tamen concessit ut
 noscerentur ac in lucem venirent, gratia sua ipsis
 quoque concessa, ut palam eorum propositum fie-
 ret. Siquidem et ordinem iustorum rectam ac mi-
 nime deflectam viam suapte voluntate initutum præ-
 vertens Deus noverat. Deinde utrique ordini libe-
 rum arbitrii motum dimisit, concedens ut in stadio
 cursum conficerent. Ac cum universos natura si-
 miles constituisset, voluntate propria quemque
 meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote
 qui sui ipsorum domini, sui juris ac liberi quoad
 motum essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis
 rectam, obliquam aliis viam cooptantibus. Ideo
 justus ille iudex, utrique ordini ceu certaminis ar-
 biter, congruenti ac debito fine digno remunerat:
 non hominum ritu ex actu eventus cujusque mo-*

Α ὄντες περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ ὡς, προγνωσθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὶν εἰς
 ἀνθρώπους παρελθεῖν, ἐγνωρίζοντο αὐτῷ ἐσόμενοι
 τοιοῦτοι, ἀκούετε ἑπὶ τὸ τέλος αὐτοῦ διαλήφεται.
 Ἐπειδὴ γὰρ, φύσεως ἐλευθέρας καὶ αὐτεξουσίῃ
 γενόμενοι, διακριτικοὶ τε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντιοῦ,
 τὴν τε εἰς ἑκάτερα ῥοπὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένην,
 οὐκ ἐρῶς ἐχρήσαντο τῷ κριτηρίῳ, οὐδὲ ἠγάπησαν
 τὴν εὐθείαν, καίπερ εἰδότες αὐτήν, οὐδ' ἔργοις με-
 τήλθον τὴν δικαιοσύνην, ἣν λόγῳ μόνῳ καὶ χεῖρασι
 ἐπηγγέλλοντο, τῷ παλαίῳ δὲ ὅπως ὁμοιωθέντες, ἀσπί-
 δος κωφῆς χεῖρους ἐγένοντο· τούτου χάριν ἐπακούσα-
 τε τίνα καὶ αὐτοὺς περιμένει, μαθόντες, ὡς ὁ τῶν
 ὄλων κριτὴς Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καί
 οὐδὲν διαφερόντων λεόντων, καὶ ὡς μετὰ πάντα δια-
 λυθήσονται δίχην ὕδατος ἐκρέοντος. Ἄντι γὰρ τοῦ,
 Ἐξουδενωθήσονται ὡς ὕδωρ παραπορευόμενοι,
 ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, Διαλυθήτωσαν ὡς ὕδωρ
 παρερχόμενον ἑαυτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ στόματι καθ-
 υποκρίνοντας τὴν δικαιοσύνην, εἰκότως τοὺς ὀδόντας
 αὐτῶν ὁ Θεὸς ἐν τῷ στόματι αὐτῶν συντρίψει. Καὶ
 ἐπεὶ μὴ ἀπήρκεσαν αὐτοῖς ὁμοιωθῆναι τῷ ὄφει καὶ
 τῇ προλεχθεῖσῃ ἀσπίδι κωφῆ, ἥδη δὲ καὶ ἐτέρους λυ-
 μαινόμενοι, λέουσι παρεβλήθησαν καὶ σκύμνοις, ἀφ'
 ὧν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐρρύσασθαι εὐχεται ὁ Δαυὶδ λέγων
 ἐν τῷ πρὸ τούτου· Καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου
 ἐκ μέσου σκύμων, ἢ, ἐκ μέσου λεόντων τὰς μύ-
 λας αὐτῶν συνὸλάσειν λέγεται ὁ Θεὸς, δηλαδὴ τὰς
 τῆς κακίας αὐτῶν δυνάμεις, αἷ ἐπ' ὀλέθρῳ πολλῶν
 ἐχρήσαντο. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καὶ τὰς
 μύλας συντρίψῃ ὁ Θεὸς, τότε λοιπὸν ἐξουδενωθήσονται
 ὡς ἀν νεκρωθέντες, καὶ διαλυθήσονται ὡς ὕδωρ πα-
 ρερχόμενον ἑαυτῷ. Καὶ τοιοῦτον μὲν ἔσται τῶν ἀσε-
 βῶν πάντων τὸ τέλος. Ὁ δὲ ἀναγκαῖον ὑμᾶς γινῶναι,
 ὦ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐν', εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιο-
 σύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνητε, καὶ μὴ μετέρχεσθε
 τὴν τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν ὁδόν, μηδὲ ἐν καρδίᾳ ἀνο-
 μίας ἐργάζεσθε, μηδὲ ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμ-
 πλέκωσι, μηδὲ ἑαυτοὺς κατασκευάζετε ὁμοίους τῷ
 ὄφει, μηδὲ γένεσθε ὡς ἀσπίς κωφὴ βύουσα τὰ ὄτα
 αὐτῆς, μηδὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἀσεβείαι καὶ ἀμαρτω-
 λοῖς συναπάγοισθε· οὗς προλαθὼν ὁ Θεὸς τῇ προγνω-
 σει, πρὶν εἰς φῶς προσελθεῖν, ἔγνω μὲν τοιοῦτους ἐσο-
 μένους, ὅμως δ' οὐκ συνεχώρησε γεννηθῆναι καὶ εἰς
 φῶς παρελθεῖν, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτοῖς δω-
 ρησάμενος, εἰς τὸ φανεροὺς γενέσθαι τὴν προαίρεσιν.
 Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν δικαίων τάγμα, ἐξ οικείας προαι-
 ρήσεως τὴν ὁρθὴν καὶ ἀδιάστροφον μέλλον ὁδεύειν,
 προλαθὼν ὁ Θεὸς ἔγνω. Εἴτε ἄμφοτέρων τῶν ταγμα-
 τῶν τὴν αὐτεξουσίαν ὁρμὴν ἐλευθέραν ἀνήκεν, ὡς ἐν
 σταδίῳ ποιεῖσθαι τὸν δρόμον ἐπιτρέψας αὐτοῖς. Καὶ
 αὐτοὺς μὲν ὁμοίους τὴν φύσιν τοὺς πάντας ὑπόστρεψά-
 μενος, προαίρεσει οικείᾳ χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν
 κρειττόνων αἵρεσιν τοὺς πᾶσιν ὁμοίως συγκεχώρηκεν·
 οἱ δὲ, ἅτε κύριοι ἑαυτῶν καθεστῶτες, ἄφετοί τε καὶ
 ἐλεύθεροί τιν' ὁρμὴν, αὐτοπροαιρέτῳ γνώμῃ διέστη-
 σαν, οἱ μὲν τὴν εὐθείαν ὁδεύειν, οἱ δὲ τὴν διάστροφον

⁸¹ 1° sal. lvi, 5.

ἐλόμην. οὗτου χάριν ὁ δίκαιος κριτής, ἀγνωθετῶν ἑκατέρῳ τάγματι, τῷ καταλλήλῳ καὶ προσήκοντι τέλει τοὺς ἀξίους παραδίδωσιν· οὐ καθάπερ ἄνθρωποι μαθῶν ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποβάσεως τὸν ἐκάστου τρόπον, οἷα δὲ θεὸς καὶ πρὸ γενέσεως εἰδῶς ἅπαντα. Διὸ οἱ μὲν ἀπηλλοτριώθησαν παρ' αὐτῷ καὶ πρὶν ἢ τοῖς λοιποῖς γνωσθῆναι· οἱ δὲ ἅγιοι ἐκλογῆς ἠξιώθησαν ὁμοίως Ἱερεμῆα τῷ προφητῇ, ᾧ φησιν ὁ θεός· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπισταμαί σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἠγγακά σε.* Καὶ ὁ Ἀπόστολος τοῦτο ἐδήλου φάσκων· *Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἀγίους καὶ ἀμώμων κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορισίας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόγνωσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργούντος καὶ κατὰ τὴν βουλήν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἕκκαιον δόξης αὐτοῦ.* Ὅρξ ὅπως πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐξελέχθη καὶ προορισθῆαι εἰς υἰοθεσίαν, κατὰ πρόθεσιν τοῦ πάντα ἐνεργούντος φησι; τὴν αὐτὴν δὲ παρίστησι δίκαιον ὁ αὐτὸς λέγων· *Οἶδαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν·* διὸ οὗς προέγνω καὶ προέβλεπε συμμόρφους τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτοτόκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὗς δὲ προέβλεπε, τούτους καὶ ἐκάλεσε, καὶ οὗς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε, οὗς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Τα ὅμοια δὲ καὶ περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει· ἐν οἷς φησιν· *Ὅτε δὲ ἠδούκησεν ὁ ἀφορισθῆναι με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί.* Ὅσπερ οὖν τούτους προγνοῦς μέλλοντας ἀγαπῆν αὐτὸν προέβλεπε, οὕτω καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ προέγνω μέλλοντας λαλεῖν δικαιοσύνην διὰ τὸ γινώσκειν αὐτὴν, οὐ μὴ καὶ τοὺς ἔργους αὐτὴν μεταλευσομένους, διὰ τὸ ταῖς ἡσραῖν ἀδικίαν συμπλέκειν, τοῦτου χάριν ἀπηλλοτριώσεν ἀπὸ μήτρας, καὶ ἐν πλανωμένοις καὶ λαλοῦσι ψευδῇ παρ' ἑαυτῷ κτηρηθῆναι πρὶν γενέσθαι· συνεχώρησε τε εἰδῶς αὐτούς τοιοῦτους ἐσομένους εἰς φανερόν ἐλθεῖν, ὡς ἂν τὸ διάφορον τῶν δικαίων καὶ θεοπεθῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς τῶν χειρῶν παραθέσεως διαλάμψῃ. Μιᾶς γὰρ ὄντες φύσεως οἱ πάντες, οἱ μὲν ἐκόντες ἐπαινοῦ τὰ κρείττω, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ὤδουσαν, αὐτεξουσίᾳ πρᾶξι· ἀρετῆς χρῆσάμενοι. Ὑψηλὸς δὲ ὁ μέγας τῶν ὄλων κριτής, προκαθεζόμενος ἑκατέρῳ τάγματι, βραβεύει τὰ πρόποντα. Διὸ τοὺς μὲν ἀγαπήσκει αὐτὸν ἐδόξασε, συμμόρφους ἀποδείξας τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἂν ἔργῳ τὴν εἰς αὐτὸν ἐκείναμένους ἀγάπην· τοὺς δὲ ἐναντίους, ὡς ἂν ἑαυτοῦς ἀπαλλοτριώσαντας τῆς αὐτοῦ χάριτος, καταβάλλει συντριβῶν αὐτῶν τοὺς ἐδόντας, οἷς οὐ δεόντως ἐχρήσαντο, καὶ συνθλῶν τὰς μύλας αὐτῶν, δι' ὧν πολλοὶς ἐλυμήναντο· καὶ τέλος εἰς ἐξουθένειαν αὐτοὺς παραδίδους καὶ χλεύην καὶ ὄνειδος· ὅτε καὶ δικτὴν τῶν ἑαυτοῖς τὴν τοιοῦτον προξενήσαντες τέλος.

Ἐντερεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ ἕως οὐ ἀσθενήσουσιν. Ὅσει κηρὸς τακτὴς ἀνταναρθεῖσονται· ἐπεσε

A res ediscens; verum utpote Deus omnia cognoscens ante originem. Quare alii quidem antequam caeteris noti essent, ab eo alienati sunt; sancti vero, electione dignati, sicuti Jeremias propheta, cui dixit Deus: *Antequam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te*⁵³. Id ipsum Apostolus declarat his verbis: *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate: qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum*⁵⁴; ac rursus: *In quo et nos forte vocati sumus, praedestinati secundum praescientiam ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae, ut simus in laudem gloriae ejus*⁵⁵. Viden' quomodo ante mundi constitutionem, electos et praedestinos dicat ad adoptionem filiorum, secundum propositum ejus qui talia operatur? Eademque ipse sententiam profert. his verbis: *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis qui secundum propositum vocati sunt. Nam quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imagini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit*⁵⁶. Similia de se ipse declarat dicens: *Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, revelare Filium suum in me*⁵⁷. Quemadmodum igitur cum eos praescivisset, qui amaturi ipsum erant, etiam praedestinavit; sic et impios cum praevideret justitiam locuturos, utpote qui nossent illam, sed ipsam tamen non operibus adituros esse, quia injustitiam manibus complicaturi erant, ideo alienavit eos a vulva, et vel antequam fierent, in errantium et mendacia loquentium numero in se computavit; permisitque tamen, etsi tales futuros esse nosset, ut palam prodirent, quo praestantia justorum religiosorumque hominum ex pejorum comparatione eluceret. Nam cum ex una omnes natura constarent, libero usi arbitrio, alii quidem sponte bonum elegerunt, alii contrariam iniere viam. At excelsus et magnus ille universorum judex, utrique ordini praesidens, pro merito cuique tribuit. Quare sui amatores gloria affecit, conformes imagini Filii sui exhibens, quippe *D* qui amorem erga se operibus comprobaverint; alios vero ipsis oppositos, utpote qui sese ab ejus gratia abalienaverint, dejecit: dentes eorum, quibus non ut par erat usi sunt, conterit, molasque eorum, quibus multis perniciem intulerunt, confringit: ac demum in nihilum, in risum et opprobrium deducit, quando fluxarum et non consistentium aquarum instar defluunt: ipsi talem finem exitumque sibi procurarunt.

VERS. 9, 10. Intendet arcum suum donec infirmentur. Sicut cera quae fuit, auferentur: supercecidi i

⁵³ Jer. i, 5. ⁵⁴ Ephes. i, 4. ⁵⁵ ibid. 11-12. ⁵⁶ Rom. viii, 28-29. ⁵⁷ Gal. i, 15,

ignis in ipsos, et non viderunt solem. Priusquam emitterent spinæ vestræ rhamnum, sicut viventes, sicut in ira absorbebit vos. Hæc cum apud LXX obscure ferantur, paulum apertius quod ad sententiam (1) a Symmacho versa sunt hoc modo : Qui tendit arcum suum turbetur, ut quæ comminuta sunt, ut vulvæ pellicula dissoluta, dissonet abortivum mulieris, ut ne videant solem. Priusquam crescant spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnus, adhuc viventem quasi penitus siccum turbo auferet. Hæc porro fuerit dicti sententia. Quia in proposito est qualis futurus peccatorum finis sit, describere : præter ea quæ superius diximus, hæc etiam illos exspectare, o filii hominum, ediscite. Dictum sane fuit antea, Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confringet Dominus, et, ad nihilum devenient tanquam aqua decurrens. Ad ea autem hæc insuper patientur. Qui olim arcum suum intendebat, verbisque suis tanquam telis alios impetebat et occidebat, is ipse in iudicii tempore turbabitur : itaque ejus quæ jaculatus est, ac quibus multos interfecit, comminuta de medio tollentur. Deinde quemadmodum pellicula e muliere prodiens, vitæ consors nullatenus est, sed dissoluta dissonat ; vel sicut abortivum in pellicula jacens mortuum, cum a prægnante egreditur, nullo sensu præditum est, ut luce et sole fruatur ; sic erunt peccatores memoratis verbis indicati. Nam corpus eorum, perinde atque pellicula dissolutum, corruptioni tradetur ; nullam spem habens se cum sanctis resurrecturum. Anima vero eorum, quæ in corpore ceu in pellicula convoluta est, abortivo mulieris similibus erit, nec vita, nec luce, nec solis radiis gaudens ; sed a tenebris in tenebras concedet ; neque in regione vivorum assumetur, neque placebit Domino in lumine viventium ; nec dicet, Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi⁵⁷ : verum his omnibus privata, tenebris tradetur. Cujus rei mentionem ita facit Salvator : Ligantes ejus pedes et manus ejicite ipsum in tenebras exteriores : ibi erit jetus et stridor dentium⁵⁸. Et hic quidem impiorum finis erit. Fructum autem et opera, spinis nihil ab similia, antequam maturescant et ad malitiæ perfectionem deveniant, dum adhuc pullulabant, exciccabit ira Dei, quæ ipsos invadet. Quod sane his verbis significatur : Priusquam crescant spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnus, adhuc viventem, quasi penitus siccum turbo auferet. Cum igitur interpretationis Symmachi mentem aliquatenus perceperimus, jam restat ut ad LXX versionem transeamus, ut ex allata comparatione, eorum quoque sententiam speculemur. Ait itaque : Intendet arcum suum donec infirmetur. Qui dentes eorum in ore ipsorum contriturus, et molas leonum confracturus est Dominus, ipse arcum suum eo usque intendet, feriens

⁵⁷ Psal. cxiv, 5. ⁵⁸ Matth. xv, 30.

^a Ms. ὀλοκληρον.

(1) Atqui hæc haud clarior a Symmacho explicantur. Quæ nos pro facultate in collectione Hexaplorum, propediem edenda, explanabimus.

A πῦρ ἐπ' αὐτούς, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. Πρὸ τοῦ συνιέναι τὰς ἀκάνθας ὁμῶν τὴν ῥάμνον, ὡσεὶ ζῶντας, ὡσεὶ ἐν ὄργῃ καταπίεσαι ὁμᾶς. Ἀσαφῶς τούτων παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα φερομένων, μετρίως πως τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδέδεικεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἐρμηνεύσας τὸν τρόπον· Ὁ τείνων τὸ τόξον αὐτοῦ θορυβηθήτω ὡς τὰ θρυπτόμενα, ὡς περιχωρίον διαλυθὲν, διαφωνεῖν ἐκτρωμα γυναικός, ἵνα μὴ ἴδωσιν ἥλιον. Πρὶν ἢ ἀξήσωσιν αἱ ἀκανθαὶ ὁμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνον, ἔτι ζῶντα ὡς ἀλόξηρον λαλαψ' ἀρεῖ. Εἴη δ' ἂν ὁ νοῦς τῶν προκαιμένων τοιούτος. Ἐπειδὴ τὰ τέλη τῶν ἀμαρτιῶν ἠπὸία ἔσται διαγράφειν πρόκειται, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς προλεχθεῖσι περιμένειν αὐτούς, ὡ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, μανθάνετε. Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου, ὅτι Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰς μύλας τῶν λέοντων συνθλάσει Κύριος, καὶ, ἐξουδενωθήσονται ὡς ὕδωρ διαπορευόμενον. Πρὸς τοῦτοις οὖν καὶ τάδε περὶσσοται· ὁ πάλαι πρότερον τὸ ἑαυτοῦ τόξον ἐντείνων, βέλλων τε καὶ ἀναίρων ἑτέρους ὡσπερ βέλεσι τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, οὗτος ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ θορυβηθήσεται, καὶ τὰ βέλη αὐτοῦ δι' ὧν ἰκόντις καὶ ἀήρηται πολλοὺς, θρυπτόμενα ἀφανισθήσεται. Εἴθ' ὡσπερ χωρίον προχωρησάν ἀπὸ γυναικός, οὐδεμιὰς μετέχει ζωῆς, διαλυθὲν δὲ διαφωνεῖ· ἢ ὡσπερ τὸ ἐν τῷ χωρίῳ ἐναποθανὸν ἐκτρωμα, προσελθὸν τῆς κατὰ γαστρός αὐτὸ φερούσης, οὐδεμιὰς μετέχει αἰσθήσεως εἰς τὴν ἀπολαύσαι φωτὸς καὶ ἡλίου· οὕτως οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτωλοὶ οἱ διὰ τῶν προλεχθέντων δηλωθέντες ἔσονται. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα αὐτοῖς διαλυθὲν ὁμοίως χωρίῳ, φθορᾷ παραδοθήσεται, ἐπιπεία τῆς μετὰ τῶν ἀγίων ἀναστάσεως οὐχ ἔξον· ἢ δὲ ἐν τῷ σώματι ὡσπερ ἐν χωρίῳ συνελημένη αὐτῶν ψυχὴ ἐκτρώματι γυναικὸς ὁμοιωθήσεται, μήτε ζωῆς, μήτε φωτὸς, μήτε ἡλίου αὐγῶν ἀπολαύουσα, ἀπὸ σκότους δὲ ἐπὶ σκότος χωρήσει· καὶ οὕτε ἐν χώρᾳ ζῶντων ἀναληφθήσεται, οὕτε εὐαρεστήσει τῷ Κυρίῳ ἐν φωτὶ ζῶντων· οὐδὲ μὴν ἐρεῖ Ἐπιστρέψον, ἢ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάκαισίν σου, ὅτι Κύριος ἐτηρέτησέ σε· στερηθεῖσα ἑ τούτων ἀπάντων, σκότῳ παραδοθήσεται. Οὐ μνημενεύσας ὁ Σωτὴρ, ἔλεγε· Ἀἴσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ τοῦτο μὲν ἔσται τῶν ἀσεβῶν τὸ τέλος. Τὸν δὲ καρπὸν αὐτῶν καὶ τὰς πράξεις, ἀκανθῶν οὐδὲν διαφέροντας, πρὶν τελεσοφῆσαι καὶ εἰς τελείωσιν κακίας ἔλθειν, ἔτι ἐν ἀρχαῖς οὖσας ξηρανεῖ ἢ καταληψομένη αὐτοὺς ἐκ Θεοῦ ὄργῃ. Ὁ δὲ σημαίνει ὁ λόγος φάσκων· Πρὶν ἢ ἀξήσωσιν αἱ ἀκανθαὶ ὁμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνον, ἔτι ζῶντα, ὡς ἀλόξηρον· λαλαψ' ἀρεῖ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείας μετρίως πως τὸν νοῦν καταλήψαμεν, ὡρα καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα παρελθεῖν, ἔκ τε τῆς λεχθείσης παραβέσεως καὶ τὴν παρ' αὐ-

τοὺς δίκαιοιαν συνιδῖν. Θεοὶ οὖν· Ἐργασί' τὸ τόσον αὐτοῦ ἕως ἀσθενήσουσιν. Ὁ δὲ μέλλων συντριβεῖν τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰς μύλας τῶν λεόντων συνθλάξῃ Κύριος, αὐτὸς τὸ θανάτου τόξον ἐπὶ τοσοῦτον κατ' αὐτῶν ἐντενεῖ βάλλων αὐτοὺς καὶ τιμωρούμενος, ἕως ἀσθενήσωσιν. Οἱ δὲ βαλλόμενοι τῷ πεπυρωμένῳ βέλει, κηροῦ δίκην ὑπὸ πυρὸς τηχομένου διαλυθήσονται· Διὸ λέλεκται· Ὀσει κηρὸς τακεῖς ἀνταναίρεθήσονται, ἔπεσε πῦρ. Ὅσπερ γὰρ πεσόντος πυρὸς διαλυθεὶς κηρὸς ἀφανίζεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ θηλωθέντες ὑπὸ τῆς καταληφομένης αὐτοὺς ὀργῆς ἀνταναίρεθήσονται, ὡς μὴ καταξυθῆναι αὐτοὺς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὀφθαλμοῖς ψυχῆς θεάσασθαι· ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αὐξῆσαι τὰς ἀκάνθας αὐτῶν καὶ εἰς βάμμον χωρῆσαι, ἔτι νεαρὰς οὖσας αὐτῶν τὰς ἀκανθώδεις πράξεις ἢ ὀργῆ καταλήφεται καὶ καταπίεται.

Εὐφρανθήσεται δίκαιος, ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν, τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Καὶ ἔρει ἄνωπος· Εἰ ἄρα ἔσσι καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἔστιν ὁ θεὸς ὁ κριτὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ. Σύμμαχος· Χαρήσεται δίκαιος ἰδὼν ἐκδίκησιν, τοὺς πόδας αὐτοῦ νίψεται αἵματι ἀσεβοῦς. Ὅσπερ οἱ ψευδῶς δικαιοσύνην λαλοῦντες, ἔργοις δὲ ἀδικίαν συμπλέκοντες, προεγράψαν ὅποιον ἔξουσι τέλος· οὕτως ἔχρη ἐκ παραλλήλου τοῦ ἀληθινοῦ δικαίου, τοῦ δι' ἔργων ἐνδεικνυμένου τὴν δικαιοσύνην, τὸ χρηστὸν τέλος διδαχθῆναι. Τί συνέσται ἀγαθὸν τῷ τοιοῦτῳ; Νῦν μὲν, φησὶ, κατὰ τὸν παρρητα καιρὸν, οὐχ' ὄρων τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐκδίκησιν, πολλάκις σχετιάζει, ἀποκλαίμενος καὶ λέγων· Ἰνα τί ἀσεβεῖς εὐθνηροῦσι, πεκαλαίωνται δὲ καὶ ἐν πλοῦτῳ· ὁ σφόδρος αὐτῶν κατὰ ψυχῆν, τὰ δὲ παιδία αὐτῶν εὐφραίνεται ἀναλαμβάνοντα ψαλτήριον καὶ κιθάραν; Καὶ νῦν ὁ αὐτὸς ταπεινούμενός φησιν· Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματά μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἁμαρτωλοῦ θεωρῶν. Ἐπειδὴν δὲ ἴδῃ τὸ τέλος τῶν ἀσεβῶν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἐκδίκησιν, τηνικαῦτα χαρήσεται καὶ εὐφρανθήσεται, οὐ τῆ τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείᾳ ἐπιχαίρων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσει εὐφρανόμενος. Καὶ τοὺς πόδας δὲ αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀσεβοῦς· οὐχ' αἰμοπότης τις ὢν καὶ φιλοπόλεμος, ἀλλὰ καθαίρομενος διὰ τῆς ἐκεῖνων τιμωρίας, καὶ βελτιούμενος διὰ τῆς ἐτέρων ἐπιστροφῆς. Ἡ ἄλλως· Νίψεται τὰς χεῖρας ἐπὶ τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀθῶν καὶ ἀναίτιον, καὶ καθαρὸν ἑαυτὴν δεικνύς τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ. Ἐπειδὴν οὖν οἱ μὲν ἀσεβεῖς δικὰς δῶσι τὰς προσηκούσας· ὁ δὲ δίκαιος ἐκδικηθεὶς, εὐφροσύνης καὶ χαρῆς ἐμπλησθῆ, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ νίψεται, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν δίκαιοιαν· εὐλόγως τότε πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πᾶσα φωνὴ καὶ γλῶσσα ἀποφανεῖται, ὅτι, Εἰ ἄρα ἔσσι καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἔστιν ὁ θεὸς ὁ κριτὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ. Εἰ γὰρ ἔστι καρπὸς τῷ δικαίῳ, περὶ οὗ καρποῦ εἴρηται ἐν πρώτῳ ψαλμῷ· Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ

ulciscensque illos, donec infirmetur. Illi vera ignito telo confossi, ceræ instar ab igne liquefactæ dissolventur. Quare dicitur : Sicut cera quæ fuit, auferentur, supercecidit ignis. Sicut enim decedente igne, soluta cera liquescit, eodem modo illi ab ingruente ira destruentur, ita ut ne quidem digni habeantur, qui solem justitiæ mentis oculis perspiciant. Sed antequam spinæ eorum accrescant et rhamnus evadant, nuper edita eorum spinea opera ira comprehendet et absorbebit.

τῆς καταληφομένης αὐτοὺς ὀργῆς ἀνταναίρεθήσονται, ὀφθαλμοῖς ψυχῆς θεάσασθαι· ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αὐξῆσαι τὰς ἀκάνθας αὐτῶν καὶ εἰς βάμμον χωρῆσαι, ἔτι νεαρὰς οὖσας αὐτῶν τὰς ἀκανθώδεις πράξεις ἢ ὀργῆ καταλήφεται καὶ καταπίεται.

VERS. 11, 12. *Lætabitur justus cum viderit vindictam : manus suas lavabit in sanguine peccatoris. Et dicet homo : Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Symmachus, *Gaudebit justus cum viderit vindictam, pedes suos lavabit sanguine impii.* Sicut ii qui mendaci ore justitiam loquuntur, dum operibus injustitiam complicant, quæ finem habituri sint jam descriptum est; sic oportuit e converso veri justis, qui operibus justitiam exhibet, bonum finem declarari. Quid tali homini boni continget? Jam quidem in præsentia, ait, cum non videat ultionem de impiis sumendam, sæpenu-mero dolet, ingemiscit et ait : *Quare impii prospere agunt, in divitiis consenuerunt : semen eorum ex voto procedit, pueri eorum lætantur sumentes psalterium et citharam*? Nunc autem ipse humiliatus dicit : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos pacem peccatoris videns*. Cum autem viderit impiorum finem et ultionem de iis sumptam, tunc lætabitur et exsultabit; non de impiorum exitio gaudens, sed de justo Dei judicio lætus. *Pedes autem suos lavabit in sanguine impii*: non quod sanguinarius ac belli cupidus sit, sed quia ex eorum supplicio purgatur, et aliorum castigatione melior efficitur. Sive alio modo : *Manus lavabit in sanguine peccatoris*, id est, innocentem se, inculpatum et purum a pernicie ejus ostendet. Cum ergo impii promeritas pœnas dederint, justus autem vindicatus, gaudio ac lætitia repletus fuerit, manus ac pedes suos, secundum reliquos interpretes, laverit in sanguine peccatoris, secundum traditam sententiam; tunc merito omnis homo, omnis vox et lingua pronuntiabit, *Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Nam si est fructus justo, de quo fructu in primo psalmo dictum est⁹⁰ : *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.* Si itaque merces ac fructus erit bonus ei qui justitiam operatus sit, quem tempore justæ judicii Dei recipiet; hinc sane consequenter intelligitur, etiam ante judicium esse Deum qui in-

⁹⁰ Job xxi, 7, 8. ⁹¹ Psal. lxxii, 2, 3. ⁹² Psal. i, 3.

spiciat ac judicet eos qui in terra mortalem vitam exigunt. Etiam si enim in præsentibus ejus judicia non videantur, attamen hominum gesta non sine iudicio et examine penes eum sunt. Atenim si justus una cum iniquis perituri essent, nullusque fructus justus esset, dici sane posset Deum humana non curare; sed quia tempus erit, quo justus quidem gaudebunt, peccatores autem memoratum finem consequentur; nullatenus homines ambigere par est, sed confiteri ac pronuntiare, Deum esse, qui de omnibus in terra degentibus judicat, inspectorque est, ac humana opera spectatur. Et hæc quidem hæc de re dicta sint.

δὲ ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ ὁ μὲν δίκαιος χαρήσεται, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸ πρόλεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εἰκότως οὐδὲ ἀμφιβάλλειν προσήκει, ὁμολογεῖν δὲ πάντα ἄνθρωπον καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι ἔστι θεὸς ἕφορος καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐν ἀνθρώποις πραττομένων, κρίνων ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ γῆ πολιτευσάμενους. Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη.

Animadvertendum autem est, num prophetia isthæc, quæ tota coheret et una serie jungitur cum præcedentibus, finem describat eorum, qui prophetias de Christo meditantur, justitiam ore loquuntur, et venientem ipsum receperunt; neque tamen vocem ejus audierunt qua clamabat ipsis hæc dicens: *Qui habet aures audiendi audiat*⁶²: qui sese serpenti similes effecerunt, et aures sibi pararunt sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas. In vero ipsi dentes suos molasque suas blasphemias in Salvatore nostrum dictis exaceruerunt. Jure itaque de illis dictum fuerit, *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confregit Dominus*. Possunt item hæc dici de omnibus qui athea dogmata, et impias falsasque sententias in atheis hæresibus consarcinarunt, atque de iis qui sapientiam hujus sæculi profitentur, qui linguas suas contra salutarem doctrinam exaceruerunt: neque pigeat iis annuenerunt quotquot in Ecclesia calumniis et obreclationibus in proximorum perniciem vacant. Quis omnibus dicatur illud, *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum*; scientes quod omnem creaturam adducei Deus in iudicium⁶³; et, *oportet omnes tribuna! Dei sisti, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*⁶⁴.

καὶ τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ· *Ira κομίσεται ἕκαστος εἰτε καλῶς εἰτε κακῶς*.

1. IN FINEM, NE DISPERDAS DAVID, IN TITULO INSCRIPTIONEM, QUANDO MISIT SAUL, ET CUSTODIVIT DOMUM EJUS, UT EUM INTERFICERET. LVIII.

Vers. 2, 5. *Eripi me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me*. Jam prius observavimus, psalmos a LI, antequam David regnaret, adhuc superstite Saule, pronuntiatos fuisse; eos autem qui in prima parte libri censentur, ferme omnes, paucisque exceptis, post lapsum ejus: et ob pietatis eminentiam, eos qui confessionem præferrent, priores in libro consignatos ab illo fuisse,

δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποφρύνεται, καὶ πάντα ὄσα ἐν ποίῃ κατενοδήσεται. Εἰ οὖν ἔσται μισθὸς καὶ καρπὸς ἀγαθὸς τῇ τῆν δικαιοσύνην ἐργασασμένῳ, ὃν ἀπολήσεται κατὰ τὴν τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ καιρὸν, ἀκόλουθὸν ἐπινοεῖν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς κρίσεως τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὸν θνητὸν ἐπι διεξανύοντάς βίον ἔστι Θεὸς ἕφορος καὶ διακρίνων. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὐχ ὀρῶνται αὐτοῦ αἱ κρίσεις ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ὁμως οὐκ ἄκριτα, οὐδὲ ἀνεξέταστα τυγχάνει παρ' αὐτῷ τὰ ἐν ἀνθρώποις. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλον οἱ δίκαιοι τοῖς ἀδίκους συναπολέσθαι, καὶ μηδὲς ἦν καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἦν ἂν εἶπεῖν μηδὲ ἕφορον τὰ ἀνθρώπινα τὸν Θεόν· ἐπεὶ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸ πρόλεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εἰκότως οὐδὲ ἀμφιβάλλειν προσήκει, ὁμολογεῖν δὲ πάντα ἄνθρωπον καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι ἔστι θεὸς ἕφορος καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐν ἀνθρώποις πραττομένων, κρίνων ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ γῆ πολιτευσάμενους. Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη.

Ἐπιστῆσαι δὲ προσήκει, μήποτε ἡ μετὰ χεῖρας προφητεία, πᾶσα ἀκόλουθος οὖσα καὶ συνημμένη ταῖς πρὸ αὐτῆς, τὰ τέλη διαγράφει τῶν τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας μελετώντων καὶ δικαιοσύνην τῷ στόματι λαλούντων καὶ παραδειξαμένων αὐτὸν ἐλλόθοντα, μηδὲ ἐπακουσάντων αὐτοῦ τῆς φωνῆς βοῶντος πρὸς αὐτοὺς, καὶ λέγοντος· *Ὁ ἔχων ὕψος ἀκούειν ἀκούεται*· ὅτινες ὡμοίωσαν ἑαυτοὺς τῷ θείῳ, καὶ τὰ ὅσα αὐτῶν πεποιθήσασιν ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὅσα αὐτῆς. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τὸς δόντας αὐτῶν καὶ τὰς μύλας διὰ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βλασφημιῶν ἰκόνησαν. Εἰκότως οὖν περὶ αὐτῶν λεχθεὶς ἐστὶν Ὁ Θεὸς συντριβῆει τοὺς δόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασεν ὁ Κύριος. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ περὶ πάντων τῶν τὰ θεὰ δόγματα καὶ τὰς ἀσεβεῖς ψευδοδοξίας ἐν ταῖς ἀθέοις αἵρέσει συστησασμένων λέγεσθαι, καὶ περὶ τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπαγγελιομένων, οἱ τὰς γλώσσας αὐτῶν ἰκόνησαν κατὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας· οὐ παρατιθέον δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς ἐπιθέθοντες τῶν πλησίον σχολάζοντας τοῦτοισι συμπαραλαμβάνειν· πρὸς οὓς ἅπαντας λέγοντες ἂν τὸ, *Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· εἰδότες, ὅτι πᾶν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν· καὶ, δεῖ τοὺς πάντας παραστήναι τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἰτε ἀγαθῶς*

D EIS TO TELOS, MH DIAΦΘΕΙΡῆΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ, Εἰς ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ὍΠΩΤΕ ΑΠΕΣΤΕΙΛΕ ΣΑΟΥΛ, ΚΑΙ ΕΦΥΛΑΞΕ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ, ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΩΣΑΙ ΑΥΤΟΝ. ΝΗ.

Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεὸς, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαι με. Τετηρίκα μὲν ἦδη πρότερον, ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ α' καὶ ν' πρὸ τοῦ βασιλεύσαι τὸν Δαυὶδ, ἐπι ζῶντος τοῦ Σαούλ, εἰργιντο· ὡς περὶ οὖν οἱ κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς βίβλου σχέδον πάντες, παρεκτός ὀλίγων, μετὰ τὸ πληγμεληθὲν αὐτῷ σφάλμα, καὶ ὅτι καθ' ὑπερβολὴν εὐλαβείας πρώτους ἔταξεν ἐν τῇ βίβλῳ τοὺς ἐξομολογησάμενους.

⁶² Matth. xi, 5. ⁶³ Eccl. xii, 14. ⁶⁴ II Cor. v, 10.

παιρέχοντας, δευτέρους ὄντας τῷ χρόνῳ· τοὺς δὲ τῷ A
 χρόνῳ πρώτους, δευτέρους συνήψε, ὡς ἂν καλύπτοιο
 τὰ τῆς ἐξομολογήσεως διὰ τῆς τῶν κατορθωμάτων
 μνήμης. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ παρῶν συνίστησι ψαλ-
 μός· συνήθως δὲ εἰρήθως, ἐπειπερ καὶ αὐτὸς στηλο-
 γράφια τυγχάνει, ἐπισημαινόμενος καὶ ὄν ἐλέχθη
 καιρὸν ἦν δὲ οὗτος, Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ καὶ
 ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν.
 Πλατύτερον δὲ τὴν ἱστορίαν ἢ πρώτη τῶν Βασιλειῶν
 παρίστησι, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον· Καὶ προσέθετο
 πόλεμος γενέσθαι καὶ κατασχυσε Δαυὶδ, καὶ ἐπο-
 λέμησε τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς
 πλητὴν μεγάλην σφόδρα, καὶ ἔφυγον ἐκ προσ-
 ῶπου αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο πνεῦμα πορνῆρ ἐπὶ
 Σαούλ· καὶ αὐτὸς ἐν οἴκῳ καθέδων, καὶ δόρυ ἐν
 τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ Δαυὶδ ἐψυλλεν ἐν ταῖς
 χερσὶν αὐτοῦ. Καὶ ἐξίηται Σαούλ πατάξει τὸ δόρυ εἰς
 Δαυὶδ· καὶ ἀπέστη Δαυὶδ ἐκ προσώπου Σαούλ, καὶ
 ἐπάταξε τὸ δόρυ εἰς τὸν τοίχον. Καὶ Δαυὶδ ἀνεχώ-
 ρησε καὶ διεσώθη. Καὶ ἐγενήθη ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ,
 καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους εἰς οἶκον Δαυὶδ φυλάξαι
 αὐτόν, τοῦ θανατώσαι αὐτόν πρωτῶ. Καὶ ἀνήγγειλε
 τῷ Δαυὶδ Μελχολ, ἡ γυνὴ αὐτοῦ, λέγουσα· Ἐάν
 μὴ σὺ σωθῆς τὴν ψυχὴν σεαυτοῦ τὴν νύκτα
 ταύτην, αὐριον θανατωθήσῃ. Καὶ κατάγει ἡ Μελ-
 χολ τὸν Δαυὶδ διὰ τῆς θυρίδος, καὶ ἀπῆλθε καὶ
 ἔφυγε, καὶ σώζεται· ὅτε καὶ τὴν προκειμένην
 στηλογραφίαν συντάττει· διὸ προέγραπται· Εἰς τὸ
 τέλος, μὴ διαφθέρῃς, τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν,
 ὡςτε ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον
 αὐτοῦ τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Τὸ μὲν οὖν, εἰς τὸ
 τέλος τῷ Δαυὶδ, καὶ τὸ, μὴ διαφθέρῃς, καὶ ἡ
 στηλογραφία, τρίτον ἦδη εἰρηται ἐφεξῆς· ἀλλὰ τὸ
 μὲν πρῶτον, ἕτερον ἐσήμανε καιρὸν, ὃν ἐδήλου ἡ
 προγραφή λέγουσα· Ὅποτε ἐκράτησαν αὐτόν οἱ
 ἀλλοφύλοι ἐν Γέθ· τὸ δὲ δευτέρον, Ἐν τῷ ἀποδι-
 δράσκειν αὐτόν ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ
 σπήλαιον· ἐνταῦθα δὲ, Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ,
 καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατώσαι
 αὐτόν. Τὸ δὲ αἴτιον τῆς τοῦ Σαούλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ
 ἐπιβουλῆς φθόνος ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν κατὰ τοῦ
 ἀλλοφύλου Γολιάθ ἦρατο νίκην, ὕμνετό τε ἐπὶ τοῦτο
 παρὰ τοῖς πᾶσι, τούτου χάριν ὤρμητο θανατώσαι
 αὐτόν· καὶ μάλιστα ὅτε εἶδεν, ὡς Κύριος ἦν μετὰ
 τοῦ Δαυὶδ, καὶ αὐτὸς συνῆκε σφόδρα, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ
 καὶ Ἰούδα ἠγάπα τὸν Δαυὶδ. Ἐτι τε μᾶλλον ἐξήφθη
 τὰ τῆς ζηλοτυπίας, ὡς ἑώρα αὐτόν κρατοῦντα ἐν
 πολέμοις συνεργεῖα καὶ βοηθεῖα Θεοῦ. Λέγει δ' οὖν
 ἡ Γραφή· Καὶ εἶδε Σαούλ, ὅτι Κύριος μετὰ Δαυὶδ,
 καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἠγάπα αὐτόν. Καὶ προσέθετο
 εἰλαβεῖσθαι ἀπὸ Δαυὶδ ἔτι. Καὶ ἐγένετο Δαυὶδ
 ἐχθρὸς τοῦ Σαούλ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἐπεὶ δὲ
 καὶ αὐθις προσέθετο πόλεμος γενέσθαι, καὶ κατα-
 σχυσε Δαυὶδ, καὶ ἐπολέμησε τοὺς ἀλλοφύλους,
 καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτοῖς πλητὴν μεγάλην, καὶ
 ἔφυγον ἐκ προσώπου αὐτοῦ· πάλιν τὸ πνεῦμα τοῦ
 φθόνου τὸν Σαούλ ἔπειγεν, ὡς ἦδη καὶ αὐτόχειρα

etiamsi posteriores tempore essent; eos vero qui
 primi tempore, secundos adjectos esse, ut recte
 factorum memoria ea quæ confessionem contine-
 rent obtegerentur. Hoc itaque præsentī psalmo
 comprobatur, (quod consueto more dictum sit)
 quia tituli inscriptio est; notamque temporis præ-
 fert quo editus fuit, scilicet, *Quando misit Saul, et
 custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Sed fu-
 sius historiam enarrat primus Regnorum liber, qui
 sic habet: *Motumque est autem inter eum bellum; et
 superavit David, debellavitque allophylos, et percus-
 sit eos plaga magna valde, et fugerunt a facie ejus. Et
 factus est spiritus malus in Saul: et ipse in domo sua
 dormiebat, et lancea in manu ejus: porro David psalle-
 bat manibus suis. Et quærebat Saul percutere Davidem
 lancea: et declinavit David a facie Saul, et lancea per-
 cussit parietem. David autem recessit et salvatus est.*
 Et factum est in nocte illa, misit nuntios in domum
 David, qui custodirent illum, ut interficeretur mane.
 Et renuntiavit Davidi Melchol, uxor ejus, dicens:
*Nisi salaveris animam tuam hac nocte, cras inter-
 ficietis. Et demisit Melchol Davidem per fenestram,
 porro ille abiit et aufugit, atque salvatus est* 65. Quo
 tempore hanc tituli inscriptionem edidit: quare sic
 titulus habet: *In finem, ne disperdas, David in tituli
 inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit do-
 mum ejus, ut eum interficeret.* Illud ergo, in finem
 Davidi, et illud, ne disperdas, et tituli inscriptio,
 jam tertio consequenter dictum est. At primo aliud
 tempus indicavit, per titulum scilicet qui sic habet,
Quando tenuerunt eum allophyli in Geth 66; secun-
 do item, *Cum fugeret a facie Saulis in speluncam* 67;
 hic vero, *Quando misit Saul, et custodivit domum
 ejus, ut eum interficeret.* Causa porro insidiarum
 Saulis in Davidem, invidia erat. Cum enim de Goliath
 Allophylo victoriam retulisset, et ab omnibus
 ea de causa celebraretur, ideo ad ejus cædem ani-
 mum appulit: maxime vero cum videret Dominum
 esse cum Davide, ac rem perspicue intelligeret,
 universusque Israel et Juda Davidem adamaret.
 Tunc vero præcipue inflammata æmulatio est, cum
 adverteret eum ope et auxilio Dei in bellis superio-
 rem esse. Ait ergo Scriptura: *Et vidit Saul quod
 Dominus esset cum David, et omnis Israel dilige-
 ret eum. Et cepit magis timere David, et factus
 est David inimicus Saul omnibus diebus* 68. Cum autem
 iterum motum est bellum, et superavit David, de-
 bellavitque allophylos, et percussit eos plaga ma-
 gna, et fugerunt a facie ejus 69; spiritus invidiæ
 rursus Saulem suffocabat, ut jam manu propria vi-
 rum confodere vellet. Tentavit ergo lancea percu-
 tere, et cum aberrasset ab ictu, non clam ulterius,
 sed palam, missis in domum David satellitibus, ne-
 cem inferre cupivit. Ille vero in hujusmodi calamita-
 tate præsentem tituli inscriptionem edidit, emissio-
 que clamor: Deum precatus his verbis est: *Eripe
 me de inimicis meis, Deus, et ab insurgentibus in*

65 I Reg. xix, 8-12. 66 Psal. lv, 1. 67 Psal. xix, 8.

lvi, 1. 68 I Reg. xvii, 14, 16, 28. 69 I R g,

me libera me : eripe me de operantibus iniquitatem , et de viris sanguinum salva me. Quis rogat Deum sibi custodem, adjutorem et servatorem esse, ut ne ab inimicis capiatur, neve in manus eorum veniat; sive etiam, ne iis similis esse pronuntietur, neu in numero operantium iniquitatem, aut ex parte virorum sanguinum censeatur, de quibus superius dicebatur: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te*⁷⁰. Quod autem non visibiles solum inimicos, sed etiam occultos et invisibiles cognosceret, qui et Saulem exagitabant, nam spiritus malus in Saule erat, a quo permotus invidia inflammabatur in Davidem; jam sæpius a nobis commonstratum est. Hic itaque inimicos superasse scribitur, ac plerumque victoriam de allophyllis retulisse. Truces porro ac graves erant occulti ejus inimici et hostes, quos hisce dictis declarat: *Quoniam ecce venati sunt animam meam, irruerunt in me fortes.* Secundum historiam sane non alios videtur inimicos habuisse quam Saulem. Id enim Scriptura significat dum testificatur, ipsum ab omni populo dilectum; eamque in primis causam invidiæ in ipsum fuisse. Si ergo omnes Davidem diligebant, solusque Saul ea de re livore incensus insidias ipsi parabat, cur hic pluraliter ait: *Eripe me de inimicis meis, et ab insurgentibus in me;* ac rursum, *Quia ecce venati sunt animam meam, irruerunt in me fortes?* Sed hic clare indicantur occulti et invisibiles inimici, de quibus Apostolus ait: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, et mundi rectores tenebrarum harum, et contra spiritus nequitie*⁷¹. Ili igitur Saulem incendebant contra Davidem: ideoque rogabat Deum, ut ab iis eriperetur. Contra Goliath enim et contra reliquos allophylos ipse solus sufficiebat, lege bellis cunctos adortus; ac contra occultas potestates et invisibiles inimicos propugnatorem sibi Deum postulabat. Quod autem a Saule, cum nihil ipsi damni intulisset, frustra pelleretur, cum historia enarrat, tum in sequentibus ita recenset ipse: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum: sine iniquitate cucurri et direxi.* Pro illo autem, *sine iniquitate cucurri et direxi*, Symmachus ait, *cum non sit peccatum irruunt, ut pertrahant me.* Nam cum ne minima subesset causa, tanta adversus eum supra memorati illi aggressi sunt. Et, quæso, advertas, Davidem in præsentī fidenter agere, qui in prima Psalmorum parte dicebat: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*⁷². Hæc et his similia in præcedentibus confitebatur; in præsentī vero ait: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, Domine, sine iniquitate cucurri et direxi.* Cursum porro, quem David agebat, intelliges, si apostolicam illam vocem apponas: *Bonum certa-*

ἠθέλειν γενέσθαι τοῦ ἀνδρός. Ἐπειρᾶτο γοῦν τῷ δόρατι κατ' αὐτοῦ· ὡς δ' ἠστόχησε τῆς πληγῆς, οὐκέτ' ἐπιχειροµένως, ἐκ δὲ τοῦ φανεροῦ ἀποστείλας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δαυὶδ, θανατώσας αὐτὸν ὠρμηθῆ. Ὁ δ' ἐν τοιαύτῃ ἀποληθθεὶς συµφορᾷ, τὴν προκειµένην στηλογραφίαν συντάττει, ἐναθοῦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ λέγων· Ἐξελού µε ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταµένων ἐπ' ἐµὲ λύτρωσαι µε. Ῥύσαι µε ἐκ τῶν ἐργαζοµένων τὴν ἀνοµίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σώσον µε. Εὐχεται δὲ διὰ τούτων φύλακος τυχεῖν τοῦ Θεοῦ, βοηθοῦ τε καὶ σωτήρος, εἰς τὸ µὴ ἀλῶναι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, µηδ' ὑποχείριον αὐτοῖς γενέσθαι· ἢ καὶ ὑπὲρ τοῦ µὴ καὶ αὐτὸν ὅμοιον αὐτοῖς ἀποφανθῆναι, µηδὲ γενέσθαι ἓνα τῶν ἐργαζοµένων τὴν ἀνοµίαν, B µηδὲ τῆς μερίδος τῶν ἀνδρῶν τῶν αἱμάτων, περὶ ὧν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο· Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος, οὐ µὴ ἡµισεύσωσι τὰς ἡµέρας αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ. Ἐχθροὺς δὲ ὅτι µὴ τοὺς ὁρατοὺς µόνους ἐγίνωσκεν, ἀλλὰ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους, οἱ καὶ αὐτοὶ ἐνήργουν τὸν Σαοὺλ· πνεῦµα γὰρ πονηρὸν ἦν ἐπὶ Σαοὺλ, ὑφ' οὗ κινούµενος ἐξεκαίετο ἐπὶ τὸν κατὰ τοῦ Δαυὶδ φθόνον· πολλὰκις ἡµῖν ἀποδείδειται. Κἀναυθα τοίνυν τῶν µὲν πολεµίων περιγενόµενος ἀναγέγραπται, νίκην τε πολλὰκις ἀράµενος κατὰ τῶν ἀλλοφύλων. Δεινοὶ δὲ ἦσαν ὄρα ἐχθροὶ καὶ πολέµιοι οἱ ἀφανεῖς αὐτοῦ ἐχθροὶ, ὅς παριστάς καὶ διὰ τῶν προκειµένων ἔλεγεν· Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐµὲ κραταιοί. Ἐκ µὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὐδετέρους φαίνεται ἐσχηκῶς ἐχθροὺς ἢ µόνον τὸν Σαοὺλ. C Τοῦτο γὰρ παρέστησεν ἡ Γράφη µαρτυραµένη, ὅτι ἠγαπάτα ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ· καὶ τοῦτ' ἦν µάλιστα τὸ αἰκίων τῆς κατ' αὐτοῦ βασκανίας. Εἰ τοίνυν πάντες ἠγάπων τὸν Δαυὶδ, µόνος δὲ Σαοὺλ καὶ ἐπὶ τούτῳ φθόνῳ πιμπράµενος ἐπεδοῦλευσεν αὐτῷ, πῶς ἐναυθα πληθυντικῶς φησιν, Ἐξελού µε ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταµένων ἐπ' ἐµὲ καὶ πάλιν, Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐµὲ κραταιοί; Ἄλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων παρίστανται ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἐχθροὶ, περὶ ὧν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἡµῖν πάλη πρὸς αἷµα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦτον, καὶ πρὸς τὰ πνεύµατα τῆς πονηρίας. Οὗτοι D γοῦν ἐξέλαον τὸν Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ· διὸ ἐξ αὐτῶν βυσθῆναι εἶδετο τοῦ Θεοῦ. Πρὸς µὲν γὰρ τὸν Γολιάθ, καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀλλοφύλους ἀπήρκει αὐτὸς ἰστάµενος, καὶ πολλοὺς νόµµων τοῖς πᾶσιν ἐπεξιών· πρὸς δὲ τὰς ἀφανεῖς δυνάµεις καὶ τοὺς ἀοράτους ἐχθροὺς Θεὸν ὑπέρµαχον ἤξιου αὐτῷ γενέσθαι. Ὅτι δὲ µηδὲν ἀδικήσας τὸν Σαοὺλ, µάτην ἤλαυνετο ἐπ' αὐτοῦ, παρίστησι µὲν ἡ ἱστορία, ἐμφαίνει δὲ καὶ αὐτὸς ἐξῆς λέγων· Ὅτις ἡ ἀνοµία μου, ὅτις ἡ ἀµαρτία μου· ἀνευ ἀνοµίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα. Ἄνευ δὲ τοῦ, ἀνευ ἀνοµίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα, ὁ Σύµμαχος, µὴ οὐσίας, φησὶν, ἀµαρ-

⁷⁰ Psal. LIV, 24. ⁷¹ Ephes. VI, 12. ⁷² Psal. XXXVII, 5, 6.

τας, ἐπιτρέχουσιν, ἴνα ἐλκύσωσί με. Μηδεμιᾶς ἄ μὲν certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in γὰρ προφάσει ὑποκαίμενης, τσαῦτα κατ' αὐτοῦ reliquo reposita est mihi corona justitiæ ¹². ἐνεχείρουν οἱ θηλωθέντες. Καὶ θέα τίνα τρέπον ἐπὶ μὲν τοῖς προκειμένοις παρρησίαν ἄγων ὁ Δαυὶδ φαίνεται· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ μέρει τῶν Ψαλμῶν ἔλεγεν· Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ἐπερήρην τὴν κεφαλὴν μου, ὥσπερ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζωσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου ἀπὸ προσώτου τῆς ἀφροσύνης μου. Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια ἐξωμολογεῖτο διὰ τῶν ἐμπροσθεν· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος φησὶν· Ὅθτι ἡ ἀνομία μου, ὅθτι ἡ ἀμαρτία μου, Κύριε, ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα. Νοήσεις δὲ τὸν δρόμον. ὃν ἔτρεχε Δαυὶδ, παραθέεις τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν δι' ἧς ἔλεγε· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον ἐπέλεξα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.

Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου καὶ ἴδε, καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ὡς ἀγαθὸς δρομεὺς καὶ ἀγωνιστὴς ἀριστὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνιζόμενος, ἐφ' οἷς ἐπαρρησιάσατο εἰπὼν· Ὅθτι ἡ ἀνομία μου, ὅθτι ἡ ἀμαρτία μου· ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα· διεγείρει τὸν ἀγωνοθέτην ἐπὶ τὴν θέαν τῆς οικείας ἀρετῆς, καὶ ἰδεῖν ἀξιοῖ ὅπως τοῖς εἰρημένους λόγους σύμφωνά ἢ ἀσπῶν τὰ ἔργα. Δείκνυται δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας, ἐν ἣ μύρια μὲν πεπονηκὼς ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ φαίνεται, οὐδὲν δὲ αὐτῆς κατ' αὐτοῦ λυπηρὸν δράσας, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου πολλάκις ἄλόντα αὐτὸν διασώσας αὐτίκα. Καὶ ὅτε τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐπνίγεν αὐτὸν, συτήρ αὐτῷ παρεφαίνετο Δαυὶδ, ἀνακρουόμενος μὲν τῷ ὀργάνῳ, δυνάμει δὲ τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος τὴν ἐν τῷ Σαοὺλ ἐναντίαν δύναμιν ἐλαύνων. Τὸ ἀνεξίκακον τοῖνον ἑαυτοῦ καὶ τὸ πρᾶον, καὶ τὸ ὑπομονητικὸν δεικνὼς τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ὅθτι ἡ ἀνομία μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου, καὶ ἴδε. Ἐῖθ' ἔζης τοσαύτη χρησάμενος παρρησία, φωτίζεται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, καὶ διδάσκεται, ὡς ἄρα ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ διωχθήσεται, καὶ ἐπιβουλεύησεται ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, σωτήρ τε καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐθνῶν ἀπάντων γενήσεται· ἐν ᾧ καιρῷ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀρεταὶ φεθήσονται καὶ βοηθήσονται ἐν παντί τοῖς ἔθνεσι. Καὶ τοῦτο γνοὺς καθ' ὑποβολὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπιστῆναι ποτε τοῦτον εὐχεται τὸν καιρὸν. Διὸ ἐξῆς φησὶ· Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, πρόσχες ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ, ὁ σὸς χρηματίας πρότερος λαὸς, πολλῶν εὐεργεσιῶν τετυχηκὼς, καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀξιώθεις, οὐδένα σου ἄξιον ἐπέδειξατο καρπὸν· αἰεὶ δὲ καὶ πάντοτε παντοίαις ὑποπέπτωκεν ἀσεβείαις, τοτὲ μὲν εἰδωλολατρῶν, τοτὲ δὲ τοὺς σοὺς προφήτας ἀναιρῶν· τέλος δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ σου χεῖρας ἐπιβαλὼν. Θαυμάστὰ δὲ ὑπὸ τοῦ σου Πνεύματος προμαθῶν περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, εἰκότως ἐπιστῆναι τὸν καιρὸν ἔκαθον εὐχομαι, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ σοὶ προσωπολήπια. Δικαιοσύνη δὲ τὰ πάντα διέπων, οἶδας καὶ ἔθνη ἀλλόφυλα καὶ ἀλλογενῆ τῆς πλάνης ἐπιστρέφοντα σώζειν· οἶδας καὶ τοὺς νομιζομένους τῆς σῆς εἶναι μέληδες, εἰ ἀνάξιοι εἰσρίσκονται, τῆς τοιαύτης κλήσεως μετέχουσαι. Διὸ περὶ μὲν τῶν ἐθνῶν εὐχομαι λέγων· Πρόσχες τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου μέρους φημί· Μὴ οἴ-

VERS. 6. *Exsurge in occursum, et vide, et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel.* Ut bonus cursor, pugnatorque strenuissimus, bonum certamen decertans, quia confidenter dixerat, *Neque iniquitas mea neque peccatum meum, Domine, sine iniquitate cucurri et direxi*; jam agonothetam ad virtutis suæ inspectionem provocat, rogatque advertere velit, opera sua cum prolatis verbis consentire. Idipsum porro ex historia comonstratur, ubi innumera mala a Saule perpressus, nihilque injuriæ adversus illum aggressus exhibetur; contra vero plerumque captum subito liberavit. Et quando spiritus malus suffocabat eum, David servator ejus visus est, instrumento quidem pulsans, sed virtute in se degenitis Spiritus divini, contrariam in Saule virtutem depellens. Suam itaque injuriarum oblivionem, mansuetudinem, patientiam Deo exhibens dicebat: *Neque iniquitas mea, et cætera. Exsurge in occursum meum, et vide.* Deinde vero, tanta usus fiducia, a prophético spiritu illustratur, ac ediscit futurum tempus, quo ipse Christus Dei vexationibus et insidiis Judaici populi impetetur, ac servator et inspector universarum gentium erit; quo etiam tempore ipsius Davidis præclara opera et virtutes hymnis concinentur, et in universis gentibus celebrabuntur. Hujusque rei Spiritu sancto revelante gnarus, tempus illud advenire precatur. Quare deinceps ait: *Et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes.* Nam Israel ille, qui prior populus tuus dicebatur, multis ornatus beneficiis, multisque dignatus bonis, nullum te dignum fructum protulit; sed semper omnique tempore in varias omnis generis impietates prolapsus, modo simulacra coluit, modo prophetas tuos interfecit, ac demum ipsi Christo tuo manus intulit. Mira porro a Spiritu tuo de gentium conversione edoctus, jure tempus illud advenire postulo, probe sciens nullam apud te esse personarum acceptionem. Quia enim cum justitia omnia administras, nosti alienigenas et extraneas gentes, si convertantur ab errore, salute donare; nosti itidem eos qui tua sortis esse putantur, si indigni deprehendantur, tali vocatione excludere. Quare pro gentibus quidem ita precor: *Intende ad visitandas omnes gentes*; de altera vero parte dico, *Non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem.* Cum autem indiscriminatim, omnibus, dicat, ipsum Israel eum in

¹² II Tim. iv, 7, 8.

numero comprehendit, necnon eos qui tali modo olim in Israele affecti erant. Quid enim amplius factum Sauli fuit, qui genere quidem ab Israel ortus erat, ex tribu Benjamin, qui tanti populi rex inauguratus fuerat, quique tanta in cassum et sine causa adversus eum, qui se nihil læsisset, machinatus fuerat? Quod si alii postea reperiantur qui Sauli gestis affinia meditentur vel peragant; non eo tales salutem consequi necessum est, quod ex tua portione esse reputentur; ut e converso si qui inter extraneas gentes salutis idonei sunt, nihil obsit quominus, pro ratione justitiæ, visitatione tua dignentur. Quare dico, *intende ad visitandas omnes gentes*; iis vero qui operantur iniquitatem, ex quovis genere orti sint, ne miserearis. Operantes vero iniquitatem supra quoque memorat dicens: *Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me*. Sic vocabat eos qui Salvatore nostro impias intulere manus. Eosdem quoque subindicabat in LIV psalmo dicens, *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate: die ac nocte circumdabit eam*⁷⁴; ac rursus; *Contaminaverunt testamentum ejus, divisi sunt ab ira vultus ejus*⁷⁵; iterumque: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem in te sperabo*⁷⁶.

ὁργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ αὐθις· Ἄνδρες ἡμέρας αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ σὲ ἐλπῶ.

VERS. 7, 12. *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem*. Postquam visitationem gentium et ullionem operantium iniquitatem fieri rogavit, admodum consequenter ita postea vaticinatur: *Convertentur ad vesperam*. Quinam illi, nisi qui operantur iniquitatem, et viri sanguinum? Cur autem *ad vesperam*? quia in consummatione sæculi hæc futura erant. Pro illo autem, *Et famem patientur ut canis, Aquila, Et tumultuentur ut canis*; Symmachus, *Et consirepent ut canes*; Theodotio, *Et vociferabuntur ut canis*, et quinta editio similiter, *Et vociferabuntur ut canes*. Propalam bisce verbis, eos qui sero tandem, tempore adventus Salvatoris nostri, perinde atque Saul innocentem insequeretur, ita et ipsi bellum adversus Christum Dei suscepturi erant, canes nuncupavit. Quinetiam per prophetam Isaiam ipse Spiritus sanctus hæc declarat: *Omnes canes muti nescientes latrare*⁷⁷; et in XXI psalmo, qui Salvatoris nostri cruciatus describit, ex ejus Salvatoris persona dicitur: *Circumdedederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me*⁷⁸. Qui igitur operantur iniquitatem, et viri sanguinum, etsi jam multum viribus valere et ad præsens tempus regnum ut Saul obtinere videantur; at quotquot affinia ipsius gestis ediderunt, convertentur tandem, et ad vesperam multuabuntur, ac vociferabuntur: nihil quidem articulatum loquentur, neque ex rationabili mente verba memoria digna proferent; sed perinde ut canes ululatus emittent vocesque contumeliosas

κτειρήσης πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Λέγων δὲ ἀδιορίστως, πάντας, καὶ τὸν Ἰσραὴλ συμπαραλαμβάνει, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ πάλαι γενομένους τοιοῦτους. Τί γὰρ καὶ πλέον γέγονε, φησὶ, τῷ Σαούλ, τὸ μὲν γένος ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὀρμωμένῳ, καὶ φυλῆς Βενιαμὴν, βασιλεὶ δὲ τοῦ τοσούτου ἔθνους καθισταμένῳ, τοσαῦτα δὲ εἶχθαι καὶ μάτην κατὰ τοῦ μηδὲν ἡδικηκότος ἐπιχειροῦντι; Εἰ δὲ οὖν τὰ ἀδελφὰ τῷ Σαούλ φρονούντες τε καὶ πράττοντες γένοιτό ποτε ἕτεροι, οὐ παρὰ τοῦτο σῶζεσθαι αὐτοὺς ἀνάγκη διὰ τὸ νομιζέσθαι τῆς σῆς μερίδος εἶναι· ὡς ἐμπάλιν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις ἔθνεσιν, εἰ εὐρίσκειντο τινες ἐπιτηδείως ἔχοντες πρὸς σωτηρίαν, οὐδὲν ἂν κωλύοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς αὐτοὺς τυχεῖν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον. Διὸ φημι· *Πρόσχετε τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη* τοὺς δὲ ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ὅθεν ἄποτε εἶεν, μὴ οἰκτειρήσης. Μέννηται δὲ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν καὶ ἀνωτέρω λέγων· *Ῥῦσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σῶσόν με*. Οὕτω δὲ ἐκάλει τοὺς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀθέτους ἐπενέγκαντας χεῖρας. Τοὺς αὐτοὺς δὲ ἤντιστε καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγων· *Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει*. Ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν· καὶ πάλιν· *Ἐθεδήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, διεμερίσθησαν αἱ αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισυῶσι τὰς*

Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Σφόδρα ἀκαλοῦθως ἐπισκοπῆν τῶν ἔθνων ἵκετεῦσας γενέσθαι, τῶν τε ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν ἐκδικησιν, ἐξῆς θεσπίζει φάσκων· *Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν*. Τινες δὲ οὔτοι ἄλλ' οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων; Διὰ τί δὲ εἰς ἑσπέραν; ἐπειδὴ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἤμαλλε ταῦτα γίνεσθαι. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων*, ὁ μὲν Ἀκύλας, *Καὶ ὀχλασάτωσαν ὡς κύων*, ἡρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, *Καὶ συνηχῆσουσιν ὡς κύνες*· ὁ δὲ Θεοδοσίω, *Καὶ ἠχῆσουσιν ὡς κύων* καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὁμοίως, *Καὶ ἠχῆσουσιν ὡς κύνες*. Ἄντικρυς δὲ διὰ τούτων τοὺς ὀφέ ποτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφίξεως ὁμοίως τῷ τότε Σαούλ, τὸν ἀνάτιον διώξαντι, μέλλοντας καὶ αὐτοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πολεμεῖν, κύνας ὠνόμασεν. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰσαίου τὸ αὐτὸ ἄγων Πνεῦμα περὶ τῶν αὐτῶν διδάσκει λέγον· *Πάντες κύνες ἐρεοὶ οὐκ εἰδότες ὑλακτεῖν*· καὶ ἐν καὶ ψαλμῷ, τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαγράφοντι, ἐξ αὐτοῦ προσώπου λέλεκται τοῦ Σωτῆρος· *Περικύκλωσάν με κύνες πολλοί, συναγωγὴ πονηρομένων περιέσχον με*. Οἱ οὖν ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα νῦν πολλὰ δύνασθαι δοκοῦσι, καὶ τῆς βασιλείας κρατεῖν ὡσπερ Σαούλ τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ πάντες γὰρ οἱ τὰ ἀδελφὰ τούτῳ πράξαντες ἐπιστρέψουσιν ὀφέ ποτε, καὶ εἰς ἑσπέραν ὀχλάσουσι τε καὶ συνηχῆσουσιν, οὐδὲν μὲν ἔναρθρον φθεγγόμενοι, οὐδὲ ἐκ λογικῆς δια-

⁷⁴ Psa'. xiv, 10, 11. ⁷⁵ ibid. 21, 22. ⁷⁶ Psal. LIV, 24. ⁷⁷ Isa. lvi, 10. ⁷⁸ Psal. xxi, 17.

νοίας λόγους ἀξίους μνήμης προσφέροντες, καὶ δὲ Α παραπλησίως ὑλαγμούς ἀφιέντες, φωνάς τε ὑβριστικὰς καὶ ἀναιδεῖς. Διδὸν καὶ λιμώξουσιν τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου στερηθέντες· ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο τὴν σωτήριον καὶ οὐράνιον τροφήν, αὐτὸν τὸν εἰρηκότα· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις. Ὅθεν καὶ ἕτερος προφήτης τὸν λιμὸν τοῦτον αἰνιττόμενος ἐβόα λέγων· Ἴδου οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε· Ἴδου οἱ δουλεύοντές μοι κλονταί, ὑμεῖς δὲ διψήσετε. Στερηθέντες δὲ τῆς αἰωνίου τροφῆς καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς παραιτησάμενοι, οὐκέθ' ὡς πρόβατα γενήσονται τοῦ καλοῦ ποιμένος· παραβληθήσονται δὲ κυσίν. Εἶτα δὲ καὶ τῆς ἐαυτῶν πόλεως, ἣν κακῶς ὤκησαν, ἀπελασθήσονται· ἀποκλεισθήσονται τε αὐτῆς, ὡς μηκέτ' αὐτῆς ἐπιβαίνειν τολμᾷ· ἐπειδήπερ οἱ οἰκούντες αὐτὴν αἱμάτων αὐτὴν ἐπλήρουν. Διδὸν ἐν τῷ προδηλωθέντι ἐλέγετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τὰ τολμηθέντα τῷ Ἰσραὴλ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐδηλοῦτο· ἐνταῦθα δὲ τὸ συμβεβηκὸς αὐτοῖς μετὰ ταῦτα τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προγνώσει ἡ Γραφή στηλιτεύει· διὸ καὶ στηλογραφία κέκληται. Τοῦ δὲ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα παρίστησιν ἡ τῶν πραγμάτων ἑκθασίς. Μετὰ γοῦν τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλὴν αὐτῶν, ἐπιστάντες Ῥωμαῖοι τέλος ἐπήγον τοῖς προφητικοῖς λόγοις. Νόμοις γοῦν τῶν κρατούντων ἐξ ἐκείνου τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀπηγόρευται τοῖς τόποις ἐπιβαίνειν, ἀπαραιτήτου τιμωρίας ἐπαιωρουμένης τοῖς τῷ νόμου παραβάταις. Διδὸν εἰσέτι καὶ σήμερον ἀμφὶ ἡμῶν τὸν θρόνον καὶ κύκλῳ παρίοντες πόρρωθεν ἔστανται· μηδ' ἐξ ἀπόπτου τὸ πάλαι νομομισμένον αὐτοῖς ἱερὸν ἕδαφος θεάσασθαι καταξιοῦμενοι· ἐξωθεν δὲ κυκλοῦντες, πίστιν ἐπάγουσι τῇ μετὰ χεῖρας λεγούσῃ Γραφῇ· Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πάλιν. Καὶ τούτοις ἐξῆς ἐπιλέγεται ἡ αἰτία δι' ἣν ταῦτα πείσονται· Ἴδου γὰρ, φησὶν, ἀποφθέρονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, ὅτι τίς ἤκουσε; ταῦτα γὰρ ἅπαντα πεπόνθασιν διὰ τὰς ἀθέλους αὐτῶν καὶ δυσσεβεῖς φωνάς, αἷς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἠφρέσαν, ἐπὶ τοῦ Πιλάτου βοῶντες· Ἄψε, ἄψε, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· ὁ δὲ σημαίνει φάσκων ὁ λόγος· Ἴδου ἀποφθέρονται ἐν στόματι αὐτῶν καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὅτι τίς ἤκουσε; σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ὡς οὐδενὸς ἀκούοντος ἐβόων. Τοιαῦτα γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ὑλάτουν, ὡς μηδενὸς ὑφορῶντος, καὶ ὡς μὴ τῆς φωνῆς αὐτῶν ἐπακρωμένον τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ὡς μηδενὸς ἀκούοντος ἐβόων· σὺ δὲ αὐτὸς ὁ πάντων ἔφορος κριτῆς οὐ μόνον ἤκουες τὰ τοιαῦτα ὑλακτούντων, ἀλλὰ καὶ καταγέλαστους ἐπόλεις. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἦσαν καταγέλαστοι οἱ νομίζοντες δύνασθαι τὸν τῶν τοσοῦτων παραδόξων ἐργῶν ποιητὴν τῇ ἐαυτῶν νικῆσειν κακίᾳ; Καὶ ἐν τῷ ε' δὲ εἶρηται ψαλμῷ· Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκφθάσει αὐτοὺς, καὶ Κύριος ἐκμυκτηριστὴς αὐτούς.

et impudentes. Quare famem patientur, pane vitæ privati, quia salutarem et cœlestem cibum non acceperunt, ipsum scilicet qui ait : *Ego sum panis, qui de cœlo descendit, et qui dat vitam hominibus* ⁷⁹. Quare alius propheta hujusmodi famem adumbrans clamabat dicens : *Ecoe qui serviunt mihi comedent, vos autem esurietis : ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitiatis* ⁸⁰. *Æterna autem esca privati, ac pane vitæ rejecto, non ultra ut oves boni pasteris reputabuntur, sed canibus comparabuntur.* Deinde vero ex civitate sua, quam improbe coluerunt, exturbabuntur : atque ita excludentur, ut ne ultra adire illam audeant : quia ipsi ejus incolæ, eam sanguine repleverunt. Quare in supra memorato loco dicebatur : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate* ⁸¹. Atenim ibi Israelis in Jerusalem contra Salvatorem facinora recenscebantur ; hic vero quæ ipsis postea contigerint ex Spiritus sancti revelatione Scriptura ceu in cippo inscribit ; quare *tituli inscriptio* dicitur. Completum porro sermonem esse rerum eventus declarat. Nam post insidias ab iis contra Salvatorem paratas, irruentes Romani, dictis propheticis finem intulerunt : siquidem victorum lege universæ Judaicæ genti aditu locorum interdictum est ; inevitabilis quippe legis transgressoribus impendet ultio. Quamobrem ad hanc usque diem, ad certos terminos in circuitu accedentes, procul consistunt : neque solum illud, quod sacrum olim reputabatur, vel procul conspiciere ipsis conceditur. Sed foras circumeuntes, Scripturæ quæ jam agitur lidem conciliant dicenti : *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circumibunt civitatem.* Deinde vero subjungitur tantæ calamitatis causa : nam ait : *Ecce loquentur in ore tuo, et gladius in labiis eorum, quoniam quis audivit?* Enimvero hæc omnia passi sunt oves impias illas et nefarias voces, quas contra Salvatorem nostrum protulerunt, ad Pilatum clamantes : *Tolle, tolle, crucifige eum* ⁸². *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* ⁸³. Quod his verbis significatur : *Ecce loquentur in ore tuo, et gladius in labiis eorum.* Pro illo autem, *Quoniam quis audivit?* clarior Symmachus interpretatus his verbis est, *Quasi nullo audiente clamabant.* Talia quippe contra Salvatorem oblatrabant, quasi nemine inspiciente, et quasi ne vel ipse Deus vocem eorum audiret. Verum illi quidem ut nemine audiente clamabant ; at tu omnium inspector et judex, non solum talia oblatrantes audiebas, sed ridiculos agebas. Et quomodo non ridiculi, qui putarent tot mirabilem opificem, se malitia sua superaturus? In psalmo secundo similiter dicitur : *Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos* ⁸⁴.

⁷⁹ Joan. vi, 41. ⁸⁰ Isa. lxxv, 15. ⁸¹ Psal. lxxv, 10. ⁸² Joan. xix, 15. ⁸³ Matth. xxvii, 25. ⁸⁴ Psal. lxxv, 4.

Ad nihilum deduces omnes gentes. Pro illo autem, Ad nihilum deduces omnes gentes, Symmachus, Obstruet omnibus gentibus, interpretatur. His porro significatur, correptionem a Deo omnibus gentibus inferendam esse. Quia enim supra dicebatur, Intende ad visitandas omnes gentes; consequenter docet, Deum inspectorem prius omnes correpturum gentes, deinde eas a multorum numinum et idolorum errore conversurum esse. Sermonem porro completum deprehendet, si quis animadvertat, post adventum Salvatoris nostri, gentes multorum nominum errori maxime deditas, sub initium predicationis verbum recipere abnuentes, obsidionibus et quibusdam aliis ærumnis deductas respuisse, Deo ita ipsas alloquente atque castigante; sic ergo ad meliorem frugem se postea recipientes, salutari verbo subditæ sunt. Quamobrem deinde subjungitur ex persona Salvatoris: Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus, misericordia ejus præveniet me. Deus ostendet mihi in inimicis meis; sive, secundum Symmachum, Despicere me faciet eos qui muros mihi abstulerant. Alibi quoque dictum est: Et desepxit oculus meus insurgentes in me malignantes, audiet auris mea⁹⁹. Sed etiam David Saulis ruinam et mortem aspexit, et casum mortis ejus desepxit. Ne occidas eos, ne quando oblitiscantur populi tui. Rursum pluraliter, ne occidas eos, inquit, disperge illos, et depone illos; cum tamen quo tempore hæc proferebantur, nullus alius ex historia Davidi inimicus feratur, præter unum Saulem. Verum hæc etiam ex persona Salvatoris Spiritus propheticus vociferatur, de iis scilicet, qui adversus se insurrexerunt, de quibus dictum: Et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus¹⁰⁰. Nos igitur qui incassum prophetias ipsius meditati sunt, ac principes ducesque eorum ne occidas, sed disperge et depone. Precatur autem ipsos ex gradu dejici: quod etiam factum est. Non ultra igitur rex, non principes sacerdotum, non propheta; sed neque Scribæ, Pharisei et Sadducei penes illos sunt. Nec tamen ipsos occidi rogat. Quare genus eorum subsistit, et filiorum successio accrescit. Neque enim occisi, vel de medio hominum sublati; sed hactenus superstites sunt; ita tamen ut ab honore quo donati olim a Deo fuerant, dejecti ac depulsi sint. Sed etiam disperge illos, ait, in virtute tua; sive, secundum Symmachum, Extorres fac eos virtute tua. Quod verdo quovis clarius rerum eventus declarat, Judaico populo per omnes gentes disperso, atque extorre facto; ita ut, si ea de re Judæi altum sapiant quod omnes gentes repleant, apudque barbaros et in medio Græcorum degant, at sciant maledictionis vocabis id de ipsis prænuntiatum fuisse. Hæc itaque prophetia sic de iisdem loquitur: Disperge illos in virtute tua, et depone eos,

Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη. Ἄντι δὲ τοῦ Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη, ὁ Σύμμαχος, Ἐπιφράξει πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἡρμήνευσε. Ἀλλοὶ δὲ ὁ λόγος ἐπιτιμησὶν τινὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω ἐλέγετο· Πρόσχερ τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη· ἀκολουθῶς διδάσκει, ὡς ἐπισκοπῶν ὁ Θεὸς ἐπιτιμήσει πρότερον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἴτ' ἐπιστρέψει αὐτὰ τῆς πολυθεοῦ καὶ εἰδωλολάτρου πλάνης. Γυνῶνα δὲ ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀπετέλεσμα ἐπιστήσαντα, ὡς μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὰ μάλιστα περὶ τὴν πολυθεοῦ πλάνην ἐπιτοημένα ἔθνη, κατ' ἀρχὰς τοῦ κηρύγματος ἐναντιωθέντα τῇ τοῦ λόγου παραδοχῇ, πολιορκίας καὶ τισιν ἄλλαις ἐπιστρεπτικαῖς περιστάσεσιν ἐσφρονίσθη, τοῦ Θεοῦ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιφθεγγόμενου καὶ ἐπιτιμῶντος αὐτοῖς· οὕτω γοῦν, μετὰ ταῦτα σφρονισθέντες, καθυπετάγησαν τῷ σωτηρικῷ λόγῳ. Διὸ ἐπιλέγεται ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος· Τὸ κράτος μου πρὸς σὲ φυλάξω, ὅτι ὁ Θεὸς ἀντιλήπτωρ μου, ὁ Θεὸς μου, τὸ ἔλεος αὐτοῦ προσθήσει με· ὁ Θεὸς δεῖξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἐπιδείν ποιήσει με τοῖς ἀποκτείνουσί με. Καὶ ἐν ἐτέρω δὲ εἴρηται· Καὶ ἐπεῖθεν ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμὲ πονηρομένοις, εἰσακουσεται τὸ σὸς μου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦ Σαοὺλ τὴν πτώσιν καὶ τὴν τελευτὴν εἶδεν, ἐπειδὴ τε αὐτοῦ τῇ καταστροφῇ τοῦ θανάτου. Μὴ ἀποκτείνης αὐτούς, μήποτε ἐπιλάβωμαι τοῦ λαοῦ σου. Πάλιν πληθυντικῶς, Μὴ ἀποκτείνης αὐτούς, φησὶ, καὶ διασκορπίσον αὐτούς, καὶ κατάργησεν αὐτούς· οὐδενὸς ἐχθροῦ τῷ Δαυὶδ καθ' ὃν καιρὸν ταῦτα ἐλέγετο δεικνυμένου ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ μόνου τοῦ Σαοὺλ. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ταῦτα τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἀναφωνεῖ περὶ τῶν ἐπαναστάντων αὐτῶν, περὶ ὧν ἐλέγετο· Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνέστησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Τούτους οὖν τοὺς εἰς κενὸν τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας μελετήσαντας, τοὺς τε ἄρχοντας αὐτῶν καὶ καθηγούμενους μὴ ἀποκτείνης, φησὶν, ἀλλὰ διασκορπίσον καὶ κατάργησεν. Εὐχεται δὲ αὐτοὺς καθαιρεθῆναι τοῦ ἀξιώματος· ὃ δὲ καὶ γέγονεν. Οὐκέντι γοῦν βασιλεὺς, οὐδὲ ἄρχιερεὺς, οὐδὲ προφήτης, ἀλλ' οὐδὲ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, καὶ Σαδδουκαῖοι παρ' αὐτοῖς εἶσι. Οὐ μὴν καὶ ἀποκτανθῆναι αὐτούς φησι. Διὸ συνέστηκεν αὐτῶν τὸ γένος, καὶ τῶν παιδῶν ἡ διαδοχὴ πληθύνει. Οὐ γὰρ ἀπεκτάνθησαν, οὐδὲ ἐξ ἀνθρώπων ἀπεσέβησαν· ἀλλ' εἰσι μὲν καὶ ὑφ' ἐσθήκασιν· οὕτω δὲ ὡς καταβεβλημένοι καὶ κατενηγεγμένοι ἤς πάλαι ἤξιωντο παρὰ Θεῷ τιμῆς. Ἄλλὰ καὶ διασκορπίσον αὐτούς, φησὶν, ἐν τῇ δυνάμει σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἀναστῆτωσαν αὐτοὺς τῇ δυνάμει σου. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐναργέστερον παντὸς λόγου παρίστησιν, ἀπανταχοῦ γῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διεσκορπισμένου,

⁹⁹ Psal. xcī, 12. ¹⁰⁰ Psal. 11, 1, 2.

καὶ ἀναστήτου τυγχάνοντος ὥστ' εἰ μέγα φρονοῖεν Ἀ
 ἐπὶ τούτῳ Ἰουδαῖοι, ὡς πάντα πληροῦντες τὰ ἔθνη
 παρὰ τὰ βαρβάρους καὶ ἐν μέσοις Ἑλλήσιν οἰκοῦντες·
 ἀλλ' Ἰστωσαν, ὅτι ἐν κατάραις λόγῳ ταῦτα περὶ
 αὐτῶν ἐθεσπίζητο. Ἦ γοῦν προοῖσα προφητεία φησὶν
 περὶ αὐτῶν· *Διασκόρπισον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει*
σου, καὶ κατάγαγε αὐτοὺς, ὁ ὑπερασπιστὴς
μου Κύριε. Ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀμπαν αὐτοὺς ἐξ
 ἀνθρώπων ἠφανίσθαι σημαίνει λέγουσα· *Μὴ ἀπο-*
κτείνῃς αὐτοὺς, μήποτε ἐπιλάβῃται τοῦ λαοῦ
σου. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντες, καὶ
 μηδὲν ἐν ζώσιν ὄντες, οὐκ ἂν εἶδον, φησὶ, τὸν
 ἐμὸν λαόν, οὐδ' ἂν ἔγνωσαν ἀνοῦσαν τὴν ἐμὴν
 Ἐκκλησίαν· ἀλλ' ἵνα βλέπωσιν αὐτὴν καὶ τὸν ἐμὸν
 θεωρῶσι λαόν, μὴ ἀποκτείνῃς μὲν αὐτοὺς, διασκόρ-
 πισον δὲ αὐτοὺς ἀπανταχοῦ γῆς, ἔθθα μέλλει καὶ Β
 ἡ ἐμὴ Ἐκκλησία συνίστασθαι· ὅπως, βλέποντες τὸν
 ἐμὸν λαόν καὶ τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὑπ'
 ἐμοῦ θεμελιωθεῖσαν Ἐκκλησίαν, εἰς ζῆλον ἔρχονται
 ἐπιστρέφοντες λαοῦ καὶ αὐτοὶ παύσονται ποτε τοῦ
 εἰδωλολατρείας. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἠύχεται, δεηθεὶς τοῦ Πατρὸς μὴ ἀναίραθῆναι
 μὲν αὐτοὺς, μένειν δὲ ἐν τῷ βίῳ καὶ φυλάττεσθαι ἐπὶ τῷ θ-
 ωρεῖν τὸν αὐτοῦ λαόν καὶ μέγαρα ἐξ αὐτοῦ
 ὠφελίσθαι.

Ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, λόγον χειλέων αὐ-
τῶν καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐ-
τῶν. Πάλιν κἀναυθὰ τὴν αἰτίαν παρίστησι τῶν προ-
 λεχθέντων. Διὰ τί γὰρ ταῦτα παθεῖν αὐτοὺς ἤξίου,
 ἀναγκαίως διδάσκει λέγων· Δι' ἄμαρτιαν στόματος
 αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν. Καὶ C
 ἴσθι θαυμάσαι τὸ ἀκριβὲς τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 προφήτειας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, κατὰ
 τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν τὸν θάνατον αὐτῷ εἰρ-
 γάσαντο, Ῥωμαϊκῇ δὲ χειρὶ τοῦτ' ἐπράττετο, δικά-
 ζοντος μὲν Πιλάτου, διαλαβόντων δὲ στρατιωτῶν καὶ
 ἀπαγαγόντων αὐτὸν, Ἰουδαῖον δὲ τούτων μὴδ' ὄτιον
 πεποιηκότων· εἰκότως οὐκ αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ θανάτου
 τούτου ἀνατίθησι, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν. Οἱ τε γὰρ ἄρ-
 χοντες τῶν Ἰουδαίων, συνέδριον ποιησάμενοι, πᾶσαν
 ἐκίνησαν μηχανήν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· οἱ τε
 τούτοις χαρίζόμενοι ψευδομάρτυρες καὶ συκοφάνται
 εἰς πρόσωπον ἔστησαν τοῦ Σωτῆρος· ὃ τε πᾶς λαὸς
 φωναῖς καὶ χειλεσιν οἰκείοις τὸ αἶμα αὐτοῦ καθ' ἐν-
 τῶν καὶ κατὰ τῶν ἰδίων παιδῶν ἐζητήσαντο. Εἰκότως
 οὐδ' ἰσχυρὸν λόγος οὐ τῆς τοῦ θανάτου πράξεως, D
 ἦν ὥρισε μὲν Πιλάτος, διεπράξαντο δὲ οἱ ὑπ' αὐτῷ
 στρατιῶται, μνημονεύει, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων
 συσκευῆς, καὶ τῆς τῶν συκοφαντῶν μαρτυρίας, τῆς
 τε φωνῆς τοῦ πλήθους ἐπιβοήσαντος κατ' αὐτοῦ.
 Διό φησιν· *Ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, λόγον χει-*
λέων αὐτῶν· ὡσεὶ ἔλεγε σαφέστερον· Δι' ἄμαρτιαν
 στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ λόγον χειλέων αὐτῶν. Διὰ
 γὰρ ταῦτα *διασκόρπισον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου,*
καὶ κατάγαγε αὐτοὺς, ὁ ὑπερασπιστὴς μου Κύριε.
 Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ἄμαρτιαν, φησὶ, τοῦ στό-
 ματος αὐτῶν, καὶ τῷ λόγῳ τῶν χειλέων αὐτῶν τὰ
 προλεχθέντα αὐτοῖς ἐπαρθήσεσθαι. Καὶ ἐπιλέγει·
Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν
 ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς*

protector meus Domine. Sed etiam quod non peni-
 tus ex hominibus deleti sint, his indicat, *Ne occidas*
eos, nequando obliviscantur populi tui. Nam si ex
 hominibus sublati essent, neque ulterius inter vi-
 vos numerarentur, nequaquam, ait, viderent popu-
 lum meum, neque florentem Ecclesiam meam per-
 noscerent : sed ut eam et populum meum conspi-
 ciant, ne occidas, sed dispergas eos ubique terra-
 rum, ubi Ecclesia mea constituenda est ; ut popu-
 lum meum, Ecclesiamque per totum orbem a me
 fundatam videntes, ad æmulationem religionis ac-
 cedant ; exemploque populi ex gentibus conversi,
 ipsi quoque insanabili incurabilique suo idololatriæ
 malo finem imponant. Hæc itaque pro illis Salvator
 precatus est, Patrem obsecrans, ne occiderentur,
 sed in vita manerent et servarentur, ut viderent
 populum suum, et multum ab eo utilitatis perciperent.

θεοσεβείας, καὶ τῷ παραδείγματι τοῦ ἐξ ἐθνῶν
 ἀνιάτου παρ' αὐτοῖς καὶ ἀθεραπεύτου κακοῦ τῆς
 ἀναιραθῆναι

VERS. 15. *Delictum oris eorum sermonem labio-*
rum ipsorum ; et comprehendantur in superbia sua.
 Hic rursus memoratorum causam aperit. Cur enim
 ipsos hæc pati rogaverit, necessario edocet dicens,
 propter delictum oris eorum, et sermonem labio-
 rum ipsorum. Et mirari subit predictionis sancti
 Spiritus accurationem. Quia enim tempore Salva-
 toris nostri, non Judæi ipsi mortem intulerunt, sed
 Romanorum manu id peractum est, iudicium Pilato
 ferente, militibus comprehendentibus et abducen-
 tibus eum, et a Judæis nihil eorum actum est ;
 jure illis non ipsum necis actum ascribit, sed cau-
 sam. Principes namque Judæorum concilium in-
 euntes, nullam non machinam moverunt, ut eum
 perderent ; falsi testes autem et sycophantæ, eorum
 gratiam occupantes, in conspectu Salvatoris stete-
 runt ; lotusque populus vocibus labiisque suis san-
 guinem ejus super se et super filios suos expetie-
 runt : jure ergo non necis facinus, quam decrevit
 Pilatus, perpetrarunt milites ejus, memorat ; sed
 principum sacerdotum conspiracy, sycophan-
 tarum testimonium, contra ipsum acclamantis mul-
 titudinis vocem. Quare ait : *Delictum oris eorum,*
sermonem labiorum ipsorum ; ac si liquidius dice-
ret, propter delictum oris eorum, et propter ser-
monem labiorum ipsorum. Ea de causa *disperget il-*
los in virtute tua, et depone eos, protector meus
Domine. Secundum Symmachum vero, *peccato, in-*
quit, oris eorum, et verbo labiorum ipsorum prædi-
cta ipsis infligenda sunt. Ac subjungit, *et compre-*
hendantur in superbia sua, si ve secundum Symma-
 chum, *comprehendantur cum superbia sua.* Nam
 cum superbi arrogantesque essent, Servatoris no-
 stri fiduciam non ferebant. Quare superbe admodum
 adentes illum sic compellabant : *Quis dedis tibi*

potestatem hanc? et in qua potestate hæc facis?! A Plenim cum nos et templum et populum omnem sub imperio habeamus, quis tu es, et cur talia audes? Hujusmodi ergo verborum causa hic dicitur: *Et comprehendantur in superbia sua: et de execratione et mendacio annuntiabuntur.* Pro quo Symmachus interpretatus est: *Comprehendantur cum superbia sua, execrationem et mendacium loquentes.* Postea subjicit: *In consummatione, in ira consummationis, et non erunt:* cujus locò iterum Symmachus clarius his verbis interpretatur: *Consumma in furore, absume ut non sint.* Hæc Spiritus propheticus non diras impræcans iis qui hæc passuri erant, sed tantum quæ futura sunt vaticinans, prænuntiat; cam enim mentem ejus esse sententia præfert. Ob delictum oris eorum, et sermonem laborum ipsorum comprehendentur in superbia sua, et comprehendentur execrationem et mendacium loquentes; eruntque in consummatione et in ira, quæ absumet eos ita ut non ultra existant. Secundum Aquilam vero dicitur, *Confice in ira, absume, et non existant;* similiter, secundum Symmachum, *Consumma in furore, absume, ut non sint.* His porro vaticinatur, eos qui talia sunt ausi in memorata civitate non ulterius mansuros, ac cultum illum divinum, antiquitus in civitate servatum, finem habiturum, necnon constitutum ibi regnum, omniaque prius ipsis a Deo collata bona; videlicet prophetarum præsentiam, angelorum conspectus, ac reliquam, qua dignabatur eos, inspectionem. Quæ sane finem per illatam ipsis iram sortita sunt. Quod autem hac de re dicatur illud, *confice in furore, absume ut non sint,* ex sequenti dicto palam. Quid illud est? *Et scient quia Deus Jacob dominabitur finium terræ.* Nam si de ipsa gente de ipsisque viris illud, *confice in furore, absume ut non sint,* dictum fuisset; quomodo jam confecti, nec ultra existentes, scire possent quia Deus dominabitur finium terræ? cur superius dictum fuisset, *ne occidas eos?* siquidem illud, *ne occidas eos,* contrarium videretur his verbis, *confice in furore, absume ut non sint.* Verum non hic dicitur, *confice eos;* sed indefinite, *confice in furore, absume ut non sint,* subintelligendo scilicet ac suppiendo illud, ut non sint quales prius erant, et ut non existant pari atque olem apud Deum honore: quo sublato, et amotis iis quæ olim possidebant, nudi relictæ, a superbæ sublimitate dejecti, in omnes gentes dispersi, ipsis operibus agnovere, eum ipsum qui olim Deus Jacob vocabatur, dominari, non ultra Jacobo nec Israeli, sed omnibus finibus terræ, Deum vero Jacob hic opportune memoravit, Christum significans. Ipse namque erat qui in specie ac forma hominis patriarchæ Jacob visus est, quando quidam homo luctabatur cum eo, nomenque ipsius mutavit, dicens: *Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel nomen tuum erit:* quo-

ὕπερηφανίας αὐτῶν. Ὑπερήφανοι γάρτινες ὄντες καὶ ἀλαζόνες, οὐκ ἔφερον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν παρρησίαν. Διὸ μετὰ πολλῆς ὑπερηφανίας προσελθόντες ἔλεγον αὐτῷ· Τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; καὶ ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; Ἡμῶν γὰρ κρατούντων τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ παντὸς ἔθνους ἀρχόντων, οὐ τίς ὦν καὶ πόθεν τὰ τοιαῦτα τολμᾷ; Τούτων οὖν ἕνεκα τῶν λόγων ἐνταῦθα εἰρηται· Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν· καὶ ἐξ ἀρᾶς καὶ ψεύδους διαγγελήσονται· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· Συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες. Εἰθ' ἐξῆς ἐπιλέγει· Ἐν συντελείᾳ, ἐν ὀργῇ συντελείας, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξωσιν. Ἀνθ' οὗ πάλιν ὁ Σύμμαχος λευκότερον ἀπέδωκε φήσας· Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον ἵνα μὴ ᾧσι. Ταῦτα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν οὐκ ἐπαρίομενον τοῖς ταῦτα μέλλουσι πείσεσθαι προαναφώνει, τὰ δὲ συμβησόμενα προαγορεύον, τῆς διανοίας τοιοῦτον παριστώσης νοῦν. Διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν συλληφθήσονται ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν, καὶ συλληφθήσονται ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες· γενθήσονται τε ἐν συντελείᾳ καὶ ἐν ὀργῇ ἀναλασκουῶση αὐτοῖς ὡς μὴκέθ' ὑπάρχειν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· Τέλεσον ἐν χόλῳ, τέλεσον, καὶ οὐχ ὑπάρξουσιν. Ὡσπερ οὖν καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσι. Θεοπέζει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος μηκέτι ὑπάρχειν ἐν τῇ προλαχθείσῃ πόλει τοῖς τὰ τοιαῦτα τετολημχότας· τέλος δὲ λαβεῖν λοιπὴν τὴν πάλαι σπουδαζομένην ἐν τῇ πόλει λατρείαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ συνεστῶσαν βασιλείαν, καὶ πάντα τὰ πρότερον αὐτοῖς ὑπάρχοντα ἐκ Θεοῦ ἀγαθὰ, προφητῶν δηλαδὴ παρουσίας, καὶ ἀγγέλων ἐπιφανείας καὶ τὴν λοιπὴν ἐπισκοπὴν· ἃ δὴ ἀληθῶς τέλους ἔτυχε διὰ τῆς ἐπινεχθείσης αὐτοῖς ὀργῆς. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέλεκται τὸ, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσι, πῶς, συντελεσθέντες, καὶ μηκέθ' ὑπάρχοντες, ἐδύναντο γινώσκειν, ὅτι ὁ Θεὸς δεσπόζει τῶν περάτων τῆς γῆς; πῶς δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο· Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, ἔδοξε γὰρ ἂν ἐναντίον εἶναι τὸ, Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, τῷ, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσιν. Ἀλλ' οὐκ εἰρηται ἐνταῦθα, Συντέλεσον αὐτούς· ἀλλ' ἀορίστως, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσιν, ἐπινοούτων ἡμῶν καὶ προσουπακούοντων ἔξωθεν τὸ, ἵνα μὴ ᾧσιν ὅποιοι καὶ ἦσαν πρότερον, καὶ ἵνα μὴ ὑπάρχωσιν ἐν ἧ ἐτύγχανον πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ τιμῇ· ἧ; ἀφαιρέσεως αὐτῶν, καὶ τῶν πάλαι ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἀρθέντων, γυμνοὶ καταλειφθέντες καὶ κενεσθέντες ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, διασκορπισθέντες τε εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἔγκασαν

¹⁰ Luc. xv, 2.

αὐτοῖς ἔργοις, ὅτι ὁ πάλαι Θεὸς Ἰακώβ χρηματίζων, **A** οὗτος αὐτὸς δεσπόζει οὐκέτι τοῦ Ἰακώβ, οὐδὲ τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. Θεὸν δὲ Ἰακώβ καὶ νῦν εὐκαιρῶς ὠνόμασε, τὸν Χριστὸν δηλώσας· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν ἀνθρώπου σχηματὶ τε καὶ μορφῇ τῆ πατριάρχῃ Ἰακώβ ὄφθει, ὅτε ἐπάλειεν ἀνθρώπος μετ' αὐτοῦ. Μετονομάζει τε αὐτὸν λέγων· Οὐκέτι κληθήσεται τὸ δρομὰ σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραήλ ἔσται τὸ δρομὰ σου· ὅτι ἐπίσχουσα μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός. Αὐτὸς οὖν ἐκεῖνος ὁ τῆ Ἰακώβ χρηματίσας Θεὸς τῶν περάτων τῆς γῆς ἀρξί: κυριολογούμενος παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, δεσπότης τε καὶ Κύριος ὀνομαζόμενος. Ἄπερ ἵνα ὀφθαλμοὶ παραλάβωσιν οἱ ἀρνησάμενοι αὐτὸν, ἀναγκαιῶς προείρηται· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτοὺς, μήποτε ἐπιλάβωται τοῦ λαοῦ μου· καὶ ἐνταῦθα· Καὶ γνώσονται, ὅτι δεσπόζει τῶν περάτων τῆς γῆς ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν.* Εἰς βεβαίωσιν τῶν προλεχθέντων δευτέρου τὸν λόγον, ἐπαναλαβὼν τὴν αὐτὴν προφητείαν, θεσπίζει τε, ὅτι οὐκ ἀφανισθήσονται ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ ἀποκτανθήσονται, ἐπιστρέψουσι δὲ, τουτέστιν, εἰς συναίσθησιν ἐλεύσονται ἰφέ ποτε καὶ ἐσπέραν· *Λιμώξουσι τε ὡς κύων· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ὀχλάσουσιν ὡς κύων· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, θορυβηθήσονται ὡς κύνας, καὶ περικυκλώσουσι πόλιν.* Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἔθεσπίζετο· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀνεφέρετο ἐξῆς ἢ αἰτία ἐν τῷ, *Ἰδοὺ ἀποφθέξονται τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ βρομῶσι ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, καὶ δι' ἀμαρτῶν στόματος αὐτῶν, καὶ λόγων χειλέων αὐτῶν·* ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸ, *Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν,* ἐπηνήκεται· *Αὐτοὶ διασκορπισθήσονται τοῦ φαγεῖν· ἐὰν δὲ μὴ χορτασθῶσι καὶ γογγύσουσιν.* Ἀπ' οὗ ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἀνακαπέτωσαν εἰς ἡμέραν, θορυβεύωσαν ὡς κύνας, περιερχόμενοι πόλιν βρομβόμενοι, ἵνα μὴ ἀχόρταστοι αὐλισθῶσι.* Διασκορπισθέντες γοῦν εἰς πάντα τὰ ἔθνη δίκην κυνῶν λιμωπτῶτων ζητοῦσι τοῦ φαγεῖν· μὴ εὐρίσκοντες δὲ τροφήν λογικὴν, Γραφῶν ἀναγνώσεως μεταλάβοιεν τροφῆς, ὅμως, οὐδενὸς στεβροῦ μεταλαμβάνοντες οὔτε ζωοποιοῦ ἄρτου ἀπογευόμενοι, ἀχόρταστοι διαμένουσι· μὴ χορταζόμενοι δὲ, καταγογγύζουσιν, ὡσπερ οὖν κατεργηγυσάν ποτε ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ποιεῖν σὺνηθες. Διὸ πρὸς ἡμᾶς ψησιν ὁ Ἀπόστολος· *Μηδὲ γογγύζητε, καθὼς τινὲς αὐτῶν ἐργηγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τῶν ὄψεων.*

D *Ἐγὼ δὲ ἔσομαι τὴν δύναμιν σου, καὶ ἀγαλλιάσομαι τῷ πρῶτῳ τῷ ἔλεός σου· ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ μου ἐν ἡμέρᾳ ὀλλύσεώς μου. Βοηθός μου, σοὶ ψαλῶ, ὅτι Θεὸς ἀντιλήπτωρ μου εἶ, ὁ Θεὸς μου τὸ ἔλεός μου.* Ταῦτα μὲν οὖν οἱ ἐπαναστάντες μοι πείσονται· ἐγὼ ἔτι τὴν δύναμιν σου τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ἔσομαι. Λέγεται δὲ ταῦτα ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος προφητικῶν κειμήτων, ὡς καὶ ἐν ἐτέροις ἐλέγετο ἐξ αὐτοῦ· *Ἀπαγγεῶ τὸ δρομὰ σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆρησθε σε. Καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐξ, ψησι, τῷ πρῶτῳ τῷ ἔλεός σου· ὅπερ ὁ Σύμμαχος*

*niam praevaluit cum Deo, et cum hominibus potens eris*⁸⁸. Is ipse igitur qui Deus Jacob vocabatur, finibus terræ dominabitur, apudque omnes gentes Dominus princepsque vocabitur. Quod ut oculis percipiant ii qui ipsum abnegarunt, necessario premissum fuit illud: *Ne occidas eos, nequando obliviscantur populi mei; hic vero, Et scient quia Deus Jacob dominabitur finium terræ. Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis; et circuibunt civitatem.* Nimirum ad confirmationem eorum, quæ supra dixerat, sermonem repetit, eandemque prophetiam resumit, ac vaticinatur eos, non de medio hominum tollendos, neque occidendos, sed reversuros, id est ad sensum tandem et vespere redituros. *Et famem patientur ut canis; B sive, secundum Aquilam, tumultuabuntur ut canis; aut, secundum Symmachum, turbabuntur ut canes, et circuibunt civitatem.* Hæc porro superius quoque prænuntiabantur: sed ibi postea causâ subjungitur his verbis: *Ecce loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum, et propter delictum oris eorum, et sermonem labiorum ipsorum; hic vero post illud, convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem, adjicitur, ipsi dispergentur ad manducandum: si vero non fuerint saturati, et murmurabunt.* Pro quo Symmachus hac ratione interpretatus est: *Deflectantur in die, tumultuentur ut canes circumvenientes civitatem vagabundi, ne insatiati pernoctent.* Dispersi itaque in omnes gentes, instar canum famelicorum escam quærant: ac non reperto rationabili cibo, deficiunt. Quod si quando ex nuda divinarum Scripturarum lectione cibum capiant; attamen neque firmum neque vivificum panem degustantes, insatiati manent: non saturati vero, murmurant, quemadmodum olim in deserto murmurarunt. Nam id ipsis in more fuit. Quare sic nos Apostolus alloquitur: *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et a serpentibus perierunt*⁸⁹.

D *VERS. 17, 18. Ego autem cantabo fortitudinem tuam, et exultabo mane misericordiam tuam, quia factus es susceptor meus, et refugium meum in die tribulationis meæ. Adjutor meus tibi psallam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus misericordia mea.* Hæc itaque patientur qui insurrexerunt in me. Ego vero tuam Patris mei misericordiam cantabo. Quæ prophético spiritu ex persona Salvatoris dicuntur; ut et alibi ex ejusdem personâ dicebatur: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁹⁰. *Et exultabo, inquit, mane misericordiam tuam: quod ita Symmachus interpre-*

⁸⁸ Gen. xxxi, 28. ⁸⁹ I Cor. x, 10. ⁹⁰ Psal. xxi, 23.

tatus est, et celebrabo diluculo misericordiam tuam. His porro cultum in Ecclesia ejus, Dominica die per totum orbem diluculo celebrari solitum, prophetice indicat. Nam cum dicitur, *in medio Ecclesiae laudabo te*, locus significatur in quo se Patrem celebraturum Christus pollicebatur; his autem verbis, *et celebrabo diluculo misericordiam tuam*, tempus declaratur quo paternam misericordiam per omnes gentes effusam Unigenitus ejus per populum suum, de illa gaudens exsultansque, celebrat. Et hæc, inquit, omnia reddam tibi: *quia factus es susceptor meus et refugium meum in die tribulationis meæ*. His quippe omnibus a Patre beneficiis ornatus, jure celebrabo misericordiam tuam, egoque ipse tibi psallam, *quia factus es susceptor meus, Deus meus et misericordia mea*. Ex inferioribus quippe nemo porrigere mihi manum poterat: sed tu solus Pater, qui supra me es. Quare me abs te pendere fateor, virtutem cantabo tuam, teque unum susceptorem ac refugium mihi ascribam. Hæc porro Salvatoris voces fuerint, quæ pietatem erga Patrem suum omnes edoceat.

1. 2. IN FINEM, PRO HIS QUI IMMUTABUNTUR, IN TITULI INSCRIPTIONEM IPSI DAVID IN DOCTRINAM, CUM SUCCENDIT MESOPOTAMIAM SYRIÆ ET SYRIAM SOBAL, ET CONVERSUS JOAB PERCUSSIT VALLEM SALINARUM DUODECIM MILLIA LIX.

VERS. 5-6. « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, iratus es, et miseratus es nobis. » Hic quoque sermo in tituli inscriptionem est, quæ tamen non eodem quo priores tempore pronuntiata fuit. Illæ quippe superstite Saule, necdum regnante Davide, prolatae sunt. Prima scilicet, « cum tenuerunt eum Allophyli in Geth ⁹¹; » secunda, « cum sugeret a facie Saulis in speluncam ⁹²; » postrema, « cum misit Saul et custodivit domum ejus, ut interficeret eum ⁹³. » Hanc autem post Saulis obitum, cum jam regnum teneret, exactoque jam regni tempore bene multo, numine afflatus David edidit. Quod ipse titulus indicat his verbis: « Cum succendit Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et conversus Joab percussit vallem Salinarum duodecim millia. » Historiam autem invenies in secundo libro Regnorum sic descriptum: « Et percussit David Adrazar filium Jaab regem Soba, cum profectus est ut manum imponeret ad fluvium Euphratem, et præripuit illi David mille currus, et septem millia equorum, et viginti millia peditum. Et enervavit David omnes currus, et reservati sunt ei ex ipsis centum currus. Venit quoque Syria Damasci in auxilium Adrazar regi Soba. Et percussit Syro viginti duo millia virorum. Et posuit David præsidium in Syria Damasci. Et factus est Syrus in servum Davidi ferens tributa. Servavitque Dominus David in omnibus ad quæ unquam profectus est ⁹⁴. » Sub hæc autem pau-

A ἡρμήνευσε· Καὶ ὑμνήσω κατ' ἑρβρον τὸ ἔλεός σου. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου προφητικῶς τὴν κατ' ἑρβρον καὶ καθ' ἑκάστην πρωίαν τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συντελουμένην λατρείαν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγεσθαι, Ἐρ μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε, ὁ τόπος ἐδηλοῦτο καθ' ὃν ὑμνήσειν τὸν Πατέρα ὁ Χριστὸς ἐπηγγέλλετο· ἐν δὲ τῷ, Καὶ ὑμνήσω κατ' ἑρβρον τὸ ἔλεός σου, ὁ χρόνος παρίσταται, ἐν ᾧ τὸ ἔλεος τὸ πατρικὸν τὸ εἰς πάντα ὑψὲν τὰ ἔθνη ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ διὰ τοῦ ἰσίου λαοῦ ὑμνεῖ χαίρων καὶ ἀγαλλιώμενος ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα ἀποδώσω σοι, φησὶν· ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ μου ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου. Τούτων γὰρ ἀπάντων παρὰ τοῦ Πατρὸς· τυχὼν, εἰκότως κατ' ἑρβρον ὑμνήσω τὸν ἑλεόν σου, καὶ σοὶ ψαλῶ αὐτός ἐγώ· ὅτι γέγονάς μου ἀντιλήπτωρ, καὶ θεός μου καὶ ἑλεός μου. Οὐδεὶς γὰρ τῶν ὑποβεθηκότων οἶός τε ἦν ἐμοὶ ὀρέγειν χεῖρα ἢ σὺ μόνος ὁ ὑπὲρ με Πατήρ. Διδὸς καὶ σου ἀνηρητήσθαι ὁμολογῶ, καὶ τὴν δυναμίᾰ σου ἴσομαι, ἀντιλήπτορα καὶ καταφυγὴν ἑμαυτοῦ σὲ μόνον ἐπιγραφόμενος. Εἰεν δ' ἂν αὐταὶ αἱ φωναὶ τοῦ Σωτῆρος, διδάσκοντος τοὺς πάντας εὐσεβεῖν εἰς τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

EIS TO TELOS, TOIS ALLOIOIΘΗΣΟΜΕΝΟΙΣ EIS ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΔΙΑΔΗΧΝ, ΟΠΟΤΕ ΕΝΕΠΥΡΙΣΕ ΤΗΝ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΝ ΣΥΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΤΗΝ ΣΥΡΙΑΝ ΣΩΒΑΛ, ΚΑΙ ΑΠΕΣΤΡΕΥΕ ΙΩΑΒ ΚΑΙ ΕΠΑΤΑΞΕ ΤΗΝ ΦΑΡΑΓΓΑ ΤΩΝ ΑΛΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΧΙΛΙΑΔΑΣ ΝΘ'.

C Ὁ θεός, ἀπόσω ἡμᾶς καὶ καθέλιε ἡμᾶς, ὠργίσθη καὶ ὑπέκτειρε ἡμᾶς. Ὁ ἐν στήλογραφίᾳ μὲν ἔστι καὶ ὁ παρῶν λόγος, οὐ μὴν κατὰ τοὺς αὐτοὺς εἴρηται χρόνους ταῖς πρὸ αὐτῆς. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ ἐτι ζῶντος Σαοὺλ καὶ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ ἐλέχθησαν· ἡ μὲν πρώτη, « ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ Ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ· » ἡ δὲ δευτέρα, « ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον· » ἡ δὲ τελευταία, « ὅτε ἀπέστειλε Σαοὺλ καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. » Τὴν δὲ μετὰ χεῖρας μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ, τὴν ἀρχὴν ἦδη τῆς βασιλείας διέκων, πολὺν τε ἐν αὐτῇ χρόνον διαγεγόμενος, ὁ Δαυὶδ θεσπίζει. Τοῦτο δὲ ἐπισημαίνεται ἡ προγραφή φάσκουσα· « Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβά, καὶ ἐπέστρεψε Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν Ἀλῶν δώδεκα χιλιάδας. » D Εὐβροὺς δ' ἂν τὴν Ἰστροίαν ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, ἐν ἣ γέγραπται· « Καὶ ἐπάταξε Δαυὶδ τὸν Ἀδραζάρ υἱὸν Ἰαάβ βασιλεῖα Σωβά, πορευομένου αὐτοῦ ἐπιστήσαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην. Καὶ προκατελάθετο Δαυὶδ τῶν αὐτοῦ χίλια ἄρματα, καὶ ἑπτὰ χιλιάδας ἵππων, καὶ εἴκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν πεζῶν. Καὶ παρέλυσεν Δαυὶδ πάντα τὰ ἄρματα, καὶ ὑπέλειπετο αὐτῷ ἐξ αὐτῶν ἑκατὸν ἄρματα. Καὶ παραγίνεται Συρία Δαμασκού βοηθῆσαι τῷ Ἀδραζάρ βασιλεῖ Σωβά. Καὶ ἐπάταξε τῷ Συρῶ εἴκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Καὶ ἔθετο Δαυὶδ φρουρὰν ἐν Συρίᾳ τῇ κατὰ Δαμασκόν. Καὶ ἐγένετο ὁ Σὺ

⁹¹ Psal. LV, 1. ⁹² Psal. LVI, 1. ⁹³ Psal. LVIII, 1. ⁹⁴ II Reg. VIII, 3-6.

ρος τῷ Δαυὶδ εἰς δούλους φέροντας ξένια. Καὶ ἔσωσε ὁ Κύριος τὸν Δαυὶδ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύετο. » Τούτοις ἔξῃς μετὰ βραχέα ἐπιλέγεται· « Καὶ ἐδασίλευσε Δαυὶδ ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ ἦν Δαυὶδ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ Ἰωάβ υἱὸς Σαρουίας ἐπὶ τῆς στρατείας. » Καὶ αὐθις μεθ' ἕτερα εἶρηται· « Καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἀμμών, καὶ ἐμισθώσαντο τὴν Συρίαν Ῥοῦβ καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰλ εἴκοσι χιλιάδας πεζῶν, καὶ τὸν βασιλέα Μαχαὰ χιλίους ἀνδρας, καὶ Εἰστώβ ἐθ' χιλιάδας ἀνδρῶν. Καὶ ἤκουσε Δαυὶδ, καὶ ἀπέστειλε τὴν δύναμιν, τοὺς δυνατοὺς. Καὶ ἐξῆλθον υἱοὶ Ἀμμών, καὶ παρετάξαντο πόλεμον παρὰ τῆ θύρα τῆς πύλης Συρίας Σωβὰ καὶ Ῥοῦβ καὶ Εἰστώβ. Καὶ εἶδεν Ἰωάβ, ὅτι ἐγενήθη πρὸς αὐτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πολέμου ἐκ τοῦ κατὰ πρόσωπον· καὶ ἐπέλεξεν ἐκ πάντων τῶν νεανίσκων Ἰσραὴλ, καὶ παρετάξαντο ἐξεναντίας Συρίας, » καὶ τὰ τούτοις ἔξῃς. Οἷς ἔξῃς ἐπιφέρεται· « Καὶ εἶδον οἱ δοῦλοι Ἀδραζάρ, ὅτι ἔπτασεν ἔμπροσθεν Ἰσραὴλ, καὶ ἠτομώθησαν μετὰ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδούλευσαν αὐτοῖς. » Διὰ τούτων ἡ ἱστορία καὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Σωβὰλ καὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ Ἰωάβ, καὶ τῶν ἐθ' χιλιάδων ἐμνημόνευσε, καὶ ὡς τῶν πολεμίων ἀπάντων περικρατῆς γέγονεν ὁ Δαυὶδ· ὅπως τε ὁ ἀριστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάβ, παραταξάμενος τοῖς ἀλλοφύλοις, ὑποχειρίους αὐτοῦς εἰλήφει. Αὐτοὺς δὴ οὖν ἐκεῖνους, καθ' οὓς ταῦτα ἐπράττετο, σημαίνει ἡ μετὰ χεῖρας στηλογραφία. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον τὰ τῆς προγραφεῖς οὕτως ἔχει· « Ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν τοῦ καπεινόςφρονος καὶ ἀμύμου τοῦ Δαυὶδ, εἰς διαδοχῆν, ὅποτε, ἐμπρήσας τὴν Συρίαν τῆς Μεσοποταμίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰλ, καὶ ἀνέστρεψε Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε τὸν Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τοῦ Ἄλδς ἐθ' χιλιάδας. » Ἀηλοὶ δὲ ὁ χρόνος εἰρηθεῖαι τὰ προκείμενα, ἐν τῷ διαπρέπειν καὶ τὰ μεγάλα κατορθοῦν βασιλεύοντα τὸν Δαυὶδ, πρὸ τῆς κατὰ τὴν Βηθσαβεὲ ἱστορίας, ὅτε καλῶς αὐτῷ τὰ πράγματα προὐχῶρει εὐδοκίμουσιν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ παρὰ τοῖς πᾶσιν· ὡς μαρτυρεῖσθαι, ὅτι ἦν ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ γὰρ ἄξιον ἐν τούτοις ἀπορῆσαι, πῶς, ἐν τοιαύτῃ τυγχάνων καταστάσει, ἀρχόμενος τῆς στηλογραφίας φάσκει· « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς. » Καὶ μὴν τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἀνίστη, καὶ νίκας κατὰ πολεμίων ἤρητο· δέον οὖν ἐπὶ τούτοις ψδὰς ἐπινικίους ἕδειν, θύειν τε εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ τούτων μὲν οὐδὲν πράττει, τάναντία δὲ ἀπολοφύρεται λέγων· « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ὠργίσθης, καὶ ὠκτείρησας ἡμᾶς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ὠκτείρησας ἡμᾶς, » καὶ περιήγαγες ἡμᾶς, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « καὶ περιεκύκλωσαν ἡμᾶς· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « θυμωθεὶς μετέστρεψας ἡμῖν. » Ἔτα ἐπιλέγει ἔξῃς· « Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρὰ ἐπίτισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. » Ταῦτα δὲ ἀκατάλληλα καὶ ἀνάρμοστα δόξαι ἂν εἶναι τοῖς ἐν τῇ προγραφῇ θεηλουμένοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἀσκόπως ἡγοῦμαι τὴν προγραφὴν εἰς τὸ τέλος ἡμᾶς ἀναπέμπειν, καὶ

A cis interjectis additur : « Et regnavit David in Israel : faciebat quoque David iudicium et iustitiam omni populo suo. Joab autem filius Sarviae erat super exercitum. » Rursumque postea dicitur : « Et miserunt filii Ammon, et conduxerunt mercede Syriam Roob et Syriam Sobal, viginti millia peditum, et a rege Machaa mille viros, et Istob duodecim millia virorum. Quod cum audisset David, misit exercitum et fortes [viros]. Et egressi sunt filii Ammon, et direxerunt aciem ad januam portæ Syriæ Soba et Roob et Istob. Videns autem Joab quod esset sibi prælium ex adverso et a tergo, elegit ex omnibus juvenibus Israel, et instruxit aciem contra Syriam ^{96. 97.}, et cætera. Quibus deinde subjungitur : « Et viderunt servi Adrazar quod cecidisset a facie Israel, et transfugerunt ad Israel, et servierunt ipsis ^{97.} » His historia, Sobal, Syriam, Joab et duodecim millia memorat, narratque Davidem inimicos omnes debellasse, ac ducem exercitus ejus Joab instructa contra allophylos acie, ipsos captivos egisse. Eisdem itaque his attritos cladibus indicat præsens tituli inscriptio. Secundum Symmachum autem sic titulus habet : « Triumphale pro floribus humilis et inculpati Davidis, ad doctrinam, cum incensa Syria Mesopotamiæ, et Syria Sobal, reversus Joab percussit Edom in valle Salis duodecim millia. » Ex temporis porro nota deprehenditur hæc dicta fuisse, cum David regnans prospere ageret, resque magnas perpetraret, ante Bersabce historiam; cum probe et ex voto res ipsi cederent, ipseque Deo et omnibus spectabilis esset; ita ut, Scriptura teste, faceret iudicium et iustitiam in Israel. Verum hic quæstionem movere consentaneum est, cur in tali conditione rerum, sic tituli inscriptionem ordiatur : « Deus, repulisti nos et destruxisti nos. » Atqui post tropæa de hostibus erecta, et victoriam de inimicis partam, oportuit hæc de re triumphalia cantica emittere, Deoque in gratiarum actionem immolare. At ille nihil præstat hujusmodi; imo vero res adversas deplorat his verbis : « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, iratus es, et misertus es nobis. » Pro illo autem, « et miserus es nobis, » Symmachus, « et circumduxisti nos, » interpretatus est; quinta vero editio, « et circumdederunt nos; » Aquila, « iratus convertisti nobis. » Subdit post hæc : « Ostendisti populo tuo dura; potasti nos vino compunctionis. » Hæc porro videri possint inconcinne dicta, nec congruere cum iis quæ in titulo notantur. Sed æstimo titulum non sine prævio scopo nos ad finem remittere, nec sine causa, « pro iis qui immutabuntur, » inscriptum esse, atque sermones istos tituli inscriptionem vocatos fuisse. Nam « in finem » dicitur, quia ea, quæ in vaticinio feruntur, in consummatione sæculorum implenda sunt. Necessario additur, « pro iis qui immutabuntur, » propter immutationem illius temporis rebus inferendam. Siquidem cum hæc dice-

^{96. 97.} II Reg. i, 6-9. ⁹⁷ ibid. 19.

rentur, allophylos vincebat Israel, inimicisque superior erat. Sed futurum tempus erat, quo mutationem rerum subiret, inimicisque subditus esset. Quare sic habet titulus : « In finem, pro iis qui immutabuntur ; » Symmachus vero, « pro floribus ; » Aquila, « super lilia. » Sicut enim lilia agri et fenum, ad breve quidem tempus speciosa esse videntur, sed repente immutantur et corrumpuntur ; sic res populi tunc florentes, brevi immutandæ erant. Quare in doctrina sua Servator ait : « Considerate lilia agri⁹⁸ ; » ac rursus : « Quod si fenum agri, quod hodie est, et cras in clibanum mittitur⁹⁹ ; » imo etiam : « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit ; Verbum autem Domini manet in æternum¹ ; » quibus propheta secundum reliquos interpretes hæc addit : « Vere fenum populus, exsiccatum est fenum, decidit flos², » Judaicam gentem nec obscure significans. Eadem ipsa jam Spiritus sanctus per Davidem testificatur, præmissa illa populi futura inversione et mutatione. Quare secundum Aquilam dictum est, « Super lilia testimonii ; » secundum Symmachum autem, « Pro floribus testimonium ; » secundum LXX vero Interpretes, « Pro iis qui immutabuntur, in tituli inscriptionem : » quæ magnam habeant cum dictis in præcedenti psalmo affinitatem. Nam ille populi abjectionem iudicavit his verbis : « Convertentur ad vesperam et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem³, » et cætera. Quibus hæc de vocatione gentium subjungit : « Et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes. » Tituli vero inscriptionem in præsentem ut et alias Aquila, « humilis, perfecti Davidis ; » Symmachus vero, « humilis Davidis et inculpati, » interpretati sunt. Nam cippo digna erat tanti regis modestia. Cum enim tot bella feliciter gessisset, et populos usque ad Mesopotamiam subegisset vectigalesque fecisset, consuetum servabat morem, quo exornatus erat cum a Saule pelleretur, ac perfugus in desertis ageret. Nam tunc quoque, ut humilis, perfectus, humiliter sentiens et inculpatum, æternis cippis a divina Scriptura dignatus est. Nunc autem cum regnans tot inimicos invaderet, omniumque divitias colligeret, in eodem affectu perseverabat ; quare D et tituli inscriptione et spiritu prophetico dignatus est.

ἐν τῷ υἱεὶω διέμενεν ἦθει, ἐν ᾧ καὶ ὅτε ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ, καὶ τῆς ἐρήμους φεύγων κατὰ κεί, διέπρεπε. Καὶ τότε γὰρ ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ὡς ταπεινὸς τέλειος, ἢ ταπεινὸφρων καὶ ἀμωμος σπηλῶν αἰώνων ἤξιοτο· καὶ νῦν δ' ὅτε βασιλεύων τοσοῦτοις ἐπεξῆμι πολεμίοις, καὶ τὸν ἀπάντων συνήγε πλοῦτον, ἐπὶ τῆς αὐτῆς διέμενε προαιρέσεως διδὸς σπηλογραφίας ἡξιοῦτο, καὶ πνεύματος ἡξιοῦτο προφητικῶ.

Observes porro velim hoc tempore, cum Israel regnante Davide, usque ad Mesopotamiam imperium obtineret, ac vectigalia a finitimis gentibus acciperet, provisionem Dei ad Abraham factam opere completam esse, qua pollicitus erat se daturum semini ejus totam terram a flumine Ægypti usque ad

A « τοῖς ἀλλοιωθησομένοις » ἐπιγράφειν, καὶ σπηλογραφίαν τοὺς λόγους ἀποκαλεῖν. « Εἰς » μὲν γὰρ « τὸ τέλος, » διὰ τὸ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων μέλλειν πληροῦσθαι τὰ προφητευόμενα, εἴρηται· πρόσκειται δὲ ; « τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, » ἀναγκαιῶς διὰ τὴν μέλλουσαν διαλήψεσθαι ἀλλοίωσιν τὴν κατάστασιν τῶν τότε πραγμάτων. Ὅτε μὲν γὰρ ταῦτ' ἐλέγετο, ἐκράτει τῶν ἀλλοφύλων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν πολεμίων κρείττων ἐτύγχανεν. Ἐμελλε δὲ ἄρα καιρῶ τινι ἀλλοίωσιν ὑπομένειν, καὶ ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς γίνεσθαι. Διὸ φησιν ἢ προγραφή· « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν, » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπὶ κρίνων. » Ὡς γὰρ τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ καὶ ὁ χόρτος δοκεῖ μὲν τινα πρὸς βραχὺ φαίνεσθαι ὠραία, ὅσον δὲ οὕτω μεταβάλλει καὶ φθείρεται· οὕτως καὶ τὰ πράγματα τοῦ λαοῦ, ἀνοῦντα τότε, ἐμελλεν ὅσον οὕτω μεταβάλλειν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς διδασκαλίαις ἔλεγε· « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, » καὶ πάλιν· « Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον· ἀλλὰ καὶ, « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » οἷς ὁ Προφήτης κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς προστίθει λέγων· « Ἀληθῶς χόρτος ὁ λαὸς· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, ἐξέπεσε τὸ ἄνθος, ἀκαλύπτως τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὀκλήσας. Αὐτὰ δὴ οὖν ταῦτα καὶ νῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Δαυὶδ μαρτυρεῖται, προσαναφώνων τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι τοῦ λαοῦ ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολήν. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται, « Ἐπὶ κρίνων μαρτυρίας· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν μαρτυρία· » κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, « Τοῖς ἀλλοιωθησομένοις εἰς σπηλογραφίαν. » Πολλὴν δὲ ἀκολουθίαν ἔχει ἂν πρὸς τὰ ἐν τῷ πρὸ τούτου λελεγμένα. Ἐπεὶ κάκεινος τὴν τοῦ ἔθνους ἀποβολὴν ἐδήλου λέγων· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν, » καὶ τὰ ἐπιπερόμενα. Οἷς ἐξῆς περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν ἔφασκε· « Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, πρόσχε τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. » Τὴν δὲ σπηλογραφίαν καὶ νῦν ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ μὲν Ἀκύλας, « ταπεινὸς τέλειου τοῦ Δαυὶδ ; » ὁ δὲ Σύμμαχος, « ταπεινὸφρονος τοῦ Δαυὶδ καὶ ἀμώμου, » ἠρμήνευσαν. Στήλης γὰρ ἦν ἀξία ἡ τοῦ τοσοῦτου βασιλέως μετριοφροσύνη. Τοσοῦτων γὰρ πολέμων περιγενομένων, καὶ τοὺς μέχρι τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ὑποτάξας, ὑποφόρους τε αὐτοὺς καταστησάμενος,

Ἐπιτήρει δὲ ὅπως κατὰ τοῦτου τοῦ χρόνου ὁ Ἰσραὴλ, βασιλεύοντος Δαυὶδ, μέχρι τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ἐκράτει, καὶ φόρους παρὰ τῶν πέριξ ἐθνῶν ἐλάμβανε, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ εἰς ἔργα χωρούσης· δι' ἧς ἐπηγγέλλετο βασιεῖν τῷ σπέρματι αὐτοῦ πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ πο-

⁹⁸ Matth. vi, 28. ⁹⁹ ibid. 30. ¹ Isa. xl, 6-8. ² ibid. 7. ³ Psal. LVIII, 7.

ταμοῦ Αἰγύπτου, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου · & A Euphratem; quod Davide regnante revera contigit, ἢ βασιλεύοντος τοῦ Δαυὶδ ἔργοις ἐπληροῦτο · τοῦτο γοῦν καὶ ἡ παραθεθεῖσα ἱστορία τῆς Βασιλειῶν γραφῆς ἐμαρτύρει. Ἄλλὰ γὰρ φωτισθεὶς ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, θεσπίζει τὰ ἐν τοῖς μέλλουσι χρόνοις συμβησόμενα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα διδάσκει λέγων · « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. » Εἴθ' ἐξῆς προῶν ἐπάγει · « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες ἡμᾶς, » καὶ τὰ ἐξῆς · « οἷς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει · « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ · ἀγαλλιάσομαι καὶ διαμεριῶ Σικίμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρέσω, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοῦ Θεοῦ διαλλαγὰς πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους. Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐλάλησε, καὶ λαλήσας ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ τῷ Γαλαὰδ καὶ τῷ Μανασσή, καὶ τῷ Ἐφραΐμ, καὶ τῷ Ἰουδα, συμπεριλαμβάνει τὸν Μωάβ B Moab spei meæ; » pro quo Symmachus edidit, « Moab lebes securitatis meæ; » Aquila vero, « Moab lebes lavacri mei. » Deinceps de Idumæa hæc ipse pollicetur, « In Idumæam extendam calceamentum meum; » sive secundum Symmachum, « In Idumæam conscendam calceamento meo. » Et hæc quidem Moab et Idumææ pollicetur. De alienigenis rursus adjicit, « Mihi alienigenæ subditi sunt; » sive secundum Aquilam, « Mihi Philisthæa amica fuit; » secundum Theodotionem autem, « Mihi alienigenæ amici facti sunt. » Hæc porro ipsis verbis et vocibus in cvii psalmo dicta sunt, in quo secundum LXX Interpretes, amicos Dei futuros alienigenas in vaticinio fertur. Scriptum itaque est in illo: C « Moab lebes spei meæ. In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ amici facti sunt. » Et hæc quidem de alienigenis enarravit. Sub hæc autem ex persona Judaici populi prophetia rursus adjicit: « Nonne tu, Deus, qui repulisti nos, et non egredieris in virtutibus nostris? » Quæ similia sunt iis quæ ab initio dicta fuere, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos: » queis perspicue se repulso et destructo fuisse narrant, neque Deum in virtutibus, sive in exercitiis suis opulentem habere: alienigenas vero generatim omnes amicos Dei effectos esse; Moab vero speciatim lebetem spei ejus, seu lebetem lavacri ejus, vel securitatis ejus esse; Idumæamque calceamento Jæi dignatam fuisse. Hæc illustratione Spiritus divini D edoctus David, quasi ex persona totius populi, dicit, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos; » sive, secundum Symmachum: « Deus, abjecisti nos, et abscidisti nos, » abjectionem et abscissionem manifeste significans. Subjungit postea, « Iratus es, et misertus es nobis; » secundum Aquilam vero, « Iratus avertisti nos; » secundum Symmachum, « Iratus es, et circumduxisti nos; » secundum quintam editionem, « Et circumduxisti nos. » Hæc porro eventus rerum plus quam verba declarat.

καὶ βασιλεύοντος τοῦ Δαυὶδ ἔργοις ἐπληροῦτο · τοῦτο γοῦν καὶ ἡ παραθεθεῖσα ἱστορία τῆς Βασιλειῶν γραφῆς ἐμαρτύρει. Ἄλλὰ γὰρ φωτισθεὶς ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, θεσπίζει τὰ ἐν τοῖς μέλλουσι χρόνοις συμβησόμενα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα διδάσκει λέγων · « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. » Εἴθ' ἐξῆς προῶν ἐπάγει · « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες ἡμᾶς, » καὶ τὰ ἐξῆς · « οἷς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει · « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ · ἀγαλλιάσομαι καὶ διαμεριῶ Σικίμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρέσω, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοῦ Θεοῦ διαλλαγὰς πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους. Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐλάλησε, καὶ λαλήσας ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ τῷ Γαλαὰδ καὶ τῷ Μανασσή, καὶ τῷ Ἐφραΐμ, καὶ τῷ Ἰουδα, συμπεριλαμβάνει τὸν Μωάβ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς ἀλλοφύλους. « Μωάβ » γὰρ, φησὶ, « λέβης τῆς ἐλπίδος μου, » ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε, « Μωάβ λέβης ἀμεριμνίας μου · » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Μωάβ λέβης λουτροῦ μου. » Εἶτα περὶ τῆς Ἰδουμαίας αὐτὸς ἐπαγγέλλεται λέγων · « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιθήσομαι τῷ ὑποδήματί μου. » Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐπαγγέλλεται τῷ Μωάβ καὶ τῇ Ἰδουμαίᾳ. Περὶ δὲ τῶν ἀλλοφύλων πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιλέγει · « Ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ὑπετάγησαν, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν · « Ἐπ' ἐμὲ Φυλιστιαία (sic) ἤταίρησατο, » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ἐφίλασαν. » Αὐτὰ δὲ ταῦτα τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι, καὶ αὐταῖς λέξεσι καὶ ἐν τῷ ρ' εἰρηται ψαλμῷ, ἐν ψ̄ καὶ κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα φιλιόσειν τῷ Θεῷ οἱ ἀλλοφύλοι θεσπίζονται. Γέγραπται γοῦν καὶ ἐν ἐκεῖνῃ: « Μωάβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβάλω τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ἐφίλασαν. » Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀλλοφύλων διήλθε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ προσώπου τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἡ προφητεία πάλιν ἐπάγει φάσκουσα · « Οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμειν ἡμῶν; » « Ἄ ὃ ὅμοια γένοιτ' ἂν τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν λελεγμένοις ἐν τῷ, » « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες ἡμᾶς, » δι' ὧν σαφῶς ἑαυτοὺς μὲν ἀπεῶσθαι λέγουσι καὶ καθαιρεῖσθαι, μὴ ἔχειν τε τὸν Θεὸν βοηθὸν ἐν ταῖς ἑαυτῶν δυνάμειν · τοὺς δὲ ἀλλοφύλους καθέλου μὲν πάντας φίλους γεγονέναι τῷ Θεῷ, ἰδίως δὲ τὸν Μωάβ λέβητα αὐτοῦ τῆς ἐλπίδος, ἢ λέβητα τοῦ λουτροῦ αὐτοῦ, ἢ τῆς ἀμεριμνίας αὐτοῦ γεγονέναι · τὴν δὲ Ἰδουμαίαν τοῦ ὑποδήματος τοῦ Θεοῦ κατηξῶσθαι. Ταῦτ' οὖν τῷ Πνεύματι τῷ θεῷ φωτισθεὶς ὁ Δαυὶδ, κοινοποιεῖ τὸν λόγον ὡς ἐκ προσώπου τοῦ πτωχοῦ λαοῦ καὶ φησὶν · « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες ἡμᾶς, » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον · « Ὁ Θεὸς, ἀπεθάλου ἡμᾶς, καὶ διέκοψας ἡμᾶς, » σαφῶς ἀποβολὴν καὶ ἀποκοπὴν αὐτῶν δηλώσας. Εἶτ' ἐπιλέγει · « Ὀργίσθης, καὶ ὠκτείρησας ἡμᾶς, » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Ὀμωθεὶς μετέστρεψας ἡμᾶς, » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ὀργίσθης, καὶ περιτήγαγες ἡμᾶς, » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, « Καὶ περιτήγαγες ἡμᾶς. » Ταῦτα δὲ μᾶλλον τῶν λόγων ἢ τῶν πραγμάτων ἔκδοσις παρίστηαι.

^a Psal. cvii, 10. ^b ibid. 12.

Post Salvatoris itaque nostri adventum, quando in-
 vasit eos ira in finem, hæc omnia passi, repulsi, de-
 structi et affecti sunt; abscissi item et circumducti,
 in omnesque gentes dispersi. Sed etiam, « commo-
 visti, inquit, terram et conturbasti eam, quia sex-
 centa ibi mala inerant; in terra dico eorum, scilicet
 Jerusalem, ubi regia et sanctuarium, ubi omnia in
 lege veneranda persolvebantur: sive etiam in tota
 illorum regione; sive in animabus eorum tropice
 terra nuncupatis. Quæ omnia confertim ob improba
 eorum facinora, commota et conturbata sunt. Atta-
 men rogat Propheta in sequentibus: « Sana con-
 tritiones ejus, quia commota est. » A proprio nam-
 que loco et situ commota et concussa prædicta
 terra, contritionibus et ruinæ suberat. Quare sub
 hæc additur: « Ostendisti populo tuo dura: » et
 vino compunctionis potat illos; sive secundum
 Aquilam, « vino soporis; » sive secundum Sym-
 machum, « vino jactationis. » Ac dicere licet,
 divinarum Scripturarum verbum, quo eorum in
 Christum incredulitas arguitur, vinum esse com-
 punctionis, eorum conscientia per prophetias de
 Christo, necnon per præsentem rerum conditio-
 nem, ac per conversionem gentium compuncta
 et vulnerata. Hæc quippe, etiamsi non fucati vi-
 deantur esse, eorum conscientiam puugunt, feriunt,
 et ad sensum suæ erga Salvatorem et Dominum
 nostrum infidelitatis adducunt. Sed illis quidem
 hæc eventura esse vaticinatur. Iis autem qui ad
 Christum Dei conventuri, ejusque salutem susce-
 pturi sunt, hæc postea annuntiat: « Dedisti metu-
 entibus te significationem, ut fugiant a facie ar-
 cus; » secundum Aquilam vero, « Dedisti metuen-
 tibus te signum, ut significantur a facie firmitatis; »
 secundum Symmachum autem, « Dedisti metuen-
 tibus te signum, ut fugiant a facie sagittarum. » Si
 illi, de quibus superius, hoc signo notati fuissent,
 non repellendi, nec destruendi, nec iræ tradendi
 erant. Sed quia signum illud salutare recipere no-
 luerunt, jure in hæc inciderunt. At qui timent Do-
 minum, (sic eos qui credunt ex gentibus, ut ple-
 rumque demonstravimus, Scriptura solet appella-
 re,) accepto signo, illoque usi, ac in vultu obsignati,
 locum invenerunt fugiendi a facie arcus, nullo spi-
 ritualium et invisibilium inimicorum ipsos, ob si-
 gnum cum illis tum antiquis inditum, ferire audente.
 Moyses siquidem demorum limina sanguine agni
 paschalis obsignari Israelitis præcepit, ut exterminator
 averteretur *. In Ezechiele itidem, cum ever-
 tendæ urbs esset, dixisse scribitur Deus ei, qui tunc
 temporis podere induebatur: « Transi per mediam
 civitatem Jerusalem, et da signa super frontes vi-
 rorum gementium et dolentium super cunctis ini-
 quitatibus quæ sunt in medio ipsorum †. » Deinde
 alius dicitur: « Ite in civitatem post eum, et percu-
 tite: ne parcatis oculis vestris, neque misereamini
 senem et adolescentem, parvulos, et virginem, et

Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν
 πάντα ταῦτα πεπόνθασιν, ὅτε ἐφθασεν ἐπ' αὐτοὺς
 ὄργη εἰς τέλος, ἀπόσθησάν τε καὶ καθηρέθησαν καὶ
 ἀπεβλήθησαν· διεκόπησάν τε καὶ περιτρίχθησαν δια-
 σκορπισθέντες εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἀλλὰ καὶ ἐ συν-
 ἔσεισας, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ συνετάραξας αὐτήν, διὰ
 τὸ μυρία κακὰ ἐν αὐτῇ γίγνεσθαι· λέγω δὲ τῆ αὐτῶν
 γῆ, ἦτοι τῆ Ἱερουσαλήμ, ἐν ἧ καὶ τὸ βασίλειον, καὶ
 τὸ ἅγίασμα, καὶ πάντα τὰ σεμνὰ τοῦ νόμου συνετε-
 λεῖτο· ἢ καὶ πάση αὐτῶν τῆ χώρῃ, ἢ καὶ ταῖς ψυ-
 χαῖς αὐτῶν τροπικῶς γῆν ὠνομασμέναις. Ἄ δὲ πάντα
 ἀθρόως διὰ τὰς παρανόμους αὐτῶν πράξεις συνεσει-
 σθη καὶ συνετάραχθη. Ὅμως δ' οὖν ἰκετεύει ὁ προ-
 φῆτης λέγων ἐξῆς· « Ἰασαί τὰ συντριμμάτα αὐτῆς,
 ὅτι ἐκινήθη, » Κινηθεῖσα γὰρ καὶ σαλευθεῖσα τῆς οἰ-
 κείας μονῆς καὶ στάσεως ἢ προλεχθεῖσα γῆ, συντριμ-
 μάτα καὶ κατάγματα ἐκτῆσατο. Διόπερ ἐξῆς ἐπιλέ-
 γεται· « Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρά· » καὶ ποτίζει
 δὲ αὐτοὺς οἶνον κατανύξεως· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν,
 ἐ οἶνον καρδίσεως· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐ οἶνον
 σάλου. » Καὶ ἔστι γε εἰπεῖν τὸν ἀπὸ τῶν θείων Γρα-
 φῶν λόγον, ἐλεγκτικὸν ὄντα αὐτῶν τῆς εἰς τὸν Χρι-
 στὸν τοῦ Θεοῦ ἀπιστίας, οἶνον ὑπάρχειν κατανύξεως,
 νυττομένης αὐτῶν καὶ τιτρωσκομένης τῆς συνείδησεως
 ἀπὸ τῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητειῶν· ἐξ αὐτῶν
 τε τῶν περιεχόντων αὐτοὺς πραγμάτων καὶ ἐκ τῆς
 τῶν ἔθνῶν ἐπιστροφῆς. Ταῦτα γὰρ, κἂν ἀπροσποίητο
 εἶναι δοκῶσιν, ὁμως τὴν συνείδησιν αὐτῶν τιτρώσκει,
 κλήττοντα καὶ εἰς συναίσθησιν αὐτοὺς ἄγοντα τῆς εἰς
 τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν ἀπιστίας. Ἀλλ' ἐκεῖ-
 νοις μὲν τοιαῦτα μέλλειν ἔσεσθαι θεοπίττει. Τοὺς δὲ
 μέλλοντας προστρέχειν τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν
 δι' αὐτοῦ σωτηρίαν παραδέχεσθαι, εὐαγγελίζεται ἐξῆς
 λέγων· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημείωσιν
 τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοῦ οὐτοῦ. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύ-
 λαν· « Ἐδωκας, φησὶ, τοῖς φοβουμένοις σε σύστη-
 μον, τοῦ σημειοῦσθαι ἀπὸ προσώπου βεβαιότητος· »
 κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις
 σε σημείον, εἰς τὸ ἐκφυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοξεύμα-
 τος. » Εἰ μὲν οὖν ἦσαν καὶ οἱ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δε-
 δηλωμένοι τῷ σημείῳ τούτῳ, οὐκ ἂν ἀπόσθησαν, οὐδ'
 ἂν καθηρέθησαν, οὐδ' ἂν τῇ ὄργῃ παρεδόθησαν· ἀλλ'
 ἐπεὶ μὴ ἠβουλήθησαν καταδέξασθαι· τὸ σωτήριον ση-
 μεῖον, εἰκότως τούτοις περιπεπτώκασιν. Οἱ δὲ γε
 φοβούμενοι τὸν Κύριον (οὕτω δὲ εἰωθε καλεῖν ὁ λόγος
 τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστευόντας, ὡς πολλάκις διὰ πλειόνων
 ἐδείξαμεν), λαβόντες τὸ σημείον χρησάμενοί τε αὐτῷ,
 καὶ κατὰ τοῦ προσώπου σφραγισόμενοι, εὐρανὸν φυ-
 γὴν ἀπὸ προσώπου τοῦ οὐτοῦ, μηδενὸς νοητοῦ καὶ ἀοράτου
 πολεμίου βάλλειν αὐτοὺς τολμώντος διὰ τὸ ἐπικείμε-
 νον αὐτοῖς σημείον καὶ τοῖς παλαιοῖς δεδομένον. Μωϋ-
 σῆς μὲν γὰρ τὰς φιλίας τῶν οἰκίων τῶν Ἰσραηλιτῶν
 αἵματι· τοῦ προβάτου τοῦ Πάσχα κατασημαίνεσθαι
 διετάξατο εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ὀλοθρευτοῦ· καὶ ἐν τῷ
 Ἐξεκλήλ δὲ, μελλούσης ἀφανίζεσθαι τῆς πόλεως,
 ἀναγράφεται ὁ Θεὸς εἰρηκῶς πρὸς τὸν ἐνδεδυμένον
 τὸν ποδῆρον, ὅστις ποτ' ἦν· « Δεῖλθε μέσθην τὴν πόλιν

* Exod. xii, 7. † Ezech. ix, 4.

τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄδς τὰ σημεῖα ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεναζόντων καὶ τῶν κατοδυνωμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Εἶθ' ἐτέροις ἐλέχθη· « Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε· μὴ φαίδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε πρεσβύτερον καὶ νεανίσκον, καὶ νῆπια καὶ παρθένον, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον μὴ ἐγγίσητε, καὶ ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἄρξα-θε. » Ὁρᾷς ὅπως οἱ μὲν ἀπώλοντο· οἱ δὲ τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέροντες διεσώζοντο; τοιοῦτοί τινες ἦσαν καὶ οὗς ἡ παροῦσα στηλογραφία παρίστησι λέγουσα· « Ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖωσιν τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τῶζου· οὐ γὰρ τῷ Ἰσραὴλ, φησὶν, ἔδωκας, ἀλλὰ τοῖς φοβουμένοις σε. Ὅτι δὲ ἔθος ἐστὶ τῇ προφητείᾳ φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντας, πολλάκις ἀπεδείξαμεν, καθὼς προεῖρηται. Ὅπερ οὖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀλοθρευτοῦ διέφυγον ποτε οἱ ἐν Αἰγύπτῳ τὰς πληγὰς, χροῆσαντες τῷ σημεῖῳ τοῦ αἵματος, τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἀποτροπισμῶν τοῦ πολεμίου καὶ ἐχθροῦ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τοῦ τοξεύειν καὶ καταβάλλειν αὐτὰς ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας πλάνην εἰωθότος, δέδοται τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα σημεῖον τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον.

« Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα μέχρι τοῦ τέλους καὶ ὁ ρζ' περιέχει ψαλμός. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς προκειμένοις τὰ προλεχθέντα ἀποδολὴν ἐδήλου τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦ ρζ' τὰ πρὸ τούτου, « ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου » καὶ τῶν ἐπιφερομένων, σαφῆ κλήσιν ἐθνῶν θεσπίζει. Προεῖπὼν γὰρ ὁ λόγος ἐν τῷ ρζ', « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ. Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου, » ἐπιφέρει· « Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν· ὅτε μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀληθείᾳ σου ἕως τῶν νεφελῶν. Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. » Εἶτ' ἐπιλέγει τὰ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς προκειμένα λόγῳ· « Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου, » καὶ τὰ λοιπὰ συμφώνως τοῖς προκειμένοις. Σφόδρα δὲ θαύμασα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν οἰκονομίαν· ἀπὸ γὰρ δύο στηλογραφιῶν ἓνα ψαλμὸν πεποίηκε, τὸν ρζ'. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα, ἐν οἷς ἐλέγετο· « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ νς' στηλογραφίας τοῦ Δαυὶδ ἐξελών, ἐν ἧ καὶ αὐτῇ ἐλέκτο· ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ, » καὶ τὰ ἐπιλεγόμενα δ' ἐξῆς συμφώνως τοῖς ἐν τῷ ρζ' μέχρι τοῦ· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου· » τὰ δὲ δευτέρα τὰ ἀπὸ τοῦ, « Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου καὶ ἐπάκουσόν μου, » σὺν τοῖς μέχρι τέλους ἐπινηγεμένοις ἀπὸ τῆς μετὰ χειρᾶς στηλογραφίας, διδάσκοντες ἡμᾶς θεοῦ Πνεύματος μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐμφέρεσθαι ἐν ἀμφοτέροις. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νς' ἐξομολογήσασθαι τῷ Κυρίῳ ἐν λαοῖς καὶ ψάλλειν αὐτῷ ἐν ἔθνεσιν εὐηγγελίζετο· ἐν δὲ τῷ μετὰ χειρᾶς ἀποδολὴν σημαίνει τοῦ Ἰσραὴλ,

A mulieres occidite ad interneclonem : ad eos autem super quos est signum ne accedatis, et a sanctis meis incipite ⁹. » Viden' quo pacto alii quidem occisi; ii vero qui signum in fronte ferrent servati fuerint? Tales ii erant, quos hæc tituli inscriptio indicat his verbis : « Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus. » Non enim ait, Israeli delisti, sed timentibus te. Quod autem prophetiæ consuetum sit timentes Dominum vocare eos ex gentibus, qui ad Deum confugerunt, plerumque demonstravimus, uti supra dictum est. Quemadmodum igitur exterminatoris plagas, signo sanguinis usi, fugiebant qui in Ægypto erant ⁹, eadem ratione ad avertendum humanarum animarum hostem et inimicum, qui solet eas telis impetere, et in idololatriæ errorem deducere, signum hic memoratum metuentibus Dominum collatum est.

Ὅπερ οὖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀλοθρευτοῦ διέφυγον ποτε οἱ ἐν Αἰγύπτῳ τὰς πληγὰς, χροῆσαντες τῷ σημεῖῳ τοῦ αἵματος, τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἀποτροπισμῶν τοῦ πολεμίου καὶ ἐχθροῦ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τοῦ τοξεύειν καὶ καταβάλλειν αὐτὰς ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας πλάνην εἰωθότος, δέδοται τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα σημεῖον τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον.

VERS. 7. « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me. » Hæc et sequentia ad finem usque cVII item psalmus complectitur. Sed in præsentī quæ præmissa sunt, abjectionem Israelis; quæ isthæc verba psalmi cVII, « ut liberentur dilecti tui, » et sequentia præcedunt, vocationem gentium manifeste vaticinantur. Nam cum in psalmo cVII dixisset, « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo ¹⁰, » adjicit : « Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus : quoniam magna est super cælos misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes. Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹¹. » Deinde adjicit ea quæ in præsentī feruntur : « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me ¹², » et cætera præsentibus similia. Admodum vero mirari subit Spiritus sancti dispensationem : ex duabus namque tituli inscriptionibus unum psalmum concinnavit, scilicet cVII. Priora enim, quæ sic habent : « Paratum cor meum, Deus, » et cætera, ex tituli inscriptione Davidis lVI exsumpsit, in qua item dictum fuerat : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam dicam ¹³, » et quæ sequuntur, iis quæ in cVII feruntur similia, usque ad illud; « Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹⁴ : » posteriora autem ab illo, « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me, » cum iis quæ ad finem usque habentur, ex præsentī tituli inscriptione mutuatus est; docente nos Spiritu divino unam eandemque in utroque sententiam ferri; nam in lVI se confiteri Domino in populis et psallere ipsi in gentibus annuntiabat; in præsentī autem Judæorum abjectionem significat, ut in præmissis docetur. Ac post

⁹ Ezech. ix, 5, 6. ¹⁰ Exod. xii, 7. ¹¹ Psal. cVII, 2, 5. ¹² ibid. 4-6. ¹³ ibid. 7. ¹⁴ Psal. lVI, 8. ¹⁵ ibid. 10.

prima illa, queis indicabatur abjectio prioris populi, signumque metuentibus ipsum conferendum esse; intermedio diapsalmate, orationem Deo Spiritus sanctus emittit dicens: « Ut liberentur dilecti tui, saluum fac dextera tua, et exaudi me. » Ita vero supplicat rogas, ut, sua usus dextera, Deus eripiat salvosque faciat dilectos suos; neque simpliciter ita supplicat, « Saluum fac, » sed adjicit, « dextera tua, » primo ut eripiat, secundo ut saluum faciat. Dilectos autem Dei nullos noverat, nisi nomines qui ad imaginem ejus facti sunt. Quamvis enim in peccata lapsi, attamen ob substantiam animæ spirituales et rationabiles, dilecti Dei vocantur. Deum itaque, mentione dilectorum suorum facta, placare conatur, rogatque ut a spiritualibus inimicis et hostibus eripiantur, atque ereptos, dextera sua salute donet. Dexteram autem Dei quam dixeris esse, nisi Christum tropice sic vocatum? Ut enim alias virtus et sapientia, justitia et sanctificatio et redemptio dictus est; sic jam dextera vocatus fuerit, quia dextera et salutaria omnibus hominibus procuraturus erat.

σύνη τε καὶ ἀγασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, οὕτω καὶ τήρια πᾶσιν ἀνθρώποις προξενήσειν ἐμελλεν.

VERS. 8, 9. « Deus locutus est in sancto suo, » et cætera. Cum precatus Spiritus sanctus esset ut liberarentur dilecti Dei, nihil cunctatus Deus respondet his verbis: « Exaltabor et dividam Sichima. » Hæc per Verbum suum, quasi per interpretem locutum Deum audiens Spiritus sanctus, hæc ipsa nos edocet: quare ait, « Deus locutus est in sancto suo. » Sanctum porro Dei, qui formam servi accepit, non ignorabant olim dæmones: quamobrem clamabant, « Scimus te quis sis, Sanctus Dei ¹⁵. » Ino vero in LXXXVIII psalmo dictum est: « Semel juravi in sancto meo, si David mentiar ¹⁶. » Quemadmodum enim pater in filio dilecto, sic universorum Deus in Filio jurat. Hic igitur etiam « Deus locutus est in sancto suo; » sive, secundum Aquilam, « Deus locutus est in sanctificato suo. » Quandonam id impletum est, nisi cum in novissimo dierum locutus est nobis in Filio? Quid autem locutus est nisi hæc quæ sequuntur, « Exsultabo et dividam Sichima? » In CVII itaque dictum est, « Exaltabor, et dividam Sichima ¹⁷; » idque ex re admodum, quia in eodem dictum antea fuit, « Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹⁸. » Ad illud enim, « exaltare, » hoc respondit, « exaltabor; » hic vero ad illud, « Saluum fac dextera tua, » et ad illud, « Ut liberentur dilecti tui, » de dilectorum suorum salute gaudens sic respondet, « Exsultabo; » sive, secundum Aquilam, « Gloriabor; » sive, secundum Symmachum, « Gloriabor et distribuam Sichima. » Hæc autem portio olim Josepho ex prærogativa quadam deputata fuit: ob quam olim altum sapiebant Judæi, nunc vero gens Samaritanorum. Ea autem ipsa est Sichima

¹⁵ Luc. IV, 34. ¹⁶ Psal. LXXXVIII, 36. ¹⁷ Psal.

(1) Forte deest τῆς. EDIT.

ὡσπερ οὖν ἐδίδασκε τὰ προλεχθέντα. Καὶ δὴ μετὰ τὰ πρῶτα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ ἀποβολὴ τοῦ προτέρου λαοῦ, τό τε σημεῖον τὸ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν δοθησόμενον, ἐξῆς μέσου διασφάλματος παρεντεθέντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ φράσκον· « Ὅπως ἂν βυθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σώσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Ἴκετεύει δὲ ταῦτα δεόμενον, ὅπως, τῇ αὐτοῦ χρησάμενος δεξιᾷ ὁ Θεός, ῥύσῃται καὶ σῶσῃ τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἱκετεύει, « Σῶσον, » ἀλλὰ « τῇ δεξιᾷ ἐαυτοῦ » πρῶτον μὲν ῥύσασθαι, ἔπειτα σῶσαι. Ἀγαπητοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδ' ἄλλους ἠπίστατο ἢ τοὺς κατ' εἰκότι τὴν αὐτοῦ πεποιημένους ἀνθρώπους. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ὑποπεπώκασι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλ' ὁμως διὰ τὴν (1) ψυχῆς οὐσίαν νοεράν οὖσαν καὶ λογικὴν, ἀγαπητοὶ εἰρηναῖοι τοῦ Θεοῦ. Δυσωπεῖ τοίνυν ὁ λόγος τὸν Θεὸν διὰ τῆς μνήμης τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ, παρακαλεῖ τε ῥύσασθαι αὐτοὺς ἀπὸ νοητῶν τε ἐχθρῶν καὶ πολεμίων· ῥυσάμενόν τε σῶσαι αὐτοὺς διὰ τῆς ἐαυτοῦ δεξιᾶς. Δεξιάν δὲ τοῦ Θεοῦ τίνα ἂν τις εἴποι ἢ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τροπικῶς οὕτως ὠνομασμένον, Ὡς γὰρ ἀλλαχού δύναμις καὶ σοφία ἐλέγχεται, δικαιοῦν δεξιὰ χρηματίζειεν ἂν· ἐπειδὴ τὰ δεξιὰ καὶ σω-

« Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εὐχαίμενον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅπως βυθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ τοῦ Θεοῦ, μηδὲν ὑπερθέμενος ὁ Θεός ἀποκρίνεται λέγων· « Ὑψώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα. » Ταῦτα δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ὡς δι' ἐρμηνέως λαλήσαντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπακούσας, διδάσκει καὶ ἡμᾶς εἰδέναι ἀτὰρ διό φησιν· « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » Τὸν δὲ ἅγιον τοῦ Θεοῦ μορφήν δούλου λαθόντα οὐκ ἔγνόσαν ποτε οἱ δαίμονες· διὸ ἐβόων λέγοντες· « Οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν πηΨαλμῷ λέλεκται· « Ἀπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. » Ὡς γὰρ πατήρ ἐφ' ὑψὺ ἀγαπητῶ, οὕτως ὁ τῶν ὄλων Θεός ἐπὶ τῷ Ἰϋψὺ ὤμνυσι. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν « ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ. » Πότε δὲ καὶ τοῦτ' ἐπληροῦτο, ἢ ὅτε ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋψὺ; Τί δὲ ἐλάλησεν ἢ τὰ ἐπιφερόμενα λέγων· « Ἀγαλλιάσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα; » Ἐν μὲν οὖν τῷ ρζ' εἴρηται· « Ὑψώθησομαι, καὶ διαμεριῶ Σίχιμα, » σφόδρα καταλλήλως· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῳ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ ὄξα σου. » Πρὸς γὰρ τὸ, « ὕψοθητι, » ἐπενήνεκται τὸ, « ὕψοθησομαι· » ἐνταῦθα δὲ πρὸς τὸ, « σώσον τῇ δεξιᾷ σου, » καὶ πρὸς τὸ, « ὅπως ἂν βυθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, » χαίρων ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ σωτηρίᾳ, τὴν ἀπόκρισιν ποιεῖται λέγων, « Ἀγαλλιάσομαι· » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Γαυριάσομαι· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Γαυριάσω καὶ διανεμήσω Σίχιμα· » Αὕτη δὲ ἦν ἡ πάλαι ἀφωρισμένη τῷ Ἰωσήφ μερὶς κατ' ἐξάιρετον, ἐφ' ἣ καὶ μέγα ἐφρόνουν πρότερον μὲν Ἰουδαίων CVII, 8. ¹⁸ Psal. CVII, 6.

παῖδες, νῦν δὲ τὸ Σαμαρειτῶν φύλον. Ἡ αὐτὴ δὲ ἔστι Σίχιμα τῇ Συχέμ, ἣν ἔδωκεν Ἰακώβ τῷ Ἰωσήφ· ἔνθα καὶ τὸ φρέαρ καὶ ἡ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ τυγχάνει, ὧν μέμνηται τὸ Εὐαγγέλιον, τὸν Σωτῆρα φάσκον ἐπιδημηκέναι, πολλοὺς αὐτῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκέναι. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ οἱ ἀπόστολοι, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ γενόμενοι, σημεῖα καὶ τέρατα ἐποίουν ἐν αὐτῇ, ὡς ἱστορεῖσθαι ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δεδῶσθαι τοῖς τὸν τόπον οἰκοῦσι, χαρὰν τε μεγάλην γεγενῆσθαι αὐτοῖσι. Γέγραπται γοῦν, ὅτι Φίλιππος, καταβῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκέρυσσεν αὐτοὺς τὸν Χριστόν. Προσεῖχον δὲ οἱ ἕγχοι τοἰς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδόν, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει· ἐγένετο δὲ φωνὴ χαρᾶς μεγάλης ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Καὶ ἐξῆς εἴρηται· « Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς Πέτρον καὶ Ἰωάννην· οἵτινες καταβάντες προσηύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον » καὶ ἐπιλέγει· « Τότε ἐπετίθεισαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάβανον Πνεῦμα ἅγιον. » Ταῦτ' οὖν ἐγένετο ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, πληρουμένης τῆς κατὰ χεῖρας ἐπαγγελίας, φασκούσης· « Ὑψωθῆσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα. Τοῖς γὰρ ἐπὶ τῆς Σαμαρείας διεμέρισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὸ ὑψωθῆναι αὐτὸν, ὅτε ἀναβάς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Καὶ ταῦτα ἐγένετο μετὰ τὸ διωχθῆναι τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ Ἱεροσολύμων. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· « Ἐγένετο δὲ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες δὲ διεσπάρησαν· » καὶ πάλιν· « Οἱ μὲν οὖν διασπαρῆντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον. » Εἰθ' ἐξῆς εἴρηται ὅπως τοῖς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ εὐαγγελιζόντο, καὶ ὡς τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου μετεδίδοσαν αὐτοῖς οἱ ἀπόστολοι. Δέδεκται τοίνυν ὅπως εἴρηται τὸ, « Ὑψωθῆσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα· » μετὰ γὰρ τὸ ὑψωθῆναι τὸν Σωτῆρα πάντα ταῦτα ἐπληροῦτο. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι, διὰ τὸ πάλαι μὲν τῶν Ἰουδαίων εἶναι τὸν τόπον, νῦν δὲ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν Ἑλλῆσι καὶ Σαμαρειταῖς ἐκδεδῶσθαι, τούτου χάριν εἰρησθαι τὸ, « Ὑψωθῆσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα· » ἀλλὰ καὶ « τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω. » Κοιλάδα δὲ εἶωθεν ὀνομάζειν ὁ προφητικὸς λόγος τὸ πάντων ἀνθρώπων οἰκητήριον· διὸ λέλεκται ἀλλαχοῦ· « Διέθετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος. » Τοῦτο δὲ οὖν τὸ πάντων ἀνθρώπων οἰκητήριον, καὶ τὴν κοιλάδα ταύτην ἐκκλησιῶν, φησίν, ἑμαυτοῦ πληρώσω· ὃ δὲ αἰνίττεται λέγων, « Σκηνῶν διαμετρήσω. » Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τούτον ἡρμήνευσεν τὸν τρόπον, « Κοιλάδα συσκιασμῶν καταμετρήσω. » Εἰθ' ὡσπερ ἐμὸς, φησὶ, γέγονεν ὁ Γαλαὰδ, καὶ ἐμὸς γέγονε ποτε ὁ Μανασσῆς, καὶ Ἐφραῖμ ἦν ποτε, ὅτε ὑπῆρχε, « κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου, » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἰσχύς τῆς ἀρχῆς μου· » ὁμοίως τε ὡσπερ, ἦν ποτε « ὁ Ἰούδας βασιλεὺς μου, »

quæ Sichem, quam Josepho dedit Jacob, ubi puteus et fons Jacob est. Quorum meminit Evangelium, dicens Salvatorem eo advenisse, eorumque multos in ipsum credidisse. Quin etiam post ejus assumptionem, apostoli Samariam petentes, signa et prodigia operabantur in ipsa, ita ut in Actibus apostolorum narretur Spiritum sanctum ejus incolis datum fuisse, ibique magnum exstitisse gaudium. Scribitur quoque Philippum descendisse in urbem Samariam, ipsisque prædicasse Christum. Turbæ porro dictis Philippi unanimiter hærebant, cum audiret ac viderent signa quæ faciebat: exortaque magna vox lætitiæ: est in civitate illa. Deindeque dicitur: « Cum autem audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum; » ac subjungitur: « Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum »¹⁹. Hæc igitur Samarix facta sunt, ita ut hæc promissio impleteret: « Exaltabor et dividam Sichima. » Nam Samaritanis Spiritum sanctum distribuit post assumptionem suam et postquam exaltatus est, quando « ascendens in altum captivam duxit captivitatem, et dedit dona hominibus »²⁰. Hæc porro facta sunt postquam discipuli Salvatoris Hierosolymæ persecutionem passi sunt. Ait itaque Scriptura: « Facta est persecutio magna in Ecclesia quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt »²¹; ac rursus: « Igitur qui dispersi erant pertransibant, evangelizantes verbum »²². Deinde dictum est, qua ratione Samaritanis evangelizarent, et quomodo apostoli Spiritum sanctum ipsis impertirent. Demonstratum ergo est quare dictum sit: illud, « Exaltabor, et dividam Sichima. » Nam hæc omnia implebantur postquam Salvator exaltatus erat. Dixerit forsitan alius, quia olim Judæorum locus erat, nunc autem post Salvatoris nostri assumptionem, Græcis et Samaritanis concessus fuerat, ideo dictum, « Exaltabor, et dividam Sichima; » sed etiam, « convallem tabernaculorum dimetiar. » Convallem universorum hominum domicilium vocare consuevit propheticus sermo: quare alibi dictum est: « Disposuit in valle lacrymarum »²³. Hoc itaque hominum omnium domicilium, et convallem istam, ecclesiis, inquit, meis replebo. Quod his verbis subindicat, « Tabernaculorum dimetiar. » Aquila vero sic interpretatus est, « Convallem umbraculorum metiar. » Deinde, ut olim, inquit, meus fuit Galaad, meus item Manasses, et Ephraim, « fortitudo capitis mei » quondam erat; sive, secundum Symmachum, « robor principatus mei; » item, ut olim « Judas rex meus » fuit; aut secundum Aquilam, « Judas diligens inquisitor meus; » eadem prorsus conditione erit alienigenarum regio et urbs, quæ dicitur Moab: efficietur enim « lebes spei meæ; » vel, secundum Aquilam, « lebes la-

¹⁹ Act. viii, 14-17. ²⁰ Psal. lxxvii, 19. ²¹ Act. viii, 1. ²² ibid. 4. ²³ Psal. lxxviii, 6.

vacri mei ; » aut « lebes securitatis meæ, » secundum Symmachum. Ephraim vero fortitudinem capitis sui, sive robur principatus sui, vocavit : quoniam qui ex tribu Ephraim olim regnarunt, in novem et dimidiam ex tribubus Israel imperium in Samaria obtinuerunt.

φιλῆς ἑαυτοῦ ὠνόμασεν, ἢ ἰσχὺν τῆς ἀρχῆς ἑαυτοῦ· ποτε ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τῶν ἐννέα ἡμισυ φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ.

Cum autem duo Josephi filii fuerint, Ephraim et Manasses : Ephraimitæ sese ab Jerusalem segregantes, in Samaria, sive in prædicta Sychem quæ et Sichima, regiam constituerunt. Quamobrem dictum est : « Ephraim fortitudo capitis mei, » sive, « robur principatus mei. » Qui autem ex tribu Manasse fuerunt, Galaad obtinebant. Quare dictum est : « Meus est Galaad, et meus est Manasses. » Nam locus Galaad vocatus est, et habitatores Manasses appellati sunt. Ut igitur illi, ait, mei fuere, scilicet filii Manasse, Galaad incolentes, et qui in Sichimis populi principatum tenuere, filii Ephraim ; quin etiam ut ii qui in ipsa Jerusalem regnabant ex tribu Juda, mei et meæ portionis erant reges ; scæ aliquando meæ erunt alienigenæ gentes. Omnes porro alienigenas per Moab et Idumæam indicat, in duabus illis gentibus, quibus prohibitum erat ingredi in Ecclesiam Dei, reliquas omnes una complexus. Scriptum namque est : « Ammonitæ et Moabitæ non ingredientur in Ecclesiam Domini, usque ad tertiam et quartam generationem, et usque in sæculum ²⁵. » Moab autem et Ammon filii Lot fuere, ex scelerata illa filiarum suarum commistione, atque ex Sodomitico semine : quorum successionem, Moabitas nimirum et Ammonitas, lex Moysis repudiat. At lex præsens ipsi Moab pulcherrima annuntiat, dicens : « Moab lebes spei meæ ; » alteri vero genti Esau ortæ bona denuntiat, hæc adjiciens : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » Idumæa porro ab Edom nomen sortita. Hic erat Esau de quo dictum est : « Ne quis mœchus, aut profanus, ut Esau ²⁶. » Sexcentæ quoque aliæ prophetiæ contra Idumæos et Idumæam feruntur. Sed iis quoque præsens sermo pulcherrima annuntiat, dicente Deo : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » Deinde vero de reliquis gentibus indiscriminatim subjungit : « Mihi alienigenæ subditi sunt, » sive, « amici tacti sunt. » Moab vero lebetem spei suæ vocat, seu lebetem lavacri sui, aut securitatis suæ, quia alio modo non licitum ipsi fuisset, utpote semel repudiato, in Ecclesiam Dei concedere, nisi per lavacrum regenerationis. Itaque ceu in lebete ablutus et purgatus a pristina impietate, gratia donatur, atque ita securitatem obtinet. Et hæc opere completa licet ipsis oculis percipere iis qui in Arabum regione peregrinantur, cum videant Moabitas et Ammonitas, qui penes illos magno numero sunt, Ecclesias Dei implere. Similiterque, « In Idumam, inquit, conscendam calceamento meo, »

²⁵ Deut. xxiii, 5. ²⁶ Hebr. xii, 46.

ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ἰούδας ἀκριβαστῆς μου· » τὸν αὐτὸν τρόπον ἔσται καὶ ἡ τῶν ἀλλοφύλων χώρα τε καὶ πόλις ἡ καλουμένη Μωάβ· γενήσεται γὰρ « λέθης τῆς ἐλπίδος μου, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « λέθης λουτροῦ μου· » ἢ, « λέθης ἀμεριμνίας μου, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. Τὸν δὲ Ἐφραΐμ κραταίωσιν τῆς κεφαλῆς ἐπειδήπερ οἱ ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ βασιλεύσαντες ἤρξάντο.

Δύο δὲ παίδων γενομένων τῷ Ἰωσήφ, τοῦ Ἐφραΐμ καὶ τοῦ Μανασσή, οἱ μὲν τοῦ Ἐφραΐμ, ἀποσχίσαντες τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ τῇ προλεχθεισῇ Συχέμ τῇ καὶ Σίκιμα συνέστησαν τὸ βασίλειον· διὸ λέλεχται· « Ἐφραΐμ κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου, » ἢ, « ἰσχὺς τῆς ἀρχῆς μου· » οἱ δὲ ἐκ τοῦ Μανασσή γενόμενοι ἔσχον τὴν Γαλαὰδ· διὸ εἴρηται· « Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσή. » Ὁ μὲν γὰρ τόπος ἐκ τοῦ Γαλαὰδ ἐσημαίνετο, οἱ δὲ οἰκῆτορες ἐκ τοῦ Μανασσή. Ὅσπερ οὖν οὗτοι, φησί, γεγόνασιν ἔμοι, οἳ τε τὴν Γαλαὰδ οἰκῆσαντες υἱοὶ Μανασσή, καὶ οἱ ἐν Σικίμοις ἀρξάντες τοῦ λαοῦ υἱοὶ Ἐφραΐμ· ἀλλὰ καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ οἱ ἐκ φυλῆς Ἰούδα βασιλεύσαντες ἦσαν ἔμοι, καὶ τῆς ἐμῆς μερίδος βασιλεῖς· οὕτως ἔσται ποτὲ ἐμὰ καὶ τὰ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνη. Διγλοῖ δὲ πάντας ἀλλοφύλους διὰ τοῦ Μωάβ καὶ διὰ τῆς Ἰδουμαίας, ἐκ δύο τούτων ἔθνῶν τῶν ἀπηγορευμένων εἰσιέναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα παραδείξιμενος. Γέγραπται γοῦν· « Ἀμμανίται καὶ Μωαβίται οὐκ εἰσελεύσονται εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. » Μωάβ δὲ καὶ Ἀμμάν γεγόνασιν υἱοὶ Λὼτ ἐκ παρανόμου μίξεως τῶν αὐτοῦ θυγατέρων, ἐκ τε τοῦ Σοδομιτικοῦ σπέρματος· ὧν τὴν διαδοχὴν, Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας, ἀποβλήτους ποιεῖται ὁ Μωυσέως νόμος. Ἄλλ' ὁ παρὼν νόμος τῷ μὲν Μωάβ ἐπαγγέλλεται κάλλιστα λέγων· « Μωάβ, λέθης τῆς ἐλπίδος μου· » ἐτέρῳ δὲ ἔθνη τῷ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ ὑπεστώτῳ τὰ χρηστά σημαίνει, ἐπιφέρων ἔξῃ· « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενώ τὸ ὑπόδημά μου. » Ἰδουμαία δ' ἐκέκλητο ἀπὸ τοῦ Ἐδώμ· οὗτος δὲ ἦν ὁ Ἡσαῦ περὶ οὗ λέλεχται· « Μὴ τις πόρνος, ἢ βέθλος, ὡς Ἡσαῦ. » Μυρίαί τε ἄλλαι προφητεῖαι κατὰ τῶν Ἰδουμαίων καὶ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας εἴρηται. Ἄλλ' ὁ παρὼν λόγος τὰ κάλλιστα καὶ τούτοις ἐπαγγέλλεται, λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενώ τὸ ὑπόδημά μου. » Εἶθ' ἔξῃ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν ἀδιορίστως ἐπιλέγει· « Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν, » ἢ « ἐφιλίωσαν. » Λέθητα δὲ τὸν Μωάβ τῆς ἑαυτοῦ ἐλπίδος καλεῖ, ἢ λέθητα τοῦ λουτροῦ ἑαυτοῦ, ἢ τῆς ἀμεριμνίας ἑαυτοῦ· ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως ἔξῃ αὐτῷ, ἅπαξ ἀποβλήτω γενομένῳ, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ παραβάλλειν, μὴ οὐχὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ὅσπερ οὖν λέθητι ἀπολουσάμενος καὶ ἀποκαθαρθείς τῆς προτέρας δυσσεβείας, καταξιοῦται τῆς χάριτος, καὶ οὕτως ἀμεριμνίας τυγχάνει. Καὶ ταῦτα δι' ἔργων κευκωκῶτα πάρεστιν ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν, τῇ τῶν Ἀράβων ἐπιδημήσαντας χώρα, θεωμένους τε τοὺς παρ' αὐτοῖς πληθύνοντας λαοὺς, Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας

πληρουντας τας Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ Ἰδουμαίαν ἐπιθήσομαι, φησί, τῷ ὑποδήματι μου, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πρόβησιν οὐδὲν ἂν εἴη δυσχερὲς ἰδεῖν, τῇ τῶν Ἰδουμαίων ἐπιστάντας χώρα καὶ τὰ κλήθη τῶν αὐτῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἔχει παραλαβόντας· ὡς μὴ ὀκνησαί τινα ἀληθῶς ἐπίβασιν γεγονέναι τοῖς τόποις ἐκείνοις ὁμολογήσαι. Διὰ δὲ ταῦτα ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· Ἀγαλλιάσομαι. » Μέλλον γὰρ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνακαλεῖσθαι, πρεπόντως αὐτοῦ τῇ φιλοφροσύνῃ, συνέχαιρε τῇ τῶν σωζομένων σωτηρίᾳ. Καὶ ἕλλως δὲ ὑπόδημα αὐτοῦ οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τοὺς ἀποστόλους, ἢ τοὺς εἰς ἐτι δεῦρο τῷ περὶ αὐτοῦ κηρύγματι διακονουμένους. Ταῦτα δὲ οὖν πάντα εἰργάσατο ὁ Θεός, ὅτε ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Καθ' ἑτέραν δὲ ἐκδοχὴν λαλῆσας ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, πάντας ἀπαξικλῶς Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, τὰ τε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη εἰς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἀνεκαλέσατο διὰ καὶ τὴν Σίκιμα καὶ τὸν Γαλαὰδ (1), καὶ τὸν Μανασσὴν καὶ τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Μωάβ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἅπαντας κατηγορήσατο, ἐξ Ἰσοῦ τῆς ὁμοίας κλήσεως καταξιώσας ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· πλὴν ἀλλὰ πρώτους τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καλεῖ. Ἐχρῆν γὰρ τὰ πρωτεῖα καὶ τὰς ἀπαρχὰς τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πρώτους αὐτοὺς ἀπονεύμαι διὰ τὰς πρὸς τοὺς αὐτῶν πατέρας ἐπαγγελίας, δι' ἃς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρώτους αὐτοῖς εὐηγγελίζετο μαρτυρόμενος καὶ λέγων· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ τοῖς ἀποστόλοις δὲ αὐτοῦ πρώτους αὐτοῖς κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον παρήγει φάσκων· « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσελθῆτε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Εἶτα μετ' ἐκείνους προσέτατε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εὐαγγελίζεσθαι πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐνοικήσει ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ τε καὶ δι' αὐτοῦ λαλήσει ἀνθρώποις θεοσπίζεται· καὶ ὡς ἡμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Μανασσὴν καὶ τὸν Ἰούδαν εἰσδέξεται· οἱ πάλαι μὲν ἦσαν διεσπῶτες, ὅτε ὁ μὲν Ἰούδας ἐβασίλευεν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὁ δὲ Ἐφραῖμ, ἐν Σικίμοις καὶ Σαμαρείᾳ, ὁ δὲ Μανασσὴς ἔκει τὴν Γαλαὰδ. Ὡς μηκέτι τοῖνυν ἀφορισμοῦ, μήτε διαστάσεως οὐσης ἐν αὐτοῖς, πρώτους αὐτοὺς εἰσκαλεῖται· εἶτα Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας, Ἰδουμαίους τε καὶ τοὺς λοιποὺς ἅπαντας ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης οἰκοῦντας. Γνώσεις δ' ἂν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν εὐαγγελίων, ὅπως καθ' οὓς χρόνους ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῖς Σικίμοις ἐπεδήμει, καὶ αὐτῇ Σαμαρείᾳ, τῇ τε Ἱερουσαλήμ, ἠνωμένου τότε τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ἐν πρώτοις διεπέμπετο· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῖς αὐτοῖς ὡσπερ ὑποδήμασι χρώμενος, τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίου κατηξίου χάριτος.

« Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπ-

¹⁶ Matth. xv, 24. ¹⁷ Matth. x, 5, 6.

(1) Τὴν Σίκιμα καὶ τὸν Γαλαὰδ. Forte τὰ Σ. κ. τὴν Γ. Edit.

A secundum Symmacum. Quam item prædicationem in promptu est completam videre iis qui in Idumæam concedunt, et multitudinem Ecclesiarum Dei ibi conspiciunt; ut cunctetur nemo confiteri, vere in loca illa consensum factum esse. Propterea superior dictum est: « Deus locutus est in sancto suo: Exsultabo. » Nam cum humanum genus universum ad salutem revocandum esset, ut ejus erga homines amorem decebat, salutem nactis gratulatur. Alia autem ratione nihil aberres si dicas, calceamentum ejus fuisse apostolos, sive etiam ejus ad hanc usque diem prædicationis ministros. Hæc itaque omnia operatus est Deus, quando in novissimo dierum locutus est nobis in Sancto suo. Secundum aliam vero explicationem, locutus Deus in Sancto suo, omnes omnino Judæos et Græcos, aliasque per universum orbem gentes ad gratiam suam revocavit. Quare Sichima, Galaad, Manassen, Ephraim, Judam, Moab, Idumæam, et alienigenas omnes enumeravit, simili vocatione totum genus humanum æque dignatus; sed priores qui ex Israel erant memoravit. Oportuit enim primitias evangelicæ prædicationis ipsis impertire, ob promissiones patribus eorum factas, quarum causa Salvator ipsis prioribus Evangelium prædicabat, hæc testificatus: « Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ¹⁶. » Apostolis quoque suis præcipiebat, ut ipsi primum Evangelium prædicarent dicens: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis; sed ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel ¹⁷. » Secundum illos autem jubet discipulos suos Evangelium prædicare omnibus gentibus in nomine suo. Sic ergo in præsentem universorum Deus in Sancto suo habitaturum se, atque in ipso et per ipsum locuturum esse hominibus vaticinatur: et ait se simul pariterque Ephraim, Manassen et Judam excepturum esse; qui olim quidem dissiti erant, quando Juda regnabat in Jerusalem, Ephraim in Sichimis et Samaria, Manassen vero habitabat in Galaad. Ut nullo igitur ulterius discrimine intercessuro, nullaque inter eos discrepantia futura, ipsos priores advocat; deinde Moabitas, Ammonitas, Idumæos, cæterosque homines omnes, universum orbem incolentes. Ex historia porro Evangeliorum ediscas, quo tempore Sanctus Dei in Sichimis peregrinabatur, et in ipsa Samaria, necnon in Jerusalem, Israelum tum conjunctum fuisse, nullamque intercessisse divisionem; sic et apostolos suos primo ad oves quæ perierant domus Israel misit; postea autem, iisdem usus ceu calceamentis, universum hominum genus salutari gratia dignatus est.

καὶ μηδεμιᾶς οὐσης ἐν αὐτῷ διαστάσεως· οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ἐν πρώτοις διεπέμπετο· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῖς αὐτοῖς ὡσπερ ὑποδήμασι χρώμενος, τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίου κατηξίου χάριτος.

VERS. 11. « Quis abducat me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam?

Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? et non exhibis in virtutibus nostris? » Supra dictorum sententiæ insistentis Propheta, supra modum miratur illud inexpectatæ alienigenarum gentium mutationis prodigium. Deinde cum dixisset Deus, « In Idumæam extendam calceamentum meum, » dictum huiusmodi admiratur, secum reputans an unquam ipse Deus calceamento usus, consensurus sit, non in Jerusalem, neque in Samariam, neque in aliam Israelis civitatem, sed in alienigenas Idumæos. Quare beatos illos prædicat, ad quos accessurus Deus erat, orationemque emittit, ut ipse quoque hæc videre dignus habeatur: quapropter dicit: « Quis abducat me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam? » Precabatur enim deduci, annosque vitæ suæ produci usque ad id temporis, quo Deus calceamentum suum usque in Idumæam extensurus erat, ut magnum illud miraculum cerneret, Deum videlicet apud homines peregrinantem, et in Idumæa ambulantem, alienigenasque ipsi subditos et amicos: quare ait: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Civitatem porro munitam vocat Ecclesiam Dei, vallatam firmo et fortissimo muro, salutari nempe virtute, quam etiam videre cœlagitabat; quocirca dixit: « Quis abducat me in civitatem munitam? » Perpendas velim, ipsum minime rogare ut deducatur usque in Jerusalem, sive usque ad Galaad, aut usque ad Sychem, sive usque ad Ephraim, sive usque ad Judam; sed quasi inexpectata promissione percussus, quod scilicet perosi ac mœchi Esau posteri tanta gratia donandi sint, ut Deus ad eos conscendat, precatur dicens: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Ac quod mirum prorsus est, Deus non nudis pedibus ambulaturus dicitur, sed cum calceamentis; subindicatis animabus voluntatis ejus administris, quarum opera, vocatione gentium peracta, per universam terram, suam constituit civitatem, nimirum catholicam Ecclesiam suam, ac cœlum religiosorum hominum: de qua civitate dictum alias est: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei²⁰; » et: « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei²¹. » Hanc civitatem munitam cum videre peroptaret Propheta dicebat: « Quis abducat me in civitatem munitam? » aut « in civitatem circumseptam? » sic enim interpretatus Symmachus est. Eam quippe portæ, januæ et vectes divinarum virtutum circummuniunt, ne quadam obsidione prematur. Quare de illa dicebat Salvator: « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam²². » Hanc igitur circumseptam civitatem videre gestiens Propheta dicebat: « Quis abducat me in civitatem munitam? » Atque alienigenarum salutem oculis inspicere peroptans, hæc adjiciebat: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Deinde

ασάμενος ἡμᾶς; καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν; » Ἐπιστήσας τῇ τῶν προλεχθέντων διανοίᾳ ὁ Προφήτης, ὑπερεκπλήττεται τὸ θαῦμα τῆς παραδόξου τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν μεταβολῆς. Εἶτα τοῦ Θεοῦ εἰρηκότος, « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου, » τὸν λόγον ἀποθαυμάζει, εἰ μέλλει ποτὲ θεὸς αὐτῶς, ὑποδηματί χρησάμενος, ἐπιβαίνειν οὐ τῇ Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ τῇ Σαμαρείᾳ, οὐδὲ ἄλλῃ τινὶ τῇ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τῶν ἀλλοφύλων Ἰδουμαίων. Διὸ μακαρίζει μὲν τούτους, οἷς ἐπιδημήσειν ἠμελλεν ὁ Θεός· εὐχὴν δὲ τίθεται καταξιοῦσθαι ποτε καὶ αὐτὸν τῆς τούτων θέας· διὸ φησι· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Ἠβχετο γὰρ ὀδηγηθῆναι καὶ παρατεῖναι τοὺς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνους ἐπὶ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καθ' ὃν ἠμελλεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτείνειν τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, ὡς ἂν ἴδοι τὸ μέγα θέαμα, θεοὶ ἐπιδημοῦντα ἀνθρώποις καὶ ἐμπεριπατοῦντα τῇ Ἰδουμαίᾳ, ἀλλοφύλους τε αὐτῷ ὑποτεταγμένους καὶ φιλιάζοντας· διὸ φησι· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Πόλιν δὲ περιοχῆς καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, περιπεφραγμένην στερεῶν καὶ ὀχυρωτάτῳ τείχει, τῇ σωτηρίῳ δυνάμει, ἣν καὶ αὐτὴν ἰδεῖν ἠβχετο· διὸ ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » Θέα δὲ ὅπως οὐκ ἠβχετο ὀδηγηθῆναι ἕως τῆς Ἱερουσαλήμ, ἢ ἕως τῆς Γαλααδ, ἢ ἕως τῆς Συχέμ, ἢ ἕως τοῦ Ἐφραΐμ, ἢ ἕως τοῦ Ἰούδα· ἀλλ' ὡσπερ ἐκπλαγεὶς τὸ παράδοξον τῆς ἐπαγγελίας, εἰ τοῦ μεμισημένου καὶ πόρονου Ἠσαΐ οἱ ἀπόγονοι ταύτης τότε τεύχονται χάριτος, ὡς ἐπιθῆναι αὐτοῖς τὸν Θεόν, εὐχεται λέγων· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς ὁ Θεὸς ἐμπεριπατήσειν οὐ γυμνοῖς ποσὶ λέλεκται, ἀλλὰ δι' ὑποδημάτων· ἀνιττομένου τοῦ λόγου τὰς ὑπηρετικὰς τοῦ βουλήματος αὐτοῦ ψυχὰς, δι' ὧν τὴν τῶν ἐθνῶν κτίσιν ποιησάμενος, πανταχοῦ γῆς τὴν ἑαυτοῦ συνεστήσατο πόλιν, λέγων δὲ τὴν καθολικὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ σύστημα τῆς τῶν θεοσεβῶν πολιτείας· περὶ ἧς εἰρηται ἀλλαχοῦ· « Δεδοξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· » καὶ, « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ταύτην οὖν τὴν πόλιν τῆς περιοχῆς διψῶν θεάσασθαι ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » ἢ, « εἰς πόλιν πεφραγμένην; » οὕτως γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Πύλαι γὰρ αὐτὴν καὶ θύραι καὶ μοχλοὶ θεῶν δυνάμειν περιφράττουσι, πρὸς τὸ μὴ τίνα ὑπομείναι πολιορκίαν. Διὸ περὶ αὐτῆς ἔλεγε ὁ Σωτήρ· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔδου οὐ κατεσχύσουσιν αὐτῆς. » Ταύτην οὖν τὴν περιπεφραγμένην πόλιν ἐπιθυμῶν ἰδεῖν ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » Καὶ τὴν τῶν ἀλλοφύλων σωτηρίαν εὐχόμενος ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν, προσετίθει λέγων· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Εἶτα πρῶτον καὶ δεύτερον εἰπὼν, « Τίς; » τὸν μόνον δυνατόν ταῦτα δεῖκνύναι γνωρίζειν ὁμολογεῖ· ἦν δὲ οὗτος ὁ Θεός· ὃ κατ' ἀρχὰς τῆς προκειμένης στη-

²⁰ Psal. lxxxvi, 3. ²¹ Psal. xlv, 5. ²² Matth. xvi, 18.

λογραφίας Ελεγεν· « Ο Θεός, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθ-
 ειλες ἡμᾶς. » Διὸ πρὸς ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀποδι-
 δωσιν ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν διάνοιαν λέγων· « Οὐχὶ σὺ
 ὁ Θεός ὁ ἀπώσαμένους ἡμᾶς; » Τίς γὰρ ἄλλος, φησί,
 δύνатаι δεῖξαι ἡμῖν τὰς ἐπαγγελίας τὰς σὰς καὶ τῶν
 σῶν λόγων τὰ ἀποτελέσματα, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς ὁ ἀπ-
 ωσάμενος ἡμᾶς; ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εἰ μὴ σὺ
 ὁ Θεός ὁ ἀποβαλλόμενος ἡμᾶς, καὶ μὴ προσελθὼν ἐν
 ταῖς στρατεύσεσιν ἡμῶν; » Ἀπώσω γὰρ ἡμᾶς σὺ,
 Κύριε, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· ἀλλὰ καὶ πάλαι εἰωθῶς
 συνεξίεναι καὶ συμπολεμῆσαι ταῖς ἡμετέραις δυνά-
 μεσι, νῦν ὅτε τὴν κλῆσιν ἐποίησας τῶν ἐθνῶν, ἀπώσω
 ἡμᾶς καὶ οὐκέτι συνεξέρχῃ ταῖς ἡμετέραις δυνάμεσι.
 Ἄλλη οὖν οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἐλπίς πρὸς τὸ θεάσασθαι
 σου τὰς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς βουλευθείης.
 Σὺ γὰρ θελήσαντος, δυνατόν ἡμῖν τοὺς σοὺς προ-
 φήτας συγκαταλεγήναι τῇ πόλει σου τῇ περιπεφρα-
 γμένη, καὶ ὁδηγηθῆναι ἕως τῆς ἀποδειχθείσης Ἰδου-
 μαίας

« Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σω-
 τηρία ἀνθρώπων. Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν,
 καὶ αὐτὸς ἐξουθενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. » Οἱ τῶν
 ἐπαγγελιῶν καταξιωθέντες διδάσκονται διὰ τῶν προ-
 κειμένων νῆφειν καὶ ἐρηγορέναι, παρασκευάζεσθαι
 τε εἰς θλίψεις, καὶ δι' εὐχῶν λέγειν τῷ ἑαυτῶν βα-
 σιλεῖ· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως. » ματαίαν
 γὰρ εἶναι πᾶσαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἐλπίδα. Εἴτ' εὐ-
 ξάμενοι ταῦτα, τὴν ἀγαθὴν ἐπιδείκνυνται προθυμίαν
 λέγοντες· « Ἐν Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς
 ἐξουθενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. » Τοιούτος ἦν ὁ
 Παῦλος λέγων· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμουντί
 μοι. » καὶ πάλιν· « Οὐκ ἐγὼ δέ, φησὶν, ἀλλ' ἡ
 χάρις ἡ σὺν ἐμοί. » Ταῦτα δὲ λέγειν παιδεύονται οἱ
 ἐκ τῆς Ἰδουμαίας καὶ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τῇ
 τοῦ Θεοῦ χάριτι προσεληλυθότες. Εἰ δὲ ἐκ προσώπου
 τοῦ προφητικῆς χοροῦ λέγοιτο καὶ ταῦτα, πρέπει ἂν
 αὐτοῖς, ἀποκλαυσαμένους τὸν ἀπώσμενον καὶ τὴν καθ-
 αίρεσιν τοῦ προτέρου λαοῦ, εὐχὴν ἀναπέμπειν ὑπὲρ
 τοῦ κοινοῦ πάντων αὐτῶν σώματος, καὶ λέγειν τῷ
 Θεῷ τὰ προκείμενα.

1. Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, τὸ Δαυὶδ Δ'.

« Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, τῆς δεήσεώς μου, πρόσχος
 τῇ προσευχῇ μου. » Οἱ μὲν ἐπιγεγραμμένοι στηλο-
 γραφίας ἐφεξῆς πέντε μέχρι τοῦ νθ' τέλος ἔχουσιν·
 εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν προγραφὴν ἐξ·
 οἷ τε προλεχθέντες καὶ ὁ ιε' ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς
 βίβλου τῶν Ψαλμῶν κείμενος. Ὁ γὰρ μὴ μετὰ χεῖρας
 ὕμνος ὢν καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τέλος διὰ τὰς ἐπὶ τέλει
 τοῦ ὕμνου φερομένας ἐπιχρήστας ἐπαγγελίας ἀνα-
 πέμπει. Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ἐπιγεγραμμένοι· « Ἐν
 ὕμνοις » πέντε· δύο μὲν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς
 βίβλου, ὁ τέταρτος καὶ ὁ ε'. Ἄλλ' οὗτοι μὲν· « Ἐν
 ὕμνοις ψαλμοὶ » λέγονται· οἱ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει
 τῆς βίβλου τρεῖς· « Ἐν ὕμνοις » ἐπιγράφονται μόνον,
 ὁ γγ', καὶ ὁ δδ', καὶ ὁ μετὰ χεῖρας. Οἱ μὲν οὖν· « Ἐν

A cum semel et secundo dixisset, « Quis? » eum qui
 solus talia ostendere possit cognoscere se confi-
 tetur; hic porro Deus erat; quod etiam initio hu-
 jus tituli inscriptionis dicebat: « Deus, repulisti
 nos et destruxisti nos. » Quare ad illam vocem spe-
 ctans, eandem hic profert sententiam dicens:
 « Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? » Quis enim
 alius, inquit, promissa tua, et verborum tuorum
 exitum exhibere nobis valeat, nisi tu ipse qui
 repulisti nos? sive, secundum Symmachum, « Nisi
 tu, Deus, qui abjicis nos, et non accedis ad exer-
 citus nostros? » Siquidem repulisti nos, tu Do-
 mine, et destruxisti nos: sed qui olim una nobiscum
 exire, et cum exercitibus nostris pugnare
 solebas, nunc post peractam gentium vocationem,
 repulisti nos, neque ultra egrederis cum virtuti-
 bus nostris. Non alia itaque subest nobis spes
 videndi promissa tua, nisi tu ipse volueris. Te
 quippe volente, possumus nos prophetæ tui in cir-
 cumsepta civitate tua annumerari, ac deduci us-
 que declaratam illam Idumæam.

VERS. 13, 14. « Da nobis auxilium de tribula-
 tione, et vana salus hominum. In Deo faciemus
 virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes
 nos. » Qui promissis dignati sunt, his edocentur
 sobrie agendum et vigilandum esse, atque ad ærum-
 nas paratos esse oportere, ac dicere regi suo in
 orationibus, « Da nobis auxilium de tribulatione: »
 vana quippe est spes in homine posita. Deinde
 hæc precati, alacritatis suæ signa præbent dicentes:
 « In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum de-
 ducet tribulantes nos. » Talis erat Paulus, qui
 dicebat: « Omnia possum in eo qui me confortat²¹; »
 ac rursum; Non ego, inquit, sed gratia quæ est
 mecum²². Ad hæc diceuda erudiuntur, qui ex
 Idumæa et ex alienigenis gentibus ad Dei gratiam
 accedere. Quod si ex persona prophetici chori dicantur,
 sane decet ipsos repulsum et ruinam prioris populi
 deplorantes, orationem effundere pro communi suo
 corpore, et hæc verba Deo proferre.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, DAVIDI. LX.

VERS. 2, 3. « Exaudi, Deus, deprecationem
 meam, intende orationi meæ. » Qui tituli inscrip-
 tiones dicuntur, consequenter positi numero
 quinque, in lxx desinunt. Sunt autem omnes,
 qui hujusmodi titulo inscribuntur, numero sex;
 nempe qui jam memorati sunt, et decimus quin-
 tus, in prima parte libri Psalmorum situs. Hic
 vero quem jam tractamus hymnus, ad finem, ob
 perutilia illa promissa, quæ in fine feruntur, re-
 mittit. Sunt autem « In hymnis » inscripti quinque
 numero: quorum duo in prima parte libri sunt,
 quartus nempe, et sextus. Sed illi quidem « In hym-
 nis psalmi » dicuntur; qui vero in secunda parte
 libri sunt, tres numero, « In hymnis » solum in-

²¹ Philip. iv, 13. ²² I Cor. xv, 10.

scribuntur; nempe LIII, LIV, et hic quem tractamus. Qui igitur « In hymnis psalmi » dicuntur, videntur cum musico instrumento, quod psalterium dicunt, pronuntiati fuisse: quoniam qui psallit, corporis, quod instrumentum animæ est, actione indiget. Qui autem hymni solum dicuntur, sola voce hymnum offerentis, nulla adhibita psalterii pulsatione, dicti sunt; qui sermones ibidem positi sola mentis speculatione opus habeant. Idque declarat præsens hymnus qui sic habet: « A finibus terræ ad te clamavi; » quo significat Prophetam quasi extra corporis ambitum a Deo assumptum fuisse. Nec ignoro reliquos interpretes alia edidisse ratione. Hic autem obsecrat David his verbis: « Exaudi, Deus, deprecationem meam. » Cum enim magnis divinisque rebus egeat, hæc consequi se postulat. Deinde ut se dignum declaret qui exaudiat, subjungit: « Intende orationi meæ. » Suam enim orationem magna et profunda quadam intelligentia repletam esse confisus, rogabat Deum ut respiceret et verba sua specularetur, dicta examinaret, utpote suis auribus digna. Deinde rem declarat ejus causa Deum orationis suæ speculationem advocaret, cum adjicit: « A finibus terræ ad te clamavi. » Et quia reliqui interpretes simili modo interpretati sunt, Aquila scilicet, « Ab extremo terræ ad te clamabo; » Symmachus vero, « A finibus terræ te invocabo; » quinta autem editio, « A finibus terræ ad te clamabo; » quis non dicti sententiam merito requirat? Qui enim possit quispiam totum orbem prætergressus, cum super ipsum Oceanum devenerit, hæc vociferari: « A finibus terræ ad te clamavi? » At consideres velim, annon omnis Dei amicus fines terræ congruenter vocetur. Nam improbus homo qui forum et turbas, curias et tribunalia circumcursat, totusque in corporeis voluptatibus defossus est, jure in profundo terræ habitare dicitur; qui vero « circuierint in melotis et in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti ³³, » et a medio urbium fugerunt, ac in desertis commorati sunt, in montibus, in cavernis et in foraminibus terræ, merito dicantur extra terram esse: ac etiamsi non prorsus erant a corpore exempti, etsi extra illud essent, tunc tamen in ipso viventes, illoque ut instrumento utentes, nequaquam in vitæ mala demergebantur; sed carptim solummodo necessarium cibum, et reliqua ad usum requisita contingentes degebant; jure in extremis et in finibus corporis siti videbantur: qualis erat Paulus, qui dicebat: « In carne enim viventes, non secundum carnem militamus ³⁴; » et: « Cum Christo crucifixus sum; vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus ³⁵. » Qui ergo sic affectus est, jure dicat Deo: « Intende orationi meæ. » Multamque in hujusmodi vita fiduciam habens, nequaquam mentitur cum dicit: « A finibus terræ ad te clamavi. » Causam vero adjicit his verbis, « Dum

A ὕμνοις ψαλμοὶ ἑοικᾶσι σὺν τῷ μουσικῷ ὄργανῳ τῷ καλουμένῳ ψαλτηρίῳ λελέχθαι, ὡς δεηθέντος τῆς διὰ τοῦ σώματος, ὅπερ ἐστὶν ὄργανον τῆς ψυχῆς, πρακτικῆς ἐνεργείας τοῦ ψάλλοντος. Οἱ δὲ ἀπλῶς ὕμνα διὰ μόνης φωνῆς τοῦ τὸν ὕμνον ἀναπέμφαντος εἰρηγνῶνται, οὐ συμπαραληφθείσης τῆς διὰ τοῦ ψαλτηρίου κρούσεως, τῷ μόνῃ τῆς κατὰ διάνοιαν θεωρίας δεηθῆναι τοὺς ἐν αὐτοῖς λόγους. Τοῦτο γοῦν παρίστησιν ὁ μετὰ χεῖρας ὕμνος λέγων· « ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » δι' οὗ σημαίνει ὡσπερ ἔξω γεγενῆσθαι τῆς τοῦ σώματος καταστάσεως θεοληπτούμενον τὸν Προφήτην. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς οὐχ ἐτέρως ἐκδεδωκέναι. Παρακαλεῖ δὲ διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ὁ Δαυὶδ λέγων· « Εἰσακούσον, ὁ Θεὸς, τῆς δεήσεώς μου. » Ἐνδεῆς γὰρ ὢν

B μεγάλων τινῶν καὶ θείων, τούτων τυγχάνειν παρακαλεῖ. Εἶθ' ὡσπερ ἄξιον ἑαυτὸν τοῦ εἰσακουσθῆναι παραστήσας, ἐπιλέγει· « Πρόσχες τῇ προσευχῇ μου. » Πολλῆς γὰρ καὶ βαθεῖας διανοίας πεπληρωθῆναι αὐτοῦ τὴν προσευχὴν θαρσύν, ἤξειο τὸν Θεὸν ἐπιδιέσθαι, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ λόγοις ἐνατενίσαι, καὶ δοκιμάσαι τὰ λεγόμενα, ὡς ἂν τῶν αὐτοῦ ἀκοῶν ἄξια. Εἶτα καὶ τὸ ἔργον δείκνυσιν, οὗ χάριν θεωρῶν τὸν Θεὸν τῆς ἑαυτοῦ προσευχῆς ἀνεκαλεῖτο· διὸ ἐπιλέγει· « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Καὶ ἐπειδήπερ συμφώνως οἱ λοιποὶ ἑρμηνευταὶ ἐκδεδώκασιν, ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν, « Ἀπὸ τελευταίου τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐπικαλέσομαι. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἀπὸ περάτων τῆς γῆς σὲ ἐπικαλοῦμαι. » ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « Ἀπὸ περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ κεκράξομαι. » τίς οὐκ ἂν εὐλόγως τὸν νοῦν τῆς λέξεως ἐπιζητήσῃ; Πῶς γὰρ ἂν τις δύναται, τὴν σύμπασαν ὑπερβάς οἰκουμένην, καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἑλθὼν τὸν Ὀκεανὸν, « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα, » βοᾶν; Ἄλλ' ὅρα εἰ μὴ πᾶς ὁ τῷ Θεῷ φίλος εὐλόγως ἂν τὰ πέρατα τῆς γῆς ῥηθεῖη. Ὁ μὲν γὰρ φαῦλος ἀνὴρ, ἀγορὰς καὶ δῆμους, βουλευτηρία τε καὶ δικαστήρια περιτρέχων, ὅπως τε ταῖς τοῦ σώματος ἡδυπαθείαις κατορωρυγμένος, ἐν βυθῷ τῆς γῆς οἰκεῖν λέγοι; ἂν εἰκότως· οἱ δὲ ἐπεριελθόντες ἐν μηλωταῖς καὶ ἐν αἰγίνοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, φεύγοντές τε τὰ μέτρα τῶν πόλεων, καὶ τὰς διατριβάς ἐν ἐρημίαις ποιούμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς, εὐλόγως ἂν λεχθεῖεν ἔξω τυγχάνειν τῆς γῆς· καὶ εἰ μὲν μὴ παντελῶς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ σώματος, καὶ ἐκτὸς ἦσαν αὐτοῦ· νῦν δὲ ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ βιούμετες, ὄργανον τε αὐτῷ χρώμενοι, οὐκ ἐνεθαπτίζοντο τοῖς τοῦ βίου κακοῖς, ἀκροθίνως δὲ αὐτὸ μόνον τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, καὶ τῶν λοιπῶν χρειῶν ἐφαπτόμενοι διετέλουν· εἰκότως ἐν ἀκροῖς ἐδόκουν εἶναι καὶ ἐν τοῖς πέρασι τοῦ σώματος· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· « Ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. » καὶ, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζωὴ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Ὁ δὲ οὖν οὕτω διακείμενος εὐλόγως ἂν εἴποι τῷ Θεῷ· « Πρόσχες τῇ προσευχῇ μου, » πολλὴν ἄγων παρῆρσιαν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ βίου ζωῇ· οὐδ' ἂν ψεύσαιτο φάσκων·

³³ He. b. xi, 57. ³⁴ II Cor. x, 3. ³⁵ Gal. ii, 20.

« Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Ἀ
 Προστίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιλέγων, « Ἐν τῷ
 ἀκηδίασαι τὴν καρδίαν μου. » ἢ « Ἐν τῷ ἀδημονεῖν
 τὴν καρδίαν μου, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἀκηδιᾶ γὰρ,
 καὶ ἀδημονεῖ πᾶσα θεοφιλῆς ψυχὴ τῷ θνητῷ ἐνδια-
 τρῆσασα βίῳ· διὸ καὶ φῆσαι ἄν, οἶμαι· « Ὅτι ἐμα-
 κρύνθη ἡ παροικία μου. » Καὶ ἡμεῖς οἱ ὄντες ἐν τῷ
 σκῆνι στενάζομεν βαρούμενοι. Ἔστειν οὖν καὶ ὁ
 Παῦλος ἀκηδιῶν ἐπὶ τῇ παρεκτάσει τοῦ θνητοῦ βίου·
 διὸ καὶ ἀπεκλάετο λέγων· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἀνθρω-
 πος, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου
 τούτου; » Ἀκηδιᾶ δὲ καὶ ἀδημονεῖ καὶ διὰ φιλαν-
 θρωπίας, τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων θεωρῶν·
 ἐπειδὴ « πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα
 εἰς τὴν ἀπώλειαν. » οὕτως πάλιν ὁ αὐτὸς πενθεῖ
 πολλούς, περὶ ὧν ἔλεγε· « Πενθήσω πολλούς τῶν
 προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ
 ἁμαρτίᾳ καὶ ἀνομίᾳ καὶ ἀσεβείᾳ ἧ ἔπραξαν. » Ὁ δ'
 αὐτὸς ὑπεραλγῶν καὶ ὑπερπάσχων ἑτέρων ἔθεα·
 « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται,
 καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ προφη-
 ται τὸν πάλαι ἀπεκλάοντο λαὸν, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ
 Δαυὶδ. Διὸ αὐτὸς μὲν ἔφραγε τὰ μέτα τῆς γῆς, καὶ
 ἐν ἄκροις αὐτῶν γινόμενος ἔθεα πρὸς τὸν Θεόν· ἐπὶ
 δὲ τῇ τῶν πολλῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαουλ ἀπωλείᾳ τὴν
 ψυχὴν ἀλγῶν ἀπεκλάετο.

« Ἐν πέτρᾳ ὑψώσας με, ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου,
 πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » καὶ τὰ ἑξῆς.
 Κατὰ μὲν τοὺς Ἐβδομήκοντα, εὐχαριστίαν περιέχει
 ὁ λόγος. Ταῦτά μοι, φησὶν, ὑπῆρξεν ὅσα προείρηκα·
 ἐπειδὴ σὺ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπῆράς με καὶ ὑψώσας στήσας
 ἐν τῇ παρὰ σοὶ πέτρᾳ, ἥτις ἐστὶν ὁ προῖόν σου Λό-
 γος· ἡ πέτρα γὰρ ἦν ὁ Χριστός. Ἐπεὶ τοίνυν ἐν τῷ
 λόγῳ σου ὑψώσας με καὶ μετέωρον ἐποίησας, ὡς μικ-
 εῖ κατοικεῖν τὰ μέτα τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν ἄκροις αὐτῆς
 γενέσθαι, ἥδη δὲ καὶ ὠδήγησάς με, ὥστε πλησίον σου
 εἶσθαι· γέγονάς τε ἐλπίς μου, δι' ἣν ἐλπίδα οὐ κατα-
 σχυθῆσομαι· ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἐπιχειμένων μοι
 κητῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τῶν ζητούντων τὴν
 ψυχὴν μου, ἀντὶ πάντων ἀπήρκεσας σὺ μόνος, πύ-
 ργος ὄχυρός μοι γενόμενος, καὶ περιφράττων με ἐν
 ἀσφαλείᾳ τῆς παρὰ σοὶ σωτηρίας, ὡς μηδένα τῶν ἐμῶν
 ἐχθρῶν ἐπιστρέφειν εἰς ἐλπίδα· εἰκότως τούτων ἀπάντων τυ-
 χῶν, σοὶ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπω, ὡς ἀπάντων μοι
 τῶν ἀγαθῶν γενομένην αἰτίαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ἐν πέ-
 τρᾷ ὑψώσας με, » καὶ τῶν ἑξῆς, ὁ Σύμμαχος ἕτερον
 ἀπέδωκε νοῦν εἰπών· « Ὅταν στερεὸς καταπαίρεται
 μου, ὀδηγήσεις με. Ἐγένου γὰρ ἀφοβία μου, πύργος
 ὑψηλὸς ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » καὶ ὁ Ἀκύλας ὁμοίως
 τὸν αὐτὸν ἀπέδωκε νοῦν εἰπών· « Ἐν στερεῷ ὑψώθητι
 παρ' ἐμέ, καθοδηγήσεις με, » καὶ τὰ ἑξῆς. Διδάσκει
 δὲ ἡμᾶς διὰ τούτων ὁ λόγος μηδένα τῶν καταπειρο-
 μένων ἡμῶν ἐπιστρέφειν εἰς ἐλπίδα, ὅλους δὲ γενέσθαι τοῦ
 Θεοῦ, ἐπ' αὐτῷ μόνῳ θαρσύνοντας. Ὁ γοῦν ἀγαθαῖς
 ἐλπίσιν ἐξωδιασμένος, καὶ τὸν Θεὸν κτησάμενος πύ-
 ργον ἰσχύος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πύργον κράτους. »

« Anxiaretur cor meum; » sive secundum Symma-
 chum, « Dum desperaret cor meum. » Anxiatur
 enim et quasi desperat religiosa quælibet anima,
 dum in mortali vita versatur : qua de causa ipsam
 dicere arbitror, « Quia incolatus meus prolongatus
 est ³⁶. » Et nos quoque dum in hoc tabernaculo su-
 mus afflicti, ingemiscimus. Ingemiscebat item Pau-
 lus ob mortalis vitæ diuturnitatem tædio affectus :
 quare cum lacrymis dicebat, « Infelix ego homo,
 quis me liberabit de corpore mortis hujus ³⁷? » An-
 gustiatur autem et quasi despondet animum, ob
 humanitatis sensum, tantam cernens pereuntium
 multitudinem : siquidem « lata et spatiosa via est
 quæ ducit ad perditionem ³⁸. » Sic etiam is ipse
 multos luget de quibus dicebat : « Lugebo multos
 ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœni-
 tentiam de peccato et iniquitate et impietate, quam
 gesserunt ³⁹. » Idem quoque pro aliis supra modum
 lugens et afflictus clamabat : « Quis infirmatur, et
 ego non infirmor ? Quis scandalizatur, et ego non
 uror ⁴⁰? » Similiter prophetæ pristinum illum popu-
 lum deplorabant, quem admodum et David. Quare
 ipse quidem de medio terræ fugiebat, ac in extre-
 mis ejus partibus constitutus clamabat ad Deum,
 et de multorum deque Saulis pernicie animo lu-
 gens lacrymas fundebat.

VERS. 4, 5. « In petra exaltasti me, quia factus
 es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici, »
 et cætera. Secundum LXX Interpretes gratiarum
 actionem sermo complectitur. Hæc, inquit, quæ su-
 pra dixi, mihi aderant; quia tu ipse Deus elevasti
 et exaltasti, ac in petra illa, quæ apud te est, sta-
 tuisti me, quæ est Verbum abs te procedens : « Pe-
 tra » enim « erat Christus ⁴¹. » Quia igitur in Ver-
 bo tuo exaltasti et sublimem fecisti me; ita ut non
 ultra in medio terræ habitem, sed in extremitati-
 bus ejus consistam; jamque deduxisti me, ut pro-
 pe te accederem, factus es spes mea, cujus spei
 causa non confundar : sed etiam multis instanti-
 bus mihi spiritualibus inimicis et hostibus, quæ-
 rentibus animam meam; inetar omnium mihi sui-
 sti : tuque solus mihi turris fortissima effectus cir-
 cummunisti me, et in tutela salutis. quæ apud te
 est, posuisti; ut nullum jam inimicorum meorum
 reformidem : hæc omnia nactus, tibi ut omnium
 mihi honorum Auctori, hymnos emitto. Pro illo
 autem : « In petra exaltasti me, » etc., aliam Sym-
 machus sententiam extulit his verbis : « Cum for-
 tibus insurget adversum me, deduces me. Fuisti enim
 securitas mea, turris excelsa a facie inimici : »
 Aquila item eadem sententia interpretatus est hoc
 modo : « In firmo exaltare apud me, deduces me, »
 etc. His porro docemur neminem ut adversarium
 reformidemus, sed nos Deo penitus tradamus, in
 ipso solo confidentes. Qui ergo bona spe instru-
 ctus, Deum in turrim fortitudinis habet; sive,

³⁶ Psal. cxix, 5. ³⁷ Rom. vii, 24. ³⁸ Matth. vii, 13. ³⁹ II Cor. xii, 21. ⁴⁰ II Cor. xi, 29.

⁴¹ I Cor. x, 4.

secundum Aquilam, « turrim roboris; » aut secundum Symmachum, « turrim munitam; » is, inquam, dicit : « Inhabitabo in tabernaculo tuo in sæcula, protegar in velamento alarum tuarum. » Neque enim, ait, in me confidam, sed in velamento alarum tuarum. Ita porro vocare Scriptura solet virtutes Dei providentiæ administras, quibus obtegitur religiosus homo, qui a velamento Dei nunquam recedit, sed intra ipsum in sæculum habitat : jamque Ecclesia ejus et decore domus ejus fruitur, ut dicat : « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ ⁴²; » et : « Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ : ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus ⁴³. » Quod si tabernaculum est cœleste, quod fixit Dominus, non homo, ad cujus exemplum, jussus Moyses aliud fabricatus est, ad illud sane tabernaculum remittens, dixerit : « Inhabitabo in tabernaculo tuo in sæcula. » Talem enim perfectus homo promissionem accepit, minime spectans ea quæ sub conspectum cadunt, sed quæ non videntur. Nam quæ videntur, temporanea ; quæ non videntur, æterna sunt.

VERS. 6. « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas. » deditis hæreditatem timentibus nomen tuum. » Si vulgaris quædam oratio esset ea, quæ jam a Davide emissa est, non necesse sane fuisset eam in libro Psalmorum reponi : verisimile quippe est eum sexcentas alias orationes ad Deum effudisse; quemadmodum nos quoque quotidie variisque temporibus precamur; at quia plerumque dum precaretur, aut psalmos pulsaret, hymnosve emitteret, prophetica virtute replebatur; merito jam non ut vulgares orationes, sed ut sermones alii prophetici hæc obsignabantur; eaque in divinis libris reponebant, qui discretionis spirituum gratiam acceperant. Sic ergo post prædicta verba, intermedio diapsalmate, Propheta sancti Spiritus illapsum animadvertens, adeoque illustratus, cum nosset præmissam ab se orationem a Deo exauditam esse, jam mutationem sermonis inducit. Quamobrem superius quidem sic precabatur : « Exaudi, Deus, deprecationem meam; » hic vero post diapsalma dicit : « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas ⁴⁴. » Viden' quo pacto se exauditum esse sentiebat? Et illud erat per Isaiam prophetam dignis hominibus promissum a Deo : « Adhuc te loquente dicam : Ecce adsum ⁴⁵. » Nam adhuc loquente Propheta, astans Spiritus indicabat ipsi exauditum se esse. Quare ait : « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas. » Eademque secundum reliquos interpretes sententia declaratur : nam secundum Aquilam dicitur : « Quoniam tu, Deus, audisti orationes meas; » secundum vero Symmachum : « Tu enim, Deus, exaudisti preces meas. » Adjicit deinde : « Deditis hæreditatem timentibus nomina

η, « πύργον ὀχυρὸν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον· ἐρεῖ· « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας· σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πετερόγων σου· Ὅυ γὰρ ἐπ' ἐμαυτῷ, φησὶν, εὐθαρήσω, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σκέπῃ τῶν σῶν πετερόγων. Οὕτω δὲ καλεῖν εἰσθεν ὁ Λόγος τὰς προνοητικὰς τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, ὅφ' ἄς σκεπάζεται ὁ θεοφιλῆς, μηδέποτε τῆς σκέπης ἀναχωρῶν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δι' αἰῶνος ἔνδον ἐν αὐτῇ κατοικῶν· καὶ ἤδη μὲν ἀπολαύων τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ τῆς εὐπρεπείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὥστε λέγειν· « Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου » καὶ ἐτόπον σκηνώματος τῆς δόξης σου· » καὶ, « Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. » Εἰ δὲ ἐστὶ καὶ ἐπουράνιος σκηνή, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἀνθρώπος, ἥς τὴν εἰκόνα Μωϋσῆς προσταχθεὶς ἐποίησε, εἰς ἐκείτην ἀναπέμπων τὴν σκηνὴν, εἶποι ἂν τό· « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ταύτην γὰρ εἰληψε τὴν ἐπαγγελίαν ὁ τέλειος, οὐ σκοπῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.

« Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου, ἔδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου. » Εἰ μὲν ψιλή τις ἦν προσευχὴ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ἀναπεμφθεῖσα ἢ μετὰ χεῖρας, οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖον αὐτὴν ἀναληφθῆναι τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· εἰδὸς γὰρ αὐτὸν καὶ μυρίας ἄλλας εὐχὰς πρὸς τὸν Θεὸν πεποιθῆσθαι· ὡσπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, καὶ κατὰ καιροὺς ἄλλοτε ἄλλους εὐχόμεθα διαφόρους· ἐπεὶ δὲ πολλάκις ἐν αὐτῷ τῷ προσεύχεσθαι, ἢ τοὺς ψαλμοὺς ἀνακροῦσθαι, ἢ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπειν, προφητικῆς ἐπιτροῦτο δυνάμεως· εἰκότως οὐκ ἐθ' ὡς ψιλὰς προσευχὰς, ἀλλ' ὡς ἄλλους λόγους προφητικῶς ἐπεσημαίνοντο τὰ λεγόμενα, καὶ ταῖς θεαῖς βίβλοις ἐγκατέταττον οἱ τὸ χάρισμα τῆς διακρισεως τῶν πνευμάτων εἰληφότας. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα μετὰ τὰ προλεχθέντα, διαψάλματος μεταξὺ παρενεθέντος, μεταβολὴν ποιεῖται τοῦ λόγου ὁ Προφήτης, αἰσθόμενος τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφίξεως, φωτισθεὶς τε ὑπ' αὐτοῦ καὶ γνούς, ὅτι τὰ τῆς προλεχθείσης αὐτῷ δεήσεως ἐπηκόου ἔτυχε τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἀνωτέρω μὲν εὐχόμενος ἔλεγε· « Εἰσακούσον, ὁ Θεός, τῆς δεήσεώς μου· » ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸ διάψαλμα φάσκει· « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου. » Ὅρα ὅπως συνήσθητο εἰσακουσθεῖς; καὶ τοῦτ' ἦν τὸ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου τοῖς ἀξίως ἐπηγγελμένον ὑπὸ τοῦ λέγοντος Θεοῦ· « Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι· » ἔτι γὰρ φθειρομένῳ τοῦ Προφήτου, τὸ Πνεῦμα ἐπιστὰν τὸ ἄγιον ἔδῃλον αὐτῷ, ὡς ἄρα εἰσακουσθεὶς εἶη. Διὸ φησιν· « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου. » Καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς δὲ ἐρμηνευτὰς ἢ αὐτῇ παρίσταται διάνοια· ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· « Ὅτι σὺ, ὦ Θεέ, ἤκουσας τῶν εὐχῶν μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Σὺ γὰρ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν προσευχῶν μου. » Ἐπ'

⁴² Psal. xxv, 8. ⁴³ Psal. xxvi, 4. ⁴⁴ Psal. lx, 6. ⁴⁵ Isa. lviii, 9.

ἐπλάγει· « Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις ἃ
τὸ ὄνομά σου. » Ἐμοῦ μὲν γὰρ τῶς εἰσήκουσας·
ἔγνω δὲ ὑπὸ τοῦ σου Πνεύματος φωτισθεὶς, ὅτι οὐκ
ἔμολ' ἴδιον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου
καρπὸν ἄξιον τοῦ σου φόβου δώσεις, τὴν κληρονομίαν ἣν
ἐπηγγέλω αὐτοῖς. Ἀορίστως δὲ εἰπὼν, « τοῖς φοβουμέ-
νοις τὸ ὄνομά σου, » ἠπλώσε τὴν χάριν ἐπὶ πάντας ἀν-
θρώπους. Οὐ γὰρ τῷ Ἰσραὴλ ἐπήγγελλται τὴν κληρονο-
μίαν, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς
φοβουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. « Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, »
φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « καὶ Ἑλληνι. » Πολλὰκις δὲ ἡμῖν
ἀποδέδεικται, ὡς πάντας τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῷ Θεῷ προσ-
κύντας, φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν εἰθῶεν ὁ Λό-
γος. Τοῦτοις οὖν αὐτοῖς, φησὶν, ἔδωκας κληρονομίαν·
καὶ ποίαν οὐκ εἶπεν, ἡμῖν δὲ καταλείπειν ζητεῖν. Τῷ
μὲν οὖν Ἰσραὴλ τὴν ρέουσαν μέλι καὶ γάλα ἐπήγ-
γελλται διὰ Μωϋσέως· τοῖς δὲ φοβουμένοις ὅποιαν
ἔδωκε κληρονομίαν, εἶπαι ζητεῖσθαι. Εὐρήσεις δὲ ἐν
τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μακαρισμοῖς ταύτῃ, ἐν οἷς
εἶρηται· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι
αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » καὶ πάλιν
ἔχεις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπαγγελίαν, δι' ἧς φησὶ·
« Καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτῳ πολυπλασίονα λήφεται, καὶ
ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Καὶ
ταύτης ἕνεκα τῆς κληρονομίας ὁ πέμπτος ψαλμὸς
ἐπεγγράφη, « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομού-
σης. » καὶ ἐν τῷ ιε' δὲ ψαλμῷ ἡ αὐτὴ κληρονομία
ἐδηλοῦτο κατὰ τὸ, « Κύριος ἡ μερὶς τῆς κληρονο-
μίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου, οὐ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν
τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί. Καὶ γὰρ ἡ κληρονομία
μου κρατίστη μοι ἐστίν. »

« Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις· τὰ
ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς αὐτοῦ δια-
μενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεος καὶ
ἀλήθειαν τίς ἐκζητήσει αὐτοῦ; » Προειπὼν, « Ὅτι
σύ, ὁ Θεός, εἰσήκουσας τῶν εὐχῶν μου, » καθ' ὑπερ-
βατὸν συνῆψε τὸ, « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως
προσθήσεις. » Εἰσάκουσον γὰρ, φησὶ, τῶν εὐχῶν μου,
ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας μοι προσέθηκας. Διὰ μέσου δὲ
ἐνεδήθη ἡ περὶ τῶν φοβουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυ-
ρίου μνήμη· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῖς ἐπήγγελλται τὴν κλη-
ρονομίαν ἣν προφητεῖα. Ἦν δὲ ἡ κληρονομία ἡ αἰώνιος
ζωή, ἣν ὁ λόγος σημαίνει φάσκων· « Ἡμέρας ἐφ'
ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις. » Μεγάλα τοίνυν εὐξα-
μένῳ τῷ βασιλεῖ Δαυὶδ ἐπήγγελλται ὁ Θεός διὰ τοῦ
Πνεύματος ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας προσθήσειν, καὶ τὰ
ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. Ταύτην
γὰρ αὐτῷ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγέλλατο· ὁ δὲ καὶ ἐν
τῷ κ' δηλοῦται ψαλμῷ, ἐν ᾧ εἶρηται· « Κύριε, ἐν τῇ
δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Τὴν ἐπιθυ-
μίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ. » καὶ ἔξης·
« Ζωὴν ἠτήσατό σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα
ἡμερῶν εἰς αἰῶνα καὶ εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Ἐπειδὴ γὰρ
τῶν οὐρανίων ὀριγνώμενος, καὶ τῶν παρὰ σοὶ ἀγα-
θῶν ἐπιθυμήσας, ἠῤῥῆξάτο· εἰσήκουσας αὐτοῦ, φησὶ,
καὶ εἰσακούσας, « τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ
ἔδωκας αὐτῷ, καὶ τὴν θέλησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ

a tuum. » Me quippe jam exaudisti : ac bene novi a
Spiritu tuo illustratus, non mihi soli, sed etiam
omnibus timentibus nomen tuum, te dignum timo-
re tuo fructum daturum esse, scilicet eam quam
pollicitus ipsis es, hæreditatem. Cum autem indis-
criminatim dixerit, « timentibus nomen tuum, »
in omnes homines gratiam extendit. Neque enim
Israeli, neque Judaico populo tantum hæredita-
tem pollicitus est, sed etiam omnibus timentibus
nomen suum. « Judæo primum, » inquit Apostolus,
« et Græco 48. » Jam plerumque demonstratum a
nobis est, Scripturam omnes qui ex gentibus ad
Deum accedunt, timentes Dominum vocare solere.
His itaque ipsis, ait, dedisti hæreditatem : qualem,
non explicat, sed inquirendum nobis reliquit.
B Israeli itaque terram fluentem mel et lac per Moy-
sen promisit; timentibus autem quam det hæredita-
tatem, quærendum reliquit. Eam vero in Salvatoris
nostri beatitudinibus deprehendas, ubi dicitur : « Bea-
ti pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum
cælorum 49; » ac rursus Salvatoris nostri promis-
sum habes, quo ait : « Et in hoc sæculo multo plu-
ra recipiet, et in futuro vitam æternam posside-
bit 48. » Hujus hæreditatis causa quintus psalmus
inscriptus est : « In finem, pro ea quæ hæredita-
tem accipit; » et in decimo quinto psalmo eadem
ipsa hæreditas declaratur hoc dicto : « Dominus
pars hæreditatis meæ et calicis mei : tu es qui re-
stituas hæreditatem meam mihi. Etenim hæreditas
mea præclara est mihi 49. »

VERS. 7, 8. « Dies super dies regis adjicies, anni
ejus usque in diem generationis et generationis
ejus permanebunt in æternum in conspectu Dei.
Misericordiam et veritatem ejus quis requireret? »
Cum antea dixisset, « Quoniam tu, Deus, exau-
disti orationes meas, » per transgressionem adjecit
illud, « Dies super dies regis adjicies. » Exaudi,
inquit, orationes meas, dies super dies mihi ad-
jecisti; in medio autem interposita est timentium
nomen Domini mentio, quia prophetia ipsis quo-
que hæreditatem promisit. Hæreditas autem illa
æterna vita erat, quæ his significatur, « Dies super
dies regis adjicies. » Magna itaque postulanti regi
Davidi, pollicetur Deus per Spiritum sanctum, se
dies super dies ipsi adjecturum, et annos ejus in
diem generationis et generationis. Hanc enim ipsi
promisit hæreditatem : quod et in xx psalmo de-
claratur his verbis : « Domine, in virtute tua læ-
tabitur rex. Desiderium cordis ejus tribuisti ei 50; »
et postea : « Vitam petiit a te, et tribuisti ei lon-
gitudinem dierum in sæculum et in sæculum sæ-
culi 51. » Quia enim cælestium percupidus, et
bona quæ penes te sunt concupiscens, precatus
est; exaudisti eum, inquit, et cum exaudisses,
« desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate
labiorum ejus non fraudasti eum. » Quæ illa con-

48 Rom. 11, 10. 49 Matth. v, 3. 48 Matth. xix, 29. 49 Psal. xv, 5, 6. 50 Psal. xx, 2. 51 ibid. 5.

cupiscentia ejus, quæ petitio laborum ejus sit, sub hæc docet his verbis : « Vitam petit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum et in sæculum sæculi. » In præsentī igitur eodem modo precatus David est, et preces ejus exauditæ sunt : exauditus hanc consecutus est promissionem, qua dicitur : « Dies super dies regis adjicies, annos ejus usque in diem generationis et generationis ; » sive, secundum Symmachum, « dies diebus regis adjicies, annos ejus in quantum generatio et generatio : habitabit in æternum in conspectu Dei : misericordia et veritas circummunit ipsum. » Hæc omnia adipiscetur qui dicere potuit : « A sinibus terræ ad te clamavi, dum anxietur cor meum. » Nam hujusmodi profectus condignum fructum accipiet, vitam æternam. Cum dicitur autem, « Anni ejus usque in diem generationis et generationis, » significatur Davidem non solum tempore vitæ suæ memorandum esse, sed per singulas generationes ; sive per duas generationes, quæ subindicatur populus ex circumcissione, et Ecclesia ex gentibus. Quanto igitur tempore prima illa generatio divinas legit Scripturas, Davidem in memoria retinet ; secunda vero generatio, quæ electa ex omnibus gentibus est, similiter nunquam finem facit Davidem memorandi, quia ejus in ore versatur liber generationis Jesu Christi filii David. Id itaque subindicatur his verbis, « Anni ejus usque in diem generationis et generationis. » Et hanc quidem penes homines diuturnitatem obtinebit. Apud Deum autem, inquit, nunquam peribit ; sed immortalē atque in infinitum durantem nactus vitam, « permanebit in æternum in conspectu Dei. » Quomodo autem durare possit et Dei vitæ cœquarei hominum vita, sub hæc docet his verbis : « Misericordiam et veritatem ejus quis requirit ? » Quod apertius interpretatus Symmachus est dicens : « Misericordia et veritas circummunit ipsum ; » similiter Aquila, « Misericordia et veritas servabunt eum. » Hæc ipsis immortalitatis causa, nempe Dei misericordia et veritas : quarum consors religiosus quivis homo, quasi sale conditus, in æternam vitam servabitur. Neque enim quod similis Deo secundum substantiam sit, ideo similiter vivet ; sed quia a misericordia Dei et a veritate ejus conservatur.

VERS. 9. « Sic psalmum dicam nomini tuo in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem. » Hæc cum Spiritus sanctus Davidis animæ inspirasset, quasi a magistro sic edoctus, fide sermonem obsignat hæc vociferans : « Sic psalmum dicam nomini tuo in sæculum sæculi. » Nec simpliciter ait, « Psallam nomini tuo in sæculum sæculi, » sed addita voce, « Sic. » Sic quomodo ? nisi ut Spiritus sanctus docuit superius his verbis, « Misericordia et veritas circummunit ipsum. » Sic enim misericordia tua et veritate tua circummunitus et servatus, psallam nomini tuo in sæculum sæculi. Confido enim misericordia et veritate

« ἐστέρησας αὐτόν. » Τίς δὲ ἦν ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, καὶ τίς ἡ αἰτήσις τῶν χειλέων αὐτοῦ, διδάσκει ἐξῆς λέγων· « Ζωὴν ἠήτησάτο σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα καὶ εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοίνυν παραπληρώσις ἐκείνης ὑβρίζατο Δαυὶδ, καὶ εὐξάμενος εἰσηκούσθη· εἰσακουσθεὶς τε ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπαγγελίας, δι' ἧς εἴρηται· « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις· τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς· » ἢ, κατὰ τὴν Σύμμαχον· « Ἡμέρας ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως προσθήσεις, ἔτη αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον γενεὰ καὶ γενεὰ οἰκῆσει αἰωνίως ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν. » Τούτων δὲ πάντων τεύξεται ὁ δυνήθεις εἰπεῖν· « Ἀπὸ τῶν περὺγων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα ἐν τῷ ἀκηδιάσαι τὴν καρδίαν μου. »

Τῆς γὰρ τοιαύτης προκοπῆς καρπὸν ἐπάξιον λήψεται τὴν αἰώνιον ζωὴν. Φάσκων δὲ ὁ λόγος, « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς, » σημαίνει, ὡς ἄρα ἔσται ὁ Δαυὶδ μνημονευόμενος οὐ καθ' ὃν μόνον ἐβίου χρόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην γενεάν, ἢ κατὰ δύο τινὰς γενεὰς, αἰνιτομένου τοῦ λόγου τὸν τε ἐκ περιτομῆς λαὸν καὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν. Ἐφ' ὅσον γοῦν χρόνον ἡ γενεὰ ἡ πρώτη τοῖς θεοῖς ἐντυγχάνει γράμμασι, φέρει διὰ μνήμης τὸν Δαυὶδ· καὶ ἡ δευτέρα δὲ γενεὰ ἡ τῆς ἐξ ἀπάντων ἔθνῶν ἐκλογῆς ; ὡσαύτως τοῦ Δαυὶδ οὐποτε διαλείπει μνημονεύουσα, διὰ τὸ φέρειν ἀνὰ στόμα τὴν βίβλον τῆς γενεᾶς ; Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο οὖν ἠνίκατο φήσας ὁ λόγος· « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. » Καὶ ἐν μὲν ἀνθρώποις ταύτης τεύξεται τῆς μακρότητος· παρὰ δὲ αὐτῷ τῷ Θεῷ οὐποτε, φησὶν, ἀπολείπει· ἀθανάτου δὲ καὶ εἰς ἀπειρον διαρκούσης ζωῆς τυχάν· « διαμενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Πῶς δὲ διαρκεῖν καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ ζωῆ συμπαρεκτείνεσθαι ἀνθρώπου φύσις οἷα τε ἀν εἴη, διδάσκει ἐξῆς φάσκων· « Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν τίς ἐκζητήσει αὐτοῦ ; » Ὅπερ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν· » καὶ ὁ Ἀκύλας ὁμοίως, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια διατηρήσουσιν αὐτόν. » Ταῦτα γὰρ τῆς ἀθανασίας αὐτῷ ἔσται αἷτια, τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ ἀλήθεια· ὃν μεταλαμβάνων πᾶς ὁ θεοφιλῆς, ὡσπερ ἀπὸ ἄλλων ἀλιζόμενος, φυλαχθήσεται εἰς αἰώνιον ζωὴν. Οὐ γὰρ δὴ ὁμοίως τῷ Θεῷ πεφυκὼς τὴν οὐσίαν, ὁμοίως αὐτῷ ζήσεται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ διακρατούμενος.

« Οὕτως ψαλῷ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχὰς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. » Ταῦτα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆ τοῦ Δαυὶδ ὑψηγῆσαντος ψυχῆ, μαθὼν ὡσπερ παρὰ διδασκάλου τὰ λεχθέντα, ἐπισφραγίζεται τῆ πίστει τὸν λόγον ἀναφωνῶν καὶ λέγων· « Οὕτω ψαλῷ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος ; » οὐχ ἀπλῶς δὲ, « Ψαλῷ, φησὶ, τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, » ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς, « Οὕτω. » Πῶς δὲ οὕτω ; ἀλλ' ὡς προεβίβαζε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῆσαν· « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν. » Οὕτω γὰρ ὑπὸ τοῦ σου ἐλέους καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ἀληθείας περιφραττόμενος καὶ διατηρούμενος, ψαλῷ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν

αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τεθάρτηκα γάρ ζωῆς αἰωνίου τεύξεσθαι καὶ ἀθανασίας τῆς παρὰ σοὶ διὰ τὸν σὸν ἔλεον καὶ διὰ τὴν σὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τὰς ἐμάς ἀρετὰς. « Οὕτως οὖν ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχάς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἀποδοῦς τὰς εὐχάς μου καθ' ἑκάστην ἡμέραν. » Οὐδὲ πώποτε γάρ ἀπολείψομαι τοῦ μὴ ἀποδιδόναι τὰς ἐμάς ἐπαγγελίας, ὡσπερ ὀφειλάς διηνεκεῖς καὶ ἐμοὶ σωτηρίους. Ταύτας γάρ διατελέσω καὶ εἰς τὸν ἄπειρον αἰῶνα ἀποδιδούς. Οὐδὲ γάρ ἀργὸς καὶ ἄπρακτος ἔσομαι κατ' ἐκείνην τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν δὲ πρέπουσαν καὶ ὀφειλομένην ἀποδιδούς τῷ Θεῷ κακεὶ σὺ τῷ πρέπουσα διηνεκῆς εὐχαριστία (1).

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ ἰδιθύμ ψαλμὸς τῷ βασιλεῖ Δαυὶδ.

« Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτῷ γάρ τὸ σωτήριόν μου. » Ὁ μὲν προκαίμενος ἡλαμὸς εἰρήνεται μὲν τῷ Δαυίδ, πρόκειται δὲ τῇ ἐπιγραφῇ, « ὑπὲρ Ἰδιθύμ. » διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου, ὡς ἄρα ὁ Δαυίδ, ὑπὲρ τοῦ Ἰδιθύμ συντάξας τὸν ψαλμὸν, παρεβόωνε αὐτῷ μελετᾶν, καὶ ἀντὶ ἐπιπλοῦς χρῆσθαι εἰς θεραπείαν, συμφορὰς τίνος ἐπισυμβάσης αὐτῷ. Καὶ ὁ λ' δὲ καὶ ἡ' ἐπεγράφητο, « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδιθύμ, ὡδὴ τοῦ Δαυίδ. » ἐν ᾧ καὶ αὐτῷ ὁμοίως διδασκαλίαν παρεβόων ὁ Δαυίδ τῷ Ἰδιθύμ διὰ τὴν αὐτὴν, οἶμαι, κατάστασιν. Ἐνταῦθα μὲν γάρ λέλεκται. « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων, φονεύετε πάντες ὑμεῖς; » ἐν δὲ τῷ λη' « Ἐν τῷ συστήναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσέγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀληγμά μου ἀνεκαινίσθη » καὶ πάλιν. « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῆσαι με. ὄνειδος ἄρρονι ἔδωκάς με. » Καὶ θεὰ τίνα τρόπον ἐμφανίει δι' ἀμφοτέρων ἐν πεπρασμῷ τῆν ἐξηγησάσαι καὶ δεινὰ πεπονηθῆναι. διὸ ταύτας προσέτετο τὰς φωνάς. Καὶ ἐν μὲν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ προῶν φησι. « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδαεῖς υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » καὶ ἐν ἐκείνῳ δὲ ὁμοίως εἶρητο. « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ζῶν. καὶ πάλιν. « Πλὴν μάτην πᾶς ἀνθρώπος. » ἄπειρ οὐδὲν ἂν διαφέρει τοῦ. « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Ἐπι πρὸς τούτους ἐν τῷ λη' εὐροὶς ἂν εἰρημένον τό. « Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος. Πλὴν μάτην τὰρσσονται. Θήσαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίς συνάξει αὐτά. » Ὁμοίωνα δὲ τούτοις εἶη ἂν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας λεγόμενα ἐν τούτοις. « Μὴ ἐπιτίθετε ἐπὶ ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε. πλοῦτος ἐάν. ῥέη, μὴ προστίθεσθε τῇ καρδίᾳ. » Καὶ σὺ δ' ἂν, ἐπὶ σχολῆς ἐκ παραλλήλου τὰς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δηλωθεῖσι ψαλμοῖς ἐγκειμένους λέξεις παραθεῖς ἀλλήλαις, εὐροὶς ἂν μὲν καὶ τῆς

tua, non mea virtute, me vitam æternam, et eam quæ apud te est immortalitatem adepturum. « Sic » itaque « psallam nomini tuo in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem; » sive secundum Symmachum, « Reddens vota mea singulis diebus. » Nunquam sane desinat promissis stare, quasi perpetuis mihi que salutariibus debitis. Illa enim vel per infinita sæcula reddere perseverabo. Siquidem non otiosus, non opere vacuus in illa æterna vita ero; sed congruentem debitamque Deo ibi operam præstabo. Hæc quippe est debita et ipsi congruens perpetua gratiarum actio.

πρᾶξιν διατελέσω. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ὀφειλομένη καὶ

4. IN FINEM, PRO IDITHUM PSALMUS DAVID LXI.

VERS. 2, 3. « Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim Salutare meum. » Hic psalmus Davidi quidem dictus est, inscriptioni porro additur, « pro Idithum. » Quibus edocemur, Davidem cum pro Idithum psalmum adornasset, ipsi tradidisse ad meditandum; ut eo, accidente calamitate, quasi incantamento uteretur ad medelam. Item xxxviii inscriptus est: « In finem, ipsi Idithum, canticum Davidis. » In quo similiter David doctrinam ipsi Idithum in pari rerum, ut arbitror, conditione tradidit. Nam hic dicitur: « Non movebor amplius. Quousque irrucitis in hominem? interficitis universi vos. » In xxxviii autem: « Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est; » et rursus, « Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobrium insipienti dedisti me. » Animadvertite porro, quo pacto in utroque se in tentatione constitutum et gravia passum significet; qua de causa hasce protulit voces. Et in præsentī quidem psalmo deinceps ait: « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuriam faciant ipsi de vanitate in idipsum: » in illo autem similiter dicebatur: « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens; » ac iterum, « Verumtamen vane omnis homo; » quæ in nullo differant ab hisce: « Verumtamen vani filii hominum, ipsi ex vanitate in idipsum. » Ad hæc in xxxviii dictum deprehendas: « Verumtamen in imagine pertransit homo. Verumtamen vane conturbantur. Thesaurizat, et ignorat cui congregavit ea; » quibus consona fuerint hæc in præsentī dicta: « Nolite sperare in iniquitate, et rapinam nolite concupiscere: divitiarum si affluant, nolite cor apponere. » Quod si tu per otium dicta in utroque psalmo posita adversum contuleris, eandem spectare sententiam deprehendes. David itaque ipsi Idithum accidente tentatione, et fortasse lapsu, hæc

⁶⁶ Psal. xxxviii, 2, 3. ⁶⁷ ibid. 9. ⁶⁸ ibid. 6. ⁶⁹ ibid. 12. ⁷⁰ ibid. 7-9.

(1) Post hæc sequitur catalogus titulorum Eusebii in undecim sequentes psalmos hoc ritu, Σχολιζέ, ἢ ἐξηγήσεων εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους ψαλμοὺς, εἰς τὸν ξα', ἐν ᾧ ἐστὶ διδασκαλία θεραπευτικῆ, et sic cetera i conjuncte, usque ad σα', ut initio editi sunt, afferuntur.

doctrinam medelæ opportunam tradidisse videtur; ut sese reciperet, et a lapsu revocaret. In xxxviii quidem ipsum instituebat, ut sese cohortaretur, ac secum colloquia misceret diceretque: « Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum et silui a bonis, et dolor meus renovatus est⁸⁷, » et cætera. In quibus adest et illud: « Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me, opprobrium insipienti dedisti me. Obmutui et non aperui os meum, quoniam tu fecisti⁸⁸; » ac rursus: « Amove a me plagas tuas. A fortitudine manus tuæ ego defeci⁸⁹. » Hæc et similia ut diceret ac Deo tales orationes emitteret, in illo psalmo instituebatur Idithum; in hoc autem similiter eidem viro auctor est David ut colloquia secum misceat ac dicat: « Nonne Deo subjecta erit anima mea: ab ipso enim salutare meum? » Quis significat se vacillasse, ac quamdam perturbationem animæ passum esse. Quia igitur ingruentibus tentatoribus tantillum animo fractus est, id animadvertens, non ut ille qui dicebat, « Mei autem pene moti sunt pedes⁹⁰; » sed ut vere motus, necessario ad hæc dicenda instituitur: « Non movebor amplius; » sive secundum Aquilam, « Fallar multum; » secundum quintam editionem dicitur etiam, « Non movebor amplius. » Consonat autem doctrinæ præsentis sententia prophetiæ dicenti: « Væ qui detrahunt peccata ut funiculo longo, et quasi plaustrum loro buculæ, iniquitates⁹¹; » atque illi: « Nunquid qui cadit, non resurget, et qui avertitur non revertetur? Quare avertitur aversione impudenti? dicit Dominus⁹². » Hæc quippe omnia docent eum qui semel lapsus sit, ut in peccato non maneat, neque despondeat animum, neque tentationis fluxui sese dedititium præbeat. Quare necessario edocetur Idithum ad sui medelam hæc proferre: atque primo ad magnum Servatorem et animarum medicum confugere; deindeque animam suam non hominibus, neque terrorem incipientibus subicere; sed unum magnum iudicem et Deum ob oculos ponere, ipsique soli animam subicere suam, liberamque ipsam ab omni extraneo metu statuere. Quamobrem ait: « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » et cætera. Hic rursus salutare Hebraica voce, et ipsissimis elementis, quis salutaris nostri Jesu nomen scribitur.

ἐλευθεροῦν τε αὐτὴν παντὸς ἀλλοτρίου φόβου. Διὸ καὶ τὰ ἐξῆς. Πάλιν δὲ κἀναστῆθα τὸ σωτήριον Ἑβραϊκῆ τοῦ σωτηρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ὄνομα, φέρεται.

Hæc legens quispiam opportune quaerat: Cuius causæ est quod cum duo tantum sint « pro Idithum, » vel secundum Aquilam, « de Idithum, » inscripti, ii tamen non consequenter, sed longo intervallo dissiti jaceant (1). Hujus rei causam, cum

αὐτῆς ἐγομμένας διανοίας. Ὁ τοίνυν Δαυὶδ εἶπαι τῷ Ἰδοῦμ πειρασμῶ τινι πεπωκότι, τάχα που καὶ ὀλισθήματι, διδασκαλίαν θεραπευτικὴν παραδεικνύει· ὅπως ἂν λάβοι ἑαυτὸν, καὶ ἀνακτήσοιτο τοῦ συμβάντος αὐτῷ πταίσματος. Ἐδίδασκει γοῦν αὐτὸν ἐν μὲν τῷ λη' ἑαυτῷ παραινέειν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν διαλέγεσθαι καὶ λέγειν· « Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ σέματί μου φυλακὴν, ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐνώπιόν μου. Ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐτίγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀλγῆμά μου ἀνεκατέλιθα, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς. Ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ, « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαι με· θνεῖδος ἄφρονος ἔβηκός με. Ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ ἐποίησας· » καὶ πάλιν· « Ἀπόστρεψον ἀπὸ ἐμοῦ τὰς μάστιγὰς σου. Ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῆς χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. » Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐδίδασκετο λέγειν καὶ τῷ Θεῷ τοιαύτας εὐχὰς ἀναπέμπειν ὁ Ἰδοῦμ ἐν ἐκείνῳ· καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας δὲ ὡσαύτως τὸν αὐτὸν ἄνδρα ὁ Δαυὶδ διδάσκει ἑαυτῷ προσδιαλέγεσθαι καὶ λέγειν· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. » Σημαίνει σεσαλευσθαι αὐτὸν, καὶ τινὰ παραχρῆν τῆ ψυχῆ πεπονθέναι. Ἐπεὶ τοίνυν, τῶν πειραζόντων ἐπιθεμένων αὐτῷ, γέγονε τις αὐτῷ ἀτονία, ἥθετό τε ἑαυτοῦ οὐ κατὰ τὸν εἰρηκότα· « Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλευθήσαν οἱ πόδες, » ἀλλὰ καὶ ἀληθῶς σαλευθέντος· ἀναγκαίως διδάσκειται λέγειν· « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Στελλήσομαι πολλήν· » καὶ κατὰ τὴν πέμπτην δὲ ἐκδοσιν εἴρηται· « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεον. » Σύμφωνα δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς τῆς προκειμένης διδασκαλίας τῆ φασκούση προφητεία· « Οὐαὶ οἱ ἐπισπύμενοι: τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγῷ ἰμάντι δαμάλει; τὰς ἀνομιὰς· » καὶ τῷ, « Μὴ ὁ πῖπτον οὐκ ἀνίσταται, καὶ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἀναστρέφει; Ἴνα τί ἀποστρέφεται ἀποστροφῆν ἀναιδῆ, λέγει Κύριος; » Πάντα γὰρ ταῦτα διδάσκει τὸν ἄπαξ ἡμαρτηκότα μὴ παραμένειν τῷ ἀμαρτήματι, μηδὲ ἀπινώσκειν ἑαυτὸν, μηδὲ ἐκδοτον παρέχειν τῷ τοῦ πειρατηρίου βέματι. Διὸ ἀναγκαίως διδάσκειται ὁ Ἰδοῦμ ἐπάδειν ἑαυτῷ, καὶ τὰ προκειμένα λέγειν· καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τὸν μέγαν Σωτῆρα καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸν καταφεύγειν· ἔπειτα ὑποτάττειν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, μηκέτι ἀνθρώποις, μηδὲ τοῖς ἐκφοδοῦσιν· ἕνα δὲ μόνον πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενον τὸν μέγαν κριτὴν καὶ Θεόν, αὐτῷ μόνῳ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆν ὑποτάττειν φησιν· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆσεται ἡ ψυχὴ μου; » φωνῆ δὲ τῶν αὐτῶν στοιχείων, δι' ὧν γράφεται τὸ

Εὐλόγως δὲ τις ζητήσῃε τοῦτοις ἐντυγχάνων· Τί δὴποτε μόνων δύο ὄντων τῶν ἐπὲρ τοῦ Ἰδοῦμ, ἢ ἐπεὶ τοῦ Ἰδοῦμ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρημένων, οὐτ' ἐφεξῆς ἀλλήλοις κείνται ἀμφοτέροι, μακρὰν δ' ἀπεσχονισμένοι τυγχάνουσι. Τὴν δὲ τούτων αἰτίαν ἐν

⁸⁷ Psal. xxxviii. 2-3. ⁸⁸ ibid. 9, 10. ⁸⁹ ibid. 11, 12. ⁹⁰ Psal. lxxii, 2. ⁹¹ Isa. v, 18. ⁹² Jer. viii, 4, 5.

(1) Hæc enarratio ex tricesimo octavo psalmo excidit.

τοῖς εἰρημένους ἡμῖν εἰς τὸν λη', γραμματικαῖς ἀπο-
 δεῖξαι παρστήσαμεν. Ἄλλὰ καὶ τίς ἦν ὁ Ἰδιθύμ,
 ἦδη πρότερον ἐν αὐτῷ ἐκεῖνφ δεδηλώκαμεν, τὴν ἀπὸ
 τῶν Παραλειπομένων ἱστορίαν παραθέμενοι· δι' ἧς
 εἰδείκνυτο εἰς τῶν ἐκλελεγμένων εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν
 γεγονώς. Γέγραπται γοῦν· « Καὶ κατέλειπον ἐκεῖ
 ἐναντίον τῆς κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης Κυρίου τὸν Ἀσάφ
 καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ λειτουργοὺς ἐναντίον τῆς κι-
 βωτοῦ. » Καὶ ἐξῆς εἶρηται· « Αἰμάν καὶ Ἰδιθύμ, καὶ
 οἱ λοιποὶ ἐκλεγέντες ἐπ' ὀνόματος τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύ-
 ριον, ὅτι εἰς αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » καὶ πάλιν·
 « Μετ' αὐτῶν Αἰμάν καὶ Ἰδιθύμ, σάλπιγγές τε καὶ
 κύμβαλα τοῦ ἀναφωνεῖν, καὶ ὄργανα τῶν ψῶδῶν τοῦ
 Θεοῦ, υἱοὶ Ἰδιθύμ εἰς τὴν πύλην. » καὶ αὖθις· « Καὶ
 ἔστη ἐν ὀνόματι βασιλεὺς Δαυὶδ καὶ οἱ ἀρχοντες τῆς δυνά-
 μως εἰς τὰ ἔργα τοὺς υἱοὺς Ἀσάφ καὶ Αἰμάν, καὶ
 Ἰδιθύμ, τοὺς ἀποφθεγγομένους ἐν κινύρα καὶ ἐν
 νάβλαις καὶ ἐν τυμπάνοις. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τοὺς
 ἀποφθεγγομένους, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « τῶν προφη-
 τῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « τῶν προφητευσάντων διὰ
 λύρας, » ἐξέδωκεν ὥστε προφήτας χρῆ νομίζεῖν γε-
 γνηέναι τοὺς δηλωμένους. Καὶ αὖθις ἐξῆς εἶρηται τῷ Ἰδι-
 θύμ· « Υἱοὶ Ἰδιθύμ, Γοδολείας καὶ Σουρεὶ καὶ Αἰείας,
 καὶ Σεδείας, καὶ Μαθίας, ἔξ μετὰ τὸν πατέρα αὐτῶν
 Ἰδιθύμ ἐν κινύραις ἀνακρούμενοι. » Ἀντὶ δὲ τοῦ,
 « ἐν κινύραις ἀνακρούμενοι, » πάλιν ὁ Ἀκύλας,
 « κιθάρα προφητεύων. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « διὰ λύρας
 τοῦ προφητεύοντος, » ἐξέδωκεν. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἰδι-
 θύμ εἰς τὴν τῶν προφητευσόντων διὰ λύρας· διὸ καὶ
 εἰκότως εἶποι ἂν τις, ἐντεῦθεν ὀρμώμενος, μὴ τὸν
 Δαυὶδ συντάξαι τὸν ψαλμὸν, καὶ δεδωκέναι τῷ Ἰδι-
 θύμ, μηδὲ τὸν Ἰδιθύμ ὑποπεπτικέναι τῷ πειρα-
 σμῷ, καὶ θεραπείας δεδεῆσθαι τῆς παρὰ τοῦ Δαυὶδ.
 Μηδὲ γὰρ τὴν Γραφὴν ὑπαίτιόν που τὸν Ἰδιθύμ εἰσ-
 ἄγειν· ἀλλ' ἔμπαιιν μᾶλλον τὸν Δαυὶδ πειρασμῷ
 περιπεπτικέναι διδάσκειν. Διὸ καὶ φῆσαι ἂν εἰκό-
 τως, προφήτην ὄντα τὸν Ἰδιθύμ, τοὺς ἐν ἀποτέ-
 ροις τοῖς προδηλωθεῖσι ψαλμοῖς λόγους συντάξαι,
 καὶ τῷ Δαυὶδ παραδεδοκέναι, ὡς ἂν ὠφελοῖτο καὶ
 θεραπεύοιτο ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τοῖς αὐτῷ συμβεβηκόσι.
 Δοκεῖ δὲ πως ταύτη τῇ διανοίᾳ συμβάλλεσθαι καὶ ὁ
 Σύμμαχος, τὴν προγραφὴν τοῦτον ἐρμηνεύσας τὸν
 τρόπον· « Ἐπινίκιος διὰ Ἰδιθύμ ᾠδὴ εἰς Δαυὶδ. »
 Καὶ μήποτε μετὰ τὸ σφάλμα τὸ ἐπισυμβάν τῷ Δαυὶδ
 ἐπὶ τῇ τοῦ Οὐρίου γυναικί, μηκέτι ὅπου τε αὐτοῦ κατὰ
 τὸ παλαιὸν προφητεύειν, πολλῶν δὲ πειρασμῶν ἐπα-
 νισταμένων αὐτῷ καὶ συμφορῶν ἐπαλλήλων, ὁ Ἰδι-
 θύμ, Πνεύματι ἁγίῳ συντάξας τοὺς προκειμένους
 λόγους, ὡς περ τινὰ φάρμακα ψυχῆς θεραπευτικὰ
 ἐπιδίδωσιν αὐτῷ, εἰς τὸ παραμυθεῖσθαι ἐκ τῆς ἐν
 αὐτοῖς διδασκαλίας; Καὶ δὴ δυσὶν ἐκδοχαῖς ἐπιβάλ-
 λοντες εἰς τὰ προκειμένα τοῖς ἐντυγχάνουσι, θατέρας αὐτῶν τὴν αἴρεσιν καταλείψομεν.

« Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον, φονεύετε πάν-
 τες ὑμεῖς; ὡς τοίχιφ κεκλιμένῳ καὶ φραγμῷ ὡσμένῳ. »
 Ἐμφάνει διὰ τούτων μὴ ἓνα μόνον πειρασμὸν ὑπο-
 μενηκέναι ὁ Δαυὶδ, μηδ' ὡς περ μίαν πληγὴν εἰλη-
 φέναι ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων· ὡς δὲ ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ
 τυπτόμενος, καὶ καρτερῶς ὑπομένων τὰς ἐπαγομέ-

A de xxxviii ageretur, grammaticis demonstrationibus
 allatis descripsimus. Sed etiam quis esset Idithum,
 jam eodem in psalmo declaravimus, allata ad hanc
 rem Paralipomenon historia; qua demonstratur
 eum e numero delectorum ad Deum laudibus cele-
 brandum fuisse. Scriptum itaque est: « Et reli-
 querunt ibi coram arca Testamenti Domini Asaph
 et fratres ejus, ut ministrarent in conspectu arcæ⁶³; »
 ac deinceps dicitur: « Æman et Idithum et reliqui
 ex nomine electi ad laudandum Dominum: quon-
 iam in æternum misericordia ejus⁶⁴; » ac rursus:
 « Cum ipsis Æman et Idithum, tubæ et cymbala ad
 pulsandum, et instrumenta canticorum Dei: filii
 Idithum in porta⁶⁵; » ac iterum: « Et statuit rex
 David et principes exercitus ad ministeria filios
 B Asaph et Æman et Idithum, vociferantes cinyra,
 nablis et cymbalis⁶⁶. » Pro illo autem, « vocife-
 rantes, » Aquila, « prophetas, » Symmachus vero,
 « prophetantes lyra, » ediderunt; ita ut memorati
 viri prophetæ reputandi sint. Rursumque fertur
 de Idithum: « Filii Idithum, Godolias, Suri, Æeas
 Sedeas et Matthias, sex post patrem suum Idithum,
 cinyris concrepantes. » Pro illo autem, « cinyris
 concrepantes, » Aquila rursus, « cithara prophe-
 tans; » Symmachus vero, « lyra prophetantis, »
 edidit. Idithum ergo e numero prophetantium lyra
 fuit; quamobrem jure quis, hinc argumentum
 mutiatum, dixerit, Davidem nec composuisse psal-
 mum, nec ipsi Idithum tradidisse: neque Idithum
 in tentationem delapsus, ut medelam a Davide ac-
 ciperet opus habuisse. Neque enim Scriptura
 uspiam ipsum Idithum reum inducit; imo potius
 Davidem in tentationem lapsus esse docet. Quare
 congruenter dicatur, ipsum Idithum, utpote pro-
 phetam, memoratos duos psalmos composuisse, et
 Davidi tradidisse, ut ex iis utilitatem ac remedium
 in accidentibus malis perciperet. Huic porro sen-
 tentiæ conferre Symmachus videtur, qui titulum
 hac ratione interpretatus est: « Triumphale per
 Idithum, canticum in Davidem. » Num forte post
 lapsus Davidis erga Uriæ uxorem, cum nondum
 posset pristino more prophetare, multæque tenta-
 tiones, calamitatesque frequentes instarent, Idithum
 Spiritu sancto afflatus hos ab se compositos ser-
 mones, quasi remedia ad medelam animæ parata,
 ipsi tradidit, ut eorum doctrina solatium acciperet?
 Sane cum ad præsens argumentum duas sententias
 legentibus attulerimus, utram velint amplecti, per
 nos licebit.

VERS. 4, 5. « Quousque irrucitis in hominem, in-
 terficitis universi vos, tanquam parieti inclinato
 et maceræ depulsæ. » His declarat David se non
 unam perpeccatum tentationem, neque uno ab ad-
 versariis velut vulnere confossum, sed diuturno
 tempore percussus, ac inflictas plagas patienter

⁶³ I Paral. xvi, 37. ⁶⁴ ibid. 41. ⁶⁵ ibid. 42. ⁶⁶ I Paral. xxv, 1.

ferentem, cadentes talibus dictis compellare: A
 « Quousque irruitis in hominem? » sive, secundum
 Aquilam, « Quousque insidiamini? » vel, secundum
 Symmachum, « Quousque in vanum laborabitis? »
 Exinde insidiatorum arguens propositum, infert:
 « Interficietis universi vos. » Homicidæ, inquit,
 estis: neque contra athletam quasi adversarii sta-
 tariam pugnam ad exercitationem committitis;
 sed occidendi studio in me irruitis, et ut auxilio
 vacuum, ut murum jam inclinatum et maceriem
 depulsam, aggredimini. Nam quasi nemine circum-
 vallante aut muniente, animamque meam tutante,
 ita irruitis. Quousque igitur hæc frustra tentabitis,
 neque cessabitis, scientes invenisse me præsidium,
 ita irruitis. Quousque igitur hæc frustra tentabitis,
 neque cessabitis, scientes invenisse me præsidium,
 custodem ac servatorem? Quare fidenter dixi:
 « Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso
 enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus et
 Salvator meus, susceptor meus, non movebor
 amplius. Verumtamen pretium meum cogitaverunt
 repellere, cucurrerunt in siti, ore suo benedice-
 bant, et corde suo maledicebant. Biapsalma. »
 Priora quidem sive David sive Idithum sese allo-
 quens dixit; secunda inimicos compellans protulit;
 tertia ex propositis verbis nos edocent quo consilio
 insidias ipsi pararint conjuratores. Quocirca
 dicit: « Verumtamen pretium meum cogitaverunt
 repellere. » Omnia quippe eorum molimina, omne
 consilium, non alio spectabant, quam ut me ab
 honore quo apud Deum gaudebam deturbarent, et
 pristina mea gloria spoliarent. Hinc consilio inito
 ut honorem ac pretium mihi auferrent, cucurrerunt
 in siti, meam cernere perniciem sitientes. Pro illo
 autem, « in siti, « Aquila, « in fallacia; » Symmachus
 vero, « in mendacio; » quinta editio, « in falso; » et alia
 item editio, « in dolo, » interpretati sunt. Verisimile
 itaque est in nostra quoque lectione positum primo
 fuisse, « in mendacio, » ita ut diceretur, « cucurrerunt
 in mendacio; » id est, inimici et insidiatores mei,
 non duce veritate, sed cum sese totos mendacio
 tradidissent, cursum et studium suum contra me
 direxerunt: sed sequentibus temporibus lapsus
 graphico, pro illo, « εν ψεύδει, id est « in mendacio, »
 « εν δίψει, id est « in siti » positum fuisse. Quomodo
 autem insidiatores illi currebant in mendacio,
 sub hæc explicat dicens: « Ore suo benedicebant
 et corde suo maledicebant. » Cum fallacia molli-
 bus utebantur dictis, ut me inescarent et ab illa
 cum Deo statione deturbarent: quare benedicere
 videbantur in facie, meque laudare et approbare;
 sed mens eorum intus maledictionibus replebatur,
 queis me honore depellere et in maledictum dejice-
 re satagebant. His autem docemur, quotquot Dei
 hominibus insidiantur, nihil aliud curare, quam ut
 ipsos eo, qui apud Deum est, honore exuant.

VERS. 6-9 « Verumtamen Deo subjecta esto,
 anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. Nam
 ipse Deus meus et Salvator meus: susceptor meus

νας αὐτῷ πληγὰς, φάσκειν τοῖς τύπτουσιν· « Ἐως
 πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων; » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύ-
 λαν· « Ἐως τίνας ἐπιβουλεύετε; » ἢ κατὰ τὸν Σύμ-
 μαχον· « Ἐως τίνας ματαιοπονήσετε; » Εἶτα τὴν προ-
 αἴρεσιν τῶν ἐπιβουλεύοντων αὐτῷ διελέγων φησί·
 « Φονεύετε πάντες ὑμεῖς. » Φονευταὶ γάρ ἐστε, φησί·
 καὶ οὐχ ὡς περ ἀνταγωνιστὰ πρὸς ἀθλητὴν ἰστάμενα
 μέχρι γυμνασίου ποιεῖσθαι τὴν ἀμιλλαν· ἀλλὰ φονικῇ
 προαιρέσει ἐπιτίθεσθέ μοι, καὶ ἐπιτίθεσθε ὡς ἀθλη-
 τῆτι, καὶ ὡς ἤδη κεκλιμένῳ τοίχῳ καὶ φραγμῷ ὠ-
 σμένῳ. Ὡς γὰρ μηδενὸς περιφράττοντος μηδὲ περι-
 τειχίζοντος καὶ τὴν ἐμὴν φρουρῶντος ψυχὴν, οὕτως
 ἐπιτίθεσθε. Ἐως οὖν πότε ταῦτα ματαιοπονήσετε,
 καὶ οὐχὶ παύσεσθε λοιπὸν, γνόντες, ὅτι εὗρον τὴν
 ἐμαντοῦ φυλακὴν, καὶ τὸν ἐμαντοῦ φρουρὸν καὶ Σω-
 τῆρα; Διὸ ἐθάρσησα φάναι· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποτά-
 γῆσται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν
 μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτῆρ μου, ἀντι-
 λήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. Πλὴν τὴν
 τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπίσασθαι, ἔδραμον ἐν δί-
 ψει· τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐ-
 τῶν κατηρώντο. Διάψαλμα. » Τὰ μὲν πρῶτα αὐτὸς
 ἐαυτῷ ἔποιε Δαυὶδ, ἡ Ἰδιθούμ διελέκτα· τὰ δὲ δεύ-
 τερα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀπετίειναι· τὰ δὲ τρίτα διὰ
 τῶν προκειμένων ἡμᾶς διδάσκει, τίποτε βουλευόμενοι
 οἱ ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ τὴν ἐπιβουλήν κατεσκεύαζον.
 Διὸ φησί· « Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπί-
 σασθαι... » Ἡ γὰρ πᾶσα σκέψις αὐτῶν καὶ ἡ βουλὴ
 οὐδὲν ἕτερον, φησὶν, ἢ καταβαλεῖν με τῆς παρὰ τῷ
 Θεῷ τιμῆς, καὶ γυμνώσαι τῆς δόξης ἧς εἶχον πρότε-
 ρον ἐσπούδαζον. Εἶτα βουλευσάμενοι ταύτην μου τὴν
 τιμὴν περιελεῖν, ἔδραμον ἐν δίψει τὴν ἐμὴν ἀπί-
 λειαν θεάσασθαι διψῶντες. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐν δίψει,
 ἐν διαψεύσματι, » ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ἐν
 ψεύσματι. » ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « ἐν ψεύδει. » καὶ
 ἄλλιν ἑτέρα ἔκδοσις, « ἐν δόλῳ, » ἠρμήνευσαν. Εἰ-
 κὸς οὖν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγνώσει κείσθαι μὲν
 πρότερον τὸ, « ἐν ψεύδει, » ἐν τῇ ἢ τὸ λεγόμενον·
 « Ἐδραμον ἐν ψεύδει. » τουτέστιν οἱ ἐχθροὶ μου καὶ
 οἱ ἐπιβουλεύοντες, οὐ σὺν ἀληθείᾳ τὸν κατ' ἐμοῦ δρό-
 μον καὶ τὴν κατ' ἐμοῦ σπουδὴν ἰποιοῦντο, ὅλους δὲ
 αὐτοὺς τῷ ψεύδει παραδόντες· σφάλμα δὲ γραφικὸν
 γεγονέναι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα συνόδοι χρόνοις, ὥστε
 ἀντὶ τοῦ, « ἐν ψεύδει, ἐν δίψει » γραφῆναι. Πῶς δὲ
 ψευδόμενοι οἱ ἐπιβουλεύοντες ἔδραμον, διερμηνεύει
 λέγων ἐξῆς· « Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ
 καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο. » Ἀπατῶντες γὰρ, λόγους
 γλυκέσιν ἐχρῶντο πρὸς τὸ καθελκύσαι με καὶ κατα-
 βαλεῖν τῆς παρὰ τῷ Θεῷ στάσεως· διὸ εὐλογεῖν ἐδό-
 κουν καὶ ἐπαίνειν με, καὶ ἀποδέχεσθαι εἰς πρόσωπον
 τὰ δὲ τῆς διανοῆς αὐτῶν πεπληρωτο καταρῶν, δι' ὧν
 τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπίσασθαι, καὶ κατὰ
 με ὑποβαλεῖν. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ὅτι δι-
 πάντες οἱ τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἐπιβουλεύοντες
 οὐδὲν ἕτερον σπουδάζουσιν ἢ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς
 γυμνώσαι αὐτούς.

« Πλὴν τῷ Θεῷ ὑποτάγῃ, ἡ ψυχὴ μου, ὅτι παρ'
 αὐτοῦ ἡ ὑπομονή μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ
 Σωτῆρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω. »

Ἀρχόμενος μὲν ἔλεγεν· Ὁὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; ὡς περ ἐνδυνάξωμι ἐτι· ἐνταῦθα δὲ ἀποφαιτικῶς, βεβαιωθεὶς ἐκ τῶν εἰρημένων, τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ἐπιθαρῶν παρακελεύεται· διό φησι πρὸς αὐτήν· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ὑποτάγητι, ἡ ψυχὴ μου. Καὶ ἄνωτέρω μὲν ἔλεγεν· Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου· ἐνταῦθα δέ· Ὅτι παρ' αὐτοῦ ἡ ὑπομονὴ μου. Ὅμοιον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ φήσαντι· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμούμεντι με. Οὐ γὰρ παρ' ἐμαυτοῦ κέκτημαι τὴν ἰσχύν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ἐνδυναμούμεντός με· ἐνταῦθα, Ἡ ὑπομονὴ μου· οὐκ ἐξ ἐμῆς, φησὶν, ἀρετῆς καὶ δυνάμεως συνέστηκεν, ἀλλὰ παρὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος· Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου· διόπερ ὡς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου παρέχει μοι τὴν ὑπομονήν. Εἰτ' ἄνωτέρω μὲν ἔχεις τὸ, Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, ὁ οὐ σφαλῆσμαι. Ἐπὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου, ὡς περ ἐνδυνάξωμι ἐτι· ἐνταῦθα δὲ ἀρνησίς ἐστι παντελῆς τοῦ πταίσματος. Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου, Θεὸς τῆς βοήθειάς μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. Καὶ ἐνταῦθα τὸ Σωτήριον ὁ Ἰησοῦς τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ ὠνόμασται, καὶ τοῖς χαρακτηρησὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγγέγραπται. Ὡς περ δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν λέγων ἔγραφε· Δικαιοῦμενοι δωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι· Ἐάν τις ἀμάρτη, παράκλητογ ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον· καὶ αὐτὸς ἐστιν ἱλασμὸς ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐνταῦθα λέλεκται· Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου, καὶ ἡ βοήθειά μου καὶ ἡ ἐλπίς μου. Ὡς εἰ λευκότερον τὸ σημαινόμενον ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς τίθειτο ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ, οὕτως ἂν περιεῖχεν· Ἰησοῦς τὸ σωτήριόν μου ἐν τῷ Θεῷ τυγχάνων, καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐστιν ἡ δόξα μου καὶ ὁ φύλαξ μου, καὶ ὁ Θεὸς τῆς βοήθειάς μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἢ ἐν τῷ Θεῷ. Ταῦτα γὰρ πάντα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἐλπίζουσι. Διὸ καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· Ἐπὶ Θεῷ σωτήριόν μου καὶ δόξα μου, στερεὸς κράτους μου, ἐλπίς μου ἐν Θεῷ. Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν· ἐκχέετε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. Διάψαλμα. Μνημονεύσατε τοῦ Σωτηρίου, συνείδεν, οὐ μόνον αὐτοῦ θεραπευτικὸν ἔσται, κοινὸν δὲ γενήσεται ἀγαθόν· διὸ ἐπ' αὐτὸ συγκαλεῖ τοὺς πάντας, φιλαυτίαν μὲν ἐκτρέπόμενος, φιλανθρωπίαν δὲ καὶ τὴν πρὸς τοὺς πέλας ἀγάπην ἐνδεικνύμενος. Προσκαλεῖται τοίνυν ὡς ἐπὶ σωτήριον λιμένα φάσκων· Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἄμεριμνῶτε ἐν αὐτῷ ἐν παντὶ καιρῷ, λαός· Ἄμεριμνῶντας δὲ ἐν αὐτῷ καὶ ἐλπίζοντας, ἐξαπλοῦν προσήκει τοὺς λογισμοὺς

non emigrabo. In initio quidem ac si adhuc ambigeret dicebat : « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » Hic vero, ex iis quæ animæ suæ revelata fuerant firmatus, absolute ac fidenter præcipit : quare sic eam alloquitur, « Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea. » Ac superius dixerat : « Ab ipso enim salutare meum; » hic vero, « Quoniam ab ipso patientia mea. » Simile autem id fuerit dicto huiusmodi : « Omnia possum in eo qui me confortat. » Non enim a meipso fortitudinem obtineo, sed ab eo qui me confortat, et hic ait : « patientia mea » non ex virtute et potestate mea constat, sed ab ejus gratia prodit : « Nam et ipse Deus meus et Salvator meus; » quapropter ut Deus meus et Salvator meus patientiam mihi suppeditat. Rursumque superius illud habes, « Nam et ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus, non emigrabo; » sive, secundum Aquilam et Symmachum, « non fallar. » Multum interest discriminis inter illud, « non movebor amplius, » et illud, « non fallar, » et « non emigrabo. » Nam illud quidem indicabat moveri quidem ipsum, sed non multum; at hic cujusvis lapsus negatio est. « In Deo salutare meum et gloria mea, Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. » Hic quoque « salutare » Hebraica lingua Jesus dictus, atque ipsis characteribus descriptus est. Quemadmodum autem divinus Apostolus de Salvatore nostro hæc scripsit : « Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu : quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius »; ac rursum : « Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Deum, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris »; sic et hoc loco dicitur, In Deo salutare meum et gloria mea, et auxilium meum et spes mea. Ita ut si Hebraicæ vocis significatum clarius in interpretatione positum fuisset, sic haberet : Jesus salutare meum in Deo existens, et in sinu Patris, ipse est gloria mea, custos meus, et Deus auxilii mei et spes mea, quæ in Deo est. Nam Dei Verbum horum omnium loco est sperantibus in se. Quare et secundum Aquilam dictum est : « In Deo salutare meum, et gloria mea, firmus fortitudinis meæ, spes mea in Deo. Sperate in eo omnis synagoga populorum : effundite coram illo corda vestra. Deus adiutor noster. Diapsalma. » Postquam salutare memoravit, agnovit non solum sibi medellam allaturum, sed commune bonum futurum esse : quare ad ipsum omnes evocat, eversoque amore proprio, humanitatem et proximorum dilectionem exhibet. Quasi ergo ad salutarem portum invitat bis verbis : « Sperate in eo, omnis congregatio populorum, » sive, secundum Aquilam, « Secure agite in ipso, omni tempore, populus. » Secure porro agentes ac sperantes in ipso par est cogitationes ipsi aperire, et animæ morbos tanquam medico ra-

¹⁷ Philipp. iv, 13. ¹⁸ Rom. i, 21

facere. Quamobrem subjungit : « Effundite coram illo corda vestra. Deus adjutor noster. » Adjutorem, inquit, habentes nihil subducatis, nec quidpiam in mente occultetis, sed expansis animæ receptaculis, absconditas ibi cogitationes revelate : ipsique, utpote qui omnia curare possit, vos concredite.

VERS. 10. « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuriam faciant ipsi ex vanitate in idipsum. » In xxxviii quoque dicebatur : « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens ⁷⁰; » ac rursus : « Verumtamen vane conturbantur ⁷¹; » et : « Verumtamen in imagine pertransit homo ⁷². » Hic quoque similia dicuntur : quæ edocemur in uno Servatore spem ponere, ipsumque nobis adjutorem ascribere, quandoquidem omnes filii hominum, etiamsi principes videantur esse, quamvis multum in mundo valeant, vani sunt; sive, secundum Symmachum, « vapor, » brevi futuri « tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ ⁷³. » Hinc Salomon patris usu et exemplo, « Vanitas vanitatum, omnia vanitas ⁷⁴, » et similia scripsit. Mendaces porro duobus modis sunt filii hominum; altero quia procul a veritate aberrantes falsa loquuntur; altero quia fraudibus mendaciisque credulos sibi in errorem deducunt. Quare talibus sese credere non expedit : mentiri quippe solent, neque est in ipsis veritas; sed etiam stateræ animæ ipsorum nihil justum, æquabile nihil habent; sed cum alio inclinentur, juri contraria peragunt. His ergo iniquis stateris suis vanitatem administrant, veritatem ejusque Deum aversati : quare non convenit se ipsis concredere; sed eum solum, qui Salvator dicitur, adjutorem ascribere.

VERS. 11. « Nolite sperare in iniquitate, et rapinam nolite concupiscere; divitiæ si affluent, nolite cor apponere. » In xxxviii quoque psalmo afflinia hisce dicuntur : « Verumtamen vane conturbantur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ⁷⁵. » Quia igitur qui thesaurus in terra recondit, et pecunias multas colligit, in vanum congregat; neque enim ille ipse prorsus fruatur, cum sternutamento citius ex hac vita auferendus sit, neque probe sciat qui ipsi hæres futurus sit : quid vane conturbatur? Multi itaque, sive propemodum omnes, sese deceperunt, cum filiis et charioribus amicis se divitias relicturos sperarent; sed quod futurum esset ignorabant, aberrabantque a scopo. Ii profecto vane turbantur dum thesauros condunt, ignorantes quis congregabit eos. Quare convenit non sperare in iniquitatem, et in res iniquitate partas; neque si divitiæ fluminis instar affluent, ideo erigi. Quod si quando de divitiis bonam spem sumere e re fuerit, de divitiis, inquam, ex æquo et bono partis a Deoque præbitis; iis, heus! vos

και τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῶ ὡσπερ ἱατρῶ τὰ πάθη. Διδὲ ἐπιλέγει· « Ἐχέατε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. » Ἐχόντες γὰρ, φησὶ, βοηθὸν, μὴδὲν ὀπιστέλλεσθε, μὴδὲ τι ἐν ταῖς διανοαῖς ὑμῶν ὑποκρύπτετε, ἀναπετάσαντες ἐν τῇ ταμείᾳ τῆς ψυχῆς, τοὺς ἐν ἀσπίδι κρυπτομένους λογισμοὺς ἀνακαλύπτετε, ὡς ἂν μόνω ἀγαθῶ και δυνατῶ τὰ πάντα ἰδῆσθαι ἑαυτοὺς ἐμπιστεύοντες.

« Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγῶ, τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Καὶ ἐν τῷ λη' ἐλέγετο· « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ζῶν. » Καὶ πάλιν· « Πλὴν μάτην ταράσσονται· » και, « Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος. » Κἀνταῦθα συμφώνως ἐκείνοις λέλεκται τὰ προκειμένα· δι' ὧν διδασκόμεθα ἐπὶ μόνον τὸν Σωτῆρα ἐλπίζειν, κακῆνον βοηθὸν ἐπιγράφεσθαι· ἐπειδὴ πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν ἄρχοντες εἶναι δοκοῖεν, κἂν πολλὰ δυνάμενοι κατὰ τὸν βίον, μάταιοι ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἀτιμῆς, » μετ' ὀλίγων ἐσόμενοι « ὡσεὶ γροῦς, ὃν ἐκρίπτει ἀνεμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. » Ἐντεῦθεν ὁ Σολομὼν ὠφελῆθεις τὸν πατέρα, « Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης, » και δὸς τοιαῦτα ἔγραφε. Ψευδεῖς δὲ εἰσι κατὰ δύο τρόπους οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· καθ' ἓνα μὲν ψευδολογοῦντες και μακρὰν τῆς ἀληθείας ἀπεβρίμμενοι· κατὰ θάτερον δὲ ἀπάταις και ψευδολογίαις πλανῶντες τοὺς πιστεύοντας αὐτοῖς. Διδὲ οὐ προσήκει τοῖς τοιοῦτοις ἑαυτοὺς ἐκιδόναι· ψεῦδεσθαι γὰρ εἰώθασαι, και οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια· ἀλλὰ και ζυγοὶ τῆς αὐτῶν ψυχῆς οὐδὲν δίκαιον οὐδὲ ἰσθόρροπον περιέχουσιν· ἑτεροκλινεῖς δὲ ὄντες, τάναντία τῷ δικαίῳ πράττουσι. Τοῦτοις οὖν τοῖς ἀδίκοις αὐτῶν ζυγοῖς τὴν ματαιότητα περιέπουσι, τὴν ἀλήθειαν και τὸν ταύτης Θεὸν ἀποστρεφόμενοι· διδὲ οὐ προσήκει αὐτοῖς ἐμπιστεῖν μόνον δὲ τὸν λεχθέντα Σωτῆρα βοηθὸν ἐπιγράφεσθαι.

« Μὴ ἐλπίζετε ἐπὶ ἀδικίαν, και ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε· πλοῦτος ἐὰν βῆθι, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. » Καὶ ἐν τῷ λη' συγγενῶς τοῦτοις ἐλέγετο· « Πλὴν μάτην ταράσσονται. Θησαυρίζει, και οὐ γινώσκει τίνα συνάξει αὐτά. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, και πολλὰ χρήματα συνάγων, εἰς μάταιον συνάγει· οὔτε γὰρ ἐξ ἅπαντος αὐτὸς αὐτῶν ἀπολαύσει, παρμῶ τάχιον τοῦ βίου μεθιστάμενος, οὔτε ὅποιον ἔξει διάδοχον ἀκριβῶς πέπεισται· τί και θορυβεῖται μάτην; Πολλοὶ γοῦν ἢ και σχεδὸν οἱ πάντες σφᾶς αὐτοὺς ἠπάτησαν, τοῖς μὲν και φιλέτοις τὸν αὐτῶν πλοῦτον καταλιπεῖν προσδοχῆσαντες, ἀγνοῆσαντες δὲ τὸ μέλλον και ἀστοχῆσαντες τοῦ σκοποῦ. Μάτην οὖν ταράττονται ἀληθῶς θησαυρίζοντες, και οὐ γινώσκοντες τίς συνάξει αὐτά. Διδὲ προσήκει μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀδικίαν και τὰ ἐξ ἀδικίας ποριζόμενα, μὴδὲ πλοῦτος ἐὰν βῆθι ποταμῶν φερόμενος, ἐπαρῆσθαι. Εἰ δὲ προσήκει και διὰ πλοῦτου ποτὲ ἀγαθὴν τινα πορίζεσθαι ἐλπίδα, δικαίῳ χρησάμενοι πλοῦτω τῷ ἐκ Θεοῦ πολλάκις παρεχομένῳ· και ζυγοῖς ὀρθοῖς και ἰσοστατοῖς, δεξιᾶς, ὡ οὔτοι, χρῆσασθε πράξει,»

⁷⁰ Psal. xxxviii, 6. ⁷¹ ibid. 12. ⁷² ibid. 7. ⁷³ Psal. 1, 4. ⁷⁴ Eccle. 1, 2. ⁷⁵ Psal. xxxviii, 7.

θησαυρίζοντες ἑαυτοῖς θησαυρούς ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἁσπείροντες ἐν ἐβλογίαις κατὰ τὸ λαλεγμένον· Ἐσκόρπασεν, ἔδωκε τοῖς πένησι, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄυτη γὰρ μόνη ἐλπίς ἀγαθῆ· ἄλλως δὲ προσήκει μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀδικίαν, μηδὲ ἐπὶ τοῖς ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας συναγομένους χρήμασι μέγα φρονεῖν· ἀλλὰ καὶ εἰ συμβαίη ποτὲ εὐροεῖν ἡμῖν τὰ πράγματα, καὶ ἀκωλύτως φέρεσθαι πανταχόθεν τὸν πλοῦτον ποταμοῦ δίκην ρέοντα, καὶ ὅθεν οὐκ ἂν τις ἀδικήσῃ, φορᾶ τι ἀδοκίμη φερόμενον, μὴ πάντως ἐκ Θεοῦ τοῦτο γίνεσθαι καὶ νόμιζε, μηδὲ μακάριζε σεαυτὸν ἀπατώμενος τῇ διανοίᾳ καὶ προστιθέμενος ὡς ἀγαθὸν τῷ πλοῦτῳ. Γίνωσκε δὲ, ὅτι βευστῆς ὢν φύσεως, ὡσπερ ρέων φέρεται, οὕτω καὶ ἀπορρεῖ· οὐδὲν δὲ βέβαιον οὐδὲ στερεόν καὶ ἀσφαλὲς κεκτημένος. Θαυμαστὸς δὲ τῷ τῆς ροῆς ὀνόματι κέχρηται, Ἐπιούτος ἐὰν ρέῃ, ὁ φήσας κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπιούτος, φησὶν, ἐὰν καρποφορῇ, μὴ τάσσετε τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τίνα δεῖ τάσσειν τὴν καρδίαν καὶ τίνη προσεπίθεσθαι, εἴρηται πολλάκις ἐν τῷ, Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆται ἡ ψυχὴ μου; καὶ ἡ πάλιν· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ὑποτάγηθι ἡ ψυχὴ μου· αὐτὸς γὰρ Θεὸς μου καὶ Σωτὴρ μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου· καὶ, Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαοῦ. Οὐκοῦν, ἔχοντες τὸν μέγαν πλοῦτον καὶ τὸν ἀληθινὸν θησαυρὸν, μὴ ἐλπίσωμεν ἐπὶ τῷ ματαίῳ καὶ βευστῷ καὶ ἀδίκῳ πλοῦτῳ· μάταιοι γὰρ ἀληθῶς πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐπὶ τούτῳ πεποιθότες.

Ἐπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς, δύο ταῦτα ἤκουσα· ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοί, Κύριε, τὸ ἔλεος· ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἐποσάυτα προκαιοδέσθαι ὁ λόγος, ἀκολούθως τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας ὑπομιμνήσκει· ὡς ἂν, ταῦτην πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, μήτε τῇ ἀδικίᾳ μήτε τοῖς ἀρπάγμασι, μήτε τῷ προσκαίρῳ καὶ τυφλῷ πλοῦτῳ ἑαυτοὺς ἐπιδίδωμεν. Οὐ γὰρ ἄπαξ μόνον περὶ τῆς κρίσεως ὁ Θεὸς διεστειλατο, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον. Καὶ ταῦτα, φησὶν, αὐτὸς ἐγὼ ἤκουσα ἀκριβῶς, τὸν νοῦν ἐπιστήσας τοῖς δυοῖς τούτοις παραγγέλμασιν. Ἐπαξ γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐγὼ δύο ταῦτα ἤκουσα· ἐλάλησε γὰρ καὶ διὰ προφητῶν, ἐλάλησε καὶ διὰ ἀποστόλων· καὶ τὸν ἕνα λόγον τὸν ἄπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρισθέντα καὶ διὰ παλαιᾶς Διαθήκης καὶ διὰ τῆς καινῆς ἤκουσα. Τίς δὲ ἦν οὗτος, ἀλλ' ὅτι ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ καὶ σοί, Κύριε, τὸ ἔλεος, καὶ, ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ; Ἐλεος δὲ, φησὶ, καὶ κράτος· τὸ μὲν κράτος πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι καὶ ταπεινοῦν τοὺς ἀφηνιῶντας, τὸ δὲ ἔλεος πρὸς τὸ σώζειν τοὺς εἰς αὐτὸν ἠλπικότας. Ἰδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν διὰ τοῦ κράτους, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότης διὰ τοῦ ἔλεους. Ταῦτ' εἰπὼν, ἔνω τὸ πρόσωπον ἀνατείνας, προσφθέγγεται τῷ Θεῷ λέγων· ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τὰ προκειμένα τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐλάλησεν ὁ Θεός, καὶ δεῦτερον ἐπήκουσα· ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ

cum justa statera et bilance ad bona opera utimur, thesaurizantes vobis thesauros in caelis, et seminantes in benedictionibus, ut dictum est : Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in saeculum 76. Hæc sola bona spes est; alias vero non convenit sperare in iniquitate, neque de divitiis ex rapina et avaritia collectis altum sapere; imo si quando contigerit res nostras prospere cedere, ac divitias fluminis instar accedentes, sine ullius injuria, inexpectato quodam fluxu ad te deferri; ne ex Deo id provenire putaveris; neque ideo, cogitatione deceptus, divitiisque quasi bonis hærens, te beatum prædicaveris. Scitoque illas, fluidæ naturæ cum sint, ut fluxu feruntur, pari modo defluere, teque nihil firmum, stabile, solidumve possidere. Mirum autem in modum fluxus nomine est usus : Divitiæ si affluant, inquit; vel, secundum Symmachum, Divitiæ si fructum pariant, inquit, ne apponite cor. Cuiusmodi vero ordinare et apponere opus sit, plerumque dictum est in illo, Nonne Deo subjecta erit anima mea? ac rursum : Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea : ipse enim Deus meus et Salvator meus et susceptor meus, et, Sperate in eo omnis congregatio populi. Cum itaque magnas divitias verumque thesaurum obtineamus, ne spem ponamus in vanis, fluxis et iniquis divitiis. Nam vani vere sunt omnes filii hominum, qui hisce confidunt.

Vers. 12, 13. Semel locutus est Deus, duo hæc audiivi, quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia : quia tu reddes unicuique juxta opera sua. Cum tanta ad nostram institutionem præmissa fuissent, consequenter de justo Dei judicio verba facit, ut illud præ oculis statuentes, neque injustitiæ, neque rapinis, neque temporaneis cæcisque divitiis nos dedamus. Neque enim semel tantum de judicio Deus præcepta dedit, sed etiam secundo : Et hæc ego sedulo audiivi, inquit, animoque hæc duo præcepta consideravi. Semel quippe Deus locutus est; sed ego hæc duo audiivi : locutus namque est per prophetas, locutus per apostolos : atque sermonem illum unum semel, cum per Vetus tum per Novum Testamentum a Deo pronuntiatum, audiivi. Quis ille erat, nisi quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia; et, quia tu reddes unicuique juxta opera sua? Misericordia, ait, et potestas; potestas ad ulciscendum et humiliandum effrenes homines; misericordia ad salvos faciendos sperantes in se. Vide ergo bonitatem et severitatem Dei 77, inquit Apostolus : severitatem in lapsos per potestatem suam; erga te vero bonitatem per misericordiam. Postquam hæc dixerat, erecto sursum vultu Deum sic alloquitur : Quia tu reddes unicuique juxta opera sua. Aquila etiam hæc sic interpretatus est : Locutus est Deus, et secundo audiivi, quia

76 Psal. cxī, 9. 77 Rom. xi, 22.

fortitudo Dei, et tibi, Domine, misericordia. Tu vero redde singulis viris secundum opera sua. »

1. PSALMUS DAVIDI, CUM ESSET IN DESERTO
(1) JUDÆÆ LXII.

VERS. 2, 3. « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. » Cum fugeret David, accessit ad Achimelech sacerdotem; hinc ad Achus regem Geth; inde vero in Massepha Moab. Gad autem propheta, qui aderat, auctor est ipsi ut ne ultra apud allophylos moras trahat. Quare inde profectus, in deserto Judææ habitat, de quo tempore hæc Scriptura enarrat: « Et morabatur David in deserto Masseneth in angustis, et sedes habebat in deserto in monte Ziph. Et quærebatur eum Saul omnibus diebus, et non tradidit eum Dominus in manus ejus⁷⁸. » In hoc rerum statu, hunc psalmum adornat, notato per titulum tempore. Quare dictum est, « Psalmus Davidi, cum esset in deserto Judææ. » E re autem fuerit hic rursus observare, non ex serie historiarum et temporum, ordinem psalmodiarum constitutum, sed valde permista tempora esse. Nam historia primo recenset, Saulem nuntios misisse in domum David, qui interficerent eum, et Melchol uxorem ejus demisisse eum per fenestram; Psalmorum vero scripturam eam rem in LVIII memorat. Deinde historia Scripturæ narrat venisse Davidem in Noba ad Achimelech sacerdotem; sed Psalmorum liber hanc rem gestam meminit in XXXIII psalmo. Rursumque scriptura Regnorum ait: « Et abiit David inde, et venit, et salvatus est in spelunca Odollam⁷⁹; » liber autem Psalmorum hujus negotii in LVI mentionem facit. Sub hæc iterum scriptura Regnorum Doec memorat, quo pacto scilicet Achimelech sacerdotem apud Saulem calumniatus sit; at Psalmorum liber in LI hoc tempus commemorat. Agnita porro David ipsius Doec calumnia, fugit et in desertum Judææ se contulit, quo tempore hunc quem tractamus psalmum adornavit. Et scriptura quidem Regnorum post præsentis, scilicet LXII psalmi tempus, quædam gesta commemorat, v. g. ut Ziphæi David apud Saulem calumniati sunt; de quibus Psalmorum liber, in LIII, mentionem habet, cujus titulus est: « In finem, in hymnis, intellectus David, cum venissent Ziphæi, et dixissent ad Saul, Ecce David absconditus est apud nos. » Et LV inscriptus est: « Quando tenuerunt eum Allophyli in Geth. » Illud autem Regnorum scriptura in postrema historiarum parte reponit. Viden' quo pacto prima postrema, et postrema prima constituantur? Quod si secundum temporum seriem digesti fuissent, primus statuendus erat LVIII, secundus XXXIII, tertius deinde LVI, quartus LI, et consequenter quintus LXII, sextus LIII, ac postremum omnium LV. Post mortem vero Saulis primum psallit LIX, cum percussit Joab vallem Salinarum, cepitque duodecim millia hominum Moabitarum; » i. vero postea,

Θεοῦ, καὶ σοὶ, Δέσποτα, τὸ ἔλεος. Σὺ δὲ ἀπόδος κατὰ ἄνδρα ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΝ Τῷ ΕἶΝΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΝ
Τῇ ΕΡΗΜῳ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΒ'

« Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. » Φεύγων ὁ Δαυὶδ παραγίνεται πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερέα· ἔθεν πρὸς Ἀχούρ τὸν βασιλέα Γεθ, κάκειθεν εἰς Μάσσηφα τῆς Μωάβ. Συνὼν δὲ αὐτῷ Γὰδ ὁ προφήτης, παραινεί μὴ ποιεῖσθαι παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις τὰς διατριβάς. Δὴ μεταστὰς ἐντεῦθεν, τὴν ἐρημίαν τῆς Ἰουδαίας οἰκεῖ· ὅτε καὶ ἱστορεῖ λέγουσα ἡ Γραφή: « Καὶ ἐκάθισεν Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Μασσενεθ ἐν τοῖς στενοῖς· καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ Ζεφ. Καὶ ἐζήτησε αὐτὸν Σαοὺλ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ οὐ παρέδωκεν αὐτὸν Κύριος εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » Ἐν τούτοις ὧν, τὸν προκειμένον ψαλμὸν συντάττει, τὸν καιρὸν διὰ τῆς προγραφῆς σημήνας. Διὸ εἰρηται, « Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας. » Ἐύλογον δὲ ἐνταῦθα γενομένους ἐπισημήνασθαι πάλιν, ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἢ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις· ἐνῆλλακται δὲ παρὰ πολὺ τοῖς χρόνοις. Αὐτίκα γοῦν ἡ μὲν ἱστορία πρῶτην περιέχει τὴν διήγησιν καὶ ἦν ἀπέστειλε Σαοὺλ ἀγγέλους εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν· ὅτι Μελλὰ ἡ γυνὴ αἰτῶν καθῆκεν αὐτὸν διὰ τῆς θυρίδος· ἡ δὲ τῶν ψαλμῶν γραφή ἐν τῷ νη' ταύτης μέμνηται τῆς πράξεως. Εἰθ' ἐξῆς ἡ μὲν Γραφή τῶν ἱστοριῶν διδάσκει, ὡς ἔρχεται Δαυὶδ εἰς Νοβὰ πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερέα· ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ταύτης μέμνηται τῆς πράξεως ἐν τῷ λγ' ψαλμῷ. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν φησι: « Καὶ ἀπηλλάγη Δαυὶδ ἐντεῦθεν, καὶ ἔρχεται, καὶ διεσώθη εἰς τὴν σπηλαιον τὸ Ὀδολάμ; » ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ἐν τῷ νς' μέμνηται τῆς τάξεως. Καὶ αὖθις μετὰ ταῦτα ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν τοῦ Δαὶκ μέμνηται, ὡς διαβέβληκε τῷ Σαοὺλ τὸν ἱερέα Ἀχιμέλεχ· ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ἐν τῷ να' τοῦτον σημαίνει τὸν χρόνον. Γνοὺς δὲ ὁ Δαυὶδ τὴν τοῦ Δαὶκ διαβολὴν, φεύγει καὶ παραγίνεται εἰς τὴν ἐρημον τῆς Ἰουδαίας, ὅτε καὶ συντάττει τὸν μετὰ χεῖρας ψαλμὸν. Καὶ ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν μετὰ τὸν χρόνον τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ, λέγω δὲ τοῦ ξς', πράξεων τινων μέμνηται, ὡς οἱ Ζιφαῖοι διαβάλλουσι τῷ Σαοὺλ τὸν Δαυὶδ· ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν τούτων μέμνηται ἐν τῷ νγ', ὅς ἐπιγράφεται, « Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαῖους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ· Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν. » Καὶ ὁ νε' ἐπιγράφεται: « Ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλοφύλοι ἐν Γεθ. » Τοῦτο δὲ ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφή ἐν ὑστέροις τίθησι τῆς ἱστορίας. Ὅρξες ὅπως τὰ πρῶτα ὑστερα, καὶ τὰ ὑστερα πρῶτα τέτακται; ὡς εἰ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν χρόνων τέθειτο, πρῶτος ἂν τέτακτο ὁ νη', ἐξῆς τούτῳ ὁ λγ', καὶ τρίτος καὶ μετὰ ταῦτων ὁ νς', καὶ τούτους τέταρτος ὁ να', εἴτ' ἀκολουθῶς πέμπτος ὁ ξς', καὶ ἕκτος ὁ νγ', καὶ μετὰ πάντας τούτους ὁ νε'. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σαοὺλ πρῶτον ψάλλει τὸν

⁷⁸ I Reg. xxiii, 14.15. ⁷⁹ I Reg. xxii, 1.

(1) Græc. et Vulg. *Idumæa*.

ἦν, ἠνίκα ἐπάταξεν Ἰωάβ τὴν φάραγγα τῶν Ἀλῶν, A
 καὶ ὑποχειρίου εἶλε τοὺς Μωάβ ἐξ ἑκατῶν. Τὸν
 δὲ ἦν μετὰ ταῦτα, ὅτε ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ναθάν ὁ προ-
 φῆτης, ἠνίκα καὶ εἰσήλθε πρὸς Βηθσαβεε. Εἶτα τὸν
 τρίτον συντάττει, ὅτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου
 Ἀβεσσαλὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ζ'
 ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμινεῖ. Τίς οὖν οὐκ ἂν
 τὴν τούτων ζητήσκειεν αἰτίαν; Οὐ γὰρ ἔχει λόγον τὸ
 μὴ διὰ τινος ἀναγκαίας ὑποθέσεις ταῦτα τοῦτον δια-
 τετάχθαι τὸν τρόπον. Ἄλλος μὲν οὖν τοὺς ἀριθμοὺς
 αὐτοῦσι οἰήσεται ἔχειν τινὰ δύναμιν διὰ καταλλήλους
 ἐκάστη ἀριθμῷ ἐφηρμοσθαι τὴν διάνοιαν τῶν ἐμφε-
 ρομένων λόγων· ὅσον ὡς ἐπὶ παραδείγματός ὁ ἦ ἀρι-
 θμὸς τὸν περὶ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων λόγον περιέχει
 διὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ φερομένην πεντηκονταετηρίδα, ἣν
 Ἰωηλαῖον παῖδες Ἑβραίων ἐκάλουν, ἐν ᾧ ἀφέσεις B
 καὶ συγχωρήσεις ἐγένοντο τοῖς χρεωφειλέταις, ἐλευ-
 θερία τε οἰκέταις, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα πράττειν
 νομοθέτητο. Τούτου χάριν τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ
 πλημμελήματος ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως
 ἀμαρτιῶν τῷ ἦ ψαλμῷ ἐφηρμοσεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐφ'
 ἐκάστη ψαλμῷ κατὰ τινος λόγους τῆ τῶν ἀριθμῶν
 δύναμις τὰς οἰκείας διανοίας εἶποι ἂν ἐφηρμοσθαι.
 Ἄλλ' ὁ ταῦτα λέγων οὐ μοι δοκεῖ τυγχάνειν τοῦ σκο-
 ποῦ· πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲ ὅλος ἀριθμὸς τις ἐν τῇ
 Ἑβραϊκῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν φέρεται· ἄνευ δὲ τῆς
 τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀνεγράφησαν· εἴθ' ὅτι διαφθ-
 ρος οἱ μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ δὲ διηρημένοι. Αὐτίκα
 γοῦν ὁ πρῶτος καὶ ὁ δευτέρος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς
 βίβλου συνημμένοι εἰσι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν· καὶ πάλιν C
 ὁ ἦ συνημμένος παρ' ἡμῖν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ διήρηται
 εἰς δύο. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ τῶν Ψαλμῶν βίβλος εἰς μέρη ἔ-
 διήρηται, καθὼς ἤδη πρότερον εἴρηται. Ἄν οὕτως
 ἐχόντων, σχολάζοι ἂν ἡ προλεχθεῖσα τῶν ἀριθμῶν
 θεωρία. Ποῖον δὲ καὶ λόγον εἶποι ἂν τις ἔχειν, φέρ'
 εἶπειν, τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ, λέγω δὲ τοῦ ξβ', τὴν
 διάνοιαν πρὸς τὸν τοιοῦδε ἀριθμὸν ἐφαρμόττειν, ἣ τῶν
 ἐφ' ἐκάστη τῶν ρν ἀριθμῶν ἴδιον ἀφοριεῖσθαι νοῦν
 προσήκοντα τῷ τοιοῦδε, ἣ τῷ τοιοῦδε ἀριθμῷ; ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ὅπῃ τις ἐθέλοι παραδεχέσθω. Ἐγὼ δὲ
 ἤγομαι τῆς τῶν ἐγγεγραμμένων διανοίας ἔνεκεν
 ἐφεξῆς ἀλλήλων τοὺς ψαλμοὺς κεῖσθαι κατὰ τὸ πλεῖ-
 στον, οὕτως ἐν πολλοῖς ἐπιτηρήσας καὶ εὐδῶν διὰ καὶ
 συνήθαι αὐτοὺς ὡσανεὶ συγγένειαν ἔχοντας καὶ ἀκο-
 λουθίαν πρὸς ἀλλήλους. Ἐνθεν μὴ κατὰ τοὺς χρόνους D
 ἐμφέρεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς διανοίας ἀκολουθίαν.
 Δέδεικται δὲ τοῦτο ἤδη πρότερον καὶ ἀπὸ πλείονων
 μὲν ἐτέρων, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ μα' μέχρι τοῦ ἦ, ἐν
 οἷς ἀποδεικτικῶς παρεστήσαμεν τοὺς μὲν ἐπιγε-
 γραμμένους τῶν υἱῶν Κορὲ πολλὰν αὐξάνει ἀκολου-
 θίαν πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐξ αὐτῶν δηλούμενον· ἐφεξῆς
 δὲ τοῦτοις κείμενον τὸν τοῦ Ἀσάφ καὶ πάλιν τούτων
 συνημμένην τοῦ Δαυὶδ τὴν ἐξομολόγησιν τὴν ἐν τῷ ἦ
 φερομένην, ἀβίαστον τὴν ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν θεωρίαν
 παρέχειν. Μία μὲν οὖν αὕτη ἡ αἰτία, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
 τῆς ἀκολουθίας γένεσις· ἂν τῶν ψαλμῶν ἔχω δὲ καὶ
 ἄλλην εἰπεῖν. (1) Πολλῆς γὰρ εἰδωλολατρίας κατα-
 κρατησάσης τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, λήθην αὐτοὺς πε-

(1) Iis fere similia in prologis supra habentur.

« quando venit ad ipsum Nathan propheta, post-
 quam ingressus est ad Bersabee. » Deinde tertium
 composuit, « cum aufugit a facie Absalom filii
 sui ; » sub hæc septimum « pro verbis Chusi filii
 Jemini. » Quis horum causam non perquirat? Non
 enim rationi consentaneum esset, sine ulla neces-
 saria causa hæc tali modo ordinata fuisse. Erit for-
 tasse qui numeros ipsos vim aliquam habere putet;
 ideoque singulis numeris congruentem aptari ver-
 borum sententiam; exempli causa, quinquagenari-
 us numerus remissionis peccatorum rationem
 continet, ob quinquagesimum illum annum in lege
 memoratum, jubileum ab Hebræis vocari solitum,
 quo remissiones concessionisque debitoribus erant,
 libertas famulis, et similia quædam agi lege consti-
 tutum erat. Cujus rei gratia confessionem sceleris
 pro venia et remissione peccatorum quinquage-
 simo psalmo aptaverit. Sic igitur ille singulis in
 psalmis, secundum quasdam rationes, numerorum
 virtuti sententiam propriam accommodari dixerit.
 At qui talia dicat, non videtur mihi scopum at-
 tingere : primo quidem quod nullus omnino nume-
 rus in Hebraico Psalmorum libro feratur; sed ii
 nullo addito numero inscribantur : deinde quia di-
 verso modo illi vel disjuncti vel conjuncti sunt.
 Nam vel ab ipso initio primus et secundus in He-
 braico exemplari copulati sunt : rursusque nonnus
 qui conjunctus in nostro, in Hebraico divisus in
 duos est. Totusque Psalmorum liber, ut dictum
 superius, in quinque partes distributus est. Quæ
 cum ita se habeant, vacet profecto inutilisque sit
 prædicta numerorum consideratio. Ecqua, amabo,
 ratio fuerit, exempli causa, præsentis, nimirum
 LXXII psalmi sententiam, cum hujusmodi numero
 coaptare; vel in singulis et numeris propriam et
 congruentem tali vel tali numero mentem assignare
 ? Sed hæc quidem arbitrio suo quisvis accipiat.
 Ego vero arbitror pro sententiæ ratione et simili-
 tudine, psalmos ut plurimum digestos esse, quia
 hoc in multis observatum comperi : ideoque ordi-
 ne conjunctos esse qui affinitatem et consequen-
 tiam invicem præferrent : indeque non pro tempo-
 ris ratione, sed pro sententia in serie ferri. Idque
 jam superius commonstratum est, cum ex multis
 aliis, tum maxime a XII ad quinquagesimum, in
 quibus clare comprobavimus, eos qui filiorum Core
 inscripti sunt, multam habere quod ad sensum in
 iis deprehensum, inter se affinitatem : sequentem
 vero qui Asaphi est, et iis subnexam in quinquage-
 simo Davidis confessionem, opinionem nostræ, quod
 scilicet vim nullam rebus inferat, astipulari.
 Hæc una causa fuerit, ut mihi quidem videtur,
 cur psalmi eo ordine positi sint : aliam tamen
 proferre valeo. Cum multo idololatricæ genere Judæi-
 cus populus detineretur, ipsos patrias scripturas e
 memoria obliterasse narrat Regnorum historia; ita
 ut neque Mosaicæ legis liber ultra reperiretur, ne-
 que paternæ pietatis memoria penes illos servare-

tur. Sic itaque prophetas impietatem suam coar- A guentes interficiebant : quibus de causis in captivitate Assyriorum primo traditi sunt. Nihil itaque mirum est in tali temporum conditione quædam, quæ in libro Psalmorum exstabant, longo annorum curriculo oblivione oblitterata, excidisse. Sub hæc autem sive Esdras, sive quispiam alius prophetarum ipsos colligendi curam suscepit, atque una cum aliis librum quoque Psalmorum consecravit : neque confertim omnes reperit, sed diversis temporibus. In primis autem locavit eos, qui primi inventi fuerant : hincque factum, ut ii qui Davidis sunt, non consequenter omnes jaceant ; sed commisti cum iis qui filiorum Coræ, Asaph, Solomonis, Moysis, Æthan, Æman, rursumque Davidis in libro deprehenduntur, non ratione temporis quo pronuntiat, sed quo reperti sunt. Hincque contigit, ut qui tempore posteriores erant, quia primi reperti, primi repositi sint ; ac vice versa, qui primi fuerant, quia post alios eruti sunt, posteriorem in locum sint constituti. Et hæc nobis de quæstione proposita conjectando dicta sint. Jam tempus est, ut ad dicta hujus quem tractamus psalmi accedamus.

εις την προταθεισαν ζητησιν ἐξ εἰκότων εἰρήσῳ. ψαλμῷ ἐφάφασθαι καιρός.

Cum pari atque cæteri prophetæ modo David erraret in solitudinibus, in montibus, in speluncis et in foraminibus terræ, exercitatus laboribus, C quos sibi oblivio injuriarum pepererat, hunc quoque psalmum cecinit, otium solitudinis, divinæ philosophiæ consecrans : excitansque suum erga res divinas amorem, constitetur se immortalitatis poculum sitire : quare ad Deum ita clamat : « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea, quam simpliciter tibi caro mea. » Pro illo autem, « quam simpliciter tibi caro mea, » Aquila, « expansa est tibi caro mea, » interpretatus est ; Symmachus vero, « concupiscit te caro mea ; » ita ut non sola Davidis anima ad Deum expanderetur, sed ipsa quoque caro et corpus ejus, utpote qui, cum Deo vacaret, caste et pure ageret. Illud vero, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, » nocturnæ suæ puritatis argumentum erat. Nemo enim qui D in cubilibus atque impudicitis animam suam commaculaverit, corporeque turpis immundusque fuerit, talibus possit uti vocibus. Cæterum magnus ille David fidenti conscientia, non simpliciter Deum invocabat, dicens, « Deus ; » sed bis eum quasi sibi proprium ascribit : quare adjicit, « Deus meus. » Deinde quia ut sibi proprium Deum pronuntiare ausus erat, talis ausus causam edocet his verbis, « Ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea, quam simpliciter tibi caro mea. » Nam ideo Deum meum compellavi, quia nullo terrenarum, vel quæ oculis carnalibus percipiuntur, rerum desiderio tenor. Quemadmodum enim Apostolus dixit : « Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus⁶⁰ ; »

⁶⁰ Gal. II, 20.

ποιησθαι τῶν πατρῶν γραφῶν ἢ τῶν Βασιλειῶν Ιστορία διδάσκει ὡς μηδὲ φαίνεσθαι βιβλίον τοῦ Μωϋσέως νόμου, μηδὲ μνημῆν τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας σώζεσθαι παρ' αὐτοῖς. Οὕτω γοῦν καὶ τοὺς προφήτας ἀνήρουν διελέγοντας αὐτῶν τὰς δυσσεβείας, καὶ τούτων ἕνεκα τὸ πρῶτον τῆ τῶν Ἀσσυρίων παρεδόθησαν ἀιχμαλωσίᾳ. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καιρῶν, καὶ τὰ ἐμπερόμενα τῆ βιβλίῳ τῶν Ψαλμῶν διαπεπτωκέναι, λήθη τε μακροῖς παρεδόσθαι χρόνοις. Μετὰ δὲ ταῦτα εἶτε Ἐσδραν, εἶτε τινὰ ἕτερον προφητῶν, περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐσπουδακέναι, μετὰ τὴν ἰοιπῶν καὶ τὴν βιβλίον τῶν Ψαλμῶν συναγοχέναι, οὐκ ἀθρόως εὐρόντα τοὺς πάντας, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους χρόνους. Κατατάττειν δὲ ἐν πρώτοις τοὺς πρώτους εὐρισκομένους· διὸ μηδὲ τοῦ Δαυὶδ ἐφεξῆς κείσθαι τοὺς πάντας· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶνος καὶ Μωϋσέως, Αἰθῶν τε καὶ Αἰμάν, καὶ πάλιν τοῦ Δαυὶδ εὐρίσκεισθαι ἀναμῆξ ἐν τῇ βιβλίῳ κατατεταγμένους, οὐ καθ' οὓς ἐλέχθησαν χρόνους, ἀλλὰ καθ' οὓς εὐρηγται. Ἐνθεν συμβῆναι τοὺς τοῖς χρόνοις ὑπέρρους πρώτους εὐρεθέντας ἀναληφθῆναι πρώτους, καὶ τοὺς τοῖς χρόνοις προτέρους, μετὰ ταῦτα εὐρημένους, ἐν δευτέρῳ καταταγῆναι χώρῳ. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν Ἦδη δὲ καὶ τῶν ἐμπερομένων ἐν τῷ μετὰ χεῖρας

Πλανώμενος Δαυὶδ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς προφήταις ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς, τοῖς τε τῆς ἀνεξικακίας πόνοις ἐγγυμαζόμενος, καὶ τὸν μετὰ χεῖρας ἦδε ψαλμὸν, τῆ κατὰ Θεὸν ἀνατιθεῖς φιλοσοφία τὴν ἐπὶ τῆς ἐρήμου σχολῆν καὶ τὸν ἑαυτοῦ περὶ τὰ θεῖα ἔρωτα διεγείρων, ὁμολογεῖται διψῆν τοῦ τῆς ἀθανασίας πόματος· διὸ ἐβόα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρβρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « ἐπετάθη σοι ἡ σὰρξ μου, » ἠρμηνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ἱμείρεται σε ἡ σὰρξ μου· » ὥστε οὐχ ἡ ψυχὴ μόνη τοῦ Δαυὶδ πρὸς τὸν Θεὸν τέτατο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀγνεύοντος δηλαδὴ καὶ καθαρεύοντος διὰ τὸ τῷ Θεῷ σχολάζειν. Καὶ τὸ λέγειν δὲ, « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρβρίζω, » παραστατικὸν ἦν τῆς νυκτερινῆς καθαρότητος. Οὐδεὶς γὰρ ἐν κοίταις καὶ ἀσελείαις βυβάνας ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα μιαρὸς ὦν καὶ ἀκάθαρτος, οἶός τ' ἂν εἴη τὰς τοιαύτας προσέσθαι φωνάς. Πλὴν ὁ μέγας Δαυὶδ πεπαρρησιασμένην συνειδήσει οὐχ ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἀνεκαλεῖτο, λέγων, « Ὁ Θεός· » δεύτερον δὲ ὡς ἑαυτοῦ ἴδιον ὄντα ἐπεγράφετο διὸ προστίθησι φάσκων· « Ὁ Θεός μου. » Εἶτ' ἐπειδὴ περ ἑαυτοῦ Θεὸν ἀναγορευοῦσαι αὐτὸν τετόλμηκε, τῆς τόλμης τὴν αἰτίαν διδάσκει λέγων, « Πρὸς σὲ ὀρβρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου. » Διὰ ταῦτα γὰρ Θεὸν μου προσεῖπον, ἐπειδὴ περ οὐδένος τῶν ἐπιγείων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς ὁρωμένων περιέλακει με πόθος. Ὡσπερ δὲ ὁ Ἀπόστολος, « Ζῶ, φησὶν, οὐκ ἔτι ἐγώ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· » τοιαύτη διανοία

καὶ Δαυὶδ τῷ Θεῷ ἔλεγε· « Πρὸς σὲ ὀρβρίζω. Ἐδί-
ψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου. » Ὅσαι καὶ χώρα τις, μὴ τυ-
χωῦσα τοῦ συνήθους ὕδατος, διψῆν λέγοιτο τούτου·
τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐδίψησέ σοι, ἡ ἡμεῖρεται σε πρὸς
τῆ ψυχῆ μου καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ μου, πολυπλάσιον ὡς
διψῶσα. Ὅσπερ γὰρ φυσικοῖς λόγοις τὴν γῆν αὐτὴν
φαμεν διψῆν ὕδατος, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ μου ἐδίψησέ
σοι, φησί· διὸ ἐπιφέρει· « Ἐν γῆ ἔρημῳ καὶ ἀβάτῳ,
καὶ ἀνύδρῳ, » ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ὡς ἐν γῆ
διψᾷ καὶ ἐκλύσει μὴ ὑπάρχοντος ὕδατος. » Δύναται
δὲ καὶ τὴν ἔρημον αὐτὴν σημαίνειν διὰ τούτων, ἐν
ἣ φεύγων τὸν Σαοὺλ τὰς διατριβάς ἐποιεῖτο. Πάντως
γάρ που ἐν ταύτῃ τυγχάνων καὶ μακρὰν ἀπωχισμέ-
νος τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τοῦ ἀγιάσματος
σκηνῆς, ἐν ἣ τὰς κατὰ νόμον ἐποιοῦντο λατρείας,
τούτων ἐπόθει τὴν θέαν. Ὅσπερ δὲ γῆ διψῶσα ὕδα-
τος ὀρέγεται, οὕτω, φησί, καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ τὰ σοὶ τῷ
Θεῷ ἄρεσά καὶ φίλα διψεῖ· ὡς ἐκλείπειν καὶ ἐκτῆκε-
σθαι, εἰ μὴ μεταλάβοι τῆς παρὰ σοὶ πηγῆς· περὶ ἧς
εἴρηται· « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Διὸ ἐδίψησέ
σοι ἡ ψυχὴ μου. » Ἐδίψησε δὲ πῶς, ἐρμηνεύει λέ-
γων ἔξης· « Οὕτως ἐν τῷ ἁγίῳ ὤφθην σοι, » ὡσεὶ
ἔλεγε τοῦτο· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου τὸ ὀφθῆναι σοὶ
ἐν τῷ ᾧ ἁγιάσματι, « τοῦ ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου καὶ
τὴν δόξαν σου. » Τοιοῦτον δὲ ἔστι καὶ τὸ διὰ τῶν
ἐμπροσθεν εἰρημένον· « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς
τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, πότε ἤξω καὶ ὀφθῆ-
σομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ. » Γενόμενος γὰρ ἐν
τῷ ἁγίῳ σου, περὶ οὗ εἴρηται ἐν ἐτέρῳ, « Ἄπαξ
ἠμῶσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, » πρῶτον μὲν αὐτὸς ὀφθῆσο-
μαί σοι, δοκιμασθησόμενος εἰ ἄξιός εἰην τῆς σῆς θέας.
Εἶτα ἄξιός ὀφθελς, ὄψομαι τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν
δόξαν σου· ὧν ἀδύνατόν ἐστιν εἰς θεωρίαν ἔλθεῖν, μὴ
οὐκ πρότερον ἐν τῷ ἁγίῳ γενόμενος, καὶ πρῶτον
ὀφθέντα ἄξιον τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν. Μετὰ γὰρ ταῦτα
ἔφεται τις, ὡς ἂν ἦδη δεδοκιμασμένος, τὴν δύναμιν
τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν
τούτ' ἂν εἴη τὸ ἐν θεωρίᾳ τούτων γενέσθαι· διὸ λέλε-
πται· « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν
Θεὸν ὄψονται. » Τοῦτο οὖν ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ τοῦ
Δαυὶδ· διὸ ἔλεγεν· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ
ὀρβρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου. »

« Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωᾶς, τὰ χεῖλη
μου ἐπαινεσοῦσαί σε. » Ὁ τὴν φύσιν τοῦ θνητοῦ βίου
κατανοήσας, καὶ τὴν πρόσκαιρον ζωὴν ὅση τις ἐστὶ
καὶ ὅποια ἐξητακῶς, ἀποστρέφεται μὲν ταῦτα ὡς
μικρὰ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια· ὅλος δὲ τῆς ἄνω ἐλπί-
δος γενόμενος, ἐκείνῃς τυχεῖν εὐχεται, ἐλέψ Θεοῦ
χρηγυμένῃς. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ ὀφειλὴν, οὐδὲ κατ'
ἄξιαν τῆς ἑαυτοῦ δικαιοσύνης τεύξεταί τις τῶν ἐπου-
ρανίων. Διὸπερ ἀλλαχοῦ που εἴρηται· « Τί γὰρ μοι
ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ; » τὸ δὲ πᾶν ἐλέψ Θεοῦ καὶ
φιλανθρωπίᾳ δωρεῖται, τοῖς μικρὰ κατωρθωκόσι τὰ
μεγάλᾳ χαριζόμενος. Ὁ δὲ σημαίνει ὁ παρὼν λόγος
φάσκων· « Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωᾶς. »
Κᾶν γὰρ μακρόβιος καὶ μακροχρόνιος ἐπὶ τοῦ πα-

A eadem sententia David Deo dicebat : « Ad te de
luce vigilo. Sitivit tibi anima mea. » Ceu ager con-
suetu orbatus pluvia, eam sitire dicatur, sic sitivit
tibi, vel concupiscit te, cum anima mea, tum ipsa
caro mea, quam multipliciter sitiens. Sicut enim
physice loquendo terram dicimus sitire aquam, ita
et caro mea, inquit, sitivit tibi : quare infert, « In
terra deserta, et invia, et inaquosa ; » sive secun-
dum Symmachum : « Quasi in terra sitiens et
languida non existente aqua. » His vero ipsam
solitudinem significare potest, in qua, Saulem fugi-
ens, moras trahebat. Siquidem dum ibi versaretur,
ab arca Dei et a tabernaculo sanctificationis, in
quo legalem cultum exsequebantur, procul remotus
erat. Horum ille conspectum exoptabat.

B Quemadmodum autem terra sitiens aquam expetit,
sic anima mea, ait, quæ tibi placita et dilecta sunt
sitibunda concupiscit ; ita ut si illius qui penes te
est fontis particeps non fuerit, deficiat et contabe-
scat ; de quo fonte dictum est : « Quoniam apud
te est fons vitæ⁸¹. » Quare « sitivit tibi anima
mea. » Quo pacto sitiit, mox aperit : « Sic in sancto
apparui tibi, » ac si diceret : Sitivit anima
mea aspectum tuum in sanctuario tuo, « ut videam
virtutem tuam et gloriam tuam. » Simile huic
est illud superius dictum : « Sitivit anima mea ad
Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo
ante faciem Dei⁸². » In sancto quippe tuo con-
stitutus, de quo in alio psalmo dictum est : « Se-
mel juravi in sancto meo⁸³, » primo apparebo tibi,
ut probetur num dignus conspectu tuo sim. Deinde
cum dignus comperiar, videbo virtutem tuam et
gloriam tuam : ad quarum conspectum admitti
nemo potest, quin prius in sancto sit, ac prius di-
vinis bonis dignus appareat. Postea enim quisvis,
utpote jam probatus, virtutem et gloriam Dei videbit.
Isque finis bonorum fuerit, ad eorum contempla-
tionem admitti : quare dictum est : « Beati mundo
corde, quoniam ipsi Deum videbunt⁸⁴. » Hoc ita-
que sitiabat Davidis anima : quare dicebat, « Deus
Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima
mea. »

VERS. 4-6. « Quoniam melior est misericordia
tua super vitas, labia mea laudabunt te. » Qui
mortalis vitæ naturam consideravit, et quæ qua-
lisve temporanea vita sit, exploravit, hæc utpote
parva et nullius pretii aversatur ; sed supernæ spei
sese totum applicans eam misericordia Dei conse-
quitur exoptat. Neque enim quispiam ex debito aut ex
justitiæ suæ merito cælestia adipiscetur. Quam-
obrem alibi dicitur : « Quid enim mihi est in
cælo⁸⁵? » Sed totum Dei misericordia et humani-
tate datur, qui modica præstantibus magna elar-
gitur. Quod his verbis significatur : « Quoniam
melior est misericordia tua super vitas. » Nam
etiam quis longævus et annosus in hac vita sit,

⁸¹ Psal. xxxv, 10. ⁸² Psal. xli, 5. ⁸³ Psal. lxxxviii, 36. ⁸⁴ Matth. v, 8. ⁸⁵ Psal. lxxii, 25

ita ut in multis annorum periodis multorum vitam A expleat; hoc sane nihil est, misericordiae Dei comparatum, quæ vitæ æternæ et cælestium bonorum causa est. Quare misericordiae confisus tuæ, totam hanc vitam, ceu quædam pretiosa donaria et opulenta cimelia tibi consecrabo; membra scilicet et sensus meos ministerio addicam tuo. Quapropter labia mea nihil aliud eloquentur, sed pura castaque servabuntur, ut tuis vacent hymnis et sermonibus. Vita autem mea tibi benedicendo nocte dieque semper incumbet: manus corporis mei, operaque iis edita, in nomine tuo levabo extollamque in altum, pravo quovis facinore puras esseram, ut dicit quidam: « Volo viros orare, levantes puras manus sine ira et disceptatione⁶⁶. » Sic autem labia mea et manus meæ: tibi destinabuntur, ut labia B quidem a thymiamate boni odoris nihil differant, manus vero ab efficaci et vero sacrificio non discrepent, ut opportune dicam de labiis meis, « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁶⁷; » de operibus autem, « Elevatio manuum mearum, sacrificium vespertinum⁶⁸. » Atque ita caro et corpus meum ministerio tuo addicentur; anima veromea majoris consors erit virtutis: quare de illa dico: « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Neque enim pari atque corpus ratione, anima labiis, aut manibus, aut alia quapiam parte vel membro; sed ipsa tota ac per se præstantior omni sacrificio holocausti, omnique animali pingui adipe et pinguedine referto, tibi Deo offeretur, pretiosiorque vitulo, tauro ac quovis bruto animali abs te reputabitur. Quare hanc pinguisssimam acceptamque tibi hostiam, animam dico meam, tibi dicabo. Atque hac de causa gratiam tibi professus, pleno ore ipsisque labiis gaudio repletis te celebrabo: ideo sic loquor: « Et labiis exsultationis laudabit os meum; » sive, secundum Symmachum, « Et labiis benedictionis celebrabit os meum. »

λασι χαρᾶς πεπληρωμένοις ἀνυμνήσω σε· διὸ φημι· C κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ διὰ χειλέων εὐφήμω

VERS. 7-9. « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te, quia fuisti adjutor meus. Et in velamento alarum tuarum exsultabo, adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua. » Cum in deserto Judææ versaretur admirabilis ille David, non animalia immolaturum se, neque brutorum pecorum, sed memoratas superius verborum, operum et ipsius animæ hostias, pollicetur. Sub hæc autem qua temperantia, quam perfecta castitate præditus esset, Deo declarat: quare ait: « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te; » sive secundum Symmachum, « Recordatus tui super stratum meum, per singulas custodias meditabar te. » Neque enim alio modo poteram, inquit, ad te de luce vigilare, neque precando dicere, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, » nisi purum stratum habuis-

ρόντος γένηται τις, ὡσπερ πολλὰς ζωὰς ἐν πολλαῖς ἐτῶν περιέδοις κτησάμενος· ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ ταῦτα συγκρινόμενα πρὸς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν αἴτιον. Διόπερ καὶ τῷ σὺ ἔλεψ' ἐπιθαρήσας, πᾶσάν μου τὴν παρούσαν ζωὴν σοὶ ἀναθήσω, ὡσπερ τινὰ τίμια ἀναθήματα, καὶ πολυτελῆ χειμῆλια τὰ μέλη μου καὶ τὰ αἰσθητήρια τῇ σῇ ἀφορίσας λειτουργίᾳ. Διὸ τὰ μὲν χεῖλη μου οὐδὲν ἕτερον λαλήσει, ἀγνεύσει δὲ καὶ καθαρὰ φυλαχθήσεται, εἰς τὸ σχολάζειν τοῖς σοῖς ὕμνοις καὶ λόγοις· ἡ δὲ ζωὴ μου αὕτη περὶ τὸ εὐλογεῖν σε πάντοτε νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀσχοληθήσεται· καὶ τὰς χεῖρας δὲ τοῦ σώματός μου, τὰς τε διὰ τούτων ἐπιτελουμένας πράξεις, ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀρῶ μετρωρίζω εἰς ὕψος, καὶ σοὶ καθαρὰς πάσης παρανομίας μου πράξεως ἐπιδεικνύς αὐτάς κατὰ τὸν φησάντα· « Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐπαίροντας αἰσίου χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. » Οὕτως δὲ τὰ χεῖλη μου καὶ αἱ χεῖρες ἀφορίσθησονται σοὶ, ὡς τὰ μὲν χεῖλη θυμιάματος εὐώδους τὸ μῆθ' ἐν διαφέρειν, τὰς δὲ χεῖρας θυσίας ἐνεργοῦς καὶ ἀληθινῆς μὴ λειπεσθαι· ὡς εἰπεῖν με εὐκαίρως περὶ μὲν τῶν χειλέων μου τὸ, « Γενθήτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· » περὶ δὲ τῶν πράξεών μου τὸ, « Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. » Καὶ ἡ μὲν σὰρξ καὶ τὸ σῶμα οὕτως ἀνατεθήσεται τῇ σῇ λειτουργίᾳ· ἡ δὲ ψυχὴ μου πλείονος μεθέξει δυνάμεως· διὸ καὶ περὶ αὐτῆς φημι· « Ὀσεὶ στέατος καὶ πύργου ἐμπλήσθη ἡ ψυχὴ μου. » Οὐκέτι γὰρ ὁμοίως τῷ σώματι καὶ ἡ ψυχὴ χεῖλαι οὐδὲ χερσίν, οἷός τε κατὰ τι μέρος ἢ μέρος ἕτερον, ἅλη δὲ αὕτη καθ' ἑαυτὴν ὑπὲρ πᾶσαν ὀλόκαυτον θυσίαν, καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον εὐτραφὲς πιότητος καὶ στέατος γέμον, σοὶ τῷ Θεῷ προσενεχθήσεται, μόσχου καὶ ταύρου, καὶ παντὸς ἀλόγου ζώου τιμιωτέρα παρὰ σοὶ λελογισμένη. Διὸ καὶ ταύτην σου πιστοῦν καὶ σοὶ προσφιλεῖν θυσίαν, λέγω δὲ τὴν ἐματοῦ ψυχῆν, ἀναθήσω. Ἐπὶ τούτοις τε χάριτας ὁμολογῶν ἔλεψ' ἐν τῷ στόματι καὶ αὐτοῖς χεῖ- C « Καὶ χεῖλη ἀγαλλιάσεως αἰνέσει. τὸ στόμα μου· » ἡ ὑμνήσει τὸ στόμα μου. »

« Εἰ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ, ὅτι ἐγενήθης βοηθός μου. Καὶ ἐν τῇ σκέπῃ τῶν περυγῶν σου ἀγαλλιάσομαι, ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου, ἐμοῦ δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας διατρίβων ὁ θαυμάσιος Δαυὶδ, οὐ ζῶα θύειν ἐπαγγέλλεται, οὐδὲ τὰς ἐξ ἀλόγων θρεμμάτων θυσίας, τὰς δὲ προλεχθείσας διὰ λόγων καὶ πράξεων, καὶ ψυχῆς αὐτῆς. Εἴτ' ἐπὶ τούτοις τῷ Θεῷ δεικνυσὶν ὅπως ἀνεκίτο σωφροσύνη καὶ παντελεῖ ἀγνεύει· διὸ φησιν· « Εἰ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἀναμνησκόμενός σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε. » Οὐ γὰρ ἄλλως φησιν, οἷός τε ἡμῖν πρὸς σέ ὀρθρίζειν, οὐδὲ λέγειν εὐχόμενος· « Ὁ Θεός ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὀρθρίζω, » εἰ μὴ καθαρὰν ἐκεκτῆμην τὴν στρωμνὴν. Ἐγνώ-

⁶⁶ I Tim. 11, 8 ⁶⁷ Psal. cxi, 2. ⁶⁸ ibid.

σκετο δέ μου ἡ καθαρότης οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ τοῦ
κατὰ τὸν ἕρθρον τὰ σὰ μελετῆν λόγια. Δῆλον γάρ ἦν
ἐκ τούτου μηδ' ἄλλο τι πράττειν με τὰς νύκτας, ἢ σὲ
τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμα-
χον λέγοντα, « καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε, »
καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν φήσαντα, « ἐν φυλακαῖς φθέγ-
γομαι ἐν σοί, » δηλοῦν ἔοικα τὰς νυκτερινὰς ὥρας
ἀσχεῖσθαι ταῖς τῶν θείων Γραφῶν μελέταις. Διήρη-
ται μὲν γάρ ὁ πᾶς τῆς νυκτὸς χρόνος εἰς φυλακὰς
διαφόρους· οὕτω γοῦν εἴρηται ἐν εὐαγγελίοις τετάρτη
φυλακῇ ἐληλυθὺς ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ
ἀλλαχοῦ δὲ αὐτὸς φησι· « Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε
ποῖα φυλακῇ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. » καὶ πάλιν
« Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι, εἰ ἦδει ὁ οἰκοδεσπότης
ποῖα φυλακῇ ὁ κλέπτῃς ἔρχεται. » Ὁ δὲ γε Θεοφιλῆς
καὶ τῷ Θεῷ ἀνακειμένος, ἀναμιμνησκόμενος ἐπὶ τῆς
ἑαυτοῦ στρωμνῆς τοῦ Θεοῦ, ἀσπιδόν τε αὐτὴν καὶ
ἀγνήν, καὶ ἀμίαντον φυλάττων, καθ' ἑκάστην φυλα-
κὴν τῆς νυκτὸς ἀνιστάμενος, εὐχαῖς προσεῖχε, καὶ
τοῖς θεοῖς ἐνησκειτο μαθήματι· ὁ δὲ διδάσκων κατὰ
τὸν Σύμμαχον ἔλεγεν· « Ἀναμιμνησκόμενός σου
ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ' ἑκάστην φυλακὴν
ἐμελέτων. » Εἰς σὲ γάρ αὐτὸν ἐμελέτων τὸν Θεὸν ἀντὶ
πάσης βίβλου καὶ γραφῆς, ἄνω πρὸς σὲ τὸν νοῦν
τεταμένος, μελετῶν τε καὶ ἀναμιμνησκόμενος ὅσων
ἠξιώθη ὑπὸ σοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ ὡς γέγονάς μου
πάντοτε βοηθός, καὶ ἐκ μυρίων με πειρασμῶν διέσω-
σας, καὶ ὡς ἐκσπάσας με ταῖς σαυτοῦ πτέρυξι, δη-
λαδῆ ταῖς δυνάμει τῆς σαυτοῦ προνοίας· ἅτινα ἀνα-
πειμαζόμενος τῇ μνήμῃ, χαρὰς ἐπληρούμην, ἢ
ἀνηυφίμουν σε τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σύμμαχον φήσαντα,
« καὶ σκεπόμενος ἐν ταῖς πτέρυξι σου ἀνηυφίμουν. »
Μελετῶν δὲ τὰ σὰ λόγια καθ' ἑκάστην φυλακὴν τῆς
νυκτὸς, κἀπειτα ἀκούσας τοῦ φήσαντος Θεοῦ νόμου·
« Ὅπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύσῃ, » καὶ πρὸς
αὐτὸν « κολληθεῖς, ἢ διαταθεῖς τὴν ψυχὴν πειθήνιος
γέγονα τῷ νόμῳ, ὅλος τε εἰχόμεν τῷ πράγματι,
πάντα τε ἠγησάμενος, μᾶλλον δὲ ἀποστραφείς τὰ
μετὰ τὸν Θεὸν πάντα, ἀνώτερος καὶ ὑψηλότερος τῷ
κόσμῳ τῆς ψυχῆς κατέστην, καὶ σὸς τῷ Θεῷ μου
συνήθην, ὡς εἰπεῖν μὴ ψευδόμενον· « Ἐκολλήθη ἡ
ψυχὴ μου ὀπίσω σου. » Εἰς τοσαύτην δὲ ἤλασα προ-
κοπήν καὶ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἀρετῆς προήλθον, οὐκ
ἑμαυτοῦ δυνάμει χρησάμενος, ἀλλὰ τῇ σὴ δεσποτεῖ·
σὺ γάρ αὐτὸς τῷ σῷ ἔλεῳ τοῦτό μοι ἔδωκῆσθε. Ὅρων
γάρ μου τὸν περὶ σὲ πόθον καὶ ἀποδεξάμενος αὐτὸν,
κατηξίωσας τὴν σαυτοῦ δεξιὰν ἐκτείνας ἐπιλαβέσθαι
μου καὶ ἀνελκύσαι ἄνω πρὸς ἑαυτόν· διὰ τοῦτο γάρ
δεδῶνται ἡ ψυχὴ μου ὑπὸ σοῦ βοηθηθεῖσα κολληθῆ-
ναι ὀπίσω σου· ἐπειδὴ περ « ἔμοῦ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ
σου. » Οὐ γάρ ἂν ἄλλως ἐφικνούμην τοῦ τοσοῦτου
ῥήθους, εἰ μὴ ἀντελάβετό μοι ἡ δεξιὰ σου. Διδάσκει
δὲ ὁ Ἀπόστολος πῶς τις κολλᾶται τῷ Κυρίῳ, λέγων·
« Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμῳ ἔστιν· ὡς καὶ
ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ ἐν σῶμά ἐστι. » Λέγων δὲ
ἀυτὸ τῷ Κυρίῳ· « Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω
σου, ὅλος ἦν καὶ ἐκ τούτου ἀγνεῖα καὶ καθαρότης·

sem. Neque puritatis non aliud aderat argumen-
tum, quam quod diluculo eloquia meditarer tua.
Hinc enim palam erat, me aliud nihil noctu agere,
quam te Deum præ oculis habere. Secundum Sym-
machum autem, qui sic habet, « per singulas cus-
todias meditabar te, » et secundum Aquilam Tri-
centem, « in custodiis loquor in te, » intlicare
videbatur se nocturnis horis divinarum Scriptura-
rum meditationi vacare. Noctis quippe tempus
totum in varias custodias distributum est : sic in
Evangelio Salvator quarta noctis custodia ad disci-
pulos venisse dicitur. Alibi vero ipse dicit : « Vi-
gilate, quia nescitis qua custodia Dominus vester
veniet » ; ac rursus : « Hæc autem scitote,
quia si sciret paterfamilias qua custodia fur ven-
turus esset » . Vir porro ille religiosus et Deo
addictus, Dei in strato suo recordatus, immacula-
tum illud, castum et impollutum custodiebat, sin-
gulis noctis custodiis exsurgebat, precibus animum
adhibebat, divinisque disciplinis exercitabatur.
Quod his Symmachi verbis edocetur : « Recordatus
tui super stratum meum, per singulas custo-
dias meditabar. » Te quippe Deum contemplantur,
ac vice librorum et scripturarum, mente ad te
sursum elata, meditabar, recordatus quantis me
beneficiis ornaveris, et quod mihi semper adiutor,
a sexcentis me tentationibus eripueris, alisque
tuis, nimirum providentiæ tuæ virtutibus, extuleris
: quæ in memoriam repetens, gaudio replebar,
teque Deum celebrabam secundum Symmachum
qui sic habet, « et protectus alis tuis celebrabam. »
Eloquia vero tua per singulas noctis custodias
mecum reputans, auditaque post hæc divina lege
quæ sic habet, « Post Dominum Deum tuum gra-
dieris ; » ipsi hærens, ipsi addictus, morigerum
me legi præbui, ipsique inhæsi totus, omnia pro
nihil habens, imo vero omnia quæ post Deum
sunt aversatus, ex animi desiderio sublimior ex-
celsiorque factus, tibi Deo meo conjunctus sum,
ut vere dicere valeam : « Adhæsit anima mea post
te. » Ad tantum vero profectum, ad tantum virtu-
tis cumulum perveni, non mea potestate, sed tuo
dominatu : tu enim ipse misericordia tua id mihi
elargitus es. Meum quippe erga te amorem cer-
nens acceptansque, extensa dextera tua me susci-
pere, sursumque trahere dignatus es ; ideoque ani-
ma mea, te opitulante, adhærere tibi potuit : quo-
niam « me suscepit dextera tua. » Non enim tan-
tam sublimitatem attigissem, nisi me suscepisset
dextera tua. Docet porro Apostolus quo pacto quis
Domino hæreat, his verbis : « Qui adhæret Do-
mino, unus spiritus est, quemadmodum qui adhæ-
ret meretrici, unum corpus est » . Cum ergo Da-
vid Domino diceret, « Adhæsit anima mea post te, »
hinc se castitati puritatisque deditum declarabat.

« Αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου »

VERS. 10-12. « Ipsi vero in vanum quaesierunt ani-

⁸⁸ Matth. .xxiv, 42. ⁸⁹ ibid. 43. ⁹¹ I Cor. vi, 16, 17.

mam meam. » Ego quidem, ait, tibi Servatori meo hærebam, atque perfugus et in solitudine degens, tibi animam copulabam meam, et sermones tuos meditabar: neque enim insequentes me propulsabam, neque etiam, dum tibi Deo vacarem, preces fundebam contra inimicos; sed tibi uni, ut dictum est, adhærebam. Illi vero futilem adversus animam meam sollicitudinem suscipere non desistebant: in vanum quippe quærebant eam, quæ, quoniam tibi hærebat, ab ipsis minime reperiri poterat: quare quæ se manent ipsi quidem ignorant, sed Spiritus sanctus vaticinatur. Deinde vero hæc propheticæ vociferatur: « Introibunt in inferiora terræ. » Quandoquidem enim terrena sapiebant, et in infimis constituti erant, jure facinorum præmia recipient. Nam qui Deo conjunctus et anima ipsi conglutinatus est, regni cælorum spem obtinebit; qui vero contrariam decurrunt viam, et infima sapiunt, in lacum alias memoratum dejecti, introibunt in inferiora terræ. Dum enim quisvis homo superficiem terræ incolit, in inferioribus tantum habitare dicitur, ut dicit quidam, « Quia Deus in cælo sursum, et tu in terra deorsum⁹². » Post exitum autem ex hac vita, religiosi quidem homines cælum pro domicilio habebunt, sursum elati, ac rapiendi in nubibus obviam Domino, ac sic semper cum Domino futuri; impii vero et peccatores in inferiora terræ descendunt: quæ commemorans Apostolus dicebat: « In inferiores partes terræ qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia⁹³. » Etenim Servator et Dominus noster usque ad infima terræ descendit, ut salutari virtute impleret omnia. Hoc ipsum Jobo significat ille qui Dominus vocatur dicens: « Venisti autem in fontem maris, et in vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ mortis: ostiarii inferni videntes te conterriti sunt⁹⁴. » Sed ille quidem ad eos qui istic habitabant descendit, ut animas justorum ibidem jamdiu detentas libertate donaret. Impii vero in inferiora terræ dejecti, tradentur in manus gladii. Est enim ibidem gladius quidam mortis, quem Servator in xxi psalmo memorat his verbis: « Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unicam meam. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam⁹⁵. » Hæc autem omnia de adversariis potestatis dicta sunt. Non enim in manus gladii tantum prædici homines tradentur, sed etiam huc illuc distrahentur a sævis quibusdam versutisque spiritibus, qui vulpes hic nuncupantur, quia foveas subeunt, et in infimis penetralibus latibula habent. Hæ itaque vulpes impiorum animas istuc delapsas, ut oblatam prædam, comprehensas diripiunt atque inter se dividunt. Sane talem fore impiorum finem Spiritus sanctus vaticinatur. De

Ἐγὼ μὲν, φησὶ, σοὶ τῷ ἔμαυτοῦ Σωτῆρι προσείχον, καὶ σοὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν συνῆπτον, τοῖς τε σοῖς ἐμελέτων λόγοις, ἐν φυγῇ τυγχάνων, καὶ ἐν ἐρημίαις ποιούμενος τὰς διατριβάς. Οὐ γὰρ ἡμυνόμην τοῖς ἐλαύνοντάς με, ἀλλ' οὐδὲ σοὶ τῷ Θεῷ σχολάζων εὐχὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνέπεμπον· σοὶ δὲ μόνῳ προσείχον, ὡς ἔφην. Οἱ δὲ οὐ διέλειπον ματαίαν σπουδὴν κατὰ τῆς ψυχῆς μου ποιούμενοι· εἰς μάταιον γὰρ ἐξήτουν αὐτὴν, ἀνεύρετον αὐτοῖς οὕσαν διὰ τὸ κεκολληθῆαι ὀπίσω μου· διόπερ τὰ περιμένοντα αὐτοὺς αὐτοὶ μὲν οὐκ ἴσασι, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεσπίζει. Εἴθ' ἐξῆς· τοῦτοις προφητικῶς ἀναφωνεῖ λέγων· « Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς γῆς ἐφρόνου καὶ τῶν κάτω γεγόνασιν, εἰκότως τὰ πειρα πείσσονται οἷς ἔδρασαν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ συναφθεῖς, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῷ προσκολληθεῖς, ἐπιβάς ἔξει βασιλείας οὐρανῶν· οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν δρασμόντες καὶ τὰ κάτω φρονήσαντες, εἰς τὸν ἀλλαχοῦ λάκκον ὠνομασμένον καταχθέντες, ἐν τοῖς κατωτάτω τῆς γῆς ἐλεύσονται. Τέως μὲν γὰρ πᾶς ἄνθρωπος, τὴν ἐπιφάνειαν οἰκῶν τῆς γῆς, τὰ κάτω μόνον οἰκῶν λέγεται κατὰ τὸν φῆσαντα· « Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σὺ ἐν τῇ γῇ κάτω. » Μετὰ δὲ τὴν ἐνθὲνδε ἀπαλλαγὴν, οἱ μὲν θεοφιλεῖς οὐρανὸν ἔξουσιν οἰκητήριον, εἰς τὰ ἀνώτερα μετεωρισθέντες καὶ ἀρπαγησόμενοι ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, οὕτω τε πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμενοι· οἱ δ' ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς καταθήσονται· ὧν μεμνημένος ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· « Εἰς τὰ κατώτερα τῆς γῆς ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Καὶ μέχρι γὰρ τῶν κατωτάτω τῆς γῆς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν καταβέβηκεν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα τῆς σωτηρίου δυνάμεως. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Ἰωβ σημαίνει ὁ χρηματίζων Κύριος ἐν οἷς φησιν· « Ἥλθε δὲ ἐπὶ γῆν ἰθαλάσσης, ἐν δὲ ἴχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου· πύλωρον δὲ ἄδου ἰδόντες σε ἐπιτίξαν. » Ἄλλ' ὁ μὲν καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ καταβέβηκεν, ἵνα τὰς πάλαι τῶν ἁγίων αὐτόθι συνεχομένας ψυχὰς ἐλευθερίας ἀξιώσῃ· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς κατενεχθέντες, παραδοθήσονται εἰς χεῖρας ῥομφαίας· « Ἔστι γὰρ τις ἐκεῖ ῥομφαία θανάτου, ἧς ὁ Σωτὴρ μνημονεύων ἐν κα' ψαλμῷ ἔλεγε· « Ρῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου· σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου. » Ταῦτα δὲ πάντα περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων ἔλέγετο. Οὐ μόνον δὲ εἰς χεῖρας ῥομφαίας παραδοθήσονται οἱ προλεχθέντες, ἀλλὰ καὶ διασπασθήσονται ὡς κἀκαίετα περιελκόμενοι ὑπὸ δεινῶν τινῶν καὶ πανούργων πνευμάτων, οὓς ἀλώπεκος ὀνομάζει ὁ παρῶν λόγος, διὰ τὸ καταδεδυκέναι καὶ τοῖς κατωτάτω μυχοῖς ἐμφωλεύειν. Οὗτοι δ' οὖν οἱ ἀλώπεκες ὡσπερ εὖρεμα τὰς ἐκεῖ καταπιπτούσας ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν λαβόντες διαρπάζουσιν, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὰς μεριζόμενοι. Καὶ

⁹² Deut. iv, 39. ⁹³ Ephes. iv, 10. ⁹⁴ Job xxxviii, 16, 17. ⁹⁵ Psal. xxi, 21, 22.

(1) In Bibliis, πηγὴν.

τῶν μὲν ἀσεβῶν τοιοῦτον ἔσεσθαι τὸ τέλος τὸ Πνεῦμα ἅγιον θεσπίζει. Περὶ δὲ τοῦ δικαίου τοῦ τὰ προλεβέντα καταρωθωκότες ἐπιφέρει λέγον· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ· ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὀμνῶν ἐν αὐτῷ· ὅτι ἐνεργάτη στόμα λαλούντων ἄδικα.» Σφόδρα παραδόξως ἐνταῦθα τὸ τοῦ βασιλέως εἰσῆχται ὄνομα· Δαυὶδ μὲν γὰρ φεύγων τὸν Σαοὺλ, καὶ τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας οἰκῶν καθ' οὗς ταῦτα ἔλεγε χρόνους, δείκνυται, οὐ μὴν ἤδη του βασιλεύων· Σαοὺλ δὲ, κρατῶν τοῦ ἔθνους, τῆς βασιλείας ἤγειτο. Ποῖος οὖν βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ; Ἄλλ' ἔρει τις κατὰ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος αὐτὸν σημαίνεισθαι τὸν Δαυὶδ· ἡμελλε γὰρ ὅσον οὐπω τελευτήσαντος τοῦ Σαοὺλ βασιλεύειν αὐτός. Ἐτερος δὲ φησι καὶ τότε ἤδη βασιλέα εἶναι αὐτόν· ἐπειδὴ κέριστο ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰς βασιλέα, καὶ παρὰ τῷ Θεῷ ἐλεόγητο ἤδη βασιλεὺς· οὐ μὴν ἄλλα καὶ ἔθασις τοῦ συνόντος αὐτῷ πλήθους, οὐ μέμνηται ἡ ἱστορία. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ τέλος τῶν ἐλαυνόντων αὐτὸν παρέστησεν ὁ λόγος, εἰκότως καὶ αὐτοῦ ὡς ἂν πολλὴν ἐνδειξαμένου προκοπὴν τὰ τέλη τῶν πόνων προφητεύεται. Διὸ λέγεται· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ.» Ὡς γὰρ γενναῖος τοῦ Θεοῦ ἀθλητῆς, μέγλους ἀγῶνας διεξελθὼν, βραβείων τε καὶ θείων στεφάνων κατηξωμένος, εὐφροσύνης ἀπολαύσει τῆς παρ' αὐτῷ τῷ ἀγωνοθέτῃ. Ὡς περὶ γὰρ οἱ ἔχθροί αὐτοῦ τέλος οὐκ αἴσιον εὐχόμενοι, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς εἰσελθόντες, καὶ παραδοθέντες εἰς χεῖρας ῥομφαίας, μερίδες τε ἀλωπέκων γενόμενοι· ἃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο πρὸς λέξιν κατὰ τὴν ἱστορίαν, ὀπηνίκα, φεύγων ὁ Σαοὺλ τοὺς περὶ αὐτοῦ, ἐκρυπτάζετο, ζῆτῶν τε παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, οὐχ εὕρισκεν· ἀλλ' οὐδὲ ἀποκρίσεισι θείας ἡξιοῦτο· ὡς διὰ τοῦτ' ἐλθεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐγγαστρίμυθον, καὶ πολυπραγμαίνειν τὰ ἀπυγορευμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Τότε γοῦν ἀληθῶς μερίδες ἀλωπέκων γεγόνασιν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Διὸ καὶ καταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τῇ τῶν πολεμίων ἰσχυραῖα παρεδόθησαν πεσόντες ἐν τῷ πολέμῳ. Ὡς περὶ οὖν ταῦτα μηδέπω γεγόμενα κατὰ πρόγνωσιν εἰρητο μέλλοντα ἔσεσθαι τοῖς τὸν Δαυὶδ ἐλαύνουσιν· οὕτω καὶ αὐτῷ τὰ αἴσια τέλη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνεφώνει λέγον· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ.» Ἐλπίζας γὰρ ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν συνάψας αὐτῷ, ὡς εἰπεῖν, «Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου,» τῆς ἀνωτάτω τεύξεται παρὰ τῷ Θεῷ εὐφροσύνης. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἐπὶ τούτοις ὀμνῶς ὡς ἂν εὐορκῶν ἐπαινεθήσεται· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, «Καυχῆσεται ὁ ὀμνῶν ἐν αὐτῷ.» Ὁ γὰρ μὴ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ ὄρκον τιθέμενος περὶ τοῦ μήποτε ἐκπεσεῖσθαι τὴν βασιλέα τῆς ἐπηγγεαμένης ἐλπίδος, ὡσανεὶ εὐορκῶν, ἐπαινεθήσεται. Καὶ ταῦτα ἔσται περὶ τὸν βασιλέα καὶ περὶ πάντα τὸν ὀμνῶντα περὶ αὐτοῦ· «Ὅτι ἐνεργάτη τὸ στόμα λαλούντων ἄδικα.» Καθ' ἑτέραν δὲ διάνοιαν τοῦ δικαίου τελειουμένου κατὰ τὰς ἀποδοθείσας ἐν ἀρετῇ προκοπὰς, χαίρει καὶ εὐφραίνεται ὁ βασιλεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Μονογενῆς Υἱὸς εὐχαριστῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, τῷ τὰ τῆλικαῦτα χαρίσματα δωρημένῳ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. Τοῦτον δὲ τὸν βασιλέα ὁ γνοὺς, καὶ ὄρκιον αὐτοῦ ποιούμενος τοῦτομα,

A Justo autem, qui supra memorata præclara opera edidit, hæc subjungit: «Rex vero lætabitur in Deo: laudabuntur omnes qui jurant in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.» Mirum in modum hic regis nomen inductum est: siquidem David cum, ut demonstravimus, quo tempore hæc dicebat a Saule fugeret, desertumque Judææ incoleret, nondum rex erat, sed Saul genti imperans regnum obtinebat. Quis ergo rex lætabitur in Deo? Sed dicit quispiam, ex præscientia futuri ipsum Davidem indicare: brevi namque, post mortem Saulis, regnaturus ipse erat. Dicit alius, jam tum Davidem fuisse regem, utpote a Samuele in regem unctum, atque ut talem a Deo reputatum; imo etiam tunc temporis regnasse in gentem sese comitantem, cujus meminit historia. Quia igitur insequentium ipsum finem inquit declaravit, consequenter ipsius quoque, utpote magno profectu aucti, laborum finem vaticinatur. Quare dicitur: «Rex vero lætabitur in Deo.» Nam ut generosus Dei athleta, magnis editis certaminibus, præmiis divinisque coronis donatus, ea, quæ penes ipsum agonothetam est, lætitia fruatur. Ut e converso inimici ejus non faustum finem obtinuerunt, quippe qui in inferiora terræ ingressi, et traditi in manus gladii, partes vulpium fuerint. Quæ ad litteram impleta esse in historia narratur, quando ab inimicis fugiens Saul latebras quærebat, petitamque a Deo opem non obtinuit, neque divino responso dignatus est; ita ut deo ingastrimytham adiret, et a Deo vetita curiosius inquireret. Tunc revera partes vulpium fuere, cum ille, tum comites ejus. Quare abs Deo derelicti, gladio inimicorum traditi sunt, et in bello ceciderunt. Sicut igitur illa nondum edita, insequentibus Davidem obventura, ex præscientia renuntiabantur, ita et ipsi Davidi prosperum finem Spiritus sanctus prædicebat his verbis, «Rex vero lætabitur in Deo.» Cum enim in Deo spem posuerit, ipsique animam conjunxerit suam, ita ut dicat, «Adhæsit anima mea post te,» supernam a Deo lætitiā obtinebit. Ac quisquis hac de re juravit, ut bene proloco juramento laudabitur; sive, secundum Aquilam, «Gloriabitur qui jurat in eo.» Nam quisquis nihil dubitans, juramento affirmaverit, regem a proposita spe nunquam lapsurum esse, ut qui recte juraverit, laudabitur. Et hæc contingent tum regi, tum iis qui de ipso juraverint, «quia obstructum est os loquentium iniqua.» Secundum aliam vero sententiam cum justus virtutum profectu auctus consummatur, tunc gaudet rex et exultat, Unigenitus scilicet Dei Filius, Patri suo gratias referens, qui humanæ naturæ tanta gratiarum dona contulerit. Hunc porro regem qui noverit, ejusque nomine ad juramentum usus fuerit, is sane omni laude dignus habeatur; utpote qui edidicerit, ejus virtute justum consummatum, et os quodlibet injusta multa proferens obstructum fuisse. Etiam si enim aliquanto tempore concessum impiis fuit, ut oīe

injusta multa proferrent, et blasphemata dicta contra justum ipsumque Deum spargerent, utpote, qui viros sui causa pulsos non ulcisceretur; illis sane non permittetur ut ad finem usque talia debilerent; sed os impium ipsorum obstruetur, cessabitque illa contra pios homines arrogantia, cum illos memoratus finis exceperit.

λαλεῖν συγχωρηθήσονται· φραγήσεται δὲ αὐτῶν τὸ ἀσεβὲς στόμα, καὶ ἡ κατὰ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν μεγαλαυχία παυθήσεται, ἐπειδὴν καταλάβῃ αὐτοὺς τὰ προλεχθέντα τέλη.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID LXIII.

VERS. 2, 3. « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor: a timore inimici eripe animam meam. » Præsens quoque psalmus in finem remittit, quo bravia supernæ vocationis, et justitiæ coronas, qui bonum certamen certaverunt, a magno illo agonotheta accepturi sunt. Quare in principio psalmi, inimici et iniqui homines contra justum insurgentes inducuntur; in fine autem totius sermonis spem bonam obsignat his verbis, « Lætabitur justus in Domino, et sperabit in eo, et laudabuntur omnes recti corde. » Talem futurum esse finem docet eorum qui pro justitia concertarunt. Religiosus vero athleta, a sexcentis hostibus inimicisque animæ, non solum visibilibus, sed etiam occultis impetibus, ad unum Deum confugit, ejusque auxilium postulat, hæc tantum non proferens: « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Quamobrem precibus dat operam, Deum invocans et dicens: « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor. » Qui vero hujusmodi non est, sed divinis præceptis non obtemperat, tanta fiducia uti non valet: qua mensura enim metimur, eadem remetiatur nobis. Quapropter in Proverbiis hæc inobsequentibus Dei Sapientia edicit: « Quia vocavi, et non obedistis, extendi sermones, et non attendistis; sed irrita fecistis consilia mea, præceptis autem meis non obtemperastis. Itaque ego quoque in interitu vestro ridebo. » Erit enim tempus quo invocabitis me, et ego non exaudiam. Si igitur exaudiri volumus cum invocamus Deum, idipsum nos divinis præceptis obtemperantes faciamus. Tunc enim multa cum fiducia nos quoque Deo dicere poterimus: « Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor. » Quid autem Leatus David precabatur (illius namque, ut æstimo, verba sunt, eo tempore prolata quo a Saule et comitibus ejus fugiebat), ut anima ipsius a timore inimici eriperetur, non autem ut inimicos non haberet, aut ut consilia eorum eliminarentur; sed anima ipsius imperterrita et intrepida maneret; ut imperturbatum gerens animum, ipse perinde atque Paulus diceret: « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus. » Hæc cum Deo diceret David, non erat beneficiorum, quæ sibi pridem collata fuerant, immemor. Quare de præteritis gratias agens, infert: « Pro-

παντὸς γένοιτ' ἂν ἐπιβίονος ἄξιος, ὡς ἂν μεμαθηκῶς ὅτι τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ὁ δίκαιος ἐτελειώθη, καὶ πᾶν στόμα τὸ πολλὰ λαλοῦν ἀδικα ἐνεφράγη. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα καιρῷ τινι συνεχωρεῖτο τῷ τῶν ἀσεβῶν στόματι λαλεῖν ἀδικα καὶ καταβλασφημεῖν τοῦ δικαίου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς μηδὲν ἐπαμύνοντος τοῖς δι' αὐτὸν ἐλαυνομένοις· ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος τοιαῦτα ἀσεβὲς στόμα, καὶ ἡ κατὰ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν με-

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΞΓ.

« Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῦσθαί με, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξέλου τὴν ψυχὴν μου. » Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει· ἐν ᾧ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης στεφάνους οἱ τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν διηγωνισμένοι παρὰ τοῦ μεγάλου λήφονται ἀγωνοθέτου. Διὸ τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ ἐχθροὺς εἰσάγει καὶ πονηρευομένους ἐπανισταμένους τῷ δικαίῳ· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ παντὸς λόγου χρηστὰς ἐλπίδας ἐπισημαίνεται λέγων· « Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλπιδεῖ ἐπ' αὐτόν· καὶ ἐπαινέθησονται πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. » Τοιαῦτα τὰ τέλη τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένων εἶναι διδάσκει. Ὁ γὰρ τοῖς θεοσεβείας ἀθλητῆς, μυριοὺς ἔχων ἐχθροὺς καὶ πολεμίους τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, οὐχ ὁρατοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφανεῖς, μόνῳ προσφεύγει τῷ Θεῷ καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν αἰτεῖ, μονονοχὶ λέγων· « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » Διὸ ταῖς εὐχαῖς σχολάζει τὸν Θεὸν ἀνακαλούμενος καὶ λέγων· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῦσθαί με. » Ὁ δὲ μη τοιοῦτος, παρακούων δὲ τῶν τῶν Θεοῦ παραγγελλμάτων, οὐκ ἂν δύναιτο χρῆσθαι τῇ τοσαύτῃ παρῆρσι· ἢ γὰρ μέτρω μετροῦμεν ἀντιμετρεῖται ἡμῖν. Διότι ἐν Παροιμίαις ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία πρὸς τοὺς ἀπειθεῖς ἀποτείνεται λέγουσα· « Ἄνθ' ὧν ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπήκουσατε, καὶ ἐξέτεινον λόγους, καὶ οὐ προσείχετε· ἀλλ' ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμὰς βουλάς, ταῖς δὲ ἐμαῖς ἐντολαῖς οὐ προσείχετε. Τοιγαροῦν κἀγὼ τῇ ὑμετέρῃ ἀπωλείᾳ ἐπιγελάσομαι. » Ἔσται γὰρ ὅτι ἐπικαλέσεσθέ με, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰσακούσομαι. Εἰ τοίνυν εἰσακούεσθαί βουλόμεθα ἐν οἷς δεόμεθα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ τοῦτο πράττωμεν τοῖς τοῦ Θεοῦ παραγγέλμασι καταπειθεῖς γιγνώμενοι. Τότε γὰρ σὺν πολλῇ παρῆρσι καὶ αὐτοὶ φάναι δύνησόμεθα τῷ Θεῷ· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῦσθαί με. » Τί δὲ ἐδεῖτο ὁ μακάριος Δαυὶδ; (αὐτοῦ γὰρ εἰσιν οἱ λόγοι, ὡς οἶμαι, κατὰ τοὺς χρόνους εἰρημένον, καθ' οὓς τὸν Σαοὺλ ἔφευγε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ·) τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυθῆναι ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, οὐκ ἐχθροὺς μὴ ἔχειν, οὐδὲ τὰς ἐκεῖνων ἀποκρουσθῆναι προαιρέσεις· τὴν δὲ αὐτοῦ ψυχὴν ἀτρομον καὶ ἀπτόητον, καὶ ἀφοβὸν διατηρεῖσθαι, ὅπως, ἐν ἔξει γενόμενος ἀταραξίας, λέγῃ καὶ αὐτὸς ὁμοίως Παύλῳ· « Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπομενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Λέγων δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Δαυὶδ, οὐκ ἡμνημόνευε τῶν ἡδὴ πρότερον εἰς αὐτὸν γε-

⁶⁶ Rom. viii, 31. ⁶⁷ Prox. i, 24-26. ⁶⁸ II Cor. iv, 8, 9.

νομένων ευεργεσιῶν. Διὸ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς παρ-
 ρηχηκοῖν, ἐπιλέγει· « Ἐσκέπασός με ἀπὸ συστροφῆς
 πονηρευομένων, ἀπὸ πλήθους ἐργαζομένων ἀδικίαν. »
 Ἐνθα γὰρ πείραν εὐλογίᾳ τῶν φθασάντων εἰς ἐμέ,
 οὐποτε λήθην αὐτῶν ποιήσασθαι δύναμαι· φέρων δὲ
 αὐτὰ διὰ παντός ἐν μνήμῃ, εὐχάριστος εἰσαεὶ τυ-
 χάνω. Ὅμως δὲ καὶ νῦν τῆς αὐτῆς ἀξίω παρὰ σοῦ
 βοηθείας τυχεῖν. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς,
 μία καὶ ἡ αὐτὴ πεφύλακται τοῦ λόγου ἑγκλησις, καὶ
 μία διάνοια τῶν εἰρημένων· διὸ λέλεκται κατὰ τὸν
 Σύμμαχον· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς φωνῆς μου
 προσλαλοῦντος, ἀπὸ ἐκπλήξεως ἔχρου περιφράξεις
 τῆν ζωὴν μου· κρύψεις με ἀπὸ συσκέψων κακούρ-
 γων, ἀπὸ κυκλήσεως ἐργαζομένων ἀδικίαν. » Οὐ γὰρ
 ὡς περὶ παρρηχότων, ἀλλ' ὡς περὶ μελλόντων τὰ
 δλα εἴρηται, καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς B
 ὁμοίως.

« Οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίας τὰς γλώσσας αὐ-
 τῶν, ἐνέτειναν τόξον πικρὸν, τοῦ κατατοξεύ-
 σαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον. Ἐξάπινα κατατοξεύσου-
 σιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Εἰ καὶ προῆγε τοῖς
 χρόνοις εἰς τὴν σωτήριον ἐπιδημίαν ὁ Δαυὶδ, ἀλλ' οὐκ
 ἤγνοιε τὰ εὐαγγελικὰ μαθήματα θείῳ Πνεύματι με-
 μαθητευμένος· ἦδει δὲ εὖ μάλα τὸ σωτήριον λόγιον
 τὸ φῆσαν· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ
 σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν· » διὸ
 οὐκ ἠγωνία στρατιωτικῆς παρατάξεως πληθύν, οὐδὲ
 τοὺς παντευχίας καὶ δόρασι παρατατομένους· ἀλλὰ
 τούτων μὲν κατεφρόνει, ὡς ἂν τὸν τοσοῦτον Γολιάδ
 ἀκητεὶ καὶ ἀνδρωτὶ καταβαλὼν· ἐκείνους δὲ ἠγωνία C
 οὐκ ἠντίτετο διὰ τῶν προκειμένων λέγων· « Οἵτινες
 ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν τὰς γλώσσας αὐτῶν, ἐνέτειναν
 τόξον πικρὸν. » Ὅραξ ὅποιαν διαγράψει
 πανοπλίαν ἐχθρῶν; Καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δὲ ἐλέ-
 γετο· « Γιὸς ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον
 καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. »
 Ταῦτα δὲ ἀναγράφεται εἰρηκῶς, « ὅποτε ἀπεδίδρα-
 σκεν ἀπὸ προσώπου Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον; » Ἀπὸ
 τῶν ὁμοίων τειτραρῶν λόγων φαίνεται ὁ αὐτὸς ὦν
 χρόνος, καθ' ὃν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας περὶ αὐτῶν ἐκεί-
 νων καὶ τῶν ἐκείνοις παραπλησίων λέλεκτο. Ἀλλὰ καὶ
 « ὅτε ἀπέστειλε Σαουλ, καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ
 τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν, » περὶ τῶν αὐτῶν πάλιν τὰς
 ὁμοίας ἠφίει φωνὰς λέγων· « Ἰδοὺ ἀποφθέζονται
 ἐν τῷ στόματι αὐτῶν; καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς στό-
 μασι αὐτῶν. » Ἀλλ' ἐν ἐκείνοις μὲν ταῦτ' ἐλέ-
 γετο· ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ,
 ὦν ἀπὸ φόβου βυσθῆναι ἤχετο, ἠκονηκέναι φησὶ τὰς
 γλώσσας αὐτῶν εἰς τὴν ῥομφαίαν· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνευτὰς, « ὡς μάχαιραν· » ἀλλὰ καὶ ἐνέτειναν
 τὸ τόξον αὐτῶν, κατὰ μὲν τοὺς Ἐβδομήκοντα ἐρμη-
 νευτὰς, « ἐν πράγματι πικρῶν· » διὰ γὰρ πικροῦ πρά-
 γματος κατατοξεύειν ἐπειρῶντο τὸν δίκαιον· κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον, « Ἐπλήρωσαν, φησὶ, τὸ τόξον αὐτῶν
 λόγῳ πικρῶ. » Ἦσαν γὰρ ἀληθῶς πικροὶ, οὐδὲν
 γλυκὺ περιέχοντες, οἱ τὸν Δαυὶδ διαβάλλοντες πρὸς
 τὸν Σαουλ· ὡς ἦν ὁ Δαὶδ, καὶ οἱ Ζιφαῖοι, καὶ οἱ

A texisti me a conventu malignantium, a multitu-
 dine operantium iniquitatem. Cum jam enim præ-
 teritorum experimentum ceperim, nunquam ea
 oblivisci possim; sed semper memoria tenens,
 grato semper animo sum. Sed tamen jam idem
 abs te auxilium postulo. Secundum reliquos au-
 tem interpretes una eademque servatur verbi ex-
 postulatio, unaque sermonis sententia: nam apud
 Symmachum dicitur: « Exaudi, Deus, vocem mei
 invocantis, a terrore inimici circummunies vitam
 meam: abscondes me a moliminibus malignorum,
 a perturbatione operantium iniquitatem. » Non enim
 quasi de præteritis, sed quasi de futuris, omnia
 dicta sunt, ac similiter secundum reliquos inter-
 pretes.

VERS. 4-7. « Qui exacerunt ut gladium linguas
 suas, intenderunt arcum, rem amaram; ut sagit-
 tent in occultis immaculatum. Subito sagittabant
 eum, et non timebunt. » Etiamsi David salutarem
 adventum tempore præverterit, evangelicas tamea
 disciplinas, magistro Spiritu divino, non ignora-
 bat; sed salutare illud eloquium probe noverat:
 « Nolite timere ab iis qui occidunt corpus, ani-
 mam autem non possunt occidere¹. » quare mi-
 litaris aciei multitudinem, ac omni genere armorum
 hastisque instructos homines non reformida-
 bat; sed illos quidem, utpote qui sine sudore et
 labore immanem illum Goliath prostravisset, de-
 spiciebat; eos autem pertimescebat, quos hisce
 verbis antea subindicavit: « Qui exacerunt ut
 gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem ama-
 ram. » Viden' quæ describat inimicorum arma? Supra
 vero dicebatur: « Filii hominum dentes eorum arma et
 sagittæ, et lingua eorum gladius acutus¹. » Hæc
 autem dixisse scribitur, « cum fugeret a facie Saulis
 in speluncam². » A verborum sane similitudine
 videntur illa eodem tempore scripta esse, quo hæc,
 quæ jam tractamus, de iis et similibus dicta fuere.
 Sed etiam « quando misit Saul, et custodivit do-
 mum ejus, ut eum interficeret³, » de iisdem iterum
 similes proferebat voces dicens: « Ecce loquentur
 in ore suo, et gladius in oribus eorum⁴. » Sed hæc
 quidem ibi; in his vero de quibus nunc sermo, ini-
 micos suos, a quorum metu eripi precabatur, exa-
 cuisse ait ut gladium linguas suas, sive secundum
 reliquos interpretes, « sicut machæram; » imo in-
 tenderunt arcum suum, secundum LXX Interpretes,
 in re amara: per rem quippe amaram justum sa-
 gittis confodere tentabant; secundum Symma-
 chum autem, « impleverunt, inquit, arcum suum
 verbo amaro. » Nam qui Davidem apud Saulem cri-
 minabantur, vere amari erant, dulcedine affecti
 nulla: qualis erat Doec, quales Ziphæi et iis simi-
 les. Quin et quivis sermo impius, amarus; ut et di-
 vinus, dulcis et suavis fuerit. Quare dictam est:

¹ Matth. x, 28. ² Psal. lvi, 5. ³ ibid. 1. ⁴ Psal. lviii, 1. ⁵ ibid. 8.

« Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus ⁹. » Sævi porro arcus et vere acuti gladii impiorum heterodoxorum, qui simplicium animas sagittis impetunt, gladiisque suis eas trucidant. Sapientes quoque hujus sæculi, sicut et sophisticis verbis utentes, multas animas sustulerunt. Opus ergo nobis ferventi oratione, ut ab iis omnibus eripiamur. Si vero in primis qui supra memorati sunt, simplicem et rudem hominem sagittis conficere satagunt; quare dictum est: « Intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum. » Inculpatum hic immaculatum vocat, his indicans sycophantiam contra eos, qui nihil injuriæ intulissent, paratam: Pro illo autem, « immaculatum, » Aquila, « simplicem, » interpretatus est. Nam si simplicem et nequitiae expertem sagittis confodere maxime satagunt: quare infert, « Subito sagittabunt, eum et non timebunt. » Nam tempus observantes, confertim et inopinanter immaculatum, sive simplicem, aut innocentem invadunt. Quare ad homines iis similes rescribens Apostolus, ait: « Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quæ est in Christo ⁶. » Eum quippe cujus anima circummunita fuerit, dejicere nunquam valeant ii qui supra memorati sunt, « qui exaceruerunt ut gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum; » sive, « ut sagittent in occultis simplicem. Subito sagittabunt eum, et non timebunt. » At vide quo pacto dicat, sagittabunt eum, non me ^C qui talia profero; sed simplicem, id est rudem et innocentem, et adhuc parvulum, ut quis dixerit, ex eorum numero de quibus Servator hæc docuit: « Ne contemnatis unum ex pusillis qui sunt in Ecclesia mea ⁷; » et: « Si quis scandalizaverit unum ex pusillis, expedit ei ut demergatur in mare ⁸. » Neque enim hic magnum hominem scandalizari Servator inducit, sed eum, qui in Ecclesia pusillus sit; ut hoc in loco simplicem dicit. Inimici ergo magnos et qui apud Deum sapientes sunt, adori non audent, sed simplices et innocentes maxime venantur. Quamobrem David cum inimicos memorasset, ad quos præsertim irrepere soleant declaravit.

« Firmaverunt sibi sermonem nequam: narraverunt ut absconderent laqueos. » Postquam tropice inimicos gladios suos exacuere et arcus intendere dixerat, jam apertius qui sit gladius, qualis arcus, enarrat his verbis: « Firmaverunt sibi sermonem nequam. » Non enim sermonem a Deo mutuati sunt; sed postquam sibi ipsis confinxerunt et commenti sunt, hunc firmaverunt. Tales sunt sycophantæ, et quotquot falsas, quas sibi confinxerunt et commenti sunt, sententias firmare et stabilire satagunt. Deinde vero ubi sermonem illum nequam, quem sibi firmaverant, pravum esse adverterunt,

A τούτοις παραπλήσιοι. Ἄλλὰ καὶ πᾶς θεὸς λόγος πικρὸς ἂν εἴη, ὡς περὶ ὁ θεὸς, χρηστὸς καὶ γλυκύς. Διὰ εἰρηται· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Δεινὰ δὲ τόξα καὶ μάχαιραι ὡς ἀληθῶς ὀξεταὶ αἱ τῶν ἀθέων ἑτεροδόξων, τῶν τὰς ἀκεραίους ψυχὰς κατατοξεύοντων, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ῥομφααῖς κατασφαττόντων αὐτάς. Καὶ οἱ σοφοὶ δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, τὸν ἀπατηλὸν καὶ σεσοφισμένον λόγον προβαλλόμενοι, πολλὰς ἀνεῖλον ψυχὰς. Εὐχῆς οὖν ἡμῖν δεῖ συντεταμένης, πρὸς τὸ ῥυθῆναι τούτων ἀπάντων. Μάλιστα δὲ οἱ προλεχθέντες τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀφελῆ κατατοξεύειν πειρῶνται· διὸ λέλεκται· « Ἐνέτειναν τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἄμωμον. » Καὶ τὸν ἀναίτιον δὲ ἄμωμον καλεῖ τὴν κατὰ τῶν μηδὲν ἡδικοῦμένων ὑπογράφων συκοφαντίαν. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἄμωμον, ἀπλοῦν, » ἡρμηνευσεν ὁ Ἀκύλας. Τὸν γὰρ ἀπλοῦν καὶ ἀπειρόκακον μάλιστα κατατοξεύειν οἱ τοιοῦτοι πειρῶνται· διὸ ἐπιλέγει· « Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Καίρουφαλοῦντες γὰρ οὗτοι, ἀθρόως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπέρχονται τῷ ἁμώμῳ, ἢ τῷ ἀπλῷ καὶ ἀκεραίῳ. Διὸ γράφων πρὸς τοὺς τοιοῦτους φησὶ· « Φοβοῦμαι μὴ πως, ὡς ὁ θεὸς ἐξηπάτησεν Ἐβάν, φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς ἐν Χριστῷ. » Τὸν γὰρ πεφραγμένον τὴν ψυχὴν οὐκ ἂν ποτε δύναιτο καταβαλεῖν οἱ προλεχθέντες, « οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν πᾶς γλώσσας αὐτῶν, καὶ ἐνέτειναν τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἄμωμον. » ἢ, « τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἀπλοῦν. Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Καὶ ὅρα τίνα τρόπον κατατοξεύουσιν αὐτὸν φησιν, ἀλλ' οὐκ ἐμὲ τὸν ταῦτα λέγοντα· τὸν δὲ ἀπλοῦν, τουτέστι τὸν ἀφελῆ καὶ ἀκεραῖον, καὶ ἐτι μικρὸν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξ ἐκείνων ὄντα περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε λέγων· « Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μου. » καὶ, « Ὅστις ἐάν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν, συμφέρει αὐτῷ βληθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν. » Σκανδαλιζόμενον γὰρ κάκει ὁ Σωτὴρ οὐ μέγαν εἰσάγει, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρὸν, ὡς περὶ ἐνταῦθα τὸν ἀπλοῦν. Οἱ τοίνυν ἐχθροὶ οὐδὲ τολμῶσι προσεῖναι τοῖς μεγάλοις, οὐδὲ τοῖς παρὰ θεοῦ σοφοῖς· τοὺς δὲ ἀπλοῦς καὶ ἀκεραίους μάλιστα θηρεύουσι. Διόπερ ὁ Δαυὶδ, μνημονεύσας τῶν ἐχθρῶν, καὶ περὶ τίνος μάλιστα εἰσεῖσθαι εἰδῶσιν οὗτοι παρέστησεν.

D « Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν· διηγήσαντο τοῦ κρύψαι παγίδας. » Τροπικῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν τοὺς τῆς ψυχῆς ἐχθροὺς τὴν ῥομφαίαν αὐτῶν ἀκονήσαι καὶ τὰ τόξα ἐντεῖναι προσιπῶν, σαφέστερον διὰ τῶν προκειμένων τίς ἦν ἡ ῥομφαία, καὶ τί τὸ τόξον παρίστησιν εἰπῶν· « Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν. » Οὐ γὰρ παρὰ τοῦ θεοῦ λαθόντες λόγον, ἀλλ' ἑαυτοῖς πλασάμενοι καὶ συνθέντες, τοῦτον ἐκράτουναν. Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οἱ συκοφάνται, καὶ οἱ κρατύνειν καὶ βεβαίουν πειρούμενοι ἄς ἑαυτοῖς ἀνεζωγράφησαν καὶ ἀνεπλάσαντο ψευδοδόξιας. Εἶτα δὲ τὸν πονηρὸν λόγον ὃν ἑαυτοῖς ἐκράτουναν ὁρῶντες

⁹ Psal. xxxiii, 9. ⁶ II Cor. xi, 3. ⁷ Matth. xviii, 10. ⁸ Ibid. 6.

αθρὸν, οὐ γυμνὸν αὐτὸν προβάλλονται, ἀλλὰ περι-
 ελάλουσιν ἐξωθεν παγίσι, χρύπτοντες διὰ τινων σο-
 φισμάτων καὶ παραλογισμῶν ἤδη κατὰ τῶν ἐπιβου-
 λευομένων συσκευῆν· οὕτω γὰρ ἄληπτοι καὶ ἀθήρα-
 τοὶ ἔσεσθαι ὑπολαμβάνουσι. Διδὲ « εἶπαν » ἐν ἑαυτοῖς·
 « Τίς ὄψεται αὐτούς; » καὶ, « ἐξερευνήσαν ἀνο-
 μίας. » Οὐδὲν γὰρ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ θείου νόμου ζητή-
 σαντες εὔρον· ἀλλ' ἀνομίας ἑαυτοῖς ἐπενόησαν. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἐξερευνήσαν ἀνομίας σύμπαν-
 τες. » καὶ ἐπὶ τούτοις πολλὰ ζητήσαντες καὶ μυρία
 παρ' ἑαυτοῖς ἐπινοήσαντες, μηδὲν δὲ ἀληθὲς ἐπὶ τέλει
 εὑρόντες, ἐξέλιπον, πλέον οὐδὲν ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐρευ-
 νῆς οκτησάμενοι. Διδὲ λέλεκται· « Ἐξέλιπον ἐξερευ-
 νῶντες ἐξερευνήσεις. » Τοσοῦτος τινὰς διέγραψεν
 ὁ Δαυὶδ τοὺς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, ἐξ ὧν τὴν ἑαυ-
 τοῦ ψυχὴν βύσθηναι ἔβητο, ἐξερευνητικούς τινὰς,
 καὶ ζητητικούς ἀνομίας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψυχῆς ἀλη-
 θῶς ἂν εἴεν φονεῦται· διὸ δὴ μάλιστα Θεὸν βοηθὸν
 ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀνεκαλεῖτο, τοὺς αἰσθητοὺς πολε-
 μίους καὶ τοὺς τοῖς σώμασι παραταττομένους ἐπ' οὐ-
 δὲν λόγῳ τιθέμενος.

« Προσελεύσεται ἄνθρωπος ἐν καρδίᾳ βαθεῖα, καὶ
 ὕψωθῆσεται ὁ Θεός. Βέλος νηπίων, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Οἱ μὲν τῆς ψυχῆς πολέμιοι, λόγοις πονηροί; ἑαυτοὺς
 περιφράξαντες, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἐγκρύψαντες παγί-
 δας, ἀνομίας τε ἐξερευνῶντες, καὶ διὰ τούτων τὰς
 ἑαυτῶν βρομφαίας ἀκονήσαντες, καὶ ταῖς ἑαυτῶν γλώσ-
 σαις ἐντεινάντες τόξα, τὸν ἄμωμον, ἢ τὸν ἀπλοῦν καὶ
 ἀκέραιον περιήεσαν ζητοῦντες, ὅπως ἀνέλυσιν αὐτοῦ
 τὴν ψυχὴν· ἀλλ' ἐκείνον μὲν ὁ Θεὸς βύσεται. Τῶν
 γὰρ μικρῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ἄγγελοι διὰ παντὸς
 ἔρωσι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς. Προ-
 σελύσεται δὲ τις αὐτοῖς ἄνθρωπος, ἀληθῶς ἄνθρω-
 πὸς καὶ φορῶν τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένον,
 ὅς, ἐν καρδίᾳ βαθεῖα πεφραγμένος, ἀκατάπληκτος
 αὐτοῖς παρατάξεται, πάντας τε αὐτοὺς καταλύσει,
 ὡς ὕψωθῆναι καὶ δοξασθῆναι δι' αὐτοῦ τὸν Θεόν, καὶ
 πάντων ἐκείνων τὰ βέλη ἐλεγχοῦναι ἄτονα καὶ ἀσθενῆ,
 ὡς νηπίων λογισθῆναι βέλη τὰς πληγὰς αὐτῶν, καὶ
 τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς ἐξασθενῆσαι. Τοιοῦ-
 τος γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ὁ παρατατό-
 μενος τοῖς προλεχθεῖσιν ἐν καρδίᾳ βαθεῖα· ὡς δέχε-
 σθαι μὲν αὐτὸν τὰς πληγὰς καὶ τὰ διὰ σοφισμάτων
 βέλη, γελᾶν δὲ αὐτὰ καὶ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι, ὡς ὑπὸ
 νηπίων ἀτόνων κατ' αὐτοῦ πεμπόμενα. Εἶτα καὶ ἐπι-
 λυόμενος αὐτῶν τὰ σοφίσματα, τὰς γλώσσας αὐτῶν
 καὶ τοὺς λόγους ἐξασθενούντας ἐλέγξει. Βαθεῖα δὲ
 καρδία ἢ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ἔχουσα τὰ μαθήματα,
 μηδὲ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ σεμνυνομένη, ἀλλ' ἐνδον
 ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς πίστεως θεμελίους ἐβρίζωμένους.
 Ἀκολούθως τοίνυν λογικούς τινὰς πολεμίους τὴν γλώτ-
 ταν ἀκονήσαντας, καὶ τόξα τοῖς χεῖλεσιν ἐντεινοντας
 ὑποστησάμενος, ἀντιτάττει αὐτοῖς ἄνθρωπον Θεοῦ
 καρδίᾳ βαθεῖαν κεκτημένον· καὶ τὸν μὲν Θεὸν
 διὰ τούτου δοξαζόμενον, ἐκείνους δὲ ἡττωμένους καὶ
 ἀτρημονούντας.

« Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτοὺς, καὶ
 ἐφοβήθη πᾶς ἄνθρωπος. » Ἀκόλουθον ἦν, τῶν δοκί-
 σει σοφῶν ἀνατραπέντων καὶ τῶν τῆς ψυχῆς πολε-

A non nudum proferunt, sed laqueis extrinsecus clam
 circumsepiunt, sophismatibus cavillisque quas pa-
 rant ipsis insidias occultantes, ita se capi et de-
 prehendi non posse opinantur. Quare « dixerunt »
 in seipsis : « Quis videbit eos ? » et, « scrutati sunt
 iniquitates. » Nihil quippe utilitatis in divina lege
 perquisierunt vel invenerunt ; sed iniquitates sibi
 excogitarunt ; sive, secundum Symmachum, « scruta-
 ti sunt iniquitates universi ; » ac cum hæc mul-
 tum perquisivissent, et infinita excogitassent, cum
 nihil veri tandem reperirent, defecerunt, nihil aliud
 ex tanta perscrutatione referentes. Quare dictum
 est : « Defecerunt scrutantes scrutinia. » Hujusmodi
 hostes et inimicos descripsit David, e quorum ma-
 nibus animam eripi suam precabatur : erant scilicet
 B cet ii perscrutantes et perquirentes iniquitatem.
 Nam qui tales sunt, vere animæ interfectores ha-
 beantur : quare Deum contra hujusmodi hostes ad-
 jutorem invocabat ; cum sensiles inimicos, qui con-
 tra corpora aciem instruet, nihili faceret.

VERS. 8, 9. « Accedet homo in corde alto, et exalta-
 bitur Deus. Sagittæ parvulorum, » etc. Inimici quidem
 animæ verbis sese malignis circummunientes, la-
 queos suos occultantes, iniquitates perscrutantes,
 iisque gladios suos exacuentes, linguisque suis in-
 tendentes arcus, immaculatum, simplicem et inno-
 centem undequaque perquirebant, ut ejus animam
 interficerent. At illum Deus eripiet ; angeli namque
 pusillorum in Ecclesia semper vident faciem Pa-
 tris qui in cœlis est. Accedet autem homo quispiam
 ad eos, vir vere perfectus, eumque ferens qui ad
 imaginem Dei factus est, qui alto corde munitus,
 C imperterritus contra eos aciem instruet, ipsosque
 omnes dissipabit, ita ut ejus opera Deus exalteur
 et gloria afficiatur, eorumque omnium sagittæ in-
 firmæ debilesque comprobentur, ac plagæ eorum
 pro sagittis parvulorum reputentur, et linguæ eor-
 um in ipsis infirmantur. Hujusmodi enim ille ho-
 mo Dei est, qui corde alto contra memoratos ho-
 mines aciem instruit, ut plagas ipse, et sagittas
 sophismatibus paratas excipiat ; ipsasque, utpote a
 parvulis infirmis emissas, irrideat ac pro nihilo ha-
 beat. Sub hæc postquam eorum sophismata solve-
 rit, linguas et sermones eorum infirmos comproba-
 bit. Cor autem altum est, quod disciplinas non
 quoad superficiem tantum obtinet, neque in prola-
 titio sermone gloriatur ; sed quod intus fidei fun-
 damenta radicata habet. Consequenter igitur post-
 quam rationabiles quosdam inimicos linguam exac-
 uentes, et labiis tela vibrantes induxerat, hominem
 Dei alto corde instructum ipsis opponit, Deumque
 ejus opera gloria celebratum, illosque abjectos ac
 turpiter agentes effert.

VERS. 10. « Conturbati sunt omnes qui videbant
 eos, et timuit omnis homo. » Consentaneum erat,
 eversis iis qui sibi sapientes videbantur, impietati-

cisque animæ ab homine Dei confutatis, eos qui in sapientia hujus sæculi non ita conspicui erant conturbari. Nam cum illi quoque in numero eorum qui victi fuerant computarentur, et ipsi quoque athei et impii essent; cæterum utpote malitia ipsis impares, fortiores seipsis devictos cernentes, conturbantur. Quare dictum est: « Conturbati sunt omnes qui videbant eos. » At Dei homo, et omnes ejus amici, qui per unum victoriam de inimicis retulerunt, Deum tunc magis timuerunt, « et annuntiaverunt opera Dei, » et justificationes ejus intellexerunt. Etiam si enim homo videretur, et alto corde putaretur inimicos debellasse; a prudentibus tamen ut Deus auctor victoriæ cognoscebatur. Quare ii opera Dei annuntiabant, et præclara ejus in hominum gratiam gesta facinora celebrabant. Hi itaque, ut spectatores, de victoriâ triumphatoris Deum laudibus efferebant. Ipse autem victor « lætabitur in Domino, et sperabit in eo. » Neque enim de seipso magnum sentiet, neque de victoria efferetur, sed divino gaudio et lætitia replebitur, utpote qui victoris Dei minister fuerit. Hoc porro lætante, omnes recti corde laudabuntur, ipsi quoque unius opera ceu victores effecti. Nam totus ordo totumque corpus sanctorum laudem consequetur, quia, secundum S. Apostolum, uno membrò gloriam referente, omnia membra in gloriæ partem veniunt.

IN FINEM, PSALMUS CANTICI DAVID LXIV.

VERS. 2, 3. « Te decet hymnus, Deus, in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem. » Prophetiam complectitur eorum quæ in finem eventura erant; quapropter inscribitur « In finem. » Quænam autem illa essent, deinde aperit his verbis: « Ad te omnis caro veniet. » Non jam solum Judaicus populus, sed omnis caro, id est, totum hominum genus. Sic enim solet Scriptura homines omnes indicare, qui olim carnales terrenique erant. Quare in lege dicitur: « Corrupti omnis caro viam suam »; ac rursus: « Non permanebit spiritus meus in hominibus his, quia carnes sunt ¹⁰. » Sed tunc quidem omnis caro incusabatur; nunc vero ad Deum ventura dicitur. Quamobrem qui post Davidem fuit Joel propheta, omni carni pulcherrima vaticinatur dicens: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt ¹¹. » Idipsum quoque declarat Isaias dicens: « Videbit omnis caro salutem Dei ¹². » Salutem porro Dei ab omni carne cognoscendum quid aliud fuerit, quam Christus Dei, ut plerumque demonstravimus? Hoc itaque salutare omnibus hominibus, qui olim carnales erant, revelatum iri in vaticinio enuntiatur. Jure ergo præsens psalmus, idipsum significans, promissionem obsignat cum ait: « Ad te omnis caro veniet. » Sub hæc autem clarius sententiam effert cum addit: « Exaudi nos, Deus, salutaris noster, spes omnium finium terræ,

μίλων ἀπελεγθέντων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ· τοὺς μὴ οὕτω δεινοὺς ἐν σοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου ταραττεσθαι. Τῆς γὰρ μερίδος ὄντες τῶν ἡττωμένων, ἄθεοι καὶ αὐτοὶ καὶ δυσσεβεῖς· πλὴν ὡς ἐν κακίᾳ τῆς ἐκείνων δεινότητος ἐλάττους, ὀρῶντες νενικημένους τοὺς ἐαυτῶν βελτίους, ταραττονται. Διὸ λέλεκται· « Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτούς. » Ὅ γε μὴν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος καὶ πάντες οἱ τούτω φίλοι, διὰ τοῦ ἐνός τὰ κατ' ἔχθρων βραβεῖα ἀράμενοι, μειζόνως τὸν Θεὸν ἐφοβήθησαν, « καὶ ἀνήγγειλαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ δικαίωμα αὐτοῦ συνῆκαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἄνθρωπος ἐδόκει, καὶ καρδίᾳ βαθεῖα τὴν τῶν πολεμίων ἀνατροπὴν πεποιτῆσθαι, ἀλλὰ τοῖς συνετοῖς ἐγνωρίζετο, αὐτὸ ὡν ὁ Θεὸς ὁ τῆς νίκης αἴτιος. Διὸ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀπήγγελλον, ὕμνουῦντες αὐτοῦ τὰ δι' ἀνθρώπων κατορθώματα. Οὗτοι μὲν οὖν, ὡς περ θεαταί, τὸν Θεὸν δοξάζοντες ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ νενικηκότος διετέλουν. Αὐτὸς δὲ ὁ νικητὴς « εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλπει ἐπ' αὐτόν. » Οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονήσει, οὐδ' ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐπαρθήσεται· χαρὰς δὲ θείας καὶ εὐφροσύνης πληρωθήσεται, ὡς ὑπουργὸς καὶ διάκονος τοῦ νικοποιῦ Θεοῦ γεγονώς. Τούτου δὲ εὐφραίνομένου, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ ἐπαινεθήσονται, διὰ τοῦ ἐνός καὶ αὐτοὶ ὡς περ νικηταὶ ἀποδειχθέντες. Ὅλον γὰρ τὸ τάγμα καὶ τὸ σῶμα τῶν ἁγίων ἐπαινοῦ τεύξεται· ἐπειδὴ, δοξαζομένου μέλους ἐνός, συνδοξάζεται πάντα τὰ μέλη, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΩΔΗΣ. ΞΔ΄.

« Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Προφητεῖαν περιέχει μελλόντων εἰς τὸ τέλος ἀπαντήσεσθαι πραγμάτων· διὸ ἐπιγέγραπται « Εἰς τὸ τέλος. » Τίνα δὲ ταῦτα, διδάσκει ἐξῆς λέγων, « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἔξει. » Οὐκέτι γὰρ μόνον τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα σὰρξ, τουτέστι πᾶν γένος ἀνθρώπων. Οὕτως γὰρ εἰωθεν ὁ Λόγος πάντας ἀνθρώπους σημαίνει τοὺς πάλαι σαρκίνους καὶ γεώδεις. Διὸ καὶ ἐν τῷ νόμῳ λέλεκται· « Διέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ καταμεινῇ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Ἀλλὰ τότε μὲν πᾶσα σὰρξ κατηγορεῖτο· νῦν δὲ ἔξειν πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται. Διὸ καὶ μετὰ τὸν Ἀπὸλὸν Ἰωήλ, προφήτης γενόμενος, τὰ κάλλιστα πάσης σαρκὸς θεσπίζει λέγων· « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἠσαῖας ταῦτ' ἐπαρίστησιν εἰπών· « Ὀψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Σωτήριον δὲ Θεοῦ πάση σαρκὶ γνωσθόσμενον· τί ποιεῖν ἔρα, ἢ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς πολλάκις ἐπεδείξαμεν; Τοῦτο οὖν τὸ σωτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς πάλαι σαρκίνοις ἀποκαλυφθήσεσθαι προσεγγτεύετο. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας ψαλμὸς, τοῦτο αὐτὸ σημαίνει, ἐπισφραγίζεται τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τοῦ φάναι· « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἔξει. » Ὑπακαταβάς δὲ, σαφέστερον ἐρμηνεύει τὴν διάνοιαν ἐπιλέγων· « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἢ ἐλπίς

⁹ Gen. vi, 12. ¹⁰ Ibid. 3. ¹¹ Joel. ii, 28. ¹² Isa. Lii, 40.

πάντων των περάτων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν · καὶ ἔτι σαφέστερον ἐπιλέγει · Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου · Τὸ γὰρ φοβηθῆναι πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἦν καὶ σοφίας ἀρχή · ἐπεὶ περὶ ἀρχῆ σοφίας φόβος Κυρίου · Διὰ δὲ ταῦτα « Εἰς τὸ τέλος » προγράφεται ὁ ψαλμὸς · καὶ ἔστιν ὡδὴς ψαλμὸς, ἐπινίκιον ὕμνος εἰς τὸν Σωτῆρα τῶν ἔθνῶν περιέχων. Ἐφ' οἷς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνυμνεῖ φάσκον · « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών. » Τίνα γὰρ ἔχρην ἄλλον ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ ὑμνεῖσθαι ἢ τὸν παντὸς ἀτίον ἀγαθοῦ; Διδάσκει δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τοὺς προσιόντας ἐξ ἔθνῶν μόνῳ τῷ Θεῷ λέγειν · « Σοὶ πρέπει ὕμνος · ὡς ἂν κατεγνώκωτας ἑαυτῶν, ὅτε μὴ πρόποντας ὕμνους ἀνεπεμπον τῇ πολυθέῳ πλάνῃ. Πρέπει δὲ ὕμνος τῷ Θεῷ οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ ἐν Σιών ἀναπεμπομένος, δηλαδή ὁ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Σιών μὲν γὰρ ἐστὶν ἀληθινὴ ἢ ἐπουράνιος Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐπουράνιον ὄρος τοῦ Θεοῦ · περὶ οὗ διδάσκων ὁ Ἀπόστολος Ἐλεγε · « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἰερουσαλήμ ἑπουρανίῳ, καὶ μυριάσι ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς · » καὶ πάλιν · « Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἔλευσθαι οὐρα ἔστιν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. » Αὕτη ἂν εἴη ἢ ἀληθὴς Ἰερουσαλήμ, καὶ ἡ κυρίως ἀναδειχθεῖσα Σιών, ἐφ' ἣς καὶ βασιλεύειν λέλεκται ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ὡς περὶ οὗν διδάσκει λέγων αὐτὸς ἐν ὁ ψαλμῷ · « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. » Ἡ αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ καταγγελλομένη τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον παραδεχομένοις βασιλεία θράνων. Εἰκὼν δ' ἐκείνης ἢ ἐπὶ γῆς γένοιτ' ἂν Ἐκκλησία ὁμωνύμως καὶ αὕτη καλούμενη ποτὲ μὲν Σιών, ποτὲ δὲ Ἰερουσαλήμ, καὶ ἄλλοτε θυγάτηρ Σιών, ἢ θυγάτηρ Ἰερουσαλήμ. Οὕτως γούνη αὐτὴν οἱ προφήται θεσπίζοντες ἀνηγύρευον. Ὁ τοῖνον ὕμνος ὁ ἐν τῇ Σιών, ἦτοι τῇ ἐπουρανίῳ, ἢ καὶ τῇ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀδόμενος, πρέπει ἂν μόνος τῷ ὁμωνύμῳ Θεῷ. Πᾶσα δὲ ἢ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λεγομένη θεολογία, εἴτε παρὰ τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς, εἴτε παρὰ τοῖς ἀθίοις ἑτεροδόξοις, ἀπρεπὴς ἂν εἴη. Τῶν γὰρ παρ' Ἑλλήσι σοφῶν οἱ μὲν εἰς ἀθεότητα παντελῆ καταπεπτώκασιν, οἱ δὲ τὴν πολυθεον πλάνην ἐσέμνυναν. Τῶν δὲ ἀθίων ἀπρεσιωτῶν οἱ μὲν πλειστάς καὶ ἐναντίας ἀρχὰς ὑπεστήσαντο, οἱ δὲ πονηραὶ καὶ φαῦλας δυνάμεις τὴν τοῦ παντὸς διοίκησιν ἀναθεθεύκασι. Ἦδη δὲ καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων παιῶδες, ἀνθρωπομορφον καὶ ἀνθρωποπαθεῖ τὸν Θεόν, τῷ μὴ νοεῖν τὰς Γραφάς, εἰσάγοντες · ἀλλὰ καὶ μυρία ἕκτοπα καὶ ταπεινὰ μυθολογοῦντες, μακρὰν ἀποπεπτώκασι τοῦ πρόποντος ὕμνου. Μόνοι δὲ οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὸν πρόποντα ὕμνον παρ' αὐτοῦ δεδιδραμένοι τοῦ Σωτῆρος ἐπαξίως τὸν Πατέρα θεολογοῦσιν · ὃ δὲ καρίστησι διὰ τῆς μετὰ χεῖρας φάσκων ὡδῆς · « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών. » Ἀπρεπὴς δὲ ὕμνος λεγθεῖται ἂν ὁ δαίμοσι πονηροῖς καὶ πνεύ-

et eorum qui in mari sunt longe : » imo apertius subjungit : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Nam quod omnes qui habitabant terminos terræ timerent a signis Dei, id honorum et sapientiæ initium erat : siquidem « initium sapientiæ timor Domini ¹². » His de causis « In finem » psalmus inscribitur : estque psalmus cantici, triumphalem hymnum in Servatorem gentium complectens. Et ob eam rem Spiritus sanctus Deum, qui supra omnia est, celebrat dicens : « Te decet hymnus, Deus, in Sion. » Quem enim alium pro omnium hominum salute celebrari oportuit, nisi omnis boni auctorem? Docet autem idem Spiritus eos qui ex gentibus accedunt soli Deo dicere debere : « Te decet hymnus, » quasi sese damnantes, quod multorum numinum errori indecenter hymnos emisissent. Deum autem hymnus decet, non quivis, sed qui in Sion, videlicet qui in Ecclesia ejus emittitur. Nam vera Sion est cœlestis Jerusalem, et cœlestis mons Dei : de quo Apostolus hæc docuit : « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis ¹⁴. » ac rursum : « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra ¹⁵. » Hæc sane fuerit vera Jerusalem, et quæ proprie Sion comprobata est, in qua regnare dicitur Salvator et Dominus noster, ut ipse docet in secundo psalmo : « Ego autem constitutus sum rex super Sion montem sanctum ejus ¹⁶. » Id ipsum autem fuerit regnum cœlorum, quod accipientibus Evangelium annuntiatur. Imago autem illius fuerit Ecclesia quæ in terra est : quæ pari nomine modo Sion, modo Jerusalem, aliquando filia Sion, aliquando filia Jerusalem vocitatur. Sic itaque illam prophetæ vaticinantes appellabant. Hymnus igitur qui in Sion, illa scilicet cœlesti, sive in Ecclesia Dei quæ in terra est, canitur, solus celebrando Deo conveniat. Omnis vero quæ extra Ecclesiam Dei theologia dicitur, sive apud Græcorum sapientes, sive apud impios heterodoxos, indecens dici possit. Nam Græci sapientes, alii in nullius Dei cultum penitus lapsi sunt; alii multorum numinum errorem celebrarunt. Impii autem hæretici, alii plurima et contraria principia constituerunt; alii pravis malisque virtutibus universi administrationem ascripsere. Jam vero ipsi Judæi, humanam formam humanosque affectus, quod Scripturas non intelligunt, Deo affingunt : imo vero infinita absurda abjectaque fabulantes, ab hymno qui deceat longe prolapsi sunt. Ii vero soli qui in Ecclesia Dei decentem hymnum ab ipso Servatore edocti sunt, condignam divinamque de Patre doctrinam efferunt; quod in præsentis cantico declaratur his verbis : « Te decet hymnus, Deus, in Sion. » Indecens porro hymnus dicatur, qui malignis dæmonibus impurisque spiritibus emittitur : indecens item qui soli, lunæ, astris

¹² Psal. cx, 10. ¹³ Hebr. xii, -2. ¹⁴ Galat. iv, 26. ¹⁵ Psal. ii, 6.

cæterisque mundi partibus ab iis canitur, qui eadem inter deos annumerant. Longe turpior vero et admodum indecorus est, qui impuris lascivisque canticis de amatoris deorum historiis confingitur. Solus autem speciosus ac decens hymnus ille dicitur, qui soli Conditori, Opifici ac Regi universorum emittitur, cui etiam vota reddere, atque id non extra Ecclesiam ejus præstare convenit. Quare secundum LXX Interpretes dicitur: « Et tibi reddetur votum in Jerusalem. » Votum autem solet divina Scriptura vocare promissionem, quam quis Deo dederit, quando scilicet respicere vitamque suam divinæ philosophiæ addicere, sive etiam ex honis suis quidpiam consecrara, sive aliud quodvis promissum vitæ, quæ secundum Deum est, consentaneum ac probum edere constituerit. Quare dictum alicubi fuit: « Si votum feceris, ne tardes reddere: melius quippe est non voveri, quam voveri et non reddere¹⁷. » Decet igitur in primis universorum Opificem et Servatorem hymnis celebrare; deinde vero divinis hisce laudibus consentanea opera edere, bonaque promissa dare. Postquam vero et hymnum et vota ipsi reddiderimus, tunc cum ea quæ penes nos sunt impleverimus, fidenter agemus; ita ut dicamus:—« Exaudi orationem. » Hic porro accurate προσευχῆς non εὐχῆς dictum; nam εὐχῆς promissionem significat, προσευχῆς vero supplicationem ac deprecationem, quam Spiritus sanctus pro nobis edebat, congruentem deprecationem Deo offerens ac dicens: « Exaudi orationem. » Quorumnam orationem exaudias? Id deinde declarat, gentium vocationem vaticinans, dum ait: « Ad te omnis caro veniet. » Spiritus vero sanctus pro omni carne precabatur, ut omnis caro postquam ad Deum conversa fuerit, ipsumque invocaverit, propitium illum inveniat. Quamobrem non dixit: « Exaudi orationem meam; » sed: « Exaudi orationem, ad te omnis caro veniet; » ac si clarius dixisset: Quia futurum est ut omnis caro, et totum genus humanum a multorum deorum errore secedat, et ad te solum verum Deum convertatur, hymnos canat tibi, vota reddat, orationes et supplicationes effundat, exaudi orationem eorum.

VERS. 4. « Verba iniquorum prævaluerunt super nos, et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Consequenter admodum, postquam de omni carne dixerat, hæc intulit, quæ omnis prædictæ carnis confessionem complectuntur. Itaque quotquot ex omnibus gentibus, quæ olim carnales erant, a superstitione gradum revocarunt, a Spiritu divino docentur confiteri quantis olim in malis complicati fuerint, atque proprias impietates commemorare. Quare ait: « Verba iniquorum prævaluerunt super nos, et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Hæc sane quasi ex persona omnis memoratæ carnis valde consequenter dicta fuerint. Quia vero canti-

μασιν ἀκαθάρτοις ἀναπεμπόμενος ἀπρεπῆς δὲ ἴσται καὶ ὁ ἤλιπ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις καὶ τοῖς λοιποῖς τοῦ κόσμου μέρεσιν ὑπὸ τῶν ταῦτα θεοποιούντων φέδόμενος. Καὶ ἐστὶ μάλλον αἰσχρῶν καὶ ἀπρεπέστατος ὁ δι' αἰσχρῶν καὶ ἀκολάστων φημάτων τοῖς περὶ θεῶν ἔρωτικοῖς διηγήμασιν ἀναπλαττόμενος. Μόνος δ' ἐκεῖνος ὥραϊος λεγθεὶς ἂν καὶ εὐπρεπῆς ὕμνος, ὁ τῷ μόνῳ Ποιητῇ καὶ Δημιουργῷ καὶ Βασιλεῖ τῶν ὄλων Θεῷ ἀναπεμπόμενος, ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδίδουαι προσήκει, καὶ τοῦτο ποιεῖν μὴ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Διὸ λέλεκται κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα: « Καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Εὐχὴν δὲ σύνθετος τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἂν ἐπαγγέλληται τις τῷ Θεῷ, ἥτοι σωφρονεῖν ταξάμενος καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀναθεῖναι τῇ κατὰ θεὸν φιλοσοφίᾳ, ἣ τῶν κτημάτων ἀφιερῶσαι τι, ἣ τάξασθαι τινὰ σεμνὴν ἐπαγγελίαν πρέπουσαν τῷ κατὰ θεὸν βίῳ. Διὸ λέλεκται ποῦ: « Ἐὰν εὐξῆ εὐχὴν, μὴ χρονίσῃς ἀποδοῦναι· ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. » Πρέπει τοίνυν πρῶτα μὲν ἐπαφίως τὸν τῶν ὄλων Ποιητὴν καὶ Σωτῆρα ἀνυμνεῖν· ἔπειτα δι' ἔργων ἀκόλουθα πράττειν τῇ θεολογίᾳ ἐν ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. Ἐπειδὴν δὲ καὶ τὸν ὕμνον πρεπόντως καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδῶμεν αὐτῷ, τῆνικαῦτα, ὡς ἂν τὰ παρ' ἑαυτῶν πεπληρωκότες, παρήσιας μεθέξομεν ὥστε λέγειν: « Εἰσάκουσον προσευχῆς. » Ἀκριβῶς δ' ἐνταῦθα προσευχῆς, ἀλλ' οὐκ εὐχῆς εἰρηται· ἢ μὲν γὰρ ἐπαγγελίαν ἐδέχθη· ἢ δὲ προσευχῆς δέησιν καὶ ἱκετηρίαν, ἣν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὲρ ἡμῶν ἐποιεῖτο, πρέπουσαν ἱκετηρίαν προσαγαθὸν τῷ Θεῷ καὶ λέγον: « Εἰσάκουσον προσευχῆς. » Τίνων δὲ προσευχῆς εἰσάκουσον; Παρίστησιν ἕξῃς τῶν ἔθνῶν τὴν κλήσιν θεσιζόν· διὸ φησι: « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » Ὑπερῆχοτο δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάσης σαρκὸς, ἵν' ἐπειδὴν ἐπαστραφῆ πᾶσα σὰρξ πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἐπικαλήται αὐτὸν, τύχοι αὐτοῦ ἐπηκόου. Διὸ οὐκ εἶπεν: « Εἰσάκουσον τῆς ἐμῆς προσευχῆς; » ἀλλ': « Εἰσάκουσον προσευχῆς, πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » ὡσαύτ' ἀσπεύτερον ἔλεγεν: Ἐπειδὴ μέλλει πᾶσα σὰρξ καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων ἀναχωρεῖν μὲν τῆς πολυθέου πλάνης, ἐπιστρέφειν δὲ ἐπὶ σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, ὕμνους τέ σοι ἀναπέμπειν καὶ εὐχὰς ἀποδίδουαι, προσευχὰς τε καὶ ἱκετηρίας ποιεῖσθαι, εἰσάκουσον τῆς αὐτῶν προσευχῆς.

« Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς, καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἴλασθη. » Σφόδρα ἀκολούθως μετὰ τὰ περὶ πάσης σαρκὸς λελεγμένα, ἐπενήνεκται τὰ προκειμένα τῆς ὀνομασμένης πάσης σαρκὸς ἐξομολόγησιν περιέχοντα. Οἱ γοῦν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τῶν πάλαι σαρκίμων τῆς δεισιδαίμονος πλάνης ἐπιστρέψαντες διδάσκονται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὁμολογεῖν ἐν ὁποίοις ποτὲ κακοῖς γεγόνασι, τῶν τε οἰκειῶν ἀσεβημάτων μνημονεύειν. Διὸ φησι: « Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς, καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἴλασθη. » Ταῦτα μὲν οὖν λεγόμενα ἐκ προσώπου τῆς ἀποδοθείσης πάσης σαρκὸς πολλῆν ἂν ἔχει ἀκολουθίαν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Δαυὶδ ἐπιτέγραπται ἡ ψῆδῃ

¹⁷ Eccle. v, 3, 4.

τοῦ ψαλμοῦ, ζητήθειεν ἄν τις, πότε τὸν Δαυὶδ ἦ τοὺς Α
 οὐκ αὐτῷ λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν· ἢ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον, «κατεδυνάστευσαν»· ποίας δὲ καὶ
 ἀσεβείας ἐκτίησαστο ὁ τοσοῦτος τοῦ Θεοῦ προφήτης καὶ
 οἱ σὺν αὐτῷ, ἐπεὶ περ, «τὰς ἀσεβείας ἡμῶν οὐ ἰλάση;»
 φησὶν. Ἄλλὰ γὰρ, ὡς ἀποδεδῶκαμεν, προφητικῶς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως μνημο-
 νεῦσαν, καὶ φῆσαν· «Πρὸς αἰ πάσα σὰρξ ἔξει, »
 ἀκολούθως τὴν ἐξομολόγησιν αὐτῶν διαγράψει, ἐξ
 αὐτῶν προσώπου φάσκον· «Λόγοι ἀνόμων ὑπερ-
 εδυνάμωσαν ἡμᾶς, » τουτέστι κρείττους ἡμῶν γέγον-
 ασι καὶ θυνατότεροι ἡμῶν οἱ τῶν ἀνόμων λόγοι.
 Ἄνομοι δὲ πάντες ἦσαν οἱ πρῶτοι συστησάμενοι τῆν
 τῶν εἰδώλων θεοποιίαν· λόγοι τε αὐτῶν οἱ διὰ ποιη-
 τῶν καὶ τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου περὶ τῆς πολυ-
 θεοῦ κλάνης ἐν συγγράμμασι καταβεβλημένοι. Ἄλλ' Β
 οἷτοι μὲν «κατεδυνάστευσαν ἡμῶν, » κατὰ τὸν
 Σύμμαχον· σὺ δ' οὐκ ὑπερῖδες ἡμᾶς, Δέσποτα·
 ἰλάσω δὲ τὰς ἀσεβείας ἡμῶν, καταπέμφας ἡμῖν τὸν
 Ἰασμὸν, δι' οὗ κατέστης ἡμῖν ἰλεως, ὑπερβὰς ἡμῶν
 τὰς ἀσεβείας. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ Ἰασμὸς, διδάσκει λέγων
 ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτῆρος· «Ὅν προέθετο ὁ Θεὸς
 Ἰαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι· » καὶ
 πάλιν· «Αὐτὸς Ἰασμὸς ἐστὶν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
 ἡμῶν· οὐκ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ὑπὲρ ὅλου τοῦ κόσμου.»

«Μακάριος ὃν ἐξελέξω καὶ προσελάβου, κατοική-
 σει ἐν ταῖς αὐλαῖς σου.» Οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν
 ἐπιστρέψαντες, τὰς ἑαυτῶν ἀσεβείας ἐξομολογησά- C
 μενοι, καὶ ὡς κατηξιώθησαν τοῦ Ἰασμοῦ, προκοπῆν
 ἐπιδείκνυνται, καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν πολλήν, γινώσιν
 ἀνεκλήφεναι διδάσκοντες τοῦ ἀληθῶς μακαρίου. Πά-
 λαι μὲν γὰρ τὸν θνητὸν βίον καὶ τὴν πρόσκαιρον
 ζωὴν μόνην εἰδότες, πάντως που ἐμακάριζον τοὺς
 ταύτης ἀπολαύοντας, τέλος ἔδωκον ὀριζόμενοι, καὶ
 πλούτους, καὶ τὴν ἐν σώματι τρυφήν· ὡς δ' ὅτε
 τετυχῆσαι τοῦ Ἰασμοῦ, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀσεβείας
 ἀπεκαθήραντο, γινώσιν ἀνεκλήφασιν τοῦ ἀληθῶς μα-
 καρίου· καὶ τοῦτον εἰνέει φασὶ τὸν ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεγ-
 μένον καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προσλήψεως κατηξιωμένον·
 διὸ φασὶ· Πάντες ἡμεῖς τῆς κλήσεως κατηξιώμεθα
 οἱ πάλαι ὄντες σὰρξ· ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι πολλοὶ μὲν
 κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. Εἰκότως οὖν ὡς ἂν
 σπάνιον μακαρίζομεν τὸν ἐκλεκτόν. Τίς δὲ ἐστὶν D
 οὗτος ἀλλ' ἢ ὁ ἀφορισθεὶς τῶν πολλῶν καὶ ἀνα-
 ληθθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριος
 ἀληθῶς ὁ τοιοῦτος, ὅποτε, τῶν δύο τούτων τυχὼν,
 λέγω δὲ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προσλήψεως,
 ἐτέρου κρείττονος καταξιωθήσεται; κατοικήσει γὰρ
 ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταύτην λοιπὸν τὴν
 μόνην εὐρῶν καὶ τὴν ἀνάπαυαν, ἐνταῦθα στη-
 ριχθήσεται· τὸ τέλος ἀγαθὸν τοῦτο ἀπολαύων, οὐ
 τυχεῖν καὶ ἄλλος ἠγάγετο προφήτης ὁ εἰπὼν· «Ἐπι-
 ποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ
 Κυρίου.» Αὐλαὶ δὲ τοῦ Κυρίου εἰσὶν αἱ κατ' οὐρανὸν
 μοναί, περὶ ὧν εἰρηται ἐν Εὐαγγελίῳ· «Πολλὰ μοναί

cum psalmi, «Davidis» inscriptum est; oportuno
 queratur quondam in Davidem aut suos verba ini-
 quorum prævaluerunt; sive secundum Symmachum,
 «dominati sunt:» quibus vero impietatibus cum
 tantus ille Dei propheta, tum socii ejus addicti
 fuerint, siquidem ait, «impietatibus nostris tu propi-
 tiaberis.» Verum, uti jam tradidimus, cum Spi-
 ritus sanctus gentium vocationem prophetice com-
 memoret ac dicat: «Ad te omnis caro veniet,»
 earum confessionem consequenter describit, ac ex
 earum persona dicit: «Verba iniquorum prævalue-
 runt super nos,» id est, verba iniquorum super-
 riora ac potentiora nostris fuerunt. Iniqui autem
 fuere, qui primi idola inter deos computarunt:
 verba porro eorum sunt, quæ a poetis et sapientibus
 hujus sæculi de multorum numinum errore
 scriptis consignata sunt. Sed ii quidem «dominati
 sunt nobis,» secundum Symmachum; tu vero non
 despexisti nos, Domine, sed propitiatus impietati-
 bus nostris, misisti propitiationem nobis, qua im-
 pietates prætergressus nostras, placatus evasisti.
 Quæ porro sit illa propitiatio, docet Apostolus de
 Servatore dicens: «Quem proposuit Deus propi-
 tiationem per fidem in sanguine ipsius 18;» ac rur-
 sum: «Ipse propitiatio est pro peccatis nostris:
 non pro nostris autem tantum, sed pro totius
 mundi 19.»

VERS. 5-9. «Beatus quem elegisti et assumpsi-
 sti, inhabitabit in atriis tuis.» Qui ex omnibus
 gentibus conversi sunt, impietates confessi suas, ut
 propitiatione dignati, profectum animæque utilita-
 tem multam, illius qui vere beatus est notitia in-
 structi, exhibent. Olim namque cum mortalem
 tantum et temporaneam vitam nossent, qui ea
 fruerentur beatos omnino prædicabant, volupta-
 tem, divitias, corporis delicias pro fine constituen-
 tes. Nunc vero propitiationem nacti, depositisque
 impietatis sordibus, illius qui vere beatus est co-
 gnitionem adepti sunt, huncque esse dicunt, quem
 Deus assumere et eligere dignatus est: quare aiunt:
 Nos omnes vocatione digni habiti sumus, qui olim
 caro eramus: sed scimus multos vocatos, paucos
 electos esse: jure igitur electum, utpote qui perra-
 rus sit, beatum prædicamus. Quis ille est, nisi qui
 ex multis segregatus et a Deo assumptus est? Ec-
 qui non vere beatus sit qui hujusmodi est, quando
 duo hæc a Deo consecutus, electionem scilicet et
 assumptionem, alie præstantiore dignabitur? nam
 inhabitabit in atriis Dei. Et hac inventa mansione
 et quiete, istic confirmabitur, sineque bono fruetur,
 quem nancisci rogabat alius propheta dicens:
 «Concupiscit et deficit anima mea in atria Do-
 mini 20.» Atria vero Domini sunt cœlestes man-
 siones, de quibus dicitur in Evangelio: «Apud
 Patrem mansiones multæ 21.» Is itaque ex genti-
 bus, qui olim caro erat, sed jam mutatus, homo
 Dei effectus est, eum qui segregatus et jam electus.

18 Rom. III, 25.

19 I Joan. II, 2.

20 Psal LXXXIII, 3.

21 Joan. XIV, 2.

est beatum prædicat; utpote qui a Deo assumptus et in atria cœlestis Jerusalem translatus fuerit. « Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Qui supra memorati sunt, bona cœlestia, quæ prædictus vir beatus dignus habitus est, consequi peroptantes, aiunt: « Replebimur in bonis domus tuæ. » Cœlestem enim illam Dei domum, cujus in atris is qui jam electus fuit constitutus est, probe norunt. Quamobrem precantur, se quoque opportuno tempore cœlestia illa bona consequi. Quod si domus Dei Ecclesia ejus sit secundum Apostolum, qui ait: « Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis²²; » jure dicunt: Beatus ille jam tuam consecutus est electionem; nos vero, qui nondum tales sumus, sed adhuc induti [carne], gaudemus quod jam hic constituti, bonis domus tuæ fruamur, divinis scilicet sermonibus, sapientiæ disciplinis, et sancti Spiritus charismatibus, quæ domus Dei exornatur: « Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii fides in eodem Spiritu, alii dona curationum, alii genera linguarum²³, » et alia quæ divinus Apostolus enumeravit. Hoc se itaque apparatu instruant qui meliora concupiscunt. Deinde quia domus Dei mentionem fecerunt, consequenter edocent quænam illa sit dicentes: « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Hæc enim domus Dei erat, sanctum templum ejus. Templum autem sanctum Dei intelligas, non murorum tectorumque fabricam, sed illud quod jam ex electis animabus constituitur. Sancti, lapides vivi sunt; domumque spiritualem ad sanctum sacrificium destinatam, cœtum religiosorum hominum esse sacer Apostolus docuit his verbis: « Vos autem omnes domus Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos²⁴. » Hæc autem cum dixit, affinia locutus est dictis præsentibus: « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Sicut enim sensibillum templorum structura in admiratione plerumque est, quod ea studiosa varietate exædificata sint; aurea quippe tecta et anaglyphis ornata concinnant elegantiae studentes, columnis atque marmoribus ædificia exornant: eodem modo templum Dei quod sanctum est (et hoc sane ipsi primum et quidem pulcherrimum bonum adest), externo ornatu circumfulget, videlicet sapientia illa Dei varietate distincta, justitia et reliquis virtutibus, Spiritus item sancti donis varie illustratum, ita ut in stuporem et admirationem se contemplantes conjiciat. Quamobrem qui ut in eo sedes haberent digni habitus sunt, læti dicunt: « Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Observes porro velim hæc

παρὰ τῷ Πατρὶ. Ὁ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν πάλαι μὲν ὡν σὰρξ, μεταβαλὼν δὲ καὶ γενόμενος Θεοῦ ἄνθρωπος, μακαρίζει τὸν ἐξαιρέτων καὶ ἤδη ἐκλεκτὸν ὡς ἐν προσληφθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ παραληφθέντα εἰς τὰς αὐλὰς τῆς ἐπουρανίου Ἰερουσαλήμ. « Πληθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. Ἅγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Οἱ προλεχθέντες, τυχεῖν εὐχόμενοι καὶ αὐτοὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν, ὧν ἡξίωται ὁ προειρημένος μακάριος, φασίν. « Πληθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. » Ἐγώσαν γὰρ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸν ἐπουράνιον, οὗ ἐν ταῖς αὐλαῖς ὁ ἤδη ἐκλεκτὸς κατατέτακται. Διὸ κατεύουσι καιρῷ ποτε καὶ αὐτοὶ τυχεῖν τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν. Εἰ δὲ καὶ οἶκος Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα. « Ἴνα ἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφασθαι, ἧτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, στῦλος καὶ ἰσθμὸς τῆς ἀληθείας. » εἰκότως φασίν, ὅτι Ὁ μὲν μακάριος ἤδη τῆς παρὰ σοὶ τετύχηκεν ἐκλογῆς. ἡμεῖς δὲ οἱ μηδέπω τοιοῦτοι, ἐτι δὲ περιβεβλημένοι ἀγαπῶμεν ἐντεῦθεν ἤδη τῶν ἐν τῷ οἴκῳ σου ἀγαθῶν ἀπολαύοντες, λόγων δηλαδὴ θεῶν καὶ τῶν τῆς σοφίας μαθημάτων τε καὶ χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷς κακώσμηται ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ. « Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνῶσεως, ἐτέρω δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. ἄλλω χαρίσματα ἰαμάτων, ἐτέρω δὲ γένη γλωσσῶν, » καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξε ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἐν τούτοις οὖν ἑαυτοὺς παρασκευάζουσιν οἱ τῶν κρείττωνων ἐπιμενοί. Εἶτ' ἐπειδὴ περὶ οἴκου Θεοῦ ἐμνημόνευσαν, ἀκολούθως ὁποῖος οὗτος τυγχάνει διδάσκουσι λέγοντες. « Ἅγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Οὗτος γὰρ ἦν ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἅγιος αὐτοῦ ναὸς. Νεῶν δὲ ἄκουε τοῦ Θεοῦ ἅγιον οὐ τοίχων καὶ ὀρόφων οἰκοδομήματα, ἀλλὰ τὸν ἐκ ψυχῶν ἐκλεκτῶν συνσυστάει ἤδη. Αἱθιοὶ ζῶντες οἱ ἅγιοι, καὶ οἶκος πνευματικὸς εἰς ἱεράτευμα ἅγιον τὸ σύστημα τῶν θεοσεβῶν εἶναι ὁ ἱερεὺς Ἀπόστολος ἐδίδαξεν εἰπών. « Ὑμεῖς δὲ πάντες οἶκος Θεοῦ ἄστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φερεῖ τούτον ὁ Θεός. ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, ὁσιν ἐστὶν ἡμεῖς. » Τοῦτο δὲ εἰπὼν, συνυδὰ τῷ μετὰ χεῖρας ἐδίδασκε λόγῳ φάσκοντι. « Ἅγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Ὡς γὰρ τῶν αἰσθητῶν ναῶν θαυμάζεται πολλάκις ἡ κατασκευὴ διὰ φιλοκάλου πολυτελείας γενομένη. χρυσόροφα γοῦν καὶ διάγλυφα τεκταίνουσι, φιλοκαλοῦντες, ὕλη τε κίονον καὶ μαρμάρων κατακοσμοῦσι τὰς οἰκοδομὰς. τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τοῦ Θεοῦ ναὸς ἅγιος ὢν, καὶ τοῦτο πρῶτον κάλλιστον ἀγαθὸν κεκτημένος, τὸν ἐξωθεν περιέβληται κόσμον; πολυποικίλῳ σοφίᾳ Θεοῦ, δικαιοσύνῃ τε καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς, τοῖς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσμασι πεποικιλμένος, ὡς ἐκπλήξῃ ἐμποιεῖν καὶ θαῦμα παρέχειν ταῖς ὁρῶσιν. Ὅθεν οἱ καταξιοῦμενοι τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς χαίροντες φασί. « Πληθυσόμεθα ἐν ταῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. ἅγιος ὁ ναὸς

²² I Tim. iii, 15. ²³ I Cor. xii, 8, 9. ²⁴ I Cor. iii, 16, 17.

σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνη. Ἡ γὰρ δὲ ὅπως ταῦτα κατὰ τοὺς χρόνους ἐλέγετο τοῦ Δαυὶδ, καθ' οὗς ὁ αἰσθητὸς ὑπὸ Σολομῶνος οὐδέπω κατασκευάστο νεώς· δεικνύντος ἐναργῶς τοῦ λόγου, ὅτι ὁ ἀληθῶς ναὸς τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ ἐκ λίθων ἀψύχων ψυχοδομημένος ἦν, ἀλλ' ὁ ἀποδοθεὶς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν. Καὶ ἄλλως δὲ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν, ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἐμακάρισαν τὸν ἐκλεγέντα καὶ ἀναληφθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατοικήσαντά τε ἤδη ἐν ταῖς αὐλαῖς αὐτοῦ ταῖς ἐπουρανίους, εἰκότως καὶ αὐτοὶ τέως μόνοντες κλητοὶ, εὐχόμενοι δὲ ἐκλεκτοὶ γενέσθαι καὶ τῶν αὐτῶν ἐπουρανίων μονῶν καταξιοθῆναι, ἐλπιδας ἀγαθῆς ἑαυτοῖς ὑπογράφουσιν, ἰκετεύοντες τυχεῖν τοῦ αὐτοῦ ἐπουρανίου οἴκου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαθῶν. Εἶθ' ὡς μεμαθηκότες ὁποῖός ἐστιν ὁ ἐπουράνιος τοῦ Θεοῦ οἶκος, ἐρμηνεύουσι τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ φάσκοντες· « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνη. » Ναὸς δὲ ἐπουράνιος καὶ ἀληθῶς ἐπάξιος τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ κατοικῶν ἐπινοεῖται ὁ τῶν ὄλων Θεός, τίς ἂν γένοιτο, ἢ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος, εἰς ὃν εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικήσαι; Οὗτος οὖν ἀληθῶς θαυμαστός ἐστιν ἐν δικαιοσύνη· ἐπειδὴ γέγονεν ἡμῖν αὐτὸς σοφία ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.

« Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρᾶν. » Ὁ μὲν δὴ ἐκλελεγμένος ὑπὸ σοῦ καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τὸν ἐπουράνιον ναὸν μακάριος ἀληθῶς καὶ τρισμακάριος· ἡμεῖς δὲ ἐν ἐπαγγελίαις ὄντες τῶν προλεθθέντων ἀγαθῶν, ἐλπίζομεν τε ἀνηρητημένοι, ἤδη ποτὲ τούτων τυχεῖν εὐχόμεθα διὰ παρακαλοῦμεν λέγοντες· « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, » ἐπακούσας δὲ, μακαρίους γενέσθαι καταξίωσον, καὶ ἡμᾶς προσλαβόμενος, καὶ ἐκλεξάμενος καὶ κατοικήσας ἐν ταῖς αὐλαῖς σου· ἔν' ἐκεῖ γενόμενοι πλησθῶμεν τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου σου. Ἀγαθὰ δὲ τοῦ ἐπουρανίου οἴκου, ὁποῖα ἂν τις νοήσειεν, ἢ ὅσα ὁ θεὸς Ἀπόστολος διέγραψεν εἰπών· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; » Ἐπάκουσον τοίνυν ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ἐπακούσας καταξίωσον καὶ ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου σου. Ταῦτα διδάσκονται λέγειν οἱ πάλοι ὄντες σάρκες, τῆς δὲ τοῦ Θεοῦ κλήσεως κατηξιωμένοι. Ἐπικαλοῦνται δὲ εὐκαίρως ἐν τούτοις τὸν ἑαυτῶν Σωτῆρα, ὃν καὶ ἀνωτέρω ἰλασμὸν ὠνόμασαν εἰπόντες, « καὶ τὰς ανομίας ἡμῶν σὺ ἴλασον. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν Σωτῆρα ἢ Ἑβραϊκῆ Γραφῆ τούτοις ἐγγράφει τοῖς χαρακτήρσι, δι' ὧν καὶ ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ Ἰησοῦς γράφεται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν ἰλασμὸν, « ἐλπίδα πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρᾶν » ὀνομάζουσιν, ἀντικρως παριστῶντες μηδὲν ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους· οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν εὐαγγελίζεσθαι, οἷς γνώμη Θεοῦ καὶ ἐπιστήμην θεοπλάζουσιν· ὡς μηκέτι τὰς ἐλπίδας ἀναρτῶν ἐπὶ τοὺς πάλοι νομιζομένους αὐτῶν Θεούς, ἀλλ' ἐπὶ

A. Davidis tempore dicta fuisset, quo templum illud sensibile a Salomone nondum excitatum fuerat : sicque clare docetur, verum Dei templum, non illud esse quod ex inanimatis lapidibus structum erat, sed quod ex apostolico testimonio designavimus. Secundum aliam vero interpretationem, quia electum et assumptum a Deo, qui jam in caelestibus ejus atriis habitat, beatum praedicaverunt; jure et ipsi qui vocati permanent, atque electi esse, et caelestibus mansionibus donari peroptant, bonam sibi spem ascribunt, eandem domum caelestem ejusque bona consequi rogantes. Deinde, utpote qui edidicerint qualis illa caelestis Dei domus sit, ejus virtutem post explicant dicentes : « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Templum autem caeleste ac vere Deo dignum in quo habitare universorum Deus intelligitur, quid aliud fuerit, quam unigenitum ejus Verbum, in quo placitum est omnem plenitudinem deitatis inhabitare? Hoc itaque vere mirabile est in justitia; utpote quod factum sit nobis sapientia a Deo, justitia, sanctificatio et redemptio.

« Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes omnium finium terrae, et eorum qui in mari sunt longe. » Qui abs te electus, et in caeleste illud templum assumptus est, vere beatus et ter beatus : nos autem qui in praedictorum bonorum promissionibus et in spe versamur, jam haec ipsa consequi precamur : quare his verbis rogamus : « Exaudi nos, Deus Salvator noster : » postquam autem exaudieris, concede etiam nobis ut beati efficiamur, qui nos antea assumptos et electos habitare fecisti in atriis tuis; ut ibi constituti impleamur bonis domus tuae. Bona vero caelestis domus quoniam esse putaveris, nisi quae Apostolus his verbis descripsit : « Quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se? » Exaudi itaque nos, Deus Salvator noster, et postquam exaudieris, nos bonis domus tuae dignare. Haec dicere edocentur, qui cum olim caro essent, Dei vocatione donati sunt. Opportune autem hisce verbis Servatorem invocant suum, quem D. superius propitiationem appellaverunt, cum dicerent, « et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Hic quoque Hebraica Scriptura Salvatorem ipsis characteribus effert, quibus Salvator noster Jesus scribitur. Eundem porro Servatorem et propitiationem ita quoque vocant, « Spem omnium finium terrae et eorum qui in mari sunt longe, » palam declarantes haec nihil ad Judaeos pertinere : neque enim ipsis tantum, sed etiam omnibus gentibus Servatoris gratiam, ut et notitiam scientiamque Dei annuntiandam vaticinantur, ita ut non ultra in suis olim vocalis diis, sed in eo solo qui Servator eorum effectus est, spem reponant. « Praeparans

¹⁶ I Cor. II, 9.

montes in virtute sua, accinctus potentia. » Pro illo, « præparans montes, » Symmachus, « fundasti montes, » interpretatus est. Hic porro divina de Servatore doctrina inducenda est. Tu enim, inquit, es spes omnium finium terræ, qui et hæc et illa virtute tua magna condidisti. Primo quidem præparasti montes in virtute tua, accinctus potentia: deinde conturbasti profundum maris, et sonum fluctuum ejus mitigasti: postea per hæc conturbasti gentes. His vero gestis magnam utilitatem perceperunt qui habitant terminos. Te quippe noverunt, et timuerunt a signis tuis, ita ut nullam ulterius præter te spem ob oculos ponerent. Quare supra dictum est: « Spes omnium finium terræ. » Ii enim qui terminos terræ incolunt hic prænuntiatur futurum esse ut timeant Deum a signis ejus, ut dicitur: « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Quænam signa illa erant, quæ cum viderent qui habitabant terminos timuerunt Deum in ipsamque sperarunt, superius docuit his verbis: « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia, qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus. » Quis sustinebit? « Turbantur gentes. » Hæc videntes qui habitant terminos, timuerunt a signis ejus. Illis porro significatur spirituum malignorum, qui olim contra Dei scientiam erigebantur, abjectio et depulsio, ac diabolicæ aciei clades, principatum videlicet, potestatum, rectorum mundi et spiritualium nequitia: quæ quidem olim gentibus terram incolentibus dominabantur, et humanæ vitæ mare commiscebant et conturbabant, ita ut deorum religionem, omnibus universon orbis elementum incolentibus emitterent. Omnia vero per salutarem Dei adventum de medio sublata et eversa sunt. Illis similia alius quoque propheta hisce verbis vaticinatur: « Audite, populi omnes, qui habitatis in ipsa: et erit Deus vobis in testimonium, Dominus de domo sancta sua. Quia ecce Dominus, Dominus descendet de loco suo, et conscendet super excelsa terræ. Et conteret montes subtus se, et valles liquescent sicut cera a facie ignis propter impietatem Jacob: hæc omnia et propter peccatum domus Israel¹⁶. » In xvii item psalmo, qui ejusdem Domini descensum ex cælis in terram complectitur, dictum est: « Et commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis Dominus¹⁷. » Illis porro descensus Domini, id est Dei verbi, significatur; deindeque occultarum et invisibilium potestatum, quæ olim in sublime erigebantur, et ab omnibus gentibus colebantur, ruina, abjectio et dissipatio, quæ in ejus ad homines descensu contigit. Quare in præsentī dicitur: « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia. » Potentia enim accinctus, fortitudine scilicet sua, prædictos montes nondum quidem prorsus

μόνον τὸν αὐτῶν γενόμενον Σωτῆρα. « Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. Ἄντι τοῦ, « ἐτοιμάζων ὄρη, ἤδρασας ὄρη, » ὁ Σύμμαχος ἠρμηνεύσεν. Ἐπάξει δὲ ὁ λόγος τὰς περὶ τοῦ προλεχθέντος Σωτῆρος θεολογίας. Σὺ γὰρ εἶ, φησὶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς ὁ τάδε καὶ τάδε τῇ σου δυνάμει μεγαλοργήσας. Πρῶτον μὲν ἠτοίμασας ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί σου περιεζωσάμενος δυναστείαν· εἶτα συνετάραξας τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν κυμάτων αὐτῆς τὸ ἦχος ἐπράυνας· εἶτα διὰ τούτων ἐτάραξας ἔθνη. Τούτων δὲ γενομένων, τὰ μέγала ὠφελήθησαν οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα. Ἔγνωσαν γὰρ σε, καὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ τῶν σημείων σου, ὡς μηκέτι λοιπὸν ἄλλην τινα ἐλπίδα πρὸ ὀφθαλμῶν τίθεσθαι ἢ σέ. Διὰ ἀνωτέρω ἐλέγτο· « Ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. » Οὗτοι γὰρ οἱ τὰ πέρατα τῆς γῆς οἰκούντες ἐν τοῖς προκειμένοις φοβήθησθε τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν σημείων αὐτοῦ θεσπίζονται ὑπὸ τοῦ φήσαντος λογίου· « Καὶ φοβήθησονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. » Ποία δὲ ἦν τὰ σημεῖα, ἅπερ θεασάμενοι οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἐφοβήθησαν τὸν Θεὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἤλπισαν, προεδίδαξεν εἰπὼν· « Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ, ὁ συντάραξων τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, ἤχους κυμάτων αὐτῆς. » Τίς ὑποστήσεται; « Ταραχθήσονται ἔθνη. » Ταῦτα θεασάμενοι οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα, ἐφοβήθησαν ἀπὸ τῶν σημείων αὐτοῦ. Διηλοῦται δὲ διὰ τούτων ἡ τῶν πάλαι ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ πονηρῶν πνευματικῶν ταπεινώσις καὶ ἡ καθάρσις τῆς διαβολικῆς παρατάξεως, ἀρχῶν δηλαδὴ καὶ ἐξουσιῶν, καὶ κοσμοκρατόρων καὶ πνευματικῶν τῆς πονηρίας· ὅτινα πάλαι μὲν κατεκράτει τῶν ἐπὶ γῆς οἰκούντων ἔθνων, συνεχύκα τε καὶ συνετάραττε τὴν τοῦ ἀνθρωπίου βίου θάλασσαν, ὡς Θεὸν δόξαν ἀποστελεῖν παρὰ πᾶσι τοῖς τὸ τῆς γῆς οἴκουσι στοιχεῖον. Καθήρηται δὲ πάντα καὶ ἀνατέτραπται διὰ τῆς σωτηρίου θεωφανείας. Τὰ ὅμοια δὲ τούτοις καὶ ἄλλος προφήτης ὡδε θεσπίζει λέγων· « Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ· καὶ ἔσται ὁ Θεὸς ὑμῖν εἰς μαρτύριον, Κύριος ἐξ οἴκου ἀγίου αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ Κύριος καταθίσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· καὶ ἐπιθήσεται, Κύριος ἐπὶ τὰ ὄψη τῆς γῆς. Καὶ συντριβήσεται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ· καὶ αἱ κοιλᾶδες ταχῆσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς δι' ἀσέθειαν Ἰακώβ· ταῦτα πάντα καὶ δι' ἁμαρτίαν οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἰζ' ψαλμῷ, τὴν ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς κατάβασιν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου περιέχοντι λέλεκται· « Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρειων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Κύριος. » Σημáινεται δὲ διὰ τούτων κάθωδος τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου· εἶτ' ἐπὶ τῇ εἰς ἀνθρώπους καθόδῳ αὐτοῦ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων τῶν πάλαι εἰς ὕψος ἐπηρμένων, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τιμημένων καθάρσις καὶ ταπεινώσις καὶ σκεδασμῆς.

¹⁶ Mich. i, 2-4. ¹⁷ Psal. xvii, 8.

Αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας εἰρηται· « Ἐτοιμάζων ἄβρῃ ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. » Δυναστεία γὰρ περιεζωσμένος, τῇ αὐτοῦ ἰσχυρί, τὰ προλεθθέντα ἄβρῃ οὕτω μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπώλεσεν· ἠτοίμασε δὲ εἰς τιμωρίαν τῆς ἀφορίας αὐτῆ καὶ ἀποσθήσας τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδος· ἀλλὰ καὶ τὸ κύτος τῆς θαλάσσης τῇ ἑαυτοῦ δυναστείᾳ κατέπαυσε. Διὸ λέλεκται· « Συνταράσσω τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, ἤχους κυμάτων αὐτῆς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ὁ συνταράσσω, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « καταστέλλων » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « καταπραΐνων, » καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, « ὁ καταπραΐνων, » ἡρμήνευσαν. Λέγει δ' οὖν ὁ Ἀκύλας· « Καταστέλλων ἦχον θαλάσσης, θόρυβον κυμάτων αὐτῆς καὶ ἤχλον φυλῶν. » Ὡσπερ γὰρ τὰ προλεθθέντα ἄβρῃ εἰς τὴν μέλλουσαν αὐτὰ διαλήψεσθαι τιμωρίαν ἠτοίμασεν, οὕτω κατέστειλε τὸν ἦχον θαλάσσης καὶ τὸν θόρυβον τῶν κυμάτων αὐτῆς. Τίς δὲ ἡ θάλασσα, καὶ ποταπὸς ὁ ἦχος αὐτῆς, καὶ τίς ὁ θόρυβος τῶν κυμάτων αὐτῆς, ἐξῆς διασαφεί ὁ Ἀκύλας εἰπὼν· « Καὶ ἤχλον φυλῶν. » Ὁ γὰρ πολὺς ἤχος τῶν πάλαι ἐθνῶν, καὶ τῶν κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων φυλῶν ἦν, ὅτε κύμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, καὶ ἡ τοιαύτη τοῦ θνητοῦ βίου θάλασσα τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας πεπληρωμένη, πολὺν θόρυβον εἶχε, μέγαν τε ἦχον ἐξαπέστειλεν· ἄτε τὸν δράκοντα οἰκῶντα ἐν αὐτῇ κεκτημένη, περὶ οὗ λέλεκται· « Ἐπάξει Κύριος ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ὅστις τὸν σκολιὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσσῃ· » καὶ ἀλλαγῶν προειπῶν ὁ λόγος· « Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, » ἐπιλέγει· « Ἐκεῖ δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας ἐμπαίζεις αὐτῷ. » Ἀλλὰ γὰρ ἀθρόως καὶ τὸν δράκοντα καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς ἦχον, ἡ ἑλπίς πάντων τῶν περᾶτων τῆς γῆς, ἐπιφανείσα ἀνθρώποις, κατέστειλε καὶ κατεπράθυε, τὸν τε ἤχλον τῶν φυλῶν ἐσθεσε. Τοῦτων δὲ γενομένων, ἐξῆς καὶ ἀκολούθως εἰρηται· « Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου· Ἰκανὰ γὰρ ἦν τὰ προλεθθέντα σημεῖα, ἄβρῃ ταπεινούμενα καὶ θαλάσσης ἦχος καταστειλόμενος, θόρυβός τε κυμάτων μηκέτι ταράττων κατὰ τὸ παλαιὸν, ἀλλὰ καὶ ἤχλος φυλῶν καὶ αὐτὸς σθενούμενος, φόβον ἐμποιῆσαι τοῖς κατοικοῦσι τὰ πέρατα· ὡς μηκέτι τὰ προλεθθέντα πάντα φοβεῖσθαι, ἀλλ' ἔνα μόνον τὸν πάντων ἐκείνων νικητὴν· ὄντινα λοιπὸν γνόντες καὶ φοβοῦμενοι, τοῦ φάσκοντος μακαρισμοῦ τυγχάνουσι· » Μακάριοι πάντες οἱ φοβοῦμενοι τὸν Κύριον. » Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι, τὸ παρὸν λόγον διδάσκει φάσκον· « Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. » Κατοικεῖν δὲ λέγονται τὰ πέρατα οὐ πάντως οἱ τὰς ἐσχάτας τῆς γῆς οἰκῶντες, ἀλλ' οἱ δυνάμενοι ὁμοίως Παύλῳ λέγειν· « Ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· » καί· « Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Οὗτοι γὰρ, οὔτε ἐμβαδύναντες τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν, οὔτε πάντῃ ἐκτὸς ὄντες αὐτῶν, ὡσπερ ἐν μεθορίῳ καθεστῆκασιν, ἀμφὶ τὰ πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πολιτευόμενοι. Οἱ

sustulit, sed præparavit et ad supplicium destinavit, et a tyrannide quam in homines exercebant semovit : imo etiam profundum maris potentia sua sedavit. Quapropter dicitur : « Conturbans profundum maris, sonum fluctuum ejus. » Pro illo autem, « conturbans, » Aquila, « comprimens ; » Theodotio, « mitigans ; » quinta item editio, « mitigans, » interpretati sunt. Ait igitur Aquila : « Comprimens sonum maris, tumultum fluctuum ejus, et turbam nationum. » Quemadmodum enim prædictos montes ad futurum ipsis inferendum supplicium præparavit, ita quoque sonum maris et tumultum fluctuum ejus compressit. Quodnam illud mare, quæ sonus ejus, quis tumultus fluctuum ejus sit, sub hæc declarat Aquila dicens : « Et turbam nationum. » Siquidem multa olim turba gentium et nationum totius humani generis erat : hujusce autem mortalis vitæ fluctus et mare, malitia repletum, tumultum magnum excitabat, et ingentem emittebat sonitum ; utpote quod draconem in medio sui habitantem contineret, de quo dictum est : « Inducet Dominus Deus gladium super draconem, serpentem tortuosum, et occidet draconem qui est in mari²⁰. » Et alibi postquam dixisset : « Hoc mare magnum et spatiosum²¹, » subdit : « Illic draco iste quem formasti ad illudendum ei²². » Imo confertim draconem, mare et sonum fluctuum ejus compressit et sedavit spes illa omnium finium terræ, quæ hominibus affulsit, et turbam nationum exstinxit. His peractis consequenter subjungitur : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Nam prædicta signa, nempe montes depressi, sonus maris sedatus, tumultus fluctuum, non ut olim perturbans ; turba item nationum exstincta, erant ad terrorem habitantibus terminos incutiendum satis ; ita ut non ista jam memorata, sed unum eorum omnium vitæ, ultra reformidarent : quem denique cognoscentes ac timentes, beatitudinem sic expressam consequuntur : « Beati omnes qui timeant Dominum²³. » Quinam vero sint illi, hisce verbis edocetur : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Terminos autem inhabitare dicuntur non prorsus ii qui extrema terræ incolunt, sed qui una cum Paulo dicere possunt : « In carne viventes, non secundum carnem militamus²⁴, » et : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus²⁵. » Ii enim humanis non sese negotiis immergentes, neque tamen iis sese prorsus subducentes, quasi in finibus consistunt, et circa vitæ humanæ terminos versantur. Qui sane multo sensu præditi, conspectis Servatoris nostri signis, ad principium sapientiæ, timorem Dei assumentes, devenerunt. Quis vero eorum, qui variis temporibus imperium tenere, sublimitatem et insultus in Ecclesiam Dei conspicatus, quis impiorum hominum persecutiones et minas intuitus, non dicat

²⁰ Isa. xxxvii, 1. ²¹ Psal. cxi, 25. ²² Ibid. 26. ²³ Psal. cxxxvii, 1. ²⁴ II Cor. x, 3. ²⁵ Gal. ii, 20

montes exaltatos, mare concussum fuisse, et so-
num fluctuum esse impiorum et atheorum blas-
phemia dicta? Quæ sane omnia ille omnium terræ
terminorum Servator, vel solo nutu in virtute sua
deprimere consuevit; ita ut qui ruinam et perni-
ciam eorum conspiciunt turbentur; alii vero hinc
utilitatem nanciscantur, Deique timorem assu-
mant, impiorum perniciem divinæ Salvatoris po-
testatis signa perspicua esse consentientes.

Ισχυί αὐτοῦ ὁ Σωτήρ πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς
πτῶσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπώλειαν ταράττεισθαι· τοὺς δὲ ὠφελείσθαι καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς τοῦ Σωτήρος ἐνθέου δυνάμεως τὴν τῶν

VERS. 10, 11. « Exitus matutini et vespere delectationes. Visitasti terram et inebriasti eam. » Ad ea quæ prius enumerata sunt, alia item signa virtutis Servatoris declarat his verbis : « Exitus matutini et vespere delectationes. » Pro quo Symmachus : « Progressus diluculi et hymni vespere. » Unum quippe hoc maximumque signum est salutaris virtutis, quod postquam supra dicta depresserat, exitus matutini et delectationes vespere hominibus constituerit; sive, secundum Symmachum, « hymnos, » aut, secundum Aquilam, « laudes. » Nam quod per universum orbem in ecclesiis Dei in matutino solis exitu, et vespertinis horis, hymni, laudes et divinæ vere delectationes Deo constituentur, id sane Dei virtutis non modicum signum est. Dei vero delectationes sunt hymni ubique terrarum in Ecclesia ejus matutinis et vespertinis horis emitti. Quare dictum est alicubi : « Jucunda sit ei laus mea⁴⁴; » ac rursum : « Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum⁴⁵; » et : « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁴⁶. » Ipsæ itaque delectationes Servatoris signa sunt. Ad hæc aliud maximum signum memorat dicens : « Visitasti terram, et inebriasti eam. » Ut enim agrum medicus inspicit ac visitat. morbi que curam gerit, omniaque ad medelam et salutem opportuna confert; eodem modo tu Servator noster et spes omnium finium terræ, accinctus potentia virtutis tuæ, hæc omnia operatus es : adversarias potestates de medio sustulisti, matutinas vespertinasque delectationes in terra constituisti : et hæc effecisti, homines visitatione dignatus tua, qua infinita ipsis bona collata sunt, ita ut optinuis illis tuis muneribus replerentur et inebriarentur, atque divites evaderent secundum Apostolum qui ait : « In omni divites facti estis in ipso, in omni verbo et in omni scientia⁴⁷; » sive secundum Symmachum : « Fructuum ubertate ditabis ipsam. » Quomodo inebriaverit terram, quomodo locupletaverit et fructuum ubertate repleverit, sub hæc declarat dicens : « Flumen Dei repletum est aquis. » Nam tuum sancti Spiritus flumen, quod ex fonte scaturit tuo, terræ habitatoribus elargitus, atque rationabilem spiritualemque ipsorum agrum, qui terra vocatur, magno inundans fluxu,

δη, πολλῆς αἰσθήσεως μετασχόντες, τὰ σημεῖα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν θεασάμενοι, οἱ ἐν ἀρχῇ γεγόνασσι σοφίας, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἀνειληφότες. Τίς δὲ τὰ ὑψώματα τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων καὶ τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπαναστάσεις, τοὺς τε διωγμοὺς καὶ τὰς ἀπειλάς τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν τεθεαμένος, οὐκ ἂν εἶποι ὀρη εἶναι ὑψούμενα καὶ θάλασσαν ἀληθῶς κυμαίνουσαν, ἤχόν τε κυμάτων τὰς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων βλασφημίας; Ἄ δὲ πάντα ἐν τῇ μιᾷ ῥοπῇ ταπεινῶν εἰωθεν· ὡς τοὺς ὀρώνας τὴν ἀσεβῶν καθαίρειν εἶναι ὁμολογοῦντας.

« Ἐξόδους πρωίας καὶ ἑσπέρας τέρψεις· ἐπισκέψω τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » Πρὸς τοὺς κατελεγμένους καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς τοῦ Σωτήρος δυνάμεως παρῆσθαι λέγων· « Ἐξόδους πρωίας καὶ ἑσπέρας τέρψεις· ἀνὴρ οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· « Τὰς προελεύσεις τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς ἑσπέρας τὰς ὁμολογίας. » Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον σημεῖον τυγχάνει τῆς σωτηρίου δυνάμεως, τὸ μετὰ τὴν ταπεινῶσιν τῶν προλεχθέντων συστήσασθαι ἐν ἀνθρώποις ἐξόδους πρωίας καὶ ἑσπέρας τέρψεις· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ὁμολογίας, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « αἰνοποιήσεις. » Τὸ γὰρ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς πρωϊνάς τοῦ ἡλίου ἐξόδους, κατὰ τε τὰς ἑσπερινὰς ὥρας ὁμολογίας καὶ αἰνοποιήσεις, καὶ θείας ἀληθῶς τέρψεις τῷ Θεῷ συστήσασθαι, οὐ τὸ τυχόν ἦν Θεοῦ ἀρετῆς σημεῖον. Θεοῦ δὲ τέρψεις οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀναπεπόμενοι κατὰ τοὺς ὀρθρινούς καὶ κατὰ τοὺς ἑσπερινούς καιροὺς ὕμνῳ τυγχάνουσι. Διὸ λέλεκται ποῦ· « Ἦδυνθείη αὐτῷ ἡ αἶνεσίς μου· » καὶ πάλιν· « Ἐπαρσίς τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή· » καὶ· « Γεννηθῆτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. » Καὶ αὐταῖς οὖν αἱ τέρψεις σημεῖα τυγχάνουσι τοῦ Σωτήρος. Καὶ ἄλλο δὲ πρὸς τοὺτοις σημεῖον μέγιστον καταριθμεῖται ἐξῆς λέγων· « Ἐπισκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » Ὡς γὰρ νοσοῦντα ἰατρὸς ἐφορᾷ καὶ ἐπισκεπτεται, ἐπιμέλειαν ποιούμενος τοῦ πάθους, πάντα τε τὰ πρὸς ἰασίν καὶ σωτηρίαν συντελοῦντα συμβαλλόμενος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗ ὁ Σωτήρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, περιζωσάμενος δυναστείαν τῇ ἰσχυί σου, ταῦτα πάντα εἰργάσω· τὰς μὲν ἀντικειμένας καθέλες δυνάμεις, συνησθῶ δὲ ἐπὶ γῆς πρωϊνάς καὶ ἑσπερινὰς τέρψεις· καὶ ταῦτ' ἐπραξας, καταζώσας τῆς σεαυτοῦ ἐπισκοπῆς τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους, δι' ἧς μυρία αὐτοῖς ἀγαθὰ δωδῶνται· ὡς πληρῶσαι αὐτοὺς καὶ μεθύσαι ταῖς ἀγαθαῖς σου χορηγίαις, πλουτίσαι τε αὐτοὺς κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· « Ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον φήσαντα· « Πολυκαρπία πλουτίσεις αὐτήν. » Πῶς δὲ ἐμέθυσεν τὴν γῆν, καὶ πῶς ἐπλούτισεν καὶ ἐπλήρωσεν αὐτὴν πολυκαρπίας, διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· « Ὁ ποταμοὶ τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. » Τῶν γὰρ σεαυτοῦ ποταμῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἀπὸ τῆς ἐν σὺ

⁴⁴ Psal. cxlvi, 1. ⁴⁵ Psal. cxl, 2. ⁴⁶ ibid. ⁴⁷ I Cor. i, 5.

πρῆξις ἀναβλυσταίνοντα, τοῖς ἐπὶ γῆς οἰκοῦσι δωρη-
 σάμενος, τὴν λογικὴν καὶ νοσρὰν αὐτῶν χώραν γῆν
 ὀνομαζομένην, πολλὰ τῷ βρέμματι κατακλύσας, μεθύ-
 σας τοῖς τῆς σοφίας ὀμβρήμασιν, « ἐπλήθυνάς τε τοῦ
 πλουτῖσαι αὐτὴν » τοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαφό-
 ροις χαρίσμασι. Τοῦτου δὲ « τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμη-
 ματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ
 δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδίδασκε λέγων « Ὁς ἂν πίη ἐκ
 τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 λίας αὐτοῦ βρῆσουσιν ὕδατος ζῶντος, ἀλλομένου εἰς
 ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ
 ἡμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Ὁ-
 τος οὖν ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων· ὥστ'
 ἂν εἰπεῖν· « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάν-
 τες ἐλάβομεν. » Πολλῶν δὲ ὑδάτων ὁ ποταμὸς πεπλη-
 ρώται, διὰ τὸ μὴ ὁμοίους εἶναι τοὺς ἐξ αὐτοῦ ποτι-
 ζομένους. Διαφόρων δὲ ὄντων ταγμάτων τῶν μετα-
 λαβανόντων αὐτοῦ, εἰκότως ἐκάστῳ παρέχων τὰ
 πρόσφορα, πολλῶν ὑδάτων πεπληρωθῆσαι λέγεται· ὧν
 μεταλαβοῦσα ἡ λογικὴ χώρα, τὰς ἐπιτηδεύουσας ἐκά-
 στῳ δίδωσι τροφάς, καὶ τοὺς ἐπαξίους τοῦ τοσοῦτου
 ποταμοῦ καρπούς. Αὐὸ λέλεκται· « Ἡτοίμασας τὴν
 τροφήν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία. » Κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον· « Τελεσφορήσεις, φησὶ, τὴν σπερ-
 ματίαν αὐτῆς, ὅτι οὕτως ἡδρασας αὐτὴν, » δηλονότι
 τὴν γῆν, « καὶ ἐμέθυσας αὐτὴν, ἐπλήθυνας τοῦ
 πλουτῖσαι αὐτὴν. » Τῷ οὖν ποταμῷ τῷ σὺν τελεσφο-
 ρήσεις τὴν σπερματίαν αὐτῆς, τοιούτοις τὰ σπέρματα
 ἐν αὐτῇ καταβληθέντα σὺ αὐτοῖς διὰ τοῦ σαυτοῦ πο-
 ταμοῦ τελεσφορηθῆναι ποιήσεις, ὡς τελείους ἀποδοῦ-
 ναι τοὺς στάχυς. Οὕτω γοῦν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ
 μὲν ποιήσει λ', ἡ δὲ ε', ἡ δὲ ρ', τῆς ἀνθρωπίνης ψυ-
 χῆς γῆς ὀνομαζομένης, καὶ κατὰ τὴν σωτήριον πα-
 ραβολὴν· « Τοὺς αὐλακας αὐτῆς μέθυσον· πλήθυ-
 νον τὰ γεννήματα αὐτῆς· ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς
 εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. » Διεξελθὼν ὁ προφητι-
 κὸς λόγος τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀρετῆς, καὶ
 τῆ τοῦ Πνεύματος προηγουμένη τὰ ἐσόμενα, ὡς ἦδη
 δι' ἔργων κειχωρηχότα θεθαμένος· ὅπως μὲν τῶν
 ἀντικειμένων ἀνατροπῆν εἰργάσατο, ὅπως δὲ ἐπεσκέ-
 φαστο τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσεν αὐτὴν, καὶ ὡς ἐπλήθυσε
 τοῦ πλουτῖσαι αὐτὴν, πληρωθέντος ὑδάτων τοῦ πο-
 ταμοῦ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα θεσπίσας, καὶ ὡς ἦδη πρὸ
 ὀφθαλμῶν ὀρώμενα θεασάμενος, ἐπ' εὐχῆν τρέπεται,
 καὶ τὸν Θεὸν ἱκετεύει λέγων· « Τοὺς αὐλακας αὐτῆς
 μέθυσον, καὶ πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. » Αὐ-
 λακας δὲ ψυχῆς εἶεν ἂν οἱ κατὰ βάθους αὐτῆς λογι-
 σμοί, καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ἡ κρύψιος καὶ τοὺς
 πολλοὺς λανθάνουσας δύναμεις, ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος
 ἀρπύριου δίκην ἀνατέμνων καὶ μεταβάλλων, λείπον
 ἀπεργάζεταί· περιελθὼν τε τὰς ἀκάνθους, καὶ τὴν
 περιττὴν ὕλην, ἐντίθησι τὰ ἑαυτοῦ σπέρματα· εἶτα
 τοῖς λογικοῖς νόμασιν ἀρδεύων, μεθύσκει αὐτὴν. Διὸ
 λέλεκται· « Τοὺς αὐλακας αὐτῆς μέθυσον, καὶ πλή-
 θυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. » Εἶτα ἀντὶ τοῦ· « Ἐν
 ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα· »
 κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ταῖς ψεκάσιν αὐτῆς χαυνώ-

sapientiaque imbribus incbrrians, « multiplicasti
 locupletare eam » variis Spiritus sancti charisma-
 tibus. Hujus porro « fluminis impetus lætificant
 civitatem Dei. » Salvator item de eadem ipsa re
 hæc docuit : « Si quis biberit ex aqua, quam ego
 dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ,
 salientis in vitam æternam. Hoc autem dicebat de
 Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum²⁸. »
 Hoc itaque flumen Dei repletum est aquis; ita ut
 dicant : « Ex plenitudine ejus nos omnes accepi-
 mus²⁹. » Multis autem aquis repletum flumen est,
 quoniam qui eo potantur, inter se dissimiles sunt.
 Cum diversi porro sint ordines eorum, qui ejus
 consortes sunt, jure singulis congruentia præbens,
 multis aquis repletum esse dicitur : quarum par-
 ticeps rationalis ager, congruentes singulis præ-
 bet escas, atque condignos tanti fluminis fructus.
 Quare dictum est : « Parasti cibum illorum, quo-
 niam ita est præparatio. » Secundum Symmachum
 vero : « Fructificare facies semen ejus, quoniam ita
 fundasti eam, » videlicet terram, « et inebriasti eam,
 multiplicasti locupletare eam. » Flumine itaque
 tuo fructum parere facies semini ejus, id est, se-
 mina istuc conjecta, tu ipse, tuoque flumine fruct-
 um parere facies, ita ut perfectas spicas præbeat.
 Sic secundum Evangelium alia terra tricesimum,
 alia sexagesimum, centesimum alia proferet : nam
 in Salvatoris parabola anima hominis terra voca-
 tur. « Rivos ejus inebria, multiplica genimina
 ejus : in stillicidiis ejus lætabitur germinans. »
 Postquam propheticus sermo signa virtutis Serva-
 toris recensuit, et ex præscientia Spiritus futura,
 ut jam opere completa, prævidit; quomodo scilicet
 adversarios prostraverit, quomodo terram visitave-
 rit et inebriaverit, quo pacto multiplicaverit locu-
 pletare eam, flumine Dei aquis repleto. Hæc vatici-
 natus, et quasi præ oculis haberet contemplatus,
 ad preces vertitur, Deoque supplicat his verbis :
 « Rivos ejus inebria, multiplica genimina ejus. »
 Rivi animæ ejusdem profundæ cogitationes fuerint,
 et abscondita multisque latens conscientia vis,
 quam Dei verbum ceu aratrum sulcans et immu-
 tans, planam efficit : spinisque ac superflua materia
 amotis, semina sua inserit : deindeque rationabi-
 libus fluentis irrigans, ipsam inebriat. Quare di-
 ctum est : « Rivos ejus inebria, multiplica geni-
 mina ejus. » Postea vero illius loco : « In stillici-
 diis ejus lætabitur germinans, » Symmachus sic
 habet : « Stillis ejus emollies ipsam et germen ejus. »
 Et hæc omnia visitantis Ecclesiam suam signa
 sunt : quæ sane olim prænuntiata, non alio modo
 quam per Servatoris nostri adventum completa
 sunt : per quem qui ejus gratia dignati sunt, cœ-
 lestia semina in animabus suis excipientes, uberes
 fructus proferunt; alii nempe centesimum, alii
 sexagesimum, alii tricesimum. Quisquis vero in
 Dei Ecclesia diversos eorum qui in Christo profi-

²⁸ Joan. vii, 38, 39. ²⁹ Joan. i, 16.

ciunt ordines conspiciunt, is eorum quæ in vaticinio A feruntur ubertatem probe cognoscat.

τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ· ἃ δὴ πάλαι προλεχθέντα οὐδ' ἄλλως εἰς ἔργα κενώρηκεν ἢ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας· δι' ἧς οἱ κατηξιωμένοι τῆς αὐτοῦ χάριτος, τὰ ἐξ οὐρανῶν σπέρματα ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἀποδεξάμενοι, καρποὺς εὐθλαεῖς παρέχουσιν· οἱ μὲν ρ' ποιοῦντες, οἱ δὲ ε', οἱ δὲ λ'. Ὅρων ἐστὶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὰ διάφορα τάγματα τῶν ἐν Χριστῷ προκοπιόντων, τὴν παγκρατίαν ἀσπάζεται τῶν διὰ τῆς προκειμένης προφητείας θεσπιζομένων.

VERS. 12, 14. « Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, et campi tui replebuntur ubertate. » Quia ad prædicandum annum Dei acceptabilem, et diem retributionis, venisse Servator dicitur, secundum Scripturam ex ejus persona sic loquentem : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me : evangelizare pauperibus misit me ; prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem ; vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis⁴⁰ ; » jure hic retributionis diem indicat. Est autem illa futurum sæculum, quod post præsentis consummationem veniet. Illum itaque annum quasi corona novisque ac speciosis floribus, qui in eo versaturi sunt, ornandum, sermo præsens vaticinatur dicens : « Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. » Nam ille futuri sæculi annus, cum sit annus benignitatis Dei, benedictam coronam habebit, totum nempe sanctorum chorum. Quam coronam cum benedixerit, imponet sibi Christus Dei, eorum agriculturæ floribus decoratus. Sed etiam ipse eorundem corona erit secundum Isaiam sic loquentem : « Et erit Dominus Sabaoth corona gloriæ. Tunc campi Dei replebuntur ubertate, et montes deserti tunc pinguescent⁴¹. » Ad hæc etiam tunc « colles exultatione accingentur. » Præter hæc autem omnia arietes ovium proprio vellere induentur. Hæc porro intelliges, si eorum qui salutem nanciscuntur discrimina tecum reputes. Quorum alii quidem comparatione præstantiorum quasi inferiore gradu vitæ incidentes, allegorice campi Dei ubertate repleti vocati sunt ; quare dictum est : « Campi tui replebuntur ubertate ; » alii vero variis jam virtutibus florentes, montes Ecclesiæ prius desertæ nuncupati sunt. Qui et ipsi ubertim irrigati a memorato flumine, pinguedine replendi dicuntur ; sed etiam colles iis quoque sublimiores, sic tropice vocati, exultatione accingentur. Et hi quidem tres ordines in futuro benignitatis Dei anno beatitudinem consequentur : qui fortasse ex eorum numero sunt, qui fructum ferunt, alii centesimum, alii sexagesimum, alii tricesimum. Qui vero eorum præfecti futuri sunt, principes ac duces quidam ipsorum, præcellentibus virtutibus exornabuntur ; quare dicitur : « Induti sunt arietes ovium, » ac si diceret, « induentur. » Arietes autem ovium principes ac duces memoratorum hominum intelligas, qui induti sunt, imo potius induentur. Quid induentur cogitandum nobis reliquit ; sed tale nobis indumentum declarat divinus Apostolus dicens : « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem⁴² ; » ac rursum : « Eo quod volumus exspoliari, sed supervestiri,

« Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσεται πλοῦτος. » Ἐπειδὴ κηρύξει ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως ἐληλυθῆναι λέγεται ὁ Σωτὴρ, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἐξ αὐτοῦ προσώπου Γραφῆν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως· » εἰκότως καὶ ἐνταῦθα τὴν ἡμέραν σημαίνει τῆς ἀναποδόσεως. Ἔστι δὲ αὕτη ὁ μέλλων ἐπιστήσεσθαι αἰὼν μετὰ τὴν τοῦ ἐνεστώτος συντέλειαν. Ἐκείνον τοῖνον τὸν ἐνιαυτὸν ὡς περ στέφανῳ κοσμηθήσεσθαι διὰ τῶν νεαρῶν καὶ ὠραίων ἀνθρώπων τῶν μελλόντων ἐν αὐτῷ πολιτεῦσθαι, τὸ παρὸν θεσπίζει λόγιον φάσκον· « Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου. » Ὁ γὰρ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, χρηστότητος ὡν Θεοῦ, στέφανον ἔξει ἠυλογημένον, σύμπαντα χορὸν τῶν ἁγίων. Ὅντινα στέφανον, εὐλογήσας, περιθήσεται ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τοῖς τῆς αὐτῶν γεωργίας ἀνθεσιν ὠραϊζόμενος. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτῶν γενήσεται στέφανος κατὰ τὴν Ἰσαΐαν φήσαντα· « Καὶ ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ στέφανος τῆς δόξης. Τότε δὲ καὶ τὰ πεδία τοῦ Θεοῦ πλησθήσεται πλοῦτος, καὶ τὰ ὄρη δὲ τῆς ἐρήμου τότε πιανθήσεται. » Ἐπεὶ μὴν καὶ οἱ βουνοὶ τότε ἀγαλλιάσιν περιζώσονται. « Καὶ πρὸς τοῦτοις ἅπασιν οἱ κριοὶ τῶν προβάτων τοὺς ἰδίους ἐνδύσονται πόκους. Νοήσεις δὲ ταῦτα, τὴν διαφορὰν ὑποθέμενος αὐτῷ τῶν σωζομένων ὡν οἱ μὲν, ὡς ἐν παραθέσει τῶν κριετῶνων τὴν βίον ὑποβεβηκότας, ἀλληγορικῶ τρέπω πεδία Θεοῦ προσηγορευθῆσαν πλοῦτος πληρούμενα· διὸ λέλεκται· « Τὰ πεδία σου πλησθήσεται πλοῦτος· » οἱ δὲ ἦδη ἐν διαφόροις ἀρεταῖς ἀνθούντες ὄρη τῆς πρὶν ἐρήμου Ἐκκλησίας ὠνομάσθησαν οἱ, καὶ αὐτοὶ πλοῦσις ἀρδόμενοι ἐκ τοῦ δηλωθέντος ποταμοῦ, πιανθήσονται λέγονται· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπι τοῦτων ὑψηλότεροι βουνοὶ τροπικῶς καλοῦμενοι ἀγαλλιάσιν περιζώσονται. Καὶ τρία μὲν ταῦτα τάγματα κατὰ τὸν μέλλοντα ἐνιαυτὸν τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ τεύξεται τῆς μακαριότητος· τάχα που ἐξ ἐκεῖνων ὄντες, ὡν οἱ μὲν ἐποίουν ρ', οἱ δὲ ε', οἱ δὲ λ'. Οἱ δὲ τούτων ἐπιστησόμενοι ἄρχοντες τινες καὶ ἡγεμόνες τινὲς αὐτῶν, ἐν δυνάμεσιν ἐξαιρέτοις κοσμηθήσονται διὸ λέλεκται· « Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων· ἀντὶ τοῦ· » Ἐνδύσονται. « Κριοὺς δὲ προβάτων τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡγουμένους τῶν προλεχθέντων νοήσεις, οἵτινες ἐνεδύσαντο ἢ καὶ μᾶλλον ἐνδύσονται. Τί δὲ ἐνδύσονται, ἡμῖν καταλέλοιπεν νοεῖν· διδάσκει δὲ τὸ ἐνδυμα τούτων ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων· « Δεῖ τὸ ψαρτὸν τοῦτο

⁴⁰ Isa. LXI, 1. ⁴¹ Isa. XLVIII, 5. ⁴² I Cor. XV, 53.

ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν· ἰ καὶ πάλιν· « Ἐρ' ᾧ οὐ θέλο-
 μεν ἐνδύσασθαι (1), ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ
 τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐνδύσονται τοίνυν οἱ
 κριοὶ τὸ ἐμπρέπον αὐτοῖς ἔνδυμα, τοῦ φθαρτοῦ σώμα-
 τος αὐτοῖς μεταβάλλοντος εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ τοῦ
 θνητοῦ εἰς ἀθανασίαν. Οὕτω γοῦν κατὰ τὸ παρά-
 δεῖγμα καὶ οἱ κριοὶ οἰκοθεν ἐπάγονται τὸ ἔνδυμα, τοῦ
 σώματος αὐτοῖς καρποφοροῦντος τὸν πόκον. Ἀλλὰ
 καὶ αὐτὸν ἐνδύσονται τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
 στὸν, τὸ ἐξαιρετὸν ἔνδυμα τὸ φῶς τῆς θεότητος αὐτοῦ
 περιβαλούμενοι. Ἔτι μὲν καὶ « αἱ κοιλάδες » τότε
 « πληθύνουσι σίτον. » Ἔδει γὰρ μηδὲ τῶν κοιλάδων
 ἀμνημονῆσαι· ἀνωτέρω μὲν γὰρ πεδιάδες ὠνομάσθη-
 σαν καὶ θρεα ἐρήμου καὶ βουνοί. Ἐπειδὴ δὲ εἶτι καὶ
 παρὰ τὰ λεχθέντα τάγματα ἄλλοι τινὲς ταπεινότεροι,
 καὶ οὐκ ἀπόδλητοι μὲν τῆς βασιλείας, πλὴν ὡς ἐν πα-
 ράθεσι τῶν προλεχθέντων μικροὶ καὶ βραχεῖς,
 πάντων τε ὡς ἂν εἴποι τις, ἔσχατοι· ἀναγκαιῶς οὐδὲ
 τούτων παρήλθε τὴν μνήμην ὁ λόγος· ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τοῖς καρπὸν ὀφείει τὸν ἐπιβάλλοντα διδάσκει λέγων·
 « Καὶ αἱ κοιλάδες πληθύνουσι σίτον » προφέρουσαι, ἦ,
 « τὴν τροφήν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. « Κεκράζονται. »
 Τὶ δὲ κεκράζονται, ἐρμηνεύει ἐξῆς λέγων· « Καὶ γὰρ
 ὁμνήσουσιν » ὡσεὶ σαφέστερον εἰρήκει· Εἰ γὰρ κοι-
 λάδες τυγχάνουσιν, ὅμως δ' οὖν ὁμνήσουσι τὸν καὶ
 αὐτοῖς τῶν ἀγαθῶν πάροχον. Ὑμνοῦσαι δὲ κεκράζον-
 ται, παρρησίᾳ χρώμεναι καὶ βοῆ μεγάλῃ. Βοῶσαι δὲ
 κρυψῆ καὶ ὁμνοῦσαι ποίας προήσονται φωνᾶς, ἢ τὰς
 ἐν ἀρχῇ παντὸς ψαλμοῦ φερομένας· « Σοὶ πρέπει
 ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών, » λέγουσαι· Ἀναγκαιῶς δὲ
 πρόκειται τὸ· « Κεκράζονται, καὶ γὰρ ὁμνήσουσι, »
 περὶ τῶν κοιλάδων, ἦ καὶ περὶ τῶν προλεχθέντων
 ἀπάντων, ὡς ἂν μάθομεν, ὅτι μὴ περὶ αἰσθητῶν καὶ
 σωματικῶν τόπων ὁ λόγος ταῦτα διδάσκει· καίτοι
 καὶ περὶ τούτων εἰκὸς ἦν τὰ προλεχθέντα λέγεσθαι
 νομίζειν ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς τοῦ Θεοῦ δωρημασιν, ὡστ'
 εἶναι εὐχαριστήριον ὕμνον, ὡς πρὸς τὴν λέξιν, ὑπὲρ
 τῶν κατ' ἔτος ἀνθρώποις χορηγουμένων τὸν παρόντα
 λόγον. Καθ' ἕκαστον γοῦν ἐνιαυτὸν ὁ φιλόανθρωπος
 καὶ παντὸς ἀγαθοῦ δοτὴρ Θεός, ἐπισκεπτόμενος· τὴν
 γῆν, μεθύσκει αὐτήν, ἀρδων τοῖς συνήθεσιν ὕδροις,
 πληροὶ τε αὐτῆς τοὺς ἀβύλας ταῖς τῶν ὑετῶν χορη-
 γίαις. Τὰ τε γεννήματα αὐτῆς πληθύνουν εὐλογῆσει.
 Ἡ δὲ εὐφραίνεται, νεαροποιηθεῖσά τε ἀνατέλλει.
 Κάπειτα πληρουμένη παντοίων καρπῶν, σπορίμων
 τε καὶ ἀκροδρόων στεφανοῦται, ὡς μὴ ἂν ἐκνήσται
 κατὰ τὸν τοῦ ἔαρος καιρὸν ἐστεφανώσθαι λέγειν αὐ-
 τήν, τὰ τε πεδία πληθύνεσθαι πισότητος· καὶ μὴν καὶ
 τὰ θρεα τῆς ἐρήμου ἀνθεῖν, καὶ τοὺς βουνοὺς ἀγαλ-
 λασι περιζώννυσθαι· ἀλλὰ καὶ τοὺς κριοὺς τῶν
 προβάτων τοῖς ἑαυτῶν πόκοις ἐνδιδύσκεσθαι, αὐτὰς
 τε τὰς κοιλάδας χώρας πολλαῖς πληροῦσθαι σίτου,
 καὶ μονοουχί τῷ ἔργῳ βοᾶν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζειν.
 Ταῦτα δὲ εἰ καὶ ὅτι μάλιστα αἰσθητῶς πληροῦται καθ'
 ἕκαστον ἔτος, ἀλλ' ἡ σύμφρασις τῆς τοῦ παντὸς λόγου
 ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἡμᾶς ἀναπέμπουσα ἀπο-
 θέεται. Ὁμοῦ δὴ οὖν τὰ προλεχθέντα πάντα, λέγω

A ut absorbeat quod mortale est a vita⁴⁰. Induentur
 itaque arietes congruenti sibi vestimento, mutato cor-
 ruptibili corpore in incorruptionem, et mortali in im-
 mortalitatem. Sic itaque secundum exempli rationem,
 arietes vestimentum sibi producent, corpore ipso vel-
 lus emittente. Imo vero ipsum Dominum nostrum Je-
 sum Christum induent præstantissimo illo indumen-
 to, luce nempe deitatis vestiendi. Ad hæc autem tunc
 « valles abundabunt frumento. » Par quippe fuit val-
 les non silentio præterire; nam superius campi, mon-
 tes deserti, et colles nominati sunt. Quia vero alii sunt
 memoratis ordinibus viliores, nec tamen ex regno
 ejiciendi, licet prædictis comparati, parvi, pusilli, ac,
 ut ita dicam, postremi habeantur; necesse fuit ut
 necque eorum mentio præteriretur; sed eos quoque
 congruentem fructum laturos esse declaratur his
 verbis: « Et valles abundabunt frumento, » quod
 proferent, sive « escam, » secundum Symmachum.
 « Clamabunt. » Quid autem clamabunt, sub hæc
 explicat dicens: « Etenim hymnum dicent; » ac
 si apertius dixisset: Etiam si valles sint, attamen
 talium sibi bonorum auctori hymnum dicent. Hym-
 num vero dicentes clamabunt, fiducia clamoreque
 niagno utentes. Clamantes autem voce magna et
 hymnum dicentes quas voces emittent, nisi eas
 quæ initio totius psalmi feruntur: « Te decet hym-
 nus, Deus, in Siou? » Necessario autem illud, « cla-
 mabunt, etenim hymnum dicent, » enuntiatur tam
 de vallibus quam de memoratis omnibus, ut edi-
 scamus, hæc non de sensibilibus et corporeis locis
 doceri: tametsi prædicta verba de sensibilibus
 quoque Dei donis dicta putare par est, ita ut sit
 hymnus in gratiarum actionem pro iis, si verba
 spectentur, quæ quotannis a Deo hominibus sub-
 ministrantur. Singulis itaque annis hominum ille
 amator largitorque bonorum omnium Deus, visi-
 tans terram, inebriat eam solitisque imbribus irri-
 gat, rivos ejus pluviis tumere procurat, genimina
 ejus multiplicans benedicit. Illa vero læta et reno-
 vata iterum efflorescit. Deinde fructibus omnis ge-
 neris referta, segetibus et pomis coronatur, ut no-
 pigeat eam verno tempore coronatam dicere:
 campi replentur ubertate; quin etiam et montes
 deserti efflorescunt, et colles exsultatione accingun-
 tur: arietes ovium velleribus suis vestiuntur; ipsæ
 convalles plerumque frumento abundant, et ipsis
 operibus tantum non clamant Deumque laudibus ef-
 ferunt. Hæc porro etiam si quotannis sensibili modo
 impleantur, ex serie tamen narrationis commonstra-
 tum est, eadem nos ad contemplationem evocare.
 Nihilominus memorata omnia, nimirum campi,
 montes deserti, colles et arietes ovium, atque insu-
 per prius explicatæ convalles, tum secundum datam
 interpretationem, tum obvio sensu accepta, unam
 vocem, melodiamque consonam Deo emissura esse
 dicuntur. Quare in omnibus hæc intelligas: « Cla-
 mabunt et hymnum dicent. »

⁴⁰ II Cor. v, 4.

(1) Forte ἐκδύσασθαι.

ἐξ τὰ πεδία καὶ τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου, οἱ τε βουνοὶ καὶ οἱ κριοὶ τῶν προβάτων, καὶ πρὸς τοῦτοις αἱ ἀποδοθεῖσαι κοιλιάδες κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν, κατὰ τε τὴν πρόχειρον διάνοιαν, μίαν ἀφήσειν ψῆφον καὶ σύμφωνον μελωδίαν τῷ Θεῷ εἰρηγται. Διὸ κατὰ πάντων ἀκούσῃ τό· «Κεκράζονται καὶ ὑμνήσουσιν.»

1. IN FINEM, CANTICUM PSALMI. LXV. A

VERS. 2. «Jubilare Deo, omnis terra, psallite nomini ejus, date gloriam laudi ejus.» Evangelicus hic item psalmus est: nam gentium vocationem complectitur. Neque enim eo quo canebatur tempore finem consecuturus erat, sed in consummatione sæculorum. Quare memoratarum ibi rerum prophetiam ad finem remittit. Estque rursus canticum psalmi; sive, prout in præcedenti psalmo inscribitur, «Psalmus cantici.» Spiritus quippe sanctus per propheticam animam, quæ se receperat, cum lætitia multa canebat psallebatque, pro bonis in vaticinio suo annuntiat: quorum causa omnibus gentibus salutarem gratiam suscepturis quædam agenda præcipit, quæ nos exsequi, ad quos præmissæ voces spectant, necessarium est. Præcipit itaque omni terræ, id est, omnibus terræ elementum incolentibus, ne sese Moysis mandatis et gravi legis jugo subjiciant; sed ea solum, quæ in præsentis psalmo jubentur, peragant; et primo quidem Deo jubentur; secundo, psallant nomini ejus; tertio, dent gloriam laudi ejus; quarto, dicant Deo: «Quam terribilia sunt opera tua!» et: «In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.» Primum itaque per scientiam et veram cognitionem exsequemur Deo jubilantes, militum instar qui in bellis acclamant et jubulant, quique vocis magnitudine sese terribiles et formidabiles inimicis exhibent. Quoniam ergo Servator noster inimicos nostros, qui olim animas nostras in multorum numerum errorem captivas egerant, propellens ac oppugnavit, nos omnes milites suos armis adversus eosdem instruit; jure precibus ad Deum effusus jubilat, ac gemitibus inenarrabilibus victoriæ Regis nostri operam dare jubemur. Jubilatio autem per orationes, per theologiam, per sanam et claram cognitionem emittitur, itemque per spirituale sacerdotium, quod gratiarum actionibus, in mysteriis Novi Testamenti, per universam terram persolvimus, quando immolationis Agni Dei commemorationem agentes, hanc implemus prophetiam: «Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam laudis et jubilationis⁴⁴.» Quare in alio eloquio horum eruditus populus, beatus prædicatur his verbis: «Beatus populus qui scit jubilationem⁴⁵.» Hoc itaque primum, ut necessario præstandum, omnes homines Spiritus sanctus agere jubet dicens: «Jubilare Deo, omnis terra.» Secundo, psallere nomini ejus præcipit, quod a nobis omnibus in locis observari consuetum est. Nam in omnibus Dei ecclesiis apud gentes constitutis, hæc ipsa modulari et psallere, non Græcis tantum, sed etiam barbaris præcipitur. Alias quoque, allegoriæ ritu, corpus humanum, quod ceu instrumentum animæ traditum est, psalterium vocari solet: quo cum pulsatur interior

EΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΩΝ ΨΑΛΜΟΥ. ΞΕ'.

«Ἀλαλάζετε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, ψάλατε δὲ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, ὅτε δόξαν αἰνέσει αὐτοῦ.» Εὐαγγελικός ὑπάρχει καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς, τὴν τῶν ἐθνῶν περιέχων κλήσιν. Ἡμελλε δὲ ἄρα οὐ καθ' ὅς ἤθετε χρόνους τέλους τυγχάνειν, ἀλλ' ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. Διὸ ἀναπέμπει τὴν τῶν διηλουμένων προφητείαν εἰς τὸ τέλος. Ἔστι ἐξ ὧδὴ ψαλμοῦ ἔμπαλιν ἡ κατὰ τὸν πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἐπεγέγραπτο, «Ψαλμὸς ὧδης.» Ἡδὲ γάρ καὶ ἐψάλλε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σὺν πολλῇ χαρᾷ διὰ τῆς ὑποδεξαμένης αὐτὸ προφητικῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῖς δι' αὐτοῦ θεσπιζομένοις ἀγαθοῖς, ἐφ' οἷς καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς τὴν σωτήριον χάριν ὑποδεξάμενοις παρακελεύεται πράττειν τινὰ, ἅπερ ἀναγκαῖον ἐπιτελεῖν ἡμᾶς, οἷς ταῦτα προανεφωνεῖτο. Προστίθεται τοίνυν πάσῃ τῇ γῆ, τουτέστι τοῖς τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οἰκοῦσιν ἅπασιν, μὴ τοῖς Μιωθῆσιν παραγγέλμασι καὶ τῷ βαρεῖ ζυγῷ τοῦ νόμου ἑαυτοῦς ὑποτάττειν· μόνα δὲ τὰ διὰ τῶν μετὰ χειρὸς κελεύόμενα ποιεῖν· καὶ πρῶτον μὲν ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ, δευτέρον ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τρίτον δόξαν διδόναι τῇ αἰνέσει αὐτοῦ· τέταρτον λέγειν τῷ Θεῷ· «Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου.» καί· «Ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεός σου φεύσονται σε οἱ ἐχθροὶ σου.» Τὸ μὲν οὖν πρῶτον δι' ἐπιστήμης καὶ γνώσεως ἀληθοῦς ἐπιτελεσώμεν ἀλαλάζοντες τῷ Θεῷ, δίκην τῶν ἐν πολέμοις ἀναφωνούντων καὶ ἀλαλαζόντων στρατιωτῶν, οἱ τῇ ἐννάμει τῆς φωνῆς καταπληκτικούς καὶ φοβερούς ἑαυτοῦς τοῖς πολεμοῖς ἐμφαίνουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν τοὺς ἡμετέρους ἐχθρούς, τοὺς πάλαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς τὴν πολυθεῶν πλάνην ἠχμαλυτικῶτας, ἐλαύνων καὶ πολεμῶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας κατ' αὐτῶν ὀπλίξει, ἐκβόως διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν ἀλαλάζειν κελεύόμεθα στεναγμοῖς τε ἀλαλήτοις συμπράττειν τῇ νίκῃ τοῦ Βασιλέως ἡμῶν. Γίνεται δὲ ὁ ἀλαλαγμὸς δι' εὐχῶν, γίνεται καὶ διὰ θεολογίας, γίνεται δὲ καὶ δι' ὑγιούς καὶ τετρανωμένης γνώσεως, γίνεται καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἱερουργίας, ἣν ἐν ταῖς εὐχαριστίαις κατὰ τὰ μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐπιτελοῦμεν, ὁπνίκα, τῆς θυσίας τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι, τὴν προφητεῖαν πληροῦμεν τὴν φάσκουσαν· «Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ.» Διὸ καὶ ἕτερον λόγιον τὸν τοῦτων ἐπιστήμονα λαὸν μακαρίζει φάσκον· «Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν.» Τοῦτο δὲ οὖν πρῶτον ἀναγκαῖως τὸ προφητικὸν Πνεῦμα πᾶσιν ἀνθρώποις πράττειν διακελεύεται φάσκον· «Ἀλαλάζετε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ.» Ἔϊτα δευτέρον ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προστίθεται· δ καὶ αὐτὸ κατὰ πάντα τόπον εἰσθεν ὑφ' ἡμῶν ἐπιτελεῖσθαι. Ἐπεὶ κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἰδρυμένην, αὐτὰ ἐξ ταῦτα μελωδεῖσθαι καὶ ψάλλεσθαι, οὐχ Ἑλλησι μόνοις, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους παραδέδοται. Καὶ ἄλλως δὲ, νόμοις

⁴⁴ Psal. xxvi, 6. ⁴⁵ Psal. lxxxviii, 16.

ἀλληγορίας, τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον, ὡσπερ ὄργανον ἢ ψυχὴ δεδομένον, ψαλτήριον εὐθεθεν ὀνομάζεσθαι· δι' οὗ ὁ εἶσω ἄνθρωπος, ἀνακρουόμενος, ἐπιστημόνως τὰ μέλη καὶ τὰ αἰσθητήρια τῶ νόμῳ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν· ἂν εἰκότως ψάλλειν. Τὰ μὲν οὖν τῆς γνώσεως καὶ διὰ τοῦ ἀλαλαγμοῦ αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν ἢ ψυχὴ κατώρθου· διὸ αὐτῷ τῷ Θεῷ ἠλάλαξε· τὰ δὲ τοῦ ψάλλειν διὰ τῆς τοῦ σώματος ἠθικῆς καὶ πρακτικῆς κινήσεως ἐνεργεῖ· διὸ λέλεκται· « Τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Εὐφημίαν γὰρ τῷ τοῦ Θεοῦ ὀνόματι φέροι· ἂν ἢ διὰ τῶν πράξεων τοῖς πολλοῖς θεωρουμένη κατόρθωσις. Καὶ τρίτον δὲ, πρόσταγμα πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνῶν τὸν Θεὸν ἐπεγνωκῶσι παρηγγελεται, τὸ κελεῦσθαι διδοῦναι δόξαν οὐ τῷ Θεῷ, ἀπῆρκει γὰρ ἀλαλάζειν αὐτῷ· ἀλλ' οὐδὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τοῦτ' ἂν γὰρ ψάλλειν ἐκελευόμεθα· τῆ δὲ εἰνέσει αὐτοῦ. Αἰνοῦντας γὰρ αὐτὸν προσῆκει μὴ ταπεινῶς, μηδὲ ἀδόξως αἰνεῖν, σὺν πολλῇ δὲ τιμῇ καὶ δόξῃ. Πρὸς γὰρ τῆ κατὰ διάνοιαν ἐρῶμένη περὶ Θεοῦ γνώσει· δι' ὄργανον κατορθουμένη προσῆκει καὶ διὰ λόγων θείων αἴνους καὶ ὕμνους τοὺς εἰς τὸν Θεὸν περιεχόντων σὺν εὐλαβείᾳ καὶ σεβασμῷ τιμῇ τε πρῶτον ἀποπληροῦν πρόσταγμα. Διὸ λέλεκται· « Δότε δόξαν αἰνέσει αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Δότε δόξαν ὑμνήσει αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Τάξτε εἰς τιμὴν τὸν ὕμνον αὐτοῦ. » Ἔτι πρὸς τοῦτοις τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν παρακελεύεται πᾶσιν ἡμῖν θεωρημένως ἐνατενίζειν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν ἐφιστᾶν, ὅπως φόβου καὶ ἐκπλήξεως γέμῃ· ἢ τῆς σοφίας αὐτοῦ μεγαλοργήματα. « Ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γεννησιουργὸς θεωρεῖται. » καὶ· « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ γίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Ταῦτ' οὖν θεωροῦντας, ὑπερεκπλήττεσθαι δεῖ, καὶ λέγειν τῷ Θεῷ· « Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου. » Ἀλλ' ἡμῖν μὲν τοῖς ὑπὸ σοῦ πεφωτισμένοις ἔργωσται καὶ κατελιγῆται· τὰ ἔργα σου ὄντα φοβερά· οἱ δὲ ἔχθροί σου ἐν σκότῳ κελινδοῦμενοι, κἂν ἐθέλωσι ποτε περὶ τῶν σῶν ἔργων διεξιέναι, καὶ λόγους ὡς οἶόν τε φυσικοὺς ἀποδιδόναι, μακρὰν ἀποπίπτουσι τοῦ πλήθους τῆς σῆς δυνάμεως, οὐδὲν ὑγιὲς οὐδὲ ἀληθὲς ἔχοντες λέγειν. Διὸ φαμεν· « Ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεώς σου ψεύσονται σε οἱ ἔχθροί σου. Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματι σου. Διάψαλμα. » Τὰ μὲν πρῶτα παραγγέλματα ἦν πάση τῇ γῆ, δηλαδὴ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, προφητικῶς παρηγγελεμένα· ἐπεὶ δὲ εὐχῆς ἦν χρεῖα εἰς τὸ δυνηθῆναι δι' ἔργων ταῦτα χωρῆσαι, ἀναγκαιῶς τὸ θεῖον Πνεῦμα μετὰ τὰ πρῶτα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφει τὸν Θεὸν, εὐχὴν ὑπὲρ πάσης τῆς γῆς ἀναπέμπον. Διὸ φησι· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματι σου. » Ἀντὶ δὲ τοῦ· « Πᾶσα ἡ γῆ, » ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμήνευσεν εἰπών· « Πάντες οἱ ἐπὶ γῆς. » λευκότερον δηλώσας, ὅτι μὴ Ἰουδαίοις τὸ παράγγελμα δέδοτο, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις. Μεγίστης γὰρ ἔδοντο εὐχῆς, ὡς ἂν δυνάμει Θεοῦ παράδοξος γένοιτό τις ἐν αὐτοῖς μεταβολὴ πρὸς

A homo, membra et sensus ejus scite legi Dei psallere jure dicantur. Quæ igitur ad cognitionem pertinent anima in seipsa per jubilationem exsequebatur, quamobrem ipsi Deo jubilabat; per consuetum autem corpori agendi motum psallendi ritum exsequebatur: quare dicitur: « Nomini ejus. » Laudem quippe nomini Dei conciliant recte facta, quæ a multis conspiciuntur. Tertio, mandatum nobis omnibus, qui ex gentibus ad Dei cognitionem accessimus, traditum est, quo jubemur gloriam dare, non Deo, satis enim erat jubileare ipsi; non nomini ejus, huic enim psallere jubemur, sed laudi ejus. Laudantes enim ipsum par est non humiliter, nec sine gloria id agere, sed magno cum honore et gloria. Siquidem præter cognitionem Dei in mente defixam, quæ per instrumentum celebratur, par est etiam divinis sermonibus laudes et hymnos Dei complectentibus cum pietate ac veneratione primum præceptum implere. Quare dictum est: « Date gloriam laudi ejus; » vel, secundum Aquilam: « Date gloriam hymnis ejus; » vel, secundum Symmachum: « Constituite in honorem hymnum ejus. » Ad hæc vero Spiritus propheticus jubet nos omnes attento animo opera Dei considerare, atque mente perpendere, quo pacto magna sapientiæ illius opera timorem stuporemque inferant. « Nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportione quadam opifex intelligitur⁴⁶; » et: « Invisibilia ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas⁴⁷. » Hæc contemplantes, stupore affici par est, ac dicere Deo: « Quam terribilia opera tua! » Sed a nobis quidem abs te illuminatis cognoscitur et comprehenditur opera tua terribilia esse. Inimici vero tui in tenebris volutati, etiamsi nonnunquam velint de operibus tuis verba facere, naturalesque sermones pro facultate texere, longe aberrant a magnitudine virtutis tuæ, nihilque sanum, verum nihil efferre valent. Quare dicimus: « In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. Omnis terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. Diapsalma. » Priora quidem præcepta omni terræ, videlicet omnibus gentibus, propheticè tradita fuerant. Quia vero, ut hæc opere compleri possent, oratione opus erat, Spiritus divinus post priora illa, necessario ad Deum vertitur, orationemque pro universa terra emittit. Quamobrem ait: « Omnis terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. » Pro illo autem: « Omnis terra, » clarior Symmachus interpretatur dicens: « Omnes qui in terra sunt, » apertius declarans, non Judæis traditum præceptum esse, sed omnibus qui in terra sunt hominibus. Precibus namque maxime opus erat, ut ex Dei potestate, inexpectata quædam mutatio ipsis accederet, ut ne ultra multorum numinum errori animo adhærerent; sed unum Deum, solum adorandum reapse colerent et adorarent, at-

⁴⁶ Sap. XIII, 5. ⁴⁷ Rom. I, 20.

que præceptum hujusmodi observarent : « Psallite nomini ejus. » Ut itaque hæc eveniant, Spiritus sanctus ita precatur : « Omnis terra adoret te et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. » οὖν ταῦτα γένηται, εὐχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λάτρωσάν σοι, ψαλῶσάν σου. »

VERS. 5, 6. « Venite et videte opera Dei, terribilis in consiliis super filios hominum. » Ut longe distitis iis qui invocant nomen Dei, ut propius accedant præcipit dicens : « Venite. » Quod ipsum divinus Apostolus declaravit his verbis : « Et veniens annuntiavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope ⁴⁹. » Omnes porro per orbem gentes ad Dei notitiam, et ad contemplationem operam ejus sermo evocat. Nam procul Deo positæ, neque videbant, neque noverant. Quamobrem ait : « Venite et videte opera Dei : » de quibus supra dictum est : « Dicite Deo : Quam terribilia sunt opera tua ! » Sed olim quidem præcipiebat dicere : « Quam terribilia sunt opera tua ! » Quoniam autem verisimile erat eos, procul positos, quæ essent opera Dei ignorare, hic consequenter eosdem sic alloquitur : « Venite et videte opera Dei. » Cum autem ea videritis, ediscetis, eum terribilem esse in consiliis pro filiis hominum. Horum sententiam sic clarius interpretatur Symmachus dicens : « Venite et videte opera Dei, terribiles machinationes pro filiis hominum. » Omnia quippe pro salute filiorum hominum machinatus est. Sub hæc docet quanta apud antiquos illos Deus fecisse narretur. Quænam vero illa sint, postea declarat : « Qui convertit mare in aridam ; in flumine pertransibunt pede. » Secundum Symmachum autem : « Convertit, inquit, mare in aridam ; fluvium pertransierunt pede. » Hæc porro in historia Scripturæ feruntur : quæ gentibus, utpote ignorantibus, necessario enarrantur, ut ediscant, eum qui olim populus Dei erat, in servitute Ægyptiorum aliquando fuisse, et Ægyptiacæ idololatriæ subjectum ; sed Deum pro illis magna et terribilia edidisse, divinitus scilicet immisis plagis Ægyptios verberasse, ipsumque populum a dira servitute liberasse. Hæc quippe erant terribilia Dei opera : neque tantum ea ibi edita, sed etiam in mari Rubro : quo in aridam mutato, suos quidem eripuit, impios vero in profundum perniciæ conjecit. Hæc edocti, heus ! vos, inquit, confidite, ac credite eum qui talia pro antiquis illis operatus est, non imparem futurum ad similia pro vobis agenda. Quare « venite et videte opera Dei, » quam terribilis sit « in consiliis pro filiis hominum. » Convertit igitur mare in aridam ; et in Jordane fluvio alia quædam terribilia opera designavit, quando demisso flumine pedibus pertransierunt, qui ex deserto ad istam terram accesserant. Ipsis igitur iisdemque calcementis usi, confidite ipsum Deum spirituales Ægyptios, demones nempe malignos, qui olim animas vestras in servitute

τὸ μηκέτι μὲν τῇ πολυθῶν προσέχειν πλάνη, μόνον δὲ σέβειν ὃν δεῖ καὶ προσκυνεῖν, τὸν ἕνα καὶ μόνον καὶ προσκυνητὸν Θεόν, ἐπιτελεῖν τε τὸ πρόσταγμα δι' οὗ ἐλέγετο· « Ψάλατε δὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Ἴν' ἐλθόντων δὲ τῶν ἀποστόλων εἰπὼν· « Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. » Καλεῖ δὲ ὁ λόγος τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γινώσκω, ἐπὶ τε τὴν θεωρίαν τῶν ἔργων αὐτοῦ. Μακρὰν γὰρ ἀφιστάτω τοῦ Θεοῦ οὔτε ἕωρα, οὔτε ἐγίνωσκε. Διὸ φησὶ· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Εἰπάτε τῷ Θεῷ· Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου ! » Ἀλλὰ πάλαι μὲν προσέτατε λέγειν· « Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου ! » Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν ἀγνοεῖν τοὺς μακρὰν ἀφιστάτω τίνος ἦν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀκολουθῶς ἐνταῦθα πρὸς τοὺς αὐτοὺς φάσκει· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » Ἰδόντες δὲ ταῦτα μαθήσασθε, ὅτι φοβερός ἐστιν ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Τρανώτερον τὴν διάνοιαν ἀπέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Ἐλθετε καὶ ἴδετε πράξεις τοῦ Θεοῦ, φοβερὰ μηχανήματα ὑπὲρ υἱῶν ἀνθρώπων. » Πάντα γὰρ ὑπὲρ σωτηρίας τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐμηχανήσατο. Εἶτα διδάσκει ὅσο

πρότερον παρὰ τοὺς παλαιῶς πεποιηκὼς ὁ Θεὸς ἱστορεῖται. Τίνα δὲ ταῦτα, ἐπιλέγει ἐξῆς· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Μετέβαλε, φησὶ, τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ποταμὸν διέβησαν ποδί. Ταῦτα δὲ φέρεται ἐν τῇ τῆς ἱστορίας γραφῇ· ἃ δὴ ἀναγκαιῶς ὡς μὴ εἰδῶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλεται, ὡς ἂν μάθοιεν, ὅτι καὶ ὁ πάλαι τοῦ Θεοῦ λαὸς ἦν ποτε Αἰγυπτίους δεδουλωμένος, καὶ τῇ πλάνῃ τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρίας ὑπηγμένος· ἀλλ' ἐργασται ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Θεὸς μεγάλα καὶ φοβερὰ, πληγαῖς μὲν τοὺς Αἰγυπτίους θεηλάτους μαστίξας, αὐτοὺς δὲ τῆς πικρᾶς δουλείας ἐλευθερώσας. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ φοβερὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Ἐρυθρᾶς· ἦν εἰς ξηρὰν μεταβαλὼν, διέσωσε μὲν τοὺς οικεῖους, τοὺς δὲ ἀσεβεῖς βυθῷ παρέδωκεν ἀπωλείας. Ταῦτα δὲ μανθάνοντες, ὡ οὔτοι, φησὶ, θαρσαῖτε, πιστεύοντες, ὅτι ὁ τὰ τοσαῦτα ἐργασάμενος ἐπὶ τῶν παλαιῶν οὐκ ἀδυνατήσει τὰ ἕμμοια καὶ ἐφ' ὑμῶν καταπράξασθαι. Διὸ δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὡς φοβερός ἐστιν ὁ ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Μετέστρεψε γοῦν τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου δὲ ποταμοῦ ἄλλα τινὰ φοβερὰ θαύματα ἐργάσατο, ὅτε διήλθον τοῖς ποσίν, ὑποσταλέντος τοῦ ποταμοῦ, οἱ ἀπὸ τῆς ἐρήμου παριόντες ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦτοις δὴ οὖν αὐτοῖς ὑποδήμασι χρῆσάμενοι, θαρσαῖτε, ὡς καὶ τοὺς ὑμετέρους νοητοὺς Αἰγυπτίους,

⁴⁹ Ephes. II, 17.

δαίμονας πονηρούς, τοὺς πάλαι καταδυναστεύοντας ὑμετέρων ψυχῶν, ἀπελάσει ὁ αὐτὸς Θεός. Ἐὰν κυμαίνῃ δὲ ἡ τῶν ἀνθρώπων θάλασσα, καὶ ὁ τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν βίος κλύδωνας καὶ κινδύνους ἐγείρῃ καθ' ὑμῶν· θαρσεύτε ὑμεῖς, ἐναργὲς ἔχοντες ὑπόδειγμα τὴν πάλαι στραφεῖσαν θάλασσαν εἰς ξηράν. Οὕτως γὰρ καὶ ὑμῖν ὁμαλή τις ἔσται, καὶ ἀπαρπόδιτος ἡ ἀπὸ τῆς πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν διάβασις. Εἰ δὲ καὶ ποταμὸν ποτε τὸν Ἰορδάνην παρβέβωσ διῆλθον οἱ παλαιοὶ, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐντεῦθεν ἤδη εὐαγγελίζεσθε, γινώσκοντες, ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες « ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ. » « Ἐκεῖ, δηλαδή ἐν τῷ μνησθέντι ποταμῷ. » Ἔσται γάρ, ἔσται καιρὸς, καθ' ὃν, ὥσπερ εἰς συμπόσιον παρασκευαζόμενοι, ἐπὶ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀπαντήσουσιν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ μυστικῆν ἀποκάθαρσιν οἱ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐσευθερούμενοι πλάνης. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος τὸ λουτροὺν τῆς παλιγγενεσίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, ὁπνίκα ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας παρῆει, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, προσιέτ' οὖν πάντας Ἑλλήνας καὶ Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν παραπτωμάτων· ὅτε καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐπιστάς ὢν αὐτῶν κατηξίωσε ποταμὸν τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ ἐπίδασως. Αὐτὸ ἐν τοῖς προκειμένοις λέλεκται· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ. » Ἐνθεν εἰκότως τὸ αὐτὸ προφητικὸν πνεῦμα διὰ Ἡσαίου τὴν ἔρημον εὐαγγελιζόμενον καὶ αὐτοῦ μνήμην πεποιοῦται τοῦ Ἰορδάνου λέγον· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀλλ' ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθίτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἰσχύσατε, χεῖρες ἐκνιμένοι, καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ ἀλιγόψυχοι τῆς διανοίας. Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδέδωκεν· αὐτὸς ἔξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὤτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείψεται ὡς ἔλαφος ὁ χυλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν γῆ διψῶσῃ. » Ταύτην διαλέλεκται ἐπὶ τοῦ παρόντος· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ· » δὲ διὰ ἐπληροῦτο κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους θεοφάνειαν. Ἐνθεν εἰκότως ὁ παρῶν ψαλμὸς ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι προσφωνῶν εἶπε· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· » καὶ πάλιν· « Εἶπατε τῷ Θεῷ· Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου! » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως εἰπὼν· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ, » ἐπιφέρει· « Τῷ δεσπόζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος. » Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο αὐτοῦ λέγοντος ἀκούων τοῦ Σωτῆρος· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· πορεύοντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου. » Αὐτὸ κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· « Τῷ ἐξουσιάζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ δι' αἰῶνος. » Καὶ ἄλλως δὲ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ τῶν προειρημένων καταξυθιέντες. Πότε δὲ εὐφρανθήσμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴν ὁ μέλλων ἐπιστῆ αἰὼν, οὗ τὴν δεσποτείαν καὶ τὴν ἐξουσίαν οὐδ' ἕτερος ἔξει, ἢ ὁ μόνος αὐτὸς ὁ τὴν δυνα-

A redigebant, expulsurum. Etiamsi mare illud hominum fluctibus intumescat, etiamsi atheorum et impiorum genus fluctus et pericula vobis suscitet; confidite tamen, cum exemplum vobis conspicuum offeratur, mare scilicet olim versum in aridam. Sic quippe vobis expeditus, ac nullo obice interclusus erit ab errore ad veritatem transitus. Quod si Jordanem fluvium antiqui illi inexpectato modo transierunt; at vos quoque hoc exemplo Evangelium excipite, scientes quod tum nos ipsi qui hæc dicimus, tum vos qui auditis, « ibi lætabimur in ipso. » Ibi, scilicet in memorato fluvio. Erit tempus, erit, inquam, quo ceu ad convivium apparantes se, ad lavacrum regenerationis accedent, ad mysticam in Jordane fluvio peragendam sordium purgationem, qui ab Ægyptiaco errore liberati sunt. His porro significatur lavacrum regenerationis, quod ab Jordane fluvio incepit, cum Joannes Baptista Judæam percurreret, prædicans baptismum poenitentiae, omnesque cum Græcos tum Judæos admitteret ad confessionem delictorum: cum ipse Servator et Dominus noster astans, ipsum fluvium divino suo aditu dignatus est. Quapropter supra dictum est: « Ibi lætabimur in ipso. » Unde et merito quidem idem propheticus spiritus, ubi deserto per Isaiam fausta denuntiat, ipsius Jordanis mentionem facit dicens: « Lætare, desertum sitiens; sed etiam exsultet solitudo, et floreat quasi liliū: et efflorescent et exsultabunt deserta Jordanis. Confortamini, manus remissæ et genua dissoluta; consolamini, qui mente pusillanimes estis. Confortamini, nolite timere. Ecce Deus noster judicium retribuit: ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet quasi cervus claudus, et lingua balbutientium clara erit: quia erupta est in deserto aqua, et torrens in terra sitienti⁴⁹. » De hoc loquitur in præsentī: « Ibi lætabimur in ipso. » Quæ in divino Servatoris nostri ad homines adventu impleta sunt. Unde merito præsens psalmus omnes gentes compellens dicebat: « Venite et videte opera Dei; » ac rursus: « Dicite Deo: Quam terribilia sunt opera tua! » Et valde consequenter postquam dixerat: « Ibi lætabimur in ipso, » infert: « Qui dominatur in virtute sæculo. » Id quoque porro intelligas, Servatorem audiens dicentem: « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes docete omnes gentes in nomine meo⁵⁰. » Quare secundum Aquilam dicitur: « Qui potestatem habet in virtute sua per sæculum. » Alias quoque lætabimur in ipso, jam memoratis bonis donati. Quandonam exsultabimus, nisi cum futurum sæculum advenerit, cujus dominatum et potestatem nullus alius obtinebit, nisi ille qui dominatum a Patre accepit? Nunc enim in præsentī sæculo principatus sunt multi, potestates et dominationes, spiritualia nequitiae et rectores mundi. Tunc vero, postquam sustulerit omnem

⁴⁹ Isa. xxxv, 1 6. ⁵⁰ Matth. xxviii, 18, 19.

principatum, potestatem et virtutem, ipse solus **Α** στελειν παρά τοῦ Πατρὸς εἰληφώς; Nun μὲν γὰρ ἐν imperium obtinebit in sæculum illud, in quo lætitiā nobis hic sermo pollicetur.

κράτορες· τότε δὲ, ὅτε καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, μόνος αὐτὸς ἐξουσιάσῃ τοῦ αἰῶνος, ἐν ᾧ ἐπαγγέλλεται ἡμῖν ὁ παρῶν λόγος τὴν εὐφροσύνην.

VERS. 7-9. « Oculi ejus super gentes respiciunt : qui exasperant non exaltentur in semetipsis. Diapsalma. » Cum superiorum gentium vocationem adumbraret, universam terram evocabat : neque tamen gentes diserte memoravit : nunc vero apertissime easdem, necnon Dei reconciliationem meminit. Nam de peccatoribus quidem dictum est : « Averte faciem tuam a peccatis meis⁶¹ ; » ac rursum : « Quare faciem tuam, et dexteram tuam avertis⁶² ? » et iterum : « Avertisti autem faciem tuam a me, et factus sum conturbatus⁶³. » De iis vero qui bona spe instructi sunt dictum est : « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum⁶⁴ ; » et rursum : « Oculi tui videant æquitates⁶⁵ ; » et iterum : « Signetur super nos lumen vultus tui, Domine⁶⁶. » Magnæ igitur pollicitationes gentibus in præsentī datæ sunt. Jam oculi ejus super gentes respiciunt. Atque animadvertas velim in hisce nusquam Judæorum mentionem haberi ; sed per totum psalmum bona gentibus annuntiari. Perhumanus ergo ille gentium Servator oculos suos, scilicet inspiciendi virtutes, expandit in omnes gentes. Lucis autem radii ex oculis ejus emissi, animas sui capaces illustrant. Quoniam vero futurum erat ut non omnes gratiam reciperent, sed tantam ejus erga homines clementiam irritarent et exasperarent, quod donum non admitterent ; jure additur : « Qui exasperant non exaltentur in semetipsis. » His porro significat eos ex gentibus, qui immergeri et inobsequentes Evangelio sunt. Quare apud Symmachum dicitur : « Oculi ejus gentes inspiciunt ; inobsequentes ne exaltent semetipsos. » Alio item sensu indicat eos ex circumcissione, qui gratiam contempserunt, et Servatoris vocationem nihili fecerunt. Quare Spiritus sanctus per Isaiam ad eos respiciens dicebat : « Aure audiat, et ne intelligatis ; et videntes videatis, et ne sciatis⁶⁷. » Merito igitur viros increpans præsens sermo, utpote sine causa de atavorum dignitate inflatos, et de progenitorum gloria altum sapientes, dicit : « Qui exasperant non exaltentur in semetipsis. » Heus ! vos, inquit, superbire et vano tumori vestro finem date, scientes Deum non magis, quam reliquis gentibus, vobis prospicere. Oculi ergo illius lustrandi vi præditi, universorum hominum providentiam gerentes, super gentes respiciunt. Quid igitur vos, ac si præstantiora obtineatis, exaltamini in vobismetipsis, cum maxime viri exasperantes sitis ? Quod autem ipsos sermo subindicet, aperte declarat Spiritus per Ezechielem dicens : « Fili hominis, mittam te ego ad domum

« Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν, οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. Διάψαλμα. » Διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐπισκιασμένως τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν αἰνιξάμενος, πᾶσαν τὴν γῆν ἐκάλει· οὐ μὴν σαφῶς τὰ ἔθνη· νυνὶ δὲ λευκότερα τῶν ἐθνῶν μέμνηται καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διαλλαγῆς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀμαρτανόντων εἰρηται· « Ἀπόστρεφον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου· » καὶ πάλιν· « Ἴνα τί ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου καὶ τὴν δεξιάν σου ; » καὶ πάλιν· « Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος. » Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγαθῶς ἐπιπλάσας ἐγγόντων λέλεκται· « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· » καὶ πάλιν· « Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἰδέτωσαν εὐθύτητας· » καὶ αὖθις· « Σημειώθητι ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Μεγάλαι τούτων ἐπαγγελίαι διὰ τῶν προκειμένων τοῖς ἔθνεσι δέδονται· ἤδη ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσι. Καὶ θεὰ ὅπως οὐδαμοῦ τῶν προκειμένων Ἰουδαίων μέμνηται, δι' ὅλου δὲ τοῖς ἔθνεσι τὰ χρηστὰ εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος τῶν ἐθνῶν Σωτὴρ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, τὰς ἐπισκοπικὰς δηλαδὴ δυνάμεις, ἐξήπλωσεν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Φωτὸς δὲ ἀκτίνες ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πεμπόμεναι τὰς χωρητικὰς αὐτῶν ψυχὰς καταλάμπουσι. Ἐπὶ δὲ ἡμέλλον μὴ πάντες τὴν χάριν ὑποδέχασθαι, παροργίζειν δὲ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς καὶ παραπικραίνειν τὴν τοσαύτην φιλανθρωπίαν, διὰ τὸ μὴ παραδέχασθαι τὸ δῶρον, εἰκότως ἐπιλέλεκται· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀπειθεῖς καὶ ἀνυποτάκτους τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ. Διὸ λέλεκται παρὰ τῷ Συμμάχῳ· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τὰ ἔθνη ἐπισκοπεύουσι· οἱ ἀπειθεῖς μὴ ὑφούσθωσαν ἑαυτοῦς. » Σημαίνει δὲ καὶ ἄλλως τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀθετήσαντας τὴν χάριν καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κλήσιν ὑπερφρονήσαντας· διὸ πρὸς αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ διὰ Ἡσαίου ἀπειτείνετο φῆσαν· « Ἀκοῆ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. » Εἰκότως τοιγαροῦν ἐπιβραβίζων αὐτοὺς ὁ παρῶν λόγος, εἰκὴ φυσιομένους ἐπὶ τοῖς προγόνοις, καὶ μέγα φρονύνας ἐπὶ τῇ τῶν προπατόρων εὐδοκίμησει, φησὶν· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. » Παύσασθε γὰρ, φησὶ, βρενθυμένοι καὶ εἰκὴ τυφούμενοι, ὡς οὗτοι, γνόντες, ὅτι οὐ μᾶλλον ὑμῖν ἐπιβλέπει ὁ Θεὸς ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Οἱ γοῦν τῆς ἐπισκοπικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὀφθαλμοὶ, πάντων ἀνθρώπων πρόνοιαν ποιούμενοι, ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσι. Τί οὖν ὑμεῖς, ὡσπερ τι ἐξαίρετον κεκτημένοι, ὑφούσθε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ταῦτα ἄνδρες ὄντες ἀεὶ παραπικραίνοντες ; Ὅτι δὲ αὐτοῖς αἰνιττεται ὁ λόγος, σαφῶς παρίστησι τὸ Πνεῦμα διὰ

⁶¹ Psal. l, 11. ⁶² Psal. xliii, 24. ⁶³ Psal. xxix, 8. ⁶⁴ Psal. xxxiii, 16. ⁶⁵ Psal. xvi, 2. ⁶⁶ Psal. iv, 7. ⁶⁷ Isa. vi, 9.

Ἰεζεκιήλ λέγων· Ὑἱὰ ἀνθρώπου, ἐξασποτελῶ σε ἐγὼ πρὸς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, τοὺς παραπικραίνοντας, οἵτινες παρεπικράναν με αὐτὸν καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας· » καὶ ἐξῆς· « Ἐὰν ἀρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν, διότι οἶκος παραπικραίνωντων ἐστί· » καὶ πάλιν· « Καὶ λαλήσω τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτοὺς, ἐὰν ἀρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν, ὅτι οἶκος παραπικραίνωντων ἐστί. » Καὶ ἐν ρε' δὲ ψαλμῷ λέλεκται· « Ὅτι παρεπικράναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· » καὶ πάλιν· « Πλεονάξιος ἐβρύσατο αὐτοῦς· αὐτοὶ δὲ παρεπικράναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν. » Ναὶ μὴν καὶ Μωϋσῆς τὴν πικρίαν αὐτῶν παρίστησι λέγων· « Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κλημάτις αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἢ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. » Καὶ ἐν τῷ Ἰερεμίᾳ δὲ εἴρηται πρὸς τοὺς αὐτοὺς· « Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἢ ἀμπελος ἢ ἀλλοτρία; » Εἰκότως τοίνυν καὶ ἐνταῦθα παραπικραίνοντες ὠνόμασθησαν. Ἐκ παραλλήλου δὲ μνημονεύσας τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς τούτων σωτηρίας ὁ λόγος, παράθεσιν τῶν ἐκ περιτομῆς πεποιήται εἰπών· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν, οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑψοσθῶσιν ἐν ἑαυτοῖς. Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ. » Εὐαγγελικὸν εἶναι τὸν ψαλμὸν καὶ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου τετηρήκαμεν· ὁ καὶ δι' ὅλου τοῦ ὕψους τῆς προφητείας παρίσταται. Ἐχάλει μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ πᾶσαν τὴν γῆν· εἶτα ἐν τῷ μεταξὺ πλείονα διδάξας, σαφέστερον περὶ τῶν ἐθνῶν ποιεῖται προφητεῖαν λέγων· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν. » Μετὰ δὲ οὖν τὴν τούτων διδασκαλίαν ἀκολούθως πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἂν ὠφελιμένοις ἐκ τοῦ προμεμαθημένοι τὰ προλεχθέντα, εὐλογεῖν τῶν τοσούτων θαυμάτων τῶν τε φοβερῶν ἔργων ποιητὴν παρακελεύεται λέγων· « Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν. » Μὴ γὰρ τοὺς ὑμετέρους, φησὶ, τοὺς πάλαι πεπλανημένους νομιζομένους θεοὺς, ἀλλὰ τὸν ἡμέτερον, ὃν ἐκ πατέρων ἡμεῖς ἐπεγραφάμεθα, τούτων γινόντες εἶναι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Νῦν γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, καὶ ὑμεῖς εὐλογεῖτε. Εὐφημοῦντες δὲ αὐτὸν, καὶ εὐλογοῦντες ὡς μόνον ἀληθινὸν καὶ κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν Θεόν, μὴ σεσωτημένους, μηδὲ ἡρεμέα (sic) τῇ φωνῇ τοῦτο πράττετε· σὺν πολλῇ δὲ παρρησίᾳ καὶ θάρσει, φωναῖς τε γεγωνοῖς καὶ βοαῖς χρήσασθε μεγάλας· ὡς καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἀκούεσθαι τὴν ἀναπεμπομένην εἰς Θεὸν ὑψ' ὑμῶν αἰνεσιν· ὁ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδήλου λέγων· « Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ εἶπατε ἐν τῷ φωτὶ, καὶ ὁ εἰς τὸ οὐδ' ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν διωμάτων. » Ταύτης οὖν ἔχεται τῆς διανοίας τὸ φάσκον λόγιον· « Καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἐξάκουστον ποιεῖτε τὴν φωνὴν τοῦ ὕμνου αὐτοῦ. » Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτε καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι, ἐν τε κώμαις καὶ χώραις κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ Χριστοῦ λαοὶ ἐξ ἀπάν-

A Israel, ad exasperantes, qui exasperaverunt me ipsi et patres ipsorum usque ad præsentem diem⁵⁵; » et postea : « Si forte audiant et deterreantur, quia domus exasperantium est⁵⁶; » et iterum : « Et loquar sermones meos ad illos, si forte audiant et deterreantur, quia domus exasperantium est⁵⁶. » Et in cv psalmo dictum est : « Quia exacerbaverunt spiritum ejus⁵⁷; » ac rursus : « Sæpe liberavit eos. Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo⁵⁸. » Imo etiam Moyses acerbiter eorum declarat his verbis : « Nam ex vinea Sodomorum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorrha. Uva eorum uva fellis, botrus acerbitalis eorum⁵⁹. » In Jeremia autem ad eosdem dicitur : « Quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena⁶⁰? » Jure igitur hic quoque exasperantes vocantur. Dum autem ex adverso gentium et salutis eorum mentionem sermo facit, comparisonem inducit, cum iis qui ex circumcissione sunt, dicens : « Oculi ejus super gentes respiciunt, qui exasperant non exalten- tur in semetipsis. Benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus. » Evangelicum esse psalmum jam sub initium observavimus : quod etiam ex tota prophetiæ serie comprobatur. Nam initio omnem terram compellabat : deindeque plura docens, clarius de gentibus vaticinatur dicens : « Oculi ejus super gentes respiciunt. » Post hujusmodi itaque doctrinam consequenter omnibus gentibus, utpote quæ supra memorata edidicerunt, et hinc utilitatem nactæ sunt, præcipit ut tot miraculorum terribiliumque operum artificem benedicant. « Benedicite, inquit, gentes Deum nostrum. » Non pristinos, ait, vestros, quos deos esse errantes putabatis ; sed nostrum, quem ab avis usque nostris Deum ascripsimus, scientes hunc verum esse Deum. Nunc igitur, etiamsi id prius non feceritis, vos quoque benedicite. Benedicentes autem et laudantes illum ut solum verum et communem omnium tam nostrum quam vestrum Deum, ne tacite, neu demissa voce id agite ; sed cum multa fiducia et confidentia, alta voce magnisque clamoribus utimini, ut laudes a vobis Deo emissæ etiam ab extraneis audiantur, quod etiam Servator his verbis declarabat : « Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis, prædicate super tecta⁶¹. » Huic igitur sententiæ affine hoc dictum est : « Et auditam facite vocem laudis ejus ; » sive, secundum Symmachum : « Auditam facite vocem hymni ejus. » Mirari porro subit qui impletus hic sermo fuerit, quando per universum orbem, in mediis urbibus, in vicis, in agris per universas Dei Ecclesias, Christi populi ex universis gentibus delecti, hymnos et psalmos, non patriis diis, non Dei inimicis dæmonibus ; sed uni Deo a prophetis prædicato, alta emittunt voce, ita ut psallentium vox vey

⁵⁵ Ezech. ii, 3. ⁵⁶ Ibid. 5. ⁵⁷ Ibid. 7. ⁵⁸ Psal. cv, 33. ⁵⁹ Ibid. 43. ⁶⁰ Deut. xxxii, 32. ⁶¹ Jerem. ii, 21. ⁶² Math. x, 27.

ab iis qui foris consistunt audiatur; ut præsens sermo opere compleatur: «Benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus.» Additur postea: «Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos.» Pro illo autem, «animam meam, animam nostram,» reliqui omnes interpretes ediderunt: ac rursus pro illo, «pedes meos, pedes nostros» item omnes interpretati sunt. Non tantum, inquit, pro antiquis illis Dei operibus, quæ supra declarata sunt, hymnum ipsi et laudes emittite; sed ob beneficia nobis ipsis, qui talia loquimur, collata. Quandoquidem enim pedes nostros, valde currentes, utpote qui vobis omnibus gentibus salutare Evangelium prædicemus, confortavit, et in vitæ defluxu, obices amovens, servavit inconcussos; multisque animæ nostræ insidiantibus, ipse ejus servator et custos fuit: eorum itaque gratia «benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus.» Hæc porro ex persona præconum Evangelii manifeste prædicta sunt, quorum cursum pedumque virtutem Isaias, imo potius Spiritus sanctus per ipsum declarans, mirabundus acclamabat: «Quam speciosi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem⁶⁶!» Quoniam igitur multis laboribus perfuncti, et ab incredulis gentibus vexationem, vincula, carceres et omne insidiarum genus perpassi, immutabiles manserunt; jure eum qui ipsis vires addiderat, qui animam ipsorum ad vitam custodierat, ut ne in peccati mortem laberetur; qui pedes firmos statuerat, ne commotionem, neu lapsus vel ruinam paterentur, omnes gentes benedicere jubent, et auditam facere vocem laudis ejus; non tantum pro mirabilibus terribilibusque illis antiquis operibus; sed etiam pro recentibus beneficiis, quæ animam eorum qui talia loquerentur ad vitam posuit, neque dedit in commotionem pedes ipsorum. Quare secundum Symmachum pluraliter dicitur: «Qui ordinavit animam nostram ad vitam, et non dedit labi pedes nostros.»

φοβεροῖς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς νέοις ἀγαθοῖς, ἐφ' οἷς τὴν ψυχὴν τῶν ταῦτα λεγόντων ἔθετο εἰς ζωὴν, μὴ δοῦς εἰς σάλον τοὺς πόδας αὐτῶν. Διὸ κατὰ τὸν ψυχὴν ἡμῶν εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος σφαλῆναι τοὺς πόδας ἡμῶν.

VERS. 10-15. «Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.» Et hæc consequenter ad superiora dicta sunt. Oportebat enim edoceri nos quo pacto Deus posuerit ad vitam animam eorum qui hæc dicerent, et quomodo pedes eorum non dederit in commotionem. Nam quid admiserant, ut non corpore, sed anima perituri essent, et qua de causa in tantum periculi devenerant, ut pedes eorum commovendi essent, id singulatim enarrant, una Deo gratias agentes, et eorum quæ passi fuerant notitiam præbentes. Primo igitur aiunt, «Probasti nos, Deus.» Et quomodo probasti? Id explicant dicentes: «Igne nos exa-

των τῶν ἔθνῶν συνειλεγμένοι, τοὺς ὕμνους καὶ τὰς ψαλμοὺς, οὐκ ἐπὶ τοῖς πατράσι θεοῖς, οὐδὲ τοῖς θεομάχοις δαίμοσι, μόνῳ δὲ τῷ παρὰ τοῖς προφήταις θεολογουμένῳ μετὰ μεγάλης ἀναπέμπουσι βοῆς, ὡς καὶ τοῖς ἐκτὸς ἐστῶσιν ἐξάκουστον εἶναι τῶν ψαλλόντων τὴν φωνήν· Ἔργῳ πληρουμένου τοῦ φάσκοντος ἐνταῦθα λογίου· «Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.» Εἰθ' ἐξῆς συνήπται· «Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος μου εἰς σάλον τοὺς πόδας μου.» Ἀντὶ δὲ τοῦ, «τὴν ψυχὴν μου, τὴν ψυχὴν ἡμῶν,» οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ πᾶσι ἀντὶ, «τοὺς πόδας μου, τοὺς πόδας ἡμῶν,» ὁμοίως οἱ πάντες ἠρμήνευσαν. Μὴ γὰρ ἐπὶ τοῖς παλαιῶς, φησὶ, μόνοις ἔργοις τοῦ θεοῦ, ἀ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐηλουτο, τὸν ὕμνον αὐτῷ καὶ τὰς αἰνέσεις ἀναπέμπετε· ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς ταῦτα λέγοντας εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἡμετέρους πόδας, πολλὰ δραμόντας, ὥστε πᾶσιν ὑμῖν τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον, ἐδυνάμωσεν, ἐφύλαξέ τε ἀδιατρέπτους ἐν τοῖς τοῦ βίου ρεύμασι τὰ ἐμπόδιον κωλύματα περιελάων· πολλῶν τε τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἐπιβουλεύοντων, αὐτὸς ταύτης σωτὴρ καὶ φύλαξ ἐγένετο· καὶ τούτων αὐτῶν ἕνεκα «εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.» Ταῦτα δὲ ἀντικρυς ἐκ προσώπου τῶν κηρύκων τοῦ εὐαγγελίου προανεφωνεῖτο, ὧν τὸν δρόμον καὶ τῶν ποδῶν τὴν ἀρετὴν Ἡσαίας, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' αὐτοῦ ἀποθαυμάζον ἐβόα· «Ὡς ὥραιοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην!» Ἐπει τοίνυν, πολλὰ κεκμηκότες, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀπίστων ἔθνῶν διωγμοὺς ὑπομείναντες, δεσμὰ τε καὶ φυλακὰς καὶ παντοίας ἐπιβουλάς, ἀδιάτρεπτοι μεμενήκασι· ἐκόντως τὸν δυναμῶσαντα αὐτοὺς, καὶ τὴν μὲν ψυχὴν εἰς ζωὴν φυλάξαντα, ὡς μὴ ἐκπεσεῖν αὐτὴν εἰς τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνατον, τοὺς δὲ πόδας αὐτῶν στεβροὺς ἀπεργασάμενοι πρὸς τὸ μὴ σάλον ὑπομείναι, μηδὲ ὀλισθῶν καὶ πῦσιν, εὐλογεῖν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παρακελεύονται, ἐξάκουστον γε ποιεῖν τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ, οὐκ ἐπὶ μόνοις τοῖς παλαιῶς αὐτοῦ παραδόξοις καὶ τὴν ψυχὴν τῶν ταῦτα λεγόντων ἔθετο εἰς ζωὴν, Σύμμαχον πληθυντικῶς εἰρηται· «Τοῦ τάξαντος τὴν

«Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.» Καὶ ταῦτα ἀκολούθως εἰρηται τοῖς ἐμπροσθεν. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς διδαχθῆναι, πῶς ὁ θεός τὴν ψυχὴν ἔθετο εἰς ζωὴν τῶν ταῦτα φασάντων, καὶ πῶς τοὺς πόδας αὐτῶν οὐ παρέδωκεν εἰς σάλον. Τί γὰρ παθόντες ἤμελλον οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἀπολλύναι, τίνος δὲ γενομένου εἰς τοσοῦτον ἤλασαν κινδύνου, ὡς τοὺς πόδας μέλλειν σαλεύεσθαι, κατὰ μέρος διεξέρχονται, εὐχαριστοῦντες ἅμα τῷ θεῷ, καὶ διδασκαλίαν ποιούμενοι ὧν ὑπομεινήκασι. Πρῶτον οὖν φασιν· «Ἐδοκίμασας ὑμᾶς, ὁ θεός.» Καὶ πῶς ἐδοκίμασας; Ἐρμηνεύουσι λέγοντες· «Ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.»

⁶⁶ Isa. LI. 7.

Φωναὶ δὲ αὐταί, ὡς ἔφη, ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τυγχάνουσι τοῦ Σωτῆρος, ὧν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα. Ἐπὶ δ' ἂν καὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων, οἱ κατὰ μίμησιν τῶν πρώτων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κηρύκων τὰ ἴσα πεπόνθασιν· ἐν οἷς τοὺς ὑπὲρ θεοσεβείας ἄθλους ἠγωνίσαντο. Φασὶν οὖν ἐρμηνεύοντες καὶ διασαφύντες, ὅπως τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἔθετο εἰς ζωὴν, καὶ ὅπως τοὺς πόδας αὐτῶν οὐκ ἔδωκεν εἰς σάλον· « Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπειραστος ἀνήρ ἀδόκιμος, εἰκότως ἐγγυμνάων τοῖς πειρασμοῖς παραδίδωσι τοὺς οἰκείους ὁ Θεός· οὐχ ἵνα αὐτὸς γνῶ ὅποιοι τινές εἰσιν, ἀλλ' ἵνα, αὐτοὶ πυρωθέντες λαμπρότεροι καὶ καθαρότεροι ἀποτελεσθῶσιν. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἀργύρῳ πολλάκις εὐρίσκεται ὕλη ἀλοτρίας μίγμα, ὃ τέως μὲν λανθάνει πρὸ τῆς χυθείας, ἐν δὲ τῇ πυρώσει διελέγχεται καὶ διακρίνεται· μένει τε λοιπὸν αὐτὸς καθαρὸς ὁ ἀργυρος, κρείττων καὶ λαμπρότερος γεγενῆσται ἐκ τῆς καθάρσεως· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, ὅσον ἀλλότριον ἐν τῇ αἵματι ψυχῆς ἐκ τῆς περὶ τὴν σάρκα συμπλοκῆς φειλιχθέντες, τοῦτο πᾶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, καὶ τοῖς κατ' αὐτῶν ἐπανισταμένοις διωγμοῖς ἀπορύπτονται, (εἰς) πυρούμενοι καὶ καθαιρόμενοι διὰ τῆς τοιαύτης χυθείας, ὡς πᾶσαν ἀποβαλεῖν ἀμαρτίας κηλίδα, ἦντινά ποτε, ὡς ἄνθρωποι, ἐν τισιν ἐλαττώμασι γενόμενοι προσεκτήσαντο. Ἐπὶ τούτοις οὖν εὐχαριστοῦντες, φασὶν· « Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » Οὐ γὰρ ὡς καλάμην, οὐδ' ὡς χόρτον, οὐδ' ὡς ἑτέραν εὐθραυστον ὕλην ἐπύρωσας ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἀργύριον, τὸ ἀπὸ τῆς πυρώσεως καθαρότερον γιγνόμενον. Πῶς δὲ ἐπύρωθησαν ὑφηγοῦνται λέγοντες· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Εἰσήγαγες ἡμᾶς, φασὶν, ἐν ὀχυρώματι· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Εἰσήγαγες ἡμᾶς ἐντὸς πολιορκίας· » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς περιεχθῆν. » Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος εἰρκτὰς καὶ φυλακῆς καὶ δεσμοτήρια, ἐν οἷς πρὸ τοῦ θανάτου κατάκλειστοι γίνονται οἱ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες· ἃ δὴ παγίδι εἰσικεν, εἰσω αὐτῆς ἀπολαθοῦσθ τὴν τεθηρευμένον. Ταύτης δὲ τῆς παγίδος μέμνηται καὶ ἀλλαχοῦ οἱ αὐτοὶ φάσκοντες· « Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευδόντων· ἡ παγὶς συνετρίβη καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθημεν. » Πρῶτον μὲν οὖν εἰς τὴν παγίδα οἱ πυρούμενοι εἰσάγονται, ἢ εἰς τὸ ὀχυρώμα, ἢ εἰς τὴν περιεχθῆν, ἢ εἰς τὴν πολιορκίαν· εἶτα δεύτερον ἄθλον ἀγωνίζονται, ὁδισασαפוῦσι λέγοντες· « Ἐθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν φασὶν· « Ἐθηκας τρισμὸν ἐν τῷ νῶτι ἡμῶν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐθηκας κύκλωσιν τῇ ὀσφύϊ ἡμῶν. » Δηλοῦσι δὲ διὰ τούτων τὰς κατὰ τοῦ σώματος πληγὰς, ἃς ἐδήλου σαφέστερον ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Τρις ἐρραβδίσθη, ἅπαξ ἐλιθάσθη, ὑπὸ Ἰουδαίων τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἑλαβον. » Μετὰ δὲ τὰς εἰρκτὰς καὶ τὰς κατὰ τῶν νῶτων ἢ κατὰ τῶν ὀσφύων

minasti sicut examinatur argentum. » Hæ ipsæ sunt, ut jam dixi, apostolorum, discipulorum et evangelistarum Salvatoris voces, quorum sonus in omnem terram exivit, et in fines orbis terræ verba eorum. Fuerint quoque sanctorum Dei martyrum, qui ad imitationem priorum Servatoris præconum, paria perpessi sunt, cum pro divina religione certamina subierunt. Aiunt itaque, explicantes ac declarantes quo pacto animam, suam posuerit ad vitam, et quomodo non dedit in commotionem pedes suos : « Quoniam probasti nos, Deus, ut igne examinatur argentum. » Quia enim quisquis non probatur inglorius est, jure Deus familiares suos exercens, tentationibus tradit ; non ut cognoscat ipse quinam illi sint, sed ut ipsi igne examinati, splendidiore ac puriore evadant. Quemadmodum enim in argento alienæ materiæ plerumque commistio reperitur, quæ sane latet antequam in conflaturam reponatur ; dum autem igne conflatur, tunc discernitur et probatur ; ipsumque argentum tandem purius, præstantius ac splendidius ex purgatione remanet : sic et viri Dei, si quid alienum in anima sua ex carnis commistione contraxerint, illud omne in tentationibus et instantibus persecutionibus abstergunt, igne examinati et per talem conflaturam purgati, ita ut omnem peccati labem deponant, quam aliquando, utpote homines, in quædam lapsi delicta, admiscrant. De his itaque gratias agentes, dicunt : « Quoniam probasti nos, Deus ; igne nos examinasti sicut examinatur argentum. » Non enim ut paleam et fenum, neque ut aliam fragilem materiam nos igne examinasti ; sed ut argentum, quod ab igne purius evadit. Quomodo autem igne examinati fuerint, his verbis enarrant : « Induxisti nos in laqueum ; » secundum Aquilam vero : « Induxisti nos, aiunt, in munimentum ; » secundum vero Symmachum : « Induxisti nos intra obsidionem ; » secundum quintam editionem : « Induxisti nos in munitionem. » His porro significatur ergastula, custodiæ, carceres in quibus antequam morti tradantur, conclusi degunt Dei martyres : quæ sane laquei similia sunt, quo venatione capta detinentur. Hujusce laquei mentionem iidem alibi faciunt dicentes : « Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium : laqueus contritus est, et nos liberati sumus ⁶⁷. » Primò quidem qui igne examinantur, in laqueum inducuntur sive in præsidium, in munitionem aut in obsidionem ; secundo certamen obeunt ; quod significant his verbis : « Posuisti tribulationes in dorso nostro ; » secundum Aquilam vero dicunt : « Posuisti contritionem in dorso nostro ; » secundum Symmachum : « Posuisti circulum lumbis nostris. » His vero declarant inflictas corpori plagas, quas apertius enarravit Apostolus dicens : « Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, a Judæis quadragenas uno minus accedi ⁶⁸. » Post carceres, post plagas dorso

⁶⁷ Psal. cxxiii, 7. ⁶⁸ II Cor. xi, 25.

aut lumbis incussas hæc addunt : « Imposuisti homines super capita nostra. » Hæc autem intelliges, cum videas atheos et impios viros persecutionum tempore insurgentes ac contra divinæ religionis athletas sese extollentes; hos vero abjectos ac vultu demisso ob blasphema dicta et jactantiam atheorum. Et vero plerumque vel pupillas oculorum verberabant, dum capita athletarum Dei plagis cæderent. Sed hæc omnia, aiunt Dei martyres, tu nobis, Deus, induxisti : nec tamen te volente quid simile in nos admittere ausi sunt, sed permittente. Quare sic eum alloquuntur : « Induxisti nos in laqueum. » Tu enim nos carcere detineri curabas, quia id fieri permittebas. Tu quoque ponebas tribulationes in dorso nostro. Neque enim id adversum nos ausi essent, si nos manu protegens tua custodiisses. Tu vero atheos homines imposuisti super capita nostra. Ad hæc autem in extremum malorum devenimus; nam alii quidem igni traditi mortem sustinuerunt; alii in aqua extincti sunt. Ferrum quippe, et ferro illata supplicia, aliaque mortis genera, quæ maxima pars nostrum sustinuit, pro nihilo reputantur ex deteriorum comparatione. Quamobrem hæc quidem tacemus. Quia vero inter atrociora, nihil crudelius nece per ignem et aquam illata existimatur, hæc nos perpeccos dicimus. Nam alii nostrum in mari et in fluminibus demersi sunt; alii ignis supplicium luerunt. His tantis suppliciis probasti nos, Deus, his omnibus igne nos examinasti sicut examinatur argentum.

Sed cum hæc omnia in nos induxisses, tu ipse rursus eduxisti nos in refrigerium. Non enim nostrum erat talia sustinere et talia effugere, sed tui magni Servatoris; sicut enim induxisti nos in laqueum, sic eduxisti in refrigerium. Quandoquidem non permisisti ut tristitia illa diu permanerent, neque in infinitum tribulationem protraxisti, neque permisisti ut diuturno tempore homines capitibus instarent nostris; neque in ignem coniecti diu ibi versati, neque in aquam dejecti absorpti fuimus; sed eam pertransivimus : quare dicitur : « Transivimus per ignem, et profundum aquarum prætergressi sumus; » ideo dicitur, « per aquam. » His omnibus nos probasti, sumptoque patientiæ et perseverantiæ nostræ experimento, eduxisti nos in refrigerium; sive, secundum Symmachum, « in latitudinem. » Hoc autem diverso modo impletum est. Nam cum unum sit religiosorum hominum corpus; et alii quidem hæc passi sint, alii supplicium luerint, alii solum mulcta bonorum exercitati fuerint; alii fuga et secessu familiarium probati fuerint, non diu postea omnium finis omnibus faustus occurrit. Nam Dei martyres morte consummati, verum refrigerium invenerunt, ut dicere valeant : « Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi, quoniam eripuit animam meam de morte ⁶⁹, » etc. Hæc quippe affinia præsentibus

⁶⁹ Psal. cxi. 7, 8.

πληγὰς· « Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. » Καὶ τοῦτο δὲ νοήσεις, ὁρῶν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς ἐπεμβαίνοντας τοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς ἀνδράς καὶ κατεπαιρομένους τῶν τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν, τοὺς δὲ ταπεινομένους καὶ τὰ πρόσωπα συνεσταλμένους ἐπὶ ταῖς τῶν ἀθέων βλασφημίαις τε καὶ μεγαλαυχίαις. Ἦδη δὲ πολλάκις καὶ κατὰ κόρης ἔτυψαν παῖοντες πληγαῖς τὰς τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ κεφαλὰς. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα, φασὶν οἱ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες, σὺ ἡμῖν ἐπήγαγες, ὁ Θεός. Μὴ γὰρ σου βουλομένου, οὐκ ἂν τι τοιοῦτον καθ' ἡμῶν ἐτολμᾶτο· συγχωροῦντος δὲ σου, ταῦτ' ἐγένετο, διὸ φασὶ πρὸς αὐτόν· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα. » Σὺ γὰρ ἦσθε ὁ κατακλείστους ἡμᾶς ποιῶν, συγχωρῶν δὲ ταῦτα γίνεσθαι. Καὶ σὺ ἔθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῦτον ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἂν ταῦτα καθ' ἡμῶν ἐτολμᾶτο, εἰ τῇ σαυτοῦ χειρὶ σκεπάσας ἐφύλαττες. Σὺ δὲ καὶ τοὺς ἀθέους ἀνθρώπους ἐπεβίβασας ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. Ἦδη δὲ πρὸς τοῦτοις εἰς ἔσχατα κακῶν ἤλθομεν, οἱ μὲν τὸν διὰ πυρὸς ὑπομείναντες θάνατον, οἱ δὲ τὸν δι' ὕδατος. Σίδηρος μὲν γὰρ καὶ αἱ διὰ σιδήρου κολάσεις, οἱ τε ἄλλοι θάνατοι, οὓς οἱ πλείους ἡμῶν ὑπομεινῆκασι, τὸ μὴθὲν ἐνομισθῆσαν παραθέσει τῶν χειρόνων. Διὸ ἐκεῖνα μὲν σεσιωπήκαμεν· ἐπεὶ δὲ, ὡς ἐν δεινοῖς, οὐδὲν χειρόν τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου καὶ τοῦ δι' ὕδατος νενομίσται, ταῦτα δὲ αὐτὰ φάμεν ὑπομεινῆκασι. Τινὲς μὲν γὰρ ἡμῶν ὑποβρύχιοι θαλάττῃ καὶ ποταμοῖς παρεδόθησαν· οἱ δὲ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν ὑπέστησαν. Διὰ τοσούτων οὖν ἔδοξίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.

Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ἐπαγαγὼν ἡμῖν, πάλιν σὺ αὐτὸς ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. Οὐ γὰρ ἡμῶν ἦν τὸ ὑπομείναι καὶ διαφυγεῖν τὰ τοσαῦτα, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μεγάλου Σωτῆρος· ὡς γὰρ εἰσήγαγες εἰς τὴν παγίδα, οὕτω καὶ ἐξήγαγες εἰς ἀναψυχὴν. Ἐπειδὴ μὴ παράμονα εἰσας ἡμῶν τὰ σκυθρωπὰ, μηδὲ εἰς ἀπειρον παρέτεινας τὴν θλίψιν, μηδὲ εἰς μακρὸν χρόνον συνεχώρησας ἐπιβῆναι ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ πυρὶ γενόμενοι ἐνυπεμείναμεν, οὐδὲ ἐν τῷ ὕδατι ἐμβλήθοντες κατεπόθημεν· καὶ τοῦτο δὲ διεήλομεν· διὸ λέλεκται· « Διεήλομεν διὰ πυρὸς, καὶ τὸν βυθὸν τῶν ὕδατων διεξήλομεν. » διὸ καὶ, « δι' ὕδατος, » εἰρηται. Καὶ δὴ ἐπὶ τοῦτοις ἅπασιν ἐγγυμνάσας ἡμᾶς καὶ τῆς ὑπομονῆς ἡμῶν καὶ τῆς καρτερίας τὴν δοκίμην λαβὼν ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν· ἢ κατὰ τὴν Σύμμαχον, « εἰς εὐρυχωρίαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐπληροῦτο διαφόρως· ἐνὸς γὰρ ὅντος τοῦ τῶν θεοσεβῶν σώματος, καὶ τῶν μὲν τάδε πεπονηθέντων, τῶν δὲ ὑπομεινάντων τιμωρίαν, τῶν δὲ τῇ τῶν ὑπαρχόντων ζημίᾳ μόνῃ δοκιμασθέντων, τῶν δὲ διὰ φυγῆς καὶ τῆς τῶν οικειῶν ἀναχωρήσεως ἐγγυμασθέντων, οὐκ εἰς μακρὸν τὸ πάντων τέλος τοῖς πᾶσιν αἴσιον ἀπῆντα. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες διὰ τοῦ θανάτου τελειωθέντες, τὴν ἀληθῶς ἀναψυχὴν εὗραντο, ὡς δύνασθαι φάναι· « Ἐπίστρεψον, ἦ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε· ὅτι ἐξέλιπτο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, » καὶ τὰ ἔτις.

Ἄδελφα γὰρ ἀν εἶη ταῦτα τῶν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ἀσπέντων· Ἐτοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον τοὺς πόδας μου· καὶ πάλιν· Καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. Οἱ δὲ ἐν τῷ βίῳ πεφυλαγμένοι καὶ τὴν τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊὰν ἀποσθεθεῖσαν τεθεαμένοι, ἐν εἰρήρῃ φαιδρᾷ καταστάντες, τῆς ἀναψυχῆς ἔτυχον, καὶ εἰς εὐδιον λιμένα καταστήσαντες, καὶ τῆς μετὰ τοῦ διωγμοῦ εὐφροσύνης ἀπολαύσαντες. Νοήσεις δὲ ὅπως εἰρηται ἐνταῦθα τό· Ἐπιβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, παραθεῖς τὸ ἐν ἐτέρῳ εἰρημένον· Καὶ νῦν ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροῦς μου. Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ σου θυσίαν ἀλαλαγμοῦ. Ὅσπερ γὰρ κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς ἐπανίστησιν ὁ θεὸς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, οὕτω μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν, ὅσοι τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Καὶ τοῦτο προφητικῶς ἰδὲθλον ὁ φήσας· Καὶ νῦν ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροῦς μου. Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν. Οἱ μὲν γὰρ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ μάρτυρες μετὰ τοὺς μεγάλους ἀθλοὺς, οὓς ὑπομεμενήκασι, διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος διελθόντες, εἰς ἀναψυχὴν παρελήφθησαν. Ἐἶτα τὸν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ οἶκον τὸν ἀληθινὸν ἀπολαθόντες, φασίν· Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασι. Ὡς γὰρ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος διελθόντες, τὰ ἑαυτῶν ὀλοκαυτώματα, ἐν οἷς ἠμαρτύρησαν, δίκην θυσίας τῷ ἑαυτῶν προσφέρουσι Θεῷ, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμενοι ἐφ' αἷς ἠύξαντο εὐχαίς. Ἡύξαντο δὲ ἀγωνίσασθαι, καὶ ταύτην ἐποίησαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τὸ μέχρι θανάτου ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθῆσαι. Ὡς οὖν κατωρθωκότες ἄπερ ἠύξαντο, φασίν·

Ἀποδώσω σοι τὰς εὐχὰς μου, ὡς διέστειλε τὰ χεῖλη μου· καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου. Κατ' αὐτὰς γὰρ τὰς θλίψεις, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐθεοῦ θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν, τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπην τελείαν καὶ ὀλόκληρον ἐνδεικνύμενοι, εὐχὰς ἐτίθεντο καὶ ἐπαγγελίας ἐποιούοντο μέχρι θανάτου ἐνοστήσαι, μονουχὶ ὁμοίως τῷ Παύλῳ λέγοντες· Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος; καὶ· Ἐπέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ταύτας οὖν φησι τὰς εὐχὰς ἀποδεδωκέναι τῷ Θεῷ, ὡς διέστειλε τὰ χεῖλη αὐτῶν, καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα αὐτῶν ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν. Καὶ τοιαῦτά γε ἦν τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν ἐμμεμαλωμένα ἀληθῶς. Αἱ γοῦν ψυχὰι αὐτῶν, φέρουσαι τὸ πῖον καὶ δυνατὸν τῆς πίστεως, εἶπον ἂν τὸ ἐν ἐτέρῳ λελεγμένον· Ὅσει στέατος καὶ πίστητος ἐμπλησθεῖη ἡ ψυχὴ μου, καὶ χεῖλη ἀγαλλιᾶσεως ἀνεῖσει τὸ στόμα μου. Οὕτω γοῦν ἐμμεμαλωμένα λέγεται τὰ εὐραφῆ καὶ πῖονα καὶ λιπαρά. Τοιαῦται δὲ τυγχάνουσιν αἱ τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ ψυχὰι, ἐκ τῶν θείων καὶ λογικῶν τροφῶν ἐμμεμαλωμένα, καὶ μηδὲν ὑποκείμενον ἔχουσαι, μηδὲ ἀσθενέει· διὸ φασίν· Ὀλοκαυτώματα ἐμμεμαλωμένα ἀνοίξω σοι μετὰ θυμιάματος.

sunt : Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos ; ac rursum : Et eduxisti nos in refrigerium. Qui autem superstites servati sunt, restinctumque persecutionis incendium viderunt, in jucunda pace constituti, refrigerium nacti sunt, et in tranquillum portum ingressi, post persecutionem lætitia fruebantur. Sane intelligas qua ratione hic dicatur : Imposuisti homines super capita nostra, si hæc conferas cum hoc alterius psalmi dicto : Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Circuivi et immolavi in tabernaculo tuo hostiam jubilationis⁷⁰. Quemadmodum enim persecutionis tempore imponit Deus homines super capita nostra, ita postquam eduxit nos in refrigerium, exallat capita nostra super inimicos nostros. Idque propheticè declarabat qui dixit : Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Introibo in domum tuam in holocaustis. Nam sancti Dei martyres post magna, quæ sustinuerunt, certamina, per ignem et aquam transgressi, in refrigerium recepti sunt. Deinde petita illa cœlesti ac vera Dei domo, aiunt : Introibo in domum tuam in holocaustis. Utpote enim qui per ignem et aquam transierint, holocausta sua, quæ martyrium passi sunt instar hostiæ Deo suo offerunt, multa usi in precibus fundendis fiducia. Orabant quippe ut certamina inirent, hæc data promissione, se usque ad mortem pro pietate certaturos. Utpote vero re bene gesta pro qua precati fuerant, dicunt :

Vers. 14, 15. Reddam tibi vota mea, quæ distinxerunt labia mea : et locutum est os meum in tribulatione mea. In ipsis namque tribulationibus, de quibus supra dicebant : Posuisti tribulationes in dorso nostro, perfectam et integram erga Deum charitatem exhibentes, preces effundebant et promissa dabant, se ad mortem usque perseveraturos, tantum non dicentes cum Paulo : Quis nos separabit a charitate Dei ? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum⁷¹ ? et : Certus sum enim, quod neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura poterunt nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu⁷². Hæc se vota Deo reddidisse ait, quæ distinxerunt labia sua, et locutum est os eorum in tribulatione ipsorum. Et hæc vere eorum holocausta medullata. Animæ itaque ipsorum adipem ac virtutem fidei ferentes, illud dixerint alio in psalmo positum : Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exsultationis laudabit os meum⁷³. Sic ergo crassitudine, adipe et pinguedine referta, medullata dicuntur. Tales porro sunt athletarum Dei animæ, divinis et rationabilibus cibis medullatæ, nihil abjectum, infirmum nihil habentes : quare dicunt : Holocausta medullata offeram tibi cum incenso. In-

⁷⁰ Psal. xxvii, 6. ⁷¹ Rom. viii, 35. ⁷² Ibid. 38. ⁷³ Psal. lxi, 6.

cei sum vero illud intelligas ex hoc dicto : « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁷⁶. » Hæc igitur animæ, spirituali igne purgatæ, holocausta fuere : sive sacerdotum instar ipsæ corpora sua, utpote igne consummata, in holocausta obtulerunt. Orationes autem ipsarum thymiamata fuerint. Quoniam vero arietes, boves et hircos oblaturas se pollicentur, tecum reputes velim hæc ipsa ex apostolorum Servatoris persona dicta fuisse, perque hircos, boves et arietes eos, qui suo apostolorum ductu fuerunt, intelligas. Nam primo ipsi martyres Dei fuere; deinde alios sui infinitos imitatores et æmulos excitarunt, quos quasi culturam suam Deo offerunt. Arietes dixeris, principes Ecclesiarum, de quibus in præcedenti psalmo dicebatur : « Induti sunt arietes ovium⁷⁷ : » quos velut gregum duces ipsi constituerunt; boves autem, animas in armentis Ecclesiæ constitutas; etenim « An de bobus, inquit, cura est Deo⁷⁸? » sed de nobis prorsus loquitur. Hirci vero fuerint ii qui recens nati, et procellæ tempore orti sint. Quare secundum reliquos interpretes, « et deserti, » utpote qui persecutionem interfuerint, vocantur. Et hos itaque quasi novellos et ab se ductos Deo offerunt, gloriantes singuli de iis quos adduxerunt. Hæc itaque a nobis modo spirituali, et divinarum Scripturarum promissis consentaneo, considerata sunt. Et sane par est hæc quæ jam tractamus verba sic intelligere, potius quam Judæorum ineptas illas fabulas admittamus, Deum scilicet holocaustis, thymiamatis sensum moventibus, aut arietum, boum et hircorum sanguine delectari. Quæ sane omnia per prophetam ipse Deus repudiatur his verbis : « Quid mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus : plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo. Quis enim hæc requisivit de manibus vestris⁷⁹? » Et alias hæc contraria fuerint iis quæ prius psalmo XLIX dicta sunt, ubi ex persona Dei fertur : « Non in sacrificiis tuis arguam te⁸⁰; » et : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum, jumenta in montibus et boves⁸¹; » sub hæc autem : « Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo⁸²? » Qui enim illis consentent quæ de holocaustis, arietibus, bobus et hircis hic traduntur? Et sane ipse David superius confitendo dixerat : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis⁸³; » et in alio iterum : « Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. Holocausta et pro peccato non grata habuisti⁸⁴. »

Vers. 16-20. « Venite, audite et narrabo, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ. » lidem superius dicebant : « Venite et videte opera Dei,

⁷⁶ Psal. CXL, 2. ⁷⁷ Psal. LXIV, 14. ⁷⁸ I Cor. IX, 9. ⁸⁰ ibid. 13. ⁸¹ Psal. L, 18. ⁸² Psal. XXXIX, 7

(1) Legendum σώματα.

Α Νοήσεις δὲ καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῆς λεγοῦσης φωνῆς· « Γεννηθῆτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. » Αὐταὶ μὲν οὖν αἱ ψυχαὶ, τῷ πνευματικῷ πυρὶ καθαρθεῖσαι, ὀλοκαυτώματα γεγονάσιν, ἢ δικὴν ἱερείων αὐταὶ τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα (1), ὡς ἂν διὰ πυρὸς τελειωθέντα, ὀλοκαυτώματα προσηγάσαντο. Αἱ δὲ προσευχαὶ αὐτῶν εἶεν ἂν τὰ θυμιάματα. Ἐπεὶ δὲ κριοὺς καὶ βόας μετὰ χιμάρων ἀνοίσειν ἐπαγγέλλονται, ἐπιστήσεις ὅπως εἰρηται καὶ ταῦτα ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτήρος, τοὺς ὑπ' αὐτῶν προηγημένους χιμάρους καὶ βόας καὶ κριοὺς νοήσας. Πρῶτος μὲν γὰρ μάρτυρες αὐτοὶ τοῦ Θεοῦ γεγονάσιν· εἶτα μιμητὰς ἑαυτῶν καὶ ζηλωτὰς μυρίους ἄλλους κατεστήσαντο, οὓς ὡσπερ οἰκεία γέωργια τῷ Θεῷ προσφέρουσι. Κριοὺς μὲν τοὺς ἀρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐλέγετο· « Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων » οὓς ὡσπερ ποιμνίων ἡγομένων αὐτοὶ κατέστησαν· βόας δὲ τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγελαζομένας ψυχὰς· « Μὴ γὰρ τῶν βοῶν, φησὶ, μέλει τῷ Θεῷ; » ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει· χιμᾶροι δὲ οἱ ἀρτιγενεῖς καὶ τῷ καιρῷ τοῦ χειμῶνος γεγεννημένοι εἶεν ἂν διὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηγευτὰς, « καὶ ἔρημοι, » ὡς τὸν τοῦ διαγμοῦ καιρὸν ἐκφυγόντας, ὠνομαστήσαν. Καὶ τούτους ἰταγαροῦν ὡς ἂν νεογνούς καὶ ὑπ' αὐτῶν προηγημένους τῷ Θεῷ προσάγουσιν ἕκαστος ἐφ' οἷς προηγάγετο σεμνυνόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν πνευματικῶς καὶ πρεπόντως τῇ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἐπαγγελίᾳ τεθειώρηται ἡμῖν. Καὶ πρέπει γε ὄντως ἀκούειν τῶν προκειμένων, ἢ κατὰ τὰς Ἰουδαίων ταπεινὰς μυθολογίας ὀλοκαυτώμασι χαίρειν τὸν Θεόν, ἢ θυμιάμασιν ἀισθητοῖς, ἢ κριῶν καὶ βοῶν καὶ χιμάρων αἵμασιν ὑπονοούτων. Ἄ δὴ πάντα διὰ τοῦ προφήτου αὐτὸς ὁ Θεὸς παραιτεῖται λέγων· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἵματα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξεζητήσῃ ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Καὶ ἄλλως γ' ἂν εἴη ταῦτα ἐναντία τοῖς ἐμπροσθεν κατὰ τὸν μὲν ψαλμὸν λελεγμένοις, ἐν οἷς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἐλέγετο· « Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε » καὶ· « Οὐ λήψομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ὅτι ἐμὰ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες » καὶ ἐξῆς· « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα κριῶν πίομαι; » Πῶς γὰρ ἐκείνοις σύμφωνα ἂν εἴη τὰ ὡς περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ κριῶν καὶ βοῶν καὶ χιμάρων ἐνταῦθα λελεγμένα; Καὶ μὴν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐξομολογούμενος ἔλεγεν· « Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκῆσεις. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἐθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠδύοκῆσας. »

« Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου. » Οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγον· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ

⁷⁷ Isa. I, 11, 12. ⁷⁸ Psal. XLIX, 8. ⁷⁹ ibid. 9, 10.

ἔργα τοῦ Θεοῦ, φοβερὸς ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς ἔθνεσι. Καὶ νῦν οὖν πάλιν αὐτοὶ αὐτοῖς τοῖς προσφωνοῦσι φάσκοντες· « Δεῦτε καὶ ἀκούσατε, καὶ διηγῆσομαι. » Τίνες δὲ δεῦτε; ἐπιλέγει ἐξῆς· « Πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν· » οὐδ' ἀνωτέρω ποτὲ μὲν πᾶσαν τὴν γῆν ὠνόμαζον, ποτὲ δὲ πάντα τὰ ἔθνη. Τοὺς αὐτοὺς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλοῦσι φοβουμένους τὸν Θεὸν ἀποκαλοῦντες. Πολλάκις δὲ καλὸν ἐν ἑτέροις ἀπεδείξαμεν, ὡς τοὺς ἐξ ἐθνῶν θεοσεβούντας φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν εἰσθεῖν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ τοίνυν μνείας δεῖται· τὸ κήρυγμα τὸ ἀποστολικόν, ἀναγκαιῶς ἐπαγγέλλονται τὴν ἑρμηνείαν παραδώσειν τοῖς ἔθνεσι λέγοντες· « Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγῆσομαι. » Λέγουσι δὲ ταῦτα ὡς ἐξ ἐνδὸς στόματος διὰ τὴν τελειώσιν· οἱ γὰρ πάντες ἐν γενέσασιν τελειωθέντες ἐν Κυρίῳ. Καὶ ταῦτα θεοσιζοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἐξ ἐνδὸς χοροῦ τοῦ ἀποστολικοῦ τοῖς ἔθνεσι προσφωνοῦν, ἐπαγγελλόμενόν τε διερμηνεύειν, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Πάλαι μὲν οὖν ἔλεγον· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὡς μετέστρεψέ ποτε τὴν θάλασσαν εἰς ἕρπαν, καὶ ὡς ἐν ποταμῷ διήλθον ποδί. » Νυνὶ δὲ οὐκέτι τὰ παλαιά, ἀλλὰ τὰ τῆς νέας καὶ καινῆς ἱστορίας παραδεδώκασι, τὰς ἐαυτῶν πράξεις ὑφηγούμενοι, καὶ τὰς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένας εὐεργεσίας. Διὸ φασιν· « Ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου· » εἶτα διηγοῦνται τὴν ἐπαγγελίαν πληροῦντες. Τίς δὲ ἡ διήγησις; « Πρὸς αὐτὸν, ψῆσθ, τῷ στόματι μου ἐκέκραξα, καὶ ὑψώσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ κατηριθμήσαντο, ὡς ἐπυρώθησαν, ὡς ἔδοξίμασθησαν, ὡς εἰσῆλθον εἰς τὰς θλίψεις, ὡς ὑπέμειναν, ὡς διήλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὡς ἐξήλθον εἰς ἀναψυχὴν· ὅτι μὴ ἀργῶς ταῦτα αὐτοῖς πάντα, ἢ θεὰ δεδώρηται χάρις· ἀλλὰ γὰρ αὐτῶν τὰ μεγάλα συμβαλλομένων εἰς τὸ μαρτύριον διδάσκουσιν ἀναγκαιῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ, φασιν, οὐδέποτε ἀνεχωροῦμεν εὐχόμενοι καὶ βοῶντες πρὸς αὐτόν. Ἐβόωμεν δὲ οὐ κραυγῇ καὶ φωνῇ γεγωνῶν, ἀλλ' « ὑπὸ τὴν γλῶσσαν » εἰσω συνέχοντες αὐτῶν τὰς βοάς· ἥδοιμεν γὰρ, ὅτι καὶ σιωπῶντων ἀκούει ὁ Θεός, καὶ εἰσι κραυγαὶ ψυχῆς οὐκ εἰς γλῶττης προφερόμεναι, ἀρρήτην δὲ δυνάμει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπόμεναι. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ ἐδίδαξεν ἡ Σωτὴρ εἰπῶν· « Εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσον τὴν θύραν σου, καὶ πρόσευξαι· καὶ ὁ Πατήρ σου ἡ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. » Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθά φασιν, ὅτι « Πρὸς αὐτόν τῷ στόματι μου ἐκέκραξα καὶ ὑψώσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Αὐτὸν, Ἰσραὴλ, τῷ στόματι μου ἐπακαλεσάμην, καὶ ὑψώθη παρακρήμη ἡ γλῶσσά μου. » Ἄλλ' οὐ μόνον ταῖς εὐχαῖς ἐσχολάζομεν καὶ ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεσι καὶ ἱκετηρίαις· ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀπεστρεφόμεθα μὲν πᾶσαν ἀδικίαν, ὡς μηδὲ ἐμβλέπειν αὐτῇ ἐθέλειν, ἢ καὶ τῷ νῷ ἐνθυμεισθαι τι ἀδικῶν. Εἰ γὰρ τι τοιοῦτον ἐνενοοῦμεν, οὐδ' εἰσακούεσθαι ἐξιοῖ ἂν ἡμεν· διὸ φασιν· « Ἀδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακούσάτω Κύριος. » Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὴν διάνοιαν τοιαύτην εἶχε καὶ τὰς εὐχὰς τοιαύ-

A *terribilis in consiliis super filios hominum.* Et his gentes alloquebantur. Nunc igitur ipsi eosdem compellant his verbis : « Venite, et audite, et narrabo. » Quinam, venite? deinde infert : « Omnes qui timetis Deum : » quos supra modo omnem terram nuncupaverant, modo omnes gentes. Eosdem enim in præsenti declarant, cum timentes Deum compellant. Plerumque in aliis commonstravimus, eos ex gentibus qui piam colunt religionem, timentes Dominum Scripturam appellare solere. Quoniam igitur prædicatio evangelica commentario eget, se ejus interpretationem tradituros necessario gentibus pollicentur, dicentes : « Venite, audite, et narrabo. » Hæc porro quasi ex uno ore proferunt propter consummationem : omnes quippe in Christo consummati unum effecti sunt. Et hoc Spiritus sanctus quasi ex uno apostolico choro gentibus loquens vaticinatur ; ac pollicetur se declaraturum quanta fecerit Deus animæ ipsorum. Olim quidem : dicebant, « Venite et videte opera Dei, qui aliquando convertit mare in aridam, et in flumine pertransierunt pede. » Nunc autem non vetera ulterius, sed ea quæ novam spectant historiam tradunt, gesta sua, necnon a Deo sibi collata beneficia narrantes. Quare dicunt : « Quanta fecit animæ meæ ; » deinde promissis stantes narrationem ordiuntur. Quæ narratio illa? « Ad ipsum, inquit, ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea. » Nam quia Dei erga se beneficia recensuerunt, quomodo scilicet igne examinati et probati sint, quomodo in ærumnis positi eas sustinuerunt, quo pacto transierunt per ignem et aquam, et ingressi sint in refrigerium ; quod non hæc omnia sibi frustra divina gratia contulerit ; sed isthæc sibi maxime ad martyrium profuerint, necessario edocent. Primo quidem, aiunt, nunquam suum precandi ipsum et clamandi fecimus. Neque tamen alta et sonora voce clamabamus, sed « sub lingua, » intus clamores nostros comprimentes. Noveramus quippe Deum vel tacentes audire, esseque clamores non lingua sed mente prolatos, ac ineffabili virtute ad Deum emissos. Idipsumque a Salvatore docetur his verbis : « Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora : et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi⁸³. » Sic igitur hic loquuntur : « Ad ipsum ore meo clamavi et exaltavi sub lingua mea ; » secundum Symmachum vero : « Ipsum, aiunt, ore meo invocavi, et exaltata est confestim anima mea. » Sed non tantum orationibus, precibus et supplicationibus ad Deum emissis vacavimus ; sed ipsis operibus iniquitatem omnem aversati sumus ; ita ut ne quidem respicere illam voluerimus, aut quidpiam iniquum vel animo cogitare. Nam si quid simile cogitassetis, non digni eramus qui exaudiremur. Quamobrem aiunt : « Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat Dominus. » Quia ergo tali mente prædi-

⁸³ Matth. vi, 6.

tus tales orationes fundebat, jure dicit « Propterea exaudivit Deus, et attendit voci deprecationis mee. » Et hæc in causa erant cur Deus post tentationes, eduxerit nos in refrigerium. Pro quibus omnibus debitum gratiarum actionis hymnum Deo emittentes, totum sermonem hoc ceu sigillo concludunt : « Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam et misericordiam suam a me. » Hæc porro omnia chorus apostolicus ex unius persona, benedictionem, laudem et gratiarum actionem pro omnibus supra memoratis Deo offerens, post tot prolatos sermones obsignavit.

1. IN FINEM IN HYMNIS PSALMUS CANTICI. LXVI.

VERS. 2, 3. « Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Præsens quoque psalmus, evangelicus cum sit, eidem ac præcedens hæret sententiæ; quare « ad finem » et ipse remittit, atque « canticum psalmi » inscribitur; quia ille quoque psalmus canticum esse dicebatur. Fortasse vero ideo neuter eorum cujus sint sermones in titulo declarat, quod manifestum sit quænam personæ in utroque loquentes inducantur. Etenim gentium præcones, sive apostoli Servatoris nostri, in utroque assumuntur. Qui statim ab exordio in præsentī psalmo nec occulte acclamant in terra et in omnibus gentibus salutare Dei, et viam ejus cognosci precantes, deinde aiunt : « Consteantur tibi populi, Deus, consteantur tibi populi omnes. Lætentur et exsultent gentes. » Quem sermonem secundo ad vaticinii firmitatem repetunt. Chorus igitur apostolicus, qui prius dixerat : « Jubilate Deo, omnis terra⁶⁴; » et rursum : « Omnis terra adoret te⁶⁵; » iterumque : « Benedicite, gentes, Deum nostrum⁶⁶; » in præsentī psalmo similiter, animadvertens magno sibi opus esse ad faustum evangelicæ prædicationis exitum Dei auxilio, quasi sibi accinendo sic precatur : « Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Nos quippe nihil dicimus esse, nihil posse fatemur, cum viles homines, simplices, pauperes et hominum postremi simus. Ipse vero Deus, qui nos in salutis gentium ministros adlegit, primo quidem misereatur nostri, nostræ scilicet infirmitatis commiseratione moveatur; deinde aliquid adjiciat quod confortare valeat; id est, ut benedicat nobis, benedictione sane spirituali; quo illius gratia in nos impleatur, ut par est, hujusmodi benedictio : « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini illius⁶⁷. » Hæc enim a principio in mundi exortu dicta sunt : quæ Judæi non alio quam corporeo more, per multiplicationem impleta putant. Nos autem gnari animæ quoque prolem esse atque discipulos esse magistrorum filios, hujusmodi benedictionem consequi precamur, ut crescamus et multiplicemur multitudine

Α τας ἀνέπεμπεν, εἰκότως φησί· « Διὰ τοῦτο εἰσηκουσεν ὁ Θεὸς καὶ προσέσχε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. » Καὶ ταῦτα ἦν τὰ αἷτια δι' ἃ ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν μετὰ τοὺς τοσοῦτους πειρασμούς. Ἐφ' οἷς ἄπασι τὸν ὀφειλόμενον εὐχαριστήριον ὕμνον ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, ἐπισφράγισμα τοῦ παντὸς ποιούνται λόγου φάσκοντες· « Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστρεψε τὴν προσευχὴν μου, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς ἐξ ἐνὸς προσώπου μετὰ πάντας τοὺς προλεχθέντας λόγους ἐπισφράγισατο, εὐλογίαν καὶ δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν ἐπὶ πᾶσι τοῖς προλεχθεῖσιν ἀναπέμπτων τῷ Θεῷ.

1. ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ ΨΑΛΜΟΣ ΚΑΘΗ. ΕΣΓ'.

« Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς καὶ εὐλόγησαι ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς. » Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς εὐαγγελικὸς ὢν, τῆς αὐτῆς ἔχεται τῷ πρὸ αὐτοῦ διανοίας· διότι « εἰς τὸ τέλος » παραπέμπει καὶ αὐτὸς, « ὥδῃ » τε « ψαλμοῦ » ἐπιγράφεται· ἐπεὶ κάκεινος ψαλμὸς ὥδῃς ἐλέγετε εἶναι. Μήποτε δὲ τὸ τίνας εἶεν λόγοι οὐδέτερος αὐτῶν ἐν τῇ προγραφῇ παρίστησι διὰ τὸ ἐναργὲς τῶν προφητικῶν εἰσηγμένων ἐν αὐτοῖς προσώπων. Οἱ κήρυκες γοῦν τῶν ἔθνῶν, οἱ ἀπόστολοι δηλαδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐν ἑκατέρῳ παρελήφθησαν. Αὐτίκα γοῦν καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀκαλύπτως ἀναβοοῦσιν ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ τε σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ γνωσθῆναι εὐχόμενοι· εἴθ' ἐξῆς· « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Καὶ αὖθις δευτεροῦσι τὸν λόγον εἰς βεβαίωσιν τῶν θεσπισζομένων. Ὁ χορὸς τὸν οὐκ ἀποστολικὸς, ἢ διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰρηκῶς· « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ » καὶ αὖθις· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνήσάτωσαν καὶ πάλιν· « Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν » καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ὁμολῶς, ὁρῶν, ὅτι πολλῆς δεῖται συνεργίας Θεοῦ εἰς κατόρθωσιν τῶν εὐαγγελικῶν κηρύγματος, ὥσπερ κατεπέδων αὐτῶν δι' εὐχῆς φησιν· « Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς καὶ εὐλόγησαι ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς. » Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἑαυτοὺς τὸ μὴθὲν εἶναι φάμεν, καὶ τὸ μὴθὲν δύνασθαι ὁμολογοῦμεν, εὐτελεῖς ὄντες καὶ ἰδιῶται, πένητές τε καὶ πάντων ἔσχατοι ἀνθρώπων· αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς βουληθεὶς ἡμᾶς ὑπρέτας γενέσθαι τῆς τῶν ἔθνῶν σωτηρίας, πρῶτον μὲν οἰκτειρήσειεν ἡμᾶς, οἶκτον ἡμῶν λαβὼν τῆς ἀσθενείας· εἶτα προσθεῖη τι τὸ δυνάμενον ἡμᾶς δυναμῶσαι· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εὐλόγησαι ἡμᾶς· εὐλογία δὲ πνευματικῆ, ὡς ἂν καὶ εἰς ἡμᾶς πληρωθεῖη κρεπόντως τῇ αὐτοῦ χάριτι ἢ φάσκουσα εὐλογία· « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. Ταῦτα μὲν γὰρ καὶ πάλαι κατ' ἀρχαίς ἐπὶ τῆς κοσμοποιίας εἶρητο· ἐνομήσθη τε Ἰουδαίοις οὐκ ἄλλως ἢ σωματικῶς μόνως διὰ τῆς πολυτελείας πληροῦσθαι. Ἡμεῖς δὲ, εἰδότες, ὡς ἔστι καὶ ψυχῆς ἔκγονα, διδασκάλων τε παῖδες οἱ μαθητεύμενοι, τοιαύτης ἀξιούμεν τυχεῖν εὐλογίας, ὡς ἂν ἀζητηθεῖμεν καὶ πληθυνθεῖμεν πλή-

⁶⁴ Psal. lxxv. 1. ⁶⁵ ibid. 4. ⁶⁶ ibid. 8. ⁶⁷ Gen. 1, 28.

θει τῶν μαθητευομένων, μυριάσι τε τῶν δι' ἡμῶν σωζομένων, ὡς ἂν εἰπεῖν· « Εὐλογητός ὁ Θεός ὁ εὐλογησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. » Οὕτως οὖν ὁ Θεός οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς πρότερον, εἴτ' οἰκτειρήσῃ εὐλογῆσαι ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἔσται, εἰ μὴ ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, ὥστε καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν· « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Ἐδὲ ἐπιλεγόμενον ἐξῆς, « καὶ ἐλεήσῃ ἡμᾶς, » μὴ κείμενον μῆτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μῆτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς, ἀναγκαίως ὠθείσται. Τῶν δὲ προλεχθέντων εὐχόμεθα τυχεῖν, ἵνα δυνηθῶμεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ γνωστὴν ποιῆσαι ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Διὸ λέλεκται· « Τοῦ γινῶναι ἐν τῇ γῆ τὴν ὁδὸν σου. » Τίς ἢ ἡ γῆ καὶ τίς ἡ ὁδὸς τοῦ Θεοῦ; Ἡ μὲν πάντες οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι καὶ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη· ὁδὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ θεοσεβῆς βίος· οὐ τὰ τέλῃς πρὸς αὐτὸν ἄγει τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ μετρόπολιν ἀγαθῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σωτήριος λόγος εἴη ἂν ὁδὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἐξῆς ὡσπερ διερμηνεύων τὴν διάνοιαν ἐπιλέγει· « Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ σωτήριόν σου. » Ὅπως οὖν δυνηθῶμεν ἐν πάσῃ τῇ γῆ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι τὴν ὁδὸν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου, ταύτην γὰρ ἔστι, γνωστὸν ποιῆσαι, οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ εὐλόγησον ἡμᾶς, καὶ τὸ πρόσωπόν σου ἐπιφανόν ἐφ' ἡμᾶς, ἵνα πληρωθῆντες φωτὸς ἐκ τοῦ προσώπου σου, καταλάμψωμεν πάντας ἄνθρώπους. Εἰ γὰρ μὴ ταῦθ' ἡμῖν ὑπάρξειεν, οὐδὲν ἔσμεν ἡμεῖς πρὸς τὴν τοῦ τηλικούτου πράγματος κατόρθωσιν.

« Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός, ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Εὐφρανθήτωσαν. » Τὰ μὲν πρῶτα ἑαυτοῖς ἐπηύξαντο οἱ τῶν ἔθνῶν κήρυκες· τὰ δὲ προκειμένα τοῖς τῷ δι' αὐτῶν κήρυγμα παραδεξαμένοις. Καὶ δὴ καὶ πρῶτον μὲν αὐτοῖς ἐξομολογήσεως ἐνδοθῆναι χῶραν εὐχονται, ὅπως τὰ πρότερα ἑαυτῶν πλημμελήματα καὶ τὰς ἐν εἰδωλολατρειᾷ διουσιασθείας ἀποβρῦψωνται διὰ τῆς ἐξομολογήσεως· δεύτερον καθαρθέντας αὐτοὺς τυχεῖν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ἱκετεύουσι. Διὸ πρῶτον φασίν· « Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἐπεὶ συνέβαινε μὴ πῶς συνεῖναι ἡμᾶς ποίους εἰρήχασαι λαοῦς· ἐπεὶ καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀθροίσματα καὶ λαοὺς ἐκέκτητο· ἀναγκαίως, ἵνα νοησωμεν ποίων ἐμνημόνευσαν λαῶν, δευτεροῦσι τρανοῦντες τὴν διάνοιαν ἐν τῷ λέγειν· « Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ πάντες. » Μῆποτε δὲ διὰ τῶν προτέρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίους λαοὺς ἀνίτηνται, ὑπὲρ αὐτῶν πρῶτον τὴν εὐχὴν ἀναπέμψαντες, διὰ δὲ τῶν δευτέρων τοὺς ἐξ ἔθνῶν λαοὺς; Ὅπερ ἵνα γινώριμον γένηται τοῖς ἐντυγχάνουσι, διασαφεῖ φάσκον ὁ λόγος· « Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Ἐπειδὴ δὲ ἴς τὸ, « ἐξομολογήσασθωσάν σοι, » εἴρηται, ὅρα μῆποτε τὸ μὲν πρῶτον ἐδήλου τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων τὴν ὁμολογίαν, τὸ δὲ δεύτερον, τὴν ἐφ' οἷς ἔτυχον ἀγαθοῖς εὐχαριστίαν. Λαμβάνεται γὰρ ἡ ἐξομολογήσις καὶ ἐπὶ εὐχαριστίας. Οὕτω γοῦν ὁ Σωτῆρ

A discipulorum, atque infinito eorum qui per nos salutem obtinebunt numero, ut dicamus : « Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo⁸⁸. » Sic ergo Deus primum misereatur nostri, deinde misertus benedicat nobis. Id porro nequaquam eveniet, nisi illuminet vultum suum super nos : ita ut et nos dicamus : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine⁸⁹. » Quod sequitur porro, « et misereatur nostri, » cum neque in Hebraico, neque in reliquis interpretibus legatur, obelo, ut consentaneum erat, notatum est. Ideo autem jam memorata assequi rogamus, ut viam ejus in universa terra notam facere valeamus. Quare dicitur : « Ut cognoscamus in terra viam tuam. » Quænam terra illa ? quæ via Dei ? Terre nimirum sunt omnes homines terram incolentes et gentes universum orbem occupantes ; via autem Dei, est religiosa vita, cujus finis ad ipsum Deum, ceu ad quamdam honorum metropolim deducit. Ipseque salutaris sermo via Dei fuerit. Quamobrem sub hæc velut sententiam explicans adjicit : « In omnibus gentibus salutare tuum. » Ut itaque valeamus in omni terra et in omnibus gentibus terram incolentibus viam tuam et salutare tuum, nam idem ipsum est, notum facere, miserere nostri, Deus, et benedic nobis, vultumque tuum illumina super nos ; ut lumine vultus tui repleti, omnes homines illustremus. Atenim nisi hæc nobis adfuerint, nihil ad tantam rem perficiendam sumus.

C VERS. 4-8. « Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes. Lætentur. » Priora quidem sibi præcones gentium postularunt ; hæc vero iis qui prædicationem suam exceperunt. Et primo ipsis confessionis locum dari precantur, ut per confessionem pristina delicta et idololatriæ impietatem abstergant. Secundo rogant ut purgati lætitiæ et exultationem a Deo consequantur. Quare primo dicitur : « Confiteantur tibi populi, Deus. » Sed quia nondum nobis notum erat, qui populi indicarentur ; nam ipsa quoque Judaica gens cætus et populos habuit ; ut sciamus quibus de populis agatur, necessario repetunt, mentemque suam declarant his verbis : « Confiteantur tibi populi omnes. » D Num forte per priores illos, Judæorum populos subindicant, pro illisque orationem primo emittunt ; per secundos autem, gentium populos ? Quod ut legentibus planum fiat, his verbis declaratur : « Lætentur et exsultent gentes. » Quoniam vero bis illud, « confiteantur tibi, » dictum est ; perpende num primum pristinorum delictorum confessionem significet ; secundum vero, gratiarum pro collatis bonis actionem. Nam confessio etiam pro gratiarum actione usurpatur. Sic enim Servator gratias agit dicens : « Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ⁹⁰. » Post primam vero et secundam confessionem, jam tertio pro gentibus illis confessis præ-

⁸⁸ Ephes. 1, 3. ⁸⁹ Psal. 1v, 7. ⁹⁰ Matth. xi, 25.

cantur. Quibus verbis? « Lætentur et exsultent gentes. » Qua vero de causa, deinde docet sic loquens: « Quoniam judicabis populos in æquitate; » populos autem non aliquos, aliis dimissis; sed omnes, ut demonstratum superius est: qui gnari insuper se abs te ductum iri, ut viam sibi a nobis indicatam perambulent, jure lætitia et exultatione replebuntur. Pro illo autem, « et exsultent, » Aquila, « et laudabunt; » Symmachus vero, « et benedicant, » interpretati sunt. « Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes: terra dedit fructum suum. » De bonis promissis tuis lætabundus Spiritus sanctus, iisdem vocibus insistit, quasi de communi universorum hominum salute delectatus. Quare bis terve resumit, neque vult a salutari et evangelico cantico secedere. Rursum itaque ait: « Confiteantur tibi populi, Deus. » Quod sane maximum erat miraculum, quia Judæi quidem universorum Dei cultum a patribus edocti, in idololatriæ errorem frequenter proruebant. Populi autem per orbem universi, qui a multis retro sæculis errori dediti erant, eousque mores immutabant, ut non solum te omnium Deum agnoscant; sed etiam ediscant tibi duplici jam tradito more confiteri: quod ut eveniat jam vaticinium matura; ut æternarum promissionum oculati testes simus. Hæc porro sic accipienda sunt, ut possint ex prophetarum persona dici; ita ut quæ ante diapsalma sunt, apostolorum personæ convenient; quæ vero secundum diapsalma ponuntur, prophetarum choro, qui ea juxta nos videmus, ipsi quoque conspiciere flagitabant, et tamen non viderunt secundum Salvatoris vocem⁹¹. Deinde dicitur: « Terra dedit fructum suum; » sive, secundum Symmachum: « Terra dabit proventum suum. » Vere namque fructus secundum terræ naturam est, nosse universorum Deum, eosque queis in illa habitare concessum est, debitas ipsi confessiones et gratiarum actiones emittere. Nam ea de causa terræ elementum conditum est, ut qui in illa versarentur, pietatis fructus proferrent; sed ob primi hominis prævaricationem dictum est: « Maledicta terra in operibus tuis. In dolore comedes ipsam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinæ et tribulos germinabit tibi⁹². » At non erat hic fructus terræ secundum naturam; sed prædictio malitiæ quæ præter naturam in ea pullulatura erat. Nam præter naturam spinæ et tribuli oborti sunt propter prævaricationem non solum primi hominis, sed etiam eorum qui post illum in impietatem prolapsi sunt. Quia in principio quando dixit Deus: « Germinet terra herbam feni, seminantem semen, secundum genus et similitudinem, et lignum fructiferum ferens fructum, cujus semen in ipso sit secundum genus super terram⁹³; » nusquam mentio spinarum ac tribulorum est; neque terra isthæc produxisset, nisi hominibus inobsequentiæ subsecuta ultio esset. In malitiæ ergo, quæ homini-

ἡ γὰρ ἰσχυροῦς λέγων· « Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. » Μετὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἐξομολόγησιν ἐπεύχονται τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἐξομολογησάμενοις τὰ τρίτα. Τίνα δὲ ταῦτα; « Εὐφρανθήσασαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· « Ὅτι κρινεῖς λαοὺς ἐν εὐθύτητι, » καὶ ὅτι λαοὺς, οὐ τινὰς μὲν, τινὰς δὲ οὐ· ἀλλὰ πάντας κατὰ τὰ ἐμπροσθεν δεδηλωμένα. « Ἐτι δὲ γινόντα, ὅτι ὀδηγήθησεται ὑπὸ σοῦ πρὸς τὸ βασιλεῖν τὴν ὁδὸν τὴν ὑψ' ἡμῶν αὐταῖς γνωρίζομένην, εἰκότως εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως πλησθήσεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἀγαλλιάσθωσαν, » « καὶ αἰνέσουσιν » ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, « καὶ εὐφρημέτωσαν, » ἠρμήνευσαν. « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες· γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Ἐπὶ ταῖς χρησταῖς καὶ ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις εὐφραινόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταῖς αὐταῖς ἐνδιατρίβει φωναῖς, ὡς περ ἐντροφῶν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Διὸ ἐπαναλαμβάνει δεῦτερον καὶ τρίτον, καὶ οὐ βούλεται ἀναχωρεῖν τοῦ σωτηρίου καὶ εὐαγγελικοῦ ἔργου. Πάλιν οὖν φησὶ· « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός. » Ὅ δὲ μέγιστον ἦν θαῦμα, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν, ἐκ πατέρων τὸν τῶν ὄλων Θεὸν σέβειν δεδιδασμένοι, συνεχῶς ἐξετραχάλιζοντο ἐπὶ τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρίας· λαοὶ δὲ πάντες οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκ τοῦ μακροῦ αἰῶνος πεπλανημένοι εἰς τοσαύτην ἕξουσι μεταβολὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιγινώσκειν σε τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμην ἀναλαβεῖν τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα διττὸν τρόπον· ὅπερ ἓνα γέννηται ἤδη ποτὲ, τάχυνον τὰ τῆς προφητείας, ἵνα αὐτόπται τῶν αἰώνων ἐπαγγελιῶν γενοίμεθα. Ἀκουστέον δὲ τῶν προκειμένων ὡς δυναμένων καὶ ἐκ προσώπου τῶν προφητῶν λέγεσθαι· ὡς· « εἶναι τὰ μὲν πρὸ τοῦ διαφύλακτος, ἀρμόζοντα τῷ προσώπῳ τῶν ἀποστόλων, τὰ δὲ μετὰ τὸ διάφθαλμα, τῷ χορῷ τῶν προφητῶν, οἵτινες ἐπεθύμουν ἰδεῖν ἃ ἡμεῖς βλέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον κατὰ τὴν σωτήριον φωνήν. Ἐξῆς τοῦτοις εἰρηται· « Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Γῆ δώσει τὴν φορὰν αὐτῆς. » Καρπὸς γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ κατὰ φύσιν τῆς γῆς ἔστι τὸ γνωρίζειν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτῷ ἐξομολογήσεις καὶ εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τοὺς οἰκτεῖν αὐτὴν ἐπιτραπέντας. Ἐπὶ τοῦτο μὲν γὰρ κατεσκευάσται τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, ἐπὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ τὰς διατριβὰς ποιουμένους εὐσεβείας προσφέρειν καρπούς· διὰ δὲ τὴν τοῦ πρώτου ἀνδρὸς παράθασιν ἐλέχθη· « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι. » Ἄλλ' οὐκ ἦν οὗτος ὁ κατὰ φύσιν καρπὸς τῆς γῆς· πρόρρησις δὲ τῆς μελλούσης φύειν ἐν αὐτῇ παρὰ φύσιν κακίας. Παρὰ φύσιν γὰρ αἱ ἀκανθαὶ καὶ τριβόλοι διὰ τὴν παράθασιν ὑποστᾶσιν οὐ μόνον τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἡσεθηκότων· ἐπεὶ κατ' ἀρχάς, ὅτε εἶπεν ὁ Θεός· « Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην

⁹¹ Luc. x, 24. ⁹² Gen. iii, 17. ⁹³ Gen. i, 11.

χόρτου· σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοί-
τητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ
σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς· ἢ
οὐδαμῆ μὴμῆ γέγονεν ἀκανθῶν οὐδὲ τριβόλων· οὐδ'
ἂν ἐφυσε ταῦτα ἡ γῆ, εἰ μὴ τὰ τῆς παρακοῆς ἐπηκο-
λούθησεν ἀνθρώπων. Τῆς γοῦν ὕστερον ἐπισυμβάσης
ἀνθρώποις κακίας εἰκόνες ἐφύσαν ἀκανθαὶ καὶ τρι-
βολοὶ. Ὅθεν ἵνα ταῦτα ἀπόληται, πῦρ ἤλαθε βαλεῖν
ἐπὶ τὴν γῆν ὁ Σωτῆρ. Καὶ δὴ τοῦ σωτηρίου λόγου
δίχην πυρὸς τὰς ἀκάνθας καὶ τοὺς τριβόλους ἀφανί-
ζοντος, νεωθείσα τῆς κακίας ἡ ψυχῆ, τὸν προσήκοντα
αὐτῇ καὶ κατάλληλον καρπὸν ἀποδίδωσι. Διόπερ λαοὶ
μὲν πάντες ἐξομολογοῦνται· ἔθνη δὲ ἐπὶ τῆς γῆς
ὀδοῦνται. Τούτοις τε ἀκολουθῶν, ἐπενήνεκται τό·
ἢ Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ
θεὸς, ὁ θεὸς ἡμῶν, εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ θεός. Καὶ
φοβηθήτωσαν αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. ἢ
Ἔστε οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἔστε οἱ παλαιοὶ
τοῦ θεοῦ προφῆται (ἐκατέρω γὰρ τάγματι ἐφαρμό-
ζει τὰ λεγόμενα), εὐχονται τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ εὐ-
λογίας τυχεῖν, ἥς καὶ ἀνωτέρω τὴν διάνοιαν παρε-
στήσαμεν, δεικνύντες ὅπως τὸ, ἢ Αὐξάνεσθε καὶ
πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυ-
ριεύσατε αὐτῆς, ἢ ἐπὶ τούτων ἐπληροῦτο πνευματι-
κῶς. Πάρεστι γοῦν ἔργω παραλαβεῖν, ὡς ἡ σύμπασα
γῆ τῆς ἐκεῖνων διαδοχῆς ἐπληρώθη. Αἶτε καθ' ὅλης
τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλη-
σῖαι, καὶ οἱ καθ' ἑκάστην μυριάδων λαοὶ τῆς εὐλο-
γίας αὐτῶν ἐμφαίνουσι τὰ ἀποτελέσματα. Πρεπόν-
τως δὲ αὐτοῖς τὸ, ἢ Ὁ θεὸς ἡμῶν, ἢ ἐν τῷ, ἢ Εὐλο-
γήσαι ἡμᾶς ὁ θεός, ὁ θεὸς ἡμῶν· ἢ ὡς ἂν πάτριον
κεκτημένοι τὸ τοῦ θεοῦ αὐτῶν γνῶρισμα. Ἄλλ' ἐξῆς
ἐπισυνάπτουσιν ἀοριστως λέγοντες τὸ, ἢ Εὐλογῆσαι
ἡμᾶς ὁ θεός· ἢ ὡς μηκέτι μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ
πάντων τῶν δι' αὐτῶν σωθησομένων θεὸν ὄντα. Καὶ
μετὰ πάντα τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης προφητείας
ἐπισφραγίζονται λέγοντες· ἢ Καὶ φοβηθήτωσαν αὐ-
τὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. ἢ Ἐπειθὶ γὰρ ἢ ἀρχὴ
σοφίας φόβος Κυρίου, ἢ ἀναγκαίως ὡσπερ εἰσαγω-
γὴν τῆς θεοσεβείας τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἐγγενέσθαι
πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς
γῆς οἰκοῦσιν ἐπέυχονται· ὃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο μετὰ
τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοφάνειαν, μεθ' ἣν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
ἐξῆλθεν ὁ φόβος τῶν ἀποστόλων αὐ-
τοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.
Περὶ τούτων δὲ τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ διὰ
τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγετο· ἢ Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ θεὸς ὁ
Σωτῆρ ἡμῶν, ἢ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς
γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρᾶν.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῆ ΔΑΥΙΔ ὙΑΛΜΟΣ ΦΑΗΣ ΕΖ'.

ἢ Ἀναστήτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ
ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ
οἱ μισοῦντες αὐτόν. ἢ Οἱ μὲν πρὸ τοῦ μετὰ χεῖρας
τρῆς ἐφεξῆς τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν προεφώνουν· ὧν
ὁ μὲν εἶδ' ἢ Ψαλμὸς ὅδης ἢ ἐπεγεγράφτο ἢ Τῷ Δαυὶδ·
ὁ δ' ἐπόμενος ἢ Ὁδὴ ψαλμοῦ· ὁ δὲ τρίτος ἢ Ἐν
ἔθνεσι ψαλμὸς ὅδης. ἢ Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ
μετὰ χεῖρας, εἰσαγγελικὸς ὧν καὶ αὐτὸς, καὶ οὐ περὶ
τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ
Σωτῆρος αὐτοῦ προφητεῖαν περιέχων, ἢ εἰς τὸ τέλος

A bus postea inhæssit, imaginem, spinæ et tribuli
suborti sunt. Quamobrem, ut hæc dispereant,
ignem in terram missum Servator venit. Et sane
salutari verbo ignis instar spinas et tribulos ab-
sumente, renovata anima malitiam exuens, conve-
nientem sibi et consentaneum fructum profert. Qua-
propter populi omnes conflentur; gentes vero in
terra diriguntur. Ad hæc autem consequenter infer-
tur illud: « Terra dedit fructum suum. Benedicat
nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et me-
tuant eum omnes fines terræ. » Sive apostoli Ser-
vatoris nostri, sive prisci illi Dei prophætæ (nam
utrique ordini hæc dicta competunt), Dei bene-
dictionem consequi precantur, eujus mentem su-
pra declaravimus, cum illud, « Crsecite et multi-
plicamini et replete terram, et dominamini illius⁹², »
in ipsis spiritualiter completum esse probaremus.
Licet igitur vel ex gestis rebus intelligere, univer-
sam terram eorum successione repletam esse. Ec-
clesiæ namque Servatoris nostri per universam
terrâ fundatæ, et innumeri per singulas earum
populi, benedictionem ipsorum completam exhi-
bent. Ipsis porro convenit illud, « Deus noster, » in
hoc dicto expressum, « Benedicat nos Deus, Deus
noster; » utpote qui paternam Dei sui cognitionem
obtineant. Verum deinde illud adjiciunt: « Bene-
dicat nos Deus; » utpote qui non ipsorum tantum,
sed etiam eorum omnium, qui per eos salutem na-
cturi sunt, Deus sit. Post hæc omnia autem totius
prophetiæ complementum obsignavit his verbis:
« Et metuant eum omnes fines terræ. » Quandoqui-
dem enim « initium sapientiæ timor Domini⁹³, »
necessario precantur, ut timor, quasi initiatio ad
piam religionem, omnibus hominibus, etiam extre-
ma terræ incolentibus, ingeratur. Quod post divi-
num Salvatoris nostri adventum impletum est:
post illum enim in omnem terram exivit sonus ap-
ostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum.
De his quoque terræ finibus superius dicebatur:
« Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes omnium
finium terræ, et eorum qui in mari sunt longe⁹⁴. »

D. I IN FINEM DAVIDI, PSALMUS CANTICI. LXVII.

VERS. 2-4. ἢ Exurgat Deus, et dissipentur inimici
ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. ἢ Tres
psalmi ante præsentem consequenter positi, vocatio;
nem gentium prænuntiabant: e quibus LXIV ἢ Psalmus
cantici Davidi ἢ inscriptus erat; sequens vero, ἢ Can-
ticum psalmi; ἢ tertius ἢ In hymnis psalmus cantici. ἢ
Jure itaque præsens psalmus cum evangelicus item sit,
ac non solum de vocatione gentium, sed etiam de ipso
Servatore prophetiam contineat, « in finem Davidi, »
atque ἢ psalmus cantici, ἢ perinde atque superio

⁹² Gen. 1, 28. ⁹³ Psal. cx, 10. ⁹⁴ Psal. LXIV, 6.

res, inscriptus est. Par erat enim sermones bonorum promissa complectentes, non modo psalmos, sed una psalmos cantici, et cantica psalmi vocari, atque « in finem » remittere; quia ea quæ in horum vaticiniis feruntur, diuturnis post temporibus in consummatione sæculi perficienda erant. Hic quoque psalmus a Spiritu prophetico ex persona apostolorum pronuntiatus est. Sicut ergo in præcedentibus orabant, Deum sibi ad evangelicam prædicationem adiutorem evocantes; eodem quoque modo in præsentem ulterius progressi dicunt: « Benedictus Dominus quotidie; prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum: » et iterum: « Manda, Deus, virtuti tuæ, confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. » Vides enim quomodo precentur, ut Deus sibi prosperum iter pareat, seque confirmet, ut Evangelii cursum sine obice perficiant. Evangelicam item prædicationem aperte memorant dicentes: « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » Imo quibusnam Evangelium prædicaturi essent vaticinantur his verbis: « Venient legati ex Ægypto, Æthiopia porriget manum suam Deo. » Clare enim hisce verbis Ægyptiis Evangelium annuntiant, idololatrias subindicantes: ex Ægypto namque idololatria ortum accepit. Quinetiam Æthiopianam Deo manum porrigere suam dicunt, extrema terræ significantes. Deinde vero omnia regna terræ confertim advocant, hocque ritu universas gentes significant. Ut autem ea quæ in vaticinio ferebantur, nunc tandem opere perficerentur, in ipso principio Spiritus sanctus per Davidem preces emittit dicens: « Exsurgat Deus et dissipentur inimici ejus. » Pergraves enim inimici Dei jam olim in omnes terræ habitatores tyrannidem exercebant, maligni videlicet dæmones, qui multiplicum numinum errorem in universum orbem induxerant. Nemo porro erat qui mala propelleret, non vir sapiens, non justus, non propheta, imo nec quispiam ex angelis et sanctis spiritibus, sive ex cœlestibus divinisque virtutibus. Quapropter Deum rogat ut exsurgat, et ex regio throno suo excitetur. Nam Dei providentia tunc cessare, vacare et ceu quiescere dicitur, cum ex divitiis bonitatis, et ex patientia longanimitateque sua peccantes et erga se impie agentes tolerat; moveri autem et excitari dicitur, cum peccatores aggressus ulciscitur. Ut igitur memorati hostes finem facerent dominandi hominibus, Deo supplicat ut exsurgat seseque concitet ad ultionem, ut qui olim in unum congregati erant, et improbam mutuo concordiam inierant, eam scilicet quæ diabolicam idololatriam spectabat, dissiparentur procul dispersi. Ii vero inimici Dei erant, eumque oderant, qui aerem terræ eminentem replebant, et improbitatem illam multiplicis erroris fovebant, impii nempe quidam et athei dæmones. Qui Deo vel tantum commovente se, et ad facinorum ultionem sese excitante, primo quidem dissipati et alii procul aliis dispersi, deinde in fugam versi sunt, ac postea sicut deflavit fumus defecerunt, et sicut liquescit cera

τῷ Δαυὶδ ἐπιγράφεται, καὶ ἐ ψαλμὸς ὡδῆς ὁμοίως τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Ἐδεῖ γὰρ τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελτικὸς λόγους μὴ μόνον ψαλμοὺς, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ψαλμοὺς ὡδῶν καὶ ὡδᾶς ψαλμῶν ὀνομάζεσθαι καὶ ἐῖς τὸ τέλος ἠναπέμπειν ὡς ἂν μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μελλόντων πληροῦσθαι τῶν ἐν αὐτοῖς θεσπιζομένων. Λέλεκται δὲ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων. Ὡς περ οὖν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπηύχοντο ἑαυτοῖς ἀνακαλούμενοι Θεὸν συνεργὸν εἰς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις οἱ αὐτοὶ προϊόντες, φασὶν· « Εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν· κατευδῶσαι ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν· » καὶ πάλιν· « Ἐντείλει, ὁ Θεὸς, τὴν δυνάμειν σου· δυνάμωσον, ὁ Θεὸς, τοῦτο ὃ κατεργάσω ἡμῖν. » Ὁρᾷ γὰρ ὅπως κατευδωθήναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ δυναμωθῆναι εἰς τὸ ἀκωλύτως τὸν δρόμον τοῦ Εὐαγγελίου τελειῶσαι εὐχονται. Μέμνηνται δὲ σαφῶς καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος λέγοντες· « Κύριος δῶσε ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ· » ἀλλὰ καὶ τίσιν ἡμελλοὺς κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον θεσπιζοῦσιν ἐν οἷς φασιν· « Ἡξοῦσι πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου· Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων Αἰγύπτου εὐαγγελίζονται, τοὺς εἰδωλολάτραις αἰνιττόμενοι· ἐπεὶ ἐξ Αἰγύπτου κατήρξατο ἡ εἰδωλολατρεία. Ἀλλὰ καὶ τὴν Αἰθιοπίαν προφθάσαι χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ φασί, τὰ ἔσχατα τῆς οἰκουμένης δηλοῦντες. Εἰθ' ἐξῆς τὰς βασιλείας τῆς γῆς πάσας ἀθρόως συγκαλοῦσι, τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τοῦτον σηματονομήσαντων τὸν τρόπον. Ἴνα δὲ τὰ διὰ τῶν λόγων προφητευόμενα ἤδη ποτὲ καὶ δι' ἔργων χωρήσῃ, ἀρχόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν, διὰ τοῦ Δαυὶδ εὐχὴν ἀναπέμπει λέγον· « Ἀναστῆτω ὁ Κύριος, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔχθροί αὐτοῦ. » Δεινοὶ γὰρ ἔχθροί τοῦ Θεοῦ κατετυράνουν πάλαι πρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων, οἱ τὴν πολυθεον πλάνην καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησάμενοι πονηροὶ δαίμονες. Οὐδεὶς τε ἦν ἐπαμύνων τοῖς κακοῖς, οὐ σοφὸς ἀνὴρ, οὐ δίκαιος, οὐ προσφῆτης· ἀλλ' οὐδὲ ἀγγέλων τις ἢ πνευμάτων ἁγίων, ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν θείων δυνάμεων. Διὸ δὴ αὐτὸν ἀναστῆναι τὸν Θεὸν, καὶ τοῦ βασιλικῆ διεγεροῦσθαι θρόνου παρακαλεῖ. Ἡρεμεῖν μὲν καὶ ἡσυχάζειν καὶ ὡς περ διαναπαύεσθαι τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας λέγεται, ἐπειδὴν τῷ πλοῦτι τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ φέρῃ τοὺς ἀμαρτάνοντας καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντας· τὸ δὲ κινεῖσθαι καὶ διανίστασθαι, ἐπειδὴν τὰς ἐκδικήσεις ποιῆσαι ἐπέσι τῶν τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Ἴν' οὖν ἤδη ποτὲ παύσονται ταῖς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείαις οἱ προλεχθέντες ἔχθροί, διαναστῆναι τὸν Θεὸν καὶ διεγείραι ἑαυτὸν εἰς ἐκδίκησιν ἵκετεύει, ὅπως οἱ πάλαι κατὰ τὸ αὐτὸ συνηγμένοι καὶ κακὴν συμφωνίαν πρὸς ἀλλήλους θέμενοι, τὴν τῆς δαιμονικῆς εἰδωλολατρείας, διασκορπισθῶσι μακρὰν ἀλλήλων γενόμενοι. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ μισοῦντες αὐτὸν ἦσαν, οἱ τὸν ὑπὲρ γῆς ἀέρα πληροῦντες καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις πολυπλανῆ κακίαν ἐνεργοῦντες δυσσεβεῖς τινεὶ καὶ ἄθεοι δαίμονες· οἱ, κινηθέντος αὐτοῦ μόνον τοῖ

Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν πραττομένων ἐκδίκησιν αὐ-
τὸν διεγείραντος, πρῶτον μὲν ἐσκορπίζοντο μακρὰν
ἀλλήλων διασκεδανύμενοι, εἰτ' ἐχρῶντο φυγῆ· καὶ
μετὰ ταῦτα ὡς ἐκλείπει καπνὸς ἐξέλιπον, καὶ ὡς
τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἤμελλον
ἀπολλύσθαι. Νοήσεις δὲ ὅπως ὡς ἐκλείπει καπνὸς
ἐξέλιπον οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἐπιστήσας ὡς τὸ μὲν πα-
λαιὸν μετεσχηματίζοντο εἰς ἀγγέλους φωτὸς, αὐτὸς
δὲ ὁ διάβολος καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον, ὃς φησιν· « Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχη-
ματίζεται εἰς ἀγγελον φωτὸς. » Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ
οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται εἰς ἀγγέλους
δικαιοσύνης, ἐχρησιμώδου τε τότε κατὰ πάντα τό-
πον, μαντείας καὶ θεραπείας ἐπαγγελλόμενοι, ὡς τοὺς
δαισιδαίμονας θύειν αὐτοῖς καθ' ὑπερβολὴν μανίας
καὶ τὰ αὐτῶν φιλιατα. Νυνὶ δὲ ἐκαίνων πάντων
ἀφανισμὸς καὶ ἐρημία γέγονεν, ὡς μηδὲ μνήμην αὐ-
τῶν ἐπιλιπέσθαι· ἐξέλιπον δὲ ὡς ἐκλείπει καπνὸς
ἀποσβεσθέντος αὐτῶν τοῦ πυρὸς· διὸ καὶ ἀλαχθοῦ εἴ-
ρηται· « Ἀνέβη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. » Ἡ γὰρ
τοῦ Θεοῦ ὀργὴ τούτοις αὐτοῖς ἐπελθοῦσα, τὸ πῦρ αὐ-
τῶν ἕψατέφλεγον τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατ-
έσθεσεν οὐ σβεσθέντος, ἀνέβη καπνὸς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος
ὁ καπνὸς μηκέθ' ὑποκαίόμενος, μηδὲ ἔχων ὀπθεῖν ὑπο-
στῆ, ἐκλείπει. Ἐπει, δὲ ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν
αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν, τοῦτο τὸ φῶς τοῖς αὐτῷ φί-
λοις σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀληθείας μαρμαρυγὰς
ἐκπέμπει, ὡς φάναι αὐτοὺς, « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ
φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Τοῖς δὲ προλεχθεῖ-
σιν ἐχθροῖς αὐτοῦ πῦρ καταφλέγον γίγνεται. Διὸ λέ-
λεχται ἐν ἐτέροις· « Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται,
καὶ κύκλω αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά· καὶ, Πῦρ ἐναντίον
αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ φλογισί πάντας τοὺς ἐχθροὺς
αὐτοῦ. » Καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς οἱ ἐχθροὶ οὐ μόνον
ἐκλείπειν ὡς καπνὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ
προσώπου πυρὸς, οὕτως ἐκτῆκεσθαι εἴρηται· ἐπει-
δήπερ αὐτοὶ αὐτοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ πεποιθήκασιν.
Ἦ γὰρ Θεὸς ἀγαπᾷ τὰ ἅπαντα, καὶ οὐδὲν βδε-
λούσεται ἢν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ μισῶν τι κατεσκεύα-
ζε· διὸ οὐδενὸς ἐχθρὸς αὐτός. Οἱ δὲ μακρύνοντες αὐ-
τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐχθροποιούντες αὐτοὺς, ἐπι-
σπῶνται τὴν ἀπώλειαν· ὡς λέγεσθαι· « Ὅτι ἰδοὺ οἱ
μακρύνοντες αὐτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται. » Οὕτω δὲ
καὶ μισοῦσι τὸν Θεὸν οἱ τὰ ὑπ' αὐτοῦ μεμνημένα
πράττοντες. Ταῦτα μὲν οὖν καθ' ἓνα λελέχθω τρό-
πον. Ἐπει δὲ ἡ πᾶσα προφητεία εὐαγγελικῆ τυγ-
χάνει, θεὰ μήποτε ταῦτα εἰς τὸν Θεὸν Λόγον ἀναφέ-
ρεται, ὃς ἦν μὲν πάλαι ἐν τοῖς κόλποις ἀναπαύμε-
νος τοῦ Πατρὸς· « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος » καὶ ὁ
Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καί·
« Ὁὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » αὐτὸς ἦν ὁ Μο-
νογενὴς τοῦ Θεοῦ ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς.
Ἐπει δὲ μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σῆματι εὐρεθεὶς
ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν αὐτὸν μέχρι θανάτου, τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκότως τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ θε-
σπίζει λέγον· « Ἀναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθή-

A a facie ignis, sic et illi perituri erant. Quomodo
autem sicut deficit fumus defecerint adversarii ejus,
intelliges, si animadvertas qua ratione olim ipse
diabolus et ministri ejus transformarentur in an-
gelos lucis, secundum Apostolum, qui ait : « Ipse
enim Satanas transformatur in angelum lucis ⁹⁷. »
Non magnum itaque quidpiam si ministri ejus trans-
formarentur in angelos justitiæ, nec si tunc omni-
bus in locis oracula ederent, vaticinia et curatio-
nes pollicentes; ita ut supersticiosi homines per
summam insaniam vel sibi charissima ipsis immo-
larent. Nunc vero eorum omnium ruina et desertio
contigit, ita ut ne vel eorum memoria supersit :
extinctoque ipsorum igne defecerunt sicut deficit
fumus. Quare alio in loco dicitur : « Ascendit fu-
mus in ira ejus ⁹⁸. » Nam ira Dei invadens ipsos,
ignem ipsorum, quo animas hominum incendebant,
restinxit : quo restincto, ascendit fumus. Sed ipse
fumus cum ignis non subsist, nec habeat in quo
subsistat, deficit. Quia vero Deus lux est, et te-
nebræ in eo non sunt ullæ, hæc lux amicis suis
sapientiæ, scientiæ et veritatis radios emittit, ita
ut dicant : « Signatum est super nos lumen vultus
tui, Domine ⁹⁹; » inimicis autem suis supra memo-
ratis ignis consumens est. Quare alibi dictum est :
« Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu
ejus tempestas valida ¹; » et : « Ignis in conspectu
ejus exardescet, et inflammabit omnes inimicos
ejus ². » In præsentī quoque inimici ejus non modo
ut fumus dedecere, sed sicut fluit cera a facie ignis,
ita et ipsi liquescere dicuntur. Quoniam ipsi sese
inimicos Dei constituerunt. Deus enim omnia quæ
sunt amat, et nihil odit eorum quæ fecit : neque
enim aliquid condidit quod odisset; quare nullius
inimicus ipse est. Qui vero sese ab ipso longe re-
movent, ipsiusque se inimicos efficiunt, perniciem
sibi attrahunt, ita ut dicatur : « Quia ecce qui elon-
gant se a te, peribunt ³. » Sic autem et Deum ode-
runt, qui perosa ipsi perpetrant. Hæc igitur uno
modo dicta fuerint. Cum porro omnis prophetia
evangelica sit, consideres velim num hæc ad Deum
Verbum referantur, quod quidem olim in paterno
sinu requiescebat : « In principio » enim « erat
Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus era-
Verbum ⁴. » Et : « Hoc erat in principio apud
Deum ⁵, » ipsum erat Unigenitus Dei, qui est in sinu
Patris. Quia vero formam servi accipiens, et ha-
bitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum usque
ad mortem; jure Spiritus sanctus ejus resurrectionem
vaticinatur dicens, « Exsurgat Deus et dissipentur
inimici : » ubi per illud, « Deus, » Deus
Verbum intelligitur. Aut oratio illa de Christo hoc
profert, « Exsurgat, » et ad universorum Deum
emittitur; ita ut illud, « Deus, » sic accipiatur :
O Deus, exsurgat Christus tuus, et dissipentur ini-
mici ejus. Congregati namque sunt inimici ejus

⁹⁷ H Cor. xi, 14. ⁹⁸ Psal. xvii, 9. ⁹⁹ Psal. iv, 7. 27. ¹ Joan. i, 1. ² ibid. 2.

¹ Psal. xlix, 3. ² Psal. xcvi, 3. ³ Psal. lxxii,

tempore passionis ipsius, quando « fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus⁶. » Hosce porro omnes resurrectio Christi ex mortuis dissipavit : tuncque defecerunt ut deficit fumus, et sicut fluit cera a facie ignis. Hunc sane Christum Dei odio habuerunt, ac etiamnum oderunt, qui frequenter impia dicta, convicia et blasphema verba proferunt, ejus Ecclesiam oppugnant ac doctrinam calumniantur. Nam alias nullos reperire est qui universorum Deum oderint ; neque enim ipsi athei et impii, neque maligni dæmones, neque impuri spiritus id dixerint. At Christum Dei se odio habere aperte protulerunt, primo ii de quibus ipse per prophetiam ita fatur : « Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea⁷ ; » deinde qui post illos etiam nunc in ipsum blasphema dicta proferunt. Cæterum omnes inimici ejus, et qui oderunt eum talia passi sunt ; maximeque invisibiles et occulti inimici, maligni nempe dæmones et spiritus nequam, qui olim multorum numinum erroris auctores erant : qui post resurrectionem ex mortuis penitus dissipati sunt. Iidemque ipsi liquescentes sicut cera a facie ignis, clamabant dicentes : « Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei ? venisti ante tempus torquere nos⁸. » Nam deitatis ipsius invisibiles et occulti radii, tormenta doloresque talia dicentibus invexerunt. Dexter porro amicorum Dei ordo quibus in Servatoris nostri resurrectione frueretur bonis, deinceps docet prophetia quæ ait : « Et justii lætentur et exsultent in conspectu Dei, delectentur in lætitiis. » Quid illud sit, non simpliciter lætari et exsultare, sed in conspectu Dei et apud Deum his perfrui, divinaque voluptate gaudere, non potest pro merito enarrari.

Θεοῦ τάγμα ὁποῖων ἀπέλαυεν ἀγαθῶν ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσει, ἐξῆς διδάσκει ἡ προφητεία λέγουσα· « Καὶ οἱ δίκαιοι εὐφρανθήτωσαν, ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τερφθήτωσαν ἐν εὐφροσύνῃ. » Ὅποιον δέ ἐστι τὸ μὴ ἀπλῶς εὐφραίνεσθαι καὶ ἀγαλλῆν, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῷ Θεῷ τούτων ἀπολαύειν, ἔδον ἢ τελεῖ ἐντροφῆν, οὐκ ἐστιν ἐπαξίως λόγῳ διηγήσασθαι.

⁶Psal. II, 1, 2. ⁷Psal. CVIII, 3-5. ⁸Matth. VIII, 29.

ἄνωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ· Θεοῦ νοουμένου τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἡ τῆς εὐχῆς περὶ μὲν τοῦ Χριστοῦ λεγούσης τὸ, « Ἀναστήτω, » πρὸς δὲ τὸν Θεὸν τῶν ὅλων ἀναπεμπομένη· ἴν' ἦ τὸ, « ὁ Θεός, » ἀντι τοῦ, ὡς Θεὸς, ἀναστήτω ὁ Χριστός σου, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ. Συνηχθησαν μὲν γὰρ οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν, ὁπνίκα « ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες συνηχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Πάντων δὲ τούτων διασκορπισμὸν ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ κατεργάσατο· ἐξέλιπὸν τεὼς ἐκλείπει καπνός, καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Καὶ τοῦτόν γε τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐμίσησαν, μισοῦσὶ τε εἰσέτι καὶ νῦν, οἱ συνεχῶς αὐτὸν ἀθέοις λόγοις καὶ λοιδορίαις βλασφημοῦντες, τὴν τε Ἐκκλησίαν αὐτοῦ πολεμοῦντες, καὶ τὴν διδασκαλίαν διαβάλλοντες. Ἄλλως γὰρ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν οὐκ ἂν εὔροι μισοῦντάς τινας· οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ οἱ ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς· ἀλλ' οὐδὲ οἱ πονηροὶ δαίμονες, οὐδὲ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τούτ' ἂν εἰποῖεν. Τὸν δὲ Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογουμένως ἐμίσησαν· πρῶτος μὲν ἐκεῖνοι, περὶ ὧν αὐτός διὰ τῆς προφητείας ἔρασκεν· « Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλον με. Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου· » ἔπειτα καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνους εἰσέτι νῦν αὐτὸν βλασφημοῦντες. Πλὴν πάντες οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν διεσκορπίσθησαν καὶ πεφύρασαν ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐξέλιπὸν τε ὡς ἐκλείπει καπνός καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Αὐτίκα γοῦν οὐδεὶς πώποτε τῶν μεμισηκότων αὐτὸν ἀτιμώρητος διεξῆλθε τὸν βίον· ἀλλὰ καὶ οἱ πάλοι τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ τυρεύσαντες ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι οὕτως ἐξέλιπον, ὡς μὴδὲ μνημὴν αὐτῶν εἰσέτι νῦν μὴδ' ἕνομα παρὰ Ἰουδαίους αἰσέσθαι. Τότε πᾶν ἔθνος αὐτῶν διασκεδασμὸν καὶ διασκορπισμὸν ὑπέμεινε εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις πάντες ὅσοι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ πεπολεμήκασιν, ὁμοίως ἐξέλιπον καὶ αὐτοὶ ὡς ἐκλείπει καπνός καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Οἱ μὲν οὖν ἔχθροὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν τοιαῦτα πεπόνθασιν, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἔχθροὶ, πονηροὶ δαίμονες καὶ μοχθηρὰ πνεύματα, δι' ὧν τὰ τῆς πολυθέου πλάνης ἐνηργεῖτο πάλοι· ὧν παντελὴς διασκορπισμὸς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν γέγονεν· οἱ δ' αὐτοὶ, τηκόμενοι ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός, ἔδωκαν λέγοντες· « Ἐὰ τί ἡμῶν καὶ σοῦ, ὕψιθε; Ἥλθεσθε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Αἱ γὰρ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἀκτῖνες, βασάνους καὶ ἀληθδόνας τοῖς ταῦτα λέγουσι παρεῖχον. Τὸ δὲ γε δεξιὸν τῶν φίλων τοῦ

« Ἀσατε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ ὄνομαι αὐτοῦ ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιθεηκότι ἐπὶ δυσμῶν. » Τὸν μὲν περὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ μισούντων τὸν Θεὸν λόγον διὰ βραχέων ἐπετέμετο ἡ προφητεία· τὸν δὲ περὶ τῶν δικαίων ἐξαπλοῖ, ἐνδιατρύβουσα τῇ περὶ αὐτῶν μνήμῃ. Καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρακαλεῖται τοῖς δικαίοις ἄδειν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ὡς ἂν διὰ τούτων μέλλουσιν ἀπολαύειν τῆς θείας εὐφροσύνης καὶ τῆς προλαγθείσης τερπωλῆς καὶ ἀγαλλιάσεως. Καὶ ἐπειπερ τῶν δύο τούτων, λέγω δὲ τοῦ ἄδειν καὶ ψάλλειν, τὸ μὲν κρεῖττον ἦν τὸ ἄδειν, τὸ δὲ ὑποθεηκός τὸ δι' ὄργανου ἀνακρούεσθαι, εἰκότως τὸ μὲν κρεῖττον ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, τὸ δὲ διὰ τοῦ ὄργανου ἐνεργεῖν τῷ ὄνομαι αὐτοῦ. « Ἀσατε, ἢ γὰρ, φησὶ, ἢ τῷ Θεῷ, καὶ ψάλατε τῷ ὄνομαι αὐτοῦ. » Ἄδει δὲ τῷ Θεῷ ὁ δι' ὕγιων δογμάτων τὴν ψυχὴν πεπαιδευμένος καὶ τὰς προπούσας αὐτῷ θεολογίας ἐκ διανοίας κεκαθαυμένης ἀναπέμπων· ψάλλει δὲ τῷ ὄνομαι αὐτοῦ, ὁ διὰ τῶν τοῦ σώματος κινήσεων καὶ διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργείας τοιαῦτα πράττων. ὡς δοξάζεσθαι δι' αὐτοῦ παρὰ τοῖς ὄρωσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν οὖν πρῶτα παρακαλεῖται τῷ τῶν δικαίων χορῷ πράττειν ὁ λόγος· ἐξῆς δὲ πρᾶγμα τι ποιεῖν ἑτέροις χρήσιμον προστάττει. Ἴνα γὰρ ἐπιβῇ ὁ Θεὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, καὶ ὅπως ἐμπεριπατήσῃ τοῖς ἐπὶ γῆς, τὴν ὁδὸν αὐτῷ λείαν καὶ ὁμαλὴν ἀπεργάζεσθαι διακαλεῖται φάσκων· « Ὀδοποιήσατε, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καταστρώσατε, » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Ἀποσκολοπίσατε, » τοῦτέστι πᾶν σκολὸν ἀφέλετε, καὶ πᾶν τραχὺ καταστρώσατε, ὡς ἂν γένοιτο λεία καὶ ὁμαλὴ τοῦ Θεοῦ ἢ εἰς ἀνθρώπους πορεία. Τοῦτο δὲ καὶ Ἡσαίας ἐδήλου λέγων· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. Καὶ ἔσται τὰ σκολιά εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα δὲ οὐ πρότερον ὁδοποιεῖν κελεύει ἢ πρῶτον αὐτοὺς μαθόντας ὅπως χρῆσθαι τῷ Θεῷ καὶ ὅπως ψάλλειν τῷ ὄνομαι αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ προμαθόντας καὶ ἐργοῖς ἐπιτέλεσαντας, ἐξῆς βούλεται ὁδοποιεῖν, τοῦτέστι τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παρασκευάζειν, καθαρὰς τε καὶ ἐτοιμὰς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι εἰς τὴν ἐπιδημίαν τοῦ προδηλωθέντος Θεοῦ. Διὸ φησιν· « Ὀδοποιήσατε τῷ ἐπιθεηκότι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτοῦ. » Κέκληκε δὲ τὸν Κύριον ἐνταῦθα καινότερον φωνῇ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν· *Ja* γὰρ αὐτὸν ὠνόμασεν· ὅθεν ὁ Σύμμαχος, « Διὰ τοῦ *Ja* ἡ ὀνομασία αὐτοῦ, » ἠρμήνευσεν· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, « Ἐν τῷ *Ja* τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ἠνέξατο δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρος Ἰησοῦ διὰ τῆς πρώτης συλλαβῆς. Καὶ τοῦτον τὸν Κύριον, οὗ τὸ ὄνομα φησιν εἶναι διὰ τοῦ *Ja*, ἢ ἐν τῷ *Ja*, ἐπιθεηκέναι ἐπὶ δυσμῶν διδάσκει· σημαίνει δὲ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παράδοσιν καὶ τὴν ἐνσαρκωσιν ἐπιδημίαν. Οὐ γὰρ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ Θεὸν Λόγον γυμνὸν ἐπιδείξας φώτων δίκην ἐξήστραψε τὸν πῶν ἀνθρώπων βίον, μορφὴν δὲ δοῦλον λαβὼν καὶ

A **VERS. 5, 6.** « Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus, iter facite ei, qui ascendit super occasum. » Sermonem de inimicis et osoribus Dei Verbi compendio absolvit prophetia; de justis autem fusius agit, eorumque commemorationi insistit. Et sane Spiritus sanctus jubet justos cantare et psallere Deo; utpote qui his vacantes, divinam lætitiā memoratamque delectationem et exsultationem nacturi sint. Quia vero ex his duobus, nimirum ex cantu et ex psalmodia, præstabilior cantus erat, atque inferior ipsi erat instrumenti pulsatio; jure quod præstantius erat Deo addixit, instrumenti vero actionem nomini ejus. Nam inquit, « cantate Deo, et psalmum dicite nomini ejus. » Deo autem cantat, cujus anima sana doctrina instituta est, et congruentia divinaque verba ex pura conscientia ipsi transmittit; psallit vero nomini ejus, qui corporeis motibus et sensibili actione talia exhibet, quæ spectatores ad nomen Dei gloria celebrandum inducant. Hæc igitur primo jubetur justorum chorus peragere; deinde vero eidem præcipitur ut opus aliis utile perficiat. Nam ut Deus ad hominum genus accedat, et cum terrigenis perambulet, præcipit ut viam facilem atque planam ipsi muniant, dicens: « Iter facite; » sive secundum Symmachum, « Sternite; » secundum Aquilam vero, « A surculis mundate, » id est, omne tortuosum auferite, et quod asperum est, sternite, ut iter Dei ad homines planum facilius evadat. Id ipsum sic Isaias declaravit: « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur. Et erunt tortuosa in viam rectam, et aspera in vias planas. Et videbit omnis caro salutare Dei. » Hic vero non prius iter facere jubet, quam edidicerint qui canendum oporteat Deo et psallendum nomini ejus. His institutos, postquam id reipsa præstiterint, iter deinde facere præcipit, id est, humanas animas præparare, purasque illas et ad ipsius Dei adventum paratas efficere. Quamobrem ait: « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi. » Hic porro Dominum nova voce secundum Hebraicam lectionem expressit: ipsum quippe, *ia*, nuncupavit: quare Symmachus, « Per *ia* vocabulum ejus, » interpretatus est: quinta vero editio, « In *ia* nomen ejus. » Per primam autem syllabam nomen Servatoris Jesu subindicavit. Et hic est Dominus cujus nomen per *ia*, vel in *ia* dicit esse: et ascendisse eum ad occasum docet, significatque ejus in carne transitum ad homines. Neque enim cum, qui in forma Dei erat, Deum Verbum nudum exhibens lucis instar, humanum genus illustravit; sed forma servi accepta, radiisque deitatis suæ contractis, et in corpore quasi demersus, cum ad occasum usque mortalitatis vitæ devenisset (quam vitam divinus Apostolus tenebras vocat, dicens: « Adversus mundi rectores tenebrarum harum⁹ »); sive etiam cum

⁹ Isa. XL, 3-5. ¹⁰ Ephes. vi, 12.

ipsam mortem subiisset, ascendisse dicitur super occasum. Huic igitur Domino, qui ascendit super occasum, cujus nomen Jesu per *ia* significatur, iter facite. Hæc porro apostolico choro spiritus propheticus præcipit, et illud cum alacritate et fiducia magna ipsum peragere jubet. Quamobrem deinde infert : « Et exsultate in conspectu ejus ; » sive secundum Symmachum, « Et gloriamini in facie ejus. » Aliam quoque prædicti Domini notitiam præbet dicens : « Patris orphanorum et judicis viduarum. » Nisi enim pater orphanorum et vindex judexque viduarum effici dignatus esset, nulla ipsi ratio fuisset cum humilibus terræ. At quia per humanitatis excessum dignatus est ascendere super occasum, et in tenebris orphanorum pater vocari, et viduarum patrocinio carentium, animarumque orbarum, judex et ultor effici ; jure ad orphanos cælestis Patris ignaros, et ad viduas animas sponso orbas viam apparari jubet. Alias quoque Providentiæ rationem hæc sententia declaraverit, docens viduas et orphanos, orbos et patrocinio carentes in mundo relinqui non sine ratione et sapientia Dei ; sed ad ejus gloriam, ejusque divinæ providentiæ argumentum. Sæpe itaque orphani parentibus orbi, accuratius edocti et litteris instituti fuere, quam ii qui a parentibus educati sunt ; itemque diuturnæ vitæ et annosi exstiterunt : neque solum iis victui necessaria adfuere ; imo etiam præclari et illustres evasere viri. Parique modo mulieres in viduitatis infortunium lapsæ, alacriori, feliciori ac religiosiori vita perfunctæ sunt, quam illæ quæ in conjugio vitam egerant. Deus quippe plus orphanis prospicit, quam patres filiis ; et viduarum patronus vindexque est. Quare dictum est : « Patris orphanorum et judicis viduarum. » Pro illo autem, « Qui ascendit super occasum ; » Symmachus, « Qui velitur in inhabitata. » Inhabitata porro vocat, alienigenarum et extranearum gentium regionem ; quæ aliis in locis desertum nuncupari solet. Ac rursus pro illo, « Judicis viduarum ; » Aquila, « Judicantis viduas ; » Symmachus, « Ulciscantis viduas. » Apposite admodum patrem orphanorum, viduarum judicem vocat. Quia enim non omnes viduæ eodem vitæ instituto sunt, dijudicans ipse quænam se dignæ, quæ non dignæ sint, judex earum constituitur. Neque tamen pari modo orphanorum judex fuerit : æque enim illis ceu pater prospicit.

ἰσῆσαι χῆραι τῆς ἰσῆς ὑπάρχουσι προαιρέσεως, διακρίνων τὰς ἀξίας αὐτοῦ καὶ τὰς μὴ τοιαύτας, κριτῆς αὐτῶν καθίσταται. Οὐ μὴν καὶ ὀρφανῶν ὁμοίως γένοιτ' ἂν κριτῆς· ἐξ ἰσοῦ γὰρ τούτων πατὴρ δίκην προνοεῖ.

VERS. 7. « Deus in loco sancto suo, Deus inhabitare facit unius moris in domo. » Quia memortum Dominum quasi deprimens humilem in locum deduxerat, dicens ascendisse super occasum, esseque patrem orphanorum et judicem viduarum ; necessario ad ejus deitatem prædicandam veritur,

τὰς ἀκτίνας τῆς ἑαυτοῦ θεότητος συστελλας, καὶ ὡσερ καταδὺς ἐν τῷ σώματι, ἐπὶ δυσμῶν τε γενόμενος τοῦ θνητοῦ βίου, (ὄν ὁ θεὸς Ἀπόστολος σκότος ὠνόμασεν εἰπών· « Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου ») ἢ ἐν αὐτῷ καταδὺς τῷ θανάτῳ, λέλεκται ἐπιθεθῆκεναι ἐπὶ δυσμῶν. Τούτῳ οὖν, φησὶ, τῷ ἐπιθεθῆκεναι ἐπὶ δυσμῶν Κυρίῳ, οὐ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα διὰ τοῦ *ia* σημαίνεται, ὁδοποιήσατε. Προστάττει δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν τῷ ἀποστολικῷ χορῷ, καὶ τοῦτο πράττειν σὺν πολλῇ προθυμίᾳ καὶ παρῆρησιᾳ ἐπικελεύεται. Διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς· « Καὶ ἀγαλλιάσθε ἐνώπιον αὐτοῦ » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ γαυριάσθε εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλο δὲ γνώρισμα δίδωσι τοῦ προδηλωθέντος Κυρίου, λέγων « Τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Εἰ μὴ γὰρ ὀρφανῶν ἤξιωσε γενέσθαι πατήρ, χηρῶν τε ἐκδικος καὶ κριτῆς, οὐδεὶς ἦν αὐτῷ λόγος πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς ταπεινοὺς. Ἐπεὶ δὲ καθ' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίᾳ κατηξίωσεν ἐπιθεῖναι ἐπὶ δυσμῶν, καὶ τῶν ἐν τῷ σκότῳ ὀρφανῶν χρηματίζει πατήρ, τῶν τε ἀπερίστατων χηρῶν τε καὶ ἐρήμων ψυχῶν κριτῆς καὶ ἐκδικος γενέσθαι· εἰκότως τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τοὺς ὀρφανούς τοὺς τὸν ἐπουράνιον ἀγνοοῦντας Πατέρα, ἐπὶ τε τὰς ἐστερημένας τοῦ νομφίου χήρας ψυχὰς ὁδοποιεῖν παρακελεύεται. Καὶ ἄλλως δὲ, τοῦ περὶ Προνοίας λόγου γένοιτ' ἂν ἡ διάνοια παραστατικῆ, διδάσκουσα, ὅτι χῆραι καὶ ὀρφανοὶ ἔρημοι καὶ ἀπερίστατοι καταλείπονται ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἀνευ λόγου καὶ σοφίας Θεοῦ, ἀλλ' εἰς δόξαν αὐτοῦ καὶ εἰς ἐνδοξίαν τῆς αὐτοῦ θείας ἐπισκοπῆς. Πολλάκις γοῦν οἱ γόνεον ἐστερημένοι παῖδες ὀρφανοὶ μᾶλλον τῶν ὑπὸ πατράσι τραφέντων λόγων καὶ παιδείας μετέσχον, μακροβίοι τε καὶ πολυχρόνιοι γεγόνασι· καὶ οὐ μόνον τροφῆς ἠυπόρησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπισήμους ἀνδρας προήλθον. Καὶ γυναῖκες ὡσαύτως χηρίαν δυστυχῆσαι μᾶλλον τῶν ἐν συζυγίᾳ βίον εὐθυμον καὶ ἄλυπον καὶ θεοσεβῆ διεξῆλθον· τοῦ Θεοῦ τοῖς μὲν ὀρφανοῖς ὑπὲρ πάντα πατέρα καταστάντος, ταῖς δὲ χήραις ἀντιλήπτορος καὶ ἐκδίκου. Διὸ εἰρηται· « Τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Τῷ ἐπιθεθῆκεναι ἐπὶ δυσμῶν, » ὁ Σύμμαχος· « Τῷ ἐποχουμένῳ ἐν τῇ ἀοικήτῳ. » Ἀοικήτων δὲ καλεῖ τῶν ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν χώραν· ἦν ἔρημον ὠνομάζειν ἐν ἑτέροις εἰσθεν ὁ λόγος. Καὶ πάλιν ἀντὶ « τοῦ κριτοῦ τῶν χηρῶν, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « δικαστοῦ χηρῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « καὶ ὑπερδικούντος χηρῶν, » ἠρμήνευσαν. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ὀρφανῶν μὲν αὐτῶν πατέρα ἀποκαλεῖ, χηρῶν δὲ κριτῆν. Ἐπεὶ γὰρ μὴ ἰσῆσαι χῆραι τῆς ἰσῆς ὑπάρχουσι προαιρέσεως, διακρίνων τὰς ἀξίας αὐτοῦ καὶ τὰς μὴ τοιαύτας, κριτῆς αὐτῶν καθίσταται. Οὐ μὴν καὶ ὀρφανῶν ὁμοίως γένοιτ' ἂν κριτῆς· ἐξ ἰσοῦ γὰρ τούτων πατὴρ δίκην προνοεῖ.

« Ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ, ὁ Θεὸς κατοικεῖσι μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. » Ἐπειδὴ τὸν προδηλωθέντα Κύριον κάτω που ἐπὶ τὸ ταπεινὸν κατήγαγεν ὁ λόγος, ἐπιθεθῆκεναι ἐπὶ δυσμῶν φήσας αὐτὸν, ὀρφανῶν τε εἶναι πατέρα καὶ χηρῶν κριτῆν, ἀναγκαίως ἐπανέρχεται ἐπὶ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν, διδάσκων,

δει τας μὲν προλεχθεῖσαις δυσμαῖς διὰ τινὰς οἰκονομίας πρὸς βραχὺν ἐπιθαίνει χρόνον· τό γε μὴν οἰκητήριον αὐτοῦ καὶ ἡ πρότερος αὐτῷ διατριβὴ οὐκ ἐν δυσμαῖς ἐστίν, « ἀλλ' ἐν τόπῳ ἁγίῳ » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἐν οἰκητηρίῳ ἡγιασμένῳ αὐτοῦ » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν βασιλείῳς ἁγίοις αὐτοῦ. » Ἔστι μὲν γὰρ αὐτῷ τόπος ἐμπρέπων καὶ ἀρμόζων τῇ αὐτοῦ θεότητι· ὅμως δ' οὖν, φιλόθρως ὢν, τοῦ οἰκείου μεγέθους ὑποκαταβαίνει, συγκαταβαίνει τε τοῖς ἐν δυσμαῖς οἰκοῦσιν ὄρφανός καὶ χήραις. Διδὸν καὶ ἀλαχοῦ εἰρηται· « Ὅτι ἰδοὺ Κύριος Κύριος ἐκπορεύεται καὶ καταθήσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Κατῶν δὲ ἐνθὲνδε καὶ ἐπιθαίνειν ἐπὶ δυσμάς, ὅποια διαπράττεται θεασώμεθα. « Κατοικίζει, φησί, μονοτρόπος ἐν οἴκῳ. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Διδῶσιν οἰκεῖν μοναχοῖς οἰκίαν » καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καθίζει μονογενεῖς οἰκονομίας » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, « Κατοικίζει μονοζώνους ἐν οἴκῳ. » Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατορθώμα· ὃ δὴ καὶ μέγιστον τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τῶν τῶν ἀνθρώπων δωδωρηται γένει. Τὸ γοῦν πρῶτον τάγμα τῶν ἐν Χριστῷ προκοπιόντων τὸ τῶν μοναχῶν τυγχάνει. Σπάνιοι δὲ εἰσιν οὗτοι· διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν μονογενεῖς ὠνομάσθησαν ἀφωμοιωμένοι τῷ μονογενεῖ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα μονότροποι τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ πολύτροποι, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλως τὸν ἑαυτῶν μεταβάλλοντες τρόπον, ἕνα δὲ μόνον κατορθοῦντες, τὸν εἰς ἄκρον ἤκοντα ἀρετῆς. Μονοζώνους δὲ αὐτοὺς ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὠνόμασεν, ὡς ἂν μονήρεις καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀνεξωσμένους. Τοιοῦτοι δὲ πάντες εἰσιν οἱ τὸν μονήρη καὶ ἀγνὸν κατορθοῦντες βίον, ὧν πρῶτοι γεγονασιν οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, οἷς εἰρητο· « Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρον εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ βάλαντα. » Ἐν γὰρ τῷ λέγειν μὴ δεῖν κτήσασθαι χρυσόν μηδὲ ἀργυρον εἰς τὰς ζώνας ἀνεξωσμένους αὐτοὺς εἰσάγει. Οὕτω δὲ καὶ πᾶσιν ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος παρακαλεῖται λέγων· « Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. » Καὶ οἱ τὸ Πάσχα δὲ ἐσθίοντες ἐκελεύοντο τὰς ὀσφύς ἔχειν περιεζωσμένας. Τοῦτο δὴ οὖν πρῶτον κατορθοῖ τοῖς ἐν δυσμαῖς οἰκοῦσιν ἐπιδημίας ὁ θεσπιζόμενος. Ἀπὸ γὰρ τῶν προλεχθέντων ὄρφανῶν καὶ τῶν δηλωθειῶν χηρῶν ἀφορίσας, ἐξαιρετον καὶ τιμιώτατον ἑαυτῷ τάγμα τὸ τῶν μονοτρόπων κατοικίζει αὐτοὺς ἐν οἴκῳ, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, παραμένειν καὶ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ καταξιών αὐτούς. Μετὰ δὲ τούτους δεῦτερον ἔργον κοινωφελὲς καὶ εἰς πολλοὺς διαβαῖνον κατορθοῖ, « ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ » τῇ γὰρ ἑαυτοῦ ἀνδρείᾳ ἐξάγει τοὺς πρότερον σειραῖς ἀμαρτιῶν πεπεδημένους. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἐν ἀνδρείᾳ, εἰς ἀπόλυσιν, » ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, εἰπὼν· « Ἐξάγει δεδεμένους εἰς ἀπόλυσιν. » Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῆς λεγομένης ἐν Ἡσαΐα προφητείας εἰς αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Κυρίου· « Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὄφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξάγειν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ

A docens eum ad prædictum occasum per œconomiam ad breve tempus ascendisse. Domicilium quippe ejus et condigna ipsius habitatio non in occasu est; sed « in loco sancto; » sive secundum Aquilam, « in habitaculo sanctificato suo; » aut secundum Symmachum, « in regia sancta sua. » Est enim ipsi locus condecens, et deitati ejus consentaneus; sed tamen humanus cum sit, a propria magnitudine descendit, orphanisque et viduis in occasu habitantibus sese attemperat. Quare alibi dicitur : « Quia ecce Dominus Dominus egreditur et descendet de loco suo. » Cum autem inde descenderit, et ascenderit super occasum, quæ operetur, videamus. « Inhabitare facit, inquit, unius moris in domo. » Secundum Symmachum autem, « Dat inhabitandam monachis domum; » secundum Aquilam, « Sedere facit unigenitos domi; » secundum quintam editionem, « Inhabitare facit una zona præcinctos domi. » Et illud erat primum ejus præclarum opus, quod maximum ejus facinus est in gratiam humani generis editum. Primus itaque ordo eorum qui in Christo proficiunt, est monachorum. Sed rari sunt illi; quare secundum Aquilam unigeniti vocati sunt, similes facti unigenito Filio Dei. Secundum LXX autem, unius, non diversi moris sunt, neque subinde morem variant, sed unum colunt qui ad virtutis cacumen advenit. Ipsos vero unius zonæ quinta editio vocavit, utpote qui solitarii, et per seipsos præcincti sint. Tales autem sunt, quotquot monasticam castamque vitam agunt, quorum primi fuere Salvatoris nostri discipuli, quibus dictum est : « Nolite possidere aurum neque argentum in zonis vestris, neque peram in viam, neque calceamenta, neque virgam¹¹. » Cum dicitur enim, non oportere possidere aurum neque argentum in zonis, ipsos zonis præcinctos indicat. Sic autem omnibus nobis Apostolus præcipit dicens : « State igitur præcincti lumbos vestros in veritate¹². » Itemque qui pascha comedebant, lumbos præcinctos habere julebantur. Id igitur primum opus habitantibus in occasu adventans exhibet is qui in vaticinio fertur. Nam ex memoratis orphanis et viduis adlectum sibi præstantem illum et pretiosissimum unius moris ordinem, inhabitare facit in domo, scilicet in Ecclesia sua, dignosque eos habuit qui in ea manerent et habitarent. Postquam ipsos delegit, aliud opus præstat, in multorum utilitatem et emolumentum, « educens vincetos in fortitudine : » nam virtute sua eos qui pridem peccatorum vinculis constringebantur, educit. Pro illo autem, « in fortitudine, » Symmachus « in dimissionem » interpretatus est dicens : « Educit vincetos in dimissionem. » Hæc porro intelligas ex prophetia Isaiæ, quæ ex ipsius Domini persona sic loquitur : « Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, ad educendum ex vinculis ligatos, et ex

¹¹ Matth. x, 9, 10. ¹² Ephes. vi, 14.

domo custodiæ scdentes in tenebris ¹². » Ecs enim qui olim diabolicis vinculis constringebantur, diabolico multorum numinum errori deditos, solutis vinculis eduxit, concessa peccatorum remissione. Imo etiam eos qui a sæculo in morte colligati erant secum resuscitavit, cum acerba mortis vincula solvisset. Hoc autem fecit « in virtute; » nam accepta hominis forma perque humanum corpus viriliter agens, vinctos superius memoratos ex vinculis eduxit. Hæc erant præclara Dei Verbr ad homines adventantis facinora, quibus deinde subjungitur : « Similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris. » Quod Symmachus hoc pacto clarius et apertius explicavit : « Inobsequentes autem inhabitabunt æstus siccitatem; » Aquila vero, « Verumtamen absistentes inhabitabunt lævem pe- tram. » Ipse quippe volebat exacerbantes a vinculis eruere et liberare. At illi in hujusmodi inobsequentia perseverantes, Deumque ea in re exacerbantes et exasperantes, in sepulcris suis habitabunt, ita ut de illis dicatur : « Sine mortuos sepelire mortuos suos ¹³; » sive etiam « inhabitabunt æstus siccitatem; » utpote qui ituri sint « in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus ¹⁴. »

VERS. 8, 9. « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto. Diapsalma. » Dei Verbum non modo in consummatione sæculorum ad homines advenisse, sed etiam ipsum fuisse quod per Moysem oracula fundebat, hic docetur his verbis : « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est, etenim cœli distillaverunt. » Tunc enim, inquit, cum educes filios Israel ex terra Ægypti, fama rerum in Ægypto gestarum ad omnes pervagante, universa terra mota est. Sed tunc quidem terra mota est; sive fama, ut dictum est, omnium terrigenarum aures implente; sive etiam ipso terræ elemento de adventu Dei lætante. Quod item docet alius psalmus his verbis : « In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, montes exsultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium ¹⁵. » Terra itaque gaudens commovebatur; cœli autem distillaverunt : quid distillaverunt, nisi cibum inexpectatum in deserto degentibus delapsum, sive etiam divinos sermones et leges quæ animarum rationabilium cibi sunt? Mota est autem terra, et cœli distillaverunt « a facie Dei Sinai, » id est, in monte Sinai oracula edentis. Hæc vero clarius interpretatus Symmachus est dicens : « Terra movebatur, cœlum vero distillavit a facie Dei hujus Sinai, et a facie Dei, Dei Israel. » Num forte celestes virtutes ceu nutrices quædam e mamma lac infantibus distillare facientes, sic et ipsæ alimentum esse iis qui tunc infantes animo erant, subministrarunt? Quare lex a Moyse edicta, pædagogus ab Apostolo vocata fuit ¹⁷.

γὺς ὠνόμασται παρὰ τῷ Ἀπὸστολῷ ὁ διὰ Μωϋσέως λαληθεὶς λόγος.

οἴκου φυλακῆς καθήμενους ἐν σκότει. » Τοὺς γὰρ πάλαι δεσμοῖς διαβολικαῖς κατεσφιγμένους, καὶ τῇ πολυθέῳ καὶ δαιμονικῇ πλάνῃ προσετηχότας, λύσας τῶν δεσμῶν ἐξήγαγε, δούς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ θανάτῳ δεσμίους ὄντας ἐξ αἰῶνος συνανέστησεν ἑαυτῷ, λύσας τῶν πικρῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν. Καὶ τοῦτο ἔπραξεν « ἐν ἀνδρείᾳ; » ἀνδρὲς γὰρ σχῆμα λαβὼν, καὶ δι' ἀνθρωπεῖου σώματος ἀνδρισάμενος, ἐξήγαγε τῶν δεσμῶν τοὺς προλεχθέντας. Ταῦτ' ἦν τὰ κατορθώματα τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οἷς ἐξῆς εἴρηται : « Ὁμοίως τοὺς παραπικραίνοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις; » Ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε λευκότερον, διασαφίσας τὴν διάνοιαν καὶ εἰπὼν : « Οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα; » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Πλὴν ἀφιστάμενοι, φησὶν, ἐσχίωσαν λεωπετρίανδε. » Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ τοὺς παραπικραίνοντας ἐξαγαγεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τῶν δεσμῶν. Ἐπιμένοντες δὲ οὗτοι τῇ ἀπειθείᾳ, παροξύνοντές τε ἐν αὐτῷ τούτῳ καὶ παραπικραίνοντες τὸν Θεόν, κατοικήσουσι τοὺς ἑαυτῶν τάφους, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτῶν : « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς; » ἢ κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα; » ὡς ἂν μέλλοντες πορεύεσθαι « εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. »

« Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διάψαλμα. » Ὅτι μὴ μόνον ἐν τῇ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἀνθρώποις ἐπεδημῆι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ καὶ πρότερον αὐτὸς ἦν ὁ διὰ Μωϋσέως χρηματίζων, ὁ παρὼν διδάσκει λόγος φάσκων : « Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσείσθη, καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Καὶ τότε γὰρ, φησὶ, καθ' ὅν χρόνον ἐξήγαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ γῆς Αἰγύπτου, ἡ σύμπασα γῆ ἐσείετο τῆς φήμης τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πεπραγμένων διατρεχούσης εἰς πάντας. Ἀλλ' ἡ μὲν γῆ τότε ἐσείετο ἡτοι τῆς φήμης, ὡς εἴρηται, τὰς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀκοὰς πληροῦσης, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ στοιχείου χαλροντος ἐπὶ τῇ ἐπιθάσει τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ διδάσκει καὶ ἕτερος ψαλμὸς λέγων : « Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, τὰ ὄρη ἐσχίρησαν ὡς κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » Ἡ μὲν οὖν γῆ χαλρουσα ἐσείετο· οἱ δὲ οὐρανοὶ ἔσταξαν. Τί δὲ ἔσταξαν, ἀλλ' ἦτοι τὴν τροφήν τὴν παραδόξως ἐνεχθεῖσαν τοῖς ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἢ καὶ τοὺς θεοὺς λόγους τε καὶ νόμους τροφήν ὄντας ψυχῶν λογικῶν; Ἐσείετο δὲ ἡ γῆ, καὶ ἔσταξαν οἱ οὐρανοὶ « ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σιναι, » τουτέστι τοῦ ἐν τῷ ὄρει Σιναι χρηματίσαντος. Καὶ ταῦτα δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν : « Ἐπὶ ἐσείετο, οὐρανὸς δὲ ἀπέσταξεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τούτου τοῦ Σιναι, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, Θεοῦ Ἰσραὴλ. » Μήποτε δὲ καὶ αἱ οὐράνιοι δυνάμεις ὡστερ τροφαὶ τινες καὶ τιθηνοὶ ἀπὸ θηλῆς γάλα νηπίοις ἀποστάξουσαι, οὕτως καὶ αὐταὶ τὴν ἐξ αὐτῶν χορηγίαν παρείχον τοῖς τότε τὰς ψυχὰς νηπίοις; Δι' ὃ καὶ παιδαγωγ-

¹² Isa. XLII, 6, 7. ¹³ Luc. IX, 60. ¹⁴ Matth. XXV, 41. ¹⁵ Psal. CXIII, 4, 4. ¹⁷ Gal. III, 24.

« Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς, ὁ Θεὸς, τῇ κληρονομίᾳ σου, καὶ ἠσθένησας, σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » Τότε μὲν, φησὶν, « ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, καὶ ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσεισθή, καὶ οἱ οὐρανοὶ ἔσασαν. » ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, ὅτε ἐπιβέβηκας ἐπὶ δυσμῶν, ἕτερα παράδοξα εἰργάσω. Τῇ γὰρ κληρονομίᾳ σου ἀφώρισας βροχὴν ἐκούσιον. Κληρονομία δὲ αὐτοῦ τίς ἦν μετὰ τὸν πρότερον λαὸν ἀλλ' ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησία, ὡσερ οὖν διδάσκει λέγων αὐτὸς ἐν δευτέρῳ ψαλμῷ· « Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Υἱὸς γὰρ Θεοῦ κελευόμενος πρὸς τοῦ Πατρὸς αἰτεῖν κληρονομίαν, οὔτε Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς, τίς ἂν γένοιτο ἢ ὁ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν συστησάμενος; Ταύτη οὖν τῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ ἀφώρισε βροχὴν ἐκούσιον· διὸ λέλεκται περὶ αὐτοῦ· « Καταβήσεται ὡς ὕετος ἐπὶ πόρον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Λόγος δὲ ἦν εὐαγγελικὸς ἢ βροχῆ ἢ ἐκουσία, καὶ τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης κήρυγμα τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίᾳ παραδεδομένον. Καλὴ δὲ ἦ προσθήκη τῆς « ἐκουσίας βροχῆς· » διὰ Μωϋσῆως μὲν γὰρ οὐχ ἐκούσιος τοῖς παλαιοῖς παρεῖχετο λόγος, ἐπεὶ οὐ κατὰ γνώμην τὴν αὐτοῦ ἐνομοθετεῖτο· διὸ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν· » ὁ δὲ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς κατὰ βουλήν καὶ κατὰ προαίρεσιν Θεοῦ ἀφωρίσθη « τῇ κληρονομίᾳ » αὐτοῦ, ἣν ἀνένησασαν σὺ, φησὶ, κατηρτίσω· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Μεμοθηκυῖαν, φησὶ, σὺ ἤδρασας αὐτήν. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἦν ἐξέπότησας, φησὶ, καὶ ἤδρασας. » Οὐ δεῖ δὲ πολλῶν λόγων εἰς τὸ παραστήσαι ὅπως ἢ ἐξ ἐθνῶν πάλαι πρότερον ἦν μεμοθηκυῖα πόνοις καὶ μόχθοις τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης καταπονηθεῖσα· ἀσθενήσασά τε ἦν εἰς ὑπερβολήν, ὡς μηδεμίαν ἐν αὐτῇ καταλειφθῆναι δύναμιν. Ἄλλ' ἀναλαθῶν αὐτήν ὁ Σωτὴρ κατηρτίσατο αὐτήν, ἔδρασας ἐπὶ τὴν πέτραν τὴν ἀβράγῃ καὶ ἀσειστον τῆς αὐτοῦ πίστεως· ὁ δὲ καὶ ἐπηγγεῖλατο ποιῆσειν εἰπών· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἑκκλησίαν· καὶ πύλαι Ἰδοῦ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἐδρασας δὲ αὐτήν καὶ καταρτισάμενος, τὰ ζῶα αὐτοῦ κατώκισεν ἐν αὐτῇ. Ζῶα δὲ τίνα ἂν εἰποις τοῦ Θεοῦ ἢ τὰς ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ ζωῆς ἀρρομένας καὶ ζωοποιουμένας ψυχάς; Καὶ ταῦτα πάντα, φησὶν, « ἠτοίμασας » διὰ τῆς σῆς χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, ἢ διὰ « τῆς σῆς ἀγαθωσύνης, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, « ἐτῷ πτωχῶ. » Πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα κέκληκε μυστικῶς τὸν κατὰ σάρκα ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὃς « πλεῖστος ὢν ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν. » Ἐδῆλου δὲ αὐτοῦ τὴν πτωχείαν καὶ αὐτὸς λέγων· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πτωχὸς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. » Τοῦτω οὖν τῷ πτωχῷ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ χρηστότητι ἤτοι-

VERS. 10, 11. « Pluviam voluntariam segregabis, Deus, hæreditati tuæ, et infirmata est, tu vero perfecisti eam. » Tunc, inquit, « cum egredereris in conspectu populi tui, et cum pertransires in deserto, terra mota est, et cœli distillaverunt. » In præsentem autem cum ascendisti super occasum, mirabilia alia perpetrasti. Nam hæreditati tuæ segregasti pluviam voluntariam. Hæreditas porro illius quænam erat post priorem illum populum, nisi Ecclesia gentium, ut ipse docet in secundo psalmo: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postulâ a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ¹⁸. » Nam Filius Dei, cui Pater præcipit ut petat in hæreditatem, non Judæorum gentem, sed omnes gentes et terminos terræ, quisnam fuerit, nisi qui Ecclesiam ex gentibus constituit? Huic itaque hæreditati suæ segregavit pluviam voluntariam: quare de illo dictum est: « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram¹⁹. » Pluvia autem voluntaria erat verbum evangelicum, et prædicatio Novi Testamenti Ecclesiæ gentium tradita. E re adjicitur ad « pluviam » illud, « voluntariam: » nam per Moysen non voluntarium antiquis illis tradebatur verbum, quia non secundum ipsius sententiam lex dabatur. Quamobrem illos sic Salvator alloquitur: « Moyses ad duritiam cordis vestri scripsit²⁰. » At verbum evangelicum secundum voluntatem et electionem Dei « hæreditati » ejus traditum est: quam infirmam tu, inquit, perfecisti; secundum Aquilam, « laborantem, inquit, tu fundasti eam; » secundum Symmachum vero, « quam elaborasti, inquit, et fundasti. » Neque multis opus sermonibus est ad declarandum quo pacto gentium Ecclesia pridem defessa, laboribusque erroris idolorum confecta esset, ac supra modum infirma, ut nulla ipsi virtus superesset. Sed ipsam Servator susceptam perfecit, iuque firma et immota petra fidei suæ fundavit: quod se facturum pollicitus erat dicens: « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam. » Postquam vero fundavit et perfecit, animalia sua habitare fecit in ea. Animalia vero Dei quæ dixeris esse, nisi animas vita quæ apud ipsum est, instructas et donatas? Et hæc inquit, omnia per dulcedinem et humanitatem tuam, sive per « bonitatem tuam » secundum reliquos interpretes, « pauperi parasti. » Pauperem hic mystice vocat hominem Salvatoris nostri secundum carnem, qui « cum dives esset, egenus propter nos factus est, ut nos ejus inopia divites essemus²¹. » Suam vero ipse inopiam his verbis declaravit: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde²². » Huic igitur pauperi Deus et Pater ejus humanitate ac dulcedine sua prædicta omnia præparavit; videlicet pluviam voluntariam, præfatam hæreditatem et memorata

¹⁸ Psal. 11, 7, 8. ¹⁹ Psal. LXXI, 6. ²⁰ Marc. x, 5. xi, 29.

²¹ Matth. xv, 18. ²² II Cor. viii, 9. ²³ Matth.

animata. Quamobrem post hæc omnia infertur : **A** « Parasti in dulcedine tua pauperi. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » Hæc sunt præclara Domini opera, qui ascendit super occasum. Quoniam vero ea omnibus declarari oportuit, id etiam ipse Dominus post reliqua omnia efficit. Quomodo et qua ratione? Hominibus quidem qui nec proprium verbum nec propriam sapientiam habent, sed qui omnino rudes et ineruditi sunt, ipse verbum suppeditabit plenum inenarrabili virtute. Ipsi vero roborati et tradito sibi verbo diserti, præcones honorum totius mundi constituentur, ut memorata hominibus omnibus annuntient. Quare consequenter post præclara illa Domini opera adjicitur illud :

« **Α**κούσιμοι πάντων ἀνθρώπων τὰ προλελεγμένα. Διὸ ἀκολουθῶσθε τοῖς τοῦ Κυρίου κατορθώμασιν ἐπιεικῶς καὶ τὸ »

« Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » **B** « Necessaryum vero fuit id nos cognoscere, quia superius quidam jussi sunt canere et psallere Deo, iterque facere ei qui ascendit super occasum : idque declarat dicens : « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » His enim evangelizantibus, qui suo ad homines transitui viam parabant, ipse qui annuntiandus ab ipsis est, dabit verbum divinum. Nam multi erant ejusdem verbi capaces cum virtute multa : magnumque ipsis erat hujusmodi verbum, quod ad Evangelii ministerium sufficeret. Ipse namque Dominus perfectum erat Dei Verbum. Ii vero qui verbum acceperunt brevi quodam virtutis ejus afflatu dignati, virtute cum multa prædicantes, universum orbem Evangelio repleverunt : quod ipse iisdem pollicitus his verbis erat : « Vos autem accipietis virtutem superveniens Spiritus sancti in vos »²⁴; » Secundum Symmachum autem : « Dominus, inquit, dedit verba evangelizanti exercitui multo. » Ingens autem erat Salvatoris nostri exercitus, eorum scilicet quibus verba illa data et annuntiata fuerant ; primo quidem apostolorum duodecim ; secundo discipulorum septuaginta ; præter hæc vero aliorum quingentorum, quibus simul post resurrectionem apparuit, ut divinus Apostolus testificatur his verbis : « Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul : ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt »²⁵; » postea subjungit : « Deinde visus est apostolis omnibus »²⁶. » Et erant sane cum illis duodecim, eum illis septuaginta, et cum illis quingentis, alii bene multi Evangelii præcones, apostolicis temporibus, et post illos alii, qui per totum orbem in Ecclesiis Evangelium ejus prædicarunt, quibus rex virtutum Dilecti virtutem suppeditabat. Aliæ item præter illas erant Dilecti virtutes, cælestes nimirum exercitus, angeli, archangeli et divini spiritus. Hæc virtutes Dilecti erant. Qua-

μασε τὰ προλεχθέντα πάντα· λέγω δὲ τὴν ἐκούσιον βροχὴν, τὴν δηλωθεῖσαν κληρονομίαν, τὰ προλεχθέντα ζῶα. Διὸ τοῖς πάνσιν ἐπεινήνεκται τὸ, « Ἐτοιμάσαο ἐν τῇ χρηστότητι σου τῷ πτωχῷ. Κύριος δώσει τὸ ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει· πολλῇ. » Τὰ μὲν κατορθώματα τοῦ ἐπιβεδικότος ἐπὶ δυσμῶν Κυρίου τοιαῦτα. Ἐπεὶ δ' ἐγρῆν αὐτὰ ἐξάκουστα πάνσιν ἀνθρώποις γενέσθαι, πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖ. Πῶς δὲ καὶ τίνα τρόπον; Ἀνθρώποις μὴ ἔχουσιν ἴδιον λόγον, μηδὲ οἰκίαν σοφίαν, παντελῶς δὲ ἰδιωταῖς ἀνεπιστήμοσιν, αὐτὸς ἐπιχορηγήσει ῥῆμα μεστὸν ἀφάρτου καὶ πολλῆς δυνάμεως. Οἱ δὲ δυναμωθέντες καὶ στομωθέντες ὑπὸ τοῦ δωρηθέντος αὐτοῖς ῥήματος κήρυκες ἀγαθῶν τοῦ παντός κόσμου καταστήσονται εὐαγγελιζόμενοι πάντων ἀνθρώπων τὰ προλελεγμένα. Διὸ ἀκολουθῶσθε τοῖς τοῦ Κυρίου κατορθώμασιν ἐπιεικῶς καὶ τὸ »

« Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει· πολλῇ. » **B** « Αναγκαῖον δὲ ἦν γινῶναι ἡμᾶς καὶ τοῦτο. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω παρεκελεύετό τισιν φθεῖν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ὁδοποιεῖν τε τῷ ἐπιβεδικῷ ἐπὶ δυσμῶν, παρέστησεν εἰπών· « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει· πολλῇ. » Τοῦτο γὰρ τοῖς εὐαγγελιζομένοις καὶ ὁδοποιεῖσιν αὐτῶ τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀπόδοσιν αὐτὸς ὁ πρὸς αὐτῶν καταγγελλόμενος δώσει ῥῆμα θεϊκόν. Τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν χωρητικοὶ σὺν πολλῇ δυνάμει· καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς τοῦτο τὸ ῥῆμα καὶ αὐταρκὴς εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διακονίαν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Κύριος ὁ τέλειος ἦν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οἱ δὲ ῥῆμα λαβόντες καὶ βραχείας τινὸς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐμπνεύσεως καταξωθέντες τὴν σύμπασαν ἐπλήρουν οἰκουμένην τοῦ Εὐαγγελίου σὺν πολλῇ δυνάμει κηρύττοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐπηγγέλω αὐτοῖς δι' ἐαυτοῦ φήσας· « Ὑμεῖς δὲ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Κύριος, φησὶν, ἔδωκε ῥήσεις (1) εὐαγγελιζομένη στρατιᾷ πολλῇ. » Στρατιὰ δὲ ἦν πολλὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἢ τῶν εὐαγγελιζομένων τὰς δοθείσας αὐτοῖς ῥήσεις, πρῶτον μὲν ἀποστόλων ἑβ'· ἔπειτα μαθητῶν σ'· καὶ ἐπὶ τούτοις ἑτέρων φ', οἷς ἀθρόως ἐφάνη μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὡς ὁ θεὸς ἐμαρτύρησεν Ἀπόστολος εἰπών· « Ἐπειτα ὤφθη ἐπάνω φ' ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσι ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν » οἷς ἐπέλεγε· « Ἐπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πάνσιν. » Ἦσαν γὰρ (sic) ἦσαν καὶ μετὰ τοὺς ἑβ', καὶ μετὰ τοὺς σ', καὶ μετὰ τοὺς φ' ἕτεροι πλείους κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τε τοὺς χρόνους τοὺς ἀποστολικούς, καὶ μετ' ἐκείνους ἕτεροι οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ κηρύττοντες, οἷς ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τὴν τοῦ Ἀγαπητοῦ δύναμιν ἐχορήγει. Ἐτεροι δὲ παρὰ ταύταις τοῦ Ἀγαπητοῦ δυνάμεις ἦσαν αἱ κατ' οὐρανὸν στρατιαί, ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ πνεύματα θεῖα. Αὗται γὰρ ἦσαν αἱ δυνάμεις τοῦ Ἀγαπητοῦ.

²⁴ Act. 1, 8. ²⁵ I Cor. xv, 6. ²⁶ ibid. 7.

(1) *Drusus*, εὐαγγελιζόμενοις.

Ἀδὲ Κύριος τῶν δυνάμεων ἀνηγγόρευται. Ἄγαπητός ἐστὶ τοῦ Θεοῦ τις ἦν ἢ ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ἢ ἡ πατρικὴ φωνὴ ἐμαρτύρει φήσασα· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἠδύόκησα »· Οὗτος τοίνυν ὁ βασιλεὺς τῶν τοῦ Ἄγαπητοῦ δυνάμεων, ὡς περ ταῖς κατ' οὐρανὸν δυνάμεσιν ἐχορήγει τὰς αὐτοῦ εὐεργεσίας, οὕτως καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς εὐαγγελιζομένοις δίδωσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ ἐπὶ γῆς στρατιαὶ ἦσαν αὐτοῦ καὶ δυνάμεις αὐτοῦ. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον λέλεκται· « Βασιλεῖς τῶν στρατειῶν ἠγαπήθησαν, » ἢ, ἀγαπητοὶ ἐγένοντο. Τοῦτοις δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλο χάρισμα ἐδώρησατο· τοῦτο δὲ ἦν τὸ διελεῖσθαι σκύλα εἰς ὠραιότητα τοῦ οἴκου. Ὁραιότης μὲν οἴκου τὰ διαπρέποντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εἶη ἂν τάγματα ὧν καὶ ἐπιθυμητὴς ὁμολογεῖ τις γεγονέναι, φήσας· « Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματός σου. » Καὶ πάλιν· « Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. »

Τὰ ἅγια τοίνυν τῶν ἁγίων εἶη ἂν ἡ τερπνότης καὶ ὠραιότης τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἀγνείᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς διαλάμποντα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τάγματα. Εἰς δὲ τὴν ὠραιότητα ταύτην σκύλα διελεῖσθαι τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις ἐδώρησατο ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων. Τῶν γὰρ πολεμίων ἀνατραπέντων καὶ εἰς φυγὴν κεχωρηκότων, λέγω δὲ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀόρατων δυνάμεων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ἀναστῆτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες αὐτὸν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, » οἱ τοῦ νικητοῦ βασιλέως στρατιῶται τὰ σκύλα τούτων εἰς αὐτοὺς διηροῦντο. Σκύλα δὲ ἦμεν ἡμεῖς καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀχθρώπων γένος, τὸ πάλαι πρότερον ὑποχείριον τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων γεγεννημένον· ὧν ἀπελασθειῶν, οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγελισταὶ, ἢ τε λοιπὴ αὐτοῦ στρατεία, τὰς πάλαι πρότερον ἐσकुλευμένας ψυχὰς, κτήμα ἴδιον ποιησάμενοι, διενείμαντο εἰς ἀλλήλους. Παῦλος μὲν οὖν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὰ ἐξ ἐθνῶν ἐκληροῦτο σκύλα· Πέτρος δὲ πάλιν ἐτέρων ἐθνῶν καὶ Ἰωάννης ὡσαύτως ἐτέρων, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἕκαστος παρακλησίως. Ἀφ' ὧν σκυλῶν τὰ ἐξάρητα ἀναθήματα, εἰς ὠραιότητα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἀφώριζον. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ὠραιότητι τοῦ οἴκου διελεῖσθαι σκύλα. Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κλῆρων πτέρυγες περιστερῶς περιτριγυρωμένοι, καὶ τὰ μετὰ φρενα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. » Μνημονεύσας ὁ λόγος τῶν εὐαγγελιζομένων δυνάμει πολλῇ τοῦ τε οἴκου καὶ τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ, ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ σκυλῶν, δι' ὧν ἠνέτετο τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρέποντας· ἀκολούθως δὲ τῶν μετὰ χεῖρας καὶ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνώσμά-

A re Dominus virtutum vocatur. Dilectus autem Dei quis fuerit, nisi Unigenitus Filius Dei, cui hæc paterna vox testificabatur : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui ? » Hic itaque rex virtutum Dilecti, quemadmodum cœlestibus virtutibus beneficia sua subministrabat, sic et evangelizantibus in terra verbum dat evangelicum cum virtute multa. Ii vero ipsi, qui in terra degebant, exercitus et virtutes ejus erant. Quare secundum Symmachum dicitur, « Reges exercituum dilecti sunt, » sive dilecti evaserunt. His vero ipsis altera gratia collata est; id erat, ut dividerent spolia in speciem domus. Species quidem domus fuerint ornati et decori illi in Ecclesia Dei ordines; quorum rex cupidum quispiam fatetur, dicens : « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ »; ac rursus : « Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ; ut videam voluptatem Domini et visitem templum ejus ».

Sancta sanctorum itaque voluptas ac species domus Dei fuerint. Hi porro sunt Ecclesiæ Dei ordines, temperantia, castitate, justitia et cæteris virtutibus fulgentes. Ad talem ergo speciem spolia dividere rex virtutum militibus suis concessit. Versis enim et fugatis inimicis, occultis videlicet et invisibilibus virtutibus, de quibus superior dicebatur : « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, fugiant omnes qui oderunt eum a facie ejus; » victoris regis milites spolia eorum inter se distribuerunt. Spolia autem nos eramus; totumque hominum genus, olim adversariis virtutibus subditum. Quibus repulsis Salvatoris nostri discipuli, apostoli et evangelistæ, et reliquis ejus exercitus animas, quæ olim raptæ fuerant, quasi in potestatem et ditionem suam redactas, inter se distribuerunt. Paulus siquidem ab Jerusalem et vicinis locis usque ad Illyricum, gentium spolia sortitus est : Petrus item aliarum gentium, Joannes pariter aliarum, ex reliquis apostolis singuli aliarum similiter gentium spolia obtinuerunt. Ex quibus spoliis excellentiora donaria ad speciem domus Dei segregarunt. Quamobrem dictum est : « Et speciei domus dividere spolia. Si dormiatis inter medios clericos pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora ejus in pallore auri. » Postquam evangelizantium virtute multa domusque ac speciei ejus, necnon spoliolorum quæ in ipsa erant, quæ Ecclesia Dei et ii qui in ipsa conspicui fuere subindicabantur, mentio facta est; consequenter in iis quæ jam tractamus divinitus inspiratas lectiones commemorat, nos ita compellans : « Si dormiatis inter medios clericos. » Cleri autem, sive fortes Ecclesiæ, sunt Vetus et Novum Testamentum Dei : docetque, eos qui in medio eorum versantur pennas columbæ deargentatas inventuros esse; cu-

²⁷ Matth. iii, 17; xvii, 5. ²⁸ Psal xxv, 8. ²⁹ Psal. xxvi, 4.

jus columbæ posteriora dicit esse in pallore auri. Nam cum Spiritus sanctus columba esse intelligatur, quæ verba in Veteri et Novo Testamento leguntur, secundum nudam et obviam lectionem, quasi sub alis occulta sunt, alis, inquam, deauratis, quia eloquia Domini argentum sunt igne examinatum, probatum terræ. Sensa autem in profundo abscondita, quæ memoratæ columbæ, nimirum Spiritus sancti, posterioribus comparanda, in pallore dicuntur esse, quia sententia et purissima mens sub dictione abscondita auri instar effulget. Hisque rursum nos compellat omnes, qui in domo Dei congregati sumus, quos spolia superius nuncupavit. Pro illo autem, « Si dormiatis, » Symmachus sic habet, « Si recideritis inter clericos. » Nam dormire, nunc requiescere significat. Iis igitur qui sacrorum verborum exercitationi vacant, hortatorio modo promittitur divinarum Scripturarum utilitas : nam sacrarum lectionum dictio purgata est instar argenti igne examinati, secundum hanc sententiam : « Eloquia Domini igne examinata ³⁰ ; » ac rursum : « Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum ³¹. » Sententia vero spiritualis præstans et magni pretii esse, cum dicitur, « In pallore auri, » declaratur.

« Τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα » καὶ πάλιν · « Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως » ἢ τε διάνοια ἢ πνευματικὴ ἐξάιρετος καὶ πολυτίμητος διὰ τοῦ λέγεσθαι, « Ἐν χλωρότητι χρυσοῦ, » παρίσταται.

VERS. 15-17. « Dum discernit cælestis reges super eam nive dealbantur in Selmon. » Pro illo, « Dum discernit cælestis, » et cætera, sic interpretatur Symmachus : « Quando dispensavit potens regnare illam, quasi nive dealbata erat. Selmon mons Dei, mons pinguis, mons altissimus, mons pinguis : quare curiose investigantur montes excelsi ? Mons in quo desideravit Deus habitare, et Dominus habitabit in finem. » His autem docemur, cum cælestis ille, sive cælestium incolarum Deus, prædictam columbam regibus terræ donavit, id est, iis qui in terra regni ejus consortes fuerunt (hi porro erant prophetae, justi et pii viri, ac discipuli et apostoli Salvatoris nostri, quibus Spiritum sanctum cælestis ille Deus distribuit); tunc eos qui divini Spiritus donis ornati fuerant, instar nivis candidos clarosque fuisse. Quare dictum est : « Ut quid suspicamini montes coagulatos ? » Objurgantur scilicet qui aliquid simile existere arbitrantur : addit vero qua de causa non oporteat quidvis aliud cum ipso conferre, dicens : « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo : etenim Dominus habitabit in finem. » Nam ille solus mons est in quo Deus habitare cooptavit, et in quo Pater domicilium habet in sæcula infinita; quare non decet alium cum illo conferre. Nam etsi de aliis dictum fuit illud, « Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus ³² ; » at non perinde in ipsis habitat et am-

των τὴν μνήμην ποιεῖται ὡς πρὸς ἡμᾶς λέγων · « Ἐάν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων. » Κλήρα δὲ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν ἢ τε Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ ὧν τοὺς ἐν μέσῳ διαστρεφόμενος διδάσκει πτέρυγας περιστερᾶς περιηργυρωμένας εὐρησείν · τῆς περιστερᾶς τὰ μετάφρανα εἶναι ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. Τοῦ γὰρ ἁγίου Πνεύματος περιστερᾶς νοούμενου, οἱ ἐν Παλαιᾷ καὶ Καινῇ λελαλημένα λόγοι, κατὰ μὲν τὴν ἐπιπόλαιον ἀνάγνωσιν, πτέρυξιν ὡσπερ ἐγκεκαλυμμένοι τυγχάνουσι, καὶ πτέρυξιν περιηργυρωμέναις, ἐπειδὴ τὰ λόγια Κυρίου ἀργύριον ἐστὶ πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ · τὰ δὲ κατὰ βάθος ἐγκεκρυμμένα νοήματα, ἅπερ εἶοικε μεταφρένου τῆς ἀποδοθείσης περιστερᾶς, δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν χλωρότητι λέγεται εἶναι, τῆς ἐγκεκρυμμένης τῆ λέξεϊ διανοίας καὶ τοῦ καθαρωτάτου νοῦ χρυσοῦ δίκην ἀπαστρέπτοντος. Ταῦτα δὲ ἀναφωνεῖται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ συνηγμένοις, οὓς διὰ τῶν ἔμπροσθεν σκύλα ὁ λόγος ὠνόμαζεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ἐάν κοιμηθῆτε, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐάν ἀναπέσητε μεταξύ τῶν κλήρων, » εἴρηται. Τὸ γὰρ κοιμηθῆναι νῦν διαναπαύεσθαι δηλοῖ. Τοῖς οὖν τῶν ἱερῶν ἀσκηταῖς λόγων προτρεπτικῶς ἢ προσφώνησις ἐπαγγέλλεται τὴν ἐκ τῶν θείων λόγων ὠφέλειαν · ἢ τε γὰρ λέξις τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων κεκάθαρται δίκην ἀργυρίου πεπυρωμένου, κατὰ τὸν φησαντα λόγον ·

« Ἐν τῷ διαστῆλιν τὸν οὐράνιον βασιλεῖς ἐπ' αὐτὴν, χιονωθήσονται ἐν Σελμών. » Ἀντὶ τοῦ, « Ἐν τῷ διαστῆλιν τὸν οὐράνιον » καὶ τὰ ἐξῆς, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον · « Ὅποτε κατεμέριζεν ὁ ἱκανὸς βασιλεύειν αὐτὴν, ὡς χιονισθεῖσα ἦν. Σελμών ὄρος Θεοῦ, ὄρος εὐτροφίας, ὄρος ὑψηλότατον, ὄρος εὐτροφίας · εἰς τί περισπουδάζεται τὰ ἄρα τὰ ὑψηλά ; Τὸ ὄρος ὅπερ ἐπόθησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ κατακεῖν ἐν αὐτῷ, καὶ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὡς ἄρα κατὰ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ὁ ἐπουράνιος, δηλαδὴ ὁ τῶν ἐν οὐρανοῖς οἰκούντων Θεός, τὴν προλεχθεῖσαν περιστερᾶν κατεμέριξε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεῦσι, τούτεστι τοῖς ἐν τῆ γῆ μετόχοις τῆς αὐτοῦ βασιλείας, (προφηταὶ δὲ ἦσαν οὗτοι, δίκαιοι τε καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, οἳ τε μαθηταὶ καὶ ἀποστολοὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἳς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Θεὸς διεμέριζεν ὁ ἐπουράνιος,) χύονος δίκην ἐλαμπίνοντο οἱ τῶν τοῦ θείου Πνεύματος χαρισμάτων καταξιούμενοι. Διὸ λέλεκται · « Ἴνα τί ὑπολαμβάνετε ἕρη τετυρωμένα ; » Ἐπιτιμῶντος τοῦ λόγου τοῖς ἕτερον τι νομίζουσιν ὅμοιον αὐτῷ εἶναι. Ἐπιλέγει δὲ καὶ αἰτίαν δι' ἣν οὐ προσήκει ἀντιπαράβαλλιν αὐτῷ ἕτερον διόφρησι · « Τὸ ὄρος ὃ ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ · καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Μόνον γὰρ ἐστὶ τοῦτο ἐν ᾧ ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν, καὶ ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ κατασκηνοῖ εἰς ἀπείρους αἰῶνας · διὸ οὐ προσήκει ἕτερον ἀντιπαράβαλλιν αὐτῷ. Εἰ γὰρ καὶ λέλεκται περὶ ἑτέρων τῶν, « Ἐνοικήσω ἐν

³⁰ Psal. xvi, 31. ³¹ Psal. xi, 7. ³² Levit. xxvi, 12 ; II Cor. vi, 16.

εὐτοίς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, A καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός· ἄλλ' οὐχ οὕτως ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ ἐν τούτοις, ὡς ἐν τῷ αἵματι ὄρει· ὁ γὰρ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ ἐν αὐτῷ ἠυδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι· καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἔκρησεν ἐν αὐτῷ, ἄλλοτε δὲ αὐτοῦ ἀπέστη· ἄλλ' εἰς τὸ ἄπειρον τέλος αἰὲς ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ κατοικεῖ. Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Διὸ καὶ Σαλμών (sic) ὠνόμασταί, ὅπερ ἐστὶν Εἰρήνη· καὶ τόπος τοῦ Θεοῦ ἡ εἰρήνη λέλεκται, κατὰ τὸ, « Ἐν εἰρήνῃ ἀγάπῃ ὁ τόπος αὐτοῦ. »

« Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων· Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σιναι ἐν τῷ ἁγίῳ. » Ἀποδοῦς ὁ λόγος πρῶτην τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν διὰ τῆς περισσεύσεως, ἔπειτα τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ ἔθους τοῦ Θεοῦ, καταβαίνει λοιπὸν ἐπὶ τὰς ὑποβεθηκίας δυνάμεις· παριστᾷ, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ἔθος τὸ ἀποδοθὲν τοιοῦτον τυγχάνει, ὡς ἐν αὐτῷ κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, ἄλλ' οὐ μόνον τούτο κτήμᾳ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἔχει δὲ καὶ ἄλλας ὑποβεθηκίας διακοινικᾶς καὶ λειτουργικᾶς δυνάμεις, ἃς μυριάς οὖσας καὶ πολλὰς, τῆ τε ἀρετῆ διαφερούσας ὑφ' ἑνα ζυγὸν καταδησάμενος, ἄρμα ἑαυτῷ κατέτευξεν ὁ παμβασιλεὺς Θεός, ὑφ' ἡνιόχῳ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ. Τὸ δὲ τούτων πλῆθος καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐν τῇ θεοπτεῖα παρίστησι λέγων· « Μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χιλιαὶ χιλιάδες παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. » Ὁ συμφώνως καὶ νῦν λέλεκται· « Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων. » Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· « Ὅχησις τοῦ Θεοῦ μυριάδων, χιλιάδες ἔχούτων. » Τί δὲ « ἔχούτων » ἢ πάντως που φωνὰς πλήρεις δοξολογίας καὶ θεολογίας; Ὅσα καὶ τὰ σεραφεῖμ ἀναγέγραπται παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ βρώντα καὶ λέγοντα· « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἐν ταύταις δὲ ταῖς χιλιάσι καὶ ταῖς μυριάσι ταῖς ὑπερευγμέναις τῷ ἄρματι τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος μέσος ἐμπολιτεύεται, ὡς περ ἡνιοχῶν αὐτὰς καὶ τῷ Πνεύματι παρασκευάζων. Διὸ ἐπιλέγεται, « Κύριος ἐν αὐτοῖς. » Ποῖος δὲ Κύριος, σημαίνει προῦν καὶ φάσκων· « Ἐν Σιναι ἐν τῷ ἁγίῳ. » Αὐτὸς γὰρ ἐκεῖνος, φησὶν, ὁ Κύριος ὁ ἐν Σιναι τῷ ἁγίῳ ὄρει ὀφθεις· ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δηλαδὴ τοῖς ὑπὸ τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ ἔξευγμένοις. Διὸ οὐ τῷ [ⲓⲧⲏⲧ] τετραγράμμῳ κέχρηται ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις, στοιχείοις δὲ κοινῶς τὸν Κύριον περιέχει ἐν τῷ, « Κύριος ἐν αὐτοῖς. » Ἴνα γὰρ ἕτερον παρασῆται τοῦτον τοῦ ἁνωτέρου διὰ τοῦ τετραγράμμου σημανθέντος Θεοῦ, ὅτε μὲν « τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ » ἐλέγετο, διὰ τῶν ἀνεκφωνήτων παρ' Ἑβραίοις ἐδηλοῦτο στοιχείων· νυνὶ δὲ ταῖς κοινωτέροις χαρακτηρῶσιν, οἷς καὶ ὁ παρ' ἀνθρώποις γράφεται κύριος. Ἀκριβῶς δὲ καὶ τὸν τόπον ἐπισημαίνεται τὸν « ἐν Σιναι, » ἵνα σημήνη τὸν ἐπὶ γῆς ὀφθέντα Κύριον. Σφόδρα δὲ ἀκολούθως ἐπιλέγει ἐξῆς·

« Ἀνέβης εἰς ὕψος, ἤχημαλώτισσας ἀτχμαλώσιαν· ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Αὐτί-

bulat, atque in monte suo : etenim Pater in Filio, et Filius in Patre, « et in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare » : neque enim modo habitavit in illo, modo recessit ab eo ; sed in infinitum ac semper Pater in Filio inhabitat. Ipse autem est pax nostra, secundum Apostolum²⁴. Quare Selmon vocatur, id est, Pax ; et locus Dei pax dicitur, secundum illud, « In pace sancta locus ejus ».

VERS. 18. « Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis, in Sinai, in sancto. » Post primam traditam de Spiritu sancto doctrinam per columbæ similitudinem, deinde de Filio per figuram montis Dei, ad inferiores denum potestates descendit ; declarans, etiamsi mons ille memoratus hujusmodi sit, ut in ipso inhabitet omnis plenitudo paternæ divinitatis, non esse tamen solam Patris possessionem ; sed ipsum alias habere administras et subditas virtutes, quas, licet infinito numero sint, atque virtute præstantes, sub uno jugo colligans omnium rex ille Deus currui adjunxit suo, aurigante Unigenito Verbo suo. Harum vero multitudinem in divina sua visione declarat Daniel, dicens : « Decies millies dena millia ministrabant ei, et millia millium astabant in conspectu ejus » . Cui accinit hic locus : « Currus Dei multiplex millia lætantium. » Pro quo Symmachus sic interpretatur, « Vectura Dei denorum millium, millia sonantium. » Quid illud, « sonantium, » nisi voces laudibus divinisque sermonibus plenas emittentium ? Qualis seraphim apud Isaiam clamare ac dicere scriptum est : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus » . Inter hæc millia et dena millia, quæ Dei currui juncta sunt, medius versatur ipse Dominus, quasi aurigans ac Spiritui præparans ipsas. Quamobrem subjungitur, « Dominus in eis. » Qui sit Dominus subinde declarat his verbis, « In Sinai, in sancto. » Nam ipse, inquit, Dominus est qui in monte sancto Sinai visus est ; erat autem ille Dei Verbum, visus scilicet iis qui sub curru Dei juncti erant. Quare Hebraica lectio, non tetragrammo, sive voce quatuor litterarum utitur, sed elementa communia Dominum memorans usurpat in illo, « Dominus in eis. » Ut enim eum alium esse declararet ab eo, qui superius per nomen quatuor litterarum indicabatur, Deo, cum « currus Dei » diceretur, elementis apud Hebræos ineffabilibus usus est ; nunc vero communioribus characteribus, quibus indicatur dominus quilibet apud homines. Locum item accurate indicat, « in Sinai, » ut significaret Dominum in terra visum. Deinde consequenter admodum infert :

VERS. 22. « Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus. » Descensum

²⁴ Coloss. i, 19. ²⁵ Ephes. ii, 14. ²⁶ Psal. cxxv, 3. ²⁷ Dan. vii, 10. ²⁸ Isa. vi, 3.

porro ejus subindicat cum ait, « ascendisti : » neque enim ascensus erat, nisi prius descendisset. « Nam qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut implet omnia ²⁸. » Quid autem fecit cum ascendisset? Captivam duxit captivitatem, et accepit dona in hominibus. Quam vero captivitatem captivam duxit, nisi prædicta spolia, quæ milites sui dividerant? Sed etiam largiente Patre suo accepit dona in hominibus, secundum promissionem ad ipsum factam his verbis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ. ²⁹ » Acceptis a Patre hujusmodi donis « in hominibus, » suam constituit Ecclesiam. His subjicitur: « Etenim non credentes inhabitare; » quod clarius interpretatus Symmachus est, « Adhuc et in non credentibus inhabitare. » Nam et illud, inquit, a Patre accepit, ut inhabitaret in eis qui olim non crederant, et pietati in Deum contradixerant. Nam hanc quoque potestatem accepit, ut in medio non credentium inhabitaret, atque ex ipsis non credentibus dona acciperet. Postquam autem tot præcepta post prophetiam data sunt, deinceps Spiritus sanctus, quasi præclaris mirabilibusque gestis operibus, tot bonorum largitori benedixit his verbis: « Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus quotidie. » Non ultra enim, inquit, homines malignos spiritus errore ducti colunt, sed singulis diebus et horis prædictum Dominum benedicunt. Ipse vero Dominus « prosperum iter faciet nobis, » cum ipse sit « Deus salutarium nostrorum. » Hæc vero ex persona chori apostolorum Spiritus sanctus loquitur, ut ab initio sermonis declaravimus. Quoniam igitur prosperum iter a Deo illi precabantur, ut eum adirent, uti jam antea dictum est, necessario dicunt: « Benedictus Dominus quotidie, prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum. » Pro illo autem, « salutarium nostrorum, » Symmachus « Salvatoris nostri » interpretatus est; pro quo rursus Hebraicum exemplar, Salvatoris nostri Jesu nomen commemoravit. « Deus noster, Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis. » Hæc rursus ex persona apostolorum prophetice dicta sunt. Quia enim de Deo prius locuti sunt, consequenter in præsentibus dicunt: « Deus noster, Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis; » sive secundum Symmachum: « Deus nobis, Deus in salutem, et Domini dominatoris exitus in mortem. » Nam cum hic solus Deus sit, is sane exitus invenit queis a morte evaderet. Quandoquidem omnis homo ad ingressum quidem mortis pervenit, nondum tamen ab eo exire potuit. Dominus autem hic memoratus, qui jam communibus elementis in Hebraico libro scribitur, cum exitus a morte aperuerit, Deus salutis cognominis effectus est. Quamobrem dicitur: « Deus noster, Deus salvos faciendi. » Quare hic ipse Jobo vaticinans dicebat: « Venisti autem in fontem maris, et in

ταται δὲ αὐτοῦ τὴν κάθοδον, διὰ τοῦ φάναι, « ἀνέβης »· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἀνέβη, εἰ μὴ πρότερον καταβεβήκει. « Ὁ γὰρ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Ἀναβάς δὲ τί ἐπραξεν; ἤχημαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ποίαν δὲ αἰχμαλωσίαν ἤχημαλώτευσεν ἢ τὰ προλεχθέντα σκῆλα, ἃ διενείμαντο οἱ αὐτοῦ στρατιῶται; Ἄλλα καὶ ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ δεδωρημένου, καθ' ἣν ἐπήγγελται πρὸς αὐτὸν ἐπαγγέλλαν, φησας: « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ τὰ δόματα « ἐν ἀνθρώποις » παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν, συνεστήσατο τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Τούτοις ἐξῆς ἐρρηται· « Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατασκευῶσαι »· ὅπερ σαφέστερον ἀπέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Ἐτι καὶ ἐν ἀπειθοῦσι κατασκευῶσαι. » Καὶ τοῦτο γὰρ, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλαβε, τὸ κατασκευῶσαι ἐν τοῖς πάλαι ἀπειθοῦσι καὶ ἀντιλέγουσι τῇ τοῦ Θεοῦ εὐσεβείᾳ. Καὶ ταύτην γὰρ εἰληψε τὴν ἐξουσίαν, ὥστε ἐν μέσῳ τῶν ἀπειθοῦντων κατασκευῶν, ἐξ αὐτῶν τε τῶν ἀπειθοῦντων λαμβάνειν ἑαυτῷ δόματα. Τοσοῦτον δὲ μαθημάτων παραδοθέντων διὰ τῆς προφητείας, ἐξῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐπὶ μεγάλαις καὶ παραδόξοις κατορθώμασιν, εὐλόγει τὸν τοσοῦτων ἀγαθῶν δοτήρα φάσκον· « Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογητὸς, εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν. » Οὐκέτι γὰρ, φησὶν, ἀνθρωποὶ δαίμονας πονηροὺς πεπλανημένως δοξάζουσιν, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ καθ' ἐκάστην ὥραν τὸν προδηλωθέντα Κύριον εὐλογοῦσιν. Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος « κατευθῶσει ἡμῖν, » αὐτὸς ὢν ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν. Ἀλεγει δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων, ὡσπερ οὖν καὶ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου παρεστήσαμεν. Ἐπεὶ τοίνυν τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατευθῶσεως ἰδέεον οὗτοι, εἰς τὸ ὁδοποιῆσαι αὐτῷ, κατὰ τὴν ἔμπροσθεν εἰρημένα, ἀναγκαίως φασὶν· « Εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν, κατευθῶσει ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, » ὁ Σύμμαχος, « τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, » ἠρμήνευσεν· ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν πάλιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ μέμνηται. « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. » Πάλιν ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων προφητικῶς καὶ ταῦτα λέλεκται. Ἐπεὶ γὰρ ἐθεολόγησαν διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ἀκολούθως καὶ διὰ τῶν μετὰ χειρᾶς φασιν· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ὁ Θεὸς ἡμῖν Θεὸς εἰς σωτηρίαν, καὶ τοῦ Κυρίου τοῦ δεσπότου αἱ εἰς θάνατον ἐξοδοί. » Μόνος γὰρ οὗτος Θεὸς ὢν τοῦ σώζειν ἐξόδους εὐρετο τοῦ θανάτου. Ἐπειδὴ πᾶς ἀνθρώπος εἰς μὲν τὴν εἴσοδον τοῦ θανάτου ἐφθασεν, οὐκέτι δὲ καὶ διεξελθεῖν αὐτὸν δεδύνηται. Ὁ δὲ διὰ τῶν παρόντων δηλούμενος Κύριος, καὶ νῦν διὰ τῶν κοινῶν στοιχείων ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ γραφόμενος, διεξόδους ποιησάμενος τοῦ θανάτου, γέγονε Θεὸς ἐπίνομος σωτηρίας

²⁸ Ephes iv, 10. ²⁹ Psal. 11, 8.

Διὸ λέλεκεται· Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν. » **A** Διὸ καὶ τῷ Ἰὼβ ὁ αὐτὸς οὗτος χρηματιζῶν ἔλεγεν· Ἠλθε δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης· ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀθύσσοι περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοὶ φόβῳ πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἔδου ἰδόντες σε ἐπτηξαν. » Διαβρήθην καὶ ἐν ἐκείνοις τὴν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ κἀπόδον καὶ τὴν ἐκεῖθεν διέξοδον παριστάς, ὡσπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις, οἷς ἀκολούθως τὴν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ συντριβὴν διδάσκει λέγων· Ἐπὶ τὸν Θεὸν συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ κοίσεις παραθεῖς τὴν ἐν ἐτέρῳ λέγουσαν φωνήν· Ἐὐ ἐκραταίωσας τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν, σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. » Διὰ γὰρ τούτων καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἐδηλώθησαν, περὶ ὧν ἐνταῦθα λέλεκεται· Ἐπὶ τὸν Θεὸν συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Ἦσαν δὲ οὗτοι· δράκοντες οἱ ἐν θαλάσῃ καὶ ἐπὶ ὑγρᾶς οὐσίας νηχόμενοι, δυνάμεις δηλαδὴ ἀντικείμεναι ἐχθραὶ τοῦ Θεοῦ, τοῖς ἀλμυροῖς καὶ ρευστοῖς τοῦ βίου κύμασιν ἐγκαλινοῦμεναι. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ ἐλέγετο· Ἠλθε δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀθύσσοι περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοὶ φόβῳ πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἔδου, ἰδόντες σε, ἐπτηξαν. » Συντριβομένων γὰρ τῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντων, ἐπτησον οἱ πυλωροὶ τοῦ ἔδου· διὸ καὶ φόβῳ τὰς πύλας ἤνοιγον τοῦ θανάτου τῷ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ συνθλῶντι. Οὗτοι δὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου τὸ πάντων ἀνθρώπων καταπέττον γένος. Διὸ λέλεκεται ἐξῆς· Ἐκ κορυφῆς τριχῶς διαπορευομένων ἐν πλημμυλείαις αὐτῶν. » Τούτων γὰρ ὁ Θεὸς συνθλάσει τὰς κεφαλὰς, φησὶ, τῶν διαπορευομένων τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς. Ἄντι γὰρ τοῦ, Ἐκ κορυφῆς τριχῶς, κορυφῆν ἔντριχον, ἢ ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Κορυφῆ δὲ ἔντριχος ἢ κεφαλὴ τῶν ἀνθρώπων σημαίνεται. Τούτων οὖν αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ἑαυτοῦ, τῶν πρότερον τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς διαπορευομένων καὶ ὑπὸ τοῖς ἑαυτῶν ποσὶ καταπατούντων, ὁ τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου πεπονημένος Θεὸς τὰς κεφαλὰς συνθλάσει. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐν πλημμυλείαις αὐτῶν, ὁ Σύμμαχος, ἢ ἐν ταῖς πλημμυλείαις αὐτῆς, ἢ ἡρμήνευσεν εἰπὼν· Ἐκ κορυφῆς ἔντριχον ἀναστρεφομένην ἐν ταῖς πλημμυλείαις αὐτῆς. » Οὐδὲ γὰρ ἄλλως δυνατόν ἦν τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ καταπατεῖν κορυφῆν ἔντριχον, τουτέστι τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς, εἰ μὴ ταῖς οἰκείαις πλημμυλείαις καὶ ἀμαρτίαις τεταπεινώτο. Διὸ τοῖς μὴ τοιοῦτοις ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Ἰμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσίν. » Τῶν γὰρ αὐτῶν μαθητῶν καὶ ἐκάστη θρῖξ τοῦ τιμιωτέρου μέρους τοῦ σώματος, ὡς ἀναγκαῖα καὶ κόσμῳ τοῦ παντὸς συμβαλλομένη, ἀριθμοῦ κατηξίωται θεοῦ καὶ φυλακῆς· ὡς ἂν μὴ ξυρηθῶσι τῷ ξυρῷ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐμπεριπατούντων καταπατούντων πᾶσαν κορυφῆν ἔντριχον τὴν

Ἐἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐν βυθοῖς θαλάσσης. » Πάλιν κἀνταῦθα ὁ Κῆριος· οὐ διὰ τετραγράμμου παρ' Ἑβραίοις ἐκπεφώνηται, διὰ δὲ τῶν κοινωτέρων στοιχείων. Ἦδη δὲ τρίτον τοῦτον ἐδήλωσεν ἡ παρούσα Γραφή ἐφιστώσα τὸν ὡς ἂν εἴποι τις, δεῦτερον Κύριον. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ φάσκοντι ψαλ-

vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ inferi. Ostiarii vero inferni videntes te conterriti sunt ⁴⁰. » Diserte in illis quoque descensum ejus in mortem et exitum inde declarans, quemadmodum et in præsentibus, postea vero consequenter inimicorum suorum contritionem docet his verbis : « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum. » Hæc porro intelliges, si vocem alio in psalmo positam huic compares, nempe : « Tu confirmasti virtute tua mare, tu contrivisti capita draconum in aqua. Tu confregisti caput draconis. » His enim inimici Dei declarantur, de quibus hic dictum est : « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum. » Erant autem illi dracones in mari et in humida substantia nantes, videlicet adversariæ potestates Dei inimicæ, in salsis et volubilibus vitæ fluctibus volutatæ. Quare in Job quoque dicebatur : « Venisti autem in fontem maris, et in vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ inferi. Ostiarii vero inferni videntes te conterriti sunt. » Contritis namque draconum capitibus ostiarii inferni conterriti sunt : quare timore correpti portas mortis capita inimicorum suorum confringenti aperiiebant. Hi vero inimici Domini universum hominum genus conculcabant. Quapropter inferius dicitur : « Verticem capilli perambulantium in delictis suis. » Horum, inquit, Deus capita confringet, perambulantium, ait, et calcantium capita hominum. Pro illo namque, « verticem capilli, » Symmachus, « verticem capillatum, » vertit. Vertex autem capillatus, ipsum hominum caput significat. Horum itaque sibi inimicorum, qui prius hominum capita terebant pedibusque suis calcabant, capita confringet Deus, qui exitus mortis effecit. Pro illo autem, « in delictis suis, » Symmachus, « in delictis ejus » interpretatus est, dicens : « Verticem capillatum revolutum in delictis ejus. » Neque enim alio modo poterant inimici Dei verticem capillatum, id est hominum capita, conculcare, nisi propriis delictis ac peccatis depressi fuissent. Quare iis qui tales non erant dicebat Servator : « Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt ⁴¹. » Nam discipulorum capilli singuli nobilioris corporis partis, ut necessarii et ad ornatum totius conferentes, enumeratione et custodia divina digni fuere ; ut ne raderentur novacula inimicorum, qui perambulant et conculcant omnem verticem capillatum revolutum in delictis ejus.

VERS. 23. « Dixit Dominus, Ex Basan convertam, convertam in profundum maris. » Hic rursum « Dominus, » non illa quatuor litterarum voce apud Hebræos exprimitur, sed communioribus elementis. Jamque tertio hunc præsens scriptura nominavit, secundumque Dominum, ut quispiam dixerit,

⁴⁰ Job κκκviii, 16, 17. ⁴¹ Matth. x, 30.

induxit. Siquidem in psalmo qui sic habet : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis⁴², » primus per ineffabilia apud Hebræos quatuor elementa scribitur ; secundus autem, quem sui Dominum Propheta declarat dicens, « Domino meo, » aliis elementis exprimitur, queis cujusvis servi dominus significatur. Sic ergo nunc quoque jam tertio ille Dominus, qui usque ad infernum descendit, exitusque mortis paravit, vulgaribus et consuetis apud Hebræos elementis exprimitur. Quare Symmachus δεσπότην, sive *dominatorem* interpretatus est. Hic ergo Dominus, videlicet Dei Verbum, ait, « Ex Basan convertam ; » ac rursum, « Convertam ex profundo maris. » Pro illo autem, « convertam, » ac secundo, « convertam, » Symmachus sic interpretatur, « Dixit Dominus : Ex Basan revertar, et reverti faciam ex profundo maris. » Viden' quæ opera ediderit Dominus cum descendisset in profundum maris? Confregit capita draconum in aqua, necnon capillos inimicorum suorum, qui « verticem capillatum in delictis » conculcabant ; reverti fecit ex Basan et ex profundo maris animas istic olim demersas. Basan autem explicatur ignominia, in quam delapsus est Dominus per memorata elementa indicatus, qui ignominiam contempsit pre salute eorum qui istic in captivitate detenti erant. Quamobrem dicitur : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris : » deinde adjicitur : « Ut intingatur pes tuus in sanguine. » Pro quo Symmachus interpretatur. « Ut confringatur pes tuus cum sanguine, et lambat lingua canum tuorum ab unoquoque inimicorum tuorum. » Nam cum inimicos suos contereret, et capita eorum confringeret, pedem suum sanguine ex capite inimici sui fluente replebat. Quare in Isaia dicitur : « Quis est hic qui venit ex Edom, rubor vestimentorum ex Bosor⁴³ ? » ac deinde : « Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua sicut calcati torcularis, plenus conculcata⁴⁴ ? » Postea rogantibus ita respondet : « Calcavi ipsos in furore meo⁴⁵. » Hic item post calcata draconum capita, dicitur : « Ut confringatur pes tuus cum sanguine, » vel, « Ut intingatur pes tuus in sanguine, et lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. » Pro quo clarius Symmachus interpretatus est dicens, « Et lambat lingua canum tuorum, ab unoquoque inimicorum tuorum. » Canes porro Domini sanguinem inimicorum ejus lambentes, quos esse dixeris, nisi gregis ipsius custodes pervigiles qui Ecclesiam ejus tuentur, sive ultrices quasdam virtutes, quæ conterendis inimicis ejus incumbunt, quæque perniciem eorum quodammodo degustare satagunt ?

VERS. 25, 26. « Visi sunt ingressus tui, Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto. » Hæc consequenter præcedentibus adjiciuntur. Quia

⁴² Psal. CIX, 4. ⁴³ Isa. LXIII, 1. ⁴⁴ ibid. 2. ⁴⁵ ibid. 3.

α μῶ · « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » διὰ τῶν ἀνεκφωνήτων παρ' Ἑβραίοις τεττάρων στοιχείων ἐγγράπτου. Ὁ δὲ δεύτερος, ὃν ἑαυτοῦ Κύριον ὁ προφήτης ἐδήλου φάσκων, « Τῷ Κυρίῳ μου, » ἑτέροις στοιχείοις ἐδηλοῦτο, οἷς καὶ πᾶς ὁ ἐν ἀνθρώποις δούλου κύριος σημαίνεται. Οὕτως οὖν καὶ ἐν ταῦθα ἦδη τρίτον ὁ μέχρις ἄδου καταβάς καὶ διεξόδους θανάτου πεπονημένος Κύριος διὰ τῶν παρ' Ἑβραίοις κοινῶς γραφομένων στοιχείων ὠνόμασται. Διόπερ ὁ Σύμμαχος « δεσπότην » ἠρμήνευσεν αὐτῶν. Οὗτος οὖν ὁ Κύριος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δηλαδὴ, εἶπε · « Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω » καὶ πάλιν · « Ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐπιστρέψω, » καὶ τοῦ δευτέρου, « ἐπιστρέψω, » ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσεν τὸν τρόπον · « Εἶπε Κύριος · Ἀπὸ Βασάν ἐπιστρέψω, καὶ ἀναστρέψαι ποιήσω ἀπὸ βυθῶν θαλάσσης. » Ὅρας ὅποια κατορθώματα εἰργάσατο καταβάς εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης ὁ Κύριος ; συνέθλασε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τὰς τρίχας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν « τὴν ἔντριχον κορυφὴν ἐν πλῆμμελαιῖς » διαπορευομένων · ἐπιστρέψαι δὲ ἔποιε ἀπὸ Βασάν καὶ ἀπὸ βυθῶν τῆς θαλάσσης τὰς πάλαι καταπεποντωμένας αὐτοῦ ψυχὰς. Βασάν δὲ ἠρμήνεται αἰσχύνῃ, ἔνθα δι' ἡμᾶς κατῆλθεν ὁ διὰ τῶν εἰρημένων στοιχείων δηλωθεὶς Κύριος, αἰσχύνῃ καταφρονήσας ὑπὲρ σωτηρίας τῶν αὐτῶν καταδεδολωμένων. Διὸ λέλεκται · « Εἶπε Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης · » εἶθ' ἔξις λέλεκται · « Ὅπως ἂν βαφῆ ὁ ποὺς σου ἐν αἵματι. » Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπῶν · « Ὅπως συγκατέαξῃ ὁ ποὺς σου μετὰ αἵματος, καὶ λάψῃ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. » Συντριβὼν γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν συνθλῶν, ἐπλήρωσεν τὸν ἑαυτοῦ πόδα αἵματος, τοῦ ἐκ τῶν κεφαλῶν τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ ρυέντος. Διὸ ἐλέγετο ἐν Ἠσαΐᾳ · « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσὸρ ; » καὶ ἔξις · « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποπατητοῦ ληνοῦ, πλήρης πεπατημένης ; » εἶθ' ἔξις ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας, καὶ φησι · « Κατεπάτησα αὐτούς ἐν θυμῷ μου. » Καὶ ἐν ταῦθα τοῖνον μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντων λέλεκται · « Ὅπως ἂν συγκατέαξῃ ὁ ποὺς σου μετὰ αἵματος, » ἢ, « Ὅπως βαφῆ ὁ ποὺς σου ἐν αἵματι, καὶ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ. » Ἀνθ' οὗ λευκότερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπῶν · « Καὶ λάψῃ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. » Κύνας δὲ τοῦ Κυρίου λάπτοντας τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τίνας ἂν εἴποις ἢ τοὺς τὰ πολίμνια αὐτοῦ φυλάττοντας φύλακὰς τίνας ἐγρηγόρους, τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ φρουροῦντας, ἢ τιμωρητὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ὡσερ ἀπογεύεσθαι πειρωμένους

« Ἐθεωρήθησαν αἱ πορείαι σου, Θεὸς, αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ βασιλέως μου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν ἀκολουθῶς ἐπενήκται.

Ἰσπεὶ γὰρ τὰ θεσπιζόμενα πρὶν γενέσθαι προ-
 εθεωρεῖτο τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ προφήταις, διὰ τοῦτο
 φησὶν ὁ λόγος· « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ
 Θεός. » Ποῖαι δὲ πορεῖαι; ἀλλὰ πρώτη μὴν ἡ κάθοδος
 αὐτοῦ ἡ ἐν Σιναι, καὶ πάλιν ἡ ἀνάβασις ἡ εἰς ὕψος,
 καὶ αὐθις ἡ κάθοδος ἡ ἐπὶ Βασάν καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἐπι-
 στροφή, ἡ τε μέχρι τοῦ θανάτου κατάβασις, καὶ
 ἐντεῦθεν διέξοδοι αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ ἐκ τῶν
 βυθῶν τῆς θαλάσσης ἐπάνοδος; Αὗται πᾶσαι πορεῖαι
 ἦσαν τοῦ δηλουμένου Κυρίου, αἵτινες τοῖς τοῦ Θεοῦ
 προφήταις εθεωρήθησαν πρὶν γενέσθαι· διὸ καὶ ταῖς
 προφητικαῖς παρεδόθησαν Γραφαῖς. Εἰκότως οὖν
 εἴρηται· « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ Θεός. »
 Εἰ ἀσφαλίζεται διδάσκων πόλου Θεοῦ αἱ πορεῖαι
 εθεωρήθησαν· διὸ ἐπιλέγει· « Αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ
 μου, τοῦ βασιλέως μου. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς Θεοῦ, οὐδὲ
 βασιλέως, ἀλλὰ τῷ « Θεοῦ μου. » Τοῦτο δὲ ὅμοιον
 τυγχάνει τῷ, « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· » ὁ μὲν
 γὰρ πρῶτος ὁ ἐπὶ πάντων εἴη ἄν Θεός· ὁ δὲ δεύτερος
 Κύριος ὁ ἀκούων· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » ἐμὲ
 τυγχάνει Κύριος· διὸ, « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. »
 Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν τὸν δεύτερον σημαίνων ὁ αὐτὸς
 προφήτης φησὶν· « Αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ
 βασιλέως μου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Ἐὰν γὰρ λέγω
 θεωρουμένης πορείας, μή τις νομιζέτω με λέγειν
 τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ μου καὶ τοῦ
 βασιλέως μου πορεῖαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ προέφθασαν
 ἄρχοντες ἐχόμενοι ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων
 τυμπανιστριῶν. Αὐτοὶ γὰρ αὗτοι οἱ προφθάσαντες
 ἄρχοντες, ἢ οἱ ἄδοντες καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸ μέλλον
 θεσπιζόντες, προεβούρησαν τὰς πορείας τοῦ Θεοῦ
 μου καὶ τοῦ βασιλέως μου. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ προφή-
 ται, οἱ προφθάσαντες τοὺς μετὰ ταῦτα προελθόντας
 ἀποστόλους. Δύο γὰρ χορῶν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 θεολογίαν ἀνθρώποις παραδεδωκότων, ὁ μὲν προφθά-
 σας χορὸς ἦν ὁ προφητικὸς, ὁ δὲ δεύτερος ἐπελθὼν
 ὁ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος. Πλὴν
 ἀλλὰ εθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι τοῦ δηλωθέντος Θεοῦ·
 ἢ τοῖς μὲν ἀποστόλοις εθεωρήθησαν, οἳ καὶ ἔφει
 παρέλαβον τὰ πάλαι προγνώσει προπεφωνημένα.
 Οἷνοι μὲν οὖν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς τὰς πορείας εθεώ-
 ρησαν τοῦ Θεοῦ· προέφθασαν δὲ αὐτοὺς ἄρχοντες
 τινες οὗτοι οἱ ἐχόμενοι τῶν ψαλλόντων. Σημαίνει δὲ
 ὁ λόγος τὸν Δαυὶδ αὐτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ κατὰ
 τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡγουμένους τοῦ λαοῦ· οἵτινες
 ἐχόμενοι τῶν ψαλλόντων προέφθασαν ἐν μέσῳ νε-
 ανίδων τυμπανιστριῶν. Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ Ἰουδαϊκαὶ
 συναγωγαί, ἀτελεῖς καὶ εἰσέτι νεάνιδες, πλέον οὐδὲν
 ἐπιστάμεναι ἢ τυμπάνοις χρῆσθαι τοῖς σωματικοῖς
 ὄργανοις ἐκ δορᾶς νεκρῶν ζώων κατεσκευασμένοις.
 Διὸ τυμπανιστριαὶ εἴρηγναι, τῷ μηδὲν ἕτερον εἶδέναι
 ἢ τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου παραγγέλματα.

« Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ
 πηγῶν Ἰσραὴλ. » Μετὰ τοὺς προθεωρήσαντας τὰς
 τοῦ δηλωθέντος Θεοῦ πορείας, ἀκολούθως ὁ λόγος
 ἑτέροις τισὶ μετὰ τοὺς πρῶτους γενομένους προσ-
 φωνεῖ λέγων· « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. »

A enim quæ in vaticinio feruntur, antequam essent
 prævidebantur a sanctis Dei prophetis, ideo dicitur :
 « Visi sunt ingressus tui, Deus. » Qui ingressus,
 nisi primum descensus ejus in Sinai, ac rursus
 ascensus in altum, iterumque descensus in Basan
 ac regressus in altum, et rursus demissio ejus us-
 que ad mortem, et exitus illius ex ea, ac præter
 hæc omnia reditus ex profundo maris? Hi omnes
 ingressus erant memorati Domini, qui antequam
 existerent a prophetis Dei visi sunt : quare pro-
 pheticis in scriptis consignati sunt. Jure ergo dic-
 tum est : « Visi sunt ingressus tui, Deus. » Dein-
 deque rem confirmat indicans eujusnam Dei ingres-
 sus visi fuerint ; nam adjicit : « Ingressus Dei mei,
 regis mei. » Non simpliciter Dei, aut regis, sed
 B « Dei mei. » Hoc porro simile fuerit illi, « Dixit Do-
 minus Domino meo : » primus quippe universo-
 rum Deus fuerit ; secundus vero Dominus, qui au-
 dit, « Sede a dextris meis⁴⁴, » meus Dominus est :
 quare, « Dixit Dominus Domino meo. » Hic igitur
 illum secundo loco positum ipse Propheta signifi-
 cans dicit : « Ingressus Dei mei, regis mei, qui est
 in sancto. » Nam cum ingressus videri dico, ne
 quis existimet universorum Dei illos esse ; sed Dei
 mei, regis mei ingressus sunt. Verum quia « præ-
 venerunt principes conjuncti psallentibus, in medio
 juvenularum tympanistiarum. » Hi enim ipsi
 principes qui prævenerunt, sive qui canunt, et in
 Spiritu sancto futura prænuntiant, præviderunt in-
 gressus Dei mei regis mei. Illi vero, prophetæ
 nempe, apostolos, qui post venire, præverterunt.
 Etenim cum duo chori Salvatoris nostri theolo-
 giam hominibus tradiderint, qui primus prodiit,
 propheticus chorus erat ; qui vero secundus acces-
 sit, apostolorum et discipulorum Christi chorus ex-
 stitit. Cæterum visi sunt ingressus memorati Dei ;
 sive apostolis quidem visi sunt, qui quæ olim ex
 præscientia prænuntiata fuerant ipsis oculis con-
 spexerunt. Hi itaque oculati ingressus Dei testes
 fuere : ipsos tamen prævenerunt principes quidam
 conjuncti psallentibus : quæ significatur cum
 ipse David, tum ii qui una cum eo tunc duces
 populi erant. Hi conjuncti psallentibus prævene-
 runt in medio juvenularum tympanistiarum. Tales
 certe erant Judaicæ synagogæ, imperfectæ scilicet
 et adhuc juvenulæ, nulla alia scientia præditæ,
 quam ut tympanis sive corporeis instrumentis uter-
 rentur, ex mortuorum animalium pelle confectis.
 Quare tympanistriæ dicuntur, quod nihil aliud
 nossent, quam corporea legis præcepta.

VERS. 27, 28. « In Ecclesiis benedicite Deo Do-
 mino de fontibus Israel. » De iis locutus qui Dei
 jam memorati ingressus præviderant, post illos
 primos consequenter alios compellat dicens : « In
 ecclesiis benedicite Deo. » Quia vero hi, a princel-

⁴⁴ Psal. cix, 1.

pibus illis qui prævenerunt diversi erant; jure A
 cæstus illorum ecclesias vocat, queis prophetia nec
 obscure Servatoris nostri ecclesias commemorat. Jube-
 ntur porro hi secundi, non in medio juvencularum
 tympanistriarum, sed in ecclesiis benedicere Deo. Quis sit Deus ille mox indicat dicens,
 « Domino. » Unde vero id hauserint, quod oporteat
 Ecclesiis Domini (1) theologiam tradere, necessario explicat his verbis: « Domino de fontibus
 Israel, » vulgaribusque iterum characteribus hic Dominus exprimitur. Fontes vero Israel, propheti-
 cæ Scripturæ sunt atque lex Moysis. Ex quibus quasi ex fontibus, per hausta de Salvatore nostro
 testimonia, secundi illi in ecclesiis benedicere ipsi jubentur. Deinde subjungit: « Ibi Benjamin adoles-
 centulus in mentis excessu. » Pro illo autem, B
 « ibi, » Symmachus ait, « ubi Benjamin minimus; »
 Aquila vero similiter, « ibi Benjamin brevis, imperans ipsis. » Benjamin vero junior, minimus aut
 brevissimus Paulus erat divinus Apostolus, ex tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, quemadmodum ipse docet his verbis: « Circumcisio octavo
 die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis 47. » Junior vero dicitur, sive minimus
 aut brevis, quia id ipse declarat dicens: « Novissimo autem omnium quasi abortivo visus est et mihi 48. » Pro illo autem, « in mentis excessu, »
 Aquila, « imperans ipsis; » Theodotio autem, « præceptor eorum; » quinta editio, « instituentem, » aut « docentem, » interpretati sunt. Nec
 multis verbis opus ad comprobandum, sanctum Apostolum, qui Benjamin vocatur, Ecclesiis imperare, earumque præceptorem esse. Non solus itaque Benjamin ibi erat, videlicet in Ecclesiis Dei; sed etiam « principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthali. » His porro indicantur reliqui apostoli, quorum alii ex tribu Juda, alii ex tribu Zabulon, alii ex tribu Nephthali erant. Quare horum terram memorat Spiritus sanctus per
 Isaiam prophetam dicens: « Terra Zabulon et terra Nephthali, viam maris, trans Jordanem, Galilæa gentium 49. » Ipse quoque Servator transiens juxta mare Galilææ, isthinc suos discipulos vocavit. Aperte itaque docet Ecclesiis imperare primo Paulum, brevissimum et minimum, ac ju-
 niorem cæteris apostolis, in mentis excessu aliquando positum, quando persequebatur Ecclesiam Dei, eamque vastabat, sive quando in revelatione Salvatore
 vidit; vel quando raptus est in paradysum usque ad tertium cælum. Post Paulum vero, cæteris apostolis « ibi, » scilicet in ipsa Ecclesia ornate versaturos vaticinatur, principesque fore nostros ex tribu Juda, ac principes Zabulon, principes Nephthali. Si quis vero per otium accurate perquisierit, cujusque apostoli tribum reperiet:

καὶ ἐπειδὴ ἕτεροι ἦσαν οὗτοι παρὰ τοὺς προφῆ-
 σαντας ἀρχοντας, εἰκότως καὶ τὰς συνόδους αὐτῶν
 ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ, μονονοῦχι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὰς
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησίας προαγορευούσης τῆς
 προφητείας. Κελεύονται δὲ οὗτοι οἱ δεῦτεροι οὐκ ἐν
 μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν, ἀλλ' ἐν ἐκκλησίαις
 εὐλογεῖν τὸν Θεόν. Καὶ ποῖον Θεόν, πάλιν ἐπιλέγει
 ἐξῆς, « Κύριον. » Καὶ πόθεν ἀρουομένους χρῆναι ταῖς
 ἐκκλησίαις τῆν τοῦ Κυρίου παραδιδόναι θεολογίαν
 ἀναγκάλως παρίσθησι λέγων· « Κύριον ἐκ πηγῶν
 Ἰσραὴλ, » τοῖς κοινοτέροις χαρακτῆρσι κἀνταῦθα
 πάλιν τοῦ Κυρίου σημασινομένου. Πηγαὶ δὲ Ἰσραὴλ
 αἱ προφητικαὶ Γραφαὶ τυγχάνουσιν, ἡ τε Μωϋσέως
 νομοθεσία· ἐξ ὧν ὡσπερ ἀπὸ πηγῶν ἀρουομένους τὰς
 περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας εὐλογεῖν αὐτὸν
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῖς δευτέροις παρακελεύεται.
 Ἔτ᾽ ἐπιλέγει· « Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος ἐν ἐκστά-
 σει. » Ἀντὶ δὲ τοῦ « ἐκεῖ, » ὁ Σύμμαχος, « ἔπου,
 φησὶ, Βενιαμὴν ὁ μικρότατος. » καὶ ὁ Ἀκύλας
 ὁμοίως· « Ἐκεῖ, φησὶ, Βενιαμὴν ὁ βραχύς, ἐπικρατῶν
 αὐτῶν. » Βενιαμὴν δὲ νεώτερος καὶ μικρότατος ἢ
 βραχύτατος Παῦλος ἦν ὁ θελὸς Ἀπόστολος, φυλῆς ὡν
 Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, καθὼς αὐτὸς δι-
 δάσκει λέγων· « Περιτομῇ ἑκταήμερος ἐκ γένους
 Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. »
 Νεώτερος δὲ εἴρηται, ἢ μικρότατος, ἢ βραχύς, ἐπεὶ
 καὶ αὐτὸς τοῦτο διδάσκει λέγων· « Ὑστερον δὲ πάν-
 των ὡσπερ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. » Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, « ἐν ἐκστάσει, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « ἐπικρατῶν
 αὐτῶν. » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « παιδευτῆς αὐτῶν. » ἢ δὲ
 πέμπτη ἔκδοσις, « παιδεύοντα, ἢ, ἐδιδάσκοντα » ἡρῆ-
 νευσαν. Οὐδεὶς δὲ ἡμῖν πλείονον λόγων εἰς ἀπόδειξιν
 τοῦ κρατεῖν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ παιδευτῆν αὐτῶν
 εἶναι τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον Βενιαμὴν ὠνομασμένον. Οὐ
 μόνος δὲ ἄρα ὁ Βενιαμὴν ἦν ἐκεῖ, δηλαδὴ ἐν ταῖς
 Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχοντες Ἰουδα
 ἡγεμόνες αὐτῶν, οἱ τε ἀρχοντες Ζαβουλῶν καὶ οἱ
 ἀρχοντες Νεφθαλεμ. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος διὰ τούτων
 τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἐκ φυλῆς
 Ἰούδα, οἱ δὲ ἐκ φυλῆς Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεμ. Διὰ
 τῆς τούτων μέμνηται χώρας τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ
 Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγον· « Γῆ Ζαβουλῶν καὶ γῆ
 Νεφθαλεμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου,
 Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτῆρ, παραγα-
 γῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, τοὺς ἑαυτοῦ
 μαθητὰς ἐνθόνδε ἀνεκαλεῖτο. Σαφῶς οὖν ἐπικρατεῖν
 τῶν Ἐκκλησιῶν πρῶτον μὲν Παῦλον τὸν βραχύτερον
 καὶ μικρότατον, καὶ νεώτατον τῶν ἀποστόλων εἰδεί-
 ξεν, ἐν ἐκστάσει ποτὲ γενόμενον, ὅτε ἐβίωκε τὴν
 Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ ὄψει αὐτῆν, ἢ ὅτι ἐν
 ἀποκαλύψει τὸν Σωτῆρα θεότατο· ἢ ὅτι ἡρπάγη εἰς
 τὸν παράδεισον ἕως τρίτου οὐρανοῦ· μετὰ δὲ τὸν
 Παῦλον τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους ἐκεῖ ἐν τῇ αὐτῇ
 Ἐκκλησίᾳ διαπρέπειν θεοπίζει, ἀρχοντας ὄντας
 ἡμετέρους ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ ἀρχοντας Ζαβουλῶν

47 Philipp. iii, 5. 48 I Cor. xv, 8. 49 Isa. ix, 1.

(1) Id est, Deum illum esse in Ecclesia prædicare.

καὶ ἀρχοντας Νεφθαλείμ. Ἐπὶ σχολῆς δ' ἂν τις φιλοκαλήσας, τὴν ἐκάστου τῶν ἀποστόλων εὐρήσει φυλὴν· ἐπεὶ παντὶ τῷ ζητοῦντι ἡ τῆς εὐρέσεως δέδοται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελία.

« Ἐντειλαιο, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν. » Ἐπειτα καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν. Ἐπειδὴ γὰρ προφητικῶς προσέταττεν ὁ λόγος τοῖς ἀποστόλοις ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο ποιεῖν μὴ ἐτέρων τινῶν ὀρωμιένους λόγων, ἀλλ' ἐκ τῶν πηγῶν Ἰσραὴλ, ἀκολουθῶν· ὑπὲρ αὐτῶν εὐχὴν ἀναπέμπει τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν, φάσκον· « Ἐντειλαιο, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου· » ὡσεὶ σαφέστερον ἔλεγεν· Ἐπισπευσάτω ἡ δυνάμις σου, καὶ συνεργήτω τοῖς ἀνδράσιν· ἀλλὰ καὶ ἡδὴ ποτὲ τῇ ἰσχύϊ σου δι' ἔργων χωρησάτω τὰ προφητευόμενα· καὶ τοῦτο δὲ δ κατειργάσω ἡμῖν τῇ σῇ βουλῇ προορίσας, καὶ αὐτὸ δυνάμωσον· ὅπως τῇ σῇ δυνάμει ἔργοις ἐπιτελεσθεῖη. Τί δὲ ἦν τοῦτο ἡ τὸ ἐξῆς ἐπιφερόμενον, « Ἐπὶ τὸν ναὸν σου τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ σοὶ ὀίσουσι βασιλεῖς δῶρα; » τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐπαγγελιάμενος ἡμῖν δυνάμωσον γενέσθαι. Βασιλεῖς δὲ διὰ τοῦτο αἱ βασιλείαι τῆς γῆς εἰρηναίαι, τῶν ἰθῶν ἀπάντων τοῦτον σημαινόμενων τὸν τρόπον. Νεὼς δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐφ' ὃν τὰ δῶρα ὀίσουσιν οἱ βασιλεῖς, οὐδ' ἕτερο; ἂν εἴη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἔπερ Ἰσμεν Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον, ἦν ἔδειξεν ὁ εἰπὼν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιῳ. » Ταύτης οὖν τῆς ἐπουρανίου πόλεως τοῦ Θεοῦ τὸ ἐξαίρετον καὶ ἀνώτατον καὶ κρείττον ὁ νεὼς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τοῦτον τοῖνον τὸν νεὼν σου, φησὶν, σοὶ ὀίσουσι βασιλεῖς δῶρα· οἱ τὴν λοιπὴν δηλαδὴ πόλιν τὴν ἐπουράνιον οἰκοῦντες βασιλεῖς ὄντες, διὰ τὸ κατηξιώσθαι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ διὰ τούτου συμβασιλεύειν τῷ ἑαυτῶν Κυρίῳ. « Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν, καὶ εἰ ὑπομένομεν Θεόν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Οὕτοι οὖν οἱ βασιλεῖς, ὡς ἂν ὑπὸ μεγάλῳ ἀρχιερεὶ τῷ Μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ λειτουργοῦντες, ἱερεῖς δὲ ὄντες, καὶ αὐτοὶ δῶρα προσοίσουσιν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ τὸν ἐπουράνιον, συνεισέρχόμενοι τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεὶ. Ὅπως δὲ τοῦτο γένηται καὶ δι' ἔργων προχωρήσῃ, ἀναγκαίως ἐπηύξατο εἰπὼν· « Ἐντειλαιο, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν. »

« Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Ὅσπερ ηὔξατο συνεργῆσαι τοῖς προλεχθεῖσιν εἰπὼν· « Ἐντειλαιο, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου· » καὶ « Δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν· » οὕτω πάλιν εὐχεται τὰ κωλύματα ἐκποδῶν ἀρθῆναι ἐκ μέσου, ὅπως ἀκωλύτως ὁ λόγος διαδράμῃ. Συνεώρα γὰρ τῇ προγνώσει τοὺς μέλλοντας ἐπανίστασθαι τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι διωγμούς καὶ τὴν νοσητοῦς θήρας, ὧν ἡβητο βυσθῆναι ὁ εἰπὼν· « Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὰς ἐξομολογουμένας σοι· » θηρία δὲ καλάμου νοήσεις, μαθὼν ἀπὸ τοῦ Ἰεὸς ὅπως εἴρηται ὑπὸ τοῦ διαβόλου· « Ὑπὸ παντοδαπὰ δένδρα κοιμᾶται, παρὰ πάπυσον

A nam cuius quarenti datur a Servatore invenendi promissio⁸⁰.

VERS. 29. « Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. » Hæc præcedentibus connectuntur. Quia enim propheticæ præcipitur apostolis in ecclesiis benedicere Domino, idque præstare non aliis sermonibus exorsos, sed ex fontibus Israel; consequenter pro iis orationem Spiritus propheticus effundit, dicens: « Manda, Deus, virtuti tuæ; » ac si apertius diceret: Festinet virtus tua, illisque viris cooperetur; sed vel sero tandem virtute tua quæ propheticæ dicta sunt opere compleantur: et hoc ipsum quod B operatus es in nobis postquam futurum esse voluntate tua definieras, confirma, ut potestate tua res ipsa perficiatur. Quid autem aliud illud erat, quam id quod sequitur, « Ad templum tuum in Jerusalem tibi offerent reges munera? » Hoc enim ipsum quod nobis promisisti confirma, ut eveniat. Reges autem regna terræ significant, qua ratione universæ gentes indicantur. Templum autem in Jerusalem, quo deferent reges munera, non aliud fuerit quam regnum cælorum. Novimus siquidem Jerusalem cælestem quam indicavit quispiam his verbis: « Ea vero quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra⁸¹; » et: « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem⁸². » Quod igitur in illa cælesti Dei civitate præstantius, sublimius et melius habetur, templum Dei est. In hoc templo tuo, inquit, tibi offerent reges munera: qui scilicet aliam illam civitatem cælestem incolunt, vere reges, quia regno cælorum dignati sunt; ideoque una cum Domino suo regnant. « Nam si commortui sumus, et convivemus, et si sustinemus Deum et conregnabimus⁸³. » Hi itaque reges, utpote qui sub magno sacerdote principe Unigenito Dei ministerium obeant, et sacerdotes sint, munera et ipsi in templum ejus cæleste afferent, una cum magno sacerdotum principe introeuntes. Ut autem hoc fiat et opere compleatur, necessario sic precatus est: « Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, D Deus, quod operatus es in nobis. »

VERS. 31-33. « Increpa feras arundinis. » Quemadmodum precatus fuerat, ut prædictos homines adjuvaret dicens: « Manda, Deus, virtuti tuæ; » et, « Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis; » sic modo precatur, ut obices de medio tollantur, et sine impedimento sermo percurrat. Præscientia quippe noverat eas quæ adversus prædicationem evangelicam excitandæ erant persecutiones, spiritualesque feras, a quibus eripi rogabat ille qui hæc loquebatur: « Ne tradas bestiis animas consistentes tibi⁸⁴. » Quæ sint illæ feræ arundinis intelligas, si a Job ediscas quid dictum

⁸⁰ Matth. vii, 7, 8. ⁸¹ Galat. iv, 26. ⁸² Hebr. xii, 22. ⁸³ II Tim. ii, 14, 12. ⁸⁴ Psal. lxxiii, 19.

de diabolo sit : 4 Sub omnis generis arboribus dormit, juxta papyrus, calamum et caricem⁶⁶. Non juxta ficum, vitem, oleam aut palmam, aut quid iis simile, sed juxta papyrus, calamum et caricem quiescere ipsum ait, infirmas, frigidas nullumque fructum bonum proferentes animas his subindicans; juxta illas quippe draco quiescebat. Truces autem illæ feræ arundinis, sunt adversariæ potestates, maligni dæmones, et venenosi reptilesque spiritus, quos ut inonpet Deus, Spiritus sanctus rogat hisce verbis : « Increpa feras arundinis. » Et congregationem taurorum; sive, secundum Symmachum, « cœtum prægrandium; » vaccas item populorum increpari postulat : vaccæ autem populorum et tauri, sunt ii inter Judæos qui verbi persecutores sunt. His aliud opus subjungitur, « ut excludantur ii qui probati sunt argento : » quod liquidius explicat Symmachus dicens : « Qui calcibus pellunt eos qui probati sunt quasi probatione argenti. » Hi namque tauri, et memoratæ vaccæ, a feris arundinis agitatae, nullum lapidem non movent, ut sancti Dei a spe sibi proposita deturbentur. Sancti vero Dei sunt qui probati sunt argento. Quemadmodum enim « eloquia Domini casta, argentum igne examinatum⁶⁷; » sic et homines Dei probati sunt ut argentum : quare dicunt : « Probasti nos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum⁶⁷. » Igitur feræ arundinis, congregatio taurorum, et vaccæ populorum, eos qui probati sunt argento a proposita sibi spe excludere satagunt. Sive, secundum Symmachum, « Calcibus pellunt eos qui probati sunt quasi probatione argenti. » Ut ne itaque illi supra dicti sanctis Dei impedimento sint, necessario dictum est : « Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum. » Alla item ratione tauros fatelligas Judæorum principes : vaccas autem eorum synagogas iis subditas, et populos qui tempore passionis Servatoris nostri insurrexerunt. Cui sententiæ astipulatur vox illa ex ipsius Salvatoris persona in psalmo cxi posita : « Quoniam circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt in me os suum⁶⁸. » Quis subindicabat principes Judaici populi, necnon multitudinem ipsis subditam quæ adversum se insurrexit.

« Dissipa gentes quæ bella volunt. » Quæ superioribus feruntur, de adversariis potestatibus et de principibus Judæorum enarrata sunt : hæc vero de inimicis Ecclesiæ ex reliquarum gentium numero. Prospiciens namque Spiritus sanctus eos ex gentibus qui in incredulitate perseveraturi erant, adversus fideles bella et persecutiones moturos esse contra Ecclesiam Dei, necessario hac de re sic precatur : « Dissipa gentes quæ bella volunt. » His namque dissipatis, gratia evangelica locum habe-

καὶ κάλαμον καὶ βούτομον. » Οὐ γὰρ παρὰ συκῆν, οὐδὲ παρὰ ἀμπέλων, οὐδὲ παρὰ ἐλαίαν, ἢ φοίνικα, ἢ τι τῶν τούτοις παραπλησίων, ἀλλὰ παρὰ πάπυρον καὶ κάλαμον καὶ βούτομον ἀναπαύεσθαι φησὶν αὐτὸν, τὰς ἀτόνους καὶ καθύγρους καὶ μηδὲνα καρπὸν ἀναγκαζόν προφερούσας ψυχὰς τούτων ἀνιξάμενος τὸν τρόπον· παρὰ τοιαύταις γὰρ ἀνεπαύετο ὁ δράκων. Δεινὰ δὲ θηρία καλάμου τυγχάνουσιν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, οἳ τε πονηροὶ δαίμονες καὶ τὰ ἰοδὸλα καὶ ἔρπυστικά πνεύματα, οἳς ἐπιειμῆσαι τὸν θεὸν ἐν Πνεύμα τὸ ἅγιον διὰ τῶν μετὰ χειρὸς εὐχεται λέγον· « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Καὶ τῆ συναγωγῇ δὲ τῶν ταύρων, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « συνὸψ παμμεγέθων, » καὶ ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν ἐπιτιμῆσαι ἵκετεύει· δαμάλεις δὲ λαῶν καὶ ταῦροι οἱ παρὰ Ἰουδαίους εἰσεὶ διώκται τοῦ λόγου. Ὡν ἔργων τὸ ἐξῆς ἐπιλεγόμενον ἐν τῷ, « τοῦ ἐκλεισθῆναι τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ· » ὅπερ σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Τοῖς διαλακτίζουσι τοὺς εὐδοκῆτους ὡς δοκιμὴν ἀργυρίου. » Οὗτοι γὰρ οἱ ταῦροι, καὶ αἱ προλεχθεῖσαι δαμάλεις, ὑπὸ τῶν θηρίων τοῦ καλάμου ἐνεργούμεναι, τὴν πᾶσαν ποιοῦνται σπουδὴν πρὸς τὸ ἐκλεισθῆναι τοὺς ἁγίους τοῦ θεοῦ τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς ἐλπίδος. Ἄγιοι δὲ θεοῦ οἱ δεδοκιμασμένοι τῷ ἀργυρίῳ. Ὡσπερ γὰρ « τὰ λόγια Κυρίου ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, » οὕτως καὶ οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι δεδοκιμασμένοι εἰσὶν ὡς τὸ ἀργύριον· διὸ φασιν· « Ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς περῶται τὸ ἀργύριον. » Οἱ οὖν θῆρες οἱ τοῦ καλάμου καὶ ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων, καὶ αἱ δαμάλεις τῶν λαῶν, τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ ἀποκλεισθῆναι σπουδάζουσι τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς ἐλπίδος. Ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Διαλακτίζουσι τοὺς αὐτοὺς εὐδοκῆτους ὕπτας ὡς δοκιμὴν ἀργυρίου. » Ἴν' οὖν μὴ ἐμποδῶν γένονταί τοις ἁγίοις τοῦ θεοῦ οἱ προλεχθέντες, ἀναγκαίως εἴρηται· « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου, ἢ συναγωγῇ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν. » Καὶ ἄλλως ταύρους νοήσεις τοὺς Ἰουδαίων ἀρχοντας· δαμάλεις δὲ αὐτῶν τὰς ὑπὸ τούτους συναγωγὰς καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐπισυστάντας κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἡ ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἐν κα' φαλιμῷ φωνῇ φάσκουσα· « Ὅτι ἐκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί, ταῦροι πίνονες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν. » Δι' ὧν ἠντίετο τοὺς ἀρχοντας τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοὺς πλήθη τὰ ἐπισυστάντα κατ' αὐτοῦ.

« Διασχόρπισον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Τὰ μὲν ἀνώτερα περὶ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, καὶ περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐδηλοῦτο, τὰ δὲ προκείμενα περὶ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι πολεμίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἔωρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς ἐν ἀπιστίᾳ ἀπομείναντας τῶν ἐθνῶν ἐπαναστησομένους τοῖς πιστοῖς, καὶ διωγμούς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ κινήσοντας, ἀναγκαίως καὶ περὶ τούτου εὐχεται λέγον· « Διασχόρπισον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Δια-

⁶⁶ Job xl, 16. ⁶⁷ Psal. xi, 7. ⁶⁸ Psal. lxxv, 10, ⁶⁹ Psal. cxi, 13, 14.

σκορπισομένων γὰρ τούτων, ἡ χάρις ἡ εὐαγγελικὴ A
 χώραν ἔξει. Ἡμελλε τοῦ ενεργεῖν καὶ ἐξ αὐτῶν πρώ-
 των ἀρχεσθαι τῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰδωλολατρῶν.
 Αἰγύπτιοι δὲ ἦσαν οἱ πάντων ἀνθρώπων καὶ πάντων
 ἔθνῶν δεισιδαιμονέστατοι. Διὰ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἦξουσι
 πρόσθεις ἐξ Αἰγύπτου. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Οἰ-
 σουσιν ἐσπευσμένως ἐξ Αἰγύπτου. » κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, « Ἐλθέτωσαν ἐκφάναντες οἱ ἐξ Αἰγύπτου. »
 Καὶ τὸ μὲν πάντων εἰδωλολατρῶν γένος διὰ τῶν
 ἔλευσμένων ἐξ Αἰγύπτου καὶ διαθησομένων ἐπὶ τὴν
 τοῦ Θεοῦ γνώσιν δεδήλωται· διὰ δὲ τοῦ ἐξῆς ἐπιλε-
 γομένου· Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ, ὡς
 τὰ ἄκρα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης. Σημαίνει
 γὰρ ὁ λόγος, ὡς ἄρα ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τῶν
 ἀπ' ἀνατολῆς ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἤξουσιν, κατὰ τὸ
 φάσκον ἐν ἑτέροις λόγοις· « Μνησθήσονται καὶ ἐπι- B
 στραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς
 γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ
 πατριαὶ τῶν ἔθνῶν. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· « Αἰ-
 θιοπία, φησὶ, δρομῶσει χεῖρα αὐτοῦ τῷ Θεῷ. » κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον· « Αἰθιοπία σπευσάτω διδοῦσα χεῖρα
 τῷ Θεῷ. » Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦτο
 πεπληρωσθαι φάναι ἐπὶ τοῦ Αἰθίοπος, οὗ μέμνηται
 τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις. Σχεδὸν γὰρ προέφθασεν
 οὗτος τὰ λοιπὰ ἔθνη, καταξιωθεὶς πρὸ πάντων τῆς
 γνώσεως τοῦ Σωτῆρος. Ὅπως δὲ καὶ πρόσθεις ἦλθον
 ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὴν ἱστορίαν, πάλιν αἱ Πράξεις
 τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν, ἐν αἷς εἰρηται, ὡς ἄρα
 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐπλήρωσε τὸν οἶκον ἔνθα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι,
 ἐκάθισέ τε ἐπὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας· ἐν οἷς ἦσαν C
 Παρθοὶ καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμίται καὶ οἱ κατοικοῦν-
 τες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδο-
 κίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμ-
 φυλίαν, Αἰγύπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ
 Κυρήνην. Οὗτοι δὲ ἅντες ὡς περὶ πρόσθεις
 ἐτίγγανον τῶν ἔθνῶν, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἀπαρχῆς κατηξιωμένοι. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τοὺς ἐξ
 Αἰγύπτου, καὶ μετὰ τὴν προφθάσαν Αἰθιοπίαν,
 ἐξῆς αἱ λοιπαὶ βασιλείαι τῆς γῆς καλοῦνται, δηλαδὴ
 καὶ τὰ ὑπὸ ταύταις ἔθνη. Διὰ ἐπιλέγεται· « Αἱ βασι-
 λείαι τῆς γῆς, ἕσατε τῷ Θεῷ, ψάλλατε τῷ Κυρίῳ. »
 Ἄ καὶ οὐδ' ἄλλως ἢ διὰ μόνης τῆς τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν διδασκαλίας τέλους ἐτίγγανεν. Οὐκ ἔστιν οὖν
 ἔθνος, οὐ χώρα, οὐ γένος ἀνθρώπων, οὐ βασιλεία
 καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ἔνθα οὐχὶ λαοὶ τῷ Θεῷ D
 συστάντες τὸ κέλευσμα ἀποπληροῦσιν. Πάλιν δὲ κἀν-
 ταῦθα βδεῖν μὲν προστάττει τῷ Θεῷ, ψάλλειν δὲ τῷ
 Κυρίῳ οὐχ ἵνα (1) τοῦ τετραγράμμου, τῷ δὲ κοινοτέρου
 στοιχείου δηλουμένου ὀνόματι. Καὶ ἵνα σαφέστερον
 γνόμεν τίς ποτε ἦν οὗτος ὁ Κύριος, ἐπισυναπτὴ λέγων
 ἐξῆς· « Τῷ ἐπιθεσθῆναι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρα-
 νοῦ κατὰ ἀνατολᾶς. » σφόδρα ἀκολουθῶς· ἐπειδὴ
 γὰρ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρητο· « Ὁδοποιήσατε τῷ
 ἐπιθεσθῆναι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ. »
 ἀκολουθῶς διὰ τῶν μετὰ χεῖρας οὐκέτι ἐπιθεσθῆναι
 αὐτὸν ἐπὶ δυσμῶν φησιν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν οὐρανὸν κατ'

bit. Jam futurum erat ut gratia operaretur, ab
 iis prioribus orsa qui supra modum idololatræ
 erant: Ægyptii autem illi erant omnium gentium
 ac populorum supersticiosissimi. Quare postea sub-
 jungit: « Venient legati ex Ægypto. » Secundum
 Aquilam vero, « Ferent festinanter ex Ægypto; »
 secundum Symmachum, « Veniant efferentes ex
 Ægypto. » Totumque idololatrarum genus, per eos
 qui ex Ægypto venturi, et ad Dei notitiam transi-
 turi sunt, indicatur; per id vero quod mox addi-
 tur: « Æthiopia porriget manum suam Deo, » ex-
 tremæ orbis significantur. Declaratur porro ex uni-
 versis gentibus ab oriente sole usque ad occiden-
 tem accessuros esse, ut alibi dicitur: « Remini-
 scentur et convertentur ad Dominum universi fines
 terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ
 familiæ gentium⁹⁹. » Secundum Aquilam: « Æthiops
 accurrere faciet manum suam Deo; » secundum
 Symmachum: « Æthiopia festinet dare manum
 Deo. » Ex historia porro licet eam rem impletam
 dicere in Æthiopia, cujus mentionem habent Acta
 apostolorum. Ipse namque cæteras gentes fere
 prævenit, Salvatoris cognitione ante omnes digna-
 tus. Quomodo autem legati venerint ex Ægypto,
 rursum enarrant Acta apostolorum, ubi dicitur,
 in die Pentecostes Spiritum sanctum replevisse
 domum, ubi erant apostoli, sedisseque supra om-
 nes qui aderant. In quibus erant Parthi, Medi,
 Elamitæ, et qui habitabant Mesopotamiam, Ju-
 dæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phry-
 giam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ
 circa Cyrenem⁹⁹. Hi igitur omnes ceu legati gen-
 tium erant, Spiritus sancti primitiis donati. At-
 enim post Ægyptios, post Æthiopiam quæ præve-
 nerat, cætera deinde regna terræ vocantur, vide-
 licet gentes iis subjectæ. Quare subjungitur:
 « Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino. »
 Quæ non alio modo quam per unam Servatoris
 nostri doctrinam finem acceperunt. Nulla igitur
 gens, nulla regio, nullum genus hominum, nullum
 in toto orbe regnum, in quo non populi Deo con-
 gregati jussu exequantur. Hic vero rursum can-
 nere Deo, psallere Domino jubet, non per illud
 quatuor litterarum nomen, sed eo qui vulgaribus
 elementis enuntiatur. Atque ut clarius perspiciamus
 quis sit ille Dominus, subdit: « Qui ascendit
 super cælum cœli ad orientem: » idque admodum
 consequenter, quia superius dictum fuit: « Iter fa-
 cite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen
 illi. » E re in præsentem non ait ipsum ascendisse
 super occasum, sed super cælum ad orientem.
 Par quippe erat nos qui descensum ejus edidice-
 ramus, reditum item edoceri. Descensus itaque
 ut deitatis suæ lumina occultaret ad occasum fa-
 ctus est; ascensus autem ejus ad cælum cœli, ad
 orientem, ob gloriosam ejus in cælum remigra-
 tionem. Hoc porro dictum exemplo solis intelligas.

⁹⁹ Psal. xxi, 28. ⁹⁹ Act. ii, 1-10.

(1) Lege οὐ διὰ.

Sicut enim vel in occidente occulte progreditur, A
deinde postquam ad orientalem horizontem ad-
venit, recta in cælo pergit, omnia illuminans, lu-
cidamque diem efficiens, eadem ratione Dominus
hic enuntiatus, qui tempore passionis et mortis,
occasum, ut ita dicam, fecerat, postquam regionis
illius cursum confecisset, postea dicitur ascendisse
super cælum cæli ad orientem. Secundum Aquila-
m vero : « Qui ascendit in cælum cæli ab initio ; »
secundum Symmachum : « Qui vehitur in cælo cæli
ex prima. » Illud autem, « ex prima, » et, « ab in-
itio, » probe cognoscas audiens Servatorem ita lo-
quentem : « Pater, glorifica me gloria quam ha-
bui antequam mundus esset apud te⁶¹. »

τὴν χώραν διαπορευθεὶς, μετὰ ταῦτα λέγεται ἀναβεβηκέναι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀντο-
λάς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « τῷ ἐπιβεβηκότι ἐν οὐρανῷ οὐρανοῦ ἀρχῆθεν. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον,
« τῷ ἀποχουμένῳ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ πρώτης, » εἰρηται. Τὸ δὲ, « ἐκ πρώτης » καί, « ἀρ-
χῆθεν, » νοήσεις αὐτοῦ λέγοντος ἀκούων τοῦ Σωτῆρος · « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ
τὸν κόσμον εἶναι παρά σοί. »

VERB. 34-36. « Ecce dabit voci suæ vocem vir- B
tutis, date gloriam Deo super Israel. » Notitiam
præbet memorati Domini dicens : « Ecce dabit voci
suæ vocem virtutis. » Hic vere licet formam de-
scribere virtutis ejus, qui « in principio erat apud
Deum⁶², » Dei Verbi, quod vox ejus non hominum
voci similis, sed divina virtute plena sit. Nam
« dabit, inquit, voci suæ vocem virtutis. » Su-
perius item dicebatur : « Dominus dabit verbum
evangelizantibus, virtute multa. » Quia enim vox
ejus virtute replebatur, merito prædicationem
suam evangelizantibus verbum dabat cum virtute
multa. Opus autem ipsum virtutem declarat. Nam
cum simplici vocula discipulis suis dixisset, « Ve-
nite, sequimini me, et faciam vos pisces hominum⁶³, »
opus ipsum virtute sua edebat : ac
rursum cum præcepisset iisdem dicens : « Euntes
docete omnes gentes in nomine meo⁶⁴, » opere vir-
tutem exhibuit : ac rursum cum diceret : « Oportet
prædicari Evangelium regni in toto orbe in testi-
monium omnibus gentibus⁶⁵, » verbi virtutem ipsis
operibus conspiciendam præbuit, et alias sic lo-
cutus : « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam,
et portæ inferi non prævalebunt adversus eam⁶⁶, »
re ipsa vim declaravit. Eodem prorsus modo in
cæteris omnibus ejus doctrinæ verbis admistam
divinam ejus virtutem deprehendas. Cujus causa
dictum est : « Ecce dabit voci suæ vocem virtutis. »
Sed etiam his traditis institutis, sub hæc præci-
pit : « Date gloriam Deo super Israel : magnificen-
tia ejus et virtus ejus in nubibus. » Illud quidem,
« Date gloriam Deo, » omnibus dicitur, qui ad sa-
lutarem fidem vocantur ; illud autem, « super Israel
magnificentia ejus, » significat eos ex Israele qui
deitatis ejus præcones fuerunt, apostolos scilicet
et evangelistas, a quibus magnificentia ejus, vide-
licet deitatis, noscebatur. Quare alibi dicitur :

ἀνατολάς. Ἔδει γὰρ ἡμᾶς, τὴν κάθοδον αὐτοῦ προ-
μεμαθηκότας, καὶ τὴν ἐπάνοδον διδαχθῆναι. Ἡ μὲν
οὖν κάθοδος διὰ τοῦ καλύπτειν αὐτοῦ τὰ φῶτα τῆς
θεότητος ἐπὶ δυσμῶν ἐγένετο · ἡ δὲ ἀνοδος ἐπὶ τὸν
οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς διὰ τὴν ἔνδοξον
αὐτοῦ εἰς οὐρανοὺς ἀποκατάστασιν. Νοήσεις δὲ ἐν
λελεγμένον ἐκ τοῦ κατὰ τὸν ἥλιον παραδείγματος.
Ὡσπερ γὰρ ὁ ἥλιος, κατὰ δυσμὰς γενόμενος, τὴν
ἀφανῆ πορείαν ποιεῖται, εἰτ' ἐπὶ τὸν ἀνατολικὸν ὀρι-
ζόντα κατανήσας, εὐθὺ τὸν οὐρανοῦ φέρεται τὰ
σύμπαντα φωτίζων καὶ λαμπρὰν ἡμέραν ἐργαζόμε-
νος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ δηλούμενος ἐν-
ταῦθα Κύριος, τὴν ἀποδοθεῖσαν καταδύσειν ποιησά-
μενος κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου,

« Ἴδου δώσει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως,
δοτε δόξαν τῷ Θεῷ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. » Γνώρισμα τοῦ
δηλωθέντος Κυρίου παραδίδωσι λέγων · Ἴδου δώ-
σει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως. Ἐντεῦθεν οὖν
ἀληθῶς ἐστὶ χαρακτηρισαί τὴν ἀρετὴν · ἐ τοῦ ἐν ἀρχῇ
πρὸς τὸν Θεὸν · Θεοῦ Λόγου, ἐκ τοῦ τὴν φωνὴν αὐτοῦ
μὴ ὁμοίαν εἶναι ἀνθρώποις, δυνάμεως δὲ πεπληρω-
σθαι θείας. « Δώσει, » γὰρ, φησὶ, « τῇ φωνῇ αὐτοῦ
φωνὴν δυνάμεως. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἐλέγετο · Κύ-
ριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει
πολλῇ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φωνὴ αὐτοῦ πεπληρωτὸς δυ-
νάμεως, εἰκότως καὶ τοῖς εὐαγγελιζομένοις τὸ περὶ
αὐτοῦ κήρυγμα ἐδίδοι ῥῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ. Παρί-
στησι δὲ τὸ ἔργον τὴν δυνάμιν. Φιλῆ γὰρ φωνῇ τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπὼν · « Δεῦτε ἀκολουθεῖτέ μοι,
καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁγίους ἀνθρώπων, » δυνάμει τὸ ἔργον
ἐποίει · καὶ πάλιν ἐντεταλόμενος αὐτοῖς καὶ εἰπὼν ·
« Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ
ὀνόματί μου, » ἔργω τὴν δυνάμιν ἐδείκνυ · καὶ αὖτις
εἰπὼν · « Δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασι-
λείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς
ἔθνεσι, » τοῦ λόγου τὴν δυνάμιν αὐτοῖς ἔργοις παρεί-
χεν ὄραν · καὶ ἄλλοτε φησας · « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰ-
κοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ
κατισχύσουσιν αὐτῆς, » αὐτῷ πράγματι τὴν δυνάμιν
παρεστήσατο. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τοῖς λοιποῖς
ἅπασιν τοῖς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ῥήμασι συγκεκαρ-
μένῃν ἔργοις ἄν τὴν θεϊκὴν δυνάμιν. Οὐ χάριν εἰρη-
ται · Ἴδου δώσει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως. »
Ἄλλὰ γὰρ ταῦτα παιδεύσας, ἐξῆς παρακαλεῖται φά-
σκων · « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ · ἡ με-
γαλοπρέπεια αὐτοῦ καὶ ἡ δυνάμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νε-
φέλαις. » Τὸ μὲν οὖν, « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ, » πᾶσιν
εἰρηται τοῖς κεκλημένοις ὑπὸ τὴν σωτήριον πίστιν ·
Τὸ δὲ, « ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ, »
σημαίνει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ γενομένους τῆς θεότητος
αὐτοῦ κήρυκας, ἀποστόλους δηλαδὴ καὶ εὐαγγελιστάς,

⁶¹ Joan. xvii, 5. ⁶² Joan. i, 1. ⁶³ Matth. iv, 19. ⁶⁴ Matth. xxviii, 19. ⁶⁵ Matth. xxiv, 14. ⁶⁶ Matth. xvi, 18.

παρ' οἷς ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ ἐγνωρίζετο· οὕτω ἂν ἡ θεότητος αὐτοῦ καλουμένης. Διὸ λέλεκται ἐν ἐτέροις· « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Ὅτι δὲ οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδὲ οἱ εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ πάντες τέκνα· καὶ ὡς οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ ὁ ἐν τῷ φανερωῦ Ἰουδαῖος ἐστίν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερωῦ ἐν σαρκὶ περιτομῆ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομῆ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, διδάσκει σαφῶς ὁ Ἀπόστολος. Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοίνυν ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις· « περὶ ὧν Ἡσαΐας θεοσπίζει λέγων· « Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα ὑετόν. » Ἐδῆλου δὲ ἄρα τοὺς προφήτας καὶ τοὺς τῶν θεῶν μαθημάτων διδασκάλους, οἱ τῆ τοῦ Πνεύματος χορηγία τὸν οὐρανὸν ὑετόν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ὡσπερ ἐν χώραις ἀγαθαῖς ἐπήρδουσιν. Οὕτως οὖν καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις. « Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, » ἐτέροις οὖσι παρὰ τοὺς προνομιασμένους προφήτας καὶ ἀποστόλους. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι ἀλλ' οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἀγγελίας καὶ ἀγιοσύνης ἡξιωμένοι; ἐν οἷς καὶ θαυμαστός ἐστίν ὁ Θεός, διδοὺς αὐτοῖς δύναμιν καὶ κραταιώσιν. Διὸ συνῆπται ἐξῆς· « Ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταιώσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, εὐλογητὸς ὁ Θεός. » Πάλιν δὲ ἀνταῦθα δύναμιν ἀναγκαίως διδοῖναι λέλεκται τῷ ἀγίῳ λαῷ αὐτοῦ, ἵνα δύνῃται λέγειν· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. » Ἐδει γὰρ, ὡσπερ τοῖς εὐαγγελιζομένοις δέδοτο βῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ, οὕτω καὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ κραταιώσιν καὶ δύναμιν παρέχειν, πρὸς τὸ δύνασθαι ἰστασθαι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ λέγειν ὁμοίως Παύλῳ· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψις ἢ στενωχία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός; » καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ἈΛΛΟΙΩΘΗΣΟΜΕΝΩΝ, Τῷ ΔΑΥΪΔ. ΞΗ.

« Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Τέτταρες εἰσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ὁ δὲ ἑκαστὸς ἐν ἑκαστῇ τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ εἶς, ὁ μὲν καὶ τοῦ Ἀσάφ ὁμοίως ὁ οὐδ'. Ἐπὶ πάντων δὲ ἀντὶ τοῦ, « Ἰσραὴλ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Ἐπὶ κρίνων, » ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἰσραὴλ τῶν ἀνθρώπων. » Ὁ μὲν οὖν μὲν τὴν περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ προφητείας περιεῖχε, τῆς τε ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω ἀλλοίωσιν· ὁ δὲ πεντηχοστὸς ἑνάτος ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους καὶ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τὴν ἐπὶ τὰ κάλλιστα μεταβολὴν· ὁ δὲ οὐδ' αὖτις τὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἀπόπτωσιν, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν σημαίνει. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας, « Ἰσραὴλ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » ἢ, « Ἰσραὴλ τῶν ἀνθρώπων, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ, « Ἐπὶ κρίνων, » κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐπιγράφεται· ἐπειδὴ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀλλοίωσιν τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ καὶ αὐτὸς περιέχει, οὗς, κρίνα καὶ ἄνθη κατὰ καιρὸν ὀφθέντας, ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρα διεδέξατο μεταβολή. Ἄνθεσι δὲ αὐ-

« Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos⁶⁷. » Quod autem non omnes qui ex Israele sunt, Israel vocandi sint; neque quia semen Abrahæ sunt, ideo omnes filii ejus sint; quodque filii carnis non filii Dei sint⁶⁸, neque qui palam Judæus, vere talis sit, neque vera circumcisio sit ea quæ in carne sit; sed Judæus verus in occulto, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera sit⁶⁹, clare docet Apostolus. Super Israel igitur magnificentia ejus; sed etiam « virtus ejus in nubibus: » de quibus Isaias vaticinatur dicens: « Et nubibus mandabo ne pluant supra vineam pluviam⁷⁰; » indicans scilicet prophetas, et divinarum disciplinarum doctores, qui, subministrante Spiritu, caelesti pluvia animas hominum ut bonum agrum irrigabant. Ita ergo virtus ejus in nubibus. « Mirabilis Deus in sanctis suis, » qui alii sunt a supra memoratis prophetis et apostolis. Quinam illi, nisi qui ex omnibus gentibus castitate et sanctimonia donati sunt? in quibus mirabilis Deus est, qui virtutem et robur ipsis impertiit. Quare deinde subjungitur: « Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus. » Hic rursum virtutem sancto populo ejus necessario dari ait, ut possit dicere: « Omnia possum in eo qui me confortat⁷¹. » Oportuit enim, ut evangelizantibus verbum datum fuerat cum virtute multa, ita quoque populo ejus robur et virtutem subministrari, ut possit contra versutias diaboli consistere, ac perinde atque Paulus dicere: « Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames⁷²? » et his similia.

IN FINEM, PRO IIS QUI COMMUTABUNTUR, IPSI DAVID. LXVIII.

VERS. 2, 3. « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Quatuor psalmi « Pro iis qui commutabuntur » inscripti sunt. Duo Davidis, nempe hic quem tractamus et LIX: filiorum Core unus, scilicet XLIV; Asaphi similiter LXXIX. In omnibus porro illius loco, « Pro iis qui commutabuntur, » Aquila, « Super lilia, » edidit; Symmachus vero, « Pro floribus. » Quadragesimus itaque quartus de Dilecto prophetiam, atque gentium Ecclesiæ a pejoribus ad meliora immutationem, complectitur; quinquagesimus nonus abjectionem Judaici populi, alienigenarumque gentium ad præstantissimam conversionem; rursum septuagesimus nonus Judaici populi lapsum, et Salvatoris nostri incarnationem significat. Jure itaque præsens item psalmus, « Pro iis qui commutabuntur; » aut « Pro floribus, » ut Symmachus; aut, « Super lilia, » ut Aquila, inscriptus est, quia populi ex circumcisione ad pejora mutationem continet, qui cum liliis et floribus olim similes visi fuissent, jam ad deteriora declinarunt. Floribus

⁶⁷ Psal. viii, 2. ⁶⁸ Rom. ix, 6-8. ⁶⁹ Rom. ii, 28, 29. ⁷⁰ Isa. v, 6. ⁷¹ Philipp. iv, 13. ⁷² Rom. viii, 35.

autem illos Isaias comparat dicens : « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit ⁷³. » Quis speciosum illum ad breve tempus florentem corporeum Judæorum cultum feno et floribus confert. In præsentī quoque floridi eorum status ad deteriora mutationem et conversionem declarat in sequentibus, ubi dicitur : « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem et in scandalum. Obscurentur oculi eorum, ne videant, » etc. Et quia longis postea temporibus hæc eventura erant, necessario, « In linem, » inscriptum est. Et vero neque psalmus, neque canticum, neque hymnus, neque quid simile est : quia ea quæ subsequuntur non consentanea tali titulo erant. Quare dixeris prophetiam esse ex persona Servatoris nostri enarrantis ea quæ sibi postea contigerunt ; prædictionemque eorum quæ Judæis post tantos ausus illata sunt. Orditur itaque Servator orationem emittens ad Patrem his verbis : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Videnturque mihi de industria hæc cum dictis in præcedenti psalmo conjuncta esse. In illo namque dicebatur : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris ⁷⁴; » in hoc vero, « Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Oportuit enim edoceri nos quo pacto descenderit Dominus in Basan, quod est ignominia, et quomodo dixerit, « Convertam ex profundo maris. » Quare hæc ipsa in præsentī declarat : de ignominia quidem in sequentibus, dicens : « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam ; » ac rursus : « Tu scis improprietatem meam et confusionem meam et reverentiam meam. » De profundo autem maris illud, « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundī, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Hæc enim magnam affinitatem habeant cum iis quæ in præcedenti psalmo dicta sunt, nempe in illo : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Quia in illo ipse Dominus sic dicebat ; et nunc quoque eundem ipsum esse qui hæc loquitur existimandum.

Ipse igitur quem non alium esse quam Dei Verbum superius demonstravimus, orationem effundit ad Patrem, hominis quem assumpsit cruciatus sibi proprios reputans, quare ait : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundī, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Præcedens utique psalmus his compellabat : « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi ⁷⁵. » Deinde suam cum

τοὺς παραβάλλει καὶ ὁ Ἡσαίας λέγων· « Πᾶσα σὰρξ χορτός, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χορτοῦ· ἐξηράνθη ὁ χορτός, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· » δι' ὧν τὸ πρὸς βραχύν τινα χρόνον ἀνθῆσαν καὶ ὠραῖον ὄφθην τῆς σωματικῆς Ἰουδαίων θρησκείας χορτῶν καὶ ἀγθεσιν ἀπεικάζει. Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν τῆς ἀνθης (sic) αὐτῶν παρίστησι προῖων ὁ λόγος ἐν οἷς φησι· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀναπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐπειδήπερ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ταῦτα δι' ἔργων χωρεῖν ἐμελλον, ἀναγκαῖως « Εἰς τὸ τέλος » προγέγραπται. Οὕτε δὲ ψαλμὸς ἐστίν, οὕτε ψῆδῆ, οὕτε ὕμνος, οὕτε τι τοιοῦτον· ἐπεὶ μὴδὲ καθ' ἄλληλα ἦν τὰ ἐπιλεγόμενα τοιαύτη προγραφῆ. Ἀπὸ εἰποῖς ἂν προφητεύαν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διεξιόντος τὰ περὶ αὐτὸν συμβεθηκότα, προαναφώνησιν τε τῶν Ἰουδαίους ἐπελεθόντων μετὰ τὰ καθ' αὐτοὺς τετολημμένα. Ἀρχόμενος δ' οὖν ὁ Σωτῆρ, εὐχὴν ἀναπέμπει πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Καὶ μοι δοκεῖ κατὰ λόγον ταῦτα τοῖς ἐν τῷ προλεγεθέντι συνῆθαι ψαλμῷ. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἐλέγετο· « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης· » ἐν τούτῳ δὲ, « Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Ἔδει γὰρ ἡμᾶς διδαχθῆναι πῶς εἰς τὴν Βασάν κατήλθεν ὁ Κύριος, ὅπερ ἐστὶν αἰσχύνῃ, καὶ πῶς ἔλεγεν, « Ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. »

Διὸ δὴ ταῦτα αὐτὰ διὰ τῶν προκειμένων παρίστησι· περὶ μὲν τῆς αἰσχύνῃς προῖων καὶ λέγων· « Ὅτι ἕνεκα σοῦ ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου· » καὶ αὖθις· « Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνῃν μου καὶ τὴν ἐντροπὴν μου· » περὶ δὲ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης τὸ, « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγγην εἰς ὕλην (1) βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Ταῦτα γὰρ πλείστην ἔχει ἂν ἀκολουθίαν πρὸς τὰ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ λεγόμενα· ἐν τῷ, « Εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῳ αὐτὸς ἦν ὁ Κύριος ὁ ταῦτα λέγων· ἔπειτα

Δ καὶ νῦν τὸν αὐτὸν εἶναι ἠγεῖσθαι τὸν τὰ προκειμένα διεξιόντα.

Αὐτὸς ταγαροῦν, ὃν οὐδ' ἕτερον εἶναι ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγον διὰ τῶν ἐμπροσθεν παρεστήσαμεν, εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ Πατρὶ, ἰδιοποιούμενος τὰ καθ' οὐ ἀνεληφεν ἀνθρώπου πάθη· διὸ φησι· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου ψαλμὸς προσεφώνει φάσκων· « Ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεθηκότῳ ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτοῦ· » εἰθ' ἐξῆς τὴν ἅμα ἀνθρώποις διατρι-

⁷³ Isa. xl, 6, 7. ⁷⁴ Psal. lxxvii, 23. ⁷⁵ ibid. 5.

(1) Ὑλην. Interpres legisse videtur ἰλὺν, quod verisimilius est et nobis quoque magis placet. Edit.

θὴν αὐτοῦ παρίστησι λέγων· « Καὶ ἀγαλλιάσθε ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χερῶν. » Καὶ τῶν μαθητῶν δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν κλήσιν ἐδήλου ἐν τῷ, « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Εἶθ' ἐξῆς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ κάθοδον καὶ τὴν διέξοδον τὴν ἐντεῦθεν ἐδίδασκεν ἐν τῷ, « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. » καὶ ἐν τῷ, « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν εἰς οὐρανοὺς ἐπάνοδον αὐτοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐδήλου λέγων· « Ψάλατε τῷ Θεῷ τῷ ἐπιθεοηκῶτι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ἐκείνοις· διὰ δὲ τῶν προκειμένων τὰ ὡς ἐν παραδρομῇ τότε λελεγμένα πλατύνει, δεικνύς ὅπως λέλεκτο· « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου, » καὶ τὸ, « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ταῦτα γὰρ εἰς πλάτος ἐπὶ τοῦ παρόντος διεξέρχεται λέγων· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης καὶ καταίγρις κατεπόντισέ με. » Πειρασμούς δὲ καὶ διωγμούς καὶ ἐπαναστάσεις ἀσεβῶν ἀνθρώπων ὕδατα καλεῖν εἰθὲν ὁ Λόγος· Οὕτω γοῦν εἴρηται ἄλλαχού· « Τὸν χειμαρρὸν διῆλθεν ἡ ψυχὴ τῶν· ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ ἀνυπόστατον. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε τοῦτο λέγων· « Κατέβη ἡ βροχὴ, ἦλθον οἱ ποταμοὶ, ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ προσεβῆσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς C ἀποδοχὰς ἐπιβουλάς, ὕδατα ὀνομάζων εἰσεληλυθῆναι ἕως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διδάσκει. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰάβ, καίπερ ὄντος ἀθλητοῦ γενναίου, γέγραπται εἰρηκῶς ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι· « Ἰδοὺ πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ δίδωμι ἐν τῇ χειρὶ σου, μόνον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξον. » Ἐνταῦθα δὲ τὴν ψυχὴν αὐτῆν ὁ πειράζων πειράζει, ἥτις ποτὲ ἦν αὐτῆ, ἥς μέμνητο καὶ αὐτὸς λέγων· « Οὐδεὶς ἀρεῖν τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἔξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἔξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. » καὶ πάλιν· « Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων μου. » καὶ, « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται. » καὶ, « Περιλυπὸς ἔστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. » Ὅθεν καὶ νῦν φησιν· « Ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ὅτι ἐπῆλθεν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Εἶτα ἐπιλέγει· « Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐβαπτίσθην εἰς ἀπεράντους καταδύσεις, καὶ οὐκ ἔστι στάσις, » ἡρμήνευσε· σφοδρὰ ἀκολούθησε. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἦν στάσις ἐτέροις, διὰ τὸ πάντας τοὺς αὐτῶν καταλθόντας ὀλισθῶ περιπεσεῖν καὶ κατασύρεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ θανάτου ρευμάτων, ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς ἦλθον, ὀπηνίκα εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἐλήλυθα· ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εἰσῆλθον εἰς τὰ βάθη τῶν ὕδατων, καὶ ῥεῖθρον ἐπέκλυσε με. » Καὶ τὰ παραπλήσια δὲ τούτοις καὶ Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἀπὸ τῆς

A hominibus commorationem enuntiabat dicens : « Et exsultate in conspectu ejus, patris orphanorum et judicis viduarum ⁷⁶. » Discipulorum item et apostolorum suorum vocationem declarabat in illo : « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa ⁷⁷. » Sub hæc ejus ad mortem descensum, et inde reditum docuit ita fatus : « Et Domini Domini exitus mortis ⁷⁸; » et in illo, « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Ad hæc autem omnia, reditum ejus ad cælum in eodem psalmo sic enarravit : « Psallite Deo qui ascendit super cælum cæli ad orientem ⁷⁹. » Hæc ibi. In præsentī autem quæ quasi in transcurso tunc dicta fuerant fusius aperit, ostendens quo sensu dictum de Domino fuerit : « Et Domini Domini exitus mortis, » atque illud, « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Hæc enim fusius in præsentī enarrat dicens : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Tentationes autem, vexationes et insultus impiorum viro- rum, aquas vocare Scripturæ mos est. Ita enim dicitur alibi : « Torrentem pertransivit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam sine fundo ⁸¹. » Idipsumque idem Servator docet his verbis : « Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et impeerunt in domum illam, et non cecidit : fundata enim erat supra petram ⁸². » In his itaque dictis tentationes et insidias sibi paratas, aquas nuncupans, usque ad animam suam venisse docet. De Jobo saue, tametsi strenuus athleta erat, dixisse Deum tentatori fertur : « Ecce omnia quæcumque ipsi sunt do in manu tua, tantum animam ejus servato ⁸³. » Hic vero ipsam animam tentator aggressivo, eam ipsam scilicet de qua Dominus dicit : « Nemo tollit animam meam a me : potestatem habeo ponendi illam, et potestatem habeo accipiendi eam ⁸⁴. » Et iterum : « Animam meam pono pro ovibus meis ⁸⁵, » et, « Nunc anima mea turbata est ⁸⁶; » et, « Tristis est anima mea usque ad mortem ⁸⁷. » Quamobrem nunc quoque ait : « Quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam : » sive secundum Symmachum : « Quoniam accesserunt aquæ usque ad animam meam. » Deinde subjungit : « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia ; » secundum Symmachum vero : « Immersus sum in infinitas voragine, et non est status, » explicatur ; et quidem e re admodum. Nam ubi nullus standi modus aliis erat, quia quotquot eo descenderant in perniciem ibant, et a fluctibus mortis detrahebantur, eodem accessi quando veni in altitudinem maris ; sive, secundum Symmachum, « Ingressus sum in profundum aquarum, et fluctus inundavit me. » Et his similia Jonas propheta a ventre cæli precatus scribitur ; ait igitur ille : « Circumfusa est mihi aqua

⁷⁶ Psal. LXXII, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 12. ⁷⁸ ibid. 21. ⁷⁹ ibid. 34. ⁸⁰ Psal. CXXIII, 5. ⁸¹ Matth. vii, 25, 26. ⁸² Job ii, 6. ⁸³ Joan. x, 18. ⁸⁴ ibid. 15. ⁸⁵ Joan. xii, 27. ⁸⁶ Matth. xxvi, 58.

usque ad animam meam, abyssus ultima circum-
dedit me. Subiit caput meum ad divisiones mon-
tium, descendi in terram, cujus vectes sunt admi-
nicula æterna⁸⁸. » Quapropter exemplo Jonæ proph-
etæ usus Servator est ad eos, qui signum ab se
petebant, dicens : « Generatio prava et adultera
signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi si-
gnum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas pro-
pheta in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus,
sic erit et Filius hominis in corde terræ tribus die-
bus et tribus noctibus⁸⁹. » Cor terræ vocat id quod
hic dicitur profundum maris, inferni loca subindi-
cans. Quamobrem in Job quoque oracula fundens
ipse Dominus similia declaravit dicens : « Venisti
autem ad fontem maris, in vestigiis vero abyssi
deambulasti. Aperiuntur tibi timore portæ mortis :
ostiarum inferni videntes te conterriti sunt⁹⁰. »
τησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πύλωροι ἔδου ἰδόντες σε ἐπιτρεξαν.

Vides autem quomodo hic quoque cum fontem
maris nominasset, et adjecisset, « In vestigiis
abyssi ambulasti, » declaret quid sit abyssus, quid
mare, subjiciens : « Aperiuntur autem tibi timore
portæ mortis, ostiarum vero inferni videntes te con-
terruti sunt. » Hic igitur etiam profundum maris
mortis regiones adumbrat, quo descendens Salva-
tor est Dominus noster, solus inde regressus est.
Quare in præcedenti quoque psalmo dicebatur :
« Et Domini Domini exitus mortis⁹¹; » ac rursum :
« Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam
ex profundo maris⁹². » Pro illo autem, « Et tem-
pestas demersit me, » Aquila, « Et profluvium
inundavit me; » Symmachus vero, « Et fluctus inun-
davit me, » interpretati sunt. Nam verisimile est
adversarias potestates in circuitu ejus stetisse,
quando ingressus mare confregit capita draconum
in aqua. Quocirca in præcedenti psalmo dicebatur :
« Et Domini Domini exitus mortis. Verumtamen
Deus confringet capita inimicorum suorum⁹³. » Non
enim alio modo illos mortis exitus pertransisset,
nisi confregisset capita inimicorum suorum, qui
istic erant. Quod si quis hæc eo dixisse Davidem
putet, quod ipse in multas tentationes incidere,
is perpendat quomodo possint isthæc Davidi compe-
tere : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea
potaverunt me aceto; » aut illud, « Fiat mensa
eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones
et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne vi-
deant, et dorsum eorum semper incurva. » Cætera-
que his similia si quis sibi collegerit, Davidis per-
sonæ nullatenus congruere deprehendet. Interpre-
tationi autem illi de Servatore nostro evidentibus
argumentis fidem conciliat sacrorum Evangeliorum
testimonium, cum ab allato Jonæ exemplo, tum ex
hujus psalmi dicto, « Quoniam zelus domus tuæ
comedit me, » quod in Evangelio secundum Joan-
nem, ipsissimis verbis impletum declaratur, ubi

κοιλίας τοῦ κήτους ἀναγράφεται ἠύγμενος. Λέγει δ'
ὄν και αὐτός· « Περιεχύθη μοι ὕδωρ ἕως ψυχῆς μου
ἄβυσσος ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη. Ἐδὺ ἡ κεφαλὴ μου εἰς
σχισμὰς ὄρων, κατέβη εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς
κάτοχοι αἰῶνιοι. » Διόπερ τῷ παραδείγματι τοῦ
Ἰωνᾶ κέχρηται ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς αἰτήσαντας αὐ-
τὸν σημεῖον, εἰπὼν· « Γενεὰ πονηρὰ και μοιχαλὶς
σημεῖον ἐπιζητεῖ, και σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ
μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὅσπερ γὰρ
ἐγένετο Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους
τρεῖς ἡμέρας και τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται και ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέ-
ρας και τρεῖς νύκτας. » Καρδίαν δὲ γῆς τὰ ἐνταῦθα
λεγόμενα βάθη θαλάσσης ὀνομάζει, τὰ τοῦ ἄδου χω-
ρία αἰνιττόμενος. Διὸ και ἐν τῷ Ἰωὴ χρηματίζων ὁ
αὐτὸς Κύριος τὰ ὅμοια παρίστη λέγων· « Ἦλθες δὲ
ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ Ἰγνεσιν ἀβύσσου περιεπά-
τησας.

Ὅρξ γὰρ ὅπως και ἐν τούτοις πηγὴν θαλάσσης
ὀνομάσας, και προσθεὶς τὸ, « Ἐν δὲ Ἰγνεσιν ἀβύσσου
περιεπάτησας, » τὴν ἀβύσσον και τὴν θάλασσαν εἶνα
ἔστι διασαφεῖ ἐπιλέγων· « Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ
πύλαι θανάτου, πύλωροι δὲ ἔδου ἰδόντες σε ἐπιτρεξαν.
Οὐκοῦν και ἐν τοῖς προκειμένοις τὰ βάθη τῆς θαλά-
σσης τὰ τοῦ θανάτου χωρία αἰνιττεται, ἔνθα μόνος
καταβάς ὁ Σωτὴρ και Κύριος ἡμῶν διεξῆλθεν. Διὸ ἐν
τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐλέγετο· « Καὶ τοῦ Κυρίου
Κυρίου αἱ διεξοδοὶ τοῦ θανάτου· » και πάλιν· « Εἶπε
Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ θυβῶν θα-
λάσσης. Ἄντι δὲ τοῦ· « Καὶ καταγιγς κατεπόντιέ
με, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ ροῦς ἐπέκλωσέ με· » ὁ δὲ
Σύμμαχος, « Καὶ βεῖθρον ἐπέκλωσέ με, » ἡρμήνευσεν.
Εἰκὸς γὰρ περὶ αὐτὸν γεγονέναι τὰς ἀντικειμένους
δυνάμεις, ὅτε, ἐπιθὰς τῇ θαλάσῃ, συνέτριβε τὰς κε-
φαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Διὸ και ἐν τῷ
πρὸ τούτου ἐλέγετο ψαλμῷ· « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυ-
ρίου αἱ διεξοδοὶ τοῦ θανάτου. Ἰπὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει
κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Οἱ γὰρ ἂν ἄλλως διεξ-
εληλύθει τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου ἢ συνθλάσας τὰς
κεφαλὰς τῶν αὐτῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ τις ταῦτα
νομίξῃ λέγειν τὸν Δαυὶδ διὰ τὸ πολλοῖς περιπεπω-
κέναι πειρασμοῖς, ἐπιστησάτω πῶς οἶόν τε ἦν τῷ
Δαυὶδ ἀρμόζειν τὸ λέγειν· « Ἐδῶκαν εἰς τὸ βρῶμά
μου χολήν, και εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος· »
ἢ τὸ, « Γενηθῆτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν
εἰς παγίδα και εἰς ἀνταποδόσεις και εἰς σκάνδαλον.
Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν·
και τὸν νῦτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. » Και
τὰ λοιπὰ δὲ τούτοις παραπλήσια συναγαγὼν τις
ἐαυτῷ, εὖροι ἂν οὐδαμῶς ἀρμόζοντα τῷ τοῦ Δαυὶδ
προσώπῳ. Τὴν δὲ γε ἐπὶ τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα ἐρ-
μηνεῖαν πιστώσεται σφραγίσιν ἀναμφιλέκτοις ἢ τῶν
ἱερῶν Εὐαγγελίων μαρτυρία, ἀπὸ τε τοῦ παρθεθέν-
τος τοῦ Ἰωνᾶ παραδείγματος, και ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι
ἐν τοῖς προκειμένοις, « Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου
κατέφαγέ με· » ὅπερ αὐτολεξεὶ μεμαρτύρηται εἰς

⁸⁸ Joan. II, 6, 7. ⁸⁹ Matth. XII, 39, 40. ⁹⁰ Job xxxviii, 16, 17. ⁹¹ Psal. lxxvii, 21. ⁹² ibid., 23.
⁹³ ibid. 22.

αὐτὸν πεπληρωμένον ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ γέγραπται· « Καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ πρόβατα πωλοῦντας καὶ βόας καὶ περιστεράς. » Εἶθ' ὡς ἤλασε τούτους εἰπὼν· « Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου, » ἐπιλέγει ὁ εὐαγγελιστὴς· « Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἔδωκαν εἰς βρωμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος, » ἐν τοῖς μετὰ χείρας κείμενοι, ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεμαρτύρηται λελεγμένον, κατὰ τὸν Ἰωάννην, φήσαντα· « Μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεστοι ἤδη, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Λεχάνη ἔκτιστο ὄξους μεστή· σπῆγγον οὖν μεστὸν ποιήσαντες ὄξους μετὰ χολῆς, ὕσώπῳ περιθίντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν ἔλαβεν ὁ Ἰησοῦς τὸ ὄξος μετὰ χολῆς, εἶπε· Τετέλεστοι καὶ αὕτη ἡ Γραφή, » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ εἰς πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναφερόμενα, σώζει ἀναβίαστον (1) τὴν ἔρμηνειαν.

« Ἐκοπίασα κράζων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου, ἰξέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με εἰς τὸν Θεόν μου. » Καὶ ταῦτα ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἐπληροῦτο Εὐαγγελίῳ· ἐν ᾧ εἰστέχει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔκραζε λέγων· « Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω· » αὐθις δὲ εἴρηται· « Ἰησοῦς δὲ ἔκραζε καὶ ἔλεγεν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με. Καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. » Καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου δὲ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· « Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἔκραυγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. » Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πάθος ἱστορεῖ ὁ Ματθαῖος λέγων· « Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκοτὸς ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης. Περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν, ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ λέγων· Ἥλει, Ἥλει, Λαμὰ Σαβαχθανεῖ. » Τότε μὲν οὖν συνὼν ἀνθρώποις, πάντας βοῶν παρεκάλει ἤκειν καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν· καὶ τὸν τεταρταῖον δὲ νεκρὸν μετὰ μεγάλης ἀνεκαλείτο κραυγῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν τοῦ πάθους ἀνεβόα φωνῇ μεγάλῃ· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν· « Κράζας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐβράβησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεύχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν μερομημένων ἀγίων ἠγέρθησαν· » τὰ ποσαῦτα τῆς μεγάλης αὐτοῦ φωνῆς ἐνεργεῖν δυναμένης. Εἰ δὲ ἐπιστήσειε τις, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτοῦ βοᾷ, σπεύδειν ἐπὶ τὸ ζωοποιεῖν αὐτοῦ πῆμα παρακαλῶν, καὶ τοὺς ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίαις νενεκρωμένους ἀνακαλούμενος· τῷ τε

A dicitur : « Et ascendit Jesus Jerosolymam, et invenit in templo vendentes oves et boves et columbas. » Deinde postquam eiecisset eos dicens : « Auferite ista hinc ; nolite facere domum Patris mei domum negotiationis, » subdit evangelista : « Recordati sunt discipuli ejus quia scriptum est : Zelus domus tuæ comedit me⁹⁴. » Sed etiam illud, « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto, » quod in hoc psalmo habetur, ex persona Salvatoris nostri dictum declaratur, secundum Joannem, qui ait : « Postea videns Jesus quia omnia consummata sunt, ut impleretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto cum felle hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum cum felle, dixit : Consummata est et hæc Scriptura⁹⁵, » et cætera quæ ad personam Servatoris nostri referuntur ; et sine ulla violentia interpretationem hanc tuentur

VERS. 4, 5. « Laboravi clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ, defecerunt oculi mei dum spero in Deum meum. » Hæc quoque in Evangelio secundum Joannem impleta feruntur, quando stabat Jesus et his verbis clamabat : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat⁹⁶. » Rursus quoque dictum est : « Jesus autem clamabat et dicebat : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat⁹⁷. » Et super Lazarum elevatis oculis suis in cælum dixit : « Pater, gratias ago tibi quia audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis. Et cum hæc dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras⁹⁸. » Sed etiam de ipso passionis tempore hæc narrat Matthæus : « A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam. Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna dicens : Eli, Eli, Lama Sabachthani⁹⁹. » Tunc itaque cum hominibus degens, clamando omnes cohortabatur, ut venirent maturarentque ad ejus doctrinam : et quatruiduanum mortuum clamore magno evocabat. Sed etiam circa nonam passionis horam, clamabat voce magna : ac postea rursus : « Clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duo, et terra mota est, et petra scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant resurrexerunt¹. » Hæc scilicet magna ipsius vox edere poterat. Quod si quis consideret qui ab illo ad hoc usque tempus per totum orbem in ecclesiis suis ipse clamet, cohortans singulos ut maturent ad vivificum ipsius potum ; ac revocans illos qui mortalibus peccatis extincti sunt ; audiat item clamantem passione

⁹⁴ Joan. II, 13-17. ⁹⁵ Joan. XIX, 28-30. ⁹⁶ Joan. VII, 37. ⁹⁷ Joan. XII, 44-46. ⁹⁸ Joan. XI, 41-43. ⁹⁹ Matth. XXVII, 45, 46. ¹ ibid. 50-52.

(1) Σώζει ἀναβίαστον. Forte σώζει ἀκαταβίαστον, vel ἀβίαστον. EDIT.

sua ad totum orbem, magis quam tunc ad Sionem, A
 siquidem « in omnem terram exivit sonus eorum,
 et in fines orbis terræ verba eorum »; » is sane
 sciet cur in præsentī ex ejus persona dictum sit :
 « Laboravi clamans, rauce factæ sunt fauces
 meæ. » Nam vocis ejus perseverantiam his indi-
 cat. Non enim cum semel clamasset abscessit; sed
 semper discipulorum voce clamat et ad omnium
 animas vociferatur : semper item ad Patrem cla-
 mat pro iis qui in ipsum crediderunt. Quare deinde
 subjungit : « Defecerunt oculi mei dum spero in
 Deum meum. » Pro illo autem, « defecerunt, »
 Aquila, « confecti sunt, ait, oculi mei, expec-
 tantes Deum. » Clamabat porro et vociferabatur ob
 multitudinem inimicorum suorum. Quod his verbis
 declarat : « Multiplicati sunt super capillos capitis
 mei qui oderunt me gratis. » Quod si Ecclesia
 ejus sit corpus ejus, secundum Apostolum, qui id
 docet his verbis : « Vos autem estis corpus Chri-
 sti, et membra ex parte »; » dixeris in membra cor-
 poris quæ magis necessaria sunt, atque, ut ita
 dicam, sensus, eos ex populo esse qui necessarii
 habentur; ut, verbi causa, caput præfecti fuerint;
 os, magistri; aures, prudentes auditores; oculi,
 qui in Scripturis perspicaces sunt; manus, qui re-
 bus agendis promptiores : atque cum quadam pro-
 portione sic reliqua corporis membra distribuun-
 tur. Pari modo capillos intelligas esse multitudi-
 nem totam, ac superfluum turbam eorum, qui ali-
 quem ornatum toti corpori conciliant, neque
 tamen perinde necessarii sunt ac reliqua membra.
 Talibus igitur capillis multo plures numero fuerint
 qui alieni sunt a fide, utpote qui in lata et spatiosa
 via incendunt. Quamobrem dictum est : « Multipli-
 cati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me
 gratis. » Gratis autem odisse dicuntur, qui nullam pro-
 ferre valent odii causam, ut qui salutare verbum
 persequuntur, cum nulla incusandi ejus ratio sup-
 petat. Pro illo autem, « qui oderunt me gratis, »
 Symmachus, « odientes me, inquit, sine causa. »
 Illi itaque, ait, multiplicati sunt plus quam capilli
 capitis mei. Quin etiam confortati sunt inimici per-
 sequentes eum. Et sane videre est, quo tempore
 persequendi facultas datur, confortari, extolli,
 multaque posse inimicos ejus. Injuste autem per-
 sequuntur illum, et gratis oderunt. Cum enim nulla
 subsit inimicitie causa, neque consentaneam rati-
 onem proferre valeant cur persequantur, injuste
 tamen vexant. Ille vero cum nihil rapuerit, nihil
 injuriæ intulerit, supplicium luit. Nam si secundum
 leges pænæ a reis repetendæ sint, neque ipse ne-
 que germani ejus discipuli aliquo in facinore de-
 prehensi sunt. Jure ergo ait : « Quæ non rapui
 tunc exsolvebam. » Ac tempore passionis suæ
 gratis cruciabatur, et supplicium luebat, cum nulli
 injuriam fecisset. Quare tunc dicebat : « Quæ non
 rapui tunc exsolvebam; » sive, secundum Aquila-

βωμένω αὐτοῦ πάθει τὴν σύμπασαν οἰκουμένην
 μᾶλλον ἢ τότε Σιών, ἐπεὶ περ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
 ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
 οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » εἴσεται ὅπως ἐν
 τοῖς προκειμένοις ἐξ αὐτοῦ προσώπου εἰρηται τὸ,
 « Ἐκοπίασα κράζων, ἐβραχχίασεν ὁ λάρυγξ μου. »
 Τὸ γὰρ παράμονον αὐτοῦ τῆς βοῆς διὰ τούτων
 σημαίνει. Οὐ γὰρ ἄπαξ ποτὲ βοήσας παρήλθεν·
 ἀλλ' ἀεὶ βοᾷ καὶ κέκραγεν εἰς τὰς πάντων ψυχὰς
 διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν· ἀεὶ δὲ καὶ πρὸς τὸν Πατέρα
 βοᾷ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. Διὸ ἐξῆς
 ἐπιλέγει· « Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἀπὸ τοῦ
 ἐλπίζειν με ἐπὶ τὸν Θεόν μου. » Ἄντι δὲ τοῦ,
 « ἐξέλιπον, » ὁ Ἀκύλας, « Ἐτετέθησαν, φησὶν,
 οἱ ὀφθαλμοὶ μου περιμένοντες τὸν Θεόν. » Ἐδοῦκα δὲ
 καὶ ἐκεκράγει διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ·
 ὁ δὲ παρίστησι λέγων· « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς
 τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν. »
 Εἰ δὲ σῶμα αὐτοῦ τυγχάνει ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, κατὰ
 τὸν Ἀπόστολον, ὃς ἐδίδασκε λέγων· « Ὑμεῖς δὲ ἐστε
 σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. » εἰποὶς ἂν τὰ
 μὲν ἀναγκαϊότερα μέλη τοῦ σώματος, καὶ τὰ, ἴν'
 οὕτως εἴπω, αἰσθητῆρια, τοὺς ἀναγκαϊοὺς εἶναι τοῦ
 λαοῦ· οἷον κεφαλὴν τοὺς ἡγουμένους, στόμα τοὺς
 διδασκάλους, καὶ τοὺς συνेतοὺς ἀκροατὰς τὰ ὤτα,
 τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς διορατικοὺς τῶν Γραφῶν,
 χεῖρας τοὺς πρακτικωτέρους, τούτοις τε ἀναλόγως
 τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος, οἷς ἀκόλουθον εἶη νοεῖν
 τρίχας εἶναι τοῦ παντός τὰ πλῆθη, καὶ τὸν περιττὸν
 ὄχλον φέροντας μὲν τινα κόσμον ὅλην τῷ σώματι,
 μὴ μὴ ἀναγκαϊὰν τινα χρῆσιν ὁμοίαν τὰ λοιπὰ
 μέλη. Τῶν οὖν τοιούτων τριχῶν πολλῶν πλείστοι εἶεν
 ἂν οἱ ἀλλότριοι τῆς πίστεως, ἅτε δὴ τὴν πλατεῖαν
 καὶ τὴν εὐρύχωρον βαδίζοντες. Διὸ λέλεκται·
 « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου
 οἱ μισοῦντές με δωρεάν. » Δωρεάν δὲ μισεῖν λέγον-
 ται οἱ οὐκ ἔχοντες αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ μίσους, ὡς οἱ
 τὸν σωτήριον λόγον διώκοντες καὶ μηδὲν καταμέμφε-
 σθαι αὐτῷ δυνάμενοι. Ἄντι δὲ τοῦ, « οἱ μισοῦντές
 με δωρεάν, » ὁ Σύμμαχος, « Οἱ μισοῦντές με,
 φησὶν, ἀναίτιως. » Οὗτοι οὖν μᾶλλον ἐπλεόνασαν,
 φησὶν, ἢ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου. Ἀλλὰ καὶ
 ἐκραταιώθησαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ οἱ διώκοντες αὐτόν.
 Ἴδοι γοῦν τις, καθ' ἕκαστον καιρὸν καθ' ὃν διώκειν
 συγχωροῦνται, κραταιοῦμένους καὶ ἐπαιρομένους,
 καὶ πολλὰ δυναμένους τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀδίκως
 δὲ αὐτὸν διώκουσιν οὗτοι, καὶ ἐμίσουν αὐτὸν δωρεάν.
 Μηδεμίαν γὰρ ἔχοντες ὑπόθεσιν ἐχθρας, μηδὲ αἰτίας
 εἰπεῖν εὐλόγους οἷοι τε δι' ἃς διώκουσιν, ὁμως ἀδί-
 κως αὐτὸν διώκουσιν. Ὁ δὲ ὑπὲρ ὧν μὴ ἤρπασε,
 μηδὲ ἠδίκησε, κόλασιν ὑπέμεινεν. Εἰ γὰρ κατὰ νό-
 μους προσήκει δικὴν εἰσπράττεσθαι τοὺς ἠδικηκό-
 τας, οὔτε δὲ αὐτὸς οὔτε οἱ αὐτοῦ γνήσιοι μαθηταὶ
 ἤλωσάν ποτε ἐπὶ παρανομίᾳ· εἰκότως φησὶν· « Ἄ
 οὐχ ἤρπασα τότε ἀπετίγγουν. » Καὶ κατὰ τὸν καιρὸν
 δὲ τοῦ πάθους αὐτοῦ δωρεάν ἔπασχε, καὶ ὑπὲρ ὧν
 μὴ ἠδίκηκει τιμωρίαν εἰδίδου. Διὸ καὶ τότε εἰσγεν·

» Psal. xviii, 5. » I Cor. xii, 27.

« Ἄ οὐχ ἤρπαζον τότε ἀπειρίνου » ἢ, κατὰ τὸν A lam : « Quæ non violentè abstuli tunc restituebam. »

Vers. 6. « Deus, tu scis insipientiam meam. »

« Ὁ Θεός, σὺ ἔγνωσ τὴν ἀφροσύνην μου. » Ὡστερ ἀνεγκλήτως ὁ θεὸς Ἀπόστολος μαρτὸν τοῦ Θεοῦ ὠνόμασε τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἀσθένειαν τὸν σταυρὸν, εἰπὼν· « Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας » καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν· ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων. » οὕτω καὶ νῦν οὐκ ἂν ἀμάρτοις τὴν ἐνταῦθα λεγομένην ἀφροσύνην παραπλησίως νοήσας τῇ ὀνομασίᾳ παρὰ τῆς Ἀποστολῆς μωρίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὡστερ ἔργω Κύριος τοῦς ὄντας αὐτοῦ, ἐπέπερ ἐξαιρετοί τινὲς εἰσὶν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως κατηξιωμένοι· οὕτως καὶ ἡ ἐνταῦθα ἀφροσύνη, ἀξία τῆς γνώσεως τυγχάνουσα τοῦ Θεοῦ, μέγαν τινὰ καὶ βαθὺν εἶχε λόγον. Οὐ γὰρ παρὰ τὴν σὴν βουλήν, οὐδὲ παρὰ τὴν σὴν γνώσιν ἐγένετο, φησὶν, ἡ ἀφροσύνη μου. Ποία δὲ αὐτῇ εἰ μὴ ἡ νομιζομένη τοῖς πολλοῖς; Ὡς γὰρ ἡ μωρία Ἑλληνιστὶν ἐνομιζέτο μωρία, κατὰ βαθεῖς δὲ λόγους Θεοῦ συνεσελεύετο· καὶ ἦν τὸ παρ' ἀνθρώποις μωρὸν νομιζόμενον σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων· ἠὲ δόκησε γὰρ ὁ Θεός διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· οὕτως καὶ ἡ ἀφροσύνη, ἦν δι' ἡμᾶς ὑπῆλθε κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαβὼν καὶ μέχρις θανάτου παρελθὼν, σοφωτέρα τῆς τῶν ἀνθρώπων σοφίας ἦν. Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μωρία ἐστὶν, εἰ δὲ μωρία, καὶ ἀφροσύνη, τοῖς δὲ σωζόμενοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. Ταύτην οὖν τὴν ἀφροσύνην καὶ τὴν μωρίαν οὐκ ἠγνόησεν ὁ Θεός· αὐτοῦ γὰρ κρίσει γαγνήνεται. Διὸ φησὶν· « Ὁ Θεός, σὺ ἔγνωσ τὴν ἀφροσύνην μου. » Ἀπῆλλαξε δὲ ἡμᾶς πραγμάτων ὁ Σύμμαχος, ἐρμηνεύσας καὶ εἰπὼν· « Ὁ Θεός, σὺ οἶδας τὴν ἀπειρίαν μου. » ἀπειρίαν δηλαδὴ τὴν ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐν ἀνθρώποις κακίας ἀλλότριος ὢν, τὴν καλὴν ταύτην ἀπειρίαν ἀνατίθησι τῇ γνώσει τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός. Καὶ ἄλλη δὲ Γραφή θεία ἀφροσύνης μὲμνηται τοῦ Σωτῆρος συμφώνως τῇ προκειμένῃ. Γέγραπται γοῦν ἐν Παροιμίαις· « Τάδε λέγει ἀνὴρ τοῖς πιστεύουσι Θεῷ, καὶ παύομαι. Ἀφρονέσματος γὰρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί. Θεός δεδίδαχέ με σοφίαν, καὶ γνώσιν ἀγίων ἔγνωκα. » Καὶ ἐν τούτοις γὰρ πάντων μὲν ἀνθρώπων ἀφρονέστατον ἑαυτὸν εἶναι λέγει, καὶ φρόνησιν ἀνθρώπου μὴ ἐσχηκέναι· ὅμως δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δεδιδάχθαι τὴν πνευματικὴν σοφίαν, καὶ τὴν γνώσιν τῶν ἀγίων ἔγνωκέναι. Ἀλλὰ καὶ « αἱ πλημμέλειαι μου, φησὶν, ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύθησαν. » Εἰ γὰρ ἦσαν τινες ἐν ἐμοί πλημμέλειαι, δι' ἧς τῷ σταυρῷ με προσετίμησαν, τάχα ποὺ σὺ πρῶτος ἔγνωσ, ὃν λαμβάνειν οὐδὲν ὁλόν τε· ἀλλ' οὐδένας (sic) ἦσαν. Διὸ οἱ μισοῦντές με δωρεὰν ἐμίσησαν, καὶ οἱ ἐκδιώκοντές με ἀδικῶς ἂ οὐχ ἤρπασα ἐξέπραττον. Ἐπεὶ δὲ ψευδομάρτυρας καὶ

Quemadmodum divinus Apostolus *stultum Dei*, passionem Salvatoris, et crucem, infirmitatem inculpatim vocavit dicens : « Crucifixus est ex infirmitate » ; ac rursus : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus : et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus » ; sic et in præsentī non aberraveris, si insipientiam hic memoratam, pari ratione intelligas atque stultitiam ab Apostolo dictam. Sed sicut novit Dominus qui sunt ejus, quoniam quidam selecti homines sunt Dei cognitione dignati, ita hoc loco insipientia illa, quæ digna est Dei cognitione, magnam profundamque rationem habuit. Neque enim præter voluntatem ac præter cognitionem tuam fuit illa insipientia mea. Quænam illa, nisi quæ talis a multis reputatur? Sicut enim insipientia illa Græcis insipientia æstimabatur, secundum profundam vero Dei rationem, ad melius vertebatur; et quod ab hominibus stultum putabatur, sapientius erat hominibus; nam Deo placuit per stultitiam prædicationis credentes salvos facere, sic et stultitia, quam propter nos subiit, humilians seipsum, formam servi accipiens, et usque ad mortem accedens, sapientior ipsa hominum sapientia erat. Nam crucis ratio pereuntibus quidem, inquit Apostolus, stultitia est. Quod si stultitia et insipientia est, nobis tamen salutem nactis virtus Dei est. Hanc igitur insipientiam et stultitiam non ignoravit Deus; nam ipsius judicio exstitit. Ideo ait : « Deus, tu scis insipientiam meam. » Nos vero Symmachus ab hac re expedivit, sic interpretatus : « Deus, tu scis imperitiam meam, » imperitiam scilicet quæ in hominibus est. Nam cum ab hominum malitia alienus esset, hanc probam imperitiam Patris sui cognitioni assignat. Alibi quoque divina Scriptura insipientiæ Salvatoris meminit, hisque consonat. Scriptum itaque est in Proverbiis : « Hæc dicit vir credentibus Deo, et cesso. Stultissimus enim sum omnium hominum, et prudentia hominis non est in me. Deus docuit me sapientiam, et cognitionem sanctorum novi. » In his namque se omnium hominum insipientissimum pronuntiat, et prudentiam hominis se non habere dicit : sed tamen ab ipso Deo edoctum se spiritualem sapientiam, et cognitionem sanctorum nosse narrat. Sed etiam, inquit, « delicta mea a te non sunt abscondita. » Nam si quædam in me delicta essent, ob quæ me cruci destinaverint, sane tu primus nosset, cui latere nihil potest; sed nulla erant. Quare qui oderant me, gratis oderant : et qui persequiebantur me, injuste quæ non rapui exigebant. Quia vero falsos testes et sycophantas ad me accusandum subornarunt, tu nosti, inquit,

¹ II Cor. xiii, 4. ² I Cor. i, 23-25. ³ Prov. xxx, 1-5.

Deus num quid peccatum a me sit. Neque enim si quædam mihi delicta inessent, tibi essent occulta. Et alias, si nostra ipse peccata abstersit, et factus est pro nobis maledictum, ita ut de illo dicatur : « Ipse peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur. Et ipse vulneratus est propter peccata nostra, infirmatus est propter iniquitates nostras. Et Dominus tradidit eum peccatis nostris ». Hæc, inquit, delicta pro hominibus suscepi : tu nosti, Deus, quia non abscondita tibi sunt. Neque enim præter consilium tuum isthæc suscepi. Quare illa notitia tua digna effecisti.

VERS. 7. « Non erubescant in me qui exspectant te, Domine, Domine virtutum. » Quia doctrinam meam sapientes hujus sæculi criminantur, ipsamque pellunt ut insipientia et stultitia plenam propter ignominiosam crucem, precor ac rogo, eos qui credunt in me abs te servari immutabiles, ita ut nunquam erubescant. Quare tu ipse, Domine, Domine virtutum, eos qui propter cognitionem tuam a me traditam impugnantur, qui gravia semper patiuntur, et usque ad mortem perseverant, ne derelinquas, ne in me sperantes confundantur, qui te Deum Israel exquirunt. Etiam si enim te olim non noscerent, quia dæmonibus malis subditi erant ; at jam cum te noscant, in omnium oblivionem venerunt, teque solum quærendo perseverant. Quamobrem supplicio ne confundantur, neu ignominia afficiantur ; sic enim interpretatus Symmachus est : « Ne confundantur super me, qui exspectant te, Domine Deus virtutum, ne ignominia afficiantur super me qui quærun't te, Deus Israel. » Observes porro quomodo dictum sit, « Domine, Domine virtutum ; » ita ut nomen Domini repetitum, et ad Deum universorum relatum sit.

VERS. 8, 9. « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Cæteri, inquit, homines ob peccata sua correptionibus et opprobriis subjiciuntur ; ego vero qui peccatum non novi, propter te sustinui opprobrium, quia tu ipse, Deus hominum amator, pro humano genere me peccatum fecisti ; ut qui credunt in me, justitia efficiantur. Imo etiam « propter te sustinui opprobrium, » cum ex voluntate tua me ad nihilum redegi, et ad mortem usque depressi, quo tempore prætereuntes blasphemabant, moventes capita sua et dicentes : « Vab, qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas, salvum fac temetipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum sacerdotibus et Scribis et Phariseis dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et eredemus ei. Speravit in Deum, eripiat eum, si

συκοφάντας ἔστησαν ἐν τῇ καρ' ἐμοῦ κατηγορεῖται, οὐ οἶδας, φησὶν, ὁ Θεός, εἰ τινὰ μοι πεπλημμέληται. Οὐ γὰρ ἂν ἐκρῦθησάν σε, εἰ τινες ἦσαν ἐν ἐμοὶ πλημμέλεια. Καὶ ἄλλως, εἰ τὰς ἡμετέρας ἀνεμάξατο ἁμαρτίας, καὶ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτοῦ· « Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Καὶ αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. » Καὶ ταύτας, φησὶ, τὰς πλημμελείας ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδεξάμην· οὐ ἔγνω, ὁ Θεός, ἐπεὶ μὴ ἀπεκρῦθησάν σε. Οὐ γὰρ εἶχα τῆς σῆς βουλήσεως ταύτας ἀνεδεξάμην· διὸ καὶ ἀξίας τῆς σαυτοῦ γνώσεως αὐτάς ἐποίησω.

« Μὴ ἀσχυνηθῆσαν ἐπ' ἐμὲ οἱ ὑπομένοντες σε, Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων. » Ἐπειδὴ τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου διαβάλλουσιν, ἐλαύνουσί τε αὐτὴν ὡς μεστὴν ἀφροσύνης καὶ μωρίας διὰ τὸν ἐπονεϊδίστον σταυρὸν, ἀντιβιῶν καὶ δέομαι, τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύοντας φυλάττεσθαι ὑπὸ σοῦ ἀδιατρέπτους, ὡς μήποτε καταισχυνηθῆναι. Διὸ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, τοὺς πολεμουμένους διὰ τὴν σὴν γνῶσιν, ἦν ὑπ' ἐμοῦ παρελήφασαι, πάντοτε ὑπομένοντας τὰ δεινὰ καὶ μέχρι θανάτου καρτεροῦντας, μὴ ἐγκαταλείψης, μηδὲ ἐντραπειήσαν θαρσύναντες ἐπ' ἐμοί, οἱ σὲ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκζητοῦντες. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἦσαν ποτε ἀγνωστοὶ σε διὰ τὸ δαίμοσι πονηροῖς δεδουλώσθαι, ἀλλὰ νῦν, ἐπιγινώσκοντες σε, πάντων μὲν λήθην ἐποίησαντο, σὲ δὲ μόνον διατελοῦσι ζητοῦντες. Διὸ ἰκετεύω μὴ καταισχυνηθῆναι αὐτοὺς, μηδὲ « ἀσχυνηθῆσαι· » οὕτω γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Μὴ καταισχυνηθῆσαν ἐπ' ἐμοὶ οἱ προσδοκῶντές σε, Κύριε Θεὸς τῶν δυνάμεων· μὴ ἀσχυνηθῆσαι ἐπ' ἐμὲ οἱ ἐκζητοῦντές σε, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἐπιτήρει δὲ ὅπως εἴρηται τὸ, « Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, » δευτεροῦντος τοῦ λόγου τὴν κυριολογίαν καὶ ἐπὶ τὸν ὅλον Θεὸν ἀναπέμποντος.

« Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου. » Οἱ μὲν λοιποὶ, φησὶν, ἄνθρωποι δι' οἰκείας ἁμαρτίας ἐλέγχους καὶ ὀνειδισμοὺς ὑποβάλλονται· ἐγὼ δὲ ὁ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν· ἐπειδὴ περ σὺ αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος Θεός ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἁμαρτίαν με ἐποίησας. ὅπως οἱ πιστεύοντες εἰς ἐμὲ γίνονται δικαιοσύνη. Ἀλλὰ καὶ « ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν, » διὰ τὴν σὴν βουλήν κενώσας ἐμαυτὸν καὶ μέχρι θανάτου ταπεινώσας, καθ' ὃν καιρὸν οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφημοῦν κινούμεντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· « Οὐδὲ ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σώσῃ σαυτὸν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατὰθῆθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρχιερεῖς ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν ἱερέων καὶ Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. Πέποιθεν ἐπὶ τὸν

¹ Isa. LIII, 4-6.

Θεόν· ρυσάσθω αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. Εἶπε γάρ, ὅτι Θεοῦ Υἱὸς εἰμι. » Ταῦτα δὴ οὖν θεσπίζων ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶν· « Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμὸν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου. » Οὐ γὰρ δι' ἁμαρτίας ἐμὰς, οὐδὲ διὰ παρανόμους πράξεις, ἀλλ', « ἕνεκά σου » καὶ τὸν προλεχθέντα « ὀνειδισμὸν ὑπέμεινα, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐκάλυψεν ἐντροπὴ » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐκάλυψεν ἀζημόνησις τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα πάντα ὑπέμεινα. φησὶν, ἕνεκά σου, τουτέστιν ἕνεκα τοῦ σοῦ Οὐλήματος. Ἀλλὰ καὶ « ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Δύο δὲ τάγματα ἐν τούτοις παρίσθην· ἓν μὲν τῶν ἀληθῶς ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἷς ἐγενήθη ἀπηλλοτριωμένος· ἕτερον δὲ τῶν υἱῶν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὓ μὴν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἷς ἐγενήθη ξένος. Καὶ μὴν ἐχρῆν υἱοὺς μητρὸς αὐτοῦ, ὄντας ἀδελφοὺς, καὶ αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς προτέροις χρηματίζειν. Ἀλλ' οὐκ ὠνόμασε τοὺς υἱοὺς τῆς μητρὸς ἀδελφοὺς, ὡς ἐτέρους ὄντας δηλαδὴ παρὰ τὸ πρῶτον τάγμα τῶν ὀνομασθέντων ἀδελφῶν αὐτοῦ. (1) Εἰς οὖν ἀδελφοὺς μὲν αὐτοῦ γεγεγονέναι τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, περιῶν καὶ ἐν ἐτέρῳ φησὶν· « Ἀπαγγεῶν τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῆς Μαριὰμ φανείας μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἔλεγε· « Πορεύου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μου, καὶ εἰπον αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Τούτοις οὖν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη κατὰ καιρὸν τοῦ δηλουμένου πάθους, ὅτε πάντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀφέντες αὐτὸν ἔφευγον, αὐτὸς τε ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἠρνήσατο αὐτὸν τρίτον. Τούτοις ξένος καὶ ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη· τοῖς δὲ υἱοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὓ μὴν καὶ ἀδελφοῖς οὖσιν αὐτοῦ, ξένος γέγονε. Μέννηται δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ μητρὸς, ὅτε, ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἰδίδασκεν ἐν τῇ συναγωγῇ, ὡς ἐκπλήσσεισθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν· « Πόθεν τοῦτω ἢ σοφία αὕτη; Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; Οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; Πόθεν τοῦτω ταῦτα πάντα; » Ἐάν μὲν οὖν τοὺς ἐν τῷ μετὰ χεῖρας λεγομένους υἱοὺς μητρὸς αὐτοῦ τούτους εἶναι ἐκλάδοιμεν, ἀνάγκη τὴν ἁγίαν Παρθένον μητέρα φάναι γεγονέναι τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπιφαίνεται Ἰάκωβος ὁ χρηματίσας αὐτοῦ ἀδελφὸς οὐκ ἀπεξενωμένος αὐτοῦ γεγονώς, οὐδὲ ἀλλότριος τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, εἰς δὲ τῶν σφόδρα γνησίων αὐτοῦ μαθητῶν· ὡς καὶ τὸν θρόνον ἀναδέξασθαι πρῶτον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ αὐτοῦ ἀδελφοί, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατ' ἀρχὰς οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὅλοι εἰσι πιστεύσαντες. Ἰστορεῖ δ' οὖν τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς ἄρα ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἰστήκεισαν ἔξω ζητοῦντες λαλήσαι αὐτῷ. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ τῶν ἀποστόλων λέλεχται, ὡς ἄρα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι κοινῇ πάντες προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ σὺν Μαριὰμ.

A vult eum. Dixit enim, quia Filius Dei sum. » Hæc nunc vaticinans dicit : « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Non enim ob peccata et improba facinora mea ; sed « propter te » prædictum « opprobrium sustinui, et operuit confusio faciem meam ; » sive, secundum Symmachum : « Operuit ignominia faciem ejus. » Et hæc omnia, inquit, propter te passus sum, id est, propter voluntatem tuam. Quin etiam « extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Duos hic ordines significat ; alterum eorum qui vere fratres ejus erant, quibus extraneus factus est ; alterum eorum qui filii matris ejus erant, sed non fratres ejus, quibus peregrinus effectus est. Et tamen oportuit B filios matris ejus, cum fratres ejus essent, perinde atque priores nuncupari fratres. At filios matris fratres non vocavit, utpote alios et diversos a priore ordine eorum qui fratres vocati sunt. Fratres ergo ejus, discipuli existimandi, de quibus alibi dicit : « Narrabo nomen tuum fratribus meis, et in medio Ecclesiæ laudabo te. » Et in Evangelio post resurrectionem ex mortuis, cum Mariæ visus est, dicebat : « Vade ad fratres meos, et dic illis : Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » His itaque fratribus suis extraneus factus est tempore prædictæ passionis, quando omnes discipuli ejus relicto eo fugiebant, ipseque præcipuus apostolorum Petrus ter negavit eum. His peregrinus et extraneus effectus est. Filiis item matris suæ, qui fratres sui non erant, peregrinus fuit. Meminit porro Evangelium fratrum et matris ejus, ubi cum venisset in patriam suam, docebat, in synagoga, ita ut ipsi stuperent ac dicerent : « Unde huic sapientia hæc ? Nonne hic est fabri filius ? Nonne mater ejus et fratres ejus, et sorores ejus omnes apud nos sunt ? Unde huic hæc omnia ? » Si igitur filios matris ejus in hoc psalmo sic vocatos, pro istis accipiamus, necesse est nos sanctam Virginem, reliquorum fratrum ejus matrem dicere. Verum Jacobus qui dicitur frater Domini, non videtur peregrinus ipsi fuisse, nec fidei in ipsum extraneus ; imo vero unus ex iis qui cum primis inter germanos ejus discipulos erant ; ita ut ipse primus Hierosolymitanæ Ecclesiæ thronum acciperet. Reliqui item ejus fratres, etsi a principio non crederent in ipsum, at certum est eos postea credidisse. Narrat enim Evangelium ¹², matrem et fratres ejus foras stetitisse quærentes eum alloqui. Et in Actibus apostolorum ¹³ dicitur, fuisse apostolos una perseverantes in oratione cum Maria matre ejus et fratribus ejus. Qui ergo existimetur iis peregrinus esse ? Nullus itaque locus superest ut de iis dicatur : « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Non enim iis peregrinus,

¹ Matth. xviii, 40-43. ² Psal. xxi, 23. ³ Joan. xx, 17. ⁴ Matth. xiii, 54-56. ⁵ Matth. xii, 47. ⁶ Act. i, 14.

(1) Textus vitiatas.

sed multum pretiosus erat, ita ut nullatenus credere liceat memoratos fratres ejus filios Mariæ fuisse. Alii sane fuerint qui in psalmo filii matris ejus dicuntur, quibusque extraneus factus est. Intelligas porro matrem quidem ejus esse Judæorum Synagogam omnemque cognationem secundum carnem, eorum scilicet qui ex circumcissione erant; filios vero hujusmodi matris, eos qui ipsum abnegarunt, ac dixerunt: « Hunc autem nescimus unde sit ¹⁴. » Ideo, cum illum peregrinum existimarent, dicebat eis: « Cur loquelam meam non nostis? quia non potestis audire sermonem meum ¹⁵. » Peregrinum etiam illum putabant cum dicerent: « Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes ¹⁶? » Quare dicebat eis: « Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si alius venerit in nomine proprio, ipsum accipietis ¹⁷. » Sic igitur peregrinus et extraneus factus est filiis matris suæ. Hæc porro omnia sustinuit ob eam, quæ mox asseritur, causam, quam necessario aperit, dicens:

λότριος γέγονε τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ καὶως παρίστησι λέγων·

VERS. 10-15. « Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quia enim multa usus fiducia, eos qui domum Patris sui, domum negotiationis et speluncam latronum faciebant, coarguebat et pellebat, ideo insidiabantur ipsi. Quod declarat evangelista, dicens: « Et prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Jerosolymam: et invenit in templo vendentes oves et boves, et nummulariorum effudit æs et mensas. Et iis qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, donum negotiationis ¹⁸. » Quibus subjungit: « Recordati sunt discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me ¹⁹. » Sed etiam opprobria exprobrantium Deo in æ recipiens, eorum ultor fuit: quamobrem dicebat: « Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Non ferens enim eos qui operibus suis opprobrium religionis legibus inferebant, principes gentis coarguebat. Quare turbas et discipulos suos cohortabatur, dicens: « Super cathedram Moysis sederunt Scribæ et Pharisei: omnia ergo quæcunque dixerint vobis facite et servate, secundum opera autem eorum nolite facere. Dicunt enim, et non faciunt ²⁰. » Deinde vero arguens hæc in eorum personam proferebat: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum in conspectu hominum ²¹; » ac rursus: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei, quia similes estis sepulcris dealbatis ²². » Ob tales itaque correptiones, insidias ipsi pararunt. Quapropter hic ait: « Zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Et operui in jejunio ani-

τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Πῶς οὖν δύνανται τοῦτοις ξένος εἶναι νομιζέσθαι; ὥστε μὴ χῶραν ἔχειν περὶ τούτων λέγεσθαι τὸ, « Ἀπηλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Οὐ γὰρ ἦν τούτων ξένος, ἀλλὰ καὶ ἄγαν τίμιος· ὡς μηκέτι τοὺς προλεχθέντας αὐτοῦ ἀδελφοὺς υἱοὺς εἶναι τῆς Μαρίας ἠγεῖσθαι, ἕτεροι δ' ἂν εἴεν παρὰ τούτους οἱ διὰ τοῦ ψαλμοῦ λεγόμενοι υἱοὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οἷς ξένος ἐγενήθη. Νοήσεις δὲ μητέρα μὲν τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν τῶν ἐκ περιτομῆς· υἱοὺς δὲ τῆς τοιαύτης μητρὸς τοὺς ἀρνησαμένους αὐτὸν, καὶ εἰρηκότας· « Τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν ποθεν εἶστίν· » Δὲ ελεγεν αὐτοῖς, « ἐπειδὴ ξένον αὐτὸν ἐνόμιζον· » Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Ξένον δὲ αὐτὸν πάλιν ἠγοῦντο λέγοντες· « Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν ὅτι Σαμαρεῖτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Διὸ ελεγε πρὸς αὐτούς· « Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος εἴθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε. » Οὕτω τοίνυν ξένος καὶ ἀπᾶντα ὑπέμεινε διὰ τὴν ἐπιλεγομένην αἰτίαν, ἣν ἀναγ-

« Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με, καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ἐπειδὴ γὰρ, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμενος, τοὺς τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οἶκον ἐμπορίου καὶ σπῆλαιον ληστῶν ποιούντας ἠλεγγέ τε καὶ ἤλαυνε, τούτου χάριν ἐπεθούλεον αὐτῶν· ὃ δὲ παρ' ἱστησιν ὁ εὐαγγελιστὴς εἰπών· « Καὶ ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ πωλοῦντας πρόβατα καὶ βόας, καὶ τῶν κολλυθιστῶν ἐξέχευε τὰ κέρματα καὶ τὰς τραπέζας. Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν· Ἄρατε ταῦτα ἐντεύθεν, καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου· » ἐπιλέγει· « Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » Ἄλλὰ καὶ τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν ὀνειδιζόντων τὸν Θεὸν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων, ἐκδικος ἐγένετο τούτων· διὸ ελεγε· « Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Οὐ γὰρ φέρον τοὺς διὰ τῶν οἰκείων ἔργων θνεῖδος προστρίβοντας τῷ τῆς θεοσεβείας νόμῳ, τοὺς ἐλέγχους ἐποιεῖτο κατὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ ἔθνους. Διὸ τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ παρήγει λέγων· « Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωϋσέως ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν ποιήσατε καὶ τηρεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσιν. » Εἶθ' ἐξῆς ἀπελέγχων αὐτοὺς εἰς αὐτῶν πρόσωπον ελεγεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· » καὶ πάλιν· « Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκοιμημένοις. » Τῶν γοῦν τοιούτων ἐλέγχων ἕνεκα τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ συνεχουδασάντο. Διόπερ ἐν ταυθὰ φησιν· « Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με,

¹⁴ Joan. ix, 29. ¹⁵ Joan. viii, 43. ¹⁶ ibid. 48. ¹⁷ Matth. xxiii, 2, 3. ¹⁸ ibid. 3. ¹⁹ ibid. 27.

¹⁷ Joan. v, 43. ¹⁸ Joan. ii, 13-16 ¹⁹ ibid. 17.

καὶ οἱ ὄνειδισμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων .σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὄνειδισμοὺς ἐμοί. » Ὅτε μὲν, φησὶν, ἐύρων τὸν σὸν οἶκον πάσης πληρούμενον ἀνομίας, καὶ ποτὲ μὲν γινώσκοντες οἶκον ἐμπορίου, ποτὲ δὲ σπῆλαιον ληστῶν, πυρούμενος ὑπὸ θεοῦ ζήλου, ἤλαυνον τοὺς ἔνδον παρανομοῦντας· ἀλλὰ καὶ ὅτε ταῖς ἑαυτῶν ἀθεμίτοις πράξεσιν ὄνειδος περιηπτὸν σοι τῷ θεῷ, οὗ τῆς θεοσεβειαν ἐπηγγέλλοντο, πάλιν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων τοὺς τοιούτους ὄνειδισμοὺς, ἠναγκαζόμεν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης χρῆσθαι, καὶ τοὺς ἐλέγχους αὐτοῖς θεραπευτικῶς προσφέρειν· ὅτε δὲ ἐύρων ἀναισθητῶς αὐτοὺς ἔχοντας, καὶ μὴ ἐπιτορευομένους τοὺς ἐμοὺς ἐλέγχους, ἀποκλαιόμενος αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐνήστευον καὶ κατεπόνοι ἐμαυτὸν ὑπὲρ αὐτῶν. Οἱ δὲ καὶ οὕτως ὀνειδιζόν μοι διασύροντες καὶ χλευάζοντες τὴν ἐμὴν νηστείαν. Βουλόμενος δὲ αὐτοῖς ὑπογραμμῶν μετανοίας δεικνύμαι, οὐ μόνον νηστείας ἐμαυτὸν κατεπόνοι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδομᾶ μου σάκκον ἐποιούμην, κολάζων καὶ τιμωρούμενος τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα, αὐτῷ τε ἔργῳ τρόπον ἐξομολογήσεως καὶ τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων καθάρσεως ἐπιδεικνύς αὐτοῖς. Οἱ δὲ καὶ ταῦτα γελῶντες ἀντὶ παραβολῆς με εἶχον, συνερχόμενοι μὲν ἅμα καὶ πρὸς ταῖς ἑαυτῶν πύλας καθεζόμενοι, πᾶσαν δὲ τὴν ἐαυτῶν ὀμίλιαν περὶ ἐμοῦ ποιοῦμενοι, καὶ μονονοῦχι ἀδολεσχοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ κατ' ἐμοῦ χλεύῃ. Οὐκ ἀπήρκει δὲ αὐτοῖς διασύρειν καὶ χλευάζειν τὰς ἐμὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ συμπόσια συγκροτοῦντες, ψῆδὰς καὶ ἄσματα εἰς ἐμὲ διεξήσαν οἰνοφλυγοῦντες καὶ μεθυσκοίμενοι ἐν ταῖς κατ' ἐμοῦ παροιναῖς. Ἐφ' οἷς ἐτι μᾶλλον ἐγὼ συνεκάλυπτον ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐτιθέμην τὸ ἐνδομᾶ μου σάκκον, τὴν αὐτῶν ἀπώλειαν ἀποκλαιόμενος. Διδὸν κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηταί· « Καὶ ἔκλαυσα ἐν νηστείᾳ ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὄνειδισμοὺς ἐμοί. Καὶ ἔδωκεν ἐνδοσὶν μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολὴν. Ὀμίλιον ἐν ἐμοὶ καθήμενοι πύλην· καὶ ψαλμοὶ πίνοντων μέθυσμα. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ κλῶνται μετὰ νηστείας τὴν ψυχὴν μου ἐγένετο εἰς ὄνειδος ἐμοί. Καὶ τάσσω τὸ ἐνδομᾶ μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολὴν. Διηγούμενός με καθήμενοι ἐν πύλῃ, καὶ ἔψαλλον με οἱ πίνοντες μέθυσμα. » Ἀλλὰ τούτοις συνεξετάσαι ἀναγκαῖον, πῶς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν Εὐαγγελίοις· « Ἦλθεν Ἰωάννης μῆτε ἐσθίων μῆτε πίνων, καὶ λέγουσιν· Δαιμόνιον ἔχει. Ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν. » Ἀλλ' ἐρεῖς ταῦτα κατ' ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου γίνεσθαι, ὅτε διὰ τὸ μὴ νηστεύειν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογία ἐποιούμενος, ἔφασκεν· « Οὐ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νομφῶνος νηστεύειν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νομφῶς· ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νομφῶς, καὶ τότε νηστεύσουσιν. » Ὅρθῶς γὰρ, ὡς καὶ αὐτὸς ἠπίστατο τὸν τῆς νηστείας καιρὸν· Εἰ τοίνυν τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ συνεξετάσεις τοῖς μετὰ χεῖρας προκειμένοις, εὖροις ἂν ὅπως

A mam meam, et factum est in opprobrium mihi. » Cum, inquit, domum tuam viderem omni iniquitate repletam, et modo domum negotiationis, modo speluncam latronum effectam, divino incensus zelo, eos qui intus iniquitatem operabantur ejeci. Imo etiam cum nefariis gestis suis opprobrium tibi Deo inferrent, erga quem tamen religionem prostebantur, in me rursus opprobria hujusmodi recipiens, necessitate compulsus, correptiones ipsis ad remedium admovebam. Ut videbam autem illos nullo sensu moveri, neque resipiscere ex reprehensione mea, eorum perniciem deplorans jejunabam, neque illorum causa macerabam. Illi autem tunc etiam exprobrabant mihi, et jejunium meum profusis cachinnis irridebant. Cum vellem porro exemplum poenitentiae ipsis proponere, non modo jejuniis me macerabam, sed etiam pro vestimento ponebam cilicium, carnem meam castigans et puniens, atque ipso opere modum confessionis atque purgationis pristinorum peccatorum ipsis commonstrabam. Illi vero hæc quoque deridentes pro parabola me habuerunt, simul convenientes, et ad portas suas sedentes, de me una colloquia miscentes, ac mutuo nugas spargentes dum me irriderent. Neque sat illis fuit quod me deluderent, atque ob mea pro illis suscepta exercitia ridiculum agerent; sed etiam convivia agentes, cantilenas vino capti et ebrii, in me debacchantes edebant. Qua de causa ego multo magis operiebam in jejunio animam meam, et ponebam vestimentum meum cilicium, exitium ipsorum deplorans. Quare, secundum Aquilam, dicitur « Et ploravi in jejunio animam meam, et factum est in opprobria mihi. Et dedit vestimentum meum saccum, et factus sum illis in parabolam. Colloquebantur in me sedentes ad portam : et psalmi bibentium ebrietatem ; » secundum Synmachum autem : « Et ploranti post jejunia animam meam, factum est in opprobrium mihi. Et ponens indumentum meum saccum, et factus sum illis in parabolam. Enarrabant me sedentes in porta, et psallebant me bibentes ebrietatem. » At horum occasione disquirendum est, cur a Servatore dictum in Evangelio fuerit : « Venit Joannes neque manducans, neque bibens, et dicunt : Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus ». Sed dicas hæc initio Evangelii facta esse, quando eo quod discipuli ejus non jejunarent, pro ipsis, objecta depellens, dicebat : « Non possunt filii thalami sponsalis jejunare, quandiu cum illis est sponsus : auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt ». Viden' quod ipse quoque jejunii tempus probe sciret? Si ergo tempus passionis ipsius cum iis quæ jam tractamus contuleris deprehendes quomodo hæc completa fuerint, quando sublato demum sponso, discipuli ejus jejunabant. Neque veri absimile est, eum præ-

²³ Matth. xi, 18, 19. ²⁴ Matth. ix, 15.

videntem se brevi post tempore ipsis extraneum fore, et totum ex circumcissione populum sanguinem suum postulaturum esse, Petrum negaturum, et talia contra se perpetranda esse; ut futurum esset tenebras omnia circum obvolvere, solem ipsum obscurari, velum templi scindi, omniaque olim in Israele veneranda everti; nimirum regnum eorum, sacerdotium et Sancta sanctorum; omniumque eorum abjectionem et excidium confertim futurum: non veri, inquam, absimile est, ipsum horum causa macerasse in jejunio animam suam, et posuisse vestimentum suum saccum. Qua de causa impii homines ipsum irridebant, dum loco parabolæ futilibus suis sermonibus nugarentur; alioque diei tempore in portis collecti, eos qui præteribant per calumnias in ipsum structas in errorem deducerent; tempore autem cibi, vino et ebrietati vacantes, cantilenas contra ipsum ederent. Quare ille operiebat in jejunio animam suam, et ponebat indumentum suum saccum, idque pro aliorum salute ex bonitatis exsuperantia præstabat.

καὶ ἐτίθετο τὸ ἐνδύμα αὐτοῦ σάκκον, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων σωτηρίας, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ταῦτα πράττων.

VERS. 14. « Ego vero orationem meam ad te, Domine, tempus beneplaciti, Deus: In multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. » Illi quidem, ait, deridebant, afflictionemque meam traducebant. Ego vero perseverabam, orationem meam tibi Domino offerens. Observes porro velim, Hebraicam Scripturam hic quoque quatuor litterarum voce Dominum exprimere. Te vero Dominum deprecans dicebam: « Tempus beneplaciti, Deus; » sive, secundum Symmachum: « Tempus reconciliationis. Deus, in multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. » Nam si alias vox tua Patris mei mihi hæc testificata est: « Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ²⁰; » nunc maxime tempus beneplaciti est: quare precor ut in multitudine misericordiæ tuæ exaudias me, et in veritate salutis tuæ serves me. Non humanam quippe postulo salutem, sed veram. Talis porro est quæ ex te provenit, qua me rogo eripi a luto ut non insigam. A quo luto, nisi de quo superius dicebam: « Infixus sum in limbo profundo, et non est substantia? » Nam qui superius iimus profundo dictus est, hic lutum vocatur. His porro significat solutionem corporis in morte, de qua in alio sic loquebatur: « Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem ²¹. » Qui igitur a morte detinentur, corruptionem passi, in eaque constituti, cum in ea permanserint, infixi sunt in luto: ego vero etiamsi descenderim, ad lutum usque humilians meipsum, precor tamen his verbis: « Eripe me de luto, ut non insigam. » Quæ porro subsequuntur, virtutes in ipsa morte sitas denotant, a quibus eripi se rogat dicens: « Liberer ab iis qui oderunt me, et de profundis aquarum. Non me de-

Α ταῦτα ἐπιηρούτο, ὅτε λοιπὸν αἰρομένου τοῦ νυμφίου καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐνήστειον. Ἐφ' οἷς οὐκ ἀπεικὸς ἦν καὶ αὐτὸν προορῶντα, ὡς μικρὸν ὑστερον ἀπλοτριωμένος ἔσται αὐτοῖς, καὶ ὡς τὸ πᾶν ἔθνος τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξανθήσεται, καὶ ὡς Πέτρος αὐτὸν ἀνήσειται, καὶ τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ τολμηθήσεται, ὥστε σκότος διαλαβεῖν τὸ περιέχον, ἡλίον τε αὐτὸν σκοτισθῆναι, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῶ σχισθῆναι, ἀνατραπῆναι τε. πάντα τὰ κάλαι τοῦ Ἰσραὴλ σεμνά, λέγω δὲ τὴν βασιλείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἱερωσύνην καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων πάντων τε τούτων ἀποδολὴν καὶ ἀνατροπὴν ἀθρόαν γενέσθαι· τούτων ἕνεκα οὐκ ἀπεικὸς ἦν αὐτὸν καταπονεῖν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ τιθέναι τὸ ἐνδύμα αὐτοῦ σάκκον ἐφ' ᾧ καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν οἱ ἀσεθεῖς, ἀπὸ παραβολῆς ταῖς κατ' αὐτοῦ διηγήσεσιν ἀδολεσχοῦντες· καὶ τὸν μὲν ἄλλον καιρὸν τῆς ἡμέρας, ἐν ταῖς πύλαις συναγόμενοι, τοὺς δι' αὐτῶν διερχομένους ταῖς κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς ἐπλάυνον· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς τροφῆς, ὄνυχ καὶ μέθη σχολάζοντες, ψῆδὰς συνετίθεισαν κατ' αὐτοῦ. Διὸ συνεχάλυπτεν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,

δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ταῦτα πράττων.

« Κάγω δὲ ἡ προσευχὴ μου πρὸς σέ, Κύριε, καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός· ἐν τῷ πληθῆι τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. » Οἱ μὲν ἐχλεύαζον, φησὶ, καὶ διέσυρον τὰς ἐμὰς κακώσεις· ἐγὼ δὲ προσεκαρτέρουν, τὴν ἐμὴν προσευχὴν σοι τῷ Κυρίῳ προσαναφέρων. Τῆραι δὲ, ὡς καὶ ἐνταῦθα τὸν Κύριον διὰ τοῦ τετραγράμμου ἡ Ἑβραϊκὴ ἐπισημαίνεται γραφῇ. Εὐχόμενος δὲ πρὸς σέ τὸν Κύριον ταῦτα ἔλεγον· « Καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· « καιρὸς διαλλαγῆς. Ὁ Θεός, ἐν τῷ πληθῆι τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. » Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἄλλοτε ἡ σὴ τοῦ Πατρὸς ἐμαρτύρησα φωνὴ λέγουσα· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. » Ἀλλὰ νῦν μάλιστα καιρὸς ἐστὶ τῆς εὐδοκίας· διὸ ἱκετεύω ἐν τῷ πληθῆι τοῦ ἐλέους σου ἐπακοῦσαί μου, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου σώσαί με. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης δέομαι σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἀληθοῦς· Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ παρὰ σοῦ, καθ' ἣν σωθῆναι ἱκετεύω ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. Ποίου δὲ πηλοῦ, ἢ περὶ οὗ ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐνεπάγγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις; ἢ Ἡ γὰρ ἀνωτέρω λεχθεῖσα ἰλὺς βυθοῦ ἐνταῦθα πηλὸς ὀνόμασται. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ λύσιν, περὶ ἧς ἐν ἐτέρῳ ἔφασκεν· « Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. » Οἱ μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατηθέντες, διαφθορὰν ὑπομείναντες καὶ ἐν φθορᾷ γινόμενοι, ἐναπομείναντές τε αὐτῆ, ἐνεπάγγησαν εἰς τὸν πηλόν. Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ κατῆλθον κενώσας ἐμαυτὸν μὲχρι τούτου· ἀλλ' ἱκετεύω λέγων· « Σῶσόν με ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. » Τὰ δὲ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα τὰς ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ δυνάμεις παρίστησιν· ἀφ' ὧν ρυθθῆναι εὐχεται λέγων· Ἦρυσθεῖν ἐκ τῶν μισούντων με καὶ ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων. Μὴ με καταποντισάτω καταγίγς ὕδατος, μηδὲ κατα-

²⁰ Matth. iii, 17; xvii, 5. ²¹ Psal. xv, 10.

πίτω με βυθός. » Ταῦτα δὲ τὰ ὕδατα ὡς ἐν αὐτοῖς ἄ
 ὀρῶντες καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδηλοῦντο, κατὰ
 τό· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι ἐσιήθησαν ὕδατα ἐως
 ψυχῆς μου· Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν
 ὑπόστασις· Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ
 καταίγῃς καταπέποντίσε με. » Ἄλλὰ διὰ μὲν τῶν προ-
 τέρων τὴν κάθοδον αὐτοῦ τὴν εἰς ταῦτα παρίστη, διὰ
 δὲ τῶν μετὰ χεῖρας τὴν ἀπὸ τούτων ἐπάνοδον. « Ἐ-
 πὺσθελὴν » γάρ φησιν « ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων καὶ
 μὴ με καταποντισιάτω καταίγῃς ὕδατος, μηδὲ κατα-
 πείτω με βυθός, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ
 στόμα αὐτοῦ. » Τὰς μὲν γὰρ λοιπὰς τῶν ἀνθρώπων
 ψυχὰς κατέπειν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ τὸ φρέαρ συν-
 ἔσχε καὶ ἀπέκλεισε τῷ ἑαυτοῦ στόματι. Φρέαρ δὲ
 στόμα ἔχον αὐτὸς ἂν λεχθεῖ ὁ θάνατος, ὁ ἐξ αἰῶνος
 πάντα καταπεπωκώς τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεπωκώ-
 τας, καὶ μετὰ τὸ καταπιεῖν ἔνθακον, ὡσπερ καὶ
 ἀπέκλεισε τὸ ἑαυτοῦ στόμα, πρὸς τὸ μὴ τινα παλι-
 ὄρομησαι. Ἐπ' ἐμοῦ δὲ μὴ γένοιτο τοῦτο. Διὸ ἀντι-
 βολῶ σε τὸν Πατέρα λέγων· « Μὴ με καταποντισιάτω
 καταίγῃς ὕδατος, μηδὲ καταπίετω με βυθός, μηδὲ
 συσχέτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » Ἥ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον, « Μηδὲ ἐπιπωμάσαι μοι φρέαρ τὸ
 στόμα αὐτοῦ. » Καὶ νῦν μὲν ὕδατων μέμνηται καὶ
 βυθῶν καὶ φρέατος· ἐν δὲ τῷ κα' ψαλμῷ τὰ αὐτὰ
 ταῦτα σημαίνων, ἑτέροις ὀνόμασι κέχρηται λέγων·
 « Ἦσαι ἀπὸ βομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς
 κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέον-
 τος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερότων τὴν ταπεινώσιν
 μου. » Καὶ ταῦτα γὰρ περὶ τῶν ἐν τῷ καλουμένῳ
 ἄλλῃ δυνάμει ἀντικειμένων λέλεκται, ὡς τοὺς τόπους
 διηγούμενοι παρεστήσαμεν.

« Εἰσακούσόν μου, Κύριε, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός
 σου· κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐπίβλεψον
 ἐπ' ἐμέ. » Καὶ ἐνταῦθα διὰ τοῦ παρ' Ἑβραίοις ἀνεκ-
 φωνήτου τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὁ Σωτὴρ ἐπικαλεῖται
 λέγων· Ἐπειδὴ τὰδε καὶ τὰδε ἤτησα, ἵνα μὴ ἐμπά-
 γω εἰς τὸν πηλόν, καὶ ὅπως ρυθελὴν ἐκ τῶν βαθέων
 τῶν ὕδατων, τὰ τε ταῦτοις ἐξῆς, τούτου χάριν ἐπίνευ-
 σόν μου τῇ δεξιῇ, ὦ Κύριε, « ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός
 σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐπίβλεψον
 ἐπ' ἐμέ. Μη ἀποστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ
 παιδός σου. » Ἐν οἷς παρακαλεῖ ἐπιβλέψαι, καὶ μὴ
 ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον ἐξ αὐτοῦ· Ἐν ὡσπερ μέγας
 ἀγνωθῆτης δοκιμάσῃ τὸν ἀγῶνα ἐν ὑπέστη καὶ τὴν
 ὑπομονὴν καὶ τὴν ταπεινώσιν, ἐπ' ἣ σεμνυόμενος
 ἀξιῶ τὸν Πατέρα μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον ἐξ
 αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιβλέψαι εἰς αὐτόν. Εἴτα ἐπιλέγει·
 « Ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου· » ἢ κατὰ τὸν
 Ἀκύλαν, « Ὅτι στενόν μοι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. »
 Νοήσεις δὲ καὶ τούτου τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας ὅπως
 εἴρηται τὸ, « Στενὴ καὶ θελιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγου-
 σα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι'
 αὐτῆς. » Πρῶτος γὰρ αὐτὸς τὴν στενήν αὐτὴν καὶ
 τὴν θελιμμένην ὁδὸν εἶπεν· « Ὅτι στενὴ μοι, »
 καὶ, « ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου· » Ἐδήλου
 δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν τὴν θλίψιν ἑαυτοῦ καὶ τὴν

mergat tempestas aquæ, neque absorbeat me pro-
 fundum. » Hæc vero aquæ, et dracones in ipsis de-
 gentes, superius indicabantur in illo : « Salvum
 me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad
 animam meam. Infixus sum in limo profundum, et
 non est substantia. Veni in altitudinem maris, et
 tempestas demersit me. » Sed prius quidem ejus
 in aquas descensus declarabatur ; in his autem re-
 gressus inde notatur. « Liberer, inquit, de pro-
 fundis aquarum, et non me demergat tempestas aquæ,
 neque absorbeat me profundum, neque urgeat super
 me puteus os suum. » Cæteras quippe hominum ani-
 mas mors absorpsit, et prævaluit, ac puteus ursit, et
 conclusit ore suo. Puteus autem ore inconstructus, ipsa
 mors esse dicatur, quæ ab initio omnes isthuc delapsos
 deglutivit : et postquam deglutivit, momordit,
 ac si occlusisset os suum, ne quis inde reverteretur.
 Mecum autem ne pari modo agatur. Quare tibi Pa-
 tri supplico dicens : « Non me demergat tempestas
 aquæ, neque absorbeat me profundum, neque ur-
 geat super me puteus os suum ; » sive secundum
 Symmachum : « Neque obturet super me puteus
 os suum. » Et jam quidem aquas, profunda et pu-
 teum memorat : in vicesimo autem primo psalmo
 eadem ipsa aliis vocabulis indicat dicens : « Erue
 a framea, Deus, animam meam, et de manu canis
 unigenitam meam. Salva me ex ore leonis, et a
 cornibus unicornium humilitatem meam ⁴⁷. » Et
 hæc de adversariis potestatibus in inferno, ut vo-
 cant, degentibus dicta sunt, ut in hujusmodi loco-
 rum explicatione declaravimus.

Vers. 17-21. « Exaudi me, Domine, quoniam
 benigna est misericordia tua, secundum multitudi-
 nem miserationum tuarum respice in me. » Hic
 quoque ineffabili apud Hebræos voce Servator Pa-
 trem suum invocatur dicens : Quia hæc et illa rogavi,
 ut ne infigar in luto, ut liberer a profundis aquarum,
 et cætera quæ sequuntur, ideo annue obsecrationi
 mee, o Domine, « quoniam benigna est misericor-
 dia tua, et secundum multitudinem miserationum
 tuarum respice in me. Ne avertas faciem tuam a
 puero tuo. » Quibus rogatur ut respiciat, nec avertat
 faciem suam a se, ut quasi magnus agonotheta
 probet quod certamen subierit, quam patientiam et
 humilitatem : de qua gloriatus, Patrem rogatur ut ne
 avertat faciem suam, sed se respiciat. Dehinc sub-
 jungit : « Quoniam tribulor, velociter exaudi me ; »
 sive secundum Aquilam, « Quia angustiam mihi, ve-
 lociter exaudi me. » Hanc porro sententiam intel-
 liges, si consideres quod dictum est : « Angusta et
 arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt
 qui ingrediuntur per eam ⁴⁸. » Ipse igitur, qui pri-
 mus hac angusta et arcta via incessit, dicebat :
 « Quoniam angusta mihi, » et, « quoniam tribulor,
 velociter exaudi me. » In superioribus quoque tribu-
 lationem et angustiam suam sic declarabat : « Et

⁴⁷ Psal. xxi, 21, 22. ⁴⁸ Matth. vii, 14.

operui in Jejunio animam meam, et factum est in opprobrium mihi. Et posui vestimentum meum saccum. » Patrem itaque rogabat hæc ut respiceret et consideraret quæ pro nobis certamina sustinuerit. Quare dicebat : « Intende animæ meæ, et libera eam. » Deinde vero recte facta ostendens sua, quæ ut ille respiciat obsecrat, pergit : « Propter inimicos meos eripe me. Tu scis improprium meum et confusionem meam, et reverentiam meam. » Quemadmodum enim supra dicebat : « Tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita ; » sic et nunc. tua, inquit, cognitione digna sunt impropria mea. De illis quoque superius agebat dicens : « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quandoquidem igitur ex iudicio tuo et nutu opprobria sustinui et ignominia plenam passionem, ideo dico : « Tu scis improprium meum et confusionem meam et reverentiam meam. » Confusionem nosti meam, non indignam notitia tua, et reverentiam seu pudorem, quem sustinui, cum « dorsum meum dedi ad flagella, et faciem meam ad alapas. » Neque pari atque ego ratione cruciantes me nosti : neque enim illi cognitione tua digni. Quare de illis dico : « Contra te sunt omnes qui tribulant me. » Ita porro contra te sunt, ut contraria tibi eligentes, meque cruciant, nihil utilitatis ex ministerio meo nacti, atque in suam perniciem cruciant. Addit postea : « Improprium expectavit cor meum et miseriam. » Quod elarius interpretatus Symmachus est dicens : « Improprium confregit cor meum, et dolebam ; » Aquila vero, « Improprium, inquit, contrivit cor meum, et desperatus sum. »

ἤνώμην · ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ὀνειδισμὸς, φησὶ, **VERS. 22-25.** « Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Secundum Symmachum autem : « Et expectabam qui simul contristaretur, et non fuit ; et consolantem, et non inveni. Et inficiebant in cibum meum fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Discipulos ejus tempore passionis, ipso derelicto, effugisse, neque tamen dolore vacuos fuisse, docet Evangelium. Cum enim Petrus flevisse amare scribatur ; ac reliqui congregati in domo una latuisse propter metum Judæorum ferantur ; nequaquam dolore vacui erant. Hæc igitur de choro apostolorum dicta fuisse putare consentaneum non est ; sed de cruciantibus illum de quibus dictum : « Contra te sunt omnes qui tribulant me. » Ego quippe omnia pro illorum salute agebam, operiens in jejunio animam meam, sacco utens indumenti loco ; illi vero iis contraria perpetrabant, modo exprobrantes traducesque jejunia mea, mox in computationibus suis contra me psallentes, ac omnia potius agentes, quam ut mecum contristarentur. Ego vero pro illis dolore afflictebar ; illi vero non una mecum dolebant et angebantur : nec quispiam inter illos fuit qui me consolaretur. Sed nihil

στώσωιν λέγων · « Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμοὺς ἔμοι. Καὶ ἐθέμην τὸ ἐνδύμα μου σάκκον. » Ἐπὶ τούτοις αὖν καὶ παρεκάλει τὴν Πατέρα ἐμβλέψαι καὶ θεάσασθαι τοὺς ἄθλους οὓς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε· διὸ ἔλεγε· « Πρόσχεῖς τῇ ψυχῇ μου, καὶ λύτρωσαι αὐτήν. » Εἶτα δεικνύς αὐτοῦ τὰ κατωρθώματα οἷς ἐμβλέψαι παρεκάλει, ἐπιλέγει· « Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου βύζαι με. Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμὸν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπὴν μου. » Ὡς γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε· « Σὺ ἔγκως τὴν ἀπροσόνην μου, καὶ αἱ πλημμέλειαι μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν. » Οὕτω καὶ νῦν τῆς σῆς, φησὶ, γνώσεως τυγχάνουσιν ἄξιοι οἱ ὀνειδισμοὶ μου. Ἐδῆλου δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λέγων· « Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ἐπεὶ τοίνυν σὴ κρίσει καὶ σὴ πνεύματι τοὺς ὀνειδισμοὺς ὑπέμεινα, καὶ τὸ μεστὸν αἰσχύνης τὸ πάθος, διὰ τούτο φημι· « Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμὸν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπὴν μου. » Τὴν μὲν ἐμὴν οἴδας αἰσχύνην οὐκ οὔσαν ἀναξίαν τῆς σῆς γνώσεως. Καὶ τὴν ἐντροπὴν μου, ἣν ὑπέμεινα, « τὸν νῦτόν μου δούς εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας μου εἰς βραπίσματα, » γινώσκεις. Οὐκέτι δὲ ὁμοίως ἔμοι τοὺς θλιβοντάς με γινώσκεις· οὐ γὰρ τῆς σῆς τυγχάνουσι γνώσεως ἄξιοι. Διὸ περὶ αὐτῶν φημι, « Ἐναντίον σοῦ πάντες οἱ θλιβοντές με. » Οὕτω δὲ εἰσὶν ἐναντίον σοῦ, ὡς τὰ ἐναντία σοὶ προσηρημένοι· θλιβουσι δὲ με μὴδὲν ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἐμῆς θεραπείας, καὶ θλιβουσι διὰ τῆς αὐτῶν ἀπωλείας. Εἰτ' ἐπιλέγει· « Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ καρδία μου καὶ ταλαιπωρίαν. » ὃ δὲ σαφέστερον ἠρμηνεύσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Ὀνειδισμὸς κατέαξε τὴν καρδίαν μου, καὶ συνετέριψε τὴν καρδίαν μου, καὶ ἀπεγνώσθη. »

« Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὔρον. Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ ἀνέμενον συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ παρηγοροῦντα, καὶ οὐχ εὔρισκον· Καὶ ἐνέβαλλον εἰς τὴν τροφὴν μου χολήν, καὶ ἐν τῇ δίψει μου ἐπότισάν με ὄξος. » Ὅτι μὲν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καταλιπόντες αὐτὸν, ἔφυγον κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, ὅμως δ' ἐκτὸς λύπης οὐκ ἦσαν, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅτι γὰρ Πέτρος ἀναγγέλλεται ἀποκλαυσάμενος πικρῶς, οἱ τε λοιποὶ συνηγγέμει καὶ ὑφ' ἓνα κρυπταζόμενοι οἴσων διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, οὐκ ἔξω λύπης ὑπῆρχον. Οὐκ ἂν οὖν ἀρμόσει ταῦτα περὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῶν θλιβόντων αὐτὸν, περὶ ὧν ἔλεγε· « Ἐναντίον σοῦ πάντες οἱ θλιβοντές με. » Ἐγὼ μὲν γὰρ πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἐποίησα, καλύπτων ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, σάκκῳ τε ἐνδύματι χρώμενος· οἱ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις ἐπραττον, τοτὲ μὲν ὀνειδίζοντες καὶ διασύροντες τὰς ἐμὰς νηστείας, τοτὲ δὲ ἐν ταῖς παροινίαις αὐτῶν κατ' ἐμοῦ ψάλλοντες, καὶ πάντα ἄλλον ἢ συλλυπούμενοι. Κἀγὼ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν ἀλγῶν ἐλυπούμην· εἰ δὲ οὐ συνήλθον μοι, οὐδὲ συνέτασxon· ἀλλ' οὐδὲ παράκλητός τις αὐτῶν εἰς ἐμὴν παραμυθίαν εὑρήται.

Πά-τα δὲ τὰ κατ' ἐμοῦ ἐγχειροῦντες, εἰς μὲν τὸ βρω- A
 μά μου χολὴν ἐβαλλον, καίτοι τροφᾶς αὐτοῖς ἐμοῦ
 πλουσίας παρεχομένου· διψῶντι δέ μοι ὄξος ἀντὶ πο-
 τοῦ προσέφερον. Τοιαύτην δὲ μοι ἀκίρων χολὴν
 ἵποίαν ἐδήλου ὁ προφητικὸς λόγος εἰπών· « Πῶς
 ἐστράφης εἰς πικρίαν, ἢ ἀμπέλως ἢ ἀλλοτρία ; » Νοή-
 σεις δὲ ὅπως τρέφεται ὁ Σωτήρ ἡμῶν ἐπακούων αὐ-
 τοῦ λέγοντος· « Ἐψίνων, καὶ ἐδώκατέ με φαγεῖν·
 ἐδίψων, καὶ ἐπότισάτέ με » Εἰ δὲ ἀντὶ τροφίμων
 καρπῶν τῶν διὰ εὐσεβοῦς βίου πικράς τις προσφέροι
 κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, τῆ τε διδασκαλίᾳ αὐτοῦ παρ-
 εμπλέκοι ἄθεα καὶ ψευδῆ δόγματα, οὗτος εἰς τὸ
 βρώμα αὐτοῦ χολὴν ἐμβάλλει, καὶ διψῶντι οἶνον ἐκ-
 τροπίαν τὸν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ παρατετραμμένον
 δίδωσιν. Τοιαῦτα δὲ ἐθέσπισε περὶ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ
 Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ προφητικῶς ἀναφωνῶν καὶ B
 λέγων· « Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπέλως αὐ-
 τῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἢ σταφυλὴ
 αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρως πικρίας αὐτῶν. » Ἐν-
 θεον εἰκότως τοῖς αὐτοῖς καὶ διὰ Ἡσαίου καταμέμ-
 φεται τὸ Πνεῦμα λέγον· « Ἐμείνα ἵνα ποιῆσθι σταφυ-
 λην, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » Καὶ πάλιν· « Ἐμείνα ἵνα
 ποιῆσθι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύ-
 νην, ἀλλὰ κραιαγὴν. » Ἐργοῖς τοιγαροῦν καὶ πρά-
 ξεις, πικρῶ τε λόγῳ καὶ βίῳ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα
 τοῦ Σωτῆρος χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν αὐτοῦ ἐπότι-
 σαν αὐτὸν ὄξος. Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν
 τὸν τῆς προφητείας ἀποκλήρωθῆναι λόγον, κατὰ τὸν
 καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ ἱστροῦ ὁ εὐαγγελιστῆς λέ-
 γων· « Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέ-
 λεισται ἤδη, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Λε- C
 κάνη ἔχειτο ὄξος μεστή. Σπόγγον οὖν μεστὸν ποιῆ-
 σαντες ὄξους μετὰ χολῆς καὶ ὑσώπῳ περιθέντες
 προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν ἔλαθεν ὁ
 Ἰησοῦς τὸ ὄξος μετὰ τῆς χολῆς, εἶπε· Τετέλεισται
 καὶ αὕτη ἡ Γραφή. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, ἀφῆκε
 τὸ πνεῦμα. » Καὶ ἐπειδὴ κλίνας τὴν κεφαλὴν πρέ-
 δωκε τὸ πνεῦμα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς Γραφῆς,
 εἰκότως καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ μέχρι τούτου τὰ ἑαυτοῦ
 περιγράφει πάθη. Εἶτ' ἐνευθεν ὅποια μετελεύσεται
 αὐτοῦς θεοπίξει· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώ-
 πιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς
 σκάνδαλον. » Ὅσπερ κατὰ τινὰ συνήθειαν, τὰ μέλ-
 λοντα ὡς παρωχηκότα προφέρεσθαι εἴωθεν ἡ Γραφή·
 ἀρτίως γοῦν ἔλεγε τὸ, « Ἐδώκαν εἰς τὸ βρώμά μου D
 χολὴν, » ἀντὶ τοῦ, δώσουσι, καὶ εἰς τὴν δίψαν
 μου ἐπότισάν με ὄξος· » ἀντὶ τοῦ, ποτίσουσι.
 Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁμοίως εἴρηται· « Διμερίσαντο τὰ
 ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβα-
 λον κλῆρον· » καὶ πάλιν· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς
 τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ,
 κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. »
 Ὑπερίως γάρ καὶ ταῦτα μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἕδη
 καρυχηκότα προαναφώνητο. Οὕτω καὶ ὅσα νομίζε-
 ται προστακτικῶς ἢ εὐχτικῶς λέγεσθαι, καὶ ταῦτα
 προφητικῶ τρόπῳ προαγορευτικῶς ἐξακούεται· εἰδᾶ

contra me non aggressientes, in escam meam fel in-
 jecerunt, etiamsi ego lautos illis cibos apposuissem :
 sitiēti vero mihi acetum pro potu offerebant. Hu-
 jusmodi vero mihi fel miscebant, quale declarat pro-
 pheticus sermo dicens : « Quomodo conversa es in
 amaritudinem, vitis aliena ²⁸ ? » Quomodo autem
 alatur Servator noster, intelliges si ipsum audias
 dicentem : « Esurivi, et dedistis mihi manducare ;
 sitivi, et dedistis mihi bibere ²⁹. » Quod si pro fru-
 ctibus ad alendum opportunis, per piam vitam
 præbitis, acerbas contra ipsum blasphemias quis
 proferat, et doctrinæ ejus athea et falsa dogmata
 admisceat, is ad escam ejus fel injicit, et sitiēti
 vinum, vappam a recta via deflectentem offert. Hæc
 autem de Judaico populo Moyses in magno cantico
 propheticæ vaticinatus est, hæc vociferans : « Nam
 ex vinea Sodomorum vinea eorum, et palmes ejus
 ex Gomorraha. Uva eorum, uva fellis, botrus amari-
 tudinis eorum ³⁰. » Hinc similiter Spiritus eos per
 Isaiam arguit dicens : « Exspectavi ut faceret uvam,
 fecit autem spinas ³¹ ; » et rursum : « Exspectavi ut
 faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non
 justitiam sed clamorem ³². » Operibus ergo et re-
 bus gestis, acerbo sermone et vita dederunt in
 escam Servatori fel, et in siti ejus potaverunt cum
 aceto. Quia vero secundum historiam quoque prophe-
 tiæ sermonem impleri oportuit, hæc de tempore pas-
 sionis ejus narrat evangelista dicens : « Postea sciens
 Jesus quia omnia consummata sunt jam, ut consum-
 maretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas erat positum
 aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto
 cum felle et hyssopo circumponentes obtulerunt
 ori ejus. Cum ergo accepisset acetum cum felle,
 dixit : Consummata est et hæc Scriptura. Et, incli-
 nato capite, tradidit spiritum ³³. » Quoniam vero
 inclinato capite tradidit spiritum post consumma-
 tionem Scripturæ, jure in psalmo ad hoc usque
 tempus cruciatus circumscribit suos. Deinde vero
 quæ ipsis mala eventura sint vaticinatur : « Fiat
 mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retribu-
 tionem et in scandalum. » Quasi ex consuetudine
 solet Scriptura futura quasi præterita vaticinari ;
 quare jamjam dicebat : « Dederunt in escam meam
 fel, » ac si diceret, *dabunt* ; « et in siti mea pota-
 verunt me aceto, » id est *potabunt*. Alibi quo-
 que similiter dicitur : « Diviserunt sibi vestimenta
 mea, et super vestem meam miserunt sortem ³⁴ ; »
 ac rursum : « Astiterunt reges terre, et principes
 convenerunt in unum adversus Dominum et adver-
 sus Christum ejus ³⁵. » Nam similiter hæc quæ fu-
 tura erant, quasi jam præterita prænuntiabuntur.
 Pari ratione quæcunquæ putantur imperando aut
 optando dici, prophetico more prænuntiarum putan-
 dum est : qualia sunt hæc quæ tractamus. Illud
 enim : « Fiat mensa eorum, » intelligas, « fiet : »
 et illud : « Obscurentur oculi eorum, » pro « obsca-

²⁸ Jerem. ii, 21. ²⁹ Matth. xxv, 33. ³⁰ Deut. xxxii, 32. ³¹ Isa. v, 2. ³² ibid. 7. ³³ Joan. xii, 28-30. ³⁴ Psal. xvi, 19. ³⁵ Psal. ii, 2.

rabuntur; et sequentia similiter. Non enim consertaneum est, eum qui nobis præcipit ut malum pro malo non reddamus, sed precemur pro iis qui nobis molestiam creant, et ut benedicamus, nec exsecremur, inimicosque diligamus, huiusmodi mala aliis imprecari. Non optativo igitur, neque imperativo modo, sed secundum traditam rationem hæc propheticè pronuntiata sunt. Pro iis enim quæ contra me ausi perpetrarunt, hæc ipsos excipient: mensa eorum illis non ad suppediandum cibum erit, sed in laqueum, et in retributiones et in scandalum, quia dederunt in escam meam fel. Mensam porro Judaici populi quam dixeris esse, nisi divinitus inspiratas Scripturas, quas meditari et memoriter proferre solent? Quarum contemplatio et intelligentia, animarum rationabilium escam complectitur, dictio autem mensæ loco est.

καὶ ἀποστοματίζουσιν εὐθόβασιν; ὧν ἡ μὲν θεωρία καὶ ἡ τραπεζὴς χύραυν περιέχει.

Hanc itaque mensam eorum, nempe obviam divinarum Scripturarum lectionem, ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum fore prænuntiat; atque non natura talem esse, sed ipsis huiusmodi futuram. Id enim his verbis significatur: « Coram ipsis fiat mensa eorum in laqueum et in retributiones et in scandalum. » Hoc autem opere in illis completur. Divinas namque Scripturas legentes, exinde laqueis complicantur: earum quippe dicta præter veram scientiam excipientes, rectumque verborum sensum evertentes; iis ad non credendum Servatori seducti sunt. Imo etiam mensa eorum ipsis in retributiones vertitur. Quod enim lectiones non intelligant, vel inde facinorum suorum in ipsum pœnas luunt. Quare Symmachus pro illis, « et in retributiones, » vertit, « et in supplicium; » quin etiam in scandalum coram ipsis mensa eorum vertitur. Nuda quippe verba legentes impingunt, arcanum eorum sensum non capientes. Exempli causa, cum audiunt, ut, adveniente Christo, simul pascet lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit, leo et bos comedent paleas⁸⁶; hæc et similia non intelligentes, adveniente Christo in hæc impingunt; quia hæc non sensibili modo in ejus adventu contigerunt. Sic ergo prædicta eorum mensa fuit coram ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum. Hæc quæ passi sunt, quia obscurati sunt oculi eorum ut non viderent, quia respuerunt lucem illuminantem omnem hominem, et quia oculis habentes non videbant, et aures habentes non audiebant. Incrassatum enim est cor eorum; secundum Isaiam, et oculos obturaverunt, auresque aggravarunt⁸⁷. Quare hic prænuntiatur: « Obscurentur oculi eorum ne videant. » Alium quoque casum eorum clare vaticinatur his verbis: « Et dorsum eorum semper incurva, » id est, « incurvabis; » et: « Effunde super eos iram tuam, » scilicet, « effundes; » et: « Furor iræ tue comprehendat eos, » nimirum,

Ἄ ἐστι τὰ μετὰ χειρας. Τὸ γὰρ, « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν, » ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, « γενήσεται. » καὶ τὸ, « σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, » ἀντὶ τοῦ, « σκοτισθήσονται. » καὶ τὰ ἐξῆς τούτοις παραπλησίως. Οὐ γὰρ ἔχει λόγον τὸν ἡμῖν προστάττοντα μὴ ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων, καὶ εὐλογεῖν καὶ μὴ καταρᾶσθαι, ἀγαπᾶν δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς, αὐτὸν τοιαῦτα κατεύχεσθαι ἑτέροις. Οὐκ εὐκτικῶς τοῖνον, οὐδὲ προστακτικῶς, κατὰ δὲ τὸν ἀποδοθέντα τρόπον προφητικῶς καὶ ταῦτα λέλεκται. Ἄνθ' ὧν γὰρ τετολμήκασιν καὶ διεπράξαντο κατ' ἐμοῦ, τοιαῦτα αὐτοῖς διαδέξεται ἡ τράπεζα αὐτῶν ἔσται αὐτοῖς οὐκ εἰς παράθεσιν τροφῆς, ἀλλ' εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον, ἀνθ' ὧν ἔδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολήν. Τράπεζαν δὲ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τίνα ἂν εἴποις ἢ τὰς θεοπνεύστους Γραφάς, ἢς μελετῆν ἡ νόησις, ψυχῶν τροφήν λογικῶν περιέχει, ἢ δὲ λέξις

Ταύτην τοῖνον τὴν τράπεζαν αὐτῶν, τὴν πρόχειρον τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσιν προαγορεύει ἔσεσθαι αὐτοῖς εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον· καὶ ἔσεσθαι αὐτὴν τοιαύτην αὐτοῖς, οὐ φύσει οὖσαν τοιαύτην, ἀλλ' αὐτοῖς ἔσεσθαι τοιαύτην. Τοῦτο γὰρ σημαίνει ὁ λόγος εἰπών· Ἐνώπιον αὐτῶν γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον. Ἐργῶ δὲ τοῦτο εἰς αὐτοὺς πληροῦται. Ταῖς γοῦν θείαις Γραφαῖς ἐντυγχάνοντες ἐξ αὐτῶν παγίαι περιπεύρονται, ἑτέρως ἢ κατὰ τὴν ἀληθῆ νοῦν ἐκλαμβάνοντες τὰς λέξεις, καὶ διαστρέφοντες τὸν ἐν αὐταῖς ὀρθὸν λόγον, ἐξ αὐτῶν τε εἰσάπισται τοῦ Σωτῆρος περιπειρόμενοι. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνταποδόσεις γίνεται αὐτοῖς ἡ τράπεζα αὐτῶν. Ἐν γὰρ αὐτῷ τούτῳ τῷ μὴ συνίεναι τὰ ἀναγνώσματα, ἀπολαμβάνουσιν ὧν ἔδρασαν κατ' αὐτοῦ τὴν τιμωρίαν. Διόπερ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, « καὶ εἰς ἀνταποδόσεις, καὶ εἰς τιμωρίαν, » ἠρμήνευσεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς σκάνδαλον γίνεται ἐνώπιον αὐτῶν ἡ τράπεζα αὐτῶν. Σκανδαλιζονται γὰρ ἐντυγχάνοντες ψυχαῖς ταῖς λέξεσι, καὶ μὴ συνιέντες τὴν ἐν αὐταῖς θεωρίαν· οἷον ἀκούοντες, εἰς ἐπιστάντος τοῦ Χριστοῦ, συμβοσκησεται λόκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ λέων καὶ βοῦς φάγεται ἄχυρα· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μὴ συνιέντες, σκανδαλιζονται ἐπὶ τῷ ἐληλυθότι Χριστῷ, ὅτι μὴ αἰσθητῶς ἐγένετο ταῦτα ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Οὕτως οὖν ἡ ἀποδοθεῖσα αὐτῶν τράπεζα γέγονεν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον. Καὶ ταῦτα πεπόνθησιν, ἐπειδὴ περιεσκοτίσθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, διὰ τὸ παρητησθαι τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἐπεὶ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ὅσα ἔχοντες οὐκ ἤκουον. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἠσαίαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμυμυσα, καὶ τὰ ὄτα ἐθάρυναν. Διὸ προαγορεύει φάσκων ὁ λόγος· « σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. » Καὶ ἄλλο δὲ ἐναργῶς συμβᾶν αὐτοῖς θεσπίζει λέγων· « Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σὺγκάμ-

⁸⁶ Isa. xi, 6. ⁸⁷ Isa. vi, 10.

φου, ἔναντι τοῦ, « συγκράμψεις » καὶ, « Ἐκχεον ἐπ' αὐτούς τὴν ὄργην σου, » ἔναντι τοῦ, « ἐκχεεῖς »· καὶ, « ὁ θυμὸς τῆς ὄργῆς σου καταλάβοι αὐτούς, » ἔναντι τοῦ, « καταλήψεται. » Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν τῷ Ἰουδαίῳ συμβέβηκεν ἔσθαι, οὐ δυσχερὲς καταμαθεῖν. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ τὰς εἰδωλολατρίας αὐτῶν ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις πρὸς ἄλλογον καιρὸν ἐδουλοῦντο· εἴτ' αὖθις τὴν οἰκείαν ἐλευθερίαν ἐλάμβανον· αὐτόνομοί τε καὶ αὐτοβασίλευτοι διετέλουν, τὸ ἱερὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον λατρείαν διατρέχοντες· μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν, πάντων ἀθρόως ἐστρατήθησαν· πολιορκίαν τε καὶ δουλείαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις ὑπομείναντες, διέμειναν οὕτω ταπεινοί, καὶ μηκέτ' ἀνανεῦσαι δεδωνημένοι· ὁ δὲ σημαίνει ἢ μετὰ χεῖρας προφητεία ἐν τῷ λέγειν· « Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντός σύγκαμψον. » Ἰκρόσχευ γὰρ ὅπως εἴρηται τὸ, « διαπαντός »· οὐ γὰρ πρὸς ὄλιγον τινὰ χρόνον καθὼς ἄλλοτε ἐγένετο, ἀλλὰ, « διαπαντός », φησίν. Ἄνθ' οὗτό μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· « Καὶ τοὺς νῶτους αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀτόνωσον »· ὁ δὲ Σύμμαχος· « Καὶ τὰς ὀφθῆς αὐτῶν διαπαντός ἐξέσθρῳσον. » Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῖς συνέβη· ἐπεὶ ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ οὐκέτι μέτρω κατὰ τὸ παλαιὸν μετῆλθεν αὐτούς· ἢ πᾶσα δὲ ἀθρόως κατ' αὐτῶν ἐξεχύθη. Διὸ ἐπιλέγεται· « Ἐκχεον ἐπ' αὐτούς τὴν ὄργην σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὄργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. » Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ δηλοῦται ψαλμῷ τῷ φήσαντι· « Ἰνατί, ὁ Θεὸς, ἀπίσω εἰς τέλος; » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀπόστολος τοῦτοις συμφώνως ἔλεγεν· « Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτούς ἡ ὄργη εἰς τέλος. » Πρῶτον οὖν ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐγένετο αὐτοῖς· εἰς παγίδα· εἶτα οἱ ἄφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίζοντο· εἶτα ὁ νῶτος αὐτῶν ἐκχιτομένης. Μετὰ δὲ ταῦτα ἄλλο τι γενήσεσθαι αὐτοῖς

« comprehendet. » Quomodo autem isthæ post Judæorum contra Servatorem nostrum audax facinus genti contigerint, non difficile intellectu est. Nam olim quidem, idololatriæ suæ causa, inimicorum et hostium servituti ad breve tempus tradebantur; deinde in pristinam libertatem restituebantur, aq sui juris suisque regibus subditi degebant, templum, cultumque ibi ex Moysis lege præscriptum frequentabant; post insidias vero contra Salvatorem nostrum structas, omnibus confertim privati sunt: atque obsidione et servitute Romanis oppressi, sic abjecti, ne quidem caput erigere audentes, remanserunt. Quod hac prophetia significatur his verbis: « Et dorsum eorum semper incurva. » Attende vero ad illud, « semper. » Non enim ad breve tempus ut olim, sed « semper, » ait. Pro quo Aquila interpretatus est: « Et dorsa eorum indesinenter incurva; » Symmachus vero, « Et lumbos eorum semper debilita. » Quod etiam accidit illis; ira quippe Dei non cum mensura quadam, ut antiquius, invasit eos; sed tota confertim effusa est. Quamobrem additur: « Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. » Hoc in alio item psalmo enuntiatum his verbis: « Utquid, Deus, repulisti in finem? » His etiam affinia habet divinus Apostolus: « Pervenit in eos ira in finem. » Primo itaque mensa eorum fuit ipsis in laqueum, deinde oculi eorum obscurati sunt; postea dorsum eorum semper incurvatum est, effusa scilicet in illos ira Dei. Sub hæc autem aliud ipsi eventurum vaticinatur dicens:

διαπαντός ἐκάμπετο, τῆς τοῦ Θεοῦ ὄργῆς ἐπ' αὐτούς προαγορεύει φάσκων·

« Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἡρημωμένη » ἔναντι τοῦ, γενηθήσεται· « καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν »· ἔναντι τοῦ, μὴ ἔσεται. Ἔδει γὰρ μὴδὲ τοῦτο παρελθεῖν τὴν προφητικὴν γνώσιν· ὡς ἔρα καὶ ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἔσται ἔρημος· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἀοικήτος »· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἡφανισμένη. » Ἐπαυλιν δὲ αὐτῶν τὴν Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει, οὐκέτι Θεοῦ πόλιν οὖσαν, ἀλλ' αὐτῶν ἔπαυλιν. Διὸ καὶ ἔρημον αὐτὴν ἔσεσθαι φησιν· ὁ δὲ καὶ ἔργω δείκνυται. Εἴτ' ἐπιλέγει· « Καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν, » ἐξ αὐτῶν δηλαδὴ τῶν πάλαι οἰκητόρων· ὁ καὶ αὐτὸ ὀφθαλμοῖς ἢ ἀλήθεια τοῦ λόγου παρίστησιν. Εἰ γοῦν τις ἀφίκοιτο εἰς τοὺς τόπους, ἴδοι ἂν τὴν ἐσχάτην ἐρημίαν τοῦ τόπου· Ἰουδαίῳ δὲ οὐδένα τολμῶντα ἐπιβαίνειν τῇ πόλει, μήτι γε οἰκεῖν αὐτῇ· ἀλλ' οὐδὲ οἰκήσεις Ἰουδαϊκῆ περιλείπειται ἐν τῷ τόπῳ, ὡς τινα τῶν Ἑλλήνων οἰκεῖν ἐν αὐτῇ δύνασθαι. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν »· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν. » Ἀρδῆν γὰρ ἐκ βῆθρων πᾶσαι αὐτῶν αἱ σκηναὶ καὶ αἱ οἰκήσεις κατεσκάφησαν. Ὅρα τοίνυν ὁπόσων ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἐρημίας τοῦ ἁγίου τόπου, ἀφανισμοῦ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν, τοῦ ἔθνους παντελοῦς ταπεινώσεως,

VERS. 26-29. « Fiat habitatio eorum deserta; » id est, fiet: « et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, » scilicet, non erit. At enim prophetiam notitiam id præterire non oportuit, quod nempè habitatio eorum deserta futura sit; sive, secundum Symmachum, « inhabitabilis; » vel, secundum Aquilam, « deleta. » Habitationem eorum vocat Jerosolymam, quæ non ultra civitas Dei est, sed eorum habitatio. Quare desertam fore dicit; quod ipso opere comprobatur. Subdit postea: « Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, » ex priscis scilicet incolis; quod ipsum etiam oculis rei veritas offert. Si quis enim loca adeat, extremam ibi solitudinem conspiciet; Judæorum nullo audente in urbem accedere, nedum isthic habitare; imo etiam nullum ibi Judæorum habitaculum relictum est ubi Græcorum quispiam habitare possit. Quapropter dictum est: « Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet; » vel, secundum Symmachum, « in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. » Radicitas enim et a fundamentis omnia tabernacula et domicilia eorum excisa sunt. Animadvertite igitur quot et quanta hic memorentur, sancti loci solitudo, evulsio tabernaculorum ipsorum, extrema gentis abjectio,

²⁸ Psal. LXXIII, 1. ²⁹ 1 Thess. II, 16.

mentis eorum obscuratio, ignorantia divinarum A
Scripturarum: quæ non alio tempore completa
sunt, quam post impia sua in Christum Dei gesta.
Quare horum causam secundum hæc prophetia nar-
rat his verbis: « Quoniam quem tu percussisti,
persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum
addiderunt. » etc. Omnia superius enarrata ipsis
eventura esse dicit, non propter idolorum cultum;
sed « quoniam quem tu percussisti persecuti sunt. »
Tu namque secundum hanc prophetiam, « Percu-
tiam pastorem, et dispergentur oves gregis ⁴⁰, »
rationibus abs te cognitiss percussisti. Unde apud
Apostolum dicitur: « Si enim proprio Filio suo non
pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ⁴¹. »
Cui tradiderit eum, Isaias docebit his verbis: « Et
Dominus tradidit eum peccatis nostris ⁴²: » quare
factus est pro nobis maledictum. Nam cum pecca-
tum non nossit, Deus illum pro nobis effecit esse
peccatum, ut nos simus iustitia in ipso. Sed et
« homo fuit in plaga constitutus, et sciens ferre
infirmiorem: et vibice ejus nos sanati sumus ⁴³. »
Plagas itaque et vibices accepit, et hæc omnia, Pa-
tre volente et permittente, passus est. Quamobrem
in Zacharia propheta dictum est: « Framea, sus-
citare super pastorem meum, et super virum civem
ejus. Percute pastorem, et dispergantur oves gre-
gis ⁴⁴. » In Evangelio autem ipse Servator noster
passionis vicinus discipulis prænuuntiabat dicens:
« Omnes vos scandalizabimini in me. Scriptum est
enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves
gregis ⁴⁵. » In hoc similiter psalmo iis affinia dicun-
tur, nempe, « Quoniam quem tu percussisti perse-
cuti sunt. » Pater igitur proprio Filio non pepercit,
sed pro nobis omnibus tradidit illum. Vi etiam et
ratione quadam ipse est qui percussit, quia permi-
sit ipsum talia perpeti. Illi vero non modo percus-
serunt, sed abs se abjecerunt et procul persecuti
sunt eum: cum par fuisset saltem percussum ex-
cipere, et nosse Christum pro nobis mortuum esse,
factum pro nobis maledictum; quem, cum non
nosset peccatum, Deus pro nobis peccatum effecit,
ut nos efficiamur iustitia Dei in illo. Menisse
item oportet Isaiæ vocum quæ sic habent: « Homo
in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem:
et Dominus tradidit eum peccatis nostris ⁴⁶; » et:
« Quoniam ipse peccata nostra portat, et pro no-
bis cruciatur ⁴⁷. » Quoniam vulneratus est, non alia
de causa nisi propter peccata nostra, et infirmatus
est propter iniquitates nostras. Illi vero nihil eorum
cogitarunt, sed ejecerunt eum et abs se repulerunt,
postulantes homicidium, ac vitæ principem ne-
gantes. Ideo hic ait: « Quoniam quem tu per-
cussisti persecuti sunt, et super dolorem vulne-
rum meorum addiderunt. » Ego quidem pro ipsis
vulnera excepi, purgatio eorum effectus, et re-
demptio pro peccatis eorum: illi vero mala sua

σκοτισμού τῆς διανοίας αὐτῶν, ἀνοησίας τῶν θεῶν
Γραμμάτων, ἀ καὶ οὐκ ἄλλοτε ἐπληροῦτο εἰς αὐτοὺς
ἢ μετὰ τὸ ἀτεθῆσαι εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ
ἐπιλέγει τοῦτους ἐξῆς τὴν αἰτίαν ὡς φάσκουσα προ-
φητεία: « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξαν, καὶ ἐπὶ
τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν, » καὶ τὰ
ἐξῆς. Τὰ προλεχθέντα πάντα συμβῆσθαι αὐτοῖς φη-
σιν, οὐ διὰ τινα εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ὅτι ὃν σὺ ἐπά-
ταξας, κατεδίωξαν. » Σὺ μὲν γὰρ κατὰ τὴν λέγουσαν
προφητείαν, « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορ-
πισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς, » δι' οὗς αὐτὸς
οἶδας λόγους ἐπάταξας. Ὅθεν εἰρηται παρὰ τῷ Ἀπο-
στόλῳ: « Εἰ γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ
ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. » Τίνι δὲ παρέδωκεν
αὐτόν, Ἡσαίας διδάξει λέγων: « Καὶ Κύριος παρέ-
δωκεν αὐτὸν ἁμαρτίαις ἡμῶν. » διὸ γέγονεν ὑπὲρ
ἡμῶν κατὰρα. Μὴ γνόντα γὰρ αὐτὸν ἁμαρτίαν ὁ Θεὸς
ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα
δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν πληγῇ
ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν γέγονε: καὶ τῷ μύ-
λωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθηνμεν. Ὁμοίουν καὶ πληγῆς καὶ
μύλωπις εἴληφε, καὶ ταῦτα πάντα πέπονθε, τοῦ
Πατρὸς βουλομένου καὶ συγχωροῦντος οὕτω γίγνεσθαι.
Διὸ ἐν μὲν Ζαχαρίας τῷ προφήτῃ λέλεκται: « Ῥομφαία,
ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, καὶ ἐπ' ἄνδρα πολί-
την αὐτοῦ. Πάταξον τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθή-
την αὐτοῦ. Πάταξον τὸν ποιμένα, » ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸς τῷ πάθει γενόμενος τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς διεστέλλετο εἰπὼν: « Πάντας ὑμεῖς
σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοί. Γέγραπται γάρ: Πατάξω
τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς
ποιμνῆς. » Καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρὸς τοιγαροῦν τοῦτοις
συμφώνως εἰρηται τὸ, « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίω-
ξαν. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο,
ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Δυνάμει τε
αὐτὸς ἦν ὁ πατάξας διὰ τοῦ συγχωρῆσαι τοιαῦτα αὐ-
τὸν παθεῖν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπάταξαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἤλα-
σαν ἐξ ἑαυτῶν καὶ μακρὰν ἀπέδιωξαν αὐτόν: δέον καὶ
παταχθέντα παραδέξασθαι: γνόντας, ὅτι Χριστὸς ὑπὲρ
ἡμῶν ἀπέθανε, ὁ γινόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα, καὶ
ὅτι μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν
ἁμαρτίαν ἐποίησεν: ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη
Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Μνημονεύσαι δὲ χρῆ καὶ τῶν Ἡσαίου
φωνῶν, δι' ὧν ἐλέγετο: « Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ
εἰδὼς φέρειν μαλακίαν: καὶ Κύριος παρέδωκε τὰς
ἁμαρτίας ἡμῶν. » καὶ, « Ὅτι οὗτος τὰς ἁμαρτίας
ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυῖται: » ὅτι τε ἐτραυ-
ματίσθη οὐ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν,
καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Οἱ δὲ τού-
των μὲν οὐδὲν διανοήσαν, ἤλασαν δὲ αὐτὸν καὶ ἀπέ-
δίωξαν ἑαυτῶν, ἐξαιτησάμενοι μὲν τὸν φονέα, τὸν δὲ
ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀρνησάμενοι. Διὸ φησιν ἐνταῦθα:
« Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος
τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν. » Ἐγὼ μὲν γὰρ τὰ
ὑπὲρ αὐτῶν ἀνεδεχόμενον τραύματα, καθαρμὸς αὐτῶν
γενόμενος, καὶ ἀντίψυχον διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν: οἱ

⁴⁰ Zach. xiii, 7. ⁴¹ Rom. viii, 32. ⁴² Isa. liii, 6. ⁴³ ibid. 5. ⁴⁴ Zach. xiii, 7. ⁴⁵ Matth. xxvi, 31.
⁴⁶ Isa. liii, 6. ⁴⁷ ibid. 4, 5.

δὲ προσέθηκαν ἐμοὶ τὰ ἐαυτῶν κακά. « Ἐδωκαν ἡ γοῦν A
 εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπό-
 τιστὴν με ὕδωρ· » οὐ μόνον κατ' ὄν ἐπασχον ὑπ' αὐτῶν
 καιρὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ταῖς κατ'
 ἐμοῦ βλασφημίαις παραμένοντες. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύ-
 λαν, ἀντὶ τοῦ, « προσέθηκαν, » διηγῆσονται, εἰρηται·
 κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἐξηγοῦντο. » Οὐ γὰρ ἀπήρκει
 τὸ ἅπασι ποτὲ τραυματίσαι αὐτὸν, καὶ τοιαῦτα κατ'
 αὐτοῦ τολμήσαι· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ κατορθώμασιν ἐγκαυ-
 χόμενοι τοῖς ἐαυτῶν τέκνοις, τὰ κατ' αὐτοῦ τολμη-
 θήντα αὐτοῖς διηγούντο. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοὶ ταύτην
 εὐνοίαν τὴν μερίδα, διώξαντες μὲν ὄν σὺ ἐπάταξας,
 ἀνομίαν δὲ καὶ ἀσεβείαν ἐφ' ἑαυτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα
 αὐτῶν σωρεύσαντες· εἰκότως ἐπιλέγεται τούτοις·
 « Πρόσθεσις ἀνομιᾶν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν· » ἀντὶ τοῦ,
 « προσθήσεις· » ἔσται γὰρ αὐτοῖς κακῶν προσθήκη. B
 Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἀνθρώποις γίνεται, τὰ
 δὲ ἐκ τῶν ἐπακολουθούντων ἔξωθεν τῷ ἐφ' ἡμῖν. Διὸ
 λέλεκται ποῦ πρὸς τὸν Θεόν· « Μετὰ ὁσίου ἀσιμώθησιν,
 καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις· » Καὶ ἐν τῷ νόμῳ
 δὲ εἴρηται ἐκ προσώπου αὐτοῦ. « Καὶ ἐκ πορευθῆτε
 πρὸς με πλάγιοι, πορεύσομαι καὶ γὰρ πρὸς ὑμᾶς θυμῷ
 πλαγίῳ. » Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοὶ ὥσπερ μακρῷ σχοινίῳ
 τὰς ἀνομίας ἐαυτῶν ἐπισπείσαντο, εἰκότως καὶ σὺ ὁ
 δίκαιος κριτὴς προσθήσεις ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν
 αὐτῶν· δευτέραν αὐτοῖς πρὸς τῆ προτέρᾳ λογιζόμε-
 νος. Ἀλλὰ καὶ « Μὴ εἰσελεύσασιν, φησὶν, ἐν δι-
 καιοσύνῃ σου. » Ἡ μὲν γὰρ σὴ δικαιοσύνη δικαίου
 εἰσκαλεῖται, καὶ πάντας εἰς τὰ ἐνδοτάτω τῆς σῆς βα-
 σιλείας κατὰ τὰς ἐπαγγελίας ὑποδέχεται· οἱ δὲ τοι-
 αῦτα τολμήσαντες οὐκ εἰσελεύσονται μετὰ τῶν τῆ σῆ C
 δικαιοσύνη συνέλευσομένων· ἀλλ' οὐδὲ ἐγγραφήσον-
 ται ἐν βίβλῳ ζώντων· τούναντιον δὲ πείσονται τοῖς
 ἐγγραφομένοις. Εἰ γὰρ καὶ πρῶτοι τῆς ἐμῆς χάριτος
 ἀξιωθέντες ἐνεγράφησαν ποτε ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζών-
 των διὰ τοὺς παρὰ τῷ Θεῷ ζώντας πατέρας αὐτῶν,
 ὡς καὶ αὐτοῖς δεδῶσθαι τὰς ἐπαγγελίας· ἀλλ' ἐπεὶ τοι-
 αῦτα τετολμήκασιν, « Ἐξελειφθήτωσαν ἐκ βίβλου
 ζώντων. » Διασαφῶν δὲ τὴν ἐννοίαν τῆς βίβλου τῶν
 ζώντων, ἐπιλέγει ἐξῆς· « Καὶ μετὰ δικαίων μὴ γρα-
 φήτωσαν. » Ἐκλογῆς γὰρ γιγνομένης τῶν κατὰ τὸν ἀν-
 θρώπινον βίον, οἱ μὲν ζωῆς ἀξιοὶ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ
 διὰ τὴν οἰκείαν δικαιοσύνην ἀνάγραπτοι γενήσονται
 παρ' αὐτῷ· οἱ δὲ ἀπόκλητοι τῆς βίβλου ἔσονται οἱ τὸν
 ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς παρατηρήσαντες. Καὶ τοῦτο μὲν D
 τὸ τέλος τῶν τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 τετολμηκότων· τὰ δ' ἐξῆς ὁ λόγος ἐπὶ τὸ φαιδρότερον
 μεταβάλλει, ἐντεῦθεν λοιπὸν τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος
 ἀπαρχόμενος.

« Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγὼ εἰμι, ἡ σωτηρία σου, ὁ
 Θεός, ἀντελάβετό μου. » Ὁ εἰπὼν ἐν Εὐαγγελίοις·
 « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῆ
 καρδίᾳ, » διὰ τῶν προκειμένων πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγὼ
 εἰμι, φησὶ. Πτωχὸς δὲ ἦν τὸν πλουτοῦ τῆς αἰωνίου
 βασιλείας ἀποθέμενος. Διὰ φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἰησοῦς
 Χριστὸς πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς
 τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν. » Ἀλλὰ καὶ « ἀλγῶν »

mihi addiderunt. (Dederunt) igitur in escam meam
 fel, et in siti mea potaverunt me aceto ;) non so-
 lum tempore passionis meæ, sed in sequentibus
 blasphema contra me dicta proferre perseverantes.
 Quare, secundum Aquilam, pro illo, « addiderunt, »
 dicitur, « enarrabunt ; » secundum Symmachum
 vero (enarrabant.) Non enim sat illis fuit quod
 semel ipsum vulnerassent, et talia contra cum
 ausi fuissent ; sed quasi re bene gesta gloriosi,
 ausus suos filii enarrabant. Quoniam igitur illi
 talem portionem cooptarunt, quem tu percussisti
 persequentes, iniquitates autem et impietates in se
 et in filios suos coacervantes ; jure adjicitur : « Ap-
 pone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, » id
 est, « appones : » ipsis namque malorum accessio
 erit. Alia enim nobis hominibus ex interioribus
 eveniunt ; alia vero aliunde ex sequentibus inte-
 riora nostra. Quare alicubi Deo dicitur : « Cum
 sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris⁶⁰. »
 In lege quoque ex ipsius persona dicitur : « Si veni-
 natis ad me obliqui, accedam et ego ad vos animo
 obliquo⁶¹. » Quia igitur illi quasi funiculo oblongo
 peccata sua trahebant, jure tu quoque justus ju-
 dex appones iniquitatem super iniquitatem ipso-
 rum ; ad priorem illam, aliam imputans. Imo quo-
 que ait : « Non intrent in justitiam tuam. » Nam
 justitia quidem tua justos advocat, omnesque ad
 intima regni tui secundum promissionem recipit.
 Qui vero talia ausi sunt non intrabunt cum iis
 qui una cum justitia tua ingressuri sunt : sed ne-
 que in libro viventium scribentur ; imo contraria iis
 qui descripti sunt patientur. Etiam si enim gratia
 donati mea aliquando in libro viventium, patrum
 suorum apud Deum viventium causa, conscripti
 fuerint, ita ut et ipsis promissa oblata sint ; at
 quoniam talia sunt ausi, « deleantur de libro
 viventium. » Libri autem viventium rationem expli-
 cans, subdit postea, « Et cum justis non scriban-
 tur. » Electione quippe facta eorum qui in mundo
 erant hominum, alii quidem vita quæ apud Deum
 est digni, ob propriam justitiam apud ipsum de-
 scribentur ; qui autem ex libro debebuntur, ii erunt
 qui vitæ principem repudiarunt. Et hic finis erit
 eorum qui jam memorata contra Servatorem no-
 strum aggressi sunt. Quæ sequuntur autem, in lo-
 tiorem formam nutantur : nam inde evangelicæ
 gratiæ initium ducitur.

VERS. 30, 31. « Ego sum pauper et dolens, salus
 tua, Deus, suscepit me. » Qui in Evangeliiis dixit :
 « Discite a me quia mitis sum et humilis corde⁶², »
 in præsentem se pauperem et dolentem dicit. Pauper
 autem erat, depositis æterni regni divitiis. Quam-
 obrem ait Paulus : « Jesus Christus cum dives esset,
 propter nos inops effectus est, ut nos ejus inopia
 divites essemus⁶³. » Sed etiam « dolens » fuit ; quare

⁶⁰ Psal. xvii, 26, 27. ⁶¹ Levit. xxvi, 23, 24. ⁶² Math. xi, 29. ⁶³ II. Cor. viii, 9.

supra dicebat : « Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Dolebat enim pro iis qui in perniciem ibant, et patiebatur eorum causa qui ad salutem abs se procuratam non accederent. Ideo seu dolens clamabat : « O generatio incredula et perversa, quousque vobiscum ero? quousque vos patiar? » Ideo dicit : « Ego sum pauper et dolens, salus tua, Deus, suscepit me. » His porro salutem subindicat qua post mortem donandus est. Nam cum pridem infixus in limo profundi, venerit in altitudinem maris, ut in prophetia dicebat, jam vero dicit, « Salus tua, Deus, suscepit me : » aperte declarat se, postquam in altitudinem maris venerat, postquam memorata superius passus fuerat, patrocinium consecutum esse. Quare in vicesimo primo psalmo hymnum « pro susceptione matutina »⁴², emittit. Deinde vero, ut patrocinium consecutus, ad jucundiora sermonem convertit hymnis Patrem celebrans, cum ait, « Laudabo nomen Dei cum cantico. » Cum melodia autem et cantico sermones proferre, id signum gaudii et lætitiæ erat. Sed etiam « magnificabo eum, » inquit, scilicet Patrem suum. Qui magnificabit postea subjicit, « in laude, » sive, secundum Aquilam, « in gratiarum actione. » Gratiarum vero actionem et laudem qua Patrem Filius magnificat intelliges, si Novi Testamenti mysteriis animum adhibens, ubi Ecclesia Dei per totum orbem ad gratiarum actiones, ad rationabilem et sine fumo cultum Deo offerendum instituta est. Laus isthæc et gratiarum actio corporeis hostiis, quæ olim secundum legem Moysis offerebantur, multo præstantior est. Quamobrem adjicit : « Et placebit Domino super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas. » Si namque de iis Judæi gloriantur, seiant utique longe meliorem Deoque acceptiorem meam gratiarum actionem et laudem supra memoratis esse. Quamobrem secundum Symmachum dicitur, « Et placebit Domino magis, quam bos taurus, ungulas diffundens, cornutus. » Cur hic vitulum dicat, non aliud animal in sacrificio offerri solitum, non sine examine præmittendum. Nam ex animalibus secundum legem Moysis immolari jussis, alia ex armento boum, alia ex grege ovium, adducebantur, alia ex volatilibus; quorum alia masculi, alia feminae erant; alia spontanea ex arbitrio, alia ex debito; alia sacrificium salutaris, alia pro peccato vocabantur; alia pro summo sacerdote, alia pro universo populo, alia pro principe peccante offerebantur. Cum magnum itaque in his discrimen esset, nunquam tamen pro principe quolibet vel pro quopiam privato vitulus offerebatur. Vitulus masculus aliquando immolabatur; aliquando vero, cum tota synagoga in peccatum lapsa esset, sacerdotes, qui universi populi seu caput erat, ut peccati consors vitulum offerebat. Hæc porro in Levitico deprehendas, in quo scribitur : « Et locutus est Dominus ad Moysen

γέγονε· διὸ ἔλεγεν ἀνωτέρω· « Καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν. » Ἦλαγει γὰρ ἐπὶ τοῖς ἀπολλυμένοις, καὶ ὑπερέπασχε τῶν μὴ προσιόντων τῇ δε' αὐτοῦ προξενουμένη σωτηρίᾳ. Ἀπὸ ὧσπερ ἀλγῶν ἐβόα· « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη, ἕως ποτε μεθ' ὑμῶν εἰμι; ἕως ποτε ἀνέχομαι ὑμῶν; » Διὸ φησι· « Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγὼ εἰμι· ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου. » Αἰνύσσεται δὲ διὰ τούτων τὴν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ἐκπάγη εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ὡς διὰ τῶν τῆς προφητείας ἐδήλου, νυκτὶ δὲ φησιν· « Ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου; » σαφῶς παρίστησιν ἀντιλήψεως τετυχημένοι, μετὰ τὸ ἐληλυθέναι εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, μετὰ τὸ πεπονθέναι τὰ προλεχθέντα. Διὸ καὶ ἐν κα' ψαλμῷ τὸν Β « ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς » ἀνέπεμπεν ὕμνον. Εἴθ' ὡς τυγῶν ἀντιλήψεως, μεταβάλλει τοὺς λόγους ἐπὶ τὸ φαυλότερον, ὕμνους ἀναπέμπτων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, ἐν οἷς φησιν· « Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μετ' ὥδης. » Τὸ δὲ μετὰ μέλους καὶ ὥδης λόγους προσφέρεισθαι σύμβολον ἦν θυμηθίας καὶ εὐφροσύνης. Ἄλλὰ καὶ « μεγαλυνῶ αὐτόν, » φησὶν· ὄψλον δ' ὅτι τὸν αὐτοῦ Πατέρα. Πῶς δὲ καὶ αὐτὸν μεγαλυνεῖ, ἐπιλέγει ἐξ ἧς, « ἐν αἰνέσει; » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἐν εὐχαριστίᾳ. » Νοήσεις δὲ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν αἰνεσιν δι' ἧς ὁ Υἱὸς μεγαλύνει τὸν Πατέρα, ἐπιστήσας τοὺς μυστηρίους τῆς Καθῆς Διαθήκης, ἐν οἷς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τὰς εὐχαριστίας καὶ τὰς λογικάς καὶ ἀκάπνους λατρείας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ παρελιψεν. Αὕτη δὲ ἡ αἰνεσις C καὶ ἡ εὐχαριστία πολὺ κρείττων τυγχάνει τῶν σωματικῶν θυσιῶν, τῶν κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον πάσαι προσαγομένων. Διὸ ἐπιλέγει· « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπίλας. » Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦτοις σεμνύονται Ἰουδαίων παῖδες, ἴστωσαν, ὅτι πολὺ βελτίων καὶ τῷ Θεῷ προτιμότερα ἡ ἐμὴ εὐχαριστία καὶ ἡ ἐμὴ αἰνεσις τῶν προλεχθέντων. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ μᾶλλον ἢ βοῦς ταύρος, διχηλῶν, κέραστος. » Διὰ τὶ δὲ ἐνταῦθα μόσχου μνημονεύει καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς τῶν προσφέρεσθαι εὐχότων εἰς θυσίαν ζώων, ἄξιον μὴ ἀβασανίστως παρελθεῖν. Τῶν γὰρ κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον θύεσθαι προστατομένων ζώων τὰ μὲν ἐξ ἀγέλης βοῶν προσήγετο, τὰ δὲ ἐκ προβάτων, τὰ δὲ ἀπὸ πετεινῶν· καὶ τὰ μὲν ἄρβανα, τὰ δὲ θήλαα· καὶ τὰ μὲν ἐκούσια κατὰ προαίρεσιν, τὰ δὲ κατὰ ὀφειλὴν· καὶ τὰ μὲν ὀνομάζετο θυσία σωτηρίου, τὰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτίας· καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσεφέρετο, τὰ δὲ ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ, τὰ δὲ ὑπὲρ ἀρχοντος ἡμαρτηκότος. Πολλῆς δὲ οὔσης ἐν τοῦτοις διαφορᾶς, οὐδὲ πώποτε ὑπὲρ τοῦ τυγῶτος ἀρχοντος, οὐδ' ὑπὲρ ἰδιώτου ἀνδρὸς μόσχος ἀνεφέρετο. Ποτὲ δὲ ὁ μόσχος ὁ ἄρβην ἐθύετο, ἄλλοτε πᾶσα ἡ συναγωγὴ ἁμαρτίᾳ περιπεπτῶκει, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ὁ ἱερεὺς ὡσπερ κεφαλὴ ὢν τοῦ παντὸς λαοῦ τῆς ἁμαρτίας κοινῶνός τὸν μόσχον προσήγε. Ταῦτα δὲ ἐν Ἀκουτιᾷ εὗροις ἀν' ἐπιτήσας, ἐν ᾧ

⁴² Matth. xvii, 16. ⁴³ Psal. xxi, 1.

γέγραπται· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Ἀάλησον πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ λέγων· Ἐάν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἀμάρτη τοῦ λαοῦ ἀμαρτεῖν, καὶ προσάξει περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ ἢς ἡμαρτε, μόσχον ἐκ βοῶν ἀμωμον τῷ Κυρίῳ· καὶ ἐξῆς· Ἐάν δὲ πᾶσα συναγωγὴ Ἰσραὴλ ἀγνοήσῃ, καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς· καὶ ποιήσῃ μίαν ἀπὸ πασῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, ἢ οὐ ποιηθήσεται, καὶ πλημμελώσῃ, καὶ γνωσθῆ αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία ἢν ἡμαρτον ἐν αὐτῇ· καὶ προσάξει ἡ συναγωγὴ μόσχον ἐκ βοῶν περὶ τῆς ἀμαρτίας. » Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἱστορία εἰσάγει ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως θυσίαν μόσχον, ἐν οἷς εἰρηται· « Καὶ προσήγαγε Μωϋσῆς τὸν μόσχον τὸν περὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐπέθηκεν Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ μοσχοῦ τοῦ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐσφαξεν αὐτόν. » Ὁρᾶς ἐπὶ ποιοῖς ὁ μόσχος προσεφέρετο ἐπὶ πάσῃ τῇ συναγωγῇ Ἰσραὴλ ἀμαρτούση, καὶ ἐπὶ ἀρχιερεὶ ἡμαρτηκῶτι· καὶ οὐκ ἀπλῶς ἡμαρτηκῶτι, ἀλλὰ καὶ τῷ λαῷ αἰτιῶ γενομένῳ ἀμαρτίας· λέγει γάρ· Ἐάν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἀμάρτη τοῦ λαοῦ ἀμαρτεῖν· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· « Εἰς πλημμέλησιν τοῦ λαοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τῷ τε παντὶ λαῷ διαστροφῆς αὐτοὶ γεγονάσιν αἰτίοι· γέγραπται γάρ· « Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτων ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως θανωσίντων αὐτόν· » καὶ πάλιν ἐξῆς· « Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπέσταν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσωνται Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν. » Χρεία δὲ ἦν καθάρσεως τοῖς ταῦτα τετοληκῶσι, καὶ θυσίας οὐκ ἄλλης, ἢ τῆς διὰ τοῦ μοσχοῦ, ὡς μεμαρτύρηται διὰ τῆς προτεθείσης Γραφῆς· εἰκότως, Οὐκ αἰσθητὸν ἐγὼ, φησι, μόσχον προσφέρω, διὰ τῶν προκειμένων ὁ Σωτήρ ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν καθαρὰν καὶ ἀναιμον θυσίαν, ἢν αὐτὸς ἐγὼ συνεστησάμην ἐν τῇ ἑμαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ἀνάιμου καὶ ἀπύρου λειτουργίας, τῆς δι' εἰσέσεως· ἦτις ἀρέσει τῷ Θεῷ μᾶλλον ἢ ὁ παρὰ Μωϋσῆνι νομοθετημένος μόσχος. Διὸ λέλεκαται· Ἐμεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν εἰσέσει. Καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ, ἢ αἰνεῖς δηλαδὴ, « ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς. » Ἐτυχον δ' ἂν ἀψέσσεως καὶ καθάρσεως τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς ὁ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τοῦ παντός ἔθνους, εἰ κέρηοντο αὐτῇ τῇ θυσίᾳ, τὴν καινὴν καὶ σωτήριον Διαθήκην παραδεξάμενοι.

Ἐἶτα εὐχὴν ἀναπέμπει ὁ προλεχθεὶς πτωχὸς ὑπὲρ τῶν παρακλησίων αὐτῷ πτωχῶν, περὶ ὧν διδάσκει λέγων· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ φησι διὰ τῆς εὐχῆς· « Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν. » Εὐχεται δὲ ἤδη ποτὲ εἰς ἔργα χωρῆσαι τὰ προλεχθέντα, ὥστε ὀφθαλμοῖς αὐτὰ θεάσασθαι τοὺς εἰρημένους πτωχοὺς, δηλαδὴ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἰδεῖν δὲ τοῦτοις εὐχεται· τὴν ἀποδομασίμην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. »

⁶⁶ Levit. iv, 1-3. ⁶⁷ ibid. 15, 14. ⁶⁸ Levit. viii, 14. ⁶⁹ Matth. xxvi, 59. ⁷⁰ Matth. xxvii, 20., ⁷¹ Matth. v, 3.

dicens : Loquere ad filios Israel, dicens : Si summus sacerdos qui unctus est peccaverit, ut peccare faciat populum, offeret pro peccato suo quo peccavit, vitulum ex bobus immaculatum Domino ⁶⁶; » ac deinde : « Quod si omnis synagoga Israel ignoraverit, et latuerit verbum ex oculis synagoga: aut fecerit unum ex omnibus præceptis Domini ; aut non fecerit, et deliquerit et cognoverit peccatum suum quo peccavit ; offeret synagoga vitulum ex bobus pro peccato ⁶⁷. » Sub hæc autem pro sacerdote inducitur in sacrificium vitulus, nam dicitur : « Et obtulit Moyses vitulum pro peccato : et imposuit Aaron et filii ejus manus super caput vituli pro peccato, et immolavit eum ⁶⁸. » Vides quibus de causis vitulus offerretur pro universa synagoga Israelis peccante, et pro summo sacerdote peccante ; nec modo peccante, sed etiam populum in peccatum inducente ; dicit enim : « Si summus sacerdos, qui unctus est, peccaverit, ut peccare faciat populum. » Pro quo Aquila sic interpretatus est : « In delictum populi. » Quia igitur tempore passionis Domini summi sacerdotes et principes Judaicæ gentis convenerant in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus, totique populo perversionis auctores fuere, scriptum est enim : « Principes sacerdotum et consilium totum quærebant falsum testimonium contra Jesum, quomodo morti traderent eum ⁶⁹; » ac rursus : « Principes sacerdotum et seniores persuaserunt turbis ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent ⁷⁰. » His porro qui talia ausi fuerant purgatione opus erat, et sacrificio, non alio quam vituli, ut Scriptura superius allata testificatur. Jure hic Servator noster ait : Non sensibilem ego vitulum profero, sed puram et incruentam hostiam, quam ego ipse in Ecclesia mea constitui, per incruentum et igne vacuum ministerium, quod laude persolvitur ; quod sane Deo longe acceptius et gratius erit, quam ille Moysis lege assignatus vitulus. Quapropter dictum est : « Magnificabo eum in laude. Et placebit Deo, » laus scilicet, « super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas. » Et sane veniam purgationemque cum principes sacerdotum, tum populus omnis consecuti essent, si novum et salutare Testamentum suscipientes, tali sacrificio fuissent usi.

Deinde mendicus ille orationem effundit pro pauperibus sui similibus, de quibus hæc tradit : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁷¹. » In oratione vero sua ait : « Videant pauperes et lætentur. » Jam autem precatur ut quæ supra dicta sunt eveniant, ita ut pauperes isti, scilicet discipuli et apostoli sui, videant. Precatur vero ut laudem illam vitulo novo cornua producente et ungulas gratiorem conspiciant. Et sane « Ea vero quæ sursum est Jerusalem libera est,

quoniam oratio ejus diuturnis postea temporibus A effectum consecuta est, beatos prædicabat eos qui talium rerum spectaculo dignati essent : quare in Evangeliiis discipulis suis dixisse scribitur : « Vestri autem beati oculi, quia vident ; et aures vestrae, quia audiunt ⁶⁰. » Hæc quippe affinia huic dicto erant, « Videant pauperes, et lætentur : quærite Deum, et vivet anima vestra. » Cum pro pauperibus rogasset, ipsos demum alloquitur, ipsisque vitam denuntiat, non corporum, sed animarum : quam ab ipsis Deum quærentibus reperiendam esse pollicetur, talia fatus : « Quærite Deum, et vivet anima vestra. » Fons quippe vitæ penes illum est. Quamobrem iisdem pauperibus præcipit, ut, omnia postponentes, illum fide bonaque spe muniti perquirant ; ita enim eos vita animæ victuros pollicetur : de qua vita hæc Apostolus docuit : « Nam vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria ⁶¹. » Postea subdit : « Quoniam exaudivit pauperes Dominus, et vinctos suos non despexit. » Hic rursus, « exaudivit, » pro, « exaudiet ; » et, « non despexit, » pro, « non despiciet, » dictum est. Cum jam enim dixisset, « Quærite Deum, et vivet anima vestra ; » fidenter ait, quærite, quoniam exaudiet pauperes. Neque enim voluptariorum, superbiorum et arrogantium Deus est ; sed humilium et pauperum. Quapropter dicitur : « In quem respiciam, nisi in mansuetum et humilem et quietum et trementem sermones meos ⁶² ? » Fiducia igitur instructi quærite Deum, gnari Dominum vos pauperes exauditurum, et vinctos suos non despecturum esse ; sive secundum Symmachum : « Et vinctos suos non parvi faciet. » Quo pacto autem hi pauperes, vincti et compediti fuerint intelliges, si Paulum audias dicentem : « Paulus vinctus Jesu Christi ⁶³ : » ac similiter reliqui discipuli pro Christi vinctis habendi. Quin etiam ii qui in tabernaculo (corporis) quasi in vinculis sunt, lugent supplicantes a vinculis eripi : quare dicunt : « Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus ⁶⁴ ? » Qui ergo corruptibili corpore onusti sunt, et corruptionem aversantur, gementes in hac corruptibili vita, vincti Dei sunt, et compediti ejus, quorum deprecationes non despiciet neque aversabitur. Qui vero vincula sua impinguant, et nimia voluptate fovent, vincti corruptionis et mortis jure dicantur.

νοι αὐτοῦ, ὡν τὰς εὐχὰς οὐκ ἐξουθενῶσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται. Οἱ δὲ τοὺς ἑαυτῶν δεσμοὺς πιαίνοντες, καὶ διὰ πολλῆς τρυφῆς περιέποντες, δεσμῶται φθορᾶς καὶ θανάτου λεγθεῖεν ἂν εἰκότως.

VERS. 35. « Laudent illum cæli et terra, mare et omnia reptilia in eo. » Quoniam regnum cælorum pauperibus pollicitus est his verbis : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁶⁵ ; » admodum consequenter postquam de pauperibus locutus est, infert : « Laudent illum

θεῖσαν αὐτοῦ ἀνεῖναι τὴν ὑπὲρ μοσχὸν νέον τὸν κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς. Καὶ δὴ πληρουμένης αὐτοῦ τῆς εὐχῆς μακροῖς ὕστερον χρόνοις, ἐμακάριζε τοὺς κατηξιωμένους τῆς τῶν πραγμάτων θέας· διὸ ἐν Εὐαγγελοῖς ἀναγέγραπται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπὼν· « Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπετε, καὶ τὰ ὅσα ὑμῶν, ὅτι ἀκούετε. » Ταῦτα γὰρ συμφωνῶν τῶν φήσαντι λόγῳ· « Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήσασιν· ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. » Εὐξέμενος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, πρὸς αὐτοὺς λοιπὸν ποιεῖται τὸν λόγον, εὐαγγελίζεται τε αὐτοῖς ζωὴν οὐ σωματίων, ἀλλὰ ψυχῶν· καὶ ταύτην αὐτοῖς εὐρεθήσεσθαι ἐκζητήσασιν τὸν Θεὸν ἐπαγγέλλεται· διὸ φησὶ· « Ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. » Πηγὴ γὰρ ζωῆς παρ' αὐτῷ. Διὸ πάντα δεύτερα θεμένους τοὺς εἰρημένους πτωχοὺς, ἐκζητεῖν αὐτὸν προστάττει μετὰ πίστεως καὶ ἀγάθης ἐλπίδος· ζήσεσθαι γὰρ αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται ζωὴν ψυχῆς. περὶ τῆς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε λέγων· « Ἡ γὰρ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Εἰς ἐπιλέγει· « Ὅτι εἰσήκουσε τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένωσε. » Πάλιν δὲ κἀνταῦθα τὸ, « εἰσήκουσεν, » ἀντὶ τοῦ, « εἰσακούσεται, » εἰρηται, καὶ τὸ, « οὐκ ἐξουδένωσεν, » ἀντὶ τοῦ, « οὐκ ἐξουδένώσει. » Προεῖπὼν γὰρ, « Ζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν, » θαρσύνωντος φησὶ, Ζητήσατε, ὅτι εἰσακούσεται τῶν πενήτων. Οὐ γὰρ τρυφῶντων ἐστὶν ὁ Θεός, οὐδὲ ἐπηρμένων καὶ ἀλαζονευομένων, ἀλλὰ ταπεινῶν καὶ πενήτων. Διὸ εἰρηται· « Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ταπεινόν, καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους ; » θαρσύνωντες οὖν ζητήσατε τὸν Θεόν, εἰδότες, ὅτι εἰσακούσεται ὑμῶν τῶν πενήτων Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένώσει· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ τοὺς δεσμῶτας τοὺς ἑαυτοῦ οὐκ ἐξουτελίσει. » Νοήσεις δὲ ὅπως οἱ πτωχοὶ ὅσα δεσμῶται καὶ πεπεδημένοι γεγονάσιν ἀκούων Παύλου λέγοντος· « Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ » ἢ παραπλησίως καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ δέσμιοι ἦσαν Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὄντες ἐν τῷ σῶματι ὡσπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες στένουσι λυθῆναι τῶν δεσμῶν ἰκετεύοντες· διὸ φασὶ· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; » Οἱ μὲν οὖν τὸ φθαρτὸν σῶμα βαρούμενοι, καὶ τὴν φθορὰν ἀποστρεφόμενοι, στένοντές τε ἐπὶ τῷ φθαρτῷ βίῳ, δεσμῶται τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσι, καὶ πεπεδημένοι

« Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρανοὶ καὶ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτῇ. » Ἐπειδὴ τοῖς πτωχοῖς ἐπηγγεῖλατο βασιλείαν οὐρανῶν εἰπὼν, « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » σφῶδρα ἀκολούθως μετὰ τὸν περὶ τῶν πενήτων λόγον ἐπιφέρει· « Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρα-

⁶⁰ Matth. xiiii, 16. ⁶¹ Coloss. iii, 3, 4. ⁶² Isa. lxxvi, 2. ⁶³ Philem. i, 1. ⁶⁴ Rom. vii, 24.

⁶⁵ Matth. v, 3.

νοί.) Ἐπειδὴ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατὰ τὰ ἄνω καὶ θάλασσαν ἤμελλον Ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ συνίστασθαι ἐκ τῶν προλελεγμένων πτωχῶν, ἀκολούθως ἐπισυνῆπται, « καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτοῖς. » Ἐρποντα δὲ ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἐνταῦθα κελευόμενα σὺν οὐρανῷ καὶ γῆ αἰνεῖν τὰ ἔθνη τυγχάνει τὰ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἔρπετῶν δίκην τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευόμενα. Καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα θηρία καὶ ἔρπετὰ ἀλληγορικῶς τρόπῳ τὰ ἔθνη κέκληται, ἐν οἷς εἴρηται : « Καὶ συμβοσκήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρβαλος συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ λέων ὡς βούς φάγεται ἄχυρα. Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιθαλεῖ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσουσιν » & καὶ διερμηνεύων ἐξ ὁ λόγος ἐπιφέρει : « Καὶ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐν αὐτῷ ἔθνη ἔλποῦσι. » Τῆς οὖν μεταβολῆς ταύτης τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ γιγνομένης, εἰκότως σὺν οὐρανῷ καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγέλοις τὰ ἀποδοθέντα ἔρπετὰ αἰνεῖν προσάττεται τὸν Θεόν. Διὸ λέλεκται : « Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρανοὶ καὶ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτοῖς. » Πῶς δὲ δύναται τὸν Θεὸν αἰνεῖν τὰ ἔρπετὰ, εἰ μὴ μετὰ σοφίαν φρονήσεως καὶ Θεοῦ γνώσεως ; Οὐκοῦν θύσει τὴν θυσίαν τῆς αἰνέσεως καὶ τὰ ἔρπετὰ ; Ὅτι δὲ ἀνθρώπου διὰ τούτων αἰνίττεται, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ γέγραπται : « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς ; Ποιῆσατε οὖν καρποὺς ἀξίους μετανοίας. »

« Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθῶσονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας. » Αἰτίαν ἀποδίδωσι δι' ἣν οὐρανοὶ καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς αἰνέσειν λέγονται τὸν Θεόν. Ἡ δὲ αἰτία ἐστὶν αὕτη, « Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθῶσονται αἱ πόλεις Ἰουδαίας. » Ποίαν δὲ Σιών, ἢ δηλονότι τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἐκκλησίαν ; Πόλεις δὲ Ἰουδαίας μὴ βικνεὶ λέγειν τὰς θεοπνευστοὺς Γραφὰς, δι' ὧν ἡ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία τετυπώται. Ἄλλ' αὐτὰ μὲν αἱ πόλεις καθήρηντο, ὅσον ἐπὶ Ἰουδαίοις, οἰκοδομηὴν δὲ εἰλήφασιν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ καινῆς διδασκαλίας : δι' ἣς καὶ ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ συνίσταται, καὶ τὰ πνευματικὰ Σάββατα, καὶ αἱ πνευματικαὶ θυσίαι καὶ πάντα τούτοις ἀκολούθως κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πνευματικοῦ νόμου. Οὕτως οὖν οἰκοδομοῦνται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐταῖς οἱ πολῖται καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐπηγγελμένων διὸ λέλεκται : « Καὶ κληρονομήσουσιν αὐτήν. » Ἄλλὰ καὶ « τὸ σπέρμα τῶν δούλων αὐτοῦ καθέξουσιν αὐτήν. » Δουλοὶ δὲ αὐτοῦ τίνες ἂν εἴεν, ἢ πάντως οἱ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν μαθηταί, καὶ τὸ σπέρμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης κατασπαρὲν, ὅπερ τὴν κληρονομίαν τὴν ἐπηγγελμένην ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καθέξει ; Ἄλλὰ καὶ « οἱ ἀγαπῶντες τὸ ἔνομα αὐτοῦ κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ, » ὅθλον δ' ὅτι τῇ κληρονομίᾳ οἷς λεχθήσεται : « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἰστο-

caeli. » Quia vero futurum erat, ut per totum orbem in terra et in mari Ecclesiae Deo ex memoria pauperibus constituerentur, secundum haec additur : « et terra et mare et omnia reptilia in eis. » Quae reptilia in terra et in mari una cum terra et caelo laudare jubentur, gentes sunt, quae olim in mortali hominum vita reptilium instar supra pectus et ventrem gradiebantur. In Isaia quoque ferae et reptilia allegorico more gentes vocantur, cum dicitur : « Et pascet lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit, et leo quasi bos comedet paleas. Et puer infans in foveam aspidum, et in cubile filiorum aspidum manus injiciet; et nihil laudent eum. » Quae sub haec exspirans infert : « Et erit radix Jessae, et qui surgit ad imperandum gentibus, in eum gentes sperabunt. » Tanta igitur gentium mutatione in adventu Christi effecta, jure cum caelo et iis qui in caelo sunt angelis praedicta reptilia Deum laudari jubentur. Quare dictum est : « Laudent illum caeli et terra, mare et omnia reptilia in eis. » Quomodo possunt reptilia Deum laudare, nisi prudentia et cognitione Dei instructa ? An reptilium sacrificium laudis offerent ? Quod reptilibus illis homines subinducunt, docet Evangelium his verbis : « Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira ? Facite ergo fructus dignos poenitentiae. »

Vers. 36, 37. « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Judaeae. » Causam effert cur caeli, terra, mare et omnia quae in eis sunt Deum laudatura esse dicantur. Ea vero est : « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Judaeae. » Quam Sionem dicit, nisi Ecclesiam Servatoris nostri in toto orbe fundatam ? Civitates autem Judaeae ne cunctis dicere divinitus allatas Scripturas, quae Judaeorum respublica informatur. Sed haec quidem civitates, quantum ad Judaeos spectat, de medio sublatae sunt; sed denuo aedificatae per novam in Christo doctrinam fuere, qua et vera circumcisio consistit, necnon spiritualia Sabbata, spirituales hostiae et omnia quae haec consequuntur secundum interpretationem spiritualis legis. Sic itaque aedificantur civitates Judaeae, in eisque inhabitabunt cives et haeredes promissorum quae in divinis Scripturis feruntur. Quare dictum est : « Et haereditabunt illam. » Sed etiam « semen servorum ejus possidebit eam. » Servi autem ejus qui fuerint, nisi haud dubie Salvatoris nostri discipuli, et semen in universo orbe sparsum, quod haereditatem in divinis Scripturis promissam obtinebit ? In eo, « qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea, » id est, in ea haereditate. Quibus dicitur : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis paratum a constitutione mundi. » Quod si caelestis sit Dei civitas Sion, de qua Apostolus haec docuit :

⁶⁶ Isa. xi, 6-9. ⁶⁷ ibid. 10. ⁶⁸ Luc. iii, 8. ⁶⁹ Matth. xiv, 34.

quæ est mater nostra⁷⁰; et : « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem⁷¹; » fueritne Judææ civitas? sed consequenter dicamus esse cœlestem Sion ubi mansiones apud Patrem multæ⁷²: quas incolent et hæreditate accipient omnes servi ejus, sive illi olim prophetæ et religiosi viri, sive qui postea ministri Evangelii ipsius fuere. Imo etiam semen eorum: scilicet qui ab illis, secundum Deum orti sunt, profectu aucti et ad perfectam Dei charitatem progressi, hoc munus condignumque præmium ab ipso recipient, quod inhabitent in promissa sibi hæreditate.

4. IN FINEM, IPSI DAVID IN REMEMORATIONEM. LXIX.

Vers. 2-4. « Deus, in adjutorium meum intende. » Neque canticum, neque psalmus, neque quid simile hi, quos tractamus, sermones sunt: cœlestium ad finem remittunt, quia de futuro supplicationem habent. Dicuntur autem, « ipsi David in rememorationem; » utpote qui ideo dicti fuerint, ut posset eos in promptu ore proferre, utque iis pro remedio in casibus variis uteretur. Duo autem sunt « in rememorationem » inscripti; hic quem tractamus, et xxxvii, qui item « in rememorationem » inscriptus est. Sed ille non ad finem remittit, sed est « psalmus Davidi in rememorationem; » hic vero « in finem » inscriptus est. Nam xxxvii, non futura prænuntiabat, sed præteritarum rerum memoriam refricabat: quamobrem eodem quo sextus exordio utitur, nempe, « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. » Et eodem uterque argumento erant. Siquidem sextus in sequentibus ait: « Laboravi in gemitu meo: lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo⁷³. » Tricesimus vero septimus similia docet his verbis: « Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ⁷⁴. » Hæc porro et similia ad memoriam admissi sceleris referebat. Quare « in rememorationem » inscriptus est, frequenti confessione præterita repetens. Quæ item causa est, ut « in finem » non inscribatur. Hic vero « in finem » dicitur, quia expectatarum rerum precatio est, prævertente Propheta ac rogante; ut si quando contingant iniuriarum insultus et insidiæ in se paratæ, his remediis usus, ea quasi antidota quodvis perniciosum amuletum depellentia afferat. Num etiam hæc dicta ad personam Salvatoris nostri prophetice referantur? Quandoquidem in præcedenti psalmo clare passionem ejus vaticinanti ex ejus persona dicebatur: « Ego sum pauper et dolens, salus tua, Deus, suscepit me⁷⁵; » similiter

A ΕΙ δὲ ἐπουράνιος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ πόλις Σιών, παρὰ ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν εἰπὼν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν, καὶ Προσεληλύθατε Σιών ἔρει, καὶ πόλις Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω, » εἰεν ἂν πόλις τῆς Ἰουδαίας, (1) δι' ἧς ἀκολουθῶν τῇ ἐπουρανίῳ Σιών αἱ πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ μοναί, ἐν αἷς κατοικήσουσι, καὶ ἐκ κληρονομήσουσι πάντες οἱ δούλοι αὐτοῦ· οἱ τε πάλαι γενόμενοι προφήται καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ὑπηρέται καὶ διάκονοι τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν, οἱ ἐξ αὐτῶν ὀφθαλμοὶ κατὰ Θεὸν γεγεννημένοι, προκείμενοι καὶ εἰς τὸ ἐξῆρσαι καὶ μισθὸν ἐπάξιον παρ' αὐτοῦ, τὸ κατασφ

B ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ. ΕΘ΄.

« Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοθησίαν μου πρόσχευς. » Οὕτως ὄψῃ, οὕτε ψαλμὸς, οὕτε τι τῶν τοιούτων οἱ προκείμενα τυγχάνουσι λόγοι· πλὴν ἀναπέμπουσιν εἰς τὸ τέλος, ἐπεὶ περὶ μελλόντων τὴν ἱκετηρίαν ποιοῦνται. Εἰρήνεται δὲ « τῷ Δαυὶδ εἰς ἀνάμνησιν » ὡς ἂν εἰς αὐτὸ τοῦτο λεχθέντες, ἵν' ἔχοι προχείρως διὰ στόματος ἀπομνημονεύειν αὐτοῦς, καὶ ἀντὶ ἐπιβολῆς αὐτοῖς ἐν ταῖς περιστάσεσι χρῆσθαι. Δύο δὲ εἰσιν οἱ « εἰς ἀνάμνησιν » ἐπιγεγραμμένοι, ὃ τε μετὰ χεῖρας, καὶ ὁ λγ' ἐπιγεγραμμένος καὶ αὐτὸς « εἰς ἀνάμνησιν. » Ἀλλ' ἐκείνος μὲν οὐκ εἰς τὸ τέλος ἀνέμπεν, ἀλλ' ἦν « ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ εἰς ἀνάμνησιν. » Οὗτος δὲ « εἰς τὸ τέλος » ἐπιγράφεται. Ὁ μὲν οὖν λγ', οὐ μελλόντων ἦν προαγορευτικός, ἀλλὰ παρωχτικῶν πραγμάτων ὑπομνηστικός· διὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν εἶχε τῷ σ' λέγων· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύῃς με. » Μίαν τε οἱ ἀφ' ὀφθαλμοῦ ὑπόθεσιν περιεῖχον. Ὁ μὲν γὰρ ἔκτος προῖον ἐπιλέγει· « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου· λούσασθαι καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου· ἐν δάκρυσι μου τὴν σερμυνήν μου βρέξω. » ὁ δὲ λγ' τὰ ὅμοια διδάσκει λέγων· « Οὐκ ἐστὶν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου· ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. » Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἀνέφερε, Διόπερ « εἰς ἀνάμνησιν » ἐπέγραψεν, ἐπιναλαμβάνων τὰ παρελθόντα διὰ τῆς συνεχοῦς ἐμολογήσεως. Διὸ οὐκ ἐπέγραψεν « εἰς τὸ τέλος. » Ὁ δὲ παρῶν « εἰς τὸ τέλος » εἰρήνεται, ἐπειδὴ περὶ ἱκετηρία ἐστὶ προσδοκωμένων πραγμάτων, τοῦ Προφήτου προλαμβάνοντος καὶ εὐχομένου· ἵν', εἴ ποτε συμβαίεν ἐχθρῶν ἐπαναστάσεις καὶ ἐπιβουλὰς κατ' αὐτόν, ταῖς προκειμέναις ἐπιβολαῖς χρώμενος ἀλεξιφάρμακον ὡσπερ ἀποτρόπαια παντὸς πονηροῦ ἀντιπεριπέμματος ἐπάγοιτο. Μήποτε δὲ καὶ προφητικῶς εἰς πρόσωπον ἀναφέρεται τὰ λεγόμενα τοῦ Σωτῆρος; ἐπειδὴ περὶ ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου σαφῶς θεσπίζοντι τὸ πῆδος αὐτοῦ ἐλέγετο ἐξ αὐτοῦ προσώπου· « Πτωχός καὶ

⁷⁰ Galat. iv, 26. ⁷¹ Hebr. xii, 22. ⁷² Joan. xiv, 2. ⁷³ Psal. vi, 7. ⁷⁴ Psal. xxxvii, 4-6. ⁷⁵ Psal. lxxviii, 36 (1) Lectic, ut videtur, vitiatum.

ἀλλῶν ἐγὼ εἰμι, ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας προΐων φάσκει· « Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πένθης, ὁ Θεὸς, βοήθησάν μοι. » Ὅστε καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαιῶς ἐπιγράφειν εἰς τὸ τέλος. « Ἐάν μὲν οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ λέγοιτο, εἴποι, ἂν ὅτι μεγάλου βασιλεύου ἔθνους, σφόδρα πλουσιώτατος ὢν, οὐκ ἠγνόει τὸ φάσκον λόγιον· « Ὅσφ μέγας εἶ, τοσοῦτῃ ταπεινοῦ σαυτὸν, καὶ ἐνώπιον Κυρίου εὐρήσεις χάριν. » Διὸ μετριοφρονῶν καὶ ταπεινοφρονῶν καὶ ἀληθῶς συμκρύων ἑαυτὸν, καὶ πρὸς τὴ μέγεθος ἀφορῶν τῷ πλοῦτου τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, πτωχὸν καὶ πένθητα ἑαυτὸν διὰ τῶν προκειμένων ὠνόμασε· καὶ ἀργόμενος δὲ τοῦ λόγου, ὡς μηδὲν αὐτῷ συμβαλλόμενον, μήτε πλοῦτου, μήτε βασιλείας, μήτε τῆς τοῦ παντὸς ἔθνους βοήθειας, μήτε τῆς ἐξ ἀσκήσεως πορισθείσης αὐτῷ δικαιοσύνης, τὴν παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἐξῆτες λέγων· « Ὁ Θεὸς, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι σπεύσον. » Ὅρῶν δὲ πολλοὺς διαφρονομένους τῇ κατὰ Θεὸν αὐτοῦ προκοπῇ καὶ βασκαίνοντας αὐτοῦ τῇ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς, παραστῆθαι τὰ· « Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ κατασχυνθήτωσαν οἱ βουλόμενοί μοι κακά. Ἀποστραφήτωσαν παρὰ ἐκτα αἰσχυνόμενοι· οἱ λέγοντές μοι, Εὐγε, εὐγε. » Διὰ τούτων γὰρ ὁμολογεῖ αὐτοὺς μὲν ἑαυτῷ μὴ δύνασθαι ἐπικρῖν, δεῖσθαι δὲ τῆς παρὰ τοῦ κρείττονος βοήθειας· ὡς, εἰ μὴ τύχοι ταύτης, ἔρημος ἐσόμενος καὶ ἐλεγχθισόμενος ἀσθενὴς καὶ πλῆον οὐδὲν ἢ θνητὸς ἀνθρώπος· καὶ ὡς οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπιχαρῶσιν αὐτῷ· « Ἐπικρῖντες ἐντες πεσόντι· αὐτῷ ἐπαναθήσονται. Εἰ δὲ βοήθου τύχοι τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς μὲν ἔσται ἀνώτερος· αἰσχύνῃ δὲ καταχεῖνται οἱ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐπιθῆλοι· οἵτινες ἐφ' ἐκάστη πράξει κατὰ πόδας αὐτοῦ βαίνοντες καὶ πειρώμενοι ἐπιλαμβάνεσθαι αὐτοῦ λέγειν εἰώθασιν, « Εὐγε, εὐγε, ὡς ἂν ἐπιτυγχάνοντες καὶ κατ' εὐχὰς πράττοντες ἐν ὧς αὐτὸν σφάλλεσθαι ἐνόμιζον. Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Σωτῆρὰ τοῦ ἀναφῆροι ταῦτα διὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν, ἐρεῖ, ὅτι τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῦ τῷ λόγῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, τῷ τε μεγάλῳ σώματι τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ θεωρῶν ἐπανισταμένους, καὶ τοὺς διωγμοὺς συνεχῶς κατ' αὐτῆς ἐνεργούντας, ἀποτροπιαζόμενος αὐτῶν τὴν κακίαν, ταύτην προφητικῶς ἀνέπεμπε τὴν εὐχὴν, οὕτω δεῖν εὐχεσθαι διδάσκων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

« Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σὲ πάντες οἱ ζητοῦντές σε. » Τὰ μὲν πρῶτα ἀνατρεπτικὰ ἦν τῶν ἐναντίων· ἀκολούθως δὲ τὰ δευτέρα ὑπὲρ τῶν οικειῶν πρεσβεῖται. Καὶ εἰ μὲν ὁ Δαυὶδ δικαίως πρέπουσαν εὐχὴν ἐποιεῖτο, ὡς ἂν πάντες οἱ τὸν Θεὸν ζητοῦντες, ὢν εἰς καὶ αὐτῆς ἦν, ἀγαλλιάσεως καὶ εὐφροσύνης μετέγειεν τὸν ἔχθρων κατασχυνόμενον· οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ λέγοιεν ἂν, « Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός· » καὶ τοῦτο μὴ εἰσάπαξ, μὴ δὲ ἐνί ποτε καιρῷ, ἀλλὰ διαπαντὸς λέγοιεν, νικῶντος ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν πᾶν τὸν πολέμιον γένος τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ὁ Σωτῆρ τοῖς προλεχθεῖσιν (1) ἀκολούθως εἴη ὑπὲρ τῶν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνων εἰς

¹ Eccli. iii, 20.

(1) Δεῖτε.

in-præsenti postea dicit : « Ego vero egenus et pauper sum, Deus, adjuva me. » Ita ut ea de causa « in finem » necessario inscribatur. Quod si ex persona Davidis proferatur, dicas licet ipsum magnæ gentis regem, ac ditissimum, non ignorasse tamen dictum illud : « Quanto major es, tanto magis teipsum humilia, et in conspectu Domini invenies gratiam ». Quare moderate et humiliter sentiens, vereque sese parvum reputans, ac respiciens magnitudinem divitiarum bonitatis Dei, egenum se et pauperem in præsentii vocavit : atque sermonem ordiens, ac si divitiæ, regnum, totius populi auxilia, itemque justitia per exercitationem comparata, nihil sibi conferrent, solius Dei auxilium expetebat dicens : « Deus, in adjutorium meum intende ; Domine, ad adjuvandum me festina. » Animadvertens autem plurimos esse qui suo se eundem Deum profectui, livore ducti, ac saluti animæ suæ inviderent, illud adjecit : « Confundantur et reverentur qui quærunt animam meam. Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mihi mala. Avertantur statim erubescences qui dicunt mihi, Euge, euge. » Illis confitetur se non sibi satis esse, sed Dei auxilio egere. Futurum quippe erat, si id non consequeretur, ut desertus esset, ac infirmus nihilque magis quam mortalis homo deprenderetur, inimicique alienis malis gaudentes, lapsum se invasuri essent. Si vero adjutorem Deum nancisceretur, superiorem se fore animæque suæ inimicos pudore suffusum iri sperabat. Hi enim ad singula gesta ejus e vestigio incedentes observabant, ipsumque comprehendere studentes dicere solebant, « Euge, euge, » quasi re bene gesta et pro voto succedente, cum lapsum eum putarent. Quod si quis hæc ad Salvatorem ob super traditam causam referat, is dicet, ipsum cum eerneret eos qui verbo et doctrinæ suæ magnoque Ecclesiæ suæ corpori insidiabantur, insurgere ac frequenter adversus illam persecutiones excitare ; eorum malitiam execratum, hanc prophetiæ orationem emisisse, hocque orandi institutum Ecclesiæ suæ tradidisse.

VERS. 5, 6. « Exsultent et lætentur super te omnes qui quærunt te. » Priora quidem ad inimicos avertendos dicta sunt ; secunda vero pro domesticis supplicant. Et sane quidem David orationem justo congruentem emisit, precatus ut universi qui Deum requirunt, ex quorum ille numero erat, inimicis pudore suffusis, exsultationis et gaudii participes sint. Il vero qui diligunt salutare Dei, jure dixerint, « Magnificetur Dominus ; » idque non semel, sed omni tempore, quia ipse Dominus in ipsis ipsorumque opera genus omne adversariorum Dei profligat. Quod si Salvator prædictis verbis usus sit, consequenter de omnibus gentibus in se cre-

dentibus dixerit : « Exsultent et lætentur in te omnes qui quærent te. » Non enim Judæi solum, neque ii qui se ex Abrahamo ortos gloriantur; sed universim et indefinite omnes prorsus qui quærent te, ex quovis genere fuerint, et exsultent et lætentur in te, et dicant, Magnificetur Deus : « idque omni tempore dicant qui diligunt salutare tuum, scilicet Salvatorem, qui sæpe in Scripturis salutare vocatur; quem diligunt ii, qui doctrinam ejus in dilectione pura operibus sument. » Ego vero egenus et pauper sum : Deus, adjuva me. » David quoque, dives cum esset, humiliter sentiebat, gnarus scilicet magnitudinis Dei, et quod se nihil esse videret. Quare solius fortis [Dei] opem implorabat dicens : « Deus, adjuva me : adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris. » Christus quoque cum dives esset, propter nos egenus factus est, ut docuit divinus Apostolus ⁷⁶. Quamobrem seipsum Spiritus auxilio commendabat, pro populo suo deprecans, et pro Ecclesia; ne diutius tempore persecutionum impugnata, gravi hinc detrimento afficeretur. Quamobrem ait : « Adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris. » An porro hæc ad tempus passionis Servatoris referantur, tu ipse consideres velim. Quandoquidem enim in præcedenti illatas sibi vexationes descripsit; quomodo intraveriat aquæ usque ad animam suam, qui infixus sit in limo profundi, venerit in altitudinem maris, multiplicati sint super capillos capitis sui qui se gratis oderunt, et alia multa ibidem allata perpessus sit; jure hanc supplicationem Patri suo emittit dicens : « Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. » et cætera. Quia apostolorum suorum ordinem amoris sui causa magna in confusione versantem videbat, sæcupdas pro illo voces edebat; ut accepto resurrectionis suæ, quam ejus videndi cupidi exspectabant, nuntio, exultatione et lætitia repleti semper dicerent, « Magnificetur Dominus : » ipsi quippe erant qui diligebant salutare ipsius.

(1) LXX.

VERS. 4-5. « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me et eripe me. » His similia tricesimus quoque psalmus circumfert, hoc item modo orsus : « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam ⁷⁷. » Sed ille quidem, « In finem, » et « Psalmus Davidi, » inscriptus est; hic autem titulo caret. Ille confessionem cum supplicatione continet, hic vero prophetia videtur esse ex persona Salvatoris prolata. Quare « Davidis » consueto more non inscriptus est. Dixerit fortasse quispiam oportere illum præcedentibus conjungere, quod magnam cum illis hæ-

⁷⁶ II Cor. viii, 9. ⁷⁷ Psal. xxx, 2, 5.(1) In Vulgata titulus, *Filiorum Jonadab et oriorum captivorum.*

αὐτὸν πεπιστευκότων, λέγοι ἂν τὸ, « Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητούντές σε. Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πέννης· ὁ Θεός, βοήθησόν μοι. » Καὶ Δαυὶδ πλούσιος ὢν ἐταπεινωρῶνει, ὅτι γινώσκει ἔχων τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μὴδὲν ἑαυτὸν ὄρων. Διὰ τὴν παρά μόνου τοῦ ἰσχυροῦ βοήθειαν ἐξηγεῖτο λέγων· « Ὁ Θεός, βοήθησόν μοι· βοηθός μου καὶ ῥύστης μου εἶ σύ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. » Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ πλούσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ὡς ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Διὰ καὶ ἑαυτὸν ἀνετίθει τῇ τοῦ Πνεύματος βοήθειᾳ, πρεσβεύων ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἂν μὴ, εἰς μακροὺς χρόνους πολεμουμένη ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, μεγάλην ἀπενέγκοιτο βλάβην. Διὸ φησι· « Βοηθός μου καὶ ῥύστης μου εἶ σύ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. » Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀναπέροιο ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις. Ἐπειδὴ γὰρ διέγραψεν ἐν τῷ πρὸ τούτου τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπαναστάσεις· ὅπως τε εἰσέλθοσαν ὕδατα ἕως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐνεπέγη εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ ὡς ἦλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης· ἐπληθύνθησάν τε ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ οἱ μισοῦντές με δωρεάν· πέπονθὲ τε ὅσα καὶ εἰρηται· εἰκότως τὴν παρούσαν δέησιν ἀναπέμπει πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχε· Κύριε, εἰς τὸ βοηθήσαί μοι σπεύσον, » καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα. Ἐπειδὴ ἐώρα τὸ τάγμα τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἐν πολλῇ συγχύσει γεγεννημένον διὰ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην, τὰς δευτέρας ὑπὲρ αὐτῶν προλετο φωνάς, ὅπως, ἀπολαβόντες αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἦν περιέμενον ποθοῦντες ἰδεῖν, πληρωθεῖεν ἀγαλλιάσεως καὶ εὐφροσύνης, λέγοντες διαπαντός· « Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός, » αὐτὸ ὄντες οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον αὐτοῦ.

G.

« Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ κατασχυνθῆναι εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με, καὶ ἐξέλου με. » Τὰ ἰσοδυναμοῦντα τούτοις καὶ ὁ ἰσχυρὸς φησὶ· « Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ κατασχυνθῆναι εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με. Κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου. » Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, « Εἰς τὸ τέλος, » καὶ « Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ, » ἐπεγγράπτω· ὁ δὲ παρὼν ἀνεπιγραπτός τυγχάνει. Κάκεινος μὲν ἐφομολόγησιν σὺν ἱκετηρίᾳ περιεῖχεν, ὁ δὲ προφητικῶς εἶπεν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος προσηνεγμένη. Διὸ οὐδὲ ἐπιγέγραπται συνήθως, « τοῦ Δαυὶδ. » Εἰποι δ' ἂν τις προσήκειν συμπεριλαμβάνειν αὐτὸν τῷ

πρὸ αὐτοῦ τεταγμένοις, διὰ τὸ πολλὴν πρὸς αὐτὰ
 σῶζειν ἀκολουθίαν· ἐν γοῦν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγετο·
 «Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Αἰσχυνθή-
 τωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν
 μου. Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυ-
 θείησαν οἱ βουλόμενοι μοι κακά· » καὶ ἐν τοῖς μετὰ
 χεῖρας δὲ προῦν ὁ λόγος ταῖς αὐταῖς κέχρηται φω-
 ναῖς λέγων· «Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες,
 αἰσχυνθείησαν· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται
 διανοίας, εἰς πλάτος ἐκτεινομένου τοῦ λόγου διὰ τῶν
 προκειμένων, ἄπερ οὐκ ἀπὸ σκόπου ἂν τις εἴποι ἀρ-
 μόειν τῷ Πατρὶ· Διὰ τε τὸ λέγεσθαι ἐν αὐτῷ· «Ὅτι
 σὺ εἶ ἡ ὑπομονὴ μου, Κύριε, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ
 νεότητός μου· » αὐτὰ γὰρ ταῦτα ἐν καὶ τῷ κα' ψαλ-
 μῷ ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἐλέγετο ἐν τούτοις· «Ὅτι σὺ
 εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστροῦ· » καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄλλὰ
 καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιλεγόμενον ἐν τῇ μετὰ χεῖρας προφη-
 ταίᾳ ἐν τῷ, «Ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ἕως
 ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρ-
 χομένη, » Ἰσοδυναμεῖν ἔοικε τῷ ἐν κα' ψαλμῷ φράσκοντι
 λόγῳ· «Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· »
 Πρόσχες γὰρ ἀκριδῶς ὅπως ἐν ἐκείνῳ μὲν ἐλέγετο,
 «Ἀναγγελεῖται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, » ἐν δὲ τῷ
 προκειμένῳ, «ἕως ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου
 τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένη· » Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐκ νε-
 ρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ σαφῶς παρίστησιν ἡ μετὰ χεῖρας
 προφητεία λέγουσα ἐξ αὐτοῦ προσώπου· «Ὁ Θεός, τίς
 ὁμοίός σοι; ὅσας ἐδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακάς
 καὶ ἐπιστρέψας ἐζωοποίησάς με, καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς
 τῆς πάλιν ἀνήγαγές με; » Εἶτε ὅν ἐκ προσώπου τοῦ Σα-
 τήρος, εἶτε ἐκ προσώπου παντὸς δικαίου, τῶν προκει-
 μένων ἀκουστέον. Περιέχει γὰρ διδασκαλλίαν παιδεύου-
 σαν ἡμᾶς μετὰ διαθέσεως ὑγιεῖς πάντα μὲν δευτέρα
 τίθεσθαι, ἐπὶ μόνον δὲ τὸν Κύριον τὰς ἐαυτῶν ἀναρτῆν
 ἐλπίδας, ὥστε λέγειν αὐτῷ διαθέσει γνησίᾳ· «Ἐπὶ σοί,
 Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνθῆιν εἰς τὸν αἰῶνα· » Οἱ
 γὰρ ἐπὶ πλοῦτι καὶ πολλῇ περιουσίᾳ βίου, ἢ ἐπὶ ἀξίω-
 μασι κοσμητοῦ, ἢ ἐπὶ ἀρχόντων οικειότητι καὶ προστα-
 σίᾳ, ἐφ' ἐτέρῳ τινὶ τῶν θνητῶν καὶ ἐπιχρήρων τὰς
 ἐαυτῶν ἀνατιθέντες ἐλπίδας, αἰσχύνῃ ὀφλήσουσιν.
 «Ἐπικατάρτος γὰρ ἄνθρωπος ὅς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ'
 ἄνθρωπον, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ· »
 Κέκραγέ τε βοῶν ὁ λόγος· «Μὴ πεποιθᾶτε ἐπ' ἄρ-
 χοντας, μηδὲ ἐφ' υἱοὺς ἀνθρώπων, οἳ οὐκ ἔστι σω-
 τηρία· » καὶ πάλιν· «Πλοῦτος ἂν βέη, μὴ προστι-
 θεσθε καρδίαν· » Καὶ ἐν ἐτέροις δὲ λέγειν διδασκόμεθα·
 «Κύριος ἔμοι βοήθης, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι
 ἄνθρωπος. Ἀγαθὸν πεποιθέναί ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποι-
 θέναί ἐπὶ ἄνθρωπον. Ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ
 ἐλπίζειν ἐπὶ ἄρχοντας· » Ὁ δὲ ἀγαθὰ ἐαυτῷ συνει-
 δῶς εἴποι ἂν τῷ Κυρίῳ καὶ τὸ, «Ἐν δικαιοσύνῃ σου
 ῥύσαι με καὶ ἐξέλου με· » Πολλῇ γὰρ πεποιθήσει
 τεθάβῆκεν, ὅτι, κατὰ τὸ δικαιοτάτον κρίνας ὁ Θεός,
 εὐρήσει αὐτὸν οὐ κατακρίσας, οὐδὲ ἀποβολῆς ἄξιον,
 ἀλλὰ βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως· διὸ φησιν· «Ἐν τῇ
 δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με καὶ ἐξέλου με· » Συνειδήσει

A beat affinitatem. Nam in præcedenti dicebatur :
 « Deus, in adiutorium meum intende . Confundan-
 tur et reverentur qui quærunt animam meam.
 Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt
 mihi mala ⁷⁰. » In hoc vero, quem nunc tracta-
 mus, ipsissimæ voces in sequentibus usurpantur :
 « Deus, in adiutorium meum intende, confundan-
 tur, » et cætera, quoque eidem sententiæ insistent ;
 sed hic fusius res enarrantur, quas Patri convenire
 non abs re quispiam dixerit. Cum item in hoc psal-
 mo dicatur, « Quoniam tu es patientia mea, Domine,
 Domine spes mea a juventute mea ; » hoc ipsum in
 psalmo xxi, ex eadem persona dicitur : « Quoniam
 tu es qui extraxisti me de ventre ⁷⁰, » et sequentia.
 Sed etiam quod in hac prophetia subjungitur,
 « Deus meus, ne derelinquas me, donec annuntiem
 brachium tuum generationi omni quæ ventura est ; »
 simile videtur illi xxi psalmi dicto, « Annuntiabi-
 tur Domino generatio ventura ⁸⁰. » Attendas quippe
 velim, quomodo in illo quidem dicatur, « Annuntia-
 bitur Domino generatio ventura ; » in hoc autem,
 « Donec annuntiem brachium tuum generationi om-
 ni quæ ventura est. » Quin etiam ejus ex mortuis
 resurrectionem aperte declarat hæc prophetia, ex
 ejus persona dicens : « Deus, quis similis tibi? Quo-
 quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas, et
 conversus vivificasti me, et de necessitatibus terræ
 iterum reduxisti me? » Sive igitur ex persona Ser-
 vatoris, sive ex persona cujuslibet justii hæc acci-
 pienda sunt. Doctrinam enim complectuntur, quæ
 nos instituit ut ex bono proposito omnia post du-
 camus, in unoque Domino spem statuamus nostram,
 ita ut sincero affectu dicamus : « In te, Domine,
 speravi, non confundar in æternum. » Qui enim in di-
 vitiis ac in copiosis vitæ facultatibus, sive in mundanis
 dignitatibus, sive in principum favore et patrocini-
 o, sive in alia quapiam mortalium et fluxarum
 rerum spem reponunt, ignominie obnoxii erunt.
 « Maledictus enim homo qui spem habet in homi-
 nem, et firmat carnem brachii sui ⁸¹. » Clamat item
 Scriptura, « Nolite confidere in principibus, neque
 in filiis hominum, in quibus non est salus ⁸²; »
 et rursum, « Divitiæ si affluant, nolite cor appo-
 nere ⁸³. » In aliis item ad hæc dicenda instituumur :
 « Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat
 mihi homo. Bonum est confidere in Domino, quam
 confidere in homine. Bonum est sperare in Domi-
 no, quam sperare in principibus ⁸⁴. » Qui autem
 honorum sibi conscius est, Domino dixerit illud :
 « In justitia tua libera me et eripe me. » Multa
 quippe fiducia repletur, quia justissimo secum ju-
 dicio Deus agens, non damnatione, neque repulsa,
 sed auxilio et patrocinio dignum comperiet : quare
 ait : « In justitia tua libera me et eripe me. » Pu-
 raque conscientia supplices voces ad Deum emittens
 id quoque dicebat : « Inclina ad me aurem

⁷⁰ Psal. lxxix, 2-4. ⁷¹ Psal. xxi, 10. ⁸⁰ ibid. 32. ⁸¹ Jerem. xvii, 5. ⁸² Psal. cxlv, 2. ⁸³ Psal. lvi, 11.

⁸⁴ Psal. cxvii, 7-9.

tuam, et salva me⁸⁵. » Imo quasi ex necessitate Deum ita rogabat : « Esto mihi in Deum protectorem et in locum munitum, ut salvum me facias. » Nam cum Deus protegit et propugnat, non pro nullius prelii homine id agit, solusque perfectus id Deo dicere valet : « Quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu. » Pro quo Aquila, « Quoniam petra mea et praesidium meum, » interpretatus est ; Symmachus vero, « Quoniam petra mea et refugium meum es tu. » — Deus meus, eripe me de manu peccatoris, et de manu contra legem agentis et iniqui. Quoniam tu es patientia mea, Domine, spes mea a juventute mea. » Vir perfectus quasi propriam possessionem Deum invocatur dicens, « Deus meus : » quia promissio dignis a Deo data est his verbis : « Ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus⁸⁶. » Qui vero dicit, « In te, Domine, speravi, » et omnia post putavit ut uni Deo se committeret, jure dicat, « Deus meus. » Eripi vero se de manu peccatoris rogat, ne gestis suis peccatori vel iniquo similis evadat : quare addit, « De manu peccatoris et de manu contra legem agentis et iniqui ; » ac ne iis subjectus sit ; sed merito Deum, non solum ob allata superius, sed etiam ob subsequentes causas, sibi Deum appellat. Nam, inquit, tu mihi patientia es, tu spes mea a juventute. Nunquam enim te exspectare destiti, neque fuit tempus quo non te mihi in spem proponerem. Quamobrem rogo ex manu peccatorum et iniquorum eripi.

δεικνύον σε ὑπομένων, οὐδὲ γέγονέ τις καιρὸς, ἐν ᾧ οὐχί σε προεθέμην ἑμαυτοῦ ἐλπῖσα. Ὡν χάριν ἐπέσω ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν καὶ παρανομούντων βυθῆναι.

VERS. 6, 7. « In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris meae tu es protector meus. » De Davide quoque dici valet quod a seneca juvenutem in Deo speravit. Nam juvenis cum esset, et pasceret oves Jessæ patris sui, fide ac spe in Deum, in leones et ursos irruerat, ut servaret oves : bonum pastorem imitatus, de quo dicitur : « Quemadmodum cum extraxerit pastor ex ore leonis duo crura, aut particulam arviculae⁸⁷. » Sed etiam cum puer esset, spiritum malignum ex Saule periebat, idque vi fidei et spei in Deum. At enim id quoque juveni cuilibet, qui Dei electione dignatus sit, qualis erat Timotheus, qui a puero sacras litteras edidicerat, dicere competit, « Spes mea a juventute mea. » Illud autem, « In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris meae tu es protector meus, » soli conveniat Salvatori nostro, qui immaculatus et nihil inquinatus erat quo tempore in utero gestabatur. Nam reliqui homines omnes, dum utero gestantur, et primam corporis constitutionem accipiunt, quasi ritu plantarum viventes, neque sensibus neque mente sensus sequente utuntur ; sed etiam ipsa principe animi parte et mente demersi nihil a verne differunt. Qui autem Deo dicit, « In te confirmatus sum ex utero, » non modo se Dei

δὲ καθααρμένη τὰς ἑκατέρους φωνὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπέμπων, καὶ τὸ, « Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, καὶ σώσον με, » ἔλεγεν. Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀναγκαίως τῷ Θεῷ παρακάλει λέγων, « Γενεὸ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σώσαί με. » Προεσπίζων γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ὑπερμαχῶν, οὐκ ἂν περὶ μικροῦ τινος τοῦτ' ἐποίησε· μόνος δὲ ὁ τέλειος εἶποι ἂν τῷ Θεῷ, « Ὅτι στερέωμά μου καὶ καταφυγὴ μου σὺ εἶ. » Ἄνθ' αὐτὸ μὲν Ἄκυλας· « Ὅτι πέτρα μου καὶ ὀχύρωμά μου, » ἤρμηνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ὅτι πέτρα μου καὶ καταφυγὴ μου σὺ εἶ. » — Ὁ Θεὸς μου, βύσαί με ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς παρανομούντος καὶ ἀδικούντος. Ὅτι σὺ εἶ ἡ ὑπομονὴ μου, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. Ὁ τέλειος ὡσπερ ἴδιον κτήμα τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται λέγων·

« Ὁ Θεός μου. » Ἐπαδήπερ ἐπαγγελία ἐστὶ τῷ Θεῷ περὶ τῶν ἀξίων λέγουσα· « Ἔσονται αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἕσονται μοι λαός. » Ὁ δὲ λέγων, « Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, » καὶ πάντα δεύτερα θέμενος, ἐπὶ λόγον δὲ τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἐπιβρίψας, εὐκρίτως εἶποι ἂν, « Ὁ Θεός μου. » Ῥυθῆναι δὲ ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ εὐχεται, ἵνα μὴ ταῖς πράξεσιν ὁμοίος γένηται τῷ ἁμαρτωλῷ, μηδὲ τῷ παρανομούντι· διὸ ἐπιλέγει· « Ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς παρανομούντος καὶ ἀδικούντος ; » ἀλλὰ καὶ ὅπως μὴ ὑποχειριος γένηται τοῖς τοιοῦτοις, εὐλόγως δὲ τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ Θεὸν ὀνομάζει ἂν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἔμπροσθεν λελεγμένα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐξῆς ἐπιλεγόμενας αἰτίας. Σὺ γὰρ μου, φησὶ, τυγχάνεις ὑπομονὴ, καὶ σὺ μου ἐλπίς ἐκ νεότητος. Οὐ γὰρ πάποτε οὐχί σε προεθέμην ἑμαυτοῦ ἐλπῖσα. Ὡν χάριν ἐπέσω ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν καὶ παρανομούντων βυθῆναι.

« Ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστρὸς, ἐκ κοιλίας μητρὸς μου σὺ μου εἶ σκεπαστής. » Τὴ μὲν ἐκ νέας ἡλικίας ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζει λέγοιτ' ἂν καὶ περὶ τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειτέρ, νέος ὢν καὶ ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰεσσαὶ τοῦ πατρὸς, πίστει καὶ ἐλπιδὶ τῇ εἰς τὸν Θεὸν καὶ λέουσι καὶ ἀρκτοῖς ἐπήει τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας ἕνεκα· τὸν καλὸν μιμούμενος ποιμένα, περὶ οὗ εἴρηται· « Ὅν τρόπον ὅταν ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος τοῦ λέοντος δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτίου. » Ἀλλὰ καὶ παιδάριον ὢν ἤλαυνε τὸ πνεῦμα τὸ πανηρὸν ἀπὸ τοῦ Σαουλ δυνάμει πίστεως καὶ ἐλπίδος τῆς εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴν καὶ πᾶς ὁ ἐκ νέας ἡλικίας τῆς κατὰ Θεὸν ἐκλογῆς κατηξωμένος, οἷος ἦν Τιμόθεος ἐκ παιδὸς ἅγια Γράμματα μεμαθηρῶς τὸ, « Ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. » Τὸ δὲ, « Ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστρὸς, ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, σὺ μου εἶ σκεπαστής, » μόνω ἂν ἀρμόζει τῷ Σωτηρὶ ἡμῶν ἀθολώτῳ καὶ ἀσυγχύτῳ γενομένῳ καθ' ἂν ἐκφορεῖτο καιρὸν. Οἱ μὲν γὰρ λοιποὶ πάντες ἄνθρωποι ἐν τῷ κύττωσθαι, καὶ πρώτῃ λαμβάνειν σύστασιν τοῦ σώματος, φυτικῆν ὡσπερ ζωὴν ζῶντες, οὕτε τὰς τοῦ σώματος αἰσθητηρίους, οὕτε τῆς διανοίας παρακαλοῦσθαι κέχρηται· ἀλλὰ καὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτὸ καὶ τὸν νοῦν βεβαπτισμένοι, οὐδὲν σφάλματος διενέγκειν ἂν. Ὁ δὲ λέγων τῷ Θεῷ, « Ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθην

⁸⁵ Psal. cxx, 3. ⁸⁶ Ezech. xxxvii, 23. ⁸⁷ Amos iv, 12.

ἐπὶ γαστρὸς, ὁ οὐ μόνον γινώσκων ἔμφραίνει κεκτῆσθαι Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγίστην ἀρετὴν φιλοθέου δυνάμειος, δι' ἧς ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐστηρίζετο. Καὶ τοιοῦτος ἦν κυττακόμενος καὶ ἐν γαστρὶ τῆς μητρὸς συλλαμβανόμενος. Τὸ δὲ, « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου εἶ σκεπαστῆς, » δύναται καὶ ἐπὶ πάντων ἀρμόζειν. Εἰ γὰρ μὴ Θεοῦ δύναμις ἐφρούρει καὶ ἐφύλαττε τὸ κατὰ γαστρὸς κυττακόμενον, οὐδ' ἂν συνέστη, οὐδ' ἂν μετέβη ζωῆς, μήτε πνεῖν δυνάμενον, μήτε τοῖς λοιποῖς χρῆσθαι αἰσθητηρίοις. Πάλιν δὲ καὶ ἐν τούτῳ λέγων, « Σὺ μου εἶ σκεπαστῆς, » ἐνεφαινεῖν ἐξαιρετόν τι ἐσχηκέναι παρὰ τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐν κοιλίᾳ μητρὸς συλληφθέντας. Τάχα γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων γενέσεως ἄλλοι τινὲς ἐφραστήχασιν ἄγγελοι διακονοῦμενοι τῇ ἐκάστου εἰς τὸν βίον παρόδῳ· ἐπὶ δὲ τῆς γενέσεως τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς ἦν ὁ Πατήρ σκεπαστῆς αὐτοῦ γινόμενος· διὸ καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐπεστηρίζετο. Οὕτως διαπαντὸς ὁ ὕμνησιν ὁ αὐτοῦ εἶχε τὸν Πατέρα. Διὸ ἐπιλέγει· « Ἐν σοὶ ἡ ὕμνησίς μου διαπαντός. » Οὐ γὰρ διέλιπε τίνα καιρὸν ὕμνων τὸν Πατέρα, ἢ καὶ ὕμνούμενος ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τσαύτῃ ὑπακοῇ. Ἄλλ', ἢ μὲν ἐμῆ, φησὶν, ἀνεσις, ἢ καὶ ὕμνησις ἐν σοὶ γέγονε διαπαντός. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μηδὲν τούτων ἐπιστάμενοι, ὥσπερ τέρας ἐκτῆσαντό με. Τεράστιον γοῦν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς ἐγενόμην, ὡς διάφορα περὶ ἐμοῦ δοξάζειν αὐτοὺς· καὶ τινὰς μὲν Θεὸν εἶναι ἄσαρκον καὶ ἀσώματον, δοκῆσαι μόνον ὄφθέντα ἐπὶ γῆς, ἡγείσθαι, τινὰς δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον, ὡς μηδὲν πλέον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἐσχηκέναι· καὶ ἄλλους μὲν ἀραῖς καὶ δυσφημίαις ὑποβάλλειν, ἑτέροις δὲ σέβειν καὶ προσκυνεῖν. Τέρας δὲ τοῖς πᾶσιν ἀληθῶς γέγονεν ὁ ἐμὸς θάνατος. Τὸ γὰρ σταυρὸν ὑπομεῖναι Θεὸν ὄντα, καὶ τοιαῦτα παθεῖν τὸν ἑτέροις ζῶντι κεχαρισμένον, τέρας ἦν ἀληθῶς. Διὸ φησὶν· « Ὅσει τέρας ἐγενήθη τῶς πολλοῖς. » Ἄλλ' ἐν πᾶσι τούτοις σὺ, φησὶ, « βοηθός » μου γέγονας « κραταίος »· οὐδὲ γὰρ ἄλλον ἐκτῆσάμην βοηθόν. Πάντα γὰρ ἦν δεύτερα καὶ ὑποδεηκότες τῆν ἐμὴν δύναμιν· σὺ δὲ μόνος, ὃν ἐλπίδα ἐμαυτὸν ὑπεγραψάμην, « βοηθός » μου γέγονας « κραταίος. » Καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον δὲ ὁμοίως εἰρηται· « Σοὶ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστρὸς, ἀπὸ τῶν ἐνδοσθίων τῆς μητρὸς μου σὺ ἐπειδὲς με. Εἰς σὲ ἡ ἀναμονὴ μου ἐνδελεχῶς, ὥσει τέρας ἐγενόμην τῶς πολλοῖς· σὺ δὲ παροῖθις μου ἰσχυρά. »

« Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεως, ὅπως ὕμνησῶ τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου. » Ἦδη μὲν κατὰ τὸν παρελθόντα χρόνον ὕμνησας μου, φησὶν, ἐν σοὶ γέγονε διαπαντός· πλην ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος δέομαι, ὡς ἂν μέχρις ἐσχάτης ὥρας τοῦ βίου τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως πληρῶτο, καὶ οὕτως γε πληρῶτο, ὡς μηδένα χώραν σχολάζουσαν ἔχειν πρὸς τὸ ἄλλο τι φθέγγεσθαι, μηδὲ ἀνθρώποις ὁμιλεῖν· καὶ τοῦτο μοι ὑπάρξει ἀξιώ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, καὶ ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ τῆς ἐμῆς ζωῆς μὴ ἀποστερηθῆναι καὶ ἀπορριφῆναι ταύτης τῆς χάριτος, κἄν ἐπὶ γήραος οὐδὲ δέοι φθάσαι, μηδὲ μέχρις ἐσχάτης τελευτῆς ἄλλο τί με πρᾶττειν ἢ πληροῦσθαι τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως καὶ τῆς σῆς μεγαλο-

PATROL. GR. XXIII.

cognitione imbutum fuisse ostendit, sed etiam magnam se virtutem, vimque amoris erga Deum, qua in ipso confirmabatur, habuisse demonstrat. Tais autem in utero et in ventre matris conclusus ille erat. Illud vero, « De ventre matris meæ tu es protector, » omnibus convenire possit. Nisi enim Dei virtus custodiret ac servaret fetum uteri, neque formaretur, neque vitæ particeps esset, cum nec respirare, nec reliquis sensibus uti valeret. Rursumque cum dicit, « Tu es protector meus, » se aliquid præstantius reliquis hominibus in ventre matris conceptis habuisse commonstrat. Fortasse quippe in reliquorum hominum generatione angeli quidam adsunt singulorum ad vitam ingressi ministrantes; in generatione vero Servatoris ipse Pater protector ejus erat; quare in ipso confirmabatur. Sic semper « cantationem » habuit in Patris laudem. Quare subdit : « In te cantatio mea semper. » Nullum enim prætermisit tempus, quin vel Patrem hymnis celebraret, vel ab ipso pro tanta obsequentia celebraretur. Verum ait, Laus sive cantatio mea in te fuit semper. Hominum vero multi horum ignari, tanquam prodigium me habuerunt. Prodigiousum ergo quidpiam multis effectus sum, ita ut in varias de me sententias abirent; et alii quidem Deum carne vacuum et incorporeum, sola specie visum in terra putarent; alii nudum hominem, nihil plus quam alii habentem; alii exsecrationibus et conviciis me subjicerent; alii colerent et adorarent. Mors vero mea omnibus prodigium plane fuit. Nam eum qui Deus esset crucem sustinere, et talia pati eum qui aliis vitam impertiret, vere prodigium erat. Quamobrem ait : « Tanquam prodigium factus sum multis. » Sed in his omnibus tu mihi, inquit, « adjutor fortis, » fuisti. Neque enim mihi alius adjutor exstitit. Omnia quippe virtuti meæ inferiora et imparia erant : tu vero solus, quem mihi in spem ascripsi, fuisti mihi « adjutor fortis. » Secundum Symmachum item similiter dicitur, « Tibi confirmatus sum ex ventre, ex visceribus matris meæ tu respexisti me. In te patientia mea perpetuo, tanquam prodigium factus sum multis : tu vero fiducia mea fortis. »

D
VERS. 8-11. « Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam. » Jam præterito, inquit, tempore, cantatio mea in te fuit semper : cæterum pro futuro quoque supplico, ut ad ultimam vitæ horam os meum laude tua repleatur, et ita repleatur, ut aliud quidpiam loquendi, vel cum hominibus versandi nullus supersit locus : meque quotidie et toto vitæ meæ decursu ita comparatum esse rogo, ut tali gratia orbatus nunquam nec depulsus sim : utque etiamsi ad limen senectutis devenero, nihil aliud ad mortem usque peragam, quæ, quod repleatur os meum laude et magnificentia tua. Pro illo autem, « tota die, » Symmachus, « per omnem diem, » edidit

« Repleatur, inquit, os meum laude tua, per omnem diem, in decore tuo ne abjicias me tempore senectutis. » Nam si ad senectutem usque vitam devenire meam oporteat, non abnuo : id supplico tantum, ut os meum nunquam finem faciat celebrandi laudem tuam et magnificentiam tuam. Quod si senectutis causa aliquando vires me deficiant, ne tunc quidem me derelinquas. Hæc in oratione dicere convenit tum Davidem, tum quemvis hominem religiosum. Animadvertite porro quomodo de Salvatore ab Apostolo dicatur : « Crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei ⁹⁰. » Etsi enim ex infirmitate crucifixus sit ; at non ab aliis superatus : ipse quippe sese infirmum effecit, seque dedititium hominibus obtulit. Quod etiam ipse docet his verbis : « Nemo tollit animam meam a me : sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo recipiendi eam ⁹¹. » Quemadmodum igitur humiliavit semetipsum, formam servi accipiens ; sic sese infirmum effecit, ut ab hominibus capi posset, utque cruceam subiret, « factus obediens » Patri « usque ad mortem, mortem autem crucis ⁹². » Quare ait, « Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. » Deinde cum passionem memorasset, passionis auctorum mentionem facit dicens : « Quia dixerunt inimici mei mihi, et qui custodiebant animam meam ; » sive secundum Symmachum, « Et qui observabant animam meam, consilium inierunt simul dicentes, Deus dereliquit eum ; persequimini et comprehendite eum, quia non est qui eripiat. » Hæc quippe dicebant principes sacerdotum et qui cum iis erant, in tempore passionis moventes capita sua et sic loquentes : « Qui destruit templum et in tribus diebus excitat illud, alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei ⁹³. »

δύναται σώσαι. Εἰ βασιλεύς ἐστι τοῦ Ἰσραὴλ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. »

VERS. 12-16. « Deus, ne elongeris a me, Deus in auxilium meum respice. » Inimici mei supra memorati dicebant, « Deus dereliquit eum : » ego autem rogo deprecorque te Deum meum, ut adsis semper mihi, neque procul a me recedas, sed ad auxilium meum respicias. Te quippe adiutorem nactus, probe scio me omnes inimicos meos pudore suffusus visurum esse. Illud autem, « confundantur, » pro consueto in divina Scriptura more, nunc quoque pro « confundentur » dictum est ; illud item, « et deficiant, » pro « deficient detrahentes animæ meæ, » positum est ; sive secundum Symmachum, « adversarii animæ meæ. » Quomodo autem pudore suffusi defecerint qui necem ejus moliti sunt, non longo nobis sermone disquirere opus est : nam ex eo tempore princeps sacerdotum apud eos penitus defecit, Pharissæorum vero ne nomen quidem superest, neque memoria ulla dignitatum

πρεπειας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ὄλην τὴν ἡμέραν, » ὁ Σύμμαχος, « κατὰ πᾶσαν ἡμέραν » ἐξέδωκε · « Πλησθήη τὸ στόμα σου αἰνους σου κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, ἐν τῇ εὐπρεπειᾷ σου μὴ ἀποβάλλης με καιρῷ γήρωσ. » Εἰ γὰρ δέοι καὶ μέχρι γήρωσ παρατεῖναι τὴν ἡλικίαν, τοῦτο μὲν οὐ παραιτητέον, ἰκετεύω δὲ μὴ ἀποστερηθῆναι ποτε τοῦ πεπληρωθῆναι τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως καὶ τῆς σῆς μεγαλοπρεπειας. Εἰ δὲ καιρῷ τι διὰ γήρωσ ἐκλείποι ἡ ἰσχὺς μου, μηδὲ τότε με εὐἐγκαταλίποις. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρμόδιοι ἀν λέγειν καὶ τῷ Δαυὶδ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ θεοφιλεῖ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίαῖς. Ἐπὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἐπίστησον ὅπως εἴρηται τῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Ἐσταυρώθη δὲ ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη, ἀλλ' οὐτι γὰρ νικηθεὶς ὑπ' ἐτέρων, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἀσθενῆ ποιήσας, καὶ ἑαυτὸν παραδοὺς ὑποχείριον ἀνθρώποις · ὁ δὲ διδάσκει φέσκων · Οὐδεὶς ἀφίρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ · ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θείναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν. » Ὅσαρ οὖν ἐκέκωσεν αὐτὸς ἑαυτὸν μορφήν δούλου λαθῶν, ὅπως ἀσθενῆ ἑαυτὸν εἰργάσατο, ὅπως ἄλωτος γένηται ἀνθρώποις, καὶ ἵνα σταυρὸν ὑπομένῃ « ὑπήκοος γινώμενος » τῷ Πατρὶ « μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου σταυροῦ. » Διὸ φησιν · « Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου μὴ ἐγκαταλίπης με. » Εἶτα ἐπειδὴ τοῦ πάθους ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσε καὶ τῶν τὸ πάθος ἐργασαμένων ἀκολούθως ποιεῖται μνήμην λέγων · « Ὅτι εἶπαν οἱ ἐχθροὶ μου ἐμοί, καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχὴν μου · ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ οἱ ἐπιτηροῦντες τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ λέγοντες · Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν · καταδιώξατε καὶ καταλάβετε αὐτόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βρυόμενος. » Ταῦτα γὰρ ἔλεγον οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ σύν αὐτοῖς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, κινοῦντες αὐτῶν τὰς κεφαλὰς καὶ λέγοντες · « Ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγείρων αὐτόν, ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ

« Ὁ Θεὸς, μὴ μακρόνης ἀπ' ἐμοῦ · ὁ Θεὸς, εἰς τὴν βοθηθεῖάν μου πρόσχες. » Οἱ μὲν προλεχθέντες ἐχθροὶ μου ἔλεγον · « Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν. » ἐγὼ δὲ ἀντιβόλῳ καὶ δέομαι σε τὸν ἐμαυτοῦ Θεὸν παρῆναι μοι διαπαντός, μηδὲ μακρὰν μου ἴσασθαι, προσέχειν δὲ εἰς τὴν βοθηθεῖάν μου. Σὲ γὰρ βοηθῶν κτώμενος, οἶδ' ὅτι βίβομαι κατασχυνομένους πάντας μου τοὺς ἐχθρούς. Τὸ δὲ, « ἀσχυνοθήτωσαν, » συνήθως τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καὶ νῦν ἀντὶ τοῦ, « ἀσχυνοθήσονται » εἴρηται · καὶ τὸ, « ἐκλείπευσαν, » ἀντὶ τοῦ, « ἐκλείψουσιν οἱ ἐνδιαβόλλοντες τὴν ψυχὴν μου » · ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « οἱ ἀντικείμενοι τῇ ψυχῇ μου. » Ὅπως δὲ ἐκλειόπισιν ἀσχυρὴν καταχεάμενοι οἱ τὸν θάνατον αὐτῷ τυρεύσαντες, οὐ μακρῶν ἡμῖν δεῖ λόγων · ὅποτε ἐξ ἐκείνου ἐκλείοιτε πᾶς ἀρχιερεὺς παρ' αὐτοῖς, Φαρισαίων δὲ οὐδὲ ὄνομα ἐτι λείπεται, οὐδὲ μνήμη τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιωματίων. Ἐξέλιπον γὰρ ἀρχοντες ἐξ Ἰουδα καὶ ἡγούμενοι ἐκ τῶν μηρῶν αὐ-

II Cor. xii, 4. ⁹⁰ Joan. x, 18. ⁹¹ Philip. ii, 8. ⁹² Matth. xxvii, 40

τοῦ, τῆς προσδοκίας τῶν ἔθνῶν ἐπιστάσης κατὰ τὴν αὐτοῦ θεοπλίζουσαν προφητείαν. Καὶ οὕτε βασιλεῖς, οὕτε ἡγεμόνες, οὕτε τινὲς παρ' αὐτοῖς δυνάσται εἰσὶν, οὐδέ τι τάγμα τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς ὄντων περιέλειπται· καταισχυθέντες δὲ πάντες ἐκκλειοίπασιν οἱ διαβάλλοντες αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ἐν ὁποῖα δὲ αἰσχρὴν τυγχάνουσιν εἰσέτι καὶ νῦν οἱ τῶν Ἰουδαίων προστάται νομιζόμενοι, ὀρῶντες ἑαυτοὺς μὲν διὰ πάσης Γραφῆς ἐπὶ εἰδωλοατραπείαις διαβεβλημένους, πάντα δὲ τὰ καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνη διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δεδασκαλλίας τῆς πατροπαράδοτου πλάνης μεταβεβληκῶτα· ἐν οἷς ἤδη τυγχάνουσιν, ἐντροπῆ ὀρῶντες ἑαυτοὺς μὲν τῆς βασιλικῆς αὐτῶν μητροπόλεως καὶ ἀποβλήτους, Ἕλληνας δὲ ἄνδρας ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους τὸν τόπον αὐτῶν οἰκοῦντας, κατὰ πάσας τε ἐπαρχίας καὶ χώρας, καὶ πόλεις τοὺς ἐξ ἔθνῶν τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητικὰς φωνὰς κηρύττοντας; Ἀισχρὴν δὲ ἀληθῶς καὶ ἐντροπὴν κατέληφεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, τὸν χθὲς δι' αὐτῶν σταυρῶ παραδοθέντα καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης προσκυνούμενον καὶ θεολογούμενον ὀρῶντας· ἃ δὲ ἐπληροῦτο ἀκολουθῶς τῇ μετὰ χεῖρας προφῆσει λεγούσῃ· « Περὶ δαλέσθωσαν αἰσχρὴν καὶ ἐντροπὴν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. » Καὶ οὗτοι μὲν τάδε παίσονται· « Ἐγὼ δὲ, » ὑπ' αὐτῶν τὰ τοσαῦτα πεπονηθῶς, « διαπαντός, φησὶν, ἐλπῶ, καὶ προσθήσω ἐπὶ πάσαν τὴν ἀνεσίαν σου. » Ἐπεὶ δὲ κατὰ πάντας τοὺς ἔρμηνεύσαντας τὸ, « προσθήσω, » λέλεκται ὁ τε Ἀκύλας φησὶ, « Καὶ προσθήσω ἐπὶ πάσας ὑμνήσεις· » καὶ ὁ Σύμμαχος, « καὶ προσθήσω τοὺς ἕμους· » ὅρα εἰ μὴ προσθήκην ἐποιήσατο τοῖς τοῦ Πατρὸς ὕμνοις, τὴν Καινὴν Διαθήκην πρὸς τῇ Παλαιᾷ παραδούς. Οὐ γὰρ ἀνείλε τὰ πρῶτα, εἰσαγαγὼν τὰ δευτέρα, προσθήκην δὲ ἐποίησατο· καὶ τοῦτό ἐστιν εὐρεῖν ἐν ταῖς αὐτοῦ διδασκαλίαις, δι' ὧν φησὶν· « Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φονεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω, μηδὲ ὀργίζεσθαι. Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω, μηδὲ ἐπιθυμεῖν· » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα προσθήκην ἔχοντα διὰ τῆς πνευματικῆς θεωρίας τε καὶ ἔρμηνείας τοῦ νόμου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ παραδέδοται. Ἀλλὰ καὶ « τὸ στόμα μου, » φησὶν, ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου. » Τὸ γὰρ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνην ἐμφανίει Θεοῦ, οὐκ Ἰουδαίους μόνους ἀφωρισμένον ὥστερ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος. Διὸ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἐπαίσχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον. Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Διὸ ἐνταῦθα λέλεκται· « Τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐστὶ πληρούμενον θεωρεῖν καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης· ἐν ᾗ τὸ στόμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῶν θείων Γραφῶν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐφ' ἐκείνης ἡμέρας τὴν δι' αὐτοῦ προξενθεῖσαν ἅπασιν σωτηρίαν κηρύττει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις, « Ὅτι οὐκ ἔγνω γραμματείας. » Τὰς κλείς ἐληφότες τῆς βασιλείας, καὶ μήτε αὐτοὶ εἰσερχόμε-

corum. Defecerunt quippe principes ex Juda et duces ex femoribus ejus, cum advenisset expectatio gentium⁹², secundum prophetiam hæc vaticinantem. Ac neque reges, neque duces, neque ulli penes eos magnates sunt, non ordo quispiam priscorum magistratuum illis superstes est; sed omnes qui detrahebant animæ ejus, confusi defecerunt. Quanta vero in confusione versantur hodieque, qui Judæis præesse putantur, videntes se passim in Scripturis idololatriæ nomine accusari, omnes vero per orbem gentes per Christi doctrinam a paterno errore descivisse: ac in quibus locis jam degunt, nec sine confusione cernentes, se quidem regia sua metropoli extrusos ac dejectos, Græcos autem alienigenas et extraneos locum suum incolentes; gentesque in omnibus provinciis, regionibus et urbibus propheticas Servatoris voces prædicantes? Confusio revera et ignominia animas eorum invasit, videntes eum qui ab ipsis hesternæ die ad crucem traditus est, per totum orbem adorari Deumque prædicari; quæ sane impleta sunt consequenter ad hanc prædictionem sic habentem: « Induantur confusione et reverentia qui quærunt mala mihi. » Et illi quidem talia patientur: « ego vero, » ait, tot malis affectus ab illis, « semper sperabo, et adjiciam super omnem laudem tuam. » Cum autem ab omnibus interpretibus « adjiciam » dicatur, et Aquila sic habeat, « Adjiciam super omnes hymnos, » Symmachus vero, « Et adjiciam hymnis; » vide num hymnis Patris sui additamentum fecerit, Novum Testamentum Veteri addens. Neque enim priora sustulit, cum secunda adjecit, sed additamentum effecit. Quod etiam in ejus doctrina reperire est, ubi ait: « Dictum est antiquis, Non occides; ego autem dico vobis, Ne irascamini. Dictum est antiquis, Non mœchaberis; ego autem dico vobis, Ne concupiscatis⁹³, » et si qua similia, quæ spirituali sensu et interpretatione intellecta, et additamentum legi inferentia, in Ecclesia ejus tradita sunt. Sed etiam, inquit, « os meum annuntiabit justitiam tuam. » Siquidem justitiam Dei exhibet Evangelium, non Judæis duntaxat destinatum, ut lex per Moysen data. Quamobrem ait Apostolus: « Non enim erubescero Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur⁹⁴. » Idcirco hic dicitur: « Os meum annuntiabit justitiam tuam, tota die salutem tuam; » sive secundum Symmachum, « Per omnem diem salutem tuam. » Idque per totum orbem impletum videre est: in quo os Salvatoris nostri per divinas Scripturas omnibus hominibus quotidie salutem ab se omnibus procuratam prædicat. His adjicit, « Quoniam non cognovi litteraturam. » Qui clavibus regni acceptis, neque ipsi ingrediebantur, neque alios ingredi concedebant, litteraturam detinebant. Ego vero, inquit, qui Moysis scriptis non attendo, neque corpoream legis litteraturam

⁹² Gen. XLIX, 10. ⁹³ Matth. v, 21, 27, 28. ⁹⁴ Rom. I, 16, 17.

discipulis meis tradidi, non cognovi litteraturam. Quid autem nosti? Id postea declarat dicens: «Introibo in potentias Domini Domini, et memorabor justitiæ tuæ solius.» Nam litteratura Judæis solis competebat, qui ter in anno Jerosolyman adire jubebantur; eaque multa alia ardua nec necessaria continebat. Ego vero in potentia Domini Domini in Ecclesias meas introibo, et memorabor justitiæ tuæ solius. Justitia namque Patris erat, ut omnes homines Græcos simul et barbaros sua cognitione donaret, et ut in omni loco, neque in uno ut olim, coli se præciperet; ita ut ab oriente sole usque ad occidentem nomen ejus celebraretur in gentibus⁹⁵.

βαρβάρους τῆς αὐτοῦ καταξιοθῆναι γνώσεως, καὶ τὸ ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλὰ μηκέτι ἐν ἐνὶ ἐπιτρέψει λατρεύειν αὐτῷ· ὥστε ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δοξάζεσθαι αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

VERS. 17. «Deus, docuisti me a juventute mea, et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua.» Solus Servator Patrem sibi magistrum ascribit: quare contribules ejus dicebant: «Unde huic sapientia tanta, et virtutes? Nonne hic est fabri filius⁹⁶?» Probe quippe sciebant ipsum non magistris hominibus operam dedisse. Quia igitur forma servi accepta, et habitu inventus ut homo, puerilem emensus est ætatem, ac perinde atque nos juventutis annos decurrit, illoque tempore non disciplinis, non magistris operam dedit; sed virtute divina proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines: ἵνα hic ait: «Deus, docuisti me a juventute mea, et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua;» quod etiam penes discipulos meos servetur usque ad consummationem sæculi: et, ut dixerit quispiam, usque ad senectutem, et ad usque postremam consummationem, te rursum deprecor, Deus, ne me derelinquas; sed mihi adsis ac per me mirabilia tua opereris, «donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura est.» Nam præsens, inquit, generatio tortuosa est et perversa, generatio mala et adultera. Quapropter in futura generatione annuntiabo «potentiam tuam et justitiam tuam, Deus, usque in altissima, et quæ fecisti magnalia.» Tu ipse, Pater, per me hæc omnibus, qui post futuri sunt hominibus, et venturæ generationi annuntiabis, et prædicabitur justitia tua usque in altissima. Nam cum ii qui in terra sunt, salutem consequentur, gaudium erit in cælis, angelis, qui in altissimis habitant, hominum salutem gratulantibus. Senectam vero et senium ne cuncteris dicere, esse discipulorum et Ecclesiæ ipsius perfectionem. Si namque corpus ejus Ecclesia est, ut docuit Apostolus dicens: «Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte⁹⁷;» pars Ecclesiæ et senium ejus opportune dicatur esse, ejus in præsentem vitam secundum virtutem consummatio, postquam exuta mortali ac terrena vita, cælesti mansione dignata, et conjuncta Ecclesiæ primogenitorum descriptorum in cælis,

κατεῖχον. Ἐγὼ δὲ, φησί, μὴ τῷ Μωϋσέως συγγράμματι προσέχων, μηδὲ τὰς τοῦ νόμου σωματικὰς γραμματείας τοῖς ἑμαυτοῦ παραδοῦς μαθηταῖς, οὐκ ἔγνω γραμματείας. Τί δὲ ἔγνω; Ἐξῆς διασαφεῖ λέγων· «Ἐισελεύσομαι εἰς δυναστείας Κυρίου Κυρίου, καὶ μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου.» Αἱ μὲν γὰρ γραμματεῖαι Ἰουδαίους μόνους ἤρμωτον, τῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ παρακελευομένοις ἀπαντᾶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, πολλὰ τε ἄλλα δυσχερῆ καὶ οὐκ ἀναγκαῖα περιεῖχον. Ἐγὼ δὲ ἐν δυναστείᾳ Κυρίου Κυρίου, εἰς τὰς ἑμαυτοῦ Ἐκκλησίας εἰσελεύσομαι, καὶ μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου. Δικαιοσύνη γὰρ τοῦ Πατρὸς ἦν τὸ πάντας ἀνθρώπους· Ἑλληνας ἅμα καὶ

«Ὁ Θεὸς, ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀναγγεῶ τὰ θαυμάσιά σου.» Μόνος ὁ Σωτὴρ τὸν Πατέρα διδάσκαλον ἐπιγράφεται· διότι οἱ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἔλεγον· «Πόθεν τούτῳ πᾶσα ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις; οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκνονος υἱός;» Ἦδρασαν γὰρ ἀκριβῶς μὴ διδασκάλως ἀνθρώποις προσεσηκῶτα αὐτόν. Ἐπεὶ τοίνυν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σῆματι εὐρεθείς ὡς ἀνθρώπος, τὴν παιδικὴν διήλθεν ἡλικίαν, καὶ τῆς νεότητος τὴν ὥραν ὁμοίως ἡμῖν ὑπέμεινεν· οὔτε δὲ διατριβαὶ προσέσχευεν, οὔτε διδασκαλίαν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, δυνάμει δὲ θεϊκῇ προέκοπεν ἡλικία καὶ σοφία, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· εἰκότως ἐνταυθα φησιν· «Ὁ Θεὸς, ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀναγγεῶ τὰ θαυμάσιά σου.» καὶ τὰς ἡμοῖς φυλαχθεῖ μαθηταῖς μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ ὡς ἂν τις εἴποι, μέχρι γῆρας καὶ τῆς εἰς ἄκρον τελειώσεως, σὲ πάλιν τὸν Θεὸν ἱκετεύω μὴ με ἐγκαταλίπειν, συνεῖναι δέ μοι καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐνεργεῖν δι' ἐμοῦ, «ἕως ἀναγγεῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένῃ.» Ἡ γὰρ νῦν, φησί, περὶ οὐσα γενεὰ σχολία τυγχάνει καὶ διεστραμμένη, καὶ γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλῆς. Διὸ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ ἀπαγγεῶ «τὴν δυναστείαν σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου, ὁ Θεός, ἕως τῶν ὑψίστων, ἃ τε ἐποίησας μεγαλεῖα.» Σὺ αὐτὸς ὁ Πατήρ, δι' ἐμοῦ ταῦτα πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα γεννησομένοις ἀνθρώποις καὶ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ ἀπαγγεῖς, καὶ κηρυχθήσεται ἡ δικαιοσύνη σου ἕως τῶν ὑψίστων. Σωζομένων γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς, χαρὰ ἔσται ἐν οὐρανοῖς, συγγαιρόντων τῶν ἐν τοῖς ὑψίστοις οἰκούντων ἀγγέλων τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Γῆρας δὲ καὶ πρεσβεία μὴ ἔκνει λέγει τὴν τελειότητα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Εἰ γὰρ σῶμα αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία τυγχάνει, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· «Ἔμεν δὲ ἔσται σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους.» μέρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρεσβεῖον αὐτῆς λέγοιτ' ἂν εἰκότως ἢ κατ' ἀρετὴν τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τελειώσις, μεθ' ἣν, ὡσπερ ἀπόδυσσάμενη τὸν ἐπὶ γῆς θνητὸν βίον, ἀνεκαίνισθήσεται τῆς οὐρανοῦ διατριβῆς καταξιοθῆσθαι μὲν, συναπτομένη τε τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρωτο-

⁹⁵ Malach 1, 11. ⁹⁶ Matth. xiii, 54-55. ⁹⁷ I Cor. xii, 27.

κων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Οὕτω νόσεις ἅ
καὶ τὸ ἀνωτέρω λελεγμένον ἐν τῷ, « Μὴ ἀπορρίψῃς
με εἰς καιρὸν γῆρας, ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου
μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Κατὰ γὰρ ἐτέραν ἐκδοχὴν
ὑπερέχεται τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἵνα ἐν καιρῷ
τῆς κατὰ γῆν μακρότητος μὴ ἀπορριφθεῖ· εἰ δὲ καὶ
τότε ἐκλείπει ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, μηδὲ τότε ἐγκαταλει-
φθεῖ. Συμβαίνει γὰρ πολλάκις ἐκλείπειν κατὰ τοὺς
καιροὺς τῶν διωγμῶν, ἐπειδὴν οἱ πολλοὶ τοῦ σώ-
ματος τῆς Ἐκκλησίας δι' ἀσθένειαν πίστεως ἐξ-
ομνύονται τὴν πίστιν. Καὶ μήποτε ταῦτα ἀναπέμ-
πεται ἐπὶ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας, περὶ οὗ καιροῦ
ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε λέγων· « Ἐάν μὴ ἔλθῃ ἡ
ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ἄνθρωπος
τῆς ἀμαρτίας, ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας. » Τοῦτον
δὲ τὸν καιρὸν ὁ Σωτὴρ ἐδήλου λέγων· « Ἄρα Β
ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν
ἐπὶ τῆς γῆς; » Καὶ πάλιν· « Διὰ δὲ τὸ πληθυνθῆναι
τὴν ἀνομίαν, ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. » Τότε
γὰρ ἔσται γηραλέον καὶ ἀσθενὲς τὸ σῶμα τῆς Ἐκ-
κλησίας. Ἄλλ' ἵνα μηδὲ τότε κρημὸς καταλειφθεῖ ὁ
λαὸς αὐτοῦ, ἀναγκαιῶς τὰς προκειμένας ἀναπέμπει
φωνάς· « Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθῆσεται σοι; Ὅσας ἔδει-
ξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ; » καὶ τὰ ἐξῆς.
Τοὺς ἀκριβεῖς λόγους καθ' οὓς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσίου Υἱοῦ
οὐκ ἐφέεσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν
αὐτὸν, μὴ γνόντα τε αὐτὸν ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν
ἀμαρτίαν ἐποίησεν, οὐδεὶς δύνάται διελθεῖν ἢ μόνος
αὐτός. « Τίς γὰρ ἔγωγ νοῦν Κυρίου, ὅς συμβιβάσει
αὐτόν; » Οὐδ' ἂν ἐπιβάλῃ τις τῆ τοῦ Θεοῦ χρίσει,
οὐδ' ἂν ἐξεύροι τοὺς λογισμοὺς, δι' οὓς ἐνεδείξατο C
τῷ Μονογενεῖ θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ· οὐ μὲν εἶ-
πεν αὐτὸν ἐν αὐταῖς· ἀλλ' ἐπιστρέψας ἐξωποιοῦσεν
αὐτὸν καὶ ἐκ τῶν ἀθύσεων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγεν
αὐτόν. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς εἴρηται τὸ, « Ἐδειξάς μοι
θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ. » Ἰδὼν γὰρ τὰς θλίψεις καὶ
τὰ ὀνομαζόμενα κακὰ, οὐκ ἔαλω ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲ
ἠτήθη· κρείττων δὲ πάντων γενόμενος, θεωρὸς ἦν
αὐτῶν· ὡς πάντων μάλλον εἰπεῖν ἂν τὸ, « Ἐν παντὶ
θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι,
ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ
ἐγκαταλειπόμενοι. » Ταῦτα γὰρ Παῦλος καὶ οἱ πα-
ραπλήσιοι ὠφελήμενοι τὸν διδάσκαλον ἔλεγον. Ἀθύ-
σους δὲ γῆς ἐνταῦθα τὴν τῶν καταχθονίων γῆν χώ-
ραν ὠνόμαζεν· ὃ δὲ σαφηνίζει ὁ Ἀπόστολος λέγων·
« Μὴ εἴπῃς, Τίς καταθῆσεται εἰς τὴν ἄβυσσον, του-
τέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν; » Καὶ ἐν τῷ Ἰωβ
δὲ ὁ χρηματίζων αὐτῷ Κύριος ἔλεγε· « Ἥλθες δὲ ἐπὶ
πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴγνεσιν ἀβύσσου περιεπάτη-
σας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φρένες πύλαι θανάτου· πύλω-
ροὶ δὲ ἄβου ἰδόντες σε ἔπληξαν. » Ὁ δὲ εἰπὼν ἐνταῦ-
θα, « Καὶ ἐκ τῶν ἀθύσεων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγός
με, » σαφῶς ἐδίδασκεν ἑαυτὸν κατεληλυθῆναι εἰς τὰς
ἀθύσους τῆς γῆς, καὶ πάλιν ἀνεληλυθῆναι. Οὐκ οἶδα
δὲ εἰ τις δύναται ἐτέρωσ ἐκλαθεῖν ταῦτα ἢ ἐπὶ τὸν
Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν ἀναφέρων τὴν προφητείαν.

renovabitur. Sic item intelligas quod superius di-
citur : « Ne projicias me in tempore senectatis,
cum deficiet virtus mea, ne derelinquas me. » Nam
secundum aliam expositionem pro Ecclesia sua
precatur, ut ne in tempore terrenæ illius diutur-
nitatis projiciatur. Quod si tunc deficiat virtus
ejus, rogat ut ne sic quidem derelinquatur. Con-
tingit enim plerumque, ut persecutionum tem-
pore deficiat, cum multi ex Ecclesiæ corpore ob
fidei infirmitatem, eam abjurant. Num forte hæc
referenda ad tempus defectionis, de quo Aposto-
lus hæc docuit : « Nisi venerit defectio primum,
et revelatus fuerit homo peccati, filius perditio-
nis¹⁰. » Hoc vero tempus Servator declaravit his
verbis : « Num veniens Filius hominis inveniet fidem
super terram¹¹? » et rursum : « Et quoniam abun-
davit iniquitas, refrigescet charitas multorum¹². »
Tunc enim corpus Ecclesiæ senio confectum et in-
firmum erit. Verum ne illo tempore desertus po-
pulus ejus relinquatur, necessario has profert vo-
ces : « Deus, quis similis erit tibi? Quantas osten-
disti mihi tribulationes multas et mala? » et cæ-
tera. Nam accuratam rationem cur Deus Filio suo
non pepercerit, sed pro nobis omnibus tradiderit
illum; ac cum peccatum non nosset, peccatum eum
pro nobis effecerit, nemo præter ipsum solum enar-
rare potest. « Quis enim novit sensum Domini, qui
instruat eum¹³? » Neque enim quis in Dei judicium
sese immittere audeat, neque consilia deprehen-
dere possit, queis Unigenito suo ostendit tribula-
tiones et multa mala. Neque in iis ipsum deseruit,
sed conversus vivificavit eum, et de abyssis terræ
iterum reduxit eum. Accuratissime autem dictum
fuit illud, « Ostendisti mihi tribulationes multas et
mala. » Cum prospiceret enim tribulationes, et
multa illa quæ vocantur mala, non captus ab illis
neque victus est; sed omnibus superior effectus,
contemplabatur ea; ita ut his vocibus piusquam
omnes alii usus sit : « In omnibus tribulationem
patimur, sed non angustiamur : aporiamur, sed non
destituimur : dejicimur, sed non derelinquimur¹⁴. »
Hæc quippe Paulus, et qui parem atque magister
ille utilitatem perceiverant dicebant. Abyssos terræ
hic inferorum regionem vocavit : quod Apostolus
explicat dicens : « Ne dicas : Quis descendet in aby-
ssum¹⁵; id est, Christum ex mortuis reducere? »
Et in Job quoque Dominus qui in ipso oracula fun-
debat hæc protulit : « Venisti vero in fontem ma-
ris, in vestigiis autem abyssi ambulasti. Aperiu-
tur vero tibi timore portæ mortis : ostiarii autem
inferni videntes te conterriti sunt¹⁶. » Qui porro
hic ait, « Et de abyssis terræ iterum reduxisti
me, » clare docuit se in abyssos terræ descendisse,
ac rursum ascendisse. Nec scio utrum quis valeat
hæc alio accipere modo, quam ad Servatorem et
Dominum nostrum referendo prophetiam. Is ipse vero

¹⁰ II Thess. II, 5. ¹¹ Luc., XVIII, 8. ¹² Matth. XXIV, 12. ¹³ Rom. XI, 34. ¹⁴ II Cor. IV, 8, ¹⁵ Rom. X, 7.
¹⁶ Job, XXXVIII, 16, 17.

subjungit : « Multiplicasti magnificentiam meam, et conversus consolatus es me. » Quomodo autem Pater multiplicaverit magnificentiam Unigeniti sui, nisi cum ostendit illi tribulationes multas et mala? Quemadmodum enim agonotheta quispiam, cum adversum multos athletam exercet suum, ejus liquisidius virtutem ostendit, quando eum omnium victorem prædicat; eodem modo Pater Filii magnificentiam ut omnibus palam faceret, multis ipsum tribulationibus et malis circumdedit; ut parta contra omnes victoria, apud omnes prædicaretur. Quare ait : « Multiplicasti magnificentiam meam; » sed post hæc omnia, inquit, « conversus consolatus es me. » Quo pacto consolatus eum est, superius docuit his verbis : « Et conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me. » Hæc quippe consolatio erat, quam Apostolus his declaravit : « Propter quod et Deus exaltavit illam, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum ⁶. »

VERS. 22-24. « Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam. » Tu mihi quidem hæc, Pater, præbui, inquit. Post multas enim illas tribulationes, post prædicta mala, « conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me, » et consolatus me es, multiplicans magnificentiam meam. Ego vero pro collatis abs te mihi beneficiis vicem rependens, « confitebor tibi in vasis psalmi : » nam « quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? » Imo vero apparatus vasis tibi congruentibus, concinnatisque psalmodiæ instrumentis te dignis, per hæc veritatem tuam cantabo tibi, talesque excitabo citharas, queis lobia mea exsultabunt, necnon « anima mea quam redemisti, » reducens eam de abyssis terræ, et vivificans eam postquam mortem sustinuerat. Vasa autem et instrumenta Deo grata, quibus hodieque Christus Dei per totum orbem psalmos, hymnos et laudes Patri emittit, quæ dixeris esse, nisi populos in singulis Ecclesiis consistentes? quorum animas componens Dei Verbum, ipsasque uno symphonizæ et harmonizæ vinculo Patri colligans, amabilem dulcemque modulationem emittit. Si quis ergo animi gratia, instrumenta illa Judæorum veterum, inaniunitatis ex chordis conflata, ac non articulatam vocem proferentia, cum hymnis in Christi Ecclesia a rationabilibus animabus Deo emissis contulerit; nihil in his simile deprehendit. Quovis enim corpore psalterio præstantior est multitudo, quæ per totum orbem uno concentu, harmonia una, Deum qui super omnia est celebrat. Cujus ministerio Filius se Patri psallere constitetur dicens : « Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam, Deus. » Non ultra enim figuras, non umbras, non symbola qualia apud Moysem erant, sed veritatem

« Ο δ' αὐτός ἐπιλέγει. » Ἐπλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου, καὶ ἐπιστρέφας παρεκάλεσάς με. » Πῶς δὲ ἐπλεόνασεν ὁ Πατήρ τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, ἢ διὰ τοῦ δεῖξαι αὐτῷ θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ; Ὡσπερ γάρ τις ἀγωνοθέτης, πολλοὺς παραβάλλων τὸν ἑαυτοῦ ἀθλητὴν, μειζώνως αὐτοῦ τὴν ἀθρείαν ἐπιδείκνυσι, νικητὴν αὐτὸν ἀπάντων ἀνακηρύττων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Πατήρ, τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Υἱοῦ τοῖς πᾶσι φανερὰν ἐπιδεικνύς, θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ περιέβαλλεν αὐτῷ, ὡς ἂν τὰ κατὰ πάντων ἀράμενος νικητήρια, παρὰ τοῖς πᾶσι κηρυχθεῖ. Διὸ φησὶν· « Ἐπλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου. » Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντα, φησὶν, ἐπιστρέφας παρεκάλεσάς με. » Πῶς δὲ παρεκάλεσεν αὐτὸν, προεδίδαξεν ἀνωτέρω εἰπών· « Καὶ ἐπιστρέφας ἐζωοποίησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με. » Αὕτη γὰρ ἦν ἡ παράκλησις, ἣν καὶ ὁ Ἀπόστολος παρέστησεν εἰπών· « Διὸ καὶ ὁ θεὸς ὑπερέψωσεν αὐτὸν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. »

« Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀλήθειάν σου. » Σὺ μὲν ἐμοὶ ταῦτα, φησὶν. ὦ Πάτερ, παρέσχου· μετὰ γὰρ τὰς πολλὰς θλίψεις καὶ τὰ λελεγμένα κακὰ « ἐπιστρέφας ἐζωοποίησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με, » καὶ παρεκάλεσάς με, πλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου· καὶ γὰρ δὲ, ἀμειβόμενος τὰς εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίας, « ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ· τί γὰρ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; » Ἀλλὰ γὰρ τὰ σοὶ πρόποντα σκευὴ καθαριζόμενος, ὄργανά τέ σου ἄξια ψαλμωδίας κατασκευάσας, δι' αὐτῶν τὴν ἀλήθειάν σου ψαλῶ σοι, καὶ ταιάυτας σοὶ κιθάρας ἀναστήσω, δι' ὧν τὰ χεῖλη μου ἀγαλιάσεται, ἀλλὰ « ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω, » ἀναβιδάσας αὐτὴν ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς, καὶ ζωοποίησας αὐτὴν μεθ' ὧν ὑπέμεινε θάνατον. Σκευὴ δὲ καὶ ὄργανα τῷ Θεῷ κεχαρισμένα, δι' ὧν εἰσέτι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ψαλμωδίας ἀναπέμπει καὶ ὕμνους καὶ αἴνους τῷ Πατρὶ, τίνας ἂν εἴποις ἢ τοὺς καθ' ἑκάστην Ἐκκλησίαν λαούς; Ὡν τὰς ψυχὰς συντείνας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, συμφωνίᾳ τε καὶ ἁρμονίᾳ μιᾷ συνδησάμενος τῷ Πατρὶ, προσφιλῆ καὶ ἡδέαν ἀναπέμπει μελωδίαν. Εἰ γοῦν τις ὡς ἐν παραθέσει σύγκρισιν ποιήσοιτο τῶν πάλαι παρὰ Ἰουδαίους σωματικῶν ὄργανων ἐξ ἀψύχων χορδῶν κατεσκευασμένων, φωνῆν τε ἀναρθρὸν ἐξηχούντων, καὶ τῶν ἐν τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐκ λογικῶν ψυχῶν ἀναπεμπομένων ὕμνων τῷ Θεῷ, οὐδὲν ἂν εὖροι ὅμοιον. Παντὸς γὰρ κρείττονα σωματικῶν ψαλτηρίου τυγχάνει τὰ πλήθη τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συμφωνίᾳ μιᾷ καὶ ἁρμονίᾳ τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν ὕμνουντα, δι' ὧν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ψάλλειν ὁμολογεῖ φάσκων· « Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀλήθειάν σου, ὁ Θεός. » Οὐκέτι γὰρ τύπος, οὐδὲ σικιὰς καὶ σύμβολα, οἷα ἦν τὰ παρὰ

⁶ Philip. II, 9 ⁷ Psal. cxv, 12.

Μαῦσι, τὴν δὲ ἀλήθειαν τὴν σὴν παραστήσω τοῖς Ἀ ανθρώποις, καὶ « ψαλῶ σοι ἐν κιθάρᾳ, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Μελωδήσω σοι ἐν κιθάρᾳ, ἅγιος Ἰσραήλ. » Ἄλλὰ καὶ « ἀγαλλιᾶσεται τὰ χεῖλη μου, ὅταν ψαλῶ σοι » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εὐφημήσει τὰ χεῖλη μου, ὅταν μελωδήσω σοι, καὶ ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω. Ἐτι δὲ καὶ ἡ γλῶσσά μου μελητήσεται ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν δικαιοσύνην σου. » Χεῖλη δὲ καὶ γλῶσσαν αὐτοῦ μελετώσαν τὴν δικαιοσύνην τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπῶν τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀσκήσει θεῖων λόγων ἑαυτοὺς ἀναθεοικτότας. Καὶ ταῦτα πάντα, φησι, ποιήσω, « ὅταν αἰσχυνῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ὅτι κατησχύνθησαν, ἢ οἱ ἀπωρύγησαν οἱ ζητοῦντες τὴν χάρισίν μου » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὅτι κατησχύνθησαν οἱ ζητοῦντες κακίαν μου. » Πάρεστι δὲ καὶ ταῦτα ἔργῳ πληρούμενα θεωρεῖν· ἀπανταχοῦ γὰρ γῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Σωτῆρος τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διεξερχομένων, καὶ αὐτοῦ δὲ σκευὴ ἐκλογῆς, οἷα προλέλεκται, καὶ ὄργανα λογικὰ τῷ Πατρὶ καταρτιζομένου, ἀνυμνοῦντός τε ἀεὶ δι' αὐτῶν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, αἰσχύνῃν περιβάλλονται οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· ἐντραπῆσαν τε καὶ ἐντρέπονται οἱ ζητοῦντες αὐτῷ κακά. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ θηρεύοντες μὲν πάσας προφάσεις, ὕβρεις τε καὶ διαβολάς, καὶ βλασφημίας κατ' αὐτοῦ περινοῦντες, μηδεμίαν δὲ εὐρίσκοντες ὑπόθεσιν διαβολῆς, μήτε κατ' αὐτοῦ, μήτε τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Διὸ καταχθόνται αἰσχύνῃ καὶ ἐντρέπονται πρὸς τὸ μηκέτι μηδὲν τοιμῶν διαβολῆς ἄξιον ἐπικαλεῖν. Καὶ ταῦτα πάντα ἔργῳ πληροῦται συμφώνως τῇ φασκουσῇ διὰ τῶν προκειμένων προφητειῶν· « Ὅταν αἰσχυνθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. » Τότε γὰρ, φησιν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ καταισχύονται, ἐγὼ ψαλῶ σοι, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι τῷ ἑμαυτοῦ Πατρὶ. Ἐτι δὲ καὶ « ἡ γλῶσσά μου ὅλην τὴν ἡμέραν μελητήσεται τὴν δικαιοσύνην σου. »

ΕΙΣ ΣΟΛΟΜΩΝΤΑ ΟΑ'.

« Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός. » Οἱ λοιποὶ τοῦ « Σολομώντος » ἡρμήνευσαν. Ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερος τοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς ψάδαῖς τῶν ἀναβαθμῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. » Ἐν οἷς ἔοικεν ὁ Σολομὼν ἐπὶ τῇ κατασκευῇ τοῦ οἴκου, ὃν ἤγειρεν ἐν Ἱεροσολύμοις, πρῶτος αὐτὸς οἰκοδομήσας τὸ αὐτόθι ἱερὸν, τὴν ψῆδὴν πεποιθῆσθαι, διδάσκουσαν μόνον τὰ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομήματα διακινῶν· τὰ γὰρ ἀνθρώπινα καιρῷ συνίστασθαι· ὃ δὲ καὶ ἀπέβη ἐπὶ τῆς αὐτοῦ οἰκοδομῆς· οὐκ εἰς μακρὸν γοῦν ὁ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεὶς νεὺς ὑπὸ Βαβυλωνίων κατελύθη. Ἡ δὲ μετὰ χεῖρας προφητεία εἶτε εἰς αὐτὸν λέλεκται τὸν Σολομῶντα, εἶτε αὐτοῦ ἐστὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς· οἱ λόγοι ἕτερόν τινα παριστώσι προφητευόμενον. Διὸ οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ψῆδῆ, οὔτε ὕμνος, οὔτε τι τούτοις παραπλήσιον ἐπιγέγραπται. Ἄλλ' ἐστὶ προφητεία θεσπίζουσα ἀναφανήσεσθαι τινα ἐν ἀνθρώποις πενήτων καὶ πτωχῶν σωτήρα, καὶ τοῦτον ἀνωθέν

¹ Psal. cxxvi, 1.

tuam hominibus declarabo, et « psallam tibi in eithara, sanctus Israel. » Sive secundum Aquilam, « Modulabor tibi in eithara, sancte Israel. » Sed etiam « exsultabunt labia mea, cum cantavero tibi; » sive secundum Symmachum, « Celebrabunt labia mea cum modulabor tibi, et anima mea, quam redemisti. Sed et lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam. » Labia autem et linguam ejus meditantem justitiam Patris, non aberraveris si dicas eos esse qui in Ecclesia ipsius exercitationi divinæ Scripturæ sese consecrarunt. Et hæc omnia, inquit, faciam, « cum confusi et reveriti fuerint qui quærunt mala mihi; » sive, secundum Symmachum, « Quia confusi sunt, aut quia effossi sunt qui quærunt afflictionem meam, » sive, secundum Aquilam, « Quia confusi sunt qui quærunt miseriam meam. » Hæc porro opere completa videre licet. Nam cum ubique terrarum Ecclesiæ Servatoris justitiam Dei enarrent, ipseque Servator vasa electionis, qualia supra dicta sunt, et instrumenta rationabilia Patri præparet, semperque Deum qui supra omnia est iis concelebrat, inimici ejus confusione induuntur, ac confusi et reveriti sunt qui quærunt ipsi mala. Hi vero sunt, qui omnes occasiones venantur, contumelias, calumnias et blasphemias contra eum excogitant, nullamque reperiunt vel in ipsum vel in Ecclesiam ipsius calumniæ causam. Quare pudore suffunduntur et reverentur, quod ultra non audeant quidpiam calumniæ proferre. Et hæc omnia opere complentur, secundum prophetiam quæ in præcedentibus sic habet, « Cum confusi et reveriti fuerint qui quærunt mala mihi. » Tunc enim, inquit, cum inimici confundentur, ego psallam tibi, tibi que Patri meo confitebor. Insuperque « lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam. »

IN SALOMONEM LXXI.

Vers. 1, 2. « Deus judicium tuum regi da. » Reliqui, « Salomonis, » interpretati sunt. Est autem et alius ejusdem in canticis graduum, cujus initium: « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Ex quibus videtur Salomonem in constructione domus, quam excitavit in Jerusalem, nam ipse primus templum illic extruxit, hoc canticum edidisse: quo docemur, sola Dei ædificia æternum permanere; humana quippe pro tempore solum consistunt: quod etiam in ejus extructione actum est; non diu enim postea templum ab eo ædificatum, a Babyloniis dirutum fuit. Præsens vero prophetia, sive in Salomonem dicta est, sive secundum reliquos interpretes, ipsius Salomonis est. Series certe sermonis alium quempiam vaticinio enuntiatum declarare videtur. Quare neque psalmus, neque canticum, neque hymnus, neque quidpiam simile, inscriptus est. Sed est prophetia prænuntians quem-

pram hominibus adventurum pauperum et iuorum A
 servatorem, qui ex alto sensim et sine strepitu ac-
 cessurus est : « Descendet enim sicut pluvia in
 vellus. » Aitque justitiam deinceps in adventu ejus
 in genere hominum versaturam : ipsumque non Ju-
 dææ modo, neque duabus tribusve gentibus, sed
 omnibus per orbem dominaturum, omnes gentes
 subigendas ipsi fore, celebrandum ipsum esse om-
 nibus, non brevi tempore, sed per omne sæculum.
 In summa quid aliud hic sermo recenset, nisi ta-
 iem esse qui in vaticinio fertur, qualem nemo un-
 quam, nec in Judæorum gente, neque in aliis fuisse
 memoravit? Neque enim ipse Salomon, neque Da-
 vid, neque quispiam successorum is videbatur esse,
 cui ea quæ in prophetia feruntur aptari possint.
 Perpeude igitur num præmissis de Servatoris no-
 stri passione prædictionibus hæc, qua regnum ejus
 describitur, consequenter adjiciatur. Par erat enim
 nos quæ ad illud quoque attinent edoceri. Cum
 autem plurimæ prophetiæ Christum, qui ex Davide
 originem ducturus erat, celebrarent, quia veri-
 simile erat, nonnullos iis Salomonem indicari suspi-
 caturus esse ; nam is solum ex filiis Davidis in re-
 gno maxime claruit, Deo templum excitavit, et sa-
 pientia ornatus fuisse memoratur : necessario « in
 Salomonem » hæc prophetia inscribitur ; sive ipsius
 Salomonis esse fertur ; ut non ultra putaretur
 ipsum esse ex Davidis semine qui expectabatur :
 ex ipso quippe Salomone alius venturus speratur,
 ut ipsi promissum est. Si itaque secundum Septua-
 ginta Interpretum titulum in ipsum Salomonem
 dictum fuisse psalmum intelligamus, dicemus uti-
 que Spiritum sanctum, cum pro ipso orationem
 Deo emisisset in primo versu, qui sic habet,
 « Deus, iudicium tuum regi da, » id est Salomoni ;
 quæ sequuntur de illo qui ab ipso nasciturus erat
 dixisse his verbis, « Et justitiam tuam filio regis, »
 id est, ipsi Jesu qui ex semine ejus venturus erat.
 Vel horum quæ tractamus talis mens fuerit, decre-
 tum a deitate tua editum fuit, atque edictum et
 iudicium regum ex Spiritu tuo constitutum est,
 ut ex Salomonis prole Servator mundi secundum
 carnem gignatur. Hoc igitur iudicium tuum, Deus,
 nunc tandem regi da, scilicet Salomoni, ut verba
 opere compleantur : ipsique regi memoratum iudi-
 cium præbeas ; justitiam vero tuam filio regis, qui
 ex semine ejus proditurus est ; ut qui ex Spiritu
 gignetur successor ejus, accepta justitia tua, « ju-
 dicet populum tuum in justitia, et pauperes tuos
 in iudicio. » Et hæc quidem, si in ipsius Salomonis
 personam referatur inscriptio Septuaginta Inter-
 pretum, quæ « in Salomonem » habet. Sin secun-
 dum reliquos interpretes Salomonis prophetia dica-
 tur esse ; dicemus ipsum Salomonem Spiritu re-
 pletum, tres hic personas declarare, Deum, cui
 orationem emittit ; regem, quem in universa regna-
 turum credebat, videlicet Filium Dei ; tertio homi-
 nem, quem assumpsit ex semine David, ex ipsoque
 Salomone nasciturum ; alium ab illo rege qui in

ποθεν ἡρέμα καταβήσεται καὶ ἀφοφρτί· « Καταβή-
 σεται γὰρ ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον. » Δικαιοσύνην τε λοι-
 πὸν ἐμπολιτεύσεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ
 αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἐπικρατήσῃν τε αὐτὸν οὐ τῆς Ἰου-
 δαίας μόνης, οὐδὲ δυεῖν ἢ τριῶν ἔθνων, ἀλλὰ πάντων
 τῶν καθ' ἅλης τῆς οἰκουμένης, πάντα τε τὰ ἔθνη
 ὑποταγήσεσθαι αὐτῷ, ὀνομαστὸν τε αὐτὸν ἔσεσθαι πα-
 ρὰ τοῖς πᾶσιν, οὐ κατὰ τινα χρόνον βραχύν, ἀλλ' εἰς
 ἅπαντα τὸν αἰῶνα. Καὶ τί γὰρ ἀλλ' ἢ τοιούτων τινα
 ἔσεσθαι τὸν θεσπιζόμενον ὁ μετὰ χεῖρας ὑπογράφει
 λόγος, ὅποσον οὐδεὶς πώποτε οὔτε παρὰ τῷ Ἰουδαίων
 ἔθνει, οὔτε παρ' ἑτέροις γεγονέναι μνημονεύει ; Οὔτε
 γὰρ αὐτὸς Σολομὼν, οὔτε Δαυὶδ, οὔτε τις τῶν μετ'
 αὐτοῦς τοιοῦτος ἐφάνη, ὡς ἀρμοσαι τετὶ αὐτῶν τὰ
 ὑπὸ τῆς προφητείας σημαινόμενα. Ὅρα τοίνυν εἰ μὴ
 ταῖς προτεταγμέναις διὰ τῶν ἔμπροσθεν περὶ τοῦ
 πάθους τοῦ Σωτῆρος προρρήσεσιν ἀπολούθως συν-
 ἤπται ἡ μετὰ χεῖρας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διαγρά-
 φουσα. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ τὰ περὶ ταύτης παθευ-
 θῆναι. Πολλῶν δὲ προφητεῶν τὸν ἐκ Δαυὶδ προφη-
 τευόμενον Χριστὸν ἀνυμνουσῶν· ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν ὑπο-
 λαβεῖν τινὰς τὸν Σολομῶντα δηλοῦσθαι δι' αὐτῶν· μέ-
 νος γὰρ οὗτος τῶν υἱῶν Δαυὶδ ἐπιδοξότατα βασιλεύ-
 σας, καὶ τὸν νεὼν ἤγειρε τῷ Θεῷ, καὶ σοφία διαπρέ-
 ψαι μεμαρτύρηται· ἀναγκαιὸς ἡ προκειμένη προφη-
 τεία « εἰς Σολομῶντα » ἐπιγέγραπται· ἢ αὐτοῦ τοῦ
 Σολομῶντος εἶναι λέλεκται· ἵνα μηκέτι αὐτὸς νομίζη-
 ται ὁ προσδοκώμενος εἶναι ἐκ Δαυὶδ· ἐξ αὐτοῦ δὲ
 Σολομῶντος ἐπιτίθεται ἕτερος ὁ καὶ αὐτῷ ἐπιγγελέ-
 νος. Ἐὰν μὲν οὖν ἐκδεξόμεθα εἰς αὐτὸν εἰρησθαι τὸν
 Σολομῶντα τὸν ψαλμὸν κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα
 προγραφῆν, ἐρούμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ
 αὐτοῦ τὴν εὐχὴν ἀναπέμψαν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ πρώτου
 στίχου, δι' οὗ εἰρηται· « Ὁ Θεὸς, τὸ κρίμα σου ἐπὶ
 βασιλεῖ ὀδός, » τούτέστι τῷ Σολομῶντι, τὸν ἐξῆς λόγον
 περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννησομένου ποιεῖται· διὸ ἐπιλέγει·
 « Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· »
 δηλαδὴ τῷ μέλλοντι προελεύσεσθαι ἐκ σπέρματος αὐ-
 τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς τοιοῦτος· Ὅρα
 παρὰ τῆς σῆς θεότητος ἐξενηνκεται, δῶγμα τε καὶ
 κρίμα βασιλικὸν ἐκ σοῦ Πνεύματος διατέτακται,
 ὡς ἂν ἐκ τῆς Σολομῶντος διαδοχῆς ὁ τὸ κόσμον Σωτῆρ
 κατὰ σάρκα γεννηθῆι. Τοῦτο οὖν τὸ κρίμα σου, ὁ
 Θεὸς, ἤδη ποτὲ δῦρσαι τῷ βασιλεῖ, δηλαδὴ τῷ Σο-
 λωμῶντι, ὡς ἂν δι' ἔργων χωρήσειαν οἱ λόγοι· καὶ αὐ-
 τῷ μὲν τῷ βασιλεῖ τὸ δηλωθὲν κρίμα παράσχου, τὴν
 δὲ δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως, τῷ μέλλοντι
 ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελεύσεσθαι· ἵν' ὁ γεννώμε-
 νος ὁ ἐκ πνεύματος καὶ διάδοχος αὐτοῦ, ὑποδεξάμε-
 νος τὴν σὴν δικαιοσύνην, « διακρίνη τὸν λαόν σου ἐν
 δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. » Καὶ
 ταῦτα μὲν, εἰπερ εἰς αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σολομῶντος
 ἀναφέροιο ἢ προγραφῆ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα
 φέρουσα, « εἰς Σολομῶντα· » εἰ δὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνευτὰς τοῦ Σολομῶντος εἶναι λέγοιτο ἡ προφη-
 τεία, φήσομεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Σολομῶν, Πνεύματος
 πληρωθεὶς, τρία διὰ τούτων παρίσθησι πρόσωπα·
 ἐν Θεῷ, ᾧ τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει, καὶ τὸν βασιλέα,
 ὃν πέπειστο βασιλεύειν τῶν ἔθνων, ἐτλαδὴ τὸν Ἰησὺν

τοῦ Θεοῦ· καὶ τρίτον ὃν ἀνεληφεν ἄνθρωπον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐξ αὐτοῦ τε τοῦ Σολομῶντος γεννώμενον, ἕτερον ἦντα παρὰ τὸν βασιλέα τὸν διὰ τοῦ ψαλμοῦ φάντα· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος ἄγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρῶταγμα Κυρίου. Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Διὰ τούτων γὰρ σαφῶς καταστάς, ἀκούει πρὸς τοῦ Πατρός· « Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σολομῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, σοφίαν ὀνομάζων αὐτὸν, ἐν οἷς ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἐν Παροιμίαις τάδε φησὶν· « Ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γνώσιν καὶ ἔνοιαν ἐγὼ ἐπέκαλεσάμην. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι· καὶ ἐξῆς· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, πρὸ τοῦ ὅρη ἐδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενῆ με. » Γίννημά τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία καὶ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ὁ Μονογενής· καὶ περὶ αὐτοῦ τὴν παρούσαν εὐχὴν ἀναπέμπει ὁ Σολομῶν φάσκων· « Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, » ἢ δῆλον δ' ὅτι τῷ Μονογενεῖ Λόγῳ σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔκρινας αὐτὸν ἐπὶ γῆς ὄφθησαι, ἵνα μὴ μόνον τῶν κατ' οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλεῶν, τοῦτο τὸ κρίμα ἤδη ποτὲ ἐπὶ πέρασ ἀγέσθω· καὶ τὴν δικαιοσύνην δὲ τὴν σὴν τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως δός, ὁ Θεός· υἱὸς βασιλέως ἐνταῦθα τοῦ κατὰ σάρκα νοουμένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, ὃν αὐτὸς ἐαυτῷ ὁ πρῶτον τοῦ Θεοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· ὃν καὶ ἐν Παροιμίαις αἰνίττεσθαι τὸν Σολομῶντα ἠγοῦμαι δι' ὧν γράφει λέγων· Τίς ἀνέθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ κατέθη; Τίς συνήγαγεν ἀνέμους ἐν κόλπῳ; Τίς συνέστρεψεν ὕδωρ ἐν ἱματίῳ; Τίς ἐκράτησε πάντων τῶν ἄκρων τῆς γῆς; Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » Ὅτω γὰρ ἠρμήνευσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· « Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » καὶ ὁ Θεοδοσίω ὁμοίως· « Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » Σαφῶς γὰρ ἐν τούτοις μὲν κρατήσας τῆς γῆς, καὶ καταθεθῆκως καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανὸν, τὰ τε λοιπὰ δεδόμενα τῆς κατὰ σχολὴν ἑρμηνείας πεποιηκῶς, οὐδεὶς ἂν γένοιτο ἕτερος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὰ δὴ ταῦτα διδάσκων ἔλεγεν· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁ δ' ἐνταῦθα λεγόμενος αὐτοῦ Υἱὸς εἴη ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος, ἦν ἀνεληφεν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος γενομένην.

Ἄλλ' ἐπεὶ Ἰουδαίων παῖδες τὰς προκειμένας τῶν Παροιμιῶν φωνάζει εἰς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνάξουσιν, οὐκ εἰδότες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεικτέον αὐτοῖς ἐκ τῶν προκειμένων ὡς Υἱὸν Θεοῦ, σαφῶς καὶ διαρρήθην παρίστησιν ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » Φάσκων δὲ ὁ λόγος ἐν τῷ ψαλμῷ· « Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, » ἄλλο εἶναι τὸ κρίμα παρὰ τὴν κρίσιν διδάσκει. Κρίμα γὰρ τὸ ἅπαξ δόξαν τῷ Θεῷ καὶ τὸ χρισθὲν παρ' αὐτῷ τυγχάνει· κρίσις δὲ τῶν κρινόμενων διάκρισις, ἢ

A psalmo ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ». » His enim aperte constitutus, hæc a Patre audit : « Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam. » Novit porro et ipse Salomon Filium Dei, qui ipsum sapientiam vocat in Proverbiis, ubi ex ejus persona sic loquitur : « Ego Sapientia inhabitavi consilium, et scientiam, et cogitationem ego invocavi. Per me reges regnant¹⁰; » ac deinde : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua : ante sæculum fundavit me, antequam montes collocarentur : ante omnes colles gignit me¹¹. » Proles igitur Dei est sapientia et Filius ejus Unigenitus : deque illo Salomon hanc fundit orationem dicens : « Deus, judicium tuum regi da, » scilicet Unigenito Verbo tuo. Quia enim judicasti ut in terra videretur, ut non modo cælestibus, sed etiam terrenis regnaret; hoc judicium jam demum ad terminum deducatur. Justitiam item tuam filio regis, o Deus, concede : hic vero filius regis intelligitur secundum carnem ex semine David, quem Dei Verbum, quod antea exsistebat, sibi ex Spiritu sancto et sancta Virgine constituit : quem item puto Salomonem in Proverbiis subindicare his verbis : « Quis ascendit in cælum et descendit? Quis congregavit ventos in sinu? Quis convertit aquam in vestimentum? Quis dominatus est omnium finium terræ? Quod nomen ejus, et quod nomen filio ejus¹²? » Sic enim interpretati sunt reliqui, Aquila scilicet dicens : « Quod nomen ipsi, et quod nomen filio ejus? » Theodotio similiter, « Quod nomen ejus, et quod nomen filio ejus? » Clare enim qui hic fertur terræ imperrasse, descendisse et ascendisse in cælum, et reliqua peregrisse, quæ non nisi per otium explicari possunt, nullus alius quam Filius Dei fuerit, qui hæc ipsa docebat his verbis : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filius hominis¹³. » Qui autem hic Filius ejus dicitur, secundum carnem intelligatur, quam ex semine David et Salomonis factam accepit.

Sed quia Judæi has Proverbiorum voces universorum Deo referent, nescientes Filium Dei hisce verbis quasi vere Filium Dei demonstrandum ipsis esse, id clare et aperte Scriptura declarat his verbis : « Quod nomen ejus, et quod nomen Filio ejus? » Cum autem Scriptura in psalmo dicit, « Deus, judicium tuum regi da; » diversum esse judicium a judicatione docet. Nam judicium est quod semel Deo placitum et judicatum est; judicatio vero est eorum quæ judicantur examen, quod sequitur pro

¹⁰ Psal. II, 6-8. ¹¹ Prov. VIII, 12. ¹² ibid. 22, 25.

¹³ Prov. 30, 4. ¹⁴ Joan. III, 13.

merito singulis data retributio. Quare hic non judicacionem postulat regi dari, sed judicium, sive sententiam et placitum Patris de divino Filii sui ad homines adventu. Judicium itaque regi, justitia vero filio regis datur. Ipse quippe rex justitia erat, ut declarat Apostolus dicens: « Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia item et sanctificatio, et redemptio ¹⁴. » Hæc itaque Patris justitia filio regis data est ex semine David secundum carnem facta: in quo ceu in templo habitavit Dei verbum et sapientia et justitia. Causam vero cur justitia memorato filio regis data sit, deinde docet his verbis: « Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio. » Oportebat enim pauperes Dei, et populum ejus in hominibus a filio regis in justitia judicari: quia alio modo regem suscepturi non erant. Quamobrem formam servi accipiens et habitu inventus ut homo, per Filium hominis quem assumpsit, ex omnibus gentibus secundum hoc justus viri dictum (1), « elegit sibi populum peculiarem ¹⁵; » necnon eos qui hic pauperes ejus vocantur, quos ille beatos prædicat his verbis: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnorum cælorum ¹⁶. » Et alias de justitia hæc docet Apostolus: « Non enim erubescio Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, et Græco. Justitia enim in ipso revelatur ¹⁷. » De pauperibus item hæc ipse declarat: « Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi nobiles, non multi potentes: sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma et contemptibilia elegit, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret; ut non gloriaretur omnis caro in conspectu Dei ¹⁸. »

σοφοῦς· καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. »

VERS. 3. « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Præter priora hæc quoque spiritus propheticus precatur, ut montes quondam populo infesti, posita inimicitia, pacem cum eo haberent, et ut colles prædictam justitiam eidem populo annuntierent. Jam pridem enim montes cum populo inimicitias gesserunt, et colles similiter. Cum autem filius regis populum olim extraneum, proprium sibi facit, tunc montes, ut hic vocantur, pacem cum populo habent. Montes autem et colles pacem cum populo habentes, quos esse dixeris, nisi angelorum chorum, et his superiores divinas virtutes? quæ cum olim populus extraneus Deo esset, inimicitias cum eo gerebant; nunc autem cum in possessionem filii regis venerit, posita inimicitia, amicæ ejus effectæ sunt. Quis sit vero populus ex omnibus gentibus coactus intelliges, si his conferas Zachariæ prophetiam, quæ sic habet:

¹⁴ I Cor. 1, 30.

¹⁵ Deut. xiv, 2.

¹⁶ Matth. v, 3.

A παρακολουθεῖ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικὸν ἐκάστη. Διόπερ ἐνταῦθα οὐ τὴν κρίσιν ἀξιολογῶναι τῷ βασιλεῖ· ἀλλὰ τὸ κρίμα, τουτέστι τὸ δόγμα καὶ τὸ κριθὲν τῷ Πατρὶ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους θεοφανείας αὐτοῦ. Τὸ μὲν οὖν κρίμα τῷ βασιλεῖ δέδοται· ἡ δὲ δικαιοσύνη τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. Δικαιοσύνη γὰρ ἦν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ὡσπερ οὖν παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Ἀβητοῦν ἢ τοῦ Πατρὸς δικαιοσύνη τῷ Υἱῷ τοῦ βασιλέως δέδοται τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γενομένῳ· ἐν ᾧ κατώκησεν ὡσπερ ἐν ναῷ, ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δικαιοσύνη. Τῆμ. δὲ εἰτίαν τοῦ δοθῆναι τὴν δικαιοσύνην τῷ δηλωθέντι υἱῷ τοῦ βασιλέως, ἐξῆς διδάσκει λέγων· « Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοῦς σου ἐν κρίσει. »

B Ἔδει γὰρ τοὺς πτωχοῦς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις λαόν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως διακρίνεσθαι ἐν δικαιοσύνῃ· ἐπεὶ μὴ ἐχώρουν ἄλλως δεῖξασθαι τὸν βασιλεῖα. Διόπερ μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, δι' οὗ ἀνεληφεν Υἱοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν κατὰ τοῦ ἑκαίλου λόγον, « ἐξελέξατο ἑαυτῷ λαόν περιούσιον, » καὶ τοὺς καλουμένους αὐτοῦ πτωχοῦς, οὓς καὶ μακαρίζων ἔλεγε· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ ἄλλως δὲ περὶ τῆς δικαιοσύνης διδάσκει ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Οὗ γὰρ ἐπαίσινομαί τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Καὶ περὶ τῶν πτωχῶν πάλιν ὁ αὐτὸς διασαφελὲς λέγων· « Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί· ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, ἐὼ πολλοὶ εὐγενεῖς, οὐ πολλοὶ δυνατοί· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς

« Ἀναλαβέτωσαν τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. » Πρὸς τοῖς προτέροις καὶ ταῦτα τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν εὐχεται, ὅπως τὰ ὄρη τὰ πάλαι ἐχθραίνοντα τῷ λαῷ εἰρηνεύσειε πρὸς αὐτὸν ἀπωθούμενα τὴν ἔχθραν, καὶ ὅπως οἱ βουνοὶ τὴν προλεχθεῖσαν δικαιοσύνην τῷ αὐτῷ λαῷ εὐαγγελίζωνται. Πρῶτερον μὲν γὰρ τὰ ὄρη ἔχθραν εἶχε πρὸς τὸν λαόν, καὶ οἱ βουνοὶ ὡσαύτως· ὅτι δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως ἴδιον ἐποίησατο τὸν λαόν πάλαι ἀπηλλοτριωμένον αὐτοῦ, τῆνικαῦτα καὶ τὰ καλούμενα ἐνταῦθα ὄρη εἰρηνεύει πρὸς τὸν λαόν. Ὅρη δὲ καὶ βουνοὺς εἰρηνεύοντας ἀνθρώποις τίνας ἂν εἴποις ἢ τὸν ἀγγέλων χορὸν καὶ τὰς τούτων ἀνωτέρας θείας δυνάμεις; ἀ' πάλαι μὲν, ὅτε ἀλλότριος ἦν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἐχθραὶ ἦσαν αὐτοῦ· νῦν δ' ὅτε κτήμα γέγονε τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, ἐφιλιώθησαν αὐτῷ μεταδιδόντες τῆς ἔχθρας. Νοήσεις δὲ τὸν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν συνηγμένον λαόν, παραθεὶς τούτοις τὴν ἐν τῷ

¹⁷ Rom. 1, 16.

¹⁸ I Cor. 1, 26-29.

(1) Vel, secundum justitiæ rationem.

Ζαχαρία προφητεύσαν, ὡς λέγουσαν· Καίρει καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών. Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται, καὶ κατασκηνώσει ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαὸν, καὶ γὰρ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ γνώσονται, ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων ἀπὸ τῶν ἔθνῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους συντάξεν αὐτὸς ἐαυτῷ λαὸν ὁ Κύριος εὐαγγελίζεται. Τούτῳ δὴ οὖν τῷ λαῷ αἱ δυνάμεις αἱ ὑπερκόσμιαι καὶ αἱ ἀγγελικαὶ, ὅρη καὶ βουνοὶ ἐνταῦθα ὀνομαζόμεναι, εἰρήνευσαν ἔχθραίνουσαι τὸ πρῶν, ὅτε τῇ ἀθέῳ προσεΐχεν εἰδωλολατρεία. Αἱ δ' αὐτὰ δικαιούσῃν εὐαγγελίζονται τῷ αὐτῷ λαῷ· ἦτοι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν ὄντα τὴν δικαιούσῃν, ἣ τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον, δι' ὃ λέλεκται· « Ἀναλαβέτωσαν τὰ ὅρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιούσῃν. » Καὶ ταῦτα ἔσται, ἐπειδὴ ὁ προλεχθεὶς υἱὸς τοῦ βασιλέως « κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων »· κρίνας γὰρ πρότερον ἀξίους εἶναι σωτηρίας, οὕτως αὐτοὺς σώζει. Οὐ γὰρ ἀκρίτως, μετ' ἐξητασμένης δὲ κρίσεως τὴν σωτηρίαν παρέχει τοῖς ἑαυτοῦ πτωχοῖς καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν πενήτων, ὧν καὶ ἡ προφητεία μέμνηται λέγουσα· « Εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι ἀχμαλώτοις ἀφραίνου καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Πτωχοὺς δὲ ποίους φησὶν, ἣ τοὺς δυναμένους ὁμοίως Παύλῳ λέγειν· « Ἀχρη τῆς ἀρετῆς ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν. » τοὺς τε ὁμοίως Πέτρῳ φησαντας· « Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρχει μοι. » Τοιούτους δὲ πτωχοὺς αὐτὸς ἑαυτῷ παρεσκεύαζε παραινῶν μὴ κητεῖν χρυσίον μηδὲ ἀργύριον εἰς τὰς ζώνας, μὴ πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. « Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ πάλοι περιελθόντες ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὄστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. » Ἄλλ' εἰ μὲν τούτων μόνον ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἀποκλείετο πᾶς ὁ μὴ τοιοῦτος· νῦν δὲ καὶ δεύτερον τάγμα καταριθμεῖται φάσκων· « Καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων. » Υἱοὶ δὲ πενήτων ἦσαν οἱ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνώριμοι, ὁποίους δηλῶν ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· « Ἐὰν γὰρ πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα » καὶ πάλιν· « Τέκνα μου, οὗς πάλιν ὠδίνω ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ἄλλὰ τοὺς μὲν πτωχοὺς ἑαυτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων σὺν δικαιούσῃ καὶ ὀρθῇ κρίσει σώζει· τὴν δὲ συκοφάντην προσηρημένον ἣ καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν πολεμεῖν (μυριοὶ δὲ συκοφάνται τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διαβάλλουσι), καὶ τὸν βίον τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ διαπρεπόντων ἄλλοι συκοφαντοῦσιν· ὧν ἐπιστήσας τῇ τελευτῇ τοῦ βίου, ἔφει ὅπως εἴρηται τὸ, « Καὶ ταπεινώσει συκοφάντην. » Τίς γὰρ τῶν τυραν-

¹⁹ Zach. II, 10, 11. ²⁰ Isa. LXI, 1. ²¹ I Cor. 4, 11. ²² Act. III, 6. ²³ Matth. X, 9. ²⁴ Hebr. XI, 37.

²⁵ I Cor. IV, 15. ²⁶ Gal. IV, 19.

« Gaude et letare, filia Sion. Ecce rex tuus venit, et habitabit in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multae ad Dominum, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et cognoscent quia Dominus omnipotens misit me ad te ¹⁹. » His quippe Dominus, ex gentibus se, non ex Judaica gente, sibi populum congregaturum esse perspicue denuntiat. Huic sane populo virtutes quae supra mundum et angelicæ sunt, hic montes et colles vocatae, ad pacis condiciones venerunt; quæ olim, cum populus impie idololatriæ hæreret, infestæ erant. Hæ vero ipsæ justitiam eidem populo annuntiant, videlicet Christum Dei, qui vere justitia est; sive salutare Evangelium, cujus causa dictum est : « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Hæc porro evenient, quia memoratus filius regis « judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum; » nam cum prius salute dignos judicasset, sic eis salutem impertit. Non enim sine prævio judicio, sed præmisso examine, salutem præbet pauperibus suis et filiis pauperum, quorum prophetia meminit dicens : « Evangelizare pauperibus misit me : prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem ²⁰. » Mendicos vero quos ait, nisi eos qui perinde atque Paulus dicere valent, « Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus ²¹ : » atque eos qui cum Petro hæc effari possunt, « Argentum et aurum non est mihi ²². » Tales sibi pauperes paravit, præcipiens illis ut non possiderent aurum neque argentum in zonis, neque peram ad viam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam ²³. Hujusmodi item erant illi olim « circumeuntes in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis et in foraminibus terræ ²⁴. » Sed si hosce solum sermo commemorasset, exclusus sane foret quisquis iis non similis esset. At jam alium ordinem enumerat dicens, « Et salvos faciet filios pauperum. » Filii vero pauperum erant apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri noti, quos Apostolus hisce verbis indicavit : « Nam etsi multos pædagogos habeatis in Christo, sed non : multos patres : in Christo enim Jesu ego vos genui ²⁵; » ac rursus : « Filii mei, quos rursus parturio, donec formetur Christus in vobis ²⁶. » Verum pauperes suos et filios pauperum cum justitia et recto judicio salute donat. Calumniatoris autem, qui in animum induxit populum et Ecclesiam ejus impugnare (nam sexcenti sycophantæ sunt qui Ecclesiam ejus calumniantur); imo etiam aliorum qui probi instituti viros in Ecclesia ejus sycophantiis impetunt, vitæ exitum perpendens, probe intelliges cur dicatur, « Et humiliabit calumniatorem. » Quis enim eorum, qui tyrannice in Salvatoris nostri Ecclesiam egerunt,

eamque blasphemis dictis et sycophantiis traduxerunt, dejectus non fuit? Quis ex sapientibus hujus sæculi linguam suam exacuit contra divinam Scripturam, quin sycophantiæ suæ pignora retulerit? Sed cum bene multi sycophantiæ contra Ecclesiam ejus insurrexerint, omnesque prorsus dejecti et humiliati fuerint; ipse tamen una cum sole permanens, ac perinde atque sol doctrinæ suæ radiis totum orbem illustraturus prædicitur; et ante lunam futurus prænuntiatur; sive secundum Aquilam, « Et in faciem lunæ; » aut secundum Symmachum, « Et in conspectu lunæ permanebit. » Non enim, ante lunam, id est, antequam luna fieret; sed coram, id est, in conspectu lunæ est reputandus. Quemadmodum enim sol diem efficit cum super terram advenit; luna vero lumine suo noctis tenebras solvit: eodem modo qui in vaticinio fertur, perinde atque luna animas in tenebris et nocte versantes illuminat; atque veluti sol totum illustrat orbem, ac permanet et perseverat usque ad consummationem sæculi. Quandiu enim sol totum orbem lætiscit, tandiu et ille una cum sole permanens et perseverans hominum animas illuminat; ac perinde atque luna plena in generationes generationum perdurare dicitur.

VERS. 6-8. « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram. » Descensum Dei Verbi intelligas, si consideres depressionem et attemperationem qua se hominum parvitati adaptavit, cum « humiliavit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo »¹⁷. Quare dicitur, « Descendet. » Necesse vero fuit ut exemplo prophetia uteretur dicens, « Sicut pluvia in vellus. » Quod similiter reliqui omnes ediderunt, Aquila scilicet, « Et descendet sicut pluvia in pellem; » Symmachus, « Descendet sicut ros in vellus; » parique modo reliqui interpretes, declarantes Verbi, quod in prophetia, fertur ex sublimi, sive ex ipsis cælis, descensum in terram: ipsumque quiete ac sensim, advertente nemine, descendisse subindicantes. Pluvia quippe in vellus insensibili modo sine strepitu demittitur. Quia igitur Servatoris nostri generatio secundum carnem tali dispensatione facta est, ut ne ex vicinis quidem ullus conceptionis et partus sanctæ Virginis mysterium vel cogitaret vel audiret; quod ipsum præsens sermo subindicavit dicens: « Descendet sicut pluvia in vellus; » et alias, quia vellus ovium pellis est, si cogites Servatorem ipsum ita docuisse, « Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel »¹⁸; præsens dictum hujusmodi voci coaptabis. Non enim ad aliam gentem descendit, sed ad solam Judaicam, penes quam commoratus est. Primus ergo ejus descensus talis fuit, qualis pluvie in vellus secundum jam traditam rationem. Post hæc

¹⁷ Philip. II, 8. ¹⁸ Matth. xv, 24.

(1. Forte τοῖς.

νευσάντων, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλησίαν βλασφημίαις καὶ συκοφανταῖς περιβαλλόντων, οὐ τεταπεινῶνται; Τίς τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, τὴν αὐτοῦ γλώτταν ἀκονήσας κατὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, οὐ τὰ ἐπιχειρα πέπονθε τῆς συκοφαντίας; Ἄλλα γὰρ πλείστον ὄσον ἐπισταμένων συκοφαντῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, πάντων τε κατὰ καιροὺς ταπεινουμένων, αὐτὸς συμπαραμένειν τῷ ἡλίῳ θεοσπίζεται, ὁμοίως ἡλίῳ ταῖς αὐγαῖς τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν σύμπαντα καταλάμπων κόσμον· καὶ πρὸ τῆς σελήνης δέ· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ εἰς πρόσωπον τῆς σελήνης· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ἔμπροσθεν τῆς σελήνης διαμενεῖ. » Οὐ γὰρ πρὸ τῆς σελήνης, τοὔτεστι πρὶν γενέσθαι τὴν σελήνην· ἀλλ' ἐνώπιον ὡσπερ καὶ ἔμπροσθεν ἡγούμενος τῆς σελήνης. Ὅσπερ γὰρ ἡλῖος μὲν ἡμέραν ἐργάζεται ἐπὶ τῆς γῆς γενόμενος· σελήνη δὲ νυκτὸς διαλύει τὸ σκότος τῷ ἑαυτῆς φωτὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ προφητευόμενος ὁμοίως μὲν σελήνη τὰς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ τυγχανούσας ψυχὰς φωτίζει, ἡλῖος δὲ παραπλησίως τὸν σύμπαντα καταλάμπει κόσμον, διαμενεῖ τε καὶ συμπαραμένει ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰς ὄσον γὰρ ἡλῖος τὸν σύμπαντα φαειδρύνει κόσμον, εἰς τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τῷ ἡλίῳ συμπαραμένων καὶ συνεκτεινόμενος τὰς τῶν ἀνθρώπων φωτίζει ψυχὰς· ὡσαύτως δὲ καὶ σελήνη πλησιφαεῖ παραπλησίως εἰς γενεὰς γενεῶν λέγεται διαρκεῖν.

« Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Κατάβασις τοῦ Θεοῦ Λόγου νοήσεις; ἐπιστήσας τῇ καταβάσει καὶ τῇ συμπεριφορᾷ καθ' ἣν συμπεριενεχθεὶς τῇ τῶν ἀνθρώπων σμικρότητι, « ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μορφῇ δουλοῦ λαβῶν, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἀνθρώπος. » Δι' ὃ λέλεχται· « Καταθήσεται. » Ἀναγκαίως δὲ καὶ παραδείγματι κέχρηται προφητεία φήσασα, « Ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον. » Ὁ δὲ συμφώνως οἱ λοιποὶ πάντες ἡρμήνευσαν· Ἀκύλας μὲν εἶπὼν, « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ κουράν· Σύμμαχος δὲ, « Καταθήσεται ὡς δρόσος ἐπὶ πόκον· » καὶ οἱ λοιποὶ ἔρμηνευταὶ ὁμοίως· παριστώντες τοῦ Λόγου τὴν ἐξ ὕψους τὴν ἐξ αὐτῶν οὐρανῶν κάθοδον ἐπὶ γῆς τοῦ προφητευομένου· καὶ ὡς ἡρέμα καὶ ἡσυχῇ μηδέως αἰσθημένου καταβέβηκεν. Ἐτέρος γὰρ ἐπὶ πόκον κιστῶν, ἀνεπαίσθητος καὶ ἀψοφητὶ κάτσειν. Ἐπὶ τοίνυν ἡ κατὰ σάρκα γένεσις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοιαύτην ἀνείληψε τὴν οἰκονομίαν, ὡς μηδένα νοῆσαι μηδὲ ἀκουσθῆναι, μηδὲ τοὺς (1) ἐκ γειτόνων οἰκουσῶν μυστήριον τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ τοκετοῦ τῆς ἁγίας Παρθένου. Τοῦτ' αὐτὸς ὁ παρὼν ἠνείκατο λόγος, εἶπὼν· « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον· » καὶ ἄλλως, ἐπειδὴ πόκος προβάτων δορὰ, νοήσας ὅπως αὐτὸς ἐδίδασκε λέγων ὁ Σωτὴρ· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· » ἐφαρμόσεις τὸ παρὼν λόγιον τῇ αὐτοῦ φωνῇ. Οὐ γὰρ ἐπὶ ἕτερον ἔθνος καταβέβηκεν, ἀλλ' ἐπὶ μόνον τὸ Ἰουδαίων, παρ' οἷς καὶ τὰς διατριβὰς ἐποίησατο. Ἡ μὲν οὖν πρώτη κατάβασις αὐτοῦ γέγονεν ὡς ὑετὸς

ἐπὶ πόκον κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας τρόπους· μετὰ ταῦτα δὲ οὐκέτι ὡς ἐπὶ πόκον, ἀλλὰ σὺν πολλῇ κινήσει· καὶ κτύπος ἐξάκουστος γέγονε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἢ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ. Δι' ὃ ἐπιλέγεται ἐξῆς, « καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Σταγόνες γὰρ ἢ ψεκάδες κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν οὐκέτ' ἀφορητὴ, σὺν πολλῷ δὲ φόρῳ κατἄσι. Καὶ τοῦτο δὲ τέλος ἐτύγγανεν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Τούτοις ἐξῆς εἰρηται· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλήθος εἰρήνης· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Βλαστήσει ἐν ἡμέραις αὐτοῦ δίκαιος καὶ πλήθος εἰρήνης· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἀνθήσει ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δίκαιος. » Ἡμέραι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἱ ἀπὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος νοηθήσονται. Ὡσπερ γὰρ ἀκούομεν τὸ, « Ἐν ταῖς ἡμέραις Δαυὶδ, » καὶ, « Ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ, » οὕτως εἶεν ἂν ἡμέραι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν, πρὸς ὄλιγον φανέντες, θάπτον ἀπεσθέθησαν· δι' ὃ καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἐξέλιπον· αἱ δὲ ἡμέραι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὄψαι τυγχάνουσι, φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν εἰπὼν· « Συμπαρᾶμεναι τῷ ἡλίῳ καὶ ἐμπροσθεν τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν· » οἷς ἀκολούθως καὶ αὐτὸς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐπηγγέλετο λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· » Ὅθεν γὰρ ἡμελλε συμπαρᾶμεναι τῷ ἡλίῳ. Οὐκοῦν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, καθ' ἃς συμπαρᾶμεναι τῷ ἡλίῳ, καὶ ὁμοίως σελήνῃ τὰς τῶν ἐν σκότῃ φωτίζει ψυχὰς, ἀναλάμψει ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δικαιοσύνη· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « δίκαιος· » οὐκέτι παρὰ Ἰουδαίοις μόνοις ἐνός που καὶ δευτέρου ὀνομαζομένου δικαίου, καθ' ὅλης δὲ τῆς οἰκουμένης μυρίων ἐν Χριστῷ δικαιομένων. Τὸ δὲ πλήθος τῶν δικαίων τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σωτῆρος ἀνθρώπων καὶ φωτὸς δίκην ἀνατελλόντων ὁμοίως τῷ αὐτῶν φωστῆρι νοήσεις ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀπανταχοῦ γῆς μαρτύρων αὐτοῦ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τῶν ἀγγελικῶν ἐν παντελεῖ ἀγνείᾳ καθορθούντων βίον. Εἰ δὲ καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνθήσειν λέλεκται, καὶ τοῦτο ὅπως δι' ἔργων πληροῦται ἔστι καταμαθεῖν ἐκ τοῦ μὴ Ἰουδαίους μόνοις, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔθνος καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν ἐνθεον πίστιν, δούλους τε ἐξ Ἰσοῦ τοῖς ἐλευθέρους θεοσεβεῖν, καὶ πένητας ὁμοίως τοῖς πλουσίοις, ἄρχοντας τε σὺν ἀρχομένοις σὺν πολλῇ Θεοῦ δικαιοσύνῃ. Ὅπως δὲ πλήθος εἰρήνης ἀνατέταλκεν ἐν ταῖς δηλωθεῖσαις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραις, νοῆσαι ἔστιν ἐπιστήσαντα τῇ καταστάσει τῶν πρὸ τῆς αὐτοῦ παρουσίας πραγμάτων. Καθ' ἣν τὸ σύμπαν τῶν ἀνθρώπων γένος διήρητο ἀποτετμημένον ὡσπερ ἐξ ἐνὸς σώματος εἰς μυρία διεσπαρμένα μέλη, ἄλλων ἄλλων ἔθνῶν πάσαι πρότερον ἀφωρισμένων, πολεμούντων τε ἀλλήλοισι καὶ πολεμουμένων· καὶ τῶν μὲν τυραννουμένων, τῶν δὲ δημοκρατουμένων, ἐτέρων δὲ ἐλιγαρχουμένων· τοπάρχων κατ' ἔθνος καὶ τυράννων

A autem, non ultra sicut in vellus, sed magno cum motu, sonitus sive doctrina ejus per totum orbem ad omnium aures pervasit. Quare additur deinde, « et sicut stillicidia stillantia super terram. » Stillicidia namque, sive « guttæ roris » secundum reliquos interpretes, stillantes super terram, non prorsus sine strepitu, sed magno cum sonitu descendunt. Id vero tum finem accepit, quando in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum.

Sub hæc dicitur : « Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis; » secundum Aquilam vero, « Germinabit in diebus ejus justus, et abundantia pacis; » secundum Symmachum vero, « Florebit in diebus ejus justus. » Dies autem Servatoris nostri ab adventu ejus usque ad consummationem sæculi intelligendi sunt. Qua ratione enim audimus, « In diebus David; In diebus Jeroboam; » eodem prorsus modo dies Servatoris nostri excipiendi sunt. Sed illi quidem cum ad breve tempus superstites fuissent, brevi extincti sunt, quare dies illorum defecerunt. Dies vero Servatoris nostri quot sint, supra declaratum his verbis est : « Permanebit cum sole et ante lunam, in generationes generationum. » Consequenter ad hæc verba discipulis suis hæc pollicitus est : « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi »; ita enim cum sole permansurus erat. Itaque in diebus ipsius, quæ cum sole permanebit, et simili quo luna modo, animas in tenebris positas illuminabit, justitia lucebit in universa terra; sive secundum Aquilam, « justus. » Nec ultra apud Judæos tantum unus aut alter justus nominabitur; sed per totum orbem infiniti in Christo justificabuntur. Multitudinem autem Justorum, qui in diebus Servatoris nostri floruerunt, et qui luminis instar, perinde atque ipsorum luminare, exorti sunt, intelliges ex multitudine martyrum ejus per universam terram, eorumque qui in Ecclesia ejus angelicam vitam cum omni castitate duxerunt. Quod si dictum est, futurum esse ut justitia in diebus ejus efflorescat; et hoc quo pacto eveniat hinc edisces, quod non tantum Judæi, sed etiam omnes gentes ad divinam fidem vocatæ sint, ac servi pariter et liberi Deum colant, pauperes perinde atque divites, principes cum subditis, cum multa Dei justitia [pie vivant]. Quo pacto autem abundantia pacis in memoratis Salvatoris nostri diebus orta sit, probe intelligitur ex rerum ante primum ejus adventum conditione. Quo tempore totum humanum genus ceu ex uno corpore in infinita membra hinc inde dispersa divisum erat. Nam gentes aliæ alio modo a priscis jam temporibus divisæ fuerant; bellumque inter se gerebant, ab aliisque impugnabantur : et alii quidem tyrannis subditi erant, alii democratia, alii paucorum dominatu regebantur, toparchæ et

¹⁰ Matth. xxviii, 20.

tyranni varii imperium obtinebant; ut vicinis non facultas esset ad finitimas regiones commeandi, quia nulla esset societas, bellaque inexpiabilia et implacabiles inimicitiae jamdiu usque ad Servatoris nostri tempus perdurarent. Ex quo autem sublati regulis, monarchia gentibus multis imperavit, vere fuit abundantia pacis, et commercium universarum gentium; ita ut opere comprobetur hoc testimonium soli Servatori nostro convenire. Hanc autem abundantiam pacis permansuram ait «donec auferatur luna,» sive secundum Aquilam, «usquequo luna;» vel, secundum Symmachum, «donec antiquetur luna.» Quandonam antiquabitur luna? In consummatione sæculi, qua hæc propheta implebitur: «Sol et luna obscurabuntur²⁰;» ac rursus, «Non erit tibi sol in lucem diei, neque luna illuminabit te noctu²¹.» Itaque quemadmodum superius eum qui in vaticinio fertur, cum sole permansurum declarabat; sic jam abundantiam pacis ab eo hominibus procurandæ, usque ad consummationem duraturam esse vaticinatur: quod scilicet quiete ac sine strepitu in Judaicam gentem ventura sit, et quod impletura sit totum orbem instar stillicidiorum stillantium super terram. Quod item futurum sit ut justitia oriatur in diebus ejus atque abundantia pacis, jam superius demonstratum est.

Sub hæc docet, non quodam angulo terræ circumscribendum dominatum ejus esse; sed dominaturum ipsum esse omnibus gentibus. Quamobrem dictum est: «Et dominabitur a mari usque ad mare.» Nam si termini quidam terræ sunt, qui ipsam circumquaque ambient, videlicet maria Oceanusque, qui ab hominibus præternavigari nequit; sane id quod ab omnibus undique maribus continetur, Domino, qui prænuntiatur, consistebitur. Quocirca dicitur: «Et dominabitur a mari usque ad mare.» Dictum autem impletum noveris, si perpendas Dei Ecclesias ubique terrarum Christum ejus, Dominum prædicare. Sed etiam a flumine usque ad terminos orbis terrarum dominaturum eum necessario pronuntiat. Nos quippe ediscere opus erat undenam doctrinæ initium ducturus sit: significat autem principium ipsi futurum esse a flumine. Quod flumen indicat Evangelium dicens: «Tunc accedit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Ille autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me. Ille autem respondens dixit ei: Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam²².» Quando postquam baptizatus fuisset, «Aperti sunt caeli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super ipsum. Et vox de caelis audita est dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui²³.» Ex illo namque tempore dominatus ejus agnoscere cœpit. Miro quoque modo hujus fluminis mentionem Isaias propheta facit,

κρατούντων· ὡς ἄμικτα εἶναι καὶ ἄβαστα τοῖς πλησιουσὶ χώροις τὰ τῆς τῶν γειτόνων χώρας· πολέμους ἀκρόνθους καὶ ἐχθρας ἀκαταλλάκτους ἐκ μακροῦ αἰῶνος μέχρι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν συνεστάναι. Ἐξ ἐκείνου δὲ πάσης πολυαρχίας ἐκποδῶν ἀρθείσης, μοναρχία τῶν πλειστον ἔθνῶν ἐπιεκράτησε· γέγονε τε ὡς ἀληθῶς πλῆθος εἰρήνης, κοινωνίαν καὶ ἐπιμξίαν κτησαμένων ἀπάντων τῶν ἔθνῶν· ὡς ἔργῳ μαρτυρεῖσθαι τὴν ἐν χερσὶ μαρτυρίαν μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν ἐφαρμόττουσαν. Τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος τῆς εἰρήνης παραμένειν φησὶν «ἕως οὐ ἀνταναίρεθῆ ἡ σελήνη;» ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, «ἕως οὐ ἡ σελήνη·» ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, «ἕως παλαιώσεως τῆς σελήνης.» Πότε δὲ παλαιούται σελήνη; Κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν πληρωθήσεται ἡ φάσκουσα προφητεία· «Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συσκοτάσουσι·» καὶ πάλιν· «Οὐκ ἔσται σοὶ ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἡ σελήνη φωτιεῖ σοὶ τὴν νύκτα.» Οὐκοῦν ὡσπερ ἀνωτέρω συμπαραμένειν τῷ ἡλίῳ τὸν προφητευόμενον ἐδῆλου, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τὸ πλῆθος τῆς ὑπ' αὐτοῦ προφητευομένης ἀνθρώποις εἰρήνης μέχρι τῆς συντελείας διαρκέσειν θεσπίζει. Ὅπως μὲν οὖν καταβήσεται ἡρέμα καὶ ἀσφογιεῖ ἐπὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ὡς πληρώσει τὴν σύμπασαν οἰκουμένην δίχην σταγόνων σταζουσῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡς δικαιοσύνη ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ καὶ πλῆθος εἰρήνης, δεδήλωται διὰ τῶν εἰρημένων.

Ἐξῆς δὲ διδάσκει, ὅτι μὴ ἐν γωνίᾳ γῆς περιγραφῆσθαι αὐτοῦ ἡ δεσποτεία· κυριεύσει δὲ τῶν ἔθνῶν ἀπάντων. Δι' ὃ λέλεκται· «Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης.» Εἰ γὰρ ἐστὶ τινα πέρατα γῆς, ἃ δὴ πανταχοῦ κυκλοῦσι, θάλασσα Ἰσθαμὸς τε ἀπέραντος ἀνθρώποις· τοῦτο πάντων εἰσω τῶν ἀπανταχοῦ θαλασσῶν Κύριον ὁμολογήσει τὸν θεσπιζόμενον. Δι' ὃ λέλεκται· «Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης.» Ἰνῶς δ' ἂν τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα συνδῶν ὅπως ἀπανταχοῦ γῆς αἰ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαι τὸν Χριστὸν αὐτοῦ Κύριον ἀναγορεύουσι. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης κατακυριεύσειν αὐτὸν φησὶ σφόδρ' ἀναγκαίως. Ἐχρήν γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ὑπόθεν ἄρξεται τῆς διδασκαλίας· σημαίνει δὲ, ὡς ἄρα ἔσται αὐτῷ ἡ καταρχὴ ἀπὸ ποταμοῦ. Ὅντινα ποταμὸν παρίσθησι τὸ εὐαγγέλιον φάσκον· Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· «Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ· Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· Ἄρες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπειν ἐστὶ πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην.» Ὅτε μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτὸν «Ἐνοήθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡς περισσεῖον καὶ ἐρχόμενον εἰς αὐτόν. Φωνὴ τε ἐκ τῶν οὐρανῶν ἠκούσθη λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύόκησα.» Ἐξ ἐκείνου γὰρ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ ἤρξατο ἡ κυριότης. Παράδῳξ δὲ τούτου μέμνηται τοῦ ποταμοῦ καὶ Ἰσθαμὸς ὁ προφήτης εὐαγγελιζόμενος τὴν Ἐρημον, ἐν ᾗ ἐκήρυτ-

²⁰ Joel II, 10. ²¹ Isa. LX, 19. ²² Matth. III, 13-15. ²³ ibid. 16, 17.

την Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. Ἐδθα δ' οὖν λέγων· « Εὐ-
φρανθήτι, ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ
ἀνθείτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται
τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. » Ἀνεὶ τίνος γὰρ οὐχ ἐτέ-
ρου μύμηται ποταμοῦ ὁ τοσοῦτος προφήτης, ἀλλ'
αὐτοῦ τοῦ Ἰορδάνου καὶ τῆς ἐρήμου ἀμφὶ τούτον·
εὐφροσύνην τε καὶ ἀγαλλασίην τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορ-
δάνου, ἀλλ' οὐχὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, οὐδὲ τῇ λοιπῇ Ἰου-
δαίᾳ εὐαγγελίζεται; Οὐκοῦν ἔχομεν καὶ παρὰ τῷ
Ἡσαίᾳ τὴν δὴλωσιν τοῦ ποταμοῦ περὶ οὗ φησιν ὁ
παρῶν λόγος, « Καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων
τῆς οἰκουμένης » κατακυριεύσει τὸν προφητεύομε-
νον. Ὀφθαλμοῖς δὲ παραλαβεῖν ἔστι δι' ἔργων κε-
χωρηκίας τὰς προαναφωνήσεις, ὁρῶντας μέχρι τῶν
περάτων τῆς γῆς ἐν ταῖς Ἐκκλησιαίς αὐτοῦ κυριολο-
γούμενον τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

« Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες, καὶ οἱ
ἐχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσι. » Σφόδρ' ἀκολούθως μετὰ
τῷ εἰπεῖν, « Κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θα-
λάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως περάτων τῆς οἰκουμέ-
νης, » Αἰθίοπων ἐμνημόνευσεν, οἱ τὰ ἔσχατα τῆς καθ'
ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκοῦσι, τὰ τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ
τὰ πρὸς δύοντα ἤλιον. Ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τοῦ
καθ' ἡμᾶς λόγου κατὰ φύσιν εἰρῆσθαι δοκεῖ τὸ,

*Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαταται ἔσχατοι ἀνδρῶν·
Οἱ μὲν δυσσομένον ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος.*

Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ· « Αἰθιοπία προ-
φθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ » καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ
προφῆτῃ λέλεκται· « Ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιο-
πίας ὀσσοῦσιν οὐσίας μοι. » Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις
δὲ ἀκολουθῶς τούτοις τὸ, « Ἐνώπιον αὐτοῦ προπε-
σοῦνται Αἰθίοπες, » θεσπίζεται. Δι' ὧν ἀπάντων ὁ
λόγος σημαίνει τὰ ἔσχατα τῆς γῆς τὴν τοῦ προφη-
τευομένου γνῶσιν ἀναλήψεσθαι, καὶ προσκυνήσειν
αὐτῷ, προσπίπτοντας καὶ γόνυ κλίνοντας. Δι' ὃ λέ-
λεκται κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ
κάμψουσιν Αἰθίοπες » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον·
« Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὀκλάσουσιν Αἰθίοπες. » Διὰ δὲ
τῶν Αἰθίοπων τῶν τὰ ἔσχατα τῆς γῆς οἰκούντων καὶ
τὰ εἰσω τῆς οἰκουμένης ἔθνη δηλοῦνται καὶ πρόδη-
λον ὅπως ἀπανταχοῦ γῆς οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες,
γόνυ κλίνοντες καὶ εἰς αὐτὴν προπίπτοντες τὴν γῆν,
δι' αὐτοῦ τὴν προσκύνουσιν τῷ ἐπὶ πάντων ἀναπέμ-
πουσι Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, φησὶ, χοῦν
λείξουσιν, ἐξομωθέντες τῷ ἑαυτῶν πατρὶ τῷ ὄφει,
ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευομένῳ, καὶ γῆν
ἐσθλοῖσι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γενομένην αὐτῷ προστί-
μησιν. Οὕτω δ' οὖν ὄφει τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Χριστοῦ πολεμίους τὸν χοῦν καὶ τὰς σωματικὰς ἡδο-
νάς περιλιχωμένους. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα, ὕπερ κείται
ἡ ψυχὴ, χούς ἀνείρηται κατὰ τὴν φάσκουσαν Γραφήν
« Ἐλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν
ἄνθρωπον » οἱ τὸν χοῦν περιλιχῶμενοι καὶ τὰς
τῆς σαρκὸς ἡδονατικὰς τιμῶντες διαδέδληνται εἰκό-
τως, ὡς ἂν ἐχθροὶ τοῦ σωτηρίου τυγχάνοντες λόγου.
'Αλλ' οὗτοι μὲν τοιοῦτοι· τὸ δ' ἕτερον τάγμα τῶν

evangelizans desertum in quo prædicabat Joannes
Baptista. Sic ille clamabat : « Latere desertum si-
tiens, exsultet solitudo et floreat sicut lilium : et
florebunt et exsultabunt deserta Jordanis ²⁴. » Quare
non alius fluminis mentionem tantus propheta facit,
quam Jordanis, et solitudinis circumpositæ ; lætiti-
amque et exultationem deserto Jordanis an-
nuntiat, non autem Jerosolymæ, nec reliquæ Judææ.
Adest sane apud ipsum Isaiam declaratio flumi-
nis, de quo hic dicitur, « Et a flumine usque ad
terminos orbis terrarum » dominaturum esse eum
qui in vaticinio fertur. Licetque prædictionem vel
ipsis oculis completam deprehendere, cum videamus
Christum Dei usque ad terminos terræ in Ecclesiis
ejus ut Dominum celebrari.

B Vers. 9-11. « Coram illo procident Æthiopes,
et inimici ejus terram lingent. » Admodum conse-
quenter, postquam dixerat, « Dominabitur a mare
usque ad mare, et a flumine usque ad terminos or-
bis terrarum, » Æthiopes memoravit, qui orbis no-
stri extrema incolunt, tum ea quæ ad orientem,
tum ea quæ ad occasum solis sita sunt. Unde apud
exteros, diciis nostris consona secundum rei natu-
ram habentur in illo :

*Æthiops qui bifariam divisi sunt ultimi hominum,
Alii quidem ad occidentem, alii ad orientem so-
[lem ²⁵.]*

In alio quoque psalmo dictum est : « Æthiopia por-
rigit manum suam Deo ²⁶ ; » ac iterum in alio pro-
pheta : « Ex terminis fluminum Æthiopiæ ferent
substantiam mihi ²⁷. » In his item consona voce
vaticinatur ille, « Coram illo procident Æthiopes. »
Quis omnibus significatur futurum, ut termini ter-
ræ ejus qui in prophetia enuntiat cognitionem
recipiant, ac procidentes et genua flectentes, ado-
rent ipsum. Quamobrem, secundum Aquilam, dicitur,
« Ad faciem ejus curvabunt se Æthiopes ; »
secundum Symmachum autem, « In conspectu ejus
procumbent Æthiopes. » Per Æthiopes autem qui
extrema terræ incolunt, gentes etiam quæ intra or-
bem sunt, indicantur. Manifestumque est, ubique
terrarum, qui in ipsum credunt, genua flectentes et
in terram procumbentes, per eum adorationem suam
universorum Deo emittere. Imo etiam ait, « Inimici
ejus terram lingent, » patri suo serpenti similes,
qui in pectore et ventre graditur, et terram comedit,
secundum inflictam sibi a principio pœnam. Sic videas
inimicos Ecclesiæ Christi, terram et corporeas voluptates
lingere. Si enim corpus, cui inest anima, pulvis dictum
est secundum banc Scripturæ vocem, « Accepit Deus
pulverem ex terra, et efformavit hominem ²⁸, » qui
terram lingunt, carnalibusque voluptatibus addicti
sunt, jure, utpote salutaris verbi inimici, male audiunt.
Sed hi quidem tales : alius autem ordo eorum qui
regnum Christi cognoscunt, dona ipsi afferet, ut in
prophetia fertur his verbis : « Reges Tharsis et
insulæ munera

²⁴ Isa. xxxiv, 1. ²⁵ Hom. Odyss. 1. ²⁶ Psal. lxxvii, 32. ²⁷ Soph. iii, 10. ²⁸ Gen. ii, 7.

offerent, reges Arabum et Saba dona adducent. » A In his autem dum in duas partes orbis dividitur, aliud ad occasum solis assignantur, quod primum declaratur his verbis, « Reges Tharsis et insulæ munerâ offerent; » quæ mare Occidentale significat, necnon insulas ibidem sitas. Sic ergo olim Jonas propheta surrexit ut fugeret in Tharsis, et descendit Joppen, conscenditque navem ut fugeret in Tharsis, quam esse dicunt Tharsum. In Ezechiele vero Tharsis vocabulum, Carthaginem LXX expresserunt. Aliud clima ad orientem solem his significatur, « Reges Arabum et Saba. » Nam Arabum genus orientale est, ulterius autem Persica regio necnon Sabaitarum terra posita dicitur. Pro illo autem, « Reges Arabum et Saba, » Aquila et Symmachus ac cum iis Hebraicis exemplar, « Reges Saba et Saba » habent. Ita ut pronuntiando quidem idipsum sint, elementorum varietate differant. Nam primum Saba per litteram *Sex* ab Hebræis dictam; secundum vero per *Sade* scriptum in Hebraico est, unde interpretationis ortum discrimen est. Servator sane hoc nomen commemorat dicens: « Regina Saba surget in die iudicii, et condemnabit generationem hanc, quia venit a finibus terræ, ut audiret sapientiam Salomonis »³⁹: » aperte declarans in terminis terræ sitam gentem Saba dictam. Hæc porro tertius Regnorum liber de ista gente narrat: « Et regina Saba audivit nomen Salomonis, et venit ut tentaret eum in ænigmatibus. Et venit in Jerusalem in potestate gravi valde. Et cameli ferentes delicias et lapidem pretiosum »⁴⁰. » Vocabatur porro regio atque gens illa Saba, a proavo Saba, qui filius Chus fuisse scribitur. At ergo Moysis Scriptura: « Filii autem Chus, Saba et Hevila, et Sabatha »⁴¹. » Chus vero explicatur « Æthiops. » Gens igitur quæ Saba vocatur, Æthiopica videtur esse. Secundum item Saba memoratur, de quo ait Scriptura: « Filii Regmas, Saba et Dadan »⁴². » Congruenter itaque in psalmo secundum reliquos interpretes scribitur: « Reges Saba et Saba dona adducent. » Cæterum his prophetia significat, regna ad orientalem plagam sita, itemque regna occidentis, ei qui in vaticinio fertur, dona oblatura esse; nam sic indicantur gentes regibus subditæ. Num fortasse reges dicantur angeli, qui gentibus præsent, Deo sacra facientes, eique Ecclesias gentium quarum præfecti sunt in donum offerentes? Quare deinde vaticinatur futurum, ut adorent eum omnes reges. Neque enim duntaxat prædicta dona allaturos prænuntiat, sed eum etiam adoraturos esse. Quod item Moyses in magno cantico docuit de Christo talia fatus: « Lætamini, cæli, cum ipso, et adorent eum omnes angeli Dei »⁴³. » Hi scilicet reges, occulti et invisibiles gentium principes Dominum suum adorantes, animas sibi commissas ipsi in dona offerbant: quare sub hæc adjicitur, « Omnes gentes servant

τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ γυριζόντων δῶρα προσοίσουσιν αὐτῷ, προφητεύεται· δι' ὃ λέλεκται ἐξῆς· « Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσιν. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὁ λόγος, διεκλῶν εἰς δύο μέρη τὴν οἰκουμένην, τὸ μὲν ἀφορίζει ἐπὶ τὸ πρὸς δυσμαῖς ἡλίου κλίμα, ὃ δὴ πρῶτον παρίστησιν εἰπών· « Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι· » δι' ὧν τὴν πρὸς δυσμαῖς σημαίνει θάλασσαν καὶ τὰς ἐν ταύτῃ νήσους. Οὕτως οὖν ποτε καὶ Ἰωάννης ὁ προφήτης ἀνέστη φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς καὶ κατέβη εἰς Ἰόππην, καὶ ἀνέβη εἰς πλοῖον τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς, ἣν φασι εἶναι τὴν Θαρσόν. Ἐν δὲ τῷ Ἐξεκτῷ τοῦ Θαρσεῖς ὀνόματος φερομένου, οἱ Ἑβδομήκοντα Καρχηδῶνα ἠρμήνευσαν. Τὸ δὲ ἕτερον κλίμα τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἡλίου δηλοῦται διὰ τοῦ, « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ. » Τὸ τε γὰρ τῶν Ἀράβων γένος ἀνατολικὴν τυγχάνει, ἐπέκεινα δὲ αὐτοῦ τὰ Περσικὰ μέρη, καὶ ἡ τῶν Σαβαϊτῶν χώρα εἶναι λέγεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ, » ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἡ τε Ἑβραϊκὴ γραφὴ συντόμως τοῦτο, « Βασιλεῖς Σαβὰ καὶ Σαβὰ » εἰρήκασιν. Ὅσοι εἶναι ταῦτῶν μὲν ἐκφρονούμενον ὄνομα, διαλλάττειν δὲ τῆ τῶν στοιχείων διαφορᾷ· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον Σαβὰ διὰ τοῦ καλουμένου παρ' Ἑβραίοις σάβ, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τοῦ σάδθ στοιχείου κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἐμφέρεται γραφὴν· ἔθεν καὶ τὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῖς ἐναλλάττει. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τούτου μέμηται τοῦ ὀνόματος λέγων· « Βασιλίσσα Σαβὰ ἀναστήσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεὰν ταύτην, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκούσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος; » σαφῶς πιστοτὰς ὡς ἐν τοῖς πέρασιν τῆς γῆς τὸ Σαβὰ ἔθνος τυγχάνει. Ἰστορεῖ δὲ καὶ ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ταῦτα· « Καὶ βασίλισσα Σαβὰ ἤκουσε τὸ ὄνομα Σολομῶντος, καὶ ἦλθε πειράσαι αὐτὸν ἐν αἰνίγμασι. Καὶ ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐν δυνάμει βαρεῖα σφόδρα. Καὶ κάμηλοι αἴρουναι ἡδύσματα καὶ χρυσὸν πολλὸν σφόδρα καὶ λίθον τίμιον. » Κέκλητο δὲ ἡ χώρα καὶ τὸ ἔθνος Σαβὰ ἀπὸ προπάτορος τοῦ Σαβὰ, ὃς ἀναγέγραπται υἱὸς γεγονῶς τοῦ Χούς. Λέγει δ' οὖν ἡ Μωϋσέως γραφὴ· « Υἱοὶ δὲ Χούς, Σαβὰ καὶ Εὐδία, καὶ Σαθάθα. » Χούς δὲ ἐρμηνεύεται· ὁ Αἰθίοψ. » Γένος οὖν Αἰθιοπικὸν εἶεν εἶναι τὸ Σαβὰ ἔθνος. Καὶ δεύτερον δὲ εἴρηται Σαβὰ περὶ οὗ φησιν ἡ Γραφὴ· « Υἱοὶ δὲ Ῥεγμάς, Σαβὰ καὶ Δαδάν. » Εἰκότως τοῖνον ἐν τῷ ψαλμῷ γέγραπται κατὰ τοὺς λοιπούς· « Βασιλεῖς Σαβὰ καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσιν. » Πλὴν ἀλλὰ σημαίνει ἡ προφητεία διὰ τούτων τὰς κατὰ τὸ ἀνατολικὸν κλίμα βασιλείας καὶ τὰς πρὸς δυσμὰς ἡλίου δῶρα τῷ θεοπιστομένῳ προσοίσειν, οὕτω πως σημαυνομένων τῶν ὑπὸ τὰς βασιλείας ἐθνῶν. Μήποτε δὲ καὶ βασιλεῖς οἱ τῶν ἐθνῶν προσώτῳτες ἄγγελοι δηλοῦνται ἱερωμένοι τῷ Θεῷ καὶ δῶρα προσάγοντες αὐτῷ τὰς Ἐκκλησίας ὧν καθηγούνται ἐθνῶν; Δι' ὃ ἐξῆς προσκυνήσειν αὐτῷ πάντας τοὺς βασιλεῖς θεσπίσει. Οὐ γὰρ μόνον προσοίσειν αὐτῷ πρὸς προλεχθέντα δῶρά φησιν, ἀλλὰ καὶ προσκυνήσει

³⁹ Luc. xi, 31. ⁴⁰ III Reg. x, 1, 2. ⁴¹ Gen. x, 7.

⁴² ibid. ⁴³ Deut. xxxii, 43; Psal. xcvi, 7.

αὐτῷ. Ὁ δὲ καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὄδῃ ἐδίδασκεν ἅδι πη περὶ Χριστοῦ λέγων· « Εὐφράνθητε, οὐρανοί, ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Οὗτοι δὲ οἱ βασιλεῖς, ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι τῶν ἐθνῶν ἄρχοντες, προσκυνήσαντες τὸν ἐκυτῶν Κύριον, τὰς ὑπ' αὐτοῖς ψυχὰς δῶρα προσήγον αὐτῷ. Διόπερ τοῦτοις ἐξῆς συνήπται τό· « Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. » Σύμφωνανον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ φήσαντι λόγῳ· « Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ὁ δὲ καὶ πεπεισθαι χρὴ πληρωθῆσεσθαι, ὅτ' ἂν τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν δευτέρῃαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοφανείαν. Τότε γοῦν πάντες οἱ βασιλεῖς προσκυνήσουσιν αὐτῷ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. « Καὶ τοῦτο ἔσται τὸ πάντων τέλος, ὅτ' ἂν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅτ' ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρι οὗ θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας αὐτοῦ, ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. »

« Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. » Ἄντι τοῦ· « Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, » ὁ Σύμμαχος· « Ὅτι ἐξελεῖται πένητα οἰμώζοντα. » Οὐ γὰρ ὡς ἤδη γεγεννημένα, ἀλλ' ὡς μέλλοντα ἔσεσθαι ταῦτα θεσπίζει. Ὅρα δὲ ὑδάτις τοῦ πτωχοῦ μνημονεύει, πρῶτον εἰπῶν· « Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς ἐν κρίσει· » δεύτερον, « Κρίνει τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων· » καὶ νῦν πάλιν· « Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός· » καὶ αὖθις· « Φείσεται πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυχὰς πενήτων σώσει. » Ὡμαί· δὲ διὰ τὸ ἀποστόλου καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, αἱ τὴν δι' αὐτὸν πτωχείαν ἀνεληφότας, τὴν εἰς ἄκρον ἀρετῆς ἐλαύνουσαν κατώρθουν φιλοσοφίαν· δι' ὃ περὶ αὐτῶν Ἡσαΐας μὲν προανεφώνει λέγων· « Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλλέ με. » Ἄυτὸς δὲ ὁ Σωτήρ, αὐτοῖς προσεμῶν, ἔλεγε· « Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Πάντα » οὖν « τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ, ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. » Τὸ γὰρ, « ὅτι, » παρὰ πᾶσι τοῖς ἐρμηνευταῖς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ κείμενον, αἰτιολογικὸν τυγχάνει, διδάσκον ὅπως πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν ἡμῶν τῷ Σωτῆρι. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, γενήσεται, « ἐπειδὴ ρύσεται πτωχὸν ἐκ δυνάστου· » ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγεν· Ὅτι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸ τάγμα, τῶν δι' αὐτὸν πτωχῶν καὶ πενήτων, ρύσεται ἀπὸ παντὸς δυνάστου. Πολλῶν γὰρ δυναστῶν ἑρατῶν τε καὶ ἀφανῶν ἀντικειμένων καὶ ἐπανισταμένων τοῦτοις αὐτοῖς τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς πένησιν, αὐτοῖς, ἀφανεῖ δύναμις προσσπίζων αὐτῶν, ἐκ πάντων αὐτοὺς ρύσεται, πρὸς τὸ μὴ καλυθῆναι τὴν δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένην τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ὑπηρεσίαν. Καὶ τοῦτο πράξει συνὼν αὐτοῖς, καθ' ἣν ποιήσεται πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν φήσας· « Ἴδού ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὕτως οὖν καὶ ἐφείσατο πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυ-

ei. » Quod sane huic dicto affine est : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁴¹. » Quod sane eventurum esse credendum, quando plenitudo gentium ingressa fuerit, maximeque in secundo et divino Servatoris nostri adventu. Tunc omnes reges adorabunt eum, et omnes gentes servient ei. « Et hic omnium finis erit, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis, et novissima inimica destruat mors⁴². »

VERS. 12. « Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. » Pro illo : « Quia liberavit pauperem a potente, » Symmachus : « Quia eripiet pauperem ejulantem. » Hæc quippe non quasi jam evenerint, sed ut futura vaticinatur. Animadvertas velim quoties pauperem memoret ; primo cum ait : « Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio ; » secundo : « Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum ; » et nunc iterum : « Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor ; » ac rursum : « Parcet pauperi et inopi, et animas pauperum salvas faciet. » Arbitror porro his omnibus in locis ipsum apostolos et discipulos Servatoris nostri, pauperes et inopes vocare, qui propter ipsum paupertatem subeuntes, philosophiam illam ad virtutis fastigium evehentem colebant. Quamobrem hæc de illis Isaias prænuntiabat : « Evangelizare pauperibus misit me⁴³. » Ipse vero Dominus eos alloquens dicebat : « Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cælorum⁴⁴. Omnes » ergo « gentes servient ei, quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. » Nam illud, « quia, » apud omnes interpretes, et in ipsa Hebraica scriptura positum, causam denotat ; docens cur futurum sit ut omnes gentes serviant Servatori ; id namque fiet, inquit, « quia liberavit pauperem a potente ; » ac si clarius diceret : Quia apostolorum suorum, qui propter ipsum pauperes et inopes erant, ordinem liberabit ab omni potente. Cum multi enim potentes visibiles et invisibiles adversum illos pauperes et inopes insurgent, eosdem ipse occulta virtute proteget, exque omnibus libera bit, ut ne quod ipsi obeunt evangelicæ prædicationis ministerium præpediatur. Idque ipse præsens efficiet, secundum ab se tradendam promissionem, qua dicit : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumptionem sæculi⁴⁵. » Sic itaque pepercit pauperi et inopi, et animas paupe-

⁴¹ Psal. II, 7, 8. ⁴² I Cor. XV, 24-26. ⁴³ Isa. Lxi 4, ⁴⁴ Matth. v, 5. ⁴⁵ Matth. xxviii, 20.

rum salvas fecit : hæcque omnia discipulis et apostolis suis præbuit, ut in omnem terram exiret sonus eorum et in fines orbis terræ verba eorum. Horum vero pauperum et inopum animas ex usuris et iniquitate redemit, ut nemini quidpiam deberent. Quod si quandoque fenus acceperint, ita ut veterum peccatorum rei existant; at ipse pretioso sanguine pro illis tradito redemit animas eorum : unde divinus Apostolus hæc docuit : « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum ⁴⁹. » Nam quia debitores erant legi Moysi, et quæ scripto tradita sunt non impleverant, sub maledicto deinde erant, quod non totam legem servassent. Scriptum quippe erat : « Maledictus omnis qui non manebit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea ⁵⁰. » Merito ereptos illos ex tali maledictione, ex usuris et iniquitate redemit, factus pro illis maledictum : traditoque eorumdem gratia pretioso sanguine, sic sibi pretiosos effecit. Quare sub hæc dicitur, « Et pretiosum nomen eorum coram illo ; » ideo illos sic allocutus scribitur : « Nolite gaudere quoniam dæmonia subjiciuntur vobis : gaudete autem et exultate quia nomina vestra scripta sunt in cælis ⁵¹. » Cur autem nomen eorum pretiosum erat coram illo, nisi quia ipse nomina illis indere dignatus est, Simonem, Petrum nuncupans; Thomam, Didymum; filios Zebedæi, Boanerges, quod explicatur *filii tonitru*? Imo vero universim omnium nomen pretiosum erat coram illo. Idque significat Evangelii scriptura dicens : « Hos duodecim elegit Jesus, quos apostolos nominavit ⁵². » Pro illo autem, « nomen eorum, » Hebraica scriptura, « sanguis eorum, » circumfert; atque reliqui sic interpretati sunt, Aquila scilicet : « Et honorabitur sanguis eorum in oculis ejus; » Symmachus vero : « Et pretiosus erit sanguis eorum coram illo. » Quæ aperte necem illorum subindicavit, qua singuli vario martyrii genere affecti sunt, ac alius alio modo ob testimonium de illo datum sanguinis agonem subiit; ita ut de illis dicatur : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus ⁵³. » Isti enim simile hoc quoque dictum est : « Et pretiosum nomen eorum coram illo. »

εἰρήσθαι περὶ αὐτῶν. « Τίμιος ἐνώπιον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Τούτω γὰρ ὁμοιον τυγχάνει καὶ τὸ μετὰ χεῖρας φάσκον. « Καὶ ἐντιμον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. »

VERS. 15, 16. « Et vivet et dabitur ei de auro Arabia, et orabunt de ipso semper. » Hic videtur mihi illud, « et vivet, » voci Servatoris discipulos alloquentis accinere : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ⁵⁴. » Ut enim ejus qui in vaticinio fertur permansionem, et vitam in infinitum durantem declararet, hac usus voce est, « et vivet. » Diuturna quippe vita opus erat ad prædicta opera edenda. Si itaque is qui in prophetia fertur, judicabit populum suum

Ἀρχὴς πενήτων ἔσωσε· καὶ ταῦτα πάντα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις παρεῖχεν, ἵν' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξέλθοι ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Τούτων δὲ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πενήτων ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας ἐλυτρώσατο τὰς ψυχὰς, ὅπως μὴδὲν μὴδὲν ὀφείλοεν. Εἰ δὲ καὶ ποτε δεδανεισμένοι ὤφλησαν, ὥστε ἐνόχους αὐτοὺς γενέσθαι παλαιῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλ' αὐτὸς, τὸ αἷμα τὸ τίμιον λύτρων ὑπὲρ αὐτῶν δούς, ἐλυτρώσατο τὰς ψυχὰς αὐτῶν· ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐδίδασκει λέγων· « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτης τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. » Ἐπειδὴ γὰρ χρεῶσται ἦσαν καὶ ὀφείλεται τῆς Μωϋσεῶς νομοθεσίας, οὐκ ἐπλήρουν δὲ τὰ γεγραμμένα, εἶθ' ὑπὸ κατάραν ἦσαν, διὰ τὸ μὴ πάντα τὸν νόμον φυλάττειν. Γέγραπτο γάρ· « Ἐπικατάρτος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Εἰκότως ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐλυτρώσας αὐτοὺς, ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας ἐλυτρώτο αὐτοὺς, γινόμενος ὑπὲρ αὐτῶν κατάρτα· καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ αὐτῶν δίδους, καὶ οὕτω τιμίως ἑαυτῷ ἀπεργαζόμενος. Διὸ λέλεκται ἐξῆς· « Καὶ ἐντιμον ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. » Ὅθεν ἀναγέγραπται εἰρηκῶς πρὸς αὐτοὺς· « Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Διὰ τί δὲ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐντιμον ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ περ αὐτῆς καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτοὺς ἤξιον, τὸν μὲν Σίμωνα Πέτρον ἀνειπόν, τὸν δὲ Θωμᾶν Διδύμον, τοὺς τε ἰσὺς Ζεβεδαίου Βοανεργεῖς, ὅπερ ἐρμηνεύεται *υἱοὶ βροντῆς*; Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ κοινὸν πάντων αὐτῶν ἐντιμον ὄνομα ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἐπιστημῆνατο ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ φήσασα· « Τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τὸ ὄνομα αὐτῶν, » τὸ αἷμα αὐτῶν, ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ περιέχει· οὕτω δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· « Καὶ τιμηθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος· « Καὶ τίμιον ἔσται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. » Δι' ὧν σαφῶς ἠνέξατο τὸν θάνατον τῶν προλεχθέντων, ὧν ὁ καθεὶς ποικίλον ὑπέμεινε τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος, ἄλλος ἄλλως διὰ τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν τὸν δι' αἵματος ὑπομείνας ἀγῶνα· ὡς

« Καὶ ζήσεται καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ διαπαντός. » Δοκεῖ μοι ἐνταῦθα τὸ, « καὶ ζήσεται, » συνῆδαι τῇ σωτηρίῳ φωνῇ φησάση πρὸς τοὺς αὐτῷ μαθητάς· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Ἴνα γὰρ τὴν παραμονὴν καὶ τὴν παρατείνουσαν εἰς ἀπειρον ζωὴν τοῦ προφητευομένου παραστήσῃ, ἐπήγαγε τὸ, « καὶ ζήσεται. » Μακρᾶς γὰρ ἔδει ζωῆς εἰς κατόρθωσιν τῶν εἰρημένων. Εἰ γοῦν ὁ προφητευόμενος κρινεῖ

⁴⁹ Gal. iii, 13. ⁵⁰ Dent. xxvii, 26. ⁵¹ Luc. x, 20. ⁵² Luc. vi, 15. ⁵³ Psal. cxv, 15. ⁵⁴ Matth. xxviii, 20.

τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς αὐ-
 τοῦ ἐν κρίσει, καὶ ταπεινοὶ συκοφάντην, καὶ συμπα-
 ραμενεὶ τῷ ἡλίῳ, κατακυριεύσειτε ἀπὸ θαλάσσης ἕως
 θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς
 οἰκουμένης· εἰκότως μακροβίου ζωῆς ἔδει αὐτῷ.
 Πῶς τε ὑποταγεῖεν αὐτῷ Αἰθίοπες καὶ βασιλεῖς Θαρ-
 σεῖς καὶ νῆσοι, προσκυνήσουσι τε αὐτῷ πάντες οἱ βα-
 σιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν
 αὐτῷ; Τούτων γὰρ ἕνεκα πάντων διαρκούς αὐτῷ
 ζωῆς ἔδει. Διὸ μετὰ ταῦτα πάντα καλῶς καὶ ἀναγ-
 καίως ἐπενήνεκται, « καὶ ζήσεται, » τοῦτον δη-
 λουμένης τὸν τρόπον τῆς τοῦ προφητευομένου ἀθα-
 νάτου καὶ αἰωνίου ζωῆς. Ἐξῆς δ' εἶρηται· « Καὶ δο-
 θήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀντι-
 δὲ τοῦ, « τῆς Ἀραβίας, » πάλιν ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ
 τὸ « Σαβὰ » περιέχει· οἱ τε λοιποὶ ἐρμηνεύονται τῇ
 ὁμοίᾳ κέχρηται τῇ φωνῇ. Τροπικῶς μὲν οὖν εἶποι
 ἂν τις τὸ χρυσίον τοῦτο σημαίνει τὸν ἐν ἀνθρώποις
 καθαριώτατον νοῦν. Καὶ κατὰ ἱστορίαν δὲ ἐπληροῦτο
 τὸ λόγιον, ὅτε οἱ ἐξ ἀνατολῆς μάγοι ἐλθόντες παῖδα
 ὄντα προσεκύνησαν τὸν Σωτῆρα, προσήνεγκάν τε
 αὐτῷ χρυσίον καὶ λίθων καὶ σμύρναν. Μὴ ποτε δὲ
 καὶ τὸ, « ζήσεται, » εἰς ἐκείνον ἀναφέρεται τὸν χρο-
 νον, καθ' ὃν Ἡρώδης, ἐπιβουλεύων νηπιάζοντι τῷ
 Ἰησοῦ, « πέμψας ἀνείλε πάντας τοὺς περὶ τὴν Βηθ-
 λεὲμ παῖδας ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν
 χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. » Τότε γὰρ
 χρηματισθεὶς ὁ Ἰωσήφ, παρέλαβε Μαρίαν τὴν γυ-
 ναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸ παιδίον, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴ-
 γυπτον. Διὸ ταῦτα θεσπίζουσα ἡ παρούσα προφητεία
 προὔλεγεν, ὅτι « ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ
 τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας » τοῦ ἀπὸ Σαβὰ· ὡσεὶ σα-
 φέστερον ἔλεγε « τοῦ ἐκλεκτοῦ. » Ἡ γὰρ Σαβὰ αὕτη
 καὶ τὸ Σαβαϊτῶν ἔθνος λέγεται εἶναι τῆς Ἀραβίας
 τῆς καλουμένης Εὐδαίμονος· ἐντεῦθεν τε ἱστορεῖται
 τῷ Σολομῶνι φέρεσθαι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ χρυσίον
 ἐκλεκτόν. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρώμεν
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις Χριστοῦ μυρία κειμήλια ἀπὸ
 χρυσοῦ καθαροῦ εἰς αὐτοῦ τε τιμὴν ἀφιερούμενα.
 Εἰκότως οὖν οὐδὲ τὴν τοῦτων μνήμην παριδεῖν ἤξιω-
 σεν ὁ λόγος. Ἐπιλέγει δὲ ἐξῆς· « Καὶ προσεῦχονται
 περὶ αὐτοῦ διηνεκῶς, διὰ πάσης ἡμέρας ἕκαστος
 εὐλογῆσει αὐτόν. » Οὐδεὶς δὲ πολλῶν λόγων εἰς τὸ
 παραστῆσαι ὅπως πάντες οἱ εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ
 πεπιστευότες ἀδιαλείπτως ἀναφέρουσιν εὐχὰς « περὶ
 αὐτοῦ, » ὡς ἂν ἔχοιεν αὐτὸν αἰεὶ συνόντα, καὶ βοηθὸν
 αὐτοῖς πᾶσι γιγνόμενον. Ὡς δὲ διὰ πάσης ἡμέρας
 ἕκαστος εὐλογεῖ αὐτόν, τίς ἂν ἀμυθῆλοι; Νύκτωρ
 γοῦν καὶ μεθ' ἡμέραν πλεον τῆς ἀναπνοῆς; πᾶσα
 ψυχὴ τῶν εἰς αὐτόν γνησίως πεπιστευκότων, τὴν
 προσηγορίαν αὐτοῦ τιμῶσα καὶ σέβουσα εὐλογεῖ αὐ-
 τόν, πεπεισμένη εἰς ἑαυτὴν ἀντιστρέφειν τὴν εὐλο-
 γίαν, ἀκόλουθως λογίῳ εἰς αὐτοῦ πρόσωπον Χριστοῦ
 φέσαντι· « Οἱ εὐλογούντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ κατα-
 ρώμενοί σε κεκατῆρανται. » Ὅθεν καὶ αὖξαι ὁση-
 μέραι καὶ πληθύει τὸ Χριστιανῶν γένος, διὰ τὸ μετέ-
 χειν τῆς ἐκ Θεοῦ εὐλογίας, ἧς ἀπολαύει διὰ τὸ ἀδα-

A in iustitia et pauperes suos in iudicio, et humilia-
 bit calumniatorem, et permanebit cum sole, domi-
 nabiturque a mari usque ad mare et a flumine us-
 que ad terminos orbis terrarum; jure ipsi longa vita
 opus. Alias enim quo pacto ipsi subditi fuissent
 Æthiopes, necnon reges Tharsis et insulæ, qui ad-
 orassent eum omnes reges terræ, et omnes gentes
 serviissent ei? Horum eum omnium causa perenni
 vita ipsi opus erat. Quapropter sub hæc omnia
 probe ac necessario affertur illud, « et vivet: » sic
 namque ejus qui in vaticinio enuntiatur vita, im-
 mortalis et aeterna fore prædicitur. Deinceps addi-
 tur: « Et dabitur ei de auro Arabiæ. » Pro illo au-
 tem, « Arabiæ, » rursus Hebraica scriptura « Saba »
 circumfert; ac reliqui interpretes simili voce sunt
 usi. Dixerit quispiam, hic aurum tropice indicare
 purissimam in hominibus mentem. Secundum hi-
 storiam autem impletum illud fuit, quando magi ab
 Oriente venerunt, et Servatorem tunc puerum
 adoraverunt, obtuleruntque ei aurum, thus et myr-
 rham. Num forte illud, « vivet, » in id tempus re-
 feratur, quo infanti Jesu insidias parans Herodes,
 « mittens occidit omnes pueros, qui erant circa
 Bethlehem a bimatu et infra, secundum tempus quod
 acquisierat a magis⁸⁸. » Tunc enim responso ac-
 cepto, Joseph assumpsit Mariam conjugem suam et
 puerum, et secessit in Ægyptum. Quare hæc pro-
 phetia vaticinando prænuntiat: « Vivet et dabitur ei
 de auro Arabiæ, » seu de Saba; ac si apertius dice-
 ret, « electo. » Nam hæc regio Saba et gens Sa-
 baitarum, dicitur esse Arabiæ, quam Felicem vocant:
 ex qua Salomoni quoque allatum cum aliis fuisse
 aurum electum enarratur. Et alias quoque in ec-
 clesiis Christi infinita videmus ex auro puro cime-
 lia in ejus honorem consecrata. Merito igitur ho-
 rum memoria nequaquam prætermissa fuit. Mox
 subjungitur, « Et orabunt de ipso semper, tota die
 singuli benedicunt eum. » Non multis verbis opus
 ad declarandum quo pacto omnes qui in Christum
 Dei crediderunt, indesinenter preces efferant « de
 illo, » ut illum semper secum habeant, et adjuto-
 rem in omnibus nanciscantur. Quod autem quotidie
 singuli benedicant ei, quis dubitaverit? nam nocte
 et die animæ omnium in ipsum sincere credentium
 frequentius, quam respirent, nomen ejus colunt ac
 venerantur, ipsique benedicunt: certæ in se refle-
 cti talem benedictionem, secundum hoc in perso-
 nam Christi dictum: « Qui benedicunt tibi, benedi-
 cti sunt, et qui maledicunt tibi, maledicti⁸⁹. »
 Quamobrem quotidie crescit et augetur Christiano-
 rum genus, quod benedictionis Dei consors est:
 ea quippe fruitur, quia semper Christo ipsius be-
 nedicit, secundum hanc Scripturam dicentem:
 « Tota die benedicent ei. » Horumque causam de-
 clarat dicens: « Erit firmamentum in terra in sum-
 mis montium. » His autem indicat Ecclesiam ejus
 in firma virtutis ipsius petra fundatam firmatam-

⁸⁸ Matth. II, 16. ⁸⁹ Num. xxiv, 9.

que, elatam item et exaltatam, et quasi in cacumine montium sitam, in prophetis scilicet et apostolicis verbis, quæ Ecclesia Servatoris nostri constructur.

τῶν ὀρέων. » Οὕτω δὲ σημαίνει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τεθεμελιωμένην καὶ ἐστηριγμένην ἐπὶ τὴν ἀβραάμ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως πέτραν, ἐπηρμένην δὲ καὶ ὑψωμένην, ὡς ἂν ἐπὶ ἀκρα ὀρέων κειμένην, προφητικῶν δηλαδὴ καὶ ἀποστολικῶν λόγων, οἷς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποικοδομεῖται.

Vers. 16, 17. « Superexaltetur super Libanum fructus ejus, et floreant de civitate sicut fenum terræ. » Qua ratione Servatoris, qui in prophetia enuntiatur, fructus super Libanum exaltatus sit, intelliges, si colligas ea quæ in prophetiis de Libano dicuntur. Dictum quippe est in Isaia : « Ecce Dominus Sabaoth conturbat gloriosos cum fortitudine »⁵⁷; » et postea : « Libanus autem cum excelsis cadet »⁵⁸. » In Zacharia vero fertur : « Aperi, Libano, portas tuas, et devotè ignis cedros tuas »⁵⁹. » Dicitum item fuit in vicesimo octavo psalmo : « Confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tanquam vitulum Libanum »⁶⁰. » Has porro voces sane obscuras explicat Scriptura in Ezechiele dicens : « Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena unguibus, ductumque habens ut ingrediatur in Libanum, et exsecuit tenera cedri »⁶¹; » quibus subdit : « Cum venerit rex Babylonis, et ingressus fuerit in Jerusalem, assumet principes »⁶². » His quippe clare prophetia aquilam grandem magnarum alarum, regem Babyloniorum interpretatur; Libanum vero Jerusalem. Reliquorum item prophetarum dicta, ceu de Libano prolata, Jerosolymæ aptabis. Enim vero nemo ex circumcissione fateri dubitet, iis quæ de Libano dicuntur Jerosolymam adumbrari. « Superexaltabitur, » ut fert sermo præsens, « super Libanum fructus ejus, » scilicet Servatoris de quo prophetia loquitur. Fructus autem ejus quis fuerit, nisi Ecclesia ipsius per totum orbem firmata, de qua dicebatur : « Erit firmamentum in terra in summis montium? » Hanc itaque super Libanum exaltandam esse in prophetia dicitur. Licet enim Libanus ille, nempe Jerosolyma, olim gloria affici et florere visus sit; at præstantiori incomparabilique modo superexaltatus fuit Servatoris nostri fructus, seu Ecclesia per totum orbem constituta. Sub hæc autem populos in singulis urbibus collectos multitudinemque magnam indicat his verbis : « Et floreant de civitate sicut fenum terræ. » Illud porro, « de civitate, » dictum est, quasi singulis in civitatibus et omnibus in locis. Imo etiam Ecclesia ipsius, ob politica et evangelicæ, quæ utitur, instituta, civitas Dei vocatur. Quare dictum est : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei »⁶³; » et rursus : « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei »⁶⁴. » Quia ergo civitas illa Dei fluvio in se exundante, seu verbo, irrigata, magnam profert turbæ in Ecclesia collectæ multitudinem; jure adjicitur : « Et floreant de civitate sicut te-

λείπτως τὸν Χριστὸν αὐτοῦ εὐλογεῖν ἀκολούθως; ἢ μετὰ χεῖρας γραφῆς φασκοῦση. » Ὁλην τὴν ἡμέραν εὐλογήσουσιν αὐτόν. » Καὶ τὸ τούτων αἰτιον παρίσται λέγων. « Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἐπ' ἀκρου τῆς αὐτοῦ δυνάμεως πέτραν, ἐπηρμένην δὲ καὶ ὑψωμένην, ὡς ἂν ἐπὶ ἀκρα ὀρέων κειμένην, προφητικῶν δηλαδὴ καὶ ἀποστολικῶν λόγων, οἷς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποικοδομεῖται.

« Ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λιβανὸν ὁ καρπὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Ὅπως ὑπερήρθη τοῦ προφητευομένου Σωτῆρος ἡμῶν ὁ καρπὸς ὑπὲρ τὸν Λιβανὸν νοήσεις τὰ περὶ τοῦ Λιβάνου ἐν προφηταίαις λελεγμένα συναγαγών. Εἴρηται δὲ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐα. « Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς εὐδόξους μετὰ ἰσχύος. » καὶ ἐξῆς. « Ὁ δὲ Λιβανὸς σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. » Ἀλέκται δὲ καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ. « Διανοίξον, ὁ Λιβανὸς, τὰς πύλας σου, καὶ καταφαγεῖτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Εἴρηται δὲ καὶ ἐν κη' ψαλμῷ. « Συντρίψαι τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβανόν. » Ἐπιλύεται ἃ ταύτας τὰς φωνὰς ἀσαφεῖς οὖσας ὁ παρὰ τῷ Ἐζεκιήλ φάσκων λόγος. « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερυγός, ὁ πλατὺς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων, ὃς ἔχει τὸ ἦγγισμα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λιβανόν, καὶ ἀπέκοψε τὰ ἀπαλά τῆς κέδρου. » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται. « Ὅτε ἐν ἔλθῃ ὁ βασιλεὺς Βαβυλωνῶν καὶ εἰσελθῇ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ λήψεται τοὺς ἀρχοντας. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὸν μὲν ἀετὸν τὸν μέγαν τὸν μεγαλοπτερυγόν τὸν βασιλέα τῶν Βαβυλωνίων ἠρμίνευσε, τὸν δὲ Λιβανόν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐφαρμόσεις δὲ καὶ τὰ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις ὡσπερ Λιβάνου λελεγμένα τῇ Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἐκ περιτομῆς τις ἀμφιβάλλοι ἂν μὴ οὐχὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ αἰνιττεσθαι ὁμολογεῖν τὰ περὶ Λιβάνου λελεγμένα. « Ὑπεραρθήσεται » τοίνυν, τὸ παρὸν λόγων φησιν, « ὑπὲρ τὸν Λιβανόν ὁ καρπὸς αὐτοῦ, » δηλαδὴ τοῦ προφητευομένου Σωτῆρος. Καρπὸς ἃ αὐτοῦ τίς ἂν γένοιτο ἢ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἢ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐστηριγμένη, περὶ ἧς ἐλέγετο. « Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἐπ' ἀκρου τῶν ὀρέων; » Αὕτη τοίνυν ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λιβανόν προφητεύεται. εἰ γὰρ καὶ ἐδοξέ ποτε ὁ δηλωθεὶς Λιβανός, λέγω δὲ ἡ Ἱερουσαλήμ, δοξάζεσθαι καὶ ἀνθεῖν, ἀλλ' ὑπερήρθη καὶ πολὺ κάλλιον ἐκείνης ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ καρπὸς, ἢ καθ' ὅλης δηλαδὴ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία γέγονε. Τούτους ἐξῆς τοὺς λαοὺς τοὺς κατὰ πᾶσαν πόλιν συγκροτούμενους καὶ τὰ πολλὰ πλῆθη παρίσται λέγων. « Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Τὸ δὲ, « ἐκ πόλεως, » εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ κατὰ πάντα τόπον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ πόλις ὀνομάσται τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ συνισταμένην νόμιμον καὶ εὐαγγελικὴν πολιτείαν. Διὸ λέλεκται. « Δεδόξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ Θεοῦ » καὶ ἄλιν. « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν ἡ

⁵⁷ Isa. x, 33. ⁵⁸ ibid. 34. ⁵⁹ Zach. xi, 1. ⁶⁰ Psal. xxviii, 5, 6. ⁶¹ Ezech. xvii, 3. ⁶² ibid. 12. ⁶³ Psal. lxxxvi, 3. ⁶⁴ Psal. xlv, 5.

πόλις τοῦ Θεοῦ, ἀρδευομένη τῷ ἐν αὐτῇ πλημμύ-
ροντι ποταμῷ, λόγῳ, πολὺ πλῆθος προφέρει τῶν ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ συγκροτουμένων, εικότως ἐπιλέλεκται·
« Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. »
Προγγεῖτο μὲν οὖν τοῦ χόρτου δίκεν ἐξανθοῦντος πλῆ-
θος ὁ προλεγεγμένος καρπὸς αὐτοῦ, πολὺ βελτίων
καὶ κρείττων τυγχάνων τοῦ χόρτου τῆς γῆς· διὸ
προτίταται τό· « Ἰπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λίβανον
ὁ καρπὸς αὐτοῦ· » μετὰ δὲ τὸν καρπὸν τὸν ἐξαίρε-
τον, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δηλαδὴ καρποφοροῦντας,
τὰ λοιπὰ πλήθη καταριθμεῖ διὰ τοῦ· « Καὶ ἐξανθή-
σουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Εἰτ' ἐπὶ
τούτοις λέγεται· « Ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς
αἰῶνας. » Διαμένοντος δὲ καὶ διαιωνίζοντος τοῦ Χρι-
στοῦ ὀνόματος, συμπαρεκτείνεσθαι καὶ τὴν Χριστιανῶν
ὄνομα ἀκόλουθον ἂν εἴη. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ
πάν ὄνομα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν·
διὸ εἴρηται· « Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἐλέγτο συμπαραμένειν τῷ
ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σεληνης εἰς γενεὰς γενεῶν. Ὅτι δὲ
ταῦτα οὐ δυνατὸν θνητῇ ἐφαρμόσαι φύσει, φθάσαν-
τες ἦδη παρεστήσαμεν. Μετὰ ταῦτα δὲ λέλεκται·
« Καὶ ἐνευλογηθήσεται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς
γῆς. » Οἷς παραθήσεις τὸν φήσαντα πρὸς τὸν
Ἀβραάμ χρησμόν· « Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ
σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Καὶ θεά,
ἔπως ἢ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελία ἐφυλάττετο
κατὰ χρόνους ἀνανεομένη δι' ἐκάστου προφήτου. Τῷ
μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρώτῳ ἐλέκτο τό· « Εὐλογηθή-
σονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. »
μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἰακώβ θεοπίζων περὶ τοῦ Χριστοῦ
ἀναγράφεται εἰρηκῶς· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ
Ἰούδα ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκριται (1)· καὶ αὐτὸς ἔσται
προδοκία ἐθνῶν. » Καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις
αὐθις εἴρηται διὰ τοῦ Βαλαάμ· « Ἐξελεύσεται ἄν-
θρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει
ἐθνῶν πολλῶν. » Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἐθνῶν ἐν ὧδῃ
μεγάλῃ μέμνητο λέγων· « Εὐφράνθητε, ἔθνη λῶς
αὐτοῦ· καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες υἱοὶ
Θεοῦ. » Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα τὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ
διὰ τοῦ χρησμοῦ θεθεσπισμένα ἐπαναλαμβάνει τὸ
λόγιον διδάσκον οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ πληρω-
θήσεσθαι, φάσκον· « Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν αὐτῷ
πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Εἰθ' ἐξῆς φησι· « Πάντα
τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. » Πῶς δὲ μακαριοῦσιν

τὴν ἐξ αὐτοῦ χάριν παριστώνα.
D VERS. 18, 20. « Benedictus Dominus Deus Israel,
qui facit mirabilia solus. » Cum gentes in eo,
quem prophetia indicat, benedictionem acceperint,
prout superius habetur : « Et benedicentur in ipso
omnes gentes ; » accessione crescunt secundum
Deum, multiplicantur et terræ dominantur. Qua-
propter ait divinus Apostolus : « Benedictus Deus,
qui benedixit nos in omni benedictione spiritali⁶⁶. »
Cum ita porro se res habeat, benedictionis aucto-
rem e converso benedicunt. Quare primo quidem
beatum prædicant eum ; deinde benedicendi ratio-
nem edocentur his verbis : « Benedictus Dominus

⁶⁶ Gen. xii. 18. ⁶⁷ Gen. xiv. 10. ⁶⁸ Num. xxi. 19. ⁶⁹ Deut xxxi. 43. ⁷⁰ Ephes. i. 3.

(1) Legu ἢ ἀποκρίται.

Deus Israel, qui facit mirabilia solus. » Observa A porro singulas libri Psalmorum partes similem in sinem desinere. Nam primæ partis postremus psalmus erat quadragesimus, qui sic in fine habet : « Benedictus Dominus Deus Israel ex nunc et in sæculum, fiat, fiat. » Secundæ partis ultimus est hic psalmus, qui similiter in fine dicit : « Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus, » et cætera. Tertie partis postremus est LXXVIII, cujus finis est : « Benedictus Dominus in sæculum : fiat, fiat. » Item quartæ partis ultimus est CV, hujus vero finis : « Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum, et dicet omnis populus : Fiat, fiat. » Quinta pars autem in « alleluia » terminatur, quo totus liber circumscribitur. Cæterum præsens psalmus post memoratam de Christo prædictionem, B adjicit illud : « Benedictus Dominus Deus Israel, » subditque, « qui facit mirabilia solus. » Quæ mirabilia, nisi ea quæ superius allata sunt : quod scilicet descensus sit sicut pluvia in vellus, humiliatus sit calumniatorem, quod permansurus sit cum sole ; quod in diebus ejus oritura sit justitia, quod dominaturus sit a mari ad mare ; quod futurum sit ut Æthiopes procidant coram illo ; quod dona ipsi ex omnibus gentibus asferenda sint ; quod etiam ipse firmamentum futurus sit in terra, et fructus ejus super Libanum exaltandus sit ; et similia quæ sub hæc enumerantur ? Quibus omnibus ad hæc dicenda instituitur : « Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum. » Nomen autem gloriæ ejus est deitas ejus. Si enim quod natum est ex sancta Virgine, Jesu nomine dignatum est secundum Gabrielem, Jesu nomine dignatum est secundum Gabrielem, qui ait ad Joseph : « Et pariet filium, et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum ⁷⁶ ; » hinc sequitur nomen gloriæ ejus, accipiendum esse de theologia ipsius, qua Deus Verbum et unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, intelligitur. Quare dehinc adjicitur : « Et replebitur gloria ejus omnis terra. » Nam olim quidem « in mundo erat et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit ⁷¹. » Quoniam vero ne Judæi quidem, queis tanta prodigia ostenderat, cognitionem ejus recipiebant, jure ad Moysen dicit : « Sine me, et ira accensus conteram eos, et faciam te in gentem magnam ⁷² ; » atque subdit : « Vivit nomen meum quia replebitur gloria mea universa terra ⁷³⁻⁷⁴. » Quamvis enim hi, inquit, gloriam meam depellant ; sed futuro quodam tempore totus orbis replebitur gloria mea. Quod in præsentem docetur his verbis : « Et replebitur gloria ejus universa terra. » Quod ipsum Isaias vaticinando declarabat, dicens seraphim circa Dominum Sabaoth clamare ac dicere : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plena est omnis terra gloria ejus ⁷⁵. » Verum hæc quidem olim ex præsentia

βίβλου τῶν Ψαλμῶν εἰς ὄμοιον καταλήγει τέλος. Τοῦ μὲν γὰρ πρώτου μέρους τελευταῖος ἦν ὁ μ', οὗ πρὸς τῷ τέλει ἐλέγετο· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· » τοῦ δὲ δευτέρου τελευταῖος ἦν ὁ μετὰ χεῖρας ὁμοίως ἐπὶ τῷ τέλει λέγων· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· τοῦ δὲ τρίτου μέρους τελευταῖος ὁ πτ' τυγχάνει, οὗ τέλος· « Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. » Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ τετάρτου μέρους τελευταῖος μὲν ἔστιν ὁ ρε', τέλος δὲ τούτου· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο. » Τὸ δὲ πέμπτον μέρος εἰς τὸ « ἀλληλοῦϊα » καταλήγει, ἐν ᾧ καὶ πᾶσα περιγράφεται ἡ βίβλος. Πλὴν ὁ παρὼν μετὰ τὴν προεκτεθεῖσαν περὶ τοῦ Χριστοῦ πρόβηθρον ἐπιφέρει τὸ· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, » καὶ προστίθησι τὴν, « ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. » Ποία δὲ θαυμάσια, ἢ τὰ προελθόντα ἐν οἷς ἦν τὸ καταβῆσθαι αὐτὸν ἐπὶ πόκον ὡς ὕετον, καὶ τὸ ταπεινώσει συκοφάντην, καὶ τὸ συμπαραμενεῖν τῷ ἡλίῳ· καὶ τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνατελεῖν δικαιοσύνην, καὶ τὸ κατακυριεύσειν αὐτὸν ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης· τοὺς Αἰθίοπας προπίπτειν ἐνώπιον αὐτοῦ· ὧρᾶτε αὐτῷ προσάχθησθαι ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν· ἀλλὰ καὶ τὸ στήριγμα αὐτὸν ἐν τῇ γῆ γενήσθαι, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τὸν Λίβανον ἀρθήσθαι, καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐξῆς κατηρόμηται ; ἐφ' οἷς πᾶσι διδασκόμεθα λέγειν· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὄνομα δὲ δόξης αὐτοῦ ἢ θεότης αὐτοῦ τυγχάνει· εἰ γὰρ τὸ ὑπὸ τῆς ἀγίας Παρθένου γεγεννημένον ὄνοματος ἡξίωται τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν Γαβριὴλ φησάντα πρὸς τὸν Ἰωσήφ· « Καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ· ἀκόλουθὸν ἔστι τὸ τῆς δόξης αὐτοῦ ὄνομα τὴν περὶ αὐτοῦ νοεῖσθαι θεολογίαν, δι' ἧς Θεὸς Λόγος καὶ μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐπινενόηται· ὅθεν ἐπιλέγεται ἐξῆς· « Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Πάλαι μὲν γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Καὶ ἐπεὶ μηδὲ Ἰουδαῖοι οἷς τοσαύτας ἐνεδείξατο θαυμάσιον φησὶ πρὸς Μωϋσῆν· « Ἐασόν με, καὶ θυμωθεὶς ὄρηθ' ἐκτρίψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα· » καὶ ἐπιλέγει· « Ζῆ τὸ ὄνομά μου, ὅτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέγιστα οὗτοι, φησὶ, παροῦνται τὴν ἐμὴν δόξαν, ἀλλὰ κερῶ τινι πληρωθήσεται ἡ οἰκουμένη πᾶσα τῆς ἐμῆς δόξης. Ὁ δὲ καὶ τὸ παρὼν λόγιον διδάσκει φῆσαι· « Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τοῦτο καὶ Ἡσαΐας παρίστανε θεοπλῆτων τὰ σεραφεῖμ κυκλῶντα τὸν Κύριον Σαβαὸθ βοῶντά τε καὶ λέγοντά· « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαὸθ· πλήρ-

⁷⁰ Matth. i, 21. ⁷¹ Joan. i, 40. ⁷² Exod. xxxii, 10.

⁷³ ⁷⁴ Num. xiv, 21. ⁷⁵ Isa. vi, 3.

ρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν θεϊκῆ προγνώσει ἐθεοπίζητο πάσαι· ἔργοις δὲ ἐπληροῦτο πρότερον ἢ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τῶν ἀνθρώπων ἐπιλάμψαι γένοι· ἰδοὺ γὰρ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνατέτραπται μὲν πάσα δαιμονικὴ πλάνη· πεπληρώκε δὲ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ, τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ ἐν πάσῃ τῇ γῆ δοξάζουσα. Καὶ ἐπειδὴ περ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητικῶς μέλλουσα ἐσεσθαι προανεφώνει, χορὸς ἀγγέλων ὑπακούει (1) συνευχόμενος τῇ τῶν πραγμάτων τελειώσει, πιστοῦμένους τε αὐτὰ καὶ λέγων· « Γένοιτο, γένοιτο· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἀμήν καὶ ἀμήν· » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται· « Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. » Ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Σύμμαχος ἠρμηνεύσεν· « Ἐπετελέσθησαν προσευχαὶ Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ὁ δὲ Θεοδοσίω καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· « Ἀνεκαφαλαιώθησαν προσευχαὶ Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί. » Οἱ μὲν οὖν ἄπειροι τῆς ἀκριβείας τοῦ ἀναγνώσματος οὐχ ὡς μέρος τοῦ ὅλου ψαλμοῦ ἐξελήφασιν τὸ, « Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ἀλλ' ὡς ἐξωθεν τῆς προφητείας παραγεγραμμένον ἀνέγνωσαν. Αἱ δὲ λοιπαὶ ἔρμηνευσαι καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ σαφῶς παρίστησιν, ὅτι καὶ ταῦτα μέρος τυγχάνει τοῦ ὅλου ψαλμοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς ἐν προσευχαῖς ἐτίθετο ἀεὶ ἐπιλάμψαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προφωνουμένην γένεσιν· ταύτης δὲ εἰς ἔργα χωρούσης, ἐμελλε συμπληροῦσθαι πάντα τὰ προπεφτευμένα· εἰκότως μετὰ τὸ συμπέρασμα τῶν προλελεγμένων ἐπιλέγεται, ὡς ἄρα ἐπετελέσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ τῶν προλελεγμένων αἱ τοῦ Δαυὶδ προσευχαί. Δύναται δὲ τὸ, « ἐπετελέσθησαν ἢ ἐξέλιπον, » προφητικῶς λέγεσθαι εἰς μέλλουσα χρόνον· τῶν γὰρ προκατηριθμημένων ἕκαστον γενήσεται ἐπὶ καὶ ἐπιτελεσθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν αἱ προσευχαὶ Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. Εὐκαιρότατα δὲ διὰ τὸν προφητευόμενον Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐμνημόνευσεν οὐχ ἀπλῶς « τοῦ Δαυὶδ, » ἀλλὰ μετὰ προσθήκης « τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ἵνα συνώψωμεν τῇ παρουσίᾳ γραφῆ τὴν Ἠσαΐου προφητεῖαν, δι' ἧς τὰ ὅμοια περὶ τοῦ Χριστοῦ θεοπίζηται ἐν οἷς εἴρηται· « Ἐξελεῖσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἀνθὸς ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται· καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· οἷς ἐπιλέγεται· « Καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν. » Ὅρθως γὰρ ὅπως καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν ἀναφώνεσθαι· ὥστε μὴ μάτην μηδὲ τὴν προσθήκην τὴν « τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί » ἐν τῇ προκειμένῃ φέρεσθαι προφητεία. Κατὰ καιρὸν δὲ ἐνταῦθα, Χριστοῦ βασιλείας καὶ κλήσεως ἐθνῶν εὐαγγελισθείσης, τὸ δεύτερον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν περιγράφεται, ἀρχάμενον μὲν ἀπὸ πρώτου καὶ τεσσαρακοστοῦ, καταλήξαν δὲ εἰς τὸν μετὰ χεῖρας.

ΤΩΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ἈΣΑΦ ΨΑΛΜΩΝ ΑΙ ΠΕΡΙΟΧΑΙ.

Α'.

Οἱ τοῦ Ἀσάφ ἐπιγεγραμμένοι εἰσι μὲν τὸν ἀριθμὸν

⁷⁹ Isa. xi, 1. ⁷⁷ ibid. 10.

(1) Ὑπακούειν, id est respondere. Vide in Onomastico ad Opera S. Athanasii.

A divina prænuntiabantur : opere autem complebantur prius quam Servator et Dominus noster Jesus Christus humano generi illuceret : ecce namque tempore nostro eversus est omnis diabolicus error, totam vero terram replevit Ecclesia Christi, Deum Israel in toto orbe gloria afficiens. Et quia hæc Spiritus sanctus prophetice futura prædixerat, chorus angelorum respondet una deprecans pro rei consummatione, illaque confirmans ac dicens : « Fiat, fiat, » sive secundum Aquilam, « fideliter, fideliter ; » aut secundum Symmachum : « Amen, amen. » Quois deinde additur : « Defecerunt hymni David filii Jessæ. » Pro quo Symmachus sic interpretatur : « Perfectæ sunt orationes David filii Jessæ ; » Theodotio autem et quinta editio : « Recognitæ sunt orationes David filii Jessæ. » Qui lectionis acurationem ignorant, hæc verba, « Defecerunt hymni David filii Jessæ, » pro parte psalmi non habent ; sed quasi rem extra prophetiam et adjectitiam legunt. Verum reliquæ interpretationes, et ipsa Hebraica scriptura, clare commonstrant hæc quoque totius psalmi partem esse. Quia enim David rex in orationibus suis semper insistebat, ut ortus Servatoris, qui ex semine suo proditurus erat, illuceresceret ; quia cum ad effectum perductus esset, futurum erat ut omnia quæ in prophetiis seruntur implerentur ; jure post prædictorum complementum additur, perfectas et completas superius esse Davidis orationes. Potest etiam illud, « perfectæ sunt aut defecerunt, » prophetice intelligi de futuro tempore : nam singula quæ superius enumerantur tunc eventient, cum orationes Davidis filii Jessæ perficiantur et re ipsa implebuntur. Opportunissime autem propter Christum Dei qui in vaticinio fertur, non « Davidis » tantum dixit, sed cum hoc additamento, « filii Jessæ ; » ut huic scripturæ, Isaïæ prophetiam subjungamus quæ similia de Christo vaticinatur, cum ait : « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ⁷⁹, » et cætera, quibus adjicitur : « Et erit radix Jessæ, et qui exsurgit imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt ⁷⁷. » Vides enim quo pacto hic per radicem Jessæ vocatio gentium annuntietur, ita ut additamentum illud, « filii Jessæ, » non frustra in hac prophetia jaceat. Cum autem Christi regnum et gentium vocatio annuntiata fuerint, hic peropportune terminatur secunda pars libri Psalmorum, quæ a quadragesimo primo incipit, et in præsentem psalmum desinit.

ARGUMENTA PSALMORUM QUI ASAPHI INSCRIBUNTUR.

1.

Psalmi qui Asaphi inscribuntur duodecim numero

sunt (1), quorum unus a reliquis undecim sejunctus, ac ante quinquagesimum constitutus est. Quadragesimus nonus itaque psalmus *Asaphi* inscriptus est. cujus rei causam, qualis tunc succurrebat, in ejus expositione retulimus. Primus autem *Asaphi* psalmus, de quo jam agitur, prophetam inducit ingenti admiratione captum de longanimitate optimi Dei, deque ejus erga impios tolerantia, itaque de venia peccantium concessa. Qua de re obstupescens, sese ut pusillanimum ac pene commotum, atque animæ gressu eversum coarguit; quod videret impiorum et atheorum hominum res prospere cedere. Cæterum postquam in principio rem ægre ferre visus fuerat, in sequentibus infaustum eorum exitum vaticinatur dicens: *Dejecisti eos, dum extollerentur. Quomodo facti sunt in desolationem subito? Defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam* ⁷⁸, et quæ sequuntur.

II

Secundus de qua rerum conditione in primo dictum sit edocet, deplorans postremam Romanorum tempore Jerosolymæ obsidionem, obsidentiumque motus et gesta declarat his verbis: *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?* quibus adjicit: *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia dejecerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum; quibus iterum subjungit: Signa nostra non vidimus; jam non est propheta, et nos non cognoscet amplius* ⁷⁹. Nam quod dicit, tempore obsidionis istius prophetas non exstitisse; id sane postremi eorum excidii argumentum est. Hæc vero congruenter post prædictiones de Christo superius enuntiatis posita sunt. Quia enim ipsum venientem non acceperunt, necessario eam, quæ post tanta in Christum facinora ipsos invasit, ultionem vaticinatur.

III.

Tertius *Asaphi* psalmus in finem remittit eum qui priora legerit, hortaturque *ne disperdat* ⁸⁰. Ad hæc autem titulus psalmum et canticum ipsum esse declarat, quia eorum qui in Christum crediderunt gratiarum actionem complectitur. Divinum item judicium memorat, narratque quomodo constituerit diem judicii, quo reddet unicuique secundum opera ejus, ita ut qui in præsentī vita ærumnis afflicti fuerint, futura in Deo reposita spe non excidant; qui vero hoc tempore elati contra Christum arroganter egerint, ultionem in futura vita non declinent. Quapropter ex persona apostolorum, discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri hæc pronuntiat: *Confitebimur tibi, Deus, et invocabimus nomen tuum. De iis vero qui in Salvatore nostrum*

A 16', τούτων δὲ εἷς ἀπεσχοίνισται τῆς τῶν προκειμένων ἰα' συναφείας, κατατέτακται δὲ πρὸ τοῦ ν ψαλμοῦ. Ὁ γοῦν μὲ' ἐπιγράφεται τοῦ Ἀσάφ· τὴν δὲ ὑποπεσοῦσαν ἡμῖν αἰτίαν τοὺς τόπους διηγούμενοι παρεθήκαμεν. Εἰσάγει δὲ ὁ μετὰ χεῖρας πρώτος ἐν τοῦ Ἀσάφ, τὸν προφήτην ὑπερβαυμάζοντα τὸ μακρόθυμον τοῦ παναγάθου Θεοῦ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνεξικακίαν αὐτοῦ, τὴν τε ἐνδοξομένην συγχώρησιν τοῖς ἁμαρτάνουσιν· ἦν ὑπερεκπληρότομος, αὐτοῦ κατηγορεῖ ὡς ὀλιγοψυχούντος καὶ μικροῦ δεῖν σαλευθέντος, καὶ τῆς ψυχῆς τὰς βάσεις περιτραπέντος, δι' ἃς ἑώρα τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέλων ἀνδρῶν εὐπραγίας. Πλὴν ἀποδυσπετήσας ἐν τοῖς πρώτοις, πρῶτων τὴν κατατροφὴν αὐτῶν θεσπίζει λέγων· *Κατέβηλας αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρῆθῆναι. Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα;* Ἐξέλιπον, ἀπόλωτο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα.

B'.

Ὁ δεῦτερος ἐπὶ ποίαις περιστάσεσιν τὰ ἐν τῷ πρώτῳ λέλεκτο διδάσκει, ἀποδουρόμενος τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν, ἣν πέπονθεν ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, σημαίνων τε τὴν ἐπανάστασιν τῶν τὸν τόπον πολιορκησάντων· ὁ δὲ παρίσθησι φήσας· *Ἰνα τί, ὁ Θεὸς, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· Ὡς ἐν δρυμῶ ξύλων ἀξίνας ἐξέκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλκι καὶ λαξευτηρίῳ ἀτέγγιζεν αὐτήν· Ἐνεπύριον ἐν πυρὶ τὸ ἀγαστήριόν σου· οἷς αὖθις ἐπιλέγει· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν· οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γνώσεται ἔτι· τῷ γὰρ φάσκειν μηκέτι προφήτας γεγονέναι κατὰ τὴν δηλουμένην πολιορκίαν σημεῖον ἦν τῆς ὑστάτης αὐτῶν ἀποπτώσεως. Ἔπειτα δὲ αὐτὰ σφόδρα ἀκόλουθως ταῖς διὰ τῶν ἑμπροσθεν περὶ τοῦ Χριστοῦ λεχθεῖσαις προρρήσεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐλθόντα αὐτὸν μὴ παρεδέξαντο, ἀναγκαίως τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτοῖς ὄργην μετὰ τὰ κατ' αὐτοῦ τολμηθέντα αὐτοῖς θεσπίζει.*

Γ'.

Ὁ τρίτος τοῦ Ἀσάφ εἰς τὸ τέλος παραπέμπει τὸν τοῖς προτέροις ἐντετυχηκότα, καὶ παραινεῖ μὴ διασθεῖραι. Ἐπιγράφει τε πρὸς τοῦτοις, ὅτι καὶ ψαλμὸς εἶη καὶ ψῆδῃ· ἐπειδὴ περιέχει εὐχαριστίαν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότων. Καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίαν παρίσθησι διδάσκων ὅπως ἔστησεν ἡμέραν κρίσεως, ἐν ἣ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ οὕτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον κακούμενοι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ μελλούσης ἐλπίδος ἀποπεσοῦνται, οὐθ' οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα καιρὸν ἐπαρθένεις καὶ καταλαζονευσάμενοι τοῦ Χριστοῦ ἀτιμώρητον ἔξουσι τὸν μετὰ ταῦτα βίον. Διὸ ἐκ προσώπου μὲν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν ἀναφωνεῖ τό· *Ἐξομολογησόμεθά σοι, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομά σου· περὶ δὲ*

⁷⁸ Psal. LXXII, 18, 19. ⁷⁹ Psal. LXXIII, 1-9. ⁸⁰ Psal. LXXIV, 1.

(1) Vide supra ad psal. XLIX. initio.

τῶν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμησάντων προῶν **A** ἐπάγει τό· *Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ παρανομήσετε, καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρατα. Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὑψος τὸ κέρατα ὑμῶν, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν. Εἶθ' ἐξῆς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐπιφέρει τό· Ἐγὼ δὲ ἀπαγγελῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συνθλάσω, καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου.*

Δ'.

Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς λέλεκται Ἐν ὕμνοις· οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ὧδῃ τυγχάνει ἀναπέμπουσα εἰς τὸ τέλος. Διαγράφει δὲ τῶν μὲν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὴν ἀσφάλειαν, αὐτοῦ δὲ τὴν ἐν εἰρήνῃ μονὴν καὶ στάσιν, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας παρουσίαν· καὶ ὡς ἡ ἀληθινὴ αὐτοῦ πόλις, καὶ τῶν Σιών δρος τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ οἰκητήριον πάντοτε εἰρηνεύεται, οὐδὲ πώποτε ἐχθροὶς ὑποχείριον γιγνώμενον. Ὁ δὲ σημαίνει λέγων· *Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέχρι τὸ δρομα αὐτοῦ. Ἐγενήθη εἰρήνη ὁ τόπος αὐτοῦ καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἶθ' ἐξῆς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πολεμίων τὴν πτώσιν παρίστησιν ὧδε φάσκων· Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, ὄπλον καὶ βρομφαίαν καὶ πόλεμον· καὶ ἅλιν· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῆ καρδίᾳ. Ἔγνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐκ εὗρον οὐδὲν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Ἀπὸ ἐπιτιμῆσώς σου, ὁ Θεός Ἰακώβ, ἐνσταξαὶ πάντες οἱ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἰππους· οἷς ἐπισυνάπτει τὴν ἐνδοξὸν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν λέγων· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠεοῦσας κρίσειν, γῆ ἐφοβήθη καὶ ἠσύνχασεν ἐν τῷ καταστήνῃ· εἰς κρίσειν γῆς.*

Ε'.

Καὶ ὁ μετὰ χεῖρας τοῦ μὲν Ἀσάφ τυγχάνει, ὑπογράφει δὲ, Ἐπὲρ Ἰδιθούμ· περὶ οὗ προδιειληφάμεν διὰ τῶν ἔμπροσθεν. Ἔοικεν δὲ ἔπὲρ τοῦ Ἰδιθούμ συντάττειν τοὺς λόγους, πολλὰ ὡς εἰκότως ἐφ' οἷς ἀκήκοεν περὶ τοῦ λαοῦ καταστενάζοντος, λειποθυμοῦντός τε ἤδη καὶ μικροῦ δεῖν καὶ ἐαυτὸν ἀπογινώσκοντος διὰ τὰς τοῦ λαοῦ παρανομίας καὶ τὰ συμβησόμενα δι' αὐτὰς τῷ παντὶ ἔθνει. Δι' ὃ ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ τίθησι τὸ, *Φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέειπεν μοι· εἶθ' ἐξῆς τὴν γενομένην αὐτῷ ἀθυμίαν ὑποβαίνει λέγων· Ἀπηνήγατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, ἠδολέσθησε καὶ ὠλιγοψύχησε τὸ πνεῦμά μου. Ἐταράχθη καὶ οὐκ ἐλάλησα. Καὶ ἐπιλέγει· Νύκτωρ μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσθου καὶ ἔσκαλλον τὸ πνεῦμά μου. Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι; ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκρύψει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός, ἢ συνέξει ἐν τῇ ἐργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρομένους αὐτοῦ; Ταῦτ' ἦν τὰ λυπήσαντα τὴν τοῦ Ἰδιθούμ ψυχὴν. Δι' ὃ καλῶς ὠλιγοψυχημένα*

talia ausi sunt sub hæc adjicit : Dixi iniquis : Nolite inique agere ; et delinquentibus : Nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altum cornu vestrum , nolite loqui adversus Deum iniquitatem. Deinde vero ex persona ipsius Christi addit : Ego autem annuntiabo in sæculum , cantabo Deo Jacob. Et omnia cornua peccatorum confringam , et exaltabuntur cornua justi.

IV.

Præsens quoque psalmus *In hymnis* ²¹ dicitur ; quin etiam canticum est ad finem remittens. Describit vero apostolorum Servatoris et Ecclesiæ ipsius securitatem ; ipsius vero Christi pacificam mansionem et statum , ejusque in Judæam adventum. Narratque veram ejus civitatem , et Sion montem , ejus verum domicilium , in pace semper versari , neque unquam in hostium ditionem venturum esse. Quod sane his verbis significat : *Notus in Judæa Deus , in Israel magnum nomen ejus. Factus est pax locus ejus , et habitatio ejus in Sion.* Sub hæc inimicorum ejus , necnon Ecclesiæ ejus hostium ruinam declarat his verbis : *Ibi confregit potentias arcuum , telum , gladium et bellum ; ac rursum : Turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum , et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Ab increpatione tua, Deus Jacob , dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos.* Quibus gloriosum Servatoris adventum subjicit dicens : *De cælo auditum fecisti judicium , terra tremuit et quievit , cum exurgeret in judicium Deus , ut salvos faceret omnes reges terræ.*

τὸν Θεόν, τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς

V.

Hic item psalmus Asaphi est : titulus autem ejus est, *Pro Idithum* ²² ; de quo jam superius. Videturque sermonem texere pro Idithum , qui audito populi statu , multum , ut par erat , ingemiscebat , jamque animo deficiebat , atque ob populi scelera , ac futuras ideo universæ genti calamitates , pene desperabat. Quare in principio quidem , quasi ex persona ipsius sic habet : *Voce mea ad Deum clamavi , voce mea ad Deum , et intendit mihi.* Deinde vero suum animi deliquium subindicat his verbis : *Renuit consolari anima mea , exercitatus est , et defecit spiritus meus. Turbatus sum et non sum locutus.* His subjungit : *Nocte cum corde meo exercitabar et scopebam spiritum meum.* Nunquid in æternum projiciet Dominus , an non apponet ei complacitior sit adhuc , aut in finem misericordiam suam abscondet a generatione in generationem , aut obliviscetur misereri Deus , aut continebit in ira sua misericordias suas ? Hæc erant quæ Idithumi animam affligebant. Quare se animo defecisse fatebatur. Sed Spiritus sanctus per prophetam Asaph ejus dolori deinde medetur , dum ait : *Quis Deus*

²¹ Psal. LXXIV, 1. ²² Psal. LXXVI, 1.

magnus sicut Deus noster? Tu es Deus qui facis mirabilia. Notam fecisti in populis virtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph; ac rursum: Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, turbatae sunt abyssi: multitudo sonitus aquarum: ac sermonem his obsignat: Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi et Aaron. Hæc necessario Asaph ipsi Idithum commemoravit, ut ne ultra diceret: Exercitatus est et defecit spiritus meus; sed mirabilibus Dei per Moysem olim gestis, queis populum suum redemit, fidem habens pro futuro quoque tempore similia eventura speraret.

τοῖς πάλαι ἐπὶ Μωϋσέως τοῦ Θεοῦ παραδόξοις ἔργοις, ἐπιόντα χρόνον ἐπιζῶσι γενήσεσθαι.

VI.

Sextus neque psalmus est neque canticum, neque hymnus, neque in finem remittit. Quare hujusmodi nihil in titulo habet: sed nos ad eorum quæ hic feruntur intelligentiam excitat. Cur autem nihil eorum quæ diximus fert inscriptio, nisi quia totus hic sermo Judaicam gentem incusat, pristinas eorum impietates enumerans? Quod ad justii iudicii Dei defensionem propheta concinnavit: vaticinaturus enim ea, quæ ante Servatoris adventum populo eventura erant, necessario docet ipsos non modicarum impietatum causa isthæc passuros. Quamobrem recenset ille quoties peccaverint, et quoties Dei patientia peccata eorum tulerit, ac quomodo demum cum implesent impietatum mensuram, eos ipsos admodum juste ira Dei invaserit. Ut hæc itaque cognoscamus, necessario sic inscribit: *Intellectus Asaph*⁸², ac in sequentibus omnia eorum scelera recenset.

VII.

Postquam multitudinem peccatorum Judaici populi compendio retulerat, et ceu in cippo criminum eorum insculperat; consequenter hic irruptionem, quæ tempore Antiochi Syriæ regis facta est, vaticinatur. Qui Jerosolymam ingressus, templum non evertit, sed profanavit, atque gentem ad idola colenda compulit. Quarum rerum historiam, liber Machabæorum inscriptus complectitur. In quo occisorum numerus, variique modi queis pro pietate martyrium perpessi sunt, describuntur. Quare spiritus propheticus has supplices voces pro universo populo effundit: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ*⁸³. Hæc ad gloriam gentis vergebant, quare magna cum fiducia dicta sunt. Verum non talia erant in septuagesimo tertio, in quo dicebatur: *Utiquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ*⁸⁴? Illis quippe abjectio populi in finem usque declarabatur, necnon postrema Jerosolymæ

ᾠμολόγησι. Ἄλλα τὸ θεῖον Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου Ἀσάφ ἐξῆς τὰ λυπηρὰ θεραπεύει ἐν οἷς φησι· Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Ἐγγώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμιν σου, ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου, τοὺς νιὸς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ· καὶ αὐτοῖς· Εἰδοὺσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἶδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν, ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι· πλῆθος ἡγῶν ὕδατος· καὶ ἐπισφραγίζεται λέγων· Ὁδηγήσας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρών. Ἀναγκαιῶς δὲ τούτων ὁ Ἀσάφ ὑπέμνησε τὸν Ἰδοῦθουμ, ὡς ἂν μῆκετι λέγοι· Ἡδολέσχησε καὶ ὠλιγοθύχησε τὸ πνεῦμά μου· πιστευῶν ἐν

δι' ὧν ἐλυτρώσατο τὸν λαόν, τὰ ὅμοια καὶ εἰς τὴν

B

Γ.

Ὁ ἕκτος οὐκέτι ψαλμός οὐδὲ ᾠδὴ οὐδὲ ὕμνος, οὐδὲ ἀναπέμπει εἰς τὸ τέλος. Ὅθεν οὐδὲν τούτων ἐπιγράφεται· διεγείρει δὲ ἡμᾶς εἰς σύνεσιν τῶν ἐμφορομένων. Διὰ τί δὲ μὴδὲν τῶν προειρημένων ἢ προγραφή περιέχει, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ πᾶς λόγος τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους κατηγορεῖ, καταριθιμῶμενος αὐτῶν τὰ πάλαι ἀσεβήματα; Τοῦτο δὲ πράττει ὁ προφήτης εἰς ἀπολογία τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας· μέλλων γὰρ θεσπίζειν τὰ συμβησόμενα τῷ ἔθνει πρὸ τῆς τοῦ Σωτήρος παρουσίας, ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὅτι μὴ ἐπὶ μικροῖς ἀσεβήμασι ταῦτα πείσονται. Διόπερ καταριθμεῖται δόσκις ἤμαρτε καὶ δόσκις ἡγεγεν αὐτοῖς τῷ Θεοῦ μακροθυμία, καὶ ὡς ὕστερον πληρώσαντας αὐτοὺς τὸ μέτρον τῶν ἀσεβημάτων δικαιοτάτα μετέλθεν ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργῆ. Ἴν' οὖν ταῦτα γινώμεν, ἀναγκαιῶς ἐπιγράφει, *Συνέσεως τῷ Ἀσάφ*, καὶ προῶν ἐξῆς ἀνακεφαλαιοῦται αὐτῶν πάσης τᾶς παρανομίας.

C

Z.

Ἐπιτεμώμενος το πλῆθος τῶν ἀσεβημάτων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ὡσπερ ἐν στήλῃ τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας ἐντυπώσας, ἀκολουθῶς διὰ τῶν προκειμένων τὴν γενομένην κατ' αὐτῶν ἐπανάστασιν κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντιόχου τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως θεσπίζει. Ὁ ἐπελθὼν τοῖς Ἱεροσολύμοις, οὐ καθαιρεῖ μὲν, βεθλοῖ δὲ τὸ ἱερὸν, εἰδωλολατρεῖν ἐπαναγκάσας τὸ ἔθνος. Τούτων δὲ τὴν ἱστορίαν ἢ τῶν ἐπιγεγραμμένων Μακκαβαίων βίβλος περιέχει· ἐν ἣ καὶ τὰ πλῆθη τῶν ἀνηρημένων, οἱ τε τρόποι τῶν ὑπὸ εὐσεβείας μεμαρτυρηκότων παρ' αὐτοῖς ἀνεγράφθησαν. Διὸ τὸ προφητικὸν Πνεῦμα ἐντευξεν ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀναπέμπει λαοῦ φάσκον· Ὁ Θεὸς, ἡλθουσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίόν σου, ἔθεντο Ἱερουσαλήμ εἰς ἐπωρευσίαν· Ἐθεντο τὰ θησαυμαῖα τῶν δούλων σου βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ταῦτα γὰρ ἦν σεμνολογήματα τοῦ ἔθνους· διὸ σὺν παρῆρησά πολλῇ λέλεκτο. Ἄλλ' οὐ τοιαῦτα ἦν τὰ ἐν τῷ γ' καὶ δ', ἐ' οὐ ἐλέγετο· Ἴνα τί, ὁ Θεὸς, ἀπόσω εἰς τέλος, ὅρησθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νεμῆς σου; Ἐν

D

⁸² Psal. LXXVII, 1. ⁸³ Psal. LXXVIII, 1, 2. ⁸⁴ Psal. LXXIII, 1.

ἐκείνοις γὰρ τὴν εἰς τέλος ἀποβολὴν τοῦ ἔθνους ἐδή-
λου, καὶ τὴν ἐσχάτην τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπόπτωσιν.
Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν οὐκ ἐμφέρεται χρηστὸν τέλος οὐ-
δὲ ἐπαγγελία τις θεραπεύουσα τὰ λελεγμένα· ἐν δὲ
τῷ παρόντι μετὰ τὰ σκυθρωπά ἐπισυνάπτει τῷ τέλει
τοῦ παντὸς λόγου· *Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν
ἐπιταπλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν, τὸν ὄνει-
δισμὸν αὐτῶν, ἐν ὠνειδίσειάν σε, Κύριε. Ἡμεῖς δὲ,
λαός σου καὶ πρόβατα νομῆς σου, ἀνθομολογη-
σόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν*

A ruina : in illo item non faustus finis, non promis-
sio, quæ recensitis malis medeatur, affertur ; at
in præsentī post tristitia illa hæc in fine sermonis
adjicit : *Kedde vicinis nostris septuplum in sinu eo-
rum, improprium ipsorum, quo exprobraverunt
tibi, Domine. Nos autem populus tuus et oves pascuæ
tuæ, confitebimur tibi in sæculum. In generationem
et generationem annuntiabimus laudem tuam. Hæc
quippe vere justorum voces sunt.*

ἐξαγγελοῦμεν τὴν ἀνεστῆν σου. Αὗται γὰρ σαφῶς

H'.

Ἡ ὀγδόη προφητεία τοῦ Ἀσάφ πολλα σημαίνει
κατὰ τὸ αὐτὸ διὰ τῆς προγραφῆς· ἔστι γὰρ, εἰς τὸ
τέλος, καὶ, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, καὶ, B
ὕψιμος· πρὸς τοῦτοις ἅπασιν ἐπιτετέθηται ὡς καὶ
μαρτύριον εἰη μόνος οὗτος τῶν ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ
φερομένων οὕτως ἐπιγεγραμμένος. Εἰς μὲν οὖν τὸ
τέλος ἀναπέμπει διὰ τὸ θεσπίζειν τὸ μέλλον ὑπὲρ
δὲ τῶν ἀλλοιωθησομένων, διὰ τὴν μεταβολὴν
τῶν διὰ τῆς προφητείας δηλουμένων· μαρτύριον
δὲ εἶρηται διὰ τὸ μαρτυρεσθαι περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ
προαναφωνουμένου ἀνδρὸς καὶ τοῦ καλουμένου Υἱοῦ
ἀνθρώπου. Υἱὸν γὰρ τινὰ ἀνθρώπου εἰσάγει καὶ
θεοῦ δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ τοῦτον ὀνομάζει. Πρῶτον μὲν
οὖν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου πορείαν
καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Παλαιστίνων γῆς οἰκιστὴν παρίστη-
σιν ἐν ἀλληγορίας τρόπῳ φάσκων· *Ἄμπελον ἐξ Αἰ-
γύπτου μετήρας, ἐξέβυλες ἔθνη καὶ κατεφύτευ-
σας αὐτήν, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· εἶτα δηλοῖ τὴν C
ἐσομένην ἐρημίαν αὐτῶν φάσκων· Ἰνα τί καθεῖλες
τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτήν πάντες
οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν· Καὶ περὶ τῶν πο-
λιορκησάντων δὲ διδάσκει λέγων· Ἐλυμήνατο αὐ-
τήν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κάτενεμή-
σατο αὐτήν. Δι' ὧν δύο πολιορκητὰς ἔσσεσθαι τοῦ
ἔθνους σημαίνει· ὃ δὴ γέγονε μὲν καὶ κατὰ τοὺς
τῶν Βαβυλωνίων χρόνους· πρῶτος γὰρ ὁ Ἀσσύριος
ἐπελθὼν τὰς δέκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτους
ἀπήγαγεν· εἶτα μετὰ τοῦτον ὁ Βαβυλώνιος τοὺς ὑπο-
λοίπους ἐχειρώσατο, τὴν Ἱερουσαλήμ σὺν τῷ ναῷ
πυρπολήσας. Ὁ δὲ θεσπίζει φάσκων ὁ λόγος· Ἐμ-
πευρισμένη ἐν πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη· γέγονε
δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας, πρῶτον μὲν πο-
λιορκησαντος αὐτοῦς Τίτου τοῦ καὶ τὸ ἱερὸν πυρπο-
λήσαντος μετὰ τὰ τολμηθέντα αὐτοῖς κατὰ τοῦ Σω-
τήρος ἡμῶν· ἔπειτα Ἀδριανοῦ τοῦ τὴν πόλιν αὐτὴν
ἄβατον Ἰουδαίους εἶναι νομοθετήσαντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ
ταῦτα περὶ τῆς πολιορκίας ἐθέσπισε τοῦ ἔθνους,
πρῶτον περὶ τῆς σωτηρίου θεοφανείας εὐχὴν ἀνα-
πέμπει λέγων· *Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα
δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ Υἱὸν ἀνθρώπου ὃν ἐκραταίω-
σας σεαυτῷ. Παρακαλεῖ δὲ ἐν τούτοις τὸν ἄνδρα
τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ὀφθῆναι ἐπὶ γῆς. Δι' αὐτοῦ γάρ,
φησὶν, ἡμεῖς οἱ παραδεχόμενοι αὐτὸν οὐ μὴ ἀποστῶμεν
ἀπὸ σοῦ, ἀλλὰ καὶ ζωώσεως ἡμᾶς δι' αὐτοῦ· εἰ
δὲ καὶ ἰκετεύομεν λέγοντες· Κύριε τῶν δυνάμεων,
ἐπιστρέψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίστρενον τὸ πρόσωπόν
σου, διὰ τοῦ δηλωθέντος ἀνδρὸς, καὶ σωθησόμεθα.**

VIII.

Octava Asaphi prophetia multa in titulo simul
indicat : nam dicitur, *in finem, et, pro iis qui com-
mutabuntur, et, psalmus* ⁸⁶ : ad hæc autem omnia
observatur hunc solum psalmum, ex iis qui in toto
libro feruntur, *testimonium* inscribi. In finem ita-
que remittit, quia futura vaticinatur ; est vero, *pro
iis qui commutabuntur*, ob mutationem eorum qui in
prophetia indicantur ; *testimonium* autem dicitur,
quia testimonium præbet viro ibidem prænuntiato,
et ei qui vocatur Filius hominis. Nam quemdam Fi-
lium hominis hic inducit, et virum dexteræ Dei
eumdem nuncupat. Primo itaque Judaici populi ex
Ægypto exitum, atque habitationem in Palæstina
allegorico more declarat dicens : *Vineam de Ægypto
transtulisti, eiecisti gentes et plantasti eam, et cæ-
tera. Deinde futuram ejus desolationem his indicat :
Ut quid destruxisti maceriam ejus, et vindemiant eam
omnes qui prætergrediuntur viam ? De obsidentibus
autem eam hæc tradit : Exterminavit eam aper de
silva, et singularis serus vastavit eam. Quibus ver-
bis eam gentem a duobus obsidentem significat.
Quod eventit Babyloniorum tempore : nam Assy-
rius prior invadens, decem tribus Israel captivas
abduxit ; deinde vero Babylonius incensis cum tem-
plo Jerosolymis, reliquos cepit. Quod hic sermo
vaticinatur his verbis : *Incensa igne et suffossa* :
idipsum quoque Romanorum tempore accidit ; pri-
mo quidem obsidente Tito, qui post eorum contra
Salvatorem nostrum facinora, templum quoque
incendit ; deinde vero Adriano imperante, qui
Judæis urbis aditum lata lege interclusit. Sed post-
quam isthæc de obsidione gentis vaticinatus fue-
rat, in sequentibus de divino Servatoris adventu
hæc precando dicit : *Fiat manus tua super virum
dexteræ tuæ, et super Filium hominis quem confir-
masti tibi. His autem rogat, ut vir dexteræ Dei in
terra appareat. Per ipsum enim, inquit, nos qui
suscepimus eum, non discedemus a te, sed etiam
per ipsum nos vivificabis : quomobrem his verbis
supplicamus : Domine virtutum, converte nos, et
ostende faciem tuam per prædictum virum, et salvi
erimus.**

⁸⁶ Psal. LXXIX, 1.

IX.

A

Θ.

Admodum consequenter ad prædicta, hæc, quam tractamus, prophetia, *pro torcularibus*⁸⁷ inscripta est, et ad finem remittit. Torcularia porro hic vocat Ecclesias Dei per totum orbem constitutas, in quibus sanctæ illius vineæ vindemia colligitur. Stupendo autem modo *pro torcularibus*, post destructam priorem vineam, inscribitur. Illa namque ab agresti apro vastata, atque maceria ejus destructa, hic multorum torcularium, non unius tantum, mentio habetur. Torcular autem primum illud, quod unum erat, declarabat Isaias his verbis: *Et adificavi turrin, et protorcular sodi in ipsa*⁸⁸, scilicet vinea. At postquam primæ turris ruinam atque protorcularis destructionem, itemque totius vineæ desolationem illic enarraverat; jure in præsentii omnium gentium vocationem denuntiat, cum *pro torcularibus* prophetiam inscribit. Quamobrem ad gaudium et lætitiâ eos, quibus Evangelium prædicatur, invitat dicens: *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob. Sumite psalmum, et date tympanum, psalterium jucundum cum cithara.* Et hæc quidem iis qui digni Evangelio sunt, quique propriis fructibus torcularia replent. De Judaica vero gente clare subjungit: *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Et divisit eos secundum desideria cordis eorum.* Hæc porro opportunissime præcedenti prophetiæ cohærent. Quemadmodum enim illic vineæ ruinam declarabat, ita etiam hoc loco eorumdem hominum inobsequentiam coarguit; et sicut in illo virum dexteræ Dei, et Filium hominis confirmatum induxit, sic illi hanc subjunxit prophetiam, inscriptam *pro torcularibus*, id est, Ecclesiis Dei, quas Filius hominis constituit.

X.

Hic Asaph deos inducit, et Deum in medio deorum, eos, qui dii vocantur, dijudicantem et quidem necessario: nam quia superius totam Judaicam gentem incusabat, consequenter in præsentii eorum principes speciatim coarguit. Deinde quia in præcedenti psalmo Christum Dei, virum dexteræ ejus et Filium hominis confirmatum vocaverat, ejus in carne adventum his significans, ne quis ipsum merum hominem, et multis aliis similem arbitraretur, ipsum hic Deum prædicat his verbis: *Deus stetit in synagoga deorum*⁸⁹. (1) Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens; congruenter hic multos deos nominat eos qui sub hæc incusantur, tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit si virum dexteræ Dei et Filium hominis confirmatum, Deum fateamur? Deinde vero

⁸⁷ Psal. LXXX, 4. ⁸⁸ Isa. v, 2. ⁸⁹ Psal. LXXXI, 1.

(1) De monarchia vide in Præf.

Σφόδρα ἀκολούθως τοῖς προλεχθεῖσιν ἡ μετὰ γέρας προφητεία ὑπὲρ τῶν ληνῶν προγγράπται, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει. Ληνοὺς δὲ διὰ τούτων ὀνομάζει τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς ὁ τρυγητὸς τῆς ἁγίας ἀμπέλου συνήχται. Παραδόξως δὲ προγγράπται, ὑπὲρ τῶν ληνῶν, μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς προτέρας ἀμπέλου. Ἐκείνης γὰρ λυμανθείσης ὑπὸ τοῦ ἀγρίου σὺδς (sic), τῷ τε φραγμαῷ αὐτῆς καθαιρεθέντος, ἐνταῦθα πολλῶν ληνῶν καὶ οὐκέτι μιᾶς ὁ λόγος μνημονεύει. Ληνὸν δὲ μίαν τὴν πρώτην ἐδήλου καὶ ὁ Ἡσαίας λέγων· *Καὶ ἠκροδομήσα πύργον, καὶ προλήνισεν ὠρυξά ἐν αὐτῷ*, δηλαδὴ τῷ ἀμπέλῳ. Ἄλλ' ἐπεὶ τὴν πᾶσιν ἐδήλου τοῦ προτέρου πύργου, καὶ τὸν ἀφανισμόν τοῦ προλήνιου, τὴν τε τοῦ παντὸς ἀμπέλῳ ἐρημίαν ἐν ἐκείνοις· εἰκότως διὰ τοῦ παρόντος τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλήσιν εὐαγγελίζεται, ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπιγράφας τὴν προφητείαν. Διδὲ ἐπὶ χαρὰν καὶ εὐφροσύνην προκαλεῖται τοὺς εὐαγγελιζομένους φέσκων· *Ἀγαλλιᾶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν· ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Λάβετε ψαλμὸν, καὶ δότε τύμπανον, ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κithάρας.* Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἀξίοις τοῦ εὐαγγελίου, τὰς ληνοὺς ἀπὸ τῶν οἰκείων καρπῶν πληροῦσι. Περὶ δὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους σαφῶς ἐπιλέγει· *Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Καὶ ἐξαιέσσετε ἅπαντας τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς καρδίας αὐτῶν.* Πολλῆς δὲ ἔχεται ἀκολουθίας ταῦτα πρὸς τὴν ἐμπροσθεν προφητείαν. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τῆς ἀμπέλου τὸν ἀφανισμόν ἐδήλου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸν αὐτῶν τὸ ἀπειθεῖς καὶ ἀνήκοον ἐλέγχει· καὶ ὡς ἐν ἐκείνῳ ἄνδρα δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ εἰσήγαγε, καὶ Ἰῶν ἀνθρώπου κεκραταιωμένον, οὕτω διὰ τῶν προκειμένων τὴν ὑπὲρ τῶν ληνῶν συνήψε προφητείαν, δηλαδὴ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἃς ὁ Ἰῶς τοῦ ἀνθρώπου συνεστήσατο.

I.

Θεὸς εἰσάγει καὶ Θεὸν ἐν μέσῳ θεῶν διακρίνοντα τοὺς ὀνομασμένους θεοὺς ἐν τοῦτοις ὁ Ἄσαφ ἀναγκαίως· ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν ἐμπροσθεν τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους κατηγορεῖ, ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς παρ' αὐτοῖς ἄρχοντας ἰδίως ἐλέγχει· *Εἴτε*· ἐπειδὴ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἄνδρα ὀνόμασε δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ Ἰῶν ἀνθρώπου κεκραταιωμένον, τὴν ἐσοχρον αὐτοῦ παρουσίαν σημάδας, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ψῆδον ὑπολάβῃ ἄνδρα καὶ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον, θεολογεῖ αὐτὸν ἐν τοῖς μετὰ γέρας φήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. Καὶ ὅπως μὴ παραχθῆι τις εἰς τὸν περὶ μοναρχίας λόγον, Θεὸν ἀκούων τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ πλείονας θεοὺς ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν ἐξῆς κατηγορουμένους, μονοουχὶ παρακελευόμενος μὴ ἀποκνεῖν καὶ τὸν Ἰῶν Θεοῦ Θεὸν ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ οἱ διαβασθέντες τοῦ ἔθνους ἄρχοντες θεοὶ ἤξιωθησαν ὀνομασθῆναι, ποῖος ἂν γένοιτο κίνδυνος τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κεκρ-

ταιωμένον Θεὸν ὁμολογεῖν; Εἴτ' ἐπὶ τέλει τοῦ παν-
τός· ὁ Προφήτης εὐχὴν ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς τῶν
ἔθνῶν κλήσεως φάσκων· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον
τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσιν. Ἔοικε δὲ τούτῳ ἀκόλουθος εἶναι ὁ μὲν ψαλ-
μός, ἐν ᾧ καὶ αὐτῷ λέλεκτο· Θεὸς θεῶν Κύριος
ἐλάλησε. Καὶ ἐν ἀμφοτέροις δ' οὖν Θεὸς θεῶν εἰ-
ῆται· καὶ πάλιν ἐν ἀμφοτέροις κρίνων ἀναγέγρα-
πται. Καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι λέλεκται· Ἀνάστα, ὁ
θεός, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις
ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἐν δὲ τῷ μὲν σφόδρα τοῦτοις
ἀκολουθῶς ὅπως ἀναστὰς κρίνει τὴν γῆν ὑπογράφει
ὁ λόγος φάσκων· Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ
ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι
δυσμῶν· καὶ ἐξῆς· Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἤξει, καὶ οὐ
παρισωπήσεται. Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καθήσεται,
καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν ὅπως μέλλει κρίνειν διεξέρχεται.
Καὶ ἐπειδήπερ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας λέλεκται· Ὅτι σὺ
κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· εἰκό-
τως ἐν τῷ μὲν τοὺς παρὰ Μωϋσὶ περιθυσίων ἀνα-
τρέπει νόμους, ἕτερον τρόπον παραβίου λογικῆς
θυσίας, τὸν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσιν ἐπιτελούμενον· δι' ὃ λέλεκται· Ὅτι σὺ κα-
τακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

IA.

Ἐκ τῶν λόγων, τελευταῖος ὢν τοῦ Ἀσάφ, ἱκετη-
ρίαν περιέχει καὶ παράκλησιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σφόδρ'
ἀκολουθῶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς πρώτοις ἐθέσπισε
τὴν ἐσχάτην τοῦ τόπου πολιορκίαν, εἴτ' ἀναδραμῶν
τῷ χρόνῳ δευτέραν τὴν ὑπ' Ἀντιόχου γενομένην ἔτα-
ξεν, εἴτ' ἐπὶ ταύτης τρίτης ἐμνημόνευσε τῆς προ-
γούσης τοῖς χρόνοις, λέγων δὲ τῆς κατὰ τῶν Ἀστυ-
ρίων καὶ Βαβυλωνίων ἀρχῆς· ἀκολουθῶς διὰ τῶν προ-
κειμένων δέξιν καὶ ἱκετηρίαν ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς
τοῖς χρόνοις πρώτης πολιορκίας, καθ' ἣν πάντες οἱ
περίοικοι τῆς Ἰουδαίας δεξιὰς τοῖς Ἀσσυρίοις κατ'
αὐτῶν ὤρεξαν. Ὁ δὲ σημαίνει λέγων· Τὰ σπηρώ-
ματα τῶν Ἰδουμαίων καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωὰβ
καὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ, Γεδὰλ καὶ Ἀμμὼν καὶ Ἀμαλήκ,
ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Καὶ
γὰρ καὶ Ἀσσοῦρ συμπαραγέγνετο μετ' αὐτῶν,
ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λώτ. Ὡς
ἐξῆς τὸ καταληφόμενον αὐτοὺς ὑπογράφει τέλος φά-
σκων· Ὁ Θεὸς μου, θεῶν αὐτοῦς ὡς τροχόν, ὡς
καλάμην κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, ὡσεὶ πῦρ δ
διασπλέξει ὄρυμνον, ὡσεὶ φλόξ κατακαύσει ὄρη,
καὶ τὰ ἐπιφερόμενα. Ἐνθα γενόμενος ἀναγκαιῶς
ἐπιτηρήσεις, ὡς ὅπου μέμνηται τοῦ Ἀσσοῦρ, οὗτοι
δὲ ἦσαν οἱ Ἀσσύριοι, καὶ τῶν προλεχθέντων ἔθνῶν
τὴν κατ' αὐτῶν ποιεῖται δέξιν, καὶ τὴν καταστρο-
φὴν αὐτῶν ἐξῆς θεσπίζει· καὶ ἐν τῷ σὴ ὁμοίως, ἐν
ᾧ τὰ κατὰ Ἀντιόχου προαναφώνει, ὅς Ἑλληγνίζεν καὶ
παραβαίνειν τὰ πάτρια ἠνάγκαζεν Ἰουδαίους. Πάλιν
γὰρ κίκει τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων προύλε-
γεν. Οὐκέτι δὲ καὶ ἐν τῷ σγ', καθ' ὃν ἡ ἐσχάτη αὐ-
τῶν ἐδηλοῦτο ἀποβολή.

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ συνημμένοι τοῦ Ἀσάφ εἰσιν. Ὁ δὲ

in fine psalmi orationem Propheta profert pro gen-
tium vocatione, dicens : Surge, Deus, judica ter-
ram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus.
Videtur huic psalmo quadragesimus nonus affinis
esse, in quo etiam dicebatur : Deus deorum Domi-
nus locutus est⁹⁰ : nam in utroque Deus deorum
inducitur; rursusque in ambobus judicare scribitur;
in presentis quippe dicitur : Surge, Deus, judica
terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus;
in quadragesimo autem nono, valde consentanea
huic ratione, quo pacto surgens judicet terram de-
scribitur his verbis : Deus deorum Dominus locutus
est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occa-
sum⁹¹ : ac deinceps : Deus manifeste veniet, et non
silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet⁹², et cæ-
tera : queis quomodo judicaturus sit enarrat. Et
quia in presentis dictum est : Quoniam tu heredita-
bis in omnibus gentibus; opportune in quadrage-
simo nono, Moysis de sacrificiis leges abrogat,
aliumque rationabilis sacrificii ritum tradit, quod
per totum orbem in omnibus gentibus persolvitur.
Quare dictum est : Quoniam tu hereditabis in om-
nibus gentibus.

XI.

Hic sermo qui postremus Asaphi⁹³ est, supplica-
tionem ac deprecationem pro populo admodum op-
portune complectitur. Quia enim in primis postre-
mam loci obsidionem vaticinabatur, deinde vero
quoad tempus retrogressus, secundam posuit ab
Antiocho illatam cladem, ac sub hæc tertio loco
posuit eam quæ tempore præcurrebat, videlicet
quæ sub imperio Assyriorum et Babyloniorum ac-
cidit; consequenter in presentis supplicationem of-
fert, pro obsidione quæ tempore prior erat, in qua
omnes Judææ finitimi dexteram suas Assyriis ad-
versum illos porrexerunt. Quod his significat : Ta-
bernacula Idumæorum et Ismaelitæ, Moab et Aga-
reni, Gebal et Ammon et Amalec, alienigenæ cum
habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis,
facti sunt in adiutorium filiis Lot. Quibus deinde
finem quo excipiendi sunt describit dicens : Deus
meus, pone illos ut rotam, sicut stipulam ante fa-
ciem venti, sicut ignis qui comburet silvam, sicut
flamma comburet montes, et reliqua. Cum huc au-
tem deveneris observa, quæso, eum ubi illius As-
sur meminit (erant autem ii Assyrii), necnon præ-
dictarum gentium, supplicationem adversus eos
emittere, ac exinde infaustum eorumdem finem vati-
cinari : quod itidem in lxxviii præstitit, ubi item
quæ Antiochi tempore acciderunt præenuntiat, qui
Judæos compulit ut Græcorum ritum observarent,
paternasque leges transgredirentur. Nam illic quo-
que infelicem inimicorum finem prædixit. At non
in lxxiii, ubi postrema Judæorum abjectio decla-
ratur.

Hi igitur Asaphi numero undecim, conjuncti

⁹⁰ Psal. xlix, 1. ⁹¹ ibid. ⁹² ibid. 3. ⁹³ Psal. lxxxii, 1.

sunt. Duodecimus vero ante psalmum I collocatus est, ob causam quam illum explicantes attulimus. Verum post hoc compendium, primum repetentes, ejus sententiam minutatim explorabimus.

1: PSALMUS ASAPH. LXXII.

VERS. 1-3. *Quam bonus Israel Deus iis qui recti sunt corde!* Tertia pars libri Psalmorum a presenti incipit, et in LXXVIII desinit, ita ut psalmos complectatur septemdecim, quorum undecim consequenter ipsius Asaph sunt : hinc filiorum Core quatuor, Davidis unus, postremusque omnium Ethan Esdraitæ. Hic vero quem tractamus Asaphi est, qui propheta Davidi coætaneus erat : *Psalmusque* inscribitur ; quia ad calcem cum impiorum infastum exitum, tum piorum in Deo reconditum optimum finem complectitur. Quæ his declarat : *Quia ecce qui elongant se a te peribunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere Deo bonum est.* Init autem a doctrinæ præceptis, queis impiorum ad quoddam tempus felicitatis rationem affert : hujusce quippe rei causam esse ait, quod Deus bonus patiensque sit. Idipsum sane docet divinus Apostolus dicens : *An divitias bonitatis ejus et longanimitatis contemnis, ignorans quod clementia Dei ad pœnitentiam te adducit*⁹⁴? et alibi dictum est : *Deus judex justus, bonus et patiens, nunquid irascitur per singulos dies*⁹⁵? Uipote bonus igitur, *Solem suum oriri facit super justos et injustos, et pluit super malos et bonos*⁹⁶. Unde Servator hanc sententiam de Patre protulit : *Nemo bonus nisi unus Deus*⁹⁷. Quod si de Filio perquisieris, comperies qua ratione et ipse bonus sit ; quia scilicet splendor est lucis sempiternæ, et speculum sine macula paternæ virtutis, et imago bonitatis illius⁹⁸. Talis itaque Deus est ; sed illud non omnibus notum ; verum soli Israeli, viro scilicet perspicaci et internoscendi vi prædito, qualem sub hæc declarat his verbis, *rectis corde.* Qui enim in mente nihil tortuosum habet, sed recta et sincera cogitatione providentiæ rationem contemplatur, ipse scilicet Israel fuerit, cui Deus bonus esse cognoscitur, quia ob bonitatis excellentiam omnes tolerat. Sed Deus quidem hujusmodi est. Ego vero homo qui veritati studeo, mentis meæ stoliditatem enarro. Etenim firmitate mea et gressu, sive ut metaphorice loquar, animæ pedibus et fulcris commotus pene et eversus sum a spe mea in Deo reposita ; idque ob prosperas atheorum impiorumque res. Verum id quidem pene perpeccatus sum ; at Dei gratia concussus non fui ; neque a tali cogitatione superatus : alias vero periissem, et effusi essent gressus mei : nam, *pene effusi sunt gressus mei, sed non revera effusi sunt.* Quomodo autem gressus animæ effundantur intelliges, si perpendas, qua ratione multi pietatis exercitatione jam proveci, temperantia et castitate diuturno tempore fulgentes, demum ad molliorem

α ἰβ' πρὸ τοῦ ὧ ψαλμοῦ κατατέτακται δι' ἣν ἀποδεύομεν αἰτίαν τοὺς τόπους διηγούμενοι. Ἄλλὰ γὰρ μετὰ τὴν τούτων ἐπιτομὴν φέρ' ἐπιναλαθόντες τὸν πρῶτον, τὴν κατὰ μέρος αὐτοῦ διάνοιαν ἐπιθεωρήσωμεν.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΒ'.

Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ! Τὸ τρίτον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἀρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ παρόντος, περαιούται δὲ εἰς τὴν πη', ὡς τοὺς πάντα περιέχειν ψαλμοὺς ἑπτὰ καὶ δέκα· ὧν ἐφεξῆς ἰα' τυγχάνουσι τοῦ Ἀσάφ· εἴτα τῶν υἱῶν Κορὲ δ', καὶ τοῦ Δαυὶδ εἰς, καὶ Αἰθᾶν τοῦ Ἑσδραίου τελευταῖος. Ὁ μέντοι μετὰ χεῖρας τοῦ Ἀσάφ (προφήτης δὲ ἦν οὗτος συγγρονίσας τῷ Δαυὶδ), Ψαλμὸς μὲν ἐπιγέγραπται, διὰ τὸ περιέχειν ἐπὶ τέλει τῶν λόγων τῶν μὲν ἀσεβῶν τὴν καταστροφὴν, τῶν δ' εὐσεβῶν τὸ παρὰ τῷ Θεῷ τεταμιευμένον ἀγαθὸν τέλος· ἃ δὴ παρίστη λέγων· Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται, ἐξωλέθρευσι πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλησθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἔστιν· ἀρχεται δ' ἀπὸ δογματικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς αἰτίαν ἀποδίδωσι τῆς τῶν ἀσεβῶν κατὰ τινὰς καιροὺς ἐπιπραγίας· τὸ γὰρ ἀγαθὸν εἶναι καὶ μακρόθυμον τῷ Θεῷ, τοῦτο φησὶν ὑπάρχειν αἰτίον. Ὁ δὲ διδάσκει καὶ ὁ Θεὸς Ἀπίστολος λέγων· Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ἔτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ μετάνοιαν σε ἄρει; καὶ ἀδικαχοῦ δὲ εἰρηται· Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ μακρόθυμος μὴ ὀργὴν ἐπάγων κατ' ἐκάστην ἡμέραν Ὡς ἀγαθὸς γοῦν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δίκαιους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχει ἐπὶ ποιηροὺς καὶ ἀγαθοὺς. Ἐνθεν καὶ Ὁ σωτὴρ ὄρον περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήνεγκεν εἰπών· Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Κἂν ἐξετάξῃς περὶ τοῦ Υἱοῦ, μαθήτη ὅπως ἔστι καὶ αὐτὸς ἀγαθός· ἐπεὶ περ ἀπαύγασμά ἐστὶ φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ Θεὸς πέφυκεν· Ἐγνωσται ἔξ ὧ πάνσιν, ἀλλὰ μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, τῷ διορατικῷ δηλαδὴ καὶ γνωστικῷ ἀνδρὶ, ὃν δὴ παρίστησι συνάπτων ἔξῃς καὶ λέγων, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Ὁ γὰρ μὴδὲν σκολιὸν κεκτημένος ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, λογιμαί; δὲ ὀρθοῖς ἐπιβάλλων τοῖς τῆς προνοίας λόγοις, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Ἰσραὴλ, ᾧ καὶ ἔγνωσται ἀγαθός ὧν ὁ Θεὸς εἰ' ὑπερβολὴν τε ἀγαθότητος πάντων ἀνεχόμενος· Ἄλλ' ὁ μὲν Θεὸς τοιοῦτος. Ἐγὼ δὲ, ἄνθρωπος; φιλαλήθης εἶναι θέλων, τὴν ἑμαυτοῦ διηγούμαι τῆς ψυχῆς νοθρίαν. Μικροῦ γὰρ δεῖν τὴν ἑμαυτοῦ στάσιν καὶ βάσιν, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις μεταφορικῶς, τοὺς τῆς ψυχῆς πόδας καὶ τὰ εἰσείσματα παρτρᾶπην ἐκ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος διὰ τὰς τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν εὐπραγίας. Ἄλλὰ παρὰ μικρὸν μὲν τούτ' ἔπαθον· διὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἐσαλεύθη, οὐδὲ κατεκράτησέ μου ὁ προλεχθεὶς λογιμός· ἥ γὰρ ἂν ἀπωλόμην, καὶ πάντα μου τὰ διαθήματα κέχυτο· παρ' ἐλίγον γὰρ ἐξεχύθη τὰ

⁹⁴ Rom. II, 4. ⁹⁵ Psal. VII, 12. ⁹⁶ Matth. V, 45.

⁹⁷ Marc. X, 18. ⁹⁸ Sap. VII, 26; Hebr. I, 5.

διαβήματα μου, οὐ μὴν ἐξεχύθη. Νοήσεις δὲ ὅπως A
 ἐκλείται ψυχῆς διαβήματα, ἐπιστήσας, ὡς ἤδη τινὲς,
 προκόψαντες ἐν ἀσκήσει θεοσεβείας, ἐν σωφροσύνη
 τε καὶ ἀγνεΐᾳ διαλάμπαντες μακροῖς χρόνοις, ὕστε-
 ρόν ποτε ὑπεσύρησαν χαυνότερον βιωσαντες καὶ ὀλι-
 σθησαντες, ἢ παντελῶς ἐκπεσόντες τοῦ σκοποῦ, καὶ
 ὡσερ ναυάγιον παθόντες τῶν πάλαι συνηγμένων
 αὐτοῖς ἀγαθῶν πράξεων. Τοῦτων γὰρ οὐκ ἂν ἀμάρ-
 τοις εἰπὼν τοὺς πόδας τῆς ψυχῆς σεσαλεύσθαι· οὐ
 μὴν ἀλλὰ καὶ ὅλους πεπτωκέναι, τὰ τε διαβήματα
 αὐτῶν καὶ τὰς κατὰ Θεὸν πορείας τὴν ἐν μακρῷ
 χρόνῳ προκοπὴν ἀπορρέυσαι καὶ ἐκκεχῦσθαι. Ἄλλὰ
 ταῦτα μὲν παρὰ μικρὸν, φησὶν, ἔπαθον, οὐ μὴν πέ-
 πονθα διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος. Πλὴν ἡμελλόν γε ταῦτα
 πάσχειν διὰ ζῆλον ὃν ἐξήλουν ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ὄρων
 τὴν εἰρήνην αὐτῶν καὶ τὴν ἐν πλούτῳ καὶ τρυφῇ, B
 ἐν τε ἀρχαῖς καὶ ἀξιώμασιν εὐημερίαν. Εἰς ταῦτα γὰρ
 ἀφῆκον διεπιρύμην, ὡς μικροῦ δέιν κινδυνεύσαι περι-
 πεισὶν ἀθέοις λογισμοῖς· οἷς οὐ περιπέπτωκα δόγμα-
 σιν ὀρθοῖς· θεραπευόμενος, τοῖς ὑπομιμνήσκουσιν
 ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεὸν καὶ ἀνεξίκακον καὶ μακρόθυ-
 μον. Διόπερ ἐκπληττόμενος αὐτοῦ καὶ ἀποθυμάζων
 τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος, εἶπον ἀρχόμενος τοῦ
 λόγου· Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός, τοῖς εὐθέσι
 εἴη καρδίᾳ. Ἄντι δὲ τοῦ· Ὡς ἀγαθός, ὁ Σύμμαχος·
 Πλὴν ὄντως, φησὶν, ἀγαθός ὁ Θεός τῷ Ἰσραὴλ,
 ὁ Ἰσραὴλ, ἐπισυνάψας καὶ εἰπὼν, τοῖς καθαρῶς τὴν
 εἰλέγετο καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· Μακάριοι οἱ καθαρὸι
 τῇ καρδίᾳ, δὲ ἄντι τὸν Θεὸν ἐρμηνεύεται.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάνευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν, C
 καὶ στερέωσις ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. Ἐν κόποις
 ἀνθρώπων οὐκ εἰσι, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μα-
 στιγισθήσονται. Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ
 ὑπερηφανία εἰς τέλος. Ὡς ἐν ἱστορίᾳ διεξέρχεται
 τὰ παράξανα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι μὴ
 ἐπὶ μικροῖς σεσαλεύθησαν αὐτοῦ οἱ πόδες παρ' ὀλίγον·
 μηδὲ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσιν ἡμελλόν ἑαυτοῦ ἐκχεῖσθαι τὰ
 διαβήματα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα; Οἱ ἀσεβεῖς καὶ τὸν
 Θεὸν οὐκ εἰδότες, οὕτω, φησὶν, ἐν εὐσταθείᾳ βίου καὶ
 θυμηδαῖς διήκον, καὶ μέχρις ἐσχάτης τελευτῆς
 τσαυτῆς ἀπήλαον τρυφῆς, ὡς καὶ πάνθ' ὄντων
 εἰδῆσθαι τῶν ἰσῶν αὐτοῖς τυχεῖν, ζῆλωσαι τε αὐτῶν
 οὐ μόνον τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον, ὃν οὐδὲ
 πικρατῆσασθαι ἐξῆν οὐδὲ ἀπευκτὸν ἠγήσασθαι. Οὕτως
 οὐκ ἦν ἀνάνευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ D
 εἰ συνέβη ποτὲ μάστιγι καὶ πληγῇ, τουτέστι περι-
 στάσει καὶ συμφορᾷ περιπεσεῖν αὐτῶν τινα, ἢ ἐν
 νόσοις ἐξετασθῆναι καὶ ζημίαις, οὐκ ἦν στερέωμα ἐν
 τῇ μάστιγι αὐτῶν. Οὐ γὰρ στερεὰ τις ἦν καὶ ἐπίμο-
 νος ἡ κατ' αὐτῶν πληγῇ· βραχεῖα δὲ τις καὶ ἐξ ἐπι-
 πολῆς παρατρέγουσα. Οὐδὲ ἐν κόποις δὲ ἀνθρώπων
 ἐζητάζοντο, γεωπονοῦντες καὶ τὴν τρυφὴν ἀπὸ χειρῶν
 παριζόμενοι, πενία τε κατατρυχόμενοι· τούναντίον
 δὲ πλοῦτῳ περιβρέμενοι καθηδονπάθου ἐν τρυφῶντες,
 καὶ μηδὲν ὅμοιον πάσχοντες τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις
 τοῖς μαστιζομένοις ἐκάστης ἡμέρας δι' ἐπιπόνου καὶ
 μοχθηροῦ βίου. Διὸ ἐν κόπῳ ἀνθρώπων οὐκ εἰσι,

vitam allecti et profapsi sint; sive etiam penitus a
 scopo defecerint, et quasi naufragium in bonis jam
 collectis operibus fecerint. Hos si pedibus animæ
 commotos dixeris; imo vero si penitus prolapsos,
 atque gressus eorum, diuturnumque in via Dei
 profectum vacillasse et effusum esse affirmaveris,
 neutiquam aberres. Sed hæc, inquit, fere pertuli;
 nec pertuli tamen per misericordiam Dei. Cæterum
 tanti mihi periculi in causa fuit zelus quo iniquo-
 rum causa accendebar, dum viderem pacem ipso-
 rum, necnon eorum in divitiis, voluptate; domina-
 tu, dignitatibus felicitatem. Hæc respiciens disse-
 cabar, ita ut pene in impiis labi cogitationes
 periclitarer: in quas tamen, rectis firmatus iusti-
 tutis, Deum bonum patientem et tolerantem esse
 commonentibus, neutiquam decidi. Quamobrem
 præcellentiam bonitatis ipsius demirans, ac stu-
 pens, sic sermonem orsus sum: *Quam bonus Israel
 Deus, rectis corde!* Pro illo autem: *Quam bonus;
 Symmachus: Sane, inquit, vere bonus Deus Israeli,
 puris corde.* Quis vero esset Israel his additis ver-
 bis declaravit, *puris corde.* Illi namque vere Israel
 sunt; quare a Servatore quoque dictum est: *Beati
 mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁹⁹: Is-
 rael autem videns Deum explicatur.

τοῖς καθαρῶς τὴν καρδίαν. Παρέστησε γὰρ τίς εἴη
 καρδίαν. Οὗτοι γὰρ εἰσιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ· διὸ
 τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἑψονται· καὶ ὁ

VERS. 4-9. Quia non est respectus morti eorum, et
 firmamentum in plaga ipsorum. In laboribus homi-
 num non sunt et cum hominibus non flagellabuntur.
 Ideo tenuit eos superbia in finem. Historiæ more quæ
 animam turbant suam enarrat, ut sciamus non
 parva de causa pene commotus ejus pedes, neque
 ob res parvi momenti pene effusus gressus ipsius
 fuisse. Quænam illa erant? Impii, inquit, et qui
 Deum non norant, tam felici vitæ decursu, tanta-
 que voluptate degebant, et usque ad extremam
 vitæ halitum tot deliciis fruebantur, ut nemo non
 optaret paria consequi, ac non solum vitæ eorum,
 sed etiam morti invideret, tali scilicet, qualem
 abnuere ac horrendam putare nemini liceret. Sic
 non erat respectus morti eorum. Sed etiam si
 quando contingeret eorum aliquem in plagam et
 flagellum, videlicet in ærumnam et calamitatem in-
 cidere; sive morbo affici vel detrimento, non erat
 firmamentum in plaga ipsorum. Non enim firma
 permanensque talis ipsorum plaga erat; sed brevis
 superficiemque carptim attingens. Neque item in
 laboribus hominum versabantur, terram colendo,
 vel manibus victum parando; non pauperie afflicti
 erant; verum e contrario divitiis affluentes, in de-
 licias immergebantur, nihilque patiebantur ut reli-
 qui homines, qui quotidie laboriosa ærumnosaque
 vita macerantur. Quare in labore hominum non
 sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. Symma-

⁹⁹ Matth. v, 8.

chus autem sic interpretatus est : *Quia non cogitant de morte : firma namque erant vestibula eorum ; ac deinceps : In miseria, inquit, viri non erant, neque cum hominibus percutiebantur.* Quia igitur tali in conditione erant, ideo tenuit eos superbia. Cum par fuisset enim, ut illi vere impii, secundum humanum cogitandi morem, condignas impietatibus pœnas luerent ; illi certe in deliciis vitæ versabantur dum Deo bellum moverent. Quare dum attererentur seipsi pejores evadebant, et *operti sunt iniquitate et impietate sua ; pro quo Symmachus : Superbia, inquit, induti sunt, quasi horrea ex iniquitate habentes.* Ad hæc autem : *Prohibet quasi ex adipe iniquitas eorum.* Cujus loci clariorem extulit sententiam Symmachus his verbis : *Prociderunt ex pinguedine oculi eorum :* similiter Aquila interpretatus est dicens : *Exierunt ab adipe oculi eorum.* Præter hæc inquit : *Transierunt in affectum cordis : cogitaverunt et locuti sunt in iniquitate :* quæ sic interpretatur Symmachus : *Prætergressi sunt quæ apparebant, corde irridentes.* Nam ipsa opera Dei quæ omnium oculis conspicuiuntur, et aperta providentiæ miracula prætergredebantur : cum tamen ipsi ea intelligerent et caperent ; sed ob stultitiæ vim illudebant et irridebant. Insuper *locuti sunt in malitia, et iniquitatem in excelsum locuti sunt. Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum transiit in terra.* Hæc porro Symmachus sic explicavit : *Loquebantur cum multa calumnia, contra excelsum loquebantur. Posuerunt in cælum os suum : lingua autem eorum obambulationes in terra.* Blaspherna quippe dicta proferentes contra Deum, quasi non videret, neque curaret ; imo quasi omnino non existeret, iniquitatem in excelsum locuti sunt, ac usque ad cælum os suum extenderunt ; etsi viles essent et linguam suam in terra haberent. Hæc sane sunt quorum causa meam fateor infirmitatem ; ac velut in cippo accusationem inscribo meam, quia *pene moti sunt pedes mei, et pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.*

ἔσαλεύθησαν οἱ πόδες μου, καὶ παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαδήματά μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, σιγήτην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν.

VERS. 10. *Ideo convertetur populus meus hic, et dies pleni invenientur in eis.* Athea illa impiorum dicta et eorum superbia, quæ rerum potiebatur, talis erat qualis commonstrata est. Nec ignorandum hæc ipsa populo meo in bonum vertisse. Etiam si enim ad quoddam tempus populus meus impiis illis ad peccatorum expiationem traditus sit : sed stultitiæ eorum exsuperantia, quæ ruinæ ac perniciæ ipsis causa fuit, quiescendi ac respirandi locum populo meo dabit. Nam cum illi ob impietates suas prolapsi perierint, *convertetur populus meus hic ;* id est, in præsentī vita : *et dies pleni invenientur in eis ;* id est, in iis e populo meo qui digni fuerint. Dies pleni autem sunt ii, qui omnis boni repleti sunt, et qui justum vitæ spatium complent. Sic alicubi dicitur : *Mortuus est plenus die-*

καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· "Ὅτι οὐκ ἐνεθιμώτο, περὶ θανάτου· στερεὰ γὰρ ἦν τὰ πρόθυλα αὐτῶν καὶ ἐξῆς· Ἐν ταλαιπωρίᾳ, φησὶν, ἀνδρὸς οὐκ ἐτήροτο, οὐδὲ μετὰ ἀνθρώπων ἐπλήσσοντο. Ἐπαὶ οὖν ἐν τοιοῦτοις ἦσαν, διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερψαλία. Δέον γὰρ ἀσεβεῖς ὄντας, ὅσον ἐν ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, τάπιγειρα πάσχειν τοῖς ἀσεθῆμασιν· οἱ δὲ κατενετρώφων τοῦ βίου θεομαγόντες, δι' ὃ ἐπιτιβόμενοι χεῖρους ἑαυτῶν ἐγίγοντο, καὶ περιεβάλλοντο ἀδικίαν καὶ ἀσέβειαν ἑαυτῶν· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος· Ὑπερψαλίαν, φησὶν, ἠμψώσαντο, ἀποθῆκας ἐξ ἀδικίας ἐσχρτες. Ἐτι μὴ πρὸς τοῦτοις· Ἐξελύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν· οὐ δὲ σαφεστέραν ὁ Σύμμαχος ἀπέωσα τὴν διάνοιαν εἰπὼν· Προέπιπτον ἀπὸ λιπαρότητος οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν· καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ ὁμοίως ἠρμήνευσε φησας· Ἐξῆλλον ἀπὸ στέατος ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Εἶτ' ἐπὶ τοῦτοις· Διήλθουσαν, φησὶν, εἰς διάθεσιν καρδίας, διανοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πορηρίᾳ· ἃ καὶ αὐτὰ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν ὁπω· Πυρέβαινον τὰ φαινόμενα τῆ καρδίᾳ καταμωκώμενοι. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς δρώμενα ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ προφανῆ τῆς Προνοίας θαύματα παρέβαινον οὕτοι, νοεῦντες μὲν καὶ συνιέντες αὐτὰ, καταμωκώμενοι δὲ καὶ χλευάζοντες δι' ὑπερβολὴν ἀπονοίας. Ἐτι μὴν ἐλάλησαν ἐν πορηρίᾳ, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐξθέγγοντο. Ἐθεντὸ τε εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Ἐλάλουν ἐν πολλῇ συκοφαντίᾳ, τοῦ ὕψους κατελάλουν. Ἐτασσον εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν· ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν περιπατήματα ἐν τῇ γῇ. Βλάσφημα γὰρ προφερόμενοι ῥήματα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς μήτε ὀρώντες μήτε ἐπισκοπούντος, μήτε μὴν ὄλον ὑπάρχοντος, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν, καὶ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἐξέτεινον ἑαυτῶν τὸ στόμα· καὶ ταῦτα ταπεινοὶ ὄντες καὶ τὴν γλῶσσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἔχοντες. Ταῦτ' ἦν δι' ἃ ὠμολόγουν τὸ ἑμαυτοῦ πάθος, κατ' ἑμαυτοῦ στυλιτεῦον ἔγγραφον κατηγορίαν, καὶ ὅτι παρὰ μωρὸν

Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λαός μου ἐνταῦθα, καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐφροσύνης ἐν αὐτοῖς. Τὰ μὲν ἄθεα τῶν ἀσεβῶν ῥήματα καὶ ἡ κρατήσασα αὐτῶν ὑπερψαλία τοιαύτη τις ἦν οἷα δεδήλωται. Χρὴ δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὡς αὐτὰ ταῦτα πρὸς ἀγαθοῦ γεγένηται τῷ ἐμῷ λαῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τινα καιρὸν αὐτοῖς ἐκέλευον τοῖς ἀσεβέσιν ὁ ἐμὸς λαὸς παρεῖδη εἰς ἐκπραξίν ἀμαρτημάτων, ἀλλ' ἡ ὑπερβολὴ τῆς τῶν προλεχθέντων ἀπονοίας, πτώσιν αὐτοῖς ἐργασμένη καὶ ὀλέθρου γενομένη αὐτοῖς αἰτία, ἀνεσιν καὶ ἀναποθῆν τῷ ἐμῷ παρέξει λαῷ. Ἐκπεσόντων γὰρ ἐκείνων καὶ ἀπολομένων διὰ τὰς οικτίας ἀσεβείας, ὁ λαός μου ἐπιστρέψει ἐνταῦθα, τοῦτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ· καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐφροσύνης ἐν αὐτοῖς, δηλαδὴ τοῖς ἐν τῷ ἐμῷ λαῷ ἀξίοις. Πλήρεις δὲ ἡμέραι εἰσὶν αἱ παντὸς ἀγαθοῦ πεπληρωμέναι, καὶ

τὸν οὐκ αἰὼν χρόνον τῆς ζωῆς ἀποπληροῦσαι. Οὕτω λέλεκται περὶ, ὅτι Ἐκοιμήθη πλήρης ἡμερῶν. Ὁ μὲν οὖν ἐμὸς λαὸς ἐκ τούτων ὠφέληται· οἱ γὰρ μὴν προλεχθέντες ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι οὕτως ἠσέβουν, ὡς τοῖς ὀρώντας ἀμηχανεῖν καὶ λέγειν· Πῶς ἔγνω ὁ Θεός, καὶ εἰ ἔστι γινώσκων ἐν τῷ Ὑψίστῳ; εἰ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ Ὑψίστῳ γινώσκων, καὶ εἰ ταῦτα ἐφορᾷ, καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἐπισκοπεῖ, πῶς οὗτοι τοιαῦτα δρώντες εὐθηνοῦσιν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου; Κἀγὼ δὲ, ταῦτα θεωρῶν, ἐθροῦδοῦμαι τοῖς λογισμοῖς, ὡς πρὸς ἑμαυτὸν ἐνοεῖν· *Μήποτε ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐνηνέμη ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ ἐγενόμην μεμαστιγωμένος ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὁ ἐλεγκτὸς μου εἰς τὰς πρῶτας;* Εἰ γὰρ τοῖς μὴ ταῦτα πεποιημένοι τοσαύτη πάρεστιν εὐθυμία, εἰς μάταιον ἄρα ἐγὼ κοπιῶ, καὶ περιττῶς ἐσποῦδακα δικαιοσύνης ἐπιμελούμενος· εἰκὴ δὲ καὶ μάτην ἐφύλαξά μου τὰς χεῖρας καὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀδικῶν ἔργων· εἰκὴ καὶ νηστείας καὶ κακοπαθείας κατατρέχων ἑμαυτὸν καὶ μασιζῶν πᾶσαν ἡμέραν διετέλεσα· εἰκὴ καὶ μάτην ἐπόνουν, ὅσα τῇ ἑπ' ἀνιστάμενος καὶ ἐξαγορεύων ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς τὰς ἑμαυτοῦ ἀμαρτίας ἀποκλαδόμενος τε καὶ τοὺς κατ' ἑμαυτοῦ προφέρων ἐλέγχους ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσει. Ταῦτ' ἦν δ' ἐνθυμούμενος, παρὰ μικρὸν ἐσαλευόμην. Ἀντὶ δὲ τούτων ὁ Σύμμαχος τούτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἴσως ὄν κατῷ μάτην ἐκάθαρα τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐνιπόμην ἐν ἀνιμαρτησίᾳ τὰς χεῖράς μου, καὶ διετέλεσα μνηκτριζόμενος καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ ἐλεγχόμενος καθ' ἕκαστον ἄρθρον.*

Εἰ ἔλεγον. *Διηγήσομαι οὕτως, ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ἡσυντέθεικα. Καὶ ὑπέλαβον τοῦ γινῶναι τοῦτο, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου· ἕως οὗ εἰσεέλθω εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Τὰ προλεχθέντα ἐν τοῖς ἑμαυτοῦ λογισμοῖς ἐνεθυμήθην αὐτὰ μόνον, ἐφ' οἷς καὶ ἐκινδύνευον σάλον παθεῖν, οὐ μὴν καὶ ἐξηγῶρεον εἰς ἑτέρους. Εἰ γὰρ κρίνας οὕτω φρονεῖν τὴν ἄθεον ταύτην διδασκαλίαν προέφερον εἰς ἑτέρους· παραβάτης ἂν ἐγενόμην τῶν εὐσεβῶν δογμάτων, καὶ τὰς συνθήκας ἂν παρήλθον τῆς γενεᾶς τῶν ὁσίων τέκνων. Τέκνα γὰρ σου τοῦ Θεοῦ πάντες γενόμενοι οἱ ἄγιοι καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες. Γενεὰ δὲ αὐτῶν ἡ ἐξ αὐτῶν διαδοχὴ τῶν ἁγίων, ὧν τὰ μαθήματα καὶ τὰ δόγματα παρεχάρησα ἂν, εἰ προέφερον εἰς ἑτέρους τοὺς προλεχθέντας ἑμαυτοῦ λογισμοῦς. Ἀλλὰ καὶ εἰ παρῆγον ἑμαυτὸν τοῦ γινῶναι τὰς αἰτίας, δι' ἃς οἱ ἀμαρτωλοὶ εὐθυμοὶ διαταλοῦσι καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου, οἱ δὲ δίκαιοι ταπεινοῦνται· οὐδὲ οὕτω κατέλαβον ἂν τὰς ἀπορήτους περὶ τούτων κρίσεις, κόπους δὲ μόνους ἑμαυτῷ συνῆγον, εἰς ἀπορίαν ἐπιπίπτων καὶ εἰς ψυχῆς κάματον. Διὸ φησι· *Καὶ εἰ ὑπέλαβον τοῦ γινῶναι τοῦτο, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ εἰ ἐλογίζμην ἐπιγινῶναι τούτο, μόχθος ἐφύλητό μοι.* Διὸ περ ὀρῶν ἀκατάληκτον εὖσαν ἀνθρώποις τὴν τούτων γινῶσιν, εὐσεβεῖ χρώμενος λογισμῷ, διεννοῦμην παρ' ἑμαυτῷ κρεῖττον εἶναι ἐπέχειν καὶ ἐκδέχεσθαι τὸν, ἐπιτήδειον τῆς*

rum'. Meus ergo populus ab iis utilitatem accepit. Illi vero prædicti impii et athei eo usque impietatis proruperunt, ut qui videbant stupore perculsi dicerent : *Quomodo scit Deus, et si est scientia in Altissimo?* Nam si in Altissimo scientia existat, isque talia videat, terrigenasque curet, quare illi talia edentes facinora prospere agunt, et in sæculum usque divitias obtinent? Hæc vero conspiciens ego, cogitationibus turbabar, ita ut penes me cogitarem, *Namquid sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas, et laui inter innocentes manus meas, et castigatio mea in matutinis?* Si enim iis qui hæc minime peragunt tanta insit prosperitas, in vanum ergo laboro, superflue justitiæ studeo, frustra et incassum manus et actus meos iniquis operibus puros servavi; frustra jejuniis et ærumnis me quotidie flagellavi et maceravi; incassum laboravi, cum aurora surgens et in orationibus meis peccata mea confitens ac deplorans, atque in confessionibus Deo emiasis accusationes adversum me proferens. Hæc erant quæ dum cogitarem pene effusus sum. Pro illis vero Symmachus sic interpretatur est : *Fortassis igitur et ego frustra purgavi animam meam, et lavi in innocentia manus meas, et perseveravi delusus singulis diebus, et reprehensus singulis matutinis.*

Vers. 15-17. Si dicebam, *Narrabo sic, ecce generationem filiorum tuorum reprobavi. Et suspicabar me cognoscere hoc, labor est ante me; donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum.* Prædicta in cogitationibus tantum meis versabam, quod periculum esset ne commoverer; neque tamen aliis enarrabam. Nam si hac admisæ opinione, impiam hujusmodi doctrinam aliis protulissem, temeratæ piæ doctrinæ reus effectus essem, atque pacta generationis filiorum tuorum violassem. Omnes quippe sancti ac Dei amantes viri, tui, Deus, filii sunt. Generatio autem eorum, successio sanctorum est, quorum disciplinas et dogmata adulterassem, si prædictas cogitationes meas aliis protulissem. Sed si animo institissem ad cognoscendum quæ causa sit cur peccatores prospere agant, et in sæculum divitias obtineant, justi vero humilientur; neque ita arcana hac de re judicium comperissem, sed laborem duntaxat mihi intulissem: in dubitationem solum animique defatigationem delapsus. Quamobrem ait : *Et si suspicabar me cognoscere hoc, labor est ante me.* Sive secundum Symmachum, *Si putabam me cognoscere hoc, labor videbatur mihi.* Quamobrem videns rem esse hominibus incomprehensibilem, pio usus rationum, mecum reputabam satius esse ut me continerem, atque opportunum huic cognitioni tempus expectarem. Illud autem erat, *Donec intrem in sanctuarium Dei.*

¹ Gen. xlv. 8.

ctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum; A sive secundum Symmachum, *Donec intrem in sanctuaria Dei, intelligam novissima eorum.* Cum hoc mihi commodum effugium ad quæstionis solutionem reperissem, videlicet eum ad vitæ mortalis exitum et ingressum in promissiones Dei remittendo, hinc curationem ac consolationem mutuatus sum: gnarus me cum istuc devenero, quæstionis rationem intellecturum, atque impiorum novissima cogniturum esse. Non convenit enim præsentem solum vitam et voluptatem respicere; sed novissima eorum consideranda sunt.

VERS. 18-20. *Verumtamen propter dolos eorum posuisti eis mala; dejecisti eos dum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem subito? defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam velut somnium surgentium.* Tribus admissis in quæstionem ratiociniis, aliud impium et atheum esse comperi, nempe Illud, *Ergo sine causa justificavi cor meum;* aliud vero, nempe de intelligenda quæstione, plenum labore et defatigatione deprehendi, ob profunditatem scilicet divitiarum scientiæ Dei, et quod incomprehensibilia sint judicia ejus, et investigabiles viæ ejus; in tertio autem substiti, ac de crevi gradum sistere atque expectare, omniumque finem considerare. Cum huic cogitationi acquievissem, utpote quæ pia veraque sit, ex fide hujusmodi utilitatem accepi. Nam Spiritu sancto afflatus novi quomodo propter dolos eorum non diu postea dejecturus sit eos Deus, postquam elati in sublimesque evecti fuerant. Sub hæc autem illuminatus, ac prophetica virtute ruinam ipsos in fine excepturam prospiciens, jure dico: *Quomodo facti sunt in desolationem subito? defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam, facti sunt item velut somnium surgentis.* Dum quis enim in somnis quædam imaginatur, somnii phantasia deceptus, se putat aliquid agere; experrectus vero cum est, excussoque somno, commenta omnia abscedunt. Sic impiorum in hac vita commentitia felicitas, divitiæ, superbia, finem sortientur similem somniantibus, qui postea experrecti, nullam rem earum quas videre se ac tenere opinabantur, præ manibus retinent. Secundum Symmachum autem, illius loco: *Verumtamen propter dolos posuisti eis, sic dicitur: Vere in lapsu posuisti eos, dejecisti eos in perditiones: subito defecerunt, consumpti sunt, ac si non existissent, quasi somnium expergiscenti.* Huic vero voci, *repente, et subito,* hanc Servatoris vocem conferas: *Vigilate, quia nescitis qua die et hora Dominus vester veniet; ac rursus: Veniet Dominus ejus in die qua non expectat, et in hora qua non novit* ².

Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Superius dicebat, *Donec intrem in*

τούτων γνώσεως καιρόν. Οὗτος δὲ ἦν, "Ἐως εἰσέλθω εἰς ἀγίασθήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, "Ἐως εἰσέλθω εἰς τὰ ἀγίασματι τοῦ Θεοῦ, συνεισιθῶ τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Ταύτην δὲ καλὴν ἔμαυτῷ καταφυγὴν εὐθὺς τῆς τῶν ἀπορουμένων λύσεως, τὴν ἀπαλλαγὴν δηλαδὴ τοῦ θνητοῦ βίου, καὶ τὴν εἰσοδὸν τὴν ἐπὶ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, θεραπείας ἐτύγγανον καὶ παραμυθίας εὐ εἰδῶς, ὡς ἔκεισε γενόμενος, συναίσθησομαι τοὺς λόγους τῶν ἐζητημένων, γνώσομαι τε τὰ ἔσχατα τῶν ἀσεβῶν. Μὴ γὰρ προσήκει εἰς τὸν παρόντα μόνον ἀποδιλέπειν βίον καὶ εἰς τὴν παρούσαν αὐτῶν τρυφὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν ἀφορᾶν.

Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν ἔθου αὐτοῖς κακὰ· κατέβαλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρῆθῃ. Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀβουλλίαν αὐτῶν ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγεγομένων. Τρισὶ λογισμοῖς ἐπιβαλὼν περὶ τῶν ἐζητημένων, τὸν μὲν ἐώρων ἀσεθὴ καὶ ἄθεον τὸν λέγοντα· "Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου τὸν δὲ τῆς τούτων καταλήψεως, πεπληρωμένον κόπου καὶ πόνου διὰ τὰ βάρη τοῦ πλοῦτου τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὸ ἀνεξερεύνητα εἶναι τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνιάστους τὰς ἑδούς αὐτοῦ· ἐπὶ τὸν τρίτον οὖν ἔστην κρινὰς ἐπέχειν μὲν τέως, περιμένειν δὲ καὶ ἀφορᾶν εἰς τὸ πάντων τέλος. Τοῦτο δ' ἐμπιστεύσας ἔμαυτὸν τῷ λογισμῷ εὐσεβεῖ ὄντι καὶ ἀληθεῖ, ἐξ αὐτῆς ὠνάμην τῆς πίστεως. Ἐγὼν γὰρ ἐξ ὑποβολῆς τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, ὡς διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν καταβαλεῖ αὐτοὺς οὐκ εἰς μακρὸν ὁ Θεός, μετὰ τὸ ἐπαρῆθῃ καὶ ὑψηθῆναι. Εἶτα φησὶσθεῖς, καὶ τὴν πτώσιν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τέλει καταληφόμενῃ αὐτοὺς προφητικῇ δυνάμει συνιδῶν, εἰκότως φημί· Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀβουλλίαν αὐτῶν, γιγνώσκει τε ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγεγομένου. "Ἐως μὲν γὰρ τις φαντάζεται ὄνειρώττων ἐν τοῖς ὕπνοις, δοκεῖ τι πράττειν ἀπατώμενος τῆ τοῦ ἐνυπνίου φαντασίᾳ· ἐπειδὴν δὲ διεγερθῆ τὸν ὕπνον ὑποτριψάμενος, ἀχεται αὐτῷ τὰ τῆς φαντασίας. Οὕτω δὲ καὶ τῶν ἀσεβῶν ἢ τοῦ παρόντος βίου δοκοῦσα εὐπραγία καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑπερηφανία ὅμοιον ἔχει τὸ τέλος τοῖς ὄνειρώττοις καὶ ἐνυπνιαζομένοις, ἔπειτα διεγρητοροῦσι καὶ μηδενὸς ὧν ἐδόκουν ὄρᾳν τε καὶ κατέχειν ταῖς χερσὶν ἐπιλημμένοις. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἀντὶ τοῦ, Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας ἔθου αὐτοῖς, τοῦτον εἶρηκε τὸν τρόπον· "Ὅπως ἐν ὀλίσθῳ ἑταίας αὐτοῦς, κατέβαλες αὐτοὺς εἰς ἀγασίμους· ἐξαιρηθῆς ἐξέλιπον, ἀνηλώθησαν ὡς οὐχ ὑπέξαντες, ὡς ὄνειρον ἐξυπνίσαντι. Εἰς δὲ τὸ, ἐξαιρηθῆς, καὶ τὸ, ἐξάπινα, παραθήσεις τὴν σωτήριον φωνὴν τὴν λέγουσαν· Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἰδατε ποῖα ἡμέρα καὶ ὥρα ὁ Κύριος ὁμῶν ἔρχεται· καὶ πάλιν· Ἦθει ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ἢ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ἢ οὐ γινώσκει.

Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενήσεις. Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν, "Ἐως εἰσέλθω εἰς

² Matth. xxiv, 42. ³ ibid. 50.

τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ· οὐν δὲ τί ποτ' ἦν τὸ ἁγια-
στήριον διδάσκει λέγων· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν
εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις. Ἐνθεν εἰκότως ὁ θεὸς
Ἀπόστολος, πόλιν οὐράνιον Θεοῦ εἰδὼς ἔλεγεν· Προσε-
λάθημεν Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱε-
ρουσαλήμ ἐπουρανίῳ καὶ πάλιν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερου-
σαλήμ ἐλευθέρα ἐστί. Ταύτην οὖν καὶ ὁ παρὼν
Προφήτης τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ σημαίνει λέγων· Κύριε,
ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις.
Εἰ μὲν γὰρ ἦσαν, φησὶ, φυλάξαντες τὴν σὴν εἰκόνα,
εἰκότως καὶ τῆς σῆς πόλεως κατηγιούνο· ἐπεὶ δὲ
ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρσυνεβλήθη
τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις, καὶ ὁμοιωθῆ αὐτοῖς,
ἀναλόγως τε τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ ἑαυτὸν μετεμόρφωσεν
εἰς ἀγρίου θηρὸς τρόπον τε, γέγονέ τε ἵππος θηλυμα-
νῆς, ἢ λύκος ἀρπακτικὸς, ἢ ὄφις καὶ γέννημα ἐχιθι-
νῶν, ἢ ἄλλο τι τούτοις παραπλήσιον· τούτου χάριν
ὡσπερ κίβδηλον νόμισμα τὴν τοιαύτην εἰκόνα τῆς
ἑαυτοῦ πόλεως ἀπορρίπτει ὁ Θεός, ἐξουθενῶν αὐτήν,
οὐδὲ ἀξίαν κρίνων τῶν ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ μονῶν.
Πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ δι' ὃ λέλεκται·
Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθε-
νήσεις. Τούτο μὲν οὖν προφητικῶς ὁ Ἀσάφ ἀπε-
φθέγγετο, ὡσπερ ἐπιθειάσας, καὶ τὸ μέλλον πεφωτι-
σμένοις ψυχῆς ὀφθαλμοῖς τεθεαμένους. Τὴν δὲ αἰτιαν
δι' ἣν ἐφωτίσθη τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ συνιδεῖν, παρι-
στησι λέγων ἐξῆς·

A *sanctuarium Dei*; nunc vero quodnam sit hujusmodi
sanctuarium edocet his verbis, *Domine, in civitate
tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*. Unde me-
rito divus Apostolus, ut qui caelestem Dei civitatem
nosset, dicebat: *Accessimus ad Sion montem, et ci-
vitatem Dei viventis Jerusalem caelestem*; ac rur-
sum: *Illam vero quae sursum est Jerusalem, libera est*.
Hanc itaque Dei civitatem Propheta qui jam loqui-
tur sic indicat: *Domine, in civitate tua imaginem
ipsorum ad nihilum rediges*. Nam si, inquit, imagi-
nem conservassent tuam, merito civitate quoque
tua donati essent: at quia homo cum in honore es-
set, non intellexit: comparatus est jumentis insi-
pientibus, et similis factus est illis⁶, atque modo
malitiae suae congruenti sese in agrestis feræ mo-
rem transmutavit, factusque est equus emissarius,
aut lupus rapax, aut serpens et genimen vipera-
rum, sive quid iis simile; ideo talem imaginem
quasi adulterinum numisma ex civitate sua Deus
abjicit, ad nihilum redigit, neque dignam judicat
illis civitatis suae mansionibus. Nam apud Patrem
mansiones multae sunt. Quare dictum est: *Domine,
in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum redi-
ges*. Hoc itaque propheticè Asaph quasi afflatus Numi-
ne, ac illuminatis mentis oculis futura contem-
platus, locutus est. Causam vero cur illuminatus
sit ad civitatem Dei conspiciendam mox aperit di-
cens:

Vers. 21-24. *Quia inflammatum est cor meum,
et renes mei commutati sunt*. Quia enim zelo zelavi
Domino, secundum Eliam prophetam⁷, cogitatio-
nibusque detrahebar cum cernerem impios prospere
agere; imo etiam renes mei necnon profunda oc-
cultaque animae meae urebantur; ideo dicebam,
Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.
Quare concessum mihi fuit ut illuminarer a Spiritu
et viderem civitatem Dei, necnon eos qui illa
sive digni, sive indigni sunt. Pro illo autem, *In-
flammatum est cor meum*, Symmachus, *Contrahe-
batur*, inquit, *cor meum, et intra renes meos ratio-
cinabar contradicens*. Deinde dicitur: *Et ego ad ni-
hilum redactus sum, et nescivi*; quod clarius inter-
pretatus Symmachus est dicens, *Eram inscius et
non cognoscens*. Rursum: *Ut jumentum factus sum
apud te*; sive secundum Symmachum, *Jumentum in-
star versatus sum apud te*. Et ego, inquit, *semper
tecum*; secundum Symmachum autem, *Etsi una tecum
eram semper*. Etsi enim non intelligebam priusquam
illuminarer ac ea cognoscerem quae de civitate tua,
necnon ea quae de imagine impiorum dicta sunt; ac
etiamsi insuar bruti jumentum prius degerem, insipiens
nec providentiae tuae rationem attingere valens; at-
amen abste, Deus, non deserebar, neque abs spe mea
in te reposita excidebam, tibi quoque semper aderam: et
hoc agebam non mea virtute, sed gratia tua. Tu
namque humanitate tua, arrepta manu dextera mea,
me detinebas astringebasque, ut ne effunderentur

Ἐπεὶ δὲ τὸν προφήτην Ἠλίαν, ἐξειλκόμενον τε τοῖς λογισμοῖς
ὄρων ἀσεβεῖς εὐθυμουμένους· ἀλλὰ καὶ ἐπουρούμεν τοὺς
νεφροὺς καὶ τὰ βῆθη τὰ κρύφια τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς· δι'
ὃ καὶ ἔλεγεν, Ὅτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρή-
νην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν· τούτου χάριν ἠξιώθη φω-
τισθῆναι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καὶ τὴν πόλιν ἰδεῖν τοῦ
Θεοῦ, τοὺς τε ἀξίους αὐτῆς καὶ τοὺς μὴ. Ἄντι δὲ
τοῦ, Ἐξεκαύθη ἡ καρδία μου, ὁ Σύμμαχος, Συνε-
στέλλετο, φησὶν, ἡ καρδία μου, καὶ ἐντὸς τῶν νε-
φρῶν μου διελερόμην ἀντιλέγων. Εἴθ' ἐξῆς εἰρη-
ται· Καὶ ἐγὼ ἐξουθενημένος, καὶ οὐκ ἔγνω· ὃ
δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν, Ἡμῶν
δὲ ἀνεπιστήμων καὶ μὴ εἰδῶς· καὶ πάλιν Κτηνώ-
δης ἐγενήθη παρὰ σοί· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Κτη-
νώδως διετέλεσα παρὰ σοί. Καὶ ἐγὼ, φησὶν, δια-
παντὸς μετὰ σοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Καὶ συν-
ἡμῶν σοὶ διαπαντὸς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὐ
συνεῖην πρὶν φωτισθῆναι καὶ γῶναι τὰ περὶ τῆς σῆς
πόλεως λελεγεμένα, καὶ τὰ περὶ τῆς εἰκόνας τῶν ἀσε-
βῶν· καὶ εἰ δίκην ἀλόγου κτήνους διετέλεσα πρότε-
ρον ἀνοηταίνων, καὶ μὴ δυνάμενος ἐπιβαλεῖν τοῖς τῆς
σῆς προνοίας λόγοις· ὅμως οὐκ ἀπελιμπανήμην σου
τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ἐξέπιπτον τῆς ἐπὶ σὲ ἐλπίδος, συνήμην
ἐξ σοὶ διαπαντὸς· καὶ τοῦτ' ἐπραττον οὐκ ἐξ ἑμαυ-
τοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς χάριτος. Σὺ γὰρ αὐτὸς
τῇ σαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ, τῆς ἐμῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπι-
λαβόμενος, συνεῖχες καὶ διεκράτεις πρὸς τὸ μὴ δια-

⁶ Hebr. xii, 22. ⁷ Galat. iv, 26. ⁸ Psal. xlviii, 21. ⁹ II Reg. xix, 40.

vestigia mea, neque pedes moverentur a mea apud A te statione. Quapropter dico : *Tenuisti manum dexteram meam*. Bonam quippe dexteram habui, praevalidam et paternam, dextera omnia et tibi placita peragentem : quare arrepta illa, in voluntate tua deduxisti me ; sive secundum Symmachum, *consilio tuo duxisti me*, a mortali me vita traducens, et ad tranquillum tutumque requieui tuæ portum deducens ; ita ut si dexteram meam non tenuisses, jam olim quasi a torrente abreptus, pedibusque subversus, in extremam perniciem delapsus essem. Nunc vero tu ipse tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me : ac demum post memoratas tentationes et tempestates animam perturbantes meam, sine periculo per vitæ fluctus deductum cum gloria suscepisti me, nihil in tot casibus mali perpersum. Secundum Symmachum autem, *Postremo*, ait, *honor me excepti*.

VERS. 25-28. *Quid enim mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? Tuus, inquit, erga homines amor, misericordia item et gratia tua, omnium mihi honorum causa fuit. Tua quippe bonitate usus, tenuisti manum dexteram meam, et servasti me, ita ut nec pedes mei moverentur, nec gressus mei effunderentur. Sed etiam cum gloria suscepisti me : quoniam hoc tibi utpote bono Deo inest ; mihi enim nihil in cælo est ; neque ut debita mihi hæc accesserunt : nullus sane mihi in cælo est, nisi tu solus. Quare nihil in terra volui abs te obtinere, neque optavi mortales fluxasque res consequi. Jure autem nihil a te volui in terra, quia cœlestes mansiones peroptarem, et bona illa consequi expeterem. Ideo tabescebam, vitamque macerabam, cor affligebam, quia te Deum in spei meæ portionem posueram. Quamobrem dico : Defecit caro mea et cor meum ; Deus cordis mei et pars mea Deus in æternum. Quia ecce qui elongant se a te, peribunt : perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam ; ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filia Sion. Superius quidem dicebam : Et ego semper tecum ; sive secundum Symmachum, Et ego una tecum eram semper ; nimirum fide, voluntate et dilectione erga te mea : nunc autem causam aperte profero quare una tecum semper fuerim, teque portionem meam posuerim. Sciebam enim, ac plane persuasum mihi erat, quoniam Qui elongant se a te, peribunt : quare non me abs te amovi, etiamsi œconomia tuæ rationem ignorarem, sed una tecum eram semper. Sese porro a Deo amovent quotquot peccatis et atheis impiisque cogitationibus se Deo alienos constituunt : qui quanto longius ab eo discedunt, tanto pernicipi propinquius accedunt ; ut vice versa, Deo conjuncti, cum vita copulantur, et a pernicipi se amovent. Finis porro eorum qui a Deo dis-*

χεῖσθαι μου τὰ διαθήματα, μηδὲ τοὺς πόδας μου σαλεύσθαι τῆς παρὰ σοὶ στάσεως. Διὸ φημι· Ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. Εἶχον γὰρ καλὴν δεξιάν, ἐβρωμένην καὶ πατρικὴν (1), τὰ δεξιὰ πάντα καὶ τὰ σοὶ ἀρεστὰ πράττουσαν· δι' ἧ ἐπιλαβόμενος αὐτῆς, τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῇ συμβουλῇ σου ὠδήγησάς με, τὸν θνητὸν διαπορθμεῶν βίον, καὶ εἰς εὐδίων καὶ ἀσφαλῆ λιμένα τῆς παρὰ σοὶ ἀναπαύσεως χειραγωγῶν με· ὡς, εἰ γε μὴ τῆς δεξιᾶς τῆς ἐμῆς κεκρατήκεις, πάλαι ἂν, ὥσπερ ὑπὸ χειμάρρου κατασύροντος περιτραπέζους τοὺς τῆς ψυχῆς πόδας, πτώματι περιέπιπτον ἐξαισίων. Νῦν δὲ σὺ αὐτὸς ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με. Καὶ τέλος μετὰ τοὺς δηλωθέντας πειρασμούς καὶ τοὺς χειμῶνας τοὺς ἀναθοροῦσαντάς μου τὴν ψυχὴν, διαγαγῶν με ἀκινδύνως τὰ τοῦ βίου βέματα, μετὰ δόξης προσελάθου με, μηδὲν πεπονθότα ὑπὸ τῶν τοσοῦτων. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὑστερον, φησι, τιμῇ διεδέξατό με.

Τὴ γὰρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς ; Ἡ σὴ φιλάνθρωπια φησι, καὶ τὸ οὖν ἔλεος καὶ ἡ χάρις πάντων μοι τῶν ἀγαθῶν γέγονεν αἰτία. Τῇ γὰρ σαυτοῦ χρησάμενος ἀγαθωσύνη, ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ διέσωσάς με, ὥστε μὴ σαλευθῆναι τοὺς πόδας, μηδὲ διαχυθῆναι μοι τὰ διαθήματα. Ἄλλὰ καὶ μετὰ δόξης προσελάθου με· ἐπειδὴ περ σοὶ τοῦτο ὡς ἀγαθῷ Θεῷ πάρεστιν· ἐμοὶ γὰρ οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ κατὰ ὀφειλὴν μοι ταῦτα γέγονεν· ἀλλ' οὐδὲ ἔστι μοι τις ἄλλος ἐν τῷ οὐρανῷ ἢ σὺ μόνος. Δι' ὃ οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἠθέλησα παρὰ σοῦ κτήσασθαι, οὐδὲ ἠῤῥάμην τυχεῖν θνητῶν καὶ ἐπικλήρων πραγμάτων. Εἰκότως δὲ οὐδὲν παρὰ σοῦ ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς· τὰς γὰρ ἐν οὐρανῷ ἐπόθουν διατριβὰς, καὶ τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τυχεῖν ἠϋχόμην. Δι' ὃ κατέτηκον τὸν ἐμαυτοῦ βίον, καὶ τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν κατέτρυχον, τὴν τε καρδίαν μου κατεπόνοον, σὲ μόνον τὸν Θεὸν τῆς ἐμαυτοῦ ἐλπίδος μερίδα τιθέμενος. Ὅθεν φημί· Ἐξέλιπερ ἡ σάρξ μου καὶ ἡ καρδία μου· ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν κερνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολληθῆναι τῷ Θεῷ ἀγαθόν ἐστι, τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου, τοῦ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰρέσεις σου ἐν ταῖς πόλεις τῆς θυγατρὸς Σιών. Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγον, Καὶ ἐγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ συνήμην σοὶ διαπαντός· τῇ πίστει δηλαδὴ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πρὸς σὲ ἀγάπῃ· νυνὶ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν καθίστημι φανεράν, δι' ἣν συνήμην σοὶ διαπαντός, καὶ σὲ μερίδα ἐπιθέμην ἐμαυτοῦ. Ἥθειν γὰρ, καὶ ἀκριβοῦς ἐπεπισμην, ὅτι Οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· δι' ὃ οὐκ ἐμάκρυνον ἐμαυτὸν, καὶ περ ἀγνοῶν τοὺς λόγους τῆς σῆς διακίσεως, ἀλλὰ συνήμην σοὶ διαπαντός. Μακρύνουσι δὲ ἑαυτοὺς οἱ ταῖς αὐτῶν ἀμαρτίας καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ

(1) Ms. πρακτικῆν

ἀσεβείαι λογισμοῖς ἄλλοτριῶν ἐαυτοὺς καθιστῶντες A
 τοῦ Θεοῦ· ὅτινες ὅσα πορβῶτάτω αὐτοῦ γίνονται, τοσοῦτῃ τῇ ἀπωλείᾳ πλησιάζουσιν· ὡς ἔμπαλιν, συναπτόμενοι τῷ Θεῷ, τῇ μὲν ζωῇ συνάπτονται, τῆς δὲ ἀπωλείας μακρύνονται. Τέλος δὲ τῶν ἐαυτοὺς μακρύνοντων διεθρος τυγχάνει, ἅτε δὴ ἐκπορνευσάντων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς οὐδένα μακρύνει ἐαυτοῦ, οὐδὲ ἀπωθεῖται· ἀλλ' ἕκαστος ἐαυτὸν ἀπαλλοτριῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκπορνεύων καὶ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ἔκδοτον παραδιδούς τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐναντίοις. Οἱ δὲ μακρύνοντες ἐαυτοὺς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ἐπισπῶνται καθ' ἐαυτῶν τὴν ἀπωλείαν. Τούτους δὲ τῇ ἀπωλείᾳ οἰκειωθέντας ὁ Θεὸς αὐτὸς τὸ ἐξῆς διατίθει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ἐξωλόθρευσας, φησὶ, πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Πορνεύει δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ μετὰ τὸ πλησιάζαι αὐτῷ μακρύνας ἐαυτόν. Αὐτὸς μὲν γὰρ καὶ νομφεύ- B
 εσθαι οὐκ ἀπαξιῶν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καὶ τὰ οἰκεία σπέρματα ἐν αὐτῇ καταβάλλεσθαι· ἡ δὲ μακρύνουσα ἐαυτὴν καὶ ἐτέροις παρέχουσα τοῖς καταπορνεύειν αὐτὴν ἐθέλουσι, πνεύμασι πονηροῖς καὶ δαιμοσιν ἀκαθάρτοις, ἢ λογισμοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι, ἢ πράξεις μαρμαῖς καὶ ἀκαθάρτοις, εἰκότως ὀλέθρῳ παραδίδοται. Διὸ λέλεκται· Ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ἀκριβῶς πεπεισμένος περὶ τῆς σῆς δικαίας κρίσεως, τὴν ἐναντίαν εἰλόμην τοῖς ἀσεβέσι, καίπερ μὴ νοῶν τὰ σὰ μυστήρια· ἀλλὰ καὶ κτηνώδως γνόμενος παρὰ σοι, ὅμως συνήμην σοι διαπαντός. Οὐδὲν γὰρ ἐμοὶ κάλλιον ἐφαίνετο τοῦ προσκολλᾶσθαι σοι τῷ ἐμῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα αἰρεῖσθαι ἄπερ αὐτὸς ὤρισας καὶ ἐνετείλω. Οὕτω γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστίν. C
 Διὸ περ ἐμοὶ οὐδὲν κάλλιον οὐδὲ κρείττον κατεφαίνετο τοῦ προσκολλᾶσθαι σοι. Διὸ φημι, ὅτι Ἐμοὶ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστίν. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἶς ὁ Θεός, πῶθεν ἂν γένοιτο ἐτέρῳ τι ἀγαθὸν ἢ ἐκ τοῦ προσκολλᾶσθαι αὐτῷ; Καὶ ἦδη μὲν ἀπῆλαυον παντὸς ἀγαθοῦ, κολλώμενος καὶ συναπτόμενος τῷ Θεῷ· ὥστε λέγειν· Ἐκολλήθη ἐπίσω σου ἡ ψυχή μου. Καὶ εἰς τὸν μέλλοντα δὲ χρόνον ἀγαθὰς ὑπέγραζον ἐλπίδας ἔμαυτῷ. Ἐτερόν τε τοῦτο ἀγαθὸν μοι ἦν, τὸ τίθεσθαι ἐν Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. Τέλος γὰρ μοι τῆς πάσης ἐλπίδος ἦν τὸ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πόλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. Καταξίωθεις γὰρ τῆς εἰς τὴν πόλιν σου εἰσόδου, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγγο· Κύριε, ἐν τῇ πόλει D
 σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις, καὶ ταῖς πόλαις ταῖς ἐπουρανίοις ἐπιβάς, ἀνακηρύξω τοῖς πᾶσι τὰς εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίας. Ἐνθα γινόμενος καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν σου τεύζομαι, ἃς ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ ἀρέβη. Τοιαῦτα γὰρ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Μὴ κελμενον δὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μηδὲ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς τὸ ἐν ταῖς πόλαις τῆς θυγατρὸς Σιών, παρὰ μόνους δὲ τοῖς Ἑβδομήκοντα φερόμενον, ὠβέλισταται, διὰ τὸ καὶ περιττὸν εἶναι. Τὸ γὰρ πάντων ἀγαθὸν τέλος ἐπ' αὐτὴν ἀγει τὴν ἐπουράνιον Σιών, ἥ τις ἦν ἡ ἀποδεδομένη τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανοῖς πόλις, θυγατρὸς Σιών νοουμένης τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησίας, ὡς διὰ πολλῶν ἀποδείξει βῆδιον.

• I Cor. vi, 17. • Psal. LXXII, 9. • I Cor. II, 9.

cedunt, est interitus, utpote qui a Deo ceu fornicati fuerint. Deus namque neminem amovet, neque abs se repellit; sed quisque sese alienum a Deo facit, dum ceu fornicatur, animamque suam dedititiam inimicis Dei tradit. Qui vero proprio delectu sese amovet, exitium sibi attrahunt. lis vero qui sese perniciæ dederunt, Deus quod superest adjicit. Quid illud est? *Perdidisti*, inquit, *omnes qui fornicantur abs te*. Fornicatur a Deo, qui postquam ad eum propius accesserat, ab ipso procul recedit. Ipse namque humanam animam desponsare, et propria semina in illam jacere non dedignatur; illa vero recedens ab eo, seseque aliis admovens qui fornicari cum ea cupiunt, malignis scilicet spiritibus, et impuris dæmonibus, aut impiis cogitationibus, sive fœdis impurisque facinoribus, jure perniciæ traditur. Quare dictum est: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te*. Verum ego hæc probe sciens, ac plane de justo judicio tuo persuasus, adversam impiis elegi viam, etiamsi mysteria tua non intelligerem; sed et quamvis ut jumentum factus essem apud te, atamen una tecum eram semper. Nihil enim pulchrius mihi videbatur esse, quam tibi Deo meo adhærere, illaque diligere quæ tu jussisti ac præcepisti. Ita enim *qui adhæret Domino unus spiritus est* ⁹. Ideo nihil mihi pulchrius, nihil melius videbatur, quam adhærere tibi. Quapropter dico, *Mihi adhærere Deo bonum est*. Nam si nemo bonus nisi unus Deus, undenam alii cuiquam boni aliquid advenerit, nisi ex eo quod Deo adhæreat? Et jam quidem omni fruebar bono, adhærens et conjunctus Deo; ita ut dicerem: *Adhæsit anima mea post te* ⁹. Itemque ad futurum sæculum bonam mihi spem ascripsi. Et sane aliud quoque mihi bonum aderat, scilicet, *ponere in Domino spem meam*. Nam finis omnis spei mihi erat, *ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filię Sion*. Siquidem ingressu in civitatem tuam dignatus, de qua superius dicebatur: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; cum etiam ad cœlestes portas conscenderim, tua erga me beneficia omnibus prædicabo. Ubi constitutus promissa consequar tua, *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* ¹⁰. Talia quippe Deus præparavit diligentibus se.

Cum autem illud, *in portis filię Sion*, neque in Hebraico, neque apud reliquos interpretes jaceat, sed apud solos Septuaginta Interpretes iteratur, obelo notatur, quia superfluum est. Bonus quippe omnium finis ad ipsam Sion cœlestem ducit, quæ est illa jam tradita civitas Dei in cœlis. Nam filia Sion Ecclesia nostra esse intelligitur, ut pluribus facile est comprobare.

I. INTELLECTUS ASAPH. LXXIII.

A ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΤΩ 'ΑΣΑΦ. ΟΓ'.

Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ? Ad dicatorum intelligentiam nos excitat et invitat spiritus propheticus. Qui neque psalmum de more, neque canticum, neque hymnum, neque quid simile in titulo indicavit, quia tristitia enuntiantur. Ubi videtur supplicatio contineri, de qua divinus Apostolus præcepta dabat, dicens oportere nos omnes emitte obsecrationes, preces, supplicationes, gratiarum actiones ¹¹. Hic itaque sermo Deum alloquitur, atque futura ut jam præterita prophetice enarrat, postremam item Jerosolymorum obsidionem, quæ post salutarem Adventum a Romanis facta est, significat. Et hæc cum nondum constitutus locus esset, prænuntiat. Etenim Asaph, qui hæc vaticinatur. æqualis Davidi erat; Salomon vero post Davidis mortem, templum extruxit. Cum autem duas loci vastationes prævidisset, priorem scilicet a Babyloniiis, et secundam a Romanis factam; priorem quidem in LXXIX psalmo, et in LXXXII significat; posteriorem vero in præsentī prophetia, quam sic orditur: *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?* Postremum namque et integrum illorum excidium non alio tempore fuit, quam cum Servator et Dominus noster sententiam contra illos tulit dicens: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* ¹². Ac consequenter sacer Apostolus post rerum exitum dixit de illis scribens: *Pervenit ad eos ira in finem* ¹³. Hic vero propheta minutatim ea, quæ huic loco Romanæ obsidionis tempore contigerunt, declarat his verbis: *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum*, videlicet Jerosolymæ; *in securi et ascia dejecerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum; in terra polluerunt tabernaculum nominis tui*. Quod si quis dixerit hæc etiam tempore Babyloniorum gesta esse, advertas velim quæ sequuntur, *Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et vos non cognoscet amplius*. Nam signa hæc erant Deum inspicere et curare Judaicam gentem, cum ipsis prophetas daret: siquidem etiam cum male se gerent, prophetas ipsis ceu medicos et servatores constituēbat. Sic in prima obsidione magnum Dei prophetam Jeremiam habuerunt, et Baruch; quin etiam mulier quædam nomine Olda eodem tempore prophetavit. In ipsa quoque Babyloniorum regione aderant ipsis Ezechiel et Daniel. præclari ac conspicui prophetæ. Postque reditum ex captivitate, temporibus Cyri et Darii, Zacharias et Aggæus prophetæ noti erant. Quomodo igitur illis temporibus aptari possit hæc prophetia, *Signa nostra non vidimus, et jam non est propheta, et vos non cognoscet amplius?* Verum hæc finem sortita sunt post Salvatoris adventum, et postquam memoratas voces ipse protulerat: non diu enim postea irrupentes Romani locum deleverunt. Quod etiam

Ἰνατί, ὁ θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Διεγείρει μὲν ἡμᾶς καὶ παρορμᾷ ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων σύνεσιν τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν. Οὕτως δὲ ψαλμὸν ἐπιγράφει συνήθως, οὕτως ᾠδὴν, οὕτως ὕμνον, οὐδέ τι τῶν παραπλησίων, διὰ τὸ σκυθρωπὸν τῶν ἀπαγγελλομένων. Ἐν οἷς δοκεῖ ἐντεύξεις περιέχεσθαι, περὶ ἧς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διεκελεύετο, δεῖν λέγων πάντας ἡμᾶς ποιῆσαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας. Ἐνυγχανεὶ γοῦν ὁ λόγος τῷ θεῷ, προφητικῶς τὰ μέλλοντα ὡς παρωχηκότα διεξιῶν, καὶ τὴν ἐσχάτην σημαίνων πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένην μετὰ τὴν σωτήριον Παρουσίαν. Καὶ ταῦτα μηδὲ συστάντος πω τοῦ τόπου προαναφωνεῖ. Ὁ μὲν γὰρ Ἀσάφ, δι' οὗ ταῦτα προφητεύετο, σύγχρονος γέγονε τῷ Δαυὶδ· Σολομὼν δὲ μετὰ τὴν τοῦ Δαυὶδ τελεωτὴν οἰκοδομῆν τῶν νεῶν. Δύο δὲ πορθήσεις προθεωρήσας τοῦ τόπου, τὴν τε προτέραν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενομένην, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων· τὴν μὲν πρώτην διὰ τοῦ οὐ· ψαλμοῦ σημαίνει καὶ διὰ τοῦ πβ', τὴν δὲ ὑστάτην διὰ τῆς μετὰ χεῖρας προφητείας. Ἡς ἀπάρχεται λέγων· Ἰνατί, ὁ θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Τέλος γὰρ αὐτοῖς παντελοῦς ἀποπτώσεως οὐδ' ἄλλοτε γέγονεν, ἢ ὅτε ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν τὴν κατ' αὐτῶν ἐξηγήκατο ἀπόφασιν εἰπὼν· Ἴδου ἀφιέται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. Οἷς ἀκολουθῶν καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἔκθεσιν γράφων περὶ αὐτῶν ἔλεγεν· Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὄργη εἰς τέλος. Καὶ κατὰ μέρος δὲ τὰ ἐξῆς συμβάντα τῷ τόπῳ ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας παρίστησιν ὁ παρὼν προφήτης, ἐν οἷς φησιν· Ὡς ἐν δρυμῶ ἐξῶν ἀξίναις ἐκοίφην τὰς θύρας αὐτῆς, δῆλον δ' ὅτι τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν ἀέλωι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβραξαν αὐτήν. Ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου, εἰς τὴν γῆν ἐβέβηλωσαν τὸ σκήνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Εἰ δὲ λέγει τις ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Βαβυλωνίων γεγονέναι, προσεκτέον τοῖς ἐξῆς, δι' ὧν εἰρηται· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡ μᾶς οὐ γινώσκειται ἔτι. Σημεῖα γὰρ ἦν τοῦ τὸν θεὸν ἐφορᾶν καὶ ἐπισκοπεῖν τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος τὸ παρέχεν αὐτοῖς προφήτας· ἐπεὶ καὶ ὅτε κακῶς ἔπραττον, ὡς περὶ ἰατροῦς καὶ σωτήρας αὐτοῖς τοὺς προφήτας ἐφοίτη. Οὕτω γοῦν ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τὸν μέγαν τοῦ θεοῦ προφήτην Ἱερεμίαν εἶχον, καὶ τὸν Βαρούχ· ἀλλὰ καὶ γυνὴ τις Ὀλδὰ τοῦνομα κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπροφήτευσεν χρόνους· ἐν αὐτῇ τε τῇ Βαβυλωνίων χώρα συνῆν αὐτοῖς Ἐζεκίηλ καὶ Δανιὴλ ἐπίσημοι καὶ διαφανεῖς προφῆται· καὶ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον κατὰ τοὺς Κύρου καὶ Δαρείου χρόνους, Ζαχαρίας καὶ Ἀγγαῖος προφήται ἐγνωρίζοντο. Πῶς οὖν οἷόν τε ἦν ἐφαρμόζειν τοῖς τότε χρόνοις τὴν παρούσαν προφητείαν φάσκουσιν· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἔτι; Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα τέλους ἐτύγχανε μετὰ τὴν σωτήριον

¹¹ I Tim. II, 4. ¹² Luc. XIII, 35. ¹³ I Thess. II, 16.

Παρουσιαν καὶ τὰς προλεχθείσας αὐτοῦ φωνάς, μεθ' ἃς οὐκ εἰς μακρὸν ἐπιστάντες Ῥωμαῖοι τὸν τόπον ἤφάνισαν. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἐδύλου θεοπίζων τὸ μέλλον ὁ Σωτὴρ διὰ παραβολῆς τῆς οὕτως ἐχούσης· Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ ἀπέστειλε τοὺς δαυτοῦ δούλους καλεῖσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· οἱ δὲ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἑτέρους· οἱ δὲ, πρὸς τὸ μὴ θελήσει ἀπαρτῆσαι, ἐτι καὶ διαλαβόντες τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Οἱς ἐπιλέγει· Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀκούσας, ὤργισθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπέκρησε. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ἐτι τότε συνεστῶτι ἀναγέγραπται εἰρηκῶς· ἃ καὶ ἐπληροῦτο οὐκ εἰς μακρὸν, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου πολιορκησάντων τὸν τόπον· καθ' οὓς προφητῶν οὐδεὶς γεγῶνος ἱστορεῖται γενέσθαι κατὰ τούτους. Τοιγαροῦν πολιορκίαν ὁ μετὰ εἰρας παρίστησι λόγος· διὸ φησὶν ἀρχαίμενος· *Ἰρα εἰ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος*; Ἔστι δὲ ἐκ τούτων τὴν ἀρετὴν ἀποθαυμάσαι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ὡς τὰ μακροῖς ὕστερον πραχθέντα χρόνοις προγνώσει θεῖα προεληφε. Τὸ δὲ, *Ἰρα εἰ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος*, εἴρηται, ἐπειδὴ πολλάκις ἀπέβηαι καὶ πλημμελῆσαι τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ὑποπίπτον παρεδίδοτο τοῖς περιοικοῖς ἀλλοφύλοις ἔθνεσι· καὶ ποτὲ μὲν αὐτοὺς Μωαβῖται ἐχειροῦντο, ποτὲ δὲ Ἀγμανῖται, καὶ ἄλλοτε δὲ Μαδιηναῖοι. Ἐἴτ' ἐπιστρέφων αὐτοὺς ἀνελάμβανεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν παρανομοῦντας παρεδίδοτο πολεμῖσι ἑτέροις, καὶ αἷθις ἀνεκτάτο· οὐδέποτε δὲ αὐτοὺς ἀνωθεῖτο εἰς τέλος, πρὸς βραχὺν δὲ τινα καιρὸν ἐπιστρέφων ἐνήγεν εἰς σωτηρίαν. Μετὰ δὲ τὸ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμηθὲν αὐτοῖς ἄγος ἐφθασεν εἰς αὐτοὺς ἡ ὄργη εἰς τέλος, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν Γραφὴν, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο μηκέτ' ἐπάροι κεφαλὴν αὐτοῦς. Ὁ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν· *Ἰρα εἰ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος*; Σεισσημένως δὲ ὁ λόγος διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἤνιξάτο τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρᾶξιν, μεθ' ἣν καὶ εἰς τέλος ἀπεβλήθησαν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς παρίσθη λέγων· *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελίσατε*; Ἰδοὺ ἀφρεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Τὸ γὰρ, *Ποσάκις ἠθέλησα*, δηλοῖ τὴν μακρῷ χρόνῳ ἐνδοθεῖσαν αὐτοῖς μοκροθυμίαν· τὸ δὲ, *καὶ οὐκ ἠθελίσατε*, παραστατικὸν ἂν γένοιτο τῆς ὑστάτης αὐτῶν ἀποβολῆς, ὅτε καὶ ὤργισθη ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πάσαι γενόμενα πρὸβατα νομῆς αὐτοῦ. Ἐξῆς δὲ ὁ λόγος ἱκετηρικῶν προσάγει λέγων· *Μηῖσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἥς ἐκτέσω ἀπ' ἀρχῆς*. Σφόδρα δὲ καταλήλως συναγωγῆς ἐμνημόνευσε, καὶ πρῶτον κτήμα τοῦ Θεοῦ φησὶν αὐτὴν γεγονέναι· ἅτε εἰδὼς καὶ τὴν μὴ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὕστερον μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἐκείνης ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ὑποστᾶσαν Ἐκκλησίαν. Ἦς καὶ ἐν ἑτέροις μνημονεύει λέγων· *Ἐρ μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε*· καὶ πάλιν· *Εὐηγγελισάμην*

A ipse Servator futura vaticinans significavit per parabola istam : *Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo : et misit servos suos ut vocarent invitatos ad nuptias : illi vero noluerunt venire. Iterum misit alios : illi vero præterquam quod noluerunt venire, etiam captos servos contumeliis affecerunt, et occiderunt*¹⁴. Quibus subdit : *Rex autem, audiens, iratus est, et, missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, et civitatem eorum succendit*¹⁵. Hæc Salvatorem in ipso templo adhuc consistente dixisse scribitur : quæ non diu postea impleta sunt, Vespasiano et Tito locum obsidentibus : quorum tempore nullus propheta apud illos fuisse narratur. Obsidionem itaque præsens psalmus significat : quare in principio dicit : *Uti quid, Deus, repulisti in finem?* Hinc vero mirari subit divinitus inspiratæ Scripturæ virtutem, quæ diuturnis postea temporibus gesta divina præscientia antevertit. Illud autem, *Uti quid, Deus, repulisti in finem*, dictum est, quia Judaica gens in impietates et in scelera decedens, finitimis alienigenis gentibus tradi solebat; et modo quidem Moabitæ subigebant illam, modo Ammonitæ, modo Madianitæ. Deinde autem ad frugem revocans Deus, ipsis patrocinabatur; subinde vero prævaricantes aliis inimicis tradebat, ac rursus in pristinum statum restituebat : et nunquam in finem usque abjiciebat illos, sed brevi post tempore in salutem revocabat. At post patratum ab eis contra Servatorem execrandum facinus, *pervenit ad eos ira in finem*¹⁶, secundum apostolicam Scripturam; ita ut post illam calamitatem non haecenus caput extulerint. Quæ significans prophetia dicit : *Uti quid, Deus, repulisti in finem?* Per interrogationem vero admissum in Servatorem nostrum facinus subindicatur, quo peracto in finem abjecti sunt. Id sane ipse quoque Servator declarat dicens : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*¹⁷. Illud enim, *Quoties volui*, indicat tolerantiam illam diuturno tempore ipsis exhibitam; illud vero, *et nolulistis*, postremam illorum abjectionem significat, quando iratus est furor ejus super illas quæ olim erant oves pascuæ ejus. Deinde vero supplicatio emittitur his verbis : —

D VERS. 2. *Memor esto Synagogæ tuæ, quam possedisti ab initio*. Admodum congruenter Synagogam commemorat atque illam primam Dei possessionem fuisse; utpote qui nosset Ecclesiam, ex omnibus gentibus constitutam, quæ non ab initio, sed post Synagogæ ruinam exstitit. Cujus Ecclesiæ alias meminit dicens : *In medio Ecclesiæ laudabo te*¹⁸; et rursus : *Annuntiavi justitiam in Ecclesia magna*¹⁹; ac iterum : *Apud te laus mea in Ecclesia magna*²⁰. Verum non talis illa olim Synagoga erat : illa quippe ideo sic vocabatur quod uno in loco congregaretur; hæc vero præcellentiam electionis suæ decla-

¹⁴ Matth. xxiii, 26. ¹⁵ ibid. 7. ¹⁶ I Thess ii, 16. ¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38. ¹⁸ Psal. xxi, 23. ¹⁹ Psal. xxxix, 40. ²⁰ Psal. xxi, 26.

rans, Ecclesia dicitur. Quod si quis causam requirat cur synagoga, quam ipse possederat ab initio, repulsa fuerit, ipse Christus Dei per aliam prophetiam id edocebit dicens : *Circumdede- runt me canes multi, Synagoga malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos. dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* 21. Hæc causa fuit cur prior illa Synagoga repelleretur. Deinde vero subdit : *Redemisti virgam hæreditatis tuæ. Id placantis more dictum : Tu enim, ait, hanc Synagogam redemisti, ac dignam habuisti quæ portio et virga hæreditatis tuæ vocaretur ; nam quando dividebat Altissimus gentes, portio Domini facta est Jacob populus ejus, funiculus hæreditatis ejus Israel* 22. Hujus itaque hæreditatis tuæ memor esto. Pro illo autem, *virgam hæreditatis tuæ, Aquila, sceptrum hæreditatis, interpretatus est ; Symmachus vero, sceptrum sortis tuæ. Quo quidem docetur, homines prorsus omnes Dei esse ; populum autem ipsi segregatum, quasi sceptrum ejus regium fuisse.*

VERS. 2, 3-7. *Montem Sion hunc, in quo habitasti. Lava manus tuas in superbias in finem : quanta malignatus est inimicus in sancto ! Quæ esset virga, sive sceptrum secundum reliquos interpretes, his declarat, Montem Sion hunc, in quo habitasti.* Nam regius mons erat, et sceptrum regni, in quo constructum fuerat templum et domus habitationis Dei. Quare metropolis fidelis Sion vocabatur, et civitas Dei Jerusalem ; celestis illius imaginem ferens, de qua divinus Apostolus hæc docebat : *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem celestem* 23. Postquam hoc dixerat, ea quæ loco isti eventura erant vaticinatur, futura quasi præterita pro consueto more prænuntians. Ait itaque : *Et gloriati sunt qui oderunt te, in medio solemnitatis tuæ ; sive, secundum Aquilam, Fremuerunt inimici tui in medio constitutionis tuæ. Posuerunt signa sua signa, et non cognoverunt sicut in exitu super summum. Quod clarius interpretatus est Symmachus dicens : Posuerunt signa sua manifeste cognita in introitu sursum. Pro illo item, Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia diruperunt eam ; rursus Symmachus, Instrumentis ligneis et securibus suis, et portas ejus cum vectibus et furcis dejecerunt. Signa autem inimicorum, quæ manifeste ante ingressum posuerant, quænam erant, nisi instrumenta bellica, secures videlicet, ascie atque hastæ et arma ? Verisimile etiam est his significari vexilla quæ ante exercitus ferebantur. Sed etiam, ait, Incenderunt igne sanctuarium tuum, et in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Ubi senten-*

δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ· καὶ αὐθις· Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινος μου ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλη. Ἄλλ' οὐ τοιαύτη καὶ ἡ προτέρα ἐτύγγανε συναγωγὴ· ἡ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ συνάγεσθαι οὕτως ὀνομασμένη, ἡ δὲ τὸ ἐξαιρετον παριστώσα τῆς ἐκλογῆς, ἡ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τις ἔριτο τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἀπεβλήθη ἡ συναγωγὴ, ἦν ἐκτῆσατο ἀπ' ἀρχῆς, αὐτὸς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ δι' ἑτέρας προφητείας διδάξει λέγων· *Περικύκλωσάν με κύριες πολλοὶ, συναγωγὴ πονηρομένων περισχε με. Ὀρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηθήθησαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διμερίσαντο τὰ ἰμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν ἰμυτισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Ταῦτ' ἦν τὰ αἰτία δι' ἃ ἡ προτέρα συναγωγὴ ἀποβέβητο. Ἐξῆς δ' ἐπιλέγει· Ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας σου· ἐσωπητικῶς· Σὺ γὰρ, φησὶν, ταύτην ἐλυτρώσω τὴν συναγωγὴν καταξιώσας αὐτὴν τὴν χρηματῖσαι μερίδα καὶ ῥάβδον κληρονομίας σου· ὅτε γὰρ διμερίξεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτης οὖν τῆς σαυτοῦ κληρονομίας μνήσθητι. Ἄντι δὲ τοῦ, ῥάβδον κληρονομίας σου, σκῆπτρον κληρονομίας, ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, σκῆπτρον κληρονομίας σου· διδάσκοντας τοῦ λόγου πάντας μὲν ἀνθρώπους εἶναι τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ ἀφωρισμένον αὐτοῦ λαὸν ὡσπερ βασιλικὸν αὐτοῦ σκῆπτρον γεγόναι.*

Ὅρος Σιών τοῦτο, ὃ κατεσκηνώσας ἐν αὐτῷ. Ἐπυρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας εἰς τέλος· ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ! Τίς ἦν ἡ ῥάβδος, ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς τί ποτ' ἦν τὸ προλεχθὲν σκῆπτρον, διασαφεῖ λέγων· Ὅρος Σιών τοῦτο ὃ κατεσκηνώσας ἐν αὐτῷ. Βασιλικὸν γὰρ ἦν ὄρος καὶ σκῆπτρον βασιλείας, ἐν ᾧ κατεσκεύαστο ὁ νεὺς καὶ ὁ οἶκος τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Θεοῦ. Διδ' μητρόπολις πιστῆ Σιών ἐχηρμάτιζε, καὶ πόλις Θεοῦ Ἱερουσαλήμ, εἰκόνα φέρουσα τῆς ἐπουρανίου, περὶ ἧς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων λέγει· *Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Τοῦτο δ' εἰπὼν, ἐξῆς θεσπίζει τὰ συμβησόμενα τῷ τόπῳ, τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι ὡς παρωχηκότα συνήθως προφονῶν. Λέγει δ' αὖν· Καὶ ἐνεκανχήσατο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἐορτῆς σου· ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐβρυχήσατο οἱ πολέμοι σου ἐν μέσῳ τῆς συνταγῆς σου. Ἐθερτο τὰ σημεῖα αὐτῶν σημεῖα, καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ὡς εἰς τὴν ἐξοδὸν ὑπεράνω· ὃ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἐθηκαν τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐπισήμως γνάφμα κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἐπάνω. Ἄλλ' καὶ ἀντι τοῦ, Ὅς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίνας ἐκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέρραξαν αὐτήν, πάλιν ὁ Σύμμαχος, Ἐν ἄρμένοις ξυλλοῖς ἀξίνας τῶνδε καὶ τὰς πόλις αὐτῆς ὁμοῦ ἐν μοχλοῖς καὶ διεκράνους κατέρριψαν. Σημεῖα δὲ τῶν πολεμίων τίνα ἦν, ἅπερ ἐπισήμως πρὸ τῶν εἰσοδῶν ἔθηκαν, ἡ τὰ πολεμικὰ ὄργανα, καὶ πελέκεις καὶ ἀξίνας καὶ τοιαῦτα ὄργανά τε καὶ ὄπλα; Εἶδος δὲ καὶ τὰς σημαίας τὰς πρὸ τῶν στρατοπέδων φερομένας διὰ τούτων δηλοῦσθαι. Ἄλλ' καὶ Ἐθε-*

21 Psal. cxi, 17-19. 22 Deut. xxxii, 8, 9. 23 Hebr. xii, 22.

πίρσαν, φησί, ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐβεθήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Ἐν ᾧ διερμηνεύει τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνωτέρου λελεγμένου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρητο· Ὅρος Σιών τοῦτο δ' κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ· ὅπως κατεσκήνωσεν ἐν αὐτῷ διασαφεῖ νῦν φήσας· Τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου· Σκῆνωμα γὰρ ἦν ὁ τόπος οὐκ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· Δυσωπεῖ δὲ ἐφ' ἑκάστῳ, προστιθείς· Ἐν μέσῳ γὰρ, φησί, τῆς ἑορτῆς σου τὸ ἀγιαστήριόν σου καὶ τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Τὰ γὰρ τοιαῦτα δυσωπητικὰ ἦν καὶ ἐγερτικά ἐπὶ ἐκδίχῃσιν τῶν τετολημένων, ἐφ' ἣν παρορμᾷ ἐξῆς λέγων· Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸ ὕψωμα, φησί, τῶν ποδῶν σου ἤφανισθη εἰς νίκος. Ὑψωμα δὲ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ὁ νεὸς ἦν ὁ εὐκτήριος. Ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντες τὴν Θεὸν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ πρότεροι τὸν τόπον οἰκοῦντες ἀθέους ἤσαντο γείρας κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ, βοαῖς τε ἀθέοις καὶ ἐναγείσιν ἐχρήσαντο, ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ τὸ αἷμα αὐτοῦ καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν ἰδίων τέκνων ἐξαιτησάμενοι· εἰκότως ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς μετῆι αὐτοὺς ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργή· ὡς καὶ ἑτέραν προφητείαν πληροῦσθαι εἰς αὐτοῖς, δι' ἧς εἰρητο· Καὶ μετυστρέψω τὰς ἑορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς πανηγύρεις ὑμῶν εἰς θρήνον.

Ἐίπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτό· Καταπαύσωμεν τὰς ἑορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ προλεχθέντα πάντα δυσσεβεῖ σκοπῶ, φησί, διεπράξαντο οἱ ἐχθροὶ σου· τό τε γὰρ ἀγιαστήριόν σου ἐνεπύρισαν, καὶ τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου ἐβεθήλωσαν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τετολημάκασιν· οὐκ ἀνθρώποις ἐπιβουλεύοντες, οὐδὲ τόπον πολιορκεῖν προθέμενοι· σοὶ δὲ τῷ Θεῷ πολεμοῦντες, καὶ τὰς ἑορτὰς σου καταλύσαι διανοοῦμενοι. Ταῦτα δὲ, εἰ καὶ μὴ στόματι ἐλάλουν, ἀλλὰ ταῖς καρδίαις αὐτῶν καὶ ταῖς ἐνθυμήσεσι ἐλογίζοντο. Ἀλλὰ τότε μὲν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λογιζόμενοι τὸν πάλαι τῷ Θεῷ ἀφωρισμένον κόπον καθήρουν· ὁ δὲ μέγας καὶ δυνατὸς Θεὸς ἀνὸρ ἐνδὲς ἐκείνου τὰς ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίας ἐν πᾶσι συνίστη τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οἱ μὲν ἐχθροὶ σου, φησί, καὶ πολέμιοι τὰ ἑαυτῶν σημεῖα ἔβηκαν ἐν ὑψηλῷ καὶ ἐπισημίσι τόποις, παρ' αὐτὰς τὰς εἰσόδους τοῦ ἱεροῦ· ὡς ἂν πάντες οἱ διόντες ὄρῳεν αὐτῶν τὰ νικητήρια· ἡμεῖς δὲ, ὧν ἐκ προσώπου ἰκετήριος εὐχὴ ἀναπέμπεται, Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν. Πῶς δὲ οὐκ εἶδομεν ἡμῶν τὰ σημεῖα, ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἔτι; Πάλαι μὲν γὰρ καθ' ἕκαστον καιρὸν καὶ κατὰ γενεάς καὶ κατὰ διαδοχὰς τῶν ἡμετέρων πατέρων, προφῆται συνῆσαν αὐτοῖς πολιορκομένους καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγομῆναι· ὅπερ ἦν μέγιστον δεῖγμα καὶ σημεῖον τοῦ μὴ ἰνεπισκόπους αὐτοὺς ὑπάρχειν· ἢ γοῦν προνοητικῆ ὧν ὄλων δύναμις, ὥπερ λατροὺς ἐν ταῖς ἐσχάταις συμφοραῖς τοὺς προφῆτας τῷ τότε λαῷ καθίστη·

tiam eorum quæ supra dicta sunt aperit. Quia enim prius hæc locutus erat, *Montem Sion hunc in quo habitasti*; quomodo in eo habitaverit jam declarat dicens, *Tabernaculum nominis tui*. Tabernaculum quippe locus erat, non ipsius Dei, sed nominis ejus. In singulis autem conqueritur adjectis his verbis: In medio, inquit, solemnitate tue sanctuarium tuum et tabernaculum nominis tui. Nam hæc querimonie sunt ad excitandam facinororum ultionem, ad quam sub hæc provocat dicens: *Leva manus tuas in superbias eorum in finem*; secundum Symmachum vero: *Exaltatio, ait, pedum tuorum de medio sublata est ad victoriam*. Exaltatio autem pedum ejus, templum erat precibus destinatum. Gloriatii sunt qui oderunt Deum in medio solemnitate ejus, et merito quidem. Quia enim ipsi primi locum incolentes, in medio solemnitate ejus impie contra Christum Dei extulere manus, clamoribusque impiis et nefariis usi, in ipso Paschæ die sanguinem ejus super se et super filios suos expetierunt²⁴; jure in medio solemnitate invadebat eos ira Dei; ita ut alia prophetia impleatur qua de illis dicitur: *Et convertam solemnitates vestras in luctum, et celebritates vestras in placentiam*²⁵.

ὕμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς πανηγύρεις ὑμῶν εἰς θρήνον.

VERS. 8, 9. *Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul, Quiescere faciamus dies festos Dei a terra*. Hæc omnia, inquit, impio consilio inimici tui peragebant: nam sanctuarium, inquit, tuum incenderunt, et tabernaculum nominis tui profanarunt, cæteraque omnia ausi sunt, non hominibus insidias struentes, non locum ipsum obsidere tantum in animo habentes; sed tibi Deo bellum moventes, et festa tua solvere cogitantes. Hæc porro etiamsi non ore profferrent, sed corde mentisque cogitabant. Verum illi Dei hostes talia cogitantes locum olim Deo dicatum excidio tradiderunt: magnus autem ille potensque Deus, pro uno illo loco, ab oriente sole usque ad occasum per universum orbem ecclesias sibi per omnes gentes constituit. Et vero inimici, inquit, et hostes tui signa sua in alto et in conspicuis locis posuerunt, ad ipsas usque templi valvas, ut omnes qui præteribant, victoriæ illorum symbola conspicerent; nos autem, ex quorum persona oratio funditur, *Signa nostra non vidimus*. Quomodo signa nostra non vidimus, nisi quia *jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius*? Olim quidem singulis temporibus, in generationibus et sessionibus patrum nostrorum, prophetæ ipsi obsessis et in captivitate actis aderant: quod maximum erat argumentum et signum, eos non providentia exclusos tua fuisse; virtus enim illa universis providens, in extremis calamitatibus prophetas ceu medicos ipsi olim populo constituabat: et hæc erant Dei signa.

²⁴ Matth. xxvii, 25. ²⁵ Amos viii, 10

Nunc autem cum prædicta in nos opere perficiuntur, *Signa nostra non vidimus : quare jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius.* Nam si ad hæve solum tempus prophetæ defecissent, et postea tamen apparuissent, nequaquam dictum esset, et nos non cognoscat amplius. Jam vero quia post ipsorum in Servatorem ausus, irrumpentibus Romanis, locumque a fundamento diruentibus, nusquam prophetæ obsessis aderant, sed neque sequenti tempore adfuerunt, nec unquam postea surrecturi sunt; admirabili modo prophetia postquam dixerat, *Jam non est propheta, addidit, et nos non cognoscat amplius.* Quod sane non Babyloniorum tempore, neque superiori ævo dici poterat. Nam singulis in generationibus penes illos prophetarum successio floruit, et usque ad Joannem prophetam permansit.

VERS. 10, 11. *Usquequo, Deus, impropere inimicus, irritat adversarius nomen tuum in finem? In præsentia prophetia illud, in finem, plerumque dictum fuit. In principio namque dicebatur: Utquid, Deus, repulisti in finem? Deinde vero: Leva manus tuas in superbias in finem; tertio: Irritat adversarius nomen tuum in finem; rursumque: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Quis postrema loci obsidio significatur. Cum autem percontatur et dicit: Usquequo, Deus, impropere inimicus? edoceri cupit quousque isthæc perdurabunt, et quænam temporis circumscriptio erit, et usquequo irritabit adversarius nomen tuum, num talia agendo in finem perseveraturus sit. Consequenter horum causam precando sciscitatur dum dicit: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Hæc porro dicti sententia est: sinus Dei bonis repletus est, quare dictum est: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit²⁶. Et est hic arcanus Paternæ divinitatis thesaurus, et plenitudo bonorum omnium, unde gratiarum dona iis qui se digni sunt largitur. Quoniam igitur de medio sinu dona gratiarum dignis erogat, ac dexteram suam avertit, nihilque ex bonis in memorato sinu reconditis ipsis elargitur; jure sciscitatur, dicens: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Rursumque id adjicit, in finem, significans, in finem ipsis dexteræ Dei aversionem futuram esse. Interrogatione autem nos ad causam perquirendam invitat; ut quæramus quare illi in finem abjecti sint. Nam si quis eos de peccato et iniquitate incusaverit, at scimus olim similia cum fecissent non in finem abjectos fuisse: infinita quippe et nefaria eorum opera, adulteria, idololatram, prophetarum cædes enumerant prophetici sermones; sed nunquam in finem derelicti sunt: prophetæ quoque ipsis; etsi talia patrantibus, ad-*

²⁶ Joan. 1, 18.

(1) Forte legendum *παροξυνεῖ*, et mox, *διζυμενεῖ*. EDIT.

καὶ ταῦτα ἦ, τοῦ Θεοῦ τὰ σημεῖα. Νῦν δὲ εἰς ἡμᾶς γινόμενα ὅτε τὰ προλεχθέντα δι' ἔργων χωρεῖ, τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν· δι' ὃ οὐκ ἔστιν ἐπιπροφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἐπι. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς καιρὸν βραχὺν διέλιπον οἱ προφῆται, εἶτα μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνεφάνησαν, οὐκ ἂν ἐλέγετο, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἐπι· νῦν δὲ ἐπειδὴ μετὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τοληθέντα αὐτοῖς, Ῥωμαίων ἐπιστάντων καὶ τὸν τόπον ἐκ βάθρων ἐρημωσάντων, οὐδαμῶς προφήται παρήσαν τοῖς πολιορκουμένοις· ἀλλ' οὐδὲ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις γεγόνασιν, οὐδ' ἡμελλον εἰσαῖθις ποτε ἀναστήσεσθαι· θαυμαστῶς ἡ πρόβηθις φήσασα, *Οὐκ ἔστιν ἐπιπροφήτης*, ἐπήγαγε, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἐπι. Ὅτι οὐτ' ἐπὶ τῶν Βαβυλωνίων χρόνων ἤρροτε λέγεσθαι, οὐτ' ἐπὶ τῶν παλαιότερων. Ἡκμαζε γοῦν καθ' ἐκάστην γενεάν παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν προφητῶν διαδοχὴ. ἡ καὶ διήρκεσε μέχρις Ἰωάννου τοῦ προφήτου.

Ἔως πότε, ὁ Θεός, ὀνειδίξει ὁ ἐχθρὸς, παροξύνει ὑπεραντίος τὸ βρομῶ σου εἰς τέλος; Πολλὰς εἴρηται διὰ τῆς μετὰ χεῖρας προφητείας τὸ, εἰς τέλος. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ἐλέγετο· Ἰσραὴλ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; εἶθ' ἐξῆς· Ἐπιρρον τὰς χεῖρας σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας εἰς τέλος· καὶ τρίτον· Παροξύνει ὁ ὑπεραντίος τὸ βρομῶ σου εἰς τέλος· καὶ αὖθις· Ἰσραὴλ ἀποστρέψεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; δι' ὧν ὁ λόγος τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τοῦ τόπου σημαίνει. Πυρθανόμενος δὲ καὶ λέγων· Ἔως πότε, ὁ Θεός, ὀνειδίξει ὁ ἐχθρὸς; διδαχθῆναι ποθεῖ ἕως πότε ταῦτ' ἔσται, καὶ τίς ἔσται ἡ περιγραφή τοῦ χρόνου, καὶ μέχρι τίνος παροξύνει (1) ὁ ὑπεραντίος τὸ βρομῶ σου, καὶ εἰ διαμένει εἰς τέλος τοῦτο πρᾶττων. Εἶτ' ἀκολούθως πυρθάνεται τὴν τούτων αἰτίαν ἀξίων δι' ὧν φησιν· Ἰσραὴλ ἀποστρέψεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν· ὁ κόλπος τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἐστὶ πλήρης, διδ' ἡλεκαται· Μορογενῆς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ ἔστιν ἀπόρρητος οὗτος τῆς Πατρικῆς θεότητος θησαυρὸς καὶ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, ἐξ ὧν δίδωσι τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίους αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ μέσου τοῦ κόλπου τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίοις δωρεῖται ἐκτείνων εἰς αὐτοὺς τὴν ἑαυτοῦ δεξιάν, ἀπὸ δὲ τῶν μὴ ἀξίων ἀποστρέφει τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν, μηδὲν αὐτῶν τῶν ἐν αὐτῷ δηλωθέντι κόλπῳ τεταμιευμένων ἀγαθῶν δωρούμενος· εἰκότως πυρθάνεται λέγων· Ἰσραὴλ ἀποστρέψεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Καὶ πάλιν προστίθῃσι τὸ, εἰς τέλος, σημαίνων, ὡς ἀποστροφή τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς εἰς τέλος ἔσται αὐτοῖς. Διὰ δὲ τῆς ἐρωτήσεως ἐπὶ τὴν ζήτησιν τῆς αἰτίας ἡμᾶς διεγείρει, ὡς ἂν ζητήσῃμεν τί τὸ αἴτιον γεγένηται τοῦ εἰς τέλος αὐτοῦ ἀποβληθῆναι. Εἰ μὲν γὰρ ἁμαρτίας καὶ παρανομίας αἰτιάσαιτο τις, ἀλλὰ καὶ πάλαι τοιαῦτα πράξαντας αὐτοὺς ἔγνωμεν καὶ μὴ ἀπωσθέντας εἰς τέλος·

μυρίους γὰρ ἀθεμίτους πράξεις μοιχείας τε καὶ ἰδω-
λατρείας, προφητῶν τε ἀναίρεσεις καταλέγουσιν
αὐτῶν οἱ προφητικοὶ λόγοι· ἀλλ' οὐ πώποτε ἐγκατε-
λείφθησαν εἰς τέλος. Συνῆσαν δὲ αὐτοῖς, καίπερ
τοιαῦτα πράττουσιν, οἱ προφῆται· ἐτίγοντο δὲ παρ'
αὐτοῖς καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνειαι, καὶ Πνεύματος ἁγίου
παρουσία. Τί τοίνυν τὸ ξέρον, καὶ τί τοσοῦτον αὐτοῖς
τὴν δεξιὰν τοῦ Θεοῦ ἀποστροφῆται αὐτοὺς εἰς τέλος; Ἰδὼν δὲ ταῦτα, ἀνίσταται σεσωτημένως τὸ πρᾶ-
χθὲν αὐτοῖς κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τόλμημα.

Arant, angelorum visiones, Spiritus sancti præsen-
tia. Quod ergo tantum tam inauditum facinus eo-
rum, ut in finem abjiciantur et dextera Dei ab
eis avortatur in finem? Hæc porro dicens ad-
missum ab eis in Christum Dei facinus tacite sub-
indicat.

tetόληματ, ὡς εἰς τέλος αὐτοὺς ἀπωσθῆναι, καὶ
ἀνίσταται αὐτοὺς εἰς τέλος; Ἰδὼν δὲ ταῦτα, ἀνίσταται σεσωτημένως τὸ πρᾶ-

Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος ἐργά-
σατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Διελοῦν τὰ προ-
λελεγμένα, ἐπαναλαμβάνει τοὺς περὶ τῆς προνοίας
λόγους, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὰς
μεγαλοουργίας, εὐκαίρως εὐσεβεῖς προέμενος φωνάς,
ὡς ἂν μὴ τις νομίσειε, διὰ τὸ μὴ ἐφορᾶν αὐτὸν,
μηδὲ ἐπιστατεῖν τοῖς πᾶσι τὰ προλεχθέντα γεγενῆ-
σθαι. Διὸ φησιν· Εἰ καὶ ταῦτα τοῦτον ἐπράχθη τὸν
τρόπον· ἀλλ' ὅμως πεπεισμεθα, ὅτι σὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὃν καὶ βασιλέα ἡμῶν εἶναι γνωρίζομεν, κρίσει βασι-
λικῇ καὶ θεῖα πάντα ἡμῶν, βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ
αἰῶνος ἐργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς.
Ὅσοι εἰ καὶ ἐν μιᾷ γωνίᾳ γῆς τοιαῦτα πρᾶχθῆναι
συγκεχώρηκας διὰ τοὺς οἰκητορας τοῦ τόπου· ἀλλ'
ὅμως πεπεισμεθα, ὅτι τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης
οἰκούντας ἀνθρώπους σωτηρίας ἀξιώσεις, τὸν ἑαυτοῦ
Χριστὸν ἐγκρίρας ἅπασιν ἀνθρώποις Σωτήρα. Καὶ μοι
δοκεῖ δι' ἑνὸς τοῦ μετὰ χεῖρας στίχου ὡς περ ἀνταπό-
δοσιν ποιεῖσθαι τῶν ἐπιτηρημένων· ἀντὶ γὰρ τῶν
συμβεβηκότων κατὰ τοῦ δηλωθέντος τόπου, ἐργάσε-
ται, φησιν, ὁ Θεὸς σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Συν-
ήθως δὲ καὶ νῦν τὰ ἐσόμενα ὡς παρρηχότα θεσπί-
ζει. Εἶτα διδάσκει ἐξῆς ὅποιας ἦδη πάλα πρότερον ὁ
Θεὸς κατεργάσατο θαυματοουργίας λέγων· Σὺ ἐκρα-
ταίωσας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν. Ἀντὶ
δὲ τοῦ, Σὺ δὲ ἐκραταίωσας, ὁ Σύμμαχος, Σὺ δι-
σκέδασας τῇ ἰσχύϊ σου τὴν θάλασσαν, ἡρμή-
νευσε. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν ἱστο-
ρίαν σημαίνειν τὴν ἐπὶ Μωσέως γενομένην διόδον
τοῦ λαοῦ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Διὸ κατὰ μὲν
τὴν Σύμμαχον εἴρηται, Σὺ δισκέδασας τῇ ἰσχύϊ
σου τὴν θάλασσαν· κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, Σὺ
διέστησας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν.
Ἔτα τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τὸν Φαραῶν ἀνίστασθαι
μοι δεκεῖ φάσκων· Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς
τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας
τὴς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος· δράκοντα μὲν τὸν
Φαραῶν, κεφαλὰς δὲ αὐτοῦ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀρχοντας
ἀνιστόμενος· ἢ δράκοντας τοὺς Αἰγυπτίους, κεφα-
λὰς δὲ αὐτῶν τοὺς τριστάτας καὶ τοὺς ἡγουμένους
αὐτῶν ὀνομάζων. Τὸ δὲ, Ἐθώκας αὐτὸν βρῶμι
λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν, εἶποι ἂν τις τὰ νεκρὰ σώματα
αὐτῶν, ἐκβρασθέντα τῆς θαλάσσης, βράν γεγενῆσθαι
τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τοῖς Αἰ-
θίοψιν, ὃ μὲν Ἀκύλας, τοῖς ἐξελευσομέροις, ὃ δὲ
Θεοδοτίων, τῶν ἐσχάτων, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, τῶν
ἐξελιλυθῶσι, ἡρμήνευσαν. Τῶν μὲν τῆς Ἐρυθρᾶς
θαλάσσης καταποντωθέντων μνημονεύσας ὁ λόγος,
ἐξῆς καὶ τῶν μετὰ ταῦτα πεπραγμένων ἀναφέρει

VERS. 12-18. *Deus autem rex noster ante sæcu-
lum operatus est salutem in medio terræ.* Postquam
prædicta recensuit, sermones de providentia resti-
mit, atque virtutis Dei ingentia opera declarat, piis
opportune voces proferens : ne quis putaret ideo
jam memorata gesta fuisse, quod Deus universa
non curet, iisque non provideat. Quamobrem ait :
Etsi hæc tali modo gesta sint, persuasum tamen
nobis est, te Duem nostrum, quem regem item
nostrum esse scimus, iudicio regio ac divino omnia
ad universorum salutem temperare : nam *Deus nos-
ter rex noster ante sæculum operatus est salutem in
medio terræ.* Ita ut etiamsi isthæc in uno terræ an-
gulo effici permiseris eorum causa qui locum inco-
lebant, persuasum tamen habeamus te omnes ter-
ram incolentes homines salute dignaturum, qui
Christum tuum excitasti omnium hominum Serva-
torem. Videturque mihi hoc uno versu, quasi quæ-
stionum solutionem præberi. Nam eorum vice quæ
contra prædictum locum perpetrata sunt, Deus, in-
quit, operabitur salutem in medio terræ. De more
autem hic futura ut jam præterita vaticinatur. Dein-
de vero docet, qualia jam olim prodigiâ Deus ope-
ratus sit, sic loquens : *Tu confirmasti in virtute tua
mare.* Pro illo autem, *tu confirmasti*, Symmachus,
Tu dissipasti virtute tua mare, interpretatus est.
Et mihi quidem videtur historice indicare populi
per mare Rubrum duce Moyse transitum. Quare se-
cundum Symmachum dicitur : *Tu dissipasti virtute
tua mare*; secundum Theodotionem vero : *Tu diri-
sisti in potentia tua mare.* Deinde Ægyptios et
Pharaonem adumbrare mihi videtur, dicens : *Tu
contrivisti capita draconum in aqua. Tu confregisti
capita draconis.* Per draconem scilicet Pharaonem,
per capita vero ejus, principes qui sub eo erant
subindicat; sive per dracones, Ægyptios; per ca-
pita vero eorum, principes et duces eorum signifi-
cat. Illud autem, *Dedisti eum escam populis Æthio-
pibus*, sic explicet quispiam, quod cadavera eorum
ad littus maris rejecta in escam volatilibus cœli
fuerint. Pro illo autem, *Æthiopicibus*, Aquila, *egres-
suris*; Theodotio, *novissimo*; quinta editio, *egresso*,
interpretati sunt. Postquam eorum qui in mari Ru-
bro demersi sunt mentio facta est, sub hæc eorum
quæ postea gesta sunt memoriam refricat, dicens :
Tu dirupisti fontes et torrentes. Non enim Moyses
erat qui petran virga percutiens, ex illa eduxit fon-
tes et torrentes; sed tu, Deus, eras, qui hæc per
Moysen miracula patrabas. Quod additur autem,
Tu siccasti fuvios Etham, ad Jordanem referatur.

quæm filii Israel post Moysis mortem, duce Jesu, A εκκαταμυρσιν πεδibus transierunt. Est autem figura *perileptica*, quæ pro singulari pluralem adhibet. Etiam vero Aquila, *solidos fluvios*; Symmachus autem, *antiquos*, edidit. Hæc quidem secundum litteram dicta sint. Tropice autem loquendo hæc loca referet quispiam ad occultas et invisibiles virtutes, dicetque eas esse dracones, ut hic vocantur; mare autem tropice sumptum, eorum esse domicilium; per draconem veromulta capita habentem, principem malignorum spirituum indicari: ad quem dixerit quispiam hæc pertinere: *Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopicibus*. Quæret idem quoniam Æthiopes allegoriæ more fuerint, dicetque eos esse qui anima sunt nigra, quosa memorato dracone comedi ait, eademque proportione qua ii qui salutaris Verbi carnes comedunt: his consequenter fontes diruptos in torrentes et siccatos fluvios, tropico item more explicare tentabit. Sed nos postquam ea ad litteram explanavimus, ad cætera transeamus. Cum declarasset propheta qualia miracula Deus ante sæcula rex ediderit, hæc etiam adjicit: *Tuus est dies, et tua est nox*. Tantam quippe rerum mutationem tu solus omnipotens operatus es. Quemadmodum enim firma petra in fluidam materiam conversa, fontes et torrentes ex ipsa effecisti, ac rursum fluviorum alveum e contrario exsiccasti, ita et diem arbitrato tuo in noctem vertis, atque rursus noctem in diem commutas: ipse luminaria et astra in cælo lucere fecisti eis; soli cursum suum assignasti, omnibusque terminos constituisti, et quasi confinia distribuisti, annique tempestates per omne sæculum varias in sectiones divisisti. Siquidem cum unum sit tempus, upa et eadem orbis revolutio, tu, Deus, qui omnia potes, variis conversionibus totum distribuisti: æstatem veri junxisti, eam autumno circumscriptisti, hyemem vere terminasti: hæc quippe omnia tu formasti. Quoniam igitur tu, qui a sæculo et ante sæculum rex noster es, talia miracula et prodigia edere, atque tuo nutu constituta ex contrariis in contraria vertere soles; merito jam supplicationibus annuas nostris rogamus: et memor esto hujus (pro illo hujus, Symmachus, hæc, interpretatus est); precamurque ut malorum quæ nobis acciderunt D mutationem efficias. Pro illo autem, *Tu fabricatus es auroram et solem*, Aquila, *Tu præparasti luminare et solem*, interpretatus est.

ἔπει τοίνυν σύ ὁ ἐξ αἰῶνος καὶ πρὸ αἰῶνος βασιλεὺς ἡμῶν τοιαῦτα πέφυκας μεγαλοουργεῖν καὶ παραδοξοποιεῖν, μεταβάλλειν τε ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία τὰ τῶ σφ νεύματι περιεστῆμενα· εἰκότως ἀντιβουλοῦμεν καὶ νῦν ταῖς ἡμετέρας ἰκετηρίας ἐπινεύσαι, μνησθῆναι τε ταύτης (ἀντὶ δὲ τοῦ. ταύτης, ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν)· ὅπως καὶ ἐφ' ἡμῶν μεταβολῆν ποιήσεις τῶν προκαταβόδων ἡμῶν κακῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *ἠτοίμασας φωστῆρα καὶ ἥλιον* ἠρμήνευσεν.

VERS. 18, 19-21. *Inimicus improperavit Domino, et populus insipiens incitavit nomen tuum. Ne tradas bestiis animam confitentem tibi*. Talia sunt inenarrabilis virtutis tuæ opera, qualia declaratum est. Horum ut in nostri gratiam recorderis supplicamus.

(1) An legendum τινες Αἰθίοπες? EDIT.

τὴν μνήμην λέγων· *Σὺ διεβόρησας πηγὰς καὶ χειμάβρους*. Οὐ γὰρ Μωσῆς, φησὶν, ἦν ὁ τῆ βόβρω τύψας τὴν πέτραν καὶ εξαγαγὼν ἐξ αὐτῆς πηγὰς καὶ χειμάβρους· ἀλλὰ σὺ ἦσθα, ὁ Θεὸς, ὁ ταῦτα διὰ Μωσέως παραδοξοποιῶν. Καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον δὲ ἐν τῷ, *Σὺ ἐξήρανας ποταμούς* Ἡθάμ, ἀναφέροιο ἐν ἐπι τὸν Ἰορδάνην, ὃν ἀποξηρανθέντα διήλθον ποσ μετὰ τὴν Μωσέως τελευτὴν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ἡγουμένου αὐτῶν Ἰησοῦ. Ἔστι δὲ ὁ τρόπος περιληπτικῶς, ἀντὶ τοῦ ἐνικῶς πληθυντικῶς προσηνεγμένος. Τὸ δὲ Ἡθάμ, ὁ μὲν Ἀκύλας στερεοῦς ποταμούς ἠρμήνευσεν, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀρχαίους. Καὶ ταῦτα μὲν ἄς πρὸς τὴν λέξιν εἰρήσθω. Τροπικῶς δ' ἂν τις ἐπιβαλὼν τοῖς τόποις ἀνοιῇ ταῦτα ἐπὶ δυνάμεις ἀφανῆς καὶ ἀοράτους, αὐτὰς εἶναι λέγων τοὺς δράκοντας τοῖς ἐν ταῦθα ὀνομασμένους· θάλασσαν τε τροπικῶς τὸ τούτων οἰκητήριον, αὐτὸν τε τὸν ἀρχοντα τῶν πονηρῶν πνευμάτων σημαίνεσθαι διὰ τοῦ πολυκεφάλου δράκοντος· περὶ οὗ φησεῖ τις εἰρησθαι τὸ, *Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος*, ἔδωκας αὐτὸν βρώμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοπι. Ζητήσεται δὲ ὁ τῶντος καὶ τινὰς Αἰθίοπας (1) νόμοις ἀλληγορίας, τίς τὰς ψυχὰς μεμελανωμένους φάσκων εἶναι· οὐς δὲ καὶ ἐσθίειν ἐρεῖ τὸν προλεχθέντα δράκοντα, ἀναλόγως τοῖς ἐσθίουσι τοῦ σωτηρίου Λόγου τὰς σάρκας· ἀπολούθους δὲ τοῦτους καὶ πηγὰς ῥηγνυμένας εἰς χειμάβρους καὶ ποταμούς ἀποξηραίνόμενους τροπικῶς ἀποδοῦναι πειράσεται. Ἄλλ' ἡμεῖς, πρὸς λέξιν τὴν διάνοιαν ἀποδεδωκότες, ἐπὶ τὰ ἐξῆς διαθεσόμεθα.

C Παραστήσας ὁ προφήτης ὅποια εἰργασταὶ θαύματα ὁ πρὸ αἰῶνων βασιλεὺς Θεὸς, ἔτι καὶ ταῦτα προτιθησὶ λέγων· *Σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ σὴ ἔστιν ἡ νύξ*. Τὴν γὰρ τοσαύτην τῶν πραγμάτων μεταβολὴν σὺ μόνος ὁ παντοδύναμος εἰργάσω. Ὡς γὰρ τὴν σαρμένιον πέτραν εἰς βρυστὴν οὐσίαν μεταβάλλων, πηγὰς καὶ χειμάβρους ἐξ αὐτῆς εἰργάσω, καὶ ἀνάπαιν τὰ τῶν ποταμῶν βρῦματα εἰς τὸ ἐναντίον καταστήσας ἐξήρανας· οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ὅτε θέλεις νεκτοποιεῖς, ἐμπάλιν τε τὴν νύκτα μετατρέψεις εἰς ἡμέραν· αὐτὸς καὶ φωστῆρας ἐν οὐρανῷ κατηστέρις αὐτοῖς, καὶ ἥλιψ διέταξας δρόμους, ὄρους τε τῷ παντι νομοθετήσας, ὥσπερ μεθορίους διείλας τὸν σύμπαντα αἰῶνα κατακερματίσας εἰς διάφορα τεμήματα τοῖς τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ καιροῖς. Ἐνδὸς γὰρ ὄντος τοῦ χρόνου, καὶ τῆς τοῦ παντὸς ἀνακυκλήσεως μῆς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσης, σὺ ὁ πάντα δυνατὸς Θεὸς τροπικῶς διαφόροις διείλας τὸ πᾶν, θέρος μὲν ἔαρι συνέλας, τούτῳ δὲ μετόπωρον περιγράφας, χειμῶνά τε περι-

Ἐχθρὸς ὠρελίδισε τῷ Κυρίῳ, καὶ λαὸς ἀπρὸν παρώξυνε τὸ δρομὰ σου. Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι. Τὰ μὲν πῆσ ἄς ἀνεκφράστου δυνάμειως ἔργα τοιαῦτά τινε, ὅποια δεδῶλωται τυγχάνει. Τούτων δὲ σε μνησθήσεται

καὶ ἐφ' ἡμῶν ἰκετεύομεν. Ἐπειδὴ καὶ νῦν οἱ ἐχθροὶ Α καὶ οἱ πολέμιοι, οὐχ ἡμᾶς τοὺς πολεμηθέντας καὶ ὑποχειρίους αὐτοῖς γενομένους, ἀλλὰ σὲ τὸν Θεὸν ἡμῶν ὀνειδίξουσι· καὶ λαὸς ἄφρων ὁ σὲ τὸν Θεὸν μὴ εἰδὼς, ἐπὶ δαίμοσι δὲ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ καυχώμενος, οὐχ ἡμᾶς, ἀλλὰ σὲ καὶ τὸ σὸν ἄνομα παρώξυνεν· οὐ χάριν δέδομεθα καὶ ἀντιβολοῦμεν, μὴ ἐκδότους παραδόναι τοῖς ἀπηνέσι θηροῖς τὰς ψυχὰς τῶν ἐξομολογουμένων σοι, μηδὲ λήθην ποιήσασθαι εἰς τὸ παντελές, μὴ βορὰ γενώμεθα θηρίων ψυχὰς ἐσθίειν πεφυκότων· ὅποιαί εἰσιν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιβουλοὶ τε καὶ πολέμιοι· ἀλλὰ γὰρ ἐπιβλέψον εἰς τὴν διαθήκη σου, καὶ μνήσθητι τῆς συνθήκης σου, δι' ἧς ἠὲ δόξασας σῶσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καινὴν διαθήκην αὐτοῖς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου δεδωρημένος. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα Β γέγονασι τινες ἐσκοτισμένοι τὴν διάνοιαν καὶ οἰκφ ἀνομιῶν πεπληρωμένοι, μὴ παραδεξάμενοι τὸν Χριστὸν σου, ἀλλὰ σὺ ὡς φιλόανθρωπος Θεὸς τῶν σῶν πτωχῶν μὴ ἀποστραφῆς τὰς ἰκετηρίας. Τίνες δ' ἂν εἴεν οἱ πτωχοὶ οἱ ταῦτα ὑπὲρ παντὸς εὐχόμενοι τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι πρὸς οὐς ἐλέγετο· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Τούτοις γὰρ καὶ Ἡσαίας ἐμαρτύρει ἐκ προσώπου λέγων τοῦ Χριστοῦ· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶρεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. Οὗτοι γοῦν ὑπερηύχοντο τοῦ παντὸς λαοῦ, μονονοχὶ φήσαντες ἂν οἱ πάντες αὐτοὶ ὁμοίως Παῦλον τὸ· Ἡὐχόμεν ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινες Θεοῦ, δι' αὐτὸν πτωχεύοντες, ταῦθ' ὑπὲρ τοῦ παντὸς καθικέτευον ἔθνους.

Ἀνάστα, ὁ Θεός, δικασον τὴν δίκην σου, C μνησθητι τῶν ὀνειδισμῶν σου, τῶν ὑπὸ ἄφρονος ὄλην τὴν ἡμέραν. Μὴ ἐπιλάβῃ τῆς φωνῆς τῶν ἐχθρῶν σου, ἢ ὑπερηφανία τῶν μισούντων σε ἀνέθῃ διαπαντός. Ἐπειδὴ οὐχ ἡμεῖς ἠδικήμεθα ἀλλὰ σὺ· σὲ γὰρ ὠνείδισεν ὁ ἐχθρὸς, καὶ λαὸς ἄφρων τὸ σὸν ἄνομα παρώξυνεν· τούτου χάριν ἀνάστηθι, ὁ Θεός, καὶ δικασον τὴν δίκην σου. Κατὰ δὲ τὸν Σὺλμαχον· Στήθι, ὁ Θεός, προμάχησον τῆς μάχης σου, καὶ μνημόνευσον τοῦ ὀνειδίου σου παρὰ ἄφρονος τοῦ διὰ πάσης ἡμέρας. Μὴ ἐπιλάβῃ τῆς φωνῆς τῶν πολεμίων σου, ἤγουν (1) τῶν ἀθεστοπέκτων σοι, μέχρις οὐ ἀναβαλόντος ἀδιαλείπτως; Καὶ μέχρις οὐ τούτων ἵσταται ὁ λόγος παρακαλῶν τὸν Θεὸν διαναστῆναι καὶ δικάσαι τὴν δίκην αὐτοῦ, μνησθῆναι τε τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν ἀφρόνων, μηδὲ λήθην παραδόναι τὰς φωνὰς τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰς ὑπερηφανίας τῶν διαπαντὸς ἐπαιρομένων. Οὐ μὴν ἐπισυνῆπται τούτοις ἐξῆς χρηστοτέρα τις ἀπόκρισις, οὐδὲ ἀγαθῶν ἐπαγγελία τοῖς δεηθεῖσιν, ὅπερ ἔστιν ἐφ' ἐτέρων εὐρεῖν. Διόπερ ἀρχόμενος ὁ λόγος ἀπωσμὸν εἰς τέλος ἐθέσπισε τοῖς δηλούμενοις, καὶ δι' ἑλοῦ τὸ, εἰς τέλος, ἐπῆγε τῇ τῶν σκυθρωπῶν προρρήσει. Ἐνθεν ὀρμώμενος καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, γράφων περὶ αὐτῶν ἔλεγε τὸ, Ἐφθασε δὲ εἰς αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος.

¹⁷ Matth. v, 3. ¹⁸ Isa. Lxi, 1. ¹⁹ Rom. ix, 3, 4. ²⁰ I Thess. ii, 16.

(1) Forte ἤγου.

Quia jam inimici hostesque nostri, non nobis de bellatis sibi que subjectis, sed tibi Deo nostro impropertant : et populus insipiens, qui te Deum ignorat, dæmonibusque ac multorum numinum errore gloriatur, non nos, sed te et nomen tuum incitavit; ideo supplicamus et rogamus, ne animas confidentium tibi immanibus feris dedititias tradas, neque nos in perpetuum obliviscaris, ne bestiarum animas devorare solitarum esca evadamus : quales sunt adversariæ potestates, quæ humanis animabus insidiantur ac bellum inferunt : sed respice in testamentum tuum, et memor esto pacti tui, quo humanum genus salvum facere tibi complacuit, cum novum ipsis testamentum per Christum tuum elargitus es. Etiam si enim quidam sunt, mente obscurati, qui domo iniquitatum repleti sunt, nec Christum tuum recipiunt ; at tu utpote Deus clemens hominibus, pauperum tuorum supplicationes ne averseris. Quinam vero pauperes sunt, qui pro universo populo talia precantur, nisi discipuli Servatoris nostri et apostoli, quibus dicebatur : *Beati pauperes spiritu, quoniam vestrum est regnum caelorum* ¹⁷ ? Hæc enim Isaias ex persona Christi testificabatur : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ; evangelizare pauperibus misit me* ¹⁸. Hi itaque pro universo populo precabantur, idem fere dicentes quod Paulus : *Optabam anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitæ* ¹⁹. Ipsi quoque prophetæ Dei, qui propter ipsum pauperes erant, hæc pro tota gente precabantur.

VERS. 22-23. *Exsurge, Deus, judica causam tuam, memor esto opprobriorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt tota die. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum, superbia eorum qui te oderunt ascendit semper. Quia non nos injuria affecti sumus, sed tu : nam tibi inimicus impropertavit, et populus insipiens incitavit nomen tuum ; ideo exsurge, Deus, et judica causam tuam. Secundum Symmachum autem : Sta, Deus, propugna certamen tuum, et recordare opprobrii tui ab insipiente per totam diem. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum, id est, eorum qui tibi obsistunt. Usquequo ascendit indiesinenter ? Et huc desinit sermo, Deum rogans ut exurgat et judicet causam suam recordeturque opprobrii ab insipientibus illati, neque oblivioni tradat voces inimicorum ac superbiam eorum qui semper extolluntur. Neque tamen his bona responsio adjicitur, neque orationem bonorum promissio consequitur, quod aliis in psalmis reperire est. Ideo ab exordio abjectionem perpetuam memoratis hominibus vaticinabatur, et in toto psalmo tristium prædictioni illud, in finem, subdidit. Hinc occasione capta divinus Apostolus, de iisdem scribens dixit : *Pervenit autem ad eos ira in finem* ²⁰.*

4. IN FINEM, NE CORRUMPAS, PSALMUS ASAPH. LXXIV.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ
ΑΣΑΦ. ΟΔ'.

VERS. 2. *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum.* Pro illo : *In finem, ne corrumpas*, Symmachus sic interpretatur : *Triumphalis de incorruptione psalmus Asaphi.* Sermo igitur est de incorruptione, quæ justis reconditur, quibus etiam victoriæ præmia ceu in thesauris reposita sunt. Quamobrem triumphalis dictus est : nos autem remittit in finem, de quo Apostolus ait : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima inimica destruetur mors*²¹. In fine quippe, quotquot in hoc sæculo, in bono hujusmodi certamine vicerunt, incorruptam vitam consequentur. Quod sub finem præsens psalmus declarat his verbis : *Et omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua justi.* Nam cum perinde atque Apostolus cornua confringenda esse dixisset, addidit illud : *Et exaltabuntur cornua justi*, atque hoc præsentis prophetiæ complementum est. Quare et psalmus et canticum simul nuncupatur ; ex persona autem justorum initium ducit dicens : *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum.* Ipsi namque solis convenit confessio cum gratiarum actione, qua Servator in Evangelii Patri confitebatur dicens : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ*²². Primo autem confitentur, deinde invocant nomen ejus, qua invocatione salutem a Deo consequentur, ut fert dictum illud : *Et omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit*²³. Potest item hic sermo ad confessionem instituere eos, qui in præcedenti ruinam Jerosolymorum, et postremam ejus obsidionem deploraverant. Nam qui superius dixerant : *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ*²⁴ ; et cætera ; nunc docentur confiteri Deo, et invocare nomen ejus. Quia xero duplex confessionis modus est, necessario hic bis dicitur illud : *Confitebimur tibi.* Per primum quippe, ut par est, confessio pro peccatis significatur ; per secundum vero ii qui prius confitebantur, pro bonis acceptis gratiarum actionem emittunt.

τρόπος, ἀναγκαιώς δεύτερον εἰρηται ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ, Ἐξομολογησόμεθα σοι· τοῦ μὲν πρώτου, ὡς εἰκὸς, ἐφ' ἁμαρτίας τὴν ἐξομολόγησιν δηλοῦντος, τοῦ δ' ἐξῆς τὴν ἐφ' οἷς εὐπεπόνθασιν οἱ τὸ πρῶτον ἐξομολογησόμενοι εὐχαριστίαν.

VERS. 3, 4. *Narrabo mirabilia tua, cum accepero tempus, ego rectitudines judicabo.* Hasce Dei voces esse, dictorum sententia declarat : illud quippe : *Ego rectitudines judicabo* ; ac rursus illud : *Ego confirmavi columnas ejus*, videlicet terræ ; atque sub hæc illud, *Et omnia cornua peccatorum confringam*, quem dicere conveniat, nisi Deum ? Si itaque ex persona Dei hæc dicantur, cur alius qui Deum noverat, ipsum quasi compellere sic videtur : *Narrabo mi-*

A Ἐξομολογησόμεθα σοι, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθα σοι, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομα σου. Ἄντι τοῦ, *Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθεῖρης*, ὁ Σύμμαχος, Ἐπινίκιος περὶ ἀφθαρσίας ψαλμὸς τοῦ Ἀσάφ, ἠρμήνευσεν. Οὐκ οὖν περὶ ἀφθαρσίας ὁ λόγος τῆς τοῖς δικαίοις ἀποκειμένης, οἷς καὶ τὰ τῆς νίκης ἀποτεθησαύριται βραβεῖα. Διδὸν καὶ ἐπινίκιος εἰρηται· ἀναπέμπει δὲ ἡμᾶς καὶ εἰς τὸ τέλος, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῶ τῆ βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργῆσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῆ πάντα τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.* Ἐσχάτος

B ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Εἰς ἐκεῖνο γὰρ τὸ τέλος οἱ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα τὸν καλὸν ἀγῶνα νενικηκότες τῆς ἀφάρτου ζωῆς τεύξονται· ὁ δὲ πρὸς τοῖς τελευταίοις καὶ ὡς ἐπὶ χεῖρας λόγος παραστησὶ λέγων· *Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσω, καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου.* Συμφώνως γὰρ τῷ Ἀποστόλῳ ὁ παρῶν λόγος κλασθήσεσθαι τὰ κέρατα εἰπῶν, ἐπήγαγε τὸ, Ἐψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου· καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ τῆς παρουσίας προφητείας συμπέρασμα. Διδὸν καὶ ψαλμὸς καὶ ὑδὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ὑπόνομασται· ἐκ προσώπου δὲ τῶν δικαίων τὴν καταρχὴν ποιεῖται εἰπῶν· Ἐξομολογησόμεθα σοι, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθα σοι, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομα σου. Μόνως γὰρ αὐτοῖς πρέπει ἢ εὐχαριστήριος ἐξομολόγησις, καθ ἣν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐξομολογεῖτο ἐν Εὐαγγελίῳ πρὸς τὸν Πατέρα φάσκων· Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Πρῶτον δὲ ἐξομολογοῦνται, εἶτα ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπικλήσεως παρὰ τῷ Θεῷ τευξόμενοι σωτηρίας, κατὰ τὸ φάσκων λόγιον· *Καὶ πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.* Δύναται δὲ ὁ λόγος διδασκαλικὸς εἶναι ἐξομολογήσεως τῶν ἐν τῷ πρὸς τούτου ἀποκλαυσαμένων τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς πολιορκίας. Οἱ γὰρ εἰρηκότες ἐν τῷ ἔμπροσθεν, *Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπάσω εἰς τέλος, ὡργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβητα νομῆς σου ; καὶ τὰ ἐξῆς, διδάσκονται νῦν ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ.* Ἐπειδὴ διττός ἐστιν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως

C Διηγήσομαι τὰ θαυμάσιά σου, ὅταν ἐκλάβω καιρὸν, ἠγῶ εὐθύτητας κρινῶ. Θεοῦ φωνὰς εἶναι τὰς προκειμένας ὁ νοῦς τῶν λεγομένων πιστοῦσται. Τὸ γὰρ, Ἐγῶ εὐθύτητας κρινῶ, καὶ πάλιν τὸ, Ἐγῶ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς, ὄλον δ' οὗτι τῆς γῆς, καὶ ἐξῆς τὸ, *Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσω*, τίνοι ἂν ἀρμόζοι λέγειν ἢ Θεῷ ; Εἰ τοίνυν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγεται, πῶς ἕτερος εἰδὼς Θεόν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀναφωνεῖ

²¹ I Cor. xv, 24-26. ²² Matth. xi, 25. ²³ Joel ii, 32 ; Act. ii, 21 ; Rom. x, 13. ²⁴ Psal. lxxiii, 1.

λέγων· Διηγῆσομαι τὰ θαυμάσιά σου δευρ λάβω A
 καιρόν, καὶ ἐπιφέρει· Ὅτι ὁ θεὸς κριτὴς ἐστὶ καὶ
 πάλιν, Ὅτι ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκρά-
 του; Πῶς δὲ πρὸς τοῦτους ἅπασιν ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ
 ἀναγγεῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ θεῷ Ἰακώβ,
 καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συγκλάσω;
 Ὅρα τοίνυν εἰ μὴ διὰ τούτων ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ
 λόγος τὰς οικίας ἐνεργείας διδάσκει τὴν τοῦ Πατρὸς
 διεξιῶν θεολογίαν. Φησὶ γοῦν· Διηγῆσομαι τὰ θαυ-
 μάσιά σου δευρ λάβω καιρόν. Ὁ μὲν Ἀκύλας,
 Ὅταν λάβω συναγωγὰς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὅταν λάβω
 τὴν συναγωγὴν. Καὶ μοι δοκεῖ εὐκαιρῶς εἰρηκῆναι
 τὸ, Ὅταν λάβω συναγωγὰς, ἢ, τὴν συναγωγὴν.
 Ἐπαγγέλλεται γὰρ καιροῦ λαβόμενος πάντα τὰ
 θαυμάσια τοῦ Πατρὸς διηγῆσασθαι ἐπὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν B
 Ἐκκλησίας, ἣν αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐπηγγέλλετο αὐτῷ
 εἰπὼν· Ἀίτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη
 τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου
 τὰ κέρατα τῆς γῆς. Ὅταν οὖν λάβω, φησὶ, ταύτην
 τὴν συναγωγὴν, καὶ ἐπειδὴν τύχω τούτου τοῦ καιροῦ,
 τῆνεαῦτα παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφουσι
 διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Οἷς ἐπιλέγει·
 Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Δικαιοσύνης γὰρ καὶ εὐθύ-
 τος ἔργον τὸ μὴ Ἰουδαίους μόνους προσέσθαι,
 μὴδὲ τὸ ἐξ Ἀβραάμ γένος κατὰ τὴν Μωσέως κλῆσιν,
 ἀλλ' ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τὴν ἐκλογὴν ποιῆσθαι
 τῶν σωζομένων. Διόπερ ὁ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν
 ἀναγγέλλεται εἰρηκῶς· Ἐπ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι
 οὐκ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ θεός· ἀλλ' ἐν παντὶ
 ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν δεκτός ἐστιν αὐτῷ. C
 Καὶ ὁ Παῦλος δὲ Ἰουδαίω τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι τὸ
 εὐαγγέλιον κηρύττεσθαι φησὶ λέγων· Οὐ γὰρ ἐπι-
 σχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ θεοῦ ἐστὶν
 εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίω τε
 πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ θεοῦ ἐν
 αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Οἷς ἀκολουθῶς ἐνταῦθα
 φάσκει τὸ· Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Εἰτ' ἐπιλέγει·
 Ἐτάκη ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν·
 ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Κατὰ δὲ τὸν
 Σύμμαχον, Ἐσταθήσεται, φησὶν, ἡ γῆ σὺν τοῖς
 κατοικοῦσιν αὐτήν· ἐγὼ ἤδρασα τοὺς στύλους
 αὐτῆς. Ταῦτα δὲ τοῖς ἐν τῷ πρὸ τούτου λελεγμένοις
 εἴρηται συμφώνως. Ἡ γὰρ πολιορκηθεῖσα γῆ καὶ
 πυρὶ παραδοθεῖσα, περὶ ἧς ἐλέγετο— Ὡς ἐν δρυμῶ D
 ξύλων ἀξίταις ἐκοίησαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ
 αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβρυξαν αὐ-
 τήν. ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀριστήριόν σου,
 εἰς τὴν γῆν ἐβεδήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός
 σου—ταῦτα παθοῦσα ἐτάκη, καὶ πάντες οἱ κατοί-
 κοῦντες αὐτήν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν τοιαῦτα πε-
 πόνθασιν. Πλὴν τούτων ἀπολλυμένων, ἐγὼ, φησὶν,
 ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Τίνας δ' ἂν εἰποις
 τούτους ἢ τοὺς ἱερούς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητάς τε καὶ εὐαγγελιστάς;
 Ἐξ αὐτῆς γὰρ ἐκεῖνης προελθόντες τῆς γῆς, στῦλοι
 καὶ ἰδραίωμα γεγονάσι τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ καὶ
 ὦνδμαζε λέγων· Ἰακώβος καὶ Κηφῶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι:

²⁵ Psal. II, 8. ²⁶ Act. I, 34. ²⁷ Rom. I, 16, 17. ²⁸ Psal. LXXIII, 5-7. ²⁹ Galat. II, 9

VERB. 5, 6. *Dixi iniquis : Nolite inique agere ; et A delinquentibus : Nolite exaltare cornu.* Columnas quidem sanctæ et catholicæ Ecclesiæ ego, inquit Deus, firmavi, utpote qui ex memorata terra liquefacta cum habitatoribus suis, ipsos elegerim ; reliquos vero contestatus sum, præcipiens illis ipsosque cohortans ut ne inique agerent. Secundum Symmachum vero : *Dixi seditiosus, inquit, Ne seditiose agatis ; et iniquis, Nolite exaltare cornu. Ne extollite in altum cornu vestrum loquentes cervice iniquitatem.* Eadem vero ipsa possunt ad alium ordinem, eorum videlicet qui ex circumcissione sunt, referri, qui contra Servatorem seditionem moverunt, et adversus eum insurrexerunt : quorum causa liquefacta est terra eorum et omnes qui habitabant in ea. Cæterum omnibus quoque per orbem gentibus apostolorum prædicatione testificatus est, ut ne inique agerent, et peccatoribus ut ne peccati cornu exaltarent, neque sese efferrent et arroganter agerent, neque loquerentur adversus Deum iniquitatem : quod sane ante agebant cum multiplicium deorum errori animum adhiberent, et Deum universorum ignorarent.

VERB. 7-9. *Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus, quoniam Deus judex est.* Et hæc quoque, ait, per apostolos meos omnibus hominibus testificatus sum, ut iudicii Dei recordarentur, et omnis iniquitatis finem facerent, persuasi universorum iudicem non procul abesse, sed omnia implere, et ubique præsentem esse. Quare convenit nos quasi in oculis ejus viventes animo ad eum converso degere. Neque enim procul abest, ita ut arbitremur eum longe a nobis habitare, sive in oriente, sive in occidente, sive in desertis et montibus. Nam medius et præsens universis, iudex omnium est. Iudicii autem illius officium est, ut unicuique pro merito tribuat, hunc humiliet et hunc exaltet ; superbos quidem illosque qui cornu suum in altum extollunt humiliet, humiles vero exaltet, secundum illud : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*⁶⁰. Quamobrem ait : *Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus ; pro quibus Symmachus sic interpretatus est : Non enim ab oriente, non ab occidente, neque a deserto montium : sed Deus iudex hunc quidem humiliat, hunc autem exaltat.* Et hoc sane, inquit, necessarium est omnes homines cognoscere, *Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinavit ex hoc in hoc ; verumtamen sæx ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ.* Secundum Symmachum vero : *Calix enim in manu Domini, et vinum merum replens effusum, ita ut trahant ab ipso. Verumtamen sæces ejus guttatim expriment bibentes improbi terræ.* Hæc item, ait, omnes homines docui, ne ignorent calicem illum omnes manere, quem cuique temperat et commiscet universorum iudex. Hoc porro intelligas ex iis, quæ in prophetiis de calice feruntur

⁶⁰ Jac. iv, 6.

(1) An legendum æte ? Edit.

Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι, Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, Μὴ ὑψοῦτε κέρασ. Τοῖς μὲν σύλους τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐγὼ, φησὶν ὁ Θεός, ἐστερέωσα ὅτι (1) ἐκλεξάμενος αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀποδοθείσης γῆς τακείσης μετὰ τῶν οἰκούντων αὐτὴν· τοῖς δὲ λοιποῖς διεμαρτυράμην διατελλάμενος καὶ παραινέσας μὴ παρανομεῖν. Κατὰ δὲ τὴν Σύμμαχον· Εἶπα, φησὶ, τοῖς στασιάζουσι, Μὴ στασιάζετε· καὶ τοῖς παρανόμοις, Μὴ ἐπαίρετε κέρασ. Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρασ ὑμῶν λαλοῦντες τραγῆλῳ ἀνομίαν. Δύναται δὲ ταῦτα πρὸς τὸ ἕτερον τάγμα τὸ ἐκ περιτομῆς λέγεσθαι, τῶν καταστασιασάντων τοῦ Σωτῆρος καὶ κατεπαρθένω αὐτοῦ· δι' οὗσ ἐτάκη αὐτῶν ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν. Πλὴν καὶ τοῖς καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνεσι διὰ τοῦ τῶν ἀποστόλων κηρύγματος ἐμαρτύρατο μὴ παρανομεῖν, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ ὑψοῦν τὸ τῆς ἁμαρτίας κέρασ, μηδὲ ἐπαίρεσθαι καὶ καταθρασύνεσθαι, μηδὲ λαλεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ· ὅπερ πρότερον ἑπραττον πολλοὶ προσέχοντες πλάνῃ, καὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν μὴ εἰδότες.

Ἵτι οὐτε ἀπὸ ἐξόδου, οὐτε ἀπὸ δυσμῶν, οὐτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων, δι' ὁ Θεός κριτῆς ἐστὶ. Καὶ ταῦτα, φησὶ, διεμαρτυράμην διὰ τῶν ἐμῶν ἀποστόλων ἅπασιν ἀνθρώποις, μνημονεῦειν τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ παύσασθαι πάσης παρανομίας, πεπισμένους ὅτι οὐ πόρρω που ἀφέστηκεν ὁ τῶν ὄλων κριτῆς· πάντα δὲ πληροὶ καὶ πανταχοῦ πάρεσι. Δὲ προσήκει ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ζῶντας ἐπιστρέφῳ πολιτεύεσθαι. Οὐ γὰρ μακρὰν ἀφέστηκεν, ὡς νομίπτι πόρρω που ἀπικλίθαι αὐτόν, ἢ πρὸς αὐταῖς ἀνωτολαῖς, ἢ κατὰ τὰ δυσμιατα μέρη, ἢ που ἐνερημίας καὶ ὄρεσι. Μέσος γὰρ ἐπιπαρῶν τοῖς πᾶσι, κριτῆς τῶν ὄλων ἐστὶ. Ἔργον τε αὐτοῦ τῆς κρίσεως τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν ἐκάστω, καὶ τοῦτον μὲν ταπεινοῦν, τοῦτον δὲ ὑψοῦν· ταπεινοῦν μὲν τοὺς ὑπερηφάνους καὶ τοὺς ἐπαίροντας εἰς ὕψος τὸ κέρασ αὐτῶν· ὑψοῦν δὲ τοὺς ταπεινοὺς, κατὰ τὸ· Ὁ Θεός ὑπερηφάνους ἀντατάσσειται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Διὸ φησὶν· Ὅτι οὐτε ἀπὸ ἐξόδου καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, οὐτε ἀπὸ δυσμῶν, οὐτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων· ἀνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Οὐ γὰρ ἀπὸ ἀνατολῆς, οὐδὲ ἀπὸ δύσεως, οὐδὲ ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων· ἀλλ' ὁ Θεός κριτῆς τοῦτον μὲν ταπεινοῖ, τοῦτον δὲ ὑψοῖ. Καὶ τοῦτο δὲ, φησὶν, ἀναγκαῖον εἰδέναι πάντας ἀνθρώπων, Ὅτι ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτσι, πλήρης κεράσματος. Καὶ ἐκλίνας ἐκ τοῦτου εἰς τοῦτο· πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη, πλοῦται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ποτῆριον γὰρ ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ οἶνος ἀκραιτος πλήρων ἐκχυθεῖς, ὡστε ἔλαιον ἀπ' αὐτοῦ. Πλὴν τὰς τρυγίας αὐτοῦ ἐκστραγγίσουσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα φησὶν, εἰδίδαξα πάντας ἀνθρώπων, ὡς ἂν μὴ ἀγνοῦν, ὅτι περιμένει τοὺς πάντας τὸ ποτῆριον, ὅπερ ἐκάστω

κίρνησιν ὁ τῶν ἔθλων κριτής. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς προφηταῖς λελεγμένων περὶ ποτηρίου· γέγραπται γοῦν ἐν Ἱερεμιά ὡς· *Εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ πρὸς μέ· Λάβε τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου ἐκ χειρὸς μου, καὶ ποτιεῖς αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ ἐγὼ ἐξαποστελῶ σε πρὸς αὐτούς. Καὶ πίνονται καὶ ἐξεμῶνται, καὶ ἐκμαρῆσσονται ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς ἐγὼ ἀποστελῶ ἀναμέσον αὐτῶν. Καὶ ἔλαβον τὸ ποτήριον ἐκ χειρὸς Κυρίου, καὶ ἐπότισα πάντα τὰ ἔθνη πρὸς ἃ ἀπέστειλέ με Κύριος ἐπ' αὐτὰ, τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, καὶ βασιλεῖς αὐτοῦ καὶ ἀρχοντας αὐτοῦ, τοῦ θείναι αὐτούς εἰς ἐρήμωσιν, καὶ εἰς ἄβατον καὶ εἰς συριγμόν· καὶ τὸν Φαριώ βασιλέα Αἰθιῶπτον καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μεγιστάνας αὐτοῦ· καὶ ἐξῆς φησι· Καὶ πάντα τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς τῶν ἀλλοφύλων, τὴν Ἀσσυρίαν, καὶ τὴν Γάζαν, καὶ τὴν Ἀκκάρων, καὶ τὴν Ἰδομάλω, καὶ τὴν Μωαβίτιν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν, καὶ πάντας βασιλεῖς Τύρου, πάντας βασιλεῖς Σιδῶνος, καὶ πάντας βασιλεῖς νήσου τοὺς ἐν τῷ πέραν τῆς θαλάσσης. Μεθ' ἧ ἐπιλέγει οὕτως· *Εἶπε Κύριος παρτοκράτωρ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Πίστετε καὶ μεθύσθητε, καὶ ἐξεμέσετε, καὶ πεσεῖτε, καὶ οὐ μὴ ἀναστήτε ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς ἐγὼ ἀποστελῶ ἀναμέσον ὑμῶν. Καὶ ἔσται ὅταν μὴ βούλωνται δέξασθαι τὸ ποτήριον ἐκ τῆς χειρὸς σου, ὥστε πιεῖν, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς. Οὕτως εἶπε Κύριος τῶν δυνάμεων· Πιόντες πίεσθε. Δι' ὧν διδάσκει ὁ λόγος δικτὴν λατροῦ τοῖς ἐσομένοις πικρᾶς ἀντιδότου τὸν Θεὸν ἐπάγειν τὰς κολάσεις, ὡς ἂν ἐμέσαιεν, καὶ ἀποκενῶσαιεν τὴν πλεονάσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν· καὶ πρώτην γε αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ λεχθέντος ποτοῦ πιεῖσθαι· εἶτα δὲ τὰ λοιπὰ ἔθνη, ὡς καὶ πάντων τῆς ὁμοίας τευξομένων καθάρσεως διὰ τῶν ἐπαχθησομένων αὐτοῖς τιμωριῶν. Καὶ τὸ παρὸν οὖν λόγιον καταλλήλως τῇ προφητικῇ διδασκαλίᾳ ποτήριον εἶναι διδάσκει ἐν χειρὶ Κυρίου, ἐν ᾧ τοὺς ἐκάστου καρποὺς συναγαγῶν, ὡσπερ ἀκρατον οἶνον ἐργάζεται. Εἶτ' ἐπιδίδωσι τὸ κατ' ἀξίαν πόμα ἀναλόγως ταῖς ἐκάστου πράξεσι κίρνων αὐτὸ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον. Μὴ γὰρ τὰς φαύλας πράξεις μόνως ἐκάστου, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγαθὰς λογίζεσθαι, σταθμᾶσθαι τε ὡσπερ συμμετρικά καὶ ἀπάλληλον τοῖς ἐκάστου ἐργοῖς ἀπεργάσασθαι τὸ κρᾶμα. *Ο δὲ παρίστησι λέγον· *Καὶ ἐκλίεν ἐκ τοῦτου εἰς τοῦτο*· ὡς ἂν μία γένοιτο κρᾶσις τῶν τε ἄντι δὲ τοῦ, *Ἐξέκλιεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο*, ὁ Σύμμαχος, **Ὅστε ἔλκειν ἀπ'* αὐτοῦ, ἠρμήνευσε· τὴν δὲ τρυγὰ πιεῖσθαι πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς. Οὐκέτι γὰρ κρᾶμα, ἀλλὰ τὸ ἐσχατον καὶ θολερὸν τοῖς τὰ μεγάλα ἡμαρτηκόσιν ἀποκείσεσθαι. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· *Πλὴν τὰς τρυγὰς ἐκστραγιούσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς.***

Ἐγὼ δὲ ἀπαγγεῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τὰ μὲν προλεχθέντα πάντα εἶπα τοῖς παρομοῖσι, καὶ διεστείλαμην ἅπασιν μαρτυράμενος. Ἐγὼ δὲ ὁ ἄνωτέρω εἰπὼν· *Διηγήσομαι τὰ θαυμάσια σου, ὅταν λάβω καιρόν*· καὶ πάλιν φήσας· *Ἐγὼ ἐσθύτητας κρινῶ*· καὶ αὖθις εἰπὼν· *Ἐγὼ*

tur; in Jeremia quippe scriptum est : *Dixit Dominus Deus Israel ad me, Sume calicem vini meri de manu mea, et potabis ipso omnes gentes, ad quas ego mittam te. Et bibent et voment et insanient a facie gladii, quem ego mittam in medium eorum. Et accepi calicem de manu Domini, et potavi omnes gentes ad quas misit me Dominus : Jerusalem et civitates Juda, reges ejus et principes ejus, ad ponendum eos in solitudinem, in inviam, et in subsannationem : et Pharaonem regem Ægypti, et pueros ejus et optimates ejus* *¹ ; ac deinceps ait : *Et omnes reges terræ alienigenarum, Ascalonem, Gazam et Accaronem, Idumæam et Moabitidem, filios Ammon, et omnes reges Tyri, et omnes reges Sidonis, et omnes reges Insulæ trans mare* *². Postea vero sic concludit : *Dixit Dominus omnipotens Deus Israel : Bibite et inebriamini, et vometis, et procumbetis, nec resurgetis a facie gladii, quem ego mittam in medium vestri. Et erit, si noluerint accipere calicem de manu tua, ut bibant, dices ad eos, Sic dicit Dominus virtutum, bibentes bibetis* *³. Queis ediscitur, Deum instar medici, amarum antidotum egentibus offerre, nempe castigationes, ut evomant, malitiamque illam exuberantem quam intus habent exonerent ; primamque Jerusalem eo calice potandam ; deinde reliquas gentes, quia omnes simili purgatione per illatas castigationes evacuandi sunt. Præsens itaque sententia perinde atque prophetica illa doctrina, calicem esse docet in manu Domini ; in quo singulorum fructus colligens, quasi merum vinum exprimit. Deinde vero pro justitiæ ratione, et cujusque merito potum temperans, cujusque actionum proportione habita, ipsis bibendum propinat. Non enim prava duntaxat singulorum opera, sed etiam bona examinanda et æqua lance ponderanda sunt. atque congruentem singulorum operibus potum parare opus est. Quod ipse declarat his verbis : *Et inclinavit ex hoc in hoc* ; ita ut una commistione mala singulorum opera bonis temperentur. Pro illo autem, *Inclinavit ex hoc in hoc*, Symmachus, *Ita ut trahant ab ipso*, interpretatus est ; et ut facem bibant omnes peccatores terræ. Non enim mistio temperata, sed quod extremum ac turbidum est, gravium scelerum reis reservatur. Quare secundum Symmachum dictum est : *Verumtamen facces ejus guttatim expriment bibentes improbi terræ.*

ἐκάστου μοχθηρῶν πράξεων καὶ τῶν χρηστοτέρων. ὁ Σύμμαχος, **Ὅστε ἔλκειν ἀπ'* αὐτοῦ, ἠρμήνευσε· τὴν δὲ τρυγὰ πιεῖσθαι πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς. Οὐκέτι γὰρ κρᾶμα, ἀλλὰ τὸ ἐσχατον καὶ θολερὸν τοῖς τὰ μεγάλα ἡμαρτηκόσιν ἀποκείσεσθαι. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· *Πλὴν τὰς τρυγὰς ἐκστραγιούσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς.*

VERS. 10, 11. *Ego autem annuntiabo in sæculum, cantabo Deo Jacob.* Supra memorata omnia inique agentibus dixi, et contestatus omnibus præcepta dedi. Ego vero qui superius dixi, *Narrabo mirabilia tua, cum accepero tempus* *⁴ ; ac rursus : *Ego rectitudines iudicabo* *⁵ ; iterumque, *Ego confirmavi*

* Jer xxv, 15-19. *² ibid. 20-22. *³ ibid. 27 28. *⁴ Psal. lxxv, 2, 3. *⁵ ibid 3

columnas ejus ⁴⁴; postquam prædicta peccatoribus prædicavi et testificatus sum, et postquam iudicium rationem omnes edocui, quid faciam? *In sæculum cantabo Deo Jacob*. Novi quippe eum qui religiosi viri Deus est, patrem esse meum: ipsique cantabo, ipsi præclara gesta mea annuntiabo. Deinde vero accepta a Patre iudicandi potestate, *omnia cornua peccatorum confringam*; cum quidem quo tempore tolerantia, patientia et mansuetudine utendum erat, ipsos extolli concesserim; verum in fine cornua eorum contra Deum elata confringam; viceque versa cornua iusti, quia demissa erant, exaltabo. Tunc vero exaltabitur justus, quando una cum rege suo regnabit secundum Apostolum qui ait: *Primitiæ enim Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus; deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem potestatem et virtutem* ⁴⁵. Quando scilicet iusti vitæ immortalis calicem bibent; quem ipsis promisit dicens: *Donec bibam illum novum vobiscum in regno cælorum* ⁴⁶.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, PSALMUS IPSI ASAPH, CANTICUM, LXXV.

VERS. 2, 3. *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*. Hic psalmus item ex numero eorum est qui ad bonum finem remittunt: præcedentique affinis, de iudicio Dei verba facit. Quod deinceps his verbis declarat: *De cælo auditum fecisti iudicium, terra tremuit et quievit, cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ*. Et in illo quidem iniquis dicebatur, *Nolite exaltare cornu, et nolite extollere in altum cornu testrum* ⁴⁷; in præsentem vero, *Turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum*. Hi vero erant qui cornua extulerant. His porro altissimum dogma traditur, ut sciamus qui sit verus Israel, et quæ sit ejus secundum rectam veramque rationem regio, quæ vocatur Judæa; quæ item vera Jerusalem, quod Dei domicilium. Hæc Spiritus propheticus præcellenti sapientia dispensat, atque una iis qui abjectius Judaico more rem intelligunt, voluptatem ob nominum similitudinem affert; eos autem qui speculandi vi præditi sunt divinis institutis erudit. Judæus itaque qui nihil aliud est, quam caro et sanguis, carnali et corporeo more hæc audiet; deinde vero extolletur, sensu carnis suæ temere inflatus, neque caput tenens secundum S. Apostolum. Quare se Israelæ esse, atque Judæam, nihil aliud quam Palæstinorum regionem esse putabit; locum vero Dei pro terrena Jerusalem habebit: quoniam Hebraica lectio in Salem locum ejus factum esse dicit: quo item modo reliqui interpretes, *in Salem videlicet, ediderunt*. Qui vero divina imbutus disciplina est, cum edidicerit, non omnes qui ex

ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς μετὰ το κηρύξαι καὶ μαρτύρασθαι τὰ προλεχθέντα τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ μετὰ τὸ διδάξαι τὸν περὶ τῆς κρίσεως λόγον τῶς πάντας, τί πράξω; *Εἰς τὸν αἰῶνα ψαλῶ τῷ θεῷ Ἰακώβ*. Οἶδα γὰρ ἑμαυτοῦ πατέρα τὸν γενόμενον τῷ θεοφιλοῦς θεόν, κάκεινψ ψαλῶ, κάκεινψ ἀπαγγεῖω τὰ ἑμαυτοῦ κατορθώματα. Εἶθ' οὕτω λαβὼν κινὰ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ κρίνειν ἐξουσίαν, πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συγκλάσω· συγχωρηθὼς μὲν αὐτοῖς ἐπαίρεσθαι κατὰ καιρὸν καθ' ὃν ἔβαι χρήσασθαι τῇ ἀνοχῇ, καὶ τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ χρηστότητι· πλὴν ἐπὶ τέλει τὰ κέρατα αὐτῶν καταπαρέντα τοῦ θεοῦ συγκλάσω· ἀνάπαλιν δὲ τὰ τῷ δικαίῳ κέρατα ὑψώσω, ἐπειπερ ἦν τεταπεινωμῆται. Τότε δὲ ὑψωθήσεται, ἐπειδὴν συμβασίλευῃ τῷ ἐκ τοῦ βασιλεῖ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅς φησιν· Ἀπαρχὴ γὰρ Χριστός· εἶτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργῆσῃ πῶσιν ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν. Ὅτε καὶ πλοῦται οἱ δίκαιοι ποτήριον ζωῆς ἀθανάτου· ὅπερ αὐτοῖς ἐπήγγελται εἰπὼν· Ἔως ἂν πλω αὐτὸ καιρὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ, ΩΔΗ. ΟΕ'.

Γνωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τῶν ἐπ' ἀγαθὸν τέλος ἀναπεπόντων καὶ ὁ παρὼν τυγχάνει ψαλμὸς. Συνάδει δὲ τῷ περὶ αὐτοῦ, τοὺς περὶ τῆς κρίσεως τοῦ θεοῦ λόγους περιέχων. Ὁ δὲ παρίστανται φάσκων ἐξῆς· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠρόντισας κρίσειν, γῆ ἐροβήθη καὶ ἠσέχασεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς κρίσειν τὸν θεόν τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς πρᾶξις τῆς γῆς. Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν ἐλέγτο τοῖς παρανομοῦσι· *Μὴ ὑψοῦτε κέρα, καὶ μὴ ἐπαύρετε εἰς ὑψος τὸ κέρα ὑμῶν* ἐν δὲ τῷ μετὰ χειρᾶς· *Ἐταράχθησαν*, φησιν, οἱ ἀσύτεια τῇ καρδίᾳ· ὑπνωσαν ὑπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εὔρον οὐδὲν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου. Οὕτω δὲ ἦσαν οἱ τὰ κέρατα ὑψοῦντες. Παιδεύει δὲ διὰ τῶν προκειμένων ὁ λόγος δόγμα βαθύτατον, ὡς ἀνείληγμεν τίς ποτὲ ἔστιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ, καὶ τίς ἡ τούτου κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον χώρα ἡ ὀνομαζομένη Ἰουδαία· τίς τε ἡ ἀληθινή Ἰερουσαλήμ, καὶ ὅπου τὸ τοῦ θεοῦ οἰκητήριον. Ταῦτα τὸ προφητικὸν Πνεῦμα μεθ' ὑπερβαλλούσης σοφίας οἰκονομεῖ· ὁμοῦ καὶ τῷ ταπεινώτερον καὶ Ἰουδαϊκότερον ἀκρωμένους θυμῶν διὰ τῆς ὁμουνυμίας τῶν δηλουμένων, ὁμοῦ καὶ τοὺς θεωρητικοὺς παιδεύματα διδάσκει θείων δογμάτων. Ὁ μὲν οὖν Ἰουδαῖος, πλέον οὐδὲν εἰσάρξαι καὶ αἷμα τυγχάνων, σαρκίνως καὶ σωματικῶς ἀκούσεται τῶν προκειμένων· κἀπειτα ἐπαρθησεται, εἰκὴ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον. Διὸ ἑαυτὸν μὲν εἶναι τὸν Ἰσραὴλ οἴησεται, καὶ τὴν Ἰουδαίαν οὐδ' ἑτέραν εἶναι τῆς Παλαιστίνων χώρας, καὶ τὸν τόπον τοῦ θεοῦ, τὴν ἐπὶ γῆς Ἰερουσαλήμ ἐπειδὴ περ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις περιέχει ἐν Σαλήμ τῷ

⁴⁴ Psal. lxxiv, 4, 5 ⁴⁵ I Cor. xv, 23, 24. ⁴⁶ Matth. xxvi, 29. ⁴⁷ Psal. lxxiv, 5, 6.

γονάει τὸν τόπον αὐτοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ἐρμηνευταὶ τούτων ἠρμήνευσαν τὸν τρόπον, ἐν Σαλήμ ἐκδεδωκότες. Ὁ δὲ τοῖς θεοῖς δόγμασι μεμαθητευμένους, παιδευθεὶς, ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραήλ, οὐδὲ ὅσοι σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, πάντες τέκνα· οὐ γάρ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα· ἔτι τε ἐπακούσας τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Οὐ γάρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομῇ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ ὁ ἐπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἐν περιτομῇ οἱ ἐν πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες· ἔτι μὴ ἐπιστήσας τὸ, Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα, ὡς ἐτέρου ὄντος τοῦ μὴ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ· τούτοις μεμαθητευμένος, τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ ἐκδέχεται εἶναι τὸν ἐκ τοῦ πράγματος σπριμάνομενον. Μεταλαμβάνεται γοῦν τοῦνομα εἰς τὸν ὄροντα τὸν Θεόν· τὸν διορατικὸν τοῖνον καὶ γνωστικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἄνδρα μόνον εἶναι τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ ἀποφανεῖται· ὃν ἡ μετὰ χειρὸς παρίστησι λέξις φάσκει· Ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐλέγχει δὲ τὸν Ἰουδαῖον οὐκ ἄξιον ὄντα τῆς προσηγορίας τοῦ Ἰσραὴλ ὁ προφητικὸς λόγος ἀποταινόμενος πρὸς αὐτούς· Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτανῶν, ἡδὲ πλήρης ἀμαρτιῶν· καὶ, Ἀκούσατε λέγον Κυρ' οὐν, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, ἡδὲ Γομόρρας. Ὡσπερ οὖν ὁ φάσκων περὶ τῶν ἐθνῶν· Δίδοι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδῆξασται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ· καὶ πάλιν· Δίδοι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, σαφῶς παρίστησι δύνασθαι τὰ ἔθνη εἶναι τὸν Ἰσραὴλ, εἴπερ ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ πρὸς μὲν Ἰουδαίους ἐλέγχο· Ἡμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτὸ, δῆλον δ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐθις εἰρηται· πρὸς αὐτούς· Δι' ὑμῶν διαπαντός τὸ ὄνομά μου βλασφημοῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Εἰ τοῖνον ἡ μετὰ χειρὸς Γραφῆ διδάσκει καί τινος εἶναι τὸν Ἰσραὴλ, παρ' ὃ τὸ τοῦ Θεοῦ δοξάζεται ὄνομα, ἐκ τῶν εἰρημένων γένοιτ' ἂν κατάδηλος ὁ ὀφελίων λέγεσθαι κυρίως Ἰσραὴλ. Ἀναλόγως δὲ τούτῳ νοήσεις καὶ τὴν Ἰουδαίαν· ἔνθα γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἐστὶν ἡ Ἰουδαία. Τοῦτο γοῦν ἡ Γραφῆ παρίστησι λέγουσα· Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Εἰ δὲ μὴ τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, λέγω δὲ τῆς Παλαιστίνων χώρας εὐρίσχοιτο, πλείστης ὄσης εἰδωλολατρίας ἐν αὐτῇ γενομένης, αὐτῶν Ἰουδαίων τὸ παλαιὸν εἰδωλολατρευόντων ἐν αὐτῇ, ἕως τοῦς προφῆτας ἀπελέγχειν αὐτούς καὶ λέγειν· Κατὰ γὰρ τὸν ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου Ἰουδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν ἀμφοδῶν Ἰερουσαλήμ ἔθνον τῇ Βαβυλῶν· πῶς δυνατὸν ταύτην εἶναι λέγεσθαι τὴν τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ κακῆτημένην Ἰουδαίαν; Διὰ τί δὲ

Israele sunt, Israel esse: neque quotquot senem Abraham, filius ejus esse: non enim filii carnis, ii filii Dei sunt, sed filii promissionis, ii pro semine computantur; cum audierit item illud Apostoli dictum, *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito, Judæus est: et circumcisio cordis in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est*⁴⁹; ac rursum, *Nos enim sumus in circumcissione qui in spiritu Dei servimus, neque in carne confidimus*⁵⁰; cum consideraverit etiam illud, *Respicite Israel secundum carnem*⁵¹, utpote scilicet alio existente, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum verus Israel est; hæc edoctus, verum Israelem admittit eum qui ex opere demonstratur. Nomen porro accipitur pro eo qui videt Deum; ergo virum perspicacem, notitia præditum et doctum, solum esse verum Israelem declarabit, qualem hæc sententia prodit dicens, *In Israel magnum nomen ejus*. Evincit vero Judæum Israelis nomine dignum non esse propheticus sermo, qui ipsos respicit et sic habet: *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis*⁵²; et, *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: attendite legi Dei, populus Gomorrhæ*⁵³. Quemadmodum etiam qui de gentibus dicit, ab oriente sole usque ad occidentem, gloria celebrari nomen suum in gentibus; et in omni loco, ait, *thymiana offertur nomini meo et sacrificium mundum*⁵⁴; ac rursum, *Quia magnum est nomen meum in gentibus*⁵⁵; aperte declarat posse gentes Israel esse, siquidem in *Israel magnum nomen ejus*. Judæis vero dicebatur: *Vos autem profanatis illud*⁵⁶, videlicet nomen Dei. Rursumque illis dictum est: *Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus*⁵⁷. Si itaque hæc Scriptura docet illum esse Israelem penes quem nomen Dei celebratur, ex jam dictis manifestum fuerit qui vere et proprie Israel vocandus sit. Proportione quadam de Judæa idem intelligas. Nam ubi cognitio Dei est, ibi Judæa existit. Quod his verbis Scriptura declarat: *Notus in Judæa Deus*. Quod si id non in Judæa, sive in Palæstinorum terra reperitur, cum multa ibi idololatria fuerit, quando olim Judæi idola colebant, ita ut prophetæ ipsos coarguerent ac dicerent, *Nam secundum numerum civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum biviorum Jerusalem sacrificabant ipsi Baal*⁵⁸, qui fieri potest hanc dici Judæam quæ notitiam Dei obtineat? Cur item non dicas Ægyptiorum regionem eo vocabulo dignam, de qua dictum est, *Et erit altare Domino in terra Ægypti*⁵⁹; ac rursus, *Et notus erit Dominus Ægyptiis*? Nam si penes eos quibus notus est Deus Judæa reperitur, quid impediatur quominus omnes qui cognitionem Dei acceperunt in Judæa esse dicantur? Quare consequenter ad isthæc, Ecclesia Dei per totum orbem

⁴⁹ Rom. II, 28, 29. ⁵⁰ Philipp. III, 3. ⁵¹ I Cor. X, 18. ⁵² Isa. I, 4. ⁵³ ibid. 10. ⁵⁴ Malach. I, 11. ⁵⁵ ibid. ⁵⁶ ibid. 12. ⁵⁷ Isa. LII, 5. ⁵⁸ Jer. II, 28. ⁵⁹ Isa. XIX, 19.

constituta, in qua qui est super omnia Deus notus est, Judæa congruenter dici possit. Neque aberres si dicas Judæam esse, totam divinitus inspiratam et Judaicam scripturam, quæ ceu possessio et ambitus veri Israelis nuncupari potest, quia in ipsa cognitio Dei continetur. Pari itaque modo vera Judæa et verus Israel intelligatur.

Τούτοις οὖν ἀναλόγως καὶ ἡ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία Θεοῦ, ἐν ᾗ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς γνωστὸς ὢν συγχάνει, Ἰουδαία τε εὐλόγως ἂν βῆθῃ. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτους Ἰουδαίαν εἶναι λέγων πᾶσαν τὴν θεόπνευστον καὶ Ἰουδαϊκὴν Γραφὴν, κτήμα οὖσαν καὶ ὡς περίχωρον τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τὸ τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῇ περιέχεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ἡ ἀληθινὴ Ἰουδαία καὶ ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ νοηθήσεται κατὰ τὸν ὁμοίον τρόπον.

VERS. 3. Perpendas vero quomodo factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion. Nam si locus ille, quem Judæi in honore habebant, bellis et vastationibus non obnoxius fuisset, merito Judæis concedi posset eum ipsum esse locum a Scriptura indicatum. Quod si ille a fundamentis dirutus et sæpe captus ab hostibus fuit, et tamen locus ejus in pace esse dicatur, non sane possit revera putari locus Dei esse, qui plerumque ab inimicis debellatus sit. Quare jam non dicit, in Jerusalem, ne quis laberetur Judaicam urbem esse cogitando; sed loco illius veram sententiam sic expressit, Factus est in Salem locus ejus. Salem vero pax explicatur: quare apud Septuaginta Interpretes dictum est, Factus est in pace locus ejus. Si igitur animæ omni prorsus bello liberæ in prosperitate, quiete et tranquillitate degentes, in terra reperiantur, jure dicantur illæ locus Dei esse, utpote quæ Spiritum divinum in se capiant. Ideo de talibus dictum est, Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus⁶⁰. Quod si tales in terra perraro inveniantur; cum contra in civitate Dei, cœlesti Dei domicilium angelis, archangelis, divinis virtutibus, spiritibusque sanctis frequentetur; jure dicat quispiam ibi locum Dei esse, et illam veram esse pacem, quæ Salem hic Hebraice nuncupatur. Quare Apostolus cum nosset eam dicebat: Illa vero quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra⁶¹. Nam Salem explicatur pax; Jerusalem vero, visio pacis: cujus lares in cœlestibus divinisque virtutibus existunt: in quibus Deus ipse ambulat, utpote quæ ejus deitatem capere valeant. Deinde dicitur: Et habitatio ejus in Sion. Postea subjungitur: — VERS. 4. Ibi confregit potentias arcuum, telum, gladium et bellum. Hic rursus, si in sensibili et terrena Sion hæc gesta essent, non esset causa invidendi Judæis sic explicare volentibus; quod si ipsis rebus gestis contrarium appareat, quia in obsidione inimicorum diruta fuit; necessarium est hic Sionem, quæ cum pace congruat, intelligere, scilicet Ecclesiam Dei; vel etiam cœlestem illam de qua divinus Apostolus hæc declaravit: Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum mil-

οὐκ ἂν εἴποις τὴν Αἰγυπτίων χώραν ἄξιαν τῆς προσηγορίας, περὶ ἧς εἰρηται· Καὶ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου· καὶ αὖτις· Καὶ γνωστὸς ἔσται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις; Εἰ γὰρ παροῖς γνωστὸς ἔστιν ὁ Θεὸς παρὰ τούτοις καὶ ἡ Ἰουδαία συγχάνει, τί τοῦ κωλύον μὴ πάντας τοὺς τὴν γνώσιν ἀνειληφότας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ εἶναι λέγεσθαι;

Νοήσεις δὲ ὅπως ἐγεγήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἰ μὲν γὰρ ὁ παρὰ Ἰουδαίους τιμώμενος τόπος ἀπόρρητος καὶ ἀπολέμητος πεφύλακτο, λόγον εἶχε συγχωρεῖν Ἰουδαίων παισὶν αὐτὸν εἶναι νομίζειν τὸν ὑπὸ τῶν Γραφῶν δηλούμενον· εἰ δ' οὕτως μὲν ἐκ βάρβρων ἀνηγεται ἀλοὺς πολλάκις ὑπὸ πολεμίων, ἐν εἰρήνῃ δὲ λέγεται ὑπάρχειν ὁ τόπος αὐτοῦ· οὐκ ἂν δύναται ἀληθεῖ λόγῳ νομίζεσθαι τόπος εἶναι τοῦ Θεοῦ ὁ πολλάκις ὑπὸ πολεμίων ἀλοὺς. Διὸ οὐδὲ ἀνώμασε νῦν, ἐπὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς ἂν μὴ τις ἐκπέσει ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πόλιν· ἀντὶ δὲ ταύτης τὴν διάνοιαν τοῦ πράγματος παρέστησεν εἰπὼν· Ἐγεγήθη ἐν Σαλήμ ὁ τόπος αὐτοῦ. Σαλήμ δὲ ἐρμηνεύεται εἰρήνη· διὰ τὰς τοῖς Ἐβδομήκοντα εἰρηται· Ἐγεγήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἐπὶ γῆς εὐρίσταντο ψυχὰς παντὸς ἡλευθερωμέναι πολέμου ἐν εὐσταθείᾳ καὶ ἀταραξίᾳ καὶ γαλήνῃ διάγουσαι, εἰκότως ἂν λεγθεῖεν καὶ αὗται τόπος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν χωρητικαὶ οὖσαι θείου Πνεύματος. Διὸ περὶ τῶν τοιούτων εἰρηται τὸ, Ἐροικῆσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερικατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Εἰ δὲ σπανίως μὲν εὐρίσταντο ἐπὶ γῆς τοιοῦτοι, ἐν δὲ τῇ κατ' οὐρανὸν χρηματιζούσῃ Θεοῦ πλῆρι πληθύνει τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον, ἐν ἀγγέλοις, καὶ ἀρχαγγέλοις, καὶ θείαις δυνάμεσι, καὶ πνεύμασιν ἁγίοις· εἰκότως τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ παρ' ἐκείνοις εἶποι ἂν τις, κἀκεῖνην εἶναι τὴν εἰρήνην ἀληθῶς Σαλήμ ἐνταῦθα κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν ὀνομασμένην. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος ταύτην εἰδὼς ἔλεγεν· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Σαλήμ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται εἰρήνη, Ἰερουσαλήμ δὲ ὕψιστος εἰρήνης· ἧς τὸ ἐφέστιον ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις συγχάνει δυνάμεσιν· ἐν αἷς ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐμπερικατεῖ, χωρητικαῖς οὖσαις τῆς αὐτοῦ θεότητος. Ἐξῆς τοῦτοῦ λέγεται· Καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἶτα συνάπτει φάσκων ὁ λόγος· Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, δόρυ καὶ βεβηγαλῶν καὶ πόλεμον. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν εἰ μὲν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς καὶ ἐπιγείου Σιών ταῦτα πέπρακται, οὐδὲ ἔδει φθονεῖν Ἰουδαίους οὕτως ἐκδέχεσθαι βουλομένοις· εἰ δὲ πᾶν τούναντιον ἐξ αὐτῶν ὁρᾶται τῶν πραγμάτων, διὰ τὸ ἡρημῶσθαι τὴν Σιών ἐκ τῆς τῶν πολεμίων πολιορκίας, ἀνάγκη τῇ ἀποδοθείσῃ εἰρήνῃ καταλλήλως καὶ τὴν Σιών ἐκλαμβάνειν, ἥτοι τὴν

⁶⁰ Levit. xxv, 12. ⁶¹ Galat. iv, 26.

Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν ἐπουράνιον, ἢ ὁ θεός· **A** Ἄποστολος παρίστη λέγων· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρα-
νίῃ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγύρει, καὶ Ἐκ-
κλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρα-
νοῖς. Ἐνταῦθα γὰρ μηδεμιᾶς ἁμαρτίας ἐνεργούσης,
μηδὲ τινος ὑφεισώτου· ψυχῶν πολεμίου, συντέτριπται
τὰ κράτη τῶν τόξων, ἀνήρηται τε ὄπλον καὶ βόμβαρα·
διατριβῆς· Ἀπέδρου ὁδὸν καὶ λύπη καὶ στεναγμός.

Φωτίζει σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὄρων αἰωνίων,
ἐταράχθησαν οἱ ἀσύνετοι ἐπὶ καρδίᾳ. Σφοδρὰ ἀκο-
λούθως, μετὰ τὸ παραστῆσαι τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ, δι-
δάσκει, ὅτι ἀποκέκλεισται εἰσὼ τοῦ τόπου αὐτοῦ τὰ
ἀγαθὰ ἀκτίνας· ὡς περ ἐκπέμπει καὶ ἐπὶ τοὺς πορ-
ρωτάτω. Διὸ φησι· Φωτίζει σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ
ὄρων αἰωνίων. Τίνα δὲ ἦν τὰ αἰώνια ὄρη, ἀλλ' ἢ
Σιών καὶ ἡ Σαλήμ, τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδο-
θέντα; Ἄνωθεν γοῶν ἀπὸ τῶν οὐρανίων ὑψωμάτων,
ὡς περ ἐκ τινῶν αἰωνίων ὄρων, τὰς αὐγὰς τῶν τῆς
θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν, καὶ μέχρι τῶν ἐπὶ γῆς
ἐκπέμπων, φωτίζει τὰς τῶν ἀξίων ψυχὰς, καταλάμ-
πων αὐτὰς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι· ταύτας μὲν σὺν
φωτίζει· τοὺς δὲ ἀναξίους τῶν φώτων αὐτοῦ προνοεῖ
τῆς δικαιοκρισίας αὐτοῦ μετερχόμενος θορυβεῖ. Διὸ
ἐπιλέγει· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι ἐπὶ
καρδίᾳ. Ἀσύνετοι γὰρ ἀληθῶς ὄντες ἐπὶ καρδίᾳ, ἢ
κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὑπερήφανοι τῆν καρδίαν, οὐ
παρεβέβηκον τοῦ φωτός τοῦ Θεοῦ τὰς μαρμαρυγὰς,
διὸ ἐταράχθησαν. Οἱ δ' αὐτοί, καὶ ὑπνώσαντες τὸν
ὑπνον αὐτῶν, οὐκ εἶδον οὐδὲν ἐν ταῖς χερσὶν
αὐτῶν, ἄνδρες ὄντες πλοῦτου. Πρὸς βραχὺ γὰρ
ὀνειρώξαντες τῆ τοῦ θνητοῦ βίου φαντασίᾳ, καὶ μέγα
φρονησαντες ἐπὶ πλούτῳ, ἐνομιζόντινες εἶναι, κατεν-
τροφιῶντες ταῖς ἀπὸ τοῦ πλοῦτου ποριζόμεναις αὐ-
τοῖς ἡδυσπλαθείαις· ὡς δὲ τοῦ ὕπνου διεγρηγόρησαν,
μεταστάντες τοῦ παρόντος βίου, εἶδον ἑαυτοὺς οὐκ
ἔχοντας οὐδὲν, οὐδὲ τι ταῖς χερσὶ κρατοῦντας. Διὸ
λέλεκται ποῦ· Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρω-
πος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐ-
τοῦ· οἷτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήφεται
τὰ πάντα, οὐδὲ σὺν καταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα
αὐτοῦ. Ἐθεν εἰκότως οἱ ἀληθῶς ἀσύνετοι ἐπὶ καρ-
δίᾳ ἐταράχθησαν ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως τοῦ Θεοῦ Ἰα-
ώδ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἀπὸ ἐμβριμῆσεως· τὸ
ἠκαιοῦτα γὰρ ὑπὸ ἀπόφασιν γενόμενοι τῆς τοῦ Θεοῦ
ικαιοκρισίας, ταραχθῆσονται εἰκότως, ἐπειδή περ
νύσταξαν ἐπιθεηκότες τοῖς ἑαυτῶν ἵπποις, δηλαδὴ
ὡς ἀκολάστοις σώμασι· δέον ἐγρηγορέναι καὶ νήφειν,
νημονεύοντας θείου προστάγματος λέγοντες· Γρη-
γορεῖτε, οἷτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ἡ-
ραν. Οἱ δὲ ἐνύσταζον καὶ ὑπκωσαν ὕπνον αὐτῶν,
ἡριος καὶ φαντάσματος ἐκδοθέντες, ἵπποις τε θη-
μανέσι τοῖς αὐτῶν σώμασι χρυσάμενοι. Οὕτοι τοι-
ροῦν πάντες οἱ ποτὲ μὲν λεγόμενοι ἀσύνετοι ἐπὶ
ἰσχύϊ, ποτὲ δὲ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου, νυκτὶ δὲ ἐπιθε-
κότες τοὺς ἵππους, τέως μὲν κατὰ τὴν θνητὴν
ἡν ἐνύσταξαν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐκαρώθη-

*lium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primiti-
vorum qui conscripti sunt in caelis* 69. Hic enim nullo
peccato vigente, nulloque animarum inimico exis-
tente, potentiae arcuum contritae sunt, telum et
gladius ablata sunt, ita ut de iis qui illa man-
sione dignati sunt dicatur, *Abscessit dolor, tristi-
tia et gemitus* 70.

ὡς λέγεσθαι περὶ τῶν καταξιουμένων τῆς ἐκεί-

VERS. 5. *Illuminas tu mirabiliter a montibus aeter-
nis, turbati sunt insipientes corde.* Admodum conse-
quenter, postquam locum Dei declaravit, docet non
intra locum hujusmodi concludi bona; sed eum ceu
radios exinde emittere ad eos qui longissime siti
sunt. Quamobrem ait: *Illuminas tu mirabiliter a
montibus aeternis.* Quinam montes illi aeterni, nisi
Sion et Salem, de quibus superius actum? Ex
supernis igitur et caelestibus cacuminibus, ceu ex
aeternis montibus, deitatis suae radios ad terrige-
nas usque emittens, eorum qui digni sunt animas
illustrat Spirituque sancto suo illuminat. Has, in-
quam, illuminat; suo autem lumine indignos justī
judicii sui providentia invadens conturbat. Quamob-
rem subdit, *Turbati sunt omnes insipientes corde.*
Nam cum revera insipientes corde; sive secundum
Symmachum, *superbi corde*, essent, divinae lucis
radios non exceperunt, ideo turbati sunt. lidem
vero ipsi postquam dormierunt somnum suum, nihil
invenerunt in manibus suis, quia viri divitiarum
erant. Nam cum ad breve tempus in mortalis vitae
phantasia dormitassent, et altum de divitiis sape-
rent, rati se aliquid esse, in voluptatibus, quas
sibi divitiarum conciliabant, demersi sunt. Experrecti
autem, atque ex hac vita translati, sese nihil ha-
bentes, nec quidpiam manibus tenentes deprehen-
derunt. Quare alicubi dictum est 71: *Ne timueris cum
dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit
gloria domus ejus; quoniam cum interierit non sumet
omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.* Unde nec
immerito illi vere insipientes corde turbati sunt ab
increpatione Dei Jacob; sive, secundum Symmachum,
a fremitu [comminatione]. Tunc enim sententiam
justi judicii Dei subeuntes, merito turbabuntur,
quia dormitaverunt conscensis equis suis, videlicet
lascivis corporibus; cum oportuisset vigilare et so-
brie agere, in memores divini praeccepti dicentis: *Vigi-
late, quia nescitis diem, neque horam* 72. Illi vero dor-
mitabant, et dormierunt somnum suum, somniis et
phantasiis dediti, equisque lascivis, corporibus
nempe suis usi. Hi itaque omnes qui, modo insi-
pientes corde, modo viri divitiarum, nunc ascen-
dentes equos vocantur, dum in praesenti vita de-
gerent, dormitaverunt; sive secundum Symmachum,
soporati sunt, sopore et ebrietate animae depressi.
Deinde vero, *dormierunt somnum suum*, vanis phan-
tasiis dediti; ac demum expergefatti, turbati sunt
ab increpatione Dei Jacob. Hic porro erat Servator

69 Hebr. XII, 22. 70 Isa. LI, 11. 71 Psal. XLVIII, 17, 18. 72 Matth. XXV, 15.

noster, Dei Verbum, qui ipsi Jacob Deus visus A fuisse in Scriptura fertur : quique iudicium in om-

nibus a Patre accepit.

VERS. 8. *Tu terribilis es, et quis resistet tibi? ex tunc ira tua.* Iis qui divinæ lucis radios excipere nolunt, terribilis esse dicitur. Quapropter sic superius ipsum Deum alloquebatur, *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis*; nunc autem eidem ait: *Tu terribilis es, et quis resistet tibi?* Ipse itaque et lucis largitor, et terribilis est; iis scilicet qui in dextera sunt, lucis administrator; iis qui in sinistra, terribilis, quibus etiam dicit: *Abite in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus* ⁶⁶. Deinde subdit, *Ex tunc ira tua.* Ex tunc, a quonam tempore, nisi a quo dormitaverunt qui ascenderunt equos, et dormierunt somnum suum insipientes corde? Ex eo namque tempore sibi ipsis thesaurizaverunt iram in die iræ; ita ut ipsis dicatur: *Ite ad lumen ignis vestri, et ad flammam quam accendistis* ⁶⁷. Singuli namque quo tempore peccant, ex eo iram sibi thesaurizant: siquidem per iram intelligitur supplicium peccantibus reconditum. Deinde vero dicitur: — **VERS. 9.** *De caelo auditum fecisti iudicium.* Accuratus animadvertas, non dictum fuisse, *fecisti*, sed, *auditum fecisti*. Antequam enim iudicii tempus eveniat iis qui ante iudicium mortalem vitam obiere, per divinas lectiones, sermones de divino iudicio ipsos audire fecit. Sed nunc quidem futurum iudicium de caelo auditum fecit: superveniente autem iusti iudicii Dei tempore (**VERS. 10**), *terra, inquit, tremuit et quiescit, cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ.* Aperte autem his declarat, quæ sit iudicii causa; uti scilicet salvos faceret mansuetos terræ. Nam de impiis dictum est: *Non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in concilio justorum. Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit* ⁶⁸. Cum surrexerit itaque Deus in iudicium, ut salvos faciat omnes mansuetos terræ, terra tremet et quiescet. Nam mansueti quidem salutem obtinebunt; alii autem, iræ tradentur. Reliqua vero terra, et qui medio in statu versantur, assumpto Dei timore a perturbatione quiescent. — **VERS. 11.** *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquæ cogitationis diem festum agent tibi.* Et hoc ait futurum esse cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faciat omnes mansuetos terræ; quid aliud id fuerit, quam quod *cogitatio hominis confitebitur tibi?* Omnis quippe lingua, omnis hominum cogitatio mentisque perceptio tempore iudicii confitebitur Deo, quando occulta hominum revelabuntur. *Et reliquæ, inquit, cogitationis diem festum agent tibi.* Quid porro fuerit illud, *reliquæ cogitationis*, nisi ratiocinium omni prava cogitatione purgatum? simile iis de quibus dictum est: *Reliquæ secundum electionem gratiæ factæ sunt* ⁶⁹.

σαν, κάριον και μέθη ψυχῆς περινευχθέντες· εἶτα ἐπιπύσωσαν ὑπὸν αὐτῶν, φαντασίαις ματαίαις ἐνδοθέντες· και τέλος διυπνισθέντες, ἐταράχθησαν ἀπὸ σωτῆρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τῷ Ἰακώβ ἀναγγελλόμενος ὡφθαί Θεός, ὁ τῆν κατὰ πάντων κρίσιν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναδεδαγεμένος.

Σὺ φοβερός εἶ, και τίς ἀντιστήσεται σοι; ἀπὸ τότε ἡ ὄργη σου. Τοῖς μὴ βουλευθείσι τοῦ Θεοῦ φώτης τὰς αὐγὰς παραδέξασθαι φοβερός εἶναι λέγεται. Διὸ ἀνωτέρω μὲν αὐτῷ προσεφώνει τῷ Θεῷ λέγων Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων· νῦν δὲ τῷ αὐτῷ, Σὺ φοβερός εἶ, και τίς ἀντιστήσεται σοι; Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς και φωτὸς πάροχος, και φοβερός τυγχάνει· τοῖς μὲν δεξιῶς φωτὸς χορηγῶν, τοῖς δὲ ἀριστεροῖς φοβερός, οἷς δὴ και φῶσει· Πορεύεσθε Β εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ και τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Εἶθ' ἐξῆς ἐπιφέρει Ἀπὸ τότε ἡ ὄργη σου. Ἀπὸ τότε δὲ, τότε, ἀλλ' ἢ ἀπ' οὗ ἐνύσταξαν οἱ ἐπιθετηκότες τοὺς ἱπποὺς, και ὕπνωσαν ὑπὸν αὐτῶν οἱ ἀσύνητοι τῇ καρδίᾳ; Ἐξ ἐκείνου γὰρ αὐτοὺς ἐθησαύρισαν ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτούς· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, και τῇ φλογὶ ἢ ἐκκαύσατε. Ἐκαστος γὰρ καθ' ἑνὸν καιρὸν ἁμαρτάνει, ἀπὸ τότε ὀργὴν ἑαυτῷ θεσαυρίζει· ὀργῆς νοσημένης τῆς τοῖς πλημμελοῦσι τεταμιευμένης τιμωρίας. Ἐξῆς δὲ εἰρηταί· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούστικας κρίσιν. Πρόσχετος δὲ ἐπιμελῶς, ὡς οὐκ εἴρηται, ἐποίησας, ἀλλ' ἠκούστικας. Πρὶν γὰρ ἐπιθεῖναι τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῖς πρὸ τῆς κρίσεως τὸν θνητὸν βίον διανύουσιν, τοὺς περὶ τῆς κρίσεως λόγους ἀκουσθῆναι ἐποίησε ἐκ τῶν θεῶν ἀναγνωσμάτων. Ἀλλὰ νῦν μὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουσθῆναι τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ἐπιστάσας δὲ τοῦ καιροῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρατίας, Γῆ, φῆσιν, ἐφοβήθη και ἠσυχάσεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς κρίσιν τὸν Θεόν, τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς. Σαφῶς δὲ παρίστησι διὰ τούτων ὁ λόγος τὸ αἴτιον τῆς κρίσεως· ὑπὲρ γὰρ τοῦ σώσαι τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς. Περὶ γὰρ τῶν ἀσεβῶν εἴρηται· Οὐκ ἀπέστησονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτανλὸι θ βουλή δικαίων· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, και ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπει. Ἀναστάντος τοίνυν τοῦ Θεοῦ εἰς κρίσιν ὑπὲρ τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς, γῆ φοβηθήσεται και ἠσυχάσει. Οἱ μὲν γὰρ πρᾶεις τεύξονται τῆς σωτηρίας, οἱ δὲ τῇ ὀργῇ παραδοθήσονται· ἡ δὲ λοιπὴ γῆ και οἱ τῆν μέσην εἰληφότες κερτάστασιν πύσσονται τῆς παραχῆς τὸν Θεὸν ἀνελεψότες φόβον. Ὅτι ἐνθῦμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι, και ἐγκατάλειμμα ἐνθῦμιον ἐκράσει σοι. Καὶ τοῦτο φησιν ἕσσεσθαι ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν Θεὸν εἰς κρίσιν, τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς. Π δὲ τοῦτο ἦ, ἐνθῦμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι; Πᾶσα γὰρ γλώσσα και πᾶς λογισμὸς και ἐνθυμησις ἀνθρώπων ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, ὅτε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων φανερά γενήσεται. Καὶ ἐγκατάλειμμα δὲ, φησιν, ἐνθῦμιον ἐκράσει σοι. Τί δ' ἂν γένοιτο ἐγκατάλειμμα ἐνθῦμιον ἢ ὁ κεκαθαργημένος ἀπὸ πάσης ποτηρίας ἐν-

⁶⁶ Matth. xxv, 41. ⁶⁷ Isa. l, 11. ⁶⁸ Psal. i, 5, 6. ⁶⁹ Rom. xi, 5.

θυμήσεως λογισμῶς; ὁμοίως ὧν ἐκείνου· περι ὧν εἰρη- A
ται· *Λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν*. Οὕτω
γούν αὐτῶς ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ὠνόμεσται· διὸ
ἐορτάσει τότε, ὅτε δὴ κατὰ καιρὸν τὰς ἐπαγγελίας
ἀπολαβῶν τῆς οὐρανόου βασιλείας.

*Εἰξασθε καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς
ὑμῶν, πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ· τῷ φοβερῷ καὶ
ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων, τῷ φοβερῷ
παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς*. Συντελέσας τὸν περι
τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγον, παραιναιτικῶς λοιπὸν
πλιν ἡμῖν προστάττει εὐχεσθαι, καὶ ἀποδίδοναι Κυ-
ρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν τὰς εὐχὰς· ὡς ἐτι δὲ καιρὸς ἐστὶ
κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον, ἀναγκαιῶς τοῦτο ποιεῖν πα-
ραίνει. Εὐχὰς δὲ τὰς ἐπαγγελίας εἰσθεν ὀνομάζειν·
διὸ λέλεκται· *Ἐὰν εὐχῆ εὐχὴν, μὴ χρονίσῃς ἀπο-
δοῦναι· ἀγαθὸν τὸ μὴ εἰξασθαι, ἢ τὸ εἰξασθαι* B
καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Ἐκαστος τοίνυν τῶν ἡμῶν τὴν
ἑαυτοῦ πρόθεσιν καὶ τὴν οἰκίαν ἐπαγγελίαν ὡσπερ
εὐχὴν ἀποδίδεται, μεμνημένος τοῦ φησαντος· *Θῦσον
τῷ Θεῷ θυσίαν ἀνείσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ
τὰς εὐχὰς σου· καὶ ἐκικάλισαι με ἐν ἡμέρῃ θλί-
ψεως, καὶ ἐξελεύμαι σε, καὶ δοξάσεις με*. Νῦν μὲν
οὖν, φησὶν, *εἰξασθε καὶ ἀπόδοτε*. Ἔσται γὰρ και-
ρὸς ἐν ᾧ πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ οἴσουσι δῶρα. Κατὰ
γὰρ τὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ καιρὸν βασιλεῖς θαρ-
σεῖς καὶ ῥῆσοι δῶρα προσάξουσιν, βασιλεῖς Ἀρά-
βων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσοίσουσι, καὶ προσκυνή-
σουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Τότε
γούν καθήμενῳ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ προσκυνή-
σουσι πάντες μετὰ δῶρων· τούτεστι, μεθ' ὧν ἐπι-
φέρεται ἕκαστος καρπῶν. Διὸ περ ὡς ἐτι καιρὸς
ἐστίν, ἐνετύθεν ἡδὴ παραινεῖ εἰξασθαι καὶ ἀποδίδο-
ναι· ὡς ἂν, τοὺς ἑαυτῶν θησαυροὺς ταμειωσάμενοι,
κατὰ καιρὸν αὐτῷ προσκομίσωμεν, ἄξιοι γενόμενοι
τῶν κυκλοῦντων αὐτοῦ τὸν θρόνον. Πάντες γὰρ κύκλω
αὐτοῦ προσοίσουσιν αὐτῷ δῶρα, φοβερῷ ὄντι τοῖς μὴ
κλησιάζουσιν αὐτῷ, μηδὲ τὰ δῶρα προσφέρουσι. Διὸ
ἐπιλέγεται· *Τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα
ἀρχόντων, φοβερῷ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς*.
Τὸ γὰρ, *οὐ μὴ καταμείλῃ τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τοὺς
υἱοὺς ἀνθρώπων*, λεχθήσεται καὶ ἐπ' ἐκείνων τῶν
ποτα μὲν ἀρχόντων καὶ ἡγουμένων χρηματισάντων,
καὶ Πνεύματος ἁγίου καταξιοθέντων, οὐ μὴν ἄξιως
βιωσάντων τῆς χάριτος· ἀφ' ὧν ἀφαιρεῖται τὸ πνεῦμα,
ὅπως, στερηθέντες αὐτοῦ, τῇ προσηκούσῃ παραδοθῶσι τιμωρῆα. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *τῷ ρομο-
δότῃ, ἀφαιροῦντι μὲν πνεῦμα ἡγεμόνων, φοβερῷ δὲ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς*

EIΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΥΠΕΡ ΙΔΙΘΟΥΜ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ D 1. IN FINEM PRO IDITHUM, PSALMUS ASAPH.
ΑΣΑΦ. ΟΓ'.

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου
πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι. Τῷ μὲν Ἀσάφ
εἰρηται ὁ ψαλμὸς, ἀνήνεκται δὲ εἰς πρόσωπον τοῦ
Ἰδιθούμ, ὑπὲρ οὗ τὰ ἐμφερόμενα τῷ ψαλμῷ συνετά-
τετο. Ὄθεν ὁ Σύμμαχος, *Διὰ Ἰδιθούμ, ὁ δὲ Ἀκύ-
λας, Ἐπὶ Ἰδιθούμ, ἡρμηγευσαν*. Καὶ νῦν μὲν ὁ
Ἀσάφ, τοὺς μετὰ χεῖρας λόγους συντάξας, ὡσπερ
διδάσκαλος μαθητῆ ἡμμελετῆν τῷ Ἰδιθούμ παραδέδω-
κεν· ἢ ὡσπερ ἰατρός τῷ θεραπειας δεομένῳ σωτή-

Sic igitur et ipsum [ratiocinium] reliquæ cogitatio-
nis vocatum est; quapropter tunc festum ager, ut-
pote in tempore suo promissiones regni cœlestis
accepturum.

VERS. 12, 13. *Vovete et reddite Domino Deo vota
vestra, omnes qui in circuitu ejus estis: terribili et
ei qui aufert spiritus principum, terribili apud reges
terræ. Absoluto de Dei judicio sermone, hortantis
more præcipit nobis ut voveamus et Domino Deo
nostro vota reddamus: dum adhuc in præsentī vita
tempus adest, ut id agamus nos necessario eam-
monet. Vota autem promissiones nuncupare solet;
quare dictum est: Si votum voveris, ne tardes red-
dere: melius enim est non vovere, quam vovere et non
reddere* 70. Unusquisque ergo nostrum propositum
et promissionem suam, ceu votum reddat, memor
dicti illius: *Immola Deo sacrificium laudis, et red-
de Domino vota tua: et invoca me in die tribulatio-
nis, et eruam te, et glorificabis me* 71. Nunc igitur
ait, *Vovete et reddite*. Tempus enim aderit quo om-
nes qui in circuitu ejus sunt afferent munera. Nam
tempore regni ipsius reges Tharsis et insulæ munera
offerent, reges Arabum et Saba dona adducent, et
adorabunt eum omnes reges terræ 72. Tunc ipsum
in throno gloriæ suæ sedentem, omnes cum donis
adorabunt, id est, cum suis, quos afferent, fructi-
tibus. Idcirco dum adhuc tempus est, monet ut vo-
veamus et reddamus, ut cum thesauros nostros
condiderimus, eos opportuno tempore ipsi zfferam-
mus, digni habiti ut inter eos qui thronum ipsius
circumdant annumeremur. Omnes enim in circuitu
ejus afferent ipsi munera, qui non accedentibus ad
eum, nec munera illi offerentibus terribilis est.
Quare sic concluditur: *Terribili et ei qui aufert spi-
ritus principum, terribili apud reges terræ*. Illud
enim: *Non permanebit spiritus meus in filiis homi-
num* 73, de illis quoque dicitur qui olim principes
et duces audiebant, et Spiritu sancto dignati sunt;
sed non digno accepta gratia modo vixerunt: a
quibus spiritus auferetur, ut eo privati, promerito
supplicio dedantur. Secundum Symmachum vero:
*Legislatori, auferenti quidem spiritum ducum, terri-
bili autem regibus terræ*.

Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *τῷ ρομο-
δότῃ, ἀφαιροῦντι μὲν πνεῦμα ἡγεμόνων, φοβερῷ δὲ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς*

VERS. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi, voca-
mea ad Deum, et intendit mihi*. Psalmus ab ipso
Asaph dictus est, refertur autem ad personam Idi-
thum, pro quo ea quæ in psalmo feruntur composita
sunt. Unde Symmachus, *Propter Idithum*, Aquila
vero, *Super Idithum* interpretati sunt. Et jam qui-
dem Asaph hos sermones abs se editos quasi magi-
ster discipulo ipsi Idithum ad meditandum tradit:
vel quasi medicus ei qui medela eget, salutare

70 Eccle v, 3, 4. 71 Psal. XLIX, 14, 15. 72 Psal. LXXI, 10, 11. 73 Gen. VI, 3.

pharmacum ad levamen morbi ægro offert. In superioribus autem pro eodem viro ipse David modo psalmum, modo canticum scripsit. Quare in psalmo xxxviii sic habet inscriptio : *In finem pro Idithum, canticum ipsi David.* Quod vir iste Davidi et Asaph æqualis fuerit, narrat Scriptura Paralipomenon uti superius commonstravimus. Mihique videtur Idithum doctrina de Providentia opis habuisse, quia ex hominibus multos videret impios, superbos et arrogantes, divitiis et ampla re familiari luxuriantes; ac vice versa justos abjectos et ab impiis oppressos. Vero simile igitur est illum hæc ægre tulisse, eaque de re tum Davidi tum ipsi Asaph verba fecisse, qualia ex antiquis alii proferebant : *Cur impii prospere agunt, et in divitiis consenuerunt? Semen eorum pro voto : pueri eorum ludentes, assumptes psalterium et citharam. Dicit autem Domino : Abscede a me : vias tuas scire nolo*⁷⁴. Hæc ut verisimile est et similia quærenti Idithum, modo David, modo Asaph, quasi magistri et medici, ad eam ipsi elevandam opinionem, doctrinæ verba tradebant. Quapropter in xxxviii eum ad talia dicenda instituebat : *Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me : obmutui et humiliatus sum et silui*, et cætera, quæ suis locis explicavimus. In cxi autem eundem ipsum his verbis edocuit : *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus non movebor amplius. Quousque irritus in hominem, interfecit universi vos? Quorum etiam mentem pro collata nobis gratia exposuimus. Consequentem Asaph eidem viro hoc in psalmo disciplinam tradit, ut in tentationibus hujusce vitæ, atque in iis quæ Ipse ex prophetiis abs se enuntiatis de impiorum insultu, deque populi Dei abjectione probe noverat, non turbaretur, sed in hujusmodi angustiis ad Deum, ceu ad salutarem portum confugeret, ipsumque precibus sedulo compellaret, et ea diceret, quæ ipsi, quasi magister in præsentī psalmo offerebat. Qua suscepta ille disciplina, animæ suæ hanc medelam adhibebat, ad solatium suum his usus verbis : *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Deum, et intendit mihi.* Eo, inquit, modo me composui, ut dignus attentione Dei essem, quare *intendit mihi.* Talesque voces et clamores emisi, qui digni auditu Dei essent. Quamobrem secundum Symmachum dicitur : *Voce mea ad Deum, et clamante me ad Deum, aures suas præbuit.* His docebatur Idithum ne putaret Deum procul esse clamantibus ad se. Nam si ad primam vocem ipse propitium sibi Deum factum esse senserit, ipsa re docebatur divinum numen ubique adesse, et Providentiæ oculos dignis semper prospicere.*

κατὰ τὸν Σύμμαχον εἶρηται· Φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βοήσαντός μου πρὸς τὸν Θεόν, παρέσχες τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ. Διὰ τούτων γὰρ ἐδιδάχθητο ὁ Ἰδιθούμ· μὴ νομίζειν πόρρω που ἀφεστάναι τὸν Θεὸν τῶν

ριον φάρμακον ἐπὶ τὸ χρῆσασθαι αὐτῶν καὶ ὠφελεῖσθαι τὸν θεραπευόμενον· ἐν δὲ τοῖς ἔμπροσθεν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός ὁ Δαυὶδ ποτὲ μὲν ᾠδὴν, ποτὲ δὲ ψαλμὸν ἔγραψε. Διὸ ἐν μὲν τῷ λη' ψαλμῷ ἐπεγέγραπτο, *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδιθούμ, ᾠδὴ τῷ Δαυὶδ.* Οὗ δὲ ὁ ἀνὴρ οὕτως συγχρονίσι λέγεται τῷ Δαυὶδ καὶ τῷ Ἀσάφ, ἢ τῶν Παραλειπομένων παρλιότησι Γραφῆ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεδείξαμεν. Καὶ μοι δοκεῖ ὁ Ἰδιθούμ διδασκαλίᾳ δεδεῆσθαι τοῦ περὶ Προνοίας λόγου, διὰ τὸ συνορᾶν ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ πολλοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς ἐπαιρομένους καὶ μεγαλοχουμένους, πλοῦτιν τε καὶ περιουσίᾳ ἐντροφῶντας· δικαίους δὲ ἔμπαλιν ταπεινομένους καὶ πρὸς τῶν ἀσεβῶν καταπονουμένους. Εἰκὸς γοῦν αὐτὸν ἐπὶ τούτοις ἀποδυσπετεῖν, καὶ λόγους τινὰς κεκηνῆκεναι πρὸς τε αὐτὸν τὴν Δαυὶδ καὶ πρὸς τὸν Ἀσάφ, ὅποιοις ἐκινου καὶ ἕτεροι τῶν παλαιῶν, ὡς δειπῶν· *Ἰναὶ ἀσεβεῖς εὐθηνούσι, πεπαλαλωτῆαι δὲ καὶ ἐν πλοῦτιν, Ὁ σπῶρος αὐτῶν κατὰ ψυχῆν· τὰ δὲ παῖδια αὐτῶν παίζοντα, ἀναλαβάνοντα ψαλτήριον καὶ κιθάραν.* Λέγει δὲ Κυριῶ· *Ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ· ὁδοὺ σου εἰδέναι οὐ βούλομαι.* Τοιαῦτά τινα, ὡς εἰκὸς, ἐπαποροῦντι τῷ Ἰδιθούμ, οἷα διδάσκαλοι καὶ ἱατροὶ ποτὲ μὲν ὁ Δαυὶδ, ποτὲ δὲ ὁ Ἀσάφ, διδασκαλίᾳ παρεῖχον τῆς τοιαύτης δόξης θεραπευτικᾶς. Ὅθεν ἐν μὲν τῷ λη' τοιαύδε λέγειν αὐτὸν ἐδίδασκεν· *Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακῆν ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου· ἐκωσώθη καὶ ἐταπεινώθη καὶ ἐσίγησεν, καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς· Ἐθ κατὰ τοὺς οἰκείους τόπους παραθέμενοι διεσαφίσταμεν.* Ἐν δὲ τῷ εἴα' πάλιν ὁ αὐτὸς λέγων τὸν αὐτὸν ἐδίδασκεν· *Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ συλευθῶ ἐπιπλεῖον.* Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων, φορεῖτε πάντες ὑμεῖς; Καὶ ταῦτα δὲ ὅποιον ἔχει νοῦν κατὰ τὴν δοθείσαν χάριν ἡρμήνευται. Οἷς ἀκολουθῶν καὶ ὁ Ἀσάφ διὰ τῶν μετὰ χεῖρας τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ παραδίδωσι διδασκαλίαν τοῦ μὴ ταράττεσθαι ἐν τοῖς τοῦ βίου πειρατηρίοις, μηδὲ ἐν οἷς ἔργω ἐκ τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ προφητείων περὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἐπαναστάσεως, τῆς τε τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ταπεινώσεως· καταφεύγειν δὲ ὡς ἐπὶ λιμένα σωτήριον ἐν ταῖς τοιαύταις ἀμυχαναῖς ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεόν, ταῖς τε πρὸς αὐτὸν ἱκετηριαῖς σχολάζειν, καὶ ταῦτα λέγειν, ἅπερ αὐτῷ διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ, οἷα διδάσκαλος, παρεδίδου. Καὶ δῆτα παραλαβὼν τὸ μάθημα τοῦτο, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐθεράπευε, κατεπαύδων αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ λέγων· *Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι.* Τοιοῦτον γὰρ, φησὶν, ἑμαυτὸν παρ' εσκεύαζον, ὡς ἄξιον εἶναι τῆς προσοχῆς τοῦ Θεοῦ· διὸ προσέσχε μοι· καὶ τοιαύτας τε ἤφιεν φωνὰς καὶ βοὰς, ὡς ἄξιός εἶναι αὐτὰς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκοῆς. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἶρηται· *Φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βοήσαντός μου πρὸς τὸν Θεόν, παρέσχες τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ.* Διὰ τούτων γὰρ ἐδιδάχθητο ὁ Ἰδιθούμ· μὴ νομίζειν πόρρω που ἀφεστάναι τὸν Θεὸν τῶν

⁷⁴ Job cxi, 7-14.

ἐπιβουλεύων αὐτόν. Εἰ γὰρ ἄμα τῷ τὴν φωνὴν ἀναπέμψαι ἤσθετο ἐπὶ τῆς αὐτοῦ γονομένου τοῦ Θεοῦ, αὐτοῖς ἔργους ἐδιδάσκειτο πανταχοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον, καὶ τοὺς τῆς Προνοίας ὀφθαλμοὺς ἐφορᾶν τοὺς ἀξίους.

Ἄλλα καὶ ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου, φησὶ, τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἠπατήθην. Καὶ ὅτι μὲν πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων (ἐπειδὴ ἀπειραστός ἀνὴρ ἀδόκιμος), παντοίως διδάσκουσιν οἱ θεοὶ λόγοι· ὡς δὲ θλιβόμενοι κρείττους ἑαυτῶν ἐγίνοντο, δοκιμὴν τῆς ἑαυτῶν παρέχοντες ὑπομονῆς, οὐ μὴν συγχέμενοι ὡς εἰλιγγίαν καὶ θορυβείσθαι, διδάσκει ὁ ἐπιών, Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με, καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων· θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· διακόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταυθὰ φησιν· Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα· οὐ γὰρ ἀπέβλεπον ἐπὶ τοὺς θλίβοντας, οὐδ' ἐπὶ τοὺς ἐπαιρομένους· ἐπιστρέφων δὲ ἑμαυτοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν Θεὸν κατ' αὐτὸν τὴν τῆς θλίψεως καιρὸν, αὐτὸν ἐξεζήτητον. Ἐζήτητον δὲ αὐτὸν ταῖς χερσὶ μου, δευδαγμένους ἐπαίρειν ὀσίους χεῖρας κατὰ τὸν φάσκοντα λόγον· Βούλομαι δὲ τοὺς ἀνδρας προσεύχουσθαι, ἐπαίροντας ὀσίους χεῖρας. Καὶ τοῦτ' ἐπραττον οὐ δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτὸς, τὰς χεῖράς μου ἐπαίρων ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς προσευχῆς, καὶ διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν φωνῶν ἐπιζητῶν αὐτόν. Διὸ, ταῦτα πράττων, Οὐκ ἠπατήθην· εὐρίσκω γὰρ μοι ζητούμενος· διὰ προσέσχε μοι, καὶ τὰς ἑαυτοῦ ἀκοὰς ἐμοὶ παρέσχεν Ἄντι δὲ τοῦ, Ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠπατήθην, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἡ χεὶρ μου νυκτὸς ἐκτέτατο διηλεκτῶς. Ταύτην βὴν οὖν εἶχον μεγίστην καὶ μόνην παραμυθίαν. Ἄλλως δὲ, οὐθενὸς ἠνειχόμεν παρακαλεῖν με καὶ θεραπεύειν ἐθέλοντος ἀνθρώπου ἐν τῷ τῆς θλίψεώς μου καιρῷ. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀπρηγήματο παρακληθῆναι ἢ ψυχῆ μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Οὐκ ἐπέβητο παρηγορεῖσθαι ἢ ψυχῆ μου· ἄλλ' ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐπιτιθέμην, τοῖς ἄλλοις με παρηγορεῖν καὶ παρακαλεῖν· ἐμνήσθην δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἠψόφρανθην· ἀπήρκει γὰρ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ μνήμη πρὸς εὐφροσύνην· ἀλλὰ καὶ ἠδολέσχησα, φησὶ, καὶ ὠλιγοψύχησα· ἀθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, Διελάλουν ἐν ἑμαυτῷ καὶ ἐλειποθύμουν. Ὅτι μὲν, φησὶ, ἑμαυτῷ διελάλουν, ἐλειποθύμουν· καὶ ὅτε ἠδολέσχουν παρ' ἑμαυτῷ, τηνικαῦτα ὠλιγοψύχει τὸ πνεῦμά μου· ὅτε δὲ ἀνεμιμησκόμην τοῦ Θεοῦ, εὐφροσύνης ἐπληρούμην· ἀλλὰ καὶ ζητῶν αὐτὸν ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς, οὐκ ἠπατώμην· εὐρίσκων γὰρ ὡσπερ πλησίον παρ' ἐπιτόττά μοι, καὶ τῆς φωνῆς μου ἐπήκουον γινόμενον.

Προκαταλείδοντο φιλῆαξ ὁ ὀφθαλμοὶ μου, ἐταράχθην, καὶ οὐκ ἐλάλησα. Οἱ θλίβοντές με, φησὶ, λογισμοὶ τοιοῦτοι ἦσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρων τὴν ἀποβολὴν τοῦ λαοῦ, ἦν ἐθέσπισαν οἱ προλεχθέντες προφητικοὶ λόγοι, ἐθορυβοῦμένην εἰκότως, καὶ ἐνενοῦον πρὸς ἑμαυτὸν εἰ ἀθεράπευτον αὐτοῖς ἔσται τὸ κακόν. Τὸ μὲν γὰρ ἀποβληθῆναι αὐτοὺς καιρῷ τι καὶ

Vers. 3. Sed etiam in die tribulationis meæ, inquit, Deum exquisivi manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus. Quod multæ sint proborum calamitates (nam vir non tentatus inglorius est), omnimode docent divinæ Scripturæ: quod autem in ærumnis degentes sibi ipsis superiores evaserint, experimentumque patientiæ suæ dederint, non confusi ita ut vertigine laborarent et turbarentur, ita docet ille, In tribulatione dilatasti mihi⁷⁵; divinus item Apostolus hæc tradit, Tribulationem patimur, sed non angustiamur; deicimur, sed non perimus; persecutionem patimur, sed non derelinquimur⁷⁶. Sic igitur hic ait: In die tribulationis meæ Deum exquisivi. Non enim ad tribulationem inferentes, non ad tumidos illos respiciebam; sed oculo mentis meæ ad Deum tribulationis tempore converso, ipsum exquirebam. Manibus vero meis quærebam eum, institutus ad levandas sanctas manus secundum effatum illud: Volo autem viros orare, levantes sanctas manus⁷⁷. Idque non die solum, sed etiam nocte manus meas contra eum erigebam; ita ut tam oratione quam vocibus emissis illum exquirerem. Quapropter hæc agens non sum deceptus: nam perquisitus ille inventus a me fuit, et intendit mihi, auresque mihi præbuit. Pro illo autem, Manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus, Symmachus hoc modo interpretatus est, Manus mea nocte extensa erat assidue. Hanc itaque maximam et solam nactus sum consolationem. Seu alio modo, afflictionis meæ tempore neminem ex hominibus admittebam qui vellet me consolari, ac mederi dolori meo. Quare subdit: — Vers. 4. Renuit consolari anima mea; sive, secundum Symmachum, Non persuadebatur consolationemmittere anima mea; sed hominibus quidem consolari et hortari volentibus non obtemperabam; verum memor sui Dei et delectatus sum: nam Dei memoria ad lætitiā mihi satis erat; quin etiam ait, exercitatus sum, et defecit spiritus meus; pro quo Symmachus interpretatus est, Loquebar in meipso et animo deficiebam. Quoniam, inquit, loquebar mihi ipsi, animo deficiebam: et cum exercitarer apud me ipsum, tunc deficiebat spiritus meus; cum vero Dei recorderer, lætitiā replebar; sed etiam cum eum manibus meis noctu exquirerem, non aberrabam: nam ipsum ceu vicinum, præsentem mihi, et vocis meæ propitium deprehendebam.

Vers. 5. Anticipaverunt vigiliis oculi mei, turbatus sum et non sum locutus. Cogitationes quæ mihi afflictionem pariebant tales erant. Quia enim abjectionem populi, quam memorati prophetici sermones vaticinati sunt, prospiciebam, jure turbabar, mecumque reputabam, num ipsorum calamitas sine remedio futura sit. Nam quod tempore quo-

⁷⁵ Psal. iv, 2. ⁷⁶ I Cor. iv, 8, 9. ⁷⁷ I Tim. ii, 8.

dam abjiciendi, et quod in finem idipsum passuri essent, id sane credebam obtemperans prophetiæ dicenti : *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* ? ac in meipso dubius hærebam, isthæc revolvens : *Nunquid in æternum projiciet Dominus, aut non apponet ut complaceat adhuc?* et cætera. Hæc cogitans turbabar ; sed in memoriâ repetebam dies antiquos, et annos æternos ex veteri Scriptura mecum reputabam, quoties videlicet cum ipsos peccati causa abjecisset, reduxit tamen ; et cum impie agentes hostibus tradidisset, iterum recepit. Cur ergo cum olim post gravia scelera revocaret eos, neque repelleret in finem nec abscinderet misericordiam suam ; nihil tale jam faciet, et humanitatis pristinæ misericordiæque obliviscetur, qui patiens et multæ misericordiæ, et miserationum amans est ? Hæc nocte mecum reputabam, et scopebam spiritum meum, meas scilicet cogitationes examinans et explorans, discernensque spiritum, num quid ad dubiorum solutionem subjiceret. Pro illo autem, *anticipaverunt vigiliis oculi mei*, Symmachus, *impediabant*, inquit, *sursum aspicere oculi mei*. In me namque tot cogitationes colligens occludebam oculos meos, ut ne in sensibilia impingens a proposito abducerer. Clausis itaque corporis oculis, in meipso dubius hærebam, non voce loquens, non alium compellans, sed ipse mecum cogitabam. Quare pro illo, *Turbatus sum, et non sum locutus*, et cæteris, apud Symmachum dicitur, *Dubitabam, et non locutus sum*. — VERS. 6, 7. *Recogitabam dies pristinos, annos qui a sæculo sunt in memoriâ revocabam. Sed psalmi meos noctu cum corde meo recitabam : et vir præsens erat spiritus meus. Cum ita pervigil degerem, et noctes insomnes ducerem, ea sollicitèolvebam animo, quæ superius dicta sunt : Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia diruperunt eam. In terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul : Quiescere faciamus dies festos Dei a terra. Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognoscet amplius* ? In his igitur dubitabam, num mala hujusmodi perpessus remedium futurum sit. Verisimileque est Idithum, cum Asaphi prophetiam audisset, et talia secum reputaret, prophetam quasi magistrum interrogasse, ac interrogantis more hanc movisse quæstionem : Quid igitur, o propheta ? cum hæc prophetice dixeris, ediscere nosseque velim : — VERS. 8-10. *Nunquid in æternum projiciet Dominus, et non apponet ut complaceat adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas? Ad tales propositiones Asaph doctrinam suam paravit, psalmum pro ipso Idithum conscribens, eumque ad talia dicenda instituens : Voce mea ad Do-*

εις τέλος αὐτοῦς τούτο παθεῖν ἐπίστευον τῇ προφητεῖα λεγούσῃ· Ἰσραὴλ, ὁ Θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; ἐνηπόρου δὲ πρὸς ἑμαυτὸν διανοούμενος ταῦτα· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, ἢ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι; καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα λογιζόμενος ἐταραττόμην· ἀλλ' ἔφερόν τε τῇ μνήμῃ τὰς παλαιὰς ἡμέρας καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος ἐτι ἀπὸ τῶν παλαιῶν Γραμμάτων ἀναλεγόμενος, ὁσάκις ἁμαρτήσαντας αὐτοῖς ἀποβαλὼν, ἐπανήγαγεν, καὶ πολεμίοις παραδοῖς ἀποδοῦντας, αὐτοῖς ἀνεκτήσατο. Τί οὖν πάλαι μὲν αὐτοῖς καὶ μετὰ δεινὰς πλημμυρίας ἀνεκαλεῖτο, μὴ εἰς τέλος ἀπωθούμενος, μηδὲ ἀποκόπτων τὸ ἔλεος αὐτοῦ· νῦν δὲ οὐδὲν τούτων ποιήσει, λήθην δὲ ἔξει τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἐπιλήσειαι τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ φιλοκτερίμων; Ταῦτα νυκτὸς πρὸς ἑμαυτὸν διελογιζόμεν, καὶ τὸ πνεῦμά μου ἔσκαλλον, διερευνῶν καὶ βασανίζων τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμοὺς, ἀνακρίνων τε τὸ πνεῦμα, εἰ τι ἄρα ὑποβάλοι πρὸς θεραπείαν τῶν ἡτορημένων. Ἀντὶ ἐμοῦ, Προκατελάβοντο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί μου, ὁ Σύμμαχος, Ἐκώλωσον, φησὶ, τὰς ἀναβλέψεις οἱ ὀφθαλμοί μου. Συνάγων γὰρ εἰς ἑμαυτὸν τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμοὺς, ἔμυον τὰ ὄμματα, ὡς ἂν μὴ τοῖς αἰσθητοῖς προσβάλλων, περιελκομένη τοῦ προκειμένου. Μῦνον οὖν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σώματος, πρὸς ἑμαυτὸν διεπόρου, οὐ φωνῇ φθειγόμενος, οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν λαλῶν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἑμαυτὸν ἐννοῶν. Διὸ ἀντὶ τοῦ, Ἐταράχθη, καὶ οὐκ ἐλάλησα, καὶ τῶν ἐξῆς, παρὰ τῷ Συμμάχῳ εἰρηται· Διεπόρου, καὶ οὐκ ἐλάλησα. — Ἀνελογιζόμεν τὰς ἡμέρας τὰς πρώτας, τὰ ἐτι τὰ ἀπ' αἰῶνος ἀνεμυμησκόμην. Ἀλλὰ ψαλμὸς μου νυκτὸς πρὸς τὴν καρδίαν μου διεκώλωσον· καὶ ἀνὴρ συνῶν τὸ πνεῦμά μου. Οὕτως ἐπαγρύπνως διακείμενος, καὶ τὰς νύκτας διαγρηγορῶν, ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἔμπροσθεν δι' ὧν εἰρηται· Ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐκούσαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πέλικι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβρασαν αὐτήν. Εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ἐνόματός σου. Εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγέναι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ· Καταπαύσωμεν τὰς ἐορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν ἐτι προσήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσεται ἐτι. Ἐπὶ τούτοις οὖν διεπόρου, εἰ θεραπεία ἔσται τοῖς ταῦτα πεπονθόσι· κακά. Καὶ εἰκόσ γε ἦν τὸν Ἰδιθὸν ἐπακούσαντα τῆς τοῦ Ἀσάφ προφητείας, καὶ ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν λογισάμενος, ἐπαπορῆσαι πρὸς τὸν προφήτην ὡς πρὸς διδάσκαλον, ἐρώτησιν τε αὐτῷ προσαγαγεῖν, καὶ ὡσπερ τινὰ προτείνοντα πρότασιν φάναι· Τί οὖν, ὦ προφήτα; ἐπειδὴ ταῦτα προσφῆτευσας, βούλομαι γίνωμαι καὶ μαθεῖν, Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι; ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκόψει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσειαι τοὺς οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ τοὺς οἰκτιρῆσαι αὐτοῦ; Καὶ δὴ πρὸς ταύτας τὰς προτάσεις τὴν διδασκαλίαν ἐ

⁹ Psal. LXXIII, 1. ¹⁰ ibid., 5-9.

Ἄσαφ ἐποιεῖτο, ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Ἰεθούμ γράφων ἅ μιν ἰατρὰς ἀπέπεμψε, ἵνα αὐτὸν ἐκκαθαρίσῃ. Ἐπειτα δὲ ἐλάλησεν ἡ ψαλμὸν, διδάσκων τε αὐτὸν λέγειν· Φωνῇ μου πρὸς τὸν Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι· παιδεύων μὴ πολυπραγμανεῖν τὰς τοῦ Θεοῦ βουλάς· εὐχαῖς δὲ σχολάζειν, καὶ ταῦται μόναις προσέχειν τὴν νοῦν εὐσεβοῦντα καὶ εὐφημοῦντα τοῦ Θεοῦ τὰς κρίσεις. Ἀνεξερεύνητα γὰρ τὰ κριμὰτα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίωτοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

Καὶ εἶπα, Νῦν ἠρξάμην· αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Ἄντι τούτου ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ εἶπα, φησὶν, ἀβρωστία μου· αὕτη ἀλλοίωσις δεξιᾶς Ἰψίστου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Τρώσις μου ἐστὶν ἐπιδευτέρως δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, καὶ εἶπα, φησὶν, ὠδινές μου εἰσὶν ἀλλοίωσις δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Πρὸς τοῖς προσηγορημένοις καὶ ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἑμαυτὸν ἐνενοῦν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι λογισμοί, δι' ὧν ἀρτίως ἐπηπόρουσιν, ἀβρωστία μου εἰσὶν, ἡ ὠδίνες εἰσὶν, ἡ τρώσις μου εἰσὶν. Ἐξ ἀσθενείας γὰρ ψυχῆς τοὺς τοιούτους προήκαμεν λόγους, καὶ ἀπὸ τρώσεως ψυχῆς· τετραμένους γὰρ καὶ συναλγῶν ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ μελῶν· ἀλλὰ καὶ ὠδίνων ὡς ὑπὲρ σπλάγγων οἰκείων τοιαῦτα ἐφθηνξάμην. Ταῦτα δὲ πέπονθα, ἐπειδήπερ εἶδον ἀλλοίωσιν γενομένην τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Πάλαι μὲν γὰρ αὕτη κατειργάζετο πολλὰ τε θαύματα καὶ παραδόξους εὐεργεσίας τῷ λαῷ παρέχουσα· νυνὶ δὲ ἀλλοίωσις γέγνηται τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Διὸ καὶ ὠδινές με κατέσχον· ὁμολογῶ τερωσθῆναι τὴν ψυχὴν ἀβρωστία καὶ ἀσθενεία γνώσεως. Τὴν δὲ ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ἐώραν, ἀναμνησκόμενος τῶν παλαιῶν ἔργων αὐτοῦ. Διὸ φησὶν· Ἐμνήσθη τῶν ἔργων Κυρίου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασίων σου. Καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδευμάσι σου ἀδολεσχήσω. Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἀνεμνησκόμενη τὰς περιολὰς Κυρίου, ἀναπολῶν τὰ ἀρχαῖα τεράστια σου καὶ διεμελέτων πάσας τὰς πράξεις σου, καὶ τὰ μηχανήματά σου διεηγούμην, ταῦτα ἀναφέρων τῇ μνήμῃ. Ἐπειτα νῦν ἀκούων, ὡς εἰς τέλος ἀπώσω, καὶ ὠρίστη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου, εἰκότως ἐνενόησα, ὅτι ἀλλοίωσις ἐστὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Μεταβολῆς γὰρ ταῦτα σημεῖα καὶ ἀλλοιώσεως τῆς πάλαι τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν λαὸν κηδεμονίας.

Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· τὸς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν· Σὺ εἶ ὁ Θεός, ὁ ποιῶν θαυμάσια. Τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου συνιδὼν ὅποια εἰργάσατο· ἀντι γὰρ ἐνὸς ἔθνους πάντων τῶν ἔθνων εὐεργετικὴ κατέστη· οὐκέτι γὰρ ἐνὶ λαῷ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐγνώρισεν· διόπερ ἐκπληττόμενος καὶ ἀποθαυμάζων, φησὶ· ὁ Θεός, ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδὸς σου· ἐπέκεινα γὰρ ἐστὶ τῆς θνητῆς φύσεως ἡ κατάληψις τῆς ὁδοῦ σου· ὡστ' ἂν εὐλόγως φάναι τὸ· Ὁ βῆλος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κριμὰτα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίωτοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Οὐκέτ' οὖν προσήκει πολυπρα-

minum clamavi, voce mea ad Deum, et intendit mihi, auctorque illi est, ut ne Dei consilia curiosius exploret, sed orationibus vacet, iisque solis intendat animum, pietati deditum et iudicia Dei celebrantem. Nam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus⁸⁰.

γὰρ τὰ κριμὰτα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίωτοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

VERS. 11. Et dixi, Nunc cepi, haec mutatio dexteræ Altissimi. Pro illo autem sic Aquila dicit, Et dixi, infirmitas mea: haec mutatio dexteræ Altissimi; Symmachus vero, Vulnus meum est iteratio dexteræ Altissimi; quinta autem editio: Et dixi, inquit, dolores mei sunt mutatio dexteræ Altissimi. Ad proposita jam dubia, haec item, inquit, mecum reputabam, cogitationes scilicet illas quibus jam dubius animi eram, aut infirmitatem, aut dolores, aut vulnera mea esse. Nam ex animæ infirmitate tales sermones protuli, necnon ex vulnere animæ: vulneratus nempe et dolore affectus sum quasi pro membris meis; verum etiam quasi dolore parturiens pro visceribus meis talia effatus sum. Hæc porro sum perpressus, quia vidi factam dexteræ Altissimi mutationem. Olim quippe dextera illa mirabilia multa operabatur, beneficia incredibilia populo conferens; nunc vero dexteræ Excelsi mutatio facta est. Quamobrem dolores me detinebant, saetorque me animo vulneratum ex morbo et infirmitate cognitionis. Mutationem vero dexteræ Dei conspiciebam, recordatus illorum quondam operum ejus. Quapropter ait: — VERS. 12, 13. Memor sui operum Domini, ab initio mirabilia tuorum: et meditabor in omnibus operibus tuis, et in adinventio-nibus tuis exercebor. Pro quibus Symmachus hoc modo interpretatus est: Recordabar cogitationum Domini, animo volvens antiqua prodigia tua. Et meditabar omnes actiones tuas, et machinamenta tua narrabam, hæc memoria repetens. Deinde vero cum jam audiam, quomodo repulisti in finem, et iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ⁸¹; jure opinatus sum esse mutationem dexteræ Altissimi. Hæc quippe signa sunt mutationis Dei, ac amotionis ejus ab illa, quam olim de populo gerebat, sollicitudine.

VERS. 14, 15. Deus, in sancto via ejus: quis deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia. Cum videam mutationem dexteræ Altissimi, et qualia operata sit; nam unius gentis loco jam omnibus gentibus benefica est; non enim uni populo ut olim, sed omnibus gentibus et populis virtutem suam n. t. m. fecit; ideo stupens et mirabundus aio: Deus, in sancto via tua; etenim viae tuae comprehensio humanam naturam exsuperat; ita ut hic apposite dicatur: O altitudo divitiarum, sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus⁸²! Non ultra ergo curiose inquirere, aut secreta explorare

⁸⁰ Rom. xi, 35. ⁸¹ Psal. lxxiii, 1. ⁸² Rom. xi, 35.

convenit : nam quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit⁸³? Idcirco dum hæc cogitat, obstupefactus de profunditate sapientiæ Dei ait : *Deus, in sancto via tua : quis deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia.* Quæ sint illa mirabilia sub hæc interpretatur dicens : *Notam fecisti in populis virtutem tuam ;* pro quo Symmachus edidit, *Notam fecisti in gentibus fortitudinem tuam.* Nam quemadmodum olim (VERS. 16) redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph, quando liberos eos eduxisti ex terra Ægypti, cum domo servitutis ; eodem quoque modo jam, ex domo servitutis ; eodem quoque modo jam, cum facta est mutatio dexteræ Altissimi, notam fecisti in populis virtutem tuam, et in gentibus fortitudinem tuam.

VERS. 17. *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatæ sunt abyssi.* Admodum consequenter postquam dixerat, *Notam fecisti in populis virtutem tuam,* sive, secundum Symmachum, *Notam fecisti in gentibus fortitudinem tuam,* futura vaticinans, virtutem Novi Testamenti prophetice declarat. Quare ait : *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt.* Sicut enim in in exitu olim filiorum Israel ex Ægypto, mare ridit et fugit, *Jordanis conversus est retrorsum*⁸⁴ ; eodem modo in adventu Emmanuelis, (id est, nobiscum Deus,) eum accessit ad Jordanem fluvium, aquæ videntes eum stupore percussæ sunt. Quin etiam multitudo populorum in Ecclesiis Dei collecta, aquis consimilis (VERS. 18) secundum propheticum sermonem, *Vox gentium multarum, similis aquis multis*⁸⁵, Deum inter homines peregrinantem mentis oculis videns, salutari timore correpta est, de quo dicitur, *Initium sapientiæ timor Dei*⁸⁶. Quandiu enim aquæ illæ cæcæ erant, Deum non videbant, nec timore ejus affectæ erant ; nunc autem magnam utilitatem ex contemplatione et cognitione Verbi apud se peregrinantis acceperunt. Rursumque secundum historiam, cum Servator discipulos jussit ascendere in naviculam et transfretare ; et quarta vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare ; tunc etiam viderunt eum aquæ et timuerunt. Item quando increpavit ventos et mare, et facta est tranquillitas magna, turbatæ sunt abyssi, et multitudo sonitus aquarum. Hæc porro secundum prophetiam ad litteram implebantur ; secundum vero penitentiorem mentem, aquæ, nempe ecclesiastica multitudo omnibus ex gentibus collecta, initium sapientiæ effectæ sunt, utpote quæ divino timore affectæ fuerint, secundum illud, *Initium sapientiæ timor Domini*⁸⁷. Abyssi vero, quæ diversæ ab aquis erant, turbatæ sunt, ita ut sonitum ac tumultum facerent. Dixeris porro abyssos esse gentium incredularum ordines, quæ variis temporibus contra Ecclesiam insurgentes, persecutiones concitarunt. Sed primo quidem aquæ Deum timuerunt, postea

Α γμονεῖν, οὐδὲ τὰ ἀπόρρητα διερευνησθαι· τίς γάρ ἐγνω τοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; Διὸ κατὰ καιρὸν ταῦτα ἐνοήσας, ὑπερεκλήθηται τὸ βάθος τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν· Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ ἀγῶνι ἡ δόξος σου· τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν ; σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Ποῖα δὲ θαυμάσια διερμηνεύει ἐξῆς εἰπὼν· Ἐργώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου· ἀνθ' οὗτο ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε· Γρωστὴν ἐποίησας ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύν σου. Ὅσπερ γὰρ ἐλιτρώσω πάλαι ποτὲ ἐν τῷ βραχίονι σου τὸν λαόν σου, τοῖς υἱοῦς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ, ὅτ' ἠλευθέρους αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν, ὅτε γέγονεν ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἐγνωρίσας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύν σου.

Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν, καὶ ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι. Σφῆδρα ἀκολουθῶνς προειπὼν, Ἐργώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Γρωστὴν ἐποίησας ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύν σου, παρίστησι τὴν δύναμιν τῆς Καινῆς Διαθήκης προφητικῶς τὰ μέλλοντα θεσπιζῶν. Διὸ φησιν· Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. Ὅσπερ γὰρ πάλαι ποτὲ ἐπὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἔφυγες, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ, δηλαδὴ τοῦ μεθ' ἡμῶν Θεοῦ, ὅσηνίκα παρήει ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, ἰδόντα αὐτὸν τὰ ὕδατα ἐξεπλάγη. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ πλήθη τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ συγκροτούμενων λαῶν, ὕδασι παρωμοιωμένα κατὰ τὸν φάσκοντα προφητικὸν λόγον, Φωνὴ ἔθνῶν πολλῶν ὁμοία ὕδατων πολλῶν· ἰδόντα ψυχῆς οφθαλμοῖς τὸν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημηκότα Θεὸν, φόβον ἀνάλαβον σωτηρίου, περὶ οὗ εἰρηται· Ἀρχὴ σοφίας φόβος Θεοῦ. Ἔως μὲν γὰρ τυφλώττοντα ἦν ταῦτα τὰ ὕδατα, οὐχ ἔώρα τὸν Θεόν, οὐδὲ φόβον εἶχεν αὐτοῦ· νυνὶ δὲ τὰ μεγάλα ὠφέληται ἀπὸ τῆς θεάς καὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς λόγου. Καὶ αὖθις κατὰ τὴν ἱστορίαν, ὅσηνίκα ὁ Σωτὴρ ἠνάγκασε τοὺς μαθητάς ἀνελεῖν εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν· εἶτα τετάρτη φυλακὴ τῆς νυκτὸς ἤρχετο πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ τότε εἶδον αὐτὸν ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη, ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι, καὶ πλήθος ἤχους ὕδατος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐτελεῖτο συμφώνως τῇ προφητείᾳ πρὸς λέξιν, πρὸς δὲ διάνοιαν, τὰ μὲν ὕδατα, λέγω δὲ τὰ πλήθη τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν συνηγμένα, ἀρχὴ σοφίας γέγονε, τὸν θεῖον ἀναλαβόντα φόβον κατὰ τὸ, Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου· αἱ δὲ ἄβυσσοι, ἕτεροι οὔσαι παρὰ τὰ ὕδατα ἐταράχθησαν, ὡς ἤχον καὶ θόρυβον παρασχεῖν. Εἰποις δ' ἂν τὰς ἀβύσσους εἶναι τὰ τάγματα τῶν ἀπίστων ἔθνῶν τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ καιροὺς ἐπανισταμένων, καὶ τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμοὺς ἐπεχειρόντων·

⁸³ Isa. xl, 15. ⁸⁴ Psal. cxiii, 3. ⁸⁵ Ezc. h. xlvi, 2. ⁸⁶ Psal. cx, 10. ⁸⁷ Psal. cx, 10.

Ἄλλα μὲν πρῶτα ὕδατα ἐφοβείτο τὸν Θεόν, αἱ δὲ δη-
λωθεῖσαι ἄβυσσοι ἐταράττοντο· τρίτον δὲ τάγμα τυγχά-
νει παρὰ τὰ λελεγμένα τὸ τῶν νεφελῶν, ὃ δὴ φωνὴν
ἔδωκε. Τίνες δὲ ἦσαν αἱ νεφέλαι, ἀλλ' ἢ αἱ κελευσθεῖ-
σαι μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν πρότερον ἀμπελώνα, κατὰ τὸ
φῆσαν λόγιον· *Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ
μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτόν*, δηλον δὲ, οἷον τὸν ἐκ περιτο-
μῆς λαόν; Νεφέλαι δὲ πεπληρωμέναι ὕδατων μὴ ἔου-
σαι ἐπὶ τὸν παλαιὸν ἀμπελώνα τίνες ἂν εἴεν ἢ οἱ τοῦ
Σωτῆρος μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταί, οἱ
καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν ἐπουράνιον ὕδην διαδε-
δωκότες, φωνὴν ἔδωκαν, ὥστε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελ-
θεῖν τὸν φθόγγον αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκου-
μένης τὰ ῥήματα αὐτῶν; Διὸ λέλεκται· *Φωνὴν ἔδω-
καν αἱ νεφέλαι· καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύ-
ονται*. Ποῖα δὲ τὰ βέλη ἢ τὰ σωτήρια καὶ τὰ ἐκλεκτὰ
τὰ τιτρώσκοντα τὰς τῶν σωζομένων ψυχὰς, δι' ὧν
ἢ νύμφη Χριστοῦ ἢ Ἐκκλησία τιτρώσθαι ὁμολογεῖ
φάσκουσα· *Ὅτι τιτρωμένη ἀγάπης ἐγώ*; Καὶ αὐτὸς
δὲ ὁ Σωτὴρ βέλος ὠνόμαστο κατὰ τὸν εἰπόντα προ-
φήτην· *Ἔθιξέ με ὡς βέλος ἐκλεκτῶν, καὶ ἐν τῇ
φαιήτρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με*. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς
βέλος ἦν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος· τοῦ δὲ Υἱοῦ βέλη
ἐτύγχανον οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ θεῖα καὶ πεπυρωμένα
αὐτοῦ λόγια. Διὸ λέλεκται ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀγαπητοῦ
ψαλμῷ· *Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, λαοὶ ὑποκάτω
σου πεσοῦνται*. Οὕτω δ' οὖν καὶ ἐνταῦθα εἴρηται·
Καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται. Περιτρέχονται
γὰρ ἀπανταχοῦ τὰ τοῦ Χριστοῦ βέλη διεπορεύετο κη-
ρίττοντα· διὸ *φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι*· ἀλλὰ καὶ
Φωνὴ τῆς βροντῆς σου, φησὶν, ἐν τῷ τροχῷ· βρον-
τὴν δὲ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν ἀντίτε-
ται. Ὡς γὰρ φωνὴ βροντῆς οὐράνιος τυγχάνει βοῆ,
καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλουσα δύναμιν, τὸν
αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, οὐράνιον
τυγχάνον, οὐκ ἀνθρωπίνην περιεῖχεν ἰσχύν. Οὐδὲ γὰρ
ἐκ σιγητῆς βουλής ὠρμάτο· σὺν θεῖῃ δὲ δυνάμει τὸν
σύμπαντα ἐπλήρον κόσμον. Διὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους
αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ *βροντῆρας ὠνόμαζεν*, ὅπερ ἔρμηνεύε-
ται *υἱοὶ βροντῆς*. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ἀκολουθῶς τοῖς
ἔμπροσθεν εἴρηται· *Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ
τροχῷ*. Τροχὸν δὲ σημαίνει τὸν σύμπαντα βίον· ἐπεὶ
καὶ ἐν τῷ Ἐζεκιήλ τροχὸς ἐν τροχῷ λέλεκται ὁ σύμ-
πας τῶν ἀνθρώπων βίος. Ἔστι μὲν οὖν τροχὸς ὁ κό-
σμος σφαιροειδῆς ὢν, κυκλοφορητικῶς τε κινούμενος.
Ἐνταῦθα δὲ τροχὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ βίος, ἀπαυ-
στον τὴν στροφὴν ποιούμενος· διὸ καὶ τροχὸς ἐν τῷ
τροχῷ εἴρηται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Φωνὴ βροντῆς
σου ἐν τῷ τροχῷ*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Ἦχος
βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ*· κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα,
Φωνὴ βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ. Καὶ θεὰ ὅπως κα-
τὰ πάντας τοὺς ἔρμηνευτὰς τροχὸς ὠνόμασαι· ἐπεὶ
καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις *βαγγελγέλ* περιεῖχει, ὅπερ ἐστὶν
ἐν τῷ τροχῷ· οὕτω δὲ ὠνόμασαι καὶ ἐν τῷ Ἐζε-
κιήλ. Ἐνθα γενόμενος, παρασημειώσῃ, ὡς καὶ ἡ θεὰ
Γραφὴ τὸ περιέχον τροχὸς οἶδε. Διὸ σφαιροειδῆ φασιν
εἶναι τὸν κόσμον. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ Ἐσδρα ὁ Ζορο·

A memoratæ abyssi turbatæ sunt : præter illa vero
tertius ordo superest, nempe nubium, quæ vocem
dederunt. Quæ nubes illæ erant, nisi quibus præ-
ceptum fuerat ne pluerent super vineam illam pri-
stinam; secundum illud, *Et nubibus mandabo ne
pluant super eam imbrem* 88; videlicet super popu-
lum ex circumcissione? Nubes autem aquis plenæ,
nec super vineam illam pristinam pluentes, quæ-
nam fuerint nisi Salvatoris discipuli, apostoli et
evangelistæ, qui per totum orbem cœlestem plu-
viam impertientes, vocem dederunt, ita ut in om-
nem terram exierit sonus eorum, et in fines orbis
terræ verba eorum? Ideo dictum est : (VERS. 19.)
Vocem dederunt nubes, etenim sagittæ tuæ transeunt.
Quænam sagittæ, nisi salutares et electæ illæ, quæ
animas salutem consecuturas vulnerant, quæ se
Christi sponsa Ecclesia vulneratam fatetur his ver-
bis, *Quia vulnerata amore sum* 89? Ipseque Salvator
sagitta vocatur apud prophetam dicentem, *Posuit
me quasi sagittam electam, et in pharetra sua abs-
condit me* 90. Sed Patris quidem sagitta unigenitum
ejus Verbum erat; Filii vero sagittæ erant apo-
stoli, necnon divina et ignita ejus eloquia. Quam-
obrem in psalmo de dilecto dicitur : *Sagittæ tuæ
acutæ, populi sub te cadent* 91. Sic itaque in præ-
senti dictum est : *Etenim sagittæ tuæ transeunt*.
Nam sagittæ Christi ubique prædicantes percurrer-
bant; ideo *vocem dederunt nubes*; sed etiam, im-
quit, *vox tonitruui tui in rota*. Tonitruum hic evan-
gelicam prædicationem subindicat. Sicut enim vox
tonitruui cœlestis sonitus est, humanamque omnem
virtutem exsuperat; sic et evangelica prædicatio,
cœlestis cum sit, non humana virtute prædita erat.
Neque enim ex mortali voluntate prodibat, sed di-
vina potestate totum implebat orbem. Idcirco apo-
stolos suos Servator *Boanerges* nuncupavit, quod
significat *filios tonitruui*. Hic itaque consequenter
ad priora dictum est, *Vox tonitruui tui in rota*. Ro-
tam dicit, totam vitam significans : nam in Eze-
chiele 92 tota hominum vita rota in rota dicitur.
Rota item est mundus qui sphaerica forma est, at-
que in circulum movetur. Hic autem rota est homi-
num vita, quæ indesinenti conversione movetur :
quæ causa est ut rota in rota dicta fuerit. Secun-
dum Aquilam vero, *Vox tonitruui tui in rota*; secun-
dum Symmachum, *Sonitus tonitruui tui in rota*;
secundum Theodotionem, *Vox tonitruui tui in rota*.
Et animadvertas velim secundum omnes interpre-
tes, *rota*, dictum fuisse : quia Hebraica lectio, *Ba-
ggelgel*, circumfert, id est *in rota*; sic autem in Eze-
chiele quoque vocatur. Huc cum deveneris, observes
velim divinam Scripturam id quod circumpositum
est pro rota habere. Quare mundum ad sphaeræ si-
militudinem constitutum aiunt. Nam in Esdra Zo-
robabel victoriæ præmium a rege reportavit, post-
quam dixerat : *Magnum est cœlum, et magnus sol,
quia vertitur in circuitu cœli, et revertitur in proprium*

88 Isa. v, 6. 89 Cant. ii, 5. 90 Isa. xlix, 2. 91 Psal. xlii, 6. 92 Ezech. i, 16.

locum in uno die⁹³. Quæ secundum physicam considerationem dicta sint. Hæc porro, quæ tractamus, evangelici Dei adventus virtutem vaticinantur; ut videlicet ejus opera multitudo gentium Deum cognoverit, abyssi turbatae fuerint, memoratae nubes vocem dederint; sagittæ ejus transierint, utque vox tonitruum ejus fuerit in rota; ad hæc vero omnia, ut fulgura ejus in orbe apparuerint. Quæ fulgura ejus esse dixeris, nisi splendorem charismatum sancti Spiritus qui per totum orbem fulgurat? *Nam divisiones gratiarum sunt, idem vero Spiritus. Et alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii fides⁹⁴, et cætera.* Quæ cum præstantia gratiæ Dei dona sint, ceu fulgura Ecclesiam ejus illustrent.

Καὶ ᾧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλω λόγος γνώσεως, καὶ ἄλλω πίστις, καὶ τὰ λοιπὰ ἄτινα, ἐξαιρέτα ὄντα τοῦ Θεοῦ χαρίσματα, ἐξαστράπτει καὶ καταλάμπει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

VERS. 20. *In mari via tua et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua non cognoscentur.* Congruenter jam traditis, concussa et commota est terra. Pro illo enim, *et contremuit*, secundum omnes interpretes, *et commota est*, dicitur. Eo autem modo commota est terra, quo dicitur in Evangeliiis⁹⁵: *Et ingrediente Salvatore Hierosolymam, commota est omnis civitas dicens, Quis est hic?* Sic enim per locum ipsi civitatis incolæ designantur, ita et hoc loco ipsos terræ incolas commotos et concussos esse dicitur. Quare ex evangelica prædicatione, in testimonium omnibus gentibus annuntiata, omnium aures commotæ sunt. Consequenter autem concussa et commota est terra propter ea quæ prius tradita sunt. Nam si illuxerunt fulgura ejus orbi terræ, si vox tonitruum ejus insonuit in rota, si sagittæ ejus in omnes transierunt, si nubes dederunt vocem suam, ex his omnibus sequitur concussam et commotam fuisse terram. Quomodo autem in mari via ejus fuerit, et semitæ ejus in aquis multis, ac quomodo vestigia ejus non cognoscantur, ex ipsius ad discipulos promissione intelligas, quæ sic habet: *Euntes docete omnes gentes in nomine meo⁹⁶*; et: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi⁹⁷*. Nam ubique terrarum discipulis suis invisibiliter præsens, in mari vitæ, et in multis gentium aquis ambulabat: idque occulta et invisibili virtute peragebat: quare dicitur, *Et vestigia tua non cognoscentur*. Hæc itaque in salutari Dei adventu implebantur. Hæc autem, inquit, in salutari ejus ad homines adventu per mutationem dexteræ Altissimi sic impleta sunt; quemadmodum olim in priore populo, quando eductis illis ex terra Ægypti per mare transitum munivit: tunc enim commonstrata virtute sua, viam et semitas in aquis multis paravit; ita ut præeuntem ipsum totus Israel in transitu maris sequeretur, incessusque ejus ignotus incomprehensibilisque hominibus esset, quando deduxit

Ἄ βάβελ τὰ νικητήρια ἀπηνέγκατο παρὰ τῶν βασιλείων εἰρηκώς· Μέγας ὁ οὐρανός, καὶ μέγας ὁ ἥλιος, οὗτοι σφραγίζονται ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἐν ἡμέρᾳ μιᾶς. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ φυσικὴν θεωρίαν. Τὰ δὲ προκείμενα θεοπίπτει τῆς εὐαγγελικῆς θεοφανείας τὴν δύναμιν· καὶ ὡς δι' αὐτῆς τὰ πλήθη μὲν τῶν ἐθνῶν τὸν Θεὸν ἐπέγνω, αἱ δὲ ἄβυσσοι ἐταράχθησαν, αἱ δὲ προλεχθεῖσαι νεφέλαι ἔδωκαν φωνήν, καὶ ὥστε τὰ βέλη αὐτοῦ διεπορεύθη, καὶ ὡς φωνὴ τῆς βροντῆς αὐτοῦ γέγονεν ἐν τῷ τροχῷ· καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖσι ὡς ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη. Τίνας δ' ἂν εἴποις τὰς ἀστραπὰς αὐτοῦ ἢ τὰ φέγγη τῶν τῶν ἁγίου Πνεύματος χαρισμάτων τὰ ἀστράπτουσα καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης; Διαρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα

Ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς σου καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ τὰ ἰχθυήσου οὐ γνώσονται. Ἀκολουθῶς τοῖς ἀποδοδομένοις ἐσαλεύθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ. Ἄντι γὰρ τοῦ, καὶ ἔτρομος, κατὰ πάντας τοὺς ἐρμηνευτάς, καὶ ἐσεισθη εἰρήται. Οὕτω δὲ ἐσεισθη ἡ γῆ, ὡς εἴρηται ἐν Εὐαγγελίῳ. Καὶ ἐσελεύθη τοῦ Σωτῆρος εἰς Ἱερουσόλυμα ἐσεισθη πᾶσα ἡ πόλις λέγουσα· Τίς ἐστὶν οὗτος; Ὡς γὰρ αἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες ἐδηλοῦντο διὰ τὸν τόπον, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας κλονηθῆναι φησὶ καὶ σεισθῆναι τὸ λόγιον. Διὸ πᾶσα ἀκοὴ κεινίηται ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κεκηρυγμένου. Ἀκολουθῶς δὲ ἐσαλεύθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ, ἢ ἐκλονήθη διὰ τὰ ἐμπροσθεν λελεγμένα. Εἰ γὰρ ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη, ἢ φωνὴ τῆς βροντῆς αὐτοῦ ἐξήχησεν ἐν τῷ τροχῷ, εἰ τὰ βέλη αὐτοῦ ἐπὶ πάντας διαπορεύεται, εἰ αἱ νεφέλαι τὴν αὐτῶν ἔδωκαν φωνήν, ἀκόλουθον ἦν ἐκ τούτων ἀπάντων κλονηθῆναι καὶ σαλευθῆναι τὴν γῆν. Ὅπως δὲ ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ γέγονε, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ ὡς τὰ ἰχθυήσου οὐ γνώσονται, εἴρηται ἐπιστήσας τῇ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπαγγελίᾳ αὐτοῦ φησάσης· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου· καὶ, Ἰδοὺ ἐγὼ μὲθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀοράτως γὰρ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς συνῶν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ τοῦ βίου θαλάσῃ καὶ τοῖς πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ὕδασι ἐπορεύετο· καὶ τοῦτ' ἐπραττεν ἀοράτως καὶ ἀφανεί δυνάμει· διὸ λέλεκται· Καὶ τὰ ἰχθυήσου οὐ γνώσονται. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπληροῦτο κατὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν· οὕτω δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐγένετο ἐπὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρουσίας αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου· ὡσπερ καὶ πάλαι ἐπὶ τοῦ προτέρου λαοῦ ὀπηνίκα ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου διήγαγε διὰ τῆς θαλάσσης· καὶ τότε γὰρ δεικνύς τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ὄδῳ ἐποίει καὶ τρίβους ἐν ὕδασι πολλοῖς, ὡς προηγουμένῳ αὐτῷ ἐπακολούθει

⁹³ III Esdr. iv, 34. ⁹⁴ I Cor. xii, 4, 8, 9. ⁹⁵ Matth. xxi, 10. ⁹⁶ Matth. xxviii, 19. ⁹⁷ ibid. 30.

ἐν τῇ πορείᾳ τῆς θαλάσσης τὸν πάντα Ἰσραὴλ, ἔγνω-
σάν τε εἶναι καὶ ἀκατάληπτον ἀνθρώποις τὴν πο-
ρείαν αὐτοῦ, ὅτε καὶ ὠδήγησεν ὡς *πρόβυτα τὸν
λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρών*. Ἄλλος
μὲν οὖν τὰ προκειμένα ἅπαντα ἐπὶ τὴν ἐξοδὸν τὴν
ἀπ' Αἰγύπτου ἀνοίσει, τότε πεπληρωσθαι φάσκων τὸ,
*Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ
ἐξοθήθησαν, ἐταράχθησαν ἄβυσσοι, πλῆθος
ἤχους ὕδατος· πᾶσάν τε τὴν περικοπὴν ἀκολούθως
ἐπὶ τὴν τότε πραχθεῖσαν ἱστορίαν ἀναπέμφει· ἐγὼ
δὲ, μὴ εὐρῶν ὅπως τὰ ἐξῆς εἰρημέναι κατὰ τὴν λέξιν
ἐπληροῦτο· οὐ γὰρ μέμνηται ὁ Μωϋσῆς νόμος, ὡς
νεφέλαι τινὲς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνῳ φωνῆν ἔδω-
καν σωματικῶς, οὐδὲ ὡς βέλη αἰσθητὰ διεπορεύετο,
οὐδὲ ὡς ὅλη οἰκουμένη ἐφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ,
καθ' ὃν χρόνον ἦσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὴν ὑποπεσοῦσαν
εἰς τοὺς τόπους ἐρμηνείαν παρεθέμην. Ὅποια δὲ
ἐντυγχάνων εἴσεται.*

ΣΥΝΕΣΕΩΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΖ'.

*Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε
τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.
Παρομῶν ἡμᾶς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐμφε-
ρομένων, Συνέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἐποιήσατο· ταύ-
της γὰρ δέδομεθα εἰς θήραν τῆς προκειμένης διανοίας.
Πρώτον μὲν οὖν ζητήσιν ἂν τις εὐλόγως, τίνος
πρόσωπον τυγχάνει τὸ φάσκον ἐν ἀρχῇ, Προσέχετε,
λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν
εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Οὔτε γὰρ τῷ
Ἀσάφ οὔτε τῷ Δαυὶδ ἀρμόζει ταῦτα λέγειν· ἐπεὶ
μὴ νομοθεταὶ γεγονόσιν οὗτοι· οὔτε τὸ, *Οὖς ὑμῶν
εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου*, ἔπρεπε λέγειν
ἦτοι τὸν Ἀσάφ, ἢ τὸν Δαυὶδ· οὐ γὰρ οἰκεῖα ῥήματα
προσέφερον, τῇ δὲ τοῦ θεοῦ Πνεύματος βουλῇ διη-
κονοῦντο. Διὸ συνέσεως ἐπιγράφεται, ὡς ἂν συν-
ῶμεν τίς τέ ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων, καὶ τίς ὁ λαὸς αὐ-
τοῦ, καὶ τίς ὁ νόμος· ἕτερος γὰρ ἔοικεν εἶναι παρὰ
τὸν Μωϋσῆα. Ταῦτα δ' ἐπιλύεται τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν
ᾧ εἶρηται· *Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν
παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς
οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ
τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς
τὸ στόμα μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κατα-
βολῆς. Διὰ ποίου δὲ προφήτου ταῦτα εἶρηται ἢ διὰ
τοῦ προκειμένου Ἀσάφ; Ὁ μὴ συνέντες τινὲς,
προσέθηκαν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ, διὰ Ἡσαίου τοῦ
προφήτου· ἐν δὲ γε τοῖς ἀκριθέσις ἀντιγράφοις
ἀνευ τῆς προσθήκης τῆς διὰ Ἡσαίου, ἀπλῶς οὕτως
εἶρηται· Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προ-
φήτου λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα
μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς, &
δὴ φέρεται ἐν τοῖς προκειμένοις, οὐ μὴν ἐν τῇ τοῦ
Ἡσαίου προφητεῖᾳ. Οὐκοῦν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς
παραθέσεως ὁ Σωτὴρ ἂν εἴη, καὶ οὐδὲ ἄλλος, ὁ ἐξ
οὐραίου προσώπου φάσκων ἐπὶ τοῦ παρόντος τό·
Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου. Ἴνα δὲ
συνῶμεν αὐτὸν, συνέσεως τὴν προγραφὴν ἐποιή-
σατο· ὡς μήτε ψαλμὸν μήτε ὠδὴν μήτε τι τοιοῦτον**

⁹⁰ Matth. xiii, 34, 35.

(1) Forte, οἰκεῖα.

(VERS. 21) *sicut oves populum suum in manu Moysi
et Aaron. Alius ræc omnia ad exitum ex Ægypto
referet, dicitque hæc verba, Viderunt te aquæ,
Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, turbatæ sunt
abyssi, multitudo sonitus aquarum, tunc impleta
fuisse : totamque clausulam ad illam historiam re-
ducet ; ego vero cum nusquam deprehendam ea quæ
sequuntur ad litteram gesta fuisse ; Moysis quippe
lex non meminit, nubes quasdam illo tempore cor-
poræo more vocem dedisse, neque sensiles sagittas
transiisse, neque per totum orbem fulgura ejus il-
luxisse, quo tempore illi in deserto erant, eam,
quæ mihi tum succurrebat, ad singula loca inter-
pretationem addidi Quam vero ex his interpreta-
tionem amplecti debeat, ex proprio judicio lector
intelliget.*

χρη τῶν εἰρημένων ἐκδοχῶν αἰρεῖσθαι θεῖα (1) χρῆσθ

INTELLECTUS ASAPH. LXXVII

*Attendite, popule meus, legem meam : inclinate
aurem vestram in verba oris mei. Cum ad dictorum
intelligentiam nos sermo provocet, Intellectus in
titula fertur ; eo quippe indigemus ad ejus senten-
tiam investigandam. Et primò quidem opportune
quærat, quæ persona hæc initio dicat, attendite,
popule meus, legem meam ; inclinate aurem vestram
in verba oris mei. Non enim Davidi vel Asapho
hæc dicere conveniat : illi quippe legislatores non
fuerunt ; neque illud, Aurem vestram in verba oris
mei, vel Davidem vel Asaphum dicere par erat :
neque enim propria verba proferebant, sed divini
Spiritus voluntati ministrabant. Ideo Intellectus
inscribitur, ut intelligamus quis hæc dicat, quis
populus ejus, quæ lex ; nam videtur alia a lege
Moysis esse. Hæc porro solvit Evangelium ⁹⁵, cum ait
: *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad
turbas, et sine parabola non loquebatur eis ; ut im-
pleretur quod dictum erat per prophetam dicentem.
Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita
a constitutione. Per quem prophetam hæc dicta
sunt, nisi per hunc Asaphum ? Quod non intelli-
gentes quidam adjecerunt Evangelio, per Isaiam
prophetam : sed in accuratis exemplaribus, sine
additamento illo, per Isaiam, ita simpliciter dici-
tur, ut impleretur quod dictum erat per prophetam
dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo
abscondita a constitutione, quæ hic habentur, non
autem in prophetia Isaïæ. Ex evangelico igitur tes-
timonio Servator et non alius fuerit, qui ex propria
persona in præsentem dicit, Attendite, popule meus, le-
gem meam. Ut autem intelligamus ipsam esse, inscrip-
tionem Intellectus, posuit ; ita ut neque psalmus, ne-
que canticum, neque quid simile hæc existimentur
esse, sed Christi ad populum suum, sive ad Ec-
clesiam suam doctrinam, qua de Judaici populi
sceleribus verba facit. Populum porro ejus alium
esse ab eo qui in sequentibus accusatur intelliget,**

si Zachariæ prophetiam his conferas, quæ sic habet : *Gaude multum, filia Sion ; prædica, filia Jerusalem. Ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et cognoscetis quia Dominus omnipotens misit me ad vos* 1. Hic consideres velim Dominum se ab alio Domino omnipotente missum testificari, ac se sibi ex omnibus gentibus collecturum esse populum promittere. Hoc ipsum itaque Dei Verbum, populum ex gentibus sic alloquebatur : *Attendite, popule meus, legem meam. Legem vero suam Evangelium esse docet, de quo Isaias sic vaticinabatur : Nam ex Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, et iudicabit inter gentes* 2. Hoc Jeremias novum testamentum vocavit dicens : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et disponam testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum* 3. Isaias iterum hæc de Servatore prænuntiabat : *Ecce puer meus quem elagi, electus meus : suscepit eum anima mea. Iudicium gentibus afferet. Non contendet, et non clamabit, neque audietur foras vox ejus. Calamum conquassatum non confringet, et linum fumigans non exstinguet, sed in veritatem feret iudicium : respiciendū et non ifrangetur, donec ponat in terra iudicium, et in nomine ejus gentes sperabunt* 4. Pro illo enim, et in nomine ejus gentes sperabunt, Hebraicum habet, et in lege ejus, ut et reliqui omnes interpretes crediderunt, videlicet, in lege ejus. Hortatur itaque Christus populum suum ex gentibus, his verbis, ut attendant legi suæ. Ut attendant enim, non ut leviter audiant, exoptat, atque animo accurate perpendant intelligantque legem suam, imo etiam inclinent aurem suam in verba oris ipsius, atque ipsi legi suæ ut attendant præcipit, quia doctrinam suam in parabolis tradebat. Quare subjungit : — **VERS. 2.** *Aperiam in parabola os meum, loquar propositiones ab initio. Quod item docet sacrorum Evangeliorum scriptura, qua dicitur 5 : Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et in parabola non loquebatur eis ; ut impleretur quod dictum erat per prophetam dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione. Pro illo enim, Loquar propositiones ab initio, Matthæus, Hebræus cum esset, propria interpretatione usus dixit : Eructabo abscondita a constitutione. Cujus loco Aquila, Pluram ænigmata ex initio, edidit, Symmachus vero, Scaturire faciam propositiones antiquas. Cum porro Verbum Dei prioris populi accusationes instituturum esset, causasque allaturum quare depulsi essent, necessario Ecclesiæ suæ præcipit ut dictis attendat, intelligatque allatas in comparisonem prioris populi accusationes, ut ne similem in casum labatur ; sed hujusmodi narratione electa qualis illos finis exceperit, exemplū illo ad meliorem frugem revo-*

νομίζειν εἶναι τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ Χριστοῦ διδασκαλίαν πρὸς τὸν αὐτοῦ λαόν, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ περὶ τῶν παρανομημάτων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διαστελλομένου. Νοήσεις δὲ τὸν αὐτοῦ λαόν ἕτερον ὄντα πρὸς τὸν ἐν τοῖς ἐξῆς κατηγορούμενον, τὴν Ζαχαρίου προφητείαν τούτοις παραθείς, δι' ἧς εἴρηται· *Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, κήρυττε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ γὰρ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ γνώσασθε, ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκε με πρὸς ὑμᾶς. Θέα γὰρ ἐν τούτοις, ὡς ὁ Κύριος ἀπεστάλθαι ἑαυτὸν ὁμολογεῖ ὑφ' ἑτέρου Κυρίου παντοκράτορος, ἑαυτῷ τε ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν συνάξειν ἐπαγγέλλεται λαόν. Αὐτὸς οὖν εὖτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ προσεφώνει λέγων· Προσέχετε λαός μου, τὸν νόμον μου. Νόμον δὲ αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι διδάσκει, περὶ οὗ καὶ Ἡσαίας ἐθέσπισε λέγων· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀναμέσον τῶν ἔθνῶν. Τοῦτον δὲ καὶ Ἱερεμίας διαθήκην καινὴν ὠνόμασεν εἰπὼν· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι Διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατέρας αὐτῶν. Καὶ Ἡσαίας δὲ πάλιν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνεφώνει λέγων· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου· προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Κρίσει τοὺς ἔθνησιν ἐξέλοισι. Οὐκ ἔρρισι, οὐδὲ κραυγᾶσι, οὐδὲ ἀκουσθήσεται βῆξ ἢ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλυμον συντεβλασμένον οὐ κατεδέξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξέλοισι κρίσει ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσει· καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι, τὸ Ἑβραϊκόν, καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ, περιέχει, ὡς συμφώνως καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ ἐκδέδωκασι, καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ εἰρηκότες. Παραίνει τοίνυν ὁ Χριστὸς τῷ ἑαυτοῦ λαῷ τῷ ἐξ ἔθνῶν διὰ τῶν προκειμένων προσέχειν τῷ νόμῳ αὐτοῦ. Προσέχειν γὰρ βούλεται, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀκούειν· θεωρεῖν δὲ κατανοηθέντως καὶ συνιναίαι τὸν αὐτοῦ νόμον· ἀλλὰ καὶ κλίνειν τὸ οὖς εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ προσέχειν τῷ νόμῳ αὐτοῦ παρακελεύεται, ἐπειδὴ περ τὰς διδασκαλίας ἐν παραβολαῖς ἐποιεῖτο. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀνοίξω ἐν παραβολῇ τὸ στόμα μου, φθέξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς· ὃ ἔτι διδάσκει καὶ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων γραφὴ, δι' ἧς εἴρηται, ὅτι Πάντα ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ἐρεῖξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καινοβολῆς. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, φθέξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, Ἑβραῖος ὢν ὁ Ματθαῖος, οὐκ εἰς ἐκδόσει κέχρηται εἰπὼν, Ἐρεῖξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ και-*

1 Zach n, 10, 11 2 Isa n, 5, 4 3 Jerem xxxi, 31, 32. 4 Isa. xlii, 1 4.

ταβολῆς· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, Ὀμβρόησω αἰνί-
 γματα ἐξ ἀρχῆθεν, ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ἀναβλύσω προβλήματα ἀρχαῖα. Μέλλων δὲ ὁ τοῦ
 θεοῦ λόγος τὰς κατηγορίας τοῦ προτέρου ποιεῖσθαι
 λαοῦ, καὶ τὰς αἰτίας δι' ἃς ἀποβέδληται παρατίθε-
 σθαι, ἀναγκαίως τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ παρακλεῖε-
 ται προσέχειν τοῖς λεγομένοις, καὶ συνιέναι τὰς πα-
 ραθέσεις τῆς τῶν παλαιῶν κατηγορίας, ὡς ἂν μὴ
 τοῖς αὐτοῖς περιπέσοι, μαθοῦσα δὲ ἐκ τῆς περὶ ἐκεί-
 νων διηγήσεως ὅποιον αὐτοῦτος διεδέξατο τέλος, σω-
 φρονίζοιτο ἐκ τοῦ παραδείγματος. Εἰπὼν· Διανοίξω
 ἐν παραβολῇ τὸ στόμα μου, φθέξομαι προβλή-
 ματα ἀπ' ἀρχῆς, ἐπιφέρει τὰς τοῦ προτέρου λαοῦ
 κατηγορίας. Παραβολῇ γὰρ ἐκείνοις κέχρηται ἀντὶ
 ὑποδείγματος εἰς ἡμετέραν νοουσίαν. Καὶ καθ' ἑτέ-
 ραν δὲ διάνοιαν ὁ παρῶν λόγος τὰς παρανομίας τοῦ
 Ἰουδαίου ἔθνους συγκαταριθμεῖται, ἐπειδήπερ ἐν
 τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· Ἴνα τί, ὁ θεός, ἀπόσω
 εἰς τέλος, ὠρίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νο-
 μῆς σου; καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τῆς καταλαβούσης αὐ-
 τοῦς πολιορκίας ἐλέγετο. Τὰς γὰρ τούτων αἰτίας
 παρίστησι διὰ τῶν προκειμένων. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ
 πρὸ τούτου ἐλέγετο ψαλμῷ· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας
 ἀπόσσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσεται τοῦ εὐδόκησαι
 εἶτι; ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλκος αὐτοῦ ἀποκόψει ἀπὸ
 γυνῶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσεται τοῦ οὐκτερήσωμι
 ὁ θεός, ἢ συνῆξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς
 οὐκτιμῶν αὐτοῦ; εἰκότως ἐπειδὴ τοιαῦτα ἐτηπόρηται,
 τὰς αἰτίας ἐπὶ τοῦ παρόντος καταλέγει τῆς εἰς
 τὸ τέλος μεταλθούσης τὸ Ἰουδαίου ἔθνος ὀργῆς.
 Καὶ αὐτὸς δὲ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ παρακλησίως
 τοῖς προκειμένοις πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀπετείνεται λέγων·
 Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου,
 ὡς τρέπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς
 πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἴδοὺ ἀφίεται ὑμῖν
 ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος.

Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτὰ, καὶ οἱ πα-
 τὲρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν. Τὰ μὲν πρῶτα ἐξ
 ἐνὸς ἐλέγετο προσώπου, ὅπερ τίνος ἦν ἀποδέδεικται
 μὲν ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Συμπαλαμβάνει δὲ καὶ ἕτερα
 ὑποκαταβάς τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀνθρωπινώτε-
 ρον φεγγόμενος, ὡς ἂν ἐκ προσώπου οὐ ἀνεληφεν
 ἀνθρώπου τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ
 σάρκα· οὗ τὴν γένεσιν ἱστορεῖ τὸ Εὐαγγέλιον φά-
 σκιν· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ
 Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Διόπερ συμπαλαμβάνων
 τοὺς κατὰ σάρκα ὁμογενεῖς αὐτοῦ γενομένους μαθη-
 τὰς καὶ ἀποστόλους, πληθυντικῶς διεξέρχεται τὰ
 μετὰ χεῖρας λέγων· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν
 αὐτὰ. Ὅτε μὲν γὰρ τὸν λαὸν ἑαυτοῦ ἀνεκαλεῖτο, καὶ
 οἰκεῖον νόμον αὐτοῖς προῦβάλλετο, παρῆναι τε κλίνειν
 τὸ ὄς τοῖς αὐτοῦ ῥήμασι, σὺν ἀβεντεῖᾳ βασιλικῇ ἐξ
 ἐνὸς προσώπου προσέφερετο τὴν παραγγελίαν· νῦν δὲ,
 ὅτε τῶν παλαιῶν ἀναγνωσμάτων ἐπιτίμνεται τὴν διη-
 γησιν, κοινοποιεῖ τὸν λόγον ὑπομιμνήσκων τὰ πάλαι
 πεπραγμένα, καὶ ὡς ἂν τοῖς πᾶσι γνώριμα ἐπαναλαμ-
 βάνων τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς Γραφῆς δηλούμενα. Διό
 φησιν· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτὰ. Οὐ πάν-
 των δὲ ἐστὶ τὸ ἀκοῦειν καὶ γινώσκειν, ἀλλ' ἢ μόνων
 τῶν συνιέντων τοὺς λόγους. Διὸ καὶ ὁ Φίλιππος τῷ
 εὐνούχῳ ἔλεγεν· Ἄρα γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;
 Ἄλλ' οὐδὲ πᾶσιν οἱ πατέρες διηγήσαντο. Οὐκ ἔχομεν
 γοῦν ἡμεῖς οἱ ἐξ ἔθνῶν τῷ θεῷ λόγῳ προσελθόντες
 διδασκάλους ἐπιγράψασθαι τῶν θεῶν μαθημάτων

A cetur. Cum dixisset : *Aperiam in parabola os meum, loquar propositiones ab initio*, prioris populi accusationes adjicit. Parabola quippe exempli loco uilitur ad nostram institutionem. Secundum aliam vero explicandi rationem hic sermo, ideo Judaici populi facinora enumerat, quia superius dixerat : *Uti quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* ? et similia quæ de illorum obsidione dicta sunt. Nam hic eorum causas aperit. Et quia in præcedenti psalmo dictum est : *Nunquid in æternum projiciet Dominus, et non apponet ut complceat adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet, a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* jure post hæc B proposita dubia, causas recenset cur Judaicam gentem ira in finem invaserit. Ipseque Servator in Evangeliiis, similibus eos dictis alloquebatur : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

VERS. 3. *Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis.* Priora quidem ex unius persona dicebantur, quænam vero ea esset, ex iisdem dictis demonstratum est. Alia vero jam assumit a deitate sese demittens, e' humaniorē loquens more, quasi ex persona hominis, quem assumpsit ex semine David secundum carnem : *cujus generationem narrat Evangelium his verbis* : *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* Quamobrem assumptis secum discipulis et apostolis, qui secundum carnem ejusdem cujus ipse generis erant, pluraliter hæc edisserit dicens : *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Siquidem cum populum suum advocaret, ac propriam ipsi legem proponeret, invitaretque ut inclinarent aurem ad D verba sua, auctoritate regia ex unius persona admonitionem proferebat ; nunc vero cum antiquarum lectionum narrationem compendio refert, sermonem quasi in communi enuntiat, illa olim gesta commemorans, et quæ in historia Scripturæ feruntur cæu omnibus nota resumens. Quare ait : *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Non omnium porro est audire et cognoscere, sed eorum tantum qui sermonem intelligunt. Idcirco dicebat eunucho Philippus : *Putasne intelligis quæ legis* ? Sed non omnibus narravere patres. Nos itaque qui ex gentibus ad divinum verbum accessimus, patres nostros secundum carnem divinarum nobis. discri-

⁵ Psal. LXXIII, 4. ⁶ Matth. XXIII, 37. ⁷ Matth. I, 4. ⁸ Act. VIII, 30.

plinarum magistros ascribere non possumus; verum Servator cum ex sua tum ex apostolorum, discipulorum et evangelistarum suoruna, qui iisdem quibus ipse patribus secundum carnem progeniti sunt, persona, has profert voces: *Quanta a:divimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis?* Hæc enim ipsi a patribus accepta nobis ex gentium semine ortis, ut ignaris, annuntiabunt, docebuntque ea quæ antiquis illis contigerunt; quæ a patribus per successionem filiis tradita, et rursus quæ ab hisce ad posterios transmissa, ex hisque iterum ad filios filiorum memoriæ mandata sunt. Quapropter dicitur: — **VERS. 4.** *Non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera. Narrantes laudes Domini et virtutes ejus, et mirabilia ejus quæ fecit.* Multa quidem nobis a patribus tradita sunt, de beneficiis a Deo sibi collatis; unum autem omnium maxime necessarium, est testimonium, lexque in testimonio posita, quam ipsis scripto tradidit, præcipiens ut meditarentur ipsam, et ejus meditationem filiis, nepotibus et posteris per successionem traderent. Quamobrem ait: — **VERS. 5.** *Et suscitavit testimonium in Jacob, et legem posuit in Israel.* Testimonium vocabatur tabernaculum testimonii, in quo deposita erat arca Testamenti, lex in arca posita, necnon cherubim et propitiatorium, candelabrum, mensa et propositio panum: quæ jussus facere Moyses, secundum exemplar quod ipsi in monte ostensum fuerat construxit. Sed olim quidem lex illa et testimonium illud Jacobo et Israeli tradita fuerant. Quoniam vero iis acceptis illi transgressi sunt, jure ipse cum alium sibi parasset populum, aliudque testimonium, videlicet corpus Christi, quod Dei Verbi in ipso habitatis templum erat, ut ipse ait: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*; ad hæc etiam populo suo legem aliam, evangelicam videlicet, tradit. Ideo in principio hujus psalmi ait: *Attendite, popule meus, legem meam*; cæterum legem antiquam et veterem (testificationem) nam sic interpretatus Symmachus est, dicens: *Et statuit testificationem Jacob*) cum priore populo disposuit, præcipiens ipsis ut nota facerent ea filiis et nepotibus suis, ut generatio nulla ignoraret, sed legis doctrina in posteris quoque maneret. Idcirco dictum est: — **VERS. 6.** *Ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur, et exsurgent, et narrabunt ea filiis suis.* Complementum autem et scopus meditationis legis hic erat: — **VERS. 7.** *Ut ponant in Deo spem, et non obliviscantur operum Dei, et mandata ejus exquirant; ut non fiant sicut patres eorum, generatio prava et exasperans: generatio quæ non direxit cor suum, et non fidelis fuit cum Deo spiritu ejus.* Quæ illa prior patrum generatio, nisi ea quæ tempore Moysis erat? propter quam Moyses acceptas legis tabulas contrivit; sic enim Moyses illos generationem pravam et perversam vocabat, hæc in illos pronuntians: *Filii vituperabiles, gene-*

A τούς κατά σάρκα πατέρας· ἀλλ' ὁ γε Σωτὴρ ἐξ αὐτοῦ προσώπου καὶ τῶν κατὰ σάρκα ἐκ τῶν αὐτῶν πατέρων γενομένων ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν ταύτας προφέρεται τὰς φωνὰς λέγων· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνωμεν αὐτὰ, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν; Ταῦτα γὰρ ἐκ πατέρων αὐτοὶ παρειληφότες, ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνων ὡς μὴ ἐπισταμένοις ἀπαγγελοῦσι, διδάσκοντες ἡμᾶς τὰ τοῖς παλαιοῖς συμβεβηκότα· ἃ δὴ κατὰ διαδοχὴν ἐκ πατέρων ἠκούσθη τοῖς καιοῖ, καὶ πάλιν ἐξ ἐκείνων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἐλήλυθεν, ἐκ τούτων τε αὖθις εἰς παιδᾶς παίδων τῇ μνήμῃ παρεδόθη. Διὸ λέλεκται· Οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἑτέραν. Ἀπαγγέλλοντες τὰς ἀνέσεις τοῦ Κυρίου καὶ τὰς δυναστείας αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἃ ἐποίησεν. Πολλὰ μὲν ἐστὶ τὰ παραδοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τῶν πατέρων, ἅπερ αὐτοὺς ὁ Θεὸς εὐεργετῶν διεπράξατο· ἐν δὲ τὸ πάντων ἀναγκαϊότερον ἐκαίνο ἦν, λέγω δὲ τὸ μαρτύριον, καὶ ὁ ἐν τῷ μαρτυρίῳ νόμος, ὃν ἐγγράφως αὐτοῖς παρέδωκεν, ἐντειλάμενος μελετᾶν ἐν αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτῶν καιοῖ τε καὶ ἀπογόνους τοῖς κατὰ διαδοχὴν γενησομένοις παραδίδόναι τῆ τούτου μελέτην. Διὸ φησι· Καὶ ἀνέστησε μαρτύριον ἐν Ἰακώβ, καὶ νόμον ἔθετο ἐν Ἰσραὴλ. Μαρτύριον δὲ ἐκαλεῖτο ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, ἐν ἣ ἀπέκειτο ἡ κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, καὶ ὁ ἐν τῇ κιβωτῷ νόμος, τὰ τε χερουδὶμ καὶ τὸ ἰλαστήριον, καὶ ἡ λυχία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων· ἅπερ κεινσθεὶς ποιῆσαι Μωσῆς, κατὰ τὸν τύπον τὸν δευχθέντα αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει κατεσκευάσεν. Ἀλλὰ πάλαι μὲν ἐκαίνο ὁ νόμος καὶ τὸ μαρτύριον ἐκαίνο τῷ Ἰακώβ καὶ τῷ Ἰσραὴλ δέδοτο. Ἐπειδὴ δὲ παρέβησαν οἱ παρειληφότες, εἰκότως ἔτερον ἑαυτῷ καταρτισάμενος λαὸν καὶ μαρτύριον ἕτερον, τὸ Χριστοῦ σῶμα, καὶ ὃν τοῦ οἰκουίντου ἐν αὐτῷ Θεοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς ἰδούδαξεν εἰπών· Ἀύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· καὶ πρὸς τούτοις καὶ νόμον ἕτερον τὸν εὐαγγελικὸν τῷ ἑαυτοῦ λαῷ παραδίδωσι. Διὸ ἐν ἀρχῇ τῶν προκειμένων ἔλεγε· Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου· πλὴν ἀλλὰ τὸν παλαιὸν νόμον καὶ τὴν παλαιὰν διαμαρτυρίαν (οἷον γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Καὶ ἔστησε διαμαρτυρίαν τῷ Ἰακώβ) τῷ προτέρῳ λαῷ διέθετο, ἐντειλάμενος αὐτοῖς γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν καὶ ἀπογόνους, ὡς ἂν μηδεμίαν λάθῃ γενεάν, διαμένοι δὲ ἡ τοῦ νόμου διδασκαλία καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα γενησομένους. Διὸ λέλεκται· Ὅπως ἂν γνῶ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ τεχθῆσομενοι καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Τὸ δὲ συμπέρασμα τῆς τοῦ νόμου μελέτης καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦν, Ἴνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσιν· Ἴνα μὴ γένωνται ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν, γενεὰ σκολιὰ καὶ παραπικραίνουσα· γενεὰ ἥτις οὐ κατηύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστάθη μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Τίς δὲ ἦν ἡ πρότερα γενεὰ τῶν πατέρων ἀλλ' ἢ ἐπ' αὐτοῦ Μωσέως γενομένη; δι' ἣν

• Joan. II, 19.

δεξιμόνοτος Μωσῆς τὰς πλάκας τῆς νομοθεσίας συν-
 έριψεν· οὕτως γοῦν καὶ αὐτὸς Μωσῆς γενεάν σκο-
 λιάν καὶ διεστραμμένην αὐτοὺς ἐκάλεῖ, εἰς αὐτῶν
 πρόσωπον ἀποτεινόμενος καὶ λέγων· *Τέκνα μωμη-
 τὰ, γενεὰ σκολιά καὶ διεστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ
 ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός;*
 Ἄλλ' ἵνα μὴ οἱ μετὰ ταῦτα γενησόμενοι τοῖς πα-
 τράσιν ἀποταλεσθῶσιν ὅμοιοι, ἐγγραφον αὐτοῖς παρ-
 ἔδωκε τὸν νόμον, καὶ τὴν διαμαρτυρίαν, δι' ἧς κατη-
 γορεῖ μὲν τῶν πατέρων, διεπιπλάτο δὲ καὶ διεμαρ-
 τύρατο τοῖς τέκνοις μὴ ἐξομοιοῦσθαι τοῖς πατράσι,
 μηδὲ τῇ προτέρῃ γενεᾷ, ἥτις οὐ κατηύθυνε τὴν
 καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ
 τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Οὐ γὰρ φύσεως φαύλης ἦν, οὐδὲ
 κατασκευῆς πονηρᾶς, ἐκ προαιρέσεως δὲ ἀνανεύουσα
 διαστροφῆς σκολιά γέγονε· διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον
 εἰρηται· *Γενεὰ ἀπροαίρετος τῇ καρδίᾳ, καὶ ἀβέ-
 βως πρὸς τὸν Θεὸν τῷ πνεύματι τῷ αὐτῆς.*

Ἰοὶ Ἐφραΐμ, ἐντεινοντες καὶ βάλλοντες τό-
 ξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Ὁ μὲν ἀγα-
 θὸς καὶ φιλόανθρωπος Κύριος τοῖς πρώτοις προπάτοροι
 τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἔργα παντὸς λόγου κρείττονα
 ἐνεδείκνυτο τὰ διὰ Μωσέως· οἱ δὲ ἐγένοντο σκληρο-
 αὔχενες καὶ ὡς ἀληθῶς λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός,
 καὶ γενεὰ σκολιά καὶ διεστραμμένη. Ἄλλὰ τῶν
 πρώτων τοιοῦτων ἀπελεγχθέντων, νόμον τοῖς μετὰ
 ταῦτα παρεδίδου, διαστελλόμενος καὶ διαμαρτυρά-
 μενος ἐν αὐτῷ τὰ τε πρακτέα καὶ τὰ μὴ· παραινῶν
 τε μὴ μιμεῖσθαι τοὺς πατέρας, μηδὲ τὴν γενεάν τὴν
 σκολιάν, μηδὲ τὴν παραπικραίνουσαν, ἥτις οὐ κατη-
 ύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστώθη
 μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Οἱ δὲ, χείρους
 τῶν πατέρων γενόμενοι, οὐδὲν μὲν ἀπὸ τῆς παρα-
 δοθείσης τοῦ νόμου γραφῆς ὠφελοῦντο εἰς βάθος
 κακίας ἐλαύνοντες. Καὶ πρώτῳ γε τούτων ἦσαν οἱ
 υἱοὶ Ἐφραΐμ, τιμηθέντες μὲν ἐξαιρετῶ τιμῇ διὰ τοῦ
 τὴν αὐτῶν φυλὴν καὶ τὸν αὐτῶν κληρὸν προκριθῆναι
 τοῦ παντὸς ἔθνους, καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν
 σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τὴν ὑπὸ Μωσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ
 κατασκευασθεῖσαν ὑποδέξασθαι πρώτους· ὁ γοῦν
 τόπος ὁ ἐν Σηλῶ, ἔθθα ἡ σκηνὴ καὶ τὸ ἅγισμα, πρὸ
 τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ ἐτύγχανεν·
 ἀλλὰ πρῶτοι ταύτης τυχόντες τῆς τιμῆς, εἰδωλο-
 λάτραι γεγόνασι. Καὶ ἔστι γε τὴν ἱστορίαν τῶν
 πεπραγμένων αὐτοῖς ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Κριτῶν
 ἀναλέξασθαι. Ἐλέγχει δὲ καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς προῦν
 ἐξῆς καὶ λέγων περὶ αὐτῶν· Ἀπόωσατο τὸ σκῆνωμα
 Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραΐμ οὐκ ἐξελέξατο·
 καὶ πάλιν· Καὶ ἀπόωσατο τὴν σκηνὴν Σηλῶν,
 σκῆνωμα οὐ κατεσκῆνωσεν ἐν ἀνθρώποις· καὶ τὴν
 στίβαν παρίστησιν εἰπῶν· Μετεστράφησαν εἰς
 τόξον στρεβλόν. Καὶ παρώρισαν αὐτὸν ἐν τοῖς
 βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἑλυπτοῖς αὐτῶν πω-
 εῖδήλωσαν αὐτόν· Εἰκότως οὖν καὶ διὰ τῶν προ-
 κειμένων εἰρηται· Ἰοὶ Ἐφραΐμ, ἐντεινοντες καὶ
 βάλλοντες τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου.
 Πῶς δὲ ἐστράφησαν σαφέστερον παρίστησιν εἰπῶν·
 Καὶ ἐγένοντο εἰς τόξον στρεβλόν. Δεὸν γὰρ βάλ-

*A ratio prava et perversa, hæccine Domino redditus?
 siccine populus stultus et non sapiens* ¹⁰? Sed ut eo-
 rum nepotes patribus similes non evaderent, scrip-
 tam ipsis legem tradidit, et testificationem, qua
 patres quidem incusavit, præcepit autem et testifi-
 catus filiis est, ut ne patribus similes essent, neque
 priori illi generationi, quæ non direxit cor suum, et
 non fidelis fuit cum Deo spiritus ejus. Neque enim
 pravæ naturæ erat, neque malæ constitutionis; sed
 ex voluntate Deo obsequentiam detrectans, exacer-
 bavit eum, atque ex perversione tortuosa effecta est.
 Quamobrem secundum Symmachum dictum est :
*Generatio invita corde, et infirma erga Deum spiritu
 suo.*

πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπακοὴν παροεπίκρανε, καὶ ἐκ
 εἰρηται· *Γενεὰ ἀπροαίρετος τῇ καρδίᾳ, καὶ ἀβέ-*

B *VERS. 9. Filii Ephraim intendentes et emittentes
 arcubus, versi sunt in die belli.* Bonus quidem et
 clemens Dominus primis Judaicæ gentis atavis per
 Moysem inenarrabilia opera edidit: ipsi vero dura cer-
 vice fuerunt, et revera populus stultus et non sapiens,
 et generatio tortuosa et perversa. Sed cum priores
 illos tales fuisse comprobatum fuerit, posteris eo-
 rum legem tradidit, præcepta dans illis, et testifi-
 catus quænam agenda, a quibus abstinendum es-
 set: cohortans quoque ne patres neque generatio-
 nem illam tortuosam et exasperantem imitarentur,
 quæ non direxit cor suum, et non fidelis fuit cum
 Deo spiritus ejus. Illi vero, patribus deterioribus, ab
 sibi tradita legis scriptura utilitatis nihil percepe-
 runt; sed in profundum malorum lapsi sunt. Ho-
 rum primi erant filii Ephraim, qui præcellenti ho-
 nore donati, quod tribus et sors eorum toti genti
 præhabita fuerit, et arcam Dei tabernaculumque
 testimonii ab Moyse in deserto constructum ipsi
 primi acceperint: nam locus ille in Silo, ubi taber-
 naculum et sanctificatio (antequam in Jerusalem
 esset) debebat, tribus Ephraim erat. Verum cum
 ipsi primi tanto honore dignati essent, idololatræ
 effecti sunt. Ac cuique licet historiam rerum ab il-
 lis gestarum ex libro Judicum colligere. Ipsos au-
 tem præsens psalmus in sequentibus quoque coar-
 guit, dicens: *Repulit tabernaculum Joseph, et tri-
 bum Ephraim non elegit;* et rursus: *Et repulit ta-
 bernaculum Silo, tabernaculum suum ubi habitavit in
 D hominibus;* causamque profert his verbis: *Conversi
 sunt in arcum pravum. Et irritaverunt eum in colli-
 bus suis, et in sculpilibus suis ad emulationem eum
 provocaverunt.* Jure ergo in præsentibus dictum est:
*Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, versi
 sunt in die belli.* Quo pacto autem conversi fuerint
 clarius ostendit dicens: *Et facti sunt in arcum
 pravum.* Nam cum oportuisset tela immittere et
 bellum inferre inimicis Dei, idololatræ illi præ-
 optarunt bellum movere Deo. Quare subdit:—**VERS.**
10. *Non custodierunt testamentum Dei, et in lege*

¹⁰ Deut. xxxii, 6.

ejus noluerunt ambulare. Per filios porro Ephraim reliquos omnes totius gentis populos metaphorice significat, imo etiam quoslibet moribus similes, etiamsi non ex eadem tribu fuerint. Nam qui in sequentibus temporibus se abs Jerusalem ségregarunt, et in Samaria idola coluerunt, filii Ephraim erant. Merito ergo cum totius gentis transgressores filios Abraham vocasset, confertim omnes incusat, dicens : — *VERS. 11, 12. Et obliti sunt benefactorum ejus, et mirabilium ejus quæ ostendit eis. Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos.* Nam omnium eorum obliti quæ patribus suis ostensa sunt, arma tulerunt contra Deum, cum nolent in lege ejus ambulare : etiamsi penes ipsos esset ut possent et vellent. Illi vero etsi hac potestate instructi, recto proposito uti noluerunt ; sed Deo terga dantes in illorum olim mirabilium ejus oblivionem venerunt. Qualium autem mirabilium, nisi eorum quæ olim in Ægypto gesta sunt, neque in tota Ægypto, sed in campo Taneos? Quod tamen Moyses in Scriptura sua non declaravit ; sed Asaph, qui propheta erat, in præsentem docet, admiranda illa in Ægypto gesta, a Moyse in campo Taneos edita fuisse. Rursum enim in sequentibus ait : *Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos.* Cur in campo Taneos? Quia in hoc maxime dæmoniaca vis obtinebat : tunc multa poterant dæmones in campo Taneos constituti. Id vero Isaias propheta declarat in visione Ægypti, dicens : *Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consiliiarii regis, consilium eorum stultum fiet. Quomodo dicetis regi : Filii sapientium nos sumus, filii regum qui a principio fuerunt? Ubi sunt sapientes tui, et annuntiant tibi, et dicant tibi, quid consilii Dominus ceperit super Ægyptum? Defecerunt principes Taneos, et perierunt principes Memphæos*¹¹. Dæmones autem maligni erant, ut verisimile est, qui per oracula et divinationes quamdam sapientiæ speciem profitebantur, et ob illam eorum qui in diversis Ægypti locis principes erant consiliiarii effecti sunt. Num forte qui præstigiis Ægyptiacis operam dabant, et ii qui veneficiis suis Moysi obstiterunt, principes Taneos et sapientes consiliiarii regis erant? Quamobrem jure quæ per Moysen in Ægypto facta sunt, in campo Taneos edita esse hic edocemur.

εικός, πονηροὶ διὰ χρησμῶν καὶ μαντειῶν σοφίαν κρατούντων τῆς Αἰγύπτου σύμβουλοι γινόμενοι. Μήποτε δὲ καὶ οἱ ταῖς γοηταίαις τοῖς Αἰγυπτιακαῖς προσανέχοντες, οἱ τὴν ἀντιστάντες Μωσῆι ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν, οἱ ἄρχοντες ἦσαν Τάνεως, καὶ οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως; Διόπερ εἰκότως ἐν πεδίῳ Μωσῆος ἐν Αἰγύπτῳ γεγενημένα.

VERS. 13. Interrupit mare et perduxit eos, et statuit aquas quasi utrem. Quæ in Ægypto facta sunt, uno verbo complexus dixit : *Quæ fecit mirabilia in terra Ægypti, et adjicit ea quæ non noveramus, in campo Taneos.* Quænam illa mirabilia essent Moysis Scriptura fusius enarrat. Sed præsens psalmus ea paucioribus infra recenset, dicens : *Convertit in*

λαῖν καὶ πολεμεῖν τοὺς τῷ Θεῷ πολεμίους, οἱ δὲ εἰδωλολατρῶντες πόλεμον ἤρανο κατὰ τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἐπιλέγει· *Ὁὐκ ἐθύλαξαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἠβουλήθησαν πορεύεσθαι.* Καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ τοῦ παντὸς ἔθνους δηλοῖ μεταφορικῶς διὰ τῶν υἱῶν Ἐφραῖμ, καὶ τοὺς ὁμοίους τοῖς τρόποις, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς ἐτύγγαν ὄντες φυλῆς, σημαίνων. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἀποσχίσαντες τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ εἰδωλολατρῆσαντες υἱοὶ ἦσαν Ἐφραῖμ. Εἰκότως οὖν τοὺς παραβάτας τοῦ παντὸς ἔθνους υἱοὺς Ἀβραάμ ὀνομάσας, ἀθρόω· διαβάλλει τοὺς πάντας λέγων· *Καὶ ἐπελάθορτο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ καὶ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ, ὧν ἔδειξεν αὐτοῖς. Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν, ἃ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Αἰγύπτου ἐν πεδίῳ Τάνεως.* Πάντων γὰρ τούτων λήθην ποιηθημένοι τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιδειγμένων, ὅπλα ἤρανο κατὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ βουληθέντες [ἐν] τῷ νόμῳ αὐτοῦ πορεύεσθαι, καίτοι ἐπ' αὐτοὺς κειμένον τοῦ δύνασθαι καὶ τῷ βούλεσθαι. Οἱ δὲ τὴν δύναμιν ἔχοντες, οὐκ ἠβουλήθησαν ὀρθῆ χρῆσασθαι προαιρέσει· νῦνα δὲ δόντες τῷ Θεῷ, λήθην ἐποίησαντο τῶν πάλαι θαυμασιῶν αὐτοῦ. Ποίων δὲ θαυμασιῶν ἢ τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ οὐκ ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς Τάνεως πεδίῳ; Ὅπερ Μωσῆς μὲν οὐκ ἐδήλωσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ Γραφῆς· ὁ δὲ Ἀσάφ, προφήτης ὢν, διδάσκει διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἐν τῷ πεδίῳ Τάνεως τὰ ἐν Αἰγύπτῳ πραχθέντα θαύματα διὰ Μωσῆος ἐπετελέσθη. Λέγει δ' οὖν αὐθις *προτῶν* διὰ τῶν ἐξῆς· *Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως.* Διὰ τί δὲ ἐν τῷ τῆς Τάνεως πεδίῳ; Ἐπιδήπερ ἐν τούτῳ μάλιστα τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἐπεκράτει· τότε πολλὰ τε ἴσχυον κατ' ἐκεῖνο καιρῷ οἱ ἐν τῇ Τάνει ἰδρυμένοι δαίμονες. Τοῦτο δὲ ὀρθῶς Ἡσαίας ὁ προφήτης ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου λέγων· *Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἄρχοντες Τάνεως, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἢ βουλή αὐτῶν μωρανθήσεται. Πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ, Ἰσὺ συνεισῶν ἡμεῖς, υἱὸς βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Πῶς εἰσὶν οἱ σοφοὶ σου, καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσάν σοι τί βεβούλευται Κύριος ἐπ' Αἰγύπτου; Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ἀπόλορτο οἱ ἄρχοντες Μέμφεως.* Δαίμονες δὲ ἦσαν, ὡς τινὰ ἐπαγγελλλόμενοι, καὶ ἐν ταύτῃ τῶν κατὰ τόπους Διέβρηξε θάλασσαν καὶ διήγαγεν αὐτοὺς, κερύσσειεν ὕδατα ὡσεὶ ἀσπόν. Τὰ μὲν ἐν αὐτῇ πεπραγμένα τῇ Αἰγύπτῳ διὰ μιᾶς ἐπετέμετο λέξως εἰπὼν· Ἄ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Αἰγύπτου, καὶ προσθεὶς ὅπερ οὐκ ἴδμεν, ἐν πεδίῳ Τάνεως. Τίνα δὲ ἦν τὰ θαυμάσια, εἰς τλάτος μὲν ἡ Μωσῆος περιέχει Γραφή· ἐπιτέμνεται δὲ ταῦτα ὁ παρὼν ψαλμὸς

¹¹ Isa. xix, 11-13.

ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα λέγων· *Μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρηματά ὅπως μὴ πίωσιν*. Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς κοινόμυϊαν καὶ κατέφαγεν αὐτοὺς, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπιλεγόμενα. Ταῦτα μὲν οὖν κατ' Αἰγυπτίω ἐγένετο ἐν πεδίῳ Τάνεως· ἃ δὴ παρελθὼν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος, τὰς εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσίας προτάττει· ὡς διήλθον τὴν θάλασσαν, εἰς πολλὰ μέρη διαιρεθέντων τῶν ὑδάτων· ὃ δὴ παρίσταται διὰ τοῦ φάσκοντος λόγου· *Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις, καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς*. Φασὶ γοῦν Ἑβραίων παῖδες εἰς ἑ' τμήματα διηρῆσθαι αὐτὴν κατ' ἀριθμὸν τῶν ἑ' φυλῶν τοῦ λαοῦ· ὥστε ἀφωρισμένως ἐκάστην διελθεῖν φυλὴν, κατὰ τὴν ἀπονεμηθεῖσαν αὐτῇ πορείαν. Δυσταμένων δὲ τῶν ὑδάτων, καὶ ξηρὰς γῆς ἐν τῷ μεταξύ συν-
 ραταμένης, ἀκόλυθον ἦν συνοχὴν γίνεσθαι τῶν ὑδάτων, ὡς κυρτούσθαι αὐτὰ συνεχόμενα πρὸς ἄλληλα κυρτούμενα καὶ μεταωριζόμενα, καὶ ὡσπερ ἐν ἀσκή ὕδατα ὡσεὶ ἀσκήν.

Μετὰ δὲ τὸ τηλικούτον θαῦμα, ὠδήγησεν αὐτοὺς, φησὶν, ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, ἐπισκιαζούσης καὶ σκέπην αὐτοῖς παρεχούσης τῆς νεφέλης, ὡς ἂν μὴ ὑπὸ τοῦ φλογμοῦ τοῦ ἡλιακοῦ καταπονέοντο. Καταλλήτως δὲ τῇ τῆς ἡμέρας νεφέλῃ, στύλῳ πυρὸς δὲ τῆς νυκτὸς προῆγεν αὐτοὺς, ἡμέραν αὐτοῖς φωτεινὴν ἀπεργαζόμενος· διὸ λέλεκται, *Καὶ ὄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρὸς*. Ἐπὶ τούτοις λέγεται· *Διέβρηξε πέτραν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ*. Τήρει δὲ ὅπως καὶ ἐνεαύθη τὸ πληθὸς τῶν ὑδάτων ἀβύσσον ὠνόμασεν. Ἄντι δὲ τοῦ, *διέβρηξε πέτραν*, ὁ Ἀκύλας, *ἔσχισε πέτρους ἐν ἐρήμῳ, ἐξέδωκε, δουλεύσας τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ*, δι' ἧς παρίσταται, ὡς οὐ μία πέτρα ἦν ἡ ἀναδύσασα αὐτοῖς τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πολλὰ. Ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐπισημαίνεται λέγων· *Ἐπιρον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης αὐτοῦς πέτρας· ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός*· ὡς ἀπανταχοῦ παρεπομένης αὐτοὺς πέτρας, καὶ κατὰ σταθμούς καὶ κατὰ μόνάς καὶ κατὰ πάντα τόπον παρούσης. Ἐπιτηρήσας δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Μωσέως εὐρήσεις Γραφῇ· ἐν μὲν γὰρ τῇ *Ἐξόδῳ* εἰρηται· *Καὶ παρεθέβαλον ἐν Ῥαφιδεῖν καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ κίεῖν τῷ λαῷ. Καὶ ἐλοιδορεῖτο ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν· καὶ ἐξῆς· Ἐἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Προπορεύου τοῦ λαοῦ, λάβε δὲ μετὰ σεαυτοῦ ἀπὸ τῶν πρῶσθεν τῶν λαοῦ, καὶ τὴν ῥάβδον ἐν ἧ ἐπάταξας τὴν θάλασσαν, καὶ πορεύσῃ. Ἰδὲ, ἐγὼ ἔστηκα πρὸ τοῦ σε ἐκεί ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρεβ· καὶ πατάξω τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ἐξ αὐτῆς ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός. Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μωσῆς. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν Ἐξόδῳ· ἐν δὲ τοῖς Ἀριθμοῖς· λέλεκται· *Καὶ ἦλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πᾶσι ἡ συναγωγῇ εἰς τὴν ἔρημον Σεῖρ, καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ τῇ συναγωγῇ, καὶ ἠροδοσθησαν ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἀαρὼν. Καὶ ἐλοιδορεῖτο ὁ λαός πρὸς Μωσῆν. Καὶ ἐξῆς· Ἐλάθησε**

anguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. Misit in eos canomyiam et comedit eos, et cætera. Hæc itaque contra Ægyptios in campo Taneos contigerunt, quæ transcurrunt in præsentis beneficia in populum præmittit: ut scilicet aquis plures in partes divisit, mare pertransierit, quod his verbis declaratur: Qui divisit mare Rubrum in divisiones, et eduxit Israel per medium ejus ¹². Aiunt itaque Hebræi in duodecim sectiones divisum fuisse mare secundum numerum duodecim populi tribuum; ita ut singulæ tribus separatim in assignato sibi meatu pertransierent. Cum porro aquæ intermedio spatio sejunctæ essent, et arida terra in medio haberetur, consequens erat aquas in cumulum evectas contineri, in aere tumidas elevari et attolli, in ipsoque aere quasi in utre concludi; quapropter dicitur: *Et statuit aquas quasi utrem*.

καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι ἐπαίρεσθαι καὶ ὑψοῦσθαι τῷ ἀέρι περικλιόμενα· διὸ λέλεκται· *Παρέστησεν*

VERS. 14. Post tantum miraculum deduxit eos, inquit, in nube diei, adumbrante, atque tegumentum præbente nube, ut ne solis æstu laborarent. Ut porro nube diei tegebantur, sic congruenter columna ignis ipsis noctu præibat claram diem efficiens: quare dicitur: *Et tota nocte in illuminatione ignis*. Ad hæc dicitur: *VERS. 15. Interrupit petram in eremo, et potavit eos velut in abyso multa*. Observes porro velim hic etiam copiam aquarum abyssum vocari. Pro illo autem, *interrupit petram*, Aquila, *divisit petras in eremo*, edidit, Hebraicæ videlicet litteræ serviens, qua declaratur non unam, sed plures petras ipsis aquas emisisse. Unde divinus Apostolus hæc adnotat: *Bibebant autem ex spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus* ¹³. Quasi scilicet eos ubique petra sequeretur, ac in stationibus, in mansiouiibus, in omnique loco præsens adesset. Illud quoque in Moysis Scriptura observare licet; nam in Exodo dicitur: *Et castrametati sunt in Raphidin, et non erat populo aqua ad bibendum. Et jurgatus est populus cum Moyse; ac deinde: Dixit Dominus ad Moysem: Antecede populum et sume tecum ex senioribus populi, et virgam qua percussisti mare, et vades. En ego steti ante te ibi supra petram in Choreb: et percussam petram et exiit ex ea aqua, et bibit populus; fecitque Moyses ita* ¹⁴. Hæc in Exodo; in Numeris autem dicitur: *Veneruntque filii Israel omnis multitudo in desertum Sin, et non erat aqua multitudini, et convenerunt ad Moysem et Aaron: et jurgatus est populus contra Moysem; ac deinde: Locutus est Dominus ad Moysem dicens: Tolle virgam, et congrega multitudinem, tu et Aaron frater tuus, et loquemini ad petram coram eis, et dabit aquas suas. Et efferetur ipsis aqua de petra, et potabitis multitudinem et jumenta eorum* ¹⁵. Jure ergo quia variis in locis visa est petra aquam subministrare, de priore quidem in præsentis dicitur: *Interrupit petram in eremo, et*

¹² Psal. cxxxv, 13, 14.

¹³ I Cor. x, 4.

¹⁴ Exod. xvii, 1, 2, 3, 6. ¹⁵ Num. xx, 1, 2, 7, 8.

adaquavit eos veluti in abyssu multa; de alia vero deinde subjungit: — VERS. 16. *Et deduxit aquam de petra, et deduxit tanquam flumina aquas.* Verumtamen cum tot illis subministrata bona fuissent, nihilominus apposuerunt peccare (VERS. 17), peccare autem non sibi, sed ipsi. In ipsum enim Deum peccatum eorum vertebat, dum per contradictionem in ipsum impie agerent. Quare subjicit: *Exacerbaverunt Excelsum in inaquoso; sive secundum Aquilam, Ut rebellarent contra Excelsum in invio; sive secundum Symmachum, Ut contenderent cum Excelsu in siti in invio.* Quare autem exacerbaverunt Excelsum in inaquoso docuit Moyses; postquam enim suppeditasset eis aquam de petra, hæc narrat¹⁶: *Et vocavit nomen loci illius, Tentatio et jurgium, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverant Dominum dicentes, An est Deus in nobis, necne?* κατά τὸν Ἀκύλαν, *Τοῦ προτερίσσι Ὑψίστω ἐν ἀβάτω· ἢ διψεῖ ἐν ἀβάτω.* Διὰ τί δὲ παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Φιλορικεῖν τῷ Ὑψίστῳ ἐπισηεῖν αὐτοῖς ἐκ πέτρας τὸ ὕδωρ, ἱστορεῖ λέγων· Καὶ ἐκωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, Πειρασμός καὶ λοιδορήσις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸ περιάζειν αὐτοὺς Κύριον λέγοντας·* *Εἰ ἔστι Θεὸς ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;*

VERS. 18, 19. *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escam animabus suis. Et male locuti sunt de Deo.* Quomodo male locuti sint de Deo narrat Moyses dicens¹⁷: *Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen et Aaron, et dixerunt ad eos: Utinam mortui essemus percussis a Domino in terra Ægypti, quando sedebamus super lebetes, et comedebamus panes ad saturitatem! Quia eduxistis nos, ut occideretis totam hanc multitudinem fame.* Postea vero ait Moyses ad populum¹⁸: *Nos vero quid sumus: non enim contra nos murmur vestrum est, sed contra Deum. Accedite coram Deo: audivit enim murmur vestrum.* Post hæc autem¹⁹, *Locutus est Dominus ad Moysen dicens: ego audivi murmur filiorum Israel, etc.* Hæc igitur memorat sermo præsens his verbis: *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escam animabus suis. Et male locuti sunt de Deo, et dixerunt, Numquid poterit Deus parare mensam in deserto?* — VERS. 20. *Quoniam percussit petram et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt; numquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo?* Hæc quidem in historia non feruntur, sed hic observatur eos isthæc cogitasse. *Tentaverunt, inquit, Deum in cordibus suis, et, Male locuti sunt de Deo.* Quomodo male locuti sunt, nisi hæc cogitando, etsi id minime labiis protulerint, sed mente revolverint, quæ ille cordium cognitor bene novit audivitque? Quamobrem dicitur: — VERS. 21. *Audivit Dominus et distulit.* Pro quo Aquila, *et non supersedit,* interpretatus est, id est, non distulit; Symmachus vero, *et iratus est.* Deinde ait, *Et ignis accensus est in Jacob, et ira ascendit in Israel.* Apud Moysen quoque scribitur²⁰: *Et erat populus murmurans contra Dominum, et audivit Dominus et iratus est: et incensus est in eis ignis a Domino, et devoravit partem*

Α *Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Δάδε τὴν ράβδον, καὶ ἐκκλησίασον τὴν συναγωγὴν οὐ καὶ Ἄαρὼν ὁ ἀδελφός σου, καὶ λαλήσετε πρὸς τὴν πέτραν ἐναντίον αὐτῶν, καὶ δώσει τὰ ὕδατα αὐτῆς. Καὶ ἐξοίσεται αὐτοῖς ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας, καὶ ποιεῖται τὴν συναγωγὴν καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν.* Εἰκότως οὖν ἐπειδὴ περ ἐν διαφόροις τόποις φαίνεται ἡ πέτρα χορηγήσασα τὸ ὕδωρ, περὶ μὲν τῆς προτέρας διὰ τῶν προκειμένων εἰρηται· *Διέβρηξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ·* περὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἐξῆς ἐπάγει· *Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμοὺς ὕδατι.* Πῆν ἄλλὰ τοσούτων αὐτοῖς χορηγηθέντων, ὅμως προσέθετε τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ ἁμαρτάνειν οὐχ ἑαυτοῖς, ἀλλ' αὐτῷ. Κατ' αὐτοῦ γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἡμαρτανον, ἀσεβοῦντες διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας. Διὰ ἐπιλέγει· *Παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἐν ἀνύδρῳ·* ἢ ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Φιλορικεῖν τῷ Ὑψίστῳ ἐπισηεῖν αὐτοῖς ἐκ πέτρας τὸ ὕδωρ, ἱστορεῖ λέγων· Καὶ ἐκωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, Πειρασμός καὶ λοιδορήσις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸ περιάζειν αὐτοὺς Κύριον λέγοντας·*

Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτῆσαι βρώμα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Καὶ καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ. Ὅπως καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ καὶ Μωσῆς διδάσκει λέγων· *Καὶ ἐγόγγυζον πάντες συναγωγὴ υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἄαρὼν, καὶ εἶπαν πρὸς αὐτούς· Ὁφελον ἀπεθάνομεν ἐκ πλεονεξίας ὑπὸ Κυρίου ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν λεθίστων, καὶ ἐφαγόμεν ἄρτους εἰς πληροσύνην! Ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς ἀποκτεῖναι πάντας τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ. Καὶ μετὰ ταῦτα εἶπε Μωσῆς πρὸς τὸν λαόν· Ἡμεῖς δὲ τί ἐσμεν; οὐ γὰρ καθ' ἡμῶν ὁ γογγυσμός ὡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Προσέλιθετε ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰσακήκοις γὰρ τοῦ γογγυσμοῦ ὡμῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα· Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Ἐγὼ ἀκήκοα τὸν γογγυσμὸν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐξῆς. Τούτων οὖν μεμνημένος καὶ ὁ παρῶν λόγος, εἶπε· *Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτῆσαι βρώμα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Καὶ καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπαν·* *Μὴ δυναθῆσεται ὁ Θεὸς ἐπιδοῦναι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἐπεὶ ἐπάταξε πέτρα καὶ ἐβρύθησαν ὕδατι, καὶ χεῖμαρφοὶ κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι, ἢ ἐτοιμάσαι τράπεζαν τῷ λαῷ αὐτοῦ;* Ἐν μὲν οὖν τῇ ἱστορίᾳ οὐ φέρεται ταῦτα· ἐν ταῦτα δὲ τετήρηται, ὡς ἄρα ταῦτα διενόηθησαν· *Ἐξεπείρασαν, γὰρ φησι, τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, καὶ, Καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ.* Πῶς δὲ καταλάλησαν ἢ τάδε διανοηθέντες, εἰ καὶ μὴ χεῖλεσι φηγεξάμενοι, ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς λογισάμενοι, ἃ δὴ ὁ καρδιογνώστης εἰδὼς ἤκουσε; Διὸ εἰρηται· *Ἦκουσε Κύριος καὶ ἀνεβάλετο.* Ἄνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Καὶ ἀνυπερθέτησεν, ἠρμήνευσε, τουτέστιν, οὐχ ὑπερέθετο·* ὁ δὲ Σύμμαχος, *Καὶ ἐχολώθη·* εἶπα, *Καὶ πῦρ ἀνήφθη, φησὶν, ἐν Ἰακώβ, καὶ ὄρη ἀπέδη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ.* Καὶ παρὰ Μωσῆ δὲ γέγραπται·*

¹⁶ Exod. xvii, 7. ¹⁷ Exod. xvi, 2, 3. ¹⁸ ibid. 7, 9.

¹⁹ ibid. 11, 12. ²⁰ Num. xi, 1-3.

Καὶ ἦν ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐνοστῖον Κυρίου, καὶ ἤκουσε Κύριος, καὶ ἐθυμώθη ὀργὴ αὐτοῦ· καὶ ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρὰ Κυρίου, καὶ κατέφαγε μέρος τῆς παρεμβολῆς. Καὶ ἐκέκραξεν ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν· καὶ ἤθελετο Μωσῆς πρὸς Κύριον, καὶ ἐκόπωσε τὸ πῦρ. Καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου Ἐμπυρισμός, ὅτι ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρὰ Κυρίου. Διὸ καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρας εἰρηται· Καὶ ἀνήθη πῦρ ἐν Ἰακώβ, καὶ ὀργὴ ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἠλπίσαν ἐπὶ τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Καὶ ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψαξε. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς μάννα φαγεῖν, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Τὸ δὲ, Ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, ἀντίτιστα μοι δοκεῖ πρόσταγμα δεδῶσθαι ἀγγελικαῖς δυνάμεισι, ταῖς εἰς τὴν παράδοξον τότε διακονουμέναις, δι' ὧν καὶ τὸ μάννα ἐχορηγεῖτο τῷ λαῷ. Διδασκόμεθα δὲ καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἄρα νεφέλαι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις κέκληνται, ὡς καὶ ἐν τῷ φάσκοντι προφήτῃ· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν νετὸν· ὥστε τοὺς ἀγγέλους νοεῖσθαι τὰς νεφέλας, ὡς περ εὖν καὶ ἐνταῦθα. Καὶ εἰκόσ γε ἦν διὰ μὲν πονηρῶν δυνάμεων τὰς κατ' Αἰγυπτίων ἐπιτελεῖσθαι πληγὰς κατὰ τὸν φάσκοντα λόγον· Ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν καὶ θυμὸν, θλίψιν καὶ ἀποστολὴν εἰς ἀγγέλων πονηρῶν· τὰ δὲ χρησιότερα δι' αἰσίων καὶ θεζῶν ἀγγέλων γεγενῆσθαι. Διὸ λέλεκται· Καὶ ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψαξε. Θύρας δὲ οὐρανοῦ ἀνοιγνυμένας τὰς οὐρανίου νόει πράξεις. Πάντα γὰρ τὰ παραδόξως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπραγμένα θεῖα καὶ οὐράνια ἦν· ἃ δὴ καὶ ἀνθρώποις ἀποκλείετο, ὅτε μὴ ἐγγίνετο· ὅτε δὲ παραδόξως ἐγγίνετο, ὡς περ θύρας τινὰς οὐρανίου ἀνέψαγε αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος, ὁ Ἀκύλας, Ἄρτον δυναστῶν ἔφαγεν ἄνθρωπος, ἡρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, Καὶ πύρρον οὐράνιον παρέσχεν αὐτοῖς, ἄρτον μεγάλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Καὶ τῆρει ὅπως ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ οὐ περιέχει τὸ, Ἄρτον ἀγγέλων· ἀλλ' ἦτοι κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἄρτον δυναστῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἄρτον μεγάλων· ἢ κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα, ἄρτον δυναστῶν· ἢ κατὰ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, ἄρτον δυναστῶν. Ἀγγέλων δὲ, οὐδεὶς ἡρμήνευσεν. Ἐπεὶ μὴδὲ τὸ Ἑβραϊκὸν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα μὴ τις νομίση καὶ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις αἰσθητῇ χρῆσθαι τροφῇ. Μέμφεται δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις τοῖς νομίζουσιν, ὅτι ἀγγέλων ἦν τροφή τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ χορηγηθὲν τῷ λαῷ μάννα· διὸ ἔλεγεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν· καὶ πάλιν· Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. Οὐδὲς ἔστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαλῶν, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ ζῆται καὶ μὴ ἀποθνήσκῃ. Εἰ μὲν οὖν, φησὶν, οὐράνιος ἦν ἄρτος, ὅς χρῆσθαι τοῖς ἀγγέ-

castrorum. Et clamavit populus ad Moysen, et precatus est Moyses Dominum, et cessavit ignis. Et vocatum est nomen loci illius, Incendium, quia exarsit in eis ignis a Domino. Quapropter in presenti psalmo dictum est: Et accensus est ignis in Jacob, et ira ascendit in Israel, (VERS. 22-25) quia non crediderunt in Deo, nec speraverunt in salutari ejus. Et mandavit nubibus desuper, et januas cæli aperuit. Et pluit illis manna ad manducandum, et panem cæli dedit eis. Panem angelorum manducavit homo. Illud autem, Mandavit nubibus desuper, subindicare videtur mihi, mandatum angelicis virtutibus, quæ ad prodigia edenda tunc ministrabant, traditum esse, et ab illis populo manna suppeditatum fuisse. Hinc item edocuem angelicas virtutes forte nubes vocatas fuisse, quemadmodum et in propheta qui ait: Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem²¹: ita ut angeli nubes esse intelligantur, perinde atque in hoc loco: ac par erat a malignis virtutibus plagas Ægyptiis infligi, ut his enuntiatur: Misit in eos iram et furorem et tribulationem, et immisionem per angelos malos; contra vero quæ meliora erant per faustos probosque angelos præstari. Quare dicitur, Et mandavit nubibus desuper, et januas cæli aperuit. Januas cæli apertas cælestia opera esse existimato. Omnia quippe quæ mirabiliter modo a Deo perpetrabantur divina et cælestia erant, quæ cum non fierent, hominibus claudebantur; cum autem stupenda ratione edita sunt, sic ceu quasdam cælestes januas ipsis reserabat. Pro illo autem, Panem angelorum manducavit homo, Aquila, Panem potentium manducavit vir, interpretatus est; Symmachus vero, Et frumentum cæleste præbuit eis, panem magnorum manducavit homo. Notandum autem. Hebraicam vocem non habere illud, panem angelorum; sed sive secundum Aquilam, panem potentium; sive secundum Symmachum, panem magnorum; sive secundum Theodotionem, panem potentium; vel secundum quintam editionem, panem potentium. Angelorum vero alius nemo interpretatus est, quia Hebraicum exemplar non sic habet; ut ne quis arbitretur angelicas etiam virtutes sensibili uti alimento. In Evangeliiis autem Servator est Dominus noster eos coarguit, qui putarent manna populo in solitudine subministratum, angelorum esse cibum; quare dicit²²: Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo verum; ac rursum²³: Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis qui de cælo descendit, ut si quis ex ipso manducet, non moriatur. Si itaque, ait, cælestis esset panis quo uti angelos verisimile est, nequaquam mortui essent qui ex illo pane in deserto gustaverant: at quia nec cælestis, nec vero panis angelorum erat, ideo mortui sunt. Hic vere cælestis panis est, cujus quisquis particeps fuerit, nunquam morietur. Quis hic panis esset docet his verbis: Panis autem Dei est qui de

²¹ Isa. v. 6. ²² Joan. vi, 32. ²³ ibid. 49, 50.

cælo descendit, qui dat vitam mundo ²⁴. Id item declarat dicens : *Ego sum panis vitæ : qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet unquam* ²⁵ ; ac rursum : *Ego sum panis vitæ qui de cælo descendit. Si quis manducaverit ex pane meo, vivet in æternum* ²⁶. Itaque angelicæ quoque virtutes ex participatione Verbi vita fruuntur æterna. Nam solum unigenitum Dei Verbum, rationabilis omnis substantiæ alimentum est. Quamobrem apposite Hebraica lectio in præsentem non habet illud, *Panem angelorum manducavit homo*.

καταβάς. Ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Οὐκοῦν καὶ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἐκ τῆς τοῦ Λόγου μεταλήψεως αἰώνιον ζῆν καρποῦνται. Μόνος γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος πάσης λογικῆς οὐσίας θρηπτικὸς τυγχάνει. Διόπερ ἀκριβῶς ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις ἐν τοῖς προκειμένοις οὐ περιέχει τὸ, Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος.

VERS. 26-31. *Cibaria misit eis ad saturitatem. Transtulit Austrum de cælo, et induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam marium volatilia pennata : et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum. Et manducaverunt et saturati sunt invidati et desiderium eorum altulit eis, non sunt fraudati a desiderio suo. Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos : et occidit plures eorum, et electos Israel impedivit. Quod non modo panem, sed etiam opsonium procuraverit eis docet Moysis Scriptura, in Exodo quidem dicens* ²⁷ : *Et dixerunt Moyses et Aaron ad totum cætum filiorum Israel : Vespere sciatis quod Dominus eduxerit vos de terra Ægypti ; mane autem videbitis gloriam Domini, quia audivit omne murmur vestrum. Dabit quippe vobis Dominus vespere carnes ad manducandum, et mane panes ad saturitatem.* Postea vero subjungit ²⁸ : *Et factum est vespere, et ascendit coturnix, et operuit castra : mane vero ros jacuit in circuitu castrorum : et ecce in facie solitudinis, tenuis sicut pulvis, albus sicut pruina super terram.* Sed quia postea in Numeris dictum est ²⁹ :—*Vulgus quoque promiscuum flagravat desiderio ; et sedentes stebant filii Israel, et dixerunt : Quis dabit nobis carnes ? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis, et cucumeres et pepones et porros et cepe. Nunc autem anima nostra perarida* Deinde subjicitur ³⁰ : *Et abiit Moyses in castra ipse et seniores Israel. Et spiritus egresus est a Domino, et emisit coturnicem a mari, et iniecit in castra itinere unius diei in circuitu castrorum, quasi duobus cubitis super terram. Et surgens populus toto die illo et nocte, congregavit unusquisque quod sufficiebat : qui multum, non superabundavit ; et qui parum, non indignuit. Qui parum, collegit decem coros. Et siccate sunt in vasis in circuitu castrorum, quæ aderant carnes, antequam deficerent. Et iratus est Dominus : et vocatum est nomen loci illius, Sepulcra concupiscentiæ, quia ibi sepelierunt populum qui concupiverat ;—opportune igitur clausula, quam tractamus, hæc docet his verbis : Cibaria misit eis ad saturitatem, et cætera. Docet autem volatilia illa*

ἄλους εἰκόσ, οὐδ' ἂν ἀπέθανον οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετασχόντες ἄρτου· νῦν δὲ ἐπεὶ οὐκ ἦν οὐράνιος, οὐδ' ἦν ἀληθῶς ἄρτος ἀγγέλων, διὰ τοῦτο ἀπέθανον. Οὗτος δὲ ἐστὶν ἀληθῶς οὐράνιος ἄρτος, οὐδ' οὐ μεταλαβὼν οὐκ ἂν ἀποθάνοι ποτέ. Καὶ τίς οὗτος ἦν διδάσκει λέγων· Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ· παραστῆσι τε αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρὸς μὲ οὐ μὴ πεινάσει, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε· καὶ αὐθιγ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ὢν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ

B Ἐπισιτισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πλησμονήν. Ἀπῆρεν Νότον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ Λίβα. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς ὡσεὶ χοῦν σάρκασ, καὶ ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν πετεινὰ πτερωτά· καὶ ἐπέπεσαν ἐν μέσῳ τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν, κύκλῳ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν. Καὶ ἔφαγον καὶ ἐπλήσθησαν σφόδρα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἠνεγκεν αὐτοῖς, οὐκ ἐτερήθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς βρώσεως οὐσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ ἡ ὄρη τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούσ· καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεῖστον αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκλεχτοὺς τοῦ Ἰσραὴλ συνεπόδισεν. Ὅτι μὴ μόνου ἄρτου, ἀλλὰ καὶ ἕψου προενόησεν αὐτοῖς, διδάσκει καὶ ἡ Μωσῆσ Γραφή, ἐν μὲν Ἐξόδῳ λέγουσα· Καὶ εἶπε Μωσῆσ καὶ ἅρτων πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ· Ἐσπέραν γινώσθε, ὅτι Κύριος ἐξήγαγεν ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· πρῶτ' δὲ θύεσθε τὴν θύξαν Κυρίου, ἐν τῷ εἰσακοῦσαν αὐτὸν πάντα τὸν γογγυσμὸν ὑμῶν, ἐν τῷ διδοῦναι τὸν Κύριον ὑμῖν ἐσπέρας κρέα φαγεῖν, καὶ ἄρτους τὸ πρῶτ' εἰς πλησμονήν. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· Καὶ ἐγένετο ἐσπέρας, καὶ ἀνέβη ὄρυγμοῖτα, καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν τὸ πρῶτ' δὲ ἐγένετο καταπινομένης τῆς ἐρόσου κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ προσώπου τῆς ἐρήμου, λεπτὸν ὡσεὶ κόριον, λευκὸν ὡσεὶ πάχος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα εἰρηται ἐν Ἀριθμοῖς·—Καὶ ὁ ἐπιμικτός ἐν αὐτοῖς ἐπεθύμησεν ἐπιθυμίαν, καὶ καθίσαντες ἔκλαον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ εἶπαν, Τίς ψωμίσει ἡμῖν κρέα ; Ἐμνήθησθησεν τοὺς λχθῶσ, οὐδ' ἠσθλομεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεάν, καὶ τοὺς σικυνοὺς, καὶ τὸς πέπονους, καὶ τὰ πρόσα, καὶ τὰ κρόμυα. Νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάτηρος. Εἶτα ἐπιλέγεται ἐξῆς· Καὶ ἀπῆλθε Μωσῆσ εἰς τὴν παρεμβολήν, αὐτός καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πνεῦμα ἐξῆλθε παρὰ Κυρίου, καὶ ἐθέβρασεν ὄρυγμοῖτα ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν παρεμβολήν ὄδον ἡμέρας, ἐντεῦθεν κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς ὡσεὶ διαπην ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἀναστὰς ὁ λαὸς ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὅλην τὴν νύκτα, καὶ συνηγάγεσ ἕκαστος τὸ ἄκοῦν· ὁ τὸ πολὺ ἦν ἐπλεόρασε, καὶ ὁ τὸ εἰλεσεν

²⁴ Joan. vi, 33. ²⁵ ibid. 35. ²⁶ ibid. 51, 52. ²⁷ Exod. xvi, 6-8. ²⁸ ibid., 13, 14-6. ²⁹ Num. xi, 4.

³⁰ ibid. 30, 34.

οὐκ ἠλαττόνησεν· ὁ δὲ ὀλίγον, συνήγαγε δέκα κέ-
 ρους. Καὶ ἔψυξεν ἐν τοῖς ψυκτῆρσι κύκλι τῆς
 παρεμβολῆς τὰ κρέα ἦν πρὶν ἢ ἐκλείπειν (1). Καὶ
 ὤργισθη Κύριος. Καὶ ἐκλήθη τὸ δρομα τοῦ τόπου
 ἐκείνου, Μνήματα ἐπιθυμίας, δεῖ ἐκεῖ ἔθαψαν τὸν
 λαὸν τὸν ἐπιθυμητῆν—εἰκότως οὖν καὶ ἡ μετὰ χεί-
 ρας· περικοπὴ διδάσκει ταῦτα λέγουσα· Ἐπισι-
 τισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πλησμονήν, καὶ τὰ
 ἐξῆς. Διδάσκει δὲ, ὡς ἄρα ὑπ' ἀνέμων ἐλαυνόμενα
 τὰ πτηνὰ κατεφέρετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Καὶ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον δὲ εἶρηται· Ὅς ἦσαν Εὐρώην ἐξ οὐ-
 ραντοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ Νό-
 τωρ, ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν πετεινὰ περωτά. Καὶ
 ἐπέβαλεν ἐνθον εἰς τὴν παρεμβολήν αὐτῶν κύκλι
 τῶν σκητῶν. Καὶ φρόντες, ἐνεπλήσθησαν σφό-
 δρου καὶ τῆν ἐπιθυμίας αὐτῶν ἤνεργον αὐτοῖς,
 οὐκ ἀπέστησαν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς βρώ-
 σης οὐν Θεοῦ ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς
 λιπαρωτέρους αὐτῶν καὶ τοὺς γεωργίους
 τοῦ Ἰσραὴλ ὡκλασε. Καὶ ταῦτ' ἐπασην εὐλόγως· ὁ μὲν γὰρ
 αὐτοῖς εἰς ἐνδεικν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως
 παραδόξως καὶ ταῦτα παρῆεν· οἱ δὲ ἀπλήστῳ
 χρώμενοι τῇ κρεωφαγίᾳ, χολερικῶ πάθει διεφθείροντο,
 μὴ προσέχοντες μὲν τῷ τοῦ παραδόξου θαύματι,
 μηδὲ δοξάζοντες τὸν παραδοξοποιόν· ὅλοι δὲ τῶν
 σαρκῶν γιγνώμενοι, διὰ καὶ ἐπεσπῶντο ἑαυτοῖς ὄλεθρον.

Ἐν πᾶσι τούτοις ἡμαρτον ἔτι, καὶ οὐκ ἐπί-
 στευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ ἐξέλιπον
 ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν
 μετὰ σπουδῆς. Ἐλεγκτικὸς ὢν καὶ κατηγορητικὸς
 τῆς Ἰουδαίων μοχθηρίας ὁ λόγος, καταριθμησὶν ποιῶν
 καὶ τῶν πεπλημμελημένων αὐτοῖς, παριστῶν, ὅτι μὴ
 μάτην αὐτοὺς τὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ μετήλθεν. Καὶ δὴ
 διδάσκει, ὡς καὶ μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, αἰζόν-
 τες ἑαυτῶν τὰ κακὰ, ἡμαρτον ἔτι· καὶ ἡμαρτον, ἐπεὶ
 οὐκ ἐπίστευσαν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Τοιαῦτα γὰρ
 ὄφθαλμοῖς ὄρωντες, ἐνικῶντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας (2).
 Ἔτα, καὶ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐ-
 τῶν. Δέον γὰρ θεωροῦς γενομένους τῶν τοῦ Θεοῦ με-
 γαλοῦργημάτων, ὅλους αὐτοὺς ἀναθεῖναι αὐτῷ· οἱ δὲ
 ὀρεμμάτων ἀλόγων δίκην τῇ τῶν σωμάτων προσεί-
 χον ματαιότητι, ἐν ἀλογίᾳ καὶ ἀνοίᾳ κατηγοροῦντες,
 καὶ μηδὲν πλέον ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς χορηγουμένων
 εἰς γνῶσιν Θεοῦ καὶ ψυχῆς σωτηρίαν ποριζόμενοι.
 Οὕτως οὖν ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐ-
 τῶν· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπου-
 δῆς ἐξέλιπον· κατὰ κοινὸν γὰρ ἀκουστέον τοῦ, ἐξέ-
 λιπον· ἀνθ' οὗ πεποίηκεν ὁ Ἀκύλας· Καὶ συνετέλε-
 σεν ὡς ἀτμὸν τὰς ἡμέρας αὐτῶν, καὶ τὰ ἔτη αὐ-
 τῶν κατέσπευσεν. Τοῦ μὲν γὰρ ἐν ματαιότητι τὰς
 ἡμέρας καταναλίσκοντος καὶ τὰ ἔτη παρατρέχει κατε-
 σπευσμένως· τοῦ δὲ τὰς ἡμέρας ἐν φωτὶ καὶ ἐν ἔρ-
 γοις ἀγαθοῖς ἐκτελοῦντος αἱ ἡμέραι οὐκ ἐκλείπουσιν,
 ἀλλὰ πλήρεις γίνονται, καὶ τὰ ἔτη αὐτοῦ ἐντελεῖ τυχά-
 νει· καὶ μακρομύμνα. Διὸ κάκεινοις τοῖς μετὰ τοι-
 αῦτας παραδοξοποιίας ἐν ἀπιστίᾳ καταγγράσασιν μά-
 ταιος καὶ ἐσπευσμένως παρατρέχων ὁ χρόνος. Αὐτίκα
 δ' οὖν διὰ μὲν τῶν θαυμάτων καὶ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐερ-

vento impulsa, in castra fuisse delata. Secundum Sym-
 machum vero dicitur : Qui tulit Eurum de caelo, et in-
 duxit in virtute sua Notum, quasi arenam marium
 volatilia pennata. Et injecti intus in castra eorum,
 in circuitu tabernaculorum. Et manducantes saturati
 sunt valde : et concupiscentiam eorum attulit eis, non
 abstiterunt a concupiscentia sua. Cum adhuc esca
 eorum esset in dentibus eorum, ira igitur Dei invasit
 illos, et occidit pinguios eorum, et juniores Israelis
 prostravit. Hæc porro jure passi sunt. Nam ille qui-
 dem ad potentia suæ indicium mirabiliter illa sup-
 peditavit ; ipsi vero insaturabili carniū comestione
 usi, intestinorum morbo perierunt : ingenti mira-
 culo non animum adhibentes, nec gloriam tanti
 prodigii auctori referentes ; sed toti carniū de-
 diti, suam sibi perniciem procurarunt.

ὡς ἀπέστησαν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς βρώ-
 σης οὐν Θεοῦ ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς
 λιπαρωτέρους αὐτῶν καὶ τοὺς γεωργίους
 τοῦ Ἰσραὴλ ὡκλασε. Καὶ ταῦτ' ἐπασην εὐλόγως· ὁ μὲν γὰρ
 αὐτοῖς εἰς ἐνδεικν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως
 παραδόξως καὶ ταῦτα παρῆεν· οἱ δὲ ἀπλήστῳ
 χρώμενοι τῇ κρεωφαγίᾳ, χολερικῶ πάθει διεφθείροντο,
 μὴ προσέχοντες μὲν τῷ τοῦ παραδόξου θαύματι,
 μηδὲ δοξάζοντες τὸν παραδοξοποιόν· ὅλοι δὲ τῶν
 σαρκῶν γιγνώμενοι, διὰ καὶ ἐπεσπῶντο ἑαυτοῖς ὄλεθρον.

VERS. 32, 33. In omnibus his peccaverunt adhuc,
 et non crediderunt in mirabilibus ejus. Et defecerunt
 in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione.
 Cum sermo in arguenda et incusanda Judæorum im-
 probitate totussit, eorum scelera enumerat, declarat-
 que non sine causa ipsos iram Dei invasisse. Ac docet,
 eos post prædicta illa omnia, mala augentes sua, adhuc
 peccasse : peccasse scilicet quia non crediderunt mi-
 rabilia ejus. Cum talia namque ipsis oculis vide-
 rent, a concupiscentia sua superabantur. Deinde,
 et defecerunt in vanitate dies eorum. Cum oportuis-
 set enim illos, spectatores nempe prodigiorum Dei,
 totos sese ipsi committere ; illi contra brutorum
 instar corporis vanitati animum habebant, cum
 stultitia et insipientia conquerentes, nihilque ex
 bonis sibi subministratis ad Dei cognitionem et
 animæ salutem conferentes. Sic itaque defecerunt
 in vanitate dies eorum ; neque id tantum, sed etiam
 anni eorum cum festinatione defecerunt : nam illud,
 defecerunt, in communi pro utroque accipiendum.
 Pro quo Aquila edidit : Et consummavit quasi va-
 porem dies eorum, et annos eorum festinare fecit.
 Ejus quippe qui in vanitate dies suos transigit, an-
 ni festinanter decurrunt ; ejus contra qui dies in
 luce et bonis operibus insumit, dies non deficient ;
 sed pleni evadunt, et anni ejus perfecti et diuturni
 sunt. Quamobrem iis qui post tot patrata miracula,
 in incredulitate consenuerunt, vitæ tempus vanum
 est et festinanter decurrit. A miraculis itaque illis,
 et a collatis sibi beneficiis nihil statim fructus per-
 cipiebant ; sed per illatam sibi ultionem meliores
 evadebant. Quare deinde subdit :—VERS. 34. Cum

(1) Καὶ ἔψυξεν... τὰ κρέα ἦν πρὶν ἢ ἐκλείπειν.
 Phrasis omnino mendosa. Exemplar Vaticanum
 versionis LXXviralis habet : Καὶ ἔψυξαν ἑαυτοῖς
 ψυγμοὺς κύκλι τῆς παρεμβολῆς. Τὰ κρέα ἔτι ἦν ἐν

τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν πρὶν ἢ ἐκλείπειν, καὶ Κύριος ἐθι-
 μώθη, κ. τ. λ. EDIT.

(2) Ms. in marg. : Γρ. ἀπιστίας.

occideret eos quærebant eum, et revertebantur et diluculo veniebant ad Deum. Verberati quippe et supplicio affecti brutorum jumentorum instar ad verberantis sensum revocabantur (VERS. 35), cum ex recta ratione ad meliorem se frugem non recipent. Quos sic alloquitur Scriptura: Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. In campo et freno maxillas eorum constringe qui non approximant ad te. Multa flagella peccatorum, sperantes autem in Domino misericordia circumdabit³¹.

VERS. 36, 37. *Et dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Cum in sui gratiam miracula ederentur, non credebant: verberati autem et interfecti revertebantur ad Deum. Verum id non sincere præstabant, sed simulate tantum et laborum tenus Dei laudes celebrabant, nec puro sane animo; ita ut illis hoc dictum conveniat: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me³². Et ipsi quidem ad tantam improbitatem devenerunt; ille vero boni patris instar, majore erga illos misericordia commotus, propitius erat peccatis eorum, neque tradebat eos in extremam perniciem; ino vero dæmonem exterminatorem, et iræ suæ ministrum ultoremque angelum, qui furor ejus vocabatur, placato Patre suo, ab iisdem avertēbat. Quare dictum est:—VERS. 38 *Ipse autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet. Et abundabit ut avertat iram suam, et non accendet omnem iram suam.* Nam cum eos patienter ferret, nondum in finem illos repudiabat. Secundum Symmachum autem dicitur: *Ipse misericors, propitius peccato, et non disperdens. Et multum avertit iram suam, et non excitavit totum furorem suum.* Ad hæc aliam in eos accusationem instituit dicens: — VERS. 39. *Et recordatus est quia caro sunt, spiritus vadens et non rediens. Quia enim qui adhæret Domino, unus spiritus est, et, qui adhæret carni, unum corpus est³³; jure carnales et corporeos illos esse ob corporis et voluptatum amorem, et carnem esse factos ait. Ideo dicit: Recordatus est quia caro sunt. Quomodo autem caro sint sub hæc explicat his verbis: Spiritus vadens et non rediens. Nam spiritus carnis terrenus, mortalis, et ruinæ obnoxius. Tales erant illi tempore diluvii de quibus dicitur: Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt³⁴; ita ut alius sit spiritus divinus initio hominibus inditus; alius vero spiritus carnis. Nam spiritus carnis talis fuerit qualis ille qui in brutis est, spiritus scilicet vadens et non rediens. Ipsum vero proprio nomine prudentiam carnis vocat Apostolus, cum ait: Nam prudentia carnis inimicitia est in Deum: legi enim Dei non subjicitur, neque enim potest. Prudentia vero spiritus, vita et pax³⁵. Sic porro qui incusantur ca-**

A γασίων οὐδὲν πλέον ἐκτόνωτο πρὸς ὠφελίαν, διὰ δὲ τῆς μετεροχλήνης αὐτοῦς ὀργῆς κρείττους ἐγίνοντο. Διὸ ἐξῆς ἐπιλέγει· Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, ἐξήζητον αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον καὶ ὠρθηζον πρὸς τὸν Θεόν. Μαστιζόμενοι γὰρ καὶ κολαζόμενοι, κτηνῶν ἀλόγων δίκην αἰσθησιν ἀνελάμβανον τοῦ τύπου· τὸς, λόγῳ μὲν ὀρθῶ μὴ σωφρονιζόμενοι· πρὸς οὓς εἶπεν ἂν ὁ λόγος· Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἳ οὐκ ἔστι σὺνσεσις. Ἐρ κημῶ καὶ χαλιῶ τὰς σιαγῶνας αὐτῶν ἀγξαι τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. Πολλὰ αὖ μάλιστα τῶν ἀμαρτωλῶν· τοὺς δὲ ἐπιλέγοντας ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλώσει.

B Καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ. Ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεία μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστάθησαν ἐν τῇ θεῳδίκῃ αὐτοῦ. Τὼν μὲν παραδόξων ἀπαλαύοντες οὐκ ἐπίστευον· μαστιζόμενοι δὲ καὶ ἀποκτεινόμενοι, ἐπέστρεφον πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλ' οὐαὶ τοῦτο γνησίως ἐποίουν, προσποιήσει δὲ καὶ εἰρηνεῖα μὲχρι χειλέων εὐφημεῖν ἐδόκουν, οὐ μὴν καθαρῶ λογισμῶ τοῦτ' ἐπραττον· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀρμόττειν τὸ ψῆσαν λόγιον· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτηρ δὲ σέθενται με. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἰς τοσούτων ἤλανον μοχθηρίας· ὁ δὲ, πατρὸς ἀγαθοῦ δίκην οἰκτον αὐτῶν πλεονα λαμβάνων, ἰλάσκειτο ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ παρεδίδου αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην διαφθοράν· ἀλλὰ καὶ τὸν φθοροποιὸν δαίμονα καὶ ἐν τῆς ὀργῆς ὑπηρετήν ἄγγελον τιμωρὸν, θυμὸν αὐτοῦ ὀνομαζόμενον, ἀπέστρεφεν ἐξ αὐτῶν, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν ἰλασκόμενος. Διὸ εἰρηται· Αὐτὸς δὲ ἔστιν οἰκτιρῶν καὶ ἰλάσεται ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθερεῖ. Καὶ πληθυνεῖ τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ ἐκκαύσει πᾶσαν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Ἐτι γὰρ τότε μακροθύμως αὐτοὺς ἔφερεν οὕτω εἰς τέλος αὐτοὺς ἀπωθούμενος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Αὐτὸς, φησὶν, ἐλεῖσθε, ἐξιλιάσκων ἀμαρτίας, καὶ μὴ διαφθεῖρω. Καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπέστρεψεν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ οὐ διήγειρεν ὄλον τὸν θυμὸν αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτοις ἄλλοι αὐτῶν κατηγορεῖ λέγων· Καὶ ἐμνήσθη, ὅτι σὰρξ εἰσι, πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἔστι, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ σαρκὶ ἐν σώματι γίνετα, εἰκότως κρείδεις τινὰς καὶ σαρκώδεις φησὶν αὐτοὺς γεγόνεσαι διὰ τὸ φιλήδονον καὶ φιλοσώματον, καὶ οὕτως αὐτοὺς γενέσθαι σάρκας. Διὸ φησὶν· Ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἰσι. Πῶς δὲ σάρκες ἦσαν διασπαρῆ λέγων ἐξῆς· Πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Τὸ γὰρ πνεῦμα τῆς σαρκὸς τοιούτων, γένετα καὶ θνητὸν καὶ ἀπολλύμενον. Τοιοῦτοι δὲ τινες γεγόνησαν καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, περὶ ὧν εἶρητο· Οὐ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· ὡς ἔτερον μὲν ἔντος τοῦ θείου πνεύματος τοῦ κατ' ἀρχὴν ἀνθρώπου ἐμπνευσθέντος, ἔτερον δὲ τοῦ τῆς σαρκὸς πνεύματος. Τὸ γέ τοι τῆς σαρκὸς πνεῦμα τοιούτων ἐν αἷθ, οἷον καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις, ὅπερ ἐστὶ

³¹ Psal. xxxi, 9, 10.

³² Matth. xv, 8, 9.; Isa. xxix, 13.

³³ I Cor. vi, 16, 17.

³⁴ Gen. vi, 1.

³⁵ Rom. viii, 6, 7.

πνεῦμα παρευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Ὀνομάζει δὲ αὐτὸ οἰκελῷ ὀνόματι ὁ Ἀπόστολος, φρόνημα σαρκός, ἐν οἷς φησὶ· Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη. Οὕτω δὲ σάρκες οἱ κατηγορούμενοι γέγονεσαν ἐκ τοῦ φιλοσωματεῖν· ὡς καὶ περὶ αὐτῶν δικαιοτάτα ἂν εἰρησθαί τὸ Ἄρθρωτος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρασυρθεβλήθη τοῖς κτήγεσι τοῖς ἀροήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς.

Ποσάκις παρεπύκρναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, παρώρμισαν αὐτὸν ἐν γῇ ἀνύδρῳ! Καὶ ἐπέστρεψαν καὶ ἐπέπρασσαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώξυναν. Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἡμέρας ἧς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος. Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως. Μπέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρηματα αὐτῶν ὅπως μὴ πλώσιν. Ἐξάπεσταιεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυια καὶ κατέφαγεν αὐτῶν, καὶ βάτραχον καὶ διέφθειρεν αὐτοὺς. Καὶ ἔδωκε τῇ ἐρυσίλῃ τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ τοὺς πόρους αὐτῶν τῇ ἀκριδί. Καὶ ἀπέκτισινεν ἐν χαλάζῃ τὴν ἄμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς σνκαμίνους αὐτῶν ἐν τῇ πάχῃ. Καὶ παρέδωκεν εἰς χιλάζον τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν τῷ πυρὶ. Μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα παρέμενον παραπικρῶντες, τουτέστι πικρὸν ἑαυτοῖς· τὸν Θεὸν καθιστῶντες, χρῆστον ὄντα τῇ φύσει καὶ ἀγαθὸν καὶ γλυκύν, τοῖς δὲ τιμωρίας ἀξίους πικρὸν νομιζόμενον. Οὗτοι γοῦν οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ παρώρμισαν αὐτὸν, ἑαυτοῖς τὴν ὀργὴν ἐπιστῶμενοι. Καὶ πάλιν ἐπέστρεφον καὶ ἐπέπρασσον τὸν Θεόν, καὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώξυνον. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραττον μὴ ἀναλαμβάνοντες τῇ μνήμῃ τὰς πάλαι δειχθείσας αὐτοῖς παραδόξους δυνάμεις· καθ' ὃν καιρὸν λυτρώμενος αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος τοῦ Φαραῶ, ἡλευθέρου τῆς τῶν Αἰγυπτίων δυναστείας, διαφόρος τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν αἰκισόμενος ἐν τῷ Τάνεως πεδίῳ· ἐν ᾧ πρῶτον ἐγίγνετο ἡ τοῦ ποταμοῦ εἰς αἷμα μεταβολή, Αἰγυπτίους οὕσα τοιαύτη, οὐ μὴν καὶ τοῖς βοηθημένοις. Ὅθεν καὶ τὰ ὄμβρηματα αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, αἱ κατάβροζοι αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τὰ βείθρα αὐτῶν, μετεβάλλετο εἰς αἷμα. Πᾶσα γὰρ σύστασις ὑδάτων τὰ ὅμοια τῷ ποταμῷ ἔπασγεν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμίαν ἐποιοῦντο μνήμην οἱ κατηγορούμενοι, οὐδὲ τῇ διὰ τῆς κυνομίας κατ' Αἰγυπτίων πληγῇ προσεῖχον τὸν νοῦν, οὐδὲ τῇ διὰ τῶν βατράχων μάστιγι, οὐδὲ τῇ διὰ τῆς ἐρυσίλης (1)· ἀλλ' οὐδ' ὅπως δι' αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι ἀκριδί καὶ χαλάζῃ, καὶ πάχῃ καὶ πυρὶ παραδοθέντες ἐκολάζοντο. Τούτων δ' ἔργοις τὴν πείραν εἰληφότες, ἀμνημόνες ἀπάντων ἐγίγοντο. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Οὐκ ἀνεμνήρησκοντο τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τὴν ἡμέραν ἐν ἣ ἐβρύσατο αὐτοὺς ἐκ τοῦ θλιβόντος· τοῦ ποιήσαντος τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν πεδίῳ Τάνεως· τοῦ μεταβαλόντος εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βείθρα αὐτῶν, ἵνα μὴ πλώσιν· τοῦ ἐπιπέμφσαντος αὐτοῖς κυνόμυια φ-

ro facti sunt, quod corpus diligenter; ut justissime de illis dicatur: Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis²⁶.

VERS. 40 - 48. Quoties exacerbaverunt eum in deserto, in iram concitaverunt eum in terra inaquosa! Et conversi sunt et tentaverunt Deum, et Sanctum Israel exacerbaverunt. Non sunt recordati manus ejus, diei qua redemit eos de manu tribulantiis. Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos. Convertit in sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. Misit in eos cænomiyam et comedit eos, et ranam et disperdidit eos. Et dedit ærugini fructum eorum, et labores eorum locustæ. Et occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina. Et tradidit grandini jumenta eorum, et possessionem eorum igni. Post predicta omnia, exacerbantes, inquit, permanserunt, id est, Deum sibi acerbum constituentes, qui tamen mansuetus natura, bonus et dulcis est; sed ab iis qui supplicio digni sunt acerbus existimatur. Hi igitur qui in deserto irritaverunt eum, sibi iram attraxerunt. Rursumque vertebantur ut tentarent Deum, et Sanctum Israel exacerbarent. Hæc porro omnia agebant quod mirabiles illas sibi olim exhibitas virtutes memoria non repeterent: quo tempore de manu Pharaonis se opprimentis redemit eos, et ab Ægyptiorum dominatu liberavit, variasque inimicis eorum inflixit plagas in campo Taneos: ubi primo contigit luminis in sanguineam mutatio, quæ quidem Ægyptiis talis erat, non autem iis qui juvabantur. Quare imbres quoque eorum, sive secundum Aquilam, fluxus eorum; sive secundum Symmachum, alvei eorum, in sanguinem vertebantur. Omnis quippe aquarum collectio, paria flumini passa est. At ii qui accusantur, nullam eorum memoriam retinebant, neque animo repetebant cænomiyæ plagam Ægyptiis immissam, non ranarum neque æruginis flagellum; sed neque qua ratione illorum gratia Ægyptii locustæ, grandini, pruinæ et igni traditi castigabantur. Horum experimentum cum opere cepissent, immemores tamen omnium erant. Quare secundum Symmachum dictum est: Non sunt recordati manus ejus, diei qua liberavit eos de tribulante, ejus qui fecit signa sua et prodigia sua in Ægypto, in campo Taneos; qui immutavit in sanguinem flumina eorum, et alveos eorum ut non biberent; qui misit ipsis cænomiyam ad comedendum eos, et ranam ad disperdendum eos; qui dedit ærugini fructus eorum et labores eorum locustæ; qui occidit in grandine vineam eorum, et sycomoros eorum in vermo; qui tradidit pesti jumenta eorum, et possessiones eorum avibus. Pro illo autem, ærugini, Symmachus

²⁶ Psal. XLVIII, 21.

(1) Ms. ἐρυσίλης.

similiter myzeta, sive ærugini; Aquila autem, brucha, interpretati sunt; ac rursus pro illo, pruina, Symmachus, vermi, Aquila, in glacie, edidit. Hæc porro a Moyse prætermissa hic enarrantur: videtur autem ærugo et myzetes, idem esse qui a Moyse cinips vocatur. Nam cum Moysis Scriptura decem plagas memoret; hic sermo, sanguinem, ranas, crenomyiam, locustam, grandinem, jumentorum mortem, primogenitorum obitum, recensuit; non autem ciniphes, non tumores, non tenebras; pro illis autem æruginem dixit et pruina; quorum loco, myzeten aut bruchum, vermem aut glaciem reliqui interpretati sunt.

Τῆς γὰρ Μωσέως Γραφῆς μνημονεύσης δέκα πληγῶν, ὁ παρὼν λόγος τοῦ αἵματος ἐμνημόνευσε καὶ τῶν βατράχων καὶ τῆς κυνομυίας καὶ τῆς ἀκρίδος καὶ τῆς χαλάζης, καὶ τοῦ θανάτου τῶν κτηνῶν, καὶ τοῦ θανάτου τῶν πρωτοτόκων· σκνιπῶν τε (sic) οὐκ ἐμνήσθη, οὐδὲ τῶν φλυκτανῶν, οὐδὲ τοῦ σάτους· ἀντὶ δὲ τούτων ἐρυσίδην εἶπε καὶ πάχνην· ἀνθ' ὧν μυζήτην ἢ βρούχον, ἢ σκώληκα, ἢ κρύος οἱ λαοὶ ἤρμηνευσαν.

VERS. 49-51. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem, immissionem per angelos malos. Viam fecit semitæ iræ suæ, non percipit a morte animabus eorum, et jumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham.* Præter ea quæ superius dicta sunt, hæc etiam contra Ægyptios pro salute populi operatus Deus est: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem.* Cum autem ira et indignatio frequenter memoretur, hic sermo huius vocis significationem in sequentibus aperit dicens, *Immissionem per angelos malos;* sive secundum Symmachum, *Immissionem angelorum mala inferentium.* Nam angelorum mala inferentium immissio, secundum humanum cogitandi morem ira et indignatio Dei esse putatur. Non enim iræ commotionem in Deo existimare consentaneum est; sed supplicia impiis justo Dei iudicio per immissionem angelorum, qui ad hoc deputati sunt, inflictæ, ira et indignatio vocantur. Cæterum cum Ægyptiis immissiones angelorum mala inferentium factæ fuissent, ipse viam fecit semitæ iræ suæ, secundum Symmachum vero, *stravit callem iræ suæ.* Hisque traditum populo tempore illatæ Ægyptiis vindictæ mysticum cultum subindicare mihi videtur. Tunc enim jubetur Paschæ festum celebrari, et immolari agnum ad symbolum Agni Dei pro hominibus immolandi, inungique sanguine superliminari domorum, ut hoc conspecto, exterminator abstineret a damno hoc agentibus inferendo. Scriptum est enim: *Et transibit Dominus ad percutiendum Ægyptios, et videbit sanguinem in superliminari et in utroque poste. Et pertransibit Dominus januam, et non permittet ingredi exterminatorem in domos vestras ad percutiendum* 37.

ἐτέρων τῶν σταθμῶν. Καὶ παρελεύσεται Κύριος τὴν θύραν· καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρευόντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν πατάξαι.

Sed illis quidem viam paravit ut effugerent iram

37 Exod. XII, 25.

Α γεῖν αὐτούς, καὶ βάτραχον διαφθεῖραι αὐτούς· τοῦ δόντος τῷ μυζήτη τὰ γεννήματα αὐτῶν, καὶ τοὺς κόπους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι· τοῦ ἀποκτείναντος ἐν χαλάζῃ τὴν ἀμπελον αὐτῶν καὶ τὰς συγκομύρους αὐτῶν ἐν σκώληκι· τοῦ ἐκδόντος λοιμῶ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ὀλοοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τῇ ἐρυσίδῃ (1), ὁ μὲν Σύμμαχος ὁμοίως τῷ μυζήτη, ὁ δὲ Ἀκύλας τῷ βρούχῳ, ἤρμηνευσε· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ, τῇ πάχνη, ὁ μὲν Σύμμαχος τῷ σκώληκι, ὁ δὲ Ἀκύλας ἐν κρῶσι, ἐδεδώκασιν. Σεισωπημένα δὲ ταῦτα παρὰ Μωσεί τὸ παρὼν λόγιον ἐδίδαξεν. Ἔοικε δὲ ἡ ἐρυσίδῃ καὶ ὁ μυζήτης αὐτὸς εἶναι ὁ παρὰ Μωσεί κεκλημένος κτῆ.

B Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτούς ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄργην καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν. Ὁδοποίησε τρίβον τῇ ὄργῃ αὐτοῦ, οὐκ ἐφείσαστο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέλειπεν. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν παντός πόρου αὐτῶν ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ. Πρὸς τοῖς λεχθεῖσι καὶ ταῦτα κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ ὁ θεὸς ἐργάζετο· Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτούς ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄργην καὶ θλίψιν. Πολλοχοῦ δὲ τῆς ὄργης ἔνομαζομένης καὶ τοῦ θυμοῦ, ὁ παρὼν λόγος τὴν διάνοιαν ἐρμηνεύει τῆς τοιαύτης φωνῆς ἐξῆς ἐπιλέγων· Ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἐπαποστολὴν ἀγγέλων κακούντων. Ἡ γὰρ τῶν κακούντων ἀγγέλων ἐπαποστολὴ ὡς πρὸς ἀνθρώπους ἐνομιζέτο θυμὸς εἶναι καὶ ὄργη Θεοῦ. Οὐ γὰρ δὴ πάθος εἶναι ὄργης περὶ τὸν Θεὸν προσήκει νομίζεσθαι· τὰς δὲ κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας κρίσει δικαία Θεοῦ δι' ἀποστολῆν ἀγγέλων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων γιγνομένων ὄργην καὶ θυμὸν καλεῖσθαι. Πλὴν ἀλλὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαποστολῆς ἀγγέλων κακούντων γενομένης, αὐτὸς ὠδοποίησε τρίβον τῇ ὄργῃ αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, διεστρωσε ἀτραπὸν τῇ ὄργῃ αὐτοῦ. Καί μοι δοκεῖ διὰ τούτων αἰνέττεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν τῷ λαῷ μυστικὴν λατρειαν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιλοθούσης τοῖς Αἰγυπτίοις ὄργης. Τότε γὰρ διάτασσεται τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελέσαι, θύσαντας μὲν πρὸς θάνατον κατὰ σύμβολον τοῦ μέλλοντος ὑπὲρ ἀνθρώπων τυθήσεσθαι Ἀγνοῦ τοῦ Θεοῦ, χρισαντας δὲ ἐαυτῶν τὰς φιλίας τῶν οἰκῶν τῷ αἵματι· ὡς ἂν, τοῦτο θεοσάμενος ὁ ὀλοθρευτὴς, ἀναχωρήσειε τῆς κατὰ τὸν τοῦτο πράξαντων ἐπιβολῆς. Γέγραπται γοῦν· Καὶ παρελεύσεται Κύριος πατάξαι τοὺς Αἰγυπτίους· καὶ ὄψεται τὸ αἷμα ἐπὶ τῆς φιλίας, καὶ ἐκ' ἀμφοτέρων τῶν θύραν· καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρευόντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν πατάξαι.

Ἄλλὰ τούτοις μὲν ὠδοποίησε τρίβον πρὸς τὴν εἰ-

(1) Ms. ἐρυσίδῃ.

φυγεῖν τὴν ὄργην αὐτοῦ· τῶν δὲ Αἰγυπτίων οὐκ ἐφέριστο· παρεδίδου δὲ εἰς θάνατον τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ἀξίων ὄντων τῆς τοιαύτης τιμωρίας· ἐπειδήπερ, ἀσεβείαις ἐκδεδομένοι καὶ τῇ πολυθείᾳ καὶ Αἰγυπτιακῇ δεισδαιμονίᾳ, ἄλλω θανάτῳ τὰς ψυχὰς ἐτύγχανον βεβαπτισμένοι. Διόπερ ὁ παρὼν λόγος οὐ κοινὸν θάνατον ἐπεληλυθέναι αὐτοῖς διδάσκει, ἀλλὰ ψυχῶν θάνατον. Ὁ γὰρ ὀλοθρευτῆς, ὃ παρεδίδησαν, ἅμα τῇ τοῦ σώματος διαλύσει, τὰς ψυχὰς αὐτῶν παρελάμβανεν, εἰς βλεθρον αὐτὰς ἀπάγων. Διὸ καὶ αὐθις γέγραπται· Οὐκ ἐφέριστο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Εἶτα διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν τῶν πότων αὐτῶν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀπαρχὴν τῶν πότων αὐτῶν ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ· ὁ Σύμμαχος· Πρωτεῖον ἐν δυνάμει αὐτῶν, ἡρμήνευσε. Τὰ γὰρ πρωτότοκα καὶ πρωτεῖον ἦν τῆς δυνάμεως τῶν γεννησάντων. Διὰ μὲν οὖν τῶν πρώτων πληγῶν, ὡσπερ εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς πρόσκαλούμενος διὰ τῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, πεφεισμένως αὐτοῖς ἐπήγγε τὰς τιμωρίας. Ἐπὶ τέλει δὲ οὐκ ἐφέριστο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλεισεν. Ἐπεὶ καὶ πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἀνηρείτο, κτηνῶν τε καὶ ἀνθρώπων. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ φησὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν παραδεδοῦσθαι· ἦν γὰρ ὁ ὀλοθρευτῆς δαίμων, ὃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ μετὰ θάνατον παραλαμβάνων· ἐπὶ δὲ τῶν κτηνῶν οὐκέτι ψυχῶν ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ κοινοῦ καὶ σωματικοῦ θανάτου· οὐ γὰρ μετέχει ψυχῆς τὰ κτήνη τῆς μετὰ τὴν τοῦ σώματος λύσιν παραμενουσῆς ὁμοίως ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Τὴν δὲ αὐτὴν ἱστορίαν διαφόρως Μωσῆς τε καὶ ὁ παρὼν λόγος ἡρμήνευσεν· ὁ μὲν ὀλοθρευτὴν εἰπὼν διακονήσαι τὸν θάνατον τῶν πρωτοτόκων· ὁ δὲ παρὼν λόγος δι' ἀγγέλων πονηρῶν ταῦτα γεγονέναι. Κάκει μὲν ὁ Μωσῆς τῷ αἵματι κεχρίσθαι τὰς φιλιάς, καὶ τοῦτο φυλακτήριον γεγονέναι τῶν διαφυγόντων τὸν ὀλοθρευτῆν· ἐνταῦθα δὲ ὠδοποιηθέναι τριβὸν εἰρηται ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τὴν ὄργην αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ, φησὶ, συνετελεῖτο ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ· ἦ, ἐν ταῖς σκηνώσει Χάμ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· ἦ, ἐν ταῖς σκέπαις Χάμ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Δι' ὧν διδασκόμεθα τὴν Αἰγυπτὸν γεγονέναι σκηνώματα τοῦ Χάμ. Τριῶν γὰρ παιδῶν τοῦ Νῶε γενομένων, Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ, ὁ Χάμ γέγονε πατὴρ τοῦ Χαναάν, Χαναάν δὲ πατὴρ τοῦ Μεσραῖμ, ὃς ἦν Αἰγυπτὸς, ἀφ' οὗ Αἰγύπτιοι πάντες· ὥστ' εἰκότως τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν σκηνώματα τοῦ προπάτορος τοῦ Μεσραῖμ εἰρήσθαι. Οὗτος δὲ ἦν ὁ Χάμ τὴν Αἰγυπτὸν πρῶτος οἰκήσας.

Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Μετὰ τὴν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων δεκάτην πληγὴν, ὅπως τὴν ἀπ' Αἰγύπτου πορείαν πεποίηται διδάσκει φάσκων· Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνήγαγεν αὐτοὺς καὶ ὤσει ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἐλαδί, καὶ οὐκ ἔδειλσαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ καθώδηγησεν αὐτοὺς εἰς πεποίησιν, καὶ οὐκ ἐποτήθησαν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡδή-

A suam : Ægyptiis vero non pepercit ; verum in mortem tradidit animas eorum, dignorum sane tali supplicio, quia impietatibus et Ægyptiacæ multorum deorum superstitioni dediti, alia in morte, animæ scilicet, demersi erant. Quare hic non communem mortem ipsis illatam esse docetur ; sed mortem animarum. Nam exterminator ille, cui traditi sunt, statim atque corpora dissoluta sunt, animas abripuit, in perniciem abducens eas. Quare rursum scribitur, *Non pepercit a morte animabus eorum*. Postea vero hæc declarat : *Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnium laboris eorum*. Pro illo autem, *primitias laboris eorum in tabernaculis Cham*, Symmachus, *primitias virtutis eorum*, interpretatus est. Nam primogenita, primitiæ virtutis gignentium erant. Per primas itaque plagas quasi ad poenitentiam ipsos evocans, per patientiam et tolerantiam suam, paulatim ipsi supplicia inferebat. In fine vero non pepercit a morte animabus eorum ; sed etiam jumenta eorum in morte conclusit. Nam omne primogenitum in terra Ægypti occidebatur, tam jumentorum, quam hominum. Sed accurate admodum de hominibus quidem ait animas eorum morti traditas fuisse : aderat quippe dæmon exterminator, qui animas etiam eorum post mortem abriperet. Cum de jumentis porro agitur, non ultra animas commemorat ; sed solum communem et corporalem mortem : jumenta siquidem non animas habent, quæ post corporis solutionem maneat, perinde atque hominum animæ. Hanc vero ipsam historiam diverso modo Moyses et hic psalmus enarrant. Nam ille quidem dixit exterminatorem primogenitorum morti ministrasse ; hic vero sermo per angelos malos hæc facta fuisse narrat. Atque illic quidem Moyses sanguine superliminaria uncta fuisse narrat, et hoc signum fuisse ad tutelam eorum qui ab exterminatore effugerunt ; hic vero Deus viam fecisse dicitur et semitam, ut effugerent iram suam. Hæc porro, inquit, in tabernaculis Cham effecta sunt, sive secundum Symmachum, *in habitationibus Cham* ; sive secundum Aquilam, *in tectis Cham*. Quis edocemur Ægyptum fuisse tabernacula Cham. Cum enim Noë tres filii fuerint, Sem, Cham, Japhet ; Cham fuit pater Chanaan ; Chanaan vero pater Mesraim, qui erat Ægyptus ; a quo Ægyptii omnes ; ita ut jure Ægyptiorum regio tabernacula avi Mesraim esse dicatur. Hic porro Cham erat, qui primus Ægyptum incoluit.

VERS. 52, 53. *Et abstulit sicut oves populum suum*, etc. Post decimam Ægyptiorum plagam, quomodo exitus ex Ægypto contigerit his verbis docet : *Et abstulit sicut oves populum suum, et perduxit eos tanquam gregem in deserto : et deduxit eos in spe et non timuerunt* ; secundum Aquilam vero : *Et deduxit eos in fiducia, et non terri sunt* ; secundum Symmachum, *Deduxit eos sine timore et terrote ; et inimicos eorum operuit mare*. Et hæc

quidem ante eorum in deserto commorationem gesta sunt; neque enim sermo serie rerum utitur; sed utpote in hymno et cantico præpostere res enarrat. Quare cum ea quæ ipsis in deserto contigerant, et peccata quæ in solitudine admiserant, quotiesque ipsum exacerbaverant enarrasset; postea priorum mentionem facit, ut sermonem non tristibus, sed Dei beneficiis circumscribat. Quapropter sub hæc rebus a Deo in Ægypto gestis, et maris Rubri transitui addit illud:—VERS. 54, 55. *Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem hunc quem acquisivit dextera ejus. Hic ea quæ in deserto contigerant silentio mittit, quia eorum recensionem præmiserat. Mons autem quinam, nisi Sionis, in quo Jerusalem sub hæc post Asaphi et Davidis tempora structa est? Deinde narrationem resumit ita loquens: Et ejecit a facie eorum gentes, et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel.* Postquam ingressum in terram promissionis memoravit, et quomodo occupaverint montem Sion, quem longis postea temporibus David, pulsus gladio Jebusæis obtinuit; historiam resumit, compendio narrans, quomodo post mortem Moysis, duce Jesu filio Nave, transierint in terram promissionis, et alienigenas bello ab se devictos a regione exegerint, et funiculo dimensam terram sorte dividerint. Deinde ipsos iterum coarguit (VERS. 56-58), dicens eos prioribus in deserto admissis peccatis nova mala addidisse: ac postquam terram obtinuisent, Deum excelsum ibi iterum tentasse et exacerbasse, et testimonia ejus per Moysen sibi tradita non custodisse; sed sese advertisse ac despexisse quemadmodum patres eorum, et versos fuisse in arcum pravum. Nam cum oportuisset inimicos Dei et adversarias sibi potestates telis impetere et confodere; ipsi idolis dediti Deum blasphemis et nefariis verbis impetivere. Quare facti sunt in arcum pravum: quod sub initium declaratum his verbis est: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcubus, conversi sunt in die belli.* Quomodo autem conversi fuerint in arcum pravum declarat postea dicens: *Et irritaverunt eum in collibus, et in sculptilibus suis ad æmulationem provocaverunt eum.*

τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Πῶς δὲ ἐστράφησαν εἰς τόξον στρεβλὸν διασαφεί λέγων ἐξῆς· Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐν τοῖς βουνοῖς (2) καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν.

VERS. 59. *Audivit Deus et sprevit, et ad nihilum redegit valde Israel.* Postquam mala ab ipsis etiam in terra promissionis perpetrata recensuit, justum Dei judicium postea declarat, comprobaturque jure eos post prædicta omnia ira Dei invasos fuisse. Nam cum versi sunt in arcum pravum, et cum irritaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad æmulationem provocaverunt eum; tunc Deus nec ipsos intueri, tales scilicet cum essent, nec in eos respicere; imo vero neque impiam eorum vocem

ἤκουσεν αὐτοὺς ἀφρόβους καὶ ἀποθήτους· καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐκάλυψεν ἡ θάλασσα. Καὶ ταῦτα μὲν πρότερα ἦν τῆς κατὰ τὴν ἔρημον διατριβῆς· οὐ μὴν καὶ ὁ λόγος τῇ τάξει κέχρηται τῶν πεπραγμένων· ὡς ἐν ὕμνῳ δὲ καὶ ᾠδῇ τὰ δευτέρα πρῶτα τίθησι καὶ τὰ πρῶτα δευτέρα. Αἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἔρημον συμβάντα, καὶ ὅσα ἡμαρτον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ὁσάκις παρεπίκρανον προδιηγησάμενος, μετὰ ταῦτα τὴν τῶν πρῶτων μνήμην ποιεῖται, ὡς ἂν τὸν λόγον περιγράψει· μὴ εἰς λυπηρὰ, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις. Διόπερ ἐξῆς· ἐπισυνάπτει τοῖς κατὰ τὴν Ἰζυπτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπραγμένοις, καὶ τῇ διόδῳ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὸ, *Καὶ εἰσῆγαγεν αὐτοὺς εἰς ὄρος ἀγίαςματος αὐτοῦ, ὄρος τοῦτο ὁ ἐκτίσατο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ· τὰ κατὰ τὴν ἔρημον ἐνεπέθε*

ἄποσιωπήσας, διὰ τὸ προειληφέναι αὐτῶν τὴν διήγησιν. Ὅρος δὲ ποῖον ἢ τὸ Σιών, ἐφ' ᾧ Ἱερουσαλήμ (1) ὕστερον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀσάφ καὶ τοῦ Δαυὶδ ψκοδομήθη; εἴτ' ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν διὰ τῶν ἐξῆς λέγων· *Καὶ ἐξέβαλεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη, καὶ ἐκληροδότησεν αὐτοὺς ἐν σχοιρίῳ κληροδοσίας. Καὶ κτεσεκλήρωσεν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραήλ.* Μνημονεύσας τῆς εἰσόδου τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὡς ἀπειλήσασιν τὸ ὄρος τὸ Σιών, ὅπερ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἐκτίσατο Δαυὶδ ἐν βομφαῖ τὸν Ἰεβουσαῖον ἐλάσας, ἐπαναλαμβάνει τὴν ιστορίαν ἐπιτεμνόμενος, ὡς μετὰ τὴν τελευταίαν Μωσέως, ἡγουμένου αὐτῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, παρήλθον εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὡς ἐξέβαλον τοὺς ἀλλοφύλους πολέμῳ κρατήσαντες τῆς χώρας, καὶ ὡς κλήρω διέδωκαν τὸν σχοῖνον μετρήσαντες τὴν γῆν. Εἴτ' αὖθις αὐτῶν κατηγορεῖ, διδάσκων, ὡς πρὸς τοῖς ἡμαρτημένοις κατὰ τὴν ἔρημον προσθήκας κακῶν ἐποίησαντο· καὶ μετὰ τὸ κτήσασθαι τὴν γῆν, ἐπέειρασαν πάλιν ἐνεπέθεα καὶ παρεπίκραναν τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ τὰ διὰ Μωσέως αὐτοῖς παραθεσμένα οὐκ ἐφύλαξαν· ἀλλ' ἀπέστρεψαν καὶ ἠθέτησαν, καθὼς οἱ πατέρες αὐτῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς τόξον στρεβλόν. Δέον γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς πολεμικοὺς αὐτῶν δυνάμεις τὰς ἀντικειμένας τοξεύειν καὶ βάλλειν, οἱ δὲ εἰδωλολατρεψάντες τὸν Θεὸν ἐβάλλον βλασφημίαις καὶ ἀθεμίτοις λόγοις. Αἰδὲ γεγόνασιν εἰς τόξον στρεβλόν· ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς ἐδύλου τὸ λόγον φῆσαν· *Υἱοὶ Ἐφραὶμ ἐντείνοντες καὶ βάλλοντες*

ἤκουσεν ὁ Θεὸς καὶ ὑπερίδεν, καὶ ἐξουθένωσεν σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. Καταλέξας καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας πεπραγμένα αὐτοῖς κακὰ, παρίστηεν ἐξῆς τὴν δικαιοκρασίαν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς, ὡς εὐλόγως μετὰ πάντα τὰ προλελεγμένα μετέλθεν αὐτοῖς ἡ ὀργή· Ὅτε γὰρ ἐστράφησαν εἰς τόξον στρεβλόν, καὶ ὅτε παρώργισαν αὐτόν ἐν τοῖς βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν, τὸ τῆνικαῦτα οὐδὲ ἐμβλέπειν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ποιούτως ὄντας, ἀλλ' οὐδὲ ὄραν ἤξειον· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν αὐτῶν

(1) F. τὸ ἱερόν.

(2) Γρ. βωμοῖς.

τῆς ἀσεβοῦς φωνῆς. Διὸ ἐπιλέγει· Ἦκουσεν ὁ θεὸς **A** καὶ ὑπερίδω, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καὶ ἀνυπερβέτησε· μηκέτι ἀναβολὴν μηδὲ ὑπέρβεισιν αὐτοῖς ἐνδοῦς· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Καὶ ἀπεδοκίμασε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. Οὕτως δὲ ἤκουσεν ὁ θεός, ὡς καὶ ἐπὶ Σοδομιτῶν εἶρητο· Φωνὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας βοᾷ πρὸς μέ. Τῶν γὰρ ἀσεβῶν αὐτὰ κέκραγε καὶ βοᾷ τὰ τῆς ἀσεβείας πράγματα· ὧν ἀκούσας ὁ θεὸς ἀπόσωτο τὴν σκηνὴν Σηλὼμ, σκηνώμα οὐ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Ἐν γὰρ τῇ Σηλώμ πρῶτον ἔστη ἡ σκηνή, ἔνθα ἱεράτο Ἠλεὶ καὶ Σαμουὴλ, ὡς παρίστησιν ἡ Γραφὴ τῶν Βασιλειῶν. Ταύτην οὖν ἀπόσωτο πρῶτην τὴν ἐν Σηλώμ σκηνώσιν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἶρηται· Καὶ ἀπέβριψεν τὴν σκηνώσιν τὴν Σηλὼμ, καὶ τὴν σκηνώσιν τὴν Ἰδρυθεῖσαν ἐν ἀνθρώποις. **B** Ὅπως δὲ τοῖς ἀνθρώποις παρεδόθη ἡ κιβωτὸς διὰ τὰ ἀσεδήματα τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἐκράτησαν αὐτῆς οἱ πολέμοι, ἀπήγαγον τε παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐτροπώθησαν, καὶ ὡς οἱ υἱοὶ Ἠλεὶ πεπτῶκασιν, οἱ ἱερεῖς ὄντες, ὃ τε τούτων πατήρ ὡς ἀπώλετο ἐπὶ τῇ τῶν παίδων ἀγγελίᾳ, ἢ πρῶτη παρίστασι τῶν Βασιλειῶν. Διὸ εἶρηται ἐνταῦθα· Καὶ ἀπόσωτο τὴν σκηνὴν Σηλὼ, σκηνώμα οὐ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τὸ κράτος αὐτῶν ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας. Κράτος δὲ αὐτῶν καὶ ἰσχὺν καὶ καλλονὴν, εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ εἰς χεῖρας θλιβόντος παραδοθέντα τίνα ἂν εἴποις ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢν ὁ παρὼν ἀντίκειται λόγος φάσκων· Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν εἰς χεῖρας ἐχθροῦ; **C** Ἄλλὰ ταῦτα μὲν παρέδωκεν εἰς χεῖρας ἐχθροῦ, τὸν δὲ λαὸν συνέτριψεν ἐν βομφαίᾳ. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ ἐξέδωκεν εἰς μάχαιραν τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ὑπερίδω· καὶ δὴ ὑπεριδόντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐξῆς ἐγένετο. Τίνα δὲ ταῦτα; Τοὺς νεανίσκους αὐτῶν κατέφαγε πῦρ, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῶν οὐκ ἐπενήθησαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Οὐχ ὑπεμνήθησαν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Οὐκ ἐπνήθησαν. Οὐκέτι γὰρ μετὰ ὕμνων καὶ ἐπαίνων συνήθως ταῖς γαμουμέναις παρεδίδοτο ἀνδράσι, κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἐρμηνείαν, διὰ τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοῖς (1) τότε συμφορὰν. Κατὰ δὲ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἔκδοσιν, αἰχμάλωτοι ἀπαχθεῖσαι, ἐν τῷ θνήσκειν αὐτάς οὐκ εἶχον τοὺς πενθοῦντας, διὰ τὸ μὴ παρῆναι αὐτοῖς τοὺς προσήκοντας· ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐν βομφαίᾳ ἔπεσαν (οὗτοι δ' ἦσαν οἱ τοῦ Ἠλεὶ υἱοί), καὶ αἱ χῆραι δὲ αὐτῶν οὐ κλαυσθήσονται. Καὶ ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅπως, τῶν υἱῶν Ἠλεὶ πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ, αἱ τούτων γυναῖκες, χῆραι καταλειφθεῖσαι, δεινὸν ὑπέμειναν θάνατον. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ αἱ γαρυθεῖσαι αὐτῶν οὐκ ἐκλαυσαν· οὐδὲ γὰρ ὑπέστησαν, ὥστε κλαῦσαι· συναπώλοντο δὲ καὶ αὐταὶ τοῖς τικτομένοις κατὰ τὴν φάσκουσαν ἱστορίαν·

Audire dignabatur. Quamobrem subdit, Audivit Deus et spreuit, secundum Aquilam vero, Et non distulit, nullum spatium neque dilationem illis concedens; secundum Symmachum vero, Et reprobavit valde Israel. Sic autem audivit Deus, ut de Sodomitis dicitur: Vox Sodomorum et Gomorrhæ clamat ad me²⁸. Impiorum enim vel ipsa impia gesta clamant et vociferantur. — VERS. 60. Quæ audiens Deus repulit tabernaculum Silom, tabernaculum ubi habitavit in hominibus. Nam in Silom primum stetit tabernaculum, in qua sacrorum antistites erant Heli et Samuel, ut declarat Scriptura Regnorum²⁹. Hoc itaque primum in Silom statutum tabernaculum propter impietates eorum repulit. Quare secundum Symmachum dicitur: Et abiecit tabernaculum Silom, et tabernaculum firmatum in hominibus. Quomodo autem hominibus tradita fuerit arca ob impietates populi, et quomodo inimici ceperint illam, abduxerintque secum; filii vere Israel in fugam versi sint, filii Heli qui sacerdotes erant ceciderint, eorumque pater, accepto de illis nuntio, perierit, narrat primus Regnorum liber. Quapropter hic dicitur: Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ubi habitavit in hominibus. — VERS. 61. Et tradidit in captivitate[m] virtutem eorum. Pro illo autem, virtutem eorum, Aquila, robur eorum, interpretatus est. Robur autem, virtutem et pulchritudinem, in captivitate[m] et in manus inimici tradita, quæ dixeris esse, nisi arcam, quam hic sermo subindicat dicens, Et tradidit in captivitate[m] virtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimici? — VERS. 62-64. Sed hæc quidem tradidit in manus inimici, populum vero contrivit gladio. Ideo secundum Symmachum dicitur: Et tradidit in machæram populum suum et hæreditatem suam spreuit. Deo autem ipsos spernente, ea quæ sequuntur evenerunt. Quæ illa? Juvenes eorum comedit ignis, et virgines eorum non sunt lamentatæ; secundum Aquilam vero, non sunt desponsatæ; secundum Symmachum autem, non sunt laudatæ. Non ultra enim, secundum reliquos interpretes, cum hymnis et laudibus, ut consuetum desponsatis est, viris tradebantur, ob immisam tunc ipsis calamitate[m]. Secundum LXX Interpretes autem, in captivitate[m] actæ, cum morentur, non erat qui lugeret, quod non adessent propinqui earum; imo etiam sacerdotes eorum in gladio ceciderunt (hi porro erant filii Heli), et viduæ eorum non plorabuntur. In primo Regnorum libro legitur, cum filii Heli in bello cecidissent, eorum uxores viduas relictas, gravem sustinuisse mortem. Quare dicitur secundum Symmachum, Et viduatæ eorum non ploraverunt: neque enim exsistebant ut flere possent; nam una cum partu suo exstinctæ sunt, ut fert hæc historia: Et factum est in diebus illis convenerunt allophyli in bellum contra Israel³⁰; deinde vero cum exisset populus ad pugnam, Cæsus est, inquit,

²⁸ Gen. xviii, 20. ²⁹ I Reg. iv, vii. ³⁰ I Reg. iv, 1.

(1) Syntaxis postulat αὐτούς. EDIT.

Israel : et facta est plaga magna valde : et ceciderunt de Israel triginta millia ex ordinibus : et arca Dei capta est, et ambo filii Heli mortui sunt, Ophni et Phinees. Et cucurrit vir Jeminæus ex castris, et venit in Silom in illa die, scissa veste, et conspersus pulvere caput. Et ecce Heli in sella ad portam contra bivium spectans. Erat enim cor ejus pavens pro arca Dei. Sub hæc dicitur : Erat autem Heli quasi nonaginta octo annorum, et oculi ejus caligaverant, et non videbat. Et vir ille accedens dixit : Ego sum qui veni ex castris, et ego ex acie fugi hodie. Et ait, Quid actum est, fili mi? Et respondit puer et dixit : Fugit, inquit, Israel a facie allophylorum, et facta est plaga magna in populo, et ambo filii tui mortui sunt, et arca Dei capta est. Et factum est cum memorasset arcam Dei, cecidit de sella retrorsum juxta ostium, et contritum est dorsum ejus, et mortuus est, quia senex homo erat et gravis. Nurus autem ejus uxor Phinees prægnans erat vicinaque partui : et audito nuntio quod capta esset arca Dei, et mortuus esset socer suus, et vir suus, flevit et peperit, quia irruerant dolores in eam, et in tempore suo (1) mortua est. Et dixerunt mulieres quæ astabant ei, Ne timeas, quia filium peperisti : quæ non respondit, neque animadvertit. Postea subjungit : Et allophyli acceperunt arcam Dei, et asportaverunt eam in Azotum. Et acceperunt allophyli arcam Domini, et intulerunt eam in domum Dagon⁴¹. Hæc porro omnia hic compendio memorantur : nam subjungitur : —

VERS. 65. Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino. Postquam arca capta fuit ab allophylis, et postquam supra dicta contra populum gesta sunt, suam Deus providentiam commonstrans, invisibili virtute allophylos incessit et ulciscitur. Quare dictum est : Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino; secundum Symmachum vero, Tanquam potens loquens ex vino; secundum Aquilam, Tanquam potens crapulatus ex vino. Deinde seipsum excitans, inimicos suos percutit, videlicet qui arcam testamenti ceperant (VERS. 66), et percutit eos in posteriora, datque eis opprobrium sempiternum. Quomodo percusserit eos in posteriora historia declarat, quæ sic habet in primo libro Regnorum⁴² : Et aggravata est manus Domini super Azotios, et afflixit eos, et percussit eos in podicibus eorum, Azotum et fines ejus; et rursus : Et translata est, inquit, arca Domini in Geththam, et factum est postquam translata est, facta est manus Domini ir urbe, fortitudine magna valde. Et percussit viros urbis a parvo usque ad magnum, et percussit eos in podicibus eorum. Et mittunt arcam Dei in Ascalonem : et clamaverunt Ascalonitæ dicentes : Quid advertistis arcam Dei quæ interficiendum nos? Hinc subjungit : Quia facta est confusio mortis in

Και ἐγενήθη ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ συνθροσκίζονται ἀλλόφυλοι εἰς πόλεμον ἐπὶ Ἰσραὴλ· εἶθ' ἐξῆς προελθόντος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν πόλεμον, Πταίει, φησὶν, ἀνὴρ Ἰσραὴλ· καὶ ἐγένετο πληγὴ μεγάλη σφόδρα· καὶ ἔπεσαν ἐξ Ἰσραὴλ τριακοντα χιλιάδες ταγμάτων· καὶ ἡ κιβωτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ἐλήφθη, καὶ ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ Ἡλὲι ἀπέθανον, Ὁρνεί καὶ Φινεές. Καὶ ἔδραμεν ἀνὴρ Ἰεμναῖος ἐκ τῆς παρατάξεως, καὶ ἦλθεν εἰς Σηλόμ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ διεβρωγῶτα, καὶ γῆ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ Ἡλὲι ἐπὶ τοῦ δίφρου παρὰ τὴν πύλην σκοπεῖον τῆς διόδου· οὗτις ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ἐξεστηκνῦια περὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶθ' ἐξῆς εἶρηται· Καὶ Ἡλὲι ὡς ἦν ἐτῶν· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐκασέστησαν, καὶ οὐκ ἔβλεπε. Καὶ ὁ ἀνὴρ προσελθὼν εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἦκων ἐκ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐγὼ ἐκ τῆς παρατάξεως πέφευγα σήμερον. Καὶ εἶπε· Τι ἐστὶ τὸ γεγονός ῥῆμμα, τέκνον; Καὶ ἀπεκρίθη τὸ παιδάριον, καὶ εἶπε· Πέφευγεν ἀνὴρ Ἰσραὴλ ἐκ προσώπου ἀλλοφύλων, καὶ πληγὴ μεγάλη γέγονεν ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ σου τεθνήκασι, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐλήφθη. Καὶ ἐγένετο, ὡς ἐμνήσθη τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔπεσαν ἀπὸ τοῦ δίφρου ὀπισθίως ἐχόμενος τῆς πύλης, καὶ συνετερίθη ὁ ῥῆτος αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν· οὗτις πρεσβύτης ὁ ἄνθρωπος καὶ βαρῦς. Καὶ ῥύμψη αὐτοῦ γυνὴ Φινεές συνειληγνῦια τοῦ τεκεῖν· καὶ ἤκουσε τὴν ἀπαγγελίαν, οὗτις ἐλήφθη ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ διτεθνήκεν ὁ πενθερός αὐτῆς καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἐκλαυσε καὶ ἔτεκεν, οὗτις ἐπεστράφησαν αἱ ὠδίνες αὐτῆς ἐπ' αὐτήν· καὶ ἐν τῷ καιρῷ αὐτῆς ἀποθνήσκει. Καὶ εἶπαν αὐτῇ αἱ γυναῖκες αἱ παρεστηκνῦια αὐτῇ· Μὴ φοβοῦ, οὗτις υἱὸν τέτκαας· καὶ οὐκ ἀπεκρίθη, καὶ οὐκ ἐνόησεν ἡ καρδία αὐτῆς. Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγεται τούτοις· Καὶ ἀλλόφυλοι ἔλαβον τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσήνεγκαν αὐτήν εἰς Ἄζωτον. Καὶ ἔλαβον οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιβωτὸν Κυρίου, καὶ εἰσήνεγκαν αὐτήν εἰς οἶκον Δαγῶν. Τούτων δὴ πάντων ἐπιτίμνεται τὴν μνήμην ὁ παρῶν λόγος, καὶ ἐπιλέγει· Καὶ ἐξηγήθη ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεκραυπηλῶς ἐξ οἴκου. Μετὰ τὸ ληφθῆναι τὴν κιβωτὸν ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ μετὰ τὸ πραχθῆναι τὰ προλελεγμένα κατὰ τοῦ λαοῦ, τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ δεικνύς ὁ Θεός, μετέρχεται τοὺς ἀλλοφύλους ἀοράτω δυνάμει κολάζων αὐτούς. Αἰὶὸν λέλεκται· Καὶ ἐξηγήθη ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς κεκραυπηλῶς ἐξ οἴκου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὡς δυνατὸς διαλαλῶν ἐξ οἴκου· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ὡς δυνατὸς κεκραυπηλῶς ἐξ οἴκου. Εἶτα διεγείρας αὐτὸς ἑαυτὸν, πατάσσει τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, δηλαδὴ τοὺς τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἀπολαβόντας· καὶ πατάσσει αὐτούς εἰς τὰ ὀπίσω, δίδωσί τε

⁴¹ 1 Reg. v, 1, 2. ⁴² ibid., 6.

(1) Id est sui partus.

αὐτοῖς θνεῖδος αἰώνιον. Πῶς δὲ εἰς τὰ ὀπίσω ἐπάτα- A
 ξεν αὐτοὺς, διδάσκει ἡ ἱστορία τοῦτον ἐν τῇ πρώτῃ
 τῶν Βασιλειῶν ἔχουσα τὸν τρόπον· Καὶ ἐβαρύνθη
 χεῖρ Κυρίου ἐπὶ τοὺς Ἀζύτιους, καὶ ἐβασάνισεν
 αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς εἰς τὰς ἕδρας αὐ-
 τῶν, τὴν Ἀζύτον καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς· καὶ αὖθις·
 Καὶ μετῆλθε, φησὶν, ἡ κιβωτὸς τοῦ Κυρίου εἰς
 Γεθθά. Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ μεταλθεῖν αὐτήν, καὶ
 γίνεται χεῖρ Κυρίου ἐν τῇ πόλει κράτος μέγα
 σφόδρα. Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἀνδρας τῆς πόλεως
 ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς
 εἰς τὰς ἕδρας αὐτῶν. Καὶ ἐξαποστέλλουσι τὴν
 κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ εἰς Ἀσκάλωνα· καὶ ἐβόησαν
 οἱ Ἀσκαλωνῖται λέγοντες· Τι ἀπεστρέψατε τὴν
 κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ θανατώσαι ἡμᾶς; Καὶ ἐπιλέγει
 ἕξις· Ὅτι ἐγενήθη σύγχυσις θανάτου ἐν ὅλῃ τῇ B
 πόλει βαρεῖα σφόδρα, ὡς εἰσηλθεῖν ἡ κιβωτὸς τοῦ
 Θεοῦ ἐκεί· καὶ οἱ ζῶντες καὶ οἱ ἀποθανόντες
 ἐπλήχθησαν εἰς τὰς ἕδρας· καὶ ἀνέβη ἡ κραυγὴ
 τῆς πόλεως εἰς τὸν οὐρανόν. Διὰ δὲ ταῦτα λέλεχται
 ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ· Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἐχθροὺς
 αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω· θνεῖδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. Ὀνειδος γὰρ ἦν τὸ ἐν ταῖς ἐδραῖς πληγῆναι
 αὐτοὺς, ὡς ἂν ἀκολασταίνοντας ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι. Τοὺς μὲν ἐχθροὺς οὕτως ἐτιμωρήσατο· τοὺς
 δὲ οικειοὺς ἐτέρῳ μετήρητο. Διὰ εἰρητο· Καὶ ἀπόσωτο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ. Ποῖον δὲ τοῦτο ἄλλ' ἢ
 τὴν Σηλῶμ; Ἦν γὰρ αὕτη τῆς κληρονομίας Ἐφραῖμ· Ἐφραῖμ δὲ τοῦ Ἰωσήφ υἱὸς ἦν. Διὰ ἐπιλέγει· Καὶ
 ἀπόσωτο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο· καίπερ αὐτὴν πρώτην
 ἐκλεξάμενος, καὶ τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ πρῶτον τιμήσας. Διὰ καὶ ἡ Σηλῶμ εἰς ἐσχάτην ἐρημίαν κατέστη.
 Παιδεύει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς Σηλῶμ μὴ μέγα φρονεῖν τοὺς ἐν τῇ Ἱερου-
 σαλήμ, τὴν σκητὴν καὶ τὴν κιβωτὸν ὑποδεξαμένους· πείσεσθαι γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς πρώτοις, εἰ μὴ ἄξιοι
 γίνοντο τοῦ Θεοῦ· ὃ δὲ καὶ ἀπέβη ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις.

Καὶ ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα, τὸ ὄρος Σιών C
 ὃ ἠγάπησε. Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων τὸ
 ἁγίασμα αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ, ἔθεμελλωσεν αὐτὴν εἰς
 τὸν αἰῶνα. Φυλὴν μὲν φυλῆς ἀντικατηλλάξατο, τὴν
 φυλὴν Βενιαμὴν ἀντὶ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ· καὶ τόπον δὲ
 ἀντὶ τόπου εἶλατο, τῆς Σηλῶμ τὴν Ἱερουσαλήμ προ-
 κρινάς· ἀλλὰ καὶ ὄρος ἀντὶ ὄρους ἠγάπησε, τὸ Σιών
 ἠλαδῆ ἀντὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἐν Σηλῶμ. Εἰτά φησὶ·
 Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων τὸ ἁγίασμα
 αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Καὶ ἠκοδόμησεν
 ὁμοίως ὑψηλοῖς ἁγίασμα αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς τὰ ὑψηλὰ τὸ ἁγίασμα
 αὐτοῦ. Ὅμοίως οὖν ὑψηλοῖς καὶ ὡς τὰ ὑψηλὰ ἠκοδό-
 μησε τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ. Ἀναπέμπει δ' ἡμᾶς ὁ λόγος
 εἰς βαθὺ καὶ ἀπόρρητον νοῦν, διδάσκων, ὡς τὸ ἐπὶ
 γῆς ἁγίασμα τὸ ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ βρει D
 Σιών καταστάν ὁμοίωσιν εἶγε τῶν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς,
 καὶ ἠκοδόμητο ὡς τὰ ὑψηλὰ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοί-
 ωσιν γενόμενον τῶν ἐν οὐρανοῖς ὑψηλῶν· ἃ δὲ καὶ ὁ
 Ἀπόστολος παρίστη λέγων· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ
 ἐλευθέρι ἐστίν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών βρει
 καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ.
 Διὰ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, Καὶ ἠκοδόμησεν
 ὁμοίως ὑψηλοῖς ἁγίασμα αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς τὰ ὑψηλὰ τὸ ἁγίασμα
 αὐτοῦ· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Ὡς μονοκερῶ-
 των ἠκοδόμησε τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· νοούτων ἡμῶν

*tota urbe gravis valde, ut intravit arca Dei illuc: et
 viventes et mortui percussi erant in podicibus; et
 ascendit clamor urbis in cælum. Ideo in præsentí
 psalmo dictum est: Et percussit inimicos suos in
 posteriora, opprobrium sempiternum dedit eis. Op-
 probrium quippe erat in podicibus percussos illos
 fuisse, utpote qui iis in partibus lascivi fuissent.
 Inimicos quidem suos sic ullus est; proprios vero
 sibi alio modo castigavit. Quare dictum est:—
 Vers. 67. Et repulit tabernaculum Joseph. Quodnam
 illud nisi Silom? Erat enim ea ex sorte Ephraim:
 Ephraim autem filius Joseph erat. Ideo subdit: Et
 repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non
 elegit; etiamsi primum eam elegisset, et taberna-
 culum Joseph prius affecisset honore. Quare Silom
 in extremam solitudinem redacta est. Iis vero docet
 exemplo illius Silom, ut ne altum sapiant qui in
 Jerusalem habitant, quod tabernaculum et arcem
 acceperint: quippe similia primis passuri, nisi Deo
 digni efficiantur, quod sane sequenti tempore con-
 tigit.*

VERS. 68, 69. *Et elegit tribum Juda, montem
 Sion, quem dilexit. Et edificavit sicut unicornium
 sanctificium suum in terra, fundavit eam in sæcu-
 lum. Tribum pro tribu commutavit, tribum Benja-
 min pro tribu Joseph: et locum pro loco elegit; Hiero-
 solymam Silo anteponeus; imo etiam montem
 pro monte dilexit, Sion videlicet, pro monte qui in
 Silo erat. Deinde ait: Et edificavit sicut unicor-
 nium sanctificium suum; secundum Aquilam vero,
 Et edificavit simile excelsis sanctificium suum; se-
 cundum Symmachum autem, Et edificavit ut ex-
 celsa sanctificium suum. Sanctificium itaque suum
 simile excelsis, aut ut excelsa ædificavit. Nos au-
 tem ad profundum et arcanum sensum sermo re-
 mittit, docens sanctificium illud in terra, in Jeru-
 salem et in monte Sion constitutum, similitudinem
 habuisse cum eo quod in excelsis est, et ad excel-
 sorum modum constructum fuisse, ad imaginem et
 similitudinem excelsorum cælestium; quæ item
 Apostolus declaravit dicens: Illa vero quæ sursum
 est Jerusalem libera est⁴³; et, Accessistis ad Sion
 montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cæle-
 stem⁴⁴. Quare secundum Aquilam dicitur, Et ædi-
 ficavit simile excelsis sanctificium suum; secundum
 Symmachum vero, Et edificavit ut excelsa sanctifi-
 cium suum; secundum LXX vero Interpretes, Ædi-
 ficavit sicut unicornium sanctificium suum. Nos*

⁴³ Gal. iv, 26. ⁴⁴ Heb. xii, 22.

porro intelligimus unicornes esse eos, quorum A unum cornu descriptum in caelo est, quos Apostolus his verbis declarabat : *Et ad multorum millium angelorum celebritatem, et Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in caelis* ⁴⁵. Sed etiam, inquit, *in terra fundavit eam in saeculum*. Secundum Symmachum autem, *sicut terram, quam fundavit in saeculum*. Nam sanctificium illud quod in sensibili et terrena Jerusalem est, sic aedificavit in terra. Sicut enim terra media inter aquas comprehenditur secundum Scripturam, ita et Jerusalem media inter alienigenas gentes posita erat. Quare dictum est in prophetiis : *Hæc est Jerusalem, in mediò gentium posui illam* ⁴⁶. Sub hæc autem ait : — VERS. 70. *Elegit David servum suum*, de quo dictum est : *Inveni David servum meum, virum secundum cor meum*; quem elegit, non tantum ut primus ex tribu Juda regnaret, sed ita ut dignus judicaretur, ex cujus semine Christus Dei prodiret. Elegit autem eum pluribus ipsum fratribus suis anteponens. Accepitque eum ex gregibus ovium, et de post fetantes. Nam qui suscitatur de terra inopem, et de stercore erigit pauperem, Davidem humilem et abjectum, ita ut nec cum fratribus suis communeretur, neque pro viro haberetur, elegit, prius in pastoralis institutum, et ex cura fetarum quam gesserat, edoctum quam accurata sollicitudo egentibus adhibenda esset. Inde susceptum illum ex irrationabilem ovium pastoralis cura, protulit Deus et constituit ut (VERS. 71) *pasceret Jacob servum suum, et Israel hereditatem suam*. Ut enim experimentum sui dederat in pastoralis irrationabilem ovium cura, rationabili ovili præfectus est. Quo pacto autem pecora pasceret declaravit ipse Sauli dicens : *Pastor agebat servus tuus patri suo in ovili : et quando veniebat leo aut ursus, et arripiebat ovem ex grege, post illum adibam, et percussi illum et extraxi ex ore ejus. Et insurrexit in me, et comprehendi fauces ejus, et percussi occidique illum. Leonem et ursum percussit servus tuus. Et erit alienigena et incircumciscus ut unus ex illis, qui exprobravit acie Dei viventis. Et ait David : Dominus qui eripuit me de manu leonis et de manu ursi, ille me eripiet de manu alienigenæ incircumcisci istius* ⁴⁷. His enim cum fidei et pietatis suæ experimentum dedisset, D necnon providentiæ quam de pecoribus sibi commissis gerebat, Deus elegit eum et ad imperium in rationabiliora pecora provexit. Ille vero sibi commissos populos non crudeliter, non dure, non superbe, sed in innocentia cordis sui pascebat (VERS. 72); sive, secundum Aquilam .et Symmachum, *secundum simplicitatem cordis sui. Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos*. Secundum Aquilam vero, *Et in prudentia palmarum suarum deduxit eos*; secundum Symmachum, *Et secundum puritatem manuum suarum deduxit eos*. Pascebat itaque David humanum rationabileque ovile; sed

⁴⁵ Heb. xii, 22. ⁴⁶ Ezech. v, 5. ⁴⁷ I Reg. xvii, 34.

(1) Ἄρκετος.

μονοκέρωτας εἶναι τοὺς τὸ ἐν κέρασ ἐπιγραφόμενους κατ' οὐρανὸν, οὗς ἐδήλου λέγων ὁ Ἀπόστολος· καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγόρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ γῆ, φησὶν, ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡς τὴν γῆν, ἢ ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ γὰρ ἅγιασμα τὸ ἐν τῇ αἰσθητῇ καὶ ἐπιγίῳ Ἱερουσαλήμ οὕτως φιλοκλήσεν εἰς τὴν γῆν. Ὡστερ γὰρ ἡ γῆ μέση ἀπειλεῖται ὑδάτων κατὰ τὴν Γραφήν· οὕτω καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ μέση τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν συνειστήχει. Διὰ λέλεκται ἐν προφηταίς· Αὕτη ἡ Ἱερουσαλήμ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν τέθεικα αὐτήν. Εἴτ' ἐπὶ τούτοις· Ἐξελέξατο, φησὶ, Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, περὶ οὗ εἰρηται· Εὐρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν μου· ὃν ἐξελέξατο, οὐχ ὥστε πρῶτον ἐκ φυλῆς Ἰούδα βασιλεύσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὥστε ἄξιον κριθῆναι τοῦ προελθεῖν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐξελέξατο δὲ αὐτὸν τῶν ἀδελφῶν πλειόνων ὄντων προκρίνας. Ἀνέλαβέ τε αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, καὶ ἐξόπισθεν τῶν λοχεομένων. Ὁ γὰρ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνιστῶν πένθητα, καὶ τὸν Δαυὶδ ταπεινὸν ὄντα καὶ ἀπεβήμιμνον, ὡς μὴδὲ συγκαταριθμεῖσθαι τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς, μὴδὲ εἰς ἄνδρα λογίζεσθαι, ἐξελέξατο προπαιδαγωγούμενον ἐν τῇ ποιμαντικῇ, καὶ διὰ τῆς τῶν λοχεομένων θρεμμάτων προνοίας τὸ ἐπιμελεῖς τῶν δεομένων κτηδεμονίας ἐκδιδασκόμενον. Ἐνθεν αὐτὸν ἀναλαβὼν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων προβάτων ποιμαντικῆς, προήγαγεν ὁ Θεὸς καὶ κατέστησε ποιμαίνειν Ἰακώβ τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ὡς γὰρ δοκιμὴν δεδωκότα ἐν τῇ τῶν ἀλόγων θρεμμάτων ποιμαντικῇ, ἐπὶ τὴν λογικωτέραν καθίστη ποιμνην. Ὅπως δ' ἐποίμαινε τὰ θρέμματα παρίστη λέγων αὐτὸς πρὸς τὸν Σαούλ· Ποιμνίων ἦν ὁ δοῦλός σου τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐν τῷ ποιμνίῳ· καὶ ὅταν ἤρχετο ὁ λέων ἢ ἄρκος (1), καὶ ἐλάμβανε πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, καὶ ἐξεπορευόμην ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξα αὐτὸν, καὶ ἐξέσπασα ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἐπανίστατο ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐκράτησα τοῦ φρυγγος αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξα καὶ ἐθανάτωσα αὐτὸν, καὶ τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρκον ἐτυπτερ ὁ δοῦλός σου. Καὶ ἔσται ὁ ἀλλοφύλος ὁ ἀπεριτμήτος ὡς εἰς τούτων, ὃς ὠρείδισε παρατάξει Θεοῦ ῥωτος. Καὶ εἶπε Δαυὶδ· Κύριος, ὃς ἐξέβλατό με ἐκ χειρὸς τοῦ λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς τῆς ἄρκου, οὗτος ἐξελεῖται με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀλλοφύλου τοῦ ἀπεριτμήτου τούτου. Διὰ γὰρ τούτων δοκιμὴν δεδωκότα πίστεως καὶ εὐσεβείας, τῆς τε τῶν ὑπ' αὐτὸν θρεμμάτων ἀλόγων προνοίας, ἐξελέξατο Θεὸς καὶ προήγαγεν ἐπὶ τὴν τῶν λογικωτέρων θρεμμάτων ἀρχὴν. Ὁ δὲ, ὑποδείξις τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ, οὐκ ἀπηνώς, οὐδὲ σκληρῶς, οὐδὲ ὑπερηφάνως, ἀλλ' ἐν ἀκακίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐποίμαινεν αὐτούς· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, κατὰ τὴν ἀπλότητα τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀδήγη

σερ αὐτούς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Καὶ ἐν φρονή- A*
σει ταρσῶν αὐτοῦ καθωδήγησεν αὐτούς. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, *Καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν*
χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. Ἐποίμαινε τοίνυν
 ὁ Δαυὶδ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ λογικὴν ποίμνην· ἀλλ'
 οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, οὐδὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ συνέσει,
 ἀλλ' ἐν ἀκκλίᾳ καὶ ἀπλότῃ, τὴν πᾶσαν ἐγγειρίζων
 τῷ Θεῷ φροντίδα. Τὴν γε μὴν ἑαυτοῦ σύνεσιν διὰ
 τῶν χειρῶν ἐπεδείκνυτο, τούτους διὰ τῶν πράξεων
 καὶ διὰ τοῦ βίου, καὶ τῆς λοιπῆς πολιτείας. Καὶ μέχρι
 τούτου ἴσταται τὰ τῆς παρουσίας ὑποθέσεως, κατη-
 γορίαν περιέχοντα τῆς τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ μοχθηρίας,
 διδασκαλίαν τε τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας διὰ τὰς ἐν
 τοῖς ἐμπροσθεν ἐπηγορημένας φωνάς, πρὸς ἃς ὡσπερ ἀπολογία τις ἀναγκαιῶς ἐπενήνεκται τῆς τοῦ Θεοῦ
 δικαιοκρισίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ παιδεύει, σωφρονίζων ἡμᾶς διὰ
 τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων, ὡσπερ οὖν ἀρχομένοις ἡμῖν εἶρεται τοῦ λόγου.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΗ'.

Ὁ Θεός, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν
 σου, ἐμίμωαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίόν σου, ἔθεντο
 Ἱερουσαλήμ εἰς ὀπωροφυλάκιον. Ὅτι πρὸ τοῦ τὸν
 ναὸν οἰκοδομηθῆναι τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, γέγονεν ὁ
 Ἀσάφ τῷ Δαυίδ συνακμάτας, δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας.
 Προφητικῶς οὖν τὰ μέλλοντα μακροῖς ὕστερον χρό-
 νοῖς συμβήσεσθαι καὶ διὰ τῶν παρόντων θεσπίζει.
 Ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ σ' καὶ γ' τὴν ὑστάτην τῆς πόλεως
 ἄλωσιν καὶ τὸν ἔσχατον ἀφανισμόν τοῦ ναοῦ, τὸν ἐπὶ
 Ῥωμαίων γενόμενον μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν τόλμαν τῶν οἰκητόρων, προανεφώνει, ὡς προ-
 αποδέδεικται· διὰ δὲ τῶν μετὰ χειρὰς ἐπεληλυθέναι
 μὲν ἔθνη τῇ κληρονομίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ
 νεῶν μεμιαγῆναι, αὐτὴν τε τὴν πόλιν εἰς ὀπωροφυ-
 λάκιον τεθεικῆναι σημαίνει· οὐ μὴν πυρὶ παραδεδό-
 σθαι τὸν τόπον, οὐδὲ τοιαῦτα πεπονθέναι ὅποια ἐδήλου
 διὰ τοῦ προλεχθέντος. Ἐτι δὲ διὰ τοῦ παρόντος προστί-
 θησιν, ὡς ἄρα οἱ τὸν τόπον μίαναντες πολλοὺς ἀνεῖλον
 ὁσίους ἄνδρας καὶ Θεοῦ δούλους· ὧν τὰ νεκρὰ σώματα
 μὴ συγχωρήσαντες τῇ κατὰ φύσιν παραδοθῆναι ταφῇ,
 τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ βορὰν ἔθεντο. Ταῦτα δὲ
 οὐκ ἂν εὖροις πραχθέντα οὔτε κατὰ τὴν ὑστάτην
 πολιτοκίαν τοῦ τόπου· ἐπεὶ μηδὲ ὑπῆρχεν τοῖς τότε
 παρ' αὐτοῖς ὁσίους, τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, ἀνοσίων
 καὶ ἀσεβῶν ἀπάντων γεγονότων διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν κατὰ τε τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τετολ-
 μημένα αὐτοῖς. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα
 αἰχμαλωσίας εὖροις ἂν τὰ μετὰ χειρὰς γενόμενα·
 ἐπεὶ μηδὲ τότε ὁσίους ἄνδρας καὶ θεοφιλεῖς ὑπὸ τῶν
 Βαβυλωνίων ἀνηρησθαι ἡ ἱστορία παραδίδωσι. Πότε
 τοίνυν ἐπληροῦται ταῦτα; Οὐκ ἔστιν ἕτερον εἰπεῖν
 χρόνον, ἢ τὸν ἐπὶ Ἀντιόχου, καθ' ὃν ἡ τῶν Μακκα-
 βαίων γραφὴ τὰ μετὰ χειρὰς προλεγόμενα δι' ἔργων
 κειχωρηκότα δείκνυσιν. Γέγραπται γοῦν ἐν αὐτῇ τοῦτον
 τὸν τρόπον· *Καὶ ὑπέστρεψεν Ἀντιόχος μετὰ τὸ
 πατάξαι τὴν Αἴγυπτον ἐν τῷ ς' καὶ μ' καὶ γ' ἔτει,
 καὶ ἀνέβη ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν δ'χλμ βαρσῖ· καὶ εἰσήλ-
 θεν εἰς τὸ ἄγιασμα ἐν ὑπερηφανίᾳ. Καὶ ἔλαβε τὸ
 θυματήριον τὸ χρυσοῦν, καὶ τὴν λυχνίαν τοῦ
 φωτός, καὶ πάντα τὰ σκεῦᾳ αὐτῆς, καὶ τὴν τρά-
 πεζαν τῆς προθέσεως, καὶ τὰ σπονδία, καὶ τὰς
 σιάλας, καὶ τὰς θυῖσκας τὰς χρυσοῦς, καὶ τὸ*

non in sapientia humana, non prudentia propria,
 sed in innocentia et simplicitate, totam curam Deo
 committens, suam vero intelligentiam manibus, id
 est operibus, vitæ genere et reliquo instituto com-
 monstrabat. Et huc desinit præsens argumentum,
 improbitatis Judaici populi accusationem divinæque
 patientiæ doctrinam complectens, concinnatum
 ad præpositas quasdam dubias voces, ad quas ceu
 defensio quædam justi Dei iudicii necessariò insti-
 tuitur. Hæc porro omnia nos, qui ex gentibus sum-
 mus, Christus Dei edocet, priscis exemplis nos ad
 frugem revocans, ut initio sermonis dictum a no-
 bis est.

ἀπολογία τις ἀναγκαιῶς ἐπενήνεκται τῆς τοῦ Θεοῦ
 δικαιοκρισίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ παιδεύει, σωφρονίζων ἡμᾶς διὰ
 τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων, ὡσπερ οὖν ἀρχομένοις ἡμῖν εἶρεται τοῦ λόγου.

B 1. PSALMUS IPSI ASAPH. LXXVIII.

Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, pol-
 luerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusa-
 lem in pomorum custodiam. Quod ante templi in
 Jerosolyima constructionem Asaph æqualis et coæ-
 taneus Davidi fuerit, ex historia planum est. Pro-
 phetice ergo quæ diuturno post tempore eventura
 erant in præsentī vaticinatur. Sed in LXXVIII qui-
 dem, postremum urbis excidium, et ultimam tem-
 pli ruinam quæ sub Romanis post civium ejus in
 Salvatore nostrum ausus contigit, prænuntiabat,
 ut superius comprobatum est. In præsentī vero ve-
 nisse quidem gentes in hæreditatem Dei, templum
 quod in ea erat polluisse, ipsamque urbem in pom-
 rum custodiam posuisse significat; neque tamen ait
 igni traditum locum fuisse, neque talia passum,
 qualia in prædicto psalmo narrabat. Addit insuper
 in præsentī, eos qui locum polluerunt, multos occi-
 didisse viros sanctos et Dei servos: quorum mor-
 tua corpora non sinentes naturali sepulture tradi-
 in escam volatilibus cæli posuerunt. Hæc porro ge-
 sta non deprehendas in postrema loci obsidione:
 quia hæc non accidere viris sanctis qui penes illos
 erant. Ii namque qui urbem incolebant scelesti
 omnes et impii erant, ob suos in Salvatore nos-
 trum et in ejus apostolos ausus. Sed neque in Ba-
 bylonica captivitate hæc facta reperias, quia ne
 tunc quidem sancti et religiosi viri a Babiloniis
 trucidati in historia feruntur. Quandonam igitur
 hæc impleta fuere? Non potest aliud indicari tem-
 pus, nisi Antiochi, sub quo Machabæorum scri-
 ptura, quæ hic prænuntiantur contigisse narrat.
 Scriptum itaque ibi legitur: *Et reversus est Antio-
 chus, postquam percussit Ægyptum, in centesimo
 et quadragesimo tertio anno; et ascendit in Israel
 cum multitudine gravi; et ingressus est in sanctua-
 rium cum superbia, et accepit altare aureum, et
 candelabrum luminis, et universa vasa ejus, et me-
 sam propositionis, et libatoria, et phialas, et mor-
 tariola aurea, et velum, et coronas, et ornatum
 qui in facie templi erat. Et comminuit omnia: et
 accepit thesauros occultos, quos invenit. Et sublatis
 omnibus, reversus abiit in terram suam. Et fecit cu-*

dem magnam : et factus est planctus magnus in Israel. Et scripsit rex omni regno suo, ut essent omnes populus unus, et relinqueret unusquisque legem suam⁴⁸. Et amplexæ sunt omnes gentes verbum regis : et multi ex filiis Israel consenserunt cultui ejus, et sacrificaverunt idolis, et coinquinaverunt Sabbatum⁴⁹. Post hæc autem dicitur : Et ædificavit abominationem desolationis in altari. Et in civitatibus Juda in circuitu ædificaverunt altaria, et in portis suis, et in plateis thymiana adolebant. Et libros (1) psalmi quos invenerunt scindentes, igne combusserunt⁵⁰. Adjiciturque : Et multi in Israel defnierunt in se, ut non manducarent immunda. Et elegerunt mori, ut non contaminarentur cibus, et mortui sunt. Et facta est ira magna in Israel valde⁵¹. Hæc porro diuturnis postea temporibus, post Assyriaca et Medica, post Persica et post Alexandri Macedonis mortem gesta sunt. At Spiritus divinus per hunc prophetam hæc ipsa vaticinatur dicens : Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. — VERS. 2-4. Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt. Pro illo autem, in pomorum custodiam, Aquila, in acervum lapidum ; Symmachus vero, in saltus, ediderunt.

ὄπωροφυλάκιον. Ἔθεντο τὰ θηρησιμῖα τῶν δούλων σου βρώμα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὡς ὕδωρ κύκλῳ Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Ἐγενήθημεν θρεῖδος τοῖς γελτοσιν ἡμῶν, μνηστρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς ὄπωροφυλάκιον, ὁ μὲν Ἀκύλας, εἰς λιθολογίαν, ὁ δὲ Σύμμαχος, εἰς θρυμῶδες ἐκδεδώκασιν.

VERS. 5 Usquequo, Domine, irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus ? Videtur mihi propheta Asaph post accusationem Judaici populi, quam in præcedenti instituit, hæc apposite inducere, quæ quasi ad placationem et ad medelam eorum quæ prius reprehensa fuere composita sunt. Recenset itaque varia mortis genera Judæorum qui pro pietate martyrium tunc subierunt. Quorum morticina inimici Dei in escas volatilibus cæli dederunt, et carnes sanctorum Dei bestiis terræ. Opportune igitur pro iis Deum placat, ac si sacrificium ipsi morte sanctorum suorum offeratur. Quamobrem ait : Usquequo, Domine, irasceris in finem ? ad priorum memoriam sermonem reducens, queis dicebatur : Utquid, Deus, repulisti in finem⁵² ? Vult enim extremam illam populi ruinam et abjectionem cohiberi, et per sanguinis sanctorum suorum memoriam iram sedari. Utrumque vero dictum, nempe, Usquequo, Domine, irasceris in finem ? et quod sequitur, Exardescet sicut ignis zelus

καταπέτασμα, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὸν κόσμον τὸν κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ. Καὶ ἐλέειψε πάντα· καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἀποκρύφους, οὓς εἶρε. Καὶ λαβὼν σύμπαντα, ἐπιστρέψας ἀπῆλθεν εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησε φονοκτορίαν μεγάλην· καὶ ἐγένετο πένθος μέγα ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς πάση τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ εἶναι πάντας λαοὺς ἕνα, καὶ ἐγκαταλείπειν ἕκαστος τὰ νόμιμα αὐτοῦ. Καὶ ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ βασιλέως· καὶ γὰρ πολλοὶ ἀπὸ νῶν Ἰσραὴλ εὐδόκησαν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἔθυσαν τοῖς εἰδώλοις, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ Σάββατον. Καὶ μετὰ ταῦτα εἰρηται· Καὶ ὠκοδόμησε βδέλυγμα ἐρημώσεως ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ γὰρ ἐν πόλεσι Ἰούδα κύκλῳ ὠκοδόμησαν βωμοὺς· καὶ διὰ τῶν θυρῶν τῶν οικειῶν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἐθυμῶν ἐπ' αὐτοὺς. Καὶ τὰ βιβλία τοῦ ψαλμοῦ ἃ εἶρον κατασχίσαντες, ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ. Καὶ ἐπιλέγεται· Καὶ πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μὴ φαγεῖν κοινά. Καὶ ἀπεδέξαντο ἀποθανεῖν, ἵνα μὴ μωνώσῃ τοῖς βρώμασι, καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἐγένετο ὄργη μεγάλη ἐπὶ Ἰσραὴλ σφόδρα. Ταῦτα δὲ μακροῖς ὑστερον ἐπληροῦτο χρόνοις μετὰ τὰ Ἀσσύρια καὶ Μηδικὰ, καὶ μετὰ τὰ Περσικὰ καὶ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα τελευτήν. Τὸ γὰρ μὴ Πνεῦμα τὸ θεῖον διὰ τοῦ μετὰ χειρας προφήτου αὐτὰ δὴ ταῦτα θεσπίζει λέγον· Ὁ Θεὸς, εἰσηλθούσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίμωσαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθετο Ἱερουσαλήμ εἰς

Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Ἐγενήθημεν θρεῖδος τοῖς γελτοσιν ἡμῶν, μνηστρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς ὄπωροφυλάκιον, ὁ μὲν Ἀκύλας, εἰς λιθολογίαν, ὁ δὲ Σύμμαχος, εἰς θρυμῶδες ἐκδεδώκασιν.

Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος, ἐκκαθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζήλος σου ; δοκεῖ μοι ὁ προφήτης Ἀσάφ μετὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατηγορίαν, ἣν πεποίηται ἐν τῷ πρὸ τούτου, τὰ προκείμενα καὶ ἀκολουθῶς ἐπάγειν, ἐξιλεούμενα ὡσπερ καὶ θεραπεύοντα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐληλεγμένα. Κατὰ λέγει γοῦν τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας θανάτους τῶν παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις μεμαρτυρηκότων· ὦν τὰ θηρησιμῖα οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰς σάρκας τῶν ὀσίων τοῦ Θεοῦ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Εὐκαίρως τούτων ἐπὶ τοῖς ἐλάσκειται τὴν θεὸν, ὡσανεὶ θυσίας αὐτῷ προσηνεγμένης τοῦ θανάτου τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Διό φησιν· Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος ; Ἀναπέμπων τὸν λόγον ἐπὶ τὴν μνήμην τῶν ἔμπροσθεν, δι' ὧν εἶρητο· Ἰναί, ὁ Θεὸς, ἀπόσω εἰς τέλος ; Βούλεται γὰρ τὴν εἰς τέλος ἀπόπτωσιν καὶ ἀποδόλην τοῦ λαοῦ ἐπισχεθῆναι, καὶ τὰ τῆς ὀργῆς παύσασθαι διὰ τῆς μνήμης τοῦ αἵματος τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Κατ' ἀμφοτέρον δὲ ἀκούσῃ τὸ, Ἔως πότε, Κύριε,

⁴⁸ I Mach. I, 21. ⁴⁹ ibid. 44. ⁵⁰ ibid. 57. ⁵¹ ibid. 65. ⁵² Psal. LXXIII, 1.

(1) Hæc in Bibliis paulum diversa sunt.

ὀργισθῆσθε εἰς τέλος; καὶ κατὰ τοὺς ἐξῆς ἐπιλεγόμενους, Ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλος σου; Ἔως πότε γὰρ καὶ τοῦτο ἔσται; Ἀλέκται δὲ ὁ ζῆλος κατὰ παραβολὴν τῶν δι' ὑπερβολὴν διαθέσεως ζηλούντων τὰς ἑαυτῶν γαμετάς, εἰ προσέχοιεν ἕτεροι ἀνδράσιν ὀδτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκδίχησιν τῶν τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας παραβαινόντων ζῆλον εἰωθε καλεῖν ὁ λόγος. Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Προφήτης ἦτοι ἐξ ἰδίου προσώπου, ἢ καὶ ὡς ἐκ τῶν κατὰ τοὺς Ἀντιόχου χρόνους διασωθέντων, μετὰ τὴν πρόβρῃσιν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι κατὰ Ἀντιόχον τὸν τῆς Συρίας βασιλέα, καθ' ὃν οἱ ὄσιοι τοῦ Θεοῦ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον ὑπομμενήκασι, παύσασθαι μὲν τὰ τῆς ὀργῆς τῆς κατὰ τοῦ λαοῦ, μετελθεῖν δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Διὸ φησιν· Ἐκχεον τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γνώσκοντά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας αἱ τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο. Ὅτι κατέφαγον τὸν Ἰακώβ, καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ ἠρήμωσαν. Κατὰ καιρὸν δὲ ἐν τούτοις τοῦ Ἰακώβ οἶμαι πεποιθῆσθαι τὴν μνήμην τῆς τοῦ παλαιοῦ προπάτορος θεοσεβείας ἕνεκα. Ὡς γὰρ ὑπομιμήσκων τὸν Θεὸν τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς καὶ τῆς ἐκείνου ἀρετῆς, δυσωπεῖ διὰ τῆς ἐκείνου μνήμης, καὶ ἰεοῦται τὰ παρόντα. Ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, ὀπηνίκα τοῦ Ἰωσήφ ἐμνημόνευεν, οὐ τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἀποδεβληθῆαι ἔλεγε διὰ τοῦ· Καὶ ἀπώσατο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο, τοῦ λόγου σημαίνοντος τὸν ἐν Σηλὼμ τόπον· ἐπέπερ ἐν κλήρῳ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ ἔκειτο ἡ Σηλὼμ· ἐν τούτοις δὲ τοῦ Ἰακώβ μέμνηται καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ· διὰ μὲν τοῦ Ἰακώβ τοὺς ἀπογόνους τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς δηλών, διὰ δὲ τοῦ τόπου αὐτοῦ τὴν Ἰερουσαλὴμ σημαίνων, ἣν εἰς ἔρημον ἔλθειν κατὰ τοὺς Ἀντιόχου συνέθη χρόνους. Εἰθ' ἐξῆς ἐπιλέγει· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων. Οἱ δ' ὑπὲρ ἀρχαίων ἀμαρτημάτων εὐχόμενοι δηλοῖ ἐν εἰεν μὴ νεώτεροις ἐνεχόμενοι πταίσμασιν. Ἀντὶ ἐξ τοῦ, Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκιρμοί σου, ὅτι ἐπρωχέσαμεν σφόδρα, ὁ Σύμμαχος, Τάχυνον, προκαταλαβέτω ἡμᾶς τὰ ἔλεῃ σου, ὅτι ἠτορήσαμεν σφόδρα, ἠρμήνευσεν. Ὅσπερ δὲ ἀθλητῆς, πολλοὺς ὑποστάς ἀγῶνας καὶ ἀθλους ὑπομείνας πολλοὺς ἐν φροντίδι καθέστηκε, μὴ πη ἐξατονήσας πύση· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἶδε ἰκετεύουσι προκαταληφθῆναι καὶ βοηθείας τυχεῖν. Διὸ φασὶ· Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκιρμοί σου, ὅτι ἐπρωχέσαμεν σφόδρα. Βοήθησον ἡμῖν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἕνεκεν τῆς δοξῆς τοῦ ὀνόματός σου· Κύριε, βῦσαι ἡμᾶς, καὶ ἰλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Καὶ ταῦτα ὁ Προφήτης ἐκ προσώπου τῶν κατὰ Ἀντιόχον βασιλέα δεδωγμένων προφέρειται· προφητικῶς τὴν εὐχὴν διὰ τῆς γραφῆς τοῖς μελλοῦσι διώκεσθαι καταλιπών, ὡς ἂν ἔχοιεν ἐξ ἐτοίμου εἰδέναί, ὅποιοις προσήκει κερῆσθαι αὐτοὺς λόγοις ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς. Οὐ μὴν εἰς ἐκείνους μόνους ἴσταται τὰ λεγόμενα· ἀρμόσειε δὲ καὶ πᾶσι τοῖς τὰ παραπλήσια πεπονθόσι, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς διωγμοῖς, μ-

A *quis? sic intelligas: Quousque hæc erunt? Dicitur autem zelus, ad exemplum eorum qui nimis zelotypiæ affectu tenentur erga uxores, si ad alios viros accedant; sic enim et in Deo ultionem eorum qui pacta cum eo inita transgressi sunt, zelum Scriptura solet appellare. Supplicat ergo Propheta, sive ex propria persona, sive eorum nomine qui tempore Antiochi salvi facti sunt, post prædictionem eorum quæ tempore Antiochi Syriæ regis eventura erant, quando sancti Dei pro pietate mortem subiere, ut cesset ira populo immissa, et invadat inimicos ejus. Quamobrem ait: — VERS. 6, 7. Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt, et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt. Quia comederunt Jacob, et locum ejus desolaverunt. Opportune existimo hic Jacobi mentionem fieri, ob religionem prisca illius atavi. Nam talem virum Deo dilectum ejusque virtutem ipsi Deo commemorans, videtur ejus mentione facta ipsum deprecari, et in præsentī casu propitium reddere. In præcedenti quidem psalmo, quando Josephum memoravit, non ipsum Josephum, sed tabernaculum ejus repulsum fuisse dixit his verbis: *Et repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit* **, hisque significat locum illum in Silo situm; quia in tribu Joseph Silo jacebat. Hic vero Jacobum meminit et locum ejus: per Jacobum, religiosi illius viri posteros indicans; per locum vero ejus, Hierosolyamam, quam in solitudinem verti tempore Antiochi contigit. Sub hæc adjicit: — VERS. 8. *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. Eos qui pro pristinis illis peccatis supplicant, palam est non esse nuperis delictis obnoxios. Pro illo autem, Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis, Symmachus, Accelera, præveniant nos misericordiæ tuæ, quia infirmati sumus valde, interpretatus est. Quemadmodum enim athleta qui multa subiit certamina, et pugnas multas sustinuit, in sollicitudine degit, ne debilior factus labatur; ita hi quoque precantur se præveniri et auxilium consequi. Quare aiunt: Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis. — VERS. 9. *Adjuva nos, Deus salvator noster, propter gloriam nominis tui; Domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Hæc Propheta ex persona eorum qui tempore Antiochi regis vexabantur, pronuntiat; orationem iis qui persecutionem passuri erant scriptam propheticæ relinquens, ut in promptu cognoscere possent, quibus uti verbis in suis ad Doum precibus opus esset. Neque iis solum hæc tradita sunt; omnibus quippe similia patientibus competunt, quia in persecutionibus quæ nostra ætate contigerunt, sexcenti supra recensitis similia sunt perpassi, qui opportune utique talibus dictis usi fuerint, queis ad ita loquendum institui: *Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos.* Etiam si enim nos auxilio digni non simus, at nomen gloriæ tuæ ne apud**

** Psal. LXXVII, 67.

gentes blasphemetur, ac si non valeat nos liberare : *Et propitius, inquit, esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Superius quidem dicebatur : *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum* : sed illic quidem, *iniquitatum*, dicitur. Iniquitates sane olim admiseramus antequam divinis legibus obsequeremur ; quæ merito antiquæ dicuntur. Nam ante Dei cognitionem scelera nostra iniquitates antiquæ erant ; nunc vero cum hæc precamur non iniquitatum ulterius, sed peccatorum nobis consci sumus ; at iis quoque propitius esto rogamus, propter nomen tuum quod invocatum est super nos. Siquidem nonini consulens tuo quo nos exornatur, propitius esto peccatis nostris : ne forte nobis subjugatis, inimici blasphema dicta in nomen tuum proferant dicentes : — **VERS. 10.** *Ubi est Deus eorum ?* At illud, *ubi*, dicere nunquam permittantur ; sed tu Servator noster conspicuus effectus, ulciscere sanguinem servorum tuorum, qui effusus est. Ad hæc in precibus tempore persecutionis dicenda institui mur, hostiarum et holocaustorum loco sanguinem sanctorum martyrum proponentes, ac huiusmodi supplicationes emittentes. Hæc quoque ante nos qui in Judaico populo similia sunt perpassi, memorato tempore dicere edocebantur : quo et apud illos generosi martyres commonstrati sunt. Uorum meminit Machabæorum scriptura ⁵⁶ : in iisque erat Eleazarus vir illustris, ætate provectus, qui generosam mortem pro pietate erga Deum vitæ prætulit. Sed etiam quædam mirabilis septem filiorum mater, certamine martyrii omni laude superior perfuncta est ; filii quoque illius septem varias pugnas subeuntes, faustam perseverantiæ virtutem exhibuere ⁵⁸. Alii quoque plurimi sancti viri fuere, quorum mortem et sanguinis effusionem in oratione sermo commemorat his verbis : *Et innotescat in nationibus coram oculis nostris ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est.* Alii quidem sanguinem suum quasi libamina pro tota gente tradidere ; alii vero non similia passi, alio modo pro pietate certamen inierunt carceribus mancipati, et vinculis constricti. Quorum item gemitus et dolores laboræque opportune in oratione commemorat dicens : — **VERS. 11.** *Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum.* Compedito vero, non labere si dicas eos esse qui in mortalibus corporibus toto vitæ suæ tempore macerati sunt. Qualis erat Paulus dicens : *Nos autem viventes in tabernaculo, ingemiscimus gravati* ⁵⁶ ; et rursum : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius* ⁵⁷ ? Tales erant Dei prophetæ, omnesque qui in corporibus suis nec deliciis nec voluptatibus dediti fuerunt, sed contra vitam suam afflixere jejuniis, laboribus, aliisque asceticis macerationibus ; qui non pro se tantum, sed etiam pro toto populo imo pectore ad Deum inzepebiscebant. Quare dicitur : *Introeat in conspectu*

A ριοι τὰ ὅμοια τοῖς προλεχθεῖσιν ὑπομεμνήχασιν· οἱ καὶ εὐκαίρως χρῆσταντο ταῖς προκειμέναις φωναῖς, ἐν αἷς διδασκόμεθα λέγειν· Ἐρεκεν τῆς δόξης τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ῥύσαι ἡμᾶς. Κἂν γάρημεῖς μὴ ἀξιοὶ ὦμεν βοθηίας, ἀλλὰ τὸ γε ὄνομα τῆς σῆς δόξης μὴ βλασφημείσθω παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὡς μὴ ἰσχύσαν ἡμᾶς ῥύσασθαι· Καὶ ἰλάσθητι, δὲ φησι, ταῖς ἀμαρτίας ἡμῶν ἔρεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Ἄνωτέρω μὲν οὖν ἐλέγετο· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀνομιῶν· ἀνομίαὶ δὲ ἦσαν πάλαι ἡμῖν πεπραγμένα ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ ὡς ἀποκατήσθη, αἵτινες ἐκτόσθε ἀρχαῖαι εἰσρηγναι. Πρὸς γὰρ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως τὰ πλημμελοῦμενα ἡμῖν ἀνομήματα ἦν ἀρχαῖα· νῦν δὲ, ὅτε τὰ τῆς εὐχῆς ἀναπέμπομεν, οὐκέτι μὲν ἀνομίας, ἀμαρτίας δὲ ἑαυτοῖς συνοῖδαμεν· ἀλλὰ καὶ ταύτας ἰλασθῆναι ἀξιούμεν διὰ τὸ ἐπικεκλημένον ἡμῖν σὸν ὄνομα. Τοῦ γὰρ σωτοῦ φειδόμενος ὀνόματος τοῦ κοσμοῦντος ἡμᾶς, ἰλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, μήποτε, λαθόντες ἡμᾶς ὑποχειρίους οἱ ἐχθροὶ, βλασφημήσωσι τὸ σὸν ὄνομα λέγοντες· Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς αὐτῶν ; Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν, ποῦ, εἰπεῖν αὐτοῖς μὴ συγχωρηθεῖη· ἐμφανῆς δὲ γενόμενος σὺ αὐτοῖς ὁ σωτὴρ ἡμῶν τὴν ἐκδικησὶν ποιήσαι τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκχευμένου. Ταῦτα λέγειν ἐν εὐχαῖς παιδευόμεθα κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς, ἀντὶ θυσίας καὶ ὀλοκαυτωμάτων τὰ αἵματα τῶν ἁγίων μαρτύρων προβαλλόμενοι, καὶ τοιαύτας ἀναπέμποντες ἱκετηρίας. Ταῦτα δὲ καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ ἐν τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει τὰ ὅμοια πεπονθότες κατὰ τὸν δηλωθέντα καιρὸν λέγειν ἐδιδάσκοντο· καθ' ὃν παρ' αὐτοῖς γενναῖοι μάρτυρες ἀπεδείχθησαν. Ὡς μὲν μνηται ἡ γραφὴ τῶν καλουμένων Μακκαβαίων· ἐν οἷς ἦν Ἐλεάζαρος τις, ἐπιφανῆς ἀνὴρ, προβεδηκῶς μὲν τὴν ηλικίαν, τὸ δὲ μετ' εὐκλείας θάνατον τῆς ζωῆς αὐτῆς προτιμήσας ; ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν θεὸν εὐσεβείας. Ἀλλὰ καὶ μήτηρ ἐπὶ τὰ παῖδων θαυμασία τις καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον ἐναθλήσασα τῷ μαρτυρίῳ· παιδῆς τε αὐτῆς ἐπὶ τὰ διαφόρους ὑποστάντες ἀθλοῖς, ἐξείσθη ἀρετὴν καρτερίας ἐνεδειξάντο. Ἄλλοι τε παρὰ τοῦτοις πλείστοι ὄσοι, ὧν τῆς τελευταίας καὶ τῶν αἱμάτων τῆς ἐκχύσεως διὰ τῆς εὐχῆς μνημονεύων ὁ λόγος φησι· Καὶ γνωσθήτω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἐκδικησὶς τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκχευμένου. Οἱ μὲν τὰ αἵματα ἑαυτῶν ὡς περ σπονδῆς ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἔθνους ἐκδεδώκασιν· οἱ δὲ, μὴ τὰ ἴμοια τοῦτοις πεπονθότες, ἄλλω τρόπῳ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπέμειναν ἀγῶνα, ἔργους (1) καὶ δεσμοῖς πεδύμενοι. Ὡς καὶ αὐτῶν τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰς ἐβόνας καὶ τοὺς πόνους εὐκαίρως διὰ τῆς εὐχῆς ἀναμνησκει λέγων· *Εἰσελθέτω ἐνώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων.* Πεπεδημένους δὲ οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν καὶ τοὺς ἐν τοῖς θνητοῖς σώμασι πάντα τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν βίον κατατροχομένους. Ὅποιος ἦν Παῦλος λέγων· *Ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἐν τῷ σκήνῳ στενάζομεν βαρυνόμενοι· καὶ πάλιν· Ταλαιώπως ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τῶ*

⁵⁶ II Mach. vi, 18. ⁵⁸ II Mach vii. ⁵⁶ II Cor. v, 4. ⁵⁷ Rom. vii, 24.

(1) Γρ. εἰργμῶν.

σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, καὶ πάντες οἱ μὴ καθηδου-
παθοῦντες ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασι, μηδὲ τρυφῇ καὶ
ἡδονῇ σχολάζοντες· τουμπάλιν δὲ πιέζοντες ἑαυτῶν
τὴν ζωὴν ἀσιτίαις καὶ πόνοις καὶ ταῖς ἄλλαις ἀσκη-
τικαῖς κακοπαθείαις· οἱ καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον,
ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ ἐκ βάθους καρδίας
πρὸς τὸν Θεὸν ἔστενον. Διδέλεξται· *Εἰσελεύτω ἐν-
ώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων*. Τίνας
δὲ εἰσι οἱ ταῦτα διδασκόμενοι λέγειν, ἐξῆς παρίστησι
μένων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐ κατηξιώμεθα μέχρι θανάτου ἀγωνίσασθαι, οὐδὲ ὑπὲρ Θεοῦ κενῶσαι τὰ ἑαυ-
τῶν αἵματα· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ταῦτα πεπονητότων ἐσμὲν
μεθὰ δι' ἐκείνους ἐλεηθῆναι. Διδέ φαμεν· *Περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθρατωμένων*.

Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλασίου εἰς τὸν
κόλπον αὐτῶν, τὸν ὀνειδισμόν αὐτῶν, ὃν ὀνειδίσαι
σε, Κύριε. Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου καὶ πρόβατα νομῆς
σου, ἀνθρομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰς γε-
νεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου.
Ἡμεῖς μὲν περιποίησαι, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ
τοὺς πατέρας. Τοῖς δὲ γείτοσιν ἡμῶν, τουτέστι τοῖς
ἐπανισταμένοις ἡμῖν καὶ τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον διεγεί-
ρουσιν, ἀπόδος τὰ ἀμοιβαῖα, πολυπλασιάζων τὴν
ὄφειλομένην αὐτοῖς ὑπὲρ ὧν ἔδρασαν τιμωρίαν, μὴ
τοῖς καθ' ἡμῶν ἀρκεσθέντες κακοῖς, ἀλλ' ἤδη καὶ σὲ
τὸν ἐπὶ πάντων Κύριον βλασφήμοις καὶ ὀνειδιστικοῖς
περιβάλλοντες λόγοις. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν, φησὶν, ἀπό-
δος τὴν ἀξίαν τιμωρίαν πρὸς ὠφελείας αὐτῶν γενη-
σομένην, ἐπιστρεφομένων καὶ σωφρονιζομένων δι' αὐ-
τῆς· ἡμᾶς δὲ σῴζε, τοὺς υἱοὺς τῶν τεθρατωμένων·
οἱ, εἰ καὶ μὴ τοῖς πατράσι γεγόναμεν ὅμοιοι, ἀλλ'
ὅμως σου τυγχάνομεν λαὸς καὶ τῆς σῆς νομῆς πρό-
βατα· διὸ ἀνθρομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα,
εὐχαριστοῦντες δηλαδὴ καὶ τοὺς πρέποντας ὑμῖν· οὐ καὶ
δοξολογίας ὑπὲρ ὧν εὐπεπὸνθαμεν σοὶ· ἔξ πάντων ἀγα-
θῶν δοτῆρι Θεῷ ἀναπέμποντες. Ἐφεξῆς τε κατὰ γε-
νεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου
παισὶν ἡμετέροις καὶ παιδῶν παισὶ, διαδόχοις τε αὐτῶν
τοῖς μετὰ ταῦτα γενησομένοις, ὥσπερ ἀγαθὸν κληῖρον
παραδώσαντες τῆς αἰνέσεως τὰ σωτήρια μαθήματα.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιοθησομένων,
μαρτυρίον τῷ Ἀσαφ.

ΘΕ΄.

Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχεες, ὁ ὀδηγῶν
ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ. Τέσσαρες εἰσιν οἱ ἐπι-
γεγραμμένοι, Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· δύο
μὲν τοῦ Δαυίδ, ὁ νθ' καὶ ὁ ξη', τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ εἷς,
ὁ μδ', καὶ τοῦ Ἀσαφ ὡσαύτως ὁ μετὰ χεῖρας. Ὁ
μὲν οὖν νθ' ἀπόπτωσιν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐδήλου
καὶ κλησὶν ἔθνῳ· ἔλεγεν δ' οὖν ἀρχόμενος, Ὁ Θεός,
ἀπόσω ἡμῖς, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ὠργισθῆς, καὶ
τὰ τούτοις ἐξῆς. Εἶτα προῖων, ἐπήγε· *Μωὰδ λέβης
τῆς ἐλπίδος μου*. Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ
ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφύλλασαν· ἦ, ὑπε-
τάγησαν. Ὡσαύτως καὶ ὁ ξη', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθη-
σομένων ἐπιγεγραμμένος, τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος καὶ
τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἀποβολὴν παρίστησι λέγων· *Γενη-
θήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα
καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον*. Σκοτι-
σθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν,

tuus gemitus compeditorum. Quinam porro sint qui
ad hæc dicenda instituti sunt sub hæc aperit his
verbis : *Patrocinare filiis occisorum*. Nos siquidem
non digni habiti sumus qui ad mortem usque certa-
remus, ac pro Deo sanguinem funderemus ; sed
quia filii sumus eorum qui hæc sunt perpessi, vir-
tute patrum nostrorum ornati, precamur ut illorum
gratia misericordiam consequamur. Quare dicimus :
Patrocinare filiis occisorum.

φάσκων· *Περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθρατω-
υιῶν, σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων ἀρετῇ, δεδ-*

VERS. 12-14. *Redde vicinis nostris septuplum in
sinu eorum, improprium ipsorum, quod exprobrave-
runt tibi, Domine*. Nos autem populus tuus et oves
pascuæ tuæ, confitebimur tibi in sæculum. In genera-
tionem et generationem annuntiabimus laudem tuam.
Nobis patrocinare, etsi non nostri causa, sed propter
patres nostros. Vicinis vero nostris, id est iis
qui insurgunt in nos, nobisque bellum movent, vi-
ces retribuas, multiplicans illud sceleribus eorum
debitum supplicium. Non sat illis fuit mala in-
fluxisse nobis ; sed te quoque universorum Domi-
num blasphemis et contumeliosis dictis impe-
verunt. Verum illis ad utilitatem suam promeritum
redde supplicium ; ita ut eo convertantur et ad
meliorem se frugem recipiant ; nos autem occiso-
rum filios, salute dona, qui, etiamsi non patribus
similes fuerimus, attamen populus tuus sumus et
oves pascuæ tuæ ; quare *confitebimur tibi in sæculum*,
gratias scilicet agentes debitique hymnos
et laudes pro acceptis beneficiis tibi omnium bono-
rum largitori Deo emittentes. Deinceps vero in *ge-
nerationem et generationem annuntiabimus laudem
tuam* filiis nostris, filiis filiorum et eorum posteris,
salutarem laudis tuæ disciplinam, ceu optimam
sortem, tradentes.

1. IN FINEM, PRO IIS QUI COMMUTABUNTUR,
TESTIMONIUM ASAPH.

LXXIX.

VERS. 2. *Qui pascis Israel, intende, qui deducis
velut ovem Joseph*. Quatuor sunt inscripti, *Pro iis
qui commutabuntur* ; duo quidem Davidis, LIX et
LXVIII, filiorum Core unus, XLIV, Asaphi item hic
quem tractamus. Quinquagesimus nonus lapsus
Judaici populi et vocationem gentium significabat,
his verbis orsus : *Deus, repulisti nos et destruxisti
nos, iratus es, et cætera quæ sequuntur*. Sub hæc
autem : *Moab lebes spei meæ. In Idumæam exten-
dam calceamentum meum ; mihi allophyli amici fa-
cii sunt, sive, subditi sunt*. Similiter LXVIII, *Pro ii-
qui commutabuntur* inscriptus, cruciatus Servato-
ris et Israelis abjectionem declarat his verbis :
*Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in re-
tributionem et in scandalum*. *Obscurentur oculi eo-
rum ne videant, et dorsum eorum semper incurvæ.*
Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ cor-

prehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Hi quidem Davidis sunt. Filiorum vero Core XLIV, cui titulus, *Pro iis qui commutabuntur*, canticum pro Dilecto emisit, cujus adventum vaticinans, vocationem Ecclesiae ex gentibus addidit, hoc eam modo subindicans: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui. Et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus tuus, et adorabunt eum, filia Tyri in muneribus.* Eodem itaque modo hic quem tractamus, *Pro iis qui commutabuntur* inscriptus, ac in finem remittens, Christi adventum, Judaici populi captivitatem et Hierosolymorum incendium quod a Babylonis factum est prænuntiat. Primo quidem orditur ab exitu Judæorum ex Ægypto, et habitatione eorum in Palæstina: deinde adjicit obsidionem post hæc ab Assyriis et Babyloniis factam: ad hæc autem supplicationem effundit pro Christi adventu: quæ singulatim in hujus prophetiæ interpretatione explicabuntur. Initio autem eum qui pascit Israel psalmus evocat: hic porro erat Dei Verbum, uti plerumque comprobavimus, declarantis non Deum qui super omnia est, sub hominis figura visum Abrahamo fuisse; neque Moysi oracula fudisse, nec in deserto præcessisse populum; sed hunc non alium esse, quam eum qui in Evangelio dicit: *Antequam Abraham fieret, ego sum*⁵⁵; et, *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est*⁵⁶. Ipsum ergo jam evocat dicens: *Qui pascis Israel, intende, etc.*, rogatque ut ostendat faciem suam pro communi omnium salute, adventumque ejus quamprimum contingere supplicat his verbis: *Excita potentiam tuam, et veni ut salvos facias nos*; ac tertio cum dicit, *Ostende faciem tuam, et salvi erimus.* Deinde vero adventus modum declarat dicens: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi*, Incorporatum namque Dei Verbum rogat, ut per virum dexteræ suæ, et per Filium hominis beneficam virtutem suam omnibus largiatur. Divini itaque et salutaris adventus hac ratione mentionem fecit; Israelis vero ruinam ita vaticinatur: *Utiquid destruxisti maceriam ejus? scilicet vineæ, quam ex Ægypto transtulit, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam. Incensa igni et suffossa.* Hæc de vinea percurrans, Judaicæ gentis vastationem prænuntiabat. Jure itaque in titulo hæc dicta testimonium vocantur: nam testimonium hæc futura esse dixit. Unde apud Symmachum et Aquilam, *testificatio* dicitur. Illius autem loco, *pro iis qui commutabuntur*, Symmachus, *pro floribus*; Aquila vero, *pro liiis*, interpretati sunt. Prosperitatem siquidem Ju-

και τὸν ῥῶτον αὐτὸν διαπαντὸς σύγκαμψον. Ἐχσον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. Γενηθῆτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ὅτι ὄν σὺ ἐκάταξας κατεδίωξας, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλλο τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τοῦ Δαυὶδ. Τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ ὁ μὲν, Ἰγέρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τὴν ἐπιγραφὴν ἔχων, ὥδην ἀνέπεμπε ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, οὗ τὴν παρουσίαν θεοπείσας ἐπισυνῆπτε τὴν κλῆσιν τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τοῦτον αἰνιττόμενος τὸν τρόπον· Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ κλίρον τὸ οὖς σου, καὶ ἐκπίλωσον τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Καὶ ἐκπιθήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ Κύριός σου, καὶ προσκνηθήσουσιν αὐτῷ, θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ὁ μετὰ χεῖρας Ἰγέρ τῶν ἀλλοιωθησομένων ἐπιγεγραμμένος, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπων, Χριστοῦ παρουσίαν, τοῦ τε Ἰουδαίων ἔθνους τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὃν πέπονθεν ὑπὸ Βαβυλωνίων προαναφανεῖ. Πρῶτον μὲν οὖν διεξέρχεται τὴν ἀπ' Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἔξοδον, καὶ τὴν κατοίκησιν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τῆς τῶν Παλαιστίνων γῆς· ἔπειτα συνάπτει τὴν μετὰ ταῦτα εἰσελθοῦσαν αὐτοῖς πολιορκίαν ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων καὶ πρὸς τοῦτους κτεθήσεται ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανεῖας· ταῦτα δὲ κατὰ μέρος δειχθήσεται ἐν τῇ τῶν προφητευσόμενων ἔρμηνείᾳ· κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν ἀνακαλεῖται ὁ ψαλμὸς τὸν ποιμαίνοντα τὸν Ἰσραὴλ· οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς πολλάκις ἀπέδειξαμεν παριστώντες, μὴ τὸν ἐπέκεινα τὸν ὄλων Θεὸν εἶναι τὸν ὄφθαι τῷ Ἀβραάμ ἐν ἀνδρὸς σχήματι ἀναγεγραμμένον, καὶ τῷ Μωϋσεὶ κεχρηματικέναι, καὶ ἐν τῇ ἐφύμῳ προωδευκέναι τοῦ λαοῦ· εἶναι δὲ τοῦτον οὐδέτερον τοῦ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηκότος· Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι· καὶ, Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιόσατο ἰνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἴδῃ καὶ ἐχάρῃ. Αὐτὸν δὲ οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνακαλεῖται φάσκων· Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπιφάναι τε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων σωτηρίας ἀντιβολεῖ, τὴν τε παρουσίαν αὐτοῦ ἡ τάχος γενέσθαι ἀξιοὶ λέγων· Ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ, εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Τρίτον δὲ εἰπὼν, Ἐπίβανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα, τὸν τρόπον τῆς ἐπιφανεῖας παρίστησιν ἐξῆς ἐπιλέγων· Γενηθῆτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκρταλιώσας σεαυτῷ. Τὸν γὰρ ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀξιοὶ δι' ἀνδρὸς δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ διὰ Υἱοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ δύναμιν δωρήσασθαι τοῖς πᾶσι. Τῆς μὲν οὖν σωτηρίου θεοφανεῖας τὴν μνήμην τοῦτον ἐποίησατο τὸν τρόπον, τὴν δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπόπτωσιν ὠδέπη θεοπίζει λέγων· Ἰνατί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς; δηλονότι· τῆς ἀπέλου, ἣν ἐξ Αἰγύπτου μετήγαγε, καὶ τραυῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπρεσβύμενοι τὴν ἐδόν. Ἐλιμνήματο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μο-

⁵⁵ Joan. viii, 58. ⁵⁶ ibid. 56.

νιδς ἀνρίος κατενεμήσατο αὐτήν. Ἐμπεπυρισμένη A *daorum brevem et temporaneam, floribus et liliis comparat. Supplicationem igitur emittit Propheta ad eum qui olim Israelem curabat et inspiciebat, Dei scilicet Verbum, quod invocans ait : Qui pascis Israel, intende. Sic autem ipsum flectere conatur, antiquam ejus in populum inspectionem commemorans. Tua, inquit, pecora, ovesque tuas cures, qui olim pascebas illas. Nam si quondam pastoraalem hominum sollicitudinem subiisti, si populum, qui inter homines alios tuus dicebatur, deduxisti, horum memento, neque despicias eos quos tanta providentia dignatus es. Intende igitur, inquit, et considera quanta grex ille tuus patiat, quomodo vineam illam exterminaverit aper de silva, et singularis ferus depastus sit eam, quomodo fuerit incensa igni et suffossa ab increpatione vultus tui. Hæc porro in Spiritu sancto Judaicam gentem Propheta docet, tempora et eventus rerum meditari ac prænuntiare occupans; ut cum res quæ in prophetia feruntur advenerint, in promptu notitiam illius ad Deum emissæ supplicationis exciperent. Quis vero sit qui pascit Israel, declarat ipse qui ait : Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ⁵⁹; et rursum : Ego sum pastor bonus, et animam meam pono pro ovibus⁶⁰. Ipse vero erat qui Josephum, vel tribum ejus, ut ovem deducebat; sive etiam totam Judaicam gentem metaphorice ab una tribu Joseph subindicans; sive potius ipsum virum tribus progenitorem. Quoniam ipsi insidiis fratrum impetito, Ismaelitis vendito, in Ægyptum deducto, Petephrae servienti, impudicam dominam aversanti, in carcerem item conjecto, aderat. Nam in omnibus his adfuisse Moysis scriptura commemorat dicens : Et erat Dominus cum Joseph⁶¹. Unde commodius vertisse mihi videtur Theodotio, qui ait : Qui deducis quasi ovem Joseph. Ita quoque dixeris ipsum Israelem, qui primus hoc nomine appellatus est, a pastore ductum fuisse. Hic vero Jacob erat, filius Isaac. Nam ille cum solus in Mesopotamiam spe in Deum fultus descenderet, pastorem suum invenit qui aderat sibi, Verbum scilicet Dei, quod ipsi apparere solebat. Opportune itaque Deo supplicans, non turbam impiorum memorat, sed unius tantum et alterius ex religiosis illis olim viris mentionem facit, ex progenitorum virtute et religione posteris eorum misericordiam consequi deprecans. — VERS. 3. Hic vero ipse qui sanctorum olim virorum pastor fuit, is qui cherubinibus velitur erat. Quibusnam cherubinibus, nisi iis qui ab Ezechiele visi sunt, quorum imagines et symbola jussus Moyses supra arcam ex auro posuit? Cherubim autem meminit Ezechiel hoc pacto loquens : Et vidi, et ecce super firmamentum, quod erat super caput cherubim, quasi lapis sapphiri, similitudo throni in ipso⁶². Postea vero ait : Et egressa est gloria Domini a limine domus, et ascendit super cherubim :*

⁵⁹ Joan. x, 14. ⁶⁰ *ibid.*, 11. ⁶¹ Gen. xxxix, 2.

⁶² Ezech. i, 26.

*et assumpserunt cherubim alas suas, et elevata sunt a terra in conspectu meo dum exirent: et rotæ hærebant ipsis. Et steterunt ad præliminaria portæ domus e regione positæ, et gloria Dei Israel erat supra eos*⁶². Viden' quo pacto hic currus Dei describatur de quo alibi dicitur, *Currus Dei decem millibus multiplex millia latantium?* Cherubim vero currus erant, ita ut supra caput ipsorum throni similitudo esset, et supra thronum gloria Domini. Quænam esset gloria Domini initio libri declaratur, ubi dicitur: *Super cherubim quasi species erat lapidis saphiri, similitudo throni super ipsum: et super similitudinem throni similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi formam electri a specie lumborum et desuper; et a specie lumborum usque deorsum, quasi species ignis, et lux ejus in circuitu; adjicitque: Hæc visio similitudinis gloriæ Domini*⁶³.

Ἔστησαν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης τοῦ οἴκου τῆς ἀπέραντι, καὶ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτῶν ὑπεράνω. Ὁρᾷς ὅπως ἐν τοῦτοις τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ διαγράφεται, περὶ οὗ λέλεκται ἐν ἑτέρῳ, τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον χιλιάδης εὐθρουόντων; Χερουβὶμ δὲ ἦν τὸ ἄρμα, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς θρόνου ὁμοίωμα Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τούτῳ δόξα Κυρίου. Τίς δὲ ἡ δόξα Κυρίου ἦν κατ' ἀρχὰς τῆς βίβλου δηλοῦται, ἔνθα εἰρηται: Ὑπεράνω τῶν χερουβὶμ ὡς ὄρασις ἦν ἄλθου σακφελρυν, ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἀνωθεν. Καὶ εἶδον ὡς ὄψιν ἡλέκτρον ἀπὸ ὀράσεως ὀσφύος ἕως ἀνω· καὶ ἀπὸ ὀράσεως ὀσφύος ἕως κάτω, ὡς ὄρασις πυρός, καὶ φέγγος αὐτοῦ κύκλῳ· καὶ ἐπιλέγει· Αὕτη ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου.

Vides quomodo gloriam Dei in throno sedentem explicans, formam hominis descriperit? Quænam alia fuerit illa hominis forma, quæ non ipse Deus, sed gloria Dei dicta est, quam unigenitum Dei Verbum, quod aliquando gloriam Dei Patris, aliquando speciem hominis propter hominem quem assumpsit, nuncupat? cujus quæ ad deitatem spectabant electro, omnis materiæ pretiosissimo, simile dicebatur; quæ vero a lumbis usque deorsum erant, modo speciei ignis, modo lucis splendori; quia quæ in naturæ consortium veniunt, homines scilicet in terra constituti, vario modo ejus virtutibus opus habent: nam ii qui luce digna faciunt, illuminante vi indigent; qui vero igne digna perpetrant, comburente et ultrice virtute. Cælestium porro imagines et symbola adornare jussus Moyses, cherubim ex auro confecit: hæc vero arcæ insidebant, in quorum medio propitiatorium ex auro factum consistebat: eratque propitiatorium in medio cherubim aurigæ instar ipsis impositum; ita ut propitiatorium illud ex auro factum, imago et exemplar esset ejus qui super cherubim in Ezechiele propheta visus est; quem Verbum esse Dei commonstravimus. Quare divinus Apostolus ipsum Verbum propitiatorium vocat, dicens: *Quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus*⁶⁴. Hæc autem a Moyse ex auro figurate confecta, cherubim dico et propitiatorium, populo præbiant in solitudine, coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Nam in exitu duodecim tribuum, ante arcam tres tribus castrametabantur, nempe Juda, Issachar et Zabulon; arcam item tres tribus sequebantur, nenue Ephraim, Benjamin et Manasse, a

τῶν ἀσεβῶν μνημονεύειν· ἐνδὸς δὲ καὶ δευτέρου τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν μνήμην ποιεῖται, διὰ τῆς τῶν προπατόρων ἀρετῆς καὶ θεοσεβείας τοὺς ἐξ αὐτῶν γινόμενους ἐλεύω τυχεῖν ποτινώμενος. Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ποτε γενόμενος ποιμῆν, καὶ τοῖς χερουβὶμ ἐποχοῦμενος ἦν. Ποίοις δὲ χερουβὶμ ἦ τοῖς παρὰ τῷ Ἐξεκίτῳ τεθεωρημένοις, ὧν εἰκόνας καὶ σύμβολα Μωϋσῆς διὰ χρυσοῦ ὑπεράνω τῆς κιβωτοῦ κελουσθεὶς ἐποίησε; Μέννηται δὲ τῶν χερουβὶμ ὁ Ἐξεκίτῳ, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπάνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦ χερουβὶμ ὡς λίθος σακφελρυν ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ. Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι· Καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰθρίου τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ τὰ χερουβὶμ· καὶ ἀνέλαβε τὰ χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ ἔμετεωρισθησαν ἀπὸ τῆς γῆς ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν τῷ ἐξελθεῖν αὐτὰ, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν· Καὶ

ἔμετεωρισθησαν ἀπὸ τῆς γῆς ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν τῷ ἐξελθεῖν αὐτὰ, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν· Καὶ

Ὁρᾷς ὅπως ὁ λόγος τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὀχουμένην δόξαν Θεοῦ διερμηνεύων εἶδος ἀνθρώπου διέγραψε; Τί δ' ἂν γένοιτο τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ οὐκ αὐτὸς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ δόξα τοῦ Θεοῦ εἰρηται, ἣ ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὃν ποτὲ μὲν δόξαν Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζει, ποτὲ δὲ εἶδος ἀνθρώπου δι' ἃν ἀνελήφεν ἀνθρώπων; οὐτὰ μὲν τῆς θεολογίας ἡλέκτρον τῷ πάσης ὕλης τιμαλφεστέρῳ παρεϊκάζετο, τὰ δὲ ἀπὸ ὀσφύος καὶ κάτω, πῆ μὲν ὀράσει πυρός, πῆ δὲ φωτὸς φέγγει· ἐπειθεὶ τὰ ἐκ γενέσεως μέτοχα, καὶ οἱ ἐπὶ γῆς ἀνθρωποὶ διαφόρων αὐτοῦ δυνάμεως ἐπιδέονται· οἱ μὲν φωτὸς δέξια πράξαντες τῆς φωτιστικῆς ἐνεργείας, οἱ δὲ τὰ πυρός δέξια τῆς καυστικῆς καὶ τιμωροῦ δυνάμεως. Τῶν δ' οὐρανίων εἰκόνας καὶ σύμβολα κατασκευάσαι Μωϋσῆς κελουσθεὶς, τὰ χερουβὶμ ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευάσεν· ἐπέκειτό τε ταῦτα τῇ κιβωτῷ, μέσον ἔχοντα τὸ ἱλαστήριον ἐκ χρυσοῦ πεποιημένον· καὶ ἦν τὸ ἱλαστήριον μέσον τῶν χερουβὶμ ἡνιόχου δίκην ἐπικείμενον αὐτοῖς· ὥστ' εἶναι εἰκόνα καὶ τύπον τὸ ἀπὸ χρυσοῦ πεποιημένον ἱλαστήριον τοῦ ἐν τῷ προφήτῳ Ἐξεκίτῳ ὑπὲρ τὰ χερουβὶμ ὀφθέντος· ὃν ἀποδείκνυμεν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἱλαστήριον αὐτὸν καλεῖ λέγων· Ὁρ προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. Ταῦτα δὲ τυπικῶς παρὰ Μωϋσεὶ διὰ χρυσοῦ πεποιημένα, λέγω δὲ τὰ χερουβὶμ καὶ τὸ ἱλαστήριον, προηγίτο τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ λαοῦ κατὰ πρόσωπον Ἐφραὶμ καὶ Βενιαμὴν καὶ Μανασσῆ. Ἐν γὰρ τῇ πορείᾳ τῶν ἰβ' φυλῶν ἐμπροσθεν μὲν τῆς κιβωτοῦ παρενέβαλον φυλαὶ τρεῖς, Ἰούδα, καὶ Ἰσάχαρ, καὶ Ζαβουλὼν· εἰποντο δὲ τῇ κιβωτῷ ὁμοίως φυλαὶ τρεῖς, Ἐφραὶμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ, κατὰ νότου ἀκολουθοῦσαι τοῖς χερουβὶμ. Διὸ λέλεκται ἐνταῦθα· Ἐμφάνηθι καθ-

⁶² Ezech. x, 18 ⁶³ Ezech. i, 26. ⁶⁴ Rom. iii, 25.

ἡμερος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ εναντίον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· Καθήμμενα τοῖς χερουβὶμ, ἐπιφάνηθι εἰς πρόσωπον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ. Σὺ γάρ, φησὶν, ὁ εἰς πρόσωπον καὶ ἐνώπιον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ προπορευόμενος ἐμφάνηθι. Ἀνακαλεῖται δὲ ἐν τούτοις τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὁ Προφήτης ἄπὸ τῶν γνωριζομένων τῷ λαῷ τὴν ἐπίκλησιν ποιούμενος· ἄλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς θεοπτίας, τῆς τῷ Προφῆτῃ Ἐζεκιήλ τεθεαμένης. Δυσωπεῖ δὲ τὸν παρακαλούμενον διὰ τῆς εὐχῆς· Εἰ γὰρ ὑπέμεινας, φησὶ, καιρῷ τινι προοδεῦσαι ἀνθρώπων, καὶ τῶν προλεγεμένων ἠγήσασθαι φυλῶν, καὶ νῦν τοῖς αὐτοῖς χειμαζομένοις καὶ ἀπολλυμένοις ἐμφάνηθι· καὶ σὺ γε αὐτὸς, ὁ καὶ τότε ποιμένας καὶ προηγχομένους τοῦ λαοῦ, ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Ἴκετεύει τε ἐν τούτοις τὴν εἰς ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄφιξιν ποιήσασθαι καὶ τοὺς ἀποστραφέντας καὶ ἐν ἀποπτώσει γενομένους πάλιν ἀναλαβεῖν, πάλιν καὶ εἰς αὐτὸν ἐπιστρέψαι ποιῆσαι. Διὸ λέγει· Ὁ Θεός, ἐπιστρέψον ἡμᾶς καὶ ἐπιφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθῆσόμεθα. Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν δούλων σου; Ὁ λεγόμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος Κύριος καὶ Θεός τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ ποιμαίνων τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὀδηγήσας ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ· προοδεύων τε ἐναντίον Ἐφραΐμ καὶ Βενιαμὴν καὶ Μανασσῆ. Κύριος δὲ καὶ Θεός τῶν δυνάμεων εἰρηται, ὡς ἐν ἑτέροις ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Τῷ μὲν οὖν διαδόχῳ Μωϋσέως Ἰησοῦ, ἐν σχήματι ἀνδρὸς φανεῖς, ἑαυτὸν ὠμολόγει ὅτις ἦν λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου. Ἐν δὲ τῷ Ἡσαΐᾳ ἐλεκεται, ὅτι Παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν. Οὐδ' ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς· Θεός δυνατός, ἐξουσιαστής, ἀρχὴν εἰρητικής, πατὴρ αἰῶνος. Τοῦτο τοίνυν διδάσκειται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ προφητικοῦ εὐχὴν ἀναπέμπειν ὁ καταλειφθεὶς Ἐρημος λαός, καὶ αὐτῷ λέγειν· Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου; Ἄνθ' οὐ οἱ λοιποὶ πάντες ἑρμηνευταὶ, τοῦ λαοῦ σου, ἠρμήνευσαν. Διέσκονται δὲ καὶ ἄρτον δακρύων ἐσθίειν ἐφ' οἷς τελεμήχασιν· Ἴν', ἀποκλαυσάμενοι τὰ ἑαυτῶν κακὰ καὶ πενήσαντες, τύχοιεν παρακλήσεως κατὰ τὸν φησαντα μακαρισμὸν· Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελοῦσονται· μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐψώμισας ἡμᾶς, φησὶν, ἄρτον δακρύων, καὶ ἐπότισας ἡμᾶς μετὰ δακρύων μέτρῳ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κλαυθμοῦ καὶ δακρύων ἄξιοι γεγόναμεν, ὥστε ἀντὶ ἄρτου τρέψασθαι κλαυθμοῖς καὶ στεναγμοῖς, καὶ ποτίσθαι δάκρυσι καὶ γοοῖς· ἄλλ' αὐτὰ ταῦτα μεμαρτημένα ἡμῖν γινέσθω, ὥστε μὴ εἰς ἀπειρον ἡμῖν παραταθῆται· λῆξαι δὲ ποτε, καὶ μεταβαλεῖν ἐπὶ τὸ παιδρότε-

A tergo cherubim sequentes. Quamobrem hic dicitur : Manifestare, qui sedes super cherubim, coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Ideo secundum Aquilam dicitur : Insidens super cherubim, manifestare in facie Ephraim, Benjamin et Manasse. Tu enim, inquit, qui in facie Ephraim, Benjamin et Manasse procedis, manifestare. In his autem Propheta Dei Verbum evocat, ab iis quæ populo nota erant nomen ejus mutans, sed non a divina Ezechielis visione. Ipsum autem his verbis supplicando compellat : Si quodam tempore, inquit, hominibus anteire dignatus es, memoratasque tribus ducere, nunc ipsis fluctuantibus et pereuntibus appare; tu, inquam, ipse qui olim populum pascebas ipsique anteibas, excita potentiam tuam et veni, ut salvos facias nos. His vero supplicat ut ad homines accedat, et eos qui aversi et lapsi erant, iterum resummat, iterum ad se convertat. Quapropter dicit : Deus, converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus.— VERS. 5. Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servorum tuorum? Qui in presenti dicitur Dominus et Deus virtutum, is ipse erat qui pascebat verum Israel, et deducebat sicut ovem Joseph, et qui sedebat super cherubim, et qui incedebat coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Dominus autem et Deus virtutum dicitur, ut alibi dux exercitus et virtutis Domini, ac magni consilii Angelus. Jesu itaque Moysis successori, in forma hominis apparens quis ipse esset confitebatur, dicens : Ego sum dux exercituum et virtutia Domini⁶⁶. In Isaiâ vero dictum est : Puer natus est nobis, et filius datus est nobis. Cujus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus⁶⁷. Secundum reliquos interpretes : Deus fortis, potens, princeps pacis, pater sæculi. Hoc itaque docetur a Spiritu prophetico populus qui derelictus est, ut emittat orationem et dicat ipsi : Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servi tui? Pro quo reliqui omnes interpretes, populi tui, interpretati sunt. Docentur porro panem lacrymarum comedere pro ausibus suis, ut mala sua flentes ac lugentes, consolationem obtineant, ut in beatitudinibus dicitur : Beati qui flent, quoniam ridebunt. Beati qui lugent, quoniam consolabuntur⁶⁸. Secundum Symmachum autem : — VERS. 6. Cibasti nos, inquit, pane lacrymarum, et potasti nos cum lacrymis mensura. Etsi namque fletu et lacrymis digni simus, ut loco panis, fletibus ac gemitibus aliamur, lacrymis et lamentationibus potemur; at hæc ipsa mensurate nobis tradantur, ita ut non in infinitum procedant, sed aliquando cessent, ac in jucundiora mutantur. Tu enim (VERS. 7) posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos : qui non simile quidpiam olim ausi contra nos sunt, eum te patronum habemus. Quamobrem (VERS. 8) precamur, et te Deum virtutum invocamus, supplicantes ut

⁶⁶ Jos. v, 14. ⁶⁷ Isa. ix, 6. ⁶⁸ Matth. v, 5.

nos convertas. Quod sane eveniet si conspicuus
 fias et vultum tuum ostendas nobis. Nam si id con-
 cedatur, salvi erimus, ac nos quoque dicemus :
*Signatum est super nos lumen vultus tui, Domi-
 ne* 69.

Τούτο δὲ ἔσται εἰ ἐπιφανῆς γένοιτο, καὶ τὸ σαυτοῦ
 σωθησόμεθα λέγοντες ἂν καὶ ἡμεῖς· Ἐσημειώθη ἐφ’

VERS. 9. *Vineam de Ægypto transtulisti : eiecisti
 gentes et plantasti eam. Dux itineris fuisti in con-
 spectu ejus, et plantasti radices ejus, et implevit ter-
 ram.* Supplicationem ordiens Propheta, eum qui pas-
 cit Israel evocabat. Erat autem Israel a memorata
 hic vinea diversus. Nam ille quidem semper a Do-
 mino pascitur; hæc autem vinea in pejorem multo
 conditionem declinavit. Per religiosum autem
 vitum, illum nempe olim Israel, Deo sup-
 plicat ut posteris suis male agentibus prospiciat.
 Færit vero Israel, perspicax omnis anima, quæ a
 Iovio pastore semper pascitur. Vineam autem Dei
 dicatur, quæ imaginem servat ejus qui in Evange-
 lio dixit : *Ego sum vitis vera* 70; vinea vero ex
 Ægypto translata, est anima subversionem passa :
 qualis fuit Judaicus populus qui olim diuturno
 tempore idola in Ægypto coluit, ac cum modicos
 fructus protulisset, ut de illis testificatur Moyses in
 magno cantico hæc scribens : *Nam ex vinea Sodo-
 morum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorraha.*
Uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis eorum.
*Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum in-
 sanabilis* 71; etiamis hujusmodi essent, ipsis prospici-
 ens Deus transplantavit eos, radices eorum ex
 Ægyptiaco satu evellens, in aliamque terram pin-
 guemque locum transferens, ut docet Isaias his
 verbis : *Vinea facta est dilecto in cornu in loco pin-
 gui. Et sepem circumposui, et vallavi, et plantavi
 vineam Sorech. Et ædificavi turrin in medio ejus,
 et protorcular fodi in ea* 72. Et sane cum in pingui-
 orem et multo meliorem Ægypto regionem prædi-
 ctam vineam transtulisset, eam ibi plantavit. De-
 inde, utpote optimus agriculus, post primam illam
 translationem, dux itineris fuit in conspectu ejus,
 fruticibus amotis, omnique aliena materia excisa,
 ut ipsi nullus obex ad fructuum emissionem ades-
 set. Pro illo autem, *Dux itineris fuisti in conspectu
 ejus*, Symmachus, *Amovisti in conspectu ejus*, inter-
 pretatus est. Deinde subjungit, *radicare fecisti ra-
 dices ejus*. Cum tanta Dei Verbi cura memorata vi-
 nea dignata fuerit, jure implevit terram, ita ut
 montes quidem inumbraret, cedros vero arbustis
 suis operiret (VERS. 11), palmites extenderet usque
 ad mare, et usque ad flumina propagines (VERS. 12).
 Hæc omnia ipsi evenerunt. Et quia tot tantisque
 donata est, jure sermo precandi ritu hunc agricola-
 lam memorans, his eum rogat et compellat : Quia
 tanta providentia et cura prædictam vineam digna-
 tus es, pro humanitate et gratia tua hæc omnia in
 illa operatus; quis non in hæsitacionem et dubium

ρον. Σὺ γὰρ ἔθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γειτο-
 σιν ἡμῶν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμνηκῆρισαν ἡμᾶς,
 μηδὲν τούτων πάλοι καθ’ ἡμῶν τολμῶντες, ὅτε σε
 προστάτην εἶχομεν. Διὸ δεόμεθα, καὶ τὸν θεὸν τῶν θυ-
 νάμεων ἀνακαλοῦμεθα, ἐπιστρέφει ἡμᾶς καθικετεύου-
 πρόσωπον ἐπιδείξειας ἡμῖν. Τούτου γὰρ γενομένου,
 ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε.

Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· ἐξέβαλες ἔθνη,
 καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν
 αὐτῆς, καὶ κατεφύτευσας τὰς βίβλας αὐτῆς, καὶ ἐπέ-
 ρωσε τὴν γῆν. Ἀρχόμενος τῆς ἱκετηρίας ὁ Προφήτης,
 τὸν ποιμαίνοντα τὸν Ἰσραὴλ ἀνεκαλεῖτο. Ἦν δὲ ὁ Ἰσραὴλ
 ἕτερος τῆς ἐνταῦθα λεγομένης ἀμπέλου. Ὁ μὲν γὰρ
 ἀεὶ ποιμαίνεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ἡ δὲ παρούσα ἀμπέλος
 πολλὴν ὑπέμεινε τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα ῥοπήν. Δυσωπεῖ δὲ
 διὰ τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς τοῦ πάλοι Ἰσραὴλ τὸν θεὸν
 εἰς τὸ ἐπιθέλῃαι κακῶς πράττουσι τοῖς ἐκείνου ἀπα-
 γόνους. Εἴη δ’ ἂν Ἰσραὴλ καὶ πᾶσα διορατικὴ ψυχὴ
 ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένου διὰ παντὸς ποιμαινομένη.
 Λεχθεῖ δ’ ἂν καὶ ἀμπέλος Θεοῦ ἡ τὴν εἰκόνα σώ-
 ζουσα τοῦ φῆσαντος ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ
 ἀμπέλος ἡ ἀληθινή. Ἡ δ’ ἐξ Αἰγύπτου μετενη-
 γμένη ἀμπέλος ἡ παθοῦσα διαστροφὴν τυγχάνει
 ψυχῆ· ὁποῖος γέγονεν ὁ Ἰουδαῖον λαὸς εἰδωλολα-
 τρήσας ἐν Αἰγύπτῳ μακροῖς χρόνοις, μικροῦς τε
 προνεγκάμενος καρποὺς ὡς μαρτυρεῖ Μωϋσῆς ἐν
 μεγάλῃ ψῆθῃ γράφων ταῦτα περὶ αὐτῶν· Ἐκ γὰρ ἀμ-
 πέλου Σοδόμων ἡ ἀμπέλος αὐτῶν, καὶ ἡ κλημα-
 τὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Ἡ σταφυλὴ αὐτῶν στα-
 φυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. Θυμὸς ἐρα-
 κόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνά-
 τοτος· ἀλλὰ γὰρ καὶ οὕτως ἔχοντας αὐτοὺς ἐπισκεψά-
 μενος ὁ Θεὸς μετεφύτευσεν, ἐκρίζωσας μὲν τῆς
 Αἰγυπτιακῆς συμφύτας, μεταφύτευσας δὲ ἐν ἐπι-
 χύρῳ καὶ τόπῳ πῖονι, ὡς διδάσκει λέγων Ἡσαίας·
 Ἄμπελὸν ἐγενήθη τῷ ἠραπημένῳ ἐν κέρατι ἐν
 τόπῳ πῖονι. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαφ-
 κωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σωφῆχ. Καὶ φρο-
 δόμησα ἀύρον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήρησεν
 ὄρουσα ἐν αὐτῷ. Καὶ δὴ ἐν τόπῳ πῖονι καὶ πᾶσι
 κρεῖττονι τῆς Αἰγύπτου χώρας μεταγαγὼν τὴν προ-
 λεγθεῖσαν ἀμπέλον κατεφύτευσεν. Εἴθ’ οἷα γεωργὸς
 ἄριστος, μετὰ τὴν πρώτην μεταμόρφωσιν, οὐδοποίησεν
 ἔμπροσθεν αὐτῆς, πᾶν τὸ βλαστικὸν ἀποσκεύασας,
 καὶ πᾶσαν ἀλλοτρίαν ὕλην ἐκτεμῶν, ὡς μὴ τι κώλυμα
 ἐμποδῶν αὐτῇ γένοιτο πρὸς τὴν τῶν καρπῶν ἐκφυῖν.
 Ἄντι δὲ τοῦ· Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς, ὁ
 Σύμμαχος· Ἀπεσκεύασας ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἡρ-
 μήνευσεν. Εἴτ’ ἐπήγαγε, καὶ ἐριζοδόλησας τὰς βί-
 βλας αὐτῆς. Τοιαύτης δ’ ἐπιμελείας παρὰ τοῦ Θεοῦ
 λόγου τυχοῦσα ἡ δηλωθεῖσα ἀμπέλος, εἰκότως ἐπέ-
 ρωσε τὴν γῆν, ὡς ὅρη μὲν ἐπισκιάσαι, κέδρους δὲ
 καλύψαι ταῖς αὐτῆς ἀναδενδράσιν. ἔκτειναι δὲ τὰ
 κλήματα ἕως θαλάσσης, καὶ τὰς φυάδας μέχρι πασσά-
 μων. Ταῦτα πάντα ὑπέρβεν αὐτῇ. Καὶ ἐπειδὴ τούτων ὑπο-
 μνήσας τὸν γεωργὸν, δυσωπεῖ διὰ τῆς ἱκετηρίας καί

69 Psal. iv. 7. 70 Joan. xv, 1. 71 Deut. xxxii, 32. 72 Isa. v, 1.

φρησι πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ τοσαύτης κατηξίωσας ἅ
 προνοίας καὶ ἐπιμελείας τὴν εἰρημένην ἀμπέλον, φι-
 λανθρωπία καὶ χάριτι πάντα ταῦτα εἰς αὐτὴν ἐνδει-
 ξάμενος, τίς οὐκ ἂν ἀμηχανήσῃ καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμ-
 πέσοι ζητῶν, Ἰνατί καθέλιες τὸν φραγμὸν αὐτῆς,
 καταπατεῖν τε αὐτὴν ἅπασι τοῖς ἐθέλουσι συνεχώρη-
 σας· ὡς τρυγῆν αὐτὴν τοὺς βουλομένους, μηδενὸς τε
 περιφράττοντος, ποτὲ μὲν ἔν ἐκ δρυμοῦ λυμαίνεσθαι
 αὐτὴν, ἔλλοτε δὲ μονιδὸν ἀγριον καταθόσκεσθαι αὐτὴν;
 Ἄλλὰ γὰρ πρὸς ταύτην τὴν ἐπαπόρησιν ἀποκρίνεται
 διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ὡσπερ ἀπολογούμενος ὁ
 γεωργός, καὶ τὴν αἰτίαν παρίστησι λέγων· Διότι
 ἔμεινα Ἰνα ποιήσῃ σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάρ-
 θας· καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρανυρῆν. Ταῦτα
 δ' ὅτι περὶ τοῦ Ἰουδαίων λέλεται λαοῦ, οὐδεὶς ἂν
 ἀμφιβάλοι. Νοήσεις δὲ ὅπως ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ
 τῆς ἀμπέλου, ἐπιστήσας, ὡς σκιὰν ἔχων ὁ νόμος τῶν
 μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πρα-
 γμάτων, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους συνετελείτο τοῦ ἐν
 Σηλῶμ, ἐνθα τὸ πρότερον ἔβρυτο ἡ σκηνή, ποτὲ δὲ
 ἐπὶ τοῦ Σιών ὄρους καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ αἱ ἀνα-
 δενδράδες δὲ αὐτῆς ἐκάλυψαν τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ.
 Τίνας δ' ἂν εἴποις τὰς ἀναδενδράδας τῆς ἀμπέλου, ἢ
 τὰς προφητικὰς ψυχὰς καὶ τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
 εἰς ὕψος ἐπηρμένους, Θεοῦ τε ἀξίως πολιτευσαμένους,
 οἱ καὶ ἐπὶ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ διανεπαύοντο, τὰς
 δυνάμεις δὲ τὰς ἀοράτους καὶ θείας; Μέγιστον γὰρ τού-
 των ἐξετάθησαν αἱ διαπρέψασαι ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
 ψυχὰς, ὡς καὶ Πνεύματος ἁγίου μετέχειν, καὶ τοὺς
 καρποὺς ἐκτείνειν μέχρι τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως.
 Τὰ δὲ κλήματα τῆς ἀμπέλου, ἕτερα ὄντα παρὰ τὴν
 σκιὰν καὶ παρὰ τὰς ἀναδενδράδας, ἐξετάθη ἕως θα-
 λάσσης. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, τὰ κλήματα, τὰς
 χαίτας αὐτῆς, φησὶν, ἐξέτεινεν ἕως θαλάσσης.
 Ἐἴεν δ' ἂν χαίται καὶ κόμαι, ὡσπερ ἀναριθμητοὶ τρί-
 χες, ἢ καὶ κλήματα πληθύνοντα, κατὰ τὸ τῆς ἀμπέ-
 λου παράδειγμα, ὁ πολλὸς δὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀρι-
 θμὸς, ὃς δὴ ἐφθασε μέχρι θαλάσσης, πληρώσας πάντα
 τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. Διὸ λέλεται ἐν Ὁσῆῃ τῷ
 προφήτῃ· Καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰωῶν Ἰσραὴλ
 ὡσεὶ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἢ οὐκ ἐκμυτρηθήσε-
 ται, οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται. Παραφυάδες δὲ ἄλλαι
 τινὲς παρὰ τὰ κλήματα νεώτεραι καὶ ἀρτιφυεῖς ἕως
 ποταμοῦ παρετάθησαν, οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης κήρυ-
 κες· λέγω δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆ-
 ρος ἡμῶν· τὴν μὲν φυτὴν καὶ τὴν γένεσιν ἐσχηκότας
 ἐκ τῆς προλεχθείσης ἀμπέλου, καὶ ὡσπερ τινὲς παρα-
 φυάδες αὐτῆς γενόμενοι, οὐκέτι δὲ ὁμοίως ταῖς χαί-
 ταις καὶ τοῖς κλήμασι ἕως θαλάσσης προελθόντες,
 ἀλλ' ἕως ποταμοῦ διὰ τὸ μυστήριον τῆς δι' αὐτῶν
 χορηγούμενης ἐν Χριστῷ παλιγγενεσίας. Ἐνθεν καὶ
 ὁ Σωτὴρ αὐτοῦ ἐν οἱ ψαλμῷ λέλεται· Καὶ κατα-
 κυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ
 ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἀρ-
 ξαμένου γὰρ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην ποταμοῦ
 τοῦ βαπτίσματος, τὴν σύμπασαν ἐπλήρωσεν οἰκου-
 μένην. Τέσσαρα δὲ τάγματα τῆς εἰρημένης ἀμπέλου

incidens hoc perquirat, (VERS. 13) *Utquid destru-*
xisti maceriam ejus, et eam omnibus gentibus cal-
candam præbuiisti; ita ut nemine circummuniente,
cuique volenti ipsam vindemiare liceat; ac modo
aper de silva pessumdet, modo singularis ferus de-
pascat illam? Verum huic dubio per Isaiam pro-
phetam respondet agricola, quasi sui purgandi gra-
tia, hujusque rei causam his verbis profert: Quia
expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, et
*non justitiam, sed clamorem*⁷². Hæc porro de Ju-
 daico populo dicta esse nemo dubitaverit. Quo-
 modo autem umbra vineæ montes operuerit intel-
 liges, si perpendas cum lex futurorum honorum
 umbram, non autem ipsam rerum imaginem ha-
 beat; eam modo in monte Silo, ubi prius erectum
 B fuerat tabernaculum; modo in monte Sion et in
 Jerusalem completam esse, et arbusta ejus cedros
 Dei operuisse. Quænam esse vineæ arbusta dixeris,
 nisi animas propheticas, ac eos qui olim in priore
 populo erigebantur, et qui digne Deo vitam insti-
 tuerunt, qui etiam in cedris Dei, id est, in invis-
 bilibus diviniisque virtutibus, requiescebant? Nam eo
 usque provectæ sunt animæ quæ in priore illo po-
 pulo ornate et probe vixerunt, ut et Spiritus sancti
 participes essent, et usque ad angelicas potestates
 fructus suos extenderent. Palmites porro vineæ, ab
 umbra sane necnon ab arbustis diversi, extensi
 sunt usque ad mare. Symmachus autem pro illo,
 palmites, judas suas, ait, extendit usque ad mare.
 C Jubæ autem et comæ, ceu innumeri capilli sunt;
 sive etiam palmites illi multiplicati secundum vi-
 neæ exemplum, magnus ille Judaicæ gentis nume-
 rus est, qui sane totum hominum genus replens
 pervenit usque ad mare. Quamobrem in Osea pro-
 pheta dictum est: *Et erat numerus filiorum Israel*
quasi arena maris, quæ non mensurabitur et non nu-
*merabitur*⁷⁴. Propagines vero aliæ adnatæ, palmiti-
 bus recentiores ac nuper exortæ, usque ad flumen
 extensæ sunt, videlicet Novi Testamenti præcones,
 apostolos dico et discipulos Servatoris nostri, qui
 genus et originem ex prædicta vinea ducunt, et ceu
 propagines quædam ejus sunt. Neque tamen perinde
 atque jubæ et palmites ad usque mare protendun-
 tur, sed usque ad flumen, ob mysterium regenera-
 tionis in Christo ab iis subministratæ. Quare de
 Salvatore ipso in psalmo lxxi dicitur: *Et domina-*
 bitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad
 terminos orbis terrarum. Nam cum baptismus a Jor-
 dane fluvio initium duxerit, totum replevit orbem.
 Quatuor porro prædictæ vineæ ordines præsens
 sermo describit, umbram scilicet ejus montes ope-
 rientem; arbusta ejus in altum elata, ita ut non
 simpliciter cedros, sed cedros Dei operiant; ad
 hæc palmites ejus usque ad mare extensos; præ-
 ter hæc omnia autem propagines ejus, quæ ad flu-
 men usque pertingunt. Quorum interpretationem
 pro collata nobis gratia dedimus, umbram quidem

⁷² Isa. v, 5. ⁷⁴ Ose. i, 10.

pro figurato illo et umbroso cultu tradentes, qui in sensibilibus et corporeis montibus perficiebantur; arbusta, pro animabus prophetiis, quæ in cedris Dei, angelicis videlicet ac divinis virtutibus firmabantur; palmites aut comas, seu jubar, pro tota Judæorum multitudine, ob instabilem et fluctuantem hominum vitam usque ad mare extensa; demum propagine pro apostolis Servatoris nostri qui in flumine versantur de quo dictum est: *Fluminis impetus latificavit civitatem Dei*¹⁶. Verum quia memorata vinea tot tantisque bonis a Deo Verbo, qui prius ipsi prospiciebat, donata est, consequenter eum qui tantis eam donis ornavit, quasi dubitando compellat dicens: *Uiquid destruxisti maceriam ejus? Ille vero respondet his verbis: Quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas*¹⁷; ac rursum: *Exspectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem; non justitiam, sed clamorem*¹⁸. In Jeremia quoque vineam ipse coarguit, rationabilis quippe erat, his verbis: *Ego autem plantavi vineam fructiferam, totam veram. Quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena*¹⁹? Adjicit autem per Isaiam: *Auferam sepe ejus, et erit in direptionem; et auferam murum ejus, et erit in conculationem. Et dimittam vineam meam, et non sordietur, neque putabitur. Et ascendet in eam quasi aridam spina, et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*²⁰. Ablata autem sepe, virtute scilicet quæ custodit et circummunit ipsam; consequenter omnes deinde inimici invisibiles et occulti, feris agrestibus immaniores (Vers. 14), exterminaverunt eos, videlicet qui a Scriptura accusabantur. Et quidam impurus aper, nempe Assyrius, prior cum fortitudine invadens, præfatam vineam pessumdedit, ita ut multitudinem populi captivam in Assyrios abduceret. Deinde vero alter inimicus ingressus, quæ a priore relicta fuerant vastavit, Nabuchodonosor videlicet, qui templum incendit, et solo æquavit. Quare secundum Symmachum etiam dictum est: *Vastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam*. Pro illo autem, *singularis ferus*, Aquila, *omnigenam terram*, interpretatus est. Secundum aliam vero interpretationem, *pessumdedit eam*; id est, memoratam vineam, primo Babylonius, qui prior Hierosolyms obsessa, excidit illam; post illum vero Romanus exercitus, qui post Servatoris nostri adventum, irrumpens vastavit eam. Hæc porro omnia vaticinatur Asaph, qui tempore Davidis ante Hierosolyms constructionem erat, quæ adnotatis temporibus ventura ipsi erant prænumtians. Et quidem in præsentia videtur una primum obsidionem a Babyloniis, et secundam a Romanis factam vaticinari: per præcedentem vero psalmum quæ sub Antiocho Epiphane contigerunt; per LXXIII autem ea solum quæ ad postremam a Romanis factam obsidionem pertinent, ut ad LXXIII commonstratum est.

Ταῦτα δὲ πάντα προφητεύει Ἀσάφ κατὰ τοὺς χρόνους γεγονώς τοῦ Δαυὶδ, πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερου-

¹⁶ Psal. XLV, 5. ¹⁷ Isa. v, 5. ¹⁸ ibid. 7. ¹⁹ Jer. II, 21. ²⁰ Isa. v, 5

ὁ μετὰ χεῖρας διαγράφει λόγος· σκιδὸν μὲν αὐτῆς καλύπτουσαν ὄρη ἀναδεδυράδας δὲ αὐτῆς εἰς ὕψος μετεωριζόμενας, ὡς καλύπτειν οὐχ ἀπλῶς κέδρους, ἀλλὰ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις κλήματα ἐκτεινόμενα ἕως θαλάσσης· καὶ μετὰ πάντα παραφυάδας τὰς μέχρι ποταμοῦ διεκούςας. Ὡν τὴν διάνοιαν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡρμηνεύσαμεν χάριν, οὐκ μὲν ἀποδόντες τὴν τυπικὴν καὶ σκιδώδη λατρείαν, ἥτις ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ σωματικοῖς ἕρεσιν ἐτελείτο· ἀναδεδυράδας δὲ τὰς προφητικὰς ψυχὰς, αἵτινες ἐπὶ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ, τὰς ἀγγελικὰς καὶ θείας ἐννάμεις ἐπεστηρίζοντο· κλήματα δὲ ἡ κόμας, ἡ χεῖρας τὸ πᾶν Ἰουδαίων πλήθος ἕως θαλάσσης ἐκτεινόμενον διὰ τὸν ἄστατον καὶ κυμαινόμενον τῶν ἀνθρώπων βίον· καὶ τέλος παραφυάδας, τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῶ ποταμῶ συνόντας, περὶ οὗ εἰρηται· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτον ἤξιωθη ἡ δεδηλωμένη ἄμπελος ὑπὸ τοῦ πρότερον ἐπισποῦντος αὐτὴν Θεοῦ Λόγου, ἀκολουθῶν ὁ λόγος ἔφη· ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν τὰ τοσαῦτα δεδωρημένον ἐπαπαγεῖ λέγων· Ἰνατί καθέλιες τὸν φραγμὸν αὐτῆς; Ὁ δὲ ἀποκρίνεται λέγων· Διότι ἐμμεῖνα Ἰνα ποιήσῃ σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· καὶ πάλιν· Ἐμμεῖνα Ἰνα ποιήσῃ κρῖσιν, ἐποίησε δὲ ἀρομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγήν. Καὶ ἐν τῷ Ἰερεμῆα δὲ ὁ αὐτὸς ἐλέγχει τὴν ἄμπελον, λογικὴ γὰρ ἦν, φάσκων· Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία; Προστίθῃσι δὲ καὶ διὰ Ἰσαίου λέγων· Καθελὼ τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγήν· καὶ καθελὼ τὸν τείχος αὐτῆς, καὶ ἔσται εἰς καταπάτησιν. Καὶ ἀνήσω τὴν ἄμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ σκαφῆ, οὐδὲ μὴ τμηθῆ. Καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὥσει χέρισον ἀκάνθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. Καθαίρεθέντος δὲ τοῦ φραγμοῦ, τουτέστι τῆς φυλακτοῦσης αὐτοῦ καὶ περιφρακτοῦσης δυνάμεως, εἰκότως πάντες λοιπὸν πολέμοι ἄρατοι τε καὶ ἀφανεῖς, θηρῶν ἀγρίων ὄντες ἀνημερώτεροι, ἐλυμήναντο αὐτούς, δηλαδὴ τοὺς ὑπὸ τοῦ λόγου κατηγορούμενους. Καὶ τις πρῶτος ἀκάθαρτος ἴς, ὁ Ἀσύριος, εἰσελθὼν ἰσχυρῶς, τὴν δηλωθεῖσαν ἄμπελον διέφθειρεν, ὡς καὶ ἀπαγαγεῖν αἰχμάλωτον τὸν πλῆθος εἰς τοὺς Ἀσσυρίους. Εἶτα δεῦτερος πόλεμος, εἰσελθὼν, τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου καταλειφθέντα κατενεμήσατο, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὁ καὶ τὸ ἱερὸν πυρπολήσας καὶ εἰς ἔδαφος ἀγαγόν. Διὸ λέλεκται καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Κατενεμήσατο αὐτὴν ἕς ἐκ θρῆμου μου, καὶ μονιὸς ἄγριος κατεβοσκήσατο αὐτήν. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος, ὁ Ἀκύλας, καὶ παντοδαπὴν χώραν, ἡρμήνευσε. Καθ' ἑτέραν δὲ ἡρμηνείαν, ἐλυμήνατο αὐτήν, δηλαδὴ τὴν ἀποδοθείσαν ἄμπελον, πρῶτος ὁ Βαβυλώνιος, ὁ καὶ πρῶτος τὴν Ἱερουσαλήμ πολιορκία δηώσας· ἔπειτα μετ' ἐκείνου ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν ἐπελθὼν, κατενεμήσατο αὐτήν.

σαλήμ, θεσπιζών αὐτῆ τὰ συμβησόμενα κατὰ τοὺς δηλωθέντας χρόνους. Διὰ μὲν οὖν τῶν μετὰ χεῖρας ἔοικεν ὄμου καὶ τὴν πρώτην πολιορκίαν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενομένην, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων προφητεύειν· διὰ δὲ τοῦ πρὸ τούτου τὰ κατὰ Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ συμβάντα· διὰ δὲ τοῦ ὁ καὶ γ' μόνα τὰ τῆς ὑστάτης πολιορκίας τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένης, ὡς ἀποδέδεικται ἐν τοῖς κατὰ τὸν οἶ' εἰρημμένοις.

Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον δὴ, ἐπί- A
 εἰσφον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπίσκεψαι τὴν
 ἀμπελον ταύτην, καὶ κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐξύ-
 τωσεν ἡ δεξιὰ σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν
 ἐκραταίωσας σεαυτῷ. Ἐμπεπυρισμένη πυρὶ καὶ
 ἀνεσκαμμένη, ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου
 σου ἀπολούται. Ὡς ἀγαθὸν γεωργὸν ὑπομνήσας
 τῆς πολλῆς αὐτοῦ περὶ τὴν ἀμπελον ἐπιμελείας, καὶ
 τῆς μετὰ ταῦτα συμβάσεως αὐτῆ ἐρημίας, ἐξῆς καὶ
 ἀκολούθως ἰκετεύει ἐπιστρέψαι ὡς ἀποστραφέντα,
 καὶ διὰ τῆς ἀποστραφῆς τοῖς ἐναντίοις πᾶσιν ἐκδέδω-
 κῆτα τὴν ἀμπελον. Ἐπισκέψαι δὲ αὐτὸν ἰκετεύει,
 καὶ ἐπιδέξαι ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ· μνησθῆναι τε, ὡς
 ἄρα εἶη αὐτοῦ φυτεία, καὶ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς γεωργία
 ἢ προλεχθεῖσα ἀμπελος, καὶ μνησθέντα ἐπισκέψαι
 αὐτήν, ὡς ἂν πάλαι μὲν ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς B
 φυτευθεῖσαν, νυνὶ δὲ ἐμπεπυρισμένην πυρὶ καὶ ἀνε-
 σκαμμένην, καὶ ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου αὐ-
 τοῦ ἀπολωκυῖαν. Ἄξιοί τε καταρτίσασθαι αὐτήν ἀνα-
 λαβόντα καὶ ἀνακτησάμενον δίκην σωτήρος καὶ
 ἱατροῦ· καὶ ταῦτα πράξει διὰ τοῦ Υἱοῦ ὃν ἐκραταίω-
 σεν ἑαυτῷ. Δι' ὧν σαφῶς ὁ λόγος διδάσκει πρῶτον
 εἶναι τὸν ἐμπρησμὸν ὃν πρῶτον ὑπέμεινεν ὁ τόπος
 ὑπὸ Βαβυλωνίων. Οὐ γὰρ ἂν μετὰ τὸν δεύτερον ἐμ-
 πρησμὸν τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένον τὴν τοῦ Σω-
 τήρος θεοφάνειαν γενέσθαι ἡξίον τὴν ἤδη γεγεννημέ-
 νην. Χώραν δὲ ἔχει μετὰ τὰ πρῶτα συμβάντα τῷ
 τόπῳ ἰκετεύειν καὶ δέεσθαι τὸν Λυτρωτὴν ἐπιστῆναι·
 ὃς ἐπιστάντος, ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο τὴν πρώτοις
 αὐτοῖς δι' αὐτοῦ καταγγελθεῖσαν χάριν, εἰκότως τὴν C
 ὑστάτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν· ἦν αὐτοῖς προσετίμησεν
 αὐτοῖς εἰπών· Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν
 τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ
 ροσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε ;
 Ἴδου ἀφίεται ἡμῖν ὁ οἶκος ἡμῶν κρημνος· ὅτε καὶ
 εἰς τέλος.

Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου,
 καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ.
 Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ, ζωώσεις ἡμῶς.
 Μίαν τῶν προλεχθέντων ἀπάντων θεραπειῶν διδάσκει
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Χρι-
 στοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσίαν. Διόπερ μετὰ τὰ προφητευ-
 θέντα περὶ τῆς ἐρημίας τοῦ ἀμπελώνος καὶ τοῦ ἐπελ-
 θόντος αὐτῷ ἐμπρησμοῦ ἰκετεύει τὰ προκειμένα εἰς D
 τὸ προσδοκᾶν λυτρωτὴν τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ
 Θεοῦ, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
 κεκραταιωμένον. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ,
 ὃν εἰδέναι καὶ παρεῖναι δι' εὐχῆς τίθεσθαι παραδί-
 δωσι τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ὡς ἂν, γρόντες αὐτὸν οἱ
 ταῦτα προδιδασκόμενοι καὶ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες,
 δι' αὐτοῦ τυχεῖν τῆς τῶν κακῶν θεραπείας ἐλπίσειαν.
 Διὸ ἐκ προσώπου τῶν θεραπείας δεομένων φησὶ τὸ,
 Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ

VERS. 15-17. *Deus virtutum, convertere, respice*
de caelo, et vide, et visita vineam istam, et perfice
eam, quam plantavit dextera tua, et super filium
hominis, quem confirmasti tibi. Incensa igni et suf-
fossa, ab increpatione vultus tui peribunt. Postquam
ei ut bono agricolae in memoriam revocavit ingen-
tem illam suam pro vinea sollicitudinem, et ipsi
illatam postea vastitatem; sub haec consequenter
supplicat, ut ad eam se convertat, qui pridem aver-
sus ei esset, ac per aversionem illam, inimicis
eamdem vineam tradidisset. Rogat autem illum ut
consideret et sursum de caelo respiciat, recorde-
turque memoratam vineam, sui plantationem et
dexteræ suæ agriculturam esse, ejusque memora-
visitet illam, utpote quæ olim ab ejus dextera plan-
tata fuerit: jam vero incensa igni et suffossa, ab in-
crepatione vultus ejus perierit. Precatur item ut
resumens restauransque illam servatoris ac medici
instar reficiat: et hæc agat per Filium quem confir-
mavit sibi. Queis aperte declaratur hic primum loci
incendium adnotari, quod a Babyloniis perpressus
est. Neque enim post secundum incendium a Ro-
manis illatum, divinum Salvatoris adventum, qui
jam contigerat, maturari rogasset. Opportune au-
tem post priorem illam loci calamitatem rogat
postulatque, ut Redemptor adveniat: quo accedente,
quæa gratiam ipsis prioribus annuntiatam non rece-
perunt, extremam promeritamque vastitatem jure
perpressi sunt, quam ipse comminatus illis est his
verbis: Quoties volui congregare filios tuos, quem-
admodum gallina congregat pullos suos sub alas, et
non voluistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra de-
serta⁸⁰: quando secundum Apostolum, pervenit ad
eos ira in finem⁸¹.

κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἔφθασεν εἰς αὐτοὺς ἡ ὄρηθ

VERS. 18. *Fiat manus tua super virum dexteræ*
tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi.
Et non discedemus a te, vivificabis nos. Unam præ-
dictorum omnium curationem docet Spiritus san-
ctus, nempe Christi Dei ad homines adventum.
Quamobrem post prophetiam de vineæ vastitate,
et de futuro ejus incendio, his supplicat ut redem-
ptorem expectare liceat, virum dexteræ Dei, et
filium hominis a Deo confirmatum. Hic porro erat
dilectus Dei: quem se nosse, ac ut adveniat in voto
habere legentibus tradit; ut qui hæc prius edocui
sunt, hac notitia et fide in illum instructi, malo-
rum remedium ab eo se consecuturos sperent.
Quare ex persona eorum qui medela opus habent
ait: Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et
super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non
discedemus a te. Hæc porro verbi sententia est: Vel

⁸⁰ Matth. xxiii, 37. ⁸¹ I Thess. ii, 16

nunc tandem manus tua occulta illa et invisibilis, illucescat in viro dexteræ tuæ ministro, et in eo qui Filius hominis vocandus est : quem tu tibi parasti, atque ut instrumentum virtutis tuæ confirmasti, et quasi deitatis tuæ simulacrum excitasti. Nam hoc apparente, non ulterius idola colimus : sed neque multorum numinum errori serviemus, neque amplius a te recedemus. Postquam autem ab eo vitam, et salutem quæ in te este acceperimus, nomen tuum invocabimus : neque ulterius cujuspiam nomine appellabimur, non ab Israele Israelitæ, neque a Juda Judæi ; sed a tuo, Christe, nomine Christiani vocabimur. Quapropter secundum Symmachum dicitur : *Vivificabis nos, et nomine tuo vocabimur*. Mirari porro subit, cur Judæi hæc legentes, et a teneris unguiculis meditantés, non quærant quis fuerit ille vir dexteræ Dei, neque eum qui Filius hominis vocatur cognoscant : quare in calamitate sua perseverant. Qui si ipsum novissent ac edidicissent, scirent utique Dei Verbum, quod præsentī supplicatione invocabatur, in ipso habitasse. Sed nos qui ipsum præexistens esse, ac de hominibus providentiam omnino gerere novimus ; nam *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit*⁸⁸ ; scimus ipsum in propria venisse, quando manus ejus sive vis operans facta est super virum dexteræ ejus, qui in Evangeliiis Filius hominis vocatur : quem sibi ipsi ipse ex Spiritu sancto efformavit : quem si noverimus, defectioni nunquam obnoxii erimus, ab eo vitam accipientes, ejus nomine appellati. Nos itaque qui Filium hominis expectamus, et spem nostram in ipsum conjecimus, hæc de nobis ipsis loquimur : pro membris vero nostris reliquam orationem fundimus his verbis : — **VERS. 20.** *Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam et salvi erimus*, sermonem in communi proferentes pro iis, qui nondum conversi sunt, necdum adventum ejus noverunt ; ideoque nondum salutem a Deo sunt consecuti.

τῆν λοιπὴν ἱκετηρίαν ἀναπέμπομεν φάσκοντες· Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον ἡμᾶς, καὶ ἐκίρανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα, κοινοποιοῦντες τὸν λόγον ὑπὲρ τῶν μηδέπω ἐπιστρεψάντων, μηδὲ τῆ ἐπιφάνειαν ἐπεγνωκότων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μηδέπω τῆς παρὰ τῷ Θεῷ σωτηρίας τετυχηκότων.

1. IN FINEM PRO TORCULARIBUS IPSI ASAPH. LXXX.

VERS. 2. *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob*. Psalmi *Pro torcularibus* inscripti tres numero sunt : unus Davidis, nempe octavus ; unus Asaphi, quem jam tractamus ; filiorum autem Core, LXXXIII. Octavus itaque vocationem gentium aperte vaticinabatur, quam Spiritu divino prævidentes Dei prophetæ stupore affliciebantur : quare mirantis more exclamabant dicentes, *Domine Deus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!* Octogesimus vero tertius multa tabernacula, multa altaria, atria plurima fore prævidebat ; videlicet Ecclesias Dei per totum orbem constitutas, altaria

⁸⁸ Joan. 1, 10.

ἅ ἐπὶ τὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ. Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σου. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ λόγου τούτου ἔχει τὸν νοῦν· Ἡδὴ ποτὲ ἡ χεὶρ σου ἢ ἀρα νῆς καὶ ἀόρατος ἐπιλαμψάτω ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς τῆς δεξιᾶς ἀνδρα, καὶ ἐπὶ τὸν μέλλοντα χρηματίζειν Ἰῶν ἀνθρώπου· ὃν σὺ σεαυτῷ κατεσκευάσας, ἐκραταίωσας ὄργανον τῆς σῆς δυνάμεως, καὶ ὡσερ ἄγαλμα τῆς σαυτοῦ θεότητος τούτου αὐτὸν ἀναστήσας. Τούτου γὰρ φανερός, εἰδιώλους οὐκέτι λατρεύσομεν· ἀλλ' οὐδὲ τῇ πολυθέῳ πλάνῃ δουλεύσομεν, οὐδὲ ἀναχωρησομέν σου τοῦ λοιποῦ· δι' αὐτοῦ ἐζωωθέντες καὶ τῆς παρὰ σοὶ σωτηρίας τυχόντες, τὴ βνομά σου ἐπικαλεσόμεθα, οὐκέτι ἐξ ἀνθρώπου τινὸς χρηματίζοντες, οὐδ' Ἰσραηλίται ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καλούμενοι, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα Ἰουδαίου· ἀπὸ δὲ τοῦ σου ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ χρηματίζομεν. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ τῷ ὀνόματι σου κληθησόμεθα. Θαυμάσαι δὲ ἔστι τίνα τρόπον τούτοις ἐντυγχάνοντες Ἰουδαίων παῖδες, ἐξ ἀπαλῶν τε ὀνύχων ταῦτα καταμελετώντες, οὐ ζητοῦσι τὸν ἀνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ τίς ποτε ἦν, οὐδὲ τὸν λεγόμενον Ἰῶν ἀνθρώπου ἐπιγινώσκουσι· διὸ καὶ παραμένουσι τῇ ἑαυτῶν συμφορᾷ. Ὡς εἴπερ ἐπέγνωσαν καὶ μεμαθήκεισαν αὐτὸν, ἔγνωσαν ἂν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ κατοικήσαντα Θεοῦ λόγον ὃν ἡ παροῦσα δέησις ἀνεκαλεῖτο. Ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὴν εἰδότες προόντα, καὶ ἐκ τοῦ παντὸς ἀνθρώπων ἐπιμελούμενον· Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· Ἰσμεν αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντα, ὅτε καὶ γέγονεν αὐτοῦ ἡ χεὶρ, τουτέστιν ἡ πρακτικὴ δύναμις ἐπὶ τὸν ἀνδρα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, τὸν καὶ διὰ τῶν Εὐαγγελίων Ἰῶν ἀνθρώπου χρηματίσαντα· ὃν αὐτὸς ἐαυτῷ συνεστήσατο ἐξ ἀγίου Πνεύματος καταρτίσας· ὃν ἐπιγόντες ἀναπόστατοι λοιπὸν γενησόμεθα δι' αὐτοῦ ζωώμενοι, τῷ τε ὀνόματι αὐτοῦ χρηματίζοντες. Ἡμεῖς μὲν οὖν οἱ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου προσοκῶντες καὶ τὰς ἐλπίδας εἰς αὐτὸν ἀνηρητημένοι, ταῦτα περὶ ἑαυτῶν φάμεν· περὶ δὲ τῶν ἡμετέρων μελῶν, Ἐπιτρέψον ἡμᾶς, ἐπιστρέψον ἡμᾶς, καὶ ἐκίρανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα, κοινοποιοῦντες τὸν λόγον ὑπὲρ τῶν μηδέπω ἐπιστρεψάντων, μηδὲ τῆ ἐπιφάνειαν ἐπεγνωκότων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μηδέπω τῆς παρὰ τῷ Θεῷ σωτηρίας τετυχηκότων.

D EIS TO TELOS, YHPET TON AHNQN TP

ἌΣΑΦ. Π'

Ἀγαλλιῶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν, ἀλλυλάξτε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν ληνῶν φάμοι τρεῖς τὸν ἀριθμὸν τυγχάνουσιν· εἰς μὲν τῷ Δαυὶδ, ὁ ὄγδοος, εἰς δὲ τοῦ Ἄσαφ, ὁ μετὰ χεῖρας, καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ ὁ π' καὶ γ'. Ὁ μὲν οὖν ἡ σαφὴς τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν ἐθέσπισεν, ἦν τῷ Πνεύματι τῷ θεῷ προθεωροῦντες οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, ὑπερ-εξεπλήττοντο διὸ καὶ ἀποθαυμαστικῶς ἀνεφώνουν· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς θαυμάσιον τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Καὶ ὁ γ' δὲ καὶ π' πολλὰ σκηνώματα καὶ πολλὰ θυσιαστήρια καὶ πολλὰς αὐλὰς προσώρα· δηλαδὴ τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας τῷ

θεοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς πολλὰ θυσιαστήρια· ἔδῃ ἂν
 παρίσθη λέγων· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου,
 Κύριε τῶν δυνάμεων! καὶ αὐτῆς· Ἐπιποθεὶ καὶ
 ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου·
 καὶ ἐξῆς· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνά-
 μεων· Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας ἐτέροις μὲν ἀγαλλίῃν καὶ
 ἀλαλάζειν καὶ ψάλλειν παρακελεύεται, τοῦ δὲ Ἰου-
 δαίων ἔθνους τὴν ἀποβολὴν καὶ τὴν ταύτης αἰτίαν
 παρίστησι, καὶ σφόδρ' ἀκολούθως ταῖς διὰ τῶν ἑμ-
 προσθεν προφητεῖαις· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου
 ἠρώτα λέγων· Ἴνα τί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐ-
 τῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παρακορευό-
 μενοι τὴν ὁδόν; ἐπιλύεται τὴν ἐπαπόρησιν, διὰ τοῦ
 μετὰ χεῖρας φάσκων· *Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ με,*
Ἰσραὴλ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου ἐπορεύθη· ἐν τῷ μη-
θερί τοὺς ἐχθρούς αὐτῶν ἐπακρινώσω· καὶ ἐπιλέ-
γει· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαός μου τῆς φωνῆς μου,
καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχεν μοι. Καὶ ἐξαπέστειλα
αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐ-
τῶν, πορεύσονται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.
 Ἐπεὶ τούτων τὸ ἀνήκουον καὶ τὸ ἀπειθὲς αὐτῶν πα-
 ρίστησι, μεταβάλλει τὸν λόγον εἰκότως, καὶ τὴν τῶν
 ἔθνων κλήσιν εὐαγγελίζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 πᾶσιν ἀνθρώποις προσφωνοῦν καὶ λέγων· Ἀγαλ-
 λιῶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν. Λέγει δὲ ταῦτα
 ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τοῦ προφητικοῦ· Ὡς γὰρ ἐν
 τῷ ἧ' ἔλεγε· Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ἰδιοποιουμένων
 τὸν θεὸν τῶν ταῦτα λεγόντων, διὰ τὸ πρῶτων αὐτῶν
 γεγονέναι τὸν θεόν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ αὐτοί, τοὺς
 ἀπεξενωμένους καὶ ἀλλοτρίους ἀνακαλούμενοι, φασίν·
 Ὁ οὗτοι, καταλείποντες τοὺς πεπλανημένους νομι-
 ζομένους ἑμὴν θεοὺς, ἤκτε σπεύδοντες πρὸς τὸν
 ἡμέτερον θεόν, καὶ τοῦτω ἀγαλλισθε τῷ πάντοτε
 ἡμῶν τῶν αὐτῷ ἀνακειμένων βοηθῷ γενομένῳ. Τίς
 ὁ ἦν οὗτος, ἐξῆς παριστώσι λέγοντες· Ἀλαλάξατε
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ· τῷ γὰρ πάλαι ὀφθέντι τῷ ἡμέτερω
 προπάτορι· Θεῷ ἔλθόντες, ἀλαλάξατε, κατὰ τὸ εἰρη-
 μένον καὶ ἐν ξε'· Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ.
 Τίς δὲ ἦν ἡ πᾶσα γῆ διασαφεῖ ὁ εἰπών· Πάντα τὰ
 ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν
 φωνῇ ἀγαλλισάσεως. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ διὰ τῶν
 μετὰ χεῖρας προσφωνεῖ λέγων ὁ χορὸς τῶν προφητῶν·
 Ἀγαλλισθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν, ἀλαλάξατε
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Θεὸν δὲ Ἰακώβ τὸν Σωτήρα σημαί-
 νει τὸν ἐν ἀνθρώπου σχήματι ὀφθέντα τῷ Ἰακώβ·
 ὅτε καὶ ἐκάλεσε Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐν ᾧ
 ὤφθη αὐτῷ ὁ θεός, *Εἶδος Θεοῦ*, ἐπειπών· *Εἶδον γὰρ*
θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου
ἡ ψυχὴ. Τοῦτω οὖν, ὡς ἂν αὐτῷ ἐντι τῷ βασιλεῖ
 ἡμῶν, ἀλαλάζειν προστάττει, νικητήριον ἕμνον ἀνα-
 πέμποντας αὐτῷ· Ὅπως δὲ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πα-
 τρός καθίσταται, αὐτὸς διδάσκει λέγων· *Ἐγὼ δὲ*
κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ἕως τὸ
ἄσπον αὐτοῦ. Ὁ μόνον δὲ ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ Ἰακώβ
 βούλεται τοὺς κεκλημένους, ἀλλὰ καὶ λαμβάνειν ψαλ-
 μὸν καὶ δίδόναι τύμπανον, καὶ ψαλτήριον τερπνὸν
 μετὰ κιθάρας. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Ἄρατε, ὡσεὶ,

que in illis bene multa : quæ his verbis declarat :
Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! ac
rursum : Concupiscit et deficit anima mea in atria
Domini; et iterum : Altaria tua, Dominus virtutum.
 Psalmus vero præsens, alios quidem exsultare, ju-
 bilare et psallere jubet, Judaici vero populi abje-
 ctionem ejusque causam declarat, et quidem valde
 consequenter ad priores prophetias. Nam quia in
 præcedenti interrogabat dicens : *Utquid destruxisti*
maceriam ejus, et vindemiant eam omnes qui præter-
grediuntur viam? hic dubium solvit his verbis : *Si*
populus meus audisset me, Israel si in viis meis am-
bulasset, pro nihilo inimicos eorum humiliasset; ac
subjungit : Et non audivit populus meus vocem meam,
et Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum
desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus
suis. Quia igitur inobsequentiam eorum et immori-
 gerum animum declarat, sermonem merito Spiritus
 sanctus transfert, et gentium vocationem an-
 nuntiat omnibus hominibus, sic eos alloquens :
Exsultate Deo adjutori nostro. Hoc porro dicit ex
 persona chori prophetici. Ut enim in octavo psal-
 mo dicebat : *Domine Dominus noster,* ita ut qui hæc
 dicerent, Deum quasi sibi proprium prædicarent,
 quia eorum primum Deus fuerat ; ita et hoc loco
 iidem eos, qui extranei et alieni facti sunt, evo-
 cantes, dicunt : *Heus vos, relictis iis quos errore du-*
cti deos æstimabatis, venite festinanter ad Deum no-
strum, ipsique exsultetis, qui semper nobis ipsi addi-
ctis adjutor fuit. Quis porro hic fuerit, deinde decla-
rant dicentes : Jubilate Deo Jacob : ad Deum scilicet
 qui olim atavo nostro visus est accedentes, jubilate,
 secundum id quod in lxx psalmo dictum est : *Jubilate,*
omnis terra. Quæ esset omnis terra, explicat qui
 ait : *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo*
in voce exsultationis. Eosdem itaque ipsos chorus
 propheticus in præsentī alloquitur dicens : *Exsul-*
tate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob. Deum
 vero Jacob Servatorem vocat, qui in forma hominis
 Jacobo visus est, quando vocavit Jacob nomen loci
 in quo visus ipsi est Deus, *Speciem Dei :* nam hæc
 addit : *Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva*
facta est anima mea. Huic enim, utpote qui rex
 noster sit, jubilaræ præcipit, triumphalemque hym-
 num ipsi emittere. Quomodo autem rex a Patre
 constituatur, ipse docet his verbis : *Ego autem*
constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum
ejus. Non solum autem vult vocatos jubilaræ Deo Ja-
 cob, sed etiam accipere psalmum et dare tympanum,
 et psalterium jucundum cum cithara. Secundum
 Aquilam vero : *Levate, inquit, melodiam et date tym-*
panum, citharam decentem cum nabla; secundum
 Symmachum autem : *Suscipite canticum, et date*
tympanum, lyram dulcem cum nabla. Aliquid igitur
 accipere, aliquid retribuere præcipit ; accipere qui-
 dem, secundum Aquilam, melodiam ; secundum
 Symmachum vero, canicum : retribuere autem

⁶³ Psal. xlvi. 2.

tympanum, aut lyram dulcem cum nabla. Queis præcipitur, ut auribus quidem verbi doctrina excipiatur; actio autem corpore tribuatur. Canticum enim et melodia auribus verbo traditur: quare ait: Suscipite canticum et melodiam, secundum Aquilam et Symmachum. His vero acceptis, retribuite psalterium jucundum cum cithara, sive lyram dulcem cum nabla. Tympanum autem est instrumentum ex corporea pelle concinnatum; psalterium autem, citharæ species, chordis confectum est, quibus corpus nostrum subindicatur. Vult itaque ipsius operibus ac gestis præcepta verbis tradita impleri; et hæc agere jubentur quotquot in ecclesiis Dei per totum orbem congregati sunt. Quapropter *In finem et Pro torcularibus* hæc quæ diximus inscripta sunt. Torcularia enim ne aliud quidpiam dici putes, quam ecclesias Dei, in quibus coacti, collectisque una fructibus nostris, unam commixtionem efficiunt ad gloriam et lætitiā Verbi Dei. Mirum porro quo pacto præcedens psalmus incendium declaraverit, necnon vineæ ex Ægypto translatae vastitatem et ruinam integram; hic vero psalmus, quasi alia vitis, alia vinea sit, imo vero multæ vineæ, torcularia inducit plurima: fausta vero denuntiat illis qui ad ea vocati sunt. Pro primo igitur populo vineam unam, torcular unum, unamque vitem induxit qui ait: *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco pingui*⁹⁴. Deinde ait: *Et protorcular fodi in ea, et plantavi vineam Sorec*. In præcedenti vero unam vitem denotabat dicens: *Vineam de Ægypto transtulisti*. In psalmis autem, qui *Pro torcularibus* inscripti sunt, multa declarat torcularia, plurimarum scilicet vinearum. Quod si novam vineam nosse velis, quæ post prioris ruinam in hominibus exorta est, a Deo Verbo ediscas hæc de se docente: *Ego sum vitis vera, Pater meus agricola est. Omnem palmitem non ferentem fructum in me, tollit eum; et omnem ferentem fructum, purgat eum, ut fructuum plus ferat. Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis: manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me et ego in eo, et hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis ferre*⁹⁵. Priscæ ergo illius vineæ finem descripsit præcedens psalmus; vera autem vinea quem habeat cultorem et agricolam, quos palmites, quas botrus, salutaris doctrina declarat. Ex hujus itaque palmitibus per totum orbem distributis, vineæ constitutæ sunt, quarum fructus in unum collecti in ecclesiis per orbem fundatis, multitudinem torcularium invexerunt. Qua de causa psalmi *Pro torcularibus* inscripti per Spiritum sanctum propheticè pronuntiatii sunt.

ὁμοίως τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, καὶ οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε φέρειν. Τῆς μὲν οὖν προτέρας ἀμπέλου τὰ τέλη διεγράψεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς· ἢ δὲ ἀληθινὴ ἀμπέλος ὅποια ἔχει φυτουργὸν καὶ γεωργόν, καὶ ὅποια κλήματα, καὶ ὅποιους βότρους, ἢ

Ἀ μελωδίαν, καὶ δότε τύμπανον, κιθάραν εὐπρεπὴ μετὰ νάβλης· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀναλάβετε ψῆδην, καὶ δίδοτε τύμπανον, λύραν ἠδείαν μετὰ νάβλης. Οὐκοῦν τὸ μὲν τι προστάττει λαμβάνειν, τὸ δὲ δίδοναι· λαμβάνειν μὲν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, μελωδίαν, κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ψῆδην· ἀντιδίδοναι δὲ τύμπανον ἢ λύραν ἠδεῖαν μετὰ νάβλης. Δι' ὧν ὁ λόγος προστάττει δέχεσθαι μὲν ἀκοαῖς τὴν τῶν λόγων διδασκαλίαν, δίδοναι δὲ τὴν διὰ τοῦ σώματος πρᾶξιν· ὧδὴ μὲν γὰρ καὶ μελωδίαν λόγῳ ἀκοαῖς παραδίδοται· διὸ φησι· Λάβετε ψῆδην καὶ μελωδίαν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον. Ταῦτα δὲ λαμβάνοντες ὑμεῖς, ἀντίδοτε ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κιθάρας, ἢ λύραν ἠδεῖαν μετὰ νάβλης. Τύμπανον δὲ ὄργανόν ἐστιν ἐκ δορᾶς σωματικῆς κατεσκευασμένον, καὶ τὸ ψαλτήριον κιθάρας εἶδος ὧδε πη διὰ χορδῶν κατηρτισμένον, δι' ὧν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἠνιξάτο. Βούλεται τοίνυν αὐτοῖς ἔργοις καὶ πράξεσι τὰ διὰ τῶν λόγων παραγγέλματα ἀποπληροῦν· καὶ ταῦτα πράττειν ὁ λόγος τοῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συγκροτούμενοις προστάττει. Διὸ εἰς τὸ τέλος καὶ Ὑπὲρ τῶν ληρῶν προεγγράπται τὰ λελεγμένα. Ἀηνοῦς γὰρ μηδὲ ἄλλο τι νόμιζε λέγεσθαι ἢ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἐν αἷς συγκροτούμενα καὶ τοὺς ἑαυτῶν καρπούς κατὰ τὸ αὐτὸ συμβαλλόμενοι, μίαν κρᾶσιν ποιούμεθα εἰς δόξαν καὶ εὐφροσύνην τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Θαυμάσαι δὲ ἐστὶν ὅπως ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς ἐμπυρισμὸν ἐδήλου, καὶ παντελῆ ἐρημίαν καὶ ἀφανισμόν τῆς ἐξ Αἰγύπτου μετενηγεμένης ἀμπέλου· ὁ δὲ μετὰ χειρας, ὡς περ ἑτέρας ὑποστάσεως ἀμπέλου καὶ ἀμπελῶνος ἑτέρου, μᾶλλον δὲ πλείονων ἀμπελῶνων ληνοὺς ὑφίστην πλείους, φαειδρὰ τε εὐαγγελίζεται τοῖς ἐπὶ ταῖς κεκλημένοις. Ἐπὶ μὲν οὖν τὸ προτέρου λαοῦ ἵνα ἀμπελῶνα καὶ μίαν ληνὸν, μίαν τε ἀμπέλου εἰσῆγαγεν ὁ φῆσας· Ἀμπέλων ἐγενήθη τῷ ἡρασημένῳ ἐν κέραι, ἐν τόπω πλοιοῦ. Εἶθ' ἔφη· Καὶ προλήριον, φησὶν, ὄρυξα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐφύττεσα ἀμπέλου Σωρῆκ. Καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου μίαν ἀμπέλου ἐδήλου λέγων· Ἀμπέλου ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. Ἐν δὲ τοῖς Ὑπὲρ τῶν ληρῶν πλείους δηλοῖ ληνοὺς, δηλαδὴ πλείονων ἀμπελῶνων. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἀμπέλου τὴν καινὴν γυνῶνα βουληθείης, τὴν μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς προτέρας ἐν ἀνθρώποις φυεῖσαν, μάνθανε παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου περὶ αὐτοῦ ταῦτα διδάσκοντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινή, ὁ Πάτερ μου ὁ γεωργός. Πᾶν κλήμα μὴ φέρον καρπὸν ἐν ἐμοί, αἵρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαιρεῖ αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ· Ἡδὴ ὑμεῖς καθαροὶ ἔστε διὰ τὸν λόγον ὃν ἐλάλησα ὑμῖν· μετράτε ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλήμα οὐ δύναται φέρειν καρπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μετρη ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοί μετρητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος,

⁹⁴ Isa. v, 1. ⁹⁵ Joan. xv, 1 et seqq

τήριος παρίσθησι διδασκαλία. Ἐκ τῶν ταύτης τοιγαροῦν κλημάτων διαδοθέντων καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνέστησαν ἀμπελώνες· καὶ τούτων οἱ καρποὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συναγόμενοι ἐν ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίαις πολὺ πλῆθος ἀπειργάσαντο ληνῶν· ὧν ἕνεκα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἑπιλήριοι ψαλμοὶ προφητικῶς ἀνεφωνήθησαν.

Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Ἐκάλει μὲν ὁ λόγος ἀρχόμενος ἐπὶ ἀγαλλίασιν· προσέτατε δὲ ἀλαλάζειν, τουτέστιν ὕμνον ἐπινίκιον ἀναπέμπειν τῷ δηλωθέντι Θεῷ Ἰακώβ· εἶτα λόγους διδασκαλικούς παραλαμβάνοντας, ἔργοις τούτους ἀποπληροῦν· πληρωτὰς δὲ γενομένους τῶν ἔργων, ἤδη λοιπὸν καὶ εἰς πάντα ἀνθρώπους κηρύττειν καὶ σαλπίζειν, ἐξηγεῖν τε καὶ ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι ποιεῖν τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς περ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ παρεκελεύετο λέγων τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς· Ὁ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν θυμάτων. Διὰ λέλεκται τοῖς τὰ πρῶτα κατωρθωκόσι· *Σαλπίζατε.* Πῶς δὲ αὐτοὺς βούλεται σαλπίζειν, ἢ ὡς ἐσάλπιζον πάλαι πρότερον οἱ τὰς εἰκόνας ἐπιτελοῦντες, καὶ τὰ σύμβολα καὶ τοὺς τύπους τῶν ἀληθῶν; Ἐσάλπιζον δὲ ἐκεῖνοι ἐν νεομηνίᾳ καὶ ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς. Καὶ τοῦτ' ἔπραττον κατὰ τὸν ἔβδομον μῆνα, ἐν ᾧ συνερχόμενοι, τὴν ἑορτὴν τῶν Σαλπίγγων ἐπετέλουν, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦτο πράττοντες. Λέγει δ' οὖν ἡ γραφὴ τοῦ νόμου· *Τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδομοῦ, μὴ τοῦ μηνὸς, ἔσται ὑμῖν ἀνάπαυσις, μνημόσυνον σαλπίγγων· κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν.* Οὕτως οὖν ὡς περ ἐν τῇ νεομηνίᾳ τῇ τότε ἐσάλπιζον, βούλεται καὶ νῦν τοὺς κεκλημένους σαλπίζειν. Ἦν δὲ ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη ἡ ἑορτῆς τῶν Σαλπίγγων εὐσημος ἡμέρα· λέγει δ' οὖν Μωσῆς περὶ αὐτῆς· *Πᾶν ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσετε. Ἡμέρα σημασίας ἔσται ὑμῖν.* Διὰ καὶ ἐναυθὰ λέλεκται· *Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν.* Ἦν οὖν ἡμέρα εὐσημος καὶ ἑορτὴ οὐδενὸς ἑτέρου ἢ σαλπίγγων· ἐνθεν καὶ Σαλπίγγων ἑορτὴ κέκλητο. Τριῶν δὲ οὐσῶν ἑορτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα· πρώτης μὲν τῆς τῶν Σαλπίγγων ἐν τῇ νεομηνίᾳ συντελουμένης· ἐτέρας δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου ἐν τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς γιγνομένης· καὶ τρίτης τῆς τῶν Σχηνῶν· μόνην τὴν τῶν Σαλπίγγων μιμῆσθαι κελεύει φάσκων· *Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι· σαφέστερον δὲ οὕτως ἂν εἶπεν.* Ὅσπερ ἐν τῇ νεομηνίᾳ ἐσάλπιζόν ποτε περιτρέχοντες πάντα τόπον εἰς τὸ σημεῖναι τὴν ἑορτὴν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς, οἷς ὁ λόγος προστάττει, *σαλπίζατε.* Βούλεται δὲ τοὺς κήρυκας τῶν ἐθνῶν μὴ ταῖς λοιπαῖς προσέχειν Ἰουδαϊκαῖς παρατηρήσεσι, μόνον δὲ χρῆσθαι τῷ κηρύγματι, καὶ σαλπίζειν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὸν σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον. Τούτων γὰρ αὐτῶν τὰ σύμβολα καὶ Μωσῆς ἐποίησεν, καὶ ἦν πρόσταγμα τῷ Ἰσραὴλ ἰδίως τοῦτο νενομοθετημένον, τὸ δεῖν σαλπίζειν, καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος σημαίνειν τοῖς πᾶσι τὴν τοῦ καιροῦ ἑορτὴν. Τὸ δὲ πρόσταγμα τοῦτο κατὰ κρίσιν ἐγένετο, καὶ κατὰ βούλημα καὶ κρίμα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Αὐτὸς γὰρ τῷ Ἰακώβ ὀφθεῖς πάλαι Θεὸς ἐν ἀνδρὸς εἶδει καὶ σχήματι, οὗτος ἦν ὁ ταῦτα καὶ διὰ Μωσέως εἰκονικῶς τῷ λαῷ πράττειν διαταξάμενος. Ὅτι δὲ τὸ σαλπίζειν ἀντὶ τοῦ βοῦν καὶ εἰς πάντα καταγγέλλειν λέλεκται, διδάσκει ὁ Σωτὴρ λέγων· *Ὅταν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίζῃς ἔμπροσθέν σου.*

VERS. 4. *Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae.* Sub initium quidem sermo ad exultationem vocabat, ac jubilare præcipiebat, hoc est, triumphalem hymnum memorato Deo Jacob emittere; deinde suscepta doctrinae verba operibus implere: absolutis autem operibus, tum deum hominibus prædicare et buccinare, vociferari item et in omnium auribus Evangelium nuntiari; quemadmodum Servator discipulis præcipit suis dicens: *Quod in aure auditis, prædicite super lecta* ⁸⁶. Quamobrem iis qui priora recte gesserant, dictum est: *Buccinate.* Qua autem ratione ipsos buccinare voverit, nisi qua olim et antiquitus qui veri imaginem, symbola et signa gerebant? Buccinabant porre illi in neomenia, et in insigni die solemnitatis. **B** idque agebant septimo mense, quo congregati, Tubarum solemnitatem celebrabant: idque semel per annum præstabant. Ait ergo legis scriptura: *Mense septimo, prima mensis erit vobis requies, memoriale tubarum: vocabitur sancta vobis* ⁸⁷. Ut igitur in neomenia illa clangebant, ita etiamnunc vocatos buccinare cupit. Erat autem dies illa solemnitatis Tubarum, dies conspicua; atque de illa Moyses: *Omne opus servile non facietis: dies celebritatis erit vobis* ⁸⁸. Quapropter hic quoque dicitur: *In insigni die solemnitatis vestrae.* Erat ergo insignis dies et festus dies, non alius rei quam tubarum: quare Tubarum festum vocabatur. Cum autem tres essent eodem mense solemnitates, prima Tubarum, quæ in neomenia celebrabatur; secunda Propitiationis, decima die mensis; tertia Tabernaculorum; solam Tubarum diem imitari præcipit dicens: *Buccinate in neomenia tuba*; quod clarius ita protulisset: Sicut olim in neomenia, locum omnem circumcursantes buccinabant, ut festum indicarent; similiter et vos qui jubemini, *buccinate.* Vult porro gentium præcones, non cæteris Judaicis observationibus adhibere, sed sola prædicatione uti, et omnibus hominibus salutare et evangelicum verbum buccinare. Horum namque symbola Moyses instituebat, eratque præceptum in Israel (**VERS. 5**) lege sancitum quod buccinare oporteret, dieique festi tempus tuba omnibus significare. Hoc vero præceptum ex iudicio, voluntate et decreto Dei Jacob edebatur. Ipse namque Deus, qui Jacobo olim in viri specie et forma visus est, hic erat qui olim isthæc populum facere figurate per Moysen jubebat. Quod autem buccinare hic, clamare et omnibus annuntiare, significet, docet Servator his verbis: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te* ⁸⁹.

⁸⁶ Matth. x, 27. ⁸⁷ Levit. xxiii, 24. ⁸⁸ Lev. xxiii, 7. ⁸⁹ Matth. vi, 2.

VERS. 6. *Testimonium in Joseph posuit illud, A cum exiret de terra Ægypti, linguam quam non noverat audivit. Memoratum de tubis præceptum, testimonium, inquit, posuit in Joseph. Secundum Symmachum vero: Testificationem per Joseph posuit illud: testimonium vero quasi testificatus dabat: eratque illud signum alterius rei. Aliquas enim tubas subindicabat, quarum officium cum apostoli Servatoris nostri, tum evangelici verbi præcones partim explebant, per omnem terram clangentes, omnibusque gentibus salutaris Dei adventus festum prædicantes. Arcanorum vero consummationem per angelos futuram docet qui ait: Tuba canet enim, et mortui in Christo resurgent primi⁹⁰; ac rursus: In momento, in ictu oculi, in novissima tuba⁹¹; iterumque: Ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet⁹². His porro Servator discipulos suos initiabat dicens: Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate et majestate magna. Et mittet angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus ex quatuor ventis, a summis cælorum usque ad extremum eorum⁹³. Sed mortuorum quidem resurrectio, per evangelicas tubas annuntiantes adventum regni Filii Dei, efficitur: apostoli autem jam in primo adventu ejus tubis, magnis scilicet Spiritus sancti vociferationibus utentes, quotquot olim secundum animam mortui erant, ad vitam quæ in Deo est revocarunt. Quorum symbola tradens Moyses, Tubarum festum lege sancivit. Quapropter dicitur: Testimonium in Joseph posuit illud. Quodnam illud præceptum erat? de tubis scilicet: ab una autem tribu Joseph totam gentem indicavit. Cur autem in his totam gentem Joseph vocavit? Quia Josephi occasione omnes in Ægyptum descenderunt. Quandonam vero testimonium, videlicet tubarum legem populo posuit, nisi quo tempore eduxit eum de terra Ægypti, quando linguam quam non noverat audivit? Cum enim in deserto versarentur, voce Dei dignati sunt, qui Decalogum ipsorum auribus exceptum, servandum tradidit. Tempore autem illo ab Ægyptiaca servitute et calamitate liberati sunt. Quamobrem dictum est: — (VERS. 7.) *Divertit ab oneribus dorsum ejus, manus ejus in cophino servierunt; secundum Symmachum vero: Abstulerunt ab onere humerum ejus: manus ejus a cophino liberatae sunt.* Nam cum Pharaoni servirent, ac luto lateribusque astringerentur, civitates ipsi ædificantes, tunc sane cophinis manus, oneribus humeri defatigabantur. Cæterum visitatione Dei adveniente, liberi evasere. Quare ait: *Divertit ab oneribus dorsum ejus.* Quis vero divertit, nisi qui liberavit eos Deus? His porro dignatus eos est, quia in tribulatione ipsum invocabant. Quod etiam Moysis Scriptura declarat dicens: *Et ingemuerunt filii Israel, et clamaverunt ad Dominum, et ascendit clamor eorum ad**

Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτὸ, ἐν τῷ ἐξελεῖν αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, γλώσσαν ἣν οὐκ ἔγνω ἤκουσε. Τὸ προλεχθὲν περὶ σαλπίγγων πρόσταγμα μαρτύριον, φησὶν, ἔθετο ἐν τῷ Ἰωσήφ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Μαρτυρίαν διὰ τοῦ Ἰωσήφ ἔταξεν αὐτό·* τὸ δὲ μαρτύριον ὡς περ διαμαρτυρούμενος ἐδίδου· καὶ ἦν τοῦτο σημεῖον ἑτέρου πράγματος· ἦν γὰρ περὶ τινῶν σαλπίγγων, ὧν ἐκ μέρους μὲν οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ οἱ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου κήρυκες ἀπεπλήρουσαν τὰ ἔργα, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν σαλπίζοντες, καὶ πᾶσιν ἔθνεσι κηρύττοντες τὴν τῆς σωτηρίου θεοφανείας ἑορτήν. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν ἀπορρήτοτέρων δι' ἀγγέλων ἔσεσθαι διδάσκει ὁ εἰπὼν· *Σαλπύσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἔγερθήσονται πρώτοι· καὶ πάλιν· Ἐν ἀτόμῳ, ἐν βίῳ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἑσάτῃ σάλπιγγι· καὶ πάλιν· Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι καὶ ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται.* Ταῦτα δὲ καὶ ὁ Σωτῆρ ἐμυσταγωγεῖ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, λέγων· *Καὶ θύσονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἀκρῶν οὐρανῶν ἕως ἀκρῶν αὐτῶν.* Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν νεκρῶν ἀνάστασις ἔσται ποτὲ διὰ σαλπίγγων εὐαγγελικῶν εὐαγγελιζομένων τὴν ἀφίξιν τῆς βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐντεῦθεν ἤδη κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν σάλπιγγι· χρώμενοι, ταῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγαλοφωνίαις πάντας ἀνεκαλοῦντο τοὺς φυλάξας νεκρωμένους ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ζωὴν· ὧν τὰ σύμβολα Μωσῆς παραδίδους, τὴν περὶ σαλπίγγων ἐνομοθέτει ἑορτήν. Διὸ λέλεκται· *Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτό.* Τί δὲ αὐτὸ ἦν τὸ πρόσταγμα; τὸ περὶ τῶν σαλπίγγων· ἀπὸ μᾶς δὲ φυλῆς τῆς τοῦ Ἰωσήφ τὸ πᾶν ἐδήλου ἔθνος. Διὰ τί δὲ ἐν τούτοις τὸ πᾶν ἔθνος Ἰωσήφ ὠνόμασεν; Ἐπειδὴ περ προφάσει τοῦ Ἰωσήφ οἱ πάντες κατεληλύθεισαν εἰς Αἴγυπτον. Πότε δὲ μαρτύριον τὸν περὶ σαλπίγγων νόμον ἔθετο τῷ λαῷ, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅπνῃκα γλώσσαν ἣν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν; Ἐπὶ τῆς ἐρήμου γὰρ διατρίβοντες, φωνῆς Θεοῦ κατηξιώθησαν, τὴν Δεκάλουον αὐτοῖς ἐξάκουστον διαταττομένου. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ τῆς παρ' Αἰγυπτίους δουλείας τε καὶ κακοπαθείας ἠλευθεροῦντο. Διὸ λέλεκται· *Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν ῥῶτον αὐτοῦ· αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδόουλευσαν·* κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Παρεῖλον ἀπὸ βασταγμοῦ τὸν ὤμιον αὐτοῦ, αἱ χεῖρες αὐτοῦ κοφίνου ἀπηλλάγησαν.* Ὅτε γὰρ ἐδόουλεον τῷ Φαραῶ, πηλῷ τε καὶ κλινθίᾳ κατειργάζοντο, οἰκοδομῶντες αὐτῷ τὰς πόλεις, τὸ τνικαῦτα κοφίνοις μὲν τὰς χεῖρας, βαστάγμασι δὲ τοὺς ὤμιους κατεπονοῦντο. Πλὴν ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ἐλεύθεροι κατέστησαν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῖς γενομένης. Διὸ φησὶν· *Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν ῥῶτον αὐτοῦ.* Τίς δὲ ἀπέστησεν,

⁹⁰ 1 Thess. iv, 15. ⁹¹ 1 Cor. xv, 52. ⁹² 1 Thess. iv, 15. ⁹³ Matth xxiv, 30.

ἀλλ' ἢ ὁ ἐλευθερώσας αὐτοὺς Θεός; Τούτων δὲ αὐτοὺς ἤξει, ἐπειδήπερ ἐν θλίψει αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο· καὶ τοῦτο δὲ ἡ Μωσῆς παρίστησι Γραφῆ λέγουσα· *Καὶ κατεστῆραξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνεβόησαν πρὸς Κύριον, καὶ ἀνέβη βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν.* Οἷς ἀκολούθως καὶ τὸ παρὼν φησι λόγον· *Ἐν θλίψει ἐπεκαλέσω με, καὶ ἐβρύσάμην σε· ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρύφῳ καταγίγδοις, ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας.* Ἀντὶ δὲ τοῦ Ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρύφῳ καταγίγδοις, ὁ μὲν Ἀκύλας· Ἐπακούσω σου ἐν ἀποκρύφῳ βροντῆς· καὶ ἡ πῆμπη ἔκδοσις ὁμοίως. *Εἶτα ἐπιλέγει· Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας.* Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ σαφῶς ἡ Μωσῆς παρίστησι Γραφῆ λέγουσα· *Οὐκ ἦν δὲ ὕδωρ πιστῶν τῷ λαῷ· καὶ ἐλοιδορεῖτο ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ ἔλεγον· Ἄδός ἡμῖν ὕδωρ, ἵνα πλωμεν.* Ὁ δὲ ἔλεγε· *Τί λοιδορεῖσθέ μοι, ἢ τί περιάξετε Κύριον;* Καὶ ἐξῆς· *Εἶπε Μωσῆς πρὸς Κύριον λέγων· Τί ποιήσω τῷ λαῷ τούτῳ; ἔτι μικρὸν, καὶ λιθοβολήσουσί με.* *Εἶθ' ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν φησιν· Ὅδε ἐγὼ ἔστηκα πρὸ τοῦ σὲ ἐκεί, ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρήβ.* *Καὶ πατάξω τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός.* *Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μωσῆς.* *Καὶ ἐκωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου Πειρασμός καὶ Λοιδόρησις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τοῦ περιάξαι αὐτοὺς Κύριον, λέγοντας·* *Εἰ ἔστι Κύριος ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;* Ταῦτα πάντα τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν διδάσκει ἡ μετὰ χειρᾶς προφητεία, ὡς ἂν μάθοιο ποίων ἔτυχεν ὁ πρῶτος λαός, καὶ εἰς οἶον ἐλήλυθε τέλος, σωφρονίζοιτο τε ἐκ τοῦ παραδείγματος. Διδ τοῖς προλεχθεῖσιν ἐπισυνάπτει τὰ ἐξῆς ἀναγκαίως, ἐν οἷς εἴρηται· *Ἄκουσον, λαός μου, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι· Ἰσραὴλ, ἐὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται σοι Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ.* *Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου· πλάτηνον τὸ στόμα σου, καὶ πλῆρώσω αὐτό.* *Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαός μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι.* *Καὶ ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· πορεύονται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.* *Τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ, φησὶ, δεδωρημένα τῷ λαῷ τοιαῦτα ἦν, ὅποια διεξῆλθεν ὁ λόγος· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἰς ἐμὲ οὐχ ὅμοια, οὐδὲ ἀξία ὧν ἔτυχον παρ' ἐμοῦ.* *Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ τῶν τοσοῦτων αὐτοῖς χορηγός ἀγαθῶν, ἐν τοῦτ' αὐτοῖς, τὸ δὲ τῶν νόμων κεφάλαιον, λέγω δὲ τὸ μὴ εἰδωλοατρῆιν, ἐμὲ δὲ μόνον Θεὸν εἰδέναι, παρεκλευσάμην, αὐτὰ δὲ ταῦτα παραινῶν καὶ λέγων·* *Ἄκουσον, λαός μου, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι· Ἰσραὴλ, ἐὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται ἐν σοι Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ· ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου.* Ταῦτα παρήνουν, ταῦτα παρεκλευσάμην, ταῦτα ὁ πᾶς τῆς ἐμῆς νομοθεσίας ἐβούλετο νοῦς. Συνῆπτό τε τοῖς παραγγέλμασιν ἀγαθῶν ἐπαγγεῖλα, δι' ὧν ἔφασκον· *Πλάτηνον τὸ στόμα σου, καὶ πλῆρώσω αὐτό.* *Εἰ γὰρ ταῦτα φυλάξετε,*

A Deum ⁹⁴. Quibus accinit hoc dictum sic habens : — (VERS. 8.) *In tribulatione invocasti me, et liberavi te, exaudivi te in abscondito tempestatis, probavi te apud aquam contradictionis.* Pro illo autem : *Exaudivi te in abscondito tempestatis, Aquila sic habet : Exaudiam te in abscondito tonitruī, et quinta editio similiter.* Deinde subdit : *Probavi te apud aquam contradictionis.* Quod ipsum clare Moysis Scriptura enarrat his verbis : *Non erat autem aqua ad bibendum populo : et jurgatus est populus contra Moysen dicens : Da nobis aquam, ut bibamus.* Ille vero dicebat : *Quare jurgamini mecum, aut cur tentatis Dominum* ⁹⁵? Postea vero : *Dixit Moyses ad Dominum : Quid faciam populo huic? parum aberit quin lapident me.* Deinde ait Dominus ad eum : *Hic ego sto ante te in petra in Choreb. Et percussit petram, et exiit aqua, et bibit populus.* *Et fecit ita Moyses.* *Et vocavit nomen loci illius, Tentationem et Jurgium, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverunt Dominum dicentes : An est Dominus in nobis, necne* ⁹⁶? Hæc universum ex gentibus populum docet præsens prophetia, ut sciant quæ prisco illi populo acciderint, et qui finis ejus fuerit; atque ex ejus exemplo ad cautelam vocetur. Quare prædictis hæc quæ sequuntur necessario adjicit : — VERS. 9-13. *Audi, populus meus, et testificabor tibi : Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum.* *Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti; dilata os tuum, et implebo illud. Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum; ibunt in adinventio-nibus suis.* Talia erant, inquit, munera populo per me collata, qualia sermo enarravit. Sed quæ in me ipsi peregere, non similia, neque digna iis erant quæ a me consecuti sunt. Siquidem ego tot tantorumque ipsis largitor honorum, hoc unum ab eis expelens, quod sane legum summa et caput est, ut non idola, sed me solum Deum colerent, præcepi, his illos commonens verbis : *Audi, populus meus, et testificabor tibi : Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum.* *Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.* Hæc monui, hæc præcepi : hæc erat totius legis meæ mens et sententia. Præceptis vero honorum promissio copulabatur, cum dicerem : *Dilata os tuum, et implebo illud.* Nam hæc si ser- vetis, affatim ubertimque cibi vobis suppeditabuntur, sive corporei, sive ii qui per divinas discipli- nas animæ subministrantur. Ego quidem hæc monebam, hæc promittebam; illi autem vocem meam non audierunt : et Israel, qui tantis beneficiis orna- tus est, non intendit mihi : ideo jure dimisi eos secundum desideria cordis eorum. Pro quo Sym- machus interpretatus est : *Non audivit autem populus meus vocem meam, et Israel non obtemperavit mihi. Dimisi ergo illos beneplacito cordis sui, ut*

⁹⁴ Exod. II, 22. ⁹⁵ Exod. XVII, 1. ⁹⁶ ibid. 4.

ambulent in consiliis suis. Hinc divinus Apostolus A de quibusdam docet : Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum 97. Pro illo autem, *Non erit in te Deus recens : Aquila, Non erit in te fortis alienus ; Symmachus vero : Non sit in te Deus extraneus*, interpretati sunt *Extraneum autem : alienum et recentem Deum, qui talis apud gentes falso reputatur, nominavit, multorum numinum idololatriam sic carptim memorans. Quibus subdit : Ego enim sum Dominus Deus tuus, declarans se neque extraneum, neque alienum, neque recentem Deum esse. Erat quippe unum et idem Dei Verbum, quod olim diversimode antiquis illis oracula fundebat, quodque Deus Jacob vocatur, quod item in consummatione sæculorum in terra visum est. Nam etiam ante divinum suum adventum in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. Quamobrem hæc instituta tradit : Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.*

ὠνόμασε, τὴν πολυθεὸν εἰδωλοκρατεῖαν οὕτω παραπεμπόμενος. Οἷς ἐπιλέγει· Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, παριστάς σου οὔτε ξένον, οὔτε ἀλλότριον, οὔτε πρόσφατον ὄντα Θεόν. Ἦν γὰρ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ὁ πάλαι διαφόρως τοῖς παλαιοῖς χρηματίζων, ὁ δὴ καὶ Θεὸς Ἰακώβ ἐπιτεκλιμένος, ὁ καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπὶ γῆς ὄφθεις. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν καὶ πρὸ τῆς θεοφανείας, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Διόπερ παρακελεύεται λέγων· Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἀγαγὼν σε ἐκ γῆς Ἀιγύπτου.

VERS. 14, 15. *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Iram quippe Dei non injuria nec sine causa Judaicam invasisset gentem sufficienter defendit. Videturque mihi ad præcedentes interrogationes : *Ut quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* 98? ac rursum : *Ut quid destruxisti maceriem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam* 99? responcionem instituere. Nam qua de causa hæc passi sint, declarat his verbis : *Quia non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi; et : Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem.* Pro quo Symmachus interpretatus est : *In minimo forsitan inimicos eorum vicissem, et super adversarios eorum convertissem manum meam.* Hæc sane fecissem, inquit, contra inimicos populi, si morigeros illos habuissem, et si in viis meis, quas præscripseram ipsis, incessissent. Nunc vero cum inobsequentes et immorigeri facti sint, sese ipsi inimicos Dei constituerunt. Deinde quoniam Spiritus sanctus immorigeros et inobsequentes illos, populum suum per humanitatis exsuperantiam vocavit, docet neminem, qui vere populus Dei sit, ipsi repugnaturum. Quamobrem infert : — **VERS. 16.** *Inimici Domini mentiti sunt ei;* secundum Symmachum autem : *Dominum exosum faciunt, qui mentiuntur ipsi.* Additque : *Et erit tempus eorum in sæculum.* Etiamsi enim talia ausi fuerint, attamen præsens sæculum obtinebunt. Et hoc eorum tem-

ἀκοπιάτως ἐξετε καὶ πεπληρωμένως τὰς τροφάς, εἴτε τὰς τοῦ σώματος, εἴτε καὶ τὰς διὰ θεῶν μαθημάτων τῆ ψυχῆ χορηγουμένας. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα παρήνουν καὶ ἐπηγγελλόμενοι· οἱ δὲ οὐκ ἤκουον τῆς ἐμῆς φωνῆς· καὶ ὁ τοσοῦτων κατηξωμένος εὐεργεσιῶν Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι· ὅθεν εἰκότως ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Οὐχ ὑπήκουσε δὲ ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέισθη μοι.* Ἀγῆαι οὖν αὐτοὺς τῇ ἀρσενικῇ τῆς καρδίας αὐτῶν, ὁδεύειν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει περὶ τινῶν λέγων· *Διὸ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν.* Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος,* ὁ δὲ Σύμμαχος· *Μὴ ἔστω ἐν σοὶ Θεὸς ξένος,* ἠρμήνευσε. Ξένον δὲ καὶ ἀλλότριον Θεὸν καὶ πρόσφατον, τὸν πεπληρωμένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένον

C *Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδεὶ ἄν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσω, καὶ ἐπὶ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς ἐπέβαλον ἄν τὴν χεῖρά μου.* Ἰκανῶς ἀπολελόγηται, ὅτι μὴ ἀκρίτως μήτε ὡς ἔτυχε μετέλλθε τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργή. Καὶ μοι δοκεῖ πρὸς τὰς ἀνωτέρω λελεγμένας πεύσεις, ἐν τῷ Ἰνα τί ὁ Θεὸς, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβωτα νομῆς σου; καὶ πάλιν· Ἰνα τί καθεῖλες τὸν σφυγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; τὴν ἀπόκρισιν ποιῆσθαι. Ἰνα τί γὰρ τὰ τοιαῦτα πεπένθησι διδάσκει λέγων· *Ὅτι οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι.* καὶ, *Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδεὶ ἄν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσω.* Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· *Ἐν ὀλιγίστῳ ἄν ἐχθροὺς αὐτῶν ἤττησιν, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους αὐτῶν ἀνέστρεψα ἄν τὴν χεῖρά μου.* Ταῦτα ἄν ἐπραξα, φησὶ, κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ, εἰ ἔσχον αὐτοὺς ὑπήκοους, καὶ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου εἰς διαταξάμεν αὐτοὺς ἐπορεύθησαν. Νῦν δὲ ἀνήκοοι καὶ ἀπειθεῖς γενόμενοι, αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ κατέστησαν. Ἐτ' ἐπειδήπερ λαὸν αὐτοῦ ὠνόμασε τοὺς ἀπειθεῖς καὶ ἀνήκοους καθ' ὑπερβολὴν φιλοφροσύνης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διδάσκει ὅτι οὐδέ τις Θεῷ ἀπειθήσεται λαὸς αὐτοῦ. Διὸ ἐπιλέγει· *Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτῷ·* κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Μισοποιοὶ Κυρίου οἱ ψευσάμενοι αὐτῷ.* Καὶ προστίθησι· *Καὶ ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα.* Εἰ γὰρ καὶ τοιαῦτα τετολμήκασιν, ὅμως τὸν παρόντα αἰῶνα ἔξουσιν. Καὶ οὗτός ἐστιν αὐτῶν ὁ καιρὸς, ἐν

97 Rom. 1, 24. 98 Psal. LXXIII, 1. 99 Psal. LXXIX, 15.

ᾧ καὶ μετὰ τὸσαῦτα πλημμελήματα ἐβώμισεν αὐ-
 τούς ἐκ στέατος πυροῦ, καὶ ἐκ πέτρας μέλι
 ἐχόρτασεν αὐτούς. Κατὰ τοῦτο δὲ ἐπλήρου κα-
 τὰς αὐτοῦ τῆς οἰκείας τροφῆς, οὐ μόνον τῆς
 σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου καὶ πνευμα-
 τικῆς, ὅσην καὶ πρώτοις αὐτοῖς ἐπέδημι ὁ Χριστὸς
 τοῦ Θεοῦ, τροφήν αὐτοῖς παρέιχε τὸν ἐπουράνιον
 ἄρτον αὐτὸς ἑαυτὸν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐβώμισεν αὐ-
 τοὺς ἐκ πέντε ἄρτων παραδόξως ἐπὶ τῆς ἐρήμου·
 ὡς περὶ πάλαι διὰ Μωσέως τὸ μάννα. Ἐτι δὲ καὶ ἐκ
 πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς· πέτρα δὲ ἦν αὐ-
 τὸς, χορηγῶν αὐτοῖς τὰ πάσης ἡδονῆς καὶ παντὸς
 μέλιτος γλυκύτερα μαθήματα, περὶ ὧν ἦν εἰπεῖν·
 Ὡς γλυκέα τὰ λόγια σου τῷ φάρυγγί μου! ὕπερ
 μέλι τῷ στόματι μου. Καὶ πάλαι δὲ διὰ Μωσέως
 ἐκ πέτρας αὐτοῖς παρέιχε ποτόν. Μέλι δὲ ἐνταῦθα τὸ
 ἐκ πέτρας οὐδ' ἄλλως ἢ κατὰ διάνοιαν ἐκδεκτέον·
 ἀπει καὶ αὐτὸς Μωσῆς τὴν αὐτὴν τίθησι μαρτυρίαν,
 λέγων ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ· Ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας,
 καὶ ἔλιων ἐκ στερεᾶς πέτρας. Ἄπερ πρὸς μὲν
 ψῆλὴν τὴν λέξιν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀλληγορικῶς δὲ κατὰ
 μόνην τὴν διάνοιαν ἐξακούεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς
 ἡ πέτρα, ταῦτα πάντα παρέχων αὐτοῖς διὰ τῆς αὐτοῦ
 διδασκαλίας, οὐ καθ' ὃν χρόνον ἐπέδημι μόνον, ἀλλὰ
 καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὡς ἐξ ἄπαν-
 τος αὐτοὺς μὲν εἶναι ἀναπολογητούς, δικαίαν δὲ τὴν
 τοῦ Θεοῦ κρίσιν μετὰ τὰ τὸσαῦτα τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν
 ἐργασασμένην. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα ἡμᾶς τούτοις ἐξ ἔθνῶν
 ἐπὶ τὴν ἐνθεὸν ἀγαλλασιν διὰ τῶν πρώτων κεκλη-
 μένους ὁ λόγος διδάσκει προφυλαττομένους, μὴ πη-
 τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτοὶ ποτε περιπέσοιεν.

A pus est, quo post tot tantaque scelera (Vers. 17)
 cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle satu-
 ravit eos. Tunc porro illos proprio cibo replere di-
 gnatus est, non corporeo solum, sed etiam caelesti
 et spirituali, cum ad ipsos primos Christus Dei pere-
 grinatus est atque in cibum ipsis, caelestem pa-
 nem, scilicet seipsum, dedit. Quin etiam in deserto
 ex quinque panibus mirabiliter cibavit eos; sicut
 olim per Moysen manna impertiit. Insuperque ex
 petra melle saturavit eos: petra autem ipse erat,
 disciplinas suas, qualibet voluptate ac melle dul-
 ciores, ipsis suppeditans, de quibus dicere liceat:
 Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel
 ori meo¹. Olim item per Moysen ex petra potavit
 eos. Mel autem de petra, hic non alio quam intel-
 ligendi more excipias; quoniam ipse Moyses in
 magno cantico idem testimonium profert dicens:
 Suxerunt mel de petra, et oleum ex duro saxo².
 Quæ quidem non secundum nudam lectionem even-
 nerunt; sed allegorice solum et cogitandi modo in-
 telliguntur. Nam ipse Christus petra est, qui hæc
 omnia illis per doctrinam suam impertiebat, non eo
 solum tempore quo peregrinabatur, sed etiam ante
 carnalem suum adventum; ita ut ipsi prorsus
 inexcusabiles; Dei vero iudicium, quo sub hæc
 ipsos repudiavit, justum sit. Cæterum hæc nobis
 qui ex gentibus ad divinam exultationem per
 priora verba vocati sumus, ad cautelam traduntur,
 ne in parva ipsi quoque incidamus.

C

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΠΑ'.

Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ
 θεοῦ διακρίνει. Ὁ μὲν πρὸ τούτου λόγος κατηγορεῖ
 τοῦ παντὸς Ἰουδαίων λαοῦ, σαφῶς τοῦ Θεοῦ φάσκον-
 τος· Οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου,
 καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέεχε μοι. Καὶ ἐξαπέστειλα
 αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς καρδίας αὐ-
 τῶν· καὶ πάλιν· Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου,
 Ἰσραὴλ τὴν ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηθερί
 ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα· ὁ δὲ μετὰ
 χεῖρας ἀκολούθως ἐκείνους τῶν προέδρων τοῦ λαοῦ
 κατηγορεῖ· ὡς πρὸς ἄρχοντα γούν καὶ κριτὰς ἀπο-
 τείνεται λέγων· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ
 πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε πτω-
 χὸν καὶ ταπεινὸν, ὄρφανὸν καὶ πένθητα δικαιο-
 σιατε. Ἐἴτα ἐπιλέγει· Ἐγὼ ταῦτα παρεκελεύμην·
 οἱ δὲ οὐκ ἐνῆρσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει δια-
 πορεύονται. Θεοῦ δὲ αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, ἥτοι διὰ τὴν
 τιμὴν ἣν ἀπένεμεν αὐτοῖς ὁ λαός· οὕτω μετὰ πλεί-
 στου φόβου καὶ τιμῆς προσιών αὐτοῖς ὡσεὶ καὶ αὐτῷ
 τῷ Θεῷ· ἢ ἐπειδήπερ χώραν Θεοῦ ἐπειχον τὸ κρί-
 νειν ἀναδεεγμένοι, καλῶντες τε καὶ τιμωρούμενοι
 τοὺς ἀδικούοντας κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον· ἢ διὰ
 τὸ τετιμηθῆαι αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς υἰοθεσίας
 ἐνόματι, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτῶν· Υἱοὺς ἐγέννησα

1. PSALMUS IPSI ASAPH. LXXXI.

Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem
 deos dijudicat. Qui hunc præcedit sermo totum Ju-
 dæorum populum incusat: nam ibi Deus aperte
 dicit: Non audivit populus meus vocem meam, et
 Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum
 desideria cordis eorum; ac rursus: Si populus
 meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset,
 pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliasset:
 hic vero psalmus consequenter ad illa populi præ-
 sides accusat, principem enim et iudices compellat
 his verbis: Usquequo iudicatis iniquitatem, et fa-
 cietis peccatorum sumitis? iudicate pauperem et hu-
 milem, pupillum et inopem justificare. Deinde sub-
 dit: Hæc ego præcipiebam, illi vero nescierunt,
 neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Deos au-
 tem vocat eos, sive honoris quo populus ipsos af-
 fliciebat causa, cum timore atque veneratione ipsos
 perinde atque Deum adiens; sive quia locum Dei
 occuparent, iudicandi munere suscepto, iniquos
 secundum legem sibi traditam supplicio pœnisque
 afflicientes; vel quia a Deo adoptionis nomine
 exornati sunt; ita ut de ipsis dicatur: Filios genui
 et exaltavi; vel quia ad imaginem et similitudinem
 Dei, per spiritualem et rationabilem illam in homi-

¹ Psal. cxviii, 105. ² Deut. xxxii, 18.

nibus substantiam, effecti sunt. In hoc itaque psalmo statim post prædicta, eos qui accusantur his affatur: *Ego dixi: Dii estis et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus ex principibus cadetis.* Præsides itaque populi, sacerdotes videlicet et antistites sacerorum ac reliquos principes dijudicans Deus Verbum, hæc quæ jam tractamus enarrat. Quare dicitur: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat; secundum Aquilam autem: Deus stetit in synagoga fortium, in visceribus Dominus judicat;* secundum Symmachium vero: *Deus stetit in cætu Dei, in mediis Deus judicans.* Hic vero Deus, scilicet Dei Verbum, memoratam deorum synagogam judicans et dijudicans, accusationes reis inducit. Et quia potentes potenter examinabuntur; jure prædictorum deorum ordinem segregat et seorsim judicat; cum jam in præcedenti psalmo promiscuæ populi turbæ accusationem protulerit. In eo etiam dijudicat, de his qui digni salute sunt, ac de his qui secus se habent, sententiam ferens. Non superbe, non tyrannice, non in alto constitutus judicat; sed judicandis sese attemperans, medius stat inter illos, per hominem quem suscepit ipsis habitu similis effectus. Hinc vero eos qui iudicium subituri sunt, præviis monitis ad resipiscenciam vocat; ipsisque prospicit, ut ne in iudicii supplicium incidant; sed sese prius emendent, sibi que caveant ex oblati criminibus.

Quocirca dicit: — *VERS. 2, 3. Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? Iudicate egeno et pupillo.* His porro similia per Isaiam quoque propheticus Spiritus vociferatus est: *Discite bonum facere, querite iudicium, iudicate pupillo et defendite viduam; et venite, et disceptemus, dicit Dominus. Nisi fuerint peccata vestra sicut purpura, quasi etiam dealbabo.* Sed hoc quidem pactum Scriptura promerere antevertit; qui autem deorum nomine ornati, et tanta doctrina dignati sunt, *nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Hæc porro ad tempus item primæ Servatoris nostri peregrinationis referantur, quo ad synagogas Judæorum accedens, et in medium principum veniens, cum ipsis disputabat, ipsosque coarguebat, testificans edicensque ea quæ in futuro iudicio ipsis eventura erant. Sic itaque Deus illo tempore stabat in synagoga deorum, et in medio memoratos deos iudicabat. Pro illo namque, *dijudicat, Symmachus et Aquila, iudicans, interpretantur.* Eos perpende, quæso, quo pacto deos nominaverit eis de quibus iudicatur, nec synagogam deorum memorare dubitaverit, ad confusionem eorum qui Salvatoris deitatem abnegant. Nam si eos qui convicti fuerant, et propter nequitiam male audiebant, deos vocare cunctatus non est; tot mirabilium opificem operum, qui iudicium a Patre accepit, qui

A και ὑψῶσα· ἢ διὰ τὸ κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονέναι διὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις νοεράν και λογικὴν οὐσίαν. Αὐτίκα γοῦν ἐν αὐτῷ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ προΐων, ὁ λόγος φησὶ πρὸς τοὺς κατηγορουμένους· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε και υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Ὑμεῖς δὲ ὡς ἀνθρώποι ἀποθνήσκειτε, και ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων κίπτετε. Τοὺς δὲ οὖν τοῦ λαοῦ προεστῶτας, ἱερέας δηλαδὴ και ἀρχιερέας, τοὺς τε λαίτους ἀρχοντας ἀνακρίνων ὁ θεὸς λόγος, τὰ μετὰ χειρὰς διεξέρχεται. Διὸ εἰρηται· Ὁ θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ ἰσχυρῶν, ἐν ἐγκάτῳ κύριος κρίνει· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ὁ θεὸς κατέστη ἐν συνόδῳ θεοῦ, ἐν μέσοις θεῶν κρίνων. Κρίνων δὲ οὗτος ὁ θεὸς, δηλαδὴ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, και διακρίνων τὴν λεγομένην συναγωγὴν τῶν θεῶν, ἐλέγχους προσάγει τοῖς κρινομένοις. Καὶ ἐπεὶ δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται, εἰκότως τὸ τάγμα τῶν προλελεγμένων θεῶν ἀφορίζει ἰδίως και κρίνει, προδιελθὼν ἐν τῷ πρὸς τοῦτο λόγῳ τὸν ἐλεγχον τοῦ πλῆθους τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ και διακρίνει, κρίνων τοὺς ἀξιῶς σωτηρίας και τοὺς μὴ τοιοῦτους. Κρίνει δὲ οὐκ ἐπιτημένως, οὐδὲ τυραννικῶς, ἐν ὑφεί τε προκαθεζόμενος, ἀλλὰ συγκαταβαλὼν τοῖς κρινομένοις, μέσος αὐτῶν ἴσταται, ὁμοιούμενος αὐτοῖς τῷ σχήματι δι' οὐ ἀνέλπυσεν ἀνθρώπου. Ἐντεῦθεν τε ἡδὴ προλαβὼν ἀπεινέεται σωφρονίζων τοὺς μέλλοντας κρίνεσθαι, και προφυλαττόμενος αὐτοὺς πρὸς τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ τῆς κρίσεως τιμωρίᾳ, προκατορθῶσαι δὲ και προφυλάξασθαι διὰ τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐλέγχων.

C Διὸ φάσκει· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, και πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε πτωχῶν και ὀρφανῶν. Τὰ ὅμοια δὲ τοῖσι και διὰ Ἡσαίου τὸ προφητικὸν Πνεῦμα κέκραγε λέγον· Μάθετε καλῶν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, κρίνατε ὀρφανῶν και δικαιοῦσατε χήρα· και δεῦτε, και διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ λόγος προδιατελέεται· οἱ δὲ τῇ τῶν θεῶν ἐπιγορῆσ τιμηθέντες, και τοσαύτης διδασκαλίας ἀξιοθῆναι, οὐκ ἐγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. Ταῦτα δὲ και εἰς τὸν καιρὸν τῆς πρώτης τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἀναφέροιο ἂν, καθ' ὅν ἐν ταῖς συναγωγαῖς παραβάλλων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, και μέσος τῶν ἀρχόντων παριῶν, τὰς πρὸς αὐτοῖς *D* ἐποίητο διαλέξεις, ἐλέγχους τε αὐτοῖς ἐπήγε, μαρτυρούμενος και διαστελλόμενος τὰ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῖς διαλήψεσθαι κρίσεως. Οὕτως οὖν ὁ θεὸς ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐστῶς ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ τε τοὺς προλεχθέντας κρίνων θεοῦ· ἀντὶ γὰρ τοῦ, διακρίνει, ὁ Σύμμαχος και ὁ Ἀκύλας, κρίνων, ἐξεδέδικασαι. Καὶ ὅρα ὅπως θεοῦς ὠνόμασε τοὺς κρινομένους, και θεῶν συναγωγὴν οὐκ ὠκνησεν ἀποκαλέσαι, εἰς δυσώπησιν τῶν ἀρνούμενων τοῦ σωτήρος τὴν θεότητα. Εἰ γὰρ τοὺς ἐλεγχόμενους και ἐπὶ κακίᾳ διαβαλλομένους οὐκ ὠκνεῖ θεοῦς ὀνομάζειν, τὸν τῶν τοσοῦτων παραδόξων ἔργων ποιητὴν, τὸν τῆς κρίσεως

* Is. 1, 17.

παρὰ τοῦ Πατρὸς εὐληφότα, πῶς οὐ δικαιοτάτον τῆ A
 τοῦ Θεοῦ σεβασμίῳ τιμῇ σεμνύνειν; Τοῦτό τοι καὶ
 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ δυσωπητικῶς πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἰου-
 δαίων ἄρχοντας προὔτεινεν, αὐταῖς δὲ ταύταις κε-
 χρημένος ταῖς παρούσαις λέξεσιν. Εἰρηκότων γὰρ
 αὐτῶν· *Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ*
περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς
σεαυτὸν Θεόν· ἀνταπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·
Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι, Ἐγὼ
εἶπα· Θεοὸς ἔστε; Εἰ ἐκάλουντο εἰπε θεοὺς, πρὸς οὓς
ὁ λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ δύναται λυθῆ-
ναι ἡ Γραφή, ὅν ὁ Πατὴρ ἠγάπησεν καὶ ἀπέστειλεν
εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖ, ὅτι
εἶπον· Υἱὸς Θεοῦ εἰμι. Εἰ δὲ λέγοι ὁ Σωτὴρ, ὅτι, Οὐκ
ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ; μὴ θαυμάσης· ἐπεὶ
πάντα λόγον Θεοῦ, οὐ μόνον τὸν διὰ Μωσέως, ἀλλὰ
καὶ τὸν διὰ τῶν προφητῶν λαλεγμένον, ὡσπερ τινα
βασιλικὸν νόμον ἀποδέχεσθαι διδάσκει· ὥστε καὶ τὰ
διὰ τῶν προφητῶν παρηγγελμένα εὐλόγως ἂν τινα
εἶναι φάναι νόμους Θεοῦ· καὶ τὸ διὰ τῆς ψαλμωδίας
ὁμοίως. Αὐτὸς οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, μορφήν δούλου
λαβὼν, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἔστη ἐν
συναγωγῇ θεῶν, καὶ μέσος τῶν ἐν ἀνθρώποις ὀνομα-
σθέντων θεῶν γεγυῶς, ἔκρινεν αὐτούς, ὅπνητα πρὸς
αὐτοὺς ἔλεγεν· Ὁ λόγος ὅν ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς,
αὐτὸς ὑμᾶς κρίνει. Καὶ ἄλλον οὕτω πρέποι ἂν
ἐκδέχεσθαι τὴν παροῦσαν Γραφήν, ἣ νομίζειν τὸν
ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, αὐτὸν τὸν Πατέρα, ἐν τού-
τοις εἰσάγεσθαι μεταξὺ θεῶν ἑτέρων ἐστῶτα. Οὔτε
γὰρ ἰσοτίμους αὐτῷ τινὰς εἶναι ὑπονοεῖν θέμις, οὔτε
αὐτὸν εἰς τοσοῦτον καταγαγεῖν, ὡς μέσον ἀνθρώπων
παρεῖναι καὶ ἐστάναι ὑποτιθεσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα
ἂν ἀρμόζοι τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ· ὃς δὴ φάσκων·
Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἁμαρ-
τωλῶν λαμβάνετε; οὐ πρὸς ἐκείνους μόνους οἷς
παρὼν ὤμιλει, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας εἶποι ἂν ταῦτα,
τοὺς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κρίνειν ἑτέρους εὐληφότας.
Μέμφεται δὲ εἰκότως τοὺς καθυποκρινομένους μὲν
τὰ τῶν πλουσίων πρόσωπα, καταπονοῦντας δὲ τοὺς
πένητας· δέον τῷ τῆς δικαιοσύνης ζυγῷ δικάζειν,
μνημονεύοντας φάσκοντος νόμου· Οὐ λίγη πρό-
σωπον ἐν κρίσει. Νυνὶ δὲ πολλάκις καὶ ἡμεῖς ἐπὶ μὲν
τῶν πενήτων πταιόντων σμικρὰ τινα ἀπότομοι γιγνώ-
μεθα κριταί, καὶ ἀπαραίτητοι ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν
ἀποφάσεσι· πλουσίων δὲ τὰ μέγιστα ἑξαμαρτανόν-
των, ἔπειτα παραβαλλόντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
Θεοῦ, πρόσωπα λαμβάνομεν· ὥστε καὶ πρὸς ἡμᾶς
ἀρμόττει τό· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρό-
σωπα ἁμαρτωλῶν λαμβάνετε; Ἐν δὲ τῷ λέγειν, ἕως πότε,
ὑπομνησκει τῆς τοῦ βίου ἀπαλλαγῆς. Πόσον γὰρ,
φησὶν, ἔχετε χρόνον ἐν ᾧ τοιοῦτοι ἔσεσθε; καὶ λοιπὸν
διαλήψεται ὑμᾶς ἡ τοῦ Θεοῦ κρίσις.

Διδέ ἐπιλέγει· *Κρίνατε πτωχὸν καὶ ὄρφανόν, τα-*
πεινὸν καὶ πένητα δικαιοῦσατε. Ἐξέλθετε πένητα,
καὶ πτωχὸν ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ ῥύσασθε. Ἐάν
μὲν οὖν τοῦτον ἀχρῶμοι παιδεύωμεθα καὶ τὰ παρ-
αγγέλματα φυλάττομεν, τῆς ἐκ τῶν λόγων ὀνάμεθα
ὠφελείας. Ἐπεὶ καὶ ἡμῖν λεχθήσεται· Οὐκ ἔργωσαν,
οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. Τί δὲ οὐκ

A non æquissimum fuerit venerabili Dei honore cele-
 brare? Quod ipse Servator pudore Judæorum prin-
 cipes afficiens, eosdemque his ipsis verbis compel-
 lans, objiciebat. Nam cum illi dixissent : *De bono*
opere non lapidamus te, sed de blasphemia; quia tu,
homo cum sis, facis teipsum Deum : respondit eis
Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi,
Dii estis? Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus
est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater san-
ctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia blas-
phemat, quia dixi : Filii Dei sum^b. Quod si Ser-
vator dicat : Nonne est scriptum in lege? ne mir-
ris; quoniam quemlibet sermonem Dei, non solum
qui per Moysen, sed etiam per prophetas prolatus
sit, quasi regiam quamdam legem accipiendum de-
cet; ita ut præcepta per prophetas tradita, jure
leges Dei esse dicantur; et similiter quæ in Psal-
mis feruntur. Ipsum itaque Dei Verbum, quod for-
mam servi accepit et habitu inventum est ut homo,
stetit in synagoga deorum, et medium stans inter
homines, qui dii vocantur, judicabat eos, cum di-
ceret illis : Sermo quem locutus sum vobis, ipse vos
judicat^b. Hanc porro Scripturam præstabilius est hoc
accipere modo, quam putare Deum qui super om-
niam est, ipsum Patrem, hic induci inter alios deos
stantem. Neque enim licet alios ipsi honore æqua-
les esse suspicari, neque ipsum ita deprimere, ut
medius inter homines esse et stare supponatur.
Hæc porro omnia Christo Dei competant : qui sane
*cum hæc dicit : *Usquequo judicatis iniquitatem, et**
facies peccatorum sumitis? non eos solum quos præ-
 sens alloquebatur; sed etiam omnes quotquot pote-
 statem de aliis judicandi acceperint, sic compellat.
 Merito autem arguit eos, qui divitum personam in
 occulto accipiunt, pauperes autem opprimunt; cum
 oporteat cum justitiæ bilance judicium ferre, me-
 mores legis quæ ait : *Non accipies personam in ju-*
dicio^c. Nunc autem plerumque nos erga pauperes
 in modica lapsos, immanes sumus iudices, atque
 in sententia contra eos ferenda inexorabiles; divi-
 tum vero qui gravissima crimina perpetrant, ac
 deinde in Ecclesiam Dei accedunt, personam acci-
 pimur, ita ut nobis etiam competat illud : *Usquequo*
judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis?
 D Cum autem dicit, *usquequo*, de vitæ exitu nos ad-
 monet. Quantum, inquit, temporis vobis aderit,
 quo tales sitis? ac demum vos Dei iudicium inva-
 det.

VERS. 4. Quare subdit : *Judicate egenum et pu-*
pillum, humilem et pauperem justificate. Eripite pau-
perem, et egenum de manu peccatoris liberate. Si
itaque his auditis ad disciplinam accedamus et præ-
cepta servemus, ex sermonibus utilitatem perci-
piemus. Etenim nobis quoque dicitur : — VERS. 5.
Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambu-

^a Joan. x, 33. ^b Joan. xii, 48. ^c Deut. xvi, 19.

lant. Quid autem nescierunt neque intellexerunt, nisi se quamprimum tribunali Dei sistendos esse, rationem de judiciis injuste latis reddituros? Illi vero iudicium Dei præ oculis non ponentes, in tenebris ambulantes, ignorantiae caligine mentis oculos opplentes. Quamobrem par est eos verbi splendore illustratos, aut non iudicare, memores ejus qui dixit: *Nolite iudicare, ut non iudicemini*⁷; aut si id aliquando necesse fuerit, justissimum iudicium ferre, ac peccatores convincere; etiamsi oportuerit pro veritate mori: in animum inducentes, in universali Dei iudicio, quod per Christum suum laturus est, omnium fore consummationem et mutationem. Quod iudicium declarat id quod sequitur: — **VERS. 6, 7. *Movēbuntur omnia fundamenta terræ. Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis.*** Memoratis diis, ducibus videlicet et principibus populi, qui in medium eorum venit Deus, hæc etiam loquitur, docens, se quidem Patris liberalitatem imitatum, nulla invidia cohibitum, deitate communicare suam; ita ut illos quoque omnes deos et filios Altissimi vocaret, quod tamen sibi soli inerat; illi vero gratiam contumelia affecerunt. Quo pacto autem qui a Deo imperium accipere, deorum honorem apud subditos obtineant, intelliges, si animo advertas dictum Moysi fuisse: *Ecce constitui te hodie deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit tibi propheta*⁸. Sicut enim Moyses, cum homo Dei esset, et ab eo honorem accepisset, deus Pharaonis appellatus est; eodem modo quotquot a Deo honorem acceperint, deorum loco subditis habentur. Quamobrem iidem subditi ad eos cum reverentia et timore accedunt, non ob militare satellitium, non ob divitias et potestatem; sed ob honorem ipsis a Deo inditum. Sic enim Moysis vultus gloria replebatur, sic apostolorum Salvatoris nostri, sic olim Dei prophetarum, sic omnium qui vere servi Dei erant; qui dum sine splendore pauperesque vitam degerent, a religiosis tamen hominibus ob inditam sibi gratiam in honore habebantur. Ego quidem, ait, sic volui, sic dixi: *Dii estis*. Volui sane vos perinde atque me in medio vestrum stantem Deum, Altissimi filios effici; vos autem gratiam contempsistis. In vestra itaque humana malitia, et in peccatis vestris moriemini. *Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur*⁹. Quapropter vos sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Quemadmodum enim olim diabolus honore affectus fuit apud Deum, et principum in cælis angelorum unus fuit; deinde pravo consilio usus, ex loco suo decidit, ita ut de illo dicatur: *Quomodo cecidit de cælo Lucifer, qui mane oriebatur*¹⁰; tales et vos quoque fuistis: non quod natura malis sitis; sed electione vestra non bona usi. Sane vero ea quæ a me proficiscuntur, ad Dei honorem vos evocabant. Vos autem lapsus principem inuitati, sicut

A ἔγνωσαν οὐδὲ συνήξαν, ἢ ὅτι ὅσον ὄψω καὶ αὐτοὶ παραστήσονται τῷ βῆματι τοῦ Θεοῦ, λόγον δώσαντες περὶ ὧν οὐ δικαίως ἔκριναν; Οἱ δὲ μὴ πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐν σκότει διαπορεύονται, τῷ τῆς ἀγνοίας σκότει τὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ὄμματα πληρώσαντες. Διὸ προσήκει, τῷ τοῦ λόγου φέγγει φωτιζομένους, ἢ μὴ κρίνειν, μνημονεύοντας τοῦ εἰρηκότος· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθήτε*· ἢ εἰ ἀνάγκη ποτὲ κρίνειν, κατὰ τὸ δικαιοτάτον τοῦτο ποιεῖν καὶ ἐλέγχειν τοὺς ἁμαρτάνοντας, κἀν δέοι ὑπὲρ ἀληθείας θηθήσκαι, πεπεισμένους ἀκριβῶς, ὅτι πάντων ἔσται συντέλεια καὶ μεταβολὴ ἐπὶ τῇ καθολικῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ, ἣν ποιήσεται διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ἦν καὶ ὁ παρῶν παρίστησι λόγος ἐπιουνάτων ἐξῆς τὸ· *Σαλευθήσονται πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς*. Ἐγὼ εἶπα· *Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ἐτι πρὸς τοὺς προλεχθέντας θεοὺς, ἡγουμένους δηλαδὴ καὶ ἀρχοντας τοῦ λαοῦ, ὁ μέσος αὐτῶν γενόμενος Θεὸς καὶ τὰ παρόντα ἀποτείνεται, διδάσκων, ὡς αὐτὸς μὲν, τῆν τοῦ Πατρὸς ἀφθονίαν μιμούμενος, πᾶσιν αὐτοῖς τῆς αὐτοῦ θεότητος οὐκ ἐφθόνησε μεταδοῦναι, ὡς καὶ θεοὺς ἀναγορεῦσαι αὐτοὺς καὶ υἱοὺς Ὑψίστου πάντας ἀνείπειν, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ προσῆν· οἱ δὲ τὴν χάριν ἐν ὕβρισαν. Νοήσεις δὲ πῶς τιμὴν θεῶν οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀρχὴν εἰληφότες παρὰ τοῖς ἀρχομένοις ἐκτήσαντο, ἐπιστήσας ὅπως εἰρηται τῷ Μωσεί· *Ἰδοὺ καθέστηκά σε σήμερον θεὸν τῷ Φαραῶν, καὶ Ἀαρῶν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι προφήτης*. C Ὡς περὶ γὰρ Μωσῆς, ἄνθρωπος ὢν Θεοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν τιμὴν λαβὼν, θεὸς ἀνηγορεύθη τοῦ Φαραῶν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας οὐδ' ἀντιμῆσειεν ὁ Θεός, θεῶν χώραν παρὰ τοῖς ὑποταγμένοις ἐλήφασιν. Ἐνθεν καὶ οἱ ἀρχόντοι προσίσταν αὐτοῖς μετὰ εὐλαθείας καὶ δέους, οὐ διὰ τινὰ δορυφορίαν στρατιωτικὴν, οὐ διὰ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, διὰ δὲ τὴν ὑπὸ Θεοῦ περιθεῖσάν αὐτοῖς τιμὴν. Οὕτω γὰρ καὶ Μωσέως ἦν δεδοξασμένον τὸ πρόσωπον· οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, οὕτω καὶ τῶν πάλαι τοῦ Θεοῦ προφητῶν, οὕτω καὶ πάντων τῶν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ δούλων, ἀδόξως μενόντων καὶ πτωχῶν κατὰ τὸν βίον, τετιμημένον δὲ παρὰ τοῖς θεοσεβέσι διὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην αὐτοῖς χάριν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶ, καὶ ἠθέλησα, καὶ εἶπον· *Θεοὶ ἐστε*· βουληθείς ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ τῷ μέσῳ ὡμῶν ἐστῶτι Θεῷ υἱοὺς γενέσθαι τοῦ Ὑψίστου· ὑμεῖς δὲ τὴν χάριν ἠθετήσατε. Ταῖς γοῦν ἀνθρωπίναις κακίαις καὶ ταῖς ὑμετέραις ἁμαρτίαις ἐναποθνήσκετε. *Ψυχὴ γὰρ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθαρεῖται*. Διὸ καὶ ὑμεῖς ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ὡς γὰρ ἦν ποτὲ ὁ διάβολος τιμῆς ἡξωμένος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀρχοντικῶν ἀγγέλων εἰς· εἶτα μοχθηρᾷ προαιρέσει χρησάμενος ἀποπέπτωκε τῆς αὐτοῦ χώρας, ὡς εἰρησθαι περὶ αὐτοῦ· *Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἴωσφὸρος ὁ πρῶλ ἀνατέλλων*; τοιοῦτοί τινες καὶ ὑμεῖς γεθ-

Matth. vii, 1. ⁸ Exod. vii, 1. ⁹ Ezech. xviii, 4. ¹⁰ Isa. xiv, 12.

νατε, οὐκ ἐκ φύσεως ὄντες κακοὶ, χρῆσάμενοι δὲ οὐκ ἀγαθῇ τῇ προαιρέσει. Αἰδὲ τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ εἰς Θεοῦ τιμὴν ὑμᾶς ἐκάλει· ὑμεῖς δὲ τὸν ἀρχόντα τῆς πτώσεως μιμησάμενοι, ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων καὶ αὐτοὶ πλάττετε. Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Σφόδρα ἀκολούθως διὰ τοῦ τούτου ψαλμοῦ κατηγορήσας ὁ λόγος τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας δὲ ὡσαύτως τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ κατηγορίαν πεποιημένος, διαλλαγὴν αἰτεῖ καὶ ἐπιφάνειαν εὐχεται γενέσθαι οὐκέτι τῷ Ἰουδαίων ἔθνει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Αἰδὲ ἐπιλέγει· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Τίς δὲ ἔστιν ὁ κληρονομῆσας ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μὴ ἐρώτα, τὸ δὲ πρᾶγμα ἐξέταξε, καὶ εὐρήσεις οὐδὲ ἄλλον ἢ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ· πρὸς δὲ λέλεκτο ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· Υἱός μου εἰ σὺ ἐγὼ σήμερον γεγεννηκά σε. Αἰτησάμενοι παρ' ἐμοῦ, καὶ ὄσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτον οὖν διεγείρων τὸν ἐν μέσῳ τῶν θεῶν Θεὸν σπάντα καὶ διελέξαντα τοὺς προλεχθέντας, ἤδη ποτὲ ἐπὶ πέρασ ἐπαγαγεῖν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίαν ὁ παρὼν ἀξιολόγος φήσας· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οἱ μὲν γὰρ προκατηγορηθέντες, φησὶ, κακοὶ γενομένοι κριταί, ἐν σκότιν διεπορεύθησαν· ἐπεὶ δὲ σοὶ πρέπει τὸ δικαίως κρίνειν· μόνη γὰρ τὴν κρίσιν ὁ Πατὴρ ἔδωκε τῷ Υἱῷ· ἤδη ποτὲ σὺ αὐτὸς ἀνάστηθι, διὰ τῆς σαυτοῦ ἀναστάσεως τῆν κοινήν πάντων ἀνθρώπων ἀνάστασιν ποιησόμενος· καὶ κρίνον τὴν γῆν, πάντας δηλαδὴ τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους. Πρέπει δὲ σοὶ πάντας ἀνθρώπους κρίνειν, ἐπειδὴ σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Καὶ ὁ μὲν παρὼν ψαλμὸς συναγωγὴν θεῶν ὠνόμασε, καὶ Θεὸν μέσον ἐστῶτα, καὶ θεοὺς διακρίνοντα, πᾶσάν τε τὴν διδασκαλίαν περὶ κρίσεως ἐποίησας· ἐπήγαγε τε ἐπὶ τέλει τὸ, Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν.

Ταῦτα τε πάντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἀσάφ ἐξηγήκεται. Ἐπεὶ δὲ εὐρομεν καὶ τὸν μὲν ψαλμὸν καὶ αὐτὸν ἐπιγεγραμμένον τοῦ Ἀσάφ, καὶ τὰ περὶ κρίσεως διεληφθῆτα ὁμοίως τοῖς προκειμένοις· εἰκότως ἤγησάμεθα ἀκολουθοῦν εἶναι ἐκείνου τούτῳ, ὅσα μὲν ὁμοίως τοῦ Ἀσάφ, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εἰσηγούμενον. Εἰρηται γοῦν καὶ ἐν αὐτῷ· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν. Θέα γὰρ ὅπως τὸ μὲν τέλος τοῦ μετὰ χεῖρας φάσκει· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν· ἢ δὲ τὸ μὲν ἀρχῆ· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Καὶ ἐνταῦθα μὲν εἰρηται· Ὅτι σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν· καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ μὲν λέλεκται· Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται· ἔλθων δὲ τί ποιήσει, ὁ μετὰ χεῖρας διδάσκει λέγων· Ὁ Θεός ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει. Πῶς δὲ διακρίνει, ὁ μὲν διασαφεῖ φάσκων· Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται· κύκλω αὐτοῦ καταγίγῃ σφόδρα.

¹¹ Psal. 11, 7.

A unus de principibus cadetis.— VERS. 8. Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Cum in præcedenti psalmo totam Judaicam gentem accusasset, et in præsentem principum populi accusationem instituisset, admodum consequenter jam reconciliationem et adventum Christi postulat, non Judæorum genti, sed omnibus populis. Quare sic concludit : Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Quis autem sit qui hereditabit in omnibus gentibus, ne interrogas, sed rem perquire; et deprehendes non alium esse, quam Christum Dei; cui a Patre dictum est : Filius meus es tu : ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ¹¹. Hunc ergo qui in medio deorum Deus consistit, et homines illos coarguit excitans, rogat ut jam demum factam sibi promissionem ad finem deducat, dicens : Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Nam ii qui prius accusati sunt, Inquit, quod iniqui iudices fuerint, in tenebris ambulaverunt. Quoniam vero te juste judicare decet, soli quippe Filio Pater iudicium dedit : jam demum tu ipse surge, resurrectione tua communem omnium resurrectionem facturus; et judica terram, omnes homines videlicet qui in terra versantur. Tibi porro convenit omnes homines judicare, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Et præsens quidem psalmus synagogam deorum memoravit, ac Deum in medio stantem, deosque dijudicantem, totamque doctrinam suam de iudicio instituit; in fine vero adiecit illud : Surge, Deus, judica terram.

C Hæc porro omnia Spiritus sanctus per prophetam Asaph extulit. Quia vero psalmum XLIX, qui et ipse Asaphi inscribitur, de iudicio item edisserentem deprehendimus perinde atque præsentem; jure existimamus illum huic subnectendum esse, utpote qui similiter Asaphi sit, et idem argumentum pertractet. Nam ibi quoque dictum fuit : Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum. Animadvertas quippe velim, præsentis finem sic habere : Surge, Deus, judica terram; et quadragesimi noni initium hoc esse : Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram. Hic etiam dicitur, Quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus; ibi vero, a solis ortu usque ad occasum. Ac rursum in XLIX dictum est : Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. Cum venerit autem, quid acturus sit, docet præsens psalmus his verbis : Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. Quomodo dijudicabit, declarat XLIX, his verbis : Ignis in conspectu ejus exarscescit, in circuitu ejus tempestas valida. Advocabit

cælum desursum, et terram dijudicare populum suum. Horum causa merito arbitramur quadragesimum nonum huic psalmo subjungendum esse. Illudque item observandum, eosdem psalmos perinde atque subsequentes, qui item Asaphi sunt, abjectionem Judæorum ejusque causas complecti. Quadragesimus vero nonus, ab eodem propheta scriptus, per sacrificiorum repudiationem, Mosaicæ legis abrogationem inducit; ita ut in illo ejusdem argumenti series sententiaque exhibeatur. Qua vero de causa XLIX a præsentibus avulsus et ante quinquagesimi psalmi confessionem positus sit, jam in ejus commentario disputatum est.

1. CANTICUM PSALMI IPSI ASAPH. LXXXII. B

VERS. 2. *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus.* Septuagesimus nonus psalmus destructionem vineæ, Judaicæ gentis ruinam, loci qui penes eos in pretio et honore habebatur incendium et vastitatem prænuntiabat; duo sequentes causam hujus calamitatis enarrabant; hic vero iis conjunctus, supplicationem et obsecrationem pro populo effert. Post tristitia quippe illa quasi medelam quamdam prædictis admovere consentaneum fuit, quandoquidem psalmi *Asaph* in hoc circumscribentur. Quamobrem *Canticum psalmi* inscriptus est, quia bona populo precatur. Est porro undecimus eorum qui *Asaphi* inscribuntur, quorum primus erat LXXII, ita ut in eorum quoque numero censeatur XLIX, quia is etiam est Asaphi: atque ita omnes duodecim numero sunt. In præsentibus igitur propheta Deo supplicans ait: *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus.* Ait quippe: Deo patienti, toleranti, ideoque omnes ferenti, nemo similis. Nam quis perinde atque tu atheorum et impiorum blasphemia dicta et superbiam ferre valeat? Quare tibi quidem Deo nemo similis erit. Ego vero ut homo, infirmitate superatus mea, hæc supplicare audeo, tibi quoque Deo cum precibus dicere: *Ne taceas, neque compescaris, Deus.* Tunc vero tacere Deus dicitur, cum insurgentibus atheis et impiis viris, quasi non advertens ille manet, neque confestim ultionem sumit, nec promeritis eos suppliciiis aggreditur. Quamobrem ipse *Asaph* in XLIX psalmo Deum hæc peccantibus dicentem inducit: *Hæc fecisti, et tacui: existimasti inique quod ero tui similis.* Causam vero silentii, patientiæ et tolerantiam Dei docet Apostolus, hæc scribens: *An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad penitentiam te adducit*¹¹? Sed tu quidem, ait, ut Deus, omnes sustines, omnes clementer toleras, ac de iis siles qui impie et nefarie peccant, et contra te Deum blasphemia dicta proferunt. Ego vero cum hæc videre non possum, supplico deprecorque veniam consequi, quod

¹¹ Rom. 11, 4.

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τούτων τοιγαροῦν ἕνεκα εἰκότως ἐπεσθαι τῷ μετὰ χεῖρας ἡγησάμεθα τὸν μθ'. Κάκεινο δὲ τηρητέον, ὡς ὁμοίως τοῖς ἐνταῦθα συνημμένοις τοῦ Ἀσάφ ψαλμοῖς τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ταύτης τὰς αἰτίας περιέχουσι. Καὶ ὁ μθ' τοῦ αὐτοῦ τυγχάνων προφητοῦ, ἀνατροπὴν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου εἰσάγει διὰ τῆς τῶν θυσιῶν παραίτησεως· ὥστε καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἀκολουθίαν δείκνυσθαι τῆς τῶν ἐμφορομένων διαβολίας. Διὰ τί δὲ μετατίθεται ὁ μθ' ἐκ τῆς τῶν προκειμένων συναφείας, προτιτάταται δὲ τῆς ἐν τῷ ν' ψαλμῷ ἐξομολογήσεως, ἐν τοῖς εἰς αὐτὸν τεθεωρημένοις ἡμῖν προδιεληπται.

D ΔΩΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΩ ΑΣΑΦ. ΠΒ'.

Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Μὴ σιγήσῃς, μὴδὲ καταπραθῆς, ὁ Θεός. Ὁ μὲν ὁθ' ψαλμὸς προανεφώνει τὸν ἀφανισμόν τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τοῦ τε παρ' αὐτοῖς τιμημένου τόπου τὸν ἐμψημὸν καὶ τὴν ἐρημίαν· οἱ δ' ἐξῆς αὐτῶν δύο τὴν αἰτίαν ἐδίδασκον δι' ἣν πόνθησι ταῦτα· ὁ δὲ παρῶν, συνημμένος ἐκεῖνοις, ἱκετηρίαν καὶ δέησιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ποιεῖται. Ἐπει γὰρ μετὰ τὰ σκυθρωπὰ ὡσπερ τινὰ θεραπείαν προσάγει τοῖς προλεχθεῖσι, μέλλοντας ἐν τούτῳ περιγράφεσθαι τοὺς τοῦ Ἀσάφ ψαλμοῦς. Διὸ καὶ ἡδὴ ψαλμοῦς ἐπιγέγραπται ὁ παρῶν λόγος, διὰ τὸ τὰ χρηστὰ ὑπερέχουσθαι τοῦ λαοῦ. Ἔστι δὲ ὁ παρῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων τοῦ Ἀσάφ ἰσ', ὡν πρῶτος ἦν ὁ ὁθ', συμπαραλαμβανομένου τοῖς προκειμένοις τοῦ μ' καὶ θ', διὰ τὸ καὶ αὐτὸν εἶναι τοῦ Ἀσάφ. Γένοιοντ' ἂν οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν ἰσ'. Λέγει δὲ διὰ τοῦ παρόντος ὁ Προφήτης ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίᾳ· Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Μὴ σιγήσῃς, μὴδὲ καταπραθῆς, ὁ Θεός. Ὁ μὲν γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ μακροθύμῳ ὄντι καὶ ἀνεξικιάκῳ, καὶ διὰ τοῦτο πάντων ἀνεχόμενῳ, οὐδεὶς ὁμοίος. Τίς γὰρ σοι παραπλησίως τὰς τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν δυσφημίας καὶ υπερηφανίας οἶός τ' ἂν εἴη φέρειν; Διὸ σοὶ μὲν, ὁ Θεός, οὐδεὶς ὁμοιωθήσεται· ἐγὼ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἡττώμενος ὑπὸ τῆς ἔμμαντος ἀσθενείας, τολμῶ δεῖσθαι, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ μεθ' ἱκετηρίας λέγειν· *Μὴ σιγήσῃς, μὴδὲ καταπραθῆς, ὁ Θεός.* Σιγῆν δὲ λέγεται ὁ Θεός, ἐπειδὴν ἐπαιρομένων τῶν ἀθῶν καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν, ἀπροσποίητος μένει, μὴ ἐπάγων παραχρῆμα τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν, μὴδὲ ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις χρώμενος. Διὸ καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ὁ αὐτὸς Ἀσάφ ἐν τῷ μ' καὶ θ' τὸν Θεὸν εἰσάγει λέγοντα· *Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· ὑπέλαβες ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοὶ ὁμοίος.* Τὰ δὲ αἰτία τῆς σιγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας πειθεύει ὁ Ἀπόστολος γράφων· Ἦ τοῦ κλυτοῦ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετανοίαν σε ἄγει; Ἀλλὰ σὺ μὲν, φησὶν, ὡς Θεός πάντων ἀνεχόμενος, πάντας φέρεις

πρώως, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀσεβῆ καὶ ἄθεα ἀμαρτάνουσι, καὶ κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦσι, σωπᾶς· ἐγὼ δὲ, μὴ δυνάμενος ταῦτα ὄρᾶν, δέομαι καὶ ἱκετεύω συγκωμῆς τυχεῖν ἐπὶ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν σοι τῷ Θεῷ παραπλησίως· τίς γάρ σοι ὁμοιωθήσεται; Διὸ ὡς ἄνθρωπος, ζῆλον ἔχων τὸν ὑπὲρ τῆς σῆς εὐσεβείας, τολμῶ ἱκετηρίαν σοι προσάγειν· ὥστε παύσασθαι μὲν τῆς ἀπάτου μακροθυμίας καὶ τῆς ἀνεξιτάκτου σωπῆς· ἥδη δὲ ποτε κινήθηναί κατὰ τῶν τὰ ἀνήκεστα τετολμηκότων. Διὸ φημι· *Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραυνησῶς*· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Μὴ καθησυχᾶσης*, ὁ δὲ Σύμμαχος, *Μὴ ἐρημάσης*, εἰρήκασιν. Εἶτ' ἐπιλέγει ἐξῆς· *Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἦσαν κεφαλήν*. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· *Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ὠχλάσαν, καὶ μισοποιῶντές σε ἦσαν κεφαλήν*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἰδοὺ γὰρ οἱ ἐχθροὶ σου*, φησι, *συνηχοῦσι, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἐπαίρουσι κεφαλήν*. Ἥχοῦσι δὲ καὶ ὀχλάζουσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτε οὐκ εἰ κρύβδην, οὐδὲ πεφεισμένως τολμῶσι παραφθέγγεσθαι τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας· ἥδη δὲ ἐκ τοῦ προφανοῦς καὶ ἀθρόως οἱ πάντες κατὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἄθεα προφέρονται ῥήματα, ὅποια τολμῶσι πράττειν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιρούς. Εἶτα δὲ καὶ ὑψαυχοῦντες καὶ φρουαττόμενοι τὴν κεφαλὴν ἐπαίρουσιν, ὅτε μάλιστα ἐπιτριβὴν αὐτοῖς ἡ σωπὴ τοῦ Θεοῦ κατεργάζεται. Τούτων δὲ τὴν κεφαλὴν ταπεινοῦνται· ὡς ἐμπάλιν ταπεινουμένων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ αἱ τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν κεφαλὰ ὑψοῦνται. Διὸ εἰρηταί που ἐξ αὐτῶν προσώπου τό· *Καὶ τῶν ὑψώσε κεφαλῆν μου ἐπ' ἐχθρούς μου*.

Ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπανουργήσαντο γνώμη, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου. Εἶπαν· *Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ἔτι*. Δυσωπεῖ τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τοῦ ὑπομιμησκειν, ὡς ἄρα λαὸς αὐτοῦ γεγονόσι (sic) τὰ τοσαῦτα πεπονηώς. Εἶτα καὶ τῶν ἐν τῷ λαῷ διαλαμφάντων πάλαι πρότερον ἁγίων τοῦ Θεοῦ μνησθῆναι, δεόμενος καὶ ἀντιβολῶν μὴ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀπεδῶν καὶ παρανόμων, μόνων δὲ τῶν ἁγίων αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ δι' αὐτοὺς τὸ πᾶν κατελεῆσαι ἔθνος. Ἀκόλουθα δὲ αὐτοῖς ποιῶντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμοῦσι, πανουργία χρώμενοι καὶ δόλῳ, πρὸς τὸ καταβαλεῖν αὐτὸν καὶ ἀποστῆσαι τῆς τοῦ Θεοῦ εὐσεβείας. Διὸ λέλεχται· *Ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπανουργήσαντο γνώμη, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου*. Μεμελημένως γὰρ καὶ πεφροντισμένως μηχανὰς τινὰς κρυφίους κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ κατετύουσι, κατὰ τὴν τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐπιβουλὰς κατασκευάζονται, δι' ἕνα σκοπὸν ὃν ἐν ἑαυτοῖς προθέμενοί φασι· *Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἔτι*. Οἱ μὲν οὖν θεομάχοι οὐ βούλονται ἐν ἀνθρώποις ἔθνος Θεοῦ ὑφεστάναι· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἐξαλειφθῆναι σπουδάζουσιν. Ὁ δὲ Θεός, αἰεὶ ἔθνος ἑαυτῷ ἐπὶ γῆς καταρτίζων, μετὰ τὴν τοῦ προτέρου λαοῦ πτώσιν τὴν ἐξ ἔθνῶν συνεστήσατο

A non simili atque tu modo tolerare valeam : nam quis similis erit tibi? Quapropter ut homo, studio pietatis erga te incensus, supplicare tibi audeo, ut finem facias tolerantiae et silentii, ac jam demum moveare adversus eos qui intolerabilia ausi sunt. Ideo dico : *Ne taceas, neque compescaris*. Pro quo Aquila, *Ne quiescas*, Symmachus vero, *Ne cesses*, interpretati sunt. Deinde subdit : — **VERS. 3.** *Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te extulerunt caput*. Secundum Aquilam vero : *Quoniam ecce inimici tui turbas moverunt, et qui oderunt te extulerunt caput*; secundum Symmachum vero : *Ecce enim inimici tui, inquit, una sonant, et qui oderunt te efferunt caput*. Sonant autem et turbas movent inimici Dei, cum non latenter neque remisse blasphema dicta contra Deum proferre audent; sed palam et confertim omnes in Deum impia verba evomunt, qualia persecutionum tempore audent efferre. Deinde erecta cervice frementes caput exaltant, quando maxime silentium Dei indicias ipsis praebet. His vero caput efferentibus, Dei homines afflicti humiliantur; ut vice versa depressis inimicis Dei, sanctorum religiosorumque virorum capita exaltantur. Quare ex eorum persona alicubi dictum est : *Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos* ¹³.

αἰρόντων, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι καταπονούμενοι

VERS. 4, 5. *Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt : Venite et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra*. Deum obsecrat Propheta in Spiritu sancto, monens eum, qui talia patitur, populum ejus esse. Sub haec autem eorum, qui in populo jam olim conspicui fuerunt, sanctorum Dei meminit, supplicans obsecransque, ut ne impiorum sceleratorumque in populo, sed sanctorum suorum recordetur : eorumque gratia totam gentem misericordia donet. Affinia autem impiorum gestis perpetrantes inimici Dei, populum ejus oppugnant, versutia utentes et dolo, ut ipsum dejiciant et a pietate erga Deum avertant. Quocirca dictum est : *Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos*. Meditati enim cum sollicitudine quassdam occultas machinas contra populum Dei instruunt, et sanctis ejus insidias parant, ac, ob unum quem in animo proponunt scopum, aiunt : *Venite et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra*. Inimici itaque Dei populum Dei in hominibus consistere nolunt : quin etiam Israelis nomen delere satagunt. Deus vero post prioris populi ruinam populum sibi semper in terra parans, ex gentibus Ecclesiam constituit, novam superamque gentem, ex gentibus per totum orbem selectam. Idcirco et

¹³ Psal. xxvi, 6.

Israelis nomen, et omnium religiosorum virorum A memoria magis magisque celebratur, et piæ religionis gesta respiciunt.

VERS. 6, 8, 9. *Quoniam cogitaverunt unanimiter simul : adversum te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab et Agareni, Gebal et Ammon et Amalec, alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis, facti sunt in adiutorium filii Lot. Diapsalma. Quasi Deum excitans irritansque Propheta in sua pro populi supplicatione ait, adversum te. Non enim contra populum, inquit, sed adversum te, et adversum testamentum tuum inimici populi tui machinantur. Hinc narrat quæ in Assyriorum irruptione contra Judaicum populum gesta sunt. Et hæc vaticinatur, postquam quibus de causis hostibus traditi sint enarraverat. Nam in præcedenti psalmo principes populi coarguebat dicens : *Usquequo judicatis iniquitatem* : ac rursus, *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant*. In superiori vero totam gentem accusabat dicens : *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi*. Sed etiam in LXXVII facinorum ipsorum longum catalogum texuit. Consequenter igitur quæ diuturno post tempore ipsi contingerunt ob allatas causas vaticinatur. Illic autem variis temporibus obsessi sunt, primum a Babyloniis ; secundo ab Antiocho rege Syriæ ; postremo a Romanis post patratum in Servatorem nostrum scelus. Opportune ex Spiritus præscientia tres illas obsidiones idem propheta prænuntiat : nam in LXXII postremam significat, ut propriis in locis declaravimus ; in LXXVIII, eam quæ sub Antiocho Syro contigit, uti monstratum est ; in præsentem autem primam meminit, scilicet Assyriorum, quam etiam LXXIX vaticinatus est, vineæ incendium et vastitatem significans. Ex historia igitur edisci potest, quot gentes in unum contra Judaicum populum coactæ sint in prima Assyriorum irruptione, quas præsens prophetia recenset : quæ primos numerat Idumæos, deinde Ismaelitas, tertio Moabitas, quarto Agarenos, hinc Gebalenos et Ammonitas, et Amalecitas. Præter hos autem dicit, *Alienigenæ cum habitantibus Tyrum*. Pro illo autem, *alienigenæ*, Aquila et Symmachus, *Phylistæam* ediderunt. Hoc porro nomine appellari solent qui Gazam, Ascalonem et maritimam incolunt. Hi itaque maritimi allophyli cum habitantibus Tyrum irruerunt, inquit, in populum tuum ; et præter hos omnes Assyrius, quod sane caput malorum est, cum iis impetum faciens, illisque commilitonibus usus castra posuit : omnesque prædicti simul *facti sunt in adiutorium filii Lot*. Pro quo Aquila, *Facti sunt, inquit, brachium filii Lot* ; Symmachus vero, *Facti sunt commilitones filii Lot*. Filii autem Lot erant Ammonitæ et*

Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ καινὸν καὶ νέον ἔθνος, τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐκλογῆς ἐκστάν. Διὸ μειζόνως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πάντων τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἡ μνήμη ἀνυμνεῖται, τὰ τε τῆς θεοσεβείας κατορθώματα διαλάμπει.

Ὅτι ἐβουλεύσαντο ἐν ὁμοφροσίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ σοῦ διαθήκη διέθεντο τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωάβ καὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ, Γεβάλ καὶ Ἀμμων καὶ Ἀμαλιχ, ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Καὶ γὰρ καὶ Ἀσσοὺρ συμπαραγένετο μετ' αὐτῶν, ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λώτ. Διάψαλμα. Ὅσπερ χειρὶν καὶ παροξύνων τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης ἐν τῇ ἱκετηρίᾳ τῇ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ φάσκει τὸ κατὰ σοῦ. Οὐ γὰρ κατὰ τοῦ λαοῦ, φησὶν, ἀλλὰ κατὰ σοῦ καὶ κατὰ τῆς σῆς διαθήκης τετολημέκασιν οἱ τῷ λαοῦ σου πολέμιοι. Εἴθ' ἔξις διεξέρχεται τὰ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιθέσει κατὰ Ἰουδαίων ἔθνος πραγμένα. Καὶ ταῦτα θεοπέζει προδιεβῆν τὰς αἰτίας, δι' ἧς τοῖς πολεμίοις παρεδόθησαν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τοὺς ἀρχοντας ἀπήλεγχε τοῦ λαοῦ φησας· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν ; καὶ πάλιν· οὐκ ἐγγύωσαν, οὐδὲ συνήκων, ἐν σκότει διαπορεύονται. Ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρω τὸ πᾶν διέβαλλεν ἔθνος εἰπὼν· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχεν μοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὗ μακρὸν κατάλογον τῶν παρανομημάτων αὐτῶν διεξῆλθεν. Ἀκολούθως οὖν τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς μακροῖς ὕστερον χρόνοις διὰ τὰς προλεχθεῖσας αἰτίας προφητεύει. Καὶ ἐκεῖ κατὰ διαφόρους χρόνους πεπολιόρχηται· πρότερον μὲν ὑπὸ Βαβυλωνίων, δεύτερον δὲ ὑπ' Ἀντιόχου τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως, καὶ τὸ πάντων ὕστατον ὑπὸ Ῥωμαίων μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν. Εἰκότως τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος τὰς τρεῖς ταύτας ὁ αὐτὸς προφήτης προαναφώνει πολιόρχιας· ἐν μὲν τῷ σ' τῆν ὕστατην σημαίνων, ὡς κατὰ τοὺς οἰκείους τόπους παρεστήκαμεν· ἐν δὲ τῷ ση' τὴν ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Σύρου, καθὼς ἀποδέδεικται· ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας τῆς πρώτης μέμνηται, λέγω δὲ τῆς Ἀσσυρίων, ἣ καὶ ὁ σθ' ἐθέσπισε, τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ἀμπελώνος καὶ τὴν ἐρημίαν αὐτοῦ σημήνας. Ἔστι δ' οὖν καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας μαθεῖν, ὅσα κατὰ τὸ αὐτὸ συνῆλθεν ἔθνη κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιθέσει, ἃ καὶ ἡ μετὰ χεῖρας καταριθμεῖται προφητεία· πρώτους Ἰδουμαίους ὀνομάζουσα, εἶτα Ἰσμαηλίτας, καὶ τρίτους Μωαβίτας, καὶ τετάρτους Ἀγαρηνοὺς, εἶτα Γεβαλινοὺς, καὶ Ἀμμωνίτας, καὶ Ἀμαλιχίτας. Καὶ ἐπὶ τούτοις, Ἀλλόφυλοι, φησὶ μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἀλλόφυλοι, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Φυλισταίαν, ἐκδέουσαν· ἔθος δὲ καλεῖν τούτῳ τῷ ὀνόματι τοὺς τὴν Γάζαν καὶ τὴν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν παράλον οἰκούντας. Καὶ οὗτοι τοίνυν ἐφεξῆς οἱ παραλίωται ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον ἐπέθεντο, φησὶ κατὰ τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀσσύριος, τὸ δὴ κεφάλαιον τῶν κακῶν, σὺν τούτοις ὀρμώμενος,

¹⁶ Psal. LXXV, 12.

καὶ τούτοις συμμαχοῖς χρώμενος, τὴν παράταξιν Ἀ ἐποίησατο· ὁμοῦ τε πάντες οἱ προλεχθέντες ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Ἀώτ. Ἄνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐγένοντο, φησί, βραχίων τοῖς υἱοῖς Ἀώτ· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐγένοντο σύμμαχοι τοῖς υἱοῖς Ἀώτ. Υἱοὶ δὲ Ἀώτ ἦσαν Ἀμμανίται καὶ Μωαδίται· δύο γὰρ οὗτοι γεγόνασιν υἱοὶ τοῦ Ἀώτ, Μωάβ καὶ Ἀμμών. Ταῦτα δὲ ὅτι μὴδὲ ἄλλοτε ἐπληροῦτο ἢ κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων χρόνους, σαφῶς ἡ ἱστορία παρίστησι. Τὸ τηρικαῦτα γὰρ πάντα τὰ ἐκ γειτόνων ἔθνη διαφθορούμενα τῇ Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ ἐν αὐτῇ γεγραμμένῳ (1) ναῖφ τοῦ Θεοῦ, διψῶντά τε τὴν ἀπίλειαν τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθρους; ὁμοῦ οὖν ἐπέθεντο κατ' αὐτῶν τῇ τῶν Βαβυλωνίων δυναστείᾳ συμμαχῆσαντα. Τότε μὲν οὖν πολλὰ συνῆκτο κατ' αὐτῶν τὰ τοῖς Ἀσσυριοῖς συμμαχοῦντα ἔθνη. Οὔτε δὲ κατὰ Ἀντίοχον, οὔτε κατὰ τὴν ὑστάτην πολιορκίαν, τὰ προκατηριθμημένα ἔθνη φαίνεται συμμαχῆσαντα Ῥωμαίοις, ὀπνηίκα τὸν πρὸς Ἰουδαίους συνεστήσαντο πόλεμον.

Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιάν καὶ τῷ Σισάρα, B ὡς τῷ Ἰαβίμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισῶν. Ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀενδώρ, ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ. Θεοῦ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ὡς τὸν Ὀρηβ καὶ Ζήβ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμωνᾶ. Τοιαῦτα θεσπίζει γενέσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν ἔθνεσιν ὁ Προφήτης, ὅποια τῇ Μαδιάμ καὶ τῷ Σισάρα, καὶ τῷ Ἰαβίμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισῶν συνέθη ποτέ· οἵτινες ὁμοῦ πάντες ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀενδώρ, καὶ ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ. Ἄλλα καὶ τοὺς ἄρχοντας τῶν προλεχθέντων ἔθνων τοιαῦτα πθεῖν ἀξιοῖ, ὅποια πεπόνθασιν Ὀρηβ καὶ Ζήβ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμωνᾶς. Τούτων δὲ πάντων τὴν ἱστορίαν εὐρήσεις ἐν τῇ βίβλῳ φερομένην τῶν Κριτῶν· ἔνθα καὶ ὁ Σισάρα καὶ ὁ Ἰαβίμ, καὶ οἱ λοιποὶ κατονομασμένοι, ὅποια καὶ εἶνα κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμχανήσαντο, καὶ ὅποια C παπόνθασιν, ἡ Γραφή παρίστησιν. Ἐφ' ἣν ἀναπέμφωμεν τὸν βουλόμενον τὰ κατ' αὐτοὺς εἰδέναι, διὰ τὸ μακροτέραν εἶναι τὴν περὶ αὐτῶν διήγησιν. Τὰ αὐτὰ σὺν ἐκείνοις καὶ τούτοις ἵκετεῦσι παθεῖν, διότι ὁμοίως ἐκείνοις καὶ οὗτοι εἰρήκασιν, Κληρονομήσωμεν ἑαυτοῖς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεγον δὲ ταῦτα καὶ οἱ περὶ τὸν Σισάρα, καὶ Ἰαβίμ, οἱ τε λοιποὶ, οὓς ὁ λόγος κατὰ λέξιν (2), περὶ τῆς σκηπῆς καὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἦν, μήπω τῆς Ἱερουσαλήμ συνεστάσης. Ἐπὶ ἤξαστο δὲ ταῦτα ὁ Προφήτης κατὰ τῶν δεδηλωμένων· εἴτ' οὐκ εἰς μακρὸν ἐπληροῦτο τὰ τῆς εὐχῆς. Αὐτίκα γοῦν παραχρῆμα τῇ κατὰ τῶν Ἰουδαίων πολιορκίᾳ καὶ ἡ D Ἀσσυρίων κατελύθη δυναστεία διαρκέσασα χρόνους· καὶ μέχρι τούτου συστάσα μέχρις οὗ τοιαῦτα τετολήμασιν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετ' οὐ πολὺ γοῦν Κύρος, τῆς Περσῶν βασιλείας κρατήσας, καταλύει τὴν Ἀσσυρίων ἀρχήν. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ κατὰ μέρος ὀνομασμένα ἔθνη τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια ὁ λόγος προέφησεν· ὥστ' εἰκότως ἂν τινὰ φῆσαι, μὴ κατεῦχεσθαι τὸν Προφήτην ἐν τούτοις τῶν δηλουμένων, προφητεῦεν δὲ αὐτοῖς τὰ ἐσόμενα, κατὰ τινὰ συνήθειαν τῆς Γραφῆς προστακτικῶ τρόπῳ ἀντὶ προαγορευτικοῦ κερημένον· ὥστ' ἡμᾶς ἐξακούειν τδ,
 11 Judic. iv, seq.

Moabitæ: nam hi duo filii Lot fuere, Moab et Ammon. Hæc porro non alio quam Assyriorum tempore gesta fuisse aperte narrat historia. Illo quippe ævo omnes finitimi populi Hierosolymæ et ei, quod in Scriptura fertur, templo Dei istic positio invidentes, perniciemque totius Judaicæ gentis sitientes, una irruerunt contra illos, Babyloniorum potentia et commilitio adscripti. Tunc multæ adversus eos gentes Assyrii auxiliantes coactæ sunt. At neque Antiocho neque Romanis, in postrema obsidione, gentes prius enumeratæ, in bello contra Judæos initio, opem tulisse videntur.

VERS. 10-12. *Fac illis sicut Madian et Sisara, sicut Jabin in torrente Cison. Disperierunt in Ændor, facti sunt ut stercus terræ. Pone principes eorum sicut Oreb et Zeb et Zebæe et Salmona.* Eadem memoratis gentibus futura vaticinatur Propheta, quæ olim Madian, Sisaræ, et Jabin in torrente Cison contigerunt: qui omnes disperierunt in Ændor, et facti sunt ut stercus terræ. Ad hæc etiam principes prædictorum populorum eadem perpeti rogat, quæ Oreb et Zeb et Zebæe et Salmonas. Horum porro omnium historiam reperias in libro Judicum, ubi quæ Sisara et Jabin atque alii, qui supra recensentur, contra Israelem moliti sunt, et quæ iidem sunt perpassi, Scriptura enarrat 11. Eo autem mittemus, si quem ea ediscere eorum enarratio foret. — VERS. 13. Eadem porro quæ illi, istos etiam perpeti rogat, quia eodem et isti modo dixerunt, *Hæreditate possideamus sanctuarium Dei.* Illa vero dicebant Sisara, Jabin, et reliqui nominatim recensiti, de tabernaculo et de arca Dei: hæc quippe erant sanctuarium Dei, cum nondum Jerusalem consisteret. Hæc porro Propheta precatus est adversus eos qui superius indicati sunt: nec diu postea precatio est effectum consecuta. Nam secundum illam Judæorum obsidionem, Assyriorum imperium der repente solutum est, postquam diuturno ævo stetisset; et quidem usque ad illud tempus, quo talia contra Hierosolymam aggredi ausi sunt. Non diu itaque postea Cyrus, cum Persarum regnum occupasset, Assyriorum imperium evertit. Reliquæ vero singulatim recensitæ gentes ea sunt perpassæ, quæ hoc vermore prænantiantur; ita ut e re quispiam dixerit, Prophetam memoratis gentibus non imprecari mala, sed futura vaticinari, ac pro assuetu Scripturæ more, imperantis modum, loco prænantiantis, usurpare; adeo ut isthæc, *Fac illis, nos sic intelligamus, Facies illis sicut Madian et Sisaræ.* Hæc porro de Assyriorum, aliarumque hic recensitarum gentium excidio præ

(1) Γρ. ἐγγεγραμμένῳ.

(2) Deesse videtur verbum, forte ὀνομάζει. EDIT.

nuntiantur. Neque tamen de iis qui post Salvatoris nostri adventum postremam Hierosolymorum obsidionem fecerunt, similia feruntur. Quare nihil tale Romani post illatam genti cladem perpassi sunt.

λορχίαν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν κατειργασμένων τοιαυτὰ τινα ἐφέρετο. Διὸ οὐδὲν Ρωμαῖοι τοιοῦτον πεπόνθασι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ ἔθνους ἐπιχείρησιν.

VERS. 14. *Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti.* Non intempestive Prophetæ, imo potius in eò Spiritus sanctus, Deum ut sibi proprium in huiusmodi narratione memorat dicens, *Deus meus*: neque enim ait, *Deus noster*; sed, *Deus meus*; quasi vel unus tantum, vel admodum pauci tempore Assyriorum obsidionis Deo digni relicti fuerint. Nam cum populus omnis lapsus et peccatorum causa obsidentibus traditus easet, non communiter Deum compellat; sed ex propria persona sic infert: *Deus meus, pone illos ut rotam.* Ea autem rotæ natura est, ut volubilis sit, nec eodem in loco consistat. Talis vero tota atheorum vita est, quæ certum ad tempus in sublime evecta, deinde instar rotæ in contrarium vertitur. Primum itaque, *Pone illos ut rotam*, inquit; deinde, (**VERS. 15**) *sicut stipulam ante faciem venti*, et, *sicut ignis qui comburet sylvam*; sub hæc, *sicut flamma quæ comburet montes.* Ipsos namque adversum seipsos insurrecturos, ac sibi ipsis admissorum scelerum supplicium illaturos vaticinatur his verbis: *Pone illos.* Huic autem dicto, *sicut stipulam ante faciem venti*, istuc alibi prolatum adjicias: *Non sic impij, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ*¹⁶: Illud autem, *sicut ignis qui comburet sylvam*, declarat ipsos ignem, eodemque sylvam esse; ita ut ipsi a seipsis comburendi sint, secundum illud, *Incedite ad lucem ignis vestri, et ad flammam quam succendistis*¹⁷. Illud vero, (**VERS. 16**) *sicut flamma quæ comburet montes*, nequitiae eorum magnitudinem effert, ac denuntiat quomodo flamma ipsorum, elationem et superbiam eorum, montium instar erectam, combustura sit. Subsequitur deinde: — **VERS. 17.** *Ita persequeris illos*: alibi quoque dictum est, *Ignis et sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum*¹⁸. His porro declaratur, procellam iramque Dei non animi motum in Deo esse; sed ejus providentiam, qua curat, eos contra seipsos insurgentes sibi facinorum pœnas infligere. Hæc omnia accedere precatur, sive potius prænuntiat adversus inimicos Dei eventura; ut vel hinc saltem aliquando juventur. Siquidem summa est utilitas, nosse Deum, et ad inquisitionem nominis ejus venire, quod ipsis accessurum esse post prædicta docet his verbis: — **VERS. 18, 19.** *Et querent nomen tuum, Domine. Erubescant et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur et pereant. Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus in omni terra. Inimicorum Dei mortem duobus futuram modis vaticinatur: alio quidem quo illis spem bonam ascri-*

A *Ποίησον αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, Ποιήσεις ὡς τῆ Μαδιὰμ καὶ τῷ Σισάρῳ. Ταῦτα δὲ περὶ τοῦ τέλους τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς καταλεχθέντων ἔθνων προφητεύεται. Οὐ μὴν καὶ περὶ τῶν τὴν ὑστάτην πα-*

λορχίας, ἀξίον τοῦ Θεοῦ. Ὡς γάρ τῶν Ἀσσυρίων παλορχίας, ἀξίον τοῦ Θεοῦ. Ὡς γάρ τῶν Ἀσσυρίων παλορχίας, ἀξίον τοῦ Θεοῦ. Ὡς γάρ τῶν Ἀσσυρίων παλορχίας, ἀξίον τοῦ Θεοῦ.

B *ἐκπεσόντος, καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῖς πολιορκηταῖς παραδοθέντος, οὐ κοινοποιεῖ τὴν ἐπίκλησιν· ἐξ οὗ καὶ δὲ μόνου προσώπου ἐπάγει λέγον· Ὁ Θεός μου, θεὸς αὐτοῦ ὡς τροχόν. Τροχὸν δὲ φύσις στρεπτή καὶ οὐχ ἐστῶσα ἐν ταῦτῳ. Τοιοῦτος δὲ πᾶς ὁ τῶν ἀθέων βίος, καιρῷ μὲν εἰς ὑψὸς ἐπαίρομενος, εἴτα στροφῆν ποιούμενος τὴν ἐπὶ τὸ ὑναντίον, τροχῷ παραπλησίως. Πρῶτον τοίνυν, Θεοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν, φησὶν· εἴτα, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου· καὶ, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν· καὶ ἐπὶ τούτοις, ὡσεὶ φλόξ, ἢ κατακαύσει δρυ. Αὐτοῦ γὰρ κατ' αὐτῶν ἐπαναστήναι, καὶ δι' ἐαυτῶν τὰς τιμωρίας ὧν περὶ μήκασιν ὀπισθεῖν διὰ τούτων θεοπίζει εἰπῶν· Θεὸς αὐτοῦ. Παραθήσεις δὲ τῷ, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, τὸ ἐν ἑτέροις λελεγμένον· Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὡς χυτοῦς, ὃ ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ δὲ, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν, παρίστησιν αὐτοῖς, εἶναι τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὸν δρυμόν· ὥστε αὐτοῦ ὑφ' ἐαυτῶν φλεγθήσεσθαι κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Πορεύσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῆ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσαστε. Τὸ δὲ, ὡσεὶ φλόξ ἢ κατακαύσει δρυ, δείκνυσι τῆς αὐτῶν κακίας τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι αὐτῶν φλόξ τὰ ἐπάσματα αὐτῶν καὶ τὰ ὑψώματα, ὡσπερ τινὰ δρυ, κατακαύσει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις· Οὕτω καταδιώξεις αὐτούς. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέλεκται· Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταϊγίδος, ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. Ἐβίδαξε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ καταϊγίς καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ οὐ πάθῃ τυγχάνει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ τοιαύτη τις ἐπισοπήσις, δι' ἧς αὐτοῦ καθ' ἐαυτῶν ἐπαναστάντας ἐξ ἐαυτῶν λαβεῖν ὧν ἔδρασαν τὴν τιμωρίαν συνέβαινε. Ταῦτα δὲ πάντα ἱκετεύει, ἢ καὶ μᾶλλον θεοπίζει κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι· ἵνα κἂν οὕτω ποτὲ ὠφελήθων. Εἰ δὲ ὠφέλεια μεγίστη τυγχάνει τὸ γνῶναι τὸν Θεόν, καὶ ἐπὶ ζήτησιν τοῦ ὄνοματός αὐτοῦ ἔλθειν, ὅπερ ἔσεσθαι περὶ αὐτῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα διδάσκει λέγων· Καὶ ζητήσουσι τὸ ὄνομα σου, Κύριε. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ παραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, ὅτι ὄνομα σοῦ Κύριος· σὺ μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τελευτῆς δύο τρόπους ἕσθαι*

C *καὶ ἐπὶ τούτοις, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν, παρίστησιν αὐτοῖς, εἶναι τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὸν δρυμόν· ὥστε αὐτοῦ ὑφ' ἐαυτῶν φλεγθήσεσθαι κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Πορεύσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῆ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσαστε. Τὸ δὲ, ὡσεὶ φλόξ ἢ κατακαύσει δρυ, δείκνυσι τῆς αὐτῶν κακίας τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι αὐτῶν φλόξ τὰ ἐπάσματα αὐτῶν καὶ τὰ ὑψώματα, ὡσπερ τινὰ δρυ, κατακαύσει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις· Οὕτω καταδιώξεις αὐτούς. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέλεκται· Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταϊγίδος, ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. Ἐβίδαξε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ καταϊγίς καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ οὐ πάθῃ τυγχάνει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ τοιαύτη τις ἐπισοπήσις, δι' ἧς αὐτοῦ καθ' ἐαυτῶν ἐπαναστάντας ἐξ ἐαυτῶν λαβεῖν ὧν ἔδρασαν τὴν τιμωρίαν συνέβαινε. Ταῦτα δὲ πάντα ἱκετεύει, ἢ καὶ μᾶλλον θεοπίζει κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι· ἵνα κἂν οὕτω ποτὲ ὠφελήθων. Εἰ δὲ ὠφέλεια μεγίστη τυγχάνει τὸ γνῶναι τὸν Θεόν, καὶ ἐπὶ ζήτησιν τοῦ ὄνοματός αὐτοῦ ἔλθειν, ὅπερ ἔσεσθαι περὶ αὐτῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα διδάσκει λέγων· Καὶ ζητήσουσι τὸ ὄνομα σου, Κύριε. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ παραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, ὅτι ὄνομα σοῦ Κύριος· σὺ μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τελευτῆς δύο τρόπους ἕσθαι*

¹⁶ Psal. 1, 4. ¹⁷ Isa. Lxi, 11. ¹⁸ Psal. x, 7.

θεοπίζει· ἕνα μὲν καθ' ὃν χρηστὰς αὐτοὺς ἐλπιδας ἀπιγράφει· εἰ δὴ ἀγαθὸν ἢ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ τοῦ δνόματος αὐτοῦ κατάληψις, καὶ τὸ παιδευθῆναι τοὺς πρότερον μὴ εἰδότες τὸν Θεὸν, ὡς ἄρα αὐτὸς εἶη μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· τοὺς γὰρ ταῦτα ὁμολογοῦντας, λήθην μὲν πεποιῆσθαι τῆς προτέρας ἑαυτῶν πολυθέου πλάνης, εἰκὸς ἀποθέσθαι τε τὴν ματαίαν καὶ ἀπατηλὴν περὶ θεῶν ψευδολογίαν· τὸν δὲ ἕτερον τρόπον, καθ' ὃν αἰσχύνην καὶ ταραχὴν καὶ ἐντροπήν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀπώλειαν προαγορεύει τοῖς τούτων ἀξίοις. Τοῖς μὲν γὰρ ἐκ τῆς θείας ἐπιστροφῆς μεταβάλλουσιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν θείαν γνῶσιν παρέσεσθαι διδάσκει· τοῖς δὲ τῇ ἑαυτῶν ἐγκαταγρηῶσι κακίᾳ τὸν βλεθρον καὶ τὴν ἀπώλειαν ἀπειλεῖ. Δὲ περὶ μὲν τῶν χειρόνων λέλεκται· *Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν*. Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβληθησομένων τῶν, *Καὶ γηῶτωσαν, ὅτι τὸ δρομὸς σοὶ Κύριος, σὺ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Δύναται δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν τὰ πάντα λέγεσθαι, ὡς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν πείσσονται καιρῶν τὰ προκαταλεχθέντα, ἐντραπησομένων καὶ αἰσχυνθησομένων, καὶ ἀπώλειαν παραδοθησομένων, καὶ τότε αὐτῇ πείρᾳ γνωσομένων καὶ ὁμολογησόντων ἕνα εἶναι καὶ μόνον Θεὸν τὸν ὕψιστον καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, τὸν καὶ δικαίᾳ κρίσει μετελθόντα αὐτοὺς τῶν τετολημένων αὐτοῖς χάριν.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπερ τῶν Ἀηθῶν, τοῖς υἱοῖς Κορε, Ψαλμὸς. ΠΓ'.

Ὡς ἀραπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Διαλελοιπότων τῶν ἐπιγεγραμμένων ψαλμῶν τοῦ Ἀσάφ, ὧν πρῶτος μὲν ὁ β', τελευταῖος ὁ β' καὶ κ', ἔπεται ὁ παρῶν πγ', τοῖς υἱοῖς Κορε ἐπιγεγραμμένος, περὶ ὧν ἐν τοῖς προτεχνολογουμένοις τὰ δόξαντα διεληφθαμεν. Ἐπιτηρῆσαι δὲ ἀναγκαῖον, ὡς οἱ πάντες τοῦ Ἀσάφ δώδεκα τυγχάνουσι τὸν ἀριθμὸν ψαλμοί· ἰσάριθμοι δὲ τούτοις εἰσι καὶ οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορε. Ἀλλὰ τῶν υἱῶν Κορε ὅκτω μὲν ἦσαν ἐξῆς συνημμένοι οἱ ἀπὸ τοῦ μα' ψαλμοῦ· οἱ δὲ λείποντες τέσσαρες ἐνταῦθα πρόκεινται, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τοῦ πγ', ἐφεξῆς δὲ κειμενοὶ τῶν ἐπιγεγραμμένων τοῦ Ἀσάφ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τοῦ Ἀσάφ ια' μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ ἀπὸ οβ' καὶ ἐπὶ τὸν πδ'. Ὁ δὲ ιβ' ἐξῆς κατατέτακται τοῖς πρῶτοις ὅκτω τῶν υἱῶν Κορε, ὡς περ ἀντιδόσεως γενομένης διὰ τὰς ἐν ταῖς παρ' ἑκατέρους προφητείας ἐπικοινωνούσας ἀληθῆαις θεωρίαις. Ἦσαν μὲν οὖν οἱ πρῶτοι τῶν υἱῶν Κορε ὅκτω τὸν ἀριθμὸν, οἱ πάντες ἀπὸ τοῦ μα' ἀρχόμενοι, καὶ λήγοντες εἰς τὸν μη'. Περιεῖχον δὲ, ὡς περ ἐν κεφαλαίᾳ εἶπειν, ἐπὶ τῷ ἐκ περιτομῆς λαῶ κλαυθμὸν καὶ θρήνον καὶ ὄδυρμον, Χριστοῦ τε παρουσίαν καὶ κλήσιν ἐθνῶν. Ἀλλὰ τῶν μὲν εἰρημμένων ὅκτω τοιαύτη τις ἦν ἡ ὑπόθεσις· τῶν δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιγεγραμμένων καὶ αὐτῶν υἱῶν Κορε τεσσάρων ἕντων, οἱ μὲν ὕστατοι δύο γένεσιν καὶ θάνατον αὐτοῦ περιελήφασιν, ὡς περ ἐπίτηδες ταμειουσαμένου τοῦ Λόγου ἐπὶ τέλει πάντων τὰς περὶ

PATROL. GR. XXIII.

bit; siquidem bona res est cum Dei cognitio, tum nominis ejus comprehensio; itidemque bonum est eos, qui prius Deum non norant, edoceri ipsum solum esse altissimum super omnem terram; eos quippe, qui talia profitentur, verisimile est jam multiplicium deorum errorem oblivioni mandasse, ac vanam fallacemque falsorum deorum doctrinam abjecisse: alio item modo, turpitudinem, perturbationem, et confusionem, ac præter hæc omnia perniciem prædicat iis qui eorum digni sunt. Etenim iis qui ex divinitus immissa conversione sese ad meliorem frugem receperint, divinam adfore cognitionem denuntiat; iis vero qui in nequitia sua consenuerint, exitium ac perniciem interminatur. Quamobrem de pejoribus quidem illis dictum est.

B *Erubescant et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur et pereant; de iis vero qui ad meliorem se vitam recepturi sunt, illud profertur, Et cognoscant quia nomen tibi Dominus, tu solus altissimus in omni terra.* Possunt etiam de iisdem hæc omnia dici; quasi videlicet inimici Dei, quo tempore illa superius memorata perferent, confusione atque rubore replendi, ac perniciæ tradendi sint, ipsa experientia cognituri ac confessuri unum solumque Deum esse altissimum in omni terra, qui ipsos justo judicio ac facinorum suorum causa invadit.

C 1. IN FINEM, PRO TORCULARIBUS, FILIUS CORE PSALMUS. LXXXIII.

VERS. 2. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* Postquam defecere psalmi Asaph inscripti, quorum primus LXXXII, postremus vero LXXXII erat, jam sequitur LXXXIII, filii Core inscriptus, de quibus in disputatis superius sententiam aperuimus nostram. E re autem fuerit observare omnes Asaphi psalmos duodecim numero esse; totidemque qui filiorum Core inscripti sunt. Verum filiorum Core octo psalmi conjunctim positi sunt, a xli videlicet orsi: reliqui vero quatuor hic sunt constituti, incipientes ab LXXXIII ac post eos, qui Asaphi inscripti sunt, consequenter positi. Pariterque ex Asaphi psalmis, undecim consequenter positi sunt, a lxxii nempe ad LXXXII. Duodecim vero octo priores filiorum Core psalmos subsequitur; ita ut ceu mutua quædam pensatio fiat ob prophetias quæ in utrisque communem speculandi morem servant. Erant itaque priores illi filiorum Core psalmi octo numero, qui omnes a xli initium ducunt, et in xlviii desinunt. Ii vero, ut compendio dicam, de populo ex circumcissione fletum ac planctum, Christi adventum, atque vocationem gentium, commemorant. Hoc sane est illorum octo psalmorum argumentum. Ex hisce vero, de quibus nunc agitur, filiorum Core psalmis quatuor numero, duo postremi ortum et mortem Servatoris complectuntur: ac si videlicet Scriptura omnium vaticinia in fine exponere opportune sibi reservavit. Multa autem de ejus ortu in

LXXXVI obscure subindicantur; at multo plura et profundiora de morte ejus quam pro hominibus sustinuit, qui postremus *filiorum Core* inscribitur, nempe LXXXVII complectitur. Duo autem qui in his primū locum occupant, scilicet hic quem tractamus et subsequens, ejus ad homines adventum, et præclara quæ hic editurus erat gesta vaticinantur. Sic porro inscribitur, *In finem, pro torcularibus*. Cumque tres sint qui hoc titulo inscribuntur: hic ex eorum numero *pro torcularibus* similiter inscriptus est; itidemque VIII et LXXX. Verum ex iis duo nuncupantur psalmi, nimirum VIII et præsens. Quare præsentia bona denuntiant. LXXX vero *Pro torcularibus* quidem inscriptus est, sed non *psalmus*, quia contra Israelē tristitia quædam complectitur. Hi porro tres *Pro torcularibus* inscripti, ad tres personas pertinent; octavus nempe ad Davidem, LXXX ad Asaphum, hic vero quem tractamus ad filios Core. Atque pariter iidem tres inscribuntur *in finem*, idque, ut arbitror, ob prophetias quas efferunt, quæ in fine temporum et in consummatione sæculi completæ sunt.

Olim quidem cum una esset vinea de qua dictum est, *Nam vinea Domini Sabaoth, domus Israel est*¹⁹; unum ceu torcular in illa erat, cujus meminit Isaias ex persona Domini, dicens: *Et ædificavi turrim, et protorcular fodi in ea*²⁰. Per turrim vero, Hierosolymitanum fortasse templum significat, per protorcular autem, altare in templo situm: quod sane merito non torcular, sed protorcular vocavit, quia spiritualibus corporalia præbiant, et Novum Testamentum a Veteri præceditur, quod symbola imaginesque veritatis apud Judæos conservabat: ideo altare ipsorum non torcular, sed protorcular vocabatur. At cum una esset vinea, unum erat torcular, unius templi altare. Tres porro psalmi de quibus jam sermo, non unum, sed plura torcularia memorant, quæ indicantur ecclesiæ Servatoris nostri totum per orbem constitutæ. In præsentibus vero, statim dicitur in titulo, *Pro torcularibus*: mox subsumitur: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* quibus pene declaratur quænam illa præmissa tabernacula fuerint. Palam quippe dicitur esse tabernacula Domini, videlicet ecclesias ejus, quas in sequentibus clarius his verbis commemorat: —VERS. 3. *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*. Sub hæc rursus ait: *Altaria tua, Domine virtutum*. Ac perpendas, quæso, annon pari, atque in titulo qui *Pro torcularibus* scribitur, oratione tabernacula pluraliter exprimantur, itidemque atria et altaria; ita ut non jam antiquum illud unum tabernaculum Hierosolymis situm, non unum ibidem positum altare, non unum atrium eodem consistens loco; sed universa per orbem altaria, tabernacula et atria hic Scriptura significet. Alii quidem, ait, alia diligunt et magni faciunt; mihi vero, Do-

Α τούτων προρόησεις ἐκφῆναι. Πολλὸς γοῦν ἦν ὁ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ λόγος, ἦν ἐν τῷ πρῶτῳ ψαλμῷ ἐπι κεκρυμμένως ἠνίκατο· καὶ ἐπιπλεῖων καὶ βαθύτερος ὁ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃν ὑπερ ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, ὃς ἐνὶ τῶν πάντων ἐπιγεγραμμένον ὑπὸν Κορὲ τελευταῖος· λέγω δὲ τῷ πρῶτῳ περιεληφῆται. Οἱ δὲ τούτων ἠγούμενοι δύο ψαλμοί, ὃ τε μετὰ χεῖρας καὶ ὃ ἐξῆς αὐτῶν, τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν καὶ τὰ ἐπὶ ταύτῃ κατορθώματα θεοπέζουσιν. Ὁ γὰρ μὴ προκείμενος ἐπιγέγραπται, εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληθῶν. Τριῶν δὲ ἦσαν τῶν τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν ἐχόντων, εἰς μὲν οὗτος τυγχάνει· ὁμοίως δὲ ἐπιγέγραπται καὶ ὁ ἦ, καὶ πάλιν ὁ π. Ἀλλὰ τούτων μὲν δύο ὠνομάσθησαν ψαλμοί, ὃ τε ἦ καὶ ὁ παρών. Ἀπὸ χρηστῶν παρόντων ἀπαγγελίας περιέχουσιν. Ὁ δὲ π ἦν μὲν ὑπὲρ τῶν ληθῶν, οὐ μὴν καὶ ψαλμὸς, διὰ τὸ σκυθρωπῶτα τῶν περιέχειν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. Τρεῖς δὲ ὄντες οἱ ὑπὲρ τῶν ληθῶν, τρεῖς ἀνάκεινται προσώποις· ὁ μὲν ἦ τῷ Δαυὶδ, ὁ δὲ π τῷ Ἀσάφ, ὁ δὲ μετὰ χεῖρας τοῖς υἱοῖς Κορὲ. Καὶ συμφώνως γὰρ οἱ τρεῖς ἐπιγράφονται εἰς τὸ τέλος, ὡς οἶμαι, διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς προφητείας, εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐπιτελεσθεῖσας.

Β Πάλαι μὲν οὖν, ὡς ἂν ἐνὸς ὑπάρχοντος ἀμπελώνος, περὶ οὗ εἴρητο, Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Συβαῶθ ὄκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ· μία ὡσπερ ληνὸς ἦν ἐν αὐτῷ, ἧς μέμνηται ὁ Ἡσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου λέγων· Καὶ ἠκοδόμησα πύργον, καὶ προλήνιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ. Ἐσήμεναι δὲ ἄρα, διὰ μὲν τοῦ πύργου τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν, διὰ δὲ τοῦ προλήνιου τὸ πρὸς τῷ ναῷ θυσιαστήριον, ὅπερ ὡ ληνὸν, ἀλλὰ προλήνιον ὠνόμασεν, εἰκότως· ἐπιπέτῃ τῶν νοητῶν τὰ σωματικὰ προηγεῖτο, καὶ πρὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ παλαιὰ σύμβολα καὶ εἰκόνας τῶν ἀληθῶν παρὰ Ἰουδαίους ἐφυλάττετο· διόπερ οὐ ληνὸς, ἀλλὰ προλήνιον ὠνομάζετο τὸ παρ' ἐκείνους θυσιαστήριον. Ὡς ἐνὸς δὲ τοῦ ἀμπελώνος, μία ἦν πάλαι ληνὸς, καὶ ἐνὸς ναοῦ θυσιαστήριον. Οἱ δὲ ἐν τῷ παρόντι δηλούμενοι τρεῖς ψαλμοὶ οὐ περὶ μίσε, ἀλλὰ περὶ πολλῶν μνημονεύουσι ληνῶν, τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν αἰκουμένην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησιῶν τοῦτον ὀλουμένων τὸν τρόπον. Αὐτίκα διὰ τῶν προκειμένων εἴρηται μὲν ἐν τῇ προγραφῇ ὑπὲρ τῶν ληθῶν· ἐξῆς δὲ ἐπιλέγεται· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! μονονουχὶ σιφηνίζοντος τοῦ λόγου τὰς προτεταγμένας ληνούς, τίνες ποτὲ εἴεν. Δηλοὶ γὰρ ταύτας εἶναι τὰ σκηνώματα τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἃς προῶν λευκότερον πάλιν ὀνομάζει λέγων· Ἐπιποθεὶ καὶ ἐλελεῖ ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Καὶ αὖθις προῶν φησι· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Καὶ ὅρα εἰ μὴ συμφώνως τῇ προγραφῇ ὑπὲρ τῶν ληθῶν περιεχούση πληθυντικῶς τὰ σκηνώματα εἴρηται, καὶ αὐτὰ καὶ τὰ θυσιαστήρια, σαφῶς τοῦ λόγου οὐκέτι τὸ παλαιὸν ἐν σκηνώματι ἐν Ἱεροσολύμοις, οὐδὲ τὸ ἐν θυσιαστήριον τὸ αὐτόθι ἰδρυμένον, οὐδὲ τὴν αὐτόθι μίαν αὐλήν, ἀλλὰ

¹⁹ Isa v, 7. ²⁰ ibid. 2.

τὰ καθ' ἑλθης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης θυσιαστή-
ρια καὶ τὰ σκηνώματα καὶ τὰς αὐλὰς δηλούντος.
"Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλα, φησὶν, ἀγαπῶσι, καὶ περὶ πολ-
λοῦ ποιοῦνται· ἐμοὶ δὲ, ὦ Κύριε, τὰ σὰ σκηνώματα
προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ τυγχάνει, ἐν οἷς κατηξίωσας
αὐτὸς ἅμα ἀνθρώποις τὰς διατριβάς ποιησάμενος
κατασκηνώσαι, φήσας· Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συν-
ηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ
αὐτῶν. Οὕτω δὲ μοι προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ τυγχά-
νει τὰ εἰρημένα, ὥστε δι' ὑπερβολῆν ἐπιθυμίας αὐ-
τῶν ὁμολογεῖν ἐκλείπειν τὴν ψυχὴν μου τῷ περὶ
αὐτὰς πόθῳ νικωμένην, καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς προ-
τιμᾶν τὰς ἐν ταῖς αὐλαῖς σου διατριβάς. Καὶ οὐ
μόνη γε ἡ ψυχὴ μου ἐκλείπει, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία
μου καὶ πρὸς τῆ καρδίᾳ μου καὶ αὐτό μου τὸ
σῶμα καὶ ἡ σὰρξ ἦν περιβέβλημαι. Καὶ ταῦτα
γὰρ ἐκ τῆς μνήμης τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς χαρᾶς
πληροῦται καὶ εὐφροσύνης· ὥστ' ἀληθευόντά με λέ-
γεις· Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο
ἐπὶ Θεῶν ζῶντα. Ζῶν γὰρ ὁ ἡμέτερος Θεός, καὶ μόν-
ος ἰδιόκτητον καὶ φυσικὴν ἐν αὐτῷ κεκτημένος
ζωὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὢν ἡ πηγὴ πάσης ζωῆς, πᾶσι
τοῖς πλησιάζουσι ταύτης μεταδίδωσι. Διόπερ καὶ
καὶ συγχαίρει, ἅτε δι' αὐτῆς κοινωνήσουσα αἰωνίου

Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Προφήτης διδάσκων, ὅποιον εἶχε
ἔρωτα καὶ πόθον περὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενα.
Διόπερ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγε· Πολλοὶ προσῆται καὶ
δικαίον ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ
οὐκ εἶδον. Τὴν σάρκα δὲ φησὶν ἅμα τῆ καρδίᾳ
ἀγαλλιάσθαι ἐπὶ Θεῶν ζῶντα, αἰνιττόμενος, ὡς οἶμαι,
καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Ἐπειδὴ
γὰρ οἱ τῶν ἐθνῶν νομιζόμενοι θεοὶ νεκροὶ ἀψυχοὶ
τυγχάνουσι· Τὰ γὰρ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ
χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· ταῦτα δὲ ἔσεβον
οἱ τότε ἄνθρωποι· ἐγὼ, φησὶν, οὐ τοιοῦτόν τινα Θεόν,
ἀλλὰ ζῶντα Θεόν προθεωρῶν, τῆ καρδίᾳ εὐφραίνο-
μαι· καὶ αὕτη δὲ μου ἡ σὰρξ ἐπὶ τούτῳ τῷ Θεῷ
ἠγαλλιάσατο, ὡς ἐπὶ Θεῷ ἀληθῶς ζῶντι καὶ ζωο-
ποιῶντι τοὺς νεκρούς, ὃς καὶ αὐτὴν μου ζωοποιῆσει
τὴν σάρκα διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀναστάσεως. Διὸ πρὸς τῆ
ψυχῆ καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσατο. Καὶ γὰρ στρου-
θιον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, καὶ τρυγῶν ροσσίων
ἑαυτῇ, οὗ θήσει τὰ ροσσία αὐτῆς, τὰ θυσια-
στήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Καὶ πῶς γὰρ οὐ
δικαίον, φησὶ, προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ ὁμολογεῖν εἶναι
τὰ σκηνώματά σου, ὦ Κύριε, ὅποτε καταφυγὴ γέγονε
παντὶ τῷ οἴῳ τε λέγεις· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρου-
θιον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παρῆδος τῶν θηρευόντων·
καὶ πάλιν τῷ φάσκοντι· Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα,
πῶς ἔρεϊτε τῆ ψυχῆ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη
τῶν στρουθίων; Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐνέτειναν
τόξον, ἠτολίμασαν βέλη εἰς φάρετραν. Πολλῶν γὰρ
τὴν τοῦ θεοφιλοῦς ψυχῆν παγίαι μεταβάλλειν καὶ δι-
κτοῖς ὡσπερ θηρεύειν αὐτὴν πειρωμένων, διπτα-
μένην ὡδε κάκεισε, καὶ πάντῃ περινοστοῦσαν, τῷ μὴ
ἔχειν ἀνάπαυσιν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ, μόνῃ τὰ τοῦ Θεοῦ
σκηνώματα καταφυγὴ τῆ τοιαύτῃ γέγονε. Διὸ εἴρη-
ται· Καὶ γὰρ στρουθιον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, ἀλλὰ

A mine, tabernacula tua, dilecta et amabilia sunt, in
quibus ipse una cum hominibus morari sedesque
ponere dignatus es; nam dicis: *Ubi duo vel tres
congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio
eorum* 21. Ita porro mihi hæc jam memorata di-
lecta et amabilia sunt, ut fatear ex eorum concu-
piscencia animam meam, eorum amore victam, desi-
cere atque illam in atriis tuis commorationem
vitæ quoque antepone. Neque solum anima, sed
et cor meum deficit; imo vero ipsum corpus et
caro qua circumvestior. Hæc etenim ex vitæ illius
quæ penes te est memoria, gaudio et lætitia re-
pletur; ita ut vere dicam: *Cor meum et caro mea
exultaverunt in Deum vivum*. Deus quippe noster
vivens, qui solus propriam et naturalem in se vitam
possidet, imo potius omnis vitæ fons est, eam omni-
nibus ad se accedentibus impertit. Quamobrem
ipsa caro mea, quæ natura sua mortalis et cor-
ruptioni obnoxia est, gaudet et gratulatur; quia per
eam immortalis vitæ consors et divinæ gratiæ par-
ticeps futura est.

αὐτὴ ἡ φύσει θνητὴ καὶ φθαρτὴ μου σὰρξ χαίρει
ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μεταληψομένη.

Hæc autem ait Propheta, suum exhibens adver-
sus ea quæ in prophetia enuntiantur studium et
amorem. Ideo Servator noster dicebat: *Multi pro-
phetæ et justi voluerunt videre quæ vos videtis, et
non viderunt* 22. Ait porro una cum corde carnem
ipsam exsultare in Deum vivum; queis, ut æstimo,
ipsam Servatoris nostri ex mortuis resurrectionem
adumbrat. Quia enim ii qui inter gentes dii existi-
mantur, mortui et inanimati sunt: nam *simulacra
gentium argentum et aurum, opera manuum homi-
num* 23: hæc tamen illi olim homines venerabantur.
Ego vero, inquit, non deum hujusmodi, sed Deum
vivum contemplans, gaudio in corde repleor: ipsa-
que caro mea in hunc Deum exultavit, utpote in
Deum vere viventem et mortuos vivificantem, qui
hanc ipsam carnem meam per resurrectionem suam
reviviscere faciet. Quare cum anima caro ipsa
exultavit. — VERS. 4. *Etenim passer invenit sibi
domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos
suos, altaria tua, Domine virtutum*. Et qui, ait, non
æquum fuerit, o Domine, altaria tua dilecta et
amabilia esse fateri, quando ea refugium cuique
fuere qui dicere valeret, *Anima nostra sicut passer
erepta est de laqueo venantium* 24; ac rursum ei qui
dicat, *In Domino confido, quomodo dicetis animæ
meæ: Transmigre in montem sicut passer? Quoniam
ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sa-
gittas suas in pharetra* 25. Nam cum multi sint qui
religiosi viri animam ceu laqueis interciperent, et re-
tibus ceu venari conantur, cum ea ultro citroque
evolet ac circumquaque se vertat, quod in hac mor-
tali vita, requie nulla fruatur, in solis Dei taber-
naculis receptum habere potuit. Quapropter di-
ctum est: *Etenim passer intexit sibi domum,*

21 Matth. xv:11, 20. 22 Matth. xiii, 17. 23 Psal. cxiii, 4. 24 Psal. cxxii, 7. 25 Psal. x, 2, 3.

pariterque turtur nidum; videlicet anima quæ in presenti honestam et continentem exercet vitam (hujusmodi namque esse illa avis dicitur), ac quæ hominum malitiam luget et deplorat, ipsa per fugium reperit, nimirum altaria in toto orbe per Christi doctrinam excitata: ubi ceu in nido ac receptaculo recens natam ac teneram prolem deponet, tutum insidiisque vacuum nacla pulvis suis domicilium: ita ut altaria tua passeri pro domo, turturi pro nido habeantur. Hæc quippe aves, passer scilicet et turtur, olim antequam per totum orbem altaria exstruerentur, nullum habuere per fugium, ad diuturno tempore errabundæ pellebantur et captabantur a venatoribus. Ideo qui ceu passer pellebatur, hæc dicebat: *In Domino confido, quomodo dicetis animæ meæ, Transnigra in montem sicut passer?* Idem vero ipsi ex inimicorum manibus erepti, hæc confitebantur: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Occulti ergo et invisibiles venatores animabus celesti ac sublimi vitæ operam dantibus insidiantes, retia et laqueos tendebant, ac venabula cujusvis generis adornabant ad insidias parandas. Quæ in præcedenti his verbis enuntiata sunt: Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te extulerunt caput. Super populum tuum malignaverunt consilium, cogitaverunt adversus sanctos tuos*²⁶⁻²⁷. Persecutionum tempore, quo inimici Dei populum ejus impugnant vexabantque, Dei homines instar passerum huc illuc fugientes, demum oblata pace, tabernacula, atria et altaria Dei in per fugium ac requiem invenerunt. E re autem dixeris, expeditos illos milites, qui monasticam vitam amplexi sunt, pro passeribus habendos esse; eos autem qui liberis dant operam, et reliquis vitæ negotiis et curis se dedunt, turturis vicem agere: quam jubet offerre Deo pullos suos, eosque in altaribus ceu in nido deponere et consecrare.

πεπονημένους, τὴν τρυγώνα, ἣν τῷ Θεῷ φησι προσφέρειν δεῖν τοὺς ἑαυτοὺς νεοττοὺς καὶ ἀνατιθεῖν αὐτοῦ, ὡς ἐν καλιᾷ ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις αὐτοῦ.

VERS. 5. *Rex meus et Deus meus, beati omnes qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te. Diapsalma.* Quare dilecta et amabilia mihi sunt tabernacula tua, et cur desiderio eorum deficit anima mea, ad hæc etiam in quo exsultavit cor meum et caro mea? Quia passer invenit sibi domum, et turtur nidum, altaria tua, Domine virtutum. In quibus altaribus qui non ad breve tempus, sed assidue et perseveranter commorantur et habitant, ter beati sunt. His porro dictis legalia omnia a Moyse tradita circumscribit et alegant. Non enim beatos dixit circuncisos, non eos qui Sabbata observant, non Mosaicorum sacrificiorum cæterorumque corporalis legis præceptorum cultores, neque etiam eos qui ex Abrahami stirpe sunt, non Israellem, neque Judaicam gentem; sed simpliciter omnes qui habitant in domo Dei. Quid beatius

καὶ τρυγῶν νοσσιᾶν· ἡ κατὰ τὴν ἐνεστώσαν ζωὴν σεμνότητα καὶ σωφροσύνην ἀσκούσα ψυχὴ (ταυτῶν γὰρ εἶναι λέγεται τὸ ὄρεον), ἀποκλειομένη καὶ θρηνοῦσα τὴν ἐν ἀνθρώποις κακίαν, εὖρε καταφυγὴν καὶ αὐτὴ τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθέντα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σου διδασκαλίας θυσιαστήρια· ἐνθα ὡς περ ἐν καλιαῖς καὶ νεοττοῖς τὰ ἀρτιγενῆ καὶ νεογνὰ τῶν αὐτῆς τέκνων ἀποθήσεται, ἀσφαλῆ καὶ ἀκπιπούλευτον εὐρούσα τοῖς ἑαυτῆς νεοττοῖς μονῆ· ὥστε εἶναι τὰ θυσιαστήριά σου στρουθίω μὲν οἰκίαν, καλιᾶν δὲ τρυγόνι. Ταῦτα γὰρ τὰ ὄρεα, τὸ στρουθίον λέγω καὶ τὴν τρυγῶν, πάλαι μὲν, πρὸ τοῦ συστήναι τὰ πανταχοῦ γῆς θυσιαστήρια, οὐκ εἶχε καταφυγὴν· ἐπλανᾶτο δὲ μακροῖς χρόνοις, ἐν οἷς ἤλαυνετο καὶ ἐδιώκετο πρὸς τὸν θηρευτῶν. Διὸ δὴ ἔλεγον ὁ εἰπὼν B στρουθίου ἐλαυνόμενος· Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιυ, πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου, μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον; Καὶ ῥυσθέντες γε ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, ὡμολόγουν λέγοντες καὶ αὐτοί· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παρῖδος τῶν θηρευτῶν. Ἀφανεῖς οὖν καὶ ἀόρατοι οἱ θηρευταὶ ταῖς τὸν οὐρανίον καὶ μετάρσιον βίον μεταδιωκούσαις ψυχαῖς ἐπιβουλεύοντες, δίκτυα καὶ παγίδας ἰστώντες, θηρατρά τε παντοῖα κατεσκευάζον εἰς ἐπιβουλήν αὐτῶν. Καὶ ταῦτα γε παρίστατο διὰ τοῦ προηγούμενου ψαλμοῦ, ἐν ᾧ εἴρητο· Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤβαν κεφαλῆν. Ἐπὶ τὸν λαὸν σου κατεπαυροῦσαντο γνώμην, ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ὁρίων σου. Κατὰ τούτους τῶν διωγμῶν καιροῦς, καθ' οἷς C οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμοῦντες ἤλαυνον, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι δίκην στρουθίων ὡς κάκεισε περιφεύγοντες, ὑστερόν ποτε εἰρήνης καταξωθέντες, εὗρον τὰ σκηνώματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια καταφυγὴν ἑαυτοῖς καὶ ἀνάπαυσιν. Εἴποις δ' ἂν τοὺς μὲν εὐζώνους καὶ τὸν μονῆρην βίον ἐπανηρημένους εἶναι στρουθίον, τοῖς δὲ παιδοποιίας καὶ τῆς ἄλλης οἰκονομίας πρόνοιαν D τοῦ, ὡς ἐν καλιᾷ ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις αὐτοῦ.

Ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου, μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἀνεσούσι σε. Διάψαλμα. Διὰ τί προσφιλῆ μοι τυγχάνει καὶ ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, καὶ τίνος ἕνεκα ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου περὶ αὐτῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἐπὶ τὴν ἠγαλλίασάτο; Ἐπειδὴ περ εὗρεν ἑαυτῷ στρουθίον οἰκίαν καὶ τρυγῶν νοσσιᾶν, τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· παρ' οἷς θυσιαστηρίοις οἱ μὴ πρὸς βραχὺ διατρίβοντες, ἀλλ' εἰς τὸ διηνεκές κατοικοῦντες, καὶ παραμόνωσ ἐμμένοντες, τρισμάχοιοι τυγχάνουσι. Τοῦτο δ' εἰπὼν, πάντα τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα περιέγραψεν. Οὐ γὰρ μακαρίους εἶπε τοὺς ἐμπεριτόμους, οὐδὲ τοὺς τὰ Σάββατα φυλάττοντας, οὐδὲ τοὺς τὰς παρὰ Μωϋσεὶ θυσίας καὶ τῆς λοιπῆς τοῦ σωματικῶς νόμου ἐντολὰς ἐπιτηροῦντας, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀπογόνους Ἀβραάμ, οὐδὲ τὸν Ἰσραὴλ,

οὐδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλ' ἀπαξαρπῶς ἅπαντας ἅνθρωποις κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ἂν γένοιτο ἀληθῶς μακαριώτερον τοῦ βασιλείᾳ μὲν τὸν Θεὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν Κύριον τῶν δυναμῶν ἐπιγράφεσθαι, οἰκεῖν δὲ τὸν οἶκον αὐτοῦ διηγεκῶς, ἐξ οὗ πορίζεται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀθανασία καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ; Τοῦτο γοῦν παρίστησιν ὁ λόγος φάσκων· *Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰνέσουσι σε οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου*. Πῶς δ' ἂν ἄλλως δύναιτό τις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων τὸν Θεὸν αἰνεῖν ἢ διακονεῖν καὶ αὐτὸς, ἀτιδὼν τε καὶ ἀθάνατον κεκτημένος ζωὴν; *Μακάριος ἀνὴρ οὗ ἔστιν ἀντιλήψις αὐτοῦ παρὰ σου, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, εἰς τὸν τόπον ὅν ἔθετο*. Πληρώσας τὸν εἰρμὸν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς διανοίας, μεταβολῇ κέχρηται τοῦ λόγου ἀπὸ διαφύλακτος. Διόπερ ἀνωτέρω πληθυντικῶς μακαρίους τοῦς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ εἰπὼν, ἐνταῦθα ἕνα τινὰ μακαρίζει κατὰ ἐξαιρέτων. Τίνα δὲ τοῦτον ἢ τὸν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος ἀντιλήψεως τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡξωμένον, τὸν καὶ ἀναβάσεις ἐσχηκότα Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ; Τοῦτον γὰρ τὸν ἄνδρα πάλιν μακαρίζει· ἀλλ' οὐ τὸν τῶν παρὰ Μωϋσεὶ σωματικῶν ἐντολῶν φύλακα. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶ πᾶς ὁ ἀποκλαδόμενος ἑαυτὸν ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, καὶ τὴν ἐπίγειον ταύτην ζωὴν βαρούμενος, ἣν κοιλάδα κλαυθμῶνος ὁ λόγος ὀνομάζει, διὰ τὸ κλαυθμῶν ἄξια εἶναι γὰρ ἐνταῦθα, κλαυθμῶν τε ἄξια πράττειν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὸ τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀποκλάεσθαι, στενάζοντας καὶ βαρουμένους κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Πᾶς οὖν ὁ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος, τουτέστιν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως τυγχάνων, μακάριος ἀληθῶς ἂν εἴη, ὅτε μάλιστα ἀναβάσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ γίνονται. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων θνητοῖς λογισμοῖς καθελκομένων εἰς πᾶν εἶδος ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ δαιμόνων ἐπιβολαῖς, καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἐνθυμήσει ὑποσκελισσόμενων, ὁ μὴ τοῦτοις ἀλίσκόμενος, κατὰ δὲ Θεοῦ χάριν ἀναβάσεις ἀγαθὰς καὶ λογισμοὺς ἐκ Θεοῦ πεμπομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ κτῶμενος, οὗτος ἀληθῶς μακάριος, ὁ καὶ διὰ παντὸς κατοικῶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡσπερ ἱερεὺς τις μόνῃ τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ σχολάζων, καὶ μακάριος οὗτος· ἅτε πρῶτον μὲν ἀντιλήπτορα ἔχων τὸν Θεὸν βοηθοῦντα αὐτῷ, καὶ ἀντιλαμβάνομενον ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς πράξεσιν· ἔπειτα κεκτημένος ἀναβάσεις Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· ἀγαθούς δὲ λογισμοὺς σημαίνουσιν αἱ ἀναβάσεις καὶ ἀγαθὰς ἐνθυμήσεις τὰς κατὰ Θεοῦ βουλὴν ἀντιούσας καὶ ἀνατρεπούσας ἐπὶ τὴν μνήμην τοῦ μακαριζομένου. Νοήσεις δὲ τοῦτο παραθεῖς τό· *Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς καὶ ἄγωσιν εἰς συνέδρια, μὴ μεριμνήσητε πως ἢ τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ὁ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ὑμῶν*. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Ἐν ᾧ γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, τοῦτο ἀναβάσεις Θεοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ γίνονται. Διὸ εὐχόμενος μακαρίζεται. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ κλαυθμῶνος, τουτέστιν ἐν τῷ περιγίῳ τόπῳ τῆν τοῦ Θεοῦ διαθήκην καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ πρεσβεῖων διέθετο.

¹⁸ Matth. x, 19, 20. ¹⁹ Ephes. vi, 19,

Pro illo autem, *Disposuit in valle lacrymarum*, A Symmachus sic habet, *Prægressi vallem plorabat*. Hic porro per vallem lacrymarum, humanam vitam indicari diximus, quam is qui beatus prædicatur pertransiens et transcurrens quasi advena quispiam et peregrinus, cælestis patriæ amore flagrans, fletibus lacrymisque beatitudinem parientibus sese inacerat, secundum illud, *Beati qui lugent*²⁰. Qualis erat Paulus qui talia fatur: *Nos qui sumus in tabernaculo, ingemiscimus gravati*²¹. Pro illo autem, *In loco quem posuit*, Aquila, *Fontem ponent eam*; Symmachus vero, *Fons ordinabitur*. Quem, inquit, fontem ponent, nisi vallem lacrymarum? Totum autem locum sic Aquila interpretatur: *Pertranseunt in valle fletus, fontem ponent eam*. His porro significat, advenas et peregrinos in hac vita, hominum vallem in fontem posituros, sive fontem ordinaturos esse ex Symmacho, hacque voce divinam doctrinam appellant. Fons quippe vitæ potus immortalitatis in valle fletus a Dei et hominibus apud hominum genus constituitur, per vivificam scilicet et piam doctrinam, quam cum ipsi adierunt, tum aliis per docripta sua reliquerunt. — **Vers. 8.** Is vero ipsis in lacrymarum mercedem condignumque fructum, benedictionem rependet ipsorum legislator. Quibusnam benedictionem impertiet, nisi iis qui in hac valle lacrymarum dediti, fontem in illa posuerint? Pro illo autem, *legislator*; Aquila, *matutinus*; Symmachus vero, *commonstrator*, dixit; quinta autem editio, *Qui illuminat*, alia item quædam sexta editio, *Qui docet*. Ita ut ex omnibus salutare Verbum indicari, subintellegere liceat. Ipse namque est legislator, illuminator, doctor, idemque matutinus et commonstrator; secundum singulas virtutum suarum rationes his usus vocabulis. A quo benedictionem nacti qui in valle lacrymantur, ibunt, iter suum perficientes ac in dies roborati; ita ut semper proficiant, et ex minori in majorem virtutem accedant, et a gloria in gloriam, ut ait divinus Apostolus: *In eandem imaginem transformati a gloria in gloriam*²². Quare Symmachus sic interpretatus est: *Iter facient ex virtute in virtutem*.

Vers. 9. *Videbitur Deus deorum in Sion. Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam; auribus percipe, Deus Jacob*. Postquam dixerat, *Benedictionem dabit legislator*, apposite docet qua ratione versantibus in valle hominibus benedictionem daturus sit. Quo pacto dabit, nisi dignatus in terra conspici? Admodum consequenter, vaticinatus torcularia Dei per totum orbem multa futura esse, tabernacula item plura, atria quoque et altaria quam plurima, causam affert cur hæc omnia in terra constituenda sint. Quænam porro sit illa, docet his verbis: *Videbitur Deus deorum in Sion*; adventum Dei ad homines et conspectum ejus aperte decla-

Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Διέθετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμώνος*, ὁ Σύμμαχος φησὶ, *Προσθεύων κοιλάδα ἐκλαειν*. Κοιλάδα δὲ κλαυθμώνος ἐν τούτοις τὴν ἀνθρώπινον ἔφαμεν δηλοῦσθαι βίον, ὃν ὁ μακαριζόμενος προσθεύων καὶ παρατρέχων, ὡς περ τις πάροικος καὶ παρεπίδημος, τὴν ἐπουράνιον ἑαυτοῦ πατρίδα πῶδων, ἀποκλάεται κλαυθμὸν τὸν μακαριοποιὸν κατὰ τὸ *Μακάριοι οἱ κλαλοντες*. Ὅσος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Ἐμεῖς οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήρει στενάζομεν βαρούμενοι*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Εἰς τόπον ὃν ἔθετο*, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶ, *Πηγὴν θήσονται αὐτήν*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Πηγὴ τάξεται*. Τίνα δὲ αὐτὴν, φησὶ, πηγὴν θήσονται, ἢ δηλονότι τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμώνος; Ὅλον γὰρ οὕτως ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας εἰπὼν· *Παρερχόμενοι ἐν κοιλάδι τοῦ κλαυθμοῦ, πηγὴν θήσονται αὐτήν*. B Διηλοὶ δὲ διὰ τούτων, ὡς ἄρα οἱ πάροικοι καὶ παρεπίδημοι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὴν τῶν ἀνθρώπων κοιλάδα πηγὴν θήσουσι, ἢ τάξουσι πηγὴν κατὰ τὸν Σύμμαχον, τὴν ἔνθεον διδασκαλίαν τούτου ἡνομάσαντες τὸν τῶρον. Πηγὴ γὰρ ζωῆς καὶ ποτὴν ἀθανάσιαν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμώνος τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ καταβέβληται ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπων διὰ τῆς ζωοποιου καὶ θεοσεβοῦς διδασκαλίας, ἣν αὐτοὶ μετήλθον, καὶ ἑτέροις καταλειπίσασιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν γραφαῖς. Τούτοις δὲ αὐτοῖς, φησὶν, εὐλογίας μισθὸν τοῦ κλαυθμοῦ καὶ καρπὸν ἐπάξιον δώσει ὁ νομοθέτης αὐτῶν. Τίσι δὲ τούτοις δώσει τὰς εὐλογίας, ἢ δηλονότι τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἀποκλαομένοις καὶ πηγὴν ἐν αὐτῇ θεμένοις; Ἀπὶ δὲ τοῦ, ὁ νομοθετῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας, *πρώμος*, ὠνόμασεν, ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ὑποδείκτης· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, ὁ φωτίζων· ἄλλη δὲ τις παρὰ ταῦτα ἔκδοσις ἔκτε, ὁ διδάσκων· ὡστε εἰς ἀπάντων τὸν σωτήριον λόγον ὑπονοεῖν. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ νομοθετῶν· αὐτὸς καὶ ὁ φωτίζων καὶ ὁ διδάσκων· αὐτὸς καὶ ὁ πρώμος, αὐτὸς καὶ ὁ ὑποδείκτης, καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων ταύταις χρώμενος ταῖς ἐπινομίαις, παρ' οὗ οἱ ἐν τῇ κοιλάδι κλαίοντες, μεταλαβόντες εὐλογίας, πορεύσονται τὴν ἑαυτῶν πορείαν διανύοντες, καὶ δυναμούμενοι ὁσημέραι· ὡς αἱετὶ προκόπτειν ἐπιδιδόναι ἐκ δυνάμεως βραχυτέρας ἐπὶ δυνάμιν μείζονα, καὶ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, *τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν*. Ὅθεν καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Ὁδεύουσιν ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν*.

D Ὁμοίησεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών. Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι, ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Εἰπὼν, *Εὐλογίας δώσει ὁ νομοθετῶν*, ἀκολούθως διδάσκει ὅπως δώσει τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι τὰς εὐλογίας. Πῶς οὖν, φησὶ, δώσει, ἀλλ' ἢ καταξιώσας ὀφθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς; Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς θεσπίσας ὁ λόγος ληνοῦς Θεοῦ πλείστα; μέλλειν ἔσεσθαι καθ' ὅλης οἰκουμένης καὶ σκηνώματα πλείστα καὶ αὐλὰς πλείους, καὶ θυσιαστήρια πλείστα, ἐπάγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἤμελλε ταῦτα πάντα ἐπὶ γῆ συνίστασθαι. Τίς δὲ ἦν ἡ αἰτία διδάσκει λέγων· *Ὁμοίησεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών*· σαφῶς παροσίαν εἰς ἀνθρώπους Θεοῦ καὶ φανέρωσιν αὐτοῦ διὰ

²⁰ Matth. v, 5. ²¹ II Cor. v, 4. ²² II Cor. III, 18.

σκων. Θεός δὲ θεῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὠνόμασται, νοο- μένων ἡμῖν θεῶν τῶν μακαρίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο· οἷς καὶ εἰρηται· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε· καὶ, Ὁ Θεός ἐστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· καὶ, Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησεν, καὶ ἐκάλεσεν τὴν γῆν. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις Θεός θεῶν οὐδὲ ἄλλος ἢ ὁ μόνος ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγος ἀνηγόρευται· ὁ δὲ καὶ θεοὺς αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτοῦ χορηγίας καὶ μετοχῆς τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀπεργασάμενος. Θεοὺς γὰρ εἶναι φησιν ἐκείνους, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Ἐξῆς δ' οὖν καὶ ὀνομαστὶ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύει, λέγων ἐν εὐχῇ· Καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὁφθῆσεται ὁ Θεός τῶν θεῶν ἐν Σιών, ἢ Ἀκύλας φησιν, Ὁφθῆσεται ἰσχυρὸς Θεός ἐν Σιών. Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος ὁ μέλλων ὄρατος καὶ ὀφθαλμοῖς Θεατὸς ἔσεσθαι, διδάσκει προΐων καὶ λέγων· Ἐνώπι- σαι, ὁ Θεός Ἰακώβ. Οὗτος γὰρ ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάλαι καὶ τῷ Ἰακώβ ἐν ἀνθρώπου σχήματι ὄφθεις, φήσας τε πρὸς αὐτόν· Οὐκ ἔτι κλη- θήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός. Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ θεοφιλής, συναισθό- μενος τοῦ χρηματίζοντος αὐτοῦ Θεοῦ φησι· Ἐίδον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή. Αὐτὸς οὖν ἐκεῖνος ὁ Θεός ὁ τῷ Ἰακώβ ὄφθεις αὖθις ὄφθῆσεται, φησιν, ἐν Σιών, διαρρήθην τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιφανείας τοῦτον σημαι- νομένης τὸν τρόπον. Αὐτὸν δὲ οὖν τοῦτον τὸν Θεὸν Ἰακώβ ἐπικαλοῦμενος, ἐπιστεύσαι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἰκετεύει. Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός. Τίνας δὲ φησιν ἰδὲ, ἀλλ' ἢ τοὺς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ λαυθμῶνος καταπονομένους; Ἐπιλέγει δὲ ἐξῆς· Καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, εὐχόμενος ἐπιταχῆναι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὸν Χρι- στὸν αὐτοῦ, ὃν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐνεδύσατο, παρου- σίαν. Δὲ καὶ ὁ Ἀκύλας φησι, Θυρεὲ ἡμῶν, ἰδὲ, Θεέ, καὶ ἐπίτρεψον πρόσωπον ἡλειμμένου σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός, καὶ πρόσβλεψον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ταῦ- τα δὲ εὐχονται οἱ τὸν πάντα ψαλμὸν λέγοντες· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Θεοῦ πρᾶφῆται, οἱ διασωθέντες ἀπὸ τῶν νοητῶν πολεμίων, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ πολέ- μου εἰς εἰρήνην, τὰ τε σκηνώματα τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τῷ θεῷ Πνεύματι προρῶντες, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ καὶ τὰ θυσιαστήρια ποθοῦντες. Οἱ καὶ παρακαλοῦσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολέμων ὑπερασπιστὴν αὐτῶν γενόμενον, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἵν', ἐπιφανέντος αὐτοῦ λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς διαδέχεται γένος,

Ἐπιβλέψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, εὐχόμενος ἐπιταχῆναι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὸν Χρι- στὸν αὐτοῦ, ὃν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐνεδύσατο, παρου- σίαν. Δὲ καὶ ὁ Ἀκύλας φησι, Θυρεὲ ἡμῶν, ἰδὲ, Θεέ, καὶ ἐπίτρεψον πρόσωπον ἡλειμμένου σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός, καὶ πρόσβλεψον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ταῦ- τα δὲ εὐχονται οἱ τὸν πάντα ψαλμὸν λέγοντες· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Θεοῦ πρᾶφῆται, οἱ διασωθέντες ἀπὸ τῶν νοητῶν πολεμίων, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ πολέ- μου εἰς εἰρήνην, τὰ τε σκηνώματα τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τῷ θεῷ Πνεύματι προρῶντες, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ καὶ τὰ θυσιαστήρια ποθοῦντες. Οἱ καὶ παρακαλοῦσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολέμων ὑπερασπιστὴν αὐτῶν γενόμενον, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἵν', ἐπιφανέντος αὐτοῦ λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς διαδέχεται γένος,

²² Psal. LXXI, 6 ²³ ibid., 1. ²⁴ Psal. XLII, 1.

A rans. Deus autem deorum Dei Verbum vocatur; ita ut intelligatur deos esse, beatos et religiosos viros, ad quos factum est Verbum Dei : quibus etiam dictum est, Ego dixi, Dii estis ²²; et, Deus stetit in synagoga deorum ²³; et, Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram ²⁴. In his namque non alius Deus deorum vocatus est, quam is solus qui in principio Verbum erat apud Deum : qui scilicet munere suo et ejusdem Spiritus participatione deos illos effecit. Deos namque illos esse dicit, ad quos sermo Dei factus est. Deinde vero Christum nomi- natim memorat in oratione dicens, Et respice in faciem Christi tui. Pro illo autem, Videbitur Deus deorum in Sion, Aquila sic habet, Videbitur fortis Deus in Sion. Quisnam vero sit ille, qui visibilis oculisque spectabilis futurus est, deinde declarat hoc modo : Auribus percipe, Deus Jacob. Nam hic ipse erat Dei Verbum, qui olim Jacobo hominis specie visus, sic eum affatus est : Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob ; sed Israel erit nomen tuum : quia fortis fuisti cum Deo, et cum hominibus potens eris ²⁵. Quare vir ille religiosus, cum persentisceret eum qui ipsius Deus vocatur, ait : Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea ²⁷. Is ipse Deus, inquit, qui Jacobo visus est, rursus videbitur in Sion, Dei Verbi adventum in homines hinc manifeste declarans. Hunc Deum Jacob invo- cans, adventum maturare suum rogat. — VERS. 10. Protector noster, aspice, Deus. Quosnam aspicere rogat, nisi eos qui in valle lacrymarum afflictione premuntur? Deinde vero subjungit, et respice in faciem Christi tui, rogans Dei Verbi adventum ad Christum suum, quem ex semine David induit, ac- celerari. Quamobrem Aquila sic habet, Clypee noster, vide, Deus, et converte vultum uincti tui. Symmachus vero, Protector noster vide, Deus, et aspice vultum Christi tui. Hæc porro precantur ii, qui totum psalmum pronuntiant : hi autem erant Dei prophetæ, qui a spiritualibus inimicis servati fue- rant, et a bello ad pacem translati, divino affante spiritu tabernacula Dei prospiciebant, atriorum et altarium ejus percupidi. Qui etiam Dei Verbum, suum in tempore belli protectorem factum, obsecrant ut ad faciem Christi sui respiciat, ut ipso apparen- te ac Christum, ex semine David secundum carnem ortum assumente, malis pristinis omnes eximantur, hominumque genus bona per Christum nanciscatur.

καὶ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ἀνα- πᾶσιν, ἀγαθὰ δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ τῶν ἀνθρώπων

VERS. 11. Quia melior est dies una in atriis tuis super millia. Unam Dei præsentia, id est, resurrectionis ex mortuis diem, vel millibus diebus multo meliorem et præstabiliorem esse arbitratur is qui psalmum hunc profert. Hic autem millenario puto subindicari tempus, quo Jerosolyma substitit : nam,

²⁶ Gen. XXXII, 28. ²⁷ ibid. 30.

totis mille annis templum ejus duravit; totidem quippe numerantur a templi Salomonis fundatione usque ad Salvatoris nostri adventum. Quos item indicari puto in LXXXIX psalmo, qui inscribitur, *Oratio Moysis*; in sequentibus quippe hæc habet: *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ quæ præterit, et custodia in nocte.* Hujusmodi itaque millenario vel una dies resurrectionis Salvatoris nostri ex mortuis præponenda, et pretiosior haberi debet ei qui ejusdem amore ducitur. Quare adventum maturare suum rogat dicens: *Aspice, Deus, et respice in faciem Christi tui, quoniam melior est dies una in atriis tuis super millia.* Neque vero millia hic pluraliter accipienda sunt. Nam apud Hebræos hæc vox millenare unum significat, ut in cuique consideranti palam erit. Et quia dies una in atriis per totum orbem in adventu Dei, qui prænuntiatur, fundatis, præstantior est millibus; ideo superius quoque dicebat: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* Et rursus quia jam supra dixerat, *Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te*: his fidem habens ac verum esse dictum hujusmodi persuasus, ea de causa dico: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis*; ut in domo Dei consistens in sæcula sæculorum Deum laudare valeam. Sed etiam sicut diem unam millibus antetuli, ita et domum Dei, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna et fundamentum veritatis, potius elegi, quam habitare in multis tabernaculis peccatorum. Nam ipsi quoque peccatores in speciem tabernaculorum Dei sese composuerunt: sed tabernacula Dei, amabilia; peccatorum, odio digna sunt. — VERS. 12, *Quia misericordiam et veritatem diligit Dominus Deus, gratiam et gloriam dabit Dominus.* Pro illo, *Quia misericordiam et veritatem diligit Dominus,* Aquila, *Quia misericordia et clypeus Dominus Deus*; quinta vero editio, *Quia sol et protector Dominus Deus*; Symmachus similiter, *Quia sol*, dixit. Ideo namque, ait, una illa dies millibus melior est, quia Dominus Dei Verbum diei illius sol est. Hunc vero solem propheta his verbis subindicavit: *Timentibus autem me orietur Sol justitiæ, et medela in alis ejus*³⁸. Eum ipsum significabat qui dixit: *Et occidet sol super prophetas qui errare faciunt populum meum*³⁹; læpertos autem Isaias, *Non erit tibi sol in lucem diei*, inquit, *sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus gloria tua*⁴⁰. Cum talis sol Dominus sit, gratiam et gloriam ac etiam quid præstantius et melius, atque ineffabile et reconditum honum dabit iis qui ambulant in innocentia; sive secundum Symmachum (VERS. 13), *iis qui ambulant in perfectione.* Ideo dicitis fidem habens, ac probe persuasus vera illa esse, sic sermonem claudio: *Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te.* Nam si quis aliter a multis beatus dicitur; ipsi sane falsa beatitudo ascribitur.

³⁸ Malach. iv, 2. ³⁹ Mich. iii, 6. ⁴⁰ Isa. lx, 10.

(1) Vera lectio est Ἥλιος, ωηψ.

A χιλιοῖς ἔτεσι συνέστη ὁ ἐν αὐτῇ νεῦς· τοσαῦτα γὰρ ἦν τὰ ἀπὸ τῆς Σολομῶντος κατασκευῆς τοῦ ναοῦ μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας, ἃ καὶ αὐδὶς δηλοῦσθαι ἠγοῦμαι διὰ τοῦ πθ' ψαλμοῦ, ὃς ἐπιγράφεται μὲν, *Προσευχὴ Μωϋσέως*, φησὶ καὶ προῖον, *Ὅτι χιλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡσεὶ ἡμέρα ἢ ἐχθὲς, ἦτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν τυκτῖ.* Τῆς οὖν χιλιάδος ἐκεῖνης ἢ μία ἡμέρα τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προκρίτεα καὶ προτιμότερα τυγχάνει τῷ ταύτης ἐπιθυμητῇ γενομένῳ. Διὸ εὐχεται ταχῆναι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ λέγων· *Ἴδὲ, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπιβλεψὼν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, οὐ κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας.* Οὐ πάντως δὲ πληθυντικῶς ἀκουστέον τῶν χιλιάδων· παρὰ γὰρ Ἑβραίοις αὕτη ἢ λέξις μίαν χιλιάδα σημαίνει, ὡς παντὶ τῷ ἐπιστήσαντι δῆλον ἔσται. Καὶ ἐπειδήπερ ἢ μία ἡμέρα προτιμότερα ἔσσι τῆς χιλιάδος ἐν ταῖς αὐλαῖς ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, διὰ τῆς θεοφανείας τοῦ προφητευομένου Θεοῦ, ἰερουθεύσας· διὰ τοῦτο καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· *Ἐπιποθῆναι καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλάς τοῦ Κυρίου.* Καὶ πάλιν ἐπειδήπερ ἀνωτέρω ἔλεγε τὸ, *Μικαριοὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰνεῖσόν σε*· τοῦτ' πιστεύων καὶ ἀκριβῶς πεπεισμένος ἀληθῆ εἶναι τὸν λόγον, διὰ τοῦτο φημι· *Ἐξελεξάμην παραβρίπτεισθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον·* ἢ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ὧν, δύναμαι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰνεῖν τὸν Θεόν. Μᾶλλον δὲ ἐξελεξάμην ὡσπερ τὴν μίαν ἡμέραν ὑπὲρ τὴν χιλιάδα, οὕτω τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἦτις ἔστιν C *Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, στῆλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἢ οἰκεῖν ἐν πολλοῖς σκηνώμασι τῶν ἁμαρτωλῶν.* Μιμήματα γὰρ τῶν σκηνωμάτων τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἑαυτοὺς κατεσκευάσαν· ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ Θεοῦ ἀγαπητὰ τυγχάνει, μίσους δὲ ἄξια τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν. *Ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος ὁ Θεός, χάριν καὶ δόξαν δώσει Κύριος.* Ἀντὶ τοῦ, *Ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος,* ὁ Ἀκύλας φησὶν, *Ὅτι ἔλεος καὶ θυρεὸς Κύριος ὁ Θεός· καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, Ὅτι ἥλιος καὶ σκεπαστὴς Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ τοῦτους συμφώνως, Ὅτι ἥλιος (1), ὠνόμασε.* Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνη ἢ μία ἡμέρα κρείσσων ἔσσι χιλιάδων, ἐπειδήπερ αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦλιος D τυγχάνει τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης. Τοῦτον δὲ καὶ ὁ προφήτης τὸν ἥλιον ἠντίτετο φήσας· *Τοῖς δὲ φοβομένοις με ἀνατε Ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ Ἰακίβ ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ.* Τὸν αὐτὸν δὲ ἐδήλου καὶ ὁ εἰπὼν· *Καὶ δύσεται ὁ Ἥλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν μου·* γυμνότερον δὲ ὁ Ἡσαΐας, *Ὁὐκ ἔσται σοὶ ὁ ἥλιος εἰς φῶς τῆς ἡμέρας,* φησὶν, *ἀλλ' ἔσται σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεός δόξα σου.* Τοιοῦτος δὲ ἦλιος ὧν ὁ Κύριος, χάριν καὶ δόξαν καὶ ἐτι μείζον καὶ κρείττον, ἀρρήτων τε καὶ ἀπόρρητων ἀγαθῶν δώσει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀσκή· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Τοῖς οὐδέουσιν ἐν τα:*

λειότητι. Διὰ τοῦτο πιστεύων τοῖς εἰρημένους, καὶ ἀκριβῶς ἑμαυτὸν πείσας ἀληθεῖς εἶναι τοὺς περὶ τούτων λόγους, τέλος τοῦ παντὸς λόγου φημι· *Κύριε, τῶν θυράμων, μακάριος ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ*. Πᾶς γὰρ ὁ ἄλλως παρὰ τοῖς πολλοῖς μακαρίζομενος πεπλανημένως ἂν μακαρίζοιτο. Μόνος δὲ, εἰ χρὴ τάληθῆ φάναι, μακάριος διὰ τὰ προλελεγμένα, ὡς ἂν πάντων τῶν ἀγαθῶν ἔμπλεος, ὃ σοι μόνῳ ἑαυτὸν ἀναρτήσας, καὶ πάσας ἑαυτοῦ τὰς ἐλπίδας ταῖς παρὰ σοὶ ἐπαγγελίας ἀναθείς. "Ἦδη δὲ τρίτον ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ μακαρίσας ὁ λόγος τοὺς ἐμπερομένους ἐν αὐτῷ, σὺδαμῶς τοῦ Ἰουδαίων ἐθνους, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τοὺς τὰ Μωϋσέως δι' ἔργων ἀποπληροῦντας ἑμακάρισεν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν καθόλου τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· δευτέρον πάντα ἄνδρα οὗ ἐστιν ἀντιλήψις αὐτῷ παρὰ Κυρίου· καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς λόγου ἀορίστως καὶ καθολικῶς πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ Κύριον. Χρῆν γὰρ ἐπιφανείας Θεοῦ καὶ Χριστοῦ παρουσίας εἰς ἀνθρώπους καταγγελλομένης μὴ Ἰουδαίους μόνον ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις τοὺς παρὰ τῷ Θεῷ μακαρισμοὺς ἀναγγελλίεσθαι.

Εἰς τέλος, τοῖς υἱοῖς Κοπε Ψάλμος. ΠΑ'.

Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀκολούθως τῷ περὶ τοῦτου ψαλμῷ μετὰ τὴν ἐν ἐκείνῳ θεοπισθεῖσαν θεοφάνειαν ἐν τῷ μετὰ χεῖρας κακῶν ἀπαλλαγῇ προφητεύεται, καὶ λύτρωσις μὲν αἰχμαλωσίας, συγχώρησις δὲ καὶ ἄφεσις ἀμαρτημάτων. Εἶπετο γὰρ ταῦτα τῇ τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους παρουσίᾳ, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐπὶ τῷ περὶ τούτου ψαλμῷ δεδηλωμένοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκείνῳ σκηνώματα Θεοῦ πλείστα καὶ αὐλαὶ καὶ θυσιαστήρια ἐπὶ τῆς γῆς ἐθεσπίζετο συστήσεσθαι, καὶ τὸ τούτων αἰτίον Θεὸς ἦν μέλλων ἐπὶ γῆς φαίνεσθαι, καὶ ὀνομαστὶ Χριστὸς ἦν ἐπιβλεπόμενος· ἐλέγετο γοῦν· Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· καὶ πάλιν· Ἐπίφανον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου· εἰκότως ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης προαναφωνεῖται. "Α δὴ καὶ πεπληρωταὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν παρουσίας, καθ' ἣν εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταξιώσας αὐτὴν τῆς ἐπιβάσεως τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ εἰρητὸ τῷ πρωτοπλάστῳ· Ἰῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, καὶ Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· καὶ ἄλλος προφητῶν ἔλεγεν· Ἀρὰ καὶ φόρος καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπὴ καὶ μοιχεύεται ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγουσιν· Ὡς δὲ ἐπεδήμει τῇ γῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα ἀνελάμβανε· μεταβολὴ προτέρων ἐγένετο κακῶν, καὶ τὸ πᾶν τῆς γῆς στοιχεῖον ἀντὶ τῆς προτέρας ἀρᾶς εὐλογίας Θεοῦ μετελάμβανε, ἐκκλησιαί τε καὶ οἴκοι τῷ Θεῷ προσευκτήριοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνίσταντο. Διὸ νῦν μὲν λέλεκται· Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου· ἐν ἐτέροις δὲ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, καὶ πάλιν· Ἄσαστε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. Εἰκότως οὖν καὶ αὐτοῦ λέλεκται τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, κατὰ τὸ, Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου. Οὐ μόνον γὰρ κτίσμα αὐτοῦ καὶ ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτήμα γέγονε διὰ τὰ λελεγμένα.

A Sed, ut vere dicatur, solus ille beatus cui supra dicta competunt, siquidem ipse omnibus repletur bonis, qui sese tibi soli concedidit, totamque spem in promissis tuis deposuit. Cum porro in præsentī psalmo jam tertio beati prædicati fuerint ii de quibus sermo, nulla Judaicæ gentis vel Israelis facta mentio est; neque etiam eos qui præcepta Moysis exsecuti sunt beatos prædicavit: sed primo generatim eos qui habitant in domo Dei; secundo omnem hominem qui est auxilium a Domino; ac demum in fine sermonis, indefinite et generatim omnem hominem in Dominum sperantem. Nam cum futura Dei præsentia et Christi ad homines adventus annuntiaretur, non Judæis tantum, sed omnibus etiam hominibus beatitudines illas, quæ penes Deum sunt, annuntiari oportuit.

B 1. IN FINEM, FILIIS CORE PSALMUS. LXXIV.

VERS. 2. *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob.* Postquam in præcedenti psalmo Dei adventus prænuntiatus fuerat, consequenter in hoc ereptio a malis, necnon captivitatis solutio, venia quoque et remissio peccatorum prædicatur. Hæc quippe omnia Dei ad homines adventum et reliqua in superiori psalmo enuntiata subsequabantur. Quia enim in illo multa Dei tabernacula, atria et altaria in terra constituenda esse prædictum fuerat; horumque auctor Deus erat ad homines venturus, ac nominatim Christus hic conspiciendus, unde dicebatur, *Videbitur Deus deorum in Sion*; ac rursus, *Appare ad faciem Christi tui*: jure in præsentī psalmo quæ per totum orbem futura sunt prænuntiantur. Quæ sane in adventu Servatoris nostri completa sunt: quo placitum Deo fuit terram Christi sui aditu dignari. Siquidem olim primo parenti dictum fuerat: *Terra es, et in terram reverteturis*⁴¹; et, *Maledicta terra in operibus tuis*⁴²; aliusque propheta dicit: *Maledictum et cædes et mendacium, et furtum et adulterium effusa sunt super terram: et sanguinem sanguine miscent*⁴³: ubi autem Filius Dei peregrinatus est in terra, terrenumque corpus assumpsit, priorum malorum immutatio facta est, totumque terræ elementum, loco pristinæ maledictionis, benedictionem sortitum est, ac ecclesiæ et oratoria Deo per totum orbem constituta sunt. Quare jam dicitur, *Benedixisti, Domine, terram tuam*⁴⁴; in aliis vero, *Dominus, regnavit, exsultabit terra*⁴⁵; ac rursus, *Cantate Domino, omnis terra*⁴⁶. Merito itaque ipsius Domini esse terra dicitur hoc modo: *Benedixisti, Domine, terram tuam.* Non enim oppillicium duntaxat, sed etiam possessio ejus facta est ob allatas superius causas.

⁴¹ Gen. III, 19. ⁴² ibid. 17. ⁴³ Ose. IV, 2. ⁴⁴ Psal. LXXXIV, 2. ⁴⁵ Psal. XCVI, 1. ⁴⁶ Psal. XCV, 1.

Qua ratione autem dicatur, *Avertisti captivitatem* A *Jacob*, intelliges ex illa Servatoris voce, qua hanc Isaïæ prophetiam, *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem* 47, cum legisset, addidit, *Hodie impleta est hæc propheta in auribus vestris* 48, in se completum oraculum significans. Quia scilicet ipse Servator et redemptor animarum hominum esset, quas a dura multiplicium numinum erroris et dæmonum vexatilis servitute, solutis peccatorum vinculis, liberabat. Quod etiam in præsentis psalmo denotatur his verbis. — **VERS. 3.** *Remisisti iniquitates plebi tuæ, operuisti omnia peccata eorum.* Iniquitates autem remissas et operatas alius item sermo meminit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* 49. His porro Spiritus significat, pristinorum peccatorum remissionem iis, qui ex spirituali animarum captivitate redempti sunt, a Servatore concessam: quibus, si post remissionem iterum peccaverint, non secundo peccata remittit, sed operit. Nam ab illo concessum est, ut bonis operibus secundo gestis pristina delicta contegantur. Hæc vero omnia orbi terræ, videlicet illam incolentibus, per Salvatoris adventum universorum Deus elargitus est, sedata ira ac mitigato furore, quo quidem antea terrigenæ illi digni erant, ob impietatis exsuperantiam inimici ejus effecti; at Deus ipse erat, qui in Christo sibi mundum reconciliabat, neque ipsis pristina peccata imputabat. Quamobrem dictum est: — **VERS. 4-7.** *Mitigasti omnem iram tuam, avertisti ab ira indignationis tuæ. Convertite nos, Deus salutarium nostrorum, et averte iram tuam a nobis. Nunquid in æternum irasceris nobis? aut extends iram tuam a generatione in generationem? Deus, tu convertens vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te.* Priora quidem de futuris in toto orbe prænuntiabantur, quæ secundum superius traditam interpretationem in adventu Salvatoris nostri ad finem deducta sunt. Hæc vero quæ tractamus, orationem continent pro populo ex circumcissione. Quia enim propheta divino afflatus Spiritu Judaicæ gentis erga Christum incredulitatem prospiciebat, necnon vindictam facinorum causa ipsis infligendam; hanc pro ipsis orationem emittit peropportune; ita ut nulla in psalmo contradictio deprehendatur, quod cum initio meliora orbi vaticinatus esset, jam quasi nihil boni collatum sit preces instituat. Prima itaque de beneficiis a Salvatore nostro humano generi concedendis prædicta fuerant; secundo autem loco pro contribulibus a propheta preces emittuntur, ut ira ipsos invasura sedetur; atque ipsi demum Dei ad se conversione, atque illa in Christo Dei lætitia digni habeantur.

εὐεργεσιῶν προεφητεύετο· τὰ δὲ δευτέρω ὁ προφήτης ὑπὲρ τῶν ὁμοθεῶν εὐχεται, ἵκετεύων παύσασθαι μὲν τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν, καταξιωθῆναι δὲ καὶ αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιστροφῆς καὶ τῆς ἐπὶ τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνης.

Πῶς δὲ εἰρηται τὸ, Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, νοήσεις ἐκ τῆς σωτηρίου φωνῆς, εἰς τὴν φήσαν ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἐχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀναγνοὺς ἐπήγαγε, Σήμερον πεπλήρωται ἡ προφητεία αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, διδάσκων εἰς ἑαυτὸν πληροῦσθαι τὸ λόγιον. Ὅτι δὴ αὐτὸς ἦν ὁ Σωτὴρ καὶ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ὃς ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας τῆς πολυθέου πλάνης καὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἡλευθέρου, λύσας αὐτῶν τὰς σειρὰς τῶν ἁμαρτιῶν. Ὅθεν καὶ αὐτὸ παρίσταται διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ φάσκοντος· Ἀφήκας τὰς ἀνομιὰς τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἀνομιὰς δὲ ἀφιεμένους καὶ καλυπτομένους ὀδὲ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ φάσκων λόγος· *Μανάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι.* Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δεδωρημένην ἄφεσιν τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων τοῖς ἀπὸ τῆς νοσητῆς τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίας λελυτρωμένοις· οἷς, εἰ μετὰ τὴν ἄφεσιν πάλιν ἁμάρτοιεν, οὐκέτι δευτέρω ἄφεσιν, ἀλλ' ἐπικάλυψιν ἁμαρτιῶν παρέχει. Διὰ γὰρ δευτέρων κατορθωμάτων καλύπτειν τὰ προημαρτημένα συνεχώρησε. Ταῦτα δὲ πάντα τῇ τῶν ἀνθρώπων γῆ, καὶ δηλαδὴ τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἐδωθήσατο, καταπαύσας τὴν ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν, ὧν ἄξιοι τὸ πρὶν ἐτύγχανον οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες, ἵτι δὴ ἐχθροὶ ὄντες αὐτοῦ διὰ τὰς τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ὑπερβολὰς· ἀλλὰ θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος δὲ αὐτοῖς τὰ περὶ πτώματα. Διὸ λέλεκται· *Κατέπαυσας πᾶσαν τὴν ὀργὴν σου, ἀπέστρεψας ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ σου. Ἐπιστρέψον ἡμᾶς, ὁ θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, καὶ ἀποστρέψον τὸν θυμὸν σου ἀφ' ἡμῶν.* Μὴ εἰς τὸν αἰῶνα ὀργισθήσῃ ἡμῶν; ἢ διατερεῖς τὴν ὀργὴν σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; Ὁ θεὸς, εἰ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ ὁ λαὸς σου εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοί. Τὰ μὲν πρότερα προεφητεύετο περὶ τῶν γενησομένων καθ' ὅλης τῆς γῆς, ἃ δὴ καὶ τέλους ἔτυχε διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν· τὰ δὲ προκειμένα εὐχὴν περιέχει ὑπὲρ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφήτης προεώρα τῷ θείῳ Πνεύματι τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπειθείαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ τὴν καταληψομένην αὐτοὺς ὀργὴν τῶν τοιμηθσομένων αὐτοῖς ἔνεκεν, εἰκότως τὴν προκειμένην εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπει· ὡς μηκέτι δοκεῖν ἐναντιολογίαν περιέχειν τὸν ψαλμὸν, ἀνωτέρω μὲν τὰ χρηστότερα θεοπλάσαντα πάσῃ τῇ γῆ, ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις, ὡς μηδενὸς ἀγαθοῦ πεπραγμένου τὴν εὐχὴν διεξιόντα. Τὰ τοῖσιν πρώτα περὶ τῶν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παύσασθαι τῶν ἀνθρώπων βίην ὑπὲρ τῶν ὁμοθεῶν εὐχεται, ἵκετεύων παύσασθαι

47 Isa. LXI, 1. 48 Luc. IV, 18. 49 Psal. XXXI, 1.

Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου καὶ τὸ σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν. Ἐτι καὶ ταῦτα ὁ Προφήτης εὐχεται, ἰκετεύων καταξιοθῆναι καὶ αὐτὸς ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι διὰ τοῦ ἔλεους τοῦ Θεοῦ, ἃ δὴ ἐν τοῖς ἀνωτέροις προσηρτεύετο. Παρακαλεῖ δὲ καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰς ἀνθρώπους ἐπιλάμψεως τυχεῖν, διὰ τοῦ φάσκειν· Καὶ τὸ σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν. Σαφῶς δὲ τὸ σωτήριον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν ἐδίδαξεν ὁ Συμεὼν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· λαβὼν γούν μετὰ χειρας ἔτι νήπιον ὄντα τὸν Ἰησοῦν, εἶπε· *Nūn ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸν λόγον σου ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου.* Τοῦτο οὖν αὐτὸ καὶ ὁ Προφήτης ἰδεῖν εὐχεται· διό φησιν ὁ Σωτήρ· Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ἡμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον. Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἔμοι Κύριος ὁ Θεός, ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν. Εὐξάμενος ὁ Προφήτης, τῇ σωτῆρι αὐτὸν παραδίδωσι, πιστεύσας ἐπακουσθήσεσθαι. Εἶτα προσδοχάσας ἀποκρίσεως τυχεῖν φησιν αὐτὸς πρὸς αὐτόν· Τὰ μὲν τῆς εὐχῆς μοι τοιαῦτα γέγονε· καιρὸς δὲ λοιπὸν ἐπακοῦσαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ μαθεῖν παρ' αὐτοῦ τί μέλλοι θεσπίζειν περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν μελλόντων διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐπιστρέφειν. Εἶτα βραχὺ τι ἐφησυχάσας, πληροῦται τοῦ Πνεύματος τοῦ θεοῦ, καὶ προφητεύει ἐξῆς ὧδέ πως λέγων· Πλὴν ἐγγὺς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ σωτήριον αὐτοῦ, τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν· Ἐπιστήσεται δὲ διὰ τούτων, ὅσον οὐδέπω μέλλειν ἐπιστήσεσθαι ἀνθρώποις τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἠρξάτο εἰπών· Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν. Αὐτὸ δὴ οὖν ταῦτό φησι τὸ σωτήριον ἔγγιστα τυγχάνειν, καὶ πλησίον ἤδη καὶ ἐγγὺς τῶν φοβουμένων αὐτὸν εἶναι, αἰτίον ὑπάρχον τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν καὶ σκηνώματα συστήσαι ἐν τῇ γῆ ἡμῶν. Ἔθος δὲ τῆς θείας Γραφῆς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὀνομάζειν, πολλάκις διὰ πολλῶν ἀπεδείξαμεν. Ὅ δὴ καὶ νῦν θεσπίζων ὁ λόγος, παρίστη διδάσκων ἀντὶ τῆς προτέρας ἀτιμίας τῆς κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ὑποστάσης ἐν τῇ γῆ δόξαν ἐν αὐτῇ κατασκηνώσειν, καὶ σκηνώματα πανταχοῦ γῆς ἰδρυθήσεσθαι δόξης τῆς τῷ Θεῷ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀνατεθεισομένης. Εἶτα τούτοις ἐξῆς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμέλλεν ἀποπληρωθῆσεσθαι τὰ ἐπηγγελμένα, διασαφεῖ λέγων· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνητησαν, δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφλίθησαν. Δύο δὴ διὰ τούτων συζυγίας φησὶν ἀλλήλαις συννητηχῆναι, ὧν ἡ πρώτη ἔλεος ἦν καὶ ἀληθείας, ἡ δὲ δευτέρα δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης. Συνήνητησαν ἀλλήλαις, φησὶ, καὶ φιλικούς ἀσπασμούς ἀποδεδώκασι· κατεφλίθησαν τε ὁμοῦ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην ἢ ἀλήθεια καὶ τὸ ἔλεος. Πόθεν δὲ ἀφικόμενα ἀλλήλαις συνήνητησαν, πάλιν ὑποβάς διδάσκει λέγων· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυ-

VERS. 8. *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hic etiam Propheta precando insistit, ut ipse quoque dignus habeatur, qui ea quæ per misericordiam Dei eventura, quæque antea prænuntiata sunt, oculis percipiat. Rogat item ut splendendi illius Christi ad homines adventus ipse cōsors efficiatur, cum ait, *Et salutare tuum da nobis.* Salutare autem illud Christum esse clare docet in Evangeliiis Simeon : qui, Jesu adhuc infante in ulnis accepto, dixit : *Nūnc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace.* Quia viderunt oculi mei salutare tuum ⁵⁰. Idipsum videre peroptat Propheta : ideo Salvator ait, *Multi prophetæ et justī voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* ⁵¹. — VERS. 9. *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et in sanctos suos et in eos qui convertuntur corde.* Postquam precatus est Propheta, certus se exaudiendum esse, silentio se tradit. Hinc dum responsonem expectat, sese sic alloquitur : Talis fuit precatio mea; jam tempus est ut Spiritum sanctum audiam, et ab illo ediscam, quid de pace populi sui et de iis qui per Christum suum convertendi sunt, vaticinaturus sit. Deinde vero postquam paulum substitit et quievit, Spiritu divino repletur; et sub hæc prophetiam edit his verbis : — VERS. 10. *Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.* His autem declarat jam jam adventurum hominibus esse salutare Dei, de quo superius hæc precabatur : *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hoc ipsum salutare jam proximum esse declarat ac vicinum timentibus eum, ipsumque veram esse causam cur gloria inhabitet et tabernacula ponat in terra nostra. Id autem moris esse Scripturæ divinæ, ut Christum Dei salutare nuncupet, sæpe et pluribus comprobavimus. Quod sane hoc in vaticinio declaratur, scilicet loco prioris infamiae, quæ idololatriæ tempore in terra versabatur, gloriam ibidem habituram, et tabernacula gloriæ Deo per evangelicam doctrinam referendæ, ubique terrarum sigenda esse. Secundum hæc modum aperit quo promissa complenda sunt, his verbis : — VERS. 11. *Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatæ sunt.* His porro binas conjugationes coaluisse docet, quarum prima est misericordiæ et veritatis; secunda vero, justitiæ et pacis. Occurrerunt, inquit, mutuo, amicasque salutationes contulerunt : oscula dederunt simul justitiæ et paci veritas et misericordia. Unde vero profectæ mutuo occurrerint, secundum hæc declarat his verbis : — VERS. 12. *Veritas de terra orta est, et justitia de caelo prospexit.* Utpote igitur ex magna intercapedine mutuo concurrentes, sese invicem amplexæ et osculatæ sunt, hinc justitia quæ de cælo in terram prospexit, inde veritas quæ de imo sive de terra

⁵⁰ Luc. II, 29, 30. ⁵¹ Matth. XIII, 17.

orta est. His consequenter adjiciemus et subjun-
gemus ea quæ in principio psalmi posita sunt, et sic
habent: *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti
captivitatem Jacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ,
operuisti omnia peccata eorum.* Hæc quippe omnia
tum futura prænuntiabantur, cum salutare Dei in
terra visum esset. Siquidem una cum salutari veri-
tate de terra orta, ac justitia quæ de cælo prospici-
ens ipsi occurrit, Dei gratiam ex æquo exque
suprema justî ratione in omnes homines effun-
dit.

Σωτηρίῳ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνατεῖλασα, ταύτη τε
σύνῃ, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξ Ἰησοῦ καὶ κατὰ τὸ

His porro divinus Domini et Servatoris nostri
Jesu Christi adventus perspicue enuntiatur; per
quem solum veritas de terra orta est: quia ipse
veritas erat, ac doctrinæ ejus evangelicæ sermo,
non ut olim in figuris et symbolis, sed per ipsam
veritatem tradebatur. Ideo dictum est: *Lex per
Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Chris-
tum facta est*⁵⁵? Universa autem opera ejus veri-
tatis erant, necnon ortus ejus, passio et cætera, quæ
specie solum et phantasia gesta fuisse opinabantur
athæi hæretici. Quod si omnis homo mendax, me-
rito ipse solus, qui veritas est, de terra ortus est,
peregrinum quidpiam et insolens; terra quale nun-
quam tulerat bonum proferente, in quo justitia illa
de cælo prospiciens requievit. Justitia vero, quæ
in veritate requievit, quænam alia fuerit, nisi ipse
Deus Verbum de quo dictum est: *Qui factus est
nobis sapientia a Deo, justitia et sanctificatio et re-
demptio*⁵⁶? Hic namque ex cælis descendens in
veritate, quæ de terra orta est, requievit, ipsique
conjunctus, ceu dilectam amabiliter eam amplexa-
tus est. Veritati porro de terra ortæ præcurrrens
aderat misericordia: per misericordiam quippe Dei,
tota veritatis dispensatio facta est. Justitiam vero
de cælo delapsam pax sequebatur; ut homines ter-
ram incolentes, non solum misericordia Dei et veri-
tate, sed etiam illa cælesti justitia et ejus amica
pace fruerentur. Nam olim quidem justitiæ et pacis
domicilium cælum erat; nunc vero terra cum
misericordia Dei in terra substitit. Nam hæc subse-
quentium causa fuit: siquidem propter Dei mise-
ricordiam reliqua omnia secuta sunt: post miseri-
cordiam quippe veritas, hinc justitia, denique pax.
De Servatore certe nostro diserte scribitur: *Quia
ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum*⁵⁷; et:
*Pacificans per se sive quæ in cælis, sive quæ in terra
sunt*⁵⁸; ac rursum: *Veniens evangelizavit pacem iis
qui longe, et iis qui prope sunt*⁵⁹. Jure ergo in
Psalmo dicitur illud: *Verumtamen prope timentes
eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra no-
stra.* Multa quippe magnæ gloria in terra nostra,
videlicet in orbe, per prophetiarum eventum consti-
tuit. Et qui, quæso, non habitatura erat gloria in terra
nostra, quando salutare ipsius, Christus Dei, et illa

Α ψεν. Ὡς ἐκ μακροῦ τοιγαροῦν διαστήματος συντη-
χοῦσαι ἀλλήλαις, περιεπίψαντο καὶ κατεφίλησαν.
Ἄνωθεν μὲν ἐξ οὐρανοῦ διακύψασα ἐπὶ τὴν γῆν ἡ δι-
καιοσύνη, κάτωθεν δὲ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατεῖλασα ἡ
ἀλήθεια. Τούτοις ἀκολουθῶς ἐξῆς παραθησόμεθα καὶ
συνάφομεν τὰ πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ, ἐν οἷς ἐλέγετο·
*Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν
αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὴν ἀνομίαν τοῦ
λαοῦ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.*
Ταῦτα γὰρ πάντα μέλλειν ἐσεσθαι προεφητεύετο, τῷ
σωτηρίου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς ὀφθέντος. Ἐπεὶ σὺν τῷ
συναντήσασα ἡ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διακύψασα δικαιο-
σύνη, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξ Ἰησοῦ καὶ κατὰ τὸ
δικαιότατον τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐξήλωσε.

Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ἡ θεοφάνεια τοῦ Κυρίου καὶ
Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρίσταται· δι' οὗ
μόνου ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν· ἐπειδὴ
αὐτὸς ἦν ἡ ἀλήθεια, ὃ τε τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ
διδασκαλίας λόγος οὐκ ἔθ' ὡς τὸ παλαιὸν ἐν τύποις·
καὶ διὰ συμβόλων παραδέδοτο, ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἀλη-
θείας. Διδέειραται· Ὁ νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ
χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.
Καὶ πᾶσα δὲ αὐτοῦ αἰ πράξει; ἀλήθεια ἦσαν, ἡ τε
γένεσις αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος καὶ τὰ λοιπὰ, ἃ δὴ κατὰ
δόκῃσιν καὶ φαντασίαν ὑπέλαβον γεγόναι οἱ ἀθεο-
αἰρεσιῶται. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, μὴ
ἂν αὐτὸς εἰκότως, ἀλήθεια ὦν, ἀπὸ τῆς γῆς ἀνέτει-
ξένον τι χρῆμα τῆς γῆς, καὶ ὅσον οὐδεπώποτε ἐρη-
νήγατο ἀγαθόν, ἀποδοῦσης· ἐφ' ἧν καὶ ἡ ἐξ οὐρα-
νοῦ διακύψασα δικαιοσύνη ἀνεπαύσατο. Τίς ὁ ἂν εἴη
ἡ δικαιοσύνη ἡ ἀναπαυσασμένη ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἡ
αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, περὶ οὗ εἰρηται, Ὡς ἐγενήθη
ἡμῶν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγα-
θὸς καὶ ἀπολύτρωσις; Οὗτος γάρ, ἐξ οὐρανοῦ
καταβὰς, ἐναπεύσατο τῇ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατελειᾷ
ἀληθείᾳ, ἠνώθη τε αὐτῇ, καὶ ὡς φιλῆ περιπλοκῆς
ἔδωκε φιλικῶς. Συνῆν δὲ τῇ μὲν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνα-
τειλᾷσῃ ἀληθείᾳ τὸ ἔλεος προτρέχον αὐτῆς· διὰ γὰρ
τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος ἡ πᾶσα τῆς ἀληθείας γέγονεν οἰκο-
νομία· τῇ δὲ ἐξ οὐρανοῦ καταπεύσῃ δικαιοσύνῃ
εἶπετο ἡ εἰρήνη, ὅπως οἱ ἐπὶ γῆς οἰκοῦντες ἄνθρωποι
μὴ μόνον ἔλεος Θεοῦ καὶ ἀληθείας ἀπολαύσωσιν,
ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ δικαιοσύνης, ἅμα καὶ τῆς
ταύτης φιλῆς εἰρήνης. Πάλαι μὲν γὰρ οἰκητήριον
ἐτύγχανε τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης οὐρανοῦ·
νῦν δὲ καὶ ἡ γῆ, ὅτε ἐπὶ τῆς γῆς ὑπέστη τὸ ἔλεος τοῦ
Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ ἦν καὶ τῶν ἐξῆς αἰτίων· διὰ γὰρ τὸ ἔλεος
τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἐπεκλούθησε· μετὰ
γὰρ τὸ ἔλεος ἡ ἀλήθεια, ἔπειτα ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἐπὶ
πᾶσιν ἡ εἰρήνη. Γέγραπται δὲ σαφῶς περὶ τοῦ Σωτήρος
ἡμῶν, Ὅτι αὐτὸς ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ποιήσας
τὰ ἀμφοτέρωθεν· καὶ, *Εἰρηνοποιήσας δι' αὐτοῦ τὰ
ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάλιν·
Ἐλθὼν εὐηγγέλισατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ
τοῖς ἐγγύς.* Εἰκότως οὖν διὰ ταῦτα ἐν τῷ ψαλμῷ
εἰρηται τὸ, *Πλήν ἐγγύς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ
σωτήριον αὐτοῦ, τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν
τῇ γῇ ἡμῶν.* Πολλὴ γὰρ καὶ μεγάλη δόξα ἐν τῇ ἡμ-

⁵⁵ Joan. 1, 17. ⁵⁶ I Cor. 1, 30. ⁵⁷ Ephes. 11, 14. ⁵⁸ Col. 1, 20. ⁵⁹ Ephes. 11, 17.

τέρξ γῆ, λέγω δὲ τῆ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη, διὰ τῆς τῶν προφητευομένων ἐκβάσεως συνέστη. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἤμελλε κατασκευῶν δόξα ἐν τῇ γῆ ἡμῶν, ὅτε καὶ τὸ σωτήριον τοῦ αὐτοῦ, αὐτὸς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ δικαιοσύνη, ταύτης ἐπιβῆναι κατηξίωσε; Ταῦτα δὲ πάντα ἐπακούσας τοῦ Θεοῦ προορίσαντος καὶ προλαλήσαντος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, θεσπίζει μετὰ τὴν εὐχὴν, εἰπὼν· Ἀκούσομαι εἰ λαλήσει Κύριος ὁ Θεός· διδ' ἐπήγαγεν ἐξῆς· Ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ εἰρήνη γέγονε τῷ λαῷ, ὅτε τὸ ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια συνήνησαν, ἢ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ εἰρήνη κατεφιλήσαν. Ὡς οὕτως ἐχόντων, καὶ τὰ τῆς εὐχῆς ἀποδέδοται τοῦ Προφήτου, καὶ τὰ πρὸ τῆς εὐχῆς εἰρημένα. Καὶ γὰρ εὐδόκησε Κύριος τὴν γῆν αὐτοῦ, καταξιώσας αὐτὴν ἔλεος καὶ ἀληθείας καὶ τῶν λοιπῶν· ἀλλὰ καὶ ἀπέστρεψε τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, λύσας μὲν πάντα πόλεμον, χαρισάμενος δὲ τὴν εἰρήνην, καὶ διαρρήξας τοὺς δεσμούς, καὶ τοὺς κλοιούς τοὺς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγενομένους. Διὸ καὶ συνῆπται τῷ, Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, τὸ, Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, καὶ τὸ, Ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ ἐπιστροφή τῆς αἰχμαλωσίας οὐκ ἄλλως ἀπετελέσθη ἢ δι' ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Ὅτι δὲ καὶ ταῦτα διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τέλους ἔτυχεν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε, λαθῶν τὴν βίβλον τοῦ Ἡσαίου, καὶ ἀναγνοὺς τὸ, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶρεκεν ἐχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπήνεγκεν εἰπὼν· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὤσιν ὑμῶν. Εἰ δ' οὖν ἐννοήσῃ τις, εἴποι ἂν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πάλαι πρότερον αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τῶν ἀοράτων πολεμίων, τῶν ἀληθῶς ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, καθελκυσθῆναι εἰς εἰδωλολατρείας, καὶ πάσας πράξεις αἰσχροῦ καὶ ἀθεμίτου, οὐκ ἂν ὄκησεν δεῖν τὴν ταύτην φάναι ψυχῶν αἰχμαλωσίαν, ἥς ἀπαλλάξας καὶ ἐλευθέρους καταστήσασκεν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἀφῆσιν τε διὰ λουτροῦ παλιγγενείας παλακῶν πλημμελημάτων καὶ λύσιν προτέρων ἀσεβημάτων παρασχῶν, αἴτιος ἡμῖν κατέστη τῆς ἐν τῷ ψαλμῷ εὐχαριστίας, ὡς δύνασθαι καὶ ἡμᾶς λέγειν· Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

Καὶ γὰρ ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. Πάλαι μὲν, ὅτε ὑπὸ κατάραν ἦν ἡ γῆ, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἔφευ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοὶ· νῦν δ' ὅτε τοιαῦτα ἀγαθὰ εἰς αὐτὴν ἐλήλυθεν, ἀκολούθως καὶ αὐτὴ τὸν προσήκοντα καρπὸν ἀποδίδοναι λέγεται, ἅτε δὴ τυχοῦσα τῆς παρὰ τοῦ Κυρίου χρηστότητος. Καρπὸς δὲ ἐπάξιος Θεοῦ οὐκ ἄκανθα καὶ τριβόλοι, ἀλλὰ πάντως που ταῦτα δι' ὧν καταξιοῦται εὐλογίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Γῆ δὲ ἡ πιούσα τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον πολλὰκις ὑετὸν, φέρουσά τε βοτάνην εὐθετον ἐκεῖνις, δι' οὗς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰκότως οὖν

de caelo iustitia ad eam accedere dignata est? Cum hæc autem omnia a Deo definita et prænuntiata audisset, post editam orationem hæc vaticinatur: *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus*; ideoque pergit, *quoniam loquetur pacem in plebem suam*. Hæc vero pax tum populo concessa est, cum *miser cordia et veritas obviaverunt sibi, iustitia et pax osculata sunt*. Quæ cum ita se habeant, cum ea quæ Propheta precatus fuerat, tum ea quæ ante orationem dixerat, concessa fuere. Nam benedixit Dominus terram suam, misericordia et veritate ac reliquis dignatus eam; quin etiam animarum humanarum captivitatem avertit, soluto bello quolibet, ac reconciliata pace, fractisque vinculis ac compediibus per peccatum inductis. Quamobrem huic dicto: *Avertisti captivitatem Jacob*, istud subiungitur: *Remisisti iniquitates plebi tuæ*; et illud: *Operuisti omnia peccata eorum*. Nam reditus ex captivitate, non alio quam per remissionem peccatorum modo partus est. Quod autem hæc per adventum Servatoris nostri ad effectum deducta sint, ipse in Evangeliiis docuit, cum accepto Isaïæ libro, postquam legisset illud: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem* 87, et cætera; intulit his verbis: *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris* 88. His si quis animus adhibeat, dicat sane genus hominum olim captivitatem passum esse ab invisibilibus inimicis, vere Dei hostibus, in idololatriam et in turpia omnia nefariaque opera pellectum; neque cunctetur eam gravem animarum captivitatem pronuntiare, qua cum nos eripuisset liberisque constituisset Salvator et Dominus noster, concessa per lavacrum regenerationis pristinorum scelerum et impietatum venia ac remissione, auctor nobis fuit gratiarum actionis in psalmo positæ, ita ut nos quoque dicere valeamus: *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitates plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum*.

VERS. 13. Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Olim quidem cum sub maledicto terra esset, spinas ac tribulos germinabat, secundum illud: *Maledicta terra in operibus suis, spinas et tribulos germinabit tibi* 89: nunc autem, cum in ea talium bonorum accessio facta est, e re congruentem dicitur proferre fructum; utpote quæ Domini benignitatem consecuta sit. Fructus autem Deo dignus non spinæ et tribuli sunt; sed ea plane quibus Dei benedictionem sortita est. Terra vero quæ decidentem pluviam sæpius excipit et bibit, ac cultoribus suis congruentem herbam profert, ea benedictionis a Deo datæ particeps est. Jure ergo nova cantica edere terra jubetur, utpote

87 Isa. LXI, 1. 88 Luc, IV, 18. 89 Gen. III, 17, 18.

quæ jam indicatis bonis dignata sit, cum Spiritus sanctus ipsi accinat et dicat]. *Cantate Domino, omnis terra, cantate Domino canticum novum* ⁶⁰; et, *Dominus regnavit, exultabit terra* ⁶¹, et alia his similia. — **VERS. 14.** *Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus ejus.* Hujus dicti sententiam liquidius efferunt reliqui interpretes, maximeque Symmachus qui sic habet : *Justitia uniuscujusque præcedet ipsum, et ponet in via pedes ejus.* Collatis namque terræ bonis, quisquis terram incolit, utpote qui justitiæ de cælo prospicientis consors sit, propriam sibi justitiam obtinens, eam in via ad superna ducem, ac gressus suos dirigentem habebit ; ut iter ad cælos emensus, roboratusque et a præcurrente justitia sua manu ductus, superna promissa nanciscatur : quæ Salvator et Dominus noster omnibus hominibus annuntiavit dicens : *Appropinquavit regnum cælorum* ⁶²; et *Beati hujusmodi homines, quoniam ipsorum est regnum cælorum* ⁶³.
 τὰ καινὰ ἔσματα ἔδειν προστάτεται ἡ γῆ, ὡς ἂν τοιούτων ἀρτίως δεδηλωμένων κατηξωμένη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφρονούντος αὐτῇ καὶ λέγοντος· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, ἔσαστε τῷ Κυρίῳ ἔσμα καινόν· καὶ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τυγχάνει. Δικαιοσύνη ἐναντίον αὐτοῦ προπορεύεται, καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Τοῦτου τῆν δiάνοιαν σαφέστερον ἐκδεδώκασιν οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί, καὶ μέγιστα ὁ Σύμμαχος εἰπών· Δικαιοσύνη ἐκάστου προελεύσεται αὐτὸν, καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τοὺς πόδας αὐτοῦ. Μετὰ γὰρ τὰ τῆ γῆ κεχαρισμένα ἀγαθὰ ἕκαστος τῶν τὴν γῆν κατοικούντων, ὡς ἂν τις ἐξ οὐρανῶν διακυσφάσης δικαιοσύνης μετασχῶν, καὶ αὐτὸς ἴδιαν κτησάμενος δικαιοσύνην, ἔξει αὐτὴν προάγουσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἄνω φέρουσαν ὁδὸν, καὶ τὰ διαθήματα αὐτῆς κατατάττουσαν· ὅπως ὀδεύσας τὴν εἰς οὐρανὸς φέρουσαν, ἐπιστηριζόμενός τε καὶ χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς προαγοῦσης αὐτὸν δικαιοσύνης αὐτοῦ, τύχοι τῶν ἐπουρανίων ἐπαγγελιῶν, ἃς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐκήρυττε πᾶσιν ἀνθρώποις λέγων· Ἐγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, Μακάριοι οἱ τοιοῦτοι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

ORATIO INSI DAVID. LXXXV.

VERS. 1. *Inclina, Domine, aurem tuam et exaudi me, quoniam inops et pauper sum ego.* Cum his in locis quatuor psalmi *filiorum Core* inscripti consequenter ponantur, quorum primus est LXXXIII, secundus LXXXIV, tertius LXXXVI, postremus LXXXVII, opportune quærat aliquis quid causæ sit, quod oratio Davidis intempestive, ut quispiam dixerit, in medio eorum locata fuerit. Æstimo igitur non sine causa, sed opportunissime vaticiniis de Christo immistam hanc orationem fuisse. Quia enim bonorum promissa, veniam peccatorum, Dei ad homines adventum, Christi redemptoris ac Servatoris hominum peregrinationem, primi psalmi *filiorum Core* inscripti vaticinabantur, videlicet LXXXIII et LXXXIV, imo etiam qui postea *filiorum Core* inscribuntur, gentium vocationem, Christi ortum, mortem ab eo pro hominibus susceptam, prædicabant; arbitror in medio prophetiæ hasce res prænuntiantis necessario positam fuisse Davidis orationem, qua supplicat bona per Salvatorem universis hominibus procuranda, sibi quoque conferri; ut et ipse honorum quæ in prophetia enuntiantur consors, veniam peccatorum consequatur, magnoque illo ac salutari bono fruatur, quod omnibus gentibus promittitur. In hac itaque oratione David effusam in omnes gentes gratiam memorat, quam demirari se et stupere proficitur his verbis : *Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti venient et adorabunt coram te.* Quia igitur ipse quoque paria bona consequi precabatur, orationem suam in medio psalmorum evangelicorum congruenter locavit. Hæc de proposita quæstione dicta sint. Nec ignorandum,

ΠΡΟΣΕΥΧΗ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΠΕ΄.

Κλίνον, Κύριε, τὸ ὄψ σου, καὶ ἐπάκουσόν με, ὅτι πτωχὸς καὶ πένης εἰμὶ ἐγώ. Τεσσάρων ὄντων ἐφεξῆς ψαλμῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων *ὠδῶν Κορέ* κατὰ τοὺς παρόντας τόπους, πρώτου μὲν τοῦ πγ', ἔπειτα τοῦ πδ', καὶ τρίτου τοῦ πε', καὶ τελευταίου τοῦ πζ', πῶς ἡ προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ ἀκαίριως, ὡς ἂν εἴποι τις, παρεμβέλλεται μέση, ἐλόγως ἂν τις ἐτάσειεν. Ἐγούμαι τοίνυν οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' εὐκαιρῶτατα ταῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείας παραμύχθαι τὴν προκειμένην εὐχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας καὶ ἀφέσεις ἀμαρτημάτων, Θεοῦ τε εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν καὶ Χριστοῦ ἀφίξιν λυτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος ἀνθρώπων, οἱ πρῶτοι τῶν ἐπιγεγραμμένων *ὠδῶν Κορέ* προσεφύττειον, ὅτε πγ' καὶ πδ'. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἐξῆς ἐπιλεγόμενοι τῶν *ὠδῶν Κορέ*, καὶ αὐτοὶ ἐθνῶν κλήσιν εὐηγγελίζοντο, καὶ Χριστοῦ γενέσιν, καὶ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῦ θάνατον ἀντικαλῶς ἠγούμαι τῆς περὶ τούτων προφητείας μέσῃν παρεμβέλλῃσθαι τὴν προσευχὴν τοῦ Δαυὶδ, δι' ἧς ἐκευεὶ τυχεῖν καὶ αὐτὸς τῶν διὰ τοῦ Σωτῆρος πᾶσιν ἀνθρώποις προξενουμένων ἀγαθῶν ὡς ἂν, καὶ αὐτὸς γενόμενος κοινωνὸς τῶν προφητευομένων, τύχοι μὲν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν, ἀπολαύσει δὲ τῆς σωτηρίου μεγαλοδωρεᾶς τῆς πᾶσι τοῖς ἔθνεσι εὐαγγελιζόμενης. Μνημονεύει γοῦν ἐν τῇ αὐτοῦ προσευχῇ ὁ Δαυὶδ τίς εἰς τὰ ἔθνη χυθείσης τοῦ Θεοῦ χάριτος, ἀποθαυμάζων καὶ ἐκπλητόμενος τὴν χάριν, δι' ἧν φησὶν· Ὅτι ἐστὶν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα σου. Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. Ἐπὶ τοίνυν καὶ αὐτὸς ἠύχετο τοῦ ἴσων ἀγαθῶν τυχεῖν, εἰκότως τὴν αὐτοῦ προσευχὴν μέσῃν τῶν εὐαγγελικῶν ψαλμῶν παρεμβάλλει. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς τὴν

⁶⁰ Psal. xcvi, 1. ⁶¹ Psal. xcvi, 1. ⁶² Matth. III, 2. ⁶³ Matth. v, 3, 10.

λαθείσαν πρότασιν ειρήσθω. Χρή δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι καὶ ἄλλοι πλείους εἰσὶ Προσευχῆς ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοί· ἀλλ' οὗτος μετὰ προσθήκης, τοῦ Δαυὶδ, εἰρηται· ἕτερος δὲ ἐπιγράφεται, Προσευχὴ τοῦ Μωϋσῆ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλος, Προσευχὴ τοῦ πτωχοῦ, ὅταν ἀκηδίασῃ καὶ ἐναντίον τοῦ Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς ἐπαναβεβηκότες τὰς ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ προσευχάς, οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι· προσελθόντες ἤξιον αὐτὸν διδάξαι αὐτοὺς προσεύχεσθαι· ὁ δὲ διδάσκει, μόνος αὐτοῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις κατάλληλον παραδίδους προσευχῆν. Διό φησι πρὸς αὐτούς· Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἔξῃς. Ἐκαστος οὖν ἑαυτὸν δοκιμαζέτω, εἴτε ἀξίος ἐστίν, ὡς ἦδη υἱὸς Θεοῦ γεγυῶς, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπακαλεῖσθαι Πατέρα, καὶ λέγειν τὸ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἔξῃς. Εἰ μὴ τοσοῦτος εἴη, ἀναλέγεσθαι ἑαυτῷ σπουδαζέτω τὴν ἀρμόζουσαν τῇ αὐτοῦ καταστάσει προσευχὴν ἀπὸ τε τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν καὶ ἀπὸ τῶν προφητικῶν φωνῶν. Ἡ μέντοι παρούσα προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ οὕσα τυγχάνει· οὕτως γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ τε Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ, τῷ Δαυὶδ, τὸ Δαυὶδ, εἰρηκότες. Δοκεῖ δὲ ὁ Δαυὶδ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι μὴ ἠγνοηκέναι τὸν περὶ τῶν πτωχῶν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημῶν μακαρισμὸν· διδὼν πτωχὸν ἑαυτὸν καὶ πένητα ὑπάρχειν ὁμολογεῖ, καὶ ταῦτα βασιλεὺς ὢν καὶ πλούσιος πολλῶν περιβρέμενος. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῷ πνεύματι τοιοῦτος ἦν, κατὰ τὸ, Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, εἰκότως ἐν τῇ προσευχῇ, ὡς ἀρετὰς ἑαυτοῦ καὶ τὰ κατορθώματα προβάλλεται τὴν πτωχείαν καὶ πέναν. Καὶ ἄλλως δὲ ἔρεις, ὅτι, ὡσπερ Μωϋσῆς, φωνῆς ἀκούσας Θεοῦ, ἰσχνόφωνον ἑαυτὸν εἶναι ὠμολόγει, κατὰ παράθεσιν τῆς θείας φωνῆς τοῦτο φήσας· οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ, εἰ καὶ μέγας ἦν καὶ πλούσιος καὶ σοφὸς ἀνθρώποις συγκρινόμενος, ἀλλ' ἀνατείνας πρὸς τὸν Θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὁρᾷ ἑαυτὸν τὸ μηδὲν ὄντα· καὶ ἐπεὶ μήπω ἦν δυνατὸς πατέρα τὸν Θεὸν ὀνομάζειν, Κύριον αὐτὸν καλεῖ, δούλου χύραν ἑαυτὸν ἐπέχειν σημαίνων. Εἶθ' ὡς αὐτὸς μένων κάτω που καὶ ἐν βυθῷ, τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ὕψει, κλίνει τὸν Θεὸν ἱκετεύει τὸ οὖς ἑαυτοῦ· ἵνα μὴ τοσοῦτον βοᾷν δυνάμενος διὰ τὴν οικίαν ἀσθένειαν, ὡς ἀναπέμπειν εἰς ὕψος καὶ τείνειν πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Διὸ δεῖται κλίνει ἑαυτοῦ τὸ οὖς τὸν Θεὸν, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ταπεινότητι συγκαταθῆναι τὴν θέαν ἀκοήν.

Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, ὅτι δοσιός εἰμι· σώσον τὸν δούλον σου, ὁ Θεός, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ. Ἐν οἷς ἦν, ἐν τούτοις φυλαχθῆναι ἀξιοῖ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν μὴ συληθῆι αὐτῷ ἡ ψυχὴ ὡν ἐκέκτητο ἀρετῶν· ἃς ἐδήλωσε πρῶτον εἰπὼν, Ὅτι πτωχὸς καὶ πένης εἰμι ἐγὼ· δεῦτερον, Ὅτι δοσιός εἰμι· διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φάσκει· Μὴ ἐλθέτω μοι πούς ὑπερηφανίας. Ἐπεὶ δὲ συνηδὲι ἑαυτῷ μηδέπω ὄντι υἱῷ, εἰκότως δούλον ἑαυτὸν ὁμολογεῖ καὶ φησι· Σῶσον τὸν δούλον σου, ὁ Θεός, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ. Δούλος δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ μὴ δουλεύων ἀμαρτία, μηδὲ τινὶ πᾶθει ὑποκαίμενος, μόνον δὲ Θεοῦ Λόγῳ ὑποταταγμένος, καὶ

alios plerosque psalmos esse qui, *Oratio*, inscribuntur; sed hic cum hoc additamento, *Davidis*, profertur; alius " vero inscribitur: *Oratio Moysis hominis Dei*; alius " , *Oratio pauperis, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam*. Sed quemadmodum apostoli Salvatoris nostri, Veteris Scripturæ orationibus superiores effecti, accedentes rogabant eum, ut se orandi modum edoceret; ille vero ipsis solis et similibus ipsis congruentem tradidit orationem, cum dixit illis, *Sic vos orate: Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum* " , et cætera; itaque seipsum quisque probet, num dignus sit, utpote jam filius Dei effectus, Patrem qui in cælis est invocare, ac illud proferre, *Pater noster, qui es in cælis*, etc. Quod si talis non sit, curet statui suo congruentem orationem deligere, ex libro Psalmorum et ex propheticis vocibus desumptam. Hæc igitur oratio Davidis est: nam sic explicarunt Aquila et Symmachus, qui pro illo, *Davidi*, interpretati sunt, *Davidis*. Videtur porro David, divino afflatus Spiritu, beatitudinem illam de pauperibus a Salvatore nostro prolatam non ignorasse: quare se pauperem et inopem esse fatetur, etiamsi rex ac divitiis instructus multis esset. Sed quia spiritu talis erat secundum illud, *Beati pauperes spiritu* " ; merito paupertatem et inopiam inter virtutes et recte facta sua in oratione recenset. Alio item modo dixeris; sicut Moyses, audita Dei voce, se balbutientem esse fatebatur, idque dicebat vocem suam cum divina comparando; ita et David, etiamsi magnus, dives et sapiens, cum hominibus comparatus esset; at elevatis ad Deum oculis, se nihil esse vidit: et quia nondum posset Deum patrem vocare, Dominum eum appellavit, se famuli locum tenere significans. Deinde, utpote qui in infimis et in profundo maneat, cum Deus in alto exsistat, rogat ut inclinet aurem suam, quod ipse præ infirmitate tantum edere clamorem non possit, qui in altum perveniat, et ad Deum pertingat. Quamobrem supplicat ut Deus inclinet aurem suam, et ut divinus auditus humilitati suæ attemperetur.

Vers. 2. *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum: salvum fac servum tuum, Deus, sperantem in te*. In quo statu erat se conservari a Deo postulat, ut ne anima sua virtutibus quas obtinebat spoliaretur: quas virtutes, his declarabat, primo cum diceret, *Quoniam inops et pauper sum ego*; secundo, *Quoniam sanctus sum*; quare alibi dicit, *Non veniat mihi pes superbiæ* " . Cum autem se nondum filium esse putet, se jure servum confietur et ait, *Salvum fac servum tuum, Deus, sperantem in te*. Servus porro Dei est, qui peccato non servit, nullique affectui subditus est, sed uni

" Psal. lxxix, 1. " Psal. ci, 1. " Matth. vi, 9. " Matth. v, 3. " Psal. xxxv, 12.

Dei Verbo subjectus ; et qui in nullo alio spem habet, nisi in uno Deo. — VERS. 3, 4. *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamabo tota die : lætifica animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi.* Licet sanctus sim, ait, licet inops et pauper spiritu ; sed nondum mihi fidens orationem emitto. Precor autem et rogo tuam consequi misericordiam : et hæc perpetua oratio mea est. Pro illo autem, *Tota die*, Symmachus sic edidit, *Quia ad te clamans singulis diebus.* Non enim una tantum die orationi vacandum, sed per totam vitam. Et quia de nulla humana re admodum gaudebat ; illud etiam a Deo præberi sibi rogabat, id est, ut lætitia illa quæ apud ipsum Deum habetur, anima sua digna haberetur : gnarus utique corpus et carnem suam corporeis rebus gaudere. Quare hæc quidem respuit, solam vero, quæ apud Deum est, lætitiæ postulat, animæ suæ voluptatem procurans. Sciebat quippe, non posse omnes illam consequi ; sed eos tantum qui a mortali vita et a corporeis cupidinibus sese amovent, et ad Deum solum mente et cogitationibus accedunt ; ideo jure adjicit, *Quoniam ad te, Domine, animam meam levavi.* — VERS. 5. *Quoniam tu, Domine, suavis et mitis, et multæ misericordiæ omnibus invocantibus te.* Pro illo, et mitis, Aquila et Theodotio, et propitius, ediderunt ; Symmachus vero, et dimittens. Hæc porro commodum a Davide dicta sunt, ut verbum leniret, quod sane durum videri possit ; quale illud erat, *Ad te animam meam levavi* ; ac rursum superius, *Quoniam sanctus sum.* Et hæc quidem mihi, ait, non mea virtute parata sunt, sed gratia tua. Tu enim me ad hæc duxisti, qui suavis es et peccata dimittis, non mihi tantum, sed etiam omnibus invocantibus te : nam multæ misericordiæ es. Cum autem hæc in communi dixerit, *Omnibus invocantibus te*, nos omnes ad parem orationem et spem hortatur. — VERS. 6, 7. *Auribus percipe, Domine, orationem meam, et intende voci deprecationis meæ. In die tribulationis meæ clamavi ad te, quia exaudisti me.* Hinc item declaratur hunc psalmum esse orationem, ut ipse titulus indicat. Quia vero de præterito tempore hæc, *clamavi, et, exaudisti*, dicuntur ; animadvertas Aquilam dicere, *Invocabo te, quia exaudies me* ; ita ut orationis verba pro futuro tempore auxilium a Deo postulent ; ut si quando calamitosum tempus accedat, instetque afflictio, Dominum in tribulationibus invocans, propitium illum nanciscatur. Bonum autem est ante afflictiones et tristia tempora non supine in concupiscentiis, neque segniter agere in orationibus ad Dominum emittendis ; sed ad futurum tempus se præparare.

VERS. 8-10. *Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum. Quoniam magnus es tu*

A ὁ ἐπὶ μηδὲνα ἕτερον ἐλπίζων ἢ ἐπὶ μόνον τὸν Θεόν. Ἐλέησον με, Κύριε, ὅτι πρὸς σέ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν· εὐφρανόν τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου ἤρα. Εἰ καὶ δοσιός εἰμι, φησὶν, εἰ καὶ πτωχὸς καὶ πένης τῷ πνεύματι· ἀλλ' οὕτω θαρσῶν ἑμαυτῷ τὴν εὐχὴν ἀναπέμπω. Δέομαι δὲ καὶ ἰκετεύω ἑλέου τοῦ παρὰ σοῦ τυχεῖν, καὶ αὕτη μοῦ ἐστὶν ἡ διηνεκῆς προσευχὴ. Ἄντι γοῦν τοῦ, ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Ὅτι πρὸς σέ βοῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Οὐ γὰρ πρὸς μίαν ἡμέραν δεῖ τῆ προσευχῆ σχολάζειν, ἀλλὰ διὰ πάσης τῆς ἑαυτῶν ζωῆς. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀνθρωπίνων παρασχεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εὐφροσύνης τῆς παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ καταξιωθῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν σάρκα τοῖς σωματικοῖς χαίρειν ἡπίστατο. Διὸ ταῦτα μὲν παραιτεῖται· μόνον δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνην αἰτεῖ τῆς κατὰ ψυχὴν τρυφῆς μεταποιούμενος. Εἰδὼς δὲ, ὅτι οὐ πάντων ἐστὶ δύνασθαι ταύτης τυχεῖν ἀλλ' ἢ τῶν μακρονότων μὲν ἑαυτοὺς τοῦ θνητοῦ βίου καὶ τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν, μόνω δὲ αὐτῷ τῷ Θεῷ τῆς διανοίας καὶ τοῖς λογισμοῖς πλησιαζόντων, εὐκρίτως ἐπιλέγει, Ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου ἤρα. Ὅτι ἐν, Κύριε, χρηστὸς καὶ ἐπεικὴς καὶ πολυέλεος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε. Ἄντι τοῦ, καὶ ἐπεικὴς, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, καὶ Ἰλαστής, εἰρήκασι· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ ἀρίω.

C Καὶ ταῦτα δὲ χρησίμως ἐλέχθη τῷ Δαυὶδ, θεραπεύοντι τὸ νομισθὲν φορτικὸν ῥῆμα· τοιοῦτον δὲ ἦν τὸ πρὸς σέ τὴν ψυχὴν μου ἤρα· καὶ πάλιν ἀνωτέρω τῷ, Ὅτι δοσιός εἰμι. Καὶ ταῦτα γὰρ μοι, φησὶν, οὐκ ἐξ ἐμῆς δυνάμεως ἐπορίσθη, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς χάριτος. Σὺ γὰρ με ἐπὶ ταῦτα ἤγαγες, χρηστὸς ὢν καὶ ἀφίων ἀμαρτίας, οὐ μόνον ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε· πολυέλεος γὰρ τυγχάνεις. Κοινοποιήσας δὲ τὸν λόγον διὰ τοῦ, καὶ πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις σε, προτρέπει πᾶσιν ἡμῖν ἐπὶ τῷ τῷ Ἰσα αὐτῷ προσεύχεσθαι τε καὶ ἐλπίζειν. Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν προσευχὴν μου, καὶ πρόσχεος τῆ φωτῆ τῆς δεήσεώς μου. Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου πρὸς σέ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπήκουσάς μου. Καὶ ἐντεῦθεν παραίσταται, ὅτι προσευχὴ τυγχάνει ὁ φάλμω, ὡς καὶ διὰ τῆς προγραφῆς. Ἐπεὶ δὲ κατὰ παρωχητότα χρόνον εἴρηται τὸ, ἐκέκραξα, καὶ τὸ, ἐπήκουσας, σημεῖωσθαι, ὅτι ὁ Ἀκύλας φησὶν, Ἐπικαλέσομαι σε, ὅτι εἰσακούσεις μου· ὥστε εἶναι τὰ τῆς προσευχῆς ἀναπεμπόμενα εἰς μέλλοντα χρόνον αἰτοῦντα παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν· ἵν', εἴποτε καιρὸς γένοιτο περιστατικῶς, καὶ εἴποτε θλίψις ἐπέλθοι, ἐπικαλούμενος τὸν Κύριον ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐπήκουσεν αὐτὸν σχολῆ. Καλὸν δὲ πρὸ θλίψεως καὶ πρὸ τῶν σκυθρωπῶν καιρῶν μὴ ὑπιστάσθαι πρὸς τὸν Κύριον εὐχῶν, ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι

Οὐκ ἐστὶν ὁμοίως σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα σου. Πάντα τὰ ἔθνη ὄσα ἐποίησας, ἤξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσουσιν τὸ ἄστρομά σου. Ὅτι μέγας

σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια, σὺ εἶ Θεὸς ὁ μόνος. Καὶ πᾶσαι μὲν ὠφελίμοι καὶ ἀναγκαῖαι αἱ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ προσευχαί· νομίζω καὶ μὴ πάσας γεγράφθαι, ἀλλ' ἢ μόνας ἐκείνας ἐν αἷς προσευχόμενοι ἐκ θείου Πνεύματος ἐκινήθησαν, ὡς καὶ προφητικὰς ἀφείναι φωνάς. Ἡγοῦμαι δ' οὖν καὶ τὸν Δαυὶδ προσευχὰς πολλὰς ἀναπέμφαι τῷ Θεῷ, ὧν οὐδεμία γραφῇ ἠξιώθη, ἀλλ' αἱ μετέχουσαι προγνωστικῆς καὶ προφητικῆς δυνάμεως. Διόπερ καὶ ἡ παρούσα προσευχὴ τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρελήφθη, καὶ μέση τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν παρεμβέβληται, ὡς ἀνακεκραμένη προφητικῶς λόγοις, καὶ κλήσιν ἔθνῶν περιέχουσα. Ἄντικρυς γοῦν κλήσις τῶν ἔθνῶν καὶ διὰ τούτων θεοπίσεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πολλὰ περὶ ἑαυτοῦ μόνου ἠΐξαστο, Ἐπάκουσον μου, εἰπὼν, καὶ, Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, καὶ, Σῶσον τὸν δούλόν σου, ὁ Θεός μου, καὶ τὸ, Ἐλέησόν με, καὶ, Ἐύφρανον τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου· ἐπεὶ τοίνυν τὰ τοσαῦτα περὶ ἑαυτοῦ ἠΐξαστο, ὁ πλούσιος καὶ μεγαλόδωρος Θεὸς δεῖκνυσιν αὐτῷ, ὅτι μὴ αὐτῷ μόνῳ τὰ τῆς προσευχῆς αἰτουμένη παρέξει, ἀπλωθήσεται δὲ ἡ θέλα χάρις καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὡς καὶ αὐτῶν μελλόντων ἀπολαύειν τούτων, ὧν ὁ Δαυὶδ τυχεῖν ἠξίω. Ὅθεν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ φωτισθεὶς καὶ τὸ μέλλον θεασάμενος, ὑπερεκλήτεται τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν μεγαλοδωρίαν, καὶ φησι τὰ προλεγόμενα. Θεοὺς δὲ ἐνταῦθα λέγεσθαι ὁ μὲν τις ἠγγίχεται τοὺς ἐν ἀνθρώποις δικαίους καὶ θεοφιλῆς ἄνδρας, διὰ τὸ λέγον· Ἐγὼ εἶπον, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ πάντες· ὁ δὲ τὰς κατ' οὐρανὸν θέλας δυνάμεις, διὰ τὸ φάσκειν τὸν Ἀπόστολον· Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, εἰτε ἐν οὐρανῷ, εἰτε ἐπὶ γῆς, (ὡς περ εἰσι θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί·) ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτω ἀγγέλων τε, οὕτω προφητῶν τὴν τῶν ἔθνῶν κλήσιν ἐποιήσατο, εἰκότως εἰς πρόσωπον ἠγοῦμαι τοῦ Χριστοῦ λέγεσθαι τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἄλλος δὲ τις φήσει, διὰ τὸ ψευδῶς μὲν καὶ πεπλανημένως παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων νομίζεσθαι εἶναι θεοὺς, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἄλλον ἀλλαχοῦ θεοποιεῖσθαι, μόνον δὲ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Θεὸν ἀνηγορεύσθαι, ἐξ ἀπάντων τε τῶν ἔθνῶν λαοὺς αὐτῷ περιποιηθῆσαι· τοῦτο χάριν προφητικῶς εἰς πρόσωπον αὐτοῦ τὰς προκειμένας ἀναφωνεῖσθαι θεολογίας. Ἐπὶ ἐπειδὴ περ πολλοὶ προφήται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδόξων ἔργων γεγόναι ποιηταί, οὐδεὶς δὲ πώποτε τοιαῦτα πράξας ἀναγράφεται, ὅποια ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐμφέρεται, καὶ ὅποια δὲδεικται διὰ τῆς τῶν ἔθνῶν ἀπάντων ἐπιστροφῆς· διὰ τοῦτο λέγεσθαι καὶ τὸ, Οὐκ ἔστιν κατὰ τὰ ἔργα σου. Καὶ ποῖα ἔργα διδάσκει λέγων ἐξῆς· Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἠξέουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. Ἐὰν δὲ ἐπιφέρηται τὸ, Σὺ εἶ Θεὸς ὁ μόνος, καὶ τοῦτο ἐφαρμόσῃς τῷ Σωτῆρι, παραβελὶς τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε· ὡς περ γὰρ ἐπὶ συγκρίσει τῶν ἀποδοθέντων θεῶν οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι, οὕτως ἐν παραθέσει τῶν αὐτῶν σὺ εἶ Θεός

A et faciens mirabilia, tu es Deus solus. Omnes quidem orationes a sanctis Dei emissæ, utiles et necessariae sunt: æstimo tamen non omnes scripto consignatas fuisse, sed eas solum quas Spiritu sancto moti emiserunt, ita ut propheticas ederent voces. Puto igitur Davidem multas Deo emisisse orationes, quarum nulla scripto consignata fuit, exceptis iis quæ vi prospiciendi et vaticinandi præditæ erant. Ideo hæc oratio in libro Psalmorum posita, et in medium prophetiarum de Christo inserta fuit, utpote quæ prophetis dictis condita sit, et vocationem gentium complectatur. His itaque vocatio gentium manifeste præannuntiatur. Postquam enim multa sibi soli precatus esset, dicens, Exaudi me, et, Custodi animam meam, et, Salvum fac servum tuum, Deus meus, et, Miserere mei, et, Lætifica animam servæ tuæ; cum, inquam, talia pro seipso precatus esset, dives ille et munificus Deus ostendit illi, non ipsi soli precanti, quæ in oratione serebantur, abs se concedenda; sed divinam gratiam in omnes gentes effundendam esse: quia futurum esset ut illæ quoque iis fruerentur, quæ David consequi rogabat. Quare Spiritu sancto illustratus, et futura prospiciens, magnum Dei gratiæ donum summopere miratur, et supra dicta verba profert. Putet vero quispiam hic deos vocari justos religiososque viros, quia dictum est, Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes; alius vero eas, quæ in cælo sunt, divinas virtutes, quia Apostolus ait: Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra (sicut sunt dii multi, et domini multi), nobis tamen unus Deus, Pater. Quoniam igitur neque angelorum, neque prophetarum quispiam, vocationis gentium auctor fuit, jure arbitrator de persona Christi dictum fuisse, Non est similis tui in diis, Domine. Alius dicet, quia a multis hominibus errore ductis dii esse falso existimantur, et apud omnes gentes, alius alio in loco deus habetur, solusque Salvator et Dominus noster per totum orbem Deus prædicatur, et ex omnibus gentibus populum sibi cooptavit; ideo hanc theologiam prophetice de ipsius persona profert. Deinde quia ante Salvatorem nostrum prophetæ multi mirabilium operum auctores fuerunt; neque tamen ullus talia edidisse scribitur, qualia in Evangeliiis Salvator noster fecisse commemoratur, et qualia per gentium conversionem exhibentur; idcirco illud etiam dictum fuisse, Et non est secundum opera tua. Quænam sint illa opera, sub hæc docet his verbis: Omnes gentes quas-cunque fecisti venient, et adorabunt coram te. Quod si illud adjiciatur, Tu es Deus solus; id applies Salvatori, hoc item apponens, Non est similis tui in diis, Domine: sicut enim si te cum memoratis diis comparemus, non est similis tui; sic si te conferamus cum iisdem, tu es Deus solus. Siquidem solus Salvator et Dominus noster in principio erat, Dei Verbum erat, apud Deum erat, et Deus erat.

⁹⁹ Psal. LXXI, 6. ¹⁰⁰ I Cor. VIII, 5, 6.

quamobrem non est similis ipsi in diis, ac solus A ipse quasi in diis Deus fuerit; cum nullus ex multis illis, qui dii vocantur, comparatione illis Deus dici possit. Alius vero, quia secundum hæc omnia additur, *Tu es Deus solus*, dixerit ad Patrem et Deum universorum hæc omnia in oratione enuntiata referri: nam per ejus donum et gratiam vocatio gentium per Filium ejus facta est: et ipse fuit omnium creator, conditor et opifex, qui per Filium condidit, tum quæ in cælo, tum quæ in terra sunt: ipse quoque per Filium mirabilia omnia fecit, tum quæ in Veteri Testamento enarrantur, tum quæ in Novo describuntur; ideoque dici, — **VERS. 10.** *Non est secundum opera; et, Magnus es tu, et faciens mirabilia, tu es Deus solus.* Illud autem, *solus*, a Salvatore quoque nostro ad Patrem dictum fuit in illo, *Ut cognoscant te solum verum Deum* ⁷¹. Quoniam vero paternæ deitatis particeps est Filius, cum sit ejusdem regni consors, utpote unigenitus Filius, Dei Verbum, et Dei sapientia; jure et ipse præsentis theologiæ accenseatur qua hæc docemur, inter multos illos qui dii vocantur non esse quempiam similem Deo universorum: nam in uno solo unigenito ejus Verbo, Patris similitudo servatur. Quare Imago Dei vocatur, et, *Deus erat Verbum* ⁷²; ita ut in ipso solo Patris similitudo conservetur, sed non in illis multis diis.

ζεται. Διὸ καὶ εἰκὼν χρηματίζει Θεοῦ, καὶ, Θεὸς ἦν Λόγος, ὡς ἐν αὐτῷ μὲν οὕτως εἶναι μόνῳ τῆν τοῦ Πατρὸς ὁμοίωσιν, οὐκέτι δὲ καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς θεοῖς.

VERS. 11. *Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua, lætetur cor meum ut timeat nomen tuum.* Ne aberremus a veritate Dei, ductore egemus: quare Aquila, *Illumina*, inquit, *me in via tua, Domine, ambulabo in veritate tua*; Symmachus vero, *Ostende mihi, Domine, viam tuam*, ut iter faciam in veritate tua. Rursum item pro illo, *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum*, Aquila dicit, *Solitariūm fac cor meum, ut timeat nomen tuum*; Symmachus vero, *Unilo cor meum in timorem nominis tui*. — **VERS. 12.** *Confitebor tibi, Domine, Deus meus, in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum in æternum.* Cum multa in præcedentibus bona dixisset, confessionem peccati sui necessario revocat in memoriam, ut ne ex concessa sibi venia, et ex collatis sibi post remissionem muneribus, mollius segniusque versari videretur. Sese igitur ipse vertit et commovet, ac peccati sui memoriam repetit; ut hinc majore erga Deum gratiarum actione utatur. Quamobrem ait, *Confitebor tibi*; ac subjicit, *Ersisti animam meam ex inferno inferiori*. Nam peccatum mortale hujusmodi est, ut in profundissimum inferni detrahat. Cum enim multa sint peccatorum genera, videntur alia ad superficiem inferni deferre, alia ad Infimum, sive, ut quis dixerit, ad ipsum profundum, de quo fertur: *Via viri quæ videntur esse rectæ, postrema autem eorum respiciunt in profun-*

μόνος. Ἐπειδὴ περ μόνος ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ Θεοῦ Λόγος ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν· διὸ περ οὐκ ἔστιν ὁμοῖος αὐτῷ ἐν θεοῖς, καὶ μόνος αὐτὸς ὡς ἐν θεοῖς εἴη ἂν Θεός, οὐδενὸς τῶν λεγομένων πολλῶν θεῶν ἐν τῇ αὐτοῦ παραθέσει δυναμένου χρηματίζειν Θεοῦ. Ἄλλος δὲ διὰ τὸ ἐπιφέρεισθαι πᾶσι τούτοις τὸ, ὅτι *Σὺ εἶ Θεὸς μόνος*, εἶπει ἂν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων τὰ προκειμένα πάντα διὰ τῆς εὐχῆς ἀναπέμπεσθαι· τῇ γὰρ αὐτῷ δωρεᾷ καὶ χάριτι ἢ κλήσις τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γέγονε· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὄλων κτίστης καὶ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα συστήσασμενος, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πάντα θαυματουργήσας διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὰ τε κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἰστορούμενα, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ ἀναγεγραμμένα· διὸ λέγεσθαι, *Οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου· καὶ, Μέγας εἶ σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια, σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος*. Τὸ δὲ, *μόνος*, εἰρηται καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τῷ, *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. Ἐπει δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος κοινωνὸς ὑπάρχει ὁ Υἱὸς, τῆς αὐτῆς μέτοχος ὢν βασιλείας, ἕτε μονογενῆς Υἱὸς ὢν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ σοφία, εἰκότως ἂν καταλέγοιτο καὶ αὐτὸς τῇ παρούσῃ θεολογίᾳ διδασκούμενος, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁμοῖος τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ ἐν τοῖς πολλοῖς ὀνομαζομένοις θεοῖς· ἐν ἐνὶ γὰρ μόνῳ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ ἢ τοῦ Πατρὸς ὁμοιότητος οὕτως.

Ὁδήγησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ προσεύσομαι τῇ ἀληθείᾳ σου, εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ δρομὰ σου. Εἰς τὸ μὴ ἀποσφαλῆναι τῆς ἀληθείας Θεοῦ, ποδηγοῦ δεόμεθα· ἐπεὶ δὲ μὲν Ἀκύλας, *Φώτισόν με*, φησὶ, *Κύριε, τῇ ὁδῷ σου, περιπατήσω ἐν ἀληθείᾳ σου*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Υποδείξόν μοι, Κύριε, τὴν ὁδὸν σου, ἵνα ὁδύσω τῇ ἀληθείᾳ σου*. Καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ, *Εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ δρομὰ σου*, ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἐρωσον τὴν καρδίαν μου εἰς φόβον τοῦ ὀνόματός σου*. Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ὁ Θεός μου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ μου, καὶ δοξάσω τὸ δρομὰ σου εἰς τὸν αἰῶνα. Πολλὰ χρηστὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηκῶς, ἀναγκάτως ἀναφέρει τῇ μνήμῃ τὴν περὶ τῆς ἀμαρτίας ἧς ἡμαρτεν ἐξομολόγησιν, ὡς ἂν μὴ δοκῇ διὰ τῆς παραγχεθείσης αὐτῷ συγχωρήσεως καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὑπαρχόντων αὐτῷ, χαυνουθῆναι, καὶ βεθυμότερον ἀναστρέφειν. Ἐπιστρέφει τοίνυν αὐτὸς ἑαυτὸν, καὶ μνήμην ποιεῖται τῆς αὐτοῦ ἀμαρτίας, ἵνα μείζων γένηται ἢ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστία· διὸ φησιν· *Ἐξομολογήσομαι σοι· καὶ ἐπάγει· Ἐξομολογήσομαι τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἧδου κατωτάτου*. Ἡ γὰρ πρὸς θάνατον ἀμαρτία τοιαύτη τυγχάνει, εἰς τὸν κατώτατον ἕδον κατασπῶσα. Πολλῶν γὰρ οὐσῶν ἀμαρτιῶν, ἕοικασιν αἱ μὲν τοῦ ἕδου εἰς τὰ ἐπιτόλαια φέρειν, αἱ δὲ εἰς τὰ κατώτατα, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, εἰς αὐτὸν

⁷¹ Joan. xvii, 3. ⁷² Joan. i, 1.

τὸν πωθμένα, περὶ οὗ εἶρηται· Ὅδοι ἀνθρώπου αἱ δο-
 κούσαι ὄφθαλ εἶναι, τὰ μέγιστά τελευταία αὐτῶν
 βλέπει εἰς πωθμένα ἄδου. Ἄλλ' ἐκεῖθεν, φησὶν,
 ἔρρύσω με, ἐπειδὴ γέγονε τὸ ἔλεός σου μέγιστον
 ἐμέ. Εὐχόμενος γὰρ μεγάλου τυχεῖν ἔλεους ἐν τῷ ν
 ψαλμῷ, ἐν ᾧ εἶρηκεν, Ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα
 ἔλεός σου, ἐν τούτοις ὁμολογεῖται τετυχηκέναι τῆς
 εὐχῆς· διὸ καὶ ἐξομολογεῖται οὐχ ἀπικώς, ἀλλ' ἐν ὅλῃ
 αὐτοῦ τῇ καρδίᾳ. Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπαρέστη-
 σαν ἐπ' ἐμέ, καὶ συναγωγὴ κραταιῶν ἐζήτησε
 τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ πρόθετό σε ἐνώπιον υἱ-
 τῶν. Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεός, οἰκτιρῶν καὶ ἐλεή-
 μων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός.
 Μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς προσευχῆς εἰς τὴν ἐξομολόγη-
 σιν, καὶ ὁμολογήσας τῷ Θεῷ τὴν χάριν, ὅτι ἔρρύσατο
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξ ἄδου κατωτάτου, ἀπολογεῖται τὴν
 αἰτίαν ἐξαγορεύων δι' ἣν ἤμαρτε, καὶ φησὶν, ὅτι ἐξ
 ἐπιβουλῆς πολλῶν ἀοράτων ἐχθρῶν τοῦτο πέπονθε,
 φθονησάντων αὐτοῦ τῇ κατὰ Θεὸν προκοπῇ. Διὸ φη-
 σιν· Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπαρέστησαν ἐπ' ἐμέ.
 Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐρμηνεύονται, ὑπερήφανοι, εἰρή-
 κασι, τὰς ἀοράτους καὶ ὑπερηφάνους δυνάμεις ἀνι-
 ξόμενοι. Ὅποια δὲ βίαν πέπονθεν ἡ τοῦ Δαυὶδ ψυχὴ
 οὐχ ὑπὸ μιᾶς δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὸ πλειόνων, διδάσκει
 λέγων· Καὶ συναγωγὴ κραταιῶν· ἢ ὡς ὁ Ἀκύλας,
 Καὶ συναγωγὴ κατισχυρομένων· ἢ ὡς Σύμμα-
 χος, Καὶ συναγωγὴ ἀνυποστάτων ἐζήτησε τὴν
 ψυχὴν μου. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν ἐχθρῶν συναγωγὴ ἐζή-
 τησε τὴν ψυχὴν μου, μὴ θεμέλιον πρὸ ὀφθαλμῶν τῶν
 Θεῶν, σὺ δὲ, Κύριε, φησὶν, ἄπερ ἐκεῖνοι μὴ προσ-
 ἐδόκησαν, συνεχώρησας καὶ ἐδωρήσας, βυσσάμενός μου
 τὴν ψυχὴν ἐξ ἄδου κατωτάτου· καὶ τοῦτ' ἐπραξας, ὡς
 οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων καὶ μακρόθυμος καὶ πολυέ-
 λεος, καὶ ἐν πᾶσι τούτοις ἀληθινός ὑπάρχων.

Ἐπιβλέψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με· δός τὸ
 κράτος τῷ παιδί σου, καὶ σώσον τὸν υἱὸν τῆς
 παιδίσκης σου. Ὁρῶν με, φησὶν, ἐλέησόν με. Δείκνυσι
 δὲ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ τὴν ταπεινῶσιν καὶ τῆς ψυχῆς τὴν
 κάκωσιν, ἣν παρίστη καὶ ἀρχόμενος τῆς προσευχῆς
 ἐν οἷς ἔλεγε· Πτωχός καὶ πένθης ἐγὼ εἰμι. Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, Δός τὸ κράτος τῷ παιδί σου, σαφέστερον ὁ
 Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν, Δός ἰσχὺν παρὰ σοῦ
 τῷ δούλῳ σου. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξασθενήσας ὀλισθήσω,
 μετὰ τῶν ἄλλων ὧν παρέσχου, δυναμωθῆναι ἀξιῶ,
 πρὸς τὸ μὴ αἰθῆς καταπαλαισθῆναι ὑπὸ τῆς συνα-
 γωγῆς τῶν κραταιῶν. Οὕτω δὲ με ἰσχυροποιήσας
 σώσεις, ὡς ἂν σου δούλον γενόμενον, υἱὸν δὲ τῆς παι-
 δίσκης σου, ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας σου, ἣ καὶ τῆς ἐν
 τῇ κατὰ Θεὸν παιδείᾳ θρησκάμενης αὐτὸν μητρὸς. Πότη-
 σον με· ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν, καὶ ἰδέτωσαν
 οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυνθήτωσαν, ὅτι σὺ,
 Κύριε, ἐδοθήσάς μοι, καὶ παρεκάλεσάς με.
 Ὅσπερ τῷ Κάτιν σημεῖον ἔθετο ὁ Θεός τῆς πονηρίας
 αὐτοῦ δηλωτικὸν, ὅπερ σημεῖον οἱ θεωροῦντες· εἰργοντο
 τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ κρῖναι τὸν Θεὸν στένειν καὶ
 τρέμειν αὐτὸν ἐπὶ γῆς· οὕτω καὶ τοῖς τελείοις αὐ-
 τοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθὸν δίδωσιν, ὅπερ ὁρῶντες, οἱ μὲν

A *dum inferni* ⁷². Verum inde, ait, me eruisti, (VERS.
 15) *quoniam misericordia tua magna est super me.*
 Cum enim misericordiam magnam consequi in
 quinquagesimo psalmo precatus sit, in quo dice-
 bat, *Miserere mei secundum magnam misericordiam*
tuam, hic se vota assecutum declarat; quare non
 simpliciter, sed in toto corde confitetur. — VERS.
 14, 15. *Deus, iniqui insurrexerunt super me, et syn-*
agoga potentium quaesierunt animam meam, et non
proposuerunt te in conspectu tuo. Et tu, Domine Deus
miserator et misericors, patiens et multae misericor-
diae et verax. Cum ex oratione ad confessionem
 conversus esset, fassus se Deo gratiam habere, quia
 eripisset animam suam ex inferno inferiori; quasi
 ad defensionem suam, causam asfert cur peccaverit,
 complurium invisibilium inimicorum, qui suo
 secundum Deum profectui inviderent, insidiis id se
 perpeccum asfirmans. Quare ait: *Deus, iniqui in-*
surrexerunt super me. Beliqui vero omnes inter-
 pretes, *superbi*, dixerunt, invisibiles et superbas
 virtutes subindicantes. Quam porro vim perpecca
 sit Davidis anima, non ab una virtute, sed a plu-
 ribus, ipse docet his verbis: *Et synagoga poten-*
tium; sive ut Aquila, *Et synagoga roboratorum*; aut
 ut Symmachus, *Et synagoga intolerabilium quaesivit*
animam meam. Verum synagoga quidem inimico-
 rum quaesivit animam meam, qui non posuerunt
 Deum ante oculos suos: tu autem, Domine, ea
 concessisti, ea dedisti, quae ipsi non expectabant,
 cum animam meam liberasti ex inferno inferiori.
 Idque praestitisti, utpote misericors, miserator, et
 patiens et multae misericordiae: in omnibusque iis
 verax fuisti.

VERS. 16. *Respice in me et miserere mei; da im-*
perium puero tuo, et saluum fac filium ancillae tuae.
 Respiciens, inquit, me, miserere mei. Hic porro
 David humilitatem suam et animi afflictionem ex-
 hibet, quam item in orationis exordio declaravit,
 cum diceret, *Inops et pauper sum ego.* Pro illo au-
 tem, *Da imperium puero tuo*, apertius Symmachus
 interpretatus est his verbis: *Da robur a te servo*
tuo. Siquidem ne ex infirmitate peream, cum aliis
 quae largitus es, etiam roborari me postulo, ut ne
 D iterum impugner a synagoga potentium. Sic robore
 addito me servabis, utpote servum tuum; filium an-
 cillae tuae, sive Ecclesiae tuae; vel matris quae in
 recto secundum Deum instituto ipsum educavit.—
 VERS. 17. *Fac mecum signum in bonum, et videant*
qui oderunt me, et confundantur, quoniam tu, Do-
mine, adjuvisti me et consolatus es me. Quemadmo-
 dum Caino signum posuit Deus, nequitiae illius
 indicium, quod signum qui videbant, ab eo interfi-
 ciendo arcebantur ⁷³, quia Deus decreverat ut inge-
 misceret et tremet super terram: sic etiam per-
 fectis suis signum dat in bonum, quod cernentes
 amici gaudent; inimici vero et qui oderunt eum,

⁷² Prov. xvi, 25. ⁷³ Gen. iv, 15.

pudore afficiuntur, a signo indicium habentes, ipsum in ejusmodi casu auxilio et consolatione muniri. Et fortasse inimicæ virtutes, signum Caino impositum cernentes, gaudebant, quod soleant de alienis lætari malis; angeli vero Dei de illo gement, ex signo impendentem illi a Deo iram agnoscentes. At in religiosa anima contrarium accidit; inimicæ quippe virtutes confunduntur, bonum illud signum in ipsa positum conspicientes; divini autem et boni angeli gaudent et gratulantur ei. Id ipsum docuit Salvator noster dicens, gaudium esse in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente ⁷⁵.

1. FILIIS CORE, PSALMUS CANTICI.

LXXXVI.

VERS. 2-4. *Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Memorabo Rahab et Babylonem, scientibus me. Pro illo, Filius Core, Aquila et Symmachus, Filiorum Core, ediderunt, quasi psalmus ab iis compositus sit, vel ab iis recitatus, non modo cum psalterio, sed etiam cum cantico. Cum autem mecum reputarem qua de causa psalmi qui Filiorum Core inscripti sunt non una conjuncti sint, sed primo separatim positi a xli, ac rursus duo seorsim locati, nempe lxxxiii et lxxxiv, iterumque alii duo, scilicet hic quem tractamus et subsequens; et cur in medio istorum positus sit lxxxv, inscriptus, Oratio Davidis: qua de re quæ tum succurrebant, in postremorum explicatione a me jam tradita sunt. Secus fortasse quispiam dixerit; nempe omnes qui in libro Psalmorum feruntur, a diversis viris prophético Spiritu afflatis pronuntiatos, separatim positos fuisse, tum quia non eodem tempore dicti, tum quia non ab iisdem prophétice pronuntiatifuerant. A principio itaque quidam Mosis inscriptus fuit, alii Asaphi, alii Davidis, unus Salomonis, Ætham Esdraitzæ quoque alius; multi vero præter hosce inscriptione carent, ita ut cujusnam sint scire nequeamus. Cum ergo varie recitati fuissent, sparsim positi a studiosis harum rerum viris antiquitus servabantur. Deinde vero [dixerit idem], c. psalmos unum in librum coactos fuisse. Ac fortasse qui collegit, sive is Esdras fuerit, ut aiunt Hebræi, sive alius quispiam, eos qui primo ad manum venerunt, primos in libro constituit. Nam cum non omnes uno eodemque tempore repererit, necessario eos qui casu in manus incidere primo repertis adjunxit. Quamobrem cum octo primos Filiorum Core, ut verisimile est, una simul repertos, in libro simul posuisset, iis postea subjunxit eos qui sub hæc sese obtulerunt. Deinde cum plures alii reperti et in libro Psalmorum repositi fuissent post lxxxii psalmum, binos alios Filiorum Core deprehensos, nempe lxxxiii et lxxxiv, consequenter locavit. Tum post elapsum temporis spatium cum*

⁷⁵ Luc. xv, 7.

φιλοι χαίρουσιν, οἱ δὲ ἐχθροὶ καὶ οἱ μισοῦντες ἀσχηνοῦνται, γνωρίσμα λαβόντες διὰ τοῦ σημείου, ὅτι βεβοσθηταὶ καὶ παρακλήθηται ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι. Καὶ τάχα ἐπὶ μὲν τοῦ Κάιν αἱ ἐχθραὶ δυνάμεις, ὁρῶσαι τὸ ἐπιτεθεὶν αὐτῷ σημεῖον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐπέχαιρον αὐτῷ, ἅτε ἐπιχαιρησικακοὶ οὔσαι· οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι ἐπίστευον αὐτῷ διὰ τοῦ σημείου τὴν ἐπιτημένην αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ὄργην ἐπιγινώσκοντας. Ἐπὶ δὲ τῆς θεοφιλοῦς ψυχῆς τούναντιον, αἱ μὲν ἐχθραὶ δυνάμεις κατασιχύνονται τὸ ἀγαθὸν σημεῖον ἐπικείμενον ὁρῶσαι αὐτῇ· οἱ δὲ θεοὶ καὶ ἄγαθοὶ ἄγγελοι χαίρουσι καὶ συνευφραίνονται αὐτῇ. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐδίδαξεν εἰπὼν, χαρὰν γίγνεσθαι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΨΑΛΜΟΣ ΔΑΪΔ.

B

ΠΓ'.

Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ἀγαπῶ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Δεδεξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Μνησθήσομαι Ῥαῦβ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γνωσκούσι με. Ἄντι τοῦ, Τοῖς υἱοῖς Κορέ, ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, τῶν υἱῶν Κορέ, ἐκδεδώκασιν, ὡς ὅτι αὐτῶν πεποιημένου, ἢ διὰ τούτων εἰρημένου τοῦ ψαλμοῦ καὶ λεχθέντος, οὐ μόνον διὰ ψαλτηρίου, ἀλλὰ καὶ μετ' ᾠδῆς. Ζητῶν δὲ παρ' ἑμαυτῷ, τίνοι λόγῳ μὴ πάντες ἦσαν ἐφ' ἐνὶ συνημμένοι οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλ' ὅτι μὲν ἰδίως πρώτοι οἱ ἀπὸ τοῦ μα'· καὶ πάλιν ἰδίως ἀφορισμένοι δύο οἱ πγ', ὁ δ' καὶ π'· καὶ πάλιν ἕτεροι δύο, ὁ μετὰ χεῖρας καὶ ὁ ἐξῆς αὐτῷ· μέσος δὲ παρεμβέβληται τούτων ὁ πε' ἐπιγεγραμμένος. Προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ· τὰ μὲν ἐμοὶ παραστάντα εἰς τὴν τῶν τελευταίων θεωρίαν διὰ τῶν εἰρημένων ἤδη πρότερον δεδῆλωται. Εἴποι δ' ἂν τις καὶ ἄλλως, ὅτι πάντες οἱ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν φερόμενοι λόγοι, ὑπὸ διαφόρων ἀνδρῶν προφητικῷ Πνεύματι λελαλημένοι, ἰδιάζοντες ἦσαν, ὡς ἂν μήτε ὕφ' ἓνα καιρὸν λεχθέντες, μήτε ὑπὸ τῶν αὐτῶν προφητευθέντες. Αὐτίκα γοῦν ἐπιγέγραπται τις Μωϋσῆως, καὶ ἕτεροι τοῦ Ἀσάφ, καὶ τοῦ Δαυὶδ πάλιν ἕτεροι, καὶ ὁ Σολομῶντος ἄλλος, καὶ πάλιν Αἰθάν τοῦ Ἑσδραίου· καὶ ἕτεροι δὲ πλεῖστοι ὅσοι παρὰ τούτους φέρονται ἀνεπίγραφοι, οὐ δυναμένων ἡμῶν εἰδέναι τίνος ἄρ' εἴεν. Διαφόρους οὖν εἰρημένων τὸ παλαιὸν σποράδην ὑπήρχε παρὰ τοῖς περὶ ταῦτα σπουδαίους πεφυλαγμένον. Εἴθ' ὕστερον συναχθῆναι τοῖς ῥν ὑπὸ μίαν βίβλον. Μήποτ' οὖν ὁ συναγαγὼν, εἰς Ἑσδρας οὗτος ἦν, ὡς φασιν Ἑβραίων παῖδες, εἰς τις ἕτερος παρὰ τούτον, τοὺς πρώτους εἰς αὐτὸν ἐχόμενους πρώτους ἐν τῇ βίβλῳ κατέταττεν. Οὐκ ἀθρόως γὰρ τοὺς πάντας ὕφ' ἓνα καιρὸν εὐρών, ἐξ ἀνάγκης τοὺς πρὸς χεῖρα παρεμπιπτοντας συνῆπτε τοῖς προεληφόσι. Διόπερ καὶ τοὺς πρώτους ἢ τῶν υἱῶν Κορέ εἰκὸς τότε κατατάξαι, ὅτε καὶ ἀθρόως ὁμοῦ πάντες εὐρηγναι· μετ' ἐκείνους δὲ συνάψαι τοὺς μετὰ ταῦτα εἰς αὐτὸν ἐλθόντας. Εἶτα πολλῶν ἐν τῷ μεταξὺ εὐρημένων, καὶ εἰς τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ἀναληφθέντων μετὰ τὸν εβ' ψαλμῶν, εὐρησθαι πάλιν ἄλλους δύο τῶν

ωίων Κορέ, οὗς καὶ ἀκολουθῶντες συνάψας ἐν τῷ τρίτῳ καὶ π' καὶ τῷ πδ' κατέταξεν. Εἶτα μεταξὺ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Δαυὶδ Προσευχῆς εὐρεθείσης, ἐνθῆναι καὶ ταύτην μετὰ τὸν πδ'. Καὶ πάλιν μετὰ τὴν Προσευχὴν τοῦ Δαυὶδ, ἐν πε' τόπῳ καταλεχθεῖσαν, εὐρεθῆναι ἐτέρους δύο τῶν ωίων Κορέ, τὸν μετὰ χειρας καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτῷ· ἐξ ἀνάγκης τε καὶ αὐτοῦ συναχθῆναι τῇ Προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ. Τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ὑπάρχειν ὁ αὐτὸς εἶποι ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ψαλμῶν συνθέσεως.

Πιστῶσεται δὲ τὸ λελεγμένον ἀπὸ προφητικῶν ἀποδείξεων· ἐπεὶ γὰρ ἐν ταῖς προφητικαῖς βίβλοις πολλάκις ἐστὶν εὐρεῖν τὰ τῷ χρόνῳ προλεχθέντα δεύτερα κείμενα τῇ τάξει, καὶ τὰ προφητευθέντα ὕστερα προτεταγμένα τῶν προαγόντων τοῖς χρόνοις. Ὁ γοῦν Ἰερεμίας προφητεύειν μὲν ἄρχεται ἐπὶ Ἰωσίου, παρατείνει δὲ μέχρι Σεδεκίου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας· Σεδεκίας δ' ἦν τέταρτος ἀπὸ Ἰωσίου βασιλεύς. Μετὰ γὰρ Ἰωσίαν δεύτερος Ἰωακείμ υἱὸς αὐτοῦ διαδέχεται τὴν ἀρχὴν· μεθ' ὃν τρίτος Ἰεχωνίας υἱὸς Ἰωακείμ· μεθ' ὃν τέταρτος Σεδεκίας ἀδελφὸς Ἰωακείμ· καθ' οὗς ἅπαντας τοῦ Ἰερεμίου προφητεύσαντος, ἡ ἐπιώνυμος αὐτοῦ γραφὴ ἄρχεται μὲν ἀπὸ Ἰωσίου· εἶτα προϊούσα μέμνηται Ἰεχωνίου τοῦ τρίτου ἀπὸ Ἰωσίου· εἶτα προφητεύει τὰ ἐπὶ Σεδεκίῳ, ὃς ἦν τέταρτος ἀπὸ Ἰωσίου· οἷς ἐξῆς τίθησι τὰ ἐν τῷ τετάρτῳ ἐπὶ Ἰωακείμ προφητευθέντα, ὃς ἦν δεύτερος μετὰ Ἰωσίαν. Εἶθ' ἐξῆς ἐπάγει τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ Ἰωακείμ· εἶτα τὰ ἐπὶ Σεδεκίῳ, καὶ πάλιν τὰ ἐπὶ Ἰωακείμ. Εἶτα μέμνηται τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ὡς μετὰ Σεδεκίαν κατέστη ἡγούμενος τῶν ἀπολειφθέντων Γοδολίας, καὶ ὡς Ἰσααὴλ ἀναίρει τὸν Γοδολιαν, μεθ' ὃν Ἰωανᾶν υἱὸς Καριεῖς ἡγεῖται. Καὶ μετὰ τούτους ἅπαντας ἐξῆς ἐπάγει τὰς ἐν τῷ δ' εἶτι Ἰωακείμ λεχθείσας προφητείας, καὶ πάλιν τὰς ἐν ἀρχῇ βασιλείας Σεδεκίου εἰρημένους. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ παρὰ τῷ Ἐζεκιήλ τὰ παραπλήσια. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ τούτου γραφῇ οὐχ ἐξῆς τοῖς χρόνοις σύγκεινται αἱ προφητεῖαι· ἀλλ' εἰσὶν αἱ μὲν κατὰ τὸ κ' ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας προτεταγμένοι τῷ ια' τῆς αἰχμαλωσίας εἰρημένους· μετὰ γὰρ τὰς ἐν τῷ κ' εἶτι φέρονται αἱ λεχθεῖσαι ἐν τῷ ια' τῆς αἰχμαλωσίας εἶτι· καὶ πάλιν μετὰ τὰς ἐν τῷ ια' ἄλλαι φέρονται ἐν τῷ ι' εἶτι εἰρημένους, καὶ ἐξῆς αἱ ἐν τῷ κε' εἶτι. Καὶ τούτων ἁπάντων εἶποι ἂν τις τὴν αἰτίαν οὐκ ἄλλην εἶναι τῆς ἀποδεδομένης. Σποράδην γάρ, ὡς εἰκόσ, τῶν κατὰ χρόνους καὶ καθ' ἕκαστον βασιλέα μερικῶς προπεφητευμένων, τὸ παλαιὸν παρὰ τοῖς σπουδαίοις σωζομένων, ἦτοι τὸν Ἐσδραν, ἢ καὶ τινὰς ἐτέρους, ὑπὸ μίαν περιγραφὴν συνάγοντας τὰ ἐκάστῳ τῶν προφητῶν κατὰ χρόνους διαφόρους λεχθέντα, τοὺς πρώτους εὐρισκομένους λόγους κατατάσσιν πρώτους· εἶθ' ἐξῆς συνάπτειν τοὺς μετὰ ταῦτα εὐρισκομένους, εἰ καὶ προηγον τῷ χρόνῳ. Τὸν δ' αὐτὸν εἶναι λόγον καὶ ἐπὶ τῆς τάξεως τῶν Ψαλμῶν, καθόλου μὲν ἁπάντων, ἰδίως δὲ καὶ τῶν μετὰ χειρας ἡμῖν ἐξεταζομένων· εἰ μὴ ἄρα τις βαθύτερος νοῦς λαυθάων ἡμᾶς ἐτέρους τινὰς λογισμοὺς παραστήσει τῆς τῶν ἐζητημένων αἰτίας. Τὰ γε μὴν ἡμῖν ὑποπεσόντα εἰς τε τὴν τάξιν τῶν ωίων Κορέ, καὶ περὶ τῆς Προσευχῆς τοῦ Δαυὶδ τῆς πρὸ τοῦ μετὰ χειρας

Oratio Davidis reperta fuisset, eam post LXXXIV reperiit. Ac rursum post Orationem Davidis, quæ LXXXV numero posita fuerat, inventos fuisse dicit duos alios Filiorum Core, hunc quem tractamus, et sequentem : ac sic necessario Orationi Davidis conjunctos fuisse. Idipsum porro dixerit idem in reliquorum psalmorum ordinatione contigisse.

ὁ αὐτὸς εἶποι ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ψαλμῶν συνθέσεως.

Hæc vero sententia prophetiis exemplis confirmatur : nam in prophetiis libris frequenter reperire est ea, quæ prius dicta sunt, secundo loco posita, et quæ postremo prænuntiata sunt, iis quæ præcesserant præmissa. Nam Jeremias initium prophetandi ducit a tempore Josiæ ; et usque ad Sedeciam et captivitatem pertingit : Sedecias vero quartus erat a Josia rex. Post Josiam enim secundus regnum excipit Joachim filius ejus, sub hæc tertius Jechonias filius Joachim, et post eum quartus Sedecias frater Joachim : ac cum Jeremias his omnibus regnantibus prophetaverit, ejus Scriptura a Josia init ; sub hæc Jechonias, qui tertius a Josia erat, meminit ; tum ea quæ sub Sedecia vaticinatur, qui quartus erat a Josia : his quarto loco subjungit ea quæ prænuntiata sunt sub Joachim, qui secundus post Josiam erat. Adjicit postea quæ in principio ipsius Joachim dicta sunt ; hinc quæ sub Sedecia ; rursum ea quæ sub Joachim. Deinde captivitatem in Babylonem meminit, et quomodo post Sedeciam residui populi dux Godolias constitutus sit, et quo pacto Ismael Godoliam occiderit, post quem Joanan filius Carie dux fuit. Post hos autem omnes asserit deinde prophetias anno quarto Joachim pronuntiatas ; sub hæc illas quæ initio regni Sedecie dictæ sunt. Similia quoque in Ezechiele reperias. Nam in hujus quoque scriptura prophetiæ non ordine temporis jacent ; sed quæ vicesimum septimum captivitatis annum spectant, præmittuntur iis quæ de undecimo captivitatis anno dicta sunt : post illas enim vicesimi septimi anni prophetias, quæ undecimo anno dictæ sunt, feruntur : deinde vero post illas undecimi anni, quædam habentur decimo anno dictæ, hinc quæ anni vicesimi quinti sunt. Quorum omnium non aliam causam quis asserat præter jam traditam. Nam cum sparsim, ut verisimile est, variis temporibus, et sub singulis regibus separatim editæ prophetiæ, a studiosis antiquitus servatæ fuissent, sive Esdras, sive quidam alii, singulorum prophetarum dicta, variis temporibus prolata, uno volumine circumscribentes, ea quæ primo reperta fuerant, primo loco posuerunt, deinde ea quæ postea ad manum venerunt, subjungere, etiamsi tempore præirent. Eadem vero ratione Psalmi digesti sunt, sive omnes una spectentur, sive ii seorsim quos jam tractamus. Nisi fortasse profundior aliqua intelligendi ratio, nobis occulta, aliam causam ad quæstiones solutionem asserat. Ea vero quæ de ordine psalmorum Filiorum Core, et de Oratione Davidis quæ ante hunc psalmum posita et in ma-

dio psalmodum Filiorum Core locata est, prout succurrebant a nobis exposita sunt, cuique volenti legere licet. Et hæc quidem a nobis exercitationis causa dicta sint.

Quia vero in hoc psalmo indefinite sic incipitur : *Fundamenta ejus in montibus sanctis* ; merito roget aliquis quisnam ille sit. Cui respondeat incunctanter quispiam, Deum esse intelligendum ; quia deinde subjungitur, *civitas Dei*. Ego vero considerata psalmi serie, cum deinceps dictum occurrat : *Numquid Sion dicit, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam* ; pro quo Aquila interpretatus est : *Et Sioni dicitur, Vir et vir natus est in ea, et ipse firmavit eam* ; Symmachus vero : *De Sion dicitur, secundum singulos homines ipse natus est ibi, ipse vero firmavit eam* ; arbitror congruentissime dictum esse illud : *Fundamenta ejus in montibus*, sine additamento illo, *Dei* ; ut perquirentes quis ille esset, ex sequentibus comperiremus, cum esse virum qui Sionem fundasse dicitur, quique istic natus est. Nam ait : *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam* ; sive, *et ipse firmavit eam*. Cum dicitur ergo : *Fundamenta ejus*, subaudiamus nos virum qui fundavit eam, videlicet Dei civitatem. Dei vero civitatem, eam esse putare quæ in Palæstina olim Judæorum metropolis erat, id non solum vile et abjectum, sed etiam impium esset ; nam de illa Judææ civitate, quæ jam ab alienigenis gentibus incolitur, existimare dictum esse illud, *Diligit Dominus portas Sion*, quæ jam desertæ et di. utæ sunt ; et illud, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*, ne rursum alibi, *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei*⁷⁶ ; et iterum, *Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus*⁷⁷ ; hæc, inquam, omnia dicta intelligere de civitate, quam nunc Græci, alienigenæ et idololatræ incolunt, abjecta sane mihi et villissima sententia videtur. Quod si quis perpendat solere divinas et propheticas voces civitatem Dei vocare pium ac religiosum institutum, is sane videbit quo pacto per totum orbem, Deo dilectum illud et religiosum institutum et civitatem Salvator et Dominus noster Jesus, Christus Dei, fundaverit et firmaverit. Quare diversimode prædicatur a prophetis, cum dicitur de illo, *Hic ædificabit civitatem meam*. Nam Dei civitatem, videlicet institutum secundum Deum, et religiosam vitæ rationem per totum orbem solus ille, in ipsa civitate genitus, constituit et firmavit per Ecclesiam suam catholicam, in omni loco, regione et civitate constitutam : de qua dictum putare convenit illud, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* ; et illud, *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei*⁷⁸ ; et quæcumque illis similia in divinis Scripturis feruntur. Ἐκκλησίας· περι ἧς κατεῖσθαι προσήκει· λέγεσθαι τὸ· Δεδοξασμένα ἐλάληθη περι σοῦ, ἡ πόλις τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα τιαῖα ἐν ταῖς θείαις φέρεται Γραφαῖς.

Ἀ ψαλμοῦ κειμένης, καὶ μέσης τῶν υἱῶν Κορὲ παρεμβεβλημένης, πρόκειται τοῖς θεέλουσιν ἐντυγχάνειν τοῖς εἰρημένοις ἡμῖν ἔμπροσθεν. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ὡς πη προγεγυμνάσθω.

Ἐπεὶ δὲ ἀορίστως ἀρχόμενος ὁ λόγος ἐν τῷ ψαλμῷ φησιν· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· εἰκότως ἂν τις ζητησεῖ, τίνας αὐτοῦ. Προχείρων μὲν οὖν εἶποι τις ἂν νοεῖσθαι τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ ἐξῆς ἐπιλέγεται· ἡ πόλις τοῦ θεοῦ. Ἐγὼ δὲ, ἐπιστήσας τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ψαλμοῦ, καὶ εὐρῶν ἐξῆς εἰρημένον τὴν ἡ τῆ Σιών ἐρεῖ· Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐτηρηθήσεται ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτοὶ ἐθεμελίωσαν αὐτήν· ἀλλ' οὐδ' Ἀκύλας ἐπεποίηκε· Καὶ τῆ Σιών λεγθήσεται· Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτοὶ ἐδράσαν αὐτήν· Ὁ δὲ Σύμμαχος (1)· Περι δὲ Σιών λεγθήσεται· Καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον αὐτοὺς ἐτέχθη ἐκεῖ· αὐτοὺς δὲ ἠδράσαν αὐτήν· ἡγοῦμαι σφόδρα ἀκολουθῶς εἰρησθαι τὸ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι*, καὶ μὴ προκίεσθαι τὸ, *τοῦ θεοῦ· ἴν'*, ἐπισητήσαντες τίνας αὐτοῦ, εὐρωμεν ἀπὸ τῶν ἐξῆς τὸν λεγόμενον θεμελιωσάντων τὴν Σιών ἄνδρα, τὸν καὶ γεννηθέντα ἐκεῖ· Ἄνθρωπος, γὰρ φησιν, ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτοὺς ἐθεμελίωσαν αὐτήν· ἢ καὶ αὐτοὺς ἠδράσαν αὐτήν. Λεγομένου τοιγαροῦν τοῦ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ*, προσυπακούσωμεν ἡμεῖς τὸ τῷ ἐνδρῶς τοῦ θεμελιωσάντων αὐτήν· ὅθλον δ' ὅτι τὴν τῷ θεοῦ πόλιν. Πάλιν δὲ τοῦ θεοῦ νομίζειν τὴν κατὰ Παλαιστίνην τὰ πάλαι συνεστῶσαν Ἰουδαίων μητρόπολιν οὐ μόνον ταπεινὴν, ἀλλὰ καὶ δυσσεβῆς. Τὸ γὰρ περὶ τῆς νῦν ὑπὸ ἀλλοφύλων ἐθνῶν οἰκουμένης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πόλεως λέγεσθαι νομίζειν τὸ· Ἄγαπῆ Κύριος τὰς πόλεις Σιών, τὰς νῦν ἐρήμους καὶ ἠφανισμένας· καὶ τὸ· Δεδοξασμένα ἐλάληθη περι σοῦ, ἡ πόλις τοῦ θεοῦ· καὶ πάλιν ἀλλαχῶς· *Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ*· καὶ πάλιν· *Μέγας Κύριος καὶ ἀνετὸς σφόδρα ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ*· καὶ ταῦτα πάντα νομίζειν λέγεσθαι περὶ πόλεως ἣν ἔθνῶδες οἰκοῦσι νῦν Ἕλληγες καὶ ἀλλόφυλοι καὶ εἰδωλολάτραι, σφόδρα μοι δοκεῖ ταπεινῆς εἶναι, καὶ μικροπρεπῆς διανοίας. Εἰ δὲ τις νοήσειεν ὅπως εἰκόσασιν αἱ θείαι καὶ προφητικαὶ φωναὶ πόλιν θεοῦ καλεῖν τὸ θεοσεβῆς πολιτεύμα, βλεπεται τίνα τρόπον καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὴν θεοφιλεῖ ταύτην καὶ θεοσεβῆ πολιτείαν τε καὶ πόλιν ὁ Σωτήρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ θεοῦ, ἐθεμελίωσε τε καὶ ἠδράσε. Διὸ καὶ ποιητικῶς κηρύττεται ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐν οἷς λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ τὸ· *Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου*. Τὴν γὰρ τοῦ θεοῦ πόλιν, δηλαδὴ τὴν κατὰ θεῖον πολιτείαν καὶ τὸ θεοσεβῆς πολιτεύμα καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης μόνος αὐτοὺς γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ ἰδρύσατο, καὶ κατεπέφρατο διὰ τῆς ἐν παντὶ τόσῳ καὶ πάσῃ χώρᾳ καὶ πόλει συνεστῶσης αὐτοῦ καθολικῆς*

⁷⁶ Psal. XLV, 5. ⁷⁷ Psal. XLVII, 2. ⁷⁸ Psal. XLV, 5.

(1) Lectio Symmachi hic vitiosa videtur ; infra sincerior est.

Τῆς οὖν μεγίστης ταύτης καὶ θεοπρεποῦς πόλεως, λέγω δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμφαινόμενου θεοσεβοῦς πολιτεύματος, οἱ θεμέλιοι τυγχάνουσιν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Ἐρμηνεύει δὲ τὸν λόγον ὁ Ἀπόστολος φάσκων· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ οὐκ ἐνταῦθα κάτω καὶ παρ' ἡμᾶς τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἄνω που καὶ ἐν τοῖς καλουμένοις ἁγίοις ὄρεσι. Αἰὶδ λέλεκται· Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Ἐἴεν δ' ἂν ταῦτα τὰ ὄρη οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, ἐνθα τὸ μέγα πνεῦμα τῆς ἐπουρανίου Σιών, καὶ τῆς ἀληθινῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ πόλεως συνέστηκεν. Οὐκ ἐμὸς δὲ οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦ φησαντος Ἀποστόλου· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μίστηρ ἡμῶν, καὶ· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων κλητήρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ταύτης οὖν τῆς μεγάλης πόλεως τοῦ Θεοῦ εἰκὼν μὲν εἶη ἂν ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ στηρίγματα αὐτῆς καὶ θεμέλιοι, οἱ ἐν τοῖς ἀποδοδομένοις ἡμῖν ἁγίοις ὄρεσι ὑφ' ὧν ἵστανται· αἱ δὲ εἰσοδοὶ καὶ αἱ πρῶται στοιχειώσεις αὐτῆς ἐκείνης τῆς οὐρανοπόλεως ἐνταῦθα τυγχάνουσι παρ' ἡμῖν. Ὅσπερ εἰσοδοὺς καὶ εἰσαγωγὰς τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος πύλας ὠνόμασε Σιών ὁ λόγος φάσκων· Ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πύλας Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Σκηνώματα δὲ Ἰακώβ αἱ Ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις, καὶ αἱ κατὰ Μωϋσέως σωματικαὶ θρησκείαι ἐνταῦθά μοι δοκοῦσι λέγεσθαι· ὧν προτιμότεραι τυγχάνουσι παρὰ τῷ Θεῷ αἱ πύλαι τῆς Σιών, τουτέστιν αἱ εἰσοδοὶ καὶ εἰσαγωγὰς τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἰδρυμέναι. Ἐν μόνῃ γάρ ταύτῃ κηρύσσεται ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, καὶ τοῦ σωτηρίου γε εὐαγγελίου ὁ πᾶς σκοπὸς ἐκείσε βλέπει. Ἐπεὶ καὶ αἱ σωτήριαι ἐπαγγελίαι, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ ἡ πᾶσα ἐλπίς τοῦ κατὰ Χριστὸν πολιτεύματος, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὀρᾷ. Γέγραπται γοῦν, ὅτι ἐκήρυξεν ὁ Σωτὴρ λέγων· Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἐμακάρηζέ τε τοὺς ἀγίους τῶν οικειῶν μακαρισμῶν, ἐπαγγελόμενος αὐτοῖς βασιλείαν οὐρανῶν· ἀλλὰ καὶ ἐδίδασκεν εὐχεσθαι τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐξαιτεῖσθαι φάσκοντας ἐν τῇ προσευχῇ· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Εἰκότως τοίνυν πάντα τὰ τοιαῦτα πύλαι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὠνομάσθησαν, εἰσοδοὶ τινες καὶ εἰσαγωγὰς τυγχάνουσαι τῆς ἐκείσε πορείας. Ἀγαπᾷ τοίνυν ταύτας τὰς πύλας τῆς ἐπουρανίου Σιών ὑπὲρ τὰς νομικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς συναγωγὰς, ὡσπερ ὠνόμασε σκηνώματα Ἰακώβ. Οὐδὲν γοῦν παρ' ἐκείνοις περὶ τῆς ἐπουρανίου πόλεως τοῦ Θεοῦ μνημονεύεται, οὐδέ τις αὐτοῖς σκοπὸς περὶ βασιλείας οὐρανῶν ἔνεστι, κάτω δὲ δι' ὄλου νενευκότες τὰς ἐλπίδας ἐπὶ γῆς ἔχουσι, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐνταῦθά που προσδικῶσι· διὸ προτιμότεραι παρὰ τῷ Θεῷ τυγχάνουσι τῶν σκηνωμάτων Ἰακώβ αἱ προδηλωθεῖσαι ἡμῖν

Hujus itaque maximæ et Deo dignæ civitatis, scilicet Ecclesiæ Dei, et pii instituti in ea servati, fundamenta sunt in montibus sanctis. Locum autem explicat Apostolus his verbis : *Superedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo, angulari lapide Jesu Christo* ⁷⁹. Et vero fundamenta ejus non inferius posita et penes nos sunt; sed sursum, et in iis qui montes sancti vocantur. Quare dicitur, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Illi porro montes sancti, sunt cæli cælorum, uld magnum illud institutum cælestis Sionis, et vere magnæ Dei civitatis consistit. Neque meus hic sermo est, sed ejusdem Apostoli dicentis : *Illam vero quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra* ⁸⁰; et, *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui descripti sunt in cælis* ⁸¹. Hujus itaque magnæ Dei civitatis imago fuerit Ecclesia Dei, quæ est in terra; fulcra autem et fundamenta ejus ea sunt, quæ superius per montes sanctos significari tradidimus; ingressus autem et primi aditus cælestis illius civitatis apud nos sunt. Qui ingressus et aditus ad religiosum illud institutum, hic portæ Sion vocantur, cum dicitur : *Diligite Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob*. Hic autem mihi per illa tabernacula Jacob, Judaicæ traditiones et Mosaici corporales cultus significari videntur : quibus præstantiores apud Deum sunt portæ Sion, id est, ingressus et aditus ad regnum cæleste, in Ecclesia stabiliti. In ea namque sola prædicatur regnum cælorum : totusque salutaris Evangelii scopus eo respicit. Siquidem salutaria promissa, evangelica prædicatio, totaque Christiani instituti spes, regnum cælorum spectant. Scriptum est enim hæc prædicasse Salvatorem : *Appropinquavit regnum cælorum* ⁸²; ipseque beatus prædicavit eos qui propria sibi beatitudine digni sunt, ipsisque regnum cælorum pollicitus est; imo etiam discipulos suos precandi et regnum cælorum petendi modum edocuit, hanc orationis formam tradens : *Fiat voluntas tua, adveniat regnum tuum* ⁸³. Jure ergo hæc omnia portæ regni cælorum vocata sunt, utpole ingressus aditusque itineris illo instituendi. Diligit ergo Dominus has cælestis Sionis portas plus quam omnes legales et Judaicas synagogas, quas tabernacula Jacob appellavit. Apud Judæos enim cælestis illa Dei civitas nullatenus memoratur, neque pro scopo habent ipsi regnum cælorum; sed deorsum proni, in terra spem habent, et promissa sibi data hic expectant : quare portæ illæ cælestis Sion, quas supra declaravimus, majore in pretio apud Deum habentur, quam tabernacula Jacob. Cujus Sionis fundamenta non hic et in terra, humili loco posita sunt, sed in montibus sanctis, uti supra explicavimus.

⁷⁹ Ephes. ii, 20. ⁸⁰ Gal. iv, 26. ⁸¹ Hebr. xii, 22, 25. ⁸² Matth. x, 7. ⁸³ Matth. vi, 10.

πύλαι τῆς ἐπουρανίου Σιών· ἧς οἱ θεμέλιοι οὐκ ἐνταῦθα κάτω που ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὕψοις τοῖς ἁγίαις ὑπάρχουσι, τοῖς προτεθεωρημένοις.

Memorabo Rahab et Babylonem scientibus me. Et ecce alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopicum, hi facti sunt illic. Pro illo, Memorabo Rahab et Babylonem, Aquila dicit, Memorabo impetum et Babylonem; Symmachus, Memoria repetam superbiam et Babylonem. Æstimo autem per Babylonem, Tyrum et Rahab, et per alienigenas ac populum Æthiopicum, vocationem gentium adumbrari, quæ a priore instituto mutata et translata, regeneratione in civitate Dei dignatæ sunt: quas prioris generis sui memores esse sermo expetit. Nam cum dicitur alienigenas, Tyrum et populum Æthiopicum illic factos fuisse, quid aliud quam alienigenarum gentium in civitate Dei regeneratio significatur; Aquila vero ait, Phylistæa et Tyrus cum Æthiopia, hic natus est illic; simili modo Symmachus interpretatus est his verbis, Ecce Phylistæi et Tyrus cum Æthiopia, hic natus est illic. Illic vero ubinam natos dicit, nisi in civitate Dei, aut in spiritualibus ejus portis? Illud quippe ipsa orationis series subindicat. Cum dixisset enim, Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei, subjecit postea, tales et tales alienigenas illic ortos esse, et populum Æthiopicum ibidem esse natum; videlicet in memorata Dei civitate, aut in portis ejus, speculandi modo intellectis. Hæc opere completa, veritatem verborum salutaris gratiæ comprobant: quæ Babylonios, Tyrios et omnes alienigenas Israelitico generi extraneos, per lavacrum regenerationis et per omnia Novi Testamenti mysteria in prædicta civitate Dei regenerat. — VERS. 5, 6. Mater Sion dicit, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. Reliquorum interpretum editiones clarius horum sententiam exposuerunt. Nam Symmachus hoc modo interpretatus est: De Sion dicetur per singulos, Homo hic natus est illic: ipse fundavit eam Altissimus. Dominus numerabit scribens populos: hic natus est illic. Theodotio vero ait: Et Sioni dicetur, Vir et vir natus est in ea, et ipse fundavit eam, et præparavit eam Altissimus. Dominus narrabit in scriptura populorum, Hic natus est in ea. Et animadvertas, quæso, sicut in his dictum est de alienigenis, Alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopicum hi facti sunt illic; sic et hoc loco, Dicetur, inquit, Vir et vir natus est ibi; et postea rursus, Dominus scribens populos, Hic natus est illic. Nam id

primo de populo alienigenarum dictum est; secundo, de viro qui illic natus fuisse dicitur; tertio, de ipso Domino. Etenim, inquit, ipse Dominus, qui hæc vaticinatur et populos scribit, hic natus est illic.

ἀνὴρ ἐτέχθη ἐκεῖ· καὶ πάλιν ἐξῆς· Κύριος γράφων περὶ τοῦ λαοῦ τῶν ἀλλοφύλων· δεύτερον δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ Κύριος, φησὶν, αὐτὸς ὁ θεοπίζων ταῦτα καὶ γράφων λαοὺς, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ.

Aperte autem Scriptura per virum qui natus est illic, nimirum in civitate Dei, Salvatoris nostri hominem subindicavit. Cum porro ipsum Dominum

(1) *Supra, μὴ τῆς.*

Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γενέσκειν μὲ. Καὶ ἰδοὺ ἀλλοφύλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθίοπων, οὗτοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ. Ἀνὴρ τῶν Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἀγαμνήσω ὀρημάτων καὶ Βαβυλῶνος ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀγαμνήσω ὕπερηφανίας καὶ Βαβυλῶνα. Ἡγοῦμαι δὲ διὰ Βαβυλῶνος καὶ Τύρου καὶ Ῥαὰβ, διὰ τε τῶν ἀλλοφύλων καὶ τοῦ λαοῦ τῶν Αἰθίοπων, τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν αἰνέττεσθαι, τῶν μεταβλημένων καὶ μεταβληθέντων ἀπὸ τῆς προτέρας ἀγωγῆς, κταζωθέντων τε ἀναγεννήσεως τῆς ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ· οὗς ὁ Λόγος ἀναμνησκεῖν βούλεται τῷ προτέρου ἑαυτῶν γένους. Τῷ γὰρ φάσκειν ἀλλοφύλους, καὶ Τύρον καὶ λαοὺς Αἰθίοπων γεγενῆσθαι ἐκεῖ, τί ἕτερον ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τὴν ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ ἀναγέννησιν; Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ φησὶ· Φυλιστιαία καὶ Τύρος μετὰ Αἰθιοπίας, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν· Ἰδοὺ Φυλιστιαῖοι καὶ Τύρος μετὰ Αἰθιοπίας, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Ἐκεῖ δὲ, ποῦ φησὶ τετέχθαι τοὺς ἀλλοφύλους, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ταῖς πύλαις αὐτῆς ταῖς νενομημέναις; Τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολουθία τῆς συμφράσεως ὑποβάλλει νοεῖν. Προειπῶν γὰρ· Δοξαζόμενα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ Θεοῦ, ἐπιλέγει συνάπτων ἐξῆς, ὡς ἔρα οἶδε καὶ οἶδε ἀλλοφύλοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ, καὶ ὁ λαὸς Αἰθίοπων ἐτέχθη ἐκεῖ· δηλονότι ἐν τῇ προειρημένῃ πόλει τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ταῖς ταύτης τεθεωρημέναις πύλαις. Ἄ δὴ καὶ ἔργοις ἐπιτελεσθέντα τὴν τῶν λόγων ἀληθειαν πιστοῦται τῆς σωτηρίου χάριτος, καὶ Βαβυλωνίου καὶ Τυρίου, καὶ πάντας τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἄλλοτριους τοῦ γένους τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, καὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστηρίων ἀναγεννώσεως ἐν τῇ δηλωθείσῃ πόλει τοῦ Θεοῦ. Μήτηρ (1) Σιών ἐρεῖ· Ἄνθρωποι, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Αἱ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ἐκδόσεις λευκότερον τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν παρέστησαν. Ὁ μὲν γὰρ Σύμμαχος τοῦτον ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Περὶ τε Σιών λεχθήσεται καθ' ἕναστος· Ἄνθρωπος οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· αὐτὸς ἠδρασεῖν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Κύριος ἀριθμῆσει γράφων λαοὺς· οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Καὶ ὁ Θεοδοσίω φησὶ· Καὶ τῇ Σιών ρηθήσεται· Ἄνθρωπος ἀνὴρ ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν· Οὗτος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ. Καὶ πρόσθετος τίνα τρόπον ἐν τούτοις οἴσπαρ εἴρηται περὶ τῶν ἀλλοφύλων, τὸ· Ἀλλοφύλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθίοπων, οὗτοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Λεχθήσεται, φησὶν· Ἄνθρωπος

λαοὺς, Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Πρότερον μὲν γὰρ εἰρησάτο ἀνδρὸς τοῦ λεγομένου τετέχθαι ἐκεῖ, καὶ τρίτον περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

Σαφῶς δὲ ὁ Λόγος τὸν μὲν ἄνδρα τὸν τεχθέντα ἐκεῖ, τούτεστιν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, τὸν ἄνθρωπον τῷ

Σωτήρος ἡμῶν ἡγίξατο· τὸν δὲ Κύριον καὶ αὐτὸν τῷ

τέχθαι ἐκεῖ φάσκων, παρίστωσι τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου κατοίκησιν. Ὡσπερ γὰρ ἡ Σιών, πόλις οὔσα τοῦ Θεοῦ, χώρα τυγχάνει τοῦ τεχθέντος ἐν αὐτῇ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ ἀνὴρ χώρα γίνεται καὶ δοχεῖον τοῦ ἐν αὐτῷ γεννηθέντος Θεοῦ Λόγου, ὡς ἐν ἱερῷ ἄγιῳ καὶ ναῷ, μᾶλλον δὲ ὡς ἐν ἀγάλματι καὶ δοχεῖῳ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐν αὐτῷ κατοικησῶτος. Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως ὁ Λόγος ἐδίδαξεν εἰς τὸ γνωσθῆναι πῶς ἀλλόφυλοι καὶ Τύροις καὶ λαὸς Αἰθιοπίων ἐγενήθησαν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, καὶ γεγόνασιν υἱοὶ Θεοῦ διὰ τῆς παρ' αὐτῷ ἀναγεννήσεως. Ὅπως γὰρ καὶ κατὰ τίνα τρόπον ἡ τοσαύτη εἰς οὐρανοὺς ἐξεχύθη χάρις, παρέστησεν εἰπὼν τὰ κατὰ τὸν ἀνδρα τὸν γεννηθέντα ἐκεῖ, καὶ τὸν ἐν τῷ ἀνδρὶ πάλιν γεννηθέντα Κύριον. Οἷς ἅπασιν ἐπιλέγει τὸ, *Ὡς εὐφροαινομένων πάντων ἡ κατοικία ἐν σοι· ἀνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας φησὶ, Καὶ ἄδοντες ὡς χοροὶ πᾶσαι πηγαὶ ἐν σοι· ὁ δὲ Σύμμαχος, Καὶ ἀνέσουσιν ὡς ἐν ἀυλοῖς πᾶσαι αἱ πηγαὶ ἐν σοι.* Οἶμαι δὲ σημαίνεσθαι καὶ διὰ τούτων τὴν τῶν πιστῶν ἀπάντων, τῶν δὲ τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ πόλεως καταζωηθησόμενων, ἐπισυναγωγὴν, καὶ τὴν εἰς ἓνα χορὸν ἀποκατάστασιν. Τῷ γὰρ λέγεσθαι, *ἐν σοι*, τὸν τόπον πάλιν σημαίνει ὑπολαμβάνου τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως· ἥς οἱ μὲν θεμέλιοι ἦσαν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, αἱ δὲ πόλεις καὶ αἱ εἰσοδοὶ κάτω που καὶ παρ' ἡμῖν· ἐν μέσῃ δὲ αὐτῇ πάντες ὡς ἐν χορείᾳ καὶ ἁρμονίᾳ θεῖα μετ' εὐφροσύνης συναγόμενοι κατοικήσιν προφητεύονται. Ὅρα δὲ τίνα τρόπον ὁ παρῶν ψαλμὸς, Θεοῦ γένεσιν θεσπίζων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείας, ἐπέκρυψε τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ, *Κύριος ἀριθμήσει γράφων λαοὺς· Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ, κατὰ Σύμμαχον· ἢ κατὰ Ἀκύλαν, Κύριος διηγήσεται ἐν τῷ γράφειν λαοὺς· Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· ἢ κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα, Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν· Οὗτος ἐγεννήθη ἐκεῖ, οὗ τούτου ἡρμηνεύεται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα τὸν τρόπον· ἄλλ' εἰρηται, Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν καὶ ἀρχόντων τούτων τῶν γενησόμενων ἐν αὐτῇ· ἐπικρυφάντων, ὡς οἶμαι, τὴν διάνοιαν τῶν τὴν ἐρμηνείαν πεποιημένων, διὰ τὸ ἔθνεσιν ἀλλοφύλοις μέλλειν ἐκδίδοσθαι τὴν Γραφὴν κατὰ τοὺς Πτολεμαίου χρόνους, οὕτω τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιλάμψαντος τῷ βίῳ. Καὶ ὁ πᾶς δὲ ψαλμὸς σφόδρα αἰνιγματώδης καὶ σκοτεινὸς εἰρημένος τυγχάνει, θεμελίους αὐτοῦ λέγων σεσωπημένως, τίνος δ' αὐτοῦ μὴ διασαφῶν· καὶ πάλιν ὄρη ἅγια ὀνομάζων, καὶ πόλιν Σιών προτιμωμένης ὑπὸ τοῦ Κυρίου τῶν σκηνωμάτων· καὶ ἐπὶ πᾶν, ἐν τῇ πόλει, οὗ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸ Ἰουδαίον ἔθνος, ἀλλὰ Ῥαββὴ τὴν ποτε πόρνην καὶ Βαβυλῶνα, Τυρίους τε καὶ Αἰθιοπίας καὶ ἀλλοφύλους. Τούτους γὰρ πάντας τεχθήσεσθαι ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ διὰ πόλιαν αἰτίαν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλην εἰπεῖν ἢ διὰ τὴν γένεσιν τοῦ ἐν αὐτῇ τεχθέντος ἀνδρὸς, καὶ τοῦ Κυρίου τεχθέντος ἐκεῖ, δηλαδὴ ἐν αὐτῷ τῷ προλεχθέντι ἀνδρὶ· ἐφ' οἷς πᾶσαν εὐφροσύνην κοινήν καὶ χορείαν, ψόδαν τε καὶ αἴνους καὶ πηγὰς θεῶν καὶ ἱερῶν λόγων· ἵνα τέλει τοῦ ψαλμοῦ θεσπίξει. Ἐπὶ δὲ λέγει ἐν γραφῇ λαῶν ταῦτα πάντα ἐσεσθαι, σημαίνειν*

A illic natum dicit, Dēi Verbi in domine habitationem declarat. Quemadmodum enim Sion, quæ civitas Dei est, locus est viri in ea nati; ita ipse vir locus efficitur et receptaculum Dei Verbi in se nati, qui quasi in loco sacro et in templo, imo potius quasi in statua et receptaculo deitatis suæ, in ipso habitat. Et hæc necessario docet hæc Scriptura, ut notum sit qua ratione alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopum in civitate Dei facti fuerint, et filii Dei per regenerationem ibi acceptam sint effecti. Nam qua ratione tanta in cælis gratia effusa sit, allatis iis quæ ad virum eo in loco editum, et ad Dominum item in huiusmodi viro natum pertinent, aperte declarat. Quibus omnibus subdit illud. — VERS. 7. Sicut lætantium omnium habitatio est in te; pro quo Aquila dicit, *Et canentes quasi chori omnes fontes in te*; Symmachus vero, *Et laudabunt quasi in tibiis omnes fontes in te*. His porro significari arbitror fidelium omnium, qui sancta Dei civitate donandi sunt, congregationem, atque in eorum unum reductionem. Nam cum dicitur, *in te*, indicari suspicor civitatis Dei locum, cujus fundamenta quidem in montibus sanctis erant, portæ vero et aditus infimo in loco et apud nos sibi sunt: in medio autem illius, quasi in chorea et concentu divino, congregati illi habitaturi esse prænuntiantur. Animadvertite porro qua ratione hic psalmus, Dei generationem secundum Septuaginta Interpretum lectionem vaticinans, mysterium occultarit. Illa enim secundum Symmachum explicatio, *Dominus numerabit scribens populos, Hic natus est ibi*; vel secundum Aquilam, *Dominus narrabit in scribendo populos, Hic natus est ibi*; vel secundum Theodotionem, *Dominus narrabit in scriptura populorum, Hic natus est tibi*, non eadem apud LXX reperitur; sed dicitur, *Domino narrabit in scriptura populorum et principum horum qui fuerunt in ea*; quia, ut auditor, interpretes veram sententiam occultarunt, quod alienis gentibus, tempore Ptolemæi, Scripturam interpretaturi essent, cum nondum Servator noster in mundo apparuisset. Totusque psalmus admodum ænigmaticus et obscurus est: quippe qui *fundamenta ejus* dicat, ex quo quis sit is de quo loquitur taceat, nec indicet illum; ac rursus montes sanctos memoret, portasque tabernaculis Jacob a Domino antelatas; itemque civitatem Dei gloriose celebratam: ad hæc vero omnia, in civitate, non Israelem, neque Judaicam gentem; sed Rahab olim meretricem, Babyloænem, Tyrias, Æthiopas, alienigenasque nominet. Hi quippe omnes cur in civitate Dei nascituri esse dicantur, non aliam causam quis proferat, nisi generationem viri qui in illa natus est, et Domini item in illa nati, videlicet in viro quem jam diximus. Quapropter omnimodam communemque lætitiâ, choreas, cantica, laudes, divinatorum sacrorumque eloquiorum fontes in fine psalmi vaticinatur. Cum autem dicit, in scriptura populorum omnia reponeunda esse, arbitror eum tempus descriptionis gen-

ium, quæ in ortu Salvatoris nostri Jesu Christi facta est, indicare: tunc enim *exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis*⁶⁶; cum Cyrenius in Judæam veniens censum edidit. Quod significat evangelista dicens: *Hæc descriptio prima*⁶⁷; ita ut tempus illud in hoc psalmo accurate significetur. Num forte ideo psalmus iste segregatus, longèque ab aliis qui Filiorum Core inscribuntur hoc consilio positus est, ut mysteria ibi de Christi ortu enuntiata occultarentur; ita ut ista quoque ratio et responsio afferri possit ad quæsitam nostram initio sermonis proposita. Id ipsum quoque dicas de LXXVII, qui hunc sequitur, et Filiorum Core pariter inscribitur est. Quia ille Servatoris nostri mortem vaticinatur, consequenter ad hunc, qui ortum ejus prædixerat.

Κορέ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αὐτοῦ περιέχοντι.

CANT. CUM PSALMI, FILIIS CORE, IN FINEM, PRO MAHELETH AD RESPONDENDUM, INTELLECTUS ÆMAN ESDRAITÆ. LXXXVII.

VERS. 2. *Domine Deus salutis meæ, in die clamaui, et nocte coram te.* Præsens quoque psalmus, ut præcedens, Filiorum Core est. Sed ille quidem Christi ortum subindicabat his verbis: *Et Sioni dicitur, Vir et vir natus est in ea, et ipse firmabit eam*, ut Aquila interpretatur: tempus etiam ortus prædicti viri significat in sequentibus dicens, *In scribendo populos, hic natus est ibi.* Hujus porro dicti sententiam apertius extulit quinta editio, in qua dictum est, *In descriptione populorum, hic nascetur ibi.* Manifestissime quippe descriptionem memoravit, cujus tempore Salvator et Dominus noster natus est, sicut enarrat evangelista: *In diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est, præside Syriae Cyrenio*⁶⁶. Verum ille quidem psalmus ortum ejus significabat; hic vero mortem. Illud autem, *pro Maheleth, Symmachus, per chorum*, interpretatus est; Aquila vero, *super choream*. Videturque mihi hic Christi populum et Ecclesiasticam choream adumbrari, in qua mors Servatoris nostri hymnis celebratur. Quia vero ortus ejus per hanc choream canitur, jure præcedens psalmus, qui ortum ejus vaticinabatur, hæc dixit, *Et canentes sicut chori omnes fontes in te*: quis declarantur Christi chori in Ecclesia canentes et hymnis mysteria ejus celebrantes. Æman vero Esdræ, unum ex filiis Zaræ filii Juda esse aiunt, vocatumque apud Hebræos patronymice Zaraiten: fuisseque filios Zaræ numero quinque, ut testificatur primus Paralipomenon liber his verbis: *Filii Juda, Phares et Zara: Filii Zaræ, Zambri, et Ætham et Æman et Chalchal et Darda, numero quinque*⁶⁷. Hos

ἠγοῦμαι τὸν καιρὸν τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἐθνῶν, ἥτις ἐπληροῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γενέσεως· τότε γὰρ ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· ὅτε Κυρήνιος ἐπιστὰς τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς ἀπογραφὰς ἐποιεῖτο. Ἐπισημαίνεται γοῦν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη· ὥστε καὶ τὸν καιρὸν αὐτὸν ἀκριβῶς διὰ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ δηλοῦσθαι. Μήποτε δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀφώρισται ὁ ψαλμὸς, καὶ μακρὰν ἀπεσχολοῦνται τῶν λοιπῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων υἱῶν Κορέ, ἐπειδὴ κρύπτεσθαι ὁ λόγος τῶν δηλούμενων ἐν αὐτῷ μυστήρια περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γενέσεως ἐβούλετο· ὥστε καὶ ταύτην ἐτέραν εἶναι αἰτίαν τῶν ἐξητημένων ἡμῖν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν προκειμένων. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν εἴποις καὶ ἐπὶ τοῦ π' ἐξῆς τοῦτο

Β ἐπιλεγόμενου, ἐπιγεγραμμένου τε καὶ αὐτοῦ τῶν υἱῶν προφητεύει ἀκολουθῶς τῷ μετὰ χειρᾶς τὴν γένεσιν

ΩΑΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΜΑΕΛΕΘ, ΤΟΥ ΑΠΟΚΡΙΘΗΝΑΙ, ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΑΙΜΑΝ ΤΩ ΕΣΔΡΑΙΤῆ (1). ΠΖ.

Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐπέκραφα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς τῶν υἱῶν Κορέ, ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, τυγχάνει. Ἄλλ' ὁ μὲν πρὸ αὐτοῦ, Χριστοῦ γένεσιν ἠντίστο φάσκων· Καὶ τῇ Σιών λεχθήσεται· Ἄνθρω καὶ ἀνὴρ ἐτέθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐδράσει αὐτήν, ὡς ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε· καὶ τὸν καιρὸν γε σημαίνει τῆς γενέσεως τοῦ εἰρημένου ἀνδρός, προτῶν ἐξῆς· Ἐφασκε γοῦν· Ἐν τῷ γράφειν λαοὺς, οὗτος ἐτέθη ἐκεῖ. Τούτου δὲ τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδέδεικεν ἡ πέμπτη ἔκδοσις, ἐν ἣ ἱερῆται· Ἐν ἀπογραφῇ λαῶν, οὗτος γεννηθήσεται ἐκεῖ. Σαφέστατα γὰρ τῆς ἀπογραφῆς ἐμνημόνευσε, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐγεννήθη, ὡς περὶ ὧν δηλοῖ λέγων ὁ εὐαγγελιστὴς· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο ἠγεμονεύσαντος τῆς Συρίας Κυρηναίου. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν γένεσιν ἐσημάνει αὐτοῦ, ὁ δὲ μετὰ χειρᾶς τὸν θάνατον. Τὸ δὲ, ὑπὲρ Μαελέθ, διὰ χοροῦ, ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος· ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ χορείας. Καὶ μοι δοκεῖ τὸν Χριστοῦ λαὸν αἰνίστεσθαι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν χορείαν, ἐν ἣ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ θάνατος ἀνυμνεῖται. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ γένεσις αὐτοῦ διὰ τῆς χορείας ταύτης ἄεται, εἰκότως καὶ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς τὴν γένεσιν αὐτοῦ θεσπίσας ἐπήγαγε λέγων· Καὶ ἄδοντες ὡς χοροὶ πᾶσαι πηλαί ἐν σοὶ, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ χοροὺς ἄδοντας αὐτοῦ καὶ ἀνυμνῶντος τὰ μυστήρια δηλώσας. Τὸν δὲ λεγόμενον Αἰμάν τὸν Ἐσδραίτην φασὶν εἶναι ἓνα τῶν υἱῶν Ζαρὰ τοῦ υἱοῦ Ἰούδα, κεκλησθῆαι τε αὐτὸν παρ' Ἑβραίους πατρωνυμικῶς Ζαραίτην· εἶναι δὲ πάντες τοὺς πάντας μαρτυρεῖν δὲ τῷ λόγῳ τὴν πρώτην τῶν Παρραλειοπέ-

⁶⁶ Luc. II, 1. ⁶⁷ ibid. 2. ⁶⁸ Luc. II, 1, 2. ⁶⁹ I Par. II, 6.

(1) In cæsis Bibliis τῶν Ὁ, Ἰσραηλίτη, male.

ων, τούτον περιέχουσαν τὸν τρόπον· *Υἱοὶ Ἰούδα* A
Φαρές καὶ Ζαρά· καὶ υἱοὶ Ζαρά, Ζαμβρί, καὶ Αι-
θάμ καὶ Αἰμάν καὶ Χαλιχάλ καὶ Δαρδά· πάντες
πάντε. Τούτους ἔλεγεν ὁ Ἑβραῖος ἐν Αἰγύπτῳ προ-
 φητεῦσαι, πρὸ Μωϋσέως γενομένους, αὐτῶν τε εἶναι
 τοὺς ψαλμοῦς τοὺς εἰς ὄνομα αὐτῶν προγεγραμμένους·
 ὅσον τὸν μετὰ χεῖρας, καὶ τὸν ἐξῆς αὐτῶ, καὶ αὐτὸν
 ἐπιγεγραμμένον, *Αἰθάμ τῷ Ἐσδραῖῳ*· ἄλλα καὶ πε-
 ρὶ αὐτῶν λελέχθαι ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν· *Καὶ*
ἐσορίσατο Σολομὼν ὑπὲρ Αἰθάν τὸν Ἐσδραῖον,
καὶ Αἰμάν, καὶ τὸν Χαλιχάλ καὶ τὸν Δαρδά. Ταῦ-
 τα μὲν οὖν εἰς τὴν ἱστορίαν εἰρήσθω. Εἰ δέ τι συμ-
 βάλλονται τῇ τοῦ ψαλμοῦ θεωρίᾳ αἱ τούτων τῶν ὀνο-
 μάτων ἐρμηνεῖται, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις. Ὑστατος δὲ
 ὢν ὁ παρῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἰῶν Κορὲ, τὴν
 ἀπόδοσιν τὴν εἰς τὸν ἄδην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιελ- B
 λησεν, ὡσπερ ἐξεπίτηδες ταμνευσαμένου τοῦ λόγου
 τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς παρα-
 θῆναι. *Καὶ μοι δοκοῦσιν οἱ δ' οὗτοι τῶν υἱῶν Κορὲ,*
λέγω δὲ ὁ τρίτος καὶ π', καὶ ὁ δ' καὶ π', ὁ τε πς' καὶ
ὁ πς' ἔχειν τινὰ πρὸς ἀλλήλους ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γάρ
 πγ' σαφῶς Θεοῦ παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους καὶ Χρι-
 στοῦ προφητείαν ὀνομαστὶ περιεῖχεν· ὁ δὲ ἐξῆς αὐτῶ
 ἢ πάχος ἐπιστήναι τὰ θεοσεβισμένα ἠύχετο· ὁ δὲ
 πρὸ τοῦ μετὰ χεῖρας ἦδη τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ γένεσιν ἠντίτετο· τούτοις δὲ πᾶσιν ἀκολουθῶς ὁ προκειμένος
 τὸν θάνατον, ὃν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, προαναφανεῖ.

Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκρα-
ξα, καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Εἰσαλέθτω ἐναν-
τίον σου ἡ προσευχή μου, κλῖνον τὸ οὖς σου εἰς C
τὴν δέησίν μου. Ἐν τῷ κα' ψαλμῷ καὶ αὐτῶ εἰς τὸν
 Χριστὸν ἀναφερομένῳ, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ σαφῶς προ-
 φητεῖται, ὅπερ διὰ τῆς ἀρχῆς παρίστησιν ὁ λόγος
 φάσκων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, *ἴνα τί*
ἐγκατέλιπες με; ἔ καὶ μεμαρτύρηται κατὰ λέξιν
 ἐπὶ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς, μετὰ τὴν ἀρ-
 χὴν ἐξῆς ἐπιλέγεται· Ὁ Θεός μου, *κεκράξομαι ἡμέ-*
ρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ εἰς
ἄνοιαν ἐμοί. Καὶ ὁ παρῶν δὲ ψαλμὸς φησιν· *Ἡμέ-*
ρας ἐκέκραξα, καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Καὶ μοι
 δοκεῖ τὸ λόγιον τὸν βίον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν ὑπογράφειν διὰ πάσης οὐ μόνον ἡμέρας
 ἀλλὰ καὶ νυκτὸς ἀνακειμένου τῷ Θεῷ. Ἐχει δὲ καὶ
 ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὅπως ταῖς εὐχαῖς διὰ παντὸς
 ἐσχολάζεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος δέεται τοῦ Πατρὸς· D
 καὶ ἀξιῶ κλῖναι τὸ οὖς πρὸς τὴν δέησιν αὐτοῦ·
 τούτεστιν ἐπινεῦσαι τοῖς αἰτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ τούτ'
 εὐχεται, ὡς ἂν μέλλων ὑπὲρ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν, αὐ-
 τὸς ἐαυτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρειν θυσίαν. Πολλὰ δὲ πε-
 ρὶ τοῦ ἰδίου θανάτου μέλλων ἐξῆς διεξίεται, ὁρῶν τε
 τὴν μετὰ θάνατον διαδεχομένην αὐτὸν σωτηρίαν, εἰκό-
 τως τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ψαλμοῦ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ προ-
 λαβὼν ἀνατίθει· διὸ φησι, *Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτη-*
ρίας μου. Ὅτι *ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου, καὶ*
ἡ ζωὴ μου τῷ ἄδῃ ἤγγισε, προσελογίσθην μετὰ
τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Σαφῶς διὰ τούτων
 τῶν εἰς τὸν ἄδην ἀπόδοσιν αὐτοῦ παρίστησι, καὶ τὰ
 κακὰ ὧν πεπληρώσθαι ἑαυτοῦ ἔφασκε τὴν ψυχὴν.

Hebraeus ait in Aegypto ante Moysis statum tu-
 natus esse, auctoresque esse psalmorum qui no-
 mine suo inscripti sunt: qualis est hic quem tra-
 ctamus et subsequens, qui inscriptus est, *Atham*
Edraitæ: de illis quoque hæc in tertio libro Re-
 gum dicta esse putat: *Et sapientior erat Salomon*
*Atham Edraitæ, Aman et Chalchal et Dardan*⁹⁶.
 Hæc de historia dicta sunt. An vero horum nomi-
 num significationes ad psalmi speculationem con-
 ferant, tu ipse consideres velim. Cum autem hic
 psalmus postremus sit eorum, qui Filiorum Core
 inscripti sunt, Salvatoris nostri ad inferos descen-
 sum complectitur; ita ut quasi de industria provi-
 sum sit, ut mortis ejus mysterium in fine omnium
 traderetur. Videnturque mihi hi quatuor Filiorum
 Core psalmi, nempe LXXXIII, LXXXIV, LXXXVI et
 LXXXVII aliquid connexionis inter se habere. Nam
 LXXXIII Dei adventum ad homines et Christi pro-
 phetiam manifeste complectitur; sequens vero ea
 quæ in vaticinio ferebantur quamprimum accedere
 precabatur: præcedens autem psalmus ejus in
 carne ortum jam subindicabat; hic vero conse-
 quenter ad eos omnes mortem ejus, quam pro ho-
 minibus suscepit, prænuntiat.

Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte
coram te. — VERS. 3. *Intret in conspectu tuo ora-*
tio mea: inclina aurem tuam ad preces meas. In
 vicesimo primo psalmo, qui itidem ad Christum
 refertur, ejusque passionem aperte vaticinatur, ut
 ab initio declaratur his verbis, *Deus Deus meus, res-*
*picere in me, quare me dereliquisti*⁹⁶? quod Salva-
 torem ad verbum in passione dixisse narratur; sta-
 tim post initium additur, *Deus meus clamabo per*
diem et non exaudies, et nocte et non ad insipientiam
mihî. Præsens item psalmus ait, *In die clamavi et*
nocte coram te. Videturque mihi his subindicare to-
 tam incarnati Salvatoris nostri vitam, quæ non so-
 lum die sed etiam nocte Deo consecrata fuit. In
 Evangeliiis porro dicitur eum semper orationibus
 vacasse. In præsentî vero Patrem obsecrat et rogat
 ut inclinet aurem ad preces suas; id est, ut an-
 nuat petitionibus suis. Idque precatur utpote qui
 pro omnibus gentibus ipse se Patri in sacrificium
 oblaturus esset. Cum autem multa de morte sua
 deinceps narraturus, prospiceret eam quæ se post
 mortem exceptura erat salutem, initium psalmi sal-
 uti suæ congruenter applicat cum ait: *Domine*
Deus salutis meæ. — VERS. 4, 5. *Quia repleta est*
malis anima mea, et vita mea inferno appropinqua-
vit, aestimatus sum cum descenditibus in lacum.
 His descensum ad inferos suum manifeste declarat,
 necnon mala illa quæ afflicta animam suam fuisse
 testificatur. Mala vero, calamitates appellat:
 nam mali nomen latius intelligitur; sive etiam
 his indicat hominum malitiam, qua repletam dixit

⁹⁶ Ill Reg. iv, 51. ⁹⁶ Psal xx' 2.

animam suam; imo etiam peccata nostra, quæ in se ipse suscepit, ac quorum causa factus est pro nobis maledictum, secundum Apostolum dicentem: *Dominus pro nobis mortuus est, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno*⁹⁰. Quare, ut in psalmo fertur, repleta est malis anima ejus, et vita ejus inferno appropinquavit, quod ipsum descensum ejus in mortem clare significat. Ideo Aquila sic edidit: *Et vita mea in infernum elevavit*; Symmachus vero: *Et vita mea infernum attingit*. Ut autem alibi dictum est: *Cum iniquis reputatus est*; sic et hoc loco: *Æstimatus sum, inquit, cum descendantibus in lacum*. Pro quo Symmachus edidit: *Reputatus sum cum deductis in lacum*. Siquidem omnes homines in locum mortis, qui jam lacui comparatur, detrahuntur et deducuntur: itaque illuc propter peccata sua, ista regione digni judicati, descendunt. Et ego quoque in eorum numero computatus sum, etsi non id promeritus, sed Patri obsequens fuerim usque ad mortem. Hic itaque *vita mea*, inquit, *inferno appropinquavit*, et, *Æstimatus sum cum descendantibus in lacum*. In alio item psalmo hæc ipsa commemorans, reditum inde significat his verbis: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum*⁹¹; ac rursus alibi: *Expectans exspectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu miseriæ. Et statuit supra petram pedes meos*⁹²; et in decimo quinto psalmo dictum est: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*⁹³. C

θεήσεώς μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας. Καὶ ἔστησε ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου· καὶ ἐν τῷ ἰε' ψαλμῷ εἰρηται· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

VERS. 6. *Factus sum sicut he no sine adjutorio inter mortuos liber: sicut vulnerati dormientes in sepulcro, quorum non est memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt*. Qui vere sine adjutorio sub mortis imperio degunt, ab ipsa deferuntur et abducuntur. Solus autem Servator et Dominus noster seipsum exinanivit et humiliavit usque ad mortem: et sicut factus est in similitudinem carnis peccati, ita factus est sicut unus ex hominibus sine adjutorio. At quia non vere et reipsa in multitudine illa numerabatur, solus inter inortuos liber erat, nec sub mortis servitute remansit. Pro illo autem: *Inter mortuos liber*, Aquila, *In mortuis liber*, edidit; Symmachus vero, *Inter mortuos dimissus liber*. Hæc porro cum distinctione legas; ita ut isthæc: *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos, sejungas*; deinde vero addita post illud, *inter mortuos*, interpunctione, quasi negative adjicias illud, *liber*: ut hæc sit dicti sententia: *Ego qui liber et solus vere omnium Dominus sum, factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos; non vere quidem sine adjutorio, sed quasi sine adjutorio*. Hæc autem dicta alii nemini competere posse, quam ei

A Κακὰ δὲ ἦτοι τὰς περιστάσεις ὀνομάζει, κοινότερον ἐξακουομένου τοῦ τῶν κακῶν ὀνόματος, ἢ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων κακίαν, ἧς πεπληρωσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔλεγεν· ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας τὰς ἡμετέρας, ὧς εἰς ἑαυτὸν ἀνεληφθε, δι' ὧς καὶ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὧς ἔφη· Κύριος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα· ὅτι γέγραπται· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Διδὸν καὶ κατὰ τὸν ψαλμὸν, ἐπιήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ τῷ ἄδην ἤγγισεν· ὃ δὲ καὶ αὐτὸ σαφῶς τὴν εἰς τὸν θάνατον κέθοδον αὐτοῦ δηλοῖ. Διόπερ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν εἰπὼν, Καὶ ἡ ζωὴ μου εἰς ἄδην κατήτηκεν· ὃ δὲ Σύμμαχος, Καὶ ἡ ζωὴ μου ἄδη ἤψατο. Ὅσπερ δὲ εἰρηται ἄλλαχθού τῷ, Μετὰ ἀνθρώπων ἐλογίσθη· Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Προσελογίσθη, φησὶ, μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· ἀπ' οὗ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος, Ἐλογίσθη μετὰ τῶν καταγομένων εἰς λάκκον. Οἱ μὲν γὰρ πάντες ἀνθρώποι καθέλκονται καὶ κατάγονται εἰς τὸ χωρίον τοῦ θανάτου, τὸ νῦν λάκκῳ παραβλλόμενον· καὶ καταβαίνουσιν ἐκεῖ διὰ τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας, τῆς αὐτοῦ χόρας ἄξιοι εἶναι κριθέντες. Κἀγὼ δὲ ἐν τούτοις ἐλογίσθη, οὐκ ὢν ἄξιος, ἀλλ' ὑπέκοος γενόμενος τῷ Πατρὶ μὲχρι θανάτου. Ἐνθάδε μὲν οὖν ἡ ζωὴ μου, φησὶ, τῷ ἄδην ἤγγικε· καὶ, Προσελογίσθη, φησὶ, μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· ἐν ἐτέρῳ δὲ ψαλμῷ, τούτων αὐτῶν μνημονεύων, τὴν ἐκεῖθεν ἄνοδον σημαίνει φάσκων· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἄδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· Καὶ πάλιν ἄλλαχθού· Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι· καὶ εἰσήκουσε τῆς

D Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος ὡσεὶ τραυματῆαι καθεύδοντες ἐν τάφῳ, ὧν οὐκ ἐμνήσθης εἶτι, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεώσθησαν. Οἱ ἀληθῶς ἀδοθήτοι ὑπὸ τοῦ θανάτου κυριευόμενοι, κατάγονται καὶ ἀπάγονται ὑπ' αὐτοῦ. Μόνος δὲ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἑαυτὸν ἐκένωσε καὶ ἑαυτὸν ἐταπεινωσε μέχρι θανάτου· καὶ ὡσπερ γέγονεν ἐν ὀμοιωματι σαρκὸς ἀμαρτίας, οὕτως ἐγενήθη ὡς εἰς τῶν ἀδοθήτων ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἐπεὶ μὴ ἀληθῶς εἰς τὴν τῶν πολλῶν, μόνος ἐν νεκροῖς ἦν ἐλεύθερος, ἀδούλωτος τῷ θανάτῳ μένας. Ἀντὶ δὲ τούτου, Ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὁ Ἀκύλας, Ἐν τεθηγμένῳ ἐλεύθερος, ἐξέδωκεν· ὃ δὲ Σύμμαχος, Ἐν τῷ νεκρῷ ἀφελὲς ἐλεύθερος. Ἀναγκασθὲ δὲ καὶ μετὰ ὑποδιαστολῆς, ἰδίως μὲν ἀφορίσας τὸ, Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτος ἐν νεκροῖς· εἶτα ὑποστιξας εἰς τὸ, ἐν νεκροῖς, ἀποφατικῶς ἐπέξισεν τὸ, ἐλεύθερος· τῆς διανοίας τούτου δηλοῦσης, ὅτι Ἐγὼ ὁ ἐλεύθερος καὶ μόνος ἀληθῶς ἀπάντων Κύριος γέγονα ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτος ἐν νεκροῖς· ἀλλ' οὐκ ἀληθῶς ἀδοθήτος, ἀλλ' ὡς ἀδοθήτος. Ταῦτα δὲ ὅτι μηδὲν ἐτέρῳ λέγειν ἀρμόζει ἢ τῷ ἀψαμένῳ μὲν τοῦ θανάτου, καὶ εἰς ἄδην καταβεβηκότι, μὴ καταδουλοθέντι· ὃ

⁹⁰ Gal. iii, 13; Deut. xxi, 25.⁹¹ Psal. cxix, 4.⁹² Psal. xxxix, 2, 3.⁹³ Psal. xv, 10.

αὐτῷ, παντὶ τῷ ὄφρα φανερόν τυγχάνειν: ὡς μὴ ἄ
 δύνασθαι ἐφ' ἕτερον ἄνθρωπον ἐφαρμόζειν τὰ ἐν τῷ
 ψαλμῷ λεγόμενα ἢ ἐπὶ μόνον τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα.
 Ὡς περ δὲ γέγονεν ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθητος, οὕτω
 καὶ ὡσεὶ τραυματῖαι καθεύδοντες ἐν τάφῳ, ὧν
 οὐκ ἐμνήσθησθε ἐτι. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἡ ταφή αὐτοῦ
 σημαίνεται, ἧς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος μνημονεύει
 γράφων Κορινθίοις, λέγων· Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν
 πρώτοις, ὁ καὶ παρέλαβον· ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν
 ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ
 ὅτι ἐτάφη. Καὶ Ἡσαίας δὲ τῆς ταφῆς αὐτοῦ μύμη-
 νται λέγων· Ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφή αὐτοῦ ἦσται ἐκ
 μέσου. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὡσεὶ τραυματῖαι, ὁ μὲν Ἀκύ-
 λας φησὶν, Ὁμοίος ἀνηρημένους· ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ὡσεὶ τετραωμένοι· καὶ σαφές τινα τρόπον καὶ τοῦτο
 ἐπληροῦτο, ὀπνηκῆκα ὁ στρατιώτης λόγῃ ἔτρωσεν αὐ-
 τοῦ τὴν πλευράν. Ἄλλ' ὅτι μὲν τραυματίας γέγονε
 καὶ ἐν τάφῳ, σαφῶς παρίσταται· πλὴν εἰ λέγοι γεγο-
 νέναι ὡσεὶ τραυματίας, καὶ ὁμοίως τοῖς καθεύδουσιν
 ἐν τάφῳ, ἀλλ' οὐ μέχρι τούτου ἴσταται· ἕλον δὲ συν-
 ἄψας, ἔβη τὴν διάνοιαν τοῦ λόγου. Γέγονα γὰρ φη-
 σιν, ὡσεὶ τραυματῖαι, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐτι. Οἱ
 μὲν γὰρ λοιποὶ, μετὰ τὸν θάνατον ἐν τοῖς τάφοις
 γενόμενοι, ἀπελείφθησαν, καὶ ἀπέμειναν γῆ καὶ
 κόνις, μηκέτι μετὰ τὸν θάνατον μνημονεύσαντος αὐ-
 τῶν τοῦ Θεοῦ· ἐγὼ δὲ ἐγενήθην ὡς εἷς τῶν τοιούτων,
 μὴ ὡς ὁμοίος αὐτοῖς· ἐμοῦ γὰρ μετὰ τὴν τρώσιν καὶ
 μετὰ τὸν θάνατον καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσιν
 ἐμνήσθησθε, ζωῆς μετὰ ταῦτά με καὶ σωτηρίας τῆς
 παρὰ σοὶ καταξιώσας. Διὸ καὶ ἀρχόμενος καὶ εὐχα-
 ριστήριον ἀνέπεμπεν ὕμνον, λέγων· Κύριε ὁ Θεὸς τῆς
 σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ ἐν· ἄντικτι ἐν-
 αριτίου σου. Καὶ τὰ μὲν κατ' ἐμὲ τοιαῦτα ἦν. Ὅμως
 δ' οὐ γέγονα ὁμοίος τοῖς πολλοῖς τοῖς ἐν τάφῳ γενο-
 μένοις, καὶ μηκέτι τῆς σῆς κατηξιωμένοις μνήμης,
 διὰ τὸ ἀπὸ τῆς σῆς χειρὸς ἀπεῦσθαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ,
 ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐτι, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς
 σου ἀπεκώσθησαν, ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ὧν
 οὐκ ἐμνήσθησθε αὐτῶν ἐτι, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς
 σου ἀπεμνήσθησαν· ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν, ὧν οὐ
 μνημονεύσεις ἐτι, οἵτινες ὑπὸ τῆς χειρὸς σου
 ἐξεκόπησαν.

Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς,
 καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Ἀντὶ τοῦ, Ἐθεντό με, ὁ μὲν
 Ἀκύλας, Ἐθου με, ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐταξάς με, ἐκ-
 δεδώκασιν. Δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι νεύματι τοῦ Πατρὸς
 καὶ βουλῆ, οὐκ ἀπλῶς εἰς τὸν θάνατον, οὐδὲ εἰς τὸν
 ᾄδην καὶ τὸν καλούμενον λάκκον κατελήλυθεν, ἀλλὰ
 καὶ εἰς τὰ βαθύτατα καὶ τὰ κατώτατα καὶ τὰ ἔσχατα,
 ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν ἐκεῖ χωρίων. Παρίστησι δὲ τοῦ-
 το καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φάσκων· Δεῖ τὸν
 Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς
 τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν
 σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου, ὁ Ἀκύλας, ἐν
 σκοτεινοῖς, φησὶ, καὶ ἐν βυθοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος,
 ἐν σκοτεινοῖς ἐσκαπασμένον· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις,
 ἐν σκοτεινοῖς, ἐν καταδύτοις. Τοῦτο δὲ μοι παρα-

A qui mortem quidem attigit, et ad inferos descendit,
 neque tamen in servitutem ejus redactus est, cui-
 vis puto manifestum esse; ita ut nulli alii homi-
 num psalmi verba possint aptari, præterquam Sal-
 vatori nostro. Quemadmodum autem factus est sic-
 ut homo sine adjutorio; ita etiam sicut vulnerati
 dormientes in sepulcro, quorum non es memor am-
 plius. His etiam sepultura ejus indicatur, quam di-
 vinus Apostolus ad Corinthios scribens his commemo-
 rat: Tradidi enim vobis in primis quod et accepi:
 quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris
 secundum Scripturas, et quia sepultus est⁹². Isaias
 quoque sepulturam ejus iucomrat his verbis: In
 pace sepultura ejus sublata est ex medio⁹³. Pro illo
 autem, Sicut vulnerati, Aquila: Perinde atque oc-
 cisi; Symmachus vero: Quasi vulnerati: idque
 clare quodammodo impletum est, quando miles
 lancea latus ejus vulneravit: quod autem in sepul-
 cro etiam vulneratus jacuerit, propalam est. Cæ-
 terum cum dicit se factum esse sicut vulneratum,
 et similem dormientibus in sepulcro, hic series non
 terminatur; sed si totum connectas dicti sententiam
 deprehendes: Factus sum, inquit, sicut vulnerati,
 quorum non es memor amplius. Cæteri namque post
 mortem in sepulcris depositi, relictis sunt, ac terra
 et pulvis remanserunt, Deo post mortem nullam
 eorum memoriam retinente: ego vero factus sum
 sicut unus eorum, licet non illis similis sim; nam
 mei post inflictum vulnus, post mortem et post de-
 positionem in sepulcro, memor fuisti, ac vita et
 salute, quæ penes te est, dignatus me es. Quare ab
 initio gratiarum actionis hymnum emisit his verbis:
 Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte
 coram te. Quæ se spectabant talia erant. Attamen
 factus sum multis in sepulcro jacentibus similia,
 qui non amplius memoria tua digni habentur, quia
 de manu tua repulsi sunt. Nam illius loco: Quo-
 rum non es memor amplius, et ipsi de manu tua re-
 pulsi sunt, Aquila edidit: Quorum non recordatus es
 ultra, et ipsi ex manu tua abscissi sunt; Symmachus
 autem: Quorum non recordaberis ultra, qui a manu
 tua excisi sunt.

VERS. 7. Posuerunt me in lacu inferiori, in tene-
 brosis et in umbra mortis. Loco illius, Posuerunt
 me, Aquila, Posuisti me; Symmachus vero, Sta-
 tuisti me, ediderunt. Quis declarat se ex nutu et
 voluntate Patris, non modo in mortem, in in-
 fernum et in memoratum lacum descendisse;
 sed etiam in profundissima, infima et extrema, ut
 ita dicam, ibi posita loca. Idipsumque in Evangeliiis
 narrat his verbis: Oportet Filium hominis manere
 in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus⁹⁴.
 Pro illo autem, in tenebrosis et in profundis; Sym-
 machus vero, in tenebrosis oblectum; quinta editio,
 in tenebrosis, in latibulis. Hoc autem necessario a
 me observatum est, ne quis suspicetur ipsum in

⁹² I Cor. xv, 3, 4. ⁹³ Isa. LIII, 8. ⁹⁴ Matth. xii, 40.

morte non fuisse, quia a LXX Interpretibus dicitur, *in tenebrosis et in umbra mortis*. Nam commonstratur eum in tenebrosis, profundis et latibulis ipsius mortis fuisse: quamobrem neque Hebraicum exemplar, neque reliqui interpretes, *umbra mortis* interpretati sunt. Nam præsentem vitam, umbram mortis plerumque vocare Scriptura consuevit. Hic vero Salvator, in ipsa morte constitutus, totam æconomiam suam describit. — VERS. 8, 9. *Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me. Diapsalma. Longe fecisti notos meos a me, posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, et non egrediebar.* Quoniam Christus pro nobis mortuus est, secundum Apostolum, factus pro nobis maledictum; ideo scribitur, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*⁹⁵: et quia eum, qui peccatum non noverat, Deus pro nobis peccatum effecit, secundum eundem Apostolum⁹⁶, jure imminentem nobis, qui nuper impii et peccatores eramus, iram Dei, et furorem ejus instantem nobis in se pertrahens, atque ob vim sui erga homines amoris, supplicium et destinatam nobis ultionem in se suscipiens, has proferebat voces; utpote qui factus esset Agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Quare hæc de illo propheta loquitur: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur: ejus vibice nos sanati sumus, et Dominus tradidit eum peccatis nostris*⁹⁷. Hæc igitur et ipse declarat in psalmo, dicens: *Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me.* Pro quo Symmachus ait, *Super me aggravatus est furor tuus, et procellis afflictasti me.* Nam ceu quidam amantissimus pater, tempestatis aut belli tempore genuinos filios protegens, illos quidem occultavit, in ulnis obtegens atque in tuto ponens; sese vero procellis ac telis pro omnibus objecit, mortem suam pro filiorum salute in commutationem tradens, et iram illis imminentem ad se convertens. Quamobrem qui benedictio Dei erat, factus est maledictum; et qui justitia erat, factus est peccatum: a furoremque Dei contra homines aggravatum ad se pertrahens, ipsum quidem abs se repulit; ita ut neque se neque alios vel minimum læderet; illum vero utpote Patrem, hominum generi placatum reddidit. Quomodo autem omnes discipuli ejus tempore passionis ipsum deseruerint; alii autem negaverint, non est quod referamus, quando quatuor evangelistæ simul id ipsum nos edocent. Hæc igitur ille prærumilians, his vocibus vaticinatur, quas Symmachus hac ratione interpretatus est, *Longe fecisti notos meos a me: posuisti me abominabilem ipsis, custoditum et non progredientem.* Tunc itaque ipsum discipuli abnegarunt, cum in domo Caiphæ summi pontificis in custodia detineretur. — VERS. 10. *Oculi mei languerunt præ inopia. Clamavi ad te, Domine, tota die, expandi ad te manus meas.* Hæc item clarius Symmachus edidit his verbis: *Oculus meus effluxit*

Α τετήρηται αναγκαίως, ὡς ἂν μή τις ὑπολάβῃ μὴ ἐν θανάτῳ αὐτὸν γεγονέναι, διὰ τὸ λέγεσθαι παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Δέδεικται γὰρ, ὅτι ἐν ἐσκοτισμένοις καὶ βυθοῖς καὶ καταδύτοις αὐτοῦ τοῦ θανάτου γέγονε· διότι οὕτως Ἑβραϊκῶν, οὐτε οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ, σκιὰν θανάτου, ἡρμήνευσαν. Τὸν γὰρ παρόντα βίον καὶ τὴν ἐνεστώσαν ζωὴν, πολλάκις ὁ λόγος σκιάν θανάτου εἰωθεν ἀποκαλεῖν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Σωτὴρ, ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ γεγονώς, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν διαγράφει. Ἐπ' ἐμὲ ἐστηρήθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντα τοὺς μετεωρισμοὺς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. Διάψαλμα. Ἐμάκρυνες τοὺς γνωστοὺς μου ἀπ' ἐμοῦ, ἔθεντό με βδέλυγμα ἑαυτοῖς. Παρεδόθην, καὶ οὐκ ἐξεπορεύμην. Ἐπειδὴ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κτήρα δι' ὃ γέγραπται· Ἐκικατάρατος πᾶς ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλον, καὶ ἐπειδὴ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτῖαν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτῖαν ἐποίησε, κατὰ τὸν αὐτὸν, εἰκότως τὴν ἡμῖν τοῖς πρότερον ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς ἐπικειμένην ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν θυμὸν αὐτοῦ τὸν καθ' ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν ἐπισπασάμενος, ἔ' ὑπερβάλλουσάν τε φιλανθρωπίαν ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τιμωρίαν τε καὶ κόλασιν, τὰς προκειμένας προφέρεται φωνάς· ἄτε δὴ γενόμενος Ἄμνης τοῦ Θεοῦ ὁ ἀίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ· Ὅστος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Τοῦτο τοίνυν καὶ αὐτὸς παρίστη διὰ τοῦ ψαλμοῦ φάσκων· Ἐπ' ἐμὲ ἐπεστηρήθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντα τοὺς μετεωρισμοὺς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. Ἀνθ' οὗ φησὶν ὁ Σύμμαχος, Ἐμεῖ ἐπέβρισεν ὁ θυμὸς σου, καὶ ταῖς καταγίσις ἐδάκνωσάς με. Οἷα γὰρ τις φιλόστοργος πατὴρ ἐν ὄρη χειμῶνος ἢ πολέμου, γησιῶν υἱῶν προασπίζων, τοῖς μὲν ἐκάλυπτεν ἀποκρύπτων καὶ σκέπτων ὑπὸ τὰς ἰδίας ἀγκάλας· ἑαυτὸν δὲ ἀντὶ πάντων ταῖς καταγίσις καὶ τοῖς βέλεσι παρείχε, τῆς τῶν παίδων σωτηρίας τὸν αὐτοῦ θάνατον ἀντικαταλλατόμενος, καὶ τὸν καθ' ἐκεῖνων θυμὸν εἰς ἑαυτὸν ἀποστρέφων. Δι' ὃ γέγονε κατάρρα, ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ὢν· καὶ γέγονε ἁμαρτία, δικαιοσύνη τυγχάνων, καὶ τὸν καθ' ἀνθρώπων ἐπιβρίσαντα θυμὸν τοῦ Θεοῦ εἰς ἑαυτὸν περισπάσας, τὸν μὲν ἐξ ἑαυτοῦ δισκέδασεν, ὡς μὴδὲν μὴτ' αὐτὸν, μὴθ' ἑτέρους ἀδικῆσαι· τὸν δ' οἷα Πατέρα ἡμῶν τῷ τῶν ἀνθρώπων κατεστήσατο γένει. Ὅπως δὲ πάντες οἱ μαθηταὶ καταλειποῦσιν αὐτὸν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, οἱ δὲ καὶ ἠρνήσαντο, οὐδὲν δεῖ λέγειν, τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν συμφώνως τὰ αὐτὰ διδασκόντων. Αὐτὰ δὲ οὖν ταῦτα προλέγει προφητεύων τὸ μέλλον διὰ τῶν προκειμένων φωνῶν, ἔ' ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἡρμήνευσεν τὸν τρόπον· Μακρὰν ἐποίησας τοὺς γνωστοὺς μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐταξάς με βδέλυκτὸν αὐτοῖς, φρουρούμενον καὶ μὴ προσερχόμενον. Τότε γοῦν αὐτὸν καὶ ἠρνήσαντο οἱ μαθηταί, ἡνίκα ἐφρουρεῖτο ἐν τῇ οἰκίᾳ Καίφα τοῦ ἑρ

⁹⁵ Deut. xxi, 23; Gal. iii, 13.⁹⁶ II Cor. v, 21.⁹⁷ Isa. liii, 3-5.

χειράς. Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐψόβησαν ἀπὸ πτω-
 χείας. Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε, ὄλην τὴν ἡμέ-
 ραν, διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου. Σαφίστε-
 ρον καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπών· Ὁ ὀφ-
 θαλμὸς μου ἐξέψρευσε ἀπὸ τῆς κακώσεως· ἐπε-
 καλεσάμην σε καθ' ἑκάστην ἡμέραν, διεπέτασα
 πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου. Ἀπεκλάετο γὰρ ἅει τὰς
 τῶν ἀνθρώπων τάλαιπωρίας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
 ἑαυτοῦ κατεπόνει. δάκρυσι πενθῶν τὴν ἀπώλειαν τῶν
 μὴ καταδεξαμένων αὐτόν. Καὶ ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ
 ἀπεκλαύσατο, οὕτως εἰκὸς ἦν καὶ τοῦ προδεδωκότος
 αὐτὸν ἀποστόλου τὴν ἀπόπτωσιν καὶ τοῦ παντός Ἰου-
 δαίων ἔθνους τὴν ἀποβολὴν, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν
 ἀπολλυμένων τὸν ἄλθρον, οἷα φιλόκωπον καὶ παν-
 αγάθου Πατρὸς υἱὸν ἀποκλαύσασθαι· δι' οὗ καὶ τὰς
 χεῖρας ἐξήπλου καὶ φωνὰς ἀνέπεμπε, βοῶν ἐν ταῖς
 πρὸς τὸν Πατέρα προσευχαῖς, στεναγμοῖς ἀλαλήτους
 ὑπερευτυχάνων τῷ Πατρὶ. Καὶ ἄλλως δὲ ὀφθαλμῶν
 αὐτοῦ ἢ ὀφθαλμοὺς ἀσθενήσαντας οὐκ ἂν ἁμάρτοις
 εἶναι εἰπὼν τοὺς ἀποστόλους, εἰ δὴ σῶμα αὐτοῦ πᾶς
 ὁ λαὸς αὐτοῦ τυγχάνει, ὡς εἰδίδεον ὁ εἰπών· Ὑμεῖς
 δὲ πάντες σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους·
 τοῦ Πατρὸς, διεπετάσαντες, ἐξαπλῶν αὐτὰς τῷ μόνῳ
 ἐχέσιν εὐχαῖς ἐν τε τῷ πάθει τὰς χεῖρας διεπέτασεν
 τετρα ἰλασκόμενος.

Τίνα δὲ ἦν ἄπερ τὰς χεῖρας ἐξαπλῶν πρὸς τὸν Πα-
 τέρα προσήχετο, καὶ καθ' ἐκείνην τὴν δηλουμένην
 ἡμέραν αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ βοηθημένη,
 πρῶτον διδάσκει ἐν τούτοις· Μὴ τοῖς νεκροῖς ποιή-
 σεις θαυμάσια, ἢ ἱατροὶ ἀναστήσουσι καὶ ἐξο-
 μολογήσονται σοι; Διάψαλμα. Μὴ διηγήσεται τις
 ἐν τάφῳ τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ
 ἀπωλείᾳ; Μὴ γνωσθήσεται ἐν τῷ σκότει τὰ θαυ-
 μάσια σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ἐν γῆ ἐπιλε-
 λησμένη; Ἀντ' αὐτοῦ, Μὴ ἐν νεκροῖς ποιήσεις θαυ-
 μάσια; φησὶν ὁ Σύμμαχος, Ἄρα νεκροῖς ποιήσεις
 τεράστια; Καὶ δι' ὧν τῶν ἐξῆς, ἐν οἷς λέγεται,
 Μὴ διηγήσεται τις ἐν τάφῳ; καὶ πάλιν, Μὴ γνω-
 σθήσεται ἐν τῷ σκότει; ὁ Σύμμαχος, Ἡ διηγήσε-
 ται, ἢ γνωσθήσεται; ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀπογινώ-
 σκων τὰ λεγόμενα, ταῦτας προέφερε τὰς φωνὰς, καθ'
 ἐκείνην τὴν ἡμέραν δηλαδὴ τὴν τοῦ πάθους· τῷ Πατρὶ
 δὲ μόνῳ δύναται εἶναι ταῦτα πεπεισμένος, τὰς αἰτίας
 τῆς εἰς θάνατον αὐτοῦ εἰδίσατο καθόδου λέγων· Ἄρα
 νεκροῖς ποιήσεις τεράστια; Ἡ τάδε, ἢ τάδε
 ποιήσεις; Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἠθέλησας, ὦ Πά-
 τερ, μέχρι τούτου με προελθεῖν, καὶ ἐν θανάτῳ γενέ-
 σθαι, καὶ ἐν τῷ λάκκῳ τῷ κατωτάτῳ, εἰ μὴ πάντως
 σου καὶ ἐν τοῖς νεκροῖς θαυμάσια παρέχειν ἐβουλήθης,
 ἵν' ἄπερ μὴ δύναται ἱατροὶ, ταῦτα ἢ σὴ δύναμις
 κατεργάσῃται· τούτεστιν, ὅπως οἱ ἐν θανάτῳ γενό-
 μενοι, ἀναστάντες, ἐξομολογήσονται σοι. Οὐ γὰρ ἱα-
 τρῶν ἦν ταῦτα δύνασθαι ἐνεργεῖν, ἀλλὰ τῆς σῆς ἐν-
 θεοῦ μεγαλοφυΐας. Ἄρ' οὖν διὰ ταῦτα ὑπελθεῖν με
 τὸν θάνατον ἐβουλήθης, ἵν' ἐν μὲν τοῖς τάφοις τὸ
 ἔλεός σου διηγηθῇ, ἐν δὲ τῇ ἀπωλείᾳ ἢ ἀλήθειά σου

A propter vezationem : invocavi te singulis diebus, ex-
 pandi ad te manus meas. At enim semper hominum
 miserias desolebat, oculoaque affligebat suos, eorum
 qui se non susceperant perniciem deplorans. Atque
 ut Hierosolymam lacrymis prosequeretur; ita par
 erat eum utpole hominum amantem, optimique Pa-
 tris filium, proditoris apostoli casum, totius Judai-
 cæ gentis abjectionem, ac reliquorum qui peribant
 ruinam delere : qua de causa manus expandebat ac
 vociferabatur, in orationibus ad Patrem clamans,
 gemitibus inenarrabilibus apud Patrem intercedens.
 Alio item modo oculum, sive oculos ejus infirman-
 tes, neutiquam aberres si dicas apostolos esse ; si-
 quidem corpus ejus, totus populus ejus est, ut do-
 cet is qui dixit : Vos autem omnes corpus Christi, et
 B membra ex parte⁹⁶; manus autem suas, opera sci-
 licet ad Patris gloriam edita, expandebat, ei qui
 solus ipse videre poterat obtendens : imo etiam in
 frequentibus orationibus et in passione sua manus
 pro mundo, cujus peccatum auferebat, expandit, ut
 Patrem placaret.

χειράς δὲ αὐτοῦ, τὰς πράξεις ὅς ἐνήργει εἰς δόξαν
 θεάσασθαι αὐτὰς δυναμένων· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς συν-
 ὑπὲρ τοῦ κόσμου, οὗ περιήρει τὴν ἁμαρτίαν, τὸν Πα-

Quænam autem expansis manibus Patrem roga-
 verit, et quænam memorata die ad Patrem suum
 clamaverit, ipse mox aperit dicens : —VERS. 11-15.
 Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscita-
 bunt, et confitebuntur tibi? Diapsalma. Nunquid
 C narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam, et
 veritatem tuam in perditione? Nunquid cognoscentur
 in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra obli-
 visionis? Pro illo, Nunquid mortuis facies mirabilia?
 Symmachus ait, An mortuis facies prodigia? et in
 sequentibus ubicunque dicitur, Nunquid narrabit
 aliquis in sepulcro? ac rursus, Nunquid cognos-
 centur in tenebris? Symmachus, An narrabit, an
 cognoscentur? edidit. Non enim quod hæc fieri posse
 desperaret, ita locutus est, in illa scilicet pas-
 sionis suæ die; sed a Patre solo talia perfici posse
 persuasum habens, sui ad mortem descensus cau-
 sam ita narrat : An mortuis facies prodigia? An
 talia et talia patrabis? Neque enim me eousque
 devenire, o Pater, ac in morte et in læcu infimo
 deponi voluisses, nisi etiam in mortuis mirabilia
 exhibere in animo plane habuisses; ut quæ medici
 non valent, potestas tua operaretur; id est, ut qui
 in morte positi erant, resurgentes confiterentur
 tibi. Non enim medicorum est hæc facultas, sed di-
 vine magnificentie tuæ. Igitur me mortem ideo
 subire voluisti, ut in sepulcris misericordia tua
 narraretur, et in perditione veritas tua cognosce-
 retur, in tenebris mirabilia tua prædicarentur, in
 terra oblivionis justitia tua memoraretur. Quod
 si quis animum adhibeat iis, quæ nostro tempore

⁹⁶ | Cor. xii, 27.

ad sepulcrum et (4) martyrium Salvatoris nostri patrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo pacto ea quæ prænuntiata fuerant opere completa sint. Animadvertite porro quot diversis modis hic regionem mortis explicet. Nam primo mortuos vocat; secundo, qui habitant in sepulcro; tertio, qui sunt in perditione; quarto, qui in tenebris versantur; quinto, qui sunt in terra oblivionis. Hæc quippe omnia de iisdem enuntiat; quæis hominum amans et benignus Deus mirabilia exhibiturus erat: ii videlicet misericordiam, veritatem et justitiam Dei narabunt. Qua ratione autem hæc videlicet mirabilia Dei, misericordia, veritas et justitia ejus ad illos olim mortuos, ad sepulcra, ad perditionem, ad tenebras et ad terram oblivionis pervenerint, scire licebit, si cogitemus quot bonorum nobis olim in morte versantibus, auctor fuerit Salvator et Dominus noster, quorum gratia in illa loca descendit, ut non vivis modo, sed etiam mortuis dominaretur: nam quæ causa fuerit descensus ejus in mortem, hic apertissime declaravit: quæ secundum evangelistas tunc impleta sunt, cum multa corpora sanctorum, qui dormierant, resurrexerunt, et cum ipso Salvatore in sanctam Dei civitatem, videlicet in illam cœlestem, ingressi sunt.

κατὰ τοὺς εὐαγγελιστάς, ὅτε πολλὰ σώματα κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν, καὶ σὺν αὐτῷ τῷ Σωτῆρι εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ὅπλαθὴ τὴν ἑπουράνιον.

VERS. 14. *Et ego ad te clamavi, et mans oratio mea præveniet te. Quoadmodum in titulo psalmi xxi, qui aperte ex persona Salvatoris nostri profertur, dicitur, Pro susceptione matutina, quo resurrectio Salvatoris nostri, quæ mane contigit, subindicatur; id ipsum jam his significari pato, Mane oratio mea præveniet te: quo indicatur, orationem Salvatoris non alio tempore effectum consecutam esse, nisi illucescente aurora et matutinis horis, cum resurrectio mortuorum accidisse narratur. Quare neque vespere, neque meridie, neque alio quodam tempore, sed (VERS. 15) mane oratio mea præveniet te. Utquid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam a me? In vicisimo quoque primo dicebat: Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? Hic autem dicit, utquid, interrogando qua de causa derelictus a Patre sit, et quare ille animam suam repulerit; ut si nos aliquando dubii quæramus quare Deus Filio suo non pepercit, sed tradidit eum, volens hominum manibus deditum esse (id enim erat eum relinquere ac repellere); ediscamus id nostri gratia plane factum, ut docuit Apostolus his verbis: Sed pro nobis hominibus, ut fieret agnus Dei et ovis immolata pro salute mundi. Quamobrem propheta quoque dicebat: Et Dominus tradidit eum peccatis nostris.*

” Rom. viii, 32.

1) Scilicet ecclesia ad sepulcrum Christi, quæ ab Athanasio in epistola synodi Hierosolymitanæ, p. 199, μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, martyrium Salvatoris, apud Sozomenum autem lib. ii, c. 27, μέγα μαρτύριον, magnū martyrium dicitur. Hæc anno

Α γνωστῆ· ἐν δὲ τῷ σκότει τὰ θαυμάσια σου κηρυχθῆ, ἐν τα τῇ ἐπιλελησμένη γῆ ἡ δικαιοσύνη σου μνημενευθῆ. Εἰ δὲ τις τὸν νοὺν ἐπιστήσσει τοὺς κατ' ἡμᾶς ἀμφὶ τὸ μνήμα, καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελεσθεῖσι θαυμασίοις, ἀληθῶς εἴσεται ὅπως πληρῶται ἔργοις τὰ τεθεσπισμένα. Θέα δὲ διὰ τῶν ὅπως τὴν ἐν τῷ θανάτῳ χώραν διαφόρως ἐρηγεύει. Πρῶτον μὲν νεκροὺς σαφῶς ἀποκαλῶν, δεῦτερον τοὺς ἐν τάφῳ, τρίτον τοὺς ἐν ἀπωλείᾳ, τέταρτον τοὺς ἐν σκότῳ, πέμπτον τοὺς ἐν τῇ ἐπιλελησμένη γῆ. Ταῦτα γὰρ πάντα περὶ τῶν αὐτῶν διεξέρχεται, ὡς ἡμελλεν ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεὸς δεικνύειν τε καὶ παρέχειν θαυμάσια· τὸ ἔλεος αὐτοῦ δηλαθὴ καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διηγῶνται. Ἔστι δὲ ἐπιγνώων ὅπως πάντα ταῦτα, λέγω δὲ τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐφθασεν εἰς τοὺς πάλαι νεκροὺς, καὶ ἐν τάφοις, καὶ ἐν ἀπωλείᾳ, καὶ ἐν σκότῳ, καὶ ἐν γῆ ἐπιλελησμένη, εἰ νοήσωμεν ὅσων ἀγαθῶν αἴτιος γέγονεν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν τοῖς πάλαι ἐν τῷ θανάτῳ γεγεννημένοις, δι' ὡς καὶ ἐν ἐκείνοις κατεληλύθει τοῖς τόποις, ἵνα μὴ μόνον ζώντων, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν κυριαύσῃ. Τὰ γὰρ αἰτία τῆς μέχρι τοῦ θανάτου καθόδου αὐτοῦ διὰ τῶν προκειμένων τηλαυγῶς παρέστησεν· ὅπερ ἐπιηρόντο

Καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ κέκραξα, καὶ τὸ πρῶτ ἡ προσευχὴ μου προσθάσει σε. Ὅπερ ἐν τῷ κατ' ἡμᾶς σαφῶς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένῳ κατὰ τὴν προγραφὴν λέλεκτο, Ἰαὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινής, τοῦ λόγου τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνιτομένου κατὰ τὴν ἐωθινήν ὥραν γεγεννημένην· οὕτω καὶ νῦν ταῦτόν τημαίνεσθαι ἠγούμαι διὰ τούτου, Πρῶτ ἡ προσευχὴ μου προσθάσει σε, δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι μὴ ἄλλῃ καιρῷ τὰ τῆς προσευχῆς τοῦ Σωτῆρος εἰς ἔργα ἐχώρει ἢ κατὰ τὴν ἔω καὶ τὸ πρῶτ, ὅτε καὶ τὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως γεγενῆσθα: μεμαρτύρηται. Δι' ὃ οὕτε ἐσπέρας, ὅτε μεσημβρίας, ὅτε ἄλλῃ τινὶ καιρῷ, ἀλλὰ τῷ πρῶτ, φησὶν, ἡ προσευχὴ μου προσθάσει σε. Ἰσραὴλ, Κύριε, ἀπώθεις τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; Καὶ ἐν τῷ κατ' ἡμᾶς εἶπε τὸ, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχε μοι, Ἰσραὴλ ἐγκατέλιπέ με; λέγει δὲ ἐν τούτοις, Ἰνα τί, ἐρωτηματικῶς πυνθανόμενος δι' ἣν αἰτίαν ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ Ἰσραὴλ ἀπόσαστο αὐτοῦ τὴν ψυχὴν· ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς, εἴ ποτε διαποροῦμεν δι' ἣν αἰτίαν ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσαστο, ἀλλὰ παρέδωκεν αὐτὸν θελήσας ὑποχείριον ἀνθρώποις γενέσθαι· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καταλεπεῖν αὐτόν καὶ ἀπόσασθαι· μανθάνομεν, ὅτι τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν, ὡς εἰδόμεν ὁ Ἀπόστολος εἰπών· Ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων,

Christi 335 dedicata est, unde tempus editorum ab Eusebio commentariorum eruum in Preliminaribus. Qua de re et de mirabilibus ea in ecclesia editis ibi vide.

ἵνα γένηται ἀμνὸς Θεοῦ καὶ πρόβατον ἱερουργού-
μενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Διόπερ ἔλε-
γε καὶ ὁ προφήτης· Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν
ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ οὕτως τὰς ἀμαρτίας
ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Καὶ αὐτὸς
ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμα-
λάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· τῷ μύλωπι αὐ-
τοῦ ἡμεῖς λάθμεν. Ἐπιφέρει δὲ λέγων ἐν κα'· Ὁ
Θεὸς, κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ,
καὶ τυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν ἐμοί· καὶ ἐν τοῖς
προκειμένοις· Ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου
ἀπ' ἐμοῦ. Ὅμοια δὲ ἡγοῦμαι εἶναι ταῦτα τοῖς ἐν τῷ
Εὐαγγελίῳ ἔργῳ τετελειωμένοις, ἐνθα διαστάς τῶν
μαθητῶν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος καὶ λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ πο-
τήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· καὶ πάλιν· Πάτερ, εἰ οὐ δύναται τοῦτο
παρελθεῖν, ἔδῃ μὴ αὐτὸ πίνω, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου

Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου·
ὄψωθε δὲ ἐταπεινώθη καὶ ἐξηγορήθη. Ἐπ'
ἐμὲ διήλθοσαν αἱ ὄργαι σου, οἱ φόβεσμοί σου ἐξ-
στέρασαν με. Ἐκύκλωσάν με ὡς ὕδωρ ὄλην τὴν
ἡμέραν, περιέσχον με ἅμα. Ἐμάκρυνεν ἀπ' ἐμοῦ
φίλον καὶ πλησίον, καὶ τοὺς γνωστοὺς μου ἀπὸ
ταλαιπωρίας. Καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος σαφέστερόν
πως ἐξέδωκεν εἰπὼν· Πτωχὸς ὢν καὶ ἐκλείπων
ἀπὸ νεότητος, ἀνέλασον τὸν φόβον σου. Πρὸς
τούτοις δι' ἐμοῦ παρώδευσαν αἱ ὄργαι σου, αἱ ἐκ-
πλήξεις σου κατσωπῆσάν με. Περιήλθοῦν με ὡς
ὑδάτα, πᾶσαν τὴν ἡμέραν περιεκύκλωσάν με.
Καὶ ὁ Ἀκύλας, Ἐπ' ἐμὲ, φησί, παρήλθοσαν αἱ ὄργαι
σου. Ὅπως δὲ πτωχὸς ἦν καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότη-
τος, διδάσκει αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· περὶ ἑαυτοῦ
λέγων· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ τα-
πεινὸς τῇ καρδίᾳ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν· Ὁς
ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο
εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν· ὥστε εἶναι
σαφὲς πῶς εἴρηται παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα τὸ,
Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου.
Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ νεότητι αὐτοῦ, καὶ ἄλλως ὑπὸ τὸν
νομιζόμενον πατέρα τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὴν κατὰ σάρκα
μητέρα τρεφόμενος, πτωχὸς ἦν ἐν πτωχοῖς· καὶ τὸν
ἄλλον δὲ αὐτοῦ βίον πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτόχευ-
σεν, ὅπως ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν.
Ὅτε δὲ λοιπὸν παραδοξοποιῶν καὶ Θεοῦ δυνάμει
ἀποτελῶν, ὑψώθη ἐν τοῖς ἀποστόλοις ὡς ἡμεῖς
ἐταπεινώθη. Δι' ὃ ἔλεγεν· Ὅσπερ Μωσῆς ὑψώσε
τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ πάλιν· Ὅταν ὑψώσητε
τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ
εἰμι· καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ· Ὑψώθη δὲ ἐτα-
πεινώθη καὶ ἐξηγορήθη. Τὸ δὲ, Δι' ἐμοῦ πα-
ρώδευσαν αἱ ὄργαι σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ
κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐπ' ἐμὲ παρήλθοσαν αἱ ὄργαι
σου, ἢ κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, Ἐπ' ἐμὲ διήλθοσαν
αἱ ὄργαι σου, σαφῶς παρίστησιν, ὅτι οὐκ εἰς αὐτὸν
ἐπέσκηψαν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ παρήλθοσαν· καὶ ὅτι μὴ
ἔστησαν, ἀλλὰ διήλθοσαν. Τὸ δὲ, ἐξέστρασαν με, κατὰ
τοὺς Ἐβδομήκοντα, ὁμοίον ἐστὶ τῷ εἰρημένῳ ἐν τοῖς

*A Et hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur.
Et ipse vulneratus est propter peccata nostra, infir-
matus est propter iniquitates nostras, vibice ejus
nos sanati sumus¹. In xxi autem subjungit, Deus,
clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad
insipientiam mihi²; in praesenti vero, Avertis fa-
ciem tuam a me. Hæc porro similia puto iis quæ in
Evangelio opere completa feruntur, ubi a discipulis
semotus, in faciem procubuit orans et dicens:
Pater, si possibile est, transeat hic calix a me. Ve-
rumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu³; ac
rursum, Pater, si non potest hic transire, nisi bibam
illum, fiat voluntas tua⁴.*

*B VERS. 16-19. Pauper sum ego et in laboribus a
juventute mea: exaltatus autem humiliatus sum et
perplexus. In me transierunt iræ tuæ, terrores tu⁵
conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua
tota die, circumdederunt me simul: Elongasti a
me amicum et proximum, et notos meos a mi-
seria. Hæc clarius Symmachus edidit his verbis:
Pauper cum sim et deficiens a juventute, suscepi
timorem tuum. Ad hæc per me prætermearunt iræ
tuæ, terrores tui tacere me fecerunt. Circumvenerunt
me sicut aquæ, tota die circumdederunt me. Aquila
vero, Super me, inquit, præterierunt iræ tuæ. Quo-
modo autem pauper fuerit et in laboribus a juven-
tute, docet ipse in Evangeliiis de se loquens his
verbis: Discite a me quia mitis sum et humilis
corde⁶. Apostolus item ait: Qui cum in forma Dei
esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem
Deo, sed semetipsum exinanivit⁷; ita ut perspicuum
sit qua de causa apud LXX Interpretes dicatur, Pauper
sum ego et in laboribus a juventute mea. Verum in
juventute sua, cum alioquin a Josepho, qui pater
ejus esse putabatur, et a matre sua secundum car-
nem, educaretur, pauper inter pauperes erat; et
cum secundum aliam vitam suam dives esset, nostri
causa inops effectus est, ut nos ejus inopia divites
essemus. Cum porro demum prodigia et Dei virtu-
tes elens, exaltatus est, et per passionem suam elev-
atus est, humiliatus est. Quare dicebat: Sicut Moyses
exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet
Filium hominis⁸; ac rursum, Cum exaltaveritis Fi-
lium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum⁹; in
praesenti vero ait, Exaltatus autem, humiliatus sum
et perplexus. Illud autem, Per me prætermearunt
iræ tuæ, secundum Symmachum; vel secundum
Aquilam, Super me præterierunt iræ tuæ, vel secun-
dum LXX, In me transierunt iræ tuæ, clarè denun-
tial, non in illo constitisse, sed per eum præter-
iisse; neque stitisse, sed transiisse. Illud autem,
conturbaverunt me, secundum LXX, huic Evange-
liorum dicto simile est: Nunc anima mea turbata
est¹⁰; et, Tristis est anima mea usque ad mortem¹¹: et*

¹ Isa. LIII, 5-5 ² Psal, XXI, 5. ³ Matth. XXVI, 39. ⁴ ibid. 42. ⁵ Matth. XI, 29. ⁶ Philip. I, 6, 7. ⁷ Joan. III, 14. ⁸ Joan. VIII, 28. ⁹ Joan. XII, 27. ¹⁰ Mat. XXVI, 38.

cætera quoque secundum historiam implebantur, cum eo relicto apostoli abscesserunt, Petrus vero ter negavit eum. Et alia quoque ratione hæc omnia dicebat, aliorum mala sibi ut propria ascribens, videlicet proditoris Judæ perniciem, totiusque Judaicæ gentis ruinam: de quibus, quasi de filiis improbis, iniquitatis suæ causa pereuntibus, vehementi miserationis et humanitatis affectu eorum mala ad personam propriam referens, ingemiscebat. Id porro intelligas si his prophetæ verbis attendas: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur*¹⁰. Quare eorum gratia dolore affectus exclamabat dicens: *In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me*. Videbat enim non ita multo post venturam iram, quæ omnia illis augusta et veneranda de medio sustulit; ita ut Sancta sanctorum et altare a fundamentis diruerentur, regesque eorum qui diuturna àtavorum successione ad illud usque tempus devenerant, sinem imperandi facerent; jus et facultas illa suis vivendi legibus, qua a longissimo ævo usi fuerant, legalis cultus cum ipso sacerdotio, ac reliquis ducibus principibusque suis exstinguerentur; ita ut ne vestigium quidem eorum ad hoc usque tempus residuum manserit. Quæ omnia perpassi sunt, ira Dei non diu post passionem ejus, ob admissa contra ipsum facinora, totam eorum gentem invadente. Quæ ipse significabat his verbis, *In me transierunt iræ tuæ*, ac si diceret, *Propter me*; sive secundum Symmachum, *Per me*; quia secundum rei veritatem talia propter ipsum passi sunt. Imo etiam illorum cladem prospiciens dicebat, *Terrores tui conturbaverunt me*. Etiam si enim terrores Dei, quos ipsis prophetæ interminabantur, eos ob duritiem cordis non conturbarent; me tamen, inquit, qui terribilium sermonum tuorum exitum prospicerem, terrores tui conturbaverunt. Sic itaque ob eorum impietates Patrem pro illis deprecans, animo valde mæstus, ipsorumque causa turbatus, tristis erat usque ad mortem: quia immincebant illis iræ Dei tela; ita ut orationes, quas pro illis emittebat, nihil loci haberent: quare cum in Evangeliiis pronus et procumbens in faciem jacensque preces emitteret, hæcque clamaret: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*¹¹; deinde, ubi vidit Patris voluntatem abnuere, subjunxit, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*¹². Et secundo abiens procumbit in faciem, et his verbis orat: *Pater, si possibile non est ut hic transeat, nisi bibam illum, fiat voluntas tua*¹³; ac tertio profectus eundem sermonem protulit. Quare id ipsum his verbis significabat: *Ut quid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam a me?* et illud, *In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me*. Videns autem longe a salute Dei excidisse eos pro quibus orationes effundebat, pro iisdem sibi patrum suorum causa charissimis et dilectissimis, dicebat: *Elongasti a me amicum et proximum, et no-*

A. Εὐαγγελοῖς· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραιται, καὶ *Ἡερλιπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐπληροῦτο, ὅτε καταλιπόντες αὐτὸν οἱ ἀπόστολοι ὤχοντο· ὁ δὲ Πέτρος καὶ τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ προκαίμενα ἅπαντα ἔφασκεν, ἰδιοποιούμενος τὰ ἑτέρων κακὰ· λέγων δὲ τοῦ προδότου Ἰούδα τὴν ἀπώλειαν, καὶ τοῦ παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους τὴν ἀπόπτωσιν· ἐρῶ οἷς δι' ὑπερβολὴν εὐσπλαγγχίας καὶ φιλανθρωπίας, ὡς ἐφ' υἱοῖς πονηροῖς, διὰ τὰς αὐτῶν κακίας ἀπολλυμένοις, ταῦτα εἰς ἑαυτοῦ πρόσωπον ἀναλαμβάνων, ἀπωδύρετο. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἐπιστήσας τῷ λέγοντι προφήτῃ· Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Διὸ ὑπὲρ αὐτῶν ὀδυνώμενος ἐβόα λέγων· Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου, οἱ φοβερισμοὶ σου ἐξετάραζάν με. Ἐώρα γὰρ τὴν οὐκ εἰς μακρὸν ἐπελευσομένην αὐτοῖς ὀργὴν, ἥτις αὐτῶν ἀθρόως τὰ σεμνὰ πάντα ἐξηφάνισεν· ὡς τὰ μὲν Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐκ βάθρων ἀπολέσθαι, βασιλείας δὲ αὐτῶν, τοὺς ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο καιροῦ διαρκέσαντας, καταλυθῆναι, τὴν τε αὐτονομίαν καθ' ἣν ἐξ αἰῶνος μακροῦ ἐπολιτεύοντο, καὶ τὴν κατὰ νόμου λατρείαν αὐτῆς ἱερωσύνης καὶ τοῖς λοιποῖς ἡγεμόσι τε αὐτῶν καὶ ἀρχουσιν ἀποσβεσθῆναι· ὡς μὴδὲ ἴσχυος αὐτῶν εἰσεῖν νῦν περιλειπεσθαι. Ἄ δὴ πάντα πεπόνθασιν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς οὐκ εἰς μακρὸν μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος καταλαβούσης διὰ τὰ τετολημμένα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ· ἃ δὴ ἐδήλου λέγων· Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου· ὡσεὶ ἔλεγε, Δι' ἐμὲ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Δι' ἐμοῦ· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον δι' αὐτὸν ταῦτα πάντα πεπόνθασιν. Ἀλλὰ καὶ προορῶν αὐτῶν τὸν θλεθρον ἔλεγεν· Οἱ φοβερισμοὶ σου ἐξετάραζάν με. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τὴν ἀναισθησίαν οὐκ ἐτάραττον ἐκείνους οἱ διὰ τῶν προφητῶν ἀπειλούμενοι κατ' αὐτῶν φοβερισμοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐμὲ, φησὶν, ὀρώντα τῶν φοβερῶν σου λόγων τὰς ἐκβάσεις, ἐξετάρασσον οἱ φοβερισμοὶ σου. Οὕτως οὖν διὰ τὰς ἐκείνων δυσσθείας παρακαλῶν τὸν Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπεραλγῶν καὶ δι' αὐτοὺς ταραττόμενος, Ἡερλιπὸς ἦν μέχρι θανάτου· ἐπειδὴ τὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ σφοδρῶς ἐπέκειτο κατ' αὐτῶν, ὡς μὴδὲ τυγχάνειν τῶν εὐχῶν, ὧν ἀνέπεμπεν ὑπὲρ αὐτῶν· εἰ ἂν παρακαλῶν καὶ δέόμενος ἐν τοῖς Εὐαγγελοῖς προσέπιπεν πρηγῆς τε κατὰ προσώπου κείμενος· ἐβόα, Πάτερ, λέγων, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ πῶθριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· εἰδ' ὅρων ἀνανεύουσαν τὴν βουλήν τοῦ Πατρὸς, ἐπέφερε· Πλὴν ἀλλ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Καὶ δεύτερον ἀπελθὼν, ἐπὶ πρόσωπον πίπτει, καὶ προσεύχεται λέγων· Πάτερ, εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν, ἐὰν μὴ αὐτὸ πῶθρησθῆτω τὸ θέλημά σου· καὶ τρίτον δὲ πορευθεὶς εὐχὴν αὐτὸν λόγον προέφερε. Διὸ δὴ ταῦτα σημαίνων καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἔλεγεν· Ἰνα τί, Κύριε, ἀπωθεῖς τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; καὶ τὸ, Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου, οἱ*

¹⁰ Isa. LIII, 5. ¹¹ Matth. xxvi, 59. ¹² ibid. ¹³ ibid. 42.

ροβερισμοί σου εξετίραξάν με. Ὅρων δὲ μακρὰν ἅ
ἐκπίπτοντας τῆς τοῦ Θεοῦ σωτηρίας τοὺς ὑπὲρ ὧν
τὰς εὐχὰς ἐποιεῖτο φιλότατους ὄντας αὐτοῦ καὶ ἀγα-
πητοὺς διὰ τοὺς πατέρας, ἔλεγεν· Ἐμακρύννας ἀπ'
ἐμοῦ φίλον καὶ πλησίον, καὶ τοὺς γνωστοὺς μου
ἀπὸ ταλαιπωρίας. Ἀλητοὶ δὲ τοὺς ἐν τῷ ἔθνει γνω-
στοὺς ὄντας αὐτοῦ πρότερον καὶ φίλους· ἐπεὶ καὶ μέ-
ρος ἦσαν αὐτοῦ καὶ κληρονομία· ἀλλ' ἐμακρύνθησαν
ἀληθῶς ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀπιστίας· καὶ
πάλαι ὄντες φίλοι, ἔχθροὺς ἑαυτοῦς κατέστησαν·
καὶ γνωστοὶ τυγχάνοντες αὐτοῦ, ἐλθόντα αὐτὸν οὐκ
ἐπέγνωσαν, οὐδὲ παρεδέξαντο. Ὅν ἕνεκα πάντων καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμακρύνθησαν δι' αἰτίαν τῆς ἑαυτῶν
ταλαιπωρίας. Οὕτω δ' οὖν καὶ ἐκπεπώκασι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ φάσκον λόγιον, Ὅτι οἱ μακρύνοντες
ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται. Καὶ εἰς τοῦτο καταλήγουσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν νῦν Κορὲ ψαλμοί.

ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΑἴΘΑΝ Τῷ ΕΞΑΡΑΙΤῃ. ΠΗ.

B 1. INTELLECTUS ÆTHAN EZRAITÆ. L XXXVIII.

Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Εἰς
γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀληθειάν σου
ἐν τῷ στόματί μου. Ἐπειδὴ προῦν ἐξῆς μέλλει λέ-
γειν· Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὃ
ὄμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; προθεραπεύει
τὸ μέλλον ῥηθήσεσθαι διὰ τῶν προκειμένων, δυνάμει
τοῦτο λέγων· Εἰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα τὴν
ἐμὴν ψυχὴν εἰς ἀμηχανίαν ἐμβαλόντα ταραττει, Ἔλι-
γόν τέ μοι καὶ ἀπορίαν ἐμποιεῖ, τῶν σῶν, ὦ Κύριε,
κρμάτων, ὡς μέλλειν μικρὸν ὑστερον ἀποτολμᾶν καὶ
ἀπορεῖν, ὑπὲρ ὧν σὺ μὲν ὃ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸς τὸν
Δαυὶδ ἐπαγγελῶν πεποίησαι· τάναντία δὲ συμβέβηκε
ταῖς σαῖς ὑποσχέσεσι· διὸ καὶ μέλλω λέγειν· Ποῦ
εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; ἀλλ' ὅμως πε-
πεισμένος, ὅτι μὴ διαψεύσεται σου ἡ ἐπαγγελία, οὐδὲ
διαπείσεται ἡ τοῦ σοῦ λόγου ἀλήθεια, προλαβὼν τοὺς
μέλλοντας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ῥηθήσεσθαι μοι
λόγους, τὴν ἑμαυτοῦ πίστιν καὶ τὸ εὐσεβὲς τῆς ἑμαυ-
τοῦ γνώμης προσαφαλίζομαι· διὸ φημι· Τὰ ἐλέη
σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Οὐ γὰρ νῦν μό-
νον, ὅτε ταῦτα λαλῶ καὶ φθέγγομαι, τὰ ἐλέη τοῦ Κυ-
ρίου ἕσομαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σκυθρωποτέροις και-
ροῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐκεῖνοις δι' οὓς μέλλω λέγειν· Ποῦ
εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; Καὶ τότε γὰρ
καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ διὰ παντὸς τοῦ
αἰῶνος οὐ παύσομαι ἀνυμνῶν τὰ ἐλέη σου, Κύριε,
ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι, ἅπαξ ἐπαγγελάμενος τὰς ἐν τῷ
ψαλμῷ προφητείας, οὐ διαψεύσεις, ἅτε Θεὸς ὢν ἀλη-
θής. Διόπερ οὐ μόνον τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα
ἕσομαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀληθειάν σου καθ' ἐκάστην γε-
νεὰν ἀπαγγελῶ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τοιαῦτά τινα
μεταξὺ γενήσεται, ὡς δοκεῖ, ἐναντία ταῖς σαῖς πρὸς
τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις συμβαίνειν, ἀλλὰ καὶ οὕτως
ἐγὼ πεπίστευκα, καὶ ἀληθῶς ἑμαυτὸν πέπεικα, ὅτι
τῶν λόγων σου, ὦ Κύριε, ἡ ἀλήθεια οὐδέποτε διαπε-
σεῖται. Διόπερ τὸν πάντα μου χρόνον τῆς ζωῆς οὐ
παύσομαι ἐν τῷ στόματί μου τὴν ἀληθειάν σου ἀπαγ-
γέλλων. Ἀλλὰ καὶ παραδιδοῦς τῇ ἑμαυτοῦ γραφῇ ταύ-
την καταλείψω τοῖς μεταγενεστέροις, εἰς τὸ καὶ αὐ-
τοὺς διδάσκεσθαι τε καὶ μαθάνειν ὁμοίως ἐμοὶ καθ'
ἐκάστην γενεὰν τὴν ἀληθειάν σου διὰ στόματος φέ-

VERS. 2. *Misericordias Domini in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.* Quoniam in sequentibus dicturus est, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* iis quæ postea proferet jam respondere antevertit, ac si diceret: *Etiam si humanæ res animam meam in angustiam et dubitationem concitant ac perturbent, caligineque me et hæsitatione afficiant ob tua, o Domine, judicia; ita ut innox quæstionem movere ausim de promissis, quæ tu Deus mendacii expers Davidi dedisti; et tamen pollicitationibus tuis contraria acciderunt, quamobrem dicturus sum, Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine?* verumtamen certus promissionem tuam non irritam fore, neque sermonis tui veritatem lapsuram esse, sermones quos ex humana infirmitate prolaturus sum prævertens, fidem meam et pietatem sententiæ meæ prius profiteor, ac dico, *Misericordias tuas, Domine, in æternum cantabo.* Non enim nunc duntaxat, cum hæc loquor et profero, misericordias Domini cantabo, verum etiam in tristioribus temporibus, in ipsis videlicet quæ dicturus sum, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine?* Tunc enim et omni sequenti tempore, imo per omne sæculum, non finem faciam celebrandi misericordias tuas, Domine: probe sciens te, quando semel ea in prophetia psalmi pollicitus es, non irrita illa facturum esse, utpote Deum veracem. Quamobrem non modo misericordias tuas, Domine, in æternum cantabo, sed etiam veritatem tuam per singulas generationes annuntiabo. Etsi enim aliqua interim eventura sint, quæ tuis Davidi datis pollicitationibus contraria videantur; nihilominus tamen credo ac plane persuasum mihi est, sermonum tuorum, Domine, veritatem nunquam esse lapsuram. Ideo per totum vitæ meæ tempus non finem faciam annuntiandi veritatem tuam in ore meo. Verum etiam scripto consignatam illam posteris tradam: ut ipsi quoque, perinde atque ego, edoceantur et discant per singulas generationes veritatem tuam in ore ferre,

¹⁴ Psal. LXXII, 27.

ac persuasum habeant nunquam posse promissa tua excidere. Totus autem sermo, Christi ex semine David generationem, et regnum ejus vaticinatur. Quandoquidem enim in præcedentibus ejus in hominibus generatio prænuntiabatur, ut in psalmo LXXXVI declaratum est; at præter generationem ejus scitu quoque opus erat unde proditurus esset; hoc præsens Scriptura necessario docet, quæ promissionem Dei ad Davidem factam de Christo ex semine ejus prodituro complectitur: ita ut hic congruenter post antecedentes psalmos positus sit. Inscriptus autem solum est, *Intellectus*, ac neque psalmus neque hymnus dicitur. Fuerit vero canticum propheticum, ea quæ secundum Deum est intelligentia indigens. Quare dictum est, *In æternum cantabo*, et, *in generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam*. Ab his quippe verbis, *In æternum cantabo*, jure canticum esse dicatur; ab illis autem, *Annuntiabo veritatem tuam in generationem et generationem*, et a sequentibus, prophetia fuerit. Dictus autem est Æthan Ezraitæ: qua de re in prius explicatis psalmis pro facultate disputatum a nobis est.

VERS. 3. *Quoniam dixisti, In æternum misericordia ædificabitur, in cælis præparabitur veritas tua*. Pro illo autem, *Quoniam dixisti*, Aquila interpretatus est, *Quoniam dixi*; Symmachus vero, *quoniam dixi*; Theodotus similiter, *Quoniam dixi*; quinta item editio, *Quoniam dixi*; quasi scilicet ex Prophetæ persona sermo enuntietur; hic porro erat Æthan Ezraitæ, ut titulus declarat. Hujusmodi vero sententiam Prophetæ subindicat: Jam antea dixi, *Misericordias Domini in æternum cantabo*. Id autem qui fieri possit, nisi prima illa Dei misericordia, ab initio et a conditu mundi in hominibus fundata, sequenti tempore accreverit, et instar ædificii accessionem habuerit? Nam Dei erga homines misericordia quotidie crescit, et quasi fabrica augetur et extruitur in generationem et generationem. Quia igitur dixi et affirmavi, in æternum misericordiam Dei ædificandam esse, et ideo me misericordias ejus in æternum cantaturum esse; non ignorandum est, verbi veritatem in cælis præparandam esse. Terrena quippe negotia et hominum malitia non multam verbi accuratorem exhibere possunt; quia multa in vita hominum inæquabilitas est. Verum quoniam promissa Dei, ad Davidem facta, divina ac cælestia sunt, neque, ut Judæi suspicantur, terrena et corporea; ea de causa jure Prophetæ prius distinguit, non in terra, sed in cælis veritatem promissorum Dei præparandam esse. Quamobrem Symmachus hæc clarius explicat dicens: *In cælis fundabitur veritas tua*.

VERS. 4-6. *Disposui testamentum electis meis, juravi David sermo meo, Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem et generationem thronum tuum. Diapsalma. Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine, etenim veritatem tuam in*

ρειν, και πεπεισθαι μηδέποτε δύνασθαι διαπίπτειν τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ πᾶς λόγος τὴν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γένεσιν τοῦ Χριστοῦ και τὴν βασιλείαν αὐτοῦ θεσπίζει. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἢ εἰς ἀνθρώπους γένεσις αὐτοῦ προφητεύετο κατὰ τὰ ἐν τῷ π' και ς' ψαλμῷ παραστάνα· ἐχρῆν δὲ πρὸς τῆ γενέσει μαθεῖν και πῶθεν προελεύσεται· διδάσκει τοῦτο ἀναγκαίως ἡ παρούσα Γραφή, τὴν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν προελεύσεσθαι περιέχουσα· ὥστε ἔχειν ἀκολουθίαν και τοῦτον πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ κατατεταγμένους ψαλμούς. *Συνέσεως δὲ ἐπιγέγραπται*: αὐτὸς μόνον, οὐτε δὲ ψαλμὸς, οὐτε ὕμνος. Εἴη δ' ἂν ὡδὴ προφητικὴ συνέσεως τῆς κατὰ Θεὸν δεομένη. Δι' ὃ λέλεκται· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι, και, εἰς γενεὰν και γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου*. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι*, ὡδὴν αὐτὴν εἰκότως ἂν τις εἴποι· ἀπὸ δὲ τοῦ· *Ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου εἰς γενεὰν και γενεὰν*, και ἀπὸ τῶν ἐξῆς ἐπιλεγόμενων, προφητεῖαν. Λέλεκται δὲ Αἰθὴν τοῦ Ἑσδραίου περὶ οὗ τὰ παραστάνα ἐν τοῖς προτεχνολογουμένοις τῶν ψαλμῶν διεληφθαι.

Ἔτι εἶπας· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου*. Ἀντὶ τοῦ· Ἔτι εἶπας, ὁ μὲν Ἀκύλας ἤρμηνευσεν· Ἔτι εἶπα· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἔτι εἶπον· και ὁ Θεοδοσίω ὁμοίως· Ἔτι εἶπον· και ἡ τέμπτη ἔκδοσις· Ἔτι εἶπα· ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Προφήτου λεγομένου τοῦ λόγου. Οὗτος δὲ ἦν Αἰθὴν ὁ Ἑσδραίου, ὡς ἡ προγραφὴ παρίστησι. Τοιαύτην δὲ τινα διάνοιαν ὑποβάλοι ἂν ὁ Παροφῆτης· Φθάσας ἦδη πρότερον εἶπον· ὅτι *τὴ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσονται*. Τοῦτι δὲ πῶς ποτ' ἂν γένοιτο ἡ τοῦ πρώτου ἐλέους τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς και ἀπὸ πρώτης κοσμογονίας καταβληθέντος εἰς ἀνθρώπους, ἐπίδοσιν κατὰ χρόνους λαμβάνοντος, και δίκην οἰκοδομῆς αὔξοντος; Ἀὔξει γὰρ ὁσημέραι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους, και δίκην οἰκοδομῆς προκόπτει και οἰκοδομεῖται κατὰ γενεὰν και γενεὰν. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶπον και διεβεβαιώσαμεν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθήσεται, και διὰ τοῦτο τὰ ἐλέη αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσονται, οὐ προσήκει ἀγνοεῖν, ὅτι τοῦ λόγου ἡ ἀλήθεια ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται. Τὰ γὰρ περίγεια πράγματα και ἡ ἐν ἀνθρώποις κακία δόξαιεν ἂν μὴ πάνυ τι ἐμφανεῖν τὸ ἀκριβὲς τοῦ λόγου, τῷ πολλῶν ἀνωμαλῶν εἶναι δοκεῖν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τερ αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ, αἱ πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγενημένοι, θεῖαι και οὐράνιοι τυγχάνουσι, και οὐχ, ὡς ἂν ὑπολάβοιεν Ἰουδαῖον παῖδες, γειώδεις και σωματικαί· εἰκότως διὰ τοῦτο προδιαστέλλεται ὁ Προφῆτης, ὅτι μὴ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡ ἀλήθεια τῶν ἐπαγγελῶν τοῦ Θεοῦ ἐτοιμασθήσεται. Διόπερ ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμηνευσεν εἰπὼν· *Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐδραστήσεται ἡ ἀλήθειά σου*. Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ὡμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, και οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν και γενεὰν τὸν θρόνον σου. Διάψαλμα. Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, και

γὰρ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων. Σαφῶς ἄ
 ρετα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ εἰρηται· διόπερ δοκεῖ
 μοι παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα ἀνωτέρω εἰρηθῆσαι τὸ·
 Ὅτι εἶπας· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσε-
 ται, ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά
 σου· οἷς ἐπισυνῆπτε τὸ· Διεθέμην διαθήκην τοῖς
 ἐκλεκτοῖς μου· ἵνα καθ' ὑπερβατὸν εἴη οὕτως ἔχων
 ὁ νοῦς τῶν προκειμένων· Ἐπειδὴ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύ-
 ριε, ἐν ταῖς περὶ τοῦ Δαυὶδ ἐπαγγελίαις εἶπας· Εἰς
 τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεός μου τὸ πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἢ καὶ τὸ
 εἰς πάντας ἀνθρώπους οἰκοδομηθήσεται· καὶ προσ-
 ἔθηκας λέγων· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς
 μου, ἦτοι ἐπιλέκτω μου, καὶ· Ὁμοσα Δαυὶδ τῷ
 δούλῳ μου, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· πέπεισμαι,
 ὅτι οὐποτε διαψευσθήσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι, μέ-
 νουσι δὲ ἀληθεῖς καὶ ἀδιάπτωτοι· ἀλλ' οὐχ ὥστε ἐπὶ
 τῆς γῆς συνίστασθαι αὐτάς· οὐδὲ γὰρ ἐπιγίγειοι καὶ
 αἰσθηταί, οὐδὲ ὠνηταί καὶ ὀλιγοχρόνιοι τυγχάνουσιν,
 οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ἀλλ' ἀθάνατοι καὶ
 αἰῶνιοι καὶ τῇ σῇ θεότητι πρέπουσαι. Διόπερ οὐκ ἐπὶ
 τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλή-
 θεια τῶν σῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν. Ἄντι δὲ
 τοῦ· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, οἱ
 λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί· Τῷ ἐπιλέκτῳ μου, εἰρη-
 κασί, καὶ μᾶλλον ἀρμόζει τῇ διανοίᾳ ἢ τοιαύτη ἔκ-
 δοσις· οὐδὲ γὰρ περὶ πολλῶν ἐστιν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ
 μόνου τοῦ Δαυὶδ· αὐτῷ γὰρ, φησί, καὶ ὡμοσα, ἅτε
 δούλῳ μου ἦντι καὶ ἐπιλέκτῳ μου. Οὐ γὰρ ἤρκει ἀπλῶς
 διαθέσθαι αὐτῷ διαθήκην, ὡσπερ διεθέμην τῷ Νῶε,
 καὶ μετὰ ταῦτα τῷ Ἀβραάμ, καὶ πάλιν μετ' ἐκείνων
 τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου διὰ Μωσέως· ἐκεῖ-
 νοὶς γὰρ διχα ὀρκωμοσίας· τῷ δ' ἐπιλέκτῳ μου καὶ
 τῷ ἐμῷ θεράποντι καὶ δούλῳ Δαυὶδ διεθέμην μετὰ
 ὄρκου παραλήψεως· ὡμοσα γὰρ αὐτῷ περὶ τοῦ δεῖν
 τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἐτοιμάσειν καὶ τὸν
 θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν, καὶ οὐκ εἰς μίαν γενεάν,
 ἀλλ' εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Περὶ δὲ τοῦ ὀμνύναι τὸν
 Θεόν, ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶν·
 Ἰνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύ-
 νατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν
 ἔχωμεν. Κατ' ἐπίτασιν γὰρ μείζονος διαβεβαίωσης
 καὶ ὄρκος παρελιηπταί τῷ Θεῷ. Κατὰ τίνος δὲ ὄρ-
 κος ἐξῆς προῶν διδάσκει λέγων· Ἀπαξ ὡμοσα ἐν
 τῷ ἁγίῳ μου. Ἐνθα καὶ ἐπιστήσεις, τίς ποτε ἄρα οὗ-
 τος ἦν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καθ' οὗ ὀμνυσιν ὡς κατὰ
 Υἱοῦ μονογενοῦς, εἰς τὸ ἐξ ἄπαντος τὰ τῆς ἐπαγγελίας
 κρατυνθῆναι. Τὸν μὲν οὖν ἅγιον ὠμολόγουν καὶ οἱ
 δαίμονες ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε μὴ φέροντες αὐτοῦ
 τὴν ἔνθεον δύναμιν κολαστικὴν οὖσαν αὐτῶν καὶ ἀπ-
 λαστικὴν, ἐβόων λέγοντες· Ἐα, εἰ ἡμῖν καὶ σοί,
 Ἰησοῦ Ναζαρήνε; Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ
 Θεοῦ. Κατὰ τούτου τοίνυν ὀμνύς ὁ Θεός, οἷα πατήρ
 κατὰ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ υἱοῦ, τῷ Δαυὶδ τὴν
 ἐπαγγελίαν ἐποιεῖτο· Ὁ δὲ καὶ διδάσκει λέγων·
 Ἀπαξ ὡμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύ-
 σομαι. Ζητῶν δὲ παρ' ἐμαυτῷ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ-
 δεῖν μὲν ἄλλῃ τῶν ἁγίων, μόνῃ δὲ τῷ Δαυὶδ δι' ὄρκου

*Ecclesia sanctorum. Hæc ex persona Dei manifeste
 dicta sunt : ac videtur mihi ideo apud LXX su-
 perius dictum fuisse, Quoniam dixisti : In æter-
 num misericordia ædificabitur, in cælis præparabitur
 veritas tua; quibus hæc subdiderunt, Disposui testa-
 mentum electis meis; ut per hyperbaton dicti sen-
 tentia sic exprimat: Quoniam tu ipse, Domine,
 in promissionibus Davidis dixisti : In æternum mi-
 sericordia mea erga Davidem, sive erga omnes ho-
 mines ædificabitur; et hæc adjecisti, Disposui
 testamentum electis meis, scilicet, electo meo, et,
 Juravi David servo meo, et cætera : persuasum mihi
 est promissa tua nunquam irrita fore, sed verò
 firmaque mansura esse; sed non ita, ut in terra
 consistant : neque enim terrena et scensilia sunt,
 neque venalia et brevi tempore duratura, qualis
 hominum vita est; sed immortalia, æterna et dei-
 tati tuæ congruentia. Quapropter non in terra, sed
 in cælis præparabitur veritas eorum quæ Davidi
 pollicitus es. Pro illo autem, Disposui testamentum
 electis meis, reliqui omnes interpretes, Electo meo,
 dixerunt. Quæ sane interpretatio veræ sententiæ
 magis congruit : non enim de multis sermo est, sed
 de uno Davide; ipsi quippe juravi, inquit, utpote
 servo meo et electo meo. Neque enim satis erat
 ipsi testamentum disponere, sicut Noe, postea vero
 Abrahamo, deindeque filiis Israel in deserto per
 Moysem disposui : nam cum iis sine juramento; ac
 cum electo, servo et famulo meo Davide, exhibito
 jurejurando, fœdus et testamentum inii. Juravi enim
 ipsi futurum esse ut semen ejus in æternum præ-
 pararetur, et thronus ejus ædificetur, non in unam ge-
 nerationem, sed in generationem et generationem.
 Cur autem Deus juraverit, S. Apostolus in Epistola
 ad Hebræos testificatur : Ut per duas res immobiles,
 quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum
 solatium habemus¹⁵. Nam ad accessionem majoris
 certitudinis Deus juramentum adhibuit. Per quem au-
 tem juraverit, in sequentibus docet his verbis : Semel
 juravi in sancto meo. Ubi perpendas qui sit ille
 sanctus Dei, per quem quasi per Filium unigenitum
 jurat, ad promissionem omnino confirmandam.
 Sane vero sanctum illum vel demones in Evange-
 liis confessi sunt, cum divinam ejus potestatem, qua
 se puniebat et eiciebat non ferentes, hæc clama-
 bant : Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? No-
 vimus te quis sis, sanctus Dei¹⁶. Per hunc itaque ju-
 rans Deus, ut pater per unigenitum et dilectum fi-
 lium, Davidi promissionem dabat. Quod ipse ita
 docet : Semel juravi in sancto meo, si David mentiar.
 Cum autem mecum quærerem, cur nemini sancto-
 rum, nisi Davidi, promissionem de semine ipsius
 cum juramento Deus ediderit; hanc me deprehend-
 disse causam æstimo : comperi namque Davidem
 aut illam a Deo sibi datam promissionem jura-
 mento usum fuisse. Jurasse autem ipsum docet
 Spiritus divinus in cxxxi, dicens : Memento, Do-*

¹⁵ Hebr. vi, 18. ¹⁶ Luc. iv, 34.

mine, David, et omnis mansuetudinis ejus : sicut juravit Domino, vovit Deo Jacob : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Davidi hæc voventi et pollicenti, ac his de rebus juranti, parem Deus vicem reddens, juravit et ipse, et pro singulis pollicitationibus singulas retulit, juramentum juramento pensavit. Quapropter in eodem cxxxī, in quo dicitur jurasse Davidem, deinde adjicitur Spiritus sancti testimonium, quod sic habet : Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui ponam super thronum tuum. Prior itaque David juravit ; deinde vicem rependens Deus, mutuo et ipse juravit : prior item David, pia motus cogitatione, quidpiam Deo pollicitus est ; hinc Deus ceu gratiam gratia pensans, ipsi vice versa promisit, secundum Salvatoris nostri voces quæ sic habent, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mensuram bonam, agitalem, compressam, supereffluentem, dabunt in sinum vestrum* ¹⁷. Qua mensura igitur David mensus est, cum ex bona et religiosa cogitatione congruentem promissionem juratus delit, eadem mensura repensum illi est, ac datæ sunt illi retributiones promissionesque cum juramento Dei.

τιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλὸν, σεσαλευμένον, πεπιευσμένον, ὑπερεκχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὡς μέτρον τοίνυν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶν καὶ θεοσεβείᾳ λογισμῶν πρέπουσιν ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.

Quid sibi velit autem illa Davidis cum juramento pollicitatio, jam perpendere opportunum erit. Cum videret gentes per totum orbem diabolico multorum numinum errori subjectas, ac ubique terrarum templa, delubra, sacra malignis dæmonibus per urbes, regiones et vicus excitata, ac in montibus et collibus improbam illam et adversariam potestatem apud omnes homines honorari, Dei autem omnium opificis et conditoris ne minimam usquam memoriam servari; de re tali vulneratus animo, bonoque studio incensus, secundum eum qui dixit, *Zelo zelatus sum Domino* ¹⁸, votum vovit et promissionem edidit, quam jurejurando astrinxit ; videlicet se primum, omnium regi Deo templum et sacrum in terra excitaturum, in quo tabernaculum testimonii, et arcam Testamenti a Moyse in deserto jussu Dei constructam, deponeret. Nam illa ad tempus usque Davidis circumquaque ferebatur, et a loco in locum, ac modo in Galgala, modo in Manassepha, mox in Silo, aliquando apud allophylos, inde in Besamys, hinc in Cariathirim, postea in domum Aminadab, inde in domum Abeddara, advecta fuit, unde eam in urbem Sion David transtulit. Quod ille conspicatus, domum sacram et templum excitare cogitavit, ubi arcam Dei deponeret et sta-

πεποιθῆται τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐπαγγελίαν ὁ Θεός, δοκῶ μοι ταύτην εὐρησκέσαι, καταλαβὼν καὶ αὐτὸν τὸν Δαυὶδ ὄρκω κεχρημένον πρὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμωμοκέναι δὲ αὐτὸν διέσκει τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν ῥα' λέγον· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πρᾶκτικῆς αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠξάτο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκῆνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὑμῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμῶν, ἕως οὗ εὔρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τοιαῦτα εὐξάμενός καὶ ἐπαγγελίας μὲν τῷ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ὁμωμοκῆτι, τῆ ἴσῃ ἀμοιβῇ ἀντιτιδοῦς ὁ Θεός αὐτῷ, ἀντομνύει καὶ αὐτὸς, καὶ ἀντεπαγγέλλεται ἐν ἀνθ' ἐνδὸς διδοῦς, καὶ ὄρκω τὸν ὄρκον ἀμειθόμενος. Διόπερ ἐν αὐτῷ τῷ ῥα', ἐν ᾧ λέγεται ὁμωμοκέναι ὁ Δαυὶδ, συνήπται ἐξῆς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρία, ὧδέ πῃ λέγουσα· *Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν. Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Οὐκοῦν πρῶτος ὤμοσεν ὁ Δαυὶδ, εἶτα ἀμειθόμενος αὐτὸν ὁ Θεός, ἀντωμοσίαν πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο· καὶ πρῶτος ὁ Δαυὶδ, εὐσεβεῖ λογισμῶν κινήσει, ἐπηγγεῖλατό τι τῷ Θεῷ· εἶτα πάλιν ὁ Θεός, ὡςπερ ἀντιτιδοῦς αὐτῷ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ αὐτὸς ἀντεπηγγεῖλατο ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολούθως φωναῖς, δι' ὧν φαίνει· Ὁ μέτρον μετρεῖτε, ἀ-**

τί δὲ βούλεται ἢ τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελία, θεωρῆσαι καιρός. Ὅρων τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῇ δαιμονικῇ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένα, καὶ πανταχοῦ γῆς ναοὺς καὶ τεμένη καὶ ἱερὰ ταῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἀνεγχευμένα, ἐν τε πόλεσι καὶ χύραις καὶ κόμαις, ἐν ὄρεσσι τε καὶ βουνοῖς τὴν σκηνὴν καὶ ἀντικειμένην δύναμιν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τιμωμένην· Θεοῦ δὲ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ μηδαμοῦ μνήμην παρὰ τισι γιγνομένην· δηχθεῖς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῷ πράγματι, καὶ ζῆλον ἀγαθὸν ζηλώσας, κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ζῆλον ἐζηλώσα τῷ Κυρίῳ, εὐχὴν ἠξάτο, καὶ ἐπαγγελίαν ἐπηγγεῖλατο, καὶ ταύτην ὄρκω κατεδέσαστο ἢ μὴν τῷ παμφασίλει Θεῷ πρῶτος νεῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἱερῶν ἁγίων οἰκοδομήσειν, ἐνθα τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κιβωτὴν τῆς Διαθήκης τὴν ὑπὸ Μωϋσῆως κατὰ τὴν ἔρημον ἐκ προστάγματος Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθέμενος ἀναπαύσειν. Περιήγετο γοῦν ὡδε κάσιαις μέχρι τῶν τοῦ Δαυὶδ χρόνων τόπου μετακομιζομένη, ποτὲ μὲν ἐν Γαλιλαίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Μενασσηρα, ποτὲ δὲ ἐν Σηλῷ, καὶ ἄλλοτε παρ' ἄλλοφύλοις, κάκειθεν εἰς Βεσαμύς, ἐνθεν εἰς Καρειαθριεῖμ· εἶτα εἰς οἶκον Ἀμιναδάβ· κάκειθεν εἰς οἶκον Ἀβεδδάρᾳ· ἐνθεν εἰς Σιών τὴν πόλιν ὁ Δαυὶδ μετεστήσαστο. Ὁ δὲ συνθεῶν γινόμενος, διανοήθη οἶκον ἱερῶν ἐγείρειν καὶ ναὸν ὀ-*

¹⁷ Matth. vii. 2 ; Luc. vi. 38. ¹⁸ Hi Reg. xix, 10, 14.

κοδομήσαι, ἐνταῦθά τε τὴν κιβωτὸν ἰδρῦσαι τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τούτου ὤμοσε Δαυὶδ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἤβρατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ λέγων· *Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκῆνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλῆτης στρωμῆς μου, εἰ δώσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμόν, ἕως οὗ εὗρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διανοηθέντος, τὴν μὲν προαίρεσιν τῆς εὐσεβείας ἀποδέχεται ὁ Θεός· οὐ μὴν ἐπιτρέπει τὸν οἶκον γενέσθαι· μὴ γὰρ δεῖσθαι Θεὸν ὄντα οἴκου αἰσθητοῦ, μῆδ' ἐξ ἀψύχων λίθων οἰκοδομῆς συστησόμενου· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχρῆν Θεὸν οἰκεῖν ἐπὶ γῆς, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, τοῦ Δαυὶδ προελεύσεσθαι τὸν ὑποδεξόμενον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὅς καὶ οἰκοδομήσει τῷ Θεῷ ἐπάξιον ἱερὸν οἶκον καὶ ναὸν ἅγιον, οὗ τὸν θρόνον εἰς τὸν σὺμπαντα διαρκέσει αἰῶνα. Ἐδύλου δὲ ἄρα τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννησόμενον, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησόμενὴν Ἐκκλησίαν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφὴ τούτου διδάσκει τὸν τρόπον· Καὶ ἐγένετο οὕτως ἐκάθισε Δαυὶδ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Κύριος κατεκλήρονησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῶ· καὶ εἶπεν ὁ Βασιλεὺς πρὸς Ναθὰν τὸν πρῶφῆτην· Ἰδοὺ δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς· ἡ, ἐν μέσῳ δέβρεως, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις σημαίνει. Καὶ εἶπε Ναθὰν πρὸς τὸν βασιλεῦ· Πάντα ὅσα ἂν ἐν τῇ καρδίᾳ σου βιάιζε καὶ ποιεῖ, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκέλην, καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθὰν λέγων· Πορεύου πρὸς τὸν δούλον μου Δαυὶδ, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσθαι με· οἶον οὐ κατέφκησα ἐν οἴκῳ ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· καὶ ἤμην ἐμπεριπατῶν ἐν καλύματι καὶ ἐν σκηνῇ ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ· εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετείλαμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ λέγων· Τί οὐκ ὠκοδομήκατέ μοι οἶκον κεδρίνον; Καὶ τῶν τάδε ἐπεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυὶδ· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐλαβόν σε ἐκ τῆς μάνδρας ἀπὸ δπισθεν τῶν προβάτων, τοῦ εἶναι σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἤμην μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐποίησά σε ὄνομαστόν κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσω καθ' ἐαυτόν· καὶ οὐ μεριμνήσει οὐκέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὡν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ· καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆσῃ μετὰ

A billeret. Qua de re David Domino juravit, et votum novit Deo Jacob dicens : Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei : si dederō somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ¹⁹. Hæc illo cogitante, pium quidem propositum Deus approbat : neque tamen permittit domum exstrui, non opus esse Deo dicens domo sensibili, vel ex inanimatis lapidibus construenda ; sed si opus esset Deum in terra habitare, ex ipsius David semine proditorum esse, qui suam deitatem exciperet, quique sacram domum et templum sanctum Deo dignum exstrueret, cujus thronus per omne sæculum duraturus esset. Significabat autem Christum suum ex semine Davidis secundum carnem oriturum, et Ecclesiam ab eo per totum orbem constituendam. Quod autem hæc ita se haberent, Regnorum scriptura docet hoc pacto : *Factum est autem cum sederet David in domo sua, et Dominus possessionem ei dedisset in circuitu ab omnibus inimicis suis ; dixit rex ad Nathan prophetam : Ecce ego habito in domo cedrina, et arca Dei sedet in medio tabernaculi ; aut, in medio pellis.* ut Hebraica lectio significat. *Et dixit Nathan ad regem, Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quia Dominus tecum est. Et factum est in nocte illa, et factum est verbum Domini ad Nathan dicens . Vade ad seruum meum David, et dic : Hæc dicit Dominus, Non tu ædificabis mihi domum ad habitandum : quia non habitavi in domo a die illa qua eduxi filios Israel ex Ægypto, usque in diem hanc : et ambulabam in diversorio et in tabernaculo in cunctis locis per quæ transivi cum omni Israel ; si loquens locutus sum ad unam tribum Israel, cui præcepi pascere populum meum Israel dicens : Quare non ædificastis mihi domum cedrinam ? Et nunc hæc dices servo meo David : Hæc dicit Dominus omnipotens, Ego tuli te ex ovili sequentem oves, ut esses in ducem Israel, et eram tecum in omnibus ubicunque ambulabas : et perdidisti omnes inimicos tuos a facie tua, et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt in terra. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum et habitabit per se, et non sollicitus erit amplius : et non addet filius iniquitatis humiliare ipsum sicut a principio, a diebus quibus constitui iudices super populum meum Israel : et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. Et annuntiabit tibi Dominus, ut domum ædifices ipsi. Et erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit in ventre tuo, et præparabo regnum tuum. Ipse ædificabit mihi domum, et erigam regnum ejus usque in sæculum. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas ejus, et arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab iis quos abstuli a facie mea.*

¹⁹ Psal. cxxxī. 3-5.

Et fidelis erit domus ejus et regnum ejus usque in ævum in conspectu meo : et thronus ejus erit erectus in sæculum secundum omnes sermones hos, et secundum universam visionem hanc 20. Sic locutus est Nathan Davidi. Hæc porro omnia in medium attuli, ut declararem, cum David ædificaturum se domum arcæ Dei primus promisisset, Deum, approbata illius pietate, vicissim pollicitum ei esse, excitaturum se semen ejus esse, cujus opera sibi domum excitaret : et cum David prior jurasset, se nihil aliud ante facturum, quam invenisset Deo locum, Deum vicissim jurasse pollicendo, et humano sese mori attemperasse in loquendo : nam infinita prope alia in divina Scriptura ex humana consuetudine et quadam cogitandi ratione de Deo dicuntur. Quibus ita commonstratis, jam restat ut psalmi dictum consideremus.

ζειν τῇ κιβωτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ὁ Θεός, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζειν ἑαυτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου δημοκρότος μὴ πρότερον ἄλλοτι ποιήσειν τοῦ τόπον εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνυσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπίνωτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡν οὕτως ἀποδεδειγμένων, καιρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.

Quid sibi vult ergo promissio Dei? Hæc duo prænuntiat, primo se Davidis semen in sæculum servaturum; secundo, thronum ejus ædificaturum in generationem et generationem. Deinde quia hæc non sensibili more in terra, neque in regno humana ratione consideratio futura erant, promissorum complementum in cælos remittit. Quapropter sicut superius dixit, *In cælo præparabitur veritas tua*; sic post Dei promissionem jam infert, *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine*. Neque enim homines qui in terra sunt, inquit, intelligere poterunt quam mentem habeant, o Domine, promissa tua, nec quænam sint propheticorum sermonum complementa; sed ipsi cæli videlicet, et quæ in cælo sunt divinæ virtutes: quoniam cælis competit mirabilia tua, quæ in promissionibus feruntur, enarrare et interpretari. Quemadmodum vicissim veritatem tuam, quæ in promissis Davidi datis celebratur, cogitare et enuntiare non aliorum erat, quam cælorum tantum, et angelorum qui in cælis sunt: hi namque veritatem tuam et mirabilia tua in Ecclesia sanctorum constabuntur. Etenim si aliquando talis Ecclesia in terra exstet, quæ Ecclesia sanctorum vocetur: præter hos sanctos, ipsi cæli, sive divinæ virtutes, sive cælestes homines, mirabilia tua et veritatem tuam, quæ in præsentibus promissis fertur, confitebuntur. Quod si in ipsis cælis Ecclesia quædam sit primitivorum, descriptorum in cælis, ea verius et accuratius Ecclesia sanctorum esse dicatur: in qua cæli veritatem promissorum Dei, et mirabilia in promissis posita, enarrabunt. Mirabilia autem illa, quæ fuerint, nisi Davidem electum Dei vocari, necnon semen ab ipso proditum esse, quod thro-

τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ ἔσται ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ ἐτοιμάσω τῆν βασιλείαν σου. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὀνόματι μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Καὶ ἔδωκεν ἕλθε ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν, καὶ ἐν ἀζαῖς υἱῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπου μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνθρωπώμενος εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ πάντα τοὺς αἰῶνας τούτους, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὄρασιν ταύτην. Οὕτως ἐλάλησε Ναθάν πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ταῦτα δὲ πάντα παρεθέμην, παραστήσαι βουλόμενος, ὡς, πρώτου ἐπηγγειλαμένου τοῦ Δαυὶδ οἶκον κατασκευάζειν τῷ Θεῷ, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζειν ἑαυτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου δημοκρότος μὴ πρότερον ἄλλοτι ποιήσειν τοῦ τόπον εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνυσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπίνωτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡν οὕτως ἀποδεδειγμένων, καιρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.

Τί τοίνυν βούλεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ; Δύο ταῦτα προαγορεύει· πρῶτον μὲν τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἕως τοῦ αἰῶνος φυλάξειν· δεύτερον δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Εἰς ἐπιδη-περ ἡμελλε ταῦτα μὴ ἐπὶ γῆς αἰσθητῶς συνίστασθαι, μηδὲ ἐν τῇ κατὰ ἄνθρωπον βασιλείᾳ, εἰς οὐρανοὺς ἐξῆς ἀναπέμψει τῶν ἐπαγγελιῶν τὰ ἀποτελέσματα. Δι' ὃ ὡσπερ ἄνωτέρω εἴρησεν· Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρει τό· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε. Οὗ γὰρ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, ψησὶ, δυνήσονται συνείναι, ὅποιον νοῦν ἔχουσιν, ὦ Κύριε, αἱ ἐπαγγελίαι, οὐδ' ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφητικῶν τυγχάνει λόγων· ἀλλ' οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, καὶ αἱ κατ' οὐρανὸν θεταὶ δυνάμεις διόπερ τοῖς οὐρανοῖς ἀρμόζει τὰ θαυμάσιά σου τὰ ἐμπερομένα ταῖς ἐπαγγελίαις διηγεῖσθαι καὶ διερμηνεύειν. Ὡσπερ πάλιν τὴν ἀληθειάν σου, τὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις δεδοξασμένην, οὐκ ἄλλων ἢ νοεῖν καὶ διηγεῖσθαι ἀλλ' ἡ μόνων τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων· οὗτοι γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων ἐξομολογήσονται. Εἰ γὰρ ποτε γένοιτο Ἐκκλησία τῆς τοιαύτης ἐπὶ γῆς, ὡς ἁγίων Ἐκκλησίαν αὐτὴν χρηματίζειν, παρὰ τούτοις οἱ οὐρανοὶ, εἴτε δυνάμεις θεταὶ, εἴτε καὶ οὐράνιοι ἄνδρες, τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐμπερομένην ἐν ταῖς προκειμέναις ἐπαγγελίαις, ἐξομολογήσονται. Εἰ δὲ ἐστὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς Ἐκκλησία τις πρωτοτύπων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον λεχθεῖν ἂν ἐκεῖνη Ἐκκλησία ἁγίων εἶναι Ἐκκλησία, ἐν ἣ οἱ οὐρανοὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ θαυμάσια τῶν ἐν αὐταῖς ἀποκείμενα διηγήσονται. Θαυμάσια δὲ τίνα ἦν

²⁰ II Reg. vii, 1-17.

ἀλλ' ἢ τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ χρηματίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι σπέρμα θρόνον αἰώνιον καθεξέον, καὶ τὸ διαθήκην αἰώνιον διατίθεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἢ συνθήκην πρὸς αὐτὸν γενέσθαι; οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν, *συνθήκη ἀντὶ διαθήκης εἰρηκότες*. Θαυμάσιον ἦν καὶ τὸ ὀμνῆσαι τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ φάσκειν πρὸς τὸν αὐτὸν· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Kal oikodomῆσω εἰς ἐκάστην γενεάν τὸν θρόνον σου, κατὰ τὸν αὐτόν*. Τὸ δὲ μείζον ἀπάντων θαῦμα τοῦτο ἦν, τὸ τοιαῦτα ἐπαγγελλόμενον τὸν Θεὸν ὄρκῳ ταῦτα ἐπισφραγίσασθαι· καὶ τὸ πάντων θαυμασιώτερον τὸ μετὰ τὸν θεῖον ὄρκον δοκεῖν μὴ τέλος εἰληφέναι τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τάναντία δὲ τῇ ὀρκωμοσίᾳ συμβῆναι. Ἐπιφέρει γοῦν ἐξῆς, ἐναντία ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις δηλῶν συμβεβηκέναι· δι' ἃ καὶ μάλιστα ἐκπλήττεται καὶ θαυμάζει ὁ Προφήτης· ἀποδυσπετεῖ γοῦν ἐξῆς λέγων· *Ποῦ ἐστι τὴ ἐλέη σου τὰ ἀρχαία, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἄλλ' ἀποθεραπεύει τὴν λαοῦ ἀμηχανίαν, ἀνωτέρω μὲν εἰρηκίως· Ἐν τῇ οὐρανῶς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου, ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ γὰρ τὴν ἀληθείάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων*. Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἰοῖς Θεοῦ; Ἀντὶ τοῦ ἐν νεφέλαις, ὁ Σύμμαχος φησι· *Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι; Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς ἐπηγάγε τὰ προκείμενα τοῖς προλεχθεῖσι· τὴν γὰρ ἀλήθειάν σου, φησὶ, καὶ τὰ θαυμάσιά σου, εἰ καὶ μὴ ἀνθρωποὶ συνεῖναι δύνανται· δι' ἃ μέλλω λέγειν μικρὸν ὑστερον· Ποῦ ἐστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαία, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ; Ἄλλ' οὐρανοὶ διηγῆσονται καὶ Ἐκκλησία ἀγίων μαρτυρήσει, ὅτι μηδὲν ὧν ὤμοσας τῷ Δαυὶδ, διαπνεύεται, οὐδὲ ψεύσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ τὸ σὲ ψεύσασθαι. Τίς γὰρ σοὶ ἐξισωθήσεται ἐν ἀληθείᾳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν τῷ λέγειν καὶ πιστοῦσθαι σου τὰς ἐπαγγελίας; Οὐδὲ γὰρ ἀντιστήναί σου τῇ βουλῇ δύναται τις, ὡς ἀνατρέπειν τὰ ἅπαντα ὑπὸ σοῦ ὠρισμένα, μήτιγε τὰ μεθ' ὄρκου ἐπηγγελέμενα· ὥστε εἰ μὴ καὶ ἡμῖν ἔγνωσται πῶς ἡ τῶν ἐπαγγελῶν σου ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκείνῳ ἀκριβῶς ἴσμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλιος σου. Πάντ' οὖν ὅσα καὶ βεβούλησαι δύνασαι, καὶ τῶν λόγων σου τῶν περὶ τοῦ Δαυὶδ προρῆθέντων ἡ ἀλήθεια ἀμφὶ σὲ εἰλεῖται· ὡς πᾶσι μὲν τοῖς περὶ σὲ οὔσι καὶ τὴν σὴν θεότητα δορυφοροῦσι γινώσκεισθαι, ἀγνοεῖσθαι δὲ τοῖς μακρὰν ἀφεστηκόσιν ἀπὸ σοῦ*.

Δοκεῖ δέ μοι διὰ τούτων ὁ Προφήτης, ἀγίῳ Πνεύματι θεοφορηθεὶς, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς φωτὶ νοερῷ καταυγασθεὶς, τὴν δόξαν ἑωρακέναι τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀγίων ἐστῶτος, καὶ δορυφορομένου ὑπὸ τῶν ἀγίων τῶν ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ. Μνημονεύσας γοῦν τῶν οὐρανῶν, καὶ τῷ θεῷ Πνεύματι ἐνατενίσας τῇ τῶν ἀγίων Ἐκκλησίᾳ, εἰκεν ἑωρακέναι μέσον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου κατανόησιν ἐπιστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν περὶξ ἀγίων ἑγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, πνευμάτων τε θεῶν καὶ δυνάμεων

num æternum nacturum sit; atque testamentum æternum, sive pactum ab illo cum Deo percussum fuisse? sic enim Aquila et Symmachus interpretati sunt, qui pactum pro testamento dixerunt. Mirabile quoque erat jurare Deum homini, ipsique dicere, *Usque in æternum præparabo semen tuum*, secundum Symmachum: *Et edificabo in unamquamque generationem thronum tuum*, secundum eundem. At maximum-omnium miraculum illud erat, videlicet hæc pollicitum Deum, juramento eadem obsignasse: verum quod omnium omnino mirabilissimum est, Dei sermones, quos juratus protulerat, non ad effectum deductos esse; sed juramenti contraria evenisse videri. Nam deinde pergit, divinis promissis opposita contigisse narrans: quorum maxime causa obstupescit miraturque Propheta, et quasi rem ægre ferens ait: *Ubi sunt misericordie tue antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* At angustie suæ medelam adhibuit, tum superius cum diceret, *In cælis præparabitur veritas tua*; tum in his quæ tractamus dicens, *Confitebuntur cæli mirabilia tua, etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*. — VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei?* Pro illo, in nubibus, Symmachus ait, *Quis enim in æthere?* Admodum congruenter hæc jam præmissis adjecit: veritatem enim tuam, inquit, et mirabilia tua etiamsi homines intelligere non valeant; qua de causa jamjam dicturus sum, *Ubi sunt misericordie tue antiquæ, Domine, quas jurasti David?* at cæli enarrabunt, et Ecclesia sanctorum testificabitur, nihil eorum quæ Davidi jurasti lapsurum esse, neque irritas fore promissiones tuas: fieri enim nequit te mentiri. Quis enim æqualis tibi erit in veritate, aut quis similis erit tibi in eo, quod loquaris et promissiones tuæ firmæ et plenæ fidei evadant? Tuæ quippe voluntati nemo potest obsistere, ita ut ea, quæ a te semel definita sunt, evertat, nedum ea quæ cum juramento promissa sunt; ita ut etiamsi nobis nota non esset promissorum tuorum veritas, at illud probe sciamus, *quoniam potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*. Omnia igitur quæcunque volueris potes, et prædictorum de Davide verborum veritas circa te volvitur; ita ut omnibus, qui circa te positi sunt et deitatem stipant tuam, nota sit, ab iis vero qui procul te sunt, ignoretur.

Ex his porro videtur mihi Propheta Spiritu sancto divine repletus, ac mentis oculis spirituali lumine illustratus, gloriam vidisse Unigeniti Dei, in medio Ecclesiæ sanctorum stantis, et sanctorum qui in regno ejus sunt multitudine stipati. Cum cælos namque memorasset, et Spiritu divino sanctorum Ecclesiam intueretur, videtur in medio eorum Filium Dei conspexisse, deinde autem ipso considerato, oculos vertere ad sanctorum angelorum, archangelorum, spirituum divinorum et virtutum circumpositum chorum: horum divinitatem mirari; eum

vero qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei, cum stupore considerare : deinde ex admiratione hæc effari, *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? sive secundum Symmachum, Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei?* Hæc, de Patre vero ac Deo universorum secus : impropria enim et impia comparatio esset. Nam filiis Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus filiis Dei comparatur, ac dicitur cum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur his verbis, *Quis in nubibus æquabitur Domino?* ac si dicatur, nemo. Etiam si enim multi sancti, et millia angelorum, et Ecclesia primitivorum, principatus, potestates, throni, dominationes, spiritus sancti, virtutes divinæ, in cœlestibus exercitiis versentur, cœlestem implentes Ecclesiam ; at quis, ait, in æthere supra firmamentum posito æquabitur Domino? Quod si multi filii Dei sunt multique dii, secundum illud, *Deus stetit in synagoga deorum* ²¹; et, *Deus deorum Dominus locutus est* ²², et, *Ego dixi, Dii estis, et fiki Altissimi omnes* ²³: sed quis similis erit Domino in filiis Dei? Nam cum innumeri ejus filii sint, nemo, inquit, huic similis erit, aut æquabitur, utpote qui electus sit, unigenitus et primogenitus omnis creaturæ, Verbum item et sapientia, virtus et sapientia Dei. Mihique videtur horum notitiam in præcedentibus tradere, cum ait : *Confitebuntur cœli mirabilia tua*. Siquidem ex mirabilibus unum hoc erat, quod deinceps de Unigenito Dei additurus erat, et quidem necessario. Quia enim illum ex semine David nasciturum esse, in prophetia indicandum erat, deitatem ejus qui in ipso habitaturus erat antea contemplabatur; ut una edisceremus quæ virtus in ipso habitatura esset, et sciremus ipsum quidem filium esse Davidis, eum vero qui in ipso habitaturus esset, Filium Dei.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Quinam sit is qui cum nemine comparari vel conferri possit, neminem similem admittat in iis qui filii Dei vocantur, hic declarat dicens : *Hic est Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum*. Consilium autem sanctorum jam supra dixit Ecclesiam sanctorum esse, videturque Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cœlis, consilium nominare, quadam habita ratione ad senatus qui variis in locis existunt. In hoc autem consilio sanctorum gloria ejus celebratur, qui nullam comparationem vel similitudinem admittit cum iis qui filii Dei vocantur : neque solum glorificatur in consilio sanctorum, sed etiam terribilis est super omnes qui in circuitu ejus sunt. Quinam autem in

A χορόν· και θαυμάζειν τὴν τούτων θεϊότητα· ὑπερκαπλήττεσθαι δὲ τὸν ἐπέκεινα πάντων, και ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶπ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπεφωνηκέναι τὸ· Ὅτι τις ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθῃσει τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα ἐπερὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα σῶζει ἀν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς και Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοίκειος γὰρ και ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱὸς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτιον, και τὸ συγκρίνειν ἐτέροις τοῖμα τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἀν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἀν εἴη ὁ λόγος υἱὸς Θεοῦ συγκρίνων Ἰῆν Θεοῦ μονογενῆ, και τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ και ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνειν διὰ τοῦ· Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς. Εἰ γὰρ και πολλοὶ ἄγιοι και μυριάδες ἀγγέλων, και Ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀρχαὶ τε και ἐξουσίαι και θρόνοι και κυριότητες, πνεύματά τε ἅγια, και δυνάμεις θείαι ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν στρατιαῖς πολιτεύονται, τὴν ἐπουράνιον συμπληροῦντες Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τίς, φησὶν, ἐν τῷ αἰθέρι τῷ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; Εἰ δὲ πολλοὶ υἱοὶ Θεοῦ και θεοὶ κατὰ τό· Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, και· Θεὸς θεῶν Κύριος ἔδρασησε, και· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, και υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· ἀλλὰ Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεῶν; Μυρίων γὰρ ὄντων υἱῶν, οὐδεὶς, φησὶν, τοῦτῃ ὁμοιωθήσεται, οὐδὲ ἐξισωθήσεται, ἐκλεκτῷ ὅτι και μονογενεῖ και πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, Λόγῳ τε σοφίᾳ και δυνάμει και σοφίᾳ Θεοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν τούτων γνώσιν διὰ τῶν ἀνωτέρω σημαίνειν, ἐν οἷς ἔφη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμασιά σου. Ἐν γὰρ τῶν θαυμασίων και τοῦτο ἦν, ὅπερ ἡμελλεν ἐξῆς ἐπιλέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ· ἀναγκαίως δὲ· ἐπειδὴ ἡμελλε τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννησόμενον διὰ τῆς προφητείας σημαίνειν, τὴν θεότητα τοῦ κατοικήσαντος ἐν αὐτῷ προθεωρεῖ· ὡς ἀν ὁμοῦ μάθοιμεν, τίς ἡ μέλλουσα κατοικεῖν ἐν αὐτῷ δύναμις, και ὡς ὁ μὲν υἱὸς ἦν Δαυὶδ, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσαν Ἰῆς τοῦ Θεοῦ.

Ἁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας και φοβερός ἐπὶ πάντας τὸν περικύκλω αὐτοῦ. Τὸν μὴ ἔχοντα σύγκρισιν, μηδὲ παράθεσιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τινὰ τῶν ὀνομασμένων υἱῶν Θεοῦ, ὁποῦς τίς ἐστι παρίσθησι λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων. Βουλὴν δὲ ἁγίων προσεῖπε τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν Ἐκκλησίαν ἁγίων· και ἐφίκει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς βουλὴν ὀνομαζέμεναι, ἀναλόγως τοῖς κατὰ τόπον βουλευτηρίοις. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων σύγκρισιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τοὺς ὀνομαζόμενους υἱοὺς Θεοῦ· και οὐ μόνον ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ και φοβερός ὑπάρχει ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τίνες δ' ἀν εἴεν οἱ περικύκλω αὐτοῦ ἀλλ' ἢ οἱ υἱοὶ

²¹ Psal. LXXXI, 1. ²² Psal. XLIX, 1. ²³ Psal. LXXXI, 6.

τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζοντες, δι' οὓς εἰρηται, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· Καὶ γὰρ τὸ, Ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ τὸ, Ἐν ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, καὶ τὸ, Ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Τοῦτων τοιγαροῦν ἐν μέσῳ ἐστὼς καὶ ὑπὸ τούτων δορυφορούμενος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνδοξαζόμενος εἰρηται καὶ μέγας καὶ φοβερός. Ὁ γὰρ μὴ Σύμμαχος τὰ προκειμένα τοῦτον ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Θεὸς ἀήτηται ἐν ὁμίλῳ ἁγίων πολλῇ, καὶ ἐπιφοβὸς ἐν πᾶσι τοῖς περὶ σεαυτὸν· ὁ δὲ Ἀκύλας φησί· Ἰσχυρὸς καισιχυρευόμενος ἐν ἀπορρήτῳ ἁγίων, πλήθος, πλήθος, καὶ ἐπιφοβὸς ἐπὶ πάντας κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τὴν ἀκολουθίαν παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὸς εἶ, Κύριε, φησὶν, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου, εἰκότως μέγας εἶ, καὶ φοβερός εἶ, καὶ ἐνδοξαζόμενος εἶ ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ ἐν τοῖς τὴν σὴν θεότητα περιπολοῦσιν, οἱ τῶν σὸν ἐπαγγελῶν τὴν ἀλήθειαν συνορῶντες, τὰς προεπούσας εὐχαριστίας μετὰ θαυμασμοῦ τῆς σῆς θεότητος ἀναπέμπουσι. Διὸ μικρῶ πρόσθεν ἔλεγον· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΰνεις. Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἀφίση τῶν γενητῶν εἶναι ὅμοιον τῷ θεολογουμένῳ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸν γὰρ εἶναι τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν τῶν δυνατῶν θεόν, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Κύριον, ὡς μηδένα αὐτῷ ἀντιλέγειν δύνασθαι, μηδὲ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἀνθίστασθαι· δι' ὃ λέγειν αὐτὸν καὶ ποιεῖν, ἅτε μόνον δυνατὸν, τὰ πάντα· τὸ γὰρ, Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ τοῦ σπανίου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μηδενὸς παρεληφται. Οὐδένα γοῦν ὅμοιον εἶναι φησὶ τῷ κυριολογουμένῳ, ἀντιπαράθελλον αὐτῷ τοὺς ἀνιτέρω εἰρημένους υἱούς Θεοῦ. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχεται διανοίας τὰ παρόντα καὶ τὰ πρότερα, ἐν οἷς εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; καὶ νῦν δ' ὄν, Τίς ὁμοίός σοι; φησὶν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σου, αἶτε ἐπαγγελίαι σου περὶ σὲ καὶ παρὰ σοὶ τυγχάνουσι. Παρὰ σοὶ γὰρ ἐστι, καὶ παρὰ τοῖς κυκλοῦσί σε, ἡ ἀλήθειά σου· εἰ γὰρ τινὲς σου πλησίον καὶ κύκλῳ περιεστῶτες εἶεν, οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἀλήθειάν σου γινώσκουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπὶ γῆς, εἶτε μακρὰν σου τυγχάνοντες, εἰς μεγαλοουργίας σου ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας θεωροῦντες, ὁμολογοῦμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Τῆς τε γὰρ θαλάσσης καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ὀδάτων κύτους σὺ μόνος δεσπόζεις, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ μόνος καταπραΰνεις, περιθελὲς αὐτῇ κλειθρα καὶ πύλας, καὶ ὄρια αὐτῇ πηξάμενος, ὡς ἂν μὴ ὑπερβάσα κατακλύσειε τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν τι τυγχάνει

A circuitu ejus fuerint, nisi filii Dei, qui et ipsi quoque dii nuncupantur : quorum causa dictum est, *Deus stetit in synagoga eorum* *? Etenim illud, *In consilio sanctorum* ; et illud, *In ecclesia primogenitorum* ; et, *In synagoga eorum* ; unum et idem esse videtur mihi. Horum itaque in medio stans, his stipatus Filius Dei, glorificatus, magnus et terribilis dicitur. Hæc vero Symmachus sic edidit : *Deus invictè in conversatione sanctorum multa, et tremende in omnibus qui circum te sunt* ; Aquila autem ait : *Fortis roboratus in secreto sanctorum, multitudo, multitudo, et tremendus super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Ipsa porro dicti sententia seriem aperit. Nam quia potens es, Domine, inquit, et veritas tua in circuitu tuo, jure magnus es et terribilis et glorificatus in consilio sanctorum, et in iis qui deitatem stipant tuam, qui, conspecto promissorum tuorum veritate, debitas cum admiratione deitatis tuæ gratiarum actiones emittunt. Quare paulo antea dicebam : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*.

VERS. 9—11. *Domine Deus virtutum, quis similis tibi? Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. In his quoque nullam factarum rerum similem Filio Dei, qui Deus prædicatur, admittit ; ipsum namque et potentem et potentium Deum ac virtutum dominum dicit, ita ut nemo ipsi repugnare, neque ejus voluntati contradicere possit : quare, utpote solus potens, omnia dicit et facit ; illud enim, *Quis similis tibi?* non raras esse, sed nullum esse declarat. Neminem itaque similem esse ait illi, qui Dominus prædicatur, cum eadem illos comparat, qui superius filii Dei dicti sunt. Hæc enim eidem hærent sententiæ, cui isthæc superius dicta : *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei? Nunc item, *Quis similis tibi?* ait, quia potens es, et veritas sermonum tuorum, promissa quoque tua circa te et penes te sunt. Penes te quippe est, et penes eos qui te circumdant, veritas tua : nam si qui proxime te et in circuitu tuo sunt, illi sane veritatem norunt tuam. Nos autem qui in terra et adhuc procul te versamur, ex iis quæ sive in terra sive in mari a providentia tua geruntur, magna tua opificia contemplantes, confitemur te potentem, et veritatem tuam in circuitu tuo esse. Nam tu solus mari et tantæ aquarum plenitudini dominaris, motum fluctuum ejus unus mitigas, ipsique claustra, portas et terminos fixisti, ne prætergressum pelagus inundet orbem. Quod sane vel unum maximum fuerit potestatis tuæ argumentum. At enim tanta aquarum commotio, tibi ut domino obsequens, dum tumens in altum evehitur, reformidat tamen,**

* Psal. LXXXI, 4.

et in seipsa terminis conclusa suis, colliditur. Quam- A
admodum autem fluctus marisque comminationes
jussu tuo refrenasti, et elationes, impetus, iramque
ejus sedasti; ita quoque si ex invisibilibus virtu-
tibus quædam providentiæ tuæ consilii inimicæ et
adversariæ fuerint, eas quoque, utpote qui solus
potentissimus omnium sis, dissipasti, earumque
principem et tyrannum, arrogantem illum et su-
perbum principem hujus sæculi virtute tua humili-
lasti et vulnerasti; percussus nempe gladio illo
tuo magno et terribili, ut in prophetia fertur: *In-
ducet Dominus gladium grandem et fortem super dra-
conem, serpentem tortuosum, fugientem; et occidet
draconem qui est in mari*²⁵. Et quia alius propheta
draconem hunc vulneratum in mari degere docuit
his verbis, *Hoc mare magnum et spatiosum, illic* B
*reptilia quorum non est numerus. Draco iste quem
formasti ad illudendum ei*²⁶; consideres velim,
num illud ipsum mare præsens sermo subin-
dicet dum ait: *Tu dominaris potestati maris,
motum autem fluctuum ejus tu mitigas*: his enim
subnectit illud, *Tu humiliasti sicut vulneratum su-
perbum: in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos
tuos. Nam adversariorum potestatum, dæmonum et
spirituum malignorum locum, mare videtur nuncu-
pare. Quare iis quæ de mari dixerat, subdidit ea
quæ ad vulneratum spectant, et ad inimicos Dei,
quæ adversarias potestates et earum principem
clare indicat. In alio quoque psalmo dictum est:
*Tu confregisti capita draconum in aquis. Tu confre-
gisti capita draconis, dedisti eum escam populis* C
*Æthiopicibus*²⁷. In Job item: *Duces autem draconem
humo, pones circum circa naves ejus, et armilla
perforabis labium ejus. Loquetur autem tibi cum
supplicatione ac deprecatione molliter, accipiesque
ipsum in servum sempiternum*²⁸. Hinc vero infert,
*Ipse autem est rex omnium quæ in aquis sunt*²⁹.
Ibidem autem de ipso dracone dicitur ad Job ex
persona Domini: *Non times quia preparatus mihi
est*³⁰? In præsentem etiam eadem apposite memi-
nit Spiritus divinus, Unigeniti Dei usque ad dictum
mare descensum declarans. Postquam igitur Deum
illum esse prædicasset, ac priorem illius in sanctis
conversationem indicasset, ac dixisset quinam ille
sit, ac cum qualibus et inter quales prodeat, declar-
at postea eundem ipsum memorato mari impera-
turum, vulneratum illum in mari degentem humili-
aturum, omnesque inimicos suos in brachio virtu-
tis suæ dissipaturum esse. Hæc porro necessario
dicit: nam sic antea locutus, *Potens es, Domine,
et veritas tua in circuitu tuo*, jam ad dicti verita-
tem comprobandam, ipsa re denotat qua ratione
Dominus potens sit, ut hinc promissa Davidi facta
vera esse declaret.*

καὶ ἐν ποίοις πρόεισιν*, ἐξῆς καὶ παρίστησιν, ὅτι δὴ αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ τῆς θηλωθείσης ἡμῖν θαλάσσης κρατῆσαι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τραυματίαν ταπεινώσει, καὶ ἐν τῷ βραχίονι τοῦ κράτους αὐτοῦ πάντα τοὺς ἐχθροὺς πρόσσειν.

²⁵ Isa. xxvii, 1. ²⁶ Psal. ciii, 25, 26. ²⁷ Psal. lxxiii, 14. ²⁸ Job xl, 20-25. ²⁹ Job xli, 25.

³⁰ ibid. 1, *Vulgata secus habet.*

μέγιστον τῆς σῆς δυνάμεως δείγμα. Ὡς γὰρ δεσπότη
δουλεύουσα ἢ τοσαύτη τῶν ὕδατων κίνησις, κυρω-
μένη εἰς ὕψος καὶ ἐπαιρομένη πῆσσει, καὶ εἰς
ἐαυτὴν καταράσεται, εἰσω τῶν οἰκειῶν ὄρων ἀπο-
κεκλεισμένη. Ὡσπερ δὲ τὰ κύματα καὶ τὰς ἀπειλὰς
τῆς θαλάσσης ἐγαλίνωσας τῷ σὺ προστάγματι, καὶ
τὰ ὑψώματα αὐτῆς, τὰς τε ὀρμὰς καὶ τοὺς θυμοὺς
κατεπράυνας· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀοράτων δυνά-
μεων, εἰ τινὲς ποτε εἰεν ἐχθροὶ καὶ ἐναντίαι τῇ βουλῇ
τῆς σῆς προνοίας, καὶ ταύτας, ἅτε μόνος καὶ ὑπὲρ
πάντας ὢν δυνατώτατος, διεσκορπίσας, τὸν τε τούτων
ἄρχοντα καὶ τύραννον καὶ ἀλαζόνα. τινὰ ὄντα καὶ
ὑπερήφανον, ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, σὺ τῆ
σαυτοῦ δυνάμει ἐταπεινώσας, καὶ τραυματίαν εἰργά-
σω, πατάξας αὐτὸν τῇ βουφαιᾷ τῇ μεγάλῃ καὶ τῇ φο-
βερᾷ, ἀκολούθως τῇ φασκίᾳ προφητείας· Ἐπάξει
Κύριος τὴν βουφαίαν τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυ-
ρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ἔσθῃ τὸν σκολιδὸν, ψέ-
χοντα· καὶ ἀνελίξῃ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θα-
λάσῃ. Καὶ ἐπειδήπερ ἄλλος προφήτης τὸν τραυ-
ματίαν τούτου δράκοντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης ποιεῖσθαι
τὰς διατριβὰς ἐδίδαξε, φήσας· Αὕτη ἡ θάλασσα ἢ
μεγάλη καὶ εὐρύχωρος. Ἐκεῖ ἔρπεται ὢν οὐκ ἔστιν
ἀριθμὸς. Δράκων οὗτος ὃν ἐπλασας ἐμπαίξεν
αὐτῷ· ἐπίστησεν μήποτε ταύτην αὐτὴν ἠνίξαιτο τὴν
θάλασσαν καὶ ὁ παρὼν λόγος φήσας· Σὺ δεσπόεις
τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ ὄμιλον τῶν
κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραῖνεις· τούτοις γοῦν
συνῆψε τὸ, Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπε-
ρήφανον· ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου δι-
εσκορπίσας τοὺς ἐχθροὺς σου. Τὴ γὰρ χωρίον τῶν
ἀντικειμένων δυνάμεων, τῶν τε δαιμόνων καὶ τῶν
πνευμάτων πονηρῶν, θάλασσαν εἰκοιεν ἀποκαλεῖν. Διὸ
καὶ ἐπήγαγε τῷ περὶ τῆς θαλάσσης λόγῳ τὰ περὶ
τοῦ τραυματίου καὶ τὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ,
ἀντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τούτων
ἄρχοντα συμψνας. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ·
Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ
τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ
δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰ-
θίοσι· καὶ ἐν τῷ Ἰωβ· Ἄξει δὲ δράκοντα ἐν
ἀγκίστρῳ, περιθήσεις δὲ φορβιαν περὶ τὴν σῖντα
αὐτοῦ, ψελλῶ δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ.
Λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς,
λήψῃ δὲ αὐτὸν δοῦλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπ-
άγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν
τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἴρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ
δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰωβ·
Οὐ δέδοικας, ὅτι ἠτοίμασται μοι τὰ χοῦν; καὶ
διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνημόνευσε
τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ
τὴν μέχρι τῆς θηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προβε-
λογήσας γοῦν αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διαμῆθην
τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰπόν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὀπίσω
πρόσειν.

αὐτοῦ διασκορπίσει. Λέγει δὲ ταῦτα ἀναγκαιῶς· προειπὼν γάρ, *Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀληθεία σου κύκλω σου*, παριστησιν αὐτοῖς ἔργους πῶς ὑπάρχει δυνατὸς ὁ Κύριος εἰς πίστωσιν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγενημένης ἀληθείς ἀποδείξει.

Σοὶ εἰσιν οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ. τῆν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας, τὸν βορρῶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Θαβὼρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιάσονται. Ἡ δ' ἀνοία τῶν προκειμένων τοιαύτη τις ἔστι· Πεποίησαι μὲν, ὦ Κύριε, πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ εἰς αἰῶνα διαρκέσοντος θρόνου αὐτοῦ· καὶ ταύτας ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐπιτελέσειν. Ὁρῶμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι μὴ πληρουμένας αὐτάς, ὅσον ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὀρωμένοις· διὸ φάμεν, *Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; πλὴν ἀλλὰ πεπαισμεθά σε ἐξ ἅπαντος ἀληθεύειν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀληθεία σου κύκλω σου.* Καὶ μάρτυρές γε τῆς ἀληθείας σου πάντες οἱ περὶ σέ· αἱ γοῦν οὐράνιοι δυνάμεις ἐξομολογήσονται τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ὀσίων. Καὶ εἰκότως αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν ἀληθειάν σου ἐξομολογήσονται, ἐπειδὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀληθεία σου· ὡς μηκέτι δεῖν τὰς ἐπαγγελίας σου, τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπιγείους εἶναι καὶ σωματικὰς νομίζειν· ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀληθεία σου. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαθηκῶς φημι· *Τὰ ἐλέη σου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀληθειάν σου ἐν τῷ στόματι μου.* Ἀληθεύειν δὲ σε Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον τῶν ὄλων πεπεισθαι· χρῆ, διὰ τὸ μηδένα εἶναι ὅμοιον τῇ σῇ δυνάμει· καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ θείων δυνάμεων Κύριος εἶ, καὶ δυνατὸς εἶ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας, ὡς τὴν ἀληθειάν σου πιστοῦσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἔστι τις ἐν τοῖς οὐσιν ὑπερήφανος, ὁ καλούμενος διάβολος ἀντικείμενος αὐτῷ, καὶ πολεμῶν τῇ σῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ σὺ τοῦτον ἐταπεινώσας· ἔτε τινὲς εἰσιν ὑπὲρ τοῦτον ἐχθροὶ καὶ ἀντικείμενοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας διεσκόρπισας. Πάντοτε σὺ κρατεῖς, καὶ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας σὺ δεσπόζεις, ἐπεὶ καὶ ποιητῆς τῶν ὄλων τυγχάνεις. Αὕτη γὰρ ἡ θάλασσα καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας στοιχείον ἔργον ὑπάρχει σὺν, καὶ σὺ κύριον ἐπιγράφεται. Εἰ δὲ καὶ οὐρανοὶ τινες ἀνώτεροι τοῦ σπερσώματος νοοῦνται, θείων πνευμάτων καὶ δυνάμεων ἁγίων, τῶν τε τὴν σὴν θεότητα περιπολούντων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων οικητήρια, καὶ οὗτοι σοὶ εἰσιν ἅμα πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλο δὲ στοιχείον οὐ μικρὸν ἢ ἤρα οὐσία, καὶ ἡ τοῖς οὐρανοῖς ὑποκειμένη γῆ, σὴ δὲ καὶ αὕτη. Ὅτε τοίνυν τὰ σύμπαντα τοῖς σοῖς νεύμασι δουλεύει, καὶ σὺ πάντων κρατεῖς, κύριος ὢν ἀπάντων καὶ βασιλεὺς καὶ Θεός, τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἡ τί τὸ ἐμποδῶν ἔσται τοῦ μὴ πιστώσασθαι τὰς μεθ' ὅρκου πρὸς αὐτὸν ἐπιθήσας;

Ἐφόρα τοίνυν καὶ ἀκολουθῶς τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημμένοις διὰ τῶν προκειμένων ἐπήγαγε τὸ, *Σοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας.* Οὐ γὰρ μόνον τὸν οὐρανὸν, φησὶ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν σὺ ἐθεμελίωσας· συμφώνως τῇ ἐν

A **VERBS. 12, 13.** *Tui sunt caeli et tua est terra, orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti, aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt.* Horum talis sententia est : Davidi, Domine, promissa dedisti de semine ejus, ac de throno ejus usque in æternum duraturo : atque ipsi Davidi jurasti te ea perfecturum esse. Nos autem homines videmus hæc non quantum ad ea quæ sub sensum et aspectum cadunt impleri : quare dicimus, *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* persuasum tamen habemus te prorsus veracem esse, quia *potens es et veritas tua in circuitu tuo.* Testes porro veritatis tuæ sunt quotquot circa te consistunt : nam cœlestes virtutes *confitebuntur mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.* Et sane **B** *jure cœlestes illæ virtutes veritatem tuam confitebuntur, quia in cœlo præparabitur veritas tua; ita ut promissa tua ad Davidem facta, non utique terrena et corporea habenda sint : nam in cœlo præparabitur veritas tua. Hæc vero a Spiritu sancto edoctus dico : Misericordias tuas in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.* Te porro, utpote Deum et Dominum universorum, veracem credere convenit, quia nullus est tibi virtute similis : siquidem incorporearum et divinarum virtutum Dominus es, solusque ac super omnes potens es, ita ut veritatem tuam credibilem facere possis. Quod si quis in rerum natura superbus existat, nempe diabolus tibi semper adversarius, ac veritatem oppugnans tuam : tu sane hunc humiliasti : si vero huic superiores quædam inimicæ et adversæ tibi virtutes sint, eas quoque dissipasti. Tu ubique imperas, et universorum substantiæ dominaris, quia universorum opifex es. Ipsum quippe mare, tantumque humidæ substantiæ elementum, tuum est officium, teque dominum ascribit suum. Quid si cœli quidam ipso firmamento superiores cogitentur, qui scilicet divinatorum spirituum, sanctarum virtutum, angelorum et archangelorum deitatem tuam stipantium, domicilia sint ; hi quoque cum omnibus incolis suis tui sunt. Aliud etiam elementum non exiguum, arida nempe substantia et terra cœlis subjecta, tua item est. Cum itaque omnia tuo nutui serviant, et **D** *tu omnibus imperes, utpote omnium dominus, rex et Deus, quis resistet tibi? Et quid impedimento fuerit, quominus tua electo tuo Davidi data promissa, quæ juratus edidisti, credibilia reddantur?*

σὰς πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν σου Δαυὶδ ἐπαγγελίας, ἃς

Admodum congruenter supra dictis jam subjicit illud : *Tui sunt caeli et tua est terra : orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti.* Non modo enim cœlum, ait, et virtutes ibi versantes, sed etiam terram fundasti : cui accinit illa Proverbiorum sententia : *Deus sapientia fundavit terram : præpara-*

vit autem caelos in prudentia ²⁰. Hic vero habitatam terræ partem, quasi præstantiorem, οικουμένην noninavit, ad discrimen inter desertam et cultam. Imo etiam plenitudinem orbis terræ adjecit, his significans humanum genus, quod orbem terræ implet. Neque tamen aberres, si alio explicandi more dicas, plenitudinem esse Salvatoris Ecclesiam, quam ipsum Dei Verbum fundavit supra petram. Quapropter alibi dictum est : *Dominus regnavit, decorem indutus est. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur* ²¹. Quomodo autem fundaverit orbem terræ deinde adjicit, *Aquilonem et mare tu creasti* : quinta vero editio, *Aquilonem et notum tu creasti*. Videturque mihi per duo latera et extrema orbis, totum mundum significare, quem replevit Salvatoris nostri virtus. Animadvertas porro velim, quo pacto hic pro facie totius mundi, orientem ponat ; pro sinistra, borealem plagam ; pro dextera meridionalem et australem. Nam cum ait, *Aquilonem et dextera tu creasti*, borealem plagam sinistrum esse latus declarat ; siquidem dextrum est australe. Si itaque stantes notum in dextera, aquilonem in sinistra habeamus, adversum habebimus orientem, a tergo autem occidentem : ita ut secundum physicam considerationem hæc dicta sint, ad totius mundi positionem declarandam. Quæ indicare necessarium fuit ad significandum, divinarum Scripturarum doctrinam neque horum quidem notitiam prætermisisse. Nam omnia, inquit, tu creasti, sive dextras mundi partes, sive sinistras. Verum dextras solum nominatim memoravit, atque a sinistra nomine consulto abstinuit. Quare secundum Symmachum dicitur, *In Aquilonem et dexteram tu creasti* ; secundum Aquilam vero, *Aquilonem et dexteram tu creasti*. Quinta autem editio accuratius explicavit quænam dextera essent dicens, *Aquilonem et notum tu creasti*. Sinistra porro apud omnes interpretes silentio mittitur, quia putatur quid infaustum esse, et dextro oppositum : nihil autem in universo infaustum et bono oppositum est. Omnia enim, inquit, tu creasti. Duo autem montes, Thabor et Hermon, per excellentiam præter omnes alios memorati sunt : etenim hi in nomine tuo exultabant. Secundum Aquilam vero, *Thabor et Hermon in nomine tuo laudabunt* ; secundum Symmachum autem, *Thabor et Hermon nomen tuum celebrabunt*. Horum porro montium variis in locis meminit Veteris Testamenti historia, arbitrorque his in montibus mirabiles illas Salvatoris nostri transfigurationes, frequentesque moras exstitisse, quando cum hominibus versabatur. An vero ipsa nominum significatio aliquid nobis ad horum intelligentiam conferat, tu ipse consideres velim.

καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

VERS. 14, 15. *Tuum brachium cum potentia : firmetur manus tua, exaltetur dextera tua : justitia et*

ταῖς Παραοιμαίαις λεγοῦση φωνῇ. Ὁ Θεὸς τῆς σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· ἠτοιμάσας δὲ κύρανους ἐν φρονήσει. Κατ' ἐξαιρέτον δὲ ἐνταῦθα τὸ οἰκουμένον μέρος τῆς γῆς οἰκουμένην ὠνόμασεν, ἀποδιαστείας τῆς ἐρήμου καὶ τῆς οἰκητοῦ. Ἄλλα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης προσέθηκεν, οὕτω σημήνας τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος, τῶν τὴν οἰκουμένην πληρούντων. Πλήρωμα δὲ καὶ ἄλλως τῆς οἰκουμένης οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν τοῦ Σωτῆρος Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ ἐν ἑτέροις εἴρηται· Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐκρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Πῶς δὲ ἐθεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἐπιλέγει ἐξῆς, *τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας αὐτά*· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τῶν δύο πλευρῶν τε καὶ ἄκρων τῆς οἰκουμένης τὸν σύμπαντα κόσμον δηλοῦν, ὅν ἐπλήρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις. Θέα δὲ τίνα τρόπον διὰ τούτων παρίσταται πρόσωπον τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ ἀνατολικὸν μέρος· ἀριστερὸν δὲ τὸ βόρειον, δεξιὸν δὲ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον. Ἐν τῷ γὰρ φάσει, *τὸν βορρᾶν καὶ τὰ δεξιὰ σὺ ἐκτίσας*, τὸ βόρειον πλευρὸν ἀριστερὸν εἶναι ἐδίδαξεν· εἰ γε δεξιὸν τὸ νότιον. Εἰ δὴ οὖν ἐστῶτες ἔχοιμεν ἐν δεξιᾷ μὲν αὐτῶν τὸν νότον, ἐν δὲ τοῖς ἀριστεροῖς τὸν βορρᾶν, ἀντιπρόσωπον σχήσομεν τὴν ἀνατολήν, κατὰ νότου δὲ τὴν δύσιν· ὥστε κατὰ τίνα φυσικὴν θεωρίαν εἰρησθαι ταῦτα, τὴν θέσιν τοῦ παντὸς κόσμου παριστῶντα. Ἄ καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι εἰς παράστασιν τοῦ μηδὲ τὴν τούτων γνώσιν παραλελειπέναι τὴν τῶν θείων Γραφῶν διδασκαλίαν. Τὰ πάντα γὰρ, φησὶ, σὺ ἐκτίσας, τὰ τε δεξιὰ τοῦ κόσμου μέρη, καὶ τὰ ἀριστερά. Ἄλλα τὰ μὲν δεξιὰ ὀνομαστέ προσεῖπεν, ἐφυλάξατο δὲ χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀριστεροῦ ὀνόματι. Διὸ λέλεται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *εἰς βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*. Ἡ δὲ πέμπτη ἐκδοσις σαφέστερον ἠρμήνευσε τίνα τὰ δεξιὰ φήσας, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Τὸ δ' ἀριστερὸν πάντη σεσιώπηται παρὰ τοῖς πᾶσι, διὰ τὸ νομίζεσθαι σκαιὸν εἶναι καὶ ἐναντίον τῷ δεξιῷ· οὐδὲν δὲ ἐν τῷ παντὶ σκαιὸν, οὐδὲ τῷ καλῷ ἐναντίον. Πάντα μὲν οὖν, φησὶ, σὺ ἐκτίσας. Ὅρη δὲ δύο, τὸ θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν ἐξαιρέτῶν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματι σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *θαθῶρ καὶ Ἐρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀνέσουσι*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν τὸ δρομά σου εὐσημήσουσι*. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαι γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβὰς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἠρμηνεία συμβάλλεται τι ἡμῖν εἰς τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν,

Σὸς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Δικαιοσύνη

²⁰ Prov. III, 19. ²¹ Psal. xcii, 4.

καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύσεται πρὸ προσώπου σου. Καὶ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δοξολογίαν παρείληπται, ἅπερ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον. *Σὺς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας ἀήτητος ἡ χεὶρ σου, ὑψηλὴ ἡ δεξιὰ σου δικαιοσύνη καὶ κρίμα βάσις τοῦ θρόνου σου.* Καὶ ταύτας δὲ ἀναγκαιῶς τὰς θεοπρεπεῖς ἀρετὰς ἐν τῇ θεολογίᾳ παρείληψε διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἀντιστήσεται σοῦ τῇ βουλή· μετὰ γὰρ τοῦ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι σοι εἶα Θεῷ καὶ δεσπότῃ τῶν ὅλων πάρεστι. Καὶ γὰρ βραχίων σοὶ ἐστὶ μέγας καὶ δυναστεία καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, κεκραταιωμένη τε χεὶρ καὶ ὑψηλοτάτη δεξιὰ, ὅτε θρόνος τῆς σῆς βασιλείας, ὥσπερ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόντων θρόνοι ἐξ ὕλης τιμίας πεποιοῦνται, καὶ αὐτὸς αὐτός ἐκ τῶν πρεπόντων σοι τῷ Θεῷ κατεσκευάσται. Ἄρεται γοῦν θεοπρεπεῖς, δικαιοσύνη καὶ κρίμα, τὸν σὸν κατακοσμοῦσι θρόνον. Διόπερ τοσοῦτων εὐσῶν παρὰ σοὶ τῷ Θεῷ δυνάμεων, ὀραλῶς καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν προτρέχει, μηδενὸς παραποδίζειν δυναμένου τὰς σὰς ἀποφάσεις, ἃς ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐλέω καὶ χάριτι τὰς ἐκτεθείσας ἐπαγγελίας πρὸς αὐτὸν πεποιημένος. Ἄντι δὲ τοῦ, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου,* κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα τὸ ἔδρασμα τοῦ θρόνου αὐτοῦ,* εἴρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος *τὴν βάσιν αὐτὴν εἶναι* φησι τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κρίμα. Τῆς γε μὴν δικαιοσύνης καὶ τοῦ κριματος μετὰ δικαιοσύνης ἐκφερομένου, προτρέχει ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια. Τῷ γοῦν ἐλέω τὴν δικαιοσύνην ἀνακινῶν, πραοτέρως ποιεῖται τὰς κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων ἀπειλάς ἀνθρώπων ὑπομείνειεν

*Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντιλήψις ἡμῶν, καὶ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ βασιλέως ἡμῶν. Νοήσεις τε καὶ ἄλλως τὸν ἀλαλαγμόν ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων ἀλαλαζόντων στρατιωτῶν καὶ φόβον ἐμποιούντων τοῖς ἐχθροῖς διὰ τῆς μεζονος βοῆς καὶ τῆς κατὰ ταύτην συμφωνίας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὰς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εὐχὰς, τὰς μὴ διὰ γεγωνοῦ βοῆς, ἀλλὰ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἀναπεμπομένας, τοιαύτας εἶναι διδάσκει λέγων· *Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλάλητοις.* Οὕτω δὲ μέγας τις ἐστὶ καὶ σπάνιος ὁ πολλάκις ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὀνομαζόμενος ἀλαλαγμός, ὡς μακαρίζεσθαι τὸν ἐπιστήμονα τούτου, ὁμοίως τοῖς μακαριζομένοις ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ Θεὸν κατορθώμασι. Διὸ ἐνταῦθα λέλεκται· *Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν.* Ἐν ἐτέροις δὲ ὁ θεὸς λόγος θυσίαν εἶναι τὸν τοιοῦτον ἀλαλαγμόν διδάσκει λέγων· *Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ.**

A judicium preparatio throni tui. Misericordia et veritas praecedent faciem tuam. Haec item ad Unigeniti Dei gloriam celebrandam usurpantur : quae Aquila clarius interpretatur hoc pacto : Tuum brachium cum potentia : invicta manus tua, excelsa dextera tua : justitia et judicium basis throni tui. Opportune autem divinas hasce virtutes, de Deo loquens, memoravit, ob promissa Dei Davidi facta. Etenim, inquit, nihil voluntati obsistet tuae : cum voluntate quippe tibi, utpote Deo et domino universorum, adest potestas. Nam magnum tibi brachium est, et potestas et imperium in omnia, manus firmata, excellentissima dextera : thronusque regni tui, ut throni regnantium in terra ex pretiosa materia confecti sunt, ita et ipse ex iis quae te Deum decent concinnatus est. Divinae itaque virtutes, justitia et judicium, thronum exornant tuum. Quapropter, o Deus, cum tot tantaeque penes te potestates sint, veritas plana via et sine obice promissionibus tuis praecurrit : cum nemo possit obsistere decretis tuis, quibus jurasti Davidi, ex misericordia et gratia tua jam memoratas edens pollicitationes. Pro illo autem, Justitia et judicium preparatio throni tui; secundum Aquilam, Justitia et judicium fundamentum throni ejus, dicitur; Symmachus vero basin dixit esse justitiam et judicium. Justitiae autem et judicio, quod cum justitia effertur, praecurrit misericordia et veritas. Justitiam enim misericordia temperans, mitiores contra eos qui peccaverunt profert comminationes : nam alias justitiam ejus non temperatam nullus hominum sustineret. ἄλλως γὰρ ἄκρατον αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην οὐκ ἂν τις

VERS. 16-19. *Beatus voruus qui scit jubilationem. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. Jubilationis modum alia ratione intelligas, ex militum in tempore belli jubilatione, ut hostes majore edito clamore, additaque symphonia, perterrefaciant. Divinus autem Apostolus tales esse docet orationes in Spiritu sancto, nec alta voce, sed in virtute Spiritus emissas, cum ait : Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus²². Tanta porro tamque rara est jubilatio illa, passim a divinis Scripturis memorata, ut beatus praedicet qui gnarus illius est, perinde atque alii ex praeclearis secundum Deum gestis beati dicuntur. Ideo hic dicitur : Beatus populus qui scit jubilationem. Alibi vero divinus sermo hujusmodi jubilationem hostiam esse docet his verbis : Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis²³. Hic porro videtur mihi Spiritus sanctus populum Christi aperte beatum praedicare : ipse namque cum in notitiam venerit victoriarum a Salvatore nostro de inimicis parte, adversus*

²² Rom. vi:1, 26. ²³ Psal. xxvi, 6,

mine, David, et omnis mansuetudinis ejus : sicut *A* juravit Domino, vovit Deo Jacob : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Davidi hæc voventi et pollicenti, ac his de rebus juranti, parem Deus vicem reddens, juravit et ipse, et pro singulis pollicitationibus singulas retulit, juramentum juramento pensavit. Quapropter in eodem cxxx, in quo dicitur jurasse Davidem, deinde adjicitur Spiritus sancti testimonium, quod sic habet : *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui ponam super thronum tuum.* Prior itaque David juravit ; deinde vicem rependens Deus, mutuo et ipse juravit : prior item David, pia motus cogitatione, quidpiam Deo pollicitus est ; hinc Deus ceu gratiam gratia pensans, ipsi vice versa promisit, secundum Salvatoris nostri voces quæ sic habent, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mensuram bonam, agitatum, compressam, superfluentem, dabunt in sinum vestrum* ¹⁷. Qua mensura igitur David mensus est, cum ex bona et religiosa cogitatione congruentem promissionem juratus dedit, eadem mensura repensum illi est, ac datæ sunt illi retributiones promissionesque cum juramento Dei.

τιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλόν, σεσαλευμένον, πεπιωμένον, ὑπερσχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὡς μέτρον τὸν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶν καὶ θεοσεβεῖ λογισμῶν πρέπουσαν ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.

Quid sibi velit autem illa Davidis cum juramento *C* pollicitatio, jam perpendere opportunum erit. Cum videret gentes per totum orbem diabolico multorum numinum errori subjectas, ac ubique terrarum templa, delubra, sacra malignis dæmonibus per urbes, regiones et vicus excitata, ac in montibus et collibus improbam illam et adversariam potestatem apud omnes homines honorari, Dei autem omnium officis et conditoris ne minimam usquam memoriam servari ; de re tali vulneratus animo, bonoque studio incensus, secundum eum qui dixit, *Zelo zelatus sum Domino* ¹⁸, votum vovit et promissionem edidit, quam jurejurando astrinxit ; videlicet se primum, omnium regi Deo templum et sacrum in terra excitaturum, in quo tabernaculum testimonii, et arcam Testamenti a Moyse in deserto jussu *D* Dei constructam, deponeret. Nam illa ad tempus usque Davidis circumquaque ferebatur, et a loco in locum, ac modo in Galgala, modo in Manassepha, mox in Silo, aliquando apud allophylos, inde in Besamys, hinc in Cariathirim, postea in domum Aminadab, inde in domum Abeddara, advecta fuit, unde eam in urbem Sion David transtulit. Quod ille conspicatus, domum sacram et templum excitare cogitavit, ubi arcam Dei deponeret et sta-

πιποιῆται τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐπαγγελίαν ὁ Θεὸς, δοκῶ μοι ταύτην εὐρηκέναι, καταλαβὼν καὶ αὐτὸν τὸν Δαυὶδ ὄρκω κεκρημένον πρὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμωμοκέναι δὲ αὐτὸν διδάσκει τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν ῥα' λέγον· *Μηθήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραδτητος αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠῆξαστο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μοι· νυσταγῶν, ἕως οὗ εὖρον τόσον τῷ Κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταυτὰ εὐξαμένῳ καὶ ἐπαγγελιαμένῳ τῷ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ὁμωμοκῶντι, τὴν ἴσην ἀμοιβὴν ἀντιτιδοῦς ὁ Θεὸς αὐτῷ, ἀνομνύει καὶ αὐτὸς, καὶ ἀντεπαγγέλλεται ἐν ἀνθ' ἐνὸς διδοῦς, καὶ ὄρκω τὸν ὄρκον ἀμειδόμενος. Διόπερ ἐν αὐτῷ τῷ ῥα', ἐν ᾧ λέγεται ὁμωμοκέναι ὁ Δαυὶδ, συνῆπται ἐξῆς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρία, ὧδε πη λέγουσα· *Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν. Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.* Οὐκοῦν πρῶτος ὤμοσεν ὁ Δαυὶδ, εἶτα ἀμειδόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς, ἀντωμοσίαν πρὸς αὐτὸν ἐποίησαστο· καὶ πρῶτος ὁ Δαυὶδ, εὐσεβεῖ λογισμῶν κληθεὶς, ἐπηγγείλατό τι τῷ Θεῷ· εἶτα πάλιν ὁ Θεὸς, ὡς περ ἀντιτιδοῦς αὐτῷ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ αὐτὸς ἀντεπηγγείλατο ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολουθῶς φωναῖς, δι' ὧν φησιν· *Ἡ μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.* Τί δὲ βούλεται ἢ τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελία, θεωρῆσαι καιρός. Ὅρων τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῇ δαιμονικῇ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένα, καὶ πανταχοῦ γῆς ναοὺς καὶ τεμένη καὶ ἱερὰ τὰς πονηροῦς δαιμόσιον ἀνεγχερμένα, ἐν τε πόλεσι καὶ χώραις καὶ κώμαις, ἐν ὄρεσσι τε καὶ βουνοῖς τὴν πονηρὰν καὶ ἀντικειμένην δύναμιν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τιμωμένην· Θεοῦ δὲ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ μηδαμοῦ μνημῆν παρὰ τισι γιγνομένην· δηχθεὶς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῷ πράγματι, καὶ ζῆλον ἀγαθὸν ζηλώσας, κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ζῆλον ἐζηλώσα τῷ Κυρίῳ, εὐχὴν ἠῆξαστο, καὶ ἐπαγγελίαν ἐπηγγείλατο, καὶ ταύτην ὄρκω κατεδήσαστο ἢ μὴν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πρῶτος νεῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἱερὸν ἅγιον οἰκοδομήσειν, ἔνθα τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κιβωτὴν τῆς Διαθήκης τὴν ὑπὸ Μωϋσεῦς κατὰ τὴν Ἐρημον ἐκ προστάγματος Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθέμενος ἀναπαύσειν. Περιήγετο γοῦν ὧδε κάκιστος μέχρι τῶν τοῦ Δαυὶδ χρόνων τόπου μετακομιζομένη, ποτὲ μὲν ἐν Γαλιλαίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Μανασσηφα, ποτὲ δὲ ἐν Σηλῷ, καὶ ἄλλοτε παρ' ἄλλοφύλοις, κάκειθεν εἰς Βεσαμύς, ἔνθεν εἰς Καρειαθιρείμ· εἶτα εἰς οἶκον Ἀμιναδάβ· κάκειθεν εἰς οἶκον Ἀβεδδάρ· ἔνθεν εἰς Σιών τὴν πόλιν ὁ Δαυὶδ μετεστήσαστο. Ὁ δὲ συνιδὼν γινόμενον, διενεθῆθη οἶκον ἱερὸν ἐχειραὶ καὶ ναὸν ὁ-*

¹⁷ Matth. vii. 2 ; Luc. vi. 38. ¹⁸ Hi Reg. xix, 10, 14.

κοδομήσαι, ἐνταυθα τε τὴν κιβωτῶν ἰδρῦσαι τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τούτου ὤμοσε Δαυὶδ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἠξίατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ λέγων· *Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκηνώμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμῶν, ἕως οὗ εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκηνώμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διανοηθέντος, τὴν μὲν προαίρεσιν τῆς εὐσεβείας ἀποδέχεται ὁ Θεός· οὐ μὴν ἐπιτρέπει τὸν οἶκον γενέσθαι· μὴ γὰρ δεῖσθαι Θεὸν ὄντα οἴκου αἰσθητοῦ, μηδ' ἐξ ἀψύχων λίθων οἰκοδομῆς συστησόμενου· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχρήσθη Θεὸν οἰκεῖν ἐπὶ γῆς, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, τοῦ Δαυὶδ προελεύσεσθαι τὸν ὑποδεξόμενον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὅς καὶ οἰκοδομήσει τῷ Θεῷ ἐπάξιον ἱερὸν οἶκον καὶ ναὸν ἅγιον, οὗ τὸν θρόνον εἰς τὸν σὺμπαντα διαρκέσει αἰῶνα. Ἐδύλου δὲ ἄρα τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννησόμενον, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησόμενην Ἐκκλησίαν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ τῶν Βασιλείων γραφὴ τούτου διδάσκει τὸν τρόπον· *Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐκάθισεν Δαυὶδ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Κύριος κατεκλήρονόμησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ· καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ναθάν τὸν προφήτην· Ἴδου δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς· ἢ, ἐν μέσῳ δέξβεως, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις σημαίνει. Καὶ εἶπεν Ναθάν πρὸς τὸν βασιλεῖα· Πάντα ὅσα ἔν ἐν τῇ καρδίᾳ σου βιάδιζε καὶ ποιεῖ, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθάν λέγων· Πορεύου πρὸς τὸν δούλον μου Δαυὶδ, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον ἐν τῷ κατοικῆσαι μου· ὅτι οὐ κατέκτισα ἐν οἴκῳ ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· καὶ ἡμῖν ἐμπριπατῶν ἐν καταλύματι καὶ ἐν σκηνῇ ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ· εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετειλάμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ λέγων· Τί οὐκ ὠκοδομήκατέ μοι οἶκον κεδρίνον; Καὶ τῶν τάδε ἔρεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυὶδ· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐλάβόν σε ἐκ τῆς μάνδρας ἀπὸ ἐπισθεν τῶν προβάτων, τοῦ εἶναι σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἡμῖν μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐποίησά σε ὄνομαστον κατὰ τὸ δρομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσω καθ' ἑαυτόν· καὶ οὐ μεριμνήσει οὐκέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ· καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆσῃ μετὰ*

A biliret. Qua de re David Domino juravit, et votum novit Deo Jacob dicens : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ¹⁹. Hæc illo cogitante, pium quidem propositum Deus approbat : neque tamen permittit domum extrui, non opus esse Deo dicens domo sensibili, vel ex inaninatis lapidibus construenda ; sed si opus esset Deum in terra habitare, ex ipsius David semine proditurum esse, qui suam deitatem exciperet, quique sacram domum et templum sanctum Deo dignum extrueret, cujus thronus per omne sæculum duraturus esset. Significabat autem Christum suum ex semine Davidis secundum carnem oriturum, et Ecclesiam ab eo per totum orbem constituendam. Quod autem hæc ita se haberent, Regnorum scriptura docet hoc pacto : *Factum est autem cum sederet David in domo sua, et Dominus possessionem ei dedisset in circuitu ab omnibus inimicis suis ; dixit rex ad Nathan prophetam : Ecce ego habito in domo cedrina, et arca Dei sedet in medio tabernaculi ; aut, in medio pellis. ut Hebraica lectio significat. Et dixit Nathan ad regem, Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quia Dominus tecum est. Et factum est in nocte illa, et factum est verbum Domini ad Nathan dicens . Vade ad serrum meum David, et dic : Hæc dicit Dominus, Non tu ædificabis mihi domum ad habitandum : quia non habitavi in domo a die illa qua eduxi filios Israel ex Ægypto, usque in diem hanc : et ambulabam in diversorio et in tabernaculo in cunctis locis per quæ transivi cum omni Israel ; si loquans locutus sum ad unam tribum Israel, cui præcepi pascere populum meum Israel dicens : Quare non ædificastis mihi domum cedrinam ? Et nunc hæc dices servo meo David : Hæc dicit Dominus omnipotens, Ego tuli te ex ovili sequentem oves, ut esses in ducem Israel, et eram tecum in omnibus ubicunque ambulabas : et perdidisti omnes inimicos tuos a facie tua, et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt in terra. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum et habitabit per se, et non sollicitus erit amplius : et non addet filius iniquitatis humiliare ipsum sicut a principio, a diebus quibus constitui iudices super populum meum Israel : et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. Et annuntiabit tibi Dominus, ut domum ædifices ipsi. Et erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit in ventre tuo, et præparabo regnum tuum. Ipse ædificabit mihi domum, et erigam regnum ejus usque in sæculum. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas ejus, et arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab iis quos abstuli a facie mea.*

¹⁹ Psal. cxxxii. 3-5.

Et fidelis erit domus ejus et regnum ejus usque in æculum in conspectu meo : et thronus ejus erit erectus in sæculum secundum omnes sermones hos, et secundum universam visionem hanc ²⁰. Sic locutus est Nathan Davidi. Hæc porro omnia in medium attuli, ut declararem, cum David ædificaturum se donum arcæ Dei primus promisisset, Deum, approbata illius pietate, vicissim pollicitum ei esse, excitaturum se semen ejus esse, cujus opera sibi domum excitaret : et cum David prior jurasset, se nihil aliud ante facturum, quam invenisset Deo locum, Deum vicissim jurasse pollicendo, et humano sese mori attemperasse in loquendo : nam infinita prope alia in divina Scriptura ex humana consuetudine et quadam cogitandi ratione de Deo dicuntur. Quibus ita commonstratis, jam restat ut psalmi

dictum consideremus. B *ὁ δὲ θεὸς ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ὁ θεὸς, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζειν αὐτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου ἑνωμένου μὴ πρῶτον ἄλλοι ποιήσιν τοῦ τόπου εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ θεὸς ἀντόμνησι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπινώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡς οὕτως ἀποδεδειγμένων, κειρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.*

Quid sibi vult ergo promissio Dei? Hæc duo prænuntiat, primo se Davidis semen in sæculum servaturum; secundo, thronum ejus ædificaturum in generationem et generationem. Deinde quia hæc non sensibili more in terra, neque in regno humana ratione considerato futura erant, promissorum complementum in celos remittit. Quapropter sicut superius dixit, *In celo præparabitur veritas tua*; sic post Dei promissionem jam infert, *Confi-tebuntur cæli mirabilia tua, Domine*. Neque enim homines qui in terra sunt, inquit, intelligere poterunt quam mentem habeant, o Domine, promissa tua, nec quænam sint prophetorum sermonum complementa; sed ipsi cæli videlicet, et quæ in cælo sunt divinæ virtutes: quoniam cælis competit mirabilia tua, quæ in promissionibus feruntur, enarrare et interpretari. Quemadmodum vicissim veritatem tuam, quæ in promissis Davidi datis celebratur, cogitare et enuntiare non aliorum erat, quam cælorum tantum, et angelorum qui in cælis sunt: hi namque veritatem tuam et mirabilia tua in Ecclesia sanctorum confitebuntur. Etenim si aliquando talis Ecclesia in terra exstet, quæ Ecclesia sanctorum vocetur: præter hos sanctos, ipsi cæli, sive divinæ virtutes, sive cælestes homines, mirabilia tua et veritatem tuam, quæ in præsentibus promissis fertur, confitebuntur. Quod si in ipsis cælis Ecclesia quædam sit primitivorum, descriptorum in cælis, ea verius et accuratius Ecclesia sanctorum esse dicatur: in qua cæli veritatem promissorum Dei, et mirabilia in promissis posita, enarrabunt. Mirabilia autem illa, quæ fuerint, nisi Davidem electum Dei vocari, necnon semen ab ipso proditurum esse, quod thro-

τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ ἔσται ἐν τῇ κοίλῃ σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν σου. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὄνόματι μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Καὶ ἂν ἔλθῃ ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν, καὶ ἐν ἀπαῖς υἱῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἑλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπων μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνορθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ πάντας τοὺς λέγους τούτους, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὄρασιν ταύτην. Οὕτως ἐλάλησε Ναθάν, πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ταῦτα

δὲ πάντα παρεθέμην, παραστήσαι βουλόμενος, ὡς, πρώτου ἐπηγγελαμένου τοῦ Δαυὶδ οἶκον κατασκευάζειν

Τί τοίνυν βούλεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ; Δύο ταῦτα προαγορεύει· πρῶτον μὲν τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἕως τοῦ αἰῶνος φυλάξει· δεύτερον δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Εἴτε ἐπειδὴ περὶ ἡμέλλε ταῦτα καὶ ἐπὶ γῆς αἰσθητῶς συνίστασθαι, μὴ δὲ ἐν τῇ κατὰ ἀνθρώπων βασιλείᾳ, εἰς οὐρανοῦς ἐξῆς ἀναπέμπει τῶν ἐπαγγελιῶν τὰ ἀποτελέσματα. C Δι' ὃ ὡς περ ἀνωτέρω ἐφησεν· Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρει τό· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε. Οὐ γὰρ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, φησί, δυνήσονται συνίεναι, ὅποιον νοῦν ἔχουσιν, ὦ Κύριε, αἱ ἐπαγγελίαι, οὐδ' ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφητικῶν τυγχάνει λόγων· ἀλλ' οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, καὶ αἱ κατ' οὐρανὸν θεαί δυνάμεις· διόπερ τοῖς οὐρανοῖς ἀρμῶζει τὰ θαυμάσιά σου τὰ ἐμφερόμενα ταῖς ἐπαγγελίαις διηγεῖσθαι καὶ διεμνηνεύειν. Ὅσπερ πάλιν τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις δεδοξασμένην, οὐκ ἄλλων ἢ νοεῖν καὶ διηγεῖσθαι ἀλλ' ἡ μόνων τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων· D οὗτοι γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων ἐξομολογήσονται. Εἰ γὰρ ποτε γένοιτο Ἐκκλησία τις τοιαύτη ἐπὶ γῆς, ὡς ἁγίων Ἐκκλησίαν αὐτὴν χρηματίζειν, παρὰ τούτοις οἱ οὐρανοὶ, εἴτε δυνάμεις θεαί, εἴτε καὶ οὐράνιοι ἄνδρες, τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐμφερομένην ἐν ταῖς προκειμέναις ἐπαγγελίαις, ἐξομολογήσονται. Εἰ δὲ ἐστὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς Ἐκκλησία τις πρωτοτύκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον λεχθεῖν ἂν ἐκείνη Ἐκκλησία ἁγίων εἶναι Ἐκκλησία, ἐν ἧ οἱ οὐρανοὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ θαυμάσια τὰ ἐν αὐταῖς ἀποκείμενα διηγήσονται. Θαυμάσια δὲ τίνα ἦν

²⁰ II Reg. vii, 1-17.

ἀλλ' ἢ τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ χρηματίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι σπέρμα θρόνον αἰώνιον καθέξον, καὶ τὸ διαθήκην αἰώνιον διατίθεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἢ συνθήκην πρὸς αὐτὸν γενέσθαι; οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν, *συνθήκην ἀντὶ διαθήκης εἰρηκότες*. Θαυμάσιον ἦν καὶ τὸ ὀμνῦναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ φάσκειν πρὸς τὸν αὐτὸν· "Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Καὶ οἰκοδομήσω εἰς ἑκάστην γενεάν τὸν θρόνον σου, κατὰ τὸν αὐτὸν*. Τὸ δὲ μείζον ἀπάντων θαῦμα τοῦτο ἦν, τὸ τοιαῦτα ἐπαγγελλόμενον τὸν Θεὸν ὄρωγ ταῦτα ἐπισφραγίσασθαι· καὶ τὸ πάντων θαυμασιώτερον τὸ μετὰ τὸν θεῖον ὄρωγ δοκεῖν μὴ τέλος εἰληφέναι τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τάναντία δὲ τῇ ὀρκωμοσίᾳ συμβῆναι. Ἐπιφέρει γοῦν ἕξῃς, ἐναντία ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις δηλῶν συμβεβηκέναι· δι' ἃ καὶ μάλιστα ἐκπλήττεται καὶ θαυμάζει ὁ Προφήτης· ἀποδυσπετεῖ γοῦν ἕξῃς λέγων· *Ποῦ ἐστὶ τὴ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἄλλ' ὀυραναίω μὴ εἰρηκώσω; Ἐν τῇ οὐρανῶσι ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀληθεία σου, ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ γὰρ τὴν ἀληθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων*. Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσώθησεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ἄντ' τοῦ· ἐν νεφέλαις, ὁ Σύμμαχος φησι· *Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι; Σφόδρα δὲ ἀκλόουτως ἐπήγαγε τὰ προκείμενα τοῖς προλεχθεῖσι· τὴν γὰρ ἀληθειάν σου, φησι, καὶ τὰ θαυμάσιά σου, εἰ καὶ μὴ ἄνθρωποι συνεῖναι δύνανται· δι' ἃ μέλλω λέγειν μικρὸν ὑστερον· Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ; Ἄλλ' οὐρανοὶ διηγῆσονται καὶ Ἐκκλησία ἁγίων μαρτυρήσῃ, ὅτι μὴδὲν ὦν ὤμοσας τῷ Δαυὶδ, διαπεσέεται, οὐδὲ ψεύσονταί σου αἱ ἐπαγγελίαι· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ τὸ σὲ ψεύσασθαι. Τίς γὰρ σοι ἐξισωθήσεται ἐν ἀληθείᾳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν τῷ λέγειν καὶ πιστοῦσθαι σου τὰς ἐπαγγέλλας; Οὐδὲ γὰρ ἀντιστήναι σου τῇ βουλῇ δύναται τις, ὡς ἀνατρέπειν τὰ ὅσα ὑπὸ σοῦ ὤρισμένα, μήτιγε τὰ μεθ' ὄρωγ ἐπηγγελέμενα· ὥστε εἰ μὴ καὶ ἡμῖν ἔγνωσται πῶς ἢ τῶν ἐπαγγελῶν σου ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκείνῳ ἀκριθῶς ἴσμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀληθεία σου κύκλιψ σου. Πάντ' οὖν ὅσα καὶ βεβούλησαι δύνασαι, καὶ τῶν λόγων σου τῶν περὶ τοῦ Δαυὶδ προβῆθέντων ἡ ἀλήθεια ἀμφὶ σὲ εἰλεῖται· ὡς πᾶσι μὲν τοῖς περὶ σὲ οὔσι καὶ τὴν σὴν θεότητα δορυφοροῦσι γινώσκεισθαι, ἀγνοεῖσθαι δὲ τοῖς μακρὸν ἀφεστηκόσιν ἀπὸ σοῦ.*

Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τούτων ὁ Προφήτης, ἅγιω Πνεύματι θεοφορηθεὶς, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς φωτὶ νοερῷ καταυγασθεὶς, τὴν δόξαν ἑωρακέναι τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἁγίων ἐστῶτος, καὶ δορυφορομένου ὑπὸ τῶν ἁγίων τῶν ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ. Μνημονεύσας γοῦν τῶν οὐρανῶν, καὶ τῷ θεῷ Πνεύματι ἐνατενίσας τῇ τῶν ἁγίων Ἐκκλησίᾳ, εἰκεν ἑωρακέναι μέσον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου κατανόησιν ἐπιστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν περίεξ ἁγίων ὀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, πνευμάτων τε θεῶν καὶ δυνάμεων

num æternum nacturum sit; atque testamentum æternum, sive pactum ab illo cum Deo percussum fuisse? sic enim Aquila et Symmachus interpretati sunt, qui *pactum* pro testamento dixerunt. Mirabile quoque erat jurare Deum homini, ipsique dicere, *Usque in æternum præparabo semen tuum*, secundum Symmachum: *Et edificabo in unquamquam generationem thronum tuum*, secundum eundem. At maximum omnium miraculum illud erat, videlicet hæc pollicitum Deum, juramento eadem obsignasse: verum quod omnium omnino mirabilissimum est, Dei sermones, quos juratus protulerat, non ad effectum deductos esse; sed juramenti contraria evenisse videri. Nam deinde pergit, divinis promissis opposita contigisse narrans: quorum maxime causa obstupescit miraturque Propheta, et quasi rem ægre ferens ait: *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* At angustiarum suarum medelam adhibuit, tum superius cum diceret, *In caelis præparabitur veritas tua*; tum in his quæ tractamus dicens, *Constabuntur caeli mirabilia tua, etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*. — VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei?* Pro illo, in nubibus, Symmachus ait, *Quis enim in aethere?* Admodum congruenter hæc jam præmissis adiecit: veritatem enim tuam, inquit, et mirabilia tua etiamsi homines intelligere non valeant; quæ de causa jamjam dicturus sum, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David?* at caeli enarrabunt, et Ecclesia sanctorum testificabitur, nihil eorum quæ Davidi jurasti lapsurum esse, neque irritas fore promissiones tuas: fieri enim nequit te mentiri. Quis enim æqualis tibi erit in veritate, aut quis similis erit tibi in eo, quod loquaris et promissiones tuæ firmæ et plenæ fidei evadant? Tuæ quippe voluntati nemo potest obsistere, ita ut ea, quæ a te semel definita sunt, evortat, nedum ea quæ cum juramento promissa sunt; ita ut etiamsi nobis nota non esset promissorum tuorum veritas, at illud probe sciamus, *quoniam potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*. Omnia igitur quæcunque volueris potes, et prædictorum de Davide verborum veritas circa te volvitur; ita ut omnibus, qui circa te positi sunt et deitatem stipant tuam, nota sit, ab iis vero qui procul te sunt, ignoretur.

Ex his porro videtur mihi Propheta Spiritu sancto divine repletus, ac mentis oculis spirituali lumine illustratus, gloriam vidisse Unigeniti Dei, in medio Ecclesiarum sanctorum stantis, et sanctorum qui in regno ejus sunt multitudine stipati. Cum caelos namque memorasset, et Spiritu divino sanctorum Ecclesiam intueretur, videtur in medio eorum Filium Dei conspexisse, deinde autem ipso considerato, oculos vertere ad sanctorum angelorum, archangelorum, spirituum divinatorum et virtutum circumpositum chorum: horum divinitatem mirari; eum

vero qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei, cum stupore considerare : deinde ex admiratione hæc effari, *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino?* sive secundum Symmachum, *Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei?* Hæc, de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam ; de Patre vero ac Deo universorum secus : impropria enim et impia comparatio esset. Nam filius Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus filii Dei comparatur, ac dicitur cum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur his verbis, *Quis in nubibus æquabitur Domino?* ac si dicatur, nemo. Etiam si enim multi sancti, et millia angelorum, et Ecclesia primitivorum, principatus, potestates, throni, dominationes, spiritus sancti, virtutes divinæ, in cælestibus exercitiis versentur, cœlestem implentes Ecclesiam ; at quis, ait, in æthere supra firmamentum posito æquabitur Domino? Quod si multi filii Dei sunt multique dii, secundum illud, *Deus stetit in synagoga eorum* ²¹; et, *Deus eorum Dominus locutus est* ²², et, *Ego dixi, Dii estis, et fidei Altissimi omnes* ²³: sed quis similis erit Domino in filiis Dei? Nam cum innumeri ejus filii sint, nemo, inquit, huic similis erit, aut æquabitur, utpote qui electus sit, unigenitus et primogenitus omnis creaturæ, Verbum item et sapientia, virtus et sapientia Dei. Mihique videtur horum notitiam in præcedentibus tradere, cum ait : *Confitebuntur cæli mirabilia tua*. Siquidem ex mirabilibus unum hoc erat, quod deinceps de Unigenito Dei additurus erat, et quidem necessario. Quia enim illum ex semine David nasciturum esse, in prophetia indicandum erat, deitatem ejus qui in ipso habitaturus erat antea contemplantur ; ut una edisceremus quæ virtus in ipso habitatura esset, et sciremus ipsum quidem filium esse Davidis, eum vero qui in ipso habitaturus esset, Filium Dei.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Quinam sit is qui cum nemine comparari vel conferri possit, neminem similem admittit in iis qui filii Dei vocantur, hic declarat dicens : *Hic est Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum*. Consilium autem sanctorum jam supra dixit Ecclesiam sanctorum esse, videturque Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cælis, consilium nominare, quadam habita ratione ad senatus qui variis in locis existunt. In hoc autem consilio sanctorum gloria ejus celebratur, qui nullam comparationem vel similitudinem admittit eum iis qui filii Dei vocantur : neque solum glorificatur in consilio sanctorum, sed etiam terribilis est super omnes qui in circuitu ejus sunt. Quinam autem in

A χορόν· και θαυμάζειν τὴν τούτων θεϊότητα· ὑπερεκπλήττεσθαι δὲ τὸν ἐπέκεινα πάντων, και ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενὴ τοῦ Θεοῦ· εἶτ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναφωνηκέναι τὸ· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γάρ ἐν αἰθέρι ἀντικαταθήσει τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα δὲ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα αἴτια ἂν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς και Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοικειος γάρ και ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱὸς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτιον, και τὸ συγκρίνειν ἑτέροις τολμᾶν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἂν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος υἱὸς Θεοῦ συγκρίνων Ἰθὴν Θεοῦ μονογενῆ, και τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτὸν και ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνει διὰ τοῦ· Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς. Εἰ γὰρ και πολλοὶ ἅγιοι και μυριάδες ἀγγέλων, και Ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀρχαὶ τε και ἐξουσίαι και θρόνοι και κυριότητες, πνεύματά τε ἅγια, και δυνάμεις θεταὶ ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν στρατιαῖς πολιτεύονται, τὴν ἐπουράνιον συμπληροῦντες Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τίς, φησὶν. ἐν τῷ αἰθέρι τῷ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; Εἰ δὲ πολλοὶ υἱοὶ Θεοῦ και θεοὶ κατὰ τὸ· Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, και· Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, και· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, και υἱοὶ Ἰσῆ στον πάντες· ἀλλὰ Τίς ὀμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Μυρίων γάρ ὄντων υἱῶν, οὐδεὶς, φησὶ τοῦτῳ ὀμοιωθήσεται, οὐδὲ ἐξισωθήσεται, ἐκλεκτῷ οὖν και μονογενεῖ και πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, ἄγω τε σοφία και δυνάμει και σοφία Θεοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν τούτων γῶσιν διὰ τῶν ἀνωτέρω σημαίνειν, ἐν οἷς εἶρη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τῶν θαυμασίων και τοῦτο ἦν, ὅπερ ἤμελλεν ἐξῆς ἐπιλέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ· ἀναγκαιῶς δὲ· ἐπειδὴ ἤμελλε τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννησόμενον διὰ τῆς προφητείας σημαίνειν τὴν θεότητα τοῦ κατοικήσοντος ἐν αὐτῷ προθεωρεῖ· ὡς ἂν ὁμοῦ μάθοιμεν, τίς ἡ μέλλουσα κατοικεῖν ἐν αὐτῷ δύναμις, και ὡς ὁ μὲν υἱὸς ἦν Δαυὶδ, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσων Ἰθὸς τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας και φοβερός ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τὸν μὴ ἔχοντα σύγκρισιν, μηδὲ παράθεσιν, μηδὲ ὀμολοσίαν πρὸς τινὰ τῶν ὀνομασμένων υἱῶν Θεοῦ, ὁποῦς τίς ἐστι παρίστησι λέγων· Ὁ θεός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων. Βουλὴν δὲ ἁγίων προσεῖπε τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσιν Ἐκκλησίαν ἁγίων· και ἐφικε τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς βουλῆν ὀνομαζεμένην, ἀναλόγως τοῖς κατὰ τόπον βουλευτηρίοις. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων σύγκρισιν, μηδὲ ὀμολοσίαν πρὸς τοὺς ὀνομαζομένους υἱοὺς Θεοῦ· και οὐ μόνον ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ και φοβερός ὑπάρχει ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τίνες δ' ἂν εἴεν οἱ περικύκλω αὐτοῦ ἀλλ' ἢ οἱ υἱοὶ

²¹ Psal. LXXXI, 1. ²² Psal. XLIX, 1. ²³ Psal. LXXXI, 6.

τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζοντες, δι' οὓς εἰρηται, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν; Καὶ γὰρ τὸ, Ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ τὸ, Ἐν ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, καὶ τὸ, Ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Τούτων τοιγαροῦν ἐν μέσῳ ἑστὼς καὶ ὑπὸ τούτων δορυφορούμενος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνδοξαζόμενος εἰρηται καὶ μέγας καὶ φοβερός. Ὁ γὰρ μὴ Σύμμαχος τὰ προκείμενα τούτων ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Θεὸς ἀήτητος ἐν ὀμίλῳ ἁγίων πολλῇ, καὶ ἐπιφοβὸς ἐν πᾶσι τοῖς περὶ σπαντὸν· ὁ δὲ Ἀκύλας φησί· Ἰσχυρὸς κατισχυρευόμενος ἐν ἀπορρήτῳ ἁγίων, πλήθος, πλήθος, καὶ ἐπιφοβὸς ἐπὶ πάντας κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τὴν ἀκολουθίαν παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὸς εἶ, Κύριε, φησὶν, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου, εἰκότως μέγας εἶ, καὶ φοβερός εἶ, καὶ ἐνδοξαζόμενος εἶ ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ ἐν τοῖς τὴν σὴν θεότητα περιπολοῦσιν, οἱ τῶν σὴν ἐπαγγελτῶν τὴν ἀλήθειαν συνορῶντες, τὰς προποῦσας εὐχαριστίας μετὰ θαυμασμοῦ τῆς σῆς θεότητος ἀναπέμπουσι. Διὸ μικρῶ πρόσθεν ἔλεγον· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΰνεις. Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίας ὑπερήφανον ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἀφίησι τῶν γενητῶν εἶναι ὅμοιον τῷ θεολογουμένῳ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸν γὰρ εἶναι τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν τῶν δυνατῶν θεόν, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Κύριον, ὡς μηδένα αὐτῷ ἀντιλέγειν δύνασθαι, μηδὲ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἀνθίστασθαι· δι' ὃ λέγειν αὐτὸν καὶ ποιεῖν, ὅτε μόνον δυνατὸν, τὰ πάντα· τὸ γὰρ, Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ τοῦ σπανίου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μηθενὸς παρεπιηπται. Οὐδένα γοῦν ὅμοιον εἶναι φησὶ τῷ κυριολογουμένῳ, ἀντιπαραβάλλον αὐτῷ τοὺς ἀνωτέρως εἰρημένους υἱοὺς Θεοῦ. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχεται διανοίας τὰ παρόντα καὶ τὰ πρότερα, ἐν οἷς εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσώθησεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; καὶ νῦν δ' οὖν, Τίς ὁμοίός σοι; φησὶν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σου, αἱ τε ἐπαγγελταὶ σου περὶ σὲ καὶ παρὰ σοὶ τυγχάνουσι. Παρὰ σοὶ γὰρ ἔστι, καὶ παρὰ τοῖς κυκλοῦσί σε, ἡ ἀλήθειά σου· εἰ γὰρ τινὲς σου πλησίον καὶ κύκλῳ περιεστῶτες εἶεν, οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἀλήθειάν σου γινώσκουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπὶ γῆς, ἐτι μακρὰν σου τυγχάνοντες, τὰς μεγαλουργίας σου ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας θεωροῦντες, ὁμολογοῦμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια σου κύκλῳ σου. Τῆς τε γὰρ θαλάσσης καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ὀδάτων κύτους σὺ μόνος δεσπόζεις, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ μόνος καταπραΰνεις, περιθεὶς αὐτῇ κλεῖθρα καὶ πύλας, καὶ ὄρια αὐτῇ πηξάμενος, ὡς ἂν μὴ ὑπερβάσα κατακλύσειε τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ὅθι καὶ αὐτὸ ἐν τι τυγχάνει

A circuitu ejus fuerint, nisi filii Dei, qui et ipsi quoque dii nuncupantur : quorum causa dictum est, *Deus stetit in synagoga deorum* 22? Etenim illud, *In consilio sanctorum* ; et illud, *In ecclesia primogenitorum* ; et, *In synagoga deorum* ; unum et idem esse videtur mihi. Horum itaque in medio stans, his stipatus Filius Dei, glorificatus, magnus et terribilis dicitur. Hæc vero Synmachus sic edidit : *Deus invictè in conversatione sanctorum multa, et tremende in omnibus qui circum te sunt* ; Aquila autem ait : *Fortis roboratus in secreto sanctorum, multitudo, multitudo, et tremendus super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Ipsa porro dicti sententia seriem aperit. Nam quia potens es, Domine, inquit, et veritas tua in circuitu tuo, jure magnus es et terribilis et glorificatus in consilio sanctorum, et in iis qui deitatem stipant tuam, qui, conspectu promissorum tuorum veritate, debitas cum admiratione deitatis tuæ gratiarum actiones emittunt. Quare paulo antea dicebam : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*.

VERS. 9—11. *Domine Deus virtutum, quis similis tibi? Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humilbasti sicut vulneratum superbam, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. In his quoque nullam factarum rerum similem Filio Dei, qui Deus prædicatur, admittit ; ipsum namque et potentem et potentium Deum ac virtutum dominum dicit, ita ut nemo ipsi repugnare, neque ejus voluntati contradicere possit : quare, utpote solus potens, omnia dicit et facit ; illud enim, *Quis similis tibi?* non rarus esse, sed nullum esse declarat. Neminem itaque similem esse ait illi, qui Dominus prædicatur, cum eidem illos comparat, qui superius filii Dei dicti sunt. Hæc enim eidem hærent sententiæ, cui isthæc superius dicta : *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei?* Nunc item, *Quis similis tibi?* ait, quia potens es, et veritas sermonum tuorum, promissa quoque tua circa te et penes te sunt. Penes te quippe est, et penes eos qui te circumdant, veritas tua : nam si B qui proxime te et in circuitu tuo sunt, illi sane veritatem norunt tuam. Nos autem qui in terra et adhuc procul te versamur, ex iis quæ sive in terra sive in mari a providentia tua geruntur, magna tua opificia contemplantes, confitemur te potentem, et veritatem tuam in circuitu tuo esse. Nam tu solus mari et tantæ aquarum plenitudini dominaris, motum fluctuum ejus unus mitigas, ipsique claustra, portas et terminos fixisti, ne prætergressum pelagus inundet orbem. Quod sane vel unum maximum fuerit potestatis tuæ argumentum. At enim tanta aquarum commotio, tibi ut domino obsequens, dum tumens in altum evehitur, reformidat tamen,*

et in seipsa terminis conclusa suis, colliditur. Quem admodum autem fluctus marisque comminationes jussu tuo refrenasti, et elationes, impetus, iramque ejus sedasti; ita quoque si ex invisibilibus virtutibus quædam providentiæ tuæ consilio inimicæ et adversariæ fuerint, eas quoque, utpote qui solus potentissimus omnium sis, dissipasti, earumque principem et tyrannum, arrogantem illum et superbum principem hujus sæculi virtute tua humiliasti et vulnerasti; percussum nempe gladio illo tuo magno et terribili, ut in prophetia fertur: *Inducet Dominus gladium grandem et sortem super draconem, serpentem tortuosum, fugientem; et occidet draconem qui est in mari*²⁵. Et quia alius propheta draconem hunc vulneratum in mari degere docuit his verbis, *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus. Draco iste quem formasti ad illudendum ei*²⁶; consideres velim, num illud ipsum mare præsens sermo subindicet dum ait: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas*: his enim subnectit illud, *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum: in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos*. Nam adversariarum potestatum, dæmonum et spirituum malignorum locum, mare videtur nuncupare. Quare iis quæ de mari dixerat, subdidit ea quæ ad vulneratum spectant, et ad inimicos Dei, quæ ad adversarias potestates et earum principem clare indicat. In alio quoque psalmo dictum est: *Tu confregisti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopicis*²⁷. In Job item: *Duces autem draconem hamo, pones circum circa naves ejus, et armilla perforabis labium ejus. Loquetur autem tibi cum supplicatione ac deprecatione molliter, accipisque ipsum in servum sempiternum*²⁸. Hinc vero infert, *Ipse autem est rex omnium quæ in aquis sunt*²⁹. Ibidem autem de ipso dracone dicitur ad Job ex persona Domini: *Non times quia preparatus mihi est*³⁰? In præsentia etiam eadem apposite meminit Spiritus divinus, Unigeniti Dei usque ad dictum mare descensum declarans. Postquam igitur Deum illum esse prædicasset, ac priorem illius in sanctis conversationem indicasset, ac dixisset quinam ille sit, ac cum qualibus et inter quales prodeat, declarat postea eumdem ipsum memorato mari imperaturum, vulneratum illum in mari degentem humiliaturum, omnesque inimicos suos in brachio virtutis suæ dissipaturum esse. Hæc porro necessario dicit: nam sic antea locutus, *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*, jam ad dicti veritatem comprobandum, ipsa re denotat qua ratione Dominus potens sit, ut hinc promissa Davidi facta vera esse declaret.

καὶ ἐν ποίοις πρόκειται, ἐξῆς καὶ παρίστησιν, ὅτι δὴ αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ τῆς θηλωθείσης ἡμῖν θαλάσσης κρατῆσι καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τραυματίαν ταπεινώσει, καὶ ἐν τῷ βραχίονι τοῦ κράτους αὐτοῦ πάντα τοὺς ἐχθροὺς πρόσειν.

²⁵ Isa. xxvii, 1. ²⁶ Psal. ciii, 25, 26. ²⁷ Psal. lxxiii, 14. ²⁸ Job xl, 20-25. ²⁹ Job xli, 25.

³⁰ ibid. 1, *Vulgata secus habet.*

μέγιστον τῆς σῆς δυνάμεως δεῖγμα. Ὡς γὰρ δεσπότην δουλεύουσα ἡ τοσαύτη τῶν ὑδάτων κίνησις, κυρτωμένη εἰς ὕψος καὶ ἐπαιρομένη πητῆσει, καὶ εἰς ἑαυτὴν καταράσσεται, εἰς τῶν οἰκείων ὄρων ἀποκεκλεισμένη. Ὡσπερ δὲ τὰ κύματα καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς θαλάσσης ἐγαλίνωσας τῷ σὺ προστάγματι, καὶ τὰ ὑψώματα αὐτῆς, τὰς τε ὀρμὰς καὶ τοὺς θυμοὺς κατεπράυνας· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, εἰ τινὲς ποτε εἰσέλθοιεν καὶ ἐναντία τῇ βουλῇ τῆς σῆς προνοίας, καὶ ταύτας, ἅτε μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν δυνατώτατος, διεσκόρπισας, τὸν τε τούτων ἄρχοντα καὶ τύραννον καὶ ἀλαζόνα. τινὰ θῆρα καὶ ὑπερήφανον, ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, σὺ τῆς σαυτοῦ δυνάμει ἐταπεινώσας, καὶ τραυματίαν εἰργάσω, πατάξας αὐτὸν τῇ βρομφαίᾳ τῇ μεγάλῃ καὶ τῇ φοβερᾷ, ἀκολούθως τῇ φασκουσῇ προφητείᾳ· Ἐπάξει Κύριος τὴν βρομφαίαν τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα, θῆρον τὸν σκολιδόν, φέροντα· καὶ ἀνελίξει τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἕτερος ἄλλος προφήτης τὸν τραυματίαν τούτου δράκοντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς ἐδίδαξε, φήσας· Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐνὺψυχρος. Ἐκεῖ ἔρπεται ὢν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Δράκων οὗτος δὲ ἐπλασας ἐμπαίζει αὐτῷ· ἐπίστησον μήποτε ταύτην αὐτὴν ἠνίκατο τὴν θάλασσαν καὶ ὁ παρὼν λόγος φήσας· Σὺ δεσπόεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ κατακρατῆεις· τούτοις γοῦν συνήψε τὸ, Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον· ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθροὺς σου. Τῆ γὰρ χωρίων τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τῶν τε δαιμόνων καὶ τῶν πνευμάτων πονηρῶν, θάλασσαν εἰκεν ἀποκαλεῖν. διὰ καὶ ἐπήγαγε τῷ περὶ τῆς θαλάσσης λόγῳ τὰ περὶ τοῦ τραυματίου καὶ τὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ, ἀντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τούτων ἄρχοντα σημήνας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ εἰρηται ψαλμῷ· Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Ἀθλοῦσι· καὶ ἐν τῷ Ἰωβ· Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ, περιθήσεις δὲ φορβαίαν περὶ τὴν σῖρα αὐτοῦ, ψελλῶν δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς, λήψη δὲ αὐτὸν δοῦλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπάγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἰρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰωβ· Οὐ δέδοικας, δεῖ ἠτοίμασται μοι τὰ χεῖρα; καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνημόνευσε τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ θεοῦ τὴν μέχρι τῆς θηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προσεολογήσας γοῦν αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατριβὴν τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰπὼν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὀπίσω

αὐτοῦ διασκορπίσει. Λέγει δὲ ταῦτα ἀναγκαιῶς· προειπὼν γάρ, *Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου*, παρίστησιν αὐτοῖς ἔργοις πῶς ὑπάρχει δυνατὸς ὁ Κύριος εἰς πίστωσιν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένης ἀληθείας ἀποδείξει.

Σοὶ εἰσιν οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας, τὸν βορρῶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Θαδῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιῶσονται. Ἡ διάνοια τῶν προκειμένων τοιαύτη τις ἐστὶ· Πεποίησαι μὲν, ὦ Κύριε, πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ εἰς αἰῶνα διαρκέσοντος θρόνου αὐτοῦ· καὶ ταύτας ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐπιτελέσειν. Ὁρῶμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι μὴ πληρουμένης αὐτὰς, ὅσον ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὀρωμένοις· διὸ φάμεν, *Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* πλὴν ἀλλὰ πεπαισμεθά σε ἐξ ἄπαντος ἀληθεύειν, ὅτι *δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου.* Καὶ μάρτυρές γε τῆς ἀληθείας σου πάντες οἱ περὶ σέ· αἱ γοῦν οὐράνιοι δυνάμεις ἐξομολογῆσονται τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων. Καὶ εἰκότως αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν ἀληθειάν σου ἐξομολογῆσονται, ἐπειδὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· ὡς μηκέτι δεῖν τὰς ἐπαγγελίας σου, τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπιγείους εἶναι καὶ σωματικὰς νομίζειν· ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαθηκῶς φημι· *Τὰ ἐλέη σου εἰς τὸν αἰῶνα ἴσσομαι. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀληθειάν σου ἐν τῷ στόματι μου.* Ἀληθεύειν δὲ σε Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον τῶν ὄλων πεπεισθαι· χρὴ, διὰ τὸ μηδένα εἶναι ὅμοιον τῇ σῇ δυνάμει· καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ θείων δυνάμεων Κύριος εἶ, καὶ δυνατὸς εἶ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας, ὡς τὴν ἀληθειάν σου πιστοῦσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ τις ἐν τοῖς οὐσιν ὑπερήφανος, ὁ καλούμενος διάβολος ἀντικείμενος αἰεὶ, καὶ πολεμῶν τῇ σῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ σὺ τοῦτον ἐταπεινώσας· εἴτε τινὲς εἰσιν ὑπὲρ τοῦτον ἐχθροὶ καὶ ἀντικείμενοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας διεσκορπίσας. Πάντοτε σὺ κρατεῖς, καὶ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας σὺ δεσπόεις, ἐπεὶ καὶ ποιητῆς τῶν ὄλων τυγχάνεις. Αὕτη γὰρ ἡ θάλασσα καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας στοιχείον ἔργον ὑπάρχει σὺν, καὶ σὺ κύριον ἐπιγράφεται. Εἰ δὲ καὶ οὐρανοὶ τινες ἀνώτεροι τοῦ στερεώματος νοοῦνται, θείων πνευμάτων καὶ δυνάμεων ἁγίων, τῶν τε τὴν σὴν θεότητα περιπολούντων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων οἰκητήρια, καὶ οὗτοι σοὶ εἰσιν ἅμα πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλο δὲ στοιχεῖον οὐ μικρὸν ἢ ἤρα οὐσία, καὶ ἡ τοῖς οὐρανοῖς ὑποκειμένη γῆ, σὴ ἐστὶ καὶ αὕτη. Ὅτε τοίνυν τὰ σύμπαντα τοῖς σοῖς νεύμασι δουλεύει, καὶ σὺ πάντων κρατεῖς, κύριος ὢν ἀπάντων καὶ βασιλεὺς καὶ Θεός, τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἡ τί τὸ ἐμποδῶν ἔσται τοῦ μὴ πιστώσασθαι τὰς μεθ' ὅρκου πρὸς αὐτὸν ἐποίησας;

Ἐφόδρα τοίνυν καὶ ἀκολούθως τὸς ἐμπροσθεν εἰρημένους διὰ τῶν προκειμένων ἐπήγαγε τὸ, *Σοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας.* Οὐ γὰρ μόνον τὸν οὐρανὸν φησὶ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν σὺ ἐθεμελίωσας· συμφώνως τῇ ἐν

A **VERB.** 12, 13. *Tui sunt caeli et tua est terra, orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti, aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt.* Horum talis sententia est : Davidi, Domine, promissa dedisti de semine ejus, ac de throno ejus usque in æternum duraturo : atque ipsi Davidi jurasti te ea perfecturum esse. Nos autem homines videmus hæc non quantum ad ea quæ sub sensum et aspectum cadunt impleri : quare dicimus, *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* persuasum tamen habemus te prorsus veracem esse, quia *potens es et veritas tua in circuitu tuo.* Testes porro veritatis tuæ sunt quotquot circa te consistunt : nam cœlestes virtutes *confitebuntur mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.* Et sane jure cœlestes illæ virtutes veritatem tuam confitebuntur, quia in cœlo præparabitur veritas tua ; ita ut promissa tua ad Davidem facta, non utique terrena et corporea habenda sint : nam in cœlo præparabitur veritas tua. Hæc vero a Spiritu sancto edoctus dico : *Misericordias tuas in æternum cantabo.* In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. Te porro, utpote Deum et Dominum universorum, veracem credere convenit, quia nullus est tibi virtute similis : siquidem incorporearum et divinarum virtutum Dominus es, solusque ac super omnes potens es, ita ut veritatem tuam credibilem facere possis. Quod si quis in rerum natura superbus existat, nempe diabolus tibi semper adversarius, ac veritatem oppugnans tuam : tu sane hunc humiliasti : si vero huic superiores quædam inimicæ et adversæ tibi virtutes sint, eas quoque dissipasti. Tu ubique imperas, et universorum substantiæ dominaris, quia universorum opifex es. Ipsum quippe mare, tantumque humidæ substantiæ elementum, tuum est opificium, teque dominum ascribit suum. Quid si cœli quidam ipso firmamento superiores cogitentur, qui scilicet divinatorum spirituum, sanctarum virtutum, angelorum et archangelorum deitatem tuam stipantium, domicilia sint ; hi quoque cum omnibus incolis suis tui sunt. Aliud etiam elementum non exiguum, arida nempe substantia et terra cœlis subjecta, tua item est. Cum itaque omnia tuo nutui serviant, et tu omnibus imperes, utpote omnium dominus, rex et Deus, quis resistet tibi? Et quid impedimento fuerit, quominus tua electo tuo Davidi data promissa, quæ juratus edidisti, credibilia reddantur?

σὰς πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν σου Δαυὶδ ἐπαγγελίας, ἃς

Admodum congruenter supra dictis jam subjicit illud : *Tui sunt caeli et tua est terra : orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti.* Non modo enim cœlum, ait, et virtutes ibi versantes, sed etiam terram fundasti : cui accinit illa Proverbiorum sententia : *Deus sapientia fundavit terram : præpara-*

vit autem caelos in prudentia ³⁰. Hic vero habitatam terræ partem, quasi præstantiorem, οικουμένην nominavit, ad discrimen inter desertam et cultam. Imo etiam plenitudinem orbis terræ adjecit, his significans humanum genus, quod orbem terræ implet. Neque tamen aberres, si alio explicandi more dicas, plenitudinem esse Salvatoris Ecclesiam, quam ipsum Dei Verbum fundavit supra petram. Quapropter alibi dictum est : *Dominus regnavit, decorem indutus est. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur* ³¹. Quomodo autem fundaverit orbem terræ deinde adjicit, *Aquilonem et mare tu creasti* : quinta vero editio, *Aquilonem et notum tu creasti*. Videturque mihi per duo latera et extrema orbis, totum mundum significare, quem replevit Salvatoris nostri virtus. Animadvertas porro velim, quo pacto hic pro facie totius mundi, orientem ponat ; pro sinistra, borealem plagam ; pro dextera meridionalem et australem. Nam cum ait, *Aquilonem et dextra tu creasti*, borealem plagam sinistrum esse latus declarat ; siquidem dextrum est australe. Si itaque stantes notum in dextera, aquilonem in sinistra habeamus, adversum habebimus orientem, a tergo autem occidentem : ita ut secundum physicam considerationem hæc dicta sint, ad totius mundi positionem declarandam. Quæ indicare necessarium fuit ad significandum, divinarum Scripturarum doctrinam neque horum quidem notitiam prætermisisse. Nam omnia, inquit, tu creasti, sive dextras mundi partes, sive sinistras. Verum dextras solum nominatim memoravit, atque a sinistra nomine consulto abstinuit. Quare secundum Symmachum dicitur, *In Aquilonem et dexteram tu creasti* ; secundum Aquilam vero, *Aquilonem et dexteram tu creasti*. Quinta autem editio accuratius explicavit quænam dextera essent dicens, *Aquilonem et notum tu creasti*. Sinistra porro apud omnes interpretes silentio mittitur, quia putatur quid iusta esse, et dextro oppositum : nihil autem in universo infaustum et bono oppositum est. Omnia enim, inquit, tu creasti. Duo autem montes, Thabor et Hermon, per excellentiam præter omnes alios memorati sunt : etenim hi in nomine tuo exultabant. Secundum Aquilam vero, *Thabor et Hermon in nomine tuo laudabunt* ; secundum Symmachum autem, *Thabor et Hermon nomen tuum celebrabunt*. Horum porro montium variis in locis meminit Veteris Testamenti historia, arbitrorque his in montibus mirabiles illas Salvatoris nostri transfigurationes, frequentesque moras exstitisse, quando cum hominibus versabatur. An vero ipsa nominum significatio aliquid nobis ad horum intelligentiam conferat, tu ipse consideres velim.

Vers. 14, 15. *Tuum brachium cum potentia : firmetur manus tua, exaltetur dextera tua : justitia et*

ταῖς Παροικίαις λεγοῦση φωνῇ. Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ θεμελίωσε τὴν γῆν· ἡτοιμάσας δὲ κύρατους ἐν φρονήσῃ. Κατ' ἐξαιρέτον δὲ ἐνταῦθα τὸ οἰκουμένον μέρος τῆς γῆς οἰκουμένην ὠνόμασεν, ἀποδιαστείας τῆς ἐρήμου καὶ τῆς οἰκητοῦ. Ἄλλα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης προσέθηκεν, οὕτω σημεῖνας τὸ πῶν ἀνθρώπων γένος, τῶν τὴν οἰκουμένην πληρούντων. Πλήρωμα δὲ καὶ ἄλλως τῆς οἰκουμένης οὐκ ἂν ἐμάρτοισ λέγων τὴν τοῦ Σωτῆρος Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος θεμελίωσε ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ ἐν ἐτέροις εἴρηται· Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Πῶς δὲ θεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἐπιλέγει ἐξῆς, *τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας αὐτά*· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τῶν δύο πλευρῶν τε καὶ ἄκρων τῆς οἰκουμένης τὸν σύμπαντα κόσμον δηλοῦν, ὅν ἐπλήρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις. Θέα δὲ τίνα τρόπον διὰ τούτων παρίσταται πρόσωπον τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ ἀνατολικὸν μέρος· ἀριστερὸν δὲ τὸ βόρειον, δεξιὸν δὲ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον. Ἐν τῷ γὰρ φάναί, *τὸν βορρᾶν καὶ τὰ δεξιὰ σὺ ἐκτίσας*, τὸ βόρειον πλευρὸν ἀριστερὸν εἶναι ἐδίδαξεν· εἰ γε δεξιὸν τὸ νότιον. Εἰ δὲ ὅν ἐστῶτες ἔχοιμεν ἐν δεξιᾷ μὲν αὐτῶν τὸν νότον, ἐν δὲ τοῖς ἀριστεροῖς τὸν βορρᾶν, ἀντιπρόσωπον σχήσομεν τὴν ἀνατολήν, κατὰ νότου δὲ τὴν δύσιν· ὥστε κατὰ τίνα φυσικὴν θεωρίαν εἰρησθαι ταῦτα, τὴν θέσιν τοῦ παντὸς κόσμου παριστῶντα. Ἄ καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι εἰς παράστασιν τοῦ μὴδὲ τὴν τούτων γνώσιν παραλελοιπέναι τὴν τῶν θείων Γραφῶν διδασκαλίαν. Τὰ πάντα γὰρ, φησί, σὺ ἐκτίσας, τὰ τε δεξιὰ τοῦ κόσμου μέρη, καὶ τὰ ἀριστερά. Ἄλλα τὰ μὲν δεξιὰ ὀνομαστὶ προσεῖπεν, ἐφυλάξατο δὲ χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀριστεροῦ ὀνόματι. Διὸ λέλεται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *εἰς βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*. Ἡ δὲ πέμπτη ἐκδοσις σαφέστερον ἠρμήνευσε τίνα τὰ δεξιὰ φησας, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Τὸ δ' ἀριστερὸν πάντῃ σεσιώπηται παρὰ τοῖς πᾶσι, διὰ τὸ νομίζεσθαι σκαιὸν εἶναι καὶ ἐναντίον τῷ δεξιῷ· οὐδὲν δὲ ἐν τῷ παντὶ σκαιόν, οὐδὲ τῷ καλῷ ἐναντίον. Πάντα μὲν οὖν, φησί, σὺ ἐκτίσας. Ὅρη δὲ δύο, τὸ θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν ἐξαιρέτῳ τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματι σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *θαθῶρ καὶ Ἐρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀλῆσουσι*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν τὸ ὄνομα σου εὐσημησουσι*. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαι γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβάς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἐρμηνεία συμβάλλεται τι ἡμῖν εἰς τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

Σὺς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Δικαιοσύνη

³⁰ Prov. III, 19. ³¹ Psal. xcii, 1.

καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου. Καὶ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δοξολογίαν παρείληπται, ἄπερ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσε, τούτων ἀποδοῦς τὸν τρόπον. Σὺ δὲ βραχίων μετὰ δυναστείας· ἀήτητος ἡ χεὶρ σου, ὕψηλὴ ἡ δεξιὰ σου· δικαιοσύνη καὶ κρίμα βάσις τοῦ θρόνου σου. Καὶ ταύτας δὲ ἀναγκαίως τὰς θεοπρεπείας ἀρετὰς ἐν τῇ θεολογίᾳ παρείληψε διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἀντιστήσεται σοῦ τῇ βουλή· μετὰ γὰρ τοῦ θάλειν καὶ τὸ δύνασθαι σοὶ εἶα· Θεῷ καὶ δεσπότῃ τῶν ὅλων πάρεστι. Καὶ γὰρ βραχίων σοὶ ἐστὶ μέγας καὶ δυναστεία καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, κεκραταιωμένη τε χεὶρ καὶ ὕψηλοτάτη δεξιὰ, ὅτε θρόνος τῆς σῆς βασιλείας, ὡσπερ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόντων θρόνοι ἐξ ὕλης τιμίας πεποιήνται, καὶ αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν περὶ τῶν σοὶ τῷ Θεῷ κατεσκευάσται. Ἀρεταὶ γοῦν θεοπρεπείας, δικαιοσύνη καὶ κρίμα, τὸν σὸν κατακομοῦσι θρόνον. Διὺπερ τοσοῦτων εὐσῶν παρὰ σοὶ τῷ Θεῷ δυνάμειων, ἡμαλῶς καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν προτρέχει, μηθενὸς παραποδίζειν δυναμένου τὰς σὰς ἀποφάσεις, ἃς ὡμοσας τῷ Δαυὶδ ἐλέψ καὶ χάριτι τὰς ἐκτεθεισας ἐπαγγελίας πρὸς αὐτὸν πεποιημένος. Ἄντι δὲ τοῦ, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα τὸ ἔδρασμα τοῦ θρόνου αὐτοῦ*, εἴρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος *τὴν βάσιν αὐτὴν εἶναι* φησι τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κρίμα. Τῆς γε μὴν δικαιοσύνης καὶ τοῦ κρίματος μετὰ δικαιοσύνης ἐκφερομένου, προτρέχει ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια. Τῷ γοῦν ἐλέψ κατὰ τὴν δικαιοσύνην ἀνακίρνας, πραστέρως ποιεῖται τὰς τῶν ἡμερτηκῶτων ἀπειλάς· ἀνθρώπων ὑπομείνειν

*Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντιλήψις ἡμῶν, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλείως ἡμῶν. Νοήσεις τε καὶ ἄλλως τὸν ἀλαλαγμόν ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων ὀλαλαζόντων στρατιωτῶν καὶ φόβον ἐμποιοῦντων τοῖς ἐχθροῖς διὰ τῆς μελίζουσ βοῆς καὶ τῆς κατὰ ταύτην συμφωνίας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὰς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εὐχὰς, τὰς μὴ διὰ γεγωνοῦ βοῆς, ἀλλὰ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἀναπεμπομένας, τοιαύτας εἶναι διδάσκει λέγων· Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Οὕτω δὲ μέγας τίς ἐστὶ καὶ σπάνιος ὁ πολλακίς ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὀνομαζόμενος ἀλαλαγμός, ὡς μακαρίζεσθαι τὸν ἐπιστήμονα τούτου, ὁμοίως τοῖς μακαριζομένοις ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ θεὸν κατορθώμασι. Αἰδὲ ἐνταῦθα λέλεκται· *Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Ἐν ἐτέροις δὲ ὁ θεὸς λόγος θυσίαν εἶναι τὸν τοιούτων ἀλαλαγμόν διδάσκει λέγων· Ἐκύκλωσα καὶ ἐθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ.**

A judicium preparatio throni tui. Misericordia et veritas precedent faciem tuam. Hæc item ad Unigeniti Dei gloriam celebrandam usurpantur : quæ Aquila clarius interpretatur hoc pacto : Tuum brachium cum potentia : invicta manus tua, excelsa dextera tua : justitia et judicium basis throni tui. Opportune autem divinas hæc virtutes, de Deo loquens, memoravit, ob promissa Dei Davidi facta. Etenim, inquit, nihil voluntati obsistet tuæ : cum voluntate quippe tibi, utpote Deo et domino universorum, adest potestas. Nam magnum tibi brachium est, et potestas et imperium in omnia, manus firmata, excellentissima dextera : thronusque regni tui, ut throni regnantium in terra ex pretiosa materia confecti sunt, ita et ipse ex iis quæ te Deum decent concinnatus est. Divinæ itaque virtutes, justitia et judicium, thronum exornant tuum. Quapropter, o Deus, cum tot tantæque penes te potestates sint, veritas plana via et sine obice promissionibus tuis præcurrit : cum nemo possit obsistere decretis tuis, quibus jurasti Davidi, ex misericordia et gratia tua jam memoratas edens pollicitationes. Pro illo autem, Justitia et judicium preparatio throni tui; secundum Aquilam, Justitia et judicium fundamentum throni ejus, dicitur; Symmachus vero basin dixit esse justitiam et judicium. Justitiæ autem et judicio, quod cum justitia effertur, præcurrit misericordia et veritas. Justitiam enim misericordia temperans, mitiores contra eos qui peccaverunt profert comminationes : nam alias justitiam

C ejus non temperatam nullus hominum sustineret.

ἄλλως γὰρ ἄκρτον αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην οὐκ ἂν τις

VERS. 16-19. Beatus populus qui scit jubilationem. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. Jubilationis modum alia ratione intelligas, ex militum in tempore belli jubilatione, ut hostes majore edito clamore, additaque symphonia, perterrefaciant. Divinus autem Apostolus tales esse docet orationes in Spiritu sancto, nec alta voce, sed in virtute Spiritus emissas, cum ait : Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus²². Tanta porro tamque rara est jubilitatio illa, passim a divinis Scripturis memorata, ut beatus prædicetur qui gnarus illius est, perinde atque alii ex præclaris secundum Deum gestis beati dicuntur. Ideo hic dicitur : Beatus populus qui scit jubilationem. Alibi vero divinus sermo hujusmodi jubilationem hostiam esse docet his verbis : Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis²³. Hic porro videtur mihi Spiritus sanctus populum Christi aperte beatum prædicare : ipse namque cum in nolitiam venerit victoriæ a Salvatore nostro de inimicis partæ, adversus

²² Rom. vi:1, 26. ²³ Psal. xxvi, 6,

hæstes jubilat et clamat, ac pro rege suo jubilationem edit. Imo etiam unus ille populus incruentam et rationabilem hostiam per jubilationem offerre Deo solet: quia in spiritualibus sacrificiis, atque in cultu quem in Novo Testamento persolvimus, necnon in sacrificiis incruentis et materiæ expertibus, una voce Deo gratiarum actionem emitimus. Pro illo autem, *Qui scit jubilationem*, Symmachus, *Qui scit significationem*, interpretatus est. Cur autem beatus est populus qui memoratam jubilationem novit, nisi quia Salvatoris deitatem agnoscens, quæ vultus ejus vocatur, vultus ejusdem lumine perfusus, sic iter agit suum dicens, *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*²⁴; et, *In lumine tuo videbimus lumen*²⁵? Ea de causa igitur beatus est hic populus. Tertio, quia cum non satis habeat quod cognitione Christi illustretur; sed etiam in nomine ejus gloriatur, et ab eo Christianus nuncupetur, lætatur et exultat tota die, imo potius omnibus diebus; ita enim Symmachus interpretatus est; ideoque beatus est. Quarto, quia magnitudine et sublimitate crescens justitia Dei exaltatur: Deo æquum esse censente, populum illum in sublimitatem et in gloriæ magnitudinem agere, qui memoratam illam jubilationem novit, ac qui a facie Salvatoris illustratur, et in nomine ejus exultat, gloriaturque, sed non in recte factis suis.

εἶναι κρίναντος τοῦ Θεοῦ εἰς ὕψος ἀγειν καὶ ἐπὶ μέγα καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος φωτιζόμενον, καὶ τὸν ἐν ὄνοματι αὐτοῦ ἀγαλλόμενον, καὶ τὸν ἐν καυχώμενον, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς ἰδοῖς κατορθώμασιν.

Necessario autem prædicti Domini mentionem sermo fecit, Christi ad homines adventus præclarum facinus vaticinans. Antequam enim ortum ejus doceret, qui ex semine David proditurus erat; ac prænuntiaret omnium apud Judæos venerabilium eversionem, qua de causa dubius inquit, *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* oportune quidem de veritate promissorum Dei ad Davidem factorum præmissam doctrinam edidit. Quoniam vero nos prius edidicisse opus erat, cui populo gratia beneficii a Servatore collati reservaretur, congruenter memoravit, non Israel, neque Judaicam gentem, sed populum qui scit jubilationem: quem populum jure beatum prædicavit, multa ipsi bona pollicitus. Nam quia sciunt illi jubilationem, primo quidem in lumine vultus Dei ambulabunt, deinde in nomine ejus exultabunt singulis diebus; tertio in justitia ejus exaltabuntur; quarto gloria virtutis eorum erit ipse Dominus. Quia enim hic populus fortis et potens est, utpote qui supra petram ædificatus sit, ita ut portæ inferi non prævaleant adversus eum; jure gloriabitur, non in propria virtute, sed in Domino qui fundavit eam supra petram. Propter hæc omnia *Beatus populus qui scit jubilationem*. Nostrum item prophetarum qui hæc per Spiritum vaticinamur, cornu exaltabi-

Ἀ δοκεῖ δὴ οὖν μοι ἐν ταῦθα τὸ θεῖον Πνεῦμα μακαρίζων τὸν Χριστοῦ λαόν· οὗτος γὰρ, γινώσκων ἀνειληφώς τῆς κατὰ τῶν πολεμίων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νίκης, ἀλαλάζει κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου βασιλείως τὴν ἀλαλαγμὸν ποιούμενος. Ἄλλὰ καὶ τὴν θυσίαν τὴν ἀναιμον λογιζὼν μόνος οὗτος ὁ λαὸς δι' ἀλαλαγμοῦ εἰσθε προσφέρειν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ συμφωνοῦ ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ εὐχαριστίαν ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἰεουργίαις καὶ ταῖς κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐπιτελουμέναις ἡμῖν λατρείαις, ταῖς τε ἀναιμοῖς καὶ ἀσλοῖς καὶ πνευματικαῖς θυσίαις. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν, Ὁ γινώσκων σημασίαν, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε. Διὰ τί δὲ μακάριός ἐστιν οὗτος ὁ Χριστοῦ λαὸς ὁ τὸν εἰρημένον ἀλαλαγμὸν ἐπιστάμενος, ἀλλ' ἢ ἐπειδήπερ τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἐπιγινώσκων, ἥτις ὠνόμασται πρόσωπον αὐτοῦ, τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καταυγαζόμενος, τὴν αὐτοῦ ποιεῖται πορείαν λέγων, Ἐσημειώθη ἐξ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε· καὶ, Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα τὸ φῶς; Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν μακάριός ἐστιν οὗτος ὁ λαός. Καὶ τρίτον ἐπεὶ μὴ ἀρκούμενος τῷ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ φωτιζέσθαι, ἐτι καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ σεμνυνόμενος, καὶ Χριστιανὸς ἐξ αὐτοῦ καλούμενος, χαίρει καὶ ἀγαλλιᾶ ὅλην τὴν ἡμέραν, μᾶλλον δὲ πᾶσαν ἡμέραν· οὗτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· καὶ διὰ τοῦτο γοῦν ἐστι μακάριος. Καὶ τέταρτον ἐπειδὴ εἰς μέγεθος καὶ ὕψος ἐπιδοῦς τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνῃ ὑψοῦται, δέκται δόξης τὸν ἐπιστήμονα τοῦ εἰρημένου ἀλαλαγμοῦ λαόν, καὶ τὸν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλόμενον. καὶ τὸν ἐν

δόςης τὸν ἐπιστήμονα τοῦ εἰρημένου ἀλαλαγμοῦ λαόν, καὶ τὸν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλόμενον. καὶ τὸν ἐν

Ἐναγκαίως δὲ καὶ τοῦ δηλωθέντος μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, θεσπίζων τὸ καθόρθωμα τῆς εἰς ἀνθρώπους τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Μέλλον γοῦν τὴν γενεσιν διδάσκων τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσόμενου, καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν παρὰ Ἰουδαίων σεμνῶν προαγορεύειν, δι' ἣν καὶ ἀπορῶν ἐπιλέγει, *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἔλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* ἀναγκαίως περὶ μὲν τοῦ ἐπαληθεύσειν ἐξ ἅπαντος τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τὰς προειρημένους ἐποίησατο διδασκαλίαν. Ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν προμαθεῖν ἡμᾶς καὶ ποιῶ λαῷ ἡ χάρις τῆς τοῦ Σωτῆρος εὐεργεσίας ἐταμιεύετο, ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν οὐ τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ τοῦ γινώσκοντος ἀλαλαγμὸν καὶ τοῦτον εἰκότως τὸν λαὸν ἐμακάρισε, πλείστα αὐτῶν ἀγαθὰ ἐπαγγελιάμενος. Διὰ γὰρ τὸ εἰδέσθαι ἀλαλαγμὸν, πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ πορεύονται, ἔπειτα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ τρίτον ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ὑψωθήσονται καὶ τέταρτον καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἔστι αὐτὸς ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ κραταῖος καὶ δυνατός τυγχάνει ὁ λαὸς οὗτος, ὅτε ἐπὶ τὴν πέτραν ἐκόδομημένος, ὡς μήτε πύλας Ἰδοῦ κατασχεῖν αὐτοῦ· εἰκότως καυχῆσεται, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τεθεμελιωκότῳ αὐτὸν ἐπὶ τὴν πέτραν Κυρίῳ. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα μακάριος ὁ λαὸς ἐστὶ

²⁴ Psal. iv, 7. ²⁵ Psal. xxxv, 10.

νώσκων ἀλαλιγμόν. Καὶ ἡμῶν δὲ αὐτῶν τῶν ταῦτα θεσπιζόντων διὰ τοῦ Πνεύματος προφητῶν τὸ κέρασ ὑψωθήσεται. Ποῖον δὲ κέρασ ἢ τὸ μέλλον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ τὴν σὴν, ὦ Κύριε, ἐπαγγελίαν προελύσεσθα. ; Καὶ τοῦτο γὰρ τὸ κέρασ ἡμῶν, ἐν ᾧ τοὺς ἐχθροὺς ἡρώων κερατιούμεν, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται, σοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀντιλαμβανομένου τῆς τοῦτου τοῦ κέρως γενέσεως. Ἐἴεν δ' ἂν αὐταὶ φωναὶ προφητικαὶ ἐξ οἴκειου προσώπου τὰ προκείμενα ἀναφωνοῦσαι, κέρασ τε αὐτῶν ἰμολογοῦσαι εἶναι τὸν κατὰ σάρκα φανησόμενον Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς υἱοῖς σου, καὶ εἶπας· Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατόν· ὕψωσα ἐκλεκτόν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Ἐδρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν. Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναρτιλήψεται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομιᾶς οὐ κακώσει αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσωμαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ. Ἄπαξ διὰ τῶν ἐμπροσθεν μνημονεύσας ὁ λόγος τοῦ κέρως ἐν οἷς ἔφη· Ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν, ἀναγκαίως προῦν διδάσκει τί ποτε ἦν τοῦτο τὸ κέρασ, καὶ πόθεν ἤξει, καὶ πῶς ὑψωθήσεται. Διὸ φησιν· Ὅτι τοῦ Κυρίου ἐστὶν ἡ ἀντίληψις, ἢ τοῦ κέρως δηλονότι. Κυρίου δὲ ποίου, ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ τοῦ βασιλέως ἡμῶν; Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος καὶ ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀντιληψίς ἐστὶν τοῦ κέρως ἡμῶν καθ' ὅς πεποιήται ἐπαγγελίας, ὅπνηκα λαλεῖ διὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ μέλλοντος; ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελύσεσθα. Ὅτε γὰρ, φησὶν, ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς ἁγίοις σου, τὰ τε προκείμενα ἐπηγγείλω σὺ, ὦ Θεὸς, διὰ τῶν σεαυτοῦ υἱῶν τῶν προφητῶν, οἷς τὰς ὁράσεις τῶν μελλόντων ἀπεκάλυπτες· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ποιούμενος τὰς ἐπαγγελίας τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, τούτοις ἐχρήσω τοῖς λόγοις· Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατόν· ὕψωσα ἐκλεκτόν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Ἄνθ' ἴν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐπέθηκα ἀντίληψιν ἀνδρῶν, ὕψωσα ἐπὶλεκτον ἀπὸ τοῦ λαοῦ μου. Ἐδρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, καὶ τὰ ἐξῆς τοῖς Ἑβδομήκοντα παραπλησίως· ὣν ἡ διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Πολλὰ ζητήσας ἐν ἀνθρώποις ἄξιον εὐρεῖν ἑμαυτοῦ, μόλις ποτὲ εὗρον τὸν δοῦλόν μου Δαυὶδ, τὸν δι' ὑπερβολὴν εὐσεβείας οἶκον ἐπὶ γῆς εὐκτέριον ἐμοὶ δειμασθαί μόνον τῶν ἐξ αἰῶνος διανενοημένων. Διὸ περ ἄμοιβῆν αὐτῷ τῆς ἀγαθῆς καὶ εὐσεβοῦς προαιρέσεως δωρούμενος, ἀνθ' οὗ διανενοῖται οἴκου, αὐτὸς ἑμαυτῷ νεῦν πανάγιον ἐκ σπέρματος αὐτοῦ κατασκευάσω. Νεῦς γὰρ ἦν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς ἄνθρωπος τοῦ κατασκηνώσαντος ἐν αὐτῷ Θεοῦ Λόγου. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ εἰδίδασκε περὶ τοῦ ἰδίου σώματος λέγων· Ἄνυσσε τὸν ναθὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.

tur. Quod autem cornu, nisi id quod ex semine David secundum tuam, Domine, promissionem proditurum est? Nam illud cornu nostrum, quo inimicos nostros ventilabimus, in beneplacito tuo exaltabitur: te Sancto Israel, rege nostro, hujus cornu ortum procurante. Hæc porro voces prophetarum fuerint, ex propria persona hæc quæ jam tractamus proferentium, ac consentientium cornu suum esse Christum Dei, qui secundum carnem proditurus in lucem est.

VERS. 21-25. Tunc locutus es in visione filiis tuis, et dixisti: Posui adjutorium in potente; exaltavi electum ex populo meo. Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non nocet ei. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, et odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu ejus. Cum semel antea sermo cornu memoraverit, cum diceret: In beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum, necessario docet in sequentibus quodnam illud cornu, unde venturum et quomodo exaltandum sit. Quamobrem dicit, Quia Domini est assumptio, illius cornu videlicet. Domini autem cujusnam, nisi Sancti Israel, regis nostri? Ipse namque Dominus et Sanctus Israel rex, Dei Verbum, assumptio erit cornu nostri, uti pollicitus est, cum per prophetas sermonem faceret de illo qui ex semine David proditurus erat. Cum enim, inquit, locutus es in visione sanctis tuis, et hæc tu, Deus, per filios tuos prophetas promissisti, quibus futurorum visiones revelasti, per eos namque promissiones Davidi edebas; tunc his usus verbis es: Posui adjutorium in potente: exaltavi electum de plebe mea. Pro quo Symmachus hoc pacto interpretatus est, Posui adjutorium rirorum, exaltavi electum a populo meo. Inveni David servum meum, et reliqua LXX interpretationi similia: quorum hæc est sententia: Cum in hominibus diu multumque quæsissem virum me dignum, vix tandem inveni David servum meum, qui ingenti pietate motus, solus ex iis qui a sæculo fuerunt domum mihi orationis exstruere cogitavit. Quare boni pique consilii vicem ipsi rependens, pro domo quam excitare voluit, mihi ex semine ejus templum sanctissimum adornabo. Nam qui ex semine David factus est homo, Dei Verbi in ipso habitantis templum erat. Quod etiam Saviour ipse docebat de corpore suo dicens: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud²⁶. Atque admodum congruenter promissioni ad Davidem factæ, Deus ipsi vicem rependit. Quia igitur, inquit, idoneum et dignum promissionum mearum virum reperi, Davidem scilicet; ideo ipsum auxilio meo dignatus sum, electum declaravi, et super to-

²⁶ Joan. II, 19.

tum populum exaltavi. Ad hæc vero, quia post multam perquisitionem, ipsum solum pollicitationum mearum dignum inveni; talem deprehensum, dignum item habui qui oleo sancto meo ungeretur, quo ipsum effeci Christum, et hæc illi me beneficia collaturum polliceor: *Dextera mea firmiter ipsi aderit, et brachium meum confortabit eum: inimicus eum non decipiet, neque filius iniquitatis affliget eum. Imo etiam concidam in conspectu ejus odientes eum, et affligentes eum percutiam: confirmatio et gratia mea aderit ipsi.* Et hæc quidem omnia ipsi aderunt, secundum Symmachi interpretationem. Secundum LXX vero, *Manus mea, inquit, auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum: non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non affliget ipsum. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, et odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea eum ipso; ac demum post hæc omnia, in nomine meo exaltabitur cornu ejus.*

συναρτιλήψεται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὤψαλισει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ κακώσει αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσωμαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ: καὶ τέλος μετὰ ταῦτα πάντα, ἐν τῷ ὄνοματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ.

Hoc autem cornu ejus ex ipso proditurum, et templum ex semine ipsius mihi excitandum est: ipsumque cornu ejus in nomine meo exaltabitur; nomine quippe et appellatione mea dignabitur. Denominationibus enim meis nuncupabitur, et appellationibus quoque meis apud omnes exaltabitur. Quamobrem superius dicebatur, *Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum.* Sed prophetarum quidem chorus sic superius Deum alloquebatur, *Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum;* jam vero ipse Deus, promissa Davidi data esserens, cætera omnia his obsignat, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus,* Christum ex eo proditurum significans, qui non modo prophetarum, sed etiam Davidis cornu vocatur: de quo sub hæc adjicit: — *VERS. 26-29. Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus. Ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi.* Si quis horum sententiam accuratius perpendat, hæc non de Davide, sed de cornu, quod ex Davide proditurum erat, prænuntiata esse deprehendet. Nam cum dixisset, *Et in nomine meo exaltabitur cornu ejus,* de cornu illo statim subjunxit, *Ponam in mari manum ejus,* scilicet cornu illius, et cætera: quæ omnia ad Christum ex semine David nasciturum referre convenit. Nam si quis isthæc non eo modo intelligat, sed ad Davidem referat, ipsius sane sententia non consistet: quomodo enim Deus Davidis manum in mari posuerit et in fluminibus dexteram ejus, explicet qui voluerit. Neque enim David maritimæ regioni imperavit. Aut cur de Davide dicatur, *Ipse invocabit me, Pater meus es tu: et ego primogenitum ponam illum?* Quia de causa enim potius, quam

A Καὶ σφόδρα γὰρ καταλλήλως τῆ τοῦ Δαυὶδ ἐπαγγελίᾳ καὶ ὁ Θεὸς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀμοιβὴν ἐποίησατο. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, ἐπιτήδειον εὔρον καὶ ἄξιον τῶν ἐμῶν ἐπαγγελῶν τὸν Δαυὶδ, διὰ τοῦτο κατηξίωσα αὐτὸν τῆς ἐμῆς βοήθειας, ἐκλεκτὸν αὐτὸν ἀποφύνας, καὶ ὑπὲρ πάντα τὸν λαὸν ἀνυψώσας. Καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις ἐπειδὴ πολλὰ ζήτησας, μόνον αὐτὸν εὔρον ἄξιον τῶν ἐμῶν ἐπαγγελῶν, καὶ εὔρων κατηξίωσα χρίσεως τοῦ ἁγίου μου ἐλαίου, δι' οὗ καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἀπειργασάμην, καὶ ταῦτα αὐτῷ δωρήσασθαι ἐπαγγέλλομαι. Ἡ δεξιὰ μου βεβαίως συνέσται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου στερεώσει αὐτόν. Οὐκ ἐξαπατήσει αὐτόν ἐχθρὸς, οὐδὲ υἱὸς ἀδικίας κακώσει αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ συγκόψω ἀπὸ ἐμπροσθεν αὐτοῦ τοὺς μισοῦντας αὐτόν, καὶ τοὺς κακοποιῶντας αὐτόν πατάξω· ἡ δὲ βεβαίως καὶ ἡ χάρις μου συνέσται αὐτῷ. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ πάντα ἔσται κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἡ χεὶρ μου, φησὶ, B ποιῶντας αὐτόν πατάξω· ἡ δὲ βεβαίως καὶ ἡ χάρις μου συνέσται αὐτῷ. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ πάντα ἔσται κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἡ χεὶρ μου, φησὶ,

Τοῦτο δὲ τὸ κέρασ αὐτοῦ τὸ μέλλον ἐξ αὐτοῦ προελεύσεσθαι, καὶ ὁ νεὸς ὁ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ μέλλων μοι κατασκευάζεσθαι· ὅπερ κέρασ αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται· καταξιώθησεται γὰρ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐμῆς προσηγορίας. Χρηματίσει γοῦν καὶ αὐτὸς τοῖς ἐμοῖς χρηματισμοῖς, καὶ διὰ τῶν ἐμῶν προσηγοριῶν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὑψωθήσεται. Διὸ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο, *Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν.* Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν προφητῶν χορὸς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεφώνει πρότερον λέγων, *Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν·* αὐτὸς δὲ νῦν ὁ Θεὸς τὰς ἐπαγγελίας περὶ τοῦ Δαυὶδ ποιούμενος, ἐπισφράγισμα πάντων προστίθει καὶ τὸ, *Ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ,* τὸν ἐξ αὐτοῦ προελευσόμενον Χριστὸν δηλώσας, κέρασ οὐ μόνον καὶ προφητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ ὀνομασμένον· περὶ οὗ ἐξῆς ἐπιλέγει· *Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ.* Αὐτὸς ἐπικαλέσεται μὲρ Πατήρ μου εἰ σὺ, Θεὸς μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου· κατὰ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βουσιλεῦσι τῆς γῆς. Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου, καὶ ἡ Διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. Εἰ τις ἀκριβῶς ἐπιστήσῃ τῆ τῶν λεγομένων διανοίᾳ, εὔροι ἂν ταῦτα οὐ περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προελευσόμενου ἐξ αὐτοῦ κέρασ προφητεύμενα. Εἰπὼν γὰρ ὁ λόγος, *Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ,* ἐπισυναίπτει περὶ τοῦ κέρασ, καὶ λέγει· *Θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ,* δηλοῦν δ' ὅτι τοῦ κέρασ, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀρμόζει γὰρ ἐνεῦθεν πάντα ἐπὶ τὸν Χριστόν τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενησόμενον ἀναφέρεισθαι. Εἰ γοῦν τις μὴ τοῦτον ἐκλάβοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἀνάγοι τὰ προκειμένα, ἀσύστατος εἴη ἂν αὐτῷ ὁ λόγος. Πῶς γὰρ τοῦ Δαυὶδ ἐν θαλάσῃ ἔταξεν ὁ Θεὸς τὴν χεῖρα καὶ ἐν ποταμοῖς τὴν δεξιάν, ὁ βου-

λόμος ἐρμηνεύτω. Οὐδὲ γὰρ ἐκράτησεν ὁ Δαυὶδ ἂν τὸ, αὐτὸς ἐπικαλεῖται με· Πατὴρ μου εἰ σὺ αἰνῶ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν; Ἀντὶ τίνος γὰρ μᾶλλον τοῦ Ἀβραάμ, ἢ τοῦ Ἰσαὰκ, ἢ τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ αὐτοῦ Μωσῆος, ἢ τοῦ Ἠλίου, ἢ τῶν ἄλλων δικαίων τε καὶ προφητῶν, πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ νομισθεῖν ἂν ὁ Δαυὶδ; Πῶς δὲ ἀληθεύσει περὶ αὐτοῦ φάσκων ὁ Θεός, θήσομαι αὐτόν ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλευσὶ τῆς γῆς; Πότι οὖν ὁ Δαυὶδ παρὰ Πέρσαις φέρε, ἢ Ἐκϋθαίς, ἢ Ἰνδοῖς, ἢ Αἰθίοψιν, ἢ Μαύροις, ἢ Ἰσπανοῖς, ἢ Βρετανοῖς, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐθνῶν βασιλευσὶν ὑψώθη; Εἰ δὲ ἐκλάβοις ταῦτα ἐπὶ κυριώτατα εὐροις ἂν ἐφαρμόζοντα αὐτῷ τὰ λεγόμενα.

Μαρτυρεῖ δὲ τῇ τῆς προφητείας ἐκδόσει καὶ τὸ εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Λουκᾶν Ζαχαρίας ὁ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ προφητικῇ δυνάμει καὶ αὐτὸς κέρας αὐτὸν ὠνόμασε. Λέγει δ' οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς· *Καὶ Ζαχαρίας ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου, καὶ προφήτευσεν λέγων·* Ἐύλογητός ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ, οὗ ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ καθῶς αὐτοῦ. Καθὼς ἐκλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. Κέρας δὲ κυριῶς ὠνόμασται ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ μονόκερως εἶρηται κατὰ τὴν φάσκουσαν Γραφήν· *Καὶ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκεράτων·* ἐπειπερ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἡ ἀνικειμένη καὶ ἐχθρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐνετράπη κερατισθεῖσα καὶ κεραϊσθεῖσα. Μόνος γοῦν ὡς ἀληθῶς τῶν γενομένων τοῦ Δαυὶδ διαδόχων Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελθὼν τῷ κέρατι τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος, πᾶσαν τὴν δαιμονικὴν καὶ εἰδωλικὴν ἀνατρέψας καθέλιε πλάνην. Διὸ καὶ κέρας εἰκότως καὶ μονόκερως ἐν τοῖς ἱεροῖς ὠνόμασται λόγοις. Αὐτοῦ δὲ, καὶ οὐδὲ ἄλλου, ἢ χειρὸς καὶ ἢ δεξιᾶς κατεκυριευσεν τῆς οἰκουμένης πάσης, ἐν ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις· ἐπεὶ καὶ τὰς νήσους τῶν ἐθνῶν ἐπλήρωσεν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ καὶ πανταχοῦ γῆς Κύριον αὐτὸν καὶ θεὸν καὶ βασιλέα, πᾶν γένος ἀνθρώπων ἀναγορεύει. Ὅμοιον δὲ ἐστὶ τὸ ἐνταῦθα φάσκον, *θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ*, τῷ ἐν σα' ψαλμῷ αὐθις περὶ αὐτοῦ λέγοντι· *Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης.* Ἀρξάμενος οὖν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην ποταμοῦ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κηρύττειν, τὴν πᾶσαν ἐπλήρωσεν οἰκουμένην. Καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ δὲ τῷ προφήτῃ λέλεκται· *Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοὶ πρὸς καὶ ἐπιβεθεκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.* Καὶ κατάρξει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν δι' ἐκβολὰς γῆς. Ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει, *Καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως τῶν περάτων τῆς γῆς.* Εἶποι δ' ἂν τις ἀποβῆρῆτότερον καὶ ἄλλως διὰ τούτων, τὴν μὲν δεξιὰν αὐτοῦ ἐν ποταμοῖς λέγεσθαι, διὰ τὸ πάντας τοὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καθαιρεσθαι, καὶ τῆς ἐνθεοῦ ἀναγεννή-

Abraham, aut Isaac, aut Israel, aut ipse Moyses, aut Elias, aut alii justi et prophetæ primogenitus Dei David esse putetur? Qui vere dixerit Deus, *Ponam illum excelsum præ regibus terræ?* Quandonam David præ regibus v. g. Persarum, Scytharum, Indorum, Æthiopum, Maurorum, Hispanorum, Britannorum, aut reliquarum gentium exaltatus est? Quod si hæc acceperis de eo qui ex semine ejus nasciturus erat, firmissime et accuratissime dicta congruere deprehendes.

τὸν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονότα, βεβαιότατα καὶ

Prophetiæ autem exitum testificatur Evangelium, ubi secundum Lucam, Zacharias etiam Joannis pater prophetica virtute ipsum Christum cornu vocavit. Ait enim evangelista: *Et Zacharias repletus est Spiritu sancto, et prophetavit dicens, Benedictus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem præbis suæ. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum qui a sæculo sunt prophetarum ejus*²⁷. Cornu vero proprie vocatur Christus Dei. Quare unicornis etiam dicitur in Scriptura, quæ sic habet: *Et dilectus quemadmodum filius unicornium*²⁸: quia per ipsum omnis adversaria et inimica Deo virtus eversa est, cornu impetita et depulsa. Solus itaque ex successoribus Davidis, Jesus Christus Salvator et Dominus noster, ex semine ejus natus, deitatis in ipso habitantis cornu, omnem dæmonum et idolorum errorem vere ac funditus destruxit. Quamobrem cornu et unicornis in sacris Litteris merito vocatur. Ipsius vero, et non alius, manus et dextera terti mundo dominata est in fluminibus et maribus. Si quidem gentium insulas replevit doctrina ejus, et ubique terrarum universum humanum genus Dominum illum, Deum et Regem appellat. Simile porro est hoc dictum, *Ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus*, ei quod de eodem ipso in lxxi psalmo dicitur, *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum*. Cum cœpisset enim Servator a baptisate ad Jordanem fluvium suscepto regnum Dei prædicare, totum replevit orbem. In Zacharia vero propheta dicitur: *Gaude et lætare, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi manumatus, et insidens subjugæ, et pullo juveni. Et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad exitus terræ*²⁹. Pro quo Hebraicum habet, *Et a fluminibus usque ad terminos terræ*. Dixerit porro quispiam, profundiore intelligendi ritu hic ejus dexteram in fluminibus dici, quia omnes qui a dextris ejus sunt, per lavacrum regenerationis purgantur, et divina regeneratione per influxum Spiritus sancti dignantur. Dextros sane illos ei esse didicimus, quibus pollicendo dixit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum*

²⁷ Luc. viii, 67 70. ²⁸ Psal. xxviii, 6. ²⁹ Zach. ix, 9.

a constitutione mundi. Esurvi enim, et dedistis mihi manducare ⁴⁰, et cætera. Illos enim, quos oves suas vocavit, a dextris se constitutum promisit; quam-obrem profundiore et secretiore ratione dexteram ejus in fluminibus futuram esse dictum est. Flumina porro illius dicantur populi ejus, secundum illud, *Flumina plaudent manu simul* ⁴¹; ac rursum, *Elevaverunt flumina, Domine, elevabunt flumina vocem suam. Elevabunt flumina fluctus suos* ⁴². In hisce fluminibus suis se manum suam positurum esse declarat.

Καὶ πάλιν· Ἐπήραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπήραν οἱ τρυφῆεις αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τούτους γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ

Altera vero manus est, quam esse sinistram cogitandum nobis reliquit, quamque se in mari positurum esse dixit, id est, in salsis vitæ fluctibus, ubi commoratur ille draco, secundum illud: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus: draco iste quem formasti ad illudendum ei* ⁴³. Ilis vero draconibus, et mari hac ratione intellecto, non dextera, sed alia quam dextera manus imponetur, vindicans et ulciscens inimicos ac deprimens eos. Hic vero ipse jam memoratus (videlicet cornu illud Davidis) qui ex semine ejus nasciturus est, patrem vocabit Deum, utpote qui dignus habitus sit in quo habitaret unigenitus Filius Dei, et qui ipsi copularetur et jungeretur. Quapropter ipse Deus Verbum, primogenitus omnis creaturæ, qui ante promiserat et dixerat, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus*, proprium nomen et propriam dignitatem tradens ei, qui ex semine David nasciturus est, primogenitum ponet illum: ut etiam ille secundum carnem ex semine David natus, Filius Dei vocetur, et ob suam cum Unigenito Dei conjunctionem, Primogenitus nuncupetur. Hæc enim in causa erant quod exaltandum eum esse promitteret dicens, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus*. Nomen quippe suum Filius Dei unigenitus filio David secundum carnem dedit. Hunc item excelsum præ regibus terræ positurum se pollicitus est: sive ex Symmacho, *supremum regum terræ*. Omnibus enim se impugnaturis superior et fortior evasurus erat, insultus et persecutiones in Ecclesiam suam concitatas atterens; doctrinæ vero suæ sermonem gloria et vi muniens. Item ait se in æternum misericordiam suam ipsi servaturum, et testamentum suum fidele et firmum effecturum esse; haud dubie Novum Testamentum, quod omnibus per universum orbem gentibus prædicavit, Mosaici testamenti loco Evangelium tradens, quod se fidele effecturum et firmaturum pollicitus est.

τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνεσιν ἐκήρυξεν, ἀντὶ ὧπε πιστώσασθαι καὶ βεβαιώσασιν ἐπηγγεῖλατο.

VERS. 30-35. *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli. Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, et*

σεως διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιβροῆς καταξιῶσθαι· δεξιούς αὐτοῦ νοεῖν ἐδιδάχθημεν ἐκεῖνος, οἷς ἐπηγγεῖλατο φήσας· Δεῦτε, οἱ εὐλογημέτοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐποίησα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τούτους γὰρ, οὗς πρόβατα ἑαυτοῦ ὠνόμασε, τοὺς δεξιούς στήσσειν ἐπηγγεῖλατο· διόπερ κατὰ βαθύτερον λόγον καὶ ἀποβρόχτοτερον, ἢ δεξιὰ αὐτοῦ ἕλεκεται ἐν ποταμοῖς ἔσεσθαι. Ποταμοὶ δὲ αὐτοῦ εἰρηγται καὶ οἱ λαοὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ, Ποταμοὶ κροτήσουσι χεῖρι ἐπὶ τὸ αὐτῶν ποταμοὶ φωνῆν αὐτῶν· ἀρῶσιν οἱ ποταμοὶ ταῖς ποταμούς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ θήσειν ἐπαγγέλλεται.

Τὴν δὲ ἐτέραν αὐτοῦ χεῖρα, ἣν καταλείπειν ἡμῖν νοεῖν ἀριστεράν οὖσαν, θήσειν ἐν θαλάσῃ φησὶν ἐν τοῖς ἄμυρσις τοῦ βίου κύμασιν· ἔνθα καὶ ὁ δράκων τὰς ἑαυτοῦ ποιεῖται διατριβάς, κατὰ τὸ, Ἀὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· δράκων οὗτος ἐν ἑκλάσας ἐμπαλίζειν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτων γὰρ τῶν δρακόντων, καὶ τῆς οὗτω νοηθείσης θαλάσσης, οὐχ ἡ δεξιὰ, ἀλλ' ἡ ἐτέρα παρὰ τὴν δεξιὰν ἐπιτεθήσεται χεῖρ, κολιζουσα καὶ τιμωροῦσα τοὺς ἐχθρούς, καὶ ταπεινοῦσα αὐτούς. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ δηλούμενος (δῆλον δ' ἐπὶ κέρασ Δαυὶδ), ὁ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεννηθόμενος, πατέρα ἐπικαλέσεται τὸν Θεόν, ἅτε κατηξιωμένος τις ἐν αὐτῷ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατοικήσεως, συναφείας τε καὶ ἐνώσεως τῆς πρὸς αὐτόν. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, προεπαγγεῖλάμενος καὶ εἰπὼν, Ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ, τῆς οἰκείας ὀνομασίας καὶ τοῦ οἰκείου ἀξιωματος μεταδούς τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσμένῳ, πρωτότοκον αὐτὸν θήσεται, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννηθείς χρηματίσῃ Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ὀνομασθεῖ Πρωτότοκος διὰ τὴν συνάφειαν τὴν πρὸς τὸν Μωυσῆ τῷ Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ ἦν, δι' ὧν ὑψωθήσεται αὐτὸν ἐπηγγεῖλατο, εἰπὼν· Ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἴδιον ὄνομα ὁ τῷ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς τῷ κατὰ σάρκα υἱῷ Δαυὶδ ἐπέτεθεικε, Πρωτότοκον καὶ Θεοῦ Υἱὸν καὶ αὐτὸν ἀναγνέουσα. Τούτον δὲ καὶ ὑψηλὸν παρὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς θήσεται ἐπηγγεῖλατο· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἀνώτατον τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Πάντων γὰρ τῶν μελλόντων αὐτὸν καταπολεμεῖν ἀνώτερος καὶ κρείττων γεγένηται· θραύων μὲν τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐπαναστάσεις καὶ τοὺς διωγμούς, ἐξάξων δὲ καὶ ἰσχυροποιῶν τὸν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ λόγον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξειν αὐτῷ φησὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν Διαθήκην αὐτοῦ πιστοποιῆσιν αὐτῷ· πάντως που τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἣν πᾶς τῆς παρα Μωσῆ διαθήκης τὸ εὐαγγέλιον παραστῆναι.

Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σκῆμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν εἰ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασι μου μὴ ἀκούσιν

⁴⁰ Matth. 23, 34 seq. ⁴¹ Psal. xcvi, 8. ⁴² Psal. xcii, 3. ⁴³ Psal. ciii, 25.

ὄσκι, καὶ τὰ δικαίωματά μου βεβηλώσωσι, καὶ ἅς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν, ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, καὶ ἐν μίστιξί τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου. Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. Τὰ μὲν εἰρημένα περὶ τοῦ κέρως διὰ τῶν ἐμπροσθεν πεπληρωται. Ἐδείκνυτο δὲ κέρας οὐκ ἄλλοτριον τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννηθέντος Χριστοῦ. Τοῦτο δ' οὖν, ἀκολούθως μετὰ τὰ περὶ αὐτοῦ θεοσοπισμένα, τὴν διαδοχὴν διὰ τῶν προκειμένων, ὅποια τίς ἐστι, παρίστησι φάσκων· Οὐχ ἀπλῶς εἰς ἓνα μόνον τὸν παρόντα αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μετέπειτα αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα δηλωθέντος κέρως θησομαι· καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ οὐ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, οὐδὲ εἰς ἐτῶν περιόδους βραχείας φυλάξω, ἀλλὰ ταῖς ἡμέραις τοῦ οὐρανοῦ συμπαρατείνεσθαι ποιήσω. Καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ οὕτως ἠρμήνευσεν εἰπών· Καὶ ποιήσω διηγεῖς τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐφ' ὅσον αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ. Σπέρμα δὲ τοῦ Χριστοῦ τί χρὴ νοεῖν ἢ τίς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστῶσας ἐξ αὐτοῦ Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀναγενηθέντας αὐτῷ λαούς; θρόνος δὲ αὐτοῦ τυγχάνει ὁ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν προέδρων ἰδρυμένος· ὅτινα θρόνον διαμένειν φησὶν ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· οὐχ ὁμοίως τῷ Ἰουδαίων βασιλικῷ θρόνῳ, ὃς ἐπ' ὀλίγῃ διαρκέσας, ἀπεσθέσθη, ἐγγύς που φυλαχθεὶς τετρακοσίοις μόνις ἔτεσι, τοῖς ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐπὶ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν. Οὗτος δὲ ὁ παρῶν θρόνος, ὁ διὰ τῶν προκειμένων θεοσοπίστος τῶν τῆς Ἐκκλησίας προέδρων, διαμνεῖ καὶ φυλαχθήσεται ὁμοίως ταῖς ἡμέραις τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ δὲ συμβαίη ποτὲ πλημμελεῖν τὸν λαὸν καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ προφητευομένου, λέγω δὲ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, πειραθῆσεσθαι μὲν αὐτοὺς ἐπιστροφῆς τῆς διὰ τῶν διωγμῶν φησι, μὴ μὴν ἐκπεσεῖσθαι ποτε τῶν θρόνων, μὴδὲ στερηθῆσεσθαι τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν γὰρ τάδε καὶ τάδε πράξωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ὅθλον δ' ὅτι τοῦ Χριστοῦ, τάδε ἔσεσθαι αὐτοῖς φησὶν· Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν υἱῶν, καὶ ἐν μίστιξί τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πρόσθε, ὅτι μὴ εἰρηται, ἀπ' αὐτῶν, ἀλλ', ἀπ' αὐτοῦ, ὅθλον ὅτι τοῦ προφητευομένου, καίτοι τῶν ἀνωτέρω πληθυντικῶς εἰρημένον, κατὰ τὸ, Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, καὶ ἐν μίστιξί τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Τίτων δὲ αὐτῶν, ἢ δηλονότι τῶν τοῦ κέρως υἱῶν; Ἐν δὲ τῷ, τὸ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, περὶ ἐνὸς λέλεκται, ἦτοι τοῦ θρόνου ἢ τοῦ κέρως τοῦ προφητευομένου. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, ὅθλον ὅτι τὴν νέαν καὶ καινὴν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἔφησε τὸ, Καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. Καὶ πάλιν ἐπισφραγίζεται τοῦ λόγου τὴν ἀληθειαν εἰπών· Οὐδὲ μὴ ἀκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω· ἀλλὰ πιστὰ καὶ ἀληθῆ, φησι, ποιήσω τὰ ἐπηγγελμένα, ἐπιθεὶς τοῖς λόγοις ἔργα δι' αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων.

mandata mea non custodierint; visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dissipabo ab eo, neque nocebo in veritate mea: neque profanabo testamentum meum, et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. Quæ de cornu dicta fuerant in præcedentibus, impleta feruntur. Cornu porro significabatur non aliud a Christo, qui secundum carnem ex semine David natus est. Consequenter autem ad illa quæ de ipso vaticinatus erat, quænam ejus successio futura sit declarat dicens: Non in unum præsens sæculum duntaxat, sed in subsequens sæculum sæculi, memorati cornu semen ponam: et thronum ejus, non ad paucos dies, neque ad breves annorum periodos, custodiam; sed efficiam ut diebus cæli coæquetur. Symmachus autem his verbis interpretatus est, *Et faciam perpetuum semen ejus, et thronum ejus, in quantum dies cæli*. Semen autem Christi quid esse putandum est, nisi Ecclesias per totum orbem ab illo constitutas, et eos qui in omnibus gentibus regenerati in ipso populi sunt? Thronus vero ejus est, qui in Ecclesia ipsius per totum orbem præsulium, qui a tempore ejus fuerunt, successione firmatus est: quem thronum perseveraturum ait sicut dies cæli; non perinde atque Judæorum regum thronum, qui postquam modico tempore durasset (scilicet annis circiter quadringentis, a Davide usque ad captivitatem in Babilone) extinctus est. At hic thronus præsulium Ecclesiæ, qui in præsentis vaticinio fertur, permanebit ac conservabitur sicut dies cæli. Quod si quando contigerit populum et filios, scilicet successores, ejus qui in prophetia enuntiat, scelerate agere, ipsos ait persecutionibus agitato, rerum conversionem expertuos, neque tamen thronos suos amisuros unquam, neque misericordia Dei privandos esse. Nam si talia et talia peregerint filii ejus, nempe Christi, hæc illis eventura denuntiat: *Visitabo in virga iniquitates eorum, videlicet filiorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dissipabo ab eo*. Et attendas velim non dictum esse, *ab eis*; sed *ab eo*, id est, qui in prophetia fertur; etiamsi superius pluraliter dicatur illud, *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum*. Quorumnam eorum, nisi cornu illius filiorum? In illo autem, *misericiordiam meam non dissipabo ab eo*, de uno tantum dicitur, scilicet de *agno*, aut de cornu ejus qui in prophetia memoratur. Infert postea, *Neque profanabo testamentum meum*, novum scilicet illud et recens, ut palam est, de quo superius dicebat: *Et testamentum meum fideles ipsi*. Ac rursus sermonis veritatem obsignat dicens: *Neque nocebo in veritate mea, nec quæ procedunt de labiis meis faciam irrita*; sed fideliam, inquit, et vera faciam promissa mea, addens sermonibus opera rerumque complementa.

Et hæc quidem taliaque sunt Davidi data promissa de cornu et de throno ejus, ac de iis qui ab eo prodituri sunt, necnon de Novo Testamento ejus. Quia vero tales pollicitationes, non simplici quodam et nudo sermone prolatas æstimare oportebat, iterum resumit ac verba repetit, et ad promissorum confirmationem ea jurejurando consignat, cum ait: — Vers. 36-38. *Semel juravi in Sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum: et testis in cælo fidelis. Diapsalma.* Mendacii quidem expers Deus est, etiamsi promissionem juramento non munit: quia vero homines alloquens, opus erat ut humano ritu uteretur, secundum morem hominum jurantium, et ad confirmationem verborum testimonium Dei usurpantium. et ipse ait se jurasse, nec pejeraturum esse; *Ut per duas res immobiles*, ait divinus Apostolus⁴⁴, *quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus.* Alia quoque allata est causa, cur jurasse Deus feratur: ut videlicet Davidis promissioni cum juramento date vicem rependeret. Jurat porro Deus per Sanctum suum, quem admodum pater jurat per salutem legitimi ac dilecti filii sui: eodem, inquit, modo et ego juravi in Sancto meo, id est, per Sanctum meum, *si David mentiar.* Quid autem continet juramentum illud? *Semen ejus*, inquit, *in æternum manebit.* Hoc primum est, et hæc prima promissio de semine; de quo superius dicebatur, *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus*; indicabat vero Christi successionem. Secunda autem promissio de memorato throno est; quare dicit: *Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum.* Semen itaque, id est, disseminatum Christi sermonem, sive populum et Ecclesiam ejus, nunquam perituum esse ait, neque defecturum; thronum autem ejus permansurum in sæculum; sive secundum Symmachum, *Sicut luna firma in æternum manebit*; sic erit ecclesiasticus Christi thronus. Num forte cum prius dixerit, *Semel juravi in Sancto meo*, et subluderit, *Semen ejus in æternum manebit*, sancti sui semen in sæculum imperatorum esse vaticinatur? ita ut semen Sancti Dei, id est, Unigeniti Dei sit doctrina ejus quam in terra seminavit, ipse sator ejus effectus, secundum parabolam ab eo prolatam, qua dicit: *Exiit qui seminat seminare*⁴⁵, et cætera. Et hæc quidem, ait, ita erunt, ita fient, et credibilia reddentur. Nam horum testis fidelis est Deus in cælo habitans. Veritatem porro sermonis confirmat rerum eventus et consummatio: nam illius cornu Davidis, id est, Salvatoris nostri Jesu Christi, semen et successionem ipsis oculis videmus: imo etiam Sancti Dei, unigeniti ipsius Verbi sparsam in terra celeste semen evangelicæ doctrinæ æternum perseverans: itemque thronum ejus per totum orbem in singulis gentibus, urbibus, vicis et agris sta-

⁴⁴ Hebr. iv, 16. ⁴⁵ Luc. viii, 5.

(1) LXX legunt *μανεῖ*, in futuro. EDIT.

Καὶ τὰ μὲν τῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν τῶν περὶ τοῦ κέρως καὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, περὶ τε τῶν ἐξ αὐτοῦ γενησομένων καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης αὐτοῦ τὸσαῦτα. Ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν τὰς τοιαύτας ἐπαγγελίας μὴ ἀπλῶς τινὶ καὶ ψιλῶς λόγῳ προσηγορέσθαι νομίζειν, αὐτὸς ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐπιδευτεροῖ τὸν λόγον, ὅρκῳ ἐπισφραγίζόμενος τὰ εἰρημένα εἰς βεβαίωσιν τῶν ἐπηγγελμένων. Διὸ φησὶν· Ἄραξ ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει (1), καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρητισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός. Διάψαλμα. Ἀψευδὴς μὲν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἀνωμότῳ χρώμενος τῇ ἐπαγγελίᾳ· ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαλεγόμενον ἀνθρωπίνῃ χρήσασθαι συμπεριφορᾷ κατὰ τοὺς ἐν ἀνθρώποις εὐοκούντας, καὶ Θεοῦ μαρτυρίᾳ χρωμένους εἰς πίστωσιν τῶν οὐρανίων λόγων· καὶ αὐτὸς φησὶν ὁμωμοκέναι καὶ μὴ διαψεύσασθαι (2) τοὺς ὄρκους, Ἴνα διὰ δύο, φησὶν ὁ Θεός Ἀπόστολος, πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παρέκκλησιν ἔχωμεν. Εἰρηται δὲ καὶ ἄλλη αἰτία, δι' ἣν ὁμνὸς ὁ Θεὸς εἰσῆχται, κατὰ ἀμοιβὴν τῆς τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελίας. Ὁμνύει δὲ ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ, ὡς ἂν καὶ πατὴρ εὐορκῶν κατὰ σωτηρίας υἱοῦ γενησίου καὶ ἀγαπητοῦ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γὰρ, φησὶν, ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, τουτέστι κατὰ τοῦ Ἁγίου μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Τὶ δὲ περιεῖχεν ὁ ὄρκος; Τὸ σπέρμα αὐτοῦ, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Τοῦτο πρῶτον, καὶ αὕτη μὲν πρώτη ἐπαγγελία ἡ περὶ τοῦ σπέρματος· περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγτο· Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἐδήλου δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν διαδοχὴν. Δευτέρως δὲ ἐπαγγέλλεται περὶ τοῦ θρόνου τοῦ προλεχθέντος· διὸ καὶ ἐπιλέγει· Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς σελήνη κατηρητισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ μὲν οὖν σπέρμα, τουτέστι τὸν τοῦ Χριστοῦ κατασπαρέντα λόγον, ἢ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐποτε διαφραρῆσθαι φησὶν, οὐδὲ διαλείφειν· τὸν δὲ θρόνον αὐτοῦ διαμένειν εἰς τὸν αἰῶνα· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὡς ἡ μήνη ἐδραία αἰωνίως μενεῖ· οὕτως ἔσται καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς τοῦ Χριστοῦ θρόνος. Μήποτε δὲ προεπιτῶν ὁ λόγος, Ἄραξ ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, καὶ ἐπισυνάψας ἐξῆς, Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ τὸ σπέρμα κρατήσιν εἰς αἰῶνα θεοπίζει; ὡς εἶναι σπέρμα τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἢν ἔσπειρεν ἐπὶ γῆς διδασκαλίαν, αὐτὸς γενόμενος αὐτῆς σπορευῆς, κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ παραβολὴν, δι' ἣς εἰρηται· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ταῦτα μὲν, φησὶν, οὕτως ἔσται καὶ γενήσεται καὶ πιστωθήσεται. Ὁ γὰρ τούτων μάρτυς πιστός ἐστιν ὁ ἐν οὐρανῷ κατοικῶν Θεός. Συνίστησι δὲ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν τὸ διὰ τῶν ἔργων ἀποτέλεσμα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ὀρώμεν τοῦ κέρως Δαυὶδ, τουτέστι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδο-

(2) Forte leg. διαψεύσασθαι. EDIT.

χῆν· ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Λόγου τὸ καταβληθὲν ἐπὶ γῆς οὐράνιον σπέρμα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας διαιωνίζον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἐν πᾶσιν ἔθνεσι, πόλεσι τε καὶ κώμαις καὶ χώραις ὀρωμένον τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἰδρυμένον θρόνον πληροῦντα τὸν σύμπαντα κόσμον. Εἰ δέ τις μὴ οὕτως, ἀλλὰ Ἰουδαϊκῶς ἐκλάβοι τὸν θρόνον, τὴν σωματικὴν βασιλείαν τοῦ Δαυὶδ λέγεσθαι νομίζων, ψευδεῖς ἐλεγχθήσονται αἱ προφητεῖαι. Μετὰ γὰρ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος, οὐδεὶς εἰς τὸν θρόνον ἐκαθέσθη Δαυὶδ· ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ εἰς δεῦρο, ἕγγυς ποιῆται τυγχάνει χιλία, ἐξ οὗ, καθαιρεθείσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ παυσαμένης, λέλυστο τοῦ Δαυὶδ ὁ θρόνος. Διὸ δὴ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ αὐτὰ ταῦτα ἀποδύρεται, σαφῶς τοῦ σωματικοῦ θρόνου τὴν καταστροφὴν σημαίνοντα, καὶ τάναντία παριστῶντα συμβεβηκέναι ταῖς ἐπαγγελίαις, ὅσον ἐπὶ τῷ αἰσθητῷ θρόνῳ καὶ τῇ σωματικῇ διαδοχῇ τῆς τοῦ Δαυὶδ βασιλείας· ἃ δὴ καὶ αὐτὰ ἐχρῆν μὴ ἀποσιωπηθῆναι, ἀναγκαίως δὲ ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία παραληφθῆναι· ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅτι, τοῦ καιροῦ τῶν προφητευομένων ἐπιστάντος, τῶν μὲν αἰσθητῶν παρὰ Ἰουδαίων νομιζομένων παντελῶς ἔσται λήσις, ἐτέρων δὲ θεοπρεπῶς νοουμένων ἀποτελεσμάτων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας συμπλήρωσις.

Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλω τὸν Χριστόν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἄγιασμα αὐτοῦ· καθείλες πάντα τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, ἔθου τὰ ὄχυράματα αὐτοῦ δειλίαν. Διήρπασον αὐτὸν πάντες οἱ παραπορευόμενοι ὁδόν· ἐρηγήθη ὄνειδος τοῖς ῥητοσιν αὐτοῦ. Ὑψώσας τὴν δεξιὰν τῶν ἠλιούτων αὐτοῦ, εὐφράνας πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάδου αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ. Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτῶν, τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς γῆν κατέρβραξας· ἐσμικρύνσας τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ, κατέχευς αὐτῷ αἰσχύνην Διάψαλμα. Ἀποδέδεικται ταῦτα τῇ σωματικωτέρᾳ τοῦ Δαυὶδ διαδοχῇ καὶ τῇ σωματικῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, ἧτις καθηρέθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ. Ἐξ ἐκείνου γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς, τουτέστιν ὁ αἰσθητὸς βασιλεὺς, ὁ ἀπὸ γένους Δαυὶδ διαλέλοιπε, καὶ ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατεβράγη, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ προφητευόμενα πεπλήρωται· ἐφ' οἷς ἐκ προσώπου τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπολοφύρεται ὁ λόγος, ὡς ἕτερα μὲν τοῦ Θεοῦ ἐπαγγειλαμένου, ἐτέρων δὲ ἀποδάντων. Προσῆκει δὲ ἡμᾶς ἐπιστήσαι τὸν νοῦν, ὡς, τοῦ Θεοῦ ἀψευδοῦς ἕνεκα, ἀνάγκη πᾶσα ἐπαληθεύσεσθαι τοὺς αὐτοῦ λόγους· εἰ δὲ μὴ ἀληθεύοντο ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦ Δαυὶδ βασιλείας, ὥρα ἕτερον τρόπον νοεῖν τὰ ἐπηγγελμένα. Τίς οὖν ὁ τρόπος, αὐτὸ τὸ θεῖον εἰδόμενον Πνεῦμα διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ἐν οἷς εἴρητο· Ἐν οὐρανῷ ἔτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· καὶ πάλιν· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἀγίων· καὶ πάλιν· Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κικλήσκει σου· καὶ αὐτίς· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπερεύσονται πρὸ προσώπου σου. Ταῦτα γὰρ πάν-

Abilitum, orbemque totum implementem videmus. Quod si quis non hac ratione, sed Judaico more thronum accipiat, ratus corporeum Davidis regnum ita vocari, falsæ deprehendentur prophetiæ. Nam post Judaicæ gentis in Babylone captivitatem, nemo in throno Davidis sedit : sed ex illo ad hoc usque tempus anni sunt circiter mille, a quo tempore, ejus destructo regno, ac ipsius successione cessante, Davidis thronus solutus est. Quamobrem posteriora psalmi dicta hæc ipsa deplorant, aperteque corporei et materialis throni ruinam significant, ac declarant promissis contraria accidisse, quantum ad sensibilem thronum et corpoream regni Davidis successionem pertinet. Quæ sane non silentio mitti, sed in prophetia de Christo memorari oportuit ; ut ediscamus, instante rerum in vaticinio memoratarum tempore, sensibilibum illorum, de quibus agi putant Judæi, solutionem futuram esse ; alia vero, quæ divino more intelliguntur, Dei promissionis complementa et consummationem fore.

VERS. 39-46. Tu vero repulisti et despezisti, abjecisti Christum tuum. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus : destruxisti omnes sepes ejus, posuisti munimenta ejus formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam : factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram tributantium eum, letificasti omnes inimicos ejus. Avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello. Solvisti eum ab emundatione, thronum ejus in terram confregisti. Minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione. Diapsalma. Hæc de corporea Davidis successione, et de regno ejus sensibili, quod tempore abductæ Judæorum in Babylonem captivitatis destructum fuit, intelligi comprobantur. Ex illo namque tempore Christus, id est, rex sensibilis e genere Davidis defecit, thronus regni ejus confractus est, et reliqua omnia quæ in vaticinio feruntur impleta sunt. Quibus de causis ex persona Judæorum hic sermo lamenta edit ; quasi scilicet alia Deus promiserit, alia evenerint. Nos vero animadvertere convenit, cum Deus mendacii expers sit, necessario veros esse sermones ejus : si autem erga sensibile Davidis regnum veri non reperiantur, restat ut alio modo promissa intelligamus. Quis ille modus sit, docet superius divinus Spiritus, cum dicitur : *In cælo præparabitur veritas tua* ; ac rursus : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine, etenim veritatem tuam in ecclesia sanctorum* ; iterumque : *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo* ; et rursus, *Misericordia et veritas præcedent faciem tuam*. Hæc quippe omnia declarant, Dei promissa nunquam irrita esse, sed qua ipse novit ratione impleri. Nam, *In cælo*, inquit, *præparabitur veritas tua* : aperte significans cælestes ac divinas esse Dei promissiones. Ac verborum complementa declaravit per Salvatorem no-

strum Jesum Christum, ex semine Davidis ortum, perfecta esse: nam hujus regnum et thronus, non humanus, neque ex hoc mundo erat. Idcirco dicebat Pilato: *Regnum meum non est ex hoc mundo*⁴⁶. Sciscitante autem illo, num rex esset, respondit, *In hoc natus sum*. Igitur si in hoc natus est, in hoc manebit. Huic porro sermoni testimonium affert qui ortum ejus Virgini promisit angelus Gabriel, qui dixit ei: *Et ecce concipies in utero, et paries, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Deus thronum David patris sui, et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*⁴⁷. In hoc itaque natus est; sed regnum ejus non erat ex hoc mundo: nam hujus mundi regnum non potest in æternum durare, neque sine caret, neque in infinitum extenditur; regnum vero semini Davidis promissum æternum erat et immortale: ait enim, *Et thronus ejus erit sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in celo fidelis*.

αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Γεγέννηται τοίνυν εἰς τοῦτο, ἢ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεία οὐχ οἷα τέ ἐστι διαρκεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' ἐστὶν ἀτελεύτητος, οὐδ' εἰς τὸ ἄπειρον ἐκτεινομένη· ἢ δὲ τῷ σπέρματι Δαυὶδ ἐπηγγελμένη βασιλεία αἰώνιός τις ἦν καὶ ἀθάνατος· Καὶ ὁ θρόνος, γὰρ φησὶν, ἔσται αὐτοῦ ὡς ἡλιος ἐνώπιόν μου, καὶ ὡς ἡ σεληνὴ κατηρησιμῆται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.

Talia porro sunt quæ Virgini de filio ex se nascituro promissa sunt. Oracula enim ipsi fundens angelus, hæc pollicitus est: *Et dabit illi Deus thronum David patris ejus*. Qualis vero ille et cujusmodi esset, sub hæc explicat dicens, *Et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*. Talis ille thronus erat, quem Davidi Deus cum juramento pollicitus est. Quod declarans angelus, oraculum suum interpretatus est: primo quidem dicens, *Et dabit illi Deus thronum David patris ejus*; postea vero adjiciens, *Et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*. Hæc opere completa sunt in Salvatore nostro Jesu, Christo Dei, qui ex semine David ortus, imperat, legem dat, et regnat in universo orbe; non humano quidem modo, sed divina virtute: et semen ejus vere in sæculum manet; id est, successio ejus, quæ per apostolos et discipulos ipsius totum implet mundum; sive rationale cælestis doctrinæ ejus semen. Sed etiam thronus ejus solis instar resplendet, hominum animas illuminans et radiis illustrans. Hæc porro omnia jam ad effectum deducta sunt, et in dies hactenus implentur, secundum ea quæ Davidi juravit Deus. Verum quoniam non humano ritu, neque secundum morem regum mundanorum, hæc promissa in successoribus Davidis inpleta sunt; neque in ipso Salvatore nostro, corporeo more finem acceperunt, quia regnum ejus non fuit ex hoc mundo, neque ille in sensibili Davidis throno sedit; imo vero contrarium accidit, adveniente passione ejus; hæc ipsa divinus et propheticus Spiritus jure ac merito declaravit, ad perquisitionem consummationis divini sermonis

τα παραστατικά τυγχάνει τοῦ μὴ διαφεύσασθαι τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, πληροῦσθαι δὲ αὐτάς, καθ' οὓς οἶδε λόγους. Ἐν γὰρ τῷ ἄνθρωπῳ, φησὶν, ἐτοιμοσθησεται ἡ ἀληθεία σου· σαφῶς δηλῶν ἐπουρανίους εἶναι καὶ θείας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας. Καὶ παρέστηκε τῶν λόγων τὰ ἀποτελέσματα διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ πεπληρωμένα· τούτου γὰρ ἡ βασιλεία καὶ θρόνος οὐκ ἀνθρώπινος ἦν, οὐδὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Δὶδ' ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ Πιλάτου· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἐρωτηθεὶς τε ὑπ' αὐτοῦ εἰ βασιλεὺς εἶη, ἀπεκρίνατο, *Εἰς τοῦτο καὶ γεγέννημαι*. Οὐκοῦν εἰ γεγέννηται, μενεῖ εἰς τοῦτο. Καὶ μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ ὁ τὴν γένεσιν αὐτοῦ τῇ Παρθένῳ εὐαγγελισάμενος ἄγγελος ὁ Γαβριὴλ εἰπὼν πρὸς αὐτήν· Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ἰησοῦ κληθήσεται. Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας

αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. ἀλλ' οὐκ ἦν ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἢ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεία οὐχ οἷα τέ ἐστι διαρκεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' ἐστὶν ἀτελεύτητος, οὐδ' εἰς τὸ ἄπειρον ἐκτεινομένη· ἢ δὲ τῷ σπέρματι Δαυὶδ ἐπηγγελμένη βασιλεία αἰώνιός τις ἦν καὶ ἀθάνατος· Καὶ ὁ θρόνος, γὰρ φησὶν, ἔσται αὐτοῦ ὡς ἡλιος ἐνώπιόν μου, καὶ ὡς ἡ σεληνὴ κατηρησιμῆται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.

Τοιαῦτα δὲ τυγχάνει τὰ καὶ τῇ Παρθένῳ ἐπηγγελμένα περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννηθησομένου. Χρηματίζων γοῦν αὐτῇ ὁ ἄγγελος ἐπηγγελάτο λέγων· Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Πόλις δὲ οὗτος καὶ ποταπὸς ἦν, ἐξῆς διερμηνεύσει φάσκων· Καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Τοιοῦτος δ' ἦν ὁ τῷ Δαυὶδ μεθ' ὀρκωμοσίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπηγγελμένος. Ὁ δὲ παριστάς ἄγγελος, διερμήνευε τὸν ἑαυτοῦ χρησμόν· πρότερον μὲν εἰπὼν, Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· εἰθ' ἐξῆς ἐπαγαγὼν, Καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ταῦτα δὲ τοῖς ἔργοις ἐπληροῦτο, εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα Ἰησοῦν, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς κρατεῖ καὶ νομοθετεῖ καὶ βασιλεύει καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ θεϊκῇ δυνάμει· καὶ τὸ τε σπέρμα αὐτοῦ ἀληθῶς εἰς τὸν αἰῶνα μένει· ἦτοι τὸ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ τῆς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν τὸν σύμπαντα κόσμον πληρούσης· ἢ τὸ λογικὸν σπέρμα τῆς οὐρανοῦ διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐκλάμπει, φωτίζων καὶ καταυγάζων τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς. Ταῦτα δὲ πάντα τέλους ἔξαιτο, καὶ εἰσέτι νῦν πληροῦται ἀκολουθῶς οἷς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Δαυὶδ. Ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίνως, μηδὲ συνήθως τοῖς κατὰ ἀνθρώπων βασιλεύσειν εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Δαυὶδ ἐπληροῦτο τὰ ἐπηγγελμένα, ἀλλ' οὐδ' ἐπ' αὐτὸν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα σωματικῶς τέλους ἐτύγχανεν, ἐπεὶ μὴ γέγονεν αὐτοῦ ἡ βασιλεία ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, μηδ' ἐπὶ τὸν αἰσθητὸν θρόνον ἐκαθέσθη Δαυὶδ· τούναντίον δὲ ἀπέβη διὰ τὸ συμβεβηκὸς περὶ αὐτὸν

⁴⁶ Joan. xviii, 36. ⁴⁷ Luc i, 31 53.

πάθος· εικότως και ταῦτα αὐτὰ τὸ θεῖον και προφη- A
 τικὸν Πνεῦμα παρίστη, διεγείρον ἡμᾶς ἐπὶ ζήτησιν
 τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων· διό φησι·
Νυνὶ δὲ ἀπώσω και ἐξουδένωσας, Κύριε, ἀπεδά-
λου τὸν Χριστὸν σου· κατέστρεψας τὴν διαθήκην
τοῦ δούλου σου, και τὰ τοῦτοις ἐξῆς· δι' ὧν σαφῶς
 ὄνομασι μνημονεύσας τὸν Χριστὸν ὁ λόγος, παρίστη
 ὅτι μηδὲν αὐτὸν ἔλαθε τῶν και περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ
 Δαυὶδ, και τὴν σωματικὴν αὐτοῦ βασιλείαν, τῶν τε
 περὶ τὸ πάθος τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ συμβεβηκότων.
 Ταῦτα γοῦν ἐδίδασκε προσδοκᾶν ἔσεσθαι και περὶ τὴν
 διαδοχὴν αὐτοῦ, και περὶ τὴν βασιλείαν, περὶ τε τὸν
 ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ προελευσόμενον. Εἰ γὰρ και
 τὰ μάλιστα πλεῖστα ὅσα διὰ τῶν ἀνωτέρω ἔνδοξα
 περὶ αὐτοῦ λέλεκτο, ὅτι τε ὑψώθησεται, και ἐν θα- B
 λάσῃ και ἐν ποταμοῖς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἔκτενεί, ἐπι-
 καλέσεται τε τὸν Θεὸν Πατέρα, και πρὸς αὐτοῦ
 πάλιν Πρωτότοκος ἀναγορευθήσεται, ἔσται τε ἀνώ-
 τατος τῶν βασιλέων, και διαθήκην ἔξει πιστὴν·
 και σπέρμα διαμένον εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, και
 θρόνον διαρκούντα κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ,
 και κατὰ τὸν ἥλιον και τὴν σελήνην· ἀλλ' ὅμως
 και τάδε τὰ σκυθρωπὰ περὶ αὐτὸν συμβήσεσθαι προ-
 λέγει, προφητεύει τε και ταῦτα και προδιδάσκει
 ἀναγκαίως τὸ θεῖον Πνεῦμα, ἵν' εἰ ποτε τοῖς λόγοις
 ἀκόλουθα ἀπαντήσῃε τὰ ἔργα περὶ τε τὸν Χριστὸν
 τοῦ Θεοῦ, και περὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ διαδοχὴν, μὴ ταράτ-
 τονται οἱ πάλαι ταῦτα και ἐκ προγόνων μέλλειν ἔσε-
 σθαι παρεληφότες· εὖ εἰδότες ὅτι ταῦτα γενήσεσθαι
 περὶ αὐτὸν προεφητεύσατο, τὰ τε σκυθρωπὰ και
 χρησιμότερα· οἷς γοῦν και ὁ αὐτὸς λόγος τάναντία περὶ ἕνα
 και τὸν αὐτὸν ἔσεσθαι θεοπίζει, ἃ δὴ και
 ἔργοις αὐτοῖς παρελήφσαμεν. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν χρόνον
 τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπληροῦτο εἰς
 αὐτὸν τὰ σκυθρωπότερα· κατὰ δὲ τὸν μετὰ ταῦτα αἰ
 τῶν κρειττόνων ἐπαγγελίαι ἔργοις πάλιν εἰς αὐτὸν ἐτε-
 λιοῦντο.

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὸ πάθος αὐτῷ συμβάντα ἀκριδῶς C
 ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ· *Σὺ δὲ ἀπώσω, και ἐξουδένωσας,*
ἀνεδάλου τὸν Χριστὸν σου. Ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Ἀκύ-
 λας φησιν, Ἰσχυροῦσας μετὰ ἡλειμμένου σου·
 ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐχολώθησας πρὸς τὸν Χριστὸν σου.
 Τηρικαῦστα δὲ και τὰ τῆς Διαθήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς
 τοὺς ἀποστόλους διεσχεδάσθη, ὅτε και ἠρνήσαντο αὐ-
 τὸν, και τὸ ἀγίασμα αὐτοῦ, τούτεστι τὸ σῶμα τὸ ἀπὸ
 τῆς ἁγίας Παρθένου, εἰς τὴν γῆν ἐβεβηλώθη· ἀλλὰ
 και πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ τότε περιεῖλεν ὁ
 Θεός· δηλαδὴ τοὺς περιεφράττοντας, ὡσπερ και δορυ-
 φοροῦντας αὐτὸν και περιέποντας ἀγγέλους· οὐ μὴν
 ἀλλὰ και τὰ θυρώματα αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἀπό-
 στολοι και οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἱ ἐγένοντο εἰς δειλίαν,
 ὡς και ἀρνήσασθαι αὐτὸν και καταλιπόντας φυγεῖν. D
 Τότε δὲ και ἐγενήθη εἰς δνειδὸς τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ,
 και ὑψώθη ἡ δεξιὰ τῶν Οὐρανῶν αὐτοῦ· και τὰ λοιπὰ
 δὲ πάντα τότε εἰς τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐπληροῦτο.
 Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν τις ἔχοι ταῦτα ἐπ' αὐτὸν τὸν Δαυὶδ
 ἐφαρμόζειν, οὐδ' ἐπιδείξει εἰς ἐκεῖνον πεπληρωμένα
 τὰ προκειμένα, ὡς οὐδὲ τὰ σεμνότερα και χρησιμότερα
 ἑμπερόμενα ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ
 Δαυὶδ ὁ θρόνος κατηγήσατο τὴν σύμπασαν οἰκουμένην,
 διέκριν ἡλίου φωτίσας, οὐδ' ὡς ἡ σελήνη διαρκῆς γέγονε,
 οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος διεφύλαχθη· οὐδ' ἔχει λό-

nos excitans; quare ait : *Nunc autem repulisti et*
despexisti, Domine, abjecisti Christum tuum : ever-
tisti testamentum servi tui, et cætera : quæ clare
 Christum memorans, indicat, nihil eorum quæ ad
 successionem Davidis, et corpore eorum regnum,
 necnon eorum quæ in passione Christo Dei acci-
 derunt, latere sibi. Hæc igitur docuit de successione
 ejus et regno, ac de eo qui ex semine David prodi-
 turus erat exspectanda esse. Licet enim superius
 quamplurima de illo gloriosa dicta fuerint, quod
 scilicet exaltandus sit, quod in mare et in flumina ma-
 num extensurus sit, quod Deum invocaturus sit
 Patrem, et ab illo rursus Primogenitus declaran-
 dus sit, præstantior futurus sit omnibus regibus,
 testamentum fidele habiturus sit, et semen in sæ-
 culum sæculi permanens, thronum item durantem
 sicut dies cœli et sicut lunam ac solem; attamen
 hæc tristitia ipsi eventura esse prænuntiat : hæcque
 necessario prædicit, ac docere antevertit Spiritus
 divinus; ut si quando secundum sermonem ejus
 hæc Christo et Davidis successioni acciderint, ne
 turbentur ii, qui jam olim et a majoribus hæc fu-
 tura esse didicerant, gnari scilicet in prophetia
 isthæc futura prænuntiar, sive tristitia, sive mi-
 tiora : quæ sane idem sermo licet contraria, in eo-
 dem ipso eventura vaticiniatur, quæque ipsis operi-
 bus completa accepimus. Nam tempore passionis
 Servatoris nostri tristitia illa in ipso sunt impleta;
 postea vero, præstantiora illa promissa in eodem
 operibus ipsis perfecta sunt.

Quæ igitur in passione ejus acciderunt, accurate
 prænuntiata sunt his verbis : *Tu vero repulisti et*
despexisti, abjecisti Christum tuum. Pro quo Aquila
 ait : *Distulisti cum uncto tuo; Symmachus autem ;*
Iratus es contra Christum tuum. Tunc porro quæ
 ad testamentum apostolis datum spectabant, dissi-
 pata sunt, quando ipsum abnegarunt, et sanctuarium
 ejus, id est corpus ex sancta Virgine accep-
 tum, in terra profanatum est. Imo etiam omnes
 sepes ejus tunc abstulit Deus, videlicet angelos sti-
 pantes eum, ac satellitium agentes et ministrantes.
 Itemque munimenta ejus ablata. Ea autem erant
 apostoli ejus et discipuli, qui tanta formidine re-
 pleti sunt, ut abnegarent eum, ipsoque relicto fu-
 gerent. Tunc autem factus est in opprobrium vici-
 nis suis, et exaltata est dextera tribulantium eum :
 ac cætera omnia in eo, qui ex semine Davidis pro-
 dierat, tunc impleta sunt. Alias enim nemo possit
 isthæc ipsi Davidi coaptare, neque ostendere hæc
 quæ tractamus impleta in ipso esse; ut neque præ-
 stantiora et mitiora quæ in promissis Dei feruntur.
 Neque enim Davidis thronus radios instar solis emit-
 tendo totum illuminavit orbem, neque ut luna per-
 petuus fuit, neque in sæculum sæculi conservatus
 est. Neque ulla ratione potest ille David Primogc-

mitus Dei vocari: quandoquidem ante et post illum sexcenti illo præstantiores fuere. Neque videtur David dexteram in flumina, sinistram in mare extendisse, neque dominatus est a mari usque ad mare, neque regnum obtinuit, quod pertingeret usque ad terminos terræ. Neque etiam filio ejus Salomoni hæc adaptari possunt: nam hic perinde atque pater ejus, plus quadraginta annis regnavit: neque crimine vacuum vitam emensus est. Tali namque modo se gessit, ut propter insanam mulierum amorem et idololatriam male audierit, quia de causa Satanam ipsi suscitasse dicitur Deus. Verum neque post Salomonem ad alterum regum Judæorum ex semine et successione David possunt promissiones illæ referri: sed omnia simul, sive mitiora, sive tristia, in uno solo, ex semine David orto, qui dicitur Jesus Christus Salvator noster. impleta fuisse constat: quæ scilicet divinus Spiritus prænuntiavit, præmittens quidem divinas pollicitationes, docens autem expectandum esse, ut in uno et eodem hæc tristiora contingerent: cum maxime sensibile illum totius ex Davide successionis thronum eventum esse prospiceret. Nam reges ex semine Davidis orti ad usque captivitatem populi in Babylone perdurarunt: neque toti Judæorum genti, sed tribus solum tribubus ac ne quidem integris imperabant: atque totum imperii eorum tempus ad quadringentos circiter annos solum pertingit: quibus exactis Jechonia ex successione Davidis postremo regnante, nullus alius Judæorum rex ex semine David memoratur; ita ut hoc item modo impleta sint isthæc divini Spiritus oracula, quibus dicitur: *Nunc autem repulisti et despezisti, abjecisti Christum tuum. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, et cætera.*

τοῦ θεοῦ Πνεύματος λόγια, δι' ὧν εἴρηται· *Nunci dè ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, καὶ ἀρεβάλου τὸν Χριστόν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· καὶ τὰ τούτοις ἐπιφερόμενα.*

Deinde quia Dei ad Davidem promissiones bonam et ingentem Davidis semini spem ascribebant; et tamen quæ successioni ejus acciderant, omnino contraria videbantur; nam thronus regni ejus humano more sumpti a tempore Jechoniæ solutus cessaverat: hæc prospiciens Spiritus propheticus, jure ad veritatis sermonum Dei perquisitionem nos invitavit, nosque instituit ut id a Deo quæramus et ediscamus, sciscitantes ipsum ac dicentes: *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David?* Nam regni ejus sensibilis et humano more sumpti successio soluta, et a longo jam tempore sublata fuerat, cum ex semine ejus ortus Jesus Christus, qui promissionum David factarum hæres futurus expectabatur, non sensibile neque humanum regnum possedit; sed prorsus contraria iis quæ homines expectabant passus est, ad mortem usque progressus, omniaque perpeesus, quæ divinus Spiritus præscientiæ virtute prænuntiavit. Qua de

γον τὸν Δαυὶδ ἐκεῖνον Πρωτότοκον χρηματίζει τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ πρὸ αὐτοῦ μυρία καλλίους αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν γεγόνασιν. Ἄλλ' οὐδὲ φαίνεται ὁ Δαυὶδ τὴν δεξιάν ἐπὶ ποταμούς ἐκτεινάς, καὶ τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ θάλασσαν, οὐδὲ κατακυριεύσας ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, οὐδὲ βασιλείαν κτησάμενος τὴν παρεκταθείσαν ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γενόμενον Σολομῶνα ταῦτα πάντα ἐφαρμοσθήσεται· οὐ πλέον γὰρ τῆς Ἰουδαίας οὐδ' οὗτο κρατήσας ὁμοίως τῷ ἑαυτοῦ ἱστορεῖται πατρί· ἀλλ' οὐδ' ὑπερβάς χρόνον ἐτῶν μ' τῆς βασιλείας ὁμοίως τῷ ἑαυτοῦ πατρί· ἀλλ' οὐδὲ ἀνεπληπτον βίον διατελέσας. Τοιαῦτα γοῦν ἦν τὰ περὶ αὐτὸν ὡς καὶ γυναικομανίαν καὶ εἰδωλολατρείαν διαβάλλεσθαι, ὧν ἕνεκα καὶ Σατανᾶν αὐτῷ ἐπιπέμψαι λέγεται ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐδ' ἐφ' ἕτερον τὸν μετὰ Σολομῶνα τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐκ σπέρματος καὶ διαδοχῆς Δαυὶδ βασιλευσάντων ἀναφέρεσθαι δύνανται τὰ ἐπηγγελμένα· πάντα δὲ ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὰ τε χρηστότερα καὶ τὰ σκυθρωπά εἰς ἓνα μόνον τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ λεγόμενον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα συνίσταται πεπληρωμένα· ἃ δὴ καὶ προείληψεν τὸ θεῖον Πνεῦμα, προτάξαν μὲν τὰς ἐνθέους ἐπαγγελίας, διδάξαν ἐξ χρῆναι προσδοκᾶν περὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν συμβήσασθαι τὰ σκυθρωπότερα· μάλιστα δὲ καὶ πάσης τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς, τὸν αἰσθητὸν τῆς βασιλείας θρόνον καταλυθησόμενον θεωρεῖ. Μέχρι γοῦν τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ διήρκεσαν οἱ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ βεβασιευκότες· καὶ οὐδὲ ὄλου τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους βασιλεύσαντες ἀλλὰ μόνων τριῶν φυλῶν, καὶ οὐδὲ τούτων ὄλων· ἀλλὰ καὶ σύμπας ὁ χρόνος τῆς τούτων ἀρχῆς ἀμφὶ τὰ τετρακόσια ἑτη μόνον συντείνει, μεθ' ἃ, Ἰερονίου ὑστάτου τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς γενομένης, οὐδὲτέρος βασιλεῦς Ἰουδαίων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς μνημονεύεται· ὡς καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πεπληρωσθαι τὰ προκείμενα

Εἶτ' ἐπειδὴ περὶ τὰ μὲν τῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν ἀγαθὰς τινὰς καὶ μεγάλας ἐλπίδας τῷ σπέρματι Δαυὶδ ὑπέγραψε, τὰ δὲ περὶ τὴν διαδοχὴν αὐτοῦ συμβεβηκότα τάναντία πάντα περιεῖχεν, ὃ τε θρόνος τῆς κατὰ ἄνθρωπον βασιλείας αὐτοῦ λέλυτο πεπαυμένος ἀπὸ τῶν Ἰερονίου χρόνων· εἰκότως ταῦτα προθεωρήσαν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα, ἐπὶ ζήτησιν ἡμᾶς παρορμᾶ τῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἀληθείας, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ζητεῖν καὶ μαθάνειν διδάσκει ἐρωτῶντας αὐτὸν καὶ λέγοντας· *Ποῦ ἐστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ;* Ἡ τε γὰρ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῆς αἰσθητῆς καὶ κατὰ ἄνθρωπον διαδοχῆς λέλυτο, ἐκ μακροῦ καθηρημένη, ὃ τε ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονώς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, προσδοκῆθεις αὐτὸς εἶναι ὁ τῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν κληρονόμος, αἰσθητὴν μὲν οὐκ ἐκτίησας, οὐδ' ἄνθρωπινον βασιλείαν· τάναντία δὲ πάντα καὶ αὐτὸς οἷς προσηδύκησαν ἄνθρωποι πέπονθε, μέχρι καὶ θανάτου φθάσαι, καὶ πάντα ὑπομείνας, ἃ δὴ προγνωστῆ

δὲ νάμει τὸ θεῖον ἀνεφθέγγετο Πνεῦμα. Ἐν ἑνεκα εἰκό-
 τως ἀνερωτᾶν καὶ πυνθάνεσθαι διδάσκει λέγοντας· Ποῦ
 ἴστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, καὶ τὰ ἐξῆς.
 Μεθ' αὐτῶν λέγει· Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέψεις εἰς
 τέλος, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὄργη σου; Μνησθη-
 τι τίς μου ἡ ὑπόστασις· μή γὰρ ματαίως ἐκτίσας
 πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων; Τίς ἐστὶν ἀν-
 θρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὕσεται θάνατον, ῥύσεται
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου; Διάψαλμα.
 Ἄντι τοῦ ἀποστρέψεις, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ἔως
 πότε, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς γήϊος; ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ἔως τέλος, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς τέλος; Καὶ μοι
 δοκεῖ ὁ λόγος τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐπελθούσης ὀργῆς τῆ
 σωματικωτέρας βασιλείᾳ Δαυὶδ, καὶ παντὶ τῷ Ἰουδαίων
 ἔθνῳ ἀντίτεσθαι. Ἐναντίων γοῦν ἀποδάντων ταῖς
 ἐπαγγελίαις, ὅσον ἐπὶ τῇ προχείρῳ προσδοκίᾳ, ὁ τὰς
 ἀγαθὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ πεποιτημένους
 Θεὸς ἀνεκρητύτετο. Διὸ ἰκετεύει ὁ λόγος μὴ εἰς μα-
 κρὸν παρεκτεῖναι τὴν γενομένην κατ' αὐτῶν ὀργὴν,
 ταχὺ δὲ παρελθεῖν μὲν τὰ σκυθρωπὰ, ἐπιστῆναι δὲ
 τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἐκ προσώπου τῆς ἀν-
 θρωπίνης ἀσθενείας λέγει, Μνησθητι τίς μου ἡ
 ὑπόστασις, καὶ τὰ ἐξῆς. Διδάσκει δὲ τὸν λαὸν ταῦτα
 λέγειν ὁ προφητικὸς λόγος, εἰς τὸ παρακαλεῖν τὸν
 Θεὸν καὶ δυσωπεῖν καταπαῦσαι μὲν τὴν ὀργὴν τὴν
 κατὰ τοῦ ἔθνους, παύσασθαι δὲ καὶ αὐτὸν ἀποκρυπ-
 τόμενον· καταξιώσαι δὲ ἥδη ποτὲ παρασχεῖν ἀν-
 θρώποις τὰ τῷ Δαυὶδ ἐπηγγελμένα. Ἐπειδήπερ, φη-
 σιν, ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀσθενῆς μὲν ἐστὶ καὶ πτωχὴ,
 πληρὴ ἀλλὰ πλειστης ἡξίωται παρὰ σοὶ τιμῆς· οὐ γὰρ
 ματαίως ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οὐς κατ'
 εἰκόνα τὴν σὴν ἐδημιούργησας· δι' ὃ ἵνα μὴ τὸ σὸν
 κτίσμα καὶ ἡ σὴ εἰκὼν παραπολῆται διὰ τῆς ἐπελ-
 θούσης ὀργῆς, καὶ τῆς τῶν ἐπηγγελμένων ὑπερθέ-
 σεως, πάχυνον ἀνακτῆσασθαι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ θε-
 ραπεῦσαι τὰ νοσήσαντα διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγε-
 λιῶν ἐκβάσεως. Εἰ μὲν γὰρ ἦσαν οἱ ἀνθρώποι εἰς
 μάταιον ἐκτισμένοι ὁμοίως τοῖς ἐπὶ γῆς ἀλόγοις
 ζώοις, οὐκ ἂν οὐδὲν αὐτοῖς ἐχρῆν μέγα ἐπαγγέλλε-
 σθαι· ὅτε δὲ τοιαῦτα φθάνουσιν ἀνθρώποις εὐαγγελι-
 ζόμεναι αἰ πρὸς τὸν Δαυὶδ ὀρκωμοσίαι, παντὶ που
 ὄντιον ποιοῦσιν, ὅτι μὴ ἐπὶ ματαίῳ ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς
 τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ τοίνυν τοιαύτης ἡξίωται παρὰ
 σοὶ τιμῆς ἡ ἀνθρωπεία φύσις, εἰκότως φημι, Μνη-
 σθητι τίς μου ὑπόστασις· καὶ μνησθητι, ὅτι μὴ
 ματαίως ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ
 καὶ τοῦτο μνησθῆναι ἀξίῳ, ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν ἀνθρω-
 πος, ὃς ἀγευστος τυγχάνει θανάτου, οὐδ' οἷός τέ τίς
 ἐστὶν αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐκ θανάτου ῥύσασθαι,
 οὐδὲ καὶ τοῦτο τυγχάνει τῆς εὐεργεσίας. Ὅστε εἰ καὶ
 τοιαῦτα ἡμάρτανον οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ὡς τὰς
 ἐπαναστάσεις (1) τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ εἰς τὸναντίον
 αὐτοῖς περιτραπήναι, καὶ τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ
 διαδοχὴν σὺν τῷ τῆς βασιλείας ἑθρῶν καταλυθῆναι·
 οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν σου τοιαῦτα πα-
 θεῖν ὑπὸ τῶν αὐτῶν, ὅποια προλαβόντες οἱ σοὶ λόγοι
 περὶ αὐτὸν γενήσεσθαι προεφῆτευσαν· ἀλλὰ μὴ εἰς
 τέλος ἀποστραφῆναι ἀξιούμεν, μηδὲ ὡς πῦρ ἐκκαυ-

(1) L. ἐπαγγελίας.

A causa jure percontandum et interrogandum esse do-
 cet his verbis : *Ubi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine?* et cætera. Sub hæc infert : —VERS. 47-49.
Usquequo, Domine, avertes in finem, exardescet sicut ignis ira tua? Memorare quæ mea substantia : nunquid enim vane creasti omnes filios hominum? Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi? Diapsalma. Pro illo : *Avertes, Aquila : Usquequo, Domine, absconderis in contentionem?* Symmachus vero : *Usquequo, Domine, absconderis in finem?* Videturque mihi sermo arcanum iræ, regnum Davidis corporeo more sumptum et totam Judaicam gentem invasuræ, subindicare. Cum itaque, quantum ad vulgarem expectationem, promissis contraria evenirent, Deus qui bonas pollicitiones Davidi dederat evocabatur. Quamobrem hic rogatur, ne iram in illos accensam diutius producat : sed quamprimum tristitia prætereant, et promissa a Deo adveniant. Deinde ex persona humanæ infirmitatis ait : *Memorare quæ mea substantia, et cætera.* Populum autem ad hæc dicenda instituit propheticus sermo, ut Deum precibus ac supplicationibus inducat ad sedandam iram adversus gentem suam; et roget ut finem faciat sese occultandi : roget item ut vel sero tandem quæ Davidi promisit hominibus conferat. Quia, inquit, humana natura infirma et inops est, sed tamen multo apud te honore dignata est; non enim vane creasti filios hominum, quos secundum imaginem tuam condidisti; eapropter ne opificium tuum et imago tua per ingruentem iram et promissorum dilationem pereat, mature tristitia illa repares, infirmisque medearis per promissorum exitum et complementum. Nam si homines perinde atque bruta animalia in vanum creati essent, nihil ipsis magnum promittendum esset : cum autem juramenta Davidi data, talia bona hominibus annuntiant; ea sane palam faciunt te non in vanum creasse filios hominum. Quia igitur humana natura tali abs te honore donata est, jure dico : *Memorare quæ mea substantia;* et recordare te non in vanum creasse filios hominum. Sed etiam id recordari te precor, nullum esse hominem qui mortem non degustet, nec posse quemquam animam suam ex morte liberare; neque enim id beneficii accepit. Itaque etiamsi talia fuerint Judaicæ gentis scelera, ut promissa Davidi data in contrarium ipsis cederent, et successio seminis ejus una cum regni throno solveretur; imo etiam ipse Christus tuus talia ab ipsis pateretur, qualia prius sermones tui ipsi futura præ-nuntiabant : attamen precamur ne in finem usque avertaris, neque ira tua sicut ignis accendatur; sed recorderis quæ substantia mea, qui hæc pro illis postulo, et quæ sit hominum infirmitas, qui mortalem et interitui obnoxiam naturam sortiti sunt : recorderis item tui, qui non in vanum creasti filios hominum, sed ad magnam spem penes te repositam. Supplicamus autem ut hæc in memoriam revocans,

vel sero tandem mittas nobis eum, qui et a morte eruatur, et ab inferno revocetur (1); et ut finem facias te a nobis avertendi, iramque tuam sedes, ignis instar populo tuo ingruentem, ac quæ juratus promissa Davidi dedisti, operibus perficias.

θῆναι τὴν ὀργὴν σου, μνησθῆναι δὲ τίς μου ἐστὶν ἡ ὑπόστασις, τοῦ ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύοντος, καὶ τίς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀσθένεια, τῶν θνητῶν φύσιν καὶ θανάτῳ δεδουλωμένην εἰληχτόν· μνησθῆναι δὲ καὶ σαυτοῦ μὴ ἐπὶ ματαίᾳ κτίσαντος τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλας ἐλπίσι ταῖς παρὰ σοῦ. Καὶ τούτων ἐπὶ μνήμην ἐλθόντων ἰκετεύομεν ἡμεῖς ποτὲ τὸν καὶ ἐκ θανάτου ρύομενον, καὶ ἐξ ἕδου ἀνακαλούμενον καταπέμψαι ἡμῖν, καὶ παύσασθαι μὲν ἀποστρέφοντα ἑαυτὸν ἐξ ἡμῶν, καταπαῦσαι δὲ καὶ τὴν πυρὸς δίκην ἐπελθοῦσαν ἐπὶ τὸν λαόν σου ὀργήν, ἔργους δὲ ἐπιτελέσαι ὡς ὤμοσας πρὸς Δαυὶδ ἐπαγγελίας.

Vers. 50. *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua? Quia non in vanum, inquit, creasti omnes filios hominum, et apud te illi in honore habentur, neque sese possunt a morte eruere; ideo precor et supplico ut mature bonarum promissionum complementa exhibere nobis, quæ a Christo tuo, post sublatum Davidis regnum, conferenda sunt. Festinare autem rogo antequam hominum genus funditus pereat. Quis enim hominum potest se de manu inferi eruere; nisi unus ille qui primo seipsum, deinde omnes in se sperantes, a portis mortis liberavit? Is etiamsi ea passurus sit quæ in prophetia feruntur his verbis: Nunc autem repulisti et desepisti, abiecasti Christum tuum; attamen tua ad Davidem facta promissa consequetur. Nam misericordiae tuæ, Domine, et veritas tua in sæculum manent, ac ne vel unum promissionum tuarum verbum excidet. Licet autem nunc tristium illorum quæ eventura sunt memoriam repetens, dicam: Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua? at non ignoro te in veritate jurasse: quare in ipso sermonis exordio bonum illum finem respiciens, dicebam: Misericordias Domini in æternum cantabo: in generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo; ac rursus hæc loquebar: In æternum misericordia edificabitur, in celo præparabitur veritas tua. Hæc ergo misericordiae tuæ, Domine, ubinam sint, ediscere flagito, et ubi occultæ lateant, et quando venturæ sint. At enim supplico ut jam festinent et veniant ac infirmitatem nostram suscipiant. Nisi enim misericordias tuas antiquas ostenderis, quas non modo promisisti, sed etiam jurasti David in veritate tua, nulla hominibus spes salutis relinquitur. Ut autem sermo tuus de tristibus futuris verax fuit, omniaque illa contigerunt et completa sunt; ita consentaneum est ut meliorum pollicitationes non irritæ sint: quibus scilicet nobis annuntiatum est, æternum fore semen Davidis, et thronum ejus instar solaris luminis universum orbem illustraturum esse. Hæc itaque illis olim antiquis in voto fuere, et ab his qui prophetiarum vocum meditationi dediti erant expectabantur: a nobis vero ipsis operibus completa videntur, per consummationem rerum quæ in Salvatore et Domino nostro Jesu Christo perfectæ sunt.*

ἔργους ὁρᾶται πεπληρωμένα, διὰ τῶν εἰς τὸν Σωτῆρα

Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὁ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ὅτι μὴ ματαίως, φησὶν, ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τετίμνηται δὲ παρὰ σοί, οὐχ οἷοί τε δέ εἰσιν ἑαυτοὺς ρύσασθαι ἐκ θανάτου· τούτου χάριν δέομαι καὶ ἀντιβολῶ σπεύσαι καὶ τῶν ἐπαγγελίων σου τῶν ἀγαθῶν δεῖξαι ἡμῖν τὰ ἀποτελέσματα, συνενεχθέντα κατὰ τοῦ Χριστοῦ (2) σου καὶ μετὰ τὴν τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ καθαίρειν. Δέομαι δὲ ἐπιταχῆναι πρὶν κατάπτωσιν παντελῆ τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑποστῆναι γένος. Τίς γάρ ἐστιν ἀνθρώπων ὁ δυνάμενος αὐτὸς ἑαυτὸν ἐκ χειρὸς ἕδου ρύσασθαι, εἰ μὴ εἰς μόνος ὁ πρῶτος μὲν αὐτὸς ἑαυτὸν, εἶτα δὲ καὶ πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἐκ τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ρυσάμενος; Εἰ καὶ τοιαῦτα πείσεται, οἷα διεληφε ἡ προφητεία τὰ ἀπὸ τοῦ, *Νυνὶ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλλου τὸν Χριστὸν σου*, φησασα· ὁμοῦ καὶ τῶν σῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίων τεύξεται. Τὰ γὰρ ἐλέη σου, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθεια σου εἰς τὸν αἰῶνα μένει καὶ οὐδὲ εἰς λόγους τῶν σῶν ἐπαγγελίων διαπσεῖται. Εἰ δὲ καὶ φημι νῦν εἰς ὑπόμνησιν ἐλθῶν τῶν συμβησομένων σκυθρωπῶν, *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὁ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;* ἀλλ' οὐκ ἀγνοῶ, ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ ὤμοσας· διόπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παντὸς λόγου εἰς τὸ χρηστὸν τέλος ἀποβλέπων ἔλεγον· *Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι· εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματι μου· καὶ πάλιν εἰεγον· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου.* Αὐτὰ δ' οὖν ἔκεινα τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ποῦ ἐστὶ μαθεῖν ἀξίω, καὶ ποῦ λανθάνει κρυπτόμενα, καὶ ποτὲ ἤξει.*

Ἄλλὰ γὰρ ἰκετεύω, σπευσάτω νῦν καὶ ἡκέτω, καὶ καταλαβέτω τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιδειξείας σου τὰ ἐλέη τὰ ἀρχαῖα, ἅπερ οὐκ ἀπλῶς ἐπηγγέλλω, ἀλλὰ καὶ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, οὐδεμία λείπεται ἀνθρώποις ἐλπίς σωτηρίας. Ἐσὺ ἐπηλήθευσεν ὁ λόγος ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν, καὶ γέγονε καὶ ἀπήνητησεν ἅπαντα, οὕτως ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τὰ κρείττονα τῶν ἐπαγγελίων μὴ διαψεύσασθαι, δι' ὃν ὁ λόγος ἡμῖν εὐηγγελισματοαἰώνιον σπέρμα Δαυὶδ καὶ θρόνον αὐτοῦ δίκην ἡλίου φωτὸς καταλάμψοντα (3) πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν εὐχαρίστικῷ τοῖς παλαιοῖς, καὶ προσεδοκῶντι τῆς προφητικῆς φωνῆς μεμελετηκόσιν ἡμῖν δὲ αὐτοῖς καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποτελεσμάτων.

(1) Græca, ρύομενον, ἀνακαλούμενον, active etiam reddi possunt, nempe: qui eruat et revocet. Judicet lector utrum rectius. EDIT.

(2) Legendum videtur παρὰ τοῦ Χριστοῦ. EDIT.

(3) Forte legendum καταλάμψοντα. EDIT.

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν· οὗ ὠνειδίσασι οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὗ ὠνειδίσασι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἐυλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. Ἄπὸ τοῦ προτεταγμένου διαψάλματος δοκεῖ μοι μεταβολὴ γεγονέναι τῆς διανοίας. Τὸ γοῦν θεῖον Πνεῦμα, εὐξάμενον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἐμπροσθεν, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ προκαλεῖται ἀπὸ τοῦ, Πού ἐστι τὰ ἔλεή σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; ἀξιοί δὲ ἦδη ποτὲ ἐπιστῆναι τῶν χρηστοτέρων τὰ ἀποτελέσματα, ἃ ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. Εἶτα παρακαλεῖ μνησθῆναι τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἦδη λοιπὸν, κατὰ τὸ σεσιωπημένον, χωρησάντων εἰς ἔργα τῶν προηγορευμένων σκυθρωπῶν, πολλῶν τε ἐχθρῶν καὶ ἐθνῶν ἐπικειμένων καὶ ὀνειδίζόντων τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ συμβεβηκότα, τὴν ὑπὲρ τούτων εὐχὴν ἀναπέμπει λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου. Ἄντι τοῦ, Ὁὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν, σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν εἰπὼν, Αἰροντός μου ἐν κόλπῳ πάσας ἀδικίας λαῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐδάστασα ἐν τῷ κόλπῳ μου πάντων τῶν ἐθνῶν. Οἱ μὲν οὖν ὄνειδίζόμενοι οἱ δούλοι εἰσι τοῦ Θεοῦ· διὸ ἐφασκε· Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου· οἱ δὲ ὀνειδίζοντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ· διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς, Οὗ ὠνειδίσασι οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὗ ὠνειδίσασι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ὁ δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων εἰη ἂν ὁ σωτήριος Λόγος, ὁ αἴρων ἐν τῷ ἑαυτοῦ κόλπῳ τὰς ἀδικίας τῶν λαῶν. Ἀντάλλαγμα δὲ τοῦ Χριστοῦ ὅπως εἴρηται, νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείας, δι' ἧς εἴρηται, Οὗ ὠνειδίσασι τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ σου. Τὴν γὰρ πορείαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ τὴν κατὰ τὸ πάθος, τὰ τε ἴχνη τῆς κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον οἰκονομίας, τοῦτον ἠνίκατο τὸν τρόπον. Ταῦτα γὰρ εἰθώσασιν ὀνειδίζειν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ὡς ἐπακουσθεῖς καὶ πιστεύσας τεύξεσθαι τῶν εὐχῶν, ἐλπίσας τε ἢ τάχος ἐπιστήσασθαι τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τὸ τέλος τοῦ παντὸς λόγου διὰ τῆς εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας ἐπισφραγίζεσθαι λέγων· Ἐυλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· ἡμᾶς τε διδάσκει προσπακοῦναι τὸ, Γένοιτο, γένοιτο, ὅπερ ἐστὶν Ἑβραϊκῆ φωνῆ (1), Ἀμήν, ἀμήν. Περὶ δὲ τοῦ διαψάλματος, πολλάκις μεταξύ παρεμβεβλημένου, ταῦτα λεκτέον. Ἡ πρώτη ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ λεχθεῖσα περιεῖχε, Διεθέμην διαιθέτην, καὶ, Ὁμῶσα Δαυὶδ, καὶ τὰ ἐξῆς· εἶτα τοῦ διαψάλματος παρατεθέντος, μεταβαλὼν ὁ λόγος τὸ πρόσωπον, ἐπιλέγει· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου· καὶ πάλιν, ἐπαγγελίας λεχθεῖσης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀπὸ τοῦ, Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ θνατῶν, μέχρι τοῦ, καὶ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστὸς. πάλιν τοῦ διαψάλματος παρεμβληθέντος, μεταβάλλει τὴν διάνοιαν ὁ λόγος, καὶ φησι· Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβόλου τὸν Χριστὸν σου. Εἶτα, διεξελθὼν τὰ σκυθρωπότερα,

VERS. 51-53. *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium: quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui. Benedictus Dominus in æternum; fiat, fiat.* A præmissis diapsalmate videtur mihi sententiæ mutationem invecam esse. Nam Spiritus divinus pro populo precatus in superioribus, promissa Dei ut eveniant hoc dicto postulat, *Ubi sunt misericordie tuæ antiquæ, Domine?* rogat autem ut jam eveniant meliorum illorum complementa, quæ juravit Deus David in veritate sua. Deinde precatur ut memor sit opprobrii servorum suorum. Nam quasi jam, ut tacite judicat, tristia illa prius enuntiata, opere perfecta sint, cum inimici multi et populi instent, et servos Dei propter ea quæ acciderant opprobriis onerent, pro illis Dei famulis orationem emittit dicens: *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum.* Pro illo autem, *Quod continui in sinu meo multarum gentium*, clarius Aquila edidit dicens, *Me ferente in sinu omnes iniquitates populorum*; Symmachus autem, *Tuli in sinu meo omnium gentium*. Qui itaque opprobriis afficiuntur, servi Dei sunt: quare dicebat, *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum*; qui autem opprobria inferunt, sunt inimici Dei: quamobrem subjungit postea, *Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui.* Qui autem hæc Deo dicit, salutare Verbum fuerit, quod in sinu suo iniquitates populorum tollit. Commutatio autem Christi quo sensu dicta fuerit, ex Symmachi interpretatione intelliges, qua dicitur, *Quod exprobraverunt vestigia Christi tui.* Incesum enim Christi Dei et viam ejus in passione, vestigia item in humanæ vitæ suæ œconomia, hac ratione subindicavit. Hæc enim exprobrare nobis solent inimici Dei. Verum ille quasi exauditus, certusque se vota consecuturum, ac sperans quam primum implendas esse Dei ad Davidem factas promissiones, sermonis totius finem gratiarum actione et benedictione obsignat dicens, *Benedictus Dominus in æternum*: nosque edocet respondendum esse, *Fiat, fiat*, quod Hebraica voce est, *Amen, amen.* De diapsalmate vero quod plerumque inseritur, hæc dicenda sunt. Prima Dei promissio initio prolata, erat, *Disposui testamentum*, et, *Juravi David*, et cætera. Deinde, apposito diapsalmate, mutata persona subjungitur, *Confitebuntur caeli mirabilia tua*: ac rursus, promissione ex persona Dei facta, ab his verbis, *Posui adjutorium in potente*, usque ad illud, *et testis in caelo fidelis*, rursus interposito diapsalmate, sententia mutatur ac dicitur, *Tu vero repulisti et despezisti, rejecisti Christum tuum.* Sub hæc enarratis tristioribus, rursus diapsalma inserit, doctrinamque mutat dicens, *Usquequo, Domine, avertes in finem?* et emissa oratione, iterum diapsalmate interposito utitur, ac subdit, *Ubi sunt misericordie tuæ antiquæ, Domine?* mutata sententiâ,

(1) Interpres legit, ut videtur. Ἑβραϊκῆ φωνῆ. EDIT.

et revocatis prioribus initio prolatis Dei pollicitationibus, ita ut diapsalmata rationem quamdam servent ac mutata sententiam vel personam significant. Hoc porro dicas de omnibus psalmis in quibus diapsalma fertur : nam aut personæ aut sententiæ mutationem declarat : aliquando vero Hebraicæ melodiæ conversionem notat. Aquila autem nusquam diapsalmate utitur ; sed omnibus in locis vice illius, interpretari solet, *semper*. Quod nobis ignorandum non erat. In illo autem totius sermonis ceu sigillo, *Benedictus Dominus in æternum, fiat, fiat* ; secundum Aquilam, pro illo *Fiat, fiat*, legitur *Fideliter, fideliter* ; secundum Symmachum vero, perinde atque in Hebraico exemplari, *Amen, amen*.

ἐχρῆν ἡμᾶς μὴ ἀγνοεῖν. Τὸ δὲ ἐπισφράγισμα παντὸς ροιτο, γένοιτο, κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν ἀντὶ τοῦ, περιέχει · κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὁμοίως τῷ

1. LXXXIX. ORATIO MOYSIS.

VERS. 2. *Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Priusquam montes firmarentur, aut formaretur terra et orbis, et a sæculo usque in sæculum tu es, Deus.* His edocemur divinum quidem Numen perpetuum et sempiternum esse. Nam qui dixit, *Deus ego sum, qui semper sum, et idem sum, et in infinita sæcula permaneo*, nunquam naturam mutat suam. Nos autem, qui in tempore ad vitam accedimus, torrentis instar effluimus : quoniam secundum Salomonem, *Generatio abscedit, et generatio venit*⁴⁸, et res humanæ nunquam eodem in statu manent ; sed diversimode mutantur. Dominus autem, qui in singulis generationibus manet, in se sperantium refugium factus est. Nam ante diluvium Enoch, et si quis alius ejusdem generationis, in refugium ipsum habuit : pereunte autem in diluvio hominum genere, rursus Noe ipsum et non alium in refugium obtinuit. Et postea Lot ex Sodomitarum generatione ; Abraham, Isaac et Jacob, singuli in sua ; imo etiam Joseph in generatione sua, ac Moyses rursus in alia ; in summa per singulas generationes, Dominum, qui semper est, in refugium habuerunt qui in ipso sperant. His porro nos Scriptura hortatur, ut ne in alium quam in Deum speremus ; sed in omni tempore, in singulis diebus et horis, in singulis item actionibus, maximeque in tempore calamitatis ad ipsum confugiamus. Et quoniam qui frigore vexantur, tegumento ; qui in mari tempestatibus jactantur, portu ; qui ab inimicis et hostibus, aut a feris agrestibus pelluntur, muris ad refugium opus habent ; cum his autem omnibus homo Dei in præsentī vita concertat : necessario docetur ut refugium, murum, portumque salutare sibi pulet esse Dominum ; ut sive persecutionis tempore ab inimicis pellamur, sive ab invisibilibus hostibus oppugnemur, sive hominum in nos conspirantium insidias tentemur, vigilantē ad Dominum nostrum et Deum confugiamus, qui in generatione et genera-

⁴⁸ Ecc! . 1, 4.

Β πάλιν ἐντίθησι τὸ διάψαλμα, καὶ ἐναλλάττει τὴν διδασκαλίαν φάσκων · Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέψεις εἰς τέλος ; καὶ τὴν εὐχὴν ἀναπέμφας, πάλιν τῷ διαψάλματι μεταξὺ κέχρηται, καὶ ἐπιλέγει · Πού ἐστι τὰ ἔλεη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε ; μεταβαλὼν τὴν διάνοιαν καὶ ἀνακαλοῦμενος τὰς πρώτας τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, τὰς ἐν ἀρχῇ λεχθεῖσας · ὥστε λόγον ἔχειν τινὰ καὶ τὰ διαψάλματα μεταβολῆς διανοίας ἢ προσώπου ἐναλλαγῆς δι' αὐτῶν σημαιομένης. Τοῦτο δὲ ἐπὶ πάντων ἔρεις τῶν ψαλμῶν ἐν οἷς φέρεται τὸ διάψαλμα · ἢ γὰρ τοῦ προσώπου παρίστησιν ἐναλλαγὴν ἢ τῆς διανοίας · ἔστι δ' ὅτε καὶ μεταβολὴ τῆς κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν μελωδίας. Ὁ γὰρ μὴν Ἀκύλας οὐδαμῶς κέχρηται τῷ διαψάλματι · ἀντὶ δὲ τούτου

Β ἐν πᾶσι τοῖς τόποις εἰσθεν ἐρμηνεύειν τὸ, ἀελ. Ὅπερ τοῦ λόγου τὸ, Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο, Πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, Ἑβραϊκῶ, Ἀμήν καὶ ἀμήν.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΜΩΥΣΕΩΣ. ΠΘ.

Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθησιν ἡμῖν ἐν γενεῇ καὶ γενεῇ. Πρὸ τοῦ ὄρη δὲρασθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ Θεός. Δόγμα παιδεύει ὁ λόγος, διδάσκων τὸ μὲν Θεῖον διαρκὲς ὑπάρχειν καὶ αἰδιον. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Θεός ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, ἀελ ὢν, καὶ ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας διαμείνων, οὐποτε μεταβάλλει τὴν αὐτοῦ φύσιν. Ἡμεῖς δὲ, κατὰ καιροὺς παριόντες εἰς τὸν βίον, χειμαζόμενοι τρόπον ἀπορρέομεν · ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Σολομῶνα, *Γενεὰ πορεύεται, καὶ γενεὰ ἐρχεται*, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα δὲ οὐδὲ πώποτε ἐν ταῦτῳ μένει, ἄλλοτε δ' ἄλλως μεταβάλλει. Ὁ δὲ διαρκὲς καὶ ἐκάστην γενεάν Κύριος τῶν εἰς αὐτὸν ἐλπίζόντων καταφυγὴ γίνεται. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ κατακλυσμοῦ Ἐνώχ, καὶ εἰ τις ἄλλος τῆς τότε γενεᾶς, καταφυγὴν αὐτὸν ἐσχηκεν · ἀπολλυμένου δὲ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἐν τῷ κατακλυσμῷ, πάλιν Νῶε καταφυγὴν αὐτὸν, ἀλλ' οὐ τίνα ἕτερον ἐκτίησάτο. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Λῶτ ἐκ τῆς Σοδομιτῶν γενεᾶς, Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἑκάστης οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἰωσήφ ἐπὶ τῆς κατ' αὐτὸν γενεᾶς, καὶ Μωϋσῆς πάλιν ἐπὶ ἄλλης · καὶ ἀπασαιπλῶς καθ' ἑκάστην γενεάν τὸν ἀελ ὄντα Κύριον καταφυγὴν ἐσχηκασιν οἱ εἰς αὐτὸν ἠλπικότες. Προτρέπει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος μὴ ἐπὶ τίνα ἕτερον παρὰ τὸν Θεὸν ἐλπίζειν, παντὶ δὲ καιρῷ καὶ ἡμέρᾳ πᾶση καὶ ὥρᾳ, ἐν ἐκάστη τῆς πράξεως, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς περιστατικαῖς καιροῖς, ἐπ' αὐτὸν καταφυγεῖν. Καὶ ἐπειδὴ περ οἱ μὲν χειμαζόμενοι στήγης, οἱ δὲ κατὰ τὴν θάλασσαν κλυδωνιζόμενοι λιμένος, οἱ δὲ ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἢ καὶ θηρῶν ἀγρίων διωκόμενοι, τείχους εἰς καταφυγὴν δέονται · πᾶσι δὲ τούτοις ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος κατὰ τὸν παρόντα βίον παλαίει · ἀναγκαίως διδάσκειται καταφυγὴν ἑαυτοῦ καὶ τείχος, λιμένα τε σωτήριον ἡγεῖσθαι τὸν ἑαυτοῦ Κύριον · ἵν', εἴτε ἐν καιροῖς διωγμῶν ὑπ' ἐχθρῶν ἐλαυνώμεθα, εἴτε ὑπὸ ἀοράτων πολεμίων πολεμούμεθα, εἴτε ὑπὸ τῶν συσκευάζεσθαι ἡμᾶς πε-

ρωμένων επιβουλεύομεθα, νηφόντως ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ τὸν Θεὸν καταφύγοιμεν, τὸν κατὰ γενεάν καὶ γενεάν ὑπέρμαχον γιγνόμενον καὶ ὑπερασπιστὴν τῶν ἐπικαλουμένων αὐτόν. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ, σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν, Ἐν ἐκάστῃ γενεᾷ· καὶ πάλιν· Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ οἰκουμένην, συμφώνως ὁμοῦ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος φασί· Πρὶν ὄρη τεχθῆναι καὶ ὠδινηθῆναι γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην. Καὶ μοι δοκεῖ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις φυσικὸν ἀποδεδωκέναι λόγον, ἐν αὐτοῖς διδάσκουσα μὴ ἀρχῆθεν συνυπάρξαι τῇ γῆ τὰ ἐν αὐτῇ ὄρη, ἀλλ' ἀναφυθῆναι δίκην τῶν τικτομένων· διὸ εἰρηται· Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι, ἢ, Πρὶν ὄρη τεχθῆναι· καὶ εἰκὸς ἅμα τῷ τεχθῆναι τὰ ὄρη καὶ προδληθῆναι ἀπὸ τῆς γῆς καταλήλως τοῖς βρέφεσι, μὴ ὅποια νῦν τὸ μέγεθος ὑποστῆναι, ἀλλ' ἄρτι μὲν γεννηθέντα καὶ τεχθέντα, ὡσπερ ἄρτιγενῆ τῶν βρεφῶν, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα ὑπάρξαι, τῷ δὲ μακρῷ αἰῶνι αὐξῆν καὶ μέγεθος ἐπιδοῦναι. Φασὶ γοῦν εἰς ἐπὶ δευρὸ τινες τῶν φυσιολόγων αὐξῆν τὰ ὄρη, καὶ τὰς πέτρας μείζους ἑαυτῶν γίνεσθαι κατὰ τινὰς λαθνοῦσας ἡμᾶς διὰ μακρῶν περιόδων βραχυτάτας προσθήκας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὠδινηθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην εἰρήκασιν οἱ ἑρμηνεύσαντες, ἐξακολουθῆσαντες τῷ Ἑβραϊκῷ, μήποτε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς τὸ παραπλήσιον τοῖς ἄρτι γεννητοῖς προσηκεί, ὡς ἐξ ἐτέρου στοιχείου προελθούσης αὐτῆς, καὶ πρότερον μὲν ὠδινηθείσης δίκην τῶν κυφορουσῶν, καὶ ἐν τῷ τίκτειν ὑπομένουσῶν ὠδίνας;

Εἰ δ' οὖν συνέστηκεν ὁ τῶν φυσικῶν λόγος ὁ φάσκειν, πρῶτον στοιχεῖον γεγονέναι τὸ ὕδωρ, εἶτα ἐξ ὕδατος καὶ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ὑποστῆναι τὰ λοιπὰ στοιχεῖα· εἰποὶ ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης Γραφῆς σημαίνεσθαι δηλοῦσης, ὅτι ἦν ὅτε ἐν ἐτέρῳ οὐσῆ ἡ γῆ στοιχείῳ ἀφανῆς ἦν, κυομένη καὶ συλλαμβανομένη ἐν τῇ φύσει τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Διὸ καὶ ἐν τῇ κοσμοποιῆ εἰρηται· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· ἀλλ' ὕστερον ὡσπερ ἀπογεννηθεῖσα προῆλθεν ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων οὐσίας, οὐκ ἄνευ θεῆς δυνάμεως καὶ κρείττονος ἀνάγκης ἐπιτεθείσης αὐτῇ· αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ Δημιουργοῦ βούλησις. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν κυφορουσῶν γυναικῶν, βίας καὶ ἀνάγκης ἐπελθούσης αὐταῖς, τὸ κατὰ γαστρὸς προάγεται, τοῦ ὠρισμένου χρόνου τῆς ἀποτελέσεως ἐπιστάντος, καθ' ὃν ὠδίνουσαι τίκτουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμει καὶ σοφίᾳ τοῦ τῶν ὀλων δημιουργοῦ γῆν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ ὕδατα προηνέγκατο. Καὶ τοῦτ' ἐπληροῦτο, ὀπηνίκα εἶπεν ὁ Θεός· *Συναχθήτω τὰ ὕδατα ἑακάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐσθθήτω ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐγένετο οὕτω.* Θεὰ γὰρ μοι τῇ διανοίᾳ τὴν γῆν ἔνδον ἐν τοῖς ὕδασι πάλαι πρότερον ἐγκεκρυμμένην, τρόπον τε ἰλύος ἀναελυμένην, καὶ τῷ πλήθει τῶν ὑδάτων ἀνακεκραμένην, ὡς ἀφανῆ εἶναι καὶ ἀόρατον· διὸ λέγεσθαι· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· εἰδ' ὕστερον βουλήσει Θεοῦ αὐτὴν συναγομένην πιλοῦσθαι πρότερον καὶ συμπήγνυσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀθρόως ἀναδοθεῖσαν

lione invocantium se propugnator et pióclior est. Pro illo autem, *In generatione et generatione*, clarior Symmachus edidit his verbis, *In singulis generationibus*; ac rursus hæc, *Antequam montes fierent, et formaretur terra et orbis*; Aquila et Symmachus similiter sic edunt: *Antequam montes parerentur, et parturiretur terra et orbis*. Videturque mihi Hebraica lectio physicam rationem reddidisse, docens non ab initio montes una cum terra exstitisse, sed partium instar ortos esse: quare dictum est, *Priusquam montes fierent*; aut, *Priusquam montes parerentur*: ac verisimile est, montes cum parerentur, ac velut infantes e terra emitterentur, non ea qua nunc sunt celsitudine fuisse; sed recens natos, ut infantes nuper ortos, exiguos minusque exstitisse; diuturnoque ævo incrementum et magnitudinem accepisse. Nam quidam ex physiologis hodieque aiunt, montes crescere, ac petras, acceptis longo temporum curriculo modicis, quæ nobis latent, incrementis, majores sensim evadere. Quia vero interpretes, Hebraicum sequentes, terram et orbem parturisse dixerunt; num etiam de terra paria iis quæ de montibus cogitare par fuerit, quasi ipsa quoque ex alio elemento procedat, ita ut etiam illa prius, quasi a prægnantibus et in partu dolores patientibus, parturiretur?

Si itaque physicorum sermo constet, qui ait primum elementum fuisse aquam, deinde vero ex aqua et humida substantia, reliqua elementa substituisse; dixerit fortasse quispiam, hoc in præsentis Scripturæ significari, ac declarari, fuisse tempus cum terra in alio elemento posita, sub aspectum non caderet, quasi utero gestata et concepta in humidæ substantiæ natura. Quare in mundi creatione dicitur⁶⁰: *Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum*; sed postremo quasi genita ex aquarum substantia prodiit, non sine divina virtute, sed majori coacta vi et necessitate: hæc vero erat Creatoris voluntas. Quemadmodum enim a prægnantibus mulieribus, imminente vi ac necessitate, definita partus tempore instanti, quod in utero erat emititur, atque illæ cum dolore pariunt; eodem prorsus modo universorum opificis vi et sapientia, terram et orbem aquæ protulerunt. Et hoc implebatur quando dixit Deus⁶⁰: *Congregentur aquæ sub celo in collectionem unam, et appareat arida. Et factum est ita.* Et consideres, quæso, terram in aquis olim absconditam, atque instar luti solutam, et aquarum multitudini commixtam fuisse; ita ut invisibilis et occulta maneret: quapropter dicitur, *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; deinde vero ex Dei voluntate compactam et coagulatam fuisse, et postea conferatim in lucem editam, in purum aerem emersisse: et animadvertite, nihil fere tum intercessisse discrimi-

⁶⁰ Gen. 1, 2. ⁶⁰ Gen. 1, 9.

nisinter illam et ea quæ ex utero gignuntur. Cum igitur ex aquis emersa prodiret, tunc gigni et nasci videbatur : ante ortum vero intus in aquis in lutum compacta, et instar limi in propria gravitate subsistens et considens, tunc concipiebatur ; demumque quasi ex utero enata, terrenorumque animalium habitaculum effecta est. Verum antequam hæc fierent, et ante mundi constitutionem, tu ipse, inquit, Deus, es. Et pulchre quidem non, *tu eras*, ait ; sed, *tu es* : nam tu ipse, inquit, eras, es et eris ; imo potius idem semper es, et idem es secundum hanc theologiam : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*⁵¹. Non enim fas est de illo dicere, *eras*, aut, *erat*, aut, *erit* : nam illud, præteritum ; hoc, futurum tempus significat : quorum nullum Dei nomini convenit ; nam ipsi soli competit semper esse. Quamobrem hic accuratissime dictum est : *A sæculo usque in sæculum tu es, Deus* ; alibi vero, *Tu autem idem ipse es et anni tui non deficient*. Observandum autem est hoc in loco, *Domine, refugium factus es nobis*, illud, *Domine*, non quatuor litterarum vocabulo apud Hebræos exprimi ; sed vulgaribus et consuetis elementis, qui etiam in humana appellatione usurpantur, si quando herum quempiam in hominibus dominum vocemus. Nam in præsentī illud, *Adonai*, explicatur *Dominus*, cum quatuor litterarum nomen, quod arcanam Dei theologiam significat, in præsentī lectione non compareat, sed *Dominus* opportune appelletur, ut indicetur curam sollicitudinemque gerere domesticorum suorum, quorum refugium est. Et perpende, num forte ad Deum Verbum hæc doctrina referatur : non enim multum huic sententiæ repugnat hæc lectio : *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, tu es, Deus* : cum hoc Salomonis dictum ex persona sapientiæ proferatur, *Antequam montes firmarentur, et ante omnes colles gignit me*⁵², quis subindicare videtur incorporeas et angelicas virtutes, quibus Dei Verbum et Dei sapientiam præexistere docet ipsa sapientia.

προσώπου τῆς σοφίας φασκούσης, Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήηται, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· δι' ὧν ἔοικεν αἰνίττεσθαι τὰς ἀσωμάτους καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις, ὧν προϋπάρχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἡ σοφία διδάσκει.

VERS. 3-7. *Ne avertas hominem in humilitatem : D et dixisti : Convertimini, filii hominum. Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et custodia in nocte. Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat ; vespere decidat, induret, et arescat. Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Quia has voces Moysis esse docet titulus, dum eas Moysis personæ aptare conor, mecum reputo num his latentem Moysis prophetiam sermo tradat. Neque enim psalmus esse mihi videtur ; sed, ut docet inscriptio, oratio Moysis. Quæro autem quo tempore Moyses hac usus oratione sit ; et num ipsi, vel potius populo conveniat : num ge-*

εις φῶς προελθεῖν, καὶ ἀνακύψαι εἰς καθαρὴν αἴρα. Καὶ ἰδὲ, ὡς οὐδὲν τῶν γεννωμένων ἀπὸ φαστρὸς διαφέρειν ἐδόκει τότε. Ὅτε μὲν οὖν προβέβητο τῶν ὕδατων ἀνακύψασα, τικτομένη καὶ γεννωμένη εἰκοι· πρὸ δὲ τῆς γεννήσεως ἔνδον ἐν τοῖς ὕδασι συμπηλωμένη πηγνυμένη τε, καὶ δίκην· ἰλύος ἐπὶ τὸ οἰκεῖν βάρος ὑφισταμένη καὶ συνιζάνουσα, τὸ τηλικαῦτα συναλαμβάνετο· ὡς ὕστερον δὲ καὶ ὠδινθηθεῖσα ἀπετέθη, καὶ γέγονεν οἰκητήριον τῶν ἐπὶ γῆς ζώων. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ταῦθ' οὕτω γενέσθαι, καὶ πρὸ γε τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, σὺ, φησὶν, αὐτὸς εἶ, ὁ Θεός. Καὶ καλῶς γε οὐ σὺ ἦσθα, φησὶν, ἀλλὰ, σὺ εἶ· ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ ἡς, καὶ εἶ, καὶ ἔση· μᾶλλον δὲ ὁ αὐτὸς ἀεὶ ὧν τυγχάνεις, καὶ αὐτὸς εἶ, κατὰ τὴν φασκούσαν θεολογίαν· Ἐν δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Οὐδὲ γὰρ θέμις ἐπ' αὐτοῦ φάναι τὸ, ἡς, ἡ τὸ, ἦρ, ἡ τὸ, ἔσται· τὰ μὲν γὰρ τοῦ παρεγγήγιου, τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι χρόνου δηλωτικὰ τυγχάνει· ὧν οὐδὲν ἀρμόζει τῇ θείᾳ προσηγορίᾳ· μόνον γὰρ αὐτῇ τὸ ἀεὶ εἶναι ἀρμόττει. Διὸ σφόδρα ἀκριβῶς ἐνταῦθα τε εἰρηται· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ Θεός· καὶ ἐν ἑτέροις τὸ, Ἐν δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Τηρητέον δὲ, ὅτι ἐν τῷ, Κύριε, καταστροφή ἐγενήθη ἡμῖν, τὸ, Κύριε, οὐ διὰ τοῦ τετραγράμμου φέρεται παρ' Ἑβραίους, ἀλλὰ διὰ τῶν κοινῶν καὶ συνήθων γραφομένων στοιχείων, τῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσηγορίας ταυτομένων, εἴποτε τὸν ἐν ἀνθρώποις δεσπότην, κύριον καλοῦμεν. Κατὰ τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Ἄδωναι ἡρμήνευται εἰς τὸν Κύριον, τοῦ τετραγράμμου ὀνόματος, ὃ τὴν ἀπέρρητον τοῦ Θεοῦ θεολογίαν σημαίνει, μὴ κειμένου κατὰ τὴν παρούσαν λέξιν, ἀλλὰ τοῦ δεσπότητος μάλιστα εἰκαίριως ὠνομασμένου, εἰς παράστασιν τοῦ κηδεσθαι αὐτὸν καὶ φρονιζέειν τῶν αὐτοῦ οἰκετῶν, ὧν καὶ καταστροφή τυγχάνει. Καὶ ὄρα μήποτε ἐπὶ τὸν θεὸν Λόγον ἀναφέρεται ἡ παρούσα διδασκαλία· οὐδὲ γὰρ μακρὰν ἀπέχει ἡ ἐνταῦθα φήσασα λέξις· Πρὸ τοῦ ὄρη γενήθηται καὶ πλαστήηται τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην σὺ εἶ, ὁ Θεός· τῆς παρὰ Σολομώντι

Μὴ ἀποστρέψης ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσειν καὶ εἰλας, Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἦτις διεῖλε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί. Τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν, ἔτη ἔσονται. Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρῆλθοι, τὸ πρῶτ' ἀνθήσει καὶ παρέλθοι, τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· ὅτι ἐξελπίομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταρῶχθημεν. Ἐπειδὴ Μωσέως ὑπάρχειν τὰς παρούσας φωνὰς ἡ προγραφή διδάσκει, περιώμενος αὐτὰς ἐφαρμόσαι τῷ Μωσέως προσώπῳ, ἐπίστημι· μήποτε λανθάνουσαν διὰ τούτων ὁ λόγος παραδίδωκε προφητεῖαν Μωσέως. Οὐδὲ γὰρ ψαλμὸς εἶναι μεδοκεῖ, ἀλλ' ὡς ἡ προγραφή διδάσκει, προσευχὴ τῶ

⁵¹ Psal. ci, 25. ⁵² Prov. viii, 25.

Μωϋσῆ. Ζητώ δὲ κατὰ ποῖον ἄρα καιρὸν ταύτη κέ-
 χρηται τῇ προσευχῇ Μωϋσῆς, καὶ εἴπερ αὐτῷ, ἡ μάλ-
 λον τῷ λαῷ κατὰλληλος τυγχάνει, πότερον τῇ γενεᾷ τῇ
 κατ' αὐτὸν, καὶ τῷ συνόντι αὐτῷ λαῷ, ἢ τῇ μετ' ἐκεί-
 νους διαδοχῇ ἐφαρμοστέον αὐτήν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς
 αὐτὸν προσήκει τὰ προκειμενα ἀναφέρειν, οἶμαι
 πάνθ' ὄντινόν ὁμολογήσειν. Ἰὼς γὰρ δύναται Μωϋσῆς
 ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ λέγειν, "Ὅτι ἐξελί-
 πομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον,
 "Ὅτι ἀνηλώθημεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ
 σου ἐταράχθημεν." Ἔθου τὰς ἀνομίαις ἡμῶν ἐναν-
 τιον σου· καὶ πάλιν· Αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον
 ἐν τῇ ὄργῃ σου· καὶ πάλιν· Τίς γινώσκει τὸ κρᾶ-
 τος τῆς ὄργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν
 θυμὸν σου; Ἄλλ' ὅτι μὲν ταῦτα οὐκ ἂν εἰς τὸν
 Μωϋσέα ἀναφέροντο, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ πάντα περὶ
 ὄργῆς Θεοῦ εἰρησθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ πληθυντικῶς
 προσηνέχθαι τὰ εἰρημένα, δῆλόν ἐστιν. Εἰκὸς οὖν τινα
 ἐπὶ τὸν συνόντα αὐτῷ κατὰ τὴν ἔρημον λαὸν ταῦτα
 ἀναφέρειν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο συγχωρεῖ νοεῖν ὁ λόγος.
 Τί γὰρ καὶ φησι· Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ
 πρῶτ' ἀνθῆσαι καὶ παρέλθοι· τὸ ἐσπέρας ἀποπέ-
 σοι, σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· ὅτι ἐξέλιπομεν
 ἐν τῇ ὄργῃ σου; Οὐκ οὖν οὐ τῷ πρῶτ' φησὶν ἐκλελοι-
 πέσαι, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι· καὶ
 πάλιν, οὐ, Κατὰ τὸ πρῶτ' ἀποπέσοι, οὐδὲ, Κατὰ τὸ
 πρῶτ' σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ, ἀλλ' Ἀνθῆσαι,
 φησὶν ὁ λόγος, κατὰ τὸ πρῶτ' καὶ παρέλθοι· τὸ δὲ
 ἀποπεσεῖν καὶ σκληρυνθῆσαι καὶ ξηρανθῆναι ἐσπέ-
 ρας ἔσεσθαι φησι, λέγων τὸ, Ἐσπέρας ἀποπέσοι,
 σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· καὶ τὸ "Ὅτι ἐξέλι-
 πομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, κατὰ τὸ ἐσπέρας ἔσεσθαι εἰ-
 ρηται· ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶν, ἐξελίπομεν· ἐπειδήπερ
 τὸ πρῶτ' ἀνθῆς γενομένης, καὶ χλόης καὶ προσκαίρου
 τινὸς ὠραϊσμοῦ, κατὰ τὴν ἐσπέραν σκληρυνθεῖσα ἡ
 χλόη καὶ ἀποξηρανθεῖσα ἡ ἀνθὴ ἐξέλιπε. Καὶ τὰ μὲν
 τῆς λέξεως τῆς παρουσίας προσεχθῆς τούτων ἔχει τὸν
 τρόπον· τὰ δὲ τῆς διανοίας οὐκ ἐπιτρέπει ἐπὶ τοὺς
 Μωϋσείως χρόνους καὶ τὴν κατ' αὐτὸν γενεάν συνάγειν
 τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ ἐσπέρα ἦν τότε, οὐδὲ τὰ ὑστατα
 τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ· ἀρχαὶ δὲ ἦσαν αὐτῶν, καὶ
 τότε πρῶτον αὐτοῖς ἀνατετάλκει τὸ ἐκ Θεοῦ φέγγος.
 Δὴ καὶ τὸ πρῶτ' ὠνομάσθη ἡ τούτου τε καιροῦ κατὰ-
 στασις, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτοὺς ἐπισκοπή. Ἐσπέρα
 δὲ τότε αὐτοῖς γέγονεν, ἢ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος,
 καθ' ἣν ἔδω αὐτοῖς ὁ τότε ἀνατελάς Λόγος. Ἀλλὰ
 τότε μὲν ἀνατέταλκε καὶ πρῶταν αὐτοῖς εἰργάζετο,
 ὅτε καὶ ἦνθαι τὰ κατ' αὐτοὺς πράγματα. Οὐ παρέ-
 μινε δὲ ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ γὰρ ἀνθῆσαντα παρήλ-
 θε, καὶ σικιάς δίκην παρέδραμε· διὸ λέλεκται· Τὸ
 πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι. Μετὰ δὲ τὴν Μωϋσείως
 τελευτὴν πάλιν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπιδόντας
 εἰς αὐξήσιν καὶ μαίζονα φυὴν, οὐδὲ οὕτω διέμειναν,
 ἀλλὰ παρήλθον· διὸ καὶ δεύτερον λέλεκται· Τὸ πρῶτ'
 ἀνθῆσαι καὶ παρέλθοι. Τὰ δὲ γε τελευτάτα αὐτῶν
 μετὰ ταῦτα σημαίνεται διὰ τοῦτο· Ἐσπέρας ἀπο-
 πέσοι, καὶ σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· τὸ γὰρ

generationi suæ et populo secum versanti, aut subse-
 quenti successioni coaptanda sit. Quod autem hæc
 ipsi referre non conveniat, apud omnes arbitror in
 confesso futurum esse. Qui enim possit Moyses, ho-
 mo Dei, de se dicere : *Quia defecimus in ira tua ;*
vel secundum Symmachum : Quia consumpti sumus
in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Posuisti
iniquitates nostras in conspectu tuo ; ac rursum :
Dies nostri defecerunt in ira tua ; iterumque : Quis
novit vim iræ tuæ, et a timore tuo iram tuam ? Ver-
 rum quod hæc ad Moysem non referantur, non so-
 lum quia omnia iram Dei expriment, sed etiam quia
 hæc pluraliter proferuntur, manifestum est. Hinc
 igitur verisimile est, hæc quempiam populo qui cum
 ipso in deserto erat, ascripturum esse. At id ne vel
 cogitare concedit series. Cur enim diceret : *Mane*
sicut herba transeat, mane floreat et transeat ; ve-
spere decidat, induret et arescat ; quia defecimus in
ira tua ? Itaque non dicit mane defecisse, sed : *Ma-*
ne sicut herba transeat ; neque rursum ait : *Mane*
decidat, neque : *Mane induret et arescat ;* sed dicitur : *Mane*
floreat et transeat ; ut autem decidat, induret et
 arescat, vespere futurum esse ait his ver-
 bis : *Vespere decidat, induret et arescat ;* illud quo-
 que : *Quia defecimus in ira tua, vespere futurum*
 esse dictum est : nam hoc, inquit, tempore de-
 fecimus. Quoniam cum mane flores, herba et tem-
 poranea quædam species exstisset, vespere emar-
 cuit herba, et flores exsiccati defecerunt. Et hæc
 quidem oratio quoad litteram ita se habet ; sensus
 vero ad Moysis tempora et ad sui ævi generationem
 conferri nequit. Neque enim tunc vespera erat, ne-
 que extrema populi ex circumcissione tempora vene-
 rant ; sed tunc exordia ejus erant, et tunc primum
 ex Deo lux orta erat. Quamobrem temporis illius
 conditio, et Dei inspectio concessa, manè vocata
 est. Tunc autem vespere fuit illis, cum in consum-
 matione sæculi Verbum, quod hinc ortum erat, oc-
 cidit illis. Verum tunc quidem ortum est, et matu-
 tinum ipsis effecit, cum res ipsorum florent. Ne-
 que sane in veritate permanserunt ; sed cum flo-
 ruissent, transierunt, et umbræ instar aufugerunt :
 quamobrem dictum est : *Mane sicut herba transeat.*
 Post Moysis autem obitum, in sequentibus etiam
 temporibus, in meliorem statum aucti et provec-
 ti, non ita remanserunt, sed transierunt : quocirca
 etiam secundo dictum est : *Mane floreat et transeat.*
 Postrema vero eorum sub hæc ita significantur :
Vespere decidat, induret et arescat : nam quod se-
 nescit et inveterat, proxime interitum est. Quod
 sane illis contigit occidente justitiæ Sole, secundum
 prophetiam quæ ait : *Et occidet sol super prophetas,*
*qui errare faciunt populum meum*⁸³. Quemadmodum
 enim de justis dictum est : *Orietur timentibus Deum*
*Sol justitiæ*⁸⁴ ; sic etiam de impiis dictum est : *Oc-*
*cidet sol super illos*⁸⁵ ; ac rursus alibi : *Et occidet*
*sol in meridie, et luta non dabit lucem suam*⁸⁶. In

⁸³ Mich. iii, 6. ⁸⁴ Malach. iv, 2. ⁸⁵ Jer. xv, 9.⁸⁶ Amos viii, 9.

consummatione igitur sæculi post Salvatoris nostri adventum, cum vespera ipsis advenisset, ac lux veritatis plane occidisset, in ruinam et abjectionem penitus devenerunt, atque hoc oraculum impletum est : *Vespere decidat, induret et arescat. Quia descimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Hisque videtur mihi Moyses orationem concinnare, populi post Salvatoris nostri adventum conditioni consentaneam. Nam propheta cum esset, et divina præscentia abjectionem eorum ultimam et extremam ruinam prospiceret, salutare ipsis pharmacum ad medelam suggererat, hanc videlicet orationem, quam in arcanis, ut verisimile est, et extra aliam scripturam suam, iis qui arcana penes se retinere possent tradidit : videturque apud illos diu et privatim eam latuisse, ac demum libro Psalmorum necessario insertam fuisse, ne diuturno tempore multis latens et neglecta excideret. Ut igitur servaretur, omnibusque nota maneret, libro Psalmorum inserta fuit, etsi psalmus non sit. Neque enim psalmi quidpiam complectitur : psalmus quippe ad lætitiæ animi spectat ; hæc autem oratio iram et furorem Dei, aliaque tristia commemorat : divinumque numen iis placat, qui lapsi sunt. Moyses quippe hunc propitiandi modum tradit populo, qui post Salvatoris nostri adventum in peccata decidit.*

ζόντως και λεληθότως μέχρι πολλού· ὑστερόν γε μήν ἄν μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ διαπέσοι λαθοῦσα τοὺς πολλοὺς και ἀμεληθεῖσα. Ἴν' οὖν αἰῶζοιτο, και παραμένοι γινωσκομένη ὑπὸ πάντων, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρενεβλήθη, μὴ οὕσα ψαλμός. Οὐδὲ γὰρ ψαλμοῦ περιέχει· θυμηδία, γὰρ ὁ ψαλμός· ἡ δὲ παρούσα προσευχὴ ὀργῆς μνημονεύει και θυμοῦ Θεοῦ και ἐτίριαν σκυθρωπῶν, ἰλάσκειται τε τὸ θεῖον ὑπὲρ τῶν τῆς προσευχῆς διδάσκοντος λέγειν τὸν ἀποπεσόντα τοῦ Θεοῦ λαὸν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν.

Videturque mihi hanc Moysis orationem, post lxxxviii psalmum, et ea quæ ibi de semine David, deque throno illi promisso prænuntiantur, non sine consilio positam fuisse : ac sermonem profundiore quodam speculandi more, futuram Judaici populi, post adventum ejus qui ex semine David proditurus erat, ruinam et abjectionem subindicare : quod sane rerum eventus obsignat. At enim orationem ipsis tradit Moyses, prophetica virtute orationis verba personæ populi lapsi et abjecti accommodans. Cum igitur ait, *Ne avertas hominem in humilitatem : Et dixisti : Convertimini, filii hominum*, hanc ipsis doctrinam tradere mihi videtur, ut scilicet precando dicant : O Domine, tu variis temporibus refugium nobis factus es per singulas generationes : nam primo cum in Ægypto versaremur, atque a Pharaone et Ægyptiis opprimeremur, refugium nobis fuisti ; iterumque in deserto oppugnati cum ab Amalecitis tum a Chanaanæis, te in subsidium ac refugium habuimus ; imo etiam cum ingressi in terram promissionis allophyliis subacti essemus, ac plerumque postea sub regibus nostris, demum in Babylonica captivitate, refugio nobis fuisti. Et nunc itaque supplicamus paria abs te consequi, teque in refugium nostrum

A παλαιούμενον και γηράσκον ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. Ὁ δὲ και περι αὐτοῖς γέγονεν ἐπιδύοντος αὐτοῖς τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἠλίου, κατὰ τὴν φήσασαν προφητείαν *Και δύσεται ὁ ἥλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλανώτας τὸν λαόν μου.* Ὡσπερ γὰρ περι τῶν δικαίων ἐλέχθη τὸ, *Ἀνατελεῖ τοῖς γοδουμένοις αὐτὸν ἥλιος δικαιοσύνης*, οὕτω και περι τῶν ἀσεβῶν εἴρηται τὸ, *Δύσεται ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῖσδε*· και πάλιν ἀλλοθι· *Και δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, και ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς.* Ἐπὶ συντελεῖα τοίνυν τοῦ αἰῶνος μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, ὅτε αὐτοῖς ἡ ἑσπέρα ἐπῆλθε, δύοντος αὐτοῖς ὡς ἀληθῶς τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, ἡ ἐκπτώσις αὐτῶν και ἡ ἀποβολὴ τέλους ἐτυχε, και τὸ παρὸν ἐπιτηρώθη λόγιον φησάν· *Τὸ ἑσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖη και ξηρωθεῖη.* Ὅτι ἐξελίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, και ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν. Καί μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ Μωϋσῆς προσευχὴν συντάξει ἀρμόζουσαν τῇ καταστάσει τοῦ λαοῦ, τῇ μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προφήτης οὖν ὢν, προγνώθει τε θεῖα τὰ τέλος αὐτῶν τῆς ἀποβολῆς και τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν συνορῶν, φάρμακον αὐτοῖς σωτήριον και θεραπευτικὸν ὑπετίθετο, τὴν παρούσαν προσευχὴν ἐν ἀποβήταις, ὡς εἰκός, παραδούς αὐτὴν ἐξωθεν τῆς ἄλλης ἀπὸ γραφῆς τοῖς δυναμένοις τὰ ἀπόβητα παρ' ἑαυτοῖς κατέχειν· παρ' οἷς και εἰκός φυλάττεσθαι αὐτὴν δια-

ἐγκαταλεχθῆναι ἀναγκαίως τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν, ὅς ἄν μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ διαπέσοι λαθοῦσα τοὺς πολλοὺς και ἀμεληθεῖσα. Ἴν' οὖν αἰῶζοιτο, και παραμένοι γινωσκομένη ὑπὸ πάντων, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρενεβλήθη, μὴ οὕσα ψαλμός. Οὐδὲ γὰρ ψαλμοῦ περιέχει· θυμηδία, γὰρ ὁ ψαλμός· ἡ δὲ παρούσα προσευχὴ ὀργῆς μνημονεύει και θυμοῦ Θεοῦ και ἐτίριαν σκυθρωπῶν, ἰλάσκειται τε τὸ θεῖον ὑπὲρ τῶν ἀποπεσόντων· τὸν ἰλασμὸν τούτου Μωϋσεὺς διὰ τῆς προσευχῆς διδάσκοντος λέγειν τὸν ἀποπεσόντα τοῦ Θεοῦ λαὸν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν.

C Καί μοι δοκεῖ οὐκ ἀσκόπως μετὰ τὸν πη' ψαλμὸν και τὰ δι' αὐτοῦ περι τοῦ σπέρματος Δαυὶδ και τῆς ἐπηγγελμένου αὐτῷ θρόνου θεσπισθέντος ἡ παρούσα προσευχὴ Μωϋσεὺς συνήφθαι· μετὰ τινος δὲ βασιλευσθερίας θεωρίας αἰνεττομένου τοῦ λόγου ἀπόπτωσιν ἐπεσθαι και ἀποβολῆν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελεουσμένου· ὃ δὲ και ἐπισφραγίζεται ἡ τῶν πραγμάτων ἔκβασις. Ἄλλὰ γὰρ προσευχὴν αὐτοῖς παραδίδοσιν ὁ Μωϋσῆς, προφητικῆς δυνάμει ἐφαρμόσας τοὺς ἐν τῇ προσευχῇ λόγους τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκπεσόντος και ἀποβληθέντος λαοῦ. Ἐπὶ οὖν λέγει· *Μὴ ἀποστρέψῃς ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσιν· Καὶ εἶπας· Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων*, τοῦτόν μοι δοκεῖ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν νοῦν, προσευχομένους λέγειν· Ὁ Κύριε, σὺ κατὰ χρόνους ἡμῖν γέγονας καταφυγὴ και καθ' ἐκάστην γενεάν· πρῶτον μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τυγχάνουσιν ἡμῖν, και ὑπὸ τοῦ Φαραῶ και τῶν Αἰγυπτίων καταπονουμενοὶς καταφυγὴ γέγονας· πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς ἐρήμου πολεμούμενοι τότε μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀμζλήκ, τότε δὲ ὑπὸ τοῦ Χαναανίου, σὲ καταφυγὴν ἐσχῆκαμεν· οὐ μὴν ἀλλὰ και εἰσελθόντες εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὑπὸ ἀλλοφύλοις τε γενόμενοι, πάλαι τε και μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν βασιλείων ἡμῶν, και τέλος ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, σὲ

καταφυγήν ἐσχημέν. Καὶ νυνὶ τοιγαροῦν ἵκετεύομεν ἅπλων ὁμοίων παρὰ σοῦ τυχεῖν, καὶ σε κτήσασθαι καταφυγήν· διὸ δεόμεθα, *Μὴ ἀποστρέψῃς ἀνθρώπων εἰς ταπεινώσιν*· τούτέστι, *Μὴ ἀποστρέψῃς ἡμᾶς εἰς τελείαν ἀπόπτωσιν καὶ ταπεινώσιν*. Σὺ γὰρ τῇ σῆ φιλιανθρωπίᾳ εἶπας, καὶ κηρύγματα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐξηνήνοχας λέγων· *Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων*. Εἰ δὴ οὖν πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων προσέκλῃται σου ἡ φιλιανθρωπία, καὶ τοὺς πάλα· ἀποστραφέντας ἀπὸ σοῦ, καὶ δαίμοσι καὶ πνεύμασι πονηροῖς καταδουλωθέντας ἐπιστραφῆναι ἐπὶ σὲ κελεύσεις, μηδὲ ἡμᾶς ἀποστραφῆς, μηδὲ εἰς παντελῆ ἐρήμωσιν καταλείπῃς ἔλθειν τοὺς πάλα σου γενομένους οἰκείους, οἵτινες πρὸς ὀλίγον ἀνθρώπινους χειμάρρους δίκην παρεδράμομεν. Τὰ γοῦν χίλια ἡμῶν ἔτη, ἐν οἷς ἠκμάσαμεν, ταῦτα παρῆλθεν ὡς ἡ ἐχθὲς, ἥτις διῆλθε. Γενόμενος δὲ ἐν τούτοις ἐφίσημι πῶς εἴρηται τὰ χίλια ταῦτα ἔτη. Εἰ μὲν γὰρ ἔνεκεν δοξολογίας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς παράστασιν τῆς αἰδίου ζωῆς τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν οἶμαι τὸν λόγον μεγαλοπρεπῆς περιέχειν. Οὐδὲ γὰρ τὸν σύμπαντα αἰῶνα, οὐδὲ τὸν ἀπὸ πρώτης κτίσεως τοῦ κόσμου καὶ μέχρι τῆς συντελείας παρατείνοντα χρόνον, τὸ ἀκαρὲς ἡγοῦμαι εἶναι, οὐχ ὅτι τῆς ἡμέρας, ἀλλ' οὐδὲ τῆς βραχυτάτης ὥρας παραθέσει τῆς ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζωῆς τοῦ Θεοῦ, πρὸ πάντων ὑπάρχοντος αἰώνων, καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου καὶ εἰς ἀπειρον ἔκτεινομένου λογισμοῦ, ὑπὲρ τε τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπεράντους καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας διαρκούντος. Διόπερ ἑτερόν μοι δοκεῖ νοῦν ὑποβάλλειν ἡ παρούσα προσευχὴ, διδάσκουσα τὸν λαὸν λέγειν· *Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἥτις διῆλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτὶ*. Τὰ γοῦν σεμνὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν οἷς τὸ πᾶν ἔθνος αὐτῶν ἠκμασε τε καὶ ἠνθησεν ἐν ἡμέραις, ὡσπερ καὶ φωτὶ γέγονε, ταῦτ' ἦν τὰ χίλια ἔτη. Ἐπὶ μόνοις γὰρ χιλίοις ἔτεσι συνέστηκε καὶ διήρκει τὰ τῆς ἐν τόπῳ λατρείας· ἃ δὴ καὶ ἀριθμεῖται τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης τοῦ ἱεροῦ κατασκευῆς καὶ τῶν Σολομῶνος χρόνων μέχρι τῆς ἀπὸ Βαβυλωνίων πολιορκίας ἐτη συνάγεται ὡς· μετὰ δὲ ταῦτα εἰς ἔρημον περιστάντος τοῦ τόπου, αὐθις Ἰησοῦς καὶ Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος Δαρείου τοῦ Πέρσου ἀνανεῶσι τὸν οἶκον· ἐξ ἐκείνου τε καὶ ἐπὶ τὸ πεντεκαίδεκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος ἔτη συνάγεται φησὶ· ὥστε εἶναι τὰ πάντα ἄρ. Διέμεινέ τε χειμαζομένη καὶ ἀστατοῦσα ἡ πόλις μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν αὐτῶν ἑτέροις ἔτεσι μ'· μεθ' ἃ ὁ παντελής αὐτοῦς μετῆλθεν ὄλεθρος, καὶ ἡ ὑστάτη πολιορκία, ἡ ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένη κατὰ Τίτον καὶ Οὐδеспασιανὸν αὐτοκράτορας.

Ταῦτ' οὖν ἦν τὰ χίλια ἔτη περὶ ὧν εἴρηται, *Ὅς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἥτις διῆλθε*. Διελθόντα γὰρ ταῦτα καὶ μηκέτι ἔντα ἀποκλαίονται οἱ διὰ τῆς προσευχῆς τὸν Θεὸν ἱερούμενοι· ἀλλὰ καὶ ὡς φυλακὴν νυκτερινὴν ταῦτ' αὐτὰ φασὶ τὰ χίλια ἔτη παρεληλυθέναι. Λύχνος γὰρ ἦν ὁ Μωϋσέως νόμος ἐν νυκτὶ φαίνων αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται, οἱ μετὰ Μωϋσέα, λύχνος ἦσαν ἢ καὶ ἀστέρες ἐν νυκτὶ φαίνοντες, ὅσπῳ τοῦ φωτός

A obtinere : quare rogamus, *Ne avertas hominem in humilitatem*; hoc est, *Ne avertas nos ad extremam ruinam et humilitatem*. Tu namque vi tui erga homines amoris hæc dixisti, atque omnibus hominibus hanc prædicationem attulisti dicens, *Convertimini, filii hominum*. Si itaque clementia tua omnes gentes, omnesque filios hominum evocavit, et si eos qui olim abs te aversi, ac dæmonibus spiritibusque malignis subditi erant, ad te converti jubes; ne nos averseris, neque in extremam ruere vastitatem sinas, qui olim tui fuimus, ac cum tantillum temporis floruissemus, torrentis instar transivimus. Nam mille anni nostri, quæ bene rem gessimus, transierunt sicut dies hesternæ, quæ præterit. Hic vero perpendere libet, cur hi mille anni memorentur. Si enim dicatur hæc ad gloriam Dei esse, et ad sempiternam Dei vitam declarandam, nihil magni hoc puto sermone proferri. Etenim nec omne sæculum, neque etiam totum illud tempus quod a prima mundi creatione usque ad ejus consummationem, vel pro tantillo, non dicam unius diei, sed unius brevissimæ horæ spatio, habendum esse puto, si comparetur cum illa sine principio et generatione vita Dei, qui ante omnia sæcula existit, necnon ante omnem cogitationem vel in infinitum extensam; quique omnia futura, infinita et interminata sæcula duratione excedit. Quamobrem aliam mihi sententiam videtur hæc oratio suggerere, cum populum ad hæc dicenda instituit : *Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et custodia in nocte*. Veneranda ergo illa quæ in Jerusalem erant, quibus tota gens illa florebat et multo dierum curriculo bene rem gerebat, quasi in luce degens; hæc, inquam, pro mille annis habenda. Nam annis mille duntaxat cultus hoc in loco statutus duravit et constitit : qui anni hoc pacto numerantur. A prima templi foundatione et temporibus Salomonis, ad usque Babyloniorum obsidionem, anni computantur quadringenti triginta duo. Post hæc autem cum locus in solitudinem versus esset, rursus Jesus et Zorobabel, filius Salathiel, anno secundo Darii Persæ domum restaurarunt. Ab illo autem tempore usque ad quintum decimum annum Tiberii Cæsaris, colliguntur anni quingenti quadraginta et octo; ita ut omnes ad summam non-gentorum et octoginta supputentur. Post insidias vero ab iis contra Salvatorem nostrum structas, tumultibus et seditionibus agitata civitas, adhuc quadraginta annis permansit : quibus elapsis, accessit extrema eorum pernicies, et ultima obsidio, Tito et Vespasiano imperatoribus, a Romanis facta.

Hi itaque mille anni erant, de quibus dicitur, *Tanquam dies hesternæ quæ præterit*. Nam illos annos ceu præteritos et elapsos deplorant, qui in oratione Deum placare conantur; imo etiam quasi nocturnam custodiam, mille annos illos effluxisse dicunt. Nam Moysis lex lucerna erat in nocte splendeus ipsis; prophetæ item qui post Moysem fuerunt, lucernæ erant, sive stellæ in nocte fulgentes, cum

nondum lux solaris, id est salutaris Verbi, propriam diem ac meridiem omnibus gentibus lucere fecisset. Custodia vero nocturna, quoddam noctis tempus vocatur. Hoc porro intelligas ex Evangelio, in quo dictum est: *Quarta autem custodia noctis venit Jesus ambulans supra mare*⁸⁷; ac rursus, *Si sciret paterfamilias qua custodia sur veniret*⁸⁸. Hi ergo mille anni non modo diei, quæ præterit nec ultra existit, conferuntur; sed etiam modicæ noctis parti; ita ut non integra nox, sed ejus pars declaretur, in qua custodiam corporei legis cultus observabant. Sub hæc dicitur: *Quæ pro nihilo habentur eorum, anni erunt.* Horum mihi hæc videtur sententia esse: Anni eorum pro nihilo erunt. Non enim ulterius anni illi in honore erunt, non curandi, non necessarii habebuntur; sed despecti ac pro cibilo reputati erunt. Quomodo autem anni eorum pro nihilo reputandi sint, deinceps declarat dicens: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat, quia defecimus in ira tua.* Olim quidem, ait, quando res nostræ exordium ducebant, et in matutino eramus, quasi herba fuimus: sed cum illa generatio præterisset, herba transiit. Sub hæc autem floruimus, et amplius quid ac majus quam herbam nacti sumus, ita ut flos in nobis reperiretur: at hic quoque flos præterit. Extremis vero temporibus, occidente prorsus nobis lumine, cum nos vespera occupasset, excidimus prorsus exsiccati et arefacti; idque perpassi sumus, *Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus.* Secundum aliam vero sententiam potest dicti hujus physica ratio afferri; quod scilicet humana natura in juventute instar herbæ teneræ pullulet: postea vero in ætatis vigore floreat; postremo autem in senectutis limine decidat, nec alio modo, quam quia primum præ senectute indurata fuerat, ac postea penitus exsiccata; et quod vespera significetur extrema vitæ humanæ.

VERS. 8-10. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo: sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua defecimus.* Symmachus, *Apposuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, negligentias nostras ut appareant vultui tuo. Omnes enim dies nostri aufugerunt, in ira tua absumpti sumus.* Hæc in præsentī conditione populi ex circumcissione dicere convenit. Nunc enim omnes eorum pristini dies vere defecerunt, cum vespera illos occupavit, et cum defecerunt in ira Dei. Quoniam olim quidem iniquitates eorum prætermittebat et prætergredebatur; sed post eorum in Salvatore conspirationem implebatur illud, *Non ultra feram peccata vestra*⁸⁹; ideo ait, *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, et, Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui.* Pro quo clarius Symmachus edidit, *Negligentias nostras ut appare-*

Α τοῦ ἡλιακοῦ, τουτέστι τοῦ σωτηρίου Λόγου, τὴν οὐρανὴν ἡμέραν τε καὶ μεσημβρίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ἐπιλάμπαντος. Φυλακὴ δὲ νυκτερινὴ καιρὸς ὀνόμασται τῆς νυκτός· τοῦτο δὲ νοήσεις ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ εἰρηται· *Τετάρτη δὲ φυλακὴ τῆς νυκτός ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ πάλιν·* *Εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῖα φυλακὴ ὁ κλέπτῃς ἐρχεται.* Δηλοῦται τοίνυν τὰ χίλια ἔτη οὐχ ὡς ἡμέρα ἡ παρελθούσα, καὶ μικρὲν οὔσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς βραχὺ τι μόριον νυκτός, ὡς μηδὲ ὅλην νύκτα νοῆσαι, ἀλλὰ μέρος τι ταύτης, ἐν ᾧ τὴν φυλακὴν τῆς σωματικῆς τοῦ νόμου λατρείας περιεῖπον. Τούτοις ἐξῆς εἰρηται· *Τὰ ἐξουθενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται.* Δοκεῖ μοι καὶ ἡ τούτων διάνοια τοιαύτη τις εἶναι· Τὰ ἔτη αὐτῶν ἐξουθενώματα ἔσονται. Οὐκ ἔτι γὰρ ἔντιμα ἔτη, οὐδὲ σπουδαῖα καὶ ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἐξουθενώματα καὶ εἰς τὸ μηδὲν λελογισμένα γενήσεται. Πῶς δὲ εἰς οὐδὲν λελογισμένα γενήσεται αὐτῶν τὰ ἔτη, διασαφεί λέγων ἐξῆς· *Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ πρῶτ' ἀρθῆσαι καὶ παρέλθοι· τὸ ἑσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθῆσαι καὶ ξηρανθῆσαι, ὅτι ἐξελλίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου.* Πάλαι μὲν οὖν, φησίν, ὅτε ἀρχὰς εἶχε τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐν πρῶτῳ ἡμεν, γεγόναμεν ὡς ἡ χλόη· ἀλλὰ παρελθούσης ἐκεῖνης τῆς γενεᾶς, παρήλθεν ἡ χλόη. Μετὰ ταῦτα δὲ ἠνθῆσαμεν, μαῖζόν τε καὶ πλέον τῆς χλόης ἐσχῆκαμεν, ὥστε καὶ ἄνθος ἐν ἡμῖν εὐρεθῆναι· καὶ τοῦτο δὲ παρήλθε τὸ ἄνθος. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν καιρῶν, δύστος ἡμῖν παντελῶς τοῦ φωτός, καὶ ἑσπέρας ἡμᾶς καταλαβοῦσης, ἀποπεπτώκαμεν σκληρυνθέντες καὶ ξηρανθέντες· καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, *Ὅτι ἐξελλίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν.* Δύναται δὲ καὶ καθ' ἑτέραν διάνοιαν φυσικῶν λόγων ἀποδιδόναι διὰ τούτων ἡ λέξις, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν μὲν τῇ νεότητι δίκην ἀπαλῆς χλόης βλαστῶσης, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἀνθούσης· εἶθ' ὕστερον ἐπὶ γήραος οὐδὲ ἀποπιπτούσης, οὐκ ἄλλως ἢ πρῶτον σκληρυνομένης κατὰ τὸ γῆρας, ἔπειτα παντελῶς ξηρανομένης. Ἐσπέραν δὲ σημαίνει ταῦτα τελευταῖα τῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς.

Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου· ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. Ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ σου ἐξελλίπομεν. Ὁ Σύμμαχος· *Προσέθηκας τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀντιπρός σου, τὰς ἀμελείας ἡμῶν φαίνεσθαι τῷ προσώπῳ σου.* Πᾶσαι γὰρ αἱ ἡμέραι ἡμῶν διέδρασαν, ἐν τῷ χόλῳ σου ἀνηλώθημεν. Καὶ ταῦτα λέγειν ἀρμόζει τῇ παρουσίᾳ καταστάσει τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ περιτομῆς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς πᾶσαι αἱ πρότεροι ἡμέραι αὐτῶν ἐξέλιπον, ὅτε ἡ ἑσπέρα αὐτοὺς κατέλαβε, καὶ ὅτε ἐξέλιπον ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ πάλαι μὲν παρῆει καὶ ὑπερέβαινε τὰς ἀνομίας αὐτῶν, μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν ἐπληροῦτο εἰς αὐτοὺς τὸ· *Οὐκ ἔτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν· διὸ φησιν·* Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου, καὶ, Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. Ἄνθ' οὗ σαφέστα-

⁸⁷ Matth. xiv, 25. ⁸⁸ Matth. xxiv, 45. ⁸⁹ Jer. xxv, 12, 14.

ρον ὁ Σύμμαχος ἀπέδωκεν εἰπών· Τὰς ἀμελείας ἡμῶν φάινεσθαι τῷ προσώπῳ σου Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡσεὶ ἀράχην ἐμελέτων. Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἕν αὐτοῖς ὄ' ἔτη. Ἐὰν δὲ ἕν δυναστείας ὀδοῦχοικου ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. Ἐνταῦθα κατὰ καιρὸν παραθετόν τὴν Ἡσαίου προφητεῖαν, δι' ἧς φησιν· Ὡὰ ἀσπίδων ἐβήξαν καὶ ἰστῶν ἀράχνης ὑφαίνουσι. Ταῦτα δὲ ἐθέσπιζεν ὁ Προφήτης, ἀναπέμπων τὸν λόγον ἐπὶ τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ τὴν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καθ' ἣν οἱ ἄρχοντες αὐτῶν δίκην ὄρνιθος τικτούσης τὰ ἐαυτῶν ἀπογεννώμενα τοσαῦτα προβάλλονται, ὡς ἀσπίδος ὁμοιοῦσθαι γεννήμασι διὰ τὸν ἐνιέμενον ὑπ' αὐτῶν τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βλασφημίας ἰὸν καὶ τῆς ἄλλης εἰς αὐτὸν ἀπιστίας. Πάλαι μὲν οὖν ὑφαίνον χιτῶνας τῷ ἀρχιερεὶ καὶ στολάς ἁγίας· νῦν δὲ πᾶσαν τὴν ὕφην αὐτῶν καὶ τὴν διὰ τοῦ λόγου κατασκευαζομένην διδασκαλίαν, ἣν διὰ τῆς τῶν θείων Γραφῶν συμπλοκῆς τε καὶ ὑφάνσεως προβάλλονται, ἀράχνης ὑφάσματι παρείκασεν ὁ προφητικὸς λόγος. Διὸ φησιν· Ἰστῶν ἀράχνης ὑφαίνουσι. Καὶ ὁ παρῶν δὲ ψαλμοῦς, τὴν ἐκ προσώπου αὐτῶν περιέχων ἐξομολόγησιν, φησὶ· Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχην ἐμελέτων. Ἐντικρυς γὰρ τὰς μελέτας τῶν Γραφῶν ἐν αἷς κατατριβόνται, καὶ τὰς δευτερώσεις, δι' ὧν ὑφάσματά τινα διδασκαλίας δοκοῦσιν ἀπεργάζεσθαι, ἀράχνης ἀπέικασεν ἔργους. Ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν μόνην φασὶν εἶναι τὴν πρόσκαιρον ἐν ὃ καὶ π' ἔτεσι συμπειριουμένην. Τοῦτο δὲ φασὶ ἐπαγγελλομένην ἀπογιγνώσκοντες.

Ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης καὶ παιδευθησόμεθα. C
 Τίς γνώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου ἐξαριθμῆσαι; τὴν δεξιάν σου οὕτως γνώρισον, καὶ τὸς παιδευμένους τῇ καρδίᾳ ἐκ σοφίᾳ. Ἄντι τοῦ, Ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης καὶ παιδευθησόμεθα, ὁ Σύμμαχος φησὶ· Τμηθέντες γὰρ ἄφνω ἐκπεταννόμεθα. Ἔχεται δὲ τῆς προδηλωθείσης διανοίας καὶ ὁ παρῶν λόγος. Τὰ γὰρ ἔτη ἡμῶν, φησὶ, τὰ τῆς προσκαιροῦ ζωῆς εἰς ὃ καὶ π' ἀριθμὸν ἐτῶν συντείνει· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμῶν ἐλπίς, μεθ' ἣν οὐδεμία ἄλλη ἡμᾶς διαδέξεται· τμηθέντες γὰρ ἄφνω κατὰ τὴν τελευτήν, ἐκπεταννόμεθα· μετὰ δὲ ταῦτα τί ποτε ἡμᾶς διαδέξεται, τίς οἶδε; Τίς γὰρ ἐρμηνεύσει δύνатаι, ἢ καὶ ἀκριβῶς γνώσει καὶ ἐξεπέειν, ὅποια τίς ἐστὶν ἡ μετὰ ταῦτα τοῦς ἀμαρτωλοῦς καταληφόμενη ὀργή; Διὸ φησὶ· Τίς γνώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου; Τίς δὲ οἶός τέ ἐστιν ἐξαριθμῆσθαι τὴν δεξιάν σου; Ἀλλὰ σύ γε ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐντεῦθεν ἤδη γνώρισον τὴν δεξιάν σου, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς νοεῖν τε αὐτὴν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀπαριθμεῖσθαι. Δεξιάν δὲ Θεοῦ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ πολλάκις ἐδίδαξαν οἱ ἱεροὶ λόγοι. Παιδεύονται τοίνυν οἱ δηλούμενα μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν εὐχεσθαι καταξιοθῆναι πρῶτον μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ πραΰτητος, ὡς ἂν παιδευθεῖεν δι' αὐτῆς· Ἐπειτα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ,

A *rent vultui tuo. Anni nostri sicut aranea meditabantur. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor. Hic opportune adjiciatur Isaiaë prophetia, qua ait, Ora aspidum eruperunt, et telam araneæ texunt* 60. Hæc porro vaticinatus est Propheta, sermonem ad populi post adventum Salvatoris nostri statum referens, quo principes eorum eeu gallina pariens, eam emittebant prolem, quæ ob immissum ab illis virus blasphemix in Christum, et ob reliquam circa illum incredulitatem, posset aspidum fetui comparari. Olim quidem sacerdoti texebant vestes, et stolas sanctas; nunc autem totam eorum texturam, et totam apparatus illam verbi doctrinam, quam per divinarum Scripturarum complicationem et texturam producut, araneæ telis conferunt prophetico sermo. Quapropter ait, *Telam araneæ texunt*. Præsens quoque psalmus ex eorum persona confessionem emittens, ait, *Anni nostri sicut aranea meditabantur*. Aperte namque meditationes Scripturarum in quibus ætatem conferunt, et deuteroseos, sive secundas traditiones eorum, quibus telas quasdam doctrinæ videntur adornare, araneæ opificis comparat. Imo etiam vitam suam temporaneam solum esse dicunt, septuaginta vel octoginta annis circumscriptam. Id porro aiunt de æterna et futura vita, quæ religiosis viris promittitur, desperantes.

τὴν αἰώνιον καὶ μέλλουσαν ζωὴν τὴν τοῖς θεοφιλέσι

VERS. 11, 12. *Quoniam supervenit mansuetudo et erudiemur. Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo furorem tuum dinumerare? dexteram tuam sic notam fac, et eruditos corde in sapientia. Pro illo, Quoniam supervenit mansuetudo, et erudiemur, Symmachus ait, Succisi enim, repente avolamus. Superius memoratæ sententiæ hic sermo insistit. Nam ait, anni nostri hujus temporaneæ vitæ in septuaginta vel octoginta annorum numerum producutur: et hæc nostra spes est, post quam nulla alia nos excipiet. Succisi enim repente in tempore obitus, avolamus: postea vero quid nos excepturum sit quis novit? Quis enim explicare potest, aut quis accurate nosse potest ac dicere, quæ sit ira illa, quæ post hanc vitæ peccatorum invasura est? Ideo ait, Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo iram tuam? Quis dinumerare potest dexteram tuam? Sed tu Deus hic nobis dexteram tuam notam fac, ut possimus illam intelligere, et virtutes ejus dinumerare. Dexteram porro Dei, Christum ejus esse, plerumque docuerunt sacræ litteræ. Ihi itaque jam memorati instituuntur, ut post confessionem conferri sibi precentur, primo Dei mansuetudinem, ut ab illa erudiantur, deinde dexteram ejus, scilicet cognitionem Christi ipsius, et mirabilium ejus virtutum, ut horum notitia meliores evadant, et ut mente eruditi, Dei sapientiæ con-*

60 Isa. LIX, 5.

sortes sint : Christus autem est Dei virtus et Dei sapientia “.

ἄν, παιδευθέντες τὴν διάνοιαν, μετάσχοιεν τῆς τοῦ σοφίας.

VERS. 13-17. *Convertere, Domine, usquequo, et deprecabilis esto super servos tuos. Repleti sumus mane misericordia tua, et exsultavimus et delectati sumus omnibus diebus nostris. Latati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Et respice in servos tuos et in opera tua, et dirige filios eorum : et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige. Post confessionem in præcedentibus traditam, congruenter Moyses orandi modum tradit iis ex Israele, qui post Salvatoris nostri adventum lapsi sunt, ut post premissa, hæc, quæ jam traduntur, precando dicant : quorum sententiam clarius interpretatus Symmachus est hoc pacto : *Convertere, Domine, usquequo ; deprecabilis esto super servos tuos. Satia nos matutina misericordia tua, ut dormiamus et lætemur omnibus diebus nostris. Lætifica nos omnibus diebus, quibus nos affixisti, annis in quibus vidimus mala. Appareant apud servos tuos opera tua, et dignitas super filios nostros : et sit pulchritudo Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum firma fac super nos, et actionem manuum nostrarum perfice. His porro docet, ut matutinam misericordiam consequi postulent, ut ortu Salvatoris dignentur. Matutinam quippe misericordiam Christi eam dicit esse, quæ ad omnes homines oritur. Nam ut olim priori populo matutinum tempus fuit, quo in Ægypto degens inspectione donatus est ; sic in novissimo dierum matutina misericordia omnibus gentibus effulsit per salutarem orientem, quam memorati illi homines postulare docentur in oratione ; imo etiam inter alia dicere, *Et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et appareant apud servos tuos opera tua, et dignitas tua, et pulchritudo Domini Dei nostri ;* ut et ipsi divina Salvatoris præsentia dignentur, necnon divina ejus gloria ac pulchritudine, de quo dictum est, *Speciosus forma præ filiis hominum* “, ac insuper cæteris omnibus bonis quæ in Christo Dei intelligi possunt.**

σωτηρίου θεοφανεας, καὶ τῆς ἐνθέου δόξης αὐτοῦ, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν γυμνωτῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγαθῶν.

XC.

VERS. 4, 2. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in tegumento Dei cæli commorabitur.* Hic psalmus inscriptione caret. An forte neque psalmus est, sed prophetia quædam profundiores de Christo ac de iis, quæ in ipso consummata sunt, sermones complectens ? Hæc porro quæ jam tractamus multam habent cum præcedenti psalmo discrepantiam. Nam ille quidem per Moysis orationem, extremam Ju-

“ I Cor. 1. 21. “ Psal. xlii, 5.

Α τῶν τε παραδέξων αὐτοῦ δυνάμεων, ὡς ἂν βελήσων αὐτῶν γένοιτο ἀπὸ τῆς τούτων γνώσεως, καὶ ὡς Θεοῦ σοφίας· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ

Ἐπιστρέψον, Κύριε, ἕως πότε, καὶ παρακληθητι ἐπὶ τοὺς δούλους σου. Ἐρεπλήσθημεν τῷ πρωτῷ τοῦ ἔλέους σου, καὶ ἠγαλλιασάμεθα καὶ εὐφρανθήμεν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Εὐφρανθήμεν ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώσας ἡμᾶς, ἐτῶν ὧν εἶδομεν κακὰ. Καὶ ἴδε ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου, καὶ ὀδήγησον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν· καὶ ἕστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. Ἀκολουθῶν μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν τὴν διὰ τῶν προτεινομένων παραθεύσαν, ἐτι τὴν προσευχὴν ὁ Μωϋσῆς διδάσκει τοὺς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν ἀποπεπτωκότας τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς τὸ λέγειν αὐτοὺς προσευχομένους, μετὰ τῶν ἀποδοθέντων καὶ τὰ προκείμενα· ὧν τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἐρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον· Ἐπιστρέψῃθι, Κύριε, ἕως πότε· παρακληθητι ὑπὲρ τῶν δούλων σου. Χάρτισσον ἡμᾶς ὄρθρινου ἔλεους σου, ἵνα ὑπνώσωμεν καὶ εὐφρανάμεθα ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Εὐεραρον ἡμᾶς πάσας ἡμέρας ὡς ἐκάκωσας ἡμᾶς, ἐτι ἐν ὄλκι εἶδομεν κακὰ. Φανήτω παρὰ τοῖς δούλοις σου τὰ ἔργα σου, καὶ τὸ δέξομαι ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· καὶ ἕστω τὸ κάλλος τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐδραΐα ποιήσον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν πράξιν τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐπιτέλεσον. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων αἰτεῖσθαι τυχεῖν τοῦ ὄρθρινου ἔλεους, ὡς ἂν καταξιωθεῖεν τῆς ἀνατολῆς τοῦ Σωτῆρος. Τὸ ὄρθρινον γὰρ ἔλεος Χριστοῦ τὸ ἐπὶ πάντας ἀνατεῖλαι ἀνθρώπων. Ὡς γὰρ πάλαι γέγονε πρωτὰ τῷ προτέρῳ λαῷ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν ἧς κατηξιώθησαν ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντες, οὕτως ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τὸ ὄρθρινον ἔλεος τοῖς πᾶσιν ἐξέλαμψε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς σωτηρίου ἀνατολῆς, ἧς καταξιωθῆναι διδάσκονται οἱ ἠμωθέντες διὰ τῆς προσευχῆς αἰτεῖν· ἀλλὰ καὶ λέγειν μετὰ τῶν ἄλλων· Καὶ ἕστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ φανήτω παρὰ τοῖς δούλοις σου τὰ ἔργα σου καὶ τὸ κάλλος Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ καταξιωθεῖεν τῆς τοῦ τε κάλλους, περὶ οὗ εἰρηται, Ὁραῖος κάλλει ἀπάντων τῶν κατὰ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐπινοουμένων.

LI.

Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀβυσθῆσται. Ἀνεπίτητος ὁ ψαλμὸς. Μήποτε δὲ οὐτε ψαλμὸς τυγχάνει, ἀλλὰ τις προφητεία βαθυτέρους περιέχουσα λόγους περὶ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελειομένων ; Πολλὴν δὲ ἀσυμφωνίαν ἔχει τὰ προκείμενα πρὸς τὸν ἀνωτέρω ψαλμὸν τὴν ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἐσχάτην ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διὰ τῆς Μωϋσέως

προσευχῆς ἐθέσπιζεν· ὁ δὲ παρὼν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ πειρατήρια τοῦ κατὰ Κύριον τελειουμένου περιέχει· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασμὸν προφητεύει, ὅτε ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἐρήμον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι νίκην αὐτοῦ. Τί δὲ οὐνοφθινὸς ὁ προφητικὸς λόγος; Ὁ μὲν πρότερος λαὸς ὁ διὰ τῆς προηγουμένης Μωϋσέως προσευχῆς ἀποκλαυσάμενος ὁμολογεῖ φάσκων, Ὅτι ἐξελλομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, καὶ τὰ λοιπὰ, ὅσα ἐδηλοῦτο διὰ τῶν ἐμφερομένων· ὁ δὲ μέλλον συστήσεται μετ' ἐκεῖνον τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ λαὸς, ἐπὶ τῇ βοθειᾷ τοῦ Ὑψίστου πεποιθὺς, καὶ αἰεὶ ἐν αὐτῇ κατοικῶν, ἀτάραχος καὶ ἀσάλευτος διαμένει· ὡς ἂν, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ αὐλιζόμενος, οὐδένα τε τῶν πειρασμῶν ἐπιστραφήσεται, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστῳ ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, ἐλπιδίᾳ ἐπ' αὐτόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοθειᾷ τοῦ Ὑψίστου, ὁ μὲν Σύμμαχος, Ὁ κατοικῶν ὑπὸ σκέπῃ τοῦ Ὑψίστου· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, Ὁ καθήμενος ἐν ἀποκρύφῳ Ὑψίστου, ἐκδεδωκασί· σημαίνοντος τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Θεὸν ἐν Χριστῷ ἀγωνιζομένου τὸ ἐδραῖον καὶ ἀπτότητον τῆς διανοίας, καὶ ὡς ἐν ἀποκρύφῳ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐνοικίος ἐγκαθίσταται καὶ βοηθὸς αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Πάλιν δὲ ἀντὶ τοῦ, Ἐκ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ· αὐλισθήσεται, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐν σκέπῃ ἰκανοῦ αὐλισθήσεται· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐπὶ σκιᾶν τοῦ ἰκανοῦ ἑνυκτερεύων, εἰρήχασιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐν προοιμίῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διελάλησε· τὰ δ' ἐξῆς αὐτῷ προσφωνεῖ, καὶ τὸν πάντα λόγον εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀποτείνεται, ἦτοι τοῦ τῷ Χριστῷ ἀγωνιζομένου καὶ νικῶντος, ἢ καὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοουμένου ἀνθρώπου, ᾧ δίκην ὄργανου κέχρητο ὁ προῶν τοῦ Θεοῦ Λόγος· καὶ γὰρ οὗτος, ἐν βοθειᾷ κατοικῶν τοῦ Ὑψίστου, ὑπὸ τὴν ἀκέπην ἠύλλετο τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ Θεοῦ Λόγου, ἐπισκιάζοντος αὐτῷ τῇ αὐτοῦ θεότητι, εἶχε τε ἀντιλήπτορα καὶ καταφυγὴν καὶ ἐλπίδας αὐτοῦ τὴν πληροῦσαν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμιν. Ὡστερ δὲ σῶμα Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπειον αὐτοῦ ὄργανον ἐχημάτισεν, οὕτω καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ Χριστοῦ σῶμα προστηγόμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.

Εἰκότως τοιγαροῦν τὰ ἐν τοῖς προκειμένοις λεγόμενα ὡς περὶ τοῦ σώματος Χριστοῦ ἀναφέροντ' ἂν καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπειον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ τελειούμενον. Ὡν οὕτως εἰρημένων, ἐξῆς ὁ λόγος διεξέρχεται ὅσα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπάρξει τῷ κατοικοῦντι ἐν βοθειᾷ τοῦ Ὑψίστου καὶ αὐλιζομένῳ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ, λέγοντι τε τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπιδίᾳ ἐπ' αὐτόν. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ περὶ αὐτὸν γενησόμενα, καταλέγει διὰ τῶν ἐπομένων· Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται με ἐκ παγίδος θηρευτῶν, ἀπὸ λόγου ταραχῶδους. Ἐν τοῖς μεταφράσιν αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας

daicæ gentiæ abjectionem uicinabatur; hic uero certamina et tentationes ejus qui secundum Dominum consummatur, complectitur; imo etiam Sēuatoris nostri in deserto tentationem prænuñtiat, quando assumptus est a Spiritu in deserto, ut tentaretur a diabolo, prædicitque ejus in omnibus uictoriam. Quid itaque ait propheticus sermo? Prior quidem populus, qui in præcedenti Moysis oratione plorabat, hæc confitebatur, Quia defecimus in ira tua, et cætera, quæ ibidem declarantur; populus uero qui post illum a Deo per Christum constituendus erat, adjutorio Altissimi confusus, in ipsoque semper habitans, perturbatione et commotione uacuuus manet; utpote qui sub tegumento Dei sedes habeat, tentationumque nullam auersabitur, sed in singulis dicit Domino: Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum. Pro illo autem, Qui habitat in adjutorio Altissimi, Symmachus, Qui habitat sub tegumento Altissimi; Aquila uero et quinta editio, Qui sedet in abscondito Altissimi, ediderunt. Quo significatur ejus, qui secundum Deum in Christo concertat, firmitas et imperterritus animus, et quomodo in recessu animæ ejus habitet sedeatque adjutor ejus Altissimus. Rursumque, pro illo, In tegumento Dei cæli commorabitur, Aquila, In tegumento fortis commorabitur; Symmachus autem, Sub umbra fortis pernoctans, interpretati sunt. Sed hæc quidem quasi in procæmiis Spiritus sanctus locutus est: quæ sequuntur autem ad eum dirigit, totumque sermonem ad ejus personam refert, qui pro Christo concertat ac superat; sive etiam ad hominem qui in Salvatore esse intelligitur, quo ceu instrumento usum est Dei Verbum quod præexistebat. Etenim ille in adjutorio Altissimi habitans, sub tegumento inhabitantis in se Dei Verbi commorabatur, qui deitate sua ipsum inumbrabat; atque is in susceptorem, refugium et spem habebat ipsam Dei Verbi uirtutem, qua replebatur. Quemadmodum autem Christi corpus humanum illius instrumentum erat; sic et populus ejus, Christi corpus a sancto Apostolo uocatur his uerbis: Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte⁹⁹.

Merito igitur quæ hic quasi de corpore Christi dicuntur, etiam ad humanitatem Saluatoris nostri referantur, atque ad eum qui in ipso consummatus est. Quæ cum hac ratione dicta sint, deinceps enarratur, quanta a Deo conferenda sint in eum, qui habitat in adjutorio Altissimi, et sub tegumento Dei commoratur, ac dicit Domino, Susceptor meus es, et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum. Quænam autem illi conferenda sint in sequentibus narrat: — Vers. 3-9. Quoniam ipse liberabit me de laqueo uenantium, et a uerbo turbulento. In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scito circumdabit te ueritas ejus, non timebis a ti-

⁹⁹ 1 Cor. xii, 27.

more nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, a ruina et demonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis. Quoniam tu spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum. Insultus plurimos in eum fore prænuntiat, qui in vaticinio enuntiat. Hic vero perrarus erat et mirabilis, in abscondito Altissimi sedens, sub umbra fortis commorans et Domino dicens, *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum*; sive secundum Aquilam, *Deus meus, confidam in illo*; aut secundum Symmachum, *Deus meus, et bonam fiduciam habebō in illo*. Adversus eum igitur, qui eo quo dictum est modo in Dei auxilio repositus erat, insidiæ quædam et conjurationes sexcentorum hostium insurrexerunt: quæ scilicet laquei venantium, sermones turbulentis, timor nocturnus, sagitta volans in dies, negotium perambulans in tenebris ruina demonii meridiani vocatæ sunt: ad hæc vero, millia e: decem millia; ita ut millia sinistram; decem vero millia dexteram ejus occuparent. Nam hæc dextris partibus, utpote firmioribus et fortioribus, insidiabantur. Ait vero nullum horum eum qui in vaticinio fertur attingere posse. Præterea dicitur eum incessurum esse non modo supra serpentes et scorpiones, nam hæc modica erant; sed super aspidem et basiliscum, et conculcaturum esse leonem et draconem: quæ sane inter feras et reptilia principem obtinent locum. Existimo autem his principes hujus sæculi significari, necnon invisibiles et primarias potestates. Verumtamen qui in prophetia fertur omnes simul conculcaturus esse dicitur. Nam *super aspidem, inquit, et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.*

ἀρχοντικὰς δυνάμεις, Πλὴν ὁμῶς ὁ προφητευόμενος γὰρ, φησὶν, ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλλικόν, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα.

Quis igitur hic fuerit, cui talia competere possint; et quis populus quem decem millia inimicorum ad dexteram oppugnant, ad alterum vero latus millia, neque audent ad eum accedere, sed coram eo cadunt; age disquiramus. Dico autem aliquo modo posse hæc referri ad hominem in Christo consummatum; qualis erat Paulus, qui dicebat, *Scio hominem in Christo*⁶⁴: et ad omnes qui perinde atque ille dicere possint, *Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius*⁶⁵? ac rursum, *Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque instantia, neque futura, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu*⁶⁶: ad hæc vero quisquis dicere potest, *Sed in his omnibus superamus*⁶⁷, dignus sane fuerit ut de ipso hæc voces proferantur. Talis quippe homo habitans in adjutorio Altissimi, et in tegumento Dei

αὐτοῦ ἐλπίζει. Ὁπλῶ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερνοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μισημένου. Περσεύεται ἐκ τοῦ κλιτοῦ σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγισί. Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καταποήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ἔσται. Ὅτι σὺ ἡ ἐλπίς μου, τὸν Ὑψίστον ἔθου καταφυγῆν σου. Πολλὰς ἐπαναστάσεις ὁ λόγος προαγορεύει γενήσεσθαι τῷ προφητευόμενῳ. Οὗτος δὲ ἦν σπάνως τις καὶ θαυμαστός, ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ Ὑψίστου καθήμενος, ὑπὸ τῆν σκιάν τοῦ ἱκανοῦ αὐλιζόμενος, καὶ λέγων τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου καὶ καταφυγῆ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ὁ Θεός μου, πεποιθήσω ἐν αὐτῷ· ἢ, Ὁ Θεός μου, καὶ εὐθαρσῆσω ἐν αὐτῷ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Τούτῳ δὲ οὖν τῷ τῶν εἰρημένων τρόπῳ ἀνακειμένη τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ ἐπιβουλεύεινες καὶ συσκευαὶ μυρίων κατ' αὐτοῦ στρατευομένων ἐπανέστησαν· παγίδες γούν θηρευτῶν ὠνομάσθησαν, καὶ λόγοι παρακώδεις, καὶ φόβος νυκτερινός, καὶ βέλος πετόμενον ἡμέρας, καὶ πρᾶγμα ἐν σκότει διαπορευόμενον, καὶ σύμπτωμα δαιμονίου μισημένου· καὶ πρὸς τοῦτους ἅπασιν χιλιάδες καὶ μυριάδες· ἀ μὲν χιλιάδες τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ ἀπολαμβάνουσαι, αἱ δὲ τὰ δεξιὰ μυριάδες. Αὐταὶ γὰρ τοῖς δεξιῶς ὡς ἐν κραταιότεροις καὶ ισχυροτέροις μέρεσιν ἐπεδούλευον. Τούτων δὲ πάντων οὐδὲν προσψάειν τῷ περιούσιῳ λόγῳ προφητεύει. Ἐτι δὲ πρὸς τοῦτους ἐπιθήσεσθαι λέγεται, (1) οἱ καὶ ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων· μικρὰ γὰρ ἦν ταῦτα· ἀλλ' ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλλικόν, καταπατήσῃν τε λέοντα καὶ δράκοντα· ἃ δὲ βασιλικώτατα καὶ ἀρχικώτατα τῶν ἐν θηρίοις καὶ ἐρπυστοῖς τυγχάνει. Οἶμαι γούν διὰ τούτων τοὺς ἔρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου σημαίνεσθαι, καὶ τὰς ἀοράτους καὶ καταπατήσῃν ἀθρόως λέγεται τὰς πάσας. Ἐπιθήσῃ

Τίς οὖν γένοιτ' ἂν τοιοῦτος, ὡς ἐφαρμύζειν αὐτῷ δύνασθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ δεῖ ὁ λαὸς μὲν ἐχθρῶν μὲν μυριάδας ἐπιστρατεύεται αὐτοῦ τοῖς δεξιῶς, τοῖς δὲ κατὰ θάτερον μέρος χιλιάδας, μὴ τολμῶν δὲ αὐτοῦ προσψάειν, καταπίπτειν δὲ ἐμπροσθεν αὐτοῦ, φέρε κατανοήσωμεν. Φημὶ δὲ κατ' ἓνα τρόπον ἀναφέρεισθαι ταῦτα ἐπὶ τὸν ἐν Χριστῷ τετελειωμένον ἄνθρωπον· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Ὀίδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ* ἐπὶ πάντα τὸν ὁμίως ἐκείνῳ λέγειν δυνάμενον· *Τίς ἡμᾶς χωρῖσται ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; Ὀλίγη, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχηρα;* καὶ πάλιν· *Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ὑψώματα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κλιεῖς ἐτέρα δυνησεται ἡμᾶς χωρῖσται ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὁ δὲ πρὸς τοῦτους οἷος ὢν λέγειν· Ἀλλ' ἐν τοῦτοις πᾶσιν ὑπερνικώμεθα, ἄξιος ἂν γένοιτο τοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ λεχθῆναι τὰς προ-*

⁶⁴ II Cor. xii, 2. ⁶⁵ Rom. viii 35. ⁶⁶ ibid. 38, 59. ⁶⁷ ibid. 37.

(1) Ὁ: μῆ.

κειμένας φωνάς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, κατοικῶν ἐν βο-
 θείᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ αὐλιζό-
 μενος, ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ
 καταφυγῇ μου, ὁ Θεός, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν.
 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διαθέσει τελεία εἰρηκότος, θεσπίζει
 αὐτῷ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ὅτι δὴ ἀσφαλῆ εἶλατο φύλακα,
 καὶ καλὴν ἐκτήσατο καταφυγὴν τὸν Κύριον. Τοιοῦτον
 γὰρ ἔχων βοηθὸν καὶ πρόμαχον καὶ ὑπερασπιστήν,
 οὐδένα τῶν ἐχθρῶν φοβηθήσεται, ἅτε αὐτοῦ τοῦ
 Κυρίου βουμένου αὐτὸν ἐξ ἀπάντων. Καὶ γὰρ ἐκ
 παγίδος θηρευτῶν ἐξελεῖται αὐτόν, καὶ ἀπὸ λόγου
 παραώδους τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει αὐ-
 τῷ· καὶ πάντα δὲ τὰ ἐξῆς κατηριθμημένα ἐπὶ πάντα
 τὸν ἐν Χριστῷ τέλειον ἄνθρωπον ἀνευχεθήσεται, καὶ
 ἐπὶ τὸ σῶμα δὲ Χριστοῦ, ἦτοι τὸν ἐκ τελείων ψυχῶν
 κατεσκευασμένον μαρτύρων χορὸν· ἢ τὴν τελείαν
 Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρεστήσατο, μὴ
 ἔχουσαν σπιλον ἢ βυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Ὁ γοῦν
 ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσει ἐπηγγελμένος τὴν Ἐκ-
 κλησίαν αὐτοῦ, ὡς μὴ πύλας ἕδου κατισχύσει αὐτῆς,
 αὐτὸς αὐτῆς καὶ φύλαξ καὶ φρουρός ἔσται, περι-
 φράττων αὐτὴν καὶ ἀσφαλιζόμενος, πρὸς τὸ μὴ τὰς
 πύλας τοῦ ἕδου κατισχύειν αὐτῆς. Διὸ τῇ τοιαύτῃ
 Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ τοιοῦτῳ δὴ Χριστοῦ μαρτύρων
 χορῷ, τῷ κατοικίᾳ μὲν μηδαμῶς ἔχοντι ἐπὶ γῆς,
 δυναμένῳ δὲ λέγειν, *Ἡμῶν δὲ τὸ κολλεῦμα ἐν
 οὐρανοῖς ὑπάρχει, λεχθήσεται· Ὁ κατοικῶν ἐν
 βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐ-
 ρανοῦ αὐλισθήσεται.* Εἴτ' ἐρεῖ μὲν αὐτὸς τῷ Κυρίῳ,
 εὖ εἶλατο κατοικεῖν ὑπὸ τὴν σκέπην· Ἀντιλήπτω
 μου εἰ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ
 ἐπ' αὐτόν. Κτησαμένῳ δὲ αὐτῷ τοιοῦτον φύλακα καὶ
 τοιοῦτον σωτήρα καὶ βοηθὸν ἐπιγραφάμενον λεχθή-
 σεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ὡς ἄρα εἴη καλὴν
 εὐράμενος ἑαυτῷ μερίδα καὶ τεῖχος ὄχυρον, ὅπλον
 τε ἄμαχον τὸν ἑαυτοῦ Κύριον. Τοῦτον γὰρ ἔχων ἐν
 ἀσφαλεῖ καὶ ἀμερίμῳ οἰκήσει, ἅτε κατοικῶν ἐν
 βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ ἱκανοῦ αὐλιζόμενος.

Εἰ γοῦν ποτε, φησὶν, οἱ τῶν ἀνθρωπείων ψυχῶν
 θηρευταί, ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι δυνάμεις κατὰ τὸ
 σύνθηδες αὐτοῖς παγίδας λαθραίας ἐγκρύπτοντες,
 προβάλλεσθαι κατὰ σοῦ πειρῶντο, οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται
 πλῆον· ὅτι αὐτὸς Κύριος ῥύσεται σε ἐκ παγίδος θη-
 ρευτῶν, *Ἡ παγὶς συνετρίβη, καὶ ἡμεῖς ἐβρόσθη-
 μεν.* Εἰ δὲ καὶ λόγοις θορυβεῖν ἐπιχειροῖεν ἰέντες
 ἑαυτῶν τὸν τῆς ἀσεβείας ἴδν διὰ τῆς ἑαυτῶν γλώσσης,
 ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν πάλιν ὁ Κύριος ἀβλαβῆ τὸν
 ἑαυτοῦ ἄνθρωπον φυλάξει. Ἴνα μὴ ὁ φλογμὸς τοῦ τῶν
 ἀνθρώπων βίου καὶ ὁ τῆς κακίας καύσων, ἐπὶ πλεῖον
 ἔκκαυθεις, ἐξάψη τὰ κακὰ κατὰ τοῦ τῆς εὐσεβείας
 ἀληθοῦ, θεσπίζει φάσκων ὁ λόγος αὐτῷ· *Ἐν τοῖς με-
 ταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὅπδ τὰς
 πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιδίς.* Εἰ δὲ καὶ πολεμῶν στίφη
 πεπυρωμένα καὶ θανατηφόρα βέλγη λόγων ψευδῶν καὶ
 τῆς ἀληθείας ἐναντιῶν ἀκοντίζοι κατὰ τοῦ δηλουμένου,
 αὐτὸς μὲν ἡσυχάσει νόμῳ θεῶν παιδαργῶν λέγοντι·
 Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγή-

A commorans, dicit Domino : *Susceptor meus es et
 refugium meum, Deus, et sperabo in eum.* Hæc quip-
 pe ex perfecto et sincero affectu dicentem, vaticinatur
 divinus Spiritus tutum elegisse custodem, et
 pulchrum obtinuisse refugium, scilicet Dominum.
 Cum talem quippe adjutorem, propugnatorem et
 protectorem nactus sit, nullum inimicorum pertimescet,
 quia ipsum Dominus ex omnibus eruit. Et
 enim ex laqueo venantium liberabit eum, et a verbo
 turbulento, scapulis suis obumbrabit ei : pariterque
 omnia quæ sub hæc recensentur, ad quemvis in
 Christo perfectum hominem referentur; itemque ad
 corpus Christi, videlicet ad martyrum chorum ex
 perfectis animabus compositum; sive ad perfectam
 Ecclesiam ipsius, quam ipse sibi astare fecit, nulla
 macula aut labe aut quopiam simili affectam. Qui
 igitur Ecclesiam suam se supra petram fundaturum
 esse pollicitus est; ita ut portæ inferi nunquam
 prævaleant adversus eam, illius ipse et custos et
 præsidiarius erit, ipsam circummuniens et vallans,
 ne portæ inferi prævaleant adversus eam. Quamobrem
 hujusmodi Ecclesiæ, et hujusmodi Christi
 martyrum choro, qui habitaculum quidem nulla-
 tenus in terra habet, sed hæc fari potest, *Nostra
 autem conversatio in cælis est* ⁶⁸, dicitur, *Qui habitat
 in adjutorio Altissimi, in tegumento Dei cæli commo-
 rabitur.* Deinde dicit quidem ipse Domino, sub cu-
 jus tegumento habitare cooptavit, *Susceptor meus
 es et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum.*
 Cum autem talem custodem nactus sit, et talem
 sibi servatorem et adjutorem ascriperit, dicit illi
 Spiritus divinus, optimam ipsum portionem ade-
 ptum esse, murum firmissimum, inexpugnabile scu-
 tum, scilicet Dominum suum. Hunc quippe nactus,
 in tuto et sine sollicitudine deget, utpote qui habi-
 tet in adjutorio Altissimi, et in tegumento fortis
 commoretur.

Si itaque illi, ait, humanarum animarum venatores,
 invisibiles scilicet et occultæ virtutes, pro more
 solito laqueos clam occultantes, te unquam aggre-
 diantur, nihil proderit illis : quia ipse Dominus
 eruet te de laqueo venantium, *Laqueus contritus est,
 et nos liberati sumus* ⁶⁹. Quod si eum sermonibus
 quoque turbare tentaverint, impietatis suæ virus
 lingua emittentes, his etiam illæsum hominem
 suum Dominus servabit. Ac ne humanæ vitæ æstus
 et ardor malitiæ magis magisque incensus, contra
 pietatis athletam mala succendat, hæc sermo ipsi vaticinatur : *In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub ven-
 nis ejus sperabis.* Quod si inimicorum agmina, ignita
 et lethifera mendacium et cum vero pugnantium
 sermonum tela jaculentur adversus memoratum hominem,
 ille quidem quiescet, divinæ legi obtemperans
 quæ ait : *Dominus pro vobis pugnabit, et vos
 tacebitis* : opportune autem ipsi dicitur : *Scuto
 circumdabit te veritas ejus.* Ipsa namque Christi

⁶⁸ Philip. III, 20. ⁶⁹ Psal. CXXIII, 7.

doctrinæ veritas, virtutem magnam obtinens, eum circummuniet, in circuitu posita ac sculo tegens suo, ut ne, accedente nocte, et tenebris offusus, reformidet ille, aut præ metu turbetur; neque pariter in die immissa tela metuat. Per noctem autem et tenebras calamitatis tempora significat, in quibus nihil reformidaturum ait eum, qui scuto veritatis circummuniatur: per diem vero, tranquilla et pacata tempora indicat, in quibus inimici nostri sagittas eminus volantes, blasphema nempe et impia dicta, in nos emittere solent. Nam persecutionum tempore non eminus tela mittunt, sed cominus impetum facientes, nos universos devorare, utpote mortem expetentes nostram, conantur; ut aliquando ille eum potuit devoravit. At nos scuto jam memorato protecti, dicemus: *Nisi quia Dominus erat in nobis, cum exurgerent homines in nos, forte vivos deglutissent nos*⁷⁰. Neque nocte igitur neque interdiu quid contra nos poterunt inimici nostri propter Dominum propugnatorem nostrum. Quare dictum est: *Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris*; imo neque a ruina et demonio meridiano timebimus. Quod si millia et decem millia, sive invisibilia seu visibilia inimicorum et hostium, contra Christi populum et contra Ecclesiam ejus insurrexerint; omnes sane una virtus ejus uno momento destruet, ut nos ipsis oculis vindictam percipiamus. Ideo dicitur: *Verumtamen oculis tuis considerabis, et in retributionem peccatorum videbis*. Nos autem sermonis veritatem ipsa exemplorum interpretatione percepimus, conspecto variis temporibus Ecclesiam Christi impugnantium sine, qui confestim, nec longo post tempore a Deo debellati sunt. *καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ὄψει*. Ἡμεῖς δὲ τοῦ ἀλήφραμεν, κατὰ καιροὺς τὰ τέλη συνορῶντες τῶν τῆν καὶ οὐκ εἰς μακρὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πολεμηθέντων.

Hæc porro omnia, et cætera sub hæc memorata, ad hominem etiam qui in Christo est referentur, necnon ad omnes qui dicere valeant: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo Jesu*.⁷¹ Hic porro fuerit Christi chorus, qui ex sanctis et perfectis Dei martyribus constat, quique ad sanguinem usque pro veritate decertavit, et bravia victoriæ cum Deo partæ adversus inimicos retulit. Hæc item, quæ dicta sunt, Christi homini coaptabuntur: hoc enim declarat dictorum series. Nam cum ad quempiam dixisset: *Quoniam ipse liberabit de laqueo venantium, et a verbo turbulento*, et: *In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis*; et cum eundem alloquens subdidisset: *Scuto circumdabit te veritas ejus*; et illud: *Non timebis a timore nocturno*; itemque: *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit*; et adjecisset: *Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis*; cum omnia singulariter quasi de uno locutus esset,

σθεσθε· λεχθήσεται δὲ αὐτῷ κατὰ καιρὸν τὸ, "Ὁκλήρ κωκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. Αὕτη γὰρ ἡ ἀλήθεια τῶν Χριστοῦ δογματικῶν, μεγάλην κακτικὴν δύναμιν, τὸν ἔχοντα αὐτὴν περιφράζει, κυκλῶσαι αὐτὸν, καὶ περιβάλλουσα τῷ εαυτῆς ὄπλῳ, πρὸς τὴν μήτε νυκτὸς ἐπελοῦσης, μήτε σκοτίας καταλαβούσης δεδιέναι, μηδ' ὑπὸ φόβῳν ταραττεσθαι, μήτε τῶν ἐν ἡμέρᾳ πεμπομένων βελῶν φροντίζειν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῆς νυκτὸς καὶ τῆς σκοτίας τοὺς περιστάτικους καιροὺς, καθ' οὓς φησι μηδὲν φοβηθήσεσθαι τὸν ὑπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας ὄπλου περιπεφραγμένον· διὰ δὲ τῆς ἡμέρας τοὺς ἐν γαλήνῃ καὶ εὐδίᾳ καὶ εἰρηρικῇ καταστάσει, καθ' οὓς πόρρωθεν βέλη πετόμενα καθ' ἡμῶν πέμπειν εἰκόσασιν οἱ ἐχθροὶ, τοὺς βλασφημοὺς καὶ ἀσεβεῖς ἑαυτῶν λόγους. Κατὰ γὰρ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς, οὐ πόρρωθεν ἐστῶτες βέλη πέμπουσιν, ἀλλ' ἐγγύθεν ὀρμώντες, καταπιεῖν ἡμᾶς ὄλους ὅλα θανάτου φόβοι πειρῶνται· ὡς κατέπτε τότε ἰσχυρῶς. Ἄλλ' ἡμεῖς γε, τῷ δηλωθέντι ὄπλῳ πεφυλαγμένοι, ἐροῦμεν· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἐν τῷ ἐπαναστῆναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς, ἄρα ζῶντας ἂν κατέπιον ἡμᾶς*. Οὐδ' οὖν ἡμέρας οὔτε νυκτὸς δυνησονται τι καθ' ἡμῶν οἱ ἐχθροὶ διὰ τὸν ὑπερμαχοῦντα ἡμῶν Κύριον. Διὸ λέλεκται· *Ὁὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου*· ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μισημένου φοβηθήσῃμεθα. Εἰ δὲ καὶ χιλιᾶδες καὶ μυριάδες ὀπλοφόρων ἢ καὶ ὀρατῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων κατὰ τὸ λαοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐπανασταίην, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀθρόως ὁμοῦ καὶ πᾶσας ἢ αὐτοῦ δυνάμεις ἐν μιᾷ ῥοπῇ καθελεί, ὡς αὐτοὶ ὀφθαλμοῖς παραλαβὴν ἡμᾶς τὴν ἐκδόκῃσιν. Διὸ λέλεκται· *Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις*, λόγου τὴν ἀλήθειαν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐρμηνης παρεκκλησίαν τοῦ Θεοῦ πολεμησάντων, παραχρημάτε

Πάντα δὲ ταῦτα καὶ τα τούτοις ἐξῆς ἐπιλεγόμενα ἐπὶ τὸν ἐν Χριστῷ ἄνθρωπον ἀνενεχθήσεται, καὶ ἐπὶ πάντα τὸν ὁδόν τε λέγειν· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυνάμουντι με Χριστῷ Ἰησοῦ*. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ Χριστοῦ χορδός, ὁ ἐξ ἀγίων καὶ τελείων Θεοῦ μαρτυρίων συνεστῶς, ὁ ἐξ ἀγίων καὶ τελείων Θεοῦ μαρτυρίων συνεστῶς, ὁ ἐξ ἀγίων καὶ τελείων Θεοῦ μαρτυρίων συνεστῶς, ὁ ἐξ ἀγίων καὶ τελείων Θεοῦ μαρτυρίων συνεστῶς, ὁ ἐξ ἀγίων καὶ τελείων Θεοῦ μαρτυρίων συνεστῶς, ὁ ἐξ ἀγίων καὶ τελείων Θεοῦ μαρτυρίων συνεστῶς. Καὶ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον δὲ τὸν Χριστοῦ ἀρμοσθήσεται τὰ λεγόμενα· τοῦτο γοῦν περιεστῆσιν αὕτη ἢ τῶν ἐμπερομένων ἀκολουθία. Εἰπὼν γὰρ ὁ λόγος πρὸς ἕνα τινα, "Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται ἐν παρῆδος θηρευτῶν καὶ ἀπὸ λόγου ταραχῶδους, καὶ ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπυῖς· καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπάγων τὸ, "Ὁκλήρ κωκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ· καὶ τὸ, *Ὁὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ*· καὶ τὸ, *Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλίας, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἔγγει*· καὶ τούτοις προσθεὶς τὸ, *Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ὄψει*.

⁷⁰ Psal. cxiii. 1-3. ⁷¹ Philip. iv. 13.

πάντα δὲ τὰ ἐνικῶς εἰπὼν ὡς πρὸς ἓνα τινὰ, ἐπισυνάπτει λέγων, Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· σαφέστατα παρίσταται, ὅτι Κύριος ἦν πρὸς ὃν ταῦτα πάντα ἐλέγετο. Μηδεμὶς γὰρ διαμέσῳ ἐναλλαγῆς προσώπου γενομένης, συνῆψεν ὁ λόγος ὑπὸ μίαν διάνοιαν ὡς πρὸς ἓνα τὰ πάντα· παρέστησέ τε τίς ποτε ἦν οὗτος, διασαφῶν ἐξῆς καὶ λέγων· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου. Ἐπειδὴ γὰρ σὺ, φησὶν, ὦ Κύριε, ἐφ' ὃν ἐγὼ ἠλπισα, τὸν Ὑψιστον, δηλαδὴ τὸν ἀνωτάτω Θεόν, καὶ σαυτοῦ Πατέρα, καταφυγὴν ἔθου σαυτοῦ, διὰ τοῦτο οὐ προσελεύσεται σοὶ οὔτε χιλιάς, οὔτε μυριάς, οὔτε παγίδες θηρευτῶν, οὔτε τι ἕτερον τῶν κατηριθμημένων· καὶ ἐπειδήπερ σὺ, ὦ Κύριε, εἶ μου τοῦ ταῦτα λέγοντος ἐλπὶς, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· διὰ τοῦτο καὶ ἀρχιμενος ἔλεγον περὶ σοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειά τοῦ Ὑψίστου, ἢ, Ὁ καθήμενος ἐν ἀποκρύφῳ Ὑψίστου· ἐπειδήπερ ἐν ἀπορρήτοις καὶ ἀποκρύφους σύνεδρόν σε καὶ σύνθρονον ὁ Ὑψιστος ἐποίησατο, φήσας πρὸς σί· Κάθου ἐκ τῶν δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐγθρόους σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Ὑψίστου δὲ νοουμένου ἐν τούτοις τοῦ ἀνωτάτου Θεοῦ τῶν ὄλων· Κυρίου δὲ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς τὸν Ὑψιστον ἔθετο καταφυγὴν αὐτοῦ, εἰκότως καὶ Μωϋσῆς τῷ αὐτῷ θεῷ Πνεύματι θεοφορούμενος ἐδίδασκειν ἐν μεγάλῃ φῆσὶ λέγων· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ὡς θείσπαρτερ υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Διὰ τούτων γοῦν καὶ ὁ Μωϋσῆς Ὑψιστον σαφῶς προσεῖπε τὸν ἀγέννητον Θεόν, διανέμοντα τὰ ἐπιγῆς ἔθνη τοῖς ἑαυτοῦ ἀγγέλοις· Κύριον δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὑποδεεγμένον. Αὐτὸς δ' οὖν οὗτος ὁ Κύριος καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἐν βοήθειά τοῦ Ὑψίστου κατοικεῖν ἐλέγετο, καταφυγὴν τε ἑαυτοῦ τὸν Ὑψιστον τεθεῖσθαι, δηλαδὴ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Διὸ λέλεκται πρὸς αὐτόν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου. Ἐπεὶ δὲ Ἰουδαϊκώτερον ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος τὴν ἐρμηνεσίαν ἐκθεθείκασιν, ὑφορώμενοι ἢ περὶ τοῦ Ὑψίστου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἀποδεδομένον ἡμῖν δόγμα· καὶ ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, ὕψιστον ἔθου καὶ κατοικητήριόν σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Εὐ γάρ, Θεέ, ἀφοβία μου, ὕψιστην ἔθου τὴν κατοικησίαν σου· τηρητέον πρῶτον μὲν, ὡς ἡ πέμπτη ἐκδοσις συνῆδει τοῖς Ἐβδομήκοντα, φήσασα καὶ αὐτὴ· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· δεύτερον, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ, Ἐλιων περιέχουσα τὸν Ὑψιστον δηλοῖ. Εὐρόμεν γοῦν ἐν νσ' ψαλμῷ κείμενον τὸ, Κεκραξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον· ἐνθα ἀντὶ τοῦ, τὸν ὕψιστον, τὸ Ἑβραϊκὸν Ἐλιων περιέχει, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Οὐκ ἔρα γρη βιαζομένους τὴν ἀλήθειαν διαστρέφειν. Καὶ ἄλλως δὲ, εἴπερ κατὰ τὸν Ἀκύλαν πρὸς αὐτόν τὸν Κύριον λέλεκται, Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, ὕψιστον ἔθου κατοικητήριόν σου· ἢ κατὰ

A sic infert : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum* ; apertissime declarans Dominum esse ad quem hæc omnia dicebantur. Cum nulla enim in medio personæ mutatio facta sit, omnia una sententia, quasi uni dicta, concinnata sunt, ut his verbis clare significatur declaraturque quis ille sit : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum*. Quia enim, inquit, tu, Domine, in quem ego speravi, Altissimum, id est supremum Deum et Patrem tuum, refugium tuum posuisti, ideo non accedent ad te, neque millia, neque decem millia, nec laquei venantium, neque aliud quidpiam ex memoratis : et quia tu, Domine, spes mei es hæc dicentis : *Altissimum posuisti refugium tuum* ; idem initio sermonis de te dicebam : *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, aut : *Qui habitat in abscondito Altissimi*, quia in arcanis et occultis te Altissimus sedis et throni consortem effecit, te sic alloquens : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁷⁵.

Cum autem Altissimus hic pro supremo omnium Deo intelligatur ; Dominus autem pro Filio Dei, qui Altissimum posuit refugium suum ; jure Moyses ejusdem Spiritus numine afflatus in magno cantico hæc docuit : *Quando dividebat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam, constituit terminos populorum, secundum numerum angelorum Dei. Et facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel* ⁷⁶. His enim Moyses Deum ingenuum liquido Altissimum appellavit, qui gentes terræ angelis suis distribuit ; Dominum vero Filium Dei, qui Israel a Patre suscepit. Hic ergo ipse Dominus in adjutorio Altissimi habitare affirmabatur, et Altissimum possuisse refugium suum, videlicet Patrem suum. Quamobrem dictum est illi : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum*. Quia vero Aquila et Symmachus modo ad Judaicam sententiam propius accedente interpretati sunt, doctrinam a nobis de Altissimo et de Domino traditam suspectam habentes ; Aquila enim edidit, *Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posui habitaculum tuum* ; Symmachus vero, *Tu enim, Deus, fiducia mea, altissimam posuisti habitationsm tuam* ; observandum primo est, quintam editionem Septuaginta Interpretibus accinere, nam et ipsa sic habet, *Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum* ; secundo, Hebraicum vocem, quæ *Eliion* habet Altissimum significare. In *LVI* enim psalmo sic expressum invenimus ⁷⁷ : *Clamabo ad Deum altissimum* : ubi pro illo, *altissimum*, Hebraicum exemplar, *Eliion*, circumfert, ut et in præsentī. Non oportet ergo violentia utentes veritatem evertere. Et alioquin si secundum Aquilam ipsi Domino dictum sit, *Quoniam tu es, Domine, spes mea, altissimum posui habitaculum tuum* ; aut secundum

⁷⁵ Psal. cix, 1. ⁷⁶ Deut. xxxii, 8, 9. ⁷⁷ Psal. lvi 3.

Symmachum, Tu enim, Deus, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam; et sermo, ut Judæi opinantur, ad Deum universorum referatur: cur deinceps additur, secundum Aquilam, Non importabitur tibi malitia, et plaga non appropinquabit tegumento tuo, quoniam angelis suis præcipiet ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus tolent te, ne forte offendant in lapide pes tuus; secundum Symmachum vero, post illud, Tu, Domine, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam; qua de causa subjicitur, Non prævalebit adversum te malum, neque plaga appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus gestabunt te, ut ne impingas in lapidem pede tuo? Hæc quippe de Deo universorum dicta putare, qui non omnium impiissimum fuerit? Quis enim angelis suis mandet de Deo universorum, ut custodiant eum in omnibus viis ipsius? aut quomodo Deum, qui supra omnia est, manibus gestabunt, ut non offendant ad lapidem pes ejus? At vides non licere per sermonis seriem, hæc ad personam Dei, qui supra omnia est, referre: neque item superius dicta ab illo, Quoniam ipse liberabit te de laqueo venantium, a verbo turbulento. In scapulis suis obumbrabit tibi et sub pennis ejus sperabis, et cætera quæ sequuntur.

Quod si quis hæc accipiat de Christo Dei, qui hic, ut etiam alibi, Dominus vocatur, is non aberraverit a vero: nam Apostolus quoque ait: Unus Deus ex quo omnia, et unus Dominus per quem omnia⁷⁵: ac rursus, Unus Dominus, inquit, una fides, unum baptisma. Unus Deus, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus⁷⁶. Duo autem Domini aperte a Davide dicti sunt in illo, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum⁷⁷; imo etiam illud Moysis, Pluit Dominus a Domino in Sodomam et Gomorrhæam sulphur et ignem⁷⁸, eidem sententiæ astipuletur; quemadmodum etiam cum diceret, Quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob⁷⁹; manifeste quippe hinc et Altissimum et Dominum nosse videtur; Altissimum quidem eum, qui distribuit et sortes dat angelis suis; Dominum vero, qui cum angelis præcellentem omnium gentium sortem accipit. Quia igitur Dominus, qui hic indicatur, forma servi accepta, in similitudinem hominum factus est et habitu inventus ut homo, ac post baptismum in Jordane omnem passus tentationem est, quando ductus est a Spiritu in desertum ut tentaretur a diabolo, et in solitudine quadraginta diebus et quadraginta noctibus tentatus est, et erat cum feris, ut ait evangelista⁸⁰; jure hæc omnia Spiritus sanctus prænuntiare occupat, significans quanta diebus quadraginta tentatus, quanta totidem noctibus sustinuit. Cum enim ad Evangelium regni Dei prædi-

τὸν Σύμμαχον, Σὺ γὰρ, Κύριε, ἀφοβία μου, ὑψίστην ἔθου τὴν οὐρανὸν σου· ἀναφέρεται τε ὁ λόγος, ὡς ἂν οὐρανὸν Ἰουδαίων παῖδες, ἐπὶ τὸν τῶν ὀντων θεῶν, πῶς συνήπται ἐξῆς κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν τὸ, Οὐ μεταθῆσεται πρὸς σέ κενία, καὶ ἀφῆ οὐκ ἔργα ἐν σκέπη σου· δεῖ ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται σε φυλάξαι ἐν πάσαις ὁδοῖς σου. Ἐπὶ τῶν ἄρουσι, μήποτε προσκλύσῃ ἐν λίθῳ ὁ πούς σου· καὶ δὲ τὸν Σύμμαχον, μετὰ τὸ, Σὺ, Κύριε, ἀφοβία μου, ὑψίστην ἔθου τὴν οὐρανὸν σου· πῶς ἐπιλέγειται τὸ, Οὐ κατισχύσει σου κακόν· οὐδὲ ἀφῆ ἔργα τῆ σκηνῆ σου. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ἐντελεῖται περὶ σοῦ φυλάσσειν σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐπὶ χειρῶν βαστάσουσί σε, ἵνα μὴ προσπαση ἐν λίθῳ ποδὶ σου; Ταῦτα γὰρ πρὸς τὸν τῶν ὀντων θεῶν λέγεσθαι πῶς οὐκ ἂν εἴη πάντων ἀσεβέστατον; Τίς γὰρ ὁ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελλόμενος περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὀντων, ὥστε φυλάττειν αὐτὸν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ; ἢ πῶς τὸν ἐπὶ πάντων θεῶν ἐπὶ χειρῶν βαστάσουσιν, ἵνα μὴ προσπαση λίθῳ ὁ πούς αὐτοῦ; Ἄλλ' ὁρᾷς, ὡς ὁ λόγος οὐκ ἐπιτρέπεται εἰς πρόσωπον τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ ταῦτα ἀναφέρεσθαι· ἐπὶ μὲν τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τοῦ, Ὅτι αὐτὸς φύσεται σε ἐκ πατρίδος θηρευτῶν, ἀπὸ λόγου ταραχώδους. Ἐν τοῖς μεταφράσεως αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἔλπιεις, καὶ τὰ τούτοις ἐπιπέμα.

Εἰ δέ τις ταῦτα ἐλάβοι ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐναυθα Κύριον, ὡς περ οὖν καὶ ἐν ἄλλοις ὁμομασίμῳ, οὐκ ἂν διαμάρτοι τῆς ἀληθείας· ἐπὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος, Εἰς θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ πάλιν, Εἰς Κύριος, φησὶ, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Εἰς θεός ὁ ἐξ ἁπάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι. Κύριοι τε ἐν ἀντικρυσ καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἰσχυροτάτησαν κατὰ τὸ. Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς λέγων, Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ, τῆς αὐτῆς ἂν γένοιτο δόξης· ὡς περ οὖν καὶ ἐν οἷς ἔφασκε τὸ, Ὅτε διεμέριξεν ὁ Ἰψιστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαός αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ἀντικρυσ γὰρ διὰ τοῦ, τὸν Ἰψιστον καὶ Κύριον εἰδὲς φαίνεται· Ἰψιστον μὲν τὸν διανέμοντα καὶ κληροδοτοῦντα τοῖς ἑαυτοῦ ἀγγέλοις, Κύριον δὲ τὸν μετὰ τῶν ἀγγέλων κληρούμενον τὴν πάντων τῶν ἐθνῶν διαφέρουσαν μερίδα. Ἐπει τοίνυν ὁ θελούμενος ἐν τούτοις Κύριος μορφήν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εὐρέθη ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε τε πάντα πειρασμὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τὸ ἐν Ἰορδάνῃ, ὅτε ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ μ' ἡμέρας καὶ μ' νύκτας πειραζόμενος, καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, ὡς φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς εἰς τὴν ταῦτα πάντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προλαβὼν ἐπιστίζει, σημαίνον ὅσα τε ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις πειραζόμενος ὑπέμεινε, καὶ ὅσα κατὰ τὰς Ἰσραηλιτικῶν

⁷⁵ I Cor. viii, 6. ⁷⁶ Ephes. iv, 5, 6. ⁷⁷ Psal. cix, 1. ⁷⁸ Gen. xix, 24. ⁷⁹ Deut. xxxii, 8, 9. ⁸⁰ Marc. i, 13.

ταῖς ἡμέραις νύκτας. Μέλλον γὰρ ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἅ
 τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας παριέναι, πρὶν ἀρξασθαι τοῦ
 κηρύγματος, καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας,
 ἐπὶ τὰς ἐχθρὰς καὶ πολεμίας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους
 δυνάμεις ἀνήγετο ὅπως, ἐκεῖνας πρώτας καταγωνι-
 σάμενος καὶ καθελὼν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν πάλαι κατα-
 πονουμένων λύτρωσιν τε καὶ ἐλευθερίαν παρέλθοι.
 Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς διὰ μάλιστα πρώτους τοὺς παρὰ
 πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θεοὺς εἶναι νομίσαντας, καὶ τὰς τῶν
 ἀνθρώπων ψυχὰς αἰχμαλώτους, ἀπὸ τῆς τοῦ τῶν ὄλων
 Θεοῦ γνώσεώς τε καὶ εὐσεβείας ἀφάρπασαντας, καθυ-
 ποτάξαι καὶ τῆς τυραννίδος καθελείν· εἶθ' οὕτως ἅπα-
 σιν ἀνθρώποις τὸ Εὐαγγέλιον τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας
 παραδοῦναι. Διὸ δὴ πρὸ πάσης ἱστορουμένης αὐτοῦ
 πράξεως ἀνήγετο εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὅπως
 τοῦ διαβόλου· καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, ὡς φησὶν ὁ
 εὐαγγελιστῆς, θηρία προσειπὼν τὰς ἀπηργισμένους
 καὶ θηριώδεις πονηρὰς δυνάμεις. Αὐτὰ δὴ οὖν ταῦτα
 καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς προαναφωνεῖ προφητικῶς Πνεύ-
 ματι ἀναγκαίως. Ἐρῆ γὰρ, διὰ τῶν ἔμπροσθεν διδασκάν-
 τας τὰ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρουσίας τοῦ προφη-
 τευμένου, καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου γενήσεως αὐτοῦ,
 τὰ τε περὶ τοῦ θανάτου, ὅπως τε ἐκ σπέρματος Δαυὶδ
 προελεύσεσθαι προκεκρήκυκτο, ἀκολούθως καὶ τὸν ἀγῶνα
 μαθεῖν ἡμᾶς ἐν ἡρώ τοῦ ἀντικειμένου δυνά-
 μεων. Ταῦτα οὖν ἡ παρούσα παρτίστησι προφητεία προ-
 λέγουσα, ὅσα κατὰ τὴν ἔρημον ὑπέμεινεν ἐφ' ὅλαις ἡμέ-
 ραις μ' καὶ νυξὶ ταῖς ἰσαῖς πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβό-
 λου. Θηρευταὶ γὰρ ἦσαν περὶ αὐτὸν ἄρατοι δυνάμεις,
 πυγίδας αὐτῶν κατασκευάζουσαι. Καὶ αἱ μὲν λόγοις
 ταραχίδεσιν αὐτὸν θορυβεῖν πειρώμεναι, αἱ δὲ φοβεῖν
 κατὰ τὰς νύκτας, καὶ πάλιν ἄλλα δι' ἡμέρας βέλη
 νοητὰ πέμπουσαι· κατ' αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς ἕτεροι οὐκ
 ὀνομάσθαι ἡμῖν, οὐδὲ λεχθῆναι δυνάμεναι θηταῖς
 ἀκοαῖς, τὸν κατ' αὐτοῦ πειρασμὸν πραγματευόμεναι·
 ὃ δὴ σημαίνει φάσκων ὁ λόγος, Ἐπὶ πρᾶγματός ἐν
 σκοτίαι διαπορευομένου· Ἄνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας ἡρ-
 μήνησεν, Ἐπὶ ῥήματος ἐν σκοτομήνῃ περιπατοῦν-
 τος· ὃ δὲ Σύμμαχος, Οὐδὲ λουμὸν ζόφω ὀδεύοντα.

Ἦδη δὲ καὶ τὰ ἀναιδέστατα καὶ ἀρχοντικὰ τῶν δαι-
 μονίων, τὰ ἐν αὐτῇ τῇ μεσημβρίᾳ καὶ τῇ τοῦ ἡλιακοῦ
 φωτὸς ἀκμῇ τολμῶντα παραφαίνεσθαι, προσήσαν
 αὐτῶν. Τῶν γὰρ ἄλλων τὸ οἰκτεῖον σκότος μεταδιω-
 κόντων, καὶ ἐν μόνῃ νυκτὶ φαντασιῶν εἰωθόντων, τὰ
 ἀναιδέστατα καὶ δι' ἡμέρας τολμᾶ φαίνεσθαι, καὶ ἐν
 μέσαις αὐγαῖς ἡλίου. Τοιαῦτα δὲ ἦν τὰ καὶ τῷ Σωτῆρι
 ἐπόντα· μεθ' ἡμέραν μὲν ὅν τοιαῦτα τινα αὐτῶν
 προσήει, κατὰ δὲ τὰς νύκτας ἕτερα. Διὸ εἰρηται ἐξῆς·
 Οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινού, καὶ ἀπὸ
 πρᾶγματος ἐν σκοτίαι διαπορευομένου. Ὅρωντα δὲ
 αὐτοῦ τὴν ἀμαχον καὶ ἀήττητον δύναμιν, ὁμοῦ πάλιν
 ἀθροίζόμενα κατὰ στίφη προσέειπεν αὐτῶν πλήθη
 δυνάμεων ἀντικειμένων. Καὶ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι
 παρ' ἀνθρώποις νομιζόμενοι θεοί, καὶ τὰ ἀντικείμενα
 πνεύματα, ξένην τινὰ φύσιν καὶ δύναμιν πάντων
 αὐτῶν καθαιρετικὴν θεώμενα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν, ὁμοῦ συνῆχθαι ἀπανταχόθεν, ἀθρόα
 τε ποσειέναι· καὶ ποσορήσειεν ἐθέλειν αὐτῶν. Καὶ τὰ

candum proditurus esset, antequam prædicationem
 iniret, et antequam beneficia hominibus impertiret,
 ad inimicas et adversarias generi humano virtutes
 adductus est; ut cum illas priores debellasset et
 destruxisset, sic ad eorum qui olim affligebantur
 redemptionem et libertatem curandam procederet.
 Oportebat enim primo illos qui apud omnes gentes
 pro diis reputabantur, hominumque animas captivas
 a cognitione Dei universorum et a pietate abripue-
 rant, subigere, eorum tyrannidem delere: deinde-
 que omnibus hominibus Evangelium regni Dei tra-
 dere. Quapropter ante omnes alias ejus actiones,
 quæ in historia feruntur, ductus est in desertum, ut
 tentaretur a diabolo, eratque cum feris, ut ait evan-
 gelista, feras nuncupans agrestes illas et ferinas
 malignas virtutes. Hæc igitur ipsa præsens psalmus
 prophético Spiritu necessario prænuntiat. Par quippe
 erat nos ante edoctos ea quæ ejus qui in propheta
 enuntiat adventum ad homines spectant, necnon quæ
 ad ejus carnalem generationem pertinent, ad mortem
 item ejus, et ad modum quo ex semine David
 proditurus prænuntiabatur, ediscere; ac consequenter
 etiam de certamine ejus, quod contra adversarias
 potestates suscepit, erudiri. Hæc igitur præsens
 prophetia declarat, prænuntians quanta in deserto
 sustinuit, diebus quadraginta totidemque noctibus
 tentatus a diabolo. Venatores quippe illum
 circumdabant, invisibiles nempe potestates, laqueos
 ipsi parantes. Et aliæ quidem verbis turbulentis
 conturbare ipsum tentabant; aliæ in nocte perterrefacere.
 Aliæ item in die spiritualia tela immittebant in eum;
 rursum aliæ, quæ nec nominari nobis, nec dici mortalibus
 auribus possunt, tentationem in eum adornabant:
 quod his significatur, *A negotio perambulante in tenebris*.
 Pro quo Aquila quidem interpretatus est, *A verbo in
 nocte illum perambulante*; Symmachus vero, *Neque
 pestem in caligine ambulantem*

Ad hæc vero etiam impudentissimi dæmoniorum
 principes, qui in meridie, vigente solis luce, appa-
 rere ausi sunt, accesserunt ad eum. Nam cum alii
 proprias sibi tenebras sectentur, et in sola nocte
 phantasias movere solcant; qui impudentissimi
 sunt, etiam in die apparere audent, et in mediis
 solaribus radiis. Tales erant qui Salvatorem adort
 sunt; in die namque hujusmodi spiritus accede-
 bant ad eum, in noctibus autem alii. Quare dicitur
 postea, *Non timebis a timore nocturno, et a negotio
 perambulante in tenebris*. Cum autem invictam et
 insuperabilem ejus virtutem cernerent, agmine si-
 mul instructo, multitudo adversariorum potesta-
 tum ipsum aggressa est. Videturque mihi, illos
 olim, qui apud homines dii existimabantur, item-
 que adversarios spiritus, stupendam quamdam na-
 turam et virtutem sibi omnibus exitiosam in homi-
 ne Salvatoris nostri videntes, una congregatos un-
 dique confertim accessisse, ut irrumperent in eum.

Et primo quidem diabolus aliorum particularium spiritu opera ipsum tentasse : quare dictum est, *Et erat cum feris* ⁶¹. Quibusnam feris? id aperit in sequentibus sermo præsens his verbis, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Etenim, ut verisimile est, tali specie tali que forma suscepta, malignæ quædam virtutes, principatus et potestates, rectores mundi tenebrarum harum, ac spiritualia nequitiae, per aerem volantes; sive allegorico more, aspidem, basiliscum, leonem et draconem vocatæ; sive ob malitiæ similitudinem his comparatæ, omne tentationum genus in ipsum moverunt. In fine autem omnium, conspicatus diabolus eum super aspidem et basiliscum ambulare, omnesque ipsi subditas operationes conculcare: ipse demum accessit humilis et formidolosus, ipsique interrogationes in Evangeliiis descriptas proposuit, tentans eum ac dicens: Si Filius Dei es, hæc dicito, illa facito. Impetum itaque confertim a malignis spiritibus factum, eorumque eadem describit hæc prophetia: quæ illos una quidem coactos esse docet, neque tamen aliquid agere potuisse; sed cum appropinquarent ipsi, humi decidisse. Ideo dictum est, *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis*. Pro illo autem, *A latere tuo*, Aquila et Symmachus, *ex transverso tuo*, ediderunt; sic sinistram Salvatoris nuncupante divina Scriptura, quia fortasse penes eum nihil lævum aut sinistrum est. Cæterum de omnibus simul adversariis potestatibus dictum est illud, *Ad te autem non appropinquabunt*; itemque illud, *Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis*. Et hæc, inquit, omnia tibi accident; quoniam tu, Domine, spes mea, *Altissimum posuisti refugium tuum*.

Æstimo autem has invisibiles et adversarias potestates, quæ sub universo cælo erant, adversus eum confertim congregatas fuisse, quod perturbarentur ex allata ipsi voce, quando in columbæ specie Spiritus sanctus descendit in illum, et audita vox est desuper dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* ⁶². Hac igitur audita voce, conspicatæ item a Spiritu sancto per columbam commonstratum fuisse hominem Filium Dei appellatum, neque voci non credere, neque, hominem carne indutum cernentes, hunc dilectum esse Dei persuasum habere poterant. Quare stupendum quidpiam, et novam hominis naturam cernentes, suam operandi vim præstantiori virtute delendam esse exspectabant. Idcirco illum adortæ sunt, qui sese alacri animo omnibus tentationibus obtulit, quas pro salute hominum susceperat. Nam cum, ut dixi, prædicaturus esset *captivis dimissionem, et caecis visus restitutionem*, secundum prophetiam de ipso prolatam ⁶³; atque futurum esset, ut animas ho-

Α μὲν πρῶτα δι' ἑτέρων μερικῶν πνευμάτων πειρᾶσθαι αὐτὸν ἐπιχειρεῖν τὸν διάβολον· διὸ λέλεχται· *Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων*. Ποῶν δὲ θηρίων; ὁ μετὰ χεῖρας παρίστησι λόγος προῖων ἐξῆς καὶ λέγων· *Ἐκ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκου ἐπιθήσῃ, καὶ κατακατήσῃς λέοντα καὶ δράκοντα*. Τοιοῦτος γάρ τις, ὡς εἰκός, εἶδαι τε καὶ μορφαῖς σχηματίζομεναι, τῶ ἀέριον τόπον διυπτάμεναι τινες δυνάμεις πονηρῶν, ἀρχαὶ τε καὶ ἐξουσίαι, καὶ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου, καὶ πνευματικὰ πονηρίας, τρόπους ἀλληγορίας ἀσπίδες καὶ βασιλίσκοι καὶ δράκοντες καὶ λέοντες ὀνομαζόμεναι, ἧ καὶ διὰ τὸ ἐμφορῆς τῆς κακίας τούτους παραβαλλόμεναι, πάντα πειρασμῶν ἐκίνουν κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλει δὲ πάντων, ὡς εἰκὸς διὰ δόλου ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκου ἐπιβεβηκότα αὐτὸν καὶ καταπεπατηκότα πάσας τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐνεργείας, αὐτὸς ἦδη λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ προσφῆι ταπεινὸς καὶ ὑποδοκίμως, προσέφερε τὸ εὐτῷ τὰς ἐρωτήσεις τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναγεγραμμένας, πειράζων αὐτὸν καὶ λέγων, *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ τάδε, καὶ ποιήσῃς τάδε*. Τὴν οὖν ἀθρόαν ὀρμὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ τὴν ἤτταν αὐτῶν ἢ παρούσα παρῆσθη προφητεία· ὁμοῦ μὲν συνῆχθαι διδάσκουσα, μὴ μὴν δεδυνῆσθαι τι μὴδ' ἰσχυρέναι· ἀλλ' ἐν τῷ πλησιάζειν αὐτῷ καταπίπτειν χαμαί. Διὸ λέλεχται· *Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιὰς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου*. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Ἐκ τοῦ κλίτους σου*, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, *Ἐκ τοῦ πλάγιου σου*, ἐκδεδώκασιν· οὕτω τῆς θεϊκῆς Γραφῆς τὰ ἀριστὰ τοῦ Σωτήρος ὀνομαζούσης, τάχα τὸ μὴδὲν εἶναι ἐν αὐτῷ σκαῖον μὴδὲ ἀριστερόν. Πλὴν ἀλλὰ περὶ πάντων ἀθρόως τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων εἴρηται τὸ, *Πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγιούσι*, καὶ τὸ, *Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ὄψει*. Καὶ ταῦτα, φησὶ, πάντα ἔσται περὶ σὲ, ἐκείδη περὶ σὲ, ὦ Κύριε, ἢ ἐμὲ ἑλπίς, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγὴν σου.

Ἦγοῦμαι δὲ τὰς ἀοράτους ταύτας καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις, τὰς ὑπὸ παντὶ τῷ οὐρανῷ συνῆχθαι πάσας ἀθρόως κατ' αὐτοῦ θορυβηθείσας ἀπὸ τῆς ἐνεχθείσης πρὸς αὐτὸν φωνῆς, ὅτε ἐν εἰδῇ περιπερᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβαινεν ἐπ' αὐτὸν, ἢ τὸ ἀνωθεν φωνῆς ἠκούσθη λέγουσα· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα*. Ἀκούσασθαι γοῦν τῆς φωνῆς ταύτης, καὶ θεασάμεναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς περισπερᾶς ἀναδειχθέντα ἄνθρωπον Υἱὸν Θεοῦ ὀνομασμένον, οὕτε τῇ φωνῇ ἀπίστεῖν εἶχον, οὕτε τὸν ἄνθρωπον ὁρῶσα σάμψι ἠμφισπασμένον πιστεύειν τοῦτον εἶναι τὸν ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ ξένον τι χρῆμα καὶ καινὴν ἀνθρώπου φύσιν θεώμεναι, τὰς οικείας ἐνεργείας δυνάμεις κρείττοντα καθαίρεθῆσθαι προσεδόκησαν. Διὸ δὴ ἐπήρσαν αὐτῷ ἐπιδόντι εὐ μάλᾳ προθύμως ἑαυτὸν εἰς πάντας τοὺς πειρασμοὺς, οὗς ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας ἐπαδέδεκτο. Μέλλων γοῦν, ὡς περὶ ἐφθν, κηρύττειν ἀληθῶς ἀφῆσθαι, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ προφητείαν, ἀφέλειν τε τὰς τῶν ἀνθρώπων

⁶¹ Marc. i, 13. ⁶² Matth. iii, 17. ⁶³ Luc. iv, 18; Isa. lxi, 4.

των ψυχᾶς ἀπὸ τῶν πάλαι ἠχμαλωτικῶτων αὐτάς, ἄλευθεροῦν τε αὐτάς ἀπὸ τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης, ἀναγκαίως πρῶτον ἀπάντων κατ' αὐτῶν ἐστρατεύετο τῶν τὸν μακρὸν αἰῶνα τετυραννηκότων. Ἐπεὶ δὲ τούτοις κατηγωνίσαστο δι' ὑπομονῆς παντὸς πειρασμοῦ, διὸ φησιν ὁ Λουκᾶς· *Καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ*. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων θεραπείαν ἐχώρει· ἔνθεν καὶ ἐφριττον αὐτὸν οἱ δαίμονες, ὠμολόγουν τε αὐτὸν εἶδέναι ὅστις εἴη, βοῶντες καὶ λέγοντες· *Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοι, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ὁδωμέν σε εἰς εἰ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ*. Ἀπὸ γὰρ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνεχθείσης φωνῆς μεμαθήκεισαν ὅστις ἦν· ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν εἰργάσατο κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ καιρὸν ἤδεσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν.

Ὁὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κατὰ, καὶ μάστιγι B
οὐκ ἐγγισί τῷ σκηνώματι σου. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐπὶ χειρῶν ἀρουσί σε, μήποτε προσκλύψης πρὸς λίθον τὸν πόδου σου. Καὶ ταῦτα τῷ κατὰ Χριστὸν τετελειωμένῳ ἀνδρὶ καὶ τῷ χορῷ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων, τῇ τε ἀγία αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστοῦ σώματι ἀρμύσειεν ἂν λέγεσθαι· Εἰ γὰρ παρεβάλλει ἀγγελος Κυρίου κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτοῦς, τῶν ὑπερβεβηκότων τὸν φόβον καὶ ἐν ἔξει τελείῃ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς τυγα- νόντων, ὅποῦς ἐστὶν ὁ καθήμενος ἐν βοθηαίᾳ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὑπὸ τῆν σκῆνάν τοῦ ἱεροῦ ἀυλιζόμενος· τῶν οὖν τοιούτων εὐχὴ εἰς ἀγγελος, ἀλλὰ παρεμβολαὶ πλείους καθίστανται φύλακες, ὅσαι καὶ πλείους· οἱ τῷ κατὰ Θεὸν τελείῳ ἐπιβουλεύοντες. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν προφήτην Ἐλισσαῖον ἐκύκλουν πλῆθος δορυφόρων ἀγγέλων. Διὸ οὐδὲν τῶν βλαπτικῶν ἐπελεύσεσθαι λέγεται τῷ διὰ τοῦ ψαλμοῦ προφητευσόμενῳ· ἀλλ' οὐδὲ μάστιγι ἐπὶ τὸ σῶμα ἐπάψασθαι τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ· μάστιγα νοοῦντων ἡμῶν οὐ τὴν κοινότερον λεγομένην· ταύτη γὰρ ἐμαστίχθησαν μυρία τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ σωματικὸν σκῆνωμα καὶ ἡ σὰρξ μάστιξιν ἠκίσθη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἀκολουθῶς τῇ φασκούσῃ περὶ αὐτοῦ προφητείᾳ, *Τὸν ῥῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα*· διὸ μάστιγα νῦν δηλοῦσθαι τὴν ἀπὸ δαιμονικῆς ἐνεργείας πληγὴν νομιστέον, ὅποιας εἰρηται αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἰάσασθαι καὶ θεραπεύειν ἐν ἀνθρώποις δαιμόνων ἀναθάρτων μάστιγας. Τοιαύτην οὖν μάστιγὰ φησιν ὁ παρῶν λόγος μὴ ἐγγίσειν τῷ σκηνώματι τοῦ προφητευσόμενου, διὰ τὸ φυλάττεσθαι ὑπὸ τῶν καθεσταμένων ἐπὶ τὸ φρουρεῖν αὐτὸν ἀγγέλων, οἱ δὴ καὶ ἐπὶ χειρῶν αὐτὸν μετέωρον ἀναλήψασθαι λέγονται, πρὸς τὸ μὴ προσκόπτειν αὐτοῦ λίθῳ τὸν πόδα. Σκῆνωμα δὲ αὐτοῦ καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἐρεῖς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Ἐως ἢν εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ*· οὕτω καὶ πλείονα σκηνώματα τὰς ἀπαντα-

minum ab iis, qui ipsas olim in captivitatem abergerant, abduceret, liberaretque ab idolorum errore; necessario bellum primo gerebat in eos qui diuturno tempore tyrannidem obtinebant. Et quia ipsos per tentationum omnium tolerantiam oppugnabat, ideo Lucas ait: *Et cum consummasset omnem tentationem diabolus, discessit ab eo* 66. Deinde vero ad hominum curationem et medelam accedebat: quare fremebant in eum daemones, constabanturque se nosse quis esset, clamantes et dicentes: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei? Novimus te quis sis, sanctus Dei* 67. Ab illata enim illi voce didicerant quisnam esset; imo etiam ex iis quae tentationis tempore gesserat, ejus virtutem noverant.

VERS. 10-12. *Non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum.* Hæc de viro secundum Christum consummato, de choro martyrum Christi, vel de sancta ejus Ecclesia; imo vero de ipso Christi corpore opportune dici possunt. Nam si castrametatur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos 68, qui formidinem superarunt, et in bono virtutis, quæ secundum animam est, affectu versantur, qualis est qui sedet in adjutorio Altissimi, et sub umbra fortis commoratur; iis sane qui sic affecti sunt, non angelus unus, sed castra plurima in custodiam tradita sunt, et tanto plurima, quanto qui viro secundum Deum profecto insidiantur. Sic itaque Elisæum prophetam muniebant satellitum angelorum turmæ. Quamobrem nocuenti nihil passurus esse dicitur qui in psalmo prænuntiatur; neque flagellum corpori tabernaculi ejus incutiendum prædicatur. Per flagellum vero non vulgare illud intelligimus; nam eo cæsi sunt innumerabiles sancti Dei martyres, atque ipsum corporeum Servatoris nostri tabernaculum et caro ejus tempore passionis flagellis lancinata est, secundum prophetiam quæ de ipso fatur, *Dorsum meum dedi ad flagellas, et genas meas ad alapas* 67: sed flagellum hic plagam dæmonica vi inflictam significare putandum est, qualia ipse Servator impurorum dæmonum hominibus incussa flagella curasse narratur. Hujusmodi flagellum dicitur non appropinquaturum esse tabernaculo ejus, qui in vaticinio fertur; quia ab angelis ad custodiam ejus deputatis servabitur, qui etiam eum in manibus sublimem assumpturi esse dicuntur, ut ne pes ejus ad lapidem offendant. Tabernaculum porro ejus aliqua ratione dicas esse Ecclesiam ipsius, secundum illud, *Donc inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob* 68; sic et illas per orbem ecclesias plurima tabernacula esse novit qui dixit, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum* 69! Alio autem modo, corporeum il-

66 Luc. iv, 13. 67 Marc. i, 24; Luc. iv, 34. 68 Psal. xxxiii, 8. 69 Isa. l, 6. 70 Psal. cxxxi, 5.

69 Psal. lxxxiii, 2.

lud instrumentum, in quo habitavit Dei Verbum, A
dixeris tabernaculum ejus esse.

ῥάμωρ! Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ σωματικὸν ὄργανον, ἐν ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, λεχθεῖν ἂν αὐτοῦ σκῆνωμα.

Et quidem præcipua et majora gesta illius, qui in propheta enuntiat, opera præstantioris cuiuspiam edebantur; nam is qui secundum carnem ex semine Davidis esse a nobis intelligitur, cum sederet in adjutorio Altissimi, et cum Altissimo posuisset refugium suum, jure ab Altissimo servabatur. Quamobrem dicebat illi, *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum.* Ipse namque eruebat eum de laqueo venantium, et in scapulis suis obumbrabat illi; quin etiam circumdabat illum veritatis scuto obtegens. Et hæc illi omnia Altissimus præstabat, ut ne turbaretur a timore nocturno, vel a sagitta volante in die, aut a negotio perambulante in tenebris, aut a ruina et dæmonio meridiano. Ad hæc vero Altissimus auxiliatus ei de quo agitur omnes inimicorum et hostium ejus virtutes de medio tollebat et pedibus ejus subjiciebat. Quare dictum est, *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit.* Magna itaque, ut dixi, et perfecta opera Altissimus ipse, memorato viro opitulans, edebat; minora autem, ut quis dixerit, et leviora corporeaue, angelis procuranda demandabat. Hæc porro erant quæ ad tabernaculum, sive ad corporeum instrumentum atque ad ipsam carnem pertinebant; et hæc, utpote quæ modica, atque superius memoratis collata, vilia essent, ministris angelis ad custodiam concredebantur, ne quid nocuenti corpori ejus inferretur, neve flagellum quodpiam, non ipsi, sed tabernaculo ejus incuteretur: nam ipsi neque millia, neque decem millia malignarum virtutum appropinquare audebant. Carni vero et corpori ejus, qui in prophetia fertur, angeli ministrabant vel in minimis et vilissimis: quod sane his declaratur, *Ne offendas ad lapidem pedem tuum.* His quippe indicari arbitror, vel in minimis et parvi momenti rebus quæ corpori accidere solebant, angelos ipsi ministrasse. In Evangeliiis porro hoc de Salvatore testimonium deprehendas; Marcus enim scripsit tempore tentationis Salvatorem eum feris fuisse, et angelos ei ministrasse⁹⁰; Matthæus vero idipsum tempus significans ait: *Tunc dimittit eum diabolus, et ecce angeli accesserunt et ministrabant ei*⁹¹. Sane quod angeli ipsi ministraverint, evangelistæ declarant; quod autem ministerii genus ipsi præstiterint, non memorarunt illi: sed id præsens prophetia docuit, videlicet circa corporea et minima eorum ministerium fuisse. Nam ejus tabernaculum custodiebant, ne flagellum ipsi appropinquaret; ejus autem pedes tutabantur, ut ne vel in minimo ac levissimo offenderent.

αὐτοῦ τὸ σκῆνωμα, ὅπως μὴ μάλιστα αὐτῷ πλησιάζῃ· κόψαιαν μέχρι τοῦ σμικροτάτου καὶ εὐτελεστάτου.

⁹⁰ Marc. i, 13. ⁹¹ Matth. iv, 11.

χοῦ γῆς αἰρημένας ἐκκλησίας ὁδὸν ὁ φήσας λόγος· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ σωματικὸν ὄργανον, ἐν ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, λεχθεῖν

Τὰ μὲν κεφαλαιοδέστερα καὶ μείζονα τῶν κατορθωμάτων τοῦ διὰ τῆς προφητείας δηλουμένου διὰ συνεργίας τοῦ μείζονος κατορθοῦτο. Καθήμενος γὰρ ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος ἡμῶν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς, ὁ αὐτὸς δὲ τῶν Ὑψίστου θέματος αὐτοῦ καταφυγῆν, εἰκότως ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου ἐφυλάττετο· διὸ καὶ αὐτῷ ἔλεγε· Ἀντιλήπτωρ μου εἶ καὶ καταφυγή μου, ὁ θεός μου, καὶ ἐλπὼς ἐπ' αὐτόν. Αὐτὸς γὰρ αὐτῶν ἐβόρευτο ἐκ παγίδος θηρευτῶν, καὶ ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπεσκίαζεν αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἐκύλιω αὐτὸν περιβάλλον ἀληθείας ὄπλῳ. Καὶ ταῦτα πάντα παρείχεν αὐτῷ Ὑψίστος, ὅπως μὴ ταράττηται ἀπὸ φόβου νυκτερινου, μήτε ἀπὸ βέλους πέτομένου ἡμέρας, μηδὲ ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, μηδὲ ἀπὸ συμπύματος καὶ δαιμονίου μεσημερινοῦ. Ἔτι δὲ πρὸς τοῦτοις αὐτὸς ὁ Ὑψίστος συνεργῶν τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος, πάσας τὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ πολεμίων δυνάμεις καθήρει καὶ ὑπὸ πόδας αὐτοῦ κατέβαλλε. Διὸ ἐλέγετο· Περσεύεται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιὰς καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγίει. Τὰ μὲν οὖν, ὡς ἔφη, μεγάλα καὶ ἐντελεῖ κατορθώματα ὁ Ὑψίστος αὐτὸς συνεργῶν τῶν δηλουμένων ἐξετέλει· τὰ δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, λεπτὰ καὶ σωματικώτερα ἀγγέλοις διακονεῖσθαι προέταπτε. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ περὶ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸ σωματικὸν ὄργανον, καὶ τὰ περὶ αὐτῆν τὴν σάρκα, ἃ δὴ ὡς σμικρὰ καὶ παραθέσει τῶν ἔμπροσθεν κατονομασμένων εὐτελεῖ, ὑπηρεταῖς ἀγγέλοις παρεδίδοδο εἰς τὸ φυλάττειν, μὴ τι κακοποιὸν ἐπέλθοι τῷ σώματι αὐτοῦ, μηδὲ τις μάλιστα ἐγγρίμψαιεν, οὐκ αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ σκηνώματι αὐτοῦ· αὐτῷ γὰρ οὔτε χιλιάδες, οὔτε μυριάδες δυνάμειν πονηρῶν πλησιάζειν ἐτόλμων. Διηκονοῦντο δὲ ἀγγελιοὶ τῇ σαρκὶ τοῦ προφητευομένου καὶ τῷ σώματι, καὶ μέχρι τοῦ σμικροτάτου καὶ εὐτελεστάτου· ὃ δὲ καὶ παρίστηεν ὁ λόγος φάσκων· Ὅπως μὴ προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Σημαίνει γὰρ αὐτῷ διὰ τούτου τὸ καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος καὶ βραχυτάτου συμβαίνειν εἰωθὸς περὶ τοῦ σώματος ἀγγέλοις διακονεῖσθαι αὐτῷ. Ἐχθῆς δὲ καὶ ἐν εὐαγγελίῳ ἐστὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ ταύτην τὴν μαρτυρίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μάρκος ἀνέγραψε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἄρα ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἀγγελοὶ διηκόνουν αὐτῷ· ὁ Ματθαῖος πάλιν τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐπισημηγνάμενός φησι· Τότε ἀφίχθη αὐτόν ὁ διάβολος, καὶ ἰδοὺ ἀγγελοὶ προσήλθον καὶ διηκόνουν αὐτῷ. Ἀλλὰ ὅτι μὲν οἱ ἀγγελοὶ διηκόνουν αὐτῷ, ἔδειξεν οἱ εὐαγγελισταὶ· ποίας δὲ διακονίας αὐτῷ παρεῖχον, οὗτοι μὲν οὐκ ἐμνημόνευσαν· ἡ δὲ προκειμένη προφητεία ἐδίδαξεν, ὅτι τῆν περὶ τὰ σωματικὰ καὶ σμικρὰ διακονίαν. Ἐφύλαττον γὰρ ἐφφούρου δὲ αὐτοῦ καὶ τοὺς πόδας, ὡς ἂν μὴ προσ-

Και ταῦτα μὲν κατ' αὐτὴν τὴν λέξιν· πρὸς δὲ Α διάνοιαν ἐπισκηνώμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἀποδέδεικται· ἀλλὰ καὶ σῶμα αὐτοῦ ὁ λαὸς αὐτοῦ κατὰ τὸν φησαντα Ἄπόστολον· Ὑμεῖς δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρου. Ἐλεν ἂν τῶν μελῶν οἱ μὲν ὀφθαλμοί· τοῦ Χριστοῦ σώματος, οἱ δὲ καὶ ὦτα, οἱ δὲ καὶ χεῖρες· κατὰ ταῦτα τοῖνον ἔσονται αὐτοῦ καὶ πόδες ἕτεροι, περὶ ὧν εἰρηται· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθά! Τοῦτων δὲ οὖν τῶν ποδῶν, ὅπως μὴ τις προσκῆψῃ πρὸς λίθον τὸν πόδα, μηδὲ σκανδαλίζηται ἐν τῷ δρόμῳ, ὁμαλῶς τε καὶ ἀκωλύτως διατρέχῃ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου πορείαν, ἄγγελοι καθέστανται φρουροῦντες τοῦ δηλωθέντος σκηνώματος φύλακες. Πάλιν ἕτεροι ἄγγελοι οἱ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἰδρυθείσας πεπιστευμένοι. Ταῦτα δὲ μὴ συνιὲς ὁ διάβολος· πῶς γὰρ ἢ πόθεν αὐτῷ τοῦ θεοῦ Πνεύματος συνιέναι φωνάς; ἐν τῷ πειράζειν τὸν Σωτῆρα, εἰς τὸ πετερύγιον αὐτὸν τοῦ ἱεροῦ ἀναγαγῶν, εἶπε πρὸς αὐτόν· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. Γέγραπται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντέλεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἄρουσι σε, μήποτε προσκῆψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* Συνιδῶν γὰρ ἔργοις αὐτοῖς εἰς τὸν Σωτῆρα πεπληρωμένην τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις προφητείαν, ὁρῶν τε ξένον θέαμα ἐν ἀνθρώπου φύσει, ὡς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν στρατείαν καθήρησθαι, καὶ πάσας αὐτοῦ νενικῆσθαι τὰς δυνάμεις, ὑπὸ τοῦ φαινομένου, χιλιάδας τε ἀθρόας, καὶ μυριάδας ἀπέμπροσθεν αὐτοῦ πιπτούσας, αὐτόν τε ἀτρεμεῖ καὶ ἀπαραποδίστως ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβαίνοντα, λέοντά τε καὶ δράκοντα, τὰς ἀρχοντικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, καταπατοῦντα, καὶ τοῦτ' ἐπειράζεε γινώσκειν, εἰ, ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πετεργίου βίβαντος, ἄγγελοι προσελθόντες αὐτόν βασιτάσουσι. Πρὸς ταύτην αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν διεψευσεμένην οὖσαν ὁ Σωτῆρ ἀπεκρίνατο· *Γέγραπται, λέγων, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.* Τὸ γὰρ ἑαυτὸν κρημνίζειν καὶ καταβάλλειν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων, καὶ τοῦτο ποιεῖν ἵνα γινῶ. πότερον ποτε βοηθείας τεύξεται τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ μή, πειράζοντος ἦν τὸν Θεόν· ὃ δὲ πειράζειν ἐβούλετο ὁ πειράζων. Οἰκεῖον γὰρ αὐτῷ ἦν πειράζοντι τὸν Σωτῆρα, καὶ τὸν Θεόν πειράζειν τολμᾶν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Σωτῆρ γε ἐπειράζεν· εὐ γὰρ ἤδει καὶ πέπειστο περὶ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως τῆς συνεργούσης αὐτῷ. Διὸ καὶ τῷ διαβόλῳ προστακτικῶς παρεκελεύετο λέγων· *Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου,* θείας Γραφῆς λέξιν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀντιπαρατιθεὶς τῇ φωνῇ τῆς παρουσίας Γραφῆς, ἣν μὴ νοήσας ὁ διάβολος προήγαγεν αὐτῷ, μὴ συνιὲς, ὅτι οὐκ εἰδέτο βοηθείας ἀγγέλων ὁ Σωτῆρ, εἰ καὶ καθ' ὑπόθεσιν οἰκέει προαιρέσει καθεῖναι ἑαυτὸν ἐβουλήθη· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν (ὅπερ ἦν μείζον τῆς ἀπὸ τοῦ πετεργίου τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τὴν γῆν δι' ἀέρος καθόδου), οὐκ ἀγγελικῆς ἐδεήθη χειρός. Ὅρα δὲ, πῶς, μνημονεύσας ὁ διάβολος τοῦ, *Ἐπὶ χειρῶν ἄρουσι σε, μήποτε προσκῆψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου,* τὸ ἐξῆς συνημμέ-

Et hæc quidem secundum nudam lectionem : at intelligendi more tabernaculum Servatoris nostri Ecclesiam ejus esse commonstratum est ; corpus vero ejus, populus ejus est, secundum Apostolum, qui ait : *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte* 91. Ex membris autem alii fuerint corporis Christi oculi, alii aures, alii manus ; hac porro ratione alii pedes ejus erunt, de quibus dictum est : *Quam speciosi pedes evangelizantium bona* 92 ! Ne quis vero horumce pedum ad lapidem offenderet, neque in cursu impingeret, sed plana via et sine obice iter evangelicum permearet, angeli tutores ac custodes præfati tabernaculi constituti sunt. Rursum vero exstant alii angeli, quibus Ecclesie Christi ubique terrarum fundatæ, concreditiæ sunt. Quod cum non intelligeret diabolus : quomodo enim aut unde divini Spiritus voces intelligere possit? cum Salvatore tentaret, ipsum ad pinnaculum templi durtum sic alloquebatur : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim, quia angelis suis mandabit de te, et in manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum* 93. Nam cum ex ipsis operibus perspiceret, prophetiam his verbis traditam in Salvatore impleri, ac stupendum in hominis natura spectaculum cerneret ; ita ut omnis exercitus suus de medio sublatus, omnesque virtutes suæ ab eo qui apparuerat superatæ, millia vero et decem millia in conspectu illius lapsa essent, ille autem sine formidine et obice super aspidem et basiliscum ambularet, leonem et draconem, principes ejus virtutes, conculcasset ; hoc item experiri volebat, num ipsum ex pinnaculo se projicientem, accedentes angeli gestaturi essent. Hujusmodi itaque falsæ suspitioni ita respondit Servator : *Scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum* 94. Nam e sublimi sese præcipitare ac dejicere, idque animo experiundi an angelorum auxilium adfuturum esset, necne, hoc sane tentare Deum fuisset : quod experiri tentator optabat. Nam ipsi Salvatore tentanti, proprium erat vel ipsum Deum tentare audere. At Servator tentare noluit : gnarus quippe erat ac persuasum habebat Patris virtutem sibi opitulari. Quare imperantis more diabolo dixit : *Non tentabis Dominum Deum tuum,* divinæ Scripturæ dictum ex lege sumptum hujus Scripturæ voci opponens, quam non intelligens diabolus ipsi proferebat, ignorans Servatorem angelorum ope non egere, etiamsi proprio nutu voluisset sese deorsum projicere. Quandoquidem in sua ad cælos ascensione (quod sane majus erat, quam ille a pinnaculo templi ad terram per aerem transitus), non angelica manu opus habuit. Animadvertite porro, quo pacto diabolus his commemoratis, *In manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum ; quod sequebatur non addiderit, videlicet illud, super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem,* quod Salvatoris de diabolo et angelis

91 I Cor. xii, 27. 92 Rom. x, 15. 93 Math. iv, 6. 94 ibid. 7.

ejus reportatam victoriam manifeste declarabat. A Nolebat enim sui confutationem adjicere; alioquin ratiocinio colligendum et comprobandum ipsi erat, eumdem ipsum qui super tales principes virtutes ambularet, ipsasque conculcaret, non posse non offendere ad lapidem pede suo; ita ut ad hoc angelorum tutela et auxilio egeret. Verum hæc non capiens ille hujus prophetiæ voce est usus, quod cætera in illo impleta esse cerneret. Servator autem non negat de se prolatum oraculum fuisse, sed diabolum qui ejus sensum non caperet, congruenti usus responsione, rejicit. Quomodo autem nos gratia Salvatoris nostri singula propriis in locis commentati simus, legentibus explorare supra licebit. δὲ αὐτὸν τὸν διάβολον, ἀρήσει καταλήψω χρησάμενος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅπως τὰ κατὰ τοὺς τόπους εἰρημένων διαγιγνώσκω.

VERS. 13, 14. *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. Quoniam in me speravit, et liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamabit ad me, et exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutarem meum.* Quæ ad tabernaculum spectabant angelis committebat, ut supra diximus, explicantes quo pacto angeli tueantur et custodiant virum in Christo perfectum, seu etiam Ecclesiam ejus; aut carnem qua instrumenti instar pro hominum salute usus est. Hæc quippe, utpote minora vilioraque, angelis commissa sunt; eadem, arbitror, ratione, qua quispiam famulis calceorum aut vilium perinde rerum curam et ministerium tradit; sic quæcunque modica et corporea per Salvatoris nostri carnem efficiebantur, ea angelorum curæ committebantur, qui ministrabant ipsi: de quibus angelis hæc testificatur Evangelii Scriptura dicens: *Accesserunt angeli, et ministrabant ei*⁹⁶. Præstabiliora autem, majora et altiora, non angelis, sed ipsi Salvatori ascribit. Quænam illa sint, superius commonstratum est; inter hæc autem illud erat, *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis.* In fine vero omnium Salvatoris nostri victoria de omnibus reportata postrema recensetur his verbis, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* His porro significari æstimo principatus, potestates, mundi rectores et spiritualia nequitiæ. Super hæc autem ambulare, et tot feras divinis virtutis suæ gressibus conculcare dicitur ipse Servator. Quod vero in nullo offendat, nec quidpiam corporeis ejus operationibus impedimento sit, id angelorum ministerio concreditum est. Sed quemadmodum de corporeo ejus tabernaculo dicebatur, *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo,* et ejus rei causa hæc adjiciebatur, *Quoniam angelis suis mandabit de te;* ita et nunc post illud, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draco-*

νον οὐ προσέθηκε· τοῦτο δὴ τὸ, Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκὸν ἐπιθήσει, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα, σαφῶς τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ νίκην τοῦ Σωτῆρος παριστάοντα. Οὐ γὰρ εὐόλητο τὸν καθ' ἑαυτοῦ ἑλεῖν παρατίθεσθαι. Εἰ δὲ μὴ τὴν (sic) ἑαυτῷ συνέσεως χρῆν ἐπιλογίσασθαι, ὡς οὐκ ἦν τοῦ αὐτοῦ τὸ δύνασθαι ἐπιβαίνειν καὶ καταπατεῖν τὰς τοιαύτας ἀρχοντικὰς δυνάμεις, καὶ μὴ προσκόπτειν πρὸς λίθον τὸν πῖλα, ὡς δεῖσθαι φυλακτῆς ἀγγέλων καὶ βοηθείας. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν οὐ συνιεὶς κέχρηται τῇ ἀπὸ προκειμένης προφητείας φωνῇ, διὰ τὸ τὰ λοιπὰ συνειραχέναι πεπληρωμένα εἰς αὐτόν· ὁ δὲ Σωτὴρ οὐκ ἀπαρνεῖται μὲν τὸ περὶ αὐτοῦ εἰρησθαι τὸ λόγιον· μὴ συνένια τῇ πρὸς αὐτὸν ἀποκρίσει. Ἡμεῖς δὲ, τῇ αὐτοῦ χάριτι θεωωρήκαμεν, πρόκειται τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκ τῶν

B Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκὸν ἐπιθήσει, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Ὅτι ἐπ' ἐμὴ ἡλπισε, καὶ ῥύσομαι αὐτόν· σκεπάσω αὐτόν, ἐν ἔργῳ τὸ δοῦμά μου. Κεκράξεται πρὸς μὲ, καὶ ἐπακούσομαι αὐτόν, μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει ἐξελεύομαι αὐτόν, καὶ δοξάσω αὐτόν. Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν, καὶ δεῖξω αὐτῷ τὸ στήθειόν μου. Τὰ μὲν περὶ τοῦ σκηνώματος ἀγγελίας ἐνετέλλετο, κατὰ τὰ προαποδοθέντα, ὅπως ἀγγελοὶ τιμολῶσι καὶ φυλάττωσι τοῦ ἐν Χριστῷ τετελειωμένου ἀνδρὸς, ἢ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἢ καὶ τῆς σαρκὸς, ἢ κέχρητο δίκην ὄργανου ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας. Ταῦτα γὰρ ὡς βραχυτέρα καὶ εὐτελέστερα ἀγγέλως ἐπετέτραπτο καλοῖμαι· ὅτι, ὡς ἂν τις οἰκέταις ἐπιτρέψειεν ὑποδημάτων διακονίαν, ἢ ἄλλων τιῶν εὐτελεστέρων ὑπηρεσίαν, οὕτως ὅσα μικρὰ καὶ σωματικὰ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνηργετο σαρκὸς, τῶν ὀνηρέταις καθίσταντο ἀγγελοὶ, καὶ διεκόνουν αὐτῷ· περὶ ὧν καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ μεμνηρεῖ λέγουσα, ὅτι Προσηλύθον ἀγγελοὶ, καὶ διεκόνουν αὐτῷ. Τὰ δὲ προῦργιατέρα καὶ μείζονα καὶ ὑψηλότερα οὐκέτι ἀγγέλως, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Σωτῆρι ἀνατίθησι. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα, δεδήλωται διὰ τῶν ἐμπροσθεν· ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ, Πισεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ τῶν δεξιῶν σου. Τέλος δὲ πάντων καὶ ὁσάτῃ κατὰ πάντων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νίκη παριστάται διὰ τοῦ, Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκὸν ἐπιθήσει καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα. Δηλούσθαι δὲ διὰ τούτων ἠνώμααι ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ κοσμοκράτορας, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας. Ταῦταις μὲν οὖν ἐπιβαίνειν, καὶ τὰ τοσαῦτα θηρία καταπατεῖν τοῖς θεωτέροις τῆς ἐνθεοῦ δυνάμεως αὐτοῦ βαδίσμασιν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγεται· τὸ δὲ ἐν μηδενὶ προσκόπτειν, μηδ' ἐμποδῶν γίνεσθαι τίνα ταῖς σωματικωτέροις ἐνεργείαις αὐτοῦ, ἀγγελοὶ τὴν διακονίαν εἰλήφεσαν. Ἄλλ' ὡς περὶ ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ σκηνώματος αὐτοῦ ἐλέγχετο, Μόστιξ οὐκ ἐγγίει ἐν τῷ σκηνώματι σου, καὶ τὸ αἴτιον ἐπήγετο διὰ τοῦ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ· οὕτω καὶ νῦν μετὰ τῷ,

⁹⁶ Matth. iv, 11.

Ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα, πάλιν ἡ αἰτία ἐπιλέγεται, οὐκ ἐπ' ἀγγέλους ἀναφέρουσα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν Ὑψίστον, οὗ ἐκ προσώπου λέλεκται, Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσσομαι αὐτόν. Πῶς δὲ ἐπ' αὐτὸν ἤλπισε, προλαβὼν ἐδίδαξεν ὁ λόγος εἰπῶν Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου· καὶ, Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ Ἀντιλήπτω μου εἰ, καὶ καταφυγῆ μου, ὁ θεὸς μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. Ἡ τοίνυν ἐπινίκιος καὶ τελευταία πράξις μετὰ πάσας τὰς προκαταληχθείσας τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, ἡ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ τελειουμένου ἀνδρός, ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τελείου σώματος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, δηλωθεῖσα διὰ τοῦ, Ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα, τὴν πᾶσαν ἀναφορὰν καὶ τῆς νίκης τὴν αἰτίαν ἐπὶ τῷ Ὑψίστῳ ἀνατίθησι. Διὸ λέλεκται Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσσομαι αὐτόν, ὅτι ἐγὼ τὸ δρόμά μου. Μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει, ἐξελοῦμαι καὶ δοξάσω αὐτόν. Καὶ μοι δοκεῖ καθ' ἑτέραν διάνοιαν ἡ προφητεία θεσπίζειν πάντα τὸν τρόπον τοῦ κατὰ ἀνθρώπων βίου τοῦ Σωτήρος ἡμῶν· λέγω δὲ τὸν πρῶτον πειρασμὸν, καὶ τὸν κατὰ τὸ πάθος, τὴν τε μετὰ τὴν λύσιν τοῦ σώματος ἐπὶ τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις ἐφοδόν. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ· κοινότερον δὲ οὕτω λεγέσθω ἡ παρούσα προφητεία τὸν πειρασμὸν αἰνίττεσθαι τὸν ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ὃν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰσῆχται πειραθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· τὰ δὲ δεύτερα, ἐν οἷς ἀγγέλους διακονεῖσθαι τῷ αὐτοῦ σώματι παρέστησεν ὁ λόγος, τὴν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον διατριβὴν αὐτοῦ· τὰ δὲ τρίτα, δι' ὧν λέγεται ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθεθῆναι, καὶ καταπεπατηθῆναι δράκοντα καὶ λέοντα, τὴν μετὰ τὸν θάνατον κατὰ τῶν ἀρχοντικῶν πνευμάτων νίκην· μεθ' ἧς πάντα ἐπιλέγεται Ἐξελοῦμαι αὐτόν καὶ δοξάσω αὐτόν· Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν, καὶ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου, τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἐκ νεκρῶν σωτηρίας, καὶ τῆς μακράωνος καὶ ἀθανάτου ζωῆς, τῆς τε ἐνθέου δόξης καὶ τῆς παρὰ τῷ μένῃς.

ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ, Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββατοῦ. 14.

Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ δρόματι σου, Ὑψίστε, τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρῶτὸν τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ τὸ πρῶτον τὸν δεκάχορδον ψαλτηρίῳ μετ' ᾧδῆς ἐν κιθάρα. Τὰς τῶν Σαββάτων ἡμέρας οἱ πρὸ Μωϋσείως δίκαιοι καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες οὐτ' ἤδσαν, οὐτ' ἐφύλαττον. Οὐτ' οὖν αὐτὸς Ἀβραάμ, οὐτε Ἰσαάκ, οὐτε Ἰακώβ, οὐτε οἱ τοῦτου παῖδες, ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἐτι τούτων τῷ χρόνῳ παλαιότεροι φαίνονται γινώσκοντες ἡμέραν Σαββάτου. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μέγα τι κατορθοῦντες, τὰ Σάββata φυλάττειν ἠγούνηται, ἀ οὐδὲ φυλάττουσι κατὰ τὸ βούλημα τοῦ νόμου, παραθετέον αὐτοῖς τὰ εἰρημένα. Καὶ ἐπειδὴ κατάπαισι σημαίνει τὸ Σάββατον, γέγραπται γούνη· Καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ 7 ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε, καὶ ἡγήσατο

Gen. 11, 2, 3.

nem, causam rursus additur, quæ rem non ad angelos referat, sed ad ipsum Altissimum, ex cuius persona dicitur, Quoniam in me speravit, et liberabo eum. Quomodo in ipso speraverit, jam Scriptura edocere occupavit his verbis: Qui habitat in adjutorio Altissimi, et: Dicit Domino: Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum. Triumphalis itaque et postrema actio, quæ post alia memorata Salvatoris, aut viri in eo consummati, aut ejus perfecti corporis, sive Ecclesiæ, gesta significata in illo: Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem; tota, cum victoriæ causa, Altissimo ascribitur. Quamobrem dicitur: Quoniam in me speravit, et liberabo eum, quoniam cognovit nomen meum. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum. Alio item sensu prophetia videtur mihi vaticinari omnem humanæ Salvatoris nostri vitæ modum; dico autem primam tentationem; illam item, quam in passione sustinuit; ac etiam eam, quam post solutionem corporis fecit contra adversarias potestates irruptionem. Et hæc quidem prima et præcipua in psalmo sunt: vulgariori autem more dicatur hæc prophetia tentationem in deserto significare, qua tentatus esse a diabolo narratur in Evangelio; secunda vero, quibus angelos ejus corpori ministrasse declaratur, ejus in humana vita conversationem indicant; tertia autem, quibus dicitur, eum super aspidem et basiliscum ambulasse, et conculcasse leonem et draconem, ipsum post mortem de principibus spiritibus victoriam reportasse narrant; post quæ omnia adjicitur: Eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum; quibus declarat ejus post obitum resurrectionem ex mortuis et salutem, longævam et immortalem vitam, divinam gloriam, et honorem regnumque apud Patrem susceptum.

Πατρὶ τιμῆς τε καὶ βασιλείας διὰ τούτων παραστα-

PSALMUS CANTICI, IN DIE SABBATI. XCI.

Vers. 2, 3. Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime, ad annuntiaandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem, in decachordo psalterio cum cantico in cithara. Qui ante Moysem erant justi ac religiosi viri, dies Sabbatorum non norant nec custodiebant. Nec enim Abraham, neque Isaac, neque Jacob, neque ejus filii, neque etiam qui iis antiquiores erant, diem Sabbati novisse videntur. Quia igitur qui ex circumcissione sunt, quasi magni quidpiam præstent, se Sabbata servare putant, quæ tamen secundum legis mentem non custodiunt, psalmi dicta ipsis sunt exponenda. Et quia Sabbatum requiem significat; nam scriptum est: Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ jecerat, et sanctificavit illum; dicas sane Dei rc-

quiem considerandam, verumque Sabbatum pro dignitate Dei accipiendum esse. At enim declarat ille, impios homines non ingressuros esse in requiem ipsius, in psalmis talia fatus : *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*⁹⁸. Necesse igitur est Sabbata Dei secundum mentem accipere, et Deo congruentem requiem cogitare, qua impii non donantur, sed soli justi ac Dei amici. Ita enim dixerimus Abraham, Isaac, Jacob et omnes quotquot ante et post illos Dei cultores fuere, intelligendi more solum novisse ac custodisse Sabbata Dei, et ingressos esse in requiem ejus. Quid igitur significet Sabbatum, perpendere necessarium est. Sabbatum esse requiem Dei Scriptura declarat, quam post sensibillum creationem inducit. Dei vero requies quæ alia fuerit, nisi conversatio in intelligibilibus et cœlestibus. Nam cum sensibilibus prospicit, et circa opera providentiæ mundi versatur, tunc dicitur operari; atque sic intelligendum hoc Salvatoris nostri dictum : *Pater meus usque modo operatur et ego operor*⁹⁹ : cum autem circa opera incorporea, et cœlestia, et, ut quis dixerit, circa eam quæ ibi geritur rerum considerationem versatur, tunc requiem habere, et Sabbatum suum agere intelligitur. Eadem ratione igitur viri quoque Dei, quando operibus animam defatigantibus (talìa vero sunt omnia corporea, et terrenæ carnis amica) liberati, Deo prorsus vacant, ac divinorum spiritualiumque contemplationi dediti sunt, tunc accepta Deo Sabbata, et requiem Domino Deo agunt. De his vero Sabbatis hoc ait : *Nunc relinquitur sabbatismus populo Dei*¹ et rursus : *Festinemus igitur ingredi in illam requiem*². Nam perfectum Sabbatum et perfecta beatissimaque requies in regno Dei, supra sex dierum opificium, exsistit, et extra omnia sensibilia in incorporeis et cœlestibus versatur, unde aufugit dolor, tristitia et gemitus; ubi a mortali et corruptioni obnoxia vita erepti, atque otium Deo gratum ac beatum agentes, et a corporis actionibus atque a servitute carnis liberati, cum ipso Deo et apud ipsum versantes, Sabbatum et requiem agemus. Quamobrem ait Apostolus : *Festinemus igitur ingredi in illam requiem*. Imaginem porro illius Sabbati ac perfectæ beatissimæque requiei in terra gestantes viri Dei, ferias agebant et cessationem ab iis, quæ a Deo procul amovent; toti autem divinorum contemplationi dediti, die nocteque in sacrorum sermonum meditatione perseverantes, sancta Sabbata et Deo acceptam requiem agebant; ac tunc vere Sabbatum celebrabant. Quare opportune Moysis lex, jam dictorum umbras et symbola tradens, multitudini diem quamdam assignavit, ut saltem in ea a consuetis operibus abstinerent, divinæ autem legis meditationi vacarent. Præsens certe psalmus diserte docet ea

A αὐτήν· ἐρεῖς, ὅτι προσήκει νοῦσαι Θεοῦ κατὰ παυσίν, καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἐκδέξασθαι ἐπακρίως τοῦ Θεοῦ. Τοὺς γὰρ ἀσεβεῖς ἀνθρώπους φησὶ μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατὰ παυσιν αὐτοῦ λέγων ἐν ψαλμοῖς, Ἄξι πληρῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐρήτῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰ παυσιν μου. Οὐκοῦν ἀναγκαῖον κατὰ διάνοιαν ἐκλαβεῖν Σάββατα Θεοῦ, καὶ ἀνάπαυσιν Θεῷ πρέπουσαν, ἥς ἀσεβεῖς μὲν οὐκ ἀξιοῦνται, μόνοι δὲ οἱ δίκαιοι καὶ τοῦ Θεοῦ φίλοι. Οὕτω γοῦν εἴπομεν ἂν καὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Ἰακώβ, τοὺς τε πρὸ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτοὺς θεοφιλεῖς πάντας κατὰ διάνοιαν ἐγνωκέναι καὶ πεφυλακέναι τὰ Σάββατα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσεληλυθέναι εἰς τὴν κατὰ παυσιν αὐτοῦ. Τί ἐστὶ οὖν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀναγκαῖον ἐπιστήσασθαι. Ὁ λόγος ἀνάπαυσιν δηλοῖ Θεοῦ· εἰσάγει τε ταύτην μετὰ τὴν τῶν αἰσθητῶν κοσμοποιίαν. Θεοῦ δὲ ἀνάπαυσις τίς ἂν γένοιτο ἑτέρα τῆς πρὸς τοὺς νοητοὺς καὶ ὑπερκοσμίοις διαγωγῆς; Ὅτε μὲν γὰρ περὶ τὰ αἰσθητὰ περισκοπεῖ καὶ περὶ τὰ ἔργα τῆς τοῦ κόσμου προνοίας καταγίνεται, ἐργάζεσθαι λέγεται· καὶ οὕτως ἀκουστῆρον λέγοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι· ὅτε ἂν πρὸς τοὺς ἀσωμάτους καὶ ὑπερκοσμίοις ἐστὶ, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐν τῇ αὐτῷ αὐτοῦ περιωπῇ, τὸ τῆν καὶ αὐτὰ ἀνάπαυσιν ἔχειν, καὶ τὸ αὐτοῦ Σάββατον ἐπιτελεῖν νοεῖται. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοιγαροῦν καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, ἐπειδὴν, τῶν κοπούμενων (sic) τὴν ψυχὴν ἔργων (τοιαῦτα δὲ πάντα τὰ σωματικὰ καὶ εἴδη τῆς γεώδους σαρκὸς), ἀπαλλαγέντες, ὅλοι γίνονται πρὸς τῷ Θεῷ καὶ πρὸς τῇ τῶν θείων καὶ νοητῶν σχολῇ τε καὶ θεωρίᾳ, τότε τὰ φίλα τῷ Θεῷ Σάββατα καὶ ἀνάπαυσιν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἄγουσι. Καὶ περὶ τῶν τοιούτων Σαββάτων διδάσκει λέγων· Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ; καὶ πάλιν· Σπουδάζομεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατὰ παυσιν. Τὸ γὰρ τέλειον Σάββατον, καὶ ἡ τέλεια καὶ ἡ τρισμακαρία κατὰ παυσις ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ τυγχάνει, ὑπὲρ τὴν ἐξαήμερον δημιουργίαν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων ἐκτός ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκοσμίοις, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἔνθα τῆς θνητῆς καὶ φθαρτῆς ζωῆς ἀπαλλαγέντες, καὶ ἀργίαν ἀργήσαντες τὴν θεοφιλῆ καὶ μακαρίαν, τῶν τε σωματικῶν πράξεων καὶ τῆς δουλείας τῆς σαρκὸς ἐλευθερωθέντες, σὺν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ παρ' αὐτῷ γενόμενοι, σαββατισσομένη τε καὶ ἀναπαυσόμεθα. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· Σπουδάζομεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατὰ παυσιν. Εἰκόνα δ' ἐκείνου τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς τελείας ἐκείνης καὶ τρισμακαρίας ἀναπαύσεως φέροντες ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἁγιότητι, σχολῇ μὲν ἐποιούνοιο καὶ ἀργίαν τῶν μακρῶν ἀφιστάντων τοῦ Θεοῦ, ὅλοι δὲ πρὸς τῇ τῶν θείων θεωρίᾳ γιγνώμενοι, δι' ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τῇ τῶν ἱερῶν λόγων μελέτῃ προσκαρτεροῦντες, ἅγια Σάββατα καὶ ἀνάπαυσιν φησὶν τῷ Θεῷ διακτάουσιν τότε καὶ ἐσαββατίζον. Ἐνθεν εἰκότως καὶ ὁ

⁹⁸ Psal. xciv, 10, 11. ⁹⁹ Joan. v, 17. ¹ Hebr. iv. 9. ² ibid. 11

Μωυστέης νόμος, σκιάς τῶν εἰρημένων καὶ σύμβολα Ἀ παραδεισίου, ἡμέραν τινὰ τοῖς πλῆθεσιν ἀφώρισε, ὅπως κἂν ταύτη ἀπέχωνται μὲν τῶν συνήθων ἔργων, σχολάζοιεν δὲ τῇ τοῦ θεοῦ νόμου μελέτῃ. Ὁ γὰρ μὴν παρὼν ψαλμὸς διαβρῆθην διδάσκει ἐπὶ τοῦτο δεῖν τὴν τοῦ Σαββάτου σχολὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν τῶν ἀνωφελῶν ἀργῶν ἐπὶ τὸ κατὰ ταῦτὸν συνερχομένους ἐργάζεσθαι τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα. Ἦν δὲ πρῶτον ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ· δεύτερον ψάλλειν διὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· τρίτον ἀναγγέλλειν κατὰ τὰς ἑθιμὰς ὥρας τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τέταρτον διηγείσθαι τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ τοὺς χειλεσι καὶ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν μουσικῶν ψαλτηρῶ καὶ μετ' ᾠδῆς ἐν κιθάρᾳ.

Ὁρᾶς οὖν ὅσα πράττειν ὁ παρὼν λόγος παρανεῖ B κατὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν; Ἐπιγέγραπται γοῦν ὁ ψαλμὸς, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ κατὰ τὸ Σάββατον ἕτερα πλεῖστα ἔπραττον κατὰ τὸν νόμον. Οὐκ ἄρα ὀλοσχερῶς ἀργεῖν προστάττει. Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἡ τοῦ Σαββάτου ἡμέρα νενομοθέτητο· μόνους δὲ τοῖς μὴ οἰοῖς τε οὖσι τὸν πάντα χρόνον τῆς αὐτῶν ζωῆς, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς ἡμέρας τῇ τοῦ Θεοῦ λατρείᾳ καὶ τοῖς τῷ Θεῷ φίλοις ἔργοις σχολάζειν· τούτοις γὰρ ἐκ διαστημάτων ταῦτα πράττειν ἐνομοθέτει. Τοῖς γε μὴν πλησμονῇ γαστρὸς καὶ μέθῃ, καὶ πάσῃ ἀκοσμίᾳ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἑαυτοὺς παρέχουσιν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐπανατινέεται λέγων· Οἱ ἐραπτόμενοι ψευδῶν Σαββάτων· καὶ πάλιν· Τὰς νεομηρίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Διὸ δὴ παρητημένων ἐκείνων, διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Λόγος μετήγαγε καὶ μετατέθεικε τὴν τοῦ Σαββάτου ἑορτὴν ἐπὶ τὴν τοῦ φωτὸς ἀνατολήν, καὶ παρέδωκεν ἡμῖν ἀληθινῆς ἀναπαύσεως εἰκόνα, τὴν αὐτηρίαν καὶ Κυριακὴν καὶ πρώτην τοῦ φωτὸς ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐν ἀνθρώποις πράξεις, τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἀράμνος, τὰς οὐρανίους πύλας ὑπερέβαινεν ὑπὲρ τὴν ἐξαήμερον κοσμοποιίαν γιγνόμενος, τὸ τε θεοπροπέας Σάββατον καὶ τὴν τρισμακαρίαν ἀνάπαυσιν ὑπολαμβάνων, τοῦ Πατρὸς εἰρηκότος αὐτῷ· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἐν ἧ, φωτὸς οὖση καὶ πρώτῃ καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἡλίου ἡμέρᾳ, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ συνερχόμενοι διὰ μέσου ἑξ ἡμερῶν, ἅγια τε Σάββατα καὶ πνευματικὰ ἑορτάζοντες οἱ ἐξ ἐθνῶν δι' αὐτοῦ λελυτρωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, τὰ τῷ Σαββάτῳ πράττειν τοῖς ἱερῶσι νενομοθετημένα κατὰ τὸν πνευματικὸν νόμον ἐπιτελοῦμεν. Θυσίας τε γὰρ καὶ ἀναφορὰς ποιούμεθα πνευματικὰς, τὰς καλουμένας θυσίας αἱέσεως, καὶ θυσίας ἀλαλαγμοῦ· τὸ τε θυμίαμα τὸ ὑῶδες ἀναπέμπομεν, περὶ οὗ εἴρηται· Γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως προσφέρομεν, τὴν πατήριον μνήμην ἀναζωπυροῦντες, τὸ τε τοῦ βαντισμοῦ αἶμα, τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ, τοῦ περιελόντος

A de causa Sabbati otium agi debere, et Inutilem cessationem depellendam esse, ut in unum congregati ea quæ psalmus indicat peragantur. Eorum autem primum est, confiteri Domino; secundum, cum musicis instrumentis psallere nomini ejus; tertium, matutinis horis annuntiare misericordiam ejus; quartum, nocturnis temporibus enarrare veritatem ejus: et hæc non modo labiis et voce, sed etiam per musicorum instrumentorum pulsationem agere: nam ait: *In decachordo psalterio, cum cantico in cithara.*

υκτερινοὺς καιροὺς· καὶ ταῦτα πράττειν μὴ μόνον ὀργάνων ἀνακρούσεως· Ἐν δεκαὶ ὀργῶν γὰρ, φησί,

Vides igitur ad quæ in die resurrectionis agenda hortetur hic psalmus. Inscriptus enim psalmus est, *in diem Sabbati*. Sed et sacerdotes in templo die Sabbati alia plurima secundum legem agebant. Non ergo præcipit ut omnino vacetur. Neque vero sacerdotibus dies Sabbati præscribatur; sed solum iis qui nec toto vitæ suæ tempore, nec singulis diebus suis possent Dei cultui et Deo acceptis operibus vacare: nam iis, ut intermisso dierum spatio id agerent, lege statutum erat. Eos porro qui crapulæ, ebrietati, aliisque omnibus indecoris gestis die Sabbati se dedunt, Deus per prophetam sic aspere alloquitur: *Qui contingunt falsa Sabbata*³; ac rursum, *Neomenias vestras, et sabbata et diem magnam non fero*⁴. Quare Verbum, ipsis repugnantibus, per Novum Testamentum Sabbati festum in lucis ortum transtulit, nobisque veræ requiei imaginem tradidit, salutarem nempe Dominicam, et primam lucis diem, qua Salvator mundi post omnia sua in hominibus edita opera, victoria de morte reportata, cælestes portas transgressus, sex dierum opificium transcendit, tuncque Deo condecens Sabbatum et beatissimam requiem accepit, dicente Patre, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁵. Ea die, quæ veræ lucis et veri solis dies est, nos ipsi congregati, sex diebus interpositis, sancta et spiritualia Sabbata celebrantes, quotquot ex gentibus in orbe toto per eum liberati sumus, quæ sacerdotes in die Sabbati agere in lege statutum erat, ea nos secundum legem spiritualem perficimus. Nam sacrificia et oblationes spirituales, quæ hostiæ laudis et hostiæ jubilationis vocantur, persolvimus: incensum boni odoris emittimus, de quo dictum est: *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*⁶. Imo etiam panes propositionis offerimus, salutarem memoriam refricantes; aspersionem item sanguinis Agni Dei, qui tollit peccatum mundi, piaculum animarum nostrarum, facimus: lumina quoque cognitionis vultus Dei accendimus. Verum etiam ea, quæ in psalmo præsentī recensentur, illa die perficere satagimus, et opere et verbis confitentes Domino, et psallentes nomini-

³ Amos vi, 3. ⁴ Isa. i, 13. ⁵ Psal. cix, 1. ⁶ Psal. cxl, 2.

Altissimi : mane quoque ad orientem lucis nostræ A misericordiam a Deo nobis præstitam annuntiamus, et veritatem ejus in noctibus per sobriam et castam conversationem exhibemus ; in summa quotquot alia in Sabbato peragere sancitum erat, ea nos in Dominicam transtulimus, utpote quæ magis idonea et propria, ac prima item sit et agnien ducat, et Judaico Sabbato pretiosior. Nam illa die in mundi opificio cum dixisset Deus, *Fiat lux*, facta est lux⁷ : in illa quoque animabus nostris ortus est Sol justitiæ. Quare ut ea die conveniamus traditum nobis est, et ea quæ in psalmo jubentur nobis exsequi præceptum est ; quorum primum est, confiteri : nam principium bonorum est pristinorum malorum depositio per veram penitentiam et confessionem, quæ ad bonum finem, scilicet ad Deum B ipsum deducit. Etenim si nemo bonus nisi Deus, optimæ viæ ad Deum ducentis principium, confessio fuerit. Ideo dictum est, *Bonum est confiteri Domino*. Par quippe est non hominibus confessionem edere, sed ipsi Domino corda scrutanti. Quia vero confessio pro gratiarum actione item accipitur, ut jam sæpius diximus, jure Dominica die gratiarum actiones Domino reddimus, ubique terrarum in ecclesiis ejus congregati. Cum autem per confessionem progressum et augmentum acceperimus, tum jubemur psallere ad meliorem animæ statum pro- vecti : aucti vero ac meliores effecti, hæc aliis annuntiare, ac eos qui ad nos proxime accedunt misericordias Dei edocere præcipimur : atque id agere matutinis horis, quasi primitias diurnarum actionum doctrinæ de Dei misericordia dicantes.

διδόμεν τῷ Κυρίῳ, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς C ἐκκλησίαις αὐτοῦ συνερχόμενοι. Προκόψαντες δὲ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἥδη καὶ ψάλλειν κελευόμεθα ἐπὶ δὲ ἔτι καὶ βελτίους γινόμενοι ἑαυτῶν, ἥδη καὶ εἰς ἐτέρους ἀπαγγέλλειν, διδάσκειν τε τοὺς ἡμῖν πλησιάζοντας τὰ τοῦ Κυρίου ἐλέη προστατόμεθα· καὶ τοῦτο πράττειν κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας ὡς περ ἀπαρχᾶς τῶν δι' ἡμέρας πράξεων ἀνατιθέντες τῇ περὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ διδασκαλίᾳ.

Hæc porro jubet Scriptura peragere primo diluculo, postquam animas et corpora nostra nocturno tempore sancta et a cordibus quibusque pura servaverimus, pietatisque veritatem, repelita nocturnis horis cultus Dei memoria susceperimus. Olim quidem cum populi ex circumcissione per symbola et figuras Deum cole- rent, non incongruum erat per psalteria et citharas D hymnos Deo emittere, idque die Sabbati præstare, otium nempe solventes, et in hoc legem Sabbati transgredientes. Nos vero Judæum in abscondito ærvantes secundum illud Apostoli dictum : *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio ; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera⁸* ; viventi psalterio et cithara animata, spiritualibusque canticis hymnum effundimus. Omni quippe instrumento musico acceptior et suavior Deo fuerit Christi populorum concentus, quo in omnibus Dei ecclesiis una mente, uno affectu,

τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καθάρσειον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· ποιούμεθ' αὐτὰ τὰ φῶτα τῆς γνώσεως προσωποῦ τοῦ Θεοῦ ἐξαπτόμενα. Ἄλλα καὶ τὰ ἐν τῇ μετὰ χεῖρας ψαλμῶν φιλοτιμῶς ἐκτελεῖν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν σπουδάζομεν, ἔργοις τούτοις καὶ λόγοις ἐξομολογούμενοι Κυρίῳ, καὶ ψάλλοντες τῷ ὄνοματι τοῦ Ὑψίστου· ὁρθροῦ τε πρὸς αὐταῖς ἀνατολαῖς τοῦ ἡμετέρου φωτὸς τὸ γινόμενον ἔλεος ἐφ' ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ διαγγέλλοντες, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ τὰς νύκτας διὰ σώφρονος καὶ ἀγνῆς ἀναστροφῆς ἐν δεικνύμενοι, καὶ πάντα δὴ ὅσα ἄλλα ἐχρῆν ἐν Σαββάτῳ τελεῖν, ταῦτα ἡμεῖς ἐν τῇ Κυριακῇ μετατελεῖ καμεν, ὡς ἀν κριωτέρως οὕτως αὐτῆς, καὶ ἡγουμένης, καὶ πρώτης, καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου τιμητέρας. Κατὰ ταύτην γὰρ ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ εἰρηκότας τοῦ Θεοῦ, *Γενηθήτω φῶς*, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ κατ' αὐτὴν ταῖς ἡμετέρας ψυχαῖς ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνατέταλκεν Ἥλιος· διὸ δὴ καὶ ἡμῖν συνέρχεσθαι κατὰ ταύτην παραδέδοται, καὶ τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ παρηγεγμένα καὶ ἡμῖν ἐπιτελεῖν προστέτακται· ὧν πρῶτόν ἐστι τὸ ἐξομολογεῖσθαι· ἀρχὴ γὰρ ἀγαθῶν ἢ τῶν προτέρων κακῶν ἀπόλυσις διὰ γνησίας μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐγγιγνομένη, ἀγούσα τε ἐπὶ τέλος ἀγαθῶν αὐτῶν τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ ὁ Θεός, ἀγαθὸς πορείας τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσης, ἀγαθὴ γένοιτ' ἂν ἀρχὴ ἢ ἐξομολόγησις. Διὸ λέλεκται· Ἄγαθόν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ. Καὶ γὰρ προσήκει μὴ ἀνθρώποις ἐπιδεικνυσθαι τὴν ἐξομολόγησιν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τὰς καρδίας ἐρευνῶντι Κυρίῳ· Ἐπεὶ δὲ λαμβάνεται ἢ ἐξομολόγησις καὶ ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, εἰκότως κατὰ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν καὶ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἀπακρίβως ἐπιτελεῖν αὐτῶν συνερχόμενοι. Προκόψαντες δὲ διὰ κρείττονα ψυχῆς κατάστασιν προελθόντες· ἐπιόντες κατὰ τὸν Θεόν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ ἡ περιτομῇ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, ζῶντα ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ ἐμψύχῳ, πνευματικαῖς τε ψαλμοῖς τὸν ὕμνον ἀποδίδομεν. Παντὸς δ' ὧν ὄργανον μουσικῶν γένοιτ' ἂν τῷ Θεῷ προσηγοτέρα ἢ τῶν Ἰσραηλίων

Ταῦτα δὲ πράττειν ὁ λόγος παρακελεύεται ἡμεῖς τῇ ἡμέρᾳ, προφυλάξαντας δηλαδὴ ἑαυτῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα κατὰ τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς ἅγια καὶ παντὸς μολυσμοῦ καθαρεύοντα, ἀληθειᾶν τε εὐσεβείας ἐπιδεδεγμένους, διὰ τοῦ καὶ ταῖς νυκτεριναῖς ὥραις τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας μεμνησθαι. Πάλαι μὲν οὖν, ὀπηνίκα διὰ συμβόλων καὶ τύπων ἐλάτρευον οἱ ἐκ περιτομῆς, οὐκ ἀπεικὸς ἦν διὰ ψαλτηρίων καὶ κιθάρων ἀναπέμπειν τινὰς τῷ Θεῷ τῶν ὕμνων, καὶ τοῦτο ποιεῖν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σαββάτου, παραλύοντας δηλαδὴ τὴν ἀργίαν, καὶ παραβάνοντας τὸν νόμον τὸν περὶ τοῦ Σαββάτου· ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον ἀποσιζόντες κατὰ τὴν φάσκοντα Ἀπόστολον· *Οὐ γὰρ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ ἡ περιτομῇ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι*, ζῶντα ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ ἐμψύχῳ, πνευματικαῖς τε ψαλμοῖς τὸν ὕμνον ἀποδίδομεν. Παντὸς δ' ὧν ὄργανον μουσικῶν γένοιτ' ἂν τῷ Θεῷ προσηγοτέρα ἢ τῶν Ἰσραηλίων

Gen. 1, 3. ⁸ Rom. 11, 28, 29.

αἰῶν συμφωνία, καθ' ἣν ἐν πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ὁμογύμωνι ψυχῇ καὶ μιᾷ διαθέσει, ὁμοφροσύνη τε καὶ ὁμοδοξία πίστεως καὶ εὐσεβείας, ἁπόφρονος μέλος ἐν ταῖς ψαλμολογίαις ἀναπέμπομεν. Τοιαύταις οὖν ψαλμωδίαις καὶ κιθάραις πνευματικαῖς χρῆσθαι εἰώθαμεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Ψαλμοῖς καὶ ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις πνευματικοῖς*. Εἴη δ' ἂν ἄλλως κιθάρα μὲν τὸ πᾶν σῶμα, οὗ διὰ τῶν κινήσεων καὶ τῶν πράξεων ἡ ψυχὴ τὸν πρόποντα τῷ Θεῷ ὕμνον ἀποδίδωσι· ψαλτήριον δὲ δεκάχορδον ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν αἰσθητηρίων πέντε μὲν τοῦ σώματος, Ἰσραὴλμων δὲ τῆς ψυχῆς δυνάμει, ἐπιτελουμένη λατρεία· ἃ δὴ παριστάς ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος φησὶ· *Προσεύχομαι τῷ πνεύματι, προσεύχομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ*· ὡς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τοῦ πνεύματος πάλιν οικείας, δι' ὧν τὴν ψυχὴν ἐνεργεῖ.

Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσσομαι. Ὁ νοῆσας τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεποιτημένην ἡμέραν, περὶ ἧς εἰρηται, *Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*, οὗτος ἐρεῖ, *Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου ὁ παρῶν ψαλμὸς προγέγραπται, ζητήσεις πῶς ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου ἠυφράνθαι λέγει, οὐκ ἐπὶ τῇ καταπαύσει τοῦ Θεοῦ, οὐδ' ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ αὐτοῦ, ὡς ἂν ὑπολάβοιεν Ἰουδαῖοι, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ καταπαῦσαι ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. Καὶ μὴν ἐχρῆν, εἰπερ ἄρα εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν Σάββατον ἀνεφέρετο τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα, ἐπὶ τῇ σχολῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῇ, ὡς ἂν εἰποῖεν, ἀναπαύσει καὶ ἀργίᾳ αὐτοῦ ἠυφράνθαι λέγεσθαι· νῦν δὲ οὐχ οὕτω φησὶν, ἀλλ' *Εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσσομαι*, ἀντικρυς παριστάς ἰδίως μὲν νοεῖσθαι τὸ ποιῆμα, καὶ πάλιν ἰδίως τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' οἷς ἠυφράνθαι ὁμολογεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ. Εἴη δ' ἂν ποιῆμα μὲν καθ' ἓνα τρόπον αὕτη ἡ ἡμέρα, περὶ ἧς εἰρηται· *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*· δηλοῖ δὲ τὴν ἀναστάσιμον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν, ὡς ἐν ἐτέροις ἀποδεικτικῶς παρεστήσαμεν, τὰ ἀπὸ τῆς κοσμοποιίας παραθέμενοι, καθ' ἣν ὁ Μωϋσῆς· *Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*· καὶ ἐπιλέγει, *Γεννηθῆτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς*· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν. Ὅρξ̄ γὰρ ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐν ταύτῃ γίνεται δημιουργήμα, ἀλλ' αὕτη μόνῃ ἡ ἡμέρα, ὡς ἐφαρμύζειν αὐτῇ τὸ φάσκον λόγιον, *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος*. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐποίησεν, ἧτις ἦν ἡ πρώτη Κυριακὴ, περὶ ἧς καὶ νῦν λέγεσθαι τὸ, *Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὰ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα ἡμέραις γεγενησθαι ἀναγεγραμμένα. Κατὰ δὲ ἕτερον τρόπον λεχθεῖν ἂν ποίημα μὲν τὰ νοητὰ καὶ λογικὰ καὶ ἀνώματα τοῦ

A pari consensu et una sententia fidei et pietatis, una voce, melos in psalmodiis emittimus. Hujusmodi igitur psalmodiis et citharis spiritualibus uti consuevimus : quia id docet Apostolus his verbis, *Psalmis et canticis et hymnis spiritualibus*. Alia item ratione cithara fuerit totum corpus, cujus motibus et operibus anima condecentem hymnum Deo emittit. Psalterium autem decem chordarum, Spiritus sancti cultus est, per quinque corporis sensus, et per totidem animæ virtutes exhibitus : quæ his declarat idem Apostolus, *Orabo spiritu, orabo autem et mente ; psallam spiritu, psallam et mente*⁹. Quasi scilicet mens etiam motus suos habeat, quibus pulsatur corpus ; et spiritus item proprios oblineat motus, quibus animam movet.

νοῦς ἰδίως ἐχοντος κινήσεις, δι' ὧν ἀνακρούεται : τὸ

VERS. 5. *Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo*. Qui diem a Domino factam intellexit, de qua dictum est, *Hæc dies, quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea*¹¹, hic dicit, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua*. Sed quoniam de die Sabbati hic psalmus inscriptus est, quæras cur in die Sabbati se delectatum esse dicat, non de Dei requie, neque de ejus cessatione, ut Judæi opinentur, quia in ipso cessavit ab omnibus operibus suis, quæ fecit. Et vero si ea quæ in psalmo feruntur Judæicum Sabbatum respicerent, oporteret dixisse illum, se de otio Dei, atque, ut ita dicant, de cessatione ab operibus delectatum esse : at non ita loquitur, sed ait, *Delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo*, aperte declarans seorsim facturam, ac seorsim opera manuum Dei indicari, in quibus se delectatum esse confitetur, sed non in cessatione. Factura autem aliquo modo fuerit ipsa dies, de qua dictum est : *Hæc dies, quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea*. Significat vero resurrectionis diem Dominicam, ut aliis in locis aperte comprobavimus, dum quæ ad mundi creationem spectant explicarem : de qua dixit Moyses : *In principio fecit Deus cælum et terram*¹² ; ac subjicit, *Fiat lux, et facta est lux : et appellavit Deus lucem, diem*¹³. Vides enim nullum aliud officium ea die effici nisi solam diem, ita ut illi hoc dictum probe conveniat, *Hæc dies, quam fecit Dominus*. Nihil quippe aliud præter ipsam diem condidit, quæ erat prima Dominica, de qua nunc dicitur, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua* : opera autem manuum ejus ea sunt, quæ sequentibus diebus facta scribuntur. Alio item modo factura dicantur intellectu prædita, rationalia et incorporea Dei officia, qua ratione anima ad imaginem Dei facta esse scripto traditur ; opera vero manuum ejus, sensibilia et corporea ejus opera, de quibus dictum est, *Quoniam videbo cælum, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu*

⁹ Ephes. v, 19. ¹⁰ I Cor. xiv, 15. ¹¹ Psal. cxviii, 24. ¹² Gen. 1, 4. ¹³ ibid. 3, 5

*fundasti*¹⁴. Docet igitur hæc Scriptura, in otio divinarum exercitacionum, inque cessatione a corporeis et mortalibus operibus, quam Sabbatum et requiem Scriptura vocat, eos qui contemplationi spiritalium simul et sensibilibus Dei operum vacent, dicere, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo* : nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportione quadam opifex earum conspicitur¹⁵ : ac spiritalia, incorporea et cœlestia, necnon visibilia ejus, a creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur, secundum sanctum Apostolum¹⁶.

καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσθαι, ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλοτῆς κτισμάτων ἀναλόγῃ ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ τὰ νοητὰ δὲ καὶ ἀσώματα καὶ ὑπερκόσμου, τὰ τε ὁρατὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, κατὰ τὸν λερόν Ἀπόστολον.

VERS. 6, 7. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscat, et stultus non intelligat hæc. Me, inquit, delectasti, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum*; sed non quisvis homo pari atque ego modo affectus est. Multi namque insipientes et imprudentes sunt, qui nec norunt nec intelligunt ea, in quibus me delectari et exultare confiteor. Quamobrem qui vere insipiens et stultus est, Dei providentia et verbo universum constituisse negat; sed fato et necessitati, insanoque cuidam cursui ac fortunæ tanta Dei opificia ascribit. Verum etiam, ut insanus, in universi administratione ruit et labitur opinione, quod ipsi videatur multum inesse in mortali vita inæqualitatis. Insipiens igitur ille et insanus rem ægre ferens, statim ad blasphemum et impium ratiocinium vertitur, horum causam dicitans esse, quod nullus sit Deus, nulla providentia; sed omnia temere et casu ferantur. Ego vero etiam in illis obscuris occultisque rebus, pia imbutus sententiâ, persuasum habeo iudicii et administrationis tuæ rationem, parvitatem meam longe superare. Quamobrem dico, *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! admodum excelssæ factæ sunt cogitationes tuæ*. Et qui possint mortalia ratiocinia, profunda Dei explorare, et cogitationes ejus quæ humana administrat cognoscere? Quemadmodum enim nullus hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui in ipso est; sic quæ Dei sunt nullus novit, nisi Spiritus Dei¹⁷, neque dicere potest: *Nos autem non spiritum mundi accepimus*¹⁸, sed Spiritum Dei, de quo dictum est: *Nam Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei*¹⁹; quæ cum probe norim, nullatenus de hominum inæqualitate perturbor; imo vero gaudeo et lætor, providentiæ rationem non ab humanis easibus, sed ab operibus manuum Dei et ab opificiis ejus mente concipiens. Gaudeo item et admodum lætor, iis donatus bonis, quibus insipiens quilibet et stultus privatur, nec valet ab operibus Dei illius providentiæ in omnia rationes ediscere.

Ἄ Θεοῦ κτίσματα, καθ' ὃ καὶ ἡ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγεννημένη ψυχὴ πεποιθῆσθαι ἀναγράφεται· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὰ αἰσθητὰ καὶ σωματικὰ αὐτοῦ δημιουργήματα, περὶ ὧν εἰρηται· Ὅτι ἔφθονοι τοῖς οὐρανοῖς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνη καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελλωσας. Διδάσκει τοίνυν ἡ μετὰ χειρᾶς Γραφή, ἐν τῇ σχολῇ τῶν θείων ἀσκήσεων, καὶ τῇ τῶν σωματικῶν καὶ θνητῶν ἔργων ἀσχολίᾳ τε καὶ ἀργίᾳ, ἣν τινα Σάββατον καὶ ἀνάπαυσιν ὁ λόγος ἀποκαλεῖ, ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν τε νοητῶν ὁμοῦ καὶ τῶν αἰσθητῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ σχολάζοντας λέγειν· Ὅτι ὠθφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἀσώματα καὶ ὑπερκόσμου, τὰ τε ὁρατὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, κατὰ τὸν λερόν Ἀπόστολον.

Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, σφόδρα ἐθαυρόνθησαν οἱ διαλογισμοὶ σου. Ἄνηρ ἄφρων οὐ γνώσεται, καὶ ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα. Ἐμὲ, φησὶν, ἠθφρανὰς, ὦ Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου· ἀλλ' οὐ καὶ πᾶς ἀνὴρ τὴν αὐτὴν ἐμὸν φέρεῖ διάθεσιν. Πολλοὶ γὰρ εἰσιν ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι, οὐ γινώσκοντες, οὐδὲ συνιέντες αὐτὰ δὴ ταῦτα, ἐφ' οἷς αὐτοῖς εὐφρανεσθαι καὶ ἀγαλλίσθαι ὁμολογῶ. Διόπερ ὁ ὡς ἀληθῶς ἄφρων καὶ ἀσύνετος ἀναιρεῖ μὲν τὸ προνοεῖν καὶ λόγῳ Θεοῦ συνεστάναι τὸ πᾶν, εἰμαρμένη δὲ καὶ ἀνάγκη, ἀλόγη τε φορᾶ καὶ τύχη προσγράφει τὰ τηλικαῦτα τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσύνετος προσκόπτει τῇ διοικήσει τοῦ παντός, διὰ τὸ δοκεῖν πολλὰς ἀνωμαλίας ἐν τῷ θνητῷ βίῳ θεωρεῖν. Ὁ μὲν οὖν ἄφρων καὶ ἀσύνετος δυσχεραίων εὐθύς ἐπὶ βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ λογισμὸν τρέπεται, ἀθεοῦτᾶ τε καὶ ἀπρονοήσιαν, καὶ τὸ εἰκῆ, καὶ ὡς ἔτυχε, τοῦτων εἶναι φάσκων αἰτία· ἐγὼ δὲ, καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων ἀδελφῶν εὐσεβεῖν δευδαχμένος, πέπεισμαι, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σμικρότητας τυγχάνουσιν οἱ τῆς σῆς κτίσεως καὶ διοικήσεως λόγοι. Διὸ φημι· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! σφόδρα ὑπερυψώθησαν οἱ διαλογισμοὶ σου. Καὶ πόθεν γὰρ θνητοῖς λογισμῶς ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, καὶ γινώσκειν τοὺς διολογισμοὺς αὐτοῦ καθ' οὓς διοικεῖ τὰ ἀνθρώπινα; Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ οὐκ τε λέγειν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· περὶ οὗ εἰρηται· Τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἄπερ εἰδὼς, οὐδαμῶς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀνωμαλίᾳ ταράττομαι· χαίρω δὲ καὶ εὐφραίνομαι τοὺς τῆς προνοίας λόγους οὐκ ἀπὸ τῶν κατὰ ἀνθρώπων συμπτωμάτων, ἀπὸ δὲ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καταλαμβάνων. Καὶ χαίρω γὰρ ὡς ὑπερυφραίνομαι τοιοῦτων καταξίθελος, ὧν ἐστέρηται πᾶς ἄφρων καὶ ἀσύνετος, οὐ δυνάμενος ἀπὸ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, τοῖς περὶ τῆς καθόλου προνοίας λόγοις μαθητεύεσθαι.

¹⁴ Psal. viii, 4. ¹⁵ Sap. xiii, 5. ¹⁶ Rom. i, 90. ¹⁷ I Cor. ii, 11. ¹⁸ ibid. 12. ¹⁹ ibid. 10.

Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλοὺς ὡς βί χόρτον, καὶ ἅ
 δὲ κύνων πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν,
 ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ-
 νος. Ὁ μὲν ἄφρων καὶ ἀσύνετος, ὁρῶν ἀσεβεῖς εὐ-
 θυμουμένους, δικαίους δὲ καὶ εὐσεβεῖς καχομένους
 οὐ συνήσει τοὺς τῆς Προνοίας λόγους, ἀλλ' εὐθύς
 ἐπ' ἀσεβεῖς τρέπεται λογισμοῦς, ἐκπίπτων εἰς ἀθεό-
 τητα· ἐγὼ δὲ, τῷ ποιηματί σου ἐνορῶν, καὶ τοῖς
 ἔργοις τῶν χειρῶν σου, μετὰ τῶν ἄλλων συνείδων,
 ὅτι τὸ τέλος τῶν κατὰ τὸν βίον εὐθυμούντων ἀσεβῶν
 θάλασσαν περιέχει καὶ ἀπώλειαν· διὰ πολὺ πλεόν τοὺς
 τῆς θείας κρίσεως λόγους ὑπερεκπλήττομαι. Ὡσπερ
 γοῦν χόρτος καὶ τὰ ἀπὸ γῆς ἄνθη πρὸς ὀλίγον ὥρατα
 φαίνεται, καὶ θέλγει τὴν ὄρασιν, καὶ τὴν αἴσθησιν
 ἄπασαν, ὅσον δὲ οὐδέπω μεταβάλλει καὶ τρέπεται,
 φθίνει τε βῆστα καὶ ἀπόλλυται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ
 οἱ παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμαζόμενοι ἀμαρτωλοὶ ἅμα
 τε ἀνέτειλαν, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, δέκνυ-
 ψαν, ἐφάνησάν τε τίνες ποτὲ εἶσι, καὶ ὅποιας προαι-
 ρέσεως· εἴτ' οὐκ εἰς μακρὸν αὐτοὺς μετήλθεν οὐκέτι
 βραχὺς καὶ πρόσκαιρος θάλασσαν, ἀλλὰ διηνεκῆς ἀπώ-
 λεια. Ἐπειδή περ ἡ σὴ δικαιοκρασία τοῖς ἀνθρωπίνους
 ἐφέστηκε πράγμασι, διὰ δὴ μάλιστα συγκεχωρησθαι
 τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν
 τὸ ἀνατεῖλαι καὶ διακῦψαι ἡγοῦμαι· ὡς ἂν ἐλεγχθεῖη
 αὐτῶν ἡ προαίρεσις, οὐ καλῶς τοῖς τοῦ Θεοῦ δωρη-
 μασι κεκρημένη· διόπερ ἐκδικος αὐτοὺς θάλασσαν
 αἰώνιος διαδέξεται.

Σὺ δὲ Ὑψιστος εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε. Ὅτι ἰδοὺ
 οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, διὰ ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἀπο-
 λούνται, καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ ἐρ-
 γαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Καὶ ὑψωθήσεται ὡς μο-
 νοκέρωτος τὸ κέρασ μου, καὶ τὸ γῆράσ μου ἐν
 ἐλαίῳ πίονι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς
 ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμὲ
 πονηρευμένοις ἐπακουσεται τὸ οὖς μου. Σὺ μὲν,
 φησὶν, ὦ Κύριε, δεῖ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων
 Ὑψιστος ἐν ὑψηλοῖς διαμνεῖς τὸν σύμπαντα αἰῶνα οὐ
 τρεπόμενος, οὐ ταπεινούμενος, οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐ
 κρείττων σαυτοῦ γινόμενος, οὐ τοῖς ταπεινοῖς τῶν
 ἐπὶ γῆς ὀμοιούμενος, οὐδὲ μικρόν τι καὶ ταπεινὸν
 φρονῶν καὶ πράττων, ἀλλ' εἰς ἄπειρον σαυτῷ διαμέ-
 νων ὀμοιος· ἡμεῖς δὲ οἱ ταπεινοὶ καὶ μακρὰν τῆς σῆς
 ἀπέχοντες δυνάμεισ ἄλλοτε ἄλλως φερόμεθα, καὶ
 μεταβαλλόμεθα. Οἱ μὲν οὖν ἐχθροὶ σου, ὦ Κύριε, ὡς
 ἂν ἑαυτοὺς ἄλλοτριους καταστήσαντες τῆς παρὰ σοὶ
 ζωῆς, ἐχθραν τε ἀντὶ φιλίας πρὸς σὲ τὸν μόνον ἀγα-
 θὸν ἐλόμενοι, ἀπολούνται, ἑαυτοῖς αἰτίοι γινόμενοι
 ἀπωλείας, διὰ τὸ μὴ ἐβελῆσαι σοὶ παραμένειν καὶ
 σοὶ φιλωθῆναι· ἐχθραν δὲ ἄρασθαι τὴν πρὸς σὲ τὸν
 ἑαυτῶν ποιητὴν τε καὶ σωτῆρα. Διὰ κὰν μυρία συνα-
 γάγῳσιν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ χρήματα, καὶ πλοῦτον, καὶ
 θησαυροὺς, ἀλλὰ τὰ πάντα σὺν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς
 καὶ αὐτοῖς σώμασι διασκορπισθήσονται. Ἐγὼ δὲ ὁ
 τὴν πρὸς σὲ γνώσιν καὶ φιλίαν ἀσπασάμενος, καὶ τῶν
 ἐχθρῶν σου ἄλλοτριος γεγωνῶς, πέπεισμαι, ὅτι τῆς ἐπὶ
 τὸ κρεῖττον μεταβολῆς τεύξομαι τῇ σῇ δικαιοκρασίᾳ
 πιστεύων ὥστε εἰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδοξῶς
 τις εἶναι δοκῶν καὶ ταπεινὸς παρὰ τοῖς πολλοῖς,

VERS. 8. Cum exorti fuerint peccatores sicut fe-
 num, et apparuerint omnes qui operantur iniquita-
 tem; ut intereant in sæculum sæculi. Insipiens qui-
 dem ac stultus ille, cum videt impios homines pro-
 sperare agere, justos autem et pios homines malis
 opprimi, Providentiæ rationem non intelligit; sed
 statim ad impia ratiocinia vertitur, ita lapsus ut
 nullum esse Deum putet. Ego vero opificium tuum,
 et opera manuum tuarum considerans, in his de-
 prehendi finem impiorum, qui in hac vita prospere
 agunt, esse interitum ac perniciem: quare multo
 magis divini iudicii rationem admiror. Nam sicut
 fenum et flores terræ ad breve tempus speciosa vi-
 dentur oculosque ac sensum demulcent, sed mox
 mutantur ac vertuntur, facillimeque marcescunt et
 pereunt; eodem modo peccatores, qui penes multos
 in admiratione habentur, cum primum exorti
 fuerunt, brevi floruerunt, ac conspecti sunt; sta-
 timque apparuit quales fuerint, et quod institutum
 vitæ tenuerint. Nec diu postea ipsos perniciem in-
 vasis, non jam brevis et temporanea, sed perpe-
 tuum exitium, quia enim justum iudicium tuum
 rebus imminet humanis, idcirco æstimo peccatoribus
 et operantibus iniquitatem concedi, ut exoriantur
 et prospere agant; ut eorum consilium et volun-
 tates, Dei muneribus non bene usa, coarguatur:
 quamobrem ultrix eos et æterna perniciem exci-
 piet.

VERS. 9 - 12. Tu autem Altissimus in æternum,
 Domine. Quoniam ecce inimici tui, Domine, quoniam
 ecce inimici tui peribunt, et dispergentur omnes
 qui operantur iniquitatem. Et exaltabitur sicut
 unicornis cornu meum, et senectus mea in oleo pingui.
 Et respexit oculus meus inimicos meos, et in insur-
 gentibus in me malignantibus audiet auris mea. Tu
 quidem, ait, Domine, qui semper uno eodemque
 modo Altissimus es, in excelsis manes per omne
 sæculum, non mutaris, non dejeceris, non verteris,
 non teipso melior evadis, nec iis qui in terra sunt
 humilibus similis es, non exiguum aut humile quid-
 piam sentis aut agis, sed in æternum tibi similis
 permanes; nos autem humiles, qui procul a virtute
 tua absumus, alio alioque modo ferimur et muta-
 mur. Inimici itaque tui, Domine, qui sese vita, quæ
 apud te est, alienos constituerunt; ac præoptarunt
 inimicitias tecum, qui solus bonus es, gerere, quam
 amicitia frui tua, peribunt, et ipse ipsi perniciem
 auctores erunt: quia noluerunt apud te manere
 amicum tui esse; sed inimicitias adversum te,
 opificem et servatorem suum, susceperunt. Quamobrem
 etiamsi infinitas in hac vita pecunias, divitias
 et thesauros colligant; sed omnia cum animabus et
 corporibus ipsorum dispergentur. Ego vero qui
 cognitionem et amicitiam tuam amplectatus, et inimi-
 cis tuis alienus effectus sum, persuasum habeo me
 mutationem in melius nacturum esse, justo iudicio
 tuo fidem habens. Itaque etiamsi in præsentem vitam
 inglorius et vilis esse penes multos videar; sed in
 fine rerum exaltabor; imo potius cornu meum exal-

tabitur, id est, spes regni illius quod apud te me consecuturum exspecto; quæ scilicet pari modo exaltabitur atque unicornis. Nam si quis est unicornis in spiritualibus, qui te Patrem suum ut unum cornu sibi ascribit; bene novi me, perinde atque illum, exaltandum esse. Quia enim hæredes Dei, cohæredes autem Christi vocamur; spero me eodem, quo Christus, regno futurum esse, cum senectus mea, id est extrema vitæ meæ, exaltabitur in oleo pingui. Etiam si enim juventutis et vigoris animæ meæ tempus in hac vita, ceu in certamine, humilium exerceatur; at extrema, ipsiusque animæ senectus, id est consummatio ejus, mutationem in melius obtinebit; ac oleo supereffluenti diviti et pingui, apud te misericors Deus, vivificabitur. Tunc sane oculus meus qui super peccatores contabescit, et mortalem vitam deplorat, ab inimicis meis conspicietur, eosque debitas pœnas luere videbit; qui jam apud multos gloria celebrantur, quorumque finis dispersioni tradetur. Tunc non modo oculus meus, sed etiam auris animæ meæ, sinem audiet eorum, qui jam insurgunt adversum me et maligne agunt. Horum ergo omnium causa admiratione percussus de providentiæ tuæ ratione, et de justo judicio abs te omnibus reddendo, ego quidem lætor et exulto in operibus manuum tuarum; omnis autem vir insipiens et stultus non intelligit hæc. Quapropter dico: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nec modo profundæ factæ sunt, sed valde profundæ factæ sunt cogitationes tuæ; quibus cogitationibus arcano et profundo modo universum administras: ac sinis quidem et concedis, ut impii hoc tempore exaltentur et extollantur; pii vero humilientur, quorum tamen finis mirabili et sapientissimæ dispensationi tuæ testimonium præbet, quæ conspicatus divinus Apostolus sic vociferatus est: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus* ²⁰!

VERS. 13, 14. *Justus ut palma florebit, sicut cedrus, quæ in Libano est, multiplicabitur.* Peccatores quidem sicut fenum exoriri, et ad exemplum feni non diu postea perire dicti sunt. Nam exortum fenum statim exsiccatum est, et flos decidit, eo prorsus modo quo peccatorum vita et gloria. Justus autem non sicut fenum, sed palmæ instar florebit sursum radices et comas efferens; neque humi positus, sed ad cælum extensus. Qua de causa palmæ quidem justus comparatur; non autem unico palmæ trunco: nam in ramis multiplicatur, qui una cum illa et per illam salutem consequuntur. Qua de causa comparandus item cedro, non cuilibet, sed ei quæ in Libano est. Multiplex autem illa est, atque admodum numero crescit, utpote quæ in monte pinguisimo, qui celsissimas arbores producit et

A ἄλλ' ἐν τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ὑψωθήσομαι, μὴ λον δὲ τὸ κέρασ μου ὑψωθήσεται, τουτέστιν ἡ ἐλπίς τῆς προσδοκωμένης μου παρὰ σοὶ βασιλείας, ἥτις ὑψωθήσεται τοσοῦτον, ὅσον καὶ ἡ τοῦ μονοκέρωτος. Εἰ γὰρ ἐστὶ τις ἐν νοητοῖς μονοκέρωτος ἐν κέρασ ἐπιγραφόμενος σε τὸν αὐτοῦ Πατέρα, εὖ οἶδα καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἐκεῖν ὑψωθήσομαι. Ἐπεὶ γὰρ κεκλήμεθα κληρονόμοι εἶναι Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, πέπεισμαι, φησὶ, τῆς αὐτῆς τῷ Χριστῷ σου βασιλείας ἀπολαύσειν, ὅπρηνκα τὸ γῆρας μου, τουτέστι τὰ ἔσχατα τῆς ἐμῆς ζωῆς ὑψωθήσεται ἐν ἐλαίῳ πίνον. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τὰ τῆς νεότητος καὶ τὰ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ὡς ἐν ἀγῶνι τῷ παρόντι βίῃ ταπεινοῦται γυμναζόμενα, ἀλλὰ τὰ γε ἔσχατα καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς τὸ γῆρας, τουτέστιν ἡ τελειωσις τεύξεταί τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς, ἐν ἐλαίῳ περιτεύοντι καὶ πλουσίῳ καὶ πίνοντι, τῷ παρὰ σοί, τῷ ἐλεήμονι Θεῷ ζησομένης. Τότε δὴ τότε καὶ ὁ νῦν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐκκηκόμενος μου ὀφθαλμὸς, καὶ τὸν θνητὸν βίον ἀποκλαόμενος, ἐπόψεται τοῖς ἑθροῖς μου, ὁρῶν δίκην τὴν πρόπουσαν διδόντας τῆς νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς δοξαζόμενους, ὧν τὸ τέλος διασκορπισμῷ παραδοθήσεται. Τότε δὲ οὐ μόνον ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εὖς τῆς ἐμῆς ψυχῆς τὸ τέλος ἀκούσεται τῶν σήμερον ἐπανισταμένων ἐξ ἐμὲ καὶ πονηρευομένων. Τούτων δ' οὐν ἕνεκα πάντων ὑπερθαυμάζων τοὺς τῆς σῆς προνοίας λόγους, καὶ τὴν ἀποκειμένην τοῖς πᾶσι παρὰ σοῦ δικαιοκρασίαν, ἐγὼ μὲν ὑπερευφραίνομαι καὶ ἀγαλλῶ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου· πᾶς δὲ ἄφρων ἀνήρ καὶ ἀσύνετος οὐ συνίησι ταῦτα. Διὸ δὴ φημι· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐθαυθήσασιν, ἀλλὰ σφόδρα ἐθαυθήσασιν οἱ διαλογισμοὶ σου· καθ' ὅς διαλογισμοὺς ἀπορρήτως καὶ βαθύς διαιεῖ τὸ πᾶν, ἐπιτρέπων καὶ συγχωρῶν ἀσεβέσι μὲν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαίρεσθαι καὶ ὑψοῦσθαι, τοῖς δὲ εὐσεβεῖς ταπεινοῦσθαι, ὧν τὰ τέλη μαρτυρεῖ σου τῇ θαυμαστῇ καὶ πανσόφῳ διοικήσει· ἃ δὴ συνίησι καὶ ὁ Θεός· Ἀπόστολος ἐξεφώνησε τὸ, Ὡ βάθος κλυτῶν σου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματά σου, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. Οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ ὡσεὶ χόρτος ἐλέγοντο ἀνατέλλειν, καὶ καταλλήλως τῷ παραδειγματι τοῦ χόρτου, οὐκ εἰς μακρὸν διαφθεῖσθαι· ἅμα τε γὰρ ἀνέτειλεν ὁ χόρτος καὶ ἐξηράνθη, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν, ὡσπερ οὖν καὶ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν ζωὴ τε καὶ δόξα· ὁ δὲ δίκαιος οὐ κατὰ τὸν χόρτον, ἀλλὰ φοῖνικος δίκην ἀνθήσει, ἕνω που φέρων τὰς ῥίζας, καὶ τὰς κομὰς, οὐ χαμαὶ κειμένας, ἀλλ' εἰς οὐρανὸν ἐκτεινομένας. Τούτων μὲν οὖν ἕνεκα φοῖνιξ παραβληθεὶς ἂν ὁ δίκαιος, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τῷ μονοφύει στελέχει τοῦ φοῖνικος· πολυπληθεῖ γὰρ ἐν τῶν κλάδοις τοῖς ἅμα αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ σωζόμενοις· ἂν ἕνεκα παραβλητέον αὐτῇ τῇ κέδρῳ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ ἐν τῷ Λιβάνῳ· πολλῇ δὲ αὕτη καὶ μεγαλοφυῶς πληθύνουσα· ἅτε ἐν ὄρει φύουσα λιπαρωτάτη, φέρονται

²⁰ Rom. xi, 33.

καὶ τρέφονται οὐρανομήκη φυτά. Οὕτω δ' οὖν καὶ ὁ δίκαιος, μυρίους ἔχων τοὺς δι' αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ σωζομένους, κατὰ τοῦτο μὲν ἂν ἐμφορῆς τῆ κέδρω, τῷ δὲ φοίνικι κατὰ τὰ ἄλλως δεδηλωμένα. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀσεβεῖς, οἳ ὡσεὶ χόρτος ἀνατέλλοντες καὶ παραχρῆμα ἀφανίζονται. Περυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι. Σπάνιος μὲν ὁ ἄκρω τέλειος, ὁ καὶ δίκαιος ὠνομασμένος, φοίνικι καὶ κέδρω παραβεβλημένος· ἐπεὶ δὲ μὴ πάντες τοιοῦτοι, ἰστέον, ὅτι καὶ τῶν ἀτελεστέρων, πληθὺν ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φυτείας ἡξιωμένων, ἔστι τι ἀγαθὸν τέλος· ἐν γοῦν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι. Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο οἶκον μέγαν Κυρίου ἀκούων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, τὴν ἐπὶ γῆς, κατὰ τὸν φήσαντα Ἀπόστολον· *Ἦνα ἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἣτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος*· περυτευμένους δὲ ἐν ταύτῃ τοὺς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν θεοσεβείᾳ προκοπῆς ἐντεύθεν εἰληφότας, οἳοι ἦσαν, οὓς ἐφύτευσεν ὁ Παῦλος, δι' οὓς καὶ ἔλεγεν, *Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξασεν*. Οὗτοι οὖν οἱ ἐν τῇ περιγείῳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ περυτευμένοι ἄνθος ἀποδώσουσιν εὐώδεις καὶ γόνιμον καὶ τῶν τελείων καρπῶν οἰστικόν, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεταφυτευθέντες, τουτέστιν ἐν ταῖς ἐπουρανίοις μοναῖς· εἶγε πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ, ἔνθα κατ' ἀξίαν διαμερισθέντες οἱ νῦν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ περυτευμένοι, κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα ἐξανθήσουσιν.

Ἐτι πληθυνθήσονται ἐν γῆρᾳ πῖνοι, καὶ εὐπαθοῦντες ἔσονται, τοῦ ἀναγγεῖλαι, ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Οὐ μόνον φησὶν, ὅτι ἐξανθήσουσιν ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ οἱ σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ περυτευμένοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πληθυνθήσονται, ὡσπερ ἄνωτέρω ἡ κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ ἐπληθύνετο. Πότε δὲ τοῦτο αὐτοῖς ἔσται, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ γῆρᾳ τῶν πῖνοι; Γῆρας δὲ ἐνταῦθα τὴν τελείωσιν πέπεισο λέγεσθαι τῆς ψυχῆς, ἐν ἣ γενόμενοι εὐπαθοῦντες ἔσονται οἱ νῦν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου περυτευμένοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἐν ᾧ φυτεύονται ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου κακοπαθοῦντες διατελοῦσι, τοὺς πρώτους τῆς γεωργίας πόνους ὑπομένοντες· ἀλλ' ἔπειν τοῦ γῆρως τοῦ πίνου ἀξιωθῶσιν, εὐπαθοῦντες γενήσονται ἀναπαυόμενοι τῶν καμάτων καὶ τῶν ἀγῶνων τὰ ἔπαθλα ἀποληφόμενοι· Ὁμολογήσουσι τε, *Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ*. Εἰ γὰρ μὴ τὰ κατηγορηθῆμενα ἀγαθὰ ἔμελλε διαδέχεσθαι τοὺς τῷ Θεῷ ἀνακειμένους, καὶ εἰ μὴ τὸ ἄλθριον τέλος περιέμενε τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομιαν, ἦν ἂν τάχα ἀδικίαν ἐπικαλέσαι τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ. Ὅτε δὲ τοιαῦτα τέλη καὶ τοῖς δίκαιοις ἠτοίμασται, οἷων καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα τυχεῖν, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τοιαῦτα ἠπιληγται τιμωραὶ, ἀφ' ὧν γένοιτο ἡμᾶς βυσθῆναι· πῶς οὐκ ἀκλουθὸν ἂν εἴη δημολογεῖν, *Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ*;

Alit, nascatur. Sic itaque justus, infinitos secum habens qui ipsius opera salutem assequuntur, ea quidem ratione cedro comparandus, alia autem prius enuntiata, palmæ. At non hujusmodi erant impii, qui, tanquam fenum exorti, mox deleti sunt. Plantati in domo Dei, in atrii Dei nostri florebut. Perrarus quidem est, qui ad summum perfectionis devenit, qui et justus vocatur, palmæque ac cedro confertur. Sed quia non omnes hujusmodi sunt, sciendum est, etiam imperfectioribus, qui tamen illa in domo Dei plantatione dignati fuerint, bonum quemdam finem repositum esse: nam in atrii domus Dei nostri florebut. Id vero intelligas, si pro magna domo Domini, Ecclesiam ejus in terra sitam accipias secundum Apostolum, qui ait, *Ut videas quomodo oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei viventis*¹¹; et si pro illis qui in ea plantati sunt, eos qui profectus in religione primordia in illa acceperunt: quales ii erant quos plantavit Paulus, quorumque causa dixit, *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit*¹². Hi itaque qui in terrena Dei Ecclesia plantati sunt, florem emittent suavis odoris ac generosum perfectorumque fructuum feracem; in atrii Dei nostri, id est in cœlestibus mansionibus transplantati: siquidem multæ sunt mansiones apud Patrem, ubi pro merito distributi qui jam in domo Dei plantati sunt, congruenti tempore florebut.

Vers. 15, 16. *Adhuc multiplicabuntur in senectute pingui, et bona accipient; ut annuntient, quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo*. Non solum id ait, in atrii Dei florebut qui hodie in domo ejus plantati sunt; sed et ipsi multiplicabuntur, sicut cedrus, quæ in Libano est, supra multiplicari dicebatur. Quandonam id ipsis eveniet, nisi in senectute pingui? Hic vero senectutem pro consummatione animæ dici persuasum habes, in qua constituti bonis fruentur, qui nunc in domo Domini plantati sunt. Nam si jam in domo Domini plantati, mala patientes perseverant, primis agriculturæ laboribus afflicti; sed cum senectute pingui donati fuerint, bonis fruentur, ac requiem nacti, laborum certaminumque præmia referent, ac confitebuntur, *Quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo*. Nisi enim jam enumerata bona eos qui Deo addicti sunt exceptura essent, et nisi impios et operantes iniquitatem exitiosus finis maneret; divinæ Providentiæ culpandæ forte causa subsesset. At quando finis hujusmodi justis paratus est, qualem nos consequi peroptamus; ac impiis talia denuntiantur supplicia, a quibus nos eripi contingat: quare consentaneum non fuerit confiteri, *Quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo*? At insipiens hæc non cognoscet, nec stultus intelliget, quod a stultitia sua tenebris offundatur. Ego vero qui isthæc probe

¹¹ I Tim. iii, 15. ¹² I Cor. iii, 6.

cognoscam et intelligam, quia a Spiritu sancto illustratus sum, et quod considerem quam profundæ factæ sint cogitationes Dei; jure lætor et exulto de divina dispensatione: præsentia vero mala, ob spem futurorum strenue tolero. Qua de causa totum olium meum et cessationem a malis Deo consecrans, delectabilia illa et sancta Sabbata observare satago, consistendo, psallendo et annuntiando mane misericordiam Dei, et veritatem ejus per noctem. Tunc enim maxime a religiosa anima veritas exhibetur, cum in tenebris et obscuritate degens, quasi in splendidissima luce et clarissima die, conscientia sinceritas et puritas ostenditur. Talis est psalmus cum cantico die Sabbati dictus, id est in tempore illius, quod secundum Deum est, otii ac requiei: quo nos etiam divinarum disciplinarum meditationi vacantes, gratiarum actionis verba hoc in cantico enuntiata Deo emittere par est.

τὸν τῆς κατὰ Θεὸν σχολῆς τε καὶ ἀναπαύσεως καιρὸν, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς τῇ μελέτῃ τῶν θείων μαθημάτων σχολάζοντας, τοὺς εὐχαριστηρίους λόγους τῆς προκειμένης φῶδης ἀναπέμπειν προσήκει τῷ Θεῷ.

LAUS CANTICI IPSI DAVID (1). XCII.

VERS. 1. *Dominus regnavit, decorem indutus est.* Quia, secundum Apostolum, regnavit mors ab Adam usque ad Moysen²², id est a prima hominum creatione usque ad corporeum secundum Moysen cultum, qui in terrena Jerusalem antiquitus usque ad Salvatoris nostri Jesu Christi adventum perficiebatur; sane cum mors regnaret, et is qui imperium mortis habet, nimirum diabolus, dominaretur, tunc, ut consequens erat, Dominus non regnabat in hominibus, sed quidam multorum deorum et diabolicus error. Ipse autem Apostolus hæc de Salvatore nostro docet: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem passionibus; ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolus*²³. Jure itaque Dei Verbum, quod prius exsistebat, cum vita ipsa esset, ad mortis destructionem, mortale instrumentum, corpus scilicet humanum assumens, ipsumque morti tradens, ad naturæ suæ demonstrationem; idemque postea a morte resumens ad divinam suam virtutem declarandam, dum mortis quidem imperium solvit, diaboli itidem in homines tyrannidem destruit; imo etiam dæmonum malignorum ac spirituum impurorum, qui olim in humanum genus imperium obtinebant, operandi vim exstinguit, sublata per evangelicam prædicationem omni adversaria et inimica Deo potestate, paternum Deo in omnes gentes regnum procurat. Quapropter soluta mortis potestate, ac destructo eo, qui imperium mortis habebat, id est, diabolo; jam regnante in omnibus gentibus Domino, regnante item cum illo in hominibus vita illa, quæ secundum Deum est; merito Spiritus sanctus pro tanto facinore choreas agens, nosque omnes ad choreas convocans, hæc vociferatur: *Dominus regnavit, decorem induit.*

²² Rom. v, 14. ²³ Hebr. ii, 14.

(1) Vulgata adjicit *In die ante Sabbatum, quando fuerat data est terra.*

Ἄλλ' ὁ μὲν ἄφρων ταῦτα οὐ γινώσκει, οὐδὲ ἀσύνετος συνήσει ταῦτα, διὰ τὸ σκοτιζέσθαι ὑπὸ τῆς οικείας ἀφροσύνης· ἐγὼ δὲ ὁ γνοὺς αὐτὰ καὶ συνίεις διὰ τὸ ὑπὸ θεοῦ Πνεύματος πεφωτισθαι, καὶ διὰ τὸ θεωρεῖν ὅπως ἐθαβύνθησαν σφῶδρα οἱ διαλογισμοὶ τοῦ Θεοῦ· εἰκότως εὐφραίνομαι καὶ ἀγαλλίω ἐπὶ τῇ θείᾳ σοφίᾳ, φέρω τε τὰ παρόντα γενναίως διὰ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ὅν ἕνεκα τὴν πᾶσαν ἑμαυτοῦ σχολὴν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κακῶν ἀργίαν ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ, τὰ τρυφερὰ καὶ ἅγια Σάββata ἐπιτελεῖν περιώμαι, διὰ τοῦ ἐξομολογέσθαι καὶ ψάλλειν καὶ ἀνιγγέλλειν τὸ πρῶτ' ἂν ἐλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ νόκτα. Τότε γὰρ μάλιστα ἡ ἀλήθεια τῆς θεοσεβοῦς δεῖκνυται ψυχῆς, ὅτε, ἐν σκοτίᾳ καὶ σκότει τυχάνουσα, ὡς ἐν λαμπροτάτῳ φωτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ

διαυγεστάτῃ τὸ γνήσιον καὶ εἰλικρινὲς τῆς συνειδήσεως ἐπιδείκνυται. Τοιοῦτος καὶ ὁ μετ' ὧδῆς εἰρημνός ψαλμὸς εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, τοῦτέστι τῷ καὶ ἡμεῖς τῇ μελέτῃ τῶν θείων μαθημάτων σχολάζοντας, τοὺς εὐχαριστηρίους λόγους τῆς προκειμένης φῶδης ἀναπέμπειν προσήκει τῷ Θεῷ.

ΣΙΝΟΣ ΩΔΗΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΙΒ'.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἐνπρέπειαν ἐνθένεσται. Ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, τοῦτέστιν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνθρώπων γενέσεως μέχρι τῆς κατὰ Μωϋσῆα σωματικῆς λατρείας, ἥτις ἐπιγέλυτο Ἱερουσαλὴμ πάλαι πρότερον μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας συνετελείτο· εἰκότως ὅτε ὁ θάνατος ἐβασίλευε, καὶ ὁ τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τοῦτέστιν ὁ διάβολος κατακράτει, οὐκ ἦν τότε ἀνθρώπων βασιλεύων ὁ Κύριος, ἀλλὰ τις πολυθεὸς καὶ δαιμονικὴ πλάνη. Διδάσκει δὲ ὁ αὐτῆς Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγων· Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκαμεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν παθημάτων, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον. Εἰκότως οὖν ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ὡν ἡ ζωὴ ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ θανάτου θνητὸν ὄργανον τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον ἀναλαβὼν, καὶ τοῦτο τῷ θανάτῳ παραδοὺς εἰς ἐνδειξὴν τῆς οικείας φύσεως, κτίσται αὐτὸ τοῦ θανάτου ἐξελθὼν εἰς παράστασιν τῆς ἐνθέου δυνάμεως, λύει μὲν τοῦ θανάτου τὸ κράτος, λύει ἔτι καὶ τοῦ διαβόλου τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδα· ἀλλὰ καὶ τῶν πάλαι κατακρατούντων τοῦ ἀνθρώπου γένους δαιμόνων πονηρῶν καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων τὴν ἐνέργειαν σθένουσι, πᾶσάν τε καθελὼν τὴν ἀντικειμένην καὶ ἐχθρὰν τῷ Θεῷ δύναμιν, τὴν πατρικὴν τῷ Θεῷ βασιλείαν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προξενεῖ. Διὸ δὴ καταλυθείσης τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας, καὶ καταργηθέντος τοῦ τὸ κράτος ἔχοντος τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τοῦ διαβόλου, βασιλεύοντος δὲ ἤδη λοιπῶν τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων ἐθνῶν τοῦ Κυρίου, σὺν αὐτῷ βασιλευσίῳσθαι ἀνθρώπων τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, εἰκότως τὸ θεῖον Πνεῦμα, χορευὼν ἐπὶ τῷ κατορθώματι καὶ

πάντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν χορείαν συναγόν, ἀναφωνεῖ καὶ λέγει· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Βασιλεύει δὲ ὁ Κύριος, αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ, καὶ αὐτὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πάσης ψυχῆς, ἥς μὴ καθάπτεται ἀλογία καὶ ἀφροσύνη, καὶ ἥς μὴ βασιλεύει ἁμαρτία, καὶ ἥς μὴ κρατεῖ ὁ διάβολος, καὶ ἥς μὴ καταδυναστεύει θάνατος, τιτρώσκων αὐτὴν καὶ ἀναιρῶν διὰ τῶν ἰδίων κέντρων. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου τὴν ἁμαρτίαν εἶναι διδάσκει ὁ Ἀπόστολος, δι' ἧς ἀναιρεῖται ψυχὴ κατὰ τὴν φάσκουσαν προφητείαν· *Ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθανεῖται*. Διὸ ἀσκητέον τὸ μῆτε ἀλογίαν, μῆτε ἁμαρτίαν, μῆτε τὸν διάβολον, μῆτε τὸν θάνατον ἡμῶν διὰ τῆς ἁμαρτίας κρατεῖν· μόνον δὲ κυριεύειν ἡμῶν τὸν Λόγον καὶ τὴν ζωὴν, τουτέστι τὸν Κύριον, διὰ πάσης ἀρετῆς βασιλεύοντα τῶν κατηξιωμένων τῆς ὑπ' αὐτοῦ βασιλείας.

Ἐπεὶ δὲ μέλλων βασιλεύειν, οὐ μόνον ζώντων, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος αὐτὸς ὢν ὁ Κύριος, καὶ οὐ μόνον τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, καθὼς αὐτὸς διδάσκει λέγων, *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*· ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, τουτέστι τὸ θνητὸν σῶμα καὶ τὸ ἀνθρώπειον ὄργανον· τοῦτο γὰρ ἦν ἡ μορφή τοῦ δούλου· τότε μὲν, ὅτε ταῦτ' ἔπραττεν, ἀπρέπειαν περιεβάλλετο, ὥστε περὶ αὐτοῦ λέγειν, *Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλ' ἦν τὸ εἶδος αὐτοῦ ὁμιον καὶ ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· ὅτε δὲ ἀπολαβὼν τὴν δόξαν, ἦν καὶ πρότερον εἶχε παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετεσχημάτισε, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἣ φησιν, *Ὅς μετασχημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ*, τὸ τηλικαῦτα εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ὅτε καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς βασιλείαν, καὶ τὰ πάντων, οὐ μόνον τῶν ἐν οὐρανοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν ἐκράτουνε, πᾶσαν τὴν πολύθεον καθελὼν πλάνην. Διὸ λέλεκται· *Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο*· τὸ γοῦν ἐνεδύσατο, ὡς κατὰ τινα καιρὸν ἀποδουσαμένου τὴν εὐπρέπειαν, λέλεκται· καὶ ὅτε μὲν ὄπτεμενε τὰ κατὰ τὸ πάθος, *ἐσταυρώθη*, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ἐξ ἀσθενείας*· ὅτε δὲ νενικηκὼς τὸν θάνατον, τὴν κατὰ πάντων ἀπελάμβανε βασιλείαν, πάλιν ἐπλήρου τὸ, *Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο*. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις ἦν καὶ Θεοῦ σοφία. Εἶθ' αἶτε τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐνδυσάμενος, καὶ ταύτη περιζωσάμενος, μεγάλῃ κατορθώματι ἑαυτὸν ἐπίδιδωσι. Τί δὲ ἦν τοῦτο, ἐξῆς ὁ λόγος διδάσκει φάσκων· *Καὶ γὰρ ἔστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται*. Μικροῦ γὰρ δεῖν ὅλην αὐτὴν διόλου κατὰ βαρᾶρων ἐνεχειρίσαν, ὀπηγίκα τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας κατὰ πάντων ἰσχυεν, ἀνήγειρε καὶ διωρθώσατο, πᾶσαν τὴν ἐχθρὰν καὶ δαιμονικὴν δύναμιν, τὴν τε πολύθεον πλάνην ἀνατρέψας. Οὕτω γοῦν ἔστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ὡς μηκέτ' αὐτὴν σα-

Regnat porro Dominus, qui ipsa vita est, et ipsum Dei Verbum, in omnem animam, cui non inest amentia et stultitia, in quam non regnat peccatum, cui non imperat diabolus, cui non dominatur mors, propriis illam stimulis confodiens et occidens. Stimulum porro mortis peccatum esse docet Apostolus²⁶: quo stimulo occiditur anima, secundum prophetiam quæ ait: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*²⁶. Quare adnitendum est, ut neque amentia, neque peccatum, neque diabolus, neque mors per ipsum peccatum in nobis dominetur; sed solummodo Verbum et vita, id est, Dominus, qui per omne virtutum genus regnat in eos, qui ejus imperio digni habentur.

Quia vero Dei Verbum, ipse Dominus regnatorum erat non solum viventibus, sed etiam mortuis; nec solum cælestibus, sed etiam terrenis, ut ipse declarat his verbis: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*²⁷; ideo seipsum exinanivit formam servi accipiens, id est, mortale corpus et humanum instrumentum; nam idipsum erat forma servi. Cum autem hæc ageret, tunc dedecus indutus est; ita ut de ipso dicitur: *Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem; sed erat species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum*²⁸. Cum autem, recepta ea, quam primum apud Patrem habuerat, gloria, formam servi in melius transtulit, secundum Apostoli testimonium sic habens: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ Christi*²⁹, tunc decorem induit: quando penitus sublato multorum numinum errore, et Patris regnum, et non modo cælestium, sed etiam omnium per orbem gentium res firmavit. Quare dicitur: *Dominus regnavit, decorem indutus est*: illud enim, *indutus est*, quasi aliquo tempore decorem exuerit, profertur. Siquidem quando passionis tormenta sustinuit, *crucifixus est*, inquit Apostolus, *ex infirmitate*³⁰; cum autem devicta morte, regnum in omnes accepit, rursus hoc impletum est: *Induit Dominus fortitudinem et præcinctus se*. Nam Christus Dei virtus erat et Dei sapientia³¹. Deinde, utpote propria indutus virtute eaque præcinctus, magnum facinus aggreditur. Quodnam esset illud, declarat postea Scriptura dicens: *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur*. Illam quippe, cum tantum non in barathra penitus ruisset, quando dæmonum vis et efficacia omnibus prævalebat, erexit ac restituit, cum omnem inimicam et dæmoniacam virtutem, et multorum numinum errorem evertisset. Ita enim firmavit orbem terræ, ut neque a pietate erga Deum dimoveretur: Ecclesiam vero ipsius, quæ supra petram fundatus et adversus quam portæ inferi non prævalerunt, hic per orbem terræ indicatam, ita firmatam esse

²⁶ I Cor. xv, 56. ²⁶ Ezech. xviii, 20. ²⁷ Matth. xxviii, 18. ²⁸ Isa. liii, 2. ²⁹ Philipp. iii, 21. ³⁰ II Cor. xiii, 4. ³¹ I Cor. i, 24.

dicat, ut non ultra moveri possit. Nam quod in petra fundetur, portæ inferi non prævalebunt adversus eam.

ὁ λόγος σημήνας, καὶ ταύτην ἀληθῶς ἐστερεῶσθαι οὐ κατισχύσουσι, διὰ τὸ θεμελιῶσθαι ἐπὶ τὴν πέτραν.

VERS. 2, 3. Paratus thronus tuus ex tunc, a sæculo tu es. Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam. Thronus tuus, inquit, Domine, non nunc primum, cum post incarnationem in cœlum ascendisti, præparatus est tibi; imo vero jam olim et ante omnia sæcula tuus erat, ac semper tibi paratus fuit, quoniam ipse a sæculo, imo ante omnia sæcula existis, ut ipse docuisti his verbis: Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua. Ante sæculum fundavit me, et antequam montes firmarentur, et ante omnes colles gignit me²². Tuus itaque thronus erat etiam ante omnia sæcula: imo et quando exinanivisti teipsum, ac servi formam accepisti, tibi iterum paratus servabatur, quia tibi soli ac nemini alii a Patre dictum fuerat, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum²³. Sic igitur paratus tibi thronus erat, in quo ut secum sederes, qui te genuit, Pater præcepit. Paratusque erat ex tunc, a sæculo: quoniam tu ipse a sæculo es. Non ait, eras; sed, es. Nam de te solo dici convenit, es. Quare alibi quoque dicitur, Tu autem ipse es, et anni tui non deficient²⁴. Hunc porro thronum in alio quoque psalmo Spiritus sanctus indicat dicens: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga rectitudinis virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis²⁵. Paratus itaque erat thronus tuus ex tunc; ex quo scilicet apud Patrem eras, quia tu ipse a sæculo es. Cæterum etiam nunc elevaverunt flumina, Domine. Quid elevaverint, repetitio sermone postea declarat his verbis: Elevaverunt flumina vocem suam. Hæc enim cum antiquitas latuissent, nunc audita fuerunt omnibus, qui divino Spiritu dignati sunt, prophetis, apostolis et evangelistis, infinitisque populis, qui per totum orbem in ecclesiis salutare regnum annuntiant, qui item elevaverunt vocem suam, effusam in omnes Dei gratiam magna voce prædicantes. Sed etiam æstimo divinas virtutes et multitudinem angelorum, qui in cælo sunt, nunc flumina vocari. Qui item elevaverunt vocem suam, quando ex hominum consortio in cælos ascendentem Servatorem, decore deitatis suæ indutum, paterna virtute præinctum, propriumque ibi regni thronum repetentem, contemplabantur. Hæc porro dicebant alta voce clamantes: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ. Quis est ipse rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio²⁶; ac rursum, Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ²⁷. Multitudines item ecclesiarum Servatoris nostri, apud homines

λεύεσθαι τῆς κατὰ Θεὸν εὐσεβείας· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένην, ἧς πύλαι Ἰδοῦ οὐ κατισχύσουσι, διὰ τῆς οἰκουμένης φησιν, ἧτις οὐ σαλευθήσεται. Πύλαι γὰρ Ἰδοῦ αὐτῆς

Ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐ εἶ. Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπήραν οἱ ποταμοὶ τὴν φωνὴν αὐτῶν. Ὁ θρόνος σου, φησὶν, ὦ Κύριε, οὐ νῦν πρῶτον, ὅτε μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰς οὐρανοῦς ἀνεβλήθης, παρεσκευάσθη σοι· ἀλλὰ καὶ πάλαι καὶ πρόπαιλαι, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων σὺς ἦν, ἀεὶ τε καὶ διὰ παντὸς ἡτοίματό σοι, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων αἰώνων ὑπάρχεις, ὡς αὐτὸς εἰδήξας εἰπὼν· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, καὶ πρὸ τοῦ ἡρῆ ἔδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βονῶν γενῆ· με. Ἦν μὲν οὖν σὺς ὁ θρόνος καὶ πρὸ πάντων αἰώνων· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐκένωσας σκαπτὸν, καὶ τὴν δούλου μορφὴν ἀνέληφας, σοὶ πάλιν ἔτοιμος ἐφυλάττετο· ἐπειδὴ σὺ μόνω, καὶ οὐδετέρω πρὸς τὸν σὺν Πατρὶς εἰρητο· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Οὕτω γούν ἦν ἔτοιμος ὁ θρόνος σου, ἐφ' ὃν σὺν αὐτῷ καθέζεσθαι ὁ γενήσας σε Πατὴρ παρεκελεύετο. Καὶ ἔτοιμος ἦν ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐ εἶ. Ἄλλ' οὐκ, ἦς, φησὶν, ἀλλ', εἶ. Μόνον γὰρ αὐτῷ τὸ, οὐ εἶ, λέγεσθαι ἀρμόττει. Διὸ καὶ ἐν ἑτέροις εἰρηται· Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείθουσι. Τοῦτον δὲ τὸν θρόνον καὶ ἐν ἑτέρω τὸ θεῖον Πνεῦμα σημαίνει· λέγον· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐσθῆτος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμισήσας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρῆσέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου. ἐλάλω ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετέχους σου. Ἦν μὲν οὖν ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἐφ' οὗ δηλαδὴ παρὰ τῷ Πατρὶ ἦς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐ εἶ. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε. Τί δὲ ἐπήραν, ἐπίδευτερον ἔξῃ; τὸν λόγον παρίστησιν εἰπὼν· Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὴν αὐτῶν· ταῦτα γὰρ λαμβάνοντα πάλαι πρότερον, νῦν εἰς ἑξάκουστον ἀπάντων γέγονε τῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡγιωμένων προφητῶν, ἀποστόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν, μυριάδων τε λαῶν τῶν καθ' ὅσας τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καταγγελλόντων τὴν σωτήριον βασιλείαν, οἱ καὶ ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, τὴν ἐκχυθεῖσαν εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ χάριν μεγάλην τῆ φωνῆ εὐαγγελιζόμενοι. Ἀλλὰ καὶ τῆς θείας δυνάμεις καὶ τὸ πλήθος τῶν καθ' οὐρανὸν ἀγγέλων οἶμαι νῦν ποταμοὺς ὀνομάζεσθαι. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, ὀπηνίκα ἐκ τῆς σὺν ἀνθρώποις διατριβῆς ἀνιόντα εἰς οὐρανοὺς τὸν Σωτῆρα καὶ τὴν τῆς αὐτοῦ θεότητος εὐπρέπειαν ἐνδύμενον, δυνάμει πατρικῆ περιζυνόμενον, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀπολαμβάνοντα τῆς βασιλείας θρόνον ἐθεῶντο. Καὶ

²² Prov. viii, 22-25. ²³ Psal. cix, 1. ²⁴ Psal. ci, 58. ²⁵ Psal. xliii, 7, 8. ²⁶ Psal. xliii, 7-9. ²⁷ ibid. 10.

της γε φωνῆς αὐτῶν ἐκεῖνα ἦν, δι' ὧν ἐβόων λέγοντες· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχόντες ὑμῶν, καὶ ἐπάραθτε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖδς καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ· καὶ πάλιν· Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Καὶ τὰ πλήθη δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησιῶν ποταμηδὸν ἐν αὐταῖς τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότων συρδεδέντων ἀεὶ, ἐπαίροντων τε φωνὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς, ἐν τε ταῖς δι' ὕμνων καὶ ψαλμῶν δοξολογίας, δύνανται λέγεσθαι ποταμοί· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς μέλλοντας ἐκ τῆς αὐτοῦ καὶ θείας διδασκαλίας ἀρύεσθαι, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος πίνειν, ποταμοὶ παραβάλλει λέγων· Ὅς ἀν πῆρ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κελίας αὐτοῦ βρῦσονται ὕδατος ζωῆς, ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Ἄροσσι ποταμοὶ ἐπιτριβῆεις αὐτῶν ἀπὸ φωνῶν ὀδάτων πολλῶν. Θαυμαστοὶ οἱ μετεωρισμοὶ τῆς θαλάσσης, θαυμαστός ἐν ὑψίστοις ὁ Κύριος. Εἰ νερόνται οἱ ποταμοὶ οἱ ἐπὶ τῇ δόξῃ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας τὴν αὐτῶν φωνὴν ἐπαίροντες, ἐκ τοῦ ἐναντίου νοητήτων ἕτεροι ποταμοὶ ἐπιτριβόμενοι καὶ κατεπαιρόμενοι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐναντίως δέ τε διακείμενοι τοῖς ἐπαίρουσι τὴν φωνὴν αὐτῶν τῷ Θεῷ. Οὗτοι δὲ οὖν οἱ ἐναντίοι ποταμοὶ αἵρουσι, φησί, τὰς ἐπιτριβῆεις αὐτῶν, τουτέστιν ἀποθήσονται πᾶν ἴσπαρμα καὶ πάντα τύφον, καὶ πᾶσαν ἐπιτριβήν· καὶ τοῦτο ποιήσουσιν ἀπὸ τῆς φωνῆς τῶν ἁγίων ὀδάτων. Νοήσεις δὲ τὸ εἰρημένον ἐπιστήσας, ὡς πάλαι μὲν ἐν ἀνθρώποις πολλὰκις ἦν ἐπαγγελία σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ φιλοσοφίας ἀνθρωπίνης ἐπιτριβή· ἐφ' ἣ καὶ ἐπήροντο φυσιοῦμενοι καὶ ἐπιτριβόμενοι ὑπὸ τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτῶν ὡς δὴ μεγάλα τινὰ καὶ σοφὰ μαθήματα μετερχόμενοι οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὅτε γε μὴν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν παρ' Ἑλλησι τε καὶ παρὰ βαρβάρους ἐκκλησίαι Θεοῦ συνέστησαν, τὴν ἀληθῆ σοφίαν μετιούσαι, καὶ τὰς πρεπούσας τῷ Θεῷ δοξολογίας τε καὶ ὑμολογίας ποταμηδὸν καὶ μετὰ μείζονος καὶ πεπαρρησιασμένης βοῆς ἀναπέμπουσαι, καὶ ὡσπερ ὀδάτων πολλῶν φωνὴν διὰ τὸ πλήθος θεοσεβούντων ἀφίεσαι, τὸ τὴν κατὰ καθῆρέθη ὁ τύφος τῶν πάλαι νομιζομένων σοφῶν, καὶ πᾶσα αὐτῶν ἐπιτριβὴ τεταπεινῶνται, τῆς σοφίας αὐτῶν εἰς οὐδὲν λογισθείσης. Εἰ δὲ τις πώποτε ἐθαύμασε καὶ τῆς θαλάσσης τοὺς μετεωρισμοὺς, τοῦ βίου δηλαδὴ τοῦ θνητοῦ τὰς τρικυμίας καὶ τοὺς κλύδωνας τοὺς ἐπαιρομένους κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἴστω, ὅτι ὑπὲρ πάντας θαυμαστός ἐστὶν ἐν ὑψηλοῖς ὁ Κύριος· ὡς μηκέτ' εὐλόγως τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης φοβεῖσθαι δεῖν τοὺς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιθότας. Εἰκὸς δὲ θαλάσσης εἶναι μετεωρισμοὺς τοὺς ἐπανισταμένους τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διωγμοὺς· οὗς ὁ τῆν θάλασσαν κατοικῶν δράκων ἐνεργεῖν εἰσθεῖν, ὁ μετεωρίζων κύματα αὐτῆς, βομβῶν τε καὶ ἠγῶν καὶ ταραττων, καὶ μονοουχὶ ἀπειλῶν πᾶσαν ἄρδην κατακλύσειν τε καὶ ἀφανίσειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Εἰποις δ' ἂν καὶ ἄλλως πρὸς λέξιν ταῦτα διηγούμενος, ἐπαίρειν τοὺς ποταμοὺς, αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς αἰσθητοὺς, τὴν φωνὴν αὐτῶν τῷ Θεῷ, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ δὴ καὶ κτίσαντος

A constitutæ, confluentibus ibi fluminis instar gentibus quæ crediderunt, elevantibusque vocem in orationibus ad Deum emissis, inque laudibus per hymnos et psalmos editis, possunt flumina vocari: quando ipse Dominus noster eos, quos ex sua et divina doctrina haurire, et ex Spiritu sancto bibere futurum erat, fluminibus comparat dicens: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, salientis in vitam æternam*³⁰.

B VERS. 4, 5. *Tollent flumina fluctus suos a vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altissimis Dominus.* Si flumina intelleximus, quæ super gloria regni Domini vocem suam elevaverunt; econtrario intelligantur alia flumina quæ fluctus excitant et attollunt contra cognitionem Dei, atque iis opposita quæ vocem suam Deo elevant. Hæc itaque contraria flumina, fluctus inquit, suos tollunt; id est omnem elationem, tumorem et allisionem deponent: idque facient a voce sanctarum aquarum. Hoc porro dictum intelligas, si perpendas, olim apud homines plerumque existitisse specimen sapientiæ hujus sæculi, et humanæ philosophiæ arrogantiam, qua inflati extollebantur, et a mente carnis suæ erigebantur, quasi magnas et sapientes disciplinas adirent sapientes hujus sæculi. At quando per orbem apud Græcos et barbaros ecclesiæ Dei constitutæ sunt, quæ veram sapientiam adirent, ac Deo decentes laudes et hymnos fluxu quodam ac cum majore et fiducia pleniore voce emitterent, et, ob multitudinem religiosorum hominum, quasi aquarum multarum vocem ederent; tunc sublatus est eorum qui olim sapientes æstimabantur tumor, omnisque illorum arrogantia depressa est, quod sapientia eorum pro nihilo haberetur. Quod si quis unquam elationes maris admiratus sit, videlicet mortalis vitæ procellas et fluctus, qui contra Dei cognitionem erigebantur; sciat ille præ omnibus mirabilem in altissimis esse Dominum; ita ut ii qui in Domino confidunt, non ultra elationes maris jure pertimescere debeant. Verisimile autem est elationes maris esse persecutiones in Ecclesiam Dei insurgentes, quas excitare solet draco ille in mari habitans, qui fluctus ejus in sublimem tollit, boat, sonat et conturbat, tantum non interminans se Ecclesiam Dei inundaturum ac funditus deleturum esse. Alio item modo hæc ad litteram enarrans dixeris flumina hæc sensibilia elevare vocem suam Deo, opifici nempe, qui se creavit et existere fecit, gloriam efferentes. Quemadmodum enim ex magnitudine et pulchritudine creaturarum opifex conspicitur; sic ex partibus mundi, miræculum magni Dei opificii

³⁰ Joan. vii, 38.

his, qui videndi facultate præditi sunt, declaratur. Si quis enim secum reputet, unde talis fluminum fluxus feratur, unde tanta humidæ substantiæ vis et copia, unde fontes illi qui a sæculo nunquam defecerunt, qui perennia et amplissima flumina scaturiunt, ex quibus abyssis oriuntur, ex qua substantiæ copia per omne sæculum fluant; si quis, inquam, hæc consideret, is sane videbit hæc tantum non vocem emittere, quæ, per ipsa flumina, creatoris et opificis universorum magnificentiam declaret, et ejus deitatem testificetur. Sic porro elationes maris considerans quispiam, quo pacto scilicet fluctus ejus tumidi in sublime erigantur, usque rursus decedentes in seipsis frangantur, et quomodo nec possint nec audeant terminum et legem sibi definitam prætergredi; hinc sane Dei magnificentiæ vim deprehendit. Nam illi edixit, Hucusque venies, et in te conterentur fluctus tui³⁹, terminumque ipsi posuit, quem non prætergredietur, neque convertetur ad operiendam terram⁴⁰. Præter ea vero quæ supra memoravimus, dixerit quispiam, tunc mirabiles fuisse elationes maris cum accedentes discipuli dixerunt ei, Domine, salva nos, perimus⁴¹: quando imperavit ipsi, et facta est tranquillitas magna. Et alias iterum cum Domini jussu divisum in seque ipso secedens ac distractum, transitum præbuit filiis Israel, ut per illud quasi per aridam terram præterirent: tunc enim mirabiles fuerunt elationes ejus. Imo etiam flumina alio modo vocem elevaverunt, quando arca per Jordanem transeunte, secedebant aquæ et stabant, re ipsa gloriam Dei clamantes, et quando ipso Salvatore in eodem flumine baptizato, cælestis vox ipsum Filium esse dilectum ad omnium aures prædicaret.

διήξει τὸν Ἰορδάνην, ὑπανεχώρει τε καὶ ἴστατο τὰ ὕδατα, αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος βαπτισθέντος ἐν τῷ αὐτῷ ποταμῷ, ἢ οὐράνιος φωνὴ Ἰῆδὸν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς ἀνεκήρυττε.

VERS. 3. Testimonia credibilia facta sunt valde: domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudinem dierum. Prophetiæ futurorum, in quibus testimonia de regno Domini ferebantur, ante rerum eventum, sermonum credibilitatem nondum videre sinebant. Nam post eventum, et post perfecta opera, tunc sane testimonia Dei credibilia facta sunt. Siquidem jam olim dicta et prænuntiata fuerant, et jamdiu exspectabantur ea, quæ ad Dei in omnes gentes regnum spectabant. Testimonium vero illud nunc credibile factum est, cum ipsis operibus impletum oraculum cernitur. Et olim quidem de Domino dicebatur, quod decorem induisset; nunc autem confirmato ex operibus sermone, veritas prædictionis apparuit, cum exulta Dei, induta servi forma, ac usque ad turpem progressum mortem, postea dedecus illud deposuit induitque paternæ gloriæ decorem, regno scilicet in omnia cum cælestia tum terrena coronatus. Rursumque

αὐτοὺς καὶ ὑποστησαμένου τὴν δόξαν ἐμφαίνοντας. Ὡς γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὀγενοσιουργὸς θεωρεῖται, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τῶν μερῶν τοῦ κόσμου τὸ θαύμα τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοῦργίας τοῖς ὄρᾳ δυναμένοις παρίσταται. Εἰ γοῦν τις παρ' ἑαυτῷ λογίσαίτο, πόθεν ἄρα φέρεται ἡ τοσαύτη τῶν ποταμῶν φορὰ, πόθεν τὰ τοσαῦτα μεγέθη καὶ τὰ πλήθῃ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, πόθεν αἱ μηδὲ πώποτε ἐξ αἰῶνος διαλείψασαι πηγαι, αἱ τοὺς ἀενάτους καὶ παμμεγέθεις βρῦουσαι ποταμοὺς· ἀπὸ πῶλον ἄρα βυθῶν ὁρμῶνται, καὶ ἐκ ποίας ὑποστάσεως τὸν σύμπαντα ῥέουσιν αἰῶνα· εἰ τις ταῦτα ἐνόησειεν, ἔφεται ὡς μονοῦχι φωνῆν ἀφήσει, καὶ ἡ διὰ τῶν ποταμῶν αὐτῶν δὴ τούτων παρισταμένη τοῦ χριστοῦ καὶ δημιουργῶ τῶν ὄλων μεγαλοῦργία, μαρτυροῦσα τῇ αὐτοῦ θεότητι. Οὕτω δὲ καὶ τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης, ὄρων τις, ὡς ἐπαίρεται κυρτούμενα αὐτῆς εἰς ὕψος τὰ κύματα, καὶ ὡς πάλιν ταῦτα συμπίπτοντα ἐν αὐτοῖς θραύεται, καὶ ὡς οὐ δύναται οὐδὲ τολμᾷ τὸν ὄρον καὶ τὸν νόμον ὑπερβῆναι τὸν αὐτοῖς διατεταγμένον, ἔφεται καὶ διὰ τούτων τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας τὴν δύναμιν. Εἶπε γοῦν αὐτῇ, Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ ἐν σοὶ συντριβήσονται σοὺ τὰ κύματα, καὶ ὄριον αὐτῇ ἔθετο, καὶ οὐχ ὑπερβήσεται, οὐδὲ ἐπιστρέψει καλύψαι τὴν γῆν. Καὶ ἐτέρως δὲ παρὰ τὰ εἰρημένα εἶποι ἂν τις θαυμαστοὺς εἶναι τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης, ὀπηνίκα προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπαν αὐτῷ, Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα· ὅτε καὶ ἐπετίμησεν αὐτῇ, καὶ γέγονε γαλήνη μεγάλη. Καὶ ἄλλοτε πάλιν, ὅτε τῷ τοῦ Κυρίου κελύσματι διαιρεθῆισα, καὶ εἰς ἑαυτὴν διαστάσα καὶ ἀναχωρήσασα, παρέσχε διόδον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διελθεῖν ἐκ αὐτῆς ὡς διὰ ξηρᾶς γῆς. Καὶ τότε γὰρ θαυμαστὰ γεγόνασιν αὐτῆς οἱ μετεωρισμοί. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ποταμοὶ ἐπήραν φωνὴν ἐτέρως, ὅτε ἡ κιβωτὸς ὕδατα ἔργοις τὴν δόξαν ἐκδούνα τοῦ Θεοῦ· καὶ ποταμῷ, ἢ οὐράνιος φωνὴ Ἰῆδὸν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς

Τὰ μαρτύρια ἐπιστώθησαν σφόδρα· τῷ εὐαγγελιστῶ σου πρέπει ἀγλασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Αἱ περὶ τῶν μελλόντων προφητεῖαι, καθ' ἃς ἐφέροντο καὶ αἱ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας μαρτυρίαι, πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ὡς πρὸ παρεῖχον ὄρᾳ τὸ πιστὸν τῶν λόγων. Μετὰ δὲ τῆς ἐκδοσῆς, καὶ τὰ διὰ τῶν ἔργων ἐπιτελέσματα ἐπιστῶθη τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ εἴρητο καὶ προπεφήτευτο, ἐκ μακροῦ τε προσδοκᾶτο τὰ περὶ τῆς εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη τοῦ Θεοῦ βασιλείας· ἐπιστῶθη δὲ τὸ φῆσαν τοῦτο μαρτύριον νῦν, ὅτε ἔργως ὄραται πεπληρωμένον τὸ λόγιον. Καὶ πάλαι μὲν ἐλέγετο περὶ τοῦ Κυρίου, ὡς ἄρα εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· νῦν δὲ, πιστομένου τοῦ λόγου δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, πέφηνεν ἡ ἀλήθεια τῆς προρρήσεως, ὅτε ἐπιδυσάμενος τὴν τοῦ Θεοῦ μορφήν, καὶ τὴν τοῦ δούλου περιθέμενος, καὶ μέχρι γε τοῦ ἀπρεπούς θανάτου φέσας, μετὰ ταῦτα τὴν μὲν ἀπρέπειαν ταύτην ἀπέθειται, ἐνεδύσατο δὲ τῆς πατρικῆς δόξης τὴν εὐπρέ-

³⁹ Job xxxviii, 11. ⁴⁰ Psal. ciii, 9. ⁴¹ Matth. viii, 25.

πειαν, τὴν κατὰ πάντων βασιλείαν, τῶν τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀναδησάμενος. Καὶ πάλιν τὰ μὲν προφητικὰ μαρτύρια περιεῖχεν, ὡς ἐνδυσάμενος δύναμιν ὁ Κύριος, ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Ἐπιστώθη δὲ καὶ ταῦτα, ὅτε μετὰ τὸ πάθος, τὴν οἰκείαν ἀπολαβὴν δύναμιν, ἐν πάσῃ τῇ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐστερέωσεν, εἰς τὸ μηκέτι σαλευέσθαι ὡς κάκεισε τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς περὶ τὴν θεοὺς δεῖσθαι μολιαν πλανωμένας. Καὶ πάλιν τὰ μὲν διὰ τῶν προφητῶν μαρτύρια προσφύτευον, ὡς ἄρα οἱ ποταμοὶ ἐπαροῦσι φωνὴν αὐτῶν, καὶ ἄλλοι ποταμοὶ ἀροῦσι τὰς ἐπιτρέψεις αὐτῶν· καὶ ταῦτα δὲ τὰ μαρτύρια ἐπιστώθη, ὅτε κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὰ πλήθη τῶν εὐσεβούντων κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπαίρει φωνὰς εὐχαριστηρίους, τὰς δὲ εὐχῶν καὶ ὑμολογιῶν τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπομένας, ὅφ' ὧν οἱ πάλαι ἐπιτριβόμενοι σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου κατήγγηται, καὶ τὰς ἐπιτρέψεις αὐτῶν περιεῖλον, ὡς πᾶσαν αὐτῶν σθεσθῆναι τὴν φιλοσοφίαν. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὰς λοιπὰς τῶν προφητειῶν προρρήσεις διεξιόν, ἐφ' ἑκάστης ἀρμόσεις τὸ, *Τὰ μαρτύριά σου ἐπιστώθησαν σφόδρα*. Αἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μαρτυρίαι, σφόδρα τὸ πιστὸν εἰλήφασι διὰ τῆς ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν ὁρωμένης ἀληθείας· τῷ δὲ οἴκῳ σου, ποντέσι τῇ Ἐκκλησίᾳ σου, οὐδὲν οὕτω πρέπει εἰς τὸ φυλάττεσθαι αὐτὴν εἰς μακρότητα ἡμερῶν, ὡς ἀγνωσύνη. Ὡς γὰρ ταῖς μαρτυρίαις σου οἰκεία ἐστὶν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις, οὕτω καὶ τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἀγνωσύνη· ὅφ' ἧς φυλαττόμενος μένει καὶ παραμένει εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Εἰ γὰρ ποτε συμβαίη ἀπρέπειαν ἐν τῷ οἴκῳ σου εὐρεθῆναι, καὶ ἀντὶ ἀγιάσματος βέβηλον, καὶ ἀκάθαρτον. καὶ μυσσρὰν πρᾶξιν, οὐκέθ' οἶόν τε αὐτὸ εἰς μακρότητα ἡμερῶν διαμένειν. Ἐρεῖ γὰρ ὁ ἐν αὐτῷ κατοικῶν Θεὸς ἅγιος ὢν καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, ἡ, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπρεπές τι καὶ ἀλλότριον ἀγιάσματος περὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ εὐρηθεῖν ποτὲ, τὸ, *Ἰδοὺ ἀφλεται ὁμῖν ὁ οἶκος ὁμῶν Ἐρημος*. Αὐτὸ δεήσει ἡμᾶς πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων φροντίζειν, εἰσιόντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἀγιασμοῦ καὶ σωφροσύνης.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ ΤΕΤΡΑΩΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ.
ΛΓ'.

Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος, Θεὸς ἐκδικήσεων ἐπιβήσασατο. Ἀνεπίγραφος μὲν ἐστὶ παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς, περιέχει δὲ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν τῶν κατὰ τὸν βίον τὸν ἐνεστῶτα διωκομένων καὶ καταπονουμένων εὐσεβείας ἕνεκα, ὧν καὶ τὴν εὐχὴν ὑποκαταβάς τίθεισι. Προτάττει δὲ τῆς εὐχῆς τὴν παράκλησιν καὶ τὴν παραμυθίαν προλαβάνων τὴν δέησιν τῶν διωκομένων καὶ προθεραπεύων αὐτῶν τοὺς πόνους, ἔργους τε παριστὰς πληροῦμενον ἐπ' αὐτοῖς τὸ, *Ἐτι λαλοῦντός σου ἔρῳ*. Ἰδοὺ πάρεμ. Θαρσεῖτε τοιγαροῦν, ὡ οὐτοί, φησὶν· ἐστὶ γὰρ ὁ Κύριος, ἐφ' ὃν ἠλπίσατε. ὡς περ Θεὸς ποιητῆς καὶ Θεὸς δημιουργὸς, καὶ Θεὸς σωτῆρ, καὶ Θεὸς εὐεργέτης, καὶ Θεὸς κριτῆς, καὶ Θεὸς πατὴρ τῶν οἰκιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, μακρόθυ-

A prophetica testimonia enuntiabant, Dominum virtute indutum firmasse orbem terræ, qui non ultra commovendus esset. Horum porro veritas comprobata est, cum post passionem, propria recepta virtute, per totum orbem Ecclesiam firmavit suam, ut non ultra commoverentur humanæ animæ, impia superstitione huc illuc errabundæ. Iterumque prophetarum testimonia prænuntiabant, flumina vocem elevatura, aliaque flumina fluctus suos exaltatura esse. Hæc autem testimonia vera reperta sunt, cum in omnibus Dei Ecclesiis ac per totum orbem, secundum Evangelium, cœtus piorum voces gratiarum actionis, per orationes et hymnos ad Deum emittunt: queis illi olim arrogantes, sapientes hujus sæculi, sublatis, et tumor eorum destructus est; ita ut eorum philosophia prorsus extincta fuerit. Si autem pari modo reliqua prophetiarum vaticinia percurras, singulis aptabis illud, *Testimonia tua credibilia facta sunt valde*. Itaque divinarum Scripturarum testimonia, a veritate eventuum, admodum credibilia evaserunt. Domum vero tuam, id est, Ecclesiam tuam, nihil tam decet, ut in longitudinem dierum servetur, quam sanctitudo. Sicut enim testimoniis tuis propria veritas est et fides; ita domum tuam decet sanctitudo: sub cujus tutela manet et perseverat in longitudinem dierum. Nam si quando contingat dedecus in domo tua reperiri, ac loco sanctitatis, profanum, impurum ac execrandum facinus deprehendi; fieri tamen nequit ut illud in longitudinem dierum perseveret. Etenim si, quod absit! indecens quidpiam et alienum in domo Dei deprehendatur, sane Deus in ipsa habitans, qui sanctus est et in sanctis requiescit, dicet, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*⁴¹. Quamobrem nos in domum Dei ingressos, præ omnibus et super omnia sanctitati et temperantiæ studere oportet.

αὐτοῦ εὐρηθεῖν ποτὲ, τὸ, *Ἰδοὺ ἀφλεται ὁμῖν ὁ οἶκος ὁμῶν Ἐρημος*. Αὐτὸ δεήσει ἡμᾶς πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων φροντίζειν, εἰσιόντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἀγιασμοῦ καὶ σωφροσύνης.

PSALMUS DAVIDI, QUARTA SABBATORUM.
XCIII.

Vers. 1. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit*. Hic psalmus apud Hebræos inscriptione caret, consolationem autem et levamen complectitur pro iis qui in præsentī vitæ pietatis causa vexantur et affliguntur, quorum item orationem inferius consignat. Orationi vero consolationem et levamen præmittit, a supplicatione eorum qui persecutionem patiuntur orsus, eorumque malis remedium adinvenire occupans, declaransque opere impletum illud esse, *Adhuc te loquente dicam: Ecce adsum*⁴². Ait itaque, Heus vos, confidite: adest quippe Dominus, in quem sperastis, utpote Deus opifex, Deus creator, Deus servator, Deus beneficus, Deus iudex, Deus pater misericordiarum, Deus totius consolationis, tolerans et multum misericors, placabilis

⁴¹ Luc. XIII, 35. ⁴² Isa. LVIII, 9.

super peccata, cui sexcentæ aliæ divinx rationes A competunt; atque ita jam Deus ultionum dicitur. Curam enim habet eorum, quæ in cœlis [melius, in terra,] geruntur, ita ut dignam ultionem de inique agentibus sumat, juste judicet, reos plectat, ac cuique tribuat secundum opera sua. Confidite igitur, edocti vos Deum ultionum habere: vester quippe Deus, ultionum Deus esse solet. Et quod, utpote Deus vindex eorum qui læduntur, cum fiducia agat; idipsum clare et cum fiducia per prophetas suos deprædicat: atque sic ejus providentiæ ratio consistit, qua juste et sapienter omnia administrat. In hac quidem vita solem suum oriri facit super justos et injustos, ac pluit super improbos et bonos, atque bona sua æqualiter omnibus impertit; sed congruenti tempore Deus ultionum efficitur, quando promeritas pœnas ab iis qui beneficiis ejus non recte sunt usi expetet.

VERS. 2-4. *Exaltare, qui judicas terram, redde retributionem superbis. Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Effabuntur et loquentur iniquitatem, loquentur omnes qui operantur injustitiam? Spiritus quidem sanctus vel ante orationem prophetice responsionem edit, illud proferre occupans quod post orationem dicendum erat; idque ex præscientia eorum quæ in oratione dicenda erant. Quamobrem duo versiculi responsionem sancti Spiritus orationi congruentem complectentes præmissi sunt. Nam quæ ad supplicationem Deo emissam attinent, ab hoc dicto, Exaltare, qui judicas terram, exordium habent. Ait ergo Scriptura: Ex quo hominum genus esse cœpit, peccatores justis prævalere cœperunt, ut Cain Abeli, et tempore diluvii gigantes aliis secum versantibus; imo etiam Esau Jacobo, Josepho fratres ejus. Ac si ita subsequenti tempora percurras, in singulis generationibus peccatores contra justos insurgere deprehendes. Usquequo, Domine, hæc erunt? Usquequo in tantam superbiam peccatores erigentur, ut in impietatibus suis glorientur; neque gesta sua taceant, neque malitiam occultent suam; sed loquantur in omniumque auribus injustitias esserant suas? Usquequo igitur eos talia audentes feras? At cum jam in excelsum justii tui thronum conscenderis, Exaltare, qui judicas terram, et, redde retributionem superbis, promeritum ipsis infligens supplicium. Nunc enim te quoque despiciunt, quasi nihil excelsum habeas, nihil videas, nec terram judices. Quapropter quæ ad vitam pertinent suam et iudicio et providentia carere arbitrantur. At ego qui precor et opto ab impietate eorum alienus esse, persuasum habeo te Deum ultionum esse, teque judicare omnem terram. Etiamsi enim mansuetudine, tolerantia et patientia usus teipsum deprimas, tamque contra impios iram cohibeas; at ego certus iudicio tuo, qui omnia prospicis, nihil immune fore, supplico precorque ut exalteris, tuamque*

μός τε καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ ἄλλας μορίας ἔχων θεϊκῆς ἐπινοίας· οὕτω καὶ θεὸς ἐκδικήσεων. Μέλει γὰρ αὐτῷ τῶν ἐν οὐρανοῖς πραττομένων, ὡς καὶ δίκην τὴν ἀξίαν παρὰ τῶν ἀδικούντων εισπράττεσθαι, κρίνειν τε δικαίως καὶ κολάζειν οὓς δεῖ, ἀποδίδόναι τε ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Θαρσεῖτε τοιγαροῦν μαθόντες, ὅτι θεὸν ἔχετε ἐκδικήσεων· πέφυκε γὰρ εἶναι θεὸς ἐκδικήσεων ὁ ὑμέτερος θεός, καὶ τῷ παρῆρησίαν ἄγειν ὡς θεὸς ἐκδικῶν τῶν ἀδικουμένων, διαρρήδην τε καὶ μετὰ παρῆρησίας τοῦτο διὰ τῶν αὐτοῦ προφητῶν κηρύττει· οὕτω γοῦν αὐτοῦ καὶ ὁ περὶ προνοίας συνίσταται λόγος, καθ' ἣν δικαίως καὶ σοφῶς τὰ συμπαντα διοικεῖ. Τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον, ἀνατέλλων τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἐξ Ἰσοῦ τε τοῖς πᾶσι τὰ αὐτοῦ παρέχων ἀγαθὰ· κατὰ καιρὸν δὲ τὸν προσήκοντα θεὸς ἐκδικήσεων γινόμενος, ὅτι καὶ τὴν πρόποσαν δίκην παρὰ τῶν μὴ καλῶς ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ κεχρημένων εισπράττεται.

Υψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις. Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ καυχῆσονται; Φέρονται καὶ λαλήσουσιν ἀδικίαν, λαλήσουσι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀδικίαν; Τὸ μὲν θεὸν Πνεῦμα προφητικῶς καὶ περὶ τῆς εὐχῆς τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο προλαβὼν τὸ μέλλον ῥηθῆσεσθαι μετὰ τὴν εὐχὴν διὰ τὴν πρόγνωσιν τῶν ἐν τῇ εὐχῇ περιεχομένων. Διότι· οἱ δύο προετάρησαν στίχοι τὴν ἀπόκρισιν περιέχοντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἀρμόζουσαν τῇ προσευχῇ. Τὰ τε μὴν τῆς ἱκετηρίας τῆς πρὸς· τὸν θεὸν ἀπὸ τοῦ, Υψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, ἔρχεται. Φησὶ τοίνυν ὁ Λόγος· Ἄφ' οὐπερ ὁ τῶν ἀνθρώπων ἤρξατο συνεστάναι βίος, ἀπὸ τότε ἁμαρτωλοὶ κατισχύειν τῶν δικαίων ἤρξαντο· ὡς ΚΑΙΝ τοῦ Ἄβελ, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ γίγαντες τῶν ἐν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ, καὶ τοῦ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοί· καὶ οὕτω προῖον τοῖς χρόνοις, εὐροῖς ἂν καὶ ἐκάστην γενεάν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπανισταμένους τοῖς δικαίοις. Ἔως οὖν πότε, ὦ Κύριε, τοῦτο ἔσται; Ἔως πότε εἰς τοσοῦτον ἐπιτριβῆς ἐλάσουσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ, ὡς καὶ ἐγκαυχᾶσθαι ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν, καὶ μὴδὲ σιωπᾶν ἐφ' οἷς πράττουσι, μὴδὲ ἀποκρῖπτειν τὴν αὐτῶν κακίαν, ἀλλὰ καὶ φθέγγεσθαι καὶ ἐξάκουσον τοῖς πᾶσιν ἐκλαλεῖν τὰς ἀδικίας αὐτῶν; Ἔως οὖν πότε ἔρα προχωρήσῃ αὐτοῖς ταῦτα ποιῶσι; Ἄλλὰ γὰρ ἦδη πότε ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν ἀναβῆς τῆς δικαιοκρασίας σου θρόνον, Υψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, καὶ ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις, τὴν ἀξίαν αὐτοῖς ἀποδοῦναι τιμωρίαν. Νῦν γὰρ σου αὐτοῦ καταπεφρονήκασι, ὡς μὴδὲν ὑψηλὸν ἔχοντος, μὴδὲ δρῶντος, μὴδὲ κρίνοντος τὴν γῆν. Ἀλλὰ καὶ ἄκριτα καὶ ἀπροσόντα ὑπειλίφασιν εἶναι τὰ κατὰ τὸν ἑαυτῶν βίον. Ἄλλ' ἐγὼ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀλλοτρίως εἶναι εὐχόμενος, πέπεισμαι, ὅτι σὺ θεὸς ἐκδικήσεων, ἧ καὶ σὺ εἶ ὁ κριτὴρ πάντων τῆς γῆς. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς σεαυτὸν, χρηστότητι καὶ ἀνοχῇ καὶ μακροθυμῇ χρώμενος, ἐπέχεῖς τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργήν· ἀλλ' ἐγὼ πιστεύων, ὅτι

οὐδὲν ἔσται ἀκριτον σοῦ ἐφορῶντος τὰ σύμπαντα, ἵκετεύω καὶ δέομαι ὑψωθῆναι σε καὶ δεῖξαι τοῖς πᾶσι τὸ οἰκεῖόν σου μέγεθος καὶ τὸ ὕψος τῆς θεότητός σου· ὅπως ἦδη ποτὲ παύσωνται οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐναθρυνόμενοι καὶ ἐγκαυχώμενοι ἐπὶ πᾶσιν οἷς παρανόμως διαπράττονται.

Τὸν λαὸν σοῦ, Κύριε, ἐταπεινώσαν, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐπάκωσαν. Χήρας καὶ προσήλυτον ἀπέκτειναν, καὶ ὄρφανούς ἐφόνευσαν. Καὶ εἶπαν, Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Οὐκ ἤκει, φησὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ εἰς αὐτούς ἁμαρτάνειν, ἀλλ' ἦδη καὶ τῷ σῷ λαῷ καὶ τῇ σῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανέστησαν, τοὺς μὲν ταπεινῶντες, τοὺς δὲ κακοῦντες, τοὺς δὲ παντελῶς ἀναιροῦντες. Καὶ ταῦτα κατὰ τοῦ σοῦ λαοῦ, ὦ Κύριε, καὶ κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας τετολήμασι, μονουχί τὰ ἀσεβῆ καὶ βλάσφημα περὶ σοῦ φρονῶντες. Εἶπον γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἀσεβῆς λογιστάμενοι· Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Διὸ, ὡς μὴ ἐφορῶντος, μηδὲ συνιέντος σοῦ, τὰ τοσαῦτα ὄρῃ ἐπιχειροῦσι κατὰ τοῦ λαοῦ σου, καὶ κατὰ τῆς κληρονομίας σου, κατὰ τε χηρῶν καὶ προσηλύτων καὶ ὄρφανῶν, τῶν κατὰ ἀνθρώπειον ἀπεριστάτων καὶ ἀδοθητῶν. Οὐ τοσοῦτον δὲ κατ' ἐκείνων ταῦτ' ἐπραττον, ὅσον κατὰ σοῦ, ὦ Κύριε· σοῦ γὰρ ἦσαν λαὸς καὶ σοῦ κληρονομία οἱ καταπονούμενοι· καὶ εἰς σὲ βλάσφημοῦντες καὶ ἀσεβοῦντες οἱ καταπονοῦντες αὐτούς ταῦτ' ἐλογίζοντο, ὡς οὐκ ὄντος σοῦ, οὐδ' ἐφορῶντος, οὐδὲ συνιέντος, οὐδὲ ἐκδικούντος τὰ πραττόμενα. Διὸ εἰκότως ἔφην εὐχόμενος, Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἕως πότε διαμενοῦσι ταῦτα ποιοῦντες; Ἀδὸν τε καὶ κληρονομίαν Θεοῦ χρῆ νοεῖν πάσαι μὲν τὸ Ἰουδαίῳ ἔθνος, ἐπεὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνων ἀποβολήν, ἣν παρίστησι προφητικὸς τις λόγος, φήσας· Ἐγκαυλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου· νέον λαὸν τὸν ἐξ ἔθνων ἀντ' ἐκείνων εἰσάγει ἀκολούθως ἑτέρα προφητεία εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ φάσκουσα· Αἰτησαὶ παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Σύνετε δὴ ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. Ὁ φυτεύσας τὸ οὓς οὐκ ἀκούσεται; ἢ ὁ πλάσους τὸν ὄφθαλμὸν οὐ κατανοεῖ; Ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει, ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γινώσκει; Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμούς τῶν ἀνθρώπων, ἔτι εἰσὶ μάταιοι. Ἀποδυσπετήσας καὶ ἀνθρωπίνως ἀποκλαυσάμενος ὁ Προφήτης περὶ τῶν τοῖς ἀσεβῆσι τολμωμένων, εὐξάμενός τε καὶ εἰπόν· Ὑψώθητι ὁ κρινῶν τὴν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερψάουσι· ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνακινήσας τὸν Θεόν, καὶ διεγείρας διὰ τοῦ φάναι· Τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐπάκωσαν καὶ ἐταπεινώσαν, καὶ εἶπαν, οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ· ἐμπίπταται τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος δυνάμει, καὶ ὡς πρὸς τοὺς εἰρη-

A magnitudinem ac deitatis tuæ sublimitatem omnibus exhibeas; ut vel sero tandem peccatores finem faciant luxuriandi ac gloriandi de omnibus quæ improbe perpetravit.

VERS. 5-7. Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hæreditatem tuam vexaverunt. Viduam et advenam interfecerunt, et orphanos occiderunt. Et dixerunt: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Non erat, inquit, peccatoribus in se peccare salis; jam vero in populum tuum et in Ecclesiam tuam insurrexerunt, alios humiliantes, alios vexantes, alios prorsus occidentes. Et hæc contra populum tuum, Domine, et contra hæreditatem tuam aggredi ausi sunt, tantum non impia et blasphemia de te sentientes. In seipsis namque dixerunt impie cogitantes, Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Quamobrem, quasi te nec vidente nec intelligente, talia facinora moliuntur contra populum tuum et hæreditatem tuam, contra viduas, advenas et orphanos, qui omni humano subsidio et patrocinio carent. Neque tam contra illos, quam contra te, Domine, hæc perpetrabant: nam qui vexabantur, populus tuus et hæreditas tua erant; atque ii, qui illos opprimebant, de te blasphema et impia sentientes hæc cogitabant, ac si non exsisteres, nec videres, nec intelligeres, neque talia facinora ulcisceris. Quocirca jure ita precabar: Usquequo peccatores, Domine, usquequo talia agentes manebunt? Populum vero et hæreditatem Dei putare convenit, olim quidem Judaicam gentem, quia facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel⁴⁴. Post eorum vero repulsam, quam sic declarat propheticus quidam sermo, Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁴⁵, ipsorum loco novum populum ex gentibus consequenter inducit alia prophetia, quæ in persona Christi ita loquitur: Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁴⁶.

VERS. 8-11. Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Postquam impiorum ausus ægre ferene Propheta humano more dellevit, ac precatus dixit: Exaltare, qui judicas terram, redde retributionem superbis; sed etiam Deum quasi commovit et excitavit his verbis: Populum tuum et hæreditatem tuam vexaverunt et humiliaverunt, et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob; Spiritus sancti virtute repletur, et quasi responderet iis qui dixerant: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob, sic loquitur: Et quomodo, o vere mento

⁴⁴ Deut. xxxii, 9. ⁴⁵ Jerem. xii, 7. ⁴⁶ Psal. ii, 8.

cæci, potest non videre et non audire, qui hæc non habentibus impertit? Nam is certe qui aliis quidpiam elargitur, prior utique habet ea quæ aliis communicat. Est porro sermo syllogismi riu prolatu et concinnatus ad providentiæ doctrinam cõprobendam. Par autem erat iis maxime Scripturæ divinæ locis animum adhibere, ut ostendatur, non ratione vacuum ibi fidem nobis offerri, sed claris ratiociniis et demonstrationibus logicis doctrinæ testimonia exhiberi. Sexcenta autem similia in sacris Bibliis conspersa sunt. Syllogismis itaque impios et atheos confutat, qui dicebant Deum humana non respicere. Heus vos, inquit, animaliumne natura per se sponte substitit, an a quadam causa condita est? si dicatur enim temere, ac sorte quadam, sine ratione et sponte sua vita carentem et inanimatam materiam tot animalia, et singulis generibus inditam hujusmodi constitutionem, formas item et species, ac tantam partium et membrorum concinnitatem, pulchritudinis varietatem, et tot discrimina producta esse; stultum certe insanumque fuerit illud, et hominum qui vere anima mortui fuerint, ratiocinium. Quomodo enim quod vitam non habet alteri impertiat? aut quomodo inanimatum animam constituerit? aut irrationabile quomodo quidpiam rationabile produxerit? Quo pacto primum movebitur, aut aliud movebit, quod ex natura sua immobile sit? Hujusmodi quod terræ elementum, ex quo omnia et varia prodiere animalium genera, quæ oculis, auribus cæterisque sensibus instructa sunt, vita, motu et appetitu prædita? homo vero iis longe præstat, cum sit naturæ rationalis, ac mentis et scientiæ capax. Num igitur ex ratione vacuo et inanimato elemento hæc omnia substiterunt? At eum qui hæc confiteri nolit, rei ipsius vis et efficacia vincit, ac ipsum naturale ratiocinium vera dicere cogit; nimirum nec inanimatam materiam, neque aridam rationeque vacuum substantiam, horum esse causam: sed mundi opificem esse mentem quamdam divinam et creatricem, Dei nempe Verbum, rerum omnium factorem, qui tum reliquis omnibus, tum ipsi homini sensus corporis indidit, et animæ humanæ ratiocinium, atque etiam mentem, qua naturam rerum consideret; ac oculis quidem, visibilia respiciat; auribus vero, in auditum cadentia audiat; cogitationes demum, intelligibilia comprehendat. Qui igitur fieri potest ut, qui aliis facultatem videndi, quam ex se non habebant, impertit, non ipse videat? Qui fieri potest ut is, qui in terreno et luteo vase auditum et aurem perforavit, ita ut nieta et surda materia, ea quæ ad aurem profertur audiat, non ipse melius et præstantius aliis omnibus humanas cogitationes percipiat? Quæd si universæ per orbem gentes, cum barbaræ tum Græcæ, naturali cogitationum, quas a Deo acceperunt, impulsu, quasdam sibi leges et constitutiones efformarunt; quomodo is qui talem ipsis prudentiam indidit, non arguat eos qui præter naturam ac præter sanam mentem quid agere

A κάτας· Οὐκ δὲ γίνεται ὁ Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ θεὸς τοῦ Ἰακώβ, ἀποκρίνεται λέγων· Καὶ πῶς, ὡς τὴν διάνοιαν ἀληθῶς τυφλοὶ, οὐ δύναται μὴ ὄραϊν, μηδὲ ἀκούειν, ὁ τοῖς μὴ ἔχουσι ταῦτα παρασγόμενος; Πάντως γὰρ ποὺ ὁ μεταδίδους ἑτέροις πρώτος αὐτὸς κέκτηται ταῦτα, ὡν μεταδίδωσιν. Ἔστι δὲ ὁ λόγος κατὰ συλλογισμὸν εἰρημένος καὶ κατασκευαστικὸς τοῦ περὶ προνοίας δόγματος. Προσῆκε δὲ μάλιστα τοῖς τοιούτοις τῶν θείων Γραφῶν ἐφίσταναι τὸν νοῦν τόπως, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ἄλογον πιστὶν προβάλλεσθαι ἡμῖν ὑπ' αὐτῶν, μετὰ λογισμῶν δὲ ἐναργῶν καὶ ἀποδείξεων λογικῶν τὰς τῶν δογμάτων μαρτυρίας παρέχειν· Μυρία δ' ἂν εἴη τοιαῦτα ταῖς ἱεραῖς βίβλοις κατασκευασμένα. Συλλογίζεται τοιγαροῦν τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους τοῦ μὴ ἐφορᾶν τὸν θεὸν τὰ ἀνθρώπινα φάσκοντας. Πότερα γὰρ, φησὶν, ὡς οὗτοι, αὐτόματος ὑπέστη τῶν ζώων ἡ φύσις, ἢ γέγονεν ἐκ τινος αἰτίας; Τὸ μὲν οὖν φάσκουσιν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλόγως καὶ αὐτομάτως τὴν ἀζῶον καὶ ἀψυχὸν καὶ ἀνόητον ὕλην εἰς τοσαῦτα ζῶα καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ γένει τῶν ζώων τοιάνδε κατασκευῆν, τὰς τε ἐν αὐτοῖς μορφὰς καὶ τὰ εἶδη καὶ τὴν τοσαύτην τῶν μερῶν τε καὶ μελῶν διάθεσιν, τὴν τε τοῦ κάλλους ποικιλίαν, καὶ τὰς τοιαύτας διαφορὰς προενηνοχέσαι, σφόδρα μωρὸν καὶ ἡλίθιον, καὶ ἀνδρῶν ὡς ἀληθῶς τὰς ψυχὰς νενεκρωμένων. Πῶς γὰρ τὸ μὴ ζωῆς μετέχον ζῶον ἐτέρῳ ἂν παρίσχοι; ἢ τὸ ἀψυχὸν πῶς ἂν ψυχὴν ὑποστήσαιο; ἢ τὸ ἄλογον πῶς ἂν λογικὸν τι κατασκευάσει; Πῶς δὲ τὴν ἀρχὴν κινήσεται, ἢ πῶς ἕτερον κινήσει τὸ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν φύσιν ἀκίνητον; Τοιοῦτον δὲ τὸ τῆς γῆς σταθεῖον, ἐξ οὗ παντοῖα προῆλθε ζώων γένη, ὀφθαλμοῖς ἔχοντα καὶ ὄτα καὶ τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια, ζωῆς καὶ κινήσεως καὶ ὀσμῆς μέτοχα; ἄνθρωπος δὲ καὶ τούτων ἐπάγεται πλέον, λογικῆς ὡν φύσεως, νοῦ τε καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸς τυγχάνων. Ἄρ' οὖν ἐξ ἀλόγου καὶ ἀψύχου στοιχείου τὰ τοιαῦτα πάντα ὑπέστη; Ἄλλὰ καὶ τὸν μὴ βουλόμενον ὁμολογεῖν αὐτὰ νικᾷ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὁ κατὰ φύσιν λογισμὸς τάληθῆ λέγειν ἐκβάλλεται, τὸ μὴ τὴν ἀψυχὸν ὕλην, μηδὲ τὴν ἔρητον καὶ ἄλογον οὐσίαν τούτων ὑπάρχεν αἰτίαν· νοῦν δὲ τὰ θεῖον καὶ δημιουργικὸν εἶναι λόγον θεοῦ τῶν κοσμοποιῶν, καὶ πάντων ποιητὴν αὐτὸν, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν καὶ αὐτῷ ἀνθρώπῳ αἰσθήσεις δεδοκῶτα σώματος, καὶ ψυχῆς λογισμῶν, καὶ νοῦν πρὸς τοῦτοις εἰς τὸ ἐπιβάλλειν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων· καὶ θεωρεῖν μὲν ὀφθαλμοῖς τὰ ὄρατά, ὡσεὶ δὲ τὰ ἀκουστά ἀκούειν, λογισμῶν δὲ συνίναί τὰ νοητά. Πῶς οὖν οἷόν τε τὸν ἐτέροις τοῖς μὴ παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι παρεσχηκότα τὴν ὀρατικὴν δύναμιν, αὐτὸν μὴ ὄραϊν; Πῶς δὲ δυνατόν τὸν ἐν τῷ γεῶδει καὶ πηλίπῳ σκευεὶ διατρήσαντα ἀκοὴν καὶ οὖς, ἐνθεν τὰ εἰς ὄτα ἀκούειν τὴν ἀκαιοὺν καὶ καθ' ἑλὴν τῶν ἐξωθεν φωνῶν αὐτῶν, μὴ οὐχὶ πρὸ πάντων πολὺ κρείττωνός καὶ μεζζόνως τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπιβάλλει λογισμοῖς; Εἰ δὲ καὶ ἔλα ἔθνη τὰ ἐπὶ γῆς βάρβαρά τε καὶ Ἑλληνικά, φυσικαῖς ἐννοιαῖς κινούμενα, ἄς ὑπὸ θεοῦ εἰλήφασιν, νόμους τινὰς καὶ διατάξεις ἑαυτοῖς διευτυπώσαντο· πῶς οὐχὶ ὁ ταύτην αὐτοῖς τὴν σύνεσιν δεδορημένος θεὸς ἐλάττει τοὺς παρὰ τὴν φύσιν καὶ παρὰ τὰς δοθὰς ἐννοίας

πράττει τι τολμώντας; Πόθεν δὲ ἀνθρώποις ἡ περὶ ἅπαντος οὐτινοσοῦν πράγματος γνῶσις; πόθεν αἱ τέχναι; πόθεν τῶν ἐπιστημῶν αἱ θεωρίαι; πόθεν οἱ τῶν μαθημάτων λόγοι; ἄρ' οὐκ ἀπὸ τοῦ κατασπαίραντος ἐν αὐτοῖς τὴν δύναμιν τῆς τούτων καταλήψεως; Τί οὖν; ὁ τοιαύτην ἀνθρώπιον φύσιν χαρισάμενος, αὐτὸς ἐστέρηται τῆς γνῶσεως, ὡς μηδὲ γινώσκων ταῦτα, ὧν αὐτὸς τυγχάνει δοτῆρ; Ἄλλὰ γὰρ παύσασθε ἀσεβοῦντας, ὧ μάταιοι· ἀληθεῖ δὲ λόγῳ περὶθόμενοι, γινώτε, ὅτι ὁ φυτεύσας ἐν ἀνθρώποις τὸ οὖς, πολὺ πρότερος αὐτὸς τῶν παρὰ ἀνθρώποις λαλουμένων ἀκούσεται· καὶ οὐ μόνον ὄφεται καὶ τὰ πραττόμενα ἐποπτεύσει ὁ ἐν ἀνθρώποις πλάσας ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, τὰς ἔτι κατὰ διάνοιαν κρυπτομένας συνήσει. Αὕτη γὰρ Θεοῦ δύναμις γινώσκοντος καὶ διακρίνοντος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσι μάταιοι. Ἄληθῶς γὰρ πᾶσα ἡ παρὰ ἀνθρώποις νομιζομένη ἀλήθεια, καὶ πᾶσα ἡ παρ' αὐτοῖς σοφία, ἣν ἐξ οικείων λογισμῶν καὶ θνητῶν ἐνθυμήσεων προβάλλονται, μάταιος ἂν εἴη. Πᾶν γὰρ σοφὸν καὶ ἀληθὲς παρ' αὐτῷ μόνῳ τυγχάνει, καὶ παρ' αὐτοῦ μόνους τοῖς ἀξίοις δίδοται.

Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσης, Κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξης αὐτόν, τοῦ πραῦσαι αὐτῷ ἄρ' ἡμερῶν πονηρῶν, ἕως οὗ ὄρυγῃ τῷ ἁμαρτωλῷ βόθρος. Πεισθεὶς ἐγὼ καὶ πιστεύσας τοῖς εἰρημένοις, καὶ ὅτι οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσι μάταιοι, εἰκότως ἐκείνον μόνον μακάριον εἶναι ἠγοῦμαι, ὧ Κύριε, τὸν ἀπὸ τῆς σῆς σοφίας καὶ παιδείας, ὡς περ ἀπὸ πηγῆς μεταλαμβάνοντα. Πῶς δὲ μεταλάβοι ἂν τις τῆς σῆς παιδείας ἢ τῷ νόμῳ σου τῷ θεῷ μαθητευθεὶς; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐγγράφους παρέδωκας εὐσεβείας νόμους, εἰς τὸ μεταλαμβάνειν τῆς σῆς παιδείσεως τοὺς μαθητευομένους αὐτοῖς. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὅτι τὰ συμβαίνοντα τοῖς δικαίοις λυπηρὰ ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν γίνεται, γυμναζομένων καὶ πειραζομένων δίκην ἀθλητῶν Θεοῦ διὰ πόνων καὶ σιὰ πληγῶν ἐν ὑπομονῇ δοκιμαζομένων. Διὸ οὐ χρὴ λυπεῖσθαι, οὐδὲ ἀδημονεῖν ἐπὶ τοῖς κακουμένοις κατὰ τὸν παρόντα βίον, μακαρίζειν δὲ μάλλον αὐτούς, ὡς ἔπ' τοῦ Θεοῦ παιδευομένους· *Μακάριος γὰρ ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσης, Κύριε; καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξης αὐτόν.* Ὁ γὰρ παιδευόμενος ὑπὸ σοῦ καὶ διδασκόμενος, πραίνεται ἐν ταῖς πονηραῖς ἡμέραις. Ἐν αὐταῖς γοῦν ταῖς κακοπαθείαις καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πειρασμοῖς τὰς ἀπὸ τοῦ νόμου σου παραμυθίας λαμβάνων θεραπεύεται, ὑπομένειν διδασκόμενος καὶ μακροθυμεῖν, ἕως οὗ ὄρυγῃ τῷ ἁμαρτωλῷ βόθρος· τοῦτο γὰρ αὐτὸν περιμένει τὸ τέλος, καθάπερ ὁ σὸς νόμος διδάσκει. Διὸ ταῦτα μαθάνων ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ὁ δικαίος, πραίνεται καὶ θεραπεύεται, τὰ; ἐκβάσεις τῶν πραγμάτων σκοπῶν, καὶ τοῦ μὲν καταπονοῦντος αὐτὸν ἁμαρτωλοῦ τὸν βόθρον εἰς ὃν ἐμπεσεται, ἐαυτοῦ δὲ τὰς παρὰ τῷ Θεῷ ἀγαθὰς ἐλπίδας πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος.

Ὅτι οὐκ ἀπώσεται Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει, ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν, καὶ ἐχθροὶ αὐτῆς πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Διάψαλμα. Ἀκολούθως μετὰ τὸ διερῶσαι τὴν ἀποκείμενον τῷ

ausi fuerint? Unde hominibus prodiit omnis et cunjuslibet rei notitia? unde artes? unde scientiarum speculationes? unde disciplinarum sermones? annon ab eo qui harumce rerum comprehensionis facultatem in illis iniecit? Quid igitur? num is qui tali hominem natura donavit, ipse cognitionis expertus erit, ita ut ne ipsa quidem, quorum ipse largitor est, cognoscat? Verum impie cogitandi ac loquendi finem facite, o vani homines: ac vero sermoni obtemperantes scitote, eum qui plantavit aurem in hominibus, longe prius quae dicuntur auditurum esse; ac eum qui oculum finxit hominibus, non modo visurum ac gesta conspecturum: sed et cogitationes adhuc in mente latentes intellecturum esse. Haec enim virtus est Dei, cognoscentis ac discernentis cogitationes hominum quoniam vanae sunt. Revera omnis, ut apud homines existimatur, veritas, omnisque illorum sapientia, quam ex propriis ratiociniis et mortalibus cogitationibus praefertur, vana certe fuerit. Omnis quippe sapientia et veritas penes ipsum solum existit, et ab ipso iis tantum qui digni sunt inditur.

VERS. 12, 13. *Beatus homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum, ut mitiges ei a diebus malis, donec sodiatur peccatori fovea.* Ego supra dictis obtemperans et credens, nimirum cogitationes hominum vanas esse illum solum beatum jure arbitror, Domine, qui ex tua sapientia et eruditione velut ex fonte hausit. Quomodo autem quis eruditionis tuae particeps fuerit, nisi divinae legis tuae disciplina institutus? Nam ideo pietatis leges scripto tradidisti, ut qui illis instituuntur, eruditionis tuae participes sint. His vero docemur tristitia illa, quae justis accidit, ad eorum utilitatem esse; instar enim athletarum Dei, laboribus exercitantur ac tentantur, plagisque in patientia probantur. Quapropter ingruentibus in praesenti vita calamitatibus, non dolendum nec desperandum est; imo potius illos beatos aestimare convenit, quod a Deo erudiantur: nam *beatus homo quem tu erudieris Domine, et de lege tua docueris eum.* Etenim qui abs te eruditur et docetur, in diebus malis mitigatur. In ipsis quippe afflictionibus et tentationibus a lege tua consolationem nactus, hinc medelam accipit, ad patientiam et tolerantiam institutus, *donec sodiatur peccatori fovea*; hic enim illum finis exspectat, ut lex tua declarat. Quamobrem justus haec in tentationis tempore edoctus, mitigatur ac medelam accipit, rerum eventus, atque vexantis se peccatoris foveam, in quam cadet, considerans, bonamque suam apud Deum spem praeculis habens.

VERS. 14, 15. *Quia non repellet Dominus plebani suam, et hereditatem suam non derelinquet, quoad usque justitia convertatur in iudicium, et qui adharent ipsi omnes recti corde. Diapsalma.* Postquam paratam peccatori foveam descriperat, sanctum

eorum qui propter Deum vexantur finem enarrat. Quoniam enim supra dictum fuerat : *Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt*, merito jam humiliati populi et vexata hereditatis finem declarat his verbis : *Non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet*. Etiam si enim ad breve tempus impiis concedat ut populum suum humilient et vexent ; at non in finem usque repellat plebem suam, et hereditatem suam derelinquet. Quæ plebs, quæ hereditas illa sit, novimus ex hac voce de persona Christi prolata : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁴⁷. Hunc ipsum ex gentibus futurum populum Zacharias propheta vaticinatur dicens : *Gaude, uultum, filia Sion : prædica, filia Jerusalem : Ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum : et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum*⁴⁸. Hunc igitur populum suum non repellat Dominus, et hereditatem suam non derelinquet, donec iustitia convertatur in iudicium. Nam eo usque populum suum hereditatemque suam custodiet, donec iustitia Dei convertat se, laborum præmia iis qui bene decertaverint redditura. Qui vero iustitiæ Dei adhaerent, proxime illum stabunt, a dextris Regis constituendi ; utpote qui recto et sincero corde fuerint, nec in animam quidpiam perversum aut tortuosum advexerint, in sola autem recta ac regia via incesserint.

γενόμενοι τῇ καρδίᾳ, καὶ μηδὲν τῇ ψυχῇ σχολίων, καὶ βασιλικὴν ὁδὸν βεβαδικότες.

VERS. 16-18. *Quis consurget mihi adversus malignantes, aut quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem? Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. Si dicebam : Motus est pes meus, misericordia tua, Domine, adjuvabat me.* Diapsalmatis distinctio magnam attulit sententiæ mutationem. Nam quasi priore absoluto sermone, seu aliud exordium ducens ait : *Quis consurget mihi adversus malignantes? Nam, inquit, ex Spiritus sancti doctrina edidicimus, Deum ultionis esse Dominum, ac redditurum esse retributionem superbis, et futurum esse ut fodiat peccatori fovea, neque unquam eventurum ut repellat Dominus plebem suam, vel hereditatem suam derelinquat ; sed in fine rerum, quando conversus fuerit populus in iudicium, redditurum esse unicuique secundum opera sua, ac futurum etiam ut omnes recti corde stent a dextris et prope iustitiam ejus, cum ipso Domino in regno cælorum commemoraturi, per totam vitam suam cum ipso futuri.* Hæc credidi, hæc credendo consolationem accepi. At interea quis hoc tempore pro me stabit contra malignantes? aut quis ultor aderit mihi contra operantes iniquitatem? At enim vera confitendo dicam, neminem me adiutorem inter homines inventurum,

ἁμαρτωλῶ βέβηρον, τὰ χρηστὰ τέλη τῶν διὰ τὸν θεὸν κακουμένων ὕφηγεται. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τῶν ἀνομιῶν εἶρητο, τὸν λαὸν σου, Κύριε, ἐταπεινωσαν, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν, εἰκότως νῦν τὰ τέλη τοῦ ταπεινουμένου λαοῦ καὶ τῆς κακουμένης κληρονομίας παρίστησι λέγων· Οὐκ ἀπόσεται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς βραχὺν τινα καιρὸν ἐπιτρέπεται τοῖς ἀσεβέσι συγχωρῶν ταπεινῶν καὶ κακοῦν τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀπόσεται τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν καταλείψει. Ποῖον δὲ λαὸν καὶ ποίαν κληρονομίαν, ἐργωμεν ἀπὸ τῆς εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ λεγούσης φωνῆς· Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατέσχασίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τὸν αὐτὸν δὲ λαὸν, τὸν ἐξ ἐθνῶν, καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης θεσιζεῖ λέγων· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυξσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον· καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, κατὰ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεόν. Τοῦτον τοίνυν τὸν λαὸν αὐτοῦ οὐκ ἀπόσεται Κύριος, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ἐγκαταλείψει, ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς χρισίαν. Μέχρι γὰρ τούτου φυλάξει τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἐπιστρέψῃ ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη, τὰ ἐπαθλα τῶν πῶνων ἀποδώσουσα τοῖς καλῶς ἠγωνισμένοις. Οἱ δὲ ἐχόμενοι τῆς δικαιοσύνης τοῦ θεοῦ πλησίον αὐτοῦ στήσονται ἐν τοῖς δεξιῶν τοῦ βασιλέως καταταγησόμενοι· ἅτε δὴ ὄρθοι καὶ εὐθεῖς μηδὲ σκαμβῶν ἐπεννηγεμένοι, μόνην δὲ τὴν εὐθείαν

Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους, ἢ τίς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐβοήθησέ μοι, πῶς βραχὺ παρῆκσε τῷ ἄθῳ ἢ τῇ ψυχῇ μου. Εἰ ἔλεγον, Στερόλευται ὁ ποῦς μου, τὸ ἔλεός σου, Κύριε, ἐβοήθει μοι. Ἡ κατὰ τὸ διάψαλμα διαστολὴ πλείστη καὶ τῆς διανοίας ἐποίησατο μεταβολὴν. Ὡς γὰρ συμπληρωθέντος τοῦ προτέρου λόγου ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φησι· Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους; μεμαθήκαμεν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίας, ὅτι θεὸς ἐκδικησέων ἐστι Κύριος, καὶ ὅτι ἀποδώσει ἀναπαδόσιν τοῖς ὑπερηφάνοις· καὶ ὅτι ὀρυγῆσεται τῷ ἁμαρτωλῶ βέβηρος· καὶ ὅτι οὐκ ἀπόσεται τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ καταλείψει· ἀλλ' ἐπὶ τέλει τῶν πραγμάτων, ἐπὶ ἐπιστρέψῃ ὁ λαὸς εἰς χρισίαν, ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ ὡς δεξιὸι στήσονται πλησίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ σὺν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τὰς διατριβὰς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ὀρανῶν ποιησόμενοι, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν αὐτῷ παραστήσόμενοι. Τοῦτοις μὲν οὖν ἐπίστευσα, καὶ πιστεύσας παρεκλήθην. Ἀλλὰ τέως κατὰ τὸν ἐνεστώσα καιρὸν τίς ὑπὲρ ἐμοῦ στήσεται κατὰ τῶν πονηρευομένων; ἢ τίς ἐκδικῶς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν; Ἀλλὰ γὰρ εἴπομι' ἂν

⁴⁷ Esal. II, 8. ⁴⁸ Zachar. II, 10, 11.

ἐμολογῶν τὰ ληθῆ, μηδένα βοηθὸν ἐν ἀνθρώποις εὐρ- A
σαι ἐμαυτῷ, ἕνα δὲ μόνον ἐπικούρου κεκτηθῆσαι, τὸν
Κύριον, ὃς εἰ μὴ βοηθηθῆκει μοι, πάλαι ἂν ὑπὲρ τῶν
πονηροῦμένων καὶ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν νε-
νικημένος. τῷ ᾄδῃ, παρῶκον, αὐτῆς μου τῆς ψυχῆς
καὶ τῆς λογικῆς, καὶ τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένης
οὐσίας, τὸν θάνατον καὶ τὸν ᾄδῃ οἰκητήριον λαχούσης
ἔχειν. Ταῦτα δ' οὖν ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Κύριος
παραστὰς βοηθηθῆκει μοι. Εἰ ποτε γοῦν πειραζόμενος
ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀντελαβόμενος ἀσθενείας ἐμαυτοῦ, ὡς
κινδυνεύειν σαλευθῆναι τοὺς πόδας τῆς ἐμῆς ψυχῆς,
ὁμολογῶ παραχρῆμα τοῦ ἔλεους σου, Κύριε, ἀσθησὶν
εἰληφέναι, καὶ ὑπὸ σοῦ βοηθηθῆσαι. ὡς εἰ μὴ τοῦτό
μοι παρῆν ὑποστηρίζον μου τοὺς πόδας, πάλαι ἂν
ὄλισθήσας ἐπεπτώκειν ἀπὸ τῆς παρὰ σοὶ στάσεως.
Nūn δὲ τὸ ἑλεός σου, Κύριε, δίδωσί μοι παρῆρησιν τοῦ
λέγειν· Ἔστησας ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου,
καὶ κατηύθυνας τὰ διαδήματά μου.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ
μου αἱ παρακλήσεις σου ἠψῆραν τὴν ψυχὴν
μου. Οὐ μόνον τοῖς ποσὶ μου τὸ ἑλεός σου δύναμιν
παρεῖχε πρὸς τὸ μὴ σαλευθῆναι, οὐδὲ μόνον ἡ παρὰ
σοῦ βοήθεια τὴν ἐμὴν κατεκράτει ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ
παροικῆσαι τῷ ᾄδῃ· ἀλλὰ καὶ ἃς ἔφερον ἐν τῇ καρ-
δίᾳ μου ὀδύνας, αἱ παρὰ σοῦ παρακλήσεις ἐθεράπευσον,
ἀποβόρηται δυνάμει τῆς σῆς χρηστότητος παρακαλού-
σης μου τὴν ψυχὴν καὶ εὐφροσύνης αὐτὴν πληρούσης.
Οὐδὲ γὰρ μία τις ἦν παράκλησις, οὐδὲ δευτέρα, ἀλλὰ
πλείους καὶ τοσαῦται, ὅσαι ἦν ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ καρ-
δίᾳ μου ὀδυνῶν. Ἐφαμίλλως γοῦν τὰς ἐμαῖς ὀδύνας C
τὰς παρὰ σοῦ μοι παρεῖχες παρακλήσεις πρὸς ἐκάστην
ὀδύνην, ὥσπερ τι φάρμακον σωτήριον τὴν σὴν παρά-
κλησιν προσφέρων, καὶ ὥσπερ πλείοσι τραύμασι,
πλείους καὶ τὰς θεραπείας προσάγων. Τοιούτων δὲ
παρακλήσεων ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἀντιλαμβανόμενος,
ἔφασκεν· Ἐὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ τῶν ὀκτιρ-
μῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακα-
λῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνα-
σθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ
τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ. Ὅτι καθὼ περισσεύει τὰ πηθήματα
τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν, οὕτω περισσεύει καὶ ἡ πα-
ράκλησις ἡμῶν. Καὶ ἦν ἂν εἰπεῖν πρὸς ταῦτα, με-
ταβαλόντα τό· Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ ἡμῶν και-
ροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι D
εἰς ἡμᾶς, τό· Οὐκ ἄξιον τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν τῶν
ἐν τῇ καρδίᾳ μου πρὸς τὰς παρακλήσεις σου, ὦ Κύ-
ριε, ἐφ' αἷς ἠψῆραν τὴν ψυχὴν μου. Εἰ δὲ ἐφ' ἐκάστη
ὀδύνῃ παρακαλεῖται τις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς παρὰ
τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνης καταξιοῦται τις· οὐκ ἂν εὐξαιτο
διὰ Θεοῦ πλείους ὑπομένειν ὀδύνας, ὡς ἂν πλείονων
τυγχάνοι παρακλήσεων, καὶ πλείονων τῶν ἐπὶ ταῦτα
εὐφροσυνῶν;

Μὴ συμπεροσέεται σοι θρόνος ἀνομίας, ὁ κλίω-
σαν ἄδων ἐπὶ πρόσωπῳ; Εἰκότως, φησὶ, κατὰ
τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ πα-
ρακλήσεις σου ἠψῆραν τὴν ψυχὴν μου· ἐπειδὴ περ

unumque tantum auxiliatorem, Dominum scilicet,
nacturum esse : qui nisi mihi opitulatus esset, jam
pridem a malignantibus et operantibus iniquitatem
devictus, in inferno habitassem, animaque mea et
illa rationalis ad imaginem Dei eformata substan-
tia, mortem et infernum in domicilium sortita
esset. Hæc sane passus essem, nisi astans ipse
Dominus auxiliatus mihi esset. Si quando igitur
in certaminibus tentatus, infirmitate mea corre-
ptus fuerim, ita ut periculum esset ne pedes animæ
meæ commoverentur ; fateor me statim, o Domine,
misericordiam sensisse tuam, ac ope tua fultum
esse. Quæ si mihi non adfuissent, nec pedes meos
sustentassent ; jam olim lapsus a mea apud testa-
tione decidissem. Nunc autem misericordia tua,
Domine, fiduciam mihi præstat ad hæc proferenda :
*Statuisti supra petram pedes meos, et direxisti gres-
sus meos* 19.

VERS. 19. *Secundum multitudinem dolorum meo-
rum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt
animam meam.* Non solum pedibus meis miseri-
cordia tua vires addidit, ut non commoverentur .
neque tantummodo auxilium tuum animam meam
occupavit, ut non habitaret in inferno ; sed etiam
dolores, quos in corde meo tuli, consolationes tuæ
allevavunt, arcana clementiæ tuæ vi animam meam
consolante, ipsamque gaudio replente. Non enim
una consolatio, non altera tantum adfuit, sed plures,
ac tot numero, quot in corde meo dolores erant.
Certatim itaque pro numero dolorum, ad singulos
singulare mihi consolationes tuas advovisti : quasi
salutare pharmacum consolationem offerens, et quasi
multis vulneribus multa remedia inducens. Hujus-
modi autem consolationes nactus divinus Apostolus
dicebat : *Benedictus Deus Pater misericordiarum,
Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni
tribulatione nostra : ut possimus nos consolari eos,
qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua
consolamur ipsi a Deo. Quoniam sicut abundant
passiones Christi in nobis ; sic abundat et consolatio
nostra* 20. Atque hæc verba mutando : *Non sunt
condignæ passiones hujus temporis ad futuram glo-
riam quæ revelabitur in nobis* 21 ; sic dici poterat :
Non est condigna multitudo dolorum meorum in
corde meo, ad consolationes tuas, Domine, quibus
lætificasti animam meam. Quod si in singulis dolo-
ribus quis a Deo consolationem accipiat, et lætitia,
quæ a Deo est, dignetur, annon optet ac precetur
multos pro Deo dolores sustinere, ut plures con-
solationes et plures ea de causa lætitias assequatur ?

VERS. 20. *Nunquid aderit tibi thronus iniquitatis,
qui fingis laborem in præcepto ?* Jure, inquit, secun-
dum multitudinem dolorum meorum in corde meo,
consolationes tuæ lætificaverunt animam meam .

19 Psal. xxxix, 3. 20 II Cor. I, 5-5. 21 Rom. II, 18.

quia tibi Deo, utpote justo et bono, non adest thronus iniquitatis; omnia quippe justo judicio et recta lege administras: ideo *figis laborem in præcepto*; id est, præceptum tuum labores et sudores parit ob præmia, quæ post laborem strenue decertantes, alacriter et perseveranter passos, exceptura sunt. — VERS. 21 - 23. *Venabuntur in animam justī, et sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adjutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster.* Impii, ait, tandiu animam justī venabuntur, laqueis illam et retribus circumdantes, donec sanguinem innocentem condemnantes, eam ad mortem usque deduxerint. Non enim sat illis sunt mulctæ pecuniarum, neque plagæ vulnæraque corpori justorum inflictæ; sed etiam mortis sententiam et calculum contra illos ferunt. Ac illi quidem ita se habent: ego vero eos, licet ejusmodi sint, contemnere edoctus sum, et usque ad mortem cum fiducia consistere, gnarus me pro refugio Dominum habere, et pro adjutorio spei meæ Deum meum. Qui refugium meum effectus, auxiliabitur mihi; in caput vero eorum qui captant animam justī, et sanguinem innocentem condemnant, iniquitatem ipsorum retorquet, et malitiam eorum adversus eos justī judicii tempore convertet, quando disperdet eos Dominus Deus noster: quare Deus ultionum initio psalmi dictus est.

(1) PSALMUS XCIV.

VERS. 1. *Venite exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro.* Apud Hebræos nulla fertur inscriptio: et merito sane; neque enim consentaneum erat, ut vel psalmus, vel hymnus, vel canticum inscriberetur, cum Judæorum quidem gentem ad exultationem evocet, ipsis tamen interminetur iram, et præceptorum finem tristibus circumscribat. Observes porro velim, sicubi alias in Scriptura illud, *venite*, dictum sit, quomodo eos quasi abs se procul remotos ad accedendum provocet. Nota item eam vocationem semper ad bonum aliquid dirigere: ut in illo: *Venite, filii, audite me*⁵²; et: *Venite, ascendamus ad montem Domini*⁵³; et: *Venite ad me omnes qui laboratis*⁵⁴; et: *Venite, benedicti Patris mei*⁵⁵. In hoc autem psalmo clare ad exultationem venire provocat. Quare observes item, non recte æstimare eos, qui jugum religionis triste ac molestum esse arbitrantur: ad bona quippe et ad læta vocationem edit. His compares illud: *Discedite in ignem æternum*⁵⁶, et similia, quæ ratione longe contraria et diversa ab illo, *venite*, peccatoribus dicuntur. Quoniam bellorum tempore victores jubulare solent, atque altum conclamare adversus inimicos; opportune non modo gaudere et exultare, sed etiam de parta salutari victoria jubulare præcipit. Quis autem fuerit Salvator et Deus noster,

⁵² Psal. xxxiii, 12. ⁵³ Isa. ii, 3. ⁵⁴ Matth. xi, 28. ⁵⁵ Matth. xxv, 34. ⁵⁶ ibid. 41.

(1) Vulg. habet, *Laus cantici ipsi David.*

οὐ πρόσσεσι σοι Θεῷ ὄντι δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ θρόνος ἀνομίας· πάντα γὰρ κρίσει δικαίᾳ καὶ ὀρθῷ νόμῳ διοικεῖς· διὸ πλάσσεις κόπον ἐπὶ πρόσταγμα, τούτεστι, τὸ πρόσταγμα σου κόπων καὶ καμάτων ἐστὶ ποιητικὸν διὰ τὰς μετὰ τοὺς πόνους διαδεξιμένας ἀμοιβὰς τοὺς καλῶς ἀγωνισαμένους καὶ τὸν κόπον προθύμως καὶ εὐτόνως ὑπομειναντας. *Θηρεύσουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζουσι.* Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν θηρεύσουσι παγίᾳ αὐτὴν καὶ δικτύοις περιβάλλοντες, ἕως ὅτε καὶ μέχρι θανάτου περιελάσωσιν αὐτὴν, αἷμα ἀθῶον καταδικάζοντες. Οὐκ ἀρκούνται γὰρ ταῖς διὰ χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ταῖς κατὰ τοῦ σώματος τῶν δικαίων πληγαῖς τε καὶ αἰκίαις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἕληφον κατ' αὐτῶν ἐκπέρουσι. Κἀκεῖνοι μὲν τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ καὶ τοιοῦτων καταφρονεῖν μεμαθηκώς, καὶ μέχρι θανάτου εὐθαρσῶς ἴστασθαι, εἰδὼς ἔχειν ἐμαυτῷ καταφυγὴν τὸν Κύριον, καὶ βοηθὸν ἐλπίδος μου τὸν Θεόν μου· ὃς ἐμοὶ μὲν βοηθήσει καταφυγὴ μου γινόμενος· τοῖς δὲ θηρεύουσι τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζουσι, ἀποδώσει τὴν ἀνομίαν αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν στρέψει κατ' αὐτῶν ἐν τῷ τῆς δικαιοκρίσεως καιρῷ, ὅτε καὶ ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν διὰ καὶ Θεὸς ἐδικίησεν κατ' ἀρχὰς ἐρήται τοῦ ψαλμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΔ΄.

Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Οὐ φέρεται παρ' Ἑβραίων ἢ προγραφή· καὶ εἰκότως· οὔτε γὰρ ψαλμὸν, οὔτε ὕμνον, οὔτε ὄδῃν εὐλογον ἦν ἐπιγράφειν, τὸν καλοῦντα μὲν τὸν Ἰουδαίον λαὸν ἐπὶ ἀγαλλίαις, ἀπειλοῦντα δὲ αὐτοῖς ὄργην καὶ τὰ τέλη τῶν παραγγεμάτων ἐπὶ σκυθρωποῖς περιγράφοντα. Σημειώση δὲ εἴ που καὶ ἀλλαγῆς τῆς Γραφῆς τὸ, δεῦτε, εἰρηται, καὶ τίνα τρόπον ὡς ἀρεστώτας καὶ μακρὰν γενομένης πλησιάζειν αὐτῷ καλεῖ· τηρήσεις καὶ ὅτι πάντοτε τὴν κλῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ ποιεῖται, ὡς ἐν τῷ, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, καὶ, Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ, Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ σαφῶς ἐπὶ ἀγαλλίαις ἔκειν παρακαλεῖ. Διὸ σημειώθη, ὅτι μὴ καλῶς ἠγούνται οἱ σκυθρωποὶ καὶ ἐπίλυτον νομίζοντες εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγόν· ἐπ' ἀγαθοῖς γὰρ καὶ φαιδρῶς ποιεῖται τὴν κλῆσιν. Τούτοις παράθεσ τὸ, Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ ἀλώμενον, καὶ τὰ ὅμοια, ἐναντίας τῶν δεῦτε, τοῖς ἀμαρτάνουσι λεγόμενα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν πολέμων οἱ νικῶντες ἀλαλέειν εἰώθασιν, καὶ μέγα βοᾶν κατὰ τῶν πολεμίων, εἰκότως οὐ μόνον χαίρειν καὶ ἀγαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀλαλέειν ἐπὶ τῇ σωτηρίῳ νίκῃ προστάττει. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ εἰπών, Θερ-

οσιε, ἐγὼ ἐνίκηκα τὸν κόσμον; ὁ καὶ βυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πάλαι κατακρατούσης ἡμῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας, οὗ καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα σωτηριῶν Ἑβραϊκῆ φωνῆ σημαίνει. Τίνας δὲ προηγουμένως ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀγαλλιασιν παρακαλεῖ, εὖρος ἂν ἐπιστήσας τοῖς ἐξῆς, ἐν οἷς εἰρηται, *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν.* Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δηλοῖ τοὺς υἱοὺς τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παραπικρανάντων, δῆλον δ' εἶπε τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τούτους τοιγαροῦν ἀνακαλεῖται λέγων· *Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ.* Θεοπίζει δ' ὅτι μὴ ὑπακούσονται τῇ κλήσει· λέγει δ' οὖν ἐπὶ τέλει· *Ἄξι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάνυσίν μου.* Ἐπεὶ οὖν ἐκείνοι ἀξι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, εἰκότως ὁ ἐπιφερόμενος ἐξῆς ψαλμὸς τὰ ἔθνη πάντα καλεῖ ἐπὶ τὸ καινὸν ἄσμα, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ἀγαλλιασιν.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔνθεον ἀποκρύψας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῆν τοῦ δούλου μορφὴν περιέβαλετο· διδερῆται· *Ἄνθρωπος ἐν πληρῇ ὄν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· ὅτι ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη.* Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ καὶ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστήσεται· διόπερ ὁ λόγος, προτάξας τὰ εἰρημένα διὰ τῶν πρώτων, ἔπερ ἐχρῆν ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας πράττειν, ἐξῆς ἀκολούθως τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας ὑπομιμνήσκει, παρακαλούμενος προβαλεῖν τὸ μέλλον, καὶ προφθάσαι αὐτὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. Καλὸν γὰρ προφθάσαι καὶ προλαβεῖν, καὶ πρὶν φανῆναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἔνδοξον, ἐφ' οἷς ἡμάρτομέν ἀποκάθαρσιν ἑαυτοῖς πορίσασθαι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Γένοιτο δ' ἂν ἡ ἐξομολογήσις γνησία, εἰ ἐν ψαλμοῖς ἐλαλάξωμεν αὐτῷ, τουτέστι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ψυχῆς, ἄπερ ἐστὶ τὰ σώματα· δι' ὧν προσήκει τὸν καλούμενον ἀλαλαγμὸν ἐπιτελεῖν, βίῳ σώφρονι καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἁρμονίαν καὶ τὸν ἅγιον ρυθμὸν ἐπιδεικνυμένους. Ταῦτα δὲ προηγουμένως πρὸς τὸν Ἰουδαίων λέλεκται λαόν, προκαλούμενον αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐπὶ τῆν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνῶσιν· ὅμως δὲ καὶ πρὸς πάντας ἡμᾶς χρησίμως ἂν ἐφαρμοσθεῖ. *Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς.* Τὰ παρηγγελμένα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, δηλαθὴ τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, ἐπιτελεστέον, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι φύσει μέγας ὡν Θεὸς καὶ μέγας τυγχάνει βασιλεὺς, ἅτε μονογενῆς ὡν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Βασιλεὺς δὲ μέγας ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν*· ἢ τοῖς τῶν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένων ἢ τῶν Μωυσεῖ παραπλησιῶν, ὧν εἰρηται, *Τέθεικά σε θεὸν Φαραῶν* ἢ θεῶν περὶ ὧν εἰρη-

nisi Dei Verbum quod dixit: *Confidite, ego vici mundum*⁵⁷, atque nos ab efficaci illa dæmonum virtute, quæ nobis olim dominabatur, liberavit; cujus nomen Jesus, *salutare* Hebraice significat? Quosnam vero præcipue ad exultationem provocet reprehendes, si consideres ea quæ sequuntur, et sic habent, *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.* His enim manifeste significat filios eorum qui in deserto exacerbaverunt eum, sive populum ex circumcissione. Hos igitur evocat dicens, *Venite, exultemus Domino.* Vaticinatur porro, eos vocationi non obtemperaturos esse: ait enim sub finem: *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quoniam igitur illi semper errant corde; merito subsequens psalmus omnes gentes ad canticum novum, et ad exultationem in Deo provocat.

VERS. 2. *Præoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei.* In primo quidem adventu suo, divinam suam occultans faciem, Dei Verbum servi formam induit: quare dictum est, *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem; quoniam avertit vultum suum, inhonoratus est, nec reputatus*⁵⁸. In secundo autem adventu suo, revelata facie, cum potestate et gloria magna aderit: quamobrem Scriptura, præmissis iis quæ dicta sunt in principio, quæ in primo adventu ejus edenda erant, hinc consequenter secundum et gloriosum ejus adventum commemorat, jubetque futura prævertere, et faciem ejus in confessione præoccupare. E re namque fuerit antevertere, atque gloriosum ejus vultum prævenire, et antequam gloriosa ejus facies appareat, purificationem delictorum per confessionem nobis procurare. Confessio autem sincera et germana fuerit, si in psalmis jubilemus ei, id est, per animæ instrumenta, quæ sunt corpora nostra: quæ convenit illam, ut vocat, jubilationem per vitam honestam ac virtutis institutum persolvere, ac divini Spiritus harmoniam sacrumque concentum exhibere. Hæc porro Judæorum præsertim populo dicuntur, sermone ipsos ad Salvatoris nostri cognitionem provocante. Attamen nobis etiam omnibus hæc opportune applicentur: — **VERS. 3.** *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos.* Quæ prius præcepta et mandata fuere, in Domino et Servatore nostro, scilicet in Dei Verbo complenda sunt; tum aliis de causis, tum quia eum natura Deus magnus sit, magnus item rex fuerit, utpote unigenitum Dei Verbum. Est autem rex magnus super omnes deos; sive, secundum Symmachum, *Supra omnes deos*; videlicet eos qui gentium errore dii esse putantur; sive eos, qui Moysi similes sunt, cui dictum est: *Posui te Deum Pharaonis*⁵⁹; sive deos de quibus hæc dicuntur, *Deus deorum Dominus locutus est*⁶⁰; et, *Deus stetit in synagoga deorum*⁶¹:

⁵⁷ JOAN. XVI. 33. ⁵⁸ ISA. LIII. 3. ⁵⁹ EXOD. VII. 1. ⁶⁰ PSAL. XLIX. 1. ⁶¹ PSAL. LXXXI. 1.

nemo enim eorum ipsi similis est. Quamobrem alibi quoque dictum est : *Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino, similis erit Domino in fluiis Dei*⁶¹ ?

VERS. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, et altitudines montium ipsius sunt.* Ideo exultemus et jubilemus Deo ; non modo quia Dominus et Deus est et rex magnus super omnes deos ; sed etiam quia fines terræ sibi subjecit et subdidit. Id enim cum petiisset a Patre, impetravit, secundum illud : *Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁶². Quod si quædam altitudines montium penes Scripturam divinam in honore habentur, verbi gratia, Sinai, Choreb, Thabor, mons Sion, mons Olivarum, et si quis alius similiter ; sive etiam iis contrarii et oppositi montes, qui a dæmonibus olim occupabantur, ubi gentes malignis dæmonibus quasi diis immolabant ; sed hos omnes Domini et Salvatoris nostri esse docemur : ipse namque eorum opifex erat. Num forte ideo in manu ejus sunt fines terræ, quia sub manu ejus terrena dispensantur ; cælestia vero, quæ tropice altitudines montium vocantur, quid præstantius terrenis habent ; quia ejus quasi possessio sunt, et domicilium regni. —

VERS. 5. *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud, et aridam fundaverunt manus ejus.* Ne mireris, inquit, si fines terræ ipsius sunt, et si altitudines montium ad ipsum pertinent. Imo vero disce universum humidæ substantiæ elementum, in quo terra firmatur, ejus opificium esse : neque solum possessio, sed etiam opificium ejus est. Mare igitur, quo totum humidæ substantiæ elementum significatur, ipse fecit ; aridam vero manus ipsius efformarunt : ideo fortasse quia dictum est : *Accepit Deus pulverem de terra, et efformavit hominem*⁶³ ; ac rursum : *Formavit Deo de terra omnes feras*⁶⁴. Videtur porro terræ elementum, quod sphericum est ut aiunt, sive quadam alia ratione efformatum, verbo Dei talem accepisse formationem. Quamobrem accurate et secundum physicam rationem dictum illud est : *Et aridam formaverunt manus ejus.*

VERS. 6. *Venite, adoremus et procidamus et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Cum divinam Domini virtutem ex præcedenti doctrina sermo declarasset, ac superius dixisset, *Præoccupemus faciem ejus in confessione* : jam necessario confessionis modum aperit. Adhortantis autem more psalimum plane exorsus, non a tristioribus capit, sed a lætioribus : ne ii qui evocabantur, illud *procidamus et ploremus* aversarentur, si statim ab initio audissent. Nisi fortasse his verbis duos ordines significet ; unum meliorem, quem primo ad laudem et exultationem evocabat ; alterum vero medela egentem :

ταί· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε· καί, Ὁ Θεός ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ τούτων ὅμοιος. Δι' ὃ καὶ ἀλλαγῶν εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἰοῖς Θεοῦ ;

Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὄρων αὐτοῦ εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγλασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὅτι Κύριος καὶ Θεός ἐστι καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπηγάγετο καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποίησατο τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο γὰρ αἰτήσας παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληψε κατὰ τὸ· *Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου, καὶ τῆν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Εἰ δὲ καί τινα ἦν ὕψη ὄρων, ἦτοι τὰ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ τετιμμένα, ὡς τὸ Σιναι, καὶ τὸ Χωρῆθ, τὸ τε Θαβώρ, καὶ τὸ ἄρος Σιών, καὶ τὸ ἄρος τῶν Ἐλαιῶν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοῦτοις παραπλήσιον· ἢ καὶ τὰ τοῦτοις ἐναντία, τὰ δὴ ὑπὸ δαιμόνων πάλα κρατούμενα, ἐν οἷς ἐθυσίζον ὡς θεοί ; τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὰ ἔθνη· ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα δεδιδάγμεθα ὅτι τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἰδία τυγχάνει· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ποιητὴς αὐτῶν. Μήποτε δὲ ἐν μὲν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα εἰσι τῆς γῆς, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα διοικεῖσθαι τὰ περιγεία, τὰ δὲ ἐπουράνια, τροπικῶς ὕψη ὄρων ὀνομαζόμενα, κρεῖττόν τι ἔχει τῶν ἐπὶ γῆς ; ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐστὶν οἶόν τι κτῆμα καὶ οἰκητήριον τῆς βασιλείας· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν, καὶ τῆν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, εἰ τὰ πέρατα τῆς γῆς αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ εἰ τὰ ὕψη τῶν ὄρων αὐτοῦ ἐστὶν. Ἀλλὰ γὰρ μάνθανε, ὅτι καὶ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἑστερέωται ἡ γῆ, αὐτοῦ ἔργον ὑπάρχει· οὐ μόνον κτῆμα ὄν, ἀλλὰ καὶ ποιεῖμα αὐτοῦ. Τὴν μὲν οὖν θάλασσαν, δι' ἧς τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας δηλοῦται, αὐτὸς ἐποίησεν· τὴν δὲ ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν· τάχα διὰ τὸ λέγεσθαι· Ἐλαβεν ὁ Θεός χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐπλασεν ὁ Θεός ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία. Ἔοικε δὲ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, σφαιροειδὲς ὄν, ὡς φασιν, ἢ καὶ ἄλλως κατὰ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, λόγῳ Θεοῦ καὶ αὐτὸ τὴν τοιάνδε πλάσιν εἰληφέναι. Διὸ ἀκριβῶς καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἰρηται τὸ· *Καὶ τῆν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν.*

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Τὴν ἐνθεον τοῦ Κυρίου δύναμιν διὰ τῆς προτεθείσης διδασκαλίας παρατήσας ὁ λόγος, ἀνωτέρω τε εἰπὼν, *Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει*, νῦν ἀναγκαιῶς διασαφεῖ τὸν τρόπον τῆς ἐξομολογήσεως. Πάνυ δὲ προτρεπτικῶς ἀρχόμενος τοῦ ψαλμοῦ, οὐκ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν φαειροτέρων, ὡς ἂν μὴ ἀπαραπτεῖν οἱ καλούμενοι τὸ, *προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν*, εὐθύς ἐν ἀρχαῖς ἀκούσαντες· εἰ μὴ ἄρα διὰ τὰ γάματα διὰ τούτων δηλοῖ· ἐν μὲν τὸ κρεῖττον, ὃ

⁶¹ Psal. lxxxviii, 7. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Gen. ii, 7. ⁶⁴ Gen. i, 25.

προηγούμενως ἐπὶ τὸν αἶνον καὶ τὴν ἀγαλλιασιν κα-
 λεί· δεύτερον δὲ τὸ δεόμενον θεραπείας· δι' ὃ
 Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα, ἐν τοῖς πρώτοις εἰρηται· εἴθ'
 ἐξῆς μετὰ τὰ τεθειολογημένα περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 μετὰ τὴν τῶν προτέρων κλήσιν ἐπὶ τοὺς δευτέρους
 μεταβαίνει, καὶ τούτους διδάσκων ἀντὶ ὕδατος καὶ
 περιβραντηρίων, κλαυθμῶ καὶ ἐξομολογήσει· ἐπὶ τοῖς
 πρώτοις αὐτῶν ἁμαρτήμασι χρῆσασθαι. Προτρεπτι-
 κῶς δὲ τὸ, *κλαύσωμεν ἐνυγτίον Κυρίου*, ἐπαγαγῶν,
 τοῦ *ποιήσαντος ἡμᾶς*, ἀγαθὰς ὑπέγραψεν ἐλπίδας,
 διδάξας, ὅτι μὴ ἄλλοτριόι ἐσμεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔργον
 αὐτοῦ καὶ ποίημα αὐτοῦ· δι' ὃ προσήκει τὰ χρῆστό-
 τερα προσδοκᾶν, ἅτε δὴ κηδομένου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
 ποιήματος. Ἐτι πρὸς τούτους διὰ τοῦ, *Προσπέσωμεν*
καὶ κλαύσωμεν ἐνώπιον Κυρίου, διδάσκει μὴ ἐν-
 ὡπίων ἀνθρώπων μηδὲ δι' ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν, B
 ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ κατὰ τὸ, *Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέ-
 πων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι*. Καθόλου μὲν οὖν
 ἅπασιν ἀρμόζει τὰ παρηγγελμένα· κυρίως δὲ καὶ
 προηγούμενως ὁ λόγος τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ μετα-
 νομίᾳ ἢ ἐτόλμησαν παρακαλεῖ, *Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ*
θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ
πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Οὐ μόνον Κύριος ἡμῶν ἐστιν
 ὡς οικειῶν δεσπότης, οὐδὲ μόνον ποιητὴς ὡς ἄν κτί-
 στής ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ θεὸς ἐστιν ἡμῶν, ἅτε δὲ ἀγαθὸς
 ὢν καὶ ἴλεως. Δι' ὃ καὶ φέσεται ἡμῶν καὶ ἐλεήσει
 ἡμᾶς· ὅτι οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτήμα αὐτοῦ
 τυγχάνομεν ὄντες· καὶ οἱ μὲν λογικώτεροι λαὸς αὐ-
 τοῦ, οἱ δὲ ἔτι ἀτελεῖς καὶ ἀλογώτεροι πρόβατα χειρὸς
 αὐτοῦ ὥστε ἐὰν ἐξομολογησώμεθα αὐτῷ καὶ προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον C
 αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος σωθησώμεθα, οἱ μὲν ὡς λαὸς αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λέγεται γοῦν αὐτὸς
 εἶναι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· καὶ ἡμεῖς λέγειν διδασκόμεθα·
Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
 σκληρόνητε τὴς καρδίας ὑμῶν ἐν τῷ παραπι-
 κρασμῷ. Ἐπειδὴ τότε, φησίν, ἐσκληρόνηται τὰς καρ-
 διάς ὑμῶν, ἀκούσαντες αὐτοῦ τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς ἐρή-
 μου· ὁρᾶτε οὖν μὴ καὶ δεύτερον ταῦτόν προᾶξῆτε, ἐὰν
 αὖθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε ἐν ἀνθρώποις σήμε-
 ρον γενομένου. Ὁ δὲ λόγος προηγούμενως πρὸς τοὺς
 ἐκ περιτομῆς λέλεκται ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν
 προφητῶν προφερόμενος· οἱ δὲ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν D
 τὰ πάντα ἔλεγον πληθυντικῶς, καὶ ἑαυτοὺς συγκα-
 ταλέγοντες τοῖς καλουμένοις· Δεῦτε, γὰρ ἔφασκον,
*ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ προσφθάσω-
 μεν· καὶ πάλιν· Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσ-
 πέσωμεν καὶ κλαύσωμεν* ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐτέ-
 ρων εἰς πρόσωπον μὴ παραιτήσασθαι τὴν κλήσιν πα-
 ραινοῦσαι· μηδ' ἀπιστήσαι τῇ φωνῇ τῇ σήμερον αὐτοῖς
 μελλούσῃ λαλεῖν. Τὸ δὲ, *σήμερον*, ὁ Ἀπόστολος εἰς
 πάντα τὸν παρατείνοντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον ἐξεί-
 ληφε, κατὰ τὸ, *ἕως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται*. Προ-
 τρέπει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐντεῦθεν ἀπάρεσθαι τῶν
 παρηγγελμένων. Εἰ γὰρ καὶ πολλή τις γέγονε βλάβη
 ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ τῆς

quamobrem, *Venite exultemus*, in exordio di-
 ctum sit; deinde vero post ea quæ circa Domini
 deitatem dicta sunt, et post priorum vocatio-
 tionem, ad secundos transeat, docens eos pro aqua
 et ablutione, lacrymis et confessione ad pristina
 peccata expianda utendum esse. Cum autem hor-
 tantis more illi dicto, *ploremus coram Domino*,
 addiderit, *qui fecit nos*, bonam spem ascripsit, do-
 cens nos non alienos ipsi esse, sed opus et creatu-
 ram ejus: quamobrem jucundiora exspectanda sunt;
 cum ipse suum curet opificium. Ad hæc vero, his
 verbis, *Procidamus et ploremus coram Domino*,
 docet non in conspectu hominum, non hominū
 gratia id agendum esse; sed in abscondito, secun-
 dum illud, *Pater tuus, qui videt in abscondito*,
*reddet tibi*⁶⁶. Omnibus itaque generatim hæc præcepta
 conveniunt; at proprie et præcipue Judæorum popu-
 lum ad facinorum suorum pœnitentiam Scriptura
 evocat. — VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et*
nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. Non
 modo Dominus noster est, ut herus domesticorum;
 neque solum opifex, utpote Creator noster; sed
 etiam Deus noster est, utpote bonus et propiti-
 us. Quamobrem parcat nobis et miseretur nostri:
 quia non opificium duntaxat, sed etiam possessio
 ejus sumus: et rationabiliores e nobis sunt popu-
 lus ejus; ii vero qui adhuc imperfecti et nimis
 rationabiles sunt, oves manus ejus. Itaque si con-
 fiteamur ipsi, si adoremus, procidamus et fleamus
 coram illo, salutem prorsus consecuturi sumus;
 alii quidem ut populus; alii vero ut oves manus
 ejus. Ipse namque dicitur esse bonus pastor, et nos
 institui mur ad dicendum: *Dominus pascit me, et*
*nilhil mihi deerit*⁶⁷.

VERS. 8. *Podie si vocem ejus audieritis, nolite ob-
 durare corda vestra in exacerbatione*. Tunc semel,
 inquit, audita in eremo voce ipsius obdurastis corda
 vestra; caveate ergo ne secundo idipsum admittatis,
 si rursus ejus apud homines hodie versantis vo-
 cem audiat. Sermo autem populo ex circumcissione
 præsertim enuntiatur, ex persona chori prophetarum
 prolatus. Illi scilicet initio quidem omnia plu-
 raliter dicebant, vocatis sese connumerantes: nam,
*venite, aielant, exultemus, jubilemus et preoccupem-
 us*; ac rursus, *Venite, adoremus, procidamus et*
ploremus: in præsentem vero aliorum assumpta per-
 sona, hortantur ne vocationem respuant; neque
 voci quæ ipsos hodie allocutura est fidem negent.
 Illud porro, *hodie*, Apostolus accipit pro toto vitæ
 nostræ tempore; secundum illud, *Donec hodie voca-
 tur*⁶⁸. Hortatur autem nos Scriptura, ut hinc
 præcepta servandi exordium ducamus. Etiam si enim
 præcedenti tempore in magna segnitie versati
 simus; at vel saltem ab hac die, quæ per illud,
hodie, exprimitur, et ab hoc tempore dicis attende-
 re curemus: nec populum illum imitemur, qui in

⁶⁶ Matth. vi, 4, 6, 18. ⁶⁷ Psal. cxii, 1. ⁶⁸ Hebr. iii, 15.

visione in deserto, audita⁹ Dei voce, corde obduralus est in tempore exacerbationis, cum ipsorum omnium membra in deserto prostrata sunt, quia voci Dei non obtemperaverant. Necessario itaque illa commemorat, ne nos quoque præcepta Dei hodie audientes, ac non obtemperantes, ipsum exacerbemus, obdurati corde, et non exaudientes salutaria præcepta ejus; atque ideo ipsum acerbum nobis ac severum judicem parantes. Sane, ut dixi, nobis omnibus præceptum convenit; sed secundum prius allatam rationem, populo ex circumcissione illa dicuntur, quorum hæc sententia fuerit: Cum semel olim vocem Dei in deserto audissetis, exacerbastis eum, obdurato tempore Moysis corde vestro; verum quia ipsum Dei Verbum in mundo apparens, hominibus iterum locuturum, atque apud vos Novi Testamenti mysteria declaraturum est; cavete ne iterum corda obduretis ut prisce obdurastis, neve rursus eum exacerbetis, si denuo vocem ejus audieritis, neque hac in re patres vestros imitemini, ne vos vero Sabbato et requie ejus orbetis: quam requiem dabit ipsum Dei Verbum, postquam regnum suum acceperit, in ipsoque requiescet, omnesque quotquot ipsum receperint ad eam ipsam quietem admittet: ac sanctum verumque Sabbatum iis impertiet qui secum et penes se, illo dignerunt.

σεως αὐτοῦ, ἣν καταπαύσει αὐτοὺς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡν οὐκ ἐκείνην ἀπαύσει αὐτοὺς ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἐν τῷ ἀληθῆς αὐτοῦ Σάββατον παρέξων τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

VERS. 9-11. *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me et viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus sui generationi huic: et dixi: Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quomodo Deum tentaverint, non illorum olim Judæorum patres tantum, ut quispiam æstimaverit, sed etiam hodiernorum, qui audita voce Dei obdurantur, apud Moysen habetur; et in LXXVII psalmo plerumque dictum est, ac similiter in cv ut tute si perquiras deprehendes. Quoniam igitur his juravit Deus, exacerbantes illos non ingressuros esse in requiem ipsius, quam paucis sermo descripsit; sollicite nobis curandum est ne in paria incidamus. Nam eadem ipsa nos excipient, si vocem Dei nunc et in præsentia adhuc tempore nos evocantem audientes, corda obduremus: nos quippe ira Dei invadet, ac quiete illa apud ipsum et cum ipso sumenda privabimur. Quæ porro ira illa futura sit, his declarat Apostolus: *Secundum autem duritiam tuam, et impunitatis cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei*⁹⁹. Quæ autem requies ejus est, nisi illa post exitum hujus vitæ cum illo commoratio, qua requiescemus in regno ejus, omni prorsus opere ac negotio exempti, solique divinatorum et cælestium contemp'tationi vacantibus?

⁹⁹ Rom. 11, 5.

A *σήμερον* καλουμένης ἡμέρας καὶ ἀπὸ ἐνεστῶτος καιροῦ σπουδάζωμεν προσέχειν τοῖς εἰρημένοις καὶ μὴ ζηλώσωμεν τὸν λαὸν ἐκείνων, ὅς, ἀκούσας φωνῆς Θεοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον ὀπτασίας, ἐσκληρύνθη τῆν καρδίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ παραπικρασμοῦ, ὅπως πάντων αὐτῶν τὰ κῶλα κατεστρώθη ἐν τῇ ἐρήμῳ, διὰ τὸ παρακοῦσαι τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαίως οὖν ἐκείνων ὑπομιμήσκει, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγελμάτων ἀκούσας καὶ παρακούσας παραπικραίνωμεν αὐτὸν σκληρυνόμενοι τὰς καρδίας, καὶ μὴ ὑπακούοντες τοῖς σωτηρίοις παραγγέλμασι, καὶ διὰ τοῦτο πικρὸν αὐτὸν καὶ ἀπότομον κριτὴν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες. Καὶ πρὸς πάντας μὲν οὖν ἡμᾶς, ὡς ἔφη, ἀρμόζει τὸ παράγγελμα· κατὰ δὲ τὸν προηγούμενον λόγον πρὸς τὸν ἐπιπεριτωμένον λαὸν ταῦτα λέγεται, τοιαύτην ἔχοντα θέσιν· Ἐπεὶ ποτὲ ἦδη πρότερον ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς φωνῆς ἀκούσαντες τοῦ Θεοῦ, παραπικράνατε αὐτὸν σκληρύναντες ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἐπὶ Μωϋσέως· αἱ ἐπειδή περ ὁ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος μέλλει δεύτερον ἀνθρώποις λαλεῖν ἐπιφανὲς τῷ βίῳ, καὶ παρ' ἡμῶν αὐτοῖς διδάσκειν τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήρια, ὁρᾶτε μὴ πάλιν σκληρύνετε ἑαυτοὺς ὡς τὸ πρῶτον ἐσκληρύναστε, μηδὲ αὐθις αὐτὸν παραπικράνητε, ἐν αὐθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσῃτε, μηδὲ τοὺς πατέρας ὑμῶν κατὰ τοῦτο μιμήσασθε, ὅπως μὴ στερήσῃτε αὐτοῦ τοῦ ἀληθινοῦ σαθρατισμοῦ καὶ τῆς καταπαύσεως οὐκ ἐκείνην ἀπαύσει αὐτοὺς ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἐν τῷ ἀληθῆς αὐτοῦ Σάββατον παρέξων τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

C *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Τεσσαράκοντα ἔτη ἀσκήθισα τῇ γενεῇ ταύτῃ· καὶ εἶπα· Ἄξι κληρονομήσει τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσομαι εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Ὅπως ἐπειρασάν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ πατέρες οὐχὶ τῶν πάλαι Ἰουδαίων μόνων, ὡς ἀν' ὑπολάβοι τις, ἀλλὰ τῶν καὶ σήμερον ἀκούοντων μὲν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, σκληρυνόμενων δὲ, κεῖται παρὰ Μωϋσεῖ, καὶ ἐν ὁ' δὲ καὶ ἡ ψαλμῷ πολλὰκις εἴρηται, καὶ ἐν ρε'· Ἐπερ καθ' ἑαυτὸν ἐπιζητήσας εὐρήσεις. Ἐπεὶ τοίνυν διὰ ταῦτα ὄμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσελεύσεσθαι τοὺς παραπικράνας εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, ἣν ὁ λόγος διὰ βραχέων παρέστησε, προνοητέον καὶ ἡμῶν καὶ μεμνητέον μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπέσειν. Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἡμᾶς διαδέξεται, εἰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εἰς ἐπὶ καὶ νῦν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν ἀνακαλουμένης ἡμᾶς ἀκούοντες σκληρύνωμεν τὰς ἑαυτῶν καρδίας· διαλήψεται γὰρ καὶ ἡμᾶς ὀργὴ Θεοῦ καὶ ἀποπεσοῦμεθα τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως. Ὅποια δὲ ἐστὶν ἡ ὀργὴ, παρῳασθῆναι ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρίτιας τοῦ Θεοῦ.* Τίς δὲ καὶ ἡ κατάπαυσις αὐτοῦ

ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ παρόντος βίου σὺν αὐτῷ Α διατριβῇ, καθ' ἣν ἀναπαυόμεθα ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, πάσης τῆς διὰ πράξεως ἀγωγῆς ἀπηλλαγμένοι, μόνῃ δὲ τῇ τῶν θεῶν καὶ ἐπουρανίων θεῶν προσανέχοντες; ὅτε ἀποδράσεται μὲν ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός· ἀργία δὲ καὶ ἀπαλλαγὴ κακῶν, σχολή τε καὶ ἀνάπαυλα καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἡμᾶς διαδέξεται· ἐν ᾧ Σαββάτῳ ἀληθινῶν καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναπαύσεται· τὸ μὲν περὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τῷ Ἰουδαίων λαῷ τὰ ἐν αὐτῷ προσφωνῶν, καὶ παρακαλῶν αὐτούς, εἰ δευτέρον καταξιώθειεν, ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνῆς, ἥτις ἤμελλεν αὐτοῖς πάλιν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ λαλεῖν, μὴ τοὺς πατέρας αὐτῶν ζηλώσαι, μηδ' αὐθις τὸν Θεὸν παραπικράναι ὡς καὶ πρότερον. Τοιαῦτα δὲ παρακαλῶν, Β προλέγει μοι δοκεῖ καὶ προαινίττεσθαι τὴν ἐσομένην αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίαν, ἅτε τὸ μέλλον μὴ ἀγνοῶν· ἐπάγει δ' οὖν ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ φησὶν· *Καὶ εἶπα· Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ πάλιν· Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Εἰ γὰρ ἀψευδὲς τυγχάνει τὸ θεῶν στόμα, ὅρον τε ἐξήνεγκεν καὶ ἀπεφῆνατο, ὅτι ἀει πλανῶνται, ὅρκῳ τε ἐβεβαίωσε τὸ μὴ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ· σαφῶς τὸ μέλλον ἐθέσπισεν. Ὅθεν φαίνονται ὡσπερ τὸ πρῶτον ἐπὶ Μωϋσέως, οὕτω καὶ τὸ δευτέρον ἐπὶ τοῦ Κυρίου πλανηθέντες τῇ καρδίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας στερηθέντες. Διόπερ ἀκολούθως μετὰ τὸν παρόντα ψαλμὸν ὁ ἐξῆς πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἂν τοῦ προτέρου λαοῦ μὴ ὑπακούσαντος.

ΩΔΗ Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΤΕ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΚΟΔΟΜΕΙΤΟ C 1. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΝ. ΛΕ'. *ÆDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XCIV.*

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν· ἔσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Φήσας ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ περὶ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸ, *Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ*· καὶ τὸ, *Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου*· ἐπειδὴ πρῶτους αὐτοὺς ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλασιν προκαλεσάμενος ἀπειθεῖς εὔρεν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν μεταβαίνει· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ ὀφλόντες ἀπὸ τοῦ, *Εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ*, ἐξῆς εἰρημένους, καὶ, *Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πῦσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ*· ἐπεὶ μὴ δι' ἄλλων ἢ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς ἔργον προκεχωρηκασιν οἱ λόγοι. Δι' ὅκαὶ μόνους ἀρμόζει τὰ προκειμένα προσφωνεῖσθαι διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὸ καινὸν ᾄσμα τὸ εὐαγγελικόν, τὸ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν κεκηρυγμένον. Οὗτοι δὲ οὖν προστάττονται ἕδειν τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὅπερ καὶ ἔργοις πεπληρώκασιν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ ψόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ᾄσμα τὸ καινόν, τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον, οὐ τὰ παρὰ Μωϋσῆϊ παλαιὰ νόμιμα περιέχον, ἀλλὰ τὰ τοῦ Χριστοῦ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἀρ-

quando abscedet quidem dolor, tristitia et gemitus; quies autem, ereptio a malis, cessatio, requies ac verum sabbatum nos excipiet: in quo item vero sabbato ipsum Dei Verbum requiescet. Quod vero spectat ad hunc sensibilem mundum, Judæos evocat et hortatur, ut si jam secundo, ut olim in deserto, Dei Verbi voce dignentur, quæ ipsos tempore incarnationis ejus iterum allocutura erat, ne patres suos imitentur, neque rursus ut antea Deum exacerbent. Cum autem sic hortatur, videtur mihi prænuntiare ac subindicare futuram eorum erga Christum incredulitatem, utpote futurorum non nescius: nam sub hæc ex persona Dei adjicit et ait: *Et dixi, Semper errant corde*; ac rursus, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Etenim si in os illud divinum mendacium non cadit, ac definitionem sententiamque illam protulit, quod scilicet semper errent, juramentoque affirmavit eos in requiem ipsius non esse ingressuros; aperte futura vaticinatus est. Quare, ut olim tempore Moysis, sic iterum Domini tempore videtur Judæos corde errasse, ideoque promissione illa frustratos esse. Quapropter post hunc psalmum, qui sequitur omnes gentes ad promissionem Dei vocat, ac si prior ille populus non obtemperarit.

1. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
ÆDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XCIV.

VERS. 2. *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus.* Cum in præcedenti psalmo de Judaico populo dictum fuisset, *Semper errant corde*, et, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*: quia illos primum ad eam secundum Deum exultationem advocans, immorigeros invenisset, ad vocationem gentium transiit. His porro apostolos et evangelistas Salvatoris compellat, ut palam est ex verbis, *Annuntiate de die in diem salutare ejus*, quæ deinceps sequuntur, et ex his, *Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus*: non aliorum enim, quam Salvatoris nostri apostolorum opera, hi sermones ad rem deducti sunt. Quare ob Novum Testamentum, et ob evangelicum novum canticum, per ipsos omnibus gentibus prædicatum, ipsos solos sic co. n. pellare conveniebat. Hi itaque jubentur cantare Domino canticum novum in universa terra: quod etiam opere perfecerunt, quando *in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* ¹⁰. Erat porro canticum illud novum, salutare Evangelium, quod non vetera illa Moysis legalia complectebatur, sed Christi præcepta omnibus Græcis congruentia: illa quippe Mosaica non hujusmodi erant.

hī exordio itaque jubet ipsi Domino cantare canticum novum. Quia vero non poterat omnis terra intelligere quis esset Dominus, neque profundiores de Domino sermones capere; necessario dictum repetit hoc modo, *Cantate Domino, benedicite nomini ejus*, cujus hæc est sententia : si universæ per orbem gentes, quis sit totius mundi opifex, et quis universorum Dominus, capere non valeant; neque intelligere possint, quomodo Dei Verbum, opifex cum sit, occulta et invisibili virtute omnia administret et gubernet; at satis est illis, utpote solummodo initiatis, benedicere nomini ejus. Ipsum quippe Domini nomen, nudumque ipsius vocabulum cum laude et benedictione pronuntiatum, magis potest benedicientibus utilitatem conciliare; et majorem sane, quam iis qui Abrahamo benedicerent : ad quem dictum est, *Benedicentes te benedicentur*⁷¹.

Novum porro canticum post captivitatem per totum orbem celebrant novi orbis incolæ. Quamobrem ait psalmi titulus, *Quando domus ædificabatur post captivitatem*. Cum enim magna illa domus Dei, Ecclesia scilicet ejus, in omnibus gentibus post animarum captivitatem excitanda erat a magno illo et sapiente architecto Domino et Salvatore nostro, de quo ait propheta, *Hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet*⁷²; tunc ipse Servator, impleturus ea quæ a prophetis prænuntiata fuerant, præ manibus accipiens Isaïæ clausulam ex ipsius persona dicentem, *Scriptus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem*⁷³, replicato post lectionem libro, dixit, *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁷⁴ : docens se esse illum, non corporeo unguento periunde atque alio corporeos Christos, sed Spiritu paternæ deitatis unctum; atque ideo Christum vocatum fuisse : a se item Evangelium iis qui anima captivi erant prædicatum esse secundum prophetiam. Judæorum itaque prophetæ non talia canebant, itaque bonorum Evangelia iis, qui ævo suo existerent, prædicabant; sed similia iis quæ Moyses in magno cantico ad populum dicit : *Filii vituperabiles, generatio tortuosa et perversa, hæccine Domino redditis? siccine populus stultus et non sapiens*⁷⁵? et quæ sequuntur : ubi adest item illud, *Irritaverunt me in alienis, in abominationibus suis exacerbaverunt me. Immolaverunt dæmoniis, et non Deo*⁷⁶; et illud, *Ipsi provocaverunt me in non deo, irritaverunt in idolis suis*⁷⁷. Isaïas vero his affine canticum edens dicebat : *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ*⁷⁸ : quibus adjicit : *Quid faciam vineæ meæ, quia expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas? Auferam sepem ejus, et erit in direptionem; et destruam turrin ejus, et erit*

ἡ μόδια παραγγέλματα· τὰ γὰρ Μωϋσέως· οὐ τοιαῦτα ἦν. Προηγουμένως μὲν οὖν προστάττει ἄδειν αὐτῶ τῷ Κυρίῳ τὸ καινὸν ἄσμα· ἐπεὶ δὲ οὐ πᾶσα ἡ γῆ οἶα τὴν ἦν τίς ποτ' ἦν ὁ Κύριος συνεῖναι, οὐδὲ τοὺς περὶ τοῦ Κυρίου βαθυτέρους εἰδέναι λόγους· ἀναγκαιῶς ἔφη· κατὰ δεύτερον λόγον ἐπιλέγει τό· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχων τὴν διάνοιν· εἰ μὴ συνίεναι τίς ἐστίν ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργός, καὶ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης Κύριος δύναται τὰ καθ' ὅλης τῆς γῆς ἔθνη· καὶ εἰ μὴ συνορᾶν οἷά τε ἐστίν ὅπως δημιουργικὸς ὢν θεῶς Λόγος, ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει τὰ πάντα διέπει καὶ διακυβερνεῖ· ἀλλ' ἀπαρκεῖ γε αὐτοῖς ὡς ἐν εισαγωγῇ καὶ τὸ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἰκανὸν γάρ ἐστιν αὐτῷ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα καὶ αὐτῆ ψαλμῆς ἢ προσηγορία αὐτοῦ εὐφημομένη καὶ εὐλογομένη τὰ μέγιστα τοὺς εὐλογοῦντας ὠφελεῖν, μᾶλλον ἢ οἱ τὴν Ἀβραάμ εὐλογοῦντες, πρὸς ὃν ἐλεῖται· Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλογηθήσονται.

Τὸ καινὸν δὲ ἄσμα μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ τῆς νέας οἰκουμένης κατηξωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀπέτωσαν. Διὸ φησιν ἡ προγραφή τοῦ ζαΐμου, Ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· Ὅτε γοῦν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομεῖσθαι ἤμελλεν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, περὶ οὗ φησιν ὁ προφήτης· Οὗτος ἐκλεκτὸς ἦν μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει· τότε αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, μέγιστος ἔργους ἀποπληρῶν τὰ διὰ τῶν προφητῶν περιεργημένα, μετὰ χεῖρας λαθῶν καὶ διελθῶν τὴν ἐκείνου προσώπου φάσκουσαν τοῦ Ἰσραὴλ περιουσίαν Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶπεν ἐγὼ ἐγχεστέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλατέ με, κηρύξαι αἰχμαλωτοῖς ἄρξασιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφόν, πτύξας τὴν βίβλον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, εἶπε· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσίν ὑμῶν διδάσκων αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν οὐ σωματικῶ μόνον τοῖς σωματικοῖς χριστοῖς ὁμοίως, τῷ δὲ Πνεύματι τῆς πατρικῆς θεότητος κεχρισμένον, καὶ διὰ τούτου Χριστὸν ἀνηγορευμένον· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς τῆς ψυχᾶς αἰχμαλωτοῖς κεκρυφθαι ἀκλουθῆσαι τῇ προφητεῖα. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους προφητῆται οὐ τοιαῦτα ἤδον, οὐδ' ἀγαθῶν Εὐαγγέλιον τοῖς καθ' ἑαυτοῦς ἐκέρυττον· ἀλλ' ὅποια Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὠδῇ πρὸς τὸν λαὸν φάσκων· Τέκνα μωμητά, γερεὰ σκολιὰ καὶ δυστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; οὕτω λαὸς μωρός καὶ οὐκ ἰσχυρός· καὶ τὰ τούτοις ἀκλουθῆ· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ, Περὶ ὧν ἐξηνάρ με ἐν ἀλλοτρίοις, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπικρυνάρ με. Ἔθυσαν δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ· καὶ τὸ, Αὐτοὶ παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ θεῷ, πόρνη ὡργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ Ἰσραὴλ δὲ τούτοις κατάλληλῳ ἔδων ἄσμα ἔλεγεν· Ἄσω ἐγὼ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμαρ-

⁷¹ Gen. xii, 3. ⁷² Isa. xlv, 13. ⁷³ Isa. lxi, 1. ⁷⁴ ibid. 21. ⁷⁵ Isa. v, 1.

⁷⁶ Luc. iv 21. ⁷⁷ Deut. xxxii, 5, 6. ⁷⁸ ibid. 16.

ἄνωγί μου· οὗς ἐπιλέγει· **Τι ποιήσω τῷ ἀμπελώνι** A μου, ὅτι ἐμεινυ τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας; **Κυθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ κυθελῶ τὸν πύργον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελώνά μου, καὶ τὰ ἀκλόουθα τοῦτοις.** Θρήνους δὲ καὶ Ἰερεμίας ἦδε κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως προφήται, τὴν πτώσιν αὐτῶν ἀπολοφύρομενοι, ὡδὲς αὐτοῖς ἦδον καταλλήλους. Τὸ δὲ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελιζόμενον ἕσμα καινὸν οὐκ ἦν ἐκείνοις ὅμοιον, καινῶν δὲ καὶ νέων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας περιέχον, καὶ οὐ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλὰ πάσῃ τῇ γῆ προσπεφωνημένα. Σφοδρὰ δὲ ἀκριβῶς ἡ προγραφή τὸ καινὸν ἄσμα φησὶ εὐαγγελισθῆσεσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, **Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ μὲν αἰχμαλωσίαν.** Καὶ ἄλλως γὰρ μετὰ τὴν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπελοῦσαν αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ ὄργην, ἣν ἐθέσπισεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς εἰπών, **Ἄε πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τὴς ἐδούς μου, ὡς ὤμοσεν ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰπαντοῖν μου,** οἱ πᾶσαν τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες, ὅτινίκα παρ' αὐτοῖς ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ συνέστη, δηλαδή ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὸ καινὸν ἕσμα ἄδεν ἐδιδάκθησαν, τὸ τῆς αἰμωνικῆς καὶ πολυθέου πλάνης ἀποθέμενοι. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζονται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τοῖς τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἀναγνώσμασι χρώμενοι.

Εὐαγγελίσεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγελάτε ἅν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς θαυμάσια αὐτοῦ. Καὶ τῶν ταῦτα προσήκει νομίζειν προστάττεσθαι ἢ τοῖς δε' ἔργων ὑστερόν· ποτε αὐτὰ πεπληρωκόσι, τοῖς δηλαδὴ εὐαγγελισαμένοις εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; Τούτοις γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἔνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τούτου πράττειν παρεκέλευτο. Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ τὰ ἐξῆς προσφωνεῖ, ὡς ἂν μέλλουσιν ἀναγγέλλειν τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μέλλουσι τε ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ κηρύττειν. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ταῦτα δι' ἔργων ἐπιτελέσαντες; Εἰ μὲν ἦν ἐτέρους δυνατὸν ἐπιδεικνύναι, ἦτοι κατὰ τοὺς Κύριον χρόνους, ἢ κατὰ τοὺς (1) Δαρείου τοιοῦτους αἱ προκειμένοιαι προστάξεις γίνονται τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, ἀκούουσι τὸ Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Βούλεται γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συντόνῳ καὶ ἀδιαστάτῳ σπουδῇ ἐπιτελεῖν αὐτοὺς τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον· τῇ γὰρ, **ἡμέρα ἐξ ἡμέρας,** τούτου παρίστησι, τὸ διηνεκῶς αὐτοὺς εὐαγγελίσεσθαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ εἶρηται· **Ὁυτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.**

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν δούματι αὐτοῦ. Οὐ μάντην ἕσμα καινὸν ἄδειν ἐν προοιμοῖς τῆς ψαλμωδίας ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ καινὴ τις κλήσις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, καινὸν τὸ κήρυγμα. Ἐθνη γὰρ, ὡς ὄρας, οἱ καλούμενοι (sic) οὐ μόσχους οὐδ' ἄρνας, οὐδ' ἐξωθεν εἰς-

in conculcationem: et relinquam vineam meam 79, et cætera. Jeremias item lamentationes canebat contra Judaicum populum: reliqui pariter propheta, ruinam eorum deplorantes, congruentia item cantica edebant. Novum autem gentibus annuntiatum canticum illis simile non erat; sed novorum ac recentium bonorum promissa complectebatur, non Judæorum populo, sed omni terræ annuntiata. Accuratissime autem titulus indicat, tunc canticum novum gentibus annuntiandum esse, *quando domus ædificabatur, post captivitatem.* Et alioquin post Judæorum captivitatem ac post ruinam eorum et iram Dei inmissam ipsis, quam vaticinatus est præcedens psalmus dicens, *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam,* omnes homines orbem incolentes, cum barbari, tum Græci, cum apud eos domus Dei, scilicet Ecclesia ejus constitueretur, deposito eo quod in diabolicum plurium deorum cultum edere solebant, novum canticum canere edocti sunt. Ex illo namque tempore salutare Dei ipsis annuntiant, cum per totum orbem sacrorum Evangeliorum lectionibus utuntur.

VERS. 5. Annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quibusnam hæc præcipi putandum est, nisi iis qui diu postea hæc operibus compleverunt; iis videlicet qui in omnibus gentibus salutare Dei prædicaverunt? His quippe divinus Spiritus jamdiu et multo ante tempore id agere præcipiebat. Iisdem quoque sequentia denuntiat, utpote qui Domini gloriam in omnibus gentibus, et in omnibus populis mirabilia ejus prædicaturi essent. Quinam igitur sunt qui hæc operibus perfecerunt? Si quidem possent alii sive Cyri sive Darii tempore indicari, [quibus hæc competerent; illos prophetia respiceret. Sed cum nulli sint hujusmodi,] hæc præcepta discipulis Jesu traduntur, qui hæc audiunt: *Euntes, docete omnes gentes* 80. Vult enim Spiritus sanctus eos strenua et indesinenti opera evangelicum opus perficere; nam id his verbis declaratur, *de die in diem,* ut scilicet assidue salutare illud annuntient, de quo dictum est: *Hic est vere Salvator mundi* 81.

VERS. 7, 8. Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus. Canticum novum canere in principio psalmodiæ non frustra præcepit; sed quia vocationem et prædicationem novam hic psalmus complectebatur. At enim, ut ipse vides, gentes quæ vocantur, non vitulos, non agnos, non quid-

79 Isa v, 4, 5. 80 Matth. xxviii, 19. 81 Joan. iv, 42.

(1) Hic desinit codex em. card. Co'slinii.

piam extraneam ex imperfectis animalibus (quidvis enim irrationale imperfectum est); sed seipsas immolare, atque illi, utpote Deo, gloriam et honorem asferre jubentur. Quia vero non operibus tantum, vel sana doctrina ipsum ut Deum celebrare, sed etiam sacrificia ei offerre par est; ideo adjicit:—
VERS. 9, 10. Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorare Dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra: dicite in gentibus, Dominus regnavit, et cætera. Hostias hic dicit rationabiles illas et spirituales, quas assidue videmus pro piis offerri et a sacerdotibus immolari, cujusmodi sunt virtutes: atria autem vocat ecclesias, ubi Novi Testamenti hostiæ offeruntur; videlicet spiritalis cultus, bonorum operum fructus, oblationes gratiarum actionis. Et alias non hæc Judæis præcepit, ne quis suspicetur hic de legalibus hostiis sermonem haberi; sed familiis gentium, de quibus per alium prophetam Deus Judæos alloquens ait: *Non est voluntas mea in vobis, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quia ab oriente sole usque ad occidentem magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo et oblatio munda*⁹². Et probe quidem: nam illud, *Tollite hostias*, id est, vestram de hostiis cogitationem sublimem agite, nec vili et humili intelligenti more boves aliave animalia immoletis; sed sublimiori modo hoc dictum intelligentes, spirituales et cælestes offerte hostias, quarum exempla et umbræ erant illa sensibili ritu oblata sacrificia. Quas porro hostias hic psalmus exigit, docet beatus Paulus his verbis: *Exhibete corpora vestra hostiam puram, viventem, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*⁹³. Et introite, inquit, per quam semitam? per fidem videlicet: ipsa enim est ingressus ad salutem.

VERS. 11, 13. Latentur cæli et exsultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Pro illo, Commoveatur mare, secundum Aquilam dicitur, Tonabit; secundum Symmachum vero, Sonabit. His porro significatur, evangelicam prædicationem ipsa maria et insulas in mari positas, necnon homines ipsas incolentes, peragraturam esse; qui homines plenitudo ejus vocantur. Quod ipsum ad finem deductum est. Jam enim Ecclesiæ Christi omnes insulas replent, salutarisque doctrina in dies extenditur et accrescit, ad eos usque qui Oceanum incolunt propagata. Et tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.

IPSI DAVID, QUANDO TERRA EJUS RESTITUTA EST. XCVI.

VERS. 1. Dominus regnavit exsultet terra, læ-

A φοράν τινα τῶν οὐ τελείων (πᾶν γὰρ ἄλογον ἐνδέξαι), αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς θύειν ἀπαιτούμενοι, ὄξεν τε καὶ τιμὴν ὡς θεῶν κομιζέειν προσταττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ εἶ μὴ μόνον λόγοις καὶ ὀρθοῖς δόγμασι θεολογεῖν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφέρειν, ἐπάγει· Ἄρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς ἀλύεις αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἀβλῇ ἀγία αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· εἰπατε ἐν τοῖς ἔθνεσι· ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, καὶ τὰ ἔξῃ· θυσίας μὲν λέγων τὰς λογικὰς καὶ πνευματικὰς, ἐς ὁρώμεν διηγεκῶς ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν προσφερομένας, καὶ ἱερουργουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, τοιαῦτα δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ· ἀλλὰ δὲ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τῆς Κανῆς Διαθήκης θυσίαι προσφέρονται, αἱ πνευματικαὶ λατρεῖται, αἱ δὲ ἔργων καρποφοραὶ αἱ χαριστήρια ἀναφοραὶ. Ἄλλως δὲ οὐδὲ Ἰουδαίους ταῦτα προέταξεν, ἵνα μὴ τις τὰς νομικὰς ὑποπτεύσῃ θυσίας· ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν δι' ἐτέρου προφήτου φησὶν ὁ θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος· *Ὁὐκ ἔσται μοι θέλημα ἐν ὁμίῳ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὁμίῳν· ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλιου μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ ὄνομα μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμιαμα προσφέρεται τῷ ὄνοματί μου καὶ θυσία καθαρὰ. Εὐὲ καὶ τὸ φάναι, Ἄρατε θυσίας, τουτέστι, Μετεωρίσασθε τὸ περὶ θυσῶν νόημα μὴ χαμαιζήλως βουθυοῦντες, καὶ τὰ λοιπὰ σφάζοντες ζῶα, ἀλλ' ὕψηλως τὰ εἰς τούτων δηλούμενα διανοοῦμενοι, τὰς πνευματικὰς καὶ ἐπουρανίους θυσίας, ὧν ὑποδείγματα καὶ σμᾶί ἦσαν αἱ αἰσθητῶς προσαγόμεναι θυσίαι. Πολὺς δὲ θυσίας ἀπατεῖ ἡ ψαλμωδία, ὁ μακάριος Παῦλος ἐμνημονεύει λέγων· *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν, ζῶσαν, ἐνάρεστον τῷ θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ εἰσπορεύεσθε, φησὶ, διὰ ποίας ἐρχόμενοι τριβου; διὰ τῆς πίστεως ὁλοῦσι· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή.**

Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, Σαλευθήτω ἡ θάλασσα, κατὰ τὴν Ἀκύλαν, Βροντήσει, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἥχησει. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διεξιέσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νήσους, τῶς τε ἐν ταύταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, πληρωμα αὐτῆς ὀνομασμένως· ὃ καὶ αὐτὸ τέλος ἐτυχεν. Αὐτίκα γοῦν Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθῆσι τε ὁσημέραι, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ σωτήριος διδασκαλία μέχρι τῶν τῶν Ὀκεανῶν οἰκούντων παρεκτεινομένη. Καὶ τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ ὄνομου πρὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐρχεται, ὅτι ἐρχεται κρῖναι τὴν γῆν. Κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.

Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΠΟΤΕ Η Γῆ ΑΥΤΟΥ ΚΑΘΙΣΤΑΤΟ. ΗΓ'.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ

⁹² Malach. i, 10, 11. ⁹³ Rom. xii, 1.

εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ φέρεται ἡ προγραφή, ἐροῦμεν, ὡς, πολλάκις συμφοραῖς περιπεπωκώς ὁ Δαυὶδ τότε μὲν ὅτε ὑπὸ Σαουλ ἠλαύνετο, καὶ τὰς ἐρήμους μετεδίωκε, τὰς τε παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διατριβάς· τότε δὲ ὅτε πολέμοις ἐσχόλαζε, τὸν προκειμένον, οἶμαι, ψαλμὸν κατ' ἐκεῖνον ἦσε καθ' ὃν κατέστη ἡ γῆ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐν ἀταραξίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ καταστάσης μετὰ τὴν πάντων τῶν ἐχθρῶν ἀναίρεσιν. Τότε οὖν ὁ προφήτης, ἐν εἰρηναίᾳ καταστάσει γεγονώς, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων διδασκαλίαν ἀνακινεῖται. Ἐπειδὴ δὲ μήτε ὤδῃ, μήτε ψαλμὸς ἐπιγράφεται παρ' Ἑβραίοις, εἰποὶς ἂν τὰ προκειμένα προφητεῖαν εἶναι καὶ διδασκαλίαν ἀπλῆν τὰ περὶ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσαν· ἥς καὶ ὁ Δανιὴλ μνημονεύων φησὶν· Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου παρήν, καὶ μέγχι τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ οὐ μὴ ἀφαιρεθῆ. Τότε, φησὶν, ἀγαλλιάσεται πᾶσα ἡ γῆ, ἦτοι ἡ καινὴ κτίσις, καὶ πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν γῆν οἰκήσαντες ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ· ἢ καὶ οἱ μέλλοντες κληρονομήσιν τὴν ἐπουράνιον γῆν, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Τῆς γὰρ σωματικῆς οὐσίας εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλλούσης κατὰ τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, ὅτε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ αὐτὴ καταξιοθησομένη.

Εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· πολλαὶ δὲ, καὶ οὐ πᾶσαι, διὰ τῶν κακοδόξων· οὐ γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Νήσους γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν τὰς Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ· οἷον ἐν θαλάσῃ κειμένας ἐν τύπῳ τῷ τόπῳ, καὶ πικροῖς ὕδασι περιεχομένας ταῖς ἐν αὐτῷ περιττάσαι, καὶ ὡς βραδυαίστατοις κύμασι καταπαιόμενας τοῖς διωγμοῖς· πλὴν ἀδιαπτύτως ἐρηρεισμένας, καὶ ἀνεχούσας ὕψου, καὶ ταῖς θλίψεσιν οὐ βαπτιζόμενας. Ἀκλόνητοι γὰρ διὰ Χριστὸν αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ πόλαι ἕξου οὐ κατισχύουσιν αὐτῶν. Οὐκοῦν εἰ δὴ βούλοιοτι τις νήσους ἐνοεῖν τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντος βαδιεῖται σκοποῦ. Ἐγκαινίζονται γοῦν πρὸς θεὸν νῆσοι τῷ Ἡσαΐ, αἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαι, ἄρτι καθιστάμεναι, καὶ τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακύπτουσαι, καὶ πῆξιν λαμβάνουσαι τῷ θεῷ βάσιμον. Καλῶς τοίνυν κἀνταῦθα τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς τὸ ἐδραῖόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδικνυμένων, νήσους ὠνόμασεν, ἃς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγκόσμιῳ τῆς ἀρετῆς ἐμποιῆσαι.

Νεφέλη καὶ γνόφος κύκλις αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατ' ὀρθῶς τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Νεφέλη

A tentur insulae multae. Quoniam in Septuaginta Interpretum versione hic titulus asseritur, dicamus Davidem in multas delapsam calamitates cum a Saule pelleretur, deserta loca frequentaret et apud allophylos moraretur; tunc, cum scilicet a bellis vacaret, hunc psalmum, ut arbitror, cecinisse, cum jam terra ejus restituta esset, quando, sublati inimicis omnibus, et animus et regnum ejus in securitate, in pace et tranquillitate degebat. Tunc ergo propheta, pacatis rebus suis, ad hanc efferendam doctrinam a divino Spiritu movetur. Quia vero neque canticum, neque psalmus inscriptus est apud Hebraeos, dixeris haec prophetiam et doctrinam simplicem esse, quae ad secundum et gloriosum Salvatoris nostri adventum spectant, completentem: quem Daniel his verbis commemorat: *Videbam, et ecce in nubibus caeli Filius hominis adebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum: et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient. Regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus non auferetur* 66. Tunc, inquit, exsultabit omnis terra, id est, nova creatura, et omnes Dei homines qui a saeculo terram incolunt; sive etiam qui coelestem illam terram possessuri sunt, secundum illud: *Beati nites, quoniam ipsi possidebunt terram* 67. Nam cum corporea substantia in incorruptionem, per resurrectionis legem, mutata fuerit, exsultabit terra, utpote quae regno caelorum et ipsa donanda sit.

Latentur insulae multae, multae videlicet, sed non omnes, eorum causa qui prave sentiunt: neque enim par est ut impii gaudeant. Insulas siquidem Scriptura sacra Ecclesias subinde vocat, utpote quae his in locis velut in mari jaceant, immanique aquarum fluxu, calamitatibus videlicet, circumdantur, ac persecutionibus, seu decumanis fluctibus jactentur; verum sine detrimento, utpote quae sultae et in sublime erectae sint, atque in aequum non demergantur. Nam Christi opera Ecclesiae immobiles manent, et portae inferi non praevalent adversus eas. Si quis ergo per insulas, Ecclesias ex gentibus intelligi voluerit, a vero scopo neutiquam aberrabit. Innovantur enim erga Deum insulae apud Isaiam 66, Ecclesiae nempe ex gentibus, quae nuper constitutae sunt, atque ab illa falsa et marina incredulitate emerunt, ac soliditatem accipiunt, ut Dei vestigia ferre possint. Pulchre item animas eorum, qui in tentationibus versantes firmitatem et immobilitatem exhibent, hic insulas vocaverit, quas undique malitiae procellae impetunt; neque tamen irrupentes id efficere valent, ut virtutis firmitati succussionem inferant.

VERS. 2 Nubes et caligo in circuitu ejus, justitia et judicium correctio throni ejus. Nubes quidem est

66 DAN. VII, 13, 14. 67 MATTH. V. 4. 68 ISA. XLI, 1.

quia tibi Deo, utpote justo et bono, non adest thronus iniquitatis; omnia quippe justo iudicio et recta lege administras: ideo *figis laborem in præcepto*; id est, præceptum tuum labores et sudores parit ob præmia, quæ post laborem strenue decertantes, alacriter et perseveranter passos, exceptura sunt. — VERS. 21 — 23. *Venabuntur in animam justii, et sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adiutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster.* Impii, ait, tandiu animam justii venabuntur, laqueis illam et retibus circumdantes, donec sanguinem innocentem condemnantes, eam ad mortem usque deduxerint. Non enim sat illis sunt mulctæ pecuniarum, neque plagæ vulneraque corpori iustorum inflicta; sed etiam mortis sententiam et calculum contra illos ferunt. Ac illi quidem ita se habent: ego vero eos, licet ejusmodi sint, contemnere edoctus sum, et usque ad mortem cum fiducia consistere, gnarus me pro refugio Dominum habere, et pro adiutorio spei meæ Deum meum. Qui refugium meum effectus, auxiliabitur mihi; in caput vero eorum qui captant animam justii, et sanguinem innocentem condemnant, iniquitatem ipsorum retorquet, et malitiam eorum adversus eos justii iudicii tempore convertet, quando disperdet eos Dominus Deus noster: quare Deus ultionum initio psalmi dictus est.

(1) PSALMUS XCIV.

VERS. 1. *Venite exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro.* Apud Hebræos nulla fertur inscriptio: et merito sane; neque enim consentaneum erat, ut vel psalmus, vel hymnus, vel canticum inscriberetur, cum Judæorum quidem gentem ad exultationem evocet, ipsis tamen interminetur iram, et præceptorum finem tristibus circumscribat. Observes porro velim, sicubi alias in Scriptura illud, *venite*, dictum sit, quomodo eos quasi abs se procul remotos ad accedendum provocet. Nota item eam vocationem semper ad bonum aliquod dirigere: ut in illo: *Venite, filii, audite me*²³; et: *Venite, ascendamus ad montem Domini*²⁴; et: *Venite ad me omnes qui laboratis*²⁵; et: *Venite, benedicti Patri mei*²⁶. In hoc autem psalmo clare ad exultationem venire provocat. Quare observes item, non recte æstimare eos, qui jugum religionis triste ac molestum esse arbitrantur: ad bona quippe et ad læta vocationem edit. His compares illud: *Discedite in ignem æternum*²⁷, et similia, quæ ratione longe contraria et diversa ab illo, *venite*, peccatoribus dicuntur. Quoniam bellorum tempore victores jubulare solent, atque altum conclamare adversus inimicos; opportune non modo gaudere et exultare, sed etiam de parta salutari victoria jubulare præcipit. Quis autem fuerit Salvator et Deus noster,

²³ Psal. xxxiii, 12. ²⁴ Isa. ii, 3. ²⁵ Matth. xi, 28. ²⁶ Matth. xxv, 34. ²⁷ ibid. 41.

(1) Vulg. habet, *Laus cantici ipsi David.*

οὐ πρόσθεσί σοι Θεῶ ἐντι δικαίω καὶ ἀγαθῷ θρόνος ἀνομίας· πάντα γὰρ κρίσει δικαία καὶ ὀρθῶ νόμῳ διοικεῖς· διδ πλάσσεις κόπον ἐπὶ πρόσταγμα, τωτέστι, τὸ πρόσταγμα σου κόπων καὶ καμάτων ἐστὶ ποιητικὸν διὰ τὰς μετὰ τοὺς πόνους διαδεξιμένας ἀμοιβὰς τοὺς καλῶς ἀγωνισαμένους καὶ τὸν κόπον προθύμως καὶ εὐτόνως ὑπομεινάντας. Θηρεύουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶων καταδικάζονται. Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν θηρεύουσιν παγίσιν αὐτὴν καὶ δικτύοις περιβάλλοντες, ἕως ὅτε καὶ μέχρι θανάτου περιελάσσωσιν αὐτὴν, αἷμα ἀθῶων καταδικάζοντες. Οὐκ ἀρκούνται γὰρ ταῖς διὰ χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ταῖς κατὰ τοῦ σώματος τῶν δικαίων πληγαῖς τε καὶ αἰκίαις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐκφέρουσι. Καὶ κείνοι μὲν τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ καὶ τοιοῦτων κατατρονεῖν μεμαθηκώς, καὶ μέχρι θανάτου εὐθαρσῶς ἴστασθαι, εἰδὼς ἔχειν ἐμαυτῷ καταφυγὴν τὸν Κύριον, καὶ βοηθὸν ἐλπίδος μου τὸν Θεόν μου· ὃς ἐμοὶ μὲν βοηθήσει καταφυγὴ μου γινόμενος· τοῖς δὲ θηρεύουσι τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶων καταδικάζουσιν, ἀποδώσει τὴν ἀνομίαν αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν στρέψει κατ' αὐτῶν ἐν τῷ τῆς δικαιοκρίσιας καιρῷ, ὅτε καὶ ἀφανιεῖ πύτους Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν διὰ καὶ Θεός ἐκδικήσεων κατ' ἀρχὰς ἐρηται τοῦ ψαλμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ 144.

Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Οὐ φέρεται παρ' Ἑβραίων ἢ προγραφή· καὶ εἰκότως· οὐτε γὰρ ψαλμὸν, οὐτε ὕμνον, οὐτε ᾠδὴν εὐλογον ἦν ἐπιγράψαι, τὸν καλοῦντα μὲν τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ ἀγαλλίαισιν, ἀπειλοῦντα δὲ αὐτοῖς ὀργὴν καὶ τὰ τέλη τῶν παραγγεμάτων ἐπὶ σκυθρωποῖς περιγράφοντα. Σημείωσθ ἅ ἐι που καὶ ἀλλαγὴ τῆς Γραφῆς τὸ, δεῦτε, εἰρηται, καὶ τίνα τρόπον εὐσεβείας καὶ μακρὰν γεγονόσας πλησιάζειν αὐτῷ καλεῖ· τρηθῆσαι καὶ ὅτι πάντοτε τὴν κλῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ ποιεῖται, ὡς ἐν τῷ, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, καὶ, Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ, Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ σαφῶς ἐπὶ ἀγαλλίαισιν ἔχειν παρακαλεῖ. Διὸ σημείωσθ, ὅτι μὴ καλῶς ἡγνῶνται οἱ σκυθρωπὸν καὶ ἐπιλυπὸν νομιζόντες εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγόν· ἐπ' ἀγαθοῖς γὰρ καὶ φαιδρῶς ποιεῖται τὴν κλῆσιν. Τούτοις παράβες τὸ, Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὰ ὅμοια, ἐναντίας τῶ, δεῦτε, τοῖς ἀμαρτάνουσι λεγόμενα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν πολέμων οἱ νικῶντες ἀλαλάζειν εἰώθασιν, καὶ μέγα βοᾶν κατὰ τῶν πολεμίων, εἰκότως οὐ μόνον χαίρειν καὶ ἀγαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀλαλάζειν ἐπὶ τῇ σωτηρίῳ νίκῃ προστάττει. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεός ἡμῶν, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ εἰπὼν, Θαρ-

σείτε, ἐγὼ ἐντίκχηκα τὸν κόσμον; ὁ καὶ ῥυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πάλαι κατακρατούσης ἡμῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας, οὐ καὶ τὸ Ἰησοῦς ἔνομα σωτηριῶν Ἑβραϊκῆ φωνῇ σημαίνει. Τίνας δὲ προηγουμένως ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀγαλλίαισιν παρακαλεῖ, εὖρος ἂν ἐπιστήσας τοῖς ἐξῆς, ἐν οἷς εἰρηται, *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δηλοῖ τοὺς υἱοὺς τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παραπειρανάντων, δῆλον δ' ὅτι τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τούτους τοιγαροῦν ἀνακαλεῖται λέγων· *Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ*. Θεοπίζη δ' ὅτι μὴ ὑπακούσονται τῇ κλήσει· λέγει δ' οὖν ἐπὶ τέλει· *Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ*. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰπαυσίν μου. Ἐπεὶ οὖν ἐκαίνοι ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, εἰκίτως ὁ ἐπιφερόμενος ἐξῆς ψαλμὸς τὰ ἔθνη πάντα καλεῖ ἐπὶ τὸ καινὸν ἄσμα, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ἀγαλλίασιν.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔνθεον ἀποκρύψας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περιεβάλετο διὰ εἰρηται· *Ἀνθρωπος ἐν πληρῇ ὦν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν*· ὅτι ἀπόστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἀνακακαλυμμένη προσώπῳ καὶ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστήσεται· διόπερ ὁ λόγος, προτάξας τὰ εἰρημένα διὰ τῶν πρώτων, ἅπερ ἐχρῆν ἐπὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ παρουσίας πράττειν, ἐξῆς ἀκαλούθως τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας ὑπομνήσκει, παρακαλεῖται προβαλεῖν τὸ μέλλον, καὶ προφθάσαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. Καλὸν γὰρ προφθάσαι καὶ προλαβεῖν, καὶ πρὶν φανῆναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνδοξόν, ἐφ' οἷς ἡμάρτομέν ἀποκάθαρσιν ἑαυτοῖς πορίσασθαι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Γένοιτο δ' ἂν ἡ ἐξομολογήσις γνησία, εἰ ἐν ψαλμοῖς ἐλαλάξωμεν αὐτῷ, τουτέστι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ψυχῆς, ἅπερ ἐστὶ τὰ αἰμάτα· δι' ὧν προσήκει τὸν καλούμενον ἀλαγαμὸν ἐπιτελεῖν, βίῳ σώφρονι καὶ πολιτεῖᾳ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἁρμονίαν καὶ τὸν ἅγιον ῥυθμὸν ἐπιδεικνυμένους. Ταῦτα δὲ προηγουμένως πρὸς τὸν Ἰουδαίων λέλεκται λαόν, προκαλούμενον αὐτοὺς τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνώσιν· ὁμοῦ δὲ καὶ πρὸς πάντας ἡμᾶς χρησίμως ἂν ἐφαρμοσθεῖ. *Ὅτι θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς*. Τὰ παρηγγελμένα διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, δηλαδὴ τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, ἐπιτελεστέον, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι φύσει μέγας ὡν θεὸς καὶ μέγας τυγχάνει βασιλεὺς, ἅτε μονογενῆς ὡν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Βασιλεὺς δὲ μέγας ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν*· ἦτοι τῶν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένων ἢ τῶν Μωυσεῖ παραπλησίον, ᾧ εἰρηται, *Τέθεικά σε θεὸν Φαραῶν* ἢ θεῶν περὶ ὧν εἰρη-

nisi Dei Verbum quod dixit: *Confidite, ego vici mundum*⁵⁷, atque nos ab efficaci illa dæmonum virtute, quæ nobis olim dominabatur, liberavit; cujus nomen Jesus, *salutare* Hebraice significat? Quosnam vero præcipue ad exultationem provocet deprehendes, si consideres ea quæ sequuntur, et sic habent, *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. His enim manifeste significat filios eorum qui in deserto exacerbaverunt eum, sive populum ex circumcissione. Hos igitur evocat dicens, *Venite, exsultemus Domino*. Vaticinatur porro, eos vocationi non obtemperaturos esse: ait enim sub finem: *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*. Quoniam igitur illi semper errant corde; merito subsequens psalmus omnes gentes ad canticum novum, et ad exultationem in Deo provocat.

VERS. 2. *Præoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei*. In primo quidem adventu suo, divinam suam occultans faciem, Dei Verbum servi formam induit: quare dictum est, *Homō in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem; quoniam avertit vultum suum, inhonoratus est, nec reputatus*⁵⁸. In secundo autem adventu suo, revelata facie, cum potestate et gloria magna adierit: quamobrem Scriptura, præmissis iis quæ dicta sunt in principio, quæ in primo adventu ejus edenda erant, hinc consequenter secundum et gloriosum ejus adventum commemorat, jubetque futura prævertere, et faciem ejus in confessione præoccupare. E re namque fuerit antevertere, atque gloriosum ejus vultum prævenire, et antequam gloriosa ejus facies appareat, purificationem delictorum per confessionem nobis procurare. Confessio autem sincera et germana fuerit, si in psalmis jubilemus ei, id est, per animæ instrumenta, quæ sunt corpora nostra: queis convenit illam, ut vocat, jubilationem per vitam honestam ac virtutis institutum persolvere, ac divini Spiritus harmoniam sacrumque concentum exhibere. Hæc porro Judæorum præsertim populo dicuntur, sermone ipsos ad Salvatoris nostri cognitionem provocante. Attamen nobis etiam omnibus hæc opportune applicentur: — **VERS. 3.** *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos*. Quæ prius præcepta et mandata fuerunt, in Domino et Salvatore nostro, scilicet in Dei Verbo complenda sunt; tum aliis de causis, tum quia cum natura Deus magnus sit, magnus item rex fuerit, utpote unigenitum Dei Verbum. Est autem rex magnus super omnes deos; sive, secundum Symmachum, *Supra omnes deos*; videlicet eos qui gentium errore dii esse putantur; sive eos, qui Moysi similes sunt, cui dictum est: *Posui te Deum Pharaonis*⁵⁹; sive deos de quibus hæc dicuntur, *Deus deorum Dominus locutus est*⁶⁰; et, *Deus stetit in synagoga deorum*⁶¹:

⁵⁷ Joana. xvi. 33. ⁵⁸ Isa. liii. 3. ⁵⁹ Exod. vii. 1. ⁶⁰ Psal. xlix. 1. ⁶¹ Psal. lxxxi. 1.

nemo enim eorum ipsi similis est. Quamobrem A
alibi quoque dictum est : *Quoniam quis in nubibus*
aquabitur Domino, similis erit Domino in filiis
*Dei*⁶¹ ?

Vers. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines ter-*
ræ, et altitudines montium ipsius sunt. Ideo exsul-
temus et jubilemus Deo ; non modo quia Dominus
et Deus est et rex magnus super omnes deos ; sed
etiam quia fines terræ sibi subjecit et subdidit. Id
enim cum petiisset a Patre, impetravit, secundum
illud : *Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem*
*tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁶². Quod
si quædam altitudines montium penes Scripturam
divinam in honore habentur, verbi gratia, Sinai,
Choreb, Thabor, mons Sion, mons Olivarum, et si
quis alius similiter ; sive etiam iis contrarii et op-
positi montes, qui a dæmonibus olim occupaban-
tur, ubi gentes malignis dæmonibus quasi diis im-
molabant ; sed hos omnes Domini et Salvatoris
nostri esse docemur : ipse namque eorum opifex
erat. Num forte ideo in manu ejus sunt fines terræ,
quia sub manu ejus terrena dispensantur ; coele-
stia vero, quæ tropice altitudines montium vocan-
tur, quid præstantius terrenis habent ; quia ejus
quasi possessio sunt, et domicilium regni. —

Vers. 5. *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud,*
et aridam fundaverunt manus ejus. Ne mireris, in-
quit, si fines terræ ipsius sunt, et si altitudines
montium ad ipsum pertinent. Imo vero disce uni-
versum humidæ substantiæ elementum, in quo terra
firmatur, ejus opificium esse : neque solum pos-
sessio, sed etiam opificium ejus est. Mare igitur,
quo totum humidæ substantiæ elementum signifi-
catur, ipse fecit ; aridam vero manus ipsius efforma-
runt : ideo fortasse quia dictum est : *Accepit Deus*
*pulverem de terra, et efformavit hominem*⁶³ ; ac rur-
sum : *Formavit Deo de terra omnes feras*⁶⁴. Videtur
porro terræ elementum, quod sphaericum est ut
aiunt, sive quadam alia ratione efformatum, verbo
Dei talem accepisse formationem. Quamobrem ac-
curate et secundum physicam rationem dictum
illud est : *Et aridam formaverunt manus ejus.*

Vers. 6. *Venite, adoremus et procidamus et plore-*
mus coram Domino qui fecit nos. Cum divinam Do-
mini virtutem ex præcedenti doctrina sermo decla-
rasset, ac superius dixisset, *Præoccupemus faciem*
ejus in confessione : jam necessario confessionis mo-
dum aperit. Adhortantis autem more psalmum
plane exorsus, non a tristioribus cœpit, sed a læ-
tioribus : ne ii qui evocabantur, illud *procidamus* et
ploremus aversarentur, si statim ab initio audissent.
Nisi fortasse his verbis duos ordines significet ;
unum meliorem, quem primo ad laudem et exulta-
tionem evocabat ; alterum vero medela egentem :

ται· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε· καί, Ὁ θεός
ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ τοῦτων
ἴμοιος. Δι' ὃ καὶ ἀλλαχού εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέ-
λαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυ-
ρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ ;

Ἐπι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ
τὰ ὕψη τῶν ὄρεων αὐτοῦ εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγα-
λιασώμεθα καὶ ἀλαλάζωμεν τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὅτι
Κύριος καὶ Θεός ἐστι καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας
τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπεργάγεται καὶ ὑπ' ἐαυτῶν
ἐποησατο τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο γὰρ αἰτίας
παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφε κατὰ τό· Αἰτησαὶ παρ' ἐμοῦ
καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Εἰ δὲ καίτινα
ἦν ὕψη ὄρεων, ἦτοι τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τετιμη-
μένα, ὡς τὸ Σιναι, καὶ τὸ Χωρηβ, τό τε Θαβώρ, καὶ
τὸ βρος Σιών, καὶ τὸ βρος τῶν Ἐλαιῶν, καὶ εἰ τι ἄλλο
τούτοις παραπλήσιον· ἢ καὶ τὰ τούτοις ἐναντία, τὰ
δὴ ὑπὸ δαιμόνων πάλαι κρατούμενα, ἐν οἷς ἐθυσία-
ζον ὡς θεοί· τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὰ ἔθνη· ἀλλὰ
καὶ ταῦτα πάντα δεδιδάγμεθα ὅτι τοῦ Κυρίου καὶ Σω-
τήρος ἡμῶν Ἰδία τυγχάνει· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ποιητὴς
αὐτῶν. Μῆποτε δὲ ἐν μὲν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα
εἰσι τῆς γῆς, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα διοικεῖσθαι
τὰ περιγεία, τὰ δὲ ἐπουράνια, τροπικῶς ὕψη ὄρεων
ὀνομαζόμενα, κρεττόν τι ἔχει τῶν ἐπὶ γῆς ; ἐπειδή-
περ αὐτοῦ ἐστιν οἶόν τι κτήμα καὶ οἰκητήριον τῆς
βασιλείας· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς
ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ
ἐπλασαν. Μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τὰ πέρατα τῆς
γῆς αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ εἰ τὰ ὕψη τῶν ὄρεων αὐ-
τοῦ ἐστὶν. Ἀλλὰ γὰρ μάνθανε, ὅτι καὶ τὸ πᾶν στοι-
χεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἑτερέωται ἡ γῆ, αὐ-
τοῦ ἔργον ὑπάρχει· οὐ μόνον κτήμα ὄν, ἀλλὰ καὶ
ποίημα αὐτοῦ. Τὴν μὲν οὖν θάλασσαν, δι' ἧς τὸ πᾶν
στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας δηλοῦται, αὐτὸς ἐποίησε·
τὴν δὲ ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν· τάχα διὰ τὸ
λέγεσθαι· Ἐλασεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ
ἐπλασεν τὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐπλασεν ὁ
Θεὸς ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία. Ἔοικε δὲ τὸ
τῆς γῆς στοιχεῖον, σφαιροειδὲς ὄν, ὡς φασιν, ἢ καὶ
ἄλλως κατὰ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, λόγῳ Θεοῦ
καὶ αὐτὸ τὴν τοιάνδε πλάσιν εἰληφέναι. Διὸ ἀκριβὲς
καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἰρηται τό· Καὶ τὴν ξηρὰν
D αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν.

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ
κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος
ἡμᾶς. Τὴν ἐνθεον τοῦ Κυρίου δύναμιν διὰ τῆς πρὸς
θείσης διδασκαλίας παρατήσας ὁ λόγος, ἀνωτέρω τι
εἰπὼν, Προσφάσωμεν τὸ προσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξο-
μολογήσει, νῦν ἀναγκαίως διασαφεῖ τὸν τρόπον τῆς
ἐξομολογήσεως. Πάνυ δὲ προτροπτικῶς ἀρχόμενος
τοῦ ψαλμοῦ, οὐκ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων
ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν φαειροτέρων, ὡς ἂν μὴ ἀπο-
τραπέειν οἱ καλούμενοι τὸ προσπέσωμεν καὶ κλαύ-
σωμεν, εὐθὺς ἐν ἀρχαῖς ἀκούσαντες· εἰ μὴ ἄρα διὰ
τάγματα διὰ τούτων δηλοῖ· ἐν μὲν τὸ κρεῖττον, ὃ

⁶¹ Psal. lxxxviii, 7. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Gen. ii, 7. ⁶⁴ Gen. i, 25.

προηγουμένως ἐπὶ τὸν αἶνον καὶ τὴν ἀγαλλιασιν κα-
 λεί· δεύτερον δὲ τὸ δεόμενον θεραπείας· δι' ὃ
 δεῖτε ἀγαλλιασώμεθα, ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται· εἶθ'
 ἐξῆς μετὰ τὰ τεθρολογημένα περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 μετὰ τὴν τῶν προτέρων κλῆσιν ἐπὶ τοὺς δευτέρους
 μεταβαίνει, καὶ τούτους διδάσκων ἀντὶ ὕδατος καὶ
 περιβρᾶντηρίων, κλαυθμῶ καὶ ἐξομολογήσει· ἐπὶ τοῖς
 πρώτοις αὐτῶν ἁμαρτήμασι χρῆσασθαι. Προτρεπτι-
 κῶς δὲ τὸ, *κλαύσωμεν ἐνυγτίον Κυρίου*, ἐπαγαγῶν,
 τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς, ἀγαθὸς ὑπέγραψεν ἐλπίδας,
 διδάξας, ὅτι μὴ ἀλλότριοί ἐσμεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔργον
 αὐτοῦ καὶ ποίημα αὐτοῦ· δι' ὃ προσήκει τὰ χρηστό-
 τερα προσδοκᾶν, ἅτε δὴ κηδομένου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
 ποιήματος. Ἔτι πρὸς τοῦτους διὰ τοῦ, *Προσπέσωμεν*
καὶ κλαύσωμεν ἐνώπιον Κυρίου, διδάσκει μὴ ἐν-
 ὄπιον ἀνθρώπων μηδὲ δι' ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν,
 ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ κατὰ τὸ, *Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέ-
 πων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι*. Καθόλου μὲν οὖν
 ἅπασιν ἀρμόζει τὰ παρηγγελμένα· κυρίως δὲ καὶ
 προηγουμένως ὁ Λόγος τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ μετα-
 νολίᾳ ὧν ἐτόλμησαν παρακαλεῖ, *Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ*
θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ
πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Οὐ μόνον Κύριος ἡμῶν ἐστιν
 ὡς οικετῶν δεσπότης, οὐδὲ μόνον ποιητὴς ὡς ἀν κτί-
 στης ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ θεὸς ἐστιν ἡμῶν, ἅτε δὲ ἀγαθὸς
 ὢν καὶ ἴλεως. Δι' ὃ καὶ φέσεται ἡμῶν καὶ ἐλεήσει
 ἡμᾶς· ὅτι οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτήμα αὐτοῦ
 τυγχάνομεν ὄντες· καὶ οἱ μὲν λογικώτεροι λαὸς αὐ-
 τοῦ, οἱ δὲ ἔτι ἀτελεῖς καὶ ἀλογώτεροι πρόβατα χειρὸς
 αὐτοῦ· ὥστε ἐὰν ἐξομολογησώμεθα αὐτῷ καὶ προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον
 αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος σωθισώμεθα, οἱ μὲν ὡς λαὸς αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λέγεται γοῦν αὐτὸς
 εἶναι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ ἡμεῖς λέγειν διδασκόμεθα·
Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὕστερήσει.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
 σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐν τῷ παραπι-
 ρασμῷ. Ἐπειδὴ τότε, φησὶν, ἐσκληρύνετε τὰς καρ-
 διας ὑμῶν, ἀκούσαντες αὐτοῦ τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς ἐρη-
 μου· ὁρᾶτε οὖν μὴ καὶ δεύτερον ταῦτον πράξῃτε, ἐὰν
 αὐτὸς τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε ἐν ἀνθρώποις σήμε-
 ρον γενομένου. Ὁ δὲ λόγος προηγουμένως πρὸς τοὺς
 ἐκ περιτομῆς λέλεκται· ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν
 προφητῶν προφερόμενος· οἱ δὲ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν
 τὰ πάντα ἔλεγον πληθυντικῶς, καὶ ἑαυτοὺς συγκα-
 τάλεγοντες τοῖς καλούμενοι· *Δεῖτε, γὰρ ἔφασκον,*
ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ προσθάσω-
μεν· καὶ πάλιν· Δεῖτε προσκυνήσωμεν καὶ προσ-
πέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐτέ-
 ρων εἰς πρόσωπον μὴ παραιτήσασθαι τὴν κλῆσιν πα-
 ραινοῦσαι· μηδ' ἀπιστήσαι· τῇ φωνῇ τῇ σήμερον αὐτοῖς
 μελλούσῃ λαλεῖν. Τὸ δὲ, *σήμερον*, ὁ Ἀπόστολος εἰς
 πάντα τὸν παρατείνοντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον ἐξε-
 ληψε, κατὰ τὸ, *ἕως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται*. Προ-
 τρέπει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐντεῦθεν ἀπάρεσθαι τῶν
 παρηγγελμένων. Εἰ γὰρ καὶ πολλή τις γέγονε ἔαυ-
 ρια ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ· ἀλλὰ ἅν ἀπὸ τῆς

quamobrem, *Venite exsultemus*, in exordio dic-
 tum sit; deinde vero post ea quæ circæ Domini
 deitatem dicta sunt, et post priorum vocatio-
 tionem, ad secundos transeat, docens eos pro aqua
 et allutione, lacrymis et confessione ad pristina
 peccata expianda utendum esse. Cum autem hor-
 tantis more illi dicto, *ploremus coram Domino*,
 addiderit, *qui fecit nos*, bonam spem ascripsit, do-
 cens nos non alienos ipsi esse, sed opus et creaturam
 ejus : quamobrem jucundiora exspectanda sunt;
 cum ipse suum curet officium. Ad hæc vero, his
 verbis, *Procidamus et ploremus coram Domino*,
 docet non in conspectu hominum, non hominum
 gratia id agendum esse; sed in abscondito, secun-
 dum illud, *Pater tuus, qui videt in abscondito,*
*B reddet tibi*⁶⁶. Omnibus itaque generatim hæc præcepta
 conveniunt; at proprie et præcipue Judæorum popu-
 lum ad facinorum suorum pœnitentiam Scriptura
 evocat. — VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et*
nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. Non
 modo Dominus noster est, ut herus domesticorum;
 neque solum opifex, utpote Creator noster; sed
 etiam Deus noster est, utpote bonus et propitius.
 Quamobrem parcat nobis et miserebitur nostri:
 quia non officium duntaxat, sed etiam possessio
 ejus sumus: et rationabiliores e nobis sunt popu-
 lus ejus; ii vero qui adhuc imperfecti et minus
 rationabiles sunt, oves manus ejus. Itaque si con-
 fiteamur ipsi, si adoremus, procidamus et fleamus
 coram illo, salutem prorsus consecuturi sumus;
 alii quidem ut populus; alii vero ut oves manus
 ejus. Ipse namque dicitur esse bonus pastor, et nos
 instituimur ad dicendum: *Dominus pascit me, et*
*nihil mihi deerit*⁶⁷.

VERS. 8. *Podie si vocem ejus audieritis, nolite ob-*
durare corda vestra in exacerbatione. Tunc semel,
 inquit, audita in eremo voce ipsius obdurastis corda
 vestra; caveate ergo ne secundo idipsum admittatis,
 si rursus ejus apud homines hodie versantis vo-
 cem audiat. Sermo autem populo ex circumcissione
 præsertim enuntiatur, ex persona chori propheta-
 rum prolatus. Illi scilicet initio quidem omnia plu-
 raliter dicebant, vocatis sese connumerantes: nam,
venite, aiebant, exsultemus, jubilemus et præoccupe-
mus; ac rursus, *Venite, adoremus, procidamus et*
ploremus: in præsentem vero aliorum assumpta per-
 sona, hortantur ne vocationem respuant; neque
 voci quæ ipsos hodie allocutura est fidem negent.
 Illud porro, *hodie*, Apostolus accipit pro toto vitæ
 nostræ tempore; secundum illud, *Donec hodie vo-*
*catur*⁶⁸. Hortatur autem nos Scriptura, ut hinc
 præcepta servandi exordium ducamus. Etiam si enim
 præcedenti tempore in magna segnitie versati
 simus; at vel saltem ab hac die, quæ per illud,
hodie, exprimitur, et ab hoc tempore dictæ atten-
 dere curemus: nec populum illum imitemur, qui in

⁶⁶ Matt. vi, 4, 6, 18. ⁶⁷ Psal. xii, 1. ⁶⁸ Hebr. iii, 15.

visione in deserto, audita^a Dei voce, corde obdurate est in tempore exacerbationis, cum ipsorum omnium membra in deserto prostrata sunt, quia voci Dei non obtemperaverant. Necessario itaque illa commemorat, ne nos quoque præcepta Dei hodie audientes, ac non obtemperantes, ipsum exacerbemus, obdurati corde, et non exaudientes salutaria præcepta ejus; atque ideo ipsum acerbum nobis ac severum judicem parantes. Sane, ut dixi, nobis omnibus præceptum convenit; sed secundum prius allatam rationem, populo ex circumcissione illa dicuntur, quorum hæc sententia fuerit: Cum semel olim vocem Dei in deserto audissetis, exacerbastis eum, obdurato tempore Moysis corde vestro; verum quia ipsum Dei Verbum in mundo apparens, hominibus iterum locuturum, atque apud vos Novi Testamenti mysteria declaraturum est; cavete ne iterum corda obduretis ut prisce obdurastis, ne rursum eum exacerbetis, si denuo vocem ejus audieritis, neque hac in re patres vestros imitemini, ne vos vero Sabbato et requie ejus orbetis: quam requiem dabit ipsum Dei Verbum, postquam regnum suum acceperit, in ipsoque requiescet, omnesque quotquot ipsum receperint ad eam ipsam quietem admittet: ac sanctum verumque Sabbatum iis impertiet qui secum et penes se, illo digni erunt.

σεως αὐτοῦ, ἣν καταπαύσει αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἣν οἰκείαν ἀπολαβὴν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαυσόμενος, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυαν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἄγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξω τοῖς ἀγίοις τῆς παρ' αὐτῶ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

VERS. 9-11. *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me et viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus sui generationi huic: et dixi: Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibant in requiem meam.* Quomodo Deum tentaverint, non illorum olim Judæorum patres tantum, ut quispiam æstimaverit, sed etiam hodiernorum, qui audita voce Dei obdurantur, apud Moysen habetur; et in LXXVII psalmo plerumque dictum est, ac similiter in cv ut tute si perquiras deprehendes. Quoniam igitur his juravit Deus, exacerbantes illos non ingressuros esse in requiem ipsius, quam paucis sermo descripsit; sollicite nobis curandum est ne in paria incidamus. Nam eadem ipsa nos excipient, si vocem Dei nunc et in præsentī adhuc tempore nos evocantem audientes, corda obduremus: nos quippe ira Dei invadet, ac quiete illa apud ipsum et cum ipso sumenda privabimur. Quæ porro ira illa futura sit, his declarat Apostolus: *Secundum autem duritiam tuam, et impenitentiam cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justii judicii Dei*⁹⁹. Quæ autem requies ejus est, nisi illa post exitum hujus vitæ cum illo commoratio, qua requiescemus in regno ejus, omni prorsus opere ac negotio exempti, solique divinorum et cœlestium contemp'tationi vacantēs?

⁹⁹ Rom. 11, 5.

A *σήμερον* καλουμένης ἡμέρας καὶ ἀπὸ ἐνεστῶτος καιροῦ σπουδάζωμεν προσέχειν τοῖς εἰρημένοις καὶ μὴ ζηλώσωμεν τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὃς, ἀκούσας φωνῆς Θεοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἐρημον ὀπτασίας, ἐσκληρύνθη τὴν καρδίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ παραπικρασμοῦ, ὅπνικα πάντων αὐτῶν τὰ κῶλα κατεστρώθη ἐν τῇ ἐρήμῳ, διὰ τὸ παρακοῦσαι τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαίως οὖν ἐκεῖνον ὑπομιμνήσκει, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τῆς σήμερον ἡμέρας τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγελμάτων ἀκούοντες καὶ παρακούοντες παραπικραίνωμεν αὐτὸν σκληροῦμενοι τὰς καρδίας, καὶ μὴ ὑπακούοντες τοῖς σωτηριοῖς παραγγέλμασι, καὶ διὰ τοῦτο πικρὸν αὐτὸν καὶ ἀπότομον κριτὴν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες. Καὶ πρὸς πάντας μὲν οὖν ἡμᾶς, ὡς ἔφην, ἀρμυζει τὸ παράγγελμα· κατὰ δὲ τὸν προηγούμενον λόγον πρὸς τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν ταῦτα λέγεται, τοιαύτην ἔχοντα διανοίαν· Ἄταξ ποτὲ ἤδη πρότερον ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς φωνῆς ἀκούσαντες τοῦ Θεοῦ, παρεπικράνατε αὐτὸν σκληρύναντες ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἐπὶ Μωϋσέως· ἀλλ' ἐπειδήπερ ὁ αὐτὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος μέλλει δεῦτερον ἀνθρώποις λαλεῖν ἐπιφανεῖς τῷ βίῳ, καὶ παρ' ὑμῖν αὐτοῖς διδάσκειν τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήρια, ὁρᾶτε μὴ πάλιν σκληρύνετε ἑαυτοὺς ὡς τὸ πρὶν ἐσκληρύνετε, μηδὲ αὖθις αὐτὸν παραπικράνητε, ἐν αὐθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μηδὲ τοὺς πατέρας ὑμῶν κατὰ τοῦτο μιμήσησθε, ὅπως μὴ στερήσητε αὐτοὺς τοῦ ἀληθινοῦ σαββατισμοῦ καὶ τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ, ἣν οἰκείαν ἀπολαβὴν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαυόμενος, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυαν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἄγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξω τοῖς ἀγίοις τῆς παρ' αὐτῶ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

C *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Τεσσαράκοντα ἔτη προσέχθισα τῇ γενεῇ ταύτῃ· καὶ εἶπα· Ἄει κλωνῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσομαι εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Ὅπως ἐπειρασάν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ πατέρες οὐκ τῶν πάλα Ἰουδαίων μόνον, ὡς ἂν ὑπολάβοι τις, ἀλλὰ τῶν καὶ σήμερον ἀκούοντων μὲν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, σκληροῦμένων δὲ, κεῖται παρὰ Μωϋσεῖ, καὶ ἐν ὧ δὲ καὶ ζψαλμῷ πολλάκις εἴρηται, καὶ ἐν ρε'· ἄπερ καθ' ἐν τὸν ἐπιζητήσας εὐρήσεις. Ἐπεὶ τὸν οὖν διὰ ταῦτα ὤμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσελεύσεσθαι τοὺς παραπικράνατας εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, ἣν ὁ λόγος διὰ βραχείων παρέστησε, προνοητέον καὶ ἡμῖν καὶ μεριμνητέον μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπέσειν. Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἡμᾶς διαδέξεται, εἰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εἰς ἐπὶ καὶ νῦν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν ἀνακαλωμένης ἡμᾶς ἀκούοντες σκληρύνωμεν τὰς ἑαυτῶν καρδίας· διαλήφεται γὰρ καὶ ἡμᾶς ὀργὴ Θεοῦ καὶ ἀποπεσοῦμεθα τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως. Ὅποια δὲ ἐστὶν ἡ ὀργὴ, παρῆστιν ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησανρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρίτιας τοῦ Θεοῦ.* Τίς δὲ καὶ ἡ κατάπαυσις αὐτοῦ

ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ παρόντος βίου σὺν αὐτῷ διατριβῇ, καὶ ἦν ἀναπαυσόμεθα ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, πάσης τῆς διὰ πράξεως ἀγωγῆς ἀπηλλαγμένοι, μόνῃ δὲ τῇ τῶν θεῶν καὶ ἐπουρανίων θεῶν προσανέχοντες; ὅτε ἀποδράσεται μὲν ὁδὴν καὶ λύπη καὶ στεναγμός· ἀργία δὲ καὶ ἀπαλλαγὴ κακῶν, σχολῆ τε καὶ ἀνάπαυλα καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἡμᾶς διαδέξεται· ἐν ᾧ Σαββάτῳ ἀληθινῶ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναπαύσεται· τὸ μὲν περὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ τὰ ἐν αὐτῷ προσφωνῶν, καὶ παρακαλῶν αὐτούς, εἰ δεῦτερον καταξιοθεῖεν, ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνῆς, ἥτις ἡμελλεν αὐτοῖς πάλιν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ λαλεῖν, μὴ τοὺς πατέρας αὐτῶν ζηλώσαι, μηδ' αὖθις τὸν Θεὸν παραπικρᾶναι ὡς καὶ πρότερον. Τοιαῦτα δὲ παρακαλῶν, προλέγειν μοι δοκεῖ καὶ προαινίττεσθαι τὴν ἐσομένην αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίαν, ἅτε τὸ μέλλον μὴ ἀγνοῦν· ἐπάγει δ' οὖν ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ φησὶν· *Καὶ εἶπα· Ἄεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ καὶ πάλιν· Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐρηγῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Εἰ γὰρ ἀψευδὲς τυγχάνει τὸ θεῖον στόμα, ὅρον τε ἐξήνεγκεν καὶ ἀπεφῆνατο, ὅτι ἄεὶ πλανῶνται, ὅρκῳ τε ἐθεδαλίωσε τὸ μὴ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ· σαφῶς τὸ μέλλον ἐθέσπισεν. Ὅθεν φαίνονται· ὡσπερ τὸ πρῶτον ἐπὶ Μωϋσέως, οὕτω καὶ τὸ δεῦτερον ἐπὶ τοῦ Κυρίου πλανηθέντες τῇ καρδίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας στερηθέντες. Διόπερ ἀκολούθως μετὰ τὸν παρόντα ψαλμὸν ὁ ἐξῆς πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἂν τοῦ προτέρου λαοῦ μὴ ὑπακούσαντος.

Ω.ΠΙ Τῷ ΔΑΥΙΔ, ΟΤΕ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΕΙΤΟ C 4. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
 META THN AIXMALOOSIAN. ΛΕ'. AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XC.V.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· ἴσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Φῆσας ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ περὶ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τὸ, Ἄεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ τὸ, Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐρηγῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου· ἐπειδὴ πρῶτους αὐτοὺς ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίαν προκαλεσάμενος ἀπειθεῖς εὔρεν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν μεταβαίνει· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ δῆλόν ἐστι ἀπὸ τοῦ, *Εὐαγγελίσεθε ἡμέραν ἐξ ἡμέραν τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐξῆς εἰρημένον, καὶ, Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πῶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ·* ἐπεὶ μὴ δι' ἄλλων ἢ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς ἔργον προκεχωρήκασιν οἱ λόγοι. Δι' ὅκαὶ μόνους ἀρμόζει τὰ προκειμένα προσφωνεῖσθαι διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὸ καινὸν ἄσμα τὸ εὐαγγελικόν, τὸ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν κεκηρυγμένον. Οὗτοι δὲ οὖν προστάττονται ἄδειν τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὅπερ καὶ ἔργοις πεπληρώκασιν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ἄσμα τὸ καινὸν, τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον, οὐτὰρ παρὰ Μωϋσεὶ παλαιὰ νόμιμα περιέχον, ἀλλὰ τὰ τοῦ Χριστοῦ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἀρ-

A quando abscedet quidem dolor, tristitia et gemitus; quies autem, ereptio a malis, cessatio, requies ac verum sabbatum nos excipiet: in quo item vero sabbato ipsum Dei Verbum requiescet. Quod vero spectat ad hunc sensibilem mundum, Judæos evocat et hortatur, ut si jam secundo, ut olim in deserto, Dei Verbi voce dignentur, quæ ipsos tempore incarnationis ejus iterum allocutura erat, ne patres suos imitentur, neque rursum ut antea Deum exacerbent. Cum autem sic hortatur, videtur mihi prænuntiare ac subindicare futuram eorum erga Christum incredulitatem, utpote futurorum non nescius: nam sub hæc ex persona Dei adjicit et ait: *Et dixi, Semper errant corde*; ac rursus, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Etenim si in os illud divinum mendacium non cadit, ac definitionem sententiamque illam protulit, quod scilicet semper errant, juramentoque affirmavit eos in requiem ipsius non esse ingressuros; aperte futura vaticinatus est. Quare, ut olim tempore Moysis, sic iterum Domini tempore videtur Judæos corde errasse, ideoque promissione illa frustratos esse. Quapropter post hunc psalmum, qui sequitur omnes gentes ad promissionem Dei vocat, ac si prior ille populus non obtemperarit.

4. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
 AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XC.V.

VERS. 2. *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus.* Cum in præcedenti psalmo de Judaico populo dictum fuisset, *Semper errant corde*, et, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*: quia illos primum ad eam secundum Deum exultationem advocans, immorigeros inveisset, ad vocationem gentium transiit. His porro apostolus et evangelistas Salvatoris compellat, ut palam est ex verbis, *Annuntiate de die in diem salutare ejus*, quæ deinceps sequuntur, et ex his, *Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus*: non aliorum enim, quam Salvatoris nostri apostolorum opera, hi sermones ad rem deducti sunt. Quare ob Novum Testamentum, et ob evangelicum novum canticum, per ipsos omnibus gentibus prædicatum, ipsos solos sic compellere conveniebat. Hi itaque jubentur cantare Domino canticum novum in universa terra: quod etiam opere perfecerunt, quando *in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*¹⁰. Erat porro canticum illud novum, salutare Evangelium, quod non vetera illa Moysis legalia complectebatur, sed Christi præcepta omnibus Græcis congruentia: illa quippe Mosaica non hujusmodi erant.

¹⁰ Psal. cxviii, 5.

In exordio itaque jubet ipsi Domino cantare canticum novum. Quia vero non poterat omnis terra intelligere quis esset Dominus, neque profundiores de Domino sermones capere; necessario dictum repetit hoc modo, *Cantate Domino, benedicite nomini ejus*, cujus hæc est sententia : si universæ per orbem gentes, quis sit totius mundi opifex, et quis universorum Dominus, capere non valeant; neque intelligere possint, quomodo Dei Verbum, opifex cum sit, occulta et invisibili virtute omnia administrat et gubernet; at satis est illis, utpote solummodo initiatis, benedicere nomini ejus. Ipsum quippe Domini nomen, nudumque ipsius vocabulum cum laude et benedictione pronuntiatum, magis potest benedicientibus utilitatem conciliare; et majorem sane, quam iis qui Abrahamo benedicerent : ad quem dictum est, *Benedicentes te benedicentur*⁷¹.

Novum porro canticum post captivitatem per totum orbem celebrent novi orbis incolæ. Quamobrem ait psalmi titulus, *Quando domus edificabatur post captivitatem*. Cum enim magna illa domus Dei, Ecclesia scilicet ejus, in omnibus gentibus post animarum captivitatem excitanda erat a magno illo et sapiente architecto Domino et Salvatore nostro, de quo ait propheta, *Hic edificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet*⁷²; tunc ipse Servator, impleturus ea quæ a prophetis prænuntiata fuerant, præ manibus accipiens Isaia clausulam ex ipsius persona dicentem, *Scriptus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem*⁷³, replicato post lectionem libro, dixit, *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁷⁴ : docens se esse illum, non corporeo unguento perinde atque alio corporeo Christos, sed Spiritu paternæ deitatis unctum; atque ideo Christum vocatum fuisse : a se item Evangelium iis qui anima captivi erant prædicatum esse secundum prophetiam. Judæorum itaque prophetæ non talia canebant, itaque bonorum Evangelia iis, qui ævo suo existerent, prædicabant; sed similia iis quæ Moyses in magno cantico ad populum dicit : *Filii vituperabiles, generatio tortuosa et perversa, hæcine Domino redditis? siccine populus stultus et non sapiens*⁷⁵? et quæ sequuntur : ubi adest item illud, *Irritaverunt me in alienis, in abominationibus suis exacerbaverunt me. Immolaverunt dæmoniis, et non Deo*⁷⁶; et illud, *Ipsi provocaverunt me in non deo, irritaverunt in idolis suis*⁷⁷. Isaïas vero his affline canticum edens dicebat : *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ*⁷⁸ : quibus adjicit : *Quid faciam vineæ meæ, quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas? Ausferam sepem ejus, et erit in diræptionem; et destruam turrin ejus, et erit*

ἡ μόδια παραγγέλματα· τὰ γὰρ Μωϋσῆως οὐ τοιαῦτα ἦν. Προηγουμένως μὲν οὖν προστάττει ζῆδεν αὐτῶ τῷ Κυρίῳ τὸ καινὸν ᾄσμα· ἐπεὶ δὲ οὐ πάσα ἡ γῆ οἶα τε ἦν τις ποτ' ἦν ὁ Κύριος συνείναι, οὐδὲ τοὺς περὶ τοῦ Κυρίου βαθυτέρους εἰδέναι λόγους· ἀναγκάτως ἔστι κατὰ δεύτερον λόγον ἐπιλέγει τό· Ἄσαστε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχων τὴν διάνοιαν· εἰ μὴ συνείναι τις ἐστὶν ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργός, καὶ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης Κύριος δύναται τὰ καθ' ὅλης τῆς γῆς ἔθνη· καὶ εἰ μὴ συνορᾶν οἷά τε ἐστὶν ὅπως δημιουργικὸς ὢν θεὸς Λόγος, ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει τὰ πάντα διέπει καὶ διακυβερνᾷ· ἀλλ' ἀπαρκεῖ γε αὐτοῖς ὡς ἐν εἰσαγωγῇ καὶ τὸ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἰκανὸν γάρ ἐστιν αὐτῷ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα καὶ αὐτῆ ψαλτῆς ἢ προσηγορία αὐτοῦ εὐφημουμένη καὶ εὐλογουμένη τὰ μέγιστα τοὺς εὐλογούντας ὠφελεῖν, μᾶλλον ἢ οἱ τὸν Ἀβραάμ, εὐλογούντες, πρὸς ὃν ἐρρηται· Οἱ εὐλογούντες σε εὐλογηθήσονται.

Τὸ καινὸν δὲ ᾄσμα μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ τῆς νέας οἰκουμένης κατηζωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ᾄδέτωσαν. Διὸ φησιν ἡ προγραφή τοῦ ψαλμοῦ, Ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅτε γοῦν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομεῖσθαι ἡμελλεν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, περὶ οὗ φησιν ὁ προφήτης· Ὁδοὺς οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει· τότε αὐτὸς ὁ Σωτήρ, μὲν ἔργου ἀποπληρῶν τὰ διὰ τῶν προφητῶν περιπενημένα, μετὰ χεῖρας λαθῶν καὶ διεσθῶν τὴν ἐκείνου προσώπου φάσκουσαν τοῦ Ἰσραὴλ περιουσίαν· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἰνεκεν ἔγχετό με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφον, πτύξας τὴν βίβλον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, εἶπε· Σήμερον πεπληρώται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὡσὶν ὁμοῦ διδάσκων αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν οὐ σωματικῶ μέρει τοῖς σωματικοῖς χριστοῖς ὁμοίως, τῷ δὲ Πνεύματι τῆς πατρικῆς θεότητος κεχρισμένον, καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀνηγορευμένον· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς τῆς ψυχᾶς αἰχμαλώτοις κεκτρύχθαι ἀπολεύθως τῇ προφητείᾳ. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους προσφῆται οὐ τοιαῦτα ἤδον, οὐδ' ἀγαθῶν Εὐαγγέλιον τοῖς καθ' ἑαυτοῦς ἐκήρυττον· ἀλλ' ὅποια Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ πρὸς τὸν λαὸν φάσκων· Τέκνα μωμητῶ, γενεὰ σχολιῶ καὶ διεστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός; καὶ τὰ τοῦτοις ἀκούσθε· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ, Πηρώξυνάρ με ἐν ἀλλοτριῶσι, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπικρανάρ με. Ἔουσάν δαιμονίους, καὶ οὐ θεῶν; καὶ τὸ, Αὐτοὶ παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ θεῶν, παρώρισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ Ἡσά; δὲ τοῦτοις κατάλληλιν ᾄδων ᾄσμα ἔλεγεν· Ἄσω ἐπὶ τῷ ἠραπημένῳ ᾄσμα τοῦ ἀραπητοῦ μου, τῷ ἄμα-

⁷¹ Gen. xii, 3. ⁷² Isa. xlv, 13. ⁷³ Isa. lxi, 1. ⁷⁴ Ibid. 21. ⁷⁵ Isa. v, 1.

⁷⁶ Luc. iv 21. ⁷⁷ Deut. xxxii, 5, 6. ⁷⁸ Ibid. 16.

ἄνωγί μου· οἷς ἐπιλέγει· *Τι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου, διὲ ἐμεινὸς τοῦ ποιῆσαι σταφυλῆν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας; Καθελῶ τὸν γραμῶν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν πύργον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ τὰ ἀκλόουθα τούτους.* Θρήνους δὲ καὶ Ἰερεμίας ἦδε κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως προσήται, τὴν πτώσιν αὐτῶν ἀπολοφύρομενοι, ὡδὲς αὐτοῖς ἦδον καταλλήλους. Τὸ δὲ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελιζόμενον ἄσμα καινὸν οὐκ ἦν ἐκεῖνοις ὅμοιον, καινῶν δὲ καὶ νέων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας περιέρον, καὶ οὐ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλὰ πάσῃ τῇ γῆ προσπεφωνημένα. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ἡ προγραφή τὸ καινὸν ἄσμα φησὶ εὐαγγελισθῆσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, *Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ μὲν αἰχμαλωσίαν.* Καὶ ἄλλως γὰρ μετὰ τὴν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ ὄργην, ἣν ἐθέσπισεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς εἰπὼν, *Ἄσὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ.* Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τίς ὁδὸς μου, *ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπυσσιν μου,* οἱ πᾶσαν τὴν γῆν οἰκοῦντες ἀνορθοὶ βάρβαροί τε καὶ Ἕλληγες, ὑπηρίκα παρ' αὐτοῖς· ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ συνέστη, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὸ καινὸν ἄσμα ἄδειν ἐδιδάχθησαν, τὸ τῆς αἰμωνικῆς καὶ πολυθέου πλάνης ἀποθέμενοι. Ἐξ ἐκεῖνου δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζονται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τοῖς τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ἀναγνώσμασι χρώμενοι.

Εὐαγγελίεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς θανμάσια αὐτοῦ. Καὶ τίσι ταῦτα προσήκει νομίζειν προστάτεσθαι ἢ τοῖς δι' ἔργων ὑστερόν ποτε αὐτὰ πεπληρωκόσι, τοῖς δηλαδὴ εὐαγγελισαμένοις εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; Τοῦτοις γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦτο πράττειν παρεκελεύετο. Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ τὰ ἐξῆς προσφωνεῖ, ὡς ἂν μέλλουσιν ἀναγγεῖλαι τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, μέλλουσιν τε ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ κηρύττειν. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ταῦτα δι' ἔργων ἐπιτελέσαντες; Εἰ μὲν ἦν ἐτέρους δυνατὸν ἐπιδεικνύναι, ἦτοι κατὰ τοῦς Κύρου χρόνους, ἢ κατὰ τοῖς (1) Δαρείου τοιοῦτους αἱ προκείμεναι προστάξεις γίνονται τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, ἀκούουσι τὸ *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.* Βούλεται γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συντόμῳ καὶ ἀδιαστάτῳ σπουδῇ ἐπιτελεῖν αὐτοῖς τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον· τῇ γὰρ, *ἡμέρα ἐξ ἡμέρας,* τοῦτο παρίστησι, τὸ διηνεκῶς αὐτοῖς εὐαγγελίζεσθαι· τὸ σωτήριον, περὶ οὗ εἰρήται· *Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.*

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Οὐ μάτην ἄσμα καινὸν ἄδειν ἐν προοιμοῖς τῆς ψαλμῶδίας ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ καινὴ τις κλήσις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, καινὸν τὸ κήρυγμα. Ἔθνη γὰρ, ὡς ὄρεα, οἱ καλούμενοι (sic) οὐ μόσχους οὐδ' ἄρνας, οὐδ' ἐξῶθεν εἰς-

*in concalcationem: et relinquam vineam meam*⁷⁹, et cetera. Jeremias item lamentationes canebat contra Judaicum populum: reliqui pariter prophetae, ruinam eorum deplorantes, congruentia item cantica edebant. Novum autem gentibus annuntiatum canticum illis simile non erat; sed novorum ac recentium honorum promissa complectebatur, non Judaeorum populo, sed omni terrae annuntiata. Accuratissime autem titulus indicat, tunc canticum novum gentibus annuntiatum esse, *quando domus edificabatur, post captivitatem.* Et alioquin post Judaeorum captivitatem ac post ruinam eorum et iram Dei inmissam ipsis, quam vaticinatus est praecedens psalmus dicens, *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam,* omnes homines orbem incolentes, cum barbari, tum Graeci, cum apud eos domus Dei, scilicet Ecclesia ejus constitueretur, deposito eo quod in diabolicum plurium deorum cultum edere solebant, novum canticum canere edocti sunt. Ex illo namque tempore salutare Dei ipsis annuntiant, cum per totum orbem sacrorum Evangeliorum lectionibus utuntur.

VERS. 5. *Annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* Quibusnam haec praecipitur putandum est, nisi iis qui diu postea haec operibus compleverunt; iis videlicet qui in omnibus gentibus salutare Dei praedicaverunt? His quippe divinus Spiritus jamdiu et multo ante tempore id agere praecipiebat. Iisdem quoque sequentia denuntiat, utpote qui Domini gloriam in omnibus gentibus, et in omnibus populis mirabilia ejus praedicaturi essent. Quinam igitur sunt qui haec operibus perfecerunt? Si quidem possent alii sive Cyri sive Darii tempore indicari, [quibus haec competere; illos prophetia respiceret. Sed cum nulli sint hujusmodi,] haec praecipitur discipulis Jesu traduntur, qui haec audiunt: *Euntes, docete omnes gentes*⁸⁰. Vult enim Spiritus sanctus eos strenua et indesinenti opera evangelicum opus perficere; nam id his verbis declaratur, *de die in diem*, ut scilicet assidue salutare illud annuntient, de quo dictum est: *Hic est vere Salvator mundi*⁸¹.

VERS. 7, 8. *Afferte Domino patriae gentium, afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus.* Canticum novum canere in principio psalmodiae non frustra praecipitur; sed quia vocationem et praedicationem novam hic psalmus complectebatur. At enim, ut ipse vides, gentes quae vocantur, non vitulos, non agnos, non quid-

⁷⁹ Isa. v, 4, 5. ⁸⁰ Matth. xxviii, 19. ⁸¹ Joan. iv, 42.

(1) Sic desinit codex em. card. Co'slinii.

piam extraneam ex imperfectis animalibus (quidvis enim irrationale imperfectum est); sed seipsas immolare, atque illi, utpote Deo, gloriam et honorem afferre jubentur. Quia vero non operibus tantum, vel sana doctrina ipsum ut Deum celebrare, sed etiam sacrificia ei offerre par est; ideo adjicit: — **Vers. 9. 10. Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorare Dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra: dicite in gentibus, Dominus regnavit, et cætera.** Hostias hic dicit rationabiles illas et spirituales, quas assidue videmus pro piis offerri et a sacerdotibus immolari, cujusmodi sunt virtutes: atria autem vocat ecclesias, ubi Novi Testamenti hostiæ offeruntur; videlicet spiritualis cultus, bonorum operum fructus, oblationes gratiarum actionis. Et alias non hæc Judæis præcepit, ne quis suspicetur hic de legalibus hostiis sermonem haberi; sed familiis gentium, de quibus per alium prophetam Deus Juhæos alloquens ait: *Non est voluntas mea in vobis, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quia ab oriente sole usque ad occidentem magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo et oblatio munda*⁸². Et probe quidem: nam illud, *Tollite hostias*, id est, vestram de hostiis cogitationem sublinem agite, nec vili et humili intelligendi more boves aliave animalia immoletis; sed sublimiori modo hoc dictum intelligentes, spirituales et cælestes offerte hostias, quarum exempla et umbræ erant illa sensibili ritu oblata sacrificia. Quas porro hostias hic psalmus exigit, docet beatus Paulus his verbis: *Exhibete corpora vestra hostiam puram, virentem, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*⁸³. *Et introite*, inquit, per quam semitam? per fidem videlicet: ipsa enim est ingressus ad salutem.

Vers. 11, 13. Latentur cæli et exultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Pro illo, Commoveatur mare, secundum Aquilam dicitur, Tonabit; secundum Symmachum vero, Sonabit. His porro significatur, evangelicam prædicationem ipsa maria et insulas in mari positas, necnon homines ipsas incolentes, peragraturam esse; qui homines plenitudo ejus vocantur. Quod ipsum ad finem deductum est. Jam enim Ecclesiæ Christi omnes insulas replent, salutarisque doctrina in dies extenditur et accrescit, ad eos usque qui Oceanum incolunt propagata. *Et tunc exultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.*

IN PSI DAVID, QUANDO TERRA EJUS RESTITUTA EST. XCVI.

Vers. 1. Dominus regnavit exultet terra, læ-

⁸² Malach. 1, 10, 11. ⁸³ Rom. xii, 1.

A φοράν τινα τῶν οὐ τελείων (πῶν γὰρ ὄλογον ἐνέδει), αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς θύειν ἀπαιτούμενοι, δόξαν τε καὶ τιμὴν ὡς Θεῶν κομιζέειν προσταττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐ μὴ μόνον λόγοις καὶ ὁρθοῖς δόγμασι θεολογεῖν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφέρειν, ἐπάγει: "Ἀρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἀγίῃ αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· εἰπατε ἐν τοῖς ἔθνεσι· ὁ Κύριος ἐδουλόκεν, καὶ τὰ ἐξῆς· θυσίας μὲν λέγων τὰς λογικὰς καὶ πνευματικὰς, ἃς ὀρωμεν διηνεκῶς ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν προσφερομένας, καὶ ἱερουργουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, τοιαῦται δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ· αὐλὰς δὲ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τῆς Καινῆς Διαθήκης θυσίαι προσφέρονται, αἱ πνευματικαὶ λατρεῖαι, αἱ δὲ ἔργων καρποφορίαι αἱ χαριστήρια ἀναφοραὶ. "Ἄλλως δὲ οὐδὲ Ἰουδαίους ταῦτα προέταξεν, ἵνα μὴ τις τὰς νομικὰς ὑποπιτεῦση θυσία· ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν δι' ἐτέρου προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος· Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθου μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ δρομὰ μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὄνοματί μου καὶ θυσία καθαρὰ. Εἰ ἂν καὶ τὸ φάναι, "Ἀρατε θυσίας, τουτέστι, Μετεωριζοτα τὸ περὶ θυσιῶν νόημα μὴ χαμαιζήλωσ βουθυτοῦντες, καὶ τὰ λοιπὰ σφάζοντες ζῶα, ἀλλ' ὑψηλῶς τὰ ἐκ τούτων δηλούμενα διανοοῦμενοι, τὰς πνευματικὰς καὶ ἰπουρανίους θυσίας, ὧν ὑποδείγματα καὶ σκιαῖ ἦσαν αἱ αἰσθητῶς προσαγόμεναι θυσίαι. Ποίας δὲ θυσίας ἀπαιτεῖ ἡ ψαλμῳδία, ὁ μακάριος Παῦλος ἡμνημονεῖ λέγων· Πραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν, ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ εἰσπορεύεσθε, φησὶ, διὰ ποίας ἐρχόμενοι τρίβου; διὰ τῆς πίστεως δηλονότι· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή.

Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, Σαλευθήτω ἡ θάλασσα, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Βροττήσει, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἥχησει. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διελεύσεσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νήσους, τοῦς τε ἐν ταύταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, πλήρωμα αὐτῆς ἑνομασμένους· ὃ καὶ αὐτὸ τέλος ἐτυχεν. Αὐτίκα γοῦν Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθύνει τε ὁσημέραι, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ σωτήριος διδασκαλία μέχρι τῶν τῶν Ὀκεανὸν οἰκούντων παρεκτεινομένη. Καὶ τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρομοῦ πρὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐρχεται, ὅτι ἐρχεται κρίναι τὴν γῆν. Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.

Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΠΟΤΕ Η Γῆ ΑΥΤΟΥ ΚΑΘΙΣΤΑΤΟ.

Ὁ Κύριος ἐδουλόκεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ

εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ τῶν ἄνθρωπων ἐρημίᾳ ἐφάρμοσεν ὁ Δαυὶδ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς, ὡς, πολλάκις συμφοραῖς περιπεπτωκὸς ὁ Δαυὶδ τότε μὲν ὅτε ὑπὸ Σαοὺλ ἠλαύνετο, καὶ τὰς ἐρήμους μετεδίωκε, τὰς τε παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διατριβάς· τότε δὲ ὅτε πολέμοις ἐσχόλαζε, τὸν προκειμένον, οἶμαί, ψαλμὸν κατ' ἐκεῖνον ἦσε καθ' ὃν κατέστη ἡ γῆ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐν ἀταραξίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ καταστάσης μετὰ τὴν πάντων τῶν ἐχθρῶν ἀναίρεσιν. Τότε οὖν ὁ προφήτης, ἐν εἰρηναίῳ καταστάματι γεγονώς, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων διδασκαλίαν ἀνακινεῖται. Ἐπειδὴ δὲ μήτε ὡδὴ, μήτε ψαλμὸς ἐπιγέγραπται παρ' Ἑβραίοις, εἰποὺς ἂν τὰ προκειμένα προφητεῖαν εἶναι καὶ διδασκαλίαν ἀπλήν τὰ περὶ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσαν· ἥς καὶ ὁ Δανιὴλ μνημονεύων φησὶν· Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου παρήν, καὶ μέγχι τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐβθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ οὐ μὴ ἀφαιρεθῆ. Τότε, φησὶν. ἀγαλλιάσεται πᾶσα ἡ γῆ, ἥτοι ἡ καινὴ κτίσις, καὶ πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν γῆν οἰκίσαντες ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ· ἡ καὶ οἱ μέλλοντες κληρονομήσιν τὴν ἐπουράνιον γῆν, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Τῆς γὰρ σωματικῆς οὐσίας εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλλούσης κατὰ τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, ἅτε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ αὐτὴ καταξιοθυσμένη.

Εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· πολλαὶ δὲ, καὶ οὐ πᾶσαι, διὰ τῶν κακοδόξων· οὐ γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Νήσους γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ Γράμμα τὸ μὲν τὰς Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ· οἷον ἐν θαλάσῃ κειμένας ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, καὶ πικροὺς ὕδασι περιεχομένας ταῖς ἐν αὐτῷ περιστασεῖται, καὶ ὡς βαγδαιστάτοις κύμασι καταπαιόμενας τοῖς διωγμοῖς· πλὴν ἀδιαπτότως ἐρηρεισμένας, καὶ ἀνεχούσας ὕψου, καὶ ταῖς θλίψεσιν οὐ βαπτιζόμενας. Ἀκλόνητοι γὰρ διὰ Χριστὸν αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ πύλαι ἕξου οὐ κατισχύουσιν αὐτῶν. Οὐκοῦν εἰ δὴ θούλοισι τις νήσους ἐνοεῖν τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρόποντος βαδιεῖται σκοποῦ. Ἐγκαινίζονται γοῦν πρὸς θεὸν νῆσοι τῷ Ἡσαΐ, αἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαι, ἀρετὴ καθιστάμεναι, καὶ τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακύντουσαι, καὶ πῆξιν λαμβάνουσαι τῷ Θεῷ βάσιμον. Καλῶς τοίνυν κἀναυθὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς περρασμοῖς τὸ ἐδραῖόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων, νήσους ὠνόμασεν, ἅς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγκύβῳ τῆς ἀρετῆς ἐμποιοῖται.

Νεφέλη καὶ γνόφος κύκλιον αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατ' ὀρθώσιν τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Νεφέλη

Latentur insulae multae. Quoniam in Septuaginta Interpretum versione hic titulus affertur, dicamus, Davidem in multas delapsam calamitates cum a Saule pelleretur, deserta loca frequentaret et apud allophylos moraretur; tunc, cum scilicet a bellis vacaret, hunc psalmum, ut arbitror, cecinisse, cum jam terra ejus restituta esset, quando, sublati inimicis omnibus, et animus et regnum ejus in securitate, in pace et tranquillitate degebat. Tunc ergo propheta, pacatis rebus suis, ad hanc efferendam doctrinam a divino Spiritu movetur. Quia vero neque canticum, neque psalmus inscriptus est apud Hebraeos, dixeris haec prophetiam et doctrinam simplicem esse, quae ad secundum et gloriosum Salvatoris nostri adventum spectant, complectentem: quem Daniel his verbis commemorat: *Videbam, et ecce in nubibus caeli Filius hominis aderat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum: et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient. Regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus non auferetur* 66. Tunc, inquit, exsultabit omnis terra, id est, nova creatura, et omnes Dei homines qui a saeculo terram incolunt; sive etiam qui caelestem illam terram possessuri sunt, secundum illud: *Beati nites, quoniam ipsi possidebunt terram* 67. Nam cum corporea substantia in incorruptionem, per resurrectionis legem, mutata fuerit, exsultabit terra, utpote quae regno caelorum et ipsa donanda sit.

Latentur insulae multae, multae videlicet, sed non omnes, eorum causa qui prave sentiunt: neque enim par est ut impii gaudeant. Insulae siquidem Scriptura sacra Ecclesias subinde vocat, utpote quae his in locis velut in mari jaceant, immanique aquarum fluxu, calamitatibus videlicet, circumdantur, ac persecutionibus, seu decumanis fluctibus jactentur; verum sine detrimento, utpote quae fultae et in sublime erectae sint, atque in sermionis non demergantur. Nam Christi opera Ecclesiae immobiles manent, et portae inferi non praevalerunt adversus eas. Si quis ergo per insulas, Ecclesias ex gentibus intelligi voluerit, a vero scopo neutiquam aberrabit. Innovantur enim erga Deum insulae apud Isaiam 66, Ecclesiae nempe ex gentibus, quae nuper constitutae sunt, atque ab illa falsa et marina incredulitate emergerunt, ac soliditatem accipiunt, ut Dei vestigia ferre possint. Pulchre item animas eorum, qui in tentationibus versantes firmitatem et immobilitatem exhibent, hic insulas vocaverit, quas undique maliciae procellae impetunt; neque tamen irruumpentes id efficere valent, ut virtutis firmitati succussionem inferant.

Vras. 2 Nubes et caligo in circuitu ejus, justitia et judicium correctio throni ejus. Nubes quidem est

66 Dan. vii, 13, 14. 67 Matth. v. 4. 68 Isa. xli, 1.

ex splendente aere radians et tenuissima compositio; caligo autem, turbida et obscura tenebrarum offusio. Per utrumque vero divinæ naturæ invisibilitatem sermo declarat. Quemadmodum enim eum, qui nube quadam et caligine obvolvitur, conspiciere plane non licet; sic et invisibilis natura videri prorsus nequit. Significat item latentem Domini ad homines adventum, quando in servi forma natus est; ita ut nubes et caligo caro esse, quam assumpsit, intelligatur; utpote quæ deitatem operariat, secundum illud: *Posuit tenebras latibulum suum: in circuitu ejus tabernaculum ejus*⁴⁷. Monet etiam ipsum esse qui in monte Sina in nube et caligine se exhibuit: ac docet, etiamsi divina natura videri nequeat, posse tamen ex operatione ejus virtutem conspici. Siquidem justitiam homines docuit; ac eos qui omnia sine delectu et discretione peragebant, ut cum recto judicio vitam agerent, instituit. Hoc ipsius thronus ac regnum efficit; quare addit: *Justitia et judicium correctio throni ejus*. Hæc fuit, inquit, adventus illius causa, ut judicaretur juste causam nostram, quam contra malignas et adversarias potestates habemus. In nos quippe regnavit Christus, ut fide justificaret eos qui in peccato erant. Judicio autem est usus plane divino, ac humanissimo: judicavit enim, non ex operibus justitiæ, sed secundum misericordiam suam magnam: nosque per aquam sanctam et mysticam salvos effecit, in qua contritus et conculcatus fuit, imo potius periit draco ille multis capitibus instructus, ac cum eo virtutes ejus malignæ. Hæc correxit Christi regnum. Id sane hinc palam est, quod nos quidem ab iis qui nos injuste in servitutem redegerant liberati simus, illi vero condemnati simus. Hæc quippe vera justitia est, ut is qui tyrannidem exercebat diabolus destruat, homines vero qui sub tyrannide degebant liberentur. Cæterum id quoque a nobis expetit, ut justitiam et judicium recte exerceamus.

VERS. 3-7. *Ignis in conspectu ejus exardescet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ: vidit et commota est terra. Montes sicut cera liquefacti sunt a facie Domini, a facie Domini omnis terræ. Annuntiaverunt cæli iustitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in idolis suis. Hic terribilia ultricis illius virtutis per ignem et fulguris splendorem, quæ in secundo Christi adventu videnda sunt subindicat; ac evangelicam illuminationem revelat, divinæ prædicationis sermones, qui per totum orbem reasplendent, fulgura nuncupans. Neque enim dixerimus eum fulguris, pluvie iudicis, mentionem facere; sed divini et spiritualis luminis fulgorem, fulguris nomine significat; aut fortasse fulgura Christi vocat eos, qui sacrum divinæ et evangelicæ prædicationis munus obierunt, id est apostolos et evange-*

Α μὲν ἐστὶν ἐκ φωτισθεῶς ἀέρος φεγγαβοῶλον καὶ λεπτότατον ὑφασμα· γνόφος δὲ ἀχλύωδης καὶ ὀμίχλωδης σκοτασμός. Δι' ἀμφοτέρων τὸ ἀθεώρητον τῆς θείας φύσεως ἀποσεμνύει ὁ λόγος. Ὅσπερ γὰρ τὴν νεφέλην τιμὴ καὶ γνόφω συγκαλυπτόμενον ἀδύνατον κατεθεῖν, οὕτω πάμπαν ἀδύνατον θεάσασθαι τὴν ἀόρατον φύσιν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν λεληθῆσαν ἐν ἀνθρώποις τῷ Κυρίου κάθοδον, ὅτε ἐπέφυκεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ὡς νοεῖσθαι νεφέλην καὶ γνόφον τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, ἅτε τὴν θεότητα ὑποκρύπτουσαν, κατὰ τὸ· Ἔθετο σκότος ἀποκρυφθῆν αὐτοῦ, κέκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ. Ἀναμνησθεὶς δὲ καὶ ὡς αὐτός ἐστι καὶ ἔν ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει διὰ νεφέλης καὶ γνόφου τὴν οικίαν ποιησάμενος ἐπιφάνειαν, καὶ διδάσκει, ὅτι, εἰ καὶ τὴν θεϊαν φύσιν ἀδύνατον κατεθεῖν, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς ἐνεργείας τὴν ταύτης ὀνόματι ἐνεσθι θεωρῆσαι. Δικαιοσύνην γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευσε, καὶ τοὺς ἀδικητικῶς ἔπαυται δρώντας μετὰ κρίσεως ὁρῆς ἐδίδαξε πολιτεύεσθαι. Ταῦτα αὐτοῦ ὁ θρόνος καὶ ἡ βασιλεία κατώρθωσε· διδ' ἐπάγει· Δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατώρθωσε τὸν θρόνον αὐτοῦ. Αὕτη, φησὶ, γέγονε τῆς παρουσίας ἡ αἰτία, τὸ κρίναι δικαίως τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἣν ἔγμεν δηλαδὴ πρὸς τὰς πονηρὰς καὶ ἀντικειμένους ἰνάμεις. Βεβασίλευκε γὰρ ἡμῶν ὁ Χριστός, ἵνα ἱκανώσῃ τῇ πίστει τοὺς ἐν ἀμαρτίᾳ. Ἐχρήσατο δὲ καὶ θεοκρτεπεί καὶ φιλαγάθῳ κρίματι· δεδικαίωσε γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτῷ ἔλεος· σέσωκε δὲ ἡμᾶς καὶ δι' ὕδατος τοῦ ἁγίου καὶ μυστικῆς, ἐν ᾧ συνετριβή καὶ πεπάτηται, μᾶλλον ἔ καὶ ἀπόλωλεν ὁ πολυκέφαλος δράκων, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ δυνάμεις πονηραὶ. Ταῦτα ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία κατώρθωσε. Δῆλον δὲ ἀφ' ὧν ἡμεῖς μὲν τῶν καταδουλωσάντων ἀδίκως ἡλευθερώθημεν, ἐκείνοι δὲ κατεκρίθησαν. Τοῦτο γὰρ κρίσις δικαία, τὸ τὸν μὲν τυραννοῦντα διάβολον καθελεῖν, τοὺς δὲ τυραννοῦμένους ἀνθρώπους ἑλευθερῶσαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτεῖ δικαιοσύνην καὶ κρίσιν κατορθοῦν.

Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ φλογεῖ κέκλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἐσαν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ· εἶδε καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Τὰ δρη ὡσεὶ κηρὸς ἐτάκησαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ἀπὸ προσώπου Κυρίου πάσης τῆς γῆς. Ἀνήγγελλαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ εἶδοσαν πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Αἰσχυρήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς ἡλιωτοῖς, οἱ ἔγκυανθόμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Ἐν τοῖς τοῖς τὰ φοβερά τῆς ἀναποδοτικῆς δυνάμεως ὑποδείκνυσαι, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς διατιούσης ἀστραπῆς ἐν τῇ δευτέρῃ Χριστοῦ παρουσίᾳ· ἐκκαλύπτει δὲ καὶ τὴν εὐαγγελικὴν φωταγωγίαν, ἀστραπὰς λέγων τοὺς τῶν θεοῦ κηρύγματος λόγους, οἱ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπουσιν. Οὐ γὰρ δήπου φαμέν, ὅτι τῆς ἐξ ὑετοῦς γεγεννημένης ἀστραπῆς ἐπορεύτο μνημῆν, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ νοητοῦ φωτὸς ἀνάλαμπην τῆς τῆς ἀστραπῆς κατασημαίνει ὀνόματι· ἡ ἀστραπὰς ὀνομά-

⁴⁷ Psal. xvii, 12.

ζων Χριστοῦ, τοὺς τὸ θεῖον καὶ εὐαγγελικὸν ἱερουργῶντας κήρυγμα, τουτέστιν ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς, οἱ φωτὸς δίκην τὴν οἰκουμένην κατέλαμψαν οἷς καὶ αὐτὸς ἐφη Χριστός· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἀληθινὸν αὐτός· ἐστὶν ὁ Υἱὸς καταφωτίζων ἅπασαν κτίσιν λογικῆν. Ἐπειδὴ δὲ γεγόνασι μέτοχοι τοῦ παρ' αὐτοῦ φωτὸς καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ Ἄθρακας ἀνήρθωσαν ἀπ' αὐτοῦ, χρηματίζουσι φῶς τοῦ κόσμου. Οὗτοι τοίνυν καθάπερ ἀστραπαὶ γεγόνασι· τῇ ὑπ' οὐρανὸν διατρέχοντες πανταχοῦ, καὶ τὸ θεῖον καὶ νοητὸν ταῖς τῶν μυσταγωγουμένων καρδίας εἰσπέμπονται φῶς. Καὶ πῦρ δέ φησι ὁ ψάλλων, ὡ πάντως τοῦτο τὸ αἰσθητὸν, οὔτε μὴν τὴν ὀρωμένην φλόγα, ἀλλὰ θεῖαν τινὰ δύναμιν ἄμαχον καὶ δυσάντητον καὶ δυσδιάφυκτον, πυρὸς δίκην κατεσθίουσιν τοὺς ἐχθραίνοντας αὐτῷ. Οὗτοι δὲ ἦσαν καὶ πρό γε τῶν ἄλλων οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες καὶ ὁ τῆς ἀγέλης αὐτῶν ἐπιστάτης· τοῦτον κατέφλεξεν ὁ Σωτὴρ τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως· ἐξελέσθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπ' αὐτῷ γενομένους, εἰ μὴ καθάπερ τι πῦρ ἐπαφῆκεν αὐτῷ τὴν θαπανῶσάν τε καὶ ἀφανίζουσαν αὐτὸν ὄργην. Οὕτως ἐξέλειτο τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γενομένους, σέσωκε τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἐβρόύσατο τοὺς πεπλανημένους, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκάλεσε φῶς. Τάχα δὲ πυρὸς· καὶ ἀστραπῆς ἐμνημόνευσεν ὁ Δαυὶδ, ἤγουν φλογὸς καὶ φωτὸς· ἐπειδὴ διπλῆ τοῦ πυρὸς ἡ ἐνέργεια· οὐ γὰρ μόνον τὸ καλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ φωτίζειν ἔχει· καὶ τὸ μὲν φῶς τοῖς δικαίοις ἀποχαρίζεται, ἡ δὲ καύσις τοῖς παρανόμοις ἀφώριστα. Ταῦτα καὶ τῆς δευτέρας ἐπιφανείας τὰ θεοπνεύματα· ταῦτα καὶ Δανιὴλ ἐθεάσατο· Ποταμὸς, γὰρ φησι, πυρὸς εἴλεκεν ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ ὁ Κύριος εἶπεν, ὡς ἡ παρουσία αὐτοῦ ἔσται ὡς ἡ ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν φθάνουσα ὀστραπῆ. Τὸ μὲν πῦρ αὐτοῦ προπορεύσεται ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· τῶν δὲ εὐσεβῶν καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν χάριν ἀστραπαὶ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φωτὸς ἐκπεμπόμεναι ἀντὶ ἡλίου καταλάμψουσι τὴν οἰκουμένην. Εἰ γὰρ τότε ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ τῆριον διδασκαλίαν· πόθεν ἄλλοθεν φωτισθήσεται ὁ ρος φῶς αἰώνιον.

Προσκυρήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ· ἤκουσε καὶ εὐφράνθη ἡ Σιών, καὶ ἠγαλλιάσατο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἕνεκεν τῶν κριμάτων σου, Κύριε. Σιών μὲν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ ὑπάρχειν ἰστέον, θυγατέρας δὲ τῆς Ἰουδαίας τὰς ἀποστολικὰς ψυχὰς ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διελευσάσας· αἱ δὲ καὶ ἐπιπέτανται εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλίασεως, μανθάνουσαι περὶ τῶν κριμάτων τοῦ Κυρίου, τῶν τε τοῖς εἰδωλολάτραις ἀποκειμένων τιμωρῶν, καὶ τῶν τοῖς ἔθνεσι τετηρημένων ἐπαγγελιών. Εἰκότως δὲ χαίρουσιν ὅτε αὐτῷ ἀνασταίμεναι, καὶ ἐλπίζουσαι τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας καταξωθήσεται. Ὅτι σὺ εἰ Κύριος ὁ Ὑψίστος ἐπὶ πάντων τὴν γῆν, σφόδρα ὑπερυψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς. Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, μωρεῖτε ποτηρόν· φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν δούλων αὐτοῦ, ἐκ χειρὸς ἀμαρ-

listas, qui instar luminis orbem terrarum illustrarunt : quibus etiam Christus dixit, *Vos estis lux mundi* ⁶⁰. Nam vera lux est ipse Filius, qui omnem creaturam rationabilem illuminat. Quia vero lucis illius participes fuerunt secundum illud, *Carbones succensi sunt ab eo* ⁶¹, ideo lux sunt hujus mundi. Hi itaque veluti fulgura facti sunt, totam ubique terram percurrentes, ac divinam spiritualemque lucem initiatorum cordibus immittunt. Ignem porro Psalmista dicit, non hunc sensibilem, neque flammam illam quæ sub aspectum cadit ; sed divinam quamdam virtutem inexpugnabilem, cui non obsisti, quæ non effugi potest, quæ ignis instar hostes suos devorat. Hi autem erant, præ aliis perniciosi dæmones, et gregis eorum præfectus, quem Sælvalor cum aliis combussit. Neque alias poterant qui in terra illi subjecti erant liberari, nisi ceu ignem quempiam consumptricem ad perniciem et destructionem, iram suam immisisset in illum. Sic ille liberavit eos qui subditi fuerant, captivos eripuit, errantes reduxit, et in veritatis lucem evocavit. Fortasse vero ignis et fulguris meminit David, videlicet flammæ et lucis ; quia duplex igni efficacia inest : non enim urendi solum, sed etiam illuminandi vim habet ; ac lucem quidem iustis impertit, combustio autem iniquis reservatur. Hæc sunt secundi adventus vaticinia : hæc Daniel vidit, nam ait, *Fluvius igneus trahebat in conspectu ejus* ⁶² ; et Dominus dicit, adventum suum, ut fulgur ab oriente ad occidentem pertingens, futurum esse ⁶³. Ignis quidem ejus præcedet inimicorum causa ; amicorum vero ac religiosorum hominum gratia, fulgura a luce ejus emissa loco solis orbem illustrabunt. Si enim tunc *sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo* ⁶⁴, secundum Sælvaloris doctrinam ; unde alias mundus illuminabitur, nisi ex ipso ? quandoquidem est ipse Dominus lux æterna.

ἀστέρες πεισοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὴν σωκόςμος εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ· Ἐπειδήπεο ἐστὶν αὐτὸς ὁ Κύ-

VERS. 8-12. *Adorate eum omnes angeli ejus : audit et lætata est Sion, et exsultaverunt filie Judææ propter judicia tua, Domine.* Sion quidem Ecclesiam Christi esse sciendum est ; filias vero Judææ, apostolicas animas ex Judæorum gente oriundas : quæ sane impletæ sunt gaudio et exultatione ; cum de judiciis Domini audierunt, deque suppliciis, quæ idolorum cultoribus reposita sunt, necnon de promissis, quæ gentibus reservantur. Et merito quidem gaudent, utpote ipsi addictæ, ac sperantes se glorioso ejus adventu dignandos esse. *Quoniam tu es Dominus altissimus super omnem terram, nimis exaltatus es super omnes deos. Qui diligitis Dominum, odite malum : custodit Dominus animas sanctorum suorum, de manu peccatorum liberabit eos.* Si malum, inquit, aversati, sancti efficiamini ; tunc

⁶⁰ Matth. vi, 44. ⁶¹ Psal. cxvii, 9. ⁶² Dan. vii, 10. ⁶³ Matth. xxiv, 27. ⁶⁴ ibid. 29.

vobis continget Dei præsidio muniri, atque a manu A diaboli liberari : is enim proprie peccator dicitur. Modus itaque dilectionis erga Dominum est odisse mala ; merces autem illius est, ipsum in vitæ præsidium obtinere, atque insurgentibus inimicis superiorem evadere. Viden' quanta pro Dei dilectione accipimus? Sancti vero efflicimur, cum ipsi addicti sumus, atque Deum custodem magni illius prædii, animæ scilicet nostræ, nanciscimur; ita ut non ultra sub manu et potestate inimici maneamus, nam *Lux orta est justo, et rectis corde lætitia. Lætanini, justi, in Domino, et confitemini memoriæ sanctificationis ejus.*
εὐφροσύνη. Εὐφράνθητε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐξομολογήσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγνωσύνης αὐτοῦ.

PSALMUS IPSI DAVID XCVII.

VERS. 1. *Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.* Hic item psalmus eidem sententiæ insistit: nam utrumque Salvatoris adventum vaticinatur, sed multo magis de secundo edisserit. Jure autem canticum novum Deo offerre præcipit, quia pristinæ rerum mutationem prædicat, prænuntiatque novum vitæ institutum. Etienim ea quæ a Deo universorum pro salute nostra peracta sunt, supernaturalia sane sunt ac stupenda. Servator quippe noster mundo adveniens, ac Dei gratia pro omnibus mortem degustans, ut tolleret peccatum mundi, ut ex sequentibus versiculis demonstrabitur, magnis et arcanis nos dignatus est mysteriis. *Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus.* Salvatorem esse dexteram et brachium Dei, jam pluribus ex dexteræ et brachii significatione commonstratum est. Dextera itaque Dei eos, qui ad beatitudinem erecti sunt, salvos ipsi custodit. Non enim omnis qui salvus est, Domino Deo servatur; sed solus et omnis ille qui secundum rectam rationem a malis et morbis liberatur, et veritatis cognitionem cum pietate assecutus est. Nam qui ex morbis et vulneribus servatur, non penitus Deo salvus est, maxime vero cum ignorat se a Deo incolumitate donatum. Sanctum porro Dei brachium est, non participatione sanctitatis; sed quia Spiritus sancti brachium est. Et fortasse dextera quidem, Dei vis operandi, quæ non alia quam Deus Verbum est, vocatur; quia dextere, id est, sancte, sapienter, inculcate, laudabiliter omnia efficit; brachium vero ob fortitudinem ac robur præstantissimum.

VERS. 2, 3. *Notum fecit Dominus Salvatore suum, in conspectu gentium revelavit justitiam suam. Recordatus est misericordiæ suæ Jacob, et veritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terræ Salvatore Dei nostri.* Olim Abrahamo pollicitus, in semine ipsius benedicendas esse omnes gentes, verborum veritatem per rerum eventum confirmavit: et misericordiam, quam se exhibiturum esse cum juramento promisit, ad rem deductam esse demonstravit. Hæc porro multum affinia videntur vaticiniis Isaïæ, per quem Pater Unigenito suo ait: *Dedit te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis*

ταλῶν ῥύσται αὐτούς. Εἰ ἀποστραφέντες, φησι, τὸ πονηρὸν οἱοὶ γένησθε, τότε δὴ συμβήσεται ὑμῖν καὶ τῆς φυλακῆς τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου ῥυσθῆναι χειρός· οὗτος γὰρ ὁ κυριῶς ἀμαρτωλός. Ὁ μὲν οὖν τρόπος τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης τὸ μισεῖν πονηρὰ· μισθός δὲ τούτου τὸ ἔχειν αὐτὸν φυλακὴν τῆς ζωῆς, καὶ κρείττω τῶν ἐπινοημάτων δυσμενῶν γίνεσθαι. Εἶδες ἤλικα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἀπολάβομεν; Γινόμεθα δὲ οἱοὶ ἀνακειμένοι αὐτῷ, καὶ φύλακα τὸν Θεὸν τοῦ μεγίστου κτήματος τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἔχομεν· ὥστε μὴ ὑπὸ τὴν χεῖρα καὶ τὴν ἐξουσίαν γενέσθαι τοῦ ἐχθροῦ· Φῶς γὰρ ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐξομολογήσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγνωσύνης αὐτοῦ.

B

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΖ΄.

Ἄσχετε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ὅτι θανατὰ ἐποίησεν. Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει διάνκιαν ἑκατέραν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν προθεσπέει, ἀλλὰ τὰ πλεονα περὶ τῆς δευτέρας διέξεισιν. Εἰκότως δὲ ἄσμα καινὸν κελεύει προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ· ἐπειδὴ τῶν προτέρων πραγμάτων κηρύττει μεταβολὴν, καὶ καινὴν πολιτείαν προαγορεύει. Ὑπερφυδὴ γὰρ καὶ παρόδοξα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων γενόμενα ἐπισητηρᾷ ἡμετέροις. Ὁ γὰρ Σωτὴρ, ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ καὶ χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντός γενοσάμενος θανάτου ἐπὶ τῷ ἔρει τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς διὰ τῶν ἐπιμένων δηλωθήσεται στίχων, τῶν μεγάλων καὶ ἀπόρητων ἡμᾶς κατηξίωσε μυστηρίων. *Ἔσωσε αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ.* Δεξιὰ καὶ βραχίον Θεοῦ διὰ πλειόνων ἀποδεδείκται ὁ Σωτὴρ εἶναι κατὰ τοῦ τῆς δεξιᾶς καὶ τοῦ βραχίονος κειμένου. Σώζει οὖν αὐτῷ τῷ Θεῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ τοὺς εἰς μακαριότητα ἠρμένους. Οὐ γὰρ πᾶς σωζόμενος Κυρίῳ τῷ Θεῷ σώζεται· ἀλλὰ μόνος καὶ πᾶς ὁ κακῶν καὶ παθῶν κατὰ τὸν ὄρθον λόγον ἀπαλλαττόμενος, καὶ τῆς ἀληθείας γῶσιν μετ' εὐσεβείας ἀνειληφώς. Ὁ γὰρ ἐκ νόσων καὶ τραυμάτων σωθεὶς οὐ πάντως Θεῷ σώζεται, μάλιστα ὅτε οὐκ ἐπίσταται ἐκ Θεοῦ τὴν ὑγίειν αὐτῷ δεδόσθαι. Ἄγιος δὲ ὁ βραχίον τοῦ Θεοῦ ἐστίν, οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγιότητος τυγχάνων, ἀλλ' ἀγίου Πνεύματος ὢν βραχίον. Καὶ τάχα δεξιὰ μὲν ἡ ενεργητικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις, οὐκ ἄλλη τοῦ Θεοῦ λόγου τυγχάνουσα, καλεῖται, διὰ τὸ δεξιῶς, τουτέστιν ἀγίως, σοφῶς, ἀμέμπτως, ἐπαινετῶς πάντα ποιεῖν· βραχίον δὲ διὰ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ὑπερβάλλον τῇ κραταύτῃ.

Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ Σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ ὀκνῷ Ἰσραὴλ. Εἶδονσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Πάλαι τὸν Ἀβραὰμ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐπαγγειλάμενος, τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως ἐπιστώσατο· καὶ ὁ δι' ὄρκου ἐπηγγελᾶτο παρέξειν ἔλεος, τοῦτο ἐδείξεν εἰς ἔργον ἐκθάν. Κομιδὴ δὲ ταῦτα ἔοικε τοῖς Ἡσαίου βεσπίσμασι, δι' οὗ ὁ Πατὴρ ἔφη πρὸς τὸν Μωυσῆν· *Ἔδωκά σε εἰς θιαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ*

εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ἄ-
 γάρ τοις θαυμασίοις πατριάρχαις καὶ τῷ Δαυὶδ ὑπ-
 ἔσχετο ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν κατὰ
 σάρκα τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ σωτηρίαν δι' αὐ-
 τοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξειν, διαθήκην ἐκέλευσε τὴν
 πρὸς τοὺς πατέρας γενομένην ἐπαγγελίαν. Γένος δὲ
 αὐτοῦ τὸν Ἰσραὴλ κέκληκεν· ἐπειδὴ ἐξ Ἰουδαίων
 κατὰ σάρκα Χριστός. Δέδωκά σε τοίνυν εἰς διαθήκην
 γένους, τουτέστιν, ὥστε πληρῶσαι τὰς πρὸς Ἰουδαίους
 γεγενημένας συνθήκας· ἀλλ' εἰς φῶς οὐκ ἔτι Ἰου-
 δαίων, ἀλλ' ἔθνων· οὗτοι γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῆς
 σωτηρίας μετέλαχον· ἐκεῖνοι δὲ τὸν ῥόφον τῆς ἀπι-
 στίας ἠγάπησαν. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἔφη Δαυὶδ·
 Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, ἤγουν τῷ
 Ἰσραὴλ, τουτέστι τὰς πρὸς ἐκείνους γεγενημένας
 ἐπαγγελίας ἐπλήρωσε, καὶ εἰς ἔργον ἤγαγε· διδὲ
 δοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ Σωτήριον τοῦ
 Θεοῦ ἡμῶν. Κηρυχθέντος γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου ἐν πάσῃ
 τῇ ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένη εἰς μαρτύριον
 πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κατὰ τὴν Χριστοῦ χρησιμοδίαν, εἶ-
 δον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς Χριστὸν, τὸ Σωτήριον
 τοῦ Θεοῦ.

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ, ἤσατε, καὶ
 ἀγαλλιῶσθε καὶ ψάλατε. Ψάλατε τῷ Κυρίῳ ἐν κι-
 θάρᾳ, ἐν κιθάρᾳ καὶ φωνῇ ψαλμοῦ, ἐν σάλπιγγιν
 ἐλαταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος κεράτινης. Ἀλαλά-
 ξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς.
 Κατὰ μὲν τὸ ῥητὸν, συνάψατε, φησί, τοῖς ὕμνοις καὶ
 ὄργανα ψαλμικά· κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, κιθάρᾳ ἢ πρα-
 κτικῇ· φωνῇ δὲ ψαλμοῦ ἢ θεωρίᾳ. Δοξάσατε ὢν,
 φησί, τὸν Κύριον διὰ πράξεως καὶ θεωρίας, καὶ πρὸς
 τὸν ψαλμὸν τὸν διὰ τοῦ ὄργανου πληττόμενον, ἤγουν
 τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετὴν, καὶ
 φωνῇ τὰς ἀδέτω ἢ περὶ τῶν πρακτικῶν θεωρίᾳ· κιθάρ-
 ραν γὰρ τὴν τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν
 λέγει. Καὶ τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἔστιν ἰδεῖν διηνεκῶς
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πληροῦμενον· τῇ γὰρ πνευματικῇ
 κιθάρᾳ τὴν θεῖαν ἀνακρουόμεθα μελωδίαν. Ποιοῦμεν
 δὲ καὶ ἡμεῖς λογικὰς κιθάρᾳς τὰ ἡμέτερα στόματα,
 καὶ χρώμεθα ἀντὶ μὲν χορδῶν τοῖς ὀδοῦσιν, ἀντὶ δὲ
 χαλκοῦ τοῖς χεῖλεσι· πληκτροῦ δὲ παντὸς ἡ γλῶσσα
 ὀξύτερον κινουμένη, τὴν ἐναρμόνιον ἀποτελεῖ τῶν
 κρουσμάτων ἡχὴν· κινεῖ δὲ τὴν γλῶτταν ὁ νοῦς, οἷόν
 τις μουσικὸς μετ' ἐπιστήμης ποιούμενος τὴν ταύτης
 μετάδοσιν. Αὕτη τῷ Θεῷ ἡ κιθάρᾳ τῆς ἀψύχου θουμη-
 ρεστέρᾳ. Καὶ μάρτυς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου βοῶν·
 Ἀπόστησον ἀπ' ἡμῶν ἡχοὺς ὠθῶν σου, καὶ φωνῆς
 ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. Ἐν σάλπιγγιν ἐλα-
 ταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος κεράτινης. Ἐλαταὶ λέγον-
 ται σάλπιγγες οἱ λόγοι τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν διὰ τὸ βεβασιανισμένον καὶ πετυρωμένον τῆς πί-
 στειως αὐτῶν· κεράτιναι δὲ διὰ τὸ πρακτικόν. Βοῶν
 γὰρ αἱ κεράτιναι σάλπιγγες· βοῶς δὲ ἐργατικὸν ζῶον.
 Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων δὲ φησιν ὁ Παῦλος· Μὴ τῶν
 βοῶν μέλει τῷ Κυρίῳ; ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει. Φο-
 ναὶ τοιγαροῦν τῶν ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἀποστόλων
 ἐλαταὶ ὀμοῦ καὶ κεράτιναι σάλπιγγες ἐτύχχανον. Κι-

in salutem usque ad ultimum terræ⁹³. Quia enim
 admirandis illis patriarchis et Davidi universorum
 Deus promiserat, se ex semine eorum Christum se-
 cundum carnem excitaturum, ac per illum salutem
 omnibus hominibus daturum esse; hujusmodi pol-
 licitationem patribus datam, testamentum vocavit.
 Ipsius autem genus Israellem vocavit; quia Christus
 secundum carnem ex Judæis est. Dedi te igitur
 in testamentum generis; id est, ut pacta cum Judæis
 inita impleantur; sed in lucem dedi te, non ultra
 Judæis, sed gentibus, per fidem enim hæ salutem
 nactæ sunt: illi vero infidelitatis caliginem dilexe-
 runt. Id ait hoc loco David: *Recordatus est mis-
 ricordiae suæ Jacob*, scilicet Israeli, id est, datas
 ipsis promissiones implevit, et ad rem deduxit:
 quare *viderunt omnes termini terræ Salutare Dei
 nostri*. Evangelio enim in omni terra, secundum
 Christi vaticinium, et in universo terrarum orbe in
 testimonium omnibus gentibus prædicato, viderunt
 omnes fines terræ Christum, Salutare Dei.

VERS. 4-6. *Jubilate Deo, omnis terra, cantate et
 exsultate et psallite. Psallite Domino in cithara, in
 cithara et voce psalmi, in tubis ductilibus, et voce
 tubæ corneæ. Jubilate in conspectu regis Domini,*
 et cætera. Ad verbum quidem, hymnis, ait, adjungite
 et instrumenta psalmica. Secundum anagogicum au-
 tem interpretandi modum, cithara est practica;
 vox vero psalmi, theoria. Domino itaque, ait, praxi
 et theoria laudem dicite: et præter psalmum instru-
 mento pulsatum, videlicet præter corporis actiones
 cum virtute editas, vox item canat, id est, agen-
 darum rerum theoria (sive speculatio) addatur: ci-
 tharam quippe vocat, corporis cum anima concen-
 tum. Hanc porro legem videre liceat assidue in ec-
 clesiis impleri: nam spirituali cithara divinam pul-
 samus melodiam. Imo etiam ora nostra citharas
 rationales efficiamus; et pro chordis, dentibus uti-
 mur; pro ære, labiis: quovis autem pleetro cele-
 rius agitata lingua, concinnum edit pulsationum
 sonum: mens autem linguam movet, ceu peritus
 quidam musicus scite ejus mutationem efficiens.
 Hæc cithara Deo gratior est, quam illa animi ex-
 clamans: *Averte a nobis sonum canticorum tuorum,*
 et vocem instrumentorum tuorum non audiam⁹⁴. *In
 tubis ductilibus, et voce tubæ corneæ.* Tubæ du-
 ciles dicuntur sermones apostolorum Servatoris
 nostri, ob probatam et igne examinatam eorum
 fidem; corneæ vero propter actiones. Bœum
 enim sunt tubæ corneæ: est autem bos ani-
 mal laboriosum. De apostolis vero ait Paulus:
*Nunquid de bobus cura est Domini*⁹⁵? vel pro-
 pter nos omnino hoc dicit. Voces itaque sacrarum
 Salvatoris apostolorum, ductiles simul et corneæ
 tubæ erant. Alio autem modo, citharam ne cuncteris-

⁹³ Isa. XLIX, 6. ⁹⁴ Amos v, 23. ⁹⁵ I Cor. IX, 9.

dicere universum Christi populum, ex diversis animabus, tanquam ex pluribus chordis, concinnatum, atque unicam orationem et gratiarum actionem Deo offerentem.

PSALMUS IPSI DAVID. XCVIII.

VERS. 1, 2. *Dominus regnavit, irascantur populi, qui sedet super cherubim, moveatur terra.* Hic psalmus apud Hebræos titulo caret: estque unus ex iis qui Christi regnum annuntiant. Cum enim nemo irasci se dicat quod Deus universorum in omnes regnum obtineat; de Christi tamen regno ait præsens sermo populos irasci, videlicet populos ex circumcissione et ex gentibus, qui in ipsum non credunt. Quis sit autem Dominus, mox declarat dicens: *Qui sedet super cherubim.* Mordet enim infideles, ipsisque dolet gentium pro salute studium: siquidem propheticas de regno ejus voces non intellexerunt. *Moveatur terra.* Dæmones enim, qui olim plurimum valebant, infirmati sunt; ita ut omnes eorum virtutes commotæ sint, et operationes cessaverint. Homines quoque terram incolentes, resipiscentes, paterni erroris perniciem agnoverunt, Deum Verbum sibi Dominum ascribentes. Imo vero qui in eum increduli fuerunt, vehementer commoti sunt, vi doctrinæ ejus concussi atque percussi. Illud autem, *qui sedet*, quasi homines alloquens ait. *Natura quippe incorporea incomprehensa et incircumscripita est.* *Dominus in Sion magnus, et excelsus super omnes populos.* Sion significat speculam; sic autem appellare divina Scriptura solet omne religiosum institutum, atque hoc modo indicantur illi qui cœlestia speculantur, qualis erat Apostolus qui ait: *Non speculantibus nobis terrena, sed cœlestia* *. Apud illos enim magnus est Dominus.

VERS. 3. *Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est.* Nunc quidem irascuntur populi adversus regnum Salvatoris nostri: erit porro tempus quo ipsi quoque nomini magno ejus confitebuntur, *quando omne genu flectetur caelestium, atque terrestrium, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus in gloria Patris* *. — VERS. 4. *Et honor regis judicium diligit.* Honor et virtus regis cum judicio, aliis quidem nomen ejus terribile, aliis vero sanctum merito efficit. Si enim qui legem ejus transgrediuntur, per ipsam transgressionem illum inhonorant; qui divinam legem exsequuntur, vice versa, per ejus executionem regem ipsum qui legem dedit honore afficiunt, judicium ejus diligentes: scientes justum esse judicium ejus, ac se divina præmia consecuturos esse, quia secundum voluntatem ejus pie et juste egerunt.

VERS. 5. *Tu parasiti directiones, judicium et justitiam in Jacob tu fecisti. Exaltate Dominum Deum nostrum, etc.* Nemo, inquit, existimet hic alium

θάραν δὲ ἄλλως μὴ θεῶν λέγειν τὸν σύμπαντα τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἐκ διαφόρων ψυχῶν ὡς ἐκ πλείονων χορδῶν ἡρμωσμένον, μίαν τε εὐχὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ ἀναπέμποντα.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. 138.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί, ὁ καθήμενος ἐπὶ χειρῶν, σαλευθήτω ἡ γῆ. Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς· εἷς δὲ καὶ αὐτὸς τυγχάνει τῶν εὐαγγελιζομένων τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. Ἐπεὶ μὲν γὰρ τῷ βασιλεύειν ἀπάντων τῶν ὄλων Θεὸν, οὐδένα ἄν τις ὀργίζεσθαι φαίη, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ φησὶν ὁ παρῶν λόγος ὀργίζεσθαι λαούς· φησὶ δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων ἀπιστοῦντας αὐτῷ. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Ὁ καθήμενος ὑπὲρ χειρῶν. Δάκνει γὰρ τοὺς ἀπίστους καὶ λυπεῖ ὁ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἔθνων ἕηλος· οὐ γὰρ συνῆκαν τὰς περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ προφητικὰς φωνάς· Σαλευθήτω ἡ γῆ. Οἱ τε γὰρ πάλοι πολλὰ δυνάμενοι δαίμονες, ἐξηρθένησαν, ὡς πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις σαλευθῆναι, καὶ παυσθῆναι τὰς ἐνεργείας· οἱ τε τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι, μεταβαλόντες, τῆς πατρῴας πλάνης τὴν βλεθρον ἐπέγνωσαν, τὸν Θεὸν Λόγον αὐτῶν Κύριον ἐπιγραψάμενοι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπιστοῦντες αὐτῷ, μεγάλως ἐσαλευθήσαν, κινούμενοι καὶ καταπιητόμενοι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Τὸ δὲ, καθήμενος, ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαλεγόμενος εἶρηκεν. Ἡ γὰρ ἀσώματος φύσις ἀπερίληπτος καὶ ἀπερίγραφος. Κύριος ἐν Σιών μέγας, καὶ ὑψηλὸς ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. Σιών ἐρμηνεύεται σκοπευτήριον· οὕτω δὲ ὀνομάζειν ἔθος τὴν θείαν Γραφὴν πᾶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα, τῶν τὰ ἐπουράνια σκοποῦντων τούτων δηλουμένων τὸν τρόπον ὁποῖος ἦν λέγων ὁ Ἀπόστολος· Σκοποῦντων ἡμῶν οὐ τὰ ἐπίγεια, ἀλλὰ τὰ ἐπουράνια. Παρὰ τούτοις οὖν μέγας ἐστὶν ὁ Κύριος.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματι σου τῷ μεγάλῳ, ὅτι φοβερὸν καὶ ἅγιόν ἐστι. Νῦν μὲν ὀργίζονται λαοὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βασιλείᾳ· ἔσται δὲ τις καιρὸς ἐν ᾧ καὶ αὐτοὶ ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τῷ μεγάλῳ, Ὅτε πᾶν γόνυ ἀμύξει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν Πατρὸς. Καὶ τιμὴ βυσσιλέως κρῖσιν ἀγαπᾷ. Ἡ τοῦ βασιλέως τιμὴ τε καὶ ἀρετὴ εἰκότως μετὰ κρείσσους τοῖς μὲν ἐπιφοβὸν ποιεῖται τὸ ἄνομα αὐτοῦ, τοῖς δὲ ἅγιον. Εἰ γὰρ οἱ παραβαίνοντες αὐτοῦ τὸν νόμον, δι' αὐτοῦ τοῦ παραβαίνειν ἀτιμάζουσιν αὐτόν· οἱ κατορθοῦντες τὸν θεῖον νόμον δι' αὐτοῦ τοῦ ἐνεργεῖν κατὰ ταῦτον τιμῶσι τὸν νομοθετήσαντα αὐτὸν βασιλέα, ἀγαπῶντες τὴν παρ' αὐτοῦ κρῖσιν, ἐπιστάμενοι δίκαιον τὸ κρῖμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι τεύξονται θεῶν ἀμοιβῶν, κατὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ, εὐσεβῶς καὶ δικαίως πολιτευσάμενοι.

Σὺ ἠτοίμασας εὐθὺτητα, κρῖσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Μηδαίς, φησὶ, νομίζοντες

* II Cor. iv, 18. * Philipp. ii, 10, 11.

ἕτερον εἶναι τὸν ἐνταῦθα δοξολογούμενον Κύριον τοῦ Θεοῦ τοῦ νομοθετήσαντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Σὺ γάρ, φησὶ, Κύριε, οὗ τὴν βασιλείαν θεσπίζομεν, αὐτὸς ὢν τυγχάνεις, ὁ καὶ τῷ ἐκ περιτομῆς λαῷ κρίσιν καὶ δικαιοσύνην διαταξάμενος κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς νομοθεσίαν, δικαίωμα καὶ κρίματα περιέχουσαν. Σὺ δὲ αὐτὸς καὶ εὐθύτητας ἡτοίμασας κατὰ τὸν τῆς ἀναποδόσεως καιρὸν ἀποδοθησάμενας τοῖς φυλάττουσι τὴν κρίσιν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπισκοποῦσιν αὐτοῦ. Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν, ἐν στήλῃ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. Ἐφύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὰ προστάγματα ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Τὸ, *Εἰ ἐπιστεύσατε Μωϋσῆ, ἐπιστεύσατε ἂν ἔμοι*· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε, τῆς οὖν αὐτῆς ἔχεται διανοίας καὶ τὰ προκείμενα. Τοῦτον γὰρ τὸν Κύριον, καὶ οὐχ ἕτερον, φησὶ, τὸν ἐν τῷ παρόντι θεολογούμενον, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, καὶ εἰ τις ἕτερος, εἴτε προφητῶν, εἴτε ἱερέων, ἐπεκαλοῦντο. Καὶ οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ νῦν ἐπὶ πάντας τοὺς λαοὺς ὑψηλὸς ὑπάρχων, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δοξαζόμενος, ὁ κάκεινων εἰσακούων καὶ λαλῶν αὐτοῖς ἐν στήλῃ νεφέλης. Οὐκ ἄλλως δὲ τῆς τοσαύτης ἀξίας ἔτυχον οἱ δηλωθέντες, εἰ μὴ ὅτι ἐφύλαττον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὸ πρόσταγμα ὃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἡμῖν διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ αὐτὸς προστάγματα καὶ ἐντολάς, καὶ μαρτύρια ἔδωκεν, ἅπερ εἰ φυλάττοιμεν, τῶν Ἰσων καὶ αὐτοὶ καταξίωθῶμεθα.

Κύριε Θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες αὐτῶν, σὺ εὐλόγητος ἔγινου αὐτοῖς, καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. Σὺ, φησὶ, ὁ ἡμέτερος Κύριος καὶ Θεός, ὁ τῶν ἔθνων βασιλεὺς, ὁ ὑψ' ἡμῶν κηρυττόμενος, αὐτὸς ἦσθα ὁ καὶ τῶν ἀμφὶ Μωϋσέα καὶ Ἀαρὼν ὑπακούων, καὶ τῆς τοσαύτης ἐκεῖνοις μεταδίδους παρῆρησίας, ἰλεουμένοις σε ὑπὲρ τοῦ παροργίζοντος λαοῦ, καὶ πολλῆς αὐτοῖς ἀξιών εὐμενείας. Εἰ γὰρ καὶ τισιν ἀσθενεῖαι περιέπιπτον ὡς ἄνθρωποι, ὡς Μωϋσῆς ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ ὕδατος, καὶ Ἀαρὼν ἐπὶ τῇ μοσχοποιᾷ, σὺ, ὡς παναγάθου πατρὸς πανάγαθος υἱός, ὡς αὐτοῖς ἐγίνου, συγγνώμην νέμων τῇ θνητῇ ἀσθενείᾳ. *Καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν.* Εἰ καὶ ἔδοξάν τι, φησὶ, ἀμαρτάνειν ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπαίθευες αὐτοῖς ἐν οἷς παιδείας ἐδέοντο. Ἠλέγητο γὰρ ἐπὶ τοῦ μόσχου ἀμαρτήσας Ἀαρὼν, καὶ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἀντιλογίας.

Ἦψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. Μηδὲν ταπεινὸν, φησὶ, καὶ ἀνθρώπινον περὶ τοῦ Κυρίου φρονεῖτε· ἀλλ' ὑψοῦτε αὐτὸν ὑψηλὰ περὶ αὐτοῦ δοξάζοντες, καὶ τὸ προσῆκον αὐτῷ προσενέγκατε σέβας. Ὅρος δὲ ἅγιον πάλαι μὲν τὸ Σιών ἐκαλεῖτο, νῦν δὲ τῆς Θεογικῆς τὸ ὕψος· οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαίας καὶ Μιχαίας ἐθέσπισαν· *Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου*

dominum gloria celebrari. quam Deum qui legem dedit in deserto. Tu enim, inquit, Domine, cujus regnum vaticinamur, idem ipse es qui populo ex circumcissione iudicium et iustitiam præcepisti, secundum statutam ipsis legem, justificationes et iudicia complectentem. Tu autem ipse parasti directiones, retributionis tempore iis reddendas qui iudicium et iustitiam custodierint. — **VERS. 6, 7.** *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus. Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos, custodiebant testimonia ejus, et præcepta quæ dedit illis.* Illud, *Si crederetis Moysi, crederetis utique mihi, de me enim ille scripsit* ¹⁰, ejusdem sententiæ est atque illa quæ jam tractamus. Nam eundem, inquit, et non alium Dominum, qui jam Deus prædicatur, Moyses, Aaron et Samuel, ac si quis alius, sive prophetarum, sive sacerdotum, invocabant. Et hic erat ipsum Dei Verbum, jam apud omnes populos excelsum et apud universas gentes gloria affectum, quod illos olim exaudiebat, et in columna nubis loquebatur ad eos. Neque alio modo memorati viri tantam dignitatem nacti sunt, nisi quia testimonia ejus et præceptum, quod dedit illis, custodiebant. Sic itaque ille per Novum Testamentum præcepta et mandata atque testimonia nobis dedit, quæ si custodiamus, paria et ipsi obtinehimus

VERS. 8. *Domine Deus noster, tu exaudiebas eos, tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Tu, inquit, Dominus et Deus noster, omnium rex, qui a nobis prædicaris, ipse eras qui Moysen et Aaronem exaudiebas, ac tantam illis addebas fiduciam, cum te exacerbanti populo propitium redderent, quique illos multa benevolentia dignabare. Etiam si enim in quasdam infirmitates laberentur, utpote homines, quemadmodum Moyses in incredulitatem circa aquam, et Aaron in conflationem vituli; tu ut optimi patris optimus filius, propitius ipsis eras, ac mortali infirmitati veniam concedebas. *Et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Etiam si, inquit, utpote homines, in aliquo peccare viderentur, tu castigabas eos, cum castigatione opus erat. Nam de conflato vitulo Aaron redarguebatur, et Moyses apud aquam contradictionis.

VERS. 9. *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate in monte sancto ejus, quoniam sanctus Dominus Deus noster.* Nihil, inquit, humile et humanum de Domino sentite; sed excelsa de illo cogitantes ipsum exaltate, ipsique debitum exhibete cultum. Mons autem sanctus olim Sion vocabatur, nunc vero divinæ sublimitatis cognitionis; ita enim Isaias et Michæas vaticinati sunt: *Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini* ¹¹; id est, Dei

¹⁰ Joan. v, 46. ¹¹ Isa ii, 2; Mich. iv, 1.

cognitio aperta omnibus erit. Nam ipse quoque **A** Apostolus montem Sion spiritualem agnovit; ait quippe: *Accessistis ad montem Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem*¹. Jubemur itaque pro collata nobis a Deo cognitione ipsi adorationem offerre: qui Dominus noster est, quia nos servi ejus sumus; et Deus item est. utpote opifex. Atque ita spirituali more psalmum intelligamus.

PSALMUS IN CONFESIONEM. XCIX.

Vers. 2, 3. *Jubilare Domino, omnis terra.* Id est, gentes quæ in terra sunt: quæ his verbis ad pristinorum peccatorum confessionem evocantur, in quibus quando idolorum errori deditæ erant, volutabantur. Quamobrem psalmus inscriptus est *In confessionem. Servite Domino in lætitia*, ipsius jugo vos submitteentes. Perinde namque est servire ipsi, atque servire luci, et servire vitæ, veritati, justitiæ et sanctitati: hæc quippe omnia Dominus est. *Introite in conspectu ejus in exsultatione.* Si quis autem non serviat ipsi in lætitia, ne audeat conspectui ejus se sistere, illos pedibus ad Ecclesiam ejus accedens. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos, populus ejus et oves pascuæ ejus.* Cum enim noverimus ipsum Deum, ipsum Dominum esse, tunc per illam cognitionem in conspectum ejus ingressi, ipsum opificem nostrum esse constebimur. Quod enim non nos ipsi nos faciamus, etsi auctores videamur esse generationis liberorum, hinc palam est, quod ex patre et matre geniti Job et David, ambo tamen dicant: *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me*², ac Jeremiæ ipse Deus ait: *Antequam te formarem in utero, novi te*³. Nam uxorem, quæ errore ducta viro suo dicebat: *Aut da mihi liberos, sin minus, occide me*⁴, vir, cum sapiens esset, docte increpat his verbis: *Nunquid pro Deo ego tibi sum, qui privavit te fructu ventris*⁵? Etiam si enim patres videantur liberos procreare, at Deus illos efficit: ac ille quidem causa est, illi vero cooperantur, utpote qui jussui ejus primitus dato obsecundent. Quamobrem multi etsi liberos suscipere peroptent, non possunt tamen. Symmachus vero ait: *Ipse fecit nos, non existentes. Nos autem populus pascuæ ejus et oves manus illius.* His vero non dominatum modo suum; sed etiam providentiam suam indicavit: non solum enim Dominus noster est; sed etiam pastor cum sit, bona nobis pascua offert. *Nos autem populus ejus, utpote regis; oves autem ejus, utpote pastoris: populus sunt, qui meliores et rationabiliiores; oves autem, qui iis inferiores sunt, et irrationabiliorem ordinem obtinent, neque divinorum oraculorum periti sunt; secundum illud: Erravi sicut ovis quæ perii*⁶. Cæterum cum omnium Deus et conditor sit, omnia vocat, omnia sibi propria efficit. *Homines quippe et jumenta salvat Deus*⁷; illos quidem, ut populum suum; illa vero, ut oves manus suæ.

τούτεστιν ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις πᾶσι δῆλη γενήσεται. Οἷδε γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος νοητὸν ὄρος Σιών· Προσεληλύθατε γὰρ ὄρει Σιών καὶ πόλει Θεοῦ ὡς τὰς Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω. Προσετάγμεθα τοῖνυν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡμῖν ὑπὸ Θεοῦ γνώσιν προσφέρειν αὐτῷ προσκύνησιν· ὅς καὶ Κύριος ἡμῶν ἐστὶν ὡς δούλων, καὶ Θεὸς ὡς πλάστης. Ἄλλ' οὕτω μὲν κλειματικώτερον τὸν ψαλμὸν νοήσεταιμεν.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΙΣ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΝ. ΙΘ΄.

Ἀλαλιθάτε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. Τουτέστι τὴ ἐπὶ γῆς ἔθνη· καὶ διὰ τούτων κέκληται ἐπὶ ἐξομολόγησιν τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων, ἐν οἷς ἐκαλινοῦντο ὅτε τῇ εἰδωλολάτρῳ προσείχον πλάνη. Διὰ ἐπιγέγραπται ψαλμὸς Εἰς ἐξομολόγησιν. Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ, ὑποβαλόντες ἑαυτοὺς τῷ αὐτοῦ ζυγῷ. Ὅμοιον γὰρ ἐστὶ τὸ δουλεύειν αὐτῷ τῷ δουλεύειν φωτὶ, καὶ δουλεύειν ζωῇ καὶ ἀληθείᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀγιασμῷ· πάντα γὰρ ταῦτα ἐστὶν ὁ Κύριος. Εἰσεέλθετε ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. Εἰ δέ τις μὴ δουλεύει αὐτῷ ἐν εὐφροσύνῃ, μὴ τολμάτω παριέναι ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐπίπτους ποτὶ παραβάλλον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Γνωστε ὅτι Κύριος αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός· αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς, λαὸς αὐτοῦ καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ γινώμεν ὅτι αὐτὸς Θεός ἐστὶν, αὐτὸς ὁ Κύριος, τὸ τριηκάδε αὐτοῦ τοῦ γινώσκειν ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσεληλυθότες, καὶ ποιητὴν ἑαυτῶν ὁμολογήσομεν αὐτόν. Ὅτι δὲ οὐχ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ποιοῦμεν, κἄν αἰτιοὶ δοκῶμεν τυγχάνειν τῆς τῶν πατέρων γενέσεως, δῆλον ἐντεῦθεν· ἐκ πατρὸς γὰρ καὶ μητρὸς γινόμενοι Ἰωδ καὶ Δαυὶδ, φασὶν ἐκάτερα, Αἱ χεῖρές σου ἐποίησαν με καὶ ἔπλασαν με· καὶ πρὸς Ἱερεμίαν αὐτὸς ὁ Θεός, Πρὸ τοῦ με πλασθῆναι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε. Τῇ γούν ἐσφαλμένοι; λεγούσῃ τῷ ἀνδρὶ, Ἡ δόξ μοι τέκνα, εἰ δὲ μὴ, ἀόκτεινόν με, σοφὸς ὢν ὁ ἀνὴρ, δογματικῶς ἐπιτιμῆ, Μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοι εἰμι ἐγὼ, ὅς ἐστέρησέ σε καρπὸν κοιλίας; Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσιν οἱ πατέρες ποιεῖν τὰ τέκνα, ἀλλ' οὖν ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ αἰκίος, οἱ δὲ συναίτιοι, ὡς τῷ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ διακονοῦντες προστάγματι. Διὰ τοῦτο πολλοὶ, καίτοι ἐπιθυμοῦντες παιδοποιεῖν, οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Σύμμαχ; φησὶν, Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς οὐκ ὄντας· ἡμεῖς δὲ λαὸς νομῆς αὐτοῦ καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Διὰ τούτων οὐ μόνον τὴν δεσποτείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐγκώρισεν· οὐ μόνον γὰρ ἡμῶν δεσπότης ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν, τὴν ἀγαθὴν ἡμῶν προσφέρειν νομῆν. Ἡμεῖς δὲ λαὸς αὐτοῦ, ὡς βασιλείως, πρόβατα δὲ ὡς ποιμένος· λαὸς οἱ κρείττους καὶ λογικώτεροι· πρόβατα οἱ ὑποδεηκότες, καὶ τὴν ἀλογώτεραν τάξιν ἐπέχοντες, καὶ μὴ ἐν πείρᾳ τῶν θείων ὄντες λογίω· κατὰ τὸ, Ἐπλαστήθη ὡς πρόβατον ἀπολωλός. Πλὴν ἀλλὰ πάντων Θεὸς ὢν καὶ ποιητὴς, πάντα καλεῖ καὶ ἐξοικειοῦται. Ἀρθρώπους γὰρ καὶ κτήνη σώζει ὁ Θεός· τοὺς μὲν, ὡς λαὸν αὐτοῦ, τὰ δὲ, ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ.

¹ Hebr. xii, 22. ² Psal. cxviii, 73; Job viii, 40. ³ Jerem. i, 5. ⁴ Gen. xxx, 1. Vulg., *aliqum̄ maior.* ⁵ *ibid.* 2. ⁶ Psal. cxviii 176. ⁷ Psal. xxxv, 7.

Εισέλθετε εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ ἐν ἑξομολογήσει, εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ ἐν ὕμνοις. Μνημονεύετε, φησὶ, τῶν κακῶν, ἐν οἷς πρῶτον ἐξετάζεσθε, ὅτε μακρὰν ἐτυγχάνετε τοῦ Κυρίου ὑφ' ἐτέροις δεσπότηαις πονηροῖς ἀγόμενοι. Διὸ ὡς περιβρῶντηρῶν χρώμενοι τῇ τῶν προτέρων ἀσεβημάτων ὁμολογίᾳ εἰσῆτε εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ θαρβρόντες· ὅτι μετὰ τὰς πύλας, τουτέστι μετὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πρώτας εἰσοδοῦς τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας, εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ τὰς αὐλὰς παρελθόντες, οὐκέτι χρῆσεσθε τῇ ἑξομολογήσει, ἀλλ' ὕμνοις λοιπὸν τοῖς εἰς αὐτὸν σχολάσετε. Ὅσπερ μέντοι εἰσιέναι δεῖ πρότερον εἰς τὰς πύλας, εἶτα εἰς τὰς αὐλὰς, οὕτως ἑξομολογεῖσθαι πρότερον χρὴ τὰ ἀμαρτήματα, εἶτα ὕμνεῖν τὸν Θεόν, ἵνα, τῇ ἑξομολογήσει καθαρθείσης τῆς γλώττης, καθαρὸς ὁ ὕμνος προσενεχθῆι. *Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἕως γενεῶν καὶ γενεῶν ἡ ἀλήθειαι αὐτοῦ.* Δίκαιον, φησὶν, εὐχαριστεῖν καὶ ὕμνεῖν τὸν ἀβρήτην φιλανθρωπικῶν χρώμενον, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ὑποσχέσεσιν ἐπιτιθέντα τὸ πέρας. Ἄ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν προγόνων ὑπέαχετο γενεᾶς, ταῦτα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πεπληρωκε, καὶ ἦν ἐπιγγεῖλωτο σωτηρίαν, ἀληθῶς ἐδωρήσατο· καὶ οὐ παύσεται ποτε ἢ εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένη εὐεργεσία, ἥτις ἐστὶν ἀλήθεια, κατὰ τὸ, *Ἐμνήσθη διαθήκης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα· ἢ τὸ, Ἐξομολογεῖσθε, ἀντὶ τοῦ, Ὁς ἰατρῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦτε τραύματα δι' ἑξομολογήσεως.* Θαρβρόντες δὲ τοῦτο πράττετε, δόγμα ἀληθὲς περὶ αὐτοῦ μαθόντες, ὅτι ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός, καὶ κατὰ πᾶσαν γενεάν ἀληθείας γέμουσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. Ρ'.

Ἐλεος καὶ κρίσιν ἕσομαι σοι, Κύριε· ψαλῶ καὶ συνήσω ἐν ὁδῷ ἀμώμου, πότε ἤξεις πρὸς μέ; Ἦτοι τὸν σὸν ἔλεον καὶ τὴν σὴν κρίσιν ἕσομαι, τὸν τρόπον διεξιὼν καθ' ὃν πέφυκας, οὐ πρῶτον κρίνειν, ἔπειτα ἐλεεῖν· ἀλλὰ πρῶτον ἐλεεῖν, ἔπειτα κρίνειν, καὶ μετὰ φιλανθρωπίας καὶ ἐλέους ποιεῖσθαι τὰς ἀποφάσεις. Ἦ ἐγὼ αὐτός, ἔλεος ποιῶν καὶ κρίσιν ἐπὶ τοῖς πλησίον, θαρβῶ παρῖναί ἐπὶ τῷ ἕδειν σοὶ καὶ ψάλλειν. Συνεῖς γοῦν ὅπως χρὴ τοῦτο ποιεῖν, τὰς ἑμαυτοῦ ὁδοὺς ἀμώμους καὶ ἀμέμπτους φυλάττω, πεπεισμένος τοῦτον τὸν τρόπον ἀρεσκόντως σοὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν ψάλλειν. Λοιπὸν οὖν ἦκα πρὸς μέ, ὦ Κύριε, ἔτοιμον εὐρήσων παρ' ἐμοὶ μονήν· ἐπειδὴ περ πάντα μοι τὰ καλὰ παρεσκευάσται, περιμένοντι πότε ἤξεις πρὸς μέ. *Διεπορευόμην ἐν ἀκακίᾳ καρδίας μου, ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου. Οὐ προσθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν πρᾶγμα πυρᾶνομον· ποιῶντας παραβάσεις ἐμίσησα.* Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων σχηματιζόμενοι κατὰ τὰς ἀγορὰς σεμνοὶ φαίνονται καὶ ἐπεικτεῖς· ἐν δὲ ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, οὐκέτι κρύπτοντες τὸν ἑαυτῶν τρόπον, ἐλέγχονται φαῦλοί τινες ὄντες· ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐν ἀκακίᾳ καρδίας μου ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου ἐπορευόμην, οὐκ ἔχων ἔσωθεν ἐκ τῆς καρδίας μου ἐξίνοντας διαλογισμοὺς πονηροῦς. Οὐδέποτε γοῦν κατὰ προαίρεσίν τι ἥμαρτον·

VERS. 4. Introite portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis. Commemorate, inquit, mala, in quibus prius versabamini, quando ab aliis pravis dominis abducti, procul a Domino agebatis. Quare pristinarum impietatum confessione, seu aspergillo usi, ingredimini portas ejus cum fiducia: quia secundum portas, id est, post principia et primos servitutis Dei ingressus, in interiora et in atria transeuntes, non ultra confessione utemini, sed hymnis deinceps ipsi vacaturi estis. Quemadmodum enim primo in portas, deinde in aulas ingredi opus est, ita primo peccata confiteri oportet, postea vero Deum hymnis celebrare, ut, lingua per confessionem purgata, purus hymnus offeratur. — *VERS. 5. Confitemini illi. Laudate nomen ejus, quoniam suavis est Dominus, quoniam in aeternum misericordia ejus, et usque in generationem et generationem veritas ejus.* Consentaneum est, inquit, gratias agere, ac eum hymnis celebrare qui ineffabili erga homines clementia est usus, et qui bonis suis pollicitationibus terminum posuit. Nam quæ in proavorum generatione promiserat, ea ævo nostro implevit; et quam pollicitus erat salutem, eam vere impertit; neque ullus finis futurus est ejus erga nos beneficii, quod est veritas, secundum illud: *Recordatus est testamenti sui in aesculum;* aut illud, *Confitemini,* sic accipiendum est, Tanquam medico animæ vulnera ipsi per confessionem detegite. Confidenter autem id agite, bona de ipso doctrina imbuti: quoniam bonus est et multæ misericordiæ et verax, et in omni generatione sermones ejus veritatis pleni sunt.

PSALMUS IPSI DAVID. C.

VERS. 2, 3. Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine: psallam et intelligam in via immaculata, quando venies ad me? Id est, misericordiam tuam et judicium tuum cantabo, modum explicans quo soles, non primum judicare, deinde misereri; sed primum misereri, postea judicare, ac cum clementia et misericordia sententiam ferre. Quare ego ipse, cum misericordiam et judicium erga proximum exerceam, audeo accedere ad canendum et psallendum tibi. Gnarus itaque quo pacto id peragere opus sit, vias meas inculpatas et immaculatas custodio, persuasum habens hoc modo me tibi placiturum per bona opera psallendo. In posterum igitur, o Domine, ad me venias, paratam apud me mansionem reperturus: quandoquidem omnia apud me bona parata sunt, exspectantem quando venies ad me. Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meæ: non proponebam ante oculos rem injustam, facientes prævaricationes odivi. Plerique ex hominibus ementita specie in foro graves et probi videntur esse; domi vero, non occultatis moribus, improbi esse deprehenduntur. Ego vero, inquit, perambulavi in innocentia cordis mei, in medio domus meæ, nullas in me habens cogitationes malas ex corde procedentes. Nunquam enim ex affectu

peccabam : sed si quid mihi humanitus acciderit, A ei δὲ καὶ τι συνέθη ἀνθρώπινον, ἀλλ' οὐ προθεμεννο μου τοῦτο ἐγένετο.

Vers. 4. *Non adhæsit mihi cor pravum.* Diaboli consilia, utpote quæ rectum nihil habeant, prava sane et perversa sunt, quæ nunquam, ait, in corde admisi : gnarus vero, eum qui adhæret justo justum fore, omnem perversum me contingere ac mihi adhærere abnebam. Nam rectum curvo coaptari nequit, utpote quod quadrare nequeat. *Declinante a me maligno non cognoscebam.* Vir perfectus, qui cor perversum non habet in quod possit malignus operari, Deo repletur ; ita ut malignus, cum locum apud eum non reperiat, declinet ab eo : declinante autem illo, inquit, non cognoscebam, quia præsentix ejus sensu destitutus eram, qui nec de illo cogitabam, nec opus cum illo habebam. Hæc porro intelliges quoque de homine maligno, quia nec cum accederet, nec cum discederet, sentiebam, ita pestiferos homines vilipendebam, ac non nosse simulabam : nec enim dignabar amicus eorum esse. Num quia superbus es ? Nequaquam, ait ; sed sciens illud, *Corrumpunt mores bonos colloquia prava*⁹, cum malis societatem non inibam.

Vers. 5. *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer.* Cum hominem, inquit, tum cogitationem mihi aliquid mali contra quempiam suggerentem, ex corde pellebam ut canem clam mordentem. Nam vir probus, qui in omnibus fidenter agere solet, sicut ea quæ clam aguntur, utpote confusione digna, aversatur ; ita secreto contra quempiam vel dicere aliquid vel audire non sustinet : nam id improbi et illiberalis esset : nec ejusmodi res periculo vacat, cum Scriptura dicat : *Ne ames aetrahere, ne de medio tollaris*⁹ ; et, *Nolite detrahere invicem, fratres, ne sub judicium cadatis*¹⁰. Quid sit detrahere, quasi exemplo declarandum est : non enim, de aliquo clam obloqui quoque modo, illud est detrahere. Plerumque enim de aliquo tunc absente male loquimur, non quod detrahere ipsi velimus, sed dolentes quod is fortasse improbus sit : atque hæc narrare studemus iis, qui perinde atque nos ex dilectionis affectu de illo curant et solliciti sunt. Qui igitur sic contra absentem loquitur, nequaquam, maledicus est : (nam maledicus non ita agit), sed D cum voluptate contra quemdam loquitur, non moleste ferens quod ille talia patrarit ; sed de ea re lætatur. Ejus namque gesta malevolis recenset, qui ea reterege et renuntiare possunt aliis bene multis. Quid sibi vult autem illud quod adjicitur, *secreto*, cum palam sit quamlibet obtrectationem secreto fieri ? Vel id dicit quod agitur ; aut ita distinguendum est : obtrectatorum quosdam contra præsentem coram obloqui ; hi porro conviciatores et contumeliosi assueti more vocantur ; sed tamen quia contra quempiam loquuntur, detractores fuerint ; alii vero clam et absentibus iis, quibus male-

ὄκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή. Τὰ τοῦ διαβόλου βουλευµατα, ἅτε µηδὲν εὐθὺς ἔχοντα, σκαµβά τέ ἐστι καὶ διεστραµµένα, ἅπερ οὐδέποτε ἐν τῇ καρδίᾳ εἰσδέδεγµαι, φησὶν· εἰδὼς δὲ, ὅτι ὁ κολλώμενος δικαίω δίκαιος ἔσται, πάντα διάστροφον ἄνδρα παρητούµην συνάπτεισθαί μοι καὶ κολλᾶσθαί μοι. Τὸ γὰρ εὐθὺ τῷ στρεβλῷ συναφθῆναι οὐ δύναται ὡς ἀνάρµοστον. Ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ ποτηροῦ οὐκ ἐγίνωσκον. Ὁ τέλειος, καρδίαν σκαµβὴν οὐκ ἔχων, εἰς ἣν ἐνεργεῖν ὁ ποτηρὸς δύναται, τοῦ Θεοῦ πεπλήρωται· ὥστε τὸν ποτηρὸν, µη ἔχοντα τόπον παρ' αὐτῷ, ἐκκλίνειν ἀπ' αὐτοῦ· ἐκκλίνοντος δὲ, φησὶν, οὐκ ἐγίνωσκον· τῷ µη αἰσθησὶν παρουσίας αὐτοῦ ἐσχηκέναι· οὐ γὰρ ἐνθύµηµα ἢ ἔργον τῶν αὐτοῦ ἔσχον παρ' ἐμοῦ. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ περὶ ἀνθρώπου ποτηροῦ, ὅτι οὐδ' ὅτε προσῆλθεν, οὐδ' ὅτε ἀνεχώρει αἰσθησὶν ἐλάµβανον, οὕτως ἐν οὐδενὶ µέρει ἐπιούµην· τοὺς λοιποὺς, καὶ οὐδὲν εἰδέναι προεπιούµην· οὐ γὰρ ἤξιουν εἶναι φίλον αὐτῶν. Ἄρα ὡς ὑπερήφανος ; Οὐδαµῶς, φησὶν· ἀλλ' εἰδὼς, ὅτι *φθειρουσιν ἡθη χρηστὰ ὀµιλταί κακαί*, οὐ συνδιετιθέµην τοῖς ποτηροῖς.

Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν κλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον. Καὶ ἀνθρωπον, φησὶ, καὶ λογισµὸν ὑποβάλλοντά τι ποτηρὸν μοι κατὰ τινος ἐξέβαλον ἐκ τῆς καρδίας μου, ὡς κύνα λαθροδέκτην. Ὁ γὰρ σπουδαῖος, ἐν παντί τῃ παρῆρησιαν ἔχειν ἀγαπῶν, ὡσπερ τὰ λάθρα δρώµενα τῷ αἰσχύνῃς εἶναι ἀξία, παραιτεῖται· οὕτω καὶ τὸ λέγειν ἢ ἀκούειν κατὰ τινος κρύβδην οὐκ ἀνέχεται· κακοφθούς γὰρ καὶ ἀνελευθέρου τὸ χρῆµα, ἐπήρητται δὲ κίνδυνος τῷ πράγματι, τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα µὴ ἐξαρθῆς*· καὶ, *Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοί, ἵνα µὴ ὑπὸ κρίσειν πέσητε*. Τί δὲ ἐστὶ τὸ καταλαλεῖν ὡς ἐν τύπῃ παραδοτέον· οὐ γὰρ τὸ ὅπως οὖν λέγειν περὶ τινος καὶ λάθρα ἐκεῖνου καταλαλεῖν ἐστὶ· πολλὰκις γοῦν ἀγορεύοµέν τινα κακῶς ἀπόντα, οὐ καταλαλεῖν αὐτοῦ βουλόµενοι, ἀλλὰ λυπούµενοι διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσως φαῦλον· πειρώµεθα δὲ λέγειν τὰ περὶ αὐτοῦ τοῖς ὡσαύτως ἡµῖν κηδοµένοις αὐτοῦ καὶ φροντιζουσιν ἀπὸ διαθέσεως φιλικῆς. Ὁ οὖν οὕτω λέγων κατὰ ἀπόντος, οὐ κατάλαός ἐστιν· ἀλλὰ σπουδῆν ἔχει σὺν ἡδονῇ κατ' ἐκεῖνου λέγειν, οὐκ ἀχθόµενος ἐπὶ τῷ τοιαῦτα ἐκεῖνὸν πεποιθέναι, ἀλλὰ καὶ χαίρων. Λέγει γοῦν ἐκεῖνοις τὰ περὶ αὐτοῦ τοῖς µισοῦσιν αὐτὸν, καὶ φανερώσαι δυναµένους δι' ἐπαγγελίας ἐτέροις πλείοσι τὰ περὶ αὐτοῦ. Τί δὲ βούλεται προσκεῖµενον τὸ, *λάθρα*, φανεροῦ ὄντος, ὅτι πᾶσα κατηγορία λάθρα γίνεται ; Ἡ αὐτὸ λέγει τὸ ὄν, ἢ διαρετέον οὕτω, ὅτι τῶν κατηγορούντων τινὰς, οἱ μὲν κατὰ πρόσωπον παρόντας κατηγοροῦσι, λοιδοροὶ δὲ ὕψτοι καὶ ὑβρισταὶ συνήθως καλοῦνται· ὁµως οὖν τῷ κατὰ τινος λέγειν κατάλαλοι ἂν εἶεν· οἱ δὲ λάθρα καὶ ἀπόντων τῶν κατηγορουµένων λέγουσι κατ' αὐτῶν. Τὸν ταύτην

⁹ I Cor. xv, 33. · ¹⁰ Prov. xx, 13, sec. LXX.

¹⁰ Jac. iv, 11.

ὄν ἔχοντα τὴν τάξιν ἐκδιώκειν ὁ ἅγιος λέγει, οὐ τοὺς εἰς πρόσωπον διαλοιδουρούμενους. Ἐκείνος γὰρ καθ' οὐ αἰ βλασφημία ἢ παρὼν ἀπολογῆσεται, ἢ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ τῷ τοιοῦτος εἶναι, αἰσχυνθήσεται. Δυνατὸν ἀντιδιαστῆλαι τὴν λάθρα γινομένην καταλαλιάν πρὸς τὴν ἐπὶ κριτῶν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ αὕτη τῷ γένοι καταλαλιὰ, ἀλλ' οὐ λάθρα γινομένη. Καρπὸς μὲν οὖν διανοίας ἀγιοπρεποῦς τὸ παραιτεῖσθαι τοὺς πονηροῦς· ἐσχάτης δὲ πονηρίας ἀπόδειξις τὸ καταλαλεῖν ἀδελφοῦ, καὶ ταῦτα λάθρα, ἀλλὰ μὴ εἰς πρόσωπον, ἵνα μὴ παρὼν ἀπολογῆσται ὁ κατηγορούμενος· ὡς ὁ γε ἐφ' ἡμῶν ἐτέρου καταλαλῶν, οὗτος οὐδὲ ἡμῶν καταλαλεῖν ἐφ' ἐτέρων ἀφέξεται. Ὅθεν χρῆ τὸν τοιοῦτον ὡς κοινὸν ἔχθρον εἰκότως ἐλαύνεσθαι, ὡς τὸν ἐν παραδείσῳ μιμούμενον δράκοντα, δε τοῦ Θεοῦ καταλαλήσας τὴν Ἐῶν ἠπάτησεν. Ἡμεῖς δὲ μῆτε λέγωμεν· κακῶς, καὶ τοῖς λέγουσιν ἀκοὴν μὴ παράσχωμεν. Ἀκοὴν δὲ, φησὶ, ματαίην μὴ παραδέξῃ· οὐκ εἶπε, μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ, μὴ παραδέξῃ. Διὸ καὶ ὁ Προφήτης, Ἐξεδίωκον, φησὶ, τὸν καταλαλοῦντα· οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἐπίστευον, ἢ, Οὐ παρεδεχόμεν τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀπὸπλαυον. Εἰπέ πρὸς τὸν καταλαλοῦντα, Ἔχεις ἐπαινέσαι τινὰ, ἀνοίγω τὰς ἀκοάς, ἵνα δέξωμαι τὰ μύρα· κακῶς θέλεις εἶπειν, ἀποφράττω τὴν εἰσοδὸν τοῖς ῥήμασιν· οὐ γὰρ ἀνέχομαι κόπρον καὶ βόρβορον δέχεσθαι. Ἐπιστόμιζε τὸν καταλαλοῦντα ἐν ἀκοαῖς σου, ἵνα μὴ διπλῆν ἀμαρτίαν σὺν αὐτῷ ἀμαρτάνης, καὶ σαυτὸν ὀλεθρίῳ πάθει ἐθλίψῃ, κάκεινον κατὰ τοῦ πλησίον φλυαρεῖν οὐκ ἀνακόπτειν. Μὴ ὀύης τὴν ἀκοὴν σου τῇ γλώσσῃ τοῦ καταλάλου, μηδὲ τὴν γλώσσάν σου τῇ ἀκοῇ τοῦ φιλοφύγου, ἡδέως λαλῶν ἢ ἀκούων κατὰ τοῦ πέλας, ἵνα μὴ ἐκπέσῃς τῆς ἀγάπης, καὶ ἀλλότριος εὐρεθῆς τῆς αἰωνίου ζωῆς. Διαφέρει δὲ τὸ κατακρίναι, τὸ ἐξουθενῶσαι, καὶ τὸ καταλαλήσασθαι. Καταλαλήσασθαι γάρ ἐστι τὸ εἰπεῖν κατὰ τινος, οἶον, ὅτι Ἐφεύσατο ὁ δεῖνα, ἢ, ὠργίσθη, ἢ ἐπόρνευσεν, ἢ τι τοιοῦτον· ἐλάλησε γὰρ ἐμπαθῶς τὸ ἀμάρτημα τοῦ ἀδελφοῦ. Κατακρίναι δὲ ἐστι τὸ εἰπεῖν, ὅτι Ὁ δεῖνα ψεύστης ἐστὶ, πόρνος, ὀργίλος· ἰδοὺ γὰρ κατέκρινεν αὐτὴν τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπεφάνετο καθ' ὄλου τοῦ βίου αὐτοῦ λέγων, ὅτι τοιοῦτος ἐστίν· ἄλλο γὰρ ἐστι τὸ εἰπεῖν, ὠργίσθη, καὶ ἄλλο τὸ, Ὀργίλος ἐστίν. Ἐξουθενῶσαι δὲ ἐστι τὸ οἰνεῖ βδελύσσεσθαι τὸν πλησίον, καὶ σιχαίνεσθαι ὡς ἀρῆ τινὰ· ὃ καὶ τοῦ κατακρίναι ὀλεθριώτερον.

Ὁὐ κατόκει ἐν μέσῳ τῆς οικίας μου ποιῶν ὑπερηφανίαν. Ἄνω μὲν περὶ φίλου ὑπερηφάνου ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ περὶ ὑπερήτεου φησὶν, ὅτι Οὐδένα τῶν ὑπεροφίξ χρωμένων σύνοικον ἔχειν ἠρούμην, οὐδὲ πρωτεῖων καὶ παρῆρησίας ἤξιοτο παρ' ἐμοί, ὡς τοῦ ἐν μέσῳ τῆς οικίας παρῆρησίαν καὶ ἐλευθερίαν ἔχοντος· ἐν βίβει γὰρ δεσπότου ὁ τοιοῦτος. Ποιεῖν δὲ ὑπερηφανίαν ἐστὶ τὸ μετὰ ἀλαζονείας ἐνεργεῖν. Λέγοι δ' ἄν, καὶ ὅτι· Οὐ κατόκει ἐν τῇ καρδίᾳ μου λογισμὸς ὑποβάλλων ὑπερηφανίαν. Δαλιῶν ἀδικα οὐ κατεύθυνεν ἐνώπιον τῶν ἐθελιωῶν μου. Συντέ-

A dicitur, obloquuntur. Eum vero qui hujus ordinis sit, se pellere sanctus ille vir dicit, non autem eos qui coram conviciantur. Is enim in quem maledicta conjiciuntur, vel praesens sese purgabit; vel se talem esse convictus, pudore afficietur. Potest item distingui obtretractio clam edita ab accusatione eorum iudice facta. Etenim ipsa quoque in genere oblocutio dici potest; sed quae clam non fiat. Fructus itaque sanctae mentis fuerit malignos aversari; extremae vero malitiae argumentum contra fratrem obloqui; idque clam neque in conspectu, ne qui accusatur sese purgare valeat; ita ut qui coram nobis alii maledicit, ne quidem a nobis vellicandis coram aliis absteineat. Quamobrem hujusmodi hominem ut communem hostem repellere consentaneum fuerit; utpote qui illum olim in paradiso draconem imitetur, qui contra Deum obloquens, Evam seduxit. Nos autem nec maledicamus, nec maledicentibus aures praebemus. *Auditum*, inquit, *vanum ne excipias*: non ait, ne credas; sed, *ne excipias*. Ideo Propheta dicit, *Detrahentem persequerbar*; neque ait: Non credebam ei, vel: Dicta ejus non admittebam; sed ut inimicum pellebam. Dic detrahenti: Si quempiam laudare vis, aures aperiam, ut unguenta excipiam; sin maledicere velis, verbis tuis aditum intercludam, neque enim fimum et lutum excipere sustinebo. Os frena detrahenti ad aures tuas, ne cum illo duplicis peccati reus evadas, cum et tu exitiosus mori assuescas, et illum a susurris contra proximum non absterreas. Ne aures tuam linguam detrahentis praebes, neque linguam tuam auribus vituperia amantis: dulcia loquere et audias de proximo, ne a charitate excidas, et a vita aeterna alienus inveniare. Differunt autem inter se *condemnare*, *despicere* et *detrahere*. Nam *detrahens* est contra aliquem verba facere, verbi gratia dicere: Ille homo mentitus est, aut, in iram prorupit, aut moechatus est, aut quid simile; is enim peccatum fratris sui ex animi motu revelavit. *Condemnare*, id est dicere: Talis homo mendax est, moechus, iracundus; nam, ut vides, ipsum animi ejus affectum et usum damnavit, ac contra totam vitam ejus sententiam tulit, dicens eum illo modo affectum esse. Aliud quippe est dicere: In iram prorupit; aliud vero: Iracundus est. *Despicere* autem est quasi detestari proximum, et quasi odiosum illum execrari: quod etiam ipsa condemnatione perniciosius est.

VERS. 7. *Non habitabat in medio domus meae qui faceret superbiam*. Superius quidem de amico superbo locutus est; hic autem de famulo loquitur, atque: Neminem eorum qui superbe agerent domesticum mihi deligebam, neque concedebam ut apud me primas tenerent et fidenter agerent, quia scilicet is qui in medio domus est fiducia et libertatem obtinet: nam hujusmodi homo in oculis domini versatur. Superbiam vero facere, est cum arrogancia se gerere. Dixit item: *Non habitabat in corde meo cogitatio superbiam suggerens*. *Qui lo-*

quebatur iniqua, non dirigebat in conspectu ocalorum meorum. Ut compendio dicam, omnem injustitiam aversabar, neque vel verborum tenus eam ferebam: nam qui loquebatur iniqua nihil promovebat, neque bene rem gerebat in conspectu meo, nec ea quæ in animo haberet perficiebat.

VERB. 8. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem. Hic exactam, stabilem et sobriam justitiæ rationem describit: nam ait, neque ira, neque ebrietas cædem mihi suggererat: ira quippe etiamsi besterna die me inflammabat; at diuturnitate noctis mitigata fuerat; ebrietas vero, licet gravis vespertinis horis adfuisset, somno tamen discussa fuerat. Pura itaque manu et mente contra eos qui in Deum peccaverant instructus et armatus eram, neque ex vino neque ex ira animo ac sententia decipiebar. Peccatores autem non solum per universam terram, sed eos etiam qui in ditione mea erant occidebam: neque simul omnes, sed modo istam, mox alium. Verum nemini puto non manifestum esse hæc ænigmata dicta fuisse; neque enim ea est dicti sententia, me ineventibus singulis diebus humano sanguine manus sordasse meas: id enim præterquam quod detestandum esset, nullatenus credibile est. Quomodo enim singulis matutinis omnes peccatores terræ manu propria condecere potuisset? Neque enim unus omnes superare valuisset, cum, ut verisimile est, magna esset peccatorum multitudo: ac si eos in bello vicisset, uno in matutino omnes interfecisset, neque singulis matutinis ipsos propria manu interemisisset. Quid itaque significet illud? Attentius et prudentius dicta intelligamus, ne prophetica oracula mendacii accusemus, quod nefas esset. Civitas Domini est humanæ structuræ compositio; peccatores autem terræ ii sunt de quibus Salvator ait, *Ab intus ex corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie. Hæc sunt, quæ coinquant hominem*¹¹. Hos autem peccatores ex terra ortos, id est, ex terrena carne prodeuntes, dum singulæ de Deo cogitationes exoriuntur, ex propria structura tollit qui sese purgat. Matutinum autem et diluculum in anima est, quoties salutaris dogmatis ortus accidit, quo omnes cogitationes, quæ operantur iniquitatem, de medio tolli oportet. Nisi enim primi animæ motus ad malitiam excindantur, necessarium est cupidines ad opus procedere. Exempli causa, peccator terræ est cogitatio fornicationem suggerens, quæ efficit ut quis mulierem respiciat ad concupiscendum eam: hæc porro nisi in anima occidatur, ac ratione ceu gladio scindente et affectus tollente cædatur, idque in matutino efficiatur, scilicet cum primum illa palam deprehenditur (nam quidvis conspicuum lux est), post illam in corde fornicationem, ad gravius etiam peccatum illa hominem deducet; id est, ad

Α μως εἰπεῖν, πᾶσαν ἀδικίαν ἀπιστροφίην, οὐδὲ τὴν μέχρι λόγων ὑπομένουν· ὁ γὰρ λαλῶν ἔδικα οὐδὲν ἤνυεν, οὐκ εὐδουτο ἐνώπιόν μου, οὐ κατώρθου ἔ ἐσπούδαζεν.

Εἰς τὰς πρώτας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πάλης Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀδικίαν. Τὸ ἀκριβὲς καὶ ἀπλανὲς καὶ νηφάλιον τῆς δίκης παραίτησιν· οὐτε θυμὸς, φησὶν, οὐτε μέθη τῆς ἀναίρεσιν ὑπετίθετο· ὁ μὲν γὰρ θυμὸς εἰ καὶ τῇ γῆ; ἡμέρᾳ παρώξυνεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ μήκους τῆς νυκτὸς ἐμαλάσσετο· ἡ δὲ μέθη, καθ' ὅφια πολλὴ προσετίνατο, διὰ τοῦ ὕπνου ἰκανῶς ἐλεπτύνετο. Καθαρῶ οὖν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ κατὰ τῶν εἰς Θεὸν ἀμαρτανόντων ἐξωπλιζόμεν, μήτε τῆς ἐξ οἴνου γνώμης, μήτε τῆς ἐκ θυμοῦ σφαλλούσης τὸν λογισμὸν. Τοὺς ἔ ἀμαρτωλοὺς ἀπέκτεινον οὐχ ἀπλῶς ἀπάσης τῆς γῆς, ἀλλὰ τῆς ὑπ' ἐμὲ· καὶ πάντας δὲ οὐχ ἅμα, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ ἐκεῖνον. Μᾶλλον δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ δήλου, εἶτι ἐν αἰνίγματι κεκαλυμμένως εἰρηται· οὐ γὰρ οὐτι καθ' ἐκάστην ἀρχὴν τῆς ἡμέρας αἵματα ἀνθρώπων τὰς χεῖρας ἐμολυνομένη, ὅ τούτῳ φησὶν ὁ λόγος· τοῦτο γὰρ πρὸς τῷ ἐναγεῖ εἶτι καὶ τὸ ἀπίθανον ἔχει. Πῶς γὰρ πάντων ἡδύνατο καθ' ἐκάστην πρώταν αὐτόχειρ γίνεσθαι τῶν ἀμαρτωλῶν τῆς γῆς; Οὐ γὰρ περιγίνεσθαι πάντων δυνατὸν ἕνα, πολλῶν τῶν ἐξαμαρτανόντων εἰς τὸ εἰκόξ ὄντων· καὶ εἰ πᾶσι αὐτῶν κατεκράτησεν, ἐν μιᾷ ἂν ἀπέκτεινε πρώτα τοὺς σύμπαντας, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἐκάστην πρώταν αὐτόχειρ αὐτῶν ἐγίνετο. Τὶ οὖν τοῦτο ἐστὶ; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἀποῦσωμεν, ἵνα μὴ κατηγορήσωμεν ἐπὶ ψεύδει τῶν προφητικῶν λόγων, ὃ μὴ θέμις. Πόλις τοῦ Κυρίου ἡ σύστασις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς· ἀμαρτανολοὶ δὲ τῆς, περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτήρ, ὅτι Ἔσθωεν ἐκ τῆς καρδίας ἐξέχονται λογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι. Ταῦτα ἐστὶ τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. Τούτους δὲ τοὺς ἐκ τῆς γῆς ἀμαρτωλοὺς, τουτέστι τοὺς ἐκ τῆς γῆνης σαρκὸς προϊόντας, καθ' ἐκάστην ἐνοίαν τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαφανίζει ἐκ τῆς ἰδίας συστάσεως ὁ ἑαυτῶν ἐκκαθαρίζων. Πρώτα οὖν καὶ ὄρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἐκάστην ἀνατρίθην σωτηρίου δόγματος γίνεσθαι, ἐν ᾗ ἐξαφανίζεσθαι δεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμοῦς. Εἰ γὰρ μὴ τὰ πρώτα πρὸς πονηρίας κινήματα τῆς ψυχῆς ἐκμηθεῖται, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρήσας τὰς ἐνθυμήσεις· οἷον γῆς ἀμαρτανολὸς ἔστιν ὁ τὴν μοιχείαν ὑποβάλλων λογισμὸς, ὅστις ἐνεργεῖ τὸ ἐμβλέψαι γυναίκε πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οὗτος ἐάν μὴ ἀποκτανθῇ ἐκ τῆς ψυχῆς, αἰνεῖ εἴφει τινὶ τῷ ἡμερικῷ λόγῳ καὶ ἀφανιστικῶ τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο νένηται ἐν πρώτα, τουτέστι κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερόν ἀποκάλυψιν (πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστὶ), μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχείαν, καὶ ἐπὶ τὴν μείζονα ταύτης ἀμαρτανίαν προάξει τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν διὰ

¹¹ Matth. xv, 19, 20.

τοῦ σώματος ἐνέργειαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος. Τοῦτο ὄν λέγει αὐτὸς ὅτι, Τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἐμπαθεῖς λογισμοὺς τοὺς ἐκ τοῦ γεώδους σώματος φεομένους ταῖς ἐωθιναῖς προσευχαῖς καὶ τῇ πρὸς Θεὸν προσεδρία ἐκδοῶν· καὶ τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως καὶ τῇ δι' ἐξομολογήσεως φανερώσει διάκρινον καὶ ἐξωλόθρευον τὰ τοῦ σώματος πάθη, καὶ τοὺς ἀνομοῦντας λογισμοὺς ἐκ τῆς καρδίας μου. Ἀυτὴ γάρ ἐστιν ἡ πόλις τοῦ Κυρίου, ὡς οἶκος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Ἀδοξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ πληγὴ ἐστίν, ὡς ἀληθῶς, κατὰ τῶν ἀρετῶν ἢ τῆς κακίας εὐημερία, καλῶς ἔχει τὸν προφητικὸν ζηλώσαντας λόγον πρῶταν ἑαυτοῖς ποιεῖν, διὰ τὸ ἀποκεῖναι πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου, ψυχὴ δὲ ἡ πόλις, πάντας τοὺς λογισμοὺς τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ὣν ὁ διεθρος ζωὴ γίνεται τῶν ἀμεινόνων, κατὰ τὸ, Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ λάσσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελείψαι ἐκ τῶν χειρῶν μου. Νεκρουμένων γάρ τῶν μελῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπωπιαζομένου τε καὶ δουλαγωγομένου τοῦ σώματος, αἱ ἐκ τῆς σαρκὸς τῶν ἁμαρτημάτων ἀφορμαὶ οὐχ οἶαι τέ εἰσιν ἐγείραι λογισμοὺς τῇ ψυχῇ τοὺς σπεύδοντας δι' ἡδονῆς ἀπλάουσιν τὴν ἀνομίαν ποιεῖν· καὶ λοιπὸν ζῶσι τὰ κρείττονα. Δεῖ τῶν ἡμᾶς μὴ μόνον παθῶν εἶναι σωματικῶν φονευτὰς, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχὴν ἐμπαθῶν λογισμῶν ὀλετήρας. Ἄμαρτωλοι γὰρ γῆς τὰ τοῦ σώματος πάθη, ἐργαζόμενοι δὲ ἀνομίαν ἐκ πόλεως Κυρίου ἐξολοθρευόμενοι, τῆς ψυχῆς οἱ ἀνομοῦντες λογισμοί. Κατὰ δὲ τὸ ρητόν, Ἀπέκτεινον, φησί, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, χάριν τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς παρανομοῦντας, ἵνα τὴν ἀποτομίαν τῆς κολάσεως ἢ παρανομία βλέπουσα συσταλῇ καὶ ἀφανισθῇ. Ἡ δὲ πρῶτα τὸ σπουδαῖον δηλοῖ κατὰ τὸ τάχος· νόμιμος δὲ ἡ τῶν πονηρῶν ἐξάλειψις· Ἐξαιρεῖτε γὰρ, φησί, τὸν πονηρὸν ἐξ ὧν.*

ΠΡΟΣΕΥΧΗ Τῷ ΠΤΩΧῷ, ΟΤΑΝ ΑΚΗΔΙΑΣΗ, ΚΑΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΚΥΡΙΟΥ ΕΚΧΕῖ ΤΗΝ ΔΕΗΞΙΝ ΑΥΤΟΥ. ΡΑ'.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου πρὸς σὲ ἐλθέτω. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει, Προσευχὴ τῷ πτωχῷ, ὅταν ἀκηδίασῃ, καὶ ἐναντίον Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δεήσιν αὐτοῦ, νόησεις τὸν ἐναυῖθα λεγόμενον πτωχόν, συμβάλλων αὐτὸν τῷ μακαριζομένῳ, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἀρμόσει δ' ἂν τῷ ἀκηδιῶντι πτωχῷ καὶ τὸ· Μακάριοι οἱ κλινοῦντες καὶ κενθούντες, ἔτι αὐτοὶ παρακληθίσονται. Πᾶς τοιγαροῦν τῷ Θεῷ ἀνακείμενος, πτωχεύων ἐν τοῖς τοῦ βίου πράγμασι· παρὰ δὲ Θεῷ πλουτῶν, ἀκηδιᾷ λυπούμενος, ἢ, ἀθυμία, κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν, κατέχεται, ἐπὶ τῇ τῶν πολλῶν κακίᾳ καὶ ἀπωλείᾳ· οἷος ἦν δὲ γῶν· Οἱμοί, ὅτι ἀπὸ λάλων εὐλαθῆς ἀπὸ γῆς,

A corporeum opus evocabit. Id itaque dicit David, Peccatores illos et cogitationes affectusque ex terreno corpore ortos, matutinis orationibus, et assidue ad Deum emissis precibus castigabam, ac luce cognitionis, declarationeque per confessionem edia, corporeos affectus et impias cogitationes discernabam, exque corde meo exterminabam. Hoc quippe est civitas Domini utpote domus Spiritus sancti, secundum illud : *Fundamenta ejus in montibus sanctis ; diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*¹². Igitur quia malitiæ prosperitas vere plaga virtutum est, consentaneum est, ut, propheticum æmulantes dictum, matutinum nobis constituamus, ut interficiamus omnes peccatores terræ, et disperdamus de civitate Domini, quæ est anima, omnes cogitationes operantes iniquitatem ; quarum exitium meliorum vita est, secundum illud, *Ego occidam, et vivere faciam ; percutiam, et ego sanabo, et non est qui de manibus meis possit eruere*¹³. Nam mortificatis membris quæ sunt super terram, et sublato in servituteque redacto corpore, carnales ad peccata impetus cogitationes in anima excitare nequeunt, quæ pro voluptate fruenda ad iniquitatem exercendam incitent : ac si demum ea vivunt quæ meliora sunt. Opus itaque est nos non modo corporeo affectuum interfectores, sed et pravarum animæ cogitationum exterminatores esse. Nam peccatores terræ sunt corporis affectus ; operantes vero iniquitatem, qui de civitate Domini disperduntur, iniquæ animi cogitationes. Secundum autem dictum illud, *Interficiebam, ait, peccatores, ut iniquos exterminarem ; quo iniquitas immanitatem supplicii conspicata cohiberetur et de medio tolleretur. Matutinum porro diligentiam denotat. Pravorum autem exterminium legitimum est : nam, Auferte, inquit, malum ex vobis*¹⁴.

ORATIO PAUPERI, CUM ANXIUS FUERIT, ET IN CONSPECTU DOMINI EFFUDERIT PRECEM SUAM. CI.

VERS. 2-6. *Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat. Non avertas faciam tuam a me, etc. Quoniam titulus sic habet, Oratio pauperi, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam, hic pauperem intelligas, si ipsum cum illo qui beatus prædicatur, compares, secundum illud, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹⁵. Afflicto item pauperi illud aptaveris, *Beati fientes et lugentes, quoniam ipsi consolabuntur*¹⁶. Quisquis enim Deo ad dictus est, et qui in vitæ rebus pauper, apud Deum autem dives est, dolens contristatur, aut secundum Symmachi interpretationem, *tristitia detinetur, de malitia et interitu plurimorum : cujusmodi erat is qui dicebat, Hei mihi, quia perii pius de terra, et in hominibus non est qui recte agat : omnes ad san-*

¹² Psal. lxxxvi, 2, 5. ¹³ Deut. xxxii, 39. ¹⁴ I Cor. 5, 13. ¹⁵ Matth. v, 3. ¹⁶ Luc. vi, 21.

gemitum judicant, singuli proximum suum tribulant tribulatione¹⁷; et qui dicebat, Non est qui faciat bonum¹⁸. Cæterum pauper qui de iis contristatur et dolet, morbo suo medelam excogitat: hæc autem erat oratio ad Deum, quam solam habebat consolationem, qua animam expandens suam, et omnes cogitationes suas in conspectu Dei offerens, dicitur in conspectu Domini effundere supplicationem suam, sive, loquelam suam, secundum Symmachum. Imo etiam is qui secundum Deum pauper est, id est, prophetarum chorus, dolore plenus de prioris populi ruina, Dominum adit, supplicationes cum jejuniis et lacrymis pro populo emittens; ut ipse quoque populus misericordiam consequatur.

VERS: 3. *In quacunq[ue] die tribulor inclina ad me aurem tuam.* Hic dicatur illud Isaïæ: *Domine, in tribulatione recordati sumus tui, in tribulatione parva disciplina tua nobis*¹⁹. Ante afflictionis tempus divinis precibus vacandum est, neque solum in adversis temporibus. Hic itaque vir sanctus rogat, non ut afflictione carcat, id enim fieri nequit; sed ut afflictus ne superetur, et ut spe gaudens ærumnas ferat in iisque gloriatur: *Tribulatio enim per patientiam et probationem, spem generat*²⁰. Exaudi me, inquit, in quacunq[ue] die tribuler, inclina ad me mansuetam aurem tuam. Deus autem aurem inclinare dicitur, quasi humana vis et clamor ad celsitudinem deitatis ejus pertingere nequeat: quapropter ipse a magnitudine sua sese demittens, aurem inclinat iis, quos exaudire dignatur. Illud autem: *In quacunq[ue] die tribulor*, ac si diceret: Non nunc tantum, sed toto vitæ meæ tempore, maximeque in tribulationibus; tunc enim præcipue auxilio est opus. Aut fortasse non quasi de futura tribulatione, sed de præsentii dictum est. Ea enim ejus sententia est: Quia talis hæc dies est, ut ejus gravitate ferre non valeam, flectere et promptum auxilium præstito. *In quacunq[ue] die invocavero te, velociter exaudi me.* Ecquid tantum urget? quæ vel qualis causa velocitatis? *Quia defecerunt sicut fumus dies mei: temporis brevitatem et instabilitatem per fumum significat. Et ossa mea sicut cremium aruerunt. Percussus sum ut fenem et exaruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum. A voce gemitus mei adhæsit os meum carni meæ.* Quæ populo acciderunt ut sibi propria enarrat propheticus chorus, vel etiam ipse David: declaratque universam eorum virtutem, qua legalis cultus consistebat, periisse ac pessumavisse. Hæc porro erant sacerdotium, templum, pecorum sacrificia, gentis jus et libertas. Sublimiori vero sensu, qui secundum Deum pauper est, primum suum facinus enuntiat, nempe quod temporaneæ vitæ dies sui instar fumi defecerint, cum inglorius et obscurus ipsos transegerit. Hoc autem intelliges ex his quæ Joh ait: *Quando lucebat lucerna super caput meum, quando eram ma-*

καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει· κίστες εἰς ἀμάτια δικάζονται, ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐκθλιβουσιν ἐκθλιθῆ· καὶ ὁ εἰπών· Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα. Πλὴν ἐπὶ τούτοις ὁ πτωχὸς ἀκιδιών καὶ ἀθυμῶν, φάρμακον τοῦ πάθους θεραπευτικὸν περινοεῖ αὐτοῦ· τούτο δὲ ἦν ἡ πρὸς τὸν θεὸν εἰχὴ, ἣν μόνην εἶχε παραμυθίαν, δι' ἧς ἐξαπίων αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ σύμπαντας αὐτοῦ τοὺς λογισμοὺς προσφέρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, λέγεται ἐνώπιον Κυρίου ἐκχεῖν τὴν δέησιν αὐτοῦ, ἣ, τὴν λογοποιῶν αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ θεὸν πτωχὸς, τουτέστιν ὁ τῶν προφητῶν χορὸς, λύπησις πεπειρημένος ἐπὶ τῇ τοῦ προτέρου λαοῦ καταστροφῇ, προσέρχεται τῷ Κυρίῳ, τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἀναπέμπων δέλαδος οἰκτειρηθῆ.

B *Ἐρ ἢ ἂν ἡμέρα θλιθῶμαι κλίνον πρὸς με τὸ οὖρον σου.* Ἐνταῦθα εἰρήσθω τὸ τοῦ Ἠσαίου· Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν θλίψει μικρῇ ἢ καθεύδα σου ἡμῖν. Χρὴ δὲ ἄρα καὶ πρὸ τοῦ θλιθεῖσθαι, ταῖς ἰκετηρῖαις σχολάζειν, καὶ μὴ μόνον ἐν ταῖς περιστάσεσιν καιροῖς. Ὁ μέντοι ἅγιος εὐχεται οὐχ ὅπως μὴ θλιθῆ, ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλ' ὅπως θλιβόμενος μὴ ἠττηθῆ, καὶ ὅπως τῇ ἐλπίδι χαίρων ὑπομένη τὰς θλίψεις καὶ καυχώμενος ἐν αὐταῖς. Ἡ γὰρ θλίψις τὴν ἐλπίδα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ δοκιμῆς γεννῇ. Ἐπάκουσον οὖν μου, φησὶν, ἐν ἣ ἂν ἡμέρα θλιθῶμαι, ἐπικλίνας μου τὴν φιλένθρωπον ἀκοήν. Κλίνειν δὲ ὁθεὶς τὸ οὖρον αὐτοῦ λέγεται, ὡς οὐκ ἐφικνουμένης τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως τε καὶ κραυγῆς φθάνειν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ θεότητος· διόπερ αὐτὸς ὑποκατὼν τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ὑποκλίνει τὴν ἀκοήν τοῖς καταξιοῦμένοις εἰσακούεσθαι. Τὸ δὲ, Ἐρ ἢ ἂν ἡμέρα θλιθῶμαι, ἀντὶ τοῦ, Μὴ νῦν μόνον, ἀλλ' παρ' ὄλην ζωὴν, πλέον δὲ ἐν θλίψεσι· τότε γὰρ μάλιστα χρεία βοήθειας. Ἡ τάχα οὐχ ὡς περὶ μελλούσης; θλίψεως, ἀλλ' ὡς ἐνεστώσης ἐξέρχεται. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν οὗτος, ἐπει αὐτῇ ἐστὶν ἡμέρα ἧς οὐκ ἐστὶν ὑπενεγκεῖν τὴν βαρῦτητα, κάμψηται καὶ ταχέϊαν δὸς τὴν βοήθειαν. Ἐρ ἢ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσωμαι σε, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. Καὶ τί τὸ κατεπίγον; αἰτία δὲ τίς, ἢ ποία τῆς ταχύτητος; Ὅτι ἐλέλιπον αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ καπνός· τὸ ὀλιγοχρόνιον καὶ ἀνυπόστατον διὰ τοῦ καπνοῦ δηλοῖ. Καὶ τὰ ἐστὶ μου ὡσεὶ φρῦγιον συνεφρῦγησαν. Ἐπλήρη ὡσεὶ χόρτος, καὶ ἐξηράνη ἡ καρδίᾳ μου, ὅτι ἐπελάθημιν τοῦ φοιτεῖν τὸν ἄρτον μου. Ἀπὸ φωτῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήθη τὸ ὄστρον μου τῇ σαρκὶ μου. Τὰ συμβάντα τῷ λαῷ οἰκειοποιεῖται ὁ προφητικὸς χορὸς, ἢ καὶ ὁ Δαυὶδ· καὶ δείκνυσιν ὅτι πᾶσι δυνάμει αὐτῶν, δι' ἧς συνειστέκει τὰ τῆς κατὰ νόμον λατρειας, διεφθάρη καὶ ἀπόλλυται. Ἦν δὲ ταῦτα ἡ ἀρχιερωσύνη, ὁ ναὸς, αἱ διὰ τῶν θεμεμμάτων θυσίαι, καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ ἔθνους. Ὑψηλότερον δὲ ὁ κατὰ θεὸν πτωχὸς πρῶτον αὐτοῦ κατόρθωμα δέδεικε: τὸ ἐκλελοιπέναί καπνοῦ δίκην τὰς τῆς προσκαιροῦ ζωῆς ἡμέρας αὐτοῦ, ἀδόξως καὶ ἀφανῶς αὐτὰς διεξέγοντος. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀφ' ὧν ὁ Ἰωβ φησὶν· Ὅτε ἤρην

¹⁷ Mich. vii, 4, 2. ¹⁸ Psal. xlii, 3. ¹⁹ Isr. xxvi, 16. ²⁰ Rom. v. 4.

ὁ λύχνος ὑπὲρ κεφαλῆς μου · ὅτε ἤμην ὑλώδης Ἀλιαρ. Ἡὔγει αὐτῷ ὁ λύχνος τότε ἐν εὐθηνίᾳ ὑπάρχοντι · ὅτε δὲ πάντα αὐτῷ τὰ ὑπάρχοντα διαπεπτώκει, εἶπεν ἄν καὶ αὐτός · Ὅτι ἐξέλιπον ὡσεὶ καπνὸς αἱ ἡμέραι μου. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶν ὁ κατὰ Θεὸν πτωχὸς, ἀδόξως καὶ ἀφανῶς τὰς ἡμέρας αὐτοῦ τῆς προσκαιροῦ ζωῆς διεξάγων. Εἶτα ἀσιτίαῖς ἑαυτὸν καὶ κακώσεσιν ὑποβάλλων, ἐν λιμῷ καὶ δίψει κατατρέπει καὶ καταφύρει. Καὶ ἐπεὶ πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου, μαραινῶν ἑαυτοῦ τὴν σάρκα φησὶν, Ἐπλήρη ὡσεὶ χόρτος.

Ὁ δὲ ἀληθὴς στεναγμὸς, ὃς καὶ φωνὴν ἔχει ἀκουμένην παρὰ Θεοῦ, τῆκε τὸ σῶμα, καὶ τῆς σαρκὸς ἐργάζεται νέκρωσιν, ὥστε τὸν ἴσω ἀνακαινούσθαι ἀνθρώπων. Ἐπιβαλεῖς δὲ καὶ ὄδῃς · Ἐκλείπει καπνὸς πύρρος σβεννυμένου · ὑπεστηκὼς εἰς ὅσον ἐνεργεῖ τὸ πῦρ ὅπως αὐτὸς παρακολουθεῖ. Ἴν' οὖν, φησὶ, καὶ αἱ ἡμέραι μὴ ἐκλείπωσιν. Οὐ γάρ μοι πρὸς καλοῦ ἐστὶ τὸ σθεσθῆναι τὸ φῶς ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποιητικὸν τῶν ἡμερῶν μου · παράγαγε τὰ θλιβερά. Εἰ γὰρ ἐπιμένοιον, αἴτια γενήσονται τῆς ἐκλείψεως τῶν ἡμερῶν μου, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄσα μου εἰ μάλλον συμφύροισιν παραμένοντα, τούτέστι, τὰς εὐτόνους καὶ στερότάτους τῆς ψυχῆς δυνάμεις, αἱ καὶ συμφύρονται ὑπὸ τῆς τῶν ψυχικῶν παθῶν πυρώσεως. Σηραυθῆναι δὲ αὐτῷ τὴν καρδίαν φησὶν, οὐδὲν ἰλαρὸν οὐδ' ἔφ' ὅστιν ἔχειν θυμηδίαν κεκτημένην. Γέγονε γὰρ ἐν τοῖς προκειμένοις περιστατικοῖς τοσοῦτον, ὡς μηκέτι οἶόντε εἶναι τὸν κατάλληλον καὶ ἀρμόδιον τῇ τιμιωτέρᾳ αὐτῆ οὐσίᾳ ἄρτον τρέφεσθαι · τούτου γὰρ τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνειν ἐστὶ, μὴ περιελκόμενον, μηδὲ θολούμενον ὑπὸ τῶν ἐκτός. Εἰς τοσοῦτον δὲ φησὶ μὴ θεοράφθαι τοῦτον τὸν ἄρτον, ὡς καὶ λήθην ἔχειν τοῦ ποτε αὐτοῦ γεγεῖσθαι. Πάνυ δὲ στενάζων διὰ τὰ παρόντα ἐπίποντα, τοσοῦτον ἀφίημι ἐπιτεταμένον καὶ συνεχῆ στεναγμῶν, ὡς ἐκ τῆς φωνῆς μου μετὰ ὀλολυγῆς γινομένης κολληθῆναι καὶ τρόπον τινὰ ἐνωθῆναι τὸ ὄστον μου τῇ σαρκὶ μου, διὰ τὴν πόλιν ξηρασίαν ἀναποθείσης πάσης τῆς παρεσπαρμένης τῷ σώματι μου ὑγρότητος ἐκ τῆς ἐπελοούσης κακώσεως. Ἀἴτη γὰρ ἡ ὑγρότης ὅτε μοι παρῆν, παινίσσα τὸ ὄστον, διήρει αὐτὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς, τὴν μέσσην σάρκα καὶ ὄστέων ἔχουσα χώραν.

Ὁμοιώθη πελεκᾶνι ἐρημικῷ · φεύγων δηλονότι τὰς ἐν ὄγλῳ διατριβὰς ἐμονοῦμην καὶ ἐξηθρόπιζον. Ἐπεὶ καὶ τὸ ζῶον τοῦτο φιλέρημον εἶναι λέγεται ὁ πελεκᾶν. Παρίστησι δὲ καὶ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦτο που καθ' ἣν μόνος εὕρηται εἰς που καὶ δεύτερος καὶ βραχεῖς τινες · οἷον Ἰερεμίας ἢ Βαροῦχ, ἢ ἕτερος τῶν τότε ἀπολειφθέντων, ὧν ἐκ προσώπου λέγεται τὰ προκειμένα. Ὁμοιοῦται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐρημικῷ πελεκᾶνι κατὰ τὴν τὸ ὄρνεον τοῦτου πρὸς τὰ ἔγγονα θαυμασιωτάτην συμπάθειαν. Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον τὰς νοσοιὰς παρὰ πέτρας ἀποτόμοις πηγνύμενον τοῖς νεοσοῖς, τὸ μὴ βῆστα παρά τινος τῶν ἐπιβούλων διαφθειρεσθαι, κατεργάζεται. Ἄλλ' ὃ γε ὄρις, ἀποπτάντος αὐτῶν τοῦ πατρὸς, ἐπαίδη καὶ μὴ προσεγγίσειν τῇ καλιᾷ δύναται, ἐπιχέει αὐτοῖς πόρρωθεν

terialis nimis²¹. *Lucebat ipsi lucerna tunc in abundantia existenti : quando vero cunctis facultatibus exciderat, dixerit etiam ipse : Quia defecerunt sicut fumus dies mei.* Hujusmodi autem est ille secundum Deum pauper, inglorius et obscurus temporalis vitæ dies transigens. Deinde vero sese abstinentiis et macerationibus subjiciens, fame et siti castigat et arefacit. Et quia *omnis caro fenum et omnis gloria ejus quasi flos feni²²*, carnem exsiccam suam ait : *Percussus sum ut fenum.*

Verus autem gemitus, qui vocem habet ad Dei aures pervenientem, corpus exsiccatur, et mortificationem carnis peragit ; ita ut interior homo renovetur. Hic porro animum adhibeas : *Deficit fumus extincto igne, cum tandiu existat solummodo, quandiu ignis agit, quem fumus sequitur.* Ut ne itaque, ait, dies mei deficient ; non me juvat enim si lux a me extinguatur, quæ dies meos efficit ; ærunnas amove. Nam si illæ maneant, in causa erunt quod dies mei deficient ; imo etiam, si perseverarint, ossa mea magis magisque arefacient, id est, robustas et firmissimas animi virtutes, quæ ab igne passionum animæ exsiccantur. Arefactum autem cor suum esse dicit, quod nihil lætum, nihil in quo gaudere valeat, possideat. Ita enim in calamitatibus demersus est, ut non ultra possit congruenter ac prætiosæ suæ substantiæ idoneo pane nutriri : hoc enim pane tunc solum uti licet, cum rebus extrariis non abstrahitur, neque fœdatur. Tandiu autem se hujusmodi panis alimentum privatum ait, ut ne quidem meminerit an aliquando ipsum degustaverit. Multum porro de præsentibus ærunnis ingemiscens, tot tamque frequentia suspiria, tot gemitus edo, ut a voce mea cum ejulatu emissa os meum ceu agglutinatum et adjunctum fuerit carni meæ, cum obmutam illam ariditatem, omnis in corpore sparsa humiditas ex ingruente afflictione amissa esset. Hæc quippe humiditas cum adesset, os impingans, illud a carne dividebat, cum medium inter carnem et ossa locum teneret.

VERS. 7. *Similis factus sum pellicano solitudinis*, siquidem moras in turba fugiens, solus et procul hominibus degebam. Nam animal illud pellicanus vocatus, solitudinis est amans. Declarat porro gentis vastitatem et solitudinem ; talem videlicet, ut unus tantum vel duo, aut pauci admodum remanerent : qualis erat Jeremias aut Baruch, aut si quis alius ex iis qui tunc relictus sunt, ex quorum persona hæc dicuntur. Similis item Dominus est solitario pellicano, secundum miram avis hujus erga setum affectionem. Illud quippe animal nidum, in petris ac præruptis delixum, pullis suis ita concinat, ut a quibusvis insidiatoribus facile labefectari non possit. At, patre avolante, serpens, quia nidum adire nequit, virus suum ipsis procul infundit. Ob-

²¹ Job XXI, 5. ²² Isa. XL, 6.

servat enim qua ventus perflet, atque inde venenum suum pullis exhalat, ita ut intereant. Sed pater eorum rursus advolans, ac naturali ratione insidias conspiciat, novit et ipse quo pacto reviviscere possint. Nubem enim observat, et in sublime volat, ac supra caput illorum sensim volutat, lateraque pennis vehementius quatens, sanguinis guttas ipsis exprimit et emittit: illæ vero per nubem stillantes, vivificam mortuis vim effert, atque ita illi excitantur. Pellicanus itaque pro Domino accipitur, pulli pro primis parentibus, nidus pro paradiso, serpens pro apostata diabolo. Insufflavit ergo ille per inobsequentiam primis parentibus in paradiso positus, mortemque invexit illis: Christus vero amore nostri permotus, in cruce exaltatus, ac in latere vulneratus, vivificum inde sanguinem stillare fecit, nosque mortuos per nubem sancti Spiritus vivificavit: *Factus sum sicut nycticorax in domicilio*. Timidus est nycticorax; quare ultro citroque fugiens in domiciliorum rudibus pernoctat, ac in nocte præformidine clamitat. Per pellicanum itaque extremam populi vastitatem et solitudinem significabat, per nycticoracem vero tenebras indicat, quæis populus offusus est: denotatque eos, extincto lumine sibi irradiante, ignorantia Dei affectos, quasi in tenebris et in nocte versari. Fortasse vir sanctus, quia noctibus singulis orando clamet, opportune sese nycticoraci confert.

VERS. 8-11. *Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimici mei: et qui laudabant me, adversum me jurabant.* Derisioni sui inimicis: et qui olim æmulandus et illustris eram, nunc ad jusjurandum usurpor ab iis qui me olim mirabantur: per meas enim calamitates jurant, Ne patiar ea quæ quidam perpessi sunt. *Et qui laudabant me, adversum me jurabant:* ἄνοτε qui Deum adiutorem non haberem. Neque solum inimici Dei hæc agebant; sed etiam qui me diligebant, adversum me jurabant, id est contribulantes mei. Nam hi quoque ipsis prophetiis non credebant: sed hortationes ac futurorum promissa iridentes, adversum me jurabant, vaticiniis meis fidem negantes. *Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fetu miscebam.* His similia sunt quæ in psalmo LXXIX, habentur: *Cibus nobis pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura*²¹. *Doloris vero magnitudinem his declarat.* Nam si edendi tempus dolore plenum erat, quod aliud tempus dolore vacuum fuerit? His autem, inquit, circumcingor malis, quia tu, Domine, iram tuam adversum me commovisti. Hæc porro Propheta dicit, populi calamitatem ut propriam sibi ascribens, ac tantæ multitudinis perniciem lugens. *A facie iræ et indignationis tuæ, quia elevans allisisti me.* Quæ populo et loco acciderunt ut sibi propria enarrat, ac docet, ad magnam glo-

A τὸν ἰὸν· περισκοπεῖ γὰρ ὄθεν πνεῖ ὁ ἀνεμος, κἀκεῖθεν ἐμφυσᾷ τοῖς νεοττοῖς τὸν ἰὸν αὐτοῦ, καὶ τελευτῶσιν. Ἄλλ' ὁ γεννήσας, αὐτοῖς ἐπιπέτας αὐθις, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν φουκαῖος λόγους εἰδῶς, οἷός τε πάλιν ὁμοίως ὅπως ἀναθιώσονται. Σκοπεῖ γὰρ νεφέλην καὶ πέτεται εἰς ὕψος, καὶ κατὰ κορυφὴν ἡρέμα ἐπ' αὐτοῖς περυσσεται, καὶ τὰ πλευρὰ τοῖς πτεροῖς ἐκατέρωθεν κλήσων σφοδρότερον, αἵματος αὐτοῖς βανίδας ἀφήσιν αὐτὸν διὰ τῆς νεφέλης ἐπιπέτασθαι ζωογόνον τοῖς νεκρωθεῖσιν ἐντιθέασθαι δύναμιν, καὶ ἐγείρονται. Λαμβάνεται οὖν ὁ πελεκᾶν εἰς τὸν Κύριον, οἱ δὲ νεοττοὶ εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, ἡ δὲ καλιὰ εἰς τὸν παράδεισον, ὃ δὲ ὄφις εἰς τὸν ἀποστάτην διάβολον. Ἐνεψύσησεν οὖν ὁ θεὸς διὰ τῆς παρακοῆς τοῖς ἐν τῷ παραδείσῳ τεθείαι πρωτοπλάστοις, καὶ νεκρῶσιν αὐτοῖς ἐνεθέθειεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ νυχτὴς τὴν πλευρὰν, ἐκπέπεν τὸ ζωὴν ἔστάλαξεν αἷμα, καὶ διὰ τῆς νεφέλης τοῦ ἁγίου Πνεύματος νεκρωθέντας ἡμᾶς ἀνεζύωσαν Ἐγερθήσῃ ὡσεὶ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ. Δεῖδὸν ὁ νυκτικόραξ· διὸ φερόμενον πανταχόθεν τοῖς ἐρειπίοις τῶν οἰκημάτων ἐναυλιέεται, καὶ ἐν νυκτὶ κράζει ὑπὸ δειλίᾳ. Διὰ μὲν οὖν τοῦ πελεκᾶνος τὴν παντελεῖ ἐργίαν τοῦ λαοῦ ἐσήμανε· διὰ δὲ τοῦ νυκτικόρακος τὸ κατελιγρὸς σκότος τὴν λαὸν δηλοῖ· καὶ ὅτι, τοῦ καταυγάζοντος αὐτοῦς φωτὸς ἀποσβεσθέντος, οἷα ἐν σκοτίᾳ εἶσι καὶ νυκτὶ ἀγνωστίαν θεοῦ ἔχοντες. Τάχα δὲ ὁ θεός, ἐπειδὴ παννύχιος ἐδόξα προσευχόμενος, ἀναγκαίως ἐκ τὸν παραβάλλει νυκτικόρακι.

C Ἠγγύπησθα, καὶ ἐγερθήσῃ ὡσεὶ στροβίλον μορᾶσον ἐπὶ δώματι. Ὁλην τὴν ἡμέραν ὡσεὶ δίζων με οἱ ἐχθροὶ μου, καὶ οἱ ἐπιουνοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον. Καταγέλαστος ἐγενόμην τοῖς δυσμενεῖσι, καὶ ὁ πάλας ζηλωτὸς καὶ περιβλεπτός, νῦν ὄρκος γέγονα τοῖς πάλαι θαυμάζουσι· κατὰ γὰρ τῶν ἐμῶν ὀνύσσουσι συμφορῶν· μὴ πάθοιμι ὃ οἱ δεῖνες πεπόνθησα. Καὶ οἱ ἐπιουνοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον· ὡς μὴ ἔχοντα βοηθὸν τὸν θεόν. Καὶ οὐ μόνον οἱ ἐχθροὶ τοῦ θεοῦ ταῦτ' ἐπραττον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγαπῶντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον, τουτέστιν οἱ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ γένους. Καὶ οὗτοι γοῦν ἠπίστουσαν ταῖς αὐταῖς προφητείαις, τὰς τε παρακλήσεις καὶ τὰς τῶν μελλόντων ἐπαγγελίας διασύροντες κατ' ἐμοῦ ὤμνον, τὸ μὴ πιστεύειν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ προφητευόμενοις. Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἐφαγον, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρωσθ. Τούτοις παραπλήσια τὰ ἐν τῷ εβ' ψαλμῷ· Ψωμίς ἡμῶν ἄρτον δακρῶν, καὶ ποτιεὶς ἡμῶν ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ. Τὴν δὲ τῆς ἐδύνης ὑπερβολὴν διὰ τῶν δηλοῖ. Εἰ γὰρ ὁ τῆς τροφῆς καιρὸς ἐδύνης ὑπῆρχε μεστὸς, τίς ἂν ἄλλος καιρὸς ταύτης ἐλεύθερος ἦν; Τούτοις δὲ, φησὶ, περικλύσομαι τοῖς κακοῖς· ἐπειδὴ σὺ, Δέσποτα, κεκλήσθαι κατ' ἐμοῦ τὴν ὀργήν. Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Προφήτης, οἰκτιρούμενος τὴν τοῦ λαοῦ συμφορὰν, καὶ ὀλοφύρομενος τὴν ἀπώλειαν τοῦ ποσόντων πλήθους, Ἀπὸ προσώπου τῆς ἐργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου, ὅτι ἐπάρας κατέβραξάς με. Τὰ συμβεβηκότα τῷ λαῷ καὶ τῷ τόπῳ ἰδιοποιεῖται διδάσκων, ὅτι

²¹ Psal. LXXIX, 6.

εις μέγα δόξης ἀρθέντα τὸν λαὸν, ὡς Θεοῦ λαὸν χρηματίσαι, τόνδε τὸν οἶκον Θεοῦ ὀνομασθῆναι διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἅγιασμα. Ἐπάρας καὶ τιμῆσας ὁ Θεὸς ἐφαιμύλιως τῇ εἰς ὕψος ἀρθείσῃ αὐτῶν δόξῃ, εἰς τὸ ἐναντίον παραγαγὼν, κατέρραξε τὸν μὲν τόπον πολιορκίᾳ παραδούς καὶ παντελεῖ ἐρημίᾳ, τὸν δὲ λαὸν αἰχμαλωσίᾳ.

Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιά ἐκλίθησαν, κἀγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθην. Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Πάλιν κοινοποιούμενος τὸν περὶ τοῦ λαοῦ λόγον, ἐπιλέγει· Καὶ ἐγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθην. Σὺ δὲ, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Τὰ μὲν θνητά, φησί, καὶ ἀνθρώπινα τοιαῦτα, ὅσα καὶ δεδήλωται, τυγχάνει, εὐμετάβολα καὶ ἀνώμαλα, οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μένοντα· ἀλλ' ἐπαίρομενα, καὶ καταρρήγνυμενα, ὑφομένα τε καὶ ταπεινούμενα, καὶ παντοίας τροπᾶς καὶ μεταβολᾶς ὑπομένοντα διὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις πολιτευομένην κακίαν· σὺ δὲ, Κύριε, οὐδὲν ἔχων θνητὸν οὐδὲ ἐπίκηρον, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, ὡς ἄδιος καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ τὰ ἅπαξ ὑπὸ σοῦ (1) σαλευθέντα, καὶ ἐν ἐπαγγελίᾳ Θεοπισθέντα μένει εἰς μνημόσυνον ἄδιον, ἢ κἂν μὴ τῇ παρουσίᾳ γενεᾶ, ἀλλὰ τῇ ἐρχομένῃ κατὰ τὴν ψαλμωδίαν. Καὶ τοῦτο οὖν σε μάλιστα ἐπικάμψαι ὀφείλει, Δέσποτα, ὅτι ἐγὼ μὲν καὶ τὴν φύσιν τοιαύτην ἔχω ἐπίκηρον καὶ ὀλιγοχρόνιον, καὶ συμφοραῖς συνεζύγην τοσαύτας· σὺ δὲ αἰώνιος καὶ ἀθάνατος, ὥστε μεταβολῆν τινα τῶν παρόντων κακῶν βραδίως ἂν μοι χάρισαιο. Τοῦτο γὰρ ἐπιφέρει· Σὺ ἀναστὰς οἰκτειρήσῃς τὴν Σιών, ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτειρησθαι αὐτήν, ὅτι ἦκει καιρὸς. Δὸς, φησί, ἀμείνω μεταβολὴν τῆς συμφορᾶς· ὁ γὰρ καιρὸς τὸν ἔλεον ἀπαιτεῖ· συντετέλεσται γὰρ ὁ τῆς ταιαπωρίας ἡμῶν χρόνος. Αἰνύττειται δὲ διὰ τούτων τῆς τοῖς ὀφείτεσι περιωρισμένης τιμωρίας καὶ αἰχμαλωσίας τὸ τέλος. Οὕτω καὶ ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ ἀριθμήσας τῆς αἰχμαλωσίας τὸν χρόνον προσφέρει τὴν ἰκετηρίαν, καὶ συνῆδει τούτοις τῆς πνευματικῆς μελωδίας τὰ ῥήματα. Καὶ ὁ Ζαχαρίας δὲ προσευχόμενος ἔλεγε· Κύριε παντοκράτωρ, μέχρι πότε οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ἃς ὑπερείδες; τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος. Προφητεύεσθαι δὲ ἐνταῦθα οἶμαι καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις Χριστοῦ ἐπιφάνειαν, αἰτίαν ἐσομένην τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι τὴν Σιών, τούτεστι τοῦ ἀνεωχθῆναι τὸ τῆς εὐσεβείας πολιτεύμα. Τίς δὲ ὁ πολύευκτος καὶ τριπύθητος καιρὸς, ἐν ᾧ πληρωθῆναι λέγεται τὰ παρὰ τῆς Σιών ἐπηγγελμένα; Ὁ τῆς ἀναστάσεώς σου, Κύριε. Ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ κόσμου ἀμαρτίαν ἄραι ἐλήλυθα· οὐκ ἔδει δὲ τὸν ἐπικουρὸν ὑπὲρ ὀλίγων ἀμαρτωλῶν ἐλθεῖν καὶ παθεῖν· ὅτε ἐνέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν εἴρηται ὅτι, ἰ Πάντες ἡμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, τότε ὑπὲρ παντὸς ἔγευσθ θανάτου. »

A riam levatum populum, ita ut populus Dei vocaretur, ac domus Domus Dei ob sanctuarium ibi positum diceretur. Cum autem a Deo erectus et honoratus fuisset, vicissim postea loco illius sublimis gloriae, in contrarium dejectum eum, allisum a Deo fuisse ait, ita ut locum obsidioni et extremæ vastitati, populum vero captivitati traderet.

VERS. 12-14. *Dies mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut fenum arui. Omnis enim caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni²⁴. Rursum de populo sermonem quasi sibi proprium effrens jungit, Et ego sicut fenum arui. Tu autem, Domine, in æternum permanes, et memoriale tuum in generationem et generationem.* Res, ait, mortales et humanæ tales sunt, quales supra declaratum est, B mutationi scilicet et inæquabilitati obnoxie, quæ nunquam eodem in statu maneat; sed modo exaltatæ, mox allisæ; modo erectæ, mox dejectæ videantur, ac mutationem conversionemque quamlibet subeant, ob nequitiam quæ inter homines versatur. Tu autem, Domine, qui nihil mortale, nihil fluxum habes, in æternum permanes, ac semper eodem modo, eodem in statu versaris, utpote æternus et immutabilis: ac quæ semel abs te statuta sunt, et in vaticiniis promissa fuerunt, in memoriale sempiternum manent, etiamsi non in præsentī generatione, at in futura secundum psalmodiam. Atque hoc te, Domine, maxime flectere debet, quia ego quidem talem habeo naturam, fluxam, brevem et ita calamitosam; tu vero æternus et immortalis es; ita ut præsentium malorum mutationem mihi perquam facile præbueris. Id namque infert, Tu exurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus. Da, inquit, calamitatis mutationem in melius: nam tempus misericordiam postulat; miseræ quippe nostræ completum spatium est. His porro subindicat supplicii annis septuaginta circumscripti et captivitatis finem. Sic item Daniel ille mirabilis, recensito captivitatis tempore, supplicationem offert suam: hisque spiritualis melodix verba accinunt. Zacharias item orando dicebat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem, et civitatum Juda, quas despectisti? hic septuagesimus annus est²⁵.* Hic etiam prænuntiari puto Christi ad homines adventum, qui in causa futurus est, ut restauretur Sion, id est, ut pietatis institutum aperiatur. Quod autem illud est optatissimum et desideratissimum tempus, quo implenda esse dicuntur, quæ de Sione promissa sunt? Illud est tempus resurrectionis tuæ, Domine. Quia enim peccatum mundi sublatum venisti: nec oportebat tantum illum Servatorem pro paucis peccatoribus venire et pati; cum instaret tempus, quo dictum est, « Omnes peccarunt et gloria Dei privantur²⁶, tunc pro omnibus mortem degustasti. »

²⁴ Isa. XL, 6. ²⁵ Zachar. I, 12. ²⁶ Rom. III, 23.

(1) Mendum haud dubie.

VERS. 15-17. *Quoniam placuerunt servis tuis lapides eius et pulveri ejus miserebuntur. Et timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes reges gloriam tuam. Merito postquam dixerat placuisse lapides prioris populi, gentium vocationem adjicit, atque aper-
tius declarat, tunc eas salutarem timorem accepturas et Deum culturas esse. Reges autem dixit, pro regnis. Neque enim vel gens vel regnum est, quod vel ex toto vel ex parte gloriam Christi non veneretur. Quoniam ædificabit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua. Alio modo, ædificabit Dominus Sion, id est, Ecclesiam: ædificationem autem illam hic declarat, qua gentes per fidem constitutæ sunt: et tunc gloria afflicietur in ipsis.*

VERS. 18-25. *Respexit in orationem humilium, et non sprexit precem eorum. Scribatur hæc in generationem alteram, et populus qui creabitur laudabit Dominum: quia prospexit de excelso sancto suo, Dominus de cælo in terram aspexit, ut audiret gemitus compeditorum, ut solveret filios interemptorum, ut annuntiet in Sion nomen Domini, et laudem ejus in Jerusalem. In conveniendo populos in unum, et reges ut serviant Domino. Respondit ei in via virtutis suæ: Paucitatem dierum meorum nuntia mihi. Ne revoces me in dimidio dierum meorum. Hic videtur mihi propheticus chorus significare gentium per Salvatorem nostrum vocationem, lugereque quod eam ipsi non sint consecuti. In futurorum namque honorum adventu, quando gentes et earum reges non ultra patrios dæmones, sed Dominum adorabunt; tali, inquit, tempore robor meum enervavit Dominus, ut dies meos præscinderet, ne ad illud tempus devenirem. Propheticus itaque chorus est qui respondet, sive potius qui interrogat et a Deo sciscitatur qualis futura sit vita nostra. Ediscere quippe peroptabat, num ad dies illos perventura vita ejus esset, quæ incarnatus Unigenitus in terra conspiciendus erat. Viam autem virtutis ejus vocat ipsius in terram adventum: venit enim ut fortem illum alligaret; dimidium vero dierum suorum, seu vitæ suæ, illud dicit spatium, quo in contemplatione ejus præsentis futurus erat. Rogabat ergo impleri totum vitæ suæ tempus, et quasi produci vitam suam, ut ipsius rerum eventus conspectu dignaretur; ita enim futurum erat ut tota vita ejus impleretur. Interea enim, ait, in præsentibus hæc prænuntio, ac futura prospicio, in parte diei Dei constitutus videor: reliquis autem mihi est ipse rerum prænuntiarum conspectus, quem si consequar, totum vitæ meæ cursum accipiam; sin scopum orationis meæ non attingam, similis ero iis qui in dimidio dierum immature et interpestive vitam deposuerunt. Videturque mihi Salvatore nostrum ob illa prophetarum vota dixisse: *Multi prophetæ et justi voluerunt videre quæ ros videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt* 17. Secundum historiam vero dixerit:*

17 Matth. xiii, 17.

Ὅτι εὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὸν χεῖρον αὐτῆς οἰκτειρήσουσι. Καὶ φοβηθήσονται τὰ ἔθνη τὸ δρομά σου, Κύριε, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆν δόξαν σου. Εἰκότως δὲ μεταξὺ τοῦ εὐδοκῆσαι τοὺς λίθους τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν τῶν ἔθνων ἐπισυνάπτει κλήσιν, καὶ λευκότερον παρίστησιν, ὅτι τὸν σωτήριον ἀναλήψονται ποτε φόβον, καὶ θεοσεβήσουσιν. Οἱ βασιλεῖς δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ, αἱ βασιλείαι. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔθνος, οὐ βασιλεία, ἢ μὴ προσκυνοῦσα τὴν δόξαν Χριστοῦ, ἢ καθόλου ἢ ἀπὸ μέρους. Ὅτι οἰκοδομήσει Κύριος τὴν Σιών, καὶ οὐράσεται ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ἐτέρως δὲ οἰκοδομήσει τὴν Σιών Κύριος, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν· οἰκοδομήν δὲ φημι καθ' ἣν ἐκτίσθη τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως· καὶ τότε δοξασθήσεται ἐν αὐτοῖς.

Ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν ταπεινῶν, καὶ οὐκ ἐουδένωσε τὴν δέησιν αὐτῶν. Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰρέσει τὸν Κύριον· ὅτι ἐξέκλυψεν ἐξ ὕψους ἀγίου αὐτοῦ, Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐκέλευσε, τοῦ ἀκοῦσαι τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων, τοῦ λύσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθραυσμένων, τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τὸ δρομά Κυρίου, καὶ τὴν αἰνεῖσιν αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν τῷ συναχθῆναι λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ βασιλεῖς τῷ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Ἀπεκρίθη αὐτῶν ἐν ὀδῷ ἰσχύος αὐτοῦ· τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελόν μοι. Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου. Ὑψηλότερον δὲ δοκεῖ μοι διὰ τούτων ὁ προφητικὸς χορὸς σημαίνειν τὴν διὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν κλήσιν τῶν ἔθνων· ἀποκλαίεσθαι δὲ, ὅτι μὴ καὶ αὐτοὶ ἐτυχον ταύτης. Ἐν γὰρ τῇ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν παρουσίᾳ, ὅτε τὰ ἔθνη καὶ οἱ τούτων βασιλεῖς λατρεύσουσιν, οὐκέτι τοῖς πατρίοις δαίμοσι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τοιοῦτῳ καιρῷ, τὴν ἐμὴν, φησὶν, ἰσχὴν ἐκάκωσεν ὁ Κύριος, κολοῶσαι τὰς ἡμέρας, ὡς μὴ φθάσαι καμὲ εἰς ἐκείνον τὸν καιρὸν. Ὁ προφητικὸς μὲν οὖν ἔστι χορὸς ὁ ἀποκρινόμενος, ἦτοι ἑρπετῶν καὶ λέγων πρὸς τὸν Θεὸν ὅποιοις ἔσται ὁ ἡμέτερος βίος. Ἡἴχητο γὰρ μαθεῖν εἰ φθάσειεν εἰς ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐτὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καθ' ὅς ἐμελλεν ἐκπαρθῆναι ἐπὶ γῆς φαίνεσθαι ὁ Μονογενὴς. Ὅσον δὲ ἰσχύος αὐτοῦ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν καλεῖ· ἦλθε γὰρ ἵνα δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν. Ἦμισυ δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἡμερῶν, ἦτοι τῆς ζωῆς, τὸ τέως ἐν θεωρίᾳ γενέσθαι τῆς ἐπιφανείας. Ἡἴχητο οὖν πληρωθῆναι τὸν ἄλον αὐτοῦ χρόνον, καὶ οἶόν τε παρεκταθῆναι τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὅπως ἂν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως καταξιώθῃναι· οὕτω γὰρ ἐμελλεν ἢ πᾶσα αὐτοῦ ζωὴ πληροῦσθαι. Τέως μὲν γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτε ταῦτα προφητεύω, καὶ μέλλοντα ἔσονται προορῶ, εἰκοι ἐν μέρει ἡμέρας εἶναι Θεοῦ· λέγει δὲ μοι ἡ ἀνοψία τῆς τῶν προφητευόμενων ἐκβάσεως, ἥς εἰ τύχοιμι, τελεσθῆναι τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν· εἰ δὲ ἀστοχῶσω τῆς εὐχῆς, εἰκοι ταῖς ἐν ἡμέραις ἡμερῶν τὴν ζωὴν ἀτελῆ καὶ ἄωρον ἀποτιθεμένους. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τὰς τοιαύτας τῶν προφητῶν εὐχὰς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκεῖναι· Πολλοὶ ἀποφθῆται καὶ

δικαιοι επεθύμησαν ιδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ ἃ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, βλέπων, φησὶν, ἑμαυτὸν ἀπονοῦντα καὶ βαρυνόμενον, ὀλίγον ὑπολαμβάνω καιρὸν ὑπολείφθαι μοι ζωῆς. Μὴ οὖν ἐκδημήσαιμι τοῦ σώματος ἐν τῷ ἡμῶσι καὶ ἀτελεῖ τῶν ἡμερῶν. Ἐν γενεῇ γενεῶν τὰ ἔτη σου. Ἀναγκαιῶς προειπῶν· Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου, εὐξάμενός τε παραθεῖναι τὴν ζωὴν μέχρι τῆς ἐκθάσεως τῶν προφητευομένων, συνοραῖ δὲ ἀδύνατον διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ὀλιγοχρόνιον τῆς θνητῆς φύσεως· εἶτα ἐφη· Σοῦ μόνου, Κύριε, τὰ ἔτη εἰς γενεάν καὶ γενεάν διατείνει· καὶ σὺ ἤξεις εἰς ἐκείνην τὴν γενεάν, κάκῃνον τὸν λαόν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο·

Κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν σὺ, Κύριε, ἔθεμελλωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις. Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνῆσθα, φησὶ, κατ' ἀρχᾶς, ὦ Κύριε, καὶ εἰ μὴ ἔργα τῶν χειρῶν σου ὑπῆρχον οἱ οὐρανοί, οὐχ οἶόν τε ἦν αὐτὰ μετατεθῆναι, οὐδὲ εἰς μεταβολὴν ἔλθειν· εἰ γὰρ ἀγένητα ἦν, ἔμειναν ἄν καὶ ἀτελεῦτα· νῦν δὲ, ἐπει ποιητῆς αὐτῶν γέγονας, δυνατὸς εἶ καὶ παραγαγεῖν αὐτὰ θελήσας· φύσεως γὰρ ὑπάρχουσι φθαρτῆς καὶ ἀπολλυμένης· ὅτι, καὶ μὴ πρότερον ὄντα, σὴ βουλῇ καὶ δυνάμει γέγονεν. Ἐν γὰρ ἔστι μόνον ἀεὶ, καὶ οὐποτε δυνάμενον μὴ εἶναι, δηλαδὴ οὐ αὐτὸς ὁ μόνος τῶν ὄλων ποιητῆς. *Καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλλίξεις αὐτούς, καὶ ἐλιχθήσονται.* Καὶ οἱ οὐρανοὶ δὲ, εἰ καὶ μέγα καὶ ἐξαιρετὸν τι τυγχάνουσι κτίσμα, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ ὑποβληθήσονται φθορᾷ· ἡ δὲ φθορὰ αὐτῆ γενήσεται αὐτοῖς εἰς ἀνακαινισμὸν, καὶ συσταεῖς αὐτοὺς εὐγερώς οὕτως ὡς ἐλίσει τις περιβόλαιον· ἐλιχθήσονται γὰρ εἰς βέλτιον σχῆμα μεταβαλλόμενοι, καὶ ἀλλαγῆσονται, καὶ τροπὴν ἀγαθὴν ὑπομενοῦσι τὴν ἀπὸ τῆς παλαιότητος ἐπὶ τὴν ἀνακαινισμὸν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. Οἱ νιφθὲς τῶν δούλων σου κατασκηνώσουσι, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται. Καινοὶς (2) γενόμενοις καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρροσθεῖσι, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν δούλων σου, εἰς τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται.*

Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΒ'.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Τάχα δὲ μέσση ἀπολειφθεῖσαν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, τὸ μὲν σῶμα ἐπὶ τὰς οἰκείας ἐπιθυμίας καὶ ἀνδραποδώδεις ἡδονὰς καθέλκει, ὡσπερ ἀφ' ὕψους ἀνωθεν ποθεν καταβάλλον αὐτὴν· τὸ δὲ πνεῦμα πάλιν πρὸς ἑαυτὸ ἀνέλκει ἄνω που πρὸς Θεὸν ἀνάγον, καὶ τοῦ Κυρίου μνημονεύειν παρακαλεῖ, εὐλογεῖν τε αὐτὸν, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν διὰ παντὸς ἔχειν· ἡ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν ὕμνον διεγείρειν καὶ εὐλογεῖν τὸν Θεὸν ἐγκλεῖσεται, καλὸν αὐτῷ σωτηρίας φάρμακον τὴν εἰς τὸν Θεὸν εὐλογίαν προβαλλόμενος. *Καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ.* Τοῖς ἐντός αὐτοῦ προστάσεις εὐλογεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, τουτέστι τῇ φύσει τῶν ἐσωθεν ἐξερχομένων δια-

(2) Sic.

Dum me infirmum et gravatum cerno, suspicor mihi perbreve tempus vitæ residuum esse. Ne itaque in dimidio dierum et immature a corpore proficiascar. In generatione generationum anni tui. Cum dixisset, Ne revoces me in dimidio dierum meorum, ac rogasset vitam suam usque ad rerum prænuntiarum eventum prorogari; videt hoc ob imbecillam et fluxam mortalitatis naturæ conditionem fieri non posse; deinde ait: Tui solius anni, Domine, in generationem et generationem producuntur: tuque pervenies ad illam generationem et populum, de quibus superius dicebatur: Scribatur hæc in generationem alteram, et cætera.

Γραφήτω αὐτὴ εἰς τὴν γενεάν ἑτέραν, καὶ τὰ ἑξῆς.

B VERS. 26-29. Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes. Nisi enim a principio, Domine, fuisses, et nisi cæli opera manuum tuarum essent, non possent illa opera mutari, nec in aliam conditionem venire: nam si non facta essent, sine fine manerent. Jam vero quia eorum opifex fuisti, potes illa mutare si velis: nam fluxæ et corruptibilis naturæ sunt: quia cum non prius existerent, voluntate ac virtute tua condita sunt. Unum quippe est quod manet, et nunquam non esse potuit, nempe tu solus omnium conditor. Et omnes sicut vestimentum veterascunt, et velut amictum volves eos, et volventur. Cæli quoque etiamsi magnum præstantissimumque sint opificium, attamen ipsi quoque corruptioni subjicientur: hæc autem corruptio ipsis in renovationem vertet, atque ipsos ita facile contrahes, ac si quis amictum convolvat: nam meliorem in formam volventur, ac mutabuntur atque conversionem optimam subibunt, a vetustate nempe ad renovationem et incorruptionem translati. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. Filii servorum tuorum habitabunt, et semen eorum in sæculum dirigitur. Innovati scilicet erunt ac meliorem in formam translati, et semen eorum, scilicet servorum tuorum, in sæculum dirigitur.

D

IPSI DAVID. CII.

VERS. 1. Benedic, anima mea, Domino. Fortasse mediam relictam animam inter corpus et spiritum, corpus quidem ad proprias concupiscentias et serviles voluptates pertrahit, quasi ex sublimi et altissimo loco dejiciens illam; spiritus vero contra ad se sursum trahit, et ad Deum adducit, hortaturque ut Dominum memoret, ipsi benedicat, ipsum præ oculis semper habeat: vel fortasse quemlibet seipsum excitare ac Deo benedicere jubet, bonum sibi ad salutem esse Deo benedicere proponens. Et omnia interiora mea nomini sancto ejus. Nomini Domini benedicere jubet interiora sua, id est, cogitationes suas quæ ab intus procedunt, quarum duplex est ordo: aliæ enim pravæ sunt, nempe, cæcæ, for-

uicationes et furta spectantes; aliæ vero urbanæ et salutares, nempe humanitas, temperantia et communitas. Is itaque cujus omnia interiora recta sunt et parata ad benedicendum nomini sancto Dei, interiori suo affectu recte utitur, ad gratiarum actiones Deo agendas, atque omnia interiora sua consecrat, omnesque animæ virtutes et cogitationes ad divinum hymnum concitat. Is enim ratiocinia, cogitationes, omnesque animi motus, atque varias ejus virtutes advocat, vim nempe cogitandi, discernendi, respiciendi, agendi, imaginandi, recordandi, et alias: nam multæ in anima virtutes variique motus sunt. Quare modo strenuum quidpiam cogitamus, modo concupiscimus, mox judicamus; aliquando quæpiam desideramus, aliquando aversamur; ac rursum in modo aliquo tendimus, modo declinamus; interdum mæsti sumus, postea vero pacati, læti et tranquillii. Omnes itaque hujusmodi animæ facultates divinus Spiritus hortatur ut benedicant Domino. Quod si cui corporeo more dictum excipere animus sit, dicat, quia omnia corporis nostri interiora et viscera profundissima Dei sapientia concinnata sunt, ita ut inutile nihil in nobis sit, atque illa omnium mutua concordia et consensus ad Dei laudem et benedictionem conferat: jure ista quoque ad Deo benedicendum evocari. Si itaque animam ipsam corporeo more sermo effingit, et corporeas partes in ea partibus carente reponit; partes attributas animæ, quæ sane in partes divisibilis non est, alio ritu cogitabimus; caputque dicemus, mentem; collum opinionem, utpote quæ ceu intermedia sit inter rationabile et irrationabile; pectus, animum; ventrem, concupiscentiam: harum partium nominibus ceu virtutum singularum symbolis usi.

VERS. 2-4. *Benedic, anima mea, Domino, et non oblivisci omnes retributiones ejus. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia et miserationibus.* Hæc sunt retributiones nobis a Deo concessæ: Primo propitiationem posuit pro peccatis nostris, quæ in errore et idololatria admisimus: singulisque eorum propitius ille fuit, supplicationem prævertens, veniamque tribuens per propitiationem suam, quæ est Christus; secundo, quia etiam post remissionem te, o anima, infirmari contigit, in humanos affectus delapsam: et has ægritudines Servator rationabilibus et spiritualibus remediis, quæ in divinis ejus Scripturis fundata sunt, curavit; ad hæc tertio, vitam tuam, quæ in corruptionem cessura, et a morte absorbenda est, secundum illud, *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*²⁸, misericordiæ suæ consentaneam rem agens, ac præ-

²⁸ Ezech. xviii, 4.

(1) *Ἐπιθυμοῦμεν... ἐπιθυμοῦμεθα.* Alterutrum redundare videtur. EDIT. PATROL.

λογισμῶν, ὧν διπλοῦν ἔστι τὸ τάγμα· οἱ μὲν γὰρ μογθηροὶ εἰσι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί· οἱ δὲ ἀσέιοι καὶ σωτήριοι, φιλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικόν. Ἡ τοίνυν πάντα τὰ ἐντὸς κατώρθωται εἰς ἐτοιμίαν τοῦ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, οὕτως καλῶς συμπαραλαμβάνει τὴν ἔκδοσιν διάθεσιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐχαριστίαν, καὶ πάντα τὰ ἐντὸς καθιεροῖ καὶ πάσας τῆς ψυχῆς εἰς δυνάμεις, καὶ πάντα λογισμὸν εἰς τὸν θεῖον ὕμνον ἀνακινεῖ· ἐντὸς γὰρ ἐκάλεσε τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς ἐπιθυμίας, καὶ πάντα τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα καὶ τὰς διαφόρους δυνάμεις αὐτῆς, τὴν νοητικὴν, τὴν διανοητικὴν, τὴν βλεπτικὴν, τὴν ὀσμνητικὴν, τὴν φανταστικὴν, τὴν μνημονευτικὴν, τὰς ἐτέρας· πολλὰ γὰρ δυνάμεις καὶ διάφορα κινήματα ἐν τῇ ψυχῇ· καθ' ἃ ποτὲ μὲν σπουδαῖόν τι θεωσοῦμεθα, ποτὲ δὲ ἐπιθυμοῦμεν, ποτὲ δὲ ἐπιθυμοῦμεθα (1), ποτὲ δὲ κρῖνομεν· καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπιμέθετικων, ἄλλοτε δὲ ἀποστρεφόμεθα· καὶ πάλιν ἄλλοτε μὲν ὀρμῶμεν, ἄλλοτε δὲ ἐκκλῖνομεν, καὶ ποτὲ μὲν διακείμεθα λυπηρῶς, ποτὲ δὲ εὐμενεῖς ἔσμεν καὶ φαιδρῶν καὶ ἀνεμῆνοι. Πάσας οὖν ὁμοῦ τὰς τοιαύτας τῆς ψυχῆς δυνάμεις προτρέπει τὸ θεῖον Πνεῦμα εὐλογεῖν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ σωματικώτερον βουληθεῖ τις ἐκλάβειν τὸν λόγον, εἰπαὶ δὲν, ἐπειδὴ καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου πάντα τὰ ἐντὸς ἔγκρατά τε καὶ σπλάγγνα βαθυτάτη Θεοῦ σφίκα κατεσκευάσται, ὡς μηδὲν ἀχρηστον εἶναι τῶν ἐν ἡμῖν, συμβάλλεσθαι δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δοξολογίᾳ τε καὶ εὐλογίᾳ τὴν ὁμοῦ πάντων πρὸς ἄλληλα συμφωνίαν τε καὶ ἁρμονίαν, εἰκότως καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εὐλόγησιν κέλονται. Εἰ μέντοι τὴν ψυχὴν αὐτῆν σωματικῶς ὁ λόγος πλάττει, καὶ μέρη σωματικὰ τῇ ἀμερεῖ περιπλάττει, ἐτέρως νοήσομεν ἐπ' αὐτῇ τὰ περιτιθέμενα μέρη τῇ ἀμερεῖ τῇ κατὰ ψυχὴν, οἰκειῶς κεφαλὴν μὲν τὸν νοῦν, ἀρχένα δὲ τὴν δόξαν ὡς ἐν μέσῳ λογικοῦ καὶ ἀλόγου· στήθος τὸν θυμὸν, γαστέρα τὴν ἐπιθυμίαν, τοῖς τῶν μερῶν ὀνόμασι συμβόλοις τῶν δυνάμεων χρώμενοι.

Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου τὰς ἀναποδόσεις αὐτοῦ. Τὸν εὐλατεύοντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου, τὸν λάτρον πάσας τὰς νόσους σου, τὸν λυτροῦμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἔλθει καὶ οἰκτιροῦντά. Αὐτὰ εἰσὶν αἱ περὶ ἡμᾶς ἀναποδόσεις τοῦ Θεοῦ. Πρῶτον ἱλασμὸν ἔθηκε τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, ἃς ἐν πλάνῃ καὶ εἰδωλολατρείᾳ διεπραξάμεθα· καὶ ἰλεως ἐκάστη τούτων ἐγένετο, προλαβὼν πᾶσαν ἱκετηρίαν καὶ τὴν ἀρεσιν δούς ἐπὶ τοῦ ἱλασμοῦ αὐτοῦ, ὃς ἐστὶ Χριστός· δεύτερον ἔ. ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὴν ἀρεσιν συνέθη σε νοσεῖν, ὃ ψυχῇ, ὑποκλιθεῖσασαν τοῖς ἀνθρωπίνους πάθει, καὶ ταύτας τὰς νόσους ὁ Σωτὴρ καὶ λογικοῖς καὶ σωτηρίοις φαρμάκοις, τοῖς ἐν ταῖς θείαις αὐτοῦ Γραφαῖς καταβεβλημένοις, ἐθεράπευσε· τρίτον ἐπὶ τούτοις τὴν ζωὴν σου μέλλουσαν χωρεῖν εἰς φθορὰν, καὶ καταπίνεσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου, κατὰ τὸ, *Ψυχὴ ἢ ἀμαρτούσα, αὐτὴ ἀποθαρεῖται, ἀκλινοῦσα ἢ*

αὐτοῦ πράττων ἐλέη, λύτρα δούς ὑπὲρ σοῦ τῷ θανάτῳ τὸ τοῦ Μογογενοῦς αἷμα, ἐλυτρώσατο· τέταρτον, οἰκεία φιλανθρωπία καὶ ἐλεεί καὶ οἰκτιρμοὶς χρώμενος, ἐπεὶ ἐξ ἔργων οὐδεὶς δικαιούται, ἐστεφάνωσέ σε τῷ τῆς υιοθεσίας χαρίσματι. Καὶ ἀπλῶς οὗτός σοι δεδωρήται τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἄρεσιν, οὗτός σοι δεδωρήται τῶν παθῶν τὴν ἰασιν, τῆς ἀναστάσεως τὴν ἐλπίδα, τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸν τῆς ἀφθαρσίας χιτῶνα ἐνέδυσσε, καὶ χάριτι σέσωκε. Χάριτος γὰρ καὶ φιλανθρωπίας ὁ στέφανος. Καὶ ταῦτα πάντα ἔδνα τοῦ νομφίου καὶ δωρα· πίστιν γὰρ ἡ νύμφη προσεσήνεχε μόνον. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν σε ἐνέπλησεν, ἣ καὶ τὴν ἐν ἀγαθοῖς ἐπιθυμίαν σου ἐπλήρωσεν, ὅς τὴν γε ψυχὴν ψυχὴν ἀπαγορεύει, δίδωσι δὲ ἀγαθὰ τοῖς αἰτούσιν αὐτόν. Εἰ δὲ βούλει κατὰ ταῦτόν ἰδεῖν παθήματα καὶ ἁμαρτήματα λυόμενα, ἔχεις τὸν παράλυτον τῆς διπλῆς ταύτης ἀπολαύσαντα χάριτος· ἤκουσε γὰρ, Ἄρῶνται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου, καὶ, Ἄρον τὸν κρᾶσθᾶτόν σου· οὕτως ἡ ἁμαρτωλὸς γυνὴ τετύχηκε τῆς ἀφέσεως, ὁ ληστής, οἱ τελῶναι, ἀπλῶς ἅπαντες οἱ πιστεύσαντες.

Τὸν ἐμπιμπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἀνακαινωθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου· ὥστε ἀνακαινίζεσθαι αὐτὴν τὸν παλαιὸν ἀποθεμένην ἄνθρωπον, τὸν δὲ νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ κτίσαντος αὐτόν, λαμβάνουσαν. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἡ νεότης σου ἀνακαινωθήσεται, ὡς μηκέτι παλαιῶσθαι, μηδὲ εἰς φθορὰν αὐθις χωρεῖν, ἀεὶ δὲ παραμένειν ἐν τῷ νεάζειν ἐν τῇ ἀφάρτῳ ζωῇ. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀετοῦ τῶν ὀρνέων ἐστὶ βασιλικώτατος, ἀλλὰ καὶ ὑψιπετέστατος, μόνος δὲ ζῶων ἡλίου φωτὸς μαρμαρυγαῖς ἀντιπέειν δυνατός, καὶ ἀνεὲς ἀφορᾶν αὐτῷ, εἰκότως τὴν ἀνανέωσιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν πτήσιν, καὶ τὸν βίον αὐτῆς τὸν ἐν ἀκραιφῶνι γενησόμενον, ἀετοῦ φύσει παρέβαλε.

Ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις, ἐγγράρισε τὰς δόξας αὐτοῦ τῷ Μωσῆ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ Μωσέως Γραφῆς μαθήθη ὅποια κρίματα παρέσχε τοῖς ἀδικουμένοις· κρίσει γὰρ δικαίᾳ μετήλθε τοὺς Αἰγυπτίους, πληγαῖς θεηλάτοις κολάσας αὐτούς ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἠδικημένων υἱῶν Ἰσραὴλ. Οἰκτιρῶν καὶ ἐλεῆμων ὁ Κύριος, μακροθυμὸς καὶ πολυέλεος, οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησθῆναι. Οὐ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. Ὅτι κατὰ τὸ ὄψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καθὼς ἀπέχουσιν ἀνατολὰ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀπ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καθὼς οἰκτελεῖ πατὴρ υἱούς, σκελερῆσε Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν. Μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμεν· ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξαρθήσει.

A mium pro te morti sanguinem Unigeniti tribuens, liberavit; quarto, propria clementia, misericordia et miserationibus usus, quia nemo ex operibus justificatur, adoptionis te gratia coronavit. In summa, hic te peccatorum venia donavit, morborum animi medelam tribuit, necnon spem resurrectionis, pignus Spiritus: ac te incorruptionis veste induit, gratia sua salvum fecit. Nam gratiæ et clementiæ corona est. Atque hæc omnia, dotalia sponsi munera et dona sunt: sponsa quippe solam fidem obtulit. Neque solum illis, sed etiam spiritualibus bonis te replevit; sive etiam tuo in bonis desiderio satisfacit, qui frigidam animam repudiat, bona vero petentibus se tribuit. Quod si volueris morbos simul et peccata soluta videre, habes paralyticum hac duplici gratia donatum; audivit enim, *Dimittuntur tibi peccata tua*, et, *Tolle grabatum tuum*²⁰: sic peccatrix mulier remissionem consecuta est; sic latro, publicani, ac demum omnes qui crediderunt.

VERS. 5. *Qui replet in bonis desiderium tuum, renovabitur ut aquilæ juvenus tua*; ita ut prior deposito homine, ac novo, qui renovatur ad cognitionem Creatoris sui, adjuncto, et ipsa renovetur. Sic autem ait, juvenus tua renovabitur, ut nunquam veterascat, neque ad corruptionem rursus abeat, sed semper vegeta maneat in incorrupta vita. Cum autem aquila sit avium rex, altissimeque volat, ac sola inter animalia solares radios valeat obtueri, ipsumque attentis conspiciere; renovationem animæ, et e terra ad cælum volatum, vitamque supremo in lumine versaturam aquilæ naturæ merito comparavit.

VERS. 6-16. *Faciens misericordias Dominus, et judicium omnibus injuriam patientibus, notas fecit vias suas Moysi, filiis Israel voluntates suas*. Ex ipsa vero Moysis Scriptura edisces, qualia pro læsis judicia tulerit: justò namque judicio Ægyptios invasit, divinitus inflictis plagis castigans illos propter filios Israel ab ipsis pessime habitos. *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum-misericors, non in finem irascetur, neque in æternum succensebit. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniam secundum altitudinem cæli a terra corroboravit Dominus misericordiam suam super timentes se. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Recordare quoniam pulvis sumus; homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic effloret. Quoniam spiritus pertransibit in illo et non subsistet, et non cognoscat amplius locum suum. Quemadmodum a tenebris*

²⁰ Marc. 11, 9.

Ignorantiæ peccatis inductæ ad lucem cognitionis suæ nos transtulit; hæcque fecit ut bonus pater insanientes filios miseratus, ac erga liberos male affectos majorem commiserationem assumens: eodem ille modo nos miseratus est, ac ex atheis et timore carentibus, pios ac se timentes nos effecit. μείζονα οἰκτον ἀναλαβὼν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αὐτὸς ὑπεκείρησεν ἡμᾶς, ἐξ ἀθέων καὶ ἀφρόνων εὐσεβεῖς καὶ φοβουμένους αὐτὸν ἀπεργασάμενος.

VERS. 17 19. *Misericordia autem Domini ab æterno, et usque in æternum super timentes eum. Et justitia illius in filios filiorum, his qui servant testamentum ejus, et memores sunt mandatorum illius ad faciendum ea. Huic simile illud: Faciens misericordiam diligentibus me. Nam misericordia Domini, et compar ejus justitia in omnem generationem extenditur in timentes eum, et in filios eorum, id est, in æmulatores gestorum ipsorum, in eos scilicet, qui non modo præceptorum ejus recordantur, sed sermonibus opera adjiciunt, et hoc modo vitam concinnant suam. Ea quippe dantur, non ut ipsorum nudam memoriam et notitiam servemus; sed ut memoria ad operandum utamur. Illud quoque Servator declarat his verbis: Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me²⁰: nam observationi tantum, non memoriæ eorum, merces debetur; neque auditores, sed cultores legis justificabuntur. Pulchre autem lex Dei testamentum vocata est, ut qui eam observamus, hæreditatem inde speremus. Quod autem natura quidem nostra fluxa sit, divina vero clementia debitam progenitoribus justitiæ mercedem usque ad nepotes conservet, sexcenta hujusce rei testimonia reperias. Nam ob Abrahami, Isaaci et Jacobi justitiam, populum ex iis postea exortum vocatione et peculiari providentia dignatus est. Jehu autem usque ad quartam generationem regnum conservavit, etiamsi non omnino pietate præditus esset; quia in principio regni sui studium erga Deum exhibuerat. Mirabili vero Davidi inextinctam custodivit generis scintillam, etsi impii multi inter ejus posteros exorti sint. Dominus in cælo paravit thronum suum, et regnum ipsius omnibus dominabitur. Accurate dictum est, omnibus dominabitur; sed non, omnibus dominatur, quia non omnes digni sunt regno illius. Quamobrem iis qui evangelicam vitam exigunt, regnum cælorum Salvator pollicitus est. Alio item intelligendi more omnibus dominatur, etiam iis qui regno cælorum indigni sunt impe-rans; quatenus nempe omnium Dominus est.*

VERS. 20. *Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum ejus. Superius quidem Spiritus divinus hominis animam ad gratiarum actionem et benedictionem Dei invitabat dicens, Benedic, anima mea, Domino; nunc autem, quia throni Dei et cælestium mansionum, quas dignis Deus*

Ἄ Ὅτι πνεῦμα διήλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐκ ὑπέβριξε, καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἐτι τὸν τόπον αὐτοῦ. Ὅπως ἀπὸ σκότους τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀγνοίας ἐπὶ τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ γνώσεως μετεστήσατο ἡμᾶς: καὶ ταῦτα ἔπραξεν ὡς ἀγαθὸς πατὴρ σπλαγγυζόμενος ἐπὶ υἱοῖς μεμνημένοι, καὶ ἐπὶ κακῶς διακειμένοι τέκνος

Τὸ ἔλεος δὲ τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν: καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν, τοῖς φυλάσσουσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ μνημένοις τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι αὐτάς. Ὅμοιον καὶ τὸ, Ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσι με. Παρατείνει γὰρ τὸ ἔλεος Κυρίου, καὶ ἡ σύνοχος αὐτοῦ δικαιοσύνη, εἰς πᾶσαν τὴν γενεὰν ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, τοῦτέστι τοὺς τῶν ἔργων αὐτοῦ ζηλωτάς, τοὺς οὐκ ἀπλῶς μνημένους τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιτιθένας τοῖς λόγοις τὰ ἔργα, καὶ κατὰ ταῦτ' ὅν οἰκεῖον βίον ρυθμίζοντας. Δίδονται γὰρ αὐτὰ οὐκ ἐπὶ τῷ μνήμῃ αὐτῶν ψιλῆν καὶ γῶσιν ἔχειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μνήμῃν εἰς τὸ ποιῆσαι. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ παρίστησεν εἰπὼν Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκείνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με: τῆς γὰρ ποιήσεως ἀλλ' οὐ τῆς μνήμης αὐτῶν μόνης ὁ μισθός: καὶ οἳ οἱ ἀκροασαί, ἀλλ' οἱ ποιῆται τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. Καλῶς δὲ διαθήκη ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ προσήρεται, ἵνα κληρονομίαν ἐλπίζωμεν ἐξ αὐτῆς οἱ φυλάσσοντες. Ὅτι δὲ ἡ μὲν φύσις ἡμῶν ἐπίκτητος, ἡ δὲ θεία φιλανθρωπία καὶ μέχρις ἐγγόνων διατηρεῖ τὴν τοῖς προγόνοις ὑφειρομένην τῆς δικαιοσύνης ἀντίδοσιν, μυρία ἄν εὐροις μαρτύρια. Διὰ γὰρ τῆν τοῦ Ἀβραάμ δικαιοσύνην, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τὸν ἐξ αὐτῶν φύντα μετὰ ταῦτα λαὸν τῆς κλήσεως καὶ τῆς οἰκείας ἐπισκοπῆς κατηξίωσε: τῷ Ἰησοῦ μέχρι τετάρτης γενεᾶς τὴν βασιλείαν τετήρηκε, καί τοι μηδὲ τελείαν κτησαμένω εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐπιδειξαμένω τὸν ζῆλον: τῷ θεοσεπίῳ Δαυὶδ, θεοσεπτον ἐτήρησε τὸν τοῦ γένους σπινθήρα, καὶ ταῦτα πολλῶν δυσσεβῶν ἐν μέσῳ βεβλαστηχότων. Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτόλμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ πάντων δεσπόσει. Ἀκριβῶς δὲ τὸ πάντων δεσπόσει, εἰρηται, ἀλλ' οὐ, πάντων δεσπόζει: ἐπεὶ μὴ πάντες ἄξιοι τυγχάνουσι τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Διὰ τοῖς τὸν εὐαγγελικὸν κατορθοῦσι βίον τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὁ Σωτὴρ ἐπηγγέλατο. Δεσπόζει δὲ πάντων καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν καὶ τῶν ἀναξίων τῆς βασιλείας αὐτοῦ κρατῶν, οἳ αὖθις πάντων Κύριος.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχυρῶν, ποιῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἄνωτέρω μὲν τὸ θεῖον Πνεῦμα τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἐκάλει ἐπὶ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, φάσκον· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· νῦν δὲ, ἐπειδὴ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐμνημόνευσας

²⁰ Joan. xiv, 21.

καὶ τῶν οὐρανίων διατριβῶν, ἃς τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς ἠτοίμασε, σφόδρα ἀκολουθῶν ταῖς οὐρανίους δυνάμεις συγκαίρειν τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ παρακελεύεται, κατὰ τὸν σωτήριον λόγον φήσαντα χαρὰν ἔσεσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι· ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἄγει τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ τὰς οὐρανίους δυνάμεις· τὸ γὰρ αὐτὸ τῆς εὐλογίας ἔργον καὶ ταύτῃ κἀκεῖνοις ἐπιτάττει. *Δυνατοὶ ἰσχύϊ, ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ.* Τὰ μὲν κατὰ σέ, φησὶν, ὦ ψυχῆ, ἐξασθενεῖ πρὸς τὸ κατ' ἀξίαν ὑμνεῖν τὸν Θεόν· ἐκ μέρους δὲ ἡμῶν τοῦτο ποιεῖ. ἴσθι δὲ, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ ὄντες, καὶ ἀδιαπτῶτως τὸν λόγον αὐτοῦ ποιοῦντες, ἀξιοὶ τε ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ, πρεπόντως καὶ κατ' ἀξίαν εὐλογοῦσιν αὐτόν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ἀνθρώποις εἴεν τινες τὸν ἰσάγγελον βίον μετερχόμενοι, ἅτε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου φοροῦντες, ἰσχύοντες δὲ καὶ αὐτοὶ ποιεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ δυνατοὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ὑπακούειν, κατὰ τὸν φήσαντα· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με.* Καὶ οὗτοι, ἰσάγγελοι ὄντες, εὐλογεῖσασαν αὐτόν. Μηδεὶς δὲ τῶν παραβαινότων τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ παρακουόντων τῆς φωνῆς αὐτοῦ, προπετέστερον τολμάτω τοῦτο ποιεῖν.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ὁ μὲν Δαυὶδ, ἐπειδὴ περ εἰσὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, σφόδρα ἀναγκαιῶς ἐπιφέρει τὸ· *Λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὰ θελήματα αὐτοῦ,* δεικνύς τινὰς βούλεται καὶ ὅποιας δυνάμεις εὐλογεῖν τὸν Θεόν· ὅτι μὴ πάσας, μηδὲ τὰς ἐναντίας, ἀλλὰ μόνους τὰς ἀξίας τὰς ἐν διαφόροις τάξεσι λειτουργούσας αὐτῷ, ἦτοι ποιούσας αὐτοῦ τὸ θελημα. Λειτουργοὶ γὰρ εἰσι Θεοῦ δυνάμεις ὑπερητούσαι αὐτῷ εἰς ἃ βούλεται ποιεῖν δι' αὐτῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ ὠφελείᾳ παντός· διὸ καὶ ποιεῖν τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐρῆναι. *Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον.* Ἡ τῆς ἀκολουθίας διάνοια τοῦτον εἰκεν ὑποβάλλειν τὸν νοῦν· Εἰ μὲν ἀγγέλων ἦν, φησὶ, μόνον, καὶ θείων δυνάμεων καὶ οὐρανίων λειτουργῶν Θεοῦ τὸ εὐλογεῖν αὐτόν, καλῶς ἂν εἶχες, ὦ ψυχῆ, ὑποστέλλεσθαι ἑαυτὴν, τοῖς κρείττοσι παραχωροῦσα τὴν εὐλογίαν· ἐπειδὴ δὲ ὁ θεῖος λόγος πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εὐλογεῖν τὸν Κύριον προστάττει· προσήκει γὰρ πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὴν αὐτῆς δυνάμιν τὸν πρέποντα ὕμνον ἀποδίδόναι τῷ Θεῷ· τί μέλλεις, ὦ ψυχῆ; Οὐχὶ καὶ αὐτῆ, ἅτε ἔργον οὐκ εὐκαταφρόνητον οὐσα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ πεποιημένη, ἀνεγείρησασα τὴν ἐπὶ τὴν θεολογίαν καὶ εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ ἡ δεσποτεία αὐτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον, πάντων δεσπόζει, οὐρανίων, ἐπιγείων, καταχθονίων, ἀκολουθῶν πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν ὄντα, τὰ σύμπαντα γὰρ, φησὶ, δοῦλα αὐτοῦ, ὡς ποιήματα, εὐλογεῖτω αὐτόν. Καὶ πῶς εὐλογοῦσι τὰ ἄλογα καὶ τὰ ἀψυχα; Ὡς οὐρανοὶ διηγούναι δόξαν Θεοῦ, πάντως ἀντὶ φωνῆς χρώμενα τῇ ὄψει εἰς

A præparavit, mentionem fecit, admodum congruenter cœlestes virtutes jubet animæ salutis congaudere, secundum hoc Salvatoris dictum, scilicet, gaudium fore in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente ²¹: sed etiam cum hominis animam, tum cœlestes virtutes in finem agit: idem enim benedicendi munus tam illi, quam istis præscribit. *Potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum ejus.* Quod ad te spectat, o anima, imbecilla infirmaque es ad Deum pro dignitate celebrandum: atamen id ex parte exsequaris. Scito autem angelos ejus, cum potentes virtute sint, et indesinenter verbum Dei faciant, dignique sint qui vocem et sermonem ejus audiant, decenter ac condigne ipsi benedicere. Quod si quidam inter homines sint qui vitam angelicæ parem ineunt, utpote qui imaginem cœlestis circumferant, ac ipsi quoque verbum ejus exsequi et vocem audire valeant, secundum eum qui dicit, *Omnia possum in eo qui me confortat* ²²; hi quoque angelis pares cum sint, benedicant ei. Nemo autem eorum, qui verbum ejus transgrediuntur ac voci ejus non obtemperant, temere hoc agere præsumat.

VERS. 21, 22. *Benedicite Domino, omnes virtutes ejus, ministri ejus, qui facitis voluntates ejus.* Quoniam adversariæ quoque virtutes sunt, ideo David necessario illud adjicit, *ministri ejus, qui facitis voluntates ejus*: declarans quas et eujusmodi virtutes Deo benedicere velit: non omnes quippe, neque adversarias; sed solum eas quæ dignæ sunt, et variis ordinibus ipsi ministrant, sive quæ faciunt voluntatem ejus. Nam ministri Dei sunt virtutes ipsi ad quælibet munera pro beneficio et utilitate universi ministrantes: quare voluntates ejus exsequi dicuntur. *Benedicite Domino, omnia opera ejus, in omni loco dominationis ejus. Benedic, anima mea, Domino.* Hæc seriei mens et sententia videtur esse: Si angelorum, inquit, solummodo, divinarum virtutum, cœlestiumque Dei ministrorum officium esset ipsi benedicere, recte posses, o anima, te continere, ac te melioribus benedictionem cedere; quia vero divinus sermo cunctis ejus operibus præcipit ut Domino benedicant; par est enim omnem creaturam pro facultate, congruentem Deo hymnum emittere, quid cunctaris, o anima? Nunquid etiam ipsa, utpote opus Dei non spernendum, sed ad imaginem ejus factum, temetipsam excitas ad divinas laudes et ad benedicendum Deo? Quoniam dominatio ejus, ut dictum est, omnibus imperat cœlestibus, terrestribus et infernis; ideo omnia opera ejus, utpote ipsius dominationi subdita, ipsi benedicant. Nam omnia, inquit, tibi subdita, utpote opificia tua, benedicere tibi debent. Et quomodo benedicant irrationalia et inanimata? Quo modo cœli enarrant gloriam Dei, qui sane conspectu suo cœu voce, ad exhibendam Dei virtutem utuntur: unde

²¹ Luc. xv, 7. ²² Philipp. iv, 13.

ego laudandi occasionem accipio, et ad Creatorem celebrandum provocor. Et alias solent plerumque prophete etiam irrationabilem naturam ad Dei laudes effendas assumere, quasi rationalis non sufficiat, uti revera pueri in camino fecerunt. Cæterum omnibus in locis canere Judæis non convenit. Illi quippe ab iis qui se in captivitatem abduxerant, in Babylone ex canticis Sion cantare jussi, dixerunt, et quidem secundum legem agentes: *Quomodo cantabo canticum Domini in terra aliena* ²³? Nobis autem divinus Apostolus præcipit ut in omni loco orantes elevemus sanctas manus ²⁴. Idipsum Dominus Christus Samaritanæ dixit, localem adorationem de medio tollens, cultumque docens in Spiritu et veritate exhibendum ²⁵.

PSALMUS CIII.

VERS. 1, 2. *Benedic, anima, Domino: Domine Deus meus, magnificatus es vehementer: confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* A creaturarum magnitudine, providentia et varietate docetur anima gaudere ac fiduciam sumere: ita ut in eo gloriatur, ac Dominum Deumque suum magnum tantarum rerum opificem ascribat, eumque sibi proprium prædicet cum affectu dicens, *Domine Deus meus. Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Quemadmodum is qui sensibili vestimento induitur, undique tegitur; sic quod Dei lumen sustineri nequeat, incomprehensibilem esse illius substantiam declarat. Sed quid ais, o David? Evangelista ait: *Ipse est lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ²⁶. Paulus vero dicit, ipsum lucem inhabitare inaccessibilem, et tu ais ipsum lumine indui sicut vestimento? Viden' neque prophetam, neque evangelistam, neque apostolum posse eam claritatem complecti; sed a nominibus apud nos usitatis paulatim ascendentes, obscuram quamdam ineffabilis illius gloriæ cognitionem afferre? Quia enim ignorant quæ sit illa substantia, a rebus apud nos conspicuis pro facultate illam complecti conantur.

VERS. 3, 4. *Extendens cælum sicut pellem, qui legit aquis superiora ejus: qui ponit nubes ascensum suum, qui ambulat super pennas ventorum. Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.* Hinc, ut par est, seraphim Græce explicantur, incendentes ac comburentes. Et vox seraphim incendium significare declaratur. Quare de angelica virtute dicitur: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.*

VERS. 5-13. *Qui fundat terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi. Abyssus sicut vestimentum amictus ejus, super montes stabunt aquæ. Ad increpationes tua fugient, a voce toni-*

εμφασιν τῆς θείας δυνάμεως· παρ' ὧν ἐγὼ λαμβάνω τοῦ ὑμνεῖν τὰς ἀφορμὰς, καὶ κινεῖμαι πρὸς εὐφημίαν τοῦ κτίσαντος. Ἄλλως τε εἰώθησιν οἱ προφήται καὶ τὴν ἄλογον φύσιν πολλακτικῶς παραλαμβάνειν εἰς εὐφημίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς οὐκ ἀποχρώσης τῆς λογικῆς, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ. Πῶς τὸ ἐν παντὶ τόπῳ ἔδειν οὐχ ἀρομύττει τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐκεῖνοι γάρ, ὑπὸ τῶν ἀνδραποδισάντων ἄσαι προσταχθέντες ἐκ τῶν ὕδων Σιών ἐν Βαβυλῶνι, ἔρασαν, ἔνομον δρῶντες· Πῶς ἔσομαι τὴν ψῆφον Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας. Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς Ἀπόστολος παρεγγυᾷ ἐν παντὶ τόπῳ προσευχομένοις αἰρεῖν ὁσίας χεῖρας. Τοῦτο καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ἔφη, τὴν τοπικὴν ἀναιρῶν προσκύνησιν, τὴν δὲ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ διδάσκων λατρεῖαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΓ'

Εὐλόγει, ἡ ψυχή μου, τὸν Κύριον· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθησ ὁσόδρα· ἔξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Διὰ τῆς τῶν κτισμάτων μεγαλοφυΐας καὶ προνοίας καὶ ποικιλότητος χαίρειν δι' ἐν ταῦτῳ καὶ θάρσος ἀναλαμβάνειν διδάσκαται ἡ ψυχή, διὰ τὴν σεμνύνεσθαι, καὶ Κύριον ἐαυτῆς καὶ Θεὸν τῶν τοσούτων μεγαλοφυῶν ἐπιγράφεσθαι, καὶ ἰδιοποιεῖσθαι αὐτὴν ἐν τῷ λέγειν· Ὁ Θεός μου, μετὰ διαθέσεως, ἔξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Ὡς ὁ ἀναβαλλόμενος αἰσθητῶν ἱμάτιον πάντοθεν καλύπτεται, οὕτω τὸ μὴ δύνασθαι διασεῖν τὸ περὶ τὸν Θεὸν φῶς, ἀκατάληπτον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν παρίστησιν. Ἄλλὰ τί φῆς, ὦ Δαυὶδ; Ὁ εὐαγγελιστῆς φησὶν· Ὅτι αὐτός ἐστι φῶς ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ δὲ Παῦλος, ὅτι φῶς οὐκ ἔστιν ἀπρόσιτον, σὺ περιβεβλησθαι τὸ φῶς αὐτὸν φῆς ὡς ἱμάτιον; Ὁρᾷς, ὅτι, κἂν προφήτης ἦ τις, κἂν εὐαγγελιστῆς, κἂν ἀπόστολος, οὐ δύναται περιβρῆσθαι τῆς σαφηνείας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ὀνομάτων ἀναβαλόντες κατὰ μικρὸν ἀμυδρὰν τινα περισώσιν ἔνοικον τῆς ἀβύθου δόξης ἐκείνης. Ἐπισημῶς γὰρ αὐτὸ τί ποτέ ἐστι τὴν οὐσίαν οὐκ ἴσασι, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν λαμπρῶν φιλονεικοῦσιν ἐπιλαθέσθαι αὐτῆς ὡς οἶόν τε.

Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέβρινον, ὁ στεγάζων ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ, ὁ τιθεὶς νέφην τὴν ἐλπίσασιν αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ἐντεῦθεν εἰκότως ἐρμηνευόμενα τὰ σεραφίμ, εἰς τὴν Ἑλλάδα φωτὴν ἐμπιπρῶντες ἢ ἐμπρησταὶ σημαίνουσι. Καὶ τὸ, σεραφίμ τὸν ἐμπρησμὸν δηλοῦν λέγεται. Διὸ περὶ τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως εἰρηται· Ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον.

Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς οὐ κλιθῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἄδυστος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ἑρῶν στήσονται ὕδατα. Ἄπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου

²³ Psal. cxxxvi, 4. ²⁴ I Tim. ii, 8 ²⁵ Joan. iv, 24. ²⁶ Joan. i, 9.

φύονται, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου δειλιάσου-
 σιν. Ἀναβαίνουνσιν ὄρη, καὶ καταβαίνουνσιν πεδία
 εἰς τόπον ὃν ἐθεμελίωσας αὐτοῖς. Ὅριον ἔθου, ὃ
 οὐ παρελεύσονται, οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι
 τὴν γῆν. Ὁ ἐξαποστέλλων πηγὰς ἐν φάραγγιν,
 ἀπὸ μέσων τῶν ὄρων διελεύσονται ὕδατα. Πο-
 τιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, προσδέξονται
 ἐναγροὶ εἰς δίψαν αὐτῶν. Ἐκ' αὐτὰ τὰ πτερινὰ
 τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει, ἐκ μέσων τῶν πε-
 τρῶν δώσουσι φωνήν. Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν
 ὑπερφῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ὁ
 στεγάζων ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ· ὡν φη-
 σι· Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερφῶν σου· εἰ μὴ
 τῷ φίλον ὑπερῶα τοῦ Θεοῦ ὡς παρ' αὐτοῦ πε-
 ποιημένα τὸν ἀέρα νοεῖν, τοῖς νέφεσι περιβαλλόμε-
 νων. Ποτίζει τοιγαροῦν ὁ Θεὸς τὰ ὄρη καὶ τὰ ἐν τού-
 τοις πεδία τῆν τε λοιπὴν σύμπασαν γῆν οὐκ ἀπὸ τῶν
 ἰσαῖς φάραγγι πηγῶν, οὐδ' ἀπὸ τῶν φερομένων κα-
 τὰ γῆς ποταμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑπερφῶν αὐτοῦ ἀνω-
 θεν ἀφ' ὕψους τοῖς αὐτάρχεις καὶ μεμετρημένους ἐπι-
 χορηγῶν ἕτους. Ὑπερῶα δὲ Θεοῦ τὸν ἀέρα καλεῖ,
 καθάπερ ἐπὶ μιᾶς οἰκίας τοῦ παντὸς κόσμου. Ὅρη
 μὲν εἰσιν οἱ πνευματοφόροι ἄνδρες· ποτίζονται δὲ ἐκ
 τῶν ὑπερφῶν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, πληρούμενοι τῶν τοῦ
 Πνεύματος χαρισμάτων, λόγου σοφίας καὶ τῶν ἐξῆς
 ἀπρηριθμημένων. Ὑπερῶα δὲ Θεοῦ, ἀφ' ὧν τὰ ὄρη
 ποτίζει, ἀκραίφεις καὶ ὑπερβάλλουσαι θεωρεῖαι τῆς
 ἀληθείας τυγχάνουσι, ὑπερῶα καλούμεναι, τῷ μηδὲν
 αὐτὰς ὑπερναθεθῆκεναι. Ἀπὸ καρποῦ τῶν ἔργων
 σου χορτασθήσεται ἡ γῆ. Αὐτὸς γὰρ εἶπε· Βλα-
 στήσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον καρπι-
 μων ποιοῦν καρπὸν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐκ τῶν Ἰησοῦ κατὰ
 τὴν οἰκονομίαν ἔργων, πολὺν καρπὸν ἐχόντων, ἅπανα
 ἡ γῆ χορτάζεται, μεταλαμβάνουσα τῶν οὕτω παραδό-
 ξως ὑπὸ Ἰησοῦ γεγενημένων· οὗτος γὰρ καρπὸς τῶν
 ἔργων αὐτοῦ τυγχάνει. Καὶ ὁ λόγος δὲ ὁ περὶ τῶν ἔρ-
 γων τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας αὐτοῦ νοηθεῖς, οἷα
 φημι δὴ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διατρέθοντας ἀνθρώπους.

Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήγεσι, καὶ χλόην
 τῇ δουλειᾷ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον
 ἐκ τῆς γῆς· καὶ οἰνοεὺς· βραίνει καρδίαν ἀνθρώπου,
 καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ὕετου κτάται πλη-
 σμονὴν ἡ γῆ, τοῦ Θεοῦ ἐργαζομένου τὴν ἐκ θαλάσσης
 τῶν ὕδατων ἀναγωγὴν. Εἶτα τὴν ἐντεῦθεν ὑποδείκνυ-
 σιν ὠφέλειαν, ὅτι πιανθεῖσα ἐκ τῆς τῶν ὕδατων χο-
 ρηγίας ἡ γῆ, ἐξανατέλλει τοῖς ἀπ' αὐτῆς ἅπασι τὰς
 προσφόρους τροφὰς· ἀνθρώπῳ μὲν εὐγενεῖ ζῶν, καὶ
 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τετιμημένῳ, ἐξάιρετον καὶ ἀφωρισμέ-
 νην τροφήν, ἄρτον, καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον· ἄρτον μὲν
 ἐπὶ τῷ στηρίζεσθαι καὶ δυναμοῦσθαι τὴν καρδίαν,
 οἶνον δὲ ἐπὶ τῷ κατευφραίνεσθαι τὴν ψυχὴν, ἔλαιον
 δὲ ἐπὶ τῷ φαιδρύνεσθαι τὸ σῶμα, καὶ ἀπαλύνεσθαι θε-
 ραπευόμενον ἐκ τῆς ἐπιπόνου σκληραγωγίας. Οὕτως
 αὐτῷ πλουσίαν καὶ ἐκ πλειόνων τράπεζαν εἰς ἀπό-
 λασιν οἷα πατήρ ὁ Θεὸς ἐδώρησατο. Οὐ μὴν καὶ τῆς
 τῶν λοιπῶν ζώων καταλιγώρησεν ἐπιμελείας· φρον-
 τίζων δὲ καὶ τῆς τούτων διαμονῆς τὴν ἀρμόζουσαν

A trui tui formidabunt. Ascendunt montes et descen-
 dunt campi in locum quem fundasti eis. Terminum
 posuisti, quem non transgredientur, neque conver-
 tentur operire terram. Qui emittis fontes in convalli-
 bus, inter medium montium pertransibunt aquæ. Fo-
 tabunt omnes bestię agri, expectabunt onagri in
 siti sua. Super ea volucres cęli habitabunt, de
 medio petrarum dabunt vocem. Rigans montes
 de superioribus suis. Quia prius dixerat, Qui
 legis aqua superiora ejus; hic ait, Rigans montes de
 superioribus tuis. Nisi malit quis superiora Dei,
 quasi ab eo constructa aerem quibus amictum int-
 telligere. Deus intracta montes et campos qui in eis
 sunt, et universam reliquam terram rigat, non ex
 fontibus convallium, neque ex fluminibus quę per
 terram defluunt, sed de superioribus suis pluvias
 ex alto sufficientes ac moderatas subministrans.
 Superiora autem Dei vocat aerem, de toto mundo
 quasi de domo quadam verba faciens. Montes qui-
 dem sunt spirituales viri: hi autem irrigantur de
 superioribus ipsius Dei, Spiritus sancti donis re-
 pleti, videlicet sermone sapientię, cęterisque re-
 censitis. Superiora vero Dei, de quibus montes ir-
 rigat, sunt sublimes ac eximię veritatis contem-
 plationes, quę superiora vocantur, quod nihil illas
 transcendat. *De fructu operum tuorum satiabitur
 terra.* Ipse namque dixit, *Germinet terra herbam
 feni et lignum fructiferum faciens fructum*³⁷, et reli-
 qua. Ex Jesu operibus per œconomiam editis, quę
 multis fructibus instructa sunt, universa terra
 satiatur, particeps eorum quę a Jesu adeo mirabi-
 liter perpetrata sunt: hic enim fructus operum
 ejus est. Et quidem sermo de operibus creationis et
 providentię ipsius, ceu fructus operum Dei esse
 intellectus, terram satiabit; nempe homines in
 terra versantes.

καρπὸς ἔργων Θεοῦ τυγχάνων, χορτάσει τὴν γῆν·

*VERS. 14, 15. Producens fenum jumentis et her-
 bam servituti hominum, ut educas panem de terra;
 et vinum lætificat cor hominis, et cętera.* Ait a plu-
 via satietatem terrę parari, Deo aquas ex mari re-
 ducente. Deinde indicat utilitatem hinc promanan-
 tem, quia aquarum irrigatione impinguata, cunctis
 incolis suis congruentem cibum profert; homini qui-
 dem nobili animali, et apud Deum in honore habito,
 eximium ac selectum cibum, panem, vinum, et ole-
 um; panem quidem quo cōr fulciatur et roboretur,
 vinum quo anima lætificetur, oleum quo corpus ex-
 hilaretur atque a laboriosa defatigatione curetur.
 Sic autem illi opimam et variis instructam mensam
 ad usum ceu pater paravit Deus. Neque tamen cę-
 terorum animalium curam neglexit; sed de eorum
 quoque conservatione sollicitus, congruentem ipsis
 escam subministravit, fenum quidem jumentis,
 servituti autem hominum, herbam producens. Ac-
 curatissime vero propheta animalium distinctionem

¹ Gen. 1, 11.

fecit; jumenta quidem generatim appellans omne animal herba vescens; servitutem vero hominum, mansueta et quodammodo civilia animalia ad hominum usum deputata, quorum alia quidem terram arant hominique opem ferunt, ut bos; alia gestant onera, ut asinus; alia demum aliud mortali generi ministerium præstant: quæ proprie et oportune servitutem hominum vocavit, quibus herbam datam esse ait, scilicet ab hominibus seminatam et cultam; cæteris vero jumentis sponte natum fenum. Possunt autem utraque simul, herba videlicet et fenum, et jumentis et servituti hominum data fuisse. Neque feras hic neque reptilia memoravit, quia hæc alio utuntur cibo; alia enim carnivora sunt; reptilia autem ipsa terra vescuntur.

θηρίων ἐν τούτοις, οὔτε ἐρπετῶν ἐμνημόνευσε, διὰ τὸ θηρόδρα· τὰ δὲ ἐρπετὰ, αὐτῇ τῇ γῆ κέχρηται τροφῇ

Animadvertite porro sermonem hunc circuitione uti, ac manifestiora quidem leviter tangere, iis vero insistere quibus multi contradicunt, neque abstinere ab irrationabilibus, nec ab usu ministerioque eorum. Id vero duplici de causa agit; alia est, ut ex abundanti impudentiam illorum refrenet, qui dicunt aliquid in mundo supervacaneum et inutile existere; alia vero, ut ostendat quanta sit Deo de hominibus sollicitudo, quando de iis quæ eorum causa condita sunt tantam habet rationem. Quid huic curæ par esse possit, quandoquidem ea quæ nobis serviunt ita nutrit, nec patitur ut in omnibus gravemur? Neque enim hominem deservit, nec laboribus ipsum gravat, vario illum salutis genere donans. Hic juvat eum, qui congenere nostros servitute opprimit, sic alloqui: una hominum servitus sunt irrationabilia, tu vero hæc despicias: quare naturam a servitute et dominatione scindens, id effecisti, ut sibi ipsa serviret et dominaretur. Eum qui ad similitudinem Dei factus est, quis vendidit, quis emit, cum id solus Deus possit efficere; imo vero nec ipse Deus, nam dona ejus sunt sine poenitentia? Quod si Deus id quod liberum est non redigit in servitutem, quis potentiam suam potentia Dei præponat? Cæterum sat oneris imponitur iis, qui liberi sunt, quod serviant, tantaque in pulvere sit differentia, ut alius imperet, aliis imperetur. At neque jugum, neque supplicium primo peccato nostro destinatum, aggravandum est. Producit autem in his supernaturalibus altissimisque sermonibus suis, qui montes sunt, fenum: quem cibum irrationabiliores ferre valeant. Est autem fenum in hisce montibus positum, sermo de sensibilibus et littera Scripturæ; imo etiam sermo moralis, quem multitudo quoque percipere valebit, dicentibus singulis, *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit, super aquam refectionis educavit me*³⁰. Qui autem hujusmodi statum transcenderunt cum non in servitute hominum versentur, sed homines facti sint, singuli ite-

καὶ τούτοις ἀπένειμε τροφήν· χόρτον μὲν τοῖς κτήνεσι, τῇ δὲ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων γλῶσσην ἐξανατείλας. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ὁ προφήτης τὴν τῶν ζῶων πεποίηται διαίρειν· κτήνη μὲν γενικῶς πᾶν τὸ ποιῶγον ζῶον, δουλείαν δὲ ἀνθρώπων τὰ ἡμέρα καὶ ὡσπερ πολιτικά ζῶα τὰ εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων ἀφωρισμένα, ὧν τὰ μὲν ἀροῖ τὴν γῆν συνεργοῦντα ἀνθρώπων, ὡς βοῦς· τὰ δὲ ἀχθοφορεῖ, ὡς ὄνος· τὰ δὲ ἄλλη τινὰ χρῆσιν τῷ θνητῷ γένει παρέχεται· ἃ οἰκείως καὶ προσφικῶς δουλείαν ἀνθρώπων ὠνόμασεν, οἷς τῇ γλῶσσην δεδῶσθαι φησὶ, τούτέστι τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων σπαρείσαν καὶ γεωργηθείσαν· τοῖς δὲ ἄλλοις κτήνεσι, τὸν αὐτομάτως βλαστῶντα χόρτον. Δύναται δὲ καὶ ἀμφοτέρω ἢ τε γλῶσση καὶ ὁ χόρτος, ὁμοῦ καὶ τοῖς κτήνεσι καὶ τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων δεδῶσθαι. Οὕτε δὲ

ἐτέρω κέχρηται ταῦτα τροφῇ· τὰ μὲν γὰρ ἐστὶ σαφέ-

τερα παρατρέχοντα, ἐμφιλοχωροῦντα δὲ τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν ἀντιλεγόμενοις, καὶ τῶν ἀλόγων οὐκ ἀφιστάμενον, καὶ τῆς χρείας αὐτῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας. Ποιεῖ δὲ τοῦτο διὰ δύο ταῦτα· δι' ἐν μὲν, ἵνα ἐκ περιουσίας ἐπιστομίῃ τὴν ἀναίσχυντλαν τῶν λεγόντων εἶναι τι περιττὸν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἀχρηστον· δι' ἕτερον δὲ, ἵνα δείξῃ ὅση τῷ Θεῷ τῶν ἀνθρώπων ἡ κηδεμονία, ὅπου γε τῶν δι' ἐκείνων γενομένων τοσοῦτον ποιεῖται λόγον. Τί ταύτης Ἰσον γένοιτ' ἂν τῆς κηδεμονίας, ὅταν καὶ τὰ δουλεύοντα ἡμῖν οὕτω τρέφῃ, καὶ μὴ συγχωρῇ πονεῖσθαι περὶ πάντα; Οὕτε γὰρ εἶπε τὸν ἀνθρώπων, οὔτε βαρύνει τοῖς πόνοις αὐτῶν, ποικίλλων αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα καλὸν εἰπεῖν πρὸς τὸν τοῦς ὁμογενεῖς καταδουλούμενον· μία δουλεία τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔλογα· σὺ δὲ ταῦτα ὀλιγωρεῖς διὰ τὴν φύσιν δουλείας καὶ κυριότητος σχίσας αὐτὴν ἑαυτῇ δουλεύειν καὶ ἑαυτῇ κυριεῖν ἐποίησας. Τὸν καθ' ὁμοίωτητα Θεοῦ ὄντα καὶ πάσης γῆς ἄρχοντα τίς ὁ ἀπεμπολῶν; τίς ὁ ὠνούμενος; μόνου Θεοῦ τὸ θυγῆται τοῦτο, μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· ἀμεταμέλητα γὰρ αὐτοῦ τὰ χαρίσματα. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς οὐ δουλοῖ τὸ ἐλεύθερον, τίς ὁ ὑπερτιθεῖς τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ δυναστείαν; Πλὴν ἀρκεῖ δουλεύειν τοῖς ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε τοῦ αὐτοῦ χόρος τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι. Μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγός, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον. Ἐξανατέλλει δὲ ἐν τούτοις ὑπερφυεῖν καὶ ὑψηλοτάτοις λόγοις αὐτοῦ ὄρεσι οὖσι χόρτον· ἐν φέρεσθαι τροφήν οἷοί τε εἰσιν οἱ ἀλογώτεροι. Ἔστι δὲ ὁ ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι χόρτος ὁ περὶ τῶν αἰσθητῶν λόγος καὶ τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ ἠθικώτερος, οὗ μεταλαβεῖν καὶ οἱ πολλοὶ θυγῆσονται, ἐκαστου τῶν τοιούτων λέγοντος· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήρωσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με. Ὑπερβάντες δὲ ποτε τὴν τοιαύτην κατάστασιν, οὐκέτι ἐν δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων ὄντες, ἀλλ' ἀνθρώποι γεγενημένοι, ἐρροῦσι πάλιν ἕκαστος· *Ἠελπίσας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξανατείας τῶν ἄλ-*

³⁰ Psal. xxii, 1, 2.

βόττων με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, A
καὶ τὸ ποτήριόν μου μεθύσκον ὡς κρᾶτιστον. Καὶ
τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται με πάσας τὰς ἡμέρας
τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου
εἰς μακρότητα ἡμερῶν.

Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, καὶ οἶνος
εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου· τοῦ ἱλαρῦναι πρό-
σωπον ἐν ἐλαίῳ, καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου
στηρίζει. Ἄξιον ἐνταῦθα ζητῆσαι τίνος χάριν εἰπῶν
ὁ Δαυὶδ, ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσιν, ἐπή-
γαγε· Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ
οἴτου δηλαδὴ κατασκευαζόμενον. Τί ποτὲ ἐστὶν ὅπερ
αἰνέσασθαι βούλεται; Ὅτι τὸ αὐτὸ σπέρμα κοινὴ
γίνεται ἐδωδὴ καὶ ἀλόγοις καὶ ἀνθρώποις, οὐ κατὰ
τὸ αὐτό. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Σκόπει B
δέ· Καταβάλλεται σίτος, τέως μὲν ἀνθρώπων ἐστὶ
τροφὴ μόνον· ἐπειδὴν δὲ βλαστάνῃ, ἀνεῖσι καὶ τὴν
τῶν ἀλόγων ἔχων τροφήν. Ὡσπερ γὰρ αὐτὸ τὸ εἶναι
δι' ἡμᾶς ἔλαβε τὰ ζῶα, οὕτω καὶ ἡ τροφή αὐτῶν ἐκ
τῆς ἡμετέρας τροφῆς ἔχει τὴν ἀρχήν. Ἡ γὰρ χλόη
διὰ τοῦτο προηγουμένως γέγονεν, ἵνα τὸν σίτον δια-
τηρῆ. Εἶδες οὖν τὰ ἄλογα οὐ μόνον ἡμῖν δουλεύοντα,
ἀλλὰ καὶ τὴν τροφήν τῶν ἀλόγων τῇ ἡμετέρᾳ τροφῇ
ὑπηρετουμένην, καὶ τῇ τάξει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο
μιμουμένην. Ὡσπερ γὰρ πρότερον ἄλογα, καὶ τότε
ἀνθρωπος, ἐπειδὴ διὰ τὸν ἀνθρώπον τὰ ἄλογα· οὕτω
καὶ πρῶτον χλόη, καὶ τότε σίτος ἐν τῇ βλάστῃ, ἐπειδὴ
διὰ τὸν σίτον ἡ χλόη. Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν
ἀνθρώπου. Οὐ πᾶς, ἢ μόνος ὁ τὴν γένεσιν ἔχων ἐκ
τῷ εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή. C
Ἄλλ' ἐπεὶ τὰ αἰσθητὰ πάντα γῆ διὰ τὸ ὑλικὸν ὀνο-
μάζεται, εἰς τοῦτον δὲ λαβεῖν ἐστὶ λόγον ἀναβιβάζοντα
διὰ τίνος ἀναλογίας ἐπὶ τὰ νοητὰ· καὶ οὗτος ὁ λόγος
ἄρτος ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς ἐξαγόμενος, ἐπὶ τὸ τρέφειν
τὸν ἔνδοξον καὶ ἐν κρυπτῷ ἀνθρώπον, καὶ ἀπὸ τῶν
σωματικῶν δὲ τῆς γραφῆς διηγημάτων διὰ τὸ ἱστο-
ρικὸν γῆ εἰρημένον. Ἄρτος ἐξαγόμενος ὁ μυστικός
ἐστὶ λόγος. Τοῦ ἐξἱλαρῦναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ,
καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει. Ἰαρούνε-
ται δὲ καὶ φαιδρύνεται τὸ πρόσωπον τοῦ ἔσω ἀνθρώ-
που ἐλαίῳ τῷ θρησκευτικῷ τοῦ θελοῦ φωτὸς, καὶ λύονται
τὰς νόσους καὶ τοὺς πόνους τῆς ψυχῆς, ἐπινοῶν μόνῃ
διαφέρον τοῦ ἀποδοθέντος οἴνου. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ
λόγος ὡσπερ ἀμπελος, οὕτω καὶ ἐλαία ἐστίν· Ἐγὼ, D
φησὶν, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ
Θεοῦ. Ἡ γὰρ αὐτοῦ διδασκαλία κατὰ διάφορον σχέ-
σιν οἴνος τε καὶ ἐλαίων ἐστὶ καὶ ἄρτος.

Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι
τοῦ Λιβάνου ὡς ἐφύττευσας· ἐκεῖ στρουθία ἐννοσ-
σεύσουσι. Τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ οἰκία ἠγεῖται αὐτῶν·
ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγὴ τοῖς
χοιροφυλλίοις. Ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, ξύλα
τοῦ Κυρίου, τεθεικασί. Διεξελθὼν τὰ καρπίμα, ἀνα-
γαχαίως μνημονεύει καὶ τῶν ἀκάρπων, ὡς ἀναγ-
καίαν ἀνθρώποις καὶ αὐτῶν παρεχόντων χρεῖαν.
Διὰ τοῦτο καὶ Κυρίου αὐτὰ προσηγόρευσεν, ὡς αὐτο-

rum dicent : *Parasti in conspectu meo mensam ad-*
versus eos qui tribulant me; impinguasti in oleo cap-
ut meum, et calix meus inebrians, quam præclarus
est. Et misericordia tua subsequetur me omnibus
diebus vitæ meæ, et ut inhabitem in domo Domini in
*longitudinem dierum*³⁹.

Ut educas panem de terra, et vinum lætificat cor
hominis; ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor ho-
minis confirmat. Hic opportune quærat, qua de
causa cum dixisset David : *Producens fenum ju-*
mentis; subjunxerit, Ut educas panem de terra, ex
frumento nempe confectum. Quid autem est quod
insinuare vult? Idem scilicet semen communem
escam esse tam brutis quam hominibus, sed non
eadem ratione. Atque illud Dei sapientiæ fuit. Et
vero id animadvertas velim : spargitur frumentum,
atque baccenus quidem hominum est cibus; cum
autem germinaverit, exsurgit, brutorum quoque
alimentum proferens. Quemadmodum enim anima-
lia id nostri causa acceperunt quod existant, ita
et esca illorum a nostra initium habet. Nam herba
ideo maximè producitur, ut frumentum conservet.
Vides igitur non solum bruta nobis famulari, ve-
rum etiam cibum eorum cibo nostro servire, at-
que eodem ordine et ratione id ipsum agere. Quem-
admodum enim prius bruta, deinde homo, quia
propter hominem bruta; sic primo herba, mox
frumentum in germine, quia propter frumentum
herba. *Et vinum lætificat cor hominis* : non omne
vinum, sed illud solum quod ortum habet ab eo qui
dicit : *Ego sum vitis vera*⁴⁰. Sed quia sensilia omnia
ob materiam terra vocantur, atque de illo acci-
piendus sermo est, qui quadam ratione et propor-
tione ad spiritualia deinde erigit; hic quoque sermo
panis est de terra eductus, ut interiorum et occul-
tum hominem nutriet : atque a corporeis Scriptu-
ræ narrationibus, ob naturalem historiæ rationem,
terra dicitur. Panis quippe eductus, est mysticus
sermo. *Ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor ho-*
minis confirmat. Exhilaratur porro ac illustratur in-
terioris hominis facies oleo, quod divinam alit lu-
cem, ac morbos laboresque animæ solvit, solaque
intelligendi ratione a memorato vino difert. Dei
quippe verbum, ut vitis, ita et oliva est. *Ego, in-*
*quit, sicut oliva fructifera in domo Dei*⁴¹. Nam
ejus doctrina secundum diversam rationem, et vi-
num et oleum et panis est.

VERS. 16-18. *Saturabuntur ligna campi, cedri Li-*
bani, quas plantasti, illic passeret nidificabunt. Ero-
dii domus dux est eorum : montes excelsi cervis,
petra refugium herinacii. Hebraicum exemplar et
reliqui interpretes, *ligna Domini*, habent. Cum
fructifera recensisset, necessario etiam fructu
carentia memorat, utpote quæ hominibus ad usum
necessaria sint. Ideoque ipsa Domini nuncupavit,
ut sponte nascentia, neque manu culta; sed divino

³⁹ Psal. xxii, 5-7. ⁴⁰ Joan. xv, 1. ⁴¹ Psal. li, 10.

verbo germinantia. *Cedri Libani quas plantasti.* Pulchre cedrorum plantationem Deo ascripsit, quia sine ulla humana cura in tantam celsitudinem excreverunt. Non enim lignarius aliquis earum cultor fuit; sed divinum verbum montium cacumina his opaca fecit. Quod si ipse plantaverit, sane utiles sunt: optima quippe sunt quæcunque Deus effecit. Cum porro Libani tanquam celeberrimi mentionem fecit, necnon cedrorum ejus, alios etiam montes et arbores his significavit. *Illic passeret nidificabunt. Erodii domus dux est oorum.* Aquila sic habet: *Illic aves nidificabunt. Erodio abietes domus ipsi.* Nam hæ ipsæ arbores alium quidem hominibus, alium vero avibus usum præbent.

VERS. 19. *Fecit lunam in tempora: sol cognovit occasum suum.* Cum terrena omnia recensisset, invisibiliumque naturarum creationem exhibisset, cælorum item opificium subindicasset, nunc luminarium mentionem facit, quæ quarto die condita sunt. Nec sine consilio arbitror ea quæ superius prætermissa videbantur, quando de rebus cælestibus, de nubibus et ventis verba fecerat, nunc sermo resumit, ea post tot alia recensita memorans; verum ut doceat hæc quoque ad utilitatem condita fuisse. Forsitan enim si hæc primo loco commemorasset, occasio quædam relicta iis fuisset, qui quasi divina et tanquam causam productionis animalium et fructuum terræ, ipsa colenda esse duxerunt. Hoc nempe cum illi qui a pietate alieni erant existimarent; animum appulerunt ut solem et lunam, tanquam deos generationis, alimenti et incrementi nostri auctores, colerent. Sed divinus sermo id minime probat: enimvero affirmat, etiam citra isthæc, universalem illam Dei providentiam, non solum quæ in cælis, sed etiam quæ in terra, animalia nempe plantasque, produxisse. Hæc item Moyses ut doceret, primo plantarum terrestrium ortum, deinde luminarium productionem induxit. Nunc item David denuo recurrit ad cælestium illam providentiam, ac nulla alia de causa conditam lunam fuisse ait, quam ad enumerationem et notitiam mensium et dierum: nam illud, *in tempora*, id ipsum significat; id est, ut conversionibus ejus temporum mutationes dignoscantur, ac menses numerentur et anni. Nam lunæ variationes id præstant, ut possit tempus numerari: mensis quippe inensuram illa incremento imminutioneque sua efficit; ita ut lunæ creatio ad temporum doctrinam facta sit. Neque modica hinc utilitas evenit, quod scilicet tempestates dignoscantur, et ad omnia quemlibet sese adornare facultas sit. Si enim non ita se res haberet, omnia ruerent in exitium; cum neque agricola, neque nauta, vel terram vel mare sulcandi opportunum tempus internoscere valerent. Hæc porro temporum notitia, non hominibus modo, sed etiam brutis idonea utilissimaque est. De luminariis etiam in Genesi dicitur: *Sint in signa et in*

φωὰ καὶ οὐ χειρόκτητα, ἀλλὰ τῷ θεῷ λόγῳ βλαστήσαντα. Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου δὲ ἐφύτευσας. Καλῶς τῷ θεῷ προσέγραψε τῶν κέδρων τὴν φυτείαν· ὅτι ἐκτὸς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας ἐπὶ τοσοῦτον τῆς ἔθηςαν. Οὐ γὰρ ἀσκοκός τις τούτων γέγονε φυτουργός· ἀλλ' ὁ θεὸς λόγος, ἀμφιλαφεὶς τὰς τῶν ὀρῶν εἰργάσατο κορυφάς. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐφύτευσε, πάντως ὅτι χρήσιμα· πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς, καλὰ λίαν. Τοῦ μὲν Λιβάνου ὡς ἐπισημοῦ μνημονεύσας, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κέδρων, καὶ τὰ ἄλλα ἕρη καὶ δένδρα διὰ τούτων ἐδήλωσεν. Ἐκεῖ στρουθία ἐνροσσεύσουσι. Τοῦ ἐρωδιῷ ἡ οἰκία ἡγείται αὐτῶν. Ὁ Ἀκύλας οὕτως ἔχει· Ἐκεῖ ὄρεα ροσσεύσουσι. Ἐρωδιῷ ἐλάται οἶκος αὐτῷ. Τὰ γὰρ αὐτὰ δένδρα ἄλλην μὲν ἀνθρώποις χρεῖαν, ἄλλην δὲ τοῖς ὄρνέοις παρέχει.

Ἐποίησε σελήνην εἰς καιροῦς· ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Τὰ κατὰ γῆν ἅπαντα διεξελθὼν, καὶ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν δημιουργίαν δεῖξας, καὶ τῶν οὐρανῶν ὑποδείξας τὴνποίησιν, νῦν καὶ τῶν φωστήρων ποιεῖται τὴν μνήμην, οἱ κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐγένοντο. Οὐκ ἀσκοκῶς δὲ, οἶμαι τὰ δόξαντα ἐν τοῖς ἄνω παραλελειφθαι, ὅτε τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ τὰ περὶ νεφῶν καὶ ἀνέμων ἐλέγετο, νῦν ὁ λόγος ἐπαναλαμβάνει, μετὰ τσαυτά μνημονεύσας αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ διδάξει, ὅτι καὶ ταῦτα χρείας ἕνεκεν ὑπέστη. Τάχα γὰρ, εἰ πρῶτον αὐτῶν ἐμνημόνευσεν, ἀφορμὴ τις κατελείπετο τοῖς ὡς θεῖα δεῖν αὐτὰ σέβειν ἡγουμένοις, καὶ ὡς αἷτια τῆς τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων τε καὶ καρπῶν συστάσεως. Τοῦτο γοῦν οἱ τῆς εἰσεβείας ἀλλότριοι νομίσαντες ὠρμήθησαν σέβειν ὡς θεοῦς ἥλιον καὶ σελήνην, ὡς ἂν τῆς ἡμετέρας γενέσεως τε καὶ τροφῆς καὶ αὐξήσεως αἰτίους. Ἀλλ' οὐκέτι ὁ θεὸς λόγος τοῦτο παρίστησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τούτων ἐκτὸς ἡ καθόλου πρόνοια τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον τὰ κατ' οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς συνεστήσατο ζῴα τε καὶ φυτὰ. Τοῦτο καὶ Μωσῆς διδάξει βουληθεὶς, πρῶτον εἰσήγαγε τὴν τῶν ἀπὸ γῆς φυτῶν γένεσιν, εἶθ' οὕτως τὴν τῶν φωστήρων σύστασιν. Καὶ νῦν δὲ ὁ Δαυὶδ ἀνατρέχει πάλιν ἐπὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς πρόνοιαν, δι' οὐδὲν ἕτερον τὴν σελήνην γεγενησθαι λέγων, ἢ πρὸς ἀριθμὸν καὶ διάγνωσιν μηνῶν τε καὶ ἡμερῶν· τὸ γὰρ, *εἰς καιροῦς*, τοῦτο δηλοῖ· τουτέστιν, εἰς τὸ διαγιγνώσκειν διὰ τῶν ἐν αὐτῇ τροπῶν τὰς τῶν καιρῶν μεταβολὰς, εἰς τὸ μῆνας ἀριθμεῖν καὶ ἐνιαυτούς. Αἱ γὰρ τῆς σελήνης ἀλλοιώσεις μετρεῖσθαι τὸν χρόνον παρασκευάζουσι· τοῦ γὰρ μηνῶς τὸ μέτρον αὕτη ποιεῖ ἐν τσαυταῖς ἡμέραις αὐξάνουσα τε καὶ φθίνουσα· ὥστε ἡ τῆς σελήνης δημιουργία διὰ τῶν καιρῶν διδασκαλίαν γέγονεν· Οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ χρεία ἐντεῖθεν ἀνύεται ἐκ τοῦ καιροῦ εἰδέναι καὶ παρασκευάζεσθαι πρὸς ἅπαντα· ὡς, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πάντα ἂν ἀπολώλει, οὔτε γεωργοῦ, οὔτε ναύτου, τοῦ μὲν τὴν γῆν ἀνατέμνειν, τοῦ δὲ τὴν θάλασσαν εἰδότες ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Αὕτη ἡ ἐκ τῶν καιρῶν τούτων γνώσις οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις ἐπιτηδεῖα καὶ χρησιμωτάτη. Περὶ τῶν φωστήρων καὶ ἐν τῇ Γενέσει εἴρηται· Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροῦς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς· εἰς ση-

μεία μὲν ἐπομβρίας, ἀθύμων, πνευμάτων κινήσεως· A
 εἰς καιροὺς δὲ, τὰς τῶν ἀέρων ἐναλλαγὰς, χειμῶνος,
 ἔαρος, θέρους, μετοπώρου· ἃς εὐτάκτως ἡμᾶς πε-
 ριοδεύειν τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως τῶν φωστῆρων
 παρέχει· εἰς ἡμέρας δὲ, οὐχ ὥστε ἡμέρας ποιεῖν·
 ἡμέρα γὰρ καὶ νύξ πρὸς ἄλλα τῆς τῶν φωστῆρων
 γενέσεως· ἀλλ' ὥστε κατάρχειν τῶν ἡμερῶν· εἰς
 ἔνιαυτούς δὲ, ὅτι σελήνη μὲν, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν
 ἑαυτῆς ἐκτέλεση δρόμον, ἔνιαυτοῦ ἐστὶ ποιητικῆ·
 ἡλιακὸς δὲ ἐστὶν ἔνιαυτὸς ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις.

Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Ἔθου σκότος,
 καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ
 θηρία τοῦ δρυμοῦ. Σκύμνοι ὠρυόμενοι ἀρπάσαι,
 καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς. B
 Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συναχθήσονται, καὶ ἐν
 ταῖς μάνδραις αὐτῶν κοιτασθήσονται. Ἐξελεύ-
 σται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν
 ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ
 ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας·
 ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. Ὁ ἥλιος ἔγνω
 τὴν δύσιν αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ὑπὸ τοῦ κρείττονος
 αὐτοῦ διατεταγμένην. Μόνον γὰρ φωτίζειν ἔμαθεν
 ἥλιος· οὐδ' αἶε καὶ διαπαντός, τῆς δὲ ἡμέρας
 ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ τοῖς ἐν ταύτῃ φαίνουσιν
 ἀστροῖς παραχωρεῖν τὸν οἰκεῖον ἀποτελεῖν δρόμον·
 ὅπως νυκτὸς γενομένης, καὶ ἐπιπολάσαντος τοῦ σκό-
 τος τῇ γῆ, ὑποσταλῆναι μὲν καὶ ἀναχωρῆσαι τὰ
 ἡμερα τῶν ζώων, ὅσα δὲ ἐστὶν ἄγρια θηρία, ταῦτα
 προσεῖθαι ἐπὶ τὴν οἰκειαν τροφῆν· ἐν οἰκείῳ γὰρ C
 ἀρμύζοντι αὐτοῖς χρόνῳ, τῷ τῆς νυκτὸς διαστήματι.
 Σκύμνοι ὠρυόμενοι ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ
 τοῦ θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς· ὅτι μὴ καὶ αὐτοῖς ἐξανέ-
 τεileen ἢ γῆ χόρτον ὡσπερ τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην
 τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ θεὸς ὡς τῶν ἀπάντων
 κηδεμῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων διαμονῆς τε καὶ ζωῆς
 πρόνοιαν εἰσφέρειν, τὰ μὲν ἐλαύνεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ
 ἡλίου μαρμαρυγῶν, καὶ ὡσπερ ἐχθρὸν φυγεῖν τὸ
 φῶς ὑποκοιμήσατο· τὰ δὲ ὡς τοῦ φωτὸς συγγενῆ ἐν
 ἡμέρᾳ προιέναι, καὶ τὸν βίον αὐτῶν ἐν τῷ φωτὶ διά-
 γειν συνεχώρησε· τῶν μὲν θηρίων εἰς τὰς μάνδρας
 αὐτῶν κοιταζομένων, τοῦ δὲ λογικοῦ ζώου ἐν ἡμέρᾳ
 καὶ φωτὶ προϊόντος· ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν
 ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας.

Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐυρύχωρος, ἐκεί D
 ἔρπαστὰ ὧν οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς· ζωὰ μικρὰ μετὰ
 μεγάλων. Ἐν τούτοις παρίστωσιν, ὅτι, ὡσπερ τὸ
 τῆς γῆς στοιχεῖον πολλῶν ἐστὶ ζώων γεννητικὸν καὶ
 θρεπτικὸν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ὑγρὰ οὐσία παμ-
 πληθῆ γένε ζώων τρέφει. Οὐ γὰρ κενοὺς τοὺς χώρους
 ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ ζώων πάντα ἐπέπλησε τὸν
 αἶρα, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν· τὸν μὲν ὀρνίθων μόνον,
 τὴν δὲ τετραπόδων καὶ πτερωτῶν, τὴν δὲ ἀπείρων
 ἰχθύων· ὧν οἱ μὲν μελζους, οἱ δὲ ἐλάττους, καὶ
 τροφὴ τοῖς μελζοσιν οἱ ἐλάττους, καὶ τὸ γένος οὐ
 ἀπανθᾶται. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας κηδεμονίας τεκ-
 μήριον, τὸ τὰ μικρὰ γένη τοῖς μεγάλοις συνδιατᾶ-

A tempora, in dies et annos⁴²; in signa quidem im-
 brium, aestuum ac ventorum mutationis; in tempora
 vero aeris mutationum, hiemis, veris, aestatis et
 autumnii; quæ ut ordine periodos agant statutus lu-
 minarium motus nobis efficit: in dies autem, non
 ita ut dies efficiant, dies enim et nox luminarium
 conditu antiquiores sunt; sed ut diei dominantur:
 in annos demum, quia luna quidem cum duodecies
 cursum suum perficiat, anni est auctor: solaris
 item est annus, nempe ab eodem signo ad idem
 ipsum signum solis revolutio.

VERS. 20-24. Sol cognovit occasum suum. Posuisti
 tenebras, et facta est nox, in ipsa pertransibunt
 omnes bestię silvæ. Catuli leonum rugientes ut ra-
 piant, et quærant a Deo escam sibi. Ortus est sol,
 et congregabuntur, et in cubilibus suis collocabun-
 tur. Exhibet homo ad opus suum, et ad operationem
 suam usque ad vesperum. Quam magnificata sunt
 opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti, im-
 pleta est terra creatione tua. Sol cognovit occasum
 suum, scilicet eum qui sibi a Deo præscriptus est.
 Sol quippe lucere tantum novit; neque id semper
 ac perpetuo; sed uni præesse diei, in nocte vero
 stellis tunc apparentibus concedere locum solet, ut
 proprium sibi cursum conficiant, ut adveniente
 nocte ac tenebris terræ superficiei imminentibus,
 mitiora quidem et mansuetiora animalia receptum
 habeant et secedant; feræ vero quælibet ad pro-
 prium quærendum cibum exeant, in proprio scilicet
 ac congruenti sibi tempora ac noctis intervallo.
 Catuli leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo
 escam sibi, quia nempe terra non ipsis perinde
 atque jumentis fenum produxit, et herbam servituti
 hominum. Deus utpote omnium curam agens, ac
 omnium conservationi ac vitæ prospiciens, ita provi-
 dit, ut alia quidem a solis radiis pellerentur, ac
 lucem ut inimicam sibi fugerent; alia vero, tan-
 quam luci affinia, in die procederent: ipsisque
 concessit ut in luce vitam degerent, feris quidem
 in lustris suis cubantibus, rationabili vero animali
 in die ac luce prodeunte ad opus suum, et ad ope-
 rationem suam usque ad vesperum.

VERS. 25, 26. Hoc mare magnum et spatiosum, il-
 lic reptilia, quorum non est numerus: animalia pu-
 silla cum magnis. His declarat, sicut terræ ele-
 mentum multa animantium genera producit et alit;
 ita humidam substantiam, per multa animalium ge-
 nera enutrire. Neque enim Deus vacua loca fecit,
 sed animalibus omnia replevit, aerem, terram, et
 mare; aerem quidem avibus tantum; terram qua-
 drupedibus et aligeris; mare infinitis piscibus: quo-
 rum alia majora, minora alia sunt; ac minora ma-
 joribus in escam dantur, et tamen genus non absu-
 mitur. Atque illud divinæ providentiæ indicium est,
 quod cum parva animalium genera cum magnis

⁴² Gen. 1, 14.

versentur, non funditus ab illis absumantur; nam validiora infirma devorant, nec penitus destruunt: quia proventus expensam superat. His similes sunt quotquot inter homines eos qui inferiores sibi sunt devorant. Verum illa quidem culpa vacant: illud enim ex natura contingit, tu vero ne minimam quidem tui purgandi viam reperias, qui cum et ratione et lege honoratus sis, ad illam brutorum confusionem ordinis declinas. Cæterum reptilia pisces vocat: quia pedibus carent et quasi in mari reptant, ut reptilia in terra.

Illic naves pertranseunt, in mari videlicet. Cum declarasset quantam progeniem mare nutriat, et quod neque animalia ejus numero, neque ipsum mensura æstimari valeat; jam enarrat quam sit ipsum hominibus utile. Per nauticam quippe artem et gubernandi peritiam, necessaria mutuo communicamus, fructusque in terra nostra nascentes aliis subministramus, ab iisque accipimus suos; ita ut et quod superfluum est non inutile sit, et quod deest, advehi possit. Sublimiori autem ratione navi Ecclesiam confert; mari vero humanam vitam, quod res ejus instabiles ac semper in motu sint. Innumerable porro reptilium genus, multitudinem hominum vocat, et forma et persona quasi discrepantem; ita ut differentia ex varietate affectuum æstimetur. Nam natura quidem omnibus est una, nec diversa ortus ratio: mens autem varie distinguitur, corque nostrum diversitatem sententiarum admittit. Quod cum nosset quispiam, dixit: Quemadmodum facies faciebus similes non sunt; sic nec mentes hominum. Naves autem dicimus esse eas quæ in hoc spirituali mari pertranseunt, ut scriptum est⁴³, videlicet sanctas Servatoris nostri Ecclesias, quæ quidem in mundo, sed superiores mundo sunt; sicut revera onerarias videre est, in aqua sane, sed superiores aquis. Ecclesiarum igitur navibus similes, spirituale mare trajicientes, fideles homines recipiunt, et quasi in aliam terram aut regionem transferunt, scilicet ad regnum cælorum, ad spem in Christo fundatam, ad sanctificationem spiritus, et ad virtutem, quæ sanctorum patria est. Nam cum, sicut scriptum est, advenæ et peregrini sint super terram, non habent hic manentem civitatem⁴⁴: sed ad illam festinant, cujus artifex et creator est Deus⁴⁵. Cum ergo mundus hic noster exemplo maris intelligatur, pro cymba et navicula Ecclesia æstimabitur, pro nautis habens sanctificados, qui, quod fidem susceperint, Christum secum versantem semper habent, tranquillitatis auctorem. Alia item ratione naves nuncupat eos, qui in corpore suo, hujusce vitæ salsis et decumanis fluctibus agitantur. Laudantur porro naves quæ mare pertranseunt, non vero quæ ibi permanent, vel quæ fluctibus demerguntur. Nam qui in carne sunt, nec secundum carnem militant, vitæ fluctum calcantes, eoque superiores, faciunt operationem in aquis multis, ac descendunt, ut ex

⁴³ I Cor. x, 1. ⁴⁴ Hebr. xiii, 14. ⁴⁵ Hebr. xi, 10.

(3) Sic

σθαι, καὶ μὴ παντελῶς ὑπ' ἐκείνων καταναλίσκεσθαι· βόσκονται γὰρ οἱ δυνατώτεροι τοὺς καταδεστέρους, καὶ οὐκ ἀνηλώκασιν, ἀλλὰ νικᾷ τὴν δαπάνην ἢ πρόοδος. Τοῦτοις εἰκόασιν ὅσοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς καταδεστέρους καταπίνουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὐκ ἐγκλημα τὸ γινόμενον· φύσεως γὰρ ἔστι τὸ συμβαῖνον· οὐδὲ οὐδὲ μίαν ἔξεις ἀπολογίαν, ὁ λόγος καὶ νόμος τετιμημένος καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων σύγχυσιν ἑαυτὸν ἐξάγων. Ἐρπετά γε μὴν τοὺς ἰχθύας ὀνομάζει, διὰ τὸ ἀποδᾶς αὐτοὺς οἶονεῖ ἐπισύρεσθαι τῷ ὕδατι, ὡς τὰ ἐρπυστικά τῆ γῆ.

Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Ἐν τῇ θαλάσῃ δηλαδὴ. Εἰπὼν ὅσην ἡ θάλασσα ἐκτρέφει γονίην, καὶ ὅτι οὐτε τὰ ζῶα ἀριθμεῖται, οὐτε αὐτὴ μετρεῖται, λέγει καὶ ὅσον αὐτῆς χρήσιμον εἰς ἀνθρώπους. διὰ ναυπηγικῆς γὰρ τέχνης καὶ κυβερνητικῆς ἐπιστήμης παρ' ἀλλήλων κομιζόμεθα τὰ ἐνδόντα, καὶ τὴν παρ' ἡμῖν φυόμενον καρπὸν χορηγοῦμεν ἑτέροις, καὶ δεχόμεθα τὸ παρ' ἐκείνοις γινόμενον· ὥστε μὴ τὸ περιττεῖον εἶναι ἀνόητον, μήτε τὸ ἐνδόν ἀνεπίκνητον. Ὑψηλότερον δὲ πλοῖον παρεικάζει τὴν Ἐκκλησίαν, θαλάττῃ δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον, διὰ τὸ ἀστάθμητον καὶ ἀεὶκίνητον τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Ἐρπετῶν δὲ τὸ γένος τὸ ἀναρίθμητον τὴν πολυειδίαν καὶ οἶονεῖ πολυπρόσωπον τῶν ἀνθρώπων λέγει πληθύν, εἰς τὴν τῆς ἔξωσ ποικιλίαν νοουμένης τῆς ἐξαλλαγῆς. Φύσις μὲν γὰρ πᾶσιν ἡ αὐτὴ, καὶ ὁ τῆς γενέσεως τρόπος οὐχ ἕτερος, πολυσχιδῆς δὲ νοῦς, καὶ πολυγνώμων ἐν ἡμῖν καρδία. Καὶ τοῦτο εἰδὼς τις ἔφασκεν· Ὅσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα πρόσωποι, οὕτως οὐδὲ αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων. Πλοῖα δὲ εἶναι φαμεν, ἃ καὶ ἐν τῆδε τῇ νοητῇ θαλάσῃ διαπορεύεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὰς ἀγίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλησίας οὐσας μὲν ἐν κόσμῳ, πληρὴ ἀνωτέρου τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰς ὀκτάδας ἐστὶν ὄρν, οὐσας μὲν ἐν ὕδατι, πληρὴ ὕδατων ἀνωτέρας. Αἱ τοίνυν ὕδατων (3) πλοίων ἐκκλησίαι, τὴν νοητὴν διανηχόμεναι θάλασσαν, δέχονται μὲν τοὺς πιστεύοντας, ἀποκομιζοῦσι δὲ καθάπερ εἰς ἑτέραν τινα γῆν ἢ χώραν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ καὶ εἰς ἀγιασμὸν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀγίων πατριῶν τὴν ἀρετὴν. Πάροικοι γὰρ ὄντες καὶ παρεπίδημοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἔχουσι ὕδα μένοσαν πόλιν· ἐπέιγονται δὲ πρὸς ἐκείνην, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἐν σχήματι οὖν θαλάσσης τοῦδε τοῦ καθ' ἡμᾶς νοουμένου κόσμου, σκάφος ἢ πλοῖον ἡ Ἐκκλησία νοηθήσεται, πλωτῆρας ἔχουσα τοὺς ἡγιασμένους, οἳ καὶ διὰ τοῦ καταδέξασθαι τὴν πίστιν συνόντα διὰ παντὸς ἔχουσι τὸν Χριστὸν εὐδὴν ἀπλοῦντα τὴν ἀπαλήν. Ἐτέρως δὲ πλοῖα ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν σωμάτων ἐν τῷ ἀλμυρῷ κλύδωνι τοῦ βίου τούτου σαλευομένους. Καὶ ἐστὶν ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ μὴ ἐντοιμέοντα αὐτῇ, μηδὲ καταβαπτιζόμενα τοῖς κύμασιν. Οἱ γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατεύμενοι, καταπατοῦντες τὸν κλύδωνα τοῦ βίου,

καὶ ὑψηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιοῦσιν ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, συγκαταβαίνοντες ἐπὶ τῷ κερῆσαι τινὰς τῶν βεβυθισμένων. Ἐτι τὸν τῆδε τοῦ βίου περισπασμὸν, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν πραγμάτων πικρὰν ἀνάγκην καὶ τὸν ἀναφυρμὸν, σημαίνων ἡμῖν ἀστείως ὁ μελωδὸς, Αὕτη ἡ θάλασσα, φησὶν, *ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζωὰ μικρὰ μετὰ μεγάλων*. Ἰχθύσι γὰρ παρεικαστέον εὖ μάλα τοὺς ἐπ' οὐδενὸς μὲν ἔσθ' ὅτε τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν τῆςδε κάκεισε διέττοντας, καὶ μόνα συλλέγοντας ἀ- ὅσα περ ἂν ἀποφῆται σαρκικούς, καὶ εἰκαίους ἀνα- ἔλθῃαι παρασκευάζει πόνους. Ὑκούον ἰχθύων διανη- χόμεθα δίκην τὴν πλατεῖαν ταύτην καὶ εὐρύχωρον ὁ ἐκάστου βίος.

Δράκων οὗτος, ὃν ἐπλασας ἐμπαίξῃς αὐτῷ. Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον. Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσι· ἀνοίξαντος δέ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος. Ὅρα εἰ δυνήσῃ καθολικὸν ἀπὸ τούτου ἐκλαβεῖν δόγμα, ὡς πάντων τῶν γεννητῶν πεπομένων, λειπομένων τε καὶ δεομένων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγίας, ἧς μεταλαμβάνοντα δυναμοῦνται καὶ ἰσχύει, ὡς περ διὰ τροφῆς ζωούμενα. *Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον.* Τὰ πάντα δὲ φήσας ὁ λόγος περιεῖληφεν ὁμοῦ τὰς νοητὰς καὶ ἀγίας δυνάμεις, τὰς τε αἰσθη- τὰς καὶ τὰς ἐν θητοῖς σώμασιν. Οὕτω γὰρ μᾶλλον μεζίδως ἢ ἀναθότης διαλάμπει, τῷ καὶ ἀξίοις καὶ μὴ

Ἄραιαελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Περὶ ἀνθρώπων δὲ ὁ λόγος, καὶ οἶμαί γε διὰ τούτων τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος δηλοῦσθαι συντέλειαν, καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀνανέωσιν· ὡς ἂν μὴ τις ὑπονοήσῃ εἰς ἀπειρον κατα- τείνειν τὴν παρούσαν τοῦ κόσμου σύστασιν, ἀλλ' ἔχοι- μεν ἐλπίδας εἰς ἐκεῖνον τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν ἀνά- στασιν, ἣν ὁ λόγος παρίστησι μετὰ τὸ φάναι, *Εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι, ἐπαγαγών.* Ἐξαπο- στελεῖς τὸ πνεῦμά σου τὸ ζωοποιόν, καὶ κτισθή- σονται, ἐκ γῆς ἀνιστάμενοι, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, τὸ κάλλος τῆς γῆς, δηλαδὴ τοὺς ἀπὸ γῆς πλασθέντας ἀνθρώπους. Ἐνταῦθα σα- φῶς ἡμῖν καὶ τὴν ἀνάστασιν προσέκρυψε, καὶ τὴν διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀναβίωσιν, καὶ τὸν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς τῶν ἀνθρωπίνων σωμα- τῶν, ἀναπλασμὸν· τὴν τε εἰς τὸ αὖθις εἶναι παρα- γωγῆν. Καὶ δείκνυσιν, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ καὶ θανάτου καὶ ζωῆς δεσπότης. Οὐ γὰρ βούλεται τοῖς σκυθρωποῖς ἐνδιατρίβειν, ἀλλὰ τοσοῦτον εἰπὼν ὅσον φοβῆσαι, πά- λιν ἐπὶ τὰ χρηστὰ ἐπαναγεῖ τὸν λόγον, καὶ ὅπερ ἀλλα- χού εἴρηται, ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς αὐτός ἐστι Κύ- ριος, τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ, καὶ φησι· τοὺς εἰς τὸν χοῦν ἐπιστρέψαντας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κτίζεσθαι, καὶ ἀνα- καινίζεσθαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἢ γὰρ ἀνάστα- σις εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐστὶν ἀποκατάστασις. Ἄποστολὴν δὲ καλεῖ τοῦ Πνεύματος τὴν πρὸς τὸ ἐνεργεῖν αὐτοῦ συγκατάβασιν, οὐ τὴν ἐκ τύπου εἰς τύπον μετάβασιν·

A demersis aliquos lucentur. Insuperque hujus vitæ distractionem, et amaram illam rerum ejus confu- sionem commistionemque urbane nobis indicans Psalmista, *Hoc mare, inquit, illic reptilia, quorum non est numerus, etc.* Nam piscibus apposite con- ferantur, qui ad comparandas sibi res neque neces- sarias, neque utiles, huc illuc transiliunt, et illa sola colligunt, quæ illos carnales esse declarent, ac labores eorum vanos irritosque faciant. Igitur pi- scium instar hoc mare magnum et spatiosum tranam- nus, videlicet mundum : nam cujusque vita varia differensque est.

θάλασσαν, τούτεστι τὸν κόσμον· διάφορος γὰρ πῶς

B VERS. 27-29. *Draco iste, quem formasti ad illu- dendum ei. Omnia a te expectant ut des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum omnia implebuntur bonitate.* Vide an possis hinc dogma catholicum excipere, quod omnes res creatæ inopes sint ac Dei largitione egeant, qua accepta roborantur ac vigent, utpote esca vitam accipientes. *Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore.* Cum porro omnia dixerit, spirituales et sanctas virtutes, necnon sensibiles, quæ in mor- talibus corporibus sunt, una complexus est. Nam ita Dei bonitas magis elucescit, quod tam dignis, quam indignis, suam impertiat benignitatem. ἀξίοις τῆς παρ' αὐτοῦ χρηστότητος μεταδοῦναι.

VERS. 30. *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Æstimo de hominibus hic sermonem haberi, ac præsentis sæculi consummationem futurique renovationem his significari; ut ne quis suspicaretur hujus mundi statum in æternum mansurum esse; sed spem haberemus in illud novum sæculum, ac resurrectionem quam sermo declarat, cum posteaquam dixit, *In pulverem suum revertentur*, subjicit, *Emittes spiritum tuum vivificum, et creabuntur*, ex terra resur- gentes, et *renovabis faciem terræ*, pulchritudinem videlicet terræ, id est, homines ex terra efformatos. Hic clare nobis resurrectionem, novam per sanctissimum Spiritum vitam, ac humanorum corpo- rum in novissimo sæculi tempore in pristinam for- nam restitutionem, prænuntiat : itemque produ- ctionem illam ut rursus existamus. Ostenditque ipsum esse et mortis et vitæ Dominum. Non vult enim nos in tristibus permanere; sed postquam eatenus illa dixit, quatenus nos perterrefaceret; ad mitiora rursus sermonem reducit : et quod alibi dictum est, quoniam vitæ et mortis ipse Dominus est, id ipsum jam indicat et ait, eos qui in pulverem reversi sunt a Spiritu creandos, ac renovandum esse genus humanum : nam resurrectio est in pristinum restitutio. Emissionem autem Spiritus nuncupat ejus ad operandum descensum, non vero mutatio- nem a loco in locum, quia *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*, a quo facies terræ renovatur. Et-

enim hæc est terræ pulchritudo, animalia quæ in ea sunt, plantæ, et hominum genus. Ut autem illa constituentur, necessaria est spiratio et vita ab illo data, quam et dare et accipere ipsi perfacile est, atque hæc omnia repente ac nullo negotio peragit: id enim vel maximum est virtutis ejus argumentum. Vides etiam in præsentī vita resurrectionem, in seminibus, in plantis, atque in ipso hominum genere expressam ad meditandum. Siquidem animalia et plantæ extremam vitæ rationem obtinent, qua sublata, ut dictum est, tota vita deficit: et quæ residua sunt, quod præ infirmitate vitam conservare non possint, ad unum et idem revertuntur; ac rursus animalia fiunt. Quodque divinissimum est, nos ex toto, videlicet animas et ipsis conjuncta corpora, ad omnimodam vitam et immortalitatem transferendos esse in promissis habemus: quæ res sane antiquis præter naturam esse forte visa fuerit: ac revera et divinum opus esse et supra naturam; naturam, inquam, nostram, non vero illam omni virtute plenam: huic enim nulla vita præter naturam aut supra naturam est; itaque hinc sermones, secundum Simonis insaniam adversum prolati, repudientur. Quidam vero sic hosce versiculos explicant: *Emittes Spiritum tuum*, qui per baptismum accedit, et creabuntur in novam creaturam, in novum populum; ita ut prior quidem interpretatio intelligatur de resurrectione ex mortuis, quando terra renovabitur, et liberabitur a corruptione; secunda vero, de regeneratione per baptismum.

VERS. 51-53. *Sit gloria Domini in sæculum, lætabitur Dominus in operibus suis. Qui respicit terram, et facit eam tremere, qui tangit montes et fumigant. Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo quandiu sum.* Quandoquidem, ait, hæc edidici, ideo totam vitam meam in hymnos et laudem Creatoris insumam: et quandiu vivam et in hac vita degam, debitum psalmum reddam Deo meo. Hoc porro additamentum magnum exhibet affectum et familiaritatem cum Deo. Non dixit enim, *psallam Deo*, tantum, sed, *Deo meo*. Videtur namque dicere, ei qui me creavit, ac enutrivit, omniumque bonorum auctor mihi fuit. Hic autem canticum dicit, non verbis modo, sed et operibus persolvendum. Quod enim sese Deo multorum debitorem agnosceret, neque dignam aliquam retributionem proferre valeret, quam habet, hanc deponit, ut scilicet eum perpetuo hymnis celebret, ac ea in re totam vitam transigat. Audiant qui tota die in negotiationibus et cautionibus versantur: ac ne vel semel ad preces sese convertunt, quantum munerum debitores Deo sint. Hoc vitæ lucrum est, Deo benedicere, atque hac in re vitam agere dignum est. Jure autem adjecit illud, *In vita mea*; et illud, *Quandiu sum psallam Deo*. Neque enim est quispiam in morte, qui memor sit ejus, in inferno autem quis confitebitur? Sic fatuis virginibus nuptialis cubiculi janua clausa est, quia tempus quod in ferendis lampadi-

Α ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπληρώσῃ τὴν οἰκουμένην, ὑφ' οὗ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἀνακαινίζεται. Τοῦτο γὰρ κάλλος, τῆς οἰκουμένης τὰ ζῶα τὰ ἐν αὐτῇ, τὰ φυτὰ, τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ὥστε δὲ ταῦτα συστήναι, τῆς παρ' αὐτοῦ διδομένης χρεῖα πνῆς καὶ ζωῆς· ἦν καὶ δοῦναι καὶ λαβεῖν αὐτῷ βῆλον, καὶ πάντα μετὰ τάχους καὶ εὐκολίας. Καὶ τοῦτο μάλιστα δεῖκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ὁρᾷ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μελετωμένην τὴν ἀνάστασιν ἐν ταῖς σπέρμασιν, ἐν τοῖς φυτοῖς, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ζῶα γὰρ καὶ φυτὰ κατ' ἔσχατον ἀπήχημα τῆς ζωῆς ἔχουσι τὸ εἶναι, ἧς ἀνταναιρωμένης κατὰ τὸ λόγιον, ἐκλείπει πάσα ζωὴ, καὶ πρὸς ἐν τὰ ἐκκλειομένη τῇ πρὸς τὸ μετέχειν αὐτῆς ἀσθενεῖα πάλιν ἐπιστρεφόμενα, πάλιν ζῶα γίνονται. Τοῦ δὲ θεοῦ ὅτι, καὶ ὅπως ἡμᾶς, ψυχὰς φημι καὶ τὰ συζυγῆ σώματα, πρὸς παντελεῆ ζωὴν καὶ ἀθανάσιαν ἐπηγγέλιται μεταθήσειν· πρᾶγμα τῇ καλαιότητι μὲν ἰσως παρὰ φύσιν δοκοῦν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ καὶ θεῶν καὶ ὑπὲρ φύσιν τὴν καθ' ἡμᾶς, οὐ τὴν πανοσιαν· αὐτῇ γὰρ οὐδὲ μία ζωὴ παρὰ φύσιν, ἢ ὑπὲρ φύσιν, ὥστε οἱ περὶ τούτων τῆς παροινίας Σίμωνος ἀντιβητικοὶ λόγοι ἀπεληλάσθησαν. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τοὺς στίχους· Ἄποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, τὸ διὰ τῷ ἁγίου βαπτίσματος ἐπιφοιτῶν, καὶ κτισθήσονται εἰς καινὴν κτίσιν, εἰς νέον λαόν· ὡς νοεῖσθαι τὴν μὲν προτέραν ἐρμηνείαν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ὅτε καὶ ἡ γῆ ἀνακαινισθήσεται καὶ ἀπαλιγῆσεται τῆς φθορᾶς, τὴν δὲ δευτέραν περὶ τῆς εἰς βαπτίσματος παλιγγενεσίας.

C

Ἦτω ἡ δόξα Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα· εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ὁ ἐπιπέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ κακῶν. Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. Ἐπειδὴ ταῦτα δεδίδαγμαί, φησὶ, τοῦτο χάριν πάσαν τὴν ζωὴν μου εἰς ὕμνον καταναλώσω τῷ δημιουργῷ· καὶ ἕως ἂν ζῶ καὶ ὑπάρχω ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸν ὀφειλόμενον ψαλμὸν ἀποδώσω τῷ Θεῷ μου. Πολλὴν δὲ ἐμφαίνει διάθεσιν καὶ οἰκειώσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἢ προσθήκη. Οὐ γὰρ εἶπε, ψαλῶ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ, τῷ Θεῷ μου. Ἔοικε γὰρ φάσκειν, τῷ κτιστῶντι με καὶ θρέψαντι καὶ πάντων αἰτίῳ μοι γεγονῶτι τῶν ἀγαθῶν. Ἡδὴν δὲ ἐν ταῦθα λέγει οὐ τὴν διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων. Ἐπειδὴ γὰρ εὗρεν ἑαυτὸν πολλῶν ὄντων ὑπεύθυνον τῷ Θεῷ, καὶ ἀντίδοσιν οὐδεμίαν ἀξίαν δυνάμενον καταβαλεῖν, ἣν ἔχει, ταύτην κατατίθει, τὸ διηνεκῶς ὕμνεῖν, τὸ πᾶσαν εἰς τοῦτο δαπανῆσαι τὴν ζωὴν. Ἀκούεσθαι αἱ πραγματείας καὶ κατηλείας διὰ πάσης κατασπόμενοι τῆς ἡμέρας, καὶ οὐδὲ ἅπασι εἰς εὐχὴν τρεπόμενοι, ὅσον εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ Θεῷ· τοῦτο τῆς ζωῆς τὸ κέρδος, τὸ εὐλογεῖν τὸν Θεόν, ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔστιν ἀξίον. Εἰκότως δὲ προσέθηκε, ἐν τῇ ζωῇ μου, καὶ τὸ, ἕως ὑπάρχω, ψαλῶ τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν θανάτῳ ὁ μνημονεύων αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ βίῳ τῆς ἐξομολογήσεται; Οὕτως ἀπεκλείσθη ταῖς μορφαῖς παρθένους τοῦ νυμφῶνος ἡ θύρα, τὸν τῆς λαμπ-

δηφορίας καιρὸν εἰς ἀγορασίαν ἐλαίου δαπανῶσαι. **A** bus transigere debebant, in oleo emendo consumpserunt.

Ἦδυνθεῖη αὐτῷ ἡ διαλογία μου· ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Εἴη, φησὶ, τοιαῦτά με ἄσαι· καὶ ψάλλαι, ὡς ἡδυνθῆναι αὐτῷ τὸν ἐμοῦ καρπὸν, τὴν διαλογὴν μου· τουτέστι τὴν διάλεξίν μου, τὴν ὀμιλίαν μου, τὴν αἰνεσίαν· ὁ γὰρ ψάλλων Θεῷ διαλέγεται. Τί δὲ ἐστίν, Ἦδυνθεῖη αὐτῷ ἡ διαλογία μου; εὐπρόσδεκτος γένοιτο, ἀρέσαι δεχθεῖη, ἡδιστὴ καὶ τερπνοτάτη ὀφθεῖη τῷ Θεῷ. Ἄρα ἡ εὐχὴ οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν ἢ διάλεξις πρὸς Θεόν. Ἐνόησον τοίνυν τὴν ψαλμῳδίαν, ἐν αὐτῇ τὴν ἀμοιβὴν ἔχουσαν. Τί γὰρ ἴσον γένοιτο· ἂν τοῦ Θεῷ διαλέγεσθαι; Ἡ τοιαύτη θορόβων ἀπαλλάττεται ψυχῇ, εἰς τὸν οὐρανὸν μεθίσταται, τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος ἀπολύεται, περροῦται, κουφοτέρα καθίσταται, ἀποτίθεται τὰ πάθη, ἀποδύεται τὰ νοσήματα. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων τις συνετῶ καὶ νοῦν ἔχοντι διαλεγόμενος, ἀπὸ τῆς ὀμιλίας τι κερδάνας ἀπέρχεται, ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ὀμιλῶν, ἐνόησον πόσῃν καρπώσεται τὴν ἀρετὴν. Ἄρα ὕμνος τοῦτο ἐστίν ἢ πρὸς Θεὸν ὀμιλία. Πῶς δ' ἂν αὕτη ἡδυνθεῖη τῷ Θεῷ; Εἰ βίος εἴη καθαρὸς, εἰ ψυχὴ φιλοσοφοῦσα. Ὅταν γὰρ πᾶσαν ἀνάλωσιν τὴν ἡμέραν εὐχόμενος, τῆς πολιτείας ἀντιπραττούσης, οὐκ ἀκουσθήσῃ βλάβως, οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλ' οὐδ' ἕτερος ὑπὲρ σου τοῦτο ποιῶν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα μὴ προσευχόμεθα, οὐδ' ἵνα μὴ ψάλλωμεν, ἀλλ' ἵνα μετὰ τοῦ ψάλλειν καὶ βίου καὶ πολιτείας ἐπιμελώμεθα. Νοήσεις δὲ τὸν στίχον καὶ οὕτως· Πολλοὶ κατὰ συναρπαγὴν παρηλλαγμένως τὰς κρίσεις ἐκφέρουσι, πρὸ καταλήψεως τῆς ἐξ ἰκανοῦ λόγου, καὶ ἐπιπλεῖον ἐρευνηθέντος, ἐγγινομένης, ἀβασανίστως κατὰ προπέτειαν τὰς περὶ ἐκάστου δογματικὰς ῥιπτοῦντες συγκαταθέσεις. Ἡ δὲ τῆς διαλεκτικῆς φύσις μάλιστα πεπίστευται ταῦτα παρέχειν δύνασθαι, διαιρεῖν ἀκριβῶς τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις καὶ τὰ ὀμια γινωρίζειν, καὶ τὰ ἀντιτῆς διακρίνειν. Διόπερ συνειδῶς ἑαυτῷ τὴν θεῖαν διαλεκτικὴν ἔχοντι, ἔλεγεν ὁ Δαυιδ τὸ, Ἦδυνθεῖη σοι ἡ διαλογία μου. Ἡ γὰρ τῶν ἐριστικῶς καὶ φιλονεικῶς ἐπεμβαίνόντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικῆ, οὐχ ἡδεῖα, ἀλλὰ παραπικραίνουσά τις ἐστίν. Ὅτι μὲν οὖν ἡδὺς Θεῷ λόγος ὁ εἰς ὀρθότητα βλέπων, αὐτὸς ἐν τῷ ἄσματι λέγει· *Κηρίον ἀποστῆζουσι χελεῖ σου, ἀδελφὴ μου νόμφη· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου.* Ὅτι δὲ ὁ ψυχρολογεῖν εἰσθῶς ἀκαλλῆς, ἢ ψαλμῳδία παρίσθησι· *Τάφος γὰρ, φησὶν, ἀνεφρημένος ὁ λάρυξ αὐτῶν.* Ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Εὐχομαι, φησὶ, ταύτην μου τὴν ὕμνον διὰ καὶ διάλεξιν ἡδυνθῆναι τῷ Θεῷ. Τούτου γὰρ γενομένου, ἐγὼ τὴν ἐντεῦθεν εὐθυμίαν καρπώσομαι, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τουτέστιν ἐπὶ τῇ λατρείᾳ, ἐπὶ τῇ προσκυνήσει καὶ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῖς αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ τοιοῦτον ἔχειν δεσπότην. Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ὀρώμενα, καὶ τέρπει ὁ οὐρανὸς, καὶ εὐφραίνει ὁ ἥλιος, καὶ γῆ ἀνίησι σπέρματα καὶ φυτὰ· ἀλλ' ἐγὼ τούτων πάντων ἐπὶ τῷ τοῦτο μοι εὐφροσύνη, τοῦτο ἡδονή, τοῦτο τὰ μύρια ἀγαθὰ.

Vers. 34. *Jucundum sit ei eloquium meum : ego vero delectabor in Domino.* Utinam, inquit, ita cantem et psallam, ut fructus meus ipsi placeat; eloquium videlicet, sive colloquium meum, conversatio et laus mea : nam qui psallit, Deum alloquitur. Quid autem est illud, *Jucundum sit ei eloquium meum*? id est acceptabile sit ipsi, placeat ei, jucundissimum ac placidissimum Deo videatur. Oratio itaque nihil aliud est, quam colloquium cum Deo. Animadvertite igitur psalmodiam in se retributionem continere. Quid enim alloquio Dei æquari possit? Hujusmodi anima a tumultibus liberatur, in cœlum transfertur, vinculis corporis solvitur, alis instruitur, levior efficitur, affectus deponit, morbos exuit. Nam si ex prudentis viri colloquio quis lucrum reportans abscedit, cogita quantum virtutis metet ex Dei colloquio. Hymnus ergo est collocutio cum Deo. Quomodo autem hæc Deo jucunda fuerit? Si vita sit pura, si anima philosophetur. Nam si totam diem orando transigas, dum vitæ ratio orationi repugnat, non facile exaudiaris; non modo tu ipse, sed etiam quivis alius qui pro te precetur. Hæc porro dico, non ut ne oremus neque psallamus, sed ut post psalmos de vita et conversatione nostra solliciti simus. Hac item ratione versiculum hunc explices : Multi quæstus causa perverse judicia ferunt, sed et antequam per accuratum examen et perquisitionem, qua de re agatur intelligant, temere singulis sententiis assensum præbent. At ea dialecticæ naturæ est, ut rerum naturas accurate distinguendi, similia cognoscendi, et quæ ad se pertineant discernendi, facultatem præstare posse putetur. Quamobrem David cum se divina dialectica instructum esse cognosceret, dicebat : *Jucundum sit tibi eloquium meum, sive dialectica mea.* Nam dialectica eorum qui altercandi ac contendendi animo res aggrediuntur, non jucunda, sed potius exasperans est. Quod autem sermo æquitatem spectans, jucundus Deo sit, ipse in cantico affirmat : *Favam distillant labia tua, soror mea sponsa : mel et lac sub lingua tua*⁴⁶. Quod vero qui frigida et futillia verba loqui solet, injucundus sit, id psalmodia declarat, cum ait : *Sepulcrum patens est guttur eorum*⁴⁷. *Ego vero delectabor in Domino.* Precor, inquit, ut hymnus et eloquium istud, jucundissimum Deo videatur. Id enim si fiat, hinc ego hilaritatem consequar, et delectabor in Domino, id est, in cultu, in adoratione, in præceptis ejus, quod talis mihi Dominus sit. Nam quæ sub aspectum cadunt, pulchra quidem sunt, cœlum delectat, soi lætificat, terra semina plantasque profert; at ego plus delector in Creatore, quam in his omnibus. Hæc mihi voluptas, hæc lætitia, hæc deliciæ, hæc infinita bona mihi sunt. ποιήσαντι πλεον εὐφρανόμεναι. Τοῦτο μοι τρυφή,

⁴⁶ Cant. iv, 12. ⁴⁷ Psal. v, 11.

VERS. 35. *Deficiant peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint.* In illo videlicet tempore, quo audient : *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non potastis me; hospes eram, et non collegistis me; nudus, et non cooperastis me; infirmus et in carcere, et non visitastis me*⁴⁵ : et non erunt in portione eorum qui Deo benedicunt. At quis forte dicat : Ergone beatus Propheta imprecatur iis qui in peccatis sunt, omnesque vult perire ac destrui? At decuit potius virum sanctum ac spiritualem pro infirmantibus precari. Cæterum audi, paucis enim absolvam : Ante Servatoris adventum omnes in peccatis eramus, terræ imperabat Satanas, non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum : omnes declinaverant, simul inutiles facti erant. Nam Græci quidem idolorum cultores, æquitatis modum ignorabant, bonæ vitæ callem nesciebant; imo potius omnium rerum opificem et Salvatorem Christum nullatenus cognoscebant. Judæi item legem quidem habebant pro pædagogo : at non poterat ex lege homo justificari : omnes igitur in peccatis eramus, terra iniquitate plena erat. Postquam autem apparuit unigenitum Dei Verbum, et factum est homo, tunc defecerunt peccatores, defecerunt ii qui in iniquitate versabantur. Quomodo aut qua ratione? omnes quippe justificaverat, a sceleribus liberaverat, omnes liberos, pueros ac tersos effecerat. Hinc ergo sequitur paucos in peccatis remansisse, multos autem justificatos esse. Itaque hic non naturam destrui rogat, neque homines funditus exitio tradi; sed precatur, ut peccator malitiam deserat, ut non ultra peccator sit, sed immutetur; ne sit iniquus, sed respiscat. Sanctorum quippe animæ non pro seipsis tantum, sed pro universo orbe orationes efferunt suas. Nunc igitur David, arcanas divinæ pulchritudinis divitias, quoad humanæ facultatis erat, explorans, omnes homines paris notitiæ consortes esse peroptabat, peccatorumque sortem omnino deficere precabatur; non ut pereant postulans, sed ut respiscant, utque eorum cætus, postquam pristinam divinorum notitiam posuerunt et abjecerunt, deleatur. Vane igitur contentiosi illi in obdurationis suæ patrocinium hujusmodi voces opponunt; quod David videlicet deficere peccatorem exoptet, ac infamiam confusionemque inimicis imprecetur; quod Jeremias ultionem a Deo adversariis suis inflictam videre cupidus sit; quod Osee, ut infecunda vulva mammæque aridæ inimicis dentur supplicet : ac similia bene multa in divinis Scripturis passim posita colligunt, ut hinc evincant, inimicis imprecari fas esse, atque sic acerbitatis suæ Dei bonitatem vindicem faciant.

ἐχθροῖς δεόμενον· καὶ πολλὰ τοιαῦτα σποράδην ἐγκείμενα ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἀναλέγονται, συνιστάμενοι τῷ δεῖν τῶν ἐναντιῶν κατεύχεσθαι, καὶ τῆς ἑαυτῶν πικρίας συνεργῶν ποιεῖσθαι τὴν τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα.

⁴⁵ Matth. xxv, 41-43.

Ἐκλιπώσαν ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνομοι, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς. Ἐν ἐκείνῳ ἡμεροῦσι τῷ καιρῷ, ἀκούσονται γὰρ, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποιήσατέ με· ξέρος ἤμην, καὶ οὐ συνήγατέ με· γυμνός, καὶ οὐ περιβάλλετε με· ἀσθενής καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με· καὶ οὐκ ἔσονται ἐν τῇ μερίδι τῶν εὐλογούντων τὸν Θεόν. Ἄλλ' ἔρεῖ τις τυχόν· Ἄρ' οὐκ ὁ μακάριος Προφήτης κατεύχεται τῶν ὄντων ἐν ἁμαρτίαις, καὶ πάντας ἀπολέσθαι καὶ ἀφανισθῆναι βούλεται; Καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν ἄγιον ὄντα καὶ πνευματοφόρον ὑπερέχεσθαι τῶν ἡσθενησάντων. Ἀκούει λοιπὸν, ἐρῶ γὰρ διὰ βραχέων· πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτήρος ἐπιδημίας ἅπαντες ἤμεν ἐν ἁμαρτίαις, κατακράτει τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ Σατανᾶς, οὐκ ἦν ὁ πᾶσι χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός· πάντες ἐξέκλιον, ἕμα ἠχρεώθησαν. Ἐλλῆνες μὲν γὰρ οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταί, τοὺς τῆς ἐπιεικειᾶς οὐκ ᾔδεισαν τρόπους, τῆς εὐζωίας τὴν ὁδὸν οὐκ ἠπίσταντο· μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτὸν ἐγίνωσκον ὅπως τὸν πᾶν ὄντων γενεσιουργὸν καὶ Σωτῆρα Χριστόν· Ἰουδαῖοι δὲ πάλιν εἶχον μὲν νόμον τὸν παιδαγωγόν· ἀλλ' οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιοσύνη τὸν ἄνθρωπον. Οὐκοῦν ἅπαντες ἤμεν ἐν ἁμαρτίαις, ἀνομίας ἦν πλήρης ἡ γῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξέλεγον οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐκλειπίσασιν οἱ ὄντες ἐν ἀνομίαις. Πῶς ἢ τίνα τρόπον; δεδικαίωκα γὰρ ἅπαντας, ἀπῆλαξε τῶν πεπλημμελημένων, ἐλευθέρους ἀπέφηκα καὶ δισομηγμένους. Οὐκοῦν ὀλίγοι γεγόνασιν οἱ ἐν ἁμαρτίαις, πολλοὶ δὲ λίαν οἱ δεδικαιωμένοι· ὥστε ἐνταῦθα οὐ τὴν οὐσίαν ἀφανισθῆναι εὐχεται, οὐτε τοὺς ἀνθρώπους πανολεθρίᾳ παραδοθῆναι· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἐκλίπει ἁμαρτωλὸς, ὥστε μὴ εἶναι ἁμαρτωλὸς, ἀλλὰ μετατεθῆναι· μὴ ὑπάρχει ὁ ὄνομος, ἀλλὰ μεταβληθῆναι. Τοιαύτας γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ψυχῶν οὐκ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὰς δεήσεις ἀναφέρουσι. Καὶ νῦν τοίνυν Ἰσααὶ, τὸ θεῖον κάλλος κατὰ τὸν ἀπόβρῆτον κλοῦτον, ὡς ἐντὴν ἀνθρωπείᾳ φύσει διεξελθὼν, πάντας ἀνθρώπους ἡμεῖρετο τῆς αὐτῆς μεταλαχεῖν γνώσεως, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν πᾶμπαν ἐκλείψαι συμμορίαν ἱκετεύει· οὐκ αὐτοὺς ἀπολέσθαι παρακαλῶν, ἀλλὰ μεταβληθῆναι δεόμενος, καὶ παύσασθαι αὐτῶν τὸ στίφος ἀντιβόλων, μεταταξαμένων καὶ μεταμαθόντων τὰ θεῖα. Ὅστε μάλιστα οἱ ἐριστικοὶ εἰς συνηγορίαν τῆς ἑαυτῶν πικρίας τὰς τοιαύτας φωνὰς παρατίθενται· τὸν Δαυὶδ ἐκλείπει τὸν ἁμαρτωλὸν ποθόντα, καὶ ἀσγύνην καὶ ἐντροπὴν τῶν ἐχθρῶν κατακχόμενον· τὸν Ἰερεμίαν ἰδεῖν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδίκησιν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἐπιθυμοῦντα· τὸν Ὁσέ μῆτραν ἀτεκνοῦσαν καὶ μαστοὺς ξηροὺς δοθῆναι τοῖς

'Αλλ' οὐδεὶς τῶν ἀληθῶς ἀγίων, ὧν αἱ ῥήσεις κατὰ Ἀ
 θεῖαν οἰκονομίαν εἰς νοουθεσίαν τῶν ἐφεξῆς ἀνεγρά-
 φησαν, ἐπὶ τινι κακῷ τὴν σπουδὴν ἔχων ἐπιδειχθήσε-
 ται, ἀλλὰ πᾶς αὐτοῖς ὁ σκοπὸς τῶν λόγων πρὸς διόρ-
 θωσιν τῆς ἐμπολιτευομένης τῆ φύσει κακίας βλέπει.
 Ὡσπερ τοίνυν ὁ εὐχόμενος μὴ εἶναι νοσούντας, μὴ
 εἶναι πτωχεύοντας, οὐ τῶν ἀνθρώπων ἀναίρεσιν,
 ἀλλὰ τῆς νόσου καὶ τῆς πτωχείας ἀφανισμὸν ἐπιθυ-
 μεῖ γενέσθαι· οὕτω καὶ τῶν ἀγίων ἕκαστος τὸ τῆ
 φύσει πολέμιον, εἰς ἀφανισμὸν ἔλθειν εὐχεται.
 Ὅταν γὰρ ὁ Ψαλμῶδης εἴπῃ· *Ἐκλιπῶσαν ἄμαρ-
 τωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνομοι, ὥστε μὴ ἐπάρ-
 χων αὐτούς, τὴν ἁμαρτίαν ἐκλιπεῖν καὶ τὴν ἄνομίαν
 εὐχεται.* Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ πολέμιος, ἀλλ'
 ἢ κατὰ κακίαν τῆς προαιρέσεως κινήσεις εἰς ἐχθροῦ
 τάξιν τὸ τῆ φύσει συνημμένον κατέστησε. Τὸ κακὸν
 τοίνυν ἐκλιπεῖν εὐχεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος κακὸν οὐκ
 ἔστι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ὁμοίωμα;
 Οὕτως κἂν αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπήν τῶν ἐχθρῶν κατ-
 εύχηται, δείκνυσαι σοὶ τὸ στίφος τῶν ἐναντίων, ἐκ
 τοῦ ὁράτου τῆ ἀνθρωπίνῃ προσπολεμούντων ζωῆ.
 Ὅτι δὲ οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων κατεύχεται,
 ἐηλοὶ τῆς εὐχῆς τὸ εἶδος· *Αἰσχυνθήτωσαν γὰρ, φη-
 σὶν, οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξῆραι αὐ-
 τήν. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὄπισθον καὶ ἐντρα-
 πήτωσαν οἱ θέλοντές μοι κακά. Κομισάσθωσαν
 παραχρῆμα αἰσχύνῃ αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι,
 ἔϋγε, εὐγε. Ἀγαλλιάσωντο καὶ εὐφρανθήσωνται
 ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, Κύριε, καὶ εἰπά-
 τωσαν διαπαντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ
 ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου. Μόνοι γὰρ οἱ δαίμο-
 νες εἰς ψυχὴν ἐπιβουλεύουσι· ψυχῆς δὲ ἐπιβουλὴ
 Θεοῦ ἄλλοτριωσις διὰ τῆς ἐμπαθοῦς γινομένης δια-
 θέσεως. Ὡς ἂν οὖν μὴ τοῦτο πάθει, αἰσχύνῃ τῶν
 ἀντιπαλαιόντων εὐχεται. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν
 ἢ ἑαυτῷ νίκην κατὰ τῶν πολεμίων ἐπεύξασθαι· οἱ
 δὲ πολέμιοι τὰ πάθη εἰσὶν. Οὕτως Ἰερεμίας ζῆλον
 τῆς θεοσεβείας ἔχων, εἰδωλοατροῦντος τοῦ βασιλέως
 καὶ τοῦ λαοῦ, οὐκ ἴδιόν τι θεραπεύει πάθος, ἀλλ'
 ὑπὲρ τοῦ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων προσάγει τῷ Θεῷ
 τὴν δέησιν, τῆ κατὰ τῶν ἀσεθησάντων ὁρμῇ ἅπαν
 σωφρονισθῆναι ἀξιῶν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ Ὡσπὲρ δὲ
 πολυγонуῶσαν τότε τὴν κακίαν ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις
 τῆ ἀτεκνία καταδικάζει, καὶ τὰς πικρὰς θηλάς τῆς
 ἁμαρτίας ξηρανθῆναι βούλεται, ὡς ἂν μήτε τικτοῖτο
 ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὸ κακὸν, μήτε τρέφοιτο. Καὶ εἰ τις
 ἄλλος τοιοῦτος ἐν τοῖς ἀγίοις εὐρεθῆι λόγος θυμοῦ
 ἔμφασιν ἔχων, πρὸς τὴν τοιαύτην πάντως διάνοιαν
 βλέπει, ἢ ἐξορίζει τὸ κακὸν· οὐκ ἐπιτρέβει τὸν ἄν-
 θρωπον.*

Εἰ δὲ τις ἐτέρως τὰ τοῦ Δαυὶδ νοεῖν βούλεται, ὡς
 τοῦ Προφήτου τοὺς δυσσεβεῖα συζώντας ἀραῖς ὑπο-
 βάλλοντος· καὶ οὕτως εὐρήσει τῆ ἀποστολικῆ διδα-
 σκαλίζ τὴν προφητείαν συμβαίνουσαν. Παῦλος γὰρ
 Κορινθίους ἐπιστέλλων, τοιοῦτον ἀκροτελεύτιον τέθει-
 κεν· *Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἦτω ἀνά-
 θεμα.* Ἴδιον γὰρ τῶν θερμῶς ἀγαπώντων τὸ μισεῖν
 τοὺς μισούντας τὸν ἀγαπώμενον. Τάχα δὲ καὶ τὴν

Verum nemo eorum qui vere sancti sunt, quo-
 rum dicta ex divina dispensatione ad posterorum
 institutionem conscripta fuere, ad malum quod-
 piam studium suum contulisse demonstrabitur; sed
 totus eorum scopus ad improbitatis in humana na-
 tura versantis emendationem respicit. Quemadmo-
 dum is qui precatur non esse infirmos, non esse pau-
 peres, non hominum destructionem, sed infirmita-
 tem paupertatemque aboleri expetit; ita singuli
 sanctorum quod naturæ adversatur de medio tolli
 postulant. Nam cum Psalmista ait, *Deficiant pecca-
 tores a terra et iniqui, ita ut non sint*, peccatum et
 iniquitatem deficere precatur. Non enim homo ho-
 mini inimicus est; sed motus voluntatis ad mali-
 tiam, quod natura conjunctum erat ad inimicitiam
 deduxit. Malum igitur deficere precatur: at homo
 non malum quidpiam est. Quomodo enim malum
 boni similitudo fuerit? Ita quamvis infamiam et
 confusionem inimicis precetur, hic tibi adversario-
 rum, qui in occulto humanam naturam oppugnant,
 cœtum declarat. Quod autem dæmonibus non homi-
 nibus imprecetur, ipsa orationis forma comprobatur:
*Confundantur, inquit, qui quærunt animam meam,
 ut auferant eam. Convertantur retrorsum et erube-
 scant qui volunt mihi mala. Ferant confesim con-
 fusionem suam qui dicunt mihi, Euge, euge. Exsultent
 et latentur in te omnes qui quærunt te, Domine, et
 dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt
 salutare tuum*⁶⁰. Soli quippe dæmones animæ insi-
 dianter: animæ autem insidiæ sunt alienatio a Deo
 ob pravum animi affectum. Ut ergo in hæc non inci-
 dat, adversariis infamiam precatur. Illud vero
 nihil aliud est, quam victoriam sibi de adversariis
 postulare: inimici vero sunt animi affectus. Sic
 Jeremias zelo religionis instructus, rege et populo
 idola colentibus, non peculiarem quemdam animi
 morbum curat, sed pro communi hominum suppli-
 cationem Deo offert, rogans ut contra impios impe-
 tum faciat, et sic omnes homines ad meliorem
 frugem revocentur. Et Osee malitiam tunc apud Is-
 raelitas sese multiplicantem, infecunditati damnat,
 et acerbis peccati mammas exsiccare expetit⁶¹, ut
 ne malum apud homines vel gignatur vel alatur.
 Ac si quis alius apud sanctos viros similis sermo,
 iræ speciem præferens, deprehenditur, ad hanc
 prorsus mentem respicit; scilicet malum eliminat,
 hominem vero non atterit.

Quod si quis alia ratione Davidis dicta intelli-
 gere velit, ita ut Propheta eos qui in impietate vi-
 vunt execrationi subiciat: ita quoque inveniet
 prophetiam cum apostolica doctrina quadrare. Pau-
 lus quippe Corinthiis scribens, hoc modo claudit:
*Si quis non amat Dominum Jesum, anathema sit*⁶¹.
 Nam eorum qui ardentem amant proprium est,
 odisse eos qui dilectum odio habent. Fortasse item

⁶⁰ Psal. xxxix, 14-17. ⁶¹ Ose. ix, 14. ⁶² I Cor. xvi, 22.

statum qui post resurrectionem futurus est, hic David significat, quando dicit lætari Dominum in operibus suis, deficientibus peccatoribus a terra. Quomodo enim quis a peccato denominetur, si peccatum non fuerit? Hæc tu quoque precare: Aperi, Domine, divitem manum tuam ad spiritualis beneficii dispensationem; ut amarissima et crudelis anima mea impleatur bonitate: mitte Spiritum sanctum tuum, et renova corruptam terram meam; ut tunc læter in operibus tuis, diabolicis præstigiis in corde meo deficientibus.

Benedic, anima mea, Domino. Omnibus cum laude absolutis, in eodem versiculo psalmum benedictione claudit, ac post jactum fundamentum, sermoni tectum imposuit, ac proœmio congruentem finem induxit. Tu enim, inquit, o anima opificem ac Salvatorem tuum assidue hymnis celebrato. Ipse namque te a sorte improborum amovebit, et sanctorum consortio dignam efficiet. Tum in exordio, tum in fine sermonis ipsi benedictionem emittas. Nam assidua Dei benedictio ad rectum institutum vitam concinnat nostram.

ALLELUIA. CIV.

VERS. 1, 2. *Confitemini Domino, et invocate nomen ejus, annuntiate inter gentes opera ejus. Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia ejus.* Hic psalmus primus eorum est qui Alleluia inscribuntur. Est autem Alleluia adhortatio mystica, ad Deum laudandum aurem excitans, ita ut hæc sit ejus significatio, *Laudate Dominum.* Nam in quibus sanctæ Scripturæ partibus hæc vox apponitur, *Laudate Dominum*, Hebraicis verbis per *Alleluia* exprimitur. Per illud enim *Allelu*, laus intelligitur, quæ ad Deum refertur; illud autem *la*, unum est ex nominibus queis divina natura significatur. Totum vero *Alleluia* explicatur *laus Dei*. Cum itaque hoc nomen in scriptis in psalmodia reperitur, tunc intelligendum est id quod subjungitur ad laudem Dei provocare. Sic in postremis maxime libri psalmis, multi hujusmodi tituli reperiantur: queis intelligere licet eis, qui ad virtutis perfectionem jam devenerunt et qui a præcedentibus psalmodiæ partibus, secundum sententiam purgati sunt, Dei laudes convenire: atque ea conditione illos esse qua angelorum natura esse creditur. Nullam enim aliam eorum occupationem didicimus esse, quam Deum laudare; neque iis qui in virtute perfecti sunt alia cura et studium est, quam ut efficiant totam vitam suam Dei laudem esse. Quoniam igitur ii psalmi qui inscriptionem habent, *Alleluia*, omnes fere in postrema psalmodiæ parte deprehenduntur, hinc intelligere licet, sublimi illi ascensui, qui in psalmis reperitur, præeminere postremam psalmodiæ partem, in qua, ut plurimum, laus Dei, sive adhortatio ad Deum laudandum, frequentatur. In hoc ergo psalmo apostolis præcipit Spiritus sanctus, ut omnia mirabilia, quæ in suo adventu fecit Dominus, populo ex gentibus

μετὰ τὴν ἀνάστασιν διὰ τούτων ὁ Δαυὶδ σημαίνει κατάστασιν, ὅτε καὶ εὐφραίνεσθαι τὸν Κύριον ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ λέγει, ἐκλιπόντων τῶν ἀμαρτωλῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Πῶς γὰρ τις ἐξ ἀμαρτίας ὀνομασθήσεται, τῆς ἀμαρτίας οὐκ οὐσης; Τοιαῦτα εὐχου καὶ σύ· "Ανοίξον, Κύριε, τὴν πλουσίαν σου χεῖρα εἰς χορηγίαν πνευματικῆς εὐεργεσίας· ἵνα ἡ πικροτάτη καὶ ἀπηγῆς μου ψυχὴ πλησθῆ χρηστότητος. Ἀπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, καὶ ἀνακαίνισον τὴν καταφθαρμένην μου γῆν, ἵνα τότε εὐφρανθῶ ἐπὶ τοῖς ἔργοις σου, τῶν δαιμονικῶν μαγανευμάτων ἐκλιπόντων ἀπὸ τῆς καρδίας μου.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ἐνταῦθα καταλύσας τὸ πᾶν εἰς δοξολογίαν, εἰς εὐφημίαν τῷ αὐτῷ στίχῳ συγκλείει τὸν ψαλμὸν, ἀσφαλῆ μετὰ τοῦ θεμελίου τὸν δροφρον ἐπιθείς τῷ λόγῳ, καὶ τῷ προομιῶ ἑοικὸς τὸ τέλος ἐπαγαγών. Σὺ γὰρ, φησὶν, ὦ ψυχὴ, ἐνδελεχῶς τὴν σὸν ὕμνοι δημιουργὸν καὶ Σωτήρα. Αὐτὸς γὰρ καὶ τοῦ τῶν πονηρῶν ἀποστῆσει κλήρου, καὶ τῶν ἁγίων ἀξιούσθαι ποιήσει. Καὶ ἀρχὴν τοῦ λόγου καὶ τέλος τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ποιῶν. Εὐλογία γὰρ Θεοῦ διηνεκῆς εἰς εὐζωίαν ρυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον.

ἌΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΑ'.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀπαγγέλλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἄσατε αὐτῷ καὶ ψάλλετε αὐτῷ, δηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἄλληλουῖα πρῶτος ὁ παρὼν τυγχάνει ψαλμῆς. Ἔστι δὲ τὸ Ἄλληλουῖα παρακλειστικὸς μυστικὴ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὕμνον τὴν ἀκοὴν ἐπεγεύρουσα· ἵνα τοῦτον ἢ τούτου τὸ σημαίνον, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον.* Ἐν οἷς γὰρ μέρεσι τῆς ἁγίας Γραφῆς αὐτῆ πρόκειται ἡ φωνὴ, ἡ λέγουσα, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον, διὰ τοῦ Ἄλληλουῖα* ἐν ταῖς Ἑβραϊκαῖς φωναῖς τὸ τοῦτον σημαίνεται. Τὸ μὲν Ἄλληλου αἶνος νοεῖται, ὡς εἰς Θεὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει· τὸ δὲ Ἰα ἐν τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς φύσεως τῆς θείας ἐστὶν ὄνομα. Ὅλον δὲ κοινή τὸ Ἄλληλουῖα, αἶνος Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Ὅταν τοῖνον τοῦτο τὸ βῆμα προγεγραμμένον ἢ τῆς ψαλμῆδος, νοητέον ἂν εἴη τὸ δεῖν πάντως τὸ ὑποκειμένον εἰς δοξολογίαν ἄγειν Θεοῦ. Οὕτω καὶ τοῖς τελευταῖοις μάλιστα τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν αἱ πολλαὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφὰς ἐφευρίσκονται, δι' ὧν ἔστιν ἔνοσι, ὅτι τοῖς ἡδὴ πρὸς τὸ τέλειον φθάσαι τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας, καὶ διὰ τῶν προλαβόντων σῆς ψαλμῶδης τμημάτων κατὰ τὴν νοηθεῖσαν ἐπ' αὐτῶν θεωρίαν ἐκκαθαρθεῖσιν, ἀρμύζει τὸ αἰνεῖν τὸν Θεόν, καὶ ἐν τούτοις εἶναι, ἐν οἷς κατ' ἡ τῶν ἀγγέλων φύσις εἶναι πεπίστευται. Οὕτε γὰρ ἐκεῖνων μεμαθηχάμεν ἀσχυλίαν ἀλλήν τινα πλὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν Θεόν, οὕτε τῶν κατ' ἀρετὴν τελείους ἑτερόν τι σπουδάζεται ἢ τὸ τῆς ζωῆς ἑαυτοῦ αἶνον εἶναι Θεοῦ παρασκευάσαι. Ἐπεὶ τοῖνον οἱ τῆν ἐπιγραφὴν ἔχοντες τοῦ Ἄλληλουῖα πάντες σχεδὸν τῷ τελευταίῳ τμηματι τῆς ψαλμῆδος εὐρίσκονται, σαφῶς ἔστι κατανοῆσαι, καὶ ὅτι πάσι ὑπέρκενται τῆς ὑψηλῆς διὰ τῶν ψαλμῶν ἀναβάσεως τὸ τελευταῖον τμημα τῆς ψαλμῆδος, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον Θεοῦ αἶνός ἐστιν, ἥτοι εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν παρα-

κέλευσις. Προσάττει μέντοι ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὸ Ἡνεῦμα τὸ ἄγιον τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ φανεράς ποιῆσαι πάσας τὰς θαυματουργίας, ἃς πεποιήται ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὁ Κύριος· ναὶ μὴν καὶ ὅσα εὐηργέτησε τὸν πάλαι λαόν, καὶ ὅσον ἄνθ' οἴου ἐποίησεν. Ἔτι δὲ ἐν τούτῳ καὶ μνήμη τῶν πρὸς τοὺς πατριάρχας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένων ὑποσχέσεων, καὶ τῶν δι' ἐκείνους ὑπ' αὐτοῦ παρασχθέντων ἀγαθῶν τοῖς ἐκείνων ἐκγόνοις. Ἰκανὴ γὰρ τούτων ἡ μνήμη τοὺς τοσοῦτων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσαντας εἰς ζῆλον τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ἐρεθίσαι. Διδάσκει δὲ κατὰ ταῦτ' καὶ τὸν νέον λαόν, ἥγουν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ὡς οὐκ ἀδίκως τὸν ἀχάριστον ἐκείνον λαόν τῆς οικείας κηδεμονίας ἐγύμνωσεν, ὡς ὁμοῦ ἐκ μάθειεν, καὶ τῆς ἀχαριστίας ὀρῶντες τὰ ἐπίχειρα, μὴ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους βαδίζοιεν, ἀλλὰ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ὀδεύοιεν.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Διπλῆς οὔσης ἐν τῇ γραφικῇ συνθεῖζ τῆς κατ' ἐξομολόγησιν σημασίας, καὶ νῦν μὲν τὴν ἐξαγόρευσιν, αὐθις δὲ τὴν εὐχαριστίαν ἔνδεικνυμένης, ἐνταῦθα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον χειραγωγούμεθα· ἡ τε γὰρ ἐξαγόρευσις χωρισμὸν τινα καὶ ἀλλοτριώτιν τῶν κακῶν ἀπεργάζεται, τό τε πρὸς τὴν εὐχαριστίαν πρὸθυμον πλεονάζει, καὶ τὴν περὶ τοῦ εὐεργέτου χάριν ἐπὶ τῶν εὐαισθήτως δεχομένων τὰς εὐποίας. Παρακελεύεται τοίνυν ὁ λόγος τὴν εὐχαριστήριον ὑμνωδίαν προσφέρειν, καὶ διηγεῖσθαι τὰς θείας εὐεργεσίας. Τὸ γὰρ ἐπικαλεῖσθε, κηρύσσετε ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· ἕτερος δὲ ἐρμηνευτὴς φησι, Καὶ ἐπικαλεῖσθε ἐν ὀνόματι αὐτοῦ· μέγα τι αἰνιττόμενος. Ἄν γὰρ ἐξομολόγησιν, φησὶ, καὶ ἀποθῆς τὰ ἁμαρτήματα, δυνήσῃ, μετὰ παρρησίας τὸ ὄνομα αὐτοῦ καλέσας, μεγάλα ἐργάσασθαι ἀγαθά. Οὐ μάντην δὲ ἐξομολογεῖσθαι πρότερον, καὶ δεύτερον ἐπικαλεῖσθαι βούλεται· ἀλλ' ἵνα, καθαροὶ διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως γενόμενοι, ἐκ καθαροῦ ὄργάνου τὸν ὕμνον

Ἐπαγγέλλεσθε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ μετὰ χεῖρας αἴνος τὴν ἱστορίαν ἐπιτέμενται τὴν ἀπὸ Ἀβραάμ καὶ ἐπὶ ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου· ἦν καὶ ἐπαγγέλλειν τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον Πνεῦμα παρακελεύεται, ὥστε διὰ τούτων δηλῶν ἐστίν, ὡς ἄνθρωποι οὐκ Ἰουδαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἔθνῶν πραγματεύεται, τοῦ Πνεύματος τοὺς τῶν ἔθνῶν διεγείροντος κήρυκας εἰς τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον καὶ κηρύσσειν τὰ περὶ αὐτοῦ διηγήματα. Καὶ ταῦτα μεθ' ὕμνων· φησὶ γοῦν· Ἄσατε αὐτῶν καὶ ψάλατε αὐτῶν· διηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Βούλεται ἀπαγγεῖλαι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἀγνοοῦσι καὶ μηδέπω μεμαθηκόσιν, ὅποιας πάλαι πρότερον εὐεργεσίας ὁ Θεὸς τῷ προτέρῳ λαῷ παρέσχετο· καὶ ὅπως, μυρίων ἀγαθῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τετυχηκότες, παρέβησαν ἀσεβήσαντες· καὶ ὡς διὰ τὰς παρανομίας αὐτῶν τῆς θείας ἐπισκοπῆς ἐκπεπώκασιν. Καλεῖται δὲ καὶ ἐρμηνείας γίνεσθαι καὶ σαφηνιστὰς τῶν ἐν τοῖς θελοῖς λογίοις ἀπορρήτων· ἅπερ ἂν εἴη τὰ θαυμάσια αὐτοῦ· καὶ ἀπλῶς ὑμνωδίαις αὐτὸν ἀμείβεσθαι καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξαι θαυμάσια.

A patet faciant: itemque narrent quæ beneficia prisco illi populo exhibuerit, et quam vicem singulis eorum gestis reddiderit. Insuper hic promissionum a Deo patriarchis factarum mentio habetur, et quanta fuerint gratia nepotibus eorum bona concessa ipsorum. Horum quippe commemoratio est ad beneficio donatos vitæ virtutis studio inflammandos satis. Postea vero docet novum populum, scilicet ex gentibus, se ingrætam illam gentem divina providentia non injuste spoliasset, ut pariter ex justitia sententiæ contra illos lata, viso ingrati animi præmio, moneantur ne in eadem qua Judæi via incedant, sed in recto calle insistant.

B Confitemini Domino, et invocate nomen ejus. Cum Scriptura soleat duplici sensu confessionem proferre, ac modo hac voce peccatorum denuntiationem, modo gratiarum actionem significet; hic secundum utramque rationem, ad vitam cum virtute agenda institui. Nam confessio a malis hominem semovet et iis alienum efficit: gratiarum autem actionis studium apud beneficium auget gratiam erga eos qui grato animo beneficia nacti sunt. Hortatur itaque sermo ad hymnos gratiarum actionis efferendos, et ad divina beneficia narranda. Nam illud, *invocate*, Symmachus, *prædicare* vertit: alius autem interpres ait, *Et invocate in nomine ejus*; magnum quidpiam subindicans. At enim si confessus fueris, ait, et peccata deposueris, nomen ejus cum fiducia invocando magna edere opera valebis. Neque sine causa primo confiteri, postea invocare exoptat; sed ut per confessionem purgati, ex puro instrumento hymnum offeramus.

Annuntiate inter gentes opera ejus. Hæc laus, quam tractamus, historiam compendio narrat a tempore Abrahami ad exitum filiorum Israel ex Ægypto; quam gentibus annuntiare jubet Spiritus divinus; ita ut his declaret non Judæorum modo, sed etiam gentium utilitatem curari: Spiritu scilicet præcones gentium excitante ad quærendum Dominum et ad prædicanda ejus opera. Idque cum hymnis agendum docet, ait enim: *Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia ejus*. Vult gentibus, utpote ignorantibus ac nondum edoctis, annuntiarum quanta olim beneficia Deus prisco populo impertierit; ac quomodo illi infinita a Deo munera consecuti, impie transgressi sint; qua item ratione ob iniquitates suas a Dei providentia lapsi sint. Jubet autem eos et interpretes et explanatores esse arcanorum quæ divina eloquia complectuntur: quæ sane mirabilia ejus fuerint: ac præcipit, ut hymnis ipsi vicem rependant, et abs se patrata mirabilia ignorantibus præciant.

VERS. 3 4. *Laudamini in nomine sancto ejus : A lætetur cor quærentium Dominum. Quærite Dominum, et confirmamini, quærite faciem ejus semper. Laus enim et gloria iis est qui Dei virtutem enarrant. Aquila vero loco illius, laudamini, interpretatur, gloriamini. Præcipit autem sermo apostolis eorumque successoribus, ut ne in divitiis, in robore, in potentia, altum sapiant : sed in veri Dei cognitione et providentia, ac in eo quod Christiani vocentur. Hoc item jubet divinus Apostolus, dum ait : Qui gloriatur, in Domino gloriatur : non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat ¹³. Idipsum Jeremias, id sapientissima Anna pronuntiant : Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis : sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligendo et cognoscendo, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam et justitiam in terra ¹⁴. Lætetur cor quærentium Dominum, id est, invocantium eum ad opem, sive virtute ad eum tendentium, a quibus etiam invenitur. Docet autem quanta utilitas ex confessione proveniet. Nam quod quæsitivis, ait, id accidet vobis ; videlicet animi lætitia : illa quippe spei Deo repositæ fructus est. Animadvertite autem quomodo a confessione inceperit, et in lætitiâ desinat. Nam profectus secundum Deum initium confessio est ; finis autem lætitia secundum Deum ; plurima vero sunt in medio horum posita. Oportet igitur homines primo confiteri Domino per sinceram pœnitentiam, ac per fructus confessioni congruentes ; deinde vero ad meliora profectos confidere et invocare nomen ejus : sicque ubi post confessionem invocaverint eum, divinis charismatibus donari ; sub hæc his acceptis, opera quæ didicerunt omnibus annuntians, aliis quoque utiles esse : ac præter hæc omnia, utpote lætitia illa, quæ secundum Deum est, canticos, cantare ei et psallere ei : secundum hæc, explanatores esse arcanorum, quæ in divinis sermonibus continentur ; hinc, utpote qui hæc omnia recte peregerint, laudari in nomine ejus ; demum post hæc omnia anima lætari, quæ cor dicitur. Hæc porro quæ Dominum quæsitur, tum ex ipsa perquisitione, tum quod quærendo reperiat, ea quæ secundum Deum est lætitia fruatur.*

Isthæc vero omnia æstimo ad personam apostolorum a Spiritu sancto referri. Nam illud : *Annuntiate in gentibus opera ejus*, non aliis dicere convenit quam illis. Sermonis porro veritatem ipse rerum eventus testificatur. Etenim ii soli in gentibus quæ sua opera universorum Deum cognoverunt, opera Dei annuntiaverunt, quas gentes superius novam generationem et populum qui creatur nuncupavit. Eum itaque qui Dominum quæsiturus est, opus est primo per sinceram pœnitentiam et per fructus ejusdem confiteri : nam qui talis est, Deum quærere,

Ἐπαινεῖσθε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἐμφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον. Ζητήσατε ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ κραταιώθητε· ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. Ἐπαινος γὰρ καὶ δόξα τοῖς τῆν ἀρετὴν τοῦ Θεοῦ διηγουμένοις. Ὅδε Ἀquila ἀντὶ τοῦ ἐπαινεῖσθε, καυχᾶσθε τέθεικε. Παρρηλεύεται δὲ ὁ λόγος τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτῶν, μὴ ἐπὶ πλούτῳ, μὴ ἐπὶ βίῳ, μὴ ἐπὶ δυναστείᾳ, μέγα φρονεῖν· ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνώσει καὶ προμηθεῖα καὶ τῷ καλεῖσθαι Χριστιανούς. Τοῦτο παρηγγύησε καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Ὁ καυχόμενος γὰρ, φησὶν, ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκεῖνος δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησι. Ταῦτα καὶ Ἱερემίας καὶ ἡ σοφιστάτη Ἄννα διέειπεν· Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, συνιστῶν καὶ γινώσκων, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον· τουτέστιν ἐπικαλουμένων αὐτὸν εἰς βοήθειαν, ἢ ἐν ἀρετῆς πρὸς αὐτὸν ὀδυνούντων, οἷς καὶ εὐρίσκεται διδάσκει δὲ πόσον ὑπελος ἐκ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι γενήσεται. Ὁ γὰρ ἐζητήσατε, φησὶ, τοῦτο συμβήσεται ὑμῖν, ἢ περὶ τὸν νοῦν εὐφροσύνη· τῆς γὰρ εἰς Θεὸν ἐλπίδος αὕτη καρπός. Θεὸς δὲ ὅπως ἀπὸ ἐξομολογήσεως ἤρξατο, καὶ κατέληξεν εἰς εὐφροσύνην. Ἀρχὴ μὲν γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν προκοπῆς ἐξομολόγησις· τέλος δὲ ἢ κατὰ Θεὸν εὐφροσύνη· πλεῖστα δὲ τὰ μεταξὺ τούτων. Δεῖσει τοίνυν πρῶτον ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ ἐκ γνησίας μετανόας, καὶ καρπῶν προεπόντων τῇ ἐξομολόγησι· ἔπειτα βελτιωθέντας θαρρῆειν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ οὕτως μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἐπικαλουμένους καταξιῶσθαι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων· εἶτα τούτων τυχόντες, ἐτέρους ὠφελεῖν διὰ τοῦ ἀπαγγέλλειν εἰς ἅπαντας, ἅπερ μεμαθήκασι ἔργα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις ὡς ἂν καταξωθέντας τῆς κατὰ Θεὸν θυμηδίας, ἔδειν αὐτῷ καὶ ψάλλειν καὶ μετὰ ταῦτα σαφηνιστάς γενέσθαι τῶν ἐν τοῖς θεῖοις λόγοις ἀπορρήτων· εἴτ' ἤδη καταρωκότας τὰ τοιαῦτα ἐπαινέσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τέλος μετὰ πάντα, εὐφραίνεσθαι κατὰ διάνοιαν, καρδίαν ὀνομαζομένην. Αὕτη, τὸν Κύριον ἐκζητοῦσα, ἐξ αὐτῆς τῆς ζητήσεως καὶ τῆς ἐπιγινομένης τῇ ζητήσει εὐρέσεως, ἀπολαύετω τῆς κατὰ Θεὸν εὐφροσύνης.

Ταῦτα δὲ πάντα ἡγοῦμαι εἰς πρόσωπον τῶν ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναφέρεσθαι. Πι γὰρ, *Ἀπαγγέλλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ*, οὐκ ἄλλοις ἀρμόζει λέγεσθαι ἢ αὐτοῖς. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἀποτέλεσμα· μόνον γὰρ ἀπήγγελλαν τῷ Θεοῦ τὰ ἔργα ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς δι' αὐτῶν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐπεγνωκόσιν, οὗς ἀνωτέρω καινὴν γενεὴν καὶ λαὸν κτιζόμενον προσηγόρευσε. Δεῖ τοίνυν τῶν μέλλοντα ζητεῖν τὸν Κύριον ἐξομολογεῖσθαι πρότερον δι' εἰλικρινούς μετανόας καὶ τῶν ταύτης καρπῶν· ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ ζητεῖν δύναται, καὶ ζητῶν εἶ-

¹³ II Cor. x, 17, 18. ¹⁴ Jer. ix, 23, 24.

ρεῖν. Εἰ γὰρ ἐπὶ λίθων τιμῶν τῶν εἰδῶτων χρεῖα, καὶ ἐπὶ κολουμητῶν πολλῆς τῆς ἐπιστήμης δεῖ, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ κωλύοντα αὐτὸν εὐρεῖν, καὶ πραγμάτων ὄχλος, καὶ σαρκῶς ἐπαναστάσεις, καὶ νοσήματα ψυχῶν, καὶ δαιμόνων ἐπιβουλαί, καὶ βραθυμία γνῶμης. Κἂν ἀπαλλαγῶμεν τούτων ἀπάντων, ταχέως αὐτὸν εὐρήσομεν, καὶ τὴν κακίαν ἀποδοσόμεθα, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλώμεθα. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκεῖ φέρουσα ὁδός. Τί οὖν ἐστὶ ζήτησις; τὸ συνεχῶς ἐκείνον ἐννοεῖν καὶ λογιζεσθαι· ὁ γὰρ ζητῶν ἐπὶ διανοίας ἔχει τὸ ζῆτοῦμενον.

Ζητήσατε τὸν Κύριον καὶ κραταιώθητε· ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. Τί ἐστὶ τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον; τὸ τὰ ἐκείνου φρονεῖν, τὸ αὐτὸν λογιζεσθαι, τὸ αὐτὸ ἐν διανοίᾳ ἔχειν, τὸ μηδέποτε παύεσθαι ὁμιλοῦντα αὐτῷ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Ἄμαχοι δὲ οἱ ζητοῦντες ἐσονται καὶ ἀήττητοι. Παρορμήσας μέντοι ὁ λόγος τοὺς τῶν ἐθνῶν κήρυκας ἐπὶ τὸ προθύμως ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, εἰ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπιβρώνυσι λέγων, *Κραταιώθητε*, τοῦτέστι, *Μὴ χαυνοῦσθε εἰς τὸ ζητεῖν αὐτόν.* Τοῦτο δὲ προσφωνεῖ αὐτοῖς, ὡς δεομένοις κράτους καὶ δυνάμεως εἰς τὸ ἰσχύσαι τὸ προσεταγμένον ποιῆσαι· ὅπερ ἦν τὸ ἔθνει κηρύξαι, Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάρους, κατὰ τὸ, *Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ.* Διδάσκων δὲ πῶς δεῖ τὸ ζητεῖν ποιεῖν, καὶ ὅτι οὐχ ἅπαξ ἡ τις, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον τὴν ἄνωθεν ἐπιχοῦραν προσήκει ζητεῖν καὶ τὴν ὠφέλειαν καρποῦσθαι, ἐπιγαγεῖ *Ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός*· αὐτὸ τρίτον τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ τὸν ὑπὸ Μωϋσέως δοθέντα νόμον ἐνώπιον αὐτοῦ φαινόμενοι, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον. Πρόσωπον δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ φησὶ, τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν βοήθειαν, τὴν συμμαχίαν, τὴν ἐννοίαν τὴν περὶ αὐτόν, τὸ γὰρ τῆς οὐσίας πρόσωπον οὐδεὶς ὄψεται καὶ ζήσεται. Πρόσωπον δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Υἱός.

Μνήσθητε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος αὐτοῦ· εἴτε τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ, εἴτε τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις. Ταῦτα γὰρ δεήσει ἡμᾶς τοὺς τῶν ἐθνῶν κήρυκας εἰς πάντα τὰ ἔθνη διαδοῦναι· ἐπεὶ μὴ πρότερον αὐτὰ παρὰ τινος ἄλλου μεμαθήκασι. Ὅσα τοίνυν ἐνανθρωπήσας ὁ Λόγος διεπράξατο τοῖς παλαιοῖς ὁμοῦ συνάψαντες, μνήσθητε παραδοῦναι τοῖς ἔθνεσιν. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὴν ὁδὸν δεικνύναι δι' ἧς δυνατόν καὶ ζητεῖν καὶ εὐρεῖν τὸν Θεόν. Τίς δὲ ἡ ὁδός; τὸ διηνεχῶς ἐπὶ μνήμης φέρειν τὰ παράδοξα αὐτοῦ ἔργα, καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐντολάς· διὸ ἐπάγει, *Τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος αὐτοῦ·* τέρατα μὲν τὰς θεοσημείας λέγων, κρίματα δὲ τὰς ἀποφάσεις, τὰς ἐντολάς, ἢ τὰ ἐνδικῶς καὶ κρίσει δικαίᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένα θαύματα. Ποῖα δὲ τέρατα, εἰπέ μοι; Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ μετὰ τὴν Αἴγυπτον, τὰ πρὸ τῆς Αἰγύπτου, τὰ μετὰ τὴν παρουσίαν τὴν αὐτοῦ. Πάντα γὰρ ταῦτα

et quærendo invenire potest. Nam si cum de lapidibus pretiosis agitur, peritis est opus, et si urinatores multa scientia egent, multo magis cum de Deo agitur. Multa enim impedimento sunt quominus inveniat, negotiorum tumultus, carnis insultus, animarum morbi, dæmonum insidias, animi seguitics; si his omnibus liberemur, quamprimum ipsum inveniemus, malitiam ponemus, et virtutem amplexabimur. Hæc quippe via est illo tendens. Quid ergo est illa inquisitio? frequenter illum cogitare et animo versare: nam qui quærit, in ipsa mente quod quærit habet.

Quærite Dominum et confirmamini: quærite faciem ejus semper. Quid est Dominum quærerere? quæ ad illum pertinent sapere, de illo semper cogitare, eum in mente semper versare, nunquam cum eo per orationem et bona opera conversandi finem facere. Qui autem ipsum inquirunt, invicti et insuperabiles erunt. Cum igitur sermo gentium præcones incitasset ut Dominum alacriter exquirent, nunc magis magisque confirmat illos dicens: *Confirmamini*, id est, Ne molliter in illo quærendo agatis. Sic autem ipsos alloquitur, ut robore ac virtute indigentes, quo illos ad jussum peragendum confirmet: erat porro illud, ut gentibus prædicarent, Græcis et barbaris, secundum illud: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa*⁴⁴. Docetque quo pacto quærerere illum oporteat, et quod non semel aut bis, sed per totam vitam, supernum auxilium exquirere opus sit, atque hinc utilitatem capere. Subsumit deinde: *Quærite faciem ejus semper.* Non ter in anno, ut in lege Moysis ferebatur, in conspectum ejus venientes, sed per totam vitam. Faciem vero hic vocat ejus adventum, visitationem, providentiam, curam, auxilium, commilitium, benevolentiam. Nam substantiæ ejus faciem nemq̄ viderit et vivet. Facies itom ejus est Filius.

VERS. 5. Mementote mirabilia ejus quæ fecit, prodigia ejus et judicia oris ejus; sive illa quæ in Veteri Scriptura, sive illa quæ in Evangeliiis memorantur. Hæc enim opus erit vos gentium præcones omnibus gentibus tradere; quando illæ ea a nemine antehac edidicerunt. Quæcunque igitur Dei Verbum incarnatum peregit, cum antiquis juncta, gentibus tradere memineritis. Hic videtur mihi viam ostendere qua possimus Deum quærerere et invenire. Quænam illa via? Perpetuo in memoria volvere mirabilia ejus opera, leges et præcepta: quare subdit, *Prodigia ejus et judicia oris ejus.* Prodigia quidem divina signa dicens; judicia vero, decreta et præcepta, sive ea, quæ ad ultionem justo judicio a Deo patrata sunt, mirabilia. Quæ prodigia, dic mihi? Quæ in Ægypto, quæ ante et post profectum in Ægyptum, quæ post adventum ejus. Hæc quippe omnia admiranda et stupenda opera sunt, quæ humanum captum superant. Sive prodigia quidem,

⁴⁴ Psal. LXXVII, 12.

edita miracula, ut ambulare supra mare, mortuos suscitare, et similia; judicia autem oris ejus, verba quæ dicebat cum impuros dæmones ex hominibus pelleret; vel præcepta Novi Testamenti. Imo potius hoc loco videtur mihi judicia vocare leges, quas sive in cælo, sive in terra, sive in mari posuit. Neque enim solus homo legem accepit; sed omnia visibilia; mare, ne oras transgrederetur; montes, ut figerentur, terra ut staret, sol ut curreret, luna proprium ut ordinem servaret; varius ille stellarum chorus, corporum, plantarum, brutorum natura, ut et aliorum omnium, legem accepit: universa quippe suis legibus administrantur. Et hæc omnia præceptis facta sunt, quæ ore declarantur. Quæcumque ergo os ipsius, sive per Vetus, sive per Novum Testamentum judicavit, ea connectite, gentibus præcipientes, ut judicia ejus quasi regias leges custodiant. Judicia porro intelligas ea, quæ justo calculo mirabiliter edita sunt. Nam quia ea quæ in Ægypto gesta sunt narraturus est, justitiam ultimis de Ægyptiis sumptæ docere antevertit. Oportebat enim omnes, qui in terra sunt, homines, ejus judiciis subditos, neque gesta ejus, neque judicia ejus ignorare. Quibus judiciis non solum Judaicam gentem, sed etiam omnes in terra homines vocatione sua dignari decrevit.

τὰ κρίματα αὐτοῦ. Δι' ὧν κριμάτων οὐ μόνον τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους ἔκρινε τῆς αὐτοῦ κλήσεως καταξιώσαι.

VERS. 6, 7. *Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus. Ipse Dominus Deus noster.* Quoniam non omnes qui ex Israel, ii sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abraham, omnes filii⁹⁴; jure quidem Salvator noster Judæis qui ex semine Abraham esse gloriabantur, dixit: Scio quia semen Abraham estis⁹⁵; et iterum, Si filii Abraham estis, opera Abraham facite⁹⁷; ita ut quidam filii sint Abraham per imitationem, qui et electi vocantur: cum aliqui semen tantum ejus sint, atque ideo minime electi: non enim semen electum dicitur, sed filii. Semen vero a: ut servi ejus. Cum itaque discipuli Servatoris, utpote qui et servi essent et electi; ideo dictum est ad eos: Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus. Huic autem dicto, *Electi ejus*, compares illud, *Hos duodecim elegit Jesus, et apostolos nominavit*⁹⁶; et illud, *Nonne ego vos duodecim elegi*⁹⁹? Electorum vero præstantiam intelligimus ex illo, *Multi vocati, pauci vero electi*⁹⁸. *Ipse Dominus Deus noster, in universa terra judicia ejus.* Non ignorandum, inquit, ipsum esse Dominum Deum nostrum, qui providentia sua universum mundum divinis judiciis administrat; ita ut nihil sine judicio, nihil sine Dei providentia eveniat.

VERS. 8-15. *Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi quod mandavit in mille generationes. Quod*

θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα, καὶ ἀκολουθίαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα. Ἡ τέρατα μὲν τὰ γεγενημένα θαύματα, ὡς τὸ περιπατῆσαι ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ νεκρὸν ἀναστήσαι, καὶ τὰ τοιαῦτα· κρίματα δὲ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοὺς λόγους οὗς ἔλεγεν, εὐαγγέλιων τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, ἢ καὶ τὰς ἐντολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μᾶλλον δὲ ἐνταυθὰ μοι δοκεῖ κρίματα τοὺς νόμους λέγειν, τοὺς ἐν οὐρανῷ, τοὺς ἐν γῆ, τοὺς ἐν θαλάσσει. Οὐ γὰρ ἦ μόνος ἄνθρωπος ἔλαβε νόμον, ἀλλὰ τὰ ὀρώμενα ἅπαντα· ἡ θάλασσα τὸ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς αἰγυλοὺς· τὰ ὄρη τὸ πεπηγέναι, ἢ γῆ τὸ ἐστάναι, ὁ ἥλιος τὸ τρέχειν, ἢ ἡ σελήνη τὴν ἰδίαν εὐταξίαν, ὁ κοκκίος τῶν ἀστέρων χορδός, ἢ φύσις τῶν σωματίων, ἢ τῶν φυτῶν, ἢ τῶν ἀλόγων, ἢ τῶν ἄλλων ἁπάντων· οἱ κείους γὰρ ἅπαντα διοικεῖται νόμοις. Καὶ ταῦτα ἅπαντα ἐπιτάγματασι γέγονεν, ὅπερ δηλοῦται διὰ τοῦ στόματος. Ὅσα τοίνυν τὸ στόμα αὐτοῦ ἔκρινεν, εἴτε διὰ τῆς Παλαιᾶς, εἴτε διὰ τῆς Νέας Διαθήκης ἔκρινε, ἐπισυνάψατε, φυλάττειν ὡς νόμους βασιλικούς τὰ κρίματα αὐτοῦ τοὺς ἔθνεσι παραγγέλλοντες. Νοήσεις δὲ κρίματα τὰ δίκαια ψήφῳ θαυματουργηθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μέλλει διηγεῖσθαι, προὐδάσκει τῆς Αἰγυπτίων τιμωρίας τὸ δίκαιον. Ἐδει γὰρ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους ὑποκειμένους τῷ αὐτοῦ κρίμασι μὴ ἀγνωστὸν μῆτε τὰ ἔργα αὐτοῦ μῆτε τὰ κρίματα αὐτοῦ. Δι' ὧν κριμάτων οὐ μόνον τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους ἔκρινε τῆς αὐτοῦ κλήσεως καταξιώσαι.

Σπέρμα Ἀβραὰμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐπεὶ μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, μηδὲ ὅσοι εἰσι σπέρμα Ἀβραὰμ, πάντες τέκνα, εἰκότως μὲν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς ἐκ σπέρματος εἶναι Ἀβραὰμ αὐγοῦσιν Ἰουδαίους ἔλεγεν· Οἶδα, οἱ σπέρμα Ἀβραὰμ ἐστε· καὶ πάλιν· Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε· ὡς τινῶν τέκνα μὲν ὄντων τοῦ Ἀβραὰμ διὰ μιμήσεως, οἱ καὶ ἐκλεκτοὶ εἰρηγῆται· τινῶν δὲ σπέρμα μόνον ὄντων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεκτῶν οὐκ ὄντων. Οὐ γὰρ τὸ σπέρμα ἐκλεκτὸν ἐλέχθη, ἀλλ' οἱ υἱοὶ. Τὸ δὲ σπέρμα δοῦλοι αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ τοῦ Σωτῆρος μαθηταί, οἱ τῶν ἔθνῶν γενόμενοι κήρυκες, ἀμφοτέρω εἶχον, ἅτε καὶ δοῦλοι ὄντες καὶ ἐκλεκτοὶ· ὅθεν πρὸς αὐτοὺς λέλεκται· Σπέρμα Ἀβραὰμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τὸ, Ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, παραθήσεις τὸ, Τοὺτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε· καὶ τὸ, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; Τὸ δὲ ἐξαιρετὸν τῶν ἐκλεκτῶν νοήσομεν ἀπὸ τοῦ· Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ. Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ κρίματα αὐτοῦ. Οὐκ ἀγνωστὸν, φησὶν, εἶναι αὐτὸς ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὃς προνοεῖ τὸν σύμπαντα κόσμον βέλους κριθεοῦ προνοίας γίνεσθαι.

Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, λόγου οὗ ἐνετέλλετο εἰς χιλίας γενεάς, ὃν εὐθέτω

⁹⁴ Rom. ix, 6, 7. ⁹⁵ Joan. viii, 37. ⁹⁷ ibid. 39.

⁹⁶ Luc. vi, 13. ⁹⁹ Joan. vi, 71. ⁹⁸ Matt. xi, 16.

τῷ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ· καὶ ἔστησεν αὐτὸν τῷ Ἰακώβ εἰς πρόσταγμα, καὶ τῷ Ἰσραὴλ εἰς διαθήκην αἰώνιον, λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν Χαναάν, σχολιῶμα κληρονομίας ὑμῶν. Ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχείς, ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. Καὶ διήλθον ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος, καὶ ἐκ βασιλείας εἰς λαὸν ἕτερον. Οὐκ ἀφῆκεν ἄνθρωπον ἀδικῆσαι αὐτοὺς, καὶ ἤλεγξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς. Μὴ ἀπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεῦσθε. Ἐπιστήσας ἀκριβῶς τίς ἦν ὁ λόγος ὃν ἐνετεῖσθε εἰς πολλὰς γενεὰς ἐξικνούμενον, οὐ γὰρ ἐτῶν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸ διηνεκὲς αἰνίσσεται καὶ τὸ πλῆθος, ὡς τὸ ἐπτάκις, Ἐτεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ, τοῦτέστι πολλά, καὶ, Ἐπτάκις πεισῖται ὁ δίκαιος, καὶ ἀναστῆσεται· εὐρήσεις αὐτὸν εἰρημένον οὕτως πρὸς Ἀβραάμ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Καὶ, Ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πᾶσι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ πληθύνω πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου. Ἐβροίς δ' ἂν τὰ παραπλήσια καὶ τῷ Ἰσαάκ ἐπηγγελμένα καὶ ὁμοσθέντα περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ σπέρματος. Ταῦτα δὲ μετὰ πλείστας ὄσας γενεὰς ἐπληροῦτο διὰ τῆς ἐπιφανείας Χριστοῦ τοῦ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, γενομένου Σωτῆρος ἡμῶν. Εἰσέτι τε νῦν ἐνεργεῖ καὶ διαμένει ἡ ἐπαγγελία, μέχρις οὗ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Οὗτος οὖν μετὰ μακρὸν αἶωνα, καὶ μετὰ πλείστας σφόδρα γενεὰς, τὰς γὰρ χιλιάδας ἀντὶ τῶν πολλῶν παρελήφε, καὶ ταύτας ἐπλήρου τὰς πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπαγγελίας, διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ γίαν δεδωρημένος.

Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, πᾶν στήριγμα ἄρτου συνέτριψεν. Ἐν τούτοις ὁ λόγος καὶ ἄλλο τι λεληθὸς τοὺς πολλοὺς διδάσκει. Τὴν γὰρ αἰτίαν τοῦ κληθῆναι δίκην ἐμφύχου ζώου τὸν λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, λέγω δὴ τὴν ἐνεργητικὴν δύναμιν τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ συντριβῆναι πᾶν στήριγμα ἄρτου, παρίστησιν, ἵνα καὶ φανεῖ που ἄρτος μὴ στηρίζοι τοὺς ἐμπιπλαμένους ἐξ αὐτοῦ, κατὰ τὸ, Ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ μάλιστα συμβαίνει ἐν τοῖς λιμοῖς, κατ' ὄργην Θεοῦ γιγνόμενον, τὸ καὶ τοὺς ἐσθλοτάτας μὴ στηρίζεσθαι.

Ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς δοῦλον ἐπράθη Ἰωσήφ. Ἐταπεινώσαν ἐν πέδασι τοὺς πόδας αὐτοῦ, αἰδηρὸν διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα ὑπέμεινε μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, ὃν ἐπὶ τοῖς ὀράματιν ἰδὼν ἐξέειπε τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς φήσας, ἑωρακέναί αὐτὸν δράγματα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ὁμοίως ἀναλέγοντας, ἔπειτα τὰ ἐκεῖνων τὸ ἑαυτοῦ προσκεχυθέναι δράγμα· ὁμοίως δὲ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἑνδεκα ἀστέρας προσκυθεῖν αὐτῷ. Μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. Τὸ λόγιον Κυρίου ἐπύρωσεν αὐτόν. Τὸ λόγιον Κυρίου ἐπύρωσεν αὐτόν, ὁμοίον τῷ, Οὐχί

disposuit ad Abraham, et juramenti sui ad Isaac, et statuit illud Jacob in præceptum, et Israel in testamentum æternum, dicens : Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis vestræ. Cum essent numero brevi, paucissimi et incolæ in ea. Et pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum. Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges. Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. Si accurate perpendas quod illud verbum fuerit, quod mandavit, in multas generationes pervadens : non enim numerum annorum, sed perpetuum subindicat numerus hujusmodi, ut v. g. septies, Sterilis peperit septem⁶¹, id est multos ; et, Septies cadet justus et resurget⁶² ; hac ratione illud Abrahæ dictum comperies, Et benedicentur in te omnes gentes terræ⁶³. Et, Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ. Et multiplicans multiplicabo semen tuum⁶⁴. Similia item Isaaco promissa reperias jurejurando confirmata, tam de terra, quam de multiplicatione seminis. Hoc porro post plurimas generationes impletum est in adventu Christi ex semine Abrahæ oriundi. Et ad hoc usque tempus viget et permanet promissio, donec plenitudo gentium ingressa fuerit. Hic itaque diuturnum post ævum, et post multas exactas generationes, nam hic millenas pro plurimis accepit, illas patriarchis datas promissiones per Salvatorem nostrum Jesum, ac per ejus doctrinam implevit, omnibus gentibus Abrahæ promissionem impertiens.

διδασκαλίας πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ Ἀβραάμ εὐλο-

VERS. 16. Et vocavit famem super terram, omne firmamentum panis contrivit. In his sermo aliud quiddam, multis occultum, edocet. Causam enim cur famem, instar animalis cujusdam, vocaverit super terram, id est virtutem famis effectricem, et cur omne firmamentum panis contriverit, hic declarat, ut patefaciat quo in casu panis non firmet eos qui illo replentur, secundum illud, Panis cor hominis confirmat⁶⁵. Id enim maxime tempore famis evenit, ex ira Dei immissum, ut scilicet qui comedunt non confirmentur.

VERS. 17-22. Misit ante eos hominem, in servum venundatus est Joseph. Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit anima ejus, donec veniret verbum ejus. Hæc omnia pertulit, donec veniret verbum ejus, quod cum in visionibus accepisset patri et fratribus suis renuntiavit, dicens vidisse seipsum fratresque suos manipulos colligentes, ac illorum deinde manipulos suum manipulum adorasse ; similiter quoque solem et lunam atque undecim stellas ipsum adorasse. Donec veniret verbum ejus. Eloquium Domini inflammavit eum. Illud, Eloquium Domini inflammavit eum, simile est huic : Nonne per Deum declaratio illorum est⁶⁶ ? Neque enim, ait, somnia

⁶¹ 1 Reg. II, 5. ⁶² Prov. XXIV, 16. ⁶³ Gen. XII, 3. ⁶⁴ Gen. XXI, 17, 18. ⁶⁵ Psal. CIII, 15. ⁶⁶ Gen. XI, 8.

Pharaoni explicasset, nisi Deo dante ipsa intellexisset. *Misit rex, et solvit eum, princeps populi, ei dimisit eum. Constituit eum dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus, sicut semetipsum, et senes ejus sapientiam doceret.* Cum a tentationibus ceu igne satis probatus fuisset Joseph, tunc Deo suggerente Pharaoni, qui et rex et princeps hic vocatur, a vinculis solvitur, atque domus regis et omnis possessionis ejus princeps constituitur. Extulit enim eum, ut complures dixerint, ut fructus ad abundantiam colligeret, et ad tempus famis eos custodiret. Hic autem sermo docet, non tam ob frugum custodiam ad principatum evectum fuisse, quam ad utilitatem animæ eorum qui per ipsum docendi et instituendi erant. Erant autem hi principes Pharaonis et seniores. Quibus utilem institutionem adeptis, verisimile erat omnes quoque subditos profectus hujusmodi consortes futuros esse. δευσεσθαι. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄρχοντες Φαραῶ καὶ πρεσβύτεροι· ὧν ὠφέλουμένων, εἰκόσ ἦν καὶ τοὺς ὑπάρχουσας τῆς παρ' αὐτῶν μετασχῆν βελτιώσεως.

Vers. 23, 24. *Et intravit Israel in Ægyptum, et Jacob accola fuit in terra Cham. Et auxit populum suum vehementer, et firmavit eum super inimicos ejus. Quis intravit, nisi Israel? Et quis accola fuit in terra Cham, nisi Jacob? His autem cum ipse pater tum filii ejus declarantur. Cum enim non solus Jacob intraverit, sed etiam septuaginta animæ cum eo, secundum illud, In septuaginta animabus descendit Israel in Ægyptum⁶⁷; idcirco et filii et pater prædictis verbis significantur. Et auxit*

Vers. 25-36. *Convertit cor eorum ut odirent populum suum, et dolum facerent in servos suos. Misit Moysen servum suum, Aaron quem elegit sibi. Posuit in eis verba signorum suorum, et prodigiorum suorum in terra Cham. Misit tenebras et obscuravit, quia exacerbarunt sermones ejus. Convertit aquas eorum in sanguinem et occidit pisces eorum Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipsorum. Dixit et venit cænomya et ciniphes in omnibus finibus eorum. Posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum. Et percussit vineas eorum et ficulneas eorum, et contrivit omnia lignum finium eorum. Dixit, et venit locusta et bruchus, cujus non erat numerus, et comedit omne fenum in terra eorum, et comedit omnem fructum terræ eorum. Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. Quemadmodum primo Josephum permisit in servitutem redigi, ac compedibus ferroque humiliari; deinde vero post datum virtutis experimentum, ad regnum*

A διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασώρησις αὐτῶν ἔσται; Οὐκ ἂν γὰρ ἔλυσε τοὺς ὄνειρους τῷ Φαραῶ, μὴ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος τὸ δύνασθαι συνέναι αὐτούς. Ἀπέστειλε βασιλεὺς καὶ ἔλυσε αὐτὸν, ἀρχὼν λαοῦ καὶ ἀφῆκεν αὐτόν. Κατέστησε αὐτὸν κύριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἀρχοντα πάσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ, τοῦ παιδεύσαι τοὺς ἀρχοντας αὐτοῦ, ὡς αὐτὸν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτοῦ σοφίᾳ. Ὅτε αὐτάρκως ἐπυρώθη ὑπὸ τῶν πειρασμῶν ὁ Ἰωσήφ, τότε Θεοῦ ὑποβαλόντος τῷ Φαραῶ, ὃν καὶ βασιλέα καὶ ἀρχοντα νῦν ὁ λόγος καλεῖ, λύεται τῶν ὀσμῶν, καὶ ἀρχων τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως καὶ πάσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ καθίσταται. Ἐξηγήσει γὰρ αὐτὸν, ὡς μὲν εἶποι ἂν ὁ πολλὸς ἄνθρωπος, διὰ τὴν συναγαγῆναι τὰ γεννήματα τῆς εὐθηνίας, καὶ φυλάξαι αὐτὰ εἰς καιρὸν τοῦ λιμοῦ. Ὁ δὲ παρὼν λόγος διέσκει οὐ τοσοῦτον τῆς τῶν καρπῶν φυλακῆς ἕνεκα εἰς τὴν ἀρχὴν προήχθαι, ὅσον τῆς κατὰ ψυχὴν ὠφελείας τῶν μελλόντων ὑπ' αὐτοῦ σοφίζεσθαι καὶ παιδεύεσθαι. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄρχοντες Φαραῶ καὶ πρεσβύτεροι· ὧν ὠφέλουμένων, εἰκόσ ἦν καὶ τοὺς ὑπάρχουσας τῆς παρ' αὐτῶν μετασχῆν βελτιώσεως.

B Καὶ εἰσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον, καὶ Ἰακώβ παρῴκησεν ἐν γῆ Χάμ. Καὶ ηὔξησε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Τίς δὲ εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἢ Ἰσραήλ, καὶ τίς παρῴκησεν ἐν γῆ Χάμ, ἀλλ' ἢ Ἰακώβ; ἀγνοῦται δὲ διὰ τούτων αὐτὸς τε ὁ πατήρ καὶ οἱ πῶντου παῖδες. Ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνος εἰσῆλθε Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ ἑβδομήκοντα ψυχὰς σὺν αὐτῷ, κατὰ τὸ· Ἐν ἑβδομήκοντα ψυχαῖς κατέβη Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον· διὰ τοῦτο καὶ οἱ παῖδες καὶ ὁ πατήρ ἐδιδέθησαν διὰ τῶν προκειμένων. Καὶ ηὔξησε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Οὐκ ἂν ηὔξηθησαν οὐδὲ ἐκραταίωθησαν, εἰ μὴ ἔτυχον προστατοῦ Ἰωσήφ, καὶ τῆς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τιμῆς διὰ τοῦ Ἰωσήφ αὐτοῦ παρασχεθείσης.

C Μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν τοῦ μωῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ, τοῦ δολιοῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Ἐξάπέστειλε Μωσῆσιν τὸν δούλον αὐτοῦ, Ἄαρὼν δὲ ἐξελέξατο ἐαυτῷ. Ἔθετο ἐν αὐτοῖς τοὺς λόγους τῶν σημεῖων αὐτοῦ, καὶ τῶν τεράτων αὐτοῦ ἐν γῆ Χάμ. Ἐξυπέστειλε σκότος καὶ ἐσκότασε, ὅτι κυρτοκίρυνται τοὺς λόγους αὐτοῦ. Μετέστρεψε τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς αἷμα, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ἰχθύας αὐτῶν. Ἐξείρψεν ἡ γῆ τῶν βατράχους ἐν τοῖς ταμιείοις τῶν βασιλέων αὐτῶν. Εἶπε, καὶ ἦλθε κινδύμια καὶ σκνίπες ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῶν. Ἔθετο τὰς βροχὰς αὐτῶν χάλιαζαν, πῦρ καταφλέγον ἐν τῇ γῇ αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε τὰς ἀμπέλους αὐτῶν καὶ τὰς σπῆρας αὐτῶν, καὶ συνέτριψε πᾶν ξύλλον ὄρων αὐτῶν. Εἶπε, καὶ ἦλθεν ἀρχὴ καὶ βροῦχος, ὃ ὅτι ἦν ἀριθμὸς, καὶ κατέφαγε πάντα τὸν καρπὸν ἐν τῇ γῇ αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν τῇ γῇ αὐτῶν, ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν. Ὅτι

⁶⁷ Gen. xlv, 27; Act. vii, 14.

τὸν Ἰωσήφ πρῶτον συγχωρεῖ δουλεύσαι, καὶ πέδαις αὐτὸν ἐπιπονήσασθαι· εἶτα μετὰ ταῦτα δοκιμὴν δεδαικῶτα τῆς οἰκείας ἀρετῆς, προάγει ἐπὶ βασιλείαν· οὕτω καὶ νῦν, βουλόμενος τῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς καταξιῶσαι τὸν λαόν, πρῶτον αὐτὸν πειρατηρίοις ἐκδίωσιν, ἵν' ὕστερον λεχθῆι τό· *Καὶ ἐστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐέκραξαν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ ἀνέβη ἡ βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ εἰσῆκουσεν ὁ Θεὸς τὸν στεναγμὸν αὐτῶν· καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Καὶ ἐπέιδεν ὁ Θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς. Ἐπειδὴ δὲ εἰρηται, ὅτι μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν, δηλονότι τῶν Αἰγυπτίων, τοῦ μισῆσαι τὸν λαόν αὐτοῦ, ἔπειθ, ὅτι δικαίως ἔπραξεν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γάρ, ἐν πολλῇ γενομένη ἀνάσει καὶ ἐλευθερίᾳ καὶ τιμῇ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, εἰς λήθην ἦλθον τοῦ πατρῷου Θεοῦ, ἐξέδωκαν δὲ ἑαυτοὺς ταῖς τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλολατρείαις· θεὰ τοῦτο δικαίως αὐτοῖς ἐπανέστησε τοὺς Αἰγυπτίους, ἐπειδὴ πεποιθότες ἑαυτοῖς καταλιγώρησαν μὴ προσέχειν ἐκείνοις, μηδὲ τῇ πολυθέῳ αὐτῶν δεισιδαιμονίᾳ, ἐπιστρέψωσι δὲ ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν.*

Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. Ἐυγερᾶνθη Αἴγυπτος ἐν ἐξόδῳ αὐτῶν, ὅτι ἐπέπεσεν ὁ φόβος αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς. Ὁ Θεὸς προστάττει τῷ λαῷ διὰ Μωϋσέως σκυλευσάσαι τοὺς Αἰγυπτίους ὡς νενικημένους, καὶ μισθὸν παρ' αὐτῶν εἰσπράξασθαι τῆς μακροχρονίου δουλείας, ἧς αὐτοὺς κατεδουλώσαντο. Καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. Τὸ γὰρ πολλῷ παραδοξότερον τοῦτο ἦν, ὅτι μετὰ τὸν πόνον, μετὰ τὴν πλινθείαν, μετὰ τὴν τοσαύτην ταλαιπωρίαν καὶ τὰς μάστιγας, οὐδὲ εἰς ἦν ὁ ἀσθενῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτων πληγῶν ἐν Αἰγύπτῳ κατενεχθεισῶν. Τοῦτο καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς τὴν ἀκολουθίαν ὑπερέβαινε.

Διεπέτυσε νεφέλην εἰς σκεπὴν αὐτοῖς, καὶ πῦρ τοῦ φωτίσαι αὐτοὺς τὴν νύκτα. Διελθὼν τὰς κατὰ τῶν Αἰγυπτίων μάστιγας, ἀκολούθως μεταβαίνει ἐπὶ τὰς γενομένας τῷ Ἰσραὴλ εὐεργεσίας· ὁμοῦ μὲν καὶ ἡμᾶς προτρέπων φεύγειν τὸν Αἰγύπτιον τρόπον, ὡς ἂν μὴ τοῖς ἴσοις περιπέσωμεν· εὐχεσθαι δὲ εἶναι τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ, ἧ παρεῖχε τὰς ἐξ αὐτοῦ εὐεργεσίας· ὁμοῦ καὶ ὧν ἠξιώθησαν παραδέξωσθαι Θεοῦ οἱ ἐκ περιτομῆς μνημονεύων, εἰς ἐλεγχον μὲν τοῦ αὐτῶν ἐκείνων τρόπου, ἀπολογία δὲ τῆς μετὰ ταῦτα αὐτῶν ἀποβολῆς.

Ἦτησε, καὶ ἦλθεν ὄρνυγματῆρα, καὶ ἄρων οὐρανοῦ ἐπέπλησεν αὐτοὺς. Ἀνέβρηξεν πέτραν, καὶ ἐρρύθησαν ὕδατα, ἐπορεύθησαν ἐν ἀρύδροις ποταμοί· ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοῦ πρὸς Ἀβραάμ τὸν δούλον αὐτοῦ. Καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ ἐν Δευτερονομίᾳ πρὸς αὐτοὺς φησι· Μὴ εἰπαί· διὰ τὰς δικαιοσύνας μου ἐξήγαγέ με Κύριος ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσεν Κύριος τοῖς πατέροις ὑμῶν. Καὶ γνώση σήμερον,

exevit; sic etiam nunc eum vellet populum providentia sua dignari, ipsum primo tentationibus tradidit, ut postmodum diceretur illud: Et ingemuerunt filii Israel, et exclamaverunt ad Dominum Deum suum, et ascendit clamor eorum ad Deum ab operibus: et exaudivit Deus gemitum eorum, et recordatus est Deus testamenti sui ad Abraham et Isaac et Jacob. Et respexit Deus filios Israel, et cognitus est illis⁹⁰. Quia vero dictum est, convertit cor eorum, scilicet Ægyptiorum; ut odirent populum ejus; dicas Deum hoc jure fecisse. Quia enim in multa licentia, libertate et honore apud Ægyptios fuerant, in oblivionem Dei patrii sui venerunt, ac sese cultui Ægyptiorum idolorum dediderunt. Quamobrem jure Ægyptios adversus illos excitavit, quia sibi ipsis fidentes Deum neglexerant; ut ab iis afflicti, ediscerent, neque ipsis, neque nullorum numinum superstitioni hærendum esse; atque ad Deum patrum suorum sese converterent

τοῦ Θεοῦ, ὅπως θλιβέντες ὑπ' αὐτῶν μάθωσι μὲν

VERS. 37, 38. Et deduxit eos cum argento et aur o, et non erat in tribubus eorum infirmus. Lætata est Ægyptus in projectione eorum, quia incubuit timor eorum super eos. Deus per Moysem populo præcipit, ut Ægyptios tanquam victos spolient, ac diuturnæ apud illos servitutis, qua illos oppræsserant, præmium expetant. Et non erat in tribubus eorum infirmus. Quodque multo mirabilis erat, post tantum laborem, post laterum coctionem, post tantam miseriam et tot verbera, ne unus quidem infirmus erat, idque tantis plagis Ægypto illatis. Hoc utique naturæ ordinem transcendit.

VERS. 39. Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem, ut luceret eis per noctem. Recensitis Ægyptiorum plagis, consequenter transit ad beneficia Israeli collata: simul nos admonens ut Ægyptiacos mores fugiamus, ne in paria incidamus; precemurque ut in portione Dei ascribamur, cui beneficia sua impertiit: itemque commemorans, quantis Dei mirabilibus dignatus sit populus ex circumcissione; ut eorum mores coarguat, justamque abjectionis eorum causam commonstret.

VERS. 40-45. Petiit, et venit coturnix, et panibus cæli replevit eos. Dirupit petram, et fluxerunt aquæ, manarunt in inaquosis flumina. Quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham servum suum. Sic item Moyses illos in Deuteronomio alloquitur: Ne dicas: Propter justitias meas eduxit me Dominus de terra Ægypti, sed propter jusjurandum quod juravit Dominus patribus vestris. Et cognosces hodie quia non propter justitiarum tuarum Dominus Deus

⁹⁰ Exod. II, 23-25.

tuus dat tibi terram bonam hanc ad possidendum, quia populus durus cervicis es⁶⁹. Et eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in lætitia. Singula enim quæ contigerunt admiratione digna erant, et prodigiis plena, ut quod ipsis pellentibus cum voluptate liberarentur, quod cum abundantia rerum, quod cum perfecta sanitate. Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt. Non enim solum a pristinis liberavit, sed etiam aliena ipsis tradidit, neque permisit ut labori vacarent, ut custodiant justificationes ejus, et legem ejus requirant. Hæc promisit, quia custodierant justificationes ejus. Talis quippe Deus est, ut misericordiam suam diligentibus se in millibus exhibeat. Illis autem illorum nepotibus talia præstitit et largitus est: cohortans et concitans eos ad custodiendas justificationes ipsius et legem ipsius exquirendam. Sed quia tot dignati bonis, prædicta non custodierunt, tunc ablata ab ipsis gratia est, nec modo terram amiserunt, sed etiam a Deo lapsi sunt, ac gentium et inimicorum servi sunt effecti.

γῆν ἀπώλεσαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ ἐκπεπτώκασι, δοῦλοι

Α δτι οὐ γὰρ διὰ τὰς δικαιοσύνας σου, Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι σοι τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν ταύτην κληρονομήσαι, ὅτι λαὸς σκληροτράχηλος εἶ. Καὶ ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐκατὸν γὰρ τῶν γενομένων εἰς θαῦμα μέγιστον ἦν, καὶ πολλὴν εἶχε τὴν παραδοξοποιαν, τὸ ἀπαλλαγῆναι μεθ' ἡδονῆς τῶν ὠθούντων ἐκείνων, καὶ μετ' εὐπορίας ἀπάσης, τὸ ἐν ὕψει καθαρᾶ (sic). Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς χώρας ἐθνῶν, καὶ πόλεις λαῶν κατεκληρονομήσασιν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τῶν προτέρων ἀπῆλλαξεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐτέρων ἔδωκεν αὐτοῖς, οὐδαμοῦ πονεῖν συγχωρῶν, ὅπως ἂν φυλάξωσι τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. Ταῦτα ἐπηγγείλατο, ἐπειδὴ ἐφύλαξαν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ Θεός, ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαποῦσιν αὐτόν. Τούτοις δὲ τοῖς ἐκείνων ἀπογόνους τὰ τοσαῦτα παρέσχε καὶ ἐχαρίσατο, προτρέπων αὐτοὺς καὶ παρορμῶν εἰς τὸ φυλάττειν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητεῖν. Ἄλλ' ὅτι τῶν τοσούτων ἠξιωμένοι οὐκ ἐφύλαξαν τὰ εἰρημένα, ὃ τῆνικαῦτα ἤρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ χάρις, καὶ οὐ μόνον τῆν τε τῶν ἐθνῶν καὶ πολεμίων γεγόνασι.

ALLELUIA. CV.

VERS. 1-5. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus? Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore. Memento nostri, Domine, in beneplacito populi tui, visita nos in salutaris tuo. Ad videndum in bonitate electorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hæreditate tua.* Hic quoque psalmus laudem hymnumque in Deum continet, quare inscriptus est, *Alleluia*, quod explicatur, *Laudate Dominum*. Statim autem a principio præcipit iis qui a peccatis aguntur, ut ad Dei Filium tanquam ad medicum et servatorem accedant, atque propria constitentes peccata, animæ vulnera ipsi detegant. Qui vero id sincere præstat ac delicta pristina delet, id ut non verbis tantum, sed animo quoque et operibus peragat, a Psalmista instituitur. Hortatur porro ad alacriter confitendum, annuntiando, *Quoniam bonus est Dominus, quoniam in sæculum misericordia ejus*. Idcirco ait prompto animo confitemini, quia et ipse ad clementiam paratus est, gnarus res præsentis sæculi misericordia egere, utpote quæ mortales et fluxæ sint.

τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα γὰρ, φησί, προθύμως ἀνθρωπίαν, εἰδὼς ὅτι ἔλεος δεῖται τὰ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πράγματα θνητὰ ὄντα καὶ ἐπίπηρα.

VERS. 6. *Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus.* Non soli, inquit, peccavimus; sed si quis jam inde a priscis temporibus exploret, genus nostrum peccatis semper deditum fuisse deprehendat. Cum enim a Moyse tot miracula ederentur, non intellexerunt; sed salutem nacti, et ab Ægyptiorum servitute liberati, non cognoverunt,

'ΑΔΑΛΟΓΙΑ. ΡΕ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστος, δι' ἐκ τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀνοσπῆρας κοίησει πάσας τὰς ἀνθρώπων αὐτοῦ; Μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν, ποιούντες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καρπῷ. Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι σου τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν εὐφροσύνῃ τοῦ λαοῦ σου, τοῦ ἐκαιεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου. Αἶνον καὶ ὕμνον πρὸς τὸν Θεόν καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς περιέχει· ὃ δὲ ἐπιγέγραπται, Ἀλληλοῦια· ὅπερ ἐρμηνεύεται, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον*. Προσάττει δὲ εὐθύς ἀρχόμενος τοῖς ἀμαρτημάτων ὀρμημένους ὡς περ ἰατρῷ καὶ σωτηρίᾳ προσίεναι τῷ θεραπευτικῷ τοῦ Θεοῦ Ἰησῆ, καὶ τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῷ, διὰ τὸ ἐξομολογεῖσθαι τὰς οικτίας ἀμαρτίας. Ὁ δὲ τοῦτο πράττων γνησίως, καὶ ἀποκλαιόμενος ἐφ' οἷς ἡμαρτα πρότερον, ὅτι μὴ λόγοις μόνους τοῦτο πράξει, ἀλλὰ τῇ διαθέσει καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι, παρὰ τοῦ Ψαλμῶδου κομίζεται τὴν εἰσήγησιν. Προτρέπει δὲ προθύμως ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι, Ὅτι χρηστος ὁ Κύριος, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογεῖσθε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔτοιμος ἔστιν εἰς φιλοκαρδίαν.

Ἡμέρομεν μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἠρομήσαμεν, ἠδικήσαμεν. Οὐ μόνου, φησὶν, ἠμαρτομεν· ἀλλ' εἰ τις ἐξετάσειεν ἀνοσπῆρας ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων, εὐροί ἂν ἀεὶ καὶ ἐκ τοῦ παντός ἀμαρτητικῶν τυγχάνον τὸ ἡμέτερον γένος. Τοσούτων γὰρ θαυμάτων διὰ Μωυσέως ἐπιτελουμένων, οὐ συνῆκαν, ἀλλὰ καὶ σωτηρίας τυχόντες, καὶ τῆς ὕψις Αἰγυπτίους ὄντι

⁶⁹ Deut. ix, 4-6.

λαίας ἐλευθερωθέντες, οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι οὐ διὰ τὰς αὐτῶν δικαιοσύνας, οὐτε διὰ τὸ εἶναι ἐπισκοπῆς Θεοῦ ἀξιούς, διὰ δὲ τὸ πλῆθος τοῦ ἑλέους αὐτοῦ τούτων τετυχήκασι.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν Αἰγύπτῳ οὐ συνῆκαν τὰ θαυμάσιά σου, οὐκ ἐμνήσθησαν τοῦ πλῆθους τοῦ ἑλέους σου. Καὶ παρεπικράναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Ταῦτα μὲν ὁ πρὸ τούτου διεληφε ψαλμὸς, ἐπετέμνετο δὲ αὐτὸς καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἐρήμου παραδοξοποιίας, μηδὲν κατηγορήσας τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παρὼν ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν, καὶ πάσας τοῦ λαοῦ τὰς δυσσεβείας διέξεισιν. Ἔστι δὲ καὶ ὁ πᾶς λόγος τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ κατηγορικὸς. Καὶ παρεπικράναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Προσελθόντες Μωϋσῆ καὶ φησάντες, Ὁφελον μὲν ἀπεθάνομεν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἢ ἐπὶ τῆς ἐρήμου ταύτης· καὶ, Παρὰ τὸ μὴ εἶναι μνήματα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξήγαγες ἡμᾶς, θανατώσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ; Τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου; Οὐ τοῦτο ἦν τὸ βῆμα ὃ ἐλαλήσαμεν πρὸς σέ ἐν Αἰγύπτῳ λέγοντες· Πάρες ἡμᾶς, ὅπως δουλεύσωμεν τοῖς Αἰγυπτίοις; Κρεῖσσον γάρ ἡμᾶς δουλεύειν τοῖς Αἰγυπτίοις, ἢ ἀποθανεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ. Καὶ ὅσον μὲν ἐπ' αὐτοῖς πικρὸν αὐτοῖς ἀντὶ χρυσοῦ τὸν Θεὸν κατεστῆσαντο. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Θεὸς πλουτῶν ἐλέη καὶ φιλανθρωπία, πάλιν ἔσωξεν αὐτοὺς ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦ γνωρίζαι τὴν δυναστείαν αὐτοῦ· ὅπως μὴ εἰπωσιν οἱ ἀσεβεῖς, Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; διὰ τοῦτο παρεῖχεν αὐτοῖς καὶ τότε τὴν σωτηρίαν, πανταχόθεν αὐτοὺς συναλεύων ἐπὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ

νικηθέντες πρὸς μὲν ὀλίγον ἐπίστευσαν τοῖς λόγοις καὶ ἐπειμήσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ ἐξηράνθη, καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ ὡς ἐν ἐρήμῳ. Ὁ ἐπιτιμήσας τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ πᾶσι Θεὸς ἀνωμολόγηται. Εἰ οὖν καὶ Ἰησοῦς κλονουμένην ἑπιτάσσει τῇ θαλάσῃ, πᾶσι Θεὸς ἀνωμολόγηται, ἵνα ἔκ τρικυμίας ἢ κλιδῶνος γαλήνῃ γένηται. Θεὸς ὢν αὐτὸς ὁ ἐπιτιμήσας τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ καὶ ξηραίνων αὐτὴν, ὡς διοδεύσιμον αὐτὴν γενέσθαι, τὴν πάλαι θάλασσαν καὶ ἄβυσσον διὰ τὸ τῶν ὑδάτων πλῆθος οὕτω καλουμένην.

Καὶ ἔσωσε αὐτοὺς ἐκ χειρὸς μισοῦντος, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ. Ἐκάλυψεν ὕδωρ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς, εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπελείφθη. Ζητήσῃ τις ἂν περὶ τῶν ἐπιμίχτων Αἰγυπτίων, τῶν διελθόντων τὴν θάλασσαν, καὶ εἰς τὴν ἔρημον ἅμα τῷ λαῷ γενομένων. Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι μὴ τῶν θλιβόντων ἦσαν τὸν Ἰσραήλ. Περὶ δὲ τῶν θλιβόντων εἴρητο τὸ, Εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπελείφθη. Ὁ δὲ ἐπιμίχτος λαὸς Αἰγύπτου μὲν ἦν, πιστευῶν δὲ ταῖς Μωϋσέως φωναῖς, σωτηρίας ἔτυχεν.

Καὶ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ ἦσαν τὴν αἰνεσίαν αὐτοῦ. Ἐτάχυναν, ἔπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ, οὐκ ὑπέμειναν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. Σὺν τῷ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρὼν τὴν ὁδὴν τὴν ἐν τῇ ἐξόδῳ παρατετακτα καὶ παραχρῆμα μεταβαλλόμενοι ἐτάχυναν, ἐπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ.

A quod non justitiæ suæ causa, necque quod ipsi Dei providentia digni essent, sed ob multitudinem misericordiæ ipsius, hæc consecuti sint.

VERS. 7, 8. *Patres nostri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiæ tuæ. Et irritaverunt ascendentes in mare Rubrum. Hæc quidem præcedens psalmus enarravit, mirabilia vero in deserto patrata compendio retulit, nullamque in populum accusationem instituit. Hic vero psalmus resnimit narrationem, omnesque populi impietates commemorat. Totusque sermo Judaicæ gentis accusatio est. Et irritaverunt ascendentes in mare Rubrum¹⁰; cum ad Moysen accedentes dicerent: Utinam mortui essemus in Ægypto, aut in hac solitudine! et: An quia sepulcra non erant in Ægypto eduxisti nos, ut interficeres in solitudine? Quid hoc fecisti nobis educens ex Ægypto? Nonne hic erat sermo, quem locuti sumus ad te in Ægypto dicentes: Dimitte nos ut serviamus Ægyptiis? Melius est enim nos serviri Ægyptiis, quam mori in solitudine¹¹. Et, quantum in ipsis quidem situm erat, Deum sibi ex elemento acerbum efficiebant. At bonus Deus, misericordia et mansuetudine dives, rursus salvavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam; ne inipii dicerent: Ubi est Deus eorum¹²? Ideo ipsis salutem tunc impertiit: undique illos ad salutem compellens. Illi autem victi ad modicum tempus verbis ejus crediderunt, postquam mare Rubrum transierant.*

αὐτοῦ, διελθόντες τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν.

VERS. 9. *Et increpuit mare Rubrum, et exsiccatum est, et deduxit eos in abyso sicut in deserto. Qui increpuit mare Rubrum, ab omnibus Deus habitus et declaratus est. Cum ergo Jesus agitato mari imperat, apud omnes in confesso fuit ipsum esse Deum, ut ex tempestate et procella, tranquillitas exsisteret. Idem quippe Deus est qui increpavit mare Rubrum et exsiccavit illud, ita ut pertransiri posset id, quod olim ob multitudinem aquarum mare et abyssus vocabatur.*

VERS. 10, 11. *Et salvavit eos de manu odientis, et redemit eos de manu inimici. Operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit. Quærat quispiam, de promiscuis Ægyptiis qui mare transierunt, et una cum populo in deserto versabantur. Cui respondebimus, eos non ex numero opprimentium Israellem fuisse. De tribulantibus autem dictum est: Unus ex eis non remansit. Promiscuus vero populus, Ægyptius quidem erat, sed cum Moysis vocibus crederet, salutem est consecutus.*

VERS. 12, 13. *Et crediderunt verbo ejus, et cantaverunt laudem ejus. Cito fecerunt, oblitii sunt operum ejus, non sustinuerunt consilium ejus. Cum Moyse et Aaron in exitu canticum cecinerunt; sed quamprimum et statim immutati, oblitii sunt operum ejus.*

¹⁰ Num. xiv, 3. ¹¹ Exod. xiv, 11, 12. ¹² Psal. cxiii, 10.

VERS. 14-18. *Et concupierunt concupiscentiam in deserto, et tentaverunt Deum in iniquo. Et dedit eis petitionem ipsorum, et misit saturitatem in animas eorum. Et irritaverunt Moysen in castris, Aaron, sanctum Domini. Quando tentaverunt Deum in iniquo, etsi tentationibus ille non pateat, cum injuriarum immemor sit, non ultus eos, dedit eis petitionem ipsorum. Quin etiam cum exacerbarent eum ascendentes in mare Rubrum, tunc ostendit eis potentiam suam : cum autem irritaverunt Moysen et Aaron in castris, tunc aperta est terra, et deglutivit eos : non oportebat enim famulos ipsius contemni. Sed quia bonitas et severitas penes illum sunt, primo benignitatem exhibuit illis ; cum autem nihil prodesset eis, consequenter ultricem medelam ipsis adhibet ; quare subdit : Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super caput Abiron. Et exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores. Moysen itaque irritaverunt Dathan et Abiron dicentes : Num Moysi soli locutus est Deus, nonne etiam nobis? Aaronem vero Core et cœtus illius, ignem alienum, et sacrificia Deo loco sacerdotum offerre ausi, irritaverunt. Sed eos qui contra Moysen locuti fuerant, Dathan scilicet cum toto genere suo hians, terra deglutivit, et operuit super congregationem Abiron ; Core autem et eos qui cum illo incensa sua oblaturi erant, flamma de tabernaculo prodiens combussit.*

ῥῶν· τὸν δὲ Κορὲ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ μέλλοντας προσφέρειν τὰ θυμιατῆρια αὐτῶν φλόξ ἀπὸ τῆς σκηνῆς προσλοῦσα κατέφλεξεν.

VERS. 19-31. *Et fecerunt vitulum in Choreb, et adoraverunt sculptile, et mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum. Obliti sunt Deum qui salvavit eos, qui fecit magna in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro. Et dixit ut disperderet eos, nisi Moyses electus ejus stetisset, in confractione in conspectu ejus, ut averteret iram ejus ne disperderet eos, et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem. Non crediderunt verbo ejus, et murmuraverunt in tabernaculis suis, non exaudierunt vocem Domini. Et elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto, et ut deiceret semen eorum in nationibus, et dispergeret eos in regionibus. Et initiati sunt Beelphegor, et comederunt sacrificia mortuorum. Et irritaverunt eum in adinventionibus suis et multiplicata est in eis ruina. Et stetit Phinees et placavit, et cessavit quassatio. Et reputatum est ei in justitiam, in generationem et generationem usque in sempiternum. Exstat in Numeris historia quomodo accepta Phinees hasta Madiantidem, et simul illum qui cum ea rem habebat, transflixerit : quo edito facinore statim ira Dei placata illis est. Hic porro declaratur quantum apud Deum valeat unius viri justitia ; ita ut ob Phinees pro Deo zelum ira frangeretur, et quassatio peccatores invadens averteretur.*

δὲ ὁ λόγος, πόσον ἰσχύει παρὰ Θεῷ ἐνὸς ἀνδρὸς δικαιοσύνη, ὡς κοπάσαι τὴν ὀργὴν, καὶ ἀνακρουσθῆναι τῷ κατὰ τῶν ἡμαρτηκῶτων θραύσειν, διὰ τὸν Φινεὲς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον.

¹³ Num. xii, 2.

A *Kal ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ. Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ αἰτήμα αὐτῶν, ἐξαπέστειλε πληρομοσίαν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Καὶ παρώξυνεν τὸν Μωϋσῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸν Ἀαρὼν, τὸν ἀγιὸν Κυρίου. Ὅτε μὲν τὸν Θεὸν ἐπειράσαν ἐν ἀνύδρῳ, ἀπειραστος, ὡν ἀμνησίκακος, οὐκ ἀμειψάμενος αὐτοὺς ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ αἰτήμα αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε παρεπίκραναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ τότε ἐγνώρισεν αὐτοῖς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ ὅτι δὲ παρώργισαν τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸ τηνικαῦτα ἑνοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς· οὐκ ἔδει γὰρ καταφρονηθῆναι τοὺς θεράποντας. Ἀλλὰ καὶ ἐπεῖτερον χρηστότης ἐστὶ καὶ ἀποτομία παρ' αὐτῷ, πρῶτὰ τὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ παρεσχέτο· ὡς δὲ οὐκ ὕψαντο δι' αὐτῆς, ἀκολούθως καταλλήλῳ μετέρχεται αὐτοὺς φαρμάκῳ κολαστηρίῳ Ἐνοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιε Δαθὰν, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἀβειρώων. Καὶ ἐξεκάυθη πῦρ ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, φλόξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλοὺς. Μωϋσῆν μὲν σὺν παρώργισαν οἱ περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων εἰπόντες· Μὴ Μωϋσεὶ μόνῳ λέλάληκεν ὁ Θεός, οὐχὶ καὶ ἡμῖν ; τὸν δὲ Ἀαρὼν Κορὲ καὶ ἡ συναγωγὴ αὐτοῦ πῦρ ἀλλότριον προσαγαγεῖν, καὶ θυσιάς τῷ Θεῷ ἐν χώρῃ τῶν ἱερῶν τολμήσαντες, παρώργισαν· ἀλλὰ τοὺς μὲν καταλαλήσαντας τοῦ Μωϋσεῶς, τὸν Δαθὰν παγγενεὶ ἀνοτιθεῖται ἡ γῆ κατέπιε, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβει-*

B *Kal ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρηβ, καὶ προσεκίρησαν τῷ γλυπτῷ, καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθλιότος χόρτον. Ἐπαλάθορτο τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος αὐτούς, τὸ ποιήσαντος μεγάλα ἐν Αἰγύπτῳ, θαυμάσια ἐν τῇ Χάμ, φοβερὰ ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς. Καὶ ἔειπε τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, εἰ μὴ Μωϋσῆς ὁ ἐλεκετός αὐτοῦ ἔσται ἐν τῇ θραύσει ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ἐξουδένωσαν γῆν ἐπιθυμητήν. Οὐκ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ ἐβήγυνσαν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν, οὐκ εἰσήκουσεν τῆς φωνῆς Κυρίου. Καὶ ἐπῆρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, τοῦ καταβαλεῖν αὐτούς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τοῦ καταβαλεῖν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ διασκορπίσαι αὐτούς ἐν ταῖς χώραις. Καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βεελζεβὼρ, καὶ ἔφαγον θυσίας νεκρῶν. Καὶ παρώξυνεν αὐτὸν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν, καὶ ἐπληθύνθη ἐν αὐτοῖς ἡ πτώσις. Καὶ ἔσται Φινεὲς καὶ ἐξιλάσεται, καὶ ἐκόπισεν ἡ θραύσις· καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἕως τοῦ αἰῶνος. Κεῖται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς ἡ ἱστορία, ὅπως λαβὼν ὁ Φινεὲς τὸν σειρομάστιγον διέπειρε τὴν Μαδιανίτιν ἄμω τῷ σὺν αὐτῇ πεπορευμένῳ, καὶ ἐκόπασε παραχρημῶς ἡ κατ' αὐτῶν ὀργὴ ὅσα τῇ τοιαύτῃ πράξει. Βαρύτητα*

ἡ κατ' αὐτῶν ὀργὴ ὅσα τῇ τοιαύτῃ πράξει. Βαρύτητα

Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας, A καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς, οὐκ ἐξολόθρευσε τὰ ἔθνη ἃ εἶπε Κύριος αὐτοῖς. Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐδουλεύσαντο τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς σκάνδαλον. Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις. Καὶ ἐξέχεσαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν. Καὶ ἐφονοκτορήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι, καὶ ἐμίανθη ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, καὶ ἐπόρνευσαν ἐπὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ ἐδεδύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. B Εἰ διὰ ταῦτα πάντα ἐδεδύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἀνωτέρω εἰρηται· Τοῦ ἰδοῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν σου, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ ἔθνους σου, τοῦ ἐκαιοῦσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου; Ἄλλὰ ὄρα ἐὰν μὴ σαφῶς καὶ τὴν βδελυχθεῖσαν κληρονομίαν τοῦ προτέρου λαοῦ παρέστησεν ὁ λόγος, καὶ περὶ ἐτέρας κληρονομίας θεοπίζει, ὡς καὶ περὶ ἐτέρου λαοῦ μεθ' ὧν εὐχεσθαι καταριθμηθῆναι διδάσκει.

Καὶ παρέδωκεν αὐτούς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, καὶ ἐκυριεύσαν αὐτῶν οἱ μισοῦντες αὐτούς. Οὐ παραδίωσι δὲ Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρότερον βδελύξηται αὐτόν· βδελύσσεται δὲ αὐτόν διὰ τὰς προλελεγμένας πράξεις. Ἐπειδὴν δὲ ὁ Κύριος παραδῶ, τίς οὐ δύναται τῶν αὐτοῦ κυριεύσειν; Καὶ ἐθλίψαν αὐτούς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν· πλεονάκει ἐρῆύσασθαι αὐτούς. C Ἄντοὶ δὲ παρεκίχρανεν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν. Αὐτοὺς μὲν, φησὶν, ἐρῆύετο, χρηστὸς ὢν αὐτοῖς καὶ γλυκὺς γενόμενος· οἱ δὲ παρεπίκραναν, πικρὸν ἑαυτοῖς ποιοῦντες αὐτόν· καὶ πάλιν αὐτοὺς ἔσωσεν ὡς σωτήρ· οἱ δὲ ἀπώλλυντο, ἔργοις ἀπωλείας ἑαυτοῦ περιπερνοντες· καὶ τοῦτο πλεονάκει γίνετο, ἕως οὗ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐταπεινώσαν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀνομίαις.

Καὶ εἶδε Κύριος ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, ἐν τῷ αὐτὸν εἰσακοῦσαι τῆς δεήσεως αὐτῶν. Καὶ ἐμνήσθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ, καὶ μετεβλήθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς εἰς οἰκτιρισμὸς ἐναντίον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. D Καὶ τοῦτο ἐπληροῦτο, ὅτε ἐνέβαλεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν καρδίαν Κύρου τοῦ βασιλέως, καὶ μετὰ ταῦτα Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου φιλανθρωπῶς χρῆσασθαι τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ, κατὰ τὰ ἐν τῇ Γραφῇ τοῦ Ἑσδρα φερόμενα. Ἄλλὰ καὶ εἰσέτι νῦν τῇ ἀρχῇ τῶν Ῥωμαίων δουλεύοντες ἐν οἰκτιρμοῖς τυγχάνουσι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο αὐτοῖς δωρηθέν· οὐχ ὅτι ἦσαν ἄξιοι, ἀλλὰ πάλιν διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους. Καὶ μετεβλήθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. Μεταμέλειαν δὲ καλεῖ τῆς παιδείας τὴν παύλαν. Ὁ γὰρ Θεὸς τῆς μεταμελείας οὐκ ἔχει τὸ πάθος, οὐδὲ νῦν μὲν τοῦτους, νῦν δὲ κείνοις ἀρέσκειται, ἀλλὰ σοφῶς ἅπαντα πρυτανεύων, καὶ παιδείας ἐπάγει καὶ φιλανθρωπίας ὀρέγει.

VERS. 32-40. *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus. [Et distinct in labiis suis, non disperdiderunt gentes, quas dixit Dominus illis. Et commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum, et factum est illis in scandalum. Et immolaverunt filios suos et filias suas demoniis. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan. Et infecta est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum, et fornicati sunt in adinventionibus suis. Et iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hereditatem suam. Si propter hæc omnia abominatus est hereditatem suam, cur supra dictum est, Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad letandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hereditate tua? At perpende num aperte sermo abominatam prioris populi hereditatem declaret, ac de alia hereditate vaticinetur; ut et de alio populo quicum annumerari optandum esse docet.*

VERS. 41-43. *Et tradidit eos in manus inimicorum, et dominati sunt eorum qui oderunt eos. Non tradit Dominus populum suum, nisi prius abominetur ipsum: ipsum autem abominatur ob memorata opera. Cum autem ipse Dominus tradiderit, quis non possit populis ad ipsum pertinentibus dominari? Et tribulaverunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum: sæpe liberavit eos. Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo: et humiliati sunt in iniquitatibus suis. Ipse quidem ait, bonus cum esset ac mitigaretur, liberabat eos; illi vero exacerbaverunt eum, acerbum sibi constituentes: ac rursus ille, utpote servator, eruebat eos, illi vero peribant, exitii operibus sese confodientes: idque sæpe factum est, donec se ipsi humiliaverunt in iniquitatibus suis.*

VERS. 44-46. *Et vidit Dominus cum tribularentur, cum audiret deprecationem eorum. Et memor fuit testamenti sui, et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. Et dedit eos in misericordiam in conspectu omnium qui ceperant eos. Hoc implebatur, quando immisit Deus in cor Cyri regis, et postea Darii et Artaxerxis, ut cum Judaica gente benigne agerent, secundum ea quæ in Esdræ Scriptura feruntur. Quin etiam nunc Romano imperio parentes miserationibus, Deo auctore, donantur: non quod digni sint; sed ob misericordiæ ejus magnitudinem. Et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. Pœnitentiam autem vocat castigationis cessationem. Deus quippe pœnitentiæ affectum habere nequit: neque modo his, modo illis, placita edit; sed sapienter omnia moderans, et castigationes inducit, et clementiam exhibet.*

VERS. 47, 48. *Salvos nos fac, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus, ut confiteamur nomini sancto tuo, et gloriemur in laude tua. Benedictus Dominus Deus Israel, a sæculo et usque in sæculum, et dicet omnispopulus, Fiat, fiat.* Docentur rogare ut de gentibus congregentur; ut vel sero iandem a dispersione liberati in unum convenient. Quod Judæi quidem in præsentī vita futurum esse somniant, cum unctus ipsis aderit. Nos autem, jam Salvatore nostro hominibus illucescente, multitudinem animarum ex omnibus gentibus in dies sub Dei Filio congregatarum videmus: quæ hic præparantur ad meliorem congregationem in regno cœlorum habendam, quam vere sanctam fore promittit. *Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum. Et dicet omnis populus, Fiat, fiat.* Congruenter Apostolo dicenti: *In omni gratias agite*⁷⁴, jam sermo docet, semper Domino benedicendum esse, sive misereatur, sive castiget, sive salutem impertiat.

ALLELUIA. CVI.

VERS. 1-4. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum, et de regionibus congregavit eos a solis ortu et occasu, ab Aquilone et mari: erraverunt in solitudine, in iniquo. Domino confitendum est, sive ipsi ut medico peccata nostra declarando; sive pro beneficiis in nos collatis gratias agendo, utpote qui curationis ejus pignus obtineamus: quoniam non modo bonus est, sed etiam per totum præsens sæculum misericordiam suam extendit. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum et de regionibus congregavit eos.* Gentium vocatio per Salvatorem nostrum ad rem deducta, congruenter in præsentī post Judaicæ gentis repudiationem, quæ in præcedenti psalmo enarrata fuit, prænuntiatur: in quo post longum impietatum ipsorum catalogum dictum est: *Et iratus est Dominus in populum suum, et abominatus est hæreditatem suam. Quos redemit de manu inimicorum; eos nempe qui ab inimicis et hostibus hominum, diabolo scilicet, in servitutem redacti fuerant. Et de regionibus congregavit eos a solis ortu usque ad occasum, ab Aquilone et mari.* Congregat autem eos in Ecclesiam suam ex omni gente: universum quippe orbem per quatuor climata designavit. Ex his namque gens nova et hæreditas Dei nova constitit. Consentaneum itaque est, quamdam existimare Judæorum ex gentibus synagogam hoc significari psalmo, quasi Judæi per totum orbem a gentibus semovendi, ab alienæ terræ incolatu liberandi, et in Judæam congregandi sint: nam id hæc tenus Judæi somniant. Sed quia hæc non ipso opere facta deprehenduntur, cum elapsis jam a

Σώσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐπιωνάγαρε ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐθνῶν, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι τῷ ὀνόματι σου τῷ ἁγίῳ, τοῦ ἐγκραυχᾶσθαι ἐν τῇ αἰνέσει σου. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαὸς, Γένοιτο, γένοιτο. Διδάσκονται εὐγεσθαι τυχεῖν τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν συναγωγῆς, ἐν ᾗ καὶ τῆς διασπορᾶς ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθῶσιν ὅπερ Ἰουδαῖοι μὲν φαντάζονται μέλλειν ἔσεσθαι ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἐπιστάτους αὐτοῦ τοῦ ἡλειμμένου ἡμεῖς δὲ, ἥδη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιλάμψαντος ἀνθρώποις, ὁρῶμεν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τὸ κλήθος τῶν ὁσημέραι ὑπὸ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐπιυναγομένων ψυχῶν, ἐντεῦθεν τε παρασκευαζομένων ἐπὶ τὴν κρείττονα ἐπιυναγωγὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ἣτινα ἀληθῶς ἅγλιαν ἐπαγγέλλεται. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαὸς, Γένοιτο, γένοιτο. Ἀκολουθῶν τῷ Ἀποστόλῳ φησάντι: Ἐν παντί εὐχαριστεῖσθε, καὶ νῦν ὁ λόγος διδάσκει, πάντοτε εὐλογεῖν τὸν Κύριον, καὶ ἐφ' οἷς ἔλεει καὶ ἐφ' οἷς παιδεύει, καὶ ἐφ' οἷς σώζει.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΖ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅς ἐλυτρώσεν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς, ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης· ἐπαλήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν ἀνύδρῳ. Τῷ Κυρίῳ ἐξομολογεῖσθαι δεῖ κατὰ τὸ ὁμολογεῖν τὰ ἑαυτῶν πλημμελήματα ὡς ἰατρῶν, κατὰ τὸ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ἐπὶ ταῖς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαις, τὸ ἐχέγγυον τῆς παρ' αὐτοῦ θεραπείας ἔχοντας· ὅτι μὴ μόνον χρηστὸς ἐστίν, ἀλλὰ καὶ παρατείνει τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς πάντα τὸν παρόντα αἰῶνα. Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ ἐκ χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς. Εἰκότως καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν, ἡ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἔργον χωρήσασα, προφητεύεται μετὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τὴν διὰ τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ δηλωθεῖσαν· ἐν ᾧ μετὰ τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἔλεγετο· Καὶ ὤργισθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· καὶ ἐξέλελύσατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Οὗς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν· τοὺς πάλαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τῶν ἀνθρώπων, τουτέστι τοῦ διαβόλου καταδεδουλωμένους. Καὶ ἀπὸ χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης. Ἐπισυνάγει δὲ αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτῶν Ἐκκλησίαν ἐκ παντὸς ἔθνους· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην διὰ τῶν τεσσάρων ἐδήλωσε κλιμάτων. Ἐκ τῶν γὰρ ἔθνους κοινὸν καὶ κληρονομία τοῦ Θεοῦ καὶ συνέστι. Εἰκότως μὲν οὖν τινα νομίσαι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκ τῶν ἐθνῶν συναγωγὴν διὰ τοῦ παρόντος δηλοῦσθαι ψαλμοῦ, ὡς μελλόντων τῶν καθ' ἅλης τῆς οἰκουμένης Ἰουδαίων ἀποχωρῆσθαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀλλοδαπὴν διατριβῆς ἀπαλλάττεσθαι

⁷⁴ I Thess. v, 18.

συνάγεσθαι δὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν γῆν. Τοιαῦτα γὰρ εἰσέτι καὶ νῦν παῖδες Ἰουδαίων φαντάζονται. Ἄλλ' ἐπεὶ μὴ ταῦτα περὶ αὐτοὺς τοῖς ἔργοις ὁρᾶται γεγενημένα, ἤδη που χίλιος ἔγγυς ἔτεσι τῆς ἀπὸ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας αὐτῶν μηδεὶς τοιοῦτου περὶ αὐτοὺς πραχθέντος· ὥρα τῆ τῶν πραγμάτων ἐκβάσει τοὺς λόγους ἐφαρμότειν, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἔθνῶν κλησὶν ἀνάγειν τὴν προφητείαν.

Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου οὐχ εὔρον· πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἢ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλειπεν. Ἥμεῖς μὲν οἱ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοσεβείας καὶ ἐν ἀκάρπῳ, ἀνύδρῳ τε καὶ ἀγόνῳ ἡμῶν πάλαι πρότερον πεπλανημένοι, ὅτε ἤμεν ἔθνη ἄλογα, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα ἀπαγόμενοι, οἱ μηδέποτε ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου εὐρόντες· ὅτε ἤμεν ἄλλοτρι οἱ τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, ἐλπὶδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ· οἱ μεμισημένοι πάλαι, ἐν λιμῷ καὶ δίψει τὴν ψυχὴν ἐκλείποντες, διὰ τὸ ἐστερηθῆναι λογικῆς καὶ ἐπουρανίου τροφῆς ποτοῦ τε πνευματικοῦ, κατὰ τὸ· Ἐξαποστειλῶ οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Καὶ σαλευθήσονται ὕδατα ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἕως τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπὸ βορρᾶ ἕως ἀνατολῶν, περιδραμοῦνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὔρωσι· διὸ καὶ ἐν ἐρήμῳ τῶν ἀρετῶν ὄντες ἐπλανώμεθα, ποδηγὸν καὶ ἡγεμόνα μὴ ἔχοντες, Ἐπόμενοι εὔρειν οἶοι τε ἤμεν μετὰ τὴν ὁδὸν πόλιν εὐ διατεταγμένην ἱερῷ νόμῳ, ἐν ᾗ κατοικεῖν ἠδυνάμεθα μὴ ἀναχωροῦντες· αὕτη δὲ ἐστὶν ἀρετὴ καὶ Θεοῦ σοφία. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐβόησαν αὐτοῖς. Τῶν ἔθνῶν ἀπάντων πλανωμένων ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐκλείπουσης ἐξ ἀτροφίας σωτηρίων λόγων, ἐβῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετεύοντες, κοινὴν ἅπασι καταπεμφθῆναι Σωτῆρα. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς. Τοὺς ἐγκεχειρισμένους αὐτοὺς ὑπερπάσχοντες καὶ ὑπεραλοῦντες αὐτῶν καὶ διψῶντων καὶ τὴν ψυχὴν ἤδη δι' ἀτροφίαν ἐκλείπόντων, ἐβῶν αὐτοὶ καὶ ἔκραζον πρὸς Κύριον, ὑπὲρ τῶν οικειῶν ἕκαστος προσεύοντες.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν, τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεα αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γὰρ ἐπλανήθησαν ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, τοῦτο πρῶτον νόσημα νενοσηκότες τὸ τῆς πλάνης· καὶ δευτέρῳ κακῷ περιπεσόντες ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου αὐτῶν οὐχ εὔρον· καὶ τρίτον δὲ αὐτοὺς περιέσχε κακόν, ἐπειπερ ἦσαν πεινῶντες καὶ διψῶντες, ὡς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκλείπειν ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεὸς καὶ ἀγαθὸς Σωτῆρ πρῶτον μὲν ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν· ἔπειτα ἔδειξεν αὐτοῖς πῶς χρὴ βαδίζειν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν τοῦ κατοικητηρίου. Καὶ τίς ἂν εἴη ἡ εὐθεῖα ὁδὸς ἢ ὁ σωτήριος λόγος ὁ εὐαγγελικός, ὁ μόνος ἡμᾶς ἄγων εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν ἐν ᾗ γενόμενοι τὸ κατοικητήριον ἡμῶν εὐρήσομεν; Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεα

A captivitate Babylonica annis prope mille, nihil hujusmodi in illorum gratiam peractum sit; restat ut rerum eventui hæc verba accommodemus, et ad gentium vocationem prophetiam reducamus.

VERS. 5. Erraverunt in solitudine et in inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt: esurientes et sitientes, anima eorum in ipsis defecit. Nos scilicet qui ante divinum Servatoris nostri cultum, in vita infrugifera, inaquosa sterilique olim errabamus, cum gentes irrationabiles essemus, atque ad muta idola abduceremur: qui nunquam viam civitatis habitaculi inveneramus, cum alieni essemus a civitate Israelis, cum nullam spem haberemus et athei in mundo essemus: qui olim odio eramus, in fame et siti animo deficientes, quod rationabili et cœlesti cibo spiritualique potu privati essemus, secundum illud: *Emittam non famem panis, neque sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini. Et commovebuntur aquæ a mari usque ad mare, et ab aquilone usque ad orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient*⁷⁵; idcirco in deserto virtutum existentes errabamus, ducem ac principem non nacti, quem sequentes decursa via reperire possemus civitatem sacra lege rite constitutam, in qua habitare possemus, nunquam inde recessuri: hæc autem est virtus et Dei sapientia.—VERS. 6. *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et necessitatibus eorum eripuit eos.* Gentes omnes cum in deserto et inaquoso errarent, atque anima earum ex penuria salutarium verborum deficeret, clamabant ad Deum supplicantes, ut communis omnibus Servator mitteretur: *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur.* Captivi condolentes, ac erga sitientes et præ cibi penuria animo deficientes misericordia moti, clamabant ipsi et vociferabantur ad Dominum, pro suis singuli deprecantes.

VERS. 7, 8. *Et deduxit eos in viam rectam, ut irent in civitatem habitationis. Consteantur Domino misericordię ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.* Illi siquidem erraverunt in terra deserta et inaquosa, hac prima ægritudine, erroris scilicet, laborantes. Hinc in secundum malum delapsi, viam civitatis, in qua habitarent, non invenerunt: ac tertium ipsos malum invasit, quia esuriebant et sitiebant, ita ut anima eorum in ipsis deficeret. Benignus autem Deus ac bonus Salvator, primo quidem deduxit eos in viam rectam; deinde docuit eos quo pacto in via ad civitatem habitaculi ducente, graderentur. Ecqua vero illa recta via fuerit, nisi salutari sermo evangelicus, qui solus nos ad cœlestem ducit civitatem; in qua constituti, habitaculum nostrum reperiemus? *Consteantur Domino misericordię ejus, et mirabilia ejus filiis hominum: prædi-*

⁷⁵ Amos VIII, 11, 12.

cantes omnibus filiis hominum, ut omnes de gratia A
Dei in nos collata, deque ejus misericordia certiores effecti, ad salutem properemus nostram.

VERS. 9-11. *Quia satiavit animam inanem, et animam esurientem replevit bonis, sedentes in tenebris et umbra mortis, rincos in mendicitate et ferro. Quia exacerbaverunt eloquia Domini, et consilium Altissimi irritaverunt. Umbram mortis si idololatriam et impias actiones dixeris, neutiquam aberres. Hæc quippe sunt quæ nos a vera vita semovent. In his porro antea versabamur, quando Deum exacerbabamus, et consilium Altissimi irritabamus. Nam cum oportuisset ex magnitudine et pulchritudine creatorum opificem universorum contemplari, et sempiternam ejus virtutem divinitatemque ex creatione mundi intelligere; nos contra quasi cæci in tenebris et umbra mortis degentes, ac secundum rationabiles animæ virtutes compediti et excæcati, mutavimus gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corrupti hominis, et volucrum, et quadrupedum, et reptilium.*

VERS. 12 14. *Et humiliatum est in laboribus eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adjuvaret. Ingens quippe illud facinus soli Verbo Dei reservabatur, de quo sub hæc dicitur: Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur: et de necessitatibus eorum liberavit eos. Et eduxit eos de tenebris et umbra mortis, et vincula eorum dirupit.* Nam quomodo in necessitatibus non fuerimus, cum malignis dæmonibus et spiritibus immundis serviremus? At benignus et misericors Deus, sanctorum prophetarum ac religiosorum virorum pro nobis ad se clamantium preces exaudiens, non modo nos ab illis eripuit, verum etiam eorum vincula dirupit. Hoc porro declarat uberem peccatorum remissionem, qua nos Salvatoris nostri Jesu Christi gratia dignatus est.

VERS. 15-17. *Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum: quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit. Suscepit eos de via iniquitatis eorum, propter injustitias enim suas humiliati sunt. Idipsum jam ob posteriora ejus beneficia repetitur. Æstimo autem humanarum animarum ad mortem usque lapsus his indicari; quarum causa opus fuit ut Redemptor et Salvator omnium ad mortem usque descenderet. Quo cum solus ex omnibus venisset Christus Dei, portas illas, quæ a sæculo ferro oclusæ erant, et nulli mortalium apertæ fuerant, atque ideo ex ære conflatæ fuerant, contrivit, et una earum vectes, antea infractos, confregit.*

Vers 18-23. *Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. Ob malum affectum eorum, qui rationabilem et animabus*

αὐτοῦ, καὶ τὰ θανάτῳ αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· κηρύσσοντες εἰς πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως οἱ πάντες, τὴν χάριν τὴν εἰς ἡμᾶς γεγενημένην καὶ τὰ ἔλεη τοῦ Θεοῦ μαθόντες, σπεύσωμεν ἐπὶ τὴν αὐτῶν σωτηρίαν.

Ὅτι ἐχώρτασε ψυχὴν κενὴν, καὶ ψυχὴν πενιθροῦσαν ἐπέπλησεν ἀγαθῶν, καθημένους ἐν σκίεῳ καὶ σκιᾷ θανάτου, πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. Ὅτι παρεπικράναν τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παρώξυναν. Σκίον θανάτου οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὰς ἐν ἀθεότητι πράξεις. Αὗται γὰρ εἰσιν αἱ χωρίζουσαι ἡμᾶς τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἐν ταύταις ἔβημεν πρότερον, διὰ τὸ παραπικράνειν τὸν Θεόν, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παροξύνειν. Δέον γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων τὸν γενεσιουργὸν τῶν ὄλων θεωρεῖν, καὶ τὴν ἀδιδόν αὐτοῦ δύναμιν καὶ θεϊότητα ἀπὸ κτισσεως κόσμου νοεῖν· ἡμεῖς δὲ οἷα τυφλοὶ ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου διάγοντες, καὶ τὰς λογικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις πεπεδημένοι καὶ πεπρωμένοι, ἐνηλλάττομεν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιωματι εἰκόνας φθαρτῶ ἀνθρώπου, καὶ πεπεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.

Καὶ ἐταπεινώθη ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν ἡσθέρησαν καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Ἐτρεῖτο γὰρ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα μόνῳ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἐξῆς εἰρηται· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτούς ἐκ τῶν διασφορῶν αὐτῶν. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀνυψῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Καὶ ἐξήγαγεν αὐτούς ἐκ σκοτῶν καὶ σκιᾶς θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέβρηξε. Ἡὼς γὰρ οὐκ ἦμεν ἐν ἀνάγκῃ, πονηροῖς δαίμοσι καὶ πνεύμασι ἀκαθάρτοις δεδουλωμένοι; Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἐλεήμων Θεός, τὰς τῶν ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν τε καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν εὐχαῖς ἐπακούσας βρόντων ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς αὐτὸν, οὐ μόνον ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰ δεσμὰ διέβρηξεν. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο τὴν ἀθρίαν τῶν ἀμαρτωλῶν ἄφασιν, ἤς κατηξίωσεν ἡμᾶς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θανάτῳ αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν. Ἄρτελέθετο αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομιᾶς αὐτῶν· διὰ γὰρ τὰς ἀνομιᾶς αὐτῶν ἐταπεινώθησαν. Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγεται ἐπὶ ταῖς δευτέραις εὐεργεσίαις αὐτοῦ. Ἡγοῦμαι δὲ ἐπὶ τούτων τὴν μέχρι θανάτου κατάπτωσιν τῶν ἀνθρώπων ψυχῶν δηλοῦσθαι· δι' ἃς καὶ μέχρι θανάτου ἐδέησε τῷ λυτρωτῇ πάντων καὶ Σωτῆρι κατελεθεῖν. Ἐνθα γενόμενος μόνος τῶν πώποτε ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τὰς ἐξ αἰῶνος σιδηροδέτους πύλας, καὶ τὰς μηδὲν θνητῶ ἀνοιχθείσας, καὶ διὰ τοῦτο χαλκᾶς γενομένας, συνέτριψε, καὶ τοὺς τούτων ἀβήκτους μοχλοὺς συνέκλασεν.

Ἡὼς βρώμα ἐβδελύξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν, καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Διὰ τὴν κοεξίαν τῶν ἀποστρεφόμενων πᾶσαν λογικὴν καὶ

ψυχῶν σωτήριον τροφήν, εικότως ἀποσταλεῖς ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς μέχρι τῶν τοῦ θανάτου πύλων ἔφθασε, σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας, χεῖρα σωτηρίας ὀρέξας καὶ τοῖς μέχρι τούτου καταπεπτωκόσι, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναθροῦσασιν. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐβύβασατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεῆ αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ θυσάτωσαν αὐτῷ θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἐξαγγελλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀραλλιάσει, οἱ καταβαλόντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ποιῶντες ἔργασιαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. Μνημονεύσας ὁ λόγος τῆς ἀφιξεως τοῦ Αὐτρωτοῦ καὶ Σωτήρος, δι' οὗ τὰ προλεγόμενα πάντα κατέρχεται, ἐξῆς συνάπτει τὴν περὶ τῶν ἑποσθίων αὐτοῦ προφητείαν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ καταβαλόντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ῥητῶς καὶ κατὰ λέξιν· ὡσπερ οὖν ἡ θεία Γραφή τῶν Εὐαγγελίων μαρτυρεῖ. Τοιγαροῦν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἄμα αὐτοῖς ἡ παρούσα προφητεία τὴν μνήμην σφόδρα ἀκολούθως συνῆψε τῇ τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους παρουσίᾳ. Αὐτοῖς τοιγαροῦν τούτοις καὶ τὰ νέα λυβέτο, λέγων· Καὶ θυσάτωσαν θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἐξαγγελλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀραλλιάσει.

Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταγίβος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς. Ἀραβαλόνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν καὶ καταβαλόνουσιν ἕως τῶν ἀβύσσων, ἡ ψυχὴ τῶν αὐτῶν ἐν κακοῖς ἐτήκετο. Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς. Καὶ ἐπάταξε τῇ καταγίβῳ, καὶ ἔστη εἰς ἀβραν, καὶ ἐσίγησαν τὰ κύματα αὐτῆς. Ταῦτα προφητικῶς θεσπισθέντα ἐπληροῦτο ῥητῶς καὶ πρὸς λέξιν· τῶν γὰρ μαθητῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐμπλεόντων σὺν αὐτῷ, σεισμὸς, φθῆσι, ἐγένετο μέγας ἐν τῇ θαλάσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων. Οἱ δὲ προσπεσόντες εἶπον αὐτῷ· Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς φήσας· Τί δεῖλοί ἔστε, ἀλιγόπιστοι; ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. Καὶ εὐφρανθήτωσαν, ὅτι ἠσούχασαν, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς εἰς λιμένα θελήματος αὐτοῦ. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεῆ αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ὑψώσάτωσαν αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ ἱερουσθεύτων αἰνεσάτωσαν αὐτόν. Ὅδηγηθέντες ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ· ἐφ' οἷς ὁ λόγος ἀναγκαιῶς προστάττει τέταρτον οὕτω τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ τὰ ἔλεῆ αὐτοῦ διὰ στόματος φέρειν· παρεργυρᾷ πᾶσι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀπαγγέλλειν τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Ἔθετο ποταμούς εἰς ἐρήμωσιν, καὶ ἐξόδους ὕδατων εἰς διψᾶν, γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ.

A salutarem escam aversabantur, merito missus unigenitus Dei Filius, carne et humana natura suscepta, ad portas usque mortis profectus, iis, qui eousque deciderant et ad ipsum clamaverant, salutis manum porrexit. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos. Misit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Et sacrificent ei sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione, qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Cum Redemptoris et Servatoris adventum commemorasset, per quem praedicta omnia edita fuerant: deinde adjicit de apostolis ipsius vaticinium. Ipsi namque erant qui descendebant mare in navibus, idque vere et ad litteram, quemadmodum divina Evangeliorum Scriptura testificatur. Apostolorum itaque ipsorumque comitum mentionem admodum congruenter haec Scriptura Dei Verbi ad homines adventui subjunxit. At enim illis ipsis nova Novi Testamenti mysteria peragere praecipit dicens: Et sacrificent sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione.

μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης πράττειν παρεκε-

VERS. 25-40. Dixit et stetit spiritus procellae, et exallati sunt fluctus ejus. Ascendunt usque ad caelos et descendunt usque ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, commoti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eduxit eos. Et percussit procellam, et stetit in auram, et siluerunt fluctus ejus. Haec propheticæ praenuntia re ipsa et ad litteram impleta sunt. Nam cum discipuli Salvatoris nostri cum ipso navigarent, motus, inquit, magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus⁷⁶. Illi vero procumbentes dicebant ei: Domine, salva nos, perimus. Ille vero cum dixisset: Quid timidi estis, modicæ fidei? increpavit ventos et mare, et facta est tranquillitas magna⁷⁷. Et lætentur quia siluerunt, et deduxit eos in portum voluntatis suæ. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Exallent eum in ecclesia plebis, et in cathedra seniorum laudent eum. Deducti sunt in portum voluntatis ejus: qua de causa hic quarto jubentur Domino confiteri et misericordias ejus in ore ferre. Praecipit item omnibus hominibus ut annuntient mirabilia ejus. Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem a malicia inhabitantium in ea. Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum. Et habitare fecit illic esurientes, et constituerunt civitates habitationis. Et seminaverunt agros et plantaverunt vineas, et fecerunt fructum productionis. Et benedixit eis et multiplicati

⁷⁶ Matth. viii, 24. ⁷⁷ ibid. 25, 26.

sunt nimis, et iumenta eorum non minoravit. Et pauci facti sunt, et vexati sunt a tribulatione malorum et dolore. Effusa est contemptio super principes eorum, et errare fecit eos in itinere, et non in via. Etenim Judaicæ gentis multitudo in tantam bonorum penuriam redacta est, ut pauci penes ipsos reperiantur qui secundum Deum præclari sint. Ac tota quidem eorum gens quæ in hoc vaticinio prænantiantur sustinuit. Principes autem eorum, et patriarchæ quidam, sacerdotes, legisdoctores, Sadducæi, Scribæ et Pharissæi pudore suffusi sunt, in contemptumque traditi; utpote qui, vocati cum essent ad viam rectam, illam respuerunt.

πᾶν ἔθνος ταύτην ὑπέμεινε τὴν πρόβηθιν· οἱ δ' ἐν αὐτοῖς ἄρχοντες, πατριάρχαι τινές καὶ ἀρχιερεῖς καὶ νομοδιδάσκαλοι, Σαδδουκαῖοι τε καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι αἰσχύνῃ κατεχέαντο, ἐξουδενώσει παραδοθέντες· ἅτε δὴ κληθέντες ἐπὶ τὴν εὐθείαν δόξιν καὶ παρατησάμενοι αὐτήν.

VERS. 41. *Et adjuvit pauperem de inopia.* Hic consueto more Symmachus edidit, *Et munit paup. rem ab afflictione.* Illis quidem, ait, quæ prædicta sunt evenient: pauperem vero populum munit, videlicet illum qui ex gentibus constituendus est, quem beatum prædicans Salvator ac Dominus noster Jesus Christus dicebat: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum* ⁷⁸. *Et posuit sicut oves familias.* Aquila vero ait, *Et ponet sicut ovile cognationes;* Symmachus autem, *Et statuet, inquit, sicut gregem cognationes:* id est Ecclesias quæ per civitates et regiones ex diversis cognationibus constitutæ sunt.

VERS. 42, 43. *Videbunt recti et lætabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum.* Quid porro videbunt, nisi rerum ex deterioribus ad meliora commutationem? Quamobrem iis qui prophetias ad effectum et finem deductas conspexerunt dicebat Servator: *Vestri autem beati oculi, quia vident;* et: *Multi prophete voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* ⁷⁹. *Et omnis iniquitas oppilabit os suum.* In rabiem acta et ob invidiam dolore fracta, neque tamen aliquid agere valens, quia Deus ita voluit. Id autem manifeste videre licet, cum infidelium et idololatrarum iniquitas, contra Ecclesiam Christi furens et sæpe insaniens, quod denuum nihil agere valeret, os suum obturavit, a divino verbo frenata: quod etiam illis tempore persecutionum hæc edicit: *Tace, obmutesce* ⁸⁰. Iniquitatem vero intelligas diabolium, et omnem iniqua agentem, secundum illud: *Obstruatum est os loquentium iniqua* ⁸¹. *Quis sapiens, et custodiet hæc: et intelligent misericordias Domini* ⁸¹?

1. CANTICUM PSALMI IPSI DAVID. CVII.

VERS. 2-5. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam in gloria mea. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in nationibus. Quoniam magna est super cælos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. Qui salutari illa beatitudine dignus es-*

ἔθετο ἔρημον εἰς λιμνας ὑδάτων, γῆν ἀνύδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων. Καὶ κατφύμισεν ἐκεῖ πενήντας, καὶ συνεστῆσαντο πόλεις κατοικίας. Καὶ ἐσπείραν ἀγρούς καὶ ἐφύτευσαν ἀμπελώνας, καὶ ἐποίησαν καρπὸν γεννήματος. Καὶ ἐβλόγησαν αὐτοὺς καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐσμίκρυνεν. Καὶ ὠλιώθησαν καὶ ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης. Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐπλάλησεν αὐτοὺς ἐν ἀδύτῳ, καὶ οὐχ ὀδῶ. Τὸ μὲν γὰρ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους εἰς τοσαύτην ἤλασεν ἀγαθῶν σπάνιν, ὡς ὀλίγους εὐρίσκεισθαι ἐν αὐτοῖς τοὺς κατὰ Θεὸν εὐδοκιμοῦντας. Καὶ τὸ μὲν

Καὶ ἐδοθήθησθε πένητα ἐκ πτωχείας. Καὶ ἐν τοῖς συνήθως ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν· Καὶ ὀχυρώσει πένητα ἀπὸ κακώσεως. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἔσται τὰ προδηλωθέντα, φησί· τὸν δὲ πένητα λαὸν ὀχυρώσει· τὸν ἐξ ἔθνων δηλαδὴ συστησόμενον δὴ καὶ μακαρίζων ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔλεγε· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν.* Καὶ ἔβστο ὡς πρόβατα πατριᾶς· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ θήσει, φησὶν, ὡς ποιμνίων συγγενείας· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ τάξει, φησὶν, ὡς ποιμνῶν συγγενείας, τὰς κατὰ πόλιν καὶ κατὰ χώραν Ἐκκλησίας ἐκ διαφόρων συγγενειῶν συνεστῶσας.

Ὅψονται εὐθεῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς. Τί δὲ ἔβονται ἄλλ' ἢ τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν; Διὸ τοῖς τὰ τέλη τῶν προφητειῶν τεθειμένως ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Ἰμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι· καὶ, Πολλοὶ προφήται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον.* Καὶ πᾶσα ἀδικία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς· λυτῶσα ὑπὸ φθόνου διαβήγγυμένη, μηδὲν δὲ πράττειν διὰ τὸν ταῦτα βουληθέντα Θεὸν δυναμένη. Τοῦτο δὲ πάρεστιν ἐναργῶς ὁρᾶν, ὡς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἢ τῶν ἀπίστων καὶ εἰδωλολατρῶν ἀνθρώπων ἀνομία λυτῶσα καὶ πολλάκις ἐπιμήνασα, τέλος διὰ τὸ μηδὲν δύνασθαι, τὸ στόμα αὐτῆς ἔφραξεν ὑπὸ τοῦ θείου λόγου φειομένη, τοῦ καὶ αὐτῇ κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς φάσκοντος· *Σιώπα, πεφίμωσο.* Ἀνομίαν δὲ νοήσεις τὸν διάβολον, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτὴν πεποιημένον, κατὰ τὸ· *Ἐνεφράθη τὸ στόμα λαλούντων ἀδικίᾳ. Τ.ς σοφός, καὶ φυλάξει ταῦτα, καὶ συνθήσονται τὰ ἔλεη τοῦ Κυρίου;*

ΩΔΗ ΨΑΛΜΟΥ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΖ.

Ἐτόλμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτόλμη ἡ καρδία μου, ἕσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ μου. Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρον. Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν. Ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἐκ τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθείά σου. Ὁ τοῦ σωτηρίου

⁷⁸ Matth. v, 3. ⁷⁹ Matth. xiii, 16, 17. ⁸⁰ Marc. iv, 39. ⁸¹ Psal. lxi, 42. ⁸¹ Psal. cvi, 43.

μακαρισμοῦ γενόμενος ἕξιος, δι' οὗ εἰρηται· *Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*, εἶποι ἂν θαρρῶν· *Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός*. Ὁ Προφήτης οὖν, τὰ φίλα καὶ συγγενῆ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δι' ἐναρέτων ἔργων ἐπιτελέσας, τῷ τοιούτων δοτῆρι Θεῷ τὴν προκειμένην εὐχὴν ἀναπέμπει. *Ἄσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῆ δόξῃ μου*· ἀπολαβὼν τὴν ἑμαυτοῦ δόξαν, τουτέστι τὴν προφητικὴν χάριν. *Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου*. Μήποτε τὰς δυνάμεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος διεγείρει διὰ τὴν μέλλουσαν εἰς αὐτὸν γενέσθαι τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπίπνοιαν· καὶ κατὰ διάνοιαν μὲν ἐκλαμβανόντων ἡμῶν τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ τὰ αἰσθητήρια, δι' ὧν ὁ νοῦς ἀνακρούεται ὅτε δ' ἂν βούληται· ψαλτήριον δὲ τὰς ἀσωμάτους καὶ λογικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἃς δὴ παρασκευάζων εἰς τὴν τοῦ ψαλτήριου καὶ κιθάρας.

Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου, ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου. Σῶσον τῆ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· *Υψώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σικίμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω*. Ἰκετεύω καὶ δέομαι τάχως ἐπιστῆναι τὴν χάριν, καὶ σὲ τὸν ὕψιστον Θεὸν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑμνούμενον γνωστῆναι, καὶ τὴν σαυτοῦ δόξαν φανεράν ποιῆσαι ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τοῦτο γὰρ γανομένον, ῥυσθῆσονται οἱ ἀγαπητοὶ σου ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας καὶ αἰχμαλωσίας ἣν πεπόνθασιν ὑποχείριοι γενόμενοι. *Σῶσον τῆ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου.* Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Τίς ἦν ὁ ἅγιος αὐτοῦ ἢ ὁ μονογενὴς Παῖς, ὁ ὢν ἀληθῶς ἅγιος καὶ ἀγαπητός, δι' οὗ τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο πρὸς τὴν ἀποδοθεῖσαν εὐχὴν αὐτοῖς ὁ Θεός· πρὸς μὲν οὖν τὴν εὐχὴν τὴν φήσασαν· *Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, ἀποκρίνεται λέγων, Υψώθησομαι, πρὸς δὲ τό· Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου, πάλιν ἀποκρίνεται τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ τοῦ, Υψώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σικίμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω*. Ταῦτην τοίνυν, φησὶ, τὴν κοιλάδα, τουτέστι πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην, εἰς σκηνὰς διαμετρήσω, ὡστερ χωρομετρῶν καὶ καταγράφων αὐτούς· διαμετρήσω εἰς σκηνὰς κατὰ πᾶσαν πόλιν, καὶ χώραν καὶ κώμην· καὶ πάλιν, σκηνὰς ἑμαυτῷ διαμετρῶν καὶ χωρομετρῶν, τουτέστι τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας.

Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἔμός ἐστι Μανασσῆς· καὶ Ἐφραϊμ ἀντιλήψις τῆς κεφαλῆς μου. Ἰούδας βασιλεὺς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπειδὴ Ἐφραϊμ καὶ Μανασσῆς υἱοὶ γεγόνασιν Ἰωσήφ, κατέσχον δὲ οἱ ἐκ τούτων τὴν καλουμένην χώραν Γαλαὰδ, καὶ τὴν Συχεμ καὶ τὴν Σαμάρειαν, ἔνθα τὸ βασίλειον συνειστήκει τοῦ Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο ἑαυτοῦ φησιν εἶναι καὶ τούτους, τὸν δὲ Ἐφραϊμ κατ' ἐξάιρετον διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ συστάσαν βασιλείαν, κραταίωσιν ὀνομάζει τῆς κεφαλῆς ἑαυτοῦ. *Ἰούδας βασιλεὺς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου.* Τὸν Ἰούδαν βασιλεῖα ἑαυτοῦ εἶναι, λέγει. Πρὸδῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Σωτῆρ

A lectus est, qua dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ²², confidenter dicat: *Paratum cor meum, Deus*. Propheta igitur cum per bona opera rem Spiritui sancto gratam et acceptam perfecisset, talium largitori Deo presentem orationem emittit. *Cantabo et psallam in gloria mea*: id est, assumpta gloria mea, seu prophetandi gratia. *Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo*. Num forte animæ corporisque sui vires excitat ob adventuram ipsi Spiritus sancti inspirationem; ita ut nos spirituali more membra corporis et sensus excipiamus, quibus mens quandoque voluerit pulsatur; psalterium vero explicemus incorporeas et rationabiles animæ virtutes, quas ad Spiritus susceptionem præparans ait: *Exsurge, psalterium et cithara*.

Πνεύματος ὑποδοχὴν φησιν· *Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα*.

VERS. 6 - 8. *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua, ut liberentur dilecti tui. Saluum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo: Exaltabor et dividam Sichima, et convallem tabernaculorum dimetiar*. Obsecro precorque, cito adesse gratiam, qua te altissimum Deum in caelis celebratum noscamus, et gloria tua per omnem terram manifesta reddatur. Hoc enim peracto, dilecti tui a dura servitute eruentur et a captivitate qua subacti et afflicti sunt. *Saluum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo*. Quis erat sanctus Dei nisi Filius unigenitus, qui vere sanctus et dilectus est: per quem Deus ipsis ad supradictam orationem, quæ sic habet: *Exaltare super caelos, Deus*, respondet, *Exaltabor*; ad illud vero: *Et super omnem terram gloria tua*, rursus congruenter reponit ab his verbis: *Exaltabor et dividam Sichima, et convallem tabernaculorum dimetiar*. Hanc, inquit, convallem, id est universum orbem, in tabernacula dimetiar, quasi loca eorum meliens et describens; dividam in tabernacula per singulas civitates, et regiones et vicos: ac rursum, tabernacula mihi dimetiens, ac per loca distribuens; id est universas per orbem Ecclesias.

VERS. 9, 10. *Mens est Galaad, et meus est Manasses: et Ephraim susceptio capitis mei. Juda rex meus, Moab lebes spei meæ*. Quoniam Ephraim et Manasses filii Joseph feruntur, eorumque posteri regionem, quæ Galaad vocabatur, occuparunt, et Sychem et Samariam, ubi regia Israelis erat: ideo illos suos esse dicit, ac Ephraim quia ex ipso regnum constabat, fortitudinem capitis sui per excellentiam vocat. *Juda rex meus, Moab lebes spei meæ*. Judam regem esse suum dicit. Manifestum autem est secundum Apostolum, Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Christum exortum esse ex Juda, a quo regium genus constitutum est. In his item

²² Matth. v, 8.

sermo Ephraim et Judam recenset; quoniam totum A
Judæorum genus olim in duo regna dividebatur; vaticinans non ultra futuram hujusmodi divisionem esse, sed totius gentis conjunctionem. Hæc porro completa sunt in adventu Domini et Servatoris nostri Jesu Christi. Eo quippe tempore universa gens Judæorum in unum redacta, neque ultra in regna duo divisa fuit. Quapropter pariratione Servator Evangelium regni prædicabat et in omnes tribus eorum discipulos mittebat suos. *Juda rex meus, Moab lebes spei meæ.* Cum hi porro inquit, in primis et in principio vocationis suscepti fuerint; non tamen alienigenæ illi pejores a me alieni erunt; sed etiam ipsum Moab, cui olim vetitum ad Ecclesiam Domini accedere, admittam et excipiam: id enim spero. *Moab lebes spei meæ.* Clarius autem et apertius hæc interpretati sunt Aquila et quinta editio, his verbis, *Moab lebes lavacri mei*; id est, *receptaculum lavaori mei*; Symmachus vero, *Erit*, inquit, *Moab lebes securitatis meæ.* Verum memini audivisse me a quodam Hebræo, sub secreto in hæc loca sententiam tradente: qui his mystice declarari dicebat Christi generationem secundum carnem, quam a genere Moab per Ruth Moabitidem assumpsit, ex qua oriundus est rex David, cujus ex semine Christus Dei secundum carnem genitus est, qui etiam ad Joannis baptismum et ad lavacrum Jordanis accessit. *Moab lebes spei meæ.* His quoque, ut videtur mihi, gratia vocationis Moab a Deo promittitur, non alio modo peragenda, nisi per lavacrum regenerationis. Cum Moab talia promissa sint, paria de reliquis gentibus cogitanda nobis relinquit. Nam cum prophetia Moabitas admittat, qui olim proscripti erant; manifestum est per illos cæteris item gentibus eum bonam spem ascribere.

ἐπαγγέλλεται, ἡμῖν καταλιμπάνει νοεῖν καὶ περὶ τῶν Μωαβίτας προσεται, τοὺς πάλαι ἀπηγορευμένους, ὅαὶ ἐλπιδας ὑπογράφει.

VERS. 11-14. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt. Quis deducet me in civitatem munitiois; aut quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu, qui repulisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris? Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.* Id est, Ascendam et ambulabo inter gentes. Idumæi namque ab Esau illo exoso oriundi erant, de quo dictum est: *Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus*⁸³? *et Jacob dilexi, Esau autem odio habui*⁸⁴. Extendam igitur, inquit, calceamentum meum, non in amplius in Israel, non in Judæam terram, non in Jerosolyma tantum, sed in illam ipsam odiosam regionem. Ascendam itaque ad illos olim inimicos, atque eos amicorum loco habebō. *Mihi alienigenæ subditi sunt.* Pro quo Aquila quidem ait, *Cum Philisthæis amicitiam inibo*; quinta autem

καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐξ οὗ συνάστη τὸ βασιλειον γένος. Συνάγει δὲ ἐν τούτοις ὁ λόγος τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Ἰούδα, ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν διηρέτο τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος εἰς δύο βασιλείας, προφητεύων μηκέτι εἶσθαι τὴν διάστασιν ταύτην, ἀλλ' ἕνωσιν τοῦ παντὸς ἔθνους. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἦνωτο γοῦν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ πᾶν ἔθνος τῶν Ἰουδαίων, οὐκέτι ἐκ δύο βασιλείων διηρημένων. Διὰ καὶ ὁμοίως ἐκήρυττεν ὁ Σωτὴρ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ εἰς πάσας τὰς φυλὰς αὐτῶν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐξαπέστειλεν. Ἰούδας βασιλεύς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Τούτων δὲ, φησὶν, ἐν πρώτοις καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς κλήσεως παραλαμβανομένων, οὐδὲ οἱ τῶν ἀλλοτρίων χεῖρους ἀλλότριοι μου καταστήσονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν Μωὰβ, τὸν ἀπηγορευμένον παραβάλλειν εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου προσλήψομαι καὶ ὑποδέξομαι. Τοῦτο γὰρ ἐλπίζω. Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Λευκότερον δὲ καὶ σαφέστερον τὴν διάνοιαν ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· παρ' οἷς ἐρηγεται, Μωὰβ λέβης τοῦ λουτροῦ μου, τουτέστι, δοχεῖον τοῦ λουτροῦ μου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἔσται, φησὶν, ὁ Μωὰβ λέβης ἀμερμιρίας μου. Οἶδα δὲ ἐγὼ ἀκούσας λόγον ἐν ἀπορόδητῳ παραδεδομένον ὑπὸ τινος Ἐβραίου εἰς τοὺς τόπους· μυστικῶς γὰρ ἔφασε δηλοῦσθαι διὰ τῶν προκειμένων τὴν κατὰ σάρκα τῷ Χριστοῦ γέννησιν ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Μωὰβ παραληφθεῖσαν διὰ τὴν Μωαβίτιν Ρούθ, ἀφ' ἧς γίνεται καὶ Δαυιδ ὁ βασιλεὺς, οὗ ἐκ σπέρματος τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα καὶ τὸ λουτρὸν τὸ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ παρεληλυθώς. Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Δοκίμοι ὁ Θεὸς διὰ τούτων καὶ τῷ Μωὰβ ἐπαγγέλλεται τὴν χάριν τῆς κλήσεως, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ἐπειδὴν δὲ τῷ Μωὰβ τοιαῦτα

λοιπῶν ἔθνῶν τὰ ὅμοια. Ὅτε γὰρ ἡ προφητεία τοῖς δῆλον, ὅτι δι' ἐκείνων καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀγα-

Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβαλὼ τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετέθησαν. Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς, ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰουμαίας; Οὐχὶ ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελείψῃ, ὁ Θεὸς, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν; Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουθενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. Τουτέστιν, Ἐπιθήσομαι καὶ ἐμπεριπατήσω τοῖς ἔθνεσιν. Ἰουμαῖοι γὰρ ἦσαν οἱ ἀπὸ τοῦ μεμισημένου Ἠσαῦ, περὶ οὗ λέλεχται· Οὐκ ἀδελφὸς ἦν Ἠσαῦ τοῦ Ἰακώβ; λέγει Κύριος· καὶ, τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα. Ἐπιβαλὼ οὖν, φησὶ, τὸ ὑπόδημά μου, οὐκέτι ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν γῆν, οὐδὲ ἐπὶ μόνον τὰ Ἰεροσόλυμα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν τοῦ μεμισημένου χώραν. Ἐπιθήσομαι οὖν τοῖς πάλαι ἐχθροῖς, ἐν χώρᾳ φίλων κατατάσσων αὐτούς. Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετέθησαν. Ἄνθ' οἱ

⁸³ Malach. i. 2. ⁸⁴ ibid. 3.

μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ἐπὶ Φυλισταίους συννεταυρι- A
σθήσομαι· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύ-
λους ἐντιμωθήσομαι· ὁ δὲ νῆ' ψαλμὸς, Ἐμοὶ ἀλλό-
φυλοι ὑπετάγησαν. Γνώσεως δὲ Θεοῦ καὶ φιλίας
καὶ ἑταιρείας καὶ ἀγάπης σημεῖον τὸ ὑποταγῆναι
αὐτῷ τοὺς πάλοι ἀνυποτάκτους, καὶ ἄλλοτρίους μὲν
τοῦ Θεοῦ, ὑποχειρίους δὲ δαίμοσι πονηροῖς.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ, ΡΗ'.

Ὁ Θεός, τὴν ἀνεσίτη μου μὴ παρασιωπήσης·
δτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολλοῦ ἐπ' ἐμὲ
ἠρόληθη. Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολλῆ,
καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν
με δωρεάν. Συνήθως καὶ ἐν τούτῳ ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ
τέλος, ὁ μὲν Ἀκύλας, τῷ ρικοποῦ, ἐκδέδωκεν·
ὁ δὲ Σύμμαχος ἐπιτίκτιον εἶρηκε· μονονουχὶ δι-
δάσκωντος ἡμᾶς τοῦ ἀγίου Πνεύματος, δτι δὴ ἐπὶ τοῖς B
ἐπιτικτίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τοῖς κατὰ τοῦ θανα-
τάτου τροπαίοις, καὶ τὰς παρούσας φωνὰς ἐγκατα-
λέγειν προσήκει, ἐν αἷς ὁ ἀνθρώπινος αὐτοῦ παριστα-
ται βίος, καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν παθημάτων. Ὁ Θεός,
τὴν ἀνεσίτη μου μὴ παρασιωπήσης· δτι στόμα
ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολλοῦ ἐπ' ἐμὲ ἠρόληθη.
Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολλῆ, καὶ λόγοις
μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δω-
ρεάν. Ὁ παρῶν ψαλμὸς ἀναφέρεται εἰς πρόσω-
πον τοῦ Χριστοῦ, τὰ πάθη περιέχων αὐτοῦ. Μαρ-
τυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἡ Γραφὴ τῶν Πράξεων τῶν ἀπο-
στόλων, ἔνθα ὁ Πέτρος, τῆς τοῦ προδότου Ἰούδα
ἐκπτώσεως μνημονεύσας, καὶ παραινέσας ἕτερον
δεῖν παραληφθῆναι εἰς τὸν τῶν ἱβ' ἀποστόλων ἀρι- C
θμόν, μαρτυρῆς κέχρηται προφητικῆ ἐν τῷ προ-
κειμένῳ ψαλμῷ φασκουσίη· Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις
αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ,
καὶ τὴν ἐπισκοπήν αὐτοῦ λάθοι ἕτερος· ὥστε
κατὰ τὴν Πέτρον διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἰούδα αὐ-
τὴν ταύτην εἰρησθαι τὴν φωνήν, καὶ τὰς λοιπὰς ἐν
τῷ ψαλμῷ φερομένας. Ὁ τοίνυν Σωτὴρ διὰ τῶν προ-
κειμένων ἀρχόμενος ἀνθρωπίνως, ὡς γενόμενος ἄν-
θρωπος, μείνας δὲ Θεός, ὅπερ ἦν, ἱκετεύει τὸν ἑαυ-
τοῦ Πατέρα μὴ κατορθῶσαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ
ἑαυτοῦ σπουδῇ. Σπουδὴ δὲ αὐτοῦ πᾶσα ἦν σβέσαι
μὲν ἐξ ἀνθρώπων πᾶσαν εἰδωλοατρείαν, ἀνεσιεὶν δὲ
τῷ Πατρὶ καταστήσασθαι ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ ἐν ἐτέ-
ροις διδάσκει· λέγων· Ἀπαγγεῶ τὸ δρομὰ σου
τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω D
σε. Οἱ δὲ εἰς θάνατον αὐτὸν ἐπιβουλεύοντες κατασιγά-
σαι ταύτην αὐτὴν τὴν ἀνεσίτην καὶ κατασιωπήσαι σπου-
δὴν ἐποιούντο. Ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ὦ Πάτερ, μὴ συγ-
χωρήσης ἀποσιωπηθῆναι τὴν ἀνεσίτην μου, τὴν εἰς τὴν
σὴν τιμὴν καὶ δόξαν σπουδαζομένην. Ὅτι στόμα
ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολλοῦ ἐπ' ἐμὲ ἠρόληθη.
Στόμα δὲ ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολλοῦ μάλιστα μὲν καὶ πᾶν τὸ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων ἐτύγχανε,
τῶν μὲθ' ὑποκρίσεως αὐτὸν Διδάσκαλον καὶ Ῥαββί
ἑαυτοῦ Σωτῆρα καὶ Κύριον φιλήματι προσέδιδου.

Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολλῆ, καὶ λό-
γοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με
δωρεάν. Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με·

editio, apud allophylos honorabor; quinquagesi-
mus vero nonus psalmus habet, *Mihi alienigenæ
subditi sunt*. Notitiæ vero Dei et amicitiae et socie-
tatis et dilectionis signum est, ipsi subjici eos, qui
olim inobsequentes et Deo alieni erant, pravisque
dæmonibus subditi.

1. IN FINEM, PSALMUS IPSI DAVID. CVIII.

VERS. 2, 3. *Deus, laudem meam ne tacueris, quia
os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Lo-
cuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus
odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis.*
In hoc item de more pro illo, in finem, Aquila, vi-
ctoriæ auctori, Symmachus vero, triumphale, edi-
dit. Spiritu sancto tantum non docente nos, in
triumphalibus Salvatoris nostri et tropæis de morto
partis, has voces proferre debere, in quibus hu-
mana ejus vita et tolerantia cruciatuum declaratur.
*Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris
et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt ad-
versum me lingua dolosa, et sermonibus odii circum-
dederunt me, et oppugnaverunt me gratis.* Præsens
quippe psalmus refertur ad personam Christi, utpote
qui passiones ejus complectatur, ut testificatur
Actuum apostolorum Scriptura, ubi Petrus cum pro-
ditoris Judæ lapsus memorasset, ac monuisset alium
ad duodecim apostolorum numerum complendum
aggregari oportere, testimonio usus est prophético,
ut in præsentī psalmo habetur: *Fiat habitatio ejus
deserta, et non sit qui inhabitet in ea, et episcopatu-
m ejus accipiat alter*⁶⁵; ita ut secundum Petri
doctrinam hæc vox de Juda prolata sit, ut et cæte-
ræ in hoc psalmo expressæ. Salvator igitur ab alla-
tis vocibus humano more orsus, utpote homo factus,
manens tamen Deus ut erat, Patrem obsecrat ne
insidiatores consilio suo officiant; consilium autem
ejus totum erat, ut ex hominibus idololatriam
omnem exstingeret, Patri vero laudem in terra
constitueret: quod item alibi docet his verbis: *Narrabo
nomen tuum fratribus meis, in medio Ec-
clesiæ laudabo te*⁶⁶. Qui autem vitæ ejus insidias
parabant, summo studio satagebant ut hæc ipsa
laus silentio prorsus mitteretur. Verum tu, inquit,
Pater, ne sinas laudem taceri meam, quæ in hono-
rem et gloriam tuam concinnatur. *Quia os peccato-
ris et os dolosi super me apertum est.* Os autem
peccatoris et os dolosi potissimum erat os Phari-
sæorum et Scribarum, qui cum hypocrisis ipsam
Magistrum et Rabbi vocabant; præsertim autem
Judæ, qui Salvatorem et Dominum suum osculo
prodidit.

VERS. 4. *Locuti sunt adversum me lingua dolosa,
et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugna-
verunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahe-*

⁶⁵ Act. 1, 20. ⁶⁶ Psal. cxi, 23.

bant mihi : ego autem orabam. Cum enim illum, utpote beneficium, ac non corporum modo, sed etiam animarum medicum diligere debuissent, illi contra calumnias adversus eum conflabant.

VERS. 5. *Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi : ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea : discipulos meos tantum non opere docens quales esse debeant, si quando in paria incidant. Quia vero in medio dicitur, Ego autem orabam, sed quænam pro illis precaretur scripto non traditur : quispiam non incommode dixerit, ipsum hæc quæ jacent pro illis etiam precatum esse, quæ doctrinæ ipsius affinia orant dicentis : Orate pro lædentibus et persequentibus vos⁹⁷. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. Hac de re dicendum nihil, cum historia evangelica multitudinem beneficiorum, quæ incarnatus hominibus impertiit, complectatur, cum scilicet curaret omnem eorum languorem et infirmitatem.*

VERS. 6-10. *Constititæ super eum peccatorem, et diabolus stet a dextris ejus. Qui etiam ipsum enervavit, ac omnibus, quæ prius in dextra animæ suæ parte possidere videbatur, ipsum spoliavit. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus accipiat alter : fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua. Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent, ejiciantur de habitationibus suis. Verisimile est hæc re ipsa ac secundum nudam litteram contra proditorum post suspensionem ejus completa fuisse; ita ut filii quidem ejus orphani essent, et uxor ejus vidua, cæteraque omnia quæ recensentur ad litteram finem sortirentur, et prædictio Salvatoris nostri, qui hæc futura in psalmo prænuntiabat, vera deprehenderetur. Hæc item intelligas populo Judaico post insidias in Christum structas accidisse. Nam paucis elapsis post crucem annis, tota gens sedibus pulsa est : atque illi quidem interfecti sunt, mulieres vero cum liberis in servitum actæ sunt.*

VERS. 11-13. *Scrutetur generator omnem substantiam ejus, et diripiant alieni divitias eorum. Non sit illi susceptor, nec sit miserator pupillis ejus. Fiant nati ejus in interitum, in generatione una deleatur nomen ejus. Symmachus vero sic. Colligat exactor omnia quæ sunt ipsi. Exactores autem Romanorum imperatores sunt, impositum vectigal exigentes. Hi porro omnia Judæorum bona diripuerunt, accurate omnia scrutantes, ita ut occulta etiam invenirent sibi vindicarent. His vero gestis, postquam inimici bona ipsorum inter se dividerint, nemo iis adiutor erit, nec eorum filii parcetur. Deinde quadraginta nondum elapsis annis, Judæorum populus internecone deletus est*

⁹⁷ Matth. v, 44.

A ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. Δέον γὰρ ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτην, καὶ μὴ μόνον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸν· οἱ δὲ διαβολὰς ἐβράπτουν κατ' αὐτοῦ.

Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με· ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. Καὶ ἔθετο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου μόνου καὶ τοὺς ἐμοὶ μαθητευομένους ἔργῳ διδάσκει, ὅποιους καὶ αὐτοὺς εἶναι προσήκει, εἰ ποτε τοῖς ὁμοίως περιπέττειεν. Ἐπεὶ δὲ μέσῳ εἰρηται τό· Ἐγὼ δὲ προσηχόμεν· τίνα δὲ ἦν ἢ προσήχεται καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, οὐκ ἐμφέρεται· εἴποι δ' ἦν τις εἰκότως, ὅτι ταῦτα προσήχεται καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, ἃ δὴ σύμφωνα ἦν ταῖς αὐτοῦ διδασκαλίαις, δι' ὧν ἐφασκε· Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς. — Καὶ ἔθετο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου. Περὶ τούτου οὐδὲν δεῖ λέγειν, τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἱστορίας περιχοῦσης τὸ πλῆθος τῶν εὐεργεσιῶν ὧν ἐνανθρωπήσας αὐτοῖς παρέχε, θεραπευῶν αὐτῶν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

Κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἀμαρτωλὸν, καὶ διδῶλος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. Ὁ καὶ σκελίσας αὐτὸν, πάντα ἃ πρότερον ἔδδοκε κεκτῆσθαι δεξιᾷ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἀποσπύλλῃσας. Ἐν τῷ κρῖνεσθαι ἐξέλθοι καταδεδικασμένος, καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθω εἰς ἀμαρτίαν. Γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάθοι ἕτερος. Γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοί, καὶ ἡ γυναῖξ αὐτοῦ χήρα· σαλεύομενοι μεταναστῆτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἐκαιοτήσονται· ἐκδιληθήτωσαν ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν. Εἰκότως καὶ ῥητικῶς κατὰ ψιλὴν τὴν λέξιν ταῦτα πάντα πεπληρῶσθαι κατὰ τὸ προδότου μετὰ τὴν ἀνάστησιν αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ τῆς γενομένην αὐτοῦ τῶν παιδῶν, ἅμα δὲ καὶ τῆς γυναικὸς ἐν χρεῖα καταστάσεως, καὶ τῶν ἐξῆς καταλεχθέντων ἀπάντων πρὸς λέξιν τέλος εἰληφθέντων, ὡς ἀληθεῦσαι τὴν πρόρρησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῷ ψαλμοῦ ταῦτα ἴσασθαι. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατὰ λέξιν πεπληρωμένα μετὰ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιβουλήν· Ὀλίγων γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν διελθόντων ἐτῶν, ἄστατον ἅπαν τὴ γυναῖξ μετὰ τῶν παιδῶν ἐξηνδραποδίσθησαν.

Ἐξερευνησάτω δανειστής πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ· καὶ διαρπασάτωσαν ἄλλότριοι τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Μὴ ὑπαρξάτω αὐτῷ ἀντιλήπτω, μηδὲ γενηθήτω οἰκτίρμων τοῖς ὄρφανοῖς αὐτοῦ. Γενηθήτω τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἐξολόθρευσιν, ἐν γενεῇ μὴ ἐξαλειφθεῖη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτω, Σηκροσάται πράκτωρ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ. Πράκτορες δὲ καὶ οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς τὸν ἐπιχείμενον εἰσπραττόμενοι φόρον. Οὗτοι δὲ τὰ Ἰουδαίων διήρπασαν, ἅπαντα ἀκριβῶς ἐρευνησαντες, ὡς καὶ τὰ κεκρυμμένα εὐρεῖν τε καὶ σφετερίσαι. Τούτων δὲ γενομένων, καὶ τῶν πολεμίων τὰ τούτοις προσήκοντα διανεμομένον, οὐδεὶς αὐτοῖς ἐπικουρος ἔσται, οὐδὲ φειδοῦς αὐτῶν οἱ παῖδες ἀξιώθησονται. Εἶτα μ' οὐ διελθόντων ἐτῶν, πανολοθρίαν ὑπέμεινε δὲ Ἰουδαίων λαός.

Ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομιὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἄναντι Κυρίου, καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. Γενηθήτω ἔναντιον Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Πατέρων ἀρετὴ πολλάκις καὶ πλημμελήσαντας ὤνησε παῖδας, ὡς τοῦς Ἰουδαίους τοῦ Ἀβραάμ ἡ πίστις, ὡς τὸν Σολομῶντα τοῦ Δαυὶδ ἡ εὐσέβεια· πονηρία δὲ πατέρων τοῖς ὁμοίοις παισὶν ἐπαύξει τὴν τιμωρίαν· οὐδεμία γὰρ οὐδαμῶθεν εὐρίσκειται φειδοῦς ἀφορμῆ. Ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομιὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἔναντι Κυρίου. Πατέρας δὲ αὐτῶν καλεῖ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ εἶη δυσσεβεῖς χρυσαμένους, τοὺς ἐπὶ τῶν κριτῶν, τοὺς ἐπὶ τῶν βασιλείων, τοὺς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον παρανομίᾳ συζήσαντας. Καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. Μητέρα δὲ τὴν Ἰερουσαλήμ, ἐν ἣ τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ μαιφονίας ἐτολμήθη τὸ μῦθος. Γενηθήτω ἔναντιον Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Πάντα, φησὶ, τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα παράνομα ἀεὶ θεώμενος ὁ Θεός, οὐδεμιᾶς αὐτοὺς ἀξιώσει φειδοῦς, ἀλλὰ πανολεθρίᾳ παραδώσει. Καὶ ἐντεῦθεν μέντοι δῆλον, ὡς οὐ περὶ μόνου τοῦ Ἰουδα, ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν ἡπιστηκότων Ἰουδαίων λέγει· ἀπὸ γὰρ ἐνικου προσώπου ἐπὶ τὸ πληθυντικὸν τῶν αὐτῶν.

Καὶ κατεθώξεν ἄνθρωπον πένητα καὶ πτωχόν, καὶ καταρευγμένον τῇ καρδίᾳ τοῦ θανατώσαι· τουτέστι πεπληγμένον δι' ἄς ἕώρα ἐν αὐτοῖς παρανομίας. Ὅθεν καὶ πρὸς τὴν Ἰερουσαλήμ ἔλεγε κλαίων αὐτήν· *Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου.* Ἐθανάτωσε δὲ αὐτὸν, ἄτιος γενόμενος τοῦ εἰς θάνατον παραδοθῆναι. Καὶ ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἤξει αὐτῷ· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνεδύσαστο κατάραν ὡς ἱμάτιον, καὶ εἰσθήληθον ὡς ὕδωρ εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ, καὶ ὡσεὶ ἔλαιον ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ. Γενηθήτω αὐτῷ ὡς ἱμάτιον ὃ περιβάλλεται, καὶ ὡσεὶ ζώνη ἣν διαπαντός περιζώνονται. Τοῦτο τὸ ἔργον τῶν διαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου, καὶ τῶν λαλούντων πονηρὰ κατὰ τῆς ψυχῆς μου. Τῆς προφητείας λεγούσης εἰς πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος· *Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ καταρώμενοί σε κακότηρανται,* ὅπως μὲν οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν Θεὸν δι' αὐτοῦ ἐπιγόνοντες, καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, τῆς ἐκ Θεοῦ καταξιοῦνται εὐλογίας, ὡς πληθύνειν καὶ αἰθεῖν, καὶ τὰ σύμπαντα πληροῦν τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, τοῖς πᾶσι τυγχάνει πρόδηλον· ὅπως δὲ Ἰουδαῖοι, ἀρώμενοι αὐτὸν καὶ βλασφημοῦντες ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, τὴν ἐκ Θεοῦ κατάραν εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπῶνται, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ μὴ ἄραι κεφαλὴν, μηδὲ ἀνανεῦσαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς.

Καὶ σὺ, Κύριε, κοίτησον μετ' ἐμοῦ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, ὅτι χρηστόν τὸ ἔλεός σου. Ῥῥῶσαι

VERS. 14-16. *In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum matris ejus non deleatur. Fiat contra Dominum semper, et dispereat de terra memoriale eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Patrum virtus sæpenumero etiam filiis peccantibus profuit, ut fides Abrahæ Judæis, Davidis pietas Salomoni: sed pravitas parentum filiis similibus pœnam adauget; ex nullo quippe loco aliqua miserendi occasio reperitur. In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini. Patres autem eorum vocat illos, qui in deserto impie se gesserunt, qui tempore judicum et regum, quique post reditum ex Babylonia inique vixerunt. Et peccatum matris ejus non deleatur. Matrem vero vocat Jerosolymam, in qua cruentum contra Dominum Christum facinus perpetrare ausi sunt. Fiat contra Dominum semper, et dispereat de terra memoriale eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Cum omnia, inquit, ab eis admissa scelera Deus semper intueatur, nulla ipsos venia dignabitur, sed internectioni tradet. Atque hinc palam est, non de solo Juda, sed de omnibus incredulis Judæis hæc dici: nam a singulari persona ad multos sermonem transulit; non enim jam dicit, ejus, sed, eorum.*

λόγον μετήνεγκεν· οὐκέτι γὰρ εἶπεν, αὐτοῦ, ἀλλ'

VERS. 17-20. *Et persecutus est hominem inopem et mendicum, et compunctum corde mortificare, id est, percussum ob iniquitates quas in ipsis videbat. Quare Jerosolymam deflens dixit ei: Si cognovisses et tu quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Mortificavit autem ipsum, quia in causa fuit cur ad mortem traderetur. Et dilexit maledictionem, et veniet ei; et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo. Et induit maledictionem sicut vestimentum, et intravit sicut aqua in interiora ejus, et sicut oleum in ossibus ejus. Fiat ei sicut vestimentum quo operitur, et sicut zona, qua semper præcingitur. Hoc opus eorum qui detrahunt mihi a Domino, et qui loquuntur mala adversus animam meam. Cum propheta de persona Salvatoris dicat: Qui benedixerint te benedicti sunt; et qui maledixerint te maledicti sunt; quomodo quidem ii qui in toto orbe Deum per ipsum cognoverunt, ac in ipsum crediderunt, Dei benedictione dignentur; ita ut multiplicentur et augeantur, et Ecclesia Christi omnia impleat, propalam omnibus est: quomodo autem Judæi, qui in ipsum quotidie maledicta et blasphemæ verba proferunt, Dei maledictionem sibi ipsi attrahant, etiam hoc manifestum est ex eo quod caput non attollant, neque emergant, ex quo tempore Salvatori nostro insidias struxerunt.*

VERS. 21-24. *Et tu, Domine, fac mecum propter nomen tuum, quia suavis est misericordia tua. Rursum*

⁸⁸ Luc. xix, 42. ⁸⁹ Gen. xxxvii, 29.

bera me, quia egenus et pauper ego sum, et cor meum conturbatum est intra me. Sicut umbra cum declinat ablatum sum, excussus sum sicut locustæ. Genua mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum. Cum de animarum tam proditoris quam insidiatorum pernicie, necnon de totius Judaicæ gentis repudiatione admodum sollicitus sit, utpole hominum amans; se eorum causa turbari proficitur: quare ait, *Et cor meum conturbatum est intra me.*

VERS. 25-29. *Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, et moverunt capita sua. Adjuva me, Domine Deus meus, et salvum me fac secundum misericordiam tuam. Et sciant quia manus tua hæc, et tu, Domine, fecisti eam.* In resurrectione a mortuis, manus Dei, id est unigenitum ejus Verbum, innotuit, et is qui hactenus plurimis latuerat, apparuit; quando nempe ipse volens sustinuit crucem, confusione contempta⁹⁰, atque idem corpus suum suscitavit, cum sit dextera et virtus Patris. Sciant igitur, ait, quia manus tua hæc, quam opprobriis et cachinnis traducunt, et tu, Domine, fecisti eam: quod tibi placuerit ut ea corpus assumeret. Nam manus Dei est ejus virtus omnium effectrix, quæ non alia est a Dei Verbo, per quod omnia facta sunt. *Maledicent illi, et tu benedices. Qui insurgunt in me confundantur: servus autem tuus lætabitur.* Ad hanc usque diem perseverant Judæi Servatorem blasphemis dictis impetere: at illis blasphema proferentibus, splendidior quotidie prædicatio evadit. *Induantur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Judæi namque post insidias adversus Christum, Dei providentia destituti, pudore circumfusi sunt: Salvator autem et Dominus noster lætitia ad hoc usque tempus impletur, Ecclesia per totum orbem in nomine ejus constituta. *Servus autem tuus lætabitur.* Neque alio modo et sententia servi nomen hic accipere necesse est: divinum quippe Paulum audimus hæc dicentem: *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens*⁹¹; ipseque per Isaiam clamat: *Sic dicit Dominus formans me ex utero servum sibi*⁹². *Induantur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Hoc autem ediscas, si consideres qua mente sint Judæi, videntes quidem veneranda et sancta sua funditus deleta; illius vero, qui ab ipsis ignominia affectus, ac in crucem et mortem traditus est, sepulchrum studio et honoribus celebrari; Ecclesias vero quæ ejus virtute per totum orbem fundatæ sunt in dies accrescere ac multiplicari, ac cum gloria promoveri. Hæc quippe ipsis oculis cernentes Judæi, qui non confusione et pudore merito induantur?

VERS. 30-31. *Confitebor Domino nimis in ore meo, et in medio multorum laudabo eum, quia astitit a*

με, διτι πτωχός και πένης εἰμι ἐγώ, και ἡ καρδία μου τετάρταται ἐντός μου. Ὡσει σκιά ἐν τῷ ἐκκλίναι αὐτήν ἀντανηρέθη, ἐξετινάχθη ὡσει ἀκρίδες. Τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπό νηστείας, και ἡ σάρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον. Φροντίζων περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ψυχῶν αὐτῶν, αὐτοῦ τε ἐκείνου τοῦ προδότου και τῶν τὴν ἐπιβουλήν αὐτῶν συνεσκευασμένων, περὶ τε τῆς ἀποβολῆς και ἀποπτώσεως τοῦ παντός Ἰουδαϊκῶν ἔθνους, ταραττεσθαί ὡς φιλόνητος ὑπὲρ αὐτῶν ὁμολογεῖ· Διό φησι· Καὶ ἡ καρδία μου τετάρταται ἐντός μου.

Καγὼ ἐγεγνήθη δρειδος αὐτοῖς· εἰδοσάν με, και ἐσάλευσαν κεφαλὰς αὐτῶν. Βοήθησόν μοι, Κύριε ὁ θεός μου, και σώσόν με κατὰ τὸ ἔλεός σου. Καὶ γνώτωσαν, διτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, και σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτήν. Ἐν τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει γνωστὴ γέγονεν ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ μονογενῆς αὐτοῦ Λόγος, και ὁ τέως τοὺς πολλοὺς λαθάνων, ἐφανερῶθη, ὡς αὐτὸς ἐκὼν ὑπέμεινε σταυρὸν, ἀσχύντης καταφρονήσας, και αὐτὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀνέστησε σῶμα, δεξιὰ και δύναμις ὦν τοῦ Πατρὸς. Γνώτωσαν τοίνυν, φησὶν, διτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, ἢ ὀνειδίξουσι και χλευάζουσι, και σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτήν, τῷ εὐδοκῆσαι σῶμα αὐτὴν ἀναλαβεῖν. Χεὶρ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ ἀπάντων δύναμις αὐτοῦ, οὐχ ἑτέρα οὐσα τοῦ δι' οὗ γέγονε τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καταράσσονται αὐτοὶ, και σὺ εὐλογῆσεις. Οἱ ἐναντιοτάμενοι μοι ἀσχυρῆθησαν· ὁ δὲ δοῦλός σου εὐφρανθήσεται. Μέχρι και σήμερον διέμειναν οἱ Ἰουδαῖοι ταῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος χρώμενοι βλασφημίαις· ἀλλ' ἐκείνων βλασφημούντων, περιφανέστερον ὁσημέραι τὸ κήρυγμα γίνεται. Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐντροπήν, και περιβαλέσθωσαν ὡσει διπλοῖδα τὴν ἀσχύνην αὐτῶν. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ ἐπιβουλήν, ἔρημα τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπῆς γερόμενοι, ἀσχύνην περιεβάλοντο· ὁ δὲ Σωτὴρ και Κύριος ἡμῶν εὐφροσύνης εἰσέτι και νῦν πληροῦται, διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης καθεστῶσης Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ δοῦλός σου εὐφρανθήσεται. Οὐδὲ τοῦτο ἡμᾶς τὸ ῥῆμα λαβεῖν εἰς ἑτέραν ὑπόθεσιν ἀναγκάσει· ἀκούομεν γὰρ και τοῦ θεσπεσίου Παύλου λέγοντος, διτι Ἐαυτὸν ἐκέλευσε, μορφήν δούλου λαβὼν και αὐτὸς δὲ διὰ Ἡσαίου βοᾷ· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλου ἑαυτοῦ. Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐντροπήν, και περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα τὴν ἀσχύνην αὐτῶν. Καὶ τοῦτο μάθοις ἀν' ἐπιστήσας ποίας ἄρα Ἰουδαίων παῖδες κέχτηνται διανοίας ὀρώντες τὰ μὲν ἑαυτῶν σεμνὰ και ἄγρια ἐκ βάθρων ἠφανισμένα, τοῦ δὲ πρὸς αὐτῶν ἀτιμὰ περιβληθέντος, σταυρῶ τε και θανάτῳ παραδοθέντος, τὸ μὲν τοῦ θανάτου μνήμα σπουδαῖς τε και φιλοτιμίαις τετιμημένον, τὰς δὲ διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθείσας

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ σφόδρα ἐν τῷ σπῶματι μου, και ἐν μέσῳ πολλῶν αἰνέσω αὐτὸν δι-

⁹⁰ Hebr. xii. 2. ⁹¹ Philipp. ii, 7. ⁹² Isa XLIX, 5.

παρόστη ἐκ δεξιῶν πέντητος, τοῦ σώσαι ἐκ τῶν καταδιωκότων τὴν ψυχὴν μου. Πολλῶν τίνων ἢ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἐθνῶν, καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησιῶν; Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰπών· Ὁπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν μέσῳ τῶν Ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ Κυρίου τῷ Πατρὶ μεγίστη πρόβεισιν εὐχαριστία.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΘ'.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Σφόδρα ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ λόγον ἐπέσημηνατο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς· Εἰ οὖν Δαυὶδ ἐν πνεύματι καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν; οὐ γὰρ ἐκτὸς Πνεύματος ἁγίου οἶδός τε ἦν ὁ Δαυὶδ εἰπεῖν τὸ· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Πόθεν γὰρ παρὴν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἡ γνώσις ἢ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν ὀνομασμένον αὐτοῦ Κύριον κοινολογίας; Ὁ μὲν οὖν θρόνος τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ ἀξίαν κατασημαίνει, ἡ δὲ κάθισις τὸ βέβαιον καὶ ἔδρατον καὶ ἀσάλευτον τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ διαμονῆς· τὸ δὲ, ἐκ δεξιῶν, εἶναι καὶ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς δωρημάτων κοινωνόν. Πάντα γὰρ τὰ δεξιὰ, φαειρὰ τε καὶ ἀγαθὰ καὶ σωτήρια χορηγεῖ ὁ Υἱὸς ὡς παρὰ Πατρός. Ἐχθρούς δὲ φησὶ τοὺς διὰ τοῦ προτεταγμένου ψαλμοῦ δεδηλωμένους· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις. Πάντας γὰρ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ θήσεται ὁ Πατὴρ διαγγέλλεται διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ.

Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυριεῦε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Ῥάβδον δυνάμεως ἐν τούτοις ἠγοῦμαι τὸν εὐαγγελικὸν λόγον εἰρησθαι. Ἐπιστησον δὲ μήποτε καθ' ἕτερον τρόπον Ῥάβδος δυνάμεως εἰρηται ἐνταῦθα ἢ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ κεκλημένη Ῥάβδος σιδηρᾶ. Ὁ μὲν οὖν εὐαγγελικὸς λόγος, ὁ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμεως, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν οἰκονομίας ἀπαγγελτικῆς, ἡ παιδευτικῆ καὶ σωτήριος εἴη ἂν Ῥάβδος· ἡ δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ πολεμίων τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας καθαιρετικῆ λεγομένη σιδηρᾶ, δι' ἧς ὡς σκευὴ κεραμῆως συντριβεῖν λέγεται τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι καὶ ἐν αὐταῖς μέσοις ἔθνεσι μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων συνεστήσατο, ἀναγκαίως λέλεκται ὅτι, Ῥάβδον δυνάμεως σου ἐξαποστελεῖ Κύριος, ἵνα κατακυριεύσῃς ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.

Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἀρίων, ἐκ γαστροῦ πρὸ βουφόρου ἐγέννησά σε. Ἀκύλας, Ἀπὸ μήτρας ἐξωρθρισμένης σοι δρόσος παιδιότητός σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ὡς κατ' ὄρθρον σοι δρόσος ἡ νεότης σου· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Ἐκ μήτρας ἀπὸ ὄρθρου σοι δρόσος νεότητός σου. Καὶ εἰσὶ γὰρ διὰ τούτων τῆς ἐνσάρκου γεννήσεως αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν σημαίνειν. Ἀπὸ γὰρ μήτρας, φησὶ, γενήσεται δρόσος ἐξωρθρισμένη τῆς παιδιότητός σου· ἢ ἐκ μήτρας γε-

⁹⁹ Matth. xviii, 20. ¹⁰⁰ Matth. xxii, 45.

A dextris pauperis, ut salvam faceret a persequentibus animam meam. Multorum : quorum nisi omnium gentium quæ in ipsum crediderunt, et Ecclesiarum quæ in toto orbe sunt? Ipse namque est qui dixit : Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum ⁹⁹. Ideo per totum orbem in medio Ecclesiarum magnæ a Domino gratiarum actiones Patri emittuntur.

PSALMUS IPSI DAVID. CIX.

VERS. 1, 2. Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Hoc dictum valde accuratum ac verum esse Salvator significavit dicens : Si ergo David in spiritu vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est ¹⁰⁰? neque enim sine Spiritu sancto poterat David hæc proferre, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis. Quomodo enim humanæ cognitioni accidisset notitia communicationis quam Pater habet cum eo qui Dominus ipsius David dicitur? Thronus itaque regiam ejus dignitatem declarat; sessio autem firmitatem, stabilitatem et immobilitatem permansionis ejus in regno. Illud autem, a dextris, declarat ipsum dextrorum Patria nunerum esse participem. Omnia quippe dextera, læta, bona et salutaria quasi a Patre Filii subministrat. Inimicos autem vocat eos qui in præcedenti psalmo declarati sunt; neque tantum eos, sed etiam omnes adversarias virtutes. Pater eni in præsentī psalmo se omnes sub pedes ejus prostraturum esse denuntiat.

VERS. 3. Virgam virtutis emittet Dominus ex Sion, et dominare in medio inimicorum tuorum. Virgam (virtutis arbitror hoc loco evangelicum sermonem dictum esse. Observa porro, num forte secundum aliam rationem virga virtutis hic dicatur ea, quæ in secundo psalmo virga ferrea nuncupatur. Evangelicus itaque sermo, qui Servatoris nostri virtutem et ejus œconomiam annuntiat, virga doctrinalis et salutaris fuerit; illa vero qua inimicos suos et Ecclesiæ hostes prosternit ac destruit, ferrea vocetur, qua dicitur inimicos suos tanquam vasa figuli contriturus esse. Quia igitur Christus Ecclesias suas in mediis urbibus et gentibus inter inimicos et hostes constituit, necessario dictum est : Virgam virtutis tuæ emittet Dominus, ut domineris in medio inimicorum tuorum.

VERS. 4. Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te. Aquila, ab utero diluculo excitato tibi ros pueritiæ tuæ; Symmachus, velut diluculo tibi ros juvenitæ tuæ; quinta autem editio, ex utero diluculo tibi ros juvenitæ tuæ. Hisque videtur generationis ejus carnalis œconomiam significare. Ab utero enim, ait, erit ros matutinus pueritiæ tuæ; sive ex utero fiet tibi ros tuus diluculo in juventute tua. Hisque arbitror declarari, non ex semine viri, sed

ex Spiritu sancto, carnalem generationem consti-
tuit. Nam quemadmodum ros superne de cælo de-
fluens, sic in utero prægnantis matris ejus, carnis
constitutio facta est in infantia ipsius. Pro illo autem,
ex ventre, sive ex utero, Hebraicum habet *Mariam*.
Aliquo autem narrante novi, Hebraicam vocem hic
Mariam meminisse : nam illud, *Mariam*, Mariæ no-
men significat ; ita ut his nominatim Deipara com-
memoretur.

τῆς Μαρίας μνημονεύσασθαι· τὸ γὰρ, *Μαριάμ*, τὸ Μαρίας ὄνομα σημαίνει, ὡς ὀνομαστὶ διὰ τούτων τῆς
θεοτόκου μνημονουθείσης.

VERS. 5-8. *Juravit Dominus, et non penitebit
eum, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem
Melchisedech. Dominus a dextris tuis confregit in
die iræ suæ reges. Judicabit in nationibus, implebit
ruinas, conquassabit capita in terra. De torrente in
via bibet, propterea exaltabit caput.* Hæc admodum
consequenter videntur prædictis verbis subnexa
esse. Etiam si enim ortum ex utero passus sis, ait,
atque veluti ros ex Spiritu sancto, assumpta carne,
factus sis in infantia tua ; at non pari atque cæteri
homines ratione vitæ exitum sortieris ; sed in æternum
Deo et Patri sacerdos manebis : siquidem id
definitum, et a Patre tuo cum juramenti affirmatione
pronuntiatum est.

ALLELUIA. CX.

VERS. 1-5. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde
meo, in consilio justorum et congregatione.* Inscriptio
præsentis ac sequentium psalmorum declarat, hæc
non per psalterium pronuntiata fuisse, neque cantici
locum tenere, neque orationis, neque aliorum quæ in
titulis feruntur ; sed esse hymnos gratiarum actionis :
quare inscripti sunt, *Alleluia*, quod Græce versum,
laudem Dei significat. *Confitebor tibi, Domine, in toto
corde meo, in consilio justorum et congregatione.*
*Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates
ejus. Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia
ejus manet in sæculum sæculi.* Admodum vero con-
gruenter post traditam de Salvatore nostro prophe-
tiam, hymnus gratiarum actionis his verbis sub-
jungitur, ex ipsius Servatoris persona recitatus,
qui Patri suo de salute omnibus hominibus con-
cessa gratias refert. Nam confessio ex Scripturæ
usu modo peccatorum declarationem significat, modo
gratiarum actionem exhibet. Statim enim in
Evangelii ipse Servator noster ait : *Confiteor tibi,
Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a
sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.*
*Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia
mihi tradita sunt a Patre, et nemo novit quis est
Filius nisi Pater, et quis est Pater nisi Filius, et
cui voluerit Filius revelare*⁹⁵. -- *In consilio ju-
storum et congregatione. Magna opera Domini,
exquisita in omnes voluntates ejus.* Non pravo-
rum et perversorum virorum ; sed probarum et
rectarum animarum, gratiarum actionum hymnum

νήσεται σοι δρόσος σου θρόνου ἐν τῇ νεότητι σου. Σπ-
μαίνεσθαι δὲ διὰ τούτων ἠγοῦμαι τὸ μὴ ἐκ σπέρματος
ἀνδρός, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος συστήναι τὴν ἑσαρ-
κον γέννησιν. Οἷα γὰρ δρόσος ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ
φερομένη, οὕτω πως ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς κυοφορούσης
αὐτὸν μητρὸς ἢ τῆς σαρκὸς ὑπέστη σύστασις ἐν τῇ
παιδιότητι αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, *ἐκ γαστρὸς*, ἢ, *ἀπὸ
μήτρας*, τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει, *Μαριάμ*. Οἶδα δὲ εἰς τοῦ-
το τινὸς ἀκούσας, ὡς τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἐνταῦθα

Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, ἐν
ιερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.
Κύριος ἐκ δεξιῶν σου συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς
αὐτοῦ βασιλεῖς. Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πληρώσει
πτώματα, συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς. Ἐκ χει-
μάρβρου ἐν ὁδῷ πίεται, διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν.
Σφόδρα μοι δοκεῖ ἀκολουθῶς τῇ προγεγραμμένῃ λέξει
συνήφθαι τὰ προκειμένα. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα γέ-
νεσιν τὴν ἀπὸ μήτρας ὑπέμεινας, φησί, καὶ γεγένησαι
οἷα δρόσος ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ παιδιότητι σου
σάρκα ἀναλαβὼν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώ-
ποις καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ βίου ποιήσεις· διαμε-
νεις δὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἱερώμενος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ.
Τοῦτο γὰρ ὠρισταί, καὶ μεθ' ὄρκου βεβαιώσεως τοῦτο
ἀποπέφανται πρὸς τοῦ σου Πατρός.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΠΙ.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ
μου, ἐν βουλήῳ εὐθέων καὶ συναγωγῇ. Τὰ τῆς
προγραφῆς τοῦ προκειμένου καὶ τῶν ἐπεξῆς αὐτῷ
παρίσταναι μὴ διὰ ψαλτηρίου εἰρησθαι τὰ προκει-
μένα, μηδὲ ὧδῆς ἐπέχειν τόπον, ἀλλὰ μηδὲ προσευ-
χῆς, μηδὲ τινος τῶν ἄλλων προγραφῶν, εἶναι δὲ
ὑμνους εὐχαριστηρίους· διὸ καὶ ἐπιγεγραμμένοι
εἰσὶν, Ἀλληλουία, ὅπερ μεταβαλλόμενον εἰς τὴν
Ἑλλάδα φωνὴν αἴνον Θεοῦ σημαίνει. Ἐξομολογή-
σομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ἐν βουλήῳ
εὐθέων καὶ συναγωγῇ. Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου,
ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐξ-
ομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ,
καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς μετὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν
περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προφητεῖαν εὐχαριστήριος
ὑμνος διὰ τῶν προκειμένων συνάπτεται, ἐκ προσώπου
λελεγμένος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, εὐχαριστοῦντος τῷ
ἑαυτοῦ Πατρὶ ἐπὶ τῇ πάντων τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ.
Ἡ γὰρ ἐξομολόγησις ἐστὶ μὲν ὅτε κατὰ τὴν συνθήκην
τῆς Γραφῆς ἀμαρτιῶν ὁμολογίαν σημαίνει, ἐστὶ δὲ
ὅτε εὐχαριστίαν παρίστανει. Αὐτίκα δ' οὖν ἐν Εὐαγγε-
λοις αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· Ἐξομολογήσομαι σοι,
Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀ-
ἐκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀ-
ἐκάλυψας αὐτὰ ῥηπλοῖς. Ναί, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως
ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Πάντα παρεδόθη
μοι ὑπὸ τοῦ Πατρός, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς
ἐστίν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τίς ἐστίν ὁ Πατήρ
εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀκω-

⁹⁵ Luc. x, 21, 22.

λύσαι. Ἐν βουλή τῶν ἀγίων καὶ συναγωγῇ. Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Οὐκέτι σκολῶν ἀνδρῶν οὐδὲ διαστρόφων, ἀλλ' ἀγαθῶν καὶ εὐθειῶν ψυχῶν τὸν εὐχαριστήριον ὕμνον δώσω σοι τῷ ἔμμαντοῦ Πατρὶ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος Ἐκκλησίαν. Βουλὴν δὲ εὐθέων ὠνόμασε τὰ τάγματα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀγίων συναγωγὴν δὲ δευτέρον τάγμα μετὰ τὴν βουλὴν τῶν εὐθέων σημαίνει, τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ δευτέρον τοῦ πληθους ἄθροισμα.

Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Μνησθαι ἐποίησατο τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ· ἐλεημῶν καὶ οἰκτιρμῶν ὁ Κύριος, τροφήν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Μνησθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ· ἰσχύρ ἔργων αὐτοῦ ἀνήγγειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι αὐτοῖς κληρονομίαν ἐθνῶν· ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλήθεια καὶ κρίσις. Πιστὰ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ, ἐστηρικτὰ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πεποιθμένα ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐθύτητι. Λύτρωσιν ἀπέστειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐνετείλατο εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκην αὐτοῦ. Ἄγιον καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Μήποτε, ἐπεὶ ὁ φοβούμενος οὔτε τελειῶται, ἢ μὲν εἰσαγωγὴ διὰ φόβου κατορθοῦται, τὸ δὲ τέλος δι' ἀγάπης; ἢ γὰρ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλει τὸν φόβον. Τοιοῦτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως ἀγαπῶν Κύριον τὸν Θεόν. Σύνεσις δὲ ἀγαθῆ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Ἡ αἴνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἡ σύνεσις τότε ἀγαθὴ τυγχάνει, ὅτε ἔργοις ἐπιτελεῖται· διὸ τὴν σύνεσιν οὐχ ἀπλῶς ἀγαθὴν εἶπεν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Ἡ αἴνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τέλος γὰρ τῶν μακαρίων τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ παρεστάναι λάξεν.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΑ'.

Μακάριος ἀνήρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. Δυνατὸν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται. Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Οὕτως εἴπωθε καλεῖν πάντα τὸν ἐξ ἐθνῶν προσιόντα τῷ Θεῷ. Παρίσταται δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ διεσταλμένως μετὰ τὸν Ἰσραὴλ καὶ μετὰ τὸν οἶκον Ἀαρῶν, καὶ μετὰ τὸν οἶκον Λευὶ, τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον ἐπὶ τὸν ὕμνον τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι, ὡς ἐν ἐτέροις· εἴρηται. Τίνες γὰρ ἂν εἴεν μετὰ τούτους οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἀλλ' ἢ οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλογενεῖς; Οὐκοῦν ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς ψαλμῷ οὐκ ἄλλος τις ἂν εἴη ὁ μακαριζόμενος τοῦ ἐξ ἐθνῶν προσεληλυθότος τῷ Θεῷ λαοῦ· ὄντινα ὀνομάζει φοβούμενον τὸν Κύριον. Οὐ μὴν ἦδη που μακάριος ὁ τοιοῦτος, εἰ μὴ καὶ τὸ ἐξῆς αὐτῶν ἐποιοῖτο· τουτέστι τὸ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θέλειν σφόδρα, ἀσφαλῶς δὲ τὸ θέλειν κέκτηται, ὡς ἂν μὴ ἐπάναγκες μηδὲ παρὰ προαίρεσιν φυλάττειτο τις τὰς ἐντολάς, ἀλλ' ἐθελοντῆς, καὶ μετὰ τοῦ στέργειν σὺν πάσῃ προθυμίᾳ καὶ γνησίως ἀγαπᾶν τὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ φυλακὴν.

⁹¹ I Joan. iv. 18.

tibi Patri meo reddam. His porro significat Ecclesiam ejus gratia per totum orbem fundatam; consilium autem rectorum vocabit ordines suorum in Ecclesia sanctorum; congregationem vero, ordinem alterum post consilium rectorum nuncupat, qui in Ecclesia ejus alterum constituit multitudinis cœtum.

VERS. 4-10. *Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Memor erit in sæculum testamenti sui: virtutem operum suorum annuntiavit populo suo; ut det illis hæreditatem gentium: opera manuum ejus veritas et judicium. Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in sæculum sæculi, facta in veritate et æquitate. Redemptionem inisit populo suo, mandavit in æternum testamentum suum. Sanctum et terribile nomen ejus: initium sapientiæ timor Domini. Num forte, quoniam qui timet non perfectus est, initiatio per timorem, consummatio per dilectionem efficitur? Nam perfecta charitas foras mittit timorem*⁹¹. Talis autem fuerit quisquis ex toto corde, tota anima et virtute Dominum Deum diligit. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum. Laudatio ejus manet in sæculum sæculi. Tunc bona intelligentia est, quando operibus completur: quare non dixit tantum intelligentiam bonam, sed etiam omnibus facientibus eam. Laudatio ejus manet in sæculum sæculi. Finis enim beatorum est, ut apud Deum sint, et ipsi assistant, solique ejus theologiæ et laudi vacent.*

αὐτῷ, καὶ μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεολογίᾳ καὶ αἰνέσει σχο-

ALLELUIA. CXI.

VERS 1-3. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi. Ita solet appellare omnes qui ex gentibus ad Deum accedunt. Id vero declaratur ex eo, quod distincte post Israel, post domum Aaronis, et post domum Levi, timentes Dominum ad hunc Deum Dei provocentur, ut alibi dicitur. Post illos enim quinam illi Dominum timentes esse possent, nisi ex gentibus peregrini et alienigenæ? Itaque in psalmo quem tractamus, non alius fuerit populus qui beatus prædicatur, ab eo qui ex gentibus ad Deum accessit: quem appellat timentem Dominum. Neque tamen ille statim beatus, nisi quæ sequuntur fecerit; id est ut mandata ejus valde cupiat, ac voluntatem firmiter teneat; nec coactus, aut præter animi affectum mandata custodiat, sed libens et cum alacritate complectatur, ac sincere diligat mandatorum Dei observationem.*

VERS. 4-6. *Exortum est in tenebris lumen rectis, misericors et miserator et justus.* Is qui beatus prædicatur, proprium lumen non deserit, doctrinam suam non omnibus, sed rectis exoriri faciens, ac lumen cognitionis intus in rectorum generatione præbens, ac rectos illuminans. *Jucundus vir qui miseretur et commodat.* Non occludit viscera sua, sed bona sua egentibus impertit : quia hoc præceptum implet : *Quis est fidelis et prudens æconomus, qui in tempore conservis dabit tritici mensuram ? Beatus ille servus quem cum venerit dominus ejus, inveniet sic facientem. Vere dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum* 97. *Disponet sermones suos in judicio, quia in æternum non commovebitur.* Talis, inquit, homo, et qui talia agit, neque cadet, neque commovebitur a sua supra petram statione. Non enim principum minas reformidabit, non pertimescet eos, qui in tempore calamitatis se conturbare ac confundere conantur.

VERS. 7, 8. *In memoria æterna erit justus, ab auditione mala non timebit.* Non ex verbis mendacii, quæ veritatem quidem præferunt, sed contra Dei cognitionem sese exserunt, sinistri quidpiam patietur, utpote fundatus supra petram, quem nihil separare possit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu. *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus : non commovebitur donec despiciat inimicos suos.* Ideo, inquit, non commovebitur ; sed neque ab auditione mala timebit, quia *paratum cor ejus est sperare in Domino.* Quod Symmachus vertit, *firmum cor ejus sine sollicitudine in Domino.* Ideo hujusmodi tumultus despicit : neque modo inimicos non pertimescit ; verum etiam eorum cladem, ob spem in Deo locatam, exspectat.

VERS. 9, 10. *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi, cornu ejus exaltabitur in gloria. Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet : desiderium peccatoris peribit.* Quoniam totus hic sermo de iis qui fide initiati sunt, et de populo ex gentibus, qui per divinam doctrinam Dei cultum suscepit, pronuntiatum est, consequenter etiam memorat eos ex circumcissione, qui profectum gentium indigne ferunt. Quare dictum est, *Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet ;* quia iniquus quidem legem accepit, sed eam transgressus est. Hujusmodi autem est quisquis ex circumcissione ob salutem nostram dentibus suis fremit. Imo etiam idipsum usu venit gentilibus qui infideles sunt, ac de profectu suorum, qui ad divinam vitæ rationem translati sunt, infremunt. Cæterum utrique ordines, de iis qui in Christo perfecti sunt furentes, tabescent, ac desiderium eorum peribit.

Ἐξαντέλλει ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν, ἐλεῆμων καὶ οἰκτιρῶν καὶ δίκαιος. Ὁ μακαριζόμενος τὸ οἰκτεῖν φῶς οὐ διαλείπει, ἐξαντέλλων οὐ πᾶσι, τὴν διδασκαλίαν δὲ τοῖς εὐθέσιν αὐτοῦ, καὶ τὸ τῆς γνώσεως φῶς ἔδωκεν ἐν τῇ τῶν εὐθῶν γενεᾷ παρέχων, καὶ τοὺς εὐθεῖς φωτίζει. Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτιρῶν καὶ κηρῶν. οὐκ ἀποκλείει τὰ ἑαυτοῦ σπλάγγνα, ἀλλὰ μεταδίδωσι τῶν ὑπαρχόντων τοῖς δεομένοις, διὰ τὸ φυλάττειν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν· Τίς ἄρα πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν καιρῷ δώσει τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις ; Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἔλωθν ὁ κύριος αὐτοῦ εὐρήσει πάντα οὕτως. Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, ὅτι εἰς τὴν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται. Ὁ τοιοῦτος, φησὶ, καὶ ταῦτα πράττων, οὕτε πεσειται, οὕτε σαλευθήσεται τῆς ἐπὶ τὴν πέτραν στάσεως. Οὕτε γὰρ ἀπειλαῖς ἀρχόντων πτήξει, οὕτε τῶν θορυβεῖν καὶ ταράττειν αὐτὸν πειρωμένων ἐν καιροῖς περιστάτικοις.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος, ἀπὸ ἀκοῆς ποτηρῆς οὐ φοβηθήσεται. Οὐδ' ἐκ λόγων ψευδῶν, ἐπαγγελιομένων μὲν ἀλήθειαν, ἐπηρμένων δὲ κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, πεύσεται τι δεινόν, ἀπὸ δὲ θεμελιωμένου ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ μηδενὸς αὐτὸν χωρίζοντος ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζει ἐπὶ Κύριον, ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ· οὐ μὴ φοβηθῆ, ἕως οὗ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα, φησὶν, οὐ σαλευθήσεται, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ ἀκοῆς ποτηρῆς φοβηθήσεται, ἐπειδὴ ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζει ἐπὶ Κυρίῳ. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐποίησεν· Ἐδραία ἡ καρδία αὐτοῦ ἀμέριμος ἐν Κυρίῳ. Διὰ τοῦτο τῶν τοιούτων θορύβων καταφρονεῖ· καὶ οὐ μόνον οὐ δέδιε τοὺς δυσμενεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείνων ἤτταν διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα παραμένει.

Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τὸ κέρα αὐτοῦ ὑψώθησεται ἐν δόξῃ. Ἀμαρτωλὸς δΰσεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὁδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακθήσεται, ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται. Ἐπειδὴ περὶ τῶν διὰ πίστειος τελειουμένων ὁ πᾶς λόγος, καὶ περὶ τοῦ ἐξ ἔθνῶν λαοῦ τοῦ κατὰ τὴν θείαν διδασκαλίαν θεοσεβοῦντος, εἴρηται, ἀκολουθῶν μνημονεύει καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς διαπριωμένων ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῶν ἐξ ἔθνῶν. Διὸ λέλεκται· Ἀμαρτωλὸς δΰσεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὁδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακθήσεται, ὡς τοῦ παρανόμου μὴ εἰληφότος νόμον, παραβεβηκότος δὲ αὐτόν. Τοιοῦτος δὲ πᾶς ὁ ἐκ περιτομῆς, ὃς ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ τοὺς ὁδόντας αὐτοῦ βρῦχει. Ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἔθνῶν ἄπιστοι ταῦτον πάσχουσιν ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῶν ἐξ αὐτῶν μεταβεβηκότων ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν. Πλὴν ἀμφοτέρω τὰ τάγματα διαπριώμενα κατὰ τῶν ἐν Χριστῷ τελειουμένων ἐτακθήσεται, τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀπολλυμένης.

97 Luc. xii, 42-44.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ ΑΓΓΑΙΟΥ ΚΑΙ ΖΑΧΑΡΙΟΥ. ΠΒ. A ALLELUIA AGGÆI ET ZACHARIÆ. CXII.

Αινείτε, παῖδες, τὸν Κύριον, αινείτε τὸ ὄνομα Κυρίου. Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Πάντα τὸν διὰ τὸ φοβεῖσθαι Κύριον μακάριον γεγεννημένον ἄνδρα ὑποτυπωσάμενος ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, τὸν τε βίον τῶν τοιούτων καὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν, καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις παρὰ Θεῷ τέλος ὑπογράφας ἐν τῷ προκειμένῳ, τίνες ποτέ εἰσιν οὗτοι, καὶ τίνων τυγχάνουσι παραλήσιοι διδάσκει, παῖδας αὐτοὺς καλῶν διὰ τὸ νεαρὸν καὶ ἄρτιγενές τῆς κατὰ ψυχὴν ηλικίας, καὶ τούτους ἐπὶ τὸν αἶνον καλεῖ τοῦ Θεοῦ. Ἄντι τοῦ, παῖδες, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος δούλους ὠνόμασαν φήσαντες· Ὑμεῖτε, δούλοι, Κύριον, ὑμεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. Δούλων γὰρ οὐδὲν διενηνοχασιν οἱ παῖδες, φόβῳ δουλείας παιδαγωγούμενοι. Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ὡς ἀγνοοῦσι τοῖς παισὶν ὅπως χρῆ τὸν Κύριον ὑμεῖν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα δίκην παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλου τὰς φωνὰς αὐτὰς παραδίδωσιν. Εὐχὴ δὲ αὕτη ἐστὶν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν τῶν παιδῶν ἀναπεμπομένη, ὡς ἂν διαμεῖνῃ ἡμῖν τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα εἰς τὸ διηγεῖς, μὴ φεύγον ἡμᾶς, ἀλλ' ἀναπαυόμενον τῷ ἡμετέρῳ βίῳ.

Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλλου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου. Ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἡ δόξα αὐτοῦ. Καὶ πότε τέλους ἔτυχεν ὁ λόγος ἀλλ' ἤ μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Πρὸ γοῦν ταύτης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μόνῃ ἐλέγετο γνωστὸς εἶναι Θεός, C καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τῶν ἔξω τῆς Ἰουδαίας ἐθνῶν δαίμοσι καταδεδουλωμένων καὶ πνεύμασιν ἀκαθάρτοις, καὶ τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἀντεχομένοις τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου μηδὲ εἰς ἔννοιαν ἤκοντος. Ὅτε γε μὴν ἐπιφανεῖς αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ πάντα διεπέμψατο τὰ ἔθνη, τηνικαῦτα πληροῦται ὁ δὲ τῶν προκειμένων φωνῶν τοῖς πᾶσι παραδοθεὶς ὄμιλος.

Τὶς ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ; Διδάσκειται δὲ διὰ τούτων ὁ νέος λαός, ὡς εἰ καὶ ἀνελήφθη ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὖν καὶ οὕτω πλήρης ἐστὶ πᾶσα ἡ γῆ καὶ ἀπολαύει τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ. Ἄρα οὐ δοκεῖ μέ- D γα εἶναι τὸ εἰρημένον; Ἄλλ' ὅταν ἐννοήσῃς περὶ τίνος εἴρηται, σφόδρα ἐστὶ καταδεῖς. Πῶς γὰρ ἐν οὐρανοῖς κατοικεῖ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν, ὁ πανταχοῦ παρῶν, ὁ λέγων· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ, καὶ οὐ Θεὸς πρόβαθεν, ὁ μετρήσας τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ τὴν γῆν δρακί, ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς; Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, διὰ τοῦτο τῶς οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ, συγκαταβαίνων τῇ παχυτέρῃ αὐτῶν· εἶτα κατὰ μικρὸν ἀνάγων αὐτῶν τὴν διάνοιαν καὶ πετρῶν τὴν γνώμην καὶ ἀναβιβάζων, ἡρέμα ἐπάγει ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, τρυτέστι καὶ ἄνω καὶ κάτω. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὴν

VERS. 1, 2. Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc et usque in sæculum. Cum in præcedenti psalmo viros omnes, qui quod timeant Dominum beati effecti sunt, repræsentaverit, ac eorum vitam et institutum secundum Deum, finem quoque quo donandi apud Deum sunt, descripserit; in præsentem quinam illi et quibusnam similes sint declarat, pueros appellans, quia quoad animæ ætatem juvenes et recens nati sunt: hos quoque ad laudem Dei provocat. Pro illo, pueri, Aquila et Symmachus, servi, interpretati sunt dicentes: Hymnis celebrate, servi, Dominum, hymnis celebrate nomen Domini. Pueri namque nihil a servis differunt, utpote timore servitutis instituti. Sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum. Quasi pueris ignorantibus, quomodo Dominum laudare oporteat, propheticus Spiritus instar pædagogii ac præceptoris voces tradit. Hæc porro oratio est pro nobis pueris emissa, ut nomen Domini perpetuo nobiscum maneat, nos minime fugiens, sed in vita nostra conquiescens.

VERS. 3, 4. A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini. Excelsus super omnes gentes Dominus, super cælos gloria ejus. Et quandonam hic sermo finem accepit, nisi post adventum Servatoris nostri Jesu Christi? Nam ante illum in sola Judæa Deus notus esse dicebatur, et in solo Israele magnum nomen ejus erat, dum gentes quæ extra Judæam erant, dæmonibus et impuris spiritibus subditæ, ac idololatriæ addictæ essent: cum nomen Domini ne quidem in mentem veniret illis. Quando autem ipse Dominus noster Jesus Christus adveniens, discipulos suos in omnes gentes emisit, tunc impletus est hymnus per has voces universis traditus.

VERS. 5, 6. Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat, et humilia respicit in cælo et in terra? His docetur novus populus, etiamsi Dominus noster assumptus est, et ad dexteram Patris sedet, attamen totam terram plenam esse et gaudere ejus inspectione. Annon illud magnum esse videatur? At si consideres de quo dictum sit, hoc longe inferius illo erit. Quomodo enim in cælis habitat, qui cælum et terram implet, qui ubique præsens dicit: Deus appropinquans ego sum, et non Deus procul: qui mensus sum cælum palmo, et terram pugillo⁹⁸, qui contineo gyrum terræ? Sed quoniam tunc illi sermo cum Judæis erat; ideo fortasse hoc loquendi modo est usus, eorum sese crassitudini attemperans: ac deinde paulatim eorum mentem erigens et attollens, in cælum et in terram adducit, id est sursum et deorsum. Id vero ait ob Judæorum imbecillitatem, qui idolis dediti erant, et deos adora-

⁹⁸ Jer. x, 11; Isa. xl, 12.

bant in locis ac templis inclusos. Cum ait igitur, *in cælo et in terra*, ausam præbet cogitandi eum ubique atque hic et illic esse, et omnia pervadere. Non enim ut quispiam in cælo conclusus, procul terrena conspicit; sed ubique præsens, incomprehensus, incircumscribitus, omnibusque astans. Videntur quo pacto paulatim auditorum mentem sublevet? Non enim ideo interrogat, ut quis de gloria Dei digna loquatur, sed pro captu hominum. Et alibi quoque cælum dicitur esse thronum Dei, quia cælestes virtutes istic Dei gloriam firmiter obtinent; terra vero scabellum, quia homines in terra extrema divinorum vix capere valent. Hic vero David postquam auditorem de terra erexit, ad aliud Dei virtutis argumentum progreditur dicens :

χωρῆσαι δύνασθαι. Ἐνταῦθα δὲ ἀναστήσας ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ δαίγμα λέγων·

VERS. 7-9. *Suscitans de terra inopem et de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui; qui habitare facit sterilem in domo, matrem de filiis lætantem. Virtutem Dei pro voluntate sua quælibet commutantem celebrat. Non solum enim, inquit, pauperem divitiis et gloria afficit, sed etiam cum principibus populi collocat, et ad imperium evehit. Magnæ quippe et inenarrabilis virtutis est parva erigere. Potest item hic versus de populo ex gentibus dici: de quo ait propheta: Et propterea benedicet tibi populus pauper, et civitates hominum injuria affectorum benedicent tibi. Fæisti enim omni civitati humili adjutor, et iis qui animo deficiebant propter indigentiam, tegumentum: ab hominibus malignis erues eos: tegumentum sitientium, et spiritus hominum injuria affectorum*⁹⁹. Hunc enim pauperem et populum egenum a vilibus rebus, a dedecore turbulentorum animi motuum, et a stercore gentilitiarum abominationum erigens, sedere faciet cum principibus Israelis, qui populus ejus est. Sunt autem apostoli principes vel patriarchæ Hebraicæ gentis: quibuscum habitabunt quotquot ex gentibus crediderunt. Idipsumque dicit Dominus: *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum*¹. Est itaque sermo ille universalis. Quod si quis illum anagogico more excipere velit, is deprehendet hoc ipsum in adventu Christi factum esse. Quid enim natura nostra egentius? Attamen illam excitavit primitiasque nostras extulit, atque in altissimum cælum sedere fecit. Stercus autem hoc loco dicit vilitatem illam, et repentinam, quæ inde facta est, mutationem, omnia ipsi facilia et pervia esse declarans. Hæc et beata Anna, hymnum in gratiarum actionem Deo offerens, dicit: *Dominus pauperem facit, et ditat; humiliat, et erigit; suscitavit de terra inopem, et de stercore erigit pauperem, ut sedere faciat cum optimatibus populi, et thronum gloriæ in hereditatem ipsi tribuens*². Hæc porro videmus

Ἀ ἀσθένειαν τὴν Ἰουδαϊκὴν, τὴν πρὸς τὰ εἴθωλα ἐποπυμένην, καὶ θεοὺς προσκυνοῦσαν τοὺς ἐν τόποις καὶ ναοῖς συγκεκλεισμένους. Εἰπὼν γοῦν, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, δίδωσι νοεῖν, ὅτι πανταχοῦ ἐστὶ, καὶ ἐν ταῦθα, καὶ διὰ πάντων ἔχει. Οὐ γὰρ ὡς ἄλλοις ἐν οὐρανῷ συγκεκλεισμένος πρόβρῳθεν βλέπει τὰ ἐν τῇ γῆ, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῶν καὶ ἀχώρητος ὢν καὶ ἀπερίγραπτος καὶ πᾶσι περισταμένος. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν πτεροῦ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκούοντων; Οὐ γὰρ ζητεῖ ὅπως ἂν τις τῆς δόξης εἴποι τοῦ Θεοῦ τέως ἐπάξιον, ἀλλ' ὅπως ἐκείνους χωρητόν. Καὶ ἀλλοχοῦ δὲ θρόνος Θεοῦ λέγεται ὁ οὐρανὸς ἐκ τοῦ τὰς οὐρανόθεν δυνάμεις παγίως ἐν αὐταῖς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐνιδρυμένην ἔχειν· καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον, διὰ τὸ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου τὰ τελευταία τῶν περὶ Θεοῦ μόλις γῆς τὸν ἀκροατὴν ὁ Δαυὶδ, ἐφ' ἕτερον ἔρχεται τῆς

B Ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα, τοῦ καθίσει αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων, μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ· ὁ κατοικίῳ στείραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφρανομένην. Ὑμνεῖ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, βραδίως μεταβάλλουσαν ἃ βούλεται. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, πλουτίζει τὸν πένητα καὶ δοξάζει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχουσι τοῦ λαοῦ συγκαθίστησι, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει. Μεγάλης γὰρ δυνάμεως καὶ ἀφάτου ἢ τὰ μικρὰ ἐπαίρειν. Δύναται δὲ ὁ στίχων καὶ περὶ τοῦ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν λαοῦ λέγεσθαι, περὶ οὗ φησὶ ὁ προφήτης· Καὶ διὰ τοῦτο εὐλογήσει σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων εὐλογήσουσί σε. Ἐγένου γὰρ πόση πόλις ταπεινῆ βοήθους, καὶ τοῖς ἀθύμησασιν δι' ἐρδειαν σκέπη· ἀπὸ ἀνθρώπων ποτηρῶν βύση αὐτοῖς σκέπη διεψόντων, καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων. Τοῦτον γὰρ τὸν πτωχόν καὶ πένητα λαόν, ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων πραγμάτων ἐγείρας, καὶ τῆς ἀτιμίας τῶν παθῶν καὶ τῆς κοπρίας τῶν Ἑλληνικῶν μυσσημάτων, καθίσει μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ, ὄντος λαοῦ αὐτοῦ. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀπόστολοι ἀρχόντες τοῦ Ἑβραίων λαοῦ, ἢ καὶ οἱ πατριάρχαι, μεθ' ὧν κατασκευάσωσιν οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες. Καὶ τοῦτο φησὶ ὁ Κύριος· Πολλοὶ ἤξουσιν ἀπὸ ἀνυψῶν καὶ θυρῶν, καὶ ἀνακληθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἔστι μὲν οὖν ὁ λόγος καθολικός. Εἰ δὲ τις κατὰ ἀναγωγὴν αὐτὸν βουλευθεῖ, εὐφεται τοῦτο πάλιν ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γενόμενον. Τί γὰρ τῆς ἡμετέρας φύσεως πτωχότερον; Ἄλλ' ὅμως αὐτῆς ἤγειρε καὶ ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, καὶ εἰς οὐρανὸν ἐκάθισε τὸν ὑψηλότερον. Κοπρίαν δὲ ἐνταῦθα τὸ εὐτελὲς λέγει, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀθρόον γινόμενὴν μεταβολὴν, δεικνύς ὅτι πάντα αὐτῷ βράδια καὶ εὐκολα. Ταῦτα δὲ καὶ ἡ μακαρία Ἄννα εἶρηκε, τὴν χαριστήριον ὕμνον προσφέρουσα τῷ Θεῷ· Κύριος πτωχίλει καὶ πλουτίζει, ταπεινοὶ καὶ ἀνυψοῖ, ἀνιστᾷ ἀπὸ γῆς πένητα, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἐγείρει πτωχόν, καθίσει μετὰ δυναστῶν λαοῦ, καὶ θρόνον δόξης κατακληρονομήσιν αὐτοῖς. Ὁρῶμεν

⁹⁹ Isa. xxxv, 3, 4. ¹ Matth. viii, 11. ² I Reg. ii, 7, 8.

δὲ ἀπὸ διηγετικῶς ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ γινόμενα. Ὁὕτω τὸν μακάριον Δαυὶδ, ποιμένα ἔντα, βασιλέα πεποιήμε· οὕτω τὸν Ἰωσήφ, εἰς δουλείαν μεταπεσόντα, ἐπὶ τὸν βασιλικὸν ἐκάθισε θρόνον· οὕτω τὸν Μωσέα, προβατῆα γενόμενον, δημαγωγὸν ἀπέφηνε τοῦ λαοῦ, καὶ θεὸν ἐχειροτόνησε τοῦ Φαραῶ· οὕτω τὰ ἔθνη, τῇ δουλείᾳ τῆς ἀσεβείας δουλεύοντα καὶ τῇ κόπρῃ τῆς ἀμαρτίας καὶ βδελυγμίας ἐπικαθήμενα, τῶν τοῦ Ἰσραὴλ δεδωρημένων ἡξίωσαν ἀγαθῶν· οὕτω τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν εἰς αὐτὸν καταπεσοῦσαν τὸν τοῦ ἔδου πρῶτον, ἀνέλαβε καὶ ἀνήγαγε, καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

ΑΑΑΗΑΟΥΙΑ. ΡΙΓ'.

Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ Β ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Ὕμνος καὶ οὗτός ἐστι τὰς Ἰουδαίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρασχεθείσας εὐεργεσίας διεξιῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν διηγούμενος, καὶ τῶν εἰδώλων κωμῶδῶν τὴν ἀσθένειαν. Ἀρμόττει δὲ καὶ οὗτος ὁ ὕμνος τοῖς ἐξ ἔθνων πεπιστευκόσι, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης ἀπληγχομένοις· μανθάνουσι γὰρ ὅσον τὸ μέσον τῶν οὐκ ἐντων πρὸς τὸν ἔντα, καὶ ὡς εἰς ἐστὶ Θεός Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ὃ μὲν Ἀκύλας, Ἀπὸ λαοῦ ἑτερογλώσσου· ἡ δὲ Σύμμαχος, Ἐκ λαοῦ ἀλλοφώνου, ἐκδέδωκεν. Ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ, ὅτε διὰ Μωϋσέως τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν ἐποίησαντο οἱ ἀπὸ τοῦ προτέρου λαοῦ, βραχὺ τι μῆριον τῆς γῆς καὶ σφόδρα εὐτελῆς γωνία τῆς ἀπάσης οἴκουμένης, Ἰουδαία, ἐξελεχτο τῷ Θεῷ, καὶ ἔθνος ἐν τῷ Ἰουδαίων· ἐπεὶ δὲ, τῆς σωτηρίου ἐπιφανείας τῆς χάριτος ἀπλωθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ ὑψηλὸς οὐκ ἐπ' ἔθνος τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη γέγονεν ὁ Κύριος.

Ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἐφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡσεὶ ἀρρία προβάτων. Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σοὶ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; τὰ ὄρη, ὅτι ἐσκίρτήσατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ, ὡσεὶ ἀρρία προβάτων; Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, τοῦ στρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων. Δοκεῖ μοι πάλιν ἐντεῦθεν ὁ λόγος τῆν προφητείαν ποιέσθαι τῆς τῶν ἔθνων ἀπάντων κλήσεως. Πάλαι μὲν γὰρ, φησὶ, κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, Ἰουδαία μόνη γέγονεν ἀγίασμα τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνος Ἰσραὴλ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Καὶ πάλαι μὲν μερικῆ τις γέγονεν ἀσθησις θαλάσσης, καὶ ποταμοῦ καὶ ὄρων καὶ βουνῶν· νῦν δὲ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς γῆς κινεῖσθω καὶ σαλευέσθω· μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὠδινῶσάτω, ὅπως πληρωθῆ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Ἠσαίου προφήτου· Τίς

passim ab universorum Deo effici. Sic beatum Davidem, qui pastor erat, regem constituit, sic Josephum in servitutem delapsum, in regio throno sedere fecit; sic Moysen, qui pastor fuerat, oratorem populi denuntiavit, et deum Pharaonis constituit; sic gentes quæ impietatis servituti subactæ erant, et stercorei peccati et abominationis insidebant, bonis Israel collatis dignatus est; sic humanam naturam quæ in ipsum inferni profundum deciderat, recepit, reduxit, et supra omnem principatum, potestatem et dominationem sedere fecit, ac supra omne nomen, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro prolatum.

ALLELUIA. CXIII.

VERS. 1, 2. In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Hic quoque hymnus est, qui beneficia commemorat Judæis a Deo collata, atque Dei virtutem enarrat, idolorumque imbecillitatem deridet. Convenit item hic hymnus gentilibus qui crediderunt, et ab idolorum errore liberati sunt: discunt enim quantum intersit inter eos qui non sunt et eum qui est, et quod unus idemque sit Veteris et Novi Testamenti Deus. Pro illo autem, De populo barbaro; Aquila, De populo alterius lingue; Symmachus, De populo alterius vocis, edidit. Facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Olim namque cum prior ille populus, Moyse duce, transitum faceret ex Ægypto, modica quædam terræ portio, et exiguus totius orbis angulus, Judæa scilicet, a Deo electa fuerat, atque una Judæorum natio. Cum autem per salutarem adventum gratia in toto orbe effusa esset, a solis ortu usque ad occasum laudabile fuit nomen Domini: ac excelsus non super unam Israelis gentem, sed excelsus super omnes gentes fuit Dominus.

VERS. 3-8. Mare vidit, et fugit, Jordanis conversus est retrorsum. Montes exsultaverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium. Quid est tibi, mare, quod fugisti, et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum? Montes, exsultastis sicut arietes, et colles, sicut agni ovium? A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob, qui convertit petram in stagna aquarum, et præruptum in fontes aquarum. Videtur mihi rursus hic sermo prophetiam edere de gentium omnium vocatione. Olim namque, ait, cum populus ex Ægypto egrederetur, sola Judæa facta est sanctificatio Dei, et solus Israel sub potestate ejus erat. Et olim quidem particularis sensus maris erat, et fluminis et montium et collium: nunc vero universum terræ elementum moveatur et concutiat; imo potius secundum Aquilam, parturial, ut impleatur quod dictum est per Isaiam prophetam: Quis audivit talia, et quis vidit sic? Si parturivit terra in die una, et nata est gens tota simul? Nam cum vocatio

1 Isa. lxxvi, 8.

gentium et Dei gratia in universum hominum orbem effundenda esset, necesse prorsus erat simulacra gentium a sæculo stabilita, commotionem et concussionem pati, et dæmones in ipsis habitantes fugere, ut populus ex gentibus per totum orbem Deo nasceretur.

τοὺς ἐν αὐτοῖς δαίμονας φυγεῖν, ἵνα τῷ Θεῷ γεννηθῇ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός.

VERS. 1-4 (1). *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam : super misericordia tua et veritate tua, nequando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? Deus autem noster in cælo et in terra, omnia quæcunque voluit fecit. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Hic mihi videtur Spiritus sanctus populi ex circumcissione abjectionem subindicare, atque orationes ipsis tradere ad confitendum, hæcque verba ex ipsorum persona proferre ; quis declarat ipsos virtutem sibi prospicientem non ulterius habere : hisque instituantur ad obsecrandum et dicendum : Nos quidem indigni sumus gratia, qua donantur omnes gentes : at ne nobis hæc facias, Domine ; sed propter nomen tuum quod ab initio invocatum est super nos, neque ex justitiis nostris, sed ex misericordia et veritate tua id concedas. Nam si non misereris, gentes dicent : Ubi est Deus eorum ? Ne vero unquam hoc dictum proferant, concede ac tribue nobis misericordiam tuam. Etiam si enim nos inspectio tua non amplius gubernet, sed persuasum habemus te esse in cælo, et ea facere quæ velis.*

VERS. 5-18. *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam : super misericordia tua et veritate tua, nequando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? Deus autem noster in cælo et in terra, omnia quæcunque voluit fecit. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum ; os habent, et non loquentur ; oculos habent, et non vident ; aures habent, et non audient ; nares habent, et non odorabunt ; manus habent, et non palpabunt ; pedes habent, et non ambulabunt ; non vociferabuntur in gutture suo. Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. Domus Israel speravit in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Domus Aaron speravit in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Qui timent Dominum speraverunt in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Dominus memor nostri benedixit nobis. Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron : benedixit iis qui timent Dominum, pusillis cum majoribus. Adficiat Dominus super vos, super vos et super filios vestros. Benedicite vos a Domino, qui fecit cælum et terram. Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Sed nos qui vivimus benedicemus Domino, ex hoc nunc et usque in sæculum. Hi versiculi in quibusdam exemplaribus a psalmo cxiiii distincti ac separati sunt ; ita ut hæc cxiv psalmum constituent. At,*

(1) Psal. cxiv, juxta Hebræos. Vid. infra apud

A ἤκουσε τοιαῦτα, καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως ; Εἰ ὠδῶνε γῆ ἐν μῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐτέχθη ἔθνος εισάπαξ ; Τῆς γὰρ κλήσεως τῶν ἔθνῶν καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μελλούσης χεῖσθαι καθ' ὅλης τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἀνάγκη πάσα ἦν τὰ ἐξ αἰῶνος ἰδρυμένα σεβάσματα τῶν ἔθνῶν σάλον καὶ κλόνον παθεῖν, καὶ

B Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν· ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴ ποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε. Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα τῶν χειρῶν ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰνίττεσθαι τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὴν ἀποβολήν, εὐχὴν τε αὐτοῖς παραδιδόναι εἰς ἐξομολόγησιν, ἐκ προσώπου τε αὐτῶν τὰ παρόντα φάσκειν, δι' ὧν παρλιτανταὶ μηκέτι ἔχοντες τὴν ἐπισκοποῦσαν αὐτοῖς θεῖαν δύναμιν· δι' ὧν διδάσκονται δέεσθαι καὶ παρακαλεῖν διὰ τοῦ λέγειν· Ἡμεῖς μὲν ἀνάξιοι τῆς χάριτος, ἧς κατηξίονται πάντα τὰ ἔθνη· ἀλλὰ μὴ ἡμῖν ποιήσης Δέσποτα· ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μὴ ταῖς ἡμῶν δικαιοσύναις, ἀλλὰ τῷ σὺ ἐλέει χάρισαι καὶ τῇ σῆ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ μὴ ἐλεήσεις, ἐροῦσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ἀλλ' ἵνα μὴ ποτε τοῦτον εἰπωσι τὸν λόγον, χάρισαι ἡμῖν καὶ δώρησαι ἑλεός σου. Κἂν γὰρ μὴ ἡμᾶς μηκέτι ἡ σὴ ἐπισκοπὴ διακυβερωῖ, ἀλλὰ πεπαισμηθῶς σε εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ταῦτα ποιῶν ἄπερ ἱθουλήθης.

C Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν· ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴ ποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται· ὠτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἀκούσουσι, ρίνας ἔχουσι καὶ οὐ σνφρανήσουσι, πόδας ἔχουσι καὶ οὐ περιπατήσουσι, οὐ φωνήσουσι ἐν τῷ λαρυγγί αὐτῶν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιοῦτες ἐπ' αὐτοῖς. Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλπισαν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν ἡμᾶς. Εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἀαρῶν· εὐλόγησε τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Προσθέτω Κύριος ἐφ' ἡμᾶς, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν. Εὐλογημένοι ἡμεῖς τῷ Κυρίῳ, τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Οὐχ οἱ νεκροὶ αἰθέσουσι σε, Κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβα-

D

Euseb. Edit.

νοτες εις ἄδον. Ἄλλ' ἡμῖς οἱ ζῶντες εὐλογήσομεν τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Διέσταλται καὶ ἰδίως ἀφώρισται τοῦ ριγ' ψαλμοῦ ἐν τισι τῶν ἀντιγράφων τὰ προκειμένα, ὥστε εἶναι ριθ' ψαλμὸν τὸν μετὰ χεῖρας. Ἐπειδὴ δὲ, ἐγκύψας αὐτῇ τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, τοὺς αὐτῶν χαρακτήρας συνημμένους εὗρον καὶ τὰς λέξεις, ἐπέστησα καλῶς ἀκολουθῆσαι τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, συνάψαι τε τοῖς προτέροις τὰ προκειμένα, ὥστε εἶναι μέρος αὐτὰ τοῦ ριγ' ὕμνου. Δοκεῖ οὖν τὰ προκειμένα ἀνηρτησθαι τῶν προτέρων· παιδεύονται γὰρ οἱ παῖδες οἷς ἐλέγετο· *Alreite, παιδες, Κύριον*, τουτέστιν ὁ νέος λαός, ποῖον Κύριον προσήκει αἰνεῖν· δῆλον δὲ αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐν τῇ ἐξόδῳ Ἰσραὴλ τῇ ἐξ Αἰγύπτου τὰ τοσαῦτα θαυμάσια διαπραξάμενον. Ἐκείνοις οὖν ἀκολουθῶσι οἱ αὐτοὶ διδάσκονται τοὺς πάλαι νενομισμένους αὐτῶν θεοὺς ὅποιοι τινες ἦσαν μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἄψυχοι καὶ πάσης αἰσθήσεως ἔστερημένοι, ὅτι νεκρά, καὶ κωφὰ καὶ τυφλὰ εἶδωλα, οὐδὲν ὁμοιον ἔχοντα, οὐ φημι τῷ μεγάλῳ καὶ παραδοξοποιῷ ποιητῇ τῶν ὄλων, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἐμφύχων, οἷς κεν. Κάκεινα μὲν, λέγω δὴ τὰ ἐμψυχα ζῶα, Θεοῦ ὅσοι ἀνθρωπίνων ἔργων ἀναπλάσματα τυγχάνουσιν.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΑ'.

Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου, ὅτι ἐκλίνε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Ὁ πάλαι φοβούμενος τὸν Κύριον, ἤδη προκόψας ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ μεταβάς ἐπὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, εἶποι ἂν, Ἠγάπησα· τίνα δὲ, ἢ δῆλαδὴ Κύριον τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ δυνάμει καὶ ψυχῆς, ὥστε ἔνεκεν αὐτοῦ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ ἀληθείας, πάντα τε ὑπομείναι πειρασμὸν, καὶ πάντα κίνδυνον ὑποστῆναι προθύμως διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην; Ὅτι ἐκλίνε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Περιέσχωρ με ὠδίνες θανάτου, κινδύνοι ἄδον εὐροσάν με· ὀλλύψην καὶ ὀδύνην εὗρον, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην. Ὁ Κύριε, ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου· ἐλεήμων καὶ δίκαιος ὁ Κύριος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ. Φυλάσσων τὰ ρήπια ὁ Κύριος, ἐταπεινώσθην, καὶ ἔσωσέ με. Ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπανσίν σου, ὅτι Κύριος εἰηργέτησέ σε· ὅτι ἐξέλετο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶ, διὰ τὸν Θεὸν ὑπομείνας ἡγάπησα. Οὐ γὰρ παρὰ προαιρέσειν, οὔτε φεύγων, προθύμως δὲ ἑμαυτὸν τούτοις ἄπασιν ἐπιδοῦς, ἔστερξα διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· ὡς δύνασθαι λέγειν· Ἐρεκέν σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. Πάντα γὰρ ταῦτα ἡγάπησα διὰ τὸν Κύριον, καὶ ἀγαπήσας τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην.

Ἐθαροστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρα ζώντων. Ὁ κόσμος οὗτος αὐτὸς τέ ἐστι θνητός, καὶ χωρὶον ἀποθνησκόντων ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ σύνθετός ἐστι τῶν ὀρωμένων ἢ σύστασις· τὸ δὲ σύνθετον ἄπαν διαλύεσθαι πέφυκεν· ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, μέρος ὄντες τοῦ

A cum inspecto Hebræorum libro, eorum dictiones et characteres conjunctos esse repererim, Hebræorum librum sequendum esse, atque prioribus hæc conjungenda esse æstimavi, ita ut hæc pars sint centesimi decimi tertii hymni. Videntur itaque hæc præcedentibus cohærere. Nam pueri illi, quibus dictum est, *Laudate, pueri, Dominum*, id est, novus populus, edocentur quem Dominum laudare par sit. Palam autem est eum ipsum esse, qui in exitu Israel de Ægypto tanta miracula edidit. Consequenter igitur ad illa edocentur ipsi, ne ignorent quinam fuerint illi ab se olim dii existimati, quod scilicet anima omnique sensu caruerint, fuerintque mortua, muta et cæca idola, nihil simile habentia, non dico magno et mirabilium editori, omnium opifici, sed ne vel postremis eorum quæ anima et sensu prædita sunt : sed inanimata prorsus materia fuerint. Et illa quidem, animalia inquam animata, Dei Verbo constiterunt : at illi gentium dii, ut putabantur, humanorum operum signata sunt.

B μέτεστιν αἰσθήσεως· πάντη δὲ ἄψυχοι ὕλη καθέστη· Λόγῳ συνέστηκεν· οἱ δὲ τῶν ἔθνῶν νενομισμενοὶ

ALLENLUIA. CXIV.

VERS. 1, 2. *Dilexi quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ, quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo.* Qui olim Dominum timebat, jam a timore profectus, et ad dilectionem Dei transgressus, jure dixerit, *Dilexi* : quem porro, nisi Dominum Deum, ex toto corde, virtute atque anima ; C ita ut propter ipsum, vel ad mortem usque concertet pro veritate, ac quamvis tentationem sustineat, quodvis periculum alacriter præ Dei amore subcat ? — VERS. 3-8. *Quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo. Circumderunt me dolores mortis, pericula inferni invenerunt me. Tribulationem et dolorem inveni, et nomen Domini invocavi. O Domine, libera animam meam, misericors et justus Dominus, et Deus noster miseretur. Custodiens parvulos Dominus, humiliatus sum, et salvabit me. Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu.* Hæc, inquit, omnia propter Deum perpessus dilexi illi. Non enim præter voluntatem, neque refugiendo, sed alacriter me his omnibus tradidi, et hæc amplexus sum propter amorem Dei ; ita ut dicere valeamus : *Propter te mortificamur tota die* *. Hæc quippe omnia dilexi propter Dominum ; ac cum diligerem, nomen Domini invocavi.

VERS. 9. *Placebo coram Domino in regione viventium.* Hic mundus vere et ipse mortalis, et morientius locus est. Quia enim rerum visibilium constitutio composita est, omne vero compositum solvitur ; cum in mundo et pars mundi simus, re-

* Psal. XLIII, 22.

cessario naturæ universi consortes sumus; at illic non est immutatio vel corporis vel animæ. Neque enim est cogitationis aberratio, neque sententiæ variatio, cum nulla calamitas pacatum tranquillumque cogitationum ordinem auferat. Illa item est regio viventium, ubi se maxime Deo placitum propheta prænuntiat; ut qui a nullo extraneo ex numero viventium abscindendus sit. Illa regio est, in qua neque nox, neque somnus, mortis imago, neque cibus, neque potus, infirmitatis nostræ fulcimenta, nec quidpiam eorum quæ extrinsecus molestiam creant; sed regio viventium, nec per peccatum morientium; at vera vita viventium in Christo Jesu.

ALLELUIA. CXV.

VERS. 10-12. *Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? In Hebraico exemplari hæc cum præcedentibus conjuncta sunt, ita ut horum sententia cum præmissis cohæreat, et pars eorum sit. Nam cum dixisset ibi: Convertere, anima mea, in requiem tuam; ac rursum: Placebo in conspectu Domini in regione viventium; hic subiungit hæc verba: Credidi, propter quod locutus sum. Aliam quippe esse regionem viventium præter humanam vitam credidi, esseque item animæ requiem aliam præter terrenam habitationem. Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Memetipsum humiliavi, et admodum affixi: ita enim interpretatus Symmachus est, dicens: Afflictus sum valde. Id vero præstiti, quod scirem, omnem hominem esse mendacem; quare contendens ac sollicitudinem gerens, ne, utpote homo, falso de me hanc sententiam protulerim: Placebo in conspectu Domini in regione viventium. Ideo cum futuræ vitæ et animæ requiei, necnon regioni viventium fidem habeam, et hæc locutus sum quia credebam, ne a promissione labar, nec spe frustratus evadam, memetipsum valde humiliavi.*

Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Nam ratiocinia hominum miserabilia, et fallaces cogitationes nostræ sunt; siquidem corruptibile corpus aggravat animam, et terrenum tabernaculum mentem curis gravem onerat: vixque terrena conjectare possumus, ac quæ præ manibus sunt cum labore deprehendimus. Cœlestia vero quis investigavit? Attamen ego non ut homo locutus sum; alias enim mentitus essem: sed Dei verbis ac pollicitationibus credidi.

VERS. 17. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus: pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. O Domine, ego servus tuus, ego servus tuus et filius ancillæ tuæ. Dirupisti*

κόσμου, ἀναγκαιώς τῆς τοῦ παντός φύσεως ἀπολαύμεν· ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις, οὔτε σώματος, οὔτε ψυχῆς. Οὐδὲ γὰρ ἔστι λογισμοῦ παρατροπή, οὔδὲ μετάθεσις γνώμης, οὐδεμιᾶς περιστάσεως τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀτάραχον τῶν λογισμῶν ἀφαιρουμένης. Χώρα ἔστιν ἐκεῖνη τῶν ἑτι ζώντων, ἐν ἣ ἡ μάλιστα εὐαρεστήσειν τῷ Θεῷ ὁ προφήτης κατεπαγγέλλεται, ὡς ὑπ' οὐδενὸς μέλλον τῶν ἐξωθεν διακόπτεσθαι ζώντων. Ἐκεῖνη χώρα ἐν ἣ οὐκ ἐνὶ νύξ, οὐκ ἐνὶ ὕπνος τὸ τοῦ θανάτου μίμημα, οὐκ ἐνὶ βρώσις, οὐκ ἐνὶ πόσις τὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπερβείματα, οὐ τῶν ἐξωθέν τι περιστατικῶν· ἀλλὰ χώρα ζώντων, οὐκ ἀποθνησκόντων διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τὴν ἀληθινὴν ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΠΙΓ'.

B *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Συνῆπται καὶ ταῦτα τοῖς πρὸ αὐτῶν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ ἀντιγράφῳ, ὥστε ἀπηρητῆσθαι τὴν ἐν αὐτοῖς διάνοιαν τῶν προελεγμένων, καὶ μέρος εἶναι αὐτῶν. Ἐπεὶ μὲν γὰρ εἰρήκει· Ἐπίστευσον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσιν σου· καὶ πάλιν· Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων· ἐνταῦθα δὲ ἐπισυνάπτει λέγων· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Εἶναι γὰρ χώραν ζώντων ἑτέραν παρὰ τὴν ἀνθρώπινον βίαν ἐπίστευσα, καὶ εἶναι τῆς ψυχῆς ἀνάπαυσιν ἑτέραν παρὰ τὴν ἐπὶ γῆς διατριβὴν· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, καὶ σφόδρα ἐκάκωσα· οὕτω γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἐκωκώθη σφόδρα. Τοῦτο δὲ ἐποίησα, ἐπειδὴ περ ἠπιστάμην, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· διόπερ ἀγωνίων καὶ φρονιζῶν, μὴ ἄρα καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος ἀποφηνάμενος περὶ ἑμαυτοῦ καὶ εἰπὼν· Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων, ψεύσωμαι· τοῦ χάριν πιστεύσας τῇ μελλούσῃ ζωῇ καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀναπαύσει, καὶ τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων, καὶ διὰ τοῦ πιστεῦσαι λαλήσας ταῦτα αὐτὰ, ἵνα μήποτε ἐκπέσω τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ψευσθῶ τῆς ἐλπίδος, ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν σφόδρα.*

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Λογισμοὶ γὰρ ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισηφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν. Φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρῖθει τὸ γεῶδες σκῆνος τῶν πολυφροντιδῶν· καὶ μόλις εἰκάζομεν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν χερσὶν εὐρίσκομεν μετὰ πόνου. Τὰ δ' ἐν οὐρανοῖς τίς ἐξηγίασεν; Ὅμως ἐγὼ οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἐλάλησα· ἢ γὰρ ἂν καὶ ἐψεύσαμην· ἀλλ' ἐπίστευσα τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις.

Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Ποτήριον τοῦ σωτηρίου λήψομαι, καὶ τὸ δοῦμα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντός τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· τίμος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Ὁ Κύριε, ἐγὼ ὁ δοῦλος σός, ἐγὼ

δοῦλος σός και υἱός τῆς παιδίσκης σου. Διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου. Υἱὸν παιδίσκης φησὶν εαυτοῦ, τῆς Ἐκκλησίας. Δεσμούς δὲ οἷς σειράς τῶν εαυτοῦ ἀμαρτημάτων κατεσφίγγετο. Ἐλευθερωθεὶς δὲ τῆς ἀμαρτίας, και υἱός τῆς σῆς παιδίσκης γινόμενος τῆς Ἐκκλησίας, τῶν προτέρων ἀνέστην ἀμαρτημάτων διὰ τῆς σῆς χάριτος. Σοὶ θύσω θυσιαν αἰνέσεως, και ἐν ὄνοματι Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου, ἐν μέσῳ σου, Ἱερουσαλήμ. Προκοπήν σημαίνει τῷ ταῦτα λέγοντι, φημί δὲ τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ. Τῷ γὰρ, Σοὶ θύσω θυσιαν αἰνέσεως, τοῦ σώματος και τοῦ αἵματος, φησὶ, μεταλήψομαι, και ἐν τῇ τούτων μεταλήψει τὸ ὄνομά σου ἐπικαλέσομαι, και τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς σοὶ τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἔνδον ἐν μέσῳ τῆς ἀληθοῦς Ἱερουσαλήμ, και ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ, και τὰς ἐπαγγελίας ἃς ποτε ἐποιήσαμην.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΖ'.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινεσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί· ὅτι ἐκραυαῖσθη τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐφ' ἡμῶς, και ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀνακαλεῖται τοίνυν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν ὕμνον τοῦ Θεοῦ πάντα τὰ ἀλλογενῆ και ἀλλόφυλα ἔθνη· εἶτα ἀποδιαστείλας τῶν ἔθνῶν τοὺς λαοὺς ἐπιλέγει· Ἐπαινεσάτωσαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. Νοήσεις δὲ τὴν διαφορὰν ἐπιστήσας τῆ προφητείας τῆ λεγοῦση παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ· Χαῖρε και εὐφραίνου, θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι και κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Και καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, και ἔσονται αὐτῷ εἰς λαὸν, καθὼς ἔσονται αὐτοῖς εἰς Θεόν. Τέως μὲν γὰρ ἔθνη τυγχάνοντα, οὕτω λαὸς ἦν αὐτοῦ, μεταβαλόντα δὲ τοῦ προτέρου βίου, και μετασχόντα τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων δι' ἀναγεννήσεως και λουτροῦ παλιγγενεσίας, γίνονται αὐτοῦ λαοί. Ὁ δὲ εἰσέτι και νῦν πληροῦται καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης, μυριάδων λαῶν ὡσπερ κατὰ χοροὺς ἰσταμένων και τὸν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν Θεὸν ὑμούντων, και τὰ αὐτὰ ἀναγνώσματα, μαθήματά τε και δόγματα διδασκομένων. Ταῦτα γοῦν ὀφθαλμοῖς ὀρώμενα, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ μόνης ἔθνῶν οἰκουμένης.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΖ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτω δὴ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· εἰπάτω δὴ οἶκος Ἀαρῶν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν δὲ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Και ἐν τοῖς προκειμένοις, τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη χυθείσης, ὧν ἔθνῶν μέρος τι ἦν και ὁ ἐκ περιτομῆς λαός, και μέρος τὸ πρῶτιστον, εἰκότως πρῶτους αὐτοὺς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν καλεῖ· Ἐπειτα τοὺς ἐξ ἔθνῶν προσελθούσας τῷ Εὐαγγελίῳ, κατὰ τὸ Ἰουδαίῳ τε πρῶτον και Ἑλληνι. Εἰ δέ

A vincula mea. Se filium ancillæ dicit, scilicet Ecclesiæ. Vincula vero erant, quibus ceu catenis peccatorum suorum constringebatur. Liberatus autem a peccato, ac filius ancillæ tuæ, Ecclesiæ scilicet, effectus, gratia tua a pristinis peccatis liber evasi. — **VERS. 18, 19.** *Tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus, in atriis domus Domini, in medio tui, Jerusalem. Profectum ejus qui talia dicit significat, id est, populi ex gentibus. Per illud enim: Tibi sacrificabo hostiam laudis, corpori et sanguini communicabo, ait, et in horum communionem nomen tuum invocabo, ac vota gratiarum actionis tibi Domino intus in medio veræ Jerusalem et in conspectu omnis populi reddam, necnon promissiones, quas aliquando feceram.*

ALLELUIA. CXVI.

VERS. 1, 2. *Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi: quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in æternum. Hic itaque sermo gentes omnes alienigenas et peregrinas ad laudem Dei provocat; deindeque a gentibus populos distinguens ait: Laudate eum omnes populi. Discrimen autem intelliges, si attenderis prophetiæ apud Zachariam dicenti: Gaude et exsulta, filia Sion: ecce ego venio et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt ei in populum, et ego ero eis in Deum.* **5.** *Quandiu enim gentes erant, nondum erant populus ejus; a priori autem vita conversæ, ac per lavacrum regenerationis mysteriorum Dei participes effectæ, ejus populi evadunt. Quod ad hanc usque diem per universum orbem impletur, cum infiniti populi, quasi in choro distributi, Deum prophetarum, qui penes Hebræos erant, hymnis celebrent, atque easdem lectiones, disciplinas et dogmata edoceantur. Hæc igitur, quæ ipsis oculis conspiciamus, non aliter, quam per solam Salvatoris virtutem in toto gentium orbe constituta sunt.*

τῆς σωτηρίου δυνάμεως καθ' ὅλης συνέστη τῆς τῶν

ALLELUIA. CXVII.

VERS. 1-4. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicit nunc domus Israel quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicit nunc domus Aaron quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicit nunc omnes qui timent Dominum quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. In his quoque, effusa in omnes gentes evangelica gratia, quarum gentium pars aliqua, imo pars prima, erat populus ex circumcissione, merito Judæos ad confessionem primos sermo evocat: deindeque eos ex gentibus, qui ad Evangelium accesserant, secundum illud: Judæo primum et Græco.* **6.** *Si quis autem accurate*

⁵ Zach. II, 10, 11. ⁶ Rom. I, 16.

rem examinaverit, etiam pro adventu Christi Judæos in primis gratias agere decet. Nam etiam si adversa sint perpassi, at non ab eo qui in mundum venit; sed ingrati animi poenas luerunt. Nam ille quidem ad ipsos peregrinatus, frequenter dicebat: *Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*¹: quod si hoc beneficio indigni sunt habiti, id suis iniquitatibus et ingrato nimium animo suo impotent.

VERS. 5-13. *De tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine. Dominus mihi adjutor, et non timebo quid faciat mihi homo. Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos. Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. Omnes gentes circumierunt me, et nomine Domini ultus sum eos. Circumdantes circumdederunt me, et nomine Domini ultus sum eos. Circumdederunt me sicut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et nomine Domini ultus sum eos. Impulsus eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me. Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum. Mihi sane profuit quod impiorum finem ipsis oculis perciperem. Novi enim eos exarsisse sicut ignis in spinis, aut extinctos esse sicut ignis in spinis; ita ut non ulterius perturber, si videam impios sese erigentes et in populum Dei insurgentes. Edidici quippe quinam ipsos finis expectet.*

VERS. 16-18. *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me, dextera Domini fecit virtutem. Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini. Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Quod persecutiones non inutiles sint, sed ad utilitatem et probationem vexatorum cedant, docet his verbis: Castigans castigavit me Dominus. Novi enim infirmitatem meam, et a Deo mihi præstitam virtutem non ignoravi. Edidici vero cujusmodi sit dextera illa Domini, quæ inimicos depressit.*

VERS. 19-21. *Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino: hæc porta Domini, justi intrabunt in eam. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Generale igitur omnium virtutum nomen justitiæ ascribitur, quas in specie dividens quispiam jure dixerit: Aperite mihi portas justitiæ, portas item prudentiæ, et reliquarum secundum Deum actionum. Postquam autem portas omnes prætergressus fuerit; demum in intima sanctorum, ut quispiam dixerit, perveniens, non multas, sed unam videbit portam ipsius Domini, per quam omnes justi ingredientur. Dixerit porro quispiam, hanc ultimam esse et postremam portam, ultra quam progredi non liceat.*

¹ Matth. xv, 24.

A τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, καὶ ὑπὲρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους εὐχαριστεῖν δεῖ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ἐναντία ὑπέμεναν, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν παραγενόμενον, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκίαν ἀγνωμοσύνην. Αὐτὸς μὲν γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖτο, καὶ συνεχῶς ἔλεγεν· Οὐκ ἤλθοι ἀλλ' εἰς τὰ ἀπίθματα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ· εἰ δὲ ἀνάξιοι τῆς εὐεργεσίας ἐφάνησαν, ταῖς ἐκτῶν λογιζέσθωσαν παρανομίαις καὶ τῇ τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπερβολῇ.

Ἐκ θλίψεως ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. Κύριος ἐμοὶ βοηθός, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Κύριος ἐμοὶ βοηθός, καὶ γὰρ ἐπέψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθῆναι ἐπ' ἄνθρωπον· ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄρχουσι. Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Κυκλώσαρτες ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, καὶ ἐξεκαίθησαν ὡσεὶ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Ὄσθεὶς ἀνετράπη τοῦ πεσεῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου. Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως καὶ σωτηρίας ἐν κηρυγαῖς δικαίων. Ὁφελήθη δὲ καὶ ὀφθαλμοῖς περιλαβῶν τὰ τέλη τῶν ἀσεβῶν. Ἔγνω γὰρ, ὅτι ἐξεκαίθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις, ἢ ἐπεσβέσθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκανθῶν (sic) ὡς μὲν με ταράττεσθαι, εἴ ποτε ὄρων ἀσεβεῖς ἐπαυρομένους, καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ ἐπανισταμένους. Παιδεύομαι γὰρ ὅποιον αὐτοὺς τέλος περιμένει.

Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, δεξιὰ Κυρίου ὑψώσέ με, δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. Οὐκ ἀποθονοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι, καὶ διηγῆσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. Παιδεύων παιδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ὅτι μὴ εἰς ἄχρηστον οἱ διωγμοί, ἀλλ' ἐπ' ὠφελεία καὶ δοκιμῇ τῶν πεπειρασμένων γεγόνασιν, διδάσκει λέγων· Παιδεύων παιδευσέ με ὁ Κύριος. Ἔγνω γὰρ τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ μοι παρασχεθεῖσαν δύναμιν οὐκ ἠγνόησα. Ἐπαιδεύθη δὲ ὅποια τις ἦν ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ἢ τοὺς πολέμιους ταπεινώσασα.

Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. Τὸ μὲν οὖν γενικὸν νομῶν πασῶν τῶν ἀρετῶν τῇ δικαιοσύνῃ προγράφεται· κατ' εἶδος δὲ λοιπὸν διαιρῶν τις, εἴποι ἀναλόγως τὸ· Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, καὶ πύλας φρονήσεως, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν κατὰ Θεὸν πράξεων. Ἐπειδὴν διὰ πασῶν παρέλθη τῶν πυλῶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ τέλος τῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐνδοτάτω ἁγίων ἐλθῶν, οὐκέτι πολλὰς, ἀλλὰ μίαν ὄψεται πύλην τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, δι' ἧς πάντες εἰσελεύσονται οἱ δικαιοί. Εἴποι δ' ἂν τις ταύτην τὴν ὑστάτην καὶ

τελευταίαν, ἥς ἐπέκεινα οὐκέτι οἶόν τε εἶναι προσ-
ελθεῖν. Ὑστάτη δὲ πύλη τοῦ Κυρίου ἡ θεωρία ἂν
εἴη αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,*
ὅτι αὐτὸν τὸν Θεὸν ὄψονταί.

Aliter dicitur reprobandum lapidem quem edificaverunt adificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. O Domine, salva, quæso; o Domine, bene prosperare fac, quæso; benedictus qui venit in nomine Domini. Quoniam videbat beneficium in orbem terræ conferendum, rerumque mutationem ac in melius conversionem, hoc bono fruentibus gratulans ait: O Domine, salva, quæso; o Domine, bene prosperare fac, quæso. Id est, conservavit illos qui his fruuntur, ita ut repleantur, et fructus gratia dignos exhibeant: facilem ipsis viam para, ut postquam hæc consecuti fuerint, a talibus bonis non excidant.

*Eὐλογηκαμεν ὑμᾶς ἐξ οἴκου Κυρίου, Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. Ὁμολογοῦντες, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς οὐδεὶς ἄλλος ἢ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπέφανέ τε καὶ ἔδειξε· διὸ φασιν, *Εὐλογηκαμεν ὑμᾶς· ὅτι ἐπέφανε τὴν ὑμετέραν δεξιάς σωτηρίαν. Ἐπευξάμενοι καὶ τὰ μέλλοντα προθεωρήσαντες τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰ προκείμενα οἱ προφητῆται, μακαρίζουσι τοὺς μέλλοντας τῶν ἀποτελεσμάτων ποτὲ καταξιῶσθαι. Συστήσασθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυλάουσιν ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου, ὕμεις οἱ ἐξ ἔθνῶν ἐν τοῖς πυλάουσιν. Τοῦτο δὲ ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Δήσατε ἑορτὴν ἐν πιμαλέσιν· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Συνδήσατε ἐν πανηγύρεσι πυκνίσματα ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. Προστίθεται δὲ διὰ τούτων πολλοῖς κειμηλοῖς πληροῦν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναθήμασι πυκνοῖς στεφανοῦν αὐτὸν κατὰ τοὺς τῶν ἑορτῶν καιρούς.****

*Θεὸς μου εἰ σὺ, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι· Θεὸς μου εἰ σὺ, καὶ ὑψώσω σε. Προστίθεται δὲ ὁ συγκροτηθεὶς ἐν Χριστῷ λαὸς ἐκ τε τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἐκ τοῦ οἴκου Ἀαρῶν, καὶ ἐκ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον ἐξομολογεῖσθαι καὶ λέγειν ἐν τῇ ἐξομολογήσει τὸ, *Θεὸς μου εἰ σὺ, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι· Θεὸς μου εἰ σὺ, καὶ ὑψώσω σε. Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. Τίνι δὲ ταῦτα λέγει ἢ τῷ ἀνωτέρῳ δεδηλωμένῳ Κυρίῳ τῷ καὶ ἐκ θλίψεως ῥυσαμένῳ αὐτὸν, τῷ καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ταπεινώσαντι, τῷ καὶ τὸν λίθον τὸν ἀποβλήθεντα πρὸς τῶν οἰκοδόμων ὑψώσαντι, τῷ καὶ εὐδωῶσαντι καὶ σώσαντι τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἐγαθὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.**

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΗ

Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν τῇ δόξῃ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Οὐ γὰρ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἐπορεύθησαν. Σὺ ἐνετειλῶ τὰς ἐν-

Postrema autem Domini porta fuerit contemplatio ejus, secundum illud: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

VERS. 22-26. Lapidem, quem reproba-verunt adificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. O Domine, salva, quæso; o Domine, bene prosperare fac, quæso; benedictus qui venit in nomine Domini. Quoniam videbat beneficium in orbem terræ conferendum, rerumque mutationem ac in melius conversionem, hoc bono fruentibus gratulans ait: O Domine, salva, quæso; o Domine, bene prosperare fac, quæso. Id est, conservavit illos qui his fruuntur, ita ut repleantur, et fructus gratia dignos exhibeant: facilem ipsis viam para, ut postquam hæc consecuti fuerint, a talibus bonis non excidant.

VERS. 27. Benediximus vobis de domo Domini: Deus Dominus et illuxit nobis. Confitentes neminem alium quam ipsum Dominum hæc ipsis ostendisse ac exhibuisse, quare dicunt: Benediximus vobis, quia illuxit vestram salutem ostendens. Postquam autem oraverunt et in Spiritu sancto hæc futura prospexerunt prophetæ, beatos prædicant eos qui horum finem et effectum aliquando consecuturi sunt. Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornua altaris, vos ex gentibus qui in condensis estis. Hoc autem sic Aquila interpretatus est: Ligate solemnitate in pinguibus; Symmachus vero: Colligate in celebritate densitates, usque ad cornua altaris. His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus ipsam temporibus solemnitate coronare.

VERS. 28, 29. Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Populus ex Israel, ex domo Aaron et ex timentibus Dominum, in Christo congregatus, jubetur confiteri ac dicere: Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Cui porro hæc dicit, nisi Domino superius declarato, qui de tribulatione ipsum liberavit, qui etiam inimicos ejus depressit, qui reprobatum ab ædificantibus lapidem exaltavit, qui fideles suos bene prosperare fecit et salute donavit. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.

ALLELUIA. CXVIII.

VERS. 1-8. Beati immaculati in via, qui ambulavit in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirent eum. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambularunt. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Utinam diri-

^a Matth. v, 8.

gantur viæ ad custodiendas justificationes tuas. Tunc non confundar, cum respexero omnia mandata tua. Confitebor tibi in rectitudine cordis, quod didicerim iudicia justitiæ tuæ. Justificationes tuas custodiam, non me derelinquas usquequaque. Immaculati sane fuerint qui perfecti sunt in via, quos beatos prædicare docetur is qui in divinarum disciplinarum principiis et rudimentis versatur; ne ipse inflatus nocumento afficiatur, ut jam se beatum æstimans; sed agnoscat se procul abesse ab iis qui beati prædicantur. *Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirent eum. De testimoniis jam disseruimus: via igitur hujusmodi testimoniorum fuerit, secundum eorum mentem progredi, non ex tristitia, aut ex necessitate; sed cum omni lætitia, quemadmodum ait Propheta: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* φροσύνης, καθὼς ὁ Προφήτης φησὶν· Ὅδὸν ἐντολῶν μου.

VERS. 9-16. *In quo corriget junior viam suam? in custodiendo sermones tuos. In toto corde meo exquisivi te, ne repellas me a mandatis tuis. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Benedictus es, Domine, doce me justificationes tuas. In labiis meis enuntiavi omnia judicia oris tui. In via testimoniorum tuorum delectatus sum sicut in omnibus divitiis. In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas. In justificationibus tuis meditabor: non obliviscar sermones tuos. Justi iudicii tui sermones, inquit, memoria repetens, magnam hinc utilitatem nactus sum. Timeo autem ne aliquando in horum oblivionem veniam: quare orationem effudi; ut per totam vitam meam, et omni tempore, iudicii tui memor sim; sive alio modo: universalis Providentiæ tuæ, Domine, judicia tua nosse concupivit anima mea.*

VERS. 17-24. *Retribue servo tuo: vitam et custodiam sermones tuos. Revela oculos meus, et considerabo mirabilia tua de lege tua. Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua. Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore. Increpasti superbos, maledicti qui declinant a mandatis tuis. Ausfer a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua exquisivi. Etenim sederunt principes et adversum me loquebantur, servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis. Nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilia mea justificationes tuæ. Aliquando, inquit, exprobrabant mihi, olim cum peccata in me existerent; aliquando despiciebant vilipendentes quasi nullius pretii hominem. Ego vero seorsim sedens, ac divinis sermonibus animum adhibens, neminemque habens, quòcum consulerem, nullamque aliam nactus consolationem, justificationibus tuis pro consiliariis utebar.*

VERS. 25-29. *Adhæsit pavimento anima mea, vivi-*

τολάς σου φυλάσσει σφόδρα. Ὁφελον κατευθυνθῆσαι αἱ ὁδοὶ μου τοῦ φυλάσσει τὰ δικαιώματά σου. Τόσση οὐκ αἰσχυρῶ ἐν τῷ με ἐπιλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν εὐθύτητι καρδίας, ἐν τῷ μεμαθηκέναι με τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Τὰ δικαιώματά σου φυλάξω, μὴ με ἐγκαταλίπῃς ἕως σφόδρα. Ἀνωμοὶ δ' ἂν εἴεν καὶ οἱ τέλειοι ἐν ὁδῷ, οὗς καὶ μακαρίους ἀποφαίνειν διδάσκειται ὁ ἐν ἀρχαῖς τυγχάνων τῶν θείων μαθημάτων· ὡς ἂν μὴ ἐπιπλοῖτο αὐτὸς χανοῦμενος, ὡς ἦδη μακάριος· γνώσκει δὲ, ὅτι μακρὰ ἀφωστέρει τῶν μακαριστομένων. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐκλήτησονσιν αὐτόν. Περὶ τῶν μαρτυρίων ἦδη διηγησάμεθα· ὁδὸς οὖν μαρτυρίων τούτων εἴη ἂν τὸ ὀδεύσαι κατὰ τὸ βούλημα αὐτῶν, οὐκ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ πάσης εὐφροσύνης σου ἕδραμον, ὅταν ἐπιλάτῃς τὴν καρδίαν

Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάσσει τοὺς λόγους σου. Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξεζητήσά σε, μὴ ἀπόσῃ με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐκρύψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάμωθαι. Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ἐν τῷ χειρὶ μου ἐξηγήσει πάντα τὰ κρίματα τοῦ στόματός σου. Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφηθ, ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχήσω, καὶ κατανοήσω τὰς ὁδοὺς σου. Ἐν τοῖς δικαιώμασί σου μελέτησω· οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου. Τοὺς δικαιοκρίτας σου, φησὶ, λόγους ἀναλαμβάνων τῇ μνήμῃ τὰ μέγιστα ὠφελῶμαι. Φεβούμαι δὲ μήποτε τις αὐτῶν λήθῃ ἐν ἐμοὶ γένηται· διόπερ εὐχὴν ἐποιησάμην· τὸ δὲ ἀπάσης τῆς ἐμαυτοῦ ζωῆς, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ τῆς σῆς μνημονεύειν κρίσεως· ἢ καὶ ἄλλως, τῆς σῆς καθ' ὅλου προνοίας, ὃ Κύριε, τὰ κρίματα εἰδέναι ἐπιθυμήσεν ἡ ψυχὴ μου.

Ἀνταπόδος τῷ δούλῳ σου· ζήσομαι καὶ φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου. Πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ, μὴ ἀποκρύψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὰς ἐντολάς σου. Ἐπέβησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἐπετίμησας ὑπερηφάνους, ἐπικατάρτοι οἱ ἐκκλίνοντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Περλελε ἀπ' ἐμοῦ δειδος καὶ ἐξουδένωσιν, ὅτι τὰ μαρτύριά σου ἐξεζητήσα. Καὶ γὰρ ἐκάθισαν ἀρχοῦτες καὶ κατ' ἐμοῦ κατελάλην, ὃ δὲ δούλος σου ἠδολέσχει ἐν τοῖς δικαιώμασί σου. Καὶ γὰρ τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστὶ, καὶ αἱ συμβουλαι μου τὰ δικαιώματά σου. Ποτὲ μὲν ὠνεῖδίζόν με, φησὶ, παλαιὰ εἰ τύχοι ἀμαρτήματα· ποτὲ δὲ ἐξουδένουν ἐξευτελιζόντες, ὡς οὐδενὸς ἕξιον λόγου. Ἐγὼ δὲ καταμόνας καθήμενος, καὶ τοῖς θεοῖς λόγοις προσανέχων, καὶ μηδένα κεκτημένος σύμβουλον, μηδ' ἄλλην ἔχων παραμυθίαν, τοῖς σοῖς δικαιώμασιν ἀντὶ συμβούλων ἔχρῳμην.

Ἐκκλήθη τῷ ἐδάψει ἡ ψυχὴ μου· ζήσόν με

κατὰ τὸν λόγον σου. Τὰς ὁδοὺς μου ἐξήγγειλα, καὶ ἐπήκουσάς μου· διδάξόν με τὰ δικαίωμάτά σου. Ὅδον δικαιομάτων σου συνέτισόν με, καὶ ἀδολεσχίσω ἐν τοῖς θαυμασίοις σου. Ἐνύσταξεν ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαλωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῷ νόμῳ σου ἐλέησόν με. Ὡσπερ ἀρχὴ κοιμήσεως ἐστὶ νυσταγμὸς, οὕτως ποτὲ καὶ ψυχὴ ἐν ἀρχῇ γενομένη ἀμαρτημάτων λέγεται νυστάζειν, καθελκομένη μὲν ὡσπερ εἰς ὕπνον, τὸ ἀμάρτημα, ἀνανεύουσα δὲ καὶ ἐγειρομένη διὰ τῆς τῶν κρειττόνων μνήμης. Ἀναγκαίως δὲ συνετισθῆναι ἀξίω, καὶ φωτισθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς κατανόησιν τῶν νόμων, ἵνα πᾶσα ὁδὸς ἀδικίας ἀποστῆ ἀπ' ἐμοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, ὁ μὲν Ἄκυλας, Ὅδον ψευδούς ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, εἰρηκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὅδον ψευδοῦ περιελε ἀπ' ἐμοῦ· ὡς ἀληθεύειν τὴν προειρημένην ἐξήγγισιν. Εὐχεται γὰρ ἕκαστος ἐκτός γενέσθαι πάσης ψευδοδοξίας καὶ τῆς περι τὰς θείας Γραφὰς ψευδοῦς ὑπολήψεως.

Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην, τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Τὸν στίχον τοῦτον ἐρεῖ μόνος ὁ καταφρονῶν μὲν τῶν βλεπομένων ὡς προσκαίρων, σκοπῶν δὲ τὰ μὴ βλεπόμενα ὡς αἰώνια, καὶ μόνον κυρίως ἀληθῆ, καὶ ἐπ' ἐκεῖνα σπεύδων. Οὐκ ἀληθείας γὰρ ὁδὸς, ἣν αἰρεῖται ὁ πραγματευόμενος τὸν κάτω πλοῦτον καὶ τὰς ἐπὶ γῆς δόξας. Ὁ οὖν ἐλόμνος ὀδεύειν, ὡς ἀποδεῶκαμεν, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, οὗτος οὐκ ἐπιλανθανόμενος τῶν κρίματων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνταποδόσεων αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον πράττει. Ὁ φιλαλήθης καὶ μήποτε προφέρων ψευδῆ λόγον διὰ στόματος εἶποι ἂν Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην. Ἀλλὰ καὶ ὁ διαπαντὸς πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα καὶ ἐπὶ πάσῃ πράξει μεμνημένος αὐτῶν ἐρεῖ· Τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Ἐκολλήθην τοῖς μαρτυροῖς σου, Κύριε, μὴ με κατασχύνης. Κεκόλληται τοῖς μαρτυροῖς ὁ ἐπὶ λόγοις τοῖς περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἢ τινος τῶν γεγραμμένων παραδοστέοις ἐνὺν ἐαυτὴν, καὶ μηδαμῶς ἐν τῶν ἀφεστηκῶς. Οὗτος καὶ θαρβέτω κἂν πρότερον ἔργα αἰσχύνῃς πεποιτηκῶς· ἢ καὶ αἰτέτω ἀπὸ Θεοῦ ἔφεσιν, καὶ λέγεται· Κύριε, μὴ με κατασχύνης. Ὅδον ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. Διέδραμον, φησὶν, ἐν βραχεῖ χρόνῳ οὐ μὴδ ἐντολῆς, ἀλλὰ πασῶν ἐντολῶν σου τὴν ὁδὸν ἐργαζόμενος ἐπιτελῶν, καὶ αὐταῖς πράξει τὰ ὑπὸ τῶν ἐντολῶν σου διηγορευμένα. Ὅθεν καὶ Παῦλος, τετελεχῶς τοῦτο, φησὶ· Τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα.

Νομοθέτησόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιομάτων σου· καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖ, τὸ δὲ ἐπαγγέλλεται ἐξ ἑαυτοῦ συνεισφέρειν. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶν, ὦ Κύριε, νομοθέτησόν με τὴν ὁδὸν τῶν δικαιομάτων σου· ἐγὼ δὲ τὸν τῆς ζωῆς μου ἅπαντα χρόνον ἐπιδίωσω ἐν αὐτῇ εἰς ἀναζήτησιν αὐτῆς.

• II Tim. iv, 7.

A *fica me secundum verbum tuum. Vias meas enuntiaui, et exaudisti me, doce me justificationes tuas. Viam justificationum tuarum intelligere me fac, et exercebor in mirabilibus tuis. Dormitavit anima mea praetadio, confirma me in verbis tuis. Viam iniquitatis amove a me, et lege tua miserere mei. Sicut initium dormiendi est dormitatio; sic cum anima initium peccandi facit, dormitare dicitur, dum ad peccatum quasi ad somnum trahitur; sed ex memoria meliorum inde emergit ac excitatur. Necessario autem prudentia muniri, et oculos meos lumine perfundi tuo, postulo ad intelligendum legem, ut omnis via iniquitatis amoveatur a me. Pro illo autem: Viam iniquitatis amove a me; Aquila: Viam mendacii amove a me, edidit; Symmachus vero: Viam mendacem aufer a me; ut prior expositio vera sit. Nam precatur unusquisque, ut extra falsam quamlibet sententiam et mendacem de divinis Scripturis opinionem versetur.*

VERS. 30. *Viam veritatis elegi, judicia tua non sum oblitus. Hunc quidem versum ille tantum dicet, qui ea quae sub aspectum cadunt, tanquam temporanea despicit; invisibilia autem, ut sempiterna ac sola vera, contemplatur, et ad illa festinat. Siquidem illa veritatis via non est, quam eligit is qui terrenas divitias ac mundi gloriam sectatur. Qui igitur, ut diximus, in veritatis via incedere cooptavit, hic non immemor judiciorum Dei, et retributionum ejus, eo sese modo gerit. Qui veritatis amans est, et mendacia ore suo nunquam profert, dixerit: Viam veritatis elegi. Sed etiam qui Dei judicia praeculis semper habet et in omni opere suo eorum meminit, dicet: Judicia tua non sum oblitus.*

VERS. 31, 32. *Adhaesi testimoniis tuis, Domine, noli me confundere. Ille testimoniis adhæret, qui sermonibus de caelo et terra, vel quavis alia de re scripto traditis sese addicit, et nullatenus ab iis recedit. Hic vero confidat, licet prius opera turpia perpetrarit; sive etiam postulet a Deo remissionem, et dicat: Domine, noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Brevi, inquit, tempore decucurri non unius, sed omnium mandatorum tuorum viam, operibus et actionibus meis ea complens, quae mandatis tuis enuntiantur. Quamobrem Paulus cum ea consummasset, ait: Cursum consummavi, fidem servavi.*

VERS. 33. *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper. Aliud a Deo petit, aliud ex parte sua se collaturum promittit. Tu enim, inquit, Domine, legem pone mihi viam justificationum tuarum: ego autem toto vitae meae tempore in ejus inquisitione persistam.*

VERS. 34. *Da mihi intellectum, et scrutabor legem A tuam, et custodiam illam in toto corde meo. Vult propheta legem Dei scrutari, gnarus eam non claram et captu facilem. Itaque da mihi intellectum, ait, ut congruenti cum examine et attentione perquiram illam; ut ex illa rerum quas vel agere vel contemplari opus est, usum captumque assequar: sic namque potero eam in toto corde custodire, ac sine dubitatione adire illam. Quod si intellectu opus sit ut legem duntaxat scruteris, quantam a Deo intelligentiam accipere opus habes, ut finem ejus reperias?*

VERS. 35. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Hic semitam pro lege dicit: nam mandatorum semita quædam est. Semita autem dicitur via trita, in qua multi ante nos justi ambularunt. Si quis autem justo duce non utatur, non potest secundum præcepta Dei ambulare. Nam Christi nos imitatores esse, ac tollere crucem, ipsumque sequi oportet.*

VERS. 36 - 40. *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem; in via tua vivifica me. Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo. Amputa opprobrium meum quod suspicatus sum, quia judicia tua jucunda. Ecce concupivi mandata tua, in justitia tua vivifica me. Omnia ad Deum viri sancti referunt, docentes nihil nos sine Deo posse. Nisi enim in me manseritis, inquit, nihil potestis facere ¹⁰. Sed fortasse non nemo dixerit: Si omnia ad Deum referuntur, ubi est id quod mex facultatis est? Sin minus, ubique sane miscet ea quæ a Deo sunt cum iis quæ in nostra sunt potestate. A Deo certe illud est: *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum; nostrarum autem partium est illud: Et exquiram eam semper.* A Deo rursus postulo: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, ad me vero pertinet illud: Et custodiam illam in toto corde meo.* Tertio item a Deo id expeto: *Deduc me in semitam mandatorum tuorum: quid autem ad me spectat? Quia ipsam volui, videlicet legem supra memoratam; ita ut petamus ut quæ a Deo sunt adsint nobis, ea promittentes quæ nostræ facultatis sunt, neque irrita illa facientes, ne pacta cum Deo nostra violemus.**

VERS. 41 - 48. *Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum verbum tuum. Et respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speravi in sermonibus tuis. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usque valde, quia in judiciis tuis supersperavi. Et custodiam legem tuam semper, in sæculum et in sæculum sæculi. Et ambulabam in latitudine, quia mandata tua exquisivi. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam. Hoc pulchre quadraverit in eum qui ad nomen Christi contendendum ante reges et præsides ducitur. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi valde. Et le-*

Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνησώ τὸν νόμον σου, καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Βούλεται ἐξερευνησαὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ὁ προφήτης ἐπιστάμενος, ὅτι οὐκ ἔστι σαφὴς καὶ εὐκαταφρόνητος. Συνέτισόν με τοίνυν, ἵνα ζητήσω αὐτὸν μετὰ τῆς προπέουσι; ἐρεύνης καὶ ἐπιστάσεως, ὡς ἐξ αὐτοῦ λαθεῖν τῶν πρακτέων καὶ θεωρητῶν τὴν χρῆσιν καὶ κατάληξιν· ὡς γὰρ δυνατὸν εἶναι φυλάξαι αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἀνεδοιάστως αὐτῷ προσερχόμενος. Εἰ δὲ συνέσεως δεῖται ἵνα μόνον ἐρευνησῇ τὸν νόμον, τίπως δεῖται, συνέσεως ἀπὸ Θεοῦ δεδομένης, ἵνα εὕρῃ τὸ τέλος;

Ὁδήγησόν με ἐν τῇ τριβῇ τῶν ἐντολῶν σου, ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα. Ἴνα εἴπῃ τὸν νόμον, ἦτοι τὴν τριβὴν· ἔστι γὰρ ἐντολῶν τριβὴς. Τριβὴς δὲ λέγεται ἡ τετριμμένη ὁδὸς, ἣν πολλοὶ πρὸς ἡμῶν ἐπορεύθησαν τῶν δικαίων. Ἐὰν δὲ τις μὴ ὁδηγῶ χηρήσῃται τῷ ἐκαίῳ, οὐ δύναται ὁδεῦσαι: κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ γὰρ ἡμᾶς δεῖ γίνεσθαι μιμητάς, καὶ ἀφεῖναι τὸν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθεῖν ὀπίσω αὐτοῦ

Κλίνον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. Ἀπόστρεψον τοὺς ὀφθαλμούς μου τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα· ἐν τῇ ὁδῷ σου ζῆσόν με. Στήσῃσον τῷ δοῦλῳ σου τὸ λόγιόν σου εἰς τὸν φόβον σου. Περιελε τὸν ὀνειδιζόμενον ὅν ὑπώπτευσσα, ὅτι τὰ κριματά σου χρηστά Ἰδοὺ ἐπεθύμησα τὰς ἐντολάς σου, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. Πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀπεφύρουσιν οἱ ἅγιοι, διδάσκοντες ἡμᾶς, ὅτι χωρὶς Θεοῦ οὐδὲν δύναμεθα. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐν ἐμοί, φησί, μέγιστε, οὐδὲν δύνασθε ποιεῖν. Ἄλλ' ἴσως τις ἐρσῖ: Εἰ πάντα ἀναφέρεται ἐπὶ τὸν Θεόν, ποῦ τὸ ἐπ' ἐμοί; Εἰ δὲ μὴ πανταχοῦ ἐπέπλεξε τοῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐφ' ἡμῖν. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τό Νομοθέτησόν με, Κύριε, τῇ ὁδῷ τῶν δικαιοματίων σου· τὸ δ' ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπιζητήσω αὐτὴν διαπαντός. Ἀπὸ Θεοῦ αἰτῶ πάντων Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνησώ τὸν νόμον σου. Τὸ δ' ἐπ' ἐμοί: Καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ. Καὶ τρίτον ἀπὸ Θεοῦ αἰτῶ λέγων· Ὁδήγησόν με ἐν τριβῇ τῶν ἐντολῶν σου· τί τὸ ἐπ' ἐμοί; Ὅτι αὐτὸν ἠθέλησα· δῆλον δὲ ὅτι τὸν ἀνωτέρω εἰρημένον νόμον, ὥστε αἰτῶμεν τὰ ἀπὸ Θεοῦ προσγενέσθαι ἡμῖν, ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ μὴ ψευδόμενοι ἵνα μὴ τὰς πρὸς Θεὸν ἀθετῶμεν συνθήκας.

Καὶ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, Κύριε, τὸ σὺ τῆριόν σου κατὰ τὸν λόγον σου. Καὶ ἀποκρίθησώμαι τοῖς ὀνειδίζουσι μοι λόγον, ὅτι ἤλπισα εἰς τοὺς λόγους σου. Καὶ μὴ περιέλιξ ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα, ὅτι ἐπὶ τοῖς κριμασί σου ἐπήλπισα. Καὶ φυλάξω τὸν νόμον σου διαπαντός εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἐπορευόμην ἐν πλατυσμῷ, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυνόμην. Χαριέντως ἀρμύσειε τοῦτο τῷ ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀγομένῳ ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος Χριστοῦ μαρτυ-

¹⁰ Joan. xv, 4.

ρῶν. Καὶ ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, αἷς ἠγάπησα σφόδρα. Καὶ ἦρα τὰς χεῖρας πρὸς τὰς ἐντολάς σου, ὡς ἠγάπησα, καὶ ἠδολέσχουν ἐν τοῖς δικαιομασί σου. Ἄραι χεῖρας πρὸς ἐντολάς ἐστι τὸ πᾶσαν προῤῥῆν πρὸς ἐντολάς θείας ἀρμοζομένην ἐργάζεσθαι. Οὐκοῦν ἐκάτερον μὲν ὁ Ψαλμῶδς ἐαυτῷ μαρτυρεῖ· ὁμοῦ δὲ ἡμῖν νομοθετεῖ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ παρέχειν τὴν κατόρθωσιν, πᾶρχειν δὲ καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ μελέτην καὶ θεωρίαν· οὕτω γὰρ αὐτοὶ τε κατορθοῦν ἀκριθέστερον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνάγειν εἰς κατόρθωσιν ἔξομεν.

Μνήσθητι τῶν λόγων σου τῷ δούλῳ σου, ᾧ ἐπήλπισάς με. Αὐτὴ με παρεκάλεσεν ἐν τῇ ταπεινώσει μου, ὅτι τὸ λόγιόν σου ἐξήσέ με. Ὑπερήφανοι παρηγόμουν ἔως σφόδρα, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐξέκλινα. Τῶν ἑτεροδόξων ἀλαζονευομένων κατὰ τοῦ νόμου τῷ διαβάλλειν αὐτὸν, ἐγὼ σφόδρα τῆς φυλακῆς αὐτοῦ περιειχόμεν, μὴδὲ κατ' ὀλίγον κλονῆσαι τὴν πρὸς αὐτὸν συγκατάθεσιν ἀνεχόμενος. Ἐμνήσθητι τῶν κριμάτων σου ἀπ' αἰῶνος, Κύριε, καὶ παρεκλήθην. Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἀμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου. Ψαλτὰ ἦσαν μοι τὰ δικαιοματά σου ἐν τόπῳ παροικίας μου. Ἐμνήσθητι ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, καὶ ἐψύλαξα τὸν νόμον σου. Αὐτὴ ἐγενήθη μοι, ὅτι τὰ δικαιοματά σου ἐξεζήτησα.

Μερίς μου εἶ, Κύριε· εἶπα φυλάξασθαι τὸν νόμον σου. Ὁ ἀποταξάμενος τοῖς βιωτικῶς πράγμασι, καὶ μηδεμίαν ἔχων μερίδα ἐπὶ γῆς, μὴδ' ἐν τῷ θέλειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀρκούμενος ἀντὶ πάντων τῷ Κυρίῳ, ἐρεῖ· Μερίς μου Κύριος. Τοῦτ' οὖν ἀκολουθεῖ λέγειν· Εἶπα φυλάξασθαι τὸν νόμον σου, τούτεστι τὸν πνευματικόν, περὶ οὗ ὁ Παῦλος λέγει· Οἶδαμεν ὅτι πνευματικὸς ἐστὶ νόμος, καὶ τὰ ἐξῆς. Πῶς γὰρ οὐ φυλάξουσι τὸν νόμον ἢ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου οἱ μερίδα αὐτὸν ἔχοντες κατὰ τοὺς Λευίτας, οἷς διηγῶρενται μὴδὲν κεκτηθῆαι κατὰ τὸν βίον; Αἰλεχεται γὰρ· Τοῖς Λευίταις καὶ τοῖς ἱερεῦσιν υἱοῖς Ἀαρῶν, οὐκ ἐστὶ μερίς, οὐδὲ κληρονομία ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, διότι Κύριος μερίς αὐτῶν.

Ἐδεήθην τοῦ προσώπου σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου· ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. Διελογώμην τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. Ἦτοιμάσθητι, καὶ οὐκ ἐταράχθητι τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. Σχοινία ἀμαρτωλῶν περιεπλάκησάν μοι, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Μεσονύκτιον οὐκ (sic) ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Μέτοχος ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τὰ δικαιοματά σου διδάξόν με. Ἐὰν κατανοήσῃς τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτανόντων, τῶν ἀσεβούντων, τῶν ἀδικῶν εἰς Ἴψος λαλούντων, καὶ ἰδῆς τοῦ Θεοῦ τὴν μακροθυμίαν ἐπὶ τὰ τοσαῦτα ἀμαρτήματα, πῶς καὶ μετὰ τοσαῦτα πάντα ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ

A vavi manus ad mandata tua quæ dilexi, et exercebar in justificationibus tuis. Levare manus ad mandata, est omnem actionem ad divina mandata spectantem edere. Utrumque igitur de se Psalmista testificatur : atque una nobis præcipit ut mandata Dei perficiamus ; quin etiam ut plurimum illa meditemur et contemplemur ; ita enim id obtinebimus, ut et ipsi accuratius exsequamur, et aliis exsequendi auctores simus.

VERS. 49-51. Memor esto verborum tuorum sermo tuo, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum vivificavit me. Superbi inique agebant usque valde, a lege autem tua non declinavi. Cum heterodoxi superbe contra legem agerent, ut eam traducerent, ego ejus observationi admodum attendebam, meum erga illam affectum ne minimum quidem titubare permittens. — **VERS. 52-56.** Memor fui judiciorum tuorum a sæculo, Domine, et consolatus sum. Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam. Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam. Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi.

VERS. 57. Portio mea es, Domine : dixi custodire legem tuam. Qui sæcularibus hujus vitæ rebus renuntiat, nullamque in terra portionem habet, neque res istiusmodi concupiscit, sed Domino vice omnium contentus est, dicit : Portio mea Dominus. Huic autem competit dicere : Dixi custodire legem tuam, scilicet spirituatlem, de qua Paulus ait : Scimus enim quod lex spiritualis est ¹¹, et cætera. Quomodo enim legem et præcepta Domini non custodiant, qui illum in portionem habent, quemadmodum et Levitæ, quibus vetitum est aliquid in vita possidere ? Nam dictum est : Levitis et sacerdotibus filiis Aaron non est pars neque hæreditas in filiis Israel, quia Dominus pars eorum ¹².

VERS. 58-61. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo : miserere mei secundum eloquium tuum. Cogitavi vias tuas, et converti pedes meos in testimonia tua. Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tuæ. Funes peccatorum circumplexi sunt me, et legem tuam non sum oblitus. Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ. Particeps ego sum omnium timentium te et custodientium mandata tua. Misericordia Domini plena est terra ; justificationes tuas doce me. Si consideraveris multitudinem peccantium, impie agentium, et iniquitatem contra Excelsum loquentium, Deique in tot peccatis tolerantiam perpenderit, quomodo etiam post hæc omnia oriri faciat solem suum super malos et bonos, et pluat super justos et injustos ¹³, dices : Misericordia Domini plena est terra. justificationes tuas doce me.

¹¹ Rom. vii, 14. ¹² Num. xviii, 20. ¹³ Matth. v, 45.

ἄρα: ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ἔρεῖς· Τοῦ ἔλεους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τὰ δικαίωματά σου διδάξόν με.

VERS. 65, 66. *Bonitatem fecisti cum seruo tuo, Domine, secundum verbum tuum. Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi.* Pro illo : *Bonitatem fecisti, Symmachus edidit : Benefecisti seruo tuo. Docetur autem is, qui divinis institutus est, ne ingratus sit pro beneficio per Deum sibi collato; sed sciat, bonitate Dei ad se perveniente, se dignum habitum fuisse qui servus Dei vocaretur, secundum verbum ejus talis effectus.*

VERS. 67. *Præquam humiliarer, ego deliqui, propterea eloquium tuum custodivi. Propter priora, inquit, peccata quæ admiseram, traditus, humiliatus sum, Deique judicio id sum perpessus. Quam obrem disciplinæ traditus, doctrinam postulo, ut cognoscam hanc humiliationem, quæ mihi accidit, ex bonitate et disciplina evenisse mihi.*

VERS. 68. *Benignus es tu, Domine, et in bonitate tua doce me justificationes tuas. Opus justi est, in omnibus quæ accidunt, alacriter se habere, quod hæc a Providentia dispensentur, atque vel acerbiora hilariter accipiendo Deo dicere : Benignus es tu; et : Benedicam Domino in omni tempore, in hoc semper proposito insistendo. Pro illo : Benignus es tu, reliquæ editiones : Bonus es tu, interpretatæ sunt. Scio utique, ait, neque dubito de natura tua, quod nimirum ipsa bonitas sit; sed postulo doctrinam justificationum tuarum, qua me institui rogo : nam doctrina ego, ut sermones de superbis cognoscam.*

VERS. 69. *Multiplacata est super me iniquitas superborum; ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua. Quanto justior quispiam est, Deoque magis adhæret, ac in eo pax Dei multiplicatur; tanto magis in eo, utpote præstantiori athleta, virtus accrescit, plusquam superborum ipsum lædere volentium; sive adversariarum virtutum, sive hominum. Hoc autem peracto, ne vel minimum quidem remissior evadit, quominus in toto corde scrutetur mandata Dei, ut faciat ea.*

VERS. 70-72. *Coagulatum est sicut lac cor eorum: ego vero legem tuam meditatus sum. Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas. Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.* Nam ante superbiam quidem, incolumes et corde vigentes erant, atque, ut ita dicam, portabiles, ut etiam lacti ad escam utilissimo compararentur; postquam autem superbiam induerunt, omnes indurati quasi e lacte in caseum commutati sunt. Pro illo autem, *coagulatum est*, Aquila dicit : *Impinguatum est quasi adeps cor eorum*; Symmachus autem : *Medullatum est sicut adeps cor eorum*. Cæterum licet illi in his versarentur, ego a proposito minime recessi; sed toto corde scrutabar mandata tua : ab eorumdem scrutatione providentiæ tuæ ac universorum administrationis notitiam captans.

Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σοι, Κύριε, κατὰ τὸν λόγον σου. Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνῶσιν διδάξόν με, ὅτι τῶς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσον. Ἄντι τοῦ· Χρηστότητα ἐποίησας, ἐνηργέτησας τὸν δούλόν σου, ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Διδάσκειται δὲ ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος μὴ ἀναισθητῶς ἔχειν τῆς εἰς αὐτὸν γεγεννημένος τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας· εἰδέναι δὲ, ὅτι, χρηστότητος Θεοῦ φθανούσης εἰς αὐτὸν, κατηξίωται δούλος χρισματίζεσθαι Θεοῦ, κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ γενόμενος.

Πρὸ τοῦ ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα, διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐρύλαξον. Διὰ τὰς προτέρας, κρῖσι, πραγθεύσας ἁμαρτίας παραδοθεὶς ἐταπεινώθη, κρῖσι Θεοῦ ταῦτα παθὼν. Οὐ δὴ καὶ χάριν παθεῖ παραδοθεὶς, δέομαι διδασκαλίας, ὡς ἂν γνῶ ὅτι ἡ ταπεινωσις ἡ γενομένη μοι κατὰ χρηστότητα καὶ παιδείαν ἐγένετο.

Χρηστός εἶ σὺ, Κύριε, καὶ τῇ χρηστότητι σου διδάξόν με τὰ δικαίωματά σου. Δικαίου ἔργον ἐστίν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς συμβαίνουσιν εὐαρεστούμενον καὶ κατακληρούμενον ἀπὸ τῆς Προνοίας. Ἐλαρῶς δεχομένου λέγειν, καὶ ἐπὶ τοῖς πικροτέροις εἶναι νομιζομένοις, τῷ Θεῷ τό· Χρηστός εἶ σὺ, καὶ τό· Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, τῆς αὐτῆς ἐχόμενον προαιρέσεως. Ἄντι τοῦ, Χρηστός εἶ σὺ, αἱ λοιπαὶ ἐκδόσεις· Ἄγαθός εἶ σὺ, ἡρμήνευσαν. Οἶδα μὲν εὖ, φησί, καὶ οὐκ ἀμφιδόλλω περὶ τῆς σῆς οὐσίας, ὅτι ἢ αὐτοάγαθον πέφυκεν· ἀλλὰ δέομαι διδασκαλίας τῶν δικαιομάτων σου, ἣν ἀξίῳ διδάξει με· διδασκαλίας γάρ μοι δεῖ, εἰς τὸ γνῶναι τοὺς περὶ τῶν ὑπερηφάνων λόγους.

Ἐπληθύνθη ἐπ' ἐμὲ ἀδικία ὑπερηφάνων· ἐγὼ δὲ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξερευνήσω τὰς ἐντολάς σου. Ὅσῳ δίκαιός τις ἐστὶ, προστιθέμενος ἐπὶ πλείον τῷ Θεῷ, καὶ πληθύνεται ἐν αὐτῷ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, τοσοῦτον, ὡς ἐπὶ ἀθλητῆν μείζονα ἐπ' αὐτῷ πληθύνεται, ἢ τῶν ἀδικεῖν αὐτὸν θελότων ὑπερηφάνων, εἴτε δυναμένων ἀντικειμένον, εἴτε ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ γινόμενον, οὐδὲ κατὰ τὸ ποιδν ἐνδίδωσιν τοῦ μὴ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξερευνᾶν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ καὶ ποιῆσαι αὐτάς.

Ἐτυρώθη ὡς γάλα ἡ καρδία αὐτῶν· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα. Ἄγαθόν μοι, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαίωματά σου. Ἄγαθός μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιάδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ὑπερηφανίας εὐεκτοὶ τινες καὶ ἀπαλοὶ ἦσαν τὴν καρδίαν, καὶ πότιμοι ὡς τῷ γάλακτι αὐτὴν παραβάλλεσθαι τροφιμωτάτω· ἠνίκα δὲ τὴν ὑπερηφανίαν ἐνεδύσαντο πάντες, καὶ σκληρυθέντες, οἷον ἀπὸ γάλακτος εἰς τυρὸν μεταβεβλήκασι. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐτυρώθη, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἐλιπάνθη ὡς στέαρ ἡ καρδία αὐτῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐμυαλώθη ὡς στέαρ ἡ καρδία αὐτῶν. Πλὴν ἄλλ' εἰ χάσειναι ἐν τούτοις ἦσαν, ἐγὼ τῶν ἐμοὶ προκειμένων οὐκ ἀνεχώρουν, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξερευνῶν τὰς ἐντολάς σου, ἀπὸ τῆς τούτων ἐρεῦνης τὴν γνῶσιν τῆς σῆς προ-

νοίας καὶ τῆς καθόλου διοικήσεως θηρώμενος, καὶ τῶν μὲν ἡ καρδία ἐλιπαίνεται ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῖς τροφῇ· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα.

Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με· συνέτισάν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. Οὐρανὸν μὲν γὰρ καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς λόγῳ δημιουργήσας καὶ προστάγματι, ὅτε ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εἶπεν· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἰδίου καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Τίνι δὲ ἄλλω λέγει, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἢ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ καὶ τῷ Πνεύματι ἁγίῳ, οὗ καὶ χεῖρας νῦν ἀποκαλεῖ; Καὶ ἐν τῷ Ἰωὴ δὲ γέγραπται· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με· μετὰ ταῦτα μεταβαλὼν μου δεινῶς ἰλέκεις, ἐπαρακαυλίῳ ἐπ' ἐμὲ τὴν ἔτασίν μου. Οὐκοῦν αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ καὶ ἐποίησαν καὶ ἐπλασαν. Καὶ Ὀριγένης μὲν καὶ ἕτεροι τινες τὸ, ἐποίησαν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς εἰρησθαί φασιν, τὸ δὲ, ἐπλασαν, ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἄλλοι δὲ τὸ μὲν, ἐποίησαν, ἐπὶ τῆς πρώτης δημιουργίας φασιν εἰρησθαι, τὸ δὲ, ἐπλασαν, ἐπὶ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀναπλάσεως.

Οἱ φοβούμενοί σε δύνονται με, καὶ εὐφρανθήσονται, ὅτι εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ἐγνων, Κυριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου, καὶ ἀληθεῖα ἐταπεινώσας με. Γενηθήτω δὴ τὸ ἔλεός σου τοῦ παρακαλέσαστάς με, κατὰ τὸ λόγιόν σου τῷ δούλῳ σου. Ἐλθέτωσάν μοι οἱ οἰκτιρμοί σου, καὶ ζήσομαι, ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. Εἰ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, καὶ φθῆσαιεν ἐμοὶ οἱ οἰκτιρμοί σου, οὐ καταποθήσομαι ὑπὸ τῆς ταπεινώσεως, ἀλλ' ἐγκαρτερήσας διὰ τῆς ὑπομονῆς, εὖ οἶδα ὅτι ζήσομαι. Τυχεῖν δὲ τοῦ ἐλέους σου καὶ τῶν οἰκτιρῶν σου ἀξιώ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πάντα πληρῶν οὐ διαλιμπάνω, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ταπεινώσει τὸν νόμον σου μελετήσω.

Αἰσχυνθήτωσαν ὑπερήφανοι, ὅτι ἀδίκως ἠνόμησαν εἰς ἐμὲ, ἐγὼ δὲ ἀδολεσχήσω ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου. Ἐπιστρέψάτωσάν με οἱ φοβούμενοί σε, καὶ οἱ ἠνώσκοντες τὰ μαρτύριά σου. Γενηθήτω ἡ καρδία μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαίωμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. Πάντα γὰρ τὰ ἁμαρτήματα αἰσχύνης ἐστὶν ἄξια. Ἔως μὲν γὰρ καρδία ἀτελής τυγχάνει, πολλὴ φροντίς καὶ ἀγωνία μὴ πη ἄρα καὶ ἀσθενήσῃ καὶ χεῖρων ἑαυτῆς γένηται· ὅτε δὲ εἰς ἄκρον φθάσῃ τῆς τελειότητος, ἐν ἔξει ἀρετῆς καταστᾶσα, ἔξω γενήσεται παντὸς φόβου, οὐκέτι ἀμφιβάλλουσα μὴ ποτε ἄρα καταισχυνηθῇ.

Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχὴ μου, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Σφόδρα ἀκολούθως ἐρμηνεύων τί ποτέ ἐστι τὸ σωτήριον ἐπιλέγει ἐξῆς· Εἰς τὸν λόγον σου ἐπήλπισα, σημαίνων, ὅτι τὸ σωτήριον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ λόγιόν σου, λέγοντος· Πότε παρακαλέσεις με; ὅτι ἐγενήθην ὡς ἀσὸς ἐν πάχρη, τὰ δικαίωμάτά σου οὐκ ἐπαλαθόμην. Πότε εἰσὶν αἱ ἡμέραι τοῦ δούλου σου; πότε ποιήσεις μοι ἐκ τῶν καταδικωόντων με κρίσιν; Διηγή-

Atque illorum quidem cor præsenti cibo suo impinguabatur, dum ego legem tuam meditarer.

VERS. 73. *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me : da mihi intellectum, et discam mandata tua.* Cum Deus cælum et terram et omnia quæ in eis sunt verbo et præcepto suo condidisset, quando venit ad hominem, dixit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*¹⁴. Cuiam vero alii dicit : *Faciamus hominem*, nisi Unigenito suo et Spiritui sancto, quos jam manus appellat? In Job item scribitur : *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me : postea mutata me dire perdis, reinvans in me examen meum*¹⁵. Itaque manus Dei fecerunt et plasmaverunt. Ac Origenes quidem et nonnulli alii illud, *fecerunt*, de anima dictum ait ; illud vero, *plasmaverunt*, de corpore. Alii vero illud, *fecerunt*, de prima creatione dictum affirmant ; illud autem, *plasmaverunt*, de lavacro regenerationis ac reformatione.

VERS. 74-77. *Qui timent te, videbunt me, et latrabuntur, quia in verba tua supersperavi. Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua, et in veritate humiliasti me. Fiat misericordia tua ut consoletur me, secundum eloquium tuum servo tuo. Veniant mihi miserationes tuæ et vivam, quia lex tua meditatio mea est.* Si adveniat mihi misericordia tua, et miserationes tuæ ad me accesserint, nequaquam absorbebor humiliatione ; sed per patientiam perseverans, bene novi me in vita mansurum esse. Misericordiam vero et miserationes tuas consequi rogo ; quia et ipse omnia quæ facultatis meæ sunt implere non desino, et in ipsa humiliatione mea legem tuam meditabor.

VERS. 78-80. *Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me, ego autem exercebor in mandatis tuis. Convertantur mihi timentes te, et qui noverunt testimonia tua. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.* Omnia namque peccata confusione digna sunt. Quando enim cor imperfectum existit, multa sollicitudo et contentio est, ne infirmetur et deterius evadat : quando autem pervenerit ad apicem perfectionis, in virtutis habitu et consuetudine constitutum, omni metu vacuum erit, neque hæsitans verebitur ne confundatur.

VERS. 81. *Deficit in salutare tuum anima mea : in verba tua supersperavi. Admodum consequenter explicans quid sit salutare illud, adjicit postea : In verbum tuum supersperavi, significans salutare illud esse Filium Dei. — VERS. 82-88. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes : Quando consolaberis me ? Quia factus sum sicut uter in pruina, justificationes tuas non sum oblitus. Quot sunt dies servi tui ? quando facies mihi de persequentibus me judicium ? Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non*

¹⁴ Gen. 1, 26. ¹⁵ Job 1, 8.

ut lex tua, Domine. Omnia mandata tua veritas : A inique persecuti sunt me, adjuva me. Paulo minus consummaverunt me in terra. Ego autem non dereliqui mandata tua. Secundum misericordiam tuam vivifica me, et custodiam testimonia oris tui. Secundum eloquium Dei vivere, est cum pietate vitam agere, neque sensilem tantummodo vitam ducere. Nam quisquis id consequitur, bonam transiget vitam; ita ut custodiat testimonia oris Dei : quæ a Verbo Dei, quod os ejus esse dixi, testimonio confirmata et declarata sunt.

VERS. 89-91. In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cælo. In generationem et generationem veritas tua, fundasti terram, et permanet. Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi. B Veritatem autem vocat hanc promissionem, quam sciebat omnino futuram in generationem et generationem. In singulis quippe generationibus partes quasdam veritatis hominibus mittis, omnesque mundi partes, et ea quæ sub aspectum cadunt, ordinatione tua constant, non a terminis suis mota, neque sibi statutam legem transgredientia. Causa vero horum omnium permansionis est, quod tu solus Dominus sis universorum; reliqua autem omnia tibi servant, ac tanquam mancipia subjecta sint.

VERS. 92. Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte periissem in humiliatione mea. Dictum est, tempus tentationum ac calamitatum humiliationem nuncupari. Viri igitur beati est fuisse in humiliatione, et non periisse : ut si, v. g., venerim in tentationem martyrii, si quidem antequam in eam inciderem lex tua meditatio mihi semper fuerit, et eam exsecutus sim; cum in humiliationem per tentationem martyrii venero, non peribo. Sic in omni tentatione loqui par fuerit : at, malignis cogitationibus et adversariis virtutibus me impugnantibus, pereundum mihi erat, nisi lex tua fulcro mihi fuisset.

VERS. 93. In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me. Verum in memor ero disciplinarum tuarum, quas in vita edidici : per illas enim a terra in cœlum transiens, cum angelis habito. Quemadmodum enim qui ex gravi morbo medicorum subsidiis firmam et stabilem sanitatem accipit, quod incolumis et bona valetudine sit, non ideo obliviscitur medicinam, qua ipse sanitatem consecutus est; ita iste sanctus a Deo justificationibus quas accepit vivificatus, per omne sæculum ait se earum minime oblitum iri; hanc reddens rationem, se in iis a Deo vivificatum esse.

VERS. 94-96. Tuus sum ego, salvum me fac, quoniam justificationes tuas exquisivi. Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me, testimonia tua intellexi. Omnis consummationis vidi finem latum mandatum tuum nimis.

VERS. 97-100. Quomodo dilexi legem tuam, Do-

σαρτο μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε. Πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου ἀληθία, ἀδικῶς κατεδίωξαν με, βοήθησόν μοι. Παρά βραχὺ ἐτέλεσάν με ἐν τῇ γῆ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγκατέλιπον τὰς ἐντολάς σου. Κατὰ τὸ ἔλεός σου ζῆσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύρια τοῦ στόματός σου. Τὸ κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ ζῆν ἐστὶν εὐσεβεῖα ζῆν ἐστίν, οὐχ ἀπλῶς τὴν αἰσθητὴν ταύτην ζωὴν. Τούτου γὰρ τυχόν, ἐν εὐζωίᾳ ἔσται, ὡς φυλάσσειν τὰ μαρτύρια τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, μαρτυρηθέντα καὶ ἀποδείχθέντα ὑπὸ Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὗ εἶπον αὐτοῦ στόμα εἶναι.

Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἡ ἀληθεία σου, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει. Τῇ διατάξει σου διαμένει ἡμέρα, ὅτι τὰ σύμπαντα δούλα σά. Ἀλήθειαν δὲ λέγει τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην, ἣν εἶπε πάντως γεννησομένην εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Καὶ ἑκάστην γὰρ γενεὰν μέρη τινὰ τῆς ἀληθείας ἀνθρώποις ἀποστέλλει, καὶ τὰ σύμπαντα τοῦ κόσμου μέρη τὰ τε ὁρατὰ τῇ σῆ διατάξει συνέστηκεν, μὴ κινούμενα τῶν ὀρῶν, μηδὲ τὸν νόμον τὸν ὀρισθέντα αὐτοῖς παραβαίνοντα. Αἰτιον δὲ τῆς τούτων ἀπάντων διαμονῆς τὸ σὲ μόνον Κύριον εἶναι τῶν ὄλων· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα σά δούλα, καὶ ὡς δούλα ὑποπίπτουσι.

Εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστὶ, τίτε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Εἶρηται ὡς ὁ καιρὸς τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν περιστάσεων πεινώσει ὀνομάζεται. Μαχαρίου τοίνυν ἐστὶν ἀνὴρ· τὸ γενέσθαι ἐν τῇ ταπεινώσει, καὶ μὴ ἀπολέσθαι· οἶον εἰ ἐλθῆθα εἰς πειρασμὸν μαρτυρίου· εἰ μὲν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ μελέτη μου ἦν ἀεὶ πρὸ τοῦ ἐμπροσθεῖν, καὶ ἤσχουν αὐτὸν, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τὴν κατὰ τὸν πειρασμὸν τοῦ μαρτυρίου, οὐκ ἀπώλυμαι. Οὕτως ἀρμόζει καὶ ἐπὶ παντὸς πειρασμοῦ εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολέμουσιν ἐμοί. Εἶχον ἐν ἀπολείσθαι, εἰ μὴ ὁ σὸς νόμος ἀντιστήριγμά μου γένηται.

Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔξησάς με. Ἀλλὰ μεμνησόμεαι τῶν μαθημάτων σου, ὧν ἔμαθον ἐν τῷ βίῳ· εἰ ἐκεῖνα γὰρ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετελθὼν οὐκ ἄν ἀγγέλων. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐκ μεγάλης νόσου διὰ τῶν ἰατρικῶν βοηθημάτων παγίαν καὶ βεβαίαν ἀναλαβὼν ὑγίειαν δι' αὐτοῦ τοῦ ὑγιαίνειν καὶ εὐχεστῆν οὐκ ἐπιλανθάνεται τῶν ἰατρικῶν ἐκείνων οἷς ἠκολούθησε τὸ οὕτως αὐτὸν μετ' εὐεξίας ὑγιαίνειν· οὕτως ὁ ἅγιος οὗτος, ὑπὸ Θεοῦ ζωοποιηθεὶς ἐν ᾧ ἔσχε παρ' αὐτοῦ δικαιώμασι λέγει παρ' ὄλων τῶν αἰῶνα μὴ ἐπιλανθάνεσθαι αὐτῶν, ἀποδοῦσός τὴν αἰτίαν, τὸ ἐν αὐτοῖς τὸν Θεὸν αὐτὸν ἐζηκέναι (sic).

Σὸς εἰμι ἐγὼ, σώσόν με, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. Ἐμὲ ὑπέμειναν οἱ ἁμαρτωλοὶ τοῦ ἀπολέσαι με, τὰ μαρτυρία σου συνῆκα. Πόσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα.

Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε, ὅλην τὴν

ὁμέραν μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσόφισάς με τὴν ἐντολήν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐμή ἐστιν. Ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα, ὅτι τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ πρσβυτέρους συνῆκα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Εἰ δὲ λέγοι που ὁ Σωτὴρ· Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, καὶ τὰ ἐξῆς, λεκτέον, ὅτι τοῦτ' εἴρηται τῷ Σωτῆρι προσδιαστείλαμένῳ, καὶ φάντι· Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁμῶν ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡς πρὸς ἐκεῖνον οὖν τὸν διδάσκαλον οὐκ ἔστι μαθητὴς κρείττων. Οἱ δὲ ἐν ταῦθα δηλούμενοι πολλοὶ διδάσκαλοι ἕτεροι τυγχάνουσιν, ὧν πολλάκις ὁ μαθητὴς κρείττων. Γίνεται δὲ πλείονος καὶ συνεχοῦς τῆς περὶ τοὺς θείους λόγους ἀσκήσεως.

Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκάλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀπὸ τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς μοι. Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνῆκα, διὰ τοῦτο ἐμίσησα πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας.

Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου. Ὁμῶσα καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Ἐπελ, μηδενὸς ἐκβιασαμένου, οικεῖα χρησάμενος ὀρμητὴ καὶ προαιρέσει ἀγαθῇ, ὄρκω ἑαυτὸν κατεδήσατο καὶ ὤμοσε τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, εὐχεται τὸν ὄρκον αὐτοῦ ἀποδογῆς ἄξιον παρὰ τῷ Θεῷ γενέσθαι· δεῖται γὰρ πολλῆς διδασκαλίας καὶ ἡ γνώσις τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ.

Ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα, Κύριε· ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ, Κύριε, καὶ τὰ κρίματά σου δίδαξόν με. Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου διαπαντός, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἔθετο ἁμαρτωλοὶ παγίδα μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐντολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. Ἡ ψυχὴ τινος ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐστίν, εἴ ποτε ἐν κινδύνους γεγένηται, καὶ τοῦτο ἡ συνήθεια λέγει ὅτι· Τὴν ψυχὴν μου εἶχον εἰς τὰς χεῖράς μου. Ἐγὼ οὖν, φησὶν ὁ δίκαιος, καθήμεραν ἀποθνήσκω, ἀεὶ κινδυνεύω διὰ τὸν λόγον σου, διὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸν ἔλεγχον, διὰ τὴν βασιλείαν ἣν βασιλεύω· καὶ διὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου διαπαντός. Οὐ γὰρ ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου ἐπολεῖ με· ἐπιλαθέσθαι τοῦ νόμου σου. Δύναται δὲ τις καὶ ὑψηλότερον νοῆσαι τὸ ῥητὸν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου ἦν διαπαντός, ἀντὶ τοῦ, ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς· ἡ χεὶρ γὰρ ἐπὶ τὸν πλάξωον πολλάκις παραδέχεται. Εἰ δὲ ἐν ταῖς χερσὶ σου εἴη, νοήσωμεν χείρας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ, ἢ προστέον διαπαντός. Ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ὅτι ἀγαλλύμα τῆς καρδίας μου εἰσίν. Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιώματά σου εἰς τὸν αἰῶνα δι' ἀντάμειψιν.

mine, tota die meditatio mea est. Super inimicos meos sapientem me fecisti mandato tuo, quia in æternum meum est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsi. Quod si Salvator alicubi dicat : Non est discipulus super magistrum ¹⁶, et cætera, dicendum est hoc pronuntiatum a Salvatore fuisse, cum prius distinxisset ac dixisset : Ne vocetis magistrum super terram : unus enim est Magister vester qui est in cælis ¹⁷. Illius itaque magistri comparatione non est discipulus præstantior. Magistri autem, qui hic multi esse declarantur, alii sunt, quibus plerumque discipulus doctior est. Quod evenit ex majore et frequentiore in divinis sermonibus exercitatione.

B

VERS. 101 - 104. Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo. A mandatis tuis intellexi, propterea odiri omnem viam iniquitatis.

VERS. 105, 106. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. Quia nullo vim inferente, sed proprio nutu et bono proposito, sese jurejurando astrinxit, et juravit se servaturum esse judicia justitiæ Dei, rogat ut juramentum suum acceptione dignum apud Deum evadat : nam cognitio judiciorum Dei multa doctrina eget.

C

VERS. 107 - 112. Humiliatus sum usquequaque, Domine : vivifica me secundum verbum tuum. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine, et judicia tua doce me. Anima mea in manibus meis semper, et legem tuam non sum oblitus. Posuerunt peccatores laqueum mihi, et de mandatis tuis non erravi. Anima cujusvis in manibus ejus est, si quando in periculis versetur, atque ex consuetudine hoc dicitur : Animam meam in manibus meis habui. Ego itaque, ait justus, quotidie morior, semper ob sermonem tuum in periculo versor, propter veritatem, propter reprehensionem, propter regnum cui impetro ; et ideo anima mea in manibus meis semper. Non enim periculum mortis legis tuæ oblivisci me fecit. Cæterum potest quispiam sublimius hoc dictum intelligere ac dicere : Anima mea in manibus meis erat semper ; id est, in bonis actibus : nam manus pro actibus frequenter traditur. Si autem in manibus tuis fuerit, intelligamus manus Dei esse creationem ejus, cui semper animus est adhibendus. Hæreditate acquisivi testimonia tua in æternum, quia exsultatio cordis mei sunt. Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem.

D

¹⁶ Matth. i, 24. ¹⁷ Matth. xxiii, 9, 10.

VERS. 113-116. *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi. Adjutor et susceptor meus es tu, in verba tua supersperavi. Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei. Suscipe me secundum misericordiam tuam, et vivifica me, et non confundas me ab expectatione mea. Postquam dixit: Declinate a me, maligni, consequenter Deum ad eam rem invocat, ut ejus virtute maligni ab anima sua pellantur: atque otium nactus, vitam et salutem, quæ secundum Deum est, consequatur, neque excidat ab expectatione sua: ac rursus opem postulat ad salutem. — VERS. 117-120. Adjuva me, et salvus ero, et meditabor in justificationibus tuis semper. Spreverunt omnes discedentes a judiciis tuis, quia injusta cogitatio eorum. Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ, ideo dilexi testimonia tua. Confige timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timeo.*

πησα τὰ μαρτύριά σου. Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐβροθήθην.

VERS. 121. *Feci judicium et justitiam, non tradas me injuriam inferentibus mihi. Qui in principio institutus fuerat, ut jam multum profectus, ac magna operatus, rogat ne a profectu suo excidat. Deinde considerans plurimos esse qui probis invident, cum nihil mali de ipsis dicendum habeant, calumniasque tamen struant; obsecrat et rogat ab iis liberari. Pro illo autem: injuriam inferentibus mihi, Aquila: Ne dimittas me calumniantibus me, edidit.*

VERS. 122. *Feci judicium et justitiam, non tradas me injuriam inferentibus mihi. Suscipe servum tuum in bonum, non calumnientur me superbi. Qui penitentiam egit, a vexantibus se erutus, atque a captivitate redemptus ait: Suscipe servum tuum in bonum; hi namque me in malum susceperant. Nisi enim me servum tuum inimicis subactum susceperis; hi superbi, videlicet adversariæ potestates, me calumniaturæ sunt. Quomodo autem calumniatur? Ipsæ me incitarunt mihi que suaserunt ut peccator evaderem: ac ipsæ jam me accusant, totam peccati causam in me conferentes. Necessario rogat Deum ut susceptor ipsius sit, quemadmodum et sponsor; ut ipse custos ipsius efficiatur, sponsonem servans ac custodiens, ut ne minimam ansam præbeat insidiantibus sibi calumniatoribus.*

VERS. 123-126. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justificationes tuas doce me. Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, et sciam testimonia tua. Tempus faciendi Domino, dissipaverunt legem tuam. Sursum aspiciens ad salutare tuum et verbum tuum, totam, inquit, spem meam hinc pendere feci, erui me postulans ab invidentibus saluti meæ.*

VERS. 127. *Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazium. Ego quidem feci judicium et justitiam,*

Παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Βοηθός μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου εἶ σὺ, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὺς μὲνοι, καὶ ἐξερυσθήτω τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μου. Ἀντιλαβοῦ μου κατὰ τὸ ἔλεός σου καὶ ζῆσόν μου, καὶ μὴ κατασχύνης με ἀπὸ τῆς προσδοκίας μου. Εἰπὼν, Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὺς μὲνοι, ἀκολούθως τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοῦτο ἐπιπλεῖται, ὡς ἂν τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἀπελαθεῖεν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς οἱ πονηροὺς μὲνοι, σκολῆς τε τυγχόν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς τε καὶ σωτηρίας τύχει, καὶ μὴ ἀππίσσοι τῆς αὐτοῦ προσδοκίας· καὶ πάλιν ἀξιοὶ βοηθείας τυχεῖν εἰς τὸ διασωθῆναι. Βοηθήσόν μοι, καὶ σωθήσομαι, καὶ μελετήσω ἐν τοῖς δικαίωμασί σου διαπαντός. Ἐξουθένωσα πάντα τοὺς ἀποστατούντας ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν. Παραβάλλοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰ μαρτύριά σου. Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐβροθήθην.

Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῶς με τοῖς ἄδικούσι με. Ὁ κατὰ τὴν ἀρχὴν στοιχειώμενος, ὡς ἂν ἦδη προκόψας ἐπὶ πολὺ, καὶ τὰ μεγάλα κατορθώσας, εὐχεται μὴ ἐκπέσειν τῆς προκοπῆς. Εἶτα συνορῶν, ὅτι τοῖς καλοῖς πολλοὶ βασκαίνουσι, καὶ λέγειν μὲν τι φαῦλον περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἔχουσιν, περιπλέκουσι δὲ συκοφαντίας, ἵκετεύει καὶ δέεται τῶν ῥυσθῆναι. Ἄντι δὲ, τοῖς ἀδικούσι με, Ἀκύλας ἐξέωκε· Μὴ ἀφῆς με τοῖς συκοφαντούσι με.

Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῶς με τοῖς ἀδικούσι με. Ἐκδεξαι τὸν δούλον σου εἰς ἀγαθόν, μὴ συκοφαντησάτωσάν με ὑπερήφανοι. Ὁ μετανοήσας καὶ ἀπὸ τῶν ἐνεργησάντων εἰς αὐτὸν ἐξελθὼν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρωθεὶς φησὶν· Ἐδεξαι τὸν δούλον σου εἰς ἀγαθόν· οὗτοι γὰρ με ἐβροθήθην πονηρὸν ἐξεδέξαντο. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐκδέξῃ με τὸν δούλον σου ὑποχείριον γενόμενον τοῖς πολεμίοις, οἷμαι ὑπερήφανοι, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, μέλλουσι με συκοφαντεῖν. Πῶς δὲ συκοφαντοῦσιν; Αὐτὰ ἐνήρησαν καὶ ἔπεισαν ἐν ἁμαρτωλῶς γένωμαι· καὶ αὐτὰ μοι καθήγοροι γίνονται, ἔλθῃ τὴν αἰτίαν τῶν ἁμαρτημάτων εἰς ἐμὲ ἀναφέρουσαι. Ἀναγκαίως παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ἀνάδοχον αὐτοῦ γενέσθαι, ὥσπερ καὶ ἔγγυτήν· Ἰν' αὐτὸς φύλαξ αὐτοῦ γένηται, τηρῶν αὐτὸν καὶ φυλάττων τὴν ἔγγυθον, πρὸς τὸ μηδεμίαν λαθῆν παρασχεῖν τοῖς ἐφεδρεύουσιν αὐτῷ συκοφάνταις.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐξέλιπον εἰς τὸ σωτήριόν σου, καὶ εἰς τὸ λόγιον τῆς δικαιοσύνης σου. Ποίησον μετὰ τοῦ δούλου σου κατὰ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου διδάξόν με. Δούλος σου εἰμι ἐγὼ, συνέτισόν μου, καὶ γνώσομαι τὰ μαρτύριά σου. Καίρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ, διεσκέδασαν τὸν νόμον σου. Ἄνω βλέπων ἐπὶ τὸ σωτήριόν σου καὶ τὸν λόγον σου, πάσας, φησὶν, ἀνήρησα ἐπὶ ταῦτα εἰς ἑμαυτοῦ ἐλπίδας, ῥυσθῆναι δεόμενος ἀπὸ τῶν διαφρονούντων μου τῇ σωτηρίᾳ.

Διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς ἐντολὰς σου ὑπὲρ χρυσίου καὶ τσπάζιον. Ἐγὼ μὲν ἐποίησα κρίμα καὶ ἄ-

καισούνην, καὶ σοὶ δὲ τῷ Θεῷ ἔσται ποτὲ τοῦ ποιῆσαι καιρὸς, δηλονότι κρίμα καὶ δικαιοσύνην διὰ τῶν κατασκευασάντων τὸν νόμον σου. Τοῦτο οὖν εἰδὼς ἐγὼ καὶ φυλαττόμενος περιπεσεῖν τῷ καιρῷ ἐκαίην, ἡγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ πάντα παρ' ἀνθρώποις τίμια νενομισμένα.

Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου καταρωθούμην, πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμίσησα. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ συμπληρώσασα τὸν λόγον, πάντως ἐν κακίᾳ γίνεσθαι. Ἀδύνατον γὰρ ἅμα τῷ συμπληρωθῆναι τὸν νόμον τὸν φυσικὸν ἐν ἀνθρώποις μὴ ὑποστῆναι τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπὶ οὖν γένεσθαι ἢ κακία καὶ στρεβλωθῆ ἢ ψυχῇ, δελεῖται κατορθώσεως. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ κατορθούνα; Μία ἐντολὴ δύναται πως τὴν στρέβλιν τῆς ψυχῆς, ἐννομένην ἀπὸ κακίας, κατευθῆναι. Τὸ μέντοι ἄκρωσ κατορθωθῆναι τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα ἀμύχανόν ἐστι χωρὶς πασῶν τῶν ἐντολῶν. Εἰ μέντοι γε σχολία παραληφθῆ ἢ ψυχῇ, οὐκέτι ἐντολαὶς κατορθωθήσεται, ἀλλὰ πυρὶ ἢ σκότῳ, ἢ διχοτομίᾳ, ἢ τιμὴ τῶν σκυθρωποτέρων προσαγομένων ὑπὸ Θεοῦ. Ἐὰν τοίνυν μὴ ποιήσωμεν πάσας τὰς ἐντολάς, οὐ κατορθώμεθα. Ὅθεν θαυμασιῶς εἰρηται· Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου καταρωθόμεθα, πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμισήσαμεν. Οὐ γὰρ ἔτι περισπώμενος ὑπὸ τῆς εἰς τὸ ἀδικεῖν ἐπιθυμίας, ἀπέχεται τῆς ἀδικίας, ἀλλ' ἀπέχεται μισήσας τὴν ἀδικίαν ὃ κατορθωθείς πρὸς πάσας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς.

Θαυμαστὰ τὰ μαρτύριά σου, διὰ τοῦτο ἐξερεύνησον αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου. Ἡ δὴλωσις τῶν λόγων σου φωτιστὶ, καὶ συνετιεὶ νηπίους. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ ἐλλκυσσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. Ἡ πρώτη γνῶσις καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ παραδιδόμενη διδασκαλία τῶν λόγων σου φωτιστὶ καὶ συνετιεὶ νηπίους. Τὰ δὲ μαρτύριά σου θαυμαστὰ, καὶ ἐκπλήξεως πλήρη. Εἰκότως τὸ δοχεῖον τῆς ἔμμαντος ψυχῆς ἀναπετάσας, καὶ ὡσπερ τὸ στόμα ἀνοίξας, τὸ παρὰ σοῦ θεῖον Πνεῦμα ὑπεδεχόμενον πιστεύσας ἐπαγγελίᾳ λεγούσῃ· Ἄνοιξον τὸ στόμα σου καὶ πληρώσω αὐτό. Καὶ τοῦτ' ἐπραττον ἐφέλικόμενος εἰς ἑαυτὸν τὸ παρὰ σοῦ πνεῦμα, ἵνα καὶ τὰ μαρτύριά σου τὰ θαυμαστὰ γινώ, καὶ τῶν λόγων σου τὸν φωτισμὸν κτήσωμαι, διὰ τοῦ σοῦ πνεύματος τὴν τούτων εὐληγίαν κατάληψιν. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ ἐλλκυσσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν· αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐντολῶν ἐπισπωμένης καὶ ἐφέλικόμενης τὸ πνεῦμα. Περὶ τοῦ στόματος τοῦ κρυπτοῦ ἀνθρώπου φησί· καὶ δύναται εἶναι ψυχῆς στόμα ἡ διαδοχτικὴ αὐτῆς δύναμις, ἢ διανοουμένη προφέρει τὸν ἐν διανοίᾳ λόγον. Οὐδὲν διαφέρει λαβεῖν λόγον καὶ ἐλκῦσαι πνεῦμα εἰπεῖν· ταυτὸν γὰρ τὸ πνεῦμα τῷ θεῷ λέγει. Διὰ καὶ ὁ Σωτὴρ, περὶ οὗ ἔλεγε λόγου καὶ βημάτων εἰρηκε· Τὰ βήματα ἃ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστι.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησον με, κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἀγαπώντων τὸ ὄνομά σου. Τῶν ὑπὸ

A atque tibi, Deus, tempus aliquando aderit ea faciendi, videlicet iudicium et justitiam, propter eos qui legem tuam pessumdant. Huius itaque rei gnarus ego, ac cavens ne incidam in tempus illud, dilexi mandata tua super omnia quæ apud homines pretiosa existimantur.

VERS. 128. *Propter eam ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui.* Humana anima postquam sermonem compleverit, in malitia prorsus versatur. Fieri enim nequit, ut postquam lex naturalis in hominibus impleta est, peccatum non existat. Cum itaque malitia accessit et anima tortuosa est, directione opus habet. Quænam vero sunt quæ dirigunt et corrigunt? Unum duntaxat mandatum animæ tortuositatem, quæ per malitiam advecta est, potest corrigere. Et quidem animam hic ad supremam rectitudinem pertingere, citra omnium mandatorum observationem fieri nequit. Si itaque anima tortuosa deprehendatur, non amplius a mandatis corrigetur; sed igne, tenebris, sectione aliisque tristioribus a Deo advectis. Si ergo non omnia mandata servemus, non dirigemur. Ideo admirabiliter dicitur: *Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habuimus.* Non enim ultra distractus a concupiscentia inique agendi, ab iniquitate abstinet, sed abstinet utique, quia iniquitatem odit, qui ad omnia Dei mandata dirigitur.

VERS. 129-131. *Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Declaratio sermonum tuorum illuminabit, et intellectum dabit parvulis. Os meum aperui, et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.* Prima cognitio, et quæ initio traditur doctrina sermonum tuorum, illuminabit et intellectum dabit parvulis: testimonia vero tua mirabilia sunt et stupenda. Merito igitur animæ meæ receptaculum expandens, et quasi os aperiens, divinum a te Spiritum accipi, credens promissioni dicenti: *Aperi os tuum, et implebo illud*¹⁸. Et hoc feci spiritu tuo in me pertracto, ut testimonia illa tua mirabilia cognoscerem, et sermonum tuorum illustrationem obtinerem, per spiritum tuum eorundem intellectum et notitiam accipiens. *Os meum aperui et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam*: ipsa mandatorum sententia spiritum attrahente et pelliciente. De ore autem interioris hominis loquitur: potestque os animæ dici, vis ejus enuntiandi quæ cogitando in mente verbum profert. Nihil differt, si dicas assumere sermonem, et attrahere spiritum: idipsam enim est spiritus, quo divinus sermo. Quamobrem Servator de sermone et verbis ait: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt*¹⁹.

VERS. 132. *Respice in me et miserere mei, secundum iudicium diligentium nomen tuum.* Ex iis

¹⁸ Psal. lxxx, 41. ¹⁹ Joan. vi, 64.

qui a Deo misericordiam consequuntur, alii eam per poenitentiam obtinent, jam a peccatis recedentes eaque constantes; alii misericordiae Dei experimentum sumunt, quod profectu aucti ad ipsam virtutis finem maturent. Hic itaque precatur misericordiam consequi, non secundum iudicium eorum qui poenitentiam agunt; sed eorum qui diligunt nomen Domini: nam persona quæ loquitur est eorum, qui multum in virtute et veritatis notitia profecerunt. Quamobrem confidenter postulat in conspectum Dei se venire. Respice, inquit, in me, et hinc necessario sequetur me misericordiam consequi.

VERS. 133. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mihi omnis injustitia.* Secundum eloquium Dei dirige gressus meos, qui ex malitia et ignorantia ad virtutem et cognitionem veritatis proficiscor. Nam rectus sermo director et dux talium gressuum est.

VERS. 134. *Redime me a calumniis hominum, et custodiam mandata tua.* In mercedem misericordiae qua liberatus est a calumniis hominum, se mandata Domini observaturum pollicetur: vel non tam mercedem, quam gratiarum actionem præbeo, ut redimar a calumniis hominum. Hanc vero gratiam impetrarunt Joseph et Susanna. Cæterum tropice homines dici possunt diabolus et adversariae ejus sociæ potestates, a quarum sycophantia redimere solius Dei est.

VERS. 135, 136. *Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas.* Secundum Salvatoris illustrem adventum videre peroptans, pro eo Patri supplicat dicens: *Faciem tuam, Domine, illumina*: quam qui vidit, vidit et Patrem. Nam ipse de seipso ait: *Qui vidit me, vidit et Patrem*²⁰. *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.*

VERS. 137-143. *Justus es, Domine, et recta iudicia tua. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam valde. Tabescere me fecit zelus tuus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Igitur eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. Adolescentulus sum ego et contemptus, justificationes tuas non sum oblitis. Justitia tua justitia in æternum, et lex tua veritas. Tribulationes et necessitates invenerunt me: mandata tua meditatio mea. Symmachus aliam effert sententiam dicens: Tribulationes et afflictiones comprehenderunt me: mandata vero delectabant me: ac si omnis Dei cultor graviter et ægre ferat hujus vitæ negotia, atque ex hominum malitia vexetur, solamque habeat consolationem, recreationem et delectationem in mandatorum Dei meditatione.*

VERS. 144. *Justitia testimonia tua in æternum, intellectum da mihi, et vivam.* Hæc justitia, quam

²⁰ Joan. XIV, 9.

¹ * Interpres legit κατεύθυσε. EDIT. PATROL.

θεοῦ ἐλεουμένων, οἱ μὲν τυγχάνουσι τούτου διὰ μετανόιας, ἄρτι ἀμαρτιῶν ἀναχωροῦντες καὶ ἐξομολογούμενοι· οἱ δὲ πείραν ἐλέου θεοῦ λαμβάνουσιν, ἐπὶ τῷ προκοπτόντας σπεύσαι ἐπὶ τὸ τέλος αὐτὸ τῆς ἀρετῆς. Εὐχεται οὖν οὗτος ἐλεηθῆναι οὐ κατὰ τὸ κρίμα τῶν μετανοούντων, ἀλλὰ τῶν ἀγαπώντων ἕνεκα κυρίου· τῶν γὰρ κατ' ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας πολὺ προκοφάντων τὸ λέγον πρόσωπον· διὸ καὶ παρρησιάζεται ὀφθῆναι τῷ θεῷ. Ἐπίβλεψον, γὰρ φησιν, ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐψεται τὸ ἐλεηθῆναι με.

Τὰ διαθήματά μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγον σου, καὶ μὴ κατακυριευσάτω μου πῶσα ἀνομία. Κατὰ τὸ λόγιον τοῦ θεοῦ κατεύθου· τὰ διαθήματά μου, ἐκ κακίας καὶ ἀγνοίας εἰς ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας διαβαίνοντος. Εὐδυνήθῃ γὰρ καὶ ἡγεμῶν τῶν τοιοῦτων διαθημάτων ὁ ὀρθὸς λόγος.

Ἀντρώσαι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων, καὶ φυλάξω τὰς ἐντολάς σου. Μισθὸν τοῦ ἐλέου λελυτῶσθαι ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων ὑποσχεῖται δώσειν τὴν τῶν ἐντολῶν κυρίου φυλακὴν· ἢ οὐδὲ μισθὸν, ἀλλ' εὐχαριστίαν εἰς τὸ λυτρωθῆναι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων. Καὶ τετυχηκασιν αἰσθητῶς τῆς αἰτήσεως Ἰωσήφ καὶ Σουσάννα. Ῥηθεῖεν δὲ ἄνθρωποι τροπικῶς ὁ διάβολος καὶ αἱ κατ' αὐτὸν πονηραὶ δυνάμεις, ἀφ' ὧν τῆς συκοφαντίας μόνου τοῦ θεοῦ λυτρωσθαι.

Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Τὴν δευτέραν τοῦ σωτῆρος ἐπιλαμψὶν ἰδεῖν ποθῶν ἀξιοῖ περὶ αὐτῆς, τῷ Πατρὶ φάσκων, *Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ἐπίφανον*· ὅπερ ἰδὼν τις ἐώρακε καὶ τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· *Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα.* Διεξέδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου.

Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεῖς αἱ κρίσεις σου. Ἐνετείλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφόδρα. Ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος σου, διὲ ἐπελάθορτο τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροὶ μου. Πενυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό. Νεώτερος ἐγὼ εἰμι καὶ ἐξουδενωμένος, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὐροσόν με· αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου. Ὁ σύμμαχος ἐτέραν παρέστησε διάνοιαν εἰπὼν, *Θλίψεις καὶ ἐγκακίσεις κατέλαβόν με*· αἱ δὲ ἐντολαὶ ἑτερπλόν με· ὡς παντὸς θεοσεβοῦς βαρουμένου μὲν καὶ δυσχεραίνοντος ἐπὶ τοῖς τοῦ βίου πράγμασιν, ἀποκαχοῦντάς τε ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας, μόνην δὲ ἔχοντος παραμυθίαν καὶ ἀνάκτησιν καὶ τέρψιν τὴν μελέτην τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ.

Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα, συντέτισόν με, καὶ ζήσομαι. Αὕτη ἡ δικαιοσύνη, ἢ

ἀσκοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐκ ἀποδίδοται ἡμῖν ἐν ἁλίαις ἡμέραις, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐν τούτοις πᾶσιν αἰτεῖ ὁ Προφήτης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ σύνεσιν, τὸ ἀναγκαϊότατον τῶν τοῦ Θεοῦ δωρημάτων, καὶ λέγει· *Συνέτισόν με, ἵνα ζήσω*· ἐπ' ἐκείνην γὰρ τὴν μακαρίαν ζῶην ἀνόητος οὐκ ἔρχεται ἢ ἀσύνητος, ἀλλὰ δεῖ αἰτησαί παρὰ τοῦ Θεοῦ σύνεσιν, τοῦ διδόντος πᾶσι τοῖς ἐξ ὅλης ψυχῆς αἰτοῦσιν αὐτόν, ἵνα λαβόντες σύνεσιν, δυναθῶμεν εἰπεῖν· *Συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι*.

Ἐκέκραξα ἐν δὴ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τὰ δικαιώματά σου ἐκλήτησω. Ἐκέκραξά σοι, σῶσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύριά σου. Προέφθασα ἄωρῆ καὶ ἐκέκραξα, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου πρὸς ἄωρον, τοῦ μελετᾶν τὰ λόγιά σου. Ὁ ἐν ἄωρῆ προλαθὼν καὶ τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος ἐλευθεροῦται τῶν νυκτερινῶν ἐπιβουλῶν, καὶ ἐν τῷ ἄωρῳ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐν τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτὸς προφθάνοντος δηλαδὴ, τοὺς ὀφθαλμοὺς προαπαντώντας κέκτηται, καὶ μελετᾷ τοῦ Θεοῦ σὺν παρήσει τὰ λόγια. Ἐκείνη γὰρ μάλιστα τῷ νόμῳ χαίρει ψυχὴ, ἥτις αὐτὴ συνοιδεῖ

τῆς φωτὸς μου ἀκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου, κατὰ τὸ κρῖμά σου ζήσόν με. Προσηγγισαν οἱ καταδιώκοντές με ἀνομία· ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου ἐμακρύνθησαν. Ἐγγύς εἰ σὺ, Κύριε, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου ἀλήθεια. Καταρχὰς ἔγνωρ ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου, διὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἔθεμελλωσας αὐτά.

*Ἴδε τὴν ταπεινωσίν μου, καὶ ἐξέλου με, διὰ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Κρίνον τὴν κρίσιν μου καὶ λύτρωσαι με, διὰ τὸν λόγον σου ζήσόν με. Κριθῆναι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αἰτεῖ τοὺς ἀφανῆς ἢ ἐμφανῆς πολεμοῦντας, καὶ λυτρωθῆναι· μόνος γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ ἐξ ἐκατέρων λυτρούμενος, καὶ οὐ θανάτου μόνον ἡμᾶς ἀπαλλάττων, ὃν ἀπαιλοῦσι καὶ ἐνεργοῦσιν οἱ δαίμονες, ἀλλὰ καὶ ζῶην παρέχων διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Μακρὰν ἀπὸ ἀμαρτωλῶν σωτηρία, διὲ τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐξεζήτησαν. Οἱ οἰκτιρμοὶ σου πολλοί, Κύριε, κατὰ τὸ κρῖμά σου ζήσόν με. Ἐλεος ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ· Ἐλεος δὲ Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ὅς καὶ πάντῃ δικαιοτάτος εἶναι δοκεῖ. Συγκρίσει γὰρ ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν ἀκριθεῖ κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ἐλεὸς δεῖται τὸ δίκαιον. Πᾶν γὰρ ὃ δοκεῖ γεγονέναι κατ' ἔλεον, ἐλεῖ Θεὸς γίνεται. Τί γὰρ τις ἄξιον πεποίηκε αἰωνίου μακαρίτητος καὶ βασιλείας οὐρανῶν, μὴ ὑπὸ Θεοῦ βοηθούμενος;—*Πολλοὶ οἱ ἐκδιώκοντές με καὶ θλιβόντές με, ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου οὐκ ἐξέκλετα. Εἶδον ἀσυνετοῦντις καὶ ἐξετηκόμην, διὲ τὰ λόγιά σου οὐκ ἐφυλάξαντο. Ἴδε, διὲ τὰς ἐπιτολάς σου ἠγάπησα, Κύριε, ἐν τῷ ἔλεει σου ζήσόν με. Ἀρχὴ τῶν λόγων σου ἀλήθεια· καὶ εἰς τὸν αἰῶνα πάντα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου.**

Ἄρχοντες κατεδίωξάν με δωρεάν, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων σου ἐδεδίωσαν ἢ καρδίᾳ μου. Ἀγαλλιάσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγιά σου, ὡς ὁ εὐρίσκων σκῦλα πολλὰ. Ἀδικίας ἐμίσησα καὶ ἐδεδιυξάμην, τὸν δὲ

in praesenti exercemus, non datur nobis ad paucos dies, sed in aeternum. In his omnibus Propheta prudentiam a Deo expetit, quod est omnium Dei donorum maxime necessarium; ac dicit: *Intellectum da mihi, ut vivam*. In illam quippe beatam vitam amens et insipiens non ingreditur; sed intellectum a Deo petamus oportet, qui dat omnibus toto corde ab se petentibus: ut accepto intellectu dicere valeamus: *Intellectum da mihi, et vivam*.

VERS. 145-148. *Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine, justificationes tuas requiram. Clamavi ad te, salvum me fac, et custodiam testimonia tua. Praeveni in crepusculo et clamavi, in verba tua suspersperavi. Praevenerunt oculi mei diluculo ad meditando eloquia tua. Qui in crepusculo praevenit et diluculo, id est ortu lucis, jam accedente, oculos ei occurrentes habet, ac cum fiducia Dei eloquia meditat. Illa namque anima potissimum in lege gaudet, quae sibi executionis ejus conscia est.*

VERS. 149-152. *Vocem meam audi, Domine, secundum misericordiam tuam, secundum judicium tuum vivifica me. Appropinquaverunt persequentes me iniquitati: a lege autem tua longe facti sunt. Prope es tu, Domine, et omnes viae tuae veritas. Initio cognovi de testimoniis tuis, quia in aeternum sumdasti ea.*

VERS. 153-156. *Vide humilitatem meam et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus. Judica judicium meum et redime me, propter verbum tuum vivifica me. Contra inimicos vel clam vel palam se oppugnantes judicium ferri, et liberari se postulat. Solus namque Deus est, qui ab utrisque redimit; et non a morte solum nos liberat, quam daemones minantur et inferunt, verum etiam ob eandem rationem vitam praebet. Longe a peccatoribus salus, quia justificationes tuas non exquisierunt. Misericordiae tuae multae, Domine, secundum judicium tuum vivifica me. Misericordia hominis in proximum suum est; misericordia vero Dei in omnem carnem, qui etiam longe justissimus est. Nam comparatione hominum facta ad accuratum Dei judicium, justitia misericordia indiget. Quodcumque enim secundum misericordiam peragi videtur, misericordia Dei efficitur. Quid enim quis unquam aeterna beatitudine et regno caelorum dignum gesserit, nisi Deo opitulante? — VERS. 157-160. *Multi qui persequuntur me et tribulant me, a testimoniis tuis non declinavi. Vidi insipientes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Vide quoniam mandata tua dilexi, Domine, in misericordia tua vivifica me. Principium verborum tuorum veritas, et in aeternum omnia judicia justitiae tuae.**

VERS. 161-164. *Principes persecuti sumt me gratis, et a verbis tuis formidavi cor meum. Luctabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa. Iniquitates odio habui et abominatus sum, legem au-*

tem tuam dilexi. *Septies in die laudem dixi tibi super iudicia justitiæ tuæ.* Hoc item intelligas hac ratione, quod nimirum ante solem e lecto surgens, secundum illud : *De nocte mane conurgit spiritus meus ad te, Deus* ²¹; et : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo* ²², primum emitteret hymnum; deinde instante die, prima hora diei, quasi sacrificium matutinum, secundum hymnum Deo persolveret; hora similiter tertia, item tertium; sexta item, quartum; nona, quintum; duodecima hora, sextum; deinde vespera post adhibitam corpori curationem, ad lectum accessurus, septimum hymnum effunderet; atque ita implebat illud : *Septies in die laudem dixi tibi.*

VERS. 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Dei nomen [legem] diligentibus pax inest multa; non qualis externa: illa quippe non penes nos est; sed ea quæ in cogitationibus sita est, ex qua turbationis et tumultus, quæ ex affectuum vacuitate gignitur immunitas existit. Hanc una cum congruenti gratia acceperunt, qui eam a Deo Patre et Domino Jesu Christo nacti sunt. Cum illam itaque in nomine Dei possideant, utpote eximie perfecti, scandalum non habent in semetipsis: nam pusillorum illud, non vero præstantiorum est, quemadmodum ait Scrivator : *Videte ne scandalizetis unum de pusillissimis* ²³. Quod si multa pax sit diligentibus legem Dei, pacem ille multam habet, bellumque animam ejus non attingit: nullum enim peccatum urit animam ejus: et quia pacem habet, talis evasit, ut a nemine ultra scandalizetur, dicens : *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia* ²⁴, etc.

VERS. 166. *Expectabam Salutare tuum, Domine, et mandata tua dilexi.* Cum a te veram salutem expectarem, non modo servavi, sed etiam dilexi mandata tua. Nam cum actus una cum perfecta mandatorum dilectione jungetur, expectatum salutem festinam sequetur, quod non aliud est, quam salus eorum qui ipsam assequuntur. Quod si etiam Salvatorem expectet, de quo dictum est : *Vivebit omnis caro Salutare Dei* ²⁵, consequenter mandata Dei diligit, cujus etiam Salutare expectavit, ut et actione purus et expectatione contemplandus sit, expectans semper et contemplans Deum Verbum venientem quærere et salvum facere quod perierat.

VERS. 167, 168. *Custodivit anima mea testimonia tua, et dilexit ea vehementer.* Non solum mandata tua dilexit, verum etiam testimonia tua valde dilexit anima mea, et custodivit ea. Primo quidem singulatim dicebat, *diligebam*, et, *dilexi mandata tua*; secundo autem, *Custodivit anima mea testimonia tua*; tertio item utraque conjungens ait : *Servavi mandata tua et testimonia tua; quia omnes viæ meæ in conspectu tuo, Domine.* Peccator non di-

νόμον σου ἠγάπησα. Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤρσα σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Νοήσεις καὶ οὕτως ἐπιστήσας ὡς πρὸ ἡλίου διανιστάμενος τῆς κοίτης κατὰ τὸν λέγοντα· Ἐκ νυκτός ἐρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ, ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ἐρθρίζω, τὸν πρῶτον ἀνέπεμπεν ὕμνον εἰς ἐπιστάτης ἡμέρας, κατὰ τὴν πρώτην ὥραν, ὡσπερ ἔωθεν τὴν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ τὸν δεύτερον, καὶ κατὰ τὴν τρίτην ὡσάυτως τὴν τρίτον, καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἕκτην τὸν τέταρτον, κατὰ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν τὸν πέμπτον, κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην τὸν ἕκτον, εἰς ἑσπέρας μετὰ τὴν τοῦ σώματος θεραπείαν, ἐπὶ κοίτην μέλλων τρέπεσθαι τὸν ἔβδομον ὕμνον ἀπειθού, καὶ οὕτως ἐπλήρου τό· Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤρσα σε.

B *Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον.* Τοῖς τοῦ Θεοῦ νομίμοι ποδοῦσιν εἰρήνην τυγχάνει πολλή, οὐ τοσοῦτον ἡ ἔξωθεν· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν αὐτῇ· ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς λογισμοῖς, καθ' ἣν συμβαίνει ἀταραξίαν καὶ ἀνενοχλήσιαν τῆς ἐξ ἀπαθείας ἔχειν. Ταύτην ἅμα τῇ καταλλήλῳ χάριτι εἰλήφασιν οἱ ἔχοντες ἀπὸ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κεκτημένοι γοῦν αὐτὴν διὰ τὸ νομίμοι τοῦ Θεοῦ, ὑπερβαλλόντως ὑπάρχοντες τέλειοι, σκάνδαλον οὐκ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· μικρῶν γὰρ ἀλλ' ὡς μεγάλων τὸ ἔχειν τοῦτο, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ· Ὅρατε μὴ σκανδαλίσητε ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. Εἰ δὲ εἴη εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, εἰρήνην ἔχει πολλήν, πόλεμος οὐκ ἄπτεται τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· οὐδὲν γὰρ τῶν ἀμαρτημάτων ἔκκαίει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ἄτε εἰρήνην ἔχων τοιοῦτος γεγένηται ὡς ὑπὸ μηδενὸς ἐτι σκανδαλισθῆ λέγων· *Τίς ἡμῶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Προσεδόκων τὸ Σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα. Προσδοκῶν τὴν ἀπὸ σοῦ σωτηρίαν τὴν ἀληθινήν, οὐ μόνον ἐτήρησα, ἀλλὰ καὶ ἠγάπησά σου τὰς ἐντολάς. Τῆς γὰρ μετ' ἀγαπήσεως τῶν ἐντολῶν κατορθωμένης ἐνεργείας ὑπαρξάσης, εὐθὺς ἀκολουθεῖ τὸ προσδοκῶμενον Σωτήριον, οὐχ ἕτερον ἢ τῆς τῶν σωζομένων σωτηρίας. Εἰ δὲ καὶ τὸν Σωτῆρα προσδοκῶ, περὶ οὗ εἴρηται· *Πᾶσα σὰρξ ὄψεται τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἀκολουθῶν ἀγαπῶν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, οὐ καὶ τὸ Σωτήριον προσεδόκῃσεν, ἵνα καὶ τὴν πρᾶξιν ἢ καθαρῶς, καὶ τὴν προσδοκίαν θεωρητικῶς, προσδοκῶν ἀεὶ καὶ θεωρῶν ἐληλυθότα τὸν Θεὸν Λόγον ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολλυλός.*

Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἠγάπησεν αὐτὰ σφόδρα. Οὐ μόνον τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα, ἀλλὰ καὶ τὰ μαρτύριά σου σφόδρα ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐφύλαξεν αὐτά. Πρώτερον μὲν κατὰ ἓν, ἠγάπων, καὶ, ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου δεύτερον· *Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά σου· κατὰ δὲ τὸ τρίτον συναγαγὼν ἀμφοτέρα εἰς ἓν, φησὶν· Ἐφύλαξα τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ μαρτύριά σου, διὸ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου, ἔβ-*

²¹ Isa. xxv, 9. ²² Psal. lxxii, 2. ²³ Matth. xviii, 10. ²⁴ Rom. viii, 35. ²⁵ Isa. xl, 5.

μει. Ὁ ἁμαρτωλὸς οὐκ ἐρεῖ· Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου· αἱ γὰρ ὁδοὶ τοῦ ἁμαρτωλοῦ οὐκ εἰσὶν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον αἱ τοῦ δικαίου· Ἐν οὖν καὶ αἱ ἡμέτεραι γίνονται πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, οἱ νόμοι, οἱ προφῆται, ἡ ἐπὶ πᾶσι τέλει, ἀληθινή καὶ ἀγαθὴ ὁδός, ὁ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, Χριστὸς Ἰησοῦς, εὐζώμεθα ἐν τῇ ὁδῷ μέχρι τέλους ἐδύοντας φθάσαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Ἐγγισάτω ἡ δέησις μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου συνετίσόν με. Εἰσεέλθοι τὸ ἀξιώμα μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου ῥῦσαι με. Ἐξήρπυξεντο τὰ χεῖλιά μου ἕμνον, διὰ διδάξῃς με τὰ δικαιώματά σου· φθέγγεωτο ἡ γλῶσσά μου τὰ λόγια σου, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου δικαιοσύνη. Σφόδρα ἀκολούθως μετὰ τοῦ εὐξασθαι περὶ τῆς διανοίας· τὸ γὰρ συνετισθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ οὐκ ἦν χειλέων οὐδὲ γλώσσης, ἀλλὰ τοῦ κατὰ ψυχὴν διανοητικοῦ· τὰ ἠγούμενα τοίνυν αἰτήσας ἐπὶ τὰ δεύτερα μέτεισι, καὶ ἀξιοὶ τὰ τοῦ ἐν αὐτῷ λόγου ὄργανα τὰ χεῖλιά καὶ τὴν γλῶτταν ἀφιερωθῆναι, ὡς ἂν διαπαντός τὰ μὲν χεῖρη ἕμνον διερεύνοιτο, διδασκομένου τοῦ νοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἡ δὲ γλῶττα φθέγγετο μηδὲν ἕτερον ἢ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο πράσσει, ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ δικαιοσύναι.

Γενέσθω ἡ χεὶρ σου τοῦ σῶσαι με, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην. Συνιδὼν τὸ μέγεθος τοῦ ἐτοίμου, βοηθείας δέεται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ κατορθῶσαι τὰ προλελεγμένα· μεγάλα δὲ αἰτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ παρ' ἐαυτοῦ συνεφέρει λέγων· Ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην· Ὑπερ γὰρ ἦν ἐπὶ τῆ ἐμῇ ἐξουσίᾳ, τοῦτ' ἐξ ἐμοῦ πεπλήρηται. Τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην, ἀγαπήσας αὐτάς κατὰ τὰ πρόσθεν εἰρημένα.

Ἐπεπόθησα τὸ Σωτήριόν σου, καὶ δ' νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιποθοῦσι σωτηρίαν, ἀλλ' οὐ τὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ σαρκὸς σωτήριον τὸ ἐν κόσμῳ. Ἔργον δὲ ἐστὶν ἐπιποθῆσαι τὸ τοῦ Θεοῦ Σωτήριον, ὥστε ἐν Θεῷ σωθῆναι, ἐν αὐτῷ ἀναπαύεσθαι, κληρονομήσαι τὰ ἅγια· τὸ γὰρ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοῦτό ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή. Ἐὰν θέλῃς ἐπαναθῆναι τῷ λόγῳ, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστός ἐστίν· Ἰησοῦς γὰρ ἐρμηνεύεται, Θεοῦ σωτηρία. Οὗτος ἡμῖν ἐπέμφθη. Ὁδὸς τοῦ ἐπιποθοῦντος τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τὸ τὸν νόμον εἶναι μελέτην τῷ ἐπιποθοῦντι, προαναφρονούντα τὴν δεῦρο αὐτοῦ ἀφίξιν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα καλεῖ πᾶσαν τὴν παλαιάν καὶ θείαν Γραφήν.

Ζήσεται ἡ ψυχὴ μου, καὶ αἰνέσει σε, καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐνέκλειεν τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ ζωὴ ἡμῶν κερύπται σὺν Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Τότε δυνήσκει κυρίως τὸν Θεόν. Καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν κρινόμενων τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γίνεται. Ἀλλὰ ἄλλη παρῆρησι βοηθείας κριμέτων

cel, Omnes viae meae in conspectu tuo : nam viae peccatoris non sunt in conspectu Dei, sed solum viae iusti. Ut igitur omnes viae nostrae in conspectu Dei sint ; videlicet leges, prophetae, perfecta item vera et bona illa via, nempe qui dixit, *Ego sum via* 26, Christus Jesus, precemur in via usque in finem ; ut iter agentes perveniamus ad Deum et Patrem universorum per Christum Jesum.

4 VERS. 169-172. *Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo, Domine, juxta eloquium tuum da mihi intellectum. Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domine, secundum eloquium tuum eripe me. Eructaverunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas. Pronuntiet lingua mea eloquia tua, quia omnia mandata tua, justitia. Admodum consequenter postquam pro mente sua precatus esset ; non enim labiorum et linguae est eloquiorum Dei intelligentiam accipere, sed solius quae in anima est intelligendi facultatis ; cum priora postulasset, ad secunda postea transit, ac rogat ut verbi quae in se habebat instrumenta, nempe labia et lingua, consecrarentur ; ut labia quidem hymnum semper eructarent, postquam Deo doctore justificationes ejus mens edidicisset ; lingua vero nihil aliud loqueretur quam eloquia Dei : atque id ageret, quia omnes viae ejus justitiae.*

VERS. 173. *Fiat manus tua, ut salvet me, quoniam mandata tua elegi. Videns magnitudinem illius quod in promptu erat, opem a Deo postulat, ut praedicta perficiat. Cum porro magna postulet a Deo, etiam quod a se est profert dicens : Quoniam mandata tua elegi. Nam quod in mea potestate erat, id a me impletum est. Mandata tua elegi, quia diligebam ea, ut superius dictum est.*

VERS. 174. *Concupivi Salutare tuum, et lex tua meditatio mea est. Multi hominum salutem concupiscunt ; sed non salutare Dei, sed carnis salutare, quod in mundo est. Opus autem est concupiscere Salutare Dei ; ut in Deo salutem nanciscamur, in ipso quiescamus, sancta in haereditatem accipiamus : nam Salutare Dei est aeterna vita. Quod si velis verbo sublimius progredi, Salutare Dei Christus est : Jesus namque explicatur, Dei salus. Hic est qui nobis missus est. Via concupiscentis Salutare Dei est, ut sibi concupiscenti meditatio sit lex, quae ejus ad nos adventum praenuntiat. Legem autem hic vocat totam veterem ac divinam Scripturam.*

VERS. 175, 176. *Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me. In futuro tempore vitam animae includit. Vita enim nostra abscondita est cum Christo in Deo 27. Tunc Deum proprie laudabit. Et judicia tua adjuvabunt me. Ad auxilium eorum, de quibus judicatur, judicia Dei fiunt. Verum alia auxilii in judiciis ferendi fiducia penes*

26 Joan. xiv, 6. 27 Coloss. iii, 3.

justum est, quod sine tormentis et cruciatibus flant; alia auxilii via in judiciis erga eum, qui ad labores et cruciatus ducendus est. *Erravi sicut ovis quæ perit: quæte servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.*

πρὸς τὸν δίκαιον, ἢ χωρὶς βασάνων καὶ πόνων· ἄλλη ὁδὸς βοήθειας κριμάτων πρὸς τὸν διὰ πόνων καὶ βασάνων ἀχθισόμενον. Ἐπλανήθη ὡς πρόβατον ἀπολωλός· ζήτησον τὸν δοῦλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Hæc ante Commentarium reponenda quæ loco suo exciderunt.

EUSEBII PAMPHILI CANONES DIURNI AC NOCTURNI PSALMORUM.

ITEMQUE MATUTINI ET VESPERTINI

Quibus docetur quinam psalmi sint dicendi mane ac singulis diei horis, quinam item vespere ubi lumina accenduntur ac quacunque noctis hora.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, t. III, p. xxxvi.)

Κανόνες Ἡμερινοὶ Ψαλμῶν.

Ὅρθρινοὶ γ.
ὥρ. α'. Ψαλμὸς
ὥρ. β'. Ψαλμὸς
ὥρ. γ'. Ψαλμὸς
ὥρ. δ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ε'. Ψαλμὸς
ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
ὥρ. η'. Ψαλμὸς
ὥρ. θ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ι'. Ψαλμὸς.
ὥρ. ια'. Ψαλμὸς
ὥρ. ιβ'. Ψαλμὸς

ξδ'. ρμ' ρμα'.

Ἡ'.
κθ'.
α'.
μα'.
ν.
ς.
ξθ'.
πδ'.
ρια'.
ρμ'.
ρη'.
ρκ'.
Matutini 3.
Hora 1. Psalmus
hor. 2. Psalmus
hor. 3. Psalmus
hor. 4. Psalmus
hor. 5. Psalmus
hor. 6. Psalmus
hor. 7. Psalmus
hor. 8. Psalmus
hor. 9. Psalmus
hor. 10. Psalmus
hor. 11. Psalmus
hor. 12. Psalmus

LXII. CXL. CXXI.

VIII.
XXIX.
I.
XLI.
L.
LXX.
LXXIX.
LXXXIV.
CXI.
CXL.
CVIII.
CXX.

Κανόνες Νοκτερινοὶ τῶν Ψαλμῶν.

Λυχνικοὶ γ.
ὥρ. α'. Ψαλμὸς
ὥρ. β'. Ψαλμὸς
ὥρ. γ'. Ψαλμὸς
ὥρ. δ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ε'. Ψαλμὸς
ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
ὥρ. η'. Ψαλμὸς
ὥρ. θ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ι'. Ψαλμὸς
ὥρ. ια'. Ψαλμὸς
ὥρ. ιβ'. Ψαλμὸς

ρκθ'. ρμ'. ιδ'.

οδ'.
κθ'.
ιδ'.
ς'.
δ'.
μ'.
ια'.
π.
πζ'.
ιε'.
κα'.
νς'.
Lucernales 3.
Hora 1. Psalmus
hor. 2. Psalmus
hor. 3. Psalmus
hor. 4. Psalmus
hor. 5. Psalmus
hor. 6. Psalmus
hor. 7. Psalmus
hor. 8. Psalmus
hor. 9. Psalmus
hor. 10. Psalmus
hor. 11. Psalmus
hor. 12. Psalmus

CXXIX. CXL. XII.

LXXIV.
XXIX.
LIV.
VI.
IV.
XL.
LI.
LXXX.
LXXXVII.
XCV.
XXI.
LVI.

ORDO RERUM

'QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

Dedicatio Clementi XI pontifici maximo.	9
Preliminariorum in Eusebii commentaria in Psalmos.	11
Prooemium.	11
CAPUT PRIMUM. — Commentarii Eusebii ex quibus codicibus prodeant.	
I. — De codice Taurinensi cardinalis Perrouli.	13
II. — De codice cardinalis Coislinii.	14
III. — De codice Colbertino et de catenis Regis.	14
IV. — Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi.	14
V. — Catenæ commentarios pessumdederunt.	15
VI. — De præfationibus Eusebii.	15
CAP. II. — Commentarii Eusebii in Psalmos a quibus antiquis scriptoribus laudati.	
I. — Eusebius hos commentarios nusquam memorat.	15
II. — Hieronymus laudat.	16
III. — Eusebius Vercellenais eos Latine transtulit.	16
IV. — Theodoretus eorum meminit.	17
V. — Gelasius eos memorat.	17
CAP. III. — Notæ Eusebianæ styli et ævi in his commentariis.	
I. — Hi commentarii aperte Eusebii sunt.	18
II. — Demonstrationi evangelicæ stylo similes.	18
III. — De stylo Eusebii.	18
IV. — Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat Eusebius.	19
V. — Itemque aliorum Christiani nominis hostium.	19
VI. — Quo tempore hos commentarios ediderit.	20
CAP. IV. — De genere interpretandi Eusebii, deque antiquis versionibus ab eo allatis.	
I. — Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit.	21
II. — Observationes criticæ, egregiæ notæ.	21
III. — De litterali explanatione.	22
IV. — De mystagogica.	22
V. — Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium.	23
VI. — Antiquis interpretibus frequenter utitur. LXX interpretes.	24
CAP. V. — De rebus doctrinam spectantibus in hoc commentario.	
I. — In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius.	25
II. — Sanctorum merita nobis prodesse putat.	26
III. — Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat.	26
IV. — Quid de libero arbitrio sentiat.	26
V. — Gratiam indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet.	27
VI. — Et prædestinationem post prævisa merita.	28
CAP. VI. — Eusebii de Verbo et Filio Dei sententia.	
I. — Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opiniones.	29
II. — Eusebius docet unitatem Dei in uno Patre servari.	29
III. — Filium longe minorem Patri.	29
IV. — Diversæ substantiæ. — V. Interpretæ Latinus Demonstrationis evangelicæ Eusebium de industria ad catholicam sententiam detorsit.	33
VI. — Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna.	35
VII. — Grandis paralogismus Eusebii.	37
VIII. — Non obscure docet Filium non esse vere Deum.	38
IX. — Quo sensu Filium esse Deum dicit.	38
X. — Quam adversa rationi et præcorum Patrum sententiæ tradat.	42
XI. — Cum Arianis plane consentit.	42
XII. — Qua sententia <i>ἐξ ἰσοουσίας</i> sive consubstantiali scripserit.	43
XIII. — Quo sensu <i>ὁ υἱὸς ὁμοίου</i> neget, et genitum Filium dicat.	44
XIV. — Filium negat æternum.	45
XV. — Summa doctrinæ Eusebii.	46
XVI. — Ægre defenditur. — XVII. — Arianum probant tam gesta quam scripta.	47

CAP. VII. — De reliquis in quibus vel a fide aberrare videtur Eusebius in his commentariis, vel explicatione opus habet.	
I. — Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit.	48
II. — An neget peccatum originale. An id dogmatis ex Origene hauserit.	48
III. — An putet B. Virginem alios præter Christum filios habuisse. — IV. — Id non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit.	49
V. — Non statuit duas in Christo personas.	50
VI. — Quid de confessione peccatorum senserit.	51
CAP. VIII. — De iis quæ ad Ecclesiæ disciplinam pertinent ex variis horum commentariorum locis.	
I. — Ecclesia nunquam variat in præcipuis.	52
II. — De conventibus Christianorum matutinis.	53
III. — De adorandi ritu in Ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur.	53
IV. — Infinita dona Ecclesiæ Eusebii tempore colata.	55
CAP. IX. — Miscellanea quædam observanda in his commentariis.	
I. — Eusebii de Matthæi Evangelio sententia.	55
II. — Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum.	56
III. — Apostoli omnes martyrio coronati. Ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest.	56
IV. — An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit.	57
V. — Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat — VI. — Monachi perrari tempore Eusebii.	57
VII. — Martyrum cruciatus singulares.	58
VIII. — Judæi Jerosolymorum aditu interclusi, quare.	58
IX. — Traditiones quædam Judæorum.	58
X. — Christianorum frequentia in Moabitide, Ammonitide et Idumæa.	59
XI. — Eusebius ait mundum spherica forma esse. Montes et petras sensim crescere.	59
CAP. X. — De idiotismis Eusebii in his commentariis, et de singulari quarundam vocum significato.	
I. — Vocis <i>πλεον</i> usus singularis.	60
II. — Item <i>τοῦ θεου</i> .	60
III. — <i>Ἐπισημαίνω</i> quid significet apud Eusebium.	60
IV. — <i>Ἐπισημαίνω</i> pro calamitate.	60
V. — <i>Ἐπισημαίνω</i> pro calandere.	61
VI. — <i>Ἐπισημαίνω</i> quid, etc.	61
Monitum editoris de continuatione commentariorum Eusebii Cæsariensis a psalmo CXIX usque ad psalterii finem.	
COMMENTARIA IN PSALMOS.	
Eusebii in Psalmorum inscriptiones. Interpretatio quarundam compendii more descripta.	
Argumentum Eusebii.	65
Ejusdem Eusebii argumenta in Psalmos.	67
Eusebii in Psalmos.	71
Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.	75
Psalmus I.	75
Psalmus David II.	79
Enarratio psalmi III. — Psalmus David, quando fugiebat a facie Absalom filii sui.	91
Enarratio psalmi IV.	102
Interpretatio psalmi V.	115
Psalmus David VI.	119
Psalmus David VII.	122
Psalmus David VIII.	126
Psalmus David IX.	131
Psalmus David X.	138
Psalmus David XI.	139
Psalmus David XII.	142
In finem psalmus David XIII.	145
In finem psalmus David XIV.	147
Tituli inscriptio ipsi David XV.	154
Oratio David XVI.	159
Psalmus XVII.	166

In finem psalmus David XVIII.	186	In finem Davidi, psalmus cantici LXVII.	678
In finem psalmus David XIX.	195	In finem, pro iis qui commutabuntur, ipsi David LXVIII.	722
In finem psalmus David XX.	198	In finem, ipsi David in rememorationem LXIX.	767
In finem pro susceptione matutina psalmus David XXI.	203	Psalmus LXX.	771
Psalmus David XXII.	215	In Salomonem LXXI.	790
Psalmus David XXIII.	219	Argumenta psallorum qui Asaphi inscribuntur.	822
Davidi XXIV.	225	Psalmus Asaph LXXII.	835
Psalmus David XXV.	231	Intellectus Asaph LXXIII.	851
David XXVI.	258	In finem, ne corrumpas, psalmus Asaph LXXIV.	867
Ipsi David XXVII.	246	In finem, in hymnis, psalmus ipsi Asaph, canticum LXXV.	875
Psalmus David XXVIII.	251	In finem, pro Idithum, psalmus Asaph LXXVI.	886
Psalmus cantici. In dedicatione domus David XIX.	258	Intellectus Asaph LXXVII.	902
In finem psalmus David, pro extasi XXX.	266	Psalmus ipsi Asaph LXXVIII.	942
Ipsi David intellectus XXXI.	274	In finem, pro iis qui commutabuntur, testimonium Asaph LXXIX.	950
Psalmus David XXXII.	279	In finem, pro torcularibus, ipsi Asaph LXXX.	967
In psalmo David XXXIII.	287	Psalmus ipsi Asaph LXXXI.	982
Davidis XXXIV.	295	Canticum psalmi ipsi Asaph LXXXII.	991
In finem, servo Domini David XXXV.	315	In finem, pro torcularibus, filius Core psalmus LXXXIII.	1003
Davidis XXXVI.	323	In finem, filius Core psalmus LXXXIV.	1018
Psalmus Davidi XXXVII. In rememorationem de Sab-	338	Oratio ipsi David LXXXV.	1027
bato.	346	Filiis Core, psalmus cantici LXXXVI.	1039
In finem Idithum, canticum David XXXVIII.	351	Canticum psalmi filii Core, in finem, pro Maheleth ad respondendum, intellectus, Aman Esdrasæ LXXXVII.	1051
In finem Davidis XXXIX.	362	Intellectus Æthan Esdrasæ LXXXVIII.	1070
In finem psalmus XL.	367	Oratio Moysis LXXXIX.	1123
In finem ad intellectum filii Core XL I.	378	Psalmus XC.	1139
Psalmus Davidis XLII.	383	Psalmus cantici, in die Sabbati XCI.	1166
In finem filii Core ad intellectum XLIII.	391	Laus cantici ipsi David XCII.	1184
In finem, pro iis qui commutabuntur, filii Core, ad intellectum pro dilecto XLIV.	406	Psalmus Davidi, quarta Sabbatorum XCIII.	1194
In finem, pro filii Core, pro arcantibus, psalmus XLV.	414	Psalmus XCIV.	1207
In finem, pro filii Core psalmus XLVI.	418	Canticum ipsi David, quando domus ædificabatur post captivitatem XCV.	1218
Canticum psalmi filii Core XLVII.	427	Ipsi David, quando terra ejus restituta est XCVI.	1225
Psalmus Asaph XLIX.	434	Psalmus ipsi David XCVII.	1231
In finem psalmum David L.	438	Psalmus ipsi David XCVIII.	1235
In finem, intellectus David LI.	442	Psalmus in confessionem XCIX.	1239
In finem, pro Maheleth, intelligentiæ David LII.	451	Psalmus ipsi David C.	1242
In finem, in hymnis, intellectus Davidi, cum venissent Ziphæi, et dixissent, ad Saul: nonne David absconditus est apud nos? LIII.	463	Oratio pauperi, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam CI.	1250
In finem, in hymnis, intellectus Davidi LIV.	470	Ipsi David CII.	1263
In finem, pro populo, qui a sanctis longe factus est, David in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum Allophyli in Geth LV.	491	Psalmus CIII.	1271
In finem, ne desperas, David in tituli inscriptionem, cum fugeret a facie Saul in speluncam LVI.	502	Alleluia CIV.	1295
In finem, ne desperas, in tituli inscriptionem LVII.	518	Alleluia CV.	1311
In finem, ne desperas David, in tituli inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret LVIII.	531	Alleluia CVI.	1319
In finem, pro iis qui immutabuntur, in tituli inscriptionem ipsi David in doctrinam, cum succendit Mesopotamiam Syriæ et Syriam Sobal, et conversus Joab percussit vallem Salinarum duodecim millia LIX.	551	Canticum psalmi ipsi David CVII.	1327
In finem, in hymnis, Davidi LX.	574	In finem, psalmus ipsi David CVIII.	1334
In finem, pro Idithum psalmus David LXI.	586	Psalmus ipsi David CIX.	1342
Psalmus David, cum esset in deserto Judææ LXII.	599	Alleluia CX.	1343
In finem, psalmus David LXIII.	613	Alleluia CXI.	1346
In finem, psalmus cantici David LXIV.	623	Alleluia CXII.	1350
In finem, canticum psalmi LXV.	647	Alleluia CXIII.	1354
In finem in hymnis psalmus cantici LXVI.	671	Alleluia CXIV.	1358
		Alleluia CXV.	1359
		Alleluia CXVI.	1362
		Alleluia CXVII.	1362
		Alleluia CXVIII.	1366
		Canones diurni ac nocturni Psalmorum.	1395

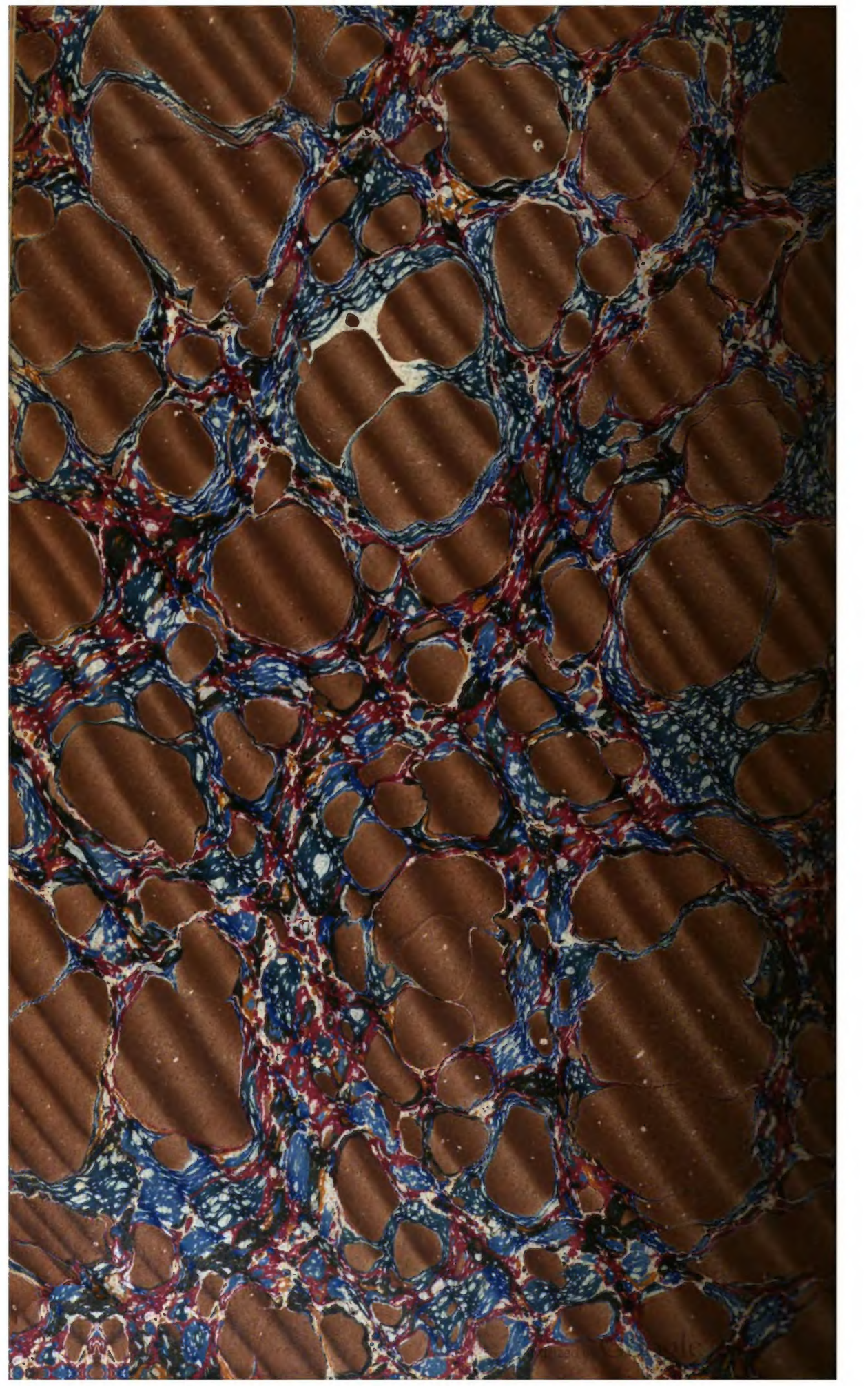
FINIS TOMI VICESIMI TERTII.

Ex typis L. MIGNÉ, au Petit-Montrouge

UNIV. OF MICHIGAN,

JUN 23 1913

Digitized by Google.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 07838 4396

Replaced with Commercial Material

